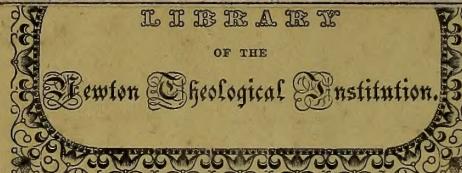

423.12

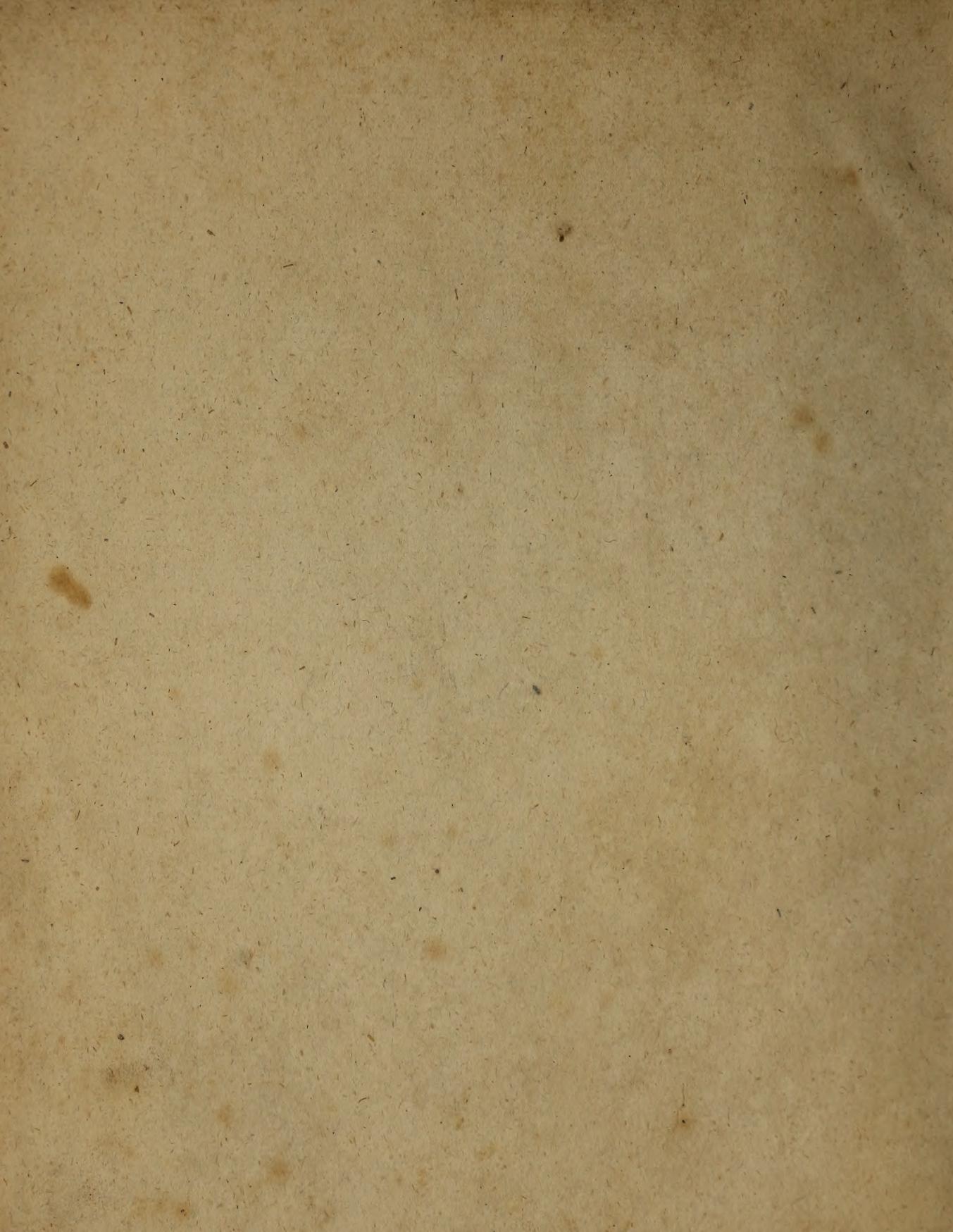

By anch.

Added Apr. 29. 1870. No. 2. 1864

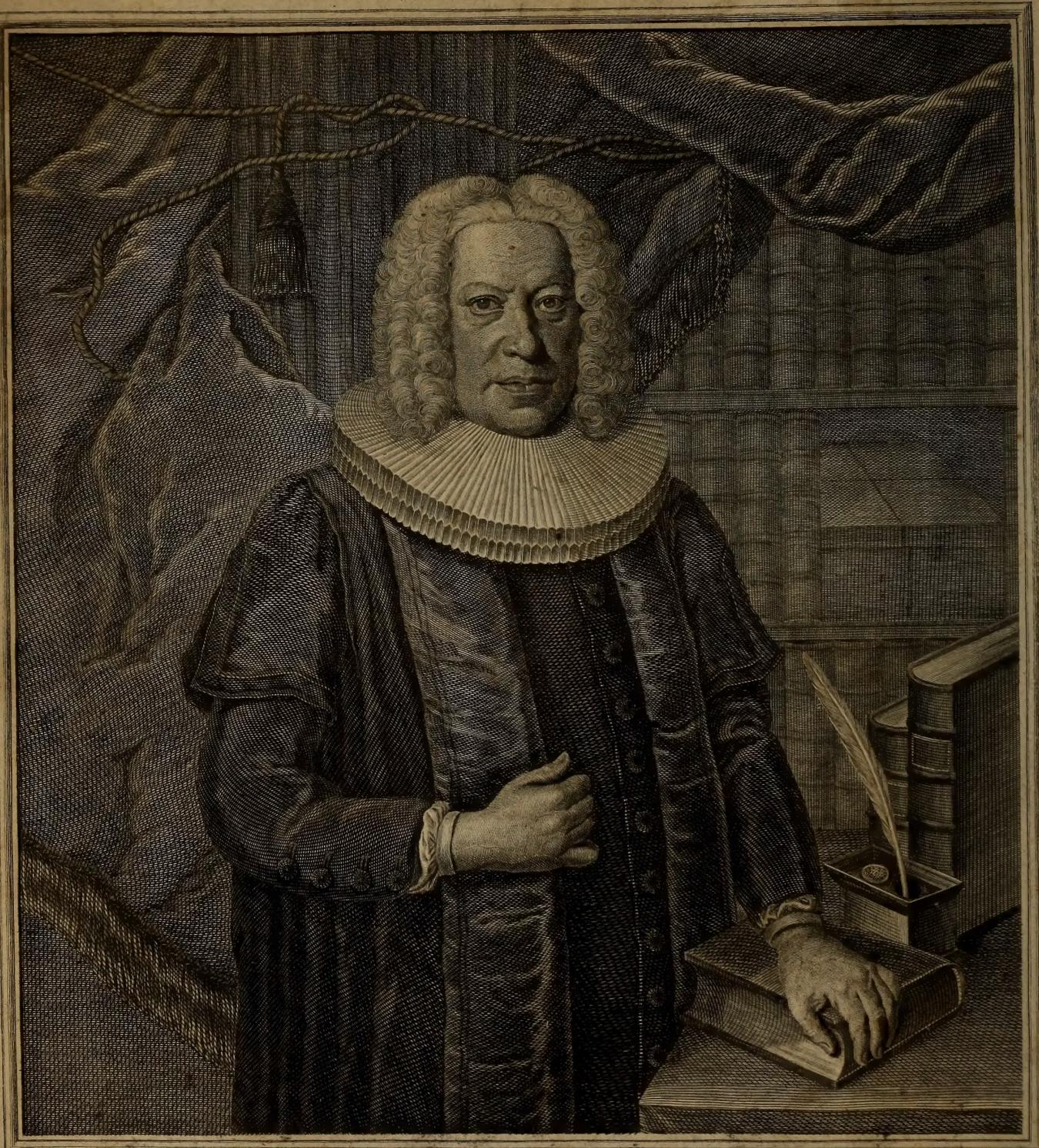

Johann. Gottlob Carpzovius
S. Theol. D. et Superintend. Lubecens

APPARATVS
HISTORICO CRITICVS
ANTIQUITATVM
SACRI CODICIS
ET
GENTIS HEBRAEAE

VBERRIMIS ANNOTATIONIBVS
IN
THOMAE GOODWINI
MOSEN ET AARONEM
SUBMINISTRAVIT
IOH. GOTTLLOB CARPZOV
S. THEOL. D. ET SVPERINTENDENS
LVBECKENSIS

FRANCOFVRTHI ET LIPSIAE
IN OFFICINA GLEDITSCHIANA
ANNO MDCCXXXVIII

O. B.

I. 1864

Add by etch
Apr. 20. 1870

AEQVO ET BENEVOLO LECTORI

S. P. D.

A V C T O R.

QUOD nec in destinatis primum habui, nec in votis, ut lucubratio-
nes istas Academicas publicæ olim exponerem luci, istud divino
beneficio, & amicorum suasu, tandem evenisse gaudeo. Cum
enim Lipsiæ, demandatam Hebræas literas publice docendi pro-
vinciam, pro virili ornare allaborarem, post quotidianam Sacri Codicis in-
terpretationem, qua prius nihil, nihil antiquius habebam, opera me pre-
mium facturum censui, si exactiorem Antiquitatum Hebraicarum historiam,
rituumque Deo dilectoræ gentis cognitionem, auditoribus instillarem, quod
absque illius suppetiis, oraculorum divinorum explicationem minus felici-
ter & solide institui posse intelligerem. Mosaica certe, & cetera historica
antiqui Fœderis monumenta, institutis & ritibus priscae gentis, Numini di-
catæ, adeo sunt referta, ut imperitus talium interpres ad singula fere capi-
ta hæreat, aut turpiter hallucinetur. Hac itaque in parte ne meam deside-
rari paterer industriam, circumspiciendum in primis duxi auctorem, viæ
ducem, qui facem præferret, & filum velut Ariadnæum porrigeret, ad cu-
jus ductum, quicquid est istius Labyrinthi, feliciter emetirer. Inter re-
centiora hujus doctrinæ compendia, duo præsertim, illa tempestate, in
manibus versabantur eruditorum: alterum ADRIANI RELANDI, Ultraje-
ti anno 1708. impressum, & locupletius longe, castigatusque anno 1712.
quin & sequenti anno Jenæ, recusum; alterum THOMAE GOODWINI,

Anglice primo consignatum, hinc Belgice conversum, Latino demum habitu indutum, notisque perpetuis instructum a IOH. HENR. REIZIO, cuius tertia editio, HERM. WITSII, Theologi apud Reformatos celeberrimi, præfatione & gemina dissertatione ornata, Trajecti anno 1690. lucem adspexit. Quæ autem hodie industriam ejus rei studiosorum mirifice juvant, solertissimi IKENII, DASSOVII *τῶν παναγίτων*, RECKENBERGERI, & WAEHNERI opuscula, posthæc demum cum orbe literato communicata, magnoque cum plausu fuerunt excepta. Ex illis vero, ut GOODWINVM præferrem, facile me induxit, non tam exacta rerum antiquarum percensio, qua RELANDVS multis eum parasangis post se relinquit, quam & diffusa lectionis varietas & copia, & frequentissima illius ad illustrationem utriusque Instrumenti accommodatio, qua omnia id genus scripta multum superat & vincit. Quam enim cunque perscrutandis Rabbinorum commentariis operam navamus, eam omnem ne titivilitio emerim, nisi Sacri Codicis juvet ornetque expositionem. Hæc princeps in illo scrutinio cura, hic præcipuus est universi laboris istius scopus, ad quem omnis lectio, collatio, ingeniique *ἀγχίστοις* est referenda. In istum vero tam sollicite incumbit GOODWINVS, ut arrepta quacunque occasione, sive *ἐναργεῖς*, sive *ἀναργεῖς*, sive propitia, sive invita Minerva, ad Scripturam Sacram transferre gestiat, quæ ex Hebræorum voluminibus congesit. Vtramque ob causam, Auctoris vestigia hinc me pressisse, hinc haud raro me reliquisse animadvertiset, qui meas perlegere dignetur observationes. De cetero vero, judiciosissimi WITSII in *Præfat.** 5. elogio calculum lubens adjicio, epitomen hanc ea confarcinatam esse arte, ut in ea *rerum ubertas*, & *dictionis brevitas de palma certent. Ubertas quidem tanta*, ut haud jure queraris, multa esse præterita; & *brevitas tam concisa*, ut & *exiguo tempore multa expediri possint*, & *amplificationi atque illustrationi non sit præcepta materies*. Notas, præter REIZIVM, in illam dedit amicus quondam noster, dum in Belgio agerem, & communi cum ipso præceptore uterer, GVIL. SVRENHVSIO, humanissimo pariter ac doctissimo viro, Clariss. IOH. HENR. HOTTINGERVVS, Nepos, quibus auctum Francofurti ad Moenum anno 1716. recudi curavit libellum. Hunc itaque, publicis recitationibus, anno 1722. auditoribus meis a capite ad calcem, cum cura exposui, cumque post illa, non absque fructu istud me volvisse saxum, cognoscerem, nonnulla quoque, vel prioribus ex quo-

quotidiana lectione Hebraorum adjicerem, vel in aliam forte sententiam ingressus, mutarem & delerem, ut sunt, re maturius perpensa, posteriores cogitationes prioribus σοφάτεραι, hanc telam anno 1727. denuo exorsus, ita pertexui, ut, qua datum fuit dexteritate, me officio defunctum crederem. Posthac in aliud, & loci ac munera, & curarum laborumque, velut orbem delatus, eo res meas rediisse perspexi, istas ut missas facerem amoenitates, edendis autem asceticis nonnullis, quin & polemicis, adversus ætatis nostræ turbones, qui sub fratum Moravorum schemate ac nomine, fucum imperitis facere satagunt, & nostra quoque turbare pomœria sunt aggressi, manum admoverem. Curandum quippe erat, ne quid res publica sacra detrimenti caperet. Istis itaque dum vaco, vir honestus, & orbem literatum sua juvare opera solitus, per literas me compellat, ut quas dudum coram a me Lipsiæ flagitaverat, suis sumtibus excudendas sibi traderem ad GOODWINVM notationes meas, novæ libelli editioni jungendas. Accedebant crebræ amicorum, eorum maxime, qui ex ore meo quondam istas hauserant, adhortationes, ne situ & squalore schedas meas paterer obliterari, sed sub incudem revocatas, prælo aptarem. Aurem facile præbui monitoribus tam bene cupientibus, utilem forte operam ecclesiæ me navaturum ratus: ut taceam, animum ad istud literarum genus, inde ab ephebis, me habuisse propensum. Sacris literis, & quæ manu velut ad eas ducit, Philologiæ Sacræ adeo sum addictus, istis ut immori dulce existimem. Perlustravi ergo adversaria mea, de iisque in ordinem redigendis, poliendis, locupletandis, serio cogitare cœpi. Verum horis subsecivis ista dum aguntur, lento admodum gradu procedit labor, ut ingruente senectute, de illo publicando, vice plus simplici desperarem. Quæ tamen in me immerentem est clementia divina, vitam & valetudinem prorogavit, idoneum interdum indulxit otium, eosque lucubrationibus istis largita est successus, ut ad umbilicum tandem istud perducere pensum licuerit.

HABES historiam operis, ortum & progressum: nunc, ni grave sit, editiōnis causas accipe. Nec enim me, vel aëtum egisse, quando tot egregii hujus argumenti labores in publicum jam prostant, vel inutili quadam sarcina tabernas librarias arbitror gravasse. Ante omnia, quod jam dixi, amor oraculorum divinorum me compulit, ut, si quam forte lucem illorum affundere interpretationi, aut ansam aliis subministrare possem, in illorum altius

penetrandi sensus, partibus istis ne deessem. Quicquid enim ex omni eruditio[n]is antiquariæ penu ad Scripturæ explicationem afferre licuit, studiose hac, sed pro instituti ratione breviter, collatum videbis, sed & multa ~~duo vñta~~ hic deprehendes loca, quæ Auctore indice, data opera excussimus.

II. Est præterea, quod in ceteris id genus commentariis jure quodam desideres. Alii enim, horumque plurimi, nimis concise rem tractant, & nisi oralis accedat institutio, nec fitim lectorum, argumentum exacte cognoscere cupientium, restinguunt, nec satis ferunt subsidii illis, idem qui aliis expondere, aut verba de eo facere aggrediuntur. Præcipui namque illorum hac fini sunt consignati, ut viva docentis voce locupletius edissererentur. Alii, & vetustiores quidem, CAROLI SIGONII, CORN. BONAVENT. BERTRAMI, IOH. STEPH. MENOCHII, & nitidissimum omnino PETRI CVNAEI *de Republica Hebræorum*, opusculum, totum istud latifundium non exhaustiunt, sed unum vel alterum caput sic satis illustrant, cetera intacta relinquunt. Quo etiam nævo, BENED. ARIAЕ MONTANI exasciati quidem labores, Criticis Sacris subjuncti, sed & IOH. CVNRADI DIETRICHII & PAULI SHERLOGI, Angli, meditationes laborant: ut taceam, horum nonnullos Hebræorum monumenta & fontes Talmudicos, vel qui ex istis rivos suos deduxit, MOSEN MAIMONIDEM, consulere non valentes, solo JOSEPHO, aut PHILONE ALEXANDRINO contentos esse, quorum tamen alter in texenda historia gentis suæ, alter in eruendis allegoriis, tradendisque monitis moralibus occupatus, neuter priscos majorum ritus exponere instituit, nisi forte obiter, & ἀστραπής eos tangat. Alii denique nimis sunt copiosi, & ad alia festinantibus lectoribus remoram injiciunt; præterea majus postulant pretium, quam cui apud multos, qui sacris operantur, res angusta domi commode sufficiat. In his reputo MELCH. LEYDEKKERI amplios *de Republica Hebræorum* commentarios, quibus insigni quidem cum doctrinæ apparatu, capita singula digessit, & rationum confirmare fategit momentis. Sed non cuivis datum est, hanc adire Corinthum. Ita pariter se res habet cum vernaculo IOH. LVNDII *de Sacerdotio & cultu Levitico* opere, magna cum cura congesto, & doctissimis πολυμαθέσιbus IOH. CHRISTOPH. WOLFII, τε τοῦ ἐπί άγίου, annotationibus locupletato & aucto. Præterquam enim, quod novissima ejus editio sat requirit sumtuum, quæ ad sacra non pertinent, civilia & domestica, sicco præteriit pede. Ut nihil nunc dicam de vasta

vasta opusculorum huc pertinentium collectione, quæ Venetiis sub titulo *Thesauri Antiquitatum Sacrarum*, impensis Ioh. GABR. HERZII, in lucem exponi cœpta, in sex tomos jam excrevit, & ulterius progressura, bibliothecæ potius antiquariæ, quam commentarys præstare vicem possit. Nos, ut media incederemus via, laborem nostrum ita moderati sumus, ut nec nimis angustis nos contineremus finibus, sed quantum satis est, nec quidem, quicquid dici potuit, verum quæ dicere e re centuimus lectorum, de singulis capitibus traderemus; nec in nimiam liber excresceret molem, sed mediocri sumtuum impensa comparari, & in forma portatili a studiosis ex una Academia in alteram, citra molestiam transferri, & perlegi citra tedium queat. Velut enim in prælectionibus quondam Academicis, ita nunc edito libro, eorum consulere commodis studuimus, qui nec ampla instruēti bibliotheca, complures de quovis capite auctores evolvere in promtu habent, nec in Talmudicorum & Rabbinicorum voluminum lectione exercitati, ad ipsos recurrere possunt fontes. Demum, quod in omni historia usu venit, III. ut hodie in dubium vocentur, quæ superioribus sæculis citra hæsitationem viri docti sunt amplexi, ista quoque tempestas in Antiquitates Hebraicas incumbit. Hinc in utramque disceptari videoas partem, vel de rei gestæ veritate, vel de modo traditionum, ut in dubio hærens imperitus lector, non habeat, quo se vertat, aut ubi tuto pedem figat. Nos itaque controversias istas antiquarias & rituales, pro ea, qua licuit, dexteritate ac fide discussimus, & allatis utriusque partis rationibus, nostram interposuimus sententiam, quam lector benevolus tamdiu amplectatur, donec meliorem ab aliis edocet, cum nostra permutteret. Hinc in vexatis ejusmodi quæstionibus, v. g. de Sacerdotio primogenitorum, de Oraculo pectoralis S. Pontificis, de Atrio gentium in Templo, de Synedrii M. ætate & natalibus, de duplice cum mensura, tum pondere & siclo, sacro & regio, sive civili, de initiis monetæ signatæ apud Judæos, & innumeris id genus aliis, candide pronunciavimus, quid nobis videretur, non ut peritioribus, auctoritate dictatoria, nostrum obtruderemus effatum, sed cum tironibus communicaremus. Hinc non vane auguror fore, ut non omnium latus sim calculum, quin potius non nullorum forte stilum in me provocaturus. Quod si modeste, & quæ decet eruditos, cum humanitate fiat, tantum abest, ut male me sit habiturum, ut rectiora docentibus magnas potius persoluturus sim grates. Non de

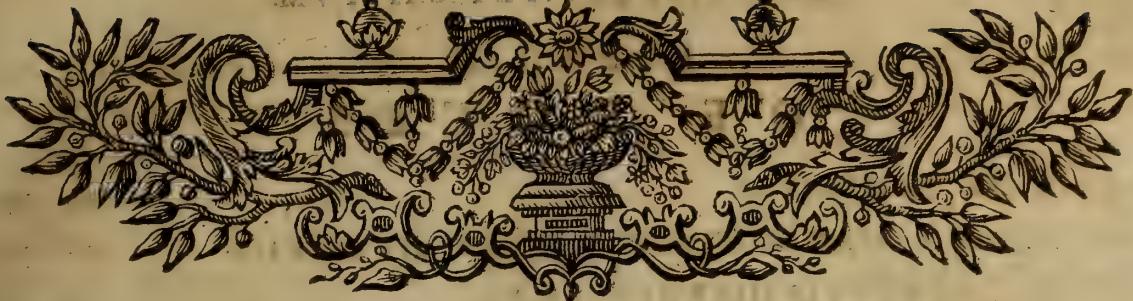
capitibus fidei, non de cælesti veritate, non de salute Græciæ, vel animarum potius agitur, sed problema de re gesta ventilatur, cuius liquida omnino, & omni exceptione majora præsto non sunt documenta. Aequo igitur jure, quo ab aliis discessionem feci, patiar ipse lubentissime, ut illi vicif-
IV. sim a mea deflectant mente. Postremo, ne & iis deessem, qui unum vel aliud antiquitatis momentum, paulo investigare altius, & in suos vertere cupiunt usus, larga manu suppeditavi Auctores, qui data opera illud excusserunt. Tam itaque Judæorum, quam Christianorum in partes citavimus monimenta, ut non modo, ex quibus ipsi profecimus, sincere, gratique fateremur, sed cumprimis, ut lectoribus id desiderantibus, quoddam quasi repertorium Auctorum suppeditaremus, quorum evolutione locupletius de singulis instruantur. Non me fugit, esse, quibus sordeant BVXTORFIORVM, SELDENI, POCOCKII, LIGHTFOOTI, BOCHARTI, WAGENSEILII, aliorumque e Christianis doctorum allegationes, sola cupientes Rabbini-
rum stare vel cadere auctoritate. Verum ut taceam, dubiarum quæstionum aliquas inter Christianos tantum ventilatas fuisse, de quibus altum apud Ju-
dæos est silentium, qualis illa, de origine baptismi Christiani, & ortu bapti-
smi Profelytorum &c. sic longe curatius Judæis, nostrates doctores, qui be-
ne perspecta habuerunt Rabbinorum commentaria, in istas inquisiverunt.
Et si vero non defugio Judæorum in rebus domesticis testimonia, quæ in
prima ipse collocare consuevi acie, ubi tuta illis fides constat, iis tamen no-
stratum ducibus primariis, apud quos aquilæ steterunt hactenus, jure meri-
toque multum defero, quod æquiore omnia ponderarunt lance, aliisque
præterea disciplinis subiectum ad hæc ingenium attulerunt, quod in recutitis
ut plurimum desideramus. Tantum itaque abest, ut tantorum me pudeat
nominum, eorum potius ut suffragia studiose collegerim, & re probe pensi-
tata, ipsorum vestigiis infistere, duxerim honestum.

Quod superest, vellicat adhuc scrupulus, quo tantum non omnem Anti-
quitatum Hebraicarum fidem in discrimen adducit vir doctissimus, & in hac
palæstra apprime exercitatus, CHRISTIAN. SCHOETTGENIVS, quando
Hor. Hebr. & Talmud. T. II. cap. IX. §. 3sq. ejusmodi sistema in desideratis
ponit, & repudiata omnino MAFMONIDIS auctoritate, post Sacras Literas &
Targumim, ad superstites remittit libros Judæorum, ante opus Talmudi-
cum conscriptos, cumprimis ad librum Sohar. *Hi evolvendi sunt*, inquit,
&

& horum traditis acquiescendum est. Voluminibus quidem Talmudicis aliquem, sed postremum, relinquit locum, & summo adhibito judicio. *Frustra enim hic antiquitatem queras, pergit, cum vides Talmudistas adhuc disceptare, quid sequendum sit.* Verum pace viri, in lectione Judaicorum monumentorum versatissimi, distincte ad hæc respondebo. MAIMONIDES subinde, suum secutus ingenium, a majorum placitis deflectit, unde motæ ipsi lites fuerunt: maximam tamen partem presse iis inhæret. Nec mirum, interdum dissentire, cum istud Talmudicis & aliis recutitæ gentis non modo Magistris, verum eruditis quoque Christianorum usu venire, toto animadvertisimus die. Hinc minime, illud ἀντὸς ἔρᾳ satis habentes, cœco assensu effatis ejusdem acquiescimus, sed in diversum ab iis discedere, ubi dubia videntur, & objectis in contrarium sunt sequiora, religioni non ducimus. Ipse tamen, quia ex magni SCALIGERI sententia ferme unus censetur Judæorum, qui nugari desierit, mentemque gentis suæ, & majorum ex aſſe perspectam habuit, magnum omnino pondus iis addit, quæ cum suis pronunciat. *Targumim* sua gaudent auctoritate, & contra Judæos usu, verum, quod alias docuimus, nec unius ætatis sunt, nec ejusdem omnes momenti. ONCKELOS, curate ut plurimum, & fere ad verbum fontes Hebræos reddit, inde ut parum expectes subsidii, quod Scripturæ sensum collustret, nisi in quantum ἄπαξ λεγόμενα, ex ætatis suæ Synagogæ disciplina, declarat. IO-NATHANIS translatio plura interserit, sed quis definiat, num recto semper tramite incedat, aut ἴδιαν ἐπίλυσιν, aut privatam, celebris cujusdam Doctoris, mentem prodat? Hierosolymitanum, Talmude Babylonico posterius, fabulis æque indulget ac Gemara, ut aquam cribro hauriat, qui veritatem, aut mentem veterum eruere ex illo satagit. Liber Sobar Kabbalisticus est, nec tam Antiquitates pandit, quam abstrusam veterum, multisque ænigmatibus implicatam Theologiam: præterea, tanta laborat cum sermonis, tum sensuum obscuritate, parum certi ut hinc elicere detur, quin eadem impugnari facilitate possit, qua adstruitur. De ceteris, ante destructum Templum secundum monumentis Judaicis, quæ in hunc diem prostant, adhuc sub judice lis est, quam ferant ætatem, & num tuta iis constet fides. Immo quot suppetunt exploratae antiquitatis testes, in quibus certo acquiescas? Ex quo enim doctores gentis cœci cœcorum evaserunt duces, veritatem ab iis frustra expectes. *Talmudis* denique duæ sunt partes, & dispar auctoritas.

Mischna quæ audit, vergente sæculo post C. N. secundo a R. IEHVDA Sancto composita, non compilatoris mentem, sed veterum gentis suæ Doctorum placita, ex superstibus Schedis collecta, servavit & digessit, nec tam, quid post ædis secundæ ruinam senserint Magistri, quam quæ majores ipsorum, stante adhuc Templo, tradiderunt, exponit. Gemaræ autem fidem tanti non facimus, aliquot fæculis posterioris, & variis obtenebratorum hominum disputationibus turbatæ & confusæ. Pluribus ista demonstrant **B V X T O R F I V S**, **W A G E N S E I L I V S**, **W O L F I V S**, **W A E H N E R V S**, & quotquot historiam Talmudis ordine, & data opera percensuerunt. Mischnæ ergo non omnis vacillat auctoritas, quamquam & ipsa sibi per omnia non constet. Cum primis huc facit, quam Vir doctus paulo post, p. 822. §. 10. de libris Midraschicis adhibuit, distinctio *inter sæculum compilationis*, & *inter sæculum singularium laciniarum*, nec posterius ex priore est æstimandum. Quantum vero industriæ, judicii ac ingenii, ad bene digerenda horum omnium testimonia attulerint Christiani, ipsorum loquuntur commentarii, & allatae a singulis rationes, horum ut labores alto supercilio contemnere ac posthabere, nec grati sit animi, nec satis circumspecti. Demum etiam dissimulare non licet, hoc pariter doctrinæ genus, æque ac aliarum gentium antiquitates, & ritus priscos, sua adhuc laborare imperfectione, labe, & incertitudine, in qua tollenda, abstergenda, & avertenda iis omnibus pro virili est annitendum, qui suam in hoc pistrino industriad fatigant. Inter quos si quid adjumenti attulero hac opella, si vel studiosorum rei sacræ, vel verbi divini præconum conatus promovero, si denique, ad quod, tanquam ad metam, contendeo, Scripturæ interpretationi aliquod subministravero subsidium, voti damnas, hecatombas Deo O. M. persolvam, demississimis ipsum precibus implorans, ut imbecillitati meæ, ubi impegi, & a veritatis tramite imprudens deflexi, veniam propitijs indulgeat, quæ autem apposite & recte sunt prolata, ad Nominis sui gloriam vertat sempiternam.

ΜΟΝΩΣ ΣΟΦΩΣ ΘΕΩΣ, ΔΙΑ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, Η ΔΟΞΑ ΕΙΣ
ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ. ΑΜΗΝ.

INDEX

LIBRORVM ET CAPITVM

LIBER I.

DE PERSONIS.

CAPVT I. DE FORMA REIPUBLICAE IVDAICÆ VSQVE AD CHRI-
STVM, ET QVANDO SCEPTRVM DE EA SVBLATVM SIT.
PAG. GOODWIN. I. PAG. ANNOT. I.

CAP. II. DE PVBlicANIS. 4. 27.

CAP. III. DE PROSELYTIS, SEV IVDAEIS ADVENTITIIS. 5. 31.

CAP. IV. DE REGIBVS. 7. 52.

CAP. V. DE PONTIFICIBVS SVMMIS, SACERDOTIBVS, LEVITIS,
ET NETHINAEIS. 8. 64.

CAP. VI. DE PROPHETIS. 14. 113.

CAP. VII. DE TITVL O RABBI. 18. 137.

CAP. VIII. DE NAZIRAEIS ET RECHABITIS. 19. 148.

CAP. IX. DE ASSIDAEIS. 21. 165.

CAP. X. DE PHARISAEIS. 22. 173.

CAP. XI. DE SADDUCAEIS. 28. 204.

CAP. XII. DE ESSENIS. 31. 215.

CAP. XIII. DE GAVLONITIS, ET HERODIANIS. 36. 241.

INDEX LIBRORVM ET CAPITVM

LIBER II.
DE LOCIS.

CAP. I. DE TEMPLO.	38.	248.
CAP. II. DE SYNAGOGIS, SCHOLIS, ET ΠΡΟΣΕΥΤΚΑΙΣ.	42.	307.
CAP. III. DE PORTIS HIEROSOLYMAE.	45.	326.
CAP. IV. DE LVCIS, ET CELSIS.	46.	331.
CAP. V. DE ASYLIS.	47.	336.

LIBER III.
DE DIEBVS ET TEMPORIBVS.

CAP. I. DE DIEBVS, HORIS, SEPTIMANIS, ET ANNIS.	49.	344.
CAP. II. DE FESTIS, ET CONVIVIIS.	53.	360.
CAP. III. DE SABBATHO.	59.	382.
CAP. IV. DE PASCHATE, ET FESTO AZYMORVM.	63.	394.
CAP. V. DE FESTO PENTECOSTES.	70.	411.
CAP. VI. DE FESTO TABERNACVLORVM, ΣΚΗΝΟΠΗΓΙΑ.	71.	414.
CAP. VII. DE FESTO BVCCINARVM ET NOVILVNNIORVM.	73.	423.
CAP. VIII. DE FESTO EXPIATIONVM.	78.	433.
CAP. IX. DE ANNO SABBATHICO, SEV QVIETE SEPTENNALI	80.	442.
CAP. X. DE ANNO IVBILAEO.	82.	447.
CAP. XI. DE FESTO PVRIM, ET FESTO ENCAENIORVM.	83.	469.

LIBER IV.
DE IDOLOLATRIA.

CAP. I. DE INITIO IDOLOLATRIAE.	84.	473.
CAP. II. DE MOLOCHO, ADRAM MELECHO, ANAM MELECHO, BAA- LE, TABERNACVLO MOLECHI, CHIVN, ET REMPHAN.	86.	481.

CAP.

INDEX LIBRORVM ET CAPITVM.

CAP. III. DE BAAL PEORE, BAAL TSEPHONE, BAAL ZEBVE, BAAL BERITH, BEL, ET DRACONE.	92. 493.
CAP. IV. DE DAGONE.	94. 500.
CAP. V. DE VITVLO FVSO.	94. 501.
CAP. VI. DE ASTAROTH, AMMONIA IVNONE, REGINA CAELI, DIANA EPHESINA.	96. 508.
CAP. VII. DE ALIIS DIIS, QVI REFERVNTVR IN SACRA SCRIPTV- RA.	98. 515.
CAP. VIII. DE PECVLIARI ORACVLORVM ET XPHMATIEMON RATIO- NE.	100. 521.
CAP. IX. DE THERAPHIMIS.	103. 537.
CAP. X. DE PECVLIARIBVS GENERIBVS INTERDICTAE DIVINA- TIONIS.	104. 540.

LIBER V.

DE CONSISTORIIS, SEV CONSESSIBVS.

CAP. I. DE IVDICIORVM CVRIIS, PRAESERTIM DE CONSISTORIO ECCLESIASTICO.	108. 550.
CAP. II. DE IPSORVM EXCOMMVNICATIONE.	110. 554.
CAP. III. DE COLLEGIO, SEV CONSESSV CIVILI, QVAS PERSONAS ID REQVISIVERIT.	112. 563.
CAP. IV. DE NVMERO CVRIARVM CIVILIVM.	114. 568.
CAP. V. DE QVALITATIBVS, QVÆ REQIREBANTVR A IVDICIBVS, ET MODO ELECTIONIS.	117. 575.
CAP. VI. DE COMMVNIBVS CERIMONIIS IN OMNIBVS CAPITALI- BVS IVDICIIS.	118. 578.
CAP. VII. DE POENIS, ET SVPLICIIIS CAPITALIBVS.	120. 581.
CAP. VIII. DE POENIS NON CAPITALIBVS.	122. 586.
CAP. IX. DE SVPLICIIIS AB ALIIS NATIONIBVS ADSCITIS.	125. 591.

LIBER

INDEX LIBRORVM ET CAPITVM.

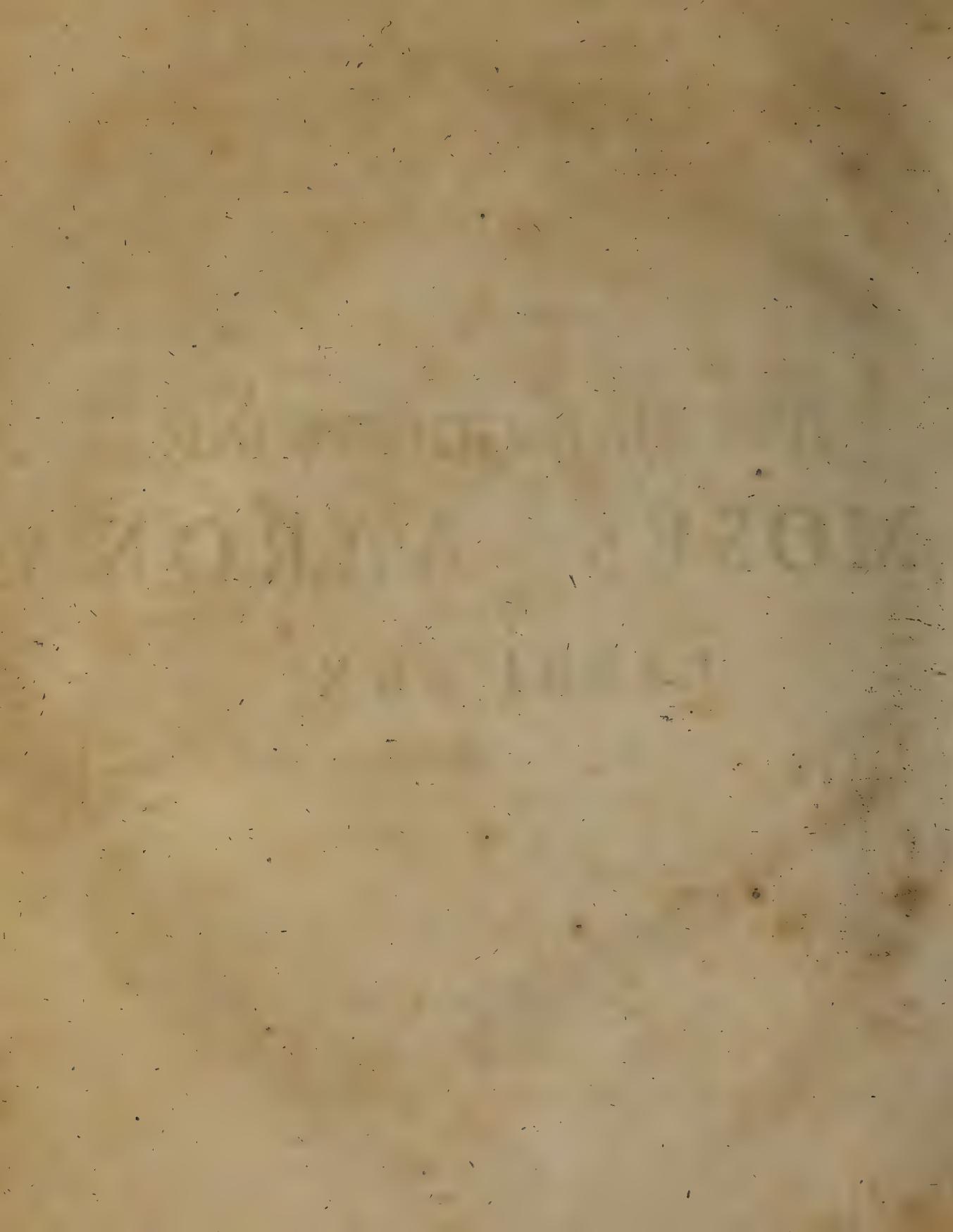
LIBER VI.
DE RITIBVS MIXTIS.

CAP. I. DE CIRCVMCISIONE.	129. 60.
CAP. II. DE ANAPXH, PRIMITIIS FRVCTVVM FRVGVMQVE, ET PRIMOGENITIS.	132. 61.
CAP. III. DE DECIMIS.	135. 619.
CAP. IV. DE MATRIMONIO.	138. 625.
CAP. V. DE SEPVLTVRA.	144. 639.
CAP. VI. DE IVREIVRANDO.	148. 652.
CAP. VII. DE MODO SCRIBENDI, MASORETHIS, IPSORVMQVE OPERE.	150. 660.
CAP. VIII. DE METATIONIBVS TENTORIORVM, ET CASTRIS ISRAELITARVM.	153. 665.
CAP. IX. DE MENSURA.	157. 672.
CAP. X. DE MONETA IPSORVM CVPREA, ARGENTEA, ET AVREA.	160. 687.
* * * * *	
MANTISSA DE SACRIFICIIS.	699.
I. DISSERTATIO DE ELEEMOSYNIS IVDAEORVM.	726.
II. DISSERT. DE DEO CALIGINIS INCOLA.	748.
EPISTOLA DE SCHECHINA.	765.
III. DISSERT. DE DISCALCEATIONE RELIGIOSA IN LOCO SACRO.	769.
IV. DISSERT. DE SYNAGOGA CVM HONORE SEPVLTA.	793.

THOMAE

THOMAE GOODWINI
MOSES ET AARON
LIBRI SEX

MOSES ET AARON.

LIBER I.

DE

PERSONIS.

CAPVT I.

DE FORMA REIPVBLCÆ IVDAICÆ, VSQVE AD ADVENTVM CHRISTI, ET QVANDO SCEPTRVM DE EA SVBLATVM SIT.

orma Regiminis mutatio-
nibus inter omnes po-
pulos obnoxia fuit;
præprimis autem Judaica, quæ diversissi-
mas facies induit: quarum sequentes no-
biliores fuere. Primo Patresfamilias (1)
cum *Primogenitis* omnem regiminis spe-
ciem administrabant, & tanquam ædium
fiuarum Reges & Sacerdotes tum *Sacram*
tum Civilēm rem obibant: Ipsi, clavum
domestici imperii tenentes, benedicere,
maledicere, domo & hæreditate eliminare,

immo capite plectere poterant: ut liquet ab
exemplis *Noachi* adversus *Chamum*, Gen.
IX, 25. *Abrahe* adversus *Hagaram* &
Ismaëlem, Gen. *XXI*, 14. *Jacobi* adver-
sus *Simeonem* & *Levi*, Gen. *XLIX*, 5.
Judæ adversus *Thamaram*, Gen. *XXXVIII*,
24. Tempore *Mosis* (2) hoc primogeni-
turæ jus penitus elisum est.

II. Quemadmodum autem *Aaron* ipsius-
que posteri jure, & titulo sacerdotali gau-
debant, ita *Moses*, & ab ejus morte *Josua*,

A

totum

totum populum specie quadam monarchici status flexit: ille enim (3) *Rex in Jeschurun audiebat. Deut. XXXII, 5.*

III. Secuti Josuam *Judices* (4), statim ab electione, absoluta & fere independenti potestate fruebantur, haud absimiles Regibus. Longissima autem interregna & intervalla, quæ pletumque intercessere inter denatum substitutumque Judicem, rem Judæorum gravissime affligebant, usque dum periculum in mora armorumque metus ipsis Judicem extorqueret, licet strepitu metuque sopito ad privatam rursus vitæ conditionem descensurum. Gideon enim excusso Midianitarum jugo, & restituto pristinæ libertati populo, cum ipsis summa rerum sceptrumque deferretur; non ego, ait, neque filius meus, dominabimur vobis: *Jud. VIII, 23.* Extraordinarium erat, quod *Samuel Israëlem judicavit omnibus diebus vitæ suæ. I Sam. VII, 15.* ZEPPE R. lib. 3. leg. Mof. cap. 6. Hoc respectu horum Judicum dignitas non ablusit ab autoritate *Dicatorum Romanorum.*

IV. Hæc moderaminis facies juxta computationem AVGUSTINI de Civ. D. lib. 18. cap. 22. post trecentos & viginti novem annos denum, inter Judæos collapsa est (5). Ubi res alicujus momenti sub interregnis eveniebant, deferrebantur ad magnum confessum LXX virorum (6), h. e. Synedrium, cuius intuitu Regiminis forma videbatur Aristocratica esse.

V. Judices insecuri Reges (7), rerumque potiti Judeis jura dixerunt a Saule usque ad captivitatem Babyloniam annis

circiter quingentis & viginti. ZEPPE R. leg. Mof. lib. 3. cap. 6.

VI. A captivitate Babylonica usque ad ἐπιδημίαν, adventum Christi (qui apparuisse putatur anno quingentesimo trigesimo sexto: vid. Chronol. FVN CII) Respublica Judæorum multiformi mutationi subiacuit. Interdum enim parebant Legatis & Presidibus, qui non absoluto jure utebantur, sed a submissis Persarum Regum decretis, mandatisque dependebant; hos appellabant בְּאֵשׁ בָּרֶית וְאַחֲמָלָתְּאֶחָזָס (8), Principes seu capita deportationis. MAIM. in Jad. lib. vit. tract. Sanhed. cap. 4. §. 13. (9). Talis erat Zorobabel & ipsius Successores, quos Chronicon Judæorum, Seder olam minus, dicit fuisse Mefullamum, Hananiam, Berechiam & Hesadiam. Hi omnes creduntur rem Judaicam administrasse sub Monarchia Persica, & descendisse ex stirpe Davidis, uti & cæteri succedentes decem Gubernatores post Alexandrum Magnum. In quorum decem ultimo subsidit gloria domus Davidicæ, sceptro translato in gentem Maccabæorum, qui ortum debebant tribui Levi.

VII. Maccabæi (10) vocitabantur de Juda Maccabæo, qui condecoravit vexillum suum his literis initialibus, M. C. B. A. I. quas decerpserat ex כתבה פָּאֵלָם וְחִזְבָּן - מִ, Quis sicut tu inter Deos, sive fortissimos, Jehovah? Chron. CARION. lib. 2. p. 144.

VIII. Hæc Maccabæorum plena & absoluta potestas viguit, usque dum Herodis Ascalonitæ (11) regnum ingrueret, sub quo Salvator noster σωζεὶς ἐγένετο, incarnatus est, juxta vaticinium Jacobi Gen. XLIX, 10 (12.) No

(12). Non recedet Sceptrum a Juda, & Legislator, qui est ex eo, quod est inter pedes ejus, usque dum veniat Silo, h. e. Messias: Targum Uziel; eadem pene verba recitat Targum Hierosol.

IX. Ad enucleandum huius vaticinii sensum duo observanda veniunt, I. Tempus, quo Sceptrum Judæ concessum: & II. Tempus, quo rursus eruptum est.

X. Prius autem expendenda est differentia, qua exponunt duo ista vocabula *Juda* & *Sceptrum*. A. Quidam capiunt vocem *Juda* pro-tribu sola Judæ, ut ORIGEN. Hom. 17. in Gen. EPIPH. contra Ebionæos, & maxima Hebræorum pars. Verum S. Script. contrarium dicit, docendo, alias tribus quoque multos judices suffecisse Reip. & ipsos Maccabæos ex tribu Levi oriundos ad gubernacula sedisse. B. Alii nomen Judæ hic volunt esse, duas illas tribus, quæ partibus Rehabeami studuerunt, quæque post defectionem cæterarum tribuum simul nomine Judæorum venere, quod factum non sit prius, quam decem tribus desciverint. CVNAEVVS de Rep. Hebr. lib. 1. cap. 9. p. 81. C. Alii sumunt hic Judam pro toto corpore Israëlis, vel duodecim tribubus, quas omnes deinde singularis Dei providentia nomine isto Judæorum, de Juda accepto, insigniverit, quod afferunt EVSEB. demonst. Evang. lib. 8. cap. 1. MONTACVT. in Analect. p. 72. CASAVBONVS contra Baron. p. 10.

XI. Quod ad vocabulum, *Sceptrum*; A. Quidam id interpretantur pro *Summa rerum* & *suprema Potestate*, qua primario unus fungebatur. Huic sententiæ manus

dant Patrum plerique. B. Alii tinentur, istud vocabulum, *Sceptrum*, positum esse pro forma Regininis & Reipublicæ, auctoropis propriisque legibus ac ritibus suffulæ; eoque nomine tam depressostrum Magistratum & Sacerdotum, quam Principum Regumque autoritatem denotari. CASAVB. adv. Baron. p. 19. 23. IVST. MART. in dial. cum Tryph. CVNAEVVS de Rep. Hebr. lib. 1. cap. 9. p. 82.

XII. Ex his diversis vocum expositionibus gignuntur variæ & diversæ *equivalentes*, interpretationes prophetæ Jacobi. Quidam enim putant, *Sceptrum* secundo significatum sumptum, concretum esse Judæ, h. e. duabus tribubus, quæ favebant partibus Rehabeami in defectione populi; & hoc *Sceptrum* ipsius Judæ manui extortum non esse, usque ad desolationem Hierosolymorum, quoniam ab ipso Herodis tempore ad istam destructionem, Judæorum Leges, Sacerdotium, & Respublica etsi concussa fuerint, non tamen penitus corruerint. CVNAEVVS de Rep. Hebr. lib. 1. cap. 11. p. 96.

XIII. Aliorum sententia defendit, *Sceptrum* secundo sensu captum, Judæ, h. e. duodecim tribubus insinuatum esse tempore Mosis, illudque ipsis ablatum non esse, usque ad dirutionem Hierosolymæ, neque regnum Judæ defecisse in ipso Herode, utpote Judæo ascitio seu Proselyto: aiunt enim *Judeum* esse nomen religionis, non nationis. SCALIG. & ex eo CASAVB. adv. Baron. p. 19. & 39.

XIV. Alii opinantur *Sceptrum* secundo sensu intellectum, Judæ porrectum fuisse, h. e. duodecim tribubus tempore Mosis;

sed ab Herode ablatum, sic tamen, ut eo imperium exercente, Judæ gloria languescere modo cœperit, solo vero æquatis Hierosolymis penitus marcuerit. MONATACVT. in Anal. p. 74.

XV. Alii sustinent, *sceptro*, si prima sumatur significatione, *Judam, b. e.* duodecim *tribus*, potitas fuisse Mosis tempore, sed istud rursus ipsarum manibus excussum, sæiente Herodis Imperio. AVGUST. contr. Manich. lib. 12. cap. 47. EVSEB. demonst. lib. 8. Chron. CAR. p. 143. Piores sententiae tuentur Messiam anticipasse suo adventu *sceptri* ablationem; posteriores *sceptri*

ablationem constituunt signum & prodromum παροւσίας Messiaæ.

XVI. Quod ipsum esse puto, quod a prophetia ista intenditur. Nam hæc opinio, quo latior patet, eo certioribus etiam firmioribusque talis stare posse videtur. Tum enim defecerait Sceptrum ad Proselytum scil. Herodem, quod antea factum non erat; & tum etiam ipse Legislator discesserat e medio pedum ejus, quando Christus ἐφανερώθη ἐν σάρκι, apparuit in carne. G A L A T I N. lib. 4. cap. 6. p. 203. ex Talmud. Hieros. (13).

C A P V T . II.

D E P V B L I C A N I S.

Postquam delibavimus notatu dignissimas Hebrææ Reip. mutationes, accingemus nos ad descriptionem Personarum, quæ partes istius Reip. constituerint; & primo quidem Publicanorum, qui ultimis diebus erant membra heterogenea istius Republicæ. Judææ itaque in Provinciam Romanam redactæ, adeoque censibus tributisque pressæ, (quod Judæi ipsimet flagitabant a Pompejo sexaginta annis ante φανέτων, apparitionem Jesu Christi, teste IOSEPHO lib. 1. de B. J. cap. 5. pag. 720.) (1) certi Præsides (2) assignati erant a Pop. Rom. quibus adjuncti Quæstores (3), tam in Judæa quam cæteris provinciis, colligendi tributi, quantum iis imperatum fuit, gessere curam. Illi autem, quorum fuit colligere pecuniam Publicam (4), Publicani vocabantur, populis tributariis plerumque ob rigidas exactiones exosi.

II. Hi ergo Publicani in cunctis provinciis in suas Societas fuerunt distributi, quibus rursus Magistri præerant; quo sensu Zachæus dicitur fuisse (5) ἀρχιτελῶν, Præcepis Publicanorum Luc. XIX, 2. Harum Societatum (6) frequens mentio injecta apud CICER. in Orat. pro Sex. Roscio, Murena, Cn. Plancio, &c. Quæstores Provinciales parebant insuper summo cuidam Præfecto, qui Romæ agebat, & cui de tributis ratione dare tenebantur. SIGON. de jure ci-vium Rom. lib. 2. cap. 4.

III. Publicanos istos omnes Provinciæ summo odio detestabantur (7) ob violentas ac iniquas extorsiones, quibus isti portatores stipendiarios Rom. Imperii coërcabant. Præsertim autem eos gens Judæorum vehementissime fastidivit: et si enim Galilæi acriter urgerent, Judæi tamen tributa in sua

sua ditione pendi haud concedere voluerunt. Huius odii luculentus testis est Regula illius Rabbi, quem citat CASAVB. Exerc. 3, 37. quæ sic habet: *ne ducite in matrimonium quamdam ex domo Publicani, omnes enim ejus domestici Publicani sunt.* Eos sane sæpe provincias injustis tributis onerasse inde claret, quod Sabino ob bene gestum istud munus ad immortalem nominis memoriam imago posita sit, sub hoc titulo: ΚΑΛΩΣ ΤΕΛΩΝΗΣ ΑΝΤΙ, *bene fundo Publicani munere.* SVETON. in Flav. Vesp. cap. 1. Propterea mirum non est, publicanos & peccatores (8) in Evangelio jungi.

IV. Hodie ab omnibus, tanquam invita veritas receptum est, ista munia non solos Gentiles, sed & ipsos Judæos obiisse

(9), et si TERTULLIANVS in contrarium abiret, de pudic. cap. 9. Verum postmodum HIERONYMVS ep. ad Damascum illius opinionem prorsus confecit. Et ratio ipsa dictat, Judæis istud munus non penitus displicuisse. Nam 1. Matthæus ipse fuit τελώνις; Apostolico post munere insignis; nec credi potest, ipsum e Paganismo ad istud munus vocatum. 2. Zachæi nomen purum putum Hebraicum est, nec ullo modo Latium sapit. 3. Nervus argumentorum, quo Tertullianus ntititur, fumus est; nam fraudi fuit acutissimo Pœno Hebraicæ linguae ignoratio; nusquam enim in fonte occurrat spurius ille textus, cui Tertullianus potissimum fudit; non erit vœtigal pendens, ex filiis Israël. Deut. XXIV, 7.

C A P V T III.

DE PROSELYTIS, SEV IVDAEIS ADVENTITIIS.

Totam Israëlis Rempublicam constituebant duum generum homines, *Hebræi & Proselyti* (1), h. e. qui religionem Judaicam amplectebantur. Is, qui vel patre Hebræo, vel matre Hebræa prognatus erat, *Hebræus* fuit; ast, qui utrisque Hebræis parentibus obediebat, *Hebræus* audiebat *ex Hebræis*. Talis erat Paulus Phil. III, 5. Ἐβραῖος εἰς Ἐβραιῶν. Is, qui ortus fuit vel patre proselyto, vel matre proselyta (2), vocabatur בֶן־גֵר ben ger, filius proselyti, vel בֶן־גָּרָב bengerab, filius proselytæ, qui autem editus erat utroque parente proselyto, appellatur בֶן־בָּגָב bagbag. Pirk. Aboth cap. 5.

II. Hebræi quoque specie differebant,

quidam Palæstinam incolentes Hebraico utebantur textu, & hos vocabant *Hebreos*, seu Judæos; alii dispersi per Græcorum ditiones versionem Græcam tractabant, unde traxerunt nomen (3) Ἑλληντῶν, *Græcissantium.* SCALIG. Animad. Euseb. 124. 1. & in Can. Isag. 278. Utrosque mémorat LVCAS Act. VI, 1. ortum est murmur τῶν Ἑλλήντων adversus Hebreos; ubi nota diazoλη differentiam inter Ἑλλῆνας & Ἑλληντὰς, *Græcos & Græcissantes.* Græci sive Ἑλλῆνες Apostolo sunt illi, qui opponuntur Hebræis late sumptis, sive capias eos pro dispersis inter Græcos, sive pro Palæstinæ incolis. Ἑλληνται sive *Græcissantes* & natu & cultu *Hebræi* erant, in oppositione Hebræorum stricte sumpto-

rum, h. e. eorum, qui Palæstinam colebant.

III. Totum Israëlis corpus (4) in XII tribus erat distributum, & certi genealogiarum catalogi (5) unius cuiusque familiarium tribumque docebant. Has genealogias flamma delevit Herodes (6), ut ab insequentiibus ævis Israëlitarum gente satus videretur, sublatis his publicis genealogiis. Hoc de ipso testatur, *Eusebius Eccl. Hist. lib. i. c. 8.* Mea est sententia, ipsum hoc ob alium quoque finem fecisse, ne scil. distinctio familiarum tribuumque appareret, sed velut confusum chaos genealogiarum, dominum Davidis, cui jure competebat raptum ab ipso Sceptrum, obnubilaret, adeoque ipse cum posteris tanto tutius regium fastigium occuparet.

IV. *Proselyti* sive *Judæi adventitiæ* erant (7) pagani, qui abdicato Paganismo se in gremium Judaicæ Ecclesiæ recipiebant. Proselyti (8) vocabantur ἀπό τῆς προσελύτου θέρα, ab *adventando*, & ad *Judæos* se conferendo. Quod ad hos Proselytos, tria haec ponderabimus: 1. Peculiares proselytorum species; 2. Modum eos initiandi. 3. Quo pretio inter *Judæos* habitu fuerint.

V. I. Species Proselytorum duæ erant (9), a) *ger berith, proselytus fœderis*, qui præputio abscesso se totum pædagogia Mosis subdebat. Talem Rabbini nomine פְּרִירָה ger *tsedek, proselytus justitiae*, honestabant. Rabbi Salomon Deut. XXIII, 14. b) Erat & שְׁעֵר ger *schagnar, proselytus portæ* (10.) Deuteronom. XIV, 21. de quo & legimus in decalogo. Ipsí licebat sedem figere inter Israëlitas, ob

quam causam etiam הַשְׁבָּב *toschab, incola* dicebatur. Hic non circumcidebatur, nec ritus & δόγματα Mosis verebatur, adstrictus tantum observandis septem Noahidarum præceptis, quæ Hebræorum Magistri hæc esse produnt. A. Pœnas & judicia de maleficiis. B. Benedictionem nominis Divini, sub qua comprehendebatur observatio Sabbathi. C. Detestationem omnis idolatriæ. D. Nuditatis obsecrationem. E: Homicidii & F. membra vivi abstinentiam. SCHINDLER. in *Pent. pag. 1530.* Ex his (11) præceptorum istorum-cultoribus erat *Naaman Syrus, Eunuchus, Cornelius*, & illi, qui memorantur Act. II, 5. habitabant Hierosolymæ *Judæi, ἄνδρες ἐν λαβεῖς, viri pii ex omni gente sub caelo.*

VI. II. Ad *Proselytum fœderis* initianum (12), differunt ritus initiationis, respectu *tum generis tum temporis*. Ad *virm* initianum, *Proselytum fœderis*, tria requirebantur. MOSES KOTS. fol. 20. col. 2. A. *Circumcisio.* B. *Ablutio.* C. *Sanguis victimæ.* Hebr. בְּמִילָה וּבְטִבּוֹלָה וּבְחַצְצָתָה קָרְבָּן *bemilah, ubithbilah, ubebozaath damim schel korban.* Hæc oblatio constabat plerumque duobus turturibus, vel domesticis columbis. Ad initiationem *Proselytæ*, solam *ablutionem* ו oblationem adhibebant. DRVSIVS de trib. Sect. 2. p. 102. Et quum *Judæi* nunc altari & victimis careant, dicunt sufficere, uti vir sola ablutione & circumcisione, fœminæ sola ablutione initientur. MOSES AEGYPTIVS in *Assure biyah, Pereh. 13. fol. 157.* vide SERAR. Tribær. lib. 2. cap. 2. Addunt tempore Davidis multis millibus proselytorum Ecclesiam, citra circumcisionem, solo

solo ablutionis ritu usurpatos, auctam neque Elias, neque ille prophetā? Job. I, 25.

VII. Hinc facile possimus colligere, ritum istum ablutionis (13) diu multumque inter Judæos ad initiationem præstandom viguisse, licet sacramentalis non fuerit, usque dum Christus illum ritum in sacramentum converteret. Immo non hallucinaremur, si diceremus; ob id in usu fuisse ritum istum abluendi vel immergendi, quoniam exspectabant tale quippiam in adventu Messiae. Ut patet exinde, quod Johannem convenientes, non tam de ipsius Baptismo, quam autoritate litem moveant, dicentes; *quid igitur baptizas, si tu non es Christus;*

VIII. III. Pretium & honor (14), quo culti sunt proselyti a Judeis, amori junctus fuit; non exprobabant ipsis quidpiam, nec dicebant, *memento præteriorum factorum.* P. F. A. G. Exod. XXII, 21. Nihilominus constitutum fuit, ne quis Proselytorum in confessum Sanhedrin admitteretur, MÓSES AEGYPT. lib. vit. Jad. tract. Sanb. c. 2. immo in communi (15) vitæ commercio crepabant frequenter hoc proverbium, quod ipsis prudentiam & cautionem inculcabit, *vel ad decimam usque generationem a proselytis cave.* CASAVB. adv. Baron. p. 27.

C A P V T . IV.

DE IPSORVM REGIBVS.

De triplici Regum specie (1) legitur in N. Test. Melchizedek erat & Rex & Sacerdos. David & Rex & Propheta. Cæteri solummodo Reges. Melchizedek & Regio & Sacerdotali, David Regio & Prophetico munere clarus erat. Coniunctio, συζύγια sacri ordinis & fastigii civilis (2), docebat, Antistites Rerumpublicarum oportere esse Curatores Religionis. Quo respectu Rex Joas unctus, cum diadema Testimonium accepit, sive librum legis. 2. Reg. XI, 12. Inter ipsos Gentiles saepe idem homo & Sacerdotio & Sceptro gaudebat. Hinc canit VIRG. Aeneid. lib. 3.

Rex Anius, Rex idem hominum, Phœbi que Sacerdos.

Trismegistus, Τρισμεγίστος, Ter maximus dictus est, quoniam sicut Philosophus Maximus,

Sacerdos Maximus, ♂ Rex Maximus. ALEX. NEAPOL. lib. 2. cap. 6.

II. Non omnes Reges uncti sunt (3), sed ii soli, in quibus defecit stirpis legitima successio, & tum primus lineæ illius Regis pro omnibus posteris oleo unctus est, nisi lite orta cuidam sceptrum disputatum fuerit; tum enim ad firmandam stabilendumque autoritatem, unctio iterabatur. Hæc ratio fuit, cur Salomon &que unctus fuerit ac pater David, ob simultatem scil. inter ipsum & Adoniām accensam.

III. Præterea Saul & Jehu uncti fuere יונתן ויהו lenticula (4) sive vase unguentario, quod portendebat brevitatem ipsorum imperii; David autem & Salomon perfusi fuere

fuere כְּבָשׂ cornu unguentario, h. e. abundantia copia, quod præsagium erat regni ipsorum longius duraturi.

IV. Quemadmodum (5) corona, (6) scepterum, (7) thronus, &c. aliaque Regalia πρεστηματα & prærogativæ Reges a vulgo discriminabant, ita & (8) habitus corporis; unde Achab in prælium descendens vestimenta sua mutat i Reg. XXII, 30. Etsi vero purpura albæque vestes non solis Regibus usurparentur: VALER. MAX. lib. i. cap. 6. attamen hi colores in summo pretio, & ab ipsis plerumque gestati erant; purpuram præsertim amabant Imperatores Equitesque Romani; ALEX. AB ALEX. lib. i. cap. 20. Albas vero vestes sibi deligebant Nobiles Hebræorum, unde ipſi, & cæteri præclaro stemmate insignes, vocabantur בָּרוּךְ Cho-

rim (9), Albates; Illos autem, qui obscuro loco editi erant, חַשְׁבָּנִים Chaschuchim; obscuratos, obscuros dicebant. Hinc natum illud Jacobi cap. II. vs. 2. Si intraret in vestum vestrum vir cum annulo aureo, in veste splendida, εν ἐσθῆτι λαμπρᾷ, intraret vero etiam pauper εν ἐσθῆτι ρυπαρᾳ, in veste sordida.

V. Hæc forsan ratio fuit, cur milites, Judæis Christum seditionis arguentibus coram Pilato, ipsi purpuram injecerint (10) Matth. XXVII, 28. Herodes autem ὁ τετραρχῶν τῆς Ταλιλαίας ipsum alba veste texerit Luc. XXIII, ii. quo facto suum jus & morem non sine amara illusione in Christum transtulerunt, quando Christum Regio cultu amiciverunt.

CAP V T V.

DE PONTIFICIBVS SVMMIS, SACERDOTIBVS, LEVITIS, ET NETHINAEIS.

Templi cura tribus (1) ordinibus ministrorum demandata fuit; Sacerdotibus, Levitis, & Nethinæis; qui comparari possunt Episcopis, Diaconis, & Subdiaconis Ecclesiæ primitivæ. Horum caput erat summus Pontifex sive summus Sacerdos. In Aaronis posteritate perstitit Sacerdotium; ejus prosapia autem primogenito (2) cedebat Pontificatus; cum cæteri posteri αὐλῶν, simpliciter Sacerdotes, h. e. Sacerdotes secundi ordinis, dicerentur. 2 Reg. XXIII, 4. Sic præter Aaronem ipsiusque lumbis natos (quibus Sacerdotium datum erat) omnis reliqua Levi posteritas Levitæ vocabantur.

II. Et in Summis & in Secundis Sacerdotibus duo occurunt observatu digna; 1. ipsorum initatio. 2. ipsorum functio. In his duabus partibus differunt quadantenus, & convenient quadtantenus.

III. Differunt (3) in initiatione; nam 1. *Summus Sacerdos* ungebatur; materia hujus χρισμάτος describitur Exod. XXX, 23. Effundebatur in caput Aaronis Lev. VIII, 12. descendebat in barbam & vestimenta ejus. Ps. CXXXIII, 2. *Secundani Sacerdotes* tantum adspargebant oleo isto unctionis admixto sanguine, qui erat super altari. Levit. VIII, 30. Hinc *Sacerdos Summus* in fonte

fonte legitur *Sacerdos unctus. Levit. IV, 5.* IONATHAN habet; *Sacerdos magnus*, vel *Summus*. Diserte ABEN ESRA; *Sacerdos magnus ipse est Sacerdos unctus. LYRANVS* adhuc clarus; *Sacerdos unctus est Sacerdos magnus, quia inferiores Sacerdotes non ungebantur.*

IV. Per hoc denotata (4) fuit unctio nostri Salvatoris, *uncti oleo alacritatis supra confortes suos. Ps. XLV, 8.* Vnctus fuit supra confortes suos *extensive & intensive*. *Extensive*; nam etsi Aaron fuerit *Sacerdos unctus*, Saul Rex unctus, Elisa *Propheta unctus*, Melchizedek & Rex & *Sacerdos*, Moses *Sacerdos (5 a)* & *Propheta*, David Rex & *Propheta*: nemo tamen nisi solus *Christus, χριστός*, *מָשִׁיחַ*, simul & Rex, & *Sacerdos*, & *Propheta* fuit. *Intensive*; Ipse est *unctus*, nos *adspersi*; ipse plenus *gratia & veritate*, nos *ex ipsius plenitudine accipimus gratiam pro gratia, χάρων αὐτὶ χάριτος. Job. I, 14. 16.* Et omnes Christiani, præprimis *ministri*, sunt *χριστὸς εὐαδία τῷ Θεῷ, fragrantia Christi Deo. 2. Cor. II, 15.*

V. II. Differunt (5 b) quoad *vestes*, quæ erant necessarium adjunctum & requiritum initiationis ipsorum. Summus Sacerdos tempore ordinariæ functionis in Sanctuario VIII vestibus ornatus erat. *Exod. XXVIII*. quæ erant I. *Femoralia (6) linea ad tegendam carnem nuditatis. II. Toga ocellata (7), sive tessellata, ex bysso, sive xylo, quæ obtegebat femoralia linea. III. *Baltheus acu pictus (8) opere Phrygionico, ex bysso, hyacinthino, purpureo, & coccineo dibapho, quo tunica strin- gebatur. IV. Tunica tota hyacinthina (9),**

ex cuius fimbriis dependebant LXXII aurea tintinnabula, internexis malogranatis hyacinthinis, purpureis & coccineis. Hæc toga opperiebat tunicam ocellatam & baltheum acu pictum. V. *Ephod נְפֹר amiculum (10) ex auro, hyacinthino, purpureo, coccineo dibapho, & xylo seu bysso intermixo, opere artificiosissimo.* In hujus Ephod humeralibus erant duo *sardonyches*, in quorum unoquoque insculpta erant sex nomina tribuum Israël. Hoc amiculu seu נְפֹר tegebatur ἀπέστως tunica μετίλ. Istud amiculum ambibat etiam *cingulum* ejusdem operis, ex auro scil. hyacinthino, purpureo, coccineo dibapho, & bysso intertexto. VI. *Pectorale Judicii (11)*, operis artificiosissimi, ex auro, hyacinthino, purpureo, coccineo dibapho, & xylo in-texto; quod spithamam longitudine & spithamam latitudine extensem, & catenulis annulisque aureis, extremitatibus amiculi connexum erat. Huic inserti fuerunt duodecim pretiosi lapilli quaternis ordinibus, quibus lapillis insculpta erant nomina duodecim tribuum. Insuper in hoc pectorali (12) posita erant *Urim & Thummim*. VII. *Cidaris ex bysso (13) sedecim cubitorum, ipsius caput circumiit.* VIII. *Bra-ctea aurea, sive corona Sanctitatis (14), duos digitos lata, cui insculptum erat: Sanctum Domino לֵיהּ קָדְשָׁךְ, quæ ipsius cida-ris parti anteriori affixa erat vitta hyacin-thina.*

VI. His octo vestimentis usus est Summus Sacerdos in functione sua, vocantur que Rabbinis בְּנֵי זָהָב vestimenta aurea, ob pretiositatem ipsorum, respectu vestium illarum, quas induit anno semel, nempe quando intravit die expiationis Sanctum B. Sancto-

Sanctorum, Levit. XVI, 4. 23. Has vero posteriores vestes nominabant בְּנֵי לֶכִים *vestimenta alba* (15); quæ quatuor numero sunt: 1. *Femoralia linea*. 2. *Tunica linea*. 3. *Baltheus lineus*. 4. *Cidaris linea*.

VII. Tempore secundi templi, quum illud χρίσμα & sacrum oleum defecerat, non, sicut antea, dictus est Sacerdos Summus מָתְרֵבָה מִשְׁתַּחַת *Auctus unctione*, sed tantum ratione vestium servatarum, מָתְרֵבָה בְּנֵרִים *Auctus vestibus*. CVNAEV^S de Rep. Hebr. l. 2. cap. 7. p. 222.

VIII. Has 4 posteriores vestes Sacerdoti Summo in publico urbis gestare minime licebat (16), nisi necessitatis telum ipsum eo adigeret; ut fecit Simeon justus, qui obviam processit Alexandro Magno in tali cultu. MOSES KOTS. præcept. affirm. 173. fol. 212. col. 3.

IX. Hoc σολισμῷ, *vestitu*, adumbratur (17) triplex Christi munus. Corona sive bractea aurea Regium; τοῖς Urim & Thummim, ut & aureis nolis, ac malogranatis Propheticum; per Urim enim atque Thummim quasi oracula edebat; per tintinnabula denotabatur sonus doctrinæ Christi; per malogranata, ἐνώδια fragrantia Sanctitatis ejus. *Sacerdotale* munus exhibitum fuit duodecim nominibus tribuum Israelis, amiculo sive τῷ Ephod & pectorali insculptis, qua re præfiguratus fuit Christus, Deo fistens partam Ecclesiam, proque suis ovi-bus intercedens, quas κατ' ὄνομα novit, Job. X, 3.

X. Sacerdotes Secundani tantum 4 sacris vestibus amiebantur in functione sua;

1. *Femoralibus lineis*,
2. *Tunica linea*,
3. *Baltheo lineo*, & 4. *Tiara linea*. Exod. XXVIII, 40. 42. &c.

XI. III. Differunt etiam quoad matrimonia & conjugia (18). Non integrum erat Sacerdoti Summo sibi copulare vel viduam, vel dimissam, vel corruptam, sed virginem intactam, Levit. XXI, 14. Ex vidua non poterat frui primo amore; ex dimissa, nec primo, nec sincero; ex prostibulo, nec primo, nec sincero, nec ullo; quos tamen amores Christus, Summi Sacerdotis ἀντίτυπος, ab Ecclesia sua requirit, exigit, expectat. Reliquis Sacerdotibus lex viduas indulget. Levit. XXI, 7.

XII. Conveniunt in sua INITIATIONE Sacerdotes Summi atque Secundani, quoad hos ritus. 1. Requirebatur, ut utriusque sine vitio corporis (19) essent. Levit. XXI, 17. 2. Ut fisterentur utriusque Deo (20) ad portam tentorii conventus. Exod. XXIX, 4. 3. Vtrique aqua mundari debebant (21). Exod. XXIX, 4. 4. Consecrabantur utriusque ad offerenda Sacrificia. Exod. XXIX, 1. 5. Vtrorumque auricula & pollex dexter pedis ac manus alterius arietis sanguine tingebantur. Exod. XXIX, 20.

XIII. Tempore initiationis, Sacerdotis manus certis partibus rerum offerendarum implebantur (22). Exod. XXIX, 9. Ad hunc ritum collimat ceremonia, quæ obtinet in Ecclesia Christiana, ubi Episcopus Ordinando Ministro Biblia tradit. Vtrumque significare potest, nefas esse quempiam sibimet sinnere τὴν τιμὴν hunc honorem, nisi vocatus sit a Deo ut Aaron. Hebr. V, 4. Hinc

Hinc initiatio juxta genium Hebræe linguae vocatur *Impletio manus*. Huic ordini contrariabantur Sacerdotes Jerobeami, qui pro lubitu suas impleverant manus, 1. Reg. XIII, 33. h. e. sacerdotium invaserant.

XIV. In obitione myneris *Sacerdos Summus* differt a reliquis Sacerdotibus: I. Dum quotannis semel Sanctum Sanctorum intrabat, *Levit. XVI*, 34. II. Dedecebat Sacerdotem Summum ob mortem cognati aut consanguinei se ad moerorem abjicere, *Levit. XXI*, 10. II. vel tristitiam suam (23) testari i. *Denudatione capitis*. 2. *Scissione vestium*, de quibus luctus notis quidpiam dicendum erit Cap. de *Sepultura*. Attamen non abs re erit annotare, quod Talmudicorum sententia sit, licuisse Summo Sacerdoti discindere extremam vestis sue oram, sed nefas fuisse desuper a pectore lacerare vestes, quæ sententia si stat, non sequetur necessario, Cajapham contra Scripturam egisse lacerando vestes suas. *Mattb. XXVI*, 65.

XV. Sacerdotibus Secundanis (24) permisum erat lugere hos sex: Patrem, matrem, filium, filiam, fratrem, sororemque virginem, *Levit. XXI*, 2. 3.

XVI. Conveniunt vero in functione sua Sacerdotes Summi cum Secundanis his in rebus: I. Vtrique adolebant in altari suffitus & holocausti, 1. *Chron. VI*, 49. 16. 39. 40. II. Vtrique clangebant tubis (25), quarum duplex usus erat; vel adhibebantur ad imperandam profecionem castorum, sive ad ducendum in hostes, vel ad convocandum populum eorumque principes, *Num. X*. III. Vtrique mactabant vi-

ctimas, 2. *Chron. XXIX*, 22. IV. Vtrique erudiebant populum, *Mal. II*, 7. V. Vtrique statuebant de lepra, *Levit. XIII*, 2.

XVII. Ad meliorem ordinem tenendum, erat Sacerdoti Summo suus (26) *Suffraganeus* sive Vicarius, nomine Ιω vel Ιω , qui, si quid vitii acciderat Summo Pontifici, vicem ejus obibat. *ELIAS Thisb.* Talis substitutus fuit *Zephania*, *Jer. LII*, 24. & talis censetur fuisse Annas (27), Pontificatum obtinente Cajapha. *CASAVB. adv. Baron. pag. 242.* 10 S. SCAL. in *Prol. ad Euseb.* Hoc sensu exponunt, quomodo Annas & Cajaphas eodem anno dicantur fuisse *Aρχιεγεῖς Pontifices Summi. Luc. III*, 2. Summus Pontifex ipsiusque Vicarius haud discrepant a nostro *Episcopo* ipsiusque *Suffraganeo, Patriarcha Constantinopolitano*, ipsiusque *Protosyncello*, vel a Romanorum *Centurione*, ipsius *Optione*, qui vicem Centurionis urgente necessitate gerbat.

XVIII. Et ut æqua functio ordoque inter Sacerdotes Secundanos vigeret, Rex David ipsos omnes in XXIV classes & turmas (28), totidemque dierum vices, sive *εφημερίας*, distinxit. Defunctis vita Nadab & Abihu superstites soli fuerunt ex filiis Aaronis *Eleazar* & *Ithamar*; sic ut ergo successio Sacerdotum his duabus familiis & ramis propagata fuit, ita David suo tempore in utraque familia ratione numeri distributiones fecit. Familiam Eleazaris descripsit in XVI classes, Ithamaris in VIII, sortibus distributione facta. Prodiit sors prima *Jebojaribo*, secunda *Jedajæ*, tertia *Charimo*, &c. 1. *Chron. XXIV*. Quævis classis

classis singulis septimanis suæ functioni in templo satisfaciebat, suscepto nomine ab iis, qui tum temporis capita familiarum erant, quod nomen deinceps semper gessit. Cujusvis classis sive ordinis caput dicebatur *Summus Sacerdos istius Clasis* (29); unde est, quod sacra pagina loquitur de pluribus ἀρχιερεῦσι, *Summis Sacerdotibus* una coactis, *Matth. XXVI, 3. Marc. XIV, 1.*

XIX. Restat, ut annotemus, quod, quemadmodum hebdomadalis functio sorte fuit definita, ita munus cuiusvis Sacerdotis in specie fors describebat; nimirum, cuius jam esset thymiamata adolere, cuius jumenta immolare, cuius lampadas parare &c. Zacharias pater Johannis erat ἐξ Ἐφημερίας, ex vice seu classe *Abiae*, *Luc. I, 5.* h. e. octavo ordine, καὶ ἐλαχε τῷ θυμιάσαι, forte adeptus erat munus suffiendi, vers. 9.

XX. L E V I T A R V M (30) munus fuit, curam habere tabernaculi vasorumque, ea ferre, erigere, componere. Levi erant tres filii, *Gerschon, Kahath, & Merari*, & juxta hæc tria nomina tres familiæ, Gerschonitarum, Kahathitarum, & Meraritarum. Custodia Gerschonitarum versabatur circa oportenta, tegmenta tentorii, & tapetes ocellatos atrii. Custodiæ *Kahathitarum* demandatae fuerunt res sanctuarii, ut arca, mensa, lychnuchus, altare &c. Custodia Meraritarum asservabantur afferes tabernaculi, pessuli, columnæ, stylobatae, & reliqua instrumenta, *Num. III.*

XXI. Hoc erat officium Levitarum (31) Mosis ævo, & cum in deserto oberrarent;

at occupata terra promissionis Rex David ipsorum munus immutavit, concedita quibusdam γαζοφυλακῆ, thesaurorum custodia. I. Chron. XXVI, 20. quosdam vero constituit Moderatores, & Judices; quosdam Janitores, Cantantes quosdam, I. Chron. XXIII, 3. 4. Musici inter cantandum amicti erant bysslo, h. e. amiculo lineo ornati, 2. Chron. V, 12. Hi cantores in XXIV classes sive ordines redacti erant, I. Chron. XXV. in totidem classes Janitores, I. Chron. XXVI. Ut munia sua hebdomadatim, per sortem indicata, Sacerdotum more obirent. Præterea Mosis tempore Levitæ initiabantur ætatis anno vigesimo quinto, Davidis ævo, ætatis anno vigesimo, I. Chron. XXIII, 24. Efr. III, 8.

XXII. Hic notanda est libertas Ecclesiæ, quæ illi tum temporis in commutandis ceremoniis indulta fuit: munus ipsaque initiatio Levitarum, quæ facta Davidis tempore, discrepat ab institutis Mosis. Sic jacta fors in electione *Matthiae*, non autem in vocatione vel *Pauli*, vel reliquorum Apostolorum. Sic nunc, quæ olim in primitiva Ecclesia obtinuerunt, oblitterata sunt, ἀσπασμὸς ἐν φιλήματι αγίῳ, salutatio osculo sancto in occurrencebus usurpata; & ἀγάπᾳ, convivia amorem testantia apud Sacram Cœnam.

XXIII. Insuper Levitarum gradus non prætermittendi sunt. Scil. I. Initiatione ipsorum, ubi nati unum mensem Deo sistebantur, *Num. III, 15.* II. Consecratio, ubi suum munus annunque vigesimum quintum ingredientes, consecrabantur χειροθεσίᾳ, manuum impositione, *Num. VIII, 24.* Ex eo tempore usque ad annum trigesimum,

mum, quinque annis adfuescebant paulatim obeundo muneri. Qui manus imponebant Levitis, textus ait, fuisse filios *Israelis*, *Numer. VIII, 10.* CHAZKVN expo-
nit hunc locum per primogenitos *Israelis*. Hi erant *Ecclesia Repræsentativa*, & per allusionem Ecclesia Christi vocatur ἐκκλη-
σία πρωτοτόνων, *Ecclesia primogenitorum*. Tum temporis separabantur Levitæ a Sacerdotibus, hoc est, ἀφωεῖσοντα, uti legunt LXX. *Num. VIII, II.* Ἀφοριεῖ Ἀαρὼν, separabit Aaron, pro agitatib, vel admovetib, quod vocabulum adhibetur Ministeris Jesu Christi, *Act. XIII, 2.* Ἀφοξίσατέ μοι, separate mibi Barnabam & Saulum. III. *Functio*, ubi tabernaculuin huc illuc ferebant ab anno trigesimo usque ad quinquagesimum, *Num. IV, 3.* IV. Tandem *solutio* (32) ipsorum a gravi isto ferendi tabernaculi onere. Nihilominus tamen te-
nebantur castra metari circa tentorium, cantare, & arcere extraneos a tentorio, ut & erudire juniores Levitas, Episcoporum more. FRANC. IVN. *Anal. expos. Num. VIII.*

XXIV. Ad hos gradus videtur Apostolus allusisse, *i. Tim. III, 13.* qui bene ministraverint, parant sibi καλὸν βαθμὸν, bonum gradum. Tales gradus in usu fuerunt inter-virgines Vestales: Triginta annos necesse erat eas manere innuptas & castas; primis decem annis discebant suæ profes-
sionis mysteria, sequentibus decem sacra perficiebant, postremis decem alias edoce-
bant. DIONYS. HALICARN. lib. 2.

XXV. Ab hoc manuum impositionis ri-
tu in Levitis manavit similis mos usitatus
Apostolis in ordinum consecratione, *Act.*

VI, 6. i. Tim. V, 22. Notate διάσολὴν, differentiam (33) χειροθεσίας, manuum impositionis; χειροτονίας, manuum elevationis, in signum applausus vel suffragationis, *Act. XIV, 23.* & ἐκτάσεως χειρῶν, manuum exten-
sionis. Piores ritus adhibebantur ordinationibus vel initiationibus ordinum. Χει-
ροθεσίαν mutuati erant ab Hebræis. Χειρο-
τονία signum erat Atheniensium, quibus duo magistratus erant: ἀληρωτοὶ, sorte ele-
cti, & χειροτονητοὶ ἄρχοι, manuum elevatione designati magistratus. AESCHIN. contra Ctesiphont. Χειρῶν ἐκτάσις, manuum extensio vocabatur interduin τῆς χειρὸς νεῦμα, nutus manus, signum ut multitudo linguis faveret, HERODIAN. pag. 45. Ita Paulus se excusavit ἐκτίνας τὴν χεῖρα, extensa manu. *Act. XXVI, 1.*

XXVI. Alia adhuc fuit sacrorum Ministeriorum species, teste MOSE KOTS. fol. 2ii. col. 4. quos vocabant אֲנָשִׁים בְּעֹמֶד (34) viros stationis, five stationarios. Lex vo-
lebat offerentem aliquid, five illud fuerit oblatio, five victima, propria manu offerre Jehoyæ, & adstare, quoad oblatio vel vi-
ctima consummata fuerit. Verum, quia totus Israel adstare non poterat, quum tan-
tam multitudinem loci angustia exclude-
ret, propterea, quando immolabatur pro
toto populo, certi homines ad id lecti, vi-
cim locumque populi implebant. Divisi
erant, velut Sacerdotes & Levitæ, in XXIV
classes five ordines, ut hebdomadatim mi-
nisterium suum in templo exercenter. Ista
vero electio non soli tribui Levi alligata
fuit, sed indiscriminatim sumptis e populo.
Civis ordini suū præerat Stationum prin-
ceps רָאשׁ בְּעֹמֶד.

XXVII. Officium **N E T H I N A E O-**
R V M (35) occupatum fuit circa ligna cæ-
denda, & aquam hauriendam pro domo Dei:
non erant Levitæ, nec Israelitæ, sed *Gi-*
beonitæ, quos Josua ob subdolam captio-
nem, qua Israelitarum arna eluserant, ad
hocce munus damnavit, *Jos. IX, 23.*

Postmodum dicti sunt נְתִינָהּ, *Esr. II, 43.*
a rad. נְתִין dedit, quasi dices deditios,
quod huic ἀγγείῳ (36), functioni, in
templo dati erant. Abiecta fuit ipsorum
conditio, ut patet ex *Deut. XXIX, ii.*
a putatore lignorum tuorum usque ad hau-
storem aquarum tuarum.

C A P V T VI.

D E P R O P H E T I S.

Legis interpretes diversis nominibus in-
signiti sunt. Et licet annus & tem-
pus, quo cuiusvis nomen ortum est, anti-
quitate tectum sit, nec ullis monumentis
pateat, concipere tamen possumus tres di-
versos temporis articulos & periodos (1),
quibus nomina mutationi succubuerunt.
I. Ab *Adamo* usque ad *Mosen*. II. A *Mo-*
sen usque ad *reditum* populi ex Babylone.
III. Ab isto *reditu* usque ad dies *Salvato-*
ris nostri & deinceps,

II. In prima temporis periodo, sicut
Adamus & *Propheta* (2) & *Sacerdos suæ*
familiae fuit, ita postmodum quivis *primogenitus*
his duobus muniis præfuit, simul-
que regimen suæ domus gessit. Quod au-
tem suas familias *Regum* instar moderati
sint, & tanquam *Prophetæ* condocefecen-
tint, non nisi hospitem in Sacris Literis
latere potest. Sed maximum de ipsorum
Sacerdotio dubium est. Adami *Sacerdo-*
tium exinde concluditur, quod *Gen. IV,*
3. 4. (3) Abel & Cain dicantur tulisse mu-
nus suum, scil. ad Adamum, qui ipsorum
nomine illud Deo offerret. *BERTRAM. Po-*

lit. Jud. cap. 2. p. 17. *Sacerdotium* primo-
genitorum inde conjicere licet, quod Le-
vitæ addicebantur altari loco primogenito-
rum, tanquam ipsorum λύτρον, *premium re-*
demptionis, *Num. III, 41.*

III. In secunda temporis periodo (4),
etiam si νατιχντος Legis privata solius esset
patrisfamilias; publica tamen debebatur Sa-
cerdotibus & Prophetis.

IV. In tertia periodo, quando prophetæ
sikuerunt (5), munus exponendi Sacras Li-
teras vulgatori usui cessit, & Prophetarum
loco, aliorum interpretum insignis multi-
tudo succrevit (6), quos generali voce
notare & omnes διδασκάλας, *Doctores* voca-
re possumus, *Joh. III, 10.* Distinguere
eos licet in I. Σοφες, *Sapientes*. II. Γραμ-
ματες, *Scribas*, sive *Legisperitos*. III. Συ-
ζητητες, *Disquisidores*, *I. Cor. I, 20.* Unus-
quisque horum, aut quicumque *Doctor*
alios donis præstantibus antevertebat, ti-
tulo **R A B B I** condecorabatur. I. *Pro-*
phetæ. II. *Sapientes*. III. *Legisperiti*.
IV. *Disquisidores*. V. *Rabbini*.

V. I.) *Pro-*

V. I.) Prophetæ in Sacra Scriptura variis veniunt nominibus (7). I. Dicuntur pro ipsis Prophetarum libris. *Habent Mosen & Prophetas, Luc. XVI, 29.* II. Pro toto Scripturarum codice. *Nulla prophetia Scripturæ est propriæ interpretationis, 2. Petr. I, 20.* III. Illi, quibus Deus se familiari manifestatione aperuit, vocabantur Prophetæ. Abráham Propheta fuit, *Gen. XX, 7.* Mirjam Prophetissa, *Exod. XV, 20.* IV. Ordinarii Verbi Divini interpretes dicebantur Prophetæ. *Qui accipit Prophetam in nomine Prophetæ, Matth. X, 41.* V. Tandem sumuntur pro illis, qui χριστιανοί, divinitus docti, occulta mysteria, quæ omnem humanam sapientiam explodunt, eruunt. Hinc olim Prophetæ רָאִים Videntes, I. *Sam. IX, 9.* ipsorumque prophetia וִיחֵד Visio, vocantur, *Esa. I, 1.* quia Deus modo extraordinario mente in ipsorum cognitione horum mysteriorum illuminavit.

VI. Tres notatu dignæ appellationes (8) dantur prophetiæ in Sacra Scriptura. Vocatur I. *Verbum Domini.* II. *Visio.* III. *Onus.* Primum nomen infert Dominum loquenter, sive sua mysteria denudantem. Secundum Prophetæ attentionem sive contemplationem. Tertium judicia denotat, queis ille populus, adversus quem propheta lata est, onerandus sit.

VII. Diversis in locis Auditoria & Scholæ (9), pro seminandæ Prophetarum doctrinæ, exstructæ fuere; horum discipuli nominabantur *Fili Prophatarum, 2. Reg. VI, 1.* ad quem loquendi modum alluditur *Matth. XI, 19.* *Sapientia justificata est a filiis suis.* Hoc intuitu Propheta fert in-

terdum nomen (10) *Patris.* Elisa clamavit, *pater mi, pater mi, 2. Reg. II, 12.* Eodem sensu Græci nuncupant artis medicæ candidatos ἡττῶν παῖδες, ERASM. Ep. Dedic. HILARIO præfixa. Targum locum 2. Reg. II, 12. ita exponit, ac si dictum esset, *Rabbi, sive magister mi, magister mi.* Et sane enixa ambitione Rabbini arripiebant istud nomen *Patris*, unde Christus dixit *Matth. XXIII, 9.* *Non vocabitis quempiam Patrem vestrum in terra.*

VIII. Sacra Scriptura Prophetæ nomini sæpe jungit nomen *Patris ejus* (11), ut *Hos. I, 1. Hoseas filius Beéri.* Et talem Hebræi ajunt fuisse & Prophetam & filium Prophetæ. KIMCHI. præf. ad *Hos.* Interdum & Sacra Scriptura memorat nomen Prophetæ, non vero *Patris*; & talem tum dicunt fuisse Prophetam, sed non filium Prophetæ. Interdum suffigit nomini Prophetæ *nomen urbis*, in qua prophetavit; & tum talis Propheta ipsis est *Propheta hujus urbis*; ubi autem supprimitur nomen urbis, tum talem Prophetam ex Hierosolymis deducunt.

IX. II.) *Sapientes* (12). Licet hic titulus generalior sit, omnibusque Doctoribus & Pastoribus communis, tamen multis annis ante προφετίαν, adventum nostri Salvatoris *Pharisæi* eum vel sibi ipsis arrogaverant, vel aucupati erant a plebecula ignorantie, quæ stupebat ipsorum sapientiam in inculcandis traditionibus πατροπαραδότοις, quas supra Legem extollebant (13). GORIONID. lib. 4. cap. 20. Inde fecerunt Pharisæi nomen, *Magistros Traditionum* (14). DRVS. de trib. sc̄t. p. 86. Ejus farinæ fuit consilium istud, quod dedit Rabbi Eleazar suis

suis discipulis; ut reflecterent filios suos a Sacra Scriptura, ipsosque ponerent παράτες πόδας, ad genua Sapientum (15). *BUTORE.* Recens. oper. *Talmud.* p. 195. Inde etiam fluxit ipsorum tritum, οἱ σοφοὶ ἡμῶν δευτερότοι, *Sapientes nostri traditiones docent* (16); quo utebantur, si quando Doctorum quis erudiebat. *HIERON.* ad *Algas.* *quest.* 10.

X. Aequalem ambitionem notare possumus inter Græcos, qui omnes inhiabant titulo σοφῶς, *sapientis*. Hinc factum, ut, ubi cujusdam oratio fuerat ad palatum circumfusæ multitudinis, applauderetur ipsi, σοφῶς, bene, *sapienter dictum*: usque dum Pythagoras τέδio turgidi illius tituli se mallet appellare Φιλόσοφον (17), *sapientiae studiosum*. Quam humilitatem postmodum imitati Hebræorum Magistri, ut suspicioneambitionis averruncarent, supersederrunt nomine חכמים *sapientum*, contenti se nuncupare פָּרְמִידִי חֲכָםִים (18), *discipulos sapientum*.

XI. III.) *Scribae, γραμματεῖς פָּרִים*. Hoc nomen tribuitur duobus hominum generibus (19), vel puris *Laicis*, vel *Ecclesiasticis*.

XII. Laici γραμματεῖς erant (20), quibus instituendi pueri minorennes mandabantur, præprimis ut ipsos literas pingere docerent. Eos απλῶς dicere possimus γραμματεῖς, *Scribas*. Hoc officio fungebatur tribus *Simeon*. Hoc quidem sensu nomen Scribarum non occurrit in Sacris Literis, et si originem suam inde derivarent, verbisque Divinis probarent, quæ Jacob dixit *Simeoni & Levi*, *Gen. XLIX, 7.* distribuam

eos in *Jacobo*, Εἰ dispergam eos in Israele: Nam, quemadmodum tribus *Levi* nullam propriam hæreditatem & portionem accepit, sed passim habitabat, sparsaque inter reliquas tribus ex altari vicitabat: ita tribus *Simeon* nullam propriam Rem publicam constituebat, sed dissipata per cæteras tribus alimoniā vitæque subsidia instituendis liberis parabat. *SALOM. IARCHI*, *Gen. XLIX. AMBR. Tom. 4. cap. 3.* Num vero hocce officium scholasticum soli tribui isti destinatum fuerit, alii disquirant. Certus sum, *Simeonitis* sorte datam esse portionem & hæreditatem, *Jos. XIX, 1.* Et propheta de dispersione ipsorum in hoc impleta esse creditur, quod *Simeoni* hæreditas sua cessit ex hæreditate *Jude*, vers. 9. Cæterum constat, quod si non omnes *Scribæ*, tamen hi *publici Notarii* (21), quorum opera usurpatur in litibus, contractibus &c. ex quacunque etiam orti fuerint tribu, nuncupati sint γραμματεῖς פָּרִים, ad quod alludit *Psalmus XLV, 2.* Lingua mea est stilus *Scribæ velocis*.

XIII. Ex horum numero censeo viros perspicaci mentis acie, electos publico usui. Quosdam, ut a manu consiliisque Regis essent (22), tanquam *Secretarii, γραμματεῖς βασιλέως*, *2. Reg. XII, 10.* Tales erant *Seja*, *2. Sam. XX, 25.* & *Saphan*, *2. Reg. XXII, 3.* Quosdam vero, ut operam suam ferrent publicis dicasteriis & consistoriis. Hi similes sunt nostris *Secretarii Grammatophylacii* (23), & dicebantur γραμματεῖς λαῶς, *Scribæ populi*, *Matth. II, 4.* *1. Macchab. V, 42.*

XIV. Hæc secunda Scribarum species pertinet ad *personas Clericas* (24). Erant enim

enim interpretes Legis, hinc vocati γραμματεῖς τῷ νόμῳ, νομικοὶ, νομοδιδάσκαλοι; *Legisperiti*, *Esr. VII, 6.* *Luc. VII, 30.* *Luc. V, 17.* Munus ipsorum fuit scribere, legere, & populo Legem Mosis exponere.

Nomen erat non sectæ, sed officii. Talis fuit *Ezra*, *Esr. VII, 6.* ex tribu *Levi*; tales alii ex tribu *Judæ*: nam nulla tribus ab hoc munere excludebatur. *DRVS. de Sect. lib. 2. cap. 12. ex Chald. Páraphrast.* Huic nomini tantumdem pretii deputatum fuit ab Hebreis, ac (25) *Magis* a Chaldaeis, *Quindecim-Viris* a Romanis (26), qui oracula Sibyllarum interpretabantur, & Canonistis a cœtu Romano.

XV. Vox οὗτοί, quæ exponitur per *Scribas*; & *Legisperitos*, notat *calculatores*, numeratores, daturque *Masorethis* (27), qui computando & versus & vōcēs & literas cujusvis libri in Sacra Scriptura consenserunt; quod uti est insigne monumentum ipsorum perspicacitatis, ita divinæ prōvidentiae, quæ ita illæfas Literas Sacras custodire voluit. *AVGVST. in Ps. XL.*

XVI. Queinadmodum Sapientes in suis electionibus δευτερότεροι, traditiones, urgebant: ita νομικοὶ, *Legisperiti*, adhærebant verbo scripto; unde nominabantur *Textuales*, *Scripturarii*, γράμματα (28), *DRVS. de 3. Sect. lib. 2. cap. 13.* Huc facit, quod & *Legisperiti* & *Pharisæi* sua in innocentem Jesus accusationum tela una contorquerent, *Matth. IX.* Γραμματεῖς ipsum onerabant crimine βλασφημίας, vers. 3. *Pharisæi* ipsum damnabant, quod ederet cum publi-

canis & peccatoribus, vers. 11. Accusatio γραμματέων erat de transgressione Légis, *Pharisæorum* de contemptu traditionis.

XVII. IV.) Disquisitores. Hic disquitor necit allegorias, & anagogicis subtilibusque expositionibus textum excutit. Propterea talis enucleator vocabatur בְּרִישׁ (29), h.e. *disputator, inquisitor*; ipsius homilia sive explanatio שָׁרֵךְ *allegoricus commentarius*; ipsorumque Schola בית הַמְּרֻבָּשׁ. Vid. THISB. in שֶׁבֶת. Hi disquisitores habebant expositores acutissimi & profundissimæ perspicacitatis; unde illud Psalmista: *Eunt de turma ad turmam, sive de robore ad robur*, huc rapiunt & applicant suo gymnasio sic; q. d. *eunt ex templo ad scholam רְבִיבֵת הַמְּרֻבָּשׁ*, ex inferiori ad sublimiore scholam. *Targum. Psalm. LXXXIV, 8.*

XVIII. Hinc videmus differentiam inter has tres Doctorum species apud Paulum. *Sapientes* sunt Doctores traditionum; *Legisperiti*, νομικοὶ, Doctores textus scripti, secundum expositionem literalem; *Disquisitores*, Doctores allegoriarum & subtilitatum abstrusarum; quas fabulosas & exsanguines expositiones, quoniam ξύπνοις παρέχοσι, *questiones* & *disputationes* suggesturunt, Apostolus damnat, *1. Tim. I, 4.* unde talis explanator vocatur συζητητής, *disquisitor, disputator*, *1. Cor. I, 20.* (30). Hos tres Doctores, quorum citato loco S. Paulus meminit, Hebrei nuncupant בְּכֶם sapiētem, *סָבֵב computantem, seu scribam;* בְּרִישׁ *subtilem inquisitorem.*

CAP V T VII.

DETITVLOR ABB I.

Circa nativitatem Christi nostri Redemptoris numerus titulorum valde crevit (1); inter quos נָבָּי, רַבִּי, & רַבָּן, Rabh, Rabbi, Ribbi, & Rabban (2) usitatisissimi, descendunt a rad. רבָּבָּי multipliatus fuit; valentque tantum ac πολυμαθίστας, Magistri varia & multiplici rerum scientia instructi: quod ad hos titulos, scribunt, רַבִּי Rabbi esse praestantius nomen, quam נָבָּי Rabb; נָבָּן Rabban, quam רַבִּי Rabbi; & nudum nomen, ut Haggai, Zacharia, Maleachi, quam רַבָּן Rabban. ARVCH in voce אֲבִי.

II. Eadem tempestate utebantur certa quadam disciplinæ forma in suis scholis. Scholaris (3) vocabatur תלמיד discipulus, ratione doctrinæ; פָּטָן parvus (4), ratione mindorenitatis; בְּחוֹר electus (5), ratione electionis in numerum discipulorum.

III. Dato profectuum suorum specimine ubi dignus aliquo gradu inventus fuit, per χειροθεσίαν, manuum impositionem, factus est Graduatus consors (6) alicujus בֶּן. Hanc χειροθεσίαν (7) dicebant קְרִיבָה sive סְמִכָּתָה, quam ceremoniam a Mose Num. XXVII, 18. hauserant: Edixit Jehova Mosi, sume tecum Josuam filium Nunis, virum, in quo est Spiritus, וְסַפֵּת אֶת זֶה עַלְיוֹן impone manum tuam ipsi. Quo tempore ipsi manus imponebat Rabbi, usus est his verbis, אַנְתָּךְ סְמַךְ אֶתְּךָ תְּהִיה סְמַךְ, id est, SCALIGERO interprete, Ego tibi impono manum, & manus tibi imposita esto. Trübæref. cap. 5. p. 26. Vide etiam CVNAEVM

de Rep. Heb. lib. I. cap. 12. quod & ita sonare potest: recipio te in societatem, & sis receptus. Postmodum ubi aptus est alios docendi, vocatur tunc Rabbi.

IV. In minorenitate autem, quum ipsius nomen proprium tectum sit, patris nomen mutuat, diciturque Filius N. Cum creatur Graduatus per χειροθεσίαν, tum venit proprio suo nomine, scil. N. Filius N. Deinde ubi dignus habitus est, qui doceat, ipsi confertur titulus Rabbi-hoc modo: Rabbi N. Filius N. E. g. MAIMONIDES primo nuncupatus est Ben Maimon, Filius Maimonis; Graduatus, vocatus est proprio suo nomine Moses Ben Maimon; tandem permisus docere, dictus est רבָּבָּם Rambam, per abbreviationem, quæ conflatur ex Literis Capitalibus, Rabbi Moses Ben Maimon. Ita Rabbi Levi Ben Gersom, in minorenitate solummodo appellatus est Ben Gersom; Deinde Levi Ben Gersom, tandem רַבְּגָד Ralbag.

V. Hæc differentia discipularum, sociorum, & Rabbinorum patet ex dicto antiqui alicujus Rabbini; multum didici ex Rabbinis meis sive magistris, plus ex sociis, plurimum ex discipulis meis. P. FAG. in scholiis suis ad cap. 4. Pirke Abotb.

VI. Cuivis Rabbi suos adhæsisse discipulos, & ab his, aliisque fautoribus datum esse titulum Rabbi diebus Salvatoris nostri, extra controversiam est. Judas progressus ad Christum dixit, χαιρε Παθβι, Salve Rabbi,

Rabbi, Matth. XXVI, 49. Ita ipsum titulo Rabbi salutarunt Johannis discipuli, Job. I, 39. & quoque Johannem, Job. III, 26. Sed dubito tum χειροδέστιαν usurpatam fuisse (8).

VII. Modus disputandi in Synagogis ipsorum ita se habuit; PHILO IVD. quod omissis probus pag. 679. Rabbini primarii sedebant cathedris distinctis, & haec erant πρωτηναθεδίαι, primi confessus, quos Pharisæi & Legisperiti amabant, Matth. XXIII, 6. Socii & Consortes ipsorum considerabant sciamnis sive depressoibus subselliis; Discipuli plane ad pedes suorum Praeceptorum (9). Paulus (10) educatus erat παρὰ τὸς πόδας Γαμαλιὴλ, ad pedes Gamalielis, Act. XXII, 3. & Maria considerans παρὰ τὸς πόδας τὸῦ Ἰησοῦ, audiebat ipsius verbum. Luc. X, 39.

VIII. Dispositio quoque corporum ipsorum pro gradibus variavit; SCALIG. Trib. cap. 5. &c. c. i. Berachoth. Rabbi fuit יושב sedens; Socius מותה, quod notat inclinationem in lectum vel sciamnum illius,

qui caput reflectit in sinum alterius, juxta morem accumbendi. Antiquis usitatum; eratque quies membrorum minor quam sessio. Pirke Aboth cap. 4. Discipulus dicebatur פָּנָתָן, qui in arena se extendebat (11); quod signum erat humilitatis discipulorum, qui se ita ad pedes suorum magistrorum abiciebant. Hanc ceremoniam D. PAULVS putatur voluisse introducere in Ecclesiam Christianam, 1. Cor. XIV. AMBROS. loc. cit.

IX. Ipsorum discipuli non erant ejusdem capacitatibus, propterea inquietabant (12); quod quidam eorum haberent conditionem spongiae, alii conditionem clepsydræ, alii facci fæcinacei, alii cribri; qui spongæ similes erant, omnia, quæ audierant, imbibebant sine judicio; qui clepsydræ, altera aure iis destillavit, quod altera hausebant; qui facco fæcinaceo, illi effuso & emisso vino, quod captaverant, solam fæcem retinenter; tandem quos cribro comparaverant, illi sunt, qui excussis surfuribus, acere, & palea, probum frumentum servant.

CAPUT VIII.

DE NAZIRAEIS ET RECHABITIS.

In V. T. memorantur duæ species eorum, qui voto obstricti erant רְכִבָּם RECHABITAE. (Vid. infra c. 12. §. 19.) Jer. XXXV. (1) & בְּזִירִים NAZIRAEI, Num. VI. Vix rem certiorem invenio; quam quod Sacra Scriptura de his dicit loc. cit. Propterea quod attinet materiam ipsorum votorum, Lectorem ad dictos textus remitto. Hic tantum

observabimus differentiam (2) NAZIRAEORVM. Primi erant Nuncupatores, Voventes (3), dicti a נַא separavit, secrevit, continuit; quia se continebant & avertiebant a tribus, 1. a Vino, omnibusque vitis & vini yevnuaot, progeniebus. 2. A novacula, quoniam omnibus diebus Naziræatus vel separationis sue novaculam capiti non im-

mittebant, foventes capillos suos. 3. A pollutione super mortuo,

II. Hic Naziræatus rursus duplex fuit (4), vel Naziræatus dierum certorum, vel Naziræatus seculi, hoc est totius vitæ. Illius fortis fuit Paulus (5), & cum ipso quatuor illi, Act. XXI, 23. Hujus fortis fure Sæmon, Jud. XIII. & Johannes Baptista. (6) &c.

III. Numerus dierum Naziræatus non expressus est a Sacra Scriptura, sed Hebræorum Magistri definiunt 30 dies, quod dicitur Num. VI, 5. *Jehovæ sanctus erit* יְהוָה, quod vocabulum efficiens numerum 30 determinat numerum dierum, quos libera hæc separatio observare debebat. SCHINEL. in pentagl.

IV. Secunda Naziræorum species dicebatur a נָזֵר, unde & Nazereth sive Nazareth, pagus quidam Galileæ, ubi Christus conceptus & educatus est; & de quo pago Salvator noster denominatus est Nazarenus, Ναζωραῖος. Matth. II, 23. & qui recipiebant ipsius doctrinam Ναζωραῖοι, Nazreni (7).

V. Postmodum exorti Sectarii (8), qui, sicut Samaritani Judaicis ceremoniis infarserunt Gentiles ritus, ita Christum & Mosen; Evangelium & Legem, Baptismum & Circumcisionem copularunt. HIERON. in Es.

VIII. Idem refert EPIPH. Lib. I. Tom. 2. Hær. 29. De horum prima eruptione legimus Act. XV, 1. *Quidam descendentes ex Ju-*

dæ docebant fratres: dicentes, si non circumcidimini juxta ritum Mosis, non potestis salvati. Hi Hæretici appellabantur Nazarei, sive ex malitia Judæorum, quo Religioni Christianæ istam labem adspargerent; sive ex eo, quod prius erant veri, etsi debiles & infirmi, Nazarei, h. e. Christiani, abducti τῷ Ἰσδαιζεν. Judgmente Petri Antiochiae, impellentis Gentes, ut viventer ἴσδαινας, Gal. II, 14.

VI. Et propterea Ecclesia Antiochenæ putatur exuisse hoc nomen Nazaræorum, & assumptissime nomen Christianorum, ut istam Sectam, quæ in ipsa ebulliverat, comprenderent. Ad. XI, 26. FRANC. IVN. parallel. Lib. I. Cap. 8.

VII. SYMMACHVS celeber ille interpres V. T. acerrimus propugnator hæreticos fuit, ita ut suis sociis tempore insequentí nomen Symmachianorum dederit. AVGUST. lib. 19. contr. Faust. cap. 4.

VIII. Judæi, in ipsos tiovercali odio flagrantes, ut Samaritanos detestabantur, quare quotidie ter in precibus suis matutinis, meridianis, & vespertinis ipsos devovebant, addita hac orationibus suis clausula: *maledic Domine Nazareis.* EPIPH. lib. I. tom. 2. Hær. 29.

IX. Tandem fuit adhuc *alia Nazaræorum species* (9), qui denominati sunt a נָזֵר dissecare, quod rescinderent & rejicerent quinque libros Mosis velut Apocryphos. EPIPH. lib. I. Tom. 1. Hær. 18.

CAPUT IX.

DE ASSIDAEIS.

Multum disputatum est de ASSIDAEIS, utrum studuerint Pharisaeis, an Esseis, vel alii parti. Si dignus sum meam sententiam in medium proferre, vel, ut habet Hebraeorum proverbium, *caput meum sapientum capitibus addere*; hoc de Assidaeis sentio.

II. Ante μετοικεσίαν Βαβυλῶνος, transportationem Babyloniam (1), reperimus vocem חסידים (quæ vertitur Assidæi) idem denotasse ac צדיקים Justos, sive bonos: Vtrique sine ulla διασολῇ, differentia veniebant, opponebanturque רשעים Improbis. Tum temporis tota Judæorum massa divisa fuit in duas partes, חסידים Bonos, & רשעים Improbos. Soluta captivitate discernebant חסידים bonos, benignos, αὐτοὶ δὲ Justis.

III. Tsaddikim, justi, se meditationi Scripturæ dabant; Chasidim, benigni, autem in eo toti erant, ut Scripturæ aliquid assuerent (2). DAVID KIMCHI Psal. CIII, 17. Tsaddikim, justi, omnibus Scripturæ mandatis se subjiciebant, volentes juxta ea se componere; Chasidim, boni, sua vitæ integritate non solum Scripturæ se satisfacere, sed plus, quam exigeret, praestare jactabant. Pirke Aboth c. 5. In conservando templo, jugulandis victimis, sustentandis egenis &c. ultra præcepta Legis evolare se, non dubitabant. Illi erant חסידים benigni, qui crepabant (3); quod meum est, tuum est, & quod tuum est, tuum proprium est. Illi erant רשעים improbi, qui eructabant; quod tuum est, meum est, & quod meum est,

meum proprium est; & est plausibile, eos, qui media via incedebant (Vid. loc. cit.) dicebantque; quod meum est, meum est, quod tuum est, tuum proprium est, fuisse τὰς Tsaddikim.

IV. Ratione sanctitatis Judæi tum temporis in tres partes distinguebantur. I. עיריקים, ἀσεβῆς, Improbos. II. חסידים, δικαῖος, Justos. III. Sancti, vocabulum plerumque vertitur ὁσιος, Sancti, interdum etiam ἄγαθοι, Boni. Assidæi, de quibus agitur I. Macc. VII, 13. vocantur a IOSEPHO lib. 12. cap. 16. ἄγαθοι καὶ ὁσιοι τὰς ἔθνες. Hi supra omnes elati & dilecti a populo suere.

V. Apostolus demonstratus summum Jesu Christi amorem, mortui pro nobis, eum, per allusionem ad hanc populi differentiam, commendat Rom. V, 6. 7. (4) Christus υπὲρ ἀσεβῶν, pro impiis, mortuus est. Vix enim quis υπὲρ δικαίων, pro justo, moriaturs; nam υπὲρ τὰς ἄγαθὰς, pro bono, forsitan etiam quis mori sustineat: quæ commendatio fit a majori, ut ajunt, quidam forte morerentur pro aliquo ex τοῖς חסידים bonis, vix pro aliquo ex τοῖς צדיקים justis; nemo autem occumberet pro τοῖς רשעים impiis; & tamen Christus mortuus est pro nobis impiis, רשעים enormous peccatoribus, hostibus.

VI. Donec hæc opera supererogatoria (5) fiebant libere & indifferenter, non tanquam necessaria, et si eveharentur supra nu-

dam legis observantiam, pestis schismatum ex partium illarum studiis ebullire nequivit; est quum opera illa supererogatoria regulis & canonibus inculcarentur, & quidem velut summe necessaria, tum ex *τοῖς* ἡγιάνοις *bonis* pullulavit γένη, *progenies*, Phariseorum; & ab iis etiam manavit (uti verisimile esse putant, vid. seq. *et alig. Trib. c. 22.*) hæresis *Essæorum*; qui utrique δευτερῶν πατρὸν αἰσθότες, traditiones non scriptas, invehebant, tanquam necessarias & ipsa Scriptura perfectiores sanctitatis regulas.

VII. Hac tempestate צדיקים *Justi* studio & æstu se opponendi abrepti, non solas traditiones, sed omnem Scripturam, excepto Pentateucho Mosis, respuerunt, unde & vocabantur קראים *Karaim* (6). Sunt, qui eos solas traditiones rejecisse exi-

stiment, retentis omnibus Sacrae Scripturæ libris. Cui sententiae si adstipulamur, nomen suum קראים *Textuales*, *Scripturarios*, habebunt inde, quod a sola Scripturæ lectione penderent, omni vi traditiones debellant.

VIII. Et tum etiam eo tempore קראים isti alieni plane fuerunt ab hæresis criminis lapsi vero temporis, cum ipsis *Sadok* & *Baithus* pestiferam illam doctrinam instillasset, quod nulla ἀπόδοτις, retributio bonorum operum, aut poena malorum, vel mortuorum resurrectio futura sit, illi penitus in Sadducæos degenerarunt, adeoque in insignes Hæreticos, qui nomen debent auctori suo *Sadok*. Tempus, quo cujasvis hæresis primum ortum & incrementum sumpsit, peculiaria capita docebunt.

C A P V T . X.

D E P H A R I S A E I S.

Tres sententiae sunt de etymologia nominis *Pharisei* (1). Quartam etymologiam, cuius fundus & auctor putatur HIERONYMVS *Præf. in Amos.* scriptura Hebraica refellit; Si enim *Phariseus* diceretur a צרף *disrupt*, *divisit*, scriberentur *Pharisei* בְּרוֹשִׁים, non בְּרוֹשָׁם.

II. Prima ergo trium earum sententiarum deducit a פְּרַשׁ *expandere*, *explicare*, sive propter extensionem & dilatationem suorum phylacteriorum, sive propter ostentationem bonorum operum omnium oculis expositam; *Pharisei* enim insana cupidine & siti honorem laudemque hominum venabantur.

III. Secunda sententia derivat a פְּרַשׁ *exponere*, *explanare*, quoniam eximia apud populum auctoritate & honore vigebant, credebanturque subtilissimi Explinatores Legis, ita ut vocarentur בְּרוֹשִׁים, quia בְּרוֹשָׁם expositores Legis erant. GORIONID. cap. 22.

IV. Tertia sententia originem ex eadem radice petit, sed in conjugatione *Pibel*, ubi est dividere, separare. Hoc significatu Græcis dicebantur ἀφωνισμέναι, separati, aut, uti nunc loquimur, Separatistæ. SVIDAS.

V. Sepa-

V. Separatio ipsorum notabilis, ratione rei ad quam, & ratione rei a qua se separabant.

VI. Separabant ergo se I. *Ad meditacionem legis*, quo respectu possimus eos vocare *αΦαρισαίους εἰς τὸν νόμον*, separatos ad Legem. Et hoc intuitu creditur Apostolus se nuncupasse (2) *αΦαρισαῖον εἰς εὐαγγελίον*, separatum ad Evangelium, Rom. I, 1. quum a Pharisaismo ad præconium Evangelii fecerneretur. DRVS. de 3. sect. lib. 2. cap. 2. II. Separabant seipso, vel potius praetexebant separationem, ad exactissimam vitæ sanctimoniam, & ultra vulgarem hominum sortem ascendentem; hinc ille Phariseus: *ο Deus, ago tibi gratias, quod non sum ὥσπερ οἱ λαϊποὶ τῶν ἀδρώπων*, sicut reliqui homines, rapaces, inusti, adulteri Sc. Luc. XVIII, ii. SVI DAS.

VII. Res, a qua se separabant, triplex est. Separabant se (3) I. *A commercio reliqui populi*, ut plenius patebit in ipsorum traditionibus, unde plebem ob inscitiam vocabant *χῆραν ποπούλου τηρεῖ*. Job. VII, 49. dicitur *ἔχλος, turba*. Hæc turba, quæ Legem non novit, *ἐπικατάρατος, execrabilis* est. II. *Ab habitu & cultu aliorum hominum*: utebantur enim peculiariibus vestibus, quibus a vulgo dignosci volebant. R. DAVID SOPHON. i, 8. Hinc natum tritum illud: *Vestes populi terre, conculatio sunt Phariseorum*. III. *A moribus & consuetudinibus bujus seculi*. THISBITES.

VIII. Hæc hæresis videtur ortum duxisse (4) ab ANTIGONO SOCHAEO; qui

quum esset Phariseus, sequebatur SIMEONEM IVSTVM, viventem circa tempora Alexandri Magni, trecentis annis ante nativitatem Christi. Pharisei non una e tribu prodibant (5), vel familia, sed indiscriminatim ex quavis. CHRYSOST. Matth. XV. Paulus erat Benjamita, Hyrcanus Leuita. JOSEPH. lib. 13. c. 18.

IX. Cuivis Sectæ sua erant dogmata, aphorismi, constitutiones, & canones, ita & Phariseis. Meum propositum est, solos eos notare canones & aphorismos, qui hæresin redolent, in hac & aliis Sectis, qui que Sectarios ab invicem distinguunt.

X. Primo Pharisei aliquas res Fato (6) subjiciebant, aliquas libero hominis arbitrio. JOSEPH. lib. 13. c. 8. 9. Secundo consententur esse (7) Angelos & Spiritus. Act. XXII, 8. Tertio credunt mortuorum resurrectionem, docentque animas improborum denatorum extemplo migrare ad æternos cruciatus; animas autem piorum statim ab excessu Pythagorica μετεμψυχώσει (8) in aliorum piorum corpora transfundi. JOSEPH. de bello lib. 2. cap. 12. Hæc ratio putatur, cur tam diversam de Salvatore nostro opinionem foverint: quidam censébant ipsum esse Johannem Baptistam, alii Eliam, alii Jeremiam, Matth. XVI, 14. (9) quasi Christi corpori anima vel Johannis, vel Eliae, vel Jeremiæ vitam afflasset. SERAR. Triber. lib. 2. cap. 3. item DRVS. in Preter. Quarto mordicus tenebant (10) παραδότες, traditiones Antiquorum.

XI. Ut melius intelligantur ipsorum dogmata, sciendum est, Judæos dicere, quod Lex duplex sit, scripta, quam appellant

לְתֹרֶה שָׁבֵכְתָּב *Legem scriptam*; & πατροπάρεδοτος, a patribus tradita, quam vocant תֹּרֶה שְׁבָעַל פָּה; quam utramque Mosi datam in monte Sinai; legemque oralem fuisse κατηχησιν, instructionem & commentarium legis scriptæ dicunt, quam Moses postea ore tenus Josuæ tradiderit, Josua Senioribus, Seniores Prophetis, Prophetæ Viris magnæ Synagogæ, qui deinde sequentibus seculis eamdem propinarint. MOSES KOTSENS. in præf. lib. præcept.

XII. Hæc traditio una ex primariis (ii) differentiis fuit, de quibus Sadducæ & Pharisei confluxerunt. GORIONID. c. 29. Pharisei inquietabant; obseruentis legem, quam maiores nostri nostris manibus insinuarunt, explanatam ore Sapientum, qui eam per traditiones exposuerunt. Sadducæ autem replicabant: ne fidem demus, nec aurem ullis traditionibus Κατηχησι, sed attendamus ad solam legem Mosis.

XIII. Traditiones autem, quas præprioris urgebant, hæ fuerunt. I.) Non capiebant (12) cibum χερσὶν ἀνίπτοις, illotis manibus. Cur transgrediuntur discipuli tui τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων, Seniorum traditionem? non enim abluunt manus suas, quando panem edunt. Matth. XV, 2. Hæc lotio dicitur facta esse πυγμῇ, crebro, Marc. VII, 3. Ati quidam hanc vocem transfert, putantes eam idem significare hic, quod πύκα apud HOMERVUM, scil. crebro, frequenter. Alii hanc vocem vertunt accurate, diligenter, quod docet attentam diligentiam eorum in lavando; cum qua versione Syrus facit, qui habet בְּתָלִיאִתָּהּ πυγμή. diligenter. Alii putant hoc loquendi modo alludi ad ritum istum lavan-

di, quo utebantur Judæi, quemque appellabant נטילת ידים elevationem manuum. Græcum vocabulum πυγμὴ creditur exprimere hanc ceremoniam, quoniam in ista lotione summitates digitorum cum pollice conjugabant, ita ut quævis manus speciem τῆς πυγμῆς, pugni referret. SCALIG. Tribär. c. 7. Hæc ceremonia ita habuit. I. Manus abluebant. II. Eas dicto modo complicabant. III. Eas elevabant, ita ut aqua ad cubitum delaberetur. Tandem remissis rursus manibus, aqua humum defuebat. Et ut abundans liquor in brachii adscendendo & defluendo luderet, elevatis iis puram aquam affundebant, demissis autem his aquam adspargerentes. MVNSTER. in Deut. VIII. Hanc lotionis speciem nobis videtur THEOPHYLACTVS depingere, in Marc. VII, 3. ubi inquit: Phariseos τὰς ἀγνῶν, cubitaliter lavare. Tandem alii exponunt πυγμὴν per pugnum, manum pliatam, ita ut lotio fieret, pugno palmam alterius manus defricante. BEZA in Major. annot. suis Marc. VII, 3. In summa, notat accuratam & exactam lavandi curam.

XIV. Ceremonialis illa lotio elatarum demissarumque manuum satis denudat superstitionem, quam solam vellicat reprehensio dicta; et si omnes istiusmodi lotiones superstitione non carerent, quod eas non ponebant inter honestas civilesque mores; sed ad religionem pertinere crederent, Βαπτίζονται πρὸ τῆς ἀπόστασης, se lavare ante prandium, aut ἐσθίειν τὸν ἄρτον χερσὶν ἀνίπτοις, sumere cibum illotis manibus; immo quod earum lotionum tantam assererent necessitatem, ut si homo accepta aqua non simul manus ablriere, sitimque restinguere ob paucitatem posset, et si contabesceret siccitate,

tate, non tamen anhelanti gutturi, sed purgandis manibus eam assundere deberet. DRVS. *preter. Matth. XV. in addend. & BVXTORF. Synag. Jud. c. 9. p. 93. ex Talmude.* Et cibum capere *ανίτροις χερσὶ* tantum crimen, ac ipsam fornicationem judicabant.

XV. Etsi autem haec traditio lotionum acerrime a Pharisaeis inculcaretur, attamen isti ritui omnes Iudei obediebant, ut constat ex locis citatis. Possimus autem tres lotionum species (13) usitatas Iudeis observare. 1. *Pharisaicam* & superstitionem, quae reprehensa est. 2. *Ordinariam*, quam externa morum honestas admittit. 3. *Significativam*, quae nota erat innocentiae, & mandata Senioribus proxime urbis, in causa ignoti homicidii. Deut. XXI, 6. Ita se lavit Pilatus Matth. XXVII, 24. & ad eamdem lotionem aliusit David Psalm. XXVI, 6. *Lavo in innocentia palmas meas, & circa tuum altare versor, Iehova.*

XVI. II.) *Cum redibant ex foro, manus lavabant. Marc. VII, 4.* Ratio fuit, quia, quum ibidem cum variis hominum generibus commercium habuissent, facile pollui potuerant. Verbum, quo utitur Marcus, est *βαπτίζειν* (14), quod denotat totius corporis *παριστομόν*, mundationem. Videntur etiam Pharisaei, utpote quos major superstitionis zelus quam alios agitabat, sic se lavisse πρὸ τῆς ἀπίστεως, ante prandium. *Pharisaeus miratus est, quod Christus non ante prandium ἐβαπτίσθη lotus esset. Luc. XI, 38.* — Ad hanc superstitionem (15) Petrus inclinasse creditur, dicens: *non solum pedes meos, sed & manus & caput. Job. XIII, 9.* Is, cum civilem suam modestiam

lædi crederet, si lavandos pedes Magistro suo permitteret, ad alterum extremum deinde relabitur; q. d. *non solum pedes, sed totum corpus.* Hæc superstitione genuit Secundam (16) *Hemerobaptistarum*, sic dictorum, quod quotidie ita suas lotiones & baptismos iterarent. EPIPH. lib. I. Tom. I. cap. 17.

XVII. III.) *Eluebant sua pocula* (17), *sextarios, cera menta, & lectos. Marc. VII, 4.*

XVIII. IV.) *Illicitum putabant edere* (18) *cum peccatoribus. Matth. IX, ii.* Immocensebant esse pollutionis speciem, tangi ab iisdem. *Luc. VII, 39. Hic si esset Prophetus, nosset utique, que & qualis sit ista fœmina, que tangit ipsum; nam peccatrix est.* De istiusmodi hominibus loquitur Prophetus; qui dicunt, *accede ad te, sive rede, ne appropinques mibi, sive ἀλλ Καθεῖσθαι τὰς μένας μου, nam sanctus tibi sum* (19), *Jesa. LXV, 5.* Frigidus ille sanctitatis fervor & (20) Samaritanis fuit, qui obvianti peregrino ogganniebant μὴ προσψυχεσθεν, ne attingas, ne me vel leviter stringas. SCALIG. de emend. temp. lib. 7. & EPIPHAN. Tom. I. Lib. I. cap. 13.

XIX. V.) *Jejunabant bis in septimana* (21), *Luc. XVIII, 12. nimirum, die Lunæ & die Jovis. THEOPHYL. in Luc. XVIII, 12. EPIPH. her. 16.* quia Moses, uti ajunt, montem Sinai ascendit die Jovis, descendens die Lunæ. DRVS. in *Luc. XVIII, 12.*

XX. VI.) *Dilatabant sua phylacteria, & amplificabant suarum vestium fimbrias. Matth. XXIII, 5.* Hic tria veniunt pensi-
tanda:

tanda: 1. Quid fuerint phylacteria? 2. Quid ipsis inscriptum fuerit? 3. Cur ita dicta?

XXI. EPIPHANIUS lib. I. Tom. I. cap. 15. exponit hæc (22) phylacteria fuisse πλατεὰ σηματα πορφυρα, clavos purpureos vestibus intextos. Quasi Pharisæorum vestes similes fuissent tunicis istis; queis amiciebantur Romani Senatores, nempe laticlavii (vel latis clavis), ita dictis, quoniam erant segmentis & latis bracæis vel clavis interpuncta. Sed quum hæc phylacteria tantum fuerint adjuncta ornamenta, quorum duo erant, alterum fronti, alterum sinistram affixum; tum claret, per phylacteria non posse intelligi totas vestes, vel aliqua segmenta & clavos vestibus insultos. In genere putantur fuisse schedulæ, tabellæ vel membranæ, quarum, ut notavi, duæ fuerunt: *Phylacteria sive tabellæ vel bracææ, fronti annexæ, & ab una ad alteram aurem pertingentes, ligulaque ab occipite ad strictæ; & phylacteria alligata brachio sinistro supra cubitum, ea parte, quæ spectat cor, ut eidem eo propiora essent.* MÖSES KOTS. præc. affirm. 22.

XXII. Vtraque hæc phylacteria & Pharisæi & Sadducei in usu fuerunt. MAIMON. in Tephillim c. 4. §. 8. Sed cum distinctione. Pharisæi ad majorem ostentationem sua phylacteria manuaria brachio supra cubitum affigunt. Sadducæi palmæ. Immo omnes Judæi (23) talia phylacteria gestabant, non excepto nostro Salvatore (24). SCALIG. Tribœr. p. 258. Mandatum enim generale (25) fuit Exod. XIII, 9. *Erit tibi in signum super manu tua, & in memoriale inter oculos tuos.* Sic ipse ritus gerstandi phylacteria non fuit a Salvatore no-

stro improbatus, sed ea dilatandi (26), quo viderentur sanctiores reliquis.

XXIII. His schedulis vel membranis inscribebant Decalogum solum, juxta sententiam CHRYSOSTOMI & HIERONYMI in Matth. XXIII. Sed firmiter ratio persuadet, eos in iis exarasse has quatuor pericopas. 1. Prima pars inchoabat ita: *Conserca mihi omne primogenitum, Exod. XIII, 2. ad finem vers. 10.* 2. Secunda erat: *Et erit, quum introduxerit te Jehovah in terram Cananitarum. Exod. XIII, 11. ad finem vers. 16.* 3. Tertia ita: *Audi Israel, Jehovah Deus noster, Jehovah unus. Deut. VI, 4. usque ad finem vers. 9.* 4. Quarta sic incipiebat: *Erit itaque, si serio auscultaveritis preceptis meis, &c. Deut. XI, 13. ad finem vers. 21.*

XXIV. Has 4 partes convolutis membranulis inscriptas capiti annexuerunt & sinistram. Eas sententias, quas fronti præfixere, in quatuor diversis membranulis exararunt. MÖS. KOTSENS. fol. 104. col. 3. Vbi vero uni membranulæ vel pelliculæ eas quatuor sententias dabant, tum fiebat istud quamvis partem distinguente lineola. Posuerunt postea eas quatuor sententias in pellicula, in qua erant quatuor ædiculæ, loculamenta, vel cellulæ; non autem in quatuor pelliculis: quævis cellula distincta erat ab aliis. Illæ vero partes, queis manu ornabant, inscribebantur uni membranæ, distinguenteribus eas quatuor regulis. Sin eas quatuor peculiaribus membranulis inscriberent, descendenti ordine fiebat, ponebantque in una pellicula, unam cellulam habente.

XXV. Tempore persecutionis, cum publice phylacteria sua gestare non auderent (27), manus suas rubro (28) filo cinxerunt, ut refricarent memoriam sanguinis foederalis, MVNST. de prec. affirm.

XXVI. Quod ad nomen (29), Moses phylacteria vocavit פְּתָפָתִים; quod vocabulum tot ferme etymologias, quot exppositores habet. Verisimilimum mihi videtur, ea sic dicta fuisse per αὐτίφεστον, locutionem a contrario, a ηττω incedere, mouere; quia erant immota. Ob id vertunt LXX ἀσάλευτα, ornamenta immobilia. Rabbi mi ea vocant פְּלִילִים, q. d. precum monumenta. Alii amant ea dicere, Pittacia, & Pittaciola, a voce πιττάκιον, que notat vestis partem, vel modicum pannum. HIERON. in Matth. XXIII.

XXVII. In Evangelio vocantur (30) Φυλακτέα, a Φυλάττω, custodio, conservo. 1. Quia eorum usu Lex servabatur, assidue recordatione ruminabatur. 2. Quia Pharisaeis superstitionis anilis (31) persuaserat, quod iis velut pendentibus ex collo amuletis & περιάμφατι, vel antidotis, contra omne periculum muniti essent. Vocabulum Φυλακτήου notat amuletem, &, teste HIERONYMO, Pharisaei talem fidem his ornamenti fecerunt. Quo loco comparat Pharisaeos certis superstitionis mulierculis, que eadem inani fide inductae circumferebant tum temporis parvula Evangelia, & crucis ligna, hoc est, excerptas ex Evangelio sententias, & crucis reliquias.

XXVIII. Eadem superstitionis apud multos ultimis seculis invaluit, qui collo appendebant initium Evangelii Johannis. SCALIG.

Tribær. cap. 7. Et circa annum Christi 692 condemnati sunt quidam necromantici incantatores, earundem delusionum diaboliarum rei, unde a Φυλακτηρίῳ (32), Phylacteriani, vocati sunt. Concil. quin. sext. can. 61.

XXIX. Tantum de phylacteriis. Eodem versu scil. Matth. XXIII. v. 5. reprehenduntur dilatae & diductæ fimbriæ, seu oræ vestium. Vox, quæ in Evangelio legitur, πρασπέδα, fimbriæ, vocatur Num. XV, 38. בְּצִנָּתָה peniculatus filorum textus, & גְּרִילִים fila contorta, instite, Deut. XXII, 12. Vid. D. KIMCH. Radic. Locis citatis fimbriarum peniculamenta mandantur, ab ipso nostro Servatore non neglecta (33); ἥψατο τὰ πρασπέδα τὰ ἵματις ἀντα, tetigit fimbriam vestis ipsius, Luc. VIII, 44. Ultimum Hebraicum vocabulum notat institam vel fimbriam latam; unde magis patescit superstitionis Pharisaeorum, qui, quum Lex latas institas permisisset, decoro & mandato latiores vestibus assuebant. Hanc literalem expositionem optime convenire puto cum textu, etiamsi amplificare, dilatare, μεγαλύνειν, Latinis & Græcis sepe sonet gloriari, jactare; qui sensus appriime tumidum Pharisæum delineat. Τὸ μεγαλύνεσθαι apud EVRIP. in Bacchis, est magnifice jactare, efferre. Magnificare etiam apud VARRON. & PLIN. eadem significatione usurpatur. BEZA in Matth. XXIII.

XXX. Ratio præcepti de conficiendis peniculamentis fuit, ut videntes ea recordarentur mandatorum Jehovæ, Num. XV, 38. Ad majorem autem hujus debiti observationem suis institis sive fimbriis interferebant

rigidas acutasque spinas (34), ut inter ambulandum vel sedendum iisdem ad recordinationem legis stimularentur. HIERON. in Matib. XXIII,

XXXI. Septem vero Pharisæorum genera (35) fueré. Talmud tract. Sota cap. 3. I. *Pharisæus Sichemita*, qui pellem Pharisaicam vel induit vel exuit lucri gratia, instar Sichemitarum se circumcidentium. II. *Pharisæus truncatus*, ita dictus, ac si pedibus destitutus fuisset, quum eos vix humo vellet levare, ut suæ profundæ meditationis admirationem relinqueret. III. *Pharisæus impingens*, qui oculos suos clausit, ad evitandum adspectum mulierum, ita ut crebro caput muris impingeret & cruentaret. IV. *Pharisæus, quid debeam facere?* & fa-

ciam illud: ita dictus, quia istud saepe crebat. Ejusdem commatis videtur fuisse ille in Evangelio, qui Christum conueniens, *Bone Doctor*, ait, *quid faciam?* &c. tandemque subjungit: *hæc omnia observavi ab infantia mea. Luc. XVIII, 18. 21. V. Pharisæus mortarius*, qui pileum gestabat instar profundi mortarii, in quo continebant aromata, ne posset oculos attollere, nec in ullam partem flectere, sed tantum vel antrorsum conjicere, vel humi defigere. VI. *Pharisæus ex amore*, qui morem gerebat Legi virtutis amore. VII. *Pharisæus ex timore*, qui obsequebatur Legi formidine poenæ. Qui se accommodavit illis ex timore, sola præcepta negativa, qui vero ex amore, præprimis positiva reverenter coluit.

CAPUT XI.

DE SADDUCEIS.

Quod attinet (1) etymologiam hujus nominis, duæ sententiæ sunt, quæ verisimiles videntur. Quidam enim deducunt eam a ΡΝΙ *Justitia*, quasi fuissent *justitiarii*, qui se coram tribunali Dei aūsint justificare, EPIPH. lib. I. cap. 14. Alii derivant, & quidem solidiori fundo, a *saddoc*, primo hujus Sectæ auctore; uti Arianos ab Ario, Pelagianos a Pelagio, Donatistas a Donato &c. ἀπὸ αἰρεταρχούς Σαδωκούζεται. THEOPHYL.

II. Hic *saddoc* vixit sub Antigono Sochoeo (2), qui secutus est Simonem *Justum*, fuitque discipulus Antigoni, laetus doctrina Pharisæorum, eti deinde

descisceret ab eo, Sectamque Sadduceorum pareret, quum magnam cum haeresi DOSTHEI affinitatem (3) communitatemque haberet. Propterea Sadducei dicebantur esse γένη, φætus Dositheanorum; EPIPH. hær. 14. item TERTULLIAN. de præscript. cap. 45. licet Dositeus post Christum esset in vivis. ORIGEN. contra Celsum.

III. Etsi autem insignis cognatio inter duas has haereses intercederet, dissidebant tamen in re magni momenti. *Dositeus* scil. creditit resurrectionem mortuorum, Sadducei negarunt eam. Et sic per consequens Dositheani affirmabant omnes articulos, qui necessario ex illa

illa resurrectionis fide fluunt. EPIPHAN.
hæc. 13.

IV. Causa hujus Sectæ hæc fuit (4): Cum Antigonus doceret, nos Deo non debere obedire tanquam servos suis dominis, spe mercedis; Sadoc & Baithus (5) discipuli ejus, intelligentes, ipsum negare omnem futuram ἀναπόδοσιν, retributionem, præmiumve bona opéra sequens, inde effinxerunt suam hæresin, negaruntque resurrectionem mortuorum, seculum futurum, Angelos, Spiritus. Aboth. cap. I.

V. Eorum dogmata, canones vel constitutiones fuerunt 1. Respuerunt Prophetas ceterosque Scripturæ libros (6), excepto eo, tradidit arcano quodcunque volumine Moses. Ob quam rem Salvator noster confosurus errorem eorum de resurrectione mortuorum, argumenti sui telum non ex Prophetis, sed Exodus deponit cap. III, 6. Ego sum Deus Abrahami, Deus Isaaci, & Deus Jacobi. Matth. XXII, 32. Vid. JOSEPH. Antiqu. lib. 13. cap. 18.

VI. 2. Rejecerunt omnes traditiones (7). ELIAS in פָּרָא. Propterea nuncupabantur מִנְנִים Minni, h. e. Hæretici, respectu generalis oppositionis Phariseorum & ipsorum. A. Quia Pharisei soli Catholici reputabantur. B. Quia Phariseorum doctrina veritati propior erat. Sicque respectu oppositionis particularis; cum aliqui concilarent traditiones, aliqui inculcarent. Hinc etiam Sadduceis impositum est nomen טקסטואלי Textuales (8), Scripturariorum. DRVS. de 3. Sect. lib. 3. cap. 3. pag. 130.

VII. 3. Bonis operibus denegabant omne præmium (9) in futuro seculo, malisque supplicium. Ob id Paulus, cognito unam partem in Synedrio esse Sadducæorum, alteram vero Phariseorum, clamavit: de spe & resurrectione mortuorum in judicium vocor. Act. XXIII, 6.

VIII. 4. Dicunt μὴ εἴης ἀνάστασιν νεκρῶν, non esse resurrectionem mortuorum (10). Act. XXIII, 8. Matth. XXII, 23. Luc. XX, 27.

IX. 5. Asserebant animas hominum in morte annihilari (11). JOSEPH. de bello Jud. l. 2. c. 12.

X. 6. Negabant existentiam Angelorum & Spirituum (12). Act. XXIII, 8.

XI. 7. Tollebant penitus omne fatum & providentiam (13), dominium totum libero hominis arbitrio deferentes. JOSEPH. l. 13. c. 9.

XII. Samaritani & Sadducei (14) valde affines sibi erant; discrepabant tamen. Nam 1. Samaritani sacra perficiebant in templo montis Garizim (15); Sadducei in Hierosolymitano. EPIPH. tom. I. lib. I. hæc. 14. 2. Samaritani non utebantur familiariter Judeis. Job. IV, 9. Immo mutuum odium adeo Samaritanorum Judæorumque (16) animos inflammaverat, ut Judæis non liceret edere aut bibere cum Samaritanis. Quomodo tu Judeus quum sis, potum a me poscis, quæ tamen sum fœmina Samaritana? Job. IV, 9.

XIII. Et cum omnibus gentibus facultas esset concessa, & libertas, accedendi ad Ju-
daicum & proselyticum, solos tamen Samaritanos ea libertate ferale Judæorum odium indignos censebat. Id liqueat ex soleanni ista anathematizatione (17), quæ dicitur: *Excommunicatio in secreto nominis tetragrammati*, D-RYS. de trib. scđt. lib. 3. cap. ii. Forma ejus, uti illa in Samaritanos (prout ajunt) a Nehemia & Esra fulminata est, ita se habuit: *Congrä-
gant totum populum in templo Domini, ad-
ducentes 300 Sacerdotes, 300 tubas, & 300
codices legis, totidemque cantores; reso-
nantibus tubis cantantes Levitæ devovent
Samaritanos, omnis generis execrationi-
bus, in secreto nominis tetragrammati Je-
hovah, & in decem præceptis, & cum ex-
ecratione sublimioris domus judicii, & quo-
que cum execratione inferioris domus judi-
cij, ne quis comedat panem Samaritani,
(hinc inquietabat, eum, qui vesceretur pa-
ne Samaritani, similem esse illi, qui vesci-
tur suilla), nec permittatur Samaritanus
fieri proselytus in Israele, adeoque portio-
nem habere in resurrectione mortuorum.
R. GERSOM interdixit reclusionem epistola-
rum sub poena hujus anathematis. BXV-
TORG. Epist. Hebr. p. 59.*

XIV. Hoc statuminat ea, quæ præmissa sunt, scil. nullum vitæ usum commercium ve inter Samaritanos & Judæos fuisse. Saducæ autem fruebantur familiari consuetudine aliorum Judæorum, ac Pharisæorum quoque, in idem Synedrium cum ipsis asciti. Ad. XXIII, 6.

XV. Conveniunt autem Samaritani & Saducæ in hisce: 1. In rejectione omnium

aliarum constitutionum. 2. In rejectione omnium aliarum Scripturarum præter li-
bros Mosis. (18). 3. Inficiacione resurre-
ctionis, & consequentium exinde, ut futu-
ræ poena, & premii secundum hominis ope-
ra. Samaritani vero contra Sadduceos ex-
istentiam Angelorum tuebantur. Ad ma-
jorem fidem hujus consensus & dissensus
inter eos, lege EPIPHANIVM (19) Hær.
9. & 12.

XVI. Quod attinet Samaritanos, tres mutationis gradus (20) in ipsorum religio-
ne observatu digni sunt. 1. Coloni, quos Salmanassar in Samariam deduxerat, Israele in Assyriacam captivitatem misso, colebant Deos sive gentis. 2. Reg. XVII. 2. Viden-
tibus se interfici a leonibus, quum non ve-
rerentur Jehovah, submisit Rex Assyriæ
unum ex Sacerdotibus captivis, ut illos imbueret vero Dei cultu: quem cultum eti reciperen, nolabant tamen valedicere patriæ idolatriæ, sed mista & confusa utraque religione, & Deo vivo, & mutis suis idolis procumbebant. 3. Manasse fra-
ster Jaddi Pontificis Hierosolymitani, ducta in matrimonium filia Saneballathi Horoni-
te, mandato Nehemias de dimittendis mu-
lieribus peregrinis eo angustiæ redactus, ut
vel uxorem vel spem Sacerdotii abjicere de-
beret, ope Saneballathi potestatem nactus
est ab Alexandro Magno exstruendi tem-
plum in Garizim, monte Samariæ altissimo;
ad quod deinde plurimi apostatarum Ju-
dæorum configentes Pontificatum Manas-
se arrogarunt. Tum erupit Secta Samari-
tanorum, quos inter & Judæos postea no-
vercale odium arsit. Tum apertum est asyl-
lum, & præsidium factum omnibus priori-
bus erroribus. JOSEPH. Antiqu. lib. 2. c. 8.

De hoc monte sermocinatur Samaritana illa mulier *Joh. IV, 20.* patres nostri in hoc monte προσεκύνησαν, adorarunt &c. Vbi dogmata Pharisaeorum cum doctrina Saducæorum contulerimus, clarescit dissensio, oppositio insignis inter ipsos, qui tamen uniti Christum aggrediuntur. *Marc. XII.*

XVII. Quamvis autem hæc Secta inter

Judæos crassissima fuerit; suos tamen habuit amicos & buccinatores inter ipsos Pontifices. *Johannes Hyrcanus* Sadducæus fuit (21), *GORIONIDES* cap. 29. Ipsiusque filii *Aristobulus Alexander*, ut & *Ananus junior*, hujus Sectæ erroribus fuere incruciati, sic ut ipsam Mosis cathedram pestifera errorum hæresiumque contagio corrumperet. *EVSEB. hist. lib. 2. cap. 23.* (22) ex *JOSEPH. Antiqu. l. 10. c. 18.*

CAPUT XII. DE ESENIS.

Diversæ sunt etymologiæ nominum ES-
SAEORVM seu ESSENORVM. Eam sententiam plurimum facio, quæ derivat eos a Syriaca voce Ασα Asa (1), θεραπεύειν, sanare, mederi. Hinc viri toties vocantur θεραπευται, & foeminae θεραπευτιδες. *JOSEPH. de bello lib. 2. cap. 12. p. 786.* Licet enim primario operam darent Sacris Literis, se tamen totos *Medicine* studio applicuerunt.

II. Horum Essenorū duæ fuerunt species, θεωρητικοι, qui *Speculationibus* animum pascebant, & πρακτικοι (2), qui huic arti, in qua eximii erant, quotidie sedulo manus operamque suam tradebant. De his posterioribus agit *RHILO lib. quod omnis vir probus &c.* De prioribus, libra seq. de vita contemplativa.

III. Dogmata, constitutionesque ipsorum ut plurimum congruunt cum doctrina Pythagoræ (3). Quamobrem animus est, primo proferre dogmata Pythago-

ræ, & deinde rem *Essorum* persequi. In his ergo convenient:

IV. i. *Pythagorici docebant communione bonorum* (4), *AVL. GELL. lib. 1. 9.* item *LAERT. in Pythag. Koivà τὰ φιλῶν ἔνει.* Commune marsupium habebant etiam *Esseni* (5), æqualiter divites, pauperesque. *JOSEPH. l. 18. c. 2.* Ex hoc communi thesauro, suo quisque defectui consulebat, injussu aliorum quoque necessitatibus succurrens. Solos cognatos absque Inspectortum consensu juvare nefas est. Inter se neque vendunt, neque emunt (6), sed alter alterius defectum complét. Permissum est, alterum ab altero, quo destituitur, petere citra commutationem. Mutuum sibi servitum præstant, quum dominum & servitum, vigente bonorum communione, consistere nequeant; servique plerumque fortunas dominorum suorum arrodant ac minuant, juxta dictum hoc R. GAMALIELIS; פְּרַבָּה עֲבָרִים מִרְבָּה גָּלָל multiplicans servos multiplicat raptores. *Pirke Aboth*

Aborth c. k. Peregre euntes nihil nisi arna, quibus vim propellant, assumunt. Quocunque enim vel oppido vel pago sunt, societati Essorum se adjungunt, atque ibidem tanquam membra sustentantur. Præterea, si JOSEPHVM attente legimus, observabimus, Essenos cuiusvis urbis coivisse in communem societatem sive collegium, quod, ubicunque fuit, duas ministrorum species habuit: Primo *thesaurarios* (7), qui communis gazophylacii, viclus, potus, aliarumque rerum ac necessitatum curam gerebant. Secundo *alios*, quibus hospites peregrini e grege suo commendati erant.

V. 2. *Pythagorici vitia & instrumenta luxuriæ* (8) evitabant. IVSTIN. lib. 20. c. 4. Sic & *Effeni*. JOSEPH. de *bello* lib. 2. cap. 12. Huc referendum est, quod oleum adeo fugiebant (9), ut, si quis incautus eo adspersus fuerat, extemplo detergerent.

VI. 3. *Pythagorici amabant vestes albas* (10). SVID. item AELIAN. de var. hist. lib. 12. c. 32. Ita & *Effeni* amicti incedebant indumentis candidis, non ultra decorum & modestiam pretiosis. JOSEPH. de *B.* lib. 2. c. 12. Vbi vestem sumpserunt, non mutarunt eam (11), nisi longus usus eam attrivisset.

VII. 4. *Pythagorici jurejurando interdicunt* (12). LAERT. in *vit. Pyth.* Sic *Effeni*. PHIL^O IVDAEV^S. Eum insignem nugatorem & mendaciorum propolam esse censebant, qui jurejurando fidem sibi parare deberet.

VIII. 5. *Pythagorici eximie venerabantur suos Seniores* (13). SVIDAS & LAERT. Sic *Effeni*. JOSEPH. de *B. J.* lib. 2. cap. 12. Totum corpus sive sodalitum Essorum dispescuerant *εἰς μοῖρας τέσσαρας, in quatuor ordines* (14) secundum ætatem. Jam si quis ex ordine primo attigerat alium ex ordine ultimo, se contaminatum pollutumque reputabat, ac si Paganum attrectasset.

IX. 6. *Pythagorici aquam potabant* (15). SVIDAS. Ita *Effeni* meram aquam bibentes, a vino omni alieni erant. PHIL^O de *vit. contempl.*

X. 7. *Pythagorici utebantur *Ιερίαις* & ψυχοῖς, sacrificiis inanimatis* (16). LAERT. in *vit. Pythag.* Sic *Effeni*. Dona templo submiserunt, nullum sacrificium offerentes: quoniam pluris fecerunt sacram suam aquam quam sacrificia. Ob quām rem reliqui Jūdæi ipsos a limine templi arcuerunt. JOSEPH. *Antiq. l.* 18. c. 2.

XI. 8. *Pythagorici statuminabant fatum in omnibus rebus* (17). SVIDAS. Sic *Effeni*. JOSEPH. *Antiq. lib. 13. cap. 9.* Tres hæreses in hoc aphorisino differunt. Ex mente *Pharisæorum*, fatum quædam, quædam arbitrii libertas gubernat. *Effeni* cuncta subdunt fatali necessitatí, nihil arbitrio libero. *Sadducæi*, rejecto fato, arbitrii libertatem omnium humanarum rerum moderatricem statuant.

XII. 9. *Pythagoricis non concessum fuit verba facere in schola quinque primis annis* (18); quod quinquennale silentium, a Pythagora suis auditoribus indictum, vocabant *Ἐκπυδίαν* ab inhibendo sermone. Sic initiati

initiati fuerunt per quinquennale silentium, nec prius in conspectum & præsentiam Pythagoræ admissi. LAERT. in Pyth. Huc referimus silentium *Essonorum*, quo musabant accumbentes, cum decem simul sedentibus nemo loquerefur. invitis novem.

DRVS. de 3. sect. lib. 4. Non fuit ipsorum mos loquèntem interstrepere; sed vel capitis manusque nutu, vel digiti erectione, vel capitis motione, aliisque istiusmodi mutis signis aut fastidium suum, aut dubitationem, aut approbationem &c. indicare.

XIII. Referri quoque potest ad quinquehnnale Pythagoreorum silentium *Essonorum initiatio* (19); nam non statim quis ad societatem eorum admissus est plena libertate, sed quatuor annis probandus fuit. Primo anno accipiunt *dolabellam*, qua commodum locum exoneranda alvo egerunt; περιζωμα, *subligaculum*, quo lavantes utuntur; Ε vestem niveo candore nitentem, qua hæc Secta præprimis capitur. JOSEPH. de B. lib. 2. cap. 12. Hoc temporis fluxu familiaribus consuetudinibus, extra tamen commune triclinium, utebantur. Secundo anno datur ipsis sacrarum rerum communio, earumque instructio. Sequentibus duobus annis plena potestate admissos, observantiamque *Essonorum* legibus & constitutionibus jurejurando sancte pollicitos, in societatem sive collegium recipient.

XIV. Quando quidam jusjurandum violat (20), congregantur centum eorum, perjurum exturbantes, brevi hanc ejecctionem subsecente morte. Nulli enim, susceppto semel hoc ordine, eleemosynam, vel ullum cibum ab alio mendicare licebat.

Quapropter talis corpus suum insipidis noctisq[ue] herbis pascens corrumpebat illud, mortemque accelerabat. Interdum istiusmodi hominem morti proximum volebant recipere, plerumque autem contabescere sinebant.

XV. 10. *Esseni adoravere versus Solis ortum* (21). PHILO, item JOSEPHVS.

XVI. 11. *Esseni seipso sacramento devinxerunt ad servandum nomina Angelorum* (22). JOSEPH. de B. J. lib. 2. cap. 12. qui loquendi modus indigitat speciem adorationis.

XVII. 12. *Supra omnes accurati & solliciti erant in observando Sabbatho* (23). JOSEPH. ibidem. Hoc die cibos parare, ignem sufflare, vasa e locis transferre, vel naturam levare timebant. Observabant etiam, teste PHILON. de vit. contempl. εβδομάδων εβδομάδας, quavis septima septima solennem Pentecosten, quotannis septem Pentecostas.

XVIII. 13. *Abstinuerunt quoque connubiosis* (24); non quod conjugium in se turpe ipsis videretur, aut quod meditarentur finem imponere propagationi, sed quod extimescerent mulierum intemperantiam, persuasique essent, nullam foeminam constanti amore in maritum suum ferri. Hic cœlibatus non de omnibus *Essenis* in genere intelligendus: in hoc enim puncto ipsis inter se studiis partium dissident. Quidam itaque prioris sententiae sunt, quidam nuptias contrahunt propagationis amore. Nihilominus tamen tanta ipsis moderatione convenient, ut per triennium explorent

valetudinem fœminarum, & si constanti purgatione partui idoneæ apparuerint, ita eas in matrimonium adsciscunt. Nemo autem cum prægnante concubit, ut ostendat, quod nuptias non voluptatis, sed liberorum causa inierint. Ultimus autem hujus Sectæ ordo propagatione liberorum hæresin suam prosemnat; primus ordo eam ab interitu tuetur adoptione liberorum alienorum, quos tanquam cognatos juxta suæ disciplinæ regulas moderantur; uti testatur IOSEPHVS. Addit PLINIVS lib. 5. bift. cap. 17. (25) multos alios Judæos, in senium vergentes, ultro se ipsis applicuisse, qui moti fuerint ad hoc, vel mutabili rerum turbidaque facie, vel memoria prioris curruculi vitæ, utpote cui totas habenas laxavissent; quasi hoc medio se ipsos pœnitentia quadam vellent castigare.

XIX. Quando & a quo hæc Secta exclusa sit, difficile est (26) dicere; quidam eos ætate Rechabitis æquales faciunt (27). SEPAR. Tribær. lib. 3. c. 9. statuuntque Rechabitas tantum additis quibusdam peculiaribus regulis & constitutionibus distinctos fuisse a Kenitis, *Jud.* 1, 16. Atque ita per consequens Eessenorum origo & ætas adscendet ad migrationem Israelitarum ex Aegypto. *Jethro* enim, sacer Mosis, ut patet ex Textu, Kenita fuit. Sed neutrum horum verisimile est. Nam, i Kenitæ non dicuntur in S. Script. fuisse ordo peculiaris sive Secta, sed tantum distincta familia, genus, natio. *Num. XXIV*, 21. 2 Rechabitæ non exstruxerunt ædes, sed habitarunt sub tentoriis; neque terram agricultura exercentes, neque serentes, neque vineas colentes, neque possidentes. *Jer. XXXV*, 7. Eesseni autem non sub tentoriis, sed ædibus

mansitarunt, seduloque humum coluerunt. IOSEPH. *Antiq. l.* 18. c. 2.

XX. Aliquis ex Hebræorum Magistris (28) ait, quod Eſſeni fuerint Nazirei. SCALIG. *Tribær. c. 23.* Sed hoc refellit Lex Naziræorum, jubens, ut, ubi dies Naziræatus ipsorum completi fuerint, comparerent ad portam tentorii templi. *Num. VI*, 13. Sed aditus templi Eſſenis, ut dictum est, non patebat.

XXI. Quamobrem incertum est, quando & quo auctore hæc hæresis eruperit. Primus, quem invenio insignitum nomine Eſſeno, fuit Judas, qui vixit tempore Aristobuli (29), Johannis Hircani filii, annis circiter centum ante incarnationem Salvatoris nostri. IOSEPH. *lib. 13. c. 15.* Utut sit, hæc Secta vetustissima fuit, nam tres Sectæ Sadduceorum, Phariseorum, ac Eſſenorum jam tempore Jonadabi, qui fuit frater Judæ Maccabæi, adeoque quinquaginta annis ante Aristobulum, viguerunt. IOSEPH. *lib. 13. cap. 9.*

XXII. Exploratum est, hanc Sectam prorepisse ad dies Salvatoris nostri, & ulterius: nam PHILO & IOSEPHVS de ipsis loquuntur, ut eo tempore adhuc superstitionibus. Quæ ergo ratio est, quod in N. T. eorum nulla iniciatur mentio (30)? Resp. i. Numerus illorum PHILONIS & IOSEPHI ætate videtur exiguis fuisse, circiter quatuor millia; PHILO *lib. quod omnis probus Ec. p. 678.* Et quum per multas urbes sparsi essent, Sectam suam distractam minuebant; tempore autem nostri Redemptoris Hierosolymis forsitan vel nulli fuere, vel per pauci. 2. Si historias consulimus, invenientur illi nobis

nobis pacifici, moderati, nullique molesti, nec adeo lites conferentes, ut *Pharisei & Sadducei*, qui, invicem opinionum studiis distraicti, Christum tamen unanimi consensu adoriantur. 3. Cur illi non æque taceantur in N. T. præsertim cum nulos motus obloquendo, vel aliis in rebus excitarint, ac *Rechabitæ* in Vet. Test. quorum semel tantum fit mentio, & quidem tum, cum jam ipsorum ordo stetisset per 300 annos, scil. ante testimonium Jeremiæ de ipsis; nam inter Jehu, qui tempore Jonadabi vixit, & Zedekiam Chronologi totidem annos numerant.

XXIII. Tandem, etsi nomen Essenorum in Scriptura non occurrat, in Epistolis tamen Pauli multa reprehensa legas (31), quæ Esseni in suis Scholis docebant. CHEMNIT. Ex. Conc. Trid. part. 4. p. 120. Ejus naturæ fuit istud consilium, quod Timotheo datur: *Ne amplius potato aquam, sed utere paululo vini.* 1 Tim. V. v. 23. Rursus, 1 Tim. IV, 3. *Prohibere connubia & cibos, est doctrina δαιμονίων, diabolorum.* Præsertim Col. II: multa loca videtur Apostolus ipsorum dogmatibus opposuisse: *ne quis vos judicet in cibo & potione;* vers. 18. *nullus ὑμᾶς καταβαθμεύεται, vobis dominetur, volens, in humilitate, & cultu Angelorum:* τι δογματίζεται, quid dogmatibus gravmini? v. 20. Apostolus utitur voce δογματα, quæ Essenorum aphorismos & constitutiones notat. Sequenti versu 21 tangit quasdam res peculiares: *ne attingas, neque contrectes.* Jam autem diximus, quod Senioribus religio fuerit contrectare Juniores; & in sua diæta gustum ad panem, sal, aquam, & hyssopum adstrinxerant; quam victus rationem observarunt, ut PHILO ait, διὰ

πόθον σοφίας, ex amore sapientie; Apostolus vero concludit, vers. 23. quod talia habeant λόγον σοφίας, prætextum sapientie. Et ubi PHILO Essenorum religionem vocat θεραπέας, h. e. cultum divinum, Apostolus eodem vers. vocat ἡθελοθησαίαν, cultum voluntarium. Vbi autem ille doctrinam ipsorum nominat φιλοσοφίαν πάτερων, philosophiam a patribus haustam, traditionibus que acceptam, hic ab ea deterret vers. 8.

XXIV. Antea notavimus duas Essenorum species; quorum quidam sunt *Prædicti*, quidam *Theoretici* (32). Vtrique in constitutionibus suis atque regulis & canonibus convenient, discrepant vero in quibusdam circumstantiis. 1. *Prædicti* incoluerunt urbes, quas vitantes *Theoretici*, villarum ac pagorum solitudines quæsiverunt. 2. *Prædicti* vitam suam terunt opificiis, ovium, apum, agrorumque cura, &c. suntque τεχνίται, artifices. *Theoretici* consenescunt meditando, precandoque, unde κατ' ἔξοχον ipsi a PHILONE vocantur μέτεται, supplicantes. 3. *Prædictis* quotidie prandium & coena indulgebatur, *Theoreticis* sola coena. *Prædictorum* quisque ex singulari scutella jus sorbet ac pane vescitur. *Theoretici* famem pellunt solo pane & sale. Si cuius palatum vero delicatus fuit quam alius, concessum ipsi est comedere hyssopum. Utrumque vero sitim restinxit aqua communis.

XXV. Quidam arbitrantur hos *Theoreticos* fuisse Monachos Christianos (33). Sed contrarium dicitant hæ rationes. 1. Toto illo PHILONIS libro de his *Theoreticis* nulla mentio vel Christi, vel Christianorum, vel Evangelistarum, vel Apostolorum fit.

2. Theoreticorum Secta eodem libro non nova & haud pridem inchoata dicitur, quem admodum Christiani tum temporis primo orti erant, ut patet ex verbis PHILONIS, A) quando eorum doctrinam appellat πάτρων Φιλοσοφίαν, a patribus acceptam Philosophiam; B) quando inquit: habent priscorum commentarios, qui hujus Sectæ aucto-

res. 3. Inscriptio libri non tantum est περὶ Βίου Θεωρητικῶν, de vita contemplativa, sed & περὶ ἀνετέλλοντος, de supplicantibus. Quin autem PHILO totam Judæorum gentem vocitet τὸ ἀνετέλλοντος γένος, nationem supplicantabundam; in aprico est, Essenos. illos non e Christianæ, sed Judaicæ gentis sinu prodiisse.

CAP V T XIII.

DE GAVLONITIS

Alix præterea factio[n]es sciderunt rem Judæorum, quæ improprie Sectæ (1) vocantur. Harum præprimis duæ fuerunt:

1. GAVLONITAE. 2. HERODIANI.

II. Gaulonitis nomen dedit aliquis Judas, qui subinde nominatur Judas Gaulonites (2). IOSEPH. Antiq. l. 18. c. 1. subinde etiam Judas Galilæus, de quo loquitur Gamaliel Act. V, 37. Postea surrexit Judas Galilæus in diebus descriptionis. IOSEPH. ibid. cap. 2.

III. Hæc descriptio ea fuit, quæ facta est per Cyrenium, alias Quirinum: quod nomen uno modo in Græco habuit, ast diversimode apud Interpretates lectum. Hic Cyrenius, ab Augusto in Syriam Roma missus, in Judæam venit, quam Coponius Praeses moderabatur; ubi istam descriptionem iniit, quam quidam incaute cum ea, cuius Lucas meminit c. II, 1. confundunt. Vtraque hæc descriptio imperata sub Augusto, differunt tamen (3). Nam i. ea descriptio Act. V. solam Syriam & Judæam censuit; Hæc Luc. II. πάσαν τὴν οἰκουμένην,

ET HERODIANIS.

totum orbem habitabilem. 2. Ea descriptio fuit facta, Archelao Herodis filio Viennam in exilium relegato, cum novennale Imperium gessisset; Hæc publicata sub Herode Magno. Quam sententiam stabiliunt verba Lucæ, qui hanc descriptionem vocat περὶ τὴν, primam vel priorem, resp. secundæ illius.

IV. Causa hujus factio[n]is ita se habuit (4): Cyrenio hunc censum colligente, opesque Archelai arripiente, surrexit hic Judas, recusataque descriptione, populo dixit, descriptionem istam esse apertum signum servitutis, & quod neminem deberent dicere Dominum, nisi eum, qui esset Dominorum Dominus, cœli Deus atque terræ. Vide IOSEPH. loc. cit. Qui ergo ipsi studuerunt, nuncupati sunt Gaulonitæ, & etiam Galilæi (5).

V. Eorum sanguis fuit, quem sacrificiis ipsorum miscuit Pilatus Luc. XIII, 1. (6) qui alias nationi Galilæorum non præerat, aut imperitare poterat. Ratio hujus commixtionis esse putatur, quod Galilæi veterant,

rent victimas cædi pro salute Romani Imperii, aut Cæsaris; qua re ad iram impulsus Pilatus ipsos victimas parantes victimas fecit. ΟΕCVMEN. Art. 5, 37. THEOPHYL. in Luc. XIII, 1. JOSEPH. lib. 7. de B. J. c. 28. p. 985. Hujus factionis confortes fuere illi latrones, σικάριοι, quorum meminit Lucas Act. XXI, 38.

VI. Quod ad Herodianos. Illi, qui hos Herodianos Hæreticis accensent (7), hæresin eorum in duobus confistere dicunt. 1. Quod Herodem Magnum haberent pro Messia promisso (8), quia ipsius ut ἀλλοφύλων imperio cesserat Sceptrum Judæ; quale tempus adventum Messiae indicare debebat. 2. Ipsius natalem diem superstitiosis sacris & festivitatibus quotannis restaurarent (9). De cuius natalitio die PERSIVS Poeta Sat. 5. ita canit: Quum

*Herodis venere dies, undaque fenestra
Dispositæ pingue nebulam vomuere lu-
cernæ,
Portantes violas; rubrumque amplexa
catinum
Cauda natat Thynni; tumet alba fidelia
vino.*

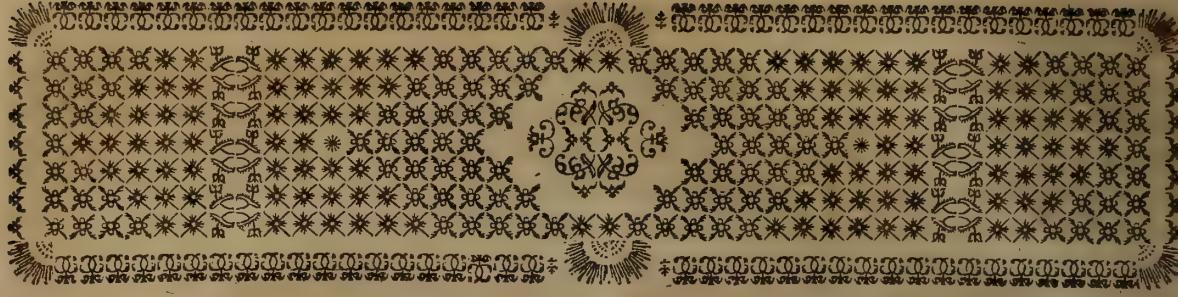
Num hic sermo sit de Herode Magno, dubito; quoniam ne illum ex Antiquis novi, qui meminerit natalis diei Herodis Magni. Alius fuit Herodes, scil. Antipas, τετραρχης Galilææ, cuius legimus natalem celebratum Marc. VI, 21.

VII. Prius, quod Herodiani Herodem pro Messia habuerint, licet id multorum Auctorum gravitate nitatur, scilicet ΕΡΙΗ. hær. 10. THEOPHYL. in Matth. XXII, 16. &c. alii tamen non sine ratione eludunt. ΗΙΕΡΟΝ. in Matth. XXII, 17. Si enim Herodiani fuissent Judæi, quod plurimi eunt affirmatum, quomodo sibi potuissent persuadere, Herodem ἀλλόφυλον, alienigenam esse Messiam; quum constaret ex Prophetis, Messiam futurum esse Judæum, ex tribu Juda, & familia Davidis?

VIII. Aliis placet, Herodianos fuisse certos gnathones in aula Herodis (10), in gratiam sui Regis multa religionis puncta deserentes. BEZA in Matth. XXII, 17.

IX. Ut prætereamus multas alias opinio- num nugas, ambabus ulnis amplector sententiam ΗΙΕΡΟΝ. in Matth. XXII, 17. statuentis, Herodianos eos fuisse, qui dimicabant pro censu Cæsari dependendo (11). Herodis enim fuit, Cæsar's descriptionem urgere, cui coronam debebat; non tam ratione gratitudinis, quam prudentiæ politicæ, ne is, qui ipsi coronam indulserat, quique eam ipsi rursus auferre poterat, regio ipsum folio excuteret. Quo respectu, cum Herodes quæreret Christum neci dare, & Herodiani cum Phariseis fallaci verborum nexu intricare eum vellent, consiliumque contra eum inirent, dixit Salvator noster Marc. VII, 15. Βλέπετε δπὸ τῆς λύμης, ca-
vete a fermento Phariseorum Σ Herodis (12), h. e. funesta doctrinæ lue, vul-
pinaque fraude.

MOSES ET AARON.

LIBER II.

D E

L O C I S.

CAPVT I.

D E T E M P L O.

Iraelitis ex Aegypto egressis, jubetur Moses exstruere Tabernaculum (1), quod sit locus cultui publico sacer. Iis in terra promissionis confirmatis, Salomo, iussu Dei Templum molitur.

II. Hæc duo nobis depingunt discrimen Synagogæ Judaicæ, & Ecclesiæ Christianæ. Tabernaculum fuit mobile, unius brevisque temporis; Templum fixum, firmum, ac durabile. Vetus Tabernaculum antiquabile, uni populo breve tempori adstrictum fuit. Novum perpetuum & ad mundi fines extensum. Præcipue delineant statum Ecclesiæ militantis & triumphantis (2). Vtrumque respicit David Psalm. XV, 1. Je-hovah, quis hospitabitur in tabernaculo tuo? quis habitabit in monte sanctitatis tue?

III. In eadem valle eminent tres (3) montes, *Tzion*, *Moria*, & *Mons Calvariae*. Mons *Tzion* (4) portabat urbem munitumque Davidis; *Moriam* premebat Templum (5); monti *Calvariae* (6) palus, ex quo pependit noster Servator, infixus fuit. Hi tamen tres montes communī nomine *Tzion* (7) dicti sunt. GENE-BRARD. in Chronol. l. I. anno mundi 3146. Hinc est, quod S. Scriptura de templo loquatur quasi exstructo in monte *Tziona*, cum ipsum *Moriæ* esset impositum.

IV. In Templo hæc tria sunt notata digna (8). 1. *Sanctum Sandorum* (9), conveniens choro sive anteriori parti nostrarum ædium basilicarum. 2. *Sanctum*, coincidens cum corpore ædium. 3. *Atrium*, referens nostra cœmeteria ambientia templum.

V. In

V. In Sancto Sanctorum erant χρυσῶν θυμιατήρεον, aureum Thuribulum (10), καὶ κιβωτὸς τῆς διαθήκης, Ἡ Arcā testamen-
ti (11). Heb. IX, 4. In ea arca erant tria (12): 1. Vrna aurea habens Mannam.
2. Virga Aaronis ἡ βλαστόσα, quæ frondi-
duerat. 3. Αἱ πλάνες διαθήκης, Tabulae
Testamenti. Sunt qui illud, εἰ ἦ, in qua
Heb. IX, 4. non referunt ad τὴν κιβωτὸν, ar-
cam, sed τὴν σκηνὴν, tabernaculum vers. 1, 2, 3.
& dicunt, in tabernaculo secundo, quod
appellatum ὕγια ἀγίων, Sanctum Sanctorum,
fuisse urnam Mannæ, Ἡ virgam Aaronis,
tabulasque Fæderis; videlicet urnam
Ἑ virgam ante Arcam, tabulam autem
in Arca. Ita MOSES KOTS. 210, 1.
Sed tempore Mosis tria illa simul in Arca
fuere; Salomonis autem ævo solas tabulas
Testamenti Arca continuit. 1 Reg. VIII, 9.

VI. Operculum hujus Arcæ (13) vocatur
ἱλαστήριον, propitiatorium, quod Legem
operiret celaretque, ne coram Deo homini-
nem accusaret. Typus erat Christi, qui
quoque dicitur ἱλαστήριον, propitiatorium
nostrum Rom. III, 25. & ἱλασμός, propitia-
tio. 1 Job. II, 2.

VII. Ex utraque operculi extremitate
stabat Cherubinus (14) passis alis, Deo ora-
cula pandente e medio duorum istorum
Cherubinorum. Exod. XXV, 22. Hinc
Deus dicitur sedere inter Cherubinos. Psal.
XCIX, 1. Forma Cherubinorum talis fuit,
ut unius facies ad alterum obversa, utrius-
que vero ora & oculi in operculo defixi
essent. Designare cominode possunt Ju-
deos & Christianos, qui se obverso vultu
tuentur, idem tamen ἱλαστήριον Christum &
Salvatorem anhelantes.

VIII. In Sancto collocatum erat Altare
thymiamatis medium (15), & mēnsa cum
duodecim panibus propositionis (16) ad
unum; & lychnuchus ad alterum latus (17).

IX. Altare suffitūs erat typus precum
nostrarum Psal. CXLI, 2. Et quod Pon-
tifex semel quotannis illud adspersit sanguine
sacrificii pro peccato, Exod. XXX, 10.
docebunt, preces nostras Deo acceptas non
esse, nisi sint sanctificatae sanguine Christi.

X. Duodecim panes denotabant duode-
cim tribus, & lychnuchus, verbum Dei.
In his omnibus cernere possumus necessi-
tatem precum & prædicationum, si Deo
volumus esse ἐὐάγεσοι, grati. Lychnuchus
prædicationis, thymiamata, precationis mo-
numenta & typi fuere.

XI. In tabernaculo Mosis saltem una fuit
mensa (18), unusque lychnuchus; in tem-
plo Salomonis decem mensæ, totidemque
lychnuchi; uti & in tabernaculi atrio unum
tantum labrum æneum, in templi atrio de-
cem erant, & aliud vas magnum, ex qui-
bus se Sacerdotes laverunt. Tabernacu-
lum solummodo duas tubas argenteas ha-
buit, templum centum Sacerdotes, tubis
clangentes.

XII. Illud duo saltem cinxere atria;
I. Atrium Sacerdotum (19), in quo posita
erant æneum altare sacrificiis sacrum (20),
& labrum (21), ex quo Sacerdotes & fere
& sacrificia mundarent. Labrum & Altare
eodem locata atrio significant idem, quod
aqua & sanguis stillans ex hausto Christi
latere, videlicet necessariam conjunctionem
sanctificationis & justificationis in omnibus
sal-

salvandis. *Labrum & aqua, sanctificationem; Altare ac sanguis, justificationem notat.* 2. *Atrium populi* (22). *Atrium Sacerdotum & atrium populi distinxit murus trium cubitorum.* JOSEPH. lib. 8. cap. 13.

XIII. *Atrium populi* s^epe vocatur *atrium exterius*, sabinde *templum*, interdum *domus anterior*, sive *atrium Salomonis*, quod circumseptum erat multis porticibus, quae populum orto imbre tutum reddebat. Retinuit nomen *Salomonis*, vel ob beatam ipsius memoriam recolendam, vel ob similitudinem porticum istarum cum porticibus & vestibulo, quo Salomon templum circumvallavit. 1. Reg. VI, 3. *Iesus ambulabat in Sanctuario*, ēν τῷ σοῦ, in portico *Salomonis*. Job. X, 23. *Omnis populus concurrit ad eos*, ἐπὶ τῷ σοῦ, in portico *Salomonis*, Act. III, ii. h. e. exteriore vestibulo.

XIV. In medio *atrii* populi erexit Salomo *suggestum æneum* pro Rege (23). 2. Chron. VI, 13.

XV. *Templum* hoc populi *atrio* fuit circuminctum; quod tempore Salomonis una & indivisa area fuit, postmodum autem depresso vallo disiecta, ita ut viri in interiore illius parte, fœminæ in exteriore starent (24). Hoc sepimentum & discriminem putatur esse factum tempore Josphati, quem legimus stetisse in domo *Je-hovæ ante atrium novum*, h. e. *atrium fœminarum*. 2 Chron. XX, 5.

XVI. Inter *atrium* fœminarum & viorum *scala* fuit quindecim graduum (25),

in quibus gradibus Levitæ, quindecim illos Psalmos, qui immediate excipiunt Psalmum CXIX, singulos Psalmos in singulis gradibus modulabantur; unde & isti *Psalmi dicuntur Graduates.* R. DAVID KIMCHI Psal. CXX.

XVII. In fœminarum *atrio* posita fuit *capsa eleemosynaria* (26), ut patet ex Luc. XXI, i. ubi vidua tenui sorte in eam immisit duos minutos asses. Ea *capsa* Hebr. vocatur קְרֵב cista oblationum. Sed haec vox simpliciter notat oblationem, donum; quo sensu dicitur Luc. XXI, 4: omnes hi ex sua redundantia miserunt: ēis τὰ δῶρα τῷ Θεῷ, in donum Dei, h. e. in τῷ Korban, sive in cistam. In Græco vocatur γαζοφυλάκιον, gazophylacium, argyrotheca. Ab hoc γαζοφυλάκιον videtur differre ea argyrotheca, quam fabricavit Jejada 2 Reg. XII, 9. nam extraordinaria tantum fuit, renovando templo destinata, & juxta altare *atrii* Sacerdotum locata; in quam Sacerdotes, non autem offerentes, dona conicerunt. Subinde totum *atrium* nuncupatur gazophylacium (27). Haec verba locutus est *Iesus*, ēν τῷ γαζοφυλάκιῳ, in gazophylacio. Job. VIII, 20.

XVIII. Notandum est, quod Hebraica vox קְרֵב eleemosyna significet justitiam (28), adeoque doceat, eleemosynas nostras erogandas ex opibus juste acquisitis. Quo intuitu Judæi suam arcam eleemosynariam vocant קְרֵב capsam justitiae, inque ea exarant hanc abbreviaturam קְרֵב בְּקָרֶב יְכָרֶב אֲפִי donum in occulto subigit iram. BXVTORF. in abbrev. סכיא.

XIX. In Templo Herodis quatuor areae, h. e. atria, fuere, unum pro sacerdotibus; unum pro viris, unum pro foeminis, & unum pro legaliter impuris ac peregrinis (29). JOSEPH. lib. 2. contr. Apion. 1066.

XX. Hoc extreimum atrium impurorum hospitium, intergerinus murus lapideus trium cubitorum discrevit ab atrio foeminarum. Illum murum condecorabant pilae paribus intervallis dispositae, hanc Inscriptionem ferentes: ΜΗ ΔΕΙ ΑΛΟΦΥΛΩΝ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΡΕΝΑΙ. Non debet alienigena locum sanctorum transire. JOSEPH. de B. Jud. lib. 6. cap. 6.

XXI. Templum Hierosolymitanum ter exstructum est (30), 1. a Salomone, 2. a Zerubabele, 3. ab Herode. Prius aedificium absolutum est annis septem. 1 Reg. VI, 38. Secundum annis quadraginta sex, cœptum secundo anno Regis Cyri Esr. III, 8, perfectum nono anno Darii Hyrcaspis. JOSEPH. Antiqu. lib. II. cap. 4. Sic fluunt anni: Cyrus imperium tenuit triginta annos; Cambyses octo; absolvitur templum nono anno Darii Hyrcaspis; jam si demas unum annum Cyri imperio, habes annos quadraginta sex. Herodis templum consummatum est octo annis. JOSEPH. Antiqu. lib. 15. cap. ult.

XXII. Serram inter se reciprocant erudi, multumque digladiantur, de quo templo sermo sit Judæorum Joh. II, 20. Τεσταγένοντα καὶ ἐξ ἔτεων ωνοδουθη ὁ ναὸς ἦτος, Quadraginta et sex annis aedificatum est hoc templum (31). Multi expoununt de secundo templo, dicentes, quod

Herodes id solummodo recuderit, non vero novum struxerit. Hi autem in suppuratione annorum in diversum abeunt; Scripturaque aperte ait, domum istam fuisse expeditam sexto anno Regis Darii. Esr. VI, 15. JOSEPHVS quoque loquitur, de novo Herodis templo, prius diruentis. Probabilius ergo videtur, Judæos fari de templo Herodis, quod, licet octo annis erectum, hoc tamen tempore, quo Judæi haec inquietabant, præcise steterat quadraginta sex annos. Tot enim anni intercurrunt decimum octavum annum imperii Herodis (quo templum ædificari cœptum est) & annum baptisimi Christi, circa cujus tempus hoc esse dictum putatur. Toto hoc annorum tractu, templo quotidie plus dignitatis decorisque ac perfectionis accessit, adhibita subtiliori lima; sic ut hoc respectu tanto temporis fluxu templum stratum dici possit. Vide HOSPIN. de Orig. Templ. cap. 3. & Supputat. FVNCTI An. 3, 47.

XXIII. Senes dicuntur obortis lacrimis contemplati esse Templum secundum, quod multo inferius esset templo Salomonis, dignitate & ornatu: Esr. III, 12. Superatum autem est a templo priore (32) 1. Aedificio, quod multo imperfectius jam & inelaboratus erat. 2. Vasis, quæ jam erant cuprea, antea aurea. HOSPIN. ex Talmud. de Origin. Templ. c. 3. 3. Quinque rebus, quæ fuerunt sub templo primo, defeceruntque secundo (33). KIMCHI in Hag. I, 8. item R. SALOMON ib. Nimirum A) Arca Dei. B) Vrim et Thummim; Deus per haec non respondit, ut antea. C) Ignis spavosferns, delapsus cælo, qui in priori templo holocausta absorpsit. D)

Gloria Dei habitans inter Cherubinos, quam vocarunt שְׁכִינָה *inhabitationem Majestatis Divine*. Hoc respicit Apost. Col. II, 9. Ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλῆθωμα τῆς Θεότητος σωματικῶς, In ipso habitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter, h. e. non in nubibus, ceremoniis, umbris, veluti inter Cherubinos, sed vere & στιδῶς, essentialiter. E) *Spiritus Sanctus*, scil. illis inspirans dona prophetiæ; nam inter Malachiam & Johannem Baptistam nullus surrexit Prophetæ, sed fuerunt informati per בְּנֵי קֹדֶשׁ (34) filiam vocis, quæ est echo coelitus allata. Et hæc est ratio, cur discipuli Johannis dixerint, non audivimus, εἰ πνεῦμα ἡγίστη ἐστι, esse Spiritum Sanctum.

XXIV. Hic quæri posset, qui verificeatur prophetia *Haggai cap. II, 9.* (35) בְּכָור Gloria domus hujus posterioris major erit

quam illius prioris. Resp. Templum Herodis, quod loco illius exstructum est, majori fuit culta, & superbiori ædificii splendore, quam Salomonis templum, fuit & gloriosiore dignitate, dum Christus in eo docuit.

XXV. Postea milites Titi subditis fabricis magnificum illud Herodis templum igni depascendum dedere, qui nulla humana industria compesci potuit. GENEBRARD. Chron. lib. 2. Anno Ch. 69. Eadem tempestate templum Delphicum Gentibus frequentissimum, terræ motu & æthereorum lapidum imbre concussum corruit, nec unquam cum Hierosolymitano restaurari potuit (36). Qui utriusque miraculi concurfus docuit, adesse finem ceremoniarum Iudaicarum, & Gentium idololatriæ, eorumque casu stabiliendum Filii Dei regnum.

C A P V T . II.

D E S Y N A G O G I S , S C H O L I S , E T ΠΡΟΣΕΤΧΑΙΣ.

Vocabulum, *Synagoga* (1), Græcum est, venitque a συνάγω, colligo, sic ut quibusvis rebus colligendis adhibetur; ut συνάγων γάλακτος, copia lactis, συνάγωγή πολέμων, collectio eorum, quæ sunt ad bellum necessaria. Deus stat בְּעַרְתָּא ἐν συνάγωγῇ, in cœtu Dei Ps. LXXXII, 1. Veruntamen *Synagogæ* plerumque sumuntur pro ædibus divino cultui sacris, in quibus fas fuit precari, concionari, disputare, non autem sacrificare. Hebræis dicitur συνάγωγὴ domus congregationis. *Templum Hierosolymitanum* velut caput & basi-

lica fuit; *Synagogæ* tanquam Parochiæ, ad illud pertinentes.

II. Tempus, quo cœperint *Synagogæ* (2), definire, arduæ operæ est. Verisimile tamen esse puto, eas exsurrexisse Israëlitis in terra promissionis constabilitis, suscitatoque templo. Quod quum longius remotum esset ab iis, quos latum locorum intervallum disjunxit, in causa fuisse autumo, Iudeos in certas *Synagogas*, templi vice, coiisse. Aevo Davidis eas jam stetisse, patet ex Ps. LXXIV, 8. Cremarunt omnes Syna-

Synagogas Dei בְּלַדְטוֹעָרֶאָרֶל in terra. Et Moses ab aetatibus antiquis habuit, qui ipsum prædicent κατὰ πόλεων oppidatim, legiturque ē ταῖς συναγωγαῖς per singula Sabatā. *Act. XV, 21.*

III. Hierosolyma continebat 480 Synagogas (3) præter Templum, cum pro Judæis tum pro peregrinis. *SIGONIUS de Rep. Hebr. l. 2. c. 8.*

IV. *Synagoga aliqua peregrinorum dicitur συναγωγὴ Λιθεπίων.* *Act. VI, 9.* (4). Vnde hæc Synagoga ita denominata sit, seu de Libertinis Romanorum manumissis, qui contradistincti fuere Ingenuis, h. e. in libertate natis, (nam multi horum Libertinorum, Proselyti facti, suas Synagogas haberunt. *PHILO in legat. ad Cajum.*) seu de Lubar, quod notat editum locum. Vide *TREMELL. Act. VI, 9.* (sicut enim Templum, ita ipsorum Synagogæ & Scholæ collibus & eminentibus locis fuerunt impositæ: ob id dicitur *Prov. VIII, 1, 2. in veritate locorum sublimium Sapientia clamat:* hoc judicio Lectoris committo.)

V. Extra Hierosolymam, in aliis urbibus & tractibus terræ (5), multæ frequentesque fuere Synagogæ; in Galilæa. *Matth. IV, 21. Damasci. Act. IX, 2. Salamine. Act. XIII, 5. Antiochiae. Act. XIII, 14.* Immo traditio ipsorum habet, quod, ubi saltem decem viri Israelitæ commorenrentur, opus sit Synagoga (6). *MAIMON. in Tephilla cap. II. s̄ect. I.*

VI. Illorum Synagogæ varias Inscriptiones ostendebant. *BVXTORE. de Abbrev. p. 73. 81. 174.* Portæ inscriptum erat illud

בְּהַרְשָׁעָרְ לִיהְזָה צְרוּקִים נְבָאוֹ כֵּן. *Hæc est porta Jehovæ, quam iusti ingrediuntur.* In pariete legebantur hæc & ejusmodi sententiæ: *Memento tui Creatoris, et in humilitate intrato domum Domini Dei tui.* Et, *Oratio sine devotione est instar corporis absque anima.* Item, *Silentium conducibile est tempore precum.*

VII. Quemadmodum atrium populi ante templum divisit murus in duas partes, quarum alteram mulieres, alteram mares frequentabant; ita in Synagogis mulieres separatae a viris sunt (7) clathris & transennis five fenestræ reticulatis. *TALMUD. in Tract. Succah. cap. ult. BVXTORE. Synag. cap. 9. p. 221.*

VIII. In talibus Synagogis Nomini, Legisperiti & Rabbini docebant, non autem solidi, siquidem & Christus in iis docens concessit (8) &c. Is, qui facultatem concessit in iis concionandi, appellabatur Ἀρχισυνάγογος Synagogæ Princeps (9). *Marc. V, 22.* Fuit etiam in iis minister, qui præbuit librum concionaturo, recepitque lecto textu. Et Christus πτύξας τὸ βιβλίον ἀποδέψ τῷ ὑπηρέτῃ, complicatum librum reddidit diritori. *Luc. IV, 20.* Hic apparitor seu minister creditur esse is, quem vocant שְׂרִיר אֶדְתַּם Synagogæ (10).

IX. Differunt Scholæ a Synagogis (11). Paulus διαλεγόμενος, differens ad tres mensæ in Synagoga, quum quidam verbo non assentirentur, κακολογήντες τὴν ἐδώ, maledictis insectantes viam istam, abscessit ab ipsis, separavitque discipulos, quotidie sermonem serens in Schola cuiusdam Tyranni. *Act. XIX, 8, 9.* Schola subinde vocatur

simpliciter בֵּית domus, ut claret ex his verbis: Octodecim res, de quibus contentio fuit inter domum Sammai & domum Hillalis (12), ne Elias quidem abolere posset. DRVS. de 3. Sect. lib. 2. cap. 10. hoc est, inter ipsorum duas Scholas. Subinde etiam Schola vocatur בֵּית הַמִּזְבֵּחַ domus subtilitatis & acuminis. Hic quæstiones motas intimius rimabantur, quam in Synagoga vel Templo, proptereaque eum locum discutiendis rebus aptiorem præstantioremque ipso templo habebant. Huc facit illud dictum: se posse Synagogam convertere in Scholam, non autem Scholam in Synagogam, quum sanctitate Synagogam Schola vincat. MAIMON. Tephilla cap. ii. sect. 14. Et illud Psalm. LXXXIV, 4. eunt de viriute ad virtutem, exponunt; ac si esset gradus promotionis ex Templo ad Scholam. PARAPHR. CHALD. in hunc locum. In templo sermo videtur velut fusus ad populum, in schola ad Clerum.

X. Ac sicuti quævis urbs & plaga suas Synagogas, ita & Scholas colliculis incumbentes (13) habuit. Mentio fit collis Mare Jud. VII, 1. h. e. collis Doctoris.

XI. Quando Magistri suos discipulos erudierunt, dicti sunt dare (14). Da sapienti, & sapiens fiet adhuc insuper. Prov. IX, 9. Vbi discipuli quid discendo hauriebant, dicebantur illud accipere. Audi, fili mi, & accipe dicta mea. Prov. IV, 10. Unde natum est illud Apostoli. 1 Tim. I, 15. πιστὸς ὁ λόγος, ναὶ πάτερν ἀποδοχῆς αἰτίος, fideli est sermo, & omni acceptance, h. e. discendi cupidine, dignus. Quales loquendi modi ipsis Latinis familiares sunt. Da, si grave non est, h. e. dic, HORAT. lib.

2. Sat. 8. Sed tamen, iste Deus qui sit, da Tytire nobis, VIRG. Bucol. Eclog. 1. vers. 19. Accipe nunc Danaum insidias. IDEM Aeneid. lib. 2. vers. 65.

XII. An ipsorum Oratoria, seu προσευχαῖ, (loca precibus sacra) differant ab ipsorum Scholis (15) vel Synagogis, nondum compertum mihi est. Nihil probat, quod illorum quædam extra urbium muros fuerint: nam ibidem & Scholas & Synagogas moliri licebat. EPIPHANIUS Tom. 2. l. 3. c. 80. differit de his Oratoriis, sed ne unico verbo prodit, permissa in iis fuisse opera politica. Si hoc asseri posset, differencia etiam facile assignari posset. Quidam Oratoria cum Synagogis, BEZA art. 16, 13. alii cum Scholis miscent, PHILIPP. IV. de vita Mosis p. 530. De ejusmodi Oratorio seu προσευχῇ sermo est ACT. XVI, 13. ubi Paulus confidens locutus est mulierculis coactis; qui gestus adumbrant potius prædicantem quam orantem.

XIII. Verum quidem est, frequentissimus mos fuit & gestus, stando, genna flectendo, sedendoque precari (17). Abraham adhuc subsiit coram Jehova, Genef. XVIII, 22. h. e. oravit. Publicanus procul stans in cœlum preces misit. Luc. XVIII, 13. Hinc profectum est proverbium ipsorum: Sine stationibus non subsisteret mundus, R. IVDA in lib. Musar. Vid. DRVS. præter. Matth. VI, 5. Stephanus positis genibus precatus est. ACT. VII, 60. David confedit coram Jehova & dixit Et. 2 Sam. VII, 18. Quando autem sedendo oratio ad populum, non ad Deum, habetur, notat prædicationem, non precationem (18).

XIV. Verisimile est, egenos, ut ad portam templi, ita ad fores harum *προσευχῶν* *αὐτούρων*, confluxisse (16), stipis capienda gratia; unde quibusdam *προσευχὴν* idem est, ac xenodochium vel sacellum. IVVENTALIS Sat. 3. inquit: *Ede ubi consistas, in qua te quero proseucha?*

XV. Talmudici flagellant segnitiem populi in precando, dicuntque, triplex *Amen* ab eo, sed male, usurpari (19). CANIN.

de locis N. T. c. 5. p. 38. Amen debile, quod vocant *נְפָלָה*; *pupillum*, quando absque fervore orabant. Amen concitatum seu *præpes*, quod dicunt *נְפָלָה surreptitium*, quando τῷ Amen precis finem præoccupabant. Denique Amen sōcōs, quod appellant *נְפָלָה sectile*, quasi in duas partes sectum, per oscitantiam; sic scil. Amen, quod in orationis clausula hiscenti rictu effutiebant.

C A P V T III.

D E P O R T I S H I E R O S O L Y M A E.

Portæ in circuitu Hierosolymæ novem (1) fuerunt: SCHINDLER. *Pentagl.* Porta probatica *Neb. III*, i. Hæc fuit propinqua templo, & intromisit oves mactandas, atque lotas in *κολυμβήθρᾳ*, *nataoria Bethesda* (2), quæ proxima portæ fuit. Porta piscium. *Neb. III*, 3. Ante hanc portam Judas putatur sibi fauces elisisse. Quorumdam opinio statuit, duas has portas, ut & portam equorum *Neb. III*, 28. ita dictas fuisse, quod essent instar trium fororum, *τριθέσιον*, ubi oves, *ἰχθυῶν*, ubi pisces, & *ἵππων*, ubi equi, venales fuerint. STVKRIVS *Conviv. lib. 2. t. II.* Porta vetus ita vocata creditur, quod fuerit ex reliquiis Jebusitarum, nec disiecta ab Assyriis; vicina illa fuit monti *Calvariae*, extra quam Christus *ἐστάθη* in crucem actus est. Quantum ad ceteras portas, de iis nihil memorabile occurrit.

II. Quod attinet portas templi (3), duæ sunt notabiles, quas Salomo excitavit. R.

LVDA in *I. Musar. DRVS. præter. Job. IX, 22.* Altera illarum patebat novis conjugibus, altera pœnitentibus & excommunicatis. Pœnitentes discernebantur ab excommunicatis operiendo labia suarum vestium parte. Nemo subiit istam portam denudatis labiis, nisi excommunicatus. Israelitæ autem, qui Sabbatis confidebant inter has portas, applausere novis sponsis ita: *Ille, cuius nomen habitat in hæ domo, bilaret vos liberis.* Pœnitentibus dixerunt: *Ille, qui habitat hanc domum, lætitia & solatio vos perfundat.* Excommunicatis hæc dederunt: *Ille, qui habitat hanc domum, commoveat corda vestra ad audiendum verba sociorum vestrorum.*

III. Inter Judæos portæ munitissimæ fuerunt (4), sic ut iis captis vel propugnatis tota urbs capta vel propugnata videtur. Simul etiam eædem *fora judicaria* erant (5), in quibus Judices consulere & causas dirimere solebant. Vnde natus est ille

ille loquendi mos, πύλαι ἀδεὶς κατοικούσαις αὐτῆς, Portæ inferni non prævalebunt ei, scil. Ecclesiæ. Et hæredita-

bit semen tuum portam inimicorum suorum. Gen. XXII, 17.

CAPVT IV.

D E L V C I S E T C E L S I S.

Antiqui Pagani non tantum nulla templo struxerunt (1), sed & struere nefas putarunt. *Hospin. de Templ. p. i.* Ratio creditur esse, quod nullum templum spatio sum satis & amplum Soli, summo suo Deo, existimarent. Inde prognatum illud dictum: *mundus universus est templum Solis.* *ALEX.*

AB ALEX. l. 2. c. 22. Dilutum insuper ipsis videbatur, infinitam, quam concipiebant, Divinitatem parietibus coercere. Proptereaque, cum successu temporis usus templorum increbresceret, tamen sumum Deum *Terminum* aliosque *Colosso*s coluere in templis superne detectis, quæ qd id vocarunt *υπαιθεια, subdalia.*

II. Hanc ego conjiciam esse rationem, cur colles & montes, ut suæ idololatriæ faventes, elegerint. Hi montes sacri sunt *Celsa* ista (2), quæ Sacra Scriptura toties yetat.

III. Postmodum, parturientibus Diis, ipsorum sacri montes multiplicati sunt, sic ut ab iis Dii Deæque sua nomina mutuarentur; velut *Mercurius Cyllenius, Venus Erycina, Jupiter Capitolinus.* Denique ut suis sacris montibus aliquam dignam speciem inducerent, eos arboribus inumbra- runt. Vnde manavit mos initiandi *Montes & Lucos* (3), qui diu Diis nomina dedere.

Tandem cooperunt quædam speciosæ & viscose arbores sacrari (4). *virg. Eclog. 7.*

Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho;
Formosæ myrtus Veneri, suæ laurea
Pbæbo.

Gallorum Magi *Druidæ* nihil sacratus habuerunt quercubus; ut inde appellati quoque sint interpretatione Græca, siquidem οὖς est *quercus.* *PLIN. Nat. Hist. lib. 16. cap. 44.* Hetrusci venerati sunt palmam, Inter Celtas quercus procera Jovis idolum retulit. *MAXIM. TYRIUS* *dissert. 38. fol. 225. edit. Steph.*

IV. Apud Israelitas pullulavit hæc idololatria sub Judicibus *Othniele & Ehud. Jud. III, 7.* quæ tandem adeq proserpsit invaluitque, ut Israelitis essent Sacerdotes peculiares, nominati *Propheœ Luci, 1 Rég. XVIII, 19.* immo & *Idola Luci*, h.e. peculiares Dii, queis suos *lucos* dedicarant. *2 Reg. XXI, 7. 2 Chron. XV, 16.* Quemadmodum Christiani erectis initiatisque templis, alicujus *Sancti, ut S. Petri, S. Pauli, S. Andreæ, &c.* nomen imponunt: ita illi suos *lucos* certis Idolis consecraran, de quibus testantur profani Scriptores; unde *Diana Nemorensis, Diana Arduenna, Albu-*

Albunea Dea, a nemoribus lucisque sua nomina ferunt, in quibus cultæ sunt.

V. Idolum quoque subinde sumit nomen *Luci* (5). *Josias exportavit Lucum e domo Iehovæ.* 2 Reg. XXIII, 6. Verifi-

mile est, *Lucum in hoc Idolo fuisse adumbratum & delineatum, sicut argenteæ descriptiones Templi Dianæ, quas fecerat Demetrius, vocantur templo argentea.* Act. XIX, 24.

CAPVT V.

D E A S Y L I S.

Hec *Asyla* (1), a Deo ordinata, differunt ab *Asylis Herculis & Romuli* aliarumque gentium (2); quoniam Deus illi soli indulxit portum, qui voluntaria se non polluerat cæde, sed quoad propositum innocens erat. Reliqua vero communia facella seu sacra loca erant, & tam reis quam innocentibus patebant.

II. Si quis proximum suum per errorem, aut incaute, aut fortuito sustulerat in medio (3), homicidæ isti primitus erat confessum configere ad *Altare* (4), quod liquet ex verbis *Exod. XXI, 14.* quum quis proterve egerit cum proximo suo, ad occidendum eum astu, eum ab altari meo rapies. Et licet nobis opinari, hunc configui monrem receptum fuisse, ex facto Joabi. 1 Reg. II, 28.

III. Ne autem altare nimis procul abest ab eo loco, in quo cædes facta est, verisimile est Deum propterea deditæ certa *Asyla*, quæ proinde etiam creduntur æquo spatio ab invicem in terra Canaan disposita fuisse. Horum *Asyliorum* sex erant (5). *Betzer* in terra *Rubenitarum*, *Ramoth* in *Gileade Gaditarum*, atque *Golan* in *Ba-*

schane Manassitarum. Has tres urbes selegit *Moses* eis Jordanem. *Deut. IV, 41, 43.* Tres urbes ceteræ a *Josua* lectæ, in terra Canaan, erant *Kedes* in *Galilæa* in monte *Naphthali*, *Sichem* in monte *Ephraimi*, & *Kiriath Arba*, quæ est *Hebron*, in monte *Judæ*. *Jos. XX. vers. 7.* Ejusmodi alias tres urbes Israelitis Deus promittit sub conditione obedientiæ, quum dilataverit terminos ipsorum. *Deut. XIX, 8, 9.* Sed inobedientia & contumacia eorum videtur hujus promissi impletionem sufflaminasse, Sacra Scriptura eam silente.

IV. Quod ad has urbēs, *Hebræi* produnt memoriae, ad locum *Deut. XIX, 3. parabis tibi viam* (6), quod *Synedrium*, seu magistratus *Israeliticus*, debuerit vias parare ad *Asyla* ducentes, eas planare, dilatare, & ab omnibus scandalis & impedimentis expurgare. Non eminentia, non fossa, non lama viam intercludere, sed pons sterni, & liberum iter configuenti præstari debuit. Latitudo viarum non minus triginta duorum cubitorum erat: & in compitis scribebant *Asylum*, *Asylum*, ut percussor sciret, qua sibi fugiendum esset. R. SALIARCHI, *Deut. XIX, 3. MAIMON. in Rotseach.*

Rotseach. c. 8. sect. 5. Quotannis decima quinta mensis Adar seu Februarii emittebantur a Magistratu, qui vias reparabant.

V. Constitutum quoque erat, ut duo aut tres sapientes (7) *vindici*, *percussorem* in sequenti (8), persuaderent, ne involaret in illum, priusquam res audita & inquisita esset.

VI. *Modus inquisitionis* ita se habuit (9): *Consistorium*, aut *judicium*, quod in eo tractu fuit, ubi caedes patriata, retractum ex Afylo percussorem, coramque tribunal positum, exquisite examinarunt; quem, ubi voluntariae cædis convictus fuit, neci, ubi autem involuntarium homicidium commisso deprehensus est, extra vitæ discriminem Afylo reddiderunt.

VII. Ibi non solum moenia, sed totus urbis tractus & limites, qui certis spatiis de-

scripti erant, ei tutum receptum dedere, usque ad obitum Pontificis præsentis: quo die santi ad suum focum & ad suam urbem, ex qua profugit, redire licuit. *Jos. XX, 6.* *PAVL. FAGIVS Num. XXXV, 6.* Hac ratione *percussor* absolutione quidem & vita gavisus est, nihilominus tamen sede sua pulsus, exilii speciem subiit, ut ipse cristianus, *vindex* bilem remitteret. *Areopagitæ* consimili ratione *percussorem* ἀπογεννατος μη annali exilio multarunt. *MASIVS in Jos. XX.*

VIII. Cur tempus hujus exilii morte præsentis Pontificis terminatum sit (10), in diversum scinduntur interpretes. Plausibile tamen est, *percussorem* in ista urbe, velut exilio, tempus trivisse usque ad obitum Pontificis, quod piaculum directe contra ipsum ederetur, ut qui esset ἀρχιερες, antistes & princeps sanctitatis, & quasi primarius terræ Deus. *MASIVS ibidem.*

MOSES ET AARON.

L I B E R III.

D E

DIEBVS ET TEMPORIBVS.

C A P V T . I.

DE DIEBVS, HORIS, SEPTIMANIS, ANNIS.

Priusquam de Judæorum *festis agamis*, opus erit præfatione aliqua de distributione *dierum, horarum, septimanarum* (1) &c.

II. Ipsorum *dies duplex fuit: Naturalis*, constans *die & nocte*, sive xxiv horis; & *Artificialis* (2), quem Sol oriens ordinatur, occidens finit. Hinc natum illud, Job. XI, 9. Ὄνχι διδεναι εἰσω ὥραι τῆς γημέτας; nonne sunt duodecim horæ diei (3)?

III. *Naturalis dies rursus duplex erat: Civilis & ἐργάσιμος profestus*, qui datus est operibus civilibus, quique ab ortu Solis cœpit, & ad sequentem Solis ortum desit.

Matth. XXVIII, 1. sive Sacer, ἄπρακτος festus (4), *consecratus sanctis exercitiis*. Hic cum occidente Sole natus, & cum occidente Sole terminatus est.

IV. *Nox ipsorum in quatuor partes seu majores horas distributa erat, quæ dicebantur nocturnæ vigiliae* (5), & quarum quævis tres minores horas habebat. Primam partem seu vigiliam appellabant **ראש אשמהות** *caput vigiliarum*, Thren. II, 19. Secundam **אשמהת תיכונה** *vigiliam medium* Jud. VII, 19. vocabant; non ideo, quod esset media inter tres noctis vigilias, uti DRVSIVS Jud. VII, 9. nobis persuadere vult; sed quod ea fluenter usque ad *adultam seu medium noctem*.

Item. *Tertia vigilia*, nocte media initium, & hora *tertia matutina* finem sumpfit. Si venerit ēv τῆ δευτέρα καὶ ēv τῆ τρίτη Φυλάκῃ secundā aut *tertia vigilia* *Luc. XII, 38.* Postrema dicta *Exod. XIV, 24.* אַשְׁפֹּרָה בְּקָרָב vigilia matutina, oriebatur hora *tertia*, desinens *sexta matutina*. Quarta noctis vigilia abiit Jesus ad ipsos, ambulans super mari. *Matth. XIV, 25.* Hæ vigilæ & aliis nominibus veniunt, quæ respondent iis noctis partibus, quas quævis vigiliarum describit. Prima vocatur ὥψε sero. Secunda μεσονυκτιον media nox. Tertia ἀλεκτοροφωνία gallicinium. Quarta πρωῒ mane. Nescitis quando herus venturus sit, ὥψε vesperi (sero), η μεσονυκτιον aut media nocte, η ἀλεκτοροφωνίας aut gallicinio, η πρωΐ, aut diluculo. *Marc. XIII, 35.*

V. Dies itidem divisus erat in quatuor partes (6), ut patet ex parabola de operariis in vineam μεμονωμένοις pretio conductis *Matth. XX.* Primus quadrans cœpit hora sexta matutina, desit hora nona. Secundus quadrans perrexit ad horam duodecimam. Tertius quadrans ad horam tertiam pomeridianam. Quartus quadrans sexta vespertina clausus est. Quadrans primus dicitur *tertia hora*, vers. 3. Secundus quadrans *hora sexta*, vers. 5. Tertius hora nona, vers. 5. Quartus hora undecima, vers. 6. Vbi nota, quod tres priores quadrantes suum nomen ducant ab illa diurna hora, quæ quadrantem quemvis clausit. Nam horas computare solebant, initio a minoribus horis, scil. sexta matutina, facto. Sic ut nostris horis 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 1, 2, 3, 4, 5, 6 responderent ipsorum horæ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12. Verum ultima hora l. c. a Salvatore nostro vocatur

undecima, cuim ratione ceterarum horarum & vulgi vocari debuerit hora duodecima; quo docemur, quod Deus, et si mera gratia operarios undecim diei horis in vineam suam conducat, vix tamen quemquam duodecima vocet; quum ea sit potius hora servos solvendi, quam novos admittendi.

VI. Quidam Interpretum, inter quos TOLETVS in *Job. XIX. annotat. 8.* reprehendentes versu 1. hujus parabolæ τὸ πρωῒ mane, computant quatuor diei quadrantes ita: hora prima, hora *tertia*, hora sexta, hora nona; quasi primus ternarius a prima usque ad tertiam iverit, & dictus fuerit hora prima; secundus a *tertia* usque ad sextam, & dictus hora *tertia*; tertius a sexta usque ad nonam, & dictus sexta; quartus a nona usque ad ultimam, quæ erat duodecima, & dictus sit nona. Sic TOLETVS refellit receptam licet a multis recensionem, (ut ipse ait) quoniam de *undecima*, cuius meminit parabola, altum apud hos silentium. Jure quidem vapulant a te, TOLETE, qui excludunt *undecimam*: constanter tamen asserenda est contra te quadripartita diei divisio. Illorum Interpretum error in hoc potissimum consistit: 1. quod horam primam faciunt, non inveniunt; & horam undecimam inveniunt, excludunt tamen, cum nihil a mente Evangelistarum magis alienum sit, quam τὴν πρωΐαν (tempus matutinum) verti horam primam diei, quæ vox in illorum scriptis sonat quartam noctis vigiliam. 2. quod ultimum quadrantem diei constituant horam nonam: quid enim tum *undecima hora*, cujus mentionem facit eadem parabola?

VII. Hac quadripartita diei divisione in quadrantes seu *horas majores* conciliantur Evangelistæ circa passiones Salvatoris nostri (7). Ἐσάνεωτας δὲ τὸν, cruciarunt eum hora tertia, Marc. XV, 25. : Johannes XIX, 14. prodit ipsum coram Pilato exploratum, cum esset ὡρα ὥστι ἑτη, hora quasi tertia. Priori loco per crucifixionem non intellige suffixionem ad lignum, quæ non fuit ante horam sextam. Luc. XXIII, 44. nec ejus ἐπνευσιν exspirationem, quæ non facta ante horam nonam. Marc. XV, 34. sed examen Pilati, quo tempore populus ingeminavit σταύρωσον, σταύρωσον, crucifige, crucifige. Sic tertia & sexta horæ facillime consonabunt; nam, his duabus horis immediate se comitantibus, id, quod hora tertia factum est, horæ sextæ convenienter adscribi potest.

VIII. Tandem videmus, horas inter Judæos fuisse duum generum: alias minores, quarum duodecim fecere diem; alias majores, quarum quatuor diem descriptere; ut superius probatum ivimus. Minores dicuntur ὥραι τῆς ἡμέρας horæ diei. Nonne duodecim diei hore sunt? Job. XI, 9. Majores, sive numero vocantur horæ templi, sive horæ precationis (8). Petrus & Johannes ascenderant una in templum, ἐπὶ τὴν ὄψαν τῆς προσευχῆς τὴν ἐνότην sub horam precationis, nempe nonam. Act. III, 1. Verum tres tantum sunt precationis horæ, tertia, sexta, & nona. DRVSIVS in præterit. Act. III, 1. ait: non fuisse ultra tres horas precationis in die apud Judæos, clare testatur DAVID KIMCHI. Tertiamque consecratam ab Abraham; sextam ab Isaaco; nonam a Jacobo. Hora tertia descendit Spiritus Sanctus super Apostolos

Act. H, 15. Circa horam sextam adscendit Petrus ἐπὶ τὸ δῶμα προτεῦχεσθαι in solarium ad precandum. Act. X, 9. Hora nona adscenderant Petrus & Johannes in templum. Act. III, 1.

IX. Ab his *horis majoribus*, diurnis & nocturnis, derivatæ sunt horæ Canoniceæ (9) quas observat cœtus Romanus. Quævis Canonicarum continet tres minores horas, sic ut totum diei noctisque tempus octo Canoniceæ horæ definiant. Hora sexta vesperi prima inchoat, quæ propterea vespertina hora, seu simpliciter vespertinum, dicitur. Hora nona nocturna incipit secunda, vocaturque completorium. Nocte media oritur tertia, quam appellant nocturnum. Hora tertia matutina suam quartam seu matutinum habent. Horæ Canoniceæ diurnæ dicuntur, hora prima, tertia, sexta, nona. Ipsorum hora prima a sexta matutina usque ad nonam procedit; Tertia a nona ad duodecimam; Sexta a duodecima ad tertiam; Nona a tercia ad sextam vespertinam. Vide BELLARM. de bonis oper. in particul. lib. I. c. 10.

X. Horologia Solaria (10), σκαληγραφίαι, usitata antiquis Judæis, differunt a nostris; nam illa species scalarum & graduum erant. Tempus diurnum non lineis fuit, sed gradibus distinctum. Umbra Solis quavis semi-hora prorepisit ad novum gradum. In Solario Achazi (11) Sol retrocessit בְּעָרֹלָה gradibus, non lineis. Iesa. XXXVIII, 8.

XI. Duplices quoque ipsorum septimanæ fuerunt, altera ordinaria, terminata septem diebus, altera extraordinaria & prophetica, constans septem annis. Dan. IX, 24.

Prior dicitur *bebdomas diaria*, posterior *bebdomas annalis* (12).

XII. Hebrei priores suos metiebantur *menses*, cursui Solis respondentes, unde & *Menses Solares* (13) dicuntur, quovis *mense* triginta dies absumente. Aquæ invaserunt, cataractis cœli se aperientibus, *dēcimo septimo die mensis secundi usque ad decimum septimum diem mensis septimi*: Gen. VII, ii. VIII, 4. h. e. quinque totis *mensibus*. Si numeramus dies, erunt centum quinquaginta Gen. VII, 24. Ex quo patet, quod quisque *mensum* constituerit triginta completis *diebus*. Post egressum ex Aegypto, Israelicæ cursu Lunæ suos dimetiebantur *menses*, dictos *Menses Lunares*. Quivis eorum absolvebatur aut triginta *diebus*, dicebaturque *mensis plenus*; aut *diebus* viginti novem, & vocabatur *mensis ratus*. Sol cursu suo superat Lunam undecim *diebus*, propterea cuivis *anno secundus vel tertio unus mensis interkalabatur*. Vid. *Kalend. Hebraic. MVNSTERTI pag. 62.* Jam, quod *mensis duodecimus* in ἐφημερίδι seu *Kalendario Hebraico* dicitur *Adar*, hinc, si *mensis interkalaris* fiebat, *ultimus mensis* vocatus est אדר *Veadar*, *secundus Adar*.

XIII. Ante captivitatem Babyloniam suos *menses* recensebant sine ullo alio quam solius numeri nomine, scil. *primus*, *secundus*, *tertius mensis* &c. Post redditum ex Babylone (14) eos his nominibus investiverunt: A) ניסן *Nisan*, dicitur quoque אביב *Abib*, quæ vox spicam notat; nam hoc *mense* hordeum spicas emittebat, & ex parte nostro *Martio* & *Aprilis* respondet. B) זיאר *Ziar*, alias שיף *Sif*, quod significat nito-

rem, quoniam eo mense arbores floribus niterent gemmisque luxuriarent. Sic coincidit cum nostro *Aprili* & *Majo*. C) סivan partim convenit nostro *Majo*, partim *Junio*. D) תbamuz Thamuz respondet ex parte nostro *Junio* & *Julio*. E) אב Ab respondet ex parte *Julio* nostro & *Augusto*. F) אלול Alol partim nostro *Augusto*, partim *Septembri*. G) תשרי Tsheri, alias תשרין, partim *Septembri*, partim nostro *Octobri*. H) כרכשנן Carcheshnān alias *Bul*, partim *Octobri*, partim *Novembri*. I) כסלו Ksalo partim *Novembri*, partim *Decembri*. K) טבת Taveth partim respondet *Decembri*, partim *Januario*. L) שבט Shveth partim *Januario* nostro, & *Februario*. M) אדר Adar, Veadar nostro *Februario* & *Martio*.

XIV. Ante migrationem ex Aegypto, suum annum auspicabantur (15) *mense Thisri*, & sic in rebus civilibus, negotiis, & mercatura, annis Sabbathicis, Jubileis &c. hoc calculo usi sunt. Εν μηνὶ δευτέρᾳ, Διώ μελά υπὸ Μακεδόνων λεγομένῳ, μαρσονάῃ δὲ υπὸ Εβραιῶν. γτῷ γαρ Ἀιγύπτιοι τεν ἐνιστούντσιαν διατεταχότες. Μουσῆς δὲ τὸν Νισάν, διέ έστι ξάνθιος, μῆτρα πρῶτον ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς ὥριε; *Mense secundo*, Dio postea a Macedonibus dicto, Marsonane (mendose μαρσονάῃ ponitur pro μαχασγար, qui *mensis* erat olim *secundus* apud Hebreos, sicut & *Dius* apud Macedonas) autem ab Hebreis. Sic enim Aegyptii annum erant metati. Moses autem τὸν Νισάν, qui est Macedonibus Xanthicus, primum *mensem festis praestituit*. IOSEPH. Antiq. lib. i. c. 4. Sic post migrationem ex Aegypto suos ordiebantur annos *mense Nisan*, & hoc calculo in solennioribus festis utebantur.

C A P V T . II.

D E F E S T I S E T C O N V I V I S.

Antequam descendamus ad Judæorum festa specialia, contemplabimur ipsorum morem modumque celebrandi festa in genere.

II. Quemadmodum ipsorum convivia ordinaria nec multa, ita nec splendida fuerunt. Vocabantur אָרְוֹתָה (1) ab iter facere, quod vocabulum proprie significat viaticum, seu commeatum, quo viatores in itinere utuntur. Sic ea vox usurpatur Jer. XL, 5. Præfectus satellitum dedit ipsi אַרְתָּה viaticum, Ἐ μanus, Ἐ dimisit eum. Sic Prov. XV, 17. Melius est ἡράτη βρῶ viaticum vel cibarium oleris, ubi est amor. Ἐc.

III. Extraordinarium & liberalius convivium ipsorum in solennitatibus plerumque dicebatur מִשְׁפָּחָה convivium, compotatio (2), ab illorum liberaliori & largiori potatione in istiusmodi conviviis: veluti Græci amant συμπόσιον dicere, ab altera conviviorum parte, bibendo scilicet.

IV. Alia præterea conviviorum festorum species erat, nempe, quando convivabantur exorrecta fronte, sacrificiorum suorum reliquias absumentes. Hæc vocarunt נְגֵן festum (3), solennem festivitatem, a rad. נְגִן festum celebravit, tripudiavit. Ab hoc convivandi more post sacrificia perfecta, primevæ Ecclesie Christiani suas Agapas (4), quæ comitabantur Cœnam Dominicam, duxerunt institueruntque.

CHRYSOST. in i Corinth. XI. Hoc autem præcipio.

V. In utroque hoc solenniori convivio aliquas ceremonias, tanquam præparacionem ad convivium, præmittebant, alias in benedictione seu gratiarum actione, alias in ipso accubitu adhibebant.

VI. Ceremoniae preparatoriae præprimis tres erant: A. Salutatio. B. Convivarum pedum lotio. C. Olei effusio in ipsos.

VII. Salutatio aut verbis siebat (5), aut humili quadam corporis flexione. Verbis sic: Dominus vobiscum, vel benedicat vobis Dominus. Ruth. II, 4. Ex hoc benedictio in Sacra Scriptura sœpe sumitur pro salutatione. TERTVLL. lib. 4. contra Marcion. Si quem inveneris, ait Elisa ad Gehasi, רְאֵה בְּרָכָנִי, non benedices seu salutabis eum 2 Reg. IV, 29. Sic & transfert versio nostra, salute him not. Subinde inquietabant: שְׁלָום לְכֶם, pax vobis, pax tibi, pax super te, pax super vos; לְהָלָלָם abi in pace Ἐc. Intrantes domum, salutate eam. Et quando digna fuerit hæc domus, εἰλθέτω ή εἰρήνη υμῶν ἐπ' αὐτὴν, veniat pax vestra super eam; si autem non fuerit digna, pax vestra ad vos revertatur. Matth. X, 12, 13. Flexione sive gestibus corporis ita: salutabant, interdum incurvatione totius corporis, interdum τῷ καταφίλεῳ τῷ πόδᾳ de osculatione pedum (6), Luc. VII, 38. Plerumque osculo ordinario

rio (7). XENOPH. de instit. Cyr. l. 1. p. 17. item lib. 5. p. 113. Tuūc obviam processit Moses socero suo, ἐκ incurvans se osculatus est eum. Exod. XVIII, 8. Oscula quoque libavit Joseph omnibus suis fratribus, flens super iis, Gen. XLV, 15. Hoc vocat Paulus φίλημα ἀγρού osculum sanctum (8) 1 Cor. XVI, 20. Petrus φίλημα ἀγάπης osculum amoris 1 Pet. V, 14. TERTULLIANVS appellat osculum pacis TERTULL. de orat. cap. 14. Hæc fuerunt oscula, quæ non Cato quispiam carpere, quæque Virgo Vestalis capere tuto possit.

VIII. Hujus generis tria fuerunt Judæis. DRVSIVS ad difficil. loca Exod. XII. A. נְשִׁקָּות פְּרוּקִים oscula propinquorum, seu salutationis, quæ explicata sunt præcedenti aliquo exemplo. B. נְשִׁקָּות פְּרִישָׁתָה oscula separationis. Non permisisti mibi, ut oscula filiis meis ἐκ filiabus meis figerem. Gen. XXXI, 28. C. נְשִׁקָּות גַּדֵּלה oscula magnitudinis, sive humiliationis. Vox Hebr. significat oscula dignitatis, quæ erant signa humiliationis & reverentie erga Regiam Majestatem & supremam potestatem. Tum Samuel, sumpta olei lenticula, perfudit caput ipsius, osculatusque est eum. 1 Sam. X, 1. Huc referunt illud Psalmi II. vers. 2. osculamini filium, ne irascatur. Quamvis autem his salutationibus in publico occursum erga se invicem fungebantur, attamen iisdein quoque, si quem privatim excipiebant, utebantur, quod liquet ex multis ante citatis locis.

IX. Secunda ceremonia preparatoria erat lotio pedum ante discubitum (9), non solum Judæis, sed & Gentibus ipsis, usitata. Locus hic tuus est, hue accumbe. Ferte

aquam pedibus. Præben' tu puere? PLAVT. Pers. Act. V. scen. 2. Introduxit vir ille homines illos in domum Josephi, deditque aquam, & laverunt pedes suos. Gen. XLIII, 24. Hoc servitium plerumque administrabatur per servos, & per vilissimos domus (10), uti constat ex facto Christi Salvatoris nostri, qui ὑπόδειγμα ταπεινότητος exemplum humilitatis relicturus, lavit pedes discipulorum. Joh. XIII, 15. Et Abigail Davidi ipsam in connubium accepturo dicebat: Ecce ancilla tua pro famula erit, ad lavandum pedes servorum domini mei. 1 Sam. XXV, 41.

X. Ad hunc finem certa vasa ipsis erant præsto, huic usui destinata. Illud vas τὸν ἄπτηρα vertimus pelvim (11), Joh. XIII, 5. Infundit aquam in pelvim; cum ea vox νικήη plerumque significet labrum, adhibeturque ibidem pro eo, quod Græci vocant ποδονιπτρον pelluvium. Quispam hic querere posset, undenam hæc aqua hausta fuerit? Non video disconvenientiam, si dicimus, in ipsorum καταλύμασι seu αὐλαῖοις cœnaculis sive tricliniis disposita plerumque fuisse vasa magna, ex quibus in minora, quantum necesse erat, infundebant.

XI. Cujusmodi non inepte putantur fuisse illæ hydriæ, quæ memorantur Joh. II, 6. (12). STVCKIVS lib. conviv. Erant ibi ὕδαιαι λιθωαι ἐξ lapideæ hydriæ sex, positæ ad purificationem Iudeorū. Per τὸν καθηριποὺν purificationem intellige hanc curiosam lotionem, de qua agimus. Jam si contemplamur consuetam manuum ablutionem, quam, et si in se damnanda non esset, supersticio tamen Legisperitorum & Phariseorum corrumpebat; & rursus lotionem pedum

pedum ante & post convivium; (Salvator enim noster suorum discipulorum pedes lavit a cœna), quam Hebræi dicunt solummodo in ipso festo *Paschatis* usurpatam fuisse, tum non mirum erit, si & multa & capacia vasa præsto stabant.

XII. Insuper notandum est, quod, quemadmodum administratio simplex, ita & vasa vulgaria & vilis pretii fuerint. Quæ observatio lumen dat illis verbis *Psalm. LX, 10.* מֹאָב סָוֶר רְחִצָּה Moab est olla lotionis meæ (13), seu pollubrum meum. Hoc est, Moabitæ ita mihi substernentur, velut pollubrum pedibus meis.

XIII. Tertia ceremonia præparatoria erat effusio olei (14). Mulier in illa urbe allato alabastro unguenti, & stans apud pedes ejus retro, flens cœpit humectare pedes ipsius lacrymis, & abstergit capit is sui capillis, & deosculabatur pedes ipsius, καὶ ἔλειψε τῷ μύρῳ & unguento ungebatur. *Luc. VII, 37, 38.* Effundebatur quoque in caput, quapropter eodem in loco Christus Pharisæo, qui ipsum invitaverat, objicit, vers. 46. Oleo caput meum non unxiisti. Et *Ps. XXIII, 5.* Delibutum reddis caput meum oleo.

XIV. His ceremoniis præparatoriis absolutis transeunt ad gratiarum actionem (15). Paterfamilias cum domesticis considens tenet cyathum vino spumantem dextra, simulque suam benedictionem orditur hac formula: בָּרוּךְ אַתָּה יְהָוָה מֶלֶךְ הָעוֹלָם benedictus sis tu Domine, Deus noster, Rex mundi, qui creas fructum vitis. Hoc dicto, delibat vinum, scyphus-

que ab eo in corona accumbentium circumit. *ברכת היין* benedictionem vocant *vini*. Hoc modo videtur Christus suam ɔrsus cœnam esse: *Accepto poculo, gratiisque dictis; sumite, ait, hoc, & dispensate inter vos;* Dico enim vobis, quod non sim bibiturus αὐτὸν τὸ γεννήματος τῆς ἀμπελίας ex fructu vitis, usque quo veniret regnum Dei. *Luc. XXII, 17, 18.*

XV. A benedictione calicis, paterfamilias sumit panem, ut illum scindat, non absindat, nam illum tantum incidit, quo facilius frangat, non penitus dissecat. Sic incisum ambabus manibus tenet, conseruatque his verbis: בָּרוּךְ אַתָּה יְהָוָה מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמּוֹצִיא לְחֵם קֶם הָאָרֶץ benedictus sis tu Domine, Deus noster, Rex mundi, qui profers panem ex terra. Hanc panis consecrationem vocant *ברכת הילחן* benedictionem panis. DRVS. in N. T. part. alt. p. 78. Post consecrationem frangit panem; (a qua actione paterfamilias, aut is, qui illius loco benedictionem facit, dicitur *הכובען concisor* (16), fractor) quo fracto, cuivis accumbenti de eo frustum impertitur. Tumque cæteris patinis repletis manus laxant. Hanc panis atque calicis benedictionem solummodo observant in solennioribus festis, alias enim solum panem, non calicem, consecrant.

XVI. Tempore convivii cibos suos condunt bonis comparationibus & similibus (17), quæ aut materiem institutionis præbent, aut ingenium exercent. Idein familiare etiam fuit Christianis *agapas* celebrantibus; de quibus *TERTVLL. Apol. c. 39.* non tam cœnam cœnant, quam disciplinam. Prioris

Prioris generis fuit illa *parabola*, quam Servator noster in medium protulit inter convivium. *Luc. XIV*, 7. Posterioris, *enigma Simsonis*, quod suis sodalibus endandum proposuit. *Jud. XIV*, 3.

XVII. Sub fine convivii repetebant *gratiarum actionem*. Eam recitavit aut paterfamilias, aut hospes majore gravitate emicans, prensoque ambabus manibus scypho vini pleno, ita orsus est: *Laudemus eum, qui nos suis bonis alit, & cuius benignitate vivimus.* Tum resonant omnes discumbentes: *Benedictus sit, cuius cibis fructi sumus, & cuius liberalitate subsistimus.* Hanc *gratiarum actionem* vocant בָּרוּךְ תִּהְנוֹן benedictionem almoniae. Et hic censetur fuisse calix, ex quo post coenam Salvator noster suis discipulis mysterium sive sacramentum sanguinis propinavit. *Vide P. F. A. G. in prec. Hebr.* Postea, sic orsus *gratiarum actionem*, pergit: *Benedictus sit, & benedictum sit nomen ejus* &c. prolixam appendens orationem (18), qua *gratias* dicit 1. pro praesenti alimento. 2. pro eductione ex Aegypti ergastulo. 3. pro foedere Circumcisionis. 4. pro Lege per manum Mosis data. Deinde supplicat Deo, ut propitius sit 1. populo suo Israeli. 2. suae urbi Hierosolymæ. 3. Tzioni, Tabernaculo sue gloriæ. 4. Regno domus Davidis uncti sui. 5. ut mittat Prophetam Eliam. 6. Tandem ut ipsos dignos esse velit diebus Messiae καὶ αἰώνι μέλλοντι & seculo futuro.

XVIII. Hac finita oratione omnes convivæ suppressa voce ita dicunt: *Timete Dominum Sancti ejus, quoniam non est penuria timentibus eum: leunculi inopiam &*

famem patiuntur, sed querentes Iehovam non destituuntur ullo bono. *Ps. XXXIV*, 10, ii. Postmodum is, qui *gratias* dicebat, & *calici benedicere* eadem formula, qua usus est cum accumberent primo, & sic orditur: *Benedictus sis tu Domine, Deus noster, Rex mundi, qui creas fructum vitis; ex quo delibat paulum vini, calicemque in orbem mittit. Sic benedictio calicis & inchoat & claudit convivium.*

XIX. Hunc calicem vocabant Καλύπτω τὸ ποτήριον τῆς ἐυλογίας, sive υψηλότερος, poculum benedictionis. Vtriusque hujus poculi ante & post coenam meminit *Lucas cap. XXII*, 17 - 20. Hic notatu dignum, quod verba benedictionis comitentur tantum ultimum calicem, quibus tanquam pars altera S. Sacramenti N. T. consecratur (19). Τέτοιο ποτήριον, η κανή διαθήκη εν τῷ ἀμφατί μας, hocce poculum (est) Novum Testamentum in sanguine meo.

XX. Post haec omnia, cantant *Hymnos* & *Psalmos* (20), quemadmodum & factum a nostro Salvatore. *Marc. XIV*, 26. *scallig. de emend. Temp. l. 9. pag. 273.* Sic ipse: etsi nullas admiseret frivolas superstitiones, quæ aut ea tempestate usitatæ, aut a recentioribus Judæis adjectæ fuere, (velut, quod quatuor cyathi sint evacuandi. MOSES KOTS. fol. 118. col. 1. vel quod panis frangendus sit decem una digitis, respectu decem præceptorum. SEBAST. MVNSTER. Matth. XXVI. &c.). Videmus tamen ipsius ceremonias, & in principio & in fine coenæ, Judæorum consuetudinibus accordare. Si quis desiderat prolixorem Rabbinicarum harum benedictionum telam, is adeat P. FAGII *Commentarios in Deut.* VIII,

VIII, 10. item *Prec. Hebr. per eumdem editas*, unde multa eorum, quæ hic posui, petita sunt.

XXI. Jam si quis objiciat, quod videar S. Sacramentum corporis & sanguinis Domini nostri convertere in Judaicam ceremoniam: Resp. Nequaquam: nam, sicut longo tempore ante Judæis in usu fuit species consecrationis aqua factæ, sine qua nullus Proselytus (21) in Ecclesiæ Judaicæ gremium receptus est, non tamen ipsis Sacramentum fuit, sed ritus, ut Turcis & Saracenis circumcisio est: Sic panis fractio non Sacramentalis, fiebat Sacramentalis, cum Christus diceret de eo: *hoc est corpus meum. hoc poculum est N. T. in sanguine meo. Et c. Τὸ ποτήριον τῆς ἐυλογίας, ὃ ἐνλεγόμεν, ἔχει κοινωνία τῷ ἀεματος τῷ χριστῷ ἐστι; poculum benedictionis, quod benedicimus, nonne est communio sanguinis Christi?* 1 Cor. X, 16.

XXII. Postremum, quod notatu dignum isti ipsorum conviviis, est illorum *positura* sive *situs* (22). Diebus Salvatoris nostri, verisimile est, *posituram* Judæorum respondisse *posituram* Romanorum. Voces enim, quibus usi sunt Evangelistæ, sonant *accubitum*, non *sessionem*. *Ἄναπίττειν* Luc. XXII. *ἀνακεῖσθαι* Matth. XXVIII. *κατακεῖσθαι* Luc. XIV. *ἀναλιθῆναι* Matth. XIV. Mensam in medio locatam lecti circuibant, vel duo, vel tres, vel etiam plures ratione convivarum, super quibus singulis cubuerunt vel tres vel interdum quatuor, raro aut nunquam plures. Quando quis recumbebat lecto, superior pars corporis suffulta sinistro cubito, inferior pars extensa lecto, quiescebat. Vbi vero multi lectos occu-

pabant, supremus, capite lecti repositus, pedes suos ad tergum secundi demisit: eadem *positura* discubuerunt & tertius & quartus, singulis caput sinu alterius recondentibus.

XXIII. Sic reclinavit *Johannes in sinum Iesu* (23). Job. XIII, 23. Hoc est 1. signum singularis amoris erga illum, quem sinu suo recipit paterfamilias. *Johannes erat dilectus discipulus.* 2. signum est *æqualitatis* accumbentium, altero in alterius quiescente sinu. *Multi ab Oriente & Occidente venient, καὶ ἀνακλιθήσονται & discubent cum Abraham, & Isaaco, & Jacobo in regno cælorum. Matth. VIII, II.* Vbi recumbent? *in sinu Abrahe* (24). *Luc. XVI, 22.* hoc est: omnes accumbent eidem mensæ, confortes ejusdem gloriæ. Ita Christus fuit *in sinu Patris sui* (25) Job. I, 18. h. e. juxta linguam Apostoli: *non rapinam duxit, esse æqualem Deo. Phil. II, 6.*

XXIV. Mensæ perfecte circulares (26) fuerunt, unde ipse accubitus vocatur *סֵבֶת* *discubitus circularis*, a Rad. *סִבְבָּה* *circum-ivit, ambivit*; modusque convivas ad accubitum invitandi sic sonabat: *סַבְבִּי circumcidite. Non circumcidemus לך נָסְבָּה*, donec venerit huc. 1 Sam. XVI, II. Rursus: *Fili tui ut plantæ olearum סַבְבִּי circum mensam tuam.* Hic ritus & ipsius Ezechielis ævo valebat: *Confidisti in lecto honorato, ante quem mensa parata est.* Ezech. XXIII, 41. Et num hic usus obtinuerit apud vetustos Hebræos, aliorum inquisitioni remitto. PHILO IVD. p. 388. *In vestibus pignore captis accumbunt apud omne altare.* Amos. II, 8. hoc est: loco lectorum adhibuerunt vestes pignore sumptas, cum vescerentur

apud altaria εἰδωλοθύτοις. Vetustissimus mos erat super lanatis pellibus discumbere. OVIDIVS:

Qui poterat pelles addere, dives erat.

XXV. Immo mos *detrahendi calceos* (27), cum accumberent, asserit hujus consuetudinis accumbendi vetustatem summam. Illa *calceorum detractio* videtur in Aegypto jam usu venisse, & propterea Israelitæ in comedione Paschatis mandato divino tenebantur ad majorem primitudinem calceis esse ligati. Ratio, cur eos trito more exuerent, fuit, ne suos lectulos, quibus incumbebant, collutularent. Quoniam autem jus Paschatis requirit, illud absuendum esse a calceatis, quod potius *stationem* quam *reclinacionem* super lecto injungit, queri potest, num Christus *accumbendo* mensæ primam institutionem dissolverit? TREMELLIVS in Matth. XXVI, 20. cui manum ego mean porrigo, sic occurrit: Sciendum est, ait, quod Exod. XII. dicitur, quomodo parati ex Aegypto migrare Pascha eo temporis articulo comedere debeant. Nam temporis illius arcta necessitas voluit comedionem concitatam. Postea autem in Lege, ubi reiteratur mandatum de ritu Paschatis quotannis observando, hæc verba addita non sunt; propterea omnes Hebræorum Magistri, & antiqui & recentiores, uno ore docent, mandatum de *postibus sanguine tingendis, de calceandis pedibus, de succingendis lumbis, de manibus baculo firmandis, deque agno celeriuscule comedendo*, se non extendere ad generationes posteriores, sed solam eam respxisse noctem, qua Aegypto cesserunt. Receptus ab antiquis ritus fuit, quo comedentes Pascha considerabant, aut lecto inclinabant, uti Christus ipsiusque di-

scipuli, in signum receptæ libertatis. Talmud. Tract. de Pasch. Vide TREMELL. loc. cit.

XXVI. Illorum, qui excipiebant in conviviis, duo erant: 1. *Paterfamilias*. 2. *Dominus convivii* (28). Vid. CASAVB. Exercit. p. 278. Sic autem differebant: *Paterfamilias*, sive Herus, vocabatur בֶּן הַבְּהִת, οὐκοδεσπότης, *Dominus familie*. *Dominus convivii* vocabatur פָּשִׂתָּה, αρχιτρίλιος, *Prefectus triclinii*, nobis dictus The Ruler, sive The Governour of the feast, ein Schaffner, Hoff- oder Speissmeister. Αρχιτρίλιος fuit summus minister, ministra trans patrifamilias in conviviis. Alii adjiciunt tertios, quos volunt fuisse *Prefectos morum*; Græcis dicuntur ἵνοτα. GAVDENTIVS BRIXIANVS. Vid. CASAVB. ibid. Ipsorum munus fuisse creditur, attendere moribus convivarum, ne quis modestiam modumque excederet nimio mero, unde appellati sunt ὄφθαλμοι, oculi convivii. Ejusmodi *Ministri* convivia moderabantur in aula Ahasveri. Esth. I, 8. & apud Athenienses. ATHENAEVS l. 10. Verum num tales Judæis adscribi possint, jure in medio relinquitur.

XXVII. Antiqui Judæi hospitales erant (29), & in exceptos hospites liberales. Hospitalitatem ipsorum Sacra Scriptura commendat; sed quæ certe hodie apud ipsos hospes est & exulat, uti liquet ex illo trito (30), quod concernit exceptionem amici: quod is sit primo die אָוֹת viator, hospes; secundo טַבָּע fatigator, onus; tertio פָּגָע circumcursor, profugus. BVXTORE. Synag. Jud. c. 32. p. 422.

XXVIII. Liberalitas in eo conspicitur, quod memores pauperum in suis conviviis iis portiones submitterent. *Neh. VIII, ii.* *Mittite portiones cuicunque nihil est paratum.* Hoc postea invaluit & moris fuit veteribus Gentilibus, qui non tantum in solennioribus festis & conviviis præsentes excepérunt hospites, sed & iisdem concesserunt convivia, ex quibus quid auferre poterant, quæque vocabant inde ἀποφέγγεια. Solebant itidem μερίδας, portiones mittere absentibus amicis. THEOPHRASTVS C. περὶ μεμψιορίας. Idem testatur PLVT. in *Agesilao*. διέπεμπτε μερίδας τοῖς φίλοις ἀπὸ τῶν τεθυμένων, mittebat portiones amicis ex sacrificatis.

XXIX. Hæc observatio lucem affundit Canonii illi *Laodicensis Concilii* (31), quo interdictum est μέρη ἀπειν, portiones ferre Christianis in agapis; cuius interdicti rationes mihi tres ex præcipuis fuisse putantur: 1. ne Christiani symbolizarent Gentilibus. 2. ne quis, suam portionem sibi submittendam sperans, agapas negligeret. 3. ne præsentes, præsertim pauperrimi, ut sæpius contingit, defectum paterentur, si tales portiones, omne quod optimum opiumque est, absorberent.

XXX. Tandem coronidis loco hic notabimus, quod, quemadmodum Judæi cœ-

nam sub vespera & tum quidem lautissime pararunt (32), sic prandium hora sexta, h. e. juxta nostram computationem, circa meridiem. *Μάστισα, αλτilia, Σπαραμέcum enim comedent homines isti meridie.* Gen. XLIII, 16. Petrus adscendit ἐπὶ τὸ δῶμα, in solarium, ut precaretur circa horam sextam, factum est, ut esuriret, voluitque edere; parantibus autem illis, ἐπέπεσεν ἐπ' ἀυτὸν ἔκσασις, incidit in eum mentis excessus. Act. X, 9. 10.

XXXI. Insuper prætereunda non est differentia poculorum istorum trium (33), quæ memorat S. Scriptura: 1. ποτήριον τῆς ἐνλογίας, poculum benedictionis. 1 Cor. X, 19. Respondet illis cyathis, qui adhibiti sunt in solennioribus ipsorum festis & conviviis, nomenque fert ex illa benedictione, quam affundere solebant. 2. ποτήριον τῆς παράκλησις, poculum consolationis. Jerem. XVI, 7. Illud ita vocatur, quod tempore luctus amicis tradebatur, ut ipsius dulci flumine mœroris luctusque amaror ex pectore lugentium elueretur. 3. ποτήριον σωτηρίας, poculum salutis. Psalm. CXVI, 13. Hoc plerumque comitabatur sacrificia διάλεκτοι pacifica sive eucharistica, quæ devota erant pro beneficiis acceptis; hinc LXX. pacificum plerumque σωτήριον sacrificium salvationis vertunt.

CAPUT III.

DE SABBATHO.

Vox שַׁבָּת, a quo nostrum Sabbath (1), sonat quietem, tribuiturque quibusvis

festis solennioribus. Sabbatha mea profanarunt, Ezech. XX, 21. h. e. festa mea. Sub-

inde sumitur pro *tota septimana*. Νῆστος δις τῇ σαββάτῳ *Luc. XVIII, 12.* Sæpiissime pro *die septimo*, quem Deus suo cultui consecravit. Hic dies sanctus erat vel sanctitate simplice, quatenus erat dies septimus, vel duplice sanctitate, quam aliud festum incidens in *Sabbatum* ei addidit, & tum vocabatur *Sabbatum magnum*, *Job. XIX, 31.* (2). Nam in id *Sabbatum*, de quo loquitur *Johannes*, isto anno incidit festum *Paschatis*.

II. Dies septimanæ dicebantur Hebræis חִוִּים profani, Græcis ἐγάστιμοι, ἀνέορτοι, ἄνεργοι, profesti, in quibus opera manuaria fiunt. Quando autem eōs dies profanos uno quasi nomine insigniebant, vocabant ipsos τὸ μεταξὺ σαββάτων, vel τὸ μεταξὺ σαββάτων, tempus inter duo *Sabbatha*, vel interjectum inter *Sabbatum* (3). Hoc fuit tempus, quo Gentes cupiverunt audire Paulum *Ad. XIII, 42.* SCALIGER de *Emend. Temp. l. 6. p. 261.* item BEZA in *bunc locum.*

III. Ratione variantis horum dierum sanctitatis, non inepte *Sabbatum* confertur *Reginæ* (4), sive potius *primariis uxoriibus*, alia festa *concubinis*, dies ἄνεργοι *annillis*.

IV. *Sabbatum* incipit hora sexta veſpertina pridie (5). SCALIG. de *Emend. Temp. l. 6. p. 269.* Græci id nuncupant παρεσόδην σαββάτῳ, Hebræi בַּיָּתָה הַשְׁבָּת introitum *Sabbathi*. Præparatio *Sabbathi* (6) erat hora tertia pomeridiana, quam Hebræi vocant עֲרֵב הַשְׁבָּת *vesperam Sabbathi*. JOSEPH. *Antiq. l. 16. c. 10.*

V. Patres antiqui istam præparationem appellant *Cœnam Puram* (7). Modus loquendi tractus est a Gentilibus, qui religione sua tenebantur in sacrificiis, quæ sacrabant Diis Deabusque suis, sollicita se sanctimonia præparare. Quo præparationis tempore fruebantur quadam cœna, quæ tum delectu ciborum, quos Gentiles aliis sanctiores censuerant, tum sacris ritibus & ceremoniis in ea usurpatorum, insignis fuit: sic ut ipsi se, durante hac præparatione, dicerent esse in casto, & suam præparationem, *cœnam puram*. In ritibus ergo Paganorum cœna pura appellatur cœna illis apponi solita, qui in casto erant, quod Græci dicunt ἀγνέαν vel προαγνέαν, purificare, præpurificare. CASSAV. Exerc. 16. pag. 662. Jam videmus rationem, cur Patres *Sabbathorum* vesperam vocarint *cœnam puram*.

VI. Evangelistis ea dicitur παρασκευὴ, apparatus. *Marc. XV, 42.* Diferentiae gratia possumus prius diei tempus vocare προπαρασκευὴν, priorem præparationem; nam totus dies præparatorius fuit, uti elucebit ex illis peculiaribus rebus eo die vetitis.

1. Eo die nefas fuit longius peregre ire quam tres *ברסות*; una שְׁמֶר tantum terræ spatium describit, quantum, si decies multiplicetur, ordinario unius diei itinere confcici potest. 2. Eo die nefas fuit Judicibus considerere (8), & vitæ aut mortis sententiam inire, uti docetur *Capite de transpositione Festorum.* 3. Cunctis opificibus illicitum fuit operari (9), exceptis solis *Sutoribus*, *Sartoribus*, & *Legisperitis*. CASSAV. Exerc. 16. p. 477. ex Michlol. KIMCHI. Prioribus duobus, quod resarciant indumenta, posterioribus, quod studio suo aliquid imbibant, ut id sequenti die explicande

rændæ legis causa reddant; his dimidium præparationis tempus ad operandum concessum est.

VII. Nemo præterea tam nobilis & dives sibi videtur, quamvis ei plurimi servi suppetant, qui præparationem *Sabbathi* suis manibus promovere (10) dubitet; sic ut aliquando Magistri ipsi ols minute concidere, domum verrere, ligna findere, ignem fuscitate, &c. non erubuerint. **B V X T O R F.** *Synag. c. 10. ex Talmude.*

VIII. Antiquis temporibus hanc *præparationem* significabant tinnitu tubæ vel cornu (11). Sed hodierni Judæi eam notificant per ædituum (12), aut alium inferiorem Synagogæ ministrum, quem vocant **רְשִׁיחַ בָּבֶר** *Accensum Synagogæ.*

IX. Quantum ad sanctificationem *Sabbathi*, corruptis temporibus, multa Judæi de suo addiderunt præceptis Dei. **B V X T O R F.** *Synag. ibidem.* Aliis in rebus non timuerunt sibi licentiam sumere, quam Deus ipsis non dabat. Ibi *superstitioni* (13), hic *sacrilegi* sunt.

X. I) Licentiam sibi rapuerunt. Bis mille cubiti disternerant arcain & castra, quum proficeretur *Jos. III, 4.* &, ut verisimile est, eadem mensura, cum quiescerent, observata fuit. Hoc terræ spatium quidam exponunt *milliare unum*; alii *duo*; alii illud minori, alii majori cubito metiuntur, quem dicunt *decempedam*. In hoc autem omnes convenient, quod hi bis mille cubiti confecerint *iter Sabbathicum* (14): licet nemo, ni fallar, observarit rationem, cur ita dictum sit, quam ego hanc esse censeo:

XI. Die *Sabbathi* omnes confluere oportebat ad locum publici cultus, qui divisus erat bis mille cubitis a proxime circumiacentibus oppidis & pagis. Inde sequuntur quatuor positiones: 1. Bis mille cubitos comparative posse vocari *iter Sabbathicum*. 2. Quod illis, qui procul divisi fuerunt ab arca, plures quam bis mille cubiti emetiendi fuerint. 3. Quod fas nunc sit conferre se die *Sabbathi* ad loca publico cultui sacra, et si longius distantia. 4. Quod illicitum fuerit Judæis exinde libertatem sibi spondere eundi quo haberet, et si prætenderent bis mille cubitorum *Sabbaticum iter* esse.

XII. II) Addebat præceptis Dei. 1. Deus ait: *memento septimi diei, ut sanctifices illum*: quibus verbis Deus diem aliquem consecravit, ut esset *Sabbathum*, illi autem addiderunt *Sabbathulum* (15), ita vocarunt additamentum, quod annexuerunt *Sabbatho*. **H O S P I N I A N V S de Orig. Fest. c. 3.** Hoc temporis additamentum duplex fuit: Quidam *Sabbathum* prius ordiebantur quam alii: quod evenit Judæis Tiberiade commorantibus, ubi ipsis, quum in valle habitarent, Sol non tam cito adspexit, quam alios. Quidam etiam *Sabbathum* plus produxerunt quam alii: quod factum ab iis, qui habitabant *Zephoram* urbem, in montis supercilio eminentem, sic ut diutius Solis luce frueretur, quam alia loca. Hi utrique addebat de profano ad sacrum, scil. de diebus profestis *ἀμέτως* præcedentibus aut consequentibus. Nemo minuebat *Sabbathum*; propterea optabat **R. I O S E** participare cum iis, qui *Sabbatum* inciperent cum *Tiberiensibus*, & finirent cum *Zephorensibus*: **B V X T. Comment. Masoret. c. 4. ex Musar.**

XIII. 2. Deus inquit: *Quies, Sabbathum sanctum Jehovæ cras est, quod cocturi estis, coquite, & quod elixaturi, elixate.* Exod. XVI, 23. Hoc mandatum pertinuit proprie ad tempus *Mannæ.* IVNIVS & TREMELL. in Exod. XVI. Ratio, cur eam parare eo die ante crafstimum deberent, ibidem redditur, quia non inventuri essent die *Sabbathi* in agro. Judæi hoc præceptum extenderunt ad omnia æva, & propterea nullis parandis cibis eodem die (16) operam dabant. Hæc fortassis ratio est, cur Gentiles ipsos putarint die *Sabbathi* jejunare (17). SVETON. in August. c. 76. De Jejun. Sabb. vide MARTIALIS l. 4. epigr. 4. Non diffitebor, quod hæc opinio falsa orta esse possit ex illo loquendi modo, Υπερώ δις σαββάτος, jejuno bis Sabbatho.

XIV. 3. Deus ait: *Non accendetis ignem in omnibus sedibus tuis die Sabbathi.* Exod. XXXV, 3. Hoc præceptum solum ignem pro operibus *Tabernaculi* (18) tetigit, nam prius in hoc capite fit mentio *Sabbathi*, ad significandum, quod opera *Tabernaculi* cedere debeant *Sabbatho.* VATABLVS in hunc locum. Item TREM. & IVNIVS. Judæi ex hoc concludunt, hoc die illicitum esse ullum ullibi ignem sufflare.

XV. 4. Deus ait: *Non facies opus die Sabbathi.* Hoc sine ulla exceptione acceperunt Judæi. Propterea illicitum putarunt, pomum igne torrere, olus diligere, arborem concendere, pulicem elidere, vel venari (19). HOSPIN. de Orig. Fest. c. de Sabbatho.

XVI. Hinc quoque illicitum censuerunt, die *Sabbathi* vim vi repellere (20), quare

facti sunt bis hostium præda. Primo ab Antiocho devicti sunt, ex quo Matthias decrevit, licitum esse die *Sabbathi* se opponere hostibus. JOSEPH. lib. 12. c. 8. Illud autem decretum stricte sumpserunt, quasi tantum liceret tum se defendere, si oppugnarentur, non autem ullo opere, eo die, evertere arietes, cuniculos, si eos agerent hostes, &c. JOSEPH. lib. 14. c. 8. Secundo facti sunt Pompejo præda.

XVII. Proinde ad verum hujus præcepti sensum, sciendum est, quod tres operum servilium species licitæ fuerint. 1. *Opera charitatis.* Deus, qui ipsis concedit bovem & asinum die *Sabbathi* ducere aquatum Luc. XIII, 15. ad plus reficiendam ipsorum vitam, multo magis libertatem indulget homini, pro se ipso & familia sua cibos parandi, ut eo magis idoneus sit ad sacra opera. Christus sanavit die *Sabbathi* (21): quare & tum & nunc temporis licet, visitare ægrotos, remediisque uti. 2. *Opera ceremonialia circa cultum divinum*, ut sunt, non tantum macellare victimas, circumcidere infantes, sed & personare buccinis & cornibus ad conciendum populum, Num. X, 2. Licuit quoque populo exire ædibus suis ad publicum cultum. Aequali modo tuto Christiani pulsant campanas, ad convocandum populum εἰ νέρα κυριακή, die *Dominica*; tuto iter ingrediuntur, ut se asscent publico cœtui, vel verbum pronant. Hæc opera etiæ natura sua sint corporalia, sanctum tamen templum naturam ipsorum mutavit, sanctificavitque. MATTH. XXIII, 17. Aut, sicut Judæi ajunt, de occupatione Jerichuntis, quam die *Sabbathi* captam produnt ipsorum Magistri: פִּי צְהָה עַל הַשְׁבָת אֲזֹה לְהַלֵּל שְׁבָת qui jubet Jan-

sanc*tificari Sabbathum, jubet etiam profanari Sabbathum.* KIMCHI in Hos. VI. Denique 3 Opera *absolutæ necessitatis* (22); ut *defensio sui adversus hostem, & alia ejusdem naturæ, de quibus hoc proverbium Ju-*

סְפִנָּה חַנְפֶּשׁ דָוָתָה חַשְׁבָּתָה
dæorum exstat: periculum vitæ pellit Sabbathum. Christiani, paulo mutato proverbio tritissimo, dicunt: *Necessitas non habet ferias.*

CAP V T IV.

DE PASCHATE ET FESTO AZYMORVM.

Quidam Patrum vocem πάσχα Pascha derivarunt a Græco πάσχω, patior, quod *Passionis Christi memoria circa id tempus celebretur.* TERTVLL. adv. Jud. c. 10. item AMBROS. lib. de myst. Pasch. cap. I. quam opinionem recte infringit AVGVSTINVS in titul. Psal. LXVIII. Nam vox ea origine Hebraica est (1), significans *transire, transilire.* Dei ipsius expositio hæc est. *Victima Paschatis est Jehovæ, נסיך רשות qui transit domos filiorum Israelis.* Exod. XII, 27.

II. Vox hæc Πάσχα Pascha trifariam sumitur in Sacris Literis (2). Primo pro anno illo Festo, quod celebrabatur decimo quarto mensis *Nisan*, alias *Abib*. Ex Theologis quidem non pauci omnia, quæ ad decimam quartam noctem pertinent, decimæ quintæ attribuunt; quem errorem hauserunt ex turbidis Rabbinorum lacunis, qui hodie eundem errorem errant, teste SCALIG. de Emend. Temp. l. 6. p. 270. Potes id vocare *Pascha Agni*, quum eo die circa vesperam Israelitæ debuerint ratione familiarium suarum agnum assare, & in privatis ædibus comedere. Secundo pro illa solennitate temporis, quæ erat decimo quinto men-

sis *Nisan*, poteritque vocari *Pascha Ovium* & *Boum.* Deut. XVI, 2. Alias potest quoque dici *Festum Paschatis*, quemadmodum decimus quartus mensis *Nisan* simpliciter *Pascha.* Mense primo, decimo quarto ejus mensis est *Pascha Jehovæ;* Et decimo quinto ejus mensis *festum.* Num. XXVIII, 16. 17. Ad hoc festum Josia tantum ovium, agnorum, hædorum, bouumque copiam populo dedit. Tertio, sumitur pro *toto festo*, quod incipit decimo quarto mensis *Nisan*, finiturque vigesimo primo ejusdem mensis. Prope erat ἡ ἑορτὴ τῶν αζύμων, ἡ λεγομένη πάσχα, FESTVM AZYMORVM, quod vocatur *Pascha*, Luc. XXII, 1. Sic ut hoc significatu quoque includatur *Festum Azymorum*, licet proprie loquendo *Festum azymorum* distinctum a *Festo Paschatis* fuerit.

III. I. *Pascha* celebrandum erat circa vesperam decimi quarti diei mensis primi (3); hoc fuit secundum ipsorum *Sacramentum* (4), in quo licet cum agno panes azymi comedenterunt, festum tamen ipsum *Azymorum* demum postridie, scil. decimo quinto mensis ejusdem, coepit, agitatumque est per septem dies, quorum tantum primo & septimo convocatio sancta & quies ab omni-

omnibus operibus servilibus fuit. *Levit. XXIII, 5-8.*

IV. Et 2. *Pascha*, ætate primam ejus institutionem sequenti, nec mactari, nec comedи debebat alio in loco, quam eo solo, quem suo nomini elegit Jehova, h. e. Hierosolymæ. Sed *festum Azymorum* censuerunt Hebræi celebrari posse quibusvis in locis suarum habitationum (5), si nequirent esse Hierosolymæ; propterea dicunt: *לא פֶלַח וְבָקָר בְּפֶסַח אֶלָא וְקָצֵר בְּעִצָּמָת* Non pendet comedio illius ex *Paschatis oblatione*, sed est peculiare præceptum suapre natura. MAIMON. de fermento *ε* azymo Cap. 6. sect. 1.

V. Ritus & ceremoniaæ usurpatæ (6) a Judæis in comedione *Paschalis agni* correspondent cum ceremoniis generalibus, quibus solemnioribus in Festis utebantur. Benedicunt calicem, & benedicunt panem, distribuuntque convivis ac lavant pedes accumbentium, ut diximus *Cap. de Conviviis.*

VI. Res singulares, quibus differt ab aliis festis, produntur in quæstionibus, quæ a filiorum quodam, catechizationis modo, proponuntur tempore *Paschatis comedendi*: sive potius in responsionibus ejus, qui benedictionem super mensa dicit, quas regerit roganti puer. Quæstio erat: quid notat hic cultus? Modus responsionis ita habuit: quomodo differt hæc nox a cunctis aliis? sc ALIG. de emend. Temp. l. 5. p. 270. Nam aliis noctibus semel lavamus, hac nocte bis: (sic Christus finita cœna lavit suorum discipulorum pedes): aliis noctibus aut vescimur fermentato aut azymo pane, hac solo azymo: aliis noctibus vescimur varia herba-

rum specie, hac solis amaris: aliis noctibus vescimur *ε* bibimus vel sedentes, vel accumbentes, hac tantum accumbentes *ε* in longum extensi. Tum pergit explicare, quod *Pascha* sit propterea, quia Deus præterierit domos patrum suorum in Aegypto. Deinde sustollit herbas amaras manu, aitque: his amaris herbis vescimur, quia Aegyptii patribus nostris in Aegypto vitam reddiderunt amaram. Tertio, manu allevat panem azymum, additque: hic panis azymus, quo vescimur, notat, quod massa patrum nostrorum angustia temporis non potuerit fermentari, cum Dominus ipsis appareret, *ε* ab hostibus liberaret. Hanc catechizandi rationem ajunt præceptana Exod. XII, 26. vocantque eam *פסח של תְּבִרָה* annuntiationem seu enarrationem *Paschatis*. Hinc suum loquendi modum mutuatur Apostolus: Quoties editis hunc panem, *ε* bibitis hoc poculum, τὸν θάρατον τὴν κυρίαν καταγγέλλετε. Cor. XI, 26.

VII. Quantum ad hunc agnum, tale de eo præceptum habebant: Decimo die mensis Abib quisque sibi accipiet agnum, pro domo paterna, integrum, masculum, anniculum; eritque apud vos in custodia, usque ad diem decimum quartum ejus mensis Exod. XII, 3.

VIII. *Paschalis pecus*, vel *agnus*, vel *boædus* (7), pro quavis domo esto. Totum Israelitarum corpus divisum erat in duodecim tribus, tribus in familias, familæ in domos. Si quæ domus non sufficiebat absumento agno, tum proximus vicinus se adjunxit, ut comedereret. Tota communitas vocabatur *Φρατρία* (8). Ejusdem sensus sunt apud *Marcum cap. VI, 40. 41.* συμπό-

συμπόσια, & πρασιά. Hæ voces omnes notant *communitatem sodalitatemque convivarum, quot eidem mensæ accumbere possunt.* Vtimum vocabulum propriæ significat *toros & areolas hortorum;* & sic videatur in Evangelio tota multitudo confidens in gramine viridi comparari horto, & singulæ sodalitates totidem areolis horti. Numerus accubentium in *communitate Paschali* infra decem non descendit, nec supra viginti adscendit. JOSEPH. de Bell. Jud. lib. 7. cap. 17.

IX. Commendatur in Lege *masculus* (9), ad significandum vividum robur & vires Salvatoris nostri, cuius typus fuit.

X. *Anniculus*, Hebr. בָּנֶן־בָּנִי filius anni (10). Sunt qui distinguunt inter *filium anni, & filium anni sui:* *Filium anni* interpretantur, qui *annum unum agit*, nec minor, nec major est; *Filium vero anni sui,* qui est in *anno primo*, licet eum nondum absolverit. Sed ABEN ESRA negat absque *Kabbala* posse sciri, quis sit *filius anni sui*, nam fieri potest, inquit, ut sit addititium, sive paragogicum, quale frequens est. *Anniculus:* illud exponunt sic (11), quod agnus, qui octo & plures dies habet, idoneus ad *Pascha* fuerit, non tamen si pauciores, quia dicatur Lev. XXII, 27. *Bos, aut agnus, aut capra, quum nata fuerit, fueritque dies septem sub matre sua, deinde a die octavo & ultra accepta erit in oblationem igne absumendam Jehovæ.* Rationem hujus præcepti Hebræorum quidam esse putarunt, quod nihil in mundo absolute perfectum sit, usque dum Sabbathum transierit. Vid. MUNSTER. ad Levit. XXII. Insuper, si hora una ille agnus superarat annum, re-

probatus fuit, quia dicitur: *masculus, anniculus.*

XI. בְּנֵי־חַיִל Perfectus, integer (12) debebat esse, tam ad commonendos Israelitas de propria integritate & sinceritate, quam ad denotandam absolutam illius perfectionem, qui revera fuit ὁ ἀρνὸς τοῦ Θεοῦ, agnus Dei.

XII. Asservatusque fuit usque ad decimum quartum ejusdem mensis (13). Rabbi ni hujus custodiae quatuor rationes dant. HOSPIUS. de Orig. Fest. cap. 5. Quod 1. alias potuissent negligere agnum *Paschalem*, ob præcipitem emigrationem & molem negotiorum tempore discessus. 2. Ut intra quatuor istorum diērum spatium eo melius explorare possent & cognoscere perfectionem agni. 3. Ut, cum per tantum tempus suis oculis lustrarent agnum, eo meliorem occasionem & incitamentum haberent, tum descendendi in considerationem misericordiæ Dei eripientis eos ergastulo Aegypti, tum catechizandi instituendique suos filios ea in parte; ob quam rationem receptus mos Judæis fuit, ut agnum per hos quatuor dies lectorum fulcris alligarent. 4. Ut hoc præparationis tempore se possent expedire & parare ad mactandum eum.

XIII. Tempus, quo agnus mactari debuit, erat *vespera*, Exod. XII, 6. sive, ut in Textu originali legitur, בְּין־הַעֲרָבִים inter duas vesperas (14). Theologi hic movent quæstionem, quænam pars diei per hanc locutionem intelligatur? Quidam distinguunt duas vesperas ita: quod fuerit *vespera Solis*, scil. cum moles solaris occidit, & *vespera luminis*, cum etiam radii solares & splendor terram deseruere. Tem-

pus, sive τὸ μεταξὺ, interim, inter has duas vespertas censetur esse hora una, & tertia pars horæ, quo intersticio ajunt jugulatum *Pascha*. ABEN ESRA *Exod. XII.* Alii dant laxius temporis intervallum, sicque distinguunt: quod sit *vespera declinationis* & *vespera occasus*; putantque *Pascha* mactatum esse tempore eo, quod intercurrit meridiem & noctem. R. DAVID in *Radic.* Hoc etiam colligi potest ex *Pircke Aboth cap. 5.*

XIV. Hæc postrema responsio videtur magis consentanea veritati. I. Quia per eam locutionem debemus intelligere tempus longiusculum, quo non tantum *Pascha* mactandum, sed etiam sacrificium juge offerendum fuit. *Num. XXVIII, 4.* Hoc ergo potuit offerri prima pomeridiani temporis parte. Modum oblationis hoc tempore describit *Talmud. tract. de Paschate cap. in initio*, qui juxta nostrarum horarum numerum ita habet: *Sacrificium* juge *vespertinum* plerumque mactabatur inter secundam & tertiam, offerebatur autem inter tertiam & quartam; *vespera Paschatis* mactabatur inter primam & secundam, offerebaturque semi-tertia. Quod si *vespera Paschatis* incideret in vespere *Sabbathi*, juge sacrificium vespertinum mactabatur inter duodecimam & primam, & offerebatur media ad secundam, & postea *Pascha*. II. Hoc convenit cum immolatione veri *Paschalis* agni. Nam sicut tempus crucifixionis coepit hora tertia diei cum sacrificio iugi matutino *Marc. XV, 25.* ita id finitum est hora nona, vers. 34. cum soleret offerri sacrificium juge vespertinum, & in vespere *Paschatis*, ipsum *Pascha*.

XV. Præterea agnus debebat comedi cum herbis amaris (15). Ratio hujus præcepti est, ut eo admonerentur agere Deo gratias pro liberatione ex servitute Aegyptiaca, quæ ipsorum vitam amaram reddidit. *Exod. I, 14.*

XVI. Has amaras herbas intingebant in pulmentum crassiusculum sinapi instar, quod vocabant חָרֹסֶת (16), dicuntque hoc pulmentum esse signum luti, in quo laborarunt patres in Aegypto. MOSES KOTSENS. fol. 118. Hoc pulmentum putant quidam esse, in quod Christus εὐθύνε τὸ ψωμίον, intinxit offulam, quam Judæ dedit. SCALIG. de Emend. Temp. l. 6. p. 272. De hoc crassiusculo jure ita scribunt Hebræi. MAIMON. de Serm. cap. sect. 7. Solebant panem azymum intingere in pulmento Charoseth, Et tum vesci; deinde immitebant herbas amaras in Charoseth, vescabanturque iis. Conficiebatur e foliis palmarum vel ficubus aridis & passis uiris, quæ contundebant, affusoque aceto, instar luti commiscebant, mensaque apponebant *Paschali*-nocte. MAIMON. in מִצְחָה וּמִצְחָה c. 7. sect. II.

XVII. Septem dies sequentes decimum quartum *Nisan*, proprie loquendo, peculiare festum constituebant, uti superius dictum; neinpe *Festum azymorum* (17), quod hoc tempore non debebat panis fermentatus in ipsorum ædibus reperiri. Hujus moris vestigia quedam sunt observata in Romanorum Flamine Diali. A. GELE. Noct. Attic. l. 10. c. 15.

XVIII. Gradus præparationis ad festum (18) quatuor erant. BVXTORF. Synag. c. 12. I. Ex-

1. *Expurgatio fermenti*, quando oinnem suam supellecilem & vasā, quibus fermentum adhaerere possit, emundant; & hoc agunt duobus vel tribus diebus ante Pascha. 2. *Inquisitio fermenti*, quando fermentatum panem inquirunt per omnes domus angulos & murium scrobeculas: hæc inquisitio fit accensa cerea, & teste **BVXTORFI** nocte ante Pascha. SCALIGER id refert aliis verbis, nempe quod hæc inquisitio instituta fuerit *ineunte quartæ decimæ usque ad quartam horam post ortum Solis*. De *Emend. Temp. in Proleg.* Initium autem decimæ quartæ diei erat nox antecedens, nam Judæi sacros dies a vespera ad vesperam computabant. 3. *Exterminatio seu conflagratio fermenti*, quæ facta a quarta ad sextam horam, circa meridiem; quo tempore sequebatur ultimus gradus, quem SCALIGER prætermisit, nempe 4. *Execratio fermenti*, quæ ita sonat: *Omne fermentum, quod penes me est, quod neque vidi, neque removi, dispersetur, & pro terræ pulvere reputetur.* **BVXTORF.** *Synag. cap. 12.*

XIX. Si quis iis septem diebus vescatur pane fermentato, poena est, *animæ excisio ex Israele* (19). Exod. XII, 15. quæ poena ab Interpretibus triplicem nanciscitur sensum. Vid. P. F. A. G. in Exod. XII. Quidam per eam intelligunt, quod talis ejiciendus sit ex hereditate cœlesti; alii quod Deus talem excisurus & vita sit morte subitanea; alii, quod talis absque liberis sit decessurus, nulla sui pignora relinquens. Huc facit ipsorum proverbium: *Vir sine filiis est sine vita.* P. F. A. G. l. t. Harum trium expositionum prima hoc loco verisimillima est, licet alia Scripturæ loca secundam quoque ad-

mittant, ut dicetur Cap. de Circumcisione. Interim judicet æquus lector, annon hæc verba importent, præter occultum Dei in talis transgressoris animam judicium, institutionem Ecclesiæ, quo pacto ea ejusmodi peccatores excommunicatione coercere queat; quod pœnæ genus Sacra Scriptura alias vocat ἀποσυνάγωγος ποιησθαι, ejici ex Synagoga. Job. XVI, 2. quæ locutio convenit huic, *exscindi ex Israele.*

XX. Hic tria (20) queri possunt: 1. quis mactarit Pascha? 2. ubi mactatum? 3. ubi comedum sit? 1. Mactatum est a Sacerdotibus (21) 2 Chron. XXXV, 6. 2. Mactabatur primis temporibus in Atrio Templi (22), loco, quem Deus elegerat. Deut. XVI, 6. 3. Dominus agni accepit a Sacerdote, & comedit in privata domo (23). Christus cum suis discipulis Pascha celebravit in cœnaculo Hierosolymæ. Vid. MATTH. in Korban. Pesach. c. 1. sect. 6.

XXI. Ulterius quæri posset, an Pascha celebratum fuerit duabus cœnis (24), altera alteram immediate insequenti? Quidam hoc affirmant, hisque rationibus: 1. Quia Christus accubuerit, Pascha autem comedum sit stando. Hoc omnium infirmissimum argumentum est. nam Christus æque accubuit, cum vesceretur Paschate, ac cum institueret Sacramentum; & Judei in genere, post primam institutionem Paschatis, malunt id accumbendo comedere, quam stando, ad significandum suam quietem & libertatem, ut patet ex Cap. de Conviis. 2. Quia Pascha solitum fuerit assari, cum in ultimo Paschate, quod celebravit noster Jesus, fuerit jus, cui intingebatur panis, & cum quo edebatur Paschalis agnus,

agnus, non tamen nefas fuerit, ordinariam cœnam ejusdem comedioni adjungere, quæ jus admittere potuit: sed, uti superius demonstratum est, materia, cui intincta est illa ossula, putatur esse *pulmentum* חָרְבָּה. 3. Vrgent *Joh. XIII*, 2. jam peractam fuisse cœnam primam, cum Christus surgens suorum discipulorum pedes lavaret, postmodum autem Judæ datam esse ossulam, quæ ostendi accubitum secundum. Sic *Lutras* quoque refert, Christum suis discipulis dixisse, μήτα τὸ δειπνόσται, post cœnam; & consecrationem Saeramenti, quod unus ipsorum ipsum proditurus esset.

XXII. Hoc est validissimum argumentum illorum, non tamen sufficientis roboris, quia Sacrae Scripturæ frequens & familiaris est πρόληψις, qua illud prius recensetur, quod ratione historiæ posterius est. Sic *Joh. XI*. refertur Maria, quod unxerit Iesum, et si illius uncio demum sequatur proximo capite. Eamdem quoque de proditore historiam *Matthæus* & *Marcus* anteponunt consecrationi Sacramenti. De hoc Judæis proverbium est (25): אֵין מִיקְרָה וּמַאֲכָר בְּתֻרָה *Scriptura*. SALOM. IARCHI in *Gen. VI*, 3. His datis responsionibus, videmus, quam dilutum sit statuere, homines decem (sæpe enim tot, non plures fuere), cœnam secundam esse inituros, ubi jam absumpserant agnum anni sui, h. e. anniculum.

XXIII. Constat etiam ex historia Barbae, fuisse receptum morem, dimittendi captivum quemdam tempore *Paschatis* (26). Quantum ad hujus dimissionis rationes, triplex exstat opinio. Quidam putant, hunc morem sacrum fuisse memorie *Jonathanis*,

filiī *Saulis*, quem populus liberavit patris manibus. Alii censem, quemdam dimissum, ut festum eo majori lætitia & plausu agitaretur. Alii, verisimilius esse dicunt, id factum, ad vocandum in memoriam servitatem Aegyptiacam.

XXIV. Rursus hic notandum, quod Judæi, loquentes de *Paschate*, loquantur subinde juxta computationem civilem, quametiebantur dies ab ortu Solis ad ortum Solis; subinde juxta computationem sacram, quæ ibat ab occasu Solis ad occasum Solis. Hoc inservit conciliando loco *Num. XXVIII*, 16. ubi decimus quartus primi mensis videtur ponи pro primo die azymorum.

XXV. JOSEPHVS *Antiq. lib. 2. cap. 5.* prodit, quod huic festo octo dies attribuerint. Sic discipuli dicuntur ad Christum accessisse primo die azymorum (27), dicentes: πᾶς Θέλεις ἐτομάσωμέν σοι Φαγεῖ τὸ πάσχα; ubi vis paremus tibi ad edendum *Pascha*? *Matth. XXVI*, 17. quasi ή περτη αὐτού μων, prima azymorum fuerit ante *Pascha*. Hæc excusantur computatione dierum civilium, et si ratione computationis dierum sacrarum Festum azymorum demum coepit decimo quinto, duraritque tantum dies septem, *Paschate* Festum azymorum præcedente.

XXVI. Tandem sciendum est, quod concessum fuerit secundum *Pascha* (28) iis, qui vesci primo non potuere, vel propter impuritatem ex contactu cadaveris contractam, vel ob distantiam suarum habitacionum ab eo loco, quo jugulari debuit. Id observari debuit mense secundo, die decimo quarto

quarto juxta omnes prioris Paschatis ceremonias. *Num. IX.* Quantum ad concessioneum Paschatis posterioris pro iis, qui in itinere remoto fuerunt, Hebræi in iis verbis, *in itinere remoto*, singulares & notatu dignas meditationes exerunt. Forsan Dominus eo significavit, nos Gentiles, qui *immundi* & mortui eramus in peccatis, καὶ ἔτες μακρὰς & remoti, futuros esse propinquos sanguine Jesu Christi, ipsumque participaturos, qui esset Pascha secundum. *Eph. II, 1. 13.* De hac legali constitutione di-

cunt Hebræi: quid est *iter remotum istud?* Qui die decimo quarto mensis primi, oriente Sole, quindecim aut plura millaria ab Hierosolymorum moenibus abest. Ecce! hæc est via longinqua. Sin minus abest, non est via longinqua, nam facile Hierosolymam appellere potest tempore pomeridianio, licet pedes eat. *MAIMON. in Korban. Pesach. cap. 5. sect. 8. 9.*

XXVII. Analogia inter Paschalem agnum & Christum (29) sic habet:

CHRISTVS EST NOSTRVM PASCHA.

I ad Corinth. V.

Paschalis Agnus fuit

1. *Agnus e grege.*
2. *Absque vitio.*
3. *Offerendus & assandus.*
4. *Circa vesperam.*
5. *Cujus non frangebantur ossa.*
6. *Cujus sanguine respersi portarum postes.*

7. *Vt Angelus percussor ipsos transiret.*
8. *Qui in domibus privatis edebatur.*
9. *Totus.*
10. *Sine fermento.*
11. *Cum herbis amaris.*
12. *Cum festinatione, & more viatorum.*

13. *A solis circumcisitis.*

Christus fuit

1. *Filius hominis. Job. I.*
2. *Absque peccato.*
3. *Cruciandus & occidens.*
4. *In consummatione sæculorum. Heb. IX, 26.*
5. *Non fregerunt ejus crura. Job. XIX, 33.*
6. *Cujus sanguis mundat nostras conscientias.*
7. *Ne peccatum & mors nos prosterneret.*
8. *Qui vera propriaque fide applicatur.*
9. *Per omnes fidei articulos.*
10. *Sine hypocrisi. I Cor. V, 8.*
11. *Cum patientia sub cruce.*
12. *Cum serio & fiticulo desiderio æternæ vite.*
13. *A solis fidelibus. I Cor. XI.*

CAP V

D E F E S T O P E N T E C O S T E S .

Hoc Festum vocatur (1) ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗ, vocabulo diem quinquagesimum significante, quia celebrabatur quinquagesimo a postero Paschatis, h.e. decimo sexto die mensis *Nisan*.

II. Hic primo notandum est, quod *Decimus quartus* dies mensis *Nisan* fuerit τὸ πάσχα. *Decimus quintus* ἡετὴ τὸ πάσχα festum Paschatis, sive πέρη τὸ πάσχα, prima dies Paschatis, quam Seniores appellabant πέρην τῶν σαββάτων, primam Sabbathorum. *Decimus sextus* erat δευτέρα τὸ πάσχα, secunda dies Paschatis (2), seu ἡετὴ πέρη posterior dies a cessatione, nempe Paschate. Levit. XXIII, ii. Nam, quia hoc festum septem constabat diebus, primusque & septimus vocabantur Sabbathā, hæc locutio idem notat, ac si dictum esset posteriore Paschatis die:

III. Hi quinquaginta dies certi limites erant Iudaicæ messis, quam includebant duo solennes dies, ineunte eam δευτέρᾳ τὸ πάσχα, secunda die Paschatis, claudente πεντηκοσῆ, quinquagesima post. Δευτέρᾳ τὸ πάσχα, secunda Paschatis offerebant manipulum primitarum messis sue Levit. XXIII, io. SCALIG. de Emend. Temp. lib. 6. Festo Pentecostes offerebant ἥρη τονίφα πανες agitationis duos. Levit. XXIII, 17.

IV. Ille manipulus oblatio fuit pro tota messè, fecitque ut omnes sequentes fruges

per totam terram sanctificarentur; καὶ τότε λοιπὸν δημοσίᾳ ἔξει πᾶσι καὶ idēa θεοῖς, Ex eo deinceps publice licet omnibus & privatim metere. JOSEPH. Antiq. lib. 3. c. 10. Non enim prius licuit falcem frugibus immittere, quam post factam oblationem. Panes autem duo, & oblatio eucharistica fuerunt, & signum collectæ messis (3).

V. Secundo sciendum est, quod hos quinquaginta dies numerarint, supputando septimanas a δευτέρᾳ τὸ πάσχα, secunda Paschatis, unde dictum est Festum septimanarum. Modus supputandi septimanas erat pro numero Sabbathorum, δευτέρας, secundam Paschatis sequentium. Hinc primum sequens Sabbathum vocabant δευτέροπρώτου σαββάτου (4), secundum δευτέροδευτέρου, tertium δευτέροτρίτου, &c. Sic ut singula Sabbathā & septimanæ, durantē Pentecostes tempore, veluti primum, secundum, & tertium &c. sua nomina duxerint a δευτέρᾳ, secunda Paschatis die. SCALIG. de Emend. Temp. lib. 6. p. 260.

VI. Hæc observatio lumen affundit loco illi Luc. VI, i. (4) ubi fit mentio σαββάτου δευτεροπρώτου, Sabbathi, secundo primi, per quod intelligitur proximum Sabbathum a decima sexta mensis *Nisan*, quæ erat δευτέρᾳ τὸ πάσχα.

VII. Sic his quinquaginta diebus tempus messis describentibus, operæ pretium erit observasse differentiam inter ipsorum messem

messem & nostram (5), quæ præcipue in eo consistit, quod anticipent tempus nostrum; nam & *Cananæi* & *Aegyptii* arva cum falce visunt paulo ante *Kalendas Aprilis*

les, peraguntque messem Maj. PLIN. lib. 18. cap. 18. Illud ipsum confirmat LEO AFR, testis *autóπτης*, *Descript. Afr. lib. 8. c. 4.*

CAP V T VI.

DE FESTO TABERNACVLORVM

Σ Κ Η Ν Ο Π Η Γ Ι Α.

Vocabulum Græcum (1), quod adhibetur ad exprimendum hoc festum, notat proprie *strucionem tabernaculorum*. IANSEN. Concord. cap. 73. item TOLET. in Job. VII. Hebraice dicitur חַג הַסְפָּחָת Festum Tabernaculorum. Vtriusque etymi ratio est, quod per totum hoc festum, quod septem plenos dies habebat, nempe a decimo quinto mensis *Tifri* usque ad *vigesimum* pri-
mum populus mansitaret sub *tabernaculis* & *tentoriis* in formam fornicum & porticum exstructis. Primus tamen horum septem dierum & septimus singulari modo celebrari debebant, quum esset iisdem *convocatione sancta*.

II. Quantum ad hæc *tabernacula* (2), de iis sic scribunt Judæi: Oportebat ea fieri sub dio, non intra portas, aut sub tegmine alicujus arboris; nec tegi velis, nec condensari frondibus, sed relinqu Solis radiis stellarumque scintillationibus & pluviis rimulæ debebant, per quas illaberentur. Sub his septem dies agitabant velut in suis ædibus; proptereaque illa & supellectile & lectis instruebant, nimboso tamen æthere cibum somnumque capere in ædibus con-

cessum erat, usquedum tempestas illa diffusa esset. Vid. MVNSTER. in *Levit. XXIII*. Infirmis quoque, qui vapores terræ ferre nequivant, remanere domi licebat. Tempore Nehemie conficiebant sua *tabernacula* super tectis domorum, (ædes enim ipsorum non culminatæ, sed planæ erant, Deut. XXII, 8.) aut in atriis suis, aut plateis. *Neb. VIII, 17.*

III. PLUTARCHVS referens hoc festum *Sypos. 4. Probl. 5.* ait: quod hæc *tabernacula* præprimis constructa fuerint ex hedera. Sed S. Literæ tradunt quatuor frondium species, quæs *tabernacula* sua munierunt. *Lev. XXIII, 40.* quæ putantur esse sequentes: 1. *Thyrſi olearum.* 2. *Thyrſi palmarum.* 3. *Termites myrtorum.* 4. *Rami salicium.*

IV. Rabbini produnt, quod quisque quis mane hunc suum ramorum fasciculum tulerit (3), aut quod alias jejunarit. P. FAGIVS in *Levit. XXIII*. Hunc fasciculum appellabant *Hosanna. ELIAS THYSBIT.* Hinc populus intranti Salvatori nostro Hierosolymam putabat ramos ab arboribus, sternebatque

batque super via, ingeminans Ωταννά τῷ
ψῖῳ Δαβὶδ. Matth. XXI, 9.

V. PLUTARCHVS, illudens Judæis (4), comparat hoc festum *sacris Bacchi, Bacchanalibus*, in quibus convivæ circumcurrenter sitabant, hastas sacras hædera vestitas, quas θύρσος vocabant, manibus tenentes; qua propter Festum *Tabernaculorum* appellavit θυρσοφορίαν, gestationem thyrsorum. Hoc festum non dissimile festo, quod Atheniensis vocant Ἐπεινήν.

VI. Primo post hoc festum die septies altare circumiverunt, manibus palmarum termites surrigentes, in memoriam captæ Hierichuntis; ex hac causa, vel quod palmarum rami præcipui essent in fasciculis, hoc festum vocatum est *Dies Palmarum* (5). HOSPIN. de Orig. Fest. cap. 7. item M V N C T E R. in Kalend. p. 150.

VII. Quantum ad rationes hujus festi (6): Quidam putant id institutum fuisse ob memoriam protectionis, quam Deus Israelitis, desertum transeuntibus, nube dedit, sub cuius umbra, tanquam sub tuto papilione, iter faciebant. ONKELOS in suo *Targum* seu paraphrasi Chaldaica videtur huic sententiæ annuere. Nam ubi Hebrei legunt: ut cognoscant generationes vestre, me fecisse ut habitarent filii Israelis in tabernaculis. Levit. XXIII, 43. Chaldæus Paraphrastes vertit: ut generationes vestre sciānt, quod fecerim habitare filios Israelis בְּקַטְלָה עֲבָנִים sub umbra nubium. Alii putant illud festum institutum tanquam solennem gratiarum actionem pro vindemia, quæ eo tempore colligebatur; hinc intelligunt eos *Psalmos Davidis*, qui inscribuntur עַל

תְּבִרְכָה pro torcularibus, compositos esse in hoc festum. THEOPH. in Job. VII. Alii verisimilius loquuntur, dicentes rationem ejus esse, patrum ipsorum habitationem in tentoriis & papilionibus. Textus claret Levit. XXIII, 43.

VIII. Sacrificia, quæ his septem diebus offerebantur, præscripta sunt Num. XXIX, 13. 14. (7) ubi legimus singulis diebus eadem sacrificia fuisse facta; hac tamen differentia, quod prima die offerrent *terdenos* juvenes subruimos, secunda die *duodenos*, die tertia *undenos*, & sic deinceps quovis die, descendente numero. Rationem eiusque diminutionis hanc esse ajunt Judæi: Totus numerus juvencorum, qui in hoc festo erant offerendi, erat *septuaginta*, juxta numerum *septuaginta nationum* (8); pro quibus, ut dicunt, hæc sacrificia facta sunt; quo prænunciari diminutionem istarum gentium, usquedum cuncta sceptro *Messie*, qui est desiderium gentium, ingenicularent. HOSPIN. de Orig. hujus Festi.

IX. Dies vigesimus secundus mensis *Tisri* peculiare quidem Festum fuit (9), ut patet ex Neb. VIII, 19. Verum, quia is immediate sequebatur festum *tabernaculorum*, reputatus est pro ultimo festi illius die.

X. Non soli autem rami, sed etiam omnes dies totius hujus festi vocati sunt הַשְׁעָנָה Hosannot, a solenni acclamacione populi, cum fasciculos ramorum huc illuc ferrent. Octavus dies dicebatur הַשְׁעָנָה רְבָה Hosanna Rabba, magna, seu magnus festi dies Job. VII, 37. Talmud. tract. de festo Tabern. c. הל. Vid. TREMELL. Job. VII.

XI. Hoc die Judæi legunt ultimam sectionem Pentateuchi, incipiuntque primam (10), ne videantur plus hilares ob sectiones finitas, quam proclives eas exoriendi, **BUXTORE**, in Abbreviat. p. 253.

XII. Hoc quoque die juxta constitutionem Prophetarum *Haggai*, *Zachariæ*, & aliorum propheticorum virorum, magna cum solennitate & lætitia aquæ abundantiam ex torrente Siloah (11) in Templum tulere, quæ ubi Sacerdotibus tradita, cum vino in altare effundebatur, canente toto populo illud *Jesa.* XII, 3. *Haurietis aquas in lætitia ex fontibus salutis.* Salvator

noster censetur hoc respexisse in illo dicto, quo usus est eodem die *Joh.* VII, 38. *Qui credit in me, ποταμοὶ ὕδατος ζῶντος ψεύτησται εἰς τὴς κοιλίας αὐτῆς, fluvii aquæ vivæ fluent ex ventre illius.* **TREMELL.** *Joh.* VII, 37. ex Talmude.

XIII. Notatu quoque dignum est, quod, cum Deus præcepit hoc festum agitari decimo quinto mensis *Tisri*, Jerobeam (12), ut dedoceret populum verum Dei cultum, ordinariit die decimo quinto mensis octavi festum, quod respondere existimatur festo Tabernaculorum. **HOSPIN.** *de Orig.* *bujus festi.* pag. 24.

C A P V T VII.

DE FESTO BVCCINARVM ET NOVILVNIORVM.

Vt intelligamus tempus, quo celebrandum fuit hoc festum, notandum est, quod mensis *Tisri* fuerit *mensis septimus* juxta computationem *sacram*. Hoc festum igitur agitatum est *mensis septimi primo die*. *Levit.* XXIII, 24. Verum juxta computationem *civilem* erat *mense primo*, sic ut hoc festum possit vocari *dies novi anni* (1).

II. Quisque mensium suum habebat festum (2). 1. Quo comparebant coram Prophetis, audituri verbum, quemadmodum aliis Sabbathis. *Quare tu is ad ipsum hodie, cum non sit Novilunium, neque Sabbathum?* 2 *Reg.* IV, 23. 2. Quo nefas fuit emere vel vendere. *Quando transibit Novilunium, ut vendamus annonam?* *Amos.*

VIII, 5. 3. Quo offerebant peculiaria sacrificia quotidiana.

III. Festum tamen *Buccinarum* differt ab iis *Noviluniis*. I. Respectu sacrificiorum (3). In *Novilunio* ordinario offerebant, præter oblationes quotidianas, *juvencos subrumbinos*, *arietem unum*, *agnos anniculos septenos integros*, una cum ipsorum מִנְחָה munere frumentaceo, & לְבָנָה libamine, & birco peccati. *Num.* XXVIII, II. 15. Sed *veqenuvix Novilunio*, quod ordiebatur novum annum, offerebant omnes dictas oblationes, &, præter eas, *juvencum subrumnum unum*, *arietem unum*, ♂ *hircum e capris*, in peccatum. *Num.* XXIX, 1-5.

IV. II. Aliis *Noviluniis* non clangebant *buccinis*. Hac autem *responvia* *Novilunio* inflabant *buccinas* (4) ab *aurora* ad *occasum Solis*. SCHINDL. in voce *Novilunio*. Vnde discimus, quale *Novilunium* sit, de quo loquitur David *Psalm. LXXXI*, 4. Clangite in *Novilunio buccina, in interlunio, die festi nostri.*

V. Ratio generalis hujus *buccinationis* & clangoris ingentis videtur mihi fuisse, ut diem novi anni eo observabiliorum redderent, quoniam omnes negotiationes & contractus ipsorum & ipsi anni *Sabbathici* & *Jubilai* ab inde computabantur.

VI. Verum cur observabilis redditus sit ille dies *buccinis* sive *cornibus*, tres opiniones existunt (5). I. Hebræi putant, illud fieri in memoriam liberationis Isaaci, buccinatumque fuisse cornibus, quia aries ipsius loco jugulatus sit. P. FAGIVS *Levit. XXIII*. II. BASILIVS in *Psalm. LXXXI*. autumat, quod populo in memoriam revocaretur ille dies, quo acceperant Legem in monte Sinai cum sono tubæ. III. Aliorum sententia est, eo ipsos relegisse memoriam resurrectionis, quæ fiet cum σαλπίσματι, sono tubæ. Mittet Angelos suos μετὰ σάλπιγγος Φωνῆς μεγάλης, cum voce magna tubæ. MATTH. XXIV, 31.

VII. Tria observata digna sunt (6) in *Noviluniis*. SCALIG. de Emend. Temp. p. 26. § 105. I. Σύνοδος, conjunctio Lunæ cum Sole. II. Εξαυγασμός, incrementum splendoris Lunæ. III. Σχῆμα μηνοειδές, forma falcata, seu initium, Luna. In primo statu Luna obscura plane est; In secundo se-

ipsam proripit ad recipiendos Solis radios; In tertio apparet corniculata.

VIII. Hinc, cum in tribus istis mutationis gradibus sit mutua participatio veteris & novæ Lunæ, Judæi observingant duos dies: Ultimum cuiusvis mensis, & Primum sequentis. HOSPI. de Orig. Fest. c. 4. pag. 15. Eadem ratio tenet etiam in illis mensibus, qui constant 29 diebus. Propterea quia dies trigesimus erat ultimus mensium longissimorum, HORATIUS lib. i. sat. 6. hos ultimos dies vocat *Tricesima Sabbathum*. Primos dies vocabant *responvias*, *novilunia*.

IX. Ob certam rationem utuntur Judæi mutatione quadam seu *transpositione* dierum, quæ transpositio, etsi usurparetur quoque aliis mensibus, summa tamen cum cura in transponendo ipsorum novo anno fiebat, sive die primo mensis *Tisri*. Et is, qui has mutationes sedulo conferet, omnes transpositiones ab hac prima pendere inventiet.

X. Transpositio dierum triplex fuit. SCALIG. de Emend. Temp. l. 2. p. 58. 1. Menstruua. 2. Politica. 3. Mixta.

XI. Ratio *transpositionis menstruæ* erat, ne celebrarent festum *novilunii*, usque dum vetus penitus præteriisset. Ut hoc melius elucescat, observe tres regulas. I. Hebræi metiebant suos dies sacros a vespera in vesperam, initio sunto ab hora sexta, sic ut ab ea hora sexta usque ad meridiem sequentem numerarentur 18 horæ: II. Ante *novilunium* σύννεα seu *conjunctio* est inter Lunam & Solem, qua durante Luna vocatur *silens*, respectu obscuritatis ejus, totumque

que eo tempore est participatio veteris Lunæ. III. Soluta hac conjunctione, nempe sub illarum octodecim horarum antemeridianarum aliqua, *Neomenia* habita est eodem die. Verum si duraret unam minutam post duodecimam meridie, festum transpositum est in sequentem diem; quia alias suum sacrum diem inchoassent tempore veteris Lunæ. MVNST. *Kalend. Hebr.* p. 46. Et hanc *transpositionem* signant hac abbreviatura 18, h. e. 18, propter horam decimam octavam, quæ illi causam dabat.

XII. Ratio *transpositionis politice* erat,
ne duo Sabbathae sine Festa immediate se
contingent; quia iis nefas fuit, ut dicunt,
parare cibos; & justa mortuis, & quoque
incommode, duobus diebus abstinerem
randis cibis & obruendis humo mortuis.
MVNST. Kalend. Heb. p. 136.

XIII. Sed hic admittendæ duæ exceptiones, quando conjunctio immediata duorum festorum evitari nequivit. I. Si Pascha si-
ve decimus quintus mensis *Nisan* incideret in Sabbathum, tum Pentecoste necessario
incidebat in diem *Solis*. II. Si Pascha in-
cideret in diem *Solis*, tum immedieate ante-
cessit Sabbathum hebdomadæ. Primus
auctor hujus *transpositionis politice* erat vir
conspicuæ dignitatis *Eleazar*, 350 annis an-
te adventum Jesu Christi. **HOSPIUS.** *de Orig.*
Fest. pag. 6.

XIV. Peculiares *transpositionis politicae*
species sunt numero quinque: 1. אָדוֹ Adu,
2. בָּדוּ Badu, 3. גָּבָז Gabaz, 4. זָבָד Zabbad,
5. אָגָוּ Agu. Ad intelligendas has abbre-
viaturas sciendum est, quod in his effectis
vocabus literæ positæ sint pro numero, &

applicentur septem diebus hoc modo: ¶
1. Dies Solis. 2. Dies Lunæ. 3. 3. Dies
Martis. 4. 4. Dies Mercurii. 5. 5. Dies
Jovis. 6. 6. Dies Veneris. 7. 7. Dies Satur-
ni, seu Sabbathi Judæorum.

XV. Regulæ tangentes transpositionem
politicanam hæ sunt. I. Ne vel dies novi anni, qui erat primus mensis Tisri, vel festum Tabernaculorum, quod erat decimus quintus ejusdem mensis, celebretur in ינואר, h. e. Die Solis, vel Mercurii, vel Veneris. Non die Solis, vel Veneris, quoniam alias Sabbathum hebdomadale immediate vel antecessisset, vel secutum esset: non die Mercurii, quia tum Festum Expiationis, quod celebratur decimo ejus mensis veniret die Veneris, adeoque immediate sequenti Sabbatho jungeretur. Hoc exemplum solummodo tangit primum diem mensis Tisri, nempe Festum Buccinarum, valet tamen etiam per consequens die decimo quinto, quo est Festum Tabernaculorum; quia necessario decimus quintus est idem hebdomadæ diés, qualis primus fuit. Propterea, si primus non fuit ינואר Adu, nec decimus quintus fuit. Regula secunda erat, ne Pascha celebraretur in כבש, h. e. die Lunæ, Mercurii, & Veneris. Regula tertia erat, ne Pentecoste haberetur in גבז Gabaz, h. e. die Martis, Jovis, & Saturni. Regula quarta fuit, ne Festum Purim sive sortium agitaretur in זבד Zabbad, h. e. die Lunæ, Mercurii, & Saturni. Regula quinta erat, ne Festum Expiationum haberetur in אגוז Agu, h. e. die Solis, Martis, & Veneris.

XVI. *Transpositio mixta* est, quando partim *menstrua*, partim *politica* coincidunt in mutatione dierum. *Transpositio*,

per hanc mixtionem seu concursum facta, dum generum est. 1. Simplex. 2. Duplex. *Transpositio simplex* est, quando festum transpositum est in diem sequentem. e. g. Si Luna mutatur die Solis post meridiem, tum festum transponendum est ob duas rationes. *Prima ratio* est *menstrua*, quia punctum mutationis est post horam 18. *Secunda est politica*, quia regula אדר אdu interdicit festum haberi die Solis. Nihilominus, quia dies proximus, nempe Lunæ dies, celebrabatur, voco *transpositionem simplicem*.

XVII. Hujus naturæ est *transpositio illa*, quam vocant בטו Takphat. Quæ vox ficta est ad juvandam memoriam; quævis enim litera numerus est, & sic resolvi potest. ב erit 2, ט 15, טפְרָה 589. Sensus est, quod sequenti anno אֶבְרֹיַנְדָּא, cui totus mensis interkalabatur, si punctum mutationis incidit in diem secundum hebdomadæ, h. e. diem Lunæ, non ante horam decimam quintam & minuta 589, Festum *Numenie* transponi debuerit in diem Martis. Quid & *transpositio politica* & *menstrua* operentur in hac mutatione. Leg. sc. A. L. G. de Emend. Temp. l. 2. p. 87.

XVIII. *Transpositio duplex* est, quando festum transpositum est, non in diem proxime sequentem, sed in aliud, quemadmodum, si primus dies *Tisri* incidit in diem *Saturni*, & Lunæ conjunctio nondum facta est ante meridiem, tum *menstrua transpositio* hoc festum rejicit in diem Solis, propter horas 18. *Politica* vero *transpositio* id revolvit in diem Lunæ, uti patet ex regula אדר אdu, quæ interdixit Sabbathum.

XIX. Hujus farinx est גָּתְרָא Gatrad, quæ vox est ficta, quavis litera designante numerum, sicque resolvi potest. ב erit 3, ט 9, טט 204. Sensus est: in anno communi, cui mensis interkalatus non est, si punctum mutationis incidit in diem Martis, non ante horam nonam & 204 minuta horæ, *Neomenia transposita* est in diem Jovis.

XX. Tandem nota, quod 1080 minuta conficiant unam horam. MVNSTER. Kalend. pag. 45.

XXI. Festum Tabernaculorum habebatur mense *Tisri*, & propterea non poterat haberi postridie Sabbathi, ut patet ex regula אדר אdu. *Pascha* celebratur mense *Nisan*, & propterea id poterat celebrari postridie Sabbathi, ut patet ex regula בְּרוּ Badu. Si quis rationem petit, cur *Pascha* postridie Sabbathi potuerit haberi, non autem Festum Tabernaculorum? hanc puto esse rationem: *Postiores omnes transpositiones pendent ex prima transpositione Neomenie τְּשׁ Tisri*, quæ non ita poterat transponi, ut evitarentur omnes festorum duorum concursus. Atque ita, cum *Pascha* haberent postridie Sabbathi, licet non omnes, declinabant tamen plurimos duorum Sabbathorum concursus.

XXII. Hæc computatio *transpositionis* festorum partum aperit morem Judæorum in figendis Festis, partim illustrat illud, de quo Theologi graviter configunt, scil. utrum Salvator noster anticiparit *Pascha* (7)?

XXIII. Ecclesia Græca tenet, Christum die decimo tertio mensis celebrasse singulare

Ire Pascha cum suis discipulis, cum panis azymus nondum adhiberetur. EPIPH. lib. 2. Tom. 1. cap. 51. pag. 147. propterea que utuntur pane fermentato, & inculcant necessitatem ejus in Sacra Coena, quem usum quidem fermentati panis in Coena Dominica Ecclesia Romana olim non damnavit. CASSAVB. exercit. 16. p. 465.

XXIV. Verum illam sententiam Græcorum rejicimus. 1. quia non convenit cum Historia Evangelica. 2. quia hæc sententia statuit Christum legis transgressorem, non impletorem.

XXV. Alii dicunt, quod, quum eo anno Pascha inciderit in diem Veneris, id festum trajectum sit in diem Saturni, per regulam בְּדָעַ Badu. MVNST. in Matth. XXVI. Prætextus ipsorum est, quod Christus comederit Pascha decimo quarto, h. e. die Veneris, iuxta præceptum Dei, Judæi autem Pascha sumserint die Saturni iuxta διτέωσιν πατρωπαρεσότον.

XXVI. Tandem alii sustinent, quod Christus & Judæi eodem die & hora, scilicet die Veneris, sive decimo quarto mensis Nisan, Pascha comederint; initium autem diei Veneris pro Judæorum ritu sumendum est a diei Jovis vespere, & quidem hora sexta. SCALIG. de Emend. Temp. I. 6. p. 266. Die Veneris summo mane judicio datus est, & crucifixus, & post meridiem circa tertiam, cum inciperet παρασκευὴ τῇ σαββάτῳ, humatus. Ibi propter præparationem Judæorum posuerunt Jesum. Job. XIX, 42.

XXVII. Ut conciliemus Evangelistas hac in parte, repetendæ sunt ex singulares res,

quæ fusi demonstratæ sunt Cap. de Pascha. I. Dies decimus quartus mensis, quo consumebatur Pascha, vocatur primus dies azymorum. Prope erat Festum azymorum, quod dicitur Pascha Luc. XXII. II. Dies decimus quartus festus non fuit vel sacer, sed decimus quintus. Mense primo, decimo quarto die illius mensis, Pascha Iehovæ est. Et decimo quinto die ejus mensis, festum Num. XXVIII, 16. 17. Quidam putabant, quia Judas habebat γλωσσαμένης thecam, quod Jesus ei dicit: Eme, quibus opus habemus ad festum Job. XIII, 29. III. Oves & boves, qui hoc die immolabantur, vocantur Pascha. Deut. XVI, 2. Et hoc respectu Johannes intelligendus est cap. XVIII, 28. Et illi non intrabant εἰς τὸ πραιτώριον in curiam, ne inquinarentur, sed ut comederent Pascha. Sic ut hæc Paschatis comedio non intelligi debeat de agno Paschali.

XXVIII. Verum querere hic quis possit, quomodo inquinari potuissent introeuntes Prætorium (8)? Resp. Vesperis sacrorum dierum, quas vocabant dies præparationis; illicitum fuit Judicibus decidere criminalia in Curiis, אֵין רִינוּ נְבָשׁוֹת לֹא בְּעֶרֶב שְׁבַת וּלְאָבִן Nulla exerceuntur judicia capitalia vel vespera Sabbathi, vel etiam vespera diei festi. MOSES BEN MAIMON. lib. ult. Jud. C. Sanh. Sect. II. Hinc Jesum deducunt ad Pilatum, Præsidem Romanum. Abstinentque Curia, quapropter etiam dicunt Job. XVIII, 31. Non licet nobis occidere quempiam; h. e. tali & ejusmodi die. AVGUSTIN. tract. in Job. Ita hunc locum exponunt quoque CYRILL. lib. 12. in Job. VI. CHRYSOST. Homil. 12. BEDA in Job. XVIII.

XXIX. Nam etiamsi *Synedrium* ipsorum, seu Senatus magnius, ea tempestate oppres-
sus esset, nihilominus omnis potestas in re-
bus capitalibus ipsis abrogata non erat (9),
uti docent verba sequentia vers. 32. *Vi
sermo Iesu impleretur, quem dixit, signi-
ficans quali morte moriturus esset.* Qui
textus ostendit, quod illud τὸ οὐκ εἶπεν, il-
licitum, per singularem Dei providentiam
evidenter, ut possit a Pilato judicari & cru-
cifigi. Nam, si Judæi fuissent Judices, non

affecissent reos tali mortis genere. Rufus, *Stephanus* ab ipsis damnatus est ad la-
pides *Act. VII*, 58. Et questi sunt coram
Felice, quod cum voluissent *Paulum* se-
cundum suam legem judicare, *Lysias* Chi-
liarcha ipsum ex manibus suis vi magna ex-
torsisset, *Act. XXIV*, 6. 7. Quæ testantur,
quod non omnis potestas circa capitalia i-
pis ademta fuerit. Sed de his plura *Cap.
de Pœnis Capital.*

CAPUT VIII.

DE FESTO EXPIATIONIS.

Decimo die mensis *Tisri*, qui respondet
nostro *Septembri*, præceptum est ce-
lebrari *Festum Expiationum Levit. XVI*, 23.
27. 29. ita dictum (1), quod Pontifex eo
die confessionem faceret coram Deo suorum
peccatorum & Israelitarum, & peragendo
certos ritus & ceremonias expiatæret ea, eo-
rumque remissionem impetraret a Deo.

II. Ceremoniæ, quæ eo tempore usurpa-
bantur, concernunt vel *populum* & *sacerdo-
tem*, vel *Sacerdotem tantum*. Illæ, quæ
concernunt *populum* (2) & *Sacerdotem*,
confistebant in afflictione animarum ipso-
rum, quæ fiebat *jejunio*; unde ipsum Fe-
stum vocatur *Dies Jejunii*. JOSEPH de B. J.
p. 43. Quod illuminat textum *Act. XXVII*,
9. *Navigatio erat periculosa ob id, quod
jam præteriisset ἡ νύστια, jejunium, h. e. Fe-
stum Expiationis jam elapsum erat, immi-
nente bruma.*

III. Ceremoniæ, quæ concernebant *Sa-
cerdotem* tantum (3), duæ erant. Tunc
intrabat Pontifex *Sanctum Sandorum*, qui
introitus proprius fuit huic festo. 1. Is,
sacrificaturus pro se & pro sua familia *ju-
vencum subrumum peccati* & *arietem in
holocaustum*, induebatur vestes Sacerdota-
les; lotusque accipiebat a cœtu Israelis *duos
hircos caprarum in peccatum* & *arietem
unum in holocaustum*.

IV. Duos illos hircos stitit (4) coram
facie *Jehovæ*, ad portam tentorii conyen-
tus, sortem jaciens, uter sacrificari, uter
vero dimitti debeat vivus. Hic posterior
vocatur *hircus emissarius* (5) ΝΥΣ Gnaza-
zel, ex Υ capra & ΙΝΣ abiit. R. D. KIM-
CHI in radic. quia altero jugulato ipse in-
desertum emittebatur.

V. Græci Interpretes vocant hunc hir-
cum Ἀποπομπαῖον, malorum depulsorem;
quo

quo nomine Gentiles suos Deos Tutelares insignierunt. Opinanturque, quod *hircus emissarius*, peccata populi in desertum efferens, simul efferat mala poenæ, quæ consequuntur mala culpæ. Et ad confirmandum hac in parte populum, jussit Deus Pontificem confiteri peccata nomine totius populi, & omnia peccata totius coetus rejicere in caput *hirci emissarii*.

VI. Forma confessionis juxta Magistros Hebræorum ita habuit: *O Domine, populus tuus, domus Israel, peccavit, rebellis fuit, & deliquit coram facie tua: Nunc te rogo, o Domine, condona peccata, rebelliones, & delicta, quibus populus & domus Israel peccavit, rebellis fuit, & perverse egit coram facie tua, sicut scriptum est in Lege servi tui Mosis: Eo die expiaturus vos est, ut vos mundet, & vos mundabimini ab omnibus vestris peccatis coram Jehova. Lev. XVI, 30. Vid. P. FAG. Lev. XVI.*

VII. Hodierni autem Judæi, quum non possit destrœto Templo Hierosolymitano sacrificium rite offerri, si sunt viri, capiunt gallum gallinaceum (6) album; si sunt fœminæ, gallinam. Hunc gallum ter circumagunt circa caput Sacerdotis, dicentes: *Gallus gallinaceus hic commutatio erit pro me. BVXTORE. Synag. cap. XX.* Postea mactant gallum, confitentes se morte dignos esse, jactisque supra tecti culmen intestinis, sperant corvos & cornices ea surrepturos, & simul ipsorum peccata ablaturos in deserta. Ne autem videantur sine ratione insanire, promunt rationem hanc ex archivo rationis, cur hoc tempore gallum eligant. Vox *בָּקָר* in Sacra lingua nota virum, in Talmude gallum. Jam, di-

cunt illi, Dei justitia requirit, ut quemadmodum *בָּקָר* peccavit, ita *בָּקָר* satisfacere debat.

VIII. Verisimile est, Græcos ex hoc *Festo Expiationum* sumsisse *expiationem annuam* civitatum suarum, quæ hoc modo fiebat: Homines quidam, damnati producebantur redimihi fertis secundum morem sacrificiorum. Hos ex præcipiti loco deturbant in mare, Neptuno consecrantes, hisque verbis utuntur: Περίψημα ἡρῶν γενέσ. *Sis pro nobis peripsema* (7). SVIDAS in voce περίψημα.

IX. Eamdem expiationis speciem adhibebant Gentes tempore pestilentia, vel malii infipientis; cuius repellendi gratia suis Diis sacrificabant quosdam, quos vocabant καθάριματα, καθάριματα ἐλέγοντα, ὅτι ἐπὶ καθάρσει λιμῷ τινος, ή τινὸς ἑτέρας νόσῳ θυμέναι Θεοῖς, Katharmata dicebantur, quia in expiationem famis alicujus, aut alicujus alius morbi sacrificabantur Diis. Vetus Scholiast. in ARISTOPH. Plut. p. 48. Hæc duo vocabula adhibet Apostolus i Cor. IV, 13. & vertuntur *sordes* & *excrementa*: *Fa-
cti sumus περικαθάριματα τῷ κέντρῳ, excre-
menta, purgamenta mundi, καὶ πάντων πε-
ριψήματα & omnium sortes, ramenta.* Verba significant proprie *sordes* sive *cœnum*, quæ purgantur verrunturque ex pedibus hominum aut ex areis. Sed juxta opinionem BVDAEI *Annotat. reliq. in Pandect. de poenis* p. 334. Apostolus respexit istam expiationem, qua utebantur Gentiles (8). q. d. Ita despecti sumus, & sic exosi populo, sic onerati contumeliis & maledictionibus multitudinis, quemadmodum τὰ κα-

ἀρπατα, homines illi, qui publicæ expiationis gratia sacrificantur.

X. Jam quia Pontifex in hoc Festo præ-

primis gessit figuram & typum Christi, e re erit annotasse convenientias inter typum & antitypum (9), umbram & veritatem.

AARON.

1. *Pontifex intravit Sanctum Sanctorum Lev. XVI, 3.*
2. *Semel quotannis intravit Exod. XXX, 10.*
3. *Hic di ἀρπατος τράγων οὐδὲ μόσχων per sanguinem hircorum & vitulorum Heb. IX, 12.*
4. *Hic μόνος solus Heb. IX, 7.*
5. *Hic vestitus erat Sacerdotalibus vestibus Levit. XVI, 4.*
6. *Hic accepit duos hircos Lev. XVI.*
7. *Hircus portavit populi iniquitates.*

CHRISTVS.

1. *Christus noster Pontifex intravit eis ἅγια in Sanctuarium, scil. in cœlum. Hebr. IX, 12. 24.*
2. *Is semel intravit, ibidem.*
3. *Is per sanguinem proprium. ibidem.*
4. *Is calcavit torcular לְבָבֶנְה solus ipse. Je-sai. LXIII, 3.*
5. *Is prædefinitus & ob-signatus ad hoc munus a Patre απ' ἀρχῆς ab æterno.*
6. *Is duas assunxit naturas. Ἀπεδεια impassibilitas Deitatis figurabatur hirco emissario. παθήματα passiones autem Humanitatis, hirco, qui mactabatur. THEODORET. quest. 12. in Levit.*
7. *Christus pro nobis factus est peccatum 2 Cor. V, 21.*

CAPVT IX.

DE ANNO SABBATHICO, SEV QUIETE SEPTENNALI.

Quemadmodum quovis *septiduo Sabbathum* fuit, ita quovis *septennio Annus Sabbathicus* (1). Lev. XXV, 24. Et quemadmodum *Sabbatum* signum erat, quod Domini essent, proptereaque cessarent ab operibus suis, ut agerent opus Domini: ita *annus Sabbathicus* signum erat (2), quod & ipsi, & ipsorum terra Domini essent.

II. Observatio hujus festi consistebat præcipue in duobus. I. In ἀγεωργίᾳ, agriculturae cessatione (3), unde vocatur שַׁבָּת Sabbathum terra Lev. XXV, 6. II. In remissione debitorum (4) facta a creditoribus, unde vocatur רִיחוֹן Remissio Jehovah Deut. XV, 1. 2.

III. Quum hoc anno ipsis agricultura interdicta fuerit, quæri hic possit, qua re vesci potuerint eo durante (5)? Resp. Amandabo benedictionem meam vobis in anno illo sexto, & proferet proventum in tres annos. Lev. XXV, 21.

IV. Quoniam quovis anno septimo debita remitti debeant Dei iussu, quæri quoque potest, annon res eorum, qui dabant mutua, hac ratione accisæ fuerint? aut annon ipsorum corda obdurarentur, ne mutuum erogarent (6)? Resp. Hoc pacto ipsorum res non attenuabantur, nam certa est Maxima & Regula: *Non amittitur, quo Deus colitur.* Quare Hebræi ipsi hoc interpretantur esse potius mandatum probationis, quale Deus dedit Abrahamo, non ut obtruncaretur Isaacus, sed ut Abrahami amor & fides tentaretur, quam mandatum obedientiæ; hoc respectu ait ABEN ESRA, interpretans hæc verba; *Penitus non erit egens in te.* Deut. XV, 4. Hoc est, ait, quasi Dominus dixisset: Scitote illud, quod vobis præcepi de non urgendo & admonendo fratre, non frustra esse. Si totus Israel, vel plurima illius pars obsecundabit voci Je-hovæ; tum non erit mendicus inter vos, cui necesse sit dari mutuum, immo vos omnes poteritis mutuare gentibus multis. ABEN ESRA Deut. XV, 4.

V. Rationes instituti hujus Festi (7) censentur esse. I. Ut doceretur populus per fidem pendere a prævidentia Dei. Nam licet ipse dominus agri potuerit colligere ex proventu spontaneo ad sustentandum se &

familiam suam Lev. XXV, 6. non tamen ei permisum erat conserere agrum, ditionem messim faciendi causa; nec eidem licuit agrum suum metere, nec in horrea cogere ad fruendum propriis redditibus, sed omnia omnibus promiscua & communia erant, & quivis manum suam in agrum quemcumque immittere poterat. II. Ut meminissent felicis illius conditionis, qua gavisus fuerat Adamus in statu innocentiae suæ, cum terra sponte, sine yægryz, fructus ederet. III. Ut figura & signum esset æterni Sabbathi, quod exspectamus in cœlis.

VI. Hic quidam putant fundatam esse sententiam R. ELIAE (8), scil. mundum statutum sex mille annos, & anno millesimo septimo futurum magnum annum Sabbathicum. HOSPIN. de Orig. hujus Festi. Sex mille anni respondent sex profestis diebus, millesimus septimus Sabbatho, juxta illud 2 Pet. III, 8. χίλια ἔτη παρὰ Κυρίῳ ὡς ἡμέραι μία. Verba ELIAE istius hæc sunt: *Sex mille annis stabit mundus; & rursus corruet, בְּ אַלְפִי חֹזֶן בְּ אַלְפִי תָּוּרָה בְּ אַלְפִי יָמָן הַמִּשְׁיחַ Duo millia inanitatis, duo millia Legis, duo millia dierum Messiae erunt. Talmud. in Sanhed. Cap. Helec.*

VII. Licet suminam hujus prophetæ recitiamus, ut nimis curiosam, nihilominus tamen, cum Judæus loquatur, hoc inservire potest & evinci contra ipsum, 1. Messiam jam venisse. 2. ipsius adventu Legem Mosis silere.

CAPVT X.

DE ANNO IVBILAEO.

Hoc est ultimum festum, quod Deus Iudeis præcipit. Celebratum fuit quo vis anno quinquagesimo, institutumque *Levit.* XXV, 8. Numerabis tibi septimanas annorum, septem annos septem vicibus, &c.

II. Vox *Jubilæi* descendit ab Hebraica יובל, notante arietem, ut & cornu arietinum: *Septem Sacerdotes gestabunt septem buccinas arietinas coram arca.* *Jos.* VI, 4. ubi vox יובלים occurrit, & a Paraphraste Chaldaico vertitur *cornua arietina.* MARBACHIVS in *Levit.* XXV. putat, quod hic annus *Jobel* vocetur a יובל *Jubal*, primo inventore instrumentorum musicalium, de quo legimus *Gen.* IV, 21. *Jubal* fuit pater omnium tractantium citharam & organon.

III. Alii Auctores aliam hujus etymi rationem dant. Sed verisimillimum est, quod hic annus vocatus sit *Annus Jobel* a יובלים *cornibus arietinis*, quorum clangor tum temporis totam regionem personabat. *Lev.* XXV, 9.

IV. Quinque præcipua hujus Festi adjuncta sunt. 1. Generalis manumissio servorum. 2. Revolutio agrorum domorumque ad primos possessores, qui ea antea ven-

diderant. 3. Hoc modo custodita est distinctio tribuum, redeuntibus nempe agris ad primos dominos, in suis tribubus; servisque ad suas familias. 4. Sunt, qui autem tantum, quod, quemadmodum Græci sua tempora computabant Olympiadibus, Romani *Lustris*, Christiani *Indictionibus*, ita Judæi annis *Jubilæis* sua tempora numerant. HOSPIUS de Orig. Fest. c. 9. 5. Figurabat mystice spiritualem *Jubilæum*, quo gaudent Christiani sub Christo, cuius sanguinis beneficio non solum redditus nobis est redditus in regnum celorum, quod antea peccatis nostris amiseramus; (quemadmodum Israelitæ redierunt ad possessiones suas, quas antea vendiderant) verum etiam clangor Euangelii, qui adumbratur clangore tubarum, perrupit orbem terrarum. Et sic *Jehova clanxit buccina*, ut loquitur ZACHARIAS Cap. IX, 14.

V. Hæc autem manumissio servorum, & remissio possessionum, facta non est ante decimum diem mensis *Tisri*, quo tempore illa quasi publicata est *tubis* seu *cornibus arietinis*. Novem prioribus diebus hujus mensis feriabantur servi, genioque indulgebant, ferta plectentes, in signum propinquæ libertatis.

CAP V T XI.

DE FESTO PVRIM ET FESTO ENCAENIORVM.

Purim est vocabulum Persicum (1), nō tans *soratem*, unde hoc Festum nomen habet, vocaturque *Purim*, h. e. *sortes*, κλητήρια.

II. Cœpit hoc Festum die decimo quarto mensis *Adar*, duravitque ad finem decimi quinti. *Esth. IX*, 21. Institutum fuit a *Mardochai*, in memoriam liberationis Judæorum e manibus *Hamani*, coram quo singulis diebus, singulis mensibus, *sors* jacta est, ad extirpationem illorum. Hoc bi duo legunt historiam de *Esthore* in Synagoga, & quoties nuncupatur *Hamani* nomen, pugnis & malleis stœviunt in tabulas & subsellia, ac si infelicitis *Hamani* tempora tun derent. *HOSPIN.* de *Fest.* fol. 33. ex ANTONIO MARGARITA in lib. de *cerem. Judæor.*

III. *Festum Initiationis* (2) vocatur in N. T. ἐγκαίνια, quod est ἐορτὴ καθ' ἡν ἐκαί νεγκάθη τι, festum, in quo aliquid renovatum, SVIDAS. Quia illæ res solummodo initia tate reputabantur, quæ fuerunt separatae a communi usu, & usui sacro dedicatae.

IV. Legimus de multis rebus initiatis in V. T. *Tabernaculum*, *Templum*, *Sacer do tes*, *Altaria*, *Vasa*, & *Vestimenta* initia ta

erant; sed non erat solennitas annua, quæ ipsorum initiationis memoriae fuerit consti tuta; propterea ἐγκαίνια initatio, de qua hic sermo, quum sit solennitas annua, est Festum initiationis altaris (3), institutum a *Juda Macchabæo*, ut singulis annis per octo dies a vigesimo quinto die mensis Kislev, qui respondet nostro *Decembri*, ce lebraretur. *I Macc. IV*, 59.

V. De hoc *Festo dedicationis* loquitur *Johannes* (4), qui & præsentiam nostri Salvatoris refert, & tempus designat, quod fuerit *Decembri* mensis. Ἐγένετο τὰ ἐγκαί νια, facta sunt Encænia Hierosolymæ, Σ byems erat. *Joh. X*, 22.

VI. Ratio hujus Festi fuit reminiscens ia ingentis gratiæ, quam Deus dedit suo populo, redimens ipsos ex tyrannide *Antiochi*, & idolatria, ad quam iste ipsos ade gerat, dum idolum *Jovis* in Templo posuerat, abolito vero Dei cultu.

VII. Hæc duo Festa sunt institutionis humanae, quibus adhuc alia possunt addi. Verum parum aut plane nihil additum est huic, quod refertur de iis in Sacra Scriptura.

MOSES ET AARON. LIBER IV.

IDOLOLATRIA.

CAPVT I.

DE INITIO IDOLOLATRIA E.

Infinitas Divinæ majestatis tantum superat & excedit comprehensionem creaturarum, ut, nisi consulatur Divini oraculum verbi, etiamsi perceptio Deitatis indita sit ipsius Athei cordi, is tamen loco justi de Deo conceptus creaturam pro creatore adoraturus sit. Et licet is Deorum suorum numerum multitudine stellarum coeli mensus fuerit & copiis reptilium humi, hæsitabit tamen, num adoret colatque verum Deum, immo nupne verus Deus penitus ἄγνωστος ignotus sit. Et hac ratione nautæ in navi Jonæ invocabant quisque Deum suum. *Jon. I, 5.* Et forsitan, quum se omnes verum Deum præterire &

non adorare timerent, excitant Jonam, ut suo reddat quoque vota Deo.

II. Hæc incertitudo circa Idolatriam jussit Gentes stipare preces suas hac generali formula *Dii Deæque omnes Eccl. (1) VIRG. Georg. I. v. 21.* Arabes, suorum notorum Deorum insufficientiam advertentes, consecrant sua altaria *Ignoto Deo.* *GYRALD. Synagm. 17.* Paulus Athenis invenit altare ejusdem Inscriptionis *Ad. XVII, 23. (2).* Hinc vicinæ quædam terræ sic jurabant: Νη τὸν ἐν Ἀθήναις ἄγνωστον, *Per Ignotum Athenis. LUCIANVS in Philopatride.*

III. Ab.

III. Ab hac dubitatione & incertitudine Atheniensium, *quis & quid Deus esset?* alia nata est incertitudo inter ipsos tantundem damnosa, quam prior, dividens individuam Deitatis unitatem inter, nescio quos, socios & coimpares, dum alia altaria habent, quæ docent multitudinem & pluralitatem Deorum hac Inscriptione: Θεῶν Ἀγνώστων, Altare Deorum Ignotorum. Immo plena & tota Inscriptio istius altaris, quod vidit Paulus, censetur hæc fuisse: Θεοῖς Ἄστροις, καὶ Εὐ-
πάπησι, καὶ Διβύσι, Θεῶν ἀγνώστων καὶ ξένων,
Diis Asie & Europe & Libyæ, Deo ignoto
& peregrino. THEOPHYL. in Act. XVII,
23. item HIERON. Tit. I, 12. (3). Quæ observatio ostendit, ipsorum praxin convenisse cum aliorum Gentilium formula precatoria: *Dii Deæque omnes.*

IV. Hanc diffidentiam credo esse præcipuam rationem, cur coluerint Θεῶν ἀγνώστων Deum ignotum; non tamen negabo, altaria potuisse tales Inscriptiones gestare, ut tegetur nomen Deum Tutelarium (4), quorum custodiæ se dederant; quia Gentes pleræque putant, quod, si nomen Deorum istorum, quibus urbem consecraverunt, evulgetur, hostes eum Deum carminibus aut incantationibus evocare & urbe elicere possint. ALEX. AB ALEX. l. 6. c. 4. TIRAQVELL. in istum locum. Ut autem istiusmodi incantationis & evocationis vim eluderent Tyrii, Lacedæmones, & aliæ nationes suos Deos devinxerunt, catenisque detinuerunt, ne emigrare possent. MACROB. Saturn. l. 3. c. 9. (5).

V. Rursus fieri id potuit ex eo, quod Gentes imitarentur Judæos, qui circa tempus nativitatis nostri Salvatoris illicitum

censuerunt, ḥ̄ṭn Je-hova eloqui (6), cuius loco legerunt אֱלֹהִים Adonai. Occasio hujus occultationis nominis Je-hova, ut puto, fuit, ne Gentes hoc sacrosanctum nomen profanarent, quæ jam didicerant ab isto nomine sua idola denominare Jove, Iâw, Jaoth, Iâwia &c. MACROB. Saturn. l. 1. c. 18.

VI. Ex eo tempore hoc nomen tanta superstitione involutum est, ut Judæi, quo illud nomen occultent, Textum corruptant; Exod. III, 15. *Hoc est nomen meum לְעֵלֶם in s̄eculum,* legunt illi לְעֵלֶם ad abscondendum. P. GALAT. l. 2. c. 10. Quamvis non diffitear, quod hoc nomen quadammodo άνευΦωνητον sit, nempe, quemadmodum PLINIUS ait Proxem. l. 5. Hist. Nat. nomina populorum oppidorumque Africæ vel maxime sunt ineffabilia, h. e. ita constituta, ut aliæ linguae ea nequeant reddere & exprimere absque περιφράσει.

VII. Sicuti præmissa nomina, idolis data, nihil aliud erant, quam tot profanationes Divini nominis Je-hova; ita origo & fons tot insequentium generum Idolatriæ extitit ex abusu & detorsione Sacrae Scripturæ.

VIII. Acceperant Gentes per traditionem Solem & Lunam & Stellas (7) speciem quandam dominii atque regiminis habere in dies, noctes, temporæ; hinc factum, ut eadem in Deos verterint, Divinumque iis cultum dederint. Deinde invalescente corruptione, ipsorum Ἀποθέωσις Relatio inter Deos se demisit usque ad creaturas sublunares; partim tanquam symbola & expressa signa magnorum istorum & præ-

stantium luminarium. Ob hanc rationem adorant Chaldæi *ignem*. אָרוֹן & *Vr Chaldaeorum*, *Genes. XI.* (8) notat *ignem* & *lumen*, putaturque fuisse Deus Chaldaeorum, et si l. c. nomen *Vr* tribuatur insigni urbi, ejusdem cum *Idolo nominis*. Immo *Deus Nachoris* (9) נְחֹרֶזֶת אַלְפֵי non creditur aliud fuisse, quam אָרוֹן. Partim etiam, quod creature sublunares canonizabantur seu pro

diis habebantur; tanquam res, quaeis gratiarum actio deberetur, si quid beneficii hominibus contulissent. Qua ratione, *Mare*, *Venti*, *Aether*, *Terra*, *Fructusque Terræ* (10), Deorum nominibus cultibusque investita sunt. Tandem *Homines bene meritati* (11), immo *Crocodili*, *Serpentes*, *Glires*, *Feles*, *Canes* (12), *Cepæ*, & *Allium* (13) divino honore non carebant.

C A P V T . II.

DE MOLOCHO, ADRAM MELECHO, ANAM MELECHO;

BAALE, TABERNACVLO MOLECHI, CHIVN,

ET REMPHAN.

De idolo Moloch legimus in diversis Scripturæ locis. 1 *Reg. XI.* 5. 7. 2 *Reg. XXIII.* 10. *Levit. XVIII.* 21. Subinde vocatur *Moloch*, subinde *Molech*, subinde *Milcom*. Non tantum putatur fuisse Deus Ammonitarum, sed & Moabitarum. *LORIN.* in *Aet. VII.* ex *OECVMEN.* Nomen suum dicit a בָּאֵל regnavit (1). LXX. Interpretibus *Molech* vertitur Αεχων, Βασιλεὺς, *Princeps*, *Rex*. Ejusmodi *Regia idola* erant *Adram-Melech*, & *Anam-Melech*, *Dii Sepharvaim* (2), in quorum honorem populus suos filios per *ignem* traducebat.

II. Putem ego, *Molecum* & *Baalem* esse unum idemque idolum (3), quum utriusque nomen *dignitatem* & *imperium* indigit, voce לְבָבֶן *Dominum*, voce לְבָבֶן *Re-gem* denotante. Eodem quoque sacrificiorum ritu culti sunt *Molech* & *Baal*. Aedi-

ficarunt celsa *Baalis*, ad comburendum filios suos igne, holocausta *Baal*. *Jer. XIX.* 5. Exstruxerunt celsa *Baalis*, que sunt in valle Ben-Hinnon, ad traducendum filios suos & filias suas *Molecho*. *Jer. XXXII.* 35. In quo Textu locus sacrificeationis utriusque idoli docetur idem esse, & *Molech* ponitur in fine versus, ad exprimendum & expoundendum *Baalem* in principio.

III. Sunt, qui putant ista idola fuisse diversa, quia planeta *Jupiter* colebatur nomine *Baalis*, & planeta *Saturnus* verisimiliter nomine *Molechi*. AVGUST. super *Judic. q. 16.* Vide sis EVSEB. de *Preparat.* l. i. c. 7. Quando consulimus historias attente, invenimus tantam Planetarum confusionem (4), ut *Sol*, quemadmodum saepe *Baal*, saepe *Molech* appellatur, sic etiam subinde vocetur *Jupiter*, subinde *Saturnus*. PLATON apud

apud MACROB. Saturn. l. i. c. 23. ubi mendo-
se eitur e Timaeo PLATONIS, quod est in
Phaedro. SERVIUS in Aeneid. l. qui ait: As-
syrios Saturnum (quem & Solem dicunt)
Junonemque coluisse constat.

IV. Quod attinet Baalem, res in aprico
est. Hinc Phoenices Jovem nominant Beel
Samen (4 b); quod nomen derivatur ab
Hebreis, & notat id, quod Jupiter Olympi-
cus, Dominum cœli scilicet; nam בָּלְעָם si-
gnificat Dominum, & שָׁמֶן cœlum. Et
quid aliud Dominus cœli in Theologia Gen-
tili est quam Sol? qui æque vocari potest
Rex cœli; ac Luna, Regina. Accedit,
quod SANCHONIATHO, referente hoc de
ipso EVSEBIO l.c. pro uno eodemque sumit
Solem, Jovem, & Beel-Samen.

V. Quod attinet Saturnum, apparens est,
ipsius nomine cultum esse Solem. Depre-
hendo tamen, quosdam Interpretum Mole-
chum exponere per Mercurium; nam כָּלָד
dici volunt quasi כָּלָאֵךְ Angelum, nuntium.
Proinde interpretantur Molech Mercurium,
Deorum nuntium. Alios video, qui per
Martem exponant. R. LEVI, Levit. XVIII,
21. Sed hi & numero & ratione inferiores
sunt. Veritati ergo propius putatur, quod
fuerit *Saturnus*, quia, quemadmodum Mo-
lecho, ita *Saturno* Gentiles suos sacrificab-
ant filios filiasque. MACROB. *Saturn. l. i.*
c. 7. Deinde statua Molechi (5) parum
differebat a statua *Saturni*. Erat illa ænea,
stupenda magnitudinis, cuius manus humum
devergentes, & excavatae erant, quas fa-
cile claudere iisque plaudere poterat, sic ut
juventus, quæ cogebatur ad illud terricula-
mentum, tanquam tenaci ignis claustro pre-
benderetur. EVSEB. de Præp. lib. 4. c. 7.

Ferne eamdem delineationem Molechi ha-
bes apud Jalkut Jerem. VII. fol. 97. col. I.
ubi ita legere est: *Etiam si fuerint omnes*
aliae idololatriæ aedes Hierosolymæ, Mole-
chi tamen aedes fuit extra Hierosolymam in
loco separato. *Quomodo Molech erat fa-*
etus? Erat statua ænea, habens septem sa-
cella, ante quæ posita fuit, & faciem vitu-
li, & manus expansas, instar viri palmas
aperientis, ad aliquid ab alio accipiendum;
ignem in eam fulziebant, excavata enim
erat. In ista facella pro ratione sacrificio-
rum ingrediebantur. *Quomodo?* Avem of-
ferens, primum subibat facellum; ovem of-
ferens, secundum; arietem, tertium; vi-
zulum, quartum; juvencum, quintum; bo-
vem, sextum; denique filium suum oblatu-
rus, septimum. Hoc ergo modo conve-
niunt Molech & *Saturnus*. 1. in ritu sa-
crificandi. 2. forma statuarum. Illa au-
tem septem facella exstructa Molecho (6)
conferre licet septem portis, quibus Persæ
Solem coluere. ORIG. contr. CELSVI l. 6.
fol. 74. col. 4. item GYRALD. in Deor. Syn-
tag. 7. p. 223. Et veluti septem portæ, ita
septem facella, mystice significare possunt
septem Planetas, quorum Sol erat קָלָה, h.e.
Rex.

VI. Cum offerrent filios suos idolo isti,
pulsabantur tympana, ne ejulatus puer-
rum parentum aures afficeret. Vnde locus
ille vocabatur תִּבְחַת (7), פְּנֵי, quod notat
tympanum, & ob lamentationem liberorum,
גְּהַنָּה, Геенна, Gehenna, a נֶה, quod notat
vallem, & נֶהה, quod notat lamentari (8).

VII. Hic quæri posset, an hic loquendi
modus, ignis gehennæ, Matth. V, 22. (9)
ortum ducat ab isto igne, quem trantive-
runt

runt filii Molocho consecrati? Resp. quod hoc loquendi modo neutquam respectus sit iste ignis, licet per miserandum filiorum ululatum & planctum horrenda inferni tormenta aliquo modo exprimi possint; attamen durabilitas & æternitas infernalium cruciatuum videtur mihi depicta per alium ignem, qui continuo alebatur ad comburendā cadavera & fôrdes, ex Hierosolymis egestas. Nam *Gehenna* habebatur locus contemptissimus extra urbem, ubi comburebant per *רַיְמָה וְאֶשְׁתָּוֹן* ignem continuum ossa, cadavera, fôrdes, & intestina. R. D. KIMCHI, *Ps. XXVII*, 13.

VIII. Kabbalistæ agentes de *Gehenna* hoc metaphorico sensu, scil. ut ea usurpetur pro cruciatibus inferni, distinguunt eam in *Gehennam superiorem* & *inferiorem* (10): per illam intelligunt tormenta corporalia, quibus uruntur corpora peccatorum in hoc sæculo; per hanc, poenas animarum in sæculo futuro. CAPNIO de *Kabbala* p. 644.

IX. Dicunt præterea, *septem Gehennæ mansiones* (11) esse, seu gradus. 1. *Infernum*. 2. *Perditionem*. 3. *Profundum*. 4. *Taciturnitatem*. 5. *Vmbram mortis*. 6. *Terram inferiorem*. 7. *Terram fitientem*. P. GALAT. l. 12. c. 6. Qui prodigus temporis est, l. c. septem illas *mansiones* intueri, pluraque legere potest.

X. Multum disquirunt Interpretes, utrum pueri in hac oblatione *combusti sint igne*, an vero tantummodo *Molecho consecrati* & *initiati* (12), transeuntes per medium ab utroque latere dispositum ignem in signum consecrationis suæ? Verisimile est utrumque usitatum fuisse: 1. quia Saera Scri-

ptura de utroque loquitur: 2. Hebræi docent quoque modum utriusque.

XI. Quod combusti sint, docet expresse *Jalkut*, cui annuunt alii. ABEN ESRA Levit. XVIII, 21. ait: *Molech est nomen idoli, & Sapientes benedictæ memorie dicunt, Molechum esse nomen universale, & notare quemcumque sibi præposuerint, ut inter ipsos regnet, in hoc omnes conveniunt, quod sit βδελυγμα abominatio peccatorum Ammonis, & hic modus loquendi, scil. Traducere tantundem valet ac Comburere.* Alii. R. SALOMON Levit. XVIII, 21. ait: *Nomen hujus idoli erat Molech, & hic erat ipsius cultus, nempe ut pater filium suum Sacerdotibus traderet, qui duas ingentes flamas suscitabant, filios inter istos ignes traducentes.*

XII. Hoc non obstante, non putandum est, nulla alia sacrificia fuisse pro *Molecho* præter consecrationem filiorum, nam cui usui fuissent cetera sex facella? Existimo, hanc filiorum sacrificeationem ipsis non fuisse injunctam necessitate alicujus superstitionis legis seu constitutionis, sed eam habitam fuisse pro opere meritorio, factamque ἐπειδὴν τείχις mera. Hoc anno, quia alias clara differentia erat inter *Baalem* & *Molechum*. Nam Baalitæ imaginario suo Deo offerebant bovem, in disputatione illa inter ipsos & Eliam. 1 Reg. XVIII, 26. Boves, vituli, & agni erant ipsorum ordinaria sacrificia, filiorum sacrificatio fuit extraordinaria. Nihilominus tamen ipsorum ordinaria sacrificia cruenta erant quadantenus sanguine humano, Sacerdotibus propriam carnem confodientibus.

XIII. Vnde autem hic laniandi mos ortus sit, non invenio, nisi quod legamus, ejusmodi quid usitatum fuisse Sacerdotibus Gentilibus in sacrificiis pro Bellona. TERTULLIANVS *Apol.* c. 9. hoc tangit, LACTANTIVS autem lib. i. de Fals. Rel. c. 21. agens de Bellona ejusque sacrificiulis, elarius loquitur, dicens: *Ipsi Sacerdotes non alieno, sed suo cruento sacrificant.* Sectis namque bumeris, & utraque manu districtos gladios exercentes, currunt, & efferuntur, & insaniunt. Quis hos Bellonitas non censeat esse veros Baalitas, de quibus i Reg. XVIII, 26. 28: *Insilierunt versus altare, quod fecerant. Et incidebant sese cultris & spiculis suo more, usquedum se perfunderent sanguine.*

XIV. Quod opinio Deo placendi per sacrificium filiorum suorum (13) nata sit ex historia Abrahæ sacrificantis Isaacum, verisimile videtur, & docetur a R. SALOM. IARCH. *Jerem.* XVI, 31. qui Deum ibidem introducit de Molecho ita loquentem: *Non præcepi, ut filios suos holocaustum offerant, nec id dixi unquam Prophetarum cuiquam. Cumque Abraham loquerer de sacrificando filio, non ascendit in cor meum, ipsum debere sacrificare eum, sed ut manifestaretur ipsius justitia.*

XV. Sic PORPHYRIVS agens de Saturno, qui videtur verus fuisse Molech, ait, quod Phœnices illum vocent Israel, quodque ille apud Anobreth habuerit unicum filium, lingua Phœnicea Jeud dictum, (extra dubium ab Hebraico vocabulo יְהוָה, quod significat unigenitum, & Isaaco applicatur Gen. XXII, 2.) quem sacrificariint super altari ad hanc rem structa. EVSEB. *Præp.*

Evang. l. i. x. 7. p. 17. Quis hic non palpet historiam de Abraham & Sara? sub nominibus Israel, & Anobreth? & sacrificeationem Isaaci sub nomine Jeud? & originem filium jugulandi fuisse κακοζηλίαν facti Abrahæ?

XVI. Sed quid? an Sol non alio modo idololatrico colebatur? Immo, invenimus aliū, quo cultus est, modum, nisi fallar, Amosi V, 26. (14) *Portastis tabernaculum Melechi vestri, & Ciun imaginum vestrum, stellam Dei vestri, quem fecistis vobis.* Hanc versionem præfero aliis. 1. quia vox Hebraica סִפְחוֹת significat tabernaculum, גַּנְשָׁתָם אֲתָּה סִפְחוֹת פֶּלְפָכָם a LXX. tabernaculum Molechi. 3. Ita rursus refertur a Stephano Act. VII, 43. Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τῷ Μολόχ, καὶ τὸ ἄσρον τῷ Θεῷ ὑμῶν Ρεμφαν, τὰς τύπας, τις ἐποίσατε ἑαυτοῖς προσκυνεῖν. Immo bajulaſtis tabernaculum Molochi, & ſidus Dei vestri Remphanis, loculamenta, que fecistis vobis, ut adoraretis.

XVII. Tria hic inquirenda, ut intelligatur locus iste παραλληλος. 1. quid sit bajulatio illius tabernaculi? 2. quid idoli indigitetur nominibus Chiun & Remphan? 3. quid per stellam hujus Dei denotetur?

XVIII. *Bajulatio* tabernaculi illius notat cultum (15), quem detulere idolo isti, portando illud huc & illuc in tabernaculis & aulæis, solenni processionis ritu. Hæc solennitas Romanis vocatur Pompa, & tentorium, sive theca, quæ portabatur idolum, Thenfa, juxta id: *Thenfa Deorum vehiculum.*

XIX. Hæc idololatriæ species videtur ortum traxisse inter Gentes a κανοζηλίᾳ Tabernaculi Mosaici (16), quod nihil aliud fuit quam portable Templum, nam ὁ δὲ ναὸς μεταφέρομενος διέφεγε, nihil a Templo tralatatio distulit. IOSEPH. Antiq. & de loco in locum, ubi necesse fuerit, transferri potuit. Siquidem negari non potest, multas superstitiones Gentilium haustas fuisse a vero Dei cultu, quem ipse Deus suo populo præscripserat. Quemadmodum Deus habuit suum Tabernaculum, Sacerdotes, Altaria, Victimæ, ita & Diabolus. Quemadmodum Deus habuit æternum super altari ignem, Levit. VI, 13. ita & Diabolus suum, quem perpetuo fovebant Virgines Vestales. Quemadmodum Deus suum habuit ιλαστήριον, propitiatorium: sic Diabolus suos habuit sacros tripodas, quibus oracula sua se colentibus retulit.

XX. Hæc solennis processio apud Romanos facta est in honorem Solis.

*Solis honore novi grati spectacula circi
Antiqui dixerat patres.*

CORIPP. AFRIC. l. 1. num. 17. vid. DEMPST. Apud Israelitas ea ducta est processio in honorem Molochi, quem jam diximus esse Solem.

XXI. Ut pompam & dignitatem adderent huic solennitati, Romani & Israelites speciosæ magnitudinis equos & currus (17) huc illuc ducebant. Apud Romanos equi dedicati erant Soli, & circus ipsorum, seu spaciun, in quo decurrebant, subinde vocatur τὸ οπτικὸν & οποδέμιον. ALEX. AB ALEX. l. 3. cap. 12. Quod autem plerum-

que currus in hoc pomposo spectaculo adhicerentur, constat. *Hic illius arma, Hic currus fuit.* VIRGIL. Aeneid. I. Quod attinet Israelitas, an non idem fecere? 2 Reg. XXIII, 11. (18). Et Josia removit equos, quos dickerant Reges Iudeæ Soli, & currus Solis combusti igne.

XXII. Hæc idololatria adorandi Solem videtur ducta a Persis, qui equos Soli quoque consecrabant. Et Rex Persarum, pompam suam magnificam ostentatus, rarae magnitudinis equum huc duci jussit, qui vocabatur equus Solis. COEL. RHODIGIN. Antiq. l. 8.

XXIII. Secunda quæstio est, quale Iolum intelligatur per Chiun & Remphan? Ne obruam lectorem varietate interpretationum, multo minus superba temeritate eorum, qui Textum emendare sustinent, per Chiun intelligendus est (19) Hercules, qui lingua Aegyptiaca vocatur Chon; per Remphan intelligimus eumdem, nam רַמְפָּן in lingua Sancta significat Gigantes. Per Herculem intelligere possumus Planetam Solis.

XXIV. Sunt Etymologici, qui nomen Hercules derivant a vocibus Ἡρα & ἡλέος, quæ significant aeris gloriam: quae autem alia est aeris gloria, nisi Solis illuminatio? MACROB. Saturn. l. 2. c. 2. Alii proinde etiam deducunt ab Hebraico חַנְרִים illuminavit omnia, cum quo convenit expeditio Graeca; denotaturque universalis lux, quam Sol, velut fons aquam, fundit. Adde, quod PORPHYRIVS Herculis facta, quæ toties decantantur poetis, non aliter exponat, quam ea esse signa duodecim Zodiaci, quem

quem *Sol* quotannis emetitur. EVSEB. de *Præpar. l. 3. cap. 4. p. 71.*

XXV. Sed quispiam quærere posset, an quoque nomen *Herculis* Judæis notum fuerit unquam? Verisimile est, quod fuerit, quia *Hercules* fuit *Tyriorum* Deus, a quibus multum idololatriæ venenum suxerunt Judæi, quuin illis essent vicini. Immo apparet, tempore Maccabœorum hoc nomen vulgo innotuisse; nam *Jason* Pontifex misit ter centum drachmas argenti ad sacrificium *Herculis*. 2 *Macc. IV. 19.*

XXVI. Tertio quæritur, quid fuerit *stella illius Remphan?* Verisimile putatur fuisse stellam exaratam in *sincipite Molechi*, OECVM. ACTOR. VII. 43. nam frequens fuit Gentilibus sua idola pingere vel sculpere cum ejusmodi symbolicis additamentis. Simulacro *Julii Cæsaris* in vertice addita est stella. SVETON. in *Jul. Cæs.* sub fin. PLIN. HIST. NAT. l. 2. c. 25. HORAT. l. 1. od. 12.

XXVII. *Sol* quoque adorabatur a domo Juda sub nomine *Tammuz* (20), nam *Tammuz*, teste HIERONYMO Comm. 3. in *Ezech.* erat *Adonis*; & *Adonis* vulgariter exponitur esse *Sol*, ab Hebraico אֲדֹן Adon, Dominus, qui cum τῶ Baal, & כָּלָה Mo-lech, Princeps & Dominus planetarum est. PIER. Hierogl. l. 9. per. 68. Mensis noster Junius vocatur Hebræis *Taminuz*, & ingressus Solis in signum Cancer in Judaica Astronomia dicitur תְּמֻנוֹת הַמִּזְרָחָה circumvolu-tio Thammuz.

XXVIII. Quod attinet *Adonidem*, qui ab antiquis auctoribus subinde vocatur *Osiris*, duo notatu digna sunt: ἈΦΑΝΙΣΜΟΣ, in-

teritus *Adonidis*, & ἘΥΦΕΤΟΣ, reditus illius. Quemadmodum ingens planctus exceptit ipsius ἀΦΑΝΙΣΜΟΥ, præprimis inter mulierculas, ita ipsis ἘΥΦΕΤΟΣ cum magna lætitia fuit. PLVT. in *Alcib.*

Nunquamque satis quesitus Osiris.

Semper enim perdunt, semper & inve-niunt. LVCAN,

Per interitum *Adonidis* intelligendus est recessus Solis, per reditum, accessus. Jam autem bis quotannis videtur recedere. 1. quando est in Tropico Cancri, in remotissimo versus Boream gradu. 2. quando est in Tropico Capricorni, in remotissimo versus Austrum gradu, quod respondeat binis recessionibus Solis, quæ vocari possunt ἀΦΑΝΙΣΜΟΙ Solis; & binis revolutionibus immediate sequentibus, quæ quoque vocari possunt ἐγέρσεις Solis. Hinc observare licet, quod etsi Aegyptii sua *Adonia* feriarentur mense *Novembri*, Sole in remotissimo Austri gradu constituto, domus tamen Judæ suum festum celebrarit mense *Junio*, Sole remotissimo ad Boream, quia utriusque festi eadem ratio fuit, in substantia convenientis. De hoc censemur locutus esse Propheta EZECH. VIII. 14. Ecce ibi sedebant mulieres plangentes Thammuz.

XXIX. Solennitates istæ præprimis observabantur a Bybliensis & Alexandrinis. Ritus ita habuit: Bybliensis celebrantibus mortem seu ἀΦΑΝΙΣΜΟΝ *Adonidis*, Alexandrini mittebant epistolam cistula custoditam viminea, qua docebant, *Adonidem* reper-tum esse, quem mortuum lugerent. PRO-COP. in *Jesa. XVIII.* item CYRILL. l. 2. Tom. 2. in *Jesa. I.* Hæc cistula, peractis M 2 con-

consuetis ceremoniis, maris undis permissa, *ἀντομάτως* & secundo fluxu delata est *Bj-blum*; qua recepta, planctus mulierum in lætitiam exiit.

XXX. Aliis placet, quod hic planetus noctu fuerit impensus simulacro alicui, finitoque eo, cereaque allata, (quæ ceremonia mystice significare potest *ἐνεργείαν* & *appa-
ritionem* Solis) Sacerdos locutus sit pressa voce secum: Οἱρρήτε τῷ Θεῷ, ἐσὶ γὰρ ἡμῖν ἐν πόλει τετραπλία. *Confidite Deo, nam ex dolore nobis obvenit salus.* IVLIVS MATER-
NVS FIRMICVS Lib. de errore profan. relig.

XXXI. Sunt alii ex Judæis, qui asserunt suum *Thammuz* fuisse simulacrum, cuius oculos implessent plumbo, quod cum sub-

dito igne colliquatum esset, idolo lacrimas expressisse. *הִי עֹשָׂם צְלָם וַיהוָה מֶלֶאָם עִזָּנוֹת* *עֲזָרָת וַיהוָה עֹשָׂם אֲשֶׁר מִתְחַת Fecerunt simula-
lacrum, & impleverunt oculos ejus plumbo,*
& fecerunt ignem desubter. R. DAVID
KIMCHI in Radic.

XXXII. Quidam putant Jesaiam respe-
xisse inclusam istam vimineæ capsulæ epistola-
lam *Jesa. XVIII, 2.* cum loquitur de Lega-
tis missis trans mare in Iembis junceis. PRO-
COP. in *Jesa. XVIII.* sed per ius literalem
sensum probo (21), nam propter Syrites &
Brevia, item periculosa faxa Nili, frequens
erat usus lemborum fabricatorum ex majo-
ribus juncis, qui Aegyptiis vocantur *papy-
rus*, & naves ex ea, *naves papyraceæ.* PLIN.
Hist. lib. 6. c. 22.

CAP V T III.

DE BAAL PEORE, BAAL TSEPHONE, BAAL ZEBVB, BAAL BERITH, BEL, ET DRACOME.

Quem Hebræi *Baalem*, illum Babylonii *Belum* dicunt: & licet planeta *Sol* so-
lus primo sub hoc nomine videatur cultus esse, postmodum tamen hoc nomen com-
mune factum est aliis idolis (1), juxta illud
εἰς τὸ λαὸς Θεοὶ καὶ Κύπροι, *Sunt multi Dii seu*
בָּאֵלֶּם קָדְשָׁם Domini 1 Cor. VIII, 5. (2).

II. Quemadmodum *Jupiter*, idem cum *Baale* idolum (3), varia nomina obtinet, & varios cultus saepe ob diversitatem locorum, ut vocatur *Jupiter Olympius*, a monte *Olympos*; *Capitolinus*, a monte *Capito-*

lio; *Latialis*, ab ea parte Italiae, quæ ap-
pellatur *Latium*: saepe ob varietatem bene-
ficiorum, quæ creditur contulisse homuni-
cionibus, ut *Jupiter Pluvius*, quia *pluviam* dat; *Jupiter Lucetius*, quia *lucem* indul-
get; *Jupiter Altitonans*, quia *tonat*: Ita
Baal variis suis titulis insignis est, & variis
ritibus colitur, vocaturque interdum ratio-
ne locorum, ut *Baal-Peor* Num. XXV, 3. a-
liquando ratione acceptorum beneficiorum,
ut *Baal-Tsephon* Exod. XIV, 2. & *Baal-
Zebub* 2 Reg. I, 2. aliquando ob aliam ra-
tionem, ut *Baal-Berith* Jud. VIII, 33.

III. Baal-Peor creditur fuisse Priapus (4), obscenum illud idolum, celebre apud autores profanos, HIERON. ad Hos. IX. idem prodit ISIDOR. Orig. l. 8. Vocatur Peor בָּעֵר־פְּעוֹר a monte Peor Num. XXIII, 28. Ita & ipsius templum, in quo colebatur, quodque erectum erat super eodem monte, dicitur בֵּית־פְּעוֹר Beth-Peor, domus Peor. Deut. III, 29. colebatur a Moabitis & Midianitis. Idolum כְּמוֹשׁ Chemosch Jerem. XLVIII, 7. (5) censetur idem esse. HIERON. in Jes. l. 5. cap. V. Et credo ego, quod Baal-Peor per χλευασμὸν, sanctam irrisiōnē tribuatur, q. d. ipsorum Deus cœcus, juxta illud Psal. CXV, 5. Sunt ipsis oculi, at non vident. Nam prior litera כ est nota similitudinis, significans quasi, & וַיַּpalpavit instar cœci. PHILO IVD. l. 2. Allegor. p. 79.

IV. Baal-Tzephon (6) ab Hebreis existimatur fuisse idolum, fictum a præstigiatoribus Aegyptiis, positumque in deserto, ut observaret Israelitas, & inhiberet egressum eorum ex Aegypto, unde appellatum est צְפָן a חֶפֶץ observare, speculari instar vigilis; possumus ipsum nominare Baalem Speculatorem. P. FAGIVS Exod. XIV. veluti apud Romanos Jupiter, quod fugientes stiterit, vocatur Jupiter Stator. Ζεύς Στήσιος. ROSIN. l. 2. Antiq. Rom. c. 5.

V. Baal-Zebub בָּעֵל־זְבֻב sonat Dominum muscarum (7), sive Principem muscarum, qui dominatur agmini reliquo; quo respectu Princeps Demoniorum in Evangelio vocatur Beeλζεβύ, בְּבִיבִים muscam significante. Σητήσθαι μῦναν Θεὸν Ἀκκαρῶν, quærant

muscam Deum Ekronitarum. GREGOR. NAZIANZ. Orat. 2. contra Julian. p. 102.

VI. Hoc idolum adorabatur a Cyreniis. PLIN. l. 10. c. 28. sed præcipue ab Ekronitis, quia, dum ipsi sacra faciunt, muscæ concidunt inanimes, quæ alias hoc tempore terram exagitant. Verum constat hanc rationem non solam fuisse, quam etiam se ad ipsum, tanquam oraculum, contulerint. 2 Reg. I, 2. Possumus ipsum vocare Jovem Muscarium, vel Herculem Muscarium, nam incolæ urbis Elis sacrificant Jovi Ἀπομνίῳ muscarum Abactori, & Romani Herculi sub eodem nomine. CLEM. ALEX. in Protrept.

VII. Quædam Græca exemplaria Nov. Test. legunt Beeλζεβύλ (8), quæ diversitas existimatur facta esse ad majorem χλευασμὸν, exsibilationem idoli; q. d. Jupiter Stercorius, nam בְּבִירִה significat sterlus, & Beel seu Baal dominum.

VIII. Baal-Berith erat Deus Sichemitarum (9), de cuius templo legimus Jud. IX, 4. בְּרִית notat fœdus, sic ut Baal-Berith possit verti Jupiter Fœderatus, h. e. cui se fœdere obstrinxerant. Ἔθηκαν ἑαυτοῖς τῷ Βααλ διαθῆντες τὰ ἔνατι αὐτοῖς αὐτοὺς εἰς Θεόν. Posuerant sibi cum Baale fœdus, ut ipse esset sibi Deus. LXX Interpr. Jud. VIII, 33.

IX. Quod attinet Belum & Draconem (10), parum exstat de ipsis, nisi id, quod de ipsis historia libri Apocryphi produnt.

CAPVT IV.

D E S C R I P T I O N E.

Hebraeorum Magistri docent, quod hoc idolum ab umbilico in pisces desierit (1), sed a fronte ad umbilicum retulerit hominem. R. DAV. i Sam. V. Hoc concludunt ex i Sam. V, 4. **שְׁפֹתָן כְּפֹתָן וְנִיְמָן** due palme manuum ejus abscissa erant ad limen. Præterea dicunt, quod **בְּנֵי תְּהִלָּה** dicatur ab Hebr. **בְּנֵי pisces**, secundum quam descriptionem ipsum vocare licet **Philistæorum Neptunum**, vel **Tritona**, nam Triton non absimilem habuisse figuram fingitur. **Frons hominem præfert, in pisces definit alvus.** PIERII Hieroglyph. l. i. pag. 28.

II. Alii **בְּנֵי** deducunt a **בְּנֵי frumentum**, dicuntque ipsum primum aratri frumentique usum (2) invenisse, quare ipsum interpretantur **Jovem Aratrium**. PHILo BYBLIVS apud EVSEB. de Præp. l. i. cap. 7.

Hoc respectu possumus ipsum nominare **Saturnum Philistæorum**, quoniam credula antiquitas Saturnum finxit primum agriculturæ repertorem, propterea que eum pinxit manu falcem tenente, quod commodissimum agriculturæ instrumentum est. PIER. Hieroglyph. lib. 32. pag. 228. Et lib. 56. Vtraque hæc sententia suos agnoscit auctores, & hactenus neutra juste refelli potuit.

III. Præterea non desunt inter ipsos Juðæos, qui dicant, hoc idolum **Dagonis** effectum fuisse in formam humanam. R. LEVI i Sam. V. Nihilominus opinio SCALIGERI verisimilis videtur, quod illi, quibus **Dagon** exponitur **Jupiter Aratrius**, sive **אֱגֹרֶת, ruricola**, errare possint (3) & legere **שְׂרִירָה**, quæ vox significat **agrūm**, pro **שְׂרִירָה**, quod est nomen Dei Omnipotentis.

CAPVT V.

D E V I T V L O F V S O.

Historia **Fusi Vituli** late recensetur Exod. XXXII. (1) ubi legimus populum per absentiam Mosis ab Aarone petiisse sibi fieri Deos, quique tum ipsis dederit **vitulum fusum**.

II. Ratio, cur Deum potius **ἐν ὄμοιωσι**, in similitudine **Vituli** adorarint (2), quam aliis creaturæ, in genere ab Interpretibus

hæc redditur, quod istum errorem imbibissent ab Aegyptiis, qui vivum bovem coluerre, quem **Apim** vocent aut **Serapim**, quemque per simulacrum expresserint, capiti fasciculo imposito. PLIN. Nat. Hist. l. 8. c. 46. HERODOT. l. 2. SOLIN. c. 35. aut juxta aliorum distinctionem 45. ALEX. Genial. Dier. l. 6. cap. 2.

III. Hic bos certis maculis & genitalium notarum figuris expressus a cunctis aliis diversus fuit. Corpore erat niger, candida fronte, in tergo alba nota insignis, & nodus sub lingua ejus, quem cantharum appellant. Ut has notas in vitulo insignes redderet Aaron, videtur usus fuisse ḥ̄רְטַּוּלְוֹן sculptorio (3). Aegyptii ad eum accedunt responsa petituri & oracula. Responsa privatis dat, e manu consulentium seu foenum seu gramen capiendo; quod cum captat, portendit felicem eventum, si, sinistrum quid. PLIN. Hist. Nat. l. 8. cap. 46. item ALEX. Genial. Dier. l. 6. c. 2. Sic mutaverunt gloriam suam in figuram שׂוֹר אֲכֵל עַשְׁבָּה bovis comedentis herbam.

Pf. CVI, 20.

IV. Vox Hebraica, l. c. versa *Bos*, est שׂוֹר; quod propterea anno, quia lucem affundit uni nomini, quo insignitur hocce idolum; aliquando enim vocatur *Apis* ab Hebr. פָּאֵז facies: aliquando *Serapis* quasi *Scher-apis*, quod nihil aliud notat, quam *caput bovis* (4), quod est verum nomen, quo hanc idololatriam expresserunt Patres. CYPRIAN. de bono Patient. p. 318. Vid. etiam AVGUST. & TERTULL. adv. Jud. c. 1.

V. Vulgo constat, hanc idololatriam ab Aegyptiis manasse ad Israelitas, sed unde eam Aegyptii hauserint, a paucis demonstratum est. Non ineptiunt, qui putant, primam institutionem factam esse in honorem memoriamque *Josephi* (5), qui sua prudenter Aegyptum vicinasque terras in septennali fame juvit. Præter testimonia præstantium auctorum, ut SVID. in Σάπανις. RUFFIN. in l. 2. Hist. Eccl. c. 23. PIER. Hierogl. l. 3. p. 25. sunt insuper firma argumen-

ta, quæ nobis id persuadere possunt. 1. Et anni affluentia & anni fame insignes defotati sunt per boum apparitiones. 2. Non potest aptius emblema esse (nisi modo postea in idolum commutatum esset) ad alienam memoriam alicujus *Josephi*, cuius solidexteritas frumentum & annonam in extrema fame suffecit, quam bos, verum vivumque seduli patrisfamilias ὑπόδειγμα. Hac in re convenit SVIDAS cum aliis, quod hic bos pictus sit modium capite gestans, licet alii insuper clare exponant rationem hujus effigiei, scil. ad denotandam quantitatem & abundantiam frumenti a *Josepho* tempore famis dimensam.

VI. Quantum ad peccata Israelitarum in hac μοσχοτοια, vituli fictione (6), seu bovis, hodierni Judæi omnem culpam rejiciunt in Aegyptios proselytos, qui cum Israelitis egressi sunt, dicuntque, hos Aegyptios, *Aarone* res pretiosas in ignem conjiciente, suis præstigiis & magicis artibus *vitulum* produxisse, quo fine ipsius *Aaronis* verba urgent. Conjeci aurum in ignem, וְיָצָא הַעֲגָל תְּמָה prodiit vitulus iste. Exod. XXXII, 24. quasi is non factus esset illius arte aut voluntate, sed quasi sponte ita evenisset. Verum hæc ipsius responsio ostendit potius, quam vana sit hominis mens, ad colorandum peccatum; & quemadmodum instrumentum sculptorium peccatum *Aaronis* impressit, ita illud confessio saniorum acriorumque Judeorum adversus se promulgat, quando ajunt: אין לך ישראלי פורענות שיאין בְּהַנְּקֹוֹת מִצְוֹן הַעֲגָל Nulla ultio obvenit tibi Israel, in qua non sit uncia perversitatis vituli illius (7). MOSES GERVND. Vid. MUNSTER. Exod. XXXII.

VII. Claudam hoc caput conformitate, quæ intercedit inter *Apin* & *Vitulum fusum*, quæque in tribus consistit: 1. Quemadmodum quædam peculiares notæ in bove Aegyptiaco erant: ita plausibile est, *Aaronem* ejusmodi notas & insignia stylo suo sculptorio expressisse. 2. Quemadmodum Aegyptii suo bovi solenne festum celebrabant multo jubilo & lætitia; svidas in voce *Apis*: Ita Israelite proclamarunt festum suo τετράποδι, quadrupedi; populusque consedit ad edendum & bibendum; & deinde surrexerunt ad ludendum. vers. 5, 6. (8). 3. Quemadmodum tandem bos Aegyptiacus unda submersus est: ita *Moses* vitulum fusum

combussit, commoluitque in pulverem (9), & dispersit per torrentem (10). *Exod. XXXII, 20. Deut. IX, 21.*

VIII. Postea *Jeroboam* ejusdem iniquitatis auctor fuit, licet aliam ob rationem; volebat enim animo suo, quod, si populus adscenderet Hierosolymam Sacra facturus in domo *Jehovæ*, fieri posset, ut descisceret, & rediret ad pristinum dominum Regem *Jehudæ*. Quapropter fecit duos vitulos aureos (11), posuitque alterum *Bethel*, alterum *Dane*, dicens: *רבְּכָלְכֶם מִעַלְתָה יְוֹשָׁלֵם nimium est vobis adscendere Hierosolymam.* *I Reg. XII, 26-28.*

C A P V T VI.

DE ASTHAROTH, AMMONIA IVNONE, REGINA CAELI, ET DIANA EPHESINA.

Quemadmodum *Sol* sub variis nominibus adoratus est, ita & *Luna*. עֲשָׂרָת (1) *Asthereh* erat idolum, præprimis *Sidoniorum*. *I Reg. XI, 5. 2 Reg. XXIII, 13.* Habet suum templum dictum בית עַשְׂרָת, in quo suspenderunt arma Saulis Philistæi. *i Sam. XXXI, 10.* Horum anathematum oblationem primo dicerunt ab Israelitis. *Num. VII. i Sam. XXI.*

II. *Lunam* sub hoc nomine (2) adorata fuisse probatione non indiget. Αστέρι την δὲ ἐγώ δοκέω Σεληνίαν ἔμμεναι, *Astarten* autem ego opinor *Lunam esse. Lycian* de *Dea Syria*; nisi quod quidam afferant

Astartem esse Junonem. AVGST. super Iud. quæst. XVI. Sed & *Junonem* sæpe pro *Luna* habitam fuisse, vix negari potest.

III. *Luna* & *Juno* sæpe vocantur eodem nomine, *Vrania*. Nam *Astarte Vrania* idem omnino valet apud Phœnicas, quod *Juno Lucina* apud Latinos. Deducitur *Vrania* ab Hebr. אֶרְןָה *Lux*, in fine adjecto, aut per se solum, aut cum ו, quod pasim fit a Syris, quasi אֶרְנָה vel *Lucidus* aut *Lucinus*, in Feminino vero לְעִנְיָה *Lutida* aut *Lucina*; hincque Græci suum γενναῖον, cælum lucidum mutuati sunt. Ac quemadmodum *Luna* respectu sui luminis vocatur *Vrania*, ita respectu minorum siderum cæli

cæli vocatur *Astharoth*, Ἀσθαρὼθ, πάπα τὸν τῶν ἀστέρων ἄρχοντα, ab imperio, quod in astra exercet. Vid. HEROD. lib. 5. *Regina planetarum*, vel, quemadmodum HORATIVS *Epop. carm. sacerulari* ait de *Luna*, *Siderum Regina*; vel, uti VIRGILIVS loquitur de *Junone Aeneid. I. vers. 50.* *Ast ego; quæ Divum incedo Regina:* Verisimile videtur, quod hæc sit קָרְבָּת הַשְׁמִינִי *Regina cæli* (3), de qua fatur Propheta JER. VII, 18. XLIV, 17.

IV. Deinde cui vetustæ gentes videri possunt exhibuisse solennem cultum istum, quo functi sunt singulis Kalendis, si non Lunæ? & tamen iste cultus tribuitur Junoni, unde ea dicitur *Juno Kalendaris*. MACROB. *Sat. I. i. cap. 15.*

V. Tandem, quemadmodum *Jupiter Ammon* nullus aliis fuit quam *Sol*, qui celebatur sub forma *arietis*. IDEM *Sat. I. i. c. 21.* Sic, quantum video, *Luna* dici potuit *Juno Ammonia*. COEL. RHODIG. *I. 18. c. 38.* & coli sub forma *ovis* (4). Scio, quod Hebræorum Magistri describant simulacrum *Astharoth* fuisse *oven*. R. D. KIMCHI *i Sam. XXXI, 10.* item *Jud. II, 13.* Et vox עֲשֶׂת־תְּרוֹת אַסְתָּרוֹת in lingua originali significat *grem ovium*. Præterea *Luna* æque potest vocari *Ammonia*, quam *Sol Ammon*, utroque nomen suum ab Hebr. חֵרֶב *calor* ducente; unde & illa idola, de quibus legimus LEV. XXVI, 30. JES. XVII, 8. XXVII, 9. vocantur חֵרֶבִים, quia erant idola posita in tectis ædium (5 a), & quoque in Sole apricabantur. R. SELOM. *in Lev. XXVI, 30.* Insuper quemadmodum *Jupiter Ammon* effingebatur cornibus,

Stat corniger illis Jupiter,
LVCAN. I. 9. vers. 514.
ita etiam Luna.

Siderum Regina bicornis audi
Luna puellas.
HORAT. *Epop. carm. sacerulari.*

VI. Cur autem ita *Sol* & *Luna* effigiati sint, variae rationes adduci possunt, quas inter tres præcipuae sunt. Prima tantum *Soli* propria est, duæ posteriores *Soli* & *Lunæ* communes. 1. *Sol* effigiatur cornibus arietinis, quia Astrologi *aries* in Zodiaco anni initium est. PIER. HIEROGL. I. 10. 2. Quia sicuti robur animalium cornigerorum in cornibus latet, sic vis & influxus *Solis* & *Lunæ* corporibus sublunaribus infunduntur radiis ipsorum. 3. Quia *Solis* & *Lunæ* radii cornutum quasi ejaculantur splendorem.

VII. Cum Moses descenderebat e monte Sinai, Aaron & omnes filii Israel viderunt quod radiaret cutis vultus ipsius. EXOD. XXXIV, 29, 30. Latini legendi, *Facies ejus erat cornuta* (5 b). Hinc Moses pingitur cornutus; nam Hebraicum כָּרְבָּן (unde κέρας & cornu creverunt) significat in modum cornuum splendorem radiosque emittere. Errori autem isti viam stravit ambiguitas vocis כָּרְבָּן, quæ & splendorem & cornu notat; sic ut ipsorum Rabbinorum quidam splendorem Mosis exposuerint per בְּרֵבֶת הַחֹדֶש cornua magnificentia. R. SELOM.

VIII. *Luna* adorabatur quoque sub nomine *Dianæ*, quæ, licet per totam Asiam coleretur, majori tamen in honore & pretio

apud Ephesios fuit. Hinc illa vox, Μεγάλη ἦ Ἀρτεμις Ἐφεσίων, Magna est Diana Ephesiorum, Act. XIX, 28. (6). MACROB. Saturn. l. i. cap. 15. Illius magnificentiae testis exstat partim templum Ephesi exstrutum, quod PLIN. l. 36. cap. 14. ait factum ducentis viginti annis a tota Asia, quos annos tamen bonus vir ad quadringentos extendit lib. 16. cap. 40. partim ex quæstu magno, qui præbebatur fabris, τῷ ποιεῖν ναὸς ἀγυεῖς, faciendo delubra argentea.

IX. Multum digladiantur Interpretes, quid fuerint hæc delubra argentea (7)? Sunt qui putant, fuisse ædificulas, cistulas, quæ ob exiguitatem ferri potuerint, forma sua templum Diane exprimentes, & intra se simulacrum Diane continentes; quo sensu *vaidia* aliquando usurpantur pro ejusmodi capsulis, quibus custodiebantur idola. Alii existimant, aliquam monetam dictam fuisse Diane templum, ab illius templi simulacro, huic monetæ aut insculpto aut impresso. Veluti in Anglia quædam monetæ argenteæ vocantur *Georgius*, quædam *Angelus*, quædam *Carduus*, ab impressa figura.

X. Similis mos monetas appellandi ab impresso aut insculpto signo usitatus quo-

que fuit antiquis; hac ratione Atheniensium nummos quosdam, boves; eorumdem alios quosdam, κόρεας puellas; alios Corinthiorum, πόλεας pullos; alios Peloponnesiorum, χελώνας testudines; alios Romanorum, naves vocabant. Immo usitatus fuit numimus, cui impressum erat templum Diane his additis capitalibus literis: DIAN. EPHE. TH. BEZA meminit in suis ad Acta annotationibus, se duos eorum vidisse.

XI. Legimus quoque de alio adhuc idololatrico cultu, *Lunæ* præstito; quod viri se obtulerint in habitu muliebri, & mulieres in habitu virili, quia credebant *Lunam* & *marem* & *feminam* esse, unde illa apud auctores tam *Lunus* dicitur quam *Luna*. Et *Venus*, quam PHILOCORVS ait *Lunam* esse, æque dicitur *Deus Venus*, ac *Dea Venus*. MACROB. Saturn. l. 3. cap. 8. Non absimilem idololatriam in cultu *Veneris* prodidit IVLIVS FIRMICVS de errore prof. Relig. cap. 4. Quidam censuerunt Deum respixisse hoc idololatriæ genus Deut. XXII, 5. ubi viris interdictum gestare vestimenta muliebria (8), & contra MAIMON. in More Nebochim part. 3. cap. 38. Verum in genere & cum majori fundamento creditur ibidem vetari promiscuus vestium usus, quo distinctio generis tollitur.

CAPUT VII.

DE ALIIS DIIS, QUI REFERVNTVR IN SACRA

SCRIPTURA.

Existimo, quod *Sol* & *Luna*, magna cæli luminaria, præcipua fuerint idola, quæ

coluere Gentes. Nihilominus cœca ipsorum devotio cæteros planetas quoque divinitate

nitate donavit; immo minorum luminarium grec, qui in Sacra Scriptura vocatur *militia cœli, & exercitus*, cuiusque singularis natura, proprietates, & influxus non adeo seorsim noscuntur, ipsorum ἀπαθεώσει auctor est.

II. Simili ratione mentio fit in Sacra Scriptura *exercitus idolorum*, de quibus parum aut nihil plus ad rem ab auctoriis proditum est, quam de ipsorum nominibus. Hujus naturæ fuerunt *חֲרוּבִים פְּשָׁבִיתִים* *cubicula illa imaginis*, in quibus omnes formæ reptiliuum expressæ erant in pariete. *Ezech. VIII, 10. 12.* (1) quæque vocare licet *Pantheon* ipsorum.

III. In illis coloniis, quas trajecit Rex Assyriæ in Samariam, quævis natio suæ gentis Deum coluit. *Babylonii* fecerant סְפֻהָה בְּנֹת *Succoth-Benoth*; Homines *Cuthi* fecerunt נֶרגָּלֵל *Nergalem*; Homines *Chamaithæ* fecerunt אַשְׁחִימָם *Aschimam*; *Havæi* fecerunt נִיבְצָזָם & תְּרַתָּק *Tharthacum*; *Sepharvæi* combusserunt filios suos igne לְאַדְרָמְלֵךְ *Adrammelecho*, וְעַנְמֵלֵךְ *Anammelecho*, *Diis Sepharvæorum.* 2 Reg. XVII, 30, 31. (2).

IV. Hebræorum Doctores dicunt, quod *Succoth-Benoth* fuerit effigies gallinæ cum suis pullis. R. SELOMO IARCHI 2 Reg. XVII. R. DAVID KIMCHI non dissentit. *Nergalem* exponunt *gallum sylvestrem*; *Aschimam*, *capram*; *Nibczazum*, *canem*; *Tharthacum*, *asinum*; *Adram-Melechum*, *mulum*; *Anam-Melechum*, *equum*.

V. Vix credibile esse talia bruta animalia pro Diis culta esse, nisi hoc usitatum fuisse

Gentilibus abunde testarentur Auctores profani. LUCIAN. l. 16. de *Dea Syra* testatur, *gallum* a Syris adoratum esse pro Deo. HERODOT. in *Euterp.* refert, *capellam* Mendesii cultam fuisse. Alii produnt *canem* ab aliis divino honore affectum. CICERO de legib. l. 1. vide TIRAQVEL. in ALEX. AB ALEX. l. 6. item DIODOR. SICVL. l. 18. Immo in Deorum numerum retulerunt *Boves, Leones, Aquilas, Lupos, Crocodilos, Catos, Glires, &c.* ALEX. NEAPOL. l. 6. c. 26. Et ipsi horti genuere Deos *Porrum* & *Allium*.

Porrum & *Cepe nefas violare & frangere morsu.*

*O sanctas gentes, quibus haec nascuntur
in hortis*

Numina! IVVEN. Sat. 15. l. 5.

VI. His adjungi potest, l. בְּסָרֶךָ (3) Deus Assyriorum, qui videtur suum templum habuisse in urbe *Ninive* 2 Reg. XIX, 37. וְ Jes. XXXVII, 38. Et 2. רְמִמָּן, quæ vox significat malogranatum (4). Quod attinet hoc idolum, multum disputatur, num Naaman peccarit, dicens: *In hac re remittat Jehova seruo tuo, quando ibit dominus meus in domum Rimmonis*, ut incurvet se ibi, וְ is nitetur manu mea, egoque me incurvo in domo Rimmonis, 2 Reg. V, 18. Resp. Lege verba haec in Præterito, quando ivit dominus in domum Rimmonis, & sic patebit, ipsum flagitare remissionem præteriorum peccatorum, non futurorum. Eadem vox, בְּכֹא intrando, ponitur pro tempore præterito in titulis Psalm. LII. & LIV. Denique 3. נְבוּ Nebo, alias Nabo, idolum Assyriorum. Jer. XLVIII, 1. (5). Nomen

men ducit a נָבִיא Prophetā. Non videtur differre ab illo Nebone zeus βυλαῖος, sive zeus Μητέτης, Jupiter consilii præses, frequens in HOMERO. DIODORVS SIGVLVS

I. 5, 27. utrumque pro uno eodemque sumit. Nos possumus Nebonem transferre, Ammonem Assyriorum, seu Jovem Vaticinum.

C A P V T VIII.

D E P E C V L I A R I O R A C V L O R V M E T X P H M A T I S M O N (1)

R A T I O N E .

Quemadmodum *idolatria* originem duxit ex τεμπλώσι & abuso Sacræ Scripturæ, ita *præstigia*, quæ affines sunt *idolatriæ*, videntur primum ortæ ex imitacione Divini Oraculi. Deus locutus est πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, Hebr. I, 1. (2) בְּחֶלְמֹתָה פְּנֵי אֲנָשִׁים per Somnos, per Urim, per Prophetas, 1 Sam. XXVIII, 6, 7. Jehova per nullum horum Sauli respondente, quæsivit ille Pythonissam.

II. His modis addi potest Dei oraculum e medio Cherubinorum (3), ac responsum per Visionem, Angelos (4), Vocem. Sed præcipui revelandi modi a Magistris Hebræorum notati quatuor sunt, quos vocant quatuor Prophetiæ, seu Divine revelationis gradus (5). p. F A G I V S in Exod. XXVIII. Propterea, ubi quid dixerimus de his, propositum nobis est, explicare peculiaria genera divinationum illicitarum, quarum meinit Sacra Scriptura.

III. Primus gradus fuit נָבִיא Prophetia (6); scilicet quando Deus suam mentem voluntatemque exposuit per visiones & revelationes.

IV. Secundus, רְאֵת הַקָּדָשׁ *Inspiratio Spiritus Sancti* (7), qua quis citra visiones & revelationes potuit prophetare.

V. Quidam, ut ostendant differentiam inter hos duos gradus, ajunt, quod donum prophetiæ hominem in ἐνσάσι abripuerit (8), omnibus abstractis sensibus; sed quod inspiratio illa *Spiritus Sancti* facta sit sine illa sensuum migratione, ut patet in *Hiebo*, *Davide*, *Daniele*. D. KIMCHI præfat. in Psal.

VI. Vtrique hi gradus, ut & *Vrim* וְתֻמִּים, cessarunt sub templo secundo (9), dicentibus Sapientibus eorum; post mortem ultimorum Prophetarum *Haggai*, *Zachariæ*, & *Malachie* Spiritum Sanctum migrasse ab Israele. *Talm.* in *Sanhed.* c. i. licet habuerint usum בְּחֵיקָה filiæ vocis seu *Echo* de cælo.

VII. Quo dicto non putandum est, Spiritum Sanctum plene cessasse operari in creaturis, vel ipsum non ita, ut antea, effecisse sanctificationem in hominibus, sed quod singularis illa virtus prophetandi per inspiratio-

rationem *Spiritus Sancti* tunc desierit, & quod hoc sensu *Spiritus Sanctus* dicatur cessisse ab Israele.

VIII. Ad hanc communem fere omnium sententiam referendum illud *Act. XIX*, 2. (10). *Immo neque, sitne Spiritus Sanctus, audivimus?* Quod non dubitent de distinctione Personarum, claret exinde, si verum est, quod annotarunt quidam, scil. Judæos antiquos ante adventum Christi ita fuisse imbutos in hoc puncto, ut mysterium Trinitatis in nomine קדש observarint (11). *P. FAG. in Exod. XXVIII.* Nam illud nomen constat quatuor literis, unde & vocatur τετραγράμματος, quadrilaterum, tres tamen peculiares literæ tantum sunt in eo: 1° notat Patrem, principium & fontem rerum: 2° est conjunctio copulativa, notatque personam tertiam, quæ exit a Patre & Filiō: 3° notat Filium.

IX. Rabbinis proverbium est, *Deum omnia creare in litera ה* (12). Possunt eo respicere, quod omnia creaverit verbo suo קדש fiat, קדש & factum est: sed possunt etiam respicere secundam Personam in Trinitate. Præterea annotant, quod quem ה geminetur in hoc nomine, significantur due Christi naturæ.

X. Tertius gradus fuit *Vrim & Thummim* (13). *Vrim* significat *Lucem*, *Thummim*, *Integritatem*. Fuisse ea duo ornamenta in pectorali Pontificis, in genere conceditur; sed quale illud fuerit ornamentum, & quo modo respondit, difficile est ostensu.

XI. Sunt qui putant, ea fuisse quatuor illos ordines in pectorali, quorum splendor

& lux victoriam notarit, & ex regula contrariorum concludunt, obscuritatem lapilorum retento splendore sinistrum quid portendisse. *JOSEPH. Antiqu. I. 3. c. 9.* Aliorum sententia vult nomen קדש possum fuisse in conduplicazione pectoralis, quod duplicatum erat. *Exod. XXVIII*, 16. *R. SELLOM.* ut refert *D. KIMCHI in Radic.*

XII. Alii modum consultationis, per *Vrim & Thummim* ita explicant. Primo, dicunt, quod soli Regi aut אב בית קדש Patri Consistorii licuerit consulere oraculum, aut rem Pontifici proponere, qui solus potestatem habebat eam solvendi. *Talmud. in Joma c. 6.* Vid. *P. FAG. in Exod. XXVIII.* Secundo quod res proposita non levis, sed ponderosa & gravis esse debuerit. Tertio, quod *Vrim & Thummim* constiterit ex nominibus omnium tribuum & familiarum, ut & Patriarcharum Abrahæ, Isaaci, & Jacobi, sic ut nulla Alphabeti litera defuerit.

XIII. Atque ita, si questio esset proposita, quod tum illæ literæ, quæ respondebant, fuerint בָּלְטוֹת prominentes, superiores reliquis. Exemplum sumunt ex 2 Sam. II, 1. ubi David Jehovam consuluit: *adscensurus sum in aliquam civitatum Judee?* respondentे Deo, בָּלְעָד adscende. Hic dicunt, quod litera ו ex nomine שׁיַמְנֵה Simeon, litera ל ex nomine לֵוִי Levi, litera ה ex nomine יְהֻדָּה Juda prominuerit. Aliis placet, quod literæ, exprimentes oraculum, fuerint מְצֻרָּפָה, h. e. quod in integras syllabas coaluerint, & in integras voces, & sic responsum dederint. Aliæ insuper numerari possent sententiæ, verum is optime sentit, qui rotunde fatetur, se nescire quid fuerit

fuerit *Vrim & Thummim*. R. DAVID KIMCHI in Radic.

XIV. Quartus gradus fuit בַּהֲקֹל *Filia Voci* (14) seu *Echo*, h. e. vox e cælo lapsa, voluntatem Dei exponens; quæ fuit sub Templo secundo, cum cessarent tres gradus priores. Illa testata est de nostro Salvatore: *Ecce vox de cælis, dicens, Hic est filius meus dilectus, ēv ἐνδόκητα, in quo acquiesco*, Matth. III, 17. Illa *Vocis Filia* quasi prologus & imago fuit veræ illius *vocis Patris*, Λόγος αὐτούς, qui manifestavit hominibus voluntatem patris sui.

XV. Hæc sunt media extraordinaria, quæ Deus se olim suo populo revelavit; ordinarie autem se revelat per verbum scriptum. Nihilominus Hebræi dicunt; Legem statim, ex quo Mōsi ea tradita est, fuisse duplēm; alteram *scriptam*, quam vocant תורה שְׁכָנֶת בָּבֶל *Legem scriptam*; alteram *acceptam* per traditionem, quam vocant תורה שְׁנִינֵל בָּבֶל *Legem oralem* (15), item קְבָלָה קְבָלָה a kabbal accipere, discere. Addunt, utramque a Deo traditam fuisse Mōsi in monte Sinai, & quod Moses Legem non-scriptam trādiderit Josuæ, Josua Senioribus, Seniores Prophetis, Prophetæ Synagogæ magnæ viris, eaque sic iverit ad posteriora æva, usquedum tandem congesta esset in librum, qui contineret præprimis præcepta & constitutiones Israelitarum terram sanctam incolentium; illumque vocant TALMUD HIEROSOLYMITANVM (16). Compilatum id est anno Domini 230. & quum pauca tantum complectatur præcepta, non adeo frequentis usus est.

XVI. Circa annum Christi quingentesimum alia & completior ipsorum dogmatum

facta est conferruminatio, ad institutionem Judeorum in Babylonia & in aliis peregrinis foliis habitantium, vocaturque TALMUD BABYLONICVM (17), quod in frequenti usu auctoribus est, & complectitur Corpus Legum civilium & canonicarum.

XVII. Hanc legem oralem tam authentican putant quam scriptam, & quod Moses eam acceperit a Deo; cum Lex ipsi daretur; ajunt enim, ni hæc obstatisset Legis interpretatio, Decalogus potuisset tradi קְבָלה in hora veloci. MOSES KOTSENSIS in Præfat.

XVIII. Hic sciendum est, vocem קְבָלה (18), quando Kabbalistis applicatur, ad differentiam ponendam inter ipsos & Talmudistas, arctiori sumi sensu, & notare subtilitates & abdita mysteria, quæ ex diversa vocum transpositione & abstrusa arithmeticæ specie eliciuntur. Hæc non plene conscripta est. Aliqua habemus exempla. Gen. XXIII, 2. Abraham venit רְכֻבָּה ut defleret Saram, atqui quum in hac voce inveniatur כ אַשְׁרָא in litera caph minor reliquis, propterea notant, Abrahamum tantum paucillum deflesse Saram, quia fuerit yetula. RAAL TVRIM. Rursus quum litera נ sexies reperiatur in primo Geneseos versu, hinc conclusit R. ELIAS, mundum tantum substitutum sex mille annis, quoniam τὸ נ in lingua Hebr. sumitur pro mille.

XIX. Ex transpositione literarum ita concludunt. רְמַם denotat anathema, seu excommunicationem, per μετάθεσιν literarum formatur רְמַס miseratio, vel etiam רְמַת. Quæ literarum positio juxta Hebrewum

bræum calculum efficiunt numerum 248. Quem numerum ipsorum Anatomia dicit respondere membris humani corporis. Hinc eliciunt, quod, si homo excommunicatus se vere convertat, tum ipsius **רְכָמָן excommunicatio** vertatur in **רְכָמָן commissationem**, maledictio in benedictionem; si vero non convertatur, quod tum ipsius **רְכָמָן descendat** in **רְמָחָה**, seu maledictio pervadat in omnia illius membra ad totius hominis perditionem. Denique **שָׁנָה** significat *marem*, **אִשָּׁה** *feminam*. Hinc notant, quod

in nomine **אִשָּׁה** sit **שָׁנָה**, quæ litera non sit in nomine **אִשָּׁה**, & in nomine *feminæ* litera **הָ**, quæ non sit in *maris* nomine; quæ litteræ efficiant **יְהָוָה**, unum ex Divinis nominibus; & quod hoc nomine ablato remaneat **שָׁנָה ignis**, in utriusque nomine; quodque eo doceatur, *Deum*, quo usque maritus & uxor convenienter, esse cum iis, at, si discrepant, *ignem*. Hinc videmus quam frigide harioalentur in vanis his mysteriis Kabalistæ.

CAPVT IX.

D E T E R A P H I M I S.

Quod attinet **תְּרָפִים Theraphim**, duo inquirenda sunt. 1. quid fuerint? 2. cui usui?

II. Vox **תְּרָפָה** in genere notat (1) perfectam hominis imaginem: Michal accepit **אֲתַתְּרָפִים** & posuit super lecto, i Sam. XIX, 13. (2). In specie autem notat **אֱדוֹלָה**, idolum confictum ad hominum privatum usum in ædibus propriis, sic ut apparet fuisse idololatrarum *Penates*, sive *Lares*. *Cur furatus es אֶת־אֱלֹהֵי Deos meos, תְּרָפִים*. Gen. XXXI, 30, 34. Micha habuit **בֵּית אֱלֹהִים** ædem Deorum, & fecit *Ephod* & *Theraphim*, Jud. XVII, 5. Ab hoc tamen *Theraphim* culta descendit Græcorum *θεραπέους* (3) colere, servire. Οὐδὲ ἀθανάτες θεραπέους ἡθελον, nec Diis servire volebant. HESIODI *Ἐργα καὶ ἡμέρα*, vers. 134.

III. Quo modo hæc idola fabricata sint, docent Rabbini (4), ubi dicunt: *Obtruncarunt hominem, caputque abscissum condierunt fale* & *aromatibus*, & *laminam auream inscriptam nomine πνεύματος ἀκαθάρτου*, *spiritus impuri subter capite posuerunt in muro, succensisque coram eo cereis adorarunt*. R. ELIESER. Vid. ELIAM THISBIT.

IV. Cum ejusmodi *Theraphim*, dicunt, *Laban* locutus est. Verum sine controversia creduntur perfecta hominis *imago* fuisse *Theraphim*, quos Michal in lecto posuit.

V. Usus horum idolorum fuit, ipsa tantum oraculum consulere de iis rebus, quæ pro præsenti ignorabantur, aut futuræ erant. Ex qua causa ab Astronomis (5) conficiebuntur sub constellationibus certis, ut essent idonea influentiis cælorum, a quibus

bus vocalia reddebantur. תְּהִרְפִּים וְבָרְנוֹ אָנָּן Theraphimi loquuntur vanitatem, Zach. X, 2. ABEN ESRA Gen. XXXI. Et inter alias rationes, cur Rachel subduxerit patris sui

idola, hæc putatur esse una, ne Laban consulens ea recognosceret, quam viam fugiens Jacobus ingressus esset.

CAPUT X.

DE PECULIARIBVS GENERIBVS INTERDICTAE

DIVINATIONIS.

Invenimus Deut. XVIII, 10. Divinatores, quos Lex proscriptit, septem esse numero, non quod non plures, sed quod hi frequentiores sint. 1. *Divinator.* 2. *Oninum captator.* 3. Φαρπάνος, *Veneficus.* 4. *Incantor.* 5. Εγγασπίμυθος, *Pythonicus.* 6. *Hariolus,* *Sciolus.* 7. Νεκροπάντης, *Consulens mortuos.* His addi poslunt 8. *Consulens lignum suum* Hos. IV, 12. & 9. *Haruspex,* qui exta ruspatur, Ezech. XXI, 26.

II. Primus est מַעֲנֵן (1) *Divinator temporumque captator*, qui dicit: *Hoc die faustum, vel hoc die infaustum est, hac hora, hac septimana, hoc mense bonum est, & hoc vel illo die, vel mense malum, pro his vel illis, hoc vel illud agere.* SALOMO TARCHI Levit. XIX, 26.

III. Hinc illi, qui hoc vocabulum deducunt à יְהֹוָה oculus, quasi per id intelligatur *prestigiator*, qui offusa caligine teneat & ludat oculos spectatorum, penitus aberrant. R. DAV. KIMCHI in Radic. Commodius loquuntur, qui derivant illud שְׁבָרֶת tempus. Sed cum iis consentio, qui deducunt

א נָבָי nubes, ut בְּעֵמָה dicatur *Planetarius, Astrologus.* ABEN ESRA Lev. XIX, 26.

IV. Hinc differt a secundo, qui etiam fuit *temporum observator.* Primus suam conjecturam cepit ex colore vel motu nubium: Secundus ex suamet superstitione observatione eventuum faustorum vel infaustorum, qui contigere hoc vel illo die, hoc vel illo tempore. Primus videtur concludere a priori, a nubibus vel planetis, operantibus bonos vel malos eventus: Secundus a posteriori, ab eventu ipso, hoc vel illo tempore contingente.

V. Hic *Planetarius* observans nubes videtur stetisse vultum obvertens Orienti, tergum Occidenti, dextram Austro, sinistram Septentrioni. Nisi dicamus Hebreorum loquendi modum ductum ab hac *Planetarii* astra legentis statione, non inventio rationem, cur ipsi Orientem (2) vocarint קָרִים, h. e. partem anteriorem mundi, Occidentem אַחֲרֵי, h. e. plagam mundi posteriorem; Austrum מִצְרַיִם, h. e. dextram; Septentrionem שְׂמָאל, h. e. sinistram. Quod ratio hujus denominationis ea sit, quia Adam versus

sus Orientem verso ore creatus sit, tam vanum est, quam probatu difficile.

VI. Secundus II. est אֲגָעָר Augur, *Vates* (3). Vox Hebræa talem denotat, qui ex propria experientia observationes trahit, ad futura bona vel mala vaticinanda, veluti *Augures* concludunt ex hujus vel illius eventus, hujus vel illius volatus, crocitus &c. observatione. Rabbini hoc modo loquuntur: *Ille est Menachesch, Fatidicus, qui dicit, quia mica panis ex ore ipsius cecidit, vel baculus ex manu, vel filius ipsum revocat, vel cornix ipsum inclamat, vel capra preterit, vel serpens est a dextra ipsius, vel vulpes a sinistra, propterea hoc vel illud hoc die non agite.* R. D. KIMCHI in Radic. Hoc vocabulum adhibetur *Gen. XXX, 27.* & נְבָשֶׁת observavi, *Jehovam benedixisse mihi propter te, ait Laban.* Rursus *Gen. XLIV, 5.* *Noynne ille calix est, ex quo bibit dominus meus? Et ex quo ipse נְבָשֶׁת observando observabit?* hoc est experietur, quales sitis?

VII. Gentes admodum superstitione fuerunt in ejusmodi observationibus. Quidam dierum fuerunt atri, alii albi, quidam infausti, alii fausti. Quibusdam diebus funestum duxerunt, miscere prælium; quibusdam mensibus infaustum, uxorem ducere.

Mense malum Majo nubere vulgus ait.
— OVIDIUS Fast.

Et quemadmodum superstitione fuerunt in observandis signis sinistris, sic etiam usurpandis mediis, quibus malum, quod portendebatur, declinarent.

VIII. Media vel sunt verba vel facta. Facta, ut si qua avis funesta, vel aliud

eiusmodi, occurreret, lapidibus illud petebant. Hujus sortis est sculptura suspecti Magi, quæ a rudiori plebecula censemur esse remedium aduersus veneficium. Verbis putant se eludere futurum malum, quod istiusmodi omina annuntiarunt, si dicant, εἰς τεφαλὴν σοὶ, *In caput tuum recidat hoc omen.* Plura hujusmodi ἐνδίᾳ σύμβολα, obvia omnia vide apud THEOPHRASTVM Charact. πέρι δεισιδαιμ.

IX. Tertius III. est מַכְשִׁיל Prestigiator (4), *Gesticulator*. Vox Hebræa denotat talem, qui præstringit oculos & sensus hominum, mutata rerum specie, illas aliter, quam in se sunt, repræsentans. Eadem vox applicatur *Prestigiatoribus* Aegyptiacis, qui restiterunt Moli. *Exod. VII, ii.* Pharaon vocavit etiam τάχις *כְּכֹשְׁפִים Prestigiatores,* & Magi Aegyptii fecerunt etiam בְּלֵהֲטִים incantationibus suis sic. Hæc ultima pars explicat, quales *Prestigiatores* illi fuerint. Quod Magi vocantur, notat ipsorum studium, scil. ipsos fuisse Sapientes & Philosophos; vox autem בְּלֵהֲטִים indicat modum elusionis ipsorum, significatque talem artem, qua oculi fallantur; nam רְהִטִּים, quod vertitur *incantationes*, denotat flamam splendentem ignis, qua corripiuntur oculi.

X. Versio Graeca non incommode eos vocat Φαρμακοὶ, Vnguentarios, Seplasarios, vel, si mavis, μυρεῖψες, qui faciem virorum mulierumque fuco pingunt, aliquaque speciem inducunt. Φαρμακὸς δὲ ἐπὶ μυρεῖψες, SVIDAS. Hinc Apostolus ejusmodi Pseudo-Prophetas, qui sub μισθώσει ἐυτελεῖς, deformatione pietatis captivas ducunt mulierculas incertas, comparat Magis Aegyptiis
O

gyptiis Mosi resistentibus, qui fuerunt *Ιαυροὶ καὶ Ιαμθῆσι*, 2 Tim. III, 8. (5). Hi duo præcipui fuerunt. In TALMUD Tract. Menachoth cap. 9. vocantur Johanne & Mamre, a NVMENIO PYTHAGOREO, Janne & Mambres. ORIG. contr. CELS. l. 4. a PLINIO Jamnes & Fotape. Hist. Nat. l. 30. c. 1.

XI. Quartus IV. est *חַבְרִי Incantator* (6). Vox Hebræa significat congregationem, consociationem, sive ob fœdus & societatem, quæ inter tales homines & Diabolum intercedit, sive, ut BODINVS Dæmon. Magic. l. 1. c. 6. putat, ob id, quod ejusmodi incantatores multiplices congregations celebrant, ubi saltant, & hilares sunt. ONKELOS tamē *incantatorem* vertit ἡμέτερον *mussitatem*, significans modum hujus incantationis factum *murmurando, mussitando*.

XII. Descriptio *Incantatoris* ita habetur apud MAIM. Tract. Idol. c. II. sect. IO. II. *Is est Incantator, qui θονάς αδηλας voces peregrinas & singularis sensus loquitur, putatque in sua stultitia, has voces esse proficias, adeo ut, si quis hoc vel illo modo alloquatur serpentem aut scorpium, iidem homini nocere nequeant; aut, si quis hoc vel illo modo affetur hominem, ei noceri non possit. Is, qui occlusa bucca super vulnere submurmurat, aut versum ex Bibliis recitat, vel qui legit quid super infante, ne terreatur, vel qui imponit librum Legis, aut phylacteria infanti, ut somnum carpat, tales non tantum sunt in genere incantatores, sed in specie ex eorum numero, quos prorsus damnat Sacra Scriptura, quia verba Scripturæ convertunt in medicinam corporis, quum ea sit medicina animæ.* Prouti scriptum est Proverb. III, 22. Eruntque,

præcepta Dei, vita animæ tuæ. Hujus cominatis est illud, de quo ait BODINVS Dæmon. Magic. l. 2. c. 1. *Quod infans recitando certum e Psalmis versiculum impeditat mulierem, ne possit suum butyrum coagulare, quod autem restituat butyrum retro legendo illum versiculum.*

XIII. Quintus V. est אֹוב שְׂאָל Consulens Obb seu Pythonem (7). Proprie notat אֹוב utrem, & in diversis Scripturæ locis *Iucantatoribus* tribuitur, quia malo Spiritu obfessi vocem lenem & obtusam emittunt, tanquam ex utre. Græci eos vocant Εγγαρπινθες, Ventriloquos, quorum vox videtur e ventre mutire. CHRYSOST. 1 Cor. XII. adv. Marcion. l. 4. c. 25. Talem Pythonem habuit illa serva Act. XVI, 16. juxta sententiam AVGVSTINI de doctr. Christ. l. 2. c. 23. Cui plurimi Interpretum adstipulantur, qui putant Pythonem, quo illa παδίσκη occupata erat, eumdem Spiritum fuisse, quem Hebrei בָּשָׁר vocant. Similiter Saga Hendori, quam rogavit Saul, ut evocaret Samuelem, dicitur in Hebraico habuisse τὸν Αἴων, & a Latinis Interpretibus constanter vertitur Pythonissa.

XIV. Sextus VI. Ψεύτη Magus (8), qui Græcis subinde transfertur Γνῶτης, Hariolus, Sciolus. In utraque lingua nomen mutatur a cognitione sive scientia, cuius compos esse vel a se ipso vel a plebe existimatur. Rabbini dicunt ipsum in Hebraico denominari a quadam bestia, cui nomen ψεύτη, cuique forma viri, quoniam illi Magi, quando perficiunt suas divinationes, os hujus animantis suis dentibus interserunt. P. FAG. Lev. XIX. Verum AT HENAEVS bestiam hanc vocat καταβλεπάδα. Vid. BODIN. Mag. Dæmon. l. 1. c. 6. pag. 89.

XV. Hoc forsitan Diabolicum sacramentum & ceremonia est, qua foedus inter *Diabolum* & *Magum* hunc stabilitur. Profenæ historiæ produnt memoriae similes divinationes, nemirum quod *Magi* consueverint vesci partibus principalioribus talium bestiarum, queis putabant vim vaticinandi inhærire, credentes modo aliquo μετεμψυχώσεως animam istarum bestiarum hoc pacto in sua corpora una cum facultate prophetandi transfundi. PERER. de Mag. p. 57.

XVI. Septimus VII. est הַנּוֹתֵן אֶל־הַמְּרוּם (9). Græci simpliciter transferunt ἐπεξωτῶν τὰς νεκράς, consulens mortuos, νεκρομάντης, *Divinus*, evocans *Spiritus* damnatos. Ejusmodi *Divini* consulunt *Diabolum* sub forma mortui. Memorabile exemplum est illud 1 Sam. XXVIII, 6, 8. ubi Rex *Saul* copias educens adversus Philistæos, Deo ipsi nec per *Vrim*, nec per *Somnia*, nec per *Prophetas* respondente, accedit *Sagam Hendori*, petitque, *Samuelem* e mortuis excieat, quo doceatur eventum belli.

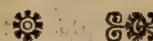
XVII. Hoc jam spectrum non fuisse *Samuelem* (10), facile eviacunt doctorum rationes & testimonia. 1. Non enim verisimile est Deum, cui noluit responderé medio ordinario, voluisse dignari responso extraordinario. 2. Nullus *Diabolus*, nec ullus *Magus* potest turbare quietem corporum seu animarum eorum, qui moriuntur in Domino, quiescent enim a laboribus suis Apoc. XIV, 13. Denique 3. si *Samuel* fuisse, circa dubium invectus esset in *Saulem*, quod consuleret *Incantatores Diabolicos*.

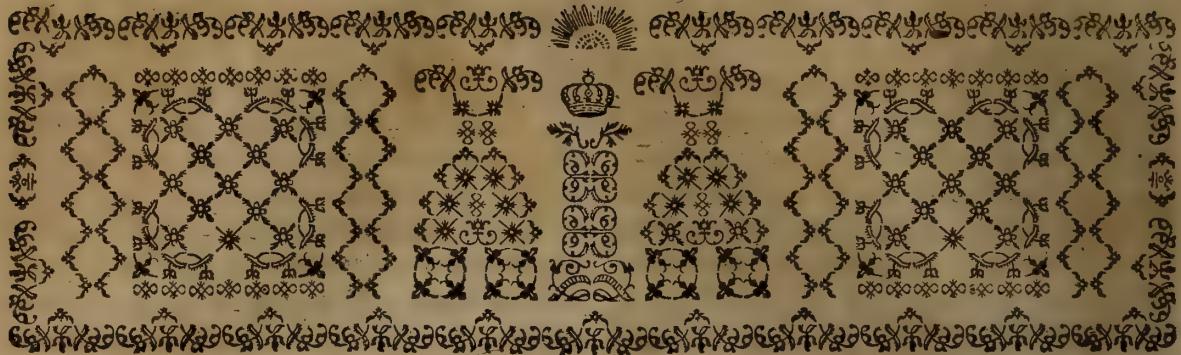
XVIII. Octavus VIII. est שָׁאֵל מִקְלֵי Consulens baculum suum Hos. IV, 12. (11). HIE

RONYMVS ait, modum hujus divinationis ita fuisse. Si dubium fuit, quænam urbs e duabus aut tribus sit oppugnanda prius, ut hoc solvant, mittuntur sagittæ in pharetram, & commiscentur inscriptæ, sive signatae nominibus singulorum, ut videatur ejus sagitta exeat, & quæ prius civitas debeat oppugnari. Alii docent modum hujus consultationis sic habuisse: Consulens bacillum suum, spithame emetiens seu longitudine digitorum, dicebat inter mensurandum: Ibo, non ibo: faciam hoc, non faciam; & ratione ultime spithame, decretivit. Hæc divinatio apud Gentes vocatur φαθόμαντεία vel βελομάντεία, vaticinatio per sagittas aut virgas (12). Vid. DRVS. in Deut. p. 592.

XIX. Nonus IX. est רָאֵה בְּכָר Haruspex, Ezech. XXI, 16. Nebucadnezar, infestus agmine in Judæos & Ammonitas moturus, hæsit in via, utros prius aggredieretur; proptereaque 1. *Sagitis* & *bacillis*, de quibus jamjam diximus, 2. *Extis bestiarum* rei certitudinem experiri (13) instituit. Hæc divinatio in genere recepta apud Gentes fuit, & quoniam *hepar* præcipuum, & quod maxime attendebatur, membrum erat, dicebatur extispicium, ἡπατοσκοπία, inspectio jecoris.

XX. Tria in hac divinationis specie observanda sunt. 1. *Color extorum*, an omnia probro essent colore. 2. *Locus*, num nulla loco mota essent. 3. *Numerus*, num ulla deficerent; inter illa, quæ deficiebant, *jecur* & *cor* deficiens præprimis sinistrum quid portendebat. Eodem die, quo confosus est Julius Cæsar, produnt Historiæ, in duobus pinguibus bubus, qui mactabantur, defecisse *cor*.

MOSES ET AARON. LIBER V. DE CONSISTORIIS SEV CONSESSIBVS. CAPVT I.

DE IPSORVM CVRIIS FORENSIBVS, PRAESERTIM DE
CONSISTORIO ECCLESIASTICO.

Diversæ in Israele Curiæ fuerunt diversis consistentes viris, quarum quædam res Ecclesiasticas, & quædam res Civiles & publicas dirigebant (1). IUVNIVS An. expos. Deut. XVII. De his, ipsarumque censuris peculiaribus & pœnis restat quid dicendum.

II. Hæc diversa *consistoria, confessus & curiæ*, primo distincta reperiuntur Deut. XVII, 12. *Qui non auscultat Sacerdoti, aut Judici.* Vbi Israel docetur, ob quas

res & ad quos possent a minoribus *judiciis & curiis* appellare; nempe ad *Sacerdotes* in rebus *Ecclesiasticis* aut *ceremonialibus*, & ad *Judices* in rebus *criminalibus* aut *civilibus*.

III. Hæc duo *dicaſteria* clarius distinguuntur 2 Chron. XIX, ubi Josaphat multos abusus in Ecclesia & Republica tollens, primo per omnes civitates munitas Jehudæ *Judices civiles* constituit ad judicandum res criminales. vers. 5. Et Hierosolymæ ordinavit *Confessum Ecclesiasticum* e Levitis, Sa-

cer-

cerdotibus, & primoribus patrum Israelis
vers. 8. In negotiis Jehovæ seu Ecclesiastici
Amaria Pontifex primarius erat. In rebus autem Regiis seu civilibus erat Zebadiah
תְּבַדָּי Presul. vers. II. Sic etiam Prophetæ
Jeremias neci addicebatur a confessu Sacer-
dotum. Jer. XXVI, 8. Sed in judicio
Principum, seu Judicium civilium, qui se-
debant sub portis, absolutus est. vers. 6.

IV. Et etiamsi tyrannis Antiochi & subse-
quentes motus tanta confusione turbarint
regimina Judeorum, ut vix discriminem ul-
lum in N. T. reperiri possit, attamen vesti-
gia quædam & imperfecta signa utriusque
hujus judicij apparent Matth. XXI, 23.
XXVI, 3. Ἀρχιεπέσ, Sacerdotes primarii
& Πρεσβύτεροι τὸ λαόν, Seniores populi ad-
ducuntur, tanquam diversi ordinis & con-
fessus, quorum quisque videtur proprio no-
mine distingui.

V. Confessus Politicus vocatur Συνέδριον,
Collegium Consiliariorum, Ecclesiasticus συν-
αγωγὴ, congregatio. Tradent vos εἰς συνέ-
δριον, Εἰ καὶ vos flagris εἰ ταῖς συναγω-
γαῖς. Matth. X, 17. Hinc magnum Pro-
phetarum sanctorumque virorum Collegium,
quod Esra collegit ad reformatam Eccle-
siam post adscensionem ex Babele, vocatur
Synagoga Magna. Officium Collegii Eccle-
siastici fuit discernere inter sacrum & pro-

fanum, mundum & immundum. Lev. X, 10.
Et decidere appellationes in rebus momen-
tosis. hinc illud, Dic Ecclesiæ; quum pe-
nes eam esset jus excommunicationis, de
qua sequenti Capite.

VI. Hic tantum nota, quod quemad-
modum in Synedrio & Collegio Politico,
quod constabat LXX. viris, penes quos
summum judicium erat, fuerunt duo capi-
ta, alterum vocabant נֶשֶׁר Principem seu
Judicem supremum (2); & alterum voca-
bant אֲבִבֵּת Patrem dicasterii (3);
quod, inquam, etiam in Synagoga seu Con-
cilio Ecclesiastico fuerint duo capita seu pri-
marii, Pontifex, ipsiusque נְזָר Vicarius seu
Pontifex secundus (4). 2 Reg. XXIII, 4.
Pontificem necessario membrum fuisse Syn-
edrii, falsum est (5), quia ad id Collegium
nunquam electus est, nisi fuerit vir raræ &
singularis sapientiæ. M. S. K. O. S. in Sanhed.

VII. Nota quoque, quod utrumque Col-
legium coiverit, quoties res decidendæ, ce-
rimoniales partim, & partim politicae erant,
sicque partim ad Ecclesiam, partim ad Rem-
publicam spectabant. Quod quum non
observetur, Interpretes non faciunt discri-
men inter illa judicia. Hæc utriusque Con-
sistorii seu Collegii coitio & conjunctio hinc
inde in Evangelio occurrit, ubi dicuntur
Ἄρχιεπέσ καὶ Πρεσβύτεροι congregati fuisse.

CAPVT II.

DE IPSORVM EXCOMMUNICATIONE.

Tres erant excommunicationis gradus (1).

II. I. Ἀποσυγχωνή, ejusio ex Synagoga. Job. IX, 22. a Judæis dicitur נידוי Niddui (2), quæ vox significat separationem & elongationem. Deducitur a verbo Pihel נידר separavit, hinc etiam proscriptus, profligatus, aut separatus quispiam dicitur נידון. Niddui quoque dicitur significare elongationem ab omni negotiatione, vel communione viri aut feminæ, intervallo quatuor ulnarum; separationem quoque a comprehensione, aut computatione cum alio, a complexu conjugali, a tonsura, lotione, & similibus, pro sententia Judicis, & ratione criminis. BVXTORF. ex Rabb. epist. Heb. pag. 55. Ea separatio triginta dierum erat (3), poterat tamen abbreviari facta poenitentia.

III. Illi, qui ita excommunicatus erat, libebat cultui Divino adesse, alios docere, & ab aliis doceri, conducere servos, & conducti, sub istius tamen separationis conditio-
ne (4). Vbi is nullam agebat poenitentiam, pro sententia Judicis poena ipsius ingravescébat, dum aut duplicabatur, aut tempus ter augebatur, aut poena non nisi cum vita finiebatur. Illius filii non circumcidabantur; &, ubi absque poenitentia decesserat, iussu Judicis loculo aut feretro injectus est lapis, ad ostendendum, ipsum fuisse dignum, qui lapidibus obrueretur. Non lucu solennique planctu deslevere ta-

lem, nec eum comitantes ad sepulcrum, nec eum terræ mandantes communi sepulta-
tura.

IV. II. Secundus excommunicationis gradus est, παραδῖψαι τινὰ τῷ Σατανᾷ, tradere aliquem Satane; 1 Cor. V, 5. qui vocatur Judæis טעם (5).

V. Ad magis intelligendum hoc vocabulum, scire nos oportet, quod hoc sensu non usurpatum sit in V. T. Ibi reperimus illud applicatum personis aut rebus; Si personis, notat devotionem Deo præstandam morte earum. Lev. XXVII, 29. Si rebus, notat devotionem Deo præstandam separatione earum a communi usu. Hinc Achan poena affectus, quod subduxerat devotum. Jos. VII, 11, 25.

VI. Personæ ita devotæ Græcis diceban-
tur ἀναθέμata & devotæ res, ἀναθήmata.
BVDAEVIS ἀναθέμata dici trādit homines sa-
cros, quorum capita inferis dicata sunt &
devota; ἀναθήmata vero donaria Diis con-
secrata (6); tempore tamen Pauli & τὸ
κῆρος & τὸ ἀναθέμα denotarunt tantum se-
cundum excommunicationis gradum, distin-
ctum a primo (7). 1. Quum ea excommu-
nicatio non fieret a singulari judicio, sed ea
denuntiaretur audiente tota Ecclesia. 2. Addebatur e Lege Mosis devotiones &
execrationes. Quando ea denuntiabatur
(8), cereæ accensæ sunt, finitisque execra-
tionibus extinctæ, ut significant, hu-
jusmodi

jusmodi devotam personam emunetam esse luce cœli. Hæc excommunicationis species usurpabatur adversus illum *incestuosum*, *1 Cor. V, 5.* & adversus *Hymenæum atque Alexandrum 1 Tim. I, 20.* (9).

VII. III. Tertius excommunicationis gradus (10) vocatur in N.T. vocabulo Syriaco *Μαραθὰ*, *Maran-atha*. *1 Cor. XVI, 22.* h. e. *Dominus venit.* *Maran* notat *Dominum*, & *Atha* *venit.* Cujus auctorem dicunt *Enochum*. *Jud. vers. 14.* *Judæi id appellant* אֶתְנָשׁוֹן *Schammatha.*

VIII. Hujus vocis duplē adducunt interpretationem. Quidam ajunt, tantundem significare ac *Maranatha Dominus venit*, τῷ Σῷ notante *Dominum*, & τῷ Πνεύματi ve-nit. Alii dicunt, quod sonet, *ibi* est *mors*, Σῷ significante *ibi*, & τῷ Πνεύματi *morte-m*. *ELIAS THISB. in Rad. שָׁמַחַת.* Hinc posset verti *destinatio ad necem*. Et hæc ratio creditur esse illius loquendi modi *1 Job. V, 16.* *Est peccatum ad mortem*, h. e. quod dignum est *devotione ad mortem*. *BERTRAM. de Politia Jud. c. 2. p. 21.*

IX. R. GERSOM interdixit resignationem literarum sub poena ternæ illius excommunicationis (11). *BVXTORF. Ep. Heb. p. 59.* In dorso epistolæ subjici solebat hæc abbreviatura, אֲסֹר בְּחִרְמָה, h. e. *prohibitum est per anathema*, τῷ R. GERSOM, *luminis captivitatis*, scil. resignare has literas. Et hæc vocabatur *excommunicatio in secreto nominis tetragrammati*. Vide illius formam *Cap. de Sadduceis.*

X. Hujus censuræ quatuor gradus erant in Ecclesia Græca (12). Vid, *IVSTELLI no-*

tas in Cod. Canon. Eccl. univers. ad Canon. 25. *BELLARM. de Pœnit. l. 1. c. 22. & CASAVB.* *Exercit. p. 552.* observant quintum gradum (13), quem ille μέσωσι, alter μέδεξι, communicationem appellat. Verum communiter quatuor sunt:

XI. 1. Σύσασις, *assistentia* (14). Illi hoc gradu puniebantur, quibus sola mensa Domini interdicta erat, licebatque intrare templum, audire verbum, cum Ecclesia preces fundere, cum reliquis Christianis adstare, & intueri, quomodo aliis Sacramentum datur, et si ipsi illius non fierent participes, unde & vocabantur *Stantes.*

XII. 2. ὑπόπτωσις, *submissio* (15). Quod ad hanc poenam, quidquid de ea lego, hoc est: qui hac poena affectus est, admissus est in templum, ipsis tamen locus erat post suggestum, vid. *IVSTELL. loc. cit.* & exire debebat cum Catechumenis, h. e. talibus Gentilibus, qui Christianam fidem amplexi, non tamen plene admissi ad Ecclesiam, quoniam nondum erant sacro fonte tinti; & sic, quia cum aliis Christianis indiscriminatim precari non poterant, certus locus post chorum templi, modo coenobiorum, ipsis assignatus erat, vocabaturque *Catechumenum*. *HOSPIN. de Templ. p. 88.*

XIII. Hoc censeo esse locum pro hoc secundo excommunicationis gradu; sic ut credam, vim hujus poenæ in tribus consistere. 1. Prohibebantur a mensa Domini. 2. Non permisum ipsis erat adstare administrationi Coenæ Dominicæ, quod licebat primo gradui. Hocque clare liquet ex eo, quod Catechumeni plerumque dimittebantur, cum administratio fieret; ipsis enim præprimis dice-

dicebatur: *Ite, missa est.* 3. Etiam si licebat ipsi *υποπεσεν*, genibus inniti, precari que, unde & nominabantur *Succumbentes*, attamen non permittebantur hoc facere in Ecclesiæ concione, sed tantum in eo post chorum & suggestum loco, Catechumenis destinato; & hac in parte secundus gradus a primo differt.

XIV. 3. Gradus erat *ἀκρόασις*, *auditio* (16). Is, qui hoc gradu punitus est, non nisi ad cœmeterium admittebatur, ubi Scripturam audire licebat, non autem accedere ad preces, aut ad mensam Domini; unde denominabantur *Audientes*.

XV. 4. Quartus & ultimus gradus, seu species, erat *προκλαυσις*, *præfletio* (17). In quos hoc gradu animadversum est, penitus præcludebantur templo, lacrymis obortis flagitantes ab intrantibus, ut orarent pro se Dominum. unde dicti sunt *Plorantes*.

XVI. Quoniam in communi putatur Cain

primo *excommunicationis* gradu fuisse punitus (18), quem dicunt *Niddui*, & quod postremus gradus, nimurum *Schammatha* ab *Enocho* institutus sit, adeoque quum inde utriusque antiquitas pateat, non audeo dicere, tres *excommunicationis* gradus sumtos esse a tribus impuritatis speciebus (19), quæ populum præcluserunt tribus castris, et si proportio inter illorum gradus obtineat. De quibus P. FAGIVS in Num. V, 2.

XVII. *Niddui* potest comparari *exclusio*ni extra castra Dei, quæ obvenit contredictione cadaveris pollutis. *Cherem* potest conferri *præclusioni* extra castra Dei & castra Levitarum, quibus electi, qui immundi erant profluvii. *Schammatha* conferri potest *præclusioni* extra tria castra, castra Dei, castra Levitarum, & castra Israelis; hac animadversi illi, quos lepra immundos reddidit. Credibile est Græcas & Latinas Ecclesiæ a Judæis suos *excommunicationis* gradus mutuatas esse.

C A P V T III.

DE COLLEGIO SEV CONSESSV CIVILI, QVAS PERSONAS ID REQVISIVERIT.

Homines multis in rebus possunt incurvare in Legem Dei, et si non in pœnam hominum (1). Non ulcisceris, & servabis rancorem. *Levit. XIX*, 18. Quod Judæi ita exponunt: *Vlscisci est negare quidquam petenti, qui antea beneficium negavit alteri. Rancorem servare alicui, qui antea detrectavit benefacere, beneficium præstare cum exprobratione.*

II. Istud hoc illustrant exemplo: Si Ruben dicat Simeoni, commoda mihi securim tuam, & is respondeat, nolo. Deinde si Simeon indigeat securi, & dicat Rubeni, commoda mihi tuam securim, & tum regerat ei Ruben, ne expectes a me eam, quam mihi negasti. Hoc est *תְּבִירָה* ultio. Rursus, si Ruben dicat Simeoni, commoda mihi tuam

tuam securim, & is referat, nolo; ac deinde, ubi Simeon mutuari velit securim a Rubene, qui reprimat: en accipe; non agam tecum, quemadmodum tu mecum. Hoc est ἡγεμονία rancoris servatio. Vtque hic impingit in legem Dei, et non in plagam hominum.

III. In cunctis *Judiciis Civilibus* quinque personæ sunt. 1) *Judices.* 2) *Officiales* seu *Πρεσβυτορες.* 3) *Advocati.* 4) *Scribæ.* 5) *Testes.*

IV. In *Supremo Judicio*, seu *Sanhedrin*, erat quis caput omnium *Judicorum* reliquorum, Hebr. נָשָׁר, Græce Αρχων, *Principis* (2).

V. *Testium* ad minimum duo erant *Deut. XIX, 15.* (3). Si fuerunt falsi, *talionem* percussi sunt, h. e. eadem poena, quam machinatus erat in fratrem, *Deut. XIX, 19.* *Scribarum*, seu *Notariorum*, duo erant (4): alter stabat ad dextram, ut scriberet sententiam liberationis, & quod dicebatur in defensionem partis; alter stabat a sinistra, ut exciperet sententiam condemnationis & partium accusationes. *Mos. kots. in Sanhed.* Putat *DRVSIVS præter. Matth. XXV,* Christum, loquentem de ultimo *judicio*, *huc respexisse: Statuet oves ēn δέξιῶν ἀντρῶν, bœdos autem ēz ἐνωνύμων. Matth. XXV, 33.*

VI. *Officiales* semper erant præsentes, ut exequerentur sententias *Judicorum*; quapropter virgas & lora hinc illuc ferebant, quemadmodum Consulibus Romanis virgarum fasces cum securibus præferebantur, ad promptiorem justitiae executionem. *Mos. kots. in Sanh.* Hebræis vocantur

שׂוטרים (5) τοῖς LXX subinde Γραμματαῖς, Belgis *Gerechts-Dienaren*, LVTHERVIS Stock-Meister, Lucæ Πρεσβυτορες, cap. XII, 58. Quum vadis cum adversario tuo ἐπ' Ἀρχοντα, ad supremum magistratus caput, in via da operam, ut libereris ab eo; ne forte pertrahat te ad *Judicem*! Et *Judex* שׂופר tradat te τῷ Πρεσβυτορὶ τῷ שׂופר Officiali seu Moderatori, Et *Officialis* conjiciat tē in custodiām.

VII. *Advocatus* dicebatur בָּעֵל רִיב (6) *Dominus litis.* Stabat a dextra partis in jus vocatæ (7), ubi aut pro ea aut contra eam verba faciebat. Stabit *Dominus ad dextram egeni, ad salvandum a damnantibus animam ejus, Ps. CIX, 31.* h. e. Dominus tuebitur causam ejus. Et *Satanas* stetit ad dextram *Josuæ. Zach. III, 1.* h. e. ad ipsum accusandum, aut causam ipsius disjiciendam. Quando *Johannes* ait i *Joh. II, 1.* Si quis peccaverit, habemus *Paracletum*, tum aludit ad hunc בָּעֵל רִיב, seu *Advocatum.*

VIII. *Judices* inquirebant decernebantque, & inquisitione facta, sententia de causis per *Judicem* hoc modo ferebatur (8): Tu N. *innocens es.* Tu N. *obligaris.* Tu Simeon *justus es.* Tu Ruben *reus.* Qua sententia lata, reus ad locum executionis tractus est. Quum *judicabitur, exeat condemnatus. Ps. CIX, 7.* Hebr. נְאַזְנָה בְּשֻׁעַ exeat improbus.

IX. Modus personarum sententiam ferentium in plurimis terris discrepat. Judæi absolvebant homines & condemnabant simplici sententiæ prolatione. Romani sententiam suam ferebant tabellis (9), quas in urnam immitebant, aut cistulam, huic rei para-

paratam. Si quem absolvebant, tabellæ isti inscripsere literam A, quæ est prima litera in voce *Absolvo*. Si quem condemnabant, miserunt in urnam literam C in tabella exarata, quæ est prima litera vocis *Condemno*. Si autem res gravior esset, quam ut sententia ferri posset, tum injecerunt alias tabellas notatas literis N. L. significantibus *Non Liquet*. ROSIN. *Antiqu. Rom.* l. 9. c. 24. Itidem Græci utebantur (10) tribus in judiciis literis: ο nota erat ac symbolum *damnationis*, unde PERSIVS *Sat.* 4. vers. 13.

Et potis es nigrum vitio præfigere Theta.
T symbolum erat *absolutionis*. A ampliationis seu dilationis.

X. Alii annotant condemnationis sententiam latam dando *lapillum atrum*, & *absolutionis* dando *lapillum candidum*. OVID. *Metamorph.* lib. 15.

Mos erat antiquis, nivejs, atrisque lapillis,

Hos damnare reos, illos absolvere culpa.
Huc videtur allusum esse *Apoc.* II, 17. (11)
qui vicerit, dabo ei ψῆφου λευκὴν, calculum

album, h. e. *absolvam ipsum & sententiam pro ipso feram die judicii.*

XI. Nota hos tres loquendi modos: ἀνασῆναι εἰς νόστον, surgere ad judicium, ἀνασῆναι ἐν κρίσει, surgere in judicio, & καταδεδικασμένος ἔξελθεν, exire condemnatum. Primus modus loquendi tribuitur *Judici* judicium habenti. *Quum surgit Deus ad judicium.* Ps. LXXVI, 10. h. e. ad exercendum judicium. Secundus tribuitur ei, qui *in judicio causa vincit*. *Viri Ninivitæ ανασηκωται ἐν τῇ κρίσει, surgent in iudicio cum hac ætate*, Matth. XII, 41. (12) h. e. justiores declarabuntur hac generatione. Tertius tribuitur *condemnato*. Ps. CIX, 7. *Exeat condemnatus, seu improbus. Non stabunt improbi in iudicio* Ps. I, 5. (13). Similis loquendi mos usitatus fuit Romanis: *stare in Senatu, causa cadere.* Puto tamen hunc Romanum loquendi morem sumtum esse ab ipsorum Gymnasiis, ubi positura corporis, qua quis parabat se defendere & digladiari cum adversario, vocabatur *Status*, aut *Gradus*. ut *cedere de Statu, Gradum vel Statum servare*. Et sic a Gymnasiis ad *Judicia* hæ dictiones traductæ sunt.

C A P V T . IV.

D E N V M E R O C V R I A R V M C I V I L I V M.

Iudiciorum civilium duo erant: סְנִירָרִין קָרְבָּלָה Συνέδριον seu *Collegium magnum*, aut *Senatus supremus*; & סְנִירָרִין קָפָה *Judicium*, seu *Collegium minus* (1). Sic in genere apud Rabbinos ipsa distincta re-

perio. Et quamvis *Collegium* posterius insuper fuerit partitum, ut liquebit inferius, attamen antiquis ætatibus solummodo duo priora erant.

II. Istam divisionem videtur noster Salvator Christus fecutus, appellans *Judicium minus Κρίσις, judicium; & majus, Συνέδριον seu Confessum majorem.* *Quicunque irascitur fratri suo temere, ἐρώτος ἔσται τῇ Κρίσει, obnoxius erit Judicio.* *Quicunque vero dixerit fratri suo Raca, obnoxius erit Syndrio seu Collegio supremo; quisquis autem dixerit, fatue, obnoxius erit Gehennæ intendio.* Matth. V.

III. In quibus verbis, quemadmodum est peccati gradualis adscensio: 1. est *ira*, passio animi. 2. *Raca*, quod non grandis alicujus est sermo conviciai, sed magis e contemptu natum, & neglectu dicentis. CHRYSOST. in Hom. 16. in Matthæum 3. *Fatue* convictiosum nomen: Sic sunt adscendentēs poenæ gradus 1. *κρίσις* & *Judicium minus*. 2. *Senatus supremus*, & *Judicium majus*. 3. *Ignis Gehennæ*.

IV. *Gehenna* fuit vallis (2) horrenda duobus ignibus. 1. In ea idololatræ sua pignora Molocho comburebant viva. 2. In ea perpetuus ignis lucebat ad comburenda cadavera & fordes Hierosolymarum. DAV. KIMCHI, *Psal. XXVII*, 13. Hæc vallis typus fuit ignis infernalis, partim ob horrendum primi ignis modum, & partim ob contemptum loci, respectu secundi ignis. Possumus illum textum ita explicare; *ira* obnoxia est poenæ minoris judicii, *Raca* majoris, & τὸ fatue obnoxium est poenæ omnium judiciorum, immo ipsius ignis Gehennæ.

V. Magnus Senatus ille *υἱτ' ἐξοχὴν* vocatur *Sanbedrin*, quod vocabulum derivatur a Græco Συνέδριον, *Confessus judicij*;

vocatur etiam בֵּית דָּין *Dicasterium, Curia*, & distinguitur ab aliis iudiciis 1) ratione numeri *Judicum* (3), quorum in eo LXXI erant juxta Dei mandatum & primam Mosis institutionem. MOS. KOTS. fol. 186. COL. II. NUM. XI, 16. Congrega mihi LXX viros e Senioribus Israelis, quos nosti esse Seniores populi, וְשִׁׁירו ipiusque moderatores, Et assūmes eos ad tentorium conventus, Et sīstent se ibi tecum. Ex ultimis hujus textus verbis deprehenduntur LXX præter Mosen; eoque mortuo, semper in ipsius locum elegerunt *Judicem supremum*, quem vocabant *Nasi, Principem*, seu *Caput Judicum*, non accensentes ipsum τοῖς LXX.

VI. Hi septuaginta creduntur electi esse, seni ex quavis tribu; excepta tribu Levi, quæ quatuor modo dederit. IVN. ANALYT. EXPOS. NUM. XI. Alii putant, modum electionis ipsorum sic se habuisse: seni ex quavis tribu sua nomina inscripserant schedulis seu pittaciis. Septuaginta harum schedularum inscriptæ erant voce ΣΕΝΙΟΡ Senior & dux reliquæ voce ΧΛΗΡ pars. His pittaciis seu schedulis in urnam conjectis, si quis extraxit pittacium tale, notatum nomine Senior, is relatus inter *Judices* est. Qui reliqua pittacia seu schedulas sortiebantur, quibus inscriptum erat χλήρ, rejiciebantur. NUM. XI, 26. Gravissimus ætate horum LXX. vocabatur אֲבָבֵית דָּין Pater dicasterii.

VII. Totus *Judicum* Senatus sedebat in semicirculo, Principe *Nasi* in medio constituto superiori loco, ceteris circumfidentibus, hac forma, ut אֲבָבֵית דָּין Pater dicasterii esset proximus a dextris τῷ *Nasi*. MOS. KOTS. fol. 186. col. 2.

VIII. *Collegium minus* divisum erat (4) in duas species: Altera species constabat *Senatoribus XXIII*, & ejusmodi duo erant *Collegia Hierosolymæ*, unum *ad portam atrii templi*, & alterum *ad montem templi*. In cunctis quoque civitatibus Israëlis, quas incolebant centum & viginti patres familiæ, hujusmodi *Collegium virorum XXIII. ius dicebat*. Altera species *minoris Collegii* seu *Judicii* consistebat *Triumviratu*; idque erigebatur in minoribus oppidis, quæ non habitabant 120 familiæ.

IX. 2) Secunda differentia inter *Collegium Majus & Minus* est respectu loci. *Septuaginta Viri* tantummodo considerabant *Hierosolymæ intra atrium templi* in senaculo, quod vocant *הַכְבֵּדָה Conclave tæsuræ* (5), propter *cæsos lapides*, quibus structum erat. *MOS. KOTS. ibid.* Græcis tale Conclave dicitur *λαθρεύων*, pavimentum. *Pilatus sedit pro tribunali in loco, qui dicitur λαθρεύων. Job. XIX, 13. (6).* Cetera *Collegia* seu *Judicia* omnia considerabant *sub portis urbium* (7). Hinc quia portæ sunt propugnacula urbium, Judicesque sub iis judicium exercebant, dicitur, quod *portæ inferni non sint prævalitüræ Ecclesiæ*, h. e. nec vis, nec astutia Satanæ. *Matth. XVI, 18.*

X. Tandem 3) differunt ratione *potestatis auctoritatisque* (8). *Collegium virorum LXX* accipiebat *appellationes a Judiciis minoribus* (9), sed ab eo ad *majus Judicium* provocari non poterat. *Deut. XVII, 8.* Rursus *Collegium Triumvirorum* non dijudicabat *criminalia*, seu *רִינוֹת נֶפֶשׁות* *Judicia capitalia*, sed tantummodo *רִינוֹת מִפְנָנָה* *Judicia* seu *pœnas multatitias* & *pecunia-*

rias, causasque minores, ut flagellationem, &c. *Collegium* autem seu *Senatus XXIII Virorum* constituebant de *capitalibus*, restringita tamen potestate: non enim tota tribus, *Sacerdos Summus*, & *pseudoprophetae*, aut aliæ ejusmodi momentosæ res, apud illos postulari judicarive poterant. Hæc tantum ad *Senatum τῶν LXX* pertinebant. Huc illud spectat: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidit Prophetas. Luc. XIII, 34. cvnaevs de Rep. Hebr. cap. XII. l. i.*

XI. Medium, quo tentabant *pseudoprophetam* (10), hoc erat: notabant *judicia*, quæ ille minabatur, & bonum, quod prædicebat; si illa non irruerent, non arguebatur *pseudopropheticæ*, quum Deus esset longanimus & misericors, uti patet in exemplo *Hiskiae*, & populus se forte converteret, quemadmodum *Ninivitæ*; verum si hoc, quod prædictit, non eveniret, arguebatur *pseudopropheticæ*. Fundamentum suæ tentationis aut probationis petunt e verbis *Jeremiæ cap. XXVIII, 9.* *Propheta, qui prophetabit pacem, eveniente verbo hujus Prophetæ, cognoscetur ille Propheta esse, quem misit Jehova revera.*

XII. *Senatus iste virorum LXX* non tantum *jus dixit sub Regibus & Judicibus*, p. *GALAT. l. 4. c. 5*, sed auctoritas ipsorum viguit quoque in interregnis (11), cum nullus Rex aut *Judex Israëlem* regeret, propagataque est, usque dum eam Herodes tolleret (12), ut suam tyrannidem stabiliret. *10-SEPH. Antiqu. l. 14. c. 17.*

XIII. Hic objici posset, tempore Samue lis aut hæcce dicta *judiciorum Collegia* non fuisse, aut ipsorum privilegium & auctoritatem

tem valde fuisse concisam, *cum de anno in annum Samuel obiret Bethelem, Gilgalem, & Mizpam, & judicaret Israelem in omnibus istis locis.* 1 Sam. VII, 16. Ad quod responderi debere autem; quod, quemadmodum Imperatores Romani potestatem habebant circumequitandi, judiciaque exercendi, quod siebat sine ulla Senatus privi-

legiorum læsione: sic Regibus & Judicibus Israelis par licentia fuerit, illæsa suarum Curiarum auctoritate. Hæc species Judiciorum per Collegia seu Senatus vocabatur a Romanis βεληνεῖς, Senatus legitimus seu status, altera βεληνεῖς σύγκλητος, Senatus indicitus.

C A P V T . V.

DE QUALITATIBVS, QVAE REQVIREBANTVR A IVDICI- BVS, ET MODO ELECTIONIS.

Lex Dei has requirit in *Judicibus* qualitates. 1. sapientiam. 2. prudentiam. 3. justitiam (1). Deut. I, 13. Alias insuper Exod. XVIII, 21. nimirum 4. fortitudinem. 5. timorem Dei. 6. amorem veritatis (2). 7. odium avaritiae. Quibus addere possimus 8. ἀπροσωποληψίαν. Deut. I, 17. Has duas postremas qualitates præprimis Gentes in suis *Judicibus* requisiverunt. hinc *Thebani* pingunt *Justitiam* absque manibus & oculis, ut doceant, iniquum esse *Judici*, accipere dona, aut personam. PLVTARCH. de *Iside*.

II. Judæi plures addunt (3). 1. *Vt sint fine ullo corporis vitio.* 2. *Vt calleant se- ptuaginta linguas, ne opus sit per Interpretem audire.* 3. *Ne sint vetuli, & marceant senecta,* quæ qualitas itidem apud Romanos requisita fuit a *Judicibus*, unde illud proverbialiter dictum: *Sexagenarius de ponte.* Vid. ERASM. *Adag.* 4. *Ne sint Eunuchi,* quum tales ament esse immites. 5. *Vt sint*

patres liberorum, quibus putant plus misericordiae inesse. 6. *Ne sint magiae rudes,* quum sine ea nesciant judicare Magos. M.O.S. KOTS. in *Sanh.*

III. *Vt essent semper idonei viri, qui surrogari mortuis *Judicibus* possent, erant præterea tria subsellia inferiorum (4), quos vocabant פָּרְמִירִי תַּכְמִים discipulos Sapientum. M.O.S. KOTS. ibid.* Ex his eligebant, si quis deficeret, & duo ex his comitabantur condemnatum capitum, ad executionis locum.

IV. Ritus initiandi *Judices* duplex fuit. Initatio i. facta est ἐπιθέσει τῶν χειρῶν, impositione manuum (5), juxta exemplum Moses, manus imponentis Jofuæ. Hæc impositione manuum non putatur fuisse licita nisi presentibus quinque aut tribus *Judicibus* (6). PETR. GALAT. I. 4. c. 5. 2. Postea ea fiebat recitatione certi versiculi: רְבָה אֶפְרַיִם שָׁמֹה וַיֵּשׁ לְהָרְשֹׁת לְרוּן אֲפָלוּ רְבִנּוֹת Ecce

Ecce tu associatus, et est tibi facultas iudicandi etiam pœnas multatitias. MAIMON. in Sanh. c. 4. Hinc illud GALATINI ex Talmude: *Institutio Judicum aut manu siebat, aut nomine tantum* (7).

V. Hic nota quod סְמִינָה, quod verti *Associatus*, non semper notet hominem ad publicum munus *manuum impositione initiatum*; nam hic tribuitur tali, qui non consecratus est *impositione manuum*.

VI. Ratio autem cur סְמִינָה & סְמִיכָה ab omnibus Interpretibus in genere tam

Judæis quam Christianis exponantur *impositiones manuum* (8), hæc est; quia hæc assumptionis species vetustis temporibus duobus tantum hominum generibus adhibebatur in electionibus ipsorum, nimirum Rabbinis & *Judicibus*, nraquam autem sine ceremonia *impositionis manuum*; hinc factum est, ut duæ istæ voces expositæ sint *Impositiones manuum*, etiamsi proprie nihil aliud significant, quam *sociationem*, *vicinitatem*, et *conjunctionem* alicujus ad *collegium seu societatem*, cuius ille, qui *sociationem* facit *admittitque*, membrum est.

CAPVT VI.

DE COMMVNIBVS CERIMONIIS IN OMNIBVS

CAPITALIBVS IVDICIIS.

In pœnis capitalibus sunt quædam ceremonie, quæ omnibus *communes* sunt.

II. I.) *Judices* debabant in quibusvis causis deliberationibus uti (1), præprimis tamen in capitalibus. Quatuor sunt res, ait JONATHAN in suo *Targum Num. IX*, 8. quæ ad Mosen deferebantur (nullius mentionem facit specialiter, sed quales eadem fuerint res, statim discemus aliunde). Harum duæ *ponderosæ* non erant, in iis festinabat: reliquæ majoris momenti erant, ut pote concernentes vitam & mortem, in quibus moram traxit: וּבְאַלְמָן וּבְאַלְמָן אֶמְרָת מְשֹׁה לֹא שְׁמַעֲתָךְ Ceterum tam de his quam de illis dicebat Moses, non audivi. scil. a Domino. Ut doceret, in omnibus senten-

tiis ferendis ineundam esse consultationem tanquam cum Deo. Hæ quatuor res occurunt in *TARGVM HIEROSOL. Num. IX*, 8. *Minus ponderosæ* sunt: 1. *Causa immun-ditiei*, qua prohibebatur populus a Paschate. *Num. IX*, 9. 2. *Causa filiarum Zelaphchadi*. *Num. XXXVI*, 10. Res duæ majoris ponderis & momenti erant. 1. *Causa blasphemi*. *Lev. XXIV*, 14. 2. *Causa illius viri*, qui ligna legit Sabbatho. *Num. XV*, 35.

III. In omnibus his iudiciis exstat, *Dominus dicebat ad Mosen*. In causa prima, quæ minus momentosa censetur, quod non agatur de vita & morte in ea, Moses solenni modo populum consistere jubet: *Ego audiam,*

audiam, quid mihi dicturus sit Dominus, inquiens. Nihilominus tamen temeraria quoque procrastinatio Judicem injustitiae condemnat. Non ullum aliud crimen imputatur illi Judicii injusto, cui vidua vix sententiam extorsit, quam procrastinatio & dilatio. Luc. XVIII, 4.

IV. II.) Pars accusata sistebatur in loco eminentiori, e quo & cerni & audiri a toto populo posset: *Collocate Nabothen בָּרָאשׁ מִבְּנֵי in capite populi. I. Reg. XXI, 9. (2).*

V. III.) *Judices & Testes*, lata sententia, condemnatorum capiti manus suas imponebant, dicentes: *Sanguis tuus super caput tuum (3). DRVS. præter. Matth. XXVII. Huc respexit populus vociferans: Sanguis ejus super nos & filios nostros. Matth. XXVII, 25.*

VI. IV.) *Locus executionis erat extra portas. Damnati eo ducti sunt a duobus executoribus, quos Rabbini vocant חֲנִיכָת Spectatores congregationis. MOS. KOTS. in Sanh. item TALMUD. lib. Macroth. c. 3. in Mischna. Quod nomen est periphrasis illius, quem Marcus cap. VI, 27. nominat Σπουδάτωρα (4); quæ vox, etsi eam adhibeant Græci & Chaldaici Interpretes, dicentes (Vid. VZIEL. & TARGVM HIEROSOL. Gen. XXXIX.) mere tamen Latina est, a speculando descendens, quia in iudiciis executores tantum agunt spectatores, ad exspectandum mandatum *Judicium*.*

VII. V.) Cum reus ad supplicium trahitur, præcedit נָכֹרֶן seu *Præco publicus*, clamans (5): *Hic vadit ad suppli-*

cium, quo subit banc mortem, quia commisit hoc flagitium, hoc tempore, hoc loco, & N. N. sunt hujus rei testes; propterea si quis quid scit, quod huic prodeſſe possit, veniat & in medium proferat. MOS. KOTS. loc. cit. Quo fine constitutus quispiam fuit in foribus Consistorii, manu tenens sudarium, aut vestem lineam, ut eam, si quis illius defensionem suscepturnus esset, vibraret; quo viso, alius, non procul insidens equo, effuso cursu revocabat damnatum. Immo ubi reus habebat, quod in sui defensionem diceret, quater aut quinque licebat reverti, nisi vana loqueretur; quare ut accuratius illius verba in via ponderarentur, duos ei adjunxerant ex discipulis Sapientum.

VIII. VI.) Admonebatur, ut daret confessionem, ne exsors foret futuri sæculi (6). Sic hortatus est Josua Achanem. *Jos. VII, 19. Fili mi, tribue nunc gloriam Jehovæ Deo Israelis, & da ei confessionem. Cui respondit Achan vers. 20. Sane peccavi Jehovæ Deo Israelis, & hoc & illud patravi.*

IX. VII.) Hora executionis dabant reo קורט לְבוֹנָה בְּכוֹס שְׁלִין granum thuris in calice vini. MAIMON. in Sanh. c. 13. item MOS. KOTS. in Sanh. ut turbarent cerebrum rei, mentemque abalienarent, quominus cruciatum sentiret (7). Marcus hunc calicem vocat ὄνον ἐσμυργισμένον, vimnum myrrhatum. *Marc. XV, 23. (8). Hoc factum est ex more Judæorum; sed milites illusuri admiscuerunt ὥξος μετὰ χολῆς, acetum & fel. Matth. XXVII, 34. Quemadmodum quoque addiderunt ad illusionem majorem secundum calicem, cum spongiam acero*

aceto impletam circumponerent calamo. Matth. XXVII, 48. Marcus primo calice morem Judæorum refert, qui speciem habet misericordiæ, fundaturque in illo Prov. XXXI, 6. Date siceram pereunti. Mathæus meminit saltem prævæ ipsorum comixtionis contrariæ sueto mori. Ita Evangelistæ se invicem explicant. Primus *calix* sic ordinarie ante executionem prehebatur, ut subinde *calix* in Sacra Scriptura sumatur pro ipsa morte. *Pater mi, si pos-*

sibile est, transeat a me calix iste. Matth. XXVI, 39.

X. VIII.) Tandem *arbor*, ex qua quis suspensus est, *lapis*, & *gladius*, quibus quis percussus, *linteum*, quo quis strangulatus, humo condebatur (9); ne eadem sinistram imperfecti memoriam refoderent, neve dici posset, *haec est illa arbor, hic est ille gladius, hic est ille lapis, hoc est illud linteum, quo hic confectus est.* CASAVB. Exercit. p. 654. ex MAIMON.

CAP V T VII

DE POENIS ET SUPPLICIIS CAPITALIBVS.

Antiquis Judæis quatuor solummodo mortis genera in usu erant (1). P. RAPHR. CHALD. Ruth. I, 17. MIKKOTSI fol. 188. Col. 3. Vt: I. סְקִילָה Lapidatio. II. שְׁרִוףָה Combustio. III. בְּרִינָה Decollatio. IV. קַבֵּן Suffocatio.

II. Ex his suppliciis gravissima fuit *lapidatio*, *combustio* gravior *decollatione*, *decolatio* gravior *suffocatione*, *suffocatio* vero omnium minima.

III. Canonem habuerunt, quod, ubi Sacra Scriptura loquatur de malefico, morte plectetur, nec exprimat mortis genus, intelligenda sit strangulatio כָּל מִתְהָ אֲמֻנָה omnis mors, quæ dicitur in Scriptura absolute, nonnisi strangulatio est, r. SALOM. Exod. XXI, 16. e. g. Lex dicit de adultero Levit. XX, 10. morte plectetur; quia autem genus mortis non exprimitur, strangulatio intelligitur.

IV. Ratio hujus regulæ est, quia strangulatio erat supplicium minimum ex illis quatuor, & ubi Lex mortem non exprimit, ibi ajunt, ampliandi favores; h. e. facienda interpretatio æqua.

V. Regula illa generalis non est, siquidem antiquis temporibus adulterium lapidatione expiabatur. *Judicabo te judiciis adulterarum*, dicit Dominus. Ezech. XVI, 38. & illud judicium vers. 40. exprimitur: obruent te lapidibus. Pariter Pharisei dicebant Christo: *Moses præcepit nobis in Lege, ut tales lapidentur.* Job. VIII, 5.

VI. Priusquam specialiter agamus de his quatuor suppliciis, quæritur: Num Judæis tempore eo, quo crucifgebant Salvatorem nostrum, fuerit permisum jus vitæ & neris (2)? Judæi dicebant Pilato Job. XVIII, 31. nobis non licet occidere quemquam. Et recentiores Judæi fatentur, sibi omnia iudicia

dicia capitalia 40 annis ante destructio-
nem Templi ademta fuisse. MOS. KOTS.
in Sanh.

VII. Resp. Primo, sermo Judæorum ad Pilatum, quod ipsis non liceret occidere quemquam, non intelligi potest ita, ac si dixisset: Non habemus jūs vitæ & necis in quemquam. Nam, posito, ipsis in genere fuisse ademta *judicia capitalia*, attamen in hoc singulari casu concessa ipsis erat pro præsenti potestas a Pilato: *Accipite eum vos, & secundum legem vestram judicate.* *Johan. XVIII, 31.* Nihilominus tamen etiam dici nequit, quod sua lege ipsum non potuerint damnare, si fuisset transgressor legis; aut quod ex sua lege non habuerint, quod objicerent, dicunt enim: *Nos habe-
mus legem, & secundum legem nostram de-
bet mori.*

VIII. Non ergo deerat ipsis potestas, sed temporis sanctitas jubebat ipsos dicere: *non licet nobis.* Ducebant enim illicitum esse, diebus τῆς παρεσκευῆς considere, & judicare causas capitales, quemadmodum demonstratum est *Cap. de Transposit. F. stor.* At die Veneris, quo noster Salvator in crucem actus est, erat *parasceve Sabbathi.*

IX. Secundo, in quæstione, num *judicia capitalia* ipsis fuerint ademta a Romanis, distinguida sunt crimina. Quædam *ma-
leficia* arietabant legem Romanam, ut *fur-
tum, cædes, rapina, &c.* Hæc judicandi facultas ipsis erupta erat. Alia autem *ma-
leficia* erant contra legem Mosis, ut *blasphematio &c.* quæ judicare ipsis licebat. Paulus a Judæis ad Gallionem ducto, respondit Gallio *Actor. XIII, 14, 15.* *Ei pœv adinxerat*

τι ἡ ραδισχεγινὰ πονερὸν ήν, ὡς Ἰudeῖοι, κατὰ λόγον ἐνεσχόμενοι ὑμῶν εἰ δὲ Σύγηρας ἐστι περὶ λόγου, καὶ ἀναμέτρων, καὶ νόμος τῷ καθ' ὑμᾶς, ὄψεσθε αὐτοῖς. Si qua injuria aut facinus malum esset, o Judei, quantum ferret ra-
tio, vos tolerarem; quum autem sit quæstio
de sermone, ac nominibus, & lege vestra-
te, ipsi videritis.

X. In tractatione horum quatuor *suppli-
ciorum*, notandi sunt *Malefici*, quos Judæi
alicui adjudicant *suppicio*, & deinde *Modus Suppliciorum.* Homines *lapidandi* erant
numero octodecim. MOSES KOTS. fol. 188.
col. 4. 1. *Qui concubit cum matre.* 2. *Aut
cum patris uxore.* 3. *Qui rem habet cum
nuru.* 4. *Aut cum puella despensa.* 5. *Aut
cum mare.* 6. *Aut cum jumento.* 7. *Mu-
lier, quæ jumentum admittit.* 8. *Blasphe-
mus.* 9. *Idololatra.* 10. *Qui dederit ex
semine suo Molecho.* 11. *Pythomantis.* 12. *Ha-
riolus.* 13. *Qui palam ad apostasiam im-
pellit.* 14. *Qui clam ad apostasiam incitat.*
15. *Magus.* 16. *Profanator Sabbathi.* 17. *Qui
maledicit patri, itemque matri sue.* 18. *Fi-
lius contumax & rebellis.*

XI. *Modus lapidationis* ita habuit (3). Maleficus ducebatur ad locum extra portam, qui altus erat geminam hominis longitudinem, ex quo revinctis manibus ab altero testium detrusus est, ut in lumbos ca-
deret. Hoc casu si mortuus non esset, te-
stes levarunt lapidem, parem robori duorum virorum, quem testium alter in pectus immisit. Si nec hoc iectu confectus esset,
a toto Israele lapidibus obrutebatur. Ma-
nus testium primo in illum sit, ad ipsum in-
terficiendum, & manus totius populi dein-
trepidus. Deut. XVII, 7.

XII. Hinc sententia R. AKIBAE in genero recepta est, quod ejusmodi idololatrica (item alii neci addicti) custoditus fuerit ad festum aliquod commune, quo Hierosolymæ tota Israelis multitudo confluenter. P. FAGIVS, Deut. XVII, 7. Homo hoc supplatio affectus & imperfectus, ad augendam ignominiam ex arbore suspensus est (4) usque ad occasum Solis, quo tempore & is & arbor humati sunt.

XIII. Malefici combustioni destinati decem erant (5). MOS. KOTS. loc. cit. 1. *Filia Sacerdotis scortata.* 2. *Qui init filiam suam.* 3. *Aut filiam filiæ.* 4. *Aut filiam filii.* 5. *Aut filiam uxoris suæ.* 6. *Aut filiam filii ejus.* 7. *Aut filiam filiæ ejus seu neprem.* 8. *Aut soerum suum.* 9. *Ejusve matrem.* 10. *Vt & matrem saceri.*

XIV. Modus combustionis fuit duplex (6). Quosdam comburebant ligno & fasciculis. Hoc vocabatur *combustio corporis.* R. LEVI. Lev. X. Alios comburebant liquoato plumbō ori illorum infuso, quod in viscera descendens ippos enecabat, corpore

integro manente; quare dicebatur *combustio animæ.* Posterior modus usitatissimus fuit, & a multis ipsorum scriptoribus solus memoratur.

XV. Malefici decollandi duum generum erant. MOS. KOTS. in Sanh. 1. *Homieidae.* 2. *Incolæ urbis ad idololatriam prolapse.* Hujus *decollationis modus* (7) hodie est in usu.

XVI. Malefici strangulandi sex erant. 1. *Qui patrem matremve pulsaverat.* 2. *Qui animam ex Israele furatus fuerat.* 3. *Presbyter editio Senatus seu Consistorii obnitens.* 4. *Mendax vates, & qui vaticinatur in nomine idoli.* 5. *Qui cum alterius uxore concubit.* 6. *Qui cum filia Sacerdotis rem habet.*

XVII. Modus strangulationis ita fuit (8). Damnatus fimo immergitur usque ad genua, linteumque collo ejus circumdatum, a duobus executoribus hinc inde in diversa tamdiu trahitur, usque dum exanimatur.

CAPVT VIII.

DE POENIS NON CAPITALIBVS.

Minores seu non capitales poenæ Judæis usitatæ præprimis quatuor fuerunt. 1. *Captivatio.* 2. *Restitutio.* 3. *Talio.* 4. *Flagellatio.*

II. 1. *Captivatio.* Sub ea comprehendantur carcer, ejusque catastæ, vincula,

compedes, manicæ &c. (1). Quæ pena rum genera, quam parum aut nihil differant ab iis, quæ apud nos hodie in usu sunt, explicatione non indigent.

III. Δεσμοφύλακες, carcerum custodes, cum quis custodia ipsorum elaberetur, eadem,

dem, qua afficiendi fuerant elapsi, tenebantur poena (2). Hoc colligitur ex 1 Reg. XX, 39. *Custodi virum istum, si desiderando desiderabitur, anima tua loco animæ ipsius erit.* Quod attinet liberam custodiā (3), quam DRVSIVS Præt. 2 Tim. I, 18. probat Romanis in usū fuisse, dubito valde, num illa apud Judæos valuerit.

IV. Quod ejusmodi *captivi* Romæ interdiu exiverint ad opera sua, non adeo duris compedibus onus, & sic vespera ad ergastulum redierint, alibi a me annotatum est. *Et eadem catena & custodiā & militem copulat.* Vbi nota, quod *custodia captivum, miles custodem* significet, & quod DRVSIVS exprimat sensum SENECAE, non verba, quando dicit: *Eadem catena tam reum quam militem tenet* (4). SENECA. Epist. 5. non in libr. de Tranqu. c. 10. quemadmodum citatur a DRVSI.

V. Porro nota, quod *captivi* dextra aligata fuerit *custodis* sinistræ, quia dextra fortior est, & jure libera esse debet potius *custodi*, quam *custodiæ*. Hinc illud: *Tu forte leviores in finistra putas catenam.* SENECA. de Tranqu. cap. 10. *Custos enim se ipsum eadem catena sponte ligat, non poenæ ratione, sed ut eo tutior custodia captivi sit.*

VI. 2. Restitutio (5). Ea mandata est, ubi opes erant *injuste acquisitæ, aut per nefas retentæ.* Exod. XXII. Fuitque triplex. 1. Secundum idem, quando eadem res reddebatur, quæ per nefas erat acquisita. 2. Secundum *æquale*, quando tantumdem reddebatur, opibus illis, quæ per nefas erant acquisitæ, venditis, aut amissis. 3. Secun-

dum *possibile*, cum reddebatur, pro facultibus viri, qui nequibat omnia restituere. THOM. A QVIN. secund. sec. quest. 62.

VII. Restitutio secundum idem præprimis præcepta fuit. Hinc, si furtum, sive id bos, sive ovis fuisset, vivum apud aliquem repertum esset, duplo tantum rependebat. Exod. XXII, 4. Si autem idem vel maectatum vel venundatum esset, tum *quinque iuvenci pro uno bove* reddebantur, & *quatuor oves pro parva pecude una.* vers. 1.

VIII. Judæi hac in parte tam accurati erant, & ἀνειρᾶς agebant, ut, si quis trabem vel alio ligno per nefas acquisito suam domum struxerat, domum demoliri, eamdemque trabem & lignum domino proprio restituere non dubitarint. DAV. KIMCHI. Huic fere convenit Habacuc, cap. II, ii. (6). *Lapis e pariete clamabit, & trabs e ligno respondebit illis.* Inter Judæos ille, qui non sufficiebat reddendo, erat vendendus. Exod. XXII, 3. Et AVGVSTINV S. Epist. 54. de Christianis ait: *Non remitterur peccatum, nisi restituatur ablatum.*

IX. 3. Talio. Erat ea *æqualis retributio* (7). Dentem pro dente, oculum pro oculo, manum pro manu, pedem pro pede. Deut. XIX, 21. Talio autem duplex est. *Talio identitatis, seu Pythagorica,* quæ erat secundum literam legis, cum maleficus mulctabatur oculo, quia alii oculum eruerat. Deinde *Talio similitudinis seu analogica,* ut, si pretium oculi, aut alia mulcta æqua, pro oculo eruto, aut pro alio membro læso reddebatur. Hebræis placet *Talio similitudinis* (8), non *Talio identitatis*, exponentes *oculum pro oculo*, id est, *præmium*

tiū oculi. TARGVM IONATH. Deut. XIX, 21. item R. SELOM. ibid.

X. Quia *talio identitatis* in aliquibus casibus impossibilis est; ut, si cœcus erueret alii oculos, aut edentulus excuteret alii dentes: propterea in casibus corporalis læsionis Magistri Hebræorum statuunt, *partem ream teneri satisfactione quintuplici.* Vid. MVNSTER. Exod. XXI. 1. Pro danno amissi membris. 2. Pro danno neglecti laboris. 3. Pro dolore & molestia, quæ evenerunt ex vulnere. 4. Pro sumptibus & expensis in sanatione. 5. Pro ignominiae & deformationis nota. MVNSTERVS hæc quinque ita transfert: vid. Exod. XXI. *Damnum, lesio, dolor, medicina, confusio.* Romanorum quoque legibus Jus *Talionis* exstabat, relicta tamen malefico libertate, utrum mallet rependere mulctam æqualem, an itidem membrum sibi per *talionem* rumpi. Vid. A. GELL. lib. 20. cap. 1.

XI. 4. *Flagellatio.* Eadem duplex fuit; aut fiebat *virgis*, aut *flagellis* (9). posterior priore gravior est, ut patet ex illo dictorio: *Porcia Lex virgas ab omnium civium corpore amovit, hic misericors flagella retulit.* CICER. pro Rabirio. Vtraque Romanis usitata fuit, posterior sola Hebræis. Hæc *flagellatio* mandata est Deut. XXV, 2. 3. Vbi determinatur ieiuum numerus, quem transcendere Judici non licuit. *Quadragesimæ plagi flagellandum eum curabit, non addet.*

XII. Judæi multis in rebus studebant sanctiores esse, quam Lex ipsis videbatur exigere. e. g. Deus præcepit *Sabbathum*; illi addiderunt *Sabbathulum*, h. e. orsi sunt

suum *Sabbathum* una hora prius, & claudebant una hora tardius, quam Lex jubebat. Deus ipsis vetuit vesci idolothyris, idolorumque libamina bibere; illi veterunt omneq; prorsus compotationem cum gentibus, quoniam incertum sit, utrum idolis consecratum fuerit, an non. THISBITES in גָּסֶר. Deus ipsis jubet tempore Paschatis fermentum *edibus expurgare*; sed illi toto festo illius nomen ore proferre metuebant. THISBIT. in רְכַר. Deus ipsis prohibet suillam; verum illi horrent porci nomen appellare, vocantque suem בְּבֵר אֲחֵר rem alias. ELIAS THISB. ibid. Simili modo Deus jubet insignes *maleficos*, verberibus dignos, 40 plagi cædi; at illi in extrema flagellatione tantum 39 impegerunt (10). *A Judæis quinques quadragenas plaga accepi, una minus.* 2 Cor. XI, 24.

XIII. Propterea *flagellum* habebat tria lora, ita ut singulis ictibus trifariam cæderetur. Vnde in severissima flagellatione tantum 13 ictus inflicti sunt, h. e. quadragesima minus una plaga. Vtrum autem unum ex his loris fuerit bubulum, & ambo reliqua ex pelle asinina confecta: (TALMVD. lib. Maccoth. c. 3. in Mischn) aut an vitulina singula tria fuerint: non facit ad rem. quævis sententia suos habet statimatores. BAAL TVRIM. Vid. DRVS. 2 Cor. XI, 24.

XIV. *Modus flagellationis* ita habuit. Sontis ambæ manus adstringebantur ad palum, unum & dimidium cubitum altum, super quo corpus inclinabat. Prosternet eum *Judex.* Deut. XXV, 2. Palus, super quo fons inclinabatur, vocatur תִּלְעָם columnæ. Vestis ipsius ad lumbos detrahebatur

batur vi, sive ea rumperetur, sive diffueretur. TALMVD. ibid. Στρατηγοί, περιρρήξαντες τὰ ἱμάτια παύλῳ καὶ Σίλᾳ, ἐκέλευον προβούσεων, Duces, dissutis Pauli & Silae vestibus, jusserunt ipsos cædi. Act. XVI, 22.

XV. Ut lictor infligeret æquum numerum plagarum ratione delicti, flagellatio fiebat in oculis Judicis. Judex eum curabit cædendum coram facie sua. Deut. XXV, 2. Judex, qui inter tres illos præstabat, sonantibus flagris, legebat aut recitabat illud Deut. XXVIII, 58. Si non observaveris, ut facias omnia verba legis hujus, mirabiles faciet Dominus plagas tuas &c. TALMVD. ibid. Alter Judicum numera-

bat plagas; Tertius jubebat lictorem ferire. Primus Judicium finiebat, dicens: Et ipse misericors expiabit iniuriam. Ps. LXXVIII, 38.

XVI. Subinde, ut exacerbarent plagas insignium nebulonum, certos plumbi bolos, aut rigidas spinas lororum extremitatis annectebant. Hanc flagellationem Græci vocarunt μάσης ἀσθεγαλωτας, flagra taxillata. EVSTATHIVS. item ATHENAEVS lib. 4. In Scriptura dicuntur עקרבים scorpiones (1). Patér meus vos castigavit scuticis, ego vero vos castigabo scorpionibus. 1 Reg. XII, 11. THOLOSAN. Synt. Jur. Univers. lib. 31.

C A P V T . I X.

DE SVPPLICIIS AB ALIIS NATIONIBVS ADSCITIS.

Suppliciorum ab aliis gentibus adscitorum sex præprimis fuerunt. 1. Crux. 2. Serre dissectio. 3. Damnatio ad bestias. 4. Τροχὸς, Rota. 5. Καταποντισμὸς, Submersio in mari. 6. Τυμπανισμὸς, Fustuarium. Primum & ultimum supplicium propria Romanis erant (1). Secundum quoque Romanis usitatum fuit, num autem ab iis adscitum sit, dubitatur. Quartum & sextum Græcorum erant. Quintum, quoad substantiam, Romanis, Græcis, & Hebreis in usu fuit, differt tamen apud singulos, modo submergendi. Necesse est de singulis aliquid delibatæ.

II. I.) Crux. Hæc vox saepius tribuitur arbori, seu palo simplici (2), quo homo

exanimatus est. Magis tamen propriæ trubuitur ligno duplice præparato, & in crucis formam connexo. Prior crux vocatur crux simplex, posterior crux compacta. Posterior rursus est triplex (3): 1. decussata. 2. commissa. 3. immissa.

III. Crux decussata (4) componebatur ex duobus lignis æqualibus, in medio sui transverse invicem junctis, forma τὸ X Romani. Et hinc vocatur decussata. Decussare enim est per medium secare, veluti si due regulæ concurrant ad speciem literæ X, quæ figura crucis est. HIERON. in Jer. XXXI. Hæc crucis species vulgo dicitur crux Andreana, quia is tali cruce suspensus esse proditur.

IV. *Crux commissa* (5) est, ubi lignum rectum commissum est mediæ antennæ seu ligno transverso, quod paulo brevius erat ligno recto, forma Romani T, vocaturque *crux Antoniana*, quia sæpius cum ejusmodi cruce pingitur.

V. *Crux immissa* erat ex ligno transverso breviori, quod transibat rectum palum, non plane in medio, ut *crux decussata*, nec plane in vertice, uti *crux commissa*, sed paulo demissius, hac forma T. Hæc putatur fuisse *crux Christi*, ex qua pependit *benedictus Salvator noster* (6). LIPSIVS de *cruce lib. I. c. 10.*

VI. Circumstantiæ, quibus in crucifixione Romani utebantur, hæ erant. Primo, cædebant sōtem (7), & subinde ipsum columnæ alligabant, cum cæderent. IOSEPH. EXCID. lib. 7. c. 32: PHILO contra Flacum. item LIVIVS lib. I. ARTEMIDORVS clarus est hac in re: προσδεθεὶς κίνητολλας ἔλλαβε πληγὰς, alligatus columnæ multas accepit plagas. PLAVTVS in Bacch. videtur huc respexisse. Abducite hunc intro, atque adstringite ad columnam fortiter. Patres antiqui produnt nostrum Salvatorem ita alligatum columnæ cæsum fuisse. PRUDENT. HIRON. BEDA. Vid. LIPSIVM de *cruce lib. 2. c. 4.* Scriptura utrumque tacet, nempe locum & modum flagellationis; in genere tantum dicitur, quod sit cæsus: τὸν Ἰησὸν φραγελάωτας, postquam flagellasset Jesum, tradidit ipsum ut crucifigeretur. Matth. XXVII, 26. Secundo, injiciebant humeris illius *crucem* portandam (8). Malefici cum ad suppliūm educuntur, quisque suam effert cru-

cem. PLVTARCH. de sera Num. vind. Sic Jesus suam tulit. Joh. XIX, 17. Huc respicitur Matth. X, 38. Qui non suscipit crucem suam & sequitur me, non est me dignus. Tertio, ut pateret æquitas judicii & condemnationis, causa ejus tabulæ inscripta & ante sōtem prælata est, aut alias per Præconem vulgata. EVSED. Hist. Eccl. I. 5. c. 1. SVETON. in Domit. c. 10. Hæc inscripta causa plerumque a Romanis vocatur *Titulus*, aut *Elogium* (9). TERTVLL. Apol. c. 2. SVETON. in Calig. c. 27. Sic Pilatus scripsit τίτλον seu τὴν ἐπιγραφὴν τῆς αἰρίας literis Græcis, Romanis, & Hebræis; Οὐτές ἐστι οὐ βασιλεὺς τῶν Ἰudeών. Quarto, crucifigendos vestibus nudarunt; Sic *Christus passus est nudus* (10). ARTEMIDOR. I. 2. c. 58.

VII. II.) *Serræ dissectio* (11). A capite ad calcem hominem medium dissecuerunt. Hoc supplicii genere utebantur Romani. SVETON. in Calig. c. 27. & Hebræi. Hac poena Menasses Prophetam Esaiam affecisse creditur; eoque respexit Paulus Hebr. XI, 37. ἐπρισθησαν, dissecti sunt.

VIII. III.) *Dannario ad bestias* (12). Ii, qui damnati erant ad bestias, vocabantur *Bestiarii* (13). Vtrum Paulus juxta literam *cum bestiis depugnarit Ephesi* i Cor. XV, 32. (14) depugnatur a doctis. Quibusdam per bestias, Demetrium, aliosque, qui ipsi Ephesi obstiterant, intelligentibus, ut THEOPHYLACT. & ANSELMO. Aliis verisimilius *bestias literaliter accipientibus*, ut CHRYSOST. AMBROS. aliisque. Hocce supplicium plerumque Christianos in primitiva Ecclesia exercuit (15). Hinc illa Gen-

Gentilium in Christianos, quibus omnis mali publici causam imputabant, leonina vox: *Christianos ad Leones.* TERTVLL. *Apol.* c. 40. Accedit, quod literalis expositio validius argumentum præbeat pro resurrectione mortuorum, quæ est scopus textus, quam si verba interpretemur de pugna impropria adversus Evangelii annunciati hostes.

IX. IV.) *Τροχὸς*, Rota. Rex sapiens reducit super improbos Ἑβρ rotam. Proverb. XX, 26. (16). Puto, quod verba hæc non importent plus, quam hoc: quod, quemadmodum rota circumagit, ita a prudenti Rege malitia improborum revolvatur in caput ipsorum. Quod hic intelligenda sit contritio improborum sub rota currus, quemadmodum ruricola quædam frumenta trochlea commolit; somnium Interpretum est: quum nulla monumenta prodant ejusmodi poenam Iudeis fuisse usitatam. Apud Græcos hoc supplicii genus (17) in usu fuit, vocatumque est *τροχὸς*, non, quod trochlea transferit maleficos, sed quod illos radio rotæ alligatos tantopere cæciderint, quo ad confessionem extorquerent. Ἐπὶ τῷ τροχῷ γέ ἐλκοτα μαστιγίους, Rota nimirum trahebatur is, qui flagellabatur. ARISTOPH. in *Iren.* De eadem poena loquuntur DEMOSTHEN. 3. in *Aphob.* & SVIDAS.

X. V.) *Καταποντισμός*, Submersio in ponto (18), multos apud populos usitata fuit, diverso tamen modo. Romani pa-

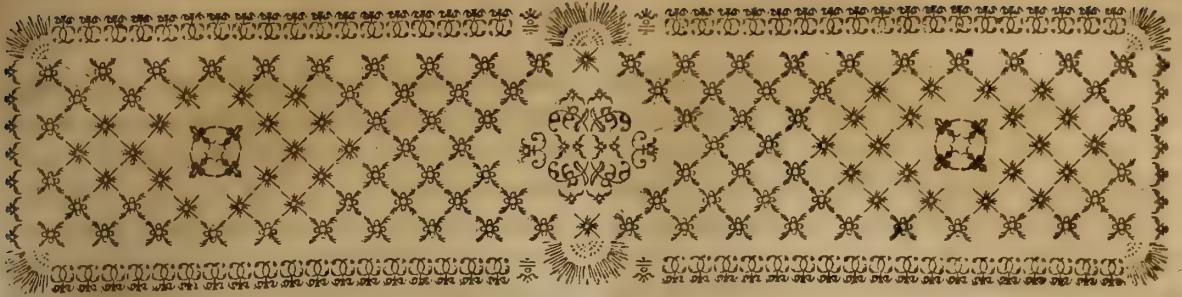
tricidam culeo insutum cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & simia in mare abjecerunt. SENECA lib. 5. Controv. 4. IVEN. Sat. 8. vers. 212. MODEST. Digest. l. 48. ad legem Pomp. de parricid. Vid. COEL. RHOD. lib. II. cap. 12. Græci maleficum ad pontum damnatum plumbo involverunt. ATHENAEVS l. 14. Hebræi lapidem molarem collo damnati appendebant. Hoc respectu illi intelligendi, qui statuunt alias, hoc supplicii genus, καταποντισμὸν scilicet, Judeorum fuisse proprium. HIERON. Matth. XVIII, 6.

XI. VI.) *Τυμπανός* (19). Generali voce *Distentionis* exponitur. Hebr. XI, 35. 2 Macc. VI, 19. Verumtanen ea vox notat peculiarem *distentionis torturæque speciem*, nimirum *fustibus* examinari & corripi. Deducitur a vocabulo *τύμπανον*, quod plerumque significat instrumentum bellicum sonans. Hinc quidam hanc poenam compararunt Romanorum *equuleo*, quasi tortus homo distendetur veluti tympani pellis. MAGIVS lib. de *equuleo*. Vid. DRVS. præt. lib. 8. Sed *τύμπανον*, non tantum ipsum instrumentum eavum, verum etiam bacilos denotat, quibus id pulsatur. Et hinc hæc poena dicitur *Τυμπανός*, quando quis stipibus ita pulsatus est, ut spiritus illius velut tympani malleis expelletur. SCHOLIAST. ARISTOPH. *τύμπανα* scribit esse ξύλα, οἷς τύπτονται ἐν τοῖς δηκασηροῖς οἱ τιμωρούμενοι, ligna, quibus ferruntur in dicasteriis illi, qui supplicio afficiuntur. in PLUTO pag. 50. Res clara est in Eleazar: *Is sponte prodisit ἐπὶ τὸ*

τὸ τύμπανον, ad genus hujus supplicii,
2 Macc. VI, 19. & vers. 30. nulla distentio-
nis mentio, sed solis fustibus ei anima-
expulsa esse dicitur. IVNIVS Jer. XXIX,
26. aliam adfert supplicii speciem, quam
Hebræi vocarint פְּסַחַר (20); quam vo-
rtem ait esse compositam. Sine dubio
eam componit ex פָּסָחַן, navis, rates, &
פְּסַחַר fugere; dicit enim ea voce signifi-
carri certum supplicium, quod appellant
Naviculam fugentis. Describit id suppli-
cium PLVTARCHVS in Artaxerxe sequen-
ti modo: Fuisse, ait, carceris quoddam

genus, quo duæ scaphæ, pari commensu-
sibi respondentes, ita compingerentur, ut
hominis corpus illis inditum quasi in va-
gina esset, cui præbitum fuerit mel tem-
peratum lacte; ac invito etiam in os in-
fuscum, unde viveret &c. Et ab hac su-
ctione mellis & lactis, poena hæc dicta
est Navicula fugentis. Hebræi vero di-
cunt, quod Tsinok fuerit **כֶּלֶב מִסְפֵּר לְרוּם**
Instrumentum constringens manus. D. KIM-
CHI Jer. XXIX, 26. Lectori liberta-
tem reiquo eligendi, quam velit, in-
terpretationem.

MOSES ET AARON.

LIBER VI.

DE

RITIBVS MIXTIS.

CAPVT I.

DE CIRCVMCISIO N E.

Duo *Sacmenta* (1) ipsis fuerunt.
1. *Pascha*, de quo peculiari capite egimus. 2. *Circumcisio*, de qua nunc.

II. *Circumcisio erat abscissio preputii, signum atque sigillum foederis* (2), quod Deus cum populo Judaico pepigit. *Signum vocatur a Deo in prima institutione Gen. XVII.* Et *sigillum ab Apostolo Rom. IV,* II. Immo *vocatur & signum & sigillum a Doctore Hebræo*, qui *vetustate sua ipsum Talmud anteit. Zohar. Gen. XVII.*

III. *Circumcisio multis gentibus, et si non tanquam Sacmentum, usurpabatur* (3), ut *Colchis, Aegyptiis, Aethiopibus,*

Trogloditis. ALEX. AB ALEX. l. 2. c. 25. DIOD. SICVL. l. 2. cap. 1. item lib. 4. cap. 3.

IV. Legimus in Scriptura de tribus aliis *circumcisio nis* speciebus in sensu figurato, quibus hic ritus sacramentalis respicitur, sic ut quatuor *circumcisio nes* memorentur. 1. *carnis.* 2. *cordis.* 3. *laborum.* 4. *aurium* (4).

V. Observabimus *circumcisio nem* in propria sua appellatione, attendentes, 1. *Tempus*, quando peracta sit. 2. *Modum*, quomodo. 3. *Pœnam neglectus.*

VI. *Tempus erat dies octavus* (5), qui ita accurate observatus est, ut, licet cum R. Sab-

Sabbatho coincideret (6), nihilominus eo infans circumcidetur. Hinc illud: *Circumcisio pellit Sabbathum.* Huic respondet illud Salvatoris nostri: *Et in Sabbatho circumciditis hominem.* Job. VII, 22.

VII. Judæi superstitiose somniant, perfectionem creaturæ pendere ex sanctificatio-
ne Sabbathi ad minimum unius, dicentes, Deum propterea præcepisse diem octavum, ut prius Sabbathum quemvis transiret, quam hoc Sacramento insigniretur. Sed nos probabilius statuimus, rationes, cur Deus noluerit anticipari diem octavum (7), has fuisse: 1) Ad docendum, Deum in opere salutis nec fuisse nec esse simpliciter adstrictum Sacramentis, alias non fuisset minor crudelitas in prohibendo anticipationem diei octavi, quam bonitas in concedendo octavum. 2) Quia, tempore pædagogiae Mosaicæ, legalis impuritatis species fuit, qua creature censebantur esse in suo sanguine septem a partu dies. Levit. XII, 2, 3. & 22, 27. Deus etiam noluit differri longius circumcisionem octo diebus, ad consolationem parentum, qua perfundebantur, quando infantes suos matura idoneaque initiatione foederatos cernebant.

VIII. Modus circumcidendi (8) ita se habere legitur: Quidam præsentium tenent scutellam arena plenam (9), in quam præputium abscisum projiciunt. P. FAGIVS Deut. X. Kursus, ponunt ibi loci sellam otiosam pro Elia (10): CHRIST. CAST. in Mal. III. quod sit partim in honorem illius, unde, quoties incident in difficultiorem Scripturæ locum, dicunt: *Veniet Elias & omnia enodabit* (11). MERCERV in abbreviat. γρ. ον. Sed præprimis sit, quod

putent Eliam spiritu præsentem esse, cuius corporalem adventum quotidie exspectent. Hæ ceremoniæ pure Judaicæ sunt, a recentioribus Rabbinis confictæ, & Salvatoris nostri tempore penitus ignotæ. Et, ut patet ex verbis Samaritanæ, illud dictum hodie Eliæ, applicatum, olim Christo tribuebatur, Job. IV, 25. ἡταν ἐλθη χριστός, ἀναγγελεῖν τοῦ πάντα.

IX. Tertio, is, qui testis seu susceptor aut compater est (12), ulnis tenet puerulum, dum circumciditur. Hunc susceptorem vocant Baal-berith & Sandak, h. e. Dominum foederis. נְתָנָן לְקֹרֵא שְׁפָטִים כַּן חֶבְרוֹן רְמִילָה סְנָךְ וּבְעֵל בָּרִת Solebant vocare eum, qui tenet filium socii sui, ut circumcidatur iste, Sandak & Baal-berith. ELIAS THISBIT. in סְנָךְ Vria Sacerdos, & Zacharias filius Jeberechiae creduntur fuisse susceptores in circumcisione Maher-Schalal-Hashbazi. Jes. VIII, 2. IVN. & TREM. Jes. VIII, 2. Hinc manavit mos susceptores instituendi in baptisinate (13).

X. Quarto, parentes dant infantibus suis sua nomina (14). Tempore Zachariæ videtur; quod nomen puerulo a majoribus adsciscere voluerint. Et dixerunt ad illam; *Nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine.* Luc. I, 61.

XI. Aliis populis sui quoque fuere stati dies post nativitatem, quibus nomina infantibus imponebant. Romani suis puerulis nono die, puellis octavo, dederunt nomina. PLUTARCH. prob. IO. MACROB. Saturn. l. i. c. 16. Athenienses insigniverunt ipsos nominibus decimo. COEL. RHODIG. l. 21. c. 12. Alii septimo. ARIST. Hist. Animal.

mal. l. 7. c. 12. Hos dies vocat TERTVLLIANVS de Idol. c. 16, Nominalia.

XII. Græci, præter diem decimum, quo nomen infanti impertiti sunt, quintum etiam observarunt, quo obstetrices accepto infante properarunt ad ignem, in hunc finem suscitatum, ut hac ceremonia & se & infantem lustrarent. SCHOLIAST. ARISTOPHAN. p. 886. item SVEDAS in ἀμφιδρόμια. Hoc die proximi dona submiserunt, seu munera natalitia; a quo ritu profectum putatur, quod inter Christianos susceptores infanti tincto munuscula præbeant. STVK. de Conviv. l. 1. c. 16. Sed redeamus ad ceremonias Judeorum (15).

XIII. Circumcisio infante, in hac erumpit pater: בָּרוּ אַפְתָּה וִיהְנָה אֶלְחָנָן מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קָרְשָׁתָנוּ בְמִצְוֹתֶךָ וְצִוּינֶךָ לְהַכְנִיסָנוּ בְכֻרָתֶךָ שֶׁר אֶבְרָהָם אָבָנוּ Benedicetus sis tu Domine Deus noster, qui sanctificasti nos præceptis tuis, & præcepisti, ut colligatur hic infans in fœdus Abrahami patris nostri. MOS. KOTS. in Tract. circumcis. fol. 115. Quem universa circumstantium Judeorum caterva ita excipit: כְּשֵׁם שֶׁהַכְנִיטָה לְפָרוֹת כְּן תְּכִנִּישָׂה לְתָנָה וְלִמְעָשִׂים טוֹבִים Sicut eum fecisti ingredi in fœdus, ita facias eum ingredi in legem, thalamum, & opera bona. MOS. KOTS. ibid.

XIV. Pœna neglectus hæc est: Ea anima exscindetur ex populo suo (16). Gen. XVII, 14. Existimo hanc pœnam tali irrogandam, qui circumcisionem aut contemserit aut proterve neglexerit. Hoc sensu quæritur, i. quid significetur hoc loquendi modo anima illa exscindetur e populo suo?

2. quis ita puniendus fuerit? puerulus, an parentes, & qui parentum loco sunt?

XV. Resp. Quantum attinet primam quæstionem, puerum, quod, præter occultum Dei adversus hos delinquentes judicium, Ecclesia erudiatur, quo pacto in sua disciplina adversus hujusmodi improbos procedere possit. Si quis per animæ excisionem intelligat excommunicationem aut ejectionem ex Synagoga, non movebo literam; licet plus ipsorum sententiae accedam, qui per eam intelligunt mortem corporalem θεντωτον tali homini immissem: quo sensu illud capitul Exod. XXXI, 14. Quicumque Sabbatho fecerit ullum opus, anima illa exscindetur ex medio populi sui.

XVI. Observatu dignum est, quod, cum Mosis filius incircumcisus esset, Deus Moses quæsiverit interficeré, Exod. IV, 24. Hoc quemadmodum ostendit pœnam hanc fuisse mortem corporalem; ita evincit, quod non infans, usque dum attigisset annos discretionis, sed parentes, pœnæ obnoxii fuerint (17). Sententia Rabbinorum circa hoc punctum hæc proditur: Si pater ipsum non circumcidat, incumbit Judicibus eum circumcidere, & si ipsos Judices res lateat, & ipsum non circumcidant, ubi adultus factus est, tenetur se ipsum circumcidere; singulis diebus, qui ipsum transiunt adultum, & quibus se ipsum non circumcidit, ecce transgreditur præceptum. MOS. KOTSEN. Tract. circumcis. fol. 114. Col. 4.

XVII. Hic quæri posset, quomodo possibile fuerit, ut quis semel insignitus circumcisionis charactere & nota, istam notam obli-

obliterare & rursus evadere præputiatus potuerit? h. e. præputium reducere? quemadmodum multi Judæorum metu Antiochi sibi fecerunt præputia. i Macc. I, 16. Alii ex pudore, postquam Christo fideique Christianæ manus dederant, sibi præputium arcessabant. i Cor. VII, 18. (18).

XVIII. Respondeatur, quod hoc factum sit attrahendo præputium instrumento aliquo Chirurgi. EPIPHAN. lib. de mens. & pond. p. 45. item CELSVS l. 7. c. 25. Huc respicit PAVLVS l. c. μη ἐπισπάσθω, ne attrahat præputium. Hæc fraus Esavo ut primo auctori adscribitur.

C A P V T . II.

DE ΑΠΑΡΧΗ, PRIMITIIS FRVCTVVM FRVGVMQVE, ET PRIMOGENITIS.

Vsus & finis primigeniarum frugum erat consecratio sequentium (1).

II. I.) Hoc fine ipsis præceptum erat, offerre primos arborum fructus. Lev. XIX, 23, 24. (2). Vbi hic ordo observatus est. Primis tribus annis, ex quibus plantata arbor fuit, censebantur fructus ejus præputiati & impuri, non licebat iis vesci, eos venundare, aut aliquem usum ex iis percipere. Quarto anno Jehovæ sancti fuere, h. e. aut dati Sacerdoti. Num. XVIII, 12, 13. hinc ABEN ESRA in hunc loc. ait: חַדְשָׁת אֶבֶן שְׂרֵפָה וְאֶתְלָמֶד שְׂרֵפָה & Sacerdos eum fructum comedet; aut etiam proprii domini vescebantur iis coram Jehova Hierosolymæ, quemadmodum decimis secundis; & hæc ultima sententia communis Hebræorum est. TALMUD BAB. in Magnasher Sheni. c. 1. Post annum quartum cesserunt rursus usui dominorum. Possimus eas primitias similiiter vocare πρωτογενήματα.

III. II.) Ipsi præceptum erat, quotannis pendere primigenias cuiusvis anni proveniendum fruges. Et has vocare possimus &

πρωτογένεσις. quarum variae fuerunt species (3). 1. Manipulus primitiarum messis. Levit. XXIII, 10. 2. Primitæ duorum panum agitationis. Lev. XXIII, 17. Hæ duæ species cludebant messem. Manipulus offerrebat in initio messis, decimo quinto τε Nisan; Duo panes in fine, festo Pentecostes. Et manipulus & panes communi nomine Lev. XXIII. vocantur תְּנִפְחֹת, h. e. oblationes agitate. 3. Primitæ massæ. Num. XV, 20. Nimis vigesima quarta pars de ea dabatur Sacerdoti. חַדְשָׁת עֲשָׂרֵנִים וְאֶתְלָמֶד עֲשָׂרֵנִים una pars ex viginti quatuor. VZIEL. Num. XV, 20. Quæ oblationis species observabatur a reversis jamjam ex Babylonie Neb. X, 38. Huc alludit Paulus Rom. XI, 6. Si primitæ sanctæ, etiam massa sancta est. 4. Primitæ frugum ex area, quæ pendendæ erant Sacerdoti; Num. XV, 20. Hæ duæ ultimæ species appellantur תְּרוּמֹת oblationes elevationis. Hæc oblatio area est. Illa oblatio massæ. Num. XV, 20, 21. Sub nomine primitiarum frugum auctores plerumque de ultima specie agunt, prætermisso reliquis.

IV. Priusquam progrediamur ad explanationem postremæ speciei, nota differentiam duarum istarum vocum *Thenuphoth* & *Therumoth* (4). Vtraque notat ablationes agitatas, hoc tamen discrimine: *Therumoth oblationes* erant agitatæ sursum & deorsum, h. e. oblationes elevationis; ad docendum, Deum esse Dominum & cœli & terræ. P. F. GIVS in Pentat. *Oblations autem Thenuphoth agitabantur* *huc illuc*, a dextra ad sinistram, ab oriente in occidente, ab aquilone ad austrum; qua agitatione Deum fatebantur esse Dominum totius mundi.

V. Ut sciamus, quid fuerint primitiæ frugum areæ, Rabbini, aliique qui eos sequuntur, ipsas distinguunt in duas species. Prior harum erant primitiæ septem rerum. 1. tritici. 2. bordei. 3. uvarum. 4. ficium. 5. malogranatorum. 6. olivarum. 7. dactylorum. Quarum rerum fertilissima ubertate Palæstina nobilis erat, laudaturque Deut. VIII, 8. (5). Harum primitias Talmudici vocant בְּכִירִים R. SELOM. Deut. XXVI, 2. item MOS. KOTS. fol. 201. col. 4. Et quando agunt de primitiis frugum, eas, & non alias, hoc nomine *Biccurim* intelligunt. Hæ, ajunt, sunt frugum primitiæ, quas populus toties in Lege jubetur ferre ad Sanctuarium festo Pentecostes, messis fine, uti patet & ex hac oblatione, & ex oblatione duorum panum Levit. XXIII, 17. Posterior harum erant primitiæ frumenti, musti, olei, vellerisque ovium. Deut. XVIII, 4. (6). Num. XVIII, 12. immo omnium aliarum rerum, quas gignit terra ad alendum hominem. Ita ipsorum Doctores intelligendi sunt, ubi dicunt: quidquid eduliorum ex terra incrementum capit, obnoxium

est primitiis, therumæ, & decimis. R. SELOM. Deut. XXVI, 2. item MOS. KOTS. fol. 201. col. 4. MOSES AEGYPT. in Jad. part. 3. Tract. de Therumoth.

VI. Hoc nominant תְּרוּמָה oblationem elevationis. Græci vertunt ἀφορισμὸν, separationem, quia erat consecratio & separatio portionis Domini. Quo respectu credo, quod Paulus se vocarat ἀφωρισμένον εἰς ἐναγγέλιον. Rom. I, 1. Ἀφορίεται Ααρὼν, Aaron separabit Levitas. Sic vertunt Græci; sed fons ita sonat; תְּרוּמָה אֶת פְּלִיּוֹם הַנּוֹפֵר agitabit Aaron Levitas agitationem. Numer. VIII, 11. Rursus: ἀφορίσατε, separate mihi Barnabam & Saulum. Act. XIII, 2. (7). DRVSIVS aliam dat rationem, uti dictum est Capite de Pharisæis. Sed pergamus. Hebræi hanc secundam primitiarum speciem non vocant simpliciter *Therumah*, sed subinde תְּרוּמָה elevationis magnam (8), respectu illarum decimarum, quas Levitæ Sacerdotibus solvabant; hæ enim vocabantur תְּרוּמָת מֵעֶשֶׂר oblatio decimarum. Num. XVIII, 26. Quæ etsi erat una pars ex decem, respectu ejus, quod solvebatur Levitis, attamen erat tantum una pars ex centum, respectu proventuum, quos coloni Levitis decimabant; & sic longe minor erat oblatione elevationis magna, uti statim clarebit.

VII. Has primitias, ajunt Hebræi, non tenebantur domini Hierosolymæ pendere. Lex non definit, quantum, seu in *Biccurim*, seu in *Therumah*, solvendum fuerit; verum per traditiones tenebant, quod ad minimum sexagesima pars tam septem illarum rerum, quas vocant *Biccurim*, primitias,

rias, quam harum, quas dicebant Therumah, seu Therumah Gedolah, fuerit dependenda. Sic distinguunt Talmudici τὰ Biccurim a Therumah Gedolah. Sed pro mea sententia possunt Biccurim comprehendendi sub Therumah Gedolah (9); & sane, hæc utraque nihil aliud sunt, quam תְּרוּמַת נָנָן Ṭrūmāt Nān. Τρούματα οὐδεὶς οὐδεὶς γένεται, καὶ τὸ θερούματος οὐδεὶς οὐδεὶς γένεται, οὐδὲ τὸ βικούριμον οὐδεὶς οὐδεὶς γένεται.

VIII. Maxime sententia rationes hæc sunt.
1. Scriptura non indulget aliquam primitiarum partem retinere domi; si hoc probari posset, distinctio valeret. 2. Scriptura primitias non adstringit his septem rebus, quas solas vocant Biccurim. 3. Duæ istæ primitiarum species invicem commiscentur; nam dicunt, quod in τοῖς Biccurim pendant 1. triticum, 2. hordeum; & quod in Therumah solvant frumentum; quasi frumento non comprehendenterentur triticum & hordeum. Respondebit quis, quod τὰ Biccurim solverint aristis, messe nondum collecta; & suam oblationem Therumah, tritico & hordeo jam triturato ac ventilato.

IX. Rationes huic responsoni has oppono. 1. Hoc pacto sexagesimam sui frumenti partem bis solvissent. 2. Frumentum in aristis & manipulo oblatum parva erat quantitas, nec offerebatur festo Pentecostes, quod messem claudit, sed festo Passchatis, quod messem orditur. Lev. XXX, 10. cum tamen τὰ Biccurim semper offerrentur festo Pentecostes. Satis sit hoc ad sententiam meam stabiliendam.

X. Progredior ad ostendendam rationem, cur imperata sit in hac oblatione areæ

ad minimum sexagesima pars; fundatur ea verbis Prophetæ Ezech. XLV, 13. *Hec est oblation, quam offeretis, sextam Ephæ de Chomer, h. e. sexagesimam totius partem, quoniam Chomer continet decem Ephas.* Hinc hanc oblationum istarum distinctionem desumunt. Quidam, ajunt, dabant quadragesimam suorum proventuum partem; quæ, quia erat maxima, quæ pendebatur in hac oblationis specie, merebatur nominari ab ipsis, תְּרוּמַת עַז בְּנֵי oblatio oculi boni. Alii (quamvis ad alterorum liberalitatem non adscenderent, nihilo minus ne existimarentur sordidi) solvebant partem quinquagesimam, quæ merebatur dici תְּרוּמַת בְּנֵנִית oblatio mediana. Alii, quos sordidos tenacesque censebant, non plus quam sexagesimam partem dabant, quia minus non licebat dare. Hoc vocitabant תְּרוּמַת עַז בְּנֵה oblationem oculi mali. Sic ut pensio harum oblationum fuerit determinata ab Antiquis inter sexagesimam & quadragesimam partem. Pharisei autem, ut sua sanctitate elucere ante alios viderentur, sui ordinis regulis vovebant dare quinquagesimam & trigesimam, adeo ut inexplibile dolium is haberetur inter ipsos, qui quinquagesimam dependebat, isque illiberalis, qui non trigesimam (10). EPIPH. contr. Phar. p. 11.

XI. Modus dependendi has primitias (11), Biccurim dictas, late proditur Deut. XXVI. Sed tempore Prophetarum videntur fuisse receptæ aliæ ceremoniæ, de quibus Hebreworum Magistri hæc referunt. Quando primitias suas offerebant, cum omnes civitates unius ejusdemque plague congregabantur in capite plague, ne singula solaque adscenderent; dictum enim est, in multitudine populi

populi est majestas Regis Prov. XIV, 28. Et veniunt & pernoctant singulis noctibus in plateis metropolis, & non ingrediuntur aedes, metu pollutionis. Hora matutina ait gubernator: surgite, ascendamus ad Tzionem, urbem Domini Dei nostri. Ipsos antecedit taurus, cuius cornua auro obducta sunt, redimitusque caput serto olivæ, ad significandum primitias septem rerum ac fructuum. Cantabatur quoque fistula, usque dum prope essent Hierosolymam, alias per totam viam ipsis cantionem hanc modulantibus: Lætatus sum propter dicentes mihi, domum Jehovæ accedamus &c. Psalm. CXXII. MAIMON. in Biocurim c. 4. Seçt. 16. Ad hujus aliisque modi congregations solennes alludit Propheta, dicens: Canticum erit vobis ut canticum noctis, qua sanctificatur festum, & lætitia cordis, ut lætitia ambulantis cum tibia, ut accedat montem Domini, rupem Israelis. Iesa. XXX, 29.

XII. Primogenitos seu primitias hominum & bestiarum sibi adscribit Jehovah.

Exod. XIII. (12). Fundamentum hujus legis fuit, quod Deus interficerit omnes primogenitos in Aegypto, a primogenito hominum ad primogenitum bestiarum, parcens interea Israelitis. In hujus beneficii æternam memoriam jussit sibi consecrari omnes mares primogenitos. Primogeniti illi hominum & bestiarum redimebantur quinque siclis argenteis Sanctuarii, datis Sacerdoti pro singulis ipsorum. Num. XVIII, 15. 16. Huc respexit Petrus, dicens: Redempti sumus non corruptibilibus rebus, auro & argento i Pet. I, 18. Primogenita bestiarum macabantur, sparso super altari ipsorum sanguine, accensoque ipsorum adipe in holocaustum, carne autem cedente Sacerdotibus.

XIII. Nota, quomodo Deus velit colli primogenitus hominum & bestiarum, primitias fructuum arborum & frugum terræ, in manipulis, in area, in massa, in pane. Scilicet omnia nos docent (13) consecrandas Domino annorum ætatisque nostræ primitias.

CAPVT III.

D E D E C I M I S.

Hic inquirendum est, 1. quænam res in genere fuerint decimanda? 2. quot decimarum species? 3. tempus, quo quævis species decimabatur?

II. I.) Annui redditus proventusque ipsorum, aut pecora, aut arborum fructus, aut terræ fruges fuere. De his omnibus

decimas solverunt (1), ad mentham, anethum, & cuminum usque. Hæc oportebat ipsos non omittere. Matth. XXIII, 23. Vid. SIXTIN. AMAM. de Decimis.

III. II.) Species decimarum (2), quas ex arborum terræque fructibus dependebat colonus, duæ erant, & solvebantur hoc modo:

modo: Messe facta, omnibusque congestis, agricola seposuit suam magnam Therumam, seu *primitias areæ*, de quibus *Cap. priore*. Postea ex reliquis *decimas* dedit Levitis, hasque vocabant מְעַשֵּׂר רָאשׁוֹן *decimam primam*, *Tob. I, 7.* Hæc solvebatur in sua specie, &c., ut mihi videtur, non ferebatur a colono Hierosolymam, sed dabatur Levitis, qui incolebant urbes sui districtus. *Neb. X, 3, 37.* Alii putant, quod *decima prima* necessario, aut a colono ipso, aut ab eius vicario, Hierosolymas deportandæ fuerint. *SIXT. AMAM. de Dec.*

IV. Ex his *primis decimis* desumebant *decimam* pro Sacerdotibus partem Levitæ, quain vocarunt מְעַשֵּׂר מִן הַמְעַשֵּׂר *Decimam ex decima* *Neb. X, 38.* & *Decimam sanctitatum* 2 *Chron. XXXI, 6.* Hanc tulere Levitæ ad domum Dei. *Neb. I. c.* Hac *decima* Sacerdotibus data, Levitis ipsorumque domesticis licebat vesci reliquiis *primæ decimæ* in omnibus locis, extraque ipsam Hierosolymam. *Num. XVIII, 31.*

V. Cum *prima decima* soluta esset, colonus ex eo, quod relictum ipsi est, dependit *decimam secundam*. Hanc poterat colonus, aut in specie, aut ratione commutationis, in valore pendere. Verum quando eam pecunia solvebat, addebat tum partem quintam, ita, ut, quod in specie erat *decem ad centum*, in pecuniæ commutacione esset *duodecim ad centum*. Hoc colonus tulit Hierosolymam, exque eo paravit ἀγάπην, seu convivium amoris, invitatis ad id Sacerdotibus atque Levitis. Verum tamen non quovis triennio id adduxit Hierosolymam, sed consumxit domi in suis portis

cum Levitis, pupillis, viduabus, & pauperibus. *Deut. XIV, 28.*

VI. Annum tertium computabant ab anno Sabbathico, quo terra quiescebat, sic ut *prima & secunda decima* penderetur a colono, primo, secundo, quarto, & quinto anno post Sabbathicum, tertio autem & sexto anno, solummodo *prima decima* data est Levitis, & *secunda domi consumtationis*. *MOS. KOTS Tract. de decima secunda fol. 199.* Hinc, respectu speciei, vocatur hæc מְעַשֵּׂר שְׁנִי *decima secunda*. *Tob. I, 7.* Respectu vero illius, quod quovis triennio pauperibus data est, vocatur עֲנֵנִי, πτωχοδενάτη, *decima pauperum*, & מְעַשֵּׂר שְׁלִישִׁי *decima tertia*. *Tob. I, 8.* Iis annis, quibus ea Hierosolymam adducta est, comedì debebat in atrio templi. *Deut. XIV, 16.* Per *decimam tertiam* intelligenda *decima pauperum* anno tertio (3), qui vocatur apud *decimaram*. *Deut. XXVI, 12.*

VII. *Decimabant* quoque sua pecora (4). *Ex bubus & parva pecude, & ex omnibus iis, quæ transeunt sub virgam, decimum quodque erat sanctum Jehovæ.* *Lev. XXVII, 32.* Quidam Interpretum per hunc loquendi modum, *transire sub virgam*, intelligunt, quod omnia pecora fuerint *decimanda*, quæ pascuntur sub custodia pastoris; quasi eo respiciatur *pedum* seu *virga custodum*, qua custodiunt pecora sua. Hebrei probabilius intelligunt per eum loquendi modum, modum *decimandi pecora* (5), qui ita habuit: *Is. cui fuerunt oves, aut boves, sic decimas suas separavit.* Cogit omnes oves & boves in angulum, in quo ponit angustam portam, quam due simul non possunt transire. Extra portam stant canes (6); ut oves,

oves; audientes ipsorum latratus, ordine prodeant, altera alteram sequente. Tum quidam incipit numerare virga; una, duæ, tres &c. Et decimam rubro signo notare, seu ea sit mascula, seu fæmella, perfecta, seu vitio laborans; dicitque, hæc est pro decima. SALOMON IARCHI Lev. XXVII, 32. & MAIMON. de Primog. cap. 7. sect. 1, 5.

VIII. Judæi, etsi in peregrino morentur solo, patria sede Léviticoque sacerdotio exuti, qui videri volunt religiosiores, vice decimarum, disperciuntur egenis decimam reddituum suorum partem, certo persuasi, quod Deus ipsorum forti eo ampliorem benedictionem sit affusurus. Tritissimum enim proverbium hoc apud ipsos fertur: שְׁנָת עֶשֶׂר בְּשִׁבְלֵךְ decimato propterea, ut ditescas.

IX. III.) Tempus anni, a quo decimas pendendas computabant, varium fuit. Ab Elul ad Elul, h. e. ab Augusto ad Augustum, supputabant, ut pecus rite decimarent. A Tisri ad Tisri vero, h. e. a Septembri ad Septembrem, propter frumentum, legumina & herbas. A Schebat ad Schebat, h. e. Januario ad Januarium, propter arborum fructus. TALMUD. Tract. de novo anno, ab initio. BVXT. Synag. Jud. c. 12. item MOS. KOTS. in præcept. affirm. 136.

X. In hac Synopsi (quam SIXTINVS AMAMA mutuatus est a SCALIGERO) ob oculos ponitur modus decimandi inter Israelitas usitatus:

Prædium
coloni
tulit

- 6000 modios unó anno.
  - 100 modii ad minimum a colono pendendi erant Sacerdotibus pro primitiis areae.
  - 5900 modii relinquebantur colono, ex quibus duas solvebat decimas.
  - 590 modii erant prima decima pro Levitis.
  - 59 modios dabant Levitæ Sacerdotibus, qui vocabantur decimarum decimæ.
  - 5310 modii reliqui erant colono, ex quibus dependebat decimam secundam.
  - 531 modii erant secunda decima.
  - 4779 modii, omnibus solutis, proprie remanebant colono.
  - 1121 modii erant summa utriusque decimæ conjunctæ; quod plus est quam sexta pars totius, nempe 19 a 100.
- XI. Præterea sciendum est, quod corruptis temporibus cœperint decimæ in genere negligi, ipsius etiam Hiskiae ætate, adeo ut Inspectores instituerentur, qui decimationem fidelem curarent. 2 Chron. XXXI, 13. Hoc non obstante, circiter centum & triginta annis ante incarnationem Salvatoris nostri, partim incuria Curatorum seu Inspectorum, partim avaritia populi, ita corruptio invaluit, ut populus omnes in genere decimas negligeret (9.); immo nemo aut pauci solverent vel primam;

mam, vel secundam, vel pauperum decimam; sed Therumah gedolah, oblationem magnam tantum fideliter penderent. Ob hanc causam, dicit MOSES KOTS, fol. 199. col. 3. Diebus Johannis Sacerdotis, qui Simeonem justum secutus est (credo quod putet Johannem Hyrcanum) decrevit Senatus magnus seu Sanhedrin, ut ordinarentur Curatores decimarum.

XII. Hoc tempore multæ res in dubium vocatæ sunt, utrum etiam decimandæ es-
sent, an non. Quare decidit Synedrium,
quod in rebus dubiis, (quas vocabant
נְבָנִי) (10) quamvis neque primam, neque

pauperum decimam solverent, solvere ta-
men deberent decimam secundam, & obla-
tionem parvam, nempe נְנָתָה unam
partem de centum. MOS. KOTSEN. ibid.
Mentha, anethum, & cuminum videntur
fuisse e numero dubiorum, in quibus, et si
decreatum Synedrii imperaret tantum unam
partem de centum, Pharisei tamen justam
decimam persolvere fatagebant. Matth.
XXIII, 23. Hinc gloriantur, se decimas
dare omnium, quæ possideant. Luc. XVIII,
12. (1). Qua in re superant ceteros Ju-
dæos, qui utuntur privilegio a Synedrio
concesso.

CAP V T. IV.

D E M A T R I M O N I O.

In hoc capite de matrimonio notanda ve-
niunt: 1. Distinctio conjugum seu malie-
rum. 2. Modus despondendi. 3. Ritus nu-
ptiarum. 4. Forma divorcii.

II. I.) Patriarchæ in V. T. habebant duas uxorum species (1); utraque ipsarum legitima censebatur, uxoresque erant, & propterea quoque utriusque liberi legitimæ æstimabantur. Hebræi plerumque alteras vocabant נְשָׁי uxores præcipuas, ductas solenribus nuptiarum ritibus. Quidam deducunt hanc vocem a נְשָׁה oblitus fuit, quasi obliquoæ dictæ (2), quod plerumque minus memoria valeant, quam mares. Verum, non hallucinari videntur, qui dicunt, quod feminæ ita denominantur de oblio-
ne, quia paternæ familæ obliuione pre-

muntur & quasi oblitterantur in filiabus nuptis. Hinc natum illud tristissimum Hebræorum: משְׁפֵרֶת אֲם קְרָאַה מִשְׁפֵרֶת familia matris non vocatur familia. ABEN ESRA Num. I, 2. Et e contrario mas e me-
moria dicitur זָכָר, quia conservatur patris memoria in filio, juxta illud dictum Absalonis: בְּעֵבֶר הַזָּכָר שְׂמֵחַ propter memoriam nominis mei. 2 Sam. XVIII, 18. Eamdem prolis masculæ ratio-
nem habitam apud Græcos testatur EVRIPIDES: Στύλοι γαρ εἰνῶ παιδες ἀρσενες, ful-
cria domus sunt mascula proles.

III. Posteriorem speciem feminarum vocabant פְּלִגְנִישָׁים uxores secundarias (3); quam vocem quidam compositam esse ajunt ex גְּלִיל dividere, & גְּשָׁנָה uxor, quasi uxor diuisa

divisa & dimidia; vertimus concubinas plerumque, & quidem non incommodo, nam ipsa Hebraica vox notat subinde *obscenum prostibulum*, aut *commune scortum*.

IV. Differentia inter has *concubinas* & *uxores primarias* (4) multiplex erat.

V. 1) Ratione *disparitatis* in regimine familiæ. *Vxor primaria* erat tanquam *hera*; *Concubina* tanquam *serva*, quæ solo *thori jure* fruebatur & que ac *uxor primaria*, alias in cunctis inferior. Et hoc patet ex historia Saræ & Hagaris.

VI. 2) Ratione *desponsationis*. *Vxor primaria* ducebatur a marito certis donis & solennibus sponsalibus, ut pignoribus contractus conjugalis. Sic dispensator domus Abrahami (qui verisimiliter putatur fuisse Eliezer, cuius fit mentio Gen. XV, 2) nomini *Isaaci* dedit Rebeccæ instrumenta argentea & aurea ac vestes Gen. XXIV, 53. Hic ritus etiam obtinuit apud Græcos, qui hæc dona vocarunt *ēdya, dona jugalia*.

Τάσιν ἦν καὶ ἐθέλησε Φίλην αὐτεδύον ἀγέσθω
Πρὸς δικον Πυλῆρος.

Harum quam velit dilectam sine dote abducat ad domum Pelei. HOMER. Iliad. IX. vers. 140. Præterea *uxor primaria* accepit a marito *scriptum* seu *instrumentum dotalē*, cum *concubinae* neque donum neque *scriptum* daretur (5). D. KIMCHI. 2 Sam. vers. 16.

VII. 3) Ratione *liberorum*. Soli liberi *uxoris primariæ* erant heredes paternorum bonorum, liberi autem *concubinæ* dono emittebantur (6). Abraham dedit

Isaaco quidquid habebat, filiis autem concubinarum, quas habuit Abraham, dedit dona. Gen. XXV, 6. Hic in transitu notetur, quod primogeniti, jure primogeniturae, acceperint duas paternæ hereditatis portiones (7). Pater dabit ei portionem duplam ex omnibus, quæ inveniuntur ei, nam est initium vigoris ipsius. Deut. XXI, 17. Hunc morem respexit Elisa, petens, ut duplo super se esset Eliæ spiritus 2 Reg. II, 9. h. e. ut super se essent duæ portiones spiritus ejus, respectu reliquorum prophetarum, seu potius filiorum prophetarum, inter quos locum primogeniti fratri obtinebat, adeoque primogeniturae jus petebat. Sic ut putandum non sit, quasi superciliosè ambiverit majorem spiritus mensuram, quam super Elia quiesceret, sed quod petierit excellere reliquos prophetarum, quibus deinde *pater* factus est. Hebraicus mos loquendi in utroque loco idem est: בְּשָׁנִים partem duorum.

VIII. II.) In modo despondendi notanda sunt i) *Intervallum temporis* (8), intercurrens *sponsalia* & *nuptias*; quod quibusdam visum est *annus plenus*, ad minimum *decem menses*: & hoc colligunt ex historia Rebeccæ, cuius frater & mater respondent servo Abrahami, filiam non statim commigraturam esse, sed ad minimum *decem dies* post sponsalia mansuram. Gen. XXIV, 55. Quem textum exponunt *decem menses*, ac per hos intelligunt בְּשָׁנִים annum dierum (9). Gen. XLI, 1. ONKELOS & R. SALOM. Sed non admittimus hanc expositionem. Nam, et si nostra versio habeat, at least ten dayes, ad minimum dierum decadem, convenienter τοῖς LXX & fonti, non tamen sequitur, quod hoc

hoc tempus capiatur pro complemento definiti spacii, intercurrentis sponsalia, & nuptias; sed potius prodit tenerum matris amorem, nolentis tam maturum discessum. Hoc non obstante, plausibile est, quod intercesserit intervallum temporis, inter *sponsalia* & *nuptias* ipsas, licet id definitum non sit, aut determinatum certo *dierum, hebdomadarum, mensiumque numero.*

IX. 2) Secundum, quod observandum est hic, est *ritus contrahendi matrimonium* (10), qui in Israele triplex fuit, fiebatque contractus 1. *Argento*. 2. *Scripto seu instrumento*. 3. *Copulatione*. & hæc omnia *præsentibus testibus*. בְּכָפֵף אֵין בְּשֶׁתֶר אַו בְּכִינָה וּכְלָל בְּעִירָם Nummo, aut Literis contræctus, aut Ingressu, & hæc omnia coram testibus. MOS. KOTS. fol. 124. *Nummo*: fuerit etiam λεπτοί, aut pretium æquivalens. Eo tempore maritus his verbis & similibus usus est: יְהִי אַתָּךְ קָדְשָׁת לִי Ecce tu es desponsata mibi. MAIMON. in Ischoth c. 3. Sect. 1. deditque nummum sponsæ in oculis testium. *Scripto*: scripsit autem hacce sequentique formula: *Esto mibi desponsata*; quod instrumentum ipsi præbuit coram testibus, subscripto illorum nomine, alias desponsatio irrita fuisset. *Copulatione*: quando hæc verba orditus est: *Ecce, tu eris mibi desponsata copulatione*. Et sic cum ipsa unitus est coram duobus testibus; qua copulatione facta erat ipsius conjux. Vbi cum ea se commiscuerat modo illicito, & cum nondum desponsata, aut facta sponsatione clancularia sine testibus, non fuit hæc desponsatio rata habita. Ut cunque sit, interdictum ipsi fuit secundo concubitu ante peractas rite nuptias. Et licet desponsatio fieri posset singulis his spe-

ciebus, plerumque tamen fiebat *nummo*. Sique vellent, licebat fieri *instrumento literarum*; ast desponsatio, facienda *commixtione*, interdicta erat Israelis statutis, & qui contra iverat, cœdebat virgis, etiamsi desponsatio in suo vigore staret. Hi solennes ritus sponsales peragebantur a marito & nova nupta sub tentorio seu *papilione* hunc in finem erecto, quem sua lingua dicunt תְּהִלָּה tabernaculum (11) ELIAS THISB. Huc alludit Psalmista. Psal. XIX, 5, 6. In iis Soli posuit tentorium. Et ipse est ut sponsus, prodiens ex thalamo suo; alacris est ut heros, ad decurrentum iter.

X. III.) *Ritus nuptiales* (12) peragebantur in concione ad minimum *decem hominum*, benedictionibus & gratiarum actionibus ad Deum, unde ipsa domus vocatur בית הַלְלוֹת & epithalamia hymni. Sponsi amici intimi, qui comitabantur ipsum, cantantes hocce epithalamium, appellabantur ψωλη τὰ νυμφῶν, filii thalami. Matth. IX, 15. (13). Tales mihi videntur fuisse triginta illi focii, quos assumpsit Simon. Jud. XIV, 11.

XI. Formula hujusmodi benedictionis (14) late describitur a GENEBRARDO, cuius summa hæc est. Præcipuus horum sociorum, sumto calici benedicit, inquiens: *Benedictus tu Domine Deus noster, Rex mundi, qui creas fructum vitis*. Deinde pergit: *Benedictus sit Dominus Deus noster, Rex mundi, qui creavit hominem secundum imaginem suam, secundum imaginem similitudinis sue, & paravit eo sibi ædificationem æternam*; *Benedictus sis tu Domine, qui eum creasti*. Postea sequitur: *Benedictus tu Domine, Deus noster, qui creasti*

creasti gaudium & lætitiam, sponsum & sponsam, charitatem & amorem fraternum, hilaritatem & jucunditatem, pacem & societatem. Precor te, o Domine, cito audiatur in civitatibus Iudee & viciis Hierosolymæ vox gaudii & lætitiae, vox sponsi & sponsæ: vox exultationis in thalamo dulcior est omni festo, & liberi suaviores, quam suavitatis omnis cantionis. Hoc finito, propinat conjugibus novis.

XII. Hic ritus celebrandi Deum hoc tempore non fuit supervacaneus & frustraneus; siquidem fructus ventris expectabatur a Deo, tanquam singularis benedictionis, quod agnoscunt Judæi, quando dicunt: *Quatuor Claves sunt in manu ejus* (15), qui totius mundi Dominus cluit, quæ nec *Angelis* nec *Seraphimis* concreditæ sunt; nempe *מְטָרָה מִבְּתַח בָּרוּכָה מִבְּתַח עֲקֵדָה* Clavis pluvie, Clavis cibationis, Clavis sepulcrorum, & Clavis sterilitatis. TARGVM HIEROSOL. Gen. XXX, 31.

XIII. Quod attinet Clavem pluvie, sic loquitur Scriptura: *Aperiet tibi Dominus thesaurum suum bonum, cælos, ad mittendum pluviam in terram tuam.* Deut. XXVIII, 12. Quod attinet Clavem cibationis, sic legitur: *Aperi manus tuas, & satias omne vivens benevolentia.* Ps. CXLV, 16. Quod attinet Clavem sepulture, ita habetur: *Ecce ego aperiens sepulcra tua,* Ezech. XXXVII, 12. Quod attinet Clavem sterilitatis: *Deus recordatus est Rachelis & aperuit matricem ejus.* Gen. XXX, 32. quibus docetur, quod has quatuor res Deus sibi suæque potestati reservarit, scil. pluviam, alimenta, resuscitationem nostro-

rum corporum, & propagationem generis.

XIV. Tempus nuptiarum (16) plerumque videtur fuisse septem dierum. Vid. THISBIT. in רְחֵן. Simson nuptiarum suarum festum celebravit septem dies. Jud. XIV, 13. Et de his septem nuptiarum diebus intelligunt Theologi illud *Labanis* ad Jacobum de Lea: *Comple septimanam hujus, tum dabimus tibi quoque istam.* Genes. XXIX, 27. AVGUST. Quest. Gen. super Genes. c. 88. Quo dicto putatur petuisse, ne Jacob repudiaret Leam, sed confirmaret præsens connubium, complendo ordinarij nuptialium dierum numerum. Ab hoc ritu, ut & ab illo Josephi, septem diebus lugentis patrem, Gen. L, 10. ortum est illud inter Judæos proverbium: *Septem ad convivium, septem ad luctum.*

XV. Summus nuptiarum moderator vocatur בָּעֵל מִשְׁׁפָּת, quod nomen apte exprimitur per illud, Ἀρχιτρίπαλως, Joh. II, 9. (17). Hodierni Judæi in Italia, invitantes quempiam ad nuptias, haec ajunt: N. N. *invitat te, ut testeris conjugium filie sue presentia tua in nuptiis,* &c. Cui regerit invitatus: בָּעֵל טֹב STVK. de Conviv. l. 2. c. 3. Quod quidam exponunt esse communem gratulationem *Fortuna bona* (18)! Verum, potius putem, quod novis conjugibus adoptata eo sit singularis benedictio in generatione prolis; hinc annulo pronubo idem hoc inscriptum erat; בָּעֵל טֹב. MVNST. Gen. XXX. Hebrei etiam Planetam Jovis vocant נֶל, cuius influxum magnæ virtutis in generationem esse reputant. Sed Mazal notat aliun Planetam aut sydus cæli, juxta illud Hebræorum

tritum: Non est tibi illa herba inferius,
cui non sit Mazal, sydus, in firmamento;
Et Mazal ferit ipsam; Et dicit ei:
Cresce. Sic, quia etiam בָּטָן notat bonum,
phrasis ista sonabit: fiat fausta hora, aut
sub bono Planeta!

XVI. Tempore nuptiarum tradit quoque
maritus uxori instrumentum literarum (19),
scribente id Notario, solvente Sponso. Hu-
jus jure sponsus suæ sponsæ dat 200 dena-
rios; h. e. 50 siclos, si sit virgo; si autem
sit vidua, 100 denarios, h. e. 25 siclos. Hæc-
que summa vocata est radix, seu præcipua
dotis pars. Dos minor esse non poterat,
sed major, pro lubitu sponsi, fuerit etiam
talentum auri. Mentiō fit contractus inter
Tobiam & Sarām, formati non per Nota-
rium, sed Raguelem, sponsæ patrem. Vbi
notandum, quod ante exarationem hujus
instrumenti literarii fuerit traditio mulieris
traditæ marito. Verba adhibita sunt: Ec-
ce secundum legem Mosis accipe illam. Tob.
VII, 15.

XVII. Copia hujus instrumenti dotalis
(20) sumta est à BERTRAMO ex Talmu-
de Babyl. Vid. BVXTORF. Grammat.
Chald. pag. 383. Summaque hæc est: Sex-
to septimanæ die, quarto mensis Sivan, an-
no 5254 a. cond. M. juxta computum, quo
utimur hic Massilie, urbe sita ad mare,
Schoar sponsus R. Moses, filius R. Jehu-
dæ, dicit sponsæ Clarone filiæ ex R. Da-
vide R. Mosis, civis Lisabonensis filio.
Sis mihi in uxorem secundum legem Mosis
Et Israelis, Et ego secundum Dei verbum
te colam, honorabo, alam, regam; secun-
dum morem virorum in Israele, qui suas
conjuges colunt, honorant, sustentant, fide-

literque regunt. Do quoque tibi dotem
virginitatis tuæ, 200 denarios argenteos,
qui tibi debentur juxta legem, ut Et ali-
mentum, vestimenta, Et sufficientes necessi-
tates, nec non cognitionem juxta consuetu-
dinem universæ terræ. Sic Clarona virgo
acquiescit hoc, fitque conjux R. Mosis
sponsi, Fil. R. Jehudæ.

XVIII. Emitis nuptiis, uxor a marito
tria poscere poterat (21). 1. alimenta, 2.
vestimenta, 3. concubitum, seu jus thala-
mi; quod notant ex Exod. XXI, 10. Si
alias accipiet sibi, vestitum ejus, alimen-
tum ejus, officium debiti conjugalis, non
subtrahet. Quo respicit Apostolus, id
officium vocans ἔργον ὁφειλομένην, debi-
tam benevolentiam. 1 Cor. VII, 3. (22).

XIX. Uxor, cum primum ostenderetur
marito, texit caput tegmine, in signum
subjectionis (23). Rebecca accepit peplum,
Et operuit se. Gen. XXIV, 65. Propterea
que (nempe in signum subjectionis) debet
mulier ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔξοτιαν ἔχειν. 1 Cor.
H, 10. (24). Vbi per ἔξοτια potestatem
Apostolus intelligit velamen. Si quis quæ-
rat, cur velamen intelligat per potestatem,
præsertim cum sit nota subjectionis? Resp.
Apostolus, quum fuerit *Hebreus* ex He-
bræis, potuit respexisse Hebraicum voca-
bulum כְּפַרְתָּה quod notat velamen, descen-
ditque a verbo כְּפַרְתָּה subdidit, subjecit, pote-
state usus est (25); & sic vox Græca ἔξοτια,
eodem sensu, quo Hebræa, sumi potest.
Et sane, quid est illa sub viro subjeccio,
nisi potestas Et protectio uxoris, si conser-
vamus pristinum virginitatis ipsius statum?
Et proinde, marito zelotypia accenso ad-
versus illam, tum inter alia tristia signa ju-
beba-

bebatur quoque stare, ad probationem suam, nudato capite, Num. 5, 18. בָּרָא רְדוּר fine Redid, ἀνεύ ἐξστίας. Sic ego interpretor yerba MAIMON. in Sota. c. 3. sect. 5. Quo significabatur, quod si se purgare a crimine non posset; ἀπὸ τῆς νῦν & in posterum exunda esset omni potestate, qua antea sub marito gavisa est.

XX. IV.) Peractis nuptiis perfectoque conjugio, subinde admissus est libellus repudii (26), quem Hebrei vocant סִפְרַת בְּרוּתָה, Græci Βιβλίον αποστασίς, libellum abscissionis, quia uxor hoc pacto abscinditur a familia mariti.

XXI. Decem res censebantur requisitæ fuisse tanquam fundamenta & rationes repudii (27). MAIM. de Divort. c. 1. sect. 1. nim. 1. *Vt non nisi sponte maritus ipsam repudiaret.* 2. *Vt dimitteretur libello, non ulla alia re.* 3. *Vt summa libelli esset de repudiatione & expulsione ejus ex possessione.* 4. *Vt causa repudii esset inter ipsum & ipsam.* 5. *Vt scriberetur cum illius nomine.* 6. *Vt non deessent post ejus scriptiōnēm actiones, præter insinuationem.* 7. *Vt traderet ei.* 8. *Et quidem coram testibus.* 9. *Atque secundum legem repudii.* 10. *Vt maritus, aut aliis in hoc munus deputatus, traderet uxori* (28).

XXII. Formula libelli illius (29) hæc fuit: *Die hebdomadis N. mensis N. anni N. a C. M. computo, quo utimur hac in urbe N. sita ad fluvium N. in provincid N. ego N. filius Rabbi N. de provincia N. sed nunc habitans in loco N. prope ad fluvium N. volui cum summo animi consensu, & absque ulla coactione, ac repudiavi, di-*

misi, atque expuli te, te, inquam, N. uxorem meam de provincia N. filiam Rabbi N. habitantis in provincia N. & nunc in loco N. sito prope fluvium N. quæ antehac uxor mea fuisti. At nunc te repudio, dimitto, & te expello, ut libera & tui juris sis, ab easque & nubere possis alii alicui viro, cuiunque placuerit. Et nullum virum repudies propter me, ab hodierno die usque in perpetuum. Libera ergo & legitima es cuivis homini: Atqui hic esto tibi a me libellus repudii, epistola divorciī, & literæ expulsionis, secundum legem Mosis ac Israëlis.

*N. filius N. testis
N. filius N. testis.*

Hæc forma reperitur apud MOS. KOT'S. fol. 133. Aliud exemplar ibidem habetur, item in MOSE AEGYPTIO, part. 2. fol. 59, unde desumpta est hæc testium subscriptio, quam apposuimus.

XXIII. Hic libellus scriptus est a Notario (30). SELOM. IARCHI. Hof. I, 10. Præterea uxor repudiata & vidua non poterant secundum conjugium ingredi, priusquam abiissent 90 dies post diem repudiationis aut mortis mariti & conjugii ultimi, eo fine, ut pateret, utrum prægnans esset, annon, & ut liqueret, utrum sit senor primi an secundi mariti. MAIMON. de Divort. cap. II. sect. 18.

XXIV. Recepta apud Romanos consuetudo fuit (31) circa nativitatem Salvatoris nostri, ut ipsæ etiam feminæ maritos suos repudiarent, & aliis pro lubitu nuberent. De hac re loquuntur gentiles Scriptores.

Sic fiunt octo mariti

Quinque per autumnos.

IVVENAL. Sat. VI. vers. 230.

Et nubet decimo jam Thelesina viro.

MARTIAL. l. 6. Non Consulum, sed maritorum numero annos suos computant &c. SECNEC. 3. de Benef. 16. Literæ ab uxore traditæ vocabantur γράμματα ἀπολέψεως, litteræ derelictionis, non abscissionis, aut dimissionis. PLUTARCH. in Alcibiad. Eadem praxis & apud Hebreos valebat (32). Hinc est illud Marc. X, 12. Si mulier virum suum reliquerit, ἀπολύσῃ, Εἰ nupserit alii, &c.

XXV. Licet autem eo tempore secunda cum aliis connubia post divertia hæc humanis legibus non prohiberentur, attamen Dei lex tam repudium istud seu divertium quam connubium istud damnat; & istæ per-

sonæ, ingredientes secundum thalamum post talia divertia, habentur a Deo digami. Ob hanc rationem jubetur præprimis Minister esse μᾶς γραμμὸς ἀνὴ, unius mulieris vir, 1 Tim. III, 2. & mulier ἐντὸς γυνῆ, unius viri mulier. 1 Tim. V, 9. In quibus locis nuptiæ secundæ (si vir aut mulier e vivis abiit) non plus prohibentur, quam Poeta illis interdicit, in simili loquendi modo:

Vnico gaudens mulier marito.

HORAT. Carm. 3, 14.

XXVI. Tandem nota, quod sponsa suo marito quoque attulerit dotem jam minorem, jam majorem; quam vocabant Rabbinī בְּרוּנָא (33). ELIAS THISB. item SELOM. IARCHI Gen. XXXI, 15. Ita Raguel dedit ipsi Saram uxorem ipsius cum dimidio facultatum, mancipiis, jumentis, & pecunia. Tob. X, 10.

CAPVT V.

D E S E P V L T V R A.

Multæ ceremoniæ observabantur ante de-nati hominis humationem. I.) Proxi-mus sanguine clausit oculos mortui (1). Joseph imponet manum suam oculis tuis. Gen. XLVI, 4. Hic ritus & ipsis Romanis atque Græcis peregrinus non fuit. OVIDIUS:

Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

*Οὐ μὲν τοι γε πατήρ καὶ πόνια μήτης,
Οσε καθαιρέσθως θανόντι.*

Non equidem tibi vel pater aut pia mater, sed quicunque prement oculos morienti. HOMER. Iliad. 2.

II. II.) Lavabant cadaver (2). Ta-bitham mortuam postquam lavissent, posuerunt ēν υπερώῳ, in cœnaculo. Act. IX, 37. Baptizatio seu lotio circa tale tempus triplex fuit. 1. Βαπτίσμος ἀπὸ νεκρῶν; Ablu-tio pollutionis accersitæ ex contactu mortui (3), Sir. XXXIV, 29. Ita homo nescius impro-

improvisoque casu pollutus, lotione aliqua mundatus est. 2. *Βαπτισμὸς τῶν νεκρῶν, ipsius cadaveris ablutio.* Sic lota est Tabitha. Vox autem *βαπτισμός*, non extraordinarie applicatur *communi lotioni*, uti *Marc. VII, 4.* legimus de *lotionibus poculum, sextariorum, æramentorum, lectorumque.* In S. Textu est vox *βαπτισμός*. Prior istarum *lotionum* erat Judæorum propria; posterior & Judæis fuit familiaris & Christianis. *TERTVLL. Apol. c. 47.* item *EVS EB. Hist. lib. 7. c. 17.* & etiam Gentilibus:

Corpusque lavant frigentis Ἐ ungunt.

VIRGIL. Aeneid. 6. vers. 219. Denique 3. *Βαπτισμὸς ὑπὲρ νεκρῶν, lotio pro mortuis.* *1 Cor. XV, 29.* (4). Usitata solum Christianis haud bene institutis.

III. Quæritur hic, qualis *baptismus* fuerit? Hunc locum, attamen cum subjectione judicii, intelligo cum *AMBROSIO in h. l. de lotione sacramentali*, applicata quibusdam hominibus *vivis*, nomine & causa amici, sine recepto *baptismo* denati, ex superstitione opinione, quasi *baptismus* in vivo peractus, nomine mortui, juvare posset eum, qui sine *baptismo* lucem reliquit; ita ut Apostolus, hos superstitiones Corinthios proprio gladio confecturus, resurrectionem mortuorum confirmet ex ipsorum errore, probans, quod ipsorum anilis ritus tingendi aqua vivos, mortuorum loco, frustraneus vanusque esset, nisi exspectaretur mortuorum *ἀνάστασις*. Hinc Apostolus cum emphasi distinguit personas, vers. seq. Idicere: *quid ἐγώ nos periclitamur omni hora?* Evidet resurrectionem vi duplicis argumenti: prius dicitur a superstitione ipsorum ritu &

baptismo pro mortuis; posterius de omnium horarum periculo, quod nos, h. e. ipse Apostolus & alii Christiani, subimus. Ita, sicuti Pater iste notat, Apostolus non satisfragatur ipsorum errori, sed convincit ipsos de resurrectione, ex ipsorum, licet vitiosa, praxi. Quod autem vicarium *tale baptismina*, uti id *TERTULLIANVS* vocat de *Resurr. carnis*, in usu fuerit apud *Macionitas*, immo & apud *Cerinthianos*, res liquet, *EPIPH. ad Cerinth. Heres. 28.*

IV. Modus ejus sic describitur: *Quando aliquis Catechumenus moritur, tum vivus quidam subter denati lecto recumbit, accendentibus aliis, qui mortuum rogant, num baptizari velit? qui quum non respondere possit, pro ipso responsum dat subter lecto jacens, aitque, se velle baptizari;* *Ἐ* *sic baptizant ipsum vice mortui, scenām quasi in theatro agentes.* *CHRYST. 1 Cor. XV.*

V. Tertius ritus Judæis circa mortuos usitatus erat *pollinctura corporis* (5), quam, uti probabile est, häuserunt ab *Aegyptiis*. Reperimus enim, quod Josephus primus sit, qui hunc obiverit ritum. *Gen. L, 2.* Aegyptius *pollincturæ* modus ita habuit: *Auferunt viscera ex cadavere, purgant ac lavant vino dactylidum, ἐ* *rursus aromatisbus.* Postmodum *replent intestina pura contusa myrrha* *ἐ* *cacia aliisque aromatisbus*, (præter thus) *ἐ* *ostendunt.* Deinde condidunt *corpus*, 70 dies nitro abscondentes, non diutius: post 70 dies lavant *corpus*, *ἐ* *byssō gummi illite involvunt, quod gummi Aegyptii usurpant pro glutine; Græci vo-* *cant τερίχευσιν.* *HEROD. Euterpe.*

VI. Vsus illius erat, ut conservarentur corpora, ne tam cito putrescerent. Quando autem nos diu tardabant sepulturam, aliam adhibebant *pollincturam*, nempe externum aromatum & suffumentorum illitum, retinente intestina ventre. Hoc vocant Græci ἐνταφιάζειν. Vsurpatur tamen τὸ ἐνταφιάζειν, in Scripturis lata significatione, ad denotandam utramque *condituram*. Immo θάψαν, *sepeliverunt* occurrit Gen. L, 26. pro eo, quod in Hebr. exstat, וַיְחִנֵּתο ו *aromatibus condiverunt*. Verbum ἐνταφιάζειν, adhibetur Salvatori nostro Joh. XIX, 3. Subinde *tremabant cadaver*, ossa urna condentes. Amos. VI, 10. (6). Ut plurimum autem totum *sepeliebant* corpus.

VII. Vetusti Judæi, si non acceperant a majoribus sepulcretum (7), tum sibi ipsis comparabant, quo ipsi olin ipsorumque familia reconderentur. Facies ejus loci hæc fuit (8): Caverna fornicata erat ex rupe, *sex cubitorum longa* שֶׁבֶת רַאֲפֹתָה TALMUD. Seder. Nez. in Bababathra c. 6. & quatuor lata; in qua octo aliæ minores cellulæ seu cavernulæ (aut juxta alios tredecim) distinctæ erant pro recipiendis cadaveribus. Quoties quempiam *humabant*, solebant ori sepulcri ingens saxum apponere (9). Cavernam seu fornicem ipsum denominabant de *humationis* actu קְבֻרָה sepulcrum, aut de ipsius forma מַעֲרָה speluncam. Cellulas istas, quibus reponebatur cadaver, vocabant בָּכְבָמָה tumulos, & saxum לְבָלָק lapidem volutationis. Hæc multum lucis afferunt Evangelistæ: Joseph, cum accepisset corpus Christi, involvit illud sindone pura, posuitque illud εἰς τῷ αὐτῷ μνημεῖῳ καιωῷ, in monumento suo novo, quod cœlaverat ex petra, & advolvit saxum

ingens ostio sepulcri. Matth. XXVII, 59, 60.

VIII. Hæc sepulcra seu fornices quum ditiores pingerent, ornarent, & polirent circa os seu introitum eorum, hinc fluxit ille mos loquendi: Sepulcra dealbata (10). Quoties occasio erat recolendi memoriam alicujus amici mortui, aut de eo loquendi, usi sunt eo: זְרוּק לְבָנָה memoria justi sit in benedictione. Prov. X, 7. (11). Propterea Rabbini, quoties citant aliquem venerandum auctorem, consueverunt semper addere honestam hanc commemorationem: N. Benedic^te memoria. יְלִיל Ordinaria ipsorum epitaphia (12) hæc erant: שְׁמַחוֹת הַרְחֵה אֲרוֹנוֹת בְּפִנֵּי עַדְן סָלָה Anima ejus sit colligata in hortum Eden seu in fasciculum vivorum. Amen Amen Amen Selah. SCHINDL. in voce צָרָר.

IX. Recentiores Judæi somnia sovent de loco sepulturæ (13), persuadentes sibi, quod, ubi Israelita animam efflat in terra peregrina extra terram promissionis, is exfors futurus sit resurrectionis, nisi ipsi Deus viam subterraneam expedire dignetur (14), per quam ipsius corpus continua volutatione & rotatione feratur in terram Canaan.

X. Fundamentum hujus opinionis defumitur ex mandato Jacobi ad filium suum Josephum, ne ipsum conderet terra Aegyptiaca, sed Cananæa; cuius mandati tres afferunt rationes. 1. Quia Josephus per Spiritum Propheticum prænoverit, quod pulvis illius terræ postmodum commutandus sit in pediculos. 2. Quia illi, qui decederent extra terram sanctam, non resurrecti sint, nisi prius ipsorum corpora voluta-

lutatione diffici & acerba per cavam istam viam eo deferantur. 3. Ne Aegyptii ipsum adorarent idololatrice. SALOM. IARCHI. Gen. XLVII, 20. (15).

XI. Celebrarunt itidem *convivium funebre* (16), quod dicitur *panis hominum*. Ezech. XXIV, 19. & *calix consolationis*. Jer. XIV, 7. Quoniam adhibebatū ad *solandum* eos, quorum cor moestum esset. Simile est Romanorum *silicernio*. Ex duobus his posterioribus locis observare possumus, quod in sepeliendis amicis sequentes usurparunt ceremonias; quasdam ad *testandum*, & quasdam ad *ampliandum* suum moerorem.

XII. I.) *Seipsos secabant* (17), hoc est vulnerabant, aut instrumento membrum aliquod corporis amputabant. Hanc feritatem didicerant a Gentibus, quæ non tantum ora laniabant, sed & quasdam corporis partes acu fauciabant, vel alias incidebant, atramentumque superponebant, quod in cultum Dæmonum suorum fiebat. Præcipitur ergo, ne ullo pacto, sicut Gentes, ferirent carnes suas, Deut. XIV, 1. quemadmodum sacerdotes Cybeles & Deæ Syrorum, ut refert LVCIANVS. P. FAGIVS Deut. XIV, 1.

Vnguis ora soror fædans, & pectora pugnis.

VIRGIL. l. 4. Aeneid. 673.

XIII. Et II.) *sibi ipsis calvitiem faciebant* (18) variis modis, aut *tondendo* capillos, aut *evellendo* manibus, aut *extirpando* medicamentis. Aliæ nationes solebant radere caput, & capillitum offerre mortui causa. OVID. Met. 3. vers. a fin. 227.

Planxere sorores
Najades, & sedos fratri imposuere capillos.

Subinde solas *tondebant genas*, interdum supercilium; quæ gentiles consuetudines proscribuntur. Deut. XIV, 1.

XIV. III.) *Ibant nudo capite* (19), ut possent id pulvere & cinere conspergere, testantes se *indignos esse*, quos terra portet.

XV. IV.) *Ibant nudo pede* (20), ad majoris humilitatis speciem.

XVI. V.) *Obvelabant labia* (21); quod erat singularis moestitiae pudorisque nota. Et pudefient *videntes*, & compungentur fatidici, & operient mentum omnes, quia non est responsio Dei. Mich. III, 7. Quæritur, quomodo obvelarint sua *labia*? Resp. putantur fecisse *extremitatibus palliorum aut vestium injectis*. D. KIMCHI & ABEN ESRA. P. FAG. Lev. XIV, 45.

XVII. VI.) *Dissuebant vestes suas* (22).

- - - *Scissaque Polyxena palla.*

IVVENAL. Sat. 10. vers. 262.

XVIII. Tandem VII.) *Lumbos tinge- bant cilicio*. Gen. XXXVII, 34. (23). Hæ fuerunt generales luctus notæ & signa, usurpata in omnibus majoribus lugendi occasionibus.

XIX. Præterea duo insuper sunt signa, sepulturæ propria, ad ampliandum luctum. 1. *Musici* (24), qui sono querulo & flebili affectus populi ad ploratum movebant.

T 2 Horum

Horum duæ species erant. Alii modulabantur *tibiis*; alii insonabant *tubis*. Majoris ætatis fortunæque funera ad tubam proferre solebant, minoris vero ætatis & conditionis ad tibias. SERVIUS. Aeneid.

*Cum signum luctus cornu grave mugit
adunco.*

*Tibia, cui teneros fuetum producere
manes.*

Lege Phrygum mæsta.

STATIVS Theb. I. 6. vers. 12. Hoc respectu dicitur, quod Jesus, suscitans filiam Jairi, expulerit τὸν ἀυλατὸν, *tibicines* Matth. IX, 23. Et 2. Femina eodem fine conductæ (25) ad modulandum lugubre carmen, & exterioribus luctus signis catervam commovendum fortius. Vocate lamentatrices, ut veniant, & ad sapientes feminas mittite, ut veniant Jer. IX, 16. Has vocabunt Romani Præficas, quasi in hoc ipsum præfectas.

C A P V T . VI.

D E I V R E I V R A N D O.

Modus *jurandi* sepe fiebat elevatione manuum versus cælum (1). Dixit Abraham ad Regem Sodomæ; *extuli manum meam ad Jebovam*, h. e. *juravi*, me non capturum esse vel filum, vel corrigiam calcei tui. Gen. XIV, 22, 23. Quo respicit Psalmista: *extulit manum suam*. Psalm. CVI, 26.

II. Interdum *jurans* ponebat manum suam subter femore alterius (2), cui *jurabat*. Legimus ita Abrahæm administrasse hunc *jurandi* modum. Gen. XXIV, 2. & Jacobum. Gen. XLVII, 29. Quam ceremoniam quidam exponunt esse *subjectionis signum*. ABEN ESRA Gen. XXIV, 2. Alii dicitant fuisse *mysterium circumcisio-nis*, cuius notam ferebant circiter eum corporis locum. SALOM. IARCHI ibid. Aliis videtur probabilius, fuisse *mysticum signum Christi promissi seminis*, quod nasciturum esset ex lumbis Abrahæ aut femore, quem-

admodum similis loquendi modus usurpatur Gen. XLVI, 26. *animæ egressæ ex femore Jacobi*. AVGUST. Quest. super Gen. LXII.

III. Interdum etiam *jurabant* stando coram altari. 1 Reg. VIII, 31. (3). Qui etiam mos Atheniensium fuit. ALEX. AB ALEX. I. 5. c. 10. item Carthaginiensium. LIVIVS Dee. 3. l. 1. VALER. M. l. 9. c. 3. ac Romanorum.

*Quantum quisque sua nummorum servat
in arca,*

*Tantum habet & fidei: jures licet, &
Samothracum,*

*Et nostrorum aras, contemnere fulmina
pauper*

Creditur atque Deos.

IVVENAL. Sat. 3, vers. 143.

IV. Objectum legitimi juramenti fuit atque est solus *Jehova*, unde jurans dicitur *confiteri Deum* (4). Conf. *Jesa. XLV*, 23. cum *Rom. XIV*, 11. Antiquus autem mos imponendi juramentum hic fuit: *Tribue gloriam Deo. Jos. VII*, 19. *Joh. IX*, 24. Deus itaque glorificatur *juramento*, quia eo fit solennis confessio divinæ *omnipræsentie*, quod ubicunque præsens sit; item *omniscientie*, quod sint πάντα τετραχυλισμένα τοῖς ὄφθαλμοῖς αὐτῆς, abditaque quæque pernoscat; *veritatis*, quod sit *cultor veritatis & ultor falsitatis*; *justitiae*, quod sit εἰστος, promptus; *omnipotentie*, quod satis virium ipsi sint ad puniendum eos, qui Deo *perjurio* illudunt. Et quemadmodum objectum legitimi juramenti erat solus Deus (5), ita docet, quod non cito & incaute suscipiendum sit, sed tantum, si sit necessitatis vi impositum; nam & vox *Hebr. γέγοντι* passiva est (6), potius significans τὸ *jurari* quam *jurare*.

V. Corruptis temporibus solebant *jurare* per *creaturas* (7). Allium, porrum, repasque inter Deos jurejurando habuit *Aegyptus*. *PLIN. lib. 19. c. 6. IVVEN. Sat. 15. vers. 9, 10.* Judæi autem præprimis *jurabant* (8) per *Hierosolymam*, per *templum*, per *templi aurum*, per *altare*, & *donum super altari*.

VI. Hoc *donum* Hebraice vocatur קָרְבָּן *Corban*, eratque tempore Salvatoris nostri ex iis *juramentis* unum, quæ *Scribæ & Pharisei* censebant esse plurimum obligantia: Εν δις μετά τινων ἀλλων καὶ τὸν καλύπτεον ἔρχον Κορβᾶν καταεργοῦσι, inter quæ sacramenta cum quibusdam aliis etiam *jusjurandum*, quod *Corban* appellatur, enumere-

rat. JOSEPH. contr. App. l. 1. p. 147. Si quis *juraverat per altare*, nihil erat, quod si autem *per donum super eo*, tenebatur (9). *Matth. XXIII, 18.*

VII. Et licet lex Dei præcipiat & sustentationem & honorem parentibus impertendum, nihilominus, ubi se obstrinxerant *jurerejurando Corban* (10), scil. parentes non a se adjutum iri, putabant se lege solutos esse. De quo *TALMUD. HIEROS. Tract. de votis c. 10.* dicit: *Quivis tenetur suum patrem & matrem honorare, nisi contrarium voverit.* Et satis manifestum est, quod *Judæi* sepe *solennibus* *promissis & juramentis* seipso devinxerint, se huic vel illi nihil commodi præstituros. Ὁρη πι- σῶνται τῷ δεῖνι μη̄ παρέξειν ὡφέλειαν τινα. *Jurejurando se obstringunt, se huic vel illi non præstituros utilitatem aliquam.* *PHILO IV. de Specialib. Legib.* p. 595.

VIII. Sciendum porro est, quod plerumque *juramentum* comitata sit *execratio* (11), aut *devotio conditionalis*, quæ sic interdum similiterque exprimitur: *Nisi ita vel ita feero, faciat mihi Deus ita, & ita addat. I Sam. XIV, 44. I Reg. XX, 10.* (12). Interdum illa subintelligitur, ut *Gen. XIV, 23. Extuli manum meam ad Jehovam, si vel filium vel corrigiam calcii capiam; tum Dominus mihi ita faciat, & ita addat.* Hoc aut ejusmodi quid tacite subintelligitur, facitque ut prius sonet negative, quasi Abraham hoc modo dixisset: *juravi, me non capturum quidquam.* Similis ratio illius *Psal. XCIV, 11. Juravi in ira mea, si intrabunt in quietem meam.* *Hebr. III, 18.*

IX. Hæc juvant explicationem difficilis illius loci Matth. XV, 5: ubi legitur: ἀῶπον, οὐ ἐὰν ἔξι ἡμέρας ὠφεληθῆς, οblatio sit, quidquid ex me utilitatis ceperis. Quod si autem hæc verba concipiamus juxta formam jurisjurandi Corban, sic scil. si per Corban quidquam tibi profuero, hac execratione subaudita, tum faciat mihi Deus ita, Εἴτε ita addat, sensus talis emerget: Per Corban nihil tibi prodero. Interpretor οὐ ἐὰν, si quidquam, quemadmodum οὐ οὐ, si quisquam. Matth. X, 14. & Matth. XXIII, 18. Cæterum si quis urgeat, quod in fonte sit Κορβᾶν, non per Korban, vel

ἐν Κορβᾶν; sciendum, quod similis ellipsis in jurandi formulis non sit inusitata; hinc בְּמִצְרָיִם הַעֲשָׂוֹן בְּנֵי per domicilium hoc. Vid. DRVS. de 3. Sect. l. 2. c. 17.

X. Hæc interpretatio tam bene collimat cum scopo loci istius, quam cum modo jurandi, & clare docet, qua ratione Pharisei suis statutis & traditionibus præcepta Dei eluserint. Deo enim mandante, honora patrem ac matrem, Scribæ & Pharisei dicunt: si quis parentibus opeim poscentibus responderit, per Corban nihil tibi prodero; non tenetur.

CAP V T VII.

DE MODO SCRIBENDI, MASORETHIS, IPSORVMQUE

OPERE.

Scriptura nulla in natione subito perfectionem obtinuit, sed per gradus limatior facta est.

II. Opiniones veterum de auctoribus ac inventoribus literarum (1) diversæ sunt. Quidam dicunt, Cadmum primum in Græciam intulisse literarum usum. PLIN. l. 7. c. 56. DIOD. SIG. l. 6. c. 15. Alii Palamedem. SERV. l. 2. Aeneid. Alii produnt, Rhadamanthum intulisse eas in Assyriam, Memnonem in Aegyptum, Herculem in Phrygiam, Carmentam in Italiam. ALEX. AB ALEX. Genial. l. 2. c. 30. Ita quoque quidam dicunt, quod Phœnices primi fuerint, qui noverint usurparintque literas.

Phœnices primi, famæ si creditur, ausi Mansuram rudibus vocem signare figuris.

LVCAN. lib. 3. vers. circit. 220. Alii dicunt, primos auctores Aethiopes. DIOD. SIG. l. 4. Alii Assyrios. PLIN. loc. cit. Sed firmiore fundamento statuitur Moses (2), quod primus docuerit Judæos literarum usum; & quod Phœnices eas didicerint a Judæis, & a Phœnicibus Græci. EVSEB. Prep. Evang. l. 8.

III. Materia itidem, cui inscribebatur (3), rudibus æstatibus diversa fuit. Quidam inscribebant interioribus arborum corticibus, unde & dictus est Liber, qui propriè denotat tales corticem. Alii literas officulo,

officulo, pennæ vice, exarabant in lateribus. DIOG. LAERT. *in vita Cleanthis*. Alii scribebant *in tabulis*; quæ postrema scriptura Judæis familiaris fuit. Decalogus inscriptus erat *duabus tabulis lapideis*. Rursus: *scribe illud in tabula*; Jef. XXX, 8. LXX ajunt: ἐπὶ πνεύμα, in tabella buxeæ; ac si tabulæ scriptoriarum ea tempestate fuerint e buxo confectæ. Tum temporis non utebantur pennis, sed instrumento quodam ferreo⁽⁴⁾, quod dicebant *Stylum*; cuius altera extremitas acuta erat cuspide, ad facilius incidendum literas; altera autem erat latior, ut rursum oblitterarent, quod exarassent. Vnde & natum est illud proverbium: *Invertere stylum*; h. e. mutare quod dixeris aut scripsieris. ERASM. *Adag. Mutata sententia. Scribe stylo hominis. Jef. VIII, 1.*

IV. Antequam etiam libros compingere scirent, quemadmodum hodie, inscribebant *voluminibus* papyri aut membranarum⁽⁵⁾, quæ interdum latitudine in decem ulnas, longitudine in viginti excurrebant. ZACH. V, 2. Tale *volumen* vocabant *בְּנֵלָה* *volumen*, Anglice *a volume*, *a בְּנֵלָה volvit*. *In volumine libri de me scriptum est. Ps. XL, 8.* Et Christus librum claudens, dedit ministro. LUC. IV, 20. Originalis vox est πτυχας, complicans, convolvens, ၊ vers. 17. ၊ ၊ ၊ ၊ ၊ ၊

V. Hæc *volumina* non erant conscripta continuo vocabulorum fluxu, sed scriptura distincta in iis erat multis spatiis & columnis, quasi totidem areolis⁽⁶⁾. Hæc *areæ* scriptis confitæ erant vice foliorum in libris; sic intelligenda sunt illa JER. XXXVI, 23. Cum legisset Jehudi tres paginas vel

quatuor, scidit id cultello Scribæ &c. Hæc *paginae* nihil aliud erant, nisi spatia repleta in *volumine*. Hodierni Judæi Legem hujusmodi *voluminibus & spatiis* scriptam in suis Synagogis recondunt. BVXTORE. Institut. Epist. p. 4.

VI. Multum depugnatur, utrum Judæi ab initio scripserint cum Vocalibus & Accentibus, aut an iidem a Masorethis additi sint? Quod ut intelligatur, opus erit inquirere, 1) qui fuerint *Masorethæ*? 2) quod ipsorum opus? et tum decidemus, quid plausibilius hac in re videri possit.

VII. Primo, quod attinet *Masorethas* (7), sciendum est, quod מSCR significet tradidit, & מסורת traditionem, ex manu ad manum ad posteros sine scripto transmissam, quemadmodum Pythagorici *Druideæque* facere consueti erant. Sed hic per synecdochen significat *scholia* ၊ *notas criticas*, positas in Bibliorum margine. Auctores harum *notarum criticarum* vocabantur *Masorethæ*.

VIII. De iis autem, quales fuerint, duæ sunt opiniones. Quidam putant, fuisse ipsos Judæos doctos, Tiberiade habitantes, proptereaque dictos *Sapientes Tiberiadis*. ABEN ESRA. Vid. BVXT. Comment. *Masor. c. 3.* Hi *Sapientes* putant *notas* istas *marginales* addidisse Bibliais Hebr. brevi tempore post excusum Talmud Babylonicum, scil. circa annum Domini nostri 506. ELIAS LEVITA in Pref. 3. l. *Masoreth. Hammassoreth.* Verum hæc opinio concidit duabus rationibus. 1) quia historiæ non produnt, quod ullum collegium aut schola tam longo temporis tractu Tiberiade per-

perfisterit, sed potius quod doctrinæ gradus ibidem cessarint anno 400 post nativitatem Salvatoris nostri. BVXT. *in comment. Mas. c. 7.* Et 2) quia in utroque Talmude Masoræ ipsiusque rerum mentio fit. BVXT. *in comment. Mas. c. 8.* Alii ergo verisimilius dicunt, *Masorethas* illos fuisse *concilium Ecclesiasticum* seu collegium constitutum ab *Esra*, *Haggai*, *Zacharia*, & *Malachia*, aliisque pluribus ad reformatam Ecclesiam congregatis, post reversionem e Babylone. R. ASARIAS. R. GEDALIA. BVXT. *in comment. Mas. c. 11.* Vocabantur illi *Collegæ*, *Viri Synagogæ magnæ*.

IX. Istud *Concilium* ad minimum 40 annos perficit; nam *Simeon Justus*, qui in vestibus sacerdotalibus occurrit, lenitus Alexanderum magnum infesto animo adversus Hierosolymam moventem, ultimus illius *Concilii* fuit. PIRKE Aboth. c. 1. Et hoc fuit plus 300 annis ante nativitatem Christi. *Esra* erat *Præses Concilii*, tantæque apud Judæos auctoritatis, ut ipsum compararint Mosi, dicentes: *Dignus erat Esra, quod data fuisset Lex per manus ejus Israeli, si non præcessisset eum Moses.* TALMUD. Sanh. c. 2. f. 21.

X. Secundo, advertendum est *munus*, seu *opus*, quod illi *Viri Synagogæ magnæ*, seu *Masorethæ*, præstiterint. *Opera* ipsorum munusque (8) ad hæc singularia reduci possunt:

XI. Congregata Synagoga magna, cuius caput fuit *Esra*, inspiratione Spiritus Sancti clarus, *College* determinabant, qui libri essent *canonici*, qui *spurii* & *apocryphi*. BVXT. *in comment. Mas. c. 11.* Castiga-

bant libros canonicos ab omni errore (9), qui tempore captivitatis in ipsos irrepserat. TERTVLL. I. de habit. muliebr. CHRYSOST. Homil. 8. ad Hebr. IRENAEVS advers. heres. lib. 3. c. 25. AVGUST. de mirab. Sacrae Script. l. 2. circa finem. Dividebant V. T. in libros 22 pro numero literarum Hebraicarum. GENEBRARD. lib. 2. Chron. idque in sectiones magnas, & versus (10); nam etiamsi lex non ita citra ordinem, sine ullo spatio & signo distinctionis, inter vocem & vocem, scripta esset, ut videretur esse unus continuus versus, aut, quemadmodum *Kabbalistæ* dicunt, תיבת אחת *di-
ctio una*, usque ad tempora *Masoretharum*, attamen non ita distincta eadem erat in sectiones & versus, ut nunc habemus. Addiderunt suas censuras & notas criticas, quantum requirere videbatur irregularitas multarum vocum, respectu vocalium & accentuum. Numerabant versus, voces, literas cujusque libri, ut præcaveretur omnis corruptionis possilitas, ævis insequentibus; nam abhinc dicebant, deficiet donum prophetiae. Tandem annotabant variantes scriptiones & variantes lectiones.

XII. Quod ut intelligatur, sciendum est, quod in textu Hebr. multæ voces scribantur pluribus, multæque paucioribus, quam proferantur, literis; & quod multæ voces scribantur, quæ non legantur. Sunt autem octo voces, quæ scriptæ sunt in textu, sed non leguntur, quas adducit *Masora*. Ruth. 3, 12. &c. Diversitas in margine exprimitur, unde diversitas in textu vocatur פְּרִזְבָּה Scriptio: diversitas in margine, נִגְמָן Lectio, quia vox in margine notata legitur. Hæc differentia putatur a quibusdam esse correctione Bibliorum, juxta peculiares descriptiones

nes post liberationem ex Babylone. Contra hos disputat ELIAS LEV. in Pref. 3. I. Mas. Hammas.

XIII. Quod autem ex diversitatibus sunt auctoritatis divinæ, continent multa mysteria Mosi patefacta, & in sequentibus Prophetis, (licet plurima illorum nostrum etiam lateant) quodque non sunt correctiones, sed quod studio & summam ob rationem ab ipsis Prophetis sanctisque Scripturæ scriptoribus fuerint constructæ, hoc ἡρθαλμοφανῶς patet ex variantibus lectiōnibus, quas deprehendimus in illis libris, quos conscripsere Haggai, Zacharia, Ma-

leachi, Daniel, Esra. Qui quum essent suorum librorum auctores, non habebant opus correctione eo tempore, cum essent præsentes; & tamen in iisdem variantes lectio[n]es occurunt.

XIV. Tertio, propositio hæc sequitur: quia *Masorethæ* suæ censuræ virgula multas voces, propter irregularitatem vocalium & accentuum in istis, notant, propterea vocales non agnoscent auctores *Masorethas* (II), sed redolent eamdem cum suis vocibus vetustatem. Et revera alias fuissent corpus sine anima.

C A P V T . VIII.

DE METATIONIBVS TENTORIORVM ET CASTRIS ISRAELITARVM.

Templum Israelitarum in desertis vagantium fuit *Tabernaculum*, & domicilia, *tentoria*; adeo ut *castra* ipsorum dici potuerint *urbs mobilis*.

II. *Castra* distinguebantur in tres partes (1). In centro seu in medio erat *Tabernaculum cum atriis*, quod vocabant *castra Majestatis Divine*. Circum ea proxime habitationes figebant Sacerdotes & Levitæ, quibus cura tabernaculi commissa, & propterea proxima habitatio commodissima erat. Hæc vocabant *castra Levi*. In extrema parte circum Levitas sua metabantur *tentoria* duodecim tribus, vocabantque *castra Israelis*.

III. *Prima castra* erant instar templi cathedralis cum coemeterio. *Secunda* instar loci privilegiati prope templum, in quo erecta sunt pro clericorum habitationibus collegia. *Tertia* velut corpus urbis, ubi cives seu laici habitant.

IV. Totorum *castrorum forma* verisimiliter putatur fuisse *quadrata*. Quidam dicunt eadem exivisse in 12 milliarium longitudinem, & duodecim milliarium latitudinem. VZIEL Num. II, 3. A parte orientali tenebant hæc tres tribus, *Juda*, *Isaschar*, & *Zebulon*: A parte australi, *Ruben*, *Simeon*, & *Gad*: A parte occidentali, *Ephraim*, *Manasse*, & *Benjamin*: A parte boreali, *Dan*,

Dan, Ascher, & Naphthali. Et hæ tribus constituerunt extrema, seu *Israelis castra*.

V. Inter singulas tribus, in singulis his quatuor partibus, patebant spatia magna instar platearum, in quibus, quemadmodum in foris, emebatur vendebaturque (2), ac ubi institores Cereales apportabant, reducebantque. Οὐδενί τε ἀλλω ἢ πόλει μετανιστέοντα κατὰ τάγμα αὐτῷ, quisque juxta ordinem suum. Chaldei vocant στρατόν (quam vocem mutuantur a Græcis, quibus τάξις idem est) ordinem; ut στρατόν τὸν quisque juxta ordinatas suas acies. Hinc suum loquendi modum sumvit Paulus in Cor. XV, 23. Εκαστος ἐν τῷ ἴδιῳ τάγματι.

VI. Tradunt Hebræi, filios *Israelis* castra metatos fuisse in circuitu tabernaculi, ut unum milliare interfuerit, h. e. spatium mille passuum, quod est iter Sabbathi. P. FAGIVS Num. II, 3. quod colligitur ex Jos. III, 4. ubi præcipitur spatium cubitorum 2000 inter populum & arcum. Postea tendebant castra Levitæ. A parte orientali, Moses & Aaron & Sacerdotes; a parte australi, Cobathitæ; a parte occidentali, Gersonitæ; a parte boreali, Meraritæ.

VII. In meditullio erant *castra* Divine Majestatis. Huc alius fit David. Ps. XLVI, 6. Deus est in medio ejus; non movetur. Stabilita republica, partes Hierosolymæ æquali modo distinctæ fuere. A portis Hierosolymæ ad montem templi erant *castra* *Israelis*; a porta montis templi ad portam atrii (quæ alias vocatur *porta Nitancoris*) erant *castra* *tū Levi*: a porta atrii & longius erant *castra* Majestatis Divine. MAIMON. in Bethhabcirah. cap. 7. sect. II.

VIII. Adhæc sciendum est, quod duodecim tribubus fuerint quatuor principalia, vexilla; singula vexilla trinis tribubus: quam ob causam Ecclesia dicitur terribilis ut *acies vexillis instructæ*. Cant. VI, 4. Vocabulum Hebr. בְּנֵי vexillum Num. II, 2. vertunt LXX τάγμα, ordinem, turmam. Ανθρώπος ἔχομενος κατὰ τάγμα αὐτῷ, quisque juxta ordinem suum. Chaldei vocant στρατόν (quam vocem mutuantur a Græcis, quibus τάξις idem est) ordinem; ut στρατόν τὸν quisque juxta ordinatas suas acies. Hinc suum loquendi modum sumvit Paulus in Cor. XV, 23. Εκαστος ἐν τῷ ἴδιῳ τάγματι.

IX. Singula vexilla putantur fuisse tribus coloribus tincta, secundum colores gemmarum in pectorali (3); & gestasse Patriarcharum nomina. IONATH. VZ. Num. II, 3. Verum hæc proportio vacillat; nam tribus Levi, quæ hic reliquis tribubus non annumeratur, suam tamen gemmam habebat in pectorali. Joseph autem, cuius gemma in pectorali fuit beryllus, hic constituit duas tribus, Ephraim & Manassen, attamen ei non possunt colores ex pectorali tribui.

X. Singulis vexillis sua erat *inscriptio*. In primo exaratum erat illud Num. X, 35. Surge Jehova. & dispersantur inimici tui, fugiantque osores rui a vultu tuo. Præterea putatur ab Hebræis, quod singulis vexillis impressum fuerit peculiare *signum*. Dicunt, in vexillo Ruben fuisse imaginem hominis; in vexillo Judæ, imaginem leonis; in vexillo Ephraim, imaginem bovis; in vexillo Dan, imaginem aquilæ. P. FAGIVS. Num. 2. ABEN ESRA ibid. Quæ quatuor ani-

animalia memorantur ab *Ezech. c. I.* 10. ad definiendam Angelorum naturam; nam Angeli ex hoc versu definiri possunt, quod sint Spiritus intelligentes, ut homo; potentes, ut leo; ministratorii, ut bos; & celeres, ut aquila. *TREMELL. in Ezech. I.* Hanc Gherubinorum descriptionem habes *Apoc. IV.* 6.

XI. Per quæ quatuor animalia, juxta sententiam multorum Patrum, figurantur *Evangelistæ quatuor.* *HIERON. ad init. sui Comment. in Matth.* item *GREGOR. Homil. l. 4. Ezech.* Ab *HIERON.* dissentit *AVGVST.* (4) *in Matth.* & *Marc.* nam in leone *Matthæum*, *Marcum* in homine putat adumbratum. *AVGVST.* *de Consens. Evang. l. 1. c. 6.* Ita creditur, quod *Homo Mattheum* adumbrarit, quia Evangelium exorditur *generatione Christi secundum humanitatem;* *Leo Marcum*, quia suum Evangelium inchoat voce leonis rugientis in deserto, *Vox clamantis in deserto;* *Bos Lucam*, quia inchoat cum sacerdote *Zacharia;* & *Aquila Johannem*, quoniam altius adscendit, initium de Deitate Christi capiens.

XII. Sic vidimus, quomodo metati sint sua *castra*, sequitur ipsorum *motio & progressus.* Vbi annotanda 1) ipsorum *motio* in itinere per desertum. 2) ipsorum *educationem* in bellum. 1. Quod attinet *motionem* in itinere, aut progressi sunt, aut constiterunt, ratione nubis, quæ ipsos comitabantur (5); scil. si illa se aut moveret aut si steret, cuius modus describitur *Num. X.*

XIII. Summatim observemus, quod, quando Deus nubem tolleret, Mose precasto, & signo ad movendum a Sacerdotibus

edito, tum moverit primum vexillum *Juda* cum *Iaschar* & *Zabulon*, subsequentibus *Gersonitis & Merarithis*, qui asseres & pelles tabernaculi curribus ferebant. Tubis alterum signum dantibus, movebant *Ruben*, *Simeon*, & *Gad*, sequentes tabernaculum. Post hos ibant *Kohathitæ* medii inter duodecim tribus, ferentes humeris suis *arcam*, *lychnuchum*, *mensam*, *altare*, aliasque res sacras. Tertio tubæ signo excitum est vexillum *Ephraimi*, *Manassis*, & *Benjamini*, sequentium Sanctuarium. Huc respexit David, orans *Psi. LXXX*, 3. *Coram Ephraimo, & Benjamine, & Manasse excitâ præpotentiam tuam, & veni ad salutem nobis.* Quarto signo tuba dato, prodibant cum vexillo suo *Dan*, *Ascher*, & *Naphthali*, quibus erat demandata cura claudorum, debilium, & ægrorum, ne quis relinqueretur, sed omnes colligerentur, unde & illud vexillum vocatur *acies colligens.* *Jos. VI*, 9. quo respexit David *Psi. XXVII*, 10. *Pater meus & mater mea dereliquerunt me; at Jehovah suscipiet me.*

XIV. 2) Quod attinet *educationem* in bellum. 1. Sacerdotes tubis edebant sonum *fractum* (6), *Num. X*, 9. quem vocant *clangorem*, *vociferationem.* Hebrei duplice *clangorem* esse statuunt (7), alterumque vocari *clangorem*, alterum *sonum fractum*; quorum ille æquabilis est vox, hic citus concitusque frager; ille ad convocabandos cœtus, hic ad accendendos militum animos facit. 2. Delectus ex toto numero sacerdos est, qui animos populi flexanima oratione ad pugnam incitaret. *Deut. XX*, 2. Huic appellabant *פְּשִׁיחַת בָּلְחָפָה belli causa undum* (8). 3. Ad prælium ibant *quini* in uno

uno ordine. *Exod. XIII*, 18. vox **רְמַשֵּׁים** hoc importat.

XV. Tandem observandum est, quomodo se gerere debuerint in *obsessione* urbis alicujus. Quod ut bene capiatur, duas has nota propositiones: I. Pacem debebant offerre (9) omnibus inquilihis & Canaanis. *Deut. XX*, 10. Hoc clare patet *Jos. XI*, 19, 20. Nulla fuit urbs, quæ pacem init cum filiis Israelis, nisi Hevitæ Gibeonis incole; omnes ceperunt bellum. A Jebova enim fuit, ut obdurarentur corda ipsorum. Moab autem & Ammon hic excepti sunt. Pacem ipsorum & bonum ipsorum Israeli interdictum est querere. *Deut. XXIII*, 6. II. Non licebat Israeli foedus ferire cum septem populis. *Deut. VII*, 2. *Exod. XXIII*, 32. *XXXIV*, 15. Licebat autem cum peregrinis. *Jos. IX*, 7. *Forsan in medio mei habitas, & quomodo percuterem tecum foedus? Non, quomodo pacem componerem tecum?*

XVI. Si quis querat, quid discriminis sit inter *to pacem componere, & foedus pange-re?* Resp. duplex discriminis est. I. *Compositio pacis* erat *nuda stipulatio & promissio mutua*, ad tollendam omnem simultatem dissidiumque mutuum, ut utriusque partis vita tuta esset. *Percussio* autem *fœderis* erat *mutua solennisque devinctio*, de invicem præstanda illa promissione mutua, siebatque externis ceremoniis, scil. dissecando bestiam, & inter partes transeundo (10). *Jer. XXXIV*, 18. q. d. *ita fiat ei, & ita corpus ejus dissecetur, qui ruperit hoc fœdus.* Hæc est causa, cur Hebræi, *fœdus facere*, dicant **כָּרְתַּת הַקּוֹרֶת** *divide aut dissecare fœdus*, quemadmodum apud Latini

nos dicitur *percutere fœdus*, quæ locutiō fluxit ab antiquo fœderis faciendi more. Sacerdos enim vel Fœcialis feriebat porcum silice, dicens: *qui prior defecit dolo malo, bunc tu illo die Jupiter sic ferito, ut ego bunc porcum hodie feriam.* *LIV. Dec. I. lib. I. c. 24.* Deinde 2. Israelitæ non componebant pacem, nisi hac conditione; *ut populus iste fieret tributarius,* *Deut. XX*, 11. *Percussio* autem *fœderis* stabat æqualibus terminis, sine ulla vel tributi vel servitutis conditione, uti patet ex fœdere, quod pepigit cum Gibeonitis Josua, ubi nullius omnino conditionis mentio. *Jos. IX.*

XVII. Hæc distinctio videtur mihi sequenda. utpote 1. quæ facit ad multorum Scripturæ locorum conciliationem; ut quando Deus ait: *offer omnibus pacem, & cum nemine pange fœdus.* 2. ostendit, quod fraus Gibeonitarum communi opinione major sit (11), nam non simpliciter quæsiverunt pacem, sed etiam fœdus; *Secate nobiscum fœdus.* *Jos. IX*, 6. Et 3. solvit communem objectionem pro juramentis inconsideratis, quod illa, licet illicita, obligent. Objectio ita habet: *Fœdus, quod Josua inconsiderate pepigit cum Gibeonitis, illicitum fuit, & tamen Josua illud servavit, ruptumque a Saule, Gibeonitas percussente, ultus est Deus.* *2 Sam. XXI*, 1. Ergo &c. Dico, quod solvat hanc objectionem, quia, sedulo contemplando factum Josuæ, reperiemus, quod juramenta inconsiderata, eo usque, & tantum eo usque, sint obligatoria, quoad convenit inter ipsa verbumque Dei. Verbum Dei requirebat, Gibeonitas debere esse tutos a vitæ periculo, quoniam pacem accipiebant, huc usque ergo fœdus illud in suo vigore mansit.

Rufus

Rursus Dei verbum requirebat, Cananitas accepta pace oportere esse tributarios, hic fœdus illud nullum vigorem habuit, propterea que fecit ipsos Josua *lignorum putatores* & *aquam haurientes*; quod fuit tri-

buti species, juxta locutionem Scripturæ; *tributum corporis*, non æris; quo sensu Aegyptii Præfecti, qui cuivis suam statim operam demetiebantur, in Hebr. vocantur שְׂרֵי מִקְבָּה *Præfecti tributorum. Exod. I, II.*

CAPVT IX.

DE MENSURA.

Mensuræ, Hebræis usitatæ (1), ut & omnibus aliis nationibus, duarum fuerunt specierum (2). 1. quædam *Mensuræ applicationis*, veluti *spithama*, *ulna* &c. 2. quædam *Mensuræ capacitatis*, veluti *pinta*, *sextarii*, & *modii* &c.

II. 1.) *Mensuræ applicationis*, in Scriptura occurrentes, sunt sequentes, quibus frās omnis abesse debuit. Fundamentum harum *mensurarum* erat latitudo tot & tot granorum hordeaceorum (3) mediocri magnitudine, juxta se positorum.

III. נֶצֶן *Digitus*, seu latitudo pollicis (4), complectebatur sex grana hordei ventre juncta. ARIAS MONTANVS *Thubal-Cain.* Verum licet *digitus* per rotundam supputationem pro pollice sumatur, quatuor tamen digitū, si accurate velimus loqui, constituunt tres pollices. FRANC. IVN. in Ezech. XL, 5. Hujus fit mentio *Jer. LII, 21.*

IV. *Palmus* (5); qui duplex fuit, *palmus minor*, & *palmus major*. *Minor* est mensura quatuor digitorum conjunctorum, seu trium pollicum. Græci vocant illam mensuram παλαισίδα, Hebrei פְּנַסְתִּין. *Major*

vocatur יְרֵת (6), Græcis σπιθαμή, Latinis *spithama* & *dodrans*; & est mensura expansorum digitorum, a pollice summo ad digitum minimum.

V. מַעֲדָה *Pes* (7) continet pollices duodecim, seu quatuor palmos minores, aut sedecim digitos. P. MARTYR. i Reg. VI.

VI. צְבָב *Cubitus, Vlna* (8). Quatuor cubitorum species occurunt apud Autores. 1. *Cubitus communis*, seu distensio a flexura brachii ad extremitatem digiti medii. Continet Pedem & dimidium, seu sesquipedem (9). 2. *Cubitus faser* (10), erat virga plena, complectens duos cubitos communes, uti patet ex coll. i Reg. VII, 15. cum 2 Chron. III, 15. Priori loco dicuntur columnæ altæ octo decim cubitos posteriori, cubitos triginta quinque; quibus si addatur altitudo basis, quæ erat pes, vel *ulna communis*, duplicatur numerus; sic ut textus prior loquatur de *cubitibus communibus*, posterior de *sacris*. 3. *Cubitus Regis*, qui trium digitorum longitudine superabat *cubitum communem*, qui communis proinde vocatur *cubitus viri* Deut. III, 11. quemque ONKELOS inconvenienter verrit

cubitum Regis. Vid. HERODOT. l. 2. in de-
script. Bab. 4. Cubitus Geometricus,
mensura æquans sex cubitos communes;
juxta hos cubitos creditur arca Noachi
structa. ORIG. Hom. 2. in Genes. item AV-
GVST. de C. D. lib. 15. c. 27.

VII. Quidam Cubitum Sacrum & Commu-
nem ita distinguant: Communis cubitus,
ajunt, complectitur quindecim pollices, seu
quinque palmos minores; Sacer, octodecim
pollices seu sex palmos minores. Veruntan-
men probavimus sacrum cubitum comple-
xum esse duos communes. Et verisimile est,
quod, qui statuunt, eos cubitos tantum
differre tribus pollicibus seu uno palmo,
er-
oreum suum trahant ex eo, quia Cubitum
Regis habent pro Sacro.

VIII. חבל Funiculus, Funis (11). Ejus
justa longitudo ignoratur; usus fuit metiri
fundos; hinc & ipsius hereditatis nomen
capit. Funes mihi ceciderunt in amoenis.
Psal. XVI, 6. h. e. heredicas mea.

IX. קנה Arundo, Calamus (12). Usus
hujus fuit ædificia metiri; longitudo æqua-
bat sex cubitos, 5 palmum unum, Ezech.
XL, 5. Cubiti hoc loco exponuntur per
cubitos Regis. Minor in hac mensura fraus
subesse poterat, quam in Funiculo, quia
extendi plus, plusve contrahi nequivat.
Inde canon S. Scripturæ mystice adumbra-
tur calamo. Ezech. XL. Apoc. XXI, 15.

X. His insuper aliæ addi possunt mensu-
ræ, quibus mensurarunt suas vias 5 gres-
sus. Minima hujus generis fuit פָּשׁס (13).

XI. Στάδιον, stadium (14); cuius sèpius
in N. T. nunquam in V. T. mentio fit.
Continet 125 passus seu octavam nostrorum
milliarium partem. ISIDORVS. Sunt qui
putant σάδιον denominari ἀπὸ τῆς σάσσου, a
stanto, quod Hercules tantum terræ spa-
tium cursu interrupto emensus sit, ante-
quam steterit.

XII. Milliarium est spatium mille pas-
suum (15) plurium tamen apud Hebræos;
apud quos vox בְּבָה (16) sèpiuscule mil-
liarium transfertur, proprie tamen notat
prandium, aut alimentum, a בְּרָה, ut כ sit
servile; applicatumque viis & spatiis, si-
gnificat tantum loci intervallum, quantum
homo commode confidere potest die dimi-
dio a pastu ad pastum. Vox ea legitur
Genes. XXXV, 16. קַבְרַת הַאֲרָן ut pastus
terrae, iter diei dimidiæ. Græci eo loco
peregrinum substituunt vocabulum χαβπָ-
דָּא, extra dubium confictum ex Hebr.
כְּבָה

XIII. II.) Mensuræ capacitatibus erant
duum generum; quædam mensuræ arido-
rum, ut frumentorum, seminum &c. &
quædam, liquidorum (17), ut vini, olei
&c. Ut in utriusque mensuris justa pro-
portio observaretur, omnes mensuras suas
descripsere certo testarum gallinacearum
mediocris magnitudinis numero (18).

XIV. Quando hic mensuras cum nostris
confero, & loquor de modiis, semodiis &c.
intelligo id juxta mensuras Wintoniæ (19).
Talis modius continet sedecim sextarios;
& quando loquor de congiis, semi-congiis,
quartariis &c. intelligo id juxta nostras
men-

mensuras cerevisiaris; qua re eyito fractionem numeri.

XV. קבָ Cabus continebat tantum (20), quantum 24 ova, convenit cum quartario nostro. ARIAS MONTANVS Thubal-Cain. Mensura minima in Sacra Scriptura est quarta pars Cabi, seu 6 ova, 2 Reg. VI, 25. Fames in Samaria tam magna fuit, ut quarta pars Cabi excrementorum columbarum venierit quinque argenteis. Rabbiniis hoc proverbium de Cabo est: עשרה קבון שית עירדו לשילם תשעה בטלה בשים Decem Cabi locutionis descenderunt in mundum, & novem istorum abstulerunt mulieres (21). BVXTORE. Lex. in קבָ.

XVI. עמר Omer continet (22) unum Cabum, & dimidium Cabum, & quintam partem Cabi, h. e. tres Pintas, & dimidiad, & quintam partem Semi-pinta. Erat decima pars Ephæ. Exod. XVI, 36. ALSTED. Præcogn. Theol. I. 2. p. 588.

XVII. סאה Seah, Σάτον, Satum (23). Latini Interpretes plerumque vertunt Modium. Continet sex Cabos, h. e. congium & dimidium. Vid. BVXT. Lex. in קבָ ex opere R. ALPHES Tract. de Pasch. c. 5. fol. 176. In genere hanc vocem interpretamur mensuram. Cras hoc tempore veniet a measure mensura (סאה) similæ, sielo. 2 Reg. VII, 1.

XVIII. אפה Epba continet tria Sata (24). ARIAS MONT. Thubal-Cain.

XIX. ל' Letheb continet quindecim mensuras (25) seu Sata, h. e. duos Modios, sex Congios, & semi-Congium. Hujus est

mentio Hof. III, 2. Ibi a nostratis vertitur an halfomer, semi-Chomer. Vid. EPIPHAN. de Mens. & Ponderib.

XX. חומר Chomer (26); dicitur a asinus, quoniam haec mensura tantum frumenti capiebat, quantum asinus ferre sufficit. Continuit decem Ephas. Ezech. XLV, II. h. e. 45 congios seu 5 modios & 5 congios.

XXI. כר Corus eadem mensura fuit cum Chomer (27). Ezech. XLV, 14. Non autem tantum fuit mensura liquidorum. Luc. XVI, 7.

XXII. Haec mensuræ, de quibus hucusque disseruimus, adhibentur ab Hebræis in rebus aridis metiendis (28). Fuerunt tres aliae liquidorum mensuræ. ut:

XXIII. גל. Continet sex ova (29). Vid. BVXT. loc. cit. eadem mensura fuit cum quarta Cabi parte, seu semi-Pinta.

XXIV. מ' conficit 72 ova (30). BVXT. ibid. & juxta nostram mensuram 3 quartarios.

XXV. ב' Bathos, Bathus, ejusdem erat quantitatis cum Ephæ (31), scil. decima pars Chomeris. Ezech. XLV, 14. Latini Interpretes plerumque vertunt Cadus. HIERONYMVS Ezech. XLV. transfert Vadus; Decima pars Cori, inquit, in speciebus liquidis vocatur Bathus sive Vadus. Putaveram esse sphalma typographicum, & posseum esse Vadus pro-Cadus; sed invenio, Græcos adhibuisse vocabula Bathos & Bados, pro qua posteriori voce Pater iste legit Vadus.

dus. Subinde in genere transfertur in nostra lingua *a measure, mensura*. *Luc. XVI, 16.* continetque 4 *congios* & dimidium.

XXVI. Omnes hæ *mensuræ* Hebræorum propriæ fuere. Sed præter eas, tres aliæ occurrunt in Nov. T. ductæ ab aliis gentibus. Ut:

XXVII. Σεξτος, *Sextarius* (32). quam vocem vertimus *a Pot Marc. VII, 4.* ejusdem cum *Log* quantitatis fuit, si intelligimus *Sextarium Romanum*; paulo autem major est, si intelligimus *Sextarium Atticum*. Undecim Attici *Sextarii* æquabant Romanos duodecim. Verisimilius ergo intelligimus *Romanam mensuram*, sic ut continuetur *sex ova*, seu *semi-Pintam*. *Vid. ALSTED. precogn. Theol. p. 561.*

XXVIII. χοῖνιξ, *Chœnix*, mensura (33). *Apoc. VI, 6.* Proprie denotat tantam frumenti *mensuram*, quantam servo de die passi licuit. Hinc natum illud PYTHAGORÆ χοῖνιξ μὴ ἐπικαθίσαι, super Chœnix non sedeads; h.e. non unius diei dimenso acquiescedum, sed & in crastinum prospiciendum. Continebat 4 *Sextarios*, h.e. unum *quartarium*. *BVDÆVS de Assb. l. 5.*

XXIX. Μετρητὸς, *Metretæ* *Job. II, 6.* (34). Transfertur *a Firkin*. Erat *mensura Attica*, ejusdemque quantitatis cum *Cado*; & *Cadus*, ut antea annotatum est, coincidit cum *Hebraico Batho*, sic ut quoque continuetur 4 *congios* & dimidium. *BVDÆVS ibid.*

C A P V T X.

DE MONETA IPSORVM CVPREA, ARGENTEA, ET AVREA.

Vt justos nummos & pondera haberent, utraque librarunt granis.

N V M M I C V P R E I.

II. Λεπτὸν, *Minutum* seu *Quadrans* ultimus *Luc. XXI, 2.* *Marc. XII, 42.* (1). Recentiores Judæi vocant בָּרוֹתָה nummulum minutum, *Syr.* שְׁמֵנָה *octavam assarii partem*. Pendet dimidium granum hordei. בָּרוֹתָה חַצִּית שְׁעָרָה *Minutum istud est pondus dimidiæ partis hordei.* *Mos. KOTS. fol. 124. col. 4.* Conficit tres partes quadrantis nostri.

III. Καδράντης, *Quadrans* (2), erat nummus Romanus, pendens granum hordei, vel duo *Minuta*: *Vidua illa pauper immisit in gazophylacium duo Minuta*, quod est *Quadrans*. *Marc. XII, 42.* Consequenter valet nostrum quadrantem seu c. 12.

IV. Αστάριον, *Assarius* vel *Assarium* (3), erat nummus Romanus, pendens quatuor hordei grana. Rabbini vocant אִסּוֹר, & dicunt, quod constituerit 8 *Minuta*. *DRVS. in Prær. Luc. XII, 59.* De eo legitimus *Matth. X, 29.* Nonne duo passerculi Assario

Affario veneunt. Nostri legunt for a farthing. Si præcise loquamur, de nostro valet qa-q. seu Semiss.

NUMMI ARGENTEL.

V. גֶּרָב Gerah, erat vigesima pars *Sicli* (4) sacri. *Siclus est viginti Gerah. Exod. XXX, 13.* Minimus est *nummus argenteus* Hebræorum, & convenit cum nostro *Obolo*. i. d. ob.

VI. אֲגֹנְתָּה Agorah (5). Vertimus in genere *a piece of silver, particulam argenti.* i Sam. II, 36. Verum ex Chaldaica Paraphrasi liquet, quod ejusdem cum Gerah valoris fuerit, ibidem enim utrumque transfertur נַעַד, & a Græcis ὄβολος. Valor ergo est i. d. ob.

VII. קְשִׁיחָה Keschitah (6), notat agnum Hebræis, certumque nummum, cuius alteri lateri agnus impressus fuit. In genere vertimus *a piece of money, partem monetæ.* Jacob emit portionem agri centum nummis, for 100 pieces of money. Gen. XXXIII, 19. Hebr. centum agnis. Verisimile tamen est, Jacobum redemisse istum agrum nummis, nam Stephanus ait A&f. VII, 16. emisse ipsum pretio argenti. Juxta sententiam Rabbinorum, ejusdem valoris cum Obolo fuit. R. SELOM. Genes. XXXIII, 19. item R. DAVID in lib. Rad. item LEVI BEN GER. Gen. XXXIII, 19. & constituit vigesimam Sicli partem. DRVS. ad diff. loc. Gen. p. 119. Valor ergo fuit i. d. ob.

VIII. Ἀργυρός Argenteus (7). Quemadmodum Romani suas summas numerabant *sestertiis*, sic, ut sæpe *nummus* absolute positus sit ad significandum idem, quod *sestertius*; ita Hebrei suas summas

supputabant *siclis*, Græci *drachmis*. Hinc Argenteus in Sacra Scriptura absolute positus, cum locus agit de *nummis* Hebræorum, stat pro *Siclo*; valetque τετραδραχμον, seu staterem Atticum 2. s. 6. d. si fuerit *siclus* sacer; si vero *communis*, διδραχμον Atticum 1. s. 3. d. Cum autem locus agit de *nummis* Græcis, ut A&f. XIX, 19. tum notatur *drachma Attica*, quæ valet *obolos* 7. Luc. XV, 8. BREERWOOD. de Num.

IX. Διδραχμον, Didrachmum. Matth. XVII, 24. (8). The tribute-money vertimus. Syri legunt צְדָקָה duo zuzim. Hebræorum autem zuz convenit Romanorum denario; ex quo patet, quod conferit 7 obolos nostros.

X. Στατηρ, Stater (9). In genere interpretamur eum *a piece of money*, valet vero præcise *duo didrachma*. Nam *nummus* census a quovis dependendus erat didrachmum Matth. XVII, 24. Hicque stater solitus est pro duobus, nempe Christo & Petro. Ejus ergo valor æquavit 14 obolos. 2. s. 6. d.

XI. Δηνάριον, Denarius (10). Hoc erat numisma census, Matth. XXII, 19. Duæ species denariorum ipsis usitatæ erant. TREMELL. Matth. XXII, 19. Denarius communis, qui valet 7 d. ob. septem obolos. Et denarius sacer, qui constituit διδραχμον, Atticum seu i. s. 3. d. Et posteriori sensu Matthæus l. c. intelligendus est, nam numisma census didrachmum fuisse, ex Matth. XVII, 24. notavimus. Hoc didrachmum, seu dimidia sicli pars, antiquis temporibus quotannis ab Israelitis trigesimum annum affecutis Templo datum est, Exod. XXX,

32. ABEN ESRA. *Neb. X, 32.* Cæsar, hunc templi censum suo gazophylacio inferens, abstulit τὸ τὸ θεόν. Hinc Christus in quæstione sibi proposita; *Licet censum dare Cæsari, an non?* respondet; Reddite, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, *Et quæ sunt Dei, Deo.* Hic census postea, vi decreti a Vespasiano facti, Capitolio Romano depensus est. JOSEPH. *de B. J. l. 7. c. 27.*

XII. *וְזַעַזְעַז* erat quarta pars argentei *Sicli* (11), & sic æquivalet nostrorum obolorum septem 7 d. ob. *וְזַעַזְעַז שֶׁקֶל בְּסִף* Zuz est quarta pars *sicli argentei.* ELIAS THISBIT.

XIII. *שֶׁקֶל* *Siclus* (12) duplex erat. I. *Siclus Regius*, communis usus in negotiis ci-vilibus, emtionibus, & venditionibus, & ejusdem valoris cum didrachmo. II. *Siclus Sanctuarii*, pretio æquans τετραδραχμον, seu 2. f. 6. d. In *Siclo Sanctuarii* duo typi excusi erant, quorum alter ubivis inter Judeos valebat. *Triginta argentei*, quos Judas accepit, creduntur fuisse *triginta sili* sacri. Vnus typus in altero latere fuit *Vrna mannae*, aut, juxta aliorum sententiam, *thuribulum Aarons*, cum hac inscriptione *שֶׁקֶל יִשְׂרָאֵל Siclus Israelis.* In altero latere erat impressa *Virga frondens Aarons*, cum hac inscriptione *ירוחלים הַקְרֹבָה Hierosolyma Sancta.* Post adventum Salvatoris nostri, conversi ad Christianam fidem Judæi mutarunt suum *siculum*, in priori latere exarata effigie Christi, adjectisque ad frondem vel os literis ς, & imposta capiti litera ψ, quæ tres literæ componunt nomen Jesu. ALSTED. *Præcogn.* Altero autem hujus *sicli* latere nullum erat signum, sed totus orbiculus reple-

מִשְׁיחַ מֶלֶךְ בָּא Messias rex renit cum pace, *וְlux de homine facta est vita.* In aliis monetis eodem sensu haec inscripta leguntur: *אֱלֹהִים עֲשָׂיו אֶת* εγένετο ἀνθρώπος. *Siclus Regius*; tempore Davidis & Salomonis, altero latere lignum tulit, turrim positam inter וְזַעַז שֶׁלֶם, infra quam legebatur *Hierosolyma urbs sanctitatis.* Alterum latus totum inscriptum erat his verbis: *רוֹד הַפְּלָךְ* David Rex *וּבָנָו שְׁלָמָה הַפְּלָךְ Salomo Rex.* *Siclus* præterea in minores nummos divisus fuit, qui suam denominationem habuerunt a partibus ejus. Sic mentio fit *dimidii sicli* *Exod. XXX, 13.* & *tertiæ partis Sicli* *Neb. X, 32.* & *quartæ i Sam. IX, 9.*

NUMMI AVREL.

XIV. *זהב* (13), quod transferimus a piece of gold 2 Reg. V, 5. alii sicutum auri esse putant ex i Chron. XXI, 25. Hujus generis sunt 1700 nummi aurei, quorum mentio *Jud. VIII, 26.* quo-loco Græci vertunt Σίκλαι χρήματα &c. Pondus hujus nummi æquavit duas drachmas Atticas, valor 15. f. BREERWOOD de Num.

XV. *אַדְרָכָן*, de quo *Esr. VIII, 27.* (14) vocatur alias *הַרְכָּמָן* *Esr. II, 69.* Vtrumque hoc nomen videtur denotare eundem nummum, si non, pondus tamen idem utriusque fuit. Græci utrumque interpretantur per δραχμὴν, secundum quos nos quoque utrumque transferimus a dram of gold; quod intelligendum de *drachma Hebreorum*, quæ æquivalet duabus *drachmis Atticis.* A Græca voce δραχμὴ videtur natum *Darkemon.* Non hariolatur, qui putat,

tat, Adarkon dici, quasi Daricon, quod fuit nummus aureus Persis usitatiss, & a Rege Dario, cuius effigies alteri lateri impressa erat, ita dicta. Non autem apud Chaldæos saepius præfigitur vocabulo, sicut εἰναί apud Hebræos. Valoris ejusdem fuit cum οἴνοι seu siclo aureo. BREERWOOD. de Num.

SVMMAE ipsorum due fuerunt.

XVI. מִנָּה Mvæ, Mina, libra seu pondus (15). Mina aurea pendet 100 siclos. Hoc liquet ex collatione textuum. 1 Reg. X, 17. Tres minas מִנָּה imposuit unicuique scuto. Et 2 Chron. IX, 16. legitur imposuisse 300 siclos auri unicuique scuto. In Hebr. quidem siclus non expresse legitur, sed necessario subauditur, ut patet ex eo, quod diximus de Zahabb. Nam receptus est canon, quod aurum positum in Scriptura cum numero notet totidem Siclos aureos, & sic argentum pariter, &c. Pondus ergo quum sit 100 siclorum, valor erit 75 Lib. Mina autem ipsorum argentea pendet 60 siclos. Ez. XLV, 12. sic ut valor sit 7. Lib. 10. SCHINDLERVS in מִנָּה lapsus est, dicens; quod pretium minæ mutatum sit tempore Ezechielis, quum valuerit tum temporis 60 siclos; nam differentia illa non est inter minam sacram & profanam, ut is putat; sed inter minam auri, quæ semper valuit 100 siclos, & inter minam argenti, quæ pendet 60 siclos, juxta citatum Ezech. locum.

XVII. Secunda Summa fuit פְּנַס Talen-tum (16). Quod, cum est talentum argenti, continet pondus 3000 siclorum. Nam collati isti duo versiculi Ex. XXXVIII, 25, 26. ostendunt, quod dum a sexies & centies mille capitibus, singulis dimidium

siculum pendentibus, 100 talentorum summa tollitur, talentum Hebraeorum valuerit 375 lib. Sed talentum auri, comparatum argento, duodecies superabat, sic ut apud nos consiciat 4500 Lib. Hic, cum agimus de ipsorum nummis, tria observanda sunt:

XVIII. I.) Quod quemadmodum Romani antiquitus usurparunt Aes grave seu rude, quod in massa in suis expensis pabant, & deinde Aes signatum; ita Hebrei, et si tandem receperint usum signatorum nummorum (17), prius tamen suum æs rude dependebant. Appendebat Abraham Ephroni argentum Gen. XXIII, 16. Hinc siclus suum nomen traxit, nam לְבָשׁ est ponderare, librare.

XIX. II.) Vt signatus siclus duplex fuit, alter in usum Sanctuarii, alter in usum Reipublicæ, siclusque Sanctuarii æquavit duos siclos communes (18); ita pondus sicli eodem modo distinguendum est. Siclus. Sacer pendet semi-unciam ponderis Trojanæ; Communis, quartam unciae partem. E.g. Mucro ferreus bastæ Goliathi pendebat 600 siclos sacros. 1 Sam. XVII, 7. h. e. 25. pondo. Coma Absalomis pendebat 200 siclos ponderis regii 2 Sam. XIV, 26. h. e. 4 pondo & 2 uncias. Immo etiam summae juxta Sanctuarium sumtæ dimidiam pretii. partem amittunt, quando in publico usu juxta regium pondus componuntur.

XX. III.) Minimi nummi in genere dicebantur nepuata, aut in Num. Sing. nepuata Job. II, 15. (19). Vox ea proprie denotat parvam metalli particulam, qualis ab angulis abradi potest. Primo mensis Adar factum est preconium per Israelem, ut populus

pulus pararet dimidium suum sicutum, qui quotannis dependebatur ad cultum templi, secundum Dei praeceptum Exod. XXX, 13. MOS. KOTS. SICL. fol. 122. col. 2. Die decimo quinto mensis Adar mensas portarunt in Templum, h. e. in atrium, ubi populus stetit, quibus imposuerunt ea κέρματα seu minutos nummos, ut eos juvarent, quibus opus esset dimidiis sicutis ad oblationem, aut ad solvendos boves, oves, columbasque, quæ ibidem quoque in atrio venalia exponebantur. MOS. KOTS. ibid.

XXI. Hæc autem *minuta*, pecunia alia mutata sunt, aut saltem rebus aliis vice pecuniæ, non sine fœnore. Hinc illi, qui assidebant his mensis, vocantur *κερματισται*,

respectu minutorum, quæ commutabant. Respectu vero hujus *commutationis* dicuntur κόλλυβισται. nam κόλλυβος, inquit POLLUX, est ἀργυρίς ἀλλαγή, pecunia permutatio. Vid. DRVS. Annot. in N. T. part. alt. Et quod κόλλυβος Græce, hoc Latine *Cambium* significat; unde illæ literæ *collybisticæ*, quas Latini vocant *literas cambii*, & Græci σύμβολα κόλλυβιστικά, tesseras *collybisticas*. Tandem respectu mensarum, quibus assidebant, vocabantur Talmudicis שולחנים *mensarii*, a שולחן *mensa*; ob eamdem rationem Græcis sæpe dicuntur τραπεζῖται (20), & apud Latinos *mensarii*. Hi erant *numularii* isti, quos Salvator noster Templo pepulit.

F I N I S.

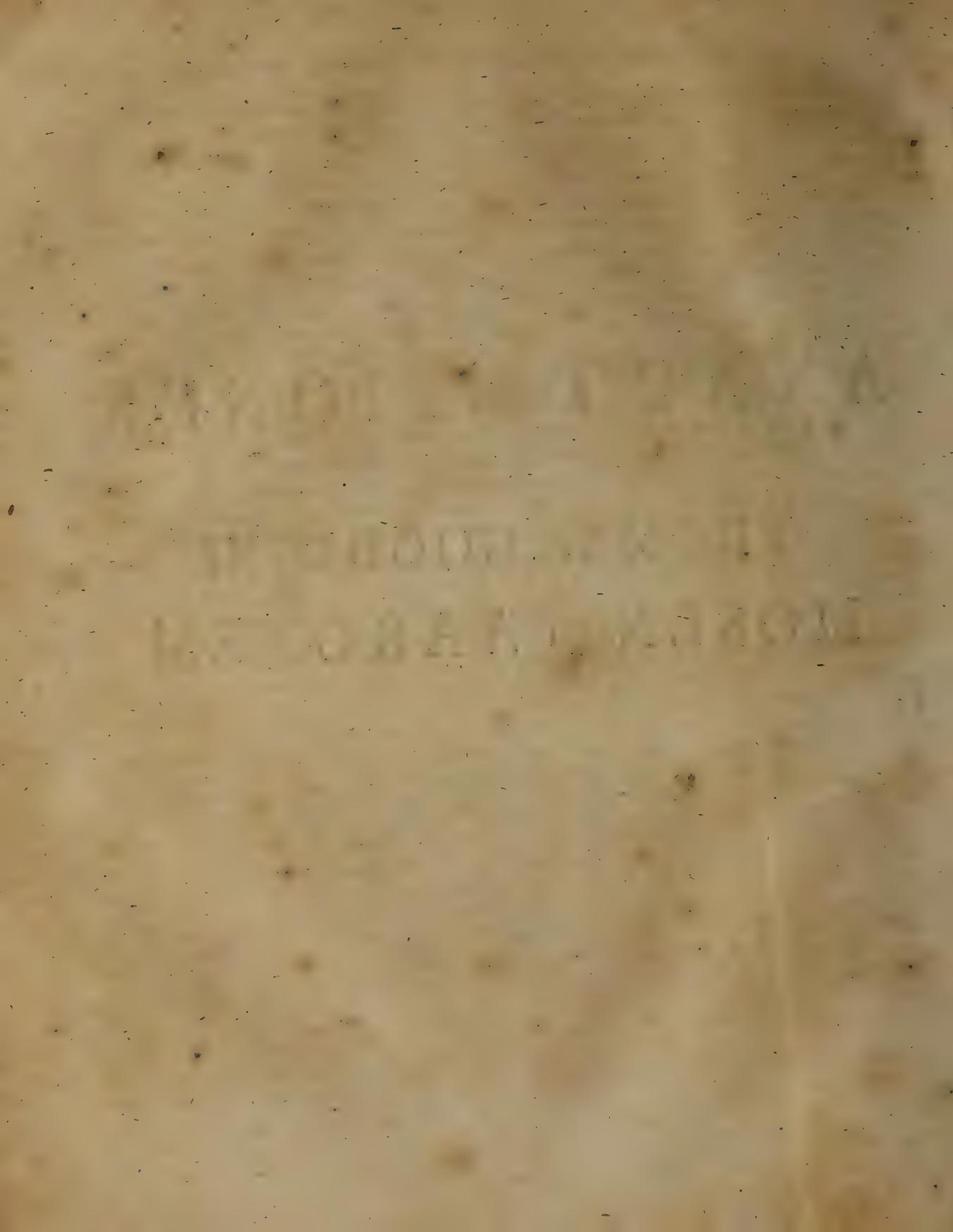
תְּהִלָּה לְאֵל תְּ

ANNOTATIONES

A D

THOMAE GOODWINI
MOSEN ET AARONEM

ANNOTATIONES

AD
LIBRVM I.
DE PERSONIS.

CAPVT I.

DE FORMA REIPUBLICAE IVDAICAE VSQVE AD ADVENTVM CHRISTI cet.

Ad §. I. pag. 1.

Patresfamilias cum primogenitis] Prohe distinguendum est jus patrumfamilias a jure primogenituræ, nec æque quadrant in utrumque, exempla ab Auctore allata. Patresfamilias α) sacerdotio fungebantur intra patriarchatus, sive familiae suæ ditionem; unde Noachi Gen. VIII, 20. Abrahami c. XV, 9. 10. & Jacobi c. XXXVI, 2. sq. maxime vero Jobi, pro expianda familia, memorantur sacrificia. Job. I, 5. Cujus rei vestigium, etiam post institutum sacerdotium Aaronicum, in maestatione agni paschalis remansit, quem quivis paterfamilias mandare jubetur Exod. XII, 3. β) In herciscunda familia pro arbitrio suo hæredes dicebant, exemplo Abrahami Gen. XXV, 5. 6. γ) Benedictiōnem impertiebant Propheticam & realem, ita ut eventus voto & prædictioni ex aſſe responderet, quod Isaaci, Gen. XXVII. & Jacobi exempla

cap. XLVIII. XLIX. comprobant. δ) τὸ κύριον obtinebant in tota, qua late patebat, familia, leges condebant, pro tribunali sedebant, jus dicentes inter suos, & animadvertisentes in reos, quod cumprimis exempla illustrant ab Auctore producta, jus belli & pacis exercebant, pangebant foedera, & quæ principes pro salute reipublicæ suscipiunt, id olim patresfamilias, ætate cumprimis Patriarchali, ad incolumitatem familiæ curabant & agebant. Quo spectat HEIDEGGERI Hist. Patriarch. P. I. Exercitatio II. quæ est de politia Patriarcharum p. 45. sq. Quanquam enim regio vel monarchico non uterentur imperio, quod contra ADRIANVM HOTTYNVM, JCTum Batavum, peculiariter libro id afferentem, recte ac solide negavit BVDDEVIS Hist. V. T. Per. I. Secl. III. §. 20. p. 398. sq. coll. Secl. I. §. 26. p. 134; summa tamen & longe amplior ipsorum erat auctoritas & in suos potestas, quam patrumfamilias est eorum, qui magistrati superiori parent.

Jus autem primogenitura, משבט הבכורה, Deut. XXI, 17. proxima erat a patribus familias dignitas, eximiis ornata ἀνακριματι & privilegiis, quæ adeo extollunt Judæi, ut Deum ipsum, & Messiam, primogenitis accensere non dubitent, apud ECHO ET GENIVM Hor. Hebr. ad Hebr. I, 7. p. 922. De quo jure ut resarciamus, quæ ad alia fætinans, pede sicco præterit Auctor, 1. subjectum notabimus, 2. formalem rationem, 3. typicam ad Christum & fideles relationem, 4. translationis adjunctum, & 5. abrogationem.

I. Jus hoc nascendi forte obtingebat ei, qui respectu patris אָנוֹת רָאשׁוֹת principium roboris ejus, Gen. XLIX, 3. Deut. XXI, 17. respectu matris רְחֵם בֶּטֶר apertio matricis, Exod. XIII, 2. sive ἀρσενίον διανοῖον μῆτραν, masculus aperiens vulvam Luc. II, 23. erat, cui oppositos reliquos fratres appellare solent Hebræi בְּנֵי פְשׁוּטוֹם filios vulgares, vel secundarios. Patris tamen, qui familiam dicit, posterior hic ratio habetur, cuius prima, ex legitima conjugi, soboles mascula, hoc jure gaudebat, insuper habitis filiis ejus prioribus, si quos ex pellice, vel secundario saltem connubio, suscepisset. Hinc Ismael, quamvis ætate Isaacum anteiret, primogenitus tamen Abrahæmi non censebatur Gen. XXI, 10. sqq. Atque hic disparitas elucet inter jus primogenitorum, & inter eorundem Domino factam consecrationem, folenti lege Exod. XIII, 1. 2. 11. seq. sanctitatem. In posteriori enim, matris habebatur ratio, quia diserte, & repetitis vicibus ad בָּכָר primogenitum aperientem matricem restringitur. Licet itaque pater ex priore conjugie suscepisset primogenitum, cui solum τὰ πρεσβεῖα debabantur, primus tamen ex secundo matrimonio filius, qui matris adaperuerat matrem, denuo ratione consecrationis primogenitus, & ex lege redimendus erat. Hinc Ruben ratione jurium & prærogativarum erat primogenitus patris, at Joseph primogenitus matris, qui redimi debuisset, si tunc temporis lata jam lex fuisset, quia primus natus ex Rachele. CONF. RIVETI Comm. in c. l. Exod. T. II. Opp. p. 917. a.

II. Prærogativa & prærogativæ primogenitorum, quæ הַבְּכִירָה seu τὰ πρεσβεῖα dicuntur, erant a) eminēntia dignitatis, qua יְהֹרְשָׁתְּ שָׂמֵחַ excellentia dignitatis & prærogativa potestatis Gen. XLIX, 3. appellatur. Ex primogenito enim continuata fuit familia, quæ in ipsius nomine censebatur, unde ipse שׁוֹרֵשׁ radix familie dictus. Hinc ad verba Jesaiæ c. XIV, 30. & occidam שׁוֹרֵשׁ radicem tuam, Targum ita vertit, בְּנֵךְ filium tuum scil. primogenitum. Et quando Malachias c. III, 21. habet: non relinquet eis שׁוֹרֵשׁ radicem & ramum, Targum legit, בְּנֵךְ filium & nepotem. Unde nonnemo lucem scenerari nititur verbis Christi Apoc. XXII, 16. ἐγώ εἰμι ἡ πλάκα καὶ τὸ γένος τοῦ Δαυΐδ. Ista porro dignitas in ædibus adhuc paternis, vivo patrefamilias, nullum quidem in fratres imperium, attamen lautiorem primogeniti fortunam, dignationem majorem, & honorem præ ceteris fratribus in universa familia, quin & ab ipsis fratribus exhibendum, involvebat, cuius aliquam videre licet adumbrationem in convivio Josephi Gen. XLIII, 33. Extra vero patrios lares, aut ubi pater jam e vivis excesserat, haec dignitas ad dominium in fratres assurgebatur: unde, cum a Domino prædiceretur, fore, ut τὰ πρεσβεῖα Esavi in Jacobum transferantur, diferte additur: major serviet minori, Gen. XXV, 33. rursusque personato Esavo suo, tanquam primogenito, pater Isaac benedicebat: esto dominus fratribus tuis, incurvantque se tibi filii matris tuae, c. XXVII, 29. β) In herciscunda familia involvebat hoc jus portionem duorum, de omni a patre relicta substantia, sive illam jam possideret, sive per hæreditatem adire deberet, juxta Deut. XXI, 17. Quod ABEN ESRA ita declarat: si tres fuerint fratres, quatuor constituantur hæreditatis partes, & primus capiet duas: si fratres sint bini, uti tres putantur. Hinc, cum Josephus in locum Rubenis primogeniti succederet, duplam in filiis duobus, Manasse & Ephraim, portionem adivit, & ex una in duas excrevit tribus, i. Chron. V, 1. 2. Quando itaque Eliseus, ab emigrante in coelum ex terris magistro

magistro Elia, יְהוָה שְׁמֵךְ duplicem portionem Spiritus ejus sibi exposcebat, haberi cupiebat instar primogeniti, qui per alterum tantum donorum Spiritus, non magistrum suum, (nec enim duplo plus, quam pater posse fuderat, capere poterat primogenitus), sed reliquos saltē condiscipulos, sodalesque Prophetas, superare volebat, 2. Reg. II, 9. Prolixe hanc prærogativam edisseruit SELDENVS de success. in bona defunctorum cap. V. VI. VII. p. 22. sqq. γ) Cum patriarchæ moribundi, suisque liberis ultimam imperitantes benedictionem, non bene modo illis parentur, verum etiam Prophetico Spiritu, & ex divina suggestione prænunciarent eventura, & reapse liberis conferrent, quæ appreocabantur bona, benedictionis quoque eminētia & prærogativa primogenito debebatur, qua caruisse tam indigne, ferebat, & altum exclamabat Esavus, cum primam patris Isäaci benedictionem occurrasset Jacobus Gen. XXVII. & male habebat Josephum, hoc beneficium a Manasse primogenito ablatum, ad Ephraimum natu minorem transferri c. XLVIII, 14. δ) An vero jus sacerdotii ad solos spectaverit primogenitos, anceps est & dubia inter eruditos disceptatio. Affirmant Ju-dæi in Mischna, Tr. זבחים cap. XIV. in Bere-schith Rabba fol. 71. col. 1. in Targum ὈΝΚΕΛΟΣΙ pariter, ac Hierosolymitano ad Gen. XLIX, 3. & Rabbini passim. E Christianis vero SELDENVS lib. I. de success. in Pontif. cap. I. statim a principio, & de succ. in bona defunct. cap. 5. SAM. BOCHARTVS Hierozoici P. I. p. 575. HV-GO GROTIUS annot. ad Luc. II, 32. CART-WRIGHTVS Mellific. Hebr. lib. I. cap. I. HEIDEGGERVS in vit. Patriarch. P. I. Exerc. I. §. 19. p. 24. E nostris QVENSTEDIVS Antiqu. Bibl. cap. I. n. II. p. 13. sqq. BVDDEVS Hist. Vet. Test. Per. I. Sect. III. ad §. 18. p. 390. & docto-runt veterum tantum non omnes, qui in hoc ar-gumentum inciderunt. Negant contra, IOH. FRISCHMUTHVS in dissert. de primogenitura, A. 1649. Jenæ publicata, §. 9. ANTON. BY-NAEVVS de morte J. C. lib. I. cap. II. §. 3. p. 91. sqq. VITRINGA cum primis Observat. sacr. Lib. II.

cap. II. p. 255. sqq. SPENCERVS lib. I. de legi-bus Hebr. ritual. cap. VI. Sect. II. p. 205. sqq. & recentissime cum LAKEMACHER Observat. P. VI. Obs. 2. tum HOTTINGERVS, in suis ad h. 1. Auctoris nostri annotation. p. 40. A quo-rum partibus nobis quoque stare licet: N. ob promiscuam sacrificandi facultatem, ante institu-tum Aaronicum sacerdotium, piis omnibus pro-miscue indultam. Sic Habel, sic Moses, sic Abraham, sic alii, sacrificando sacerdotium ob-ierunt, licet primo nati non essent loco. Et quamvis vel maxime, & ordinarie ad patrem-familias spectaret sacrificiorum oblatio, quod supra docuimus, exclusos tamen ab hac dignita-tione alios quoquaque filios non fuisse, ex al-latis exemplis constat. Patris autem vices soli primogenito subire licuisse, gratis supponitur ab HEIDEGGERO, nec potest evinci. Negamus δ. ob pertinax Scripturæ silentium in omnibus iis locis, in quibus משבט הכהן exponitur, in quibus nullum sacerdotii indicium apparet, quod i. Chron. V, 1. 2. omissi sane non debui-set, si illud a Rubene primogenito ablatum, & in Levi translatum fuisset. Ι. Nec habent affir-mativæ sententiæ patroni solidum satis causæ suæ præsidium. Provocant (α) ad consecrationem primogenitorum in Aegypto Exod. XIII, 1. Resp. Hoc argumentum si valeret, id tantum evinceret, non tam ad jus primogeniturae ab ini-tio generis humani hanc sacerdotii dignitatem pertinuisse, quam accessisse modo eis ab illo tempore, quo Deus illos sibi sanctificaverat. Deinde quoque, consecrata Deo quidem fuisse primogenita in Israelitis omnia, tam de homini-bus, quam de animantibus, NB. in peculium, non vero in sacerdotium, quod haud ita multo post illam eductionem ex Aegypto, ad Aaronem & familiam ejus unice referebatur. Quin etiam operose demonstrat VITRINGA c. I. p. 260. consecratos Deo fuisse primogenitos ex homini-bus, non ut sacerdotes, sed ut sacrificia, Deo devota, & ministeriis divinis addicta. Tales au-tem sunt נחנין seu Deo datos & consecrato homi-nes, nunquam sacerdotum speciem habuisse, sed

ministrorum sacerdotalium, cum sacerdotes ipsi velut amici Dei essent & familiares, non vero sacerorum ministri. Quod liquido patet ex surrogatione Levitarum in locum primogenitorum, qui non sacerdotio fungebantur, sed ministerio sacerdotum in sacris peragendis Num. III, 45. VIII, 19. Ergo ampliore dignitate non gaudebant primogeniti, quam surrogati ipsis Levitæ. Urgent (b) Exod. XIX, 22. *& dixit Jehovah ad Mosen: descendere, contestare populum, ne perrumpant ad Jehovaham, & cadant ex illis multi.* Atque etiam sacerdotes, appropinquantes Jehovah, sanctificantur, ne Jehovah in eos perrumpat. Rursusque Exod. XXIV, 5. *& misit juvenes filiorum Israelis, & obtulerunt holocausta, & sacrificarunt sacrificia,* cum scilicet Deus pactum illud pangeret cum Israele. Sed utroque loco ne levissimum quidem indicium primogenitorum occurrit, quin potius priore, seniores & principes populi, posteriore nobilissimi Israelitarum adolescentes intelliguntur, ex toto cœtu ad sacra ista delecti. Quod denique (c) BVDDEV's p. 391. assert, jus sacerorum circa actus externos, eorumque directionem, partem esse principatus illius, qui patrum familias fuerit; his autem demortuis primogenitos successisse, ut & principatum familiæ & jus sacerdotii adipiscerentur: id solum evincit, majores natu in jus istud assurrexisse, non ut primogenitos, sed ut capita familiæ. Sed præter jus, sacra, qua actus externos, dirigendi, interna quoque sacerdotii functio, ad quam sacrificiorum spectat oblatio, primogenitis ab affirmante sententia tribuitur, quam BVDDEV's demonstrare non valuit. Addit superioribus privilegiis primogenitorum, HEIDEGGERVS cit. l. §. 22. p. 27. aliud, & ε) Sanctitatem communicativam comminiscitur. Adeo nimirum Deo sacrum fuisse primogenitum, ut sanctificaret reliquam etiam fratum catervam, quod ex PAULI verbis evincere laborat, Rom. XI, 16. ει απαρχὴ ἀγία, οὐκ τὸ Φύγανα. Quod tamen vereor, ut vel valide satis adstrui, vel exemplis possit accommodari. Apostoli enim effatum, non tam a primogenitis inter homines, quam a

primitiis frugum depromptum est, nec suppetit in Scriptura exemplum, quo primogeniti sanctitas in reliquos fratres doceatur diffusa. Quod autem populus omnis esset סֵגֶל הָעָם, λαός περιέστων, & קָרֹשׁ עַם populus Deo sacer & devotus, id ex peculiari totius gentis adoptione pendebat, Exod. XIX, 5. 6. coll. cum i. Petr. II, 9. 10. minime gentium autem ex communicaata fratribus sanctitate Rubenis. Quam denique HEIDEGGERVS in hunc finem allegat sanctitatem Christi, sanctificantis fratres, Hebr. II, 11. illa pariter non ex primogenitura ejus, sed ex ἐνσαρκωσεως mysterio, a Paulo ibidem derivatur. Quia enim Christus carnis & sanguinis particeps factus est, pariter ac infantes, & frater noster evasit, particeps quippe ejusdem nobiscum & naturæ humanae, & stirpis, hinc est, ut ab ipso in nos sanctitas promanet, siquidem fide ipsum nobis appropriemus, tanquam carnem de carne nostra, & os de ossibus nostris, Eph. V, 30.

III. Etsi vero juris hujus ratio subesse potuit civilis, ad conservationem & splendorem familiarum spectans, potissimum tamen typicam obtinebat relationem. Primario ad Christum Rom. VIII, 29. Col. I, 15. 18. qui & dignitate fratres suos longe antecellit, Hebr. I. εν πᾶσιν ἀνθρώποις, Col. I, 18. & dominum obtinet in Dei familiam, caput ejusdem constitutus, Act. II, 36. Eph. I, 22. sq. & duplam præ fratribus sortitus est donorum mensuram Psal. XLV, 8. Joh. III, 34. αληγορόμος πάντων Hebr. I, 3. & singulari benedictione a patre ita maestatus & auctus, ipse ut omnis benedictionis fons sit & scaturigo Eph. I, 3. Gen. XII, 3. XXII, 18. coll. Gal. III, 16. Secundario & consequenter fideles respiciebat, qui πανήγυρις καὶ ἐκκλησίᾳ περιτοτόνων audiunt, εν δραστηρευειμένων Hebr. XII, 22. atque hinc dignitate præ reliquis fratribus eminent Ps. XVI, 3. Jef. XLIII, 4. hinc Domini & reges sunt omnium i. Cor. III, 21. 22. i. Petr. II, 9. hinc hæredes Dei & cohæredes Christi Rom. VIII, 17. Tit. III, 7. & ad hoc constituti, ut benedictionem hæreditate consequantur, i. Petr. III, 9. Quæ singula copiose declarat IOH.

BIERMANNVS, in *Mose & Christo Lib. I. cap. VIII.* edit. Belg. p. 177. sqq.

IV. Istæ vero prærogativæ ne ab eo, cui Deus nascendi sorte illas addixerat, a patre pro libitu auferrentur, & devolverentur in alium, lege Dominus caverat Deut. XXI, 15. sqq. Locum tamen habebat translatio illa interdum, vel in pœnam, interveniente culpa graviore, quomodo ab Esavo propter profanum animum & contemptum in Jacobum, Gen. XXV, 32. sqq. Hebr. XII, 16. 17. nec non a Rubene in Judam & Josephum, ob commissum incestum transferebatur i. Chron. V, 1. 2. vel ex singulari Numinis directione, qua Ephraim prælatus est Manassii Gen. XLVIII, 14. sqq. Atque huc revocari etiam possunt exempla minorum natu, primogenitis fratribus prælatorum, Mosis nimirum majori fratri Aaroni Exod. IV, 15. 16. Davidis, primogenito Eliabo i. Sam. XVI, 7. 12. 13. antepositi, & aliorum. Quo referenda est CLERICI conjectura, *Comment. ad Gen. XLVIII, 19.* Mosen diligenter annotare, varios primogenitos jure suo excidisse, forte ideo, quia Moabitæ, Ammonitæ, Ismaelite & Idumæi, qui ex primogenitis orti erant, jus sibi aliquod propterea in Israelitas, ubi potentiores fuerunt, vindicare voluerint, ideoque Mosen in Israelitarum potissimum gratiam & usum scribentem, non sine causa minoribus postpositos maiores natu, saepius observasse.

Ceterum de primogenitis in genere egit b. THEOD. DASSOVIVS *Hist. Hebr. MSC. Part. I. cap. XIII.* ubi Seçt. I. §. 13. primogeniti humani redemtionem, §. 14. primogeniti humani in templo præsentationem, & §. 15. primogeniti humani hæreditatem describit: Seçt. II. §. 8. in Luc. II, 22. sqq. ubi Maria Jesulum primogenitum suum obtulisse dicitur, inquirit. Quæ vero sit in foro moderno, maxime in successione principum, primogenituræ dignitas & auctoritas, peculiari commentario docuit GEORG. MELCHIOR DE LVDOLF, *de introductione juris primogenituræ*, tertium edito cum amplissima appendice, Jenæ, in fol. 1733.

Ad §. I. pag. 1.

(2) *Tempore Mosis hoc primogeniture jus penitus elisum est*] Abrogatum vero hoc jus credit Auctor, & cum illo REIZIVS in notis ad b. l. eo tempore, quo post μοσχολατεῖαν, alias que impuritates, ab altari removerentur primogeniti promiscue ex populo, & in eorum locum surrogarentur Levitæ Num. VIII, 16. sqq. Verum & istud falsa nititur hypothesi, quasi sacerdotium ad jura primogenitorum spectaverit, & jus istud adhuc post νομοθεσίαν in monte Sinai, obtinuisse, ex Deut. XXI, 15. sqq. liquido patet. Potius itaque, cum filii Israhel terram Canaan occupassent, & in formam reipublicæ redigerentur, sensim paulatimque evanuisse credimus, cum & posthac altum de eo silentium fit, & Samuel Deus prohiberet, e filiis Isai primogenitum anteferre, quem ipse repudiaverit, electo in regem fratrum minimo i. Sam. XVI, 7. Tempus itaque abrogationis, modumque aut solennem ritum definire non audemus.

Ad §. II. pag. 2.

(3) *Ille enim Rex in Jeshurun audiebat*] Duo hic in quæstionem veniunt momenta: I. *An Moses rex fuerit Israelis?* Pro varia vocis acceptione, affirmant alii, alii negant. In illis MELCH. LEYDEKKERVIS est, cui lib. IV. de republ. Hebr. cap. I. §. 10. Moses Dux populi & Rex in deserto audit, quod paulo post p. 192. b. ita exponit: nec tamen fuit dominator pro libitu, sed ex Dei voluntate imperator; non Deus populi, sed Θεόποντων, Minister Dei, immo Christi, cuius Israel domus erat Hebr. III, 5. Itaque fuit pri-marius Judex, præsesque comitiorum in deserto. Vide, ut regnandi artes, quas Moses habuerit, exponant PHILO IUDAEVIS Libb. de vita Mosis, & CLEMENS ALEXANDRINVS Stromat. lib. I. p. 346. Nempe imperavit, leges ferendo; mode-rando suos affectus; ordinando rempublicam suam; castra ponendo & ducendo; victorias obtainendo. Vnde intelligis, admodum improprie regium αἰγιαλα Mosi assignari. Pariter HVG. GRO-TIVS ad Deut. XXXIII, 5. & IOH. SELDENVS

de Synedriis *Jud. lib. II. cap. I. & II.* contendunt, Mosen non quidem nomine & pompa, sed jure regio populum gubernasse. Ad quorum sententiam Auctor noster accedit. Sed rectius negat IOH. CLERICVS ad *Deut. XXXIII, 5.* ubi bene monet: *regis est, leges condere, præmisque ac pœnis eas sancire, quod fecit Deus; internuncii vero, seu ministri regii, eas acceptas ad populum ferre, quo ministerio functus est Moses.* *Quin &* ipse Moses se negat regem fuisse, *cap. XVII, 14.* ubi satis inuit, *Hebreos non credidisse, se parere regi, cum ei parerent, aut aliis Prophetis.* *Regis est tributa subditis imponere, in suum emolumendum, usque imperare, non nomine Dei, sed suo; quod nequaquam fecit Moses.* *Vide Num. XVI, 14. 15.* Negantibus itaque nos quoque accedimus a) propter Theocratiam, ea tempestate perfectissime rerum potentem, ita ut ex Dei solum nutu ac ore penderet populus *Exod. XIX, 3. sqq.* Moses vero os Dei ad populum esset, teste universa historia: b) propter disertam PAULI assertionem, qua Μωϋς μὲν πιστὸς perhibetur ἐν ὅλῳ τῷ οἴνῳ θεός, ὡς Θεοπάπων *Hebr. III, 5.* unde Deus ipse non ampliori, quam ministri appellatione ipsum dignatur *Jos. I, 2: γ)* propter protestationem Mosis, qui regium honorem ipse recusans, ad Deum referebat, *Num. XI, 11. sq.* Quo itaque loco Judices erant in populo, eo Moses. Hos autem reges fuisse, Deus negat, sibi soli hanc dignitatem asserens, postquam regem sibi dari populus postulasset *I. Sam. VIII, 7.* Fuit ergo Moses tantum divini regiminis administer & executor, nihil propria auctoritate definiens, agens, pronuncians, sed ab ore Dei pendens, omnesque leges, poenas, ritus, actiones hauriens, & executioni mandans. Sicubi autem rex dicitur Moses, non ex proprietate literæ, sed ex verisimilitudine id estimandum est, ut commode ABARNEEL præfat. in lib. *Judic. f. 40. col. 1. post med.* ex Magistrorum scito exponit, quod ita habet: בְּמִקְוֵת שָׁאַן מֶלֶךְ הָרוֹן גָּדוֹל הָרוֹן הָרוֹן כְּפָלָד: ubi non est rex, maximus illius generationis est instar regis. Quo LUTHERI spectat cit. loc. verso: er vervallet das Amt eines

Königes: quam glossa marginalis explicat uberiorius. Quaritur

II. *Quis ille Rex in Jeschurun?* *Deut. XXXIII, 5.* Circa vexatissimum locum in partes abeunt interpres, quorum expilare scrinia, aut singulas sub censem vocare sententias, nostri non est instituti. Vocabuli יְהוָה וַיְשָׁרֵן originem & notionem diligenter evolvit M. MICHAELIS CASSAI, in dissertatione *in genuinos τὰ natales*, Vitembergæ publici juris facta A. 1716, in qua, excussis ceteris Philologorum sententiis, in illa tandem acquiescit, quæ nomen istud a שָׁרֵן, quod est solvit, liberavit, dimisit, ad formam διρόθην derivat, & libertum exponit, sive libertinum, ut Israelem designet, ex servitute Aegyptiaca, divino beneficio liberatum & vindicatum. Huac enim vocis sensum locis omnibus, in quibus legitur, apertissime quadrare, ut *Deut. XXXII, 15.* reddatur: sed cum pinguis factus est libertus, recalcitravit: c. XXXIII, 5. fuitque Rex apud libertum: v. 26. non est sicut Deus, o liberte: Es. XLIV, 2. ne timeas, serve mi Jacob, & liberte, quem elegi. Jam liberti hujus Regem, Auctor noster, dum dumque ante ipsum LUTHERVS, & plurimi cum ipso, Mosen statuunt, quia commate præcedente diserte nominatur, cuius ministerio ac manu lex Israeli lata, & qui cum principes populi, tum ipsum populum, quantum potuit, in officio & concordia continuuit: que sententia facilis & expedita censemur CALOVIO in Bibl. illustr. ad h. l. Malunt alii, cum CLERICO h. l. de Deo exponere, qui solus Rex in Israele. RUPERTVS autem hunc regem interpretatur Christum, qui sessurus erat a dextris Domini redditissimi in æternum. Denique IOH. COCGEIVS ad ultima verba Mosis, §. 1565. ad Christum pariter retulit: Jehovah (veniens ex Sina, & pede suo perambulans Israelem) factus est Rex in Jeschurun, h. e. Israele, visionis Dei compote: communemque interpretationem de Mose, ceu Judaicam traduxit & textui adversam: comma autem 4 ita reddit: legem (quam) præcepit nobis Moses, hereditatem panegyris Jacobi. Quod quam sit coactum, nemo non videt.

dec. Ita tamen FRANCISC. BVRMANNVS Comment. in Pentateuch. b. l. edit. Belg. p. 931. sq. & Coccejani omnes, in quibus REIUS est in notis ad Auctorem. Rectius hac parte HOTTINGERVS in not. ad Auct. p. 41, qui laxiorem vocis קָרְבָּן significationem urget, & MAIMONIDES testimonio in Mosen quadrare afferit. Istud certe series & ordo textus liquido evincit. Benedictionis enim suæ procœnum Moses a νομοθεσίᾳ beneficio petens, hinc auctorem ejus principem, vers. 2. 3, hinc ministrum ac μεσίτην (Gal. III. 19. 20.) celebrat, quem respectu τῆς Jeschurun regem dicit eo sensu, quem sub finem præcedentis exposuimus quæstionis.

Ad §. III. pag. 2.

(4) *Judices*. De Judicibus, quantum sufficit, diximus in *Introduct.* ad libb. *Histor.* V. T. cap. X. § 2. p. 169. sqq. eorumque discussimus I.) Dignitatem & officium; quod non tam *Synedrū magni principes* fuerint, ut SELDENVS lib. II. de *Synedr.* cap. 16. § 2. & 3. censem, quam extraordinarii vindices, & velut Hebreorum dictatores, gentem oppressam, divino instinctu ac robore, e potestate hostium liberantes. Principatum itaque tenebant, & *judicia* moderabantur, Jud. IV. V. I. Sam. VII. 15. sqq. *comitia*, quibus præsidebant, exemplo Samuelis, i. Sam. VII. 5. 6. ac *bella*, quæ vel exercitu instructi gerebant, ut Gideon, Jephta, vel soli, absque exercitu, ut Sanguar & Simson. A Dei ergo nru ac ore pendebant, sed liberiori agendi facultate ipsis, quam Mosi & Josuæ, concessa, unde factum, ut auctoritate sua interdum abuterentur, quod in Gideone patet, quando ex monilibus Midianitarum Ephod parabat, & idololatriæ populi ansam subministrabat Jud. VIII. 24. sqq. II.) Formam regiminis; qua non quidem *Regibus* *haud absimiles* fuerint, quod vult Auctor noster, sed in Dei solum vicem præsidebant, ipsius nomine ac auctoritate rerum potiti, divinisque ipsi legibus & imperio adstricti. Quod ex i. Sam. VIII. 5. liquido constat, ubi regiminis judicialis pertitus populus, cum regali permutationem

sibi expetebat. Jehova τὸν κύριον sibi fervaverat, & rex erat gentis suæ, afferente Gideone Jud. VIII. 23. quam per Judices, tanquam reges & vicarios, in officio continebat. Ut adeo forma regiminis nec Monarchica obtineret, nec Aristocratica, nec Democratica, sed Theocratica: siquidem qui præterat, cuius jussa capesseret, superiorem agnoscebat. De hac Theocracia ex instituto egit GUILIELM. WARBURTON in commentario Anglico, quo *divinitatem missionis Mosis* evincere satagit (Londini in 8. A. 1738.) lib. V. eamque cum in eo sitam definit, quod Jehovah & Deus, & Rex Israelis esset, tum ad Christi usque visibilem in carne adventum perdurasse, argumentis demonstrare allabarat: (Conf. *Biblioth. Britann.* Tom. XXI. P. I. p. 5. sqq.) sed caute, & cum judicio legendus. III.) Subiectum; quod hæc dignitas ad fœminas quoque devolveretur, exemplo Debora Jud. IV. V. quibus ad regium tamen solium accessum denegat SCHICKARDVS in *Jure Regio Theor.* III. p. 47. sq. IV.) Amplitudinem imperii; quod raro perquam judices toti præfuerint Israeli, sed uni duntaxat vel alteri tribui, quod Baraki exemplo, quem tribus Zabulon & Naphtali tantum Jud. IV. 10. Gideonis, quem prædictas, Manasse & Aser c. VI. 35. & Jephæ probatur, quem Gilead & Manasse c. XI. 29. coll. cum c. XII. 1. 2. in castra sunt secutæ. V.) Durationem officii. Quod enim Auctor cum paucis aliis censem, temporariam fuisse hanc dignitatem, & Gideonis exemplo evincere nititur, qui bello peracto, ad privatum vita genus descederit Jud. VIII. 23. 29. id securus nobis videatur. Nam & post belli tempora judicasse populum leguntur, ut Jephta c. XII. 7. & omnes reliqui vita ipsorum anni, judicatum dicuntur anni, v. g. *Simson judicabat Israelem* viginti annis c. X. 20. & complures ipsorum, ut Thola & Jair c. X. Abesan, Ahjalon & Abdon c. XII. Eli ac Samuel, exercitum duxisse, aut in expeditionem profecti nullibi memorantur, quos tamen juri dicundo, & litibus popularibus componendis operam dedisse, extra dubitationis possum

situm est aleam. Gideon vero, pro iubitu magistratu decedens, non pro more, sed ex arbitrio egit. VI.) Numerum; qui, exclusis Mose & Josua, ad XVIII in universum assurgit, quorum vitas & res gestas singulatim tradit MELCH. LEIDEKKERVS de republ. Hebraor. lib. VII. cap. II. §. 5. p. 421. *sqq.* Ceterum quinque momenta convenientiae, totidemque discrepantiae, Judices inter & Reges, sollicite observat A BARBENEL in præfat. ad lib. *Judicum Comment.* in propb. prior. f. 39. col. 3. *sqq.* edit. Lipsi. quæ tamen, cum paucis sint copiosiora, limamque poscant, huc transferre superfedemus.

Ad §. IV. pag. 2.

(5) *Post 329 annos demum, inter Judæos colapsa est].* Implicata perquam chronologiæ libri *Judicum* est ratio, quæ proprie quidem huc non spectat, a nobis autem prolixè, &, ut puto, solide delineata in *Introductio cit. cap. §. 7. 8. p. 179. sqq.* ubi, quem REIZIVS ad Auctorem nostrum, ex Act. XIII. 20. scrupulum movet p. 185. *sq.* sollicite discussimus. Aliam annos *Judicum* putandi viam ingressus est Vir Celeberr. GVSTAV. GEORG. ZELTNERVS, peculiari de *Judicum* temporibus exercitatione, quæ *adolescentia reipublicæ Israelitarum* inscripta, recusa est Norimbergæ in 8. anno 1720.

Ad §. IV. pag. 2.

(6) *Ad magnum confessum LXX virorum, b. e. Synedrium]* Quæ de Synedrio hic inseruntur, infra ad lib. V. cap. I. locum suum regias tuebuntur, unde hic intacta illa præterimus.

Ad §. V. pag. 2.

(7) *Reges]* De Regibus ex instituto dicimus capite IV. Hic pauca solum prælibare licet: a) Auspicio regii vel monarchici regiminis humana fuisse, 1. Sam. VIII. exposita, Deumque permittendo magis & annuendo, quam jubendo & instituendo illud ratihabuisse, unde quoque in ira sua regem illis se dedisse perhibet Cf. XIII. ii. Quo tanten confer, quæ WILH. SCHICKARDVS

in *Jure Regio Hebraeorum* statim ab initio cap. I. theor. I. & ad eum b. patruus meus, CARPOVIVS disputat in notis. β) Regnum integrum tres solum tenuisse, Saulem, qui fundamenta regni jecit; Davidem, qui magna quidem cum difficultate, & per varios casus- & vicissitudines, regiam potestatem amplificavit; & Salomonem, qui ad summum illam evexit fastigium, ita ut parem ante se, & post se, haberet nullum. γ) Posthæc vero, sceptra capessente Rehabeamo, feralem illam in regnum Judæ & Israëlis scissionem erupisse 1. Reg. XII. quorum illud Hierosolymis, hoc Samariæ, sedem suam fixit. Reges Judæ, post divisionem ab Rehabeamo fuere XIX., quorum ultimus Zedekias a Nebucadnezare deportatus fuit Babylonem A. O. 3416, ut universum regnum Judæ divisum ab A. O. 3029, ad captum Zedekiam, annis duraverit 387. Israëlis seu X tribuum regnum pariter rexerunt XIX., a Jeroboamo I. & A. O. 3029, ad Hoseam, a Salmannassare Assyrio devictum, & A. 3283. in captivitatem abreptum, ita ut regnum Israëlis divisum annis duraverit 254. Distinctam tamen Judæ & Israëlis mentionem, in regno adhuc integro, observare licet, 2. Sam. V. 5. coll. cum 1. Reg. II. ii. δ) Reparatum Israëlis regnum nunquam fuisse, bene autem regnum Judæ, mutata tamen regiminis forma, ita ut vel præsides & principes captivitatis, vel Pontifices atque Synedrium magnum res Judæorum moderarentur, vel denique ad regiam potestatem adspirarent Pontifices non nulli, regiumque titulum & honorem admitterent, postquam Cyrus, soluta captivitate Babylonica, A. O. 3468. Judæis, redeundi in patriam, extruendi templi, & Urbem restaurandi, facultatem dedit; ut ad §. sequ. plenius exponemus. Quæ omnia, ni semper oculis obversentur & animo, in explicatione libb. Regum, Chronicorum, Esdræ & Nehemiat, quin & Prophetarum, inoffenso pede nunquam progrediemur.

Ad §. VI. pag. 2.

(8) *רַאשׁ נְלוּחָה αἰχμαλωτάρχας]* Vereor, ut recte calculos posuerit Auctor, Aechmalotarchas

chás reducibus ex Babylone in patriam Judæis præficiens. Habuerunt emnino, post redditum, suos in Palæstina præsidés, de quibus mox diceamus; illos autem גָּלוּתָה appellatos, nullibi me legisse memini. Aliis enim & temporibus, & provinciis, id nominis competit. Bene IOH. MEYERVS annot. in Seder Olam cap. XX. p. 1076. postquam inter Synedrium magnum, inter domum judicij LXXI virorum, & inter רַאשֵׁי הַנְּרָחָה caute distinguendum docuerat, de ultimis his addit, qui post excidiū templi secundi vixerunt. Bene, præeuntibus Magistris. Sane in Gemara Sanhedrin cap. I. §. 1. fol. 5. a. evitatur, ampliorem fuisse auctoritatem æchmalotarchæ Babylonii, quam principis in terra sanctâ, ita definiunt, quod Gen. XLIX, 10. traditur: non recedet sceptrum a Iuda, אֶלְוֹ רַאשֵׁי גָּלוּתָה שְׁבָכְלָה שְׁרוּרִין אֲתִי יִשְׂרָאֵל בְּשֻׁבְטָה hi sunt æchmalotarchæ Babylonici, qui dominantur Israeli sceptro; quod mox additur: Et legislator e medio pedum ejus, אֶלְוֹ בָּנוּ בְּנֵי הַלְּלָה שְׁמַלְמָרִין hi sunt posteri Hillelis, qui docent legem publice: ad quæ verba consule coccei M. Rufus cap. IV. §. 8. ראש גָּלוּתָה שְׁבָכְלָה Aechmalotarcha Babylonius, & נְשָׁיָה שְׁבָרָרָה princeps Synedrii in terra Israeli, mutuo sibi opponuntur, in effato Jehudæ & Chisckia, filiorum R. Chajæ, quando in convivio coram R. Jehuda Sancto accumbentes, & incalcentes mero, in hanc eruperunt sententiam: non veniet filius David, priusquam defecerint due prosapia in Israele; nempe, stirps capitum dispersionis Babylonica, & principum in terra Israeli, quia dicitur (Jes. VIII, 14.) erit in sanctificationem, & in lapidem allisionis, & rupem offendis duabus familiis Israeli. Post feralem quippe gentis cladem, captamique a Romanis & dirutam Vrbem, summi rerum Judaicarum in Babylonie moderatores & præsidés, hoc nomine gaudebant. Velut in Palæstina Synedrii præsidem, & plerumque etiam Academiæ supremum Rectorem, נְשָׁיָה principem, quin & apud Græcos ac Romanos Scriptores, Patriarcham appellabant; ita vicissim Judæorum in Babylonie principem רַאשֵׁי

הַגְּלוּתָה aixuaλωτdexxw principem exulum salutabant, cui utrique, illi ex plerisque orbis Romanis provinciis, huc ex regionibus Orientalioribus, tributum quoddam annuum, sea pensionem coronati aurei singulæ Synagogæ pendebant, ut ex Cod. Theodos. de Jud. & Cœlic. Leg. XIV. XVII. XIX. erudite docuit IAC. RHENFREDVS Opp. Philol. p. 405. diff. II. de X. otiosis Synag. §. 10. II. Commode, in eandem sententiam, CLAVD. SALMASIVS in defensione Regia cap. II. scribit: Duces captivitatis, qui Babylone agebant, aixuaλωтdexxw Grace dicti: hi ad Davidem genus suum per matrem referebant. De his habetur, in Gemara Talmudica cap. I. de Synedrio, traditio, qua fertur, verba, non recessurum sceptrum a Iuda, ad eos pertinere, nam eos esse Aechmalotarchas Babylonicos, qui sceptrum Israeli tenabant. (Locum mox dedimus integrum). Sed cur hi judicabantur, cum id proprium esset regii juris, non judicari? Non erant veri reges, sed vice tantum regia regnabant. Suberant enim regibus Persidis, a quibus potestatem suam accipiebant. Et Babylonios quidem istos Aechmalotarchas MAIMONIDES quoque innuit hilc. Sanhedrin cap. IV. §. 13. quem frustra & invitum in partes suas pertrahere satagit Auctor. Diserte enim ille רַאשֵׁי גָּלוּתָה שְׁבָכְלָה principes captivitatis in Babylonie describit, quibus, regum ad instar, Iudeis imperare & jus dicere fas sit. Fusse de iis differit BASNAGIVS Hist. Jud. Lib. VI. cap. XIII. Tom. IV. p. 1203. sqq. & cap. XVII. §. 5. p. 1324. & principes hos, ultima Hierosolymæ statione longe facit posteriores. Quocum confer VITRINGAM lib. II. de Synag. Vet. cap. V. p. 522. sq. Quo autem ritu inaugurari soliti fuerint, in שְׁבָט וְהַוְרָה p. 57. col. 2. sqq. & in libri versione Latina traditur a GENTIO in Hist. Jud. p. 300. sqq. in compendio autem exhibetur a SCHICKARDO in Jure Reg. cap. I. Theor. 4. p. 80. sq. quocum confer, quæ de eadem inauguratione, el libro Juchasin excerptis CONSTANT. I. EMPEREVR not. ad R. Benjamin. itinerar. p. 192. sqq. Num denique huc referre liceat æxovræs, principes gentis, anceps hæreo. Ita sane

Synedrii M. Assessores, ἀρχοντες τῷ ἔθνει, i. Macc. XIV, 27. rursusque Act. IV, 8. ἀρχοντες τῷ λαῷ celebrantur, atque ac ἀρχοντες ἱεροσολυμῖτῶν, IΩΣΕΦΟ lib. XX. Antiqq. cap. I, 2. salutantur. Vir doctus, PETRVS WESSELINGIVS, pecul. de *Judaorum Archontibus diatriba*, Trajecti ad Rhenum A. 1738. edita; cap. VII. p. 54 sqq. ita instituit, ut credat, *Judeos in provinciis & oppidis, ultra citraque patria sua terminos, saepe suos sibi magistratus habuisse, qui litium & controversiarum judices federent, & pro virili sua popularium commodis prospicerent, atque ea propter ἀρχοντες essent, & haberentur.* Quam in sententiam ad PHILONEM provocat, qui in Flacum p. 976. & 982. eorum memoriam servaverit. Rem ipsam non nego, quæ idoneis alias quoque testibus probatur. Αρχόντας tamen appellationem, generalem censeo honoris titulum, primatibus gentis in patria & extra patriam, quocunque dignitatis & officii gradu gauderent, communem; quod ex cit. Act. IV, 8. haud obscure colligitur.

Ad §. VI. p. 2.

(9) *Talis erat Zorobabel*] Nullibi Zorobabel cum successoribus רַאשׁ הַגְּלֹתָה αἰχμαλωτέοντος, sed בָּרֶה vel פָּרָה appellatur, Hagg. I, 1. II, 3. quod prefectum populi, ἐθνοδέχην, & tales quidem praesidem notat, qui regis vel superioris Magistratus auctoritate provinciae administranda praepositus est. Confer 2. Reg. XVIII, 24. Esdr. II, 6. VIII, 4. Neh. V, 14. 18. Mal. I, 8. IΩΣΕΦΟ Zorobabel, Antiqq. Jud. Lib. XI. cap. I. in literis Cyri, ἀρχων τῶν ἰδαιών, & cap. III. τῶν αἰχμαλωτῶν ἰδαιῶν ἡγεμὼν, salutatur. Tales itaque פָּרָה ἡγεμὼν, & delegata regum Persie potestate instructos presides, non quatuor solum vel quinque, cum Sefer Olam Suta, ex edit. IΩΗ. MEYERI p. 109. sed longe plures numerant Judæi, sigillatum 1) Zorobabelem, 2) Resam, 3) Meschullamum, 4) Johannam, 5) Judam Hyrcanum, 6) Josephum, 7) Mattathiam, 8) Hagai Eli, 9) Nasloch Nahumum, 10) Amos Syra-

chum, 11) Mattathiam Siloachum, 12) Josephum Arsen, 13) Hyrcanum, qui ultimus principum fertur ex tribu Juda, & familia Davidis. Hunc exceptit 14) Judas Maccabæus, ex sacerdotali familia, qui principalem dignitatem primus in tribum Levi intulit. Quibus quid prohibet, quo minus Nehemiam, suo loco ac tempore connumeremus, qui cum imperio in restaurata republica patria se versatum Neh. V, 14. 15. totoque fere libro passim tradit. Quod enim Judæi nugantur, eundem cum Zorobabele fuisse, in *Introd. ad Libb. Hist. V. T. cap. XIX. § 2. p. 337. sq.* de industria confutavimus, ejusque genus ac ortum, dignitatem ac munia, etatem quoque ac tempus docuimus.

Ad §. VII. p. 2.

(10) *Maccabæi*] Ad Maccabæorum quod attinet a) Nomen, alii Symbolicum esse volunt, cum Auctore nostro, FRANC. IVNIO in i. Maccab. I, 1. aliisque, ac si ex רַאשׁ חִבּוֹת s. f. initialibus literis dicti Exod. XV, 11. מִיכְמֹר quis sicut tu, inter Deos, vel fortissimos Jebova? vexillo Jude militari inscriptis, coakuerit מִכְבֵּי Maccabi. Sed repudiat hoc commentum NICOL. FVLLERVIS Miscellan. lib. II. cap. 13. & post eum REITZIVS in not. ad Auct. partim, quod vexilla tunc temporis literis signata fuisse non constat, partim quod illa scriptura compendia tantam non ferunt etatem. Hinc duplum affert FVLLERVIS derivationem aliam, ut vel idem sit, ac per מִכְבֵּה כִּי me est plaga hostibus infligenda; vel ad formam מִעְשֵׂה i. Chron. IX, 12. deductum a כִּכְבֵּה extinxit, ut מִכְבֵּי extinctorem notet, bellorum pariter ac hostium. Quocum ex nostris consentit HILLERVS, in Onom. p. 871. ex Chaldeo סְכִינָה derivans, & extinctorem exponens: quæ & DRVSII sententia fuerat. IΩΗ. LEVSDEN. in Onomatico sacro b. v. p. 170. Machabæus, inquit, percutiens, Graece vero pugnator. Rursus HOTTINGERVS Thes. Phil. Lib. II. cap. II. scđt. I. p. 522. cum CONSTANT. L' EMPEREVR ex Arabismo deducit,

deducit, ubi verb. כְּכָבֵד prostravit, in terram deject, præfixo כַּ, ex se gignit מִכְּכָבֵד prosternentem, hostes videlicet Dei & Judæorum. In ejusmodi conjecturis suo quisque abundet sensu. Hoc certum, proprie ac primo non gentis, sed unius Judæ, Mattathia filii, hoc nomen suisse, καλεμένος τῷ Ματθαΐσι, i. Macc. II, 4. a virtute ei, sive a patre, sive ab Israelitis aut hostibus, tributum, quod honori sibi ducentes fratres & posteri Judæ, gentilitium fecerunt & adoptarunt. Idem vero, qui nostris vulgo Maccabæi audiunt, a Judæis passim חֶשְׁמֹנָאִים sive חֶשְׁכָּנִים Assamonei dicuntur, in cuius nominis natales & significationem, post FVLLERVVM, erudite & copiose inquirit laudatus HOTTINGERVS p. 523. & vel præfectos venerandos, vel, ad quorum adspicuum erubescimus, notare tradit. IOSEPHVS ab abavo Mattathia id nominis arcesfere videtur, quando Antiqq. lib. XII. cap. VI. ita auspicatur: κατὰ δὲ τὸν ἀυτὸν καὶ γὸν ἦν τὸς οἰκῶν ἐν Μωδίει, κάμη τῆς ἱδαῖας, ὄνομα Ματταθίας, υἱὸς Ιαΐννος, τῷ Συμεὼνος, τῷ Ασαραναίῳ, ιερεὺς ἐξ Ἐφρεσίας ἱωαρίῳ, ιερουσολυμίτης. Per idem vero tempus habitabat in Modim, vico Judeæ, quidam nomine Mattathias, filius Joannis, filii Symeonis, filii Asamonei, sacerdos ex vice Joariki, Hierosolymita. Quo autem pacto ab abavo Mattathia, cuius memoriam nullum præclarum nobilitavit factum, toti genti nomen hæserit, nondum intelligo, et si post MÜNSTERVM, hanc sententiam tenet IOH. FRIDER. BREITHAVPTVS, in not. ad Josseppum Gorionid. lib. III. cap. 7. p. 194. Minus inepte HVGO GROTIUS ad Ps. LXVIII, 32. ex voce חֶשְׁמָנִים, quæ c. l. optimates, vel juxta KIMCHIVM אֲנָשִׁים גְּדוּלִים וּגְנוּרִים viros præclaros & duces notat, Chasmonæorum titulum derivat. FRID. SPANHEM. Hist. Eccl. V. T. Epoch. IX. cap. III. §. 2. vocem hanc non tam Hebræam, quam peregrinam vel gentilitiam, huic postmodum familiae, ob dignitatem & principatum tributam, existimat. Nos in medio relinquimus, in nominis origine historiae veritatem nihil periclitari censentes. Si cui tamen volupe sit, in vim ac natales appellationis

curatius inquirere, eum ad eruditam viri doctissimi CONR. IKENII observationem de Juda Maccabæo remitto, quæ T. I. Symbolar. literar. Bremens. P. I. p. 170. sqq. legitur, multisque egregiis annotationibus est referta.

β) Ortum & genus, quod e tribu Levi trahebant, & quidem a sacerdote Simeone, ex ordine Joaribi, cuius mentio fit i. Chron. XXIV, 7. testibus IOSEPHO in citatis verbis, & auctore libri i. Maccab. II, 1. Primus ex his Mattathias, zelo Domini accensus, jugum Antiochi Epiphanis excutere, cultumque divinum ab idololatrica gentis suæ profanatione vendicare cœpit, quem præcipua pars populi secuta, principem constituit. Huic in acceptis refert IOSEPHVS scitum, ut Sabbatis etiam, urgente necessitate, fortiter pugnarent Judæi: quæ consuetudo ab illo tempore in gente mansit. Vno autem in principatu exacto anno, cum morbo corruptus decumberet, vitæque sibi instare finem ominaretur, filios suos quinque, Johannem, Simonem, Judam Maccabæum, Eleazarum, & Jonatham, ad se accersitos, pia gravique oratione, ad tuendum religionis decus, afferendam gentis libertatem, mutuamque alendam concordiam, exhortatus est, interque hæc cum primis præcepit, ut Simonem, prudentia præcellentem, patris loco haberent, ejusque morem gererent consiliis, Judam vero Maccabæum, virtute ac robore præstantem, in bello gerendo militiæ ducem sequerentur. Hinc factum, ut post patris obitum, Judas rerum in se susciperet administrationem, omniumque consensu principatum teneret.

γ) Res gestas a Juda cum primis, ejusque auspiciis arcessendas. Hic etenim anno IX Antiochi Epiphanis, rerum potitus, gemina ejus castra, alia sub duce Samariæ Apollonio, alia sub Serone, duce Syriæ, profligabat; cumque novum adversus Judam exercitum Antiochi duceret Lysias, Judas convocatis Mizpam Judæis, victoriam jejuniis ac supplicationibus a Numine exorabat, i. Macc. III. Hinc exigua manu amplissimas sub Gorgia & Lysia copias hostiles vicit, indeque Hierosolymas tendens, arcem capit,

templum purificat, altare a gentilibus exstructum evertit, novumque condit, & sacra prisca restituit, octo dierum encæniis templum initians, & ut quotannis octo dierum encænia solenni ritu celebrentur, lege sancit c. IV. & IOSEPH. c. l. cap. VII. Cumque illa tempestate diem obiisset Antiochus, successor ejus Demetrius Soter, rex Syriæ, Pontificem instituit post Menelai mortem, Alcimum, hominem impium, juratumque ecclesiæ hostem, 1. Macc. VII, 9. 2. Macc. XIV, 13. qui, cum in eo esset, ut interius templi atrium, muro dejecto, redderet commune, subitanæ morte sublatus est, 1. Macc. IX, 54. sqq. IOSEPH. cap. IX. Post Alcimi fata, sunt qui existimant, septem annis vacasse sedem; IOSEPHVS autem cap. X. §. 6. populum perhibet Judæ Maccabæo Pontificatum detulisse, qui, donec alius commode surrogari posset, triennio eodem sit functus, quanquam ob bella, illorumque temporum turbas, solenni ritu suscipere & obire nec vellet, nec posset, nunquam Pontifex dictus, principis populi dignatione contentus. Postquam itaque Judas rebus Judæorum quadriennio præfuerat, foedus pangit cum Romanis, IVSTINo quoque memoratum lib. XXXVI. cap. 3. cuius formulam integrum, ut tabulis æneis incisa, Capitolio fuerit illata, IOSEPHVS sub finem cap. X. exhibet. Anno demum sexto principatus, Judas inpari & infelici congressus prælio cum Bacchide, Demetrii Soteris duce, ab ipso vineitur & fugatur 1. Macc. IX, 18. ipseque ab hostibus cinctus, & in acie cadens, victoriam illis reliquit, IOSEPH. cap. XI. §. 2. Ceterum istud cum Romanis ictum foedus, primam eis ansam subministravit, opprimendi Judæos, a quo foedere ad Vrbis per Titum vastationem, anni fluxerunt CCXXX.

δ) Successionem. A Judæ Maccabæi morte, frater ejus Jonathas principatu non modo potitus, verum etiam anno VIII a rege Alexandro Epiphane, Pontificatus dignitate ornatus & auctus fuit, festo tabernaculorum, solenni pompa hoc munere publice functus 1. Macc. X, 20. sq. IOSEPH. lib. XII. cap. I. & V. Cujus & principis,

& pontificis, auctoritate & consiliis, ἀντονοποίia & libertas populo Judaico plenarie restituta, & in tuto collocata est. Vtramque porro Demetrius Nicanor, Soteris filius, non confirmabat modo, verum indultis quoque Jónathæ & Judæis tribus dicasteriis, amplificabat, populum a tributis omnibus liberabat c. XI, 28. sqq. præsidiumque Syrorum, qui arcem Hierosolymitanam tenebant, data occasione, ejecturum se pollicebatur v. 40. Quin etiam, ut contra vicinorum insultus rempublicam muniret Jonathas, foedus cum Romanis atque Spartanis renovabat, c. XII, 6. pristino nitori quassatam, utcumque restituens rempublicam, cujus tamen forma Democratiam potius, sine Aristocratiā, quam regnum referebat.

Demum vero Jonathæ, a Tryphone occiso, (cujus mortem & sepulturam IOSEPHVS l. XIII. cap. VI. §. 4-5. exponit) frater succedebat, ex Mattathiæ filiis superstes Simon, qui primo pontificatus sui anno populum e servitute Macedonum liberavit, ut nulla ipsis posthæc penderent tributa, Hierosolymorum arcem, hostium receptaculum, diruit, populoque ut arcis quoque montem dejicerent, persuasit, multisque præclare gestis, a genero suo, PTOLEMÆO, in convivio, ex insidiis interemptus, periit, IOSEPH. c. VII. §. 4. Successit patri in pontificatu filius Hyrcanus, qui Samariam expugnavit & funditus delevit, & tria maxima consecutus a Deo beneficia fertur IOSEPHO cap. X. principatum gentis, pontificatum inter Sacerdotes, donumque vaticinandi. Illo autem, post unum & triginta imperii annos, rebus mortalium exempto, filius Aristobulus suffectus est, qui gloria majorum non contentus, τὴν ἀρχὴν εἰς βασιλεῖαν μεταθῆναι δόξας, principatum in regnum permutare consultum ratus, regium sibi ipsi diadema imposuit, ut IOSEPHVS habet cap. XI. §. 1. primus a captivitate Babylonica rex Judæorum, annis post redditum gentis in patriam CCCCLXXXI mense tertio, vel ut alii computant, annis CCCCLXXXVI, ante natum Christum annis CIV. Verum postquam suspicio ne ac metu permotus, & matrem in vinculis same,

fame, & fratrem Antigonum gladio peremisset, desperabundus animam efflavit, cum uno saltē anno sceptrum tenuisset: Φιλέλλην, Græcorum amator dictus. Hunc in regno exceptit frater natu minimus, Alexander Jannaeus, quo imperante immensis a Ptolemæo Lathuro illata Judæis est clades: ipse 6000 Judæorum, ob mortam in ipsum seditionem, trucidari, quin & 800 principes populi, a se devictos, in conspectu suo erucifigi curabat, ex ebrietate denūm morbum sibi, mortemque consciscens. Post eum, vi testamenti, sceptra capesset vidua ejus Alexandra, quæ Pharisæorum beneficio & consiliis, quietum tenuit imperium novem annis, & cum multa præclare gessisset, cum gloria e vita excessit, IOSEPH. lib. XIII. cap. XVI. Inter hæc vero, inter duos ejusdem filios, Hyrcanum & Aristobulum, grave exarsit bellum. Hyrcanus enim, ex testamento patris, quoad in vivis mater esset, Pontificatu fungebatur, post matris vero excessum, regnum etiam affectabat: sed bello a fratre impetus, regno pariter ac templo ejiciebatur. Ista fratum contentio ad Pompejum magnum, qui tunc temporis in Armenia contra Tigranem pugnabat, tanquam ad judicem delata, ipsum cum exercitu Hierosolymas accivit, qui Vrbe expugnata, Hyrcano regnum & sacerdotium restituebat, Aristobulum autem cum filiis & filiabus in triumpho Romam ducebat captivum. Hac fratum discordia, tota Judæa sub jugum venit Romanorum, XXX ante natum Christum annis, Cicerone apud Romanos Consule. Finito bello civili inter Pompejum & Cæsarem, Antigonus Aristobuli filius, libertate recuperata, Parthos in Judæam accivit, qui Hierosolymas, totamque misere vastantes Judæam, Hyrcano seni aures præscindebant, ne gerendo aptus esset Pontificati, eumque in Parthiam captivum ducebant: post quem Antigonus triennio imperium tenuit, donec Hierosolyma, post acrem septem mensium oppugnationem, occupata captus, atque a Romanis virgis cæsus Antiochiæ, capite truncaretur, ὁ μὲν δεῖς ἄλλος βασιλεὺς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἐπεπόθει, quod nullus alias Rex a Ro-

manis passus est, ex DIONIS CASSII observatione lib. XLIX. Post hunc Herodes, filius Antipatris, Rex in Judæa factus, Hyrcanum e Parthia domum revocabat, quem tamē ipse post Antonii mortem occidebat: ut ita, cruento ac funesto exitu, gens Maccabæorum interiret, CXXXIX annis post, quam Mattathias ejus stator adversus Antiochum Epiphanem armā cepisset. Atque ista quidem, in compendium missa, hic observasse juvabit, ut facies reipublicæ, & vicissitudines regiminis Judæorum, a reditu in patriam, usque ad Christi adventum, inde intelligantur. Quæ omnia explicata & copiose tradita, qui legere cupit, adeat FRID. SPANHEMIVM Hist. Eccles. V. T. Epoch IX. T. I. Opp. f. 446. sqq. CHRISTI SCHOTANVM Biblioth. Histor. Sacra V. T. in Sulpit. Sever. T. II. Pemptad. III. lib. V. p. 1266. sqq. HVMPHREDVM PRIDEAVX in Hist. Jud. P. II. lib. III. edit. Gall. T. III. p. 298. sqq. FRANCISC. BVRMANNVM in Hist. Eccles. V. T. sub juncta Commentario ejus in libb. Histor. V. T. edit. Belg. Tom. III. p. 448. sqq. & e nostris LVNDIVM Jüdischer Heiligthüm. Lib. III. cap. XXIV. atque IOH. FRANCISC. BVDDEVUM Hist. Eccles. Vet. Eccl. Per. II. Sect. VII. Tom. II. p. 1127. Qui vero singula rerum gestarum momenta, ad annos suos, temporumque articulos revocata, cognoscere avet, consulat VSSE RIVM ARMACHANVM Annalium Tom. II. p. 32. sqq. De librorum denique Maccabaicorum, qui inter Apocryphos sunt Vet. Test. auctore, lingua originali, auctoritate & fatis, historicam & critica recensionem ac observationes dabunt, IOSEPHVS DE VOISIN observat. ad Raymundi Martini pugionis fid. proœm. fol. marg. 104. IO. ALBERT. FABRICIVS Bibliotheca Græca lib. III. cap. XXIX. §. 9. p. 748. sqq. Vener. WOLFIUS Biblioth. Hebr. P. II. Sect. III. §. 7. p. 202. sqq. polemicam vero contra Pontificios demonstrationem, magnus GERHARDVS Conf. Catb. Lib. II. Spec. P. I. Art. I. Cap. I. Sect. I. thes. VIII. f. 63. sqq. & ex Anglis, doctissimus IOH. RAYNOLDVS Cens. libb. Apocryph. V. T. prælect. XCIX. sqq.

Ad §. VIII. pag. 2.

(n) *Herodis Ascalonitæ regnum*] Factum me operæ pretium confido, si brevem Herodiadum delineationem hic dedero, qua iis omnibus novi fœderis locis lux affundatur, in quibus Herodis fit mentio. Herodem legimus, quo imperante Christus & Johannes nati Luc. I. Matth. II. Herodem tetrarcham, qui Iohannem gladio percussit Matth. XIV. Luc. III. Herodem ἐπίτερον Luc. VIII, 3. Herodem, sub quo Salvator mundi passus & mortuus Luc. XXIII. Herodem interfactorem Jacobi Act. XII, 1. Qui ut caute & recte discernantur, genealogiam Herodum ob oculos habere necesse est, quam & ABRAH. SCVLTETVS condidit *Exercitat. Evangel. lib. I. cap. II.* & largius ad-

huc CHRISTI. NOLDIUS sub init. historie Idumeæ, quæ Tom. II. Opp. Josephi, edit. Haverkampiane, subjuncta legitur p. 337. & copiosissime omnium ADRIAN. RELANDVS Palestina Lib. I. cap. XXX. p. 173. sqq. demum etiam cui turbare omnia, ac in anticipi pohere volupe est, IOANN. HARDVIN, Jesuita, de nummis Herodiadum p. 90. quem tamen ex merito castigavit CHRISTO. CELLARIUS, cuius dissertatio cit. loco. Josephi p. 324. legitur. Cumprimis conferri huc mereatur Vener. DEYLINGIUS P. II. Observ. Sacr. XXVI. quæ est de familia & Genealogia Herodiadum p. 247. sqq. qui curate & studiose illam recensuit, & HARDVINVM cum aliis, perperam statuentibus, solide propulsavit. Nos paucis ita complectimur:

Antipas, Idumæus, ab Alexandro Judæorum rege, & Alexandra regina, Idumææ præfector: gentis Herodiadum stator.

Antipas, qui postea Antipater s. Antipatros dici maluit, primus Judææ tutor a Julio Cæsare constitutus.

(a) *Herodes Magnus, Rex Judææ, infanticidii Bethlehemitici auctor* Matth. II. cuius ex numerosa sobole, RELANDO curate memorata, hoc spectant

(a) Aristobulus, (b) Archelaus, ethnar-
jusu patris cha, sub quo Christus
strangula- ex Aegypto rediit.
tus. Matth. II.

(c) Philippus, tetrar-
cha Ituræ & Tra-
chonitidis. Luc.
III, 1.

(d) Herodes Antipas, tetrarchia
Galilææ Luc. III, 1. raptor Herodia-
dis Matth. XIV, 4. interfector
baptistæ, & illusor Christi pa-
tientis Luc. XXIII, II.

Herodes, Rex Chalcidis, qui
regnum ab Imp. Claudio, ex
intercessione fratri Agrip-
pæ, obtinuit. 10-
SEPH.

(e) Herodes Agrippa, Senior, qui univer-
sum regnum avi obtinuit, Jacobum inter-
fecit, & Petrum in vincula congecit Act. XII.
In cujus prætorio Cæsareæ custoditus
Paulus, Act. XXIII, 35.

Herodias, nupta He-
rodi Philippo, Hero-
dis M. filio, deinde per
consensum fratri ejus
Antipæ uxor Matth.
XIV.

(g) Berenice Act. XXV, 13. Marco
nupta, post Herodi, Regi Chalcid-
is, patruo suo, deinde Polemoni
regi Ciliciae, a quo discedens regem
Agrippam sectari cœpit, non sine
manifesta incesti suspicione.

(f) Agrippa Junior, coram quo & Berenice
forore, causam peroravit Paulus Act. XXV,
13. XXVI, 2. sqq. qui excidio Vrbis & rei-
publicæ Judaicæ supervixit, & tertio Trâ-
jani anno, teste PHOTIO, mortuus est,
post quem tetrarchiarum in Palestina
nulla amplius mentio fit.

(h) Drusilla, quæ
Azizo, Regi Emi-
senorum nupta,
hinc Felicis Pro-
curatoris Judææ
uxor, Actor.
XXIV, 24.
(a) He-

(a) Herodis M. in dubio est patria & ortus. Ascalonitam dicit Auctor noster, veteres fecutus, quorum sententiam EPIPHAN. lib. I. advers. Heres. XX. c. Herodianos, ita declarat: Antipatrum ab Idumæis captum, & in Idumæa degentem, Herodem filium suscepisse, διόπερ τινὲς ἀυτὸν λέγοντες Ιδυμαῖον, ἄλλοι δὲ Ασπαλωνίτην ὄντας, quam ob causam ab aliis Idumeus, ab aliis Ascalonita fuisse proditus est. Quæ quidem minus commode cohærere videbuntur. Idumæa enim Judææ ab Austro subdita, Arabiam petram attingit: Ascalon autem ad mare sita est urbs, in termino occidentali. Sed laxi tum fines erant Idumæa, ad mediterraneum usque mare protensi: quod ex PLINII lib. V. cap. XII. coll. cum init. cap. XIII. & PTOLEMAEI lib. V. cap. XVI. & STRABONIS lib. XVI. p. 523. probare satagunt Viri docti. Ad Herodem quod attinet, Pàtres quidem in eo sibi non constant, aliis alienigenam, aliis Judæum, perhibentibus. CYRILLVS ALEXANDRINVS γλαφυρῶν in Genes. Lib. V. p. 223. edit. Paris. 1638. Ήρώδης ὁ Αντιπάτερ πάντας Παλαιστίνος ὡν, Herodes, inquit, Antipatri filius genere Palæstinus erat: rursus lib. X. de adorat. in Spiritu & verit. f. 345. Herodem fert ὅταν ἐξ αἱμάτος Ἰσραὴλ, ex sanguine Israëlis genus duxisse. Contra vero ea IVSTINVS MARTYR in Dialogo cum Tryphone, edit. Londin. Sam. Jebb, 1719. p. 152. illum Herodem, sub quo passus est Christus, Ascaloniten a Judæis dici perhibet: sed locus ille haud dubie in mendio cubat, quod uberioris CASAVBONVS docet Exerc. I. ad Apparat. Baronii §. 2. & 10S. SCALIGER animadversion. in Eusebii Chronic. n. 1983. Eruditus IVSTINVM vindicat h. l. & exponit RICH. MONTACVTIVS Analect. Exerc. II. Sect. XI. p. 92. sq. Sed Herodem pariter EVSEBIUS lib. I. Hist. Eccl. cap. VI. περῶν τὸ γένος ἀλλόφυλον, primum genere alienigenam Judaicæ gentis regnum obtinuisse perhibet, eoque Mosis vaticinium refert: non deficiet princeps de Juda. Vir Summus, FRID. SPANHEMIVS pater, Dub. Evang. Part. II. Dub. XVI. p. 227. in genus Herodis M. ex instituto inquirens, propositis utri-

usque sententia cum patronis, tum momentis, ita demum §. 8. p. 234. subducit calculum: falsum, & Herodem fuisse plane gentilem ac ἀλλόφυλον τὸ γένος, & γνωσίως fuisse Judæum, inde a majoribus suis: verum autem, Idumæum a prima origine fuisse, sed cujus majores erant Ἰσραὴλιμενοὶ, Judaismo adscripti, quæ sigillatim solide evincit. Cum nimirum Johannes Hyrcanus, integro fere seculo ante Herodis regnum, Idumæos bello difficulti victos, ad ejusdem doctrinæ & cultuum professionem, imperata eis circumcisione, adegisset, Idumæi ecclesiæ Judaicæ inserti, & Judæi facti sunt, ὥστε εἶναι τὸ λοιπὸν Ἰσραὴλ, ut ab illo tempore Judæi essent, teste JOSEPHO lib. XIII. Antiqu. c. XVII. Confer, quæ in eandem sententiam copiose ac erudite disserit laudatus MONTACVTIVS c. I. Sect. IX. p. 75. sqq. Quæ ratio est, propter quam Herodem alienigenam, vel Idumæum fuisse, negarint viri doctissimi, JOSEPH. SCALIGER, CASAVBONVS, SCVLTETVS, SPANHEMIVS: religione nimirum ac instituto, licet ex Judaico sanguine oriundus non esset, sed ab Antipa Idumæo duceret ortum. Auctores, questionem hanc: utrum Judæus fuerit Herodes M. an proselytus Ascalonita? excutientes & disputantes, vide a CARPZOVIO allegatos ad Schickardi Jus Reg. cap. I. Theor. 3. p. 51. sq. quibus HEINSIUM adde epist. c. Balfacum p. 147. ubi pariter nec proselytum, nec Judæum fuisse, censet. Regni ejus historiam prolixe persequitur laudatus SPANHEMIVS P. Part. II. Dub. Evang. II. p. 60. sqq. SPANHEM. fil. Hist. Eccl. V. T. Epochæ IX. Cap. IX. T. I. Opp. p. 466. DIONYSIUS PETAVIVS animadvers. ad Epiphanius heres. LI. Alogorum T. II. Opp. p. 121. sq. filum JOSEPHI omnes secuti. Primo Herodes, & Phasaëlus frater ejus, Romanorum auspiciis ab Antonio, Tetrarchæ Judææ constituti, apud JOSEPH. lib. XIV. Antiqu. c. XIII. Phasaëlo deinde a Parthis capto, & spontaneo capititis ad saxum illisi, extincto, Herodes Judæa cedere coactus, & Romanam profectus, Antonii & Octavii Augusti favore, mediis inter utrumque, Judæorum Rex a Senatu procla-

proclamatūr. Posthæc in Judæam redux; post triennale fere bellum, **ANTIGONVM**, ex Hassamonæorum gente ultimum, opprimit, Parthos & Syria pellit, Hierosolymam XXVII annis, postquam occupata fuerat, a Pompejo eodem die expugnat, atque sic demum Judææ regno placidus potitur. Cum autem Antonius ab Octavianō Cæsarē superatus esset ad Actium, & Herodes, Antonii partibus addictus, imperio se excidisse crèderet, præter spem in fastigio regio confirmatur a Cæsare, & post illa quoque fratri suo Pheroræ tetrarchiam ab eodem impetrat, lib. XV. *Antiqu. cap. XIII.* Quam deploranda vero ac misera Judæorum fuerit conditio regnante Herode, Judæorum ritus cum profanis miscente, ludos ac certamina athletica in honorem Augusti instituente, aquilam auream ingentis magnitudinis, supra majorem templi portam, planè contra gentis leges suspendente, Pontifices ex lege perpetuos, pro lubitu summovente, iisque surrogante alios, Davidis sepulchrus, spe ingentis thesauri, violante, & Judæos innumeris cædibus, terrore, ac molibus passim exstructis, opprimente, ex **JOSEPHO** cumprimis, laudati auctores copiose exponunt. In his maxime **MONTAGUTIVS** p. 78. sq. detestabilem ejus seneçtam, & profligatae impietatis mores graphicè depingit, adeo ut Herodem vergente ætate, firmatoque imperio, factum fuisse gentilem, contra **BARONIVM**, pronunciet. Ne tamen omnem penitus perderet gratiam Judæorum, templum Hierosolymitanum ingenti molimine, immensissime sumtibus, inde ab anno regni XVIII instauravit, ita ut posthæc admirationi esset omnibus Marc. XIII, 1. vitemque auream, e qua botri ingentis magnitudinis dependebant, supra columnas, in interiori portæ templi parte erexit, unde factum, ut in nummis Herodis M. botrus expressus conspiciatur. Etsi fidem **JOSEPHI** lib. XV. *Antiqu. c. ult.* & *de bello Jud. lib. VI. cap. VI.* & *XVI.* magnificentiam hujus ædificii immane quantum extollentis, in dubium vocet & fuggillet **SPANHEM.** fil. cit. loc. p. 469. Vuntatis tandem ultimæ tabulis varie, & plus vice

simpliè mutatis, regnum inter filios ita divisit, ut rex esset Judæorum Archelaüs, ei successurus, Antipas tetrarchia Galilææ & Perææ, Philippus tetrarcha Trachonitidis, Gaulonitidis, Batañæ, & Paneadis: lib. XVII. *Antiqu. cap. X.* Sed de hoc Herode **NICOL. SERARIVS** pec. libro commentatus est, quem *Rabbini* subjunxit, inscripsit: *de Herodis tyranni natalibus, Judaismo, uxoribus, liberis & regno*, in quo bona malis, vera falsis permista cernuntur.

(b) Archelaus mortuo parenti justa persoluturus, defuncti corpus e Callirhoe, ubi deceperat, magna pompa Herodium usque duxit, ducentis illinc stadiis distans, indeque Hierosolymam reversus, septem diès, ex lege, luctu insumisit, tumultuque, qui ortus fuerat propter interfectos ab Herode legi doctores, aucto in Paschatis festo, tria Judæorum millia trucidavit. Posthæc Romanam profectus est, ut regnum sibi a patre relictum, confirmaret Augustus. Neque tamen regis, sed ethnarchæ solum titulum obtinuit, sed regio ipse dominatu, nec ferenda Judæis sævitia, Judææ, Samariæ & Idumææ imperavit: hinc a Judæis & Samaritanis apud Augustum tyrannidis postulatus, relegatur Viennam Allobrogum, decimo post principatum anno, missio Quirinio, qui Archelai patrimonium fisco addiceret, Judæam in provinciæ formam redigeret, Syrie adscriptam, & Procuratoris submetteret regimini: cuius exilio, incertum quo anno, vitam cum morte commutavit. Vide **JOSEPH.** lib. XVII. *Antiqu. cap. XV.* & *L. II. de bello Jud. cap. VII.*

(c) Philippus, Herodis M. ex Cleopatra filius, Archelai frater, tetrarcha Iturææ & Trachonitidis Luc. III, 1. quoniā in principatu a patre reliquo a Cæsare confirmaretur, Paneadem, a fonte Paneade, qui eam alluebat dictam, & ad radices montis Libani sitam, in ea regionis Gaulonitidis parte, ubi fluvii Jor & Dan confluebant, constituebantque Jordanem, plurimis novis, mirandisque auctam & ornatam ædificiis, Cæsaream Philippi appellavit Marc. VIII, 27. quæ antiquis Leschem Jos. XIX, 47. & Lais Jud. XVIII,

XVIII, 29. nec non creberrime Dan audiebat. Ab hac enim alia & diversa fuit *Cæsarea Stratonis*, vel Cæsarea Palaestinae, pañim quoque sine addito, & absolute, Cæsarea nuncupata, ad littus maris mediterranei inter Doram & Joppen sita, de qua Act. VIII, 40. IX, 30. Idem vico Bethsaida, ad ripam lacus Gennesareth, novum urbis splendorem ac speciem conciliavit, Julianumque appellavit: demumque in provincia sua consenuit, decepsitque *τεκνον*, anno post C. N. XXXIV, post cujus mortem Trachonitis provinciae Syriæ accessit. Præcipuum, quod circa illius historiam in controversiam vocatur momentum, uxorem concernit Herodiadem, Herodii Antipæ posthac nuptam. Hanc Philippi uxorem Evangelistæ memorant Matth. XIV, 3. Marc. VI, 17. Luc. III, 19. cuius tamen priorem maritum *ΙΩΣΕΦVS* pariter Herodem appellat Lib. XVIII. *Antiqu. cap. VII.* Temere integratatem Textus hic sollicitat *BERN. LAMY Comment. in harmon. Evangelist. Lib. III. cap. XXVI. T. I. p. 281.* ita nugatus: potuit irreppisse (Philippi nomen in texum Evangelistarum) ex glossemate viri, qui non alium agnoscentem fratrem Herodis Antipæ, quam Philippum Tetrarcham, nomen ejus margini codicis exposuerit. Incertum est, an etiam appellaretur Philippus; sed certe aliis est ab eo Philippo, qui erat Traconitidis Tetrarcha; neque enim potentissimus princeps passus eset, sine vi armorum, rapi propriam uxorem: aut raptam armis repetivisset. Saltē res acta silencio non fuisset. Felicius omnino in utraque hac auctoritate concilianda varii desudant interpres, in quibus laudatus *D. DEYLINGIVS c. I. §. 19. sq. p. 259.* cum *H. GROTIUS & BASNAGIO*, in ea acquiescit sententia, inter Herodis M. filios, duos fuisse Philippos, alterum ex Mariamne, Simonis Pontificis filia sublatum, alterum ex Cleopatra, qui tetrarcha. Vtrumque etiam *RELANDVS* in tabula Genealogica Herodum distinxit, & priorem Herodem dicit, maritum Herodiadis, posteriorem Philippum, quem duxisse tradit Salomen, filiam Herodis & Herodiadis. Priori ergo cum *Philippi Herodis* esset

nomen, hinc factum, ut prior Herodiadis maritus, divisa appellatione, Philippi nomine veniret Evangelistis, *Herodis ΙΩΣΕΦΟ*, qui tamen utrisque sit idem. Calculum huic sententia adjicit quoque Vener. *WOLFIUS* in *Curis Phiol. ad Matth. XIV, 3.* Nec est, quod jure ei obvertatur, cum Philippi uxorem quidem Herodiadem fuisse affirmant Evangelistæ, tetrarchæ vero fuisse omnes fileant, & quamvis Lucas vers. 1. τὸς τεργάρχευτος disertam injecisset mentionem, commate tamen 19. nullum istius dignitatis vestigium addat, alium & a priori diversum se hic indigitare Philippum, haud obscure prodens.

(d) Herodes Antipas, Herodis M. ex Malthace filius, tetrarcha Galilæe Luc. III, 1, βασιλεὺς quidem ab Evangelistis Matth. XIV, 9. Marc. VI, 14. salutatur, sed, quod probe observant doctores, generaliori saltē vocis usu, quoquemvis notat supremum imperantem. Hinc Lucæ c. IX, 7. Johannis intersector diserte Ἡρώδης ὁ τεργάρχης appellatur. Is enim, postquam Aretæ regis filiam in matrimonium duxisset, mox tamen incesto inflammatus amore, misericordiam eam fecit, fratri uxore Herodiade in torum adscita, magno suo malo. Ista quippe, regiæ invidens dignitati fratri Agrippæ, facile persuasit marito, ut Romanum profectus, regium & ipse titulum ac δικαιου ambiret, & ab Imperatore conferri sibi peteret. Sed Caligula ab Agrippa monitus, & de amicitia Herodis cum Artabano, Parthorum rege, & de ejusdem armamentario, Antipam in Galliam relegat, quem ultro secuta est Herodias. Tetrarchiam Herodiam ademtam, ad Agrippæ regnum adjecit Imperator: teste *ΙΩΣΕΦΟ lib. XVIII. Antiqu. cap. IX.* Plus vice simplici, ab Evangelistis pariter ac *ΙΩΣΕΦΟ*, atro notatur carbone, quod Johannem, præcursorum Christi, capite truncavit, Matth. XIV, 10. Christo insidias struxit, Luc. XIII, 31. eidem patienti illusit, Luc. XXIII, 11. Ad quem Apostoli quoque digitum intendunt Act. IV, 27. Ceterum, quæ similitatis inter ipsum, & Pilatum Judææ procuratorem, causa fuerit & origo, dis-

quarentem vide ANTON. BYNAEVUM de morte J. C. lib. III. cap. II. §. 12. p. 8r. sq.

(e) Herodes Agrippa Major, sive Senior, Herodis M. ex Aristobulo nepos, variam expertus est fortunati. Paupertate aliquamdiu pressus, apud sororem Herodiadem vixit. Hinc a Tiberio in vincula conjectus, liberatur a Caligula e careere, aureaque ejusdem ponderis catena, quo ferrea fuerat, donatur, & utriusque tetrarchiae, cum quæ Philippi fuerat, tum quæ Lysanæ, Rex constituitur. Confirmatus a Claudio, Judæam quoque & Samariam, quod olim ad avum ejus Herodem pertinuerent, regno suo adjectas accipit: ea quidem cum dignitate, ut tributum Judæi non Romanis, ut antea, sed Regi suo penderent. IOSEPH. lib. XVIII. Antiqu. cap. VIII. Hic est, ad quem univerſa spectant, quæ Actor. XII. traduntur, quod, ut Judæorum auceparetur gratiam, in Apostolos favire cœperit, Jacobum Apostolum gladio percutiens, & in vincula conjiciens Petrum, e quibus mirabili Numinis beneficio liberatus evasit: tum quoque, quod Cæsareæ ludos exhibens, divinosque admittens honores, iusta Dei vindicta percussus, quinto die post, interierit, anno Claudii Cæsaris quarto, regni sui octavo. A paganismi labo, ab HARDVNO eidem temere adspersa, vindicavit eum DEVLING. c. I. §. 22. sqq. p. 261. Prætorio autem, ipsius auspiciis & iussu Cæsareæ exstructo, nomen hæsit, ut Περιτέγεον τὸ Αἴγαδος diceretur, Act. XXIII, 35.

(f) Agrippa Junior, sive Minor, septendecim annos habebat, & in aula Imperatoris educatus, Rómæ degebat, cum fatis concederet pater. Hunc paterni regni successorem statim dicebat Claudio, sed amicis monentibus, tutum satis non esse, ut juveni, qui tanto oneri impar, imperii committeret habendas, aurem præbens, sententiam mutabat, Judæam Syriæ additam, denudo in provinciam redicens, & procuratorem in illam mittens, Cuspium Fadum: ut est apud IOSEPHVM lib. XIX. Antiqu. cap. ult. Quadriennio demum post, mortuo Herode patruo, Chalcidis Syriacæ rege, successorem ei dixit Impera-

tor Agrippam, Regemque constituit: verum dehinc post quatuor annos, Claudio Chalcide eadem adiuncta, illius loco tetrarchiam Philippi, Agrippæ donat, & Batanæam, cum Trachonitide & Abyla, quod ejus regnur, postea Nero, adiecta Galilæa parte, Tiberiade & Juliade trans Jordanem sita, agroque ejus habitato vicis quatuordecim, insigniter amplificavit & auxit, teste JOSEPHO lib. XX. Antiqu. cap. V. Ita excidio Hierosolymitanæ diu superfluit Agrippa, regno incolum, & aliquot urbium accessione, Vespasiani beneficio, ampliato, nec in destructione urbis aliam, nisi curæ & inspectionis templi, ac Summorum Pontificum constitutionis & abdicationis, hæreditatis lege a patruo Herode, Chalcidis rege, in se devolutæ, fecit jacturam, ultimus Herodiadarum in Palæstina Dynastarum. Hic ipse est Agrippa, coram quo causam suam graviter peroravit Paulus, tantoque cum pondere, ut fateretur Rex, parvum abesse, quin in Christianorum ipse castra transiret, Act. XXVI, 28. Plura de eo, præter laudatos CVLTETVM & DEVLINGIVM, habet LVDOV. CAPPELLVS in Spicilegio notarum ad Act. XXV, 13.

(g) Quæ BEGVLN LUCÆ, Act. XXV, 13. aliis Berenice dicitur, Agrippæ Junioris soror, a patre Agrippa Majore, Herodi, Chalcidis regi, patruo suo in matrimonium data, post obitum mariti variis rumoribus & suspicioni, de clandestinis cum fratre Agrippa Jun. congressibus, locum dedit. Quam tamen infamiam callide a se amolitura, Polemoni Ciliciæ regi nupsit, quo pariter paullo post e vivis sublato, fratrem iterum festari cœpit. Nil itaque mirum, quod in Actis Apost. fratri Agrippæ lateri semper adhæsisse legatur, quin & quod IVVENALIS SATYRA VI. v. 156. sq. incestuosos ejus publice perstringat amores. Vide IOSEPHVM lib. XX. Antiqu. cap. V.

(h) Drusilla, Agrippæ Minoris soror altera, prius Epiphani, Regis Antigoni filio, desponsata fuerat; verum cum adolescentis Judaicos ritus, in primis circumcisionem, admittere recusaret, frater ejus Agrippa, post obitum parentis, Azizo,

Emisenorum regi eam elocavit, qui circumcisio-
nem haud invitus suscepserat. Verum posthac
Felix, Procurator Iudearum, singulari foeminæ
pulchritudine captus, Simonem quendam Ju-
daum, genere Cyprium, subornavit, qui lenoci-
niis suis eam a marito redderet alienam, ipseque
hinc precibus, hinc sollicitationibus eam deni-
que expugnavit & permovit, ut deserto priori
marito, & ejurata patria religione, Felici nube-
ret, homini profano & gentili. Vnde Felicis
yuväna, uxorem, vocat Drusillam Lucas Acto.
XXIV, 24. concubinam autem tantum fuisse con-
tendit SALDENVS §. XII, p. 775. Òtior. Theol.
Lib. IV. Exerc. IX. quæ tota est de Felice & Dru-
silla. Confer JOSEPHVM lib. XX. cap. V.

Ad §. VIII. pag. 3.

(12) Oraculum hoc Jacobæum, quia cardina-
le est & facile princeps in his, quibus Messiæ
adventus contra Iudaorum pervicaciam, sole
clarius evincitur, summa cum cura, & certatim
Philologi pariter ac Theologi, explicarunt. Præ-
ter eos, qui integris commentariis Genesij enu-
cleantes, in hoc dictum inciderunt, è Protestantis
cum primis, qui data opera, sive seorsim,
sive ferente ita occasione, locum hunc illustra-
runt, nominasse sufficiat de Nostris, IAC.
MARTINI Disp. II. de Messia. CHRISTO. HEL-
VICVM T. IV. Giessens. p. 298. DIETRIC. An-
tiq. Biblic. V. T. f. 139. MICH. WALTHER.
Dissert. I. Bibl. PLATNERVM, Consilium
quondam Vinariensem, qui sub ascititio GEOR-
GII ERICI, Pharetrani, nomine, Exercitatio-
nem historico-philologicam pereruditam, *de*
Sceptri Judaici ablitione, Vinariae A. 1645. luci
publicæ exposuit: IOH. MÜLLER. *Judaismi de-*
testi P. I. lib. I. cap. 8. p. 182. HACKSPAN. Syl-
log. Disp. II. p. 72. 87. & not. Philol. P. I. p. 252.
AVG. PFEIFFERVM Dub. Vexat. V. T. Cent. I.
Loc. LXXX. CRAMERVM Schole Prophet. Class.
II. p. I. GLASSIVM Philol. S. Lib. I. Tr. I. p. 50.
SEB. SCHMIDIVM Coll. Biblic. I. p. 171. DAN-
HAVER. Disp. Theol. III. p. 26. TARNO-
VIVM Exercit. Biblic. p. 545. DORSCHEVM

Comment. in Matth. II. p. 26. IOBVM LVDOL-
FVM in Duce Iudaorum sublato, quæ dissertatio
in Thesauro Novo Disp. Theol. Philol. P. I. p. 228.
sqq. inserta legitur, IOH. DIEGMANNVM in
Philologemate sacro, *de legislatore a medio pe-*
dum Iude, ante adventum Christi, non recedente,
in cod. Thes. Nov. p. 237. GUSTAV. GEORG.
ZELTNERVM in Schilo, nodis soluto, ibid. p. 247.
CHRISTI. SCHÖTTGENIVM peculiari differen-
tiatione de Schilo dominatore, quæ Horis ejus He-
braicis & Talmudicis subjuncta legitur p. 1264.
& qui instar omnium esse poterit, IOH. CHRIS-
TO. WAGENSEILIVM in epistolica de loco
Classico Gen. XLIX, IO. dissertatione, Altdorfii
Noricor, edita A. 1676. & posthac inserta Te-
lis ignis Satanae, in Confutatione carminis Lip-
mann. p. 264. sqq. VON SEELEN Meditat.
Exeg. p. 25. WOCKENIVM Meditat. V. T. 2.
Ex Reformatis consuluntur, ante omnes, in-
tegro tractatu, quo seipsum superavit IACOB.
ALTINGIVS, & qui Schilo Inscriptus, Opp. T. V.
reperitur, tum quoque in compendio T. II. Opp.
f. 43. RICHARD. MONTAGVTIVS in Analec-
tis, Exercit. II. tota, p. 42-94. HENR. MO-
RVS Opp. Theol. p. 251. FRANC. GOMARVS
in explic. Luc. II. P. I. Opp. f. 180. CASAVBO-
NVS Exercit. I. ad Annal. Baronii n. 2. SIXT.
AMAMA Antibarb. p. 278. BVXTORFF. in
Anti-Crit. p. 714. 769. SHERLOCK de usu &
fine prophetie, Append. dissert. 3. edit. Gall. p. 297.
SCHVLTENS Animadvers. p. 30. VITRINGA
Obs. Sacr. Lib. IV. cap. V. & VI. p. 901. sqq. ubi
sceptrum, tempore nati Christi, nondum a Juda
ablatum, sed in Herode M. superstes fuisse, de-
monstrare annititur, nec non *de Synag.* Vet. p. 169.
GISBERT. VOETIVS T. II. Disp. Select. p. 51.
IOH. HENR. HOTTINGERVVS Tom. II. Histor.
Patriarch. Exerc. XXIII. Sect. IV. §. 12. sqq. p.
736. sqq. WILHELM. MOMMA prælection. Theo-
log. in Gen. XLIX, IO. quæ in opere ejus post-
humo primo loco comparent: IOH. MARKVS
Commentar. in Pentateuch. ad b. l. p. 219. AN-
TON. CREGVTVS in Revelatore Arcanorum
Cap. XIII. p. 532. sqq. Demum in Biblioth. Bre-
mens.

mens. Clas. II. p. 992. & Clas. IV. p. 590. & Clas. VI. p. 376. ABRAH. SCVLTEVS Exercit. Evangel. Lib. I. cap. III. quæ in Bibl. Critic. leguntur T. IV. p. 1869. Ex Remonstrantibus huc refer EPISCOPIVM T. I. Opp. p. 163. & PHIL. A LIMBORCH in Collat. cum eruditio Judeo, de veritate religionis Chriſt. p. 223. Quo pacto Judæi contrā hoc oraculum infidelitatem suam muniant, videri poterit apud LIPMANVM in Nizzachon. R. MENASSEH BEN ISRAEL in Conciliatore b. I. & IS. ABARBENEL Comm. in I. Sam. IX, 2. fol. 94. col. 4. usque fol. 95. col. 4. quorum solidam adornavit refutationem ALTING. lib. I. in Schilo, quem omnino vide, & adde HOORNBECK. pro convertend. Judæis lib. II. cap. I. p. 127. sqq. ubi κατὰ πόδα MENASSEN BEN ISRAEL propulsavit. Nos, qua fieri potest brevitate, nostram dicturi sententiam.

I. Perspicuam verborum Textus explicacionem dabimus.

לֹא יָסַד [non recedet] סֹר cum שׁ vel שׁ constructum, privationem & totalem notat recessionem, seu ablationem, cum connotatione termini a quo, unde fit discessio, v. g. I. Sam. XXVIII, 16. Dominus סֶר מְעִילֵך recessit a te, gratiosam assistentiam tibi subtraxit, non amplius tecum est. Num. XII, 10. columna nubis recessit a tabernaculo, ut non amplius eidem incumberet. Hof. IX, 12. ve illis, בְּסָרוּ מְהֻם in recedere me ab iis, ita ut non amplius eum ipsis sim. Lev. XIII, 58. סֶר מְהֻם הַנְגַע. Et recedet ab eis plaga, sic ut illa non amplius afficiantur. Ita hoc loco verbum hoc totalem ablationem ἀντορθίας, Regni, Synedrii, & protestatis judicialis a Juda infert.

שְׁכַבֵּת [Sceptrum] Præter virgam sive baculum, & tribum notat Gen. XLIX, 28. Deut. XII, 14. & sceptrum; idque vel proprie, ut imperii & protestatis insigne, quale sceptrum aureum Ahasveri Esth. IV, ii. Amos I, 5. 8. vel metonymice, regnum ipsum, sive dominium. Zach. X, ii. dejicitur fastus Assyria, וְשְׁכַבֵּת מִצְרָיִם & dominium אֱgyptiorum cessabit. Quan-

quam non regiam semper, sed quamecumque supremam in gente potestatem Hebrais designet, ut ex Ps. CXXV, 3. & Ezech. XIX, 10. 13. liquet. Hinc pro tribu accipit ALTING. lib. III. cap. 2. & 3. atque hunc sensum reddit; non recedet tribus, id est, certa familiarum consanguinearum series, a Jehuda, id est, ejus posteritate, donec venerit Schilo; ut hoc sibi velit: posteritas Judæ semper habebit familias distinctas, ab eadem stirpe, non interrupta, nec incerta serie descendentes, usque ad adventum Messie. Verum ut taceamus, implicari hoc pacto sensum, si ita exponatur, non recedet tribus a tribu Jehuda, quoniam posteritas Judæ ejus tribum quovis tempore constituebat; ut in difficultate ista tollenda frustra laboret Vir Summus: refragatur quoque ista interpretatio Patriarchæ scopo. In eo enim erat Jacobus, ut ἐξοχὴ & prærogativam hujus, præ ceteris omnibus, prædicaret tribus. Ast commune hoc erat beneficium omnium tribuum, ut tempore nati Messiae distinctas haberent familias, ab eadem stirpe non interrupta serie descendentes, nec in eo Jehuda reliquiam gentem superabat. Neque enim potuissent alias in ἀπογεαφῇ Augusti, πορεύεσθαι πάντες ἀπογεάφεσθαι, ἐκεῖος εἰς τὴν ιδίαν πόλιν, Luc. II, 3. Misso autem reliquarum sententiarum examine, ultime vocis שְׁכַבֵּת significationi calculum nostrum adjicimus, ut hic loci jurisdictionem, τὸ κύριον, summamque potestatem designet. Probamus 1) ex mente & scopo dicentis. Singularem præ ceteris omnibus tribui Judæ eminentiam, & asserit Jacobus, dum ita insit: Juda, te laudabunt fratres tui, manus tua cervici inimicorum tuorum imminebit, incurvabunt se filii patris tui, & luculenter describit, per שְׁכַבֵּת sceptrum & imperium, in tribu Juda excitandum, nec prius removendum, quam adveniret Schilo. 2) Ex conexo פְּתֻחוּת, quod legislatorem designat, potestatem ρυμοθετικὴν cum dignitate regiminis seu ἀρχικὴν arctissime connexam. 3) Quæ dignitas ex primogenitura

tura Rubeni adempta, & in Judam est collata, ea per שׁבָע hic designatur. Ast imperii & dominii dignitatem a Rubene in Judam devolutam fuisse, ex 1. Chron. VI, 2. constat. Vnde recte LXX Interpp. per ἀξόντα exponunt, Targumista per dominatores.

מִשְׁנַת יְהוּדָה] Id nominis tria notat in Scriptura: 1) Personaliter, filium Jacobi, a celebratione & confessione ita appellatum, quod mater a partu ejus Deum celebrasset Genes. XXIX, 35. eumque celebraturi essent fratres h. l. vers. 8. Hoc sensu etiam, quamcunque notat aliam personam, pariter hoc nomine insignitam. 2) Collective, & specialius quidem, tribum sive posteros Judæ, Jud. I, 2. 2. Sam. V, 5. 3) Generalius, populum, penes quem post discessione X tribuum, earumque in Assyriam deportationem, nomen gentis & regimen mansit, usque ad Titi vastationem gentis & urbis. Huic a tribu Judæ, nomen quoque Judæorum hæsit, qui & ipse Juda dicitur Hos. IV, 15. Ultimam hanc notionem premit h. l. V O E T I V S Disp. Sel. T. II. p. 60. ita, ut ab hoc populo recessisse observet sceptrum, primo quidem regale, deinde ducale, tum judiciale ex parte, & quoad exercitium, deinde omne sceptrum, quod ad jus, & titulum. Sed denuo contra mentem dicentis. Patriarcha enim singulas cuivis tribui benedictiones impertiens, modo in benedictione tribus Judæ versatur, in quantum ea encomium, honorem & dignitatem a fratribus sit receptura, adeoque in quantum reliquis tribubus hac ipsa dignitate sua & eminentia contradistinguitur, longeque antefertur. Vnde intelligitur, medio significatu tribum Judæ hic notari, una cum gemina Benjamitarum & Levitarum appendicula, quæ cum Juda faciebat. Nec enim alia vocis notio hic locum habere potest, quam qua hanc benedictionem exorsus erat Jacobus vers. 8 וְהַרְחֵה אֶת־הָ

פְּרוֹהָה & legislator] a) Alii præfixum ל, cum Dr. D. ZELTNERO Disp. in b. l. §. 12. disjunctive exponunt, sceptrum aut legislator,

ut Exod. XXI, 17. maledicens patri suo וְאַמְנוֹן matrī sua: 2. Sam. XXIV, 13. ubi pro peccato commissio proposita Davidi poenæ hac particula disjunguntur, מִן, מִן: ut hic loci istud de succedente altera regiminis forma, in tribu tamen Judæ semper extitura & permansura, sit explicandum, hoc modo: Non recedet sceptrum, aut (posthac) legislator. Alii copulative, ita tamen, ut non temporis, sed potestatis affinitatem & nexus indicet, hoc sensu: Non recedet sceptrum, neque legislatoria potestas seu אַוְרָוּפָה. Sensus utrinque ferre redundat idem. b) A פְּרָקָד descripsit, insculpsit, item statuit, decrevit, est Partic. Pih. מְחוּקָה decernens, legislator: hinc etiam כְּנָס & statutum, decretum, quod alii malunt de legibus ceremonialibus semper intelligere, velut חֲקִים statuta Levitica Deuter. I, 1, 20. VII, 11. notant, medio inter מְצֻוּתִים & מְשֻׁפְטִים posita loco. Verum hanc notionem non ubique obtinere, vel solus Ps. CXIX. affatim demonstrat. Hoc loco פְּרָקָד statuta cum auctoritate ferentem, supremum imperantem, sive legislatoriæ potestatem designat, non communem Scribam seu Notarium, velut ὈΝΚΕΛΟΣ intellexisse videtur, reddens נְסִפְרָה scribam; nec vulgarem solum Doctorem, ut מִאֱנָסֵה בֶן יִשְׂרָאֵל, Sapientes & Doctores quosvis hac voce designari, cupit, ut obtineat, Judæis adhuc hodie præsto esse פְּרָקָד, cui tamen hinc origo vocis & notio, hinc prærogativa, tribui Judæ hac voce assignata, refragatur. Notat itaque eum, penes quem est potestas הוּא־שְׁתִינָה, cuius est jura condere, quo sensu Deus ipse hoc nomine insignitur Jes. XXXIII, 22. Hinc colorem sententiae suæ conciliare potuisset GUILIELM. WARBURTON in Comment. Anglico, quo divinitatem missionis Mosis asserere nititur, quando lib. V Legislatorem h. l. de Theocracia exponit, ad adventum Christi in carnem duratura, quia nullus in Juda, ab instaurata Republ. usque ad ejus occasum, alias extitit legislator, quain ipse Deus, per ministerium Mosis. Oraculi itaque

itaque nostri hunc reddit sensum: *Theocracia persistet inter Judeos, usque dum venerit Christus, regnum a Patre sibi traditum occupaturus.* (Conf. Biblioth. Britann. Tom. XXI. P. I. p. 21.) Sed dispar omnino ratio est Legislatoris, qui Deus populo suo fuit, & administrationis Reipublicæ ad legis divinæ normam, in qua Theocratiæ statutam statuit WARBYRTONVS. Ait de priori, legum quippe conditore ac explicatore, non de posteriori, Patriarchæ est sermo. Apposite ad sententiam nostram vim vocis ita declarat VITRINGA Comment. in J&s. XXXIII, 23. cuius verba hoc attulisse non pœnitentibus: *Notat non tantum Legis Datorem, sed & Doctorem: atque adeo complexe, Legis Doctorem, summa potestate legislatoria instru&ctum.* Legis Datores omnes (Seroꝝ ſeray) veluti Minos, Draco, Solon, Lycurgus, Numa, & his similes, censeri debent esse Doctores publici. Docent enim, tum leges dando, tum datas interpretando. Publicus itaque omnis legis doctoꝝ & interpres, docens p̄t' ἔργοιας, proprie id est, quod Hebreis מְחֹקָק, quam ſignificationem hæc notio obtinet in loco triti uſis, Gen. XLIX, 10. ut & in Ps. CVIII, 9. Specimen ejus potestatis obſervabatur elim ſub œconomia vetere in Sacerdotibus & Levitis, ſedentibus ſuper cathedralm Moſis, de quibus ipſe Deut. XXXIII, 10. docebunt judicia tua Jacobum, & legem tuam Israelem: & Malachias c. II, 7. Tabia ſacerdotis ſervabant ſcientiam, & legem requirunt ex ore ejus. Immo vero reſidebat ſub Moſe, & circa tempora Macca-baica hæc potestas in Aſſessoribus omnibus ampliſſimi illius Senatus Presbyterorum, qui Syne-driūm dicebatur, ex quacunque tribu oriundi-erent; quippe quibus veriſime competebat no-men פָּרָחוֹן. Quod quidem ipſi met Judæi apud RAYMUNDVM MARTINI Pugion. fid. lib. II. cap. IV. de סִנְהָרוּן & Aſſessoribus Synedrii M. exponunt, qui in לשכת הנזות in aula illa, ſeu camera dolata, ex lapidibus pretiosis & artificioſe dolatis atque excisis compoſita, & Syne-drii magni confeſſibus or-

dinarie dicata, iudicium agebant. Nec obstat, quod ALTINGIVS obvertit lib. III. cap. IV. legislatoriam potestatem nunquam competiſſe Iſraeli, divinis ſolum legibus adſtricto, cum majestatis ſuę privilegeum iſtud nemini cuiquam mortalium commune fecerit Deus, ut leges hominibus de religione & cultu Numinis ferre, atque ad earum obſervantiam conſcientias poſſet obſtringere, Ezech. XX, 18. 19. Præterquam enim, quod כְּרֻוק non circa religionem ſolum & cultum diuinum, ſed circa civiles etiam, & ad rempubli-cam, vitamque communem pertinentes veretur leges; nōbiſ nunc ſufficit, talem notari hac voce potestatem, quæ utrasque leges iſtas cum auctoritate obligativa interpretetur, communia statuta diuina ad caſus ſingulares pro ratione circumſtantiarum dextre applicet, decisionemque & ſententiam de factis juxta leges diuinæ ferat, eorum ut cognitio-ne & ſententia, cum genuinus legum ſenſus atque uſus, tum rei vel innocentia conſtareret, vel poena. Nec omnino capio, quo jure Vir eruditissimus h. l. per כְּרֻוק Ordinem Docto-rum Eccleſiæ intelligat, quorum opera cognitio veri Dei & voluntatis ejus conſervaretur. Ordo enim ille ad tribum Levi pertinet: ait Patriarcha tribui Judæ benedicit. Denique laterem lavat, operamque perdit Vir Sum-mus, IOAVS LVDOLFVS, quando. cit. Diſſert. cap. V. contendit כְּרֻוק ducem militum, prefectum, imperatorem bellicum h. l. notare, quæ notio velut ab origine vocis aliena, ita Scripturæ eſt ignota, fruſtra & præter rem pro ſignificatu iſto allatis in medium locis Ps. LX, 9. CVIII, 9. Es. XXXIII, 22. Deuter. XXXIII, 21. & Jud. V, 9. 14. nimur ut veli-ficietur ſententia, de caſtorum vexillis & cor-ruptione fontium adoptata. Sed ex aſſe ſatiſfecit ei DIEGMANNVS ad h. l. Theſ. Novi Tom. I. f. 240. כְּפַנֵּן רְגָלוֹן ab inter pedes ejus, ut SEBAST. SCHMIDIVS vertit, vel juxta alios paſſim: e medio pedum ejus] Duæ haꝝ voceſ cruce-m

cem adeo fixerunt eruditis, ut laudatus 10. B.
LUDOLFVS cap. V. §. 12. corruptionis Tex-
 tum postulet, & pro רגלוֹ ex Codice Samari-
 tano scribendum censeat רגלוֹ vexilla ejus, seu
 signa militaria. Præter **DIECMANNVM** au-
 tem, cit. loco, fulgidissimum Orientis fidus,
WAGENSEILIVS, hanc sententiam sub cen-
 suram vocavit, ac discussis profligatisque eru-
 diti adversarii rationibus ac momentis, genui-
 nam & constantem omnium Codicum lectionem,
 ex instituto asseruit & vindicavit, in con-
 fut. carm. **Lipmann.** p. 269. sqq. Duæ pre-
 terea rerum potiuntur sententiae: I. de sensu
 procreandi, ut honesta sit periphrasis procrea-
 tionis e stirpe vel semine alicujus, eodem
 sensu, quo animæ egressæ dicuntur de femore
 Jacobi Gen. XLVI, 26; quo refertur etiam
 Deut. XXVIII, 57. Ita, cum aliis, e Nostris
GERHARDVS, ex Reformatis **RIVETVS**;
 juxta quos sensus verborum sit: non recedet
 sceptrum de tribu Juda, neque legislator, qui e
 medio pedum ejus egreditur, ut ad Messiam
 usque legistatores e Juda sint oriundi. Sed
 prolixe explodit hanc expositionem **D. ZELT-
 NER.** cit. **Disp. §. 15. p. 18.** sqq. tanquam ni-
 mis longe petitam, cuius rationibus addere li-
 cet, quod D præfixum non ad subintellectum
 particip. נצן oriundus, proditus, sed ad
 præcedens verbum יסור referatur, unde sen-
 sus phraseos, qui obtruditur, evanescit. Hinc
 II. sententia majorem interpretum meruit ap-
 plausum, quæ de officio exponit, & ex more
 Judæorum illustratur, apud quos Scribæ seu
 Actuarii sedebant ad pedes dominantis, & quæ
 ac discipuli ad pedes erant magistrorum, unde
 Paulus Actor. XXII, 3. eruditum se tradit
πατέρες πόδας Gamalielis: quem ritum co-
 piouse & erudite declarat **ALTING.** lib. III.
cap. V. VI. VII. Ut sensus eo redeat: Erunt,
 qui docebunt alios, & erunt, qui docentibus
 morem gerent; ut **MULLERV** in **Judaismo**
 e. l. & **WALTHER.** cit. Exercit. cum aliis
 compluribus exponunt. In eadem sententia
 cum acquiescit **HEIDEGGERVS** *Hist. Patr.*

T. II. p. 747, paullo tamen aliter declarat,
 hoc pacto: *cum ρρόκι legislatorem omnino
 denotare videatur, conformiter etiam מבחן
 רגלוֹ explicandum fuerit de iis, qui legislatori-
 bus præcientibus, potestatem habentibus discipli-
 nae exercenda, seu uti Christus loquitur, in
 cathedra Mosis sedentibus, ad pedes concessuri,
 iussa & imperata eorum facturi erant. Quæ
 explicatio quomodo cum verbis Textus com-
 ponni queat, non intelligo.* Pariter cum
מרקקים non Scribas aut Actuarios, non di-
 scipulos vel auditores, sed ρουθέτας, vel in-
 terpretes legum principes aut judices senten-
 tiā ferentes designant, quod supra docui-
 mus, male in eos ista quadrabit descriptio.
 Novam itaque sententiam Vir eruditissimus
D. ZELTNERVS cit. **Disp. p. 21.** sqq. in sce-
 nam produxit, quæ hæc verba ad locum re-
 fert habitationis, ita quidem, ut מבחן
 separationem ac disternitionem, ditionem
 seu territorium, ac eam regionem, quam quis
 jure suo, tanquam Dominus ejus, pedibus
 calcat, speciatim hic loci, eam terram, quam
 pedibus suis Judaici tribules, ex assignata sibi
 per Josuam portione ac sorte, insidebant, in-
 habitabant ac tenebant, notet, atque hæc de-
 dum mens sit, τὸ κύριον, ac potestatem ρου-
 θέτην superstitem fore usque ad Messiae ad-
 ventum, in loco, ubi tribus Juda distinetur
 seu separetur ab aliis, h. e. in לשכת הגוזה
 ad tribum Judæ ejusque terminum ultimum per-
 tinente. Illud enim conclave dimidium in
 finibus Judæ, dimidium in finibus Benjamin
 fuisse situm, quæ duæ tribus in monte Mori-
 jah, ubi Templum constructum erat, confines
 erant & disternabantur. Quæ explicatio
 non tam ab ingenii laude, quam a simplicitate
 verborum Patriarchæ, adeoque a vero est aliena,
 ut subverendum sit, ut calculum latu-
 ra sit doctorum. Ita quidem, perpensis pro-
 be omnibus & discussis aliorum opinionibus,
 nos in magni **WAGENSEILLI** (ad eujus,
 Præceptoris quondam ac hospitis post fata
 venerandi, pedes integro biennio confes-
 sis, honori

honori nobis ducimus ac in laude ponimus) tutissime acquiescimus sententia, quam in *confutatione carminis Lipman.* p. 293. sqq. erudite & dilucide proposuit, רגליים pedes, per tritam & plerisque gentibus familiarem translationem, *idem esse, quod est in re quaque ultimum, quod est rei finis, quod postremum post aliud consequitur.* Non minus itaque pedes hic, quam in illa Nabuchodonosoris apud Dan. II. celebri statua, de ultimis & postremis temporibus rei, ad quam institutum pertinet, accipiendos: ut proinde *a pedibus Iuda* ii auferendi dicantur, quibus seri illius nepotes carituri erant, quos ultima Reipublicæ ætas amissos luxit, desideravitque. Ut sensus sit: non recedet vel auferetur penitus *a Iuda sceptrum,* regiaque dignitas, neque, inclinatis attritisque posthac gentis rebus, ab ultima ejus etate ac periodo tolletur prius judicialis & rectoria potestas, quam veniat Schilo. Ita plane fluit interpretatio, rerumque eventis comprobatur.

עד כי־בא donec venerit] usquedum veniat. Mittimus nugas Judæorum, quibus vim inferentes his voculis, nervum oraculi incidere laborant, protritas, præter supra memoratos autores, a CALOVIO Commentar. in Gen. b. l. p. 1415. Lexica & Concordantiae docent, particulae ש, quando statim subjungitur כ, ut hoc loco, præsentiam rei usque ad hunc terminum designari, & inclusive explicandum esse sermonem, non exclusive. Quod studiose addimus, quia videmus etiam nostratum nonnullos sensum exclusivum, contra linguæ indolem, harumque particularum constantem usum, amplecti, in quibus est CHRIST. HELVIVS, qui T. IV. Disp. Giessens. p. 81. ita argumentatur: *Eo tempore Messias venire debuit, quem jam sceptrum Judaicum penitus ablatum esset:* Atqui tempore Augusti Cæsaris, ablatum fuit sceptrum Judaicum penitus, Ergo tempore Augusti Cæsaris Messias venit. Rursusque p. 86. Messias debuit nasci ablato sceptro Judaico Gen. XLIX, 10. Jesus noster eo tempore

natus est in diebus Herodis Regis, & Augusti Cæsaris. Rectius omnino NOLDIUS in Concord. Particul. b. v. p. 676. per antequam exponit. Juvat hic commentantem audire VI-TRINGAM, qui Observat. Sac. Lib. IV. cap. V. §. 9. p. 906. vim particulæ bene exposuit. *Hebreum ו tempus notat indefinitum, non minus ac Latinorum Usque.* Quod Usque, cum per nullum terminum subjectum, limitetur ac definiatur, significat aeternitatem: verum si per subjectam orationem circumscribatur & finitur, ad minimum significat conjunctionem durationis, quæ per Usque exprimitur, & termini adjecti, per quem illi durationi modus ponitur. Qui terminus adjectus cum in Jacobi verbis sit adventus τε Schilo, sequitur, possessionem sceptri & legilatoris in Iuda usque ad illud tempus duraturam. Hac itaque particula, terminus durationis definitur, hoc sensu: Imperantes & legislatores ex Iuda prodituros esse usque ad Messiæ adventum inclusive, quo peracto finis imponetur utriusque regimini & dignitati, cuius vero sceptrum & leges etiam super gentes patebunt, nec finem unquam fortientur. Porro, verbum בוא adventum Messiæ in mundum, h. e. incarnationem τε Λόγος notat, æque ut in Novo Fœdere verbum ἔρχεσθαι de Christo usurpatum, Joh. IV, 25. VI, 38. 42. 51. VIII, 14. &c. nec loci mutationem, sed novum gratiosæ manifestationis modum infert, quod alias Theologi inculcant.

שׁ Schilo] Lectionem nominis, a temeraria CAPPELLI Critica, qua שילה in שֶׁלַח, rursusque in שְׁלָל transmutat, solide liberavit BVXTORF. in Anti-Crit. P. II. Cap. X. p. 714. & c. XI. p. 719. Pariter criminationi IAC. GORDONI HVNTLAEI, qua שלה Schiloach, missum, i. e. mittendum, obrudere satagit, graviter satisfecit GLASSIVS Phil. Sacr. Lib. I. Tr. I. p. 50. sq. quibus nihil est, quod addamus. Est autem Schilo ex nominibus propriis promissi in V. T. Messiæ, consentientibus ipsismet Judæis in Talm. Babylon. Tr. Sanhedrin cap. II. fol. 98. col. b. & apprime in Messiam

Messiam quadrat. Missis enim aliorum etymologiis & explicationibus variis, commodissime omnium SCHINDLERVS, MERCE-RVS, ALTINGIVS, CALÖVIVS *Comment. in bunc locum p. 1401. sqq.* PFEIFFERVS, aliquo passim, illud a verbo **שָׁלוֹם** derivant, *tranquillum, felicem, & fortunatum esse*, cuius ultima Rad. **ל** cum saepius alternet cum **ו**, ut Job. III, 26. **לֹא שָׁלוֹם** non quiescebam, unde **שְׁלֹמֶן** *tranquillus, שְׁלֹמֶה* & **שְׁלֹמֶת** *tranquillitas, mi-* rum non est, in hoc nomine illam quiescere in Cholém. Est ergo **שְׁלֹמֶה** vi vocis ac originis, *Tranquillator, Sospitator, & شَرْسَلُومْ princeps pacis*, Jes. IX, 6. 7. quæ exacta Christi est descriptio, quod eruditæ demonstravit ALTING. lib. IV. cap. XIV. XV. coll. Lib. III. cap. VIII.

וְרֹא יְקַדֵּת עַם *eique adhesio vel obsequium populum erit]* Vocis **יְקַדֵּת** radix in dubio est, ac intercidit. BXATORFIVS inusitatam statuit Rad. **וְרֹא**, unde **וְרֹא** *obedientia, vel aggregatio*. R. SALOMO Rad. facit **קָרְבָּה** *aggregare, ut lit. 1 sit servilis.* Tres itaque potiores sunt interpretationes: 1) petita ex Prov. XXX, 17. ubi **וְרֹא** *obedientiam matri præstandam* notat, ut h. l. sensus sit: *& obedient ipsi populi;* 2) A Rad. **קָרְבָּה** hoc sensu: *congregabunt se ad eum populi, quem sensum b. LUTHER. amplexus est: demselben werden die Völcker anhangen;* 3) Vulgata: *& ipse erit expectatio gentium, ac si esset a verbo* **קָרְבָּה** *exspectavit, sensu tamen passivo, quo Messias Hagg. II, 8. חִרְמָה הַגּוּם appellatur.* Sed hoc longe petitum. Priorum autem expositionum æquipollens ferè vis est, eodem sensus redit, utram vocis eligas significacionem. Pro prima tamen sententiam fert ALTINGIVS cap. IX, eamque Judæorum quoque suffragiis firmat; Cap. XVIII. lib. IV autem adversus Judæos eruditæ demonstrat, non tam servilis conditionis obedientiam gentibus hic tribui, quam fidei & professio-nis veræ religionis. Hinc nobis enascitur

II. Sensus enarratio seu paraphrasis: Non deficit dignitas regia in tribu Juda, neque (post illam ablatam) *civitatem* & Senatus, legum avitarum custos & interpres, circa ultima politiæ Judaicæ tempora (seu inter extrema ejus momenta) prius, quam venerit Pacificator & Sospi-tator ex hac ipsa tribu, cui non Judæi modo, sed etiam gentes adhærebunt, moremque gerent. Sequitur.

III. Vaticinii complementum. Quamvis post Iosuæ e vivis excessum, tribui Judæ, primæ in bello gerendo partes Jud. I, 1. 2. tribuerentur, initia tamen principatus, vel regiæ in hac tribu dignitatis, hinc arcessenda non sunt, cum toto Judicium tempore Deus ipse imperii moderaretur habendas, locumque Theocracia haberet 1. Sam. VIII, 7. In Davide ergo terminus primus est figendum, qui regiam dignitatem primus tribui sue intulit. Et quanquam ejus antecessor, Saulus, de tribu Benjamin oriundus esset, regni tamen hæc potius primordia & velut tentamina fuerunt, quæ plenus flos ac vigor in Davide exceptit, nec in illo stabile erat, sed non ita multo post a Domino ipse repudiatus fuit. Ast tribus Judæ hæc dignitas propria erat ac perennis, donec in captivitate Babylonica, regumque ultimo Zedekia, deficeret. Duplex autem quando in oraculo nostro dignitas Judæ assignatur, regia altera, altera legislatoria, sceptrum quidem in Zedekia ablatum facile largimur, τὸ δὲ σημεῖον autem ad tempus ab ascensione Christi proximum, immo ad ultimam ac feralem per Romanos, & Vrbis, & reipublicæ Judaicæ vastationem pertigisse, negari non potest. Licet enim summæ potestatis exercitium inde a Mac-cabæorum ætate, usque ad Herodem Ascalonitam penes tribum Levi esset, præsidium tamen Synedrii magni, & potiores ejus partes manserunt apud tribum Juda, ita ut נָגֵיד Præses Synedrii 2. Chron. XIX, 11. Talmudicis נָשִׁיא dictus, de tribu Juda legeretur. Quo facit, quod viri docti apud CAREZOV. in Notis ad Schickardi Jus Reg. cap. I. Theor. II. p. ii. sq. observarunt, in medio conclavis הַנִּזְחָתָה, quod stabilem Synedrio

sedem dabat, sceptrum sublime pependisse, quod manifestum præberet symbolum, superstitionis utcunque in ista gente supremæ potestatis. Appropinquante ergo tempore adventus τὸ Σχίλον, admodum imminuta quidem fuit gubernatio regiminis Judaici, Judæa per Pompejam in provinciæ formam redacta, ademta judiciorum capitalium potestate, impositis populo tributis Romanis, & Præside Rōmāno cum præsidio in arce Antonia Hierosolymis præfecto, quin & regno ad Herodem, Idumæum ortu, devoluto, ita ut cum Christus nasceretur, τὸ οὐρανὸν & αἰγαλόπατὸν τὸ πάθον **בֵּן רַגְלֵי מִזְחָה** omnino inter pedes Judæa, sive, inter extrema proflus momenta hujus tribus hæreret; attamen aliqua adhuc dignitatis illius species, cum potestate judiciorum civilium, & pœnarum religionis transgressoribus irrogandarum, conjuncta, ipsis Messiæ temporibus adhuc supererat, cuius exemplum in Apostolorum fustigatione, & Stephani lapidatione Act. V, 40. VII, 59. conspicuum est: donec tandem, quicquid istius auctoritatis erat & privilegii, una cum ipsorum politia, in eversione Vrbis & templi ultima, penitus everteretur. In

IV demonstratione exhibiti, in Jesu Nazareno, Messiæ, seu τὸ Σχίλον, eo nobis licet esse brevioribus, quo copiosius & solidius triumviri fammi, WAGENSEILIVS, CALOVIVS, & ALTINGIVS, hanc spartam ornarunt. Summa itaque capita & probationis momenta indicasse sufficiat, quæ ad Judæorum convictionem hoc oraculum subministrat: petenda a) Ex tribuum gentis, cum sublata distinctione, tum insecura permisitione, ut, quæ tribus Juda sit, & qui singulariter ad eam spectent, liquido docere, a longo jam tempore nequeant. Quanquam enim hodienum Judæorum aliqui titulum **ἱερέων** Sacerdotis sibi adsciverint, eumque nomini suo adscribere soleant, pari jure, quo PAVLVVS BVRGENSIS in præfatione ad filium, Bibliis LYRAE præmissa, se ex tribu Levi oriundum esse perhibet; recte tamen vir doctus, SAM. PETITVS Variar. Lection. cap. XXIV. observat, Sacerdotum nomen hoc usū apud Judæos non eos præcise no-

tare, qui ex Aarone ortum trahant, sed in genere usurpari pro Doctoribus legis, qui officii ratione cùm priscis sacerdotibus quadantenus conveniunt. Aequo se res habet cum ceteris tribubus. Hinc plane conficitur, Messiam dudum fuisse exhibitum, qui ex tribu Juda proditurus adeo luculenter prædictitur, ut singularem huic, præ ceteris, tribui conciliare debeat auctoritatem. In Romana-itaque Judæorum subactione & dissipatione per Titum, cum eo usque permistæ confusæque sint populi tribus, ut inde ab illo tempore non potuerint vel Judæorum singuli certæ sese tribui evidenter afferere, vel distinctas designare tribus, necesse est, ut jam ante illam Judæorum cladem, Messias, tantum tribui Judæ allatus splendorem & decus, in mundo apparuerit, & ex Juda prodierit. Hoc argumentum ALTINGIVS lib. IV. cap. I. ad XI. late persequitur, & cap. II. p. 71. Judæos ipsis excitat, confessos, a Messia demum genuinam Stemmatologię gentis suæ, quæ dudum penitus interierit, restitutionem expectandam esse. β) Ex temporis articulo, in nativitatem Jesu exacte quadrante. Post ablatum enim sceptrum regium, & quando πρόκλητος, in Synedrio magno superstes, in extremo versabatur articulo, eritrus erat Rex Schilo. Sive itaque Synedrii magni priorem intelligas excisionem, per Herodem M. imperatam, de qua CHRIST. NOLDIVS in Historia Idumeæ p. 421. & SCHICKARDVS de Jure Regio Hebr. cap. II. Theor. 7. edit. Carpzovii, p. 154, agunt, sive posteriorem, quæ XL annis gentis & urbis excidium antecessit, & in ipsum mortis Christi annum incidisse fertur, res eodem reddit. In hoc arguento urgendo & vindicando multus est CALOVIVS Comment. in Genes. p. 1423. & 1442. sqq. quocum conferri meretur WAGENSEILIVS cit. loc. p. 298 sqq. ubi capitalium judiciorum potestatē apud Judæos, ad postrema usque urbis tempora permanisse, graviter demonstrat. γ) Ex ortu Jesu, de tribu Juda aressendo. Ut enim clarissima Novi Fœderis testimonia, quibus fidem derogant Judæi, taceamus, ipsa Nazareni nomenclatura, & natale solum,

solum, Bethlehem evincit, Salvatorem nostrum ex Juda prosopiam ducere. Certe in *Toldos Jeschu*, virulentissimo contra Sospitatem nostrum scripto, quod a *WAGENSEILIO Telisignis*, ultimo loco subiunctum legitur, p. 3.

Bethlehem, locus nativitatis & patria Jesu nostro assignatur. Hoc argumentum laudatus *ALTINGIUS* cit. lib. cap. XII. & XIII. eruditus declarat. δ) Ex nomine Schilo, quod commodissime in Jesum nostrum, in neminem autem alium aequa concinne, convenire docet *ALTINGIUS* cap. XIV. sqq. ε) Ex congregatione, sive obedientia populorum, Jesu praestita, quam Idem praecipue exponit cap. XVIII. sqq. Quae in summam collecta in hunc modum ratiocinari nos jubent: In quem omnes quadrant characteres, in oraculo Jacobæ de τῷ Schilo proditi, ille est promissus orbis Servator & Messias; In Jesum vero Nazarenum omnes quadrant characteres, in oraculo Jacobæ de τῷ Schilo proditi, tribus

Judeæ distinctio, temporis articulus, gentis Messiae designatio, nominis Schilo vis & significatio, & congregatio gentium! Vnde invicte liquet, quod Jesus Nazarenus sit promissus orbis Servator & Messias.

Ad §. XVI. pag. 4.

(13) Jam, ut in compendium mittamus, quæ toto hoc capite tradit Auctor, regiminis populi Dei IV habes facies, ac periodos generales: α) Ab Adamo, ad legem in monte Sinai promulgatam. β) A lata lege, ad imperium Saulis. γ) Inde ad captivitatem Babylonicam. δ) A reditu usque ad Christum. In prima periodo, economica velut regiminis forma obtinuit, jure patrum familiæ, sive patriarchali & primogeniturae: In secunda, Thœocracia: In tertia, Monarchia regia: In ultima, forma mixta, hinc Monarchica, hinc Aristocratica.

AD

LIB. I. CAPVT II.

DE P V B L I C A N I S.

Ad §. I. pag. 4.

Personarum reipublicæ Judaicæ censum, iniire aggreditur Auctor a peregrinis, qui non adscripti sacræ & religione Judæorum, cum auctoritate tamen in republica versabantur. Hos triplicis facit generis, Praesides, Questores, & Publicanos.

Ad §. I. pag. 4.

(2) Circa Praesides provinciarum perplexa est & intricata questio, quod pro diversa reipublicæ Romanæ facie, dispar quoque, nec semper sibi constans esset provinciarum administratio. Initio Praetores mittebantur, ceu Praesides cum imperio in provincias, ut ibi jus & leges dicerent

provincialibus, & urgente necessitate, bella auctiis S. P. Q. R. gererent: unde aucta provincialium accessione, crevit & Praetorum numerus. At rebus dubiis, belloque difficiiliore exorto, mittebantur Consules, qui ab initio hujus dignitatis institutæ fuerunt summi duces, & imperatores exercituum Romanorum. Quod si intra annum magistratus sui bellum non patrassent, anno finito, & prorogato magistratu, appellabantur Proprætores & Proconsules. Hi autem magistratus bini proprie, ceu Praesides cum imperio, provincea præerant, unde etiam hi Consulares, illi Praetori dicebantur: utrique ut nomine, sic dignitate & insignibus distincti. Consules & Praetores, cum in provinciis in publicum prodirent, duodecim ante se habebant lectores, qui præferebant

ferebant fasces & secures, uti olim Regibus Romæ: at Proconsules & Proprætores, ut Consulibus & Prætoribus erant inferiores dignitate, ita & insignibus; sex enim tantum habebant lictores, cum totidem fascibus & securibus.

Posthac vero Augustus, per pacis otium, provincias ita divisit, ut aliae Cæsaris, aliae populi dicerentur. Cæsaris, quæ validores erant, & quas annuis magistratum imperiis regi, nec facile, nec tutum erat. Has ipse suscepit, in easque Rectores mittere instituit, viros tum Consulares, tum Prætorios, tum Equites, ut habeat STRABO lib. XVII. Hinc etiam provincias fecit alias præsidiales, alias proconsulares, alias prætorias. Præsidiales sibi servavit, in quas ipse mitteret Præsidies; Senatui concessit proconsulares; populo prætorias. Vide GRAEVII Thes. Antiquit. Roman. Tom. II. p. 1875. F. NORRISI Cenotaph. Pisan. Dissert. II. p. 282. DEMPSTERI Paralipom. ad Rosini Antiqu. Rom. Lib. VIII. cap. VIII. p. 1346. sqq. PITISCÆ Lexic. Antiquitat. Roman. voc. Præsidies, Tom. II. p. 512. sq.

Idem, qui Præsidies, dicebantur etiam Procuratores. Quos tamen ANT. BYNAEVS de morte Christi lib. II. cap. VII. p. 412. sqq. probe observat non unius generis fuisse: Alios Rationales, qui nil amplius, quam rationes tractabant pecunia principalis, quorumque præcipuum erat munus, ut in provinciis, in quas mittebantur, fisco principum præcessent, publicosque redditus colligerent & erogarent, prout res requirebant provinciæ, aut mandabant Imperatores; ceterum jurisdictionem nullam, neque jus gladii habebant: Alios vice Præsidis, vel cum potestate, municipatos, qui & vice Præsidis fungebantur, & jus etiam in criminis, & causa capitinis dicebant; unde non modo digniores prioribus paucioresque erant, verum etiam Præsidis titulo ornabantur, ut quando Procurator & Praeses Alpium, Procurator & Praeses provinciarum per Orientem, Procurator & Praeses Sardinie legitur. Posterioris ordinis ἐπίτεοτοι sive ἡγεμονες erant, missi in Judæam. Postquam enim Judæa in formam

provinciæ redacta est, ad eam gubernandam missi sunt Procuratores, qui vice Præsidis fungebantur, adeoque etiam extra fisca causas, jus dicebant, & vitæ potestatem habebant ac necis. Procuratorum illorum quintus erat Pontius Pilatus: primus enim Cöponius, secundus Marcus Ambivius, tertius Annius Rufus, quartus Valerius Gratus, cui successit Pontius Pilatus. Confer IOSEPHVM lib. XVIII. Antig. cap. I, III. & de bello Jud. lib. II. cap. II. cui Pilatus ὁ τῆς Ιudeᾶς ἡγεμὼν, Judææ Praes, salutatur. Sed & Matthæus cap. XXVII, 2. Judeos memorat ligatum Jesum tradidisse πόντῳ πιλάτῳ τῷ ἡγεμονὶ. Et Luc. II, 2. census primus in Judæa legitur actus ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρνίᾳ. Hunc autem titulum tam late patuisse, ut de potestate quavis usurparetur majore, & aliquando Romanos Imperatores, aliquando Præsidies provinciæ, aliquando Legatos Cæsaris, ac Procuratores notaret, post alios recte monuit laudatus BYNAEVS lib. I. de natali Christi cap. III. §. 8. p. 318. sq. Vnde Luc. III, 1. & Cæsari Tiberio, & Pontio Pilato, ἡγεμονία legitur tributa. Ex iis vero, quæ de Procuratorum Judææ potestate diximus, judicare licet, quo jure Pilatus & flagellari Jesum jusserrit Joh. XIX, 1. & tacenti Salvatori, responsionemque deneganti dixerit vers. 10. γὰν οἴδας, ὅτι ἔξσταταν ἔχω σαυτῶν σε, καὶ ἔξσταταν ἔχω, ἀπολῦγά σε; & mortis sententiam in ipsum pronunciaverit, vers. 16.

Ad §. I. pag. 4.

(3) *Quæstores*, primi & antiquissimi in Urbe, erant Quæstores rerum capitalium; proximi antiquitate, Quæstores Aerarii, quod Romæ in æde Saturni servabatur; tertii demum, Quæstores Provinciales, de quibus Auctor hic agit, qui una cum Proconsulibus & Proprætoribus in provincias exibant, cum pecuniam sibi ex ærario a Senatu attributam, & a Tribunis ærarii adnumeratam acceperint, unde stipendio, frumento, legatis, proquastoribus, cohorti prætoriæ suppeditarent. Hinc distincta Præsidis, ac Quæstoris erat

erat potestas. Præses enim privatas ac publicas controverfias, quæ aut jure civili, aut a legibus proficiſcerentur, dijudicavit; Quæſtor vero propria administratione pecuniam, prædamque publicam curavit, ac tabulas publicas confecit. Vnde rei totius frumentariæ administrationem Quæſtoribus commiserunt Prætores; prædam quoque ab hostibus captam Consules, seu Dictatores illis tradebant, ut venderent, & haſtae publicæ submitterent, pecuniam ex venditione redundantem in publicas tabulas referrent; immo & mulctam, ab aliis magistratibus dictam. Denique veſtigalibus præerant, ut a Publicanis ex re frumentaria, portoriis, aliisque exigenter veſtigalia, Romamque in ærarium referrent. Scribis & Lictoribus erant insigniti; Scribis, ad conficiendas tabulas publicas, Lictoribus, ad maiſtatem magistratus tuendam. Interdum etiam jurisdictionem exercebant, ut ex *Svetonii Julio cap. VII. n. 1.* & *Cicerone de divinat. cap. XVII.* colligitur; maxime, quando ipsis Proprætores jurisdictionem & imperium suum mandabant, vel quando a Proprætoribus vel Proconsulibus, ante successorum adventum, magistratu ſe abdicantibus, provinciæ præponebantur, tum & ipsis Proconsulis aut Proprätoris nomen ferebant, prout hujus vel illius vices sustinebant. Vide *HOTOMANNVM de Magistrat. Rom. apud. GRAEVIVM in Thes. Antiqq. Rom. T. II. p. 1885.* & *ROSINV M Antiq. Rom. lib. VII. cap. XLVI.*

Ad §. I. pag. cit.

(4) *Publicani*, generali nomine dicti sunt omnes, qui publicos reipublicæ reditus redimunt, ita appellati, quia publico fruuntur. Qui enim a fisco aliquid conducebant, paſſim Publicani audiebant. *VLPIAN. l. I. ff. de Publican.* *Publicani sunt, qui publico fruuntur, nam inde nomen habent, ſive fisco veſtigal pendant, vel tributum consequantur, & omnes, qui quid a fisco conducent, recte appellantur Publicani.* Rurſusque *l. 15. ff. de verb. signific.* *Eum, qui veſti-*

gal populi Romani conductum habet, Publicanum appellamus. Nam publica appellatio in pluribus causis ad populum Romanum pertinet. Civitates enim privatorum loco ſunt. Publicani itaque veſtigalia populi Romani, quæſtus ſui cauſa, conducebant in foro a Censoribus, quorum arbitrio hoc a Senatu mandatum erat muneris, certa ſe obligantes pecunia, quam Quæſtoribus Urbanis repræſentabant. Alias etiam Decumani dicti, quod decumas in provinciis populo Romano debitas, a Magistratibus redimerent: *Pe- cuarii*, qui paſcua: *Portitores*, qui portus, ſive portoria conducebant. Hi non erant vile & ſordidum genus hominum, fed *CICERONE Or. pro Plancio c. 9.* teste, *flos equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipu- blica*, *Publicanorum ordine continetur: & lib. XIII. ad famili. Epift. 65. viros amplifimos, equitesque splendidifimos* appellat. *GVL. SALDENVS* eapropter duplicis generis exitiſſe statuit Publicanos: *superiores*, qui per ſe publicum non exercebant, fed aliis, cum parte quæſtus, id elocabant, quos inter honoratiores habiros contendit; & *inferiores*, qui superiorum famili tantum erant, & ἐλιμενίου dicebantur, contemtiores, & inter vulgi fœcem recensitos. Hi ad ripas fluminum, in pontibus, ad portas oppidorum, & viarum transgressus conſistebant, a tranſeuntibus veſtigalia exigentes. *SALDEN. lib. IV. Otior. Theol. Exerc. VI.* quæ eſt de Publicanis, §. 4. p. 707. Pariter vir ſummus *CLAVD. SALMASIVS de trapezit. fænore p. 243.* ſeq. prolixus in eo eſt, ut inter δημοσιώνες, pu- blicanos, & τελῶνες, portitores diſtinguat, & non illos, fed hos cumprimis, odiosos fuſſe evincat. Hi enim, ut rem ſuam facerent, plus ſaþe, quam licitum lege ipsis erat, exigebant, eoque inter ἐποκεδίσες βίες, probroſas ac turpes profesſiones, vitam agebant. Ita facile conciliari poſſunt hinc elogia, Publicanis a *CICERONE* ac aliis tributa, hinc odia & impropria, quibus paſſim illi onerabantur. Priora ad Publicanos ſpectabant, posteriora ad Portitores. Posterioris generis homines, Judæis admodum in- *D 3* viſi,

visi, **טַבְנִים**, collectores, exactores, & **מָכְסִין** **תֵּלָנוֹרִי** audiebant: interdum etiam **בְּפִין** exactor **וְצִיגָּלִים**, seu publicanus vocatur.

Ad §. II. pag. 4.

(5) Quod de Zachæo perhibet Lucas, **καὶ τὸς ἦν ἀεχτελῶντος**, id magno consensu Interpretes de Publicanorum Principe, qui portitoribus, sive exactoribus fuerit praefectus, expoununt. SALMASIVS cit. loc. p. 385. sq. ita pronunciat: *In Iudea publicum agebant ipsi Romani equites, & omnia vectigalia ac tributa conducta a republica tenebant. At iis colligendis & exigendis præficiebant ipsos Iudeos, qui vere Portatores erant, & summo odio habebantur apud tribulos suos propter illam συνοφαντίαν & διάσεστη plus exigendi, quam liceret. Eorum princeps sive primas Zacchæus ille fuit, id est, ἀεχτελῶντος, non Allophylus, ut putavit TERTULLIANVS, sed plane Iudeus, ut & nomen ostendit. Fraudum certe ac imposturarum non omnino fuisse expertem, quin eniungendo fidei socios pariter ac exteris, insignem opum vim corraserit, ingenua viri confessio testatur vers. 8. Sive itaque Portitoribus gravius institerit, auctorque & suasor fuerit, ut plus licito per vim, vel per concussionem hominibus extorquerent, sive vim ipse fecerit, συνοφαντίας utique & εὐσχημερδίας scipsum liquidio reum agit.*

Ad §. II. pag. cit.

(6) Societatem **וְצִיגָּלִים** TACITVS memorat Annal. lib. XIII, 50. & Jurisconsulti L. 65. §. pen. ff. pro Soc. Societatem **וְצִיגָּלִים** causa coitam. Erant autem Socii, qui pro Publicanis partim conducebant, partim pro his bona fortunasque suas reipublicæ obligabant. Hi Magistrum societatis habebant, qui Romæ societati ita præferat, ut socios quasi in Senatum cogendi, & ad eos de societatis negotiis referendi, potestatem haberet, curamque omnem gereret tabularum &

rationum, quæ undique ab iis, qui Publicanorum societari operam dabant, Romam mitterentur. Vide SIGON. de Jure civ. Romanor. lib. II. cap. IV. & SALDEN. loc. cit. §. 4. p. 708. sq. Alio vero & dispari sensu, Christum inimici Publicanorum socium, τελωνῶν Φίλον, per contumeliam vocabant Marth. XI, 19. Luc. VII, 34. ad morum potius similitudinem, quam ad quæstus societatem, dicterium hoc referentes.

Ad §. III. pag. 4.

(7) Summo odio detestabantur] Hinc apud Talmudicos passim male audiunt, & furibus atque latronibus palam connumerantur. Acerba in ipsis dictoria ex Talmude & MAIMONIDE congesit b. CARPZOV, Not. ad Schickardi Ius Reg. Cap. IV. Theor. XV. p. 277. quæ hoc transcribere supersedemus. Hinc & ad perhibendum testimonium, aut etiam ad judicandum, habebantur inepiti, Sanhedrin fol. 25. col. 1. & parum spei in ipsorum pœnitentia erat situm, **הַרוּעִים וְהַגְּבָן וְהַמְּכָסִין תְּשׁוּבָתָן קְשָׁתָה**, pastorum, exactorum, & telonariorum pœnitentia difficultis est. Omnes enim raptore sunt & fures: pastor, quod pascit gregem in-alieno agro, ceteri, quod multa de tributis & teloniis suppressunt & furantur, Gemara Mass. Baba Kama fol. 91. col. 2. circa fin.

Ad §. III. pag. 5.

(8) Publicanos & peccatores non modo Matth. IX, 10. Luc. XV, 1. verum etiam ethnicos & Publicanos Matth. XVIII, 17. Publicanos & meretrices Matth. XXI, 31. jungi videoas. Ideo probro habebant, familiariter iisdem uti, vel una cum illis cibum capere, Matth. IX, 11. Luc. XV, 2. Tanti odii, conviorumque causas, SALDENVS loc. cit. §. 6. p. 710. ad ipsorum refert 1) injustitiam, qua ut rem facerent, & in usus suos multa converterent, præter illam summam, quam reddere tenabantur Praefectis suis, infinita corradebant præter æquum & justum, aucto-

auctoritate publica abutentes, & vi atque ingratia, nomine portorii exigentes, quod non debatur: 2) Pronam ad factiones audaciam, de qua graviter **V L P I A N V S**: *Quanta audacie, quanta temeritatis sint publicanorum factiones, nemo est, qui nesciat.* Addo 3) invisum genti liberæ ab Romanis impositum veſtigialium onus. Judæi enim decimas tantum suis Sacerdotibus pendere quotañis soliti, indigne ferebant, Romanis & gentilibus se tributarios factos. Vnde vexata illa quæſtio: ἔξει δέναι οὐντον καίσαρι, η ὁ; Matth. XXII, 17. Quin & 4) commercium, quod nonnullis gentis suæ, turpis lucri causa, cum gentilibus intercedebat. Quod enim probe observavit **S E L D E N V S** lib. II. de jure nat. & gent. cap. V. p. 178, male habebat Judæos, quod populares etiam, cum gentilibus in terra Israelitica degentibus, velut Præfidibus, Quæſtoribus, Legatisque Romanis, conductionis ejusmodi contraſtum, confortium ac consuetu-

dinem, contra morem atque instituta majorum, immo in oppressionem patriæ & gentis, idque palam velut gentiles, alieni nempe imperii ministri, inierant.

Ad §. IV. pag. 5.

(9) *Iſta munia non ſolos gentiles, ſed & iſpos Judæos obiiffe*] Huc ſpectant, quæ paulo ante num. (5) ex **S A L M A S I O** ſunt allata. Exemplis Judæorum, hoc munere defungentiū, addi poterit Levi, ad telonium fedens, atque a Christo ad diſcipulatum vocatus Marc. II, 13. ſqq. Luc. V, 27. ſqq. qui, num idem cum Matthæo, ſub judge lis eſt. **T E R T U L I A N I** vero errorem caſtigavit **C A S A V B O N**. in **B a r o n**. *E x e r c i t*. XIII. p. 303. **S C V L T E T V S** *E x e r c i t a t*. *E v a n g e l*. cap. XVIII. **S E L D E N V S** de I. N. & G. cit. loc. p. 179. **S A L D E N V S** *O t. T h e o l. l. c. p. 712.* & **R V S S** *H a r m o n. E v a n g. T o m. I. p. 626.*

AD

L I B . I . C A P V T III.

D E P R O S E L Y T I S.

Ad §. I. pag. 5.

H e b r æ i & P r o f e l y t i] Generalem totius gentis distinctionem ab ortu p̄petitam, Aucto tradit, inter Hebræos & Profelytos. Distinctionis illius nota

a, *Fundamentum*, quod eſt reſtricſio beneficiorum ſpiritualium in V. T. ad gentem Hebræam, ſeu ad posteritatem ab Abrahamo oriundam; unde Deut. XIV, 2. *S a n c t u s e s p o p u l u s D o m i n o D e o t u o, D o m i n u s q u e t e e l e g i t, u t ſ i ſ i p ſ i p e c u l i u m e x o m n i b u s p o p u l i s t e r r æ.* Confer **H E N R . H V L S I I** *C o m m e n t.* in *I s r a e l i s p r i ſ c i p r a - r o g a t i v a s a c b o n a V. T. D i f f e r t. I X.* quæ eſt de filiatione *I s r a e l i s*, & oriunda inde ſumma unicaque gentis ejus in mundo nobilitate. Ex hac benefici-

ciorum ad posteros Abrahami reſtricſione ſequebatur 1) Nobilitas ac dignitas tanta, qua omnes in orbe gentes longe ſuperabant. Hinc Christus Judæos ſolos, *f i l i o s*, ceteros *c a n e s*, appellaſt Matth. XV, 26. 2) Libertas, quæ tum ex patre utroque, Deo ac Abrahamo, tum ex benedictione fœderali promanabat. Vnde Judæi Joh. VIII, 33. *A b r a h a ē ſ e m e n ſ u m i s, & n u l l i u s u n q u a m ſ e r v i ſ u m i s.* Quapropter ſervitus quoque Hebræorum reſtringebatur varie, ut laſfione corporis iſticta ſolveretur, ut ad annum Sabbathicum tantum duraret, ut venundatio in ſervitatem, nonniſi in extrema patris paupertate, locum haberet. 3) Dignitas fœderis, quod Deus cum Abrahamo & ſemine ejus pepigit, Gen. XVII, 7. ſqq. ita ut ipsorum eſſet η uioGe-
σια,

σία, καὶ οὐ δόξα, καὶ αἱ διαθήκαι, καὶ οὐ τομοθεσία, καὶ οὐ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι, Rom. IX, 4. cum ex adverso gentiles omnes essent αἰπηλοτριώμενοι τῆς πολιτείας τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας. Eph. II, 12. 4) Aequalitas omnium, qui quamvis externo dignitatis gradu ac ordine different, ac ita se exciperent, ut primò Sacerdotes, hinc Levitæ, demum Israëlitæ collocarentur, ut est in *Kidduschin cap. IV. art. I.* idem tamen omnes omnino jus obtinebant ad Deum, & fœderalia bona.

B. *Vsum & vestigia in Scriptura S. in qua frequenter, Ιδαῖος indigena, ψρός ψρόν qui ortus est ex profapia Abrahami, Ιδαῖος & peregrinus seu profelyrus junguntur; Lev. XVI, 29. in præcepto III Exod. XX, 10. & alias passim; pariterque in N. T. Act. II, 10. Ιδαῖοι τε καὶ προσήλυτοι.*

γ. *Membra opposita.* Is, qui simpliciter dicitur *Hebreus*, altero saltem parente Hebræo erat natus, & simplex tantum dignitatis ex orru fundamentum habebat. Qui autem ex utroque parente Hebræo ortum ducebat, ἐβέβαιος ἐξ Ἐβραιῶν audiebat, ut Paulus Phil. III, 5. Sed tempestive ad h. l. monuit *HOTTINGERVS*, istam Auctoris observationem non exclusive & universaliter esse capiendam, ut qui simpliciter Hebreus dicitur, alterutro tantum parente Hebræo gaudeat, quia contrarium ex ipsius Pauli testimonio liquet, qui seipsum quoque simpliciter Hebræum dicit 2 Cor. XI, 22.

Ad §. I. pag. 5.

(2) *Vel patre proselyto, vel matre proselyta*] Nimirum נָרִים seu proselyti, liberos procreabant quidem Hebræos, verum tales, qui vel stemmate altero solum proselyto erant oriundi, ut בֶן בָּגָב filius proselyti patris, aut בֶן בָּגָה filius proselytae matris: vel stemmate utroque proselyto, qualis appellabatur בֶן בְּגַבְבָּגָב Bagbag, hoc est, tam proselyti patris, quam proselytæ matris. Vocabulum enim illud technicum ex initii vocum, בֶן נָרִים בָּגָה coa-

luit. Ita citatum leges in *Pirke Abboth cap. V.* n. 22. dictum celebris cuiusdam Rabbini: בְּגַבְבָּג אֹמֵר filius gentilis viri, & gentilis feminine dicit, qui nomine proprio vocatur בָּנָחָן NAN BEN BAG, & vixit ante Christum natum, tempore IONATHANIS paraphrastæ. Fuerat gentilis, & ex gentilibus parentibus natus, sed ad fidem Judaicam, una cum parentibus conversus. Reverentiæ autem causa non proprio appellatur nomine, quia indecorum apud Judeos habebatur, parentibus gentilibus esse natum. Vide LEVSDEN in cit. loc. *Pirke* p. 88. & BUXTORE de abbreviatur. *Hebr.* p. 45. sq.

Ad §. II. pag. 5.

(3) *Ἐλληνισῶν, Grecissantium*] Celebris inter Græcos & Hellenistas distinctio, non uno modo a viris doctis fuit explicata. Cum enim animadverterent passim, Hellenistas ab Hebræis Act. VI, 1. tum quoque a Judæis Act. IX, 29. & XI, 20. distinguui, eosdemque ubivis τοῖς Ἐλλησι, Gracis, sive Gentilibus & Profanis opponi: quæsitum est, quinam sint isti Hellenistæ? DAN. HEINSIUS toto *Exercitationum sacr. ad N. T.* opere, tum quoque in *Aristarcho sacro* p. 898. & subinde alias, eos dicit, qui Judæi genere cum essent, Græce loquebantur & sciebant. Cum enim Judæi partim in Palæstina degerent, & Hebræo Textu in Synagogis uterentur, partim extra Palæstinam variis in locis, maxime in Aegypto & Græcia, & LXX Interpretum versionem in sacris adhiberent: illos Hebraeos, sive Judeos, hos Hellenistas fuisse diuos. Quo spectat Scholion Græcum, in editione N. T. IOANNIS GREGORII ad Act. VI, 1. adjectum: οἱ τῇ ἑλληνικῇ τῶν ἐβδομήνουτα μεταφεάσει χεώμενοι Ἰδαῖοι, Ἐλληνισμῷ ἐναλέντο· οἱ δὲ ταὶ ιερὰ γεάματα τῇ τῷ Μωσέως, ἡγενεῖ Ἐβραιοὶ Φωνῇ αιαγινώσκοντες, Ἐβεῖσι. Qui Græca LXX interpretatione translatione utebantur, (in Synagogis & sacris publicis) Judæi, Hellenistæ vocabantur: qui vero sacras literas Mosis propria, sive Hebraica lingua legebant, Hebræi. Pedibus in hanc sea-

sententiam incedit **LIGHTFOOTVS**, quando in Addendis ad Hor. Hebr. in Cor. XIV. cap. I. Tom. II: Opp. p. 929. ex instituto de Hebræis & Hellenistis agens, rationem discriminis vel ab eorum dispersione, (cum Judæi dispersi per vi-
ctorias & colonias Græcorum, a Judæis dispersis per captivitatem Babyloniam & dominium Persicum, reste distinguantur); vel, quam ipse præfert sententiam, ab eorum lingua arcessendam docet, ut Hebræi dicerentur, quibus vernacula erat lingua Hebræa, h. e. Syra & Chaldaica, Hellenistæ autem, quibus lingua Græca. Eadem tramiti inhæret **IAC. ALTINGIUS** in Prolegom. Epist. ad Hebreos Tom. IV. Opp. P. II. p. 7. b. cui Hebræi sunt, qui in Judæa & Hierosolymæ habitantes, Hebræo sermone, non quidem genuino, sed corrupto, Syro nempe, utebantur: Hellenistæ autem, qui vivebant ἐν τῇ διασπορᾷ inter Græcos, Græcam linguam loquentes, Joh. VII, 35. Jac. I, 1. 1 Pet. I, 1. Tametsi dispersio ista (partim violenta, tyrannorum vi ac metu, partim voluntaria, delectu proprio instituta) longe lateque se extenderet, etiam ubi non obtinebat sermo Græcus Act. II, 8. sq. Jac. I, 1; attamen viciniores Judæis Hebræis, Græce loquebantur, in Aegypto, Asiaque minore; inde Hellenistæ dicti. Contra vero ea **CLAVDIVS SALMASIUS** insurrexit, totoque de Hellenistica commentario, maxime p. 233. sqq. Hellenistas afferuit, qui ecclesiam Christi naſcentem Hierosolymis compofuerunt cum Judæis, atque nec Gentiles fuerunt, nec origine Judæi, sed medii inter utrosque, gente extranei, religione Judæi, hoc est, Proselyti. Communi enim nomine, cum de religione agitur, tam Græcos, quam Syros gentiles, Ἑλλῆνες a sacris Scriptoribus appellari. Si qui ex Syris & Græcis ad Judaismum se conferrent, & eam religionem caperferent per circumcisio-
nem, Προστηλύτες eos esse appellatos. Qui ex Græcis proselyti fierent, Ἑλληνῖται vulgo dictos, a sermone quo uterentur, & quia non veri Græci essent, utpote in Syria nati, ideo Ἑλληνῖται potius, quam Ἑλλῆνες appellatos. Præterea ad fugiendam nominis ὄμονυμίαν, quia tunc Scri-

ptores sacri Gentiles eo nomine designare sole-
rent, ideo potius Ἑλληνῖται, quam Ἑλλῆνες a Luca vocatos. Hanc porro sententiam magno consensu exceptam viri docti varie ornarunt, in quibus videantur **WALAEVS** ad Act. VI, 1. **CROIVS** observat. in N. T. cap. 30, 31, 32. & **SVERCERVIS** in Thes. Eccles. b. v. p. 1093. Cum pri-
mis Vir summus, **IOANNES PEARSONIVS**, Episcopus Cestriensis, in eandem concedens sententiam Lect. III. in Act. Apost. §. 5. Opp. posthum. p. 52. ita pronunciat: *Hic Ἑλληνῖται opponuntur Ἐθερίοις, & alibi apud S. Lucam opponuntur Ἰδαιοῖς.* Neque igitur Hebræi, neque Judæi erant, b. e. genere; non Hebræi, ex Hebræis, non Judæi, ex Judæis; sed Judæi tantum religione, i. e. Proselyti. Cum autem duplex esset Proselytorum genus, hi quidem, quorum hic mentio facta est, non erant simpliciter οἱ σεβόμενοι, sive Proselyti portæ, sed potius circumcisi, sive Proselyti justitiae. Illi enim προστηλύται portæ nondum in ecclesiam recepti sunt, ut patet ex Cornelii exemplo. Hi igitur Proselyti, cum antequam circumcidarentur, Ἑλλῆνες, sive Gentiles fuerint, et si jam religione facti Judæi, & totius legis impletionem in se suscipientes, tamen a Judæis seu Hebreis, stirpe & genere ab Abramabo deducto superbientibus, inferiori loco habebantur. Unde neglectus viduarum, & ex eo neglectu murmur, sive γογγυσμὸς τῶν Ἑλληνῖτῶν. Dudum autem, ante motum de Hellenistis, & lingua Hellenistica certamen, **THEODOR. BEZA** eandem propinavit, in annot. ad Act. VI, 1. ita commentatus: *Differunt Ἑλληνῖται ab iis, quos Paulus solet Ἑλλῆνας dictos, Judæis opponere, & Hebrei gentium nomine significant. Sunt enim Ἑλλῆνες (generali appellatione desumpta ab una Græcorum gente) dicti omnes incircumcisi, iis etiam comprehensis, quamdiu lex viguit, qui licet non circumcisi, ab idiosatria tam abhorrentes, cognitione veri Dei erant imbuti, quos vocare Lucas consuevit σεβομένος qualis fuit Cornelius Act. X, 1, 2. & alius ille Centurio, cuius fidem tantopere prædicat Christus Matth. VII, 10. illi denique, quorum fit mentio Job. XII, 20. Ἑλληνῖται vero Lucas hoc loco vocat, genere quidem*

quidem profanos, sed in Iudaorum gentem, per circumcisionem ascitos, & περιστηλθες propterea vocatos. Falluntur enim, qui Iudaos iater alias gentes dispersos, putant, Ἑλληνιστas dici. Iudaizantes autem incircumcisos, secum versari minime sustinuerat Hierosolymitana ecclesia, multo post tempore graviter offensa, quod Petrus Cæsarea ad Cornelium esset ingressus: Paulus vero, quantumvis Tarsensis, (& ita inter Gracos natus ex parentibus Hebrais) sese Hebreum vocat 2 Cor. XI, 22. Itaque sicut religionis respectu Ἑλληνes Iudeis, ita propter stirpis discrimen Ἑλληνιστas Hebrais oppouuntur. Quæ satis apposite in hanc rem sunt dicta. Nostram de Hellenistis sententiam alias jam protulimus Criticæ Sacre P. II. cap. II. §. 2. p. 507. quam paulo distinctius hic repetendam, certis positionibus includemus.

1) A Luca solum memorari Hellenistas, Act. VI, 1. ubi de conversis ad Christum, c. IX, 29. ubi de hostibus Evangelii & persecutoribus Pauli, qui vitæ ejus infidias struebant, & c. XI, 20. ubi de iis, qui nec dum Christiani erant, locum autem verbo dabant, & salutarem institutionem admittebant, id nominis legitur. Fallitur itaque SALMASIUS, quando ad eos restringit, qui ecclesiam Christi nascentem Hierosolymis compofuerunt cum Iudeis, quia & ante conversionem ad Christum, & qui conversioni locum non reliquerunt; Hellenistæ salutantur.

2) Proselyti e gentibus describi hoc nomine recte censentur, quia ortu Judæi nupsiā ita appellantur.

3) Neque tamē paria per omnia facere, vel æquipollere Proselytos & Hellenistas, ex trita ἰδαιων ηγηπροσκλήτων distinctione Act. II, II. intelligitur, & quia Proselytus quidem, nec tamē Hellenista, Nicolaus Diaconus audit Act. VI, 5. In diversum itaque hic secedo a b. OLEARIO, qui in dissertatione de filio N. T. section. polemice membro III. quo totam de Hellenistica disceptationem paucis complectitur, §. 9. ita pronunciat: Vno verbo: Hellenistæ Lucae fuere Proselyti cujuscunque nationis, qui, ut separarentur & distinguuerentur a germanis Iudeis, & a Græcis ethnicis, eo nomine appellabantur. Sed obstant,

quæ monui. 4) Certæ itaque gentis proselyti hoc nomine veniebant, haud dubie e Græcis Aegypti, vel Asiae populis oriundi, qui Iudeorum sacra amplèxi erant, & circumcisionem suscepserant. 5) Ab his distabant σεβόμενοι, aut φοβέμενοι τὸν Θεὸν, Iudeis contradistincti Act. XIII, 43. XVII, 17. qui licet incircumfisi, ab idolatria tamen abhorrebat, & cognitione veri Dei erant imbuti, qualis Cornelius Cæsareensis Act. X, 1, 2; Ἑλληνes illi quidem, nec dum circumfisi, ast ἐν τῶν ἀναβαυοντων, ἵνα περισκηνώσων ἐν τῇ ἑορτῇ. 6) Quemadmodum Rom. I, 16. & alias passim Græci & Iudei, religionis respectu sibi invicem opponuntur, & Ἑλληνes dicuntur, cujuscunque gentis vel originis homines, a sacris Judaicis alieni, quales hodie Iudei Ιουδαιοι appellant: ita vicissim Ἑλληνes & βαρβαροι Rom. I, 14. literaturæ & linguae intuitu dispescuntur, ut Græci sint, qui Græco utebantur sermone, studiisque literarum erant exculti, Barbari qui Latine, vel præter Græcam, quacunque alia loquebantur lingua, nec scientiis & artibus erant perpoliti: quo sensu SENECÆ lib. III. de ira cap. 2. inquit: nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Grajos, quam Barbaros potens. Ut non eodem sensu & respectu, ubivis in sacro Codice, Græci veniant. 7) Bene habet SALMASTI observatio de Hellenist. p. 236. si quod ἰδαιων nomine, religio cum primis Judaica, qualis sub initium Novi Fœderis erat, ἐβεραιων vero ortus & genus connotetur. Hinc Paulus 1 Cor. XI, 22. ἐβεραιον se vocat, quia non amplius Judæus erat, respectu religionis, Hebræus autem gentis ac generis ratione. Vnde ἰδαιων Gal. II, 14. est, Judaicam religionem profiteri, & ἰδαισμος Gal. I, 5, 13. religionem & cultum Iudeorum notat, quæ significatio a vocibus ἐβεραιων & ἐβεραισμος est aliena. Quamvis statim ab ortu suo Hebreum, religionis nomen fuerit, & eos cum primis ex prosapia Heberi designarit, qui Gentilium idolatriam & superstitionem missam facientes, veram religionem & avitum cultum secebantur Gen. X, 12. ut probe observavit IAC. ALTING. loco supra citato

citato. 8) Denique, quando Act. XI, 19, 20. Judæi & Hellenistæ sibi opponuntur, non est, ut cum GROTIUS ad h. l. & REIZIO in Not. ad Act. b. l. violentas Textui manus inferamus, & loco, προστάτες Ἑλληνιστῶν, legamus, προστάτες Ἑλλήνων. Legat ita Codex Alexandrinus, constanter tamen tot aliorum Codd. lectionem ille solus non cōvertit, sed lapsum prodit librarii, in ejusmodi cognatis vocibus admodum proclivem. Quod autem versiones, Vulgata, Syra, Arabica, & Aethiopica reddiderunt Græcos, ex accurato Vener. WOLFI in Curis ad h. l. iudicio, non tam probat, earum autores in codicibus suis ita legisſe, quam potius vocem Ἑλληνιστῶν ita interpretandam censuisse, ut gentiles Græci per eos intelligentur. Eadem enim sententia passim hæsit interpretibus, e quibus CASPAR. STRESCO, non ineptus in hunc librum Commentator, postquam de Græcis gentilibus vocem istam exposuisset, Tom. I. p. 447. a. subjungit: Scio, quosdam Interpretes, quoniam hoc loco non usurpatur vox Hellenes, sed Hellenistæ, per hos Hellenistas nolle intelligere gentiles, sed Judæos Græca lingua utentes, sicut hæc vox ita sumitur c. VI, 1. & IX, 29. Sed quoniam hi Cyprienses & Cyrenenses, qui Hellenistis prædicarunt Evangelium, expresse opponuntur iis, qui antea in eadem urbe & alibi solis Judæis Evangelium prædicaverant, non possumus non intelligere per hos Hellenistas veros gentiles, a Judaismo aequo ac Christianismo alienos, Rom. II, 9. Sed ista interpretandi necessitas concipitur solum ab iis, qui Hellenistas sibi fingunt Judæos, Græce loquentes. Nobis consuetas tritasse vocum significationes migrare, religio est, cum perpetuus Scripturæ usus Ἑλλήνων & Ἑλλενισῶν nomina longe se Jungat. Censeimus itaque, eodem sensu hic Judæos opponi Hellenistis, quo Act. VI, 1. iisdem opponuntur Hebræi. Dispersi quippe ex persecutione super Stephanum orta, Christiani verbum non loquebantur, nisi Judæis v. 19. ast Cyprii & Cyrenenses Christiani, Antiochiam delati, Evangelium annūciabant proselytis ex Græcis & Asiaticis gentibus, qui Hellenistarum nomi-

ne veniebant. Sic utrique non religione, sed ortu, mutuo sibi opponuntur: cumque priores Evangelii præcones ad gentem Judaicam loquerentur, posteriores quoque proselytos religione Christiana imbuebant. Conferri in hunc locum Act. meretur SAM. BASNAGIUS, in Exercitatt. Anti-Baronian. p. 6. sq. qui prolixè illum exudit, & doctissimorum virorum, LIGHTFOOTI cumprimis & PETAVII, de Hellenistis sententias, erudite expendit & profligat.

Ad §. III. pag. 6.

(4) *In XII tribus erat distributum* Gentis Judaicæ in XII tribus diviso, ortum trahit ex benedictione cum divina Gen. XXVIII, 14. tum paterna Gen. XLIX, in qua prima quoque mentio fit tribuum Israelis vers. 16, 28. Vniuersusque filiorum Jacobi posteritas, in multas & copiosas diffusa familias, a communi tamen omnes stirpe oriundas, tribum constituit; ita ut ut שְׁבָטִים tribus, suas quæque משפחות families, istæ rursus suas domos, & haec demum גְּכֻרִים viros, seu patres families Jof. VII, 14. completerentur. Tribubus porro singulis erant ראש שְׁבָטִים capita tribuum, ἀρχῖφυλοι Deut. XXIX, 10. five seniorum שְׁבָטִים seniors tribuum, Φύλαρχοι Deut. XXXI, 28. Juxta has tribus, census agebatur populi Num. I, 2. sqq. omnisque, itineris & castrametationis, ordo servabatur cap. II, 2. sqq. quin & in occupazione terræ Canaan instituebatur κληροχία, hac tamen lege, ut tribus Levi ceterarum numero eximeretur, ac in ejus locum una Josephi tribus in duas abiret, distingueque ac singulariter Manasse ac Ephraim numeraretur, vi testamenti paterni Gen. XLVIII, 5. Juvat hic audire HENRIC. VALESIVM, qui in not. ad Eusebiti Hist. Eccl. lib. I. cap. VII. f. 15. ita commentatur: *Judei divisæ erant in tribus, que Φύλα dicabantur. Singulæ autem tribus dividebantur in δῆμους, ut manifeste patet ex cap. 36 Numerorum. Δῆμοι ergo idem sunt, quod apud Romanos familie; sicut Φύλα Judæis sunt, quas Romani gentes*

gentes vocabant. Jam vero πατριαὶ idem erant, quod ὀνομασίαι. Et recte Vetus Interpretis in libro Numerorum familias vertit, ubi LXX Interpretētēς πατεῖας posuerant. Atque hinc πατριαρχαὶ vocabantur generis auctores apud Iudeos, a quibus unaquaque familia nomen acceperat, quemadmodum uidere est in cap. 26. Numerorum. CHRYSOSTOMVS homil. 7. in Ep. ad Ephes. πατεῖας οὐ γένη idem esse ait. Præcipuuſ hujus divisionis scopus tendebat 1) ad evincendam promissionum divinarum veritatem; Ideo enim distinctæ servabantur tribus, ut singulis eorum constaret eventus, quæ Deus ipſis, cum per Jacobum, Gen. XLIX. tum per Mosen, Deut. XXXIII. prædixerat: 2) Ad cœvendam familiarum confusionem, ad quam hinc Leviratus spectabat; Hinc prohibitio, ne agri hæreditarii de una tribu ad alteram migrarent: 3) Et omnium quidem maxime, ad dignoscendum eo evidenterius Messiam, e tribu Juda, e familia Davidis, & tum quidem, cum futura illa esset instar trunci abscissi Jes. XI, 1. & ex urbe Davidis, Bethlehem, oriundum, Mich. V, 2. Luc. II, 4. Factum hinc est divino beneficio, ut cum X tribus in Assyriaca captivitate ita permiscerentur, ut omnis earum distinctione, deletis communi clade genealogiis, expiraret, tribus tamen Juda, deportatione in Babyloniam haud parum licet turbata, in patriam tamen redux, æque ac tribus Benjamin ac Levi, illibatam servaret familiarum distinctionem ac recensionem: de quo Iudei privilegio, erudite commentantem vide ALTISSIMUM in Schilo Lib. III. cap. XI, XII, XIII.

Ad §. III. pag. 6.

(5) *Certi genealogiarum catalogi*] Horum nota 1) *Vsum*, quem in *Introduct. ad lib. Bibl. V. T. P. I.* cap. XVI. §. 5. p. 290. sqq. dupliceſt esse docuimus: Partim privatum, ad Iudeos spestantem, qui tribuum & familiarum confusionem æque, ac hæreditariorum fundorum ab una tribu ad aliam translationem, Num. XXXVI, 3. sqq. interdictam, cavebat, litium, ex prætentio-

ne jurium & possessionum, oriundarum dijunctionem juvabat, gentemque ipsam e captivitate reducem, ab Ethniciſ, eorumque connubiis segregabat, certosque constituebat limites, in quibus ipſa posthac se continerent familiae: de qua insigni variaque genealogiarum inter Iudeos utilitate, eruditæ egit SPANHEMIVS Pater Dub. Evangel. P. I. Dub. XIII. §. 4. p. 52. cui junge LIGHTFOOTVM hor. ad Matth. I, 1. T. II. Opp. p. 247. b. sqq.: Partim communem ecclesiæ universæ, cuius de exhibito Messia fides egregie iisdem confirmatur. Hunc enim, vel maxime a gente & prosapia dignoscendum, ita descripsere oracula sacra, ut primum quidem, ē semine Abrahami Gen. XII, 3. XVII, 7. XXII, 18. mox, ex Iude Patriarchæ cap. XLIX, 10. denique ex Davidis familia 2 Sam. VII, 12. sqq. Ps. LXXXIX, 20. sqq. Jer. XXIII, 5. 6. genus daturum præsignificarent. Vnde Paulus, exerto velut ad catalogos genealogicos digito, πρόδολον, notorium esse affirmat, quod Christus sit ex tribu Juda exortus, Hebr. VII, 14.

2) *Explicandi rationem*, apud Iudeos receperat. Insigni quippe obſcuritate interdum laborant, ex nominum unius viri cum varietate, tum permutatione facta, ex graduum per saltum recensione, ex diversa tribuum vel patriæ relatione, ex dignitatis vel sanctimoniac respetu, ex nepotum & posterorum ante filios enumeratione, ex appellatione matris, ubi pater tacetur, aliisque ejusmodi difficultatibus, quæ inexplicabiles in Biblicis quoque genealogiis saepe neſtunt nodos. Quibus solvendis cum magnam, nec infelicem ſæpe, adhibuerint industriaſ Judæorum magistri, regulasque & observationses subministraverint haud contemendas, egregiam huic instituto operam navavit vir solertiaſſimus, GUILIELMVS SVRENHVSIVS, quando in ΒΙΒΛΩΝ ΚΑΤΑΛΛΑΓΕΥΝ̄ lib. IV. p. 89. sqq. totum, in colligendis inſumſit, inque ordinem redigendis Rabbinorum monitis, quorum beneficio in genealogiarum interpretatione feliciter progredi, multosque superare vel evadere ſcopulos licet: dignus omnino, qui hanc in rem con-

consulatur, maxime cum libro V. p. 113. sqq. iisdem adjutus subsidiis, genealogiam Christi apud utrumque Evangelistam, licet non pari ubivis successu, componit.

3) *Fata.* Captivitate Babylonica quanquam misere turbarentur genealogiae, sic, ut nonnullae familiae restitui prorsus non potuerint, Neh. VII, 61. sqq.; tribui Judæ tamen, & familiae cumpromis Davidicæ, ne idem eveniret, divina diligenter cavit πρόβοια, quod generationum catalogi, apud Esdram, Nehemiam, & lib. I. Chronicorum exhibiti lúculenter demonstrant. Id maxime curæ fuit Esdræ & Synagogæ magnæ, ut stemmatum seriem docerent integrum, & a Gentilium commercio intaminatam: quippe ex Hebræorum sententia לֹא עֲלָה עֹזָרָ מִכְלָעַ רַע non ascendit Esdras e Babylone, usque dum gentem suam puram reddiderit, instar similaginis. Eandem porro curam publicos in populo scribas exercuisse constat, ut puri sanguinis familias a non puris fecerherent, libellosque genealogicos, publice privatimque repositos & asservatos, ab una generatione ad alteram transmitterent, ad natum usque Servatorem. Paulus certe tabularum istarum fide docere poterat, se sanguinis esse Israelitici puri, ex tribu Benjamin, Phil. III, 5. Rom. IX, 3. sqq. 2 Cor. XI, 22. Idemque ex gentis ἀπογραφῇ, Cæsaris Augusti auctoritate & auspiciis instituta Luc. II, 1. sqq. laudatus supra ALTINGIVS scite demonstrat cit. cap. XI. p. 61. In ultima demum gentis clade Romana, & post templi secundi destructionem, quum ipsæ illæ, quas Synagoga magna probaverat, tabule periissent, omnis intercidit familiarum tribuumque distinctio, adeo ut ipsimet fateantur Magistri, exactam curatamque genealogiarum restitutionem, in bonis illis & privilegiis esse habendam, in diebus Messiae aliquando expectandis. Eam r. DAV. KIMCHI ad Eliæ refert beneficia, olim reddituri, ad Ezech. XLVII, v. ult. ita prouincians: לְעוֹדוֹ בְּצָאת יִשְׂרָאֵל מִחְנָלוֹ וּוּרְשָׁעַ הַשְׁבָטִים אֶפְעָלָי שָׁהֵט מְעוּרָבִים עַתָּה וְלֹא וּרְשָׁעַ אִישׁ אֶת שְׁבָתוֹ וּבָא: אל לְאִישׁ אֶלְיוֹחֵד וּוְיָחֵס כָּל אִישׁ אֶל שְׁבָתוֹ: cum aliquando

Israel egredietur ex hoc exilio, notæ erunt tribus, quamvis nunc confusa sint, neque quisquam noverrit tribum suam, sed Elias veniet, & referet unumquemque ad suam tribum. Vnde liquet, quo loco habenda sit ABARBENELIS jaetantia, quando in Comment. in Zach. XII. fol. 293. col. 4. fin. a R. ABEN ESRA, & R. BENIAMIN TUDENSI in Itinerario suo, quibus tamen non per omnia conveniat, relatum testatur, in celebri Orientis urbe, Bagdad, Davidis supereesse posteros, cum antiquis libris genealogicis: fide vero R. ISAAC BEN GEATH, nobiliorem progeniem Davidicam, familiae suæ charactere insignem, in Occidente celebrat, dum sub primi templi πανολεθρίᾳ, duæ in Hispaniam ex stirpe Davidica sint delapsæ familiae, quarum una בְּנֵי דָאוּד Lucenæ confederit, altera בְּנֵי אַבְרָהָם Seviliæ domicilium invenerit, posteritatemque propagaverit: cujus migrationis historiam contexuit in Comment. ad 2 Reg. XXV. fol. 305. col. 2. Sed nemo ex ipsis prostat Judeorum Chronologis, qui hanc fabulam tueatur, aut ABARBENELIS gentem tot seculorum æratem in Hispaniis egisse refetur, quin Auctior Schalscheleth Hakkabalæ diserte negat, post annum 4914 (i. e. ærae Christianæ 1154, adeoque 350 annis ante ISAACI ABARBENELIS mortem, quæ in A. C. 1508. incidisse fertur) ullum in Hispania superfuisse, de quo liquido constaret, esse ipsum de familia Davidis. Et caute agunt posteri, perhibentes, libros ABARBENELIS genealogicos, in exiliorum, quæ subiit tantus vir, tumultu deperditos esse. Vnde facile quis suspicari potest, apparatus illum genealogicum dubiis ἀπεράντοις premi.

Ad §. III. pag. 6.

(6) *Has genealogias flamma delevit Herodes]* Hoc in fatis genealogiarum ferale omnino & decretorium fuisset, si tuta fatis traditioni constaret fides. Hanc vel maxime conciliare ei annititur EUSEBIUS, quando ad IVLIVM AFRICANVM, perantiquum Scriptorem, & post principia

pia Seculi a N. C. III. claram, eam refert, qui in epistola ad Aristidem, de consensu Evangeliorum in stirpe Christi narranda perhibeat, quod Ἡρώδης, οὐδέ τι συμβαλλομένη τῷ τῶν Ἰσραηλιτῶν γένεις αὐτῷ, καὶ τῷ συνειδότι τῆς δυσγενείας περιόμενος, ἐνέπειτε αὐτῶν τὰς ἀναγεφάς τῶν γενῶν. οἰόμενος εὐγενῆς ἀναφανεῖσθαι, τῷ μὴ δὲ ἄλλον ἔχειν ἐπὶ δημοσίᾳ συγγενῆς τὸ γένος ἀνάγειν ἐπὶ τὰς πατριάρχας, η̄ προσπλύτες, τὰς τε καλλιμένης γενέας τὰς ἐπιφύλτες, Herodes priscas illas Israelitarum familias nihil ad se pertinere intelligens, ignobilitatis suae conscientia stimulatus, omnia illa veterum familiarum monumeta concremavit: ratus, se tum demum nobilem visum iri, cum nemo esset, qui ex publicis monumentis originem generis sui, vel ad Patriarchas, vel ad Prophétos, vel ad permixtos Israelitis peregrinos, qui γενῶν dicuntur, posset referre. Neniam universalis omnino ista censeatur fuisse iactura, statim addit: ὅλιγοι δὴ τῶν ἐπιμελῶν, ιδιωτικὰς ἑαυτοῖς ἀπογεαφάς, η̄ μνημονεύσαντες τῶν ὀνομάτων, η̄ ἄλλως ἔχοντες ἐξ ἀντιγενέφων, ἐναβεγύνονται σωζομένης τῇ μνήμῃ τῆς ἐγενείας ἦν ἐτύγχανον οἱ προειρέμενοι δεσπόσυνοι καλλίμενοι, διὰ τὴν πέδης τὸ σωτήριον γένος συνάφειαν. Pauci tamen antiquitatis studioſi, privatos stirpis suae commentarios, vel quod nomina ipsa memoriiter callerent, vel ex Archibvis descriptos, penes se habentes, in primis gloriabantur, quod avitæ nobilitatis memoriam conservassent. Ex quicrum numero erant hi, de quibus supra dixi, ob propinquitatem generis, qua Servatori nostro juncti erant, δεσπόσυνοι appellati. Quicquid tamen est istius traditionis, haud immerito in dubium vocatur ab emunctioris naris Criticis, ALTINGIO Lib. III. Schil. c. 2. p. 71. b. HOTTINGERO Nepote in Annotat. ad b. l. GOODWINI p. 59. sq. & aliis, qui ἀπογεαφὴν Luc. II. 3. 4. locum habere non potuisse urgent, ni authentiæ stemmatum descriptiones ad manum fuissent. Quodsi etiam ortus Christi ex tribu Judæ, & ex familia Davidica, incertus dubiusve fuisset, dudum Judæi ipso genuinum Messiæ χριτήριον competere negassent. Accedit silentium JOSEPHI, qui illatam genti

sue injuriam tam atrocem certe non dissimulasset, cum reliqua Herodis scelera graphicè & copiose depingere nullus dubitarit. Potuit ergo παράδοσις illa facti, duorum & amplius seculorum intercapidine ab AFRICANI ætate disjuncti, bona quidem fide a IVLIO propagata, sed sublesta ad ipsum perlata fuisse, cum testimonio vetustiori firmetur nullo. Atque hinc factum suspicor, ut IOH. PRIDEAVX, utut in tradenda Herodis M. historia perquam copiosus, hanc tamen pericopen sicco præterierit pede, quod parum admodum eidem tribueret, Hist. Jud. P. II. L. VIII.

4) Abusum genealogiarum adhuc addere licet, a Paulo atro notatum carbone I. Tim. I, 4. & Tit. III, 9. Vbi quidem IOH. MICHAEL LANGIVS in Commentario Theol. de genealogiis nunquam finiendis & fabulis Judaicis, Noribergæ A. 1696. edito, ex instituto & copiose contendit, Paulum ad nihil minus, quam ad studia genealogica proprie sic dicta respexisse; sed potius intendisse digitum in studia Gnosticorum Cabballistica, quæ in rebus divinis genealogias ἀπεράτες crepent & singant. Eodem tendit CAMP. VITRINGA lib. V. Observat. Sacr. cap. 13. p. 161. ubi genealogias istas ad subtilissimas Cabballistarum disputationes de Divinitate, ejusque variis Emanationibus, sive ספירות refert, quibus se Ju-dæi aliqui Platonicæ aut Pythagoricæ Philosophiae studio occupatos habuerint, & in quibus arcane & sublimioris scientie maximam constituerint partem. Quomodo jam olim IRENAEVS & TERTULLIANVS Pauli mentem acceperunt, & VITRINGAE quidem judicio, recte accepisse videntur. In eandem sententiam vel inclinasse, vel pedibus incessisse CASP. STRESONEM in Comment. ad Epist. ad Coloss. HENR. HAMMONDVUM in not. ad b. l. GUNDLINGIVM in Gundlingianis P. XXXIII. p. 251. sqq. AMELIVM, & alios, studioſe observat Vener. WOLFIUS in Cur. Philol. ad I. Tim. I, 4. ipſe, cum ERASMO SCHMIDIO, ABRAH. CALOVIO, I. C. DIETRICO, & ex Reformatis, cum IOH. BRAVNIO, MELCH. LEYDECKERO, & potiori interpretum parte, pro

pro illa sententia calculum ferens, quæ de inani Genealogico Judæorum studio, sollicite fugiendo, verba Pauli exponit; dignus omnino, qui huc conferatur. Neque enim vocabulo γενεαλογίας Cabballisticis Sephiroth satis quadrare, vel ab antiquis Scriptoribus accommodari reperies, neque a moribus & institutis veterum Judæorum, Genealogicas disquisitiones fuisse alienas, cum IOH. BRAVNIO Select. Sacrор. Lib. I. cap. VI. §. 91. sqq. p. 77. & Lib. V. Exercit. II. §. 15. p. 603. sqq. & SCHOETTGENIO in I. Tim. I. 4. Horarum Hebr. p. 854. sqq. viri docti dudum docuerunt.

Ad §. IV. pag. 6.

(7) *Advenitii erant pagani*] Profelytorum tradit Auctor noster α) Definitionem, quæ bene habet, modo obseretur, quod eorum non nulli adhuc inter Gentiles habitarent, & statim solum temporibus ac festis, sacra facturi, Hierosolymas adirent, ut exemplo liquet cubicularii reginæ Aethiopicæ Candaces, Auctor. VIII, 27. 28. Erant omnino Profelyti, in genere omnes, qui vel domicilii, vel religionis causa, certo ritu ac lege, Judæis accessissent, licet non perpetua cohabitatione, modo facrorum frequentatione, & animorum consensione. Ipsa vero Israelitarum & Profelytorum, seu Adventitorum distinctio in Scripturis passim occurrit, Exod. XII, 19. 48. Lev. XXIV, 16, 22. 2. Chron. XXX, 25. Ezech. XIV, 7. &c. ejus primam originem ab Israelitarum ex Aegypto exitu arcessere licet, ubi magna Aegyptiorum turba populo Dei sese aggregabat, & in comitatu ejus egressa, civitate sacra posthac, haud dubie donabatur Exod. XII, 38. unde statim videas legem, de Profelytorum passate exortam vers. 43. sqq.

Ad §. IV. pag. 6.

(8) *Vocabantur*] Pergit Auctor ad β) Appellationem. Hebreis dicuntur Πάτερ exules, peregrini, a נָגֵד percigrinari, commorari, incolere,

quod verbum de exiliis Patriarcharum, Abrahami Gen. XXXV, 27. Jacobi c. XXXII, 4. & alias passim, legitur. Hinc Lev. XIX, 33. כִּי גַּוְעַר אֶחָד גַּרְגָּלָתָא cum commorabitur tecum advena. Chaldaeis קְרוֹרָא, קְרוֹרָה, in Fœm. קְרוֹרָה profelytus, profelyta, unde Græcorum γενέσαι, quod Exod. XII, 19. apud LXX pro גַּר extat, ἐν τε τοῖς γενέραις, καὶ αὐτόχθοσι τῆς γῆς & Jef. XIV, 1. καὶ ὁ γενέρας προστεθῆσεται πρὸς ἀντόπους, καὶ προστεθῆσεται πρὸς τὸν οἶκον Γανάθ. Quod nomen Profelytis soleme fuisse ultimis temporibus, paullo ante Not. 6. ad §. preced. ex IVLIO AFRICANO intelleximus. Græcorum προσήλυτος, in N. T. Matth. XXIII, 15. Act. II, II. VI, 5. XIII, 43. & apud LXX 1. Chron. XXII, 2. 2. Chron. XXX, 25. & frequenter alias, pro Adventitiis ex Ethnicismo ad Judaismum occurrrens, proprie est ἀπὸ τῆς ἑλεύθερως (unde ἔχουμε tempora & motiones suas mutuātur). Hinc ἥλυσμα, ἥλυση, ἥλυτος unde compositum προσήλυτος, idem ac μέτοικος, advena, quocum sapientius permutatur. HESYCHIVS πάροικον exponit, & ἀλλοεθνῆ, alienigenam. ΣΥΙΔΑΕ οἱ εἰς ἑθνῶν προσεληλυθότες, καὶ τες Θείες πολιτεύομενοι νόμους, qui ex gentibus ad populum Israeliticum advenerant, & secundum divinas leges vivebant, Profelyti dicuntur.

Ad §. V. pag. 6.

(9) *Species Profelytorum due erant*] Addit Auctor γ) Distinctionem inter profelytos justitiæ, & profelytos portæ. Sedes & fundamentum divisionis hujus reperitur Lev. XXV, 48. Si attenuatus fuerit frater tuus, & vendiderit se לְנָגֵד profelyto domicilii. Profelytorum autem justitiæ mentio fit in omnibus iis Scripturæ locis, in quibus peregrinus & Israelita communibus ex æquo legibus obstringuntur, Lev. X, 29. Num. IX, 14. Lev. XVII, 12; &c. Ipse b. LVTHERVS discrimen istud observasse videtur, quando Lev. XXV, 35. vertit: so soll du ihn aufnehmen als גַּר einen Fremdling, i. e. profelytum justitiæ, וְהוֹשֵׁב oder Gæst, i. e. profelytum

tum habitationis: quæ eodem modo ac sensu
vers. 47. recurrent.

Ad §. V. pag. 6.

(10) *Proselytus portæ*] De his priori loco agit Auctor, quorum nota N. Differentiam a proselytis justitiæ, quæ non ab incolatu, ut fere nomen sonat, sed ab obligatione, utrisque diversa, petita est. Fieri enim poterat, ut aliquando ambo inter Judæos habitarent, aliquando neuter, unde in Massæch. *Sanhedrin c. 2.* ex sententia Magistrorum, Naaman proselytus perhibetur domicilii, Nebusaradan proselytus justitiæ, quorum tamen neuter inter Judæos domicilium fixit: b. Obligationem, qua ad VII præcepta Noachidarum, Auctori recensita, obstringebantur. Hæc ita recenset MAIMONIDES, in *Jad Chasakah*, Tr. ultimo, seu *הלוּת מלבים cap. IX. §. 1.* עַד שָׁשֶׁה וְכָרִים נְצֻוֹתָה אֲדָם רָאשֵׁן עַל עַזְיָז וְעַל בְּרַכְתַּת הַשֵּׁם וְעַל שְׁפִיכּוֹת רַמִּים וְעַל גָּלוּיּוֹת שְׁרוּוֹת וְעַל הַגּוֹל וְעַל הַדִּינִים - הַסּוֹף לְנוֹחַ אָכָר מִן הַחוֹן שְׁנָאָמֵר אָךְ בְּשַׁר בְּנֶפֶשׁ רַמּוֹ לְאַחֲלֹי נְמַצְאוֹ שְׁבָעָה מְצֻוֹתָה: Sex res sunt primo homini (Adamo πρωτοπλάστῳ) mandata: de idolatria; de benedictione nominis divini; de effusione sanguinis; de revelatione turpitudinum; de rapina; de judiciis. - Addita est (præterea) Noacho, de membro vivi; eo quod dicitur (Gen. IX, 4.) attamen carnem cum anima ipsius, quæ est sanguis ejus, non comedetis. Ita septem præcepta evaserunt. Ita rem se habuisse in universo orbe perhibet, usque ad Abramum. Abrahamo præter memorata, injunctam fuisse circumcisionem &c. Sed de his מצוות בני נוח præceptis Noachidarum copiose egerunt SELDENVS de Jure N. & G. juxta discipl. Hebr. Lib. I. cap. X. p. 116. SCHICKARDVS in Jure Regio Cap. V. Theor. XVII. & CARPZOV. in not. ad eund. p. 333. MELCH. LEYDEKKERVS de Republ. Hebr. Lib. VI. cap. VII. p. 373. sqq. & BUDDEVS Hist. Eccles. V. T. Per. I. Sect. II. §. V. p. 192. sqq. Rechte de iis PETR. CVNAEVVS pronunciat lib. I. de Republ. Hebr. cap. I. Ea justitiae

regulas quasdam continabant, quibus carere hominum vita nequibat, quare vis eorum tam late ad omnes pertinuit, ut qui nescirent ea, hos interficere in bello, atque ex hominum communione tollere jussi Israëlitæ sint. Quod ex MAIMONIDE petitum, qui cit. loc. cap. VIII. §. 9. diserte sanctum tradit, omnem Gentilem, si in manus Juðæorum pervenerit, & præcepta Noachidarum suscipere detrectaverit, occidendum. Vnde Gentilibus, quos vicinos habebant, transitum per suas regiones, aut operariis & artificibus gentilium laborem in sua terra prius non concedebant, quam communibus illis generis humani legibus semet obstrinxissent: ut Idem refert in Hilc. ע' כום, seu de idolatria cap. X. §. 7. Ad dit b. DANZIVS dissert, in Matth. XXIII, 15. cap. 2. in MEVSCHEMII N. T. ex Talmude illustrato p. 668. Ita, quod mireris, tam præcise Proselytos illis adstringebant, ut, si aliis legis præceptis operam dedisse deprebensi fuerint, mortis reos illos pronunciarint. Hinc summo jure comedebant morticinia, extra templum super quodvis altare erectum offerebant sacrificia, & istiusmodi peragebant alia; que tamen proselytis justitia non minus, quam Judæis erant prohibita. Contra vero, si Noachidarum illa præcepta tantum observaverunt, assignabant illis sortem in futuro seculo; modo non, quia dictamen sanæ rationis servanda esse, sed Deus in lege dictitat, id fecerint. - Hujusmodi ergo demum e gentilibus in terra sua tolerabant. Alias autem nemini in Juðæorum ditione pernoctare, multo minus habitare, erat concessum. Id quod tamen de felicioribus solum temporibus accipendum esse, recte monet PAVL. SLEVOGTVS Dissert. de Proselytis Juðæor. §. 41. p. 994. florente Republica Juðæorum. Alia enim tempestate, qua res Judaica nondum satis confirmata, vel accisæ denuo essent, & ad interitum vergarent, multi ex Gentilibus id sibi sumserunt, ut vel sedem in Juðæa sibi figerent, vel negotiorum saltem causa ibi commorarentur, nullo his præceptis obsequio addicto: quod facti erat, non juris. 2. Receptionem. In præsentia trium testium, talis renunciabat idolatriæ, præceptis-

ceptisque se obligabat Noachidarum, qui, ubi in quæstionem vocaretur proselytismus ejus, suo ipsi suffragio fidem conciliarent: ut est in *Hilc.* *מלכitos cap. VIII. §. 10.* Atque sic quidem ab aliis sese gentibus segregabat, ut in ethniorum numero non haberetur amplius, sed intermedio velut ordine, *מחסורי אומת העולם tanquam e sanctis hujus saeculi unus censeretur*: ut Idem habet in *Hilc. Issure Bia cap. XIV. §. 7.* Verum necesse est, ut recipiat præcepta & faciat ideo, quia præcepit illa Deus S. B. in lege, & significavit per Mosen, quod filii Noæ antiquitus ista sint injuncta. Si vero ista tantum faciat *מן הרעת הכרע ex inclinatione propriæ opinionis*, ille non est Proselytus domicilii, nec est ex piis gentium, aut de numero sapientum earum, juxta *Hilc. Mel. cit. cap. §. 11.* 7. Jura & privilegia. Tales *בנֵ נח Noachidae*, uti *MAIMONIDES* appellantur, consequebantur Jus foederalis politici, quale Israelitarum cum Gibeonitis *Jos. IX. 15.* ad sacrum autem fœdus, quod Israeliti intercedebat cum Deo, non admittabantur: quod *SLEVOGTVS contra IOH. TARNOVIVM in cit. Disp. §. 42. sq. p. 905.* solide evinxit. Quin & diserte *cit. loc. addit MAIMONIDES*, *בשנה* annotat, in diversas circa hanc quæstionem sententias abierunt *R. ELIESER & R. IEHOSCHUAH*, illo partem in futuro seculo eis denegante, hoc afferente, *הַרְשׁוּ וְפָקַד כָּרְבִי יְהוֹשֻׁעַ* & *deciso est secundum R. Jehoschua.*

Ad §. V. pag. 6.

(n) *Ex his erat]* Addit Auctor quoque *ה.* Exempla. De Naamane Syro, ex 2 Reg. V, 17. liquido constat, ejurata idololatria, verum unius Dei Israelis cultum in se suscepisse. De Eunuch & Cornelio paullo ante diximus *Annot.* (3). *bij. Cap. ubi de Hellenistis, no. 5.* Eunuchum quidem *REIZIVS in Not. ad Auctor.* *b. l.* proselytum justitiae censet, quod ascenderet

Hierosolymam, tam longum emensus iter, ut ibidem adoraret; & legeret præterea Esaiam. SAM: *BASNAGIVS in Exercitat. adversus Baron. ad A. XXXV. num. 29.* ubi copiose de illo Candaces Dynasta, p. 123. ita pronunciat: *Nec gentium fuisse primitias, cum EVSEBIO, NICEPHOROQUE; nec Judaicæ disciplinæ tenacem, cum BARONIO, aliisque innumeris, censemus.* *Viri pii nomine dignum, Corneliique similem existimamus: hoc est, omissa circumcisione veri Dei imbutum notitia.* Nec a *MALDONATO, SALMERO NEQUE, auctori bus magni inter Jesuitas nominis, Proselytis ille insertus est.* Sane consideranti nil appetet, quod Proselytum redoleat in *Eunicho: quæ fusius ibidem persequitur.* At Proselytum facit *GROTIUS ad Act. VIII. 27.* quin & proselytum justitiae, magnus *CALOVIUS* noster *Bibl. Illustr. ad b. l.* qui erudit observat, eum non simpliciter adoratum venisse, sed ut sacrificia offerret. *Ideo προστύνησις de adoratione cum sacrificio conjuncta, intelligenda, ut Job. IV. 24. vel de adoratione solemnis, quæ in festo fiebat: in quo Viri summi iudicio acquiescamus.* De Cornelio Cæfareensi, *IOH. FRIDER. GRONOVIUS Not. ad H. Grotii Jus B. & P. Lib. I. cap. I. §. XVI. n. 3. p. 19.* ita commentatur: si non præputio, animo certe judaizabat. *Quomodo enim poterat esse religiosus, & perpetuo in veneratione veri Dei, si verum Deum non norat?* ut norat tum nemo Gentilium, nisi a Judæis edocitus. *A publica professione videtur abstinuisse, metu amittendæ militie: neque enim poterat manere civis Romanus, & miles honoratus præsertim, si palam Judaismum professus esset: ut bodie sub dominatione & jugo Tridentino multi sunt, qui stant animo nobiscum: sed tamen metu amittendarum fortunarum non id præ se ferunt, & manent, ubi sunt.* *Haec videtur & in Cornelio fuisse infirmitas: qui persuasum habebat, penes Judæos esse fœdus, & verum Deum coli, & colebat religione privata: non tamen in legem illorum transibat.* At id tum etiam non erat necesse, quia jam venerat Christus, & legi satisfecerat. *Huic igitur infirmitati & erranti conscientiæ occurrens Deus, misit ei Petrum*

trum Apostolum. Hunc vero Vener. FECHTIVS, disputatione singulari de pietate Cornelii Centurionis, Rostochii A. 1701. evulgata, profelytum domiciliū fuisse, argumentis evincit, qui Sacra Judæorum cognita habuefit & magni fecerit, inde verò, tum ex lectione Sacrarum literarum, tum ex fama de prædicatione Johannis & ipsius Christi, necessariis Christianæ religionis mysteriis ita fuerit imbutus, ut nihil ipsi defuerit, nisi ut Redemptorem suum etiam in persona agnosceret & veneraretur, §. 23. Ceterum de Cornelio isto, ejusque cum dignitate & officio, tum ad fidem vocatione, multis egit BASNAGIVS Exercit. adv. Baròn. ad A. XLI. num. 3. p. 336. sqq. Denique, quod ad ἀνδρας ἐνλαβεῖς, viros pios ex omni gente sub cœlo, Act. II, 5, memoratos, & Auctori nostro huc pariter relatos attinet, quandam præ se fert speciem SELDENI sententia, ejusdem fuisse, cum profelytis domiciliī, professionis ac fidei, hoc saltem intercedente discri-mine, quod Profelytus publica auctoritate recep-tus, hic non tam receptus, quam admissus so-lum, aut potius toleratus esset. Ex quo enim mos ille, in præsentia trium testium, recipiendi profelytos domiciliī apud Judæos obsolevit; non propterea statim religiosiores Gentilium se Judæis associarunt amplius, sed si se eis jun-gerent, & vitam agerent Noachideis præceptis conyenientem, recepti quidem veteri ritu non sunt, tolerati tamen, & eo loco habiti, quo olim illi, qui solenniter recipiebantur. Hinc ἐνλα-βεῖς, h. e. מְחַסֵּידִי אָמוֹת עֲוֹלָם religiosi ex gen-tibus dicebantur. Ita SELDENVS: & res ipsa bene habet. Quod ut eo constet liquidius, au-dire juvabit ex MAIMONIDE, quinam sint re-ligiosi ex gentibus. Ille enim in *Jad Chas. Tr. de Regibus & rebus eorum bellicis cap. VIII. §. XI.* ita definit:

כל המקובל שבע מצוות וגזהר רשותון הרי זה מחסידי אומות העולם ושה לו חליך לעולם הבא והוא שיקבל אוון יושעה אוון מפני שצוה בהן הקדוש ברוך הוא כתורה הוריענו על ידו משה רבינו שכני נח מקודם נצשו בהן אבל אם עשאן מפני הכרע הרעת אין זה גור תושב ואינו מחסידי אומות

העולם ולא מחכמיים: Quicunque in se suscep-tit septem præcepta Nōachidarum, & in iis ob-servandis cautus est, ecce ille est ex piis e gentibus mundi, & portionem habet in seculo futuro; si modo ille suscipiat ea & observet, quia præceperat ea Sānctus Benedictus, lege lata: nobis enim no-tum fecit per manū Mōsis magistri nostri, quod filii Noe ab antiquo ea observare mandati fuissent: sed si observet ea tantum ex arbitrio animi fut, non est profelytus domiciliū, nec ex piis e gentibus terra, nec de numero sapientum earum. Paulo tamen curatus & attentius si Textum ex Actis citatum adspiciamus, vereor ut hanc interpreta-tionem admittat. Iti enim ἐνλαβεῖς, diserte ἀνδρες ἱερῶν dicuntur, qui in Actis Apost. cum Hellenistis & Græcis, tum Profelytis ita oppo-nuntur, ut infra cōmī. 10. diserte distinguantur. Sed & hoc encomium Judæorum erat, unde Si-meon, ortu & gente omnino Judæus δικαίος οὐδὲ ἐνλαβῆς Luc. II, 25. salutatur. Pronius iraque est, ut credamus, hos viros gente quidem Ju-dæos, verum non Palæstinam, sed dissitas longe alias regiones & provincias natale agnoscentes solum, cultus tamen & religionis causa, Hierosolymas se contulisse, ibidemque rerum suarum se-dem fixisse. Quod utrumque a Luca indicatur, fuisse & ex omni terra sub sole, & κατοικήσας ἐν Ἱερουσαλύμοις, omnes tamen ἀνδρες ἱερῶν, quorum qui, sermone Petri conversi, baptismum posthac recipiebant, Petrum ac Apostolos ἀν-δρες ἀδελφοὶ vers. 37. diserte appellant. Quod au-tem Scholia Græca in N. T. IOH. GREGORII b. l. ex OECUMENIO contendunt, festi solum diei gratia Hierosolymis tunc egisse, ut comparerent coram Domino, id manifeste Lucæ refragatur verbis, quæ domicilium in Vrbe habuisse ipsos testantur. Sic exemplum hoc plane non qua-drat, & ἀπρόσδιοντως allegatur.

Ad §. VI. pag. 6.

(12) *Ad Profelytum fæderis initiandum.* Pergit Auctori ad Profelytos fæderis, quos & ju-stitiae dicunt, eorumque observat N. Præparatio-nem,

nem, quæ pro discrimine personarum quoque diversa est. *Vel* enim, qui Judaismum ambiunt, adulti sunt atque spontanei, *vel* parvuli, *vel* foeminae. Qui sponte sua nomen profitentur, & *חַתָּה sub alis divinæ majestatis locum* nancisci petunt, modo haud uno præparantur. *Primo* in vitam moresque hominis sollicite inquirunt, nec, nisi integrum vitæ, scelerisque purum, recipiunt. Accedit scrutinium cauſarum, propter quas Judæi associari cupiat. Ita MAIMONID. in *Hilc. Issure Bia* cap. XIII. §. 14. *Simul atque* venerit quis, qui Judaismum amplecti velit, *seu* mas sit, *seu* femina, inquisitione instituta perveſtigant, qua de causa hoc faciat? num forte divitias inde speret? *vel* hanc putet esse viam pervenienti ad dignitates? *vel* an faciat ex metu? *Et si vir est,* inquirunt, *an amore captus* fit pueræ Israelitidis? *si* femina, idem faciunt & querunt; *an amore flagret* juvenis alicujus ex Israelitis? Nec frustra id agunt, quia *כל החזרה בנסיבות רבבך מחייב העולם* *אינו* *מונע* *gravitatem* *jugi legalis*, & exaggerant laborem præcepta legis servantibus preferendum, qui longe major sit, quam sustinent alii populi terræ, qui tam duris legibus non sint devincti. Si nihil secius talis & hoc accepit, nec recedat, tum demum intelligunt, quod amore religionis se convertat, eumque recipiunt: quia dictum est Ruth I. 18. *Videns, quod obſfirmato effet animo, ut pergeret ſecum, deſtituit loqui ad eam.* Sed adhuc instant, & tertio dubium de gentis suæ calamitatibus movent: *Quid quoſo vidisti, propter quod Proselytismum ambias?* An ignoras, in quanto mærore Israel hoc tempore fit? *Quomodo impellatur, diſperetur, diripiatur, & quantas patiatur, caſtigationes?* Si novi, dicit, confestim recipiunt, cit. loc. cap. XIV. §. 1.

Atque tum demum quarto docent eum articulos fidei fundamentales, *שׂוֹרֵא יְהוָה הַשֵּׁם וְאִיסָּר עֲבֹדָה זָרָה* scilicet de unitate Dei, & de cœnanda idololatria §. 2. legisque aliqua cum levia, tum gravia præcepta, adjuncta statim & transgressorum poena, & mercede obedientiæ, §. 2, 3. Denique scrupulos ei evellunt, ex Judæorum calamitatibus orituros; ex *Massecheth Zevammoth* cap. IV. §. 4. & 5. dicentes: *Hoc ſcias, quod ſeculum futurum non reconditur, niſi iuſtiſ;* qui ſunt Israelitæ, & hoc, quod vides Israelitas in his terris afflitos, ut non multo bono in hac vita perfruantur, quemadmodum alii populi, id in felicitatis parte ponendum eſt. Fortaffe extollerent cor ſuum & errarent, & ita perderent mercedem ſeculi futuri. Sicut hoc a Moſe dictum eſt Deuter. XXXII. 15. & impinguatus eſt Israel, & recalci-travit. Non tamen S. B. ille nimis multam ſuper ipſos pœnam mittit, ne penitus intercant. Hanc institutionem ſi placide admittat Candidatus, & petito ſuo inhæreat, excipit ב. Initiatione, quam exque ac Auëtor noſter ex MOSE KOTSENSI docet MAIMONIDES, quoque in *Hilc. Issure Bia* cap. XIII. §. 1. fqq. Triplici ritu peragi contendit, quo ſcilicet Israelitæ in foedus Dei recepti ſunt: *בְּשִׁלְשָׁה רְבָרוֹם נְכֻנָּסוּ וּשְׁרָאֵל לְבָרוֹת בְּמִילָה וּטְבֻולָה וּבְקָרְבָן* Tribus rebus intrarunt in foedus Israelitæ: circumcidione, baptismo, & oblatione. Circumcidionis uſus erat in Aegypto, juxta Exod. XII. 48: *Nemo incircumcisus de eo comedet.* Circumcidit eos omnes Moſes magiſter noſter: nam neglexerant universi foedus circumcidionis in Aegypto, excepta tribu Levi, de qua dicitur Deuter. XXXIII. 6. & observabant foedus tuum. Baptiſmus autem erat in deferto ante legis dationem, de quo dicitur Exod. XIX. 10. Sanctificabis eos hodie & cras, & lavent vestimenta ſua. Sacrificium denique huic ex Exod. XXIV. 5. ſpectat: & misit (Moſes) juvenes de filiis Israel, qui obtulerunt holocausta pro universo ſcilicet Israelitarum cœtu offerebant illa. Atque ſimili modo per omnia postmodum ſecula, quoties Gentilis voluerit intrare in foedus illud, atque ſub alis majestatis divine colligi, jugumque legis in ſe ſuſcipere, *צִיר מִילָה* קרבן

וְתִבְרֵלָה וְהַרְצָאתָ קְרֻבָּן - *necesse fuit, ut ei adhiberetur circumcision, & baptismus, & sparsio sanguinis sacrificii.* Circumcisionem in adulto, primo loco, & eodem, quo in puerulis, peragunt modo: Sin Candidatus ex gentibus fuerit circumcisionis, quales olim Aegyptios, Colchos & Aethiopes fuisse, HERODOTVS testatur in Euterpe, denuo quidem circumcidinon potest, adspergendus tamen sanguine Foederis est, per pelliculae sauciationem, ut aliquot sanguinis guttae destillent, ut MAIMONIDES hunc casum definit in Hilm. cap. I. §. 7. צְרוּר לְחַטִּיף מִילָה מִמְנוֹ רַם necessitate est, ut eliciatur ex eo sanguis Foederis, eo die, quo ad Judaismum cooptatur. Circumcisioni necessario quidem, sed non e vestigio, verum postquam vulnus ex circumcisione inflictum coiit, jungenodus est Baptismus: ut in Hilm. Issure Bia cap. XLV. §. 15. caute monet MAIMONIDES. Et de baptismi quidem hujus origine, prolixe & erudite SELDENVS disputat lib. I. de Synedriis cap. 3. & quo jure verba Exod. XIX, 10. quæ de vestium lotione præcipiunt, ad corporis totius ablutionem trahantur, demonstrat. Ejusdem porro necessitatem multis in hanc rem allatis testimonis comprobavit EDWARD. ad Avoda Zara cap. I. p. 192. sq. æque ac ante eum laudatus modo SELDENVS, qui ex Gemara Sapientes pronunciaisse affirmat טבל ולא טבל יוטבול אין גר ער שיטול if quis baptizatus fuerit nec circumcisus, aut circumcisus, nec baptizatus, cum Proselytum non esse, usque dum fuerit tam baptizatus, quam circumcisus: quod iisdem fere verbis quoque inculcat MAIMONID. c. I. cap. XIII. §. 5. Porro, in trium testimoniis, qui Synedrii essent Assessores, præsentia baptizatur Proselytus, qui stant a tergo ejus, eumque monent altera vice cum de præceptis levibus, tum de gravibus, quoad in aquis adhuc stat. Si vero Fœmina fuerit, eam quoque fœminæ in aqua collocant usque ad collum suum, & de foris consistentes, dum ipsa adhuc in aqua sedet, docent ipsam nonnulla de præceptis levibus & gravibus. Si baptizata est in eorum conspectu,

convertunt facies suas, & egrediuntur ita, ut non videant eam, ex aqua ascendentem, ut denuo MAIMONIDES cit. loc. habet, cap. XIV. §. 6. Peragebatur itaque baptismus ille, immersione sub aquas totius, collum tenus, corporis, qua hodiernæ quoque Judæorum absolvuntur lustrationes. Denique de sacrificio. Idem cit. loc. c. XIII. n. 4. monet, Korban initiationis olim fuisse holocaustum jumenti, vel duorum turtrum, vel duorum pullorum columbæ, & par alterutrius est unum holocaustum: ובזמן הזה שם קרבן ציריך מלחה טבילה וכשיכנה שניין שם קרבן ציריך מלחה טבילה וביא קרבן sed quoniam hoc tempore (ob destructum Templum, & defectum loci competentis) sacrificio nullus est locus, necessaria tantummodo sunt Circumcisio & Baptismus. Attamen hac lege, ut quamprimum restauretur domus sanctuarii, sacrificium pariter offerat. Necesse itaque est, ut se oblaturum spondeat Korban, templo restaurato. Ad Fœminæ initiationem Baptismus sufficiebat & Corban, cum in illa circumcision locum non haberet; gravidæ quoque, rite baptizatae proli, baptismi opus non erat. Pari modo, pro sexus diversitate, initiantur pueri atque puellæ: quo etiam legem illam Mosaicam Devter. XXI, 11. sqq. de captiva gentili trahunt, ut ducenda non fuerit, nisi proselyta facta, & baptizata. Licet enim illa capientis esset, & captori integrum, ad libidinem eadem abuti, tenebatur tamen, compressam legitimo sibi matrimonio prius jungere, quam ad alterum pergeret concubitum. Vxorem autem ducere non poterat, nisi ea, ejurata Gentili idolatria, Judaicam religionem sponte fuerit amplexa. Quin, ne proselytam domicilii quidem ad conjugium admittunt, sed oportet, ut si Israelitæ nubere velit, totius legis jugum subeat, & solenni initiatione proselyta justitia fiat. Sin id recusaverit, & marito carere, quam proselyta fieri malit, prius licet compressa a suo captore, ita multant eam, ut partim nuptiis privent, partim cura sobolis educandæ, si quam ex primo congressu conceperit, onerent. Si vero nec proselyta domicilii fieri, & septem Noachidarum præcepta

præcepta suscipere voluerit, capitis eam suppli-
cio afficiunt. Quæ omnia fuse persequitur
MAIMONIDES in *Hilc. Melachim* cap. VIII. §. 2.
sqq. Addimus

3. Consequens & Fructum hujus initiationis.
SELDENVS de *Jure Nat. & Gent.* lib. II. cap. 4. quinque enumerat effectus, quibus proselyti justitiae sint gavisi: Judæi nominis acquisitionem; regenerationem; juris Judaici, seu prærogativæ Israeliticæ participationem; originis atque peregrinitatis, velut characteris perpetui ac indelebilis retentionem; & conditionem posterorum.

a) **הָרָיו הוּא כִּיְשָׁרָאֵל לְכָל־רַבְּרוֹן** ecce, is per omnia ut *Israelita* habetur: Cod. *Jevammot* fol. 47. b. Hinc & nomine censetur Judaico. Vnde Idumæos, postquam in ritus Judæorum transierant, Judæos fuisse, diserte affirmat **IOSEPH VS Antiqu.** lib. XIII. c. 17. Pariter, quando mira rerum Judaicarum conversione facta in Persia, multi Gentilium Judaismum amplectebantur *Esth.* VIII, 17. vocem

R. SALOM. IARCHI interpretatur **מִתְהִירּוּם** **מִתְגִּירּוּם** Proselyti sibiabant, quia Proselyti, Judæi quoque audiebant. β) Regeneratus quoque habebatur Proselytus. Vnde tritum Magistrorum effatum: **גֶּר שְׁנָתֵנִיר בְּקַטְןָן שְׁנוֹלֵר רַמִּי** proselytus, qui ad Judaismum transit, est sicut infans, qui recens nascitur, juxta Cod. *Jevamm.* fol. 22. a. & fol. 48. b. **MAIMONID.** *Hilc. Issure Bia* cap. XIV. §. II. Omnis enim pristina deletur cognatio & sanguinis relatio, ut nec fratrem, sororem, patrem, matrem, liberos ante genitos, omnino in suis haberet. Quin si pater, mater, filius, frater, simul fierent proselyti, nulla prorsus restaret cognatio. Velut enim jam primo creatus, aut e cœlo lapsus, omnino novus homo siebat, consanguinitate pristina non minus, ac gentilissimo prorsus exutus. Quod inaudierat

CORNEL. TACITVS, qui de Judæorum Proselytis lib. V. *Histor.* cap. 5. tradit: nec quicquam prius imbuuntur, quam contemnere Deos, exuere patriam, parentes, liberos, fratres, vilia habere. Ideo nec lugebant ereptos morte propinquos Proselyti, quod ex **MAIMONIDE**, docet **GEIER.**

de lucitu *Hebræor.* cap. III. §. 3. & expirabat, quicquid inter ipsos intercesserat juris, v. g. 1) Hæreditatis; ut si Proselytus prius decebat, quam liberos in Judaismo gignat, obeat absque hærede. Liberi enim ante conversionem suscepiti, ipsum planè nihil attingunt, adeoque hæreditas vel cedit occupanti, vel si liberos in Proselytismo genuerit, illi solum succedunt in bona, & quem primum suscepit conversus, is primogenitus jus obtinet, & accipit duplum. De qua Proselytorum successione ac hæredibus laudatus **SELDENVS** ex instituto egit *lib. de success. in bona def.* cap. XXVI. toto. 2) Levitationis; ut Proselytus ex præcepto Deut. XXV, 5. non amplius teneatur, defuncto fratri, quantumvis & ille ad Judaismum se contulerit, semen excitare, juxta *Gemaram Babylon. ad Tit. Jevammot* cap. XI. fol. 97. b. 3) Matrimoniorum intra prohibitos gradus; ut si filius matrem, frater sororem, post susceptum utriusque Proselytismum ducat, incestus non sit, nec cum lege *Levit.* XVIII, 7. sqq. pugnet. Id tamen ne de facto contingat, caverunt Magistri, ut **MAIMONID.** *Hilc. Issure Bia* cap. XIV. §. 12. addit: **אֶכְלָל אֲכֻמִּים אֲסֹרוֹ רַכְבָּר נָזָר** sed sapientes, ne id fieret, prohibuerunt. Porro γ) Participatio juris Judaici, sive prærogativæ Israeliticæ, proselytis justitiae in lege diuina assignatur *Num. XV, 15. coll. Lev. XIX, 33.* **כְּכָם** **כָּנָר** sicut vobis, ita Proselyto, ita ut nullum inter hunc & originarium Judeum intercedat discrimen. Competit ergo illi jus civitatis, utendi fruendi omnibus commodis, privilegiis, ac libertatibus, quæ civibus politiæ Judaicæ, ratione civilis societatis competit. Nec obstat, quod magnus obvertit **SELDENVS** de *Jur. Natur. & Gent. cit. loco*, quod judicii & Magistratus expertes essent Proselyti. Cum enim communio suffragii & magistratus, non sit de ratione civis, quin etiam certis legibus & conditionibus, potestas adeundi senatoriam dignitatem Proselyto competenteret, si scilicet matre natus sit Israelitica, cives utique fuisse reipublicæ Judaicæ contra **SELDENVM** erudite contendit **SLEVOGTVS** cit. *Disput.* §. 32. p. 895. sq. Istud saltem excipiunt

piunt ἀυχηματίου Judæi, ne Profelytis, sive Regis, sive צבָא שׁר Supremi Imperatoris, sive נְשָׂעֵן Präsidis Synedrii defungi officio liceret. Attamen δ) Peregrinitatis, seu originis ab Abraham diversæ, velut characterem perpetuum ac indelebilem retinebant, ut licet in קָרְבָּלָה יִשְׂרָאֵל cœtum Israelitarum recepti essent, nomen tamen נֶגֶר Profelyti seu advene, semper retinerent. Quo spectant, quæ ad §. I. not. (2) b) v. Cap. de voce בְּגַבְגָּנָה annotavimus. Vnde distinctio quoque inter קָרְבָּלָה בְּרוּם & קָרְבָּלָה יִשְׂרָאֵל ecclesiam Israelitarum & ecclesiam Profelytorum enata, ut Judæos ex Judæis, & Judæos ex peregrinis, discernerent. Deinum ε) Conditio posterorum ea erat, ut quotquot ex parentibus utrisque profelytis prodiiissent, eadem cum parentibus perpetuo conditione essent, nec magis aut aliter cives censerentur Israelitici, quam qui primo fuerant initiati, eorum majores; quæ a SELDENO, laudato loco, copiose vide declarata. Sed &

¶ ad Jura & privilegia Profelytorum paucis est attendendum. Vbi a. de jure civitatis hic repertenda sunt, quæ paulo ante monuimus. Accedit β. jus saerorum, non communium solum cum ceteris priorum Gentilium, sed Judæis solis licitorum, qualia comedio agni paschalisi, oblatio sacrificiorum pacificorum & expiatoriorum &c: eodem cum ceteris Judæis ritu, quod ex Exod. XII, 48, 49. & Num. XV, 14, 15. liquet. Quo etiam annuam dimidii sicli pensitationem referunt, apud MAIMON. in Hile. קָרְבָּלָם cap. I. §. 7. γ. Jus connubiorum, quibus Profelyti promiscue jungabantur Israelitis, excepto Sacerdote, & cum primis Pontifice Summo, cui vel maxime Lev. XXI, 14. injunctum legitur, ut virginem e populis suis ducat uxorem. Sacerdoti ergo integrum non erat, ut profelytam duceret, vel profelyti filiam; Profelytus tamen, quo minus sacerdotis filiam sibi jungeret uxorem, nihil prohibebat. Sed plures sunt Magistrorum circa Profelytorum connubia tricæ, quas sollicite expedivit SELDENVS de Jure N. & Gent. lib. V. cap. 14. dignus, qui hic evolvatur.

Ad §. VII. pag. 7.

(13) Ritum istum ablutionis diu multumque inter Judæos ad initiationem prestandam viguisse &c.] Tangit hic Auctor noster celebrem & vexatam hodie quæstionem de Baptismo: An baptismus Johannis & Apostolorum, adeoque & noster, idem sit cum baptismo initiationis Judaico, eidemque primam sui originem debeat, formula saltem peculiari amplificatus & auctus, denique Divina & Sacramentali virtute, efficaciaque armatus? Morem baptizandi utriusque sexus Profelytos, dudum ante Johannem præcursorum Servatoris, ipsiusque adeo Christi nativitatem, inter Judæos viguisse, magni nominis Philologi & antiquitatum scrutatores perhibuerunt, IOH. SELDENVS Jur. N. & G. juxta discipl. Hebr. lib. II. cap. II. LIGHTFOOTVS in Horis Hebr. ad Matth. III, 6. IOH. HENR. HOTTINGERVS in Theologia Judaica cap. XXIX. FRANC. BVRMANNVS Synops. Theol. Tom. II. lib. VII. cap. VI. §. 3. sqq. BRAVNIVS in Oeconom. Fæder. Vol. II. Parte IV. cap. XXI. §. 2. IOH. BENED. CARPOZOVVS in Notis ad Schickardi Jus Reg. cap. V. Theor. 17. p. 328. sqq. VT HVG. GROTIUM, IOH. BVXTORFIVM, IOH. LEVSDENIVM, HENR. HAMMONDV M, multosque alios raccamus, qui obiter, & ὡς ἐν παρόδῳ, suum eidem sententiae calculum adjecerunt. Hinc ulterius progressi alii, baptismum Johannis & Christianum ex hoc Judaico initiationis ritu promanasse, & additis sanctioribus institutis, Sacramentali usu, ac sublimiori longe fructu, in Ecclesiam Christianam transiisse censuerunt, post LIGHTFOOTVM Tom. II. Opp. p. 265. sqq. SELDENVM de successione in bona defunctorum cap. XXVI. p. 91 sqq. MELCHIOR. LEYDEKERVM de Republ. Hebraeor. lib. VI. cap. 6. p. 364. IAC. ALTINGIVM Heptade VII. dissert. VII. Tom. V. Opp. p. 228. & plurimos ex laudatis doctribus, RWARDVS ANDALA in Summa Theol. p. 612. EARTHOLD. HOLZFUSIVS in Disputat. de baptismo Judaico Christiano, STEPHANVS GAVSENVS Dissertation. Theolog. p. 52. ed. anni 1678.

1678. Celeberr. CONRAD. IKENIUS *Antiquit. Hebraic. P. I. cap. XXII. §. 16; 18. p. 346. sq. & Reformatorum recentiorum pars maxima, quibus cum primis hæc sententia arridet. ENOSTRIS tamen in eandem pariter concesserunt GEORG. ELIEZER EDZARDVS ad Avoda Sara cap. I. p. 191. sqq. IOH. FRANCISC. BUDDEVVS Institution. Theol. dogmatica lib. V. c. I. §. 2. p. 1436. sq. ubi insigne quidem inter utriusque gentis lustrationem admittit discriumen, ut tamen Christianum ex Judaico ortum traxisse baptismum contendat; & forte alii. Tandem ex instituto hæc quæstio disceptata fuit inter gravissimos Theologos, GOTTLIEB WERNSDORFIVM, Wittebergensem, & IO. ANDREAM DANZIVM, Jenensem. Postquam enim ille A. 1708. in controversiis de baptismo recentioribus §. 18. sqq. baptismum Christianorum, initiationi Proselytorum originem suam non debere, solide evicerat, Celeberrimus Jenensis cum in dissertat. *de baptismo proselytorum Judaico, ad Matth. III, 5, 6. tum vel maxime in antiquitate baptismi initiationis Israe-litarum vindicata*, (quarum prior in MEVSCHENI N. Test. ex Talmude illustrato p. 233. sqq. posterior p. 287. sqq. legitur) oppositam sententiam amplissimo cum doctrinæ apparatu, contra WERNSDORFIVM adstruere allaboravit. Qui tamen modeste non minus, quam solide ac erudite eum exceptit A. 1710. disputatione *de baptismo Christianorum origine mere divina*, qua non modo ante Johannem & Christum, Proselytorum baptismum in usu fuisse omnino negat, verum etiam p. 39. sq. graviter demonstrat, Juðeos hunc Proselytos abluendi morem, post eversam demum urbem & rempublicam, ex ονομαζούσια adoptasse, & ex Christi schola surripuisse. Dudum ista se probaverat sententia Theologo Anglo, IOHANNI OWENO, qui in Theologumenis lib. V. digress. IV. §. 19. sqq. p. 426. contra SELDENVM disputans, eam §. 22. p. 427. tuerit. Ceterum Vir doctissimus, & in Judeorum monumentis apprime versatus, GUSTAV. GEORG. ZELTNERVS, inter clarissimos dissidentes arbitrari instituit, edito A. 1711. *de initiosis**

baptismi initiationis Juðeorum, schediasmate, quo ortum baptismi Proselytorum pariter recentiorum, & ad imitationem Christiani baptismi ex cogitatum statuit, ita tamen, ut p. 37. censeat, a Johannis baptismo & officio, in Synagogam paulatim cooptato, inter ceremonias Juðeorum, Messiae adventui inhiantium, Proselytorum baptismum initia sumfisse, ab interposito, a Johannis Baptiste ministerio, usque ad reipublicæ Judaicæ everisionem, tempore ducenda. Obtinuit quoque argumentorum pondere summus WERNSDORFIVS, ut nostrarium, qui purioram amant doctrinam, plurimi in eadem concederent partes, e quibus nunc nominasse sufficiat vener. IOH. FECHTIVM in Collegio in Syllogen Controversiar. disp. XXXVII. §. 1. p. 412. sqq. IOH. WINCKLERVM im gründlichen Beweis der Kindertauffe cap. I. §. 9. Clariss. Autores Collectionis Vett. & Novor. A. 1727. p. 1295. sqq. Eandem denique sententiam, sed dispari mente ac fine, tuentur Mennonitæ, e quibus recentissime HERMANNVS SCHYN in Historia Mennonitarum Cap. II. toto p. 14. sqq. & in Addendis p. 319. sqq. eam prolixe perorat, inter cetera tamen p. 14. non dissimulans, eo se suosque consilio ita disputare, ut paedobaptismi assertoribus argumentum sententiae suæ cripiant, ad quod LIGHTFOOTVS cum primis & VITRINGA se in hac causa receperint. Sed male consultum esset baptismus infantum, si non alio niteretur Achille.

Nostrarum nunc partium est, utriusque sententiae momenta paucis repete, initio ab iis petito, qui baptismum Juðeos a Christianis mutuo petiisse, contendunt. Vrgent hi cum primis & pertinax Scripturæ utriusque Fœderis silentium. Quæ enim allegat DANZIVS Veteris Instrumenti oracula, nec non Pauli testimonium i Cor. X. 2. ita diluit WERNSDORFIVS, cap. II. p. 22. sqq. nihil ut præsidii in iis supersit sententiae illius Patronis. Quod celeberr. agnoscit ZELTNERVS, & qui candide, & absque partium studio, dicta illa expendunt. Accedit porro β) constans vetustiorum Juðaeorum monu-

men-

mentorum silentium; quo Proselytorum baptis-
mum sicco prætereuat pede. Nullum ejus
vestigium in IONATHANIS, vel ONKELOSI
paraphrasibus, nihil in JOSEPHO, vel PHILO-
NEM deprehenditur, quod liquido hunc ritum
confirmaret, nihil in Sobar, aliisque id genus
Commentariis antiquis & ævo Apostolico pro-
ximis, quos omnes ritum adeo solennem & ne-
cessarium tacuisse, cum in minoris ponderis ce-
remoniis describendis nimium quantum fuerint
curiosi, mirum omnino esset, si illorum jam
tempore in Synagoga innotuisset, vel etiam in-
signem tulisset etatem. Scite ac nervose hæc
omnia complectitur IOH. OWENVS in *Theologu-
men. Lib. V. digress. IV. §. 22. p. 427.* ubi ex hoc
silentio bene infert: *Ritus baptismatis in V. T.
institutio nullibi memoratur, exemplum nullum ex-
stat; neque durante Ecclesia Judaica, in admissione
Proselytorum unquam usurpatus est. Apud PHI-
LONEM, JOSEPHVM, IESVM SIRACIDEM
ejus mentio nulla occurrit: neque in historia Evan-
gelica. Sententia ideo ista Rabbinica de bapti-
zandis Proselytis, ortum suum Tanneræis seu
Doctoribus Ante-Mishnicis, post urbis excidium,
debet. Tandemque subjicit: *Ex Johannis ba-
ptismo, qui tota in gente celebris erat, cuique ini-
tiata est magna pars populi, ritum hunc ante tem-
pus illud incognitum, doctores Tanneræos mu-
tuatos esse.* Vrgent γ) baptismi, Johannis ori-
ginem mere divinam, Joh. I, 33. Luc. III, 2.
Matth. XXI, 25. Luc. VII, 30. qui humanis
omnino deberetur auspiciis, si divino licet jussu,
& paulum immutatus, e Synagoga in Ecclesiam
fuisset adscitus. Provocant δ) ad oracula pro-
phetica, quæ baptismum initiationis diserte ad
Messiæ referunt adventum, Ps. XXIX, 10. Ezech.
XXXVI, 25. Zach. XIII, 1. quæ frustra forent, si
dudum ante in Ecclesia Judaica viguissent. De-
mum ε) opponunt baptismi in locum circumci-
sionis, nunc abolendæ ac eliminandæ ex Ecclesia,
successionem Col. II, 17. quæ utrumque tanto
temporis tractu combinatum fuisse ritum, non
admittit. Vicissim, qui Proselytorum tuentur
baptismum, in medium afferunt 1) Baptismum*

initiationis Judeorum, cui alter ille Proselyto-
rum suos debeat natales, confirmatum Exod.
XIX, 10. Ps. CXIV, 1, 2. Ezech. XVI, 9. XX, 12,
1 Cor. X, 2. 2) Loca Talmudica, & in his cum-
primis testimonium in Cod. Jevammoth fol. 46.
a. b. ubi R. ELIESERIS, filii Hircani, & R. IO-
SVAE fil. Chananiæ, qui non multo fuerint Jo-
hanne Baptista juniores, prolixa legitur de ba-
ptismo, tanquam ritu dudum inter suos recepto,
disceptatio. 3) Testimonia ARRIANI ad Epistole-
tum lib. II. cap. IX. circa fin. CORNELII TA-
CITI Histor. lib. V. cap. 5. JOSEPHI de bapti-
smo Essenorum differentis de bello Jud. lib. II.
cap. 12. 4) Odium ac horrorem Judæorum, quo
sacra prosequuntur Christianorum, ut fidem
omnem superet, quod religiosas ab iis petuisse
ceremonias traduntur. Gens invida, & divinis
ad id obstricta legibus, ne alienigenarum amuletur
statuta; quæque ne in suppliciis quidem maleficio
infligendis, more gentibus recepto uti voluit; mor-
tem potius subiisset, quam ut in re tanti momenti
istorum reciperet symbolum, a quibus quam maxi-
me se cupiebat distinctam, inquit DANZIVS in
Antiqu. bapt. vindicata §. 63. Rursusque §. 98.
non affectant convenientiam cum Christianis Judei:
separationem a Bileam prædictam Num. XXIII, 9.
& a Deo vice plus simplici ipsis injunctam, in sa-
cris præcipue, religiose servantes. 5) In bapti-
smum Johannis, Synedrii inquisitionem, Joh.
I, 25. Senatus Judeorum in Johanne baptizante
non examinat baptismi naturam, eeu aliquid novi;
sed quod rem, quæ ad triumviratum pertinebat,
aut Prophetam singulari Dei ductu vocatum, ipse
auctoritate exerceret privata, Prophetæ titulum
renuens: atque in illis, qui in majoribus jam fue-
rant baptizati: alium quoque baptismi finem in-
tendat, quam a majoribus suis propositum, Idem
ait c. l. §. 85. Pariter Nicodemus cum Christo
colloquium eo rapit, §. 87. inquiens: Nicode-
mus ad injectam Regenerationis mentionem non
obstupuit, tanquam ad rem antea inauditam; sed
ad Regenerationem ex Spiritu Joh. III, 5. cum non
aliam, nisi ex aqua & circumcisione haecenus co-
gnoverat. Nisi nosse eam potuerit, & etiam de-
buerit:

buerit; profecto tam severa in eum reprehensione non animadvertisset vers. 10. Salvator; ceteroquin benignissimus. Ad ista singula apte regessit WERNSDORFIVS, quæ retundendis iis sufficere arbitrabatur.

Denique celeberr. Jenensium Theologus, Ioh. REINH. RVS, in *Harmon. Evangel. lib. I. cap. XV. p. 327. sqq.* post curate expositam controversiæ historiam, in ea acquiescit sententia, quod licet Proselytorum baptismus jam ante Johannem apud Judæos in usu fuerit, minus tamen commode dicatur Johannis baptismus ex Judaico illo traxisse originem, quum Deus legatur misisse Jobannem, ad baptizandos etiam, & vel maxime, Judæos, Job. I, 33. & legatur prædicasse baptismum pœnitentia Marc. I, 4. ac omnes monuisse de hujus suscipiendo necessitate, qui vellent participes fieri beneficiorum, per Messiam partorum. Atque ita componi quodammodo posse, quæ hoc de argomento inter celeberr. viros, DANZIVM & WERNSDORFIVM fuerunt disputata. Istam porro conjecturam, quæ Johannis. & Christi baptismio Judaicum censem posteriorē, eumque ex ναοὶς Ιησοῦ Christianorum sacrī adoptatum, gravissimo existimat incommodo isto premi, quod exosum esset admodum Judæis Christianorum nomen, & cœtus valde contemptibilis, illique dispersi longe lateque, vix amplius in hanc ceremoniam adoptandam consiprare valuerint. Inde enim a captivitate Assyriaca & Babylonica, jam per varias regiones dispersi fuerant Judæi, ac pridem ante Johannis nativitatem jam incolebant omnium gentium sub cœlo regiones Act. II, 5. sqq. Ulta quæ proinde tempora referenda videatur baptismi initiationis Proselytorum origo: certum vero temporis, quo adhiberi cœpit, articulum vix quenquam definiturum.

Postremo, Primarius Lipsiensium Theologus, Summe Venerab. CHRIST. FRID. BOERNERVS dissertat. exeget. de Johanne πρωτοβαπτισῃ ad Job. I, 25. Lipsiæ A. 1729. edita & ventilata, prolixè hanc controversiam peroravit, & quanquam

de ortu baptismi Proselytorum Judaici nihil pronunciat, e quæstione tamen legatorum Syndrii pariter ac Johannis responsione, solide evincit, Johannem fuisse, qui primus omnium inter Judæos baptismum administraverit, quia in ea fuerint Judæi opinione, τὸ βαπτίζειν proprium esse Messiæ, baptismumque adeo initiationis ab ipso Messia, vel saltem ab eis, quos una cum Christo expectabant, Elia scilicet, isto ve, quem τὴν προφῆτα nomine designant, institui debuisse. Inveteratæ huic Judæorum opinioni causam dedisse oracula illa, in quibus, cum de Messiæ diebus varicinati sunt Prophetæ, eximiam spiritualemque, aqua peragendam, purificationem prænunciavunt, Jes. XII, 3. XLIV, 3. Ezech. XXXVI, 25. Zach. XIII, 1. Atque ita originem Sacramenti nostri mere divinam egregie confirmat, simul etiam diversam, nobisque paulo ante num. 5. memoratam, quæstuti illius & responsi interpretationem, qua illud ei εἰς ἐναρτίας in suam rapere sententiam nituntur, diluit & mæscule retundit:

Nos, unumquemque suo abundare sensu, lubentissime passi, nobis tamen 1) persuadere non possumus, originem baptismi Proselytorum, Johannis. & Christi-baptismo anteriorem, cum ob rationes a summo WERNSDORFIO allatas, tum vel maxime ob satis idoneorum hujus ritus, inter Judæos tunc temporis usitati, testium defectum. Quæ enim cunque proferuntur testimonia, vel lequieris sunt ætatis, vel dubiae interpretationis, & invitatis auctoribus hoc pertrahita, quod αὐτοψίᾳ docet, eorumque examen. Tanti autem ponderis, tantæque necessitatis ritum, tot seculis illos silentio involuisse, cum nulla urgeret ratio, similitudinem omnem veri excedit. 2) Undecunque ergo eum hauserint Judæi, sive ex prava Christianorum imitatione, sive ex sinistra & perversa oraculorum Vet. Test. in quibus baptismi fit mentio, interpretatione, ante Johannem certe ignorarunt, sola tam corporum, quam vestium lustratione Levitica, juxta Legem contenti. Nec temporis, in tanta rerum caligine, momentum definio, utrum πανολεθρίου

urbis antecesserit, an fuerit securum? licet in posteriorem sententiam mens potius inclinet. Quod autem paulo ante movebatur dubium, de impossibili dispersae ac palantis per totum orbem gentis conspiratione, in cooptandam novam quandam ceremoniam, me parum turbat, qui dissiparam per omnes terras nationem eandem, in auctoritatem pandectarum Talmudicarum, cum Mischna, tum Gemara, maxime Babylonica, comprehensarum, unanimi consilio consensisse (si a Karraeis discessero, quos diversum tenere constat) cum stupore recordor. Vbi enim ex duplice illa & gravissima gentis clade, sub Tito & Hadriano Imperatoribus, sese paulo receperunt Iudei, & templo, sacrificiisque, ac praecipuis cultus sacri exercitiis orbatos se cernerent, necesse habebant constituere, quid de Festorum celebratione, Religionis suae custodia & cura, tum quoque amplificatione, publicorum conventuum & sacrorum ratione, aliisque ad rem divinam pertinentibus legibus & ritibus, integrum sibi esset servare, quid minus. Tum inter alias ceremonias, baptismum Proselytorum adoptasse potuerunt, cuius deinceps in Germanam injiceretur mentio; maxime, quod ob denegatam sanguinis sacrificialis aspersionem, non haberent aliud quicquam, quo sceminas initiantur. De quibus diserte sanciunt in Cod. *Jevammot* f. 46. a. רָאֵם לֹא טְבַלּו בְמֹה נִכְנָסוּ *תְּחִתָּה כְנַפְיֵי הַשְׁבִּינָה:* *quod, si non baptizatae essent, quo modo recepta fuissent sub alas Majestatis divina?* Hoc pacto farta recta manet divina baptismi Christiani origo, nec temere fingitur aut supponitur, quod nequit demonstrari. 3) Posito denique, quod tamen non damus, illam Proselytorum lotionem ante fuisse in usu, quam Novi Testamenti auspicaretur periodus, nihilominus ratum firmumque est, Sacramentum baptismi cum Proselytorum baptismo nihil plane habere commercit, nec ex illo derivatum esse, sed divinitus immediate institutum. Prout enim Johannes a Deo immediate missus erat ad baptizandum Joh. I, 33. Luc. III, 2. ita Christus non ex imitatione Magistrorum, in adscendis

Proselytis, sed ex Dei sapientissimo consilio, ex Patris sinu Joh. I, 18. institutionem baptismi Matth. XXVIII. protulit. Inde etiam nunquam junctus fuisse, verum immediate successisse legitur circumcisio, sic ut περιτομὴ τὸ χριστὸν aboleret περιτομὴν χειροποίητον Col. II, II. & altera alteri opponatur. Plura dabunt laudati auctores.

Ad §. VIII. pag. 7.

(14) *Premium & honor, quo culti sunt proselyti a Judaeis.* Exprobare quidem ipsis fas non erat pristinam gentilem idolatriam, cum ejurassent eam, & ita abluissent, ut nihil pristini vitii in vitam novam transtulerint. Hue referunt verba Exod. XXII, 20. *Peregrinum non premes, neque eum opprimes, quia peregrini fuisti in terra Aegypti.* Quod interpretantur de verbali afflictione, ne quis dicat peregrino: זֶבַר נָרוּם *מעשיך* *רָאשׁוֹנִים:* *לְבָנָן גָּרוּם* *מְעָשָׂה אֲבוֹתֶיךָ*, & si fuerit Israelita, qui pro admisso facinore penitentiam egit, ne dicat ei: *Memento operum tuorum priorum.* Erat enim adscitus ejusmodi habendum ut frater.

Ad §. VIII. pag. eand.

(15) *In communi vita &c.* Non unum hoc dicterum, sed plura eius generis, in contumeliam intorquebant Proselytorum. α) enim vituli aurei culpam Exod. XXXII. æque ac sepulchra concupiscentiae Num. XI, 4. sqq. in Proselytos, ex Aegypto cum Israele egressos, conciunt ap. MAIMONID. *Hilc. Issure Bia* cap. XIII. §. 18. & in *שְׁמֹות רַבָּה* sect. 42. fol. 98. col. 3. Quod & R. SAL. IARCHI repetit *Comment. ad Exod. XXXII, 14.* & R. MOSES ALSCHEICH in b. I. f. 146. sq. β) eos, perfidos, secum in errorem & vitia pertrahere criminantur Israelitas. MAIMONID: cit. loco *רַבָּר חֻזְורִין בְשִׁכְלָה וּמְתַעַן אֶת יִשְׂרָאֵל* multi ipsorum resilunt quadam de causa, & in errorem abripiunt secum Israeliti.

DE PROSELYTIS.

Isrælitæ: RASCHI ad Cod. Jevammoth f. 47. b. אָוֹחַזְמָן מִעֲשֵׂרָם הַרְאָשָׁוּנָם וְלָוְמָרָם וְשָׁרָאָל אֲוֹחַזְמָן retinat opera sua priora, que discunt ab illis Israëlite: Defectores itaque & ipsi sunt, & seductores Israëitarum, seu originariorum Ju-dæorum. γ) Adventum Messiæ remorari eosdem tradunt, in Cod. Nidda fol. 13. b. הַנּוּ רְבָנָן הַגְּרוּם וְהַמְשָׁחִיקִים בְּתַנּוּקָה מִעֲכִיכִים אֶת tradunt Doctores nostri, quod Proselyti, & jecantes cum puellis minoremibus remorentur Messiam. Hinc δ) tritum inter Judæos scomma: גַּרְוָן לְיַשְׁרָאֵל כְּסֵפָחָת Proselyti Israëlitæ, sicut scabies, Cod. Jevammoth fol. 17. b. Kidduschin fol. 70. b. & in Massech. Nidda fol. 13. col. b. vel ut MAIMONID. Hilc. Issure Bia c. 13. §. 18. effert: קַשְׁמָם לְהָם גְּרוּם קַשְׁמָם לְיַשְׁרָאֵל כְּנֻעַצְתָּה sicut plaga lepro. ε) Quod Auctor noster ex CASAVBONO observat dictarium: Vel ad decimam usque generationem a proselytis cave, id longe ulterius extenditur in Falkut super Ruth f. 163. d. אָרְחֵי אֶרְחָמִין כְּרוּתָה R. CHIJA dixit: proselytanæ fidas usque in vigesimam quartam generationem. Illud autem monitum, de non contemnendo Ethnico, præsente Proselyto etiam in decimam usque generationem, quod BVXTORF. in Lex. Talmud. p. 411. in bonam partem enunciari tradidit, in sequiorem potius sensum trahit, & contra BVXTORFLVM probat EDZARD. ad Berachoth c. I. not. 76. p. 244. Circa quæ tamen dictaria ex R. BECHAI Cadhakemach fol. 19. col. 1. observat b. CARPOV. Not. ad Schickardi Jus Reg. cap. V. theor. 17. p. 325. b. ea non tam in contumeliam Proselytorum, quam in vituperium potius & ignominiam ipsorummet dici Israëitarum, quippe quos condemnent illi, cum damno & naufragio rerum suarum ad Deum sese convertentes, quem ipsi contra minori cum devotione & sinceritate venerentur.

Denique REIZIVS in Not. ad hunc §. Auctoris apposite observat, cum adeo abjecte haberentur Proselyti, qui tamen fieri potuerit, ut tam anxie ac sedulo eos captarint Pharisæi, notati eo nomine a Christo Matth. XXIII, 15. Sed probe

observat laudatus CARPOV. c. I. p. 324. & ante eum IOH. CAMERO in prælect. ad Matth. XIX, 3. Opp. p. 176. a. Christum non tam reprehendere studium eorum in convertendis Ethnicis ad Deum verum, quam mentem potius & consilium, quod eo tendebat, non tam Deo animas lucrari, quam sibi ac seetæ suæ affeclias conciliare. Zelum enim pro religione propaganda ostentantes, non convertendorum salutem, sed bona quærebant, suæ satisfacturi avaritia, & illorum conscientiis pariter & crumenis dominatur; quo nomine Servator eos υπουργίσεως gravissimæ postulat. Ut sensus sit: Væ vobis Pharisæi, quod postquam omnem movistis lapidem, ut vel unum concilietis Proselytum, miserum istum redditis vel vobis duplo deteriorem, multo superstitionem, multo confidentiorem, & ita filium gehennæ duplo vobis graviorem. Istud autem studium, convertendi Gentiles, tanti faciebant Judæi, ut Proselyti istius censemur velut esse creator, qui converterat. Probant hoc ex verbo עשה, de Abraliamo usurpato Gen. XII, 5. ubi animæ recensentur, quas עשה fecit Abraham in Harane: Per has enim intelligent Proselytos, quos ad veram fidem converterit. Vt enim Deus עשה fecit hominem, eum creando, ita Abraham, & quiunque alias Judæus, Proselytum quandam reddendo. Sic in Bereschith Rabba, seder לך fol. 43. col. 4. cuius verba excitata leges apud CARPOV. cit. loc.

Quod supereft, de Proselytis evolvi merentur SELDENVS de Syneidriis lib. I. cap. III. rursus de Jure Nat. & Gent. lib. II. cap. 2, 3, 4. ac denuo de success. in bona defunctor. cap. XXVI. HYM-PHRID. PRIDEAVX de jure pauperis & peregrini apud Judæos, ex MAIMONIDIS Yad Chasaka, Oxonii in 4. A. 1679. CASAVBONVS adv. Baronium p. 25. sqq. LÉYDEKKER de Republ. Hebr. lib. VI. cap. VI. p. 363. sqq. GEORG. ELIEZ. EDZARDI ad Avoda Sara cap. I. p. 191. sq. & ad Berachoth cap. I. p. 244. sqq. LEVSDENIVS in Philologo Hebreo-mixto dissert. XXI. MONTAGUTIVS in Apparatu p. 180. sq. tum quoque singu-

singularibus dissertationibus, IAC. ALTINGIUS
Heptad. VII. *dissert.* VII. Tom. V. Opp. p. 228.
PAVLVS SLEVOGTVS P. II. *disputat.* Academ.
disp. XIV. p. 869. GEORG. MULLERVS Witte-
bergæ An. 1672. PERINGERVS, Vpsaliæ An.
1694. LYNDIVS, Aboæ A. 1695. in 8. BALTH.
RAITHIVS de *Profelytismo Judaico-Christiano*, Tu-

bingæ A. 1666. DANZIVS *de cura Judaorum*
in *Profelytis faciendis*; quæ inserta legitur in
MEVSCHEMII Nov. *Testam.* ex Talm. illustrato
p. 649. DASSOVIVS in *Hist. Hebreæ MSC.*
P. III. cap. X. IOH. HENR. OTHO Lex. *Rabbin.*
p. 491.

AD
LIB. I. CAPVT IV.
DE REGIBVS.

Ad §. I. pag. 7.

De triplici Regum specie] Tria Regum genera
enumerat Auctor, 1) Eorum, qui Regio &
Sacerdotali munere simul sunt functi, ut Mel-
chisedekus, de quo Paulus Hebr. VII, 1. ἔτος ὁ
Μελχισέδεκ, βασιλεὺς Σαληνοῦ, ιερεὺς τῷ υψίστῳ.
2) Eorum, qui Regia & Prophetica dignitate
claruerunt, ut David, de quo Act. II, 29. προφή-
της ἐν ὑπάρχων, ηγείδως ὅτι ὅρκω ἀμοσεῖν ὁ Θεός,
κ. τ. λ. 3) Eorum, qui solummodo Reges, qua-
lis Hiskias, Josias, & alii. Vbi tamen nota-
mus, Davidem recte quidem Regem & Proph-
etam dici, minus autem commode, regio & Pro-
phetico munere functum. Non enim officio
publico, velut Samuel, Elias, Elisa, sed dono
extraordinario Prophetæ erat, & vaticinabatur,
unde ex Prophetarum censu eum excludi, non
sumus passi *Introduct. ad lib. V. T. Part. III.*
cap. I. §. 25. n. δ) p. 71. sqq. & Salomonem pariter
fuum in Prophetis tueri locum, evicimus *ibid.*
P. II. c. IV. §. 2. p. 162. sqq.

Ad §. I. pag. cit.

(2) *Coniunctio sacri ordinis & fastigii civi-
tis]* Ratio συζυγίæ istius, partim Moralis est, ut
Reges & Principes ita docerentur, utriusque ta-
bulæ decalogi se esse custodes, legisque Divinæ
descriptionem, lectionem, custodiam Deut. XVII.

fibi demandatam meminerint, seque nutrios
Ecclesiæ & curatores religionis esse constitutos:
partim Typica & Dogmatica, Christum adumbrans
& Regem, & Sacerdotem, & Prophetam, quem
quippe Melchisedek, & David, & Salomon re-
ferebant.

Ceterum, quando commoda de Melchisedeko
agendi se nobis hic offert occasio, inquirendum
est

α) in ejusdem Personam, quis ille fuerit?
Bis enim tantum ejus, in toto Vet. Testamenti
Códice, & satis quidem concise ac subobscure
injicitur mentio, Gen. XIV, 18, 19, 20. & Psal.
CX, 4. hinc varie de eo senserunt doctores. In
duas cumprimis classes, universum illud abit
sententiarum divertium, aliis Deum, vel aliquid
divini, creaturam aliis eum censembris. *In*
priori classe locum tenent 1) Hieracitæ, quorum
secta auctor HIERAX, natione Aegyptius, vir
eruditus, Græce & Aegyptiace in Hexaemeron
commentatus est, ac teste EPITHANIO bar. LXVII.
Spiritum Sanctorum esse Melchisedekum perhibuit,
διὸ τὸ ἀφωμούμενον τῷ οὐρανῷ θεός, eo quod
assimilatus est Filio Dei. Fons erroris ipsi &
asseclis fuit nimium Allegoriarum studium, quod
propago essent ORIGENIS, ejusque secuti du-
ctum, a litera ut plurimum discederent. Hic
error, quod in libro anonymo esset recensitus,
librum illum EVAGRIVS HIERONYMO misit
refel-

refellendum, quem etiam HIERONYMVS Epist. 126. ad Evagrium diserte confutavit. Eundem poro propugnavit Auctor *Quæstionum V. et. & Nov. Test.* passim AVGUSTINO, sed perperam, tributarum: earum enim Scriptorem HYLARIVM SARDVM, Romanæ Ecclesiæ Diaconum, non abs re statuunt s. AVGUSTINI Opp. Editores. E recentioribus prolixe errorem istum propulsavit CLAVD. FRASSENIVS *Disquisit. Biblic. in Gen. XIV.* p. 216. sqq. 2) Melchisedekiani, qui auctore THEODOTO quodam, juxta alios THOMA, argentario, orti, Melchisedekum crediderunt, non hominem, sed virtutem Dei esse, Christo ipso, Dei Filio, potentiores, augstiorem & feliciorem, ad cuius imaginem & typum Christus ipse fuerit a Deo factus. Idem, apud EPIPHAN. *Hæresi XXXV.* aliis LV ex Apocryphis libris, Melchisedeki patrem fecerunt Heraclam, matrem autem Astarten, sive Asteriam; diserte, & in os obloquentes Paulo, cui ille ἀπάτως audit, ἀμήτως, ἀγεναλόγητος, Hebr. VII. 3. Quia vero Ήεραλῆς Solem, Ασάρτη Lunam vel Tellurem norat, non inepte hinc conjicit GER. 10. VOSSIVS de *Idololatr. Lib. II. cap. 21.* p. 208. illos voluisse, Melchisedekum Sole, & Luna vel Tellure, parentibus esse natum. Sed Christo præstantior nulla cogitari potest virtus divina, cum Christus sit Deus magnus, super omnia benedictus in secula Tit. II. 13. Rom. IX. 5. portans omnia verbo virtutis suæ Hebr. I. 3. per quem omnia sunt condita, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἄρχαι, εἴτε ἐξουσίαι Col. I. 16. 3) Olim jam, EPIPHANIO teste *Hæres. LXVII.* nonnulli Melchisedekum tradiderunt, ipsum Dei Filium fuisse, qui eadem, qua deinceps inter mortales versatus est, forma induitus Abrahamo apparuerit; quæ sententia AMBROSIO quoque placuit *Lib. I. de Abrab. cap. 3.* Vnde liquet, ex quibus fontibus recentiores hanc sententiam hauserint. In his primo quidem PETRVS MOLINAEVS, cum in *Vate lib. IV. cap. 11. sqq.* tum peculiari scripto Gallico de Melchisedeko, hunc verum fuisse hominem tradit, a Spiritu Christi motum, Filiumque Dei veri hominis corpus as-

sumisse, phantasia illius hominis tantisper obfessa, & a consuetis cogitationibus abducta. Huic secundas fecit PETRVS CVNAEVs, doctissimus Jctus, lib. III. de *Republ. Hebr. cap. 3.* existimans, Christum ea corporis forma, quam postea homo factus in terris gessit, Abrahamo apparuisse, habitu & specie Regis & Sacerdotis, qui decimas ab eo acceperit, eique benedixerit, in præludium futuræ non modo incarnationis, sed præsertim Sacerdotii, quo fungeretur in cœlis exaltatus super throno suo, intercedendo pro electis suis, eisque affatim benedicendo. Quam sententiam licet operose profligaverit HEIDEGGERVS in *Histor. Patriarch. P. II. Exerc. II. §. 8.* p. 45. sqq. non modo tamen, adversus HEIDEGGERVM, asseruit ac propugnavit IAC. GAILLARDVS, peculiari tractatu *Melchisedekus, Christus, unus Rex justitiae, Rex pacis,* verum etiam denuo amplexus est & peroravit IOHANNES D' OVTREIN, disertissimus apud Amstelodamenses V.-D. M. tractatu Belgico. In posteriori classe, denuo in partes scinduntur interpres, & quidem 1) ORIGENES prima in Genesin homilia, HIERONYMO Epist. 126. teste, eo prolapsus est, Melchisedekum ut Angelum dixerit. Secutus hic quoque est magistrum suum DIDYMVS, perpetuus ORIGENIS sectator. Ceterum in 1. ORIGENIS in Genes. homilia, quæ hodie extat, nihil tale legi, recte monet SIXTVS SENENS. Annot. 90. VILLALPANDVS vero eam ORIGENIS homiliam e medio sublatam esse hariolatur, quod hæresibus referta tota fuerit. Absque ullo sane fundamento HIERONYMVS non asseruisset. 2) DIONYS. PETAVIVS lib. I. de *Opif. sex dierum cap. 4.* librum commemorat, Epiphania nomine editum, de tribus Magis, Enoch, Melchisedeko, & Elia, in quo Melchisedek fingatur homo, non terreno, sed cœlesti constans corpore, prior Adamo, immo luce primigenia anterior. Cui opinioni refragantur argumenta omnia, quæ alias contra Præ-Adamitas, alio licet scopo ac fine, afferuntur. Ad quos proxime accedit 3) HENR. HVLSIVS, qui peculiari tractatu, cui titulus: *Melchisedekus, una*

cum parente ex tenebris emergens, & caput protollens, Lugd. Batavor. An. 1707. Melchisedekum tradit fuisse Henochum, qui tempore antediluviano vivus in cœlum beatorum fuerat translatus, tempore tamen postdiluviano denuo a Deo in terras sit missus, & tanquam Rex & Sacerdos habitaverit in civitate Salem, ut insignem præ se ferret typum Sacerdotii Christi, non laboriose in terris, sed gloriose in cœlis perfundendi super throno suo: quem *νατὰ πόδα* refutavit peculiari dissertatione *de Melchisedeko non Henocho*, IOH. D' OVTREIN, Amstelodami A. 1713. Alii 4) Semum, Noachifilium, post Chaldaicas IONATHANIS, & Hierosolymitaham, Paraphrases, cum LIRANO, TOSTATO, EVGV-BINO, CAETANO, GENEBRARDO, TORNIELLO, VILLALPANDO, e Reformatis, cum PEVCERO, PELARGO, BRVGHTONO, & Nostris cum MELANCHTHONE & RVNGIO, statuunt. Trata isthæc est sententia, in quam Juddæos cum primis adduxit, quod hominem gentilem Abrahamo, auctori suæ gentis anteferri, probro & contumelia vacare non credebant. Verum, si Semus fuerit Melchisedek, non constabit ratio Apostolo, quando Melchisedekum sine patre dixit, sine matre, sine Genealogia. Generations enim series, pater & majores Semi, sunt in confessio. Sed & hec ipsa Pauli verba Hebr. VII, 6. ὁ μὴ γενεαλογίους ἔχων, cuius generatio non annumeratur iis, liquido satis edocet, alienigenam eum, nec ex majoribus fuisse Hebrorum: quod in Semum non quadrat. 5) PETRVS IVRIEV in *Hist. Crit. dogmat. & cultuum*, P. I. cap. X. p. 67. sqq. vel inde, quod Cham obigit Cananæa, Chamum sub Melchisedeko latere credidit. Nec enim aliter fieri posse existimat, quin Melchisedekus unus fuerit e filiis Noachi. Cum ergo Semus non fuerit, nec pro Japhetō ulla probabilis militet ratio, nihil aliud superesse contendit, quam ut Chamus Melchisedek fuisse statuatur. Neve elogia Melchisedeki parum in Chamum quadrare videantur, hunc neutiquam tam improbum, ut vulgo creditur, sed Patriarcham potius sanctissimum fuisse, mul-

tis evincere satagit rationibus. Verum, nec impensa Chamo maledictio patris Noachi, nec scelerata Chamitarum posteritas, & defectio a Deo, veraque religione, persuadent, tam sanctum fuisse Chamum. Nec vero est simile, Chamum in Cananæa sedem habuisse, sed in Aegyptō potius regnum sibi constituisse atque firmasse, quæ ea propter in Scripturis חם terra Cham Ps. CV, 23, 27. CVI, 22. eodemque sensu Psal. LXXVII, 51. dicitur Deus percussisse omne pri-mogenitum חם בְּנֵי חם in tentoriis Cham. 6) IOH. BRAVNIVS Comm. in Hebr. VII, 8. Melchisedekum, verum quidem hominem fuisse postdiluvianum, propugnat, sed qui in hac vita immortalitate donatus fuerit, ac tandem, post administratum aliquandiu, in civitate Salem, Sacerdotium & Regnum, vivus in cœlos sit translatus, velut Henoch & Helias. Eo cumprimis nititur fundamento, quod Apostolus Melchisedekum a. l. perhibet μαρτυρεῖμενος, ὅτι ζῆι. Hominem itaque fuisse, & tamen mortem non vidisse, cum inde constet, concludit, quod vivus in cœlum sit raptus. Verum, quando duo ista hominum exempla, a moriendi necessitate exemptorum, Scriptura diserte memorat, non sane tertium de Melchisedeko siluisset; si his duobus æternitatis candidatis suppar in eo fuisse. At enim vero, verba allegata vers. 8. id non evincunt: nam & omnes beati sunt μαρτυρεῖμενοι, ὅτι ζῶσι, cum Christus ipsis testimonium perhibeat Matth. XXII, 32. Nec aliud ullum suppetit BRAVNIO momentum, unde sua probet. Haud ita pri-dem 7) vir plur. rever. GOTTER. KOHLREI-FIVS in *Chronolog. Sacr. cap. VI. §. 10.* p. 190. eundem statuit Melchisedekum cum Jobo, Rege simul & Sacerdote, holocausta pro filiis pariter ac amicis Job. I, 5. XLII, 8. faciente. Cui accede-re, ut alia tacéam, temporum prohibet ratio, quæ Abraham sequiora longe eidem asserui-mus, in *Introd. ad Libb. Bibl. V. T. P. II. cap. II. §. 7.* p. 44. sqq. 8) Nos itaque communiori ad-stipulamus sententiæ, IOSEPHO jam lib. VII. de bello Jud. cap. 8. probata, quæ per Melchisedekum virum quedam intelligit primarium ex

Cana-

Cananæorum gente; & posteris Noachi, sanctitate & justitia præstantem, Regem Salemensem; non Hierosolymitanum quidem, neque ex Salim, sed urbis Salem, quæ forte posthac deleta desit esse, aut aliud subsequente tempore nacula fuit nomen. Idem & Sacerdos fuit Dei altissimi, adeoque non veræ modo religioni addictus & pius, verum officio quoque sacerdotali inter suos defunctus. Reliqua Commentatoribus relinquimus explicanda. Addenda demum est *classe tertia* eorum, qui rem in medio relinquentes, hic etiam *τὸ ἐπέχειν* amplectuntur, ut *POLYCARPVVS LYSERVVS, GESNERVS* Commentariis in *Genesin*, *BALDVINVS Disp. VIII.* in *Epiſt. ad Hebr.*, *WALTHERVS in Officin. Bibl.* & citati a *THOMA CRENIO in Analectis Philol. Crit. Historici* p. 30 Auctores, & recentissime *BV DDEVIS Hift. Eccl. V. T. P. I. p. 268.* Quibus cur nostrum non adjiciamus calculum, ratio est, quia ista de Melchisedeko doctrina, a Paulo Hebr. V. ii. VI. i. ad *τελειότητα, perfectionem* fidei Christianæ refertur. Ne ergo illa Hebræorum accusatio, quod sint adhuc infantes, prōpter *τιθέστητα τῆς ἀνοῆς*, in nos recumbat, quis & qualis ille fuerit, omnino est indagandum.

β) Evolverdus est Typus. Universa enim isthac de Melchisedeko narratio, eum saltem in finem Codici Mosaico est inserta, ut commodam de Christo *ἐργανεῖαν* subministraret. Hanc David concisius Ps. CX. 4. uberrime autem Paulus præivit Hebr. V. 6-10. & c. VII. toto, uterque Christi Sacerdotem celebrans, secundum ordinem Melchisedek. Luculentum ergo Salvatoris typum Melchisedekus præbet, ejus cum personam, tum vel maxime sacerdotium *ἀπαράβατον*, & Levitico sublimius, longeque augustius adumbrans. Vbi tamen cave, Mosaico tribuas Melchisedeko, quæ Paulus proprie ac *πεώτως* non nisi de *ἀντιτύπῳ* affirmat; neque plura referas ad Melchisedeki historiam ac personam, quam quæ reperis apud Mosen. Quæ enim Paulus v. 6. *λόγον δυσεγκίνευτον λέγειν*; ac *σεγεῖν τροφὴν* appellat; Hebr. V. ii. 12. non tam in Melchisedeko sunt querenda, quam in Christo, sub illius

figura latente. Pariter μόντε ἀρχὴν ἡμερῶν, μόντε ζῶντος τέλος ἔχων, & ιερεὺς μένων εἰς τὸ διπνεῦτον Hebr. VII. 3. non nisi Filius Dei κατὰ λόγον ἀληθεῖας est, Mosaicus vero Melchisedek κατέτι saltem, ac certo respectu. Longe enim perfectiori similitudine *ἀφαιρούμενος*, seu expressus est in Filio Dei, quam qua ipse eum retulit olim & figuravit. Quibus probe observatis, errorum fontes, qui *MOLINAEO, CVNAEO*, aliquaque fraudi fuerunt, facile in oculos incident. Tertia tamen comparationis, quibus utrumque Paulus mutuo contendit, a nomine, a loco & sede, ab officio, ab utriusque muneric conjunctione, a Genealogia defectu, a duratione, a constitutione in officio, a benedicentis dignitate, a benedictione, a decimis, a refectione per cibum & potum &c. applicare docuit *IOH. BIERMANNVS in Mose & Christo lib. I. cap. 3. p. 35.* edit. Belgica: quocum confer *DANHAVERVM in Idea boni interpret. & malitiosi calumniat. p. 240. sq.* ubi cum genuinam, tum spuriā, Melchisedeki cum Christo collationem typicam exhibet.

Plura qui de Melchisedeko cupit, præter laudatos doctores, adeat *IOH. HENR. HOTTINGERVM Ennead. Disp. VIII. tota p. 159. sqq. SAM. MARESIVM T. I. Dissert. select. p. 662. sqq.* Summe Rever. *DEYLINGIVM Observatt. Sacr. Tom. II. edit. recent. p. 73. sqq.* insignem Polyhistorem *IOHAN. ALBERT. FABRICIVM in Codice Pseudepigr. V. T. Tom. II. p. 329. sqq.* & *Tom. III. p. 72. sqq.* & quos, post hunc, enumerat Vener. *IOH. CHRIST. WOLFIVS Cur. Exeget. ad Hebr. VII. 1. p. 670. sq.*

Ad §. II. pag. 7.

(3) *Non omnes Reges uncti sunt*] De Regum unctione notamus

α) Subjectum. Etsi Regum unctione, ante Reges in populo Dei constitutos, nota jam esset, ut ex parabola Jothami liquet, de arboribus euntibus ad ungendum super se regem, Jud. IX. 8. 15. apud Principes tamen Israeliticos locum non

non invenit, nisi cum auspiciis regni. Primum omnium Saulem, hinc Davidem, Salomonem, Joasum, Jehoachasum, Judæ, & Jehu ac Hasaelam, Israelis Reges, legimus unctos. Ut frustra sit EPISCOPIVS, quando Reges, Principesque populi in unctione jungit Institut. Theol. Lib. III. cap. 2. nisi forte Synonyma cupiat esse vocabula. Nec tamen omnes ungebantur Reges, sed qui N. primi e familia sua thronum conscendebant, ut Saul, David, Jehu. ב. Qui ob machinationes æmolorum periclitabantur, velut Salomon propter factionem Adonæ, & Joasus propter Athaliam, 2 Reg. XXIII, 30. & 2 Chron. XXXVI, 4. ut SCHICKARDVS de Jur. Reg. cap. I. Theor. 4. p. 77. ex MAIMONIDE confirmat, & adstipulatur ABARBENEL cap. IX. prolixæ tractationis de unctione, quam Commentario in Exod. XXX. Sect. חנוך f. 206. col. 3. sqq. inferuit, inde vero repetit SIMEON DE MVIS, & una cum versione Latina, Variis sacris adjecit p. 49. sqq. Denuo ABARBENEL in Comment. in 1 Reg. I. fol. 195. col. b. sqq. de unctione Regum copiose ac XIII. capitibus egit, ubi inter alia Davidem ter unctum observat: 1. a Samuelie in ædibus paternis, 1 Sam. XVI, 13. 2. post mortem Saulis in Hebron, 2 Sam. II, 4. 3. imperfecto Isbosetho, 2 Sam. V, 3. quam trinam ejus unctionem factam contendit ליהוֹתָה יִסּוֹר וְשַׁרְשָׁה וְחַלְהָ ut esset fundamentum, & radix, & principium omnium ejus posteriorum. Erat enim regnum in familia ejus regnum hereditarium, unde citra unctionem, filii in locum parentum Regum succedebant, nisi cum de Regis mortui successore orta esset dissensio. Quam tamen Judæorum traditionem prolixe, nec levibus omnino argumentis, impugnat IOH. MARCKIVS Exercitat. IX. Textuali §. 3. p. 64. sq. quem vide. Ceterum FORTVNAT. SCACCHVS Sacrор. Eleocharismat. Myrothecio II. cap. XLV. extremo p. 1035. sq. eruditè observat, ab unctione ortum trahere denominationem, ut Reges quoque Messia, seu Christi nomine digni haberentur, quod ex 2 Sam. I, 14. ubi Saulem David את משיח יְהֹוָה Messiam Domini appellat,

nec non ex Jes. XLV, 1. probat: ita inquit Je-hova למשיחו ר' כורש unto suo, Coresch. Quando vero addit, ob sacræ unctionis excellentiam id fieri, fallitur, cum Cyrus neç sacri olei, nec unctionis sacræ particeps, dicendus sit: et si non nego, respectu typico ad Christum, unctum Domini, id nominis Regibus hæfisse.

β) Finem; quem geminum observat ABARBENEL: 1) ut esset אות הבחורה האלוהית signum divina electionis. Ut enim res, vel persona, a Deo electa, distingueretur a rebus aliis, & a fratribus suis, ungi solebat; ut in Sacerdotibus cor ליהכין הנמץח לקב' השפע כו הארץ ועל ידו אותך משיחת תרכב כו ut disponeretur illud unctum ad accipiendum influxum divinum, & per hanc ipsam unctionem proprius et adesset providentia celestis, quod exemplo Saulis 1 Sam. X, 6. 10. & Davidis 1 Sam. XVI, 13. probat. Addimus 3) respectum typicum, ut Christum ita referrent & adumbrarent, unctum in monte Zion Regem Ps. II, 6. XLV, 2. 8.

γ) Materia; circa quam gravis agitatur questione: num שמן המשחה oleum unctionis Regis idem fuerit, cum oleo sacro, Numinis jussu, arte pigmentaria, ex quatuor aromatum speciebus confecto, Exod. XXX, 23. an diversum ab illo שמן אפרטמן oleum naturale, quale solum terræ sanctæ, maxime Jerichunti, proferebat? De priori oleo, ejusque confectione, præstantia, duratione, & miraculis, post SCHICKARDVM cit. loc. p. 63. & auctores a CARPZOVIO illuc citatos, copiose & cum cura SCACCHVS egit, Myrothec. II. cap. VII. sqq. p. 322. cui junge MARCKIVM Exerc. IV. Text. §. 5. 6. p. 17. sqq. Posterioris notionem DAV. DE POMIS in צמח ברסאנטו רוד exponit balsamum, & fusius_BVK-TORF. Lex. Chald. Et Talm. b. v. p. 199. Quo autem uncti sint Reges, ambigue disceptatur. Judæ ex traditione majorum, Davidi soli, ejusque posteris, oleum sacrum largiuntur, Sauli & Regibus Israelis oleum balsami: nisi quod ABARBENEL, Saulem pariter olei sacri participem reddat, להיות משיחתו ישרה ומלאכתו נכונה חטן

לו ולוּרְעֹן עַד עָלָם אֵם לֹא רֹוח חֲתָנוֹ! quod unitio ejus esset legitima, & regnum ejus stabile ipsi & semini ejus in eternum fuisse, si non peccasset. E Christianis TOSTATUS ABVLENSIS ad i Reg. X. quest. 1. extrema, in suspenso hæret, & fluctuat, tandemque pronunciat, in Republica Hebreorum, nulla habita ratione olei, interdum oleo sacro, ejusdem generis cum illo, quo Sacerdotes initiantur, interdum profano communique Reges oleo inunctos fuisse. SCHICKARDVS aliud, præter sacrum, adhibitum hic oleum ignorat. SCACCHVS, postquam Myroth. III. cap. XLVI. sententiam eorum recensuerat, qui oleo communi Reges Israelitas inaugaratos fuisse tradunt, rursusque cap. XLVII. eorum, qui pro sacrō consecrationis oleo dimicant; ipse tandem cap. XLVIII. ita definit, oleo sancto alterius generis ab oleo consecrationis sacerdotum, Reges populi Dei inaugaratos fuisse: argumento sumpto a vase, & a loco, in quo vas servabatur, nec non a nomine Sancti, eidem oleo a sacris oraculis adscripto. Denique MARCKIVS cit. loc. §. 4. p. 66. sqq. compositum illud consecrationis oleum Regibus adhibitum omnino negat, quia illud, nec Exod. XXX, 25. sqq. Regibus destinatum, nec ubique de Regum unctione agitur, usurpatum legitur, immo vero potius, sub poena excidii, זר על super extraneum, qui ad familiam Aaronicam sacerdotalem non spectat, fundi aut poni, vers. 32. 33. diserte prohibetur. Diluit præterea palmaria affirmantium argumenta, quod Ps. LXXXIX, 21. Davidi oleum sanctitatis Dei tribuatur; ad ungendum Salomonem Zadok cornu olei ex tabernaculo arcessisse legatur i Reg. I, 39; & Joas in templo unctionis perhibetur, 2 Reg. XI, 12. Ad primum regerit, elegium sanctitatis in quodvis quadrare oleum, divino iussu a Propheta usurpatum, ad beneficium præsens conferendum, & futurum in Messia adumbrandum: prout sancti merito dicuntur Reges, etiam si par modo, & ad paria officia cum Sacerdotibus non essent segregati. Ad medium, non præcise tabernaculum foederis intelligi, sed aliud quod-

cunque, nec oleum sacerdotale, sed quod alias, ad inungendum caput honoratorum in convivio Psal. XXIII, 5. Luc. VII, 46. in cornu servabatur, indicari. Ad ultimum, locum non statim evincere, Mosaico Joasum oleo fuisse delibutum, sed balsaminum in conclavibus & cœnaculis templi præsto esse, vel eo deferri, facile potuisse. Vnde concludit, oleum in Regibus adhibitum quidem pretiosum fuisse, sed tamen commune, & varium forte nonnunquam, pro locorum varietate. In qua sententia nos quoque acquiescimus, pro præstantissimo balsamino calculum ferentes, quod tamen solenni consecratum non esset ritu. Referri huc posset oleum cœlitus allatum, quo Reges Gallie, inde a Clodovei & S. Remigii tempore, ad nostram ætatem inungi perhibent: de quo ex instituto, post IOH. IAC. CHIFLETIVM Disqu. de ampulla Remensi, legi poterit IOH. CHRIST. BECMANNVS in Notitia dignitat. illustr. Disp. IV. cap. II. §. 4. p. 93. sqq.

Ad §. III. pag. 7.

(4) *Lenticula, sive vase unguentario*] Pergit Auctor ad δ) Instrumentum unctionis, quod geminum memoratur, vel קְרֻן cornu, i Sam. XVI, 13. i Reg. I, 29. vel לְנִכְלָד lenticula, i Sam. X, 1. 2 Reg. IX, 1, 3. & circa quod in partes discedunt doctores. Alii, cum SCHICKARDO p. 68. utroque vocabulo, unum idemque notarium vasculum unguentarium censent, quod a matre קְרֻן cornu dicatur, a forma vero לְנִכְלָד lenticula. Alii diversa constituunt vasā, formæ discriminē invicem segregata, cum cornu figuram cornu præ se ferret, sive ex auro, argento aut metallo, sive ex alabastro aut vitro confectum, essetque capacius & majus; lenticula vero vas minusculum, unguentis servandis aptum, atque olim ab hominibus elegantioribus in manus circumgestari solitum. Quo tendit ex parte ABVLENSIS, lenticulam auream vel argenteam fuisse censens, quod idem tamen aliquando cornu appelleretur, quod aliquam cornu simili-

similitudinem haberet, essetque velut guttus recurvus, in 1 Reg. X, 2. f. 292. Pariter b. CARPOZOV^{TVS} Not. ad Schickardi loc. cit. vase illa ratione molis diversa fuisse statuit, aliud, e quo in ipso unctionis actu in Regis caput effusum est oleum; aliud, in quo tota olei massa in tabernaculo asservabatur, e quo illi, quantum ad unam unctionem sufficiebat, fuit inditum. Ponus enim hujus, quod totam massam comprehendebat, dimidiū minimum centenarii æquabat. FORTVNATVS SCACCHVS Myrothec. I. cap. XII. f. 63. sq. rursusque cap. XLV. p. 231. lenticulam a forma & nomine lenti appellatam, cujuscunque fuisse censet materia, quam veteres Philosophi, Principes, & Prophetæ, ob cerebrum balsami vel olei usum, secum deferre conふeverint: cornu vero cap. XLVIII. p. 243. sqq. vas amplius, asservandis oleis, & vendendis, olim in usu; quod ex profanis quoque Scriptoribus illustrat. Denique Auctor, ex mente Hebræorum, utriusque vasis distinctionem & a mole arcessit, & a fine, sive mystica significatio-ne, quod exiguo vasculo uncti brevitatem imperii sui hinc intelligerent, capaciori autem, nempe cornu, longius duraturum sibi pollicentur regnum. ABARBENEL ad 1 Sam. XVI, i. cornu inter cetera vase olei sacri, in tentorio conventus repositum & asservatum contendit: quod tamē parum quadrat ad illum locum, ubi Samuel suum ipsius cornu implere jubetur oleo, ad inungendum Davidem. Hoc ex alatis satis liquet, utrumque vas unguentarium diversum fuisse, sive mole differret, sive figura: quæ autem utriusque fieri ratio, tacente Scriptura, nostrum non est definire. Addimus

ε) Locum unctionis, quem ABARBENEL cit. loc. ad cap. XXX. Exod. toto cap. XI. ex Magistrorum sententia, juxta fontem constituit, quod David 2 Reg. I, 33. caute præcipiat, ut Salomonem filium ad fontem Gichon ungerent, inde cum pompa in civitatem regiam deducebant: idque boni omnis causa observatum tradit, קְרֵן הַמְשׁוֹךְ מֶלֶכְתָּם ut instar perennantis

scaturiginis prolatetur regnum eorum. Idem repetit SCHICKARDVS p. 72. ad quem de fonte Gichon prolixè commentatur CARPZOVIUS. Idem tamen semper obtinuisse, reclamat Scriptura. Saul in exitu urbis Ramah, 1 Sam. IX, 27. X, 1. & David in Bethlehem primum 1 Sam. XVI, 4. in laribus paternis, rursusque in Hebron 2 Sam. II, 1, 4. ungebatur. In quibus diluendis exemplis infeliciter desudat ABARBENEL, & laterem lavat. Adde Joasum, unctum in templo, 2 Chron. XXIII, ii. Vnde hanc quoque traditionem recte proscribit MARCIUS cit. loc. S. 7. p. 71. sq.

ζ) Ministrum unctionis, ABARBENEL cit. loc. Exod. cap. X. toto, ut & Comm. ad 1 Sam. XVI, i. לא נביא non aliud fuisse permittit, quam Prophetam, idque præter exempla, Mosis sacerdotes, Samuelis Saulem & Davidem, Nathanis Salomonem, Jonæ filii Amathi Jehu, inunguentium, ex Jerem. XXIII, 18. probat, quia unctione signum sit electionis divinæ, quam præter Prophetam, scire & ediscerere nemo potuerit: quis enim affuit in consilio Domini? Et vidit, Et audivit sermonem ejus? Rursum in Præfat. ad librum Judic. Comment. in Propb. priores fol. 39. col. 4. ad questionem: פִי וּמִשְׁחָה quis unixerit? absolute respondet: זה הוא נביא גדול ואדם אחר יוכל למשוח Propheta tantum, quia neque Pontifex Maximus, neque homo quisquam aliis poterat ungere Regem, nisi Propheta. Fallit autem & fallitur DON ISAAC, cum Salomonis unctione a Zadoko Pontifice 1 Reg. I, 39. Joasi vero diserte a Joachida Pontifice & filiis ejus, sacerdotibus 2 Chron. XXIII, ii. peracta legatur. De priori quidem SCHICKARDVS p. 73. affirmat: ungebant eum bini simul, Zadok Pontifex, Et Prophetæ Nathan vers. 34. quorum alterum affudisse oleum, alterum inunxit, verisimile est. Sed verisimilitudo ista præter Scripturam fingitur, & rectius b. CARPOZOV. in Not. Sacerdotem, quasi ordinarium unctionis ministrum, Prophetam autem, ut testem divinitate revelationis & promissionis, de Salomone in regnum successu,

suro, adfuisse contendit. Nec vel a Sacerdotum officio alienum erat, divinam promere & promulgare voluntatem, cuius quippe interpretes erant, vel, ubi de Rege divinitus electo alias jam constabat, quicquam prohibebat, quo minus Sacerdotes ungendi defungerentur officiis: ut nunc Prophetæ, nunc Sacerdotis ministerio, Deus pro liberrima & sapientissima voluntate sua, usus videatur. Pergimus ad unctionis

¶) Modum ac formam. De qua, ex sua Magistrorumque sententia, tribus capitibus distinguegit ABARBENEL cit. Tract. ad Exod. XXX. cap. IV. causam scrutatus, propter quam Sacerdotum & Regum unctio in capite perageretur, vasorum autem sanctuarii, in quavis sui parte? cap. V. testatus, quod Sacerdotibus & Regibus necessaria fuerit cum effusio, tum inunctionio, vasis autem sacris sola suffecerit inunctionio: & cap. VI. perhibens, quod Reges in formam coronæ, Sacerdotes in modum literæ Caph, vel Græcæ κ, aut κ, unctionem perceperint. Prima quæstio facili negotio expeditur, si consideremus, principem in membris corporis humani locum caput tenere, להיות הראש מוקוֹת החכמה והחכונה ומקור המעלות היה ראוי שומשחו הכהנים מורי התורה והמלכים מנותני העם על ראש quoniam caput sapientiae atque intelligentiae sedes est, fonsque dignitatis, par erat, Sacerdotes, qui legis sunt doctores, Regesque, qui populi doctores, ungi in capite. Ait vasa sanctuarii æqualibus constant partibus, ut perinde esset, quacunque sui parte oleo tingerentur sacro. Circa medium, distinguunt Judæi inter חיציקת effusionem olei e vase, in caput candidati, & inter משיחת subsecutam inunctionem, quando ex effuso oleo, certam dígito describebant figuram, in fronte ungendi. Jam cum ex dupli ratione hominibus adhiberetur unctio, 1) ליהר הנמשח לגבוח (1) ad uniendum ולהכינו (2) לקבול השפע האלקי addicendum Deo eum, qui ungitur, 2) quo accipere possit influxum divinum; qui in Sacerdote Summo erat, בחול עליון רוח הקRSS

ut insiliret in eum Spiritus Sanctus; in Rege vero בצלחת בעשוי ut prospere ac feliciter rem ageret: inde concludit ABARBENEL, gemina quoque in ungendis illis opus fuisse actione. Contra vero ea, in vasorum consecratione, unum solum unctionis obtinuisse scopum, nimisimum separationem eorum ab usibus profanis, וחוֹדֵך addictionem ad usus sacros, hinc unam ipsis suffecisse ungendi actionem, Que futilis discriminis ratio facile exploditur; maxime cum valido nullo demonstrari possit argumento, inungendi ritum ab effusione vera diversum, & utrique locum fuisse in hominum inauguratione. Infusum, in caput Regum, öleum memoratur 1 Sam. X, 1. 2 Reg. IX, 3, 6; pariter in verticem Pontificis, idque in abundantia copia, ex Psal. CXXXIII, 2. colligitur: distinctam autem, post effusionem, nullibi legitimus inunctionem, dígito factam. Quin potius Scriptura, infusionem olei & unctionem promiscue usurpat, modo hanc ponens, modo illam, immo diserte effusionem olei Genes. XXVIII, 18. per unctionem exponit c. XXXI, 13. nunquam autem utramque jungit, ut satis inde intelligatur, in Sacris literis paria facere utramque, nec geminam inde ceremoniam, in unctionis ritu, posse excupi. Circa tertium denique in fumos abit, quicquid de figura coronæ, vel in capite simpliciter, vel inter oculorum palpebras in fronte Regum, oleo ducta; rufumque de figura סויונת צי Graci, vel נ Hebræi, hoc est, crucis Andreanæ X, inter supercilia Sacerdotum effigiata, prolixe cum suis tricatur ABARBENEL: ut mirari subeat, qua fiducia, commento isti Judaico, duum viri doctissimi, SELDENVS de Success. in Pontific. lib. II. cap. IX. p. 242. sqq. & SCHICKARDVS cit. loc. p. 75. & ipsis subscribere, & fidem apud alios, auctoritate sua, conciliare potuerint. Quicquid est istius fabula, non alio suffulcire tibicine noverat ABARBENEL, quam שכלו ח'ז'ל מן הנביאים שראו המשיחורן quo'd ipsi pie memorie Sapientes acceperint a Prophetis, qui bujusmodi unctionis nem.

nem oculis suis confixerunt. Cujus furfuri traditiones quam sublestæ sint fidei, nemini non constat, maxime cum sub templo secundo sacrum illud oleum inter desiderata referretur, nec nisi stante templo priore, Sacerdotum unctio locum haberet; ut & insignem tot sacerdotum tamē pede in Scriptura prætereatur. Quando vero Lev. XXI, 12. de Pontifice affirmatur כִּי כָר שְׁמַן מִשְׁחָת אֱלֹהִים עַל־יְדֵךְ quod corona olei unctionis Dei ejus super eo, non de figura unctionis capiendum hoc est, quod perperam inde colligit SCHICKARDVS, etiam Pontificibus coronæ formam fuisse inunctam suspicatus, priusquam Reges haberent, sed de Pontificis, ex reliqua hominum, quin & Sacerdotum turba, segregatione & exemptione, cuius oleum sacrum erat symbolum, quo sensu Joseph etiam נָוֶר אֲלֹהִים separatus fratribus suorum, Genes. XLIX, 26. Devter. XXXII, 16. audit. Quanquam malint alii de aurea illa lamina, cui sanctitas Domini ad frontem ejus inscripta legebatur, accipere, que æque כָּר appellatur Exod. XXIX, 6. XXXIX, 30. Sed ista notio, licet pariter a segregatione Pontificis ortum trahat, verborum tamen interpretationem asperam reddit & hiulcam. Confer POLI Synopsin in b. l. Adjiciamus tandem

9) Typicam Christi adumbrationem, Regis immensis Spiritus Sancti donis uncti, Psalm. XLV, 8. Actor. X, 38. quam obiter jam supra tetigimus, & e qua celebre τὸ Μεσσίας nomen, ὁ ἐστιν μεθεξμένους, ὁ χριστός, Ioh. I, 42. promanavit. Spectat hic insignis locus IVSTINI MARTYRIS in Dialogo cum Tryphone Judæo pag. 261. edit. Sam. Jebb, Londin. οἱ βασιλεῖς πάντες καὶ οἱ χειροί, ἀπὸ τετάκιον μετέσχον, καὶ βασιλεῖς καλεῖσθαι καὶ χριστοί ὃν τεόπον καὶ αὐτοὺς ἀπὸ τῷ πατρὸς ἔλαβε, τὸ βασιλεῦς, καὶ χριστός, καὶ iερεὺς, καὶ ἄγγελος, καὶ ὅσα ἄλλα τοιάυτα ἔχει; ή ἔσχε. Reges omnes & uncti, huic accepto tulerunt, quod & Reges & uncti vocitati sunt: quemadmodum & Ipse a Patre accepit, quod Rex, Christus, & Sa-

cerdos, & Angelus sit dictus, & quecunque ejusmodi alia habet, aut habuit nomina.

Ad §. IV. pag. 8.

(5) *Quemadmodum corona*] Pergit Author ad cetera Regum Israeliticorum insignia, & in his numerat

A. Coronam: de qua cum admodum parcit Rabbini, potiora, quæ huc spectant, congeslit laudatus CARPOV. ad Schickard. Jur. Reg. cap. I. Theor. 4. p. 60. & 1) coronatos fuisse Reges populi Dei, ex Psalm. XXI, 4. LXXXIX, 40. Jerem. XIII, 18. 2 Sam. I, 10. 2 Reg. XI, 12. 2 Chron. XXIII, II. probat: 2) de Herode ex IOSIPPO refert, quomodo supplic Augusto Cæsari factus, coronam deposuerit, justiisque Imperatoris receperit in caput suum: 3) fabulam promitt Rabbinicam ex Gemara Mass. Avoda Sara fol. 44. col. 1. & Mass. Sanhedrin fol. 21. col. 1. secundum quam hoc signum fuerit domui Davidis, ut omni ad regnum apto, corona pulchre congrueret, omni vero, qui regno indignus esset, non congrueret: quod exemplo Adoniae 1 Reg. I, 5. illustratur, cui plane non congruerit corona regni. Quo referendum quoque 4) quod SCHICKARDVS cap. VI. Theor. 19. p. 421. monet, coronam cum Regge mortuo consepeliri consuevit: & que 5) Judæi passim, de triplici corona gloriabantur כָּר כָּר חֲנוֹנָה corona Legis, כָּר כָּר הָרָה corona Sacerdotii, & כָּר כָּר מֶלֶכְתִּי corona Regni, quas tamen omnes supereret כָּר שְׁמָן corona boni nominis, de quibus SCHICKARDVS & ad eum CARPOVIUS testimonia, & observatu digna copiose congesserunt pag. 2. sq. & pag. 224. sq. quibus adde Hieroglyphicum trium; quatuorve coronarum istarum, æri inscriptum, quod magnus WAGENSEILIVS exhibit in Sota p. 967. Confer etiam, qui de coronis ex instituto egerunt, PASCHALIVM, MEVRSIVM, MADERVM. Singularis hic est IOH. HIRON. SOPRANES, Lojolita Genuensis, quando subjuncta Commentario in Davidem, digress. I. de

re vestiaria Judeorum, cap. V. §. 2. p. 450. Hebræorum Regibus coronam fuisse aliam, quam diadema negat. Hoc enim, postquam lineam fuisse fasciam candidam, capiti circumligatam, scite probasset, ornamenti illius rationem addit: quia Reges olim, inauguratione sua, pretioso oleo circa tempora inungebantur, & sic inuncti & quasi sacrati, linteolo tempora delibuta velabant, & in eo habitu primum in conspectu populi prodibant: inde factum, ut fascia circa tempora, insigne Regis haberetur, ut inuncti, & ad sceptrum sacrati. Processu vero temporis, opere Phrygio variata, gemmisque distincta, non solum ad inunctionem velandam, sed ad ornatum conferendum, cæpta est usurpari. Paucis interiectis pergit: Quare dubium non est, Hebræorum Regibus aliam coronam regni insigne non fuisse, quam diadema, sic explicatum: quod satis illa confirmant, quæ supra docuimus, in Sacris literis vittas omnes capiti circumdatas, coronas appellari. Quant autem perpetram ille coronas Regum in diademata commutet, vel una regis Ammonitarum corona, Davidi imposita, 2 Sam. XII, 30. satis edocet: & Ezech. XXI, 31. juncta cedaris. הַעֲתָרָה כְּנֶפֶת corona, eidemque contradistincta, quæ utraque regi Zedekiae cum opprobrio auferenda prædicitur, commentum illud satis convellit. כְּנֶפֶת enim diadema, five fasciam, XVI cubitos longam, ex subtilissima & albissima byssō, circa caput per varias plicaturas in orbem convolutam, notare, Ioh. BRAVNIVS lib. II. de vestitu Sacerdot. Hebr. cap. III. p. 518. & cap. XXI. p. 794. ad oculum demonstravit. Vtrumque sane, & רְדוּרִת tiaram, & super tiara, כְּרָרְתַּת המֶלֶכְתָּה regiam coronam, Regibus Hebræis, ex Chronicis templi secundi, GILBERT. GAVLMINVS, notarum ad librum II. de vita & obitu Mosis cap. VI. p. 317. tribuit. Obiter hic quoque notamus, quod EVTYCHIVS ALEXANDRINVS Annal. Tom. I. p. 63. edit. Pocock. refert, Nimrodum primum omnium coronam, cuius figuram etimæ didicerat in cœlo, capiti suo imposuisse; unde factum, ut homines, coronam ipsi e cœlo delapsam esse, dicerent. Idem quoque p. 507.

perhibet, cum Constantinopoli plebs universa, ad eligendum Imperatorem, in templum confluxisset, evenisse, ut finitis sacris, avis magna, ore suo coronam ex luce tenens, Theodosii M. capiti illam imponeret, quo augurio rerum ille potitus sit. Denique hic observare juvat discriben, quod in Aula Constantinopolitana olim inter σέμιματα obtinebat, & inter σεφάνας. Nam Imperatorum & Augustarum coronas, σέμιματα vocabant, ceterorum vero, quibus jus etiam erat coronæ, licet infra dignitatem essent imperatoriam, σεφάνας: quod latius probat & illustrat CAROL. DV FRESNE Glossar. Græco fol. 142. Sed hæc ὡς ἐν παρόδῳ.

Ad §. IV. pag. cit.

(6) *Sceptrum*] Est hoc B. insigne Regum Hebræorum, a Rabbinis alto pressum silentio, nisi quod laudatus modo שְׁרֵבִיט הַמֶּלֶכְתָּה sceptrum regni, fide citati Chronicis, eis largiatur. Non autem dubium est, inquit b. CARPOZOVIVS supra cit. loc. p. 61. sq. quin traditum simul in coronatione sit sceptrum, non postremum regiæ potestatis insigne. Expendantur loca Gen. XLIX, 10. Num. XXIV, 17. Ps. XLV, 7. Ezech. XIX, 10. sqq. & conferantur, quæ de sceptro regio, quod Herodis mortui dexteræ inditum fuit, ex IOSIPPO paulo ante notavimus. Denuo SOPRANES, prisæ simplicitatis tenacissimus, ex sceptro baculum aut virgam, & tantum non pedum pastorale exsculpsit, auctoritate SVIDÆ voce σκῆπτρον, unde illud a Davide Ps. XCIV. (nobis XLV, 7.) virga regni vocetur; de quia, quomodo Hebreis Regibus in usu fuerit, in Comment. ad I Reg. XIV. se exposuisse refert, qui mihi nunc non est ad manus. Notatu autem digna sunt, quæ de varia regii sceptri apud diversas gentes figura, eruditæ congregatæ ALEXANDER AB ALEXANDRO lib. I. dier. genialium cap. XXVIII. extremo, ubi ita commentatur: De regali autem sceptro illud memoriae proditum est, externorum Regum sceptra in summo ciconiam, in imo hippopotam habere effectum:

effictum: quo argumento Regem justitiae obsequi oportere, atque feritatem & indomitas libidines, ne ira deserviat, emollire significabant: quod ciconia summae pietatis, hippopotamus violentissimum animal foret. Lydie vero reges sceptri loco securim habuisse feruntur, sicut Labratus Jupiter in Caria, pro sceptro & fulmine, securim ferebat. Romanis vero regibus, litus cuspidē incurva, qui etiam virga auguralis erat, sceptri loco est habitus. Tarquinio Prisco sceptrum fuit eburneum, in summo aquila figuram habens, & corona aurea, quam usque ad extremum tulit. Indis autem, nisi ex ebeno, sceptra sumere non licebat. Quorum reges cum jura dabant, aut exterios legatos admittebant, tunc capillum peccare, atque ornari solebant eximie. Babylonii vero tanto studio sceptra prosequuti sunt, ut extra domum sine sceptro prodire, aut conspici nefas ducerent: in quibus diversas effictas species figurarumque habebant, quippe mali, rosa vel lili, aut aquile, alteriusve avis in summo insignia ferebant. Quibus singulis, citatis veterum Scriptorum testimonii, fidem conciliat *in Annotation. ad b. l. ANDREAS TIRAVELVS.* Sceptri autem regii latissimum & antiquissimum usum exemplis declaravit DORSCHEVS *in Parallelis Monasticis & Academ. p. 3-10.* Quocum confer, quae de sceptro habet MARTINVS DE ROA Singular. S. Script. Tom. I. lib. II. cap. 5. p. 121. sqq.

Ad §. IV. pag. 8.

(7) *Thronus*] Jure suo C. Thronus etiam inter majestatis habebatur symbola, qualem e Regibus Hebraeorum primus Salomo, exquisita arte, maximis sumptibus, parasse sibi legitur, 1 Reg. X, 18. 2 Chron. IX, 17. de quo, post PINEDAM lib. VI. de rebus Salomon. cap. VII. & VIII. f. 581. sqq. uberrime, ex Judæorum mente, commentati sunt SCHICKARDVS c. l. c. IV. theor. XIV. & ad eum CARPOV. in Notis p. 243. sqq. quorum expilare scrinia, animus non est. PINEDAE vero præterire errorem nolo, qui lib. II. cap. XI. p. 104. b. illud peculiare regno &

throno Salomonis fuisse, contendit, ut Regnum & Thronus Dei diceretur, quod in illius regni sede & throno, olim Deus ipso sessurus esset: typum cum antitypo temere confundens.

Ad §. eund. pag. eand.

(8) *Habitus corporis*] Pertinebat quoque ad regium ornatum D. Vestitus splendidior, de cuius forma & modo ita habet SOPRANES p. 451. a. Regum insigne fuit vestis exundans, & sinuoso fluens, apud omnes gentes. Et id ob non aliud, quam ut ex ipso habitu statim appareret, ipsos non esse ad ullum exterius opus, & mechanicum destinatos; nec ad aliquid execundandum, sed ad imperandum. Quod vereor, ut de omnibus gentibus affirmari queat, cum Phœnicibus, Syris, & Cilicibus regibus, chlamydem indumentum fuisse, Jubam autem regem sagulo usum purpureo, observet ALEXANDER AB ALEXANDRO lib. V. dier. genial. cap. XVIII. Cleomenes quoque, cum tamen Rex dici simul & haberi vellet, brevi tunica amictus, a PLVTARCHO describatur. Recte vero habent ea, quae de purpura, a Regibus gestari solita, tradit Auctor, eaque ALEXANDER AB ALEX. loco mox allegato evidenter demonstrat. Hinc Regum purpuram, VIRGILIVS Georg. lib. II. v. 495. ipsosque Reges purpureos, CLAVDIANVS canit lib. II. de raptu Proserp. v. 300. De purpura vero, qui plura cupit, evolvat PLINIUM lib. IX. Hist. nat. cap. XXXVI--XL. & qui PLINIUM hic loci emendat, & varia purpura genera curate recenset, OCTAVIVM FERRARIUM de re vestiaria L. II. cap. 7. p. 147. porro LUDOVIC. CABLIVM RHODIGINVM Lection. Antiqu. Lib. VII. cap. XI. ac universæ antiquitatis promum condum, CLAVD. SALMASIVM Plinian. Exercit. in Solinum p. 806. sqq. 912. sq. 936. &c.

Ad §. cit. pag. cit.

(9) *Albates & Obscuros*] Idem, quod Auctor, sed plenius observavit DAN. HEINSIVS in Exerc.

Exerc. Sacer. ad Luc. XXIII, ii. Vestis alba, inquiens, sive candida, præterquam quod eorum, apud Hebreos quoque esset, qui חורום b. e. pri-mores dicebantur, non minus innocentiam notabat. Adeo ut sapientes dicerent, verecundum neminem ac probum esse אלה יוחנן לבני נס nisi alba ejus vestes essent. Quocum confer. LVDOV. DE DIEV; qui ad eund. loc. scribit: ἐσθῆς λαμπρὰ vestis candida divitum ac nobilium, opponitur τὴν πυπαρᾶ sordidae, pauperum & abjectorum Jac. II, 2. Olim enim Nobiles candidis vestibus inducebant, ac inde חורום candidi, a חור candidum esse, dicebantur. Facit huic præ ceteris sententia Salomonis Coh. X, 17. o te beatam regionem, חורים שפְּלָבֶה בְּנֵי חֶרְוֹם cuius rex est filius Nobilium: Vbi diligentissimus & acutus interpres GEIERVS Comm. in b. l. vim vocis solertissime excussum: nomen חורים inquiens, designat optimates, regimini alicuius urbis vel ditionis præfectos, cen. I Reg. XXI, 8, II. Neb. II, 16. IV, 14. V, 7. VI, 17. VII, 5. XIII, 17. de optimatibus, Israeli e captivitate reduci præfectis: sic de principibus aliis Jes. XXXIV, 12. & de nobilibus Iudea, Jer. XXVII, 19. & XXXIX, 6. Descendit autem a Rad. חור, unde & חור candidum, ac pròin significat viros, alba splendida veste, auctoritatis causa incidentes, vel alioquin sapientie virtutumque nomine maxime insignes, claros, aut præ aliis illustres. Albus enim color præ ceteris, plurimum habet lucis, quare Romanorum quoque Candidati, qui honores petebant in Comitiis, civesque alii honoratores, utebantur vestitu candido. Cumprimis vero PINEDA Comment. in Coh. IX, 8. postquam album vestitum a candido distinxerat, & arte fullonica vestibus inductum docuerat candorem, tali habitu in lætitia, in sacris, & in conviviis usos fuisse Veteres, eruditæ demonstrat. Eo tamen magis miraberis, quod stvckivs lib. II. Antiqu. Conviv. cap. XXVI. f. 235. probat, vestes albas Argis, Græcis, Japoniis, aliisque, tempore luctus, in usu fuisse. Sed in feminarum luctu albas cumprimis obtinuisse IOH. HIERON. SOPRANES supra cit. edocet cap. VII. §. 2. p. 542. Si Sacras consulamus literas, ad Regium ornatum spectasse

vestes albas, & majestatis symbolum fuisse, li-quido apparet. Mardochæus regio habitu honorandus, albis induitus legitur, Esther. VIII, 15. Et ipse Deus, propter majestatis suæ splendoris & gloriam, luce vestitus dicitur, tanquam vestimento Ps. CIV, 2; quin & frequenter albis vestibus amictus, apparuit in nubibus, & in folio suo Dan. VII, 9. Apoc. III, 18. & XIX, 14. Christus etiam, in splendida coram discipulis transfiguratione, album se exhibuit Matth. XVII, 2. Luc. IX, 29. ut gloriam suam & majestatem divinam manifestaret. Ceterum, cumprimis hoc faciet CHRIStI FRANCISCI PAVLINI de candore liber singularis A. 1703. editus, cuius Sect. II. sacrum candidatum vestium usum, in baptizatis, sacerdotibus, sacrificiis, precantibus &c. Sect. III. usum politicum, Regum, nobilium, senatorum, gratulantium, honores ambientium, lugentium, senum, nec non nuptialem, convivalem, & natalitium, prolixe exponit. De baptismi luce & candore, albarumque solennitate, vide IOH. FILESACVM Selector. lib. I. cap. III. p. 35. sqq. ubi simul p. 40. erudita digressione, de Candidatis militiae, agit. Vicissim nigrum colorem apud Hebreos, lugentium, eorumque, qui in tristitia versantur, adeo fuisse proprium obseruat SOPRANES p. 541, ut in Scriptura, quæcunque nigrescunt, lugere dicantur, & quæcunque lugent, eo ipso nigrescere, ut Jer. IV, 28. Atri quoque coloris habitum, postquam lucreti & tristiae inserviisse, allatis tantum non omnibus, quæ hoc faciunt, Scripturæ locis demonstrare allaboraverat magnus GEIERVS noster de luctu Hebreor. cap. XXII. §. 5. eruditæ tandem observat, nigredinem lucreti dicatam in Sacris literis circa dubium se non deprehendisse, cum verbum קָרְבָּן non tam pullum vestitum, quam obscuritatem, qualis astrorum serenitati, aut candori splendescenti opponitur, proprie designet, adeoque atratum incedere idem sit, ac vultu obscuro atque tristi, ut solent σκύλεωτοι, incedere, vel cutenti habere squalidam, scabram, æstuque velut solis adustam, Job. XXX, 28. Nigrum tamen habitum, apud gentes quamplurimas,

mas, luctus præbuisse indicium, præter SOPRANEM cit. OCTAV. FERRARIUS lib. I. de re vestiar. c. XXIII. p. 71. KIRCHMANNVS noster de funer. Roman. lib. II. cap. XVII. p. 232. sqq. IOH. ANDR. QVENSTEDT de sepultura Veterum p. 148. KORNMANNVS de miraculis mortuor. Part. VII. c. XXXIII. aliisque, ex instituto demonstrarunt. In reatu & luctu Hebreis quoque atram vestem asserit MARTINVS DE ROA Singular. S. Script. L. II. cap. II. p. 152. sqq. Nobis, in re satis perspicua, prolixioribus esse non liber.

Ad §. V. pag. 8.

(10) Matth. XXVII, 28. Luc. XXIII, II.] Pilatum, sive militum ejus cohortem, Christo Regi, ut ferebatur, injecta purpura illufisse, ex iis liquet, quæ paulo ante monuimus: quibus jungantur, quæ HENR. MULLER. in Jesu paciente not. XXXVI. p. 108. sqq. in eandem attulit sententiam. Albis autem per ludibrium induebatur ab Herode, alio omnino & dispari cum empæcta regis, tum sapientissimi Numinis, consilio. Illud, ut reliquias mittam conjecturas, eo haud dubie spectabat, ut patienti Servatori, tanquam Candidato regni insultaret, quod jam a THEOD. BEZA, & copiosius ab ANTON. BYNAEO de morte J. C. lib. III. cap. II. §. II. p. 79. fuit observatum. Apud Romanos certe, qui Magistratum petebant & honores, togam induebant candidam, nec albam modo, sed etiam splendidam, sive fulgore coruscantem, qui ex albo reluceret, unde dicti sunt Candidati. Τέτο γαρ ἔθος ἐγι τοῖς τὰς αἰχάς μεταπορευομένοις, inquit POLYBIUS Hist. lib. X. cap. XV. hic enim mos ἐσθῆτα λαυρέαν togam candidam sumendi,

corum est, qui honores petunt. Hunc morem prolixe descriptum vide apud GRAEVIVM in Thesaur. Antiqu. Roman. Tom. XI. p. 791. OCTAV. FERRARIVM lib. I. de re vestiar. cap. XXI. p. 66. sq. & PRÉVOT. de Magistrat. Rom. cap. V. Sed ex Dei consilio, non immaculata tantum innocentia indicium præbebat vestis candida; quod post AMBROSIVM, certatim animadverterunt Interpretes: sed & cumprimis, quod nemini haecenus in mentem venisse deprehendi, ut Pontificem désignaret, in die expiationis officio suo rite defungentem. Geminus enim erat Pontifici Maximo ornatus, quorum alter vestes aureas complectebatur, alter vestimenta alba. Illis utebatur ordinarie, quotiescunque sacra perageret, præterquam in solenni expiationis festo, die X Tisri, cuius diei ministerio, ut solus Pontifex universo, ita non nisi vestitu candido amictus, ne bälteo quidem excepto, fungebatur. Immo, quod Judæi tradunt Cod. Joma cap. III. Mischna 7. bis eo die albis induebatur, mane Pelusiacis, quæ XII minis constabant, & vesperi Indicis, VIII minarum pretio comparatis, utrisque ex byssso subtilissima & albissima. Confer ad cit. loc. Mischnæ, - R. BERT. SHERINGHAMIVM Annot. p. 58. sqq. & quæ infra redibunt cap. seq. §. 6. Quæ causæ vestitus candidi eo die fuerint Pontifici, BRAVINVS exponit lib. II. de vestitu Sacerdot. Hebr. cap. XXVI. §. 54. p. 935. sqq. Cur vero Deus permiserit, inter cetera ludibia, Christum indumento tegi albo, causani fuisse existimo, ut a Judæis verus agnosceretur Pontifex, in die expiationis magno, suo dum satisfaceret officio, albis induitus.

AD LIB. I. CAPVT V.
DE PONTIFICIBVS SVMMIS. ETC.

Ad §. I. pag. 8.

Tribus ordinibus ministrorum] Comparatio, quam Auctor inter templi Ministros in V.

& N. T. instituit, ita ut Sacerdoteis Episcopis, Levitæ Diaconis, & Nethinæ Subdiaconis respondeant, plus habet in recessu, quam prima fronte

fronte in oculos incurrit. Quoniam enim Angli hanc inter Episcopos & Diaconos differentiam juris esse asserunt divihi, typum ex hoc triplici ordine Veteris theologiae exculpant, cum antitypo Novi Fœderis necessario conferendum, quod vir summus, IAC. VSSERIVS, Archiepiscopus Armachanus, in opusculo, *de Episcoporum & Metropolitanorum origine*, quod Latine, cum aliis lucubrationibus junctum primum prodiit Londini, A. 1687, ex instituto probare sustinuit. Istam vero subordinationem, cum divinam esse negent, ceteri extra Angliam Theologi Reformati, typicam quoque relationem istam operose explodunt. Vnde VSSERIVM κατὰ πόδα refutat CAMPEG. VITRINGA ad Synagogam veterem prolegomen. cap. VI. p. 53. postquam præc. cap. V. p. 44. evicisset, ritum & exercitium Christianæ religionis, ex Synagoga potius, quam ex λειτεργίᾳ templi esse arcessendum; quæ princeps, in prolegomenis istis, viri doctissimi est tractatio.

Nec negari omnino potest, ingentem errorum lernam, ex typica isthac collatione, olim jam in Ecclesiam manasse, quæ corruptelis Pontificiis latam aperuit portam. Primorum quippe seculorum fideles, pro sua quisque conditione, symbola panis & vini ferebant ad sacram mensam, post benedictionem Presbyteri inter ipsos distribuenda; reliquum autem quod erat, distribuendum inter Presbyteros & Diaconos, cum ad eorum sustentationem, tum pauperum. Hæc munerum ad mensam latio, successu temporis coepit dici oblatio; quare mensa, in qua disponebantur τὰ δῶρα, dicta est altare, Episcopi autem & Presbyteri, qui iis benedicebant, Sacerdotes audiebant, Diaconi vero, qui ea distribuebant Levite. Succedente tempore hæc δῶρα, sive oblationes, quia a fidelibus in usum Ecclesiae Deo sistebantur, considerata sunt ut sacrificia, quæ a Sacerdotibus offerebantur Deo, in remissionem peccatorum. Vnde Papatus, translubstantiatione addita, confлавit sacrificium Missa: cuius fundamentum est, dari sub N. T. Sacerdotes proprie dictos, eo respectu a plebe distinctos,

quo olim ab ea distincti fuere Sacerdotes Aaronici, qui potestate polleant, Deo sacrificium faciendi pro aliis, ita ut plebi Christianæ æque ac olim Israeliticæ interdictum sit, ad peragendum sacrificium, altare. Quos Missæ natales, concilie VITRINGA p. 69. copiose autem, & data opera, Venerab. Theologus, & nobis amicissimus D. SALOM. DEYLINGIVS in novitate error. Pontific. circa S. Eucharistiam, Observat. IV. & V. Observat. Miscellan. p. 290, 300. sqq. est prosecutus.

Jam, si qua est admittenda relatio typica, ad Scripturæ duætum ita habet. Ecclesia tota Novi Test. templum refert: Christus Dominus representatus est per Sacerdotem Summum, quem Paulus Hebr. IV, 14. VIII, 1. IX, II. non ἀεχισέα modo, verum etiam μέγαν ἀεχισέα appellat; Fideles vero omnes, per Sacerdotes gregarios, Apoc. I, 6. 1 Pet. II, 5. quibus competit offerre sacrificia, ac spiritualia. Rursus, in quantum solus Christus in N. T. jus habuit accedendi ad Deum per victimam, a se præparatam, omnes promiscue Sacerdotes gregarii Christum referebant, tanquam ἀντίτυπον suum: vicissim Fideles representati censentur per Israelitas, quibus non licebat, nisi per Sacerdotes, tendere ad Deum. Ita Christus noster Sacerdos in perpetuum, servare potest τὰς προσερχομένας διὰ τῶν Θεῶν, eos, qui per ipsum ad Deum accedunt, Hebr. VII. 25. Quo respectu ipsi quoque Pastores inter Christianos, æque ac ceteri fideles considerantur ut gregarii Israelitæ. Denique omnes etiam fideles Novi Test. designati esse censentur per Pontificem Maximum, quando per sacrificium Christi jus potestatemque consecuti sunt, cum fiducia ingrediendi Sanctum Sanctorum, & absque ullo impedimento, vi consummate obedientiæ Christi, recta accedendi ad thronum gratiæ divinæ. Quod Paulus Hebr. X, 19. confirmat, fideles ἔχειν πάρρησιαν εἰς τὴν εἰσόδον τῶν ἀγῶνων, εἰ τῷ αὐτῷ ἴνστασθαι. Hoc respectu Christus consideratur ut sacrificium pro peccato, cuius virtute sanguinis fideles indesinenter, cum libertate & fiducia, ad Deum appropinquant.

velut olim Pontifex ingressus est in Sanctum Sanctorum. Vix itaque alium deprehendes respectum typicum, quo Sacerdotes & Levitæ Veteris Æconomiae Novi Fœderis referant Episcopos & Diaconos, quam in quantum utrique sacris operantur: triplicem autem illam, quam Author in medium attulit, collationem typicam, fœcundam errorum Papisticorum matrem, Scriptura omnino ignorat.

Ad §. I. pag. 8.

(2) *Primogenito cedebat Pontificatus*] Hoc est, quod HOTTINGERVS junior, in *Annotat. ad b. l. Auctoris*, ordinarie quidem usitatum fuisse admittit, sed non semper, nec lege aliqua. Probat 1) ex Pontificatu Eli, qui i Chron. VI, 3-9. inter Eleazaris posteros non refertur, a JOSEPHO autem lib. V. *Antiqu. cap. ult.* Ithamaris familiae asseritur: 2) ex Magistrorum scito, qui in successione Pontificali רַיִן יְרֻשָּׁה *jus hereditarium*, ut apud Reges, obtinuisse negant, unde ungendus semper fuerit Pontifex, licet esset כָּחֵן גָּרוֹל בֶּן כָּחֵן גָּרוֹל *Pontifex, filius Pontificis*, contra vero apud ABARNELEM *Comm. in Leg. sol. 207. col. I.* docent, pulcherimum, ditissimum, fortissimum e medio fratrū suorum electum, & huic provinciae fuisse admotum. At enim vero, contra ABARNELEM, LVNDIVS *Antiqu. Judair. Lib. III. cap. XXI. p. 491. sq.* pro successione primogenitorum pugnat, partim ex serie Pontificum in tabernaculo & templo priore, recta linea, secundum primogeniturae ordinem sibi succendentium, partim ex testimonio JOSEPHI lib. V. *Antiqu. cap. I.* contrarium perhibentis. Prolixe, & summa cum cura, in istam controversiam inquisivit magnus SELDENVS lib. de Successione in Pontificatum Hebraeorum, dignus qui evolvatur. LVNDIO sane refragatur Pontificatus Eli, qui ex Ithamaris erat familia. Aaroni quippe, post Nadab & Abihu, igne extinctos, superstites erant filii Eleazar & Ithamar. Ad illum *jus spectabat Sacerdotii magni*, quod post Aaronem ipse, eodemque defun-

cto successor, filius primogenitus Pinehas, administrabat. Quo autem cunque casu contingenteret, in Eli i Sam. I. ad familiam Ithamaris Pontificalis dignitas fuit translata. Hunc enim Ithamaridem fuisse, ex i Chron. XXIV, 6. liquido colligitur, ubi Achimelechus, ab eo genus ducens, ad Ithamaris prosapia refertur. Quam ob causam translatio ista sit facta, SELDENVS lib. I. cit. cap. 2. ex Judæorum conjectura expōnit. Eoque iure familia ejus gavisa est usque ad Salomonis ætatem, qui Abjathare, ex Ithamaris posteris oriundo, de dignitate locoque dejecto, Eleazaris lineam, in Zadoko nepote restituit: de quo SELDEN. cap. III. & IV. Ad componendum itaque dissidium, istud dixerim, ordinarie quidem primogenitum parenti in Pontificatu successisse, sed ita, ut, ubi primogenitus nævo aliquo laboraret, minusquam esset idoneus, dignior ex fratribus ejus legeretur; ubi vero pontica de causa, loco moveretur Pontifex, dignitatem istam ab una linea Aaronis transisse ad alteram, ne patri superstiti filius surrogaretur. Atque sic successio in alterutra obtinuit linea, usque ad Antiochi Epiphanis tempora, quibus Hasmonæi, qui ortu vulgares erant Sacerdotes, ex ordine Joarib, Pontificatu poterunt, regnumque cum sacerdotio conjugarent. Vnde triplex eis a Judæis aspersa fuit labes, quod extra lineam Pontificalem sacerdotium magnum invaserint; quod sceptrum, tribui Judæ dicatum, populo licet annuente, arripuerint; & quod sceptrum cum sacerdotio combinarint. SELDEN. cap. VI. & X.

Ad §. III. pag. 8.

(3) *Differunt in initiatione*] Differentiam unctionis Sacerdotis Summi; & ceterorum gregariorum expositorus Auctor,

α) videtur, ex mente LYRANI, unctionem Sacerdotum vulgarium negare, cum solum fuerint adspersi; æque ac BIERMANNVS Moses & Christ. Lib. I. cap. V. p. 78. minores Sacerdotes unctiones fuisse negat, solum autem manibus suis oleo

oleo sacro, cum sanguine sacrificiorum permisso, adspersos largitur ex Lev. VIII, 30. Verum, ut posito uno, non statim evertitur & tollitur alterum: ita utrumque locum apud ipsos habebat, ut & adspargerentur manibus, & inungerentur fronte sua. Certe Exod. XXVIII, 41. Moses filios quoque Aaronis ungere ac initiari diserte jubetur, ut sacerdotes sint Domini: & ne nudam intelligas adspersionem, Exod. XL, 13. coll. 15. prohibet. MARCKIVS mox citandus §. 3. p. 15. ita definit, ut primos quidem Sacerdotes gregarios, Aaronis filios, unctos agnoscat, eorum autem successores nulla opus habuisse unctione censeat, quod nativitatis jure sacerdotium ad ipsos devolveretur, nec post filios Aaronis ulli legantur amplius uncti, sed omnes per unctionem illam primam sanctificati censcantur, per Exod. XL, 15. In qua sententia demonstranda, ABARBEHEL supra citatus ad cap. XXX. Exodi *toto cap. VII.* versatur. Et in ea nos quoque acquiescimus. Præterea vero utriusque unctionis differentiam in affusi olei copia ponimus, ita ut largius oleo sacro perfunderetur Pontifex, reliquis autem Sacerdotibus illud solum allineretur, cum per Pl. CXXXIII, 2. tum vel maxime propter Pl. XLV, 8. *priæ confortibus tuis unxit te Deus.* Quod etsi sensu mystico de Messia dictum, ritum tamen unctionis Pontificalis pro fundamento habet & supponit. Et de Pontificis quidem unctione laudatus SELDENVS lib. II. *de success. in Pontif. cap. IX.* ex instituto egit: & post eum MARCKIVS *Exercit. Textual. IV.* p. 14. sqq. Nos paucis notamus N. Tempus; postquam vestibus sacris esset amictus: ut ὑστερον πρότερον committat Auctor, vestitum §. 5. postponens, cum tamen unctus non fuerit, nisi sacris vestibus indutus. Vide Exod. XXIX, 5, 6, 7. Præterea, cum initatio Pontificis septem diebus integris duraret, Exod. XXIX, 29. toties quoque iteranda erat unctione. Ita tamen, ut non minus revera post unicam unctionis vicem Pontifex fieret, & legitima peragere sacra posset, quam ubi unica duntaxat vice sacris vestibus indueretur. D. Matrarium, sive oleum unctionis; de quo supra dixi-

mus, ubi de unctione Regum. §. Figuram, sive modum; quem describit Moses Lev. VIII, 12. ad quæ verba, TARCHI paucis totum actum complectitur, ita commentatus: ביהילו יוצק על ראשו ואחר כר נוחן בין ריסו עינוי ומושך טיפת שמן ב' primo fundebat super caput ejus (copiose) & postea ponebat (scil. guttam olei) inter supercilia oculorum ejus, eamque (linendo) trahebat digito suo hinc inde. Figuram autem, quam oleo sacro in fronte formabat, Idem ad Exod. XXIX, 7. ita describit: פ' נ' כ' ל' מישחה זו כמין כ' etiam unctio ista fiebat ad instar literæ χ Græcorum, ut paulo ante descripserat. Et ad Exod. XXX, 26. regulam ponit generalem: כל המשיחות כמיין כ' חוץ משל omnes unctiones כלכמים שהן כמיין נור ad modum χ, exceptis unctionibus Regum, que (fiebant) ad instar corona. In medio enim, qui oculos, sive palpebras interjacet loco, ungens digito adspersam olei guttam ab una parte ducebatur ad alteram, ut Andreanae, seu decussatae crucis figura, κ vel χ Græcorum referens, prodiret. Vide quæ fusi de ista figura, sive τς η, sive τς χ, Græcorum; disputat SELDENVS c. l. p. 242. sq. & nos quoque ad Cap. preced. monuimus: quibus jungatur MARCKIVS §. 8. p. 21. & b. GEORG. ELIEZ. EDZARDVS in *Annot. ad cap. II. tract. Talmud. Avoda Sara* p. 230. sq. ubi unctionem Summi Sacerdotis crucis Christi typum exhibuisse, serio contendit. Eandem vero unctionis Pontificalis figuram cum stomacho explosit IOH. PHILIP. HEINIVS *dissertat. sacr. Lib. II. cap. 3. §. 3, 4. p. 168. sqq.* Iстis enim nugis immorari, operæ pretium non est. Id tamen morendum, adeo parce effusum super caput Pontificis oleum non fuisse, ut tradit LVNDIVS Lib. I. *Antiqu. cap. 29.* p. 159. ut saltem duæ guttulae e capillis descenderent in barbam, & ex Hebræorum mente, tanquam margarite, suspensa hærent e barba, quia Psalm. CXXXIII, 2. tanta copia effusum memoratur, ut largo flumine in barbam & vestimenta destillaret. Vide denudo MARCK. §. 7. p. 20. 7. Effatum; quo singularem unctis dignitatem pariter

conciliabat ac sanctitatem. Hinc Lev. XXI, 10. tam graviter ab unctionis axiome describitur הכהן הנורול מהוו אשר יונצק על Pontifex: *Sacerdos magnus ex fratribus suis, in cuius caput oleum unctionis effusum est, & v. 12. כי נזר שמן משחת אליהו עליו quia corona olei unctionis Dei ejus super eo.* Quando itaque Exod. XXIX, 29. de successione filiorum in Pontificatum præcipitur, diserte observat IARCHI, verbum *למשחה בהם ad ungendum in illis scil. vestibus sacrī, esse exponendum יש המשחה לשהן שורה כמו לך נחתים למשחה: quia unctio interdum notat principatum, v. g. Num. XVIII, 8. tibi dedi illas in principatum: item: אל הנעו במשוחי Ps. CV, 15. ne tangite principes meos.* Sed parum roboris ista habet assertio. Quanta porro polleat virtute, ad disponendum hominem, ut Spiritus S. particeps reddatur, ex ABARBENELE supra vidimus, ubi de unctionis regiae forma & modo. **ח. Durationem.** In usu fuit Pontificum unctio, quoad perduravit templum primum. In cuius destruotione, cum simul periret oleum sacrū, & inter quinque desiderata templi posterioris numeraretur, (quamquam alii in enumerandis istis quinque rebus, loco olei sacri *שכינה majestatem divinam ponant*) nec post primam compositionem, confici denuo fas esset Exod. XXX, 33: hinc Pontifex, qui sub templo priore tam מרוּבָה בגְּדוֹלִים *המשיח insignis unctione*, quam vestibus sacrī conspicuus erat, sub posteriore, vestitu faltem & sacrificio initiatetur, non amplius unctione. Quod auctoritate Magistrorum latius confirmat SELDENVS p. 244. quo cum confer, quae Auctor noster paulo post §. 7. *bujus Cap. monet.* Hinc quando b. WOLFG. FRANZIVS in schola sacrificiorum disp. XI. thes. 35. sqq. quinque illa desiderata posteriori adhuc templo asserit, olei sacri præsentiam §. 46. p. 302. sq. supponit quidem, nullo autem documento evincit. **נ. Speratam Judæis restitutionem.** Ita quidem ABARBENELE, postquam tractatione sèpius citata, *de unctione*, Comment. ad Exod. XXX.

cap. XIII. f. 207. col. 3. semel duntaxat hoc oleum in deserto, per manum Mosis compositum asseruerat, sub finem addit: לעחר לכוא בימות המשיח עתיר הקירוש ברוך הוא להחזר לרומו אותו שמן המשחה שעשה משה שנגנו עט הארון וכיו ימשחו המלכים והכהנים הגורדים postquam advenerit Messias, Deus restituturus est populo suo oleum unctionis a Mose confectum, quod una cum arca fuit reconditum, quo quidem oleo inungendi sunt Reges & Sacerdotes magni ejus etatis.

Ad §. IV. pag. 9.

(4) *Denotata fuit unctio nostri Salvatoris]* Ita quidem Auctor β declarat mysterium, sive antitypum unctionis, prædictum Ps. XLV, 8. Jes. XI, 2. LXI, 1. & confirmatum in Novo Test. Joh. III, 34. Act. X, 34. Vnde Christus quoque משוח נגיד Messias, & Dan. IX, 25. *messias Princeps*, qui idem v. 24. *Sanctus Sanctorum, ὁ χριστὸς κυρίος unctus Domini Lyc. II, 26. Apoc. XI, 15. appellatur.* Vbi οντα distinguis inter Salvatoris nostri æternam ad officium mediatorum destinationem, & inter temporalem ejusdem unctionem. Prior verbo נסיך indicator, quando Prov. VIII, 23. æterna Patris sapientia inquit: *מעולם נסכתי ab æterno destinata sum in Regem scil. & gubernatorem mundi;* & Ps. II, 5. ego נסכתי inunxi, seu constitui Regem meum. Hæc enim non proprie unctio, sed divina constitutio est, ordinatio & destinatio Filii cum in Regem totius mundi, tum ad officium Messiae: facta ab æterno. Posterior autem, quæ verbo משח effertur, in tempore demum facta, Christo tantum juxta humanitatem competit. **כ.** Ita definias, ut sit locupletissima divina donatio, in qua Christus, ut homo, statim a primo conceptionis & unionis personalis momento, a Deo Patre suo, ex gratia, donis, increatis & infinitis est diratus, ut in nostram salutem officium suum Propheticum, Sacerdotale & Regium valide posset expedire. Hinc non est, **ג.** ut unctionem ad annum ejus trigesimum demum referas, Matth.

Math. III, 16. quando Spiritus Sanctus super Christum baptizatum visibiliter descendit. Alia enim publica & solennis ad officium obeundum est inaugratio, in baptismo ejus facta: alia infinitorum donorum communicatio, quæ cum ipsa unione hypostatica cœpit. Verum, qui sicut de unctione Christi doctrinam, ordine & luculenter expositam cupit, adeat DAN HAVE RVM Chriſtoph. Seſt. I. Art. IV. §. 33. sqq. p. 85. sqq. FEVER BORNIVM Syntagm. II. Differt. III. in Act. X, 38. & Fascic. III. Disp. V. §. 24. sqq. SCHROEDER VM Thron. Regal. p. 199. sqq. DORSCHEV M Pentadec. Differt. II. §. 7. sqq. p. 73. sqq. Inde recte judicari poterit, de tribus unctionis Christi gradibus, ita ut primus in ejus incarnatione, medius in baptismo, tertius in sessione ad dextram Patris figatur, quos FRID. ADOLPH. LAMPIVS statuit de Spiritu Sancto Disp. V. cap. VIII. §. 14. sq. Ceterum velut oleum sacrum ex capite Aaronis defluebat in barbam, vestimenta, & membra ejus Psal. CXXXIII, 2. ita pariter a Christo capite, dona ista Spiritus, seu oleum alacritatis, non quidem immense, sed κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τῷ Χριστῷ Eph. IV, 7. destillat proxime in Apostolos Actor. II. hinc & in reliqua corporis ejus mystici membra; unde quoque fideles Spiritum Sanctum habentes Rom. VIII, 9, ii. qui haec tenus Discipuli appellati fuerant, Antiochiae primum Χριστιανοί, participes unctionis Christi, dici coeperunt Actor. XI, 26. Factum hoc ab EVODIO, Episcopo Antiocheno, ex IOHANNIS ANTIOCHENI Chronologicis ineditis, tradit SELDENVS, apud ANTON. WLAEV M ad b. l. Act. ubi de Christianorum nomine plura. Verum de origine, dignitate, & usu nominis Christiani, in hunc ipsum Actor. locum, peculiari disputatione, copiosissime commentatus est IOH. FRANC. BUDDEVS Miscellan. Sacr. Part. I. p. 280. sqq.

Ad §. IV. pag. 9.

(5 a) Moses Sacerdos] Dudum fuit disceptatum, utrum Moses sacerdotio, quin immo

Pontificatu Summo, fuerit functus? Pontificii ὁμοθυμαδὸν affirmant, sed non uno omnes modo, ut regimen politicum Pontifici suo hinc assereret queant. SELDENVS de Success. in Pontific. lib. I. cap. I. & de Synedr. lib. I. cap. XVI. p. 353. & lib. II. cap. II. p. 43. edit. Belgicæ A. 1679. & Sacerdotem fuisse palam fatetur, & Ἀρχιερέα, sive Summum sacerorum Antistitem, non tamen ejusdem omnino cum Aarone generis, quia officia Aaronis sacra non magis licuerit obire Mosi, quam Mosis Aaroni. Proyocat autem ad calculum Christianorum Patrum, v. g. GREGORII NAZIANZ. cui Orat. VI. ad Gregor. Nyffen. Moses ἵερεὺς ἵερεών, Sacerdos Sacerdotum, æque ac e Judæis, ABEN ESRAE ad Psal. XCIX, 6. כהן רכhaniם salutatur. Summum Pontificem extraordinarium fuisse, BELARMINVS probare contendit lib. I. Contr. f. 57. Immo Concilium Hispalense II. c. 7. absolute Summum Sacerdotem eum vocat, eo quod altare erexerit, cum Presbyteris modernis similes fuerint filii Aaronis; ut est apud LABBEVM T. V. Concilior. f. 1666. Idem urgebant Jesuitæ in Colloquio Ratisbonensi, Mosen fuisse S. P. quibus impossibilitas ejus rei, quinque solidis argumentis demonstrata fuit a Nostris, quæ breviter RVNGIVS διαγεγόνη istius Colloquii E. 3. recenset. Denique DIDACVS DEL CASTILLO ET ARTIGA, statim in fronte Commentarii de Ornato & Vestitu Aaronis quæst. I. p. 5. Mosen & Aaronem summo simul functos fuisse sacerdotio contendit. Præcipuus, quo nituntur, Achilles ipsis est Psal. XCIX, 6. Moses & Aaron in Sacerdotibus ejus: quem locum SELDENVS etiam urget. Sed facilis ad eum est responsio: vel quam CALOVIVS Bibl. Illustr. ad b. l. eumque securus AVG. PFEIFFERVS Dub. Vexat. Cent. III. Loc. 77. p. 621. suppeditat, uti altera periphrasis בקרא שמו ad solum Samuelem spectat, cui additur, ita hanc de Sacerdotibus, ad solum pertinere Aaronem, cui adjecta est: vel quam DORSCHEV Disp. de Agno Paschali §. XI. sub calcem Myssariae Missæ p. 361. regerit: Mosen & Aaronem debere exaltare I 3 Domi-

Dominum, inter Sacerdotes ejus, inde tamen non sequi, Mosen esse & que Summum Sacerdotem ac Aaronem: vel, quæ prærior nobis, mihiusque obnoxia exceptionibus videtur, ut כהן quemvis regiminis administrum hotet, quo sensu Davidis filii, qui sacerdotio præesse plane non poterant, כהנים appellantur 2. Sam. VIII, 18. h. e. ut scite explicatur i Chron. XVIII, 17. qui ריך מלך ad manus Regis essent. Dextre & luculenter exponit SEB. SCHMIDIVS qd c. l. Sam. p. 393. fuisse secundos a Rege, per quos Rex peregerit ea, quæ alias proprie ad Regem pertinebant. Id videtur non fuisse commissum, nisi regni heredibus, filiis, aut intimis amicis, quibus summa fides, ne dignitate tanta moti, contra Regem surgerent: quibuscum confer, quæ quæ XI. p. 426. sqq. in h. l. prolixe disputat. Vtque igitur, tam Moses, quam Aaron, divini in populo Israelitico regiminis præcipuus erat minister, alter in negotiis civilibus & forensibus, alter in religiosis & sacris. Addit DEL CASTILLO argumentum aliud: quia Levit. VIII. dicitur, Moysen executioni mandasse, quæ ei Deus jussicerat Exodi XXVIII, & XXIX. circa ornatum & consecrationem Aaronis, & filiorum ejus ad ministerium sacerdotale. Ergo fuit summus Sacerdos. Nam consecrare Aaronem, & filios ejus in Sacerdotes, non posset absque insulis sacerdotibus. Forte procederet hæc illatio, si ritu Pontificio & ex statutis juris Pontificii, Aaronis & filiorum perfacta fuissest inaugratio; quam vero, cum ex præcepto divino, & ad nutum, voluntatemque heri sui Moses instituit, id egit per omnia, quod regiminis divini administrum decebat. Etsi hic quoque acumen Hispalicum hebescit, cum pari jure colligere liceret, Cardinales illos, qui Pontificis recens electi perficiunt inaugurationem, omnes esse Pontifices Summos, cum absque hac dignitate peragere illam non possint. Ut mirari omnino subeat, quo pacto vir doctissimus SELDENVS lib. I. de Synderio cit. loc. eidem insisteret potuerit momento.

Ad §. V. pag. 9.

(5 b) *Quoad vestes*. Alterum discrepantiam inter Summum & gregarios Sacerdotes momentum, Auctor ponit in utrorumque vestitu. De quo, pro ratione instituti, egerunt LEYDEKER. de Republ. Hebr. lib. X. cap. I. p. 580. sqq. IOH. SAVBERTVS de Sacerdotibus & Sacris Hebraeor. personis P. II. cap. VI. CONRAD. IKENIUS Antiquitat. Hebraic. P. I. cap. X. §. 13. sqq. ADR. RELANDVS Antiquit. Vet. Hebr. P. II. cap. I. §. 87. II. IOH. LVNDIVS Jüdisch. Heiligtum. Lib. III. cap. III. IV. sqq. SELDENVS lib. II. de Success. in Pontific. cap. VII. b. patruus meus BENED. DAV. CARPOZOVS peculiari disputatione de Pontificum Hebraorum vestitu sacro, sub præsidio IOH. FRISCHMVT. HI, Jenæ An. 1669. publice proposita, & posthæc fratris ejusdem D. IOH. BENED. CARPOZO VII Disputationibus Academicis ad calcem subnexa p. 1638. sqq. IOH. HIERON. SOPRANES Digress. I. ejusdem Davidi sub juncta, quæ est de re vestiaria Jüdaeor. cap. III. p. 432. sqq. DIDACVS DEL CASTILLO ET ARTIGA de Ornato & Vestibus Aaronis, Commentario literali & morali in cap. XXVIII. Exodi, Antwerpiae fol. 1681. Copiosissime autem omnium, & justo ac pereruditio Commentario, hoc argumentum excusavit, IOH. BRAVNIVS de Vestitu Sacerdotum Hebraeorum, qui unus instar omnium est. Ut taceam RIVETVM, WILLETVM, AINSWORTHVM, MARIVM, aliosque in Commentariis in Exodum.

Sedes argumenti est Exod. XXVIII. XXXIX. & Levit. XVI. unde Judei colligunt, vestes Sacerdoti magno vel ordinarias fuisse, quibus toto anno in ministerio sacro utebatur, vel extraordinarias, quibus semel in anno, die Expiationis, induiebatur, בגרין לבן vestes cendidas dictas. Ita diserte Mischna, Cod. Zomia cap. VII. Mischn. 5. כהן גROL משמש בשמנת כלהם / והחרוות בארבעה / בכחנות ומכנסים ומצנפת ואבנטם / מוסך עלו כהן גROL חשן ואפוד ומעיל וישראל: Sacerdos Magnus in octo vestibus ministerio fungitur,

tur, gregarius in quatuor. In tunica, & femoralibus, & tiara, & baltbo. Sacerdos Magnus his addidit pectorale, & Ephod, & pallium, & lamineam. De singulis ea delibabimus, quæ vel in controversiam vocantur, vel perperam ab aliis sunt tradita, vel usum præ ceteris habent: reliqua ex BRAVNIO petantur.

Ad §. V. pag. 9.

(6) I. *Femoralia linea*] מִנְסֵי בָּר & fœminalia linea dicta, a lumbis usque ad genua, Exod. XXVIII, 42. alias quoque Ezech. XLIV, 18. מִנְסֵי פְשִׁיחָם appellata. Ex lino præstantissimo erant מִנְסֵי המובחר, מִן הַמִּבְחָר, juxta iosephus, ex byssos, at retorta sex filorum, unde satis erant valida ad arcendum cum frigus, tum pudendorum conspectum. Præterea ita erant contexta, ut nullam omnino haberent aperturam antrorsum ac retrorsum, ita quidem, ut nec urinam emittere, nec alvum exonerare possent Sacerdotes, nisi femoralibus prius exutis, ne inquinarentur. Vnde nomen מִנְסֵים fluxit, a נִכְנֵס inscendere, ingredi, quia vestiri nequibant, nisi eas quis inscenderet; quam vocis vim non assecutus SOPRANES cit. loc. p. 433. cum HIERONYMO non parum hallucinatur. Quanquam CLERICVS etiam in Exod. XXVIII, 42. à colligendi notione, dicta putat, quod circa corpus colligerentur femoralia, non laxe, ut tunica, diffuerent. De forma non omnibus perinde constat. JOSEPHVS Antiqu. Jud. lib. III. cap. VII. cinctorum fuisse tradit, circa pudenda consumatum, quod scinditur supra dimidiā partem, & desinens usque ad lumbos, circa eos stringitur. Sic non multum a braccis nostris differebant. Talem autem formam hujus tegumenti, licet IOSEPHI ætate, Sacerdotibus haud gravatim largiatur CLERICVS, Mosis tamen temporibus in usu fuisse negat. Quia enim Moses Exod. XX, 26. diserte vetat, ne frant altaribus gradus, ne Sacerdotum retegatur nuditas, in braccis a JOSEPHO descriptis nullum fuisse periculum censet, ne verenda nudarentur, quantævis altitudinis

sint gradus, ad quos ascenderint, aliis suspiciens. Ipse ergo מִנְסֵים credit fuisse fasciam, quæ corpori circumponeretur, ut velaret quidem pudenda, ex eodem plano intuentibus, sed non ex inferiori solo suspiciens. Ac sane, cum ad femora tantum extenderentur, & infra essent aperta, facile nudari potuisse existimat Sacerdotes, in alto suggestu sacra facientes. Pariter in conciliando Exod. XX, 26. se hic torquet SOPRANES, cum ABVLENSE respondens, ipsam crurum & genuum nuditatem conspectui aliorum, infra consistentium, exponere prohiberi. At בְּשֶׂר עֲרוֹה caro nuditatis, in Scriptura verenda notat, non genua vel crura. Præterea, hæc caro nuditatis non tam contra scandalum infra consistentium & suspiciens hominum, quam contra refectionem coram altari, prohibitis gradibus munitur, cum verba legis ita habeant: אשר לֹא תַגְלִיל עַלְיוֹן ne reveleter nuditas tua super eo, nempe altari: ut reverentiæ loci sancti consulatur. Fasciæ etiam, qualem CLERICVS somniat, Mosis obstat descriptio, juxta quam braccia Sacerdotum מִמְתְּנִים וְעַד וּרְכִים a lumbis ad genua pertinere debebant. יְרָכִים certe hic ad genua extendi necesse est, quia a lumbis ad femora suprema protractæ, non tegent satis nuditatem carnis. Pertingebant itaque ad femora usque ima, & circa genua desinebant. Ad dubium vero, ex Exod. XX. motum, cum CHRISTOPH. CARTWRIGHT in Electis Targumico-Rabbin. ad h. l. respondemus, legem illam ad majorem & cautelam injungendam spectasse, & sacris conciliandam reverentiam, ut licet femoralibus accincti Sacerdotes, nihil turpe spectandum exhibere possent, ab omni tamè gestu & gressu ejusmodi sibi temperarent, qui turpis spectaculi præbere posset suspicionem. Cumprimis autem hic notandum, quod probe inculcant RIVETVS ad h. l. Exod. Tom. II. Opp. p. 1457. a. VITRINGA Observat. Tom. I. p. 444. SPENCERVS de Legibus Hebreor. p. 277. legem illam de altari holocausti, absque gradibus extruendo, non ad statum ac ordinarium in sanctuario altare

tare esse referendam, sed de iis intelligendam aris, quæ certis singularibusque in casibus & circumstantiis, extra ordinem & pro re natæ suscitatabant a privatis, quasque *IAMBlichvs βωμὸς αὐτοσχεδίος*, *altaria tumultuaria* appellat: qualia sunt Mosis Exod. XXIV, 4. Josuæ cap. VIII, 30, 31. Samuelis 1 Sam. VII, 17. Eliæ in monte Carmel 1 Reg. XVIII, 32. &c. Ordinarium enim illud, & materia discrepabat a lege, & gradum habebat peraltum. Quomodounque ergo femoralia Sacerdotum se habuerint in sanctuario, id ad legem illam non facit, quæ plane ἀπερδιούστως huc assertur. *Vsus* denique femoralium a Mose diserte additur, *לבשות־בשר רוחה ad tegendam carnem nuditatis*, idque 1) quia sacra pie & caste fieri debeant, ne forte ea, quæ velanda sunt, aliquo casu coram populo detegerentur, cum Sacerdotibus sæpiissime incurvandum fuerit in mactandis & offerendis victimis: 2) quia apud populos quosdam idololatrias mos erat, ut nudo corpore Diis sacra fieren, & cum nefanda quidem turpitudine, quæ præsertim fuit cultus Pehoris. Jussit itaque Deus, ut feminalibus tegerentur Sacerdotes, ne veri Dei sacra paria viderentur sacris Pehoris, aliorumque Deorum stercoreorum; quam rationem reddit MAIMONID. in *More Nevoch.* lib. III. cap. 49.

Ad §. V. pag. 9.

(7) II. *Toga ocellata*] כהנת תשבץ *toga hyssina & ocellata*, quæ obtegebatur feminalia linea Exod. XXVIII, 4, 39. Tunica erat infutilis, vel toga, a capite ad pedes pertingens, undique clausa, & utrinque manicata, ita quidem, ut superne foramen, capiti transitum præberet, circa collum autem constringeretur fibula, & superiori corporis parti arctius adhæreret, maxime cingulo corpori adstricta, inferius autem laxior liberum Sacerdotibus præberet gressum. Tunica כבץ *tessellata* vers. 4. vocatur, a צב in Pih. inclusit, intexuit, unde משכחה *ocellatio*, textura, ubi intertextitur aliquid, & תשבץ *ocellatio*. Tu-

nica ergo tessile fuit, non quæ figuræ oculorum haberet intextas, ut *PAGNINO* visum, *VATABLO*, & *ARIAE MONTANO*, multo minus auro intextas, quod utrumque refutat *BRAVNIVS* p. 469. sed quæ fundas haberet intextas, aut fosulas angulares, ad majorem ornatum, qualem vir doctus ære expressam ob oculos ponit. Commodo *LVNDIVS* in vernacula exponit gewirffelt, quanquam etiam addat, voller Augen. Male rursus *SOPRANES* tunicam strictam verit, & cum *HIERONYMO* ita dici censem, quia adhæreret corpori, Et tam arcta est, Et strictis manicis, ut nulla omnino in veste sit ruga: quod insigni fuisse impedimento ministeriis in templo obeundis, quæ impeditum gressum & habitum respuebant. Erat autem ex bysso contexta, & מעשה אורג *opus textoris*, sed filis sex contortis satis robusta, cui proxime, absque intermedio indusio circumjecta. Talem fuisse tunicam Christi ἄπειρον inconsutilem, totamque contextam, Joh. XIX, 23. laudatus *BRAVNIVS* p. 471. sq. non dubitat, nisi materia alia fuerit: magis enim credibile est, laneam fuisse, cum Sacerdotum tunicae lineæ fuerint. Sed de illa Christi tunica vide *CASAVONVM Exerc. XVI. Sect. 84. c. Baron.* atque post eum, *BYNAEVVM de Morte J. C. lib. III. cap. VI. §. 28. sqq.*

Ad §. V. pag. 9.

(8) III. *Baltheus acu pictus*] אבןת cingulum, balteus, quo ligantur vestes circa corpus, ne diffluant. Contextus erat ex lino & lana diversorum colorum, ex hyacintho quippe, purpura, & coccino. Etsi vero lege cautum erat Levit. XIX, 10. ne quis vestes ex duplice materia, lana & lino mixtas gestaret; IOSEPHVS tamen observat, divina constitutione hunc Sacerdotum balteum a lege illa haberi exemptum. LEYDEKERVS vero istam lanæ linique mixtūram, cum Ephodo Sacerdotis Magni, tum cingulo denebat, & Exod. XXXIX, 3. non tam ad materiæ, quam ad coloris diversitatem respici censem, cum æque linum ac lana variis tingi potuerit coloribus.

bus. Sacerdotes enim observatæ legis exemplum esse debuerunt, ut par non esset, eorum cingulum legi aduersari. Quibus apposite dictis, vellem testimonio fide digno & gravi auctoritatem conciliasset, cum in priorem sententiam pedibus eant cum Judæi, cum veteres Christiani. Ceterum Pontifex Summus die X mensis Tisri, uia cum ceteris, quæ aureæ dicebantur, vestibus, hunc quoque balteum acu pictum deponebat, & cum linea, ex subtilissima & albissima byssō confecto, commutabat. Quia & Hebræi non male duo dant cingula Sacerdoti Magno, alterum, quod vestes, quas habuerit communes cum aliis Sacerdotibus, cinxerit, alterum quod stolæ Pontificali inserviret, maxime ad ornatum. De longitudine, quæ ad XXXII ulnas extenditur a Rabbinis, & latitudine, vide BRAVINVS p. 480. qui etiam observat, extrema cinguli pendula, quæ togæ longitudinem æquarent, Sacerdotes cum sacris operarentur, super sinistrum humerum in tergum reposuisse, ne impedimento essent, vel sordibus aut sanguine conpergerentur; ast extra ministerium, etiam in templo, cum reliquas retinerent vestes, deposuisse. Locus cincturæ erat circa pectus, JOSEPHO teste, æque ut Christus Apoc. I, -13. XV, 6. Johanni visus describitur, balteo circa pectus cinctus. Quæ autem baltei apud Romanos, cingendique ratio fuerit, OCTAV. FERRARIUS lib. I. de re vestiar. cap. 39. p. 116. sq. 127. tradit. Huc enim ista non spectant.

Ad §. V. pag. 9.

(9) IV. *Tunica tota hyacinthina*] **מעיל**
seu plenius **האפור מעיל** tunica interior sub Ephodo, sive pallium, quod ratione inferioris tunicæ ocellatae, ab aliis, vestis exterior appellatur. **מעיל** proprie pallium sonat: ast cum Judæi duas gestare solerent tunicas, interiorem, quæ **כהונת** dicebatur, & exteriores, quæ **מעיל**, ex more isto explicandum hic loci vocabulum venit, ut non tam pallium, quam exteriores notet tunicam, quæ per texturam undique clausa,

& ἄρρενος pariter fuit, nisi quod, & circa colum foramine gauderet, ad transmittendum caput, & duo foramina haberet in lateribus, ad emitenda brachia & manus, cum non esset manicata. De longitudine rursus controversia est. Passim enim hanc breviorem censem tunica linea interiore, & paullo ultra genua demissam, ut habet BRAVINVS p. 559. Id vicissim negat LEYDEKKERVS p. 584. & quia a JOSEPHO ποδίγης, talaris dicitur, ad talos usque defuentem credit, & MAIMONIDIS auctoritate confirmat, qui de apparatu Templi cap. IX. §. 3. **עד מלמתה usque ad infimas partes** Sacerdotis pertigisse tradit. Clarius adhuc testimonium PHILONIS est, qui ex parte lib. III. de Vita Moses, ὁ χιτῶν ἀπὸ σέργων ἀχεὶ ποδῶν, περὶ ὅλου τὸ σῶμα ἀχυτεῖ, tunica a pectore usque ad pedes, per totum corpus diffunditur. Atque ita lineam ac interiore vestem tegebat, secus ac pingi consuevit. Vrget quoque LEYDEKKERVS sonum campanularum, qui impeditus & obtusus fuisset, si longiori incubuisserent indumento. Cui nos calculum adjicimus. Colore autem fuit hyacinthino, **בלול הכלת**, ex lana, hyacinthino colore tintæ, non intermixto vel auro, vel colore alio. Insignem autem ornatum capiebat ex infima ora sive fimbria, quæ appensa habebat malgranata & tintinnabula, illa quidem ex lana hyacinthina, purpurea & coccinea, ejusdemque plane materiae & coloris, ac balteus, haec vero aurea, ex auro solidio, ut clarum ederent sonum, Exod. XXVIII, 33. sq. eaque, censente BRAVINIO p. 570. sq. non rotunda, nolarum ad instar, sed oblonga & deorsum aperta, malleolum habentia introrsum, ut cymbala referrent. Quanquam cymbalorum, apud veteres, aliam longe structuram & rationem perhibeat Commentarius de Cymbalis, haud ita pridem editus, & Fortuitis Sacris ad calcem subiunctus, in cuius cap. XXIX. p. 359. de cymbalis Hebraeorum, **ציצלים** dictis 2 Sam. VI, 5. Psal. CL, 5. erudite agitur: at Pontificis tintinnabula **פעמונים** salutantur, & nominis diversitate instrumenti quoque innuunt disparitatem. Lapsum hic notamus HIERONYMI,

qui in Ep. ad Fabiolam: idcirco, inquit, tintinnabula vesti apposita sunt, ut cum ingreditur Pontifex in Sancta Sanctorum, totus vocalis incedat, statim moriturus, si hoc non fecerit. Sacerdos enim Magnus annuatim solo expiationis die, nec nisi solis lineis vestibus induitus, Sancta Sanctorum ingrediebatur, ubi nullus tintinnabulorum strepitus audiebatur. Ingressum itaque in Sanctuarium, cum ingressu in Sanctum Sanctorum, HIERONYMVS perperam confudit. Quando demum Auctor numerum tintinnabulorum LXXII definit, Magistrorum potius, quam Scripturæ, quæ hic altum filet, auctoritate nititur: illis enim solenne est, Senatorum Synedrii M. numerum undecunque confirmare. Mavult ergo LEYDEKERVS, IVSTINO MARTYRI & EPIPHANIO fidem habere, qui in duodenario acquiescunt.

Ad §. V. pag. 9.

(10) V. Ephod, amiculum] אֲמֹר fuit vestimentum breve, memoratis tunicis superinjetum, confans duabus plagulis, quæ in utroque humero fibulis aureis gemmatis nexæ, hinc ad dimidiias nates propendebant, quarumque altera, posterior tergum, altera, anterior, pectus & ventrem tegebat, anteriori plagula habente duo humeralia attexta, & in utroque humero lapidem Sardonychen, aureis fundis insitum, quibus insculpta erant XII nomina tribuum Israëlis, quibusque appendebatur pectorale judicii, & infra axillas attexta duo lora, quibus corpori, tanquam cingulo, plagulæ adstringerentur; cum duobus tandem annulis aureis, paululum supra istud cingulum Ephodi, quibus pectorale Ephodo inferius annexeretur. ROBERT. SHERINGHAM Notis ad Cod. Ioma p. 176. cum Sago comparat militari, eosque refellit, qui ᾧ οφέγιον, quod Græcis olim Patriarchis in usu fuerit, forma huic respondisse credunt, cum ᾧ οφέγιον vestis esset oblonga, & ad terram usque demissa, hæc brevis & quasi dimidiata. Quando autem LEYDERKERVS p. 584. a. Ephod definit, ve-

stem non longam, sed quasi dimidiatum pallium, quod pectorali superinduebatur, aut insignem committit errorem, aut ambigue & obscure mentem suam exponit. Si enim hoc vult, supra pectorale indui solitum fuisse Ephod, Scriptura reclamat, & Doctorum omnium consensus, unde, supra Ephod appensum fuisse pectorale, constat. Nec ipsa aliter permittit Ephodi structura. Summe autem pretiosum hoc erat & nitidum vestimenti genus, ex auro, bysso, hyacinthino, & coccineo filo affabre contextum, variasque florum referens figuræ. Istud præterea Pontifici adeo fuit proprium, ut nemo aliis mortalium tale gestaret. Fuit quidem Ephod, ἐπωμὶς, reliquis quoque Sacerdotibus in usu, 1 Sam. XIV, 3. & certo casu ac loco, etiam a privatis adhibebatur, velut David, arcam foederis in suam civitatem transferens, & coram ea saltans, lineo cinctus Ephodo memoratur, 2 Sam. VI, 14. æque ac Hanna, filio Samueli adhuc parvulo, cui sacerdotalis habitus nondum competit, Ephod parabat, in quo Domino ministrabat in sanctuario inde a parvulis, 1 Sam. II, 18. multum tamen Ephod ejusmodi lineum distabat, ab Ephodo sanctitatis in Pontifice M. cui semper annexum erat pectorale, jussu legislatoris nunquam inde avellendum Exod. XXVIII, 28. Vnde quoque κατ' ἔρχην & absolute Ephod vocatur, quando 1 Sam. XXIII, 9. Abjathari Sacerdoti David ait: affer ad me Ephod &c. ubi illud præcise innuit, unde oracula innotescabant divina. Hinc duplex Ephodi genus in Sacris memorari, ex mente quidem SPENCERI, sed minime erronea, observat WITSIVS Aegyptiac. lib. I. cap. VIII. §. 8. p. 40. alterum Vulgare, quo intelligitur vestis ex lino solo confecta, ordinaria Sacerdotibus, tantum, cum templi ministeriis vacarent, induenda: alterum Pontificium, quod erat indumentum multæ artis & ingenii, auro, gemmis, & coloribus distinctum ac variegatum, quod Pontifici uni, cum sacra celebraret, gestare concessum fuerit. Hujusmodi autem Ephodis partes duæ erant: superhumerales, quod ab humeris ad zonam usque pertingebat, totum complectens pe-
gus;

aus; & pectorale, tam firmis ac religiosis vinculis superhumerali conjunctum, ut non nisi multo cum negotio ab invicem divelli potuerint. Vnde Ephodis nomine non semel in Sacro Codice & pectorale intelligendum venire, ut i Sam. XXX, 7.

Ad §. V. pag. 9.

(11) VI. *Pectorale judicii*] **מִשְׁפָט** & simpliciter **נֶשֶׁח**, quod b. LUTHERVS, a situ & figura, das Brustschildlein, apposite perquam verit, plenius Belgæ, een borstlap des Gerichts: LXX-Interpret. λόγιον, & Sirac. XLV, 10. λογεῖον dicunt, a sermone interno, vel a ratione, Vulgatus rationale judicii, & Raschi בְּרַעֲבָרְבָּה, quod ipsi erat Gallice, exponit raisonnement. Vnde **נֶשֶׁח** dictum, non adeo liquet. Alii ab Arabicо **نَسْخَة**, pulchre, elegans fuit, quod eo nihil esset pulchrius & elegantius; unde quoque **מִשְׁפָט** opus artificis appellatur, summo quippe artificio elaboratum: MERCERO teste, alii a **חַשְׁבָּה** tacuit derivant, quod eodem Dei mysteria, & tacita voluntas prodita & manifestata fuerit, vel quod Deus judicia sua & responsa, non disertis verbis, sed alto silentio, per pectorale prodiderit: alii denique a **חַזְהָה** vidit, quod verbum Propheticum est, ob visionem & revelationem eventuum futurorum, aut rerum occultarum. Quod vero additur **מִשְׁפָט** sive **נֶשֶׁח** pectorale judicii, ad judicium a Pontifice, mediante pectorali ferendum spectat. Pontificis enim erat, in multis rebus, & de variis controversiis jus dicere, ut ex Lev. X, 11. de discriminine inter sanctum & profanum, nec non de instruendis Israelitis de genuino legis sensu, ex Devter. XXXIII, 10. c. XVII, 8, 9. XIX, 17. & alias, patet. Ex pectorali autem, Dei judicia & responsa, in rebus arduis depromere solebat Pontifex, ad interrogata. Erat hoc ornamentum pectoris, ex filis lini subtilissimi, & quidem ter conuplicatis, opere Phrygionico, vario colore, coccineo, hyacinthino & purpureo, nec non auro; quadratum spithamæ adæquans tam longitudi-

ne, quam latitudine, cui insiti erant XII lapides pretiosi, sigillorum sculptura insignes, quatuor ordinibus distincti, continentes nomina filiorum Israel, & quidem כתולודות secundum generationes eorum. De gemmis istis cum adeo multa disputentur, quæ non absque radio hic expONENTUR, qui cum cura congesta omnia & discussa legere cupit, adeat BRAVNIVM lib. II. cap. VIII-XIX. p. 627. sqq. & MATTH. HILLERVVM in Syntagmatibus Hermeneutic. num. 1. Quibus omnino jungenda sunt, quæ magno cum eruditionis apparatu, copiose de iisdem annotavit doctiss. EDWARD. BERNARDVS ad Josephi lib. III. Antiquit. Judaic. cap. VII. §. 5. edit. Haverkampi p. 144. sqq. Ibidem JOSEPHYS, circa medium pectus; lacunam statuit in Ephodo, cui insertum fuit pectorale. JOSEPHI forte auctoritate inductus, idem tradit Anonymus Anglus in Hist. Univers. mox citand. p. 445. Sed traditionis illius nullum apud Moysen vestigium appetat: qui **נֶשֶׁח** quatuor potius habuisse annulos aureos tradit, in quolibet scilicet angulo unum, quorum superioribus duobus catenulae aureæ infixaæ erant, quibus fundis aureis annecteretur humeralibus Ephodi, ut inde totum pectorale dependereret per superiores suos annulos, annuli autem inferiores annulis humeralium circa Ephodi cingulum, hyacinthinis vittis alligabantur & constringebantur. Vnde externis amiculi partibus affixum, eique superimpositum fuisse pectorale intelligitur, non vero lacune ejus insertum.

Ad §. V. pag. 9.

(12) Posita erant Vrim ו Thummim] Quando pectorali Moses immittere jubetur אֵת האורים ו את החמים Vrim ו Thummim Exod. XXVIII, 4. innumeris, dubiisque res implicata fuit disceptationibus. Præter supra laudatos LEYDEKKERVUM, LVNDIVM, SELDENVM, SOPRANEM, DIDACVM DEL CASTILLO ET ARTIGA, BRAVNIVM, confer prolixas doctorum virorum commentationes, HENRICI AINS-

WORTH in *Annotation. in Pentateuchum Anglicis, ad Exod. XXVIII, 30. p. 115. sqq. IOH. BVXTORIUS Exercit. III. p. 268. ROBERT. SHERINGHAMI Annotat. ad Cod. Joma p. 181. sq. SPENCERI de Legibus Hebræor. ritual. lib. III. Difser. VII. p. 851.* (quem data opera PHILIPP. RIBOVDEALDVIS integro tractatu, cui nomen fecit *sacrum Dei oraculum, Vrim & Thummim, A. 1687. in forma 12. confutavit*) laudati modo BERNARDI Annotat. ad *Josephi lib. III. Antiqu. Jud. cap. VIII. §. 9. p. 165. sqq. PETRI IVRIEV Hist. Crit. cultuum & dogmat. P. II. cap. V. p. 274. HERM. WITSII Aegyptiacor. lib. II. cap. II. EDONIS NEVHSVIL Sacrор. fatidicor. Lib. I. cap. II. p. 18. sqq. SERVATII GALLAEI Difserat. de *Sibyllis cap. XIII. p. 226-237.* & novissime Anonymi Angli *Historie Universalis a condito Orbe ad nostra tempora Tom. II. Lib. I. cap. VII. edit. Gall. p. 446. coll. cum p. 287. sq. & e nostratis SCHICKARDI ^{ה'ד} Cap. I. Theor. II. p. 17. sqq. ac omnino CARPZOVI ad b. I. Annot. NICOL. POLEMANNI Diffr. Philol. de *Vrim & Thummim, Wittenbergæ An. 1666.* publice propositam, WAGENSEILI Not. ad *Tr. Sota p. 157. IOH. CONR. DIETRICI Antiquit. Bibl. V. T. p. 653. sqq. AVG. PFEIFFERI Dub. vex. Cent. II. Loc. G. p. 241. IOH. FRANC. BVDDEI Hist. Eccles. Vet. Test. Per. II. Sect. I. Tom. I. p. 700. IOH. BENED. CARPZOVI Christianam de *Vrim & Thummim conjecturam, Lipsiae An. 1732. editam, & Aliorum.* Brevitati nos litanter, iis immorabitur, quæ in primis observatione digna videntur, missa facientes reliqua.***

Quær. I. *Vrim Vrim & Thummim due res sint ac diversæ, an vero rem eandem utrumque vocabulum designet?* Duo utique & disparia sunt vocabula, אורים luces, חתומות perfectiones, sed quæ per tritam admodum hendiadem, rem unam, illuminations perfectissimas notant. Ut falsi sint, qui אורה a Rad. יורה docuit, unde est חותם lex, institutio, derivant, quia nimis responsa & voluntatem Dei ad interrogata doceat: quo respexisse videntur LXX, qui אורים δηλωσι interpretantur doctrinam; pariterque חותם ab

וּנְסִדֵּת, verum est, quo pertinet τῶν LXX ἀλήθεια. Quos secutus HIERONYMVS, doctrinam & veritatem, invita licet etymologia, veritatem. Pressius fontibus inhæret AQVILA, Φωτισμὸς καὶ τελείωσις reddens. Hinc Judæi, ABEN ESRÆ & ABARBENEL, ita distinguunt, ut Vrim notasse credant lucem, & revelationem divinæ voluntatis ad quærita, Thummim autem responsum perfectum & sincerum, divinæ voluntati & revelationi, absque fraude & dolo, conforme. Alii, qui icunculas hic somniant, duas pariter statuunt: nec non b. CARPZOV. Conjecturæ cap. IV. p. 13. pro duabus militat tabellis. Nobis tamen, ut rem unam duplicato nomine insignitam fuisse credamus, auctoritas suadet Scripturæ, in qua alterutra vox pro utraque ponitur, quando Num. XXVII, 21. Josua stare jubetur coram Sacerdote, וְשָׁאַל לְךָ בְּמִשְׁפָט הַאֲזֹרִים, ut cum consulat de iudicio Vrim coram Domino: atque ut i. Sam. XXVIII, 6. Dominus sciscitanti Sauli, cum per insomniā, tum per pectorale גָּמָן בְּאֶזְרִים, responcionem denegare perhibetur. Vnde liquido, ni fallor, apparet, rem unam utroque pariter, ac uno nomine designari; perinde ut Exod. XVII, 7. uni loco geminati vocabuli nomen מסה וּמְרוּבָה Massa & Meriba, imponitur.

Quær. II. *Quid sit Vrim & Thummim? num ipsum pectorale? an lapides pretiosi? an tertium quid, a vestimento & ornatu diversum?* Ad has enim duas velut familias, diversæ revocari possunt sententiae auctorum, ut alii oraculum hoc cum pectorali ejusque gemmis idem faciant, alii ab eodem distinguant. Nos missam facientes absurdam Rabbinorum interpretationem, RIMCHIO & R. SALOMONI memoratam, quod per Vrim & Thummim, Crethi & Plethi intelligantur, quam & recenset, & confutat b. patrulus meus, IOH. BENED. CARPZOVI Disputat. Academ. VI. quæ est de Crethi & Plethi cap. II. p. 193. sqq. ordine singulas percensebimus. 1) In his, qui gemmas ipsas per Vrim & Thummim designari censent, e Judæis post JOSEPHVM lib. III. Antiqu. Jud. cap. VIII. §. 9. & Rabbinos nonnull-

nonnullos apud ABARENELEM *Comment.* in *Exod.* XXVIII, 15. locum præ ceteris meretur R. AZARIAS in **פָנֹר עִנִּים** cap. L. cuius verba Latine redditæ vide apud BVXTORF. *Exercit.* III. p. 285. *sqq.* e Christianis vero ANDR. RIVETVS *Comm.* in *Exod.* XXVIII, 30. Tom. I. Opp. f. 1146. a. qui lapides pretiosos nominibus hilice insigniri credit, ratione usus singularis, ad quem destinabantur. Itaque postquam eorum descriptio facta fuisset secundum materiam, secundum formam & sculptram, item numerum; recte addi existimat, *pones in rationali Vrim & Thummim*, de iisdem lapidibus, id est, ut sint illuminations & consummationes, seu impletiones, ut nempe ita dispositi & rationali impositi, ex instituto divino sint Vrim, id est, in earum usu, aut ad earum reverentem inspectionem inspiratur Sacerdos, de futuris inquirens, certusque fiat, & alios certos efficere possit de eventu, & impletione eorum, quæ ipsi patefiant. Fateatur RIVETVS, haussisse se sententiam ex P. FAGO, qui eandem ex b. BRENTIO nostro, presso licet Viri nomine, depromserat: firmatque cum primis inde, quod voces Vrim & Thummim aliquando pro ipsis lapidibus pretiosis, & hi rursus pro Vrim & Thummim ponantur. Sic Exod. XXXIX, 6. *sqq.* in iterata pectoralis descriptione gemmas nominari, nulla τὸς Vrim & Thummim facta mentione; rursus Lev. VIII, 8. de Vrim ac Thummim loqui, lapides pretiosos silentio præterire. In eandem sententiam plurimi recentiorum doctorum pedibus concesserunt, Anonymus Anglus in *Histor. Univers.* cit. loc. pag. 447. BRAVNIVS pag. 768. *sqq.* HOTTINGERVS Not. ad Auct. nostrum, BVDEVS p. 705. alii. Etsi nonnulli ita interpretantur, dictos fuisse hos lapides *luces perfectissimas*, ob perfectum & insignem splendorem suum. Ut autem plana satis videri queat sententia, minus tamen illa ad Mosaicam quadrat descriptionem, quæ gemmas ab Vrim & Thummim diserte distinguit. Nam & in divina institutione Exod. XXVIII, 30. absoluто jam perfectoque pectorali, una cum gemmis suis, inde-

re jubetur Moses Vrim & Thummim; & in Mosis executione Lev. VIII, 8. cum, quæ ad ordinatum faciebant Pontificis, elaborata jam essent omnia & consummata, Mosesque sacro vestitu indueret Aaronem, inter induendum, Vrim & Thummim pectorali perhibetur insinuasse. Vnde STRACIDES quoque, Apocryphus quidem, sed perantiquus scriptor, rerumque gentis suæ apprime gnarus, gemmas in Choschen ab Vrim & Thummim cap. XLV, 13. liquido distinguit. Alterutrius vero omissio, quam urget RIVETVS, nondum evincit, unum pro altero poni, cum nominato pectorali semper includantur gemmæ illius, quæ præcipuum ejus constituebant partem; & in more habeat positum Scriptura, in iterata descriptione, unam vel alteram sive partem, sive circumstantiam, silentio præterire, quæ jam ante copiose erat recensita. 2) Qui diversum quid a gemmis notari credunt, denuo scinduntur in partes. Cabballistæ, una cum vetustissimis Judæorum Magistris, nomen τετραγενέαμυστον fuisse volunt, a Deo ipso scriptum aut gemmis insculptum, Mosique traditum, qui pectoralis duplicationi, tanquam marsupio, illud immiserit. Scriptum autem fuisse vel nomen יהוה solum, multis literarum transpositionibus variatum, vel una cum aliis quibusdam nominibus divinis. Virtute autem istius nominis, Pontificem res futuras cognovisse & prædixisse, quin & ejusdem beneficio, omnia sua Mosen miracula patrasse. Citat in hanc sententiam BVXTORFIVS testimonia libri Zobar in *Exod.* fol. 105. col. 4. IONATHANIS in Paraphraſi Chaldaica *Exod.* XXVIII, 30. R. SALOMONIS TARCHI, R. LEVI BEN GERSOM, R. BECHAI, aliorumque, & in his cumprimis R. MOSIS BAR NACHMAN, qui nomina Dei sancta fuisse vult duplia: per priora, אורים dicta, Sacerdotem qui ea consulebat, illuminatum fuisse confusa aliqua rei interrogata notitia, per altera vero, appellata, certiori notitia imbutum, ut mentem & sensum simul perciperet: *Exercit.* III. f. 279. *sqq.* Nec improbat, sed certo modo, sententiam illam CARPOZOVIVS *Conjectura* p. 4. *sqq.*

quæ tamen, ut a Judæis īcrustatur, ab omni
destituta similitudine veri, pàssim exploditur a
Christianis. Nec ampliorem meretur fidem
3) eorum opinio, qui ipsa hæc nomina, *Vrim*
& *Thummim* scripta fuisse perhibent, ita qui-
dem, ut, ubi Pontifex primum inspicerat *Vrim*,
literæ, e quibus responsum constabat, luxerint:
sed, quia conjunctio istarum literarum varie
fieri poterat, eum postea inspexisse alterum no-
men *Thummim*, & hoc literas perfecisse, &
docuisse veram rationem eas disponendi, ad le-
gendum responsum Dei. Huc pariter inclinat
R. AZARIAS in *מָאוֹר עֲנִים cap. XLVI.* & aperte
tuentur sententiam R. O. B. BELLARMINVS de
Pontif. Rom. lib. III. cap. 2. CORNEL. A LA-
PIDE ad Exod. XXVIII, 30. DIDACVS DEL
CASTILLO ET ARTIGA, supra citatus, p. 351.
§. 21. aliisque quos laudatus DIDACVS in par-
tes citat: cui tamen solidi nihil inesse, ad ocul-
um apparet. 4) Paulo aliter eandem refingit
CLERICVS in Comment. ad Exod. c. l. ubi no-
men *Vrim* certis competuisse credens gemmis
fulgentibus, ex carbuncolorum genere, *Thum-
mim* vero margaritas exponens, Mosen perhi-
ber jussum a Deo, præter alia ornamenta, Pon-
tifici Maximo torquem imponere, gemmis, quæ
Vrim dicuntur, & margaritis constantem, quæ
ad pectus ejus descenderent, cujusque beneficio
ad quæsita responderet. Sed præter novitatem,
nihil habet, quo se se commendet sententia ista,
mero suffulta auctoris sui arbitrio, cui nomi-
num quadam similitudine speciem quandam con-
ciliare frustra annititur. 5) Denuo aliter insti-
tuit EPIPHANIYS *Traſt. de XII gemmis pectoral-
is Pontificis*, quando iis decimam tertiam
addit, insignis pretii & magnitudinis Adamantem,
ex cuius splendore Dei favorem, ex mutato au-
tem colore in nigrum, iram intelligeret
Sacerdos. Oppido autem ignorantiam suam
prodit EPIPHANIVS, quando ter quotannis hoc
ornatu instructum perhibet Pontificem, cum
scilicet ingrederetur in Sancta Sanctorum, in Pa-
schate, Pentecostes festo, & Tabernaculorum.
Quod quam longe absit a vero, vel tyrones no-

runt. 6) Graviorem adhuc censuram meretur
CHRISTOPHORI CASTRI commentum lib. III.
de vaticinio cap. 3. posthæc a SPENCERO *supra-
cit. loco* adoptatum, & uberiori doctrinæ appar-
atu pictum, quod *Vrim* & *Thummim* in duas
transformat imagunculas, pectorali inditas, quæ
ad quæsita, manifesta voce responderent, æque
ut Teraphim; quarum altera *Vrim* dicta, altera
Thummim, a Teraphim gentilium non, nisi
auctore, & fortassis veritate, diversæ. Deum
autem per illas, ministerio angelorum, dedisse
responſa. Quo, si verum esset, vix propius ad
idolatriam, vel profanum & magicum cultum
accedere potuisset Pontifex. Quare certatim
doctores, POCOCKIVS Comment. in Os. III. 4.
BERNARDVS ad Joseph. c. l. CARPOZOVIVS ad
Schickardi *Jus Regium*, RUDDEVS, BRAVNIVS
p. 756. sqq. & copiosissime omnium WITSIVS
Aegyptiacor. Lib. II. cap. X, XI, XII. in sententiam
istam insurgentes, masculine & solide illam pro-
fligarunt. Præcipiuſ, quo nititur, SPENCERO
Achilles est locus Os. III, 3, 4, 5. qui prædictit
fore, ut filii Israel multos dies sedeant absque
rege, absque principe, absque sacrificio, absque
ara, absque Ephod, & absque תְּרֵפָה Teraphim:
unde argutatur, per Teraphim necessario in-
telligendum esse oraculum *Vrim*, cum jungatur
τῷ Ephod. Id enim sibi velle Prophetam, ca-
rituros esse Judæos oraculo *Vrim* & *Thum-
mim*, cuius tamen non alia hic mentio fiat, vel
descriptio, quam per Teraphim. Contra vero
ea satis constat, per Teraphim cultum idolola-
tricum hic describi, & divinationes falsorum
prophetarum, sub regibus idololatricis. Ut mi-
serissimus sane populi Israelitici status indicetur,
quo & cultrū Dei veri, & idololatrico introdu-
cto sit cariturus, nullumque omnino habiturus.
Ea vero conditio est gentis hodierna, ubi nec
verum & Mosaicum Dei cultum habent, a Deo
dudum abrogatum, & extra terram sanctam li-
cite non exercendum, nec tamen idololatricum,
cum idolatriam cane pejus ac angue fugiant
Judæi. Sed mitto vindicias loci, a laudatis Vi-
ris summis solide adornatas. Quicquid autem
est

est istius commenti, ad impium SPENCERI reddit πεῖτον Ψεῦδος, cultus ritusque idololatricos Deum repurgasse, & ad sua transtulisse sacra. 7) Nova prorsus, & inaudita haec tenus sententia est b. patruelis mei, IOH. BENED. CARPOVII, quam in *Conjectura*, ut vocat, ex instituto proposuit, & qua potuit, ornavit, Vrim & Thummim duas fuisse parvas tabulas, sive ex lapide pretioso, sive ex nobiliori metallo conflatas, & inarsupio pectoralis insertas, quarum altera dostrinam Evangelicam de Deo Triuno & Christo Θεῷ Θράπων, altera de Fidelibus, omnemque fidei Christianæ summam comprehendenter inscriptam, ut ita, non Legis modo tabulas in arca fœderis reconditas, sed & tabellas Evangelicas, pectorali Pontificis inclusas, ad manus & in promptu haberet ecclesia V. T. Probare quoque aggreditur, quæ dixerat, *tum* nominibus, ex voce Vrim, ex voce Thummim, & ex voce Mischpat, *tum* testimonis ex Exod. XXIV, 12. XXVIII, 30. Deut. XXXIII, 8. Efdr. II, 63. Neh. VII, 65. & Jes. XXIV, 15. *tum* ex convenientia antitypi cum typo: quin & utriusque tabellæ inscriptionem æque ac delineationem, æri incisam, scite exhibet cap. XXI. & XXII: demumque ab iis, quibus premi & oppugnari poterat, dubiis & objectionibus liberare, operam navat cap. XXXVI. & XXXVII. Quæ sententia, quamvis certam exploratamque dicere ipse veritus sit Auctor, conjecturam potius se proponere ubi vis professus, nec ab ingenio destituitur, vel eruditione, nec puriori doctrinæ vel pietati derogat quicquam, immo magna veri se se similitudine commendat. 8) In tanta denique rei caligine & obscuritate, eorum se nobis maxime probavit modestia, qui ἐποχὴν amplexi, nihil certi definire audent. Vnde R. ARAH. SETA in צְרוּר הַמָּוֶר sect. הַצּוֹהָר citra tergiversationem fatetur, אֲנַחֱנוּ לֹא יְדַעֵנוּ מִתְהַמֵּס nescimus, quid fuerint: cui R. DAV. KIMCHI in libro שְׁרָשִׁים, & ABEN ESRA diserte adstipulantur, et si posterior CASTRO & SPENCERO prælusit, ab EDVARDO BERNARDO ad Joseph. c. l. pro merito castigatus. Fuisse aliquid a gemmis ipsis aliud

& distinctum, per ea, quæ supra diximus, satis certum habemus: quid vero fuerit, Scriptura silentio involvit. Placent in primis, quæ BENED. ARIAS MONTANVS in *Apparatu Biblico*, qui Tom. VII. Criticor. Sacrор. insertus legitur, Tr. Aaron, f. 638. proposuit, digna, quæ hic legantur: *Hanc autem rem, cujuscunque naturæ illa fuerit, hominum artificio factam aut comparatam non fuisse, sed divinitus datam Moysi, vel eo tempore, quo Lex & tabulae, vel eo, quo perfectum opus fuit, arbitramur:* - - - Diximus autem, rationale fuisse duplex, tribus lateribus commissum, ex uno autem latere apertum: inter utramque autem partem Vrim & Thummim inferabantur, ibidemque servata Sacerdotis herebant pectori: inde vero proferebantur, quoties divinum responsum petendum erat. &c.

Quær. III. *Quis usus fuerit τὸ Vrim & Thummim? & qua ratione & arte oracula divina & responsa inde elicentur?* Quæstionis hujus discussio magnam partem ex præcedente pendet, & eadem laborat obscuritate. Dubio omni caret, eo spectasse universum istud negotium, ejus ut subfido voluntatem suam manifestaret, consultumque Numen in casibus dubiis ederet responsa. Patet hoc ex Num. XXVII, 21. ubi Deus in officio suo confirmaturus Josuam, jubar, ut coram Eleazaro sacerdote se sistat, & interroget בְּמִשְׁפַּט הָאָרוּם secundum regulam, vel per medium Vrim. Ita Jud. I, 1. Israelitæ interrogabant: quisnam prior montem Judæ sit aggressurus, ad deturbando inde incolas gentiles? Deusque respondebat per Vrim: Juda ascendat. Sic ex adverso I Sam. XXVIII, 6. Saul conqueritur, Deum sibi non amplius respondere, sive per somnum, sive per Vrim, sive per Prophetas. Quod ut in se satis certum est & perspicuum, ita majori laborat difficultate modus ac medium, quo mentem Dei declaraverit, & responsa dederit oraculum istud. Antiquissimi, plurimique Judæorum censent, responsum fuligore aliquo, vel luce inuisita emicuisse ex lapidibus pretiosis, ita quidem ut ejus literæ luentes eminerent, & supra reliquas ascenderent multum,

multum, cum prius per sculpturam essent profundæ. Cum vero in nominibus XII tribuum Israhel, quæ insculpta gemmis erant, literæ omnes totius alphabeti exhiberentur, præter ק/צ/ח/ת: istæ ut, pariter adessent, & omnia exprimi ac legi possent vocabula, quibus responsum egebat, præter XII tribuum, nomina quoque Patriarcharum, Abraham, Isaac & Jacob, ut & שְׁבֵט וּשְׁرָאֵל fuisse pectorali adscripta. Ex his itaque nominibus, que omnes Hebræorum literas complebantur, literas illas, quæ componebant responsum, supra reliquas protuberasse, & insigni enituisse splendore, ut ex illarum rita compositione Pontifex responsum intelligeret. Sic quando Jud. I. i. Pontifex interrogabat: quis ascendet ante nos, contra Cananeum, in prælium? Deus respondit: יהוֹרָה יְשֻׁלָּה Juda ascendet; idque hoc pacto, ut primo nomen integrum Jebuda in suo lapide prominens exsplenderet, porro ex nomine Levi litera ל ex שְׁמֹעֵן litera י, ex Levi iterum ל, ex Abraham ה, ex quarum compositione emergebat verbum יְשֻׁלָּה ascendet. Ita porro, literæ cum varie interdum legi possent, nec ordine vocis se semper exciperent, hinc speciali Spiritus S. assistentia & direktione edictum fuisse Pontificem, quæ vera & genuina esset lectio. Mavult tamen ABARBENEL, literas istas non simul & semel protuberasse, lucemque effudisse, sed ordine illo, quo componi & legi debebant. Vbi ergo consulendum erat Vrim, Pontificem ornatu suo vestitum, versus arcam constitisse. Illum, qui consulebat, recta post Pontificem, & quæstiōnem proposuisse voce articulata quidem, sed demissa, qualis esse solet solitarie orantium. THOMAS AQUINAS autem, coram Sacerdote, & versus illum stetisse existimat consulentem, quia Num. XXVII. dicatur: Et stabit coram Eleazaro; quo etiam sententia nonnullorum tendit Rabbinorum in Falkut. Necesse præterea fuisse, ut & consulturus oraculum, & Pontifex editurus, essent in casto, hoc est, nulla libidinum, vel scortationis macula, nec peccato quodam rengnante, contaminati. De consulturo satis id

liquet ex 1 Sam. XIV, 37. ubi oraculum non respondebat, quod Jonathan contra execrationem & sacramentum Saulis manducando, contraxerat reatum; nec non ex 1 Sam. XXVIII, 6. ubi Saul nullum a Deo responsum se ferre conqueritur, quod ob inobedientiam & rebellionem, aliaque peccata esset a Deo rejectus. De Sacerdote tam liquido non constat, ex analogia tamen facile colligitur. Judæorum in hanc sententiam testimonia, ex Zohar, Falkut, R. BECHAI, MAIMONIDE, R. MOSE BEN NACHMAN, R. LEVI BEN GERSON, aliisque larga manu exhibit BYXTORFIUS cap. IV. p. 309 sqq. qui consulentiis etiam qualitates, modumque interrogationis cap. III. p. 294. ex Magistrorum scito, jam prosecutus fuerat. Ceterum Rabbinicum istud de radiantibus, vel protuberantibus literis, quæ responsum conficiebant, prolixe refutavit laudatus supra GALLAEVS de Sibyll. pag. 234. sq. Aliis tamen, & in his SPENCERO, placet, vocem potius auditam esse, qua diserte responderetur ad quæsitum: sicut uti Jobus accepisse fertur קָרְלַ רַמְמָה vocem silentii c. IV, 16. & Elias ex קָרְלַ רַמְמָה voce quieta & tenui praesentiam Dei cognovit 1 Reg. XIX, 12. Vnde quaque pectorale חִשְׁבָּה dicatur, a חִשְׁבָּה filuit; quod contrarium potius suaderet, oraculum illud non articulata voce, sed alto silentio editum fuisse. SPENCERO autem Talmud Hierosol. Tr. Joma cap. VII. jam prælusisse, ex citato ejus testimonio apud BYXTORFIUM pag. 308. intelligitur. Laudatus CARPZOVIVS Conject. c. XXX. p. 284. ita conjicit: Pontificem indutum Ephodo, extraxisse ex Choschen tabellas τῶν Vrim & Thummim, indeque prælegisse querenti articulos fidei, & rogasse: an istos crederet? & in Messia venturo adimplenda omnia esse certo teneret? Annente hoc; & Amen respondentे, utrumque in genua procubuisse, oranteque, interrogante, & quæstiōnem suam proponente, suas ipsi preces adjunxit Sacerdotem Summum, qui, una cum tabellis Evangelicis, divina collustratus luce Spiritum Sanctum acceperit, cuius afflato dedecrit responsum. Nobis simplicior videtur sententia,

tentia, nec ex literis **תְּשׁוֹרֶת** responsum innovuisse, quod interdum multo erat prolixius, quam cui literæ gemmis insculptæ sufficerent, ut 2 Sam. V, 19, 23, 24. nec luce insolita & splendore: sed lapides illos symbolum tantum fuisse præsentiae divinæ, signumque lucis & perfectio-
nis Propheticæ, qua, vi muneric sui, Pontifex gaudebat, æque ut Cajaphas Joh. XI, 51. Placebat autem Numini supremo, ut Pontifex, licet bñeficio mñneris sacri, facultate yatidicä polle-
ret, nullam tamen haberet suggestionem imme-
diatam, nec responsum ad interrogata reddere
posset, nisi Ephodo & pectorali rite ornatus:
quemadmodum accepta non erant sacrificia, nisi
vestibus sacris ornati essent Sacerdotes, Ps. CX, 3.
Interno itaque verbo & revelatione divina, re-
sponsa percipiebat Pontifex, æque ut Patriarchæ
& Prophetæ; unde est, ut Hebræ facultatem
respondendi per Vrim ad eum prophetæ gra-
dum referant, quem **רוּחַ קָרְבָּן** *Spiritum Sanctum* vocant, & inferiorem faciunt Prophetia
vera, superiorem Filia vocis: & velut Prophetæ
suarum revelationum ita erant certi, ut pro di-
vinis eas haberent, ita Pontifex quoque intra
animum suum certo erat convictus, Deum sibi,
quicquid erat responsi, revelasse. Differentia
tamen inter Prophetarum revelationes, & inter
responsa per Vrim, sita erat in eo, quod Deus
non semper revelationes indulgeret Prophetis
& Patriarchis, nec ad omnia responderet inter-
rogata, sed pro libitu suam illis exponeret vo-
luntatem, quoties e re videbatur Ecclesiæ, nec
visibile illis daret signum & symbolum præsen-
tiaæ suaæ & revelationis: contra vero ea, Ponti-
fici demandaret, ut in casibus dubiis, Deum
suum de jure & justitia, de rebus arduis, quæ
bonum Ecclesiæ & reipublicæ spectabant, aliis-
que causis gravibus, adiret & consulteret, cum
hac promissione, semper se Spiritu suo affore
præsentem, & ad quæsita responsurum, quod
etiam præstiterit, nisi quando alterutrius peccata
istud prohiberent. Addidit præterea Summo
Pontifici signum istud visibile & symbolum ex-
ternum, Vrim & Thummim, quo instructus

& ornatus interrogabat. Quo tendere quoque
videtur sententia RIVETI *Comment. in Exod.*

Quær. IV. *A quo consultum sit Vrim, & reddi-
tum responsum?* A solo Pontifice Summo, non
Rege, non Sacerdote aliquo gregario, quod
utrumque perperam contendit SPENCERVS.
Id contra CVNAEVM lib. I. de Republ. Hebr. c. 14.
qui ex 1 Sam. XXX, 7. arguere nititur, Davidem
regem Ephod sibi applicasse, eoque induatum,
Deum consuluisse, egregie evincit VXTOR-
FIVS cap. III. p. 296. Quæcunque enim exem-
pla consulti per Vrim & Thummim Dei, in Sa-
ceris literis occurrunt, omnia per Pontificem
consultum eum memorant. Istud oraculum
cum coniunctum esset cum dono illo yatidico,
& Prophetico, quo Deus Supremi Pontificis
munus præ ceteris ornaverat Joh. XI, 51, mani-
facto patet, neminem alium dono isto, & hoc
oraculum consulendi facultate polluisse, præter
eum, qui munere isto sacro gaudebat. Hic
erat vir sanctus Dei. Deut. XXXIII, 8. Accedit,
quod ornatum Pontificalem induere & gestare,
nemini fas esset, quam Pontifici. AQVINAS ita-
que, quando existimat, Samuelem isto gavisum
esse privilegio, induendi Ephod & consulendi
Vrim, fallit & fallitur. Quale enim fuerit
Ephod Samuelis pueri, & quantum ab Ephodo
Pontificiali diversum, supra monuimus.

Quær. V. *Cujus auctoritate ac jussu hoc oraculum
fuerit consultum?* Jus istud Judæi Regi solum, vel
supremo imperanti, eique, qui **אֲבֵבִיתְרוּ** saluta-
batur, denique Synedrio magno, asserunt: Quam-
vis autem in rebus nullius momenti ac leviori-
bus, aut in quotidianis, ad oraculum hoc accur-
rere integrum non esset, sed in causis arduis,
de bello & pace, de patria, de rege, de salute
populi & reipublicæ, cum velut heroicum esset
remedium, eruendi occulta, vel rescissendi fu-
tura, quo abuti non erat integrum: absit tamen,
ut privato istud plane denegemus, cum David
nec Rex, nec supremus judiciorum moderator,
Deum tamen per Vrim interrogaret 1 Sam.
XXIII, 9. sqq. in privato suo periculo, sed quod

cum clade reipublicæ, & cum ignominia præmissionum divinarum erat coniunctum. Deus, qui per Prophetam fœminæ quærenti Gen. XXV, 22. nec non Saulo privato, in causa domestica, per Samuelem i Sam. IX, 6, 20. respondit, hoc quoque oraculum privatis denegasse, existimandus non est. Adhæc non præter rem observat FRANCISC. BVRMANNVS *Comment.* in i Sam. XIV. edit. Belg. p. 143. non tam de religione, aut ad quæstiones de fide & cultu di-vino, responsa dedisse, quam de politicis & ci-vilibus rebus, salutem reipublicæ vel magnorum virorum concernentibus consuluisse in medium, & in casibus ambiguis, quos hominum sagaci-tas & industria assequi & definire non vale-bat.

Quær. VI. *Vbinam locorum Vrim consulere li-cuerit?* Sunt, qui censem, in loco sacro tantum licuisse, ubi Sacerdotes vestimenta sacra gestandi jus habebant; immo BVTORF. cap. III. p. 295. ubi soli Sacerdoti Summo hanc facultatem asserit, ex hac quoque ratione, quod solus Sacerdos Summus Sanctum Sanctorum ingredi, & coram arca ministrare, & cultum sacrum peragere potuerit, oraculum istud ad Sanctum Sanctorum restringere videtur: Quod tamen omnino negamus, quia nisi semel quotannis, Festo expiationis Judæorum, verendum istud adytum ingrediebatur Pontifex, & quidem depositis vestibus aureis, ut adeo ne integrum quidem fuerit, pe-ctorale in Sanctum Sanctorum inferre. Errori forte ansam dedit, quod consuluisse dicatur coram arca, facie ad illam versa: Sed ad hoc opus non erat, ut adyta ingredieretur; poterat enim, in loco sancto consistens, faciem quoque obver-ttere arcæ. Sed nec BRAVNIO damus, semper in loco sancto consultum fuisse hoc oraculum. Abiathar enim i Sam. XXX, 7. in gratiam Davi-dis, induebat Ephod, & consulebat Vrim in de-serto. Hinc rectius putamus, ubi vis locorum, ubi res ita ferebat, consuli portuisse Vrim. Si quis eo loci, ubi erat sanctuarium, versaretur, in sanctuario, versus arcam conversus Pontifex, interrogabat: at si arca extra sanctuarium esset,

velut i Sam. XIV, 18. ubi Saul in mediis castris consulebat Vrim, necesse erat, ut coram arca consisteret Sacerdos: denique, ubi nec area ad-asset, nec sanctuarium, ut apud Davidem i Sam. XXX, 7. versus illam solum plagam, five regio-nem se vertebat Pontifex, ubi requiescebat arca, & responsum ferebat.

Quær. VII. *Num oraculi hujus responsa fuerint irrevocabilia?* Negant & pernegant Judæi, cum ex adverso largiantur, Prophetarum vaticinia re-vocata interdum fuisse, velut ex Jonæ, de in-teritu Ninevitarum, & Jesaiæ, de proxime im-minente Hiskiae morte, vaticiniis sit manifestum. Testimonia in hanc sententiam Judæorum con-fertim exhibet BVTORF. in Hist. Vrim cap. IV. p. 313. sqq. Judic. XX. tamen videtur, ac si hoc oraculum bis illuferit Israelitis in bello contra Benjaminitas. Tribus enim vicibus quærebant: ascendamne ego, ut cladem inferam fratribus meis? & ferentes responsum: ascende; gemina profligabantur clade. Sed quia tertia solum vice quæstionem addebat de victoria: & num dabis eos in manus meas? recte semper habebat responsio. Primo: Juda ascendat; secundo: ascende. (id enim voluntati divinae congruebat, ut utriusque stultitiae suæ pœnas darent); ast tertia vice promittit Deus victoriam, de qua erat quæ-situs. Addit ABARBENEL ad b. l. illos in eo peccasse, quod prima vice, nec debito loco, nec per personam congruam interrogassent: per alium enim tum ipsos consuluisse, quam per Pi-nehasum, Summum Sacerdotem, quippe cuius tertia demum vice fiat mentio, v. 28. Sed ve-reor, ut gratis istud assumatur.

Quær. VIII. *Num in secundo templo adhuc exti-terit oraculum Vrim? & quoque duraverit?* Post BVTORFIVM Hist. Vrim cap. V. p. 320. nemo prolixius hanc quæstionem discussit doctissimo BERNARDO Annot. ad Josephi Antiqu. Lib. III. cap. VIII. Tom. I. p. 167. sq. qui JOSEPHI fidem tuetur, qua annis CC. ante conscriptos a se Antiquitatum commentarios, adeoque annis CLXXIV. ante excidium Templi secundi, respon-sa reddere desuisse diuinum hoc oraculum,

κατὰ παράδοσιν ἱερατικὴν perlubet, & quidem τὸ οὐσίου σχεδόναντος ἐπὶ τῇ παραβάσει τῶν νόμων, cum Deus moleste ferret transgressiones legum. Longe tamen aliter fert communis Iudeorum sententia, quae Vrim & Thummim in numero quinque rerum habet, quae defuerint in templo secundo. In Cod. Sota cap. IX. §. II. ita decernit Mischna : **מִשְׁמָרֶת נְבִיאִים** : מִשְׁמָרֶת חֲדַשׁוֹנִים בְּפָלוֹ אֲרוּם וְחוּמִים : **ex quo mortui sunt Prophetæ priores, oraculum pectorale desit.** Non tamen convenit inter Doctores, quinam Prophetarum priorum nomine veniant? num ex r. HYNA Iententia, Samuel, David & Salomo? an, juxta r. NACHMANVM, omnes, usque ad Haggæum, Zachariam & Malachiam, qui **נָאָר' אֶלְעָזָר** Prophetæ posteriores nuncupantur. Posterior obtinuit explicatio, ut in templo secundo locum habuisse Vrim negetur. Licet enim novum in secundo templo paratum esset pectorale, mutum tamen erat, & oraculis destitutum. Quod MAIMONIDES Hilch. Beth habechira cap. IV. §. I. ex verbis Neh. VII, 65 probat: donec existeret aliquando **Sacerdos cum oraculo pectorali.** Pergitque: non igitur aliud in finem parabatur novum pectorale, quam ut octonarius numerus vestium, quibus indui oportebat Pontificem, esset integer, & ne quid debiti ornatūs deficeret. Idem repetit in Hilch. Kele Hammikdasch cap. X. §. 10. ubi addit: **ומפני מה לא היו שואלון בהן :** sed quare non consuluerunt Vrim? & respondet: **משמעותה שורה שם רוח הכהן וכל כהן שאינו מרכיב ברוח הקדש ואין שכינה עליו אין נשאלין בו :** quia defecerat Spiritus Sanctus, scilicet Sacerdos, qui ex Spiritus Sanctus afflato non loquitur, quique divinitatem non habet presentissimam, eum non consulunt de futuris. Longe tamen prius defecisse responsa per Vrim, credit GVL. OVTREIN lib. I. de sacrificiis cap. V. p. 52. nec durasse amplius, donec regnum, rejecto Dei imperio, ad Davidis familiam translatum fuit. Et sane post mortem Saulis & Davidis, historia Regum nullam amplius mentionem injicit τῶν Vrim & Thummim. Deum enim consulti Reges, Pro-

phetas adibant, qui cum uberrima & θεόπνευστα ederent responſa, negligebatur forte oraculum pectorale. Ut vix liquido satis pateat, num negligetu consulentium & Prophetarum copia, an divina dispensatione, posthac responſa negante, illud desierit. Scite in hanc sententiam obseruat FRANC. BVRMANNVS Comm. in I Sam. XIV. p. 143. sub Saulis & Davidis imperio cœbrius consultum memorari hoc oraculum, nullibi autem regnante Salomone, unde haud inepte colligatur, sub auspicio regiminis Salomonei istud plane conticuisse. Causam ejus rei conjicit duplēcē: unam, quod priori tempestate, multa ingruerent, eaque gravissima, bellorum & aliarum calamitatum pericula, quibus amoliendis præcipue destinatum erat oraculum istud, quod sub Salomone non adeo egebat respublica, alta pace, rebusque prosperis gavisa: alteram, quod Deus responderit, quoad ipse imperium populi sui moderabatur, quod Judicum, & priorum Regum ætate locum habebat, Salomonein autem magis pro arbitrio suo, liberiusque regnasse, nec Vrim & Thummim amplius, sed ubi opus erat, Prophetas consuluisse. Vrgent, qui contrarium tenent, supra memoratum locum Neh. VII, 65. & Esr. II, 63. dixit que Thir-sata illis, ne comedherent de sanctitate sanctitatum, **עד עדר** **הכהן לאורים ולהומים donec extaret Sacerdos cum Vrim & Thummim,** ac si verbis illis subinnumeretur, extitum aliquando in templo secundo Sacerdotem, prophetantem per Vrim & Thummim. Verum ex Magistrorum sententia apud BVXTORFIVM p. 323. hoc idem est, ac ad Kalendas Græcas. Certe Vrim & Thummim non humanum opus, sed divinum erat donum, a Mose Pontificis ornatui insertum, quod in secundo templo restitutum fuisse nullo constat documento. Malunt ergo alii verba ista ad spem & votum efferre Regii Præfetti, qui crediderit, fore aliquando, tale ut oraculum Ecclesiæ suæ restituat Deus, licet eventus nunquam responderit voto. Quod supereft, temperare mihi non possum, quin BVXTORFII adscribam verba, quæ p. 328. ita habent: **Præludia hac, ut**

ceterorum quoque Symbolorum divinorum privatio, fuerunt, instare tempus, quo hæc omnia, cœu aliarum rerum imagines & umbras, sunt abolenda, quo alia perfectior cultus Dei forma sit instituenda. Quo altius scil. sol horizontem concedit, eo breviores spargit umbras, donec in meridie vertici nostro oppositus, illæ ad ejus lucem undiquaque sparsam evanescunt: ita appropinquante propius sole illo iustitiae, Messia, umbra Veteris Testamenti sensim fuerunt contractæ, donec illo plene apparente & lucente, prorsus sunt sublate, & jam sub mundi vesperam post tergum nostrum rejectæ.

Typica denique τὸν Vrim & Thummim adumbratio, ad Christum, verum Pontificem Maximum, pertinebat, qui divino collustratus jubare nobis, quæ in Dei sunt arcanis, liberaliter patefecit Joh. I. 18. Vnde Vener. D. SALOMON DEYLINGIUS P. II. Observat. Sacr. XXXII. §. 7. pag. 310. *Lucis* appellationem, toties Christo in Sacris literis tributam, ortum traxisse existimat, quia אורים ad habitum & ornatum ministerii Summi Sacerdotis spectabat. Prolixus quoque est in eo B. V. T. O. R. E. cap. VI. p. 331. sqq. ut singulatim exponat, per quæ comparationis membra אורים retulerint Christum, qui Dei apud homines non internuncium modo, & voluntatis ejus interpretem egit, sed ipse quoque splendor gloriae, & character personæ Patris est, lux illa vera, illuminans omnem hominem, venientem in mundum. Paulo aliter BIERMANNVS in Mose & Christo Lib. I. cap. V. p. 106. edit. Belg. typum inflectit; multisque docere annitur, Spiritum Sanctum, qui Christi beneficio patiter ac merito Ecclesiæ conceditur, una cum donis & operationibus suis, hoc symbolo designari: quæ scite quidem, at ex ingenio magis, quam evidenti Scripturæ indicio, ita declarantur. Quam insulse autem & incœncinne BELARMINVS lib. IV. de Pontifice cap. 3. in Vrim & Thummim non tam typum, quam invictum infallibilitatis Papæ, cum totam ecclesiam docet in his, quæ ad fidem pertinent, argumentum querat, solide ostendit & cum risu exploxit sIXTIN. AMAMA Antibarb. Bibl. Lib. II. ad Exod.

XXVIII, 30. p. 359. & post eum GALLAEVS disserit. de Sibyll. p. 236. sqq.

Ad §. V. pag. 9.

(13) VII. *Cidaris ex bysso*] מצנפת Tiara Pontificis alba, ex subtilissima bysso, a circumvolvendo & regendo caput dicta. Constatbat quippe ex fascia XVI ulnarum, variis circa caput spiris & volucris diffusa. Sacra enim curare capite nudo, integrum Sacerdotibus non erat. Operatum quippe caput apud Hebreos, ut adhuc apud gentes Orientales, servi erat ministrantis. Cum itaque Deo servirent Sacerdotes in sanctuario, juxta Psalm. CXXXIV, 2. æquum videbatur, operto capite ipsos sacra obire. Hinc pileus, apud Gentiles quoque, inter sacerdotii referebatur ornamenta: morisque illius rationes reddit PLUTARCHVS problem. Rom. X. vel quod eo ritu animi submissionem faterentur, vel quod vererentur, ne qua vox mali ominis foris accideret. Quod eo magis mireris, cum pileus libertatis potius, quam servitii esset symbolum; quod quatuor dissertationibus, A. 1688. IANVS MILZOWIUS in Academia Hafniensi eruditus docuit, pileum libertatis populi olim Rom. publicæ indicem, & restituta vindicem certissimum, orbi eruditos sistens. Operto tamen capite, sacra & olim fecisse Judæos, & adhuc hodie facere, quo velamen יהלום dictum spectat, LAKEMACHERVS post alios exposuit, ritumque istum a Romanis ad Judæos profectum, demonstrare fatur P. III. Observat. Sacr. II. p. 209. sqq. Ceterum inter tiaram Pontificis, & inter pileos gregariorum Sacerdotum aliiquid intercessisse discriminis, cum ex nomine patet; Sacerdotum enim vulgarium mitra מנכבות dicuntur, quasi galeæ, Pontificis tiara non audit, nisi מznפְתָחַת quod augustius paulo vocabulum est, & de regio diadematæ Ez. XXI, 26. legitur: tum ex forma externa. Ceterorum enim Sacerdotum pilei altiores erant, magisque fastigiati, instar galeæ, Summi autem Pontificis pileus depressior, sed ampliori mole, & frequentioribus volucris, circa caput

caput diffusus. De hac differentia BRAVNIVM evolve Lib. II. cap. IV. §. 14. sqq. & copiosus adhuc cap. XX. p. 793. sqq. Quod autem discri-
men DIDACVS DEL CASTILLO ET ARTIGA
de Ornato & vestibus Aaronis p. 459. §. 8. ex
ABVLensi allegat, & §. 12. repetit, tiaram Sum-
mi Sacerdotis hyacinthinam, aliorum Sacerdoti-
tum lineam vel byssinam fuisse, istud non capio,
& ex non satis intellectis, tam Scripturæ, quam
Auctorum aliorum, verbis promanasse censeo.
Ut LVDIVM quoque Jüdisch. Heilithüm.
lib. III. cap. VIII. §. 14. sq. p. 440. videam, PHILONIS & IOSEPHI auctoritate motum, Ponti-
fici mitram hyacinthinam, supra tiaram candi-
dam, imponere, cui aurea adhæserit corona:
quibus tamen, quo minus fidem adhibeam, si-
lentium prohibet Scripturæ. Quod enim de
vittis & filamentis hyacinthinis, quibus adstringe-
batur lamina circa caput, Exod. XXVIII, 37
præcipitur, a PHILONE perperam in *uitigœv*
transmutatur.

Ad §. V. pag. 9.

(14) VIII. Bractea aurea, sive corona Sancti-
tatis] צִבְיָה lamina aurea, b. LVTHERO scite, das
Stirnblat dicta, & Exod. XXVIII, 36. præcepta, alias
quoque קְרֵבֶת הַנּוֹר corona Sanctitatis audit, Le-
vit. VIII, 9. & Exod. XXXIX, 30. unde IOSEPHVS lib. V. Antiqu. cap. 15. χρυσὴν σέφεων ap-
pellat: hinc est, quod Judæi paullo audentius,
Sacerdotium non minus, quam Regnum, כתר
Coronam Israelis nominent. Quin & nonnun-
quam נָסָר צִבְיָה lamina coronæ vocatur. Erat au-
tem lamina, sive bractea aurea, ab una aure ad
alteram porrecta, quæ vittis hyacinthinis fronti
alligabatur, adstricta in occipitio: Lata erat
duos digitos, & longitudine per universam pate-
bat frontem, calyculos hyosciam, & quasi flores
apertos referens insculptos: quin, IOSEPHO
teste, tres calycolorum ordines, quorum alter al-
tier erat altero, complectebatur, ita ut caput cing-
erent instar triplicis coronæ: id quod reliqui
tamen Hebræorum Magistri non agnoscunt, nu-

dam laminam auream tradentes, cui inscripta
erat, sculpturis sigilli, קְרֵבֶת Sanctitas Je-
hovæ. Quando autem ABARBENEL, ex Docto-
rum gentis sue sententia, sculpturam illam ex-
ponit, quod בְּלוּטָה הוּא literæ fue-
rint protuberantes, dissimiles sculpturæ gemina-
rum humeralium & pectoralis, quod in his lite-
ræ essent profundæ, in corona autem elatiore, ad eum modum, quo in nummis, aut in cera li-
teræ protuberantes conspiciuntur, in eo haud
dubie hallucinatur. Utrobique enim eadem
adhibetur phrasis פְתֻחָה חֲמָם, quæ, cur modo
de incisis, mox rursus de protuberantibus exponi
literis debeat, nulla in promptu causa est. Ut
nimirum constaret, Aaronem veri Dei Sacerdo-
tem esse, heri sui nomen, & quidem integra senten-
tia, קְרֵבֶת לִיהְוָה in fronte scriptum gerebat:
etsi SOPRANES de re vestiaria Judæor. p. 441.
cum aliis, solum nomen quadriliterum
scriptum pertendit, sanctissimum nimirum, &
omni veneratione colendum, qua de causa San-
ctitas addatur. Nec tantum וְלֹתְפָאָרָה
ad honorem & ad gloriam, ut auctoritatem & ve-
nerationem officio suo & ministerio conciliaret,
hac ornatus corona incedebat, verum etiam, ut
portet Aaron iniquitatem rerum sacrarum, quas
consecraverint filii Israhel, omnium donorum ab illis
consecratorum. Sic erit super frontem ejus jugi-
ter, ut Deo pro iis litaretur, Exod. XXVIII, 38.
Hoc siquidem ornamento verum referebat Sa-
cerdotem Summum, qui iniquitatem omnium
sibi injunctam & imputatam portans, Jes. LIII,
6. 12. veram nobis restituit sanctitatem, merito
& satisfactione sua nos Deo concilians, acceptos-
que fideles pariter, ac eorum cultum, Patri red-
dens.

Quando autem, Coronam carni frontis, non
vero tiaræ ad frontem adhæsse, pertendunt Ju-
dæi, prætereaque docent, tiaram capiti non pro-
funde fuisse imponendam, sed texisse verticem;
seu superiore partem capitis tantum, tota fron-
te manente nuda, ita ut spatii satis reliquum fue-
rit, phylacteriis, quæ inter operandum omnino
gestarit Pontifex, inter laminam & pileum alli-
gandis,

gandis, ut hoc pacto lamina fere oculis incumberet; in eo vereor, ne nimium faciles recutitis, ex ingenio nugantibus, aures præbuerit BRAVNVS, qui Lib. II. cap. XXII. §. 18, 19. p. 811. sqq. in his percensendis operose versatur. Quanquam enim nec LVNDI se mihi, hac parte, probet figura Pontificis, ad p. 418. delineata, & p. 440. descripta ac asserta, quæ laminam auream supra tiarani, ejusdem apici, mitræque, quam fингит, eceruleæ adstringit, ut non tam frontem cingeret, quam vertici immineret; adeo tamen depresso, & supra oculorum palpebras adstrictam eam, non patitur Mosis descriptio, quæ satis perspicue situm coronæ vers. 37. ita definiit: **שְׁמַת אָרוֹן עַל־פְּתִילָה הַכְּלָת וְחוּרָה** **עַל־הַמְצָנָה אֶל־טֹול פְּנֵי־הַמְצָנָה וְחוּרָה** que luculenter verterunt IVNIVS & TREMELLIVS: quam appones cum (mediante) vitta hyacinthina, ita ut sit super ipsam cedarim: e regione antenoris partis ipsius cedaris esto. Hinc liquido patet, laminam illam medium tenuisse, inter supremum LVNDII & infimum BRAVNII, locum & cedarum superimpositam, e regione frontis, ipsam ambiisse, ut recte tradit GOODWINVS. Atque eundem, ni fallor, sensum PHILONIS fundunt verba, quæ minus dextre intellecta fraudi fuerunt LVNDIO, quando lib. III. de vita Mosis p. 519. ita tradit: μίτρα δὲ ἡ ὑπὸ αὐτῷ, τῇ μὴ φανεῖ νεφαλῆς τὸ πέταλον, mitra vero (sed potius dixerim, cedaris) erat infra illam (ita, ut illam ambiret & tegeret corona Sanctitatis) ne caput attingeret lamina, adeoque non carni capit, sed tiara ad frontem, incumberet.

Ad §. VI. pag. 10.

(15) *Vestimenta alba]* Discrimen inter בְּגָרְיוֹן זָהָב vestimenta aurea, & inter בְּגָרְיוֹן זָהָב vestimenta alba apud Judæos æque ac Christianos doctores omnes receptum, non æque ab omnibus explicatur. Nimirum

בְּגָרְיוֹן זָהָב vestes aureæ dicuntur VIII memoratae, quia vel constabant ex auro, v. g. lamina, vel aurum solidum appensum habebant, velut

pallium, tintinnabula, vel aurea fila intexta, ut Ephod & pectorale; quin & ita dicuntur ob ingens pretium gemmarum, & aurearum catenularum in pectorali, & in Ephodi humeralibus. Ob quatuor ergo vestes istas, quas Pontifex solus gestabat, reliquæ omnes aureæ vocabantur, ut ut ceteræ quatuor, v. g. feminalia, tunica, balteus & cedaris, nihil auri in se continerent. Magnus itaque SELDENVS lib. II. de Success. in Pontific. c. 7. perperam quatuor priores solum aureas vocat, reliquas lineas, vestes sacerdotiales in tria dipescens genera, in vestes Sacerdotis gregarii, h. e. tales, quæ omnibus Sacerdotibus erant communis; in vestes aureas; & in vestes albas: quem eo nomine jure carpit & suggillat SHERINGHAMVS ad Tr. Joma cap. III. p. 54. sqq. Licet enim posteriorès quatuor vestes auro non micuerint, omnes tamen octo aureæ vocantur apud MAIMONIDEM, & in Talmude passim, ubi quoties Pontifex dicitur vestes aureas induere, id ubivis de VIII vestibus capiendum est, quas per totum annum, excepto expiationum festo, in ministerio gestat.

בְּגָרְיוֹן לבן vestes albae sunt quatuor numero, feminalia, tunica, balteus, & cedaris, preparatae ex lino albissimo & tenuissimo, soli Pontifici die expiationum propriae. Quamvis autem vestes Sacerdotum gregiorum pariter albae essent, ex lino albo satisque tenui contextæ, albarum tamen nomine non censentur. Differentia quoque intercedebat in balteo, qui & Pontifici, & omnibus Sacerdotibus erat acu pictus, & duplicitis materiae, ex lana & lino, sed balteus ille, qui ad albas spectabat, lineus tantum erat. Præterea Pontifex die expiationum, quando adytum intrabat, duplice vestitu est usus, mane alio, qui valuisse dicitur XII minas, rursus alio vesperi, VIII minarum pretio: utroque albo. Easque non nisi semel vestiebat Pontifex, uno expiationum die: peracta autem expiatione deponebantur, nec unquam posthac eas induebat Pontifex, cum ex adverso vestes aureas quotidie resumeret easdem. Confer BRAVNIVM lib. I. cap. II. §. 2. & 4. & quæ ad cap. preced. §. 5. notavimus.

De duplice autem unius diei vestitu albo, Pelu-
siaco mane, Indico vespere adhibito, vide SHER-
INGHAMVM ad Cod. Joma cap. III. Mischna 7.
p. 58. sqq. erudite commentantem.

Ad §. VIII. pag. 10.

(16) *In publico urbis gestare minime licebat*] Cave hoc ad solas vestes Pontificis referas albas. Vestitus enim ille facer, cum apud Pontificem Maximum, tum apud Sacerdotes gregarios, לשרחה obeundo ministerio sacro tantum dicatus erat Exod. XXVIII, 3, 4, 35. extra quod, domi forisque, in Synedrio, in consiliis, & ubique locorum extra Sanctuarium, ἐσθίστειν ιδιωτικῶς, vestibus plebejis, juxta IOSEPHVM, utebantur. Hinc Ezech. XLII, 14. XLIV, 17, 18, 19. diserte præcipitur, ut Sacerdotes finito ministerio, si vellent exire ad populum, vestes in Sanctuario relinquenter, & vulgaribus vestirentur. Vestiarium enim erat in templo, ubi Sacerdotes vestiebantur, & exuebantur, ibidemque loci, finita hebdomade aut noctu etiam, vestes sacrae custodiebantur. Vocabatur פנחים לשבץ המלביוש conclave Pinchasi vestiarii, Cod. Middoth cap. I. sect. 4. ubi vide quæ n. 7. p. 19. notavit CONSTANT. L'EMPEREVR. Mirum itaque non est, Paulum Apostolum non agnoscisse in Synedrio Pontificem Actor. XXIII, 5. & vestes lacerans Cajaphas Matth. XXVI, 65. Marc. XIV, 63. Pontificalem scidisse ornatum, censendus utique non est, quod erudit demonstrat ANT. BYNAEVs de morte J. C. lib. II. cap. V. §. 26. sqq. Solus Pontifex potestatem habebat, vestes sacras induendi quotidie, si forte sacra facere vellet, reliqui Sacerdotes autem illa solum hebdomade, qua cum classe sua ministrabant in templo, vestimentis sacris ornabantur, quod cum duabus vicibus toto anno rediret, reliquo totius anni tempore, extra has duas hebdomadas, habitu corporis a ceteris Israelitis nihil distabant. Vnde MAIMONIDES in *המקרש* cap. X. ait, Sacerdotes, extra ministerium & ornatum sacerdotalem, considerari כורום instar Laicorum.

בומן: Hinc illud toties in Talmude decantatum: שבנורוּם עליַהם כהונתם עליַהם / אין כגרותם עליַהם quo tempore vestiti sunt vestibus suis, Sacerdotes reputantur, ubi autem vestibus suis non sunt vestiti, Sacerdotes non reputantur. Et quamvis Sacerdotes in templo, illis etiam horis & momentis, quibus a ministerio vacabant, vestes ministerii non statim deponerent, sed, si vellent, retinerent, donec dormitum irent, balteum tamen, sive cingulum statim deponere tenebantur, quamprimum otii quid caperent a functionibus sacris, adeo ut si quis repertus fuisset balteo cinctus, illis momentis, quibus non operabatur, XL plagiæ cæderetur propter שׁ duplicem materiam lini lanæque. Quæ laudatus BRAVNIVS copiose persequitur P. II. cap. XXV. p. 841. sqq. qui etiam §. 7. p. 849. sqq. SHERINGHAMVM confutat, qui Not. ad Cod. Joma c. 8. permisum pronunciaverat, ut extra templum quoque, in urbe Hierosolymorum, Sacerdotes vestibus sacris utebantur. Quæ de processione Simeonis Justi, in oecursum Alexandri M. sub finem paragraphi tangit Auctor, idem copiose exponit BRAVNIVS §. VIII. p. 853. sq.

Ad §. IX. pag. 10.

(17) *Vestitu adumbratur*] Latissimus hic patet typicæ accommodationis campus, quem magno cum studio & cura emensi sunt BRAVNIVS lib. II. cap. XXVI. p. 867. IOH. BIERMANNVS in Moſe & Christo lib. I. Cap. V. edit. Belg. p. 81. sqq. WILH. MOMMA in Oeconom. tempor. Lib. II. cap. IX. §. 52. sqq. Nos partim ad Christum, & quidem primario referimus, partim ad Fideles, a Christo sanctificatos, & spirituale Sacerdotium redditos. Paucis tamen multa complexi, hæc subjicimus. Velut Sacerdotes omnes, maxime vero Pontifex Supremus, picturæ erant & typi Christi, veri ἀρχαγέως ἡμῶν, ita vestitus ipsorum sacerdotalis quoque, cum ornatum ejus, curamque ac dignitatem sacerdotalem adumbrat, qua nomina suorum non tam in humeris

meris & pectoro, quam in manu sua scripta gestat Jes. XLIX, 16. & tanquam memoriale patri suo assert Mal. III, 16. pectorale judicii, omnemque judicium a Patre accepit Ezech. XXI, 27. Jes. XI, 4. Joh. V, 22. ipse Vrim est, lux vera Joh. I, 4, 9. & Thummmim, integritas absque labbe, Hebr. VII, 26. ecclesiam suam mundans, ut sit in ipso, & per ipsum, sine macula, ruga, labe Ephes. V, 27. cuius introeuntis & exeuntis vox auditur, ut qui loquitur verba Dei Joh. III, 34. & testatus est τὴν καλὴν ὁμολογίαν 1 Tim. III, 7. quique solus ac unus λύρων κρῆσθαι sanctum Domini Mal. II, 11. & sacrosanctus Messias, sive unctus est Dan. IX, 24: *tum symbolum & figuram præbet justitiae & sanctitatis Christi, qua teguntur ornanturque omnes, qui Spirituali Sacerdotio fungi, & ad D'uum accedere gestiunt,* Jes. LXI, 10. Ideo Christus fideles monet, ut emant a se vestimenta alba, Apoc. III, 18. & Matth. XXII, 11. sqq. vestimenta nuptialia desiderat in convivis. Quodsi sigillatum persequi velis singula, Brachæ mortificationem carnis nostræ per Spiritum Rom. XII, 13. sqq. Tunica tessellata, velamentum salutis nostræ, ne nudi inveniamur coram Domino, Jes. LXIV, 17. Balteus, cingulum lumborum Christi Jes. XI, 5. quo ecclesiam, ut arctissime sibi adhæreat, accingit sibique unit, Jer. XIII, 10. Pallium seu מועל rursus stolam justitiae Christi Jes. LXI, 10. Ephod, curam ejus pro iis, quos novit esse suos, Joh. X, 14. 2 Tim. II, 19. quosque cœlo infert, facitque confidere in celestibus Ephes. II, 6. Pectorale, ecclesiam per XII lapides pretiosos designatam Apoc. XXI, 19, 20. quam Christus portat & sustentat. Jes. IX, 6. quæque sigillum est in corde Christi Cant. VIII, 6. Tiara, seu diadema, hinc majestatem Christi, ad cuius nomen flectendum est omne genu Phil. II, 10. sqq. hinc fideles, ceu Regium ipsius Sacerdotium Exod. XIX, 6. 1 Petr. II, 9. Lamina aurea, triplex Christi regnum, tum quoque sanctificationem sui, qua & nos sanctificamur Joh. XVII, 19. 1 Cor. I, 30. Vestes albæ, ipsum in die expiacionis, Hebr. VII, VIII, IX, X, repræsentabunt.

Ad §. XI. pag. 10.

(18) *Quoad matrimonia & conjugia* De Sacerdotum conjugio SELDENVS commentatur in *Vxore Hebr. Lib. I. cap. VII. & de Success. in Pontific. lib. II. cap. 2. & 3.* Nimirum, Sacerdotibus gregariis interdicta erant conjugia cum scorto, profana, ac repudium passa, vi legis Levit. XXI, 7. præterea quoque, ex instituto majorum, a Leviro renunciata: Pontifici autem Maximo præter has, abstinendum quoque erat a vidua qualicunque, & vitiata. Quod intelligendum tamen est de Pontifice, dum dignitate Pontificia gaudet. Ante enim, quam in Pontificatum succedebat vel electus est, si viduam sive viciatam duxisset, aut cum ea inivisset sponsalia, retinenda erat, licet inter hæc, vel postea Pontifex crearetur. Hinc porro, quoniam vidua prohibita erat Pontifici, ideo lege de fratria, fratri sine liberis demortuo superstite, ducenda, solitus erat. Ita nimirum in Massechet Sanhedrin cap. II. Mischna 1. definiunt Magistri: כהן גורל אתו חולץ וחולצין לאשתו ומיבטן אה אשתו אכל הוא אינו מינכם מפני שהוא אסור באלמנה Sacerdos Magnus calceo se exxit, alii que id faciunt ob uxorem ejus: alii hujus uxorem ducunt jure leviratus, ipse non item: ipsi enim viduae matrimonio interdictum est. Neque vero cujuscunque generis virgo ei permissa est, sed ea duntaxat, quæ τῆς minoris ætatem egressa, nondum plenam pubertatem attigerat, sed intra τῆς νεύρα juvenculæ, sive sex, qui supra duodecim annos excrescebant, mensum ætatem constituerat. Scilicet foemella apud Hebreos, usque ad impletum ætatis annum duodecimum, excepto die uno, erat קטנה minorenris, hinc dicebatur per sex menses נערה juvencula, post duodecim annos autem & sex menses, erat בוגרת virgo pubes, seu plenæ pubertatis. Virginitatem quippe in plena pubertate perfectam esse ajunt, sed in prioribus sex mensibus, qui a minorenitate finita incipiunt, ita veluti crescere, ut interea puella diceretur esse בבריות virginitate sua. Hoc ipsum esse contendunt, quod

quod lege sanctatur: **וְהַוֹּא אֲשֶׁר בְּבָתּוֹלִיהָ יְקַח i p s ē u x o r e m i n v i r g i n i t a t e e j u s d u c a t**, Levitic. XXI, 13.

Præterea Sacerdoti, uxorem ducturo, præcipua incumbebat cura, ne fœminam acciperet, natalium vitio laborantem, quæ profanaret, aut deteriorem reddebet prolem ejus, maxime masculam. Hinc ex familiis aliis, præter congeneres, sive sacerdotales, Leviticas aut Israeliticæ, uxorem sumere fas ipsi non erat. Neque ex Israeliticis, profanam, aut spuriam, nedum extraneam, nec dum proselytam factam, aut ex Gentibus ancillam. Ex vero itaque JOSEPHVS lib. I. advers. Apion. cap. VII. edit. Haverkamp. fol. 440. Sacerdotes cum primis curam habuisse testatur, ὅπως τὸ γένος τῶν ιερέων ἀμιτον καὶ παθαρὸν διαμετήν, ut genus sacerdotale purum semper, impermixtumque permaneret. Δεῖ γάρ τὸν μετέχοντα τῆς ιερωσύνης ἐξ ὁμοεθεῖς γυναικὸς παλοποιεῖσθαι, καὶ μὴ πρὸς χέντα, μὴδὲ τὰς ἄλλας ἀποβλέπειν τιμᾶς, ἀλλὰ τὸ γένος ἐξστάγειν, ἐν τῶν ἀρχαίων λαμβάνοντας τὴν διαδοχὴν, καὶ πολλὰς παρασχόμενον μάρτυρες. Debet enim, quisquis Sacerdotio fungitur, ex populari sua conjuge liberos querere, neque ad pecunias, aut honores respicere alios, sed genus exquirere secundum antiquam successionem, multis probatum testimonii. Hoc fine ad manus ipsis erant, promore, laterculi seu tabulae genealogicæ, quibus parentum stemmata custodiebantur, idque maxime, ut ex iis stirpem suam ab illicitarum nuptiarum inquinamentis puram demonstrarent. Hinc tam sollicitate Zachariæ & uxoris Elisabethæ prosapia enarratur Luc. I, 5. Contra vero ea, qui Esdr. II, 62. genus purum fide dignis demonstrare documentis non poterant, sacerdotio excidebant. Neque duntaxat, ubi de natalium impuritate manifesto liqueret, Sacerdotum filii a sacra arcebantur functione, verum etiam ex סֵפֶק זָנָה dubio scorto, ex סֵפֶק חַלְלָה profana in dubio, ceteris generi sacerdotali interdictis, de quibus dubium, sive ex fama, sive ex præsumptione erat, filius genitus, סֵפֶק חַלְלָה profanus in dubio censebatur, eamque ob causam æque

ac is, qui manifesto profanus erat, ab altari arcedus, nisi dubium istud probationibus apte solveretur. **חַלְלָה** autem & **חַלְלָה profanu s, profana**, h. l. notat qalem, qui sanctitate illa & munditie destituitur, qua genus sacerdotale præcetera eminebat plebe, & cui, æque ac promiscuæ turbæ, aditus ad altare, & facultas comedendi de sanctificatis, denegabatur. Ista denique lege, de Sacerdotum matrimonio, quo pacto Deus ordinis honoris & dignitati consultum voluerit, exposuit SPENCERVS de Leg. Hebr. lib. I. cap. VII. §. 3. edit. Cantabrig. p. 153.

Quam denique legis rationem Auctor scite reddit, plenius intelliges, si memineris, Pontificem Christum retulisse, omni ex parte sanctum, pariterque sanctificantem sponsam suam, Ecclesiast. Hinc typus ille non aliam, quam virginem illibatam matrimonio jungere sibi poterat.

Ad §. XII. pag. 10.

(19) *Sine virtio corporis*] Hoc argumentum, post SELDENVM de Success. in Pontifcat. lib. II. cap. V. recentissime excusit eruditus juvenis, ABEL ADAMVS HOTTINGERVS, peculiari dissertatione, cui titulum fecit: *Integritas Sacerdotum Aaronicorum, ac mysterium, maxime sistens requisita Ministrorum Novi Testam.* Francof. 1735. postquam Jenæ M. DAVID RICHTER A. 1715. gemina disputatione in **הַכֹּהֲנִים בְּעַלְיוֹ מָוֶם** seu *Physiognomiam Sacerdotis*, ex Lev. XXI, 16. sqq. inquisiverat. Plena autem & inculpabilis ad ministerium sanctuarii idoneitas & capacitas requirebat

N. Aetatem ministerio sacerdotali debitam; quæ Levitis quidem Num. IV, 3. ab anno ætatis trigesimo usque ad quinquagesimum, at Cap. VIII, 24. ab anno XXV & amplius, definitur. Hæc ita conciliant Magistri, ut in annum ætatis XXX initium functionis sacræ, in annum XXV autem הלכות עברות instituta functionis, v. g. lectionem, cantum &c. assequendi, conjiciatur. Ita diserte ad posteriorem locum R A S C H I commentatur: **מִן עֲשָׂרוֹם חמש**

חמש בא ללמוד הלכות עבוריין ולומר חמיש שנים וכן שלשים עופר מכאן לחולמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים שוב אנו: ab anno vigesimo quinto veniebat, ut disce- ret partes ministerii, & quinquennium discendo consumebat, ab anno trigesimo autem ministerio fungebatur. Hinc de discipulo (natum adagium est): qui non vidit signum bonum (optatum suc- cessum, seu, ut in Falkut exponitur, סימן ברכה signum benedictionis) in discendo intra quinque- nium, ille amplius nunquam est visurus. Intra hoc enim quinquennium, qui sacro ministerio minus deprehendebatur idoneus, plane rejicieba- tur. Porro, trigesimum annum Moses definiisse censetur Levitis idoneum, quamdui arca ipsorum humeris adhuc esset portanda: postquam autem illa stabilem nausta esset sedem, existimat Ma- gistrum, hoc a Davide Rege sublatum esse i Chron. XXIII, 26. ubi anni Levitarum suppatabantur a viginti annis & supra, adeoque legem illam an- palem, vim quoque suam exuisse, ut eam nova- re liceret. Ita rursus RASCHI ad locum priorem vers. 2. מנה מהם את הרואין לעבותה משא וזהם מנק שלשים ועד בן חמשים שנה והפחות משלשים לא נחמל צחו מכאן אמרו ק' שלשים לכח וחומר על בן חמשים צחוי: qui enim minor est triginta annis, nondum perfe- ctus est robore suo. Hinc dicunt: natus triginta annos robustus est, qui vero major est quinquaginta annis, ejus vires ab illo tempore deficiunt. Que bene habent quoad Levitas. At de Sacerdoti- bus non liquido definivit Moses. Ut enim HIERONYMVS proemio ad Ezechiel ex mente Hebræorum ita tradat: nisi quis apud Hebreos etatem sacerdotalis ministerii, id est, trigesimum annum impleverit, nec principia Genesios, nec Can- ticum Canticorum, nec hujus voluminis exordium & finem, legere permittitur: atque ac jus Cæsa- reum olim in Novell. IUSTIN. CXXIII. cap. 13. & Pontificium Can. Presbyter dist. 78. annum etatis trigesimum exactum, ad suscipiendum Sacerdo-

tium requirebat, quod ea etate Dominum & baptizatum esse, & concessionatum fuisse legimus, que ratio cum sit infirma, rectius CASP. ZIEGLERVS ad Lancelotti lib. I. Tit. VII. Institution. Juris Canonici §. 10. observat: etas XXX annorum generaliter selecta est, quia solidæ ea ac per- fectæ prudentiae esse creditur: apud Hebreos tamen annus, quo in functionem evocandus Sa- cerdos erat, vigesimus existimatur, quia 2 Chron. XXXI, 17. de Sacrorum sub Ezechia Rege instaurazione, & proventuum distributione uni- versis Sacerdotibus facta, diserte legitur: a filio- viginti annorum & supra, in custodiis suis, in clas- sibus suis; ubi Sacerdotes, qui sacro fungerentur officio, ab hac etate designari videntur. Quo- respiciens ABARBENEL Comm. ad Num. VIII, 24. הכהן שהיה חיוב במצוות הוה כשר לעבורה אבל אחיו הכהנים לא היו מניחין אותו לעבורה עד בן עשרים שנה Sacer- dos, simul ac ea etate sit, ut legis iussa obseruare obligetur, revera aptus est ad ministerium: sed fratres ejus Sacerdotes eum ministrare non permit- tunt, donec viginti annos habeat. Et eruditus ob- servat VITRINGA in Synag. Lib. III. P. I. cap. I. p. 619. exemplisque & testimonii ex Historia Ecclesiastica evincit, in prima Ecclesia Christia- na, triginta annorum etatem non præcise in omnibus fuisse observatam; quantumvis post- hæc istud etatis Canones definierint. Que au- tem præter hæc, ex Hebræorum sententia & mo- numentis subtilius commentatur SELDENVS cit. loc. cap. IV. init. ab anno etatis XIII statim in- tegrum fuisse Sacerdoti, sacris operari, istamque functionem עבורה כשרה ministerium legitimum fuisse, licet ab illa etate usque ad annum vigesi- mum hoc privilegio gaudenter, ut abesse pos- sent pro lubitu, nec obligatione ad vices cum ceteris præstandas tenerentur; ea recentiora cen- semus, quam ut stante Templo obtinuisse creda- mus. Quod superest, LIGHTFOOTI obser- vamus hic lapsum, Levitarum etatem cum annis Sacerdotum tenere confundentis, quando in Minister. Templi Hierosolymit. Cap. VI. Tom. II. Opp. fol. 691. b. ita differit: Jam autem etatem Sacer-

Sacerdotum, cum ministerio iniarentur, invenimus triplicem; vel triplici ratione expressam in Scriptura. Nam prima lex circa etatem Sacerdotum, cum ministrare inciperent, definit trigesimum annum Num. IV, 3. (ubi tamen liquido de Levitis, ex Kahathitarum ordine, a Sacerdotibus vers. 5. & 15. clarissime distinctis, sermo est) ac similiter Levitarum vers. 23, 30, 35. sed est alias locus, qui dicit Levitas a viginti quinque annis, & supra, ministraturos, Num. VIII, 24. Tertius loquitur de Levitis, quasi ministrantibus, a vigesimo anno & supra i Paral. XXIII, 24, 27. Verum in hac varietate nulla est contradictione, sed mutatio quedam juxta varios respectus. Definita etas erat annus trigesimus (atque ita typo respondit Servator noster, qui ea etate ministerium suum ingressus est Luc. III.) sed anno vigesimo quinto erant Candidati, & quedam ministeria quidem obire poterant, ait ABEN EZRA in Num. VIII. sed non omnia: nam poterant quidem inservire tabernaculo, sed non poterant ferre arcam. Ideoque cum arca posita fuit in templo, jam non amplius hinc inde circumferenda, David divino monitu definitivit initium eorum ministerii anno vigesimo: & tum erant tantum פרוחי כהונה germina Sacerdotii, incipientibus tum illis inferiorum generum partibus efflorescere. Ministerium Samuelis in tabernaculo, quod Silunte tum erat, fuit casus extraordinarius, & id tantum faciebat, quod erat tyronis vel Candidati, ut disceret rationem ministrandi accanendi. In eundem impegit lapidem vir summus in Harmonia quatuor Evangelistar. ad Lucæ III, 23. verba, ipse autem Jesus incipiebat esse quasi annorum triginta, ita commentatus: erant Christo etate pares Sacerdotes, sacrum munus primum obeuntes Num. IV, 3. Quæ, licet pluscula, afferre, tedium non fuit, ne cui tanti viri nomen ac auctoritas sit fraudi.

B. Decentem corporis habitudinem, membrorumque integritatem; adeo quidem, ut qui ὀλόνηγος, corpore integer, aut ἄμεινος, vitio carens non esset, is ab altari plane arceretur: Legem integrum vide Lev. XXI, 16. sqq. quam SALOMO VAN TIL in Opero Analytico ad b. l.

p. 247. perperam ad solum restringit Pontificem, Idemque in applicatione typica ad Christum repetit pag. sequ. cum unanimi interpretum tam Judæorum, quam Christianorum consensione, ad Sacerdotes omnes sit referenda. Quæ autem in lege recensentur vitia XII, ne accedat ad offerendum cibum Dei sui, vir cœcus, aut claudus, aut curvus, aut prælongus membris, aut vir, in quo est fractura pedis vel manus, aut gibbosus, aut gracilis, aut in eius oculo est suffusio, aut in quo est psora, aut saniosa scabies, aut thlibias, teste vers. 18, 19, 20. quæque singulatum persecutur & exponit cit. dissertatione HOTTINGER. §. 13. sqq. ea insigni cumulo augent Hebræi, recensionem hanc legis specimen tantum & exemplum præbere contendentes, quod in vitiis hic dijudicandis sit sequendum, non autem vim legis omnem exaurire. Conf. MAIMONID. ב' מקרש cap. VI. Triplicis itaque generis faciunt isthæc, quæ ab altari arcent, corporalia vitia: alia, quæ velut animalia, ne rite possent offerri, sic & Sacerdotes arcebant, ne rite fungi possent ministerio: alia, quæ vitiabant hominem tantum, ut a facro ministerio ipsi esset abstinentum: denique alia, quæ non vitiabant aliam ob causam, quam quod intuenti deformitate displicerent. Primi generis faciunt L, scilicet 5 in aure, in palpebris 3, in oculo 8, in naso 3, in ore 6, in vasis seminariis 12, in manibus pedibusque 6, in superficie corporis 4. Quibus addunt tremorem a proœcta etate, tremorem ab ægritudine, & sordes sudoris, aut foctoris ex ore. Secundi generis numerant XC: & Tertiū denique bina duntaxat, scilicet pilorum in palpebris desecatum, & dentes excuslos. Ut ita numerum omnium ad CXLII extendant, quæ post MAIMONID. cit. Tr. cap. VIII. §. ult. ordine vide recensita a SELDENO citato loco. Porro vitiorum istorum alia dicuntur קבושים fixa, permanentia seu perpetua, quæ per omnem vitam arcebant, alia עוברים transeuntia, quæ tempore consumuntur & desinunt. Quodsi quis tali vitio, primi aut secundi generis, affectus Sacerdos, tamen acceserit ad altare & officio fungatur, flagelli supplicium luebat.

bat. Primum genus vitiorum non modo pœnam scienter sacrificantibus inducebat, sed ipsum quoque sacrificii actum vitiabat, ut esset **עֲבוֹרָה** **פְּסָולָה** ministerium profanum ac irritum: Secundum genus **לֹא חַלֵּל עֲבוֹרָתוֹ** minime profanabat sacrificium, tametsi sacrificans verberum pœna esset afficiendus: Ob tertium genus, Sacerdos, qui adversus patria instituta hic esset contumax, **אִינוֹ לֹוקֵה וְעֲבוֹרָתוֹ כְּשֶׁרֶת** nec ipse vapulat, nec sacrificium ejus est illegitimum; adeo ut genus tertium, in monitis tantum haberetur, primum autem & secundum, in interdictis. Eandem a vitiis immunitatem Sacerdotum inculcat **PHILO lib. II. de Monarchia** p. 823. & **libro de victimis** p. 845. Hoc imitata est, sed certo saltem casu, & alia de causa, Ecclesia primitiva, unde in Canonibus, qui dicuntur Apostolici, **Can. LXXVII.** ita habet: *εἰ τις ἀνάπτηρος ἢ τρὸν ὁ φθαλμὸν, ἢ τὸ σκέλος πεπληγμένος, ἀξίος δὲ οὐσὶν ἐπισποπῆς, γινέσθω· ἢ γὰρ καὶ λώβη σώματος, στυτὸν μιάνει, ἀλλὰ ψυχῆς μολυσμός.* Si quis vel oculo orbatus, vel femore oblaesus, Episcopatu autem dignus sit, fiat: non enim corporis damnum eum polluit, sed anima inquinatio. Et **Can. LXXXVIII.** κα-Φὸς δὲ ὧν, καὶ τυφλὸς, μὴ γενέσθω ἐπίσποπος: εἴ τοις μεμιασμένος, αλλ' ἵνα μὴ τοῦ ἐκκλησιαστικᾶ παρεμποδίζοιτο. Qui autem est surdus οὐ σέ-**cus**, ne sit Episcopus; non ut pollutus, sed ne Ecclesiastica impediantur: ad quos conferantur **G. VIL BEVEREGII annotationes.** Ulterius longe pro-greditur Jūs Canonicum, cuius de corpore vitiatis, speciales extant Tituli in Decreto & De-cretalibus, quod ad ordines promoveri haud-quaquam debeant, eti parte tantum aliquā di-giti alicujus mutili fuerint, dummodo abscissio illa a volente, aut non invito facta sit. c. præci-pinus, dist. 34. c. illiteratos, dist. 36. c. qui par-tem, dist. 55. Vnde **LANCELOTVS Institut. Juris Can. lib. I. Tit. XXV.** qui promoveri non possunt §. 22. diserte inculcat: corpore vitiatus, nisi modica sit lesio, ordinari non potest. Idem denique imitati sunt Gentiles, in quibus Athene-nenses eos, qui operabantur sacris, jubebant esse ὄλονλήρες καὶ ὄγιεῖς τῷ σώματι, **integros** & cor-

pore sanos. Romani pariter manifestum corpo-ris vitiū in Sacerdote non patiebantur, ita ut Metellum Pontificem, luminib⁹ orbatum, & Sergium, dextra manu mutilatum, licet pro salute populi Romani, tamen a sacrī arcerent. Confer **DILHERRI Disputatt. Academ. Tom. II.** p. 187. coll. **Tom. I. p. 294.**

Quicquid autem est istius rei, eo spectabat omne, ut partim typice Christū adumbraret, qui verus ἀρχιερεὺς, ὅσιος, ἀνακτος, ἀπόλυτος, κεχωρισμένος απὸ τῶν σύμαστων Hebr. IX, 26. mortaliumque præstantissimus celebratur Psalm. XLV, 3. partim usu morali, officii admoneret omnium temporum fideles, ut tanquam Regale Sacerdotium, illibato corpore, & conscientia, spiritualia Deo sacrificia offerrent i Petr. II, 5, 9. partim idoneos Novi Testamenti instrueret mi-nistros, a quibus animi vitiis cavere sibi debeant; ad quos ex instituto legem hanc applicat **HOT-TINGER. laudatæ Dissert. §. 90. sqq.** Graviter & nervose in hunc postremum usum commenta-tur **SPANHEMIUS Observat. ad Lev. XXI, 17. sqq. Tom. III. Opp. p. 697.** cuius verba hoc trans-ferre integra, licet pluscula, grave non erit: Exclu-duntur Pastores cæci, i. e. cæci oculis mentis, intel-ligentia, cognitione; unde tales, alios illuminare nescii, hinc illud Jes. XLII, 19. Sic Pastores mu-ti, surdi, illi demum sunt, qui tacent, cum loqui oportebat, qui non arguunt, non bortantur, non do-cent Jes. LXI, 10. Sic claudi sunt illi Pastores, qui non recte pede incedunt, ut congruit veritati Evan-gelii, Gal. II, 14. vel qui uno pede recti & altero claudi, unum pedem inferentes in Ecclesiam, alte-rum in mundum, & qui modo hoc, modo aliud in religione sentiunt: sic reprehenduntur, qui claudi-carent in duabus istis cogitationibus, num Iehova Deus esset, vel Baal, i Reg. XVIII, 21. Sic dici pot-est, esse membrum superfluum in illis, quorum cor duplex, cor & cor, nam Deus poscit cor integrum & simplex; Sic dici possunt nafo mutili, qui ne-sciunt olfacere, seu discernere verum a falso, bonum a malo, purum-ab impuro, ut supra Cap. XI, 47. Sic dici possunt manu aut pede fracti seu polluti, qui manus non abluiunt in innocentia Psal.

LXXXIII, 18. aut qui pedes inquinant, ingrediendo loca polluta; unde Canones veteris ecclesie interdicebant sedulo Clericis, vel cauponam ingredi; hoc sensu Christus pedes discipulorum abluit. Sic mutili dici possunt illi Pastores, qui doctrina instructi, non vita, qui possent quidem lumine scientiae, destituti vero sunt calore charitatis, vel amore in Deum & proximum. Sic gibbi dici possunt illi Ministri, qui non tantum supponunt dorsum gestande arcæ Dei, sed qui insuper ferunt onus rerum secularium, toti sunt in ποστυπαῖς πρεγγυματεῖαι; qui appetunt mundum, ejus divitias, figurati olim in camelio, cui dorsi gibbus est. Sic suffusi oculis illi sunt, quorum scientia laesa, corrupta, quorum visus pravus, videntes nimurum in Scriptura Sacra que in ea non sunt, item qui affectibus ambitionis, avaritiae, odii, iræ &c. sunt praoccupati & irrestiti. Sic scabiosi dici possunt homines detrectatores, qui prurigine laborant litigandi, calumniandi, aut qui laborant impetigine seu libidine carnis, aut qui in aliorum scabtem, id est, in aliorum nævos & defectus, jugiter manus suas dirigunt. In summa, spectant hic omnes istæ Mosaicae leges, de Sacerdotibus integro corpore, ut sint vestiti iustitia, Ps. CXXXII, 9. ut sint irreprehensibles, 1 Tim. III, 2. ut sint probati vita & doctrina, 1 Tim. III, 10. Quo autem sensu & respectu lex ista, de integritate Sacerdotum, ad ordinis honorem spectaret & dignitatem, **S P E N C E R V S** ostendit de Leg. Hebr. lib. I. cap. VII. §. 1. p. 152.

ג. Debitam animi restitutinem & integritatem vitae. Quia enim vocabul. כוֹם, quod a Sacerdote excluditur omne, non de corporis modo nævis, verum etiam de vietiis moralibus usurpatur Deut. XXXII, 5. Job. XXXI, 9. bene colligunt hinc Judæi, corruptelas morum æque, ac vitia membrorum, inidoneum reddidisse Sacerdotem. Ita MAIMONIDES Hilch. ביות המקרא cap. IX. §. 15. נמצאו כל הפסולים ל'עבורה שמנה אשר ואלו הן העבר עבורה וריה הור בעל מום העREL התמאת טבול يوم מחוסר כפורים האונן השוכר מהוסר בגדרם יותר בגדיהם פרום בגדרם פרוע ראש שלא רחץ זרים ורגלים הזושב מישוש בין

רגלו ובין הארץ דבר חוץ מיושש בין ידו ובין הכלוי דבר חוץ מישעד בשמallow: omnes igitur, qui sacris faciendis inidonei, sunt duodevinti: idololatra, alienus, vitio corporis affectus, incircumcisus, immundus, de die lustratus, piaculi indigens, lugens, ebruis, egens vestibus, abundans vestibus, obitus vestibus scissis, qui erat capite nudō, qui non ante lavasset manus & pedes, qui operando sedisset, cuius inter pedem & terre solum quid interjectum fuisset, cuius inter manum & utensile aliiquid interfuisse, qui manu leva esset operatus. Nec tamen unius erant generis animi vitia, quæ functioni sacerdotali obstare censemabantur. Alia vim suam exuebant, si penitentia duetti, qui iis laborabant, ad bonam mentem redirent, v. g. in nuptiis illegitimis, si quis Sacerdos matrimonio sibi, contra fas, quomodo cunque feminam junxit, functione arcebat, ita tamen, ut si in confessum magnum LXXI virorum evocatus, in populi frequentia, illicita illa consuetudine se abstinentem fore, palam voto profiteretur, & demum repudio conjugem illegitimam ejiceret, altari non minus, quam reliqui Sacerdotes, idoneus haberetur. Alia vim retinebant suam, hac in re, æternam; eorumque duas illustres sunt species, עבורה זורה idolatria, & cultus in loco illegitimo, licet vero Numini exhibitus. Cultus extraneus, seu sponte, seu errore a Sacerdote præstitus, eum ita vitiabat, ut altari perpetuo, tametsi solenniori ritu penitentiam ageret, esset arcendus. Cultus autem in loco incompetente, v. g. in templo Heliopolitano, aut Garazitano Samartico, aut in templo Aegyptiaco, ab Onia, sub Ptolemæo Philometore extructo, peractus, eandem vim habebat, tametsi pro עבורה זורה non acciperetur. Sed & homicidium, sive ultro, sive per errorem commissum, arcebat Sacerdotem a נושאות כפים extensionibus manuum, h. e. a benedictione sacerdotali, extensis manibus populo, per Num. VI, 23. impertienda; forte tamen ab altari non arcebat homicida, si penitentiam egisset. Præterea quoque, que existimationem minuerent; aliqua, utcunque non ma-

la, in causa fuerunt, ut Pontifex idoneus non haberetur successioni tam ardui & sacri munera, v. g. si quis esset lanio, aut tonfor, aut balneator, aut textor, aut coriarius &c. ut est apud MAIMONID. *Hilc. מלכים cap. I.* De quibus copiose SELDENVS cit. loc. *cap. VI.*

Ad §. XII. pag. 10.

(20) *Vt sisterentur utrique Deo*] Ista Sacerdotum ad ostium tentorii conventus præsentatio, eorum denotabat cum ἀφορισμῷ, seu separationem a rebus secularibus, & reliquā plebis profanæ turba, tum ἀγιασμῷ, seu destinationem, Domino ejusque ministerio factam. Ita animatum in rem præsentem, cui erant præficiendi, deducebantur, & fistebantur Domino, cujus ministerio erant dicandi. Sed & ita locus certus designabatur huic solennitati, dum orientalis atrii pars, qua ingressus patebat tabernaculi, ad ritum illum eligebatur, ubi publice fistebantur personæ designatae, & inde ad altare & sanctuarium ipsum perducabantur. Utique enim appropinquare, nisi initiatis, non licebat.

Ad §. eund. pag. cit.

(21) *Aqua mundari debebant*] Ordinaria hæc erat præparatio ad obeunda sacra, antequam aliquid sancti vel tangerent, vel induerent Sacerdotes; quo sic monerentur, se impuros natura, nec dignos esse, qui ad Deum appropinquent, nisi conscientiam abluant, & emundent aqua pura Hebr. X, 22. Et ista quidem lotio sacerdotalis hoc sibi peculiare habuit, quod reprezentaret singularem aliquam sanctificationem, & ex communi ordine exemptionem, indeque cognoscerent Sacerdotes, se plus ceteris Israelitis puritati vitae & conscientiae deditos esse debere; quo familiarius cum Deo versarentur, quod impuris & illotis integrum non sit. Eaque lotio una est e διαφόροις illis βαπτισμοῖς, de quibus Hebr. IX, 10. Hinc mutuati sunt ritum Pagani, qui lotionem inaugurationi præ-

mittebant, manibusque illotis sacra tractare nefas ducebant. Vnde illud CLEMENTIS ALEXANDRINI *Stromat. lib. V.* p. 582. edit. Sylburg. ἐκ ἀπεικόνιστος ἄρτα καὶ τῶν μυσητῶν παρ' Ἑλλησιν, ἀρχεῖ μὲν τὰ οὐδάποτα, οὐδάπεπε καὶ τοὺς Βαρβάρους τὸ λεπτόν· non abs re ergo in mysteriis quoque, quæ sunt apud Gracos, primum docum tenent expiationes & lustrationes, sicut etiam apud Barbaros lavacrum. Eam ob causam ante adytum templi λεπτηράς habebant, docente SVICERO *Observat. cap. VI.* p. 159, æque ut ante Sanctuarium Judæorum labrum æneum era positum, aquis repletum, ut lavent Aaron & filii ejus manus & pedes Exod. XXX, 18. sq.

Ad §. XIII. pag. cit.

(22) *Sacerdotis manus impletantur*] Reete monet Auctor, impletionem manus, pro inauguratione sacerdotali ponit. Liquido hunc phraseos sensum confirmat R. SALOMO TARCHI *Comment. in Exod. XXVIII, 41.* כָל מָלוֹן לשׂוֹן חֲנוּךְ כִּי מְאוֹתָיו יָמִים וְהַלְאָהָה omnis impletio manus significat initiationem, quando aliquis aggreditur rem quamquam, ut in illa ipse confirmetur ab illo die, ac deinceps: idque porro illustrat ritu in Galliis usitato, cum quispiam præficitur muneri cuidam aut negotio, principem ei dare chirothecam, quam Guantanum appellant. Hæstanter idem affirmat CLERICVS Not. ad b. loc. Forte petita est phrasis ab aliquo ritu Orientis, quo insignia munera in manum eorum, quibus conferebatur, tradebantur: unde postea factum sit, ut implere manum sit munera exercendi potestatem facere. Vide *Jud. XVI, 5.* Evidem in dissertatione, sub moderamine b. DANZII ad *Hebr. IX, 7.* publice defensa, quæ in MEVSCHEINII *Novo Test. ex Talmude illustrato* p. 933. inserta legitur, cap. I. §. XXII hanc sententiam operose impugnari video, sed debili admodum arguento. Non enim ideo phrasis illa sacerdotalem involvit initiationem, quod isthæc sola manus impletione absolveretur, sed quia mos ita fert

fert Scripturæ, a ceremonia tantum non principe totum reliquorum rituum cumulum denominare. Hinc laudatus modo CLERICVS circa hæfitationem in Annotat. ad Hebr. II, 10. affirmat: *Pontifex τελειώσθας dicitur, cum consecratur, ut munere suo fungi queat. Hebrai dicunt hoc, implere manus, quod τελειώσθας sepe verte- runt LXX Interpretes.* Vide Exod. XXIX, 10, 35, 35. Lev. VIII, 35. XVI, 32. XXI, 10. Num. III, 3. Nec est, quod hic dubitemus, cum ritum, phrasinque res ipsa comprobet. Moses enim, jussus a Domino: *Et pones omnia super manus Aaronis & filiorum,* Exod. XXIX, 24. de ariete eucharistici adipem, caudam cum adipe intestinorum, partem hepatis, atque duos renes cum adhærente adipe, dextrum armum, & duas placentas oleaginas, Aaronis, ejusque filiorum manibus imponebat, manusque his sacrificii partibus implebat, atque ita agitabat. Agitatio vero ita habebat, ut Moses manum suam manibus Sacerdotum impletis supponeret, atque extolleret in altum, rursusque demitteret versus terram, porro verteret versus ortum & occasum, ac denique versus meridiem & septentrionem, eoque pacto figuram crucis efformaret. Quo peracto, partes istas Moses a manibus ipsorum recipiebat, & adolebat in altari. Hinc aries ipse אֲוִרָם aries impletionum, Exod. XXIX, 22. & dies septem, quibus ritus ille repetebatur, יְמֵי מִלְאָם dies impletionis Levit. VIII, 33. dicebantur. Phrasis itaque hoc infert, Mosen dedisse illis facultatem & copiam, res sacras tractandi, in sanctuarium intrandi, pro populo offerendi: immo illos jussisse totos vacare cultui divino: cuius rei signum erat, traditio in manum rerum tunc offerendarum, ut futuro initiantur ministerio, cuius præcipua pars erat oblatio hostiarum. An solennis verborum formula acceperit, quam WILHELM. MOMMA Oeconom. tempor. cap. IX. Lib. II. §. 58. f. 172. conjicit talem: *trado hæc tibi in manum, jussu Dei Domini, ut scias, & te debere, & tibi licere cum hujusmodi oblationibus impostorum accedere coram Domino: dicere non habemus, mutam tamen istam fuisse*

ceremoniam, nudumque spectaculum, minime existimamus, verum haud dubie junctam sibi habuit instructionem, officiique hoc ritu injunctioni benedictionem. Redit phrasis 2. Chron. XXIX, 31. & cumprimis 1. Reg. XIII, 33.

Ad §. XIV. pag. II.

(23) *Vel tristitiam suam testari*] Legent vide Lev. X, 6. XXI, 10. sqq. quam ita tempestandam censeo, ut quemadmodum Ezechiel, amissam subito conjugem, clam lugere poterat, modo ab externis sibi caveret luctus documentis, cap. XXIV, 16, 17; ita in mortibus charorum & necessariorum, integrum quidem fuerit Pontifici, altum premere corde dolorem, cum hominem exuere non posset, ita tamen, ut ab externis tristitia & luctus testificationibus, lugentiumque ritu abstineret. Hinc prohibetur 1) ad mortuum appropinquare, quia pollutio a mortuo contracta septem dies durabat, ac expiationem per cinerem juvenae poscebat. Pontifex autem frequenter, maxime omnibus Sabbathis, in Sanctuario comparere officioque fungi, eamque ob causam mundus semper ac purus esse debebat: ideo ab omni mortuorum contactu, etiam si pater vel mater e vita excesserit, sibi caverbat. Hanc rationem reddit MALMONID. in More Nev. P. III. cap. 47. edit. Buxtorf. p. 493. Prohibetur 2) caput denudare. Verum hic in partes scinduntur Interpretes. Talmudici eo trahunt, permisum Pontifici non fuisse, ut non tonsum caput aut barbitum haberet, crinesque aleret promissos, quod in luctu alias consuetum; ut sensus sit: sicut alias lugentes a tonsione abstinent & capillum producunt, sic ex adverso Pontificem & Sacerdotes oportuisse, tonsionem suetam pergere, ne hispido crine aut barba, sanctuarii solennitatem, continuamque turbent festivitatem. Hinc Lev. X, 6. verba: **ראשיכם לא חפרעו** ita vertunt: *comam capitum vestrorum non nutriatis:* & ubi de Pontifice c. XXI, 10. præcipitur: **את ראשך לא יפרע**, *comam capitis sui non nutriat.* Censetque SELDENVS lib. II. de

de Success. in Pontif. cap. 5. quoniam פְּרֻעַ comam, seu cæsariem notat, hinc verbum quoque פְּרָא, quod alias sœpe quidem notat, *retegere, denudare*, idem nonnunquam esse, ac *comam nutritire*, sive *promittere*. Contra vero ea, b. GEIERVS de luctu Hebraor. cap. XI. §. 4. urget, verbi פְּרֹעַ insolentem eam esse acceptancem, quo potius generatim designetur remotio, vel alienatio a se, v. g. consilii Prov. I, 25. castigationis c. XIII, 18. XV, 32. cum capite vero construetum legi Num. V, 18. de fœmina adultera sive suspecta, quam coram Domino statuebat Sacerdos; וְפִרְעָה נָהָר nudabatque caput ejus, ubi sane non capillorum nutritio, sed tegminum a capite subtrahetio, seu capitis denudatio hoc verbo effertur. Inde colligit, Sacerdotibus pariter in luctu interdici, ne suetum tiaræ ornamentum ex impatiencia detraherent, caputque nudum, pro more aliorum lugentium, vel tonderent, vel cineribus inspergerent. Eaque posterior sententia magis nobis probatur, satisque luculenter ex Lev. X, 6. constat, ubi, cum Nadab & Abihu igne cœlesti essent absumpti, Moses auspicis divinis, Aaroni patri, & Eleazaro ac Ithamaro fratribus interdicit: *ראשיכם אל חֶרְשׁוֹ capita vestra ne detegatis, וכגדיכם לא חֶרְמֹן vestes vestras ne laceretis:* ubi de alendis crinibus tam subito interdicendum non erat, quod hoc in ipsorum potestate non erat, tempusque requirebat, ut capillos demitterent; verum, ne detractis tiaris suis pilos sibi evellant, aut cinere caput conspurcent, pro lugentium more, hoc est, quo ipsis interdit. Quem ergo significatum verbum פְּרֹעַ, in moderatione luctus, Aaroni & filiis ejus imperata sustinet, eundem retinere censemus in ordinario luctus publici interdicto cap. XXI. Denum 3) scindere vestes quoque prohibetur, sed duplici adhibita cautione. Istud enim interdictum accipiendum docent Hebræi α) de vestibus tantum sacerdotalibus, quas disindere quoconque casu nefas erat, juxta illud in Gemara Babyl. Traçt. Joma cap. VII. fol. 72. a. : *הַמְקֻרָעַ בְּנֵי כְּהוֹנָה לֹכֶחָ: qui dilaceraverit vestes sacerdotii, vapulabit.* Neque omnino, re-

verentiae & honoris causa, fas erat cuiquam, sive Sacerdoti, sive Israelitæ, vestibus dilaceratis atrium ingredi, vel templum: β) de more inter Israelitas recepto, ne nimis Dei ministri, velut ceteri de plebe, rumperent vestes ab ima & anteriore parte, circa pectus deorsum, sed ab infima ora desuper scindere licebat. Hinc Sacerdotes & Pontifex, vestes suas privatas, sive amictum vulgarem, quem extra sacra gestabant ministeria, dilacerare solebant, tum in luctu, quod signum doloris erat in Oriente receptissimum Job. I, 20. Gen. XXXVII, 34. tum ad blasphemiam, ex ore Israelitæ (non Gentili) sive in nomen Tetragrammaton, sive cognomen Dei aliquod auditam, tum ob graves alias causas, v. g. ob legis incendium, urbis ac templi excidium, aut insigne aliquod damnum. Vbi tamen Mischna tract. חֲרוּצָה cap. III. hoc discrimen advertit: Pontificem dilacerare a parte ima, Sacerdotem gregarium a summa, quemadmodum & ceteri Israelitæ univerbi. Quæ ad locum, ex historia passionis Matth. XXVI, 65. illustrandum apprime faciunt, de quo consulatur, post SELDENVM Lib. II. de Jure Nat. & Gent. cap. XII. pag. 263. sqq. BYNAEVS de morte J. C. lib. II. cap. V. §. XXII. sqq. pag. 304. ubi omnia habes, que de eo dicta sunt. Causas prohibiti Pontifici Summo luctus publici dum scrutatur SOPRANES digress. III. ad David. de publico & privato luctu, cap. III. p. 533. tres in medium affert: a) Ad venerationem illi augendam, quia nihil est, quod magis aliquem altius humano fastigio sustollat, quam si immotus inter suorum funera cernatur: b) Ad affectus Summi Pontificis temperandos, & illum sui muneris admonendum, vel ut saltem constet, quam debent illius affectus esse moderati. Ob id Melchisedecum, Dei altissimi Sacerdotem, sine matre, sine patre, sine genealogia, in Scriptura produci, ut Summi Sacerdotes intelligent, omnes affectus perinde sibi amputandos, quasi sine patre & matre producendi forent; nihilque rerum omnium esse, quod sibi sit Dei cultui præverendum: c) Ad exemplum aliorum. Noluisse Deum,

Deum, Summum Pontificem quenquam flere, nec ob illius obitum lugubria sumere, ut discent alii, quam moderate gerere se debeant in morte charorum. Hinc **HIERONYMVS** Epist. **XXV.** ad **Paulam** super obit. **Blesilla:** *Quod, inquit, forsan crudele alicui videatur, sed fidei necessarium est, in eodem Levitico (Cap. XXI.) scribitur, quomodo Sacerdos Magnus ad patrem, matrem, fratresque vel liberos mortuos prohibeatur accedere; ne videlicet anima; Dei sacrificiis vacans, & tota in illius mysteriis oculata, aliquo impediatur affectu.* Et subdit: *Nonne aliis verbis idipsum in Evangelio praecepit, ut renunciet domui discipulus, ut mortuo patri non exhibeat sepulturam?* Idem eruditus monet **SOPRANES**, etiam Gentiles, Flamines suos, & Summos Pontifices, a luctu, & omni ferali officio abstinuisse; quod ex **A. GELLIO** lib. **X.** cap. **XV.** & exemplo Tiberii probat, qui oratione funebri filium laudaturus, inter se & cadaver velum posuit, quod Pontificis oculos a funere arceret, apud **SENEC.** **Consolat.** ad **Mart.** cap. **XV.** Ista vero non video, quomodo consentiant iis, quæ **MAIMONIDES** in **Jad Cbas. Hilch.** cap. **VII.** §. 6. ita tradit: **כחן גROL חייך בכל רכבי אבותך אלא שאסור לו לקרוע בגדרו למעלת וLNרנאל פרע ולצאת אחר המתה. וככל העם באין לנחמו לביתו. ובשברין אותו כל העם מסובין על הארץ והוא מיסב על הספסל. ואמרין לו כשמנהמן אותו אנו כפרתך והוא אומר להם אין שארו אלא לSharon.** Caro ejus hic non alia est, quam uxor ejus. In eandem sententiam pronuntiat **פְּסִיקָתָא** per antiquus Commentarius in Leviticum b. l. cuius verba Latine dedit **DRVSIVS** in **Not. major.** ad b. l. Et videtur omnino comprehendendi uxor communis nomine *carnis* sive propinquorum v. 2. ut opus non esset, eam cum sex reliquis diferte nominare. Si enim licuit Sacerdoti, polluere se pro fratre & sorore virgine, quidni & pro uxore, quæ est illi propinquior fratre vel sorore, immo & patre atque matre, siquidem vir una est cum uxore caro. Vnde recentiores idem passim sentiunt, e Pontificiis **BERNH. LAMY** de tabernaculo & sancta civit. Lib. **III.** cap. **IX.** sect. **V.** p. 512. e Reformatis **FRANCISC. BVRMANNVS** in b. l. e Nostris vener. **ZEIBICHIUS** in **Bibliis Exeget.** b. l. Ita Judæi in Germanica versione **JOSEPHATHIAE:** *Ein Cohen soll sich an keinem*

Ad §. XV. pag. II.

(24) *Sacerdotibus Secundanis permisum erat*] Gregarii ergo Sacerdotes partim prohibebant lugere omnes extraneos, etiam cives, & in civibus etiam regem ipsum, & populi principem, partim permittebant lugere consanguineos & propinquos, non tamen omnes, sed primo gradu tam ex descendantibus, & ascendantibus, quam ex latere junctos, ab Auctore commemoratos. In his vero omissa uxor, scrupulum movit interpretibus. Et **CLERICVS** quidem **Not.** ad v. 4. uxorem lugere nefas pronunciat fuisse Sacerdoti, ita vertens: *immundus non fiet, inter populares suos, ut polluatur maritus: sensumque verborum facit: nisi Sacerdotem, non pollutum iri, cum erit maritus, propter uxorem suam.* Confrinat sententiam suam ex Ezech. XLIV, 25. ubi pro sex memoratis duntaxat polluere se debere Sacerdotes diserte dicuntur, omissa uxore. Hoc didicit **CLERICVS** haud dubie ex **ABEN ESRA**, qui pariter ad b. l. טעם **בעל בעמיו שלא וטמא הבעל באשחו** sensus verborum **בעל בעמיו** est, *ne pollueretur maritus in funere uxorius sue.* Contra vero **R. SAL. IARCHI** ad v. 2. voc. **לSHARENO** **אלא** **ASHRO** **ASHRO** **Caro ejus hic non alia est, quam uxor ejus.** In eandem sententiam pronuntiat **פְּסִיקָתָא** per antiquus Commentarius in Leviticum b. l. cuius verba Latine dedit **DRVSIVS** in **Not. major.** ad b. l. Et videtur omnino comprehendendi uxor communis nomine *carnis* sive propinquorum v. 2. ut opus non esset, eam cum sex reliquis diferte nominare. Si enim licuit Sacerdoti, polluere se pro fratre & sorore virgine, quidni & pro uxore, quæ est illi propinquior fratre vel sorore, immo & patre atque matre, siquidem vir una est cum uxore caro. Vnde recentiores idem passim sentiunt, e Pontificiis **BERNH. LAMY** de tabernaculo & sancta civit. Lib. **III.** cap. **IX.** sect. **V.** p. 512. e Reformatis **FRANCISC. BVRMANNVS** in b. l. e Nostris vener. **ZEIBICHIUS** in **Bibliis Exeget.** b. l. Ita Judæi in Germanica versione **JOSEPHATHIAE:** *Ein Cohen soll sich an keinem*

keinem todten Leib verunreinigen, weil das Meth liegt unter seinem Volk. Ohne neiert zu seinem Weib, das ihm am nächsten angeharet und an seiner Mutter, &c. Cur vero ipsis Deus indulcerit calum, quem denegavit Pontifici, ejus rei causa in insigni Pontificis praे reliquis mystis eminentia ponenda est & dignitate, כי נצָר שְׁמֵן מִשְׁחָת אֶלְעֹז quia separatio olei unctionis Dei ipsis super illo est, Lev. XXI, 12. Totus ille Deo dicatus & sacer erat, cumque illi non prorsus omne quasi commercium eum necessariis exuisserent, hic ex adverso quasi super omne consortium carnis & sanguinis evectus, & omni humano fastigio major erat, in quem cumpromis quadraret illud Deut. XXXIII, 9. Quo pacto hac lege, de luctu Sacerdotum, dignitati ordinis sacri prospexerit, SPENCERVS docet de leg. Hebr. Lib. I. cap. VII. §. 2. edit. Cantabrig. p. 152.

Ad §. XVI. pag. II.

(25) Clangebant tubis] De clangore & usu tubarum ex instituto dicemus infra Lib. III. Cap. VII. ubi de Festo buccinarum & Novilunio.

Ad §. XVII. pag. eand.

(26) Suffraganeus sive Vicarius] De סגן quem alii Hebraice, Sagan, alii Rabbinice Segen legunt, vide post BVXTORF. Lex. Talmud. b. v. SELDENVM de success. in Pontificat. lib. II. cap. I. LIGHTFOOTVM minister. templi Hierosolym. c. V. Opp. T. I. p. 687. SHERINGHAMVM in Cod. Joma cap. III. Mischn. 9. p. 67. sq. & praeter citatos ab Auctore ELIAM in Tisbi b. v. atque SCALIGERVM, cumprimis CVNAEVVM lib. II. de republ. Hebr. cap. VI. Ejus officium R. OBAD. BARTENORA ad Sanhedr. Cap. II. §. 1. paucis ita complebitur: הסן הוא מונח לubar החת כ"ג Sagan est, qui constituitur, ut rem sacram faciat loco Summi Sacerdotis, si forte vitium quoddam huic obtingat die expiationis. Nemo enim, praeter Pontificem, festo expiationis officio rite poterat fungi. Cum er-

go Pontifici accidere posset, vel ex pollutione nocturna, vel ex morbo, vel ex alio inopinato casu, impedimentum quoddam, quod profanum & inidoneum redderet eum ministerio, Vicarium ejusmodi ordinarunt, qui proximus ab eo, & pari ferme cum ipso potestate, & maxime polhuto, vel absente, vel demortuo Pontifice, eadem muneras sacri auctoritate polleret. Unde quoque כהן גדור Pontifex alter nuncupari solebat, nec non כהן משנה Sacerdos secundarius, qualis Zephania Serajæ Pontifici suffectus legitur 2 Reg. XXV, 18. & Jer. LII, 24. quem Chaldaeus diserte interpretatur Sagan. Nec obstat, quod Sacerdos ad bellum unctus, dignitate Saganem anteivisse memoretur apud WAGENSEIL. ad Sota p. 842. cum illud temporarium, hoc perpetuum esset officium, istiusque prærogativa ex sola aestimaretur unctione, quam cum Pontifice unctus belli habebat communem, Sagan contra admittebat nullam. De ejus autem officio quæsitum fuit, num tantum ad diem expiationis spectaverit, adeoque semel quotannis tantum locum habuerit? Ita R. IOM. TOBH וראו למייד רכש ad Sanhedr. c. l. disputat: הוא לעבור ביום אחר בפיסול אלא רכבים אחר אין מצוח בכ"ג וראשי הרוות לעבורה ואין At צרייך אל מונחה תחתיו למלאות מקומו: non dicere licet, illum eeteris quibuscumque diebus idoneum esse sacris peragendis, (loeo Pontificis) in casu aliquo pollutionis? (Non videtur,) quandoquidem aliis diebus Pontifex vi præcepti divini non tenetur ad sacra facienda, sed plebejus (privatus quicunque Sacerdos), sacra rite facere potest, adeo ut tum Vicario non indigeat, qui vices ejus agat. Sed haec sententia usum Sagannis uno tantum anni die inducit, cum constet ex Judaorum monumentis, eum per totum annum munere suo functum esse. Hinc malunt alii, Saganem per omnia Vicarium fuisse Summi Sacerdotis, qui eo absente præcesset, vel præsenti adjutor esset in negotiis ad templum pertinentibus, & ministerio Sacerdotum. Cum Summo Pontifici præcipue incumberet munus & cura rerum sacrarum, idque esset maximi pondoris, cogebatur

batur adjutorem aliquem habere, qui id onus secum ferret (immo etiam aliquando imbecillitas a vecordia Summi Sacerdotis necessarium prorsus id munus efficiebat) cui etiam Sacerdotes inferiores eundem honorem, eandemque reverentiam exhiberent, ac Summo Sacerdoti ipsi, inquit LIGHTFOOT. cit. loc. p. 688. ubi ad MAIMONIDIS effatum provocat, juxta quod כל הכהנים תחת ר' סגן omnes Sacerdotes sunt sub manu Saganis in cap. IV. Vnde porro conficit, fuisse ipsum Præfectum quatuordecim Ordinum Sacerdotum, quos cap. II. p. 678. prolixe recensuerat LIGHTFOOTVS, qui tanquam Vicarius Summi Sacerdotis præcesset toti Ministerio. Contra vero IAC. RHENFERDIUS in investigatione præfectorum & ministrorum Synagogæ §. 63. sq. Opp. Philolog. p. 520. negat ac pernegat, Saganem templi Præfectum dicendum, sed Summo Sacerdoti potius Suffectum. Quantum autem ego perspicio, unum non evertit alterum. Erat omnino Prefectus suffragante tota antiquitate Judaica, licet non Supremus, sed proximus ab eo; qualis subordinatio in Sacerdotum genere valde erat usu recepta. In Targum saepe Præfectum notat, & Jerem. XXIX, 26. proficeret נגיד ביה ויהה Prefecto primario seu principe, in domo Domini ponitur. In Talmud Jeruschalmi Cod. יומא cap. III. fol. 41. col. 1. functio ejus ita definitur: In quinque rebus serviebat Sagan Sacerdoti summo: 1) dicebat Sagan: Domine mihi, Sacerdos magne, attolle dexteram tuam: 2) stabat ad ipsius dexteram, & princeps domus patrum a sinistra ejus: 3) ventilabat, agitabat cum sudariis: 4) tenebat manum ejus, & ascendere fecit eum: (seu, adjuvit eum in ascendendo per gradus): 5) non poterat Sacerdos Magnus presciri, ut esset Sacerdos Magnus, nisi prius fuisse Sagan. Ultimum istud MAIMONIDES etiam Hilch. שבורת יום הכפרורים cap. I. ubi de constitutione Saganis, ejusque in polluti Sacerdotis Magni surrogatione, monuerat, subjungit: אם מות בראשון זיה השנו מותמנה תחתיו: mortuo Pontifice primo, secundarius iste (Sagan) in locum ejus suc-

cedit. Sed huic asserto duo opponit argumenta LIGHTFOOT. cit. loc. Alterum, quod Summi Sacerdotes, præsertim post Herodis tempora, ita constituti fuerint ex arbitrio Præsidis Romani, ut credibile non sit, tum observatum fuisse, num, qui creabatur, Sagan fuisse, nec ne? Alterum, in toto Vet. Test. ubi successio ad Sacerdotium ordine fiebat, & juxta legem, & notum semper erat, quis futurus esset Summus Sacerdos, nunquam occurrat mentio aut nominis, aut muneris τοις Sagan. Hinc SELDENVS rem ita se habuisse opinatur, ut plerumque sanguine proximus hoc gauderet Vicariatu: extra ordinem vero, atque ut incommodum aliquod evitaretur, alii etiam, qui proximi non essent, interdum substituerentur. Nos iis inharentes, quæ supra Annot. (2) huj. Cap. de successione in Pontificatum diximus, casu evenisse interdum credimus, ut qui Sagan creabatur, proximus quoque Sacerdotii Summi esset hæres, unde R. SALOMO in Num. XIX, 3. Eleazarum, filium Aaronis, primum divinitus institutum existimat Saganem, ad quem devolvenda erat dignitas Pontificalis: ordinarie autem Sagani successionem competuisse negamus.

Ad §. XVII. pag. II.

(27) *Talis censetur fuisse Annas, Pontificatum obtinente Cajapha]* Eandem tenet sententiam LIGHTFOOTVS cit. loc. Annam vocari Sacerdotem Summum, quia re ipsa eo munere functus fuerat, licet tum exauktoratum, & obtinentem munus τοις Sagan sub Cajapha: quam uberioris pingit & ornat in Hor. Hebr. ad Luc. III, 2, & ad Job. XVIII, 13. Prius admittimus, posterius negamus: partim quia οὐ nullibi Ἀρχιερεὺς salutatur, nec eodem cum Pontifice loco habitus unquam fuit; partim quia ea tempestate, crebra Pontificatus translatio, & mercatura, quam in conferenda hac dignitate agebant Præfides Syriae, plures esserent Ἀρχιερεῖς, unum officio, ceteros nomine gaudentes; partim, quia inauditum prorsus, nulloque demonstratum uni-

quam est documento; Pontificem loco motum, in Saganis transiisse partes, & successori suo ministralle. Et quæ locum habere posset ratio, aut efficere; Jesum captivum cur ad Saganem prius ducerent milites, quam ad Pontificem ipsum? Ideo vero Annae prius fistebatur Servator vinclitus, quam Cajaphæ, quod sacer, licet Pontificatu exutus, generum tamen annis, prudenter, & auctoritate longe superaret, qui & ipse sat longo tempore, & post ipsum filii ejus, eadem eminuerint dignitate, qua nunc gaudebat gener. In utrumque Pontificem, Annam & Cajapham, erudite commentantem evolve BYNAEVM, de morte J. C. Lib. II. cap. IV. §. 4. sqq. p. 210. sqq. & IOH. SAVBERTVM de Sacerdotio Hebraeor. cap. V. edit. Thom. Crenii p. 647. sqq. qui cum BARONIO & SELDENO, utrumque Pontificis titulo insigniri censem, non respectu sacræ functionis, sed civilis rerum administrationis in Synedrio M. cuius duo erant capita, Princeps Synedrii, & Pater Synedrii. Istos autem Pontifices Summos appellatos fuisse, nisi simul dignitate ista sacra eminerent, vellem ut testibus fide dignis evictum dedisset.

Ad §. XVIII. pag. II.

{28) In XXIV classes & turmas} De Ephemeris Sacerdotum SELDENVS egit Lib. I. de success. in Pontific. cap. I. EIGHTFOOTVS bor. Hebr. ad Luc. I. 5. Tom. II. Opp. p. 486. sqq. & in Harmonia Evangelistar. ad eundem loc. T. I. Opp. pag. 258. ubi Kalendario Judaico subjuncto p. 260. sqq. per singula totius anni Sabbatha & Festa docuit, quænam classis qualibet anni septima ministerium sacrum obierit: demum IOH. PAVL. HEBERLINVS pecul. disputatione, Jenæ A. 1649. sub moderamine PAVLI SLEVOGTI publicata & defensa: & novissime HERM. WITSIVS Miscellaneor. Sacr. Tom. II. Exercit. XV. de vita Johannis Baptiste §. 5. sqq. p. 476. sqq. ac ev. Res ita habet: Aaronis superstites post cladem fratrum, filii bini, Eleazar & Ithamar, eorumque posteri, duas constituebant Sacerdo-

tum stirpes. Ex his auctum sacerdotale genus & amplificatum, in certas a Davide rege stationes five classes dispesceretur, ut quælibet per vices qualibet hebdomade sacris in templo ministeriis fungeretur, ex quibus XVI fuere Eleazaridæ, VIII autem Ithamaridæ, i Chron. XXIV, 4. Eamque partitionem confirmavit Salomo, 2 Chron. VIII, 14. & restauravit Judas Maccabæus, i Macc. IV. Hebræi vocant מחלקות partitiones, פקרות prefecturas, vel etiam משמרות custodias: Græci modo διαιρέσεις appellant, modo ἐπιστρέψεις, modo κλήρος, sèpiuscule Ἐφυγεῖς, eijus vocis ortum ac significationem ex LVDOV. CAPPELLO scite declarat laudatus modo WITSIVS §. 6. p. 477. Confer SPANHEM. Dub. Evangel. P. II. Dub. XII. sqq. §. 12. p. 222. Neque tamen David primus classium istarum auctor habetur a Judæis. Quantumvis enim c. l. dicatur: ווחלכם דוד & partitiones est eos David, idem tamen sibi quoque tribuit Nehemias c. XIII, 30. ואummerה משמרות ו' הכהנים & constitui Ἐφυγεῖς ordines Sacerdotum: qui haud dubie de restauratione ordinum capiendus est. Hinc altius originem arcessentes Magistri, ad Mosen referunt. Sententias horum percensens R. DAV. KIMCHI in Comment. ad cit. loc. Chron. ita tradit: נחلكו רבותינו יש מושנה משמרות ר' מאלעור ו' מאיוחר בא שמואל והעמן על שיש עשרה שמנה מאלעור ושמנה מאיוחר בא דוד והעמן על עשרים וארכע וש מהם מי שאומר כי משה תקן שיש עשרה שמנה מאלעדר ושמנה מאיוחר באו שמואל ודוד ו והעמידם על עשרים וארכע שנאמר יסר דוד ו' ושכואל הרואה באמונתך: Dissentient inter se Magistri nostri. Est, qui dicit, Mosen ordinasse octo ordines, quatuor ex Eleasare, & totidem ex Ithamare: venisse autem postea Samuelem, qui constituerit sedecim, octo ex Eleasare, & octo ex Ithamare: tandem accessisse Davidem, qui constituerit viginti quatuor. Alii censent, Mosen ordinasse sedecim, octo de Eleasare, & totidem de Ithamare: venisse autem Samuelem ac Davidem, qui constituerint viginti quatuor, quia dicitur (i Chron. IX,

IX. 22.) *fundavit eos David & Samuel Videns, in officio suo.* Ista magnam partem deprompta sunt ex Gemara Cod. *Taanith cap. IV. §. 2.* cuius verba, cum attulerit *SELDENVIS cit. loc.* hoc transcribere supersedemus. Ex suamet sententia ita pronunciat *KIMCHI*, Davidem classium ordinem saltem auxisse, quæ cum antehac sedecim fuissent, & animadverteret David, Eleazaris stirpem capitum numero Ithamaridas multum superare, sumisset secum unum de filiis Ithamari & unum de filiis Eleazaris, & addidisse illis sedecim ordinibus adhuc octo alios, ut ita illorum evaderent viginti quatuor, sedecim quidem de Eleazare, & octo de Ithamare, atque hoc sibi velle verba: *בֵּית אָב אַחֲר אֶחָד בְּנֵי אָלֹעָר domus patris una attributa Eleasari.* Idem fere habet ad h. *I. R A S C H I*, saltem clarius pronunciat, Davidem unamquamque Eleazaris-classem in duas divisisse, Ithamari vero octo reliquiss intactas. Iotas porro classes, cum paris omnes essent dignitatis, originis, & officii, per sortem divisit & definivit David, ut constaret, quæ prima esset, quæ secunda, tertia, & sic porro: in qua sortitione, fors octava exiit Abiæ i Chron. XXIV, 10.

Post captivitatem Babyloniam quatuor familiæ sacerdotales, cum Zorobabele, ascenderunt Hierosolymam, Jedayah, Harim, Pashur, & Immer, Neh. VII, 39. XII, 1. Quatuor autem illæ familiae, ne classium aliis prodiret numerus & diversus ab eo, quam qui in templo primo obtinuerat, in XXIV ephemeras itidem sorte tributæ sunt: statuto etiam, ut jam dignitatis atque ordinis prærogativa, non ex vetustiori illa omnino, sed ex hac tantum distributione nova penderet; idque toto templi secundi tempore, ad ejus usque excidium: quod ex *Gemara Hierosolym. c. l.* probat *SELDENVIS*. Jam quando Auctor noster §. XIX. Zachariam patrem Johannis, ex classe octava, quæ Abiæ fuerit, fuisse perhibet, hunc classis Abiæ numerum & ordinem non admittit *SELDENVIS*: quod perperam ex distributione Davidica, orbis five cyclus hieraticus sub templo secundo computetur, cum ita novata sit, post redditum ex Babylonia, classium

& ephemericarum series, ut quemnam in ea locum jam teneret, sive Abiæ, sive alias cujuscunque ephemera, non omnino' constet. Novi enim ordines isti XXIV, ex quatuor reducibus familiis oriundi, nomina prisca sibi assumebant ex Davidica distributione, quantumvis ex aliis longe prodirent familiis, ut classis Abiæ diceretur, non quæ ab Abia in linea recta descendebat, sed quæ in sortitione, post redditum, hoc nomen sibi sumferat. Quando ergo *SCALIGER* computum suum Aeræ conceptionis & nativitatis Christi, ab hac ordinum serie, & quod classis Abiæ octava fuerit, deducit, ista vero recens classium distributio prorsus est ἀδηλος, nec successionem familiarum, sed distinctionem saltem XXIV-classium, per prisca nomina descriptam supponit, liquido hinc colligitur, quod universus ille computus fallat. Quem non uno nomine convellit & carpit *F. R. SPANHEMIVS* *Dub. Evangel. P. II. Dub. XII. sqq. §. II. p. 221.*

Jam quod ad *έΦημεγιας*, sive ministerii vices attinet, unaquæque harum XXIV classium, hebdomade una ministerio sacro fungebatur, post-hæc 23 hebdomadibus vacabat. Hinc 2 Reg. XI, 6. sqq. & 2 Chron. XXIII, 8. de *בָּאֵי הַשְׁבַּת* *וַיַּוְצָאוּ הַשְׁבַּת* legimus, quod nempe die Sabbathi Sacerdotum alii statione sua decederent, templo egressi, alii templum ingressi, in horum succederent locum. Appropinquante ergo classis alicujus hebdomade, Sacerdotes illius classis, ex urbibus suis, Hierosolymas tendebant, dieque Sabbathi, cum panes propositionum veteres commutarentur cum novis, ministerium sacrum aggrediebantur, decedente præcedentis hebdomadis classe, quæ succedenti novæ, claves templi, vasaque sacra omnia, numeratim extraudebat. Nova classis dies istius hebdomadis rursus inter se partiebatur pro numero familiarum in illa classe, ut quisque & Sacerdos & Levita in numerato haberet, qui sibi assignatus esset dies, quæ diei functio, nec vel alter alterius functiones occuparet, vel invicem altercando scinderentur. Atamen per tria celeberrima festa, Paschatis, Pentecostes, & Scenopegias, omnibus classibus

fas fuit, simul sacra in Templo obire: illa præscriptione, ut votivas spontaneasque hostias, & jugia sacrificia, illi duntaxat curarent, quorum tunc functio recurrebat in orbem. Præterea ex qualibet classe mille deputati erant Sacerdotes, qui Hierosolymis habitarent, classemque perpetuam & stationariam viginti quatuor millium conficerent, æque ac Jerichunti 12000 agebant; qui numerum supplerent, si forte classis aliqua multitudini sacrificiorum & ministeriorum, maxime in festo Paschatis, non sufficeret. Ipsa denique ministeria, quod Auctor §. XIX. tempestive monet, cuilibet quotidie per sortem assignabantur, quis maestare, quis suffire, quis adolere, quis hostiarum segmenta altari imponere deberet, ut omnia *κατὰ τάξιν καὶ ἐν σχημασύνῃ* peragerentur. Confer huc denuo SPANHEM. c. I. §. 13. p. 223.

Ad §. XVIII. pag. 12.

(29) *Summus Sacerdos istius Classis*] Non adeo certa hæc sunt & explorata, ac ab Auctore traduntur. Habebat quidem unaquaque classis ducem suum & antesignanum, שָׁרֵן כָּהָנִים pasim dictum, sed Sacerdotis Magni appellatio eidem tributa, me latet, quam pariter in dubium vocat LYRANVS. Ordini suo præerant, longo tamen intervallo a Pontifice sejuncti. Neque Græca τῶν Ἀρχιερέων nomenclatura sat valide eis assignatur. Citur in hunc finem Act. V. 24. οἱ Ἀρχιερέων, καὶ οἱ σερπηγοὶ τοιοί, καὶ οἱ Ἀρχιερεῖς, sed, quod eruditus observat MILLIVS, Prolegom. 1105. in N. T. ita, ut Ἀρχιερεὺς sit Summus Pontifex, Ἀρχιερεῖς autem Sacerdotes, qui prius Pontificatus officio functi fuissent, eoque ipso perpetuo postea dicti essent Ἀρχιερεῖς. Quod in eundem locum repetit Prolegom. 1184. ubi addit: qui semel defuncti fuerant Pontificatu, semper postea titulo isto Ἀρχιερέων gaudebant apud populum. Quod in loca ab Auctore citata pariter quadrare, ex iis constat, que supra jam sunt dicta. Ante vero, quam Pontificem Summum prorsus dimittamus, non possumus Lectori non

commendare elegantem THEOD. DASSOVII dissertationem Theolog. Kilonii A. 1703. ventilatam, qua *dissidium Pontificis Rōmani & Hebrai* solide exponit, & quam inaniter sibi persuadéant Pontificii, Hebraeorum Pontificem Summum, cum Romanorum Summo Pontifice convenisse, X rationum momentis graviter demonstrat.

Ad §. XX. pag. cit.

(30) *Levitarum*] Horum notetur

I. *Genus, & distributio.* Ortum trahunt a Levi, tertio Jacobi filio, de quo R. SALOMO ad Exod. VI, 16. pluresque post ipsum alii observant, ætate ipsum fratres suos superasse omnes. Huic tres erant filii, Gersom, Kahath, & Merari. In his Kahath quatuor habebat filios, Amramum, Jezeharum, Hebronem, & Vzielem. Amram pater erat Mosis & Aaronis. Soli ergo Aaroni cum Deus Sacerdotium deferret, ceteri Amrami filii, æque ut Jezeharis, Hebronis & Vzielis, nec non Mosis filii, Levitarum tantum censebantur gradu. Omne itaque Levitarum genus, in III velut familias & ordines dispescebatur, in Gersonitas, Kahathitas, & Meraritas, ut est 1 Chron. VII, 1. sqq. & c. XXIV. sqq. Vbi tamen probe monet LVNDIVS in Jūdisch. Heiligtūm. lib. IV. cap. I. §. 3. cum ipse quoque Aaron Kahathi filius esset, duplices in Scriptura memorari Kahathitas, Sacerdotes alios, ab Aarone oriuntos, alios Levitas. Ceterum, quod obiter addere licet, dubia nititur fide, quod ex Magistrorum sententia, laudatus R. SALOMO ad Exod. V, 4 perhibet, Leviticam in oppressione Aegyptiaca tribum ab oneribus servilibus fuisse immunem, quia Moses & Aaron libere, & absque impetrata prius venia, ingressi legantur & egressi: hinc quando responsum ferebant a Pharaone: ite ad opera vestra: privata ipsorum ac domestica intelligi negotia, non opus illud servile, ceteris tribibus ab Aegyptiis injunctum.

II. *Electio.* Cum omne primogenitum Deus cæderet in Aegypto, parceret autem Israelitis, primogenitos totius Israelis sibi afferuit in ministerium

nisterium Sanctuarii. Rursus Num. III, 6. seq. 40. seq. in locum primogenitorum surrogavit Levitas, eosque solos ministerio suo destinavit & addixit, quin & Sacerdotibus dono velut dedit, ut ipsis in obeundo cultu ad manus essent & ministrarent. Confer Numer. VIII, 16. sqq. XVIII, 2. sqq. Devter. X, 8. XXXIII, 9. Qua vero de causa hæc Levitarum cum tribuum omnium primogenitis instituta sit permutatio, non convenit inter Doctores. Hebræi ita tradunt: Postquam primogeniti vituli aurei idolatria fœde fese commaculassent, contra vero Levitarum plerique ab illa sibi temperassent, quin etiam zelo divino accensi, tria millia ex fontibus ore gladii, Mosis jussu, trucidassent, Deum, repudiatis primogenitis, in eorum locum Levitas sibi delegisse, & cultui publico destinasse, ita tamen, ut non sacerdotio fungerentur, sed Sacerdotibus ministeria præstarent. Hanc causam diserte urget R. SALOMO ad Num. VI, 12.

ולקחתיו תְמֹרָתִן לְפָיו שְׁחוּתָה הַעֲבוֹרוֹת בְּכֻבּוֹת וּכְשַׁחְטָאָו בְּעֵגֶל נְפָסְלוֹ הַלּוּם שְׁלָא : עַבְרוּ עַזְּנָכֶם וְאֶכְפִּי Levitas in permutationem (primogenitorum) eo quod peragi deberet ministerium sacrum per primogenitos, verum postquam peccaverant vituli (aurei cultu), profani evaserunt, Levitæ autem, qui non commisserant idolatriam, electi sunt in eorum locum. Pariter ad Num. I, 49. verba Dei benedicti refert de Levitis: לְפָיו שְׁהָם שְׁלָא טָשׁ בְּעֵגֶל nam illi mei sunt, quia non errarunt in vituli (aurei cultu). Ita MAIMONIDES de Idolatria cap. I. §. 10. Israelitas accusat, quod in Aegypto a vero Dei cultu desciverint, & in mores transierint Aegyptiorum לְעַבְרוּ עַזְּנָכֶם בְּמִזְהָן מִשְׁכַּט לְיוֹ שְׁעִמָּר בְּמִצְוֹת אֲכּוֹת וּמְעוּלָם חֹזֶק מִשְׁכַּט לְיוֹ שְׁעִמָּר בְּמִצְוֹת אֲכּוֹת וּמְעוּלָם excepta tribu Levi, que perseveravit in mandatis majorum (Sanctorum Patriarcharum), nec ullo tempore tribus Levi idolis serviit. Multi quoque e Christianis in eandem concesserunt sententiam, adeo ut eandem ob causam LIGHTFOOT. in Chronic. temp. & ord. textuum V. T. ad Num. I. Tom. I. Opp. p. 32. Levitas subje-

ctos eum aliis, maledictioni isti de non ingrediendo in suam quietem, neget. Eodem inclinat ALTING. in Schilo lib. III. cap. XIV. Tom. V. Opp. p. 65. E Nostris IOH. CHRISTI. ISINGIVS Exercitat. in Pentateuch. Disp. XII. §. 1. p. 120. diserte affirmat: Causam hujus specialis segregationis - dicimus zelum Levitarum, quo Apis Aegyptiaci cultores jussu Mosis interemerunt Exod. XXXII, 26, 27, 28. Hinc in immediate seq. vers. 29. dicit Moyses: Implete, vel ut alii legere malunt, implevistis manum vestram hodie Domino unusquisque, in filio & in fratre suo, ut detur vobis benedictio, i. e. ut sitis fors electa Domino. Hæc autem benedictio adimpta est, cum Deus loco primogenitorum universi populi Israelitici, sibi sanctificari curaret. Levitas &c. Vnus, qui huic sententiae speciem conciliat, locus est cit. Exod. XXXIX, 29. ubi Levitis, postquam insignem idolatriæ cladem intulerant, Moses dicit: מֶלֶא לְפָיו שְׁהָם תְּהִזְבְּנָה consecrate manum vestram hodie Domino, quia quisque juit contra filium suum & contra fratrem suum, ut ponatur super vos hodie benedictio. Si enim, quod supra ad §. XIII. Annot. (22) adstruximus, manum impletio idem sit, ac ad munus sacerdotale initatio, sensus verborum erit, zelum, quem testatum fecerant Levitæ, id ferre præmii, ut ad Sanctuarii admoveantur custodiæ, & manum impletione, tanquam solenni ritu, ad dignitatem istam inaugurentur. Ita omnino, ex mente Magistrorum, RASCHI interpretatur: אהם הַחֲנִכּוּ לְהִזְבְּנָה כְּהָנִים לְמִקְומָם תְּהִזְבְּנָה vos qui interfecisti eos propter hanc causam, initiatibus vosmet ipsos, ut sitis Sacerdotes Deo. Eamque interpretationem ceu veram & genuinam laudat, suoque confirmat calculo doctissimus Anglus, CHRISTOPH. CARTWRIGHTVS in Electis Thargumico-Rabbiniis ad b. l. Exod. Quod tamen seclus mihi videtur. Obstat illud, bis repetitum הַיּוּ, quod ad heroicum illud Levitarum factum, eo die patratum, respicit quidem, initiationem autem ad Leviticum munus, dudum post fecutam, involvere non potest. Cæde autem ac sanguine semetiplos ad ministerium consecrasse Levi-

Levitæ, tantum abest ut dicamus, ut Davidi potius templi extructio ea de causa denegaretur, quod multum sanguinis in bello, iuste licet, Deoque victoriam largiente, effudisset i Chron. XXIII, 8. Ut taceam, impletionem manus Levitæ in imperandi modo, tanquam futuram injungi, non vero ceu jam peractam, in præterito laudari. Obstat cum primis etiam rerum gestarum eventus. Aaronis præcipuæ in constando vitulo, & adornando cultu idololatrico, fuerant partes: hoc tamen non obstante, ipsi ac filiis ejus solis Sacerdotiorum conferebatur, a quo prohibiti Levitæ, ipsis solum in ministerium adjungebantur. Jam si ob Moscholatriam totus populus ab altari remotus, solis autem Levitæ, ob viudiciam a reis sumtam, accessus ad Sanctuarium indultus fuit, quo jure Levitæ a Sacerdotio remoti, istudque Aaroni ac familiæ ejus tantum fuit tributum? Vides, quam ἀναλόγθοι sit, quod inde nequitur argumentum. Non itaque necesse est, ut semper & ubique *implere manus*, idem sit ac *inaugurare ad Sacerdotium*, sed pro loci & verborum conditione, aliam interdum sustinere potest significationem. Hic itaque vel expiationem notabit pro effuso sanguine; velut Tatgumim interpretantur: ΟΝΚΕΛΟΣ ita: *offerte manu vestra oblationem hodie coram Domino; unusquisque pro filio suo & pro fratre suo &c.* qui tamen particulam αἰτιολογικὴν δι perperam elidit & omittit: ΙΩΝΑΤΗΝ hoc pacto: *offerte oblationem vestram pro effusione sanguinis, qui est in manibus vestris, & propitiatio erit vobis coram Domino: nam percussisti unusquisque filium suum & fratrem suum &c.* Vel ministerium, quod Deo in sumenda a fratribus ultione præstabant; quo sensu TREMELLIVS & IUNIUS acceperunt, ita reddentes: *consecrate ministerium vestrum hodie Jehovæ, quum quis filio suo, aut fratri suo aderat, & inditus est vobis hodie benedictionem.* Pariter HENRIC. AINSWORTH. *Ann. ad b. l.* phrasin hic mutuo sumptam dicit ex disciplina sacrificiorum Exod. XXIX, 7. quia executio justitiae Deo tam sit accepta ac grata, ac sacrificium, i Sam. XV, 18, 22.

Consecrasse itaque Domino ministerium suum Levitas, cum iussa ejus in cædendis idololatris expedirent. Hinc, missa priore sententia, alii, paullo curatius subductis rationibus, hanc Deo causam surrogationis fuisse negant, in quibus MELCH. LEYDEKKERVS lib. IV. de Republ. Hebr. cap. XI. p. 230. b. ita sentit: *Neque tamen hinc putandum est, ex pena Israelitas ab altari remotos esse, ob peccatum vituli.* Etenim Aaron iam a Deo electus erat cum filiis ad Sacerdotium, antequam hoc peccatum committeretur Exod. XXVIII. sqq. (Απερσιδίους hoc est, cum non Sacerdotes, sed Levitas tantum in primogenitorum locum Deus substituerit). Deus in Levitarum assumptione ad religionem publicam spectavit potius, ordinem, & decorum. Quippe opera & negotia adeo multa requirebant distinctos viros, qui se totos eo traderent. Ut ut vero ex eo, quod vindictam de Moscholatria Moses per Levitas sumisse legatur, atque hi in communi gentis defectione fideles Deo mansisse perhibeantur, (quod cum primis PHILO urget lib. III. de vita Mosis pag. 524, 536. & lib. de special. legib. p. 614.) haud inepte colligere liceat, plurimos istorum sceleris illius fuisse puros, & ad Dominum adhuc attinuisse, (nequaquam tamen omnes, per Exod. XXXII, 27. & Devter. XXXIII, 9.): nondum tamen inde valide concludas, quod hanc ob causam in locum successerint primogenitorum Israëlis; quorum etiam vel solas, vel præcipuas in vituli cultu partes fuisse, nemo solide demonstrabit. Voluit potius Deus, & τὴν τοργὴν consulere parentum, qui primogenitorum ab ædibus suis avulsionem, & ab hereditate exclusiōnem, non æquo omnes animo erant laturi; & Sanctuarium uni potius tribui, quam sibi asseruerat, concredere, quam promiscua primogenitorum ex tota gente turbæ aperire, quo facilius πάντα ἐνσημνώσῃ πατέρα τόξων peragerentur, i Cor. XIV, 40. Ceterum de surrogatione Levitarum in primogenitorum locum, alia tamen occasione pariter ac mente, differentem consule VITRINGAM Observat. Sacri. Lib. II. cap. II. §. 10. sqq.

III. *Initiatio & consecratio*, quæ duplex, *prima & solennis, & perpetua*; quæ posthæc, apud singulos ad officium admittendos, observabatur. Priorem Num. VIII, 6. sqq. descriptam lege. Peragebatur 1) Adspersione aquæ lustralis; quam cave dixeris illam, quæ ex cinere vaccæ rufæ præparata, iis adhibebatur, qui a pollutione ex cadavere se purificabant, quam hic quidem intellectam cupiunt, post R. SALOM. IARCHIVM in Numer. VIII, 7. LYRA, IVNIVS, Vinarienses, OSIANDER, QVISTORPIVS, alii, ea tamen tempestate adhuc incognitam, cum lex de vacca rufa, & de præparanda aqua lustrali, nec dum esset lata; nisi cum R. SALOMONE EPHRAIM BEN AARON in שְׁפָחִי רֹעֶה fol. 78. col. 1. legem de vacca rufa pridem latam, & in Mara jam fuisse designatam verbis istis Exod. XV, 25. *ibi posuit ei statutum & judicium*, dixerimus; quod quam à veritate sit alienum, liquido patet; sed quamecumque aliam puram mundaque, ut Exod. XIX, 10, 14, lustralem tamen, ex usu lustrali, in mundandis & sanctificandis Levitis, dictam. 2) Detonsione capilli per novaculaem, qua Deus omnibus interdixerat, præterquam Nasiræis, leprosis, & Levitis, quibus in purificatione ea erat injuncta. Rationem reddit denuo R. SALOM. IARCHI ad c. l. מצאתי רבי משה הדרשן לפי שנהנו כפרת בוברו רבי משה הדרשן לפי שנהנו כפרת על הבכורות שערבו ע"ז והיות קרויה זבחו מותם והמצווע קרו מות הוקופת גנחות: reperti in verbis R. Moses Haddar-schan: quoniam dati fuerunt (Levitæ) in expiationem pro primogenitis, qui idolo servierant, isque (cultus idololatricus) vocatur sacrificium mortuorum (Psal. CVI, 28.) ac leprosus etiam dicitur mortuus (Num. XII, 12.), ideo illi opus habuerunt tonsura, ad instar leprosorum: quod quam coactum, & contortum sit, cuivis in propatulo est. 3) Totali ablutione & balneo, quo se, & vestimenta suæ lavabant, æque ut Israelitæ, ad descensum Domini in montem se sanctificantes. 4) Sacrificio initiationis gemino, juvenco nimirum altero, cum adjunctis pacificis, in holocaustum, altero in expiatorium. 5) Constitu-

tione Levitarum ante ostium tentorii conventus, in conspectu totius cœtus Israelitici. 6) Impositione manuum, non, per primogenitos præcisæ, nomine totius congregationis, quod singit LEYDEKKERVS de Republ. Hebr. lib. X. cap. IV. p. 594. b. quod illi quasi jus suum, cum appreciatione & ἐνχή in Levitas transferrent; sed, ut Textus habet: וְסַכְכוּ בְּנֵי־שְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה וְעַל־הָלוּם imponent filii Israel, (& quidem juxta verba præced. כל־עֲרָתָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל cœtus Israelitarum) manus suas super Levitas, quod, si nimis dixeris prolixum, fecisse credendum est cœtus universus, per Seniores & capita familiarum. Vnde R. SALOMO de Israelitis promiscue exponit, qui steterint juxta oblacionem Levitarum, manusque suas illis imposuerint. 7) Agitatione eorum, per Aaronem facta, cuius ordinem modumque PAVL. FAGIVS in h. l. Num. ita paucis complectitur: Moses applicavit eos ad Dominum, tanquam Sacrificium: filii vero Israel imponebant eis manus, & Aaron elevavit, sive ventilavit eos, hoc est, ad omnes plaga movit eos, veluti oblationem, quam Israelites ex seipso segregaverunt Domino. Tres autem agitations hic factas R. SALOMO perhibet, pro familiarum distinctione, primam pro Kahathitæs, alteram pro Gersonitis, ultimam pro Meraritis. 8) Impositione manuum in caput utriusque juvenci, a Levitis peracta, ad ipsorum expiationem. 9) Traditione Levitarum per Mosen, in ministerium Aaronis & filiorum, & a reliquo Israelitarum cœtu separationem, vers. 13, 14, 15.

Post hanc solennem eorum dedicationem Domino factam, sufficiebat Levitarum filii, ut statim in infantia, cum mensem unum nati essent, Deo traderentur, quod ex Num. III, 15, 22, 28, 34, 39. colligitur. Nam, ut R. IEHVDA BEN BEZALEL in suo ad RASCHIVM super Pentateuchum commentario, זור אריך inscripto, fol. 163. col. 2. med. tradit, tribus Levi fuit לבון של מלך legio Regis (Regum, Dei S. B. quo nomine etiam R. SALOM. IARCHIO ad Num. I, 49. salutatur) unde factum est, ut etiam Levitarum infantes unius mensis numerarentur cu-

stodes ad observandum Sanctuarium, quia (Prov. XIV, 28. dicitur:) בָּרוֹךְ עַם הָרָה מֶלֶךְ in multitudine populi honor Regis consistit. Hinc adulti, bonisque & sacris in primis literis probe imbuti, quinque annis, ab anno etatis XXV usque ad trigesimum, juxta ea, quæ supra, ad §. XII. Annot. 19. observavimus, ad ministerium ritte obeundum, curate instituebantur, donec matram officio attingerent ætatem. Inde ad fundendum admissi.

IV. *Vestitus*, de quo nihil præcipitur. Quia vero i Chron. XVI, 27. cum arca foederis ex domo Obed Edomi arcesseretur, Levitæ lineis tunicas, ex בְּזִבְחָה byssō confectis amicti leguntur: rursusque i Chron. V, 12. cum arca templo inferretur, Levitæ בְּזִבְחָה מִלְבָשִׂים byssō induiti memorantur: hinc colligunt Doctores, eos vulgaribus suis atque plebejis, byssinas superinduxisse vestes; quando ministerio Sanctuarii vacabant. Quod tamen minus tuto asseri, ex priore loco patet, in quo David, æque ac Levitæ, eodem byssino induitus pallio fertur. Quod enim ad b. l. RASCHI monet, Davidem eodem cum illis ornatum fuisse vestitu, quoniam tunc perinde caneret, ac Levitæ, id dubium non tollit, sed auget, ut non peculiaris ille Levitarum, sed communis omnium, pæana Deo canentium, habitus inde colligatur. Cantoribus certe citra dubium, & magno molimine, habitum per quam pretiosum byssinum vendicat s. A. L. VAN TIL de Musica Hebraeor. Sect. III. cap. IV. p. 430. sqq. edit. Belg. Hinc tamen nondum constaret, ceteris quoque Levitis omnibus similem indulsum fuisse vestitum. Pari fide nititur, quod exemplo Samuelis, cui puerò mater ejus Ephod parasse legitur i Sam. II, 18. evincere conatur LEYDEKER. c. l. p. 595. a. præter tunicas, indutos fuisse Ephodo, inde a pueritia. Ut enim Samuel in Levitis faltem fuisse, quem tamen sacrificia jugulasse & obtulisse constat, fide MAIMONIDES, nimis secure tradit LEYDEKERVS, in quam sententiam nos quoque inquisivimus *Introduct. ad Libr. Bibl. V. T. P. I. Cap. XII. §. 1. p. 212. sq.* nec ab ea nos omnino alienos exhibi-

buimus: quod tamen ex voto, & privata Hannæ pietate factum est, universalem nondum probat totius ordinis vestitum. Ut vero non omnino negaverim, Levitas in officio suo, peculiari a reliqua plebe habitu fuisse distinctos, vix tamen certi quid ea de re affirmare licet.

Ad §. XXI. pag. 12.

(31) *Officium Levitarum*] Præcipuum in hac tractatione est V. *Functio & ministerium*, quod a Sacerdotum officio tanto sejunctum fuit intervallo, ut si Levita sacerdotales partes invaderet, & v. g. sacrificare, sanguinem spargere, ad altare holocausti accedere, benedicere, suffire, lampadas præparare, panes propositionis adornare, præfumeret, capite hoc ipsi luendum esset, ut exemplo Koræ constat, qui ex Levitarum ordine erat. Peculiariter præcepto Deus cavit Num. XVIII, 2. sqq. ne qua suboriretur functionum confusio. Recte hactenus CVNAEVS lib. II. de Republ. Hebraor. cap. XI. sub fin. Scribit MAIMONIDES, crimen capitale fuisse, si Levita Sacerdotis curas capesseret, aut ex ipsis Leviticis muniis aliquod ejusmodi obiret, quod assignatum illi non esset: puta, si aditus cantoris vice fungeretur. Quod si Sacerdos Levita ministerium subiret, non illum capite pœnas luisse, sed tamen בְּלֹא הַעֲשָׂה contra Numinis interdictum fecisse. Sed hæc de ordinario ministerii modo sunt capienda. Quando vero talia ingruerant tempora, quibus sacrificiorum numerus & moles facultatem superaret Sacerdotum, hos in partes officii quoque Leyitas vocasse, exemplis constat. Ita, cum repurgato templo, Hiskias cum universo populo, insignem sacrificiorum vim Deo offerret, pauciores erant Sacerdotes, quam qui victimis pelle nudandis sufficerent, unde illam munera partem, quæ alioquin Sacerdotum erat per Levit. I, 6. Levitæ in se suscepérunt i Chron. XXIX, 34. Post hæc etiam, in solenni Paschatis celebratione, Levitæ agnos jugulabant paschales, pro omni immundo, ad sanctificandum Jehovæ cap. XXX, 17. quanquam ex Judentorum

dæorum scito, mactationem sacrificii etiam **¶**
extraneus peragere potuerit, ut habet r. SALO-
MO ad Lev. I, 5. & ad 1 Sam. I, 25. de quo, suo
loco, uberioris dispiciemus.

Commode autem dispescitur ab Auctore no-
stro Levitarum ministerium in illud, quod a Mo-
se ad Davidem, & id, quod a Davidis tempore &
amplius, obierunt.

Priori tempore *Kahathitæ*, sanguine Sacerdoti-
bus proxime juncti, & ex eodem, cum Aaro-
ne, stemmate oriundi, præcipuam omnium cu-
stodiā agebant, arcām foederis, & omnia vasa
sanctuarīi, candelabrum, mensam panū propo-
ositionis, altare holocausti, altare thymiamatis &c.
humeris suis portantes. Indictio enim itinere,
Sacerdotes primo vasa hæc omnia pellibus &
velis suis involvebant, antequam fas esset acce-
dere *Kahathitis*, ne quid eorum oculis Levitæ
usurparent. Cum vero involuta essent & tecta,
ingrediebantur *Kahathitæ*, & in humeros fusci-
piebant, sèpeque inter portandum vices muta-
bant, ipsorum cum numerus, censu a Mose ini-
to, ad 2750 asurget. *Gersonitis* custodia erat
demandata velorum, tegminum tentorii, aulæo-
rum atrii, eorumque omnium, quæ ad ornatum
& vestitum, cum tentorii, tum Sacerdotum per-
tinebant; quæ omnia scite composita, duobus
curribus imponebantur, tractis a bobus. Ho-
rum numerus erat 2630. *Meraritis* cura incum-
bebat asserum tabernaculi, pessulorum, columnar-
um, annulorum, obicum, qui asseres jungabant,
eorumque omnium, quæ ad externam tentorii
structuram pertinebant: quæ cum pondere ac
mole reliquas sanctuarīi partes superarent, qua-
tuor curribus vehebantur, ab octo bobus. Hi
numerum 3200 explebant. Quando vero ere-
ctum tentorium sacris peragendis locum dabat,
excubias agebant Levitæ in sanctuario, ne quis,
cui fas non erat, irrueret; hinc & proxime cir-
ca tentorium sua fixerant tabernacula, *Kahathitæ*
versus meridiem, *Gersonitæ* versus occasum, *Meraritæ*
versus septentrionem. Januas aperiebant
& claudebant, præterea canebant, & concentum
Musicum inter sacrificandū peragebant; alii

Sacerdotibus sacra facientibus ministrabant, alii
pacifica coquèbant, assabant &c. Num. III, 27.
sqq. VII, 5. sqq. Cuilibet ordini suus erat **UNUS**
princeps, cui ceteri erant subiecti.

Tempore autem Davidis, novus Levitarum
agebatur census, numerum ipsorum reddens
38000. **1** Chron. XXIV, 3. sqq. Hos in quatuor
partitus ordines, David constituit **a)** Sacerdo-
tum in sanctuario *Ministros* 24000, qui præ ce-
teris omnibus Levitarum nomine, a Davidis tem-
pore veniebant. Horum mille singulis Septi-
manis in templo comparebant, ut Sacerdotibus
præsto essent, vasa sacra iis porrigoendo, purgando,
in locum suum reponendo, atria quoque &
anteriores templi partes verrebant, intestina sa-
crificiorum asportabant, culinam Sacerdotum
curabant &c. de quorum officiis vid. **1** Chron.
XXIV, 44. **b)** *Cantores* 4000, qui partim assa
voce, partim fidibus caneabant, omneque tempus
pariter ac ingenium Musicæ sacræ consecra-
bant, de quibus, **2** Chron. XXIX, 26 memoratis,
eorumque studiis, partibus, ordinibus, ceteris
que momentis, nemo curatius, majorique cum
animi contentione, doctrinæque apparatu, com-
mentatus est *SALOMONE VAN TIL* in *Digt-
Sang- en Speel-Konſt der ouden Hebreen Seſt.* IV.
integra p. 370. sqq. **c)** *Janitores* 4000, quo-
rum *alii* excubias agebant in atrio templi, iisque
partim ex *Kahathitis*, partim ex *Meraritis* dele-
cti, & in XXIV classes distributi; hoc tamen cum
discrimine, ut in priori templo soli Levitæ, in
posteriori autem XXI classes ex Levitis, & III
classes ex Sacerdotibus custodiæ invigilarent.
Itaque quotidie, interdiu noctuque 210 aderant
excubitores, sub inspectione *Præfecti* cujusdam,
five Centurionis, qui stationes noctu visitabant,
maneque ac vesperi januas reserare & claudere,
aliaque imperabat necessaria. Confer Cod. Mid-
dotb cap. I. Seſt. I. ubi *Levite*, locis uno &
vigi-
ginti, excubias in domo sanctuarīi egisse traduntur:
quorum quinque manipuli ad quinque ambitus tem-
pli portas; quatuor ad quatuor angulos, idque in-
tus: deinde quinque ad quinque portas atrii ma-
gni; & quatuor ad quatuor ejus angulos extrin-
secus;

secus; denique unus ad receptaculum oblationum, alias ad receptaculum posticum, tertio tandem remotius quoddam a postica adyti parte assignarunt. Sect. II. ita habet: Montis templi praefectus per lustrabat singulas custodias, facesque eidem præluecebant: unumquemque autem custodem, qui pedibus non insisteret, bis verbis compellabat: pax tibi. Si eum dormire animadverteret, baculo percutiebat, eidemque illius comburere vestimenta permisum erat, &c. Ad quæ vide, quæ notavit CONSTANTIN. L' EMPEREVR. Cavere itaque custodes debebant, ne immundi, furiosi, ebrii, profani, polluti, lugentes irruerent, & sanctuarium profanarent. Quanquam honorem quoque sanctuarii in causis vigiliae Janitorum ponat MAMONIDES in More Nevochim P. III. cap. 45. p. 477. Custodiam & vigiliam perpetuam circa sanctuarium quod attinet, præcepta illa fuit propter honorem & majestatem ejus: item, ne vel stulti, vel immundi, vel etiam alii in luctu constituti, aut corpore illoto, in illud imprudentes irrumpant. Universam Janitorum templi historiam ex Sacris literis cum cura contexuit Plur. Rev. CHRIST. WEISS in dissertat. inaugurali de Spiritu Sancto Janitore Job. X. 3. Lipsiæ A. 1739. publicata, §. 9. sqq. p. n. Alii vero dispensatores erant, & velut oeconomi templi, quibus & ærarium, & vasæ sacra, & omnia ciborum genera, oleum, thura, vinum, aromata thymiamatis &c. concredita erant. Inter hos Mosis posteri præcipuas tenebant partes, redditum sacerorum custodiam agentes, rationes & curam. Hinc, quando thesaurarii templi memorantur, i Chron. XXVI, 20. ad Janitores eos spectare meminerimus: δ) Moderatores & Judices 6000, qui non modo de rebus ad ordinem & negotia sanctuarii pertinentibus pronunciabant, quod vult LEYDEKKER. c. l. p. 593. sed extra templum quoque jus dicebant, ac eo omnes referebant curas suas, ut leges ac instituta in honorem Numinis, Regisque & patriæ emolumentum, maxime vero in religionis cederent conservationem. Quantam religionis & factorum curam gesserint, ne quid novaretur, aut profanaretur cultus, erudite

& copiose edisserit P. FAGIVS ad Num. IV, 7. dignus, qui consulatur. Hinc non Hierosolymis tantum, sed & oppidatim, præcipui erant Senatus Assessores, & ex Kahathitis, maxime ex Jezeharitarum & Hebronitarum familia lechi, præcipua inter omnes Levitas dignitate pollebant, ut inde Sacerdotum fratres dicerentur Num. XVIII, 2. 2 Chron. XXIX, 34. de quorum officio & partibus infra Libro V. aget Auctor.

Ad §. XXIII. pag. 13.

(32) *Solutio a gravi isto onere] Superest Levitarum*

VI. *Dimissio*, quam Deus ipse lege sua anno ætatis L definit Num. IV, 3. VIII, 25. ut vacarent a ministerio, beneficiis tamen ad obitum usque fruerentur. Nec tamen rude donati, ab omni plane vacabant opere, sed doctores erant cum juniorum Levitarum, tum plebejorum in scholis. Quin adhuc plura iis tribuit P. FAGIVS ad Num. VIII, 25. Levitæ emerita militia, jubentur aliis servire Levitîs, hoc est, juvare fratres suos consilio, vel ut Rabbi SALOMO explicat, adjuvent eos in claudendis portis, in cantu, in onerandis plaustris &c. sed ad ferenda onera tabernaculi, cum transferretur, amplius non coguntur. Hinc ex Tract. זולין notat CVNAEVs, paulo ante laudatus, nonnullos censuisse, legem de missione Levitarum post annum quinquagesimum, non fuisse perpetuam, sed eo tantum tempore valuisse, cum ferendum adhuc esset tabernaculum. Hanc tamen ætatis veniam nullo unquam tempore negatam ipsis crediderim, ea quidem lege, ut ultro adhuc præstarent, quantum per virium ac valetudinis rationem ipsis licet, quamvis ad operas, suo ordine, loco ac tempore, cum fratribus non adstringerentur. Addenda his quoque est Levitarum

VII. *Præfiguratio*. Hæc quidem a Pontificiis ad ordines Nov. Test. transfertur distinctos, ita ut Diaconos referant Levitæ. Ita BELLARMINVS Tom. II. Controvers. Lib. I. de Clericis cap. XIV. Episcopi

Episcopi id sunt in Ecclesia, quod erant Pontifices in T. V. id Presbyteri apud nos, quod illic minoris Sacerdotes, ut etiam id Diaconi nostri, quod illorum Levitæ; ut docent DAMASVS in Epist. 3. de Chorpiscopis, HIERONYMVS in Epist. ad Evaristum 85. &c. Dudum ante BELLARMINVM, idem tradidit LOMBARDVS lib. 4. sent. dist. 24. lit. H. Diaconorum ordo in V. T. a tribu Levi nomen accepit, dicuntur enim & Levitæ. Hinc videtas apud LANCELOTTVM lib. I. Institut. Juris Canon. Tit. XXXII. §. 3. Diaconos ecclesiae Romanae, passim Levitas appellari. Ut autem ista cum nominis, tum officii accommodatio, a Patribus quibusdam, bono animo, ad innueniam ministrorum Ecclesiae distinctionem & subordinationem, adhibita fuerit; ea tamen omnis cum a Pontificiis, mente longe alia, ad stabiliendum Missæ sacrificium transferatur, a Protestantibus Theologis merito fuit repudiata. Vid. e Nostris b. GERHARD. L. de Ministerio Eccles. §. 245. ex Reformatis LEYDEKKER. l. c. DAV. CALDERWOOD Altar. Damasceni cap. XI. p. 671. edit. Lugdunens. A. 1708. & alios. GVIL. BEVERREGIVS Annot. in Canon. II. Apostol. Levitas cum LXX discipulis confert, ita ut כהן נזרו Christum referat, כהנים XII Apostolorum, לויים LXX discipulos. Rectius & commodius Levitæ cum Ministris verbi in N. T. conferuntur a BIERMANNO in Mose & Christo lib. I. Cap. VI. p. 128. sqq. edit. Belgicæ.

Ad §. XXV. pag. 13.

(33) *Differentiam χειροθεσίας & χειροτόνιας] De distinto pariter, ac promiscuo harum vocum usu & ritu, multa erudite tradiderunt CAROL. DV FRESNE Glossar. Grac. in voce utraque: SVICERVVS Thes. Ecclesiast. voc. χειροτόνεω, χειροτόνια, & χειροθεσία: GVIL. BEVERREGIVS Annot. ad Canon. I. Apostol. p. 9. b. sq. qui post declaratum vocum usum forensim, in creandis Magistratibus obtinentem, in stilo Ecclesiastico differentiam utriusque vocabuli observare jubet, juxta quam χειροτόνια non electionem proprie-*

sed ordinationem significat, & χειροθεσία sub se comprehendit, totamque præterea λειτεγήσιαν, sive τελεσιεργίαν, in Episcopi, Presbyteri, & Diaconi ordinatione celebrari solitam: VSSEKIVS Not. ad Ignatii Epist. supposititiam ad Hernem Diaconum, Tom. II. Patrum Apostol. f. 114. WILLIAM CAVE Antiqu. PP. in vita Barnabæ §. 7. pag. 125. sqq. JOSEPH. BINGHAM Origin. Ecclesiast. Lib. IV. Cap. VI. §. XI. edit. Lat. Vol. II. p. 184. De χειροτόνια seorsim commentatus est CONR. SAM. SCHVRZFLEISCH. pecul. dissert. An. 1686. Vitembergæ publici juris facta. De χειροθεσίᾳ, ejusque apud Judæos usu, ex instituto præcepit IOH. BRAVNIVS Select. Sacr. Lib. V. Exerc. V. p. 747. sqq. & paulo concisius IOH. HENR. HEIDEGGER. Hist. Patriarch. T. II. Exerc. XXII. §. 16. p. 692 sqq. quorum expilare scrinia, nunc animus non est: maxime cum paulo post ad Cap. VII. §. 3. de סמיכה ורדים dicendi occasio sit redditura.

Ad §. XXVI. pag. eand.

(34) *אנשי מעדן viros stationis, sive stationarios] Hi cœtus erant, nomine totius populi delegatus, ministerio sacro oblationum communium & precum præfetus, ut ista legitime, & pro tota gente peragerentur. Habebant quippe Judæi canonem: אין אפשר שיריה קרבנו של ארם קרב והוא אנו עומר על גבוי: nullius potest offerri sacrificium, nisi ipse prope adsit. Jam vero, cum sacrificium juge, aliaque nonnulla offerrentur pro toto Israele, fieri autem non posset, ut totus præsto esset populus, ideo divisorunt universam gentem. (æque ut Sacerdotes & Levitas) in XXIV classes, ita ut singulis septimanis singulæ classes in templo adessent sacris, orarent, peccata populi confiterentur, & manus imponerent sacrificiis. Vnaquæque ergo classis certos delegabat viros pios, cultui divino ex animo addictos, & rerum divinarum apprime peritos, qui una cum classe istius hebdomadæ Sacerdotali & Levitica ascenderent Hierosolymas in templum, totaque septimana*

sacris attenti, vice totius Israelis manus imponerent sacrificio jugi, adstanterque aliis oblationibus, quæ pro toto populo offerebantur, preces funderent, jejunarent, totique vacarent Deo. Interim reliqui illius classis, congregabant se in civitatum suarum Synagogis, quatuor illius septimanæ diebus jejunabant, orabant pro sacrificiis fratrum suorum, ut acceptarentur, & quantum poterant, cultui pariter erant addicti. Singulæ istæ classes suum habebant Præfectum, **ראש עמד stationis** istius seu classis *caput dictum*, qui curam gerebat, ut & legati justo tempore Hierosolymas ascenderent, officioque sacro rite fungerentur, & domi interim reliqua classis, quantum poterat, in Synagoga lectioni, precibus, & jejuno dedita esset. Quin & quemadmodum ex Sacerdotum & Levitarum classibus, delegatus numerus Hierosolymis habitabat, ut in casu necessitatis præsto semper esset; ita in eundem finem etiam ex omnibus tribubus habitabant stationarii Israelitæ Hierosolymis, ut vices eorum sustinerent, qui forte procul ab Urbe remoti, adesse non poterant, vel morbo aut immundicie sacris interesse prohiberentur. Ita necesse erat, ut de singulis tribubus duo ad minimum, h. e. XXIV viri quotidianè sacris, nomine totius Israelis adstante. Talmudicam de iis constitutionem lege in Cod. **תענית cap. IV. Mischna 2. & 3.** ad quam *Annotaciones LVNDII* legi merentur. Provocat Mischna ad Num. XXVII, 2. indeque originem ritus arcessit: **HOTTINGERVS** autem, nepos, qui peculiari dissertatione hoc argumentum diffusit, ortum tradit non a divina, nec adeo vetusta, sed ab humana solum & recentiore institutione hausisse, non multo ante, immo vero potius post captivitatem Babylonicam. Agit de iis præterea **LIGHTFOOTVS de Minister. templi Hierosol. cap. VII. Sect. III. Tom. I. Opp. p. 700.** & **Hor. Hebr. in Luc. I. 10. Tom. II. Opp. pag. 489. sqq. & BVXTORFIVS Lex. Rabbin. & Talm. b. v. p. 1622. sqq.** Quando vero vener. MARPERGERVS de agno ad are cornua ligando, notis in Cap. II. §. 5. p. 142. sqq. viros hos statio-

narios cum iis confert ex Judæis & Gentilibus, qui sacrificio agni Dei, h. e. cruci Christi adstant, totumque mundum repræsentabant, allegoricam admittere possumus accommodationem, sensum autem verborum Psal. CXVIII, 10. **כל נוים סבכוני** literalem, commento isto rite declarari, nondum nobis patimur persuaderi.

Ad §. XXVII. pag. 14.

(35) *Nethinaeorum.*] **נחינים** & Chaldaice **נחינא** erant in sanctuario Ministri, sive Servi communes, secundis lignis, hauriendis aquis, aliisque abjectis & servilibus muniis addicti. Quorum notanda venit

a) *Origo.* Sunt nimirum, tam Judæorum, quam Christianorum omnium suffragio, Gibeonitæ, qui Jos. IX. astu & fraude circumvenientes Josuam ac principes Israelitarum, interpolato juramento fœdus obtinuerunt, ne delerentur. Hinc Proselyti facti, & constituti ab ipso servi communes, ad hauriendum aquas, secunda ligna, & vilia quæcumque servitia præstanda destinati. Non itaque mancipia, sive servi erant, sed ex parte liberi, neque tamen Israelitis pares, sed vilissimi mercenarii, qui sanctuario gratis & absque mercede, Israelitis vero pro exiguo pretio, unde vitam tolerabant, gravissimos quosque & abjectos exantabant labores. A patria itaque Gibeonitæ dicti, cum urbis **גבען** prius incolæ fuissent, de qua Jos. X, 2. dicitur, quod urbs magna fuit, sicut una urbium regni, & urbem Ai amplitudine superans, quæ sub se habuit Kephirah, & Beeroth, & Kirjathjearim Jos. IX, 17. assignata postmodum tribui Benjamin Jos. XVIII, 21, 25. & inter urbes Sacerdotales, cum suburbii suis relata Jos. XXI, 17. Inde appellatio Gibeonitarum ipsis habet, usque ad tempora Davidis, quibus 2 Sam. XXI, 1. sqq. eodem adhuc nomine veniunt; at posthaec nova ipsis obtigit

b) *appellatio Nethinaeorum.* Dicuntur autem **נחינים** quasi donati, constituti, vel deditiū & adscriptitiū: non quod se sponte dedidissent Israe-

Israelitis ad servitia, notione activa, quod PI-
SCATOR scholio ad Chron. IX, 2. & BOCHAR-
TUS lib. II. Phaleg. cap. I. p. 77. cupiunt, sed pa-
fiva, ex Jos. IX, 27. וַיְהִינָּס יְחֹשֵׁעַ בַּיּוֹם הַהוּא
& dedit eos Jesua die isto, & ex Esdr. VIII, 20.
וּמְן הַנְּתִינָם שְׁנָתָן דָּר וְהַשְׂרִים לְעֶבֶרְתָּה
הַנְּתִינָם כִּי גְּבֻעָן וְכִנְתוֹתָה וְחוֹשָׁעָה
נְתִינָם לְבּוֹת אֱלֹהָיו עַל כֵּן נִקְרָאוּ נְתִינָם
אַעֲפָה שְׁנָאָמָר אַחֲרָיו כֵּן וּמְן הַנְּתִינָם שְׁנָתָן
דָּר וְהַשְׂרִים לְעֶבֶרְתָּה הַלְוִימָם כִּי הַטָּעַם קַיִם
הַנְּתִינָה אוֹ נִקְרָאוּ מִן הַיּוֹם הַוָּא נְתִינָם גְּבֻעָנִים:
principes Gibeonis & filiarum ejus, quos dedit
Jesua domui Dei sui, ea propter vocati sunt Ne-
thinim: quamvis posthac dicatur (Esdr. VIII, 20.)
at de Nethinæis, quos dedit David, & principes
ad ministeria Levitarum: quia sensus est, quod
confirmaverit (David) dationem (a Jesua factam):
vel vocantur ab hoc tempore Nethinæi, quia olim
dicti fuerunt Gibeonitæ. Nimirum, quoniam a
Davide & Salomone prioribus adjecti, ex Gi-
beone ortum non traherent, sed ex deviatis
gentibus aliis, vetusto Gibeonitarum nomine
comprehendi omnes non poterant, hinc novum
& commune adhibitum fuit vocabulum, quod
ad omnes ejusdem sortis homines quadraret.
Ita BONAVENT. CORN. BERTRAM de Republ.
Jud. cap. XV. p. 276. sq. Præter Levitas, ad ta-
bernaculi munera adhibebantur Gabaonitæ reliqui
ex clade Saulis, qui cum pauciores essent, quam
qui sufficerent ad adiunctum sacre ministerium, adhibiti
sunt ad illud, præter eos quidem, a Davide, ut
hoc diserte exprimitur Hebræ VIII, 20. & postea
a Salomone, quo nomine & servi Salomonis appellantur,
qui omnes, cum reliqui Gabaonitæ, tum
illi, qui a Davide & a Salomone traditi fuerant,
Nethinæi dicti sunt, quasi dedititii, seu adscriptitii.

Non me fugit, operose hoc ab aliis impugnari,
quia reliquarum genium devictarum factam
Gibeonitis accessionem, nullibi diserte affirmat
Scriptura. Qui autem 1) insignem eorum copiam,
qua ad templi ministeria longe require-
batur amplior, quam in tabernaculo, cum im-
minuto per Saulis sævitiam Gibeonitarum nu-
mero, comparaverit: 2) novam a Davide &
principibus ejus eorum ditionem in sanctuarii
servitia, juxta Esdr. VIII, 20. pensi habuerit, qua
plane non fuisset opus, si homines dudum a
Jesua mancipati, solum intelligentur: & 3) di-
versum & aliud a Gibeonitis nomen, quod iis
etiam Levitarum ministris esset commune, qui
Gibeonem patriam non agnoscerent, cogitave-
rit; ei BERTRAMI isthac sententia profecto non
adeo videbitur absurdâ. Tantus sane Nethinæorū
sūppetebat numerus, ut cum reliquis
captivis Babylonem abducerentur, æque ac elapsō
LXX annorum tractu, ad pristinas reverteren-
tur sedes, ut ex Esdr. II, 43. VII, 7, 24. Neh.
VII, 46. X, 29. liquet; Gibeonitis ut ex devi-
atis gentibus reliquis, & Judaicam amplexis re-
ligionem complures accessisse, vero perquam sit
simile. Et observatu dignum est, quod velut ante
templi structuram Nethinæorum nomen in-
auditum fuerat & incognitum, ita post eam
ætatem Gibeonitarum nulla amplius in Sacris
mentio fiat, haud dubie quod permixta ser-
vorum sanctuarii turba hanc non amplius admitt-
eret nomenclaturam. Accedit, quod cum a
Jesua temporibus, & universo cœtui, & altari
ministrare, suoque sibi labore vietum parare
Gibeonitæ tenerentur Jos. IX, 21, 23, 27; aliter
se res habuerit post tempora Davidis, qui solis
Levitæ Nethinæos, in vilissima sanctuarii mini-
steria addixit, qui ex reditibus suis de vietu ipsis
proficiebant. Quare & CVNAEVIS lib. II. de
Republ. Hebr. cap. XI. & SERARIUS Comment.
in Jos. IX. qu. XX. p. 216. post TOSTATVM ABV-
LENS EM, in eandem, de admistis gentibus devi-
atis aliis, sententiam concesserunt.

γ) Dignatio eorum inter Israelitas hæc erat,
ut ultimum fere dignitatis gradum in republica
tene-

tenerent; velut Deut. XXIX, 10, 11. ubi gradus dignitatum populi recensentur, fissores lignorum, & qui aquam hauriunt, ultimo loco nominantur, licet ea tempestate Gibeonitæ in clientelam se nondum dedissent. Quin immo adeo abjecti erant, ut etiam τοῖς *spuriis* postponantur. Nimirum omnem graduum honoris distinctionem, hoc ordine struunt Judæi in *Horajotb Feruschalmi* fol. 48. col. 2. unde Latine verba, apud *LIGHTFOOTVM Hor. Hebr. in Matth. XXIII, 14.* & *WAGENSEILIVM in Sota p. 569.* verba ita habent: *Sapiens preferendus Regi: Rex, summo Pontifici: summus Pontifex, Prophetæ: Prophetæ, uncto in bellum: unctus in bellum, praefecto ephemeria: praefectus ephemeria, capitii familiae: caput familiae, consiliario: consiliarius, thesaurario: thesaurarius, Sacerdoti privato: Sacerdos privatus, Levitæ: Levita, Israelitæ: Israelita, notho: nothus, Nethinæo: Nethinæus, proselyto: proselytus, servo manumisso. At, quando hoc? nempe, cum cetera sunt paria: at vero, si nothus sit discipulus sapiens, & Sacerdos summus sit indoctus, nothus ei preferendus. Sapiens est preferendus regi: nam, si moritur sapiens, non est ei par: at si moriatur rex, quivis Israelita est idoneus regno.* Interim, quia ad ministeria sacra, vilissima licet, adhibebantur, aliquam inde trahebant dignitatem, & proselytis, servis manumissis antistabant.

δ) Matrimonium; quod cum Israelita, vel Israelitide, Nethinæo contrahere nefas erat. De illis quippe, a connubiosis genuinorum Israelitarum arcendis, bina Magistri, apud *MAIMONIDEM in Hilcoth ביאת אישור cap. XII. sub fin. fol. 1.* facta esse tradunt decreta: alterum a Josua, quo prohibentur venire in cœrum, mediante matrimonio, durante sanctuarii tempore; alterum a Davide, qui in æternum eos excluderit, eo quoque tempore, quo non futurum esset sanctuarium. Paria ex Codice MSC. E Z. HECHAIIM, *WAGENSEILIVS tradit in Sota* fol. 145. Hinc est, ut cum Mamseris seu Nothis, ratione connubiorum, cum ingenuis Judæis non contrahendorum, æqua Nethinæo-

rum ratio esset. Vix itaque alia, nisi vel mutua Nethinæis, vel etiam servorum manumissorum conjugia erant permissa: quodsi autem Nethinæus cum Israelitide rem habuisset, vapulabat uterque. Quicquid vero fit de duplice illo Rabbinorum decreto, ex 2 Sam. XXI. satis constat, Gibeonitas Davidis tempore peculiarem adhuc nationem constituisse, quod in promiscuis matrimoniis cum Israele non licuisset. Hinc porro liquet, quam absurdus sit *IACOB. BOVLDVCVS lib. I. de Ecclesia ante legem cap. 5.* Josephum tradens, Mariæ sponsum, Nethinæum fuisse, quem tamen filium Davidis appellat angelus Matth. I, 20. ex Davidis prosapia oriundum probat genealogia Matth. I. & census in urbe Davidis Bethlehem, Davidicum arguit Luc. II, 4. unde flagris dignum ejus commentum refutat *SELDENVS lib. V. de Jure Nat. & Gent. cap. 14.*

ε) Sedes & habitatio; quæ non in uno semper mansit loco. Ante terræ divisionem, postquam in foedus recepti erant, pristinas suas tenuisse sedes, ex Jos. X. constat. Post terræ divisionem vero, Gibeonitarum urbs in tribum Benjamin cecidisse Jos. XVIII, 25. & Sacerdotibus adscripta legitur c. XXI, 17. Hinc ipsos, cum Sacerdotibus & Levitis, suas habuisse mansiones, ex 1 Chron. IX, 2. Esdr. II, 70. Neh. VII, 73. XI, 3. colligitur. Sed & Hierosolymis, Ophel memoratur, Nethinæorum habitatio, ad portam aquarum versus ortum, & turrim exeuntem, Neh. III, 27. & XI, 21. De qua, cum Judeorum, tum Christianorum conjecturas, lubricas omnes & incertas, studiose concessit *DANIEL PFEFFINGERVS* dissertat. philol. *de Nethinæis*, Argentorati A. 1702. publicata, §. 32. sqq. qua, quicquid est istius argumenti, magna cum cura discussit: cui junge *LEYDEKKERVM Lib. X. de Republ. Hebr. cap. V. pag. 595. sqq.* *LVNDIVM lib. IV. des Levitischen Priestertums, cap. VII. BVTGORFIVM Lex. Targ. & Talm. pag. 1409. SAVBERTVM de Sacerdot. Hebr. cap. XI. edit. Thom. Crenii, p. 662. sqq.*

Ad §. XXVII. pag. 14.

(36) *Quod huic ἀγγείᾳ, functioni?*] Ista Auctorem haussisse suspicor ex C A S P. W A S E R I Lib. I. de antiquis Hebr. mensuris cap. XI. p. 43. sq. ubi vir doctus vocem ἀγγείου angariare, Matth. XXVII. 32. ex ritu Persarum exponit, quibus ἀγγεῖοι tabellarii erant, seu cursores regii, quibus æque, ut hodienum apud Turcas, licebat obvii cuiusvis jumenta, currus, naves, vel ipsos metu homines, ut currerent ac sarcinas

ferrent, ad celerius conficiendum iter, rapere. Quibus demum addit: *Synecdochice Angari, vel Aggari, postea dicti serverum aut jumentorum onera quovis modo bajulantes: Hebreis Esr. II. & Neb. III. proprio & peculiari nomine dicti נחננים Neithinæi, qui publicis angariis obeundis, saltem in domo Dei pro toto cœtu erant quasi dediti sive dedititii, a נחן dedit. Sed totum istud de Angariis veterum latifundium exhaustis, exquisitæ Vir doctrinæ, BALTHAS. STOLBERGIUS Exercitat. Philolog. dodec. Diff. I. p. 149. sqq.*

AD

LIB. I. CAPVT VI.

DE PROPHETIS.

Ad §. I. pag. 14.

Tres diversos temporis articulos] De Prophetis, cum nos ex instituto egimus *Introd.* ad libr. Bibl. V. T. P. III. cap. I. tum, qui egerunt, alios excitavimus §. 28. p. 85: quo hujus rei studiosos remittimus. Tres autem temporis periodos, sive ætates, in quas dispesci solent Prophetæ, ad eundem, cum Auctore nostro, modum, HERM. WITSIVS quoque constituit *Miscell. Sacr. lib. I. cap. XVI. p. 161.* α) ante legem, β) sub lege, γ) sub Evangelio. Hæ enim periodi, velut dispari cultus, & dispensationis divinarum revelationum ratione gavisæ sunt, ita missionis quoque & functionis Prophetarum diversum admirerunt modum. Ante Mosen, Deus per immediatas revelationes, easque crebriores, moderabatur Ecclesiam, absque verbo scripto; hinc, qui Ecclesiæ erant antistites & sacerdotum ministri, iidem ut plurimum etiam Propheticō dono ac spiritu pollebant. A Mose vero, ad redditum populi ex Babylonia, Leviticum Sacerdotium ordinarie cultum præstabat, ad ductum quidem verbi scripti, lege Mosis & ceteris V. Instrumenti succendentibus libris comprehensi;

unde tam crebris opus amplius non erat revelationibus immediatis, nec nisi extra ordinem, mittebantur Prophetæ, ubi reformatione opus habebat Ecclesia, aut Sacerdotium suis non amplius partibus rite defungebatur. Post redditum e captivitate, restauratio sacerdotum, Prophetarum vel maxime requirebat operam, ad componendam nascentis velut Ecclesiæ, sacerdotum & cultus formam, ad Scripturæ Sacrae normam. Diebus denique Salvatoris, & sub N. T. auspicia, nova prorsus œconomia alium quoque Prophetarum habitum postulabat.

Ad §. II. pag. cit.

(2) *Adamus & Propheta, & Sacerdos sue familie fuit]* Dono Propheticō Adamum polluisse patet, ex agnitione Evæ, quam, primum visam, os de ossibus suis, & carnem de carne sua, quin & ex eventu futuro, **רֵיחַ** matrem omnium viventium salutavit Gen. II, 23. sq. quamquam aliam nominis significationem insinuet GOTTFR. OLEARIVS *Observat. in Matth. XXII, 31. sq. §. 7. p. 614.* Vnde non Judæi modo in Seder Olam Rabba cap. XXI. Adamum Prophe-

tam afferunt, verum etiam Christus ipse Matth. XIX, 5. verba primi parentis, Deo ipsi attribuit creatori, ea quod Adam non ex suopre ingenio, sed ut Prophetæ, ex divini Spiritus protulit suggestione. Nec dubium est, quin cebrioribus post lapsum gavisus sit alloquiis divinis, revelationibus, & patefactionibus propheticis, ut omnem cultus rationem recte institueret, familiam suam absque errore & labo in religione formaret, modumque consequendi salutem, cum ipse calleret, tum mortales reliquos edoceret; et si non abs re observavit NICOL. GVRTLERVS in *Theolog. Prophet.* p. 55. post lapsum, tributæ Adamo vaticinæ facultatis specimen, in Sacris literis vix ulla comparere, historia ipsius a Mose in brevissimam summam redacta. Quam autem alias huc referunt nonnulli ὄνομα Σετιας animantium, eam incomparabilis quidem sapientiae specimen præbere, donum autem ipsius propheticum non satis evincere, recte censet HELDEGGERVS *histor. Patriarchar. Exercit. IV.* §. 51. T. I. p. 148. Hinc non a Patribus modo Ecclesiæ, CLEMENTE ALEXANDRINO lib. I. *Strom.* p. 335. IVSTINO M. ORIGENE, EPIPHANIO, aliis, verum a Muhammedanis quoque, in Prophetis numerari Adamum, observat Vir stundæ lectionis, IOH. ALBERT. FABRICIVS *Cod. Pseudepigraphi V. Test. cap. V.* p. 6. ubi & de summa Adami rerum divinarum humanarumque scientia, & de variis, qui falso eidem tribuuntur libris, pererudite commentatur. De eruditione Adami conferri quoque meretur BVDDEVVS *Hist. Vet. Test. Tom. I.* p. 93. §. 13. sq. Quando vero R. MENACHEM RAKNATI ex libro *Sohar* refert, fol. 25. col 4. librum quendam, cœlestem sapientiam complexum, a Domino secratorum Adamo primo traditum fuisse, quem secum quidem paradiſo efferre eonatus sit, sed creptum vix dum egresso, atque in cœlum subductum esse, mox tamen ad ejus supplicationem restitutum, ea conditione, ne oblivione periret a filiis hominum ejus sapientia, sed ut eam cum posteris communicaret: id absurdum adeo, ac prima fronte videtur, censendum non esse

perhibet laudatus WIRSIVS §. 3. p. 162. sed sensu mystico catechesin veterum continere, 1) notitiam dixinarum rerum in statu integritatis Adamo fuisse communicatam, 2) eam tamen magna ex parte fuisse amissam, justo Dei iudicio, quo vindicabat sanctissimæ legis suæ transgressionem: 3) eandem clementer restitutam esse, postquam admissus esset ad gratiam, addita doctrina Evangelii: 4) ad officium pertinuisse Adami, ut posteros de Dei cognitione & cultu erudiret. Plura de isto libro, & admodum fabulosa, lego apud GVIL. SALDENVM *Otor. Theol. lib. I. Exercit. I.* §. 3. pag. 3. sq. Quæ de morte Adami, ejusque sepultura, tradant Orientales, vide apud EVYCHIUM ALEXANDRINVM *Annal. Tom. I.* p. 18. sq. ubi ultimum ejus, ante obitum, de Messia vaticinium exponitur. Quam porro IOSEPHVS *lib. I. Antiqu. Jud. c. 2. sub fin.* prophetiam Adami recenset, de interitu mundi, primum per aquam, ultimo per ignem futuro, unde Sethus duas columnas, latericiam aliam, aliam marmoream erexerit, quæ inscriptas præstantissimas cœlestium humanarumque rerum scientias servarent & ad posteros transmitterent, eam Scriptura filet; Sethianarum autem columnarum commentum viri docti uno ore, & communī consensu exposserunt, de quibus allegasse sufficiat STILLINGFLEETI *Origin. Sacr. lib. I. cap. II.* §. 11, 12.

Ad §. II. pag. 14.

(3) *Adami Sacerdotium concluditur ex Gen. IV, 3, 4.* Et perperam inde concluditur, nisi alias de eo confareret. De utroque fratrum sacrificio verbis וְיָבֵא & יְכַנּו utitur Scriptura, quæ & oblationis actum atque ritum notant, & adductionem ad certum aliquem locum. Hinc in partes scinduntur Interpretes, alii per adductionem localém, alii per oblationem exponentes. Prioris sententiae patroni, munera filiorum ad parentem Adamum adducta, cum Auctore nostro opinantur, ut is ea in loco publico, ad cultum divinum destinato, Domino offerret. Patris

Patris enim familias fuisse, pro universa familia sacra facere. Ita, post Judæos aliquos, ex Reformatis HEIDEGGERVS *Histor. Patr. Tom. I. Exerc. V. §. 17. p. 178.* & ex Anglis, HENRIC. AINSWORTH in b. l. Rectius tamen, meo iudicio, id negat ABEN ESRA ad b. l. וְלֹא יִשְׁרוּ אֲדֹמוֹת כִּי הַמְנַחָה הַכָּاه אֶל בְּעֵינֵינוּ רַבְּרַי אֲדֹמוֹת כִּי הַמְנַחָה הַכָּاه אֶל אָבָוֹת: neque tamen placent mihi, qui dicunt, quod adduxerint sacrificium ad patrem suum. Quod enim tempestive monet e nostris POLYCARP. LYSERVUS in b. l. p. 368, fratres hi emancipati memorantur, qui sui esse juris cœperant. Non itaque in laribus paternis communi cum eeternis mortalibus utebantur cultu, sed quisque suas sibi res habens, patris familias partibus defungebatur. Vnde dispar quoque, pro cuiusque offerentis conditione, divina narratur acceptatio, quæ in unum cecidisset Adamum, si ille profiliis obtulisset. Accedit, quod verbum in Hippolyt, si accessum vel adductionem localem notet, mediante particula locali ל vel יְהָנָן construatur, si simpliciter positum, oblationis actum notet v. g. Exod. XXXV, 21, 23. Num. XV, 25. Lev. IV, 23, 28. V, 6, 7. Hinc Cainum & Abelem, diverso quidem tempore, in solenni fratum sororumque conventu, sacra ipsos fecisse existimo, unumque, ad sacrificium suum, alterum invitasse. MERCERVS ad b. l. a nostris pariter stat partibus, hac nixus ratione, quia quisque (emancipatus quippe, sive juris) ante legem sua offerbat sacrificia. Melius itaque Vulgata vertit: factum est post multos dies, ut offerret Cain de fructibus terra &c. Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui; quam qui reddiderunt: adduxit. Ceterum Adamum in ædibus suis Sacerdotio funeratum fuisse, omni caret dubio, quod patrum familias id esset: ex hoc tamen loco valide probari negamus. Ex prima ætate addere liceat Prophetam

Henochum, quem vaticinandi dono polluisse non modo, sed Mosen quoque ac Eliam superasse, ex Magistrorum sententia WITSIVS affirmat Lib I. *Miscellan. cap. XVI. §. 4.* שְׁחוֹת בְּמִרְגָּה יוֹתֵר גָּדוֹלָה מִפְשָׁה וְאַלְיוֹן: fuisse

eum Prophetam in gradu excellentiori, quam Moses & Elias. Vehementer autem cuperem, ut auctorem effati allegasset. Quantum enim ex R. MENACHEM RACANATENSIS *Comment. in Gen. V. 24.* intelligo, non adeo sublimem in Prophetis gradum eidem attribuunt Hebrei, נְבוֹא חֲדָשָׁה כִּי רָאָה בָּרוֹת הַקּוֹרֵשׁ quod viderit per Spiritum Sanctum, qui gradus inferior est gradu Prophetie stricte sic dictæ: præterea distinguunt inter Prophetam בְּשִׁלְחוֹת per missionem, seu officio & munere talem, qui expresso mandato a Deo mittitur, & per divinam præsentiam & influxum, seu dono talem, qui specimen aliquod Propheticum instinctu Spiritus Sancti edit. Posterioris saltem generis Prophetam faciunt Henochum, cui Spiritus Sanctus קָצַת נְבוֹא חֲדָשָׁה partem Prophetæ sive parvam Prophetiam inspiraverit, ut notatur in *Jal-kut Rubeni fol. 24. col. 4.* ex libro allegorico *Gale Razaja.* Sed & Arabes affirman, insignem sua ætate Prophetam egisse, quibus MUHAMMED in *Alcorano* prælusit, cui Henoch Edris Prophetæ audit; de quo tamen dubie ad erudite disputat HOTTINGERVS *Histor. Oriental. Lib. I. cap. 3. p. 30. sqq.* Etsi BARTOLOCCIVS in *Biblioth. Rabbin. P. II. p. 845.* ex Hebræorum antiquorum testimonio probare nititur, Henochum, qui cognominatus fuit Edris, ab antediluviano patriarcha multo diversum, multisque seculis illo fuisse posteriorem: cui LUDOVIC. MARRACCIVS not. in *Suram XIX. Alcor. p. 435.* inhærens, MUHAMMED EM existimat, sicut duas confudit Marias, ita duos pariter Enochos simul permiscuisse. Quin & ab angelis Dei credidisse veteres, suam Henochum haufisse doctrinam, JOSEPHI & EUSEBII fide tradit HETIVS Demonstrat. *Evangel. Propos. IV. cap. VIII. §. 7.* excunte. Denique Patrum antiquissimi, CLEMENS ALEXANDRINVS, ORIGENES, TERTULLIANVS, IRENAEVS, CYPRIANVS, LACTANTIVS, eo minus de dono ejus Propheticō dubitant, quo confidentius ad vaticiniorum ejus volumen provocant; quorum testimonia de Henoco, confertim & larga manu exhibet doctil-

doctissimus FABRICIVS Cod. *Pseudepigrapho Vet. Test. p. 168. sqq.* quibus symbolas recentiorum auctórum subjicit p. 199. *sqq.* demum etiam catalogum scriptorum p. 222. subtexuit, apud quos de Henocho, ejusque vaticiniis plura legere licet: quibus nos adhuc GVLIELM. SVRENHVSIVM addimus in *Βιβλων καταλλαγης* p. 709. *sqq.* IOH. FRANC. BVDEVM in *Histor. Eccles. V. T. Per. I. Sect. I. §. 38. pag. 160. sqq.* SAINJORE T. III. *Biblioth. Crit. Chap. 3. p. 41.* & IOH. PHIL. HEINIVM *Dissertat. Sacrar. cap. IV. pag. 54. sqq.* Nobis testis omni-exceptione major est S. Judas Apostolus, qui *Epist. v. 14.* & vaticinatum perhibet Henochum, προεφήτευσε δὲ, λέγων, & prophetiam ipsam κατὰ τὸ ἥπτον allegat. Vnde illam hauserit, non eadem omnium sententia est. Ex historia Mosaiica illam collegisse existimat COCCIVS, sed notatus eo nomine a WITSIO supra citato, §. 7. nam Judas formulam Prophetie Henochi adscribit, quæ ex Mose dici non potest. Ipse tamen haud multo rectius ad traditionem refert: crediderim igitur, Judam hæc habuisse ex nota & confessa eo tempore traditione: quam veram esse, Spiritu magistro cognovit, dignamque, quam sua hac Epistola consecraret aeternitati. Multos hic habet consentientes, ex quibus HOTTINGERVIS Ennead. *dissert. I. pag. 6.* Certe, tutior, inquit, est sententia, quæ Enochii Prophetiam πατροπαράδοτως ad Servatoris usque tempora affermatam esse contendit, quam rationibus quoque munire satagit. Verum incerto nimis tibicine niteretur hæc Scriptura, si non alio, quam traditionis nomine αὐθεντίαν suam tueretur. Habuerint sane Judæi ejusmodi traditionem, unde hæc Prophetia, tanquam inter illos, ad quos Apostolus scribit, nota & celebris esset, non tamen ex παράδοσει, sed ex immedia- ta Spiritus Sancti suggestione, pericopam hanc consignasse, Judas satis intelligitur ex 2 Tim. III, 16. & 2 Petr. I, 21. Ceterum de hac propheta Henochi, præter ceteros evolvi meretur, post HOTTINGERVM in cit. Ennead. DORSCHEVS in auctario Pentadecad. *Dissert. I. p. 555. sqq.* Contra librum autem Henochi nemo,

quod sciam, prolixius egit THOMA BANGIO *Cæli Orientis Exercit. I. quest. V. p. 16.* dingo, qui consulatur. Quod supereft, novissime ANONYMUS quidam, *Bibliothecæ Britannicæ A. 1738. Tom. XI. P. I. Art. VIII. pag. 181. sqq.* integrum inséri curavit dissertationem, qua communem eorum sententiam, qui Henochum æque ac Eliam, absque interveniente morte, cum corpore & anima simul, in locum & commercium æternorum gaudiorum translatos censem, evertere conatus, utrumque solum placide ac in fide exprasse, a communi moriendi sorte minime exemptos, contendit, doctorum virorum responsionem, ac dubiorum solutionem deposeens ac præstolatus: quod in transitu sufficiat obiter monuisse. Addimus

Lamechum, quem HENR. AINSWORTH not. ad Gen. V, 29. HEIDEGGER. *Hist. Patr. T. I. Exercit. III. §. 8. p. 76.* DAV. KNIBBE lib. II. *hist. Prophet. cap. I. §. 4.* & doctores passim, Prophetis recte connumerant, ob insignem in ὀνομα- θεσίᾳ filii editam Prophetiam, qua ipsius cum suavem officii fructum, tum typicam Christi-adumbrationem, perspicue prænunciavit: nec dubium, quin alia hujus similia protulerit vaticinia plura, licet a Mose in literas non redacta. Addimus jure merito

Noachum, cui Deus plus vice simplici colluctus, & mundi per diluvium πανολεθρίαν Gen. VI, 12. *sqq.* & fœderis Dei cum terra, de non amplius delendo, paeti summam cap. VIII, 22. IX, 8. *sqq.* hominibus ævi sui denunciandam aperuit, quique crebrioribus revelationibus divinis instructus, δικαιοσύνης κῆρυξ ἀταὶ suæ agere dignatus est 2 Petr. II, 5. Ut illustre taceam vaticinium Gen. IX, 26. sq. quo non familiæ modo suæ, sed posteritatis quoque universæ, totiusque Ecclesiæ fata, compendio præceccinit: HEIDEGGERO magna cum cura discussum & expositum *Hist. Patr. Tom. I. Exercit. XX. tota, p. 623. sqq.* Nec ore solum ac verbis, sed Symbolicis quoque actionibus vaticinatum fuisse, Paulo teste Hebr. XI, 7. rectius asseritur, quam quæ de dolabra Noæ, qua in fabricanda usus est area, in

in reliquiis Ecclesiæ Christianæ asservata, BARONIVS Tom. III. Annal. ad A. C. 330. n. 15. & post eum GRETSERVIS Tom. I. de Cruce p. 15. 346. Et si. nūgantur, profligata a gravissimo DÖRSCHED Vindic. ad Exod. IV. 1. sqq. Dissert. V. §. 12. p. 93. sqq. Quot ipse modis typum Christi gesserit, post BOCHARTVM Hierozoici Lib. II. cap. VI. p. 34. & HVENTIVM Demonst. Evangel. Propos. IX. Cap. 170. §. 3. p. 1147. BIERMAN-NIVS copiose docuit in Mose & Christo Lib. I. cap. 3. p. 32. sqq. Auctores quoque, qui arcam, cum Ecclesia collatam, Propheticum constituant typum, confertim excitatos exhibit THOM. CRENIVS in Exercit. Sacris ad priora Mosis, Cap. III. §. 7. p. 131. sqq. quibus denuo BIERMAN-NIVM adde c. l. lib. II. cap. II. p. 341. sqq. Quæ autem de Noæ in Italiam adventu, ejusque noninibus ethnicis variis traduntur, erudite digestit EDMUND. DICKINSON peculiari diatriba, Delphis Phoenicissantibus subjuncta, & in CRENII Fasciculo I. opusculor. p. 151. sqq. recusa: quo etiam spectant, quæ laudatus HVENTIVS Prop. IV. cap. X. §. 6. p. 256. sqq. de Noa sub Saturni, Jani, Bacchi nominibus latente differit: cui junge, quæ IOH. ALE. FABRICIVS de Noacho, Deucalione, Vrano, Sole, Ogyge, Jano, Oenotrio, Gallo, Proteo, Vertumno, Vadimono, Xisuthro, Oanne & Puoneuo &c. congregavit in Cod. Pseud-epigr. Vet. Test. cap. 74. sqq. p. 240. Nimis autem jejune ac frigide IOH. LIGHTFOOTVS Observatt. in Gen. V. 29. Tom. I. Opp. f. 155. Noahum consolatorem dicit appellatum, quia in eo libertas mundo danda erat edenda carnis. Ut enim taceam, comeditionem carnis ante diluvium prohibitam, nondum extra omne positam esse dubium, cum licitam potius eam asserant & tueantur HEIDEGER. Hist. Patr. P. I. Exerc. XV. tota p. 390 sqq. & in Libertate a lege cibar. vet. cap. II. §. 3. & cap. III. tot. p. 33. sqq. SALIANIVS ad A. M. 1657. WALTHERVS Spong. Mos. p. 365. sqq. BUDDEVIS Hist. Eccles. Vet. Testam. Tom. I. p. 185. sqq.: Consolatoris nomen vel maxime ex officio Prophetico & a vaticiniis de Messia sortitus est. Putidum denique commen-

tum illud, Sibyllam Persicam, Prophetissam, patre Noacho satam, & cum ipso in arca diluvii tempore servatam fuisse, quod & ipsa de se, & SVIDAS tradit, solide & copiose confutat SERVATIVS GALLAEVS Dissert. II. de Sibyllis p. 65. sqq. His accensemus porro

Abrahamum, a Deo ipso titulo cohonestatum Gen. XX, 7: Isaacum, quem Prophetis accenserit, ex Psal. CV, 14, 15. haud obscure colligitur: Jacobum, cuius moribundi oracula Gen. XLIX, Prophetæ characterem liquido arguunt: Josephum, qui morti vicinus pariter vaticinatus est Gen. L, 23. sqq. Hebr. XI, 22. de quibus, nemus prolixiores, sufficient, quæ tradit DAV. KNIBBE lib. II. cap. II. §. 1. sqq. His extra lineam Patriarchalem, Jobum addunt, ejusque amicos; de quibus quid nobis videatur, diximus P. II. Introductionis ad Libb. Vet. Test. cap. II. §. IV. & VIII. Quos autem Judæi adhuc numerant נביא האומות Prophetas gentium, nos explosimus P. III. Introduc. cap. I. §. XII. p. 30. sqq. de Bileamo sigillatim commentati ibid. §. XI. p. 28. sqq. Nec enim ibi dicta huc transferre lubet.

Ad §. III. pag. 14.

(4) In secunda temporis periodo] Ista ætate publicam κατάχνην restet refert Auctor

α. Ordinarie, ad Sacerdotes & Levitas, quorum, extra Sanctuarium, munus quoque fuit, ut veram religionis doctrinam propagarent, populoque instillarent. Intra Sanctuarium, dum peragebantur sacrificia, & sacra reliqua, concessionatos eos fuisse, typorumque mysteria & usum explanasse, alias palam est. Sed & extra illud, tam in בית המדרש, quam in ædibus privatis eos docuisse, constat N. ex Testimoniis Scripturæ. Deuter. XXXIII, 10. de posteris tribus Levi Moses ita vaticinatur: יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל docebunt iudicia tua Jacobum, & legem tuam Israelem: & Mal. II, 6. de Sacerdotibus affirmatur: lex veritatis erat in ore ejus, & perversitas non est inventa in labiis ipsius, in pace

¶ in reūtitudine ambulavit mecum, & multos reduxit ab iniuitate, כי שפתי כהן ישמרו רעת nam labia Sacerdotis servabunt scientiam, וְחַוָּה עִבְקָשׁוּ מִפְרֹחַ legem querent ex ore ejus, quia internuncius, interpres Jehovae exercituum ipse est. ב. Ex partibus officii eorum. Ad id quippe ordinati erant a Deo Sacerdotes & Levitæ, ut rogantibus de lege responderent, de puritate & impuritate sententiam dicerent, & de voluntate Domini populum, plane ut hodie verbi ministri, luculenter instruerent. ג. Hinc Judæi censem, tribum Levi per universam Juðæam Synagogas moderatam fuisse & Gymnasia: quod quamvis exploratum adeo & compertum non sit, dubium tamen nullum est, quin partim dispersi per urbes Sacerdotes & Levitæ docendi in Scholis officio passim sint functi, partim a ditioribus & nobilioribus Israelitis in ædes recepsi, tam sacrorum domesticorum, quam institutionis familiaris curam egerint, & liberorum præfuerint educationi, eosque legis. Mosaicæ imbuerint cognitione. Quod fere appetet ex Jud. XVII, 9. ubi Levita, Bethlehemo oriundus, per Cananæam vagatus fuisse traditur; commodum sibi quæreus hospitii locum, receptusque a Micha, in montanis Ephraim, ut sacris domesticis ejus præcesset. Et hoc respicere videntur leges, Devter. XII, 18. XIV, 29. XXVI, 12. præcipientes, ut sacra facturi Israelitæ, edant, bibant, & lætentur, cum Levitis, peregrinis & pauperibus, qui in portis eorum, h. e. in urbibus, quas incolebant singuli, commorantur. ۷. Cum ex superioribus constet, Levitarum quartum ordinem, extra Sanctorium in foro, munus suum obiisse, tanquam שפטים ושותרים judges & moderatores: quo Mosis pertinet scitum Devter. XVI, 18. Judges & exactores constitues tibi in omnibus portis tuis, quas Jehova dederit tibi, & iudicabunt populum judicio veritatis, h. e. docebunt populum veram legis sententiam, & secundum illam jus dicent: hinc jus dicentes legem explanabant, ita ut jus dicere, Hebræis idem sit, ac הורות docere, quia, qui jus dicebant, leges dubias & obscuriores interpretabantur. De quibus docendi partibus

copiose ac ex instituto VITRINGA de Synagoga Vet. Lib. I. Part. II. cap. VIII. toto p. 362. sqq.

β. Extraordinarie ad Prophetas, qui quidem semper docebant, eoque inter ceteros, fine a Deo mittebantur, quod in Introductionis c. l. §. XVI. α) p. 41. exposuimus, sed non semper aderant, postquam Sacerdotium Leviticum erat institutum. In his cum primis eluxit Samuel, qui post Mosen, Prophetarum primus recensetur a Petro Actor. III, 24. non quod aliis inter Mosen & Samuelem non intercesserit, sed quod aliis expresso nomine in Sacris literis, sub hoc elogio vel titulo commemoratus non legatur; primus etiam, quod ab excessu Mosis vaticinandi donum perquam rarum esset & infrequens, cum Samuele autem denuo inciperet, & adeo copiose diffunderetur, ut ipsius tempore, & ipso auspice, Scholæ Prophetarum instituerentur, qui manu facta, totisque agminibus incedebant prophetantes, 1 Sam. III, 1, 19. sqq. X, 10. XIX, 20. Vnde isthæc, a Samuele & posthæc, periodus, tempus Prophetarum proprie AVGVSTINO dicitur lib. XVII. de Civ. Dei cap. I. Confer, si placet, denuo Introd. c. l. §. XXV. p. 70. Hi vero passim & creberrime dispescuntur in ראשונים priores, & אחרוניים posteriores. Illi sunt, qui ante Vsia vel Azaria Regis tempora, hi, qui Vsia ætate & deinceps vixerunt; illi, qui post Mosen, historicos Vet. Test. libros scripserunt, hi, qui vaticiniis potissimum futura præsignificaverunt. Ceterum Prophetarum ii, quorum scripta in Sacro Codice comprehensa serventur, ratione temporis ita collocandi veniunt, ut ante captivitatem Jonas, Hoseas, Amos, Joel, Jesaias, Michæas, Nahum, Habacuc, Obadias, Zephanius, Jeremias; in captivitate Ezechiel & Daniel; post solutam captivitatem, Haggæus, Zacharias, & Malachias numerentur: qui postremus אחרון, שבחם ABEN ESRAE סוף הנביאים, & Judæis passim constitutus חותם הנביאים sigillum Prophetarum nuncupatur. De quibus singulis nos P. III. Introd. cap. II. sqq. ex instituto commentatus sumus: & concise DAVID KNIBBE Hist. Prophetar. lib. II. cap. V. & VI.

Ad §. IV. pag. 14.

(5) *Quando Prophetie filuerunt?* Quando in tertia periodo, Prophetias filuisse tradit Auctor, traditionem sequitur Judæorum, quam testimoniis citatis docuimus in *Introd. P. III. cap. I.* §. 25. p. 73. quibus nihil est, quod nunc addamus. Saltem observetur, quando Templo secundo denegantur Prophetæ, id ab illo capiendum esse tempore, postquam ejus structura fuit absoluta. Per XL enim annos, inter Viros templi secundi Prophetiam durasse, quoad nimurum Haggæus, Zacharias & Malachias in vivis adhuc essent, Auctor *Cofri P. V. num. 39.* largitur. Nec obstat vaticinandi donum, uni vel alteri, v. g. Jaddo Pontifici, Judæ Maccabæo, Hircano & Menahemo, interdum indultum, de quibus *WIT-
SIVS MISC.* *Sacr. Tom. I. cap. XX.* p. 280. sqq. singulatim exponit: siquidem istud, munus Propheticum ordinarium isti non vindicat ætati.

Ad §. eund. pag. eand.

(6) *Aliorum interpretum insignis multitudo succrevit?* Quia circa tempora, adventui Christi proxima, Scholas & Academias instituerunt Judæi, publicosque in illis Doctores aluerunt, in quibus Nicodemus Joh. III, 1. ἀεχωντῶν ἰδαίων, ratione muneris in Senatu, rursus in Academia διδάσκαλος τῷ Ισραὴλ, i. e. רַב וִשְׁרָאֵל salutatur. Quanquam prius ex nomine ἀεχόντος haud liquido evinci posse, Vener. WOLFIUS in *Curis ad b. I.* & secutus eum LAMPIUS *Comment.* in eund. loc. contendunt, cum ἀεχόντες hi a ceteris Synedrii membris distinguantur Luc. XXIII, 13. XXIV, 20. Nec tamen dissimulat LAMPIUS, titulum ἀεχόντων plerumque in sensu strictiori adhiberi a Scriptoribus Nov. Test. ut *Praefectos Synagogarum* designet, quos inter præcipuas ἀρχονταίων, ἡράται, vel *Rāsh ha-knesset* erat: de quibus paolo post copiosius. Quando autem Auctor ad dictum Pauli provocat i Cor. I, 20. τῷ σοφός; πᾶς γραμματεύς; πᾶς συζητητής τῷ αἰώνος τάπει; occasionem

arripit, omne genus docentium apud Judæos, in quinque velut familias ac ordines dispescendi, α) Prophetas, β) Sapientes, γ) Legisperitos, δ) Disquisidores, & ε) Rabbinos: qui quomodo ex Paulina recensione prodeant, nondum perspicio. Pauli autem verba cum liquido de prompta sint ex Jes. XXXIII, 18. אִירֶשׁ סופֶר אֹהֶר שְׁקָל אֲיָה סְפָר אֶת הַמְנֻלִים ubi ponderator, ubi numerans turrem? succincta & elegans placet IAC. ALTINGII *observatio*, qua in *Hist. Acad. Hebr.* p. 283. *Tom. V. Opp. Heptad. VIII.* p. 243. a. utrumque locum ita componit: Fuit סופֶר γְּאַמְּרָאָתָעָס, Scriba, qui textum simpliciter interpretaretur; fuit שׂוֹקֵל συζητητής, Disputator, qui argumentorum & rationum pondera ad veritatis trutinam examinaret; fuit סופֶר אֶת הַמְנֻלִים σοφָס, Sapiens, qui altissima & abditissima mysteria perscrutaretur. Ad hos enim tres ordines revocari commode potest, quicquid Doctorum & Sapientum nomine, inter Judæos eminebat. Hi omnes, pergit ALTINGIUS, communi nomine אֲסּוֹפּוֹת Domini congregacionis, dicebantur *Cohel.* XII, 17. quod plures discipulos docendo colligerent & congregarent ad Corpus Academicum: vel etiam, quod plures & dispersas sententias in unum Systema colligerent, suisque communicarent auditoribus. Ehi autem facile largior, eosdem Doctorum gradus Jesaiæ tempore in populo Dei nondum receptos, vel cognitos fuisse, qui Pauli vigebant ætate, satis tamen erat Apostolo, ad sui ævi Synagogam, Prophetæ verba scite accommodasse. Quid aliorum ferant interpretationes, ὡς ἐν συνόψει apud Vener. WOLFIUM *Curis in cit. loc. legas*, qui SVRENHVSII, VITRINGAE, STEPHANI LE MOYNE, aliorumque explicationes confirm exhibit: quibus perfectis omnibus, cum Comico dixeris: fecisti probe, incertior sum multo, quam dudum. His adde HENR. HAMMONDVM, qui *Annotat. ad loc. Paul.* scopum Jesaiæ longe alio spectare observat, cum iis verbis significet, se mirari, qui factum esset, ut tributa, quæ tempore obsidionis exigebantur, tam subito remissa essent. In hunc sensum סונְגָּר interpretatur,

tur, qui circumferebat librum tributorum; שׁוֹקָעַ appensorem, qui pecuniam accipiebat, quam solebant appendere; denique סּוֹפֶר אֶת הַמְגֻרְלָם numerantem turres, qui numerat domos urbis, singulisque pro amplitudine, tributum imponit. Interim Prophetæ verba existimat a Paulo usurpari, ad exprimendam admirationem, ob mutationem, quæ inter homines contigerat, quamvis illa mutatio plane diversa esset. Sequitur Vir doctus Rabbinorum quorundam glossam. Sed rectius omnino ista Prophetæ quæstio, mundanam sapientiam quamcunque, e regno Christi, de quo liquido agit Jesaias, tanquam inutilem ac supervacaneam, eliminat & excludit. Hinc perspicacissimus Scripturæ interpres, AVGVST. VARENIVS Comment. in b. l. Jes. p. 470. ex veterum Magistrorum sententia exponit, ut σοφὸς sit χρήστης Sapiens in libro legis; שָׁלֵם הַרְבָּרִים בְּרִית וְחַבּוֹנָה Ponderator verborum, qui ex habitu notitiae & discretionis subtilissime omnia librat; & συγντְּרָתָא aiāvōs τάξις, qui על ספר הַרְבָּרִים וְחַרְשׁוּמוֹס כתב describes in libro res insignes & magnificas: quæ ut ab allata ALTINGII interpretatione non adeo longe discedunt, ita Paulo non nudam ad Jesaiæ oraculum allusionem, sed directam ejus ex mente Spiritus Sancti excitationem tribuunt, quod cumprimis ad hunc locum est tenendum. Plura, qui legere cupit, quis ille sit συγντְּרָתָא Paulinus, adeat THOM. FULLERVM, qui Lib. III. cap. VII. toto, Miscellan. Sacror. copiose suam in hanc vocem sententiam promit.

Ad §. V. pag. 15.

(7) *Variis veniunt nominibus*] Quæ de appellationum Propheticarum, רְאֵשׁ, נְכִינָה, חָרוֹה, vi ac genuina notione, nec non Synonymicis elogiis aliis notari merentur, cum cura discussimus *Introdr.* P. III. cap. I. §. 1, 2, 3. ubi legat, qui voleat. Quibus addantur, quæ MATRONIDES in *More Neboch.* P. II. cap. XLI. de visione Prophética, & verbo Domini ad Pro-

phetas facto, cap. XLII. de apparitione angelica, Prophetis facta, cap. XLIII. de rationibus & modis parabolaram Propheticarum, cap. XLIV, XLV. de undecim distinctis Prophetiæ gradibus, ex mente Doctorum gentis suæ tradit. Ceterum Prophetia in quatuor iis rebus numeratur Iudæis, quas Deus præter populum suum, aliis gentibus nullis sit impertitus, ut diserte pronunciat R. BECHAI Comm. in Legem Seet. שופטים in Deut. cap. XVIII. fol. 209. col. 1. רְבִירִים הַן שְׁלָמָה וְכַהֲלָה לְהַסְּ שָׁם אֹמֶה כִּי אָמַן יִשְׂרָאֵל וְהַן הַנְּבוֹאָה וְתוֹרָה וְאֶרְאָלָה quatuor res sunt, quibus non fuit dignus ullus populus, nisi Israel, nempe Prophetia, Lex, terra Israëlis, & vivificatio mortuorum: quibus gemella tradit Idem in fol. 8. col. 1. כִּרְקֹמָת הַמִּתְּהָרֵךְ

Ad §. VI. pag. 15.

(8) *Tres notatu dignæ appellationes*] Potiores Prophetiarum denominations Auctor evolvit tres:

a) נָם וְחוֹה verbum Jehovæ, a Rad. נָם, quæ secundum IAC. ALTINGIVM T. II. Opp. P. II. p. 22. b. divinam notat patefactionem, seu oraculum, quod a Deo venit, & non nisi ex ipsius inspiratione edi potest, proponere: æque ut GVSSETIVS in Comment. Ling. Hebr. b. v. usurpari dicit de divinis oraculis, sed humana voce, humano organo prolatis; & quia magnam hoc verbum affinitatem habet cum Rad. נָם, הָאָמֵן, hinc FOERSTERVS in Lex. b. v. obseruat, נָמֵן exponendum esse certum, verissimeque dictum: quo sensu etiam DORSCHEVS Pentadec. Disp. XIII. th. 2. explicat, per sermonem certum, fidem, fide & acceptance dignum. Græci ergo Interpretes, per εἶπε, & ἔφη, dixit, simpliciter reddentes, vim vocis planè non exhausti, quam declarare annisi sumus in *Introduct.* P. III. cap. I. §. 21. p. 54. sq. Est vero hoc נָמֵן vel nomen, quod contendit GEIERVS in Ps. CX, 1. vel, quod GVSSETIVS mavult, Partic. Paul, נָמָן dictum, sive ab homine, sive a Deo,

Deo, quod in statu constructo puncta corripiat. Observat præterea laudatus GEIERVS *Comment.* in Ps. XXXVI, 2. semper cum nominibus Dei constructum legi nomen, exceptis locis. Num. XXIV, 3, 4, 15, 16. ubi de dicto Bileami, 2 Sam, XXIII, 1. ubi de dicto Davidis, Prov. XXX, 1. ubi de dicto Aguris ad Ithielem accipitur, & cit. Ps. XXXVI, 2. in quibus tamen singularis ALTINGIVS in Jerepn. locum mox citandum, Tom. I. Opp. p. 809. b. æque χρηματισμὸν seu oraculum divinum hanc vocem notare afferit. Futurum verbi, cum eleganti paronomasia, legitur Jerem. XXIII, 31. de Pseudoprophetis, qui ἀλλήλοις impudenter & privato ausu, linguam sibi arrogant, καὶ γνωμόν τε & pronunciant (æque ac veri Prophetæ) istud Neūm, seu oracula Jebovæ. Adeo enim solennis formula erat Κύριος ὁ Θεός in divinorum oraculorum auspiciis, ut proverbio quoque locum dederit. Vates quippe divini illam toties ingeminabant, 1) ut religiosum metum incuterent auditoribus, qui hinc intelligebant, non humani ingenii commenta, aut nugas canoras proferri, sed Deum ipsum per os Prophetarum loqui, Gal. I, 11, 12. 2 Petr. I, 21. Quod imitatus videtur PYTHAGORAS, qui SVIDA teste, ut orationi suæ & personæ auctoritatem conciliaret, in congregatis semper suum illud ἀυτὸς Ἐφα jaclabat, non semetipsum, sed Deum auctorem dicens, quod discipuli ejus perpetram deinde de ipsomet usurparunt: 2) Ut hoc velut classico excitati auditores, patulas verbo Prophetarum aures præberent, & attenta mente haurirent, quæ non suo, sed Dei nomine, auctoritate ac jussu, præco-nes isti edicerent: Denique 3) ut suspicionem omnem, juxta cum invidia procul haberent, nec fraudis ac fallaciæ, neve contentionis, studiique partium ipsos postulare possent. Quo autem pacto ac sensu hæc vox Psal. CX, 1. de Patris ad Filium seu Messiam effato, recte exponi, & contra Arianorum strophas muniri debeat, ex DORSCHEO & GLASSIO; b. GEIERVS in b. l. sollicite inculcavit.

β) בְּרִזְבּוֹן visionem, quæ & מַרְאָה dicitur, quorum tamen prius nomen in vaticiniorum inscriptione frequentius occurrit. Est autem MART. GEIERQ Comment. in Dan. I, 17. בְּרִזְבּוֹן visio, apprehensio certarum specierum sensibilium, quæ tanquam symbola, modo ἔσωθεν, modo ἐξωθεν, vel vigilantibus, vel dormientibus, extraordinaire repræsentatae, arcano modo exhibent res futuras, seu bonas, seu malas, quæ cernuntur vel citra ἐκσάσην, ut manus in pariete, Dan. V, 5. sqq. vel in ἐκσάσει aut raptu, quales aliquot visiones Jeremias, plurimæ Ezechielis, omnes fere Johannis in Apocalypsi. Quæ autem inter synonymicas voces בְּרִזְבּוֹן & מַרְאָה differentia intercedat, cum varie inquisiverunt Interpretes, tum nos exposuimus *Introd. c. l. §. 2. p. 5. sq.*

γ) נְשָׁאָה onus, quo nomine veniebant olim oracula ponderosa, minacia, molesta, & onere interminatoria gravantia illos, ad quos Prophætia dirigitur, unde communis utplurimum tristium vaticiniorum titulus is est, v.g. Jes. XIII, 1. XV, 1-6. XVII, 1. XIX, 1. XXI, 1. Jer. XXIII, 33. sqq. Hab. I, 1. Zach. IX, 1. XII, 1. Mal. I, 1. Quod penſi habens HIERONYMVS *Prologo ad Habac.* Tōm. VI. Opp. f. 81. Massa, inquit, nunquam prefertur in titulo, nisi cum grave & ponderis, laborisque plenum est, quod videtur. Vir doctissimus CAMPEG. VITRINGA Comment. in Jes. XIII, 1. copiose quidem & eruditæ adstruere satagit, latius patere vocem in ἐπιγέρασαι vaticiniorum, & in genere sententiam notare, quæ Dei nomine profertur, a נְשָׁאָה ferre, proferre, efferre, Psal. XV, 3. Jes. XIV, 4. Quia & sermonem insinuare ellipticum, qui plenius legitur Zach. IX, 1. & c. XII, 1. Mal. I, 1. sententia verbi Jebovæ; inficias tamen ipse ire noluit, נְשָׁאָה in emphasi significare sententiam gravem pondere rerum, quas continet, cuiuscunque tandem sint generis. Haud absimilia his tradit S. A. L. O. M. VAN TIL ad Hab. I, 1. in *Phosphoro Prophet.* p. 225. ubi cum COCCIO נְשָׁאָה prolationem reddit, atque pro eloquio publico, seu conacione Prophetica poni agnoscit, arcana Dei consilium inter homines exponente, atque ita decre-

decretum Dei revelatum Prophetæ manifestante. Priori quoque sententia obvertit **TILLIVS**, hoc elogio insigniri interdum vaticinia, quæ populo Dei spem faciebant maximarum Dei promissionum, omniaque fausta & leta ad ejusdem solatium spondebant, v. g. Zach. XII, 1. Conf. Thren. II, 14. In generali notione ista LXX quoque acquiescunt, per λημπα exponentes, quod **HESYCHIO** est ὁ λόγος, ὃν ἐν θεῖ λαμβάνεται οἱ προφῆται, sermo, quem a Deo accipiunt Prophetæ: quos tamen omnem voc. **NUD** vim ac emphasis exhaustisse, nemo facile dixerit. Confer, quæ de voce **NUD** ex Hellenistarum suorum mente commentatur, **DAN. HEINSIUS** Aristarchi Sacri in Johann. cap. IX, 35. pag. 930.

Ad §. VII. pag. 15.

(9) *Auditoria & Scholæ*] De scholis Prophetarum pariter diximus. *Introd. c. I. §. VIII.* p. 10. ibique ad **VITRINGAM** lib. I. de *Synagoga Vet. P. H. cap. VI. & VII.* & ad **IACOB. ALTINGIVM** Tom. V. *Opp. Heptad. VIII.* p. 240. *sqq.* uberioris de iis commentatos, provocavimus, quibus nunc addere licet **WITSIVM de Prophetis cap. X. Miscellan. Sacr. Tom. I.** p. 75. **BVDDEVVM Histor. Vet. Testam. Tom. II.** p. 276. *sqq.* **BASNAGIVM Hist. Jud. lib. IV. cap. XVIII.** §. 15. & lib. V. cap. V. §. 2. & **FRANCISC. FABRICIVM**, peculiari oratione de scholis Prophetarum, subjuncta ejusdem fidei Christianæ Patriarchar. as Prophetar. pag. 603. Horum ultimus haud dubie extra oleas vagatur, quando in primam scholarum Propheticarum originem inquirens, ante diluvium ab Adamo, per Abelem, Sethum, Enochum, post diluvium a Noacho eam arcessit, hinc ad Semum, Heberum, Abramum, scholarum istarum moderatores progressus, demum ad Mosen devolvitur & Levitas, qui jura supremi Numinis populum docuerant. Verum hoc pacto communem religionis institutionem, omnibus fidelibus necessariam, & nullo non tempore in vera Ecclesia obtinentem, cum

officiniis literariis Prophetarum perperam confundit, in quibus Prophetarum filii formabantur, iisque cum primis imbuiebantur scientiis ac artibus, quæ ad munus Doctoris publici, ac Prophetæ rite obeundum faciebant, quo non modo omnes Theologæ partes, verum etiam precum, hymnorumque pangendorum artificium, fidium concentus & Musica, ceteraque præparationes Prophæticæ spectabant. Haec demum a Samuelis ætate, & amplius in Scriptura celebrantur, adeo florentes, ut tota Prophetarum agmina inde prodirent i Sam. X, XIX. quod & Eliæ ac Elise temporibus usu venisse, ex i Reg. XVIII. 2 Reg. II. & IV. intelligitur. Ut enim, ante istam ætatem, Prophetas in populo Dei versatos, & publico functos fuisse munere, non negemus, Jud. II, 1. coll. **Hagg. I.** 3. rarus tamen erat sermo Jehovæ, nec aperta visio frequens i Sam. III, 1. ad quæ verba haud inscite **IVNIVS & TREMELLIVS** commentantur: *Fuerunt quidem singulares & privatae visiones cum piis communicatae, ut cum Manoachbo Jud. XIII. sed publice Prophetarum omne officium jacebat.* Majus operæ pretium facit **FABRICIVS**, quando inter capita doctrinæ, quæ in scholis istis tradebantur, principatum tenuisse contendit articulum de Christo, ita ut Prophæticæ scholæ Professores hanc sibi legem ad unum omnes fixisse videantur, ut sermonum suorum initium & finis unus esset Christus: Quod ex i Petr. I, 10, 11. haud inscite p. 618. *sq.* demonstrat, citra rationem autem repudiat **BASNAGIVS** lib. V. cap. V. §. 3. infirma perquam nixus ratione, nimis hoc esse Christianum, si statuatur, quasi Judæi Messiam nescivissent, aut noui anxie expectassent. Ceterum Prophetas Hierosolymitanos scholas suas habuisse in illa valle, quæ proxime subjecta fuit templo, unde *vallis visionum* dicatur Jes. XXII, 1. scholæque istæ fontibus cōparentur, qui in vallibus exoriuntur, erudita **CAMPAGII VITRINGAE** est conjectura *Comment in cit. loc. Jes. p. 636.* quem pluribus ibidem legas. Tanta porro scholarum apud Hebrewos dignitas erat, ut, licet quis literis probe esset imbutus, Doctoribus tamen Scholasticis & Academ-

Academicis si operam non dedisset, haberetur plebejus. Ita diserte pronunciant in Gemara, ad Tract. Sota, Cap. III. § 8. ubi, qui pro plebejis habeantur, ex instituto exponitur, & interalia ita: אֲפִלוּ קָרְאָה וְשׁוֹנֵחַ וְלֹא שָׁמֵשׁ הַלְמִידָה חִכּוּמִים וְהוּם הָאָרֶץ utut quis maxime Scripturam & Mischnam addidicerit, si tamen Sapientibus operam non dedit, nihilominus pro plebejo habeudus. Immo inter apophthegmata HILLELIS senioris, hoc quoque relatum legimus: רְלָא מְשֻתָּמֵשׁ חִכּוּמִא קְטָלָה חַיְבָה qui non operam dat Sapientibus, occisionis reus est, in Abboth R. NATHANIS fol. 5. col. 1. Conferri huc meretur, qui de industria hoc argumentum discussit, GEORG. VRSINVS Antiqu. Acad. Hebr. cap. IV, V, VI. Duram porro ac inopem in his scholis, Prophetarum filios vitam egisse, Coenobitarum ad instar, docti credunt, & facile persuadet locus 2 Reg. IV, 1. Hinc cum Monachis sui xvi eos contendit HIERONYMVS in Epist. ad Ruffin. ex edit. Erasmi p. 16. & CLAVDIVS DELLE in Historia aut Antiquitatibus status monastici, Parisis A. 1699. Gallice excus. originem Monachorum in Prophetarum scholis invenisse, sibi videtur.

Denique referre huc liceat, cum aptior iis aliis non suppetat locus, Academicas gentis, post feralem ejus cladem ac dissipationem, cumpromis celebres. In quibus recensendis insignem posuerunt operam laudatus ALTINGIVS in Hist. Academiar. Hebraear. Tom. V. Opp. Heptad. VIII. pag. 243. sqq. IVL. BARTOLOCCIVS Biblioth. magna Rabbin. P. III. p. 663. sqq. BASNAGIVS Hist. Jud. lib. V. cap. V. §. 7. sqq. SGAMBATVS Archivor. Vet. Test. Lib. III. Tit. 2. p. 421. & strictim Vener. WOLFIUS Biblioth. Hebr. P. II. lib. IV. de Talmude cap. IV. §. 8. p. 920. sqq. Distinguuntur in Babylonicas seu Orientales, & terræ Israelis, seu Occidentales. Babylonicae erant 1) Nahardeensis, in נַהֲרָדָעָה Nabardea, ad ripam fluminis Euphratis, quæ postquam aliquot flo- ruit seculis, & celeberrimis gavisa fuisset Re- toribus, Raf נִיר Schila, Samuele, aliisque, de- leta tandem una cum urbe fertur a PAPOS BEN

POLMOS A. M. 4038. Chr. 278. in Schalscheleth bakkabala p. 34. 2) Sorana, quæ in סָרָא, seu Syria, h. e. Syria, & quidem in urbe מַחְאָה Matta Mechasia, quæ κατ' ἔξοχὴν Sora fuit dicta, pariter ad Euphratem, sed infra Nahardæam sita, floruit, & circa A. M. 3955. Chr. 195. a Raf fundata & 48. circiter annis recta, ad seculum quartum a C. N. fere perennavit. 3) Pumbeditana, quæ in פּוּמְבְּדִיתָה Pumbeditha, urbe Mesopotamiae, inter duo flumina Euphra- tem & Tigrim sita, & tam populi frequentia, quam ædificiorum amplitudine celebri, sed ob incolarum furta, latrocinia & scelera fere infami, post fundatam Soranam anno 76. a Raf Chasda, vel juxta alios anno 50. a Rabba bar Nachmani fundata, multis seculis perduravit, donec utraque sub imperio Ismaelitarum ad A. M. 4797. Chr. 1037. funditus deleretur. 4) Na- reschana, in urbe נַרְשָׁה, prope Soram, a Raf Papa excitata circa A. M. 4113. Chr. 353. Qui- bus sequiores aghuc addunt, 5) Machusensem, in מַחְוֹסָה urbe Machusa; & 6) Perutzensem, in פְּרוֹזֵץ שַׁבּוּר Peruz Schabbur, Nahardeensis ter- ritorii urbe circa A. C. 967. celebrem. De qui- bus singulis, R. DAVID GANZ in צָמָח דָוִד suis locis differit; e Christianis vero recentissime IOH. SIMONIVS ASSEMANVS in Prologo de Scriptoribus Syris, Tomo I. Bibliotheca Orienta- lis præmisso §. 2. Harum omnium doctores אַמּוֹרָאִים Amorræi, seu Amorraitæ, item נְאוּנָם excellentes, illustres, nec non Seburæi, salutabantur; quos titulos cum cura exponit ce- leberr. WOLFIUS loc. cit. p. 914. sqq. Ter- ræ Israelis, seu Occidentales Academicæ Judaicæ memorantur: 1) Hierosolymana, quæ inde ab Esdræ ætate arcessitur, & Simeonem Justum, Antigonum Sochæum, aliasque celeberrimos jactat Doctores, donec caput in ea efficeret Hillel magnus & Schammæus, qui uterque de principatu contendens, diversas, sibique tan- tum non oppositas, instituerunt scholas, בֵּית הַלְלָה domum Hillelis, & בֵּית שְׁמַאי domum Schammaj dictas, inter quas XVIII controversæ intercessisse feruntur a Judæis, tanti momenti, ut

nec Elias quidem expediendis iis ac decidendis par sit futurus, apud *CVNAEVM de Republ. Jud. lib. II. cap. XVII.* Has vero ordine recenset *SURENHUSIVS. Prefat. ad P. IV. Mischnæ*, in recensione Tractat. de testificationibus. Hinc acerrima inter utramque scholam odia, dissidia & persecutio[n]es intercesserunt, donec per בָתְלִיּוֹן seu *Filiam vocis* ediceretur, sententia scholæ Hillelis esse standum. Vide *LIGHTFOOT. Opp. Tom. II. p. 317. ALTING. in Schilo lib. IV. cap. VII. Tom. V. Opp. p. 78. & HACKSPAN. ad Nizzachon Lipmanni p. 288. sqq.* De utriusque vero doctoris persona, scholæque ortu confer *ALTINGIVM c. l. Heptad. VIII. p. 244. b. SERARIUM in Minerval. lib. IV. cap. 7. Opusculor. P. I. p. 143. & Rabbin. II. Scrup. 6. c. l. p. 207. & RHEINFERD. Dissertatt. p. 86. sqq.* 2) Jafnen-sis, in oppido Jafne, tertio a Joppe lapide distante, inter ipsas Hierosolymorum ruinas excitata. Durante enim obsidione, & imminentे muriis exercitu Romano, R. Johannes Zacchæides in castra hostilia egressus, ac benigne ab utroque Vespasiano exceptus, tantum effectit, ut post occupatam urbem, non solum Gamalieli, Senioris ex filio Simeone nepoti, vitæ gratia fieret, sed etiam in oppido Jafne novam condendi scholam, facultas daretur. Hanc memoratus Johannes Zacchæides, hinc dictus modo Gamaliel, inde Jafnensis dictus, post hunc R. Akiba, cui viginti quatuor discipuloru[m] millia tribuuntur, post eum Simeon filius Gamalielis, hujusque demum filius, R. Jehuda Sanctus rexit, qui opus Mischnicum compilavit. 3) Zipporiensis, vel Sephorienensis, in urbe Galilææ צַפּוֹרִי a R. Jehuda Sancto condita, qui XVII annis ibidem peractis, vitam cum morte commutavit: unde frequentissime de seipso dicere est solitus: *vixit Jacobus in Aegypto annis XVII, vixitque Jehuda in Zippore annis XVII*, Talm. Hierosol. in Kelaim fol. 32. col. 2. Plura vide apud *LIGHTFOOT. in Centuria Chronogr. cap. 82. Tom. II. Opp. f. 229. sq.* 4) Cæsariensis, in πόλει των Στρατού,

τωνος, seu Cæsarea, diu post gentis excidium florens, unde רְכֻבֵּן Rabbini Cæsarienses toties in Talmude memorati. 5) Lyddenis, quæ in Lydda, Judææ urbe, quæ a R. Akiba, prius quam Synedrio Jafneensi præfedit, recta fuit. *HIERONYMVS Prologo in Jobum*, Lyddæum quendam præceptorem laudat, qui primus fit habitus, & quem non parvis numis redemerit. 6) Magdalensis, in urbe Magdala, prope a Tiberiade & Chammatha, unde Rabbinorum Magdalenium erebra fit in Talmude mentio. 7) Nisibensis, in Syria sita. 8) Tiberiensis, quam diligenter descripta *BUTTORF. in Comment. Masoretico p. 20.* 9) Alexandrina, quæ suppeditasse creditur Interpretes Græcos, qui τῶν LXX nomine veniunt. 10) Bitterensis, in urbe Bitter בְּתֵר (quam tamen *LIGHTFOOTVS c. l. c. LIL. p. 209.* Bethar legere mavult) quam Hadrianus, cum horribili Judæorum strage, delevit; cui quadringenta Collegia, quadringentos singula præceptores habentia, quorum unicuique quadringenti auditores fuerint, Talmudici adscribunt. Vid. *BUTTORFIVS Lex. Talm. in בְּתֵר.* Quæ hæc urbs fuerit, & num Bethchoron, dubie disputat *RELANDVS in Palestina Lib. III. pag. 639.* tandemque in medio rem relinquit. Ista clade idem se passos tradunt Judæi, quod postmodum in Christianos statuit Julianus Apostata, ut scholæ omnes abolerentur, lege lata, qua omni ipsi χειροθεσίᾳ, seu Doctorum promotione deinceps interdicebatur, Ordinantibus & ordinatis, nec non urbe, ubi ista solennitas perageretur, internecioni additis. Quod ne fieret, æterno gentis suæ damno & probro, cui carendum fuisset Doctoribus legitime ordinatis, R. Jehuda filius Babæ prestitit: quinque discipulis per manuum impositionem creatis Magistris, per quos ille ritus conservaretur: hac sua in tribules pietate, mortem sibi arcessens. Atque ista quidem de Academiis sufficiente Judæorum.

Ad §. VII. pag. 15.

(10) *Propheta fert interdum nomen Patris*] Rationem, propter quam discipuli filii sint dicti, Magister autem illorum Pater, i Sam. X. 12. ita reddit MAIMONIDES in *More Nevochim* P. I. c. VII. *Is*, qui alium docet rem aliquam, vel qui sententiam quandam alicui communicat, habetur, ac si genuisset ipsum, quatenus nempe auctor est illius sententie & opinionis. Hinc dicti sunt discipuli Prophetarum בָּנֵי Prophetarum. Et in Tract. *Zuchasim* fol. 31. col. 2. אֲבָא הָוָה לשׁוֹן כְּבוֹר כִּמוֹ רַבִּי *Abba*, seu pater, nomen est honoris, sicut *Rabbi*. Plura in hanc sententiam citat BXVTORE Lex. Talm. b. v. p. 10. Quinimum vilipendendum esse patrem praे Rabbino, discipulos legem docente, ex MAIMONIDE demonstrat LIGHTFOOT. Hor. Hebr. in Matth. XV. 5. Tom. II. Opp. p. 332. a. KIMCHIO autem, asserenti נֶמֶצָא לְאַנְתָּא nullibi factum reperiri, ut discipuli appellantur Fili, doctissimus POCOCKIVS Notis miscell. ad portam Mof. c. VIII. p. 334. loca ex MAIMONIDE opponit, quibus contrarium asseritur, e quibus eminet, quod legitur in Talmud Torah cap. I. §. 2. הַתְלִימְרוֹם קְרֻרוֹם בְּנֵים שָׁנָן וַיַּצְאוּ בְּנֵי הַנְּכִיבָה: discipuli vocantur Filii, sicut dictum est (2 Reg. II, 3.) & egressi sunt filii Prophetarum. Hinc non modo in Proverbii Salomonis saepius leges, hac compellatione, mi fili, Doctorem illum divinum disciplinæ suæ alumnos alloqui, verum etiam in N. T. Apostoli, & Filiorum nomine suos compellant auditores & lectores, ut Gal. IV, 19. i Joh. II, 1, 12. &c. & Patris titulum sibi vendicant, ut i Cor. IV, 15. Inde porro in Ecclesiam id nominis manavit, ut Doctores ecclesiæ Patres, Patriarchæ autem Papa, quod vocabulum Avum notat, vocarentur. EUTYCHIVS Patriarcha Alexandrin. in Annalib. edit Pocock. p. 333. sq. prolixè exponit, cur Alexandrinus Patriarcha præ ceteris Papa, i.e. Avus, vocetur? In quæ verba docte commentatus IOHANNES SELDENVS Commentar. in Eutychii origines p. 139. stomachum adeo movit viro cetero eruditio, sed tūm temporis Pontificis man-

cipio, ABRAHAMO ECCELLENSÌ, Maronitæ e Libano, ut peculiari opere, quod Eutychius Patriarcha Alexandrinus vindicatus & suis restitutus Orientalibus, Romæ A. 1661. inscribitur, furii velut percitus SELDENVM adoriretur, congestisque calumniarum & criminationum cumulis ita eum oneret & tantum non obruat, ut vel imperitum in Arabicis tyronem, vel impostorem ac sycophantarum omnium nequissimum esse, lectori persuadeat. Parte operis II. tota, quæ princeps est, de origine nominis Papæ, nec non de illius proprietate in Romano Pontifice, adeoque de ejusdem primatu, prolixè commentari satagit, sed honestatis omnis ac modestiae oblitus. Quæ, utut forte ab instituto nostro paulo alieniora, silentio tamen præterire nolui, maxime quod scripta illa ἀμοιβαῖα, Londini & Romæ edita, in paucorum, e nostris, manibus versantur.

Ad §. VIII. pag. 15.

(II) *Nomen Patris ejus*] Accipe verba KIMCHI, quæ ita habent in prefat. ad Prophe. Os. אמרו רבותינו אל כל שם ושם אביו בנהוות ברוש שחוֹן נבְיא בְּן נבְיא / ולא שם אביו ברוש שחוֹן נבְיא לא בְּן נבְיא / שם דָשָׁם עָרוֹן בְּרוּעַ שחוֹן נבְיא מִאָתוּ הָעִיר / שם ולא שם עִיר בְּרוּעַ שחוֹן נבְיא נבְיא מִירוּשָׁלָם / אמרו מִשְׁנָכֵר אָבִיו וְאָבִיו הוּא לְגֹדוֹלָה אָבָותֵינוּ שחוֹן גּוֹלִילָס מִמְּי Magistri pia memorie tradidérunt: cuiuscunque Propheta nomen una cum nomine patris sui memoratur in vaticiniis, indicat, ipsum Prophetam esse filium Prophetæ: Cuius nomen, absque nomine patris ipsius, indicat, quod Prophetæ ipse quidem sit, sed non filius Prophetæ: Cuius nomen una cum nomine urbis sue, notat, quod istius urbis Prophetæ fuerit: Sin nomini ejus non addatur nomen urbis sue, notat, quod Prophetæ sit Hierosolymorum. Sed & porro dicunt: cuius pater & avus memorantur, id fit propter honorem majorum, qui honoratores majoribus ejus, cuius pater tantum nominatur. Iisdem vestigiis

NICOL. DE LYRA insitit, quando ad *Os. I. 1.* ita commentatur: *Fuit iste Beeri Prophetæ, sicut & filius, licet ejus prophetia non habeatur: sicut nec de multis aliis, qui tamen in Scriptura Prophetæ nominantur.* *Habent enim Hebræi pro regula: quod quando in principio alicujus prophetie patris nomen exprimitur, Prophetam fuisse intelligitur.* Verum Hebræos in traditione ista sibi non satis constare, ex iis appareat, quæ nos in *Introduct. in libr. Vet. Test. P. III. cap. II. §. 2.* p. 91. sq. ex eorum monimentis, de ortu Jesaiæ commentati sumus. In fronte enim libri Jesaiæ, yatis nomini additur pater Amoz, quem tamen Rabbini passim fratrem censem regis Amaziae. Provocat quidem ABARBENEL ad. 2 Chron. XXXII, 32. ubi diserte legitur: בְּחַזְׁוֹן יְשֻׁעָיוֹן כִּן אֲפֹוֶז הַנְּכִיא in visione Jesaiæ filii Amosi, Prophetæ: sed refragante & invita accentuatione, quæ vocem הנְבִיא ad remotius Jesaiæ nomen referendam esse, liquido evincit. Quanquam nec regio ipsum sanguine ortum, eapropter crediderim.

Ad §. IX. pag. 15.

(12) II. *Sapientes*] Antiquitatem huic titulo, adventu Servatoris longe anteriorem, recte assignat Auctor, quem jam Jeremiæ temporibus obtinuisse credit VITRINGA *Lib. II. de Synagoga Vet. cap. X. p. 569.* ad verba cap. XVIII, 18. provocans: *Dicunt autem, venite & cogitemus contra Jeremiam cogitationes.* Nam non peribit lex a Sacerdote, וְעֵצָה מְחַכֵּם & consilium a Sapiente, & verbum a Prophetæ. Quemadmodum hic ejusmodi sunt tituli honorum, qui integros & distinctos ordines designant, ita dubium non est, quin insertum his medium nomen חכמים ejusdem ponderis sit & valoris, legis ac Scripturæ interpretes complexum, Doctoresque publicos, quorum auctoritate & sententia, in decisione dubiorum erat standum. Cumpromis autem, post excessum Prophetarum, Doctores communi חכמים Sapientum nomine veniebant. Quo referto, quod in *Seder Olam Rabba*

cap. XXX. edit. Meyeri p. 92. legitur: *huc usque Prophetæ per Spiritum Sanctum vaticinati sunt.* מִין וְאִילָר הַת אָנָך וְשָׁמַע רַבְּרוֹ חַכְמִים binc deinceps inclina aurem tuam, & verba Sapientum audi, qui post Prophetas rerum potiti sunt in scholis & ecclesia. Primi quidem Doctores, qui excessum Prophetarum proxime sequuti sunt, nullo peculiari elogio claruerunt, simplici nomine contenti, vel quod essent ea ætate hominum mores a fastu magis alieni, vel, ut Judæi in *Zemach David, millenar. IV. A. 500.* jaētant, quia nullum supperebat, nisi longe infra meritum subsidens, adeoque de honestamento potius, quam honori futurum. Quoties tamen cunque de Doctoribus in communis sermo erat, חכמים Sapientes dicebantur. Quod nominis deinceps illis potissimum hæsit, qui legis non scriptæ studio addicti, hanc unam efferebant, & doctrinæ pariter ac vitæ instituto urgebant: in quibus eminere cupiebant Pharisæi. Vnde nil frequentius in scriptis Rabbinorum, ubi ad decisionem veterum Sententiariorum provocant, quam tritum illud חָכָם וְאָמְרוּ חָכָם tradunt Magistri decisionum p. m. ubi communi Sapientum titulo, auctores traditionum, & sententiarum Talmudicarum comprehenduntur.

Ad §. IX. pag. cit.

(13) *Quas supra Legem extollebant*] Primos traditionum oralia natales in schola Judaica, ab Hillele seniore, הנשׁיא dicto, prolixæ & erudite arcessit ALTINGIVS in Schilo lib. IV. cap. VII. T. V. Opp. p. 77. sqq. Hactenus enim in Palæstina sic satis inhaluisse Doctores Scripturæ Sacræ, cuius studium Esdras Nehem. VIII. & IX. ac Malachias cap. IV, 4. sqq. enixe commendaverant. Hic vero in Babylonia natus & educatus, cum quadragenarius Hierosolymam ascendisset, & filiis Bethiræ Academiam moderantibus, privatim solum nonnullorum vacaret institutioni, ut plures alliceret discipulos, sibi que lauiores pararet fortunam, novum illud doctrinæ genus Babylone allatum, in deutero-

et consistens, prurientibus ad nova, minusque obvia juniorum ingeniis, instillavit. Hac arte paulatim nomen sibi & estimationem aliquam paravit inter suos, per quos summis Academiae innotuit Doctoribus: ab his arcessitus, rogatusque de quodam ritu, prompte quidem & accurate respondit, sed magna cum arrogantia, & Doctorum istorum contemtu, atque hoc pacto obtinuit summum in schola Hierosolymitana locum, non tam a filiis Bethirae, dignitate & munere motis, quam a discipulis, aliisque, novitatis studio, aut opinione sapientiae, ipsi conciliatis. Adeptus tantum fastigium, unice operam dedit, tum ut praedecessoribus, filiis Bethirae, omnibusque Sapientibus Hierosolymitanis detraheret, & exprobrata ipsis pigritia, ignorantiae matre, institutionem ipsorum in odium, aut saltem fastidium adduceret; tum, ut in suæ sapientiae admirationem omnes rapereret, ceu qui non sine Numine venisset Babylone, ad solam Legis notitiam, proximorum Doctorum foscidia oblitteratam, postliminio restituendam; tum denique, ut Traditionum auctoritatem assereret, & in arce collocaret. Quo fine primum Scriptura non est usus ad confirmationem, nisi quatenus ratiunculis quibusdam a se suffulta esset; deinde supra ceteros se sapere jaestavit, quod accessisset Babylone, ut traditionum Schemajæ & Abtaljonis Hierosolymæ admirator & haeres quasi extitisset. Adeo sublesta & ignobilis est traditionum πατεροπαγαδότων origo. Posthaec vero tantam naecte sunt auctoritatem, ut verbo Dei scripto non ad latus modo ponerentur, sed omnino etiam anterrentur. Vnde Mischna Tract. Sanbedrin, cap. X. §. 3. **חומר ברבורי** סופרים מרבורי תורה: **חכמים** רבי סופרים מרבורי תורה: **חכמים** רבי סופרים מרבורי תורה: amabiliora sunt verba Scribarum seu Doctorum verbis Scripturae, sive ut R. IACOB in libro בפטור fol. 121. hanc sententiam repetit: **סunt amabiliora verbis Prophetarum:** ubi porro vulgatum illud additur: **חכמים ערופי מנויות** Sapien-

tes prestantiores sunt Prophetis, idque ex ea ratione; quia Prophetæ tenebantur suam doctrinam miraculis confirmare, & signis extraordinariis aliis, de Sapientibus autem absolute & simpliciter dictum: **וְעָשָׂתָה תַּחֲנִמָּה עַל כָּל הַדָּבָר** ut facias juxta omnia, quæ decebunt te, Deut. XVII, 10. R. BECHAI in עיקר התורה היה fol. 77. col. 3. כר הקמה תורה שבعل פה שאין תורה שבכתב יכולה להתבהר כי אם ע"י תורה שבכ"פ: Fundamentum legis scriptæ est lex oralis. Etenim lex scripta non potest explicari, nisi per legem oralem. Ita in Cod. Chagiga fol. 10. col. 1. enormi abusu & detorsione verborum Zach. VIII, 10. egrediunti aut venienti non erit pax, docetur, non habere pacatam conscientiam illum, qui de studio Talmudico regreditur ad studium Biblieum. Quæ, & alia in hanc sententiam collecta, lege apud בְּבֵית הַתֹּאֱדוֹת in recensione operis Talmudici p. 222. sqq. Sed & decreverunt Rabbini in Cod. Kidduschin cap. I. fol. 30. col. 1. hominem debere vitæ suæ tempus in tres partes dividere, & tertiam insu[m]ere in lectionem Scripturæ, tertiam in Mischnam, tertiam denique in Gemaram: attamen R. IACOB super Cod. Sanhedrin fol. 24. col. 1. declarat, quod Talmud Babylonicum sit instar omnium, solaque ejus lectio sufficiat. Porro in Cod. Sopherim cap. XV. constit. 5. prohibent: Qui occupatur in lectione Scripturæ, præstat quidem bonum opus, sed tale, quod vix meretur bonum opus vocari; qui autem occupatur in lectione Mischnæ, is præstat bonum opus, quod meretur mereudem; at qui in lectione sex partium Gemarae studium locat, is tale bonum opus præstat, quo nullum potest esse majus: Et ibid. constit. 7. Scriptura similis est aquæ, Mischna vino, & sex partes Gemarae condito. Hebraica, & his similia plura, vide apud GEORG. ELIEZ. EDZARDVM Annos. 192. in Tr. Avoda Sara c. I. p. 331. sqq. qui pariter Annos. 74. ad Cap. II. ejusdem Tr. p. 359. sqq. exsertis Rabbinorum verbis docet, capitale esse, ex Scripturis argumentum petere contra placita Magistrorum: Scripturam non minus fugiendam esse, quam haeresin: quamvis Sapientum alii rem aliquam pronuncient mundam, alii vero eandem innum-

immundam dicant, amborum tamen verba esse verba Dei viventis: & quæ ejusdem furfuris sunt alia Φορτία ἀνθεσμάτων. Hinc tantam tribuerunt Doctribus suis auctoritatem, ac Deo ipso: unde in lib. חזקוני fol. 94. p. 2. in Notis ex Baal Hatturim collectis definiunt: **רְבוֹ כְּחָלֵק עַל הַשְׁכִינָה וְהַמְּאֻמֵּן בְּרֶבֶרֶי חֲכָמִים כְּמַמְּנֵי בְּשָׁכִינָה:** qui dissentit a Doctore suo, perinde est, ac si dissentiret a divina Majestate, qui autem credit verbis Sapientum, est, ac si crederet ipsi Deo. Adeo abjecte de Scriptura Sacra, contra vero tam splendide sentiunt & loquuntur de Doctribus suis, eorumque placitis, majus modo & immensum ut pretium concilient traditionibus suis.

Ad §. IX. pag. 15.

(14) **בעלי המשנה Magistros Traditionum]** הנאים Deuterotis, seu Magistros Traditionum appellari Judæis, & tritum ipsis verbum esse non necesse est. **תְּנָנוּ חֲכָמִים אוֹ רְכָנִים**, οἱ διδάσκαλοι μύῶν, observat DRVSIVS lib. II. de tribus Iudaor. sectis cap. XV. p. 74. sqq. & multa ibi affert effata HIERONYMI de deuteronimis, ab ipso repudiatis.

Ad §. IX. pag. 16.

(15) **Ad genua Sapientum]** Leguntur ista in Tract. Berachoth fol. 28. col. 2. med. Cum r. ELIESAREM ægrotantem visitarent aliquando officii causa discipuli ejus, rogarentque eum, לְמַרְנוּ אֲרֹחוֹת חַיִם וְנוֹכָה בְּחַן לְחַיִם הַבָּא: doce nos vias vite, ut mereamur vitam futuri seculi: respondit ipsis, cavete vobis, ne quid per vos decedat honori sociorum vestrorum, ומגעו בנים פְּנֵי הַחִינָן וְהַוּשְׁבוּם בֵּין בָּרְכֵי תַּלְמוֹידֵי חֲכָמִים: collocate autem illos inter genua discipulorum Sapientum, ut ex illis nimirum credenda audiant & facienda.

Ad §. IX. pag. 16.

(16) **Sapientes nostri traditiones docent]** Integra HIERONYMI verba, quæ DRVSIVS quoque cit. loc. allegavit, ita habent: Videntur igitur observationes Judaica apud imperitos & vilem plebeculam imaginem habere rationis, humanaque sapientia: unde & Doctores eorum σοφοί, hoc est, Sapientes vocantur. Et si quando certis diebus traditiones suas exponunt discipulis suis, solent dicere, οἱ σοφοί δευτερότονοι, id est, Sapientes docent traditiones.

Ad §. X. pag. cit.

(17) **Pythagoras se mallet appellare φιλόσοφον]** Prolixè ortum nominis exponit CICERO Tusculan. quest. Lib. V. cap. 3. ubi postquam de veteribus Græcorum σοφοῖς dixisset, ita pergit: A quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant, Sapientes & habebantur, & nominabantur: idque eorum nomen usque ad Pythagoram manavit etatem: quem, scribit auditor Platonis, PONTICVS HERACLEDVS, vir doctus in primis, Phliuntem ferunt venisse, cumque cum Leonte, principe Phliasiorum, docte & copiose differuisse quedam. Cujus ingenium & eloquentiam cum admiratus esset Leon, quævisce ex eo, qua maxime arte confideret? at illum, artem quidem se scire nullam, sed esse Philosophum: Admiratum Leontem novitatem nominis, quævisce, quinam essent Philosophi, & quid inter eos, & reliquos. interest? Pythagoram autem respondisse, similem sibi videri vitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Gracia celebritate. Nam ut illic alii corporibus exercitatis gloriam, & nobilitatem coronar Peterent: alii emendi, aut vendendi questu & lucro ducerentur: esset autem quoddam genus eorum, idque vel maxime ingenuum, qui nec plausum, nec lucrum quererent, sed videnti causa venirent, studioseque perspicerent, quid ageretur, & quo modo: ita nos quasi in mercatus quandam celebritatem ex urbe aliqua, sic in hanc vitam ex alia vita

vita & natura projectos: alios gloria servire, alios pecunie & raros esse quosdam, qui ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam studiose intuerentur: hos se appellare sapientiae studiosos, id est enim Philosophos: & ut illic liberalissimum esset, spectare, nihil sibi acquirentem, sic in vita longe omnibus studiis contemplationem rerum, cognitionemque praestare. Eadem, sed multo concisius, tradit DIOG. LAERTIVS de vit. Philosoph. prooem. 12. cuius verba, quia rationem repudiati tituli Sapientis edisserunt, huc transferre non erit grave: Φιλοσοφίαν δὲ περῶτος ὀνόματε Πυθαγόρεας, καὶ εἶντὸν Φιλόσοφον, ἐν Σικουῶνι διαλεγόμενος λέοντι τῷ Σικουνίᾳ τυρεύνω, ἡ Φιλασίων, καθά Φοινικανδεῖς ὁ Ποντικός ἐν τῇ περὶ τῆς αἴπνιζος μηδένα γαρ εἶναι σοφὸν ἀνθερωπόν, ἀλλ' ἡ Θεόν. Θάττον δὲ ἐκαλεῖτο σοφίας, καὶ σοφὸς ὁ τάυτην ἐπαγγελλόμενος, ὃς εἴη ἀνατὰ σκεύτητα ψυχῆς ἀπηκεβαμένος. Φιλόσοφος δὲ, ὁ σοφίαν ἀσπαζόμενος. Philosophiam autem primus Pythagoras appellavit, seque Philosophum, cum Sicyone sermonem haberet cum Leonte Sicyoniorum tyranno, sive Phliasiorum, at ait Heraclides Ponticus, in libro, quem inscripsit de femina septem diebus exanimi. Nullum enim hominem, sed solum Deum, esse sapientem. Antea enim Sapientia dicta, qua nunc Philosophia, & qui hanc profitebatur, Sapiens, quicunque ad summam animi perspicacitatem pervenisset: Philosophus autem, qui sapientiam amplectetur. Faustosum illum ac turgidum Sapientum titulum, merito ridet LACTANTIVS lib. IV. Divin. Institut. cap. I. Priusquam hæc Philosophia, quæ dicitur esse, inventiretur, septem fuisse traduntur primi omnium, qui, quia de rebus naturalibus querere ac disputare sunt ausi, Sapientes haberi appellarique meruerunt. O miserum, calamitosumque seculum, quo per orbem totum septem soli fuerunt, qui hominum vocabulo cierentur, nemo enim potest jure dici homo, nisi qui sapiens est. Sed si ceteri omnes, præter ipsos, stulti fuerunt, ne illi quidem Sapientes: quia nemo sapiens esse vere judicio stultorum potest. Adeo ab his absuit sapientia, ut ne postea quidem, incremente doctrina, & multis ma-

gnisque ingenii in id ipsum semper intentis, potuerit perspici veritas, & comprehendti. Nam post illorum septem Sapientum gloriam, incredibile est, quanto studio inquirende veritatis Græcia omnis exarserit. Ac primum, nomen ipsum sapientiae arrogans putaverunt, seque non sapientes, sed studiosos sapientiae vocaverunt. Quo facto & illos, qui temere sapientum sibi nomen asciverant, erroris stultitiaeque damnaverunt, & se quoque ipsos ignorantia, quam quidem non diffitebantur. Stylo Ecclesiastico autem Patrum, qui Philosophi dicantur, homines nempe pii & fideles, tum qui vitam vivunt austera, quin & orthodoxi Ecclesiæ doctores, porro modesti, de seipsis humiliter sentientes, ac patientes denique, qui placide & moderate ferunt incommoda, exemplis docuit SVICERVS Thesaur. Eccles. hac voce, pag. 1442. sqq.

Ad §. X. pag. 16.

(18) *תلمיוֹחָכְמִים* [Discipulos sapientum] modestiæ causa se dixerunt subsequentium temporum Magistri, eo quod ipsi non auderent decidere quicquam, sed placitis majorum unice inhærerent, & ab eorum velut ore tantum penderent. Hinc prisci illi Traditionum auctores proprie *חכמים*, subsequentes, qui illorum stabant auctoritate, *תلمיוֹחָכְמִים* *discipuli Sapientum* dicti. Sed etiam in genere hoc nomen, literatum quemvis designat, illitterato & plebejo oppositum. Totam quippe nationem Judaicam in duas velut familias dispesci, *תلمיוֹחָכְמִים* & *עַם הָרֶץ*, in scholasticos & plebem, in doctos, inque indoctos, in bene educatos, minusque bene educatos, *LIGHTFOOT*. in Harm. IV. Evang. P. III. ad Luc. V. 17. Tom. I. Opp. p. 517. a, docuit, exemplisque comprobavit. DAVID DE ROME in צמח דוד fol. 233. col. 4. universam hanc nomenclaturam ad modestiam refert & humilitatem Magistrorum subsequentium temporum, idemque illis accidisse tradit, quod Sapientibus Græcorum, quorum successores modestiæ causa Philosophi maluerint dici, quam Sophi: quæ

ex **תָּלִיא** **in** **הַשְׁבִּי** **hausit**: Potiorem præstat usum, quod **BUTTORFIVS** b. v. in Lex. Talmud. p. II46. ex Cod. **Berachoth** fol. 43, col. 2. obser-vavit: **שְׁשָׁה** **רְבָרִים** **גָּנָא** **לוֹ** **לַהֲלֹמֵר** **חֲכָם** Sex res sunt turpes in discipulo Sapientis: 1) si egrediatur, quando unxit se, in plateam, 2) si egrediatur solus noctu, 3) si egrediatur cum cal-ceis resartis, 4) si confabuletur publice cum muliere, (hac de causa mirati sunt discipuli Christi, cum viderent eum cum muliere Samaritanā loquenter Joh. IV, 27.) 5) si accumbat ad comedendum cum hominibus plebejis, (unde Christum reprehenderunt Pharisæi, cum publicani & peccatores cum ipso accumberent, & quod eum illis comedederet Matth. IX, II. Luc. XV, 2.) 6) si veniat ultimus in Synagogam. In strictissima significatione sumitur **תַּלְמֹיד** *discipulus*, quando eum notat, qui discit ex ore docentis, quod dicunt Hebræi **הַלְמֹיד מִזְרָחָן** *discens ab alio*, **לֹא** **מַעֲצָמוֹ** *non a seipso*, & opponitur **אַוְתִּידָסָתָה**, qui dicitur **שָׁוֹנוֹה**, qui saepe errat, & cogitur ire-rare vel mutare.

Ceterum transferre huc liceat titulos hono-rum, ad excessum usque ultimorum Prophetarum, Sapientibus varii generis tribui solitos, quos uberioris recenset ALTINGIVS in *Historia promotion. Academ. T. V. Opp. p. 252.* Titulus in his primarius fuit **נֶבֶיאִים** *Prophetarum.* 2) **זָקְנִים** *Seniorum;* quo titulo veniebant omnes, qui senili prudentia prædicti, rebus gerendis, regendisque adhibebantur, quique hujuscemodi Facultatis testimonium reportaverant, sive Magistri essent, sive Magistratus, etiam si annis gravis non forent. 3) quæ rarer est denominatio, **אַצְוָל הָעָם** *Segregatorum a promiscua plebe,* ita dictorum, vel quia **נְאָרָל** *sepositum apud eos,* & fidei ipsorum concreditum erat eruditionis atque excellentiæ depositum, vel quia per exten-sionem **הַאֲצִילָתָם** *axillarum,* seu brachiorum, do-cendi jus fuerant consecuti. 4) **חֲכָמִים** *Sapien-tum.* 5) **בָּעֵל אַסְפּוֹת** *Dominorum congregatio-num,* quia collecti erant in Synedriis Judicium seu Professorum Collegium, vel quoniam colligendis in Systemata sapientia præceptis vaca-

bant. 6) **אָב Patris.** 7) **סּוֹפֵר Scribae**, quem **נָאָרָל** *gessit Esdras cap. VII, 6.* de quo nunc ex instituto dicemus.

Ad §. XI. pag. 16.

(19) *Duobus hominum generibus*] Genera-lissima omnium vocis סופר Scriba, notio est, qua virum quemvis literatum, & insigni erudi-tione pollentem designat, ut i Chron. XXVII, 32. Jonathan מבון וספר אַנְתָּרוֹפָס συνετός οὐδὲ γραμματεὺς appellatur. Ita oppónitur iis, qui ἀνθρώποις ἀγράμματοι οὐδὲ ιδίαται audiebant, quales censebantur Apostoli Act. IV, 13. Talis Judeis בור dicebatur, homo rudis, vel incultus, stupidus, quod in Targum legitur Prov. XII, 1. XXX, 2. **שָׁאָן** **לוֹ** **לֹא** **חַכְמָה** **וְלֹא** **מִרְוָתָה** qui nec sapientia præditus est, nec moribus, juxta MAL-MONDIS descriptionem. Strictior autem sensu, nomen officii est סופר, quando & in Vet. Instrumento inter dignitates aulae & officia regni numeratur, & in Novo non uni semper vel jungitur, vel opponitur hominum generi v. g. Matth. XXIII, 2. in Mosis cathedra sedere dicuntur οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι cap. XXVI, 3. congregati leguntur οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ γραμ-matæs, καὶ οἱ πρεσβύτεροι τὰ λαῦ. Porro, qui Marci II, 6. γραμματæs dicuntur, iidem a Luca c. V, 17. νομοδόσταλοι salutantur, & cum legis peritis ac Doctoribus paria faciunt: atque hac speciali notione, ab Auctore nostro commode in duas dispescuntur classes, Scribæ ut alii sint Politici, alii Ecclesiastici.

Ad §. XII. pag. cit.

(20) *Laici γραμματεῖς erant*] Hos dupli-cis facit generis Auтор, ita ut 1) alii Ludimo-deratores essent, & prima literarum elementa pueros docerent. Huc referunt urplurimum Simeonitas. Jacobus enim, morti vicinus, ad has operas eos damnasse creditur, quando ex indignatione cædis Sichemiticæ, utramque & Levi, & Simeonis, tribum dispergendarum prænuncia-tum.

ret: אֲחַלְקָם בֵּיעַקְבָּן וְאֶפְיצָם בִּיְשְׁרָאֵל *dividam eos in Jacob, & dispergam eos in Israël,* Gen. XLIX, 7. Quæ verba quoniam Targum Hierosolymitanum ita παραφράζει, אֲפִילָג יְהָה אֲרוֹתָה בְּכִנְשָׁתָה רַעֲקָם וְאֶבְרָה יְתָ שְׁבָטָה דָּלוּ בְּבָתִי מְרֻשָּׂאָה רַבְנָה יִשְׂרָאֵל h. e. ut in Polyglottis Anglicanis vertuntur: *dividam ego tribum Simeonis, ut sint Scribae & Doctores legis in Synagoga Jacob, tribum vero Levi distribuam, ut present concionibus inter filios Israel;* inde Simeonitas tradunt, vietum sibi ut plurimum puerorum institutione quævisse. Tradunt Hebrei, Scribas, Pædoribas, Pædagogos, & Doctores puerorum, fere omnes ex tribu Schimeon suisse, qui ut haberent, unde viverent, sparsim & oppidatim pueros informare cogebantur, ut ad Targum ὈΝΚΕΛΟΣΙ b. l. commentatur PAUL. FAGIVS, Hierosolymitanam paraphrasin in hanc sententiam excitans. Ne quid enim gloriae vel dignitati Levitarum decederet, pari cum eis passu si ambularent Simeonitæ, neve illis Gymnasiorum & Academiarum præsidium, continua successione a parente eorum Levi usque ad sera tempora concreditum, eriperetur, nil aliud in institutione juventutis largiuntur Simeonitis, quam prima literarum elementa. Ita diserte RASCHI ad b. l. אין לך עניין סופרים ומתרוי הינוקות אלא משמעון כדו: non erant tibi pauperes Scribae & Pædagogi, nisi ex Simeone, ut dispersi agerent. Tribum vero Levi, pergit, fecit circumeuntem areas, propter oblationes spontaneas & decimas, & dedit ei dispersionem suam honoris gratia. Ut adeo elementaris saltem institutio Scribis ex tribu Simeon competeteret, omnis autem reliqua, in capitibus religionis, & partibus doctrinæ sublimioribus informatio, cederet Levitis. Novi, quod circa vocem Hierosolymitanæ סברון alia mens sit VITRINGAE lib. I. de Synag. Vet. P. II. cap. VIII. pag. 364. quam cum IAC. ALTINGIO, peritos sive acutos legis Doctores notare maxunt: certi tamen, quod deficiat, nihil habet. Ceterum probe notandum, quod Auctor observat, tribui Simeon suam consti-

tisse portionem & hæreditatem in terra Canaan, quanquam non suis sibi finibus circumscriptam, sed in tribus Judæ portione velut insertam, unde plurimos ipsorum ex agris vixisse, terræque suaæ proventu constat, & pari cum ceteris tribulibus jure.

Ad §. XII. pag. 16.

(21) *Hi publici Notarii]* Est hæc 2) classis Scribarum civilium, cum auctoritate quadam publica in populo versantes: *Notarii, privatorum contractuum & instrumentorum Scriptores;* cui rei operam in primis navasse dicuntur משפחות סופרים familie Scribarum habitantium in Jabel, Cinæ puta, Jethronis posteri, qui cum hæreditatem propriam nullam adiussent, ex hoc labore vitam tolerasse videntur I Chron. II, 55. Quamquam istos, n. D. A. V. KIMCHI per Doctores מלומרים, legisque interpretes exponat, quo sensu ad γραμματεῖς Ecclesiasticos forent referendi. Addit, civilibus Judæorum Scribis, HEIDEGGERVS Exercitation. Biblical. VIII. §. 10. p. 220. sq. 3) militiae adscriptos, qualis ille fuit שֶׁר הַצְבָּא Scriba princeps militiae, qui colligebat populum terræ, 2 Reg. XXV, 19. 2 Chron. XXVI, II. Jerem. LII, 52. 4) Prefectos civitatum, qualis erat ille regis Babylonie in Samaria סְפִרָה Scriba, Esdr. IV, 8. & fuisset videtur γραμματεὺς, sive ut Syrus reddit **לְאָדָם כִּנְבָּדָל** princeps civitatis Ephesiorum Act. XIX, 35. Attamen gentiles hos civitatum Scribas, in Græcia cum primis magna pollentes auctoritate, & proximo fere loco post ἄρχοντας & σπαθηγες constitutos, temere ad rem publicam referemus Hebræorum: de quibus eruditæ & cum cura egit ANTON. VAN DALE Dissert. V. ad antiquitates & marmora, parte post. p. 423. sqq. 5) Mercatores quoque, quo Zabulonitas refert, qui Jud. V, 14. משכימים בשכט סופר berites stylo Scribae dicuntur, quia familiari rei per negotia augendæ, adeoque mercaturæ operam navantes, longis rationibus conscribendis & componehdis insudarunt.

Ad §. XIII. pag. 16.

(22) *A manu consiliisque Regis erant*] Sequentur nunc amplioris dignitatis ac fastigii Scribæ, nimirum 6) Cancellarii regii, ἀρχιγραμματεῖς, Scribarum magistri ac principes, seu λογοθέται, qui a Rege in rebus civilibus secundas tenebant, custodes sigilli vel annuli, quo Regis literæ obsignari solent: in quibus Scriba regis Joas 2 Reg. XII, 10. Seja 2 Sam. XX, 25. & Saphan 2 Reg. XXII, 3. ab Auctore censentur; quibus Elisamam junge, Scribam regis Jehojakim Jer. XXXVI, 12, 20, 21.

Ad §. XIII. pag. cit.

(23) *Nostris Secretariis Grammatophylacii*] Hi paulo inferioris gradus 7) Secretarii erant, summo Cancellario subiecti, qui præcepta & judicia regia consignarunt, & secretiora quævis custodiverunt: cuiusmodi erant Seraja, Régis Davidis 2 Sam. VIII, 17. XX, 25. Elisho-reth & Achija, regis Salomonis, 1 Reg. IV, 3. Sabna, Ezechiæ 2 Reg. XVIII, 18. XIX, 2.

Ad §. XIV. pag. cit.

(24) *Ad personas Clericos*] Pergit munc Auctor ad *Scribas Ecclesiasticos*, quos LIGHTFOOTVS in Harmon. IV. Evangelist. ad Matth. II, 4. Tom. I. Opp. p. 302. in duos rursus ordines dispescit: *Alios* sacrorum Bibliorum exscriptores, ad quos pertinebat, sacra volumina exscribere, seduloque curare, ne ulla ex apographis menda vel corruptela sacro originali Textui irreperet: unde *הַקּוֹן* סופרים correctiones vel directiones Scribarum manasse creduntur: *Alios* assiduos verbi divini interpretes, quibus maxime seruebant rostra, atque instituebatur populus, unde de iis præceteris quæstionem instituit Salvator: *quomodo dicunt Scribe, Christum esse filium Davidis?* Marc. XII, 35. quia nimirum Scribæ sapissime ex ambone perorantes, istam doctrinam tradiderunt. De his autem probe observavit laudatus

ante HEIDEGGERVS c. l. §. XIII. sq. p. 223. sq. disertam eorum in lege Mosis mentionem fieri nullam, utut res ipsa, & officium Scribarum Ecclesiasticorum, Mosaice sit institutionis. Ipsum quidem titulum, quanquam in notione potius politica, Davidis demum ætate invaluisse, donec in captivitate Babylonica cum primis rerum potiretur, quo tempore magnus ille Scriba, legis divinæ consultus ac doctor, Esdras celebratur, qui ascendens ex Babylonia *סִפְרָם חֵיר* Scriba promptus in lege Mosis Esdr. VII, 6. nee non *סִפְרָם מְצֻוֹת יְהוָה* Scriba præceptorum Domini ib. v. II. & in Diplomate regio v. 12. *סִפְרָם זֶה אֱלֹהָה* Scriba legis Dei insignitur: quod ipsius elogium DORSCHEVS Syll. Semestr. n. IX. pag. 192. discussit; quibus junge, quæ nos alias de eo edisse ruimus *Introd. in libr. V. T. P. I. cap. XVIII. §. 2.* p. 308. Demum proxime ante Christum in carne revelatum, & posthæc, frequentissima siebat τῶν γραμματέων, *סִפְרִים*, vel Chaldaice סִפְרִי, mentio; quod Evangelica historia testatur. De his vero gemina ventilatur quæstio inter Doctores: I. *Num γραμματεῖς iidem fuerint cum νομικοῖς, vel νομοδιδασκάλοις, legis peritis, an ab iisdem diversi?* Eosdem fuisse utrosque, ex collatione Matth. XX, 35. cum Marc. XII, 28. liquet, ubi qui Marco εἰς τῶν γραμματέων unus Scribarum vocatur, is apud Matth. νομικὸς nomine venit. Rursus tamen Luc. XI, 44, 45. Christus alteros ab alteris distinguit. Diras enim prolocutus contra Phariseos & Scribas, cum τοῖς τῶν νομινῶν quidam ex legis peritis regessisset: *Magister, hæc dicens etiam nos afficis contumelia,* & ita se a Scribis disjunxit, Salvator hoc ipsum confirmat, quando pergit, καὶ ὑπὸ τοῖς νομικοῖς δακεῖ: *etiam vobis legis peritis, non solis Phariseis & Scribis, τὰ denūcio.* Nodum non fecit vel solvit, sed in medio relinquit. FRID. SPANHEMVS fil. quando Tom. II. Opp. f. 1358. quæstionem ita movet: *Scribarum ac legis in Hebreæ gente Doctorum ratio, geminare fuerit an distincta, illine forensia magis ac civilia tractarent, solam vero legem ei νομοδιδασκάλοι;* an vero illi in Synagogis, *bi nonnisi in scolis legem declararent;* Scri-

Scriba etiam in primis theorie & contemplationibus essent addicti, consuli in dubiis ac perplexis soliti, unde ab Herode de loco nascituri Messiae soli interrogati; disquirendi nec loens est, nec animus. Curatius in hoc discrimen inquirens Ioh. CAMERO Praelect. ad Matth. XIX, 3. Opp. fol. 177. edit. Genev. ita definit, quod Scribæ fuerint Legis Interpretes, sed qui publice in Synagogis legem interpretabantur, qui fungebantur munere Ecclesiastico; *vopimoi* vero ii, quos Hebræi חכמים Sapientes vocant, qui legem quidem interpretabantur, sed in scholis privatim; idque ex verbis Christi colligit: *Vae vobis legisperitis, sustulisti enim clavem scientiae: quia olim insigne Doctoratus apud Judæos fuit clavis cum pugillaribus.* Quibus gemina tradit in Myrothecio Evangel. ad cit. loc. Luca. 10 s. SCALIGER in Elencho tribus cap. XI. p. 83. ita instituit, ut *vopimoi* esse Doctorem traditionum, seu interpretetem legis oralis, Scribas autem, sive inter Judæos, sive inter Sadduceos esse, qui במקרא in explicatione textuali legis scriptæ versabantur, & explicationi legis textuali operam dabant. In eandem sententiam concepsisse video IAC. TRIGLANDIVM in Diatr. de secta Karæorum cap. VI. quo cum cura in locum hunc Lucæ vexatum commentatur, & p. 63. in ea demum notione acquiescit, *qua סופי γραμματεῖς, Scriba, ejusmodi notat Judæos, ac Judæorum Doctores, qui rejectis traditionibus solam Scripturam venerantur, eamque Hebreorum calculo, Patrum Hebraice doctorum suffragio, vocis γραμματέως natalibus, & appellatio- nis hujus origine Esdr. VII, 6. probat. Acutissimus FRID. SPANHEMIVS pater, Part. II. Dub. Evangel. XXXVIII. sqq. ubi de Scribis ex instituto agit, §. 7. 8. p. 399. verba Lucæ ita com-*

ponit, ut nullum inter γεαμματέα & νομικὸν agnoscat discrimen. Cur enim, quando Christus inquit, διὰ τῶν γεαμματέων &c. nulla facta men- tione τῶν νομικῶν, νομικὸς invadit in Christum, & suo ordini hoc applicat, nisi νομικοὶ fuerint γεαμ- ματεῖς, & contra? Vnde & Interpres Syrus una eademque voce singula illa reddit, & νομικὸς &que ac γραμματεῖς interpretatur ספרא, et si alibi νομικὸν interdum vertat נסוכא רירע qui peritus est legis. Demum tamen §. 10. p. 400. aliquam τῶν νομικῶν & τῶν γεαμματέων distinctionem admittit, ut omnes quidem νομικοὶ fuerint Scribæ, non tamen omnes Scribæ νομικοὶ. Hinc porro conjicit 1) dici posse, Scribas fuisse homines θεωρητικοὶ, contemplationi legis, & quæstionibus theoreticis potissimum vacantes, νομικὸς vero, quæstionibus practicis & actui rerum deditos fuisse. Vnde γεαμματεῖς Matth. II, 4. ab Herode interrogantur de loco nascituri Christi, non νομικοὶ: & γεαμματεῖς de Eliæ adventu disseruisse leguntur Matth. XVII, 10. 2) Dici quoque posse, νομικὸς dictos fuisse illos Scribas, qui tantum affixi erant legi, nec curabant δευτερό- στις majorum, unde νομικὸς ille vocatur Matth. XXII, 36. qui querit, quod sit magnum manda- tum in lege Luc. X, 26. & a Christo ad legem remittitur, quia videlicet hoc ipsius ἔργον erat. Sic Luc. XIV, 3. τοῖς νομικοῖς proponit Christus quæstionem legalem de Sabbatho. Tandem concludit: idem ergo significatur sæpe per γεαμ- ματέας, νομικὸς & νομοδιδασκάλος. Et si τῶν γραμματέων nomenclatio latior sit nomine τῶν νομικῶν, quia illi sæpe, ut dictum, munere politico fungebantur, isti sacro tantum, legis exposi- tioni, & iis, quæ ab ea pendebant, in solidum vacantes. Omnes ergo νομικοὶ Scribæ, sed non contra. Multa quoque de Scribis, pecul. dis- fert. IX. P. II. diērum genial. p. 397. sqq. disserit Ioh. LOHMEIERS, qui in hanc quoque, de discrimine γραμματέων & νομικῶν, quæsti- onem p. 406. sqq. incidit, a quo tamē frusta decisionem expectes. Nos paria interdum fa- cere utrosque agnoscimus, in citato tamen Lu- cæ loco mutuo distinguī lubenter damus: quod autem

autem inter utrosque intercesserit discrimen, cum sit perquam obscurum, ob auctoritatēm Scripturæ lūcentius adstipulamur afferenti SPANHEMIO, quam LIGHTFOOT & TRIGLANDIO. Quæritur II. Num Scribae & Pharisei sint iudei? Ansam quæstiōni dedit BARONIUS, qui Apparatus ad Annales Ecclesiast. n. VIII. de Pharisæis agens: ex his, inquit, qui legi interpretanda navabant operam, Scribae dicebantur; ceteri communī nomine Pharisei. Scribas itaque existimavit esse sectæ Phariseorum nomen, quo nil absurdius dici potest. Scribae enim ordinarii legis interpretes, Pharisei traditionum oralium assertores erant; Illi ex antiquissimo apud Judæos instituto, hi fæx novissimorum Ecclesiæ Judaicæ temporum; Illi sensus literalis tenaces, hi glosfarum & allegoriarum captatores. Utique autem licet in cathedra Mosis sederent, & olerum decimationem, multaque haberent in vicem communia, maxime πρωτοκλησίαν ἐν ταῖς δείπναις & πρωτοκαθεδρίαν ἐν ταῖς συναγωγαῖς Matth. XXIII, 6. & Marc. XII, 39. vivendi tamen ratione ac placitis multum a se distabant, ut ex Act. XXIII, 9. & alias liquet. In Evangelica historia saepe junguntur, ita tamen ut insigne inter utrosque maneat discrimen: quod assertum vide a Véher. PEYLINGO P. III. Observat. XXVIII. §. 2. p. 212. BARONIUM autem castigavit CAVABONVS Exercit. I. n. IX. p. 41. sq.

Ceterum ad intelligendos varios Scribarum, quorum in Nov. Test. mentio sit, ordines, perutilis est HEIDEGGERI observatio loc. cit. §. XVII. sqq. p. 226. eorum aliquos fuisse membra Synedrii, aliquos in Synedrio, sed non de Synedrio, aliquos denique extra Synedrium. I. Synedrii membra erant tum universe, tum singulariter. Universe quidem, ac præ omnibus aliis emphatice Scribae dicuntur omnes Synedrii assertores Matth. XXIII, 2. Erant Concilii illius membra & que Sadducæi ac Pharisei, utrique tamen Scribae. Singulariter alicubi Scribae a Sacerdotibus & Senioribus distinguuntur, v. g. Matth. XXVI, 3. ubi congregati memorantur οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ οἱ γραμματεῖς, οἱ οἱ πρεσβύτεροι

τὰ λαζ. Fuerunt sane etiam Pontifices & Seniores populi, Synedrii membra; & tamen ab iis distinguuntur Scribae; proprie vero loquendo omnes Synedrii socii Scribae, omnes pariter Seniores fuerunt. Porro 2, fuerunt in Synedrio, sed non de Synedrio, qui Hebreis vocantur הרנִים לפנֵי חכמִים legis quippe peritissimi, in casibus dubiis sententiam studiose eruentes, & de vero sensu legis Synedrium erudiantes, qui tamen in subselliis Patrum non sedebant; utpote non ex eorum numero, sed in sedilibus humilioribus: hinc nec ipsi pro auctoritate jus dicebant. Denique 3, fuerunt extra Synedrium Scribae, Doctores legis varij, tum in Synagogis, in quibus ab antiquo erant ἡγεμόνες καὶ ἀναγνώσκοντες, predicatores & legentes Mosen per omnia Sabbathæ Act. XV, 21, tum extra eas; iisque alii Magistri textus Biblici, qui literalem ejus expositionem proferebant; alii חמדרָשׁ, qui & חדרשְׂנִים explicatores, qui mysticam Scripturæ interpretationem proferebant; demum alii בָּעֵל אַנְרָה concessionatores, homiliam sive discursum instituentes de loco Scripturæ sive historicum, sive theologicum; de quibus Author noster in sequentibus agit.

Præter hos omnes, novum Scribarum genus Christiano orbi obtrusit RICH. SIMONIVS, quando lib. I. Hist. Crit. Vet. Test. cap. II. p. 16. sq. comminiscitur, Prophetas fuisse סופרים, seu Actuarios ejusmodi publicos, auctoritate publica munitos, qui ætatis sua gesta literis condere, & amplissimis ad posteritatem transmittere commentariis fuerint jussi, ex quorum annalibus libri Biblici, qui hodie præstant, ceu compendia & epitome sint compilati. Sed universum istud ἔυρημα, Prophetas fuisse vel dictos, vel munere publico institutos, universa Scriptura ignorat. Ut taceam, non publico munere, non jussu Principis vel Reipublicæ, & Θελήματι ἀθρόπος, sed Θεοπνευσίας dono, & extraordinario impulsu, ὃπος πνέματος ἀγίας Φερομένης, scripta canonica exarasse amanuenses Dei, 2 Petr. I, 21. Unde it quoque, qui munere Propheticō non fungē-

fungebantur, multo minus Actuarios & Scribas publicos agebant, v. g. David, Salomon, Daniel, Mardochæus, Nehemias, monumenta saera composuerunt. Sed quicquid est istius commenti, copiosius nos explosimus in *Introduct.* ad libb. Bibl. Vet. Test. P. III. cap. I. §. XVI. p. 43. sqq.

Ad §. XIV. pag. 17.

(25) *Ac Magis a Chaldeis]* Non tam Chaldaea, quam Persia, eaque sola, Sacerdotes & Sapientes suos, Magorum nomine celebravit, ut præ aliis valide docuit CALLENTVS in *Historia Magor.* p. 9. sqq. Nemo autem operosius & exactius de Persarum Magis commentatus est, ac vir summus THOMAS HYDE in *Histor. Religion. vet. Persar.* cap. XXXI. p. 372. sqq. ubi de nomine, dignitate, officio & partibus Magorum, insigni cum eruditioris apparatu egit, & in eos, qui Christum recens natum adventu suo venerati sunt, Magos p. 377. sqq. curate inquisivit, ex Parthia eos accessisse statuens, ubi eadem religio, quæ in Persia, iidemque Magi, & ea tempestate imperii fuerit sedes. Hos vero, cum HERMANN VON DER HARDT in *Syria Græca* p. 74. sqq. Judæos ortu fuisse contendisset, ex Babylonicis vel Syris Judæorum Synagogis Hierosolymam missos, idque vel ex nominis similitudine probare fategisset, quia Magorum nomen ex Græca voce γέραματεὺς ortum trahat, commentum istud peculiari dissertatione *de Magis stella duce Bethlehemum projectis*, Vitembergæ anno 1716. mascule retudit IOH. HERMANN. AB ELSWICH.

Ad §. XIV. pag. ead.

(26) *Quindecimviris a Romanis]* Hi Sacerdotes erant apud Romanos, quibus solis cura inspiciendorum & servandorum librorum Sibyllinorum demandata erat. Eos nobiliori nomine Pontifices esse vocatos, colligunt nonnulli ex VOPTISCO in Aureliano c. 19. ubi decretum Se-natus & Imperatoris mandatum ita habet: Agite

igitur Pontifices, qua puri, qua mundi, qua sancti, qua vestitu animisque sacris commodi, templum ascendite, subfellia laureata constituite, veteranis (seu quod malunt alii, veneratis) manibus libros evolvite, fata reipublicæ, quæ sunt æterna, perquisite. Erant illi ex civium numero maxime illustres viri, primo saltem duo, unde *Duumviri* dicti; hinc in denarium aucti, *Decemviri* sacris faciundis, vel *sacrorum Decemviri* appellati: demum eo anno, quo Capitolium conflagravit, & quo L. Cornelius Sylla Dictatoris munere se abdicavit, quinario insuper locupletati, ut *Quindecimviri* evaderent: donec Theodosius Imperator eos, cum sacerdotio & veteris superstitionis sacris abrogaret, hinc quoque Sibyllini libri sub Honorio per Stiliconem flammis tradiderentur. Vide de illis GIBERT. CUPERI Not. in Laetant. de mortibus persecutor. P. II. p. 241. sq. & copiosissime SERVATII GALLAEI Dissertat. de Sibyllis cap. XIV. p. 270. sqq.

Ad §. XV. pag. ead.

(27) *Daturque Masorethis]* Specialis hæc, minusque crebra vocis סופרים acceptio est, qua Numeratores versuum, vocum, & literarum in libris Biblicis, h. e. Masorethas designat; in Talmude tamen obvia Cod. Kidduschin cap. I. fol. 30. col. 1. & in Cod. Tanchuma fol. 33. col. 3. & ab ELIA Germano Praefat. III. libri Masoreth Hammassor. repetita. Horum labores prolixæ & ordine exposuit BYXTORFIVS in Commentario Masorethico, Tiberias inscripto, concisius recensuit eruditissimus WOLFIUS Biblioth. Hebr. T. II. lib. III. toto, p. 460. sqq. & nos in compendio tradidimus P. I. Crit. Sacrae Vet. Test. cap. VI. p. 283. sqq. nihil ut superst. quod hoc transferamus. Quo autem jure AVGUSTINVM in partes citet Auctor, nondum intelligo, cum perlegenti universam in Psal. XL. enarrat. Tom. VIII. Opp. p. 364. sqq. nihil occurrat, quod hoc faciat: nisi forte hoc trahas, quæ ibi circa finem de Judæis affirmat, quod nobis serviant, & tanquam capsarii nostri sint, qui studentibus nobis codicis

dices portant, quo fiat, ut cum Judæis disputationes, ex ipsorummet chartis eos convincamus. Quæ hoc accommodet, qui potest. AVGUSTINVM vero Numeratores illos; Masorethas cognovisse, ob iguorantiam linguae Hebrææ, meam superat fidem.

Ad §. XVI. pag. 17.

(28) *Textuales, Scripturarii, קראים*] De his exponendi, paulo post commodior dabitur locus. Phariseorum & Scribarum discrimen modo edifferuimus: & de Phariseis Capite sequenti ex instituto.

Ad §. XVII. pag. 17.

(29) *רְשֵׁן, b. e. disputator, inquisitor*] Eadem, cum Auctore, sententiam tenet HENR. HAMMONDVS ad 1 Cor. I, 20. cui συζητηταὶ τὰ αἰῶνας τρέποντες, *disquisitores* hujus etatis sunt Judæi Doctores, qui in Scripturæ inquirebant sensum. Solebant nimicum, ait, inter eos viri eruditæ sedere in Synagoga, & de re quapiam inter se disceptare, e. c. ut sensum Scripturæ loci cuiusdam invenirent. Ad eam consuetudinem videtur respicere Paulus 1 Cor. XIV, 29. Prophetæ loquantur, duo aut tres &c. Vnde siebat, ut Synagoga, in qua habebantur ejusmodi disceptationes, diceretur *בֵּית הַמִּרְשָׁה domus inquisitionis*. Quo fortasse etiam pertinet, quod Luc. II, 46. dicitur Christus inventus fuisse, *sedens in medio Doctorum, audiens & interrogans illos*. Qui mystice Scripturam interpretabatur, *בעל המרש* dominus inquisitionis, & *הרשות inquisitor*, sive συζητητὸς dicebatur. Mysticus vero sensus רְשֵׁן דָּרֶךְ רְשֵׁת via inquisitionis, & מְרֻשָּׁת συζητησις, & sic *הרשות חתלים inquisitio Psalmorum*, est eorum interpretatio Allegorica. Verum, ut recte habent, quæ de מְרֻשָּׁת & בִּרְתָּה

הַמִּרְשָׁה assert HAMMONDVS, sic *הרשות* tam, ex usu Judæorum, non tam disputatorem, quam Concionatorem notat. Conaciones enim דְּרָשָׂות dicunt, & Concionatores דְּרָשָׁנִים, nataque sunt inde in Judæo-Germanica lingua voices darschen concionari, & darschle concio. Ita DAVID DE POMIS in Zemach David b. v. exponit, רְשֵׁר לְפָנֵי הַמִּזְבֵּחַ exponere, concionari, דְּרָשָׁן, מִפְרַשׁ, חֹקֵר, מִפְרָד, predicator, orator. Nec dissentit ELIAS Levita in Thisbi voc. רְשֵׁן, ubi exemplo R. MOSIS Haddarschan, & e. Christianis PAVLI FAGII Haddarschan in urbe Eisenach, illustrat. Hinc R. SIMEON, qui לִקְטָה peram Judaicam confarcinavit; singulariter hoc encomio ornatur *הרשות princeps concionatorum* salutatur, qui A. M. 5070. floruit, Chr. 1310. Solent hi ex omni Théologie genere, ne Cabbalisticis quidem mysteriis exceptis, apparatus congregare, quo Homilia suas exornent, ii cum primis, qui captata populari aura, laudem profundioris doctrinae auecupantur. Potissimum vero e Mythicæ Théologie mutuo materiam dicendi arripiunt, quod non valere conciones existimant, nisi Talmudicis fabulis, & portentosis narracionibus sint refertæ. Vide, quæ de Theologia Judæorum Homiletica, tradit b. patruus meus I. B. CARPOV. *Introduct. in Theolog. Judaic.* cap. X. §. 9. p. 81.

Ad §. XVIII. pag. 17.

(30) 1 Cor. I, 20] De sensu dicti egimus supra ad §. IV. hujus Cap. Annot. 6. nec est quod addamus. Quo autem sensu nonnulli Henochum, συζητητὸν, literatum, appellant, GVL. SALDENVS exposuit *Otior. Theolog. Exercit. I.* §. 2. p. 3.

AD

LIB. I. CAPVT VII.

DE TITVLOR A B B I.

Ad §. I. pag. 18.

Numerus titulorum valde crevit] Simpliciteratem priorum temporum, & arrogantiam ultimorum, ante gentis dissipationem, Auctor observat. Veteres enim, & captivitate Babylonica anteriores, solis officiorum nominibus contenti erant, ita ut **מלך** Rex, **כהן** Sacerdos, **שופט** & **שופט** Judee, **סופר** Scriba, diceretur a munere, quo quisque fungebatur; maxime vero *Propheta*, *הרוואה*, *הרוואה*, *Videns*, i Chron. XXIX, 29. audiebat, pro diversitate vel muneris, vel donorum: his si alias accederet titulus, forte erat **בן** patris, ut i Sam. X, 12. 2 Reg. II, 12. VI, 21. XIII, 14. Post captivitatem autem a creditum e Babylone, quin & post excessum ultimorum Prophetarum, Doctorum Mischnicorum nullus, usque ad Hillelem sub Herode M. titulo Rabban aut Rabbi insignitus legitur. Hinc in *Pirke Abboth* cap. i. omnes illi, iisque celeberrimi doctores, Nitraj Arbelites, Jehuda fil. Tabbæi, Schimeon fil. Schatæ, Schemajah, Abtaljon, Hillel, & Schammai, absque præfamine, aut titulo honoris memorantur, usque ad **רבן גמליאל** 16. cuius filius dicitur **רבי שמעון** *Ribbi Schimeon*: unde apud i o. HENR. OTHONEM in *Hist. Doctor. Mischnicorum* p. 88. (edit. Amstelodamensi, recentissimæ) *Rabi* ווחנן החורונית *Rabbi Jochanan Choronita* primus hoc elogio ornatus legitur, quanquam *Anonymus* annotationum Auctor p. 73. in *Not.* jam ante ex libro Juchasin & Schalschelet Hakkabala observaverit, *Filios Bethira* primos titulo *Rabbi* salutatos fuisse, quin & nonnullos, Josuam Ben Perachia hac dignitate primum eminuisse, censere. Consentit **BVXTORFIUS**, qui de *Abbreviaturis Hebr.* sub 7 p. 172. docet, ante Hillelem, qui nativitatem Christi vel attigit, vel paucis annis morte sua antevertit, neminem titulo Rabban vel Rab-

bi fuisse insignitum. **MAIMONIDES** *Præfatio ne in Seder* ריעם, nudum nomen positum magnitudini doctorum tribuit, cujus verba ex versione *POCOCKII in porta Mosis* p. 127. ita habent: *Cum quis in magno honore fuerit, atque omnium supremus, illum nomine suo appellat* (Auctor Mischnæ) e. g. Hillel, Schammæus, Schemajah, Abtaljon, quod magnitudinis ipsorum est, cum non potuerit reperiri Epitheton aliquod, quos fama ipsorum illustrior redderetur, uti neque Propheta epitheto aliquo celebrantur. At qui apud ipsum gradu bis inferiori fuerit, illos appellat Rabban, ut cum dicit, Rabban Gamaliel, & Rabban Juchanan fil. Zaccæi. *Qui his denique gradu inferiores, audiunt apud ipsum Rabbi*, ut cum dixit R. Meir, R. Juda. *Appellat etiam eos, qui hoc gradu sunt, Aba*, ut cum dicit Aba Saul: aliquando tamen ultro omittitur ipsorum titulus, veluti cum dicit, Simeon frater Azaria, & Eleazar vir Bartutæ. Hinc nomina omnium, qui honoris gratia nominibus suis solum, absque titulo in Mischna appellantur, ordine recenset. Ut autem hoc commento palliare fastum sequiorum temporum annis sit **MAIMONIDES**, revera tamen titulorum omisso simplicitati prisci ævi, & modestiae ac prudenter doctorum veterum tribuenda est, quod pompam omnem respuerent. Circa tempora Christi autem, quantum creverit cupidus honoris, ex Salvatoris monito liquet Matth. XXIII, 7, 8, 9. *Pharisei amant salutationes in foro, & ab hominibus vocari Rabbi cupiunt: vos autem nolite vocari Rabbi.* *Vnus enim uester est Magister, Christus, omnes autem vos estis Fratres,* & **ZN** Patrem ne vocetis quenquam, unus namque est Pater uester, qui in cœlis est, neque vocemini καθηγητας Magistri, unus enim uester est Magister, Christus. Quo- & ambitionem illius eratis, & titulos ipsos perstringit. Hanc eruditam quoque arguit **SELDENI** observatio, qui

de Jure N. & G. juxta Discipl. Hebr. Lib. III. cap. 9. p. 329. ex ISI BEN IEHVDĀ in Gemara Babylonia ad Tit. Gittin cap. 6. fol. 67. a. notat: quemadmodum in scholis Christianis cognomina sua habuere notissima, Angelici, Seraphici, Subtilis, Resoluti, Mirabilis, Profundi, Solemnis, Irrefragabilis, Theologiae scholasticæ Magistri, ita fere apud Hebreos Rabbi Meir dictus חכם sapiens & Scriba, R. Jehuda חכמת Sapient, quoties ipse vellet, scilicet satius deliberaret, R. Tarphon גל של אגרון numerum acervus, ob solennem Scripturæ, Mischnæ, Homiliarum in argumentis suis confusionem, R. Akiba הרוכלי קופת arca aromatum, alii aliter, & demum R. Jose ben Chilpetha נומוקן עמן, i. e. doctrina, seu observatio, seu ratio ejus cum eo, seu orthodoxus.

Ad §. I. pag. 18.

(2) *Rabb, Rabbi, Ribbi & Rabban*. Nimirum in Nov. Test. legimus *Abba, Rabbi, Rabboni, Maran*, & in Talmude *Rab, Rabban, vel Rabbana, & Abai*, quæ omnia sunt nomina dignitatis, de quibus ex instituto, sed non nisi variis erroribus, agit NICOL. SERARIUS in *Rabbini*, seu *de tota Rabbinorum gente &c.* lib. I. c. 2. 6. Quod ad originem attinet, nomina Raf, Rabbi, Rabban, & cognata, vir doctus MART. PETR. CHEITOMAEVS in *Græco Barbaris Novi Test.* p. 124. sq. auctoritate KIMCHII, a multitudine dici autumat; ut Rabbi, quod exponitur διδάσκαλος Joh. I. 39, proprie sit, qui multa scientia, sapientia, & eruditione abundat, & Rabbini dicantur πολλοὶ τὸν νόμον, sive ἐν τῷ νόμῳ, *רבי* הַתּוֹרָה. Idem tradit NICOL. SERARIUS in *Rabbini*. lib. I. cap. 3. Verum ELIAS Levita in *Thisbi b. v. p. 219.* ad dignitatem potius refert, *רבי לשון שר* Rabbi vocabulum principatus constituens, cum quo consentit DAVID DE POMIS in *Zemach David b. v.* Chaldeis enim בָּרְךִי principem notat, testibus Targumim: ut posteriori sententiae calculum addere malim. Quod autem inter hæc nomina intercedat discrimen,

men, R. IOSVA Levita in *Tract. I. cap. 3. p. 25. sq.* concise exposuit, dignus, qui audiatur: אמרו זל גROL מרב רבי וגרול צריק שמעיה ואכטליין שנקרו און מרוב מעלהם ברוך הנכאים שאון מכניין אוותם: כל רב וממר מבבל. וכל רב מארץ ישראלי לפי שבארץ ישראל היו סומכין לרוץ רני קנסות וקורין אותו רב כי דכתיב עיר האלים ובא רב בר שניהם. ואין אלהים אלא מומחה: Quæ ex versione CONSTANTINI L' EMPEREVR ita habent: Pronunciant Sapientes l. m. Magistro Doctor major est; Doctore Dominus; at Domini titulo præstat Nomen proprium: ut Simeon justus, Schemaja & Abtalion, qui sic excellentie causa sicut tantum nominibus veniunt: quemadmodum etiam Prophetis titulos non præmittunt. Semper Magister & Preceptor de iis accipiuntur, qui e Babylonia gradum acceperunt: uti quoties occurrit Doctor, de eo, qui in terra Israel est promotus. Nam in Canaane manuum impositio idoneos reddit, ut de pœnalis juris decernant, quos Doctores vocant. Nam scriptum est Exod. XXII, 9. ad ipsos Magistratus venito negotium amborum: at non est ullus Magistratus, nisi qui judiciorum peritus, manuum impositione gradum adeptus est, uti e Sanbedrin liquet. Illustrat hoc exemplo רב זירא ורב זירא Magistri Zera, & Doctoris Zera, qui cum unus esset, idemque, antequam in terram Israelis ascendisset, Magister Zera audiebat, at postquam eo pervenisset, & manuum impositione in Doctorem esset promotus, passim vocabatur Doctor Zera. Denique addit: ולא מצינו בחרכמי המשנה כי שנקרו רב וממר. ceterum de Sapientibus Mischnæ nullibi invenimus, quenquam Magistrum vel Preceptorem dictum fuisse. Complura sunt notatu digna, quæ hinc discimus: 1) Titulum Raf, dignitate infimum, superari a titulo Rabbi, & hunc vicissim a Rabban; quorum primum CONSTANT. L' EMPEREVR differentia causa Magistrum reddidit, medium Doctorem, ultimum Dominum: Mar denique Preceptorem. 2) Raf & Mar in Babylonia creatum designare Magi-

Magistrum, Rabbi non nisi in terra Israe lis promotum. 3) Promotionem in Terra sancta facultatem dedisse, sententiam ferendi in causis penitentialibus, qua destituebantur creati extra terram Israelis. 4) Magistros Babylonios nova opus habuisse promotione, si in Canaanam delati, cum dignitate versari cuperent in republica. 5) Neminem Sapientum in Mischna, seculo a C. N. secundo superiore, *Raf* vel *Mar* dici: Rabban autem audire non renuerunt; ut mox audierunt.

Vtut autem *Raf* titulorum esset insimus, *רָבִי* tamen, ac per antonomasiam Doctori Babylonio; cui **אֲבָהָ אַרְיכָה** *Abba Aricha* nomen erat, & qui in terram Israelis ascendens, Rabbeni Jehuda Sancto operam aliquando dedit, ab eodemque oralem legem suscepit, fere proprium evasit, ut simpliciter, & absque ullo addito, **רָבּ** salutetur. Adeo invalidit apud Talmudistas hujusmodi locutio, ut si nominaretur nomine suo *Abba Aricha*, non ita bene intelligeretur, sicut si pronunciaretur pronomine **רָבּ** *Raf*, inquit **BAR-TOLOCIVS** Biblioth. Rabb. Tom. III. p. 692. ubi plura de eo habet, eidemque vetustissimos commentarios, *Siphra* & *Siphri*, a Judæis nonnullis in acceptis ferri contendit.

Rabbi & *Ribbi* paria omnino facere, & *Ribbi* legendum potius esse, quam *Rabbi*, cum radix sit **רָבּ**, urget, ac nonnullis Poetarum exemplis pariter, ac exemplo vocis **רָבּ**, qua in Targum Hierosolymitano Jobi XX. **כִּירָבּ** legitatur, evincere satagit **R. ELIAS** Levita in *Tisbi* b. v. Titulum vero *Ribbi*, summae excellentiae indicem, datum **R. Jehudæ** Sancto seu Principi, Mischnæ concinnatori, nequé ulli post ipsum concessum, observat **IAC. ALTINGIVS** Tom. V. Opp. f. 255. b. Quocum confer **EDZARD**. in *Avoda Sara* c. I. p. 259. ubi plura in elogium **R. Jehudæ** Sancti leguntur.

Rabban, elogium omnium præstantissimum est ac supremum, Maguatem potius ac Principem, quam Doctorem denotans, ac septem tantum Hillelis posteris tributum legitur, quos ordine re-

censet **BVXTORFIUS** ac Abbreviat. *Hebr.* p. 173. In his secundus, Rabban Gamaliel senior, Schimeonis filius, Hillelis nepos, Pauli Apostoli in Judaismo putatur fuisse Præceptor: sextus Rabban Schimeon III. pater fuit **R. Jehudæ** Sancti, qui Mischnam composuit, & non Rabban, ut ejus majores, sed *רָבִי* *אֶלְקֹחַנָּי*, absolute & simpliciter *רָבִי* appellatus fuit. Eosdem ordine quoque persegitur singulos **IOH. HENR. OTHO** in *Historia Doctor. Mischnic.* p. 93. sqq. Observat quoque **ASSEMANVS** Biblioth. Orient. Tom. I. p. 216. titulum *Raban*, qui idem est ac *Magister noster*, apud Syros Christianos, Presbyteris & Monachis honoris causa attribui consuevit, eodem plane sensu, quo Rabbi in Evangelii & apud Hebreos: quod ibidem ex exemplis liquet. Monent præterea **R. ELIAS** in *Tisbi* & **BVXTORFIUS**, nomen Rabban pluralem formare, *Rabbanim*, *Rabbarin*, & *Rabbanan*, quæ postrema forma Talmudicis familiarissima sit: *Raf* & *Ribbi*, non venire in plurali, cum dicere nequeamus *Rabbim* & *Ribbim*, si vero usus ferat pluraliter efferre, a Rabbi dici *Rabboth*, sed semper cum Affixo Pronomine **רְבוּחַנָּן** *Rabbini nostri*: quod ad Grammaticam pertinet. Alio tamen & diverso sensu *Rabbanim* dicuntur, quando τοῖς **Κράοις** *Karraim*, seu Karræis opponuntur; ubi priores sunt, qui Magistrorum sententias & traditiones admittunt, posteriores, qui repudiatis traditionibus, uni inhærent Textui Scripturæ. Vtrorumque mentionem facit **BEN-IAMIN TUDELENSIS** in *Itinerario* p. 28. וְשֵׁם כָּזוֹ אַלְפִיָּת וְחוּרוּם רְבָנִים וְמַהְמָּת כְּמוֹ חַמְשׁ מִאות קְרָאִין בֶּצֶר אֶחָד וּבְנִיחָת וּבְנִין הַרְבָנִים שָׁהָת לְלִמְיוֹר חַכְמִים מִחְזִיבָה quaæ caute vertit **CONSTANT. L'EMPEREUR**: Illic ferme bis mille Judei, iisque Magistrorum doctrinæ observatores: alii quoque discreti quingenti, iisque Karaite: inter quos & priores S. pientum discipulos est intergerinus paries. Alibi p. 30. **רְבָנִים וְחוּרוּם** transtulit, Judeos Rabbanos, sive qui majorum institutis vivunt: ne nimirum in eundem cum **ARIA MONTANO** lapidem impingeret, qui *Magistros* interpretatur, notatus eo nomine

nomine a SCALIGERO in Elencho tribueret cap. II. p. 22.

Rabboni, & Rabbuni Syriacum est, pro Ribtoni. ANGELVS CANINIVS in locis N. T. b. v. Syriacum Rabbon ut plurimum Deo tribui perhibet αὐτοκράτως, vel ei, qui merum habet imperium, unde quoque creberrime Ribbon in Talmude de Deo legi, maxime cum adjuncto, ut רְבוּנוּ שֶׁל עָולָם Dominus mundi. Hinc porro colligit, Mariam Magdalenum, Syriace Christum, qui jam resurrexerat, salutasse Rabboni, Domine mi, Joh. XX, 16. quod Deum nunc agnosceret, quem ante mortem saltem Rabbi salvaverat. Istud vero & CHEITOMAEVS c. I. p. 128. & IACOB. ALTINGIVS refellit, censens uterque, non ad Deitatem Christi, sed ad docendi provinciam hac voce digitum intendi, siquidem statim explicit Johannes, ὁ λέγεται διδάσκαλος. Addit ALTINGIVS in Hist. promot. Academ. Hebreorum, Tom. V. Opp. p. 255. a. illam Christum hoc titulo Regie prosapia doctorem professam fuisse.

De titulo מִרְאֵן jam dictum. Hic saltem addō, in Syrorum scriptis titulum Mar, Dominus, non tribui, nisi viris sive sanctitate, sive Episcopali dignitate insignibus, ut exemplis patet apud ASSEMANVM Biblioth. Orient. P. I. p. 25. 396. sqq. 413. 415. 475. ubi etiam Mar Justinianus, Roman. Imperator, Mar Demosthenes, Dux Romanarum copiarum, legitur. Huic affinis est מורה Moreh, unde MAIMONIDES eruditum commentarium suum מורה נבוכים doctorem perplexorum inscripsit. Et frequentissimum Juðorum, per Germaniam degentium, quo suos ornant Magistros, elogium est מורה הרב Magister noster Doctor, vel נבוכם Dominus Doctor noster: quo primi insigniti R. Schallum, ejusque discipulus R. Jacob Levita. Maran idem quod מִרְאֵן cum formativo, judice BVXTORFIO in Lex. Talm. b. v. p. 1248. quamquam alii malint, notare Dominus noster cum affixo. ANGELVS CANINIVS ante laudatus, Deo tantum tribui perhibet, & a Rabbon differre contendit ita, ut hoc κύριον, Maran de-

σπότιον notet. Sed hominibus quoque conferri, BVXTORFIVS docet, hoc saltem cum discrimine, ut Mar de Dominis, Doctoribus, Sapientibus, Magistris promiscuis, Maran de Summo, qui praeerat reliquis Sapientibus, dicatur. Quanquam non neget, Christum per excellentiam & emphaticē מִרְאֵן, Deum quoque Dominum, qui est in celis, Dominum calorum, salutari.

אֲבָהָא Abba, Pater, huc quoque spectat. Author Juchasin f. 31. col. 2. כָּבֹוד הַזֶּה לשון כבוד כמו רבי Abba, nomen est honoris aequa ac Rabbi: & DAVID COHEN DE LARA in כָּרְבָּהָר fol. 1. col. 1. כְּהֻנָּה etiam hoc nomen est dignitatis & attentionis. Vnde in Talmude Abba Saul, Abba Jose, & alii memorantur. MAIMONIDES in Praefat. cit. postquam de ordine eorum, qui Rabbini dicuntur, egisset, statim subiungit: אֲנָשֵׁי זֶה רְמֻלָּה וְכֹנָה כְּמוֹ כָּן אֲבָהָא bus gradus cognominantur quoque Abba, Pater. Confer, quæ de titulo Patris supra tradidimus ad Cap. præc. Annot. (10), & quæ copiose exposuit IVL. BARTOLOCCIVS de titulo Abba, in Biblioth. Rabb. Tom. III. p. 668. sqq. dignus qui evolvatur. Cognatum huic nomen est אֲבָבָי Abbaj, quod cognomen R. Nachmanis, qui a celebritate familiæ id tulit, quasi Patritius.

Alium quoque titulum honoris, Judæorum Doctoribus tributum, suppeditat IVSTINIANVS Imperator, quando Novell. 146. ut liceat Hebrais, c. I. §. 1. ait: Neque licentiam habebunt hi, qui ab eis maiores omnibus Archiperecitate, aut Presbyteri forsitan, vel Magistri appellantur, perinde aliquibus aut anathematismis hoc prohibere. In hos Archiperecitas NIC. SERARIUS cit. lib. I. cap. XVII. ex instituto inquisivit, breviter autem & perspicue eos descripsit ALTINGIVS cit. Tom. V. p. 255. b. Sunt autem, inquiens, Αρχιφερεκίται, voce hybrida, qui finita Legis & Prophetarum lectione, in Synagogis capitula Talmudica, פְּרִקִּים Pherakim dicta, interpretabantur: atque ab hoc munere ipsi quidem רְיוֹשֵׁי פִּירְקִי capita, seu præciput Doctores capitulorum (in Seder Olam min. f. 17. col. 4. m.)

id est Αρχιφεζεντες, discipuli quem ipsorum, lectiones illas in scholis discentes, בְּנֵי פָרָק filii capitulorum dicebantur. Qualiter doctorum cum inter Iudeos potissima esset auctoritas, ab Imperatore, cœn majores omnibus & anathematismis terribiles, describuntur.

Celebris præterea Doctorum Talmudicorum est divisio, in תנאים Tannaitas, אמוראים Amorraitas, סבוראים Seburæos, Seburraitas, & גונאים Geoneos, tempore ac ordine se mutuo excipientes, & paucis hic recensendos.

תנאים Tannaitæ, quasi Docentes κατ' ἔξοχην dicti, à הנא tradere, docere, unde חנה Tanna, Doctor Mischnicus, חניה traditio, doctrina, & מיחננת Mischna. Sunt Doctores, qui post ultimorum Prophetarum excessum, legem oralem, sive non scriptam, cultum, jura, & ceremonias Judaicas complexam, in certas theses sive aphorismos redegerunt, ac, ne oblivioni mandarentur, fideliter, prout a majoribus acceperant, in schedas retulerunt, ex quorum monumentis, in ordinem rite digestis, Rabben Hakkadusch opus Mischnicum composuit. Horum ætas ab Antigono Sochæo, trecentis ante C. N. annis incipiens, ad seculum secundum medium, aut tempora Commodi Imperatoris, protenditur. Quos ordine ac late persequitur BARTOLOCCIVS Biblioth. Rabb. Tom. III. p. 252. sqq. concise SERARIUS in Rabb. I. cap. 7. & HOTTINGER. Hist. Eccl. N. T. cap. II. p. 76. sq.

אמוראים Amorraitæ, quasi Dictatores, Sermocinatores, sunt primi Mischnæ Interpretes ac Professores, qui in scholis, maxime Babylonicis, illam explanarunt, ad motas inde questiones responderunt, ejusque dubia subtiliter discusserunt, Gemarae nimirum auctores. BARTOLOCC. c. l. p. 663 sqq. SERARIUS c. l. cap. 8. HOTTINGER. Histor. Eccl. Nov. Test. cap. IV. p. 198. sq.

סבוראים Seburraitæ, quasi Conjecturales, Opinione, a conjectura, sententia probabilis, Doctores sunt, qui probabiliter in Mischnam disputabant, על רוך סבירה ע ad modum opinionis,

seu problematice, nullam firmam tenentes sententiam, sed pro opportunitate temporis, vel utilitatis causa, omni vento doctrinæ agitati, ad scita politica quoque religionis dogmata accommodantes. Primus hoc nomine insignitus legitur Raf יוסי Simona, in quo titulus Seburraitarum, una cum Academiis in Babylonia, ex decreto Regum Persarum sublatis, expiravit, universa ut ipsorum ætas ab A. O. 4236. Chr. 476. ad A. O. 4295. Chr. 535. vix ad LX annos assurrexerit; secus ac SERARIUS putat, qui hanc Seboræorum nationem seu sectam totis 187 annis viguisse perperam contendit. BARTOLOCC. p. 667. SERAR. cap. 9. HOTTINGER. Hist. Eccl. N. T. cap. V. p. 267. sqq.

גונאים Geonei, sive excellentes, illustres, dicebantur Academiarum Babyloniarum, & primo quidem in Pumbedithana, Doctores, qui doctrina & virtute eminentes, novum scholis conciliabant splendorem. Verius tamen superbos vertendos censem BARTOLOCCIVS p. 668. Hi enim, addit, attollevant se super alios, & fastuose ore & habitu apparebant, ita ut de facili hujuscemodi Pharisaici doctores ab aliis dignoscerentur. Primus eorum, Raf Chanina Gaon de Naharpekok, Rector Academæ Pumbedithæ hunc titulum sibi sumxit, A. O. 4349. Chr. 689. ultimus in his fuit Raf חאי גאון Haaj Gaon, cum quo Gaonitica dignitas expiravit, cum annis circiter 448 perdurasset. Deletis inde omnino Academiis Judæorum in Babylone, universa Judæorum doctrina in Hispaniam, præsertim Cordubam, translata est. Paulo aliter calculos ponit R. DAVID GANZ, ut sunt incertæ res Judæorum. Vide post BARTOLOCCIVM cit. SERARIUM cap. X. HOTTING. Hist. Eccl. N. T. c. VI. p. 334. c. VII. p. 424. cap. VIII. p. 529.

Ad §. II. pag. 18.

(3) Scholaris vocabatur] De תלמידים De scipulis supra jam diximus ad Cap. præc. §. X. Annot. (18). Hic solum addo dipterum R. AKIBAE,

BAE, quod legitur in *Vajikra rabba* seet. I. כל תלמיד חכם שאין בו דעת נבלה טובת מימנו Omnis discipulus sapientis, in quo non est scientia, cadaver melius est ipso.

Ad §. II. pag. 18.

(4) קטן *parvus*] קטן ratione etatis dicitur usque ad decimum tertium annum impletum; inde a decimo tertio anno vocatur גָּדוֹל וְאִישׁ major seu majorennis, item vir. Ejusmodi קטן, tredecim annis inferior, in eundem cum חֲרֵשׁ וְשַׁוְתָה, surdo & stulto censum refertur, לא non בֶּן רֹעֶה נִכְרֶה וְאֵין מַעֲשִׂים כְּלָם habentur pro scientibus, etiam opera ipsorum pro nullis habentur. Vid. BVXTQRF. Lex. Talm. b. v. pag. 2017. Vnde liquet, discipulis minoribus adhuc & tenerioribus id nominis tributum, praecedens autem grandioribus, & provectionibus.

Ad §. eund. pag. ead.

(5) בחור *electus*] Electi dicebantur, ratione cooptationis in numerum discipulorum. Celebriores enim Doctores non quemvis promiscue in disciplinam scholamve admittebant, sed explorabant prius ejus 1) Pietatem erga Deum pariter ac praecceptores. Profanare enim ille creditur divinam sapientiam, qui flagitioso eam tradit, non secus ac impuro vase pretiosum liquorom infundens, hunc non servat, sed it perditum. 2) Capacitatem & donorum naturalium indolement, hunc ex hoc ligno sculpi queat Mercurius, an oleum & operam sit perditurus in efformando illo occupatus? 3) Facultates ac opes, aut si ab iis destituatur, consilium, quo labore victum sibi & necessaria parare subsidia possit? Vnde laudantur Deuterotae nonnulli, quos aquam haurire, ligna findere, aliaque opera exercere non piguit, ut de suo viverent: ut est apud ALTINGIVM in Studiose Hebreo T.V. Opp. f. 259. Etenim quicunque inops, neglecto opere studiis vacans, viram ex eleemosynis sustentaret, nomen Dei profanasse, legem contempsisse, sibi-

que noxam, ne quidem cum vita terminandam, accessivisse credebatur, juxta MAIMONIDEM in Talm. Tora cap. III. Si quis ergo ita exploratus & cooptatus denique esset in scholam, audiebat בחור electus. Quamquam Hebrais hoc vocabulum juvenem quemvis notet; apud Rabbinos tamen per Synecdochem speciei studiosum designat.

Ad §. III. pag. 18.

(6) חבר *confors alicujus Rabbi*] DAVID DE ROME in Zemach David b. v. pag. 57. col. 4. inter alia obseruat: לקרוֹא כָּל בְּגָמָרָא נָהָנוּ עַם הָארָץ חבר: In Gemara quemlibet, qui non est plebejus vel illiteratus, חבר appellare solent Magistri. Concinuit HUMPHRID. PRIDEAVX in Notis ad Maimonidem de jure pauperis & peregrini cap. VII. §. 14. num. 22. p. 78. ubi ita habet: Absolute semper usurpat vox pro quocunque Viro docto, quique aliqua civitate hoc nomen uocatur obtinuerat, ita ut ei committerentur controversiarum decisiones, legis interpretatio, verumque Ecclesiasticarum cura חבר עיר Doctor civitatis vocabatur. De eo igitur dicit R. NATHAN in Aruch: חֻנָּא איש גָּדוֹל אִישׁ וּעוֹד עַלְיוֹן כָּל הַוקְנִים: Doctor civitatis est vir magnus, ad quem congregantur omnes seniores: i. e. Est vir doctus, & legis præ ceteris peritus, ad quem primates civitatis pro consilio in rebus difficilioribus, aut circa administrationem legum, aut circa rerum Ecclesiasticarum procurationem solebant convenire. Sed magis restringunt notionem hujus nomenclature alii, ex quorum mente ELIAS LEVITA in Tishbi b. v. ארם שהוא נסיך לרבענות אבל אין ראי ערין להיו טורה הוראה להקרא מורת הרב קוין אותו חבר רב פירוש נתחבר אל מי שהוא טורה מורה הרב: Homo cui ad Magisterii gradum manus est imposita, sed qui nondum idoneus est, ut sit dogmatis doctor, quo vocetur Doctor noster excellens, eum magni illius (Magistri Promotoris) Socium dicunt. Sensus est: associatur illi, qui magnus Doctor noster audit. Numerum,

rum promoti in Doctorem, non statim usurabant Doctoris, vel Magistri titulam, superflite adhuc inter vivos Magistro aut Promotore illorum, sed **חברים** audiebant. Interdum a Promotore quoque cognomen ducebant: unde R. Jose ben Zadik dicitur **חבר לר' יצחק** *Socius R. Isaaci*, a quo gradum acceperat: aliorum vero Magistrorum respectu, qui minus eruditio-
nis contulerant, **חבר תלמיד** *Discipulus socius seu Associatus appellabatur. Superstitibus enim Praeceptoribus, recens Promoto docere non licet, nisi ex eorum voluntate & induitu: postquam vero vita excessissent, in omnem Magistrorum aut Promotoris dignitatem ac titulos succedebant. Plura de hac appellatione dabunt COCCIVS in Notis ad Gemaram Sanhedrin c. XI. L'EMPEREVR in Benjaminis itinerar. pag. 188. VITRINGA lib. II. de Synag. Vet. c. X. p. 571. sq. POCOCKIVS in porta Mosis addit. pag. 396. p. 402. qui ex R. TANCHVM, Collegæ ejusmodi, **חבר** dicti, qualitates, officia, & requisita, eleganter exponit. Aliam tamen tituli hujus notionem, qua *Socium ordinis religiosorum* designat, qui se a commercio vulgi separabat, munditiem studiosius seculabatur, & decimas strictissime per-
soluebat, adeoque per vocem *ordinem Pharisaeorum* interdum describi, erudite observa-
vit EDTARDVS in Avoda Sara cap. II. not. 337. pag. 531. Quod supereft, liceat hoc transferre RAF NACHMANI filii R. CHASDAE elogium, quo ex Cant. I. 2. discipulum eruditum ac probum or-
navit in Gemara Avoda Sara c. II. edit. Edzard. p. 121. **למה תלמיד חכם רומה לצלחות של** פליטן מגולה רוחה נורף מכוסח אין רוחה: **נורף:** Cui rei familiis est discipulus sapiens? Resp. similem illum esse pyxidi unguenti foliati. Quando illa est aperta, diffundit se odor eius, quando autem clausa est, odor illius non diffunditur. (Sic quando discipulus sapiens informat alios, late diffundit se fama nominis ipsius; quemadmodum Cant. I. 3. subjungitur, sicut oleum effunde-
ris nomine tuo: quando autem alios non erudit, nomen quoque ipsius manet in obscurio). Porro **מלאך המתות אהובנו** angelus mortis diligit*

ipsum, quod R. NACHMAN ex eodem loco pro-
bat, modo vocis conjunctæ על מותה loco, legatur disjunctim i. e. is, qui super mortem est constitutus, seu qui morti praefectus est, dili-
git te. Quin immo, **שנוח שנו עלמות אחר העקב** *quod hereditario jure conse-
quatur utrumque seculum, præsens & futurum:* ubi tamen monet, pro **עלמות** *legendum esse עלמות secula:* quæ Allegorica exponendi ratio & licentia Rabbinis usu est recepta.

Ad §. III. pag. 18.

(7) *Hanc χειροθεσίαν*] Pergit nunc Auctor ad promotionis ritum, quem paulo plenius enarrabimus, ductum secuti ALTINGII, qui *Historiam promotionum Academicarum apud Hebreos ex instituto dedit Tom. V. Opp. p. 247 sqq. ubi, quæ sparsim apud Judeos hac de re leguntur, confertim & ordine exhibuit.*

a) Antecedit geminum *Examen Candidati, N. fame ac vita.* Velut enim excludebantur a Doctoris dignitate, qui aliquo extantiori corporis nœvo laborabant, eæci, eunuchi, spuri item ac extranei, ita non minus, qui non integri vitae scelerisque essent puri, aut famæ illibatae. Tales enim ne in discipulis quidem censeri merebantur, multo minus eoptari in ordinem Doctorum. Hinc, qui minime omnium excellebat, hisee tamen septem virtutibus instructus requirebatur, sapientia, mansuetudine, timore Dei, odio lucri, veritatis amore, Φιλανθρωπίᾳ, & nomine bono. Ejus rei exemplum producit R. DAV. GANZ in *Zemach David, mill. V. A. 515. p. 125.* ubi ex versione VORSTII ita habet: Tempore Raf Jehuda fil. Nachman, Rektoris Scholæ Soranae, erat Annen, qui ab initio erat discipulus sapientis, & propter paucissimum vitii, quod erat in illo, non fuit creatus Gaon; ac postmodum factus est senex rebellans, ex sententia curia, quia tenaciter adhærebat Sadduceis. A tempore enim excidi attenuati fuerant Sadducei, donec venit Annen, atque illos confirmavit ac restauravit. Porro, cum autodidaxerit, plerumque vel

vel inepti soleant esse, vel periculosi doctores, hoc quoque in Candidato requirebatur, ut esset notus in scholis; perque omnes earum classes seu ordines transiisset. Referunt huc verba Ps. LXXXIV, 7. *transeuntes in valle mori, fontem ponent illam*, quæ ijsa transtulit Targum: **אָלֵין צְרוּקִיא מִן בֵּית מַרְשָׁא** progradientes iusti ex Ecclesia & populari institutione, ad Academiam, & subtiliorem informationem, usque dum in summam Sapientum Academiam, quæ in Sanctuario erat, adscisci merebantur: ut R. DAV. KIMCHI ad loc. cit. commentatur. Examen ב. erat eruditio*nis* & profectuum, quo explorabatur Candidatus, & quantum discendo profecisset, & quam aptus esset ad docendum. Vtrumque enim requirebatur in eo, qui Doctoris munus erat obituras, ut esset tam **סִדְאַעֲמָן**, רָאוּ לְלִמְרֹד וְלְהֻרוֹת בְּכָל הַתּוֹרָה כִּילָה idoneus ad docendum universam legem, quam **אָבְדָּאַעֲמָן**, omnis generis artibus & scientiis instructus, excellens sapientia Theologica, multiplice notitia pollens; exoticarum insuper disciplinarum, Medicinæ, Arithmeticæ, Astrologiæ, Magiæ peritus, denique plurium linguarum gnarus, juxta MAIMONID. in Sanhedrin Cap. 2. princ. Denique ætatis quoque promovendorum ratio habebatur, nec ante annum tricesimum Doctoris **אֶגְיָועָא** cuiquam conferebatur. Cum enim, nisi quis Sacerdotalem attigisset ætatem, nec principia Geneseos, nec Canticum Cantorum, nec Ezechielis initium & finem legere permitteretur; ista vero omnia Doctori Theologiae perspecta esse deberent, tricenario semper requirebatur major. Sequitur

β) promotionis Solennitas, quæ plures complectitur actus, quorum N. est **מעמר על הספסל** Collocatio Candidati in cathedra, quo ritu ordini discentium eximi; docentium vero inseri, significabatur. Hanc ceremoniam mutuati videri volunt a Mose, munus Josua imposituro. Testantur enim, quod **הָעֵמִירָה מִן הָאָרֶץ וְהַוְשִׁיבָה אֲצִיל עַל הספסל**: *de terra sublatum collocarit, sibique assidere fecerit in cathedra*, observante

cocceio in Sanhedrin ex Siphri p. 14. Verosimilius tamen ad Esdras refertur, qui **אָבָרְגָּזָן** publicum agens, מְאָדָל עַז subfollio ligneo editori consistebat, ut omnibus superemeret Nehem. VIII, 5, 6. Certe in hoc jus cathedralæ digitum intendit Servator, quando Matth. XXIII, 2. Scribas & Phariseos, docendi munere publice fungentes, ἐπὶ Μωσέως καθεδράς καθίσαν affirmat. נִתְנַתָּה מִפְתָּח וּפְנַקְסָה ב. Tradition clavis & pugillarium. Pugillares quidem commendabant jugem meditationem, & veritatum sic deprehensarum annotationem, ne obliuione rursum oblitterarentur. Clavis autem signum erat potestatis reserandi aliis & promendi mysteria, ut & ipsis ad necessariam eruditionem innotescerent. Nec aliud innuit οὐκέτι τῆς γνώσεως, clavis scientiæ, cuius abusum Legisperitis Christus exprobavit Luc. XI, 52. Cum enim illis, per clavis traditionem, docendi jus esset collatum, clavem tamen illam non adhibebant ad legitimam populi institutionem. Male tamen cum hac clave confunduntur claves regni celorum Matth. XVI, 19. coll. c. XVIII, 18. quas Celeberr. PFÄFFIUS de Origin. Juris Eccles. p. 23. perperam definit, significare facultatem potestatemque interpretandi Scripturam sanctiorem, viamque ad salutem hominibus monstrandi. Valet hoc de clave scientiæ, minus autem de clavibus regni celorum. Varius enim & dispar clavium usus apud Judæos solennis varias quoque & diversas symboli hujus notationes peperit, quod alias decebimus; ne extra oleas hic vagemur. 3. Est **סְמִיכָה** Manus impositio, cuius originem, probe observante Auctore nostro, a Mose artes sunt Num. XXVII, 18. unde Promotor כָּנוּן vel **הַנְּסִמָּךְ** tota autem הסמיכה הוכנים seu promotionis solennitas, חסידותœcia appellari consuevit. Etsi haec ceremonia posthac in desuetudinem abiit, postquam non præcise ea opus esse Doctores pronunciarunt in Gemara Sanhedrin cap. I. §. 3. pag. 160. edit. Cocceji. ר. Est קְרִיאַת רַבִּי Renuntiatio seu proclamation Ribbi, qua Candidato dabatur potestas agendi & exercendi, quæ promotis Doctoribus

bus agere & exercere jus fasque fuit. Fiebat autem isthac renunciatio בְּרַבּוֹר viva voce & conceptis verbis, Promotore, postquam Candidato titulum *Ribbi* contulisset, subjiciente הרוי אמר סמך וְשָׁלֵךְ רִשות לְרוֹן אֲפִילוֹ דָּנוֹ: etiam capitalia judicia exercendi: vel breviore formula: אני סומך אותך היהת סמוך ego te promoteo, promotus es. Nec quicquam ad conferendum Doctroratum, præter alterutrius horum carminum recitationem requirebatur. Quod si vero propter santicam absentiam causam, locum habere non posset renunciatio vivæ vocis, substitutus alias ejus modus, quo prōmovebatur absens, dummodo inter Palæstinae fines, quantumcunque alioquin dissiti, tum ipse, tum Promotor degerent: videlicet, per internuncium, aut scriptum renunciationis testimonium, quod Bullam nuncupare solemus. Ita enim significabat Candidato Promotor, שׁׂחוֹת לְרוֹן וְנִתְנַחַת הוּא רִשות לְרוֹן quod promotus ac judicandi consecutus esset facultatem. Quæ omnia in fontibus si legere cupias, evolve MAIMONIDIS *Jad Chasaka* p. IV. הלכות שנחרין cap. IV.

Ad §. VI. pag. 19.

(8) *Dubito, tum χειροθεσίαν usurpatam fuisse*] De Salvatore nostro Jesu quando quæritur, num solenni Synagogæ ritu, & auctoritate publica, per χειροθεσίαν in ordinem Doctorum cooptatus fuerit? Auctor noster, illa ætate publicam, creandi Doctores, solennitatem in usu fuisse, frustra negat, cum ex illis, quæ supra ad §. I. hujus Cap. Annot. (1) observavimus, sati liqueat, dudum ante trigesimum ætatis Christi annum, hunc ritum invaluisse; maxime, si R. NATHANE, in *Aruch ad vocem אַבָּי* teste, titulus Rabbi ex ἐπιθέτει χειρῶν τῶν πρεσβυτέρων ortum suum trahit. Ipsum autem quæsitus citra hæsitationem affirmat CAMP. VITRINGER de *Synagoga Lib. III. P. I. cap. 7. p. 706. sqq.* & in *Archisynagog. p. 298. sqq.* Evangelistarum testimonia in partes citans, apud quos Matth.

XXVI, 25, 49. Marc. IX, 5. Joh. I, 25. & alias passim, Christus vix alio nomine, quam illo πατέρι οὐδὲ διδασκάλῳ, non modo discipulis suis venerit, sed ipsis etiam Judæis. Quin & ultrius progressus, non Christum modo, sed præter eum ceteros Novi Test. ministros, Doctores fuisse censem, cumque in finem ad Act. III, 1. provocat. Quid vetat credere, inquit, hos vere, ritu Judaico in ordinem Doctorum fuisse cooptatos, & ut tales in Judæorum scholis ac Synagogis agnitos, quamdiu Ecclesia Christiana se nondum penitus a Judaica separavit? Paulum quis dubitet Doctorem fuisse, qui perpendit, quod ipsi demandatum sit officium honoris, ante ipsius conversionem? Colligimus enim ex Act. IX, 1, 2. illum missum fuisse a Sacerdote & Synedrio Hierosolymitano ad omnes Synagogas. Existimo enim, ipsum fuisse Ἀπόστολον τῷ Συνεδρίῳ - - ex Apostolo vero Synedrit factus est Ἀπόστολος Ἰησοῦς Χριστός, qui instar Patriarchæ heic considerabatur. Sed quicquid sit de Paulo, quem haud gravatim largior, Judaico ritu, cum Phariseis adhuc accenseretur Phil. III, 5. creatum fuisse Doctorem; de ceteris Apostolis & Evangelii ministris, idem vetat credere Vatinianum Judæorum, quo Christi nomen pariter ac discipulos prosequebantur, odium, paulo post effusionem donorum Spiritus Sancti, satis acerbe declaratum Act. IV, 2. sqq. Idem demum de Christo quis temere affirmet, qui persecutions, excommunications, & criminaciones paulo curatius perpenderit, a Judæorum Doctóribus in ipsum ejusque asseclas, vibratas & jactas Joh. VII, 48, 49. VIII, 48. sqq. IX, 22. XII, 42 sq. Sane si auctoritate publica creatus fuisse Rabbi, tanto cum stupore docentem non exceperint cives ejus, qui, cum prosapia ejus probe haberent perspectam, collatam dignitatem, gradumque honoris certe non ignorassent Matth. VII, 28, 29. & XII, 54. sqq. Ideo autem doctrinam ejus mirabatur populus, quod literis eum imbutum fuisse nunquam inaudierat Luc. IV, 22, 32. De titulo autem Rabbi probe observat SELDENVS *Lib. II. de Synedriis, Cap. VII. §. 8.* Aliud erat dici, seu compellari Rabbi inter salu-

salutandum & officii causa, quemadmodum Adoni
sepiissime in Test. Veteri usurpatur, & Rabbi etiam,
idem significans, non raro in Novo Teste D. N.
Iesu Christo, tum a discipulis, tum ab aliis, eum
compellando tribuitur, ut etiam aliis, quale itidem
est illud Rabboni: Aliud omnino, in singularem
Presbyteratus dignitatem, per impositionem ut ma-
nuum, ita & nominis, seu tituli illius Rabbi, crea-
ri. Ut quidem apud nos, passimque, aliud est, Do-
ctorem, Magistrum, Comitem, Ducem, Militem,
Equitem, juxta simpliciorem earum vocum & pri-
mariam significationem, in allocutionibus, confabu-
lationibusque nuncupari; aliud in dignitates, no-
minibus illis signantius notissimas, pro more ac so-
lennius erectos agnoscere. Quae ergo, civilitatis
gratia, compellatio Christo tribuitur; ab homi-
nibus cum veneratione sive vera, sive fœta. (ut
Matth. XXII, 16.) eum alloquentibus, ea non sta-
tum, solenni quoque ritu hanc ipsi dignitatem
collatam fuisse evincit. Hinc Nicodemus Joh.
III, 2. eum πεποιησι compellat, verum diserte ad-
dit, non ex Synagogæ instituto, sed a Deo mis-
sum, creatumque esse διδάσκαλον. Ut taceam,
veri non videri simile, Christum, qui hominum
respuebat testimonium Johan. V, 34, Judicæ
promotionis vanitatem ipsum admisisse, quam
ferio ex schola sua explodit, Matth. XXIII, 8,
9, 10; ad quem locum confer SELDENVM c. 1.
§. 10. erudite commentantem.

Ad §. VII. pag. 19.

(9) *Discipuli plane ad pedes suorum Prae-
ceptorum*] Quæ de sessione Doctorum, Socio-
rum, & Discipulorum tradit Auctor, non omni-
carent dubio. Auditores enim modo stantes,
modo in pavimento, & ad pedes Doctorum se-
dentes, pro temporum & locorum diversitate,
sedentium Magistrorum dicta excipiebant. In
Tr. Megilla cap. III. fol. 21. a. ita commentatur
תנן רבנן מימות משה ועד ר' ובן גמליאל לא היו למדין תורה אלא משומר משנית רבנן גמליאל חוץ חלי לרעלם וזהו למן תורה מושב והינו רתנן משפטת

רבנן גמליאל בטל בכור תורה: Tradunt Ma-
gistri nostri: A diebus Mosis ad etatem usque R. Gamalielis, discipuli non nisi stantes, a sedentibus
doctoribus discebant legem. At R. Gamaliel mortuo, morbi infestare cœperunt orbem, itaque
sedentes, legi discenda operam navabant. Vnde
in Mischna dicitur: mortuo Gamaliel senior, evanuit bonus legis. Ista vero traditio quo pa-
sto componi possit cum Deut. XXXIII, 3. Luc.
X, 39. Act. XXII, 3. unde discipulos, etate Mo-
sis æque ac Gamalielis, ad Doctorum accubuisse
pedes, diserte intelligitur, nondum perspicio:
Luculentius adhuc ritum exponit MAIMONIDES
in Talmud Thora cap. IV. §. 2.
הרב יושב בראש והתלמידים מוקפים לפניו
כעתורה כרי שהוו כלם רואים ורב ושותמים
דבריו ולא ישב הרב על הכסא ותלמידיו
על הקruk אלא אר הכל על הארץ או על
הכסאיהם ובראשוניהם הוחץ הבית וושב
והתלמידים עוטרים ומוקום חורבן בית שני:
בהנו הכל לרמר לתלמידים והם יושבים: Quomodo docent? Magister sedet in capite, loco
eminenter vel principe, & discipuli coram ipso
in circuitu, instar coronæ, ut omnes videant Ma-
gistrum, & audiant verba ejus. Non autem sede-
bit Magister in solio, & discipuli in pavimento:
sed omnes, tam Magister, quam discipuli, vel in
terra, vel in sedilibus. Verum ab initio sedebat
Magister, ac discipuli stabant: ante vastationem
autem templi secundi solebant omnes docere disci-
pulos, ut hi sederent. Sedebarant tamen loqo in-
feriori, teste AMBROSIO Comment. in Cor. XIV.
Hæc traditio Synagoga est, ut sedentes disputent,
seniores dignitate in caibedris, sequentes in subse-
tibus, novissimi in pavimento super mattas. Pariter
ALTINGIVS lib. III. in Schilo cap. VI. Tom. V.
Opp. p. 54. Doctoribus stantibus, sedentibusve,
discipulos ad pedes fuisse, folide demonstrat.
Totum hunc ritum, parcus & concise tradit
LIGHTFOOT. in Harm. Evang. P. III. Opp. T. I.
f. 485. & in Hor. Hebr. ad Matth. XIII, 2. Tom. H.
Opp. f. 326. longe autem copiosius discutit & ex-
ponit SAM. PETITVS Observat. Lib. III. cap. 2.
p. 251. sqq.

Ad

Ad §. VII. pag. 19.

(10) *Paulus educatus erat*] Hæc ad cathedram Rabbinicam ut plurimum referunt Interpretes, cuius respectu, Paulus cum ceteris Auditoribus, עקרק in solo, seu sedens, seu stans, πάρα τοις πόδας Γαμαλίη informatus perhibetur. Verum b. Praeceptor noster, WAGENSEILIVS ad Sota p. 994. verba ista ad victimum & educationem pertinere censet, quod scilicet non tantum a Gamaliel literis & eruditione imbutus fuerit S. Paulus, quod verbis sequentibus indicatur, sed etiam in domo ejus pro filio altus sit & educatus. Hinc, modestam hanc Pauli extenuationem esse credit, dum non arroganter se Gamalielis convictorem & familiarem fuisse, ac sacra & profana omnia communia cum cohabuisse, jactiter, sed potius ad pedes quasi magni Doctoris abjectum, sic sese cibum captasse, humiliiter & demissè profiteatur; idque tanto magis, quia cum ista Paulus loqueretur, Gamaliel nuper denum diem suum obicerat, atque sic ejus memoria in summa erat veneratione. In eandem sententiam verba exponit PETITVS cit. loc. p. 254. *Paulum fuisse educatum Hierosolymis in contubernio Gamalielis, quocum quotidie cibum caperet, eodem cum Gamaliel accumbens in lecto.* Nam id significant ista, meo judicio, inquit, οὐτε θεαμένος δὲ ἐν τῷ πόδει τάντη πάρα τοις πόδας Γαμαλίη. Ergo Paulus apud Gamalielum educatus, in eodem lectulo accumbebat, & ad ejus pedes assidebat, aut, si admodum puer domum Gamalielis deductus est, ad lecti triclinaris, in quo accumbebat Gamaliel, fulcra, id est, ad pedes adsidebat, ut tunc temporis moris erat: unde vide re est, quam charus Gamalieli fuerit, ut qui ab eo domi, tanquam filius educaretur: non autem inter discendum projectus in solo, ad Gamalielis pedes operam ei dabat, quippe cum tunc temporis discipuli stantes a præceptoribus erudirentur &c.

Ad §. VIII. pag. eand.

(11) *Qui in arena se extendebat*] Erat hoc apophthegma IOSE IOEZERIS filii, repetitum

רְבוּ מַחְאָכֵךְ בְּעֶבֶר
רְגָלָהִים וְהִי שׂוֹתָה בְּצָמָא אֶת רְבָרוּתְךָ
consperge te ipsum pulvere pedum ipsorum (Magistrorum nempe, חכמים quod præcesserat) & bibe cum siti verba ipsorum. Hoc ita illustrat IOS. SCALIGER in Elencho trihaeresi cap. X. p. 75. Discipulos ad pedes Doctoris projectos audiisse docentem. Discipulus enim legebat projectus in solo, διερρύμένος ἐν ἑδέφει; עוצט בקרקע! Doctor autem interpretabatur, que ipse legebat. Et quamdiu discebat ἐν ἑδέφει, illud tempus dicebatur קתנות minorennitas. Hic laudatus intercedit PETITVS p. 256, cui vox הַחֲאָכֵךְ luctatorum est, & luctari significat: est autem luctatorum τὸ νονίγεσθαι, καὶ τὸ νονίγεν οὐτίπαλον. Quo minus enim de discipulis projectis, cum docerentur, in solo ad pedes Doctorum suorum capiatur, obstare existimat, quod Josæ hujus ætate discipuli starent, cum hie Jose longe ante tempora fuerit Gamalielis, a cuius demum morte discipuli suis adsidere ceperint præceptordibus. Metaphoram itaque petitam esse a luctatoribus, ut sensus adagii sit, etiam in remissionibus & ludis (quemadmodum in compotationibus & conviviis, quod indicent sequentia, וְהִי שׂוֹתָה בְּצָמָא אֶת רְבָרוּתְךָ & bibito cum siti verba eorum) non esse remittendum quicquam de sapientia & doctrina, quam sibi comparaverint ex assiduo Sapientum usu. Sed castigavit PETITVM magnus WAGENSEILIVS c. l. pag. 995. sq. moremque discipulorum, ad Magistrorum pedes assidendi, ex Sacris literis egregie asseruit & vindicavit.

Ad §. IX. pag. 19.

(12) *Propterea inquietabant*] Depromptum est hoc apophthegma ex Cap. V. פרקי אבות ubi Cap. V. §. 15. ita habet: ארבע מרות בושבי לפני חכמים ספוג ומשפיך משמרתו ונפה ספוג שהוא סופג את הכל משבר שמכנינ בזו ומוציא בו משמרתו שמוציאיה את רהין וקורלה את השMRIות ונפה שמוציאיה את הקמלות Quadruplices conditiones (inveniuntur) in his, qui sedent coram Sapientibus, T 2 (audi-

(audiendi causa): videlicet conditio *spongiae*, *clepsydrae*, *sacci fecinacei*, & *cribri*. *Spongia* su-
gendo attrabit omnia: *clepsydra*, quod una ex
parte attrabit, ex altera rursum effundit: *saccus*
fecinaceus effundit vinum & colligit feces: *cri-
brum* emitit farinam, & colligit similam. R. OBA-
DIAS DE BARTENORA in Commentario ita ex-
ponit: *spongiam*, quæ imbibit aquam tam turbi-
dam, quam puram, symbolum esse hominum,
qui ingenium habent laxum, quo omnia appre-
hendunt, quæ audiunt, non distinguentes inter
verum & falsum: *clepsydram* eorum, qui reci-
piunt id, quod didicerunt, & quemadmodum id
recepérunt, ita quoque id ipsum effundunt:

saccum fecinaceum eorum, qui omne quod au-
diunt in schola, effutiunt, & omne recolligunt:
vel, ut clarius exponit MAIMONIDES ad b. l.
qui falsa & vitiosa servant, sed vera & bona
transmittunt: *cribrum*, postquam crassiores &
minutiores furfures eduxerit e farina molita,
remanet farina minuta cum simila crassa, quæ
optima est, deinceps per cribrum aliud arctius
illam transmittunt, & ex eo tota illa farina mi-
nuta descendit instar pulveris cuiusdam albi, &
simila crassa optima est reliqua: symbolum er-
go eorum esse, qui ingenium suum excolare,
& verum a falso & vano distinguere solent.

AD

LIB. I. CAP VT VIII.

DE NAZIRAEIS ET RECHABITIS.

Ad §. I. pag. 19.

Rechabite Jer. XXXV. Sicco prorsus pede
Rechabitas præterit Auctor noster, nisi quod
institutum eorum infra Cap. XII. §. 19. paucis
tangat. Lacunam autem istam explere aggressi
sunt integris dissertationibus, ex Reformatis,
HERMANN. WITSIVS, cuius commentatio cum
Tom. II. Miscellaneor. Sacror. n. IX. p. 223. infer-
ta legitur, tum in Auctoris nostri editione Vl-
trajeætina, post Præfationem, ejusdemque de
Theocratia Israelis, orationem, in Francofur-
tana autem, quam IOH. HENR. HÖTTINGERVS
Nepos curavit, post hoc cap. VII. p. 144. sqq.: ex
Nostratis vero, uberrime D. SAM. SCHELGV-
GIVS, sex Exercitationibus, in Athenæo Gedan-
ensi A. 1679. sqq. publice ventilatis, & in unum
fasciculum collectis & recusis Gedani An. 1689.
Nos, ne ἀσύμβολοι hinc discedamus, potiora rei
momenta, strictim discutiemus. Notamus itaque

I. Rechabitarum genus & ortum. Ducebant
eum a Jonadabo Jer. XXXVI, 6, 8, 18. ubi cum

Jonadabi pater dicatur Rechab, mirari subit, cur
non posteri, acceptis a Jonadabo vite institutis,
Jonadabitæ potius, quam Rechabitæ vocentur?
Sed probabile videtur, Rechabo filium non fuisse,
præter Jonadabum. Hinc opus non erat,
a filio novum familie nomen arcessere, per
quod ab aliis familiis ejusdem gentis discernere-
tur. Num vero Jonadab, filius Rechab, stator
hujus prosapia, idem sit cum illo, qui 2 Reg.
X, 15, 23. a Jehu, Rege Samariæ, in currum le-
vatus, cædem sacrificiorum Baalis spectasse per-
hibetur, anceps videtur quæstio. Affirmant ta-
men cum R. DAV. KIMCHIO, & e Christianis
IAC. ALTINGIO Comment. ad b. l. Jer. Tom. I.
Opp. p. 886. plurimi, nec immerito. Nam &
idem tam filii quam patris nomen, nulla addita
distinctionis nota, hoc arguit, & Propheta de
Jonadabo, tanquam viro inter Israelitas pridem
celebri loquitur, citra ullum, quo unus ab altero
discernatur, indicium, quod ad cavendam per-
sonarum confusionem, utique addidisset. Nec
obstat temporis intervallum, quo Jehu a Josia,

sub

sub eius imperio Jeremias vaticinari cœpit, ultra CCL annos disterminatur. Necesse enim non erat, ut Jonadab in vivis esset Jeremias aetate, quin dudum ante vixisse, Deus diserte indicat vers. 14, abstinentiam laudans a Rechabitibus continuatam ad hunc usque diem, quæ scribendi ratio familiaris est Spiritui Sancto in rebus, quarum initia a tempore praesenti longissime distant. Quo etiam facit, quod Judæi & Rechabiteæ in eo sibi opponuntur, quod ad Judæos verbum Dei factum esset *continue*, cum ex adverso ad Rechabitas verbum Jonadabi factum esset *jam dudum* vers. 15. sq. Gravem quidem huic sententiae dicam scribit vir summus SCALIGER, in Elencho tribæresi cap. XXIV. p. 186. sqq. ubi contra SERARIUM disputans, varias cumulat rationes, quibus evincere laborat, haud diu floruisse Rechabitas, sed eodem tempore cœpisse & desisse. Hoc fine urget 1) quod Rechabiteæ diserte de Jonadabo, tanquam de patre, qui præsens præsentibus austera, nuperam, & novitiam viætus regulam præceperit, loquantur. 2) quod Jonadab, qui 2 Reg. X. occurrit Regi, non habitaverit in tentoriis. 3) quod idem non videatur homo quieti instituti fuisse, sed militaris potius, quem propter dignitatem, collocaverit secum Rex in curru. 4) quod in eadem gente multi ejusdem nominis fuerint apud Hebræos, ut apud Græcos & Romanos, ut mirum non sit, duos diversos hic dari Jonadabos. Sed, quod ad i. attinet, Rechabiteæ patrem dicunt Jonadabum, verum non immediatum ac proximum, sed multis gradibus a sua aetate remotum, quod Hebreis perquam est solenne: vid. Jes. LI, 2. Joh. VIII, 39, 53. Sane vers. 3. cit. loc. Jerem. Rechabitarum illius temporis familia usque ad proavum recensetur, quo antiquorem fuisse oportet Jonadabum: ut corruant, quæ de mandato, a patre præsente præsentibus dato, afferuntur. Ad 2, ἀναλογὸν omnino esse, Jonadabum, quia Regi obviam siebat, in tentoriis non habitasse. Ad 3, nil obstare, quo minus Rechabitarum instituta fecutus, militiam quoque sequi poterit. Sed nec necesse hoc fuit, cum insigni inter suos

auctoritate polluisse potuit, ut amicitiam ejus ambiret Jehu, licet quietæ addictus esset vita. Ad 4, non sequi, quia plures in eadem gente esse potuerint Jonadabi, hinc illum, qui Jehu occurrit, diversum omnino fuisse ab eo, qui regulam condidit Rechabitarum. Quod facile convellitur inde, quod patris & avi nomen utrobius sit idem, cujus rei exempla non adeo sunt frequentia, ut vel unum allegare SCALIGER potuerit; ut eundem potius Jonadabum utrobius locorum hinc colligamus.

Vlterius progressi viri docti, Rechabitas Prosclytos in Israele, & ortu Kinæos fuisse, ex 1 Chron. II, 55. docere satagunt. Quando enim verba ita habent: *וְסִפְרֵי* *וְבָנֵי קִינָאֵי* *וְבָנֵי רְכָב* *וְבָנֵי חַמָּתָה* *וְבָנֵי שִׁיבָּתָה* *וְבָנֵי צָבָא*: ipsi sunt אֲבִי קִינָאֵי, Hammathe, Schimbathei, Suchataei: descendentes ab Hammatho, patre domus Rechab: liquido hinc patet, quod domus Rechabitica ab Hammatho descendens, referatur ad Kinæos, & familiis Scribarum connumetur. Vnde colligitur, familiam istam alienigenam in populo Israelitico fuisse, cumque ea propter propria & hereditaria terræ possessione careret, ab ingenio quæsivisse ea, quæ ad tolerandam vitam pertinent, & literarum studiis se dedisse, inque iis eminuisse. Ita R. DAVID KIMCHI sentit, & e Christianis, TREMELLIVS & IVNIVS: eandemque sententiam a variis, quibus oneratur dubiis, liberavit SCHELGIVIVS cap. II. p. 9. sqq. Porro cum Hohabus, affinis Mosis, Kinæorum, in terra promissionis habitantium, communis fuisse pater feratur Num. X, 26. Jud. IV, 11. & I, 16, ulterius hinc conficitur, de Jethronis ac Hobabi familia descendisse Rechabitas, Kinæos quippe, & forte Midianitas, in quibus habitabat Jethro cum filio Hobabo. Perplexa res est, & innumeris circumsepta dubiis, quibus tamen discutiendis egregiam impedit operam laudatus SCHELGIVIVS cap. III. sqq. p. 20. sqq. qui etiam p. 57, 58. tabulam gentis istius genealogicam contexuit. Nobis ista sufficiat, digito indice monstrasse. Pergimus

II. ad Legem patriam, quæ familiae lata, ita habebat: *Ne bibitote vinum, vos aut filii vestri unquam: & domum ne adificatote, & semen ne seratis, vineamque ne plantetis neque possideatis: sed in tentoriis habitetis omnibus diebus vestris, ut vivatis diebus multis super terram, ubi inquilini estis.* Legis itaque summa sex continetur præceptis, quorum quinque sunt negativa, affirmativum sextum. I.) *לא תשתו יין עד עולם* (non bibetis vinum usque in seculum, h. e. quoad peregrinarentur in terra Israelis, & hospites inter Israelitas agerent, ut ex vers. 7. recte colligitur. Vinum autem largius haustum, velut multorum criminum, ita & inobedientia, & neglectus instituti hujus, incentivum esse potuisset. II.) *ושׁבְתָה לֹא תִבְנֶה* & *domum ne adificetis*, domum nempe fixam ac stabilem, in quantum mansionibus tumultuariis & tentoriis opponitur, ut ad exilii ferenda incommoda in tempore adsuererent, siquidem Kinæis deportationem æque denunciaverat Bileathus Num. XXIV, 22. III.) *וּרְעֵב לֹא תַּרְעֵב* & *semen ne seratis*, ne, rei pecuniaræ addicti, segnus rem suam facerent, si colendo agro simul operam darent. IV.) *וכְּרָם* (non tenuo & vineam ne plantetis, ut ab occasione destituerentur, bibendi vinum, & transgreendi patris præceptum. V.) *ולֹא וְהִיא לְכֶם* (non erit vobis, quicquam על כלם de istis memoratis omnibus, לא non domus, לא non vinea, לא non ager, nec ager, כרם non vobis peculium, sive ex dono, sive quacunque alia acceptance, quocunque demum possessionis titulo, ab alio, ut recte sensum supplet & exponit KIMCHIVS; cum non omni omnino possessione, quod CALVINVS vult post THEODORETVM, prohiberentur, sed fundorum, prædiorum, earumque rerum, que ab obsequio legi præstando eos avocarent, ut ex vers. 9. liquet. VI.) *בְּאַהֲלִים* *הַשְׁבָּוּ כָּל וּמִכְּסָה* in tabernaculis habitatis omnibus diebus vestris, ut velut hospites & peregrini versarentur in gente ista, & pecora solum alant. Hoc enim vita genus, a majoribus acceptum, SCHELGVIGIVS cap. VIII. §. 2. p. 67 sqq.

ex instituto eis asserit, utut nulla ejus mentio in Textu fiat; quin immo PYTHAGORAM & Pythagoreos, Rechabitarum exemplo, in tentoriis una degere consuevit, FILESACVS demonstrare satagit Selector. lib. III. p. 141. Finis autem legis statim additur: *ut vivatis diebus multis super terra, in qua peregrinamini:* quo ipso vitam beatam, felicem, curisque vacuam, ex observantia legis pollicetur pater filiis, qualis quippe in terra peregrina obtingere advenis queat. Licet enim humanissime haberentur inter Judæos, peregrinitatem tamen exuere non poterant; nec hereditatis quicquam possidere in terra Canaan, solis Israelitis promissa & dicata. Itaque nec desiderare quicquam, sed sorte sua contenti vivere, hoc pacto jubentur. Velut autem Jondab auctoritate, legem ejusmodi ferendi, satis pollebat ex jure paterno, quo liberi in diligendo & sequendo vita genere omnino obstringuntur, nisi sonica obsterat ratio; velut etiam eo spectabat omnis ista obligatio, Rechabitæ ut idonea, nec cuiquam onerosa societatis civilis inter Israelitas membra redderentur; unde illam licitam, prudentem, ac piam fuisse, ex fide prædictionum Propheticarum profectam, eleganter edocuit ALTINGIVS: ita perperam inde Pontificii colligunt, licere Ecclesiaz, quæ uno homine major, & ex dicto Christi Matth. XVIII, 17. audienda sit, suis liberis spiritualibus interdicere quibusdam alimentis ad tempus, vel in perpetuum, adstringere item ad certas victus & amictus leges, vocationemque a communi hominum praxi abhorrentem: quo paralogismo instituta Religiosorum, quos vocant, Ordinum tueri solent, discussio post ALTINGIVM c. l. p. 887. a SCHELGVIGO cap. X. p. 82. sqq. qui porro, Rechabitas vel autores, vel figuræ saltem & exemplaria Religiosorum Ordinum fuisse, quod ex mente Ecclesiaz copiose asseruerat SERARIUS Triburesii lib. III. cap. 9, 10. data opera, & solide negat cap. XII p. 108. sqq. Ita quippe, ad Theologorum scholæ spectantia, & ab instituto aliena, procul habemus. Adhuc autem observamus

III. Liberorum obsequium. Istud omnium fuisse, laudatus supra SCALIGER negat. Non omnes, inquiens, Rechabitæ *אֶת-עֲמָקָם* fuerunt, sed progenies tantum Jonadabi. Nam Rechabitæ sunt gens, in qua multa familie, in quibus Jonadabite: ut in gente Cornelia erant plus quam XXX familiæ, quarum, si una aliquod sacrum ficeret, illi totam gentem obligatam fuisse, non sequitur. Sed Viro docto toties reclamat Textus, quoties Prophetæ missum se perhibet, non ad Jonadabitarum familiam, sed **אל בית הרכבים** *ad domum Rechabitarum* vers. 2, & vers. 3. diserte testatur, **כל בית הרכבים** *universam gentem Rechabitarum* legi Jonadabi morem gessisse. Vnde haud absurdè concludimus, præter Rechabitas, Jonadabi posteros, lege memorata constrictos, inter Judæos nullos versatos fuisse: alios Rechabitas exleges. Contra vero ea, justo latius hoc obsequium extendit SERARIUS, quando auctoritate SVIDÆ, & adstipulante NILO Asceticæ cap. III. Rechabitas eosdem cum Essenis facit, & præter Kinæorum gentem, alios ex Israelitico populo, Rechabitarum legibus ultro se obstrinxisse, perperam contendit: refutatus pariter a SCHELGVIGIO cap. XI. §. 4. sqq. p. 102. Ipsa vero posteriorum hujus gentis obedientia, laudem merebatur Supremi Numinis, quod & horum exemplo in ruborem dabat rebellem ac immorigerum populum suum, vers. 14. sqq. & egregium ipsis pollicebatur præmium, vers. 18, 19. Vbi caute observant Doctores, Rechabitarum institutum Deo probari, non tam propter abstinentiam a rebus in se, & sua natura liberis & adiaphoris, quales erant potus vini, agrorum cultura, domuum exstructio & fundorum possessio, quam propter obsequium, patris mandato præstitum. Est vero hec obedientia erga parentem, impulsiva duntaxat, non meritum præmii; etenim licet in genere obedientibus liberis aliquid promissum a Deo, tamen non promissum ad mandata proprii placiti. Jonadab promiserat obedientibus liberis bonum, non propheticō Spiritu, sed politico iudicio, quod peregrini, nihil appetentes eorum, quæ iniquilini habent & amant, soleant amari;

saltē tolerari citra injuriam: recte pronunciat ALTINGIUS ad vers. 19. Num vero, quod Idem contendit, ex verbis istis: *non exscindetur Jonadabo, filio Reckab, vir, consistens coram facie mea omnibus diebus*, sequatur, non peritum posteritatem Jonadabi, quin adhuc hodie superstitem versari inter Judæos; id certum adeo & exploratum non est, cum velut totum hoc institutum & obsequium, ita quoque promissum præmium, ad ea solum referatur tempora, quibus in terra & gente Judæorum, hospites & peregrini essent futuri Rechabitæ, quæ vero, cum Judæorum exilio & dissipatione, dudum expirarunt, & si qui adhuc superessent, eadem cum Judæis gente, forte & vivendi ratione censerentur, nec Rechabitæ amplius, sed Judæi forent.

Ad §. I. pag. 19.

(2) *Differentiam Naziræorum*] Naziræorum varias deprehendisse species sibi visus est Auctor, sed nomine, tempore, ac vitæ instituto, multum a se discrepantes. Alii sunt Nasiræi ex voto §. 1. Alii Nazaræi, ex loco §. 4. Alii Nazaræi ex dogmate, sive secta §. 5. Alii Nazareni, ex Christianismo §. 6. Alii denique Nazaræi, ex dissectione Pentateuchi ita dicti §. 9 & ult. Prima saltē classis cum primis huc spectat.

Ibidem.

(3) *Primi erant Nuncupatores, Voventes*] Horum euramat & copiosam delineationem novissime dedit BERN. SEB. CREMER, Theologus Harderovicenus, in Naziræo, seu Commentario literali & Mysticæ in legem Naziræorum ad Num. VI, 1, sqq. unde hauriri abunde poterit, quicquid huc spectat. Nos paucis observavimus

I. Appellationem, ejusque originem. Haud dubie נזיר est a נזר separavit, abstraxit, continuat se a re aliqua, & proprie, vi originis, segregatum, separatum notat. Ita in Falkut Schimeoni fol. 209. col. 3. אין נזירות בכל מקום אלא פרושה Nasiratus

siraatus ubivis locorum segregationem involvit: quod ut evincat, ad Lévit. XXII, 2. XXV, 5. Hof. IX, 10. Zach. VII, 3. provocat. Conscientiunt R. SAL. IARCHI, R. ABEN ESRA, & reliqua Magistrorum turba, e qua cum primis DAVID DE POMIS in Zemach David h. v. vocem פרש עצמו מהענו גו עולם exponit, notare נור abstrahere se a delectationibus mundi, Zach. VII. קרש עצמו וחרחיק אותו מרבורים של חול consecrare se, & alienare a profanis usibus, Ezech. XIV. & in Conjug. Hiphil נור או רבר separare se, aut rem aliam propter votum, quod nuncupavit: hinc נור esse eum, qui separatus erat a vino, & frequentia populi, quo majori polleret sanctitate. Et satis omnino præsidii huic interpretationi est, ex sede hujus instituti primaria Num. VI, 2. ubi נור נור לזר ליחות ad separandum se Domino. Hinc eos, quia a corona, diadema, vocem נור deducunt, & ita dici existimant, על שם שהוא מלך מלך על הראות הפק משאר בני העולם שם עברו: *quod ipse Rex sit cupiditatibus imperans, præter morem reliquorum hominum, qui cupiditatum sunt servi,* quod R. BECHAI Comment. ad Num. l. c. contendit, allegoriam tradere potius crediderim, quam genuinam vocis originem.

II. Definitionem. Est autem נירות Nasirætus, εὐχὴν μεγάλην, ut PHILON lib. de temulentia p. 187. & lib. de victimis p. 654. appellatur, votum magnum, seu separatio illa devota, quando quis vel ex libera voluntate, vi voti, sive ab ipso, sive a parente facti, & a se approbati, singularium ceremoniarum observationem in se suscipit, vel ex destinatione aliena, Nasiræorum institutis ab utero conformiter innutritus & educatus fuit. Itaque נזירים Nasiræi dicti sunt, qui certis legibus, vel voto, eoque aut proprio, aut parentum, vel peculiari jussu divino, obstricti tenabantur, ita quidem, ut vis resultantis exinde obligationis, vel certo, definitoque tempore elapsio expiraret, vel per omnem illorum vitam duraret; iisque rursus, vel ad omnes, vel

ad certos tantum ritus Nasirætus adstringerentur.

III. Leges ex Nasirætu obserandas, quas ad ternarium revocat Auctor noster. Pariter Mischna in נור Cap. VI. §. 1. שלשה מונין אסורים בנור הטומאה והרגלה והווצתן. *Tres species sunt prohibiti Nasiræis,* 1) immundities, 2) tonsura, & 3) egrediens de vita. MAIMONIDES autem in Jad ad decem extendit præcepta, minutim recensens, quæ ternario comprehendebantur, ita ut Nasiræus obstrictus fuerit ad 1) abstinentiam a vino, a potu ex vini mixtura parato, item ab aceto, 2) a comeditione uvarum recentium, nec non 3) uvarum passarum, 4) a nucleis acinorum, 5) a cortice uvarum, 6) a tonsura capillamenti, 7) ab immundicie ex mortuis, 8) ad oblationem trium victimarum, agni in holocaustum, agnæ in sacrificium pro peccato, & arietis pro pacifico, 9) ad emundationem Leviticam, post absolutum Nasiræatum, 10) ad redintegrandum votum, si forte illud ante statum tempus violaverit.

Abstinentiam a vino his verbis injungit legislator Num. VI, 3: *A vino & sicera abstinebit se Nasiræus, acetum vini & acetum sicera non bibet, itemque omnem macerationem iavarum non bibet: uvas quoque, recentes aut aridas, non comedet.* Vers. 4. omnibus diebus Nasiræatus sui, ab omni, quod ex uva fit vini, ab acinis usque ad cutem, non comedet. Vbi in genuina vocis שבר sicera notione indaganda desudant Interpretes. Chaldaeus uterque שין ושור שבר a vino & sicera, reddit, מהמר חרת a vino novo, & a vino veteri: æque uti Num. XXVIII, 7. שבר pariter per vinum vetus exponit. In Falakut fol. 209. R. BLEASARIS citatur sententia, ex qua voce יין זה מוג שבר זה ה' vinum mixtum designatur, voce שבר vinum vivum, hoc est merum, non dilutum aut mixtum. Denique, quæ communis est interpretatio, omne quod inebriare potest, apud Hebreos Sicera dicitur, ut habet HIERONYMVS lib. de Nominibus Hebraicis. Consentit ABEN ESRA, cui ad h. l. שבר ממש שוחטך מננו כל דבר שוחטך Sicera res est quavis, unde

unde quis ebrius redditur. In qua notione nos quoque acquiescimus, ut Sicera ambitu suo omnia vini factitii genera, ex frugibus cumpri- mis parata, complectatur, quæ PLINIVS lib. IV. Hist. Nat. cap. 16. recenset; cui adde, quæ in hanc vocem commentatur HILLERVIS Hiero- phytici P. I. cap. XXXIV. p. 321. qui diserte mo- net, vocem, 1) vinum, vitis genimen, & genero- sum quidem atque vetus, per Num. XXVIII, 7. 2) omne vinum factitium notare, quod fieri so- lebat e succo malogranatorum Cant. VIII, 2. e palmis maturis, e pomorum succo, ex hordeo, fice, & e siliqua Syriaca; item e cornis, mesphi- lis, sorbis, morisque. MAIMONIDES quidem in Jad, Hile, de Nasir. cap. V. §. 1. siceram ex palmis aut baccis aliis, & quæ hoc spectant, lici- tam Nasiræo pronunciat, cum lex illa tantum interdicat, quæ ex mistione cum vino sit facta: rectius tamen alii, cum PHILONI de victimis p. 654. potum quemcumque inebriantem hic de- signari & prohiberi existimant. Vide GROTI Annot. ad Luc. I, 15. Acetum porro & macera- tionem vini, acinos etiam & corticem, & quic- quid quacunque ratione ad viñi cognitionem vel fructum accedere videatur, id omne in pro- hibitis habetur. Istam vero præcepti extensi- onem ne ad hyperbolam referas, sollicite cavit DAN. GERDESIVS de Hyperbolis, ex Scriptura Sacra exterminandis, p. 117. Rationem legis lau- datus HILLERVIS c. l. p. 294. eo refert, ne sci- licet illarum rerum suavitate & dulcedine ille- ctus, vini caperet desiderium. Cur autem vini usu interdicatur, causam pronunciat, quod potu inebrante corpus Nasiræi ad libidinem & in- temperantiam incitatur, legumque divinarum in- duicitur oblivio, quo fit, ut integrum spiritum, & animam, & corpus, inculpate Deo conservare, & in corpore spirituque suo, Deum glorificare nequeat, 1 Thessal. V, 23. 1 Cor. VI, 20. A quo non multum abit MAIMONIDIS ratio, in More Nevochim P. III. cap. 48. qui ex versio- ne BVXTORFII ita commentatur: *Ratio & causa præceptorum de Nasiræatu est manifesta: ab- stinentia videlicet a vino, quod multis primis &*

ultimis exitium attulit (h. e. quod olim & hodie multos homines perdidit) & robusti sunt omnes occisi ejus, Prov. VII, 26. & isti quoque in vino errarunt, Jes. XXVIII, 7. Nasiræatus vero proprie- tas est, ut per prohibitionem ab omnibus ex vite confessis potibus, homo ad excellentiorem dignita- tem promoveatur, ut rebus necessariis contentus esse discat. Nam qui ab eo abstinet, vocatur Sanctus, & collocatur in gradu Sacerdotis Magni, quoad san- citatem, dum non ausus fuit, se polluere patre aut matre sua defunctis. Hæc etenim dignitas ipsi a sola a vino abstinentia provenit. Paulo aliter cau- sam edisserit LIGHTFOOTVS in Hor. Hebr. ad Luc. I, 15. Tom. II. Opp. p. 490. b. quem omnino- vide.

Abstinentiam a tonsura capillamenti, his ver- bis Deus præcipit vers. 5: *Omni tempore separatio- nis sue, novacula non transbit per caput ejus, us- que ad completum diem, quo Domino consecratur, sanctus erit, crescente cæsarie capitis ejus.* Quod enim consummatissimus Theologus, MARTIN. GEIERVS de luctu Hebraor. cap. VIII. §. 6. pro- be observavit, communis inter priscos Judæos mos ita tulit, ut tonsis incederent capillis, secus ac Græci, veteres Romani, Galli aut Germani, qui comati erant. Ab hac itaque gentis suæ consuetudine discedere Nasiræi, & ex speciali lege comam alere, toto voti sui tempore, jube- bantur, adeo ut hi ipsi ab aliis popularibus facile internoscerentur ex coma. In ratione autem le- gis reddenda multum discrepant Interpretes. Ut eos taceam, qui mysticam commenti ratio- nem, nutritionem capillamenti symbolum con- stituunt, nutritionis interioris, virtutum nimiri- um & studii pietatis, quo ABARBENEL in h. I. & GREGORIVS M. lib. II. Moral. cap. 26. ten- dit; R. BECHAI potius eandem poenitentia ad- jumentum & testimonium fuisse tradit, לפִי שיגרול שער מורי רנה ויהה לבו נכנע בעבורת השם והבר בחרותו מנול בשערו quod capillus promissus merorem & anxietatem inducat, ejusque (Nasiræi) adeo animus in cultu Dei demissus se gereret, crinibus capite deturpato. Idque probare videtur LIGHTFOOTVS in Ho- ris

ris Hebr. ad 1 Cor. XI, 14. Tom. II. Opp. p. 910. b. ubi, fuit enim, inquit, nutritio coma in Nasiræatu humiliationis specimen, atque abnegationis sui, ut & erat abstinentia a vino & uvis. Religiosum quendam squalorem, ut ita dicam, præ se tulit, & vilificationem sui. Rursus vero SPENCE-RVS lib. III. de Legib. Hebraor. ritual. Dissertat. I. cap. VI. p. 583. sqq. totus in eo est, ut probet, ex Aegyptiorum, aliorumque Gentilium ritu, omnem istam Nasiræorum religionem manasse. Gentiles enim capillos Diis nutrivisse, eosdemque resectos iis pariter consecrassæ; a qua superstitione ut suos avocaret Deus, legem ejusmodi tulisse. Hoc fine, magno eruditionis profanæ apparatu, tribus sectionibus sententiaæ suæ fidem conciliare laborat. Sed dudum ante SPENCERVM, idem censuit PAVLVS FAGIVS, qui in Paraphras. Chaldaic: Num. VI. consulto id precepisse Deum tradit, ut errores & superstitiones, quas in Aegypto imbibierant Israelitæ, & quibus antea Dæmones coluerant, Deus ab ipsis ita sensim in se derivaret, atque ita in melius commutaret. Posthac HEINSIVS in Aristacho Sacro cap. IV. p. 750. ubi Nasiræos, quod in Aegypto viderant didicerantque, peregrinis comam Diis devoveri, hoc ad proprium ac verum, id est, suum Deum transtulisse perhibet. Hos omnes dudum antevertit CYRILLVS ALEXANDRIN. quando lib. XVI. de adoratione in Spir. & verit. Tom. I. Opp. f. 575. postquam & de Gentilibus, comam Dæmoniis nutrientibus, & de Nasiræorum coma ex instituto egisset, statim subjicit: Μωσῆς γε μὴν ὁ σοφώτατος, μᾶλλον δὲ διὰ Μωσέως ὁ πάντοφός τε καὶ ἀριστοτέχνης Θεὸς, δυσπόνιπτον ἔχεστι τοῖς ἐξ ἰσραὴλ τὴν ἐν Ἀιγύπτῳ πλαύησιν, τὰ ἵστα νομοθετεῖ, διὰ τῶν ἀρχαίων ήδῶν τε καὶ τρόπων κατὰ Βεραχὸν μεθίστας, εἴς γε τὸ δαιμοστὶ μὲν ἀκέτι, Θεῷ δὲ τῶν πάντων, ὡς διὰ τύπων καὶ σκιᾶς, ἀνάπτει τὸ τέβας. Moses vero sapientissimus, immo vero per Mosen ille longe omnium sapientissimus atque optimus artifex Deus, filius Israel, quibus adeo Aegypti error insederat, ut ægre ablui posset, eadem precipit, ac per veteres illos mores atque ritus paulatim eo transfert, ut

non amplius Dæmoniis, sed omnium Deo, tanquam per figuram & umbram eum cultum deferrent. Verum, quod contra SPENCERVM certatim monuerunt viri docti, ναοῦ γλίαν potius Gentilium, sacros veri Dei ritus a Judæis mutuantur, & ad suas transferentur superstitiones, (quam vir exquisitæ doctrinæ, IOH. MICH. DILHER-RVS binis dissertationibus, Tom. II. Disputatt. Academ. IX. p. 162. & p. 199. scite, & summo omnium cum applausu evicit, (hic quoque agnoscendam esse, quam ut Gentiles legis divinæ, aut rituum sacrorum statuanus auctores; maxime, cum gentilis illa coma consecratio ad Mosiacam divinæ Nasiræatus institutionis ætatem nullo modo assurgat. Hinc aliam GROTIUS in h.l. Num. ingressus viam, cæsariem promissam ad voti refert figuram, quod uti coma prolixa capitisonus, ita votum conscientiæ sit; unde quoque funes signa voti dicunt, quod utrumque liget. Si quid in re incerta dicendum, ratio, cur aleetur coma, in ipsa lege hæc indicatur, ut completo voti tempore, capilli nutriti super altari cremarentur, præterea quoque prolixa, & a capite non deturbata cæsarie, Nasiræi ab aliis internoscerentur. Istud autem cum primis tenendum, hac lege non omnes in genere Nasiræos, sed temporarios tantum teneri, & quos dicunt, Simsonæos. Vnde MAIMONIDES נור עולם Nasiræum perpetuum semel quotannis, quando ipsum gravabat coma, tonderi consuevit perhibet, ad instar Absolomi; de qua tamen & distinctione, & constitutione, paulo post plura.

Abstinentia denique a pollutione ex mortuo contracta, his legis verbis injungitur, vers. 6, 7. Omnibus diebus, quibus se abstinet Jehovah, ad animam (cadaver) mortui non veniet, propter patrem suum & propter matrem suam, propter fratrem suum & propter sororem suam; non polluet se propter illos, in morte eorum עַל־אֶת־אָשׁוֹן: כי נור אלהון קרוֹשׁ הוּא לִיהְוָה quia separatio Dei ipsius (votum, quo Deo segregatus & dicatus est) super capite ejus: Vers. 8. כל ימי נורו קרוֹשׁ הוּא לִיהְוָה omnibus diebus separationis sua sanctus erit Jehovah. Ratio instituti est manifesta. Nasiræi Deo,

Deo, ejusque cultui, toti erant consecrati, eaque propter ab omni eo, quod eos a Sanctuario arere, & ineptos ad cultum reddere poterat, abstinere jubebantur. Levitica autem immundities contrahebatur affectu mortui, nec ejusmodi polluto fas erat, ad Sanctuarium appropinquare. Paulo aliter hanc rationem effert ABARBENELEM in b. l. : כִּי חָדְשׁ הַעֲלֹמִים חָזֵקָן לֹא הַמְתִים (Deus, qui) *in aeternum vivit, est portio illius, non mortui.* Atque in eo, in gradu Sacerdotis Magni constitutos fuisse Nasiræos, quoad sanctitatem, perhibent Magistri, quod neutri in funere patris aut matris se polluere, integrum esset. Exceptioni tamen locum dant apud MAIMONIDEM in Jad, Hilk. Nasiruth cap. VII. §. 12. וְכִי־צָרֶה מוֹתֶר בְּטוּמָתֶת מִתְּצֻוָּה Sed quando (Nasiræus) impune potest se polluere mortuo præcepti? הַיְהֵה מִתְּחִלָּה בְּרוּךְ וּפְגֻעַּב בְּמַתָּה חַנּוּ שָׁאוֹן שֵׁם כִּי שִׁקְבְּרָנוּ הָרִי וְהַמְּטִמֵּא לוּ Si talis iter faciens, offenderit mortuum, nullus autem præsto sit, qui ultimo sepulturæ honore eum afficiat, ecce! (Nasiræus licite, nec irritum reddens votum suum) tali se polluit & sepelit eum: quæ quidem constitutio est ex traditione. Mortuus enim præcepti duplici sensu dicitur: vel qui, ex sententia Synedrii vel Magistratus, mortem erat passus violentam, secundum præceptum & leges eidem inflictam, vel, qui juxta legem Dei sepeliendus erat, ne ultimo humanitatis officio orbaretur. Posterioris generis hic intelligitur: hac tamen addita cautela, Nasiræo alta voce prius, conspecto mortuo inhumato, clamandum fuisse, & si quis ei responderit & accesserit, mortuum ipsi tangere non licuisse. Sin minus quis adfaset, sepelire tenebatur. Summae nimirum pietatis esse rebantur, mortuos plangere, sepulcralia eis parare, funus curare, feretrum subire &c. ut huic officio præ ceteris omnibus גָּמְלוֹת חֲסֹרִים retributionem misericordiae assignarent; quin Deo quasi injuriam fieri censemus, si non sepeliretur, ad cuius quippe imaginem esset conditus; juxta ABARBENELEM ad Lev. XXI. Pergit MAIMONID. §. 13: Si Nasiræus & Sacerdos (iter fa-

cientes una) reperirent mortuum præcepti, immundabat se Nasiræus, licet dies priores, ex voto jam observatos, destrueret, & offerret oblationem immunditie. Non autem immundabat se Sacerdos, quia Nasiræi sanctitas erat tempora, sanctitas autem Sacerdotis erat perpetua. §. 14: Si duo simul Nasiræi mortuum invenient, quorum unus observaret Nasiræatum triginta dierum, alter centum dierum, immundabat se ille, qui triginta erat dierum. §. 15. Ita quoque, si unus esset Nasiræus certi temporis, alter esset perpetuus, prior se immundabat.

Ad §. II. pag. 20.

(4) *Hic Naziræatus rursus duplex fuit* Pergit Auctor IV. ad Distributionem; quæ rursus varia est, ita ut

a) ratione Ortus, alii essent *Votivi*; qui voto nuncupato, ad servandam Nasiræatus legem, ultra se obstrinxerant, sive voto simplici, sive ad duos, tres, quatuor & amplius, Nasiræatus extenso, quos omnes, unum post alterum exsolve-re tenebatur, ut est apud MAIMONIDEM cit. loc. cap. III. §. 6. ubi simul varias votandi formulas sub censuram vocat, & definit. Cumque votum hoc magnum in insignem abiret abusum, ut ex levissima tum causa, tum mente, multi illud nuncuparent, hinc ultimis temporibus in insignem Nasiræos excreuisse numerum dolent Magistri, ita ut teste Talmud. Hierosolym. Cod. Beracoth fol. II. col. 2. in diebus Jannæi Regis, trecenti simul Nasiræi ad Simeonem Ben Shetah accessisse legantur. Alii *Netivi*; qui ante nativitatem jam, huic Nasiræatus instituta dedicabantur, vel ex divina destinatione, ut Simson, & juxta Christianos Doctores, Johannes Baptista, vel ex voto matris, ut Samuel; eumque in finem ab utero ad leges Nasiræatus educabantur. Horum etiam mater, & dum prægnans esset, & dum lactaret, ab iis omnibus abstinebat, quæ Nasiræo erant prohibita, ne infans Nasiræus lacte nutritur, quod ex vino aut sicera ortum traheret, aut pollueretur in mortuo, polluta scilicet matre,

quæ uterum gerebat. De Simsonis Nasiræatu, ne addamus plura, otium nobis fecit laudatus supra CREMER, qui ex singulis capitibus Jud. XIII-XVI. Simsonem cum literalem, tum mysticam, amplissimo commentario illustravit in Naziræo p. 85. sqq.

בְּזִירֵי וּמִים
Naziræi dierum, vel, quod idem est
נָזִירֵי זָמַן קָצֹוב
Naziræi temporis constituti, sive temporales,
alii נָזִירֵי עֲלָם
Naziræi seculi, h. e. perpetui:
illi, quorum Nasiræatus certo, definitoque tempore elapsio, exspirabat, oblatisque sacrificiis consummabatur: hi, quorum θεραπεία totam sibi vendicabat vitam, nec nisi morte terminabatur. Quin & posterioris generis, præter nativos, ii quoque erant, qui post conceptum votum, per omne viræ spatum Nasiræatus legem observabant. Huic Nasiræorum ordini filiam Jephæ nonnulli adscribunt, eamque in perpetuum traditam volunt Nasiræatum; quam tamen sententiam, post alios, e Nostris refutarunt IOHAN. CONR. DVRRIVS Theol. Moral. cap. II. Part. II. de Jur. & Vot. §. 53-60. & CASEP. BROCHMANDVS Tom. II. System. Theol. Art. de Votis cap. III. Cas. Consc. VI. Quin &, iuxta MAIMONIDEM cit. loc. cap. II. §. 20, 21. omnis hodie votens Nasiræatum seculi suscipit, teneturque in Terram Sanctam se conferre, ibique voto satisfacere, donec exstruatur templum, ut sacrificia sua, quæ extra templum offerre piaculum est, finito voti tempore offerre queat. Cunctis vero diebus, quibus extra Terram Sanctam manet, a vino, a mortuorum contactu, & a rasura abstinere se tenetur, כָּל רְקוּדֵי נָזִירָה עַל־
omnes minutæ Nasiræatus ipsi incumbunt. Denique ad נָזִירֵי עֲלָם Jacobum Justum, fratrem Domini referunt nonnulli, cum SIGONIO lib. V. de Republ. Hebr. cap. VIII. p. 251. sqq. & THEODOR. RVINARTO in Actis primor. Martyr. sinceris p. 3. quod ille, teste HEGESIPPO, apud EUSEBIVM lib. II. Hist. Eccles. cap. 23. ab utero sanctus fuerit, a vino & carnibus abstinuerit, comam non totonderit, unguentis & balneis nunquam usus fuerit, quod intimum Sanctuarium

ingrediendi potestatem solum habuerit, quod non lana, sed linnea tantum veste induitus fuerit, & genua ejus, ob crebras geniculationes, instar camelii, occalluerint. Paria de ipso EPIPHANIUS tradit, Hæresi LXXVIII. f. 50z. sed fide adeo dubia, ut non SCALIGER modo istam de Jacobo relationem variis argumentis, in suis ad Eusebianum Chronicon animadversionibus p. 191. impugnarit, verum etiam ex Nostratis, nugis accenserit BALTH. BEBELIVS Antiquit. Evangel. & Judaic. Art. VII. Sect. V. §. 12. p. 739. & idoneis rationibus exploserit THOM. ITTIGIVS Hist. Eccles. Sec. I. Cap. VII. Sect. V. §. 15. p. 446. sq. Prioris autem generis Nasiræos temporales non minus, quam triginta dies voto suo impendere poterant, ita ut oblatio & tonsura trigesimo primo perageretur die: hinc MAIMONID. c. I. cap. III. §. 1. סְתִמָּה נָזִירָה וּמִם Nasiræatus absolute talis, est XXX dierum: idque cum Scriptura non definiat, Magistri per Gematriam elicuerunt ex voce וְהַיָּה quando Num. VI. 8. de Nasiræo dicitur קָרְוָשׁ וְהַיָּה sanctus erit Dominus: ut videre licet in Falkut ad Num. VI. fol. 209. col. 2. Hinc licet quis pauciorum dierum spatium expresserit, v. g. ecce, Nasiræus sum unum, aut decem, aut viginti dies, triginta tamen explorare cogebatur, שָׁנָן נָזִירָה פְּחוּתָה מִשְׁלִשִׁים וּמִן quia non datur Nasiræatus, nisi triginta dierum ad minimum. Si quis vero supra hos XXX dies, vel aliquot integros Nasiræatus, vel aliquot tantum dies, vel annos voverit, necesse habuit, ut tempus illud subinde secundum XXX dies numeraret, iisque expletis, novum subinde Nasiræatum inchoaret, ut ibidem MAIMONIDES §. 2. & 3. tradit. Nasiræos perpetuos distinguebant porro

בְּזִירֵי אֶכְלָלָם Absolomeos, qui Absolomi sequebantur instituta, & נָזִירֵי שְׁמֹנוֹס Simsonæos. De his ita præcipit c. III. §. 13. MAIMONIDES: Absolom erat Nasiræus perpetuus. Nasiræus autem perpetuus, si reddebet immundus, offerebat oblationem pro impiitudine & peragebat tonsionem immundicie, sicut Nasiræus definiti temporis. Simson vero

vero non fuit Nasiræus perfectus, quia non fecerat Nasiræatus votum, sed Angelus illum separaverat ab immunditie. Erat autem ei prohibitum vinum & prohibita tonsio, sed licite immundabatur ex mortuo: licite enim accedebat ad cadaver leonis, indeque mel depromebat. Vnde qui wovebat Nasiræatum Simsonæum, prohibitus erat a vino & tonsura in perpetuum: non autem tondebat se singulis duodecim mensibus, sicut se tondebant alii Nasiræi perpetui, & licite immundabatur ex mortuo: neque ille Nasiræatus Simsonæus solvi poterat. Adstipulatur ex asse LIGHTFOOT. in Hor. Hebr. ad 1 Cor. XI, 14. T. II. Opp. f. 910. b. ubi ita pronunciat: Falluntur plurimum, qui Absolomum comatum ex superbia incessisse arbitrantur, cum ita saltem incesserit ob votum (scilicet saltem) Naziræatus. Verissime Hierosolymitani in Nazir, fol. 51, 2. אַבְשָׁלוֹם נָזִיר Absolomus inquiunt, fuit Naziræus perpetuus. Verissime, inquam, in hoc, quod Naziræum eum afferant: at de perpetuitate voti ejus hic non disputabimus. Vide 2 Sam. XV, 7, 8. Pariter S. E. B. SCHMIDIVS Comment. in 2 Sam. XIV, 25. Nasiræatum Absolomo largitur, sed temporarium. Contra vero nititur doctissimus Theologus Danus, HECT. GOTTFR. MASIVS Dissertat. Academ. T. II. disp. II. de capillo Absolomi in cit. Sam. loc. §. 9. p. 36. Nullum vero indicium est, inquiens, Absolomen ejusmodi voto, sive temporali, sive perpetuo fuisse obstrictum, omnes potius circumstantiae Textus contrarium evincunt. Evidem cæsariem alere Nasiræis proprium erat, sed absque tonsura, ut expresse preceptum Num. VI, 5. Sicut & de Samone legitur Jud. XIII, 5. non ascendet novacula super caput ejus; & de Samuele 1 Sam. I, II. Absolon autem quotannis tondebat capillum. Nasiræis a vino abstinentem erat, ut ex locis allegatis patet; Absolonem vero adeo non est probabile, a vino abstinuisse, ut gulæ potius deditum fuisse, suspicio sit. Sane, in isto convivio, quo Ammonem fratrem exceptit dulosus sicarius, non parcum vini usum fuisse legimus, 2 Sam. XIII, 28. Immo, & ex ipsi Hebræis, R. DAV. KIMCHI ad cit. loc. fatetur,

Magistros, Absolonem Nasiræum fuisse, saltem ex traditione hausisse, ex Scripturæ vero Textu non petuisse, cum potuerit fieri, quod aluerit capillos suos ad decorum, ut pulcrior videri potuerit, & singulis annis, quia gravabant cum capilli adeo, ut eos sustinere nequiret, detondendos eosdem curarit. Vnde facile colligitur, istam de annua cæsariei tonsura, Nasiræis perpetuis usu recepta, traditionem, ingenio potius Rabbinorum, quam præsæ consuetudini, aut testibus idoneis, in acceptis esse ferendam. Potiori jure ad Nasiræos perpetuos Samuelem referunt, de quo cit. cap. MAIMONID. §. 16. שָׁמוֹאֵל הַרְמָתָה נָזִיר עֲלָמָם הרה. לְפִיכָּךְ הַאֲמֹר הַרְמָתָה כִּשְׁמוֹאֵל הַרְמָתָה כְּבָנֵן חָנָה כְּבָנֵן אֶלְקָנָה. כִּמי שְׁשָׁסָף אֶת אֶגְגָּל בְּגִלְגָּל. וּכְיוֹצָא כָּאַלְוָה הַרְיָה זה נָזִיר עֲלָמָם: Samuel Ramathæus erat Nasiræus perpetuus. Itaque, si quis diceret: ero, ut Samuel Ramathæus; ut filius Hanne; ut filius Elkane; ut ille, qui dilaniavit Agagum in Gilgal: ille erat Nasiræus perpetuus. Denique quando Josephus Deuter. XXXIII, 16. Nasiræus e fratribus suis appellatur, non ad Nasiræatum hoc referendum est, sed ḥorophres מְאֹחוֹ בְּמִכְרָתוֹ quia separatus fuit e fratribus suis per venditionem suam. נָזִיר enim in genere hominem separatum notat, quounque modo se habeat, licet non sit separatus præcise ratione abstinentiæ a vino, & ratione cavendæ immunditiei, ex mortuo contractæ. Atque hoc pertinet PETRI ZORNII dissertatio, de נָזִיר וְמִסְכָּנָה / Miscellan. Lipsiensibus Novis, Vol. IV. P. III. n. 2. inserta, qua ex Gen. XLIX, 26. Thren. IV, 7. & Nahum. III, 17. evincit, præter Nasiræos vel ex voto, vel ab utero, hanc appellationem viris principibus quoque, ex ordine procerum competitissime, qui vel in republica vel in ecclesia, summa cum dignitate versabantur.

Addimus V. Nasiræatus consummationem, per comæ tonsuram & sacrificia. Ea in temporariis solum Nasiræis locum habebat, & luculenter in Scriptura definitur Num. VI, 13. sqq. a MAIMONIDE vero uberius explicatur cit. loc. cap. VIII. §. 1. sqq. cuius potiora hæc sunt: Cum

explevisset Nasiræus dies Nasiræatus sui, offerebat tres bestias, nempe agnum in holocaustum, agnam in sacrificium pro peccato, & arietem in sacrificium salutare. Si autem non expressisset nomina sacrificiorum (quale animal cuique sacrificio destinaret) tamen bestiam, quæ congruebat sacrificio pro peccato, offerebat in sacrificium pro peccato; quæ sacrificio salutari congruebat, eam offerebat in sacrificium salutare; quæ holocausto, in holocaustum. Offerebat etiam, cum sacrificio salutari, sex decimas Ephæ, & tres tertias decimæ similæ, ex quibus coquebat viginti placentas, decem crassas azymas, & decem tenues azymas, & ungebatur vixint illas quartali olei, & offerebat in uno vase. Deinde maestabat Sacerdos sacrificium pro peccato, postea holocaustum, & sacrificium salutare, & postea tondebat. Si autem totondisset, antequam maestatum esset sacrificium pro peccato, vel holocaustum, debito suo satisfecerat. Coquebat etiam, vel totaliter, vel ex parte, sacrificium salutare, & de juscule sacrificii salutaris aliquid illinebat crini (detonso), & deinde illum projiciebat in ignem sub olla sacrificii salutaris. Quodsi autem sub ollam sacrificii pro peccato projecisset, debito satisfecerat (ita ut toleraretur, sed non ex legis rigore). Postea capiebat Sacerdos brachium coctum de ariete, & placentam crassam azymam de canistro, & unam placentam tenuem, ac imponebat manibus Nasiræi, & agitabat, ac deinceps licebat Nasiræo bibere vinum, & immundare se ex mortuo, solutusque erat a voto. Ceterum peragebatur tonsio in atrio mulierum, in conclavi Nasiræorum, quod ibi erat in angulo orientali australi, inter Orientem nempe & Austrum, ubi etiam coquebant Nasiræi sua sacrificia salutaria, & projiciebant crinem in ignem. Quod si totondisset Nasiræus in provincia, extra Vrbem sanctam, absolvebatur. Sive autem in provincia, sive in sanctuario totondisset, sub ollam projiciebat crinem suum. Nec prius tondebat, quam janua templi aperta esset, quia januae tentorii convenitus fit mentio in Scriptura, non quasi ante ja-

nuam teneret, quia istud sanctuario dedecori fuisset. Sed & alia votum solvendi ratio suppetebat, ut plane evanesceret, nec observaretur, de qua MATIMONID. cap. II. §. 1. ita præcipit: **מי שנדר בנוור ונחם על נרו הרו זה נshall להחכם ומThor לו נירוח כורך שמתרון שאר הנரוים:** *Si quis vooverit Nasiræatum, eumque voti pænitentia, ecce! hic rem exponat Sapienti cui-dam, eumque roget, & ille tale votum solvet, uti alia vota relaxant.* Quod si hoc non adfuerit, tum **שלשה הרוותה tres viros triviales,** seu idiotas, idem præstare potuisse, testis est ibid. §. 5. Quod tamen in temporario solum, non item in Simsonæo, vel perpetuo, locum habebat voto.

Ad §. II. pag. 20.

(5) *Illi sortis fuit Paulus, & cum ipso quatuor illi Act. XXI, 23.]* Velut universam de Nasiræis tractationem diligenter, & cum cura, tribus dissertationibus Jenæ A. 1676, 1677. complexus est GEORG. FRID. MEINHARDVS, sic de hoc Pauli Nasiræatu peculiari lucubratione, in Act. XVIII, 18. Vitembergæ A. 1680. ex instituto & erudite commentatus est, nobisque otium fecit. Potiora rei gestæ capita strictim saltem tangemus. Duo in hanc sententiam testimonia citantur: alterum, quod Auctor silentio involvit, Act. XVIII, 18. de quo paucis primo loco dicimus. Et primo quidem, de capite Deo doto, quod tonsuram admiserit, ambigue disputatur, magis nominis Interpretibus *Aquila* illam tribuentibus, cui proxime κεράμευος in Textu jungitur, aliis vero, quibus verba: *καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσιππα καὶ Ἀνύλας*, per parenthesin inserta creduntur, referentibus ad Paulum. Posterioribus nos merito accedimus, quia princeps ibi de Paulo est narratio, cui cum reliqua verba omnia, quod commoratus fuerit, vale dixerit, ab-navigaverit, Ephesum venerit, comites suos ibidem reliquerit, citra dubium sine tribuenda, nulla apparet ratio, propter quam tonsura capitis, eodem orationis filo asserta, eidem deneganda, & ad comitem ejus Aquilam, cujus solum *ως εἰ παρόδη*

παροδω mentio injicitur, sit pertrahenda. Hinc de ipsa quæritur tonsura, cuiusnam illa generis fuerit? Tonsuram ex Nasiræatus lege incumbentem censem complures, sive illa תגלחת טהרה tonsura munditiei, post absolutum votum, sive תגלחת טומאה tonsura immunditiei, ob votum contracta pollutione legali interruptum, esset, ita ut pollutam comam ressecare, & novum auspicari Nasiræatum teneretur immundus. Priorem, locum hic habere non posse, in propatulo est, quia Cenchreis offerre non licebat sacrificium, quod tonsuræ munditiei semper jungebatur. Nasiræus enim eo ipso, quo caput radebat, die sacris operabatur, & sacrificia Deo offerebat, quæ, nisi Hierosolymis, ratæ non erant. Hinc alii ad immunditiei delabuntur tonsuram, quæ teste MAIMONIDE in *Hilc. Nasir.* cap. VI. §. 14. ad ostium sanctuarii non præcise adstringebatur, nec neccesse habebat pollutus, להשליך שערו על האש ובין שגלח במרינה או במרקש שערו אסור בחנאה וטען קבורה capillos mittere sub ignem: sive autem talis se totonderit in provincia (terræ Israelis) sive (Hierosolymis) in sanctuario, capillus nihil prodest, & ipse sepelire eum debet; cuius pulvis instar reliquorum sepulchorum prohibetur. Istud tamen Nasiræo incumbebat polluto, ut tonderetur ex lege, septimo a pollutione die, sacrificia vero offerret die octavo; quod si autem octavo tonsura facta esset, codem die fieri debebat oblatio. Quando itaque extra Vrbem ejusmodi peragebatur tonsurā, neccesse erat, ut eandem septimo die ex lege factam, die octavo sequeretur oblatio. Cenchreis itaque cum facta memoretur Apostoli tonsura, fidem omnem superat, cum tanta locorum intervalla tam brevi temporis spatio emetiri potuisse, ut postero die sacrificia Hierosolymis offerret. Vnde liquet, ad Nasiræatus votum Pauli tonsuram plane non spectare, sed aliam agnoscere originem. Voti quidem hic sit mentio, sed, quod seite observat SAM. PETITVS lib. I. Var. lect cap. 3. pag. 17. verba, εἰχε γὰς ἐυχὴν, complectuntur αὐτολογίαν non ejus, quod immie-

diate præcedit, κειράμενος τὴν ιεφαλήν, sed hujus potius, ἐξέπλει εἰς τὴν Συρίαν. Navigavit, ut porro subjicit, in Syriam, ut festum Hierosolymis ageret, atque istud est, quod voverat D. Paulus. Itaque paulo post Ephesius dicebat, oportere omnino, ut diem festum, qui instabat, ageret Hierosolymis. At vero, quare id oportet omnino? non id fit propter legem illam Mosaicam, qua cavetur de tribus festis, ab omnibus celebrandis, Hierosolymis: nam biennium fere Corinthi, & totum triennium Ephesi commoratus est, nec Hierosolyma petuit, ut festa agitaret. Quod igitur dicit b. Paulus hoc in loco se eo esse necessitatis adactum, ut Hierosolyma proficeretur ad festum, adactus est ex voto, non quod jam amplius lege Mosaica teneretur. Jam itaque, Hierosolymas profecturus consultum putabat, in gratiam Judæorum, instituto libero, quamvis ex more Judaico, comam sibi tondere, quam haec tenus, dum inter Corinthios versaretur, eorum causa, & ex Græcorum more aluerat: ut scilicet Judæis fieret, ut Judæus, iis vero, qui sine lege essent, tanquam & ipse esset sine lege, 1 Cor. IX, 20. sq. In qua sententia, post magnum GEIERVM de luctu Hebr. VIII. §. 4. & GERBRANDVM VAN LEEVWEN Comment. in b. l. Act. p. 755. πολυμαθέσατος acquiescit IOH. CHRIST. WOLFIUS in Curis ad b. loc. p. 1280.

Ad alterum vero quod attinet locum, ab Auctore nostro diserte citatum, Act. XXI, 23. diversi a superiori generis est, Paulumque Nasiræatus votum non nuncupasse memorat, sed complevisse. Hoc etenim moris erat apud Judæos, ut, qui Nasiræis sacrificiorum & expiacionis sumptus subministraret, in sanctimoniae illorum ac religionis societatem venire crederetur. Testis est MAIMONIDES *Hilc. cap. VIII.* האומר הרו עלי לגלח ניר חיוב להכיא. קרבותת תגלחת טהרה ומקריבן על ור או זה: Si quis diceret: recipio in me tonsionem Nasiræi, offerebat oblationes tonsionis mundæ, per quemcunque Nasiræum vellet. Pergit ibidem Magister: אמר הרו עלי חי קרבנות ניר או אם אמר הרו עלי לגלח חי ניר הרו זה סביה.

מכוא חצי קרבנות לאי זה נור שורציה.
ואותו נור משלום קרבנותו משלו. אבל אם
אם הרו עלי קרבנות חצי נור הרו זה מכוא
קרבנות נור שלם שאין לנו חצי נורות:
Si diceret: recipio in me dimidias oblationes Nasirai; aut si diceret: recipio in me dimidiam tonsionem Nasirai, tum offerebat dimidias oblationes (dimidiam scilicet sumptuum partem) per quemcunque Nasiraeum vellet: & Nasiraeus complebat alteram dimidię partem. Sed si diceret: recipio in me dimidiū Nasiraeatum, offerebat Nasirai oblationes totas, quoniam dimidiū Nasiraeatus apud nos in usu non est: in quem locum tamen existimat BEN DAVID, si dimidias voveret oblationes, eriam fuisse datas integras. Paulus itaque, quod fidem in Christum tam serio urgeret, legisque umbras, post revelatum corpus, ex necessitate Christianis non amplius incumbere doceret, in suspicionem finistris adductus erat rumoribus apud Christianos, Hierosolymis magno numero ex Judaismo conversos, quasi defecctionem a Mose persuaderet omnibus, qui inter Gentes erant, Judaeis, eos non debere circumcidere filios, neque secundum ritus patrios ambulare, inculcans versu 21. Eam ob causam Jacobus, & Seniores Ecclesiae auctores ipsi, suasoresque fiunt, ut in religionis communionem veniret quatuor voto obstrictorum virorum, cumpribusque in illos erogatis, palam restaretur, se legis Mosaicæ, quamvis servatu amplius necessariam recte negaret, hostem tamen non esse, remoramque hoc pacto auferret, que cum familiari ejus cum conversis e Judaismo consuetudini, tum ulteriori Judæorum conversioni, inde erat oritura. Paulus, qua erat facilitate, gnatrusque ceremonias istas, quamvis mortuas, ne cum tamen sepultas, nedum mortiferas esse, consilio paret, sanctificat se cum illis, ingreditur templum, denunciat se tantum pecuniae destinasse in victimarum sumtu, offerendarum expletis diebus sanctificationis, quorum, ut ex versu 27. colligitur, septem duntaxat restabant. Num recte sic fuaserint Presbyteri, recte morem gesserit Paulus, graviter & eruditè discutit

HERMANN. WITSIVS in vita Pauli, sect. X. §. 4, 5, 6. Meletenat. Leydens. p. 150. sqq. dignus, qui videatur. Votum illud, quale fuerit, varie definitur a viris doctis. Nasiræatus votum fuisse, non videtur LVDOV. CAPPELLLO in Spicileg. ad b. l. p. 76. sed votum conceptum ob liberationem vel a morbo, vel ab aliquo periculo seu necessitate, prout tum temporis in more erat positum Judæis vovere, vel precibus vacare, & abstinere a vino, & radere comam triginta diebus, antequam victimas Deo cederent, idque exemplo voti Berenices ex IOSEPHO lib. II. de bello Jud. cap. XV. ille illustrat. Sed cum nulla appareat ratio, cur a Nasiræatu discedamus, rectius pro Nasiræatus voto calculum fert SAM. PETITVS lib. I. Var. Lection. cap. II. p. 9 sqq. ubi in hunc locum ex instituto inquirit, HERMANN. WITSIVS c. l. §. 3. p. 149. GERBR. VAN LEEWEN Comment. in b. l. p. 815. & recentissime TOH. GOTTER. LAKEMACHER Observat. Philol. P. VI. Obseru. V. p. 364. sqq. ubi cum cura hunc excutit locum: quibus merito adstipulamur.

- Ad §. II. pag. 20.

(6) *Et Johannes Baptista]* Hunc ut natum statuerent Nasiræum viri docti, inducti videntur verbis Angeli Lucæ I. 15. οὗτον καὶ σίκερας μη πιν. cumpribusque in illos erogatis, palam restaretur, se legis Mosaicæ, quamvis servatu amplius necessariam recte negaret, hostem tamen non esse, remoramque hoc pacto auferret, que cum familiari ejus cum conversis e Judaismo consuetudini, tum ulteriori Judæorum conversioni, inde erat oritura. Paulus, qua erat facilitate, gnatrusque ceremonias istas, quamvis mortuas, ne cum tamen sepultas, nedum mortiferas esse, consilio paret, sanctificat se cum illis, ingreditur templum, denunciat se tantum pecuniae destinasse in victimarum sumtu, offerendarum expletis diebus sanctificationis, quorum, ut ex versu 27. colligitur, septem duntaxat restabant. Eandem absconsionis causam utgens IOH. REINH. RSS Harmon. Evangel. Lib. I. cap. III. p. 28. Johannem Naziræum & Deo devotum, etiam in utero materno, diserte vocat, ad instar Simsonis fere. Rursusque lib. IV. cap. XI. p. 966. eum nec vinum bibisse prohibet, Naziræum quippe ex utero matris suæ Luc. I. 15. existentem, qui ad exemptionem Simsonis Judic. XIII. 14. coll. v. 5. & Samuelis

I Sam.

I Sam. I, II. aliorumque Naziræorum, quorum mores ipse Deus finxit Num. VI, I. sqq. ab eo abstinere debebant. Verum præter hinc unam a vino abstinentiam, quæ Rechabitæ quoque injuncta legitur, & cujus alia fuisse potuerunt causæ, nihil in Johanne deprehendimus, quod ad Nasiræorum leges accedit, nihil de alenda per omnem vitam-coma, nihil de fugienda ex cadavere pollutione, ut universa de Nasiræatu ejus traditio, in fumos abire nobis videatur. Hinc judiciosissimus SPANHEMIVS, pater, diverso a veteribus Nasiræatus genere defunctum pronunciat Johannem, quando P. II. Dub. Evangel. C. §. 3. p. 686. ita habet: *Sane cum Johanni Naziræatu defungendum fuerit divina sanctione, nec tamen Naziræorum veterum πολιτεία observanda, legalis quippe, ἐπεὶ nec tempori Johannis, nec vocationi, nec ministerio, nec præconio accommoda, mirum esse non debet, singulari vietus ἐπεὶ amictus austerritate a Johanne Naziræorum Ἑγενέσια compensatam, quo bac saltem ratione θύμος effet, ἀφωρισμένος vel κεχωρισμένος ab aliis sui ordinis hominibus.* Cautius adhuc procedit SPANHEMIVS, filius, quando in Vindiciis Evangel. Lib. I. T. III. Opp. p. 9 sqq. rursusque p. 470 sqq. copiose de Johanne agit, de Nasiræatu tamen Baptistæ adeo sibi temperat, ut nullam ejus meminerim injecisse mentionem: verum etiam alii, qui ex instituto Johannis vitam delinearunt, e Pontificiis BERNHARD. LAMY in Harm. Evangel. b. I. e Nostris BALTH. BEBELIVS Antiquit. Evangel. Art. II. sect. I. p. 57 sq. THOM. ITTIGIVS Hist. Eccles. Sec. I. cap. VII. sect. IV. p. 424. & SALOM. DEYLINGIVS P. III. Observat. Sacr. XXVI. p. 169. e Reformatiis HERM. WITSIVS Tom. II. Miscellan. Sacr. pag. 467 sqq. Judaicum hoc Johannis institutum alto silentio premunt, non prætermisuri, si de veritate rei ullo modo constaret.

Ad §. IV: pag. 20.

(7) *Qui recipiebant ipsius doctrinam, Nazareni, Nazareni]* Idem porro sunt Nazareni, cum Nazarethanis, quibus urbs, vel vicus

Nazareth, sive ob ortum, sive ob incolatum, nomen dedit, velut DAVID DE POMIS in Lexico habet: נָזְרֵה שְׁנָזְרֵה בְּשַׁעַר נִצְרָן גְּלָלָה Nazaræus est, qui natus est in urbe Galilæa Nazareth, itinere trium dierum ab Hierosolymis distante. Ibi conceptus, ibi educatus Christus, nomen inde traxit, ut Ναζωραῖος diceretur Matth. II, 23. & qui ipsius doctrinam & religionem amplectebantur, Ναζωραῖοι, Nazareni. In vexatissimum Matthæi locum recentiorum sententias concessit & examinavit b. wOLFIVS in Curis ad b. I. p. 45 sqq. ubi in compendio reperies, quæ magno studio conquisita vix invenies. Nos quoque interpretationis & vindiciarum modum præivimus in Crit. Sacr. P. III. Cap. II. p. 848 sq. lit. 1. Hic sufficiat, ex SPANHEMII Dub. Evangel. P. II. Dub. 87-94. ubi pererudite & copiosissime in verborum sensum inquirit, observasse, repudiandam 1) eorum esse sententiam, qui cum ANDR. OSANDRO existimant, non a Prophetis hanc sententiam esse scriptam, sed a filiis & discipulis Prophetarum, qui literas propheticas recte interpretari noverant, hanc velut consequentiam, e dictis & oraculis Prophetarum fuisse deducunt, fore, ut Christus Ναζωραῖος vocaretur, quia e Nazareth esset oriundus: 2) eorum patriter, qui cum CHRYSOSTOMO, MUSCVLO & WITAKERO, Matthæum his verbis respexisse statuant ad locum aliquem e scriptis Propheticis, non ex eorum quidem numero, quæ hodieque in Canone Sacro V. T. reperiuntur, sed ex iis, quæ vel temporum injuria, vel hostium Evangelii malitia & fraude interversa & Christianis erepta fuerunt, quam sententiam ut mutilum faciant Codicem Hebreum, avide arripiunt Jesuitæ: 3) eorum, qui Matthæum attendere censem ad diversa Prophetarum loca, quibus Christus vocatur נִצְרָן, surculus, v. g. Jes. XI, I. LX, 21. Zach. VI, 12. ut Evangelistæ sententia huc deum redeat: ideo concessisse, divina providentia, Josephum cum Christo in urbem Nazareth, ut implerentur vaticinia Prophetarum, quibus Messia nomen נִצְרָן, unde denominatio oppidi Nazareti.

Nazareth, jam antiquitus tributum fuit, & hoc pacto e loco educationis probaretur, Jesum Nazarenum verum esse Messiam. Nazareth ergo a נָצֶר dici, quasi locum fruticetis constitum, hinc Messiam נָצְרוּ Nazarenum, velut surculum, aut surcularium, & Christianos נָצְרִים, vel נָצְרִי, item אַוְמָה הַנָּצְרִית nationem Nazarenam. Contra vero ea, 4) statuendum potius esse, Matthæum illa allegatione respexisse ad Nasiræos V. T. & in primis ad aliquos illorum, qui præ aliis typi Messiae fuere, & quibus magna cum Messia & multiplex intercessit conformitas. Mirabili ergo Dei consilio factum esse, ut Christus, occasione educationis suæ in Nazareth, vocaretur Ναζωραῖος, a Judæis quidem per contemptum, ob conditionem abjectam urbis Nazareth, a Deo vero sapientissimo consilio, in testimonium genti illi pervicaci, alio plane fini, ut designaretur, Christum esse verum Naziræum, & antonomastice quidem talem, verum antitypum & complementum Nasiræorum legalium, Regum simul & Pontificum, (quibus נָצֶר diadema in Scripturis tribuitur, quique Nasiræis in sanctitate æquiparantur) & aliorum, Deo peculiari ratione consecratorum. Respicere autem Matthæum ad duos cumprimis typos Christi, Josephum & Simsonem, quodrum uterque αὐτολεγέται Nasiræus vocatur, ille Genes. XLIX, 26. Deuter. XXXIII, 16. iste Jud. XIII, 5, 17. XVI, 17. Quia itaque Christus utriusque respondere debuit, ut antitypus typis nomen Nasiræi gerere debuit, quod, quia æquum non erat, ut sortiretur a πολιτείᾳ vel θεραπείᾳ ceremoniali Nasiræorum legalium, alia occasione obtinere debuit, quam divina providentia, modo, ex mara Josephi in Nazareth nasci voluit, unde id nomen in vulgus illi etiam tributum, per contemptum quidem & probrum Judæorum, sapientissimo tamen Dei consilio, complementum typi hac nomenclatura in apricum ponente. In qua expositione, tanquam plana & adæquata, acquiescendum arbitror, quam peculiari dissertatione de Jesu Nazoræo ex Matth. II, 23. BERN. SEBAST. CREMER Nazoræo suo p. 586 sqq. subjun-

cta, scite declaravit. Vtrumque sane, ad explicanda rite Matthæi verba, requiritur, cum, Nasiræorum typum in Christo impletum fuisse, quod post HIERMANNVM in Mose & Christo lib. I. cap. VIII. p. 183 sq. laudatus CREMER docuit p. 32 sq. 53 sqq. 592 sqq. tum, appellationi isti commemorationem Jesu in Nazareth, hominibus consilii Dei non satisfacti, ansam præbuuisse. Aliud est cognomen בֵּן נְצֵר ben Nezer, quod ab insigni latrone mutuo petitum, Christo cum blasphemia accommodant Judæi, ut ex iis appareret, quæ ex Falkut & BARBENELE, BVXTORIUS in medium attulit Lex. Talm. p. 1383. & ulterioris confirmavit LIGHTFOOT. disquisit. Chorograph. Johanni præmissæ cap. II. §. 3. Tom. II. Opp. p. 578 sq. Quo demum pacto Nasiræorum typus ad Christianos accommodari queat, iidem, ille p. 185. hic p. 79 sqq. demonstrarunt. Ipsos quoque Christianos, Ναζωραῖος, vel τὸν τῶν Ναζωραίων ἀρχετύπον dictos fuisse, haud obscure ex Acto. XXIV, 5. liquet, ubi Paulus tanquam πειστοσάτης τῆς τῶν Ναζωραίων αἰρέτως, accusatus v. 14. Felici respondet: Confiteor tibi hoc, quod juxta viam, quam hæresin vocant, sic colo patrum Deum, credens omnibus, que in Lege & Prophetis scripta sunt. Sectam itaque largitur, quam Nazarenorum Judæi vocabant, nec a se alienam illam dicit, ita tamen describens, ut in Christianos, Jesum Nazarenum colentes, bene quadret. Licet autem haec tenus, sub primis Ecclesiæ incrementis, Judæi per ignominiam, Christianos communiter Nazaræorum nomine appellarent: Apostolus tamen ab eo non abhorruit, cum sibi ab aliis imponeretur, verum ita, ut istud sibi met ipsi usurpare non legatur. Idem ex HIERONYMO constat, qui in Jes. V, 18. de Judæis loquens testatur: Et ter per singulos dies, in omnibus Synagogis, sub nomine Nazarenorum, anathematisant vocabulum Christianum. Has quidem diras in hæreticos Nazaræos jaegas pronunciat EPIPHAN. Hæres. 29. Cap. 9, potior tamen penes me fides est HIERONYMI, cum tripla apud Judæos הַנְצָרִים appellatio Christianos semper designet, unde calculum suum eidem quoque

quoque addit **BARONIVS** *Annal. ad A. C. 43. n. 16.* licet in eo ipsi contradicat **BASNAGIVS** in *Exercit. Crit. c. Baronium p. 428.* **EPIPHANIVS** pariter lib. I. adv. hæref. hæref. XXIX. iterata vice §. I. & VI. Christianos ab initio omnes, **Nazarenos** Nazarenos dictos fuisse affirmat. Distincte **SPANHEMIUS** fil. *Hist. Christ. Sec. I. Sect. XIV. Tom. I. Opp. f. 576.* Nazaræos ait, dictos fuisse Christianos communis nomine, a Jesu Nazareno, ut *Actor. XXIV. 5.* quod deinceps restrictum fuerit ad Judeos Christianizantes: in primis a tempore excidii urbis & templi, ante quod ceremonie adhuc Christianis, Hierosolymitanis & Palæstinis obseruatae, toleratae saltem, quæ post illud sensim sepelienda fuerint. Attamen post ea tempora, & cum nomen Nazarenorum etiam Hæreticis & Pseudochristianis tribueretur, ne cum his confundentur Christiani veri, causam habuisse videntur, ut ipsi a nomine isto abstinerent.

Ad §. V. pag. 20.

(8) *Exorti Sectarii*] Bene monet incomparabilis Theologus, **I.O.H. GERHARDVS** *Annotat. ad Act. XXIV. 5.* ex quo nomen Christianorum invaluit, Antiochiae primum sectatoribus Jesu Nazareni imponi cœptum, factum esse, ut Nazaræorum nomen his maneret, qui Mosen cum Christo conjungebant. Quin addunt præterea alii, respuisse hos homines Christianorum titulum, & in titulo Nazaræorum superbiisse, a Nazareth civitate, a qua & Christus Nazarenus dicitur. Hinc **LAMB. DANAEVIS** *Comment. ad Augustin. de hæref. cap. IX. p. 82.* scribit, hæreticos illos fastuosa ostentatione se Nazaræos appellasse. Quinam autem & quales fuerint, ambigue disceptatur a viris doctis. Sunt, qui cum **FLAGIO** in *Glossa*, argumentum Epistolæ ad Galatas exposituro, cum **I. H. OTTIO** in *Exam. Annal. Baronii* ad **A. 35. §. 9.** pag. 154. **SPANHEMIO** mox citato, aliisque, eosdem cum Pseudo Apostolis faciunt, quibuscum Paulo negotium fuit, præsertim Antiochiae, juxta **Act. XV. 1, 5.** & **Gal. I. 7. II. 4.** ac fere per totam Epistolam. Aut si non

prorsus & per omnia eadem cum illis facientes, parum tamquam ab illis discedentes, ita ut Paulus tota *Epistola ad Galatas contra Nazaræos* istos non minus, quam contra ipsos Pseudo Apostolos disputasse censendus sit, judice **HENR. ALTINGIO** *Theol. Hist. Lib. I. p. 24.* quem **IOH. HENRIC. HOTTINGERVS** sequitur *Hist. Eccles. P. I. cap. I. sect. V. §. 4. p. 44.* Quod tamen si ita se haberet, Paulus Nazaræorum secundam sibi objectam non admisisse, sed depulsurus potius a se fuisse censendus est probruium istud, quod antesignanus fit Nazaræorum. Ipsorum vero hæresin in eo sitam fuisse consentiunt tantum non omnes, quod Christum & Mosen, Evangelium & Legem confundentes, baptismum & circumcisionem, velut æque necessaria copularent, & Judaismum in Christianismo exercere cuperent, ut bene **HIERONYMV S** *Epist. LXXXIX. ad. Augustin.* iudicet: *dum (Nazarei) volent & Judæi esse, & Christiani, nec Judæi sunt, nec Christiani.* **EPIPHANIVS** ex instituto de illis loc. cit. agens, postquam §. VII. pronunciasset: *τὰ πάντα δὲ εἰσιν Ἰδαῖοι, καὶ δὲν ἔτερον, μερι sunt Judæi, neque aliud præterea, id tamen discriminis paulo post obseruat: ἐν τέτω μόνον πρὸς Ἰδαίους διαφέρονται καὶ Χριστιανοί.* *Ιδαῖοι μὲν μὴ συμφωνῶντες,* διὰ τὸ εἰς Χριστὸν πεπιστευκέναι· *Χριστιανοί δὲ μὴ όμογνωμεντες,* διὰ τὸ ἔτι νόμῳ πεποδῆσθαι, περιτομῇ τε καὶ σαββατῷ καὶ τοῖς ἄλλοις. Hoc igitur uno tam a Judæis, quam a Christianis differunt: ab illis quidem, quod in Christum credant; a Christianis vero, quod Judaicis adhuc ritibus implicentur, velut Circumcisione, Sabbatho, aliisque ceremoniis. Paria de iis memoriae prodidit **AVGVSTINVS** *de Hæresibus ad Quodvult Deum c. IX. T. VI. Opp. p. 7.* item de *baptismo c. Donat.* *Lib. VII. c. I. T. VII. Opp. p. 75.* rursus *lib. I. contra Crescon.* *Gramm. cap. XXXI. Tom. eod. p. 168.* Alia de iis, ac si Nasiræos imitati, Simsonem cum primis referre voluerint, perhibet **PHILASTRIVS**, qui *Catalog. Haret. n. 8. p. 4.* Nazaræorum hæresin eam esse dicit, quæ Legem & Prophetas accipit; carnaliter tamen vivendum affimat, omnemque justificationem in carnali obseruantia

vantia consistere suspicatur. Crines nutrientes capit, omnemque virtutem justitiae putantes in eo consistere, quasi a Sampsonе illo sibi hoc præsumentes judicii, quia Nazarenus vocabatur, a quo postea Pagani fortes viros ex illius figura usurpantes Hercules nuncuparunt. Quam tamen traditionem, ab omni veterum calculo & consensu destitutam, auctori suo relinquimus. Ceterum Nazaræos a Symmacho, statore sectæ, Symmachianos suo adhuc tempore dictos, testatur AVGUSTINVS lib. I. c. Cresconium r. XXXI. T. VII. p. 168. alii ad Ebionitas quam proxime accedere afferunt, quos legem Judaico more servandam contendisse, testis est EVSEBIUS lib. VI. Hist. Eccl. cap. XVII. In eo tamen ab Ebionitis discrepasse statuit RICHARD SIMONIVS Hist. Crit. N. T. cap. VII. quod Nazaræi integrum V. T. Canonem cum Judæis retinuerint, Ebionitæ autem solum Pentateuchum usurpaverint. Contra hos primam Synodus Apostolorum habitam nonnulli censem Aet. XV. Porro, eos Evangelium Matthæi Hebraicum affervasse tradit, post alios, GER. IOH. VOSSIVS in *Dissert. de Genealog. Christi cap. 2.* qui tamen vult distingui inter mutilatum ab Ebionitis Codicem, & integrum Nazaræorum Evangelium, quod nihil a Græco moderno Matthæo diversum continuisse prius, afferit; inque integris, rursus distingui debere inter eos Codices, quibus ab Ebionitis aliisve, mala mente, quædam fuerint adfuta, & alios, ubi solum addita fuerint, quæ Nazaræi a fide dignis acceperint. Hos igitur Codices, posteriori modo consideratos, dicit YOSSIVS non quidem pro Apocryphis, nec etiam pro Canonicis, sed medii generis, nempe pro Ecclesiasticis habendos. Quam tamen VOS-
SII sententiam discussit & exploxit THOM. IT-
TIGIVS de heresiarch. ævi Apostolici Sect. I. cap. VI.
§. 10. qui a p. 70. usque ad 84. & in appendice a
p. 19. usque ad 24. de Evangelio Matthæi Hebraico copiose & solide egit, ibidemque Nazaræorum hæresin ex instituto recensuit, rursusque in compendio repetiit in *Hist. Eccles. Sec. I. cap. V.*
§. 45 sqq. p. 311.

Denique silentio præterire hic non possum literatum securram, IOH. TOLANDVM, Hibernum, cuius Nazarenus tractationem exhibit, de Judaica, Gentili, & Muhammedana Christianitate, una cum historia veteris Evangelii BARNABÆ, & moderni Turcarum Evangelii, quod eidem Apostolo tribuatur, ubi simul Christianismi primævi delineationem in historia Nazarenorum sistere gestit, Anglico idiomate Londini anno 1718. in 8. Hie cum primis Nazaræos & Ebionitas unam eandemque fuisse sectam, dupli nomine insignitam, contendit, utrosque primos fuisse Christianos, quibus BARNABÆ Evangelium fuerit commendatum, quod adhuc servent Muhammedani: unde confidere nititur, ex Judæis, Gentilibus & Muhammedanis, colligendum esse veterem, eumque genuinum Christianismum. Quem solide & cum cura confutavit Venerab. IOH. LAVR. MOSHEIM in *Vindiciis antique discipline Christianorum*, Hamburgi An. 1722. in 8. ubi de BARNABÆ Evangelii, & de discrimine Nazaræorum & Ebionæorum, ex instituto agit, & cap. VI. p. 117 sqq. multo cum doctrinæ apparatu in Nazaræorum historiam inquirit, nihilque facit reliquum, quod ad profligandam TOLANDI impietatem pertinere videbatur.

Ad. §. IX. pag. 20.

(9) *Alia Nazaræorum species.*] Denuo EPIPHANIUS lib. I. Tom. I. Panarii bar. XVIII. aliquam commemorat Nazaræorum, ex Judæorum sectis, speciem five classem, quos διαριτικῶς vocat Νασταράῖς, h. e. ut ipse in fine proœmii in Panar. p. 6. interpretatur, ἀΦανῖται, quasi a verbo Syriaco ܦܾܲܲ, ܶܲܲ abscindere, abolere, dictos, ut FRANC. IVNIUS in Parallel. sacr. parall. 8. ad cap. 2. Matth. derivat, idque nominis tulisse tradit EPIPHAN. eo quod τὰς τῆς πενταεύχης γραφὰς ἐν εἴναι Μωυσέως δογματίζεται, ἄλλας δὲ παρ' αὐτὴς ἔχειν διαβεβαιεῖται, quinque illa volumina Mosis esse non putant, & alia ab iis diversa penes se esse jactitant. Quamvis alii a verbo

verbo נזיר separavit, appellatos malint, quod institutis suis revera ab aliis segregati fuerint & separati. Hos perhibet EPIPHANIUS patria & gente Judæos fuisse, e Galaatide, & Basanitide, ac reliquis ultra Jordanem regionibus oriundos, qui circumcitionem cum Judæis, idem Sabbathum, eadem festa, & ceremonias retineant, Patriarchas quoque ab Adamo ad Mosen eosdem, qui in Pentateuchio recensentur, agnoscant, Pentateuchum tamen repudient, à sacrificiis abhorreant, neque animata re ulla vescantur. At enim vero, cum altum de his apud alios Scriptores silentium sit, multi viri docti id sibi persuaderi non patiuntur, tum Nazaræos vocatos, tum inter Judæos ab EPIPHANIUS relatos recte fuisse, qui Mosen e Sacro Codice expungunt, cuius tanta apud Judæos est veneratio. Hinc SCALIGER in Elencho triheresi cap. XVII. p. 127.

AD

LIB. I. CAPVT IX. DE ASSIDA E I S.

Postquam IOH. DRVSIVS peculiarem de Hasidæis libellum, qui T. VI. Criticor. Sacr. edit. Francofurt. f. 2005 sqq. & statim in fronte Synagmatis TRIGLANDII, de tribus Judeorum sectis, recusus comparet, edidisset, NICOL. SERARIUS in Triheresi, ex instituto eum confutare aggressus, JOSEPHO SCALIGERO ansam subministravit, in Elencho triheresi cap. XXII. suam de Hasidæis sententiam interponendi. His jungatur ABRAH. HEIDANVS de Origine erroris Lib. VIII. cap. I. §. 3 sqq. p. 425 sqq. IOH. SAVERTVS de Sacerdot. Hebr. cap. 19. edit. Cren. p. 686. SAM. BASNAGE Hist. Jud. lib. II. cap. XII. §. V sqq. ex quibus abunde hauriri singula possunt, quæ ultra citraque de ista Judeorum secta disputantur.

Ad §. II. pag. 21.

(1) *Ante transportationem Babyloniam*]
propre eum notat, qui habet חסיד beni-

& cap. XXVI. p. 209. EPIPHANIUM erroris hic arguit, qui ex una duas fecerit sectas, alteram τῶν Νασαραιῶν, quam in Judaismo, ἡρ. 18. alteram τῶν Ναζαραιῶν, quam in Christianismo ponat. ἡρ. 29. Certe, pergit, sive Νασαραιοί, sive Ναζαραιοί, ambo omnino iidem sunt, hoc tantum natum ex discrimine pronunciationum, quarum altera per σ, altera per ζ, Hebraicum Tzade reddit. Quando vero FRID. SPANHEMIUS fil. loco paulo ante laudato, ita pronunciat: Distinguunt quidam Ναζωραῖς, ut nomen gentis; Ναζηναῖς a נזיר Nazirens; Ε Ναζαραιοί vel Ναταραιοί, nomen heresios: sed promiscue pos vocat EPIPHANIUS & THEODORETUS, Ναζωραῖς, perperam ad EPIPHANIUM provocat, qui Ναζωραῖς a Ναταραιοῖς, studiose distinguit, ut ut frustra, quod paulo ante SCALIGER recte observavit.

gnitatem, beneficentiam, probitatem, & recte ὄσιος, pius, sanctus, vertitur, qui pio est affectu, tum in Deum, tum in homines prædictus. Passivam autem vocis notionem, qua חסיד ויהוה pii Domini dicantur ii, quibus Deus beneficit, vel propter quos aliis beneficit, recte repudiatur GUILIELMVS ROBERTSON in Thes. Lingue Sanct. b. v. p. 227. a. Contra vero חסיד שוטה sanctus fatuus, superstitiosus est, ut quo in proverbio dicitur in Sota, Cap. III. Mischnæ 4. חסיד ורשות ערום ואשׁר פרושה ומכוות שוטה ורשות ערום פרושין הרוי אלו מכלי עולם: improbus, qui astutus, mulier Pharisea, & vulnera Phariseorum, ecce ista sunt, quæ orbi interitum afferunt, h. e. in causa sunt, ut rerum ordo mutetur, ut foeda & tristis ubique sit facies, interprete WAGENSEILIO ad b. l. p. 440. Velut itaque in Scriptura paria faciunt חסידים & חסידות; ita quoque ante Maccabæorum tempora, absque discrimine, hoc nomine veniebant omnes, qui

sanctimoniae operam dabant, & ab impietate seculi secedebant, ut promiscue τοῖς Ῥשְׁעִים ^{impiis} opponerentur; ut ut vi vocis, חסְרוּם beneficos potius, צַדְקוּם vero, recti justique tenaces designent. Ast post excessum Prophetarum, & Maccabaeorum tempore, חסְרוּם dicebantur υἱοὶ ἔζοχτῶν, qui nec minis, nec promissionibus, ab antiqua & patria abduci se patiebantur religione. Denique, rebus Judæorum in melius conversis, Hasidæos appellabant eos, qui peculiares sibi, & nulla lege definitas præscriperunt, exactioris disciplinæ regulas, & liberales in sarta tecta templi erogabant sumptus. Prima itaque ætate, pios quoscunque, ut Psal. CXLIX, 1, media, immotq; confessores, ultima religiosos, certique instituti observatores, hic titulus notabat. Insignis præterea hic erat titulus honoris, quo R. Jose parvus, R. Jehudæ Sancti familiaris & socius, mactabatur, quem שֶׁרֶשֶׁם של חסְרוּם radicem iustorum, item תָּמֵשָׁתָן של צַדְקוּם וְשָׁל compressionem piorum & religiosorum hominum, seu, ut vulgus loquitur, quintam eorum essentiam dixerunt: de quo vide laudatum wAGENSEIIVM c. l. p. 990. Qui ergo i Macc. II, 42. VII, 13. & 2 Macc. XIV, 6. Ασιδαῖοι, & συναγωγὴν Ασιδαῖων dicuntur, mediis sunt generis. Antiochus enim urbe vastata, immane quantum sciebat in Judæos, multosque græcari cogebat, circumcisione prohibita, & Gentilismo imperato, quin & ἐπισπόποις, curatoribus constitutis, qui vi, minisque populum adigerent, imperata facere. Et multi quidem Judæorum, alii sponte, alii pœnæ indictæ metu, Regis præceptis obsequabantur: οἱ δὲ δομιώτατοι, καὶ τὰς ψυχὰς ἐνυγεῖσι, ἐπὶ ἐφέρονταις ἀυτῷ τῶν δὲ πατέρων ἐθῶν πλείσια λόγοι ἔσχον. ἡ τῆς τιμωρίας, ἣν δὲ πειθομένοις ἡ πείληστεν ἀυτοῖς, eminentissimi vero, & animo generosi eum non curabant, sed posteriori loco habebant patrios ritus, quam metum pænae ejus, quam ille non obedientibus minabatur. Eapropter quotidie vexati, & gravissimis cruciatis toleratis moriebantur. Nam & flagellis cæsi, & corpore mutilati, vivi adhuc & spirantes crucibus suffigebantur: mulieres vero simul &

pueros, quos illæ circumcidabant, jussu Regis strangulabant, pueris de parentum crucifixorum cervicibus suspensis: ut late persequitur IOSEPHVS Antiqu. Jud. lib. XII. cap. V. Sect. 4. & cap. VI. Hi erant החסירים Hasidæi illi, quorum ערָה multitudo ad Mattathiam venit, ut est apud IOSEPHVM GORIONIDEM lib. III. c. VII. His accensentur septem fratres, & Hanna mater eorum, & mille illæ animæ, quæ in spelunca sumo fuerunt extinctæ &c. Pii ergo Martyres, חסְרוּם, apostatae vero, qui suillam comedentes, libros legis ad cremandum tradentes, & circumcisionem insuper habentes, ad gentilem defecerant impietatem, ἀσεβεῖς, רְשָׁעִים, impii audiebant.

Ad §. III. pag. 21.

(2) Justi se meditationi &c. Benigni autem in eo toti erant, ut Scripturæ aliquid assuerent] Pergit Auctor, ad tertiam vocis notionem, qua Sectæ vocabulum evasit. Scite & nervose rem ita complexus est SCALIGER paulo ante laudatus p. 164. sq. Quod ex lege quis tenetur facere, id vocatur חנוך debitum: quod ultiro & sponte quis, prater debitum fungitur, id dicitur רבי, b. e. ut vulgo loquuntur, supererogatio. Unde & dicebatur רביות להרוחה ἐπιλυτέον τῷ νόμῳ, auctarium legi. Nam jam ante tempora Hajmonorum duo genera δογματισῶν erant apud Judæos, עושקים ב תורה studentes legi duntaxat, & עושקים ב רביה ל תורה studentes auctario legis. - - - Εὐχαριστοῦ τῶν Ασιδαῖων in hoc versabatur, non solum ut ex præscripto legis viveant, sed etiam, si quid ex verbis legis per consequencias & interpretationes erui posset, id ei satisfacere teneri, & cum omnia fecerint, nihil fecisse videri, sive ad eleemosynas & officia pia, quæ Hebraice dicuntur חסדים, גמilot חסדים, items ad sarta tecta templi, & ad sacrificia. - - - Præter sartot חסדים, sarta tecta templi majore ex parte curabant, & voluntarios sumptus faciebant, hoc institutum mordicus tenentes a sanctis Dei Prophetis. Esdræ V, 2. Unusquisque pendebat vestigial ad sarta tecta templi, jam a temporibus Esdræ

¶ Nehemiae Neb. X, 32. Preter illud constitutum tributum, sponte Hasidæi plura erogabant tam ad ipsum sanctuarium, quam ad ejus muros & porticus, nunquam fere recedentes a templo, ita ut quasi illud peculiare habere viderentur, & nunquam temere per aliud, quam per templum jurarent. Monet præterea p. 168. eos quotidie agnum in templo sacrificasse, qui חסידים **אֲשֶׁרoblatio Hasidim** pro peccato dicebatur: excepto solum die XI Tisri, postridie die Kippurim, in quo illud sacrificium omittebatur. Hinc porro p. 171. conficit Vir summus, Hasidæos, quia præcipua eorum erat functio, a templo non recedere, & ejus sarta tecta curare, ad excidium usque templi duntaxat permansisse: nam templo non stante, neque ipsos stare potuisse. Operose autem scaliger negat ac pernegat, sectam fuisse, sed societatem solum, corporatos, φρεάτορες, confratres, quoad nimirum Raboth לחרונה usu tenus observaretur: sed postquam supererogationis præcepta in canones redacta sunt & scripto mandata, tunc multa dubia oriri, disputationes, velitationes, altercationes quotidie succescere: unde duæ sectæ diversa sentientes natæ, altera, quæ legem tantum; altera, quæ & interpretationes ejus amplectebantur. Eadem in describendis Hasidæis vestigia tam studiose premit HEDANYS de Orig. error. Lib. VIII. cap. I. §. 6, 7. p. 427. sq. ut scaligeri & verbis inhæreat, & menti. Contra vero ea, hanc recitans sententiā BASNAGIVS c. l. SCALIGERVM eos redidisse perhibet Ordinem Equitum templi Hierosolymitani, Sectam tamen fuisse, contra SCALIGERVM tueretur. Sane, dum ab aliis Judæis fese separarunt, & peculiare fecuti sunt institutum, causam non video, quo minus Sectam constituisse dicendi sint.

Discrimen porro inter חסידים & צדיקים pau-
cis ita exponit R. ABEN ESRA in Exod. XX, 6.
sub fin. ומלת לאחבי רם החסידים ולشומרי
מצוותם הם הצדיקים: his, qui diligunt me, hi
sunt pii, ὄσιοι, sancti, Chasidim, & custodiunt
præcepta mea, hi sunt justi.

Ad §. III. pag. 21.

(3) *Quod meum est, tuum est &c.*] Integra sententia legitur in Pirke Abboth cap. V. §. 10. ארבע מרות בארם האומר שלוי שלוי מורה ושלך שלך זו מורה בכניתו. ווש אופרים זו מורה סרום. שלוי שלך שלך ושלוי עם הארץ. שלוי שלך ושלך שלך חסיד. שלוי שלך ושלך רשות: quatuor sunt conditiones hominum: Qui dicit, quod meum est, meum est, & quod tuum est, tuum est, hæc est conditio mediocris, (h. e. interprete ARCHIO, שאנו לא צדיק ולא רשע qui non est, neque justus, neque impius). Et sunt, qui dicunt, bujus conditionis fuisse Sodomitas. Qui dicit, quod meum est, tuum est, & quod tuum est, meum est, is est idiota. Qui vero dicit, quod meum est, tuum est, & quod tuum est, tuum est, hic est Chasid pius. Qui denique dicit: quod meum est, meum est, & quod tuum est, meum est, talis est impius. Hanc gratuitam Chasidæorum beneficentiam definit DAVID DE POMIS in טוביה שיעשה אדם חסר כמח רוד voc. h. m. alteri facit, absque spe retributionis.

Ad §. V. pag. 21.

(4) *Rom. V, 6, 7.*] Ex memorato Judæorum disterio explicat Auctor Paulinam inter αὐτεβέσις, impios, δίκαιος, justos, & ἀγαθός, bonos, distinctionem; ut αὐτεβέσις sint רשות, impii, avari, & sibi solum utiles, cum damno aliorum, quorum verbum sit: quod meum, meum est, & quod tuum, idem meum est. δίκαιοι, צדוקים, justi, qui cuique, quod suum est, tribuunt, nemini noxii, sed nec utiles, dicentes: quod meum, meum est, & quod tuum, tuum est. ἀγαθοὶ demum חסידים boni, benefici, non modo non damnosii aliis, sed maxime quoque utiles, ajentes: quod tuum, tuum est, & quod meum, pariter est tuum; quo pacto gradatio Apostoli aptissime fluat: *pro bono forte, pro justo vix, pro impio nemo morietur:* at Christus pro impiis mortem subiit. Et in eandem fere expositionem recum-

recumbit CAMPEG. VITRINGA Lib. III. *Synag. Vet. P. I. cap. 12. p. 799.* qui ita distinguit: peccatores vocat, qui vita moribusque suis, limites legis divina transgrediuntur: justos, qui legem sibi prescriptam præstant, æquitatis quoque ratione non penitus neglecta: bonos vero, qui aliis benefaciunt longe ultra legis scriptæ aut communis etiam æquitatis dictata & regulas. IACOB. ALTINGIVS tamen *Commentar. in h. l. Tom. III. p. 202.* laudata quidem Auctoris sententia, mault tamen, δικαστ h. l. esse, qui cum innocens sit, mortem debeat tolerare; ἀγάθον vero, utillem & commodum, ut Psal. LXXXIII, 1. Matth. XX, 15. Apostoli ergo argumentationem ita habere: Si quæ mortis vicariæ dantur exempla, vix ullum esse, quod pro justo aliquem mortuum testetur. Evidem justi innocentis calamitas, tormenta, mors, multorum moverunt affeçtus, ut dolerent & intercederent; sed qui vicem ejus obire voluerit, exemplum non succurrat. Socratis ad carcerem rapti, ad mortem damnati, conditionem deplorarunt amici & discipuli, sed nullus se obtulit, qui loco ipsius cicutam biberet. ὅπερ γὰρ τὸς ἀγαθὸς τάχα τὶς καὶ τολμᾶ ἀποθανεῖν. Ast, nec auditum unquam, neque cogitatum, ut quis pro impio, qui nec justus, sed morte dignus, nec bonus & utilis est, sed noxam attulit, velit mortem oppetere. Vnde Christi, pro impiis mortui, supereminens charitas mirum in modum commendatur. Acuit adhuc sensum Clar. HEVMANNVS, in *Biblioth. Brem. Claff. IV. Fase. II. p. 285.* solide evincens, ἀγάθον h. l. non bonum solum & beneficium, sed eum omnino notare, qui beneficiis in nos collatis, præclare de nobis sit meritus. Hoc itaque yelle Apostolum: Nemo appetit mortem pro homine, quantumvis pio, bonoque, sed a quo tamen nihil boni in se profectum sit; illud autem contingere potest, ut homo pro eo moriatur; quem ob accepta beneficia tenerime amat: at nos homines a Deo impensisime amati sumus, cum tamen nec essemus δίκαιοι, sed ἀμαρτωλοὶ vers. 8. & ἀσεβεῖς vers. 6. neque ἀγάθοι, quippe cum Deo non solum nihil boni præstite-

rimus, sed, quantum quidem in nobis fuit, maleficiis eum afficerimus, tanquam hostes vers. 10. Hæc plana sunt, & scopo Apostoli exacte respondent, in quibus merito acquiescimus. Hoc tamen pacto, superior de חסיד observationem Pauli nondum exhaustur. Ceterum auctores, qui in hoc oraculum varie commentati sunt, confertim exhibet b. WOLFIUS in *Curis Philol. & Crit. ad h. l.* qui eidem HEVMANNI interpretationi, ipse quoque subscriptit.

Ad §. VI. pag. 21.

(5) *Donec hæc opera supererogatoria*] Hæc ex SCALIGERO, paulo ante laudato, mutuo petitæ sunt. Quæ vero de origine cum Phariseorum, cum Essenorum, subjungit Auctor, enucleatius in sequentibus Capitibus suo loco a nobis tradentur.

Ad §. VII. pag. 22.

(6) *Et vocabantur קראים Karaim*] Quæ de Karais obscure a majoribus prodita fuerunt, hoc nostro seculo curatius & copiose, ex ampliori subsidiorum apparatu, persecuti sunt, ex Reformatis, vir in eo literarum genere versatissimus, IACOBVS TRIGLANDIVS in *Diatriba de secta Karæorum*, in fronte Partis II. Syntagmatis, de sectis *Judaorum*, ex Nostris IOH. GOTHOFRED. SCHVARTVS, aliquot de secta Karæorum disputationibus, Jenæ ventilatis & in unum collectis fasciculum A. 1701. Nos potiora hinc delibabimus, ut lacunam in Auctore nostro suppleamus. Notamus itaque

I. *Nomen.* קרא & קראים dicuntur a Rad. קרא vocavit, clamavit, indixit, sed ex usu Rabbinorum, *Scripturam*, quæ ipsis κατ' ἔγγραφα audit, studuit, tractavit, legit: ut adeo Karæus, vi vocis, notet, *Scripturarium*, *Biblicum*, *Textualem*, & præcise quidem eum, qui Textui Biblico ita inhæret, ut simul omne id rejiciat, quod præter *Scripturam Sacram*, tanquam divinum, atque indubitate assensu dignum, propinatur. Hinc ista nomenclatura omnes designati sunt

sunt illi, qui traditionis oralis auctoritatem defugerunt, maxime Sadducæi, unde apud Rabbinos צְדָקָה & קָרְאָה promiscue usurpantur; non, quod iidem essent, sed quod per calumniam, & ex odio erga Scripturarios, invisum Sadduceorum nomen ipsis impingerent. Aequo ut eosdem, præter meritum, חֲנִינַי Hæreticos, כּוֹתִים Epicureos, אֶפְקוּרּוֹכִים Samaritanos caluniantur; nec dubitat TRIGLANDIVS cap. II. p. 7. nomen istud per contemptum fortitos fuisse a Rabbanitis, quomodo sub repurgatae religionis tempus Nostros Biblistas, Evangelicos, aut simili titulo salutabant Papistæ, diaconosq. Probrosum videlicet & puerile maximis & profundis illis doctoribus habebatur, Scripturam unice sequi ducem. Cum itaque hodiendum universa Judæorum natio, in duas veluti familias & sectas abeat, in רבנים Rabbanitas, qui legi scriptæ, תורה legem oralem, & traditiones πατροπαγαδότες, uno verbo, doctrinam Talmudicam, ad latus ponunt, & tantum non anteferunt, & in Karæos, quos alias etiam בְּנֵי מִקְרָא & בְּנֵי מִקְרָא, nec בְּנֵי פְּסֻק salutare consueverunt, ABEN ESRA in Exod. XIII. 9. חָלְקֵן עַל dissidentes a patribus nostris vocati sunt, qui quoad fundamenta religionis, a reliquis Judæis haud parum discedunt, Scripturam Sacram autem unam credendorum normam constituunt, rejectis omnibus traditionibus, constitutionibus & glossis Rabbinorum. Modernorum descriptionem, commorandi locum, & mores, doctissimus PERINGERVS, Suecus, literis ad IOBVM LVDOLFVM, a. d. 15. April. 1691. datis, quas TENZELIVS in Dialogis menstruis A. 1691. mens. Jul. p. 572. primus publicavit, SCHV- PARTVS vero p. 25 sq. integras repetit, ita delineavit: Degunt illi in Lithuaniae variis locis, Birse, quod castellum est, & oppidum principum Radzivilliorum, Pozcole, Neostadii, Korone, Trocaque, alibique, moribus, lingua, religione, immo & facie a Rabbanitis, quorum feracissima est hæc regio, valde diversæ. Lingua illis materna est Tartarica, sive potius Turcica, qua etiam libros Sacros explicant, in scholis & ludis. - - - Credo ea-

dem terra quondam exivisse, qua se genitos dicunt Tartari illi Muhamedani, qui Vilna & in confiniis habitant, qui que sacra sua secundum instituta Muhamedis celebrant, & ipsi facie Karraitæ valde similes. Synagogas habent a Septentrione versus Austrum dispositas, quia, ut ajunt, Salmannæ Septentrionem versus illos abduxit, unde & oraturi faciem ad Austrum, ubi putant Hierosolymas esse, dirigeré solent. Et ne quis incautior hoc in officio sacro errare possit, est ad levam ab introitu Synagoga affixa parieti charta, majoribus signata literis: מורה מבוא לשער. Non Pentateuchum solum, ut aliis creditum est, sed universos Vet. Test. libros pro Canonicis recipiunt. Sed quod mirum, valde negligentes in cura antiquissimorum Codicum, quippe ipsis a Rabbanitis sive laceras, sive quocunque modo temeratas membranas legis Mosaicæ, in usum Synagogæ sua reciuiunt, de literis redundantibus vel deficientibus parum solliciti: puncta tamen vocalia a Mose esse dicunt, & traditiones illas, que cum Scriptura & sana ratione convenient, non rejiciendas affirmant. Dicunt, se esse propaginem decem tribuum, quas partim in Tartaria subsedisse volunt. &c. Atque ista quidem haud parum confirmantur testimonio LEONIS MVTINENSIS, qui P. V. de ritibus Hebr. cap. I. fidem facit, Constantinopoli, Cairæ, & alias in Oriente, quin & in vastissimo Russorum imperio, hoc hominum genus obvium esse, ubi peculiare, & a Rabbanitis distinctum tenent vitæ institutum, suas sibi exstruunt Synagogas, suis quoque, & diversis ceremoniis & ritibus gaudent. Quæ præmittenda censui, magno usui in tota hac tractatione futura.

II. Ortum. JOSEPHVS SCALIGER Elench. cap. XXII. p. 169. Karaim tempore priores estimat Sadduceis, qui illorum sint progenies. Verum ANTON. BYNAEVVS lib. I. de morte J. C. cap. I. §. 31. p. 63. hanc meram viri illustrissimi, neque fundatam bene conjecturam appellat, BVXTORIUM quoque in Lex. Talm. voc. רָאשׁ, aliosque, qui cum ipso Karæos eosdem cum Sadduceis statuant, deserit, & recte quidem, quod diversissima utrorumque placita te-

stantur, nec ipsi diffitentur Rabbanitæ. Ipse vero BYNAEVS longe recentiorem sectam statuens, ita insit: *Ego mihi facile persuadeo, ex quo tempore majorum traditiones sunt a multis proposita, semper homines fuisse, qui ea rejecerint, ut commenta, sed, ex qua tempestate sunt redactæ in canones, & mandata scripto, eam sectam potissimum enatam, que Karæorum nomine apud Judæos venit, & alterum constituit ejus gentis genus, quod hodieque Constantinopoli, Alkairi, & in aliis Orientis locis, atque in Russia, dedit.* Hinc non adeo antiquam esse Karæorum sectam contendit. Quæ sententia, & tate quidem multis seculis, reipla tamen & fundamento nihil, vel parum, a SCALIGERI mente abit. Propius, temporis ratione, accedere BYNAEVS videtur. IOHANNI MORINO, qui in *Exercitation. Sacr. P. II. Exercit. VII. cap. 3. p. 312.* ad octavi fere seculi Christiani finem Karæorum natales rejicit: quem tamen pro merito castigavit TRIGLANDIVS, cap. III. p. 9 sqq. non testimonii modo, verum cap. IV. p. 25 sqq. longe antiquiorem Karæorum originem ex eo evincens, quod non pauca doctrinæ & rituum capita, de quibus Karæi cum Rabbanitis contendunt, jam olim, longe ante obsignatum Talmud, immo ante excidium Reipublicæ, utrinque agitata fuisse; adeoque eorum dogma, & ob dogma dissensum, jam tunc viguisse; etiam in ejusmodi ritibus, quibus destructo Templo non adeo vel locus erat, vel occasio. Qui, postquam cap. V. p. 40 sq. sententiam eorum, quibus Karæi iidem fuisse censemur cum Sadducæis, solide profligaverat, cap. VI. p. 58 sq. vestigia Karæorum in historia Christi deprehendit, & ex Luc. XI. 45. demonstrat, *viximus* fuisse, qui soli literæ scriptæ legis deferrent obsequium, adeoque eos, quos Karæos appellamus. Quin & cap. VH. p. 73. altius eorum repetens originem, eruditæ observat, cum post redditum e Babylone & excessum virorum Georuevæw, segnius passim & remissius in lege & cultu agerent Judæi, pieniores tandem Magistros aliquos sepem legi facere aggressos, successu temporis Phariseos ac Traditionarios progenerasse, his autem alios sese op-

posuisse, qui legis literæ presse inhererent, & Karæorum gentem constituerent: studiis contrariis dudum ante Christum utriusque. Quæ insigniteruditionis apparatu instructa, & suffulta, facile persuadent, ut credamus, Karæismum non uno momento aut anno, sed sensim coepisse & succrevisse, ut postquam infinita illa traditionum vis animos complurium ita dementasset, ut maiorem iis, vel parem certe honorem deferrent, quam ipsis Scripturæ libris, semper tenaciores legis prostarent Doctores, qui contra irent, legemque oralem respuerent, sola contenti lege scripta. Sic secta, dudum ante Christum, sed tempore, in tanta rerum caligine & vetustate, incerto, ea cum primis & tate & occasione exorta est, qua traditiones majorum aliquo haberi inciperent loco, dissensu inter Traditionarios & Scripturarios, non sine maxima animorum contentione, passim continuato & aucto.

III. *Dogmata.* In quibus exponendis TRIGLANDIVS cap. IX. p. 116 sqq. & SCHVPARTVS cap. IV. p. 99 sqq. operose desudant. 1) Palmaria utrisque dissensio est circa legem oralem, quam cum omni Glossarum, Constitutionum, & הלכות למשה מסיני Traditionum Mosaicarum de monte Sinai, qua tantopere se efferrunt Rabbanitæ, pompa repudiant Karaitæ, solam scriptam Vet. Test. literam pro irrefragabili religionis norma ac regula habentes: quin & ista omnia ne quidem in subsidium explicandi Scripturam vocanda contendunt, Scripturam per Scripturam exponendam docentes. Hinc notari meretur MORINVS, qui, postquam diu acriter contendisset, Karæos Talmude uti & Mischna, errorem demum fateri, eosque nullam prorsus admittere traditionem majorum, largiri coactus in Epistola ad PETRVM VALLENSEM, quæ legitur *Antiquitat. Eccles. Orient. Epist. XIII. p. 159 sqq.* Ceterum omnes XXIV libros admittunt & divinos agnoscunt, secus ac R. LEO MVTINENSIS P. IV. de ritibus Hebr. cap. I. §. 1. & qui eum secuti sunt ex Christianis, prodiderunt, ac si præter Pentateuchum, reliquorum librorum Sacrorum auctoritatem defugiant, & in hoc pauci

passu paria faciant cum Samaritanis: unde R. LEONEM MVTINENSEM in Supplemento libelli ad h. l. confutat RICH. SIMONIVS. 2) De Sabbatho multum tricentur utriusque & distant, Karæis opus incipere Sabbatho, & vel ejus saleem partem perficere prohibitibus, cum Rabbanitæ Sabbathum violari negent, nisi quis opus compleverit totum; illis, operis (die sexto cœpti) continuationem & effectum (die septimo) illicitum pronunciantibus, his permittentibus omnia opera, quæ effectum sortiuntur sine præsenti concursu inceptoris, et si illis causam præbuerit, v. g. aperire aquæ ductum, dum adhuc dies sextus est, ut hortum irriget Sabbatho: alligare molas, ut molere possint Sabbatho: premere olivas, cum adhuc dies sextus, ut destillent in Sabbatho: alucere lampada die sexto, ut ardeat Sabbatho: quæ, & his similia, Traditionariis vocantur **מעשיין נולדים בלו חבר המתוול לבך** opera producta sine præsenti concursu inceptoris, qui tetigit impulitque unica saltem vice, die nimirum licito. Hinc multum disceptant utriusque de vera legis Exod. XXXV, 3. sententia, quam controversiam TRIGLANDIVS p. 130 sqq. exponens, inter ipsos dissensum animadvertisit Karæos, ita ut ad hunc diem diversa vigeat observatio inter ipsorum Synagogas Aegypti, Damasci, Terræ sanctæ; & Lithuaniae, Poloniae &c.: quarum illæ damnant accensionem lucernæ in usum Sabbathinum etiam pridie, quam ad septentrionalem plagam vergentes admittunt, Rabbanitæ porro Sabbathum colendum tradunt deliciis, quas **הענוּת השבת** deliciar Sabbathi vocant, de quibus R. DAVID KIMCHI Comment. ad Jes. LVIII, 13, 14. **מצורע עשרה** בעומק הנוּת ביום השבת במאכליהם ערבים לענוג הנזק בום השבת præceptum affirmativum est, delicate nutritre corpus in die Sabbathi, cibis jucundis atque lautis &c. unde nec gulæ parcunt, nec Veneri, maxime cum MAIMONIDES in *Jad Chassah Tract. de Sabbatho cap. XXX. §. 14.* diserte pronunciet: **הشمוש המטה מעונג שבת הוּא** concubitus pars est deliciarum Sabbathicarum. Ex adverso Karæi sobrie & caste colendum Deum

dicunt, congressum maritalem אסור prohibitum pronunciantes כי הוא עבורה quia hic pariter opus est, quod omne a Sabbatho arceatur. Idem quantopere fluctuant in circumcisione Sabbatho peragenda, aliis eandem affimantibus, aliis circumcisionem in finem Sabbathi (si ille dies fuerit a nativitate octavus) differri suadentibus, ut sanandi cura & labor in diem profestum incidet, TRIGLANDIVS p. 134. & SCHVPARTVS p. 123 sq. copiose edocent: illo insuper, ex R. AARONIS filii Eliæ, Karæi, MSto Codice, pulcherriam observante distinctionem adhibitam, inter opera Dei, & nostra, cum legislator Exod. XX, 9. diserte determinet, prohiberi כל מלאכך omne opus tuum, liberum autem & permisum esse מלאכה שמים opus Dei, quo circumcision, & beneficia in alios collata sint referenda: iudeque lucem mutuari verba Servatoris Joh. VII, 22 sq. 3) De Paschate tam circa nomen, quam circa ritum, utriusque dissident. Nomen פסח utriusque referunt ad radicem פסח ast transcendit notione Rabbanitæ, condonandi atque misericordi Karæi, quia Deus condonaverit primogenitis Israelitarum, conspecto sanguine super limen & postes, nec devastatorem in domum ipsorum ingredi permiserit, ut percuteret; eadem significatione, qua verbum legitur Jes. XXXI, 5. Quæ porro circa tempus macandi agnum, & locum combustionis, diem porro combustionis, & reliqua discrepantiae momenta inter utrosque intercedunt, TRIGLANDIVS cap. 4. pag. 27. & copiosus SCHVPARTVS §. XIV. p. 134 sqq. monuerunt, quæ non repetimus. 4) De Pentecostis festo dissentient, circa initium numerandi septem hebdomadas, & circa diem septimanæ, in quem Pentecoste incidat, de quo vide TRIGLANDIVM p. 28 sq. 5) De festo Expiationis pariter differunt, cum ratione diei, tum ratione officii Summi Sacerdotis, ingressuri in Sanctum Sanctorum, & thymiam prunis imposituri, num ante velum, priusquam pedem inferret, an post velum, quando jam coram arca consistebat? TRIGLANDIVS p. 30. Sed &, quando Deus hoc die afflictionem animæ requirit, Rabbanitæ illam ad ענוּי הנפש quina-

quinarium revocant, cibum ac potum, lotionem, unctionem, indumentum calcei, & concubitum, a quibus eo die sit abstinentia; Karæi vero, missis quatuor posterioribus speciebus, primam solum urgent, per afflictionem interdictum cibum ac potum intelligentes, apud SCHV PARTVM §. 21. p. 150. 6) De deletione peccatorum Rabbanitæ tenent, pro diversitate peccatorum disparem requiri expiationem, ut peccata alia, sola deleantur poenitentia, alia dies auferat expiationis, alia tollantur afflictionibus, quædam vero, sola auferantur morte, ut est in Cod. Joma, Cap. VIII. Mischna 8. & 9. fol. 86. a. unde solenne ipsis, ut rei, ob delictum aliquod morte plectendi, confessionis in locum dicere soleant: **זהה מיתה בפיה על כל ענותו fit mors mea expiatio pro omnibus peccatis meis.** Contra Karæi, unam poenitentiam quæcumque delere peccata, credunt. 7) In Festo tabernaculorum, pueriles gaudii testificationes, gesticulationes ac ineptiae, usi receptæ sunt Rabbanitis; exploduntur autem omnes a Karæis, qui solam tabernaculorum constructionem & inhabitacionem, Levit. XXIII, 40. imperatam, inculeant: SCHV PARTVS §. XXV. p. 160. & TRIGLANDIVS pag. 31 sqq. 8) De circumcisione urgent Rabbanitæ, etiam in iis, qui circumcisi nascuntur, puerulis sanguinem fœderis fundendum esse; negant Karæi. Sed & puerulos, ante diem octavum morte præfestina abreptos, circumcidere præcipiunt & hodienum consueverunt Rabbanitæ; Karæi vero, dum vitæ finem infanti imminire vident, circumcidunt adhuc vivum, ante statum solennemque diem: SCHV PARTVS §. 27, 28. p. 166 sq. Mittimus reliqua, Duumviris istis follicite observata, differentiæ inter utrosque momenta, quæ ibi videantur.

IV. *Odium.* quo mutuo flagrant tanto, ut 1) vix in eadem civitate commorari queant, nisi Magistratus auctoritas Karæos validissime protegat, adeo ipsis omni parte & modo non solum incommodant, sed infestissimi, ad necem usque, Rabbini eos persequuntur. Vbi vero regia protectione tuti degunt in eadem urbe, ut in Polonia, Cairo, & Constantinopoli &c. se separant, quantum possunt: 2) nec mensa, neque cibili se invicem dignentur, verum utrique alteros adeo abominantur, **ער שאסרו שליחם מأكلם ונשואיהם** ut interdixerint alterorum cibis & matrimonii, & Rabbanitæ ut plurimum Karæos **פמורי spurios** vocent, parique cum spuriis numero habeant: 3) iram divinam, & anathemata sibi invicem terribili ratione denunciant, unde Rabbanitæ Karæos passim **שפטויים excommunicator** appellare solent. Solennem excommunicandi ritum, in tabernaculorum festo a Rabbanitis contra Karæos, in monte olivarum observari solitum, memorat R. ABRAH. ZACHVT in **ז' יוחס f. קכט:** 4) si vel poenitentia ductus Karaitæ ad coetum Rabbanitarum se se adjungere vellet, eum hi nequaquam reciperen. Etsi distinguendum sit inter eos, qui ad communionem Rabbanitarum admitti cupiunt singuli & ultrò accedentes, quos difficulter admittunt, veriti dolunt, & ne reliquos suis antiquis præjudiciis corrumpant; & inter eos, qui potentia & auctoritate Rabbanitarum victi, coacte ad illorum ritus & fidem redeunt, quibus locum dant, verum non alium, ac Proselytis. Monet præterea TRIGLANDIVS p. 150. quanquam generatim loquendo, maxima sit inter utrosque aversio, hoc tamen non impedit, quo minus humanius aliqui se gerant, & invicem colloquantur.

AD

LIB. I. CAPVT X.

DE PHARISAEIS.

Post NICOL. SERARIVM, Jesuitam, in *Triphareso*, & *Minervali*, IOH. DRVSIVM in *Commentario de tribus Sectis*, SERARII lucubratio-
nibus opposito, & IOSEPH. SCALIGERVM in
Elencho triphaeresi, de Pharisæis commentati sunt
HOTTINGERVS *Theſ. Philol. L. I. cap. I. Sect. V.*
§. IV. pag. 25 *sqq.* & multo concisius in *Ennead. Compend. Theol. Jud. cap. II.* p. 216. ABRAH.
HEIDANVS de orig. Erroris lib. VIII. cap. I., III.,
IV., V. GVIELLM. SALDENVS *Otior. Theolog. Lib. III. Exercit. VII.* §. 9 *sqq.* p. 563 *sqq.* HVMFRED.
PRIDEAVX in *Histor. Jud. P. II. Lib. V.*
§. IV. edit. Gall. Tom. IV. p. 72 *sqq.* BASNAGE
in *Hist. & relig. Judeor. lib. II. cap. XI.* p. 511 *sqq.*
IOH. LEVSDEN. *Philol. Hebraeo-mixti Dissert. XVIII.* p. 144. SPANHEM. Pater, *Dub. Evang. P. III. Dub. XXVIII.* p. 104. IOH. CAMERO, in-
tegra & copiosa ad Matth. XIX, 3. de Pharisæis
tractatione, *Operum p. 162 *sqq.** IOH. LIGHT-
FOOT. *Harmonia IV Evangel. ad Matth. III.* 7. Tom. I. Opp. p. 320. & Part. III. ad *Luc. V.* 17.
p. 520 *sqq.* & in *Hor. Rabb. ad Matth. III.* 7. T. II.
pag. 270. ac alias passim: e Nostris AVGUST.
PFLEIFFERVS *Fasciculi dissolutat. Philolog. III.* quæ
de triphaeresio *Judeorum est. Sect. I.* pag. 39 *sqq.*
LVNDIVS *Jüdische Heiligt. lib. IV. cap. XIII.*
p. 788. CARPLOV. *Theol. Jud. RAIM. MAR-
TINI Pugioni Fidei præmissæ cap. III.* p. 7 *sqq.*
IOH. SAVBERT. *de Sacerdot. Hebr. cap. XX.* edit.
Cren. p. 687. RECHENBERGIVS *Exercitation. in Nov. Test.* p. 164 *sqq.* & CHRIST. SCHOTT-
GEN in *Hor. Hebr. ad Matth. III.* 7. ubi analæcta
quædam ad *LIGHTFOOTVM* pag. 5 *sq.* dedit:
alios ut taceamus plures, qui ἀεὶ παρέσθω de
eis egerunt.

Ad §. I. pag. 22.

(1) De etymologia nominis Pharisæi J
Rede enumerat Auctor sententias, de vocis

etymo, diversas. Primam a פְּרָשׁ expandere, ex-
plicare, IOH. DRVSIVS de trib. sect. Jud. lib. II.
cap. 2. p. 42. FÖRSTER o tribuit in *Dictionary*
Hebraico b. v. unde hausisse videatur FRANCISCVS
FORERIVS *Jes. I. p. 17.* Sed velut a DRVS-
TIO rejicitur, ita rectius allusio, quam genuina
vocis originatio censemur. Hac etymologia ar-
guta nimis est, & a nomine Veterum observata, ut
illud interim taceamus, non esse verisimile, sectam,
quam Apostolus vocat ἀπειθεστην *Act. XXVI.* 5.
assumisse nomen, quo assumto se exosam reddi-
disset: etenim manifesta est professio hypocriseos, ut
quis se eo nomine censeri exigat, quod notat ani-
mum hypocrita? judice CAMERONE, citat. loc.
p. 163. a. Secunda a פְּרָשׁ exponere, explanare,
plures naæta fuit defensores, in quibus uterque
est IOSEPHVS. FLAVIVS quidem Alexandri-
nus, qui libr. I. de bello Jud. cap. 4. Phari-
sæos fuisse tradit σύνταγμα τι Ιεδαιῶν, δοκεῖ εὐ-
σεβεστερον εἶναι τῶν ἀλλῶν, καὶ αἱριζέστερον τὰς
νόμους ὀφεγεῖσθαι, ordo quidam *Judeorum*, qui
videbantur reliquis *Judeis* sanctius vivere, & le-
gem accuratius interpretari. GORIONIDES vero
lib. IV. cap. VI. הפְּרָשִׁים הַמִּפְרָשִׁים אֶת הַחֲרוֹה
Pharisæi, inquit, qui legem interpretabantur, ubi
historiam regis Hyreani & Eleazari Pharisæi
exponit. Verum & hæc explosa fuit, quia nec
omnes Pharisæos legis fuisse interpretes constat,
& id muneris Scribarum potius proprium fuit,
qui tam e Pharisæis erant, quam e Sadducæis,
ut ex *Act. XXIII.* 7, 8, 9. liquet. Tertiam a פְּרָשׁ
dividere, separare, passim amplectuntur viri do-
cti, DRVSIVS, CAMERO, L'EMPEREUR Not.
ad itin. Benjam. p. 147. FULLERVS *Miscellan.*
lib. II. cap. 3. p. 158. HOTTINGER. *Theſ. Philol. lib. I. c. I. Sect. 5.* p. 26. & alii, ut Pharisæi sint
οἱ φαρισαῖοι, scilicet a communi plebe, vel vulgo
separantes. Ita Doctores Hebræi: Auctor Le-
xici Talmudici, quod Aruck appellatur: פְּרָשׁ
חֹא

הוּא שְׁבִירֶשׁ עַצְמוֹ מִכָּל טוֹמָא וּמִן מַאֲכֵל טְמֵא וּמִן הָרָץ שָׁאוֹנוֹ מַדְרָקָן בַּמַּאֲכֵל: Phariseus est, qui separat seipsum ab omni immun-ditia, & ab omni cibo immundo, & a populo terre (seu plebeis), qui non habet accuratam rationem ciborum. Consentit ELIAS in Tisbi b. v. הַם הַפְּרוֹשִׁים מַדְרָקִי הָעוֹלָם הַזֶּה כְּמוֹ שָׁחוֹן: Hi separati fuerunt a moribus hujus seculi, quales olim erant Nasiraei. Pariter SVIDAS: Φαρισαῖοι, οἱ ἐρμηνευόμενοι ἀΦωρισμένοι, παρὰ τὸ μερίζειν τῷ ἀΦορίζειν ἑαυτὸς τῶν ἀλλῶν ἀπέκενταν. Sed & apposite CAMERO p. 165. a. obser-vat, verbum פְּרָשׁ non quamlibet divisionem & separationem hic notare, sed eam, quæ fit sub-tili quadam ratione. Fuisse namque Phariseos מַדְרָקִים anxie & scrupulose sibi eaventes ab iis, quæ sunt κοινά. Itaque profanum-vulgus sic eos notare, ut dicant אִינוּ מַדְרָקָן h. e. εἰνὶ ἀχριθῶ. Moribus quippe & instituto hypo-criticarum istorum, hæc nominis explicatio exacte respondet. Videri sane volebant a plebe segre-gati, Luc. XVIII, 11. & vitæ munditia, a cibo polluto sibi temperantes, nec nisi manibus lotis cibum capientes Marc. VII, 7. & morum aust-eritate ac sanctimonia, non ad mandata solum le-gis actiones suas exigentes, sed plura quoque pietatis exercitia, quam lex flagitabat, sectantes; & corporis habitu ac vestitu peculiari, πλατύ-νοντες τὰ Φυλακῆρια αὐτῶν, καὶ μεγαλύνοντες τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν Matth. XXIII, 5. quin & vulgi vestitum abominati; & pedum incessu, quasi reptantium & impingentium pedes imitati, quod præ nimia humilitate, pedes in incessu non elevarent, ac proinde ad obvios lapides & obstacula facile impingerent & cespita-rent; & gestu externo, capite ac dorso versus terram inclinato, forniciati & quasi duplicati gradientes, ut instar pistilli incurvati dicerentur, quod scilicet superne retusum, & velut duplicatum est. Ultimam & quartam vocis derivatio-nem, quam Auctor §. I. occupavit, non in Pra-fat. ad Amasum, quod contendit GOODWINVS, sed in question. seu traditionibus Hebraicis in Ge-nesim, HIERONYMVS T. IV. Opp. fol. 101. B. tra-

didit, quando de voce פְּרָשׁ Phares, quod di-divisionem notet, commentatus, ita pergit: unde & Pharisei, qui se quasi justos, a populo separave-rant, divisi appellabantur: ideinque Dialogo ad-versus Luciferianos Tom. III. f. 66. D. ad hunc modum repetit: Pharisei a Judeis divisi, propter quasdam observationes superflua, nomen quoque a dissidio suscepunt. Eandem ex EPIPHANTIO etymologiam observavit DRVSIVS c. l. p. 41. sed & ob elementi Hebraici diversitatem, ante Auctorem nostrum, & recentiores Doctores tantum non omnes cum DRVSIO, jure merito-que repudiarunt. Denique quintam & novam in scenam introduxit CAMPEG. VITRINGA Ob-servat. Sacr. lib. I. Diff. 3. cap. 7. §. 9. p. 220. Phariseorum nomen a voce פְּרָסָק quæ mercedem no-tat, derivans quia in Pirke Avoth cap. I. §. 3. sta-tus controversiæ inter Sadducæos & Phariseos, exponitur, & utroru[m]que simul origo innuitur hoc pacto, quod ANTI GONVS SOCHAEVS di-xerit suis: ne sitis tanquam servi, qui serviant hero ea conditione, ut accipient פְּרָסָק mercedem, sed estote tanquam servi, qui ea conditione non ser-viant domino suo, ut accipient mercedem, sitque timor Dei super vobis. Ad hoc ipsum vocabu-lum censet respexisse Paulum, Hebr. XI, 26. quando Mosen memorat, opprobrium Christi, majores aestimasse divitias thesaūris Aegypti, ἀπέθλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθωποδοσίαν, quod vo-cabulum idem sit cum פְּרָסָק. Phariseos itaque hoc nomine distinctos fuisse a Sadducæis, quod illi propugnarent פְּרָסָק μισθωποδοσίαν post hanc vitam, hi negarent. Hinc ab illa sua sen-tentia dictos fuisse Phariseos, פְּרָסָק sperantes, & ob bene agentes. Sed quo minus huic sententiæ subscríbamus, nominis obstat diversi-tas, cum פְּרָסָק dicantur, non per ס.

Ad §. VI. pag. 22.

(2) Apostolus se nuncupasse ἀΦωρισμένον] MERCIERI hæc est, & DRVSII observatio sub fin. §. II. p. 43. quam posthæc BEZA ad Matth. III, 7. Auctor noster, HEIDANVS p. 444. & viri docti

docti certatim amplexi sunt. Quin & ulterius progressus MERCERVS, quando Paulus *ibid.* οὐλητὸν se Ἀπόστολον appellat, ad nomen, quo primitus insignitus fuerat, Saulis respexisse existimat, quasi οὐλητὸς fuisse ὥντος postulatus, vocatus. Vtrumque tamen commentum solide retudit CAMERO pag. 164. a. priorem Apostoli descriptionem cum Gal. I, 15. contendens, ubi, ὁ Θεὸς, inquit, ὁ ἀΦορίσας με ἐκ ποιδίας, indeque conficiens, segregatum se ad Evangelium dicere Apostolum, sensu non Adjectivo, sed Participiali, quo pacto Christus quoque Hebr. VII, 26. οὐχιωρισμένος fertur ἀπὸ τῶν ἀμαρτολῶν, non quasi quondam immisus illi turbæ, post segregatus inde fuerit, sed quod nulla cum iis communio ipfi intercesserit, neque consociatio: οὐλητὸν vero ex Gal. I, 1. declarans, ut non nobilem & insignem virum, quæ alias vocis Adjective sumptæ notio est, sed extraordinarie & immediate, ad munus Apostolicum designet vocatum, quia non ceteris Apostolis se anteponere satragat Paulus, sed Apostolatum suum a calumnia vindicare. Quæ hic monuisse, non intempestivum censeo, ne cui forte, vel ingeniosa isthæc interpretatio, vel tantorum auctoritas virorum, sit fraudi.

Ad §. VII. pag. 23.

(3) Separabant se] Redeunt hic, quæ paulo ante, in explicatione nominis Pharisaici, de separatismo ipsorum diximus. Secundum Auctorem separabant se α) ad meditationem Legis, cuius exactissimi videri volebant interpretes, teste IOSEPHO, qui in vita sua cap. 38. τῆς τῶν Φαρισαίων αἰցεστῶς mentione facta, statim addit: ὃ περὶ τοῦ πάτερι νόμῳ δούστοι τῶν ἄλλων αἱρεῖσθαι διαφέρειν, qui in accurata legum patriarum scientia & custodia, inter alios videbantur excellere: adeo ut ipfi κατ' ἔξοχὴν Sa-pientes, IOSEPHO σοφισταὶ dicerentur. Occupabant cathedram Mosis, ex eaque docebant, Matth. XXIII, 1. iactabant se habere clavem scientiae, adeoque docendi officium tantum non

ad se rapiebant: unde Paulus se discipulum operam dedisse perhibet, celeberrimo in Phariseis magistro, Gamalieli Act. XXII, 3. Tamen nec soli docebant, nec omnes. Non soli: quia Act. XXIII, 9. γραμματεῖς dicuntur fuisse τὰ μέργια τῶν Φαρισαίων, quorum τὸ μέρος quoque erat τῶν Σαδδικαίων, v. 6, 7. Velut ergo Phariseus, non muneris, seu officii publici in Ecclesia, sed sectæ nomen erat, unde σύνταγμα congregationem, ex doctrinæ & instituti confessione coalitam, & lib. I. de bello Jud. cap. 7. diserte αἴρεσθαι, IOSEPHVS vocat, quod late probavit CAMERO pag. 164. b. sq. ita pars eorum simul γραμματεῖς, סופרים erant, quibus publice docendi provincia erat demandata, ita tamen, ut ceterarum sectarum homines in hoc officio haberent Collegas, pars etiam privatæ juvenum prærerant institutioni. Scholas suas habuisse Phariseos, inquit CAMERO p. 165. b. extra controversiam est: attamen non hinc efficitur, cuilibet Phariseorum in scholis docere licuisse; quemadmodum Monachi suas habent scholas, (addo etiam: & Jesuitæ privatim cum primis, præter scholas publicas, instituunt), cum tamen non liceat cuilibet Monacho, vel Jesuitæ, publice docere. Sed nec omnes: quia multi eorum illiterati & rudes erant, externa vitæ austерitate, sanctimonia speciem ac laudem affectantes; quale quid in Religiosis, quos vocant, Papistarum Ordinibus, maxime in Capucinorum & Carthusianorum ordine, videre licet.

Separabant se β) ad exactissimam Vitæ sanctimoniam, qua supra reliquam hominum turbam assurgere & eminere nitebantur, quod Auctor ex Luc. XVIII, 11. scire probat, & §. VII. ac XVIII. ulterius prosequitur. Vnde alto adeo supercilio præ se despiciebant plebejos, ut inter peregrinandum comites se iis dare nefas censerent, filias iis collocare turpe & inhumanum crederent, immo jugulandos pronunciarent, vel in solenni expiationum Feste, incidente in diem Sabbathi, & diffindendos medios, uti solet diffindi pescis, ut ex insigni loco Talmudis liquet, quem in hanc rem ex Cod. Pesachim fol. 49. b. excitatavit

vit WAGENSEILIUS in Sota p. 518 sq. cui adde, quæ de contentu vulgi apud Phariseos, in medium attulit RVSIVS in respons. ad Minerval Serar. p. 225. & VITRINGA lib. III. Observat. Sacr. p. 25. Apposite ratiocinatur LIGHTFOOTVS Tom. II. Opp. f. 272 b. Post receptum semel hunc religionis prætextum, quod pius esset, separare se a vulgo, crevit in dies superstitionis, quæ sectæ huius ac separationi fulcro foret, ac patrocinio. Nam, cum religionem tam superciliosam induissent, ut vulgo dicerent, procul apage, ego te sanctior, (quod etiam a Prophetā cum execratione prædictum, Jes. LXV, 5.) & ut in hoc summam sanctimonianū ponenter, a vulgo, tanquam profano, se retrahere: necessarium certe fuit, sub norma & regula austeriori se subdere & circumscribere, ut nomen famamque Religiosorum retinerent in rebus aliis, præter superbam ac nimium sibi arrogantem istam separationem. Hinc recte adverxit BERNARDVS LAMY Comment. in Harmon. IV Evangel. Append. pag. 641. scitum fuisse apud Phariseos, contra flagitosorum hominum, non minus quam leprosorum, viros mundos inquinari: quod more Samaritanorum hodierno illustrat, qui, cum occurruunt Judæo, aut Christiano, aut Muhammedano, dicere soleant: *ne attingito me: quo illud Petri quoque refert ad Jesum dictum: exi a me, quia homo peccator sum,* Luc. V, 8. Velut autem omni austerae disciplinae genere, profanum vulgus longo post se intervallo relinquere studebant, ita cumprimis vigiliis, quas adeo copiosas & diurnas agebant, ut somnum vix caperent, nisi summa urgeret necessitas & valetudinis ratio. Juvat hic audire EPIPHANIUM, qui Panarii lib. I. ubi contra Phariseos disputat p. 34. ita refert: καὶ οἱ μὲν σανδαλισταὶ ἐφίλουσί τοῦ πλάτος, καὶ ἔτι τάυτην ἐαυτὸς ἐτίθεσαν, κατὰ τὴν ἑσπέραν, ἵνα εἰ ὑπνώσειν τις, καὶ καταπέσοι εἰς τὸ ψόδαφος, ἀνδρὶς ἐγείρεται εἰς ἐυχὴν, διὸ τὸ ἄγευπτον ἔχει τὸ βίον κατὰ τὸ δυνατόν· ἄλλοι δὲ κακλῆμας συλλέγοντες ἐαυτοῖς ὑπερώνιμον, εἰς τὸ ιωτομέτρος μὴ ὑπνῷ βαθεῖ φέρεσθαι, ἄλλα βιδέζεσθαι γεγονότοις ἐαυτοῖς προσπορίσθαι· ἄλλοι δὲ καὶ

αὐτῶν ταῖς σεωρυνήσιχον, διὸ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Et alii quidem tabulas ad eum usum parabant, latitudine non amplius dodrantali, in quibus post vesperam jacebant, ut si fortasse dormirent, in pavimentum prolapsi, rursum se ad orandum excitarent; quo somni; quoad liceret, expertes etatem transigerent. Alii collectos calculos substernebant, quorum vellicatio profundiorem somnum arceret, ut vel inviti pervigiles esse consueferent. Nec defuere, qui iisdem de causis spinas subjecerent.

Separabant se γ) ab Habitū & cultu aliorum hominum. Quem huc citat Auctor, R. DAV. KIMCHI ad Zeph. I, 8. de vestitu peregrino, Phariseis jungit Hasideos, & utrisque tribuit לובשים מלפוש נכרי שלא כשר העם ברו שיכרום במלבושיםיהם פרושים ורכיוthem רשות: quod induerint vestitum peregrinum, qui non esset, sicut reliqui populi, eo fine, ut statim eos agnoscerent homines e vestitu suo, quod sunt Pharisei; quorum mores erant mali. Mavult tamen R. SALOMO vestes intelligere ע idololatricas, ab idolorum cultoribus in cultu adhiberi solitas: & observat cumprimis ABARBENEL in b. I. non de hominibus religiosis, sed de Principibus & filiis Regum, aut etiam de ipsorum Ministris, Prophetæ sermonem esse, quibus in more erat positum, ut non delestantur vestitu terra & gentis suæ, sed amarent vestitum aliorum Regum ex populis peregrinis. Provoitat eum in finem ad I Reg. X, 4, 5. ubi Regina Sabæ vidisse fertur omnem sapientiam Salomonis &c. ו מלבושים them & vestimenta eorum, servorum nempe regiorum, unde colligere licet, servos Regis habuisse peculiaria vestimenta, ab aliorum vestitu distincta. Ut non satis liqueat, qua fide hanc notam Phariseis impingat KIMCHIVS, qui ipse titubans, nomine patris sui, de vestitu rapto exponit, quem a possessoribus abripuerint, ut vestimentum alienum hic notet, quod eorum non erat. EPIPHANIVS Panar. lib. I. citato supra loco, de vestitu eorum ita tradit: τῷ δὲ προσιεμένῳ σχῆματι τῶν Γερματέων προσέχοιτο, διὸ τοις τῆς αἵμπεχοις, καὶ διὸ τῶν ἄλλων σχημάτων, καὶ γυναικῶν ιματίων

ἐν πλατείαις τοῖς κηρυχτὶ, καὶ γλώτταις τῶν ὑπόδημάτων προσώπων. Cultus idem illis, qui Ἐ Scribis, de quo proxime dictum est; vestis scilicet ac reliquias corporis habitus. Sed Ἐ muliebria palliola gestabant, Ἐ cum latioribus crepidis, ac solearum ligulis procedere solebant. De Scribis autem, quibuscum Phariseos paria facere in habitu dixerat, in Secta præced. XV. p. 32. ita prohibet: σολάς, εἴτ' ἐν ἀμπελούνταις οἱ τοιχοὶ σενάρια, ηγ̄ δαλματικάς, εἴτ' ἐν Κολοβίωνας ἐπιλατυσμένων διὸ πορφύρας ἀλεχεγοῦ φεῖς κατεπενασμένας. stolis sive vestimenti genere quodam utebantur isti, quod Dalmaticas, aut Colobia appellare possumus, quæ amplioribus ex purpura segmentis erant intexta. Quæ, qua fide nitanunt, & quo pacto cum affectata Phariseorum humilitate componi possint, viderint eruditii. Adagium autem Talmudicum, de vestibus plebejis, his verbis legitur in Mischna Cod. Chagiga cap. II. §. 7. בְּגָדֵי עַמּוֹת הָרָץ מִרְבָּשִׁים: רְפָרוֹשִׁים: vestimenta plebeiorum habentur a Phariseis pro calcatione, h. e. ut exponit ibid. MATRONIDES, quando Pharisei tangebant vestes plebeiorum, polluebantur, perinde ac si tetigissent calcationem seminifui, Ἐ neesse erat, ut se immergerent, ac toto corpore abluerent. מִרְבָּשׁ autem calceum notabat, vel calceamentum, hominis fluxu immundo laborantis; & apud Talmudicos est אֶבֶן הַטּוּמֵן pater, sive genus unum pollutionis, in genere hominem & vestimenta ejus polluens: quem vocis sensum quoisque extendant Judæi, vide in BVXTORFII Lexic. Talm. b. v. p. 580.

Ad §. VIII. pag. 23.

(4) *Videtur ortum duxisse*] Tribus Judæorum sectis, velut obscuram, sic perantiquam tribuit originem IOSEPHVS Antiqu. Lib. XVIII. cap. I. §. 2, cognitas fuisse perhibens ἐκ τῶν πάντων ἀλεχάρις a temporibus admodum antiquis. In eandem tamen, cum Auctore nostro, sententiam conspirare CASAVBONVS Exercit. I. ad Apparatum Annal. Baronii §. 9. p. 41. videtur, quando Phariseos non multo juniores fuisse censet Sad-

diceis, quorum de antiquitate, ut Ἐ Baithiseorum, constat ex auctoribus earum appellationum, Saddok Ἐ Baitho, qui fuerunt discipuli Ἐ γνωμηνος, h. e. familiares, Antigoni Sochæi, qui successit Simeoni Justo. Hic vero adeo antiquus, ut vulgo Hebrei, Ἐ in his ABRAHAM ZACVTH, cum perperam confundant cum Jaddua Pontifice, qui obviam processit Alexandro, ante Domini nostri adventum, annis circiter 330. Et est profecto verisimile, Synagogam templi secundi, simul ac desierunt Prophetæ, cœpisse dividi in factiones & sectas, quæ Rabbinis dicuntur חֲלָקִים & כתות. Contra vero ERVSIUS de tribus sect. libr. II. cap. VII. p. 51. licet sectam vetustissimam, & a tempore Antigoni Sochæi fuisse largiatur, cum Saducæi a Sapientibus aliam sectam in Ecclesia constituisserint, hæresinque introduxissent; rem tamen omnem in medio relinquir, sibiique hic aquam hærere fatetur; deinceps inter Phariseorum sectam & nomen distinguens, hoc minorem illa ferre credit æstatem. NICOL. SERARIUS lib. II. tribæresi cap. XI. ex instituto in ortum inquirens, GENERARDVM suum, qui Maccabæorum tempore, sub Jonathane, Phariseorum ordinem cœpisse perhibuerat, deserit, eisque exortum aliquantò adhuc superiorem tribuit, quod pluribus annis ea secta jam steterit, quam inter Jonathanem & Hyrcanum interfluxerunt, nil tamen certi definit, nisi quod cap. XII. Hillelmi sectæ auctorem haud obscure innuat. SCALIGER in Elencho tribæresi cap. XXII. ab Hasidæis derivat, p. 164. citra hesitationem pronuncians: procul dubio Pharisei sunt propago Hasidæorum; & p. 169. mentem suam uberiori ita declarans: Postquam iste ἐνεστιασμὺς in præcepta cogi, Ἐ scripto mandari cœptus, tunc ex ipsis Hasidim processerunt δογματισμῷ, qui se פרושים sanctos, & tam a Hasidim, quam a vulgo segregatos dixerunt, qui τὸν ἐνεστιασμὸν, ἀνάγνων fecerunt, Ἐ que quis sponte faciebat, ex necessitate facienda præcipiebant. Hoc genus hominum in duo sectum est, in ipsos פרושים Φαρισαῖς, & Ἐσσωνῖς: nam Essenorum ἀντιβεστέα πολιτεία, quam Phariseorum &c. De temporis tamen articulo, quo
Z
ccpe-

cœperunt, altum sileti. Demum **BASNAGIVS** lib. II. Hist. Jud. cap. X. §. I. p. 479. postquam communem Judeorum traditionem, quæ ad Hillelem, Herodi M. σύγχρονον, sectæ refert à spicio, ex R. DAV. GANZII Chronol. p. 83. attulerat; eidem reste obvertit, dudum ante Herodis ætatem, sub Alexandro Jannæo, Judeorum Rege extitisse, multumque apud populum valuisse Pharisæos: hoc saltem largitus, sub *Hillele*, qui a *Schammai* in controversiis Pharisæis multum dissentiebat, sectam istam vehementer caput extulisse, Hillelisque discipulos austriorem disciplinam dogmatibus addidisse. Vnde tandem conficit, præstare, ut fateamur ignorantiam, quam ut incertam sectæ originem pro certa jactemus. Hac nostra demum ætate Vir doctus, quem præmaturo fato reipublicæ literariæ dolemus ereptum, IOH. GOTTFR. LAKEMACHER P. I. Observat. Philol. I §. 2 sqq. p. 3. fide JOSEPHI Antiqu. Jud. lib. XIII. cap. 9. in Jonathanis Maccabæi tempora, Pharisæorum ortum definite rejicere annis est, attamen ita, ut vim verbis JOSEPHI inferret, & lectione in omnibus Codicibus sibi constante, quæ ita habet: κατὰ δὲ τὸν χρόνον τεττάρων, τρεῖς αἱρέσεις τῶν Ἰudeῶν ἦσαν, in dubium vocata, pro ἦσαν ex ingenio reponeret αἱρέσης, indeque porro inferret, celebres istas Judeorum sectas tunc temporis non tam fuisse, aut in flore constitutas dudum, continuasse, sed surrexisse potius, ac ortas esse. Quod licet pingere, & rationum momentis suffulcire in sequentibus paragraphis molliatur, nobis tamen nimis audax, & tale videtur εὑρημα, cuius beneficio planas Historicorum quorumvis narrationes pro lubitu sollicitare, ac in diversum longe ac alium, quam qui seribentibus fuit, sensum pertrahere licet. Nos potius in docta illa ignorantia acquiescimus, donec certiora edoceamus: hoc solum tenentes, primam Pharisæorum originem Christi ætate longe esse superiorem, & cum DRVSIO, nomen ipsa secta recentius statuentes. Nostro iudicio nihil certius, quam quæ LIGHTFOOTVS hor. Hebr. ad Matth. III, 7. num. III. tra-

dit: *Pharisæismum non simul & semel natum arbitrandum est, sed diutina admodum conceptionis; & formæ non stata, cum pareretur.* -- Semina prima Pharisæismi jacta sunt longe ante partum, partusque jam editus diu multumque adolescens; antequam perveniret ad maturitatem, si modo definiri posset, quæ ejus maturitas. Ulterius progressus, diebus Esræ jacta suspicatur Pharisæismi fundamenta, diu etiam ante natos Pharisæos; quæ tamen, cum sequentibus, curatius merentur examen.

Ad §. VIII. pag. 23.

(5) *Non una e tribu prodibant*] Hoc pariter NIC. SERARIVS tribæref. lib. II. cap. II. copiose tuetur, indeque porro infert, non Hierosolymam, vel Judæam solam, sed quamlibet Israeliæ terræ portionem, sedes ipsis præbuisse, quod ex Luc. V, 17. & THEOPHYLACTO in Matth. XV. evincit. Sed nec unius omnes sexus erant, sed fœminas quoque ex voto huic sectæ se addixisse, ex iis patet, quæ JOSEPHVS lib. XVII. Antiqu. cap. II. §. 4. refert: οὐδὲ ἦν γῆρας μόριον τι ἰδαιτέρων ἀνθρώπων, ἐπ' ἀκριβώτεροι μέγα Φρονεῖν τὰ πατρίς νόμους, οἷς χαίρειν τὸ θέλον προσποιεύντων ὑπῆκτο ἡ γυναικεία. Παριστῶν καλεῖται, Βασιλεῦστο δυνάμενοι μάλιστα ἀντιπρόστεν, προμηθεῖσ, οὐδὲ τὰ πρύπτεις τὸ πολεμεῖτε οὐδὲ βλάπτειν ἐπηρήμενοι. Erat etiam Judeorum quedam secta, qui legis accuratam cognitionem profitebantur, & de ea ferociabant, quibus se Deo charos esse simulantibus, addictæ erant fœminæ. Si Pharisæi dicuntur, homines, qui maxime regibus ausi sunt resistere, circumspecti utpote, data etiam occasione ad aperte bellandum, ladendumque prompti, (ut IBBETSONVS in Notis ad b. L. vertit). Quod ne, fœminas favisse solum Pharisæorum partibus, interpreteris, prohibent ea, quæ de viduis ac virginibus, Pharisæismum amplexis, commentatur LIGHTFOOTVS Hor. Hebr. in Matth. III, 7. Tom. I. Opp. p. 270 sq. Spectat cumprimis hue R. IOSVAE effatum, quod in Sotah cap. III. Mischna 4. legitur: חסור שוטה ורשע

ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושין חרויים: *homo pius, qui inspiens, improbus, qui astutus, mulier Pharisaea, & vulnera Phariseorum, ecce ista sunt, quae orbi interitum afferrunt, h. e. ut WAGENSEILIUS in Notis expoitit, in causa sunt, ut rerum ordo mutetur; ut fœda & tristis ubique sit facies. Quid per intelligendum veniat, — EDWARD. POCK. ad portam Mosis not. miscell. cap. IX. p. 353 sq. exponit, istudque convicium in ipsos intorquendum Phariseos esse censem. Laudatus autem WAGENSEILIUS Excerpto IX. ex Gemara in b. L. p. 523 sq. mulierem Pharisœam per בָּהַלְוָה צָלִינוֹתָה juvenculam jugiter orantem, & per אלְמָנָה שׁוֹכְבִּיתָה viduam vagatricem, cum Magistris exponit, sensumque ita declarat: puellæ nimium religiosæ, quæque omne tempus unice precibus impendere sese simulant, & viduae, quæ per vicinorum ædes, tanquam opem aliquam, quod suis curis solutæ sint, aliis latræ, assidue cursitant, generi humano magnarum claudium causæ habentur. Cum enim intus & in cute, nihil nisi beneficæ & meretrices sint, tamen affectatione ista pietatis efficiunt, ut sœminæ probæ, & benç moratae citra dubitationem esse credantur, unde de iis puniendis, exterminian disqué ex bonorum communitate, Magistratus nunquam cognitionem suscipit: sed vero, quod istæ peccant, omnes luere coguntur. Tales autem Phariseas passim fuisse pessimæ notæ sceminas, sub velo sanctitatis ac devotionis, omnimodam nequitiam occultantes ac practicantes, quæ LIGHTFOOTI sunt verba, idoneis hanc in rem exemplis ipse comprobavit.*

Ad §. X. pag. 23.

(6) *Aliquas res Fato subjiciebant*] De Fato Stoico, quæ Phariseis hæserit sententia, dubie disputatione viri summi, BARONIVS in Appar. ad Annales. §. 8. pag. 4. & qui eum castigavit IS. CASAVBONVS Exerc. I. §. 9. p. 42. Res omnis ad JOSEPHI redit testimonium, qui lib. XVIII. Antiq. Jud. cap. I. §. 3. edit. Haverkamp.

p. 871. Ita de ipsis perhibet: πράσσεοθαί τε εἰμαρμένη τὰ πάντα ἀξιῶντες, ὃδὲ τὰ αὐθραπτεῖς τὸ Θελόμενον τῆς ἐπί αὐτοῖς ὄρμης ἀΦεράνται δοκῆσαν τῷ Θεῷ οὐρανοῦ γενέσθαι, καὶ τῷ ἐκείνης Θελευτηρίῳ, καὶ τῶν αὐθρώπων τῷ Θελήσαντε προσχωρέν μετὰ ἀρετῆς ή κακούς cum dicant, fato omnia fieri, voluntatem hominis non privant impetu, a seipso pendente! quippe sic Deo placitum esse, ut certo temperamento miscerentur in unum, fati decretum, & ratio humana, si quis vellet accedere aut cum virtute, aut cum virtute. Primis IOSEPHI verbis inhærens BARONIVS, Phariseos omnia tribuisse fato contendit: contra vero CASAVBONVS, ex subsequente Historici explicatione meliorem ipsis sententiam largitus, ita definit: εἰ τριβούσι τοῖς illis, fato omnia tribuebant Eſeni; libero arbitrio Sadducei, fatum, inane esse nomen sine re, affirmantes. Pharisei medium viam sunt ingressi: fato quidem fieri omnia; sed ita, ut hominum liberum arbitrium non tollerent. Haec ista CASAVBONVS ex JOSEPHO, qui lib. XIII. de Antiqu. cap. V. §. 9. p. 649. in eandem sententiam commentatur: οἱ μὲν ἐν Φαρεστοῖς τινα, καὶ ἐπάντα τῆς ἐμαρμένης ἐνὶ λέγοτιν ἔργον, τινὰ δὲ ἐφ' ἑαυτοῖς ὑπάρχειν, συμβαίνειν τε καὶ ἐγίνεσθαι. τὸ δὲ τῶν Εστηνῶν γένος, πάντων τὴν ἐμαρμένην κυρίαν αἰποθάνεται, καὶ μηδὲν ὁ μὴ κατ' ἐκείνης ΦῦΦον αὐθρώποις απαντᾷ. Σαδδουκαῖοι δὲ, τὴν μὲν ἐμαρμένην ἀναρρώσιν, ὃδὲν εἴναι τάυτην ἀξιῶντες, ἢτε κατ' αὐτὴν τὰ αὐθρώπων τέλος λαμβάνειν, ἀπαντᾶ δὲ ἐφ' ήμιν αὐτοῖς τίθενται, ὡς καὶ τῶν αἰγαθῶν εἰτίς ήμᾶς αὐτὸς γνομένες, καὶ τὰ χείρα παρὰ ήμετέραν αἰθλίαν λαμβάνοντας. Pharisei quidem dicunt, quedam eorum, quæ sunt, non omnia, fati esse opera, esse enim & quedam in nostra potestate, ut sunt aut non sunt. Eſeni vero omnia in fati potestate esse affirmant, nec quicquam hominibus præter fati decretum accidere. At Sadducei fatum omnino tollunt, illud nihil esse existimantes, neque ista, quæ hominibus eveniunt, ei accepta debiri, sed omnia etiam nostra arbitrio subjiciunt, adeo, ut tum bonorum nobis ipsis auctores simus, tum mala nobis met per stultitiam nostram arcessamus.

mus. Et quia FLAVIVS ibidem in II. τῆς Ἰεδαιῆς πραγματείας rerum Judaicarum Libro, cinq-
uecēparā διλωσιν curatiorem explanationem hujus
rei pollicetur, necesse est, ut tertium ejus adda-
mus testimonium, quod lib. II. de bello Jud. cap.
VIII. §. 14. p. 166. his conceptum verbis legi-
tur: εἰμαρμένη τε καὶ θεῶ προτάπτυσι πάντα,
καὶ τὸ μὲν περάττεν τὰ δίκαια, καὶ μὴ, κατὰ τὸ
πλεῖστον ἐπὶ τοῖς αὐθεάποις κεῖσθαι, βοηθεῖν δὲ
εἰς ἔκαστον καὶ τὴν εἰμαρμένην. *fato* & Deo omnia
attribuunt, & honeste agere, aut non agere, ma-
gna ex parte in hominibus situm esse ajunt, coope-
rari autem in singulis fatum. Ex his duobus
locis Phariseos a fati errore absolvere conatur
CASAVRONVS, quia fatum, & Deum, & vo-
luntatem hominis, in actionibus mortalium ar-
etissimo combinaverint nexus. Quando vero
EPIPHANIVS heres. XVI. §. 2. idem Phariseis
imputat: αἱλλα καὶ εἰμαρμένη καὶ αἰσχονομίας
παρ' αὐτοῖς σΦόδεα ἐχρημάτις, *fato* & astrono-
mie plurimum tribuebant, eamque de fato op-
inionem paulo post §. 3. ex instituto impugnat;
eum **CASAVRONVS** in quosdam incidisse suspi-
catur suæ ætaṭis Phariseos, qui placitorum suæ se-
ctæ parum gnari, hoc illi persuaserint. Potiorem
cerite fidem habendam esse **IOSEPHO**, qui, ipso
met judice, *scriptor accuratissimus*, & quidem cum
professione *Phariseus*, tum affectu. Verum si hoc
nobis standum sit judice, vereor, ut a fati erro-
re absolvi queant Pharisei. Ipse enim, plus vi-
ce simplici, inexorabilem, æque ac Stoici, vim
fati pronunciat. Postquam Achabi regis inter-
itum lib. VIII. Ant. cap. XV. §. 6. descriperat,
de suo subiicit: λογίζεσθαι τε πάλιν ἐν τῶν περὶ
τὸν Βασιλέα γεγενημένων σοχαζομένυς προσῆνε
τὴν τὰ χρεῶν ισχὺν, ὅτι μηδὲ προγιωσκόμενον αὐ-
τῷ διαΦυγεῖν ἐτινος *qui* & convenit, ut conjectu-
ram faciendo ex iis, quæ huic Regi obvenerunt, no-
biscum reputemus fati vim, quod, etiam si nobis
quid sit futurum, innotescat, evitari nequeat &c.
Porro lib. V. de bello Jud. cap. XIII. sub fin. de
Judeis, ante Urbis excidiū incorrigibilibus,
inquit: πεπήρωντο γὰρ ὑπὸ τὰ χρεῶν, ὃ τῇ τε πό-
λει καὶ αὐτοῖς ἥδη παρῆν, fatum enim eos cæcos

reddiderat, quod jam & civitati, & ipsis immine-
bat. Sic lib. VI. cap. I. §. 8. de Juliano Cen-
turiōne verbā faciens, subdit: ἐδιώκετο δὲ ἄρα
καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης, ἣν ἀμύχανος δια-
Φυγεῖν θύητὸν ὄντα, verum & ipsum profecto fa-
ta persequebantur, quæ, utpote mortalis, vitare
non potuit: & mox cap. IV. §. 8. ubi deploran-
dum Templi incendium memoraverat, solatii lo-
co addit: μεγίστην λάθοι παραμυθίαν τὴν εἰμαρ-
μένην, ἔΦυκτον δύσαν, ὕστερε ἐμψύχοις. Στα καὶ
ἔργοις καὶ τόποις maximum quis inde capiat fo-
latium, quod fatum, ut animantibus, ita operibus,
locisque sit ineluctabile. Denique cap. V. §. 4.
idem denuo inculcat: αἱλλα γὰρ δὲ δυνατὸν αὐ-
θεάποις τὸ χρεῶν διαΦυγεῖν, δὲ προοριμένοις
sed enim homines fatum vitare non possunt, etiam si
id præviderint. Taceo, quæ suppetunt plura,
ejusdem farinæ testimonia; quæ si ex sectæ pro-
manarunt disciplina, ab hoc eam errore non fi-
nunt esse immunem. Doctissimus tamen **CA-
MERO** cit. loc. p. 169 sq. subtiliter per quam &
copiose Phariseorum causam perorat, εἰμαρμέ-
νη & πρόνοιαν, fatum & providentiam **IOSEPHO**
paria facere contendens, & **EPIPHANIVM** gra-
vissimi lapsus postulans, cum **IOSEPHVS** eos, ab inclinatione providentiæ humanam nusquam
afferat exclusisse voluntatem. Singulari studio
perspicacissimus Anglus, **GEORG. BULLVS** *Har-
monia Apostol. Dissert. poster. cap. XV. §. 14. p. 293*
sqq. in controversiam istam inquirens, omnes
rerum eventus inter hæc tria, Deum, fatum, &
liberum hominis arbitrium quasi distribuisse
Phariseos, ex **IOSEPHO** pronunciat. De Deo
sensisse, nihil ab ipso immediate & de novo fieri,
sed tantum mediante εἰμαρμένῃ illa, ab ipso prius
in rerum creatione stabilita: quam Phariseorum
mentem ex **MAIMONIDE** confirmat. Fa-
to eos designasse ordinem & κατάστασιν cæli,
astrorum & causarum secundarum ex iis pen-
dientium, a causa omnium prima constitutam ac
stabilitam. Justa vero facere vel securus, plerum-
que in hominis collocaſſe eos potestate, ut in iis
actibus, qui sub virtutem aut vitium cadunt, fa-
tum minus agere, homini vero arbitrium in-
primis

primis conspici existimarent: quanquam neque hi omnes, ex mente Phariseorum in hominis fuerint potestate; dicebant enim plerumque, non semper. Quo nihil certius de implicata se-
etate illius mente dici posse existimo; hoc solum addens, illam non tam in astrorum situ & influ-
xu fatum constituisse; quam ineluctabilem potius necessitatem, causis eventuum intermediis, divina voluntate injunctam censuisse, ab astris solum indicatam & confirmatam, ut ex crebris IOSEPHI locis, a nobis in medium allatis, sole clarius constat. Eam quippe urgentis vim esse fati, ut homines, finistrum rerum eventum reformidantes, eidem tamen actionibus suis suppetias velut ferant, volente sic fato & decreto divino. Non hic me præterit, BASNAGIVM lib. II. Hist. Jud. cap. X. §. 4 sqq. quando Phariseorum ornare & pingere molitur hypothesin, BULLO confutando prolixam navasse operam, sed in eo cumprimis, ut Phariseis fatum denotasse astra neget: in quo facile me habet consentientem. Hoc autem eidem non largior, quod Phariseis §. VIII. p. 491. diserte tribuit, partim nil aliud fuisse illis fatum, quam ipsam Dei voluntatem & decretum, partim integrum ipsos homini reliquisse libertatem, sive bonum patrandi, sive malum. Dum enim non bina, sed tria eventuum humanorum principia enumerat IOSEPHVS, Deum & fatum liquido distinguit; & ineluctabile toties afferit fatum, ut quicquid moliatur, quicquid agat homo, ejus tamen vim defugere omnino nequeat. Quando autem aliquam hominum arbitrio reliquerunt in agendo libertatem, non plenam tamen & integrum, sed fato restrictam concesserunt, quo in primis verba spectant, Βοηθεῖν δὲ εἰς ἐπασχον καὶ τὴν εἰμαρ- μένην. Porro, quando in Pirke Abboth cap. III. §. 15. pronunciant: **הכל צפוי והרשות נתונה לנו ובטוב העולם omnia cernuntur a Deo, & libertas data est homini, atque in bono mundus judicabitur:** cave hoc de omnibus hominum actionibus accipias, sed de iis solum valet, quæ fati necessitate non præcise circumscriptæ, sed hominis electioni quodammodo relictæ sunt.

Ita enim partiuntur eas Pharisei, καὶ πάντα τῆς εἰμαρμένης εἶναι λέγοσιν ἔργαν, τιὰ δὲ ἐφ' εἰστοῖς ὑπάρχειν, συμβαίνειν δὲ καὶ γίνεσθαι. Verum ista justo forte copiosus: nec tamen abs re, cum viros summos circa hoc momentum in partes abiisse conspiciamus.

Ad §. X. pag. 23.

(7) *Secundo confitentur esse Angelos & Spiritus*] De Sadduceis, & illorum, circa Angelos & Spiritus, juxta hoc ex Aet. Apost. testimonium, mente, Capite sequ. ex instituto dicemus. Hic de Phariseis observamus, eos non resurrectionem modo, sed etiam tam Angelos, seorsim existentes, quam animas, corporibus suis solutas, affirmasse, quin & utrisque frequens ac familiare cum hominibus commercium afferuisse. Docet hoc LIGHTFOOTVS Hor. Hebr. ad b. l. v. 24. ex Talm. Codice Beracoth fol. 18. col. 2. idemque ex divitis epulonis sermone liquet Luc. XVI, 26, Abrahamum obsecrantis, ut animam Lazari ad fratres suos in mundo superstites mitteret, que admonitionibus suis caveret, ne & ipsi in hunc tormentorum carcerem conjicerentur. Bene memini, veterum nonnullos, quin & ex Nostratis, MICH. WALTHERVM in Harmon. b. l. & ex Reformati, GERBRANDVM VAN LEEWWEN Annotat. ad b. l. Aet. p. 846 sq. per πνεῦμα v. 9. Spiritum Sanctum qui locutus est per Prophetas, sive illum Prophetæ gradum intelligere, qui sigillatim Judeis ρוח הקורש audit; a qua sententia se non alienum fatetur doctissimus IOH. CHRISTO. WOLFIUS in curis Philol. & Crit. in b. l. Verum, aut oppido fallor, aut πνεῦμα & ἄγγελον, in utroque commate 8. & 9. eundem necesse est obtinere sensum, quia, quod negabant Sadducei, hoc ipsum Pharisei afferabant. Ast v. 8. voce πνεῦμα Spiritum Sanctum designari, quod EPIPHANIO quidem & PHILASTRIO visum fuit, eo minus probatur, quo certius est, de creaturis ibi, non de Deo, sermonem esse. Qui enim πνεῦμα utrobique de Deo exposuit HAR-

DVINVS, *Prolus. de nummis Herodiadum p. 98.*
sqq. quoniam per se, vel per angelum, loqui Deus
homini possit ac soleat, unde Pharisæos utraque
confiteri censet, h. e. geminum resurrectionis ma-
gistrum, nempe & Angelum, & Spiritum, sive
Deum, quorum ab alterutro edoceri Paulum po-
tuisse suspicati sunt: merito hoc nomine vapulat
WOLFIUS, ut pluribus opus non sit.

Ad §. X. pag. 23.

(8) *Pythagorica μετεμψυχώσει*] Non adeo
expedita hæc est quæstio, ac tradit Auëtor.
JOSEPHI, quod urget, testimonium satis est
perspicuum, quando lib. II. de bello Jud. cap.
VIII. §. 14. p. 166. hanc Pharisæis tribuit men-
tem, Ψυχὴν πάσσαν μὲν ἀφθαρτον, μεταβάνειν
δὲ εἰς ἔτερον σῶμα τὴν τῶν ἀγαθῶν μόνην, τὴν δὲ
τῶν Φαύλων αὐδίῳ τιμωρίᾳ πολάρεσθαι, ani-
mam quidem omnem esse immortalem, solas vero
bonorum animas in alia transire corpora, at malo-
rum aeterno supplicio puniri. Solis tamen Cab-
balistis sententiam hanc tribuit r. ELIAS Ger-
manus in Tisbi, voc. גֶּלְגֹּלֶל, qui ita habet: וּמָה
מַה שָׁאוֹרִים בְּעֵל הַקְּבָלה גָּלְגָּל הַנְּשָׁמוֹת
וּרְעַתָּם שְׁכָל נְשָׁמָה וּנְשָׁמָה נְכֻרָת שְׁלָשָׁה
פְּעֻמִּים רֹצֶה לֹזֶר שְׁחוֹא מַתְגִּלָּה בְּגֻפוֹ
שְׁלָשָׁה בְּנֵי אָדָם וּלְזָקֵחַ סְכָךְ מִפְסָוק הַן כָּל
אַלְחַ וּפְעַל אֶל פְּעֻמִּים שְׁלֹשָׁה עַם נְכֻרָה וּכְן
אָוּרִים שְׁנָשְׁמוֹת שְׁלָמָד חֲרָשָׂן נַתְגִּלָּה
בְּגֻפוֹ שְׁלָמָד וּרוֹד הַמֶּלֶךְ וּמוֹרוֹד הַתְגִּלָּל בְּגֻפוֹ
שְׁלָמָיו וּכְן אָדוֹם רָאשֵׁי תִּבְوتָ אָדוֹם רָוֹד
מִשְׁיחַ וּכְן אָמוֹרָו שְׁהָנָשָׁמוֹת שְׁלָבָל עֲבִיבוֹת
וְתַגְלִילוֹ בְּגֻפוֹ בְּעֵל הַיּוֹם כָּל אֶחָד לְפִי עַנוֹּן
כִּנְנָן מַי שְׁבָא עַל הַזָּר נְשָׁמָתוֹ הַתְגִּלָּל
בְּאַרְנְבָת לְפִי שְׁחוֹא רָובָע וּמְרָכָע וּמַי שְׁבָא
עַל אַשְׁתָּאִישׁ נְשָׁמָתוֹ הַתְגִּלָּל בְּגֻמָּל לְפִי כַּן
אָמַר דָּוד אֲשֶׁר לְיָה יְהוָה גָּמָל עַל פָּרוֹשָׁ
אֲשִׁירָה לְךָ וְאָורֵד כַּאֲשֶׁר הַעֲבָרָת חַטָּאתְךָ
Hinc est, quod auctores Cabballistici differunt de revolutione animarum:
quorum opinio est, unamquamque animam tribus
vicibus creari: volunt dicere, quod ea volvat se
per tria corpora filiorum hominis. Et locus Scri-

ptura, unde probationem accipiunt, est Jobi cap.
XXXIII, 19. Ecce omnia ista operatur Deus cum
homine tribus vicibus. Unde sic dicunt, quod
anima primi hominis volvatur in corpore Da-
vidis Regis, & inde reversura sit in corpus Messie:
idque significari per literas, que sunt in voce אָרָם,
quarum unaquaque integrum dictum constituat,
Adam, David, Messias. Sic quoque dixerunt,
quod animæ hominum prævaricatorum migrant in
corpora animalium, uniuscujusque secundum id,
quod peccetur. E. g. qui rem habuit cum mascu-
lo, ejus anima, inquit, migrat in leporem, quod
is scilicet in coitu, modo marem, modo fæmellam
agit; qui vero rem habet cum alterius uxore, ani-
ma ejus in gamelum migrat. Hinc est, inquit, quod
David dicit Ps. XIII, 6. cantabo Domino,
b. e. cantabo tibi & confitebor tibi,
quod abstulisti peccatum meum, & liberasti ani-
mam meam de gamelo. Sed quod ad priorem,
de Adami anima, traditionem attinet, quartum
ei corpus, Abrahæ scilicet, quod illa pariter
ex Judæorum mente incoluerit, addit BARTO-
LOCCIVS Biblioth. M. Rabbin. Tom. I. digress. III.
qua est de Adamo, hominum primo, p. 79.
Eundem Pharisæorum errorem, ex Pontificiis
SCIPIO SGAMBATVS lib. II. Archivor. Vet. Test.
Tit. XX. p. 290. ex nostris vero, præeunte DRV-
SIO, recenset & examinat THOM. INTIGIVS
Exercit. Theol. Ennead. Diff. III. §. 28 sqq. p. 141.
Cum primis vero e Rabbinis r. MICHAEL Cohen,
discipulis AVERROIS, dialogisticam com-
pensuit disputationem, inter se & inter MOSEN.
Cohen Germanum, de transmigratione anima-
rum, quam r. MICHAEL affirmans, contra r. MOSEN,
viginti rationibus eam impugnantem,
respondendo singulis statuminat, tandemque
carmine ἐπινίω triumphum canit. Hanc
MSCtam, ex Biblioth. Vaticana recenset lauda-
tus BARTOLOCCIVS Tom. IV. Bibl. pag. 27.
Contra vero ea, IOH. CAMERO, & IOH. MAL-
DONATVS, ab isto Pharisæos liberant errore.
Sed totum hujus controversiae latifundium soli-
de exhausit, vir singularis industriae, PAVLVS
SLEVOGTVS disput. Acad. XII. pag. 829. ubi
1) Pha-

i) Phariseos μετεμψύχωσιν asseruisse, §. 6. sqq. evincit, & contra negantium objectiones §. 10. sqq. tuerit: hinc 2) in erroris originem & patronos exoticos inquirit §. 16: demum 3) sententiam ipsam dogmatice exponit, ac ex instituto refellit §. 22 sqq. Quocum confer, quæ GERH. IOH. VOSSIVS habet lib. I. de idolatria cap. X. nec non IOH. HENR. MAIUS in Synopsi Theol. Judaicæ Loc. XXIV. §. 5. p. 329. ubi argumenta R. MENASSEH BEN ISRAEL, pro revolutione animarum allata, studiose diluit. Aliorum enim commentaria transcribere, animus nobis non est. Quod autem ad impiorum attinet animas, eas ex traditione R. ISAACI, & R. IVDAE, in Dæmones converti, qui tentent mortales, & postea ad infernum redeant, quin & ad sepulcra vadere, ac magno cum dolore suo vermes videre, qui corpus suum perforant, BARTOLOCCIVS denuo edocet Tom. I. Bibl. Rabb. pag. 351.

Ad §. X. pag. 23.

(9) Matth. XVI, 14.] Hanc Pharisæis mentem hæsisse, ex h. l. & Matth. XIV, 2. innuunt magis, quam probant SERARIUS Tribæref. lib. II. cap. III. §. 3. & DRVSIVS de Sectis Jud. lib. II. cap. XIV. p. 71. uberioris vero adstruit BERNARD. LAMY Comment. in Harmon. IV. Evangelistar. lib. III. cap. 26. p. 280. Quod tamen interpretationis commentum refutat, falsumque demonstrat, circa Matth. XIV, 2. VOSSIVS paulo ante citatus: circa Cap. XVI, 14. autem, IOH. REINHARD. RVS Harmon. Evangelistar. lib. V. Tom. I. Sect. I. cap. 8. Tom. II. p. 164 sq.

Ibidem.

(10) Mordicus tenebant παραδότες, tradiciones Antiquorum] Illam legis distinctionem in scriptam, & oralem, quam scite explicat Auctor, studiose inculcabant Pharisæi, priori nomine Scripturam Mosaicam, posteriori Sapientum placita & γνώμας, designantes. Elumbi perquam argumento distinctionem probat RASCHI

ex Lev. XXVI, 46. ubi in Plurali præter morem poni animadvertisit, ad geminam hanc ianuendam legem, אחת בכתב ואחת על פה מגור שכלם נתנו למשה בסיני quarum una scripta, altera ore prolata est. Memorat autem istud Scriptura, quod ambae datae sunt Moysi in monte Sinai. Verba MOSIS KOTSENSIS, quibus Præfationem ספר המצוות הנורא, libri præceptorum magni auspiciatur, & ad quæ Auctor noster provocat, ita habent: משיח קיבל תורה מוסיני ומסורה ליהושע שכן מפני אהרן הערום מסיני ומסורה ליהושע שכן בתוכו ומשרתו יהושע בן נון נער לאו ומושמתן האהלה יהושע מסורה לשכבים זקנים לנחן ישראל אחריו ברוך ישירה שכן הוא אומר ויעברו ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הוקנים וחוקנים מסורתם לבנאים ובנאים הראשונים מסורה לנביאים האחרונים והם חנוי זכריה ומלאכי והם מסורה לאנשי הכנסת הנROLה ומהם קבלו החכמה Moses accepit legem ex ore Domini orbis ex Sinai, & tradidit eam Josue, quia ita scriptum est Exod. XXXIII, ii. & minister ejus Josue, filius Nun, puer, non recessit a medio tentorii: Et Josue tradidit eam septuaginta Senioribus, ut ducerent Israelem post eum in via recta, quia ita ipse inquit Jos. XXIV, 31. (coll. Jud. II, 7.) & servierunt Israelite Domino omnibus diebus Josue, & omnibus diebus Seniorum: Et Seniores tradiderunt eam Prophetis, & Prophetæ priores tradiderunt eam Prophetis posterioribus, qui erant Haggai, Zacharias & Malachias. Hi tradiderunt eam viris Synagogæ magna, & ab his acceperunt sapientiam generationes sequentes, una post alteram, abbine & ad hunc usque diem. Hæc est decantata illa **שלשות הקבלה** catena, sive series traditionis, quam longe copiosius adhuc & curatius MOSES MAIMONIDES expavit sub initium Præfationis ad Jad Chafakah, ita ut acceperisse legem oralem perhibeat Seniores multos a Josua, a Senioribus illis & Pinehaso Sacerdote Pontificem Eli, ab Eli Samuel, a Samuele Davidem, a Davide Ahiam Silonitam, ab eo Eliam, ab hoc Elisam, ab Elisa Jehojadam Sacerdotem, a Jehojada Zachariam, Hoseam a Zcharia,

charia, Amosum ab Hosea, Jesaiam ab Amoso, Michæam a Jesaia, Joelem a Michæa, Nachum a Joele, Habacucum a Nachumo, Zephaniam ab Habacuco, Jeremiam a Zephania, a Jeremiah Baruchum filium Nerijæ, Esdram a Baruch, Collegium Esdræ autem fuisse Synagogam magnam, quæ Haggæum, Zachariam, Malachiam, Danielem, Chanjam, & Misælem, & Asariam, & Nehemiam, & Mardochæum, & Serubabelem, & multos cum eis Sapientes complexa sit, ad numerum CXX. In his fuisse Simeonem Justum: a Simeone Justo, Pontifice, accepisse Antigonom Sochæum &c. Idem porro MAIMONIDES Praefatione in Seder Zeraim, apud EDWARD. POCOCKIVM in porta Mosis p. 36. ordine retrogrado docuit, qua successione ab Esdra pervenerit hæc lex ad *Zebudam Sanctum*, auctòrem Mischnæ, in qua quid retulit, acceperat a Simeone patre suo, ut ille a *Gamaliele* patre suo, ille a Simeone patre suo, ille a *Gamaliele* patre suo, ille ab *Hillele* patre suo, ille a *Schemajah* & *Abtalione* præceptoribus suis, illi a *Juda-Tabbæi* filio, & Simeone Schataj filio, illi a *Josua Pherakæi* filio, & *Nathæo Arbelita*, illi a *Jose Joezeri* filio, & *Jose Juchanani* filio, illi ab *Antigono Sochæo*, ille a Simeone Justo, ille ab Ezra, Ezra vero a *Barucho* Neria fil. præceptore ipsius, Baruch autem Neria fil. a *Jeremias*, ut & *Jeremias* sine dubio accéperat a Prophetis, qui alii ab aliis accéperant usque ad Seniores, qui *Yosæ*, quæ ipse a Mose retulit, accepta tulerunt. Quid autem ABARBENEL in hac doctrinæ oralis traditione in Praefat. *ad נחלת אבות* desideret, & contra MAIMONIDEM moneat, legi poterit apud IOH. MEYERVM Annotat. in Seder Olam p. 1077 sq. Majoris momenti quæstio est, quo loco lege oralem habeant Judæi, & quam multis eam parasangis scripta anteponant. Ex citata MOSIS KOTSENSTIS Praefatione hoc li- quido apparet, in quæ, paulo post illa, quæ supra attulimus, ita pergit: *כִּי נוֹתֵן פָּרֹשׁ וְלוֹלוּ כִּי* *הַתּוֹרָה בְּעֵל פֶּה* *הִזְהָה כָּל הַתּוֹרָה כְּסֻמּוֹת וְעוֹזּוֹן כִּי* *הַמְּקוֹרָות שׁוֹבְרוֹן וְסֻתְרוֹן זֶה* *אֲתָה זֶה* nisi enim Deus hanc per legem oralem de-

disset explicationem; tota lex scripta non nisi cœcitas, & ut meræ tenebre visa fuissent, cum Scriptura versus sibi invicem contrariantur. Quod variis demonstrare satagit exemplis, v. g. Exod. XII, 40. habitationem Israëlitarum in Aegypto fuisse dici 430 annorum, cum tamen ex vita Cahathi, filii Levi, unus ex iis, qui in Aegyptum descenderant, nec non Abraham & Mosis, non nisi 380 anni exsurgant. Gen. XLVI. numerum eorum, qui descenderunt in Aegyptum, recentissi 70: cum tamen 69 tantum inveniantur. Addit discrepantiam in numero Levitarum Num. III, 39. in exactione argenti Exod. XXXVIII, 26, 27. circa azymos comedendos septem diebus, Exod. XIII, 6. & Devter. XVI, 8. sex diebus. Circa septem & quinque septimanas numerandas Devter. XVI, 9. Lev. XXIII, 16. de Paschate ex ovibus & boibus Devter. XVI, 2. & ovibus ac capris Exod. XII, 5. de primogenitis Devter. XV, 19. Lev. XXVII, 26. de asino ini- mici & bove reducendo Exod. XXIII, 4. 5. de descensu Domini in montem Sinai Exod. XIX, 20. & locutione e cœlo c. XX, 22. & similia multa, inquit, quorum interpretationem exponere nemo posse, nisi ex lege oralí, quæ est traditio per manus Sapientum. Post multa ejusdem farinæ alia; aperte criminatur Scripturam: *הַתּוֹרָה שְׁבַכְחָבָת* סתוּמִים אמרים וכעין רמו חן ואין ארם יכוֹל להחbnin בה לירע אפ' דין כל ולא לירע Legis scriptæ verba clau- fa, & instar mysteriū sunt, ut nullus homo possit vel minimum jus ex ea intelligere, aut legitimum sen- sum ullius præcepti habere sine lege oralí, quomo- do v. g. puniendus sit violator Sabbathi? quæ observanda in festo tabernaculorum? quis ritus circumcisioñis? item de schedula limini impo- nenda Devter. VI. &c. Hinc intelligitur, quam abjecte de Scriptura sentiant Judæi, eamque & obscuritate, & contradictionibus, & defectibus innumeris laborare causentur: ex adverso autem quam magnifice de Traditione oralí, quæ lucem & sensum literæ scriptæ affundat, defectus sup- pleat, mentem Dei omnipotentis dilucide decla- ret, ut absque hac si fuerit, nullius plane vel pretii,

pretii, vel usus futura sit lex literis exarata. Quam quidem calumniam, velut abominatur B V X T O R F. *Synagog. Jud. cap. III.* p. 48 *sqq.* ita retundere nititur I O H. H E N R. M A I V S *Synag. Theol. Jud. Loc. I. §. 4* p. 14 *sqq.* Nemo autem copiosius de lege orali, & contra illam, post H O O R N B E E C K I V M de convertend. *Judeis lib. I. cap. L.* p. 57 *sqq.* commentatus est, quam D A N I E L L E R O Y in *Joodse Oudheden in opzicht van hunne Mondwet en Talmud, lib. I. toto,* p. 9-234. Ceterum de Pharisaeorum traditionibus confer I O H. C A M E R O N. *Praelect. ad Matth. XIX.* 3. p. 166 *sq.* *Opp.* De lege autem *Judaeorum orali* I O S E P H. D E V O I S I N. *Annotat. ad Proem. pugionis fidei Raym. Martini fol. II* *sqq.*

Ad §. XII. pag. 24.

(11) *Ex primariis differentiis fuit]* Dum quippe GORIONIDES lib. IV. cap. VI. circa fin. Hyrcani, e Pharisaeorum castris ad partes Sadduceorum, transitum exponit, eumque usque adeo in Pharisaeos concitatum memorat, ut mandatum per universam Judaeam promulgaret, in hanc sententiam: *כל מלך אשר ירמר את התורה בננו כתוורת הפרושים* quicunque filios suos juxta Pharisaeorum legem instituerit, *is morte mulctetur:* illa dein subdit, que Auctor noster ex eo allegavit, & que in Hebreo ita habent: *הנרדת הפרושים היו אמרם נשמר התורה אשר מסרו אביהם בירענו מפורה על פי החכמים אשר פרשו את התורה לכהלה והנה הצקדים אמרם לא נאמין ולא נשמע לכל מסורת ולכל פירוש כי אם חזרה Ecce, Pharisaei dicebant: observemus legem, quam patres nostri nobis tradiderunt, quamque Sapientes, qui legem explicant, secundum traditionem exponunt: Sadducei autem dicebant: non credamus, nec observemus ullam traditionem & expositionem, praeter legem Mosis tantum. Eadem occasione F L A V I U S I O S E P H V S idem prohibet, lib. XIII. *Antiqu. Jud. cap. X. § 6.* inquiens: *νέμιμα πολλά τινα παρέδεσταν τῶ δῆμως οἱ φαρισαῖοι, ἐκ πατέρων διαδοχῆς, ἀπεξ ḥν αὐτῶν**

γέγραπται ἐν τοῖς Μωυσέους νόμοις, καὶ διὸ τὰ ταῦτα τὸ Σαδδουκαῖον γένος ἐκβάλλει, λέγον, ἐνέστη δὲν πήσισθαι νόμιμα τὰ γεγραμμένα, τὸ δὲ ἐν πατέρος τῶν πατέρων μὴ τηλεῖν. Pharisaei multa instituta populo tradiderunt a patribus accepta, quæ in Mosis leges non relata sunt. Ideoque ea Sadduceorum genus repudiavit, dicitque, ea pro institutis habenda, quæ scripta sunt, quæ autem a patribus tradita sunt, non esse servanda. Addit præterea: *καὶ περὶ τέταντον γέγραπται αὐτοῖς καὶ διαφορὰς γενέσθαι συνέβαινε μεγάλας, τῶν μὲν Σαδδουκαίων τὰς ἐνπόρες μόνον πειθόντων, τὸ δὲ δημοσιονόν ἔχει ἐπόμενον αὐτοῖς ἐχόντων, τῶν δὲ Φαρισαίων τὸ πλῆθος σύμμαχον ἔχόντων: atque accedit, ut de his questiones eis gravesque contentiones orirentur, Sadduceis locupletes solum in suas, partes pertrahentibus, Pharisaeis autem multitudinis favore nitentibus.*

Ad §. XIII. pag. ead.

(12) *Non capiebant cibum χερσὸν αὐτίπτοις*] In excutienda lotione Pharisæica, quæ a Marco c. VII. 3. πυγμῇ perfecta legitur, studiose & curate versatur Auctor. D A N. H E I N S I V S in *Exercit. Sacr. ad b. l. p. III.* prioribus duabus, ab Auctore recentis interpretationibus calculum adjicit, & ex Agonistica vetere, *crebro, certatim lavare*, sed & cum Syro, *μετὰ σπεδῆς, & ἐπιμελῶς*, exponit. In eodem frequentiæ sensu, ut iteratis vicibus lavare notet, Græce doctissimus E R A S M. S C H M I D I V S b. l. non tamen absque hesitatione acquiescit: nec ulterius progreditur I O H. C V N R A D. D I E T R I C V S in *Antiqu. N. T. b. v.* p. 157 *sq.* Primus, quantum memini, S C A L I G E R in *Elencho Trihar. cap. VII.* p. 57. Ex ritu lavandi Judaico, paulo curatius vim vocis enucleavit, *Judeus, inquiens, lotioni mantum operans, quinque digitorum ἄρρεν inter se jungit: Εἰ cum extremitates digitorum sic inter se commiserit, inde fit, ut manus in pugni speciem collecta sit, non tamen ut verum pugnum, qui Græcis πυγμὴ καὶ γρόθος dicitur, faciat, sed πυγμὴ vocatur, quia aliud nomen reperiri non potuit.* Πυγμὴ enim proprie

proprie est manus compressio, digitis quatuor in volam inclusis, solo pollice in indicem incumbente. Hoc vero manus schema colligitur, pollicis ungue cum quatuor digitorum summitatibus conjuncto. Cum igitur manus sic configurata fuerint, attolluntur, ita ut aqua, qua inter lavandum manibus hæserit, una cum sordibus per exteriores partes manuum, ad cubitum usque defluant, & mox manibus, eodem schemate manente, terram versus pronis demissis, ab cubitis in terram decident. Itaque in lotione manuum tria sunt: lavantur manus ita, ut omnes sordes eluantur: componuntur deinde in pugnum: postremo elevantur & demittuntur. Inde vides, quare elevatio manuum vocata sit accurata illa χειρολόγια, qua ab antiquis usque temporibus hactenus utuntur Judæi. Habet amplissimum commentarium, unde Auctorem nostrum intelligas. In quam sententiam viri docti posthæc pedibus incesterunt, GROTIUS, FRANC. GOMARVS Opp. T. I. p. 87. HEIDANVS de origine error. libr. VIII. cap. III. §. 5. pag. 445 sqq. ex Nostratisbus CALOVIVS, NOLDIVS, IOH. CHRIST. WOLFIVS in Curis b. I. & IOH. REINHARD RVS in Harmon. Evangel. Lib. V. Part. I. Sect. I. cap. I. Tom. II. p. 12 sqq. Cumprimis IOH. BXXTORFIVS fil. dissert. VII. quæ vindicias Exercitationis de Cena Domini complectitur, §. 52 sqq. p. 374 sq. hunc locum, & quid Judæis sit, עד הפרק lavare, sollicite excutit; dissertatione autem VIII tota p. 397 sqq. de ritu lotionis manuum ante & post cibum, solide & erudite agit, unde peti poterit, quicquid hue facit. Præter hunc etiam copiosissime, & ex Judæorum fontibus, accurate de lotionibus Pharisæis agit EDWARD. POCOCK. ad portam Moses Not. miscell. cap. IX. p. 355 sqq. ubi SCALIGERVM circa elevationem manuum inter lavandum p. 376. refellit, negatque manus, postquam semel elevatae fuerint, ante lotionem peractam atque aquam abstersam demitti debere, cum immundities hoc pacto augeatur, non tollatur. Eam itaque, qua requiritur manuum elevationem, non esse גמורה elevationem omnimodam, sed הגבהה קצת qua ex parte eriguntur,

i. e. stum quendam medium, quo nec in altum tollantur, nec versus in terram prona demittantur, quoque revera caveatur, non tantum ne refluat aqua semel affusa, sed כרי שלא יצאו חוץ פרק ne omnino inter affundendum ultra carpum defluat, quo ullius ab ea pollutionis metus sit: quæ omnia testimoniis Talmudicis & Rabbinicis suffulcit. - Quicquid demum ejus rei sit, necesse omnino est, ut ex lavandi ritu, ad quem omnino respicit Evangelista, genuinum vocis arcem sensum. Nec satisfacit THEOPHYLACTVS, qui ad b. I. וְיַחֲזֹקָתָא πυγμῆ, inquit, τετέσιν, ἀχεὶ τῷ αὐγάνως πυγμὴ γὰρ λέγεται, τὸ ἀπὸ τῷ αὐγάνως ἀχεῖ: καὶ τῶν ἀκεῶν δακτύλων, lavare cubitaliter, b. e. usque ad cubitum: cubitus enim dicitur a flexu brachii, usque ad extremos digitos: quod bene habet, modum tamen lavandi, qui in voce latet, non declarat. Quæ autem superstitionum lerna lotioni isti adhaeserit, ex POCOCKIO ad nauream usque disces. Et de manuum quidem lotione ob cibum vide MAIMONID. Hilc. הברכות de benedictionibus cap. VI. §. 1 sqq. c. VII. §. 8. &c. In genere de רחץ הכהנים seu lotione manuum peculiari dissertatione AN. 1716. commentatus est IOH. CHRISTOPHOR. WICHMANSHAVSEN, ubi §. 8 sqq. contra SPENCERVM disputat, hunc Judæorum morem, ex Gentilium ritu perperam derivantem.

Ad §. XV. pag. 25.

(13) *Tres lotionum species usitatas Judæis*] : Tribus istis, 1) Pharisæicæ & superstitionæ, ex Majorum traditione oriundæ, multis minutis observationibus vestitæ, 2) Ordinariae, quæ communis gentium est, & ad civilem pertinet honestatem, 3) Significativa, quæ vitæ integritatem & puritatem conscientiae testabatur, & de qua vir doct. WILH. ERN. EWALDV Emblemat. Saceror. lib. III. Exerc. II. §. 5. p. 41. commentatur, lotionem cumprimis addimus 4) Sacerdotalem, in obetundo munere sacro divinitus injunctam, de qua MAIMONID. in בית הכנסת המكرש cap. V. §. 4. זה הכלל היה במרקש אין ארם נכנס לעזרה Lubwora

לעבורה אף על פי שהוא טהור עד שהוא טובל: Generale hoc erat statutum in sanctuario, ut nemo ingredi deberet atrium ministerii causa, tametsi ille mundus esset, usque dum corpus abluisset immersione in aquam. Rursusque ibid. §. I. מצות עשה לكرש כהן העוכר ורו ורנלי ואחר כניעבר שנאמר ורחצו אהרון ובנו ממן את וידיהם ואת רגליהם וכחן שעבר ורא קורש ידיו ורגלו שהריה חייב מיחת בירוי שמיים שנאמר ורחצו מים ולא ימותו: וubarotho בסולח בין כהן גדול בין כהן הרות: Preceptum affirmativum est, ut sanctificet Sacerdos ministraturus manus & pedes suos, & postea ministret, quoniam dicitur: Et lavabunt Aaron & filii ejus ex illo (labro) manus & pedes suos. Sacerdos vero, qui ministrat non sanctificatis manibus & pedibus suis mane, reus erat mortis ex celesti vindicta, quoniam dicitur: Lavabunt se aquis, ne moriantur. Etiam ministerium illegitimum est, sive is Summus esset, sive vulgaris Sacerdos. Plura huic facientia leges ibidem. Præterea laudatus EWALDVS §. 6. p. 42 sqq. triplicem observat & declarat lotionem, initiationis, expiationis, & sanctificationis, quam omnem idoneis, cum testimonio, tum exemplis confirmat.

Ad §. XVI. pag. 25.

(14) Verbum, quo utitur Marcus, est Βαπτίζειν] Distinctionem, quam Judæi instituerunt, inter נטילת ורים lotionem manuum, & טבילה ורומ immersionem manuum, LIGHTFOOTVS quoque explicavit Hor. Hebr. ad Marc. VII, 4. T. II. Opp. f. 445. Domi manentes, non comedebant, εἰς μὴ πυγμῇ νύψωνται, nisi primum laverint: at redeunt e foro, non comedebant, εἰς μὴ βαπτίσωνται, nisi manus in aquam immerserint, ignorantēs quippe & incerti, ad quānam immundiciem appropinquarent in foro. Consentit POCOCKIVS pag. 377 sqq. cui נטילה vocatur proprie lotio, quæ fit aqua prius e loco suo hausta, ac e vase in altum levato, vi præbentis effusa, quæ manuum in aquam immersione peragi solet. Monent apud eun-

dem p. 379. Magistri, inter **החוצחים** seu res que discriminant, & impediunt aquam, quo minus ad cutem pertingere, sordesque auferre queat, ipsamque adeo lotionem impediunt, referendum quoque esse annulum, quem inter lavandum exui jubent, qui lotionis terminum, cibum etiam communem capturis, vel ad metacondylos, vel brachiale extendunt: nam qui sufficere dicunt, ut ad condylos lavent, haud necesse esse statuant, ut exuantur annuli, cum infra articulum istum gestari soleant. Atque hoc præcipue affirmant, cum annuli **מהורקים** seu angustiores fuerint. Sin laxiores, retineri in manu posse, tutius tamen judicantibus aliis, ut omnino deponantur. Sunt apinæ, tricæque, & si quid vilius istis! Confer tamen, si **החוצחים** sive res, transitum aquæ ad cutem prohibentes, ordine recensitas cupis, MAIMON. Hilc. **מקאות** de lavacris cap. I. §. 12. & II. §. 1 sqq. Eiusdem sunt farinæ, quæ pag. 380. de **שפושף affrictū**, confractione seu desificatione manuum inter lavandum, dispari sententia monet, unde hoc saltem certum ac leitum inter ipsos eruitur, requiri, ut abstergatur aqua, quæ manibus adhaerit, sive mappa, sive re quapiam alia, quia si quis comedenter panem, non exsiccatis manibus, perinde sit, ac si immundum comedisset. Porro p. 382. de aquis posterioribus, seu quibus post cibum ἀποψίσθαι solebant, commentatur, ac ex istis omnibus demum p. 385. colligit, certissimum esse, quod ait Syrus Interpres, lavasse ipsos בטהראת ἐπιμελῶς, nulla non adhibita diligentia, ita tamen, ut & ipse magis, quid fecerint Judæi, quam quid dixerit Evangelista, expressisse videatur. Pergens porro POCOCKIVS p. 389. ad Marci VII comma 4. quod præ manibus habemus, Auctori nostro, æque ac BEZAE, DRVSIO, GROTIUS, aliisque contra dicit, nec totius corporis, sed manuum lotionem, immersione tamen peractam, Græco verbo βαπτίζεσθαι h. l. notari contendit. Allatis enim in hanc rem Magistrorum sententiis, demum pag. 393. recte concludit, esse scil. טבל (quod βαπτίζεσθαι significat) ulteriore purgationis gradum, quam is,

qui per נטַל seu χερούπτευ intelligitur, nec tamen totius corporis mersationem necessario indigitare, cum vel gravissima ac manifesta manuum immun-dities τῷ Perek, seu ea, quae ad brachiale est, junctura finiatur, ac manuum eousque mersatione tollatur, quo quis vel ad ea, quae maxima cura correctanda sunt, edenda mundus atque idoneus censetur: neque ergo e vi vocis βαπτίζεθαι (quod nihil gravius quam טבל notat) firmiter concludi, Judeos e foro venientes totum corpus, antequam panem gustarent, abluere solitos. Et nimis certe molestum fuisset, si quoties a foro domum rediissent Pharisæi, ipsis uestes omnes deponere, totoque abluere corpore, & aquis corpus immergere, necesse fuisset, cum manuum immersio rite facta huic fini sufficeret abunde.

Ad §. XVI. pag. 25.

(15) *Ad hanc superstitionem Petrus*] Quod persuaderi mihi non patior. Quemadmodum enim hoc a Christo peractum pedilavium universum extraordinarium, & præter morem Judæis consuetum, a Christo fuit suscepit, velut **BVXTORFIUS** dissertat. *VI. de Cœna Domini*, §. 30. p. 302 sqq. contra **SCALIGERVM**, **BEZAM**, **BARONIVM**, liquido demonstravit; ita ex trito quodam Pharisæorum ritu, hæc Petri postulatio manasse, dici nequit. Demus vero licet, quod serio tamen negamus, hunc lavandi morem obtinuisse πέρι τῆς αριστής *Luc. XI, 38*, ille tamen non quadrat ad lotionem factam δέσποτος γενομένης, cœna jam peracta v. 2. Ut differentiam insignem taccam, quæ inter aquas priores & posteriores, inter lotionem ante & post cœnam intercessit, expositam **BVXTORFIO** p. 415. & **FOCOCKIO** pag. 382 sq. Petri autem verba trite ipsi affectuum vehementiæ tribuenda censeo, ut, ne partis cum Domino faceret jacluram, manus potius & caput una cum pedibus offerret lavanda. Bene **WILH. LYSERVS** Diff. Exeg. in b. l. §. 23. Petrus in recusando vehementer, inquit, in admittendo vehementior, utrobique præ amoris magnitudine modum servare nescit. Audiens

enim comminationem divertii a Christo, nisi lavari se ab eo pateretur, confessim mutavit sententiam, & non pedum duntaxat, sed & manum, & capitis lotionem expetit, q. d. potius, quam a Te divellar ac separer, totum me ablui patiar.

Ad §. XVI. pag. 25.

(16) *Sectam Hemerobaptistarum*] Hanc **EPIPHAN.** lib. I. advers. *Heres hæres*. XVII. p. 37. ead m per omnia cum Scribis ac Pharisæis tenuisse, quin & cum Sadducæis, in neganda mortuorum resurrectione, conspirasse perhibet, addens: τότο δὲ περιττὸν ἀντη κατηγορεύει η ἀρεστος, οἵς εὐ ἔστι τε οὐδὲ μετοπώρω, καὶ μάνι τε οὐδὲ θέρετο παθημέσαν βαπτίζεθαι, οἷσι οὐδὲ Ημεροβαπτιστὴν εἴληφε τὴν ἐπωνυμίαν. Ἐφασκε γάρ ἀντη ἄλλως πῶς μὴ ἐναὶ ζῆν ἀνθεώπω, εἰ μὴ τι ἄρα καθ' ἑνάσην ἡμέραν βαπτίζοιτο τις εὐ ὄδατι, απολύθουενός τε καὶ σύγχρονος αὐτὸ πάσης αἵτιας. Hoc vero præcipuum habent, quod tam vere, autumnaque, quam aestate atque hyeme quotidie lavant: unde & Hemerobaptistarum appellationem adepti sunt. Ita enim statuebant: vivere aliter hominem non posse, quam si quotidie se aquis elueret, atque ab omni crimine purgaret. A Pharisæis itaque hanc sectam ortum trahere, pariter censet **IOH. NICOLAI** Annotat. ad Carol. Siganii *de Republ. Hebr.* lib. V. cap. XI. p. 423. Sectam autem hanc in universum negat **DIONYS. PETAVIUS** *Animadvers. ad cit. loc. Epiphani T. II.* p. 35. nomine isto Pharisæos designatos censens: Non videtur, ait, peculiaris hæc secta Judæorum exitisse, nisi ita dicamus: nonnullos, qui se sanctitate præstare ceteris vellent, non modo quoties a foro redirent, verum etiam, tame si pedem domo non extulissent, de die sapius lavare consuevissent. Cujusmodi Barus ille fuit, cui se **JOSEPHVS** in disciplinam tradidit, ut in vita sua scriptum reliquit. Hunc enim refert Φυχρὸν ὄδατι τὴν ημέραν καὶ τὴν νύκτα πολλάκις λαθόμενον; πρὸς ἀγνοεῖν. Sic Esseni, apud eundem **JOSEPHVM** lib. II. e. VII. corpus ante cibum abluant frigida. Quid igitur Hemerobaptista illi, quos **EPIPHANTVS** refert, merue-

meruerint, ut distinctam ab aliis sectam efficerent, non satis discernimus. Dubius quoque ac ançeps circa hanc rem hæret POCOCKIVS p. 401. cui GROTIUS ad Marci loc. cit. hanc elicit confessionem: *Nescio tamen, an ab ea, qua, quo cibo capiendo idonei essent, se pararent lotione, ἡμεροβανίαι quos vocant, appellationem istam meruerint.* ἡμεροβανίαι enim, si vim vocis capio, proprie Hebraeorum טבָול וּמִשְׁמַר exprimit, quod eo die lotum denotat. Qui scil. patre, ut loquuntur, pollutionis aliquo pollutus se mersare deberet, nec nisi post occasum solis, Terumam, vel sacrum aliquod contrectare, ex lege poterat. Si qui, quotidie saepius πέρισσος οὐγείας lavando, nomen illud commeriti sint, nec hos ipsos ad cibum quavis diei parte idoneos reddidisse, ex instituto majorum, aut idem ab aliis prestari debuisse, ex vi vocis probari posse arbitror.

Ad §. XVII. pag. 25.

(17) *Eluebant sua pocula, sextarios, aeramenta*] Copiosum rursus commentarium in hunc locum, lege apud laudatum toties POCOCK. c. l. p. 402 sqq. unde intelliges, hanc vasorum mundationem eos ex Lev. XI, 32. ubi mentio fit vasorum ligneorum, vestis, pellis & facci, & 33. ubi testaceorum, Num. XXXI, 22, 23. ubi metallorum, rerumque, quæ ignem sustinere possint, derivasse. Nobis hæc persequi, & actum agere, non videtur operæ pretium esse. Hebraeorum de lotione vasorum jura, qui scire avert, exposita leget a MAIMONIDE in *Jad Chas. Part. IV. lib. X. Tract. מקאות seu de balneis & lavacris Cap. III. §. II sqq.*

Ad §. XVIII. pag. eit.

(18) *Edere cum peccatoribus Matth. IX, II.]* Quemadmodum plebejos omnes pro peccatoribus habebant, ita immunes, mundosque ab illis se servaturos spondebant, qui in ordinem Religiosorum seu Pharisaeorum recipiebantur. MAIMONIDES *Hilk. מטמא משכבה cap. X. init. re-*

gulas Ordinis hujus religiosi ad sex capita, sequentis tenoris, reducit: עם הארץ אינו נאמן על הטהרות עד שיקבל עליו דבורי חברות ומזה הן דבורי חברות שיקבל עליו שיהא נזיר בטומאות שלא וטמא בהן ובטהרות שלא יטמא אוחס יוזהר בנטילת וריכת ורחרחון שלא וקח מעט הארץ לחם ולא Ho-mi pleb-jus non habetur fide dignus siper rebus mundis, donec receperit in se regulas Societatis. Quænam vero sunt regule Societatis? Resp. Teneatur in se recipere: 1) quod velit omni studio vitare res immundas, ne polluantur per illas, 2) quod velit omni studio cavere, ne polluat res mundas, 3) quod velit studiofissime lavare manus, & que ad munditiem illarum spectant, observare, 4) quod a plebejo nolit accipere panem, 5) neque hospitari apud illum, 6) neque hospitio excipere eundem, vestimentis suis scil. immundis. Pertinet huc etiam decantata illa Mischna, Cod. II. §. 7. חנכה cap. 11. בגדי פרושים בגדי עם הארץ מודס לפרקין בגדי פרושים מודס לאוכלי תרומה בגדי אוכלי תרומה מודס לקوش בגדי קודש מודס לחחתה: Vestimenta plebeiorum sunt calcatio pro religiosis; vestimenta religiosorum sunt conculatio pro comedientibus oblationem primam; vestimenta eorum, qui comedunt oblationem primam, sunt calcatio pro sancto; vestimenta sancta sunt calcatio pro sacrificio expiationis pro peccato. Quid sit calcatio, exponit ad h. I. R. OBAD. DE BARTENO-RÆ, quod idem sit ac pater immunditici ad polluendum hominem & vasa calcatione semenis sui, que polluit hominem & vasa, ut scriptum est Lev. XV, 5. וכל אשר יגע במשכבה יכבש בגדיו quis quis tetigerit cubile ejus, lavabit uestes suas; & abluet se in aquis &c. Verba illa לפרשין conculatio Pharisæi, MAIMONIDES ita παραφράζει: quando Pharisæi tangunt uestes plebeiorum, perinde, ac si tetigissent calcationem semenis sui, & necesse erat, ut se innigerent. Ut itaque Pharisæi plebeiorum in plateis occurrentium contactum evitarent, מחרכין בצדדין כדו שלא וטמא במנע עמי הארץ; incedebant ad latera viarum, ne plebeiorum contactu pollue-

polluerentur, teste MAIMONIDE Hile. אַכְוֹת הַטְמָאָה cap. XIII. §. 8.

Ad §. XVIII. pag. 25.

(19) *Jes. LXV, 5.*] Hæc verba, collata cum Cap. LXVI, 6, ad Phariseos, aut Pharisaorum propagines scite refert CAMPEG. VITRINGA, Comment. in b.l. quem consuli ipsum, quam hoc transcribere malim. Quam tamen subnecetit ἐπίτερον, hic addo: *Pharisaismus, Deo invisi-*
mus, disciplina Christi Jesu plane oppositus, extre-
mo tempore usque eo corrupit gentem, ut inde po-
tissimum arcessenda sit causa repulsi regni Dei, cum
bis criminibus & flagitiis, quæ eam ira & vindicta
divina objecerunt.

Ad §. XVIII. pag. cit.

(20) *Et Samaritanis fuit.*] Horum fugam contactus τῶν ἀλλοφύλων ita describit EPIPHAN. lib. I. adv. Hæref. bar. IX. §. 3. p. 26: ἔρω κλυζόμενοι ἐπάνταν ἀπὸ Σένης ἐλθώσι, μεμιστμένοι δῆθεν. ὑδατὶ σὺν iunctiois βαπτιζόμενοι, ἐπάνταν ἄψωται ἐτέρης, τῶν ἀλλοεθνῶν μιασμὸν γὰρ οὐ γάνται τὸ τινὸς ἄψωται, ἢτοι θύγειν ἀλλὰ τινὸς αὐτοφύτε όπ' ἀλλὰ δόγματος. Lotio perfundi solent, quoties peregre domum redeunt; tanquam aliqua contagione polluti, & aqua sese, vestesque suas ablunt, cum alterius gentis quempiam tetigerint. Hac enim re contaminari se putant, si quenquam mortalium, aut alterius sectæ hominem attингant.

Ad §. XIX. pag. cit.

(21) *Jejunabant bis in septimana Luc. XVIII, 12.*] Adscribam, quæ hue annotavit DRVSIVS, quia Auctorem nostrum illustrant & confirmant. *Jejunabant*, inquit, *die secundo & quinto*, qui dies accepti sunt: nam quinto con-scendit Moses montem Sinai, & secundo descendit ex eo: Ideo, inquit R. IVDA compositor libri Mu-sar, soliti sunt jejunare illis diebus, cap. IV. fol.

47. col. 1. *Et de quæstis per epistol. Epist. XXXV.* idem repetit: dicit Phariseus Luc. XVIII, 12. *se bis in Sabbatho, id est, in septimana jejunare.* Hoc faciebat ex decreto majorum. Nam Doctores ita statuerant. Volumen Jejunii fol. 54. col. 2. Amplius decreverunt Magistri nostri, ut jejunaretur diebus secundo & quinto propter tres res, videlicet, propter destructum templum, propter legem conflagratam, & propter probrum divini nominis. Hinc discimus, primum, quibus diebus jejunaverunt, deinde quare jejunaverint. Jejunabant die secundo, qui nobis est dies Luna, & die quinto, qui dies Jovis, quod notatum a me ex EPI-PHANIO & THEOPHYLACTO, Miscellaneor. Cent. I. c. 76. Vbi tamen de die Jovis adhuc hæsitat, de quo videatur. Vberius hanc de diebus jejunii observationem, illustrat HUGO GRO-TIVS, dignus qui conferatur, quando primævorum Christianorum jejunandi morem, mutatis tamen diebus, ab hoc instituto derivat. EPI-PHANIVS autem hæref. XVI. §. 1. p. 34. ita habet: ἐνήσενον δὲ δις τῷ Σεββάτῳ, δευτέρᾳ τῇ πέμπτῃ, bis hebdomada quaque jejunare mos illic fuit, secunda videlicet ac quinta die. Meminit quidem quarti diei jejunio dicati ELIAS Germ. in Tisbi voc. בֶּרְכֵי רְלִי בֶּרְכֵי יְהוָה סְכָר תְּהֻנָּן מִפְנֵי האסכה שְׁלָא חֲפֹל בְּתַנּוּקָה Apud Rabb. legitur: quarto die jejunabant, propter strangulationem, ne caderet in pueros. Morbus est, pergit, qui obturat os fistula cibalis, que est in collo, quo morbo homo correptus in hora moritur. Vnde apparet, ELIAM non de ordinario Pharisaorum instituto, sed de extraordinario quodam, nec perpetuo, loqui jejunio, in aliud, ab ordinario statoque, diem collato.

Ad §. XXI. pag. 26.

(22) *Exponit hæc phylacteria*] De phylacteriis, manui & fronti alligandis, ex instituto & copiose egerunt, post MAIMONIDEM in Jad Lib. II. tract. III. qui חַלְן וּמוֹזָה וּס' חֹרֶה inscribitur, VVAGENSEIL. in Sota Cap. II. pag. 397-418. GVIL. SVRENHVSIVS Tom. I. Mischa-

ne ad tract. **ברכות** inter p. 8. & 9. & MICH. BECK, duabus de *Judaorum ligamentis precatorius in capite & brachio*, A. 1674. & de usu *Phylacteriorum Judaicorum* dissertationibus, Jenæ A. 1675. publice propositis, concisius **I. O. H. SAVERTVS** *Palestræ Dissert. V. de ritu precandi veterum Hebreor.* cap. II. §. 9. p. 101 sqq. qui rem omnem dilucide exposuerunt, & figuris æneis delineatam ob oculos posuerunt, ad quos cupidos remitto lectores. His addit **LIGHTFOOT**. Opp. Tom. II. pag. 356. b. IVST. CHRISTOPH. DITHMARVM in *Maimonid. bilch.* **שכבות** seu de *Juramentis* cap. I. p. 18 sqq. **BASNAGIVM** *bistoire des Juifs* liv. V. chap. XII. §. 12 sqq. Tom. III. pag. 752 sqq. **BARTOLOCCIVM** *Biblioth. Rabb.* Tom. I. p. 576 sqq. **HOORNBEECK**. *de convertend. Judeis* p. 483 sqq. **RAVNIVM** *de vestitu sacerd. Hebr.* p. 7 sq. **OWMANNVM** *ad Codic. יורים* p. 99 sqq.

EPIPHANII errorem recte notavit **SCALIGER** in *Elencho* cap. VIII. p. 66 sq. inquiens: *Quod autem Φυλακτήρια EPIPHANIVS πλατέα σηματα περφύρας interpretatur, nemo probabit, nisi qui, quid sint σηματα in veste, & πλατύστημα περφύρα, ignorat, quod non magis convenit phylacteriis, quam vesti membranula, aut pittacium, quod fronti apponitur. Σηματα περφύραι, item πλατύστημα περφύρα, est Laticlavum, quod Senatores Romani gestabant, & Equitum quidem erat angustius, unde Angusticlavum dicebatur. Erat vero instar Epomidis Episcopalis. Quam hoc conveniat phylacteriis, peritiorum judicium esto. Et paucis interjectis pergit: Sed de Dalmaticis, & colobonibus, quod addit idem EPIPHANIVS, non magis persuadet, quam de Laticlavio, quod dixit. τὰ δὲ σηματα, inquit, τῆς περφύρας Φυλακτήρια εἰώθασιν ὅτι ἡγειθωμένοι μετανομάζεν, solent autem ii, qui accuratissime loqui solent, phylacteria clavos purpurea vocare. Oportet eos imperitissimos fuisse, qui phylacteria clavos purpurea vocabant. Nam clavi sunt intexti purpurea: phylacteria vero sunt sejuncta a purpura, atque adeo totu vestitu. Neque sane ὥπο τῶν ἡγειθωμένων, sed ab imperitis, si qui ita sentiebant, hoc afferi po-*

tuit. Male autem habuit haec in **EPIPHANIVM** censura **DIONYS. PETAVIVM**, qui licet in suspensiō hærens, & titubanter, *Animaadversion. in b. l. EPIPHANII* p. 32. causam ejus ita perorat: *Hoc admirandum potius, quam aut sine alio idoneo auctore nimiris amplectendum, aut acrius reprehendendum, quod in Elencho SCALIGER instituit. Atqui utrum Dalmaticas istas, & colobionas clavatos Pharisai olim gesserint, eaque phylacteria plerique nominaverint, nec ne, aliunde constare non potest, & ex reconditis Judeorum libris ac ritibus multa EPIPHANIVS potuit addiscere, quæ hoc sculo, & hodiernis Judeis ignota sunt.* Verum EPIPHANII fidem, in pluribus ejusmodi sublestat, dudum notarunt viri eruditii, nec ipse alias dissitetur **PETAVIVS**.

Nec minus ridiculus est circa phylacteria error **HIERONYMI SOPRANIS**, qui *digressione I. de re vestiaria Judeor. Davidi* ejusdem subjuncta p. 361 sq. postquam *Judeorum non feminas modo, sed viros etiam olim, præter quam nunc moris est, sine pileo, & alio, quod caput tegeret, incedentes, tempora tenui vitta ligasse perhibuerat, in modum coronæ capillos cingente, subneicit: In cujus vicem Pharisæi membranas adhibebant, in quibus decalogi precepta descripta, quæ a Christo Domino phylacteria dicuntur. Exprobrit autem eos illa dilataſſe, quia vitta minimi ferme digiti latitudinem in aliis non excedebat, & erant linea, vel serice, aut alia preciosa materia confectæ; Pharisæi vero, qui loco vittarum, membranas gerebant, longas in linea, ut in illis precepta describerent, latius extendebant. Propterea phylacteria dilataſſe, & fimbrias magnificasse dicuntur, quod est, vittas & fimbrias latiores, quam solerent alii, gestasse.* Ita nimirum, ex crassa rerum Judaicarum ignorantia, a genuino phylacteriorum instituto, usu, modo ac fine, toto cœlo aberrat Jesuita, alias non indoctus.

Ad §. XXII. pag. 25.

(23) *Immo omnes Judæi*] Missis, quæ de materia, forma, pericopis legis inscriptis, tempore

pore inductionis, ceterisque phylacteriorum circumstantiis, citati Auctores copiose exponunt, omniumque optime ex *avrophiā* hodienum apud Judæos discuntur; quando **GOODWINVS** noscet ad Subjectum pergit, quod ille omisit, supplebimus, nempe non Judeis modo, sed & Deo ipsi ea assignari, ac ab humanis distingui **תפלין** **שחכבה מניה** **phylacteria**, **qua** **Deus O. M. induit**. Testis est Gemara in Berachot fol. 6. ubi ita habet: **אָרְ אַבִּן בֶּרֶךְ אֲרָא אַרְ יְצָחָק מִנְיָן שַׁחַכְבָּה מִנְיָה תְּפֵלָן שְׁנָאָמָר נְשָׁבָע יְיָ בְּמִינָנוּ וּבְרוּעָה עֹזֶר בְּמִינָנוּ זָהָרָה שְׁנָאָמָר טִימָנוּ אַשְׁרָה לְמַוְתָּה בְּרוּעָה עֹזֶר אַלְוָה תְּפֵלָן** **Dixit R. Aben**, filius **Raf Ade**, R. Isaacum dixisse: unde (probatur) **Deum O. M. induere phylacteria?** (Resp.) quia dicitur (Jes. LXII, 8.) **juravit Dominus per dexteram suam, per brachium roboris sui.** Duxera ejus lex est, quod dicitur (Deut. XXXIII, 2.) **a dextrâ ejus ignis edicti &c.** Brachium roboris ejus sunt phylacteria, quia dicitur (Deut. XXXIII, 29.) **Dominus populo suo robur dat.** Paucis interiectis pergit: **In phylacteriis illis Domini orbis, quid scriptum est?** (Resp.) quis est, sicut populus tuus Israel, gens una in terra; (1 Chron. XVII, 21.) nunquid igitur Deus O. M. gloriatur laudibus Israeli? omnino, scriptum enim, (Deut. XXVI, 17.) fecisti hodie Deum dicere &c. ubi mox sequitur, **Dominus te fecit dicere, &c.** **Dixit nimirum Deus O. M. Israeli:** facitis me laudem unicam in orbe, faciam & ego vos laudem unicam in orbe. **Vos me facitis laudem unicam in orbe,** dicendo (ex Deut. VI, 4.) **Dominus Deus noster, Dominus unus.** Faciam & ego vos laudem unicam in orbe, quia dictum: quis est, sicut populus tuus Israel, gens una in terra. **Dixit Raf Acha**, fil. Rabba ad Raf Aschen: esto, scriptum hoc sit in una cellula: sed quid in reliquis cellulis scriptum sit, explicas. (Resp.) nam quae est gens magna (Deut. IV, 7.) & quae est gens magna &c. (v. 8.) o te felicem Israel &c. (Deut. XXVIII, 29.) Aut, an tentaverit Deus &c. (Deut. IV, 34.) Et ut constituat te excelsum &c. (cap. XXVI, 19.). Verum, quoniam Judæi Deum fatentur Spiritum,

in quem talia secundum sensum literalem non quadrant, ut operam lusisse videatur. **GEORG. ELIEZ. EDZARDVS**, quando in cap. I. **Berae chōth p. 211.** absurditatis inde arguit Magistros, talia secundum literam de Deo commentos, hinc viri docti mystice hanc traditionem exponunt, ex libro **ゾהר Sohar**, cuius P. II. fol. III. col. 444, 445. auctor de his Dei phylacteriis ita pronunciat: **תפלין דרישא חכמה ובינה גROLAH נבראה הפארה המנה ותפלין רדרועה חפאתה נצח וסוד מלכות המנה Phylacteria capitum** (denotant) **sapientiam & intelligentiam, magnificientiam & fortitudinem,** (qua) pulchritudo induit. **Et phylacteria brachii** (denotant) **pulchritudinem, aeternitatem, gloriam, fundatum, (qua)** regnum sibi imponit: quae ex Cabballistarum arbore, & decem Sephiroth explicanda veniunt. Alii ita exponunt: Priscos Judæorum magistros, cum mandatum illud Deut. VL de alligandis præceptis in signum manui atque fronti, populo vellent commendatum, nullo id argumento fortiori se efficere posse credidisse, quam si populo persuaderet, Deum quoque phylacteria gestare, Israëlis causa & bono, ut scilicet gratiam Dei singularem, qua populum Israeliticum præ ceteris gentibus prosequi soleat, innuerent. Quod sub emblemate phylacteriorum; quae manibus atque fronti Judæi alligant, commode fieri poterat, ipso Deo huic rei occasionem præbente, qui gratiam suam atque benevolentiam erga populum Israeliticum constantem testatus, ecce, inquit, in manibus sculpsi te, memoria tui coram me est jugiter, Jes. XLIX, 16. Inter homines vero phylacteria gestare tenetur unusquisque Judæorum masculus, tertium decimum annum, & unum diem egressus. Hoc enim tempore sunt **בני מצוה** filii præcepti, qui ad legis observationem tenentur adstricti. Ea enim ætate, ex informatione & catechisatione, de phylacteriorum necessitate, usu, & fructu, quantum satis est hausisse præsumitur. Immunes autem ab hoc præcepto censentur 1) Feminae in universum omnes, quia istud ad eos solum spectat homines, quorum in

in ore lex Domini esse debeat, ad quam docendam descendamque non nisi mares obligati creduntur Devter. XI, 19. & c. V, 1. Porro, 2) Servi, quorum animus non nisi servilibus curis occupatus ac intentus sit. 3) Sponsus, paronymphi, omnesque filii thalami, seu convivæ nuptiales, quibus ebrietas, & levitas capitis præsto sit. 4) Lugentes agnatos proximos suos, primo luctus die, quo animus ob incorem adhuc turbatus habetur. 5) Aegrotantes, maxime dolore colico, dysenteria, lepra, aliisque, quæ munditatem corporis tollunt, morbis laborantes, quia phylacteria corpus mundum requirunt. 6) Occupati tunc temporis במלאת השמים opere aliquo divino, uti olim Sacerdotes, sacris operantes, Levitæ canentes, populus in Sanctuario constitutus &c. juxta tritum ipsorum canonem: כל עוסק במצוות פטר : מצוחה אחרת : quicunque occupatus est in aliquo præcepto, liber est ab omni alio.

Ad §. XXII. pag. 26.

(24) *Non excepto nostro Salvatore*] Num Servator noster in diebus carnis Tephillin gestarit? anceps est ac dubia quæstio. Afflxit post SCALIGERVM c. I. LIGHTFOOTVM in Hor. Hebr. ad Matth. XXIII, 5. Tom. II. Opp. p. 357. & IOH. HENR. OTHONEM Lexic. Rabbini. voc. Tephillin. p. 657. Auctor noster, BOISISIVS in collat. p. 70. & mox citandi IOH. REINH. RVs, & MART. ADELTVS, duasque asserti dant rationes, cum quod mos gentis esset a Deo imperatus, ut a pueritia erudirentur filii Judæorum in recitatione phylacteriorum, tum quod Christus non usum, sed fastuosum taxaverit abusum. Verum si evictum dederimus, morem hunc gentis sinistra verborum interpretatione niti, nec divini esse præcepti, sed superstitionis Judaicæ, ultro sequetur, ab illa sibi Christum temperasse.

Ibidem.

(25) *Mandatum enim generale fuit, Exod. XIII, 9.*] Huic jungunt Devter. VI, 8. & XI, 18.

Istud vero in quæstione, & adhuc sub judice lis est, mandatum illud divinum num secundum literam, an vero symbolice & figurate sit capendum? Affirmant prius, post Patres, IVSTINVM in dialogo cum Tryphone, CHRYSOSTOMVM, EUTHYMIVM, & THEOPHYLACTVM, laudati modo auctores, qui μνηστυνον hoc legis, vi mandati Christo quoque asligant, tum quoque IACOB. ALTINGIVS in Deut. VI. Tom. I. Opp. f. 324. b. ex nostris, OSIANDER in eundem loc. qui padagogiam in eo quærit, qua continerentur Judæi in officio, sicut etiam iussit Deus in angulis vestium gestare certa aliqua monumenta, quibus intuentes admonerentur de observatione mandatorum Dei: & recentissime IOH. REINHARD. RVs Harmon. Evangelist. Tom. III. p. 237. atque MARTIN. ADELTVS Tom. VIII. Miscellan. Lips. Observ. 164. p. 27 sqq. Verum post TOSTATVM ABVENSEM, LYRANVM, & alios, posterius tinentur & ex instituto demonstrant IOH. GERHARDVS Comment. in Deut. VI, 8. quest. 2. p. 428 sqq. & GEORG. ELIEZER EDZARDVS in Berachoth cap. I. p. 209 sqq. in sola acquiescentes metaphora, hoc sensu, quod omni tempore & loco præceptorum divinorum memores esse debant, quemadmodum aliquis memor est signi, brachio vel manui alligati, aut rei ante oculos appensæ, aut ejus, quod postibus ædium est inscriptum. Hunc verborum sensum postulant 1) loca parallela alia, ex Proverb. III, 3. VI, 21. VII, 3. huc arcessenda, quæ figuratam eloquitionem liquido præ se ferunt, cum neque super fauces, nec super tabulam cordis scribi, nec super digitos vinciri, universa lex Dei, immortatus Proverbiorum liber, secundum literam queat. Quam itaque figurato loquendi genere Deus Jes. XLIX, 16. pronunciat, se Zionem manibus suis habere insculptam, tam metaphorice hæc loca, de lege manibus & fronti alliganda, sunt explicanda. Quod ipsum etiam 2) mandati hujus circumstantiæ evincunt, quando Exod. XIII, 9. illud לזכרון ad memoriam diserte refertur, eaque, quæ memoriae mandanda sunt, neutiquam illis, quæ tephillin comprehenduntur, pericopis absol.

absolvuntur, sed per universam legem, a Mose in Deuteronomio repetitam patent. Virget cum primis GERHARDVS 3) scopum legislatoris, qui non ad ornamenta illa frontis & manuum, sed ad jugem spectat mandatorum divinorum memoriam, eamque practicam, ut semper ob oculos versentur. Ligat mandata Dei pro signo in manibus, qui in omni opere studet implere Dei mandata; collocat inter oculos, qui nunquam obliviscitur, sed mentis aciem semper in ea intentam habet; scribit in limine & super postes domus, qui sive intret domum suam, sive egrediatur, semper mandata Dei memoria & cogitatione revolvit. Hæc paucis complexus ABRAH. HEIDANVS lib. VIII. de Orig. erroris cap. III. §. 6. p. 447. calculo suo munit, quod quidam, inquiens, inter quos IOSEPHVS & IVSTINVVS, Exod. XIII, 9, 16. & Deut. VI, 8. ea putant imperari, frustra sunt. Nam istis locis (ut etiam olim HIERONYMVS observavit) nihil aliud jubentur Israëlitæ, quam beneficia liberationis ex Aegypto & præcepta divinitus data animo infigere, non minus, quam que memoriæ causa in manibus gerere, & ob oculos nobis ponere solemus. Ut sit παρομιῶδες loquendi genus, quale Jef. XLIX, 16. Prov. VI, 21. & III, 3. Cant. VIII, 6. ut vel ex eo apparet, quod id, quod in Deuteronomio טוטפוֹת, id dicto Exodi loco dicitur זכרן memoriale. Quæ plana sunt, in illis ut tuto acquiescamus.

Ad §. XXII. pag. 26.

(26) Sed ea dilatandi, quo viderentur sanctiores reliquis] Id inter Phariseos, & reliquos Hebreos intererat, quod hi mediocriter latis loris utebantur, hordeacei grani longitudinem vix excedentibus: Phariseis contra, quibus unum studium erat, πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν ποιέων, πρὸς τὸ θεάθηναι τοῖς ἀνθρώποις, non sufficiebat hæc tantilla laxitas, ideo opus erat πλειστίνων τὸ Φυλακτήριον, i. e. ut in omnium oculos incurrent phylacteria, nodos ingentes, & lora facere latissima, inquit WAGENSEILIVS p. 405. Præterea Judæi gregarii haud facile, nisi cum ora-

rent, phylacteria gestare audebant, ob summam eorum sanctimoniam, מדורלה מקורשת הצעז' quia sanctiora sunt bractea aurea (quam secundum Exod. XXVIII, 36. in fronte Summus gestabat Pontifex) quippe in bractea non nisi semel Dei nomen descriptum erat, in phylacteriis vero tam capitinis, quam brachii, utrobique vicies & ter nomen tetragrammaton exprimitur, ut habet MAIMONIDES Hilch. Tephillin Cap. IV. §. 14. at Pharisei semper gestabant, ut ostenderent, se, quanti quanti essent, nil nisi munditiem esse, & ut hac nota inter ipsos, & τὸν ὄχλον, τὸν ὑπὲγωγόντα τὸν νόμον, καὶ ἐπικαταράπατον, Joh. VII, 49. quisque discrimen faceré posset.

Ad §. XXV. pag. 27.

(27) Cum publice phylacteria sua gestare non auderent] Spectant nimirum illa ad מצוחה ריפוי præceptum remissum, quod tempore persecutionis, ad effugientum capitinis periculum, negligere permittebatur. Ita legimus in Schabb. cap. IX. fol. 130. a. כל מצוחה מסרו ישראל עצמן לעליהם למשחה בשעת השמד כגון עז' ומילה שעדרין היא מוחזקת בירום / וכל מצוחה שלא מסרו ישראל עצמן למשחה בשעת השמד כגון הפילון עריוון מרופח בירום: Precepta illa, pro quibus Israëlitæ tempore persecutions scipios morti tradere non dubitarunt, qualia sunt v. g. præcepta de cultu idololatrico, circuncisione, &c. etiamnum manibus suis quasi pressis tenent: illa autem præcepta, pro quisib[us] tempore persecutionis mortem oppetere non sustinuerunt, v. g. præceptum de phylacteriis, etiamnum remissum obseruant. Quanta vero alias, gestandi phylacteria necessitas incumbat Judæis, ex iis apparet, quaæ Auditor libri נפש החכמה in קרפה דרא מנוח profert: הפלין מועלם יורד לבאר שחת ונחנו שם והוא מפושע ישראלי בגונן לפיבך אשרי ARM המתקן עצמו בחותם המלך: Caput, quod non applicat phylacteria, e mundo descendit in puteum perditionis, ibique judicatur; est enim talis homo ex censu prævaricantium Israëlitarum in

in seipsoſ. Quare beatus homo ille, qui conſimmat ſeipſum ſigillo Regis, h. e. nomine פֶלְעָה phylacteriis comprehenſio. Rationem reddit MAIMONID. Hilch. Tephillin cap. IV. §. 26. Quicunque non alligat phylacteria, transgreditur octo praecepta affirmativa: ecce enim, in ſingulis quatuor pericopis, praecepit Deus utraque tam capitis, quam brachii phylacteria. Quicunque vero affuetus eſt phylacteriis, prolongat annos ſuos. Scriptum eſt enim (Jef. XXXVIII, 16.) Domine per haec vivitur.

Ad §. XXV. pag. 27.

(28) *Manus suas rubro filo cinxerunt*] Haud immerito miratur REIZIVS in Not. ad h. l. Auctoris, qui factum sit, ut rubrum filum manibus circumdatum, tempore perfecutionis in locum phylacteriorum furrogarint Judæi, cum ceteroquin ſedulo caverint, ne ad phylacteria rubrum adhiberetur lorum, ne ſcortorum gratiam venari videantur, aut lora ſua coniugum ſanguine natuρnivis tinxiffe dicantur. Si conjeetur ſit locus, originem filo rubro prebuiffe dixero Rahabæ חותם השנִי תקווֹת חותם funiculum filii coccinei, ſymbolum erectionis & ſalutis, in πανολεθείᾳ Jerichuntis, fenestrae illigatum, Jof. II, 18. Hoc etenim ſigno, velut cladem, extreumque capitis diſcrimen feliciter effugit, cum universa familia ſua, Rahaba, ita pari adminiculo in perfecutione elapsuros ſe ſperaffe dixero Judæos, ſi phylacteriorum vicem filo coccineo ſupplerent. Sed nemini obrudo, quod ex ingenio hariolari licuit. Alias me non fugit, Jerichuntinum illum funiculum, hinc ad Christum, pretioso ſuo ſanguine rubentem, Jef. LXIII, 1. hinc ad ſalvificam typice accommodari fidem, ut videre licet apud IOH. BIERMANNVM in Mose & Chriſto lib. I. cap. IX. p. 217 ſqq. edit. Belg.

Ad §. XXVI. pag. ead.

(29) *Moses phylacteria vocavit טטיפות*] De obſcura vocis origine justas ſpargit Auctor querimonias. Quam cum prodere in promptu

non haberet DAVID DE POMIS in Zemach David h. v. ad ignorantię ſe recepit asylum, וַיַּאֲמַר שְׁהָא מֵלֵךְ מִצְרָאֹת: qui confeat vocem Aegyptiacam eſſe, quaꝝ idem notet, quod ſpecula. Definit autem per כתר coronam, quam ponimus ſuper frontes noſtras, ut admoneamur præceptorum Dei. Aegyptiacos vocabuli natales tamen doctiſſimus tuetur SCALIGER in Elencho tribūreſi cap. VII. p. 62. KIMCHI VIM notans, qui inepte & περιέγως ex voce Aegyptia & Africana componat. GUILIELM. ROBERTSON in Thēſ. Ling. Sanct. h. v. radicem fingit ΤΤ̄ typos formavit, ſignum inſculpſit, referens alicujus rei typum & veritatem, unde טטיפות ſint typi monitorii, ſigna memoralia, monitoria: hinc phrasin petitatam censens Apocal. XIII, 16. accipere ſignum bestiæ in dextram manum, ut operanti ſit ante oculos, & frontem, ut occurrenti obviā ſignum ſit, h. e. legem bestiæ ſuſcipere ad eam ſequendam & profitendam: item Apoc. XIV, 1. habentes nomen patris ejus ſcriptum in frontibus ſuis, h. e. nomen patris Christi nominantes & profitentes: quaꝝ loca comode huſ referuntur, & ex phylacteriorum ritu ſcire iſtilluantur. Quod miror, in menem non venisse CAMPÉGIO VITRINGAE, in Anacriſi Apocal. Johannis p. 623. in more Romanorum & Orientalium gentium, quibus milites & servi in fronte inſcripti, nominibus Imperatorum ac herorum ſignabantur, cum GROTI & aliis Interpretibus, acquiescenti. VAL. SCHINDLERVS in Lex. Pentagl. noſtro Auctori præluſit, & a ΚΡΙΠΤΟ inceſſit, derivavit, quod geſtentur, vel κατ' αὐτόφεατον, quod loco non moveantur, ſicut כוכב ſtella, a כבָּה extinxit ortum trahit. Vnde LXX ἀσάλευτα, immobilia, inconcuſſa, reddiderunt. Quaꝝ porro, de Pittaciis & Pittaciolis HÆRONYMI, monet Auctoꝝ, plenius explicata leguntur apud SCALIGERVM cit. loc. p. 63. quaꝝ non transſcribo.

Ad §. XXVII. pag. 27.

(30) *In Evangelio vocantur Φυλακτήρια*] Quasi conservatoria legis, quod ſummam legis Bb 2 comprehenſio-

comprehendant, & perpetuæ custodiam mandent: vel; ut LUDOVIC. COMPIEGNE DE VEIL ad Tractat. Maimonidis de apparatu templi cap. X. exponit, quæ legis observanda memoriam usque custodiunt. Putant enim lege sanctum Judæi, ut his velut fascis caput obligent, manusque, ea mente, ut intelligent, quomodo pueri ad voluntatem parentum sese totos accommodant, ita sibi fingendum esse corpus & animum ad nutum Dei, cunctaque suas actiones, ac cogitationes ad legis præceptionem esse dirigendas.

Ad §. XXVII. pag. 27.

(31) *Phariseis superstitionis anilis persuaserat*] Pergit Auctor ad superstitiones phylacteriorum abusus, in quibus est, 1) ut a Diabolo tutos praestent homines, ut ex Targum חפץ apparent, ubi verba Cant. VIII, 3. sinistra ejus sub capite meo, & dextra ejus amplexatur me, ita redduntur: אמרה כנשרא וירושא בְּאָנָּא בְּחַרְחָא מִכֶּל עַמְּנִיאֵת רְאֵא קְטָרָא הַפְּרִין בְּזַבְּשָׁא וּבְרוּשִׁי רֹלֶת רְשֵׁן לְמוֹקָן dixit Ecclesia Judaica, ego selecta illa sum præ ceteris omnibus populis, quia ligo phylacteria in manu sinistra & capite meo, ne sit potestas demoni nocendi mihi. 2) Ut ab omni præmuntiant peccato, sicut ex R. LEVI HOTTINGERVS docet Juris Hebraic. lege XX. p. 29. Magistros asserere: כל מו שישי טווח בפתח וציזה כבבבו ותפילין מובטח לו שלא יחטא ad cuius ostium est postis, in cuius vete fimbria, in cuius capite phylacteria (tria illa legis monumenta) si tutus est a peccato: quia præcepta illa ut perpetua sunt, ita homo perpetuo illis persicitur, ut addita ratio habet. 3) Ut puerulis somnum conciliens, quod tamen improbant Magistri, eumque in numero מנהשים auguria captantium habent, qui vulneribus incantari, e Lege versione legendis; quive super puerο legerit, ne conturbetur, והמנזיה ספר תורה או הפלין עלי הקטע aut qui librum legis, vel phylacteria puerula imposuerit, ut somnum capiat &c. ut est apud eundem HOTTINGERVN c. I. lege 253.

p. 387. Alius, & tolerabilior eorum usus est in praefando juramento. Moris enim est Judæis, ut juraturus apprehendat rem sanctam & pretiosam Gen. XXIV, 2. צח desireabilem ipsis dictam, quæ ut plurimum est, liber legis. Sin autem causa sic levior, ita ut quilibet alius sacer liber hanc in rem usurpari possit, par phylacteriorum, loco צח, manu prehendunt. Quo ritu vngares plerumque Rabbini, seu תרמיוי החרטים discipuli Sapientum jurare solent: quia enim illi gravitatem juramenti per se norunt & intelligunt, ideo a graviori formula sunt immunes, ut habet BEUTERF. Synag. Jud. cap. XLVIII, p. 679. ubi egregie hanc in rem commentatur. Immo, ex consilio WAGENSEILI, phylacteria alligata capiti & manui habebit juraturus, si bona fide & valide Christianis sacramentum dixerit: de quo copiose vide IOHAN. IAC. SCHVDT Jüdisch. Merckwürdigk lib. VI. cap. 28. §. 10 sq. p. 72 sq. De his omnibus quoque dudum præcepit LIGHTFOOT VS ad Matth. XXIII, 5. in Horis, Tom. II. Opp. p. 356 sq.

Ad §. XXVIII. pag. 27.

(32) *Vnde a Θυλακτησι Pbylacteriani vocati sunt*] Canon LXI Concilii sexti in Trullo, in BEVERREGII Synodico Tom. I. p. 227. ita habet: Qui vatibus seipso tradiderunt, vel iis, qui Centuriones dicuntur, vel aliis ejusmodi, ut ab illos discant, si quid sibi revelari velint: convenienter iis, que de ipsis a Patribus nuper constituta sunt, sexennii canonii subjiciantur. Eadem autem eas quoque subjici oportet, qui ursas, vel ejusmodi animalia, ad ludum & simpliciorum noxiam circumferunt, & fortanam, ac satum, & genealogiam, & quorundam ejusmodi verborum multitudinem, ex fallacie impistrareque nugis proferunt, τας τε λεγουμενς νεοδιάντας, και γυτευτας, και Θυλακτησι, και μάντεις. eosque, qui nubium persecutores, & incantatores, & amuletorum pratictores & vates appellantur. &c. BALSAMON in Scholis ita exponit: θυλακτησιοι δε λεγοτα, οι κατοι απαρτην δουμανην διδοτες τοις υπ' αυτων απατω-

ἀπατωμένοις δόγματά τινα ἐκ σεριπῶν νησιών
ὑφασμένα, καὶ πληγία λεγόμενα, ἔχοντα ἔσω-
θεν ποτὲ μὲν γεράφας, ποτὲ δὲ φευδή τινα ἔτερα
τὰ παρατυχόντα. καὶ λέγουστες ὁφέλειν ταῦτα
δημηκᾶς ἐν τῶν τραχίλων τῶν λαμβανόντων αὐτὰ
ἔζεωησθαι, εἰς Φιλακὴν παντὸς παῖς. Amule-
torum autem præbitores dicuntur, qui fraude dæ-
monis eis, qui a se decipiuntur, sacculos quosdam
ex sericis filis contextos, qui & πληγίαι dicuntur,
præbent, quæ aliquando quidem intus habent scri-
pturas, aliquando vero falsa quædam alia, quæ
cunque incidentur. Dicunt autem hæc juvare, si
ex collis eorum, qui illa accipiunt, perpetuo pen-
deant, ad omne malum vitandum. Porro ibidem

Protus quidam notatur, qui superstitionis ejus-
modi postulatus, ἐνερθη ἐπ' αὐτοφάρω, ἐγνόλ-
πιον ἔχων ἐνδυμα νεογενεῖς παιδάς, manifesto de-
prehensus est in sinu ferens indumentum infantis
nuper nati. LAMPRIDIUS nimirum in Antoninum Diadumenum, Solent, inquit, pueri pileo
insigniri naturali, quod obstetrics rapiunt, & ad-
vocatis credulis vendunt, siquidem caufidici hoc
juvari dicuntur. His similia prodit SVICERVS
in Thesauri P. I. p. 996. voce ἐγκόλπιος. Ceter-
um de amuletis erudite commentati sunt MARTI-
NVS DEL RIO disquisit. magicar. lib. I. c. IV.
qu. 4. pag. 53. IVLIVS REICHELTVS peculiari
tractatione, M. AVGUST. NATHAN. HVENERVS
in amuletorum historia, & alii: de amuletis sigillatim,
ad depellerendos morbos idoneis, LVDOV.
COELIVS RHODIGINVS Lection. Antiquar. lib.
IX. cap. 23. sub fin. MART. DEL RIO lib. III.
Part. II. quest. 4. Sect. 7. pag. 458. GIBERT.
VOETIVS P. III. Dispp. Select. p. 576. cumprimis
contra pestem ibid. p. 606. porro contra morbos
BERNEGGER. quest. 39. ad Tacit. VRSINVS
Analector. Sacrор. lib. I. cap. XIV. p. 25 sq. GEIER.
de superstit. cap. II. §. 7, 8, 10. & cap. III. §. 27.
porro c. IV. §. 22. de amuleto per vocem Anani-
sabta, cruci inscriptam, post laudatum DEL
RIO lib. III. P. II. qu. 4. sect. 8. p. 463. GEORG.
SERPILLIVS Tom. V. Miscellan. Lips. CXV. p. 284
sqq. Pythagorei optare solebant signo pentago-
nico sanitatem: sed & eodem signo, veteres

Druide apud Germanos & Gallos, infantium sanitati & conservacioni consulebant, adulati autem & proiectioris ætatis, eadem figura calceos munire solebant, ut gressus ipsis præstaret tutos, observante STEPHANO LE MOYNE Varior. Sacrор. Tom. II. p. 87 sq. Deum CAR. CAESAR BAUDELOTIVS DE DAIRVAL, in Gallico de utilitate peregrinandi & commodis &c. commentario p. 334. varias ob oculos ponit amuletorum figuræ, quas Veteres contra fascinum, pueris puellisque collo suspendere con-
sueverint. Sed de his satis.

Ad §. XXIX. pag. 27.

(33) *Ab ipso nostro Servatore non negleclia*]
De ציצית peniculamentis, æque ac de תלה vel
ארבע h. e. palliolo, cui in extremis qua-
tuor oris adhærent, iidem fere omnes, qui de
phylacteriis, præceperunt Doctores, noctuas ut
Athenas portare videar, si vel quid illis addere,
vel ab aliis tradita, huc transferre aggrediar.
Præcipua saltem inde delibabimus momenta;
sed paucis. Nominis rationem redditurus RA-
SCHI, ad Num. XV, 38. & ad Ezech. VIII, 3. pro-
vocat, ubi ביצת הראש legitur, & apprehendit
me in cincinno capitisi mei, & ad Cant. II, 9. &
videbitis eum, tanquam מץ efflorescentem, seu
emicantem ex clathris; ut a צו vel צז efflo-
ruit derivetur. Priorem tamen etymologiam
præfert MAIMONIDES, qui fasciculum illum
filamentorum של ראש similem
esse pronunciat cincinno capitisi. Alias quoque,
Deut. XXII, 12. גורלים instite dicuntur, fasciae,
ex usu Chaldaeorum, unde COCCIVS interpre-
tatur fila contorta, MERCERVIS, opus funiculatum,
quia ex multis filis contextum. ONKELOS in
Chaldaica paraphrasi Græcam vocem τὰ κεδ-
σπεδα reuinuit, Deut. XXII, 12. & Num. XV, 39.
ברוספראן reddens. Illa vero ציציות penicula-
menta a quatuor angulis pendent pallioli,
טהגmen, vel ex usu recentioris Synagogæ
ארבע כנפות quatuor ale, vel anguli, dicti, quod MAI-
MONID. in Hilcoh Zizith cap. III. hal. I. ita de-
scribit,

scribit, quod sit ארבע כנפות לה ארבע כנפות כו וויהר על ארבע וויהר מתרטו כו שיתכסה באה קטע מטה לך: tegumentum, quod habet quatuor angulos aut plures, & magnitudo ejus sit ea, ut tegi eo possit puer, qui solus potest indecere. Requiritur in eo, ut nec ex duplice contextum sit materia, sed vel ex lino, vel lana solum, quin & tota serica me vidisse ejusmodi perplana recordor, nec ut quicquam in eo confectum sit a גויים Gentili, qui ad usum sacros illud omnino redderet profanum & illegitimum. Habet vero, quod cum **בְּעֵתּוֹרְפִּio**, REIZIVS ad h. l. Auctoris, & alii probe observant, Judæi duplicis generis integumentum ejusmodi, interius טלית קטע pallium minus dictum, quod sanctiores nonnulli quotidie statim a lecto, cum ceteris vestibus induunt, & sub toga circumferrunt, ita tamen, ut fimbriæ pauplatim emineant, & illam intueri, atque ob oculos habere possint: & exterius, נרול טלית pallium magnum, quod inter precandum & in Synagogis, non tam corpori applicant, sed capiti vel collo circumvolvunt. Cum muliebri palla peplum hoc Judaicum confert **WAGENSEIL**. in Sota p. 406. Licet vero, quod memorabat MAIMONIDES, plures quam quatuor, haberet angulos pallium istud, fila tamen illa complicata, non nisi quatuor ab oris, suspendere fas est. Requiruntur, juxta eundem c. l. cap. I. hal 6. & 7. fila quatuor, quæ e medietate sua ex foramine anguli suspensa duplicantur, & octo conficiunt, quorum longitudine ulnam unam vel duas æquare potest, nec tamen infra quatuor digitos esse permittitur. Filamina requirebantur hyacinthina, seu cœrulea, quorum tingendorum rationem denuo edocet laudatus **WAGENSEIL**. in Sota pag. 396. Quia vero hodie הכלת הילא seu cœruleo illo colore destinuntur, fila alba relinquunt; quæ contorta, quinque nodis constringuntur. Finis instituti in lege diserte memoratur, ut videatis ea, & recordemini omnium præceptorum Domini, & faciatis ea, nec sequamini speculationes cordis vestri, & oculorum vestrorum, post eas fornicanter, sed recordemini potius præceptorum Domini, ut faciatis

ea, ut sancti sitis Deo vestro, Num. XV, 37. Deut. XXII, 12. Hinc triplici inserviunt usui, & faciunt 1) ad assiduam mandatorum recordationem, 2) ad avocationem a peccatis & erroribus, 3) ad mandatorum observationem. Rationem, qua fimbriæ istæ Domini præcepta in memoriam homini revocent, RASCHI cit. loc. a præceptorum numero arcensit: numerus quippe Geometricus vocis ציצית efficit DC. præterea octo sunt fila, & quinque nodi, ecce DCXIII. quot numerauntur præcepta. Demonstratio sane, magisteriali acumine digna! Qui ergo studiose fimbriarum præceptum observaverit, ille sexcenta & tredecim præcepta perfecte servasse creditur. Hinc Boasum ferunt, cum casta & pudica Rutha illi adjaceret, fimbriarum recordatione a fecida cupidine fuisse avocatum; Josephum pariter, Potipharis uxori assurgere, eamque vitiare voluisse, sed per Zizith seu fimbrias suas absterritum, ante scilicet, quam lex de illis esset lata. Huc spectat, quod PAUL. FAGIVS ad h. l. paraphr. Chald. annotavit: mirum est, quantum tribuant huic vesti, quasi singularem vim quandam habeat contra רע malum genium, sive pravam illam concupiscentiam. Unde est, quod qui inter illos ceteris religiosiores haberi volunt, perpetuo ea sub aliis vestibus gestant. Et tales religiosulos vocant zizis beissler. Habentque, cur Zizith multum tribuant Judæi, causam, quia retributionem inde quandam expectant, teste Talmude Babyl. in Schabbath fol. 23. col. 2. ubi promittitur: qui de candela Sabbatica curat, futuri sunt ejus filii discipuli Sapientum, qui de Mesuoth, seu membranulis postibus, affigendis, domum speciosam adipiscetur: qui de ציצית seu fimbriis vestimento attexendis, adipiscetur bonam tunicam. Quæ, utut per allegoriam ita dici, facile appareat, mercedis tamen spem aliquam liquido faciunt. Jam quando Servator optimus Matth. XXIII, 5. in vitio ponit Pharisaëis, ὅτι μεγαλύστι τὰ οὐρανά τῶν ἱερῶν αὐτῶν, quod producerent fimbrias palliorum suorum, hypocrisim eorum carpit, qua, quo sanctiores ceteris, legisque observantiores viderentur, plus justo

justo longiores gestarent fimbrias, ut בְּנֵי צִבְיָה הַכֹּתֶל filii fimbriarum pulvinaris jure salutari mererentur. Hoc ex Gemara Cod. Gittin fol. 56. a. ita exponit BRAVNIVS lib. I. de vest. Sacerd. Hebr. cap. 3. §. 16. p. 73. opibus præ ceteris pollentes Judæos, stratis super pavimento ædium & conclavium suorum tapetibus incessisse. Qui ergo sanctimonia reliquos superare affectabant, eo usque producebant fimbrias, שְׁחִיתָה צִבְיָה ut נִגְרָה עַל גְּבוּרָה super pulvinaribus. Potiorem hæc merentur fidem, quam quæ Vir cetera doctus, taliumque rerum haud imperitus, IOH. CAMERO tradit loc. supra cit. Opp. p. 174. b. Nam & istis fimbriis, inquiens, assuebant membranam, aut scedam inscriptam verbis legis, desumptis ex iis locis, quorum supra meminimus (ubi de Phylacteriis exposuerat) atque hanc schedam צִבְיָה appellabant. Quale quid nemini Judæo in mentem, opinor, venit. Neque novum, quo priori fidem facere conatur, commentum nobis persuadet, quando pergit: unde umami eandemque rem חַפְלָן dicunt, cum aptatur capiti, מִזְוָה cum aptatur januæ, צִבְיָה cum aptatur vesti. Verba eorum sunt: חַפְלָן כְּרָאשׁ וּכְרוּעָן מִזְוָה בְּפַתְחָה צִבְיָה בְּכֶנֶר monent, appendicem esse fimbriarum. Idem tradere IOH. SAVBERTVM in palestra p. 101. §. 6. memini, sed vehementer cuperem, uterque ut validius addaxisset testimonium. Zizith enim appendicem pallii Tallith esse monent Judæi, non autem fimbriarum, sed ipsas fimbrias, prohibent. Et utut tria ista sepiissime jungant Magistri, minime gentium tamen hoc faciunt ob easdem ubivis scendas, quæ in pallio ejusque peniculamentis plane adsunt nullæ, sed propter communem usum, paremque observantiaæ superstitionem. Quod addere visum est, ne quem tantorum virorum in transversum rapiat auctoritas. Denique, si queratur: num Salvator quoque noster צִבְיָה gestaverit? haud gravatim largimur. Etsi enim phylacteria manui & capiti eum admovisse, supra n. 24, 25. inficiati sumus, quia non præcepti erant illa, sed superstitionis Judaicæ: alia tamen peniculamentorum

horum erat ratio, diserte nempe in lege imperatorum. Eandem caute adhibuit distinctionem Clariſſ. SCHÖETTGEN. in Haris Hebr. & Talmud. ad b. l. Matth. p. 195. contra SCALIGERVM pronuncians: de fimbriis nullam ipſi controversiam movemus, quia Deus ipſe illas præcepérat, de phylacteriis vero dubitamus. Ratio hæc est, quia legi ſubjectus fuit, neq; aquam vero ſtultis Phariseorum & Rabbanitarum traditionibus. Duo tamen ſunt, quæ hic monemus: Alterum, quod non præcife eum in peniculamentis suis modum servaverit Christus, qui a Magistris traditur, & ad hunc diem Judæis eſt receptus, qui recentior forte Servatoris aetate, & ab ingenio Judeorum profectus eſt poterit, ſed eum, qui legi divinae ex alſe responderet, cuius quippe πᾶσαν πληρῶσαν δικαιοσύνηn ipsum oportuit, Matth. III. 15. ſiquidem non venerat ηταλῦται τὸν νέον, ἀλλὰ πληρῶσα, c. V. 17. Alterum, quod infirmo admodum tibicine nitatur ſententia, ſi cum Auctore noſtro Lucæ cap. VIII, 44. ſuperSTRUAMUS. Non me fugit, ut HIERONYMVM taceam mox citandum, & CAPPELLVM, ex noſtris quoque IOH. SAVBERT: in Paleſtra p. 101. §. 7. & IOH. REINH. RVSIVM in Harmon. lib. IV. cap. 26. p. 1116. eidem infiſtere argumen- to. Verum generale eſt τὴς ηρασπέδες vocabu- lam, extremanam cujusque vefimenti oram, quæ ad τὸ πέδον propendet, designans. Quid ergo prohibet, quo minus togæ exterioris tetigisse fimbrias dicamus hæmorrhousam? Firmius ergo evincetur assertum ex obſequio, quod exa- diſſimum legi præſtitit Servator.

Ad §. XXX. pag. 28.

(34) *Rigidas acutasque spinas*] Verba STRIDONENSIS in Matth. XXIII, 5. Tom. IX. Opp. f. 33. E. ita habent: Superstitionis Magistri, captantes auram popularem, atque ex mulierculis ſectantes lucra, faciebant grandes fimbrias, & acutissimas in eis spinas ligabant, ut videlicet ambulan- tes & ſedentes interdum pungerentur, & quaſi hac admonitione retraherentur ad officia domini,

Et ministeria servitutis ejus. Idem post HIERONYMVM, ejusdemque fide, tradidit ANTHONYMVS Commentar. in hunc locum Tom. I. fol. 9. col. 2.

Ad §. XXXI. pag. 28.

(35) *Septem vero Phariseorum genera*] Sufficiat Gemarae verba Latine conversa citasse, cum, WAGENSEILIO teste, haec præsenti, nulla alia in omni Gemara pericope Christianis doctribus frequenter fit allegata, & apud EXSTORFIVM, DRYSIVM, LIGHTFOOTVM, HOTTINGERVM, aliasque passim legatur. Interpretate autem viro summo in Sota c. III. p. 543. ita habent: Tradunt Magistri: septem genera sunt Phariseorum, Phariseus Sichemita; Phariseus allidens; Phariseus venæ sector; Phariseus pistilli; Phariseus (quærens) quid teneatur? Et se id facturum (pollicens;) Phariseus ex amore; Phariseus ex metu. Phariseus Sichemita est, qui imitatur factum Sichemi: Phariseus allidens est, qui pedes allidit: Phariseus venæ sector, ex mente NACHMANIS F. L. est, qui sanguine parietes conspergit: Phariseus pistilli, ita censente RABBA F. S. est, qui capite demissso incedit, instar pistilli; Phariseus (quærens) quid teneatur, Et se id facturum (pollicens,) hoc utique bonum est. Nempe (de eo sermo est, qui arroganter) ad quid præterea teneor? inquit, Et faciam illud. Phariseus ex amore; Phariseus ex metu. His octavum Phariseorum genus, ex Massechet Avot R. NATHANIS, quæ Talmudi subjecta fol. 9. col. 4. addit WAGENSEILIVS, פרוש מלכיה הותה לו Phariseum, qui semper in opero versatur, in cuius tamen explicatione anceps hæret vir summus, an dicendum sit, esse eum, qui officiosam sedulitatem simular? aut eum, qui πολυπρεγγων est, & omnibus rebus se se ingerit? vel denique eum, qui gratis ministerium suum aliis addicit?

Facturum me operæ pretium confido, si qua his addidero de Phariseis ἀξιούμενα, ab Auctore nostro, sicco prætermissa pede. In his est

I. Studium conciliandi Proselytos, a Christo pariter in Phariseis atro notatum carbone Matth. XXIII, 15. cuius effati sententiam nos supra edisserimus sub fin. lib. I. cap. III. Quam profano autem animo & eonatu, Gentilium curaverint conyersionem, nec tam Dei gloriam & animarum lucrum hoc suo sectati sint studio, quam suummet honorem, emolumentum, & insigniter auctum discipulorum numerutn, satis liquet, si cogitemus, 1) infantes quoque nondum trimulos, & rationis usu non satis instructos, sive ex parentum consensu, sive, ubi abnuebant illi, ex Concilii decreto, ippos circumcidisse, & Baptismo initiationis tinxisse, teste Talmude Hierosolym. in Cod. Jevammoth fol. 8. col. 4. רבי יוחנן בשי חא בז קטן את מוחלה על R. IOHANNES interrogavit: nunquid filium parvulum circumcidere invitum? Resp. omnino, si vel maxime sit instar filii Hyrcani. Vnde MAIMONIDES in Hilt. ישרואל שת�ף כבנו של אורכニס cap. 8. §. 20. sanctit: כותו קטן או מצא תינוק כותי והתבollow לשם si quis Israelita Gentilem parvulum occuparit, aut infantem invenerit expositum, & baptizarit eum ad Proselytismum, ecce talis est Proselytus. 2) eos quoque admisisse, qui non veritatis studio, aut amore Dei Israelis, sed honorum vel opum cupiditate impulsi, Judaismi amplectebantur, cuius rei illustre proponitur exemplum in Cod. Schabbath fol. 31. col. 1. Accidit cum Gentili quodam, qui transiens sanctuarium, audiverat vocem Scribæ, dicentis ex Exod. XXVIII, 4. Et istæ sunt vestes, quas faciant: pectorale sacrum, & amiculum &c. Ad qua exceperat: cuinam ha omnes? Et cum responderetur ipsi, Pontifici Maximo; cogitabat Gentilis iste penes se, ab eum Judaicam amplexurus religionem, eo fine, ut Pontificem Maximum me constituant. Accedens itaque ad Schamteum, dixit: בירני עם recipe me Proselytum ea conditione, ut ponas me Pontificem Maximum: a quo regula architectonica, quam tum forte manu tenebat, abactus fuit. Sed postquam ad Hillelem venerat, (cujus alias quoque facilitas & lenitas in

in recipiendis iis celebratur, & in exemplum proponitur) lubens hic eum recepit. 3) Tanto ipsos, proselytos lucrandi ardore flagrasse, ut vi ac metu Gentiles adigerent, velut Iosephus de Hyrcano, summo Judæorum Pontifice & Principe memorat lib. XIII. Antiqu. cap. 17. eum subactæ toti Idumæorum genti, sub exterminii pena, circumcisionem edixisse. Quo etiam tyrannicus procedendi modus spectat, quo adversus puellam bello captam, a captore vitium passam, a Judaismo autem abhorrentem, utebantur. Domum eam secum abducebant, inque ea per mensem quasi captivam tenebant, ac tantum non turpiter tractabant. Deflere ibi religionem suam cogebatur, abradere crines, ingentes alere ungues, & id genus se afficere aliis, quæ maximo ducebantur opprobrio. Mense præterlapsi si non mutaret meatem, ita pergebant cum ea sequentes menses duodecim. Donec tandem tædio miserrimæ conditionis suæ victa, proselytissima aut justitiae fieret, aut domicilii. Sin posterius, multorum incommodorum sibi existebat causa: nec saltem se privabat matrimonio, verum omnem quoque proliis ad se transferebat curam, vitiatore ab his omnibus folto; quod pluribus docet SLEVOGTVS Disp. Academ. XXXVII. §. 15 sqq. Nec mitius agebant cum servo captivo, quod ibidem pariter edisserunt. quibus plura addere mitto.

II. *Hypocrisis in exornandis Prophetarum sepulcris*, quam Christus æque perstringit Matth. XXIII, 29 sqq. Et de sepulcris quidem Hebræorum, eorumque ornatum, infra ex instituto. Hic nobis sufficiat sensum verborum Christi enarrasse, quia scrupulum movit ORIGENES Tract. XXVI. in Matth. reprehendi a Servatore, quæ laudem mereri videbantur, restaurare nempe sepulera Prophetarum, & ornare monumenta justorum. Solvere hunc nodum, integra dissertatione operam dedit IOH. MARCKIVS, Exercit. Textual. XXVI. in b. l. p. 227 sqq. discussisque aliorum sententiis, in ea tandem §. VIII. acquiescit, & ipsam monumentorum exstructiōnem laxari, tanquam opus hypocrisis & imita-

tionem majorum arguens, & accusari animum, quod de tropæis crudelitatis erectis, ipso facto, si minus intentione, lætantur, & in vito ponî modum, dum corradebant pauperum eam in rem nummos, fidem & imitationem decentem negligebant, atque mundo, inani pompa, sanctos similes reddebat. Qua de causa Salvator jure merito hanc restorationem damnet, tanquam imitationem occisionis majorum, etiam si alia omnia prætexerent & jactarent impurissimi hypocrite. Acuta magis & subtili, quam conjectura probabili, verba Christi interpretatur HERM. WITSIVS Miscellan. Sacr. lib. I. cap. XXI. §. 59. cum LIGHTFOOT hypothesin iis substernens, tunc Judæis notissimam, quamvis nobis nunc minus exploratam. Legi eam in Gemara Hierosolym. Tr. de scilicis cap. II Sect. V. his verbis: אין נפשות לצדוקים רכrichtן זו זכרון non erigunt justis monumenta, nam dicta eorum sunt memoria eorum: quo dictero doceatur, injuriam quandam justis fieri, si struantur ipsis ornamenta sepulcralia: potiora enim ipsis habere monumenta, quæ sunt verba ipsorum, memori mente reponenda. Qui ergo monumenta justis struit, is ex Talmudistarum mente, dedecore ipsis afficit, quasi non reliquissent sermones, quibus ipsorum memoria multo sanctius coleretur. Ex hac hypothesi, sequentem verborum Christi WITSIVS exculpit paraphrasin: Quid vobis animi est, Scribæ ac Pharisei, quod fucato pietatis prætextu Prophetarum ac justorum exornatis monumenta? nonne illud, ex vestra ipsorum doctrina, ipsis in dedecus cedit, quasi nulla reliquissent verba memorarū digna? quid verba ipsorum negligitis, contemnitis, conculcatis, quam ipsi fateamini, ea præstantissima ipsorum monumenta esse? Quæ, quia ingenium & eruditiorē spirant, transferre hue molestum non fuit. Simplicior tamen, meo judicio, & pronior verbis interpretatio est, quam CAMERO in Opp. c. l. p. 175. n. 3. rursusque in Myrothecio ad h. l. p. 90 sq. suppeditat, non honorem, Prophetis pie defunctis habitum, reprehendisse hic Christum, in quo suffragantem

tem habet RVSIVM in Harmon. Evangel. lib. V. Part. I. sect. II. cap. 13. Tom. II. pag. 582. sed quod ipsi æmuli majorum homicidarum sint, qui & Christum, Prophetarum principem, & electatores Christi, ad necem usque persequantur. Indignantis itaque hanc vocem esse judicat, cuius mens eo redeat: Vos quidem ædificatis Prophetarum sepultra, quos majores vestri interfecerunt, sed si res æstimetur ex vestris moribus, id facitis, ut atrocitatis majorum vestrorum, ac crudelitatis memoriam commendetis, nempe eadem facitis, quæ illi. Hoc enim, ait, facere indignationem, quum justa est, ut quæ ab auctoribus alio referuntur, eo referantur, quod auctorum moribus est convenientissimum. Esse figuratam locutionem, idque ab affectu iræ aut doloris; veram tamen, nec minus ex animo prolatam, ac si verbis propriis esset composta &c.

III. Mira legis divinæ, cuius tamen accuratisimos agere gestiebant interpretes, perversio, quam Servator in illis copiose notavit Matth. V, VI, XV, XXIII &c. Principatum hic tenet, & πρῶτον φεῦδος est, quod legem se ex aße servare, immo plus præstare posse, quam lege sint injuncta, persuasum haberent. Hinc illa non modo Pharisaici juvenis manabat jaſtantia, qua ad recitata legis præcepta, Christo regerebat: πάντα τὰ ἐφιλαξόμενα ἐν νεότητός με, τί ἔτι οὐτερῶ; sed etiam tot propullularunt חוספותה adaptamenta, præceptis adjecta, v. g. de precibus, jejuniis, ablutionibus, festis &c. quæ diligenter persequitur ANTON. HVLSIVS in Theologia Judaica P. I. seu in Not. ad Abbkat Rochel p. 314. Vnde R. DAV. KIMCHI Comm. in Ps. CHI, 7. eum dieit קסרו consummate justum, שעשות יורה על מה שנענזרה qui plus facit, quam præceptum est, & distinguunt ab illo, qui justus tantum est, quod hic faciat ea, quæ mandata sunt. Ut itaque in facultate hominis sitam legis impletionem evincerent, nullum requiri opus tradebant, nisi externum, & præcepta legis insidiose explicabant. Præceptum II. de nomine Dei in yanum non sumendo, ita elidebant,

ut nullo se teneri juramento crederent, in quo nomen Dei non diserte intervenerit. Hoc fine certas studiose excogitaverant jurandi formulas obliquas, quibus omisso Dei nomine, per omnia alia jurabant, nimiram per cælum, per terram, per Hierosolymam, per templum, per caput suum &c. sperantes, se hoc modo perjurium evitare, & immunes esse a reatu. Quod exterius quoque compertum habebant, ut nulli Judæo, etiam centies jurato, fidem haberent, nisi interposito in jurando nomine Dei. Hinc apud MARTIALEM lib. II. Epigram. 95. Ecce negas, jurasque mibi per tempora Tonantis. Non credo: jura, Verpe, per Anchialum, i. e. interprete sen- LIGERO, per eum qui vivit in seculum, h. e. per Deum. Prostat quoque erudita GEORGII SIGISM. GRENII de Anchiale dissertatio, Vitemberge A. 1697. publici juris facta. Præceptum III. de Sabbatho, solo metiebant otio Sabbathico, ita ut necessitatis pariter ac charitatis opera negligerent, immo in vitio ponerent, Matth. XII, 1 sqq. Luc. VI, 6 sqq. Præceptum IV. de parentibus honorandis, alendis, sublevandis, glossemate iniquissimo prorsus everterant, ut recusantes pietatis officia liberi, religionem prætexerent, si bona sua Deo Corban facerent, ita ut de illis nihil erogare ulli, præterquam Deo, aut quibus id concessum a Deo, ut Sacerdotibus, Levitis, Doctoribus &c. ipsis integrum esset, Matth. XV, 4 sqq. in quem locum vide HEIDANVM lib. VIII. de origine erroris, cap. V. §. 5. Porro præceptum V. non nisi ad patratum referebant homicidium, intempestivæ autem iræ, verbis maledicis & conviciis, quin immo hostium odio, locum, veniamque dabant Matth. V, 15 sqq. 43 sqq. Præcepto VI. congressum cum uxore aliena prohiberi asserebant, cordis autem & oculorum adulterium, dimissionem quoque uxoris, ob levissimas saepe causas libello repudii dato, minime notari perhibebant Matth. V, 32. XIX, 3 sqq. Præceptum VII. praxi sua corrumpebant vel maxime φιλάγγυοι nempe, Luc. XVI, 14 & rapaces, viduarum devorare domos edocti, & quidem speciosa prolixarum precum προφάσει Matth.

Matth. XXIII, 14. Praecepto VIII. nullam se vim inferre credebant, atrocissimas in Jesum Nazarenum, criminis licet omnis expertem, scelerisque purum, calumnias proterve jacientes. Praeceptum IX. & X. pessime detorquebant, quando Deum pravae concupiscentiae ferebant conditorem. Sic in Baba Bathra fol. 16. col. 1. ultra med. **ברא הארץ יציר הרע ברא לו** תורת הכלין creavit Deus benedictus concupiscentiam pravam, idem quo creavit ei legem in condimentum. Pariter in Sobar ad Gen. I, 26. col. 100. circa med. R. SIMEON ad discipulos suos, nisi ita esset, inquit, quod Deus benedictus creaverit ניצרא figmentum bonum & malum, concupiscentiam pravam & laudabilem, quae sunt lux & tenebra, non fuisset neque meritum, neque reatus homini creato. Proinde ex duobus illis creatus est. Quanquam in his omnibus Magistrorum placita sibi non ubique constare, ut universa eorum Theologia innumeris laboret contradictionibus, non iverim inficias. Interdum enim vel unius praecepti observantiam toti respondere legi pronunciant; rursus alii ex cordis integritate obsequium legis aestimant, illud R. BECHAI scitum inculcantes: **הזרע כלה תליה כלב** fundamentum totius legis dependet a corde: quibus enodandis aut conciliandis nunc immorari, nostri non est instituti.

IV. Summa, quam apud plebem sibi conciliaverant, auctoritas. Testem hujus rei locupletem habemus JOSEPHVM, qui lib. XVII. Antiquitat. cap. 2. edit. Haverkamp. Tom. I. p. 830. ita habet: οὐ γὰρ μόδιον τι ἴσθαιπὲν ἀνθεώπων, ἐπ' ἀκεβάσται μέγα Φεονῶν τὸ πατεῖν νόμος, οἷς χάρειν τὸ θεῖον προσποιεύμενων ὑπῆκτο ή γυναικῶντις. Φαρισαῖοι καλεῦται, Βασιλεὺσι δυνάμειοι μάλιστα ἀντιπρόστειν, προηγθεῖς καὶ τὸ πέχπτε εἰς τὸ πολεμεῖν τε καὶ βλάπτειν ἐπηγμένοι πατῶς γῆν τὸ ἴεδαικὴ βεβαιώσαντος δι' ὅρων, ή μὴ ἐνοησαὶ Καίσαρι, καὶ τοῖς Βασιλέως πράγμασι, οἵδε οἱ ἀνδρες ἡν̄ ὕμοσαν ὅντες ὑπὲρ ἔχασιχίλιοι καὶ ἀντεῖς βασιλέως ζημιώσαντος κρέμασιν, η Φεράρες γυνὴ τὴν ζημιάν ὑπὲρ ἀντῶν εἰσφέρει· οἱ δὲ αἱμεβόμενοι τὴν ἐνοσαν ἀντῆς, πρόγνωσιν τὲ

ἐπεπισένουντο ἐπιφοιτήσει τῷ Θεῷ, πέχλενον, ὃς Ήρῳδη μὲν παταπέντεως αἰχῆς ὑπὸ Θεῷ ἐψυχίσμενης σύντῳ τε καὶ γένει τῷ ἀπ' ἀντεῖ, τῆς τε βασιλείας εἴς τε ἐκείνην περιηγήσοντο καὶ Φερώναν πᾶσδες τε οἱ ἔνειν αὐτοῖς. Erat enim Judeorum quedam secta, qui legis accuratam cognitionem profitebantur, & de ea ferociabant, quibus, se Deo charos esse simulantibus, addicte erant fœmine. Ii Pharisei vocantur, homines qui maxime Regibus ausi sunt resistere, cauti, & ad aperte bellandum ledendumque prompti. Et quidem, cum universa Iudeorum natio jurasset, se Cæsaris Regisque rebus fauturos esse, ii non jurarunt, cum essent supra sex millia: cumque eos Rex multatasset, Pheroræ conjux multam pro eis solvit. Pro quo beneficio ut ei gratiam referrent, (credebat enim futura scire ex afflato divino) fore prodixerunt, ut Herodes ejusque progenies, Dei decreto, imperium amitterent, idque ad eam & ad Pheroram eorumque liberos deferretur &c. En, auctoritatem pariter, ac artes, quibus sibi eam conciliarunt! Illa tanta erat, ut & Regibus resistere, & neminem non lèdere haud vererentur, adeoque homagii sacramento fidem Cæsari, Regique, suam adstringere recusarent. Haec erant, 1) eximia rerum divinarum, & longe supra vulgum eminens, peritia, 2) arcta cum Deo familiaritas, cuius προφάσει sexum sequiorem in suas pertrahebant partes, 3) donum, quod jaetabant, Propheticum, oracula, falsa licet, votis tamen hominum ex alse respondentia, fudentes. Transfer hæc ad nostram statem, & delineatam fateberis Sanctulorum seculi nostri faciem. Porro, lib. XIII. cap. X. p. 663. ubi Sadducæos cum Phariseis FLAVIVS contendens, illos solum locupletes in suas pertraxisse partes testatur, Phariseis multitudinis favore nitentibus. Rursus, cap. XV. §. 2. pag. 676. in describendo Alexandra Reginæ imperio, eorum potentiam eo usque provehit, ut pronunciet: τὸ μὲν διὸ ὄνομα τῆς βασιλείας εἶχεν ἀντὴ (Ἀλεξάνδρα) τὴν δὲ δύναμιν οἱ Φαρισαῖοι. καὶ γὰρ Φυγάδας ἦτοι κατῆγον, καὶ δεσμώτας ἔλυον, καὶ καθάπαξ χθὲν δεσποτῶν διέφερον.

Itaque regni nomen habebat ipsa, potestatem vero Pharisei, nam & exsules isti revocabant, & vinclatos solvebant, & prorsus nihil a Dominis differebant. Et paulo post, universam provin-

ciam tranquillitate gavisam memorat, praeter Phariseos, qui funestis consiliis suis Reginam turbarint. Mitto plura, ad sequentia perrecturus.

AD

LIB. I. CAPVT. XI.

DE SADDUCEIS.

Post saepius laudatos, NICOL. SERARIVM,
IOH. DRVSIVM, & IOS. SCALIGERV M, in decantato Trihæresio, de Sadducæis evolvi merentur IVL. BARTOLOCCIVS Biblioth. Rabb. Tom. I. p. 376. POCOCKIVS Not. ad portam Moysi cap. 6. p. 94 sqq. HOTTINGERVS Thes. Philot. Lib. I. Seçt. V. §. 5. p. 34 sqq. GVIL. SALDENVS lib. III. Otior. Theol. Exerc. IX. p. 559 sqq. HUMFRED. PRIDEAVX in Histor. Jud. P. II. Lib. V. §. 2. edit. Gall. Tom. IV. p. 63. HOSPITIAN. de Monach. lib. I. cap. IV. p. 9. BASNAGE in Histor. & Relig. Judaor. lib. II. cap. VI. Tom. I. p. 397. SPANHEM. pater, in Dub. Evangel. P. III. Dub. XXIX. p. 108. SPANHEM. fil. in Hist. Eccles. Vet. Test. Tom. I. Opp. p. 459 sqq. IOH. LEVSDEN. Phil. Hebr. Mixt. Diff. XIX. p. 144. LIGHTFOOT. Harm. Evangel. ad Matth. III. 7. Tom. I. Opp. p. 320. & ad Luc. V. 17. p. 520. & Hor. Talm. ad Act. XXIII. 8. Tom. II. Opp. p. 737. PETR. BAYLE in Dict. Hist. & Crit. Art. Sadduceus; ubi vix quicquam profert, quod non ex WILLEMERI disputatione mox citanda sit petitum. Ex nostris IOH. GERHARD. Harm. Evang. cap. CLV. p. 366. PFEIFFERVS in Triburesio Judaor. Seçt. II. HACKSPAN. in doctissima ad Lipmanni Nizzachon præfatione §. 17. sqq. p. 225. LVNDIVS Jüdisch. Heilighthum. lib. IV. cap. XII. pag. 785. CARPZOV. Theologie Judaica, quæ RAYM. MARTINI pugnioni fidei præmissa legitur, cap. III. §. 3, 4. p. 8 sqq. & qui saxum hoc disputationibus Academicis volverunt, IOH. REISKE, Jenæ, 1666.

IOH. PHIL. PFEIFFER. ad Act. XXIII, 8. Regiomonti, 1682. SAMVEL BARTHEL, Lipsiæ, 1699. IOH. HELVICVS WILLEMER, Vitembergæ, 1680. & forte alii multi. Quæ autem recentissime agitatur inter viros doctos, GVDIVM & IKENIVM, controversia, de Sadduceorum in Judea gente auctoritate, cognosci poterit ex Symbol. Literar. Tom. I. P. III. p. 299 sqq.

Ad §. I. pag. 28.

(1) Etymologiam hujus nominis LYRANVS ad Acta Ap. c. V. FLACIVS in Clave Script. P. I. b. v. & quod mireris, doctissimus RICH. MONTAGUTIVS Analect. Exercit. III. Seçt. II. p. 103 sqq. ubi contra BARONIVM, mordicus hanc, ex EPIPHANIO haustam sententiam tueretur, id nominis derivant a voc. צדק, justitia, eo quod inter Judæos essent velut Justitiarii in iudiciis & penas irrogandis acerrimi, unde magnificum hoc sibi nomen sumserint, ut צדוקים justitia Sacerdotes audire cuperent, eo quod præ certis folam legem Mosaicam, quoad literam se querentur, & secundum illam severe sectarentur justitiam; cum ex adverso Pharisei, insigni moderatione usi, Φύσει ἐπιτεκνός πρέστης ταῦς κολάτες, naturaliter ad penas irrogandas moderate se haberent, teste JOSEPHO. Quis autem persuaderi sibi patiatur, homines ob vitam dissolutam vulgo infames & exoscos, nomen a justitia, utut sibi arrogarent, apud plebem perpetim retulisse & servasse? **שם רשע ובעל מרות דעות** **quod**

quod impii essent, & pessimis moribus prædicti, ut habet R. ABRAH. ZACVT in *Juchasin* p. 139. Vnde potius חֲנִינִים Heretici, חֲנִינִים Infideles, & אַפְּיוֹרָסִים Epicurei, passim audiunt. Nec scriptio nominis permittit, צְרוּקִים Sadducei, non צְרוּקִים justi appellationem referens, quam perperam MONTACVTIVS ita elidere satagit: de modo scribendi litigant, sive divini, seu humaniores Grammatici, nihil refert: nullum enim litigium, sed mirus & constans apud omnes, obtinet in scribendo consensus. Vera itaque & genuina denominandi ratio, a צְרוּק Zadoko, Antigoni Sochæi auditore ac discipulo, & Sectæ conditore, est arcessenda. Nec obstat, quod MONTACVTIVS urget, *Phariseos & Essenos, binas illas yevnæs, ut THEOPHYLACTVS loquebatur, nigritas, non ab aliquo fundatore, sed aliunde vocatas?* Non enim eandem, omnis sectarum nomenclatura, agnoscit originem. Aliæ ab auctore & statore, aliæ a dogmate præcipuo, nonnullæ ab utroque dicuntur, quod exemplorum inductione facile esset probatu. Et annō iidem בֵּיתוֹת Bajthosæi salutabantur, certe a fundatore, quia duo Antigoni Sochæi discipuli, צְרוּק Zadok, & בֵּיתוֹת Baithos in eundem impingebant lapidem, novamque hæresin auspicabantur. Bene memini, R. GEDALIAM in *Schalscheleth Hakkabbala* fol. CIV. col. 1. duas distinctas facere sectas, Zadokæos & Baithosæos; sed nec me fugit, re ipsa non fuisse, nisi unam, solo distinctam nomine, & a Pharisæis a Zadoko potius & frequentius, quam a Baithoso denominatam, quod ille in sententia propugnanda rigidior, hic paulo esset remissior. Quin & ipsi Baithosi sectatores Sadducei appellari maluerunt, ne præceptoris Baithosi macula, quem spurium esse noverant, opprobrio in ipsos locum daret. Judæi tantum non omnes a Zadoko derivant, ut fidem faciet R. NATHAN in *Lex. Talmud.* עֲרוֹך dicto, R. ELIAS Levita in *Thisbi b. v.* &, qui eum fideliiter hic exscripsit, DAVID DE POMES in *Zemach David* f. CLXXXVIII. col. 3. Quæ justo forte copiosius, nec tamen frustra; ne quem EPIPHANII & HIERONYMI fascinet auctoritas,

qua MONTACVTIVS sententiam suam munivit.

Ad §. II. pag. 28.

(2) *Vixit sub Antigono Sochæo*] In ponendo temporum calculo multum tricatur R. DAV. GANZ in *Zemach Dav.* n. 460. edit. Vorst. p. 68 sq. nec aliud demum elicet, quam ignorantie suæ professionem. IOH. HENR. OTHO in *Hist. Doctor. Mischnic.* Antigonum Sochæum inter Simeonem Justum, qui Alexandro M. σύγχρονος vixit, & R. Josen filium Joeser, ejusque Collegam R. Joseph fil. Johannis, constituit medium, & ad A. M. 3460 refert. Nec abnuerim, vel vergente Antigoni ætate, vel ab ejus demum excessu, Zadokum & Baithosum a tramite recti aberrasse. Paulo pressius ortum sectæ definit SPANHEM. pater c. l. §. 2. p. 109. & ad tempora Simonis Oniæ filii, Summi Sacerdotis, Ptolemæo Evergete Aegypti, Seleuco Callinico Syriæ Regibus, circa A. M. 3720. periodi Julianæ 4484. V. C. 523. Ante Christum natum 226 circiter annis. LIGHTFOOTVS Hor. in *Actor. XXIII.* 8. Tom. II. Opp. p. 737. Antigonum Sochæum σύγχρονον facit Ptolemæo Lago, Zadokum & Baithosum Ptolemæo Philadelpho. BARTOLOCCIVS p. 380. ejus initia refert ad A. O. 3460. ante C. N. 300. Tam male cohæret computus Judæorum. Quando vero MELCH. LEYDEKERVS lib. VI. de vario Reipubl. Hebr. statu cap. VIII. §. 3. p. 498. & rursus lib. VII. cap. IX. p. 574. Sadduceisni initia, & prima velut semi-na, ad Esdræ rejicit ætatem, & ex Malach. II. 17. III. 14. probare satagit, abnegatores istos providentiae divinæ tunc temporis hereticos dictos contendens, contra quos Esdras remedium paraturus, precibus publicis coronidem, לְעוֹלָם וְעוֹלָמִים מִן הָעוֹלָם וְעַד עַלְמָם, vel in *scula scularum* adjecerit, donec exortis Zadoki & Baithosi disputationibus signantius Sadduceorum nomen nanciscerentur: id non de Sadduceorum secta, sed de pestilentissimi solum erroris affinitate capiendum existimo, cum constans Judæorum traditio originem hæreleos, ad per-

peram intellectam, vel depravatam a discipulis Magistri, Antigoni, sententiam referat. Hanc sane argumentandi rationem si amplectamur, vel ad Davidis ætatem Sadducaësum revocare, & ex Psal. X, 3-11. evincere poterimus, quod quam à re sit alienum, ad oculum patet. **LEYDEKERVM** vero nullus dubito hauiisse sua ex **LIGHTFOOTI** Hor. Hebr. ad Matth. III, 7. Tom. II. Opp. p. 273. ubi paria leges.

Ad §. II. pag. 28.

(3) *Magnam cum hæresi Dosithei affinitatem*] Vix eluctaberis ex innumeris ἀντιλογίαις & difficultatibus, quibus res Dosithei veteres involvunt Scriptores, nisi cum **COTELERIO** in Annot. ad *Constitut.* *Apost. lib. VI. cap. 8.* gemitum statuas Dositheum, utrumque hæresiaracham, impugnatorem librorum Propheticorum, & Sacrae Scripturæ corruptorem. Primum ante Christum, ex Judæo Samaritanum, qui resurrectionem carnis agnoverit, docueritque severitatem morum, abstinentiam ab animatis, jejunium, virginitatem, & continentiam. Alterum, post ortum Christi, PseudoChristum, Samaritam, Simonis magi primo magistrum, postea discipulum, qui negaverit resurrectionem mortuorum, animæ immortalitatemi, substantiam angelorum ac dæmonum, asseruerit vero, mundum esse incorruptibilem. Eodem tramite **ITIGIVS** incedit, cum in *dissertat.* de *Heresiarchis Sect. I. cap. I.* tum in *Hist. Eccles. Sec. I. cap. V. §. 1 sqq.* ubi quidem p. 255. definire non audet, quomodo uterque Dositheus, ratione temporis, dogmatum, dictorum ac factorum, accurate sint distinguendi, nisi quod **EPIPHANIO** memoratum faciat priorem. Fallor, an idem ille prior est, cum **רֹסְחָא אִישׁ כֶּפֶר וּתְמַה** *Dosthai* seu Dositheo, *viro e pago* *Zathma*, **שְׂהִירָה מִתְלָמָרִי** qui fuit e discipulis schole Schammæi, cuius mentionem facit Talmud in Massecheth **עֲרֵלָה**, *de arborum præputiis cap. II.* *Mischn. 5.* Suadet nominis affinitas, cum hæreticus ille **דּוֹסְתָּה** ab **EVLGIO**, indeque **דּוֹסְתָּהוֹן**, *Dosithean*

ni vocentur, in Decreto contra Dositheanos promulgato, quod PHOTIVS assertavit Bibliothecæ Cod. 23. Sed nil certi affirmo, cum de Schammei sectatoris ad Samaritanos defectione non constet, ejusque nulla amplius apud Talmudicos memoria extet. Et venit in mentem recordari, hanc conjecturam atro **SCALIGERV**UM carbone notasse in **SERARIO**, eo quod *Dosthai* Hebrewicum, **Δοσίθεος** mere sit Græcum nomen. Quando vero **EPIPHANIVS** hæresi IV. Samaritanorum Dositheum facit conditorem, in **Panario Hæres.** XIII. atque primos Sadducæos, **απόσπασμα** ἀπὸ Δοσίθεω τῷ περιελεγμένῳ, item γένημα, propaginem a memorato illo Dositheo perhibet, **Hær.** XIV. & **EPIPHANIVM** secutus **COTELERIVS**, priorem illum originem Sadducæorum dicit, in eo falli utrumque audacter pronuncio. Temporum prohibet ratio, quæ tam Mischnicum, quam **EPIPHANII** Dositheum, Sadducæorum ortu longe sequiorem evincit. Acutius vidit **GOODWINVS** hoster, quando Sadducæis **magnam** solum cum hæresi Dosithei affinitatem communitatemque tribuit, et si posteriorum cum priore Dositheo temere confudit, quando §. II Dositheum post Christum in vivis fuisse, cum **ORIGENE** credit, eidemque tamen §. III. assertam, creditamque corporum resurrectionem largitur, quæ prioris sententia fuit, non posterioris, qui, cum Sadducæis, potius in eundem errorem, negando conspiravit.

Ad §. IV. pag. 29.

(4) *Causa hujus Sectæ hæc fuit*] Ansam errori, præter suam culpam, dedit Antigonus Sochæus, Socho quippe oriundus, quem **PRIDEAVX** *Histor. Jud. Part. II. Lib. II. Tom. III.* edit, Gall. p. 108. Præsidem dicit Synedrii, & Professorem Theologie primarium in schola Hierosolymitana, primumque e Tannaim, seu Doctoribus Mischnicis, eumque Anno 263. ante C. N. diem obiisse censet: quanquam paulo recentiorem alii faciant, & sæculo circiter, ætatem Christi, anteveruisse tradant; ut sunt turbidæ **Judæorum**

rum in putandis temporibus rationes. Hic ex ore Magistri, Simeonis Justi, qui ultimus de viris Synagogæ magnæ fuit, haustam suis sedulo inculcavit sententiam, quæ in *Pirke Abboth cap. I.* Mischna 3. legitur: **אל תרוּ כעבָרִים** **המשמְשִׁין את הרֵב עַל מִנְתָּה לְקָבֵל פָּרֵס אֶלָּא** **הוּא כעבָרִים המשמְשִׁין את הרֵב עַל מִנְתָּה שְׁלָא לְקָבֵל פָּרֵס וַיְהִי מֹרֶא שְׁמָם עַליכֶם ne sitis tanquam servi (mercenarii) qui serviunt magistro ea conditione, ut recipient mercedem: sed estote tanquam servi (ingenui) qui serviunt magistro non ea conditione, ut recipient mercedem (non lucri cupidine, sed ex amore) sitque timor Dei super vos. Hoc dictum in sinistram rapientes mentem discipuli, Zadok & Baithos, tradente ad h. l. MAIMONIDE, exierunt ab eo, alter alteri dicens: en! diserte ait Rabbi noster, hominem neque premium, neque pœnam, neque spem omnino ullam habere. Non enim intelligebant scopum ejus, adeoque alter alterius manus fulcivit, & sic aberrantes a regula, legem deferunt. Sed paulo aliter erroris originem, juxta Doctorum veterum traditionem, hinc eruit R. DAVID GANZ paulo ante laudatus, hoc scilicet Magistri effatum: ne servientes Deo ad mercedem respiciant, durum in oculis ipsorum visum, eo quod lex perpetuo testetur de spe mercedis, cum inquit: propterea benefaciet tibi, & prolongabis dies tuos: propterea prolongabuntur dies tui &c. Itaque disceptarunt super eo Zadok & Baithos pro sententia sua: cur non serviremus Deo propter portionem, ut recipiamus mercedem, sicut famulus servit Domino? atque dixerunt, nihil tale quid, vel simile huic rei, extat inter dicta Sapientum. Atque hic error fuit causa, ut contemnerent dicta Sapientum. Vix enim poterant tam crassam ex dicto Magistri elicere sententiam, ac MAIMONIDES illis astigit, ni studio & data opera cavillari cuperent: sed cum effatum istud everti inteligerent tot Scripturæ promissionibus, quæ Dei cultoribus spem faciunt gratiosæ remunerationis, in transversum sunt acti. Utut facile dederim, sive ipsos, sive sectatores ipsorum posthæc, ut error gignit errorem, ulterius progressos, & ad Qog-**

timæ ejusmodi αὐτόσματα delapfos, Epicureismo latam aperuisse portam. Quando autem BARTOLOCCIVS p. 378 sq. addit: Sadoch autem & Baithos cum suis affeclis (relicta Judea, ubi semen pestiferæ heresis disseminaverant) ad montem Garizim, ubi templum ad normam Hierosolymitanæ templi adificatum erat, secedit. Ibi tanquam Principes & Rectores, sacra administrarunt, & a nomine Sadochi hujusmodi templum, Sadducæorum & Cutbaeorum domus est appellata: plane me fugit, quo auctore & qua fide hæc tradat: maxime cum paulo post p. 381. b. Sadducæos cum Samaritanis temere non confundendos esse, moneat.

Ad §. IV. pag. 29.

(5) *Sadoc & Baithos*] Hos sepius junctos jam citavimus, erroris ac instituti socios. Sed intercedit vir doctissimus, NICOL. FVLLERVVS, Miscellaneor. Sacror. lib. II. cap. III. Baithosum aliquem unquam extitisse negans, quia nulla ejus uspiam apud Judaicæ historiae scriptores fit mentio. Hinc Baithosæos eosdem censet cum Essenis, vel ipso nominis indicio, cum ביהוֹסִים בית אֲסָאִים familia Eſſenorū, vel Sanatorum. Verum, quod pace tanti viri dixerim, ludere hoc est in re seria. Creberrime Baithosum Doctores Hebræorum memorant, MAIMONIDES, R. ASARIAS in *Meor Enajim* p. 32. R. GEDALIA supra citatus, alii. R. JEHUDA in *Cofri* p. 29. Zadokum & Baithosum, שׂוֹרֵשׁ לְמִנִּים hæresiarchas appellat. IOSEPHO vero nihil opus erat, Baithosum nomine recensere, ejus propaginem sub Sadducæis complexo. Eandem vero, utriusque auctoris sectam, nec Baithosæos a Sadducæis diversos fuisse, contra R. GEDALIAM, ejusque sequaces paulo ante afferuimus, nec pœnitet nos dicti: et si hæsitantem, & in adversam sententiam, inclinantem, videmus LIGHTFOOTVM Hor. Hebr. in Aector. XXIII, 8. Tom. II. Opp. 739. b. Vix enim, apud quenquam Veterum, de Baithosæis seorsim leges, nec quoad duraverit Secta, vel ubi cum primis floruerit, quibusque gavisa sit Doctoribus,

bus, indicatum reperies. Coaluit cum Zadoki familia in unam, communis Sadducæorum nomine inclutam. Aliquam quidem, etiam ratione dogmatum, differentiam inter Zadoki & Bajthosi familias extitisse, sed levem illam, agnoscit WOLFIUS Biblioth. Hebr. P. II. p. 815. ubi remittit ad HACKSPANIVM in Sylloge p. 13sq.

Ad §. V. pag. 29.

(6) *Respuerunt Prophetas, ceterosque Scripturæ libros]* Ad dogmata pergit Auctor, quorum primum vehementer disputatur, jurene an injuria Sadducæis tribuatur? Prius Veteres censuerunt, quorum auctoritatem fecutus est non GOODWINVS modo, & eumprimis SERARIUS lib. II. tribæfij cap. XXI. atque BARTOLOCCIVS cit. loc. p. 377. b. verum etiam HVM-PHRED. PRIDEAVX Hist. Jud. T. IV. p. 66sq. ubi SCALIGERVM refutat, quod Sadducæos rejicere Prophetas & Hagiographa, negasset. Vrget autem pro affirmante sententia Servatoris argumentum Matth. XXII. ab Auctore nostro pariter in eandem allegatum menteri, quod per consequentiam ductum, longe sit obscurius, clarissimis de resurrectione & vita æterna oraculis, quæ ex Prophetis & Hagiographis in aciem producere non dubitassem Christus, eorum si non defugissent auctoritatem Sadducæi. Hinc ita instituit PRIDEAVX, ut censeat, vel Zadokum, cum tantam sibi confiassem dogmate suo invidiam, ut fuga saluti suæ consulere necesse haberet, & ad Samaritanos transiret, ab illis hunc quoque adoptasse errorem, solam Legem canonica gaudere auctoritate, non item ceteros Sacri Codicis libros; vel ea de causa ita docuisse, quod in Prophetis & Hagiographis nimis aperte & perspicue sui suorumque profligarentur errores. His tamen omnibus Vir cetera doctissimus nos nondum permovet, ut vadimonium deseramus. Salvator cum Sadducæis disputans, iisdem eos armis conficit, quibus resurrectionem mortuorum illi aggrediebantur, & quia ex Mose petitis telis eam impugnabant; nec Mosi deesse do-

cet σεργεώματα, quibus valide confirmari queat. Ea de causa ex Lege potius, quam ex Prophetis libris, responsum depromit. Reliqua gratis assumit PRIDEAVX, & colore Dosithei, ad Samaritanos deficientis, inerustat ac pingit, qui nullo tamen indicio ad Zadokum transferri debet. Hoc ipso tamen figmento, ad primam impæti temere erroris originem, ansamque nos ducit, quod Sadducæos cum Samaritanis plerique confunderent, & Pharisei cum Samaritanis eos amice conspirare calumniarentur. Cui ut fidem facerent commento, communem utrisque, rejectæ Scripturæ Prophetice, tribuerunt errorem. Hanc utrorumque confusionem pro merito castigavit MORINVS Exercit. Biblical. p. 308. & HOTTINGERVVS Exercit. Anti-Morin. Sect. XIV. Quam tamen ut in tantum incrusteret, Sadducæos geminos fingit DRVSIVS lib. III. de sectis Jud. cap. 10. p. 139. alios, qui in Judæa degebant, qui in Samaria, alios. Fieri ergo potest, ut qui apud Judeos erant, Prophetas reperirent: qui apud Samaritanos habitabant, rejecerint. Sed bene habet, quod addit: id conjectio, non affirmo. Illam itaque conjecturam, quam Veteres omnes ignorant, eadem facilitate rejicimus, qua ipse protulit. Aliud adhibet σοΦὸν Φάρισαν vir summus, GERHARD. IOH. VOSSIUS lib. I. de Idololatr. cap. X. pag. 38. inquiens: Sadducæi Mosaicos solum libros habuere pro Canonicis & Deontineūsiois, alios autem, et si non rejecerint, auctoritatis tamen longe inferioris putarunt. Sed, quo fidem faciat asserto, nihil producit. Potior nobis JOSEPHI est auctoritas, qui Antiqu. lib. XIII. cap. X. §. 6. Sadducæorum sententiam edifferens, eos docuisse perhibet, ἐκεῖνα δὲν ἡγεῖσθαι νόμιμα τὰ γεγενέντα, τὰ δὲ εἰ παραδόσεως τῶν πατέρων μὴ τηγενά scripta Codicis sacri, adeoque universa τὰ ισχα γένηματα, non ea solum, ἀπεξ ἀναγέγεντας εἰ τοῖς Μαυσείων νόμοις, de quibus mox egerat, oportere pro legitimis, ac genuinis oraculis divinis censere, quæ autem a patribus tradita sunt, non esse servanda. Concinit MENASSE BEN ISRAEL lib. I. de resurrect. mortuor. cap. 6. p. 43.

Certum

Certum est, inquiens, Sadducæos non negasse librorum Propheticorum auctoritatem, ut ex Talmude liquet. In Talmude enim affatim hoc probat disputatio, quæ RABBAN GAMALIELI cum Sadducæis intercessisse memoratur in Gemara Sandhedrin cap. XI. §. 2: in qua testimonia ex Lege & Hagiographis a GAMALIELE in aciem producta, cum admirerunt, tum responsione diluere moliti sunt Sadducæi, nihil quicquam de auctoritate reliquorum Scripturæ librorum monentes. Plura ejus generis exempla HACKSPANIVS ad Lipmanni Nizzachon §. 20 sqq. afferit, ex quibus liquet, Sadducæos communè disputandi principium, Prophetas & Hagiographa, æque ac Legem, admisisse. Sed &, neque in Templo, neque in Synedrio, aliisque hinc sacris, hinc profanis dignitatibus & collegiis, pari jure cum Phariseis tolerati fuissent, si non in Canone scripto convenisset utrisque, licet in exponenda Scriptura discederent in diversa: confer AEt. XXIII, 6. Demum neque Christus, neque Apostoli hujus ipsos impietatis postulasse leguntur, monituri omnino, si, præter Legem, universam rejecissent Scripturam. Qui plura euicit, SCALIGERVM adeat, qui in Elencho Tribæfici cap. XVI. p. 113. copiose hanc causam peroravit.

Ad §. VI. pag. 29.

(7) *Rejecerunt omnes traditiones*] Hoc IOSEPHVS loco mox cit. diserte affirmat, quando de traditionibus majorum, quarum tenacissimos ait Phariseos, egerat, & mox subjicit: οὐδὲ διὸ τέτο τάυτα τὸ Σαδδουκαῖον γένος ἐνθάλλει, eaque propter Sadducæi eas rejiciunt. Et ELIAS LEVITA in Tisbi voc. צָרוֹק hoc eis exprobrat: וכפרו בחרורה שבعل פה ולא האמינו רך מטה וכהפכו בחרורה שבעל פה לא כהווב בחרורה שבכחכ' negarunt Legem ortenam traditam, neque fidem habuerunt nisi ei, quod in Lege scriptum erat. Rursus IOSEPHVS lib. XVIII. Antiqu. cap. I. §. 4. Φυλακῆς δὲ ὁδαμῶν τιῶν μεταποίησις αὐτοῖς, ἢ τῶν νόμων πρὸς γὰρ τὰς διδασκαλίας σοφίας, ἢ μετίστω, ἀμφιλογεῖν σχετὴν ἀρεθμοῦσι. Nec illi (Sadducei) quicquam

aliud, præter Legem, sibi servandum vendicant. Nam contra Magistros quidem ejus, quam sequuntur, sapientia (traditionum patres) disputare, præclarum ducunt. Atque hæc præcipua odii Pharisaici in Sadducæos causa erat, quod devetegōtis, quas deperibant Traditionarii isti, exploderent, foliusque verbi ἔγγειφος, starent auctoritate; quo nomine indignissimis modis apud R. LIPMANNVM in Nizzachon, apud Autorem libri Cofri P. III. passim, aliosque exagitantur, & famoso הַמִּנִּים hereticorum nomine notantur. Quantum enim traditionibus istis deferant passim Judæi, easque legi scriptæ longe anteponant, allatis in eam sententiam testimoniis, copiose docet WAGENSEILIVS Confutat. carminis Lipmanni p. 580. His itaque qui derogaret, non poterat sibi non summam conflare invidiam, quæ fundi Sadducæorum calamitas fuit.

Ad §. VI. pag. 29.

(8) *Nomen Karæom Textuales, Scripturarui*] Hic remittimus ad ea, quæ copiose supra ad Cap. IX. §. 7. de Karæis commentati sumus, quibus non opus est, ut quid addamus. Evolvitamen poterit HACKSPAN. Praefat. cit. §. 48. ubi, quid discriminis inter Sadducæos & Karæos intercedat, obiter inquirit.

Ad §. VII. pag. cit.

(9) *Bonis operibus denegabant omne præmium in futuro seculo*] Ita quippe in Lexico Hebr. Aruch, voce בֵּיתְהוּס Zadok & Bajthosus dixisse feruntur: אילו הו וורען אבותינו של צדיקין בעולם שתחיה המתים ומתנן שכן של הכא לא והוא שנין קר: si scivissent patres nostri, expectandam esse resurrectionem mortuorum, & retributionem mercedis justorum in seculo venturo, haudquaquam sic tradidissent. Clarius adhuc hanc eorum mentem tradit R. IOSEPH ALBO Ikkarim lib. IV. cap. 29. שהשבר והעונש הוא גשמי בלבך ובעולם הזה כמו שנזכר באבות ר' נתן הכהשו השבר הרוחני אחר המות מכל וכל Dd

וְכֹל וּבוֹיאוּ רָאוּה לַרְבָּרוּהָס מִמֶּה שֶׁלָּא
לְפִי רֻעָהָם בְּתוֹרָת מְשָׁה גְּמֹול נְפָשָׁיו כְּלָל אֶלְאָ
quod premium & pena non
sint alia, quam corporalia, atque hujus mundi, uti
in Abboth R. NATHAN traditum, premium aliquod
spirituale post mortem penitus negant, atque inde
sententiam suam confirmant, quod, ut ipsis vide-
batur, nusquam in lege Moysis mentio fieret premii,
quod animae proprium esset, sed prosperitatis tan-
tum corporalis. Sed quicquid est istius erroris,
ex perperam intellecto Antigoni dogmate, de
quo paulo ante, manavit. Hinc eundem ipsis
errorem impingit ABRAH. ZACHVT in Juchab-
sin, postquam in fronte libri, tres Judæorum
sectas recensuisset, subjungens: וּמִשְׁמֵן מַחְבָּאָר כִּי
הַצְּרוּקִין אַינְם הַקְּرָאִים שְׁבִימְנוּנוּ כִּי אֲלֹו מְוּרִים
בְּשֶׁכֶר וּעֲנֵשׁ וְחַיָּה מֵה שָׁאוּן כִּי הַצְּרוּקִין:
Vnde quoque patet, Sadduceos non esse eosdem
cum Karæis, qui hodieque supersunt. Hi enim
profidentur premium & pœnam (post hanc vitam)
et resurrectionem, contra quam faciunt Sadducei.

Ad §. VIII. pag. 29.

(10.) *Non esse resurrectionem mortuorum*] De quo citata Novi Eccleris testimonia dubitare non sinunt. Spectat huc, quam supra tetigimus, precationum publicarum clausula, de qua juvat audire Talmud, Cod. cap. ult. Mischna ult. כל חותמי ברכות אלהו במקרא ר' הו אמרו מן העולמות משקלקלו אפיקורוסים ואמרו אין עולם אלא אחר התקינו שייתנו אמרו מן העולמות זער העולמות: In omnibus benedictionum clausulis in sanctuario dicere solebant, a sæculo. Ex quo autem corruptelas inve-
xerunt heretici, unicum tantum sæculum afferentes, dicendum statuerunt: a sæculo in sæculum. Vbi per Epicureos dubium non est, quin intelle-
xerint Sadduceos, & qui in societatem erroris ab-
repti, הַעוֹלָם הַבָּא sæculum venturum, & ita re-
surrectionem negarunt. Ex hac precum pu-
blicarum formula, manasse credo δοξολογίαι in
N. T. ὡς δόξα εἰς τὰς αἰώνας τῶν αἰώνων, cui
gloria sit in sæculo sæculorum, Hebr. XIII, 21. εἰς

πάστας τὰς γενεὰς τῷ αἰώνιος τῶν αἰώνων in omnes
æates sæculi sæculorum Eph. III, 21. Conf. Apoc.
V, 13. VII, 12. &c. apud LXX.
I Chron. XXIX, 10. ἐνυπογνότος Θεὸς αἴπερ τῷ αἰώ-
νος, καὶ ἔως τῷ αἰώνων. Quæ cum exacte refe-
rant Hebræa, in quibus est וְעַל עַל מְעוּלָם וְעַד עַל
liquet inde, dudum ante ortos Sadduceos, &
jam Davidis tempore, istum δοξολογίας modum
obtinuisse. Ceterum, quando in בְּרִכַת הַמִּינִים הַצְּרוּקִים precatione directa adversus Hæreticos, diserte
Sadducei memorantur, bene observa-
vit cum aliis viris doctis, VITRINGA de Syna-
goga vet. lib. III. P. II. cap. 14. p. 1047. hoc no-
mine non tam Sadduceos veteres indigitari,
quam Christianos Judaizantes, vel potius Ju-
dæos Christianizantes, alias ab iis
הַמְלִשִׁינִים obrectatores, & הַמְשׁוּמָרִים apostatas dictos.
Quod obiter notamus, ne quis recentiorem in
Sadduceos interqueat imprecationem.

Ad §. IX. pag. cit.

(11) *Animas hominum in morte annihilari*] Testis est IOSEPHVS, qui lib. II. de bello Jud.
cap. 8. in fine, Sadduceorum dogmata exponens,
ψυχὴς τε, inquit, τὴν διαμονὴν, οὐδὲ τὸς αὐτῆς
ἀδελφικῶν τιμωρίας οὐδὲ τιμᾶς ανατέσσι, quin & ani-
mas permanere, suppliciaque & premia apud in-
feros negant. Rursus Antiqu. lib. XVIII. cap. I.
§. 4. Σαδδουκαῖος τε τὰς ψυχὰς ὁ λόγος συνα-
φεῖται τοῖς σώμασι. Sadduceorum vero doctri-
na facit, ut anima cum corporibus intereant.

Ad §. X. pag. cit.

(12) *Negabant existentiam Angelorum & Spirituum*] Diserte hoc asserit Lucas in Actis. Sed scrupulum movet MÉNASSE BEN ISRAEL lib. de Resurrect. cap. VI. pag. 43. Sane, inquiens, sic sequeretur, eos negasse legem Mosaicam, que variis in locis Angelorum mentionem facit. Du-
dum autem ad hoc dubium regesserunt viri do-
cti: Sadduceos contra tot tamque aperta testi-
monia, in libris Scripturæ obvia, non quidem
negasse,

negasse, Angelos fuisse aliquando: sed & credidisse, eos non nisi ad tempus istud esse, quo a Deo mittebantur, cum humanis corporibus, pro tempore certo efformatis, ad obeundum in iis legationem: ea vero legatione peracta, cum corporibus istis evanuisse, atque esse defuisse. Ita SAM. BASNAGIVS *Annal. Polit. Eccles.* T. I. p. 179. verosimile esse arbitratur, Sadduceos ex variis Angelorum apparitionibus, igneisque curribus, Cherubinis ab Ezechiele visis &c. qui subito ex oculis mortalium evanescabant, errorum suum confirmare voluisse; nec non ex eo, quod cum ventis ac flamina ignis, Angeli ministri Dei, comparentur *Pl. CIV*, 5. Ex quibus concludit, Angelos nomine tenus ab impiis illis hominibus admissos, revera autem fuisse negatos. Non negarunt veritatem historiae, & secundum illam, Angelorum apparitiones & operationes; negarunt autem, esse substantias permanentes. Nemo copiosius hanc discussit controversiam, quam nuper admodum IACOBVS ODE, *Comment. de Angelis*, Sect. II. cap. I. p. 205. ubi tria sub examen vocavit momenta: 1) quo pacto haec Angelorum negatio, cum ceteris domesticis Sadduceorum hypothesibus, conciliari & componi possit? 2) quo fine Angelos esse, negaverint? 3) quæ vera eorum de Angelis, quos non esse crediderint, fuerit opinio? Rursus alii, nimis longe progressi, quando Lucæ μήτε πνεῦμα, neque Spiritum admisisse perhibentur Sadducæi, vel Spiritum Sanctum eos impugnasse cum GREGORIO NAZ. *Orat.* XXXVII. Tom. I. Opp. p. 595. censent, vel Deum ipsum negasse, cumque vel corporeum statuisse, vel naturam pro Numine habuisse, existimant: quod ipsis tribuit HARDVINVS *de Nummis Herodiadum* p. 99 sq. Dudum ante HARDVINVM, utramque sententiam suam fecit & ita combinavit HENR. VALESIVS *Animadversion.* ad T. I. EPIPHANII lib. I. pag. 28. Hanc Sadduceorum mentem fuisse suspicor, ut Spiritum omnem, b. e. πνευματικὴν ἀστιαν funditus tollerent; ideoque corporeum esse Deum, affererent, ut LYRANVS existimat. Ex quo consequitur, etiam Spiritum Sanctum illos ab-

negasse. *Vnde merito ab EPIPHANIO, aliisque dictum est, Sadduceos Spiritum Sanctum ignorasse: ut illam ex toto genere τῶν πνευμάτων speciem diligenter, qua negata majus illi sibi impietatis crimen accesserent.* Sed vereor, ne vim faciant hominibus, quos in tanta constitutos dignitate, ecclesia Judaica certe non tulisset, si Athei fuisserint. Universa quoque antiquitas hanc criminalationem fugit, & EPIPHANTO quæ sit habenda fides, satis aliunde constat. Spiritum itaque negasse quando traduntur a Luca, de creato & finito capiendum Spiritu credo, quales Angeli, aut animæ sunt corporibus solutæ.

Ad §. XI. pag. 29.

(13) *Tollebant penitus omne fatum & providentiam]* Denuo ista nituntur fide IOSEPHI, qui *Antiqu. lib. XIII. cap. V. §. 9.* Σαδδυκαῖοι, τὴν μὲν εἰμαρμένην ἀναιρέσσουν, δὲν εἴα ταύτην αἰξίζουτες, γάτε κατ' αὐτὴν τὰ σινθεώπινα τέλος λαμβάνειν, ἀπαντα δὲ ἐφ' ήμιν αὐτοῖς τίθενται, ὡς καὶ τῶν ἀγαθῶν αἵτις ήμᾶς αὐτὸς γινομένες, καὶ τὰ χείρω παρέχει μετέχειν αἴβλιαν λαμβάνοντας. Sadducæi fatum omnino tollunt, illud nihil esse existimantes, neque ista, que hominibus eveniunt, ei accepta deberi, sed omnia etiam nostro arbitrio subjiciunt, adeo, ut tum honorum nobis ipsis auctores simus, tum mala nobismet per stultitiam nostram arcessamus. Rursus lib. II. *de bello Jud.* cap. VIII. §. 14. eadem fere repetit, Σαδδυκαῖοι δὲ, inquiens, τὴν μὲν εἰμαρμένην παντάπασιν αναιρέσσουν, καὶ τὸν Θεὸν ἔχω τὰ δέκαν τι κακὸν, οὐ μὴ δέκαν τίθενται. Φασὶ δὲ ἐπ' αἱθεώπινων ἐκλογῇ, τό, τε καλὸν καὶ τὸ κακὸν προσιέσθαι, καὶ τὸ κακὸν γνώμην ἐκάστω τέτων ἐκατέρω προσιέναι. Sadducæi fatum omnino tollunt, Deumque negant auctorem esse, ut quis vel male agat, vel a malo abstineat; & in electione hominis positum ajunt, tum bonum, tum etiam malum, & unumquemque pro arbitrio suo, ad utrumlibet accedere. Observandum autem hic est, fatum, quod excluderunt, non Stoicum intelligi, sed Pharisæicum, quod divinum dicebant decretum

de rebus eventuris. Ut fere idem sit ac providentia divina; unde Arabibus quoque hoc nomine exosi sunt, iisque Sadduceus audit, qui non credit resurrectionem mortuorum, qui non credit providentiam Dei. Vnde obvios quosque Muhammadani, sine ulla λύτρῃ acceptance, occiderunt, juxta tritum Juris Muhammedici canonem: occidatur Sadduceus, neque acceptetur ab eo penitentia. Vide HOTTINGER. *Histor. Orient. lib. I. cap. VIII. p. 255.* In alia tamen omnia discedit HUMPHRED. PRIDEAVX *Hist. Jud. P. II. Lib. II. T. III. p. 109.* & copiosius adhuc *lib. V. T. IV. p. 63 sq.* Sadduceis hoc largitus, quod Deum partim per potentiam suam condidisse mundum, partim eundem per providam suam curam gubernare sint fassi, & ut rite gubernare queat, bene aut male factis hominum præmia constituisse & pœnas, sed in hac solum vita expectandas, eaque de causa legem ejus esse observandam. Quin hoc uno discrepantiae momento, ab Epicureis dissidere eos tradit, quod Epicurei & creationem orbis, & providentiam negant, cum utramque tueantur Sadducæi. Quæ, quomodo cum JOSEPHO, ad quem tamen provocat PRIDEAVX, conciliari possint, ego non video.

Non mirum itaque, ex perversa ejusmodi doctrina, insignem promanasse morum corruptionem, unde passim Epicurei אפיקורוסים audiebant, & R. ABRAHAMO ZACHVT, supra laudato, רשות רעות impii, & pessimis moribus prediti dicuntur. JOSEPHVS pariter lib. II. de bello Jud. cap. VIII. §. 14. de ipsis prohibet: Σαδδουκαίων δὲ καὶ πρέσος αἱλάγες τὸ ἡθὸς αἰγιώτερον, αἵτε ἐπιμιξίαι πρέσος τὰς ὄμοις ἀπηνεῖς, ὡς πρέσος αἱλοτέρις. Sadduceorum mores & erga se mutuo feri, & cum sui similibus versantur, quemadmodum cum alienis. Vnde Talmud Massech. Sanhedrin. cap. XI. Mischna I. diserte eos ab עולם הבא a seculo futuro, a vita æterna excludit, אמר אין תחיית המתים qui negant resurrectionem mortuorum; cuius haec fertur in Gemara ad b. l. ratio, שבל מירוחין iste enim Dei mos

est, ut mensuram pro mensura reddat. Verum hoc ipsum est, quod cupiebant, & tuebantur, negata resurrectione, vitæ se futuræ exfortes fore.

Ad §. XII. pag. 29.

(14) *Samaritani & Sadducei*] Locus hic effet, in historiam Samaritanorum cum veterum, tum recentiorum excurrendi. Sed de illis, quia in Crit. Sacr. P. II. cap. IV. §. ii. p. 586. cum cura egimus, eorumque originem & incrementa, odium adversus Judæos, religionem, faciem & conditionem hodiernam, quantum satis est, edisseruimus, larga quoque manu auctores produximus, qui de illis præceperunt, nil attinet ea hic repetere, & bene dicta huc transferre. Sufficiat itaque, in momentis cum convenientiæ, tum discrepantiae, inter utrosque, subsistere, quæ studiose annotavit GOODWINVS.

Ad §. XII. pag. ead.

(15) *In templo montis Garizim*] Quod Samballathus Cuthæus, genero suo gratificaturus, ei que sacerdotium paraturus, venia ab Alexandro M. impetrata, extruxerat. De eo BENIAMIN TYDELENSIS in *Itinerario p. 39.* edit. Constantini l' Empereur, ita tradit: אבל הם כהני תורה ועשויים זבח ומעליהם עולה בכנסת שלם בהר גרויזים כמו שכחוב בחורה ונחת את הברכה על הר גרויזים והם אומרים כי הוא בית המקדש / ומעליהם עולה ביום פסח בימים טיבים על המזבח שכנו בהר גרויזים מהאבניים שהקימו בני ישראל כשברו חירן Sunt tamen legis illorum sacerdotes, parantque victimas ac offerunt holocausta in illorum congregatiōne, idque in monte Gerizzim. Quemadmodum in lege scriptum est Deut. XI, 29. edes benedictiōnem hanc in monte Gerizzim: Ideoque hanc esse domum sanctuarii affirmant. Offerunt autem holocausta, cum paschate, tum aliis festis in altari, quod in monte Gerizzim ex illis structum fuit lapidibus, quos Israelitæ Jordānem transgressi erexerant. Istum montem dígito monstrabat

Sama-

Samaritana Joh. IV, 20. de cuius situ paulo ante præceperat BENIAMIN, ejusque conditionem p. 40. delineat, quod admodum fertilis sit, diversis fontibus irriguus, ac pomariis distinctus, cum ex adverso mons Ebal aridus sit, instar lapidum ac petrarum: inter utrumque vero interjectam esse vallem Sichem. Copiose & docte de monte Garizim commentatus est RELANDVS *Dissert. Miscellan. III.* quam evolvat, qui plura cupit. Memoratam autem templi in Garizim exstrunctionem, FLAVIVS exponit lib. XI. *Antiqui. cap. VIII. §. 4.* cui IOSEPHVS GORIONIDES concinit lib. II. *cap. VIII. sub init.* rursusque lib. IV. *cap. IV.* ὡς ἐν παρόδῳ. Promiscue autem Sadduceos sacrificasse in templo montis Garizim, & in templo Hierosolymitano, perperam & sine teste conjicit BARTOLOCCIVS p. 380. b.

Ad §. XII. pag. 29.

(16) *Mutuum odium Samaritanorum Judæorumque*] De quo nos ex instituto, & SELDENVS lib. II. *de Jure N. & G. cap. 5.* p. 177 sq. ubi verba Joh. IV, 9. illustrat. Causas ejus persequitur IVST. CHRISTO. DITHMARVS *Not. ad Maimonid. de Jurejurando cap. II.* pag. 51 sq. Eo certe progrediebatur istud odium, ut, juxta R. SALOM. IARCHIVM in *Sotæ cap. III. §. 7.* ratione *כְּתוֹן אָסָר לְאַכֵּל פָּתָה לְשָׁחוֹת וּנוּ Samari-tani panem comedere, vinumque bibere homini Judæo nefas fuerit;* immo, ne proselytum e Cuthæis recipiebant, ut est in R. ELIEZERIS *cap. XXXVIII.* *וְלֹא וְהִגְנֶר אֲרֵם כּוֹתֵי וְאַין רְהִמָּם חָלֵק בְּחַדְרוֹת הַמִּהְוִים שְׁנָאָמַר לֹא לִכְמָה וּלְנוּ לְבָנֹות בֵּית אֱלֹהֵינוּ לֹא בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא בְּעוֹלָם הַבָּא:* neque proselytus fiet quisquam ex Cuthæis, neque fors eis ulla erit in resurrectione mortuorum, quia dicitur Esdr. IV, 3. *nihil est vobis nobiscum in aedificanda domo Dei nostri: non in hoc, neque in futuro seculo.* Non respondebant Amen, ad benedictionem Samaritani, juxta tritum Rabbinorum effigium, ELIAE LEVITAE in Tarsi voc. *אַין עֲנוּן אַמֵּן אַחֲר כּוֹתֵי* *Cotah* allegatum: non respondent Amen post Cuthai benedi-

ctionem (cujus tamen contrarium sancitur in Berachoth cap. VIII. hal. 8.) Hoc autem odio non obstante, Samaritani vafre, prout ferebat occasio, Judæorum se cognatos hinc profitebantur, hinc negabant. Testis est IOSEPHVS loco cit. §. 6. εἰσὶ γὰρ οἱ Σαμαρεῖς τοιχοί τὴν Φύτων, ὡς ἕπει πάλι πρότερον δεδηλώματεν, ἐν μὲν ταῖς συμφοραῖς ὄνταις τέχες Ἰεδαῖς ἀρνεῦται συγγενεῖς ἔχειν, ὁμολογοῦντες τότε τὴν ἀληθείαν ὅταν δέ τι περὶ αὐτής λαμπρὸν ἰδωσιν ἐκτύχης, ἐξαφῆνται ἐπιπηδῶσιν αὐτῶν τῇ κοινωνίᾳ, προσήκειν αὐτές λέγουντες, καὶ ἐν τῷ ιωσήπῳ γενεαλογοῦντες αὐτής ἐκγόνων, Ἐφραῖμος καὶ Μαναστός. Sunt enim Samaritæ eo ingenio, sicuti jam ante memoravimus, ut in Judæorum rebus adversis, negent suos esse cognatos, tunc quidem id, quod verum est profitentes. Sed si forte eos paulo lautijs agere viderint, continuo in eorum communionem insiliunt, suos esse consanguineos dicentes, genusque suum a Josephi natis, Ephraimo & Manasse, deducentes. Vnde quoque Alexandro M. Judæorum rebus faventi, Judæos se esse persuadebant. Quin immo hodienum, inter Judæos atque Hebræos seu Israelitas curatum instituentes discrimen, posteriores suos profitentur fratres, & ROBERTO HUNTINGTONO, de Judæis in Anglia commorantibus, exponenti: *Aha!* responderunt, *hi sunt procul dubio fratres nostri:* Cumque ille, communiter illos vocitari Judæos, monuissest, nequaquam, regesserunt, Israelitæ sunt prorsus & Hebrai, fratresque nostri fraternimi: referente HUNTINGTONO in Epistolis pag. 50. 55. Qui hanc subjicit ἐπίκρισιν: Ita enim seipso Israelitas & Hebræos appellari gloriantur: Judæos autem, & re, & nomine, antiquo & plus quam Vatiniano odio in hunc usque diem prosequuntur.

Ad §. XIII. pag. 30.

(17) *Ex solenni ista anathematizatione*] Quæ in Tanchuma fol. 17. col. 4. exhibetur, & repetitur in Pirke R. ELIEZERIS cit. loc. ubi ita habet: *Quid fecit Ezra, Zerubabel filius Schealtiel, & Josua filius Jebozedek? Congregarunt totum*

tum cætum in templo Dei, & adduxerunt 300 Sacerdotes, 300 infantes, 300 buccinas, atque 300 libros legis in manibus suis. Clangebant buccinæ, & cantillabant Levitæ, atque anathemate devovebant Cuthæos mysterio Nominis αὐτοῦ Φωνῆς, & Scriptura exarata in tabulis, & anathemate dominus judicij superioris (vel cœlestis) atque anathemate curia inferioris (vel terrestris): ne quisquam homo ex Israele in eternum comedat frustum vel bucellam Cuthæi: Hinc dicunt: quicunque comedit carnem Cuthæi, is vescitur quasi carne porcina: Cuthæus quoque ne fieret proselytus; neque haberet partem in resurrectione mortuorum, juxta illud Efr. IV, 3. non vobis, nec nobis convenit, ut ædificemus domum Dei nostri: non in hoc, neque in futuro sæculo. Præterea quoque, ne haberet partem in Jerusalem, hinc dicitur Neh. II, 20. vobis non est pars, neque jus, neque memoria in Jerusalem. Transmiserunt autem anathema hoc ad Israelitas, qui erant in Babyloniam. Addiderunt bi contra eos anathema super anathemam; adjecit insuper Rex Cyrus, atque eternum anathema contra illos fixit. Hinc illud Efr. VI, 12. Deus vero, cuius nomen habitat illic &c. Quæ, quia plenius, quam in Auctore nostro, hic legi voluimus. Samaritani vero, quo sensu Cuthæi vocentur, curate explicavit THOM. HYDE in Historia veter. Persar. ac Medorum cap. 2. p. 39. & nos de hac appellatio- ne diximus Crit. Sacr. cit. loc. p. 588.

Ad §. XV. pag. 30.

(18) In rejectione omnium aliarum Scripturarum, præter libros Mosis] Istud, quam im- perite, & præter rem dicatur, ex iis liquet, quæ supra Annot. 6. in medium produximus. Ruit quoque, quicquid in eandem cum Auctore sententiam, urget PRIDEAUX P. II. Hist. Jud. lib. V. p. 66. edit. Gall.

Ibidem.

(19) Lege EPIPHANIVM Hær. 9. & 12.] Nimirum Hæresi-IX. §. 2. tres ipsis impingit er-

rores, 1) quod Scripturas, præter Pentateuchum, ceteras omnes rejiciant, 2) quod Singularitatem in Deo adstruentes, Trinitatem repudient, & maxime Spiritum Sanctum cum ignorent, tum negent, 3) quod Resurrectionem mortuorum impugnant. Demum vero de hac hæresi addit: ἀπωθεμένη δὲ εἰδωλολατρείαν, ἐν ἀυτῇ δὲ εἰδωλολατρεῖσα κατ' ἄγνοιαν, διὸ τὸ ἀποκεκρυφθεῖ τὰ εἴδωλα τῶν τεσσάρων ἑθνῶν ἐν τῷ ὅρε τῷ παρὰ τοῖς Γαριζεῖν σεσυκοφαντημένως καλλιεμένῳ. Idolatriam quidem respuit, in eandem tamen imprudens incidit: quod nationum quatuor simulacra in monte quodam occultata sunt, qui ab illis Garizim fraudulenter cognominatus est. - - εἰδωλολατρεῖσιν δὲν ἀγνοῦντες, ἐκ τῆς πανταχόθεν προσέχειν πρὸς τὸ ὅρος ἐν τῷ ἀυτὲς ἔνχεσθα, δηθεν ὅτι ἡγίασα. Imprudentes ergo simulacra venerantur, cum inter orandum undique se ad montem, velut sanctum, obvertunt. Rursus Hæresi XIV. de Sadducæis, utrorumque & convenientiam & dissonantiam, breviter ita persequitur: οὐδέτησαν μὲν ὅτιοι νεκρῶν τὴν αἰώνασιν, ὅμοια Σαμαρεῖταις Φεονῦντες. ἢ παραδέχονται δὲ Αγγέλους, ὅπερ Σαμαρεῖται διεστέσι. πνεύμα δὲ ἄγιον δι τοισι, ἢ γὰρ εἰσὶ τέττα ηξιωμέναι· τὰ πάντα δὲ τοι Σαμαρεῖταις Φυλάττεσιν. δι τοισι δὲ τοι Σαμαρεῖται, αὐτοὶ ιδαῖοι. ἐν τερεσολύμοις γαστρὶ ἑδυσταχον, τὰ δὲ αὐτα πάντα ιδαῖοις συνέπεσσον. Etenim mortuorum resurrectionem sustulerunt, in quo cum Samaritanis conveniunt. Sed Angelos, contra quam Samaritani, repudiant: ac Spiritum Sanctum ignorant, quem nec accipere meruerunt. Eadem porro cum Samaritanis instituta custodiunt. Quanquam Iudei, non Samaritani fuerunt: siquidem Hierosolymis sacrificabant, ceteraque omnia cum Iudeis communiter gerebant. Sed magnus hic intercedit SCALIGER, omnem inter utrosque consensionem omnino inficiatus. Verba lib. III. Canonum Isagogic. p. 227. ita habent: Sadduceos Iudei hodierni & veteriores, nulla in re a Samaritis discrepasse credunt, propterea eos sape cum Samaritis confundunt. At nos negamus, ulla in re convenisse. Nam Sadducei totum Textum biblicum admittit-

admittebant, καὶ τὰ νόμιμα γεγενημένα, teste JOSEPHO, rejectis traditionibus Pharisaorum. Samaritæ tantum Legem retinuerunt. Sadducæi animarunt immortalitatem, & proinde supplicium aut remunerationem post hanc vitam abnegabant. Samaritæ & animas immortales fatentur, & locum κέρτει καὶ οὐαποδόσει post vitam hanc esse credunt, ut diserte in eorum Chronico extat. An resurrectionem credant, nescio. Si negant, in hoc tantum illis cum Sadduceis convenerit. EPIPHANIUS ait negare 522: de Dositheis, πιστεύσοι δὲ νεκρῶν ανάστασιν, ὅπερ ἔγενον εἰς Σαμαρείτας. Rursus πνέυματα, Angelos, Daemonas negant Sadducei, Samaritæ fatentur. Et potiores omnino rationes constant SCALIGERO, ut ex iis patet, quæ hactenus differuimus.

Ad §. XVI. pag. 30.

(20) *Tres mutationis gradus*] Hos diligenter exposuimus Crit. Sacr. P. II. cap. IV. §. II. p. 588, 591. quibus quartum adjecimus p. 593. ex facie gentis & conditione hodierna; quibus nihil est, quod nunc adjiciamus.

Ad §. XVII. pag. 31.

(21) *Hyrcanus Sadduceus fuit*] Quia occasione, & ob quam causam, Hyrcanus, Rex & Pontifex, Phariseis prius addictus, ad Sadduceorum transferit castra, legemque promulgari jussit in hanc sententiam: כל מלך אשר יורם את בנו מורת הפרושים מות ימות filios suos juxta Pharisaorum legem instituerit, is morte mulctetur: IOSEPHVS GORIONID. copiose exponit lib. IV. cap. VI.

Ibidem.

(22) *EVSEBIUS Hist. Eccles. lib. II. cap. 23.*] ubi de Anano juniore: αἴρον δὲ μετῆς τὴν Σαδδουκαίων, οἵπερ εἰσὶ περὶ τὰς κέρτεις ὡμοὶ πα-
ξαὶ πάντας τὰς ἴσθαις, Sectam Sadduceorum se-
quebatur, qui quidem præ ceteris Iudeis in judi-
ciis exercendis immites sunt. Refert autem ista
EVSEBIUS ex IOSEPHI libro XX. ἀρχαιολογ.
cap. 9. ubi iisdem verbis leguntur. De Hyr-
cano idem lib. XIII. cap. X. §. 6. commentatur,
verum concisius, quam apud GORONIDEM.

AD

L I B . I . C A P V T XII.

D E E S S E N I S.

Pluribus de his egerunt ex Iudeis, IOSEPHVS Antiquitat. lib. XIII. cap. V. §. 9. Tom. I. p. 649. & lib. XVIII. cap. I. §. 5. p. 871. & copiosius adhuc de bello Jud. lib. II. cap. VIII. §. 2. Tom. II. Opp. p. 160 sqq. PHILO, & quidem de Theoreticis, libro περὶ Βίβλων ἐπειτικῶν, ἡ ἵετῶν ἀρετῶν, de vita contemplativa, seu supplicum virtutibus, Opp. p. 688. (de quo disputant tamen erudi, num de Iudeis, annon potius in laudem Christianorum Alexandrinorum, sub Marco Evangelista, primoque eorum Episcopo, collectorum, conscriptus sit? quo nomine ab EVSE-

BIO, HIERONYMO & PHOTIO, magnopere commendatur:) de Practicis vero, libro περὶ τῶν πάντα σπεδαίον εἶναι ἐλεύθερον, quod liber sit, quisquis virtuti studet, Opp. p. 670. Ex Gentilibus PLINIVS lib. V. Hist. Nat. c. XVII. Ex Pontificiis NICOL. SERARIUS lib. III. Tribarcisi, & Minerval. lib. V. cap. I-VIII. Ex Reformatis BASNAGE in Annal. Politico Ecclesiast. A. ante Dom. II. & in Hist. & Relig. Iudeor. lib. II. cap. XII. Tom. I. p. 526. BVRMANN. Synops. Theol. lib. IV. cap. 39. p. 762. DRVSIVS de trib. Sectis Jud. lib. IV. p. 164. HOSPINIAN. de Monach.

nach. lib. I. cap. V. p. 9. HOTTINGER. *Theſ. Phitol.* lib. I. Cap. I. Sect. V. p. 38. & *Hift. Eccles. Nov. Test. Tom. I.* p. 10. LIGHTFOOT. *Chorogr. in Matth. cap. VI. Tom. II. Opp. p. 174.* HUMPHRED. PRIDEAVX *Hiftor. Jud. P. II. lib. V. Tom. IV.* p. 78. 10S. SCALIGER in *Elencho tribarci Serar. cap. XXVI* sqq. p. 201. SPANHEM. fil. *Hift. Eccles. Vet. Test. Tom. I. Opp. p. 460* sq. Ex Nostris IOH. FRANC. BUDDEVS *Hift. Eccles. Nov. Test. Tom. II.* p. 1212. DEYLING. diff. de veterum Aſcetis, ſub juncta P. II. *Obſervat. Sacr. p. 441.* WALTHER. in *Centur. Miscellan. Theolog. cap. LV.* p. 478. IOH. SAVBERT. *de Sacerdot. Hebr. cap. XV.* p. 697. edit. Cren. & qui diſputationibus Academicis hoc caput excusie- runt, SONTAGIVS in *Enneade periocharum Philonian. de Therapevtis, Altorfii, A. 1713.* PFEIFFER. *de Tribarciſo. Judaorum Sect. III.* pag. 50. IOH. HELVIC. WILLEMER *de Eſſenis, Judaorum Aſcetis, Vitemb. 1680.* PAVL. HEINIUS de *Therapevtis, Lipsiae, 1690.* IOHANNES ISER, Suecus, *de veterum & recentium Hasidaorum parallelismo*, ubi Eſſeōrum quoque cum Pietiſtis modernis collationem instituit, Altdorfii Nori- cor. A. 1708. Cum primis IOH. IOACH. LAN- GIVS, Prof. Halensis, qui peculiari diſputatione, Halæ, A. 1721. demonſtrare annis uero fuiſſe, neque Christianos, ſed Philosophos Barbaricos Judaizantes, aſteruit: cui FRID. CAROL. ZINCK diſertationem historicę criticam de *Therapevtis, Lipsiae, A. 1724.* oppoſuit, nec non HEV- MANNVS in *Act. Philosoph. P. XVI.* p. 504. ubi Judaismum illorum ex PHILONI adiuxit. E contrario & Therapevtas PHILONIS, & Eſſeōs, Christianos fuiſſe; atque ob hanc cauſam nusquam a Talmudistis, qui Sadducēos paſſim cre- pent, memoratos, diuitiſſime autem pro parte Ecclesiae Judaicæ habitos, & a fanandi dono cele- berrimos fuiſſe, ſtatuit G. G. ZELTNER. in diſp. de *Josephi silentio historie Evangelica non noxio p. 44.* Quæ demum IOH. GEORGIVS WACH-

TERVS in libris II. de Christiana religionis primis incunabulis, de illis ſenſerit, ex MSCto auctoris exponit WOLFIUS Biblioth. Hebr. Vol. IV. p. 332. ſimul REIMMANNI atque HUMPHREDI PRIDEAVX laudabiles contra periculofißimam WAGHTERI hypothefin, conatus recenſens.

Ad §. I. pag. 31.

(1) *Eos a Syriaca voce NON Asa]* Per quam implicata & varia est nominiſis Eſſeōrum origo, de qua non convenit inter eruditos. REIZIVS in *Not. ad h. l.* tres in medium producit etymologias, ut dicantur vel ab **חַשְׁעָנִים** facere, quia fuerunt **חַשְׁעָנִים**, operarii; vel a **חַשְׁבָּה** filii, quia accumbentibus decem Eſſeōis, nemo locutus est, invitis novem, aut, ut alii exponunt, quia a communis commercii motu & strepitu remoti ege- runt; vel a **חַשְׁבָּה** configere, recipere ſe, quod ſe in ſecretiora & ſolitaria loca receperint: quæ tamen omnes alienæ ſunt, & ingenii potius luſum, quam veros referunt natales. Medium illam, a silentio petitatam, magnus quidem tuetur SCALIGER *Elenchi cap. XXVI.* p. 204. cui Eſſeōi **חַשְׁבָּנִים** cum adſpiratione Helleī dicendi ſunt, **חַשְׁבָּנִים**, **חַשְׁבָּנִים**, **חַשְׁבָּנִים**. Quam autem communi fere consenuſ doctorum iſta deſeratur originatio, ex eo liquet, quod absque adſpiratione, Eſſeōi ubi viſis fere ſcribuntur & dicuntur, ut palmaria SCALIGERI ratio ceflet, quam, cum ceteris, maſculine proſtravit WILLEMER, cit. diſp. p. 24 sq. Cum cura in vocis etymon in- quirens NICOL. FVLLERVUS lib. I. *Miscellan. Sacr. cap. 3.* in ea demum ſententia acquiescit, Eſſeōs eſſe **חַסְׁרִים**. **Sanctos**, qui Syris, abjecta per apocopen litera ultima ח, dicantur. Eandem tamen SCALIGER in *SERARIO adeo proſcindit*, ut nullis ferulis ſatis caſtigari poſſe, *Elencho tribarciſo. cap. XVII.* p. 125. tradat, & *cap. XXII.* p. 171. repeatat. Provoſat quidem FVLLERVUS ad **GORIONIDEM**, qui lib. IV. cap. VII. exeunte, Eſſeōs diſerte **חַסְׁרִים** Chafideos, ſeu Sanctos dicat; unde MÜNSTERVS verba: **חַסְׁרִים** ḥalk vertit: fuit & alia Eſſenorum ſecta. Sed

Sed vereor, ne fidem fallat JOSEPHVS ille. Duas nimirum ibi solum sectas Judæorum recenset, Phariseos & Sadduceos. Hos itaque traditionum contemtores cum dixisset, illisque Cuthæos se adjunxisse memorasset, illisque Constitutionum constituisse partem, sive haeresin, affirmat, quam **הַחֲסִידִים** **הַפְּרוֹשִׁים** Phariseos esse, toties ibi perhibet; unde Sanctos hos, & avitarum traditionum tenaces appellat, quales Sadducæi non erant. Verum huic quoque objectioni remedium invenerunt sententiæ patroni, ita instituentes, ut Hasidæorum nomine non Pharisei modo, sed Esseni quoque comprehendantur. Hoc enim nomine, Hasmonæorum temporibus, ii veniebant, qui mediis in persecutionibus, ab Antiocho Epiphane Græcisque illatas, præter **בָּוּזָה** onera lege requisita, alia pietatis exercitia ultro suscipiebant, & sponte sua in templum, sacrificia, Prophetarum sepulcra, aliasque res sacras, sumtus haud exiguo faciebant. Cum vero deinceps isti Hasidæi, **ἐνεγκαρδίμενοι τῷ νόμῳ**, spontaneo ausu assuntam illam **תַּהוֹרָה** **supererogationem**, seu augmentum legis, tanquam remedium, ex mandato Dei ad salutem adipiscendam necessarium, urgerent; opposuerunt se illis Sadducæi, & peculiarem sectam constituerunt. Sed & Hasidæi, qui in **ἐνεγκαρδίμῳ** illo permanferant, in duas denuo scindebantur partes, in **Φαρισαῖς τε καὶ Ἐστονῖς** quorum illi, post tot molestias summa constantia exantlatas, in oppida, & ad templum, patriosque ritus sunt reversi, hi ad montana tantum loca, variamque superstitionem secedentes, peculiari Essenorum nomine, a Phariseis pariter ac Sadducæis distinguabantur. Fæc autem omnia recte se ita habere, eandem saltem sectæ originem, non nominis etymologiam habebis. Chassæi enim dicendi forent, non Essæi, vel, ut constanter legit JOSEPHVS, **Ἐστονοί**. Manet itaque ab Auctore tradita nominis derivatio eo firmior, quo luculentius suo illam calculo vel ipsi muniverunt alienæ sententiæ patroni, sc ALIGER & FVLLE-RVS. Ex Hebræis eandem amplexi sunt R. ASARIAS in *Meor Enajim* fol. 33. col. 1. & R. GEDAL-

IA in *Schalscheleth hakkabbala* fol. 33. col. 1. Esseos **אִיסְרָאֵל** scribentes, & ab NON, quod Chaldaeo-Syris est, sanavit, curavit, Græcis Θεραπεύειν, derivantes. Hinc **אִיסְרָאֵל** & **אַנְשֵׁי מְדִיכָה** Medicus, in Plur. **אִיסְרָאֵל** & **אַנְשֵׁי מְדִיכָה** Medicus / **אַנְשֵׁות** / **אַנְשֵׁי מְדִיכָה** medicina, medela, curatio. Artem Medicam enim eos excoluisse, indeque nomen Θεραπευτῶν tulisse, tantum non omnes largiuntur. Saltem in eo dissensus est, num a curatione corporis, an animæ, ita fuerint dicti? Ad animam cum primis PHILo refert, qui de vita contemplativa, post init. p. 688. ita commentatur: *ἡ δὲ προσάρτεσις τῶν Φιλοσόφων ἐνθὺς ἐμ-Φάνεται διὰ τῆς προσέχεσσις θεραπευταὶ γάρ οὐδὲ θεραπευτισίδες ἐτύμας καλένται, ἡτοι παρ-όσον ιατρικὴν ἐπαγγέλλονται κρέσσονα τῆς κατὰ πόλεως. Η μὲν γάρ σώματα θεραπεύει μόνον, ἐκεί-νη δὲ οὐδὲ ψυχὰς νόσοις κακεστημένας καλεπταὶ οὐδὲ δυσσιέτοις, ἀς κατέστηψαν ηδοναὶ οὐδὲ ἐπιθυμίαι, λύπαι οὐδὲ Φόβοι, πλεονεξία τε οὐδὲ αφροσύναι οὐδὲ αἰδινίαι, οὐδὲ τὸ τῶν ἄλλων παθῶν, οὐδὲ κα-κιῶν αἰνήσιτον πλῆθος. Η παρ' ὅσον ἐκ Φύσεως οὐδὲ τῶν ιερῶν νόμων ἐπαιδεύτησαν θεραπεύειν τὸ δόν, οὐ οὐδὲ σύγαρθος κρέσσον τὸ έστι, οὐδὲ ἐνδικηνέσσεον, οὐδὲ μονάδος αἰχθεγονώτερον.* Institutum hujus Philosophie mox apparebat ex ipsis appellatiōnibus. Vocantur enim Therapeuta Therapevtridesque, hoc est, curatores & curatrices, vel cultores & cultrices vero nomine: vel quia profitentur medicinam præstantiorem ista vulgata, per oppida omnia. hac enim medetur solis corporibus, illa & animas liberat morbis gravibus & adversus medellas contumacibus, quos infixerunt voluptates, concupiscentiae, dolores, timores, avaritiae, insipientiae, injustitiae, & ceteræ perturbationes, vitiorumque agmen innumerabile: vel quia didicerunt a natura & e Sacris legibus, colere illud Ens, & bono melius, & uno sincerius, & unitate in generando antiquius, atque ut ita dicam, principalius. Θε-ραπεύειν enim, & morborum depulsionem, & Numinis cultum, complectitur notione sua: hinc ab utraque nominis rationem arcessit. Iisque ex PHILONe repetitis adstipulatur, & calculum addit EVSEBIVS lib. II. Hist. Eccl. cap. XVII.

Sed cum sibilo exploditur hic PHILo A SCALIGERO c. XXVI. p. 202, cui alias quoque omnem prorsus Hebraismi & Syriaismi noticiam derogat, homini Græce tantum loquenti, Hebraismi autem adeo imperito, ut dubitet, an etiam legere sciret Hebraice, qui utriusque lingue imperitior fuerit, quam ullus Gallus aut Scytha. Hoc omnia ejus scripta passim loqui. Cap. XVIII. p. 132. Et Numinis quidem colendi significatio a Syro verbo ΝΝN omnino exultat: locus tamen eidem in Therapeutarum denominatione esse posset, si veritati responderent, quæ Diætor ille p. 202. nimis pro auctoritate pronunciat: *nomen illis ab Hellenistis Aegypti impositum. Ibi enim tantum hoc nomen habebant, & quidem Græcum, non in Palæstina.* Si enim in Græca tantum appellatio ne acquiescendum sit, quid prohibet, quo minus utraque vis verbi eidem inhæreat, maxime cum utraque colorem ex hominum istorum moribus & institutis trahat? Verum haud dubie ea nominis significatio obtinet, quam in Syriaismo æque ac in Græcismo habere potest, quæ medicam corporis innuit. Idem quippe Essæi cum Therapeutis, quia utrique medicinam faciendo, nomine suum comprobabant. Id JOSEPHVS de ipsis testatur lib. II. de B. J. cap. VIII. §. 7: σπάδεύσι δὲ ἐκτόπως περὶ τὰ τῶν παλαιῶν συγγένουματα, μάλιστα τὰ πρὸς ὀφέλειαν Ψυχῆς καὶ σώματος ἐπλέγουσε· ἐνθεῦ αὐτοῖς πρὸς θεραπείαν παθῶν, πίστι τε ἀλεξιτήσιος, καὶ λιθῶν ἰδιοτητες αἰνεγενῶνται. Mirabile autem studium collocant in veterum scriptis pervolutandis, ex quibus ea maxime diligunt, quæ anima corporique conducant. Hinc diligenter investigant, & radices remediis afferendis idoneas, & lapidum proprietates, quibus medicinam morbis faciant. Largitur hoc ipsis SCALIGER p. 202. Revera enim θεραπευταὶ erant, non quod virtutis animi, ut habriolatur ex EVSEBIO & PHILONE, SERARIVS, & nos quoque olim hanc insaniam insanivimus, sed corporis morbos curabant, & peritiam ὑλῆς ιατροῦ summam tenebant. Consentit FVLLERV斯 cit. loco, qui tamen addit: Medicorum autem eam sectam, quam ἐμπειριὴν vocant, quod experimentis

tantummodo niterentur, eos potissimum secutos arbitror. Nam τὴν τοῦ, maximam & præcipuam τῆς ἐμπειρίας partem, tanquam fundamentum posuisse videntur. Siquidem Antiquorum observationibus plurimum dediti, ad communem vitæ usum (a quo remotissima habebatur causarum naturalium scientia, difficilis quidem illa & obscura) omnia referabant. Quæ vero minus apte JOSEPHO respondent, quando illos virtutem radicum & lapidum, quam ad rem Medicam afferant, sollicite scrutatos affirmat. Deinde ab utraque, animæ simul & corporis medicina, dictos tueretur WILLEMER disp. de Essenis cap. I. §. 2. qui videatur: mihi nondum persuasit. Justo autem longius progressus EPIPHANIVS; Essæos, PHILONI memoratos, Iesæos appellatos tradit, sive a nominé Jesu, cuius essent discipuli, ή διὰ τὸ τῆς ἐπιμολογίας τῷ ονόματος τῷ Κυρίῳ. Ἰστᾶς γὰρ κατὰ τὴν Εβραικὴν δισέλευτον, θεραπευτὴς καλεῖται, ητοι ιατρὸς καὶ σωτῆρ. sive ex notatione nominis, quo Dominus vocatus est. Jesus enim Hebraice Therapeutam, hoc est, Medicum ac Servatorem significat. Qui inde manavit error, quod EVSEBIVM secutus EPIPHANIVS, Therapeutas severioris disciplinæ Christianos fuisse credidit, quam controversiam paulo post discutiemus.

Ad §. II. pag. 31.

(2) Θεωρητικοὶ & πρακτικοὶ] Hæc Essenorū in duas velut familias distributio, copiosius infra §. XXIV. evolvitur: quo reservanus, quæ ad illam afferri possunt illustrandam.

Ad §. III. pag. cit.

(3) Congruunt cum doctrina Pythagoræ] Quod REIZIVS, in suis ad hec verba Auctoris Annotationibus, ex IVSTINI lib. XX. cap. IV. testimonio, de Pythagoræ peregrinationibus conjectat, ipsum ex Aegypto in Chaldæam tendendo, Hebraeos transisse, & ab iis dogmata quædam suxisse, vel potius Babyloniae apud Judæos, captivitate detentos, commoratum fuisse, in eo nos

nos facile habet consentientes. Quamvis enim de tempore, quo Philosophus claruit, non conveniat eruditis, & viri in Anglia doctissimi, RICHARD. BENTLEIVS, GVIL. LLOYDIVS, Episcopus Vigorniensis, & HENR. DODWELLVS, magno cum sententiarum divertio, in illud inquisiverint, vero tamen perquam est simile, cum in Olympiadis XLVIII. annum I. Chaldaica Vrbis ac Templi incidat destructio, juxta usqueb*ii* calculum Annal. Vet. Test. ad A. M. 3416. p. 131. in quam etiam etatem Scriptores veteres nativitatem Pythagorae conjiciunt, ut Babylonem delatus Philosophus, captivos ibi Sacerdotes ac viros doctos Hebræorum convenerit, & quæ ipsius erat discendi cupiditas, multa ab iis hauserit, quæ in suam deinceps transtulit Philosophiam, ut paulisper inflexa & depravata. Quin immo, cum Mosis eum discipulis fuisse congressum, HVETIVS persuasum habet Dem. Evang. Prop. IV. cap. 2. §. 8. ideoque IAMBlichus emendandum censet, & pro Μώχε φυσιολόγη, cuius successoribus familiariter usum Pythagoram, IAMBlichus de vita Pyth. lib. I. cap. 2. memorat, Μώχε, quod se in scriptis etiam Codicibus reperisse testatur, substituendum tradit, qui nempe Μώχε ipissimus sit Moses, מֹשֶׁה/ Judaici quondam populi Imperator. Idem inculcat Interpres IAMBICHI, ARCIERIVS, & SELDENVS lib. I. de Jure N. & J. juxta Hebr. cap. 2. Etsi vero SCHEFFERVUS, STILLINGFLEETVS & MORHOFIVS, nimis lubrio hæc niti fundamento existimant, certum tamen est, CLEMENTEM ALEXANDRINVM & lib. V. Stromat. Pythagoræ apophthegmata ex Mosis hausta libris credidisse, & lib. I. Stromat. liquido testari, Pythagoram multa ex nostris transtulisse, in suorum dogmatum traditionem. Nec id abnuisse AMBROSIUM, ex lib. III. ep. 20. constat. Vide GROTIUM de veritat. religion. Christ. lib. I. annot. & SELDENVM de Diis Syris Syntagm. II. cap. 1. qui mirificam illam Pythagoræ τετρακυτὸν, ipsum Dei nomen esse τετραγενέαματον suspicatur, cuius sibi a Daniele iam sene Pythagoras, cum in Babylonie degreter, no-

titam comparabit. De qua Pythagoræ Tetracty, peculiari A. 1637. conscripta dissertatione, præclararam navavit operam GODEFRIDVS WENDELINVS, laudatus eo nomine VOSSIO de Philosoph. Secl. cap. VI. §. 5. quam WENDELINI diaatriben, notis illustrataam, denuo prælo subjecit, & sub censuram disputationem vocavit, Gedani A. 1716. MICHAELIS STOBÆVS, Gr. & Ling. Orient. Professor ordinarius: & recentissime commentatus est IOH. GEORG. MICHAELIS Observat. Sacrar. Exercit. VIII. p. 95 sqq. ubi Pythagoram de doctrina Trinitatis perfectum aliquid habuisse, illudque sub Tetracty sua latere voluisse, quam tamen de Trinitate ideam, cum sua de mundo ex Deo emanante, opinione confuderit, evincere allaborat. Quo autem pacto Fanaticis præluserit Pythagoras, suisque placitis ansam subministrarit Pseudo-Mysticis ac Paracelsistis, erudite COLBERG docuit im Platonisch-Hermesischen Christenthum, P. I. cap. I. §. 2. pag. 4 sqq. Quo etiam spectant, quæ singulis dissertationibus Academicis, De αὐτῷ seu adscensu hominis in Deum Pythagorico, D. IOH. FRIDEMANNVS SCHNEIDER, Halæ A. 1710, De similitudine nostri cum Deo Pythagorico-Platonica, M. IOH. MICHAELIS SONTAG, Jenæ A. 1699, De aureo femore Pythagoræ, ἀποθεώσεως ejus signo, THEOD. CRÜGER, Vitembergæ A. 1723, tradiderunt. Sed hæc obiter, ac ὡς ἐν παρόδῳ.

Ad §. IV. pag. 31.

(4) Docebant communionem bonorum] A. GELLIUS cit. loc. Omnes simul, qui a Pythagora in cohortem illam disciplinarum recepti erant, quod quisque familie pecuniaeque habebat, in medium dabant, & colebatur societas inseparabilis, tanquam illud fuerit antiquum consortium, quod re atque verbo appellabatur κοινωνίον, vita fortunæque communitas. LAERTIUS in Pythag. lib. VIII. ed. Henr. Stephani p. 312. εἰπέ τε περὶ τοῦ (ὡς Φιλοτίμου) κοινῶν τὰ Φιλῶν ἔναντι καὶ Φιλίαν ισότητα· καὶ αὐτῷ οἱ μαθῆται κατεπιθετο τὰς ἐστιας, εἰς ἐν πειραμενοι. Primus autem, ΤΙΜΑΕΟ τεστε, am-

corum omnia communia dixit, amicitiamque aequalitatem. Ipsius quoque discipuli facultates omnes in unum deponebant, communesque faciebant. Idem, cum ex IAMBLICHI cap. 17, 18 & 30. docuisset SCHEFFERVS de Philos. Ital. p. 155 sq. & ultimo loco IAMBLICHVM perhibere vidisset, si cui in illa societate persistere non placeret, ei integrum fuisse, bona sua, quae in communionem intulerat, repetere, immo plura efferre; dissidium inter GELLIVM, qui inseparabilem dixerat societatem, & inter IAMBLICHVM, qui pœnitudine ductis, sese separandi locum facit, oriturum ita componit, ut distinctionem admittat inter Pythagoreos, seu Marhematicos, & jam probatos, ac inseparabiliter receptos, & inter Pythagoristas, h. e. Acusmaticos, ac existimat, habuisse omnes consuetudinem, qui se in scholam dabant Pythagoricam, ut statim bona sua contribuerent in communionem, etiam priusquam plene, penitusque probati essent, ac recepti. Interea vero Acusmaticos illos fas habuisse tentare, atque videre, utrum sic vivere cum ceteris ex communibus possent, nec ne. Si difficile censerent, bona istos sua recepisse bona fide, immo plura accepisse, quam contribuissent.

Ad §. IV. pag. 31.

(5) *Commune marsupium habebant etiam Effeni*] Teste JOSEPHO lib. II. de bello Jud. cap. VIII. §. 3. p. 161. Καταφρούται δὲ πλέται, καὶ θαυμαστὸν παρ' αὐτοῖς τὸ ποιωνιτικὸν, ὃδε ἔσιν ἐνεργὸν οὐκοῦται τιὰ παρ' αὐτοῖς ὑπερέχοντα· νόμος γάρ, τοὺς εἰς τὴν αἱρεσιν εἰσιόντας, δημεύειν τῷ τάγματι τὴν ὁσίαν. Ὡσέ εὖ ἀπασι μήτε πενιαῖς ταπεινότητα Φάνεσθαι, μηδὲ ὑπεροχὴν πλέται, τῶν δὲ ἐνδέξιων οὐκράτων αἱραμψιγνένων, μίαν ὥσπερ αἰδελφοῖς ἀπατών ὁσίαν ἔνει. Quin & divitias contemnunt, & admiranda plane inter eos obtinet bonorum communio, neque quisquam apud eos inveniri potest, qui plura aliis possideat. Lege sanctitur, ut qui isti sectæ nomen suum dare velint, facultates suas sodalitio communes facerent: adeo ut inter omnes, neque egestatis bumi-

litas, nec opum vis immoda appareat, sed permixtis singulorum facultatibus, unum omnium sit, tanquam fratrum patrimonium. Quæ paulo post addit JOSEPHVS: Χειροτονοῦτοι δὲ οἱ τῶν κοινῶν ἐπιμελῆται, καὶ αἰδιάζετοι πρὸς ἀπάνταν εἰς τὰς χρείας ἕνεκεν, designatos autem communium rerum procuratores habent; & ad usus omnium singulorū indiscretos: ex asse respondent iis, quæ SCHEFFERVS p. 157. ex IAMBLICHI cap. 17. de Pythagoricis monuit, suos habuisse bonorum administratores, πολιτικὸς καὶ οἰκονομικὸς δίctos, per quos, quæ ad viētum & necessitates singulorum requirebantur, procuraverint. Sed quando paulo aliter de ipsis prodidit PHILO Opp. p. 689. εἴτα διὰ τὴν ἀθανάτην καὶ μακάριας ζωῆς ἴμερον τετελευτηνέαν νομίζοντες ἥδη τὸν θιντὸν βίον, ἀπολέπτοι τὰς ὁσίας νίνις ἡ θυγατέρασιν, εἴτε καὶ σέλλοις συγγενεσίν, ἐκεστώ γνώμην προσκληζον μάθεντοι, οἷς δὲ μηδὲ συγγενεῖς εἰσίν, ἐταῖροις καὶ φίλοις, præ immortalis beatæque vita cupidine, quasi jam hac mortali vita defuncti, facultates suas relinquunt liberis aut cognatis, ultro eis possessione cedendo, atque etiam sociis & amicis, si cognati desint: ita conciliari posse utrumque existimo, ut partem facultatum in commune contulisse, juxta JOSEPHVM credantur, reliquas autem fortunas, juxta PHILONEM, suis reliquisse necessariis.

Ad §. IV. pag. eand.

(6) *Neque vendunt, neque emunt*] Hæc & sequentia, JOSEPHVS cit. loc. prodidit, cuius faltem versionem dabimus: §. 4. Illis non est una civitas certa, sed domicilia habent multi in singulis: ac sua sectæ hominibus aliunde advenientibus, quicquid habent, æque patet, ac si eorum proprium esset, & ad eos, quos nunquam viderant, quasi maxime familiares, ingreduntur. Quare cum peregre profiscuntur, nihil omnino in viētum tollunt, contra latrones tamen arma gestant. In singulis vero civitatibus certus quidam hospitum curator constituitur, qui vestes aliaque necessaria suppeditet. - Nihil inter se emunt, nec vendunt quic-

quicquam; sed egenti unusquisque e suis largiens, vicissim ab eo, quod sibi usui sit, accipit: & si nihil mutuo rependant, eos tamen, a quibuscunque velint, accipere nihil vetat. Rursus §. 6. p. 162. Et ceterorum quidem nihil est, quod sine curatorum mandato faciunt: duo autem ista in ipsorum potestate sunt, alios juvare, eorumque misereri. Nam dignis, quandocumque aliquid ab iis peterent, suo arbitrio cuique licet, ut & egentibus alimenta porrigerere: sed agnatis aliquid donare, nisi jussu curatorum, non permisum est.

Ad §. IV. pag. 32.

(7) *Thesaurarios & alios*] Hæc respondent illis, quæ de Pythagoricis SCHEFFERVS, de ESSENIS IOSEPHVS monuit, citati Annotat. præced. 4.

Ad §. IV. pag. eand.

(8) *Vitia & instrumenta luxuriæ evitabant*] Huc refer, quæ SCHEFFERVS de Philos. Ital. p. 843. fide Veterum tradit, & testimoniis firmat, Pythagoreos tam ab ovis abstinuisse, quod nutrient plurimum, & genituram uberem præbeant, & Venerem concident, quam ab esu carnium cujuscunque animalis, quod earum esus corpus reddat obesum, & animum obtundat moleque sua obruat. Caute tamen addit, posteriorem de prohibitis carnibus legem, non omnes in universum Pythagoræ discipulos, sed Theoreticos solum summos obligasse. Ita restringit IAMBICHVS lib. I. cap. 24: idic τοῖς Θεωρητάτοις τῶν Φιλοσόφων, καὶ ὅτι μάλιστα αἰροτάτοις καθάπταξ περίηρει τὰ περιττά, μηδὲ ἐμψυχον μηδὲ μηδέποτε ἐσθίειν εἰσγύμνεος, proprie vero maxime theoreticis Philosophis, & maxime perfectis penitus interdixit Pythagoras usum superflorum, neque animalibus cuiquam ex eis ulla tempore vesci permisit. Idem PÖRPHYRIVS de non edendis carnibus lib. I. cap. 27. perhibet, diserte adjiciens, hanc legem iis non esse latam, qui artes tractant illiberales, neque qui corpus exercent, non militibus, non nautis, non qui practi-

cam, seu actuosa vitam suscepserint. Ut carnium abstinentia non tam ad religionem, quam ad animi servandam videretur serenitatem. Idem de viatu tenui & perquam modico Essenorum testatur PHILO de vita contemplativa pag. 691. ἔγκειται δὲ ὡσπέρ τινα θεμέλιον προκαταβαλόμενοι τῇ ψυχῇ, τὰς ἀλλας ἐποιοδομῶσιν ἀρετάς. Temperantiae, tanquam fundamento in anima jaeto, virtutes ceteras superstruunt. Et paulo post p. 692. σιτοθήται δὲ πολυτελὲς ὄδεν, ἀλλὰ ἀρετον ἔντελη, καὶ ὁψον ἀλες, τὸς οἱ αἴθεοισιτατοι παραστέουσιν ὑστάπω, ποτὸν ὕδωρ ναματιῶν οὔτοις ἐσι. In cibatu utuntur nullo pretioso, sed pane simplici, sal vicem supplet obsonii: qui delicatores sunt, hyssopum pro condimento adjiciunt, potum e fluentis hauriunt. ἃς γὰρ ή φύσις ὑπέστη τῷ Ιντιῷ γένει δεσπόνος, πεινάντες τε καὶ διψαν, αἴπομειλίσσονται, τῶν εἰς κολακεῖαν ἐπιφέροντες ὄδεν, ἀλλ᾽ αὐτὰ τὰ χερτιμα, ὃν ἀνευ ζῆν δικ. ἐσι. Contenti placare dominas, a natura mortalibus additas, famem sitimque, absque omnibus lenociniis fruuntur rebus, sine quibus vivere non licet. IOSEPHVS de communi eorum convivio lib. II. de B. J. cap. VIII. §. 5. p. 162. verba faciens, ita habet: οὐαθισάντων μεθ' ἥσυχιας, οὐ μὲν σιτοποιὸς ἐν τάξει παρεστάθησιν ἀρτες, οὐ δὲ μάγειρος ἐν αγγειον ἐξ ἐνος ἐδεσματος ἐκάστῳ παρεστάθησι. Vbi placide & quiete considerint, pistor quidem panes suo cuique ordine apponit, coquus vero singulis unum pulmenti ejusdem vasculum apponit. Hinc Idem §. 10. p. 164. longævos eos perhibet, ὡς τὰς πολλὰς ὑπὲρ ἔνετον παρετίνειν ἔτη, διὰ τὴν ἀπλότητα τῆς διάτης καὶ τὴν ἔνταξιν, ita, ut multi ultra centesimum annum extendant atatem propter victus simplicitatem, & adhibitam ab illis moderationem.

Ad §. V. pag. 32.

(9) *Oleum adeo fugiebant*] Ita fatur IOSEPHVS c. l. §. 3. p. 161. κηλίδα δὲ ὑπολαμβάνεσι τὸ ἔλαιον, καὶ ἀλιφῆ τις ἄκων, σμήχεται τὸ σῶμα. Labis instar oleum habent, & si quis vel invitus undus fuerit, corpus abstergit. Quale

quid de Pythagoreis proditam non memini. Praeter luxum autem, ad quem olei usus apud Veteres spectabat, aliam hujus fugae olei apud Eſſenios, rationem aſſert REIZIVS in Not. ad Auctor. quia Gentiles Diis infernalibus oleum conſecrabant: noluisse ergo eo inquinari, quod Diabolo ſacrum erat. De qua quid habendum, arbitrium eſto penes Lectorem.

Ad §. VI. pag. 32.

(10) *Amabant vefte albas*] Hinc ſoſCRAΤES apud ATHENAEVM lib. IV. cap. 18. Pythagoricos antiquos dicit λαμπεῖ τε ἐσθῆτις αὐ-Φιενυμένες vefte ſplendida & velut lucente indu-
tos. IAMELICHVS vero lib. I. cap. 21. ἐσθῆτις
δὲ χρησθαὶ λευκὴν καθαρεῖ, vefte uti alba &
munda, iuſſos ceteros a Magistris, memorat.
Lineum autem amasse veftitum, contra a laneo
& pellibus conuento abhorruſſe docet SCHEFFE-
RVS c. l. pag. 150 ſq. De Eſſenis vix commode
conciliari potest IOSEPHVS c. l. §. 3. pag. 161.
quando affirmat: τὸ γὰρ αὐχμεῖν ἐν καλῷ τίθεν-
ται, λευκεμοῦν τε διαπαντός, ſqualere honori
ducunt, & vefte candida ſemper indui. Quo enim
pacto cum ſordibus candida convenerit vefti?
niſi ex ſubjecta ibidem nota dixeris: ſqualorem
decorem putant, aliummodo ſemper in vefte ſint can-
dida: ſqualorem, non ſecus ac perpetuum candida
veftis uſum, honori ducunt. Mallem ego, per
ſqualorem, molliriem omnem & luxum veftium
excludi, quo unctio pertinebat: hanc enim ea
de cauſa repudiare eos, mox tradiderat. Quam
ſolennis autem & ampliſſimus, in omni antiqui-
tate veftium candidarum fuerit uſus, ad deſi-
gnandam 1) dignitatem & eminentiam, Genel.
XLI, 42. Eſth. VIII, 15. unde Principes ipſis
כָּנְדִּידָה a רַחֲמִים a candido diidi, & apud Romanos
Candidati, qui honores & magistratus petebant.
vid. CORN. A LAPIDE Comment. in Eſth. VIII, 15.
& PINEA in Cobel. IX, 8. 2) ſanctitatem &
innocentiam, apud HESIODVM Op. & D. v. 197
ſqq. quo paſſim referunt Interpretes, quod ſtola
alba, licet per ludibrium, patiens indueretur

Servator, de quo vide BYNAEVM in Chriſto pat.
Lib. III. cap. II. §. 10, II. p. 78 ſqq. 3) laetiām,
unde publicas feſtitates albati celebrabant, &
in nuptiis cum primis veftibus albis locus erat,
ut IOH. IANZONIUS docet heilige Uitſpanning
Tom. I. p. 172: notius eſt, quam ut prolixa
egeat probatione.

Ad §. VI. pag. ead.

(11) Non mutarunt eam] IOSEPHVS ita
effert: ὅτε δὲ ἐσθῆτας, ὅτε ὑποδήματα ἀμέβυ-
στι, περὶ ή διαρραγῆναι τὸ περότερον παντάπασιν,
η δεπανθῆναι τῷ χρόνῳ. Nec veftem, nec cal-
ceos mutant, donec priora vel diſiſſa omnino fu-
rint, vel vetuſtate detrita.

Ad §. VII. pag. cit.

(12) *Jurejurando interdicunt*] De Pytha-
gora LAERTIVS in vita, edit. Henr. Stephanii
p. 316. μηδὲ ὄμνυναι Θεός αἰσκεν γὰρ αὐτὸν δεῖν
ἀξιόπιτον παρέχειν. Jurare per Deos verabat;
quemque enim id studioſe curare oportere, ut ex
vitæ merito ſibi fides haberetur. De Eſſenis IO-
SEPHVS c. l. §. 6. p. 162. πᾶν τὸ ρῆθεν ὑπ' αὐ-
τῶν ἰσχυρότερον ὅρκος: τὸ δὲ ὄμνυεν αὐτοῖς περι-
στατα, χρεῖον τι τῆς ἐπιορκίας ὑπολαμβάνοντες
ηδὲ γὰρ ηδὲ πατεγνωθαὶ Φασὶ τὸν ἀπισθέμενον,
δίχα Θεός. Quicquid ab ipſis dictum, firmius eſt
jurejurando: jurare autem ipſis ſupervacuum eſt,
ita ut perjurio pejus eſtimant. jamjam enim eum
damnatum dicunt, cui abſque Deo nequaquam cre-
ditur. Ipsi tamen alios, ad ſe accedentes, no-
menque ſocietati ſuę dantes, juramenti religio-
ne obſtringunt, teſte eodem §. 7. p. 163. πρὸς
τόποις, ὄμνυται, μηδὲ μὲν μεταδύναι τῶν δογ-
μάτων ἔτερος, η ὡς αὐτὸς μετέλαβεν ἀφέζε-
θαὶ δὲ ληστέας, καὶ συντηρήσεν ὄμοιῶς τὰ τε
τῆς αἰγέσσεας αὐτῶν βιβλίος, καὶ τὰ τῶν αγγέλων
ὄνοματα. τοιότοις μὲν ὅρκοις τὰς προσιόντας
ἐξασφαλίζονται. Præterea, jurant quisque, ne-
mini quidem ſe aliter dogmata prodiſtum, quam
ipſe accepere: ſe vero abſtenturum latrociñiis, pa-
riique reverentia ſervaturum ſectæ ſuę libros &

Ange-

Angelorum nomina. Hujuscemodi quidem jura-
mentis ad cœtum suum venientes, sibimet devin-
ciunt.

Ad §. VIII. pag. 32.

(13) *Eximie venerabantur suos Seniores*] LAERTIVS inter præcepta Pythagoræ c. l. p. 316. cum primis refert: τάς τε πρεσβυτέρες τιμᾶν δεῖν· τὸ προγένεμον τῷ χρόνῳ τιμιώτερον πρύγ-
μένας. ὡς ἐν κόσμῳ μὲν, αὐτολήν δύστεως. ἐν
βίῳ δὲ ἀρχὴν τελευτῆς· ἐν ζωῇ δὲ, γένεσιν Φθορᾶς.
Seniores honorandos; quod tempore præcederet,
honorabilius existimantes; quemadmodum in mundo
occasu ortum; in seculo principium fine; in vita
autem generationem corruptione. De Essenis
pariter IOSEPHVS c. l. §. 9. p. 164. τοῖς δὲ πρε-
σβυτέροις ὑπακένειν, καὶ τοῖς πλειστοῖς, ἐν καλῶ-
τιθενταῖ· atate grandioribus, numeroque majori-
bus obtemperare, pulchrum esse ducunt: idque
adeo inquit, ut cum decem considerint, uni ali-
cui fas non sit loqui, si nolint novem. Sen-
etutem tamen non ætatis metiuntur annis, sed
quam in secta illa traxerunt moræ, diserte hoc
docente PHILONE cit. loc. p. 695. πρεσβυτέρες
γάρ, & τὰς πολυετεῖς καὶ παλαιές νομιζόσιν,
αλλ᾽ ἔτι κομιδὴ νέες παῖδες, ἐὰν ὄφε τῆς προσ-
έτεως ἔρασθωσιν, αλλὰ τὰς ἐν περιτης ἡλικίας
ἐνεβῆσαντας τῷ θεωρητικῷ μόρει Φιλοσοφίας, ὅ-
δη καλλισον καὶ θειότατόν ἐσι. Nec enim Senio-
res ex annis æstimant, sed quantumlibet grandevos
habent pro pueris, si sero institutum hoc complexi
sunt, honorem vero senectutis tribuunt his, qui ex-
ercuerunt se a juventute in hac pulcherrima di-
vinaque parte contemplativa philosophiae.

Ad §. VIII. pag. cit.

(14) *In quatuor ordines*] Haec ad verbum
deprompta sunt EX IOSEPHI c. l. §. 10. p. 164.
ubi ita leguntur: διηγένται δὲ, κατὰ χρονον τῆς
ἀτηῆσεως, εἰς μοιρας τέσσαρας· καὶ τοστον οἱ
μεταγενεσέροι τῶν προγενεσέρων ἐλαττάνται, ὡς
εἰ ψάυσιαν αἴτων, ἐκείνες ἀπολέσθαι, καθά-
περ ἀλλοφύλῳ συμφυρένται. Distincti autem

sunt, juxta tempus, quo se se in ista disciplina ex-
ercuerunt, in quatuor classes: atque juniores adeo
senioribus inferiores habentur, ut si aliquos eorum
forte contigerint, illi, ac si alienigenæ se se com-
misiissent, semet abluant.

Ad §. IX. pag. 32.

(15) *Pythagorici aquam potabant*] Quare
IAMBLICHVS lib. I. cap. XVI. ἀνίαν καὶ ὄλυγο-
στίαν, vini abstinentiam & ciborum paucitatem
ipsis tribuit, quod vinum, vietusque abundan-
tia, rationi vim inferant, mentisque sinceritati
ac integritati officiant. Sed discrimen hic pro-
be obseruavit SCHEFFERVS cap. XIV. de Phi-
losoph. Ital. pag. 149. & Contemplatios solum
a vino abstinuisse, qui integritati mentis puri-
tati maxime studebant, ceteris vero vini
usum integrum fuisse, idoneis documentis evi-
cit. Confer huc IOH. LVDOV. BOYE dissert.
de legibus cibariis & vestiariis Pythagoræ, earum-
que causis, Jenæ 1711. §. 18. De Essenis pariter
PHILO c. l. p. 696. οἶνος ἐν ἐκείναις ταῖς ἥμέραις
ἢ εἰσημένηται, ἀλλὰ διαυγέσατον ὑδωρ, ψυ-
χὸν μὲν τοῖς πολλοῖς, θερμὸν δὲ τῶν πρεσβύτα-
των τοῖς ἀβροδιάτοις. -- οἶνος μὲν γάρ, ἀφρο-
σύνης Φάρμακον. Vinum per illos dies, quos
festos agunt, quinquagesimos quosque post se-
ptem hebdomadas, quibusque communis utun-
tur convictū, non præbetur, sed aqua limpidissima,
ceteris frigida, calida vero his, qui inter seniores
tractantur delicatus. -- Nam vinum habent pro
veneno, afferente dementia. Sed & ante hæc
p. 692. ubi de vietu ipsorum tenui agit, ποτὸν
ὑδωρ ναυατισίον ἀντοῖς ἐσιν, inquit, potum e-
fluentis bauriunt.

Ad §. X. pag. cit.

(16) *Vtebantur sacrificiis inanimatis*] Ita
LAERTIVS in Pythag. p. 315 sq.: θυσίας τε ἐκεῖ-
το ἀψύχοις· οἱ δὲ Φασιν, ὅτι ἀλέκτοσι μόνον
καὶ ἐρίφοις, καὶ γαλάθηνοις, τοῖς λεγομένοις
ἀπαλίαις, ἥπιστα δὲ ἄγναστι. Sacrificiis uteba-
tis

tur inanimis. Sunt, qui dicant, solis gallis gallinaceis, & hædis etiam laetolis, quos teneros dicunt: agnis autem minime. Quæ quomodo conciliari possint, alii viderint. Hoc certatum Veteres produnt, sacrificiorum rationem ipsum ab Aegyptiis & Chaldeis hauiisse, docente SCHEFFEROP. 20 sq. 26. Quin & eundem hecatomben immolasse LAERTIVS prohibet p. 313. cum invenisset trianguli, quod ὅρθογάνων appellant, subiectum latus tantumdem valere, quantum quæ illum continerent. Quæ omnia, ab animatis sacrificiis eum abhorruisse, negant. Rursus vero p. 316. fertur, σφάγια τε θεοῖς προσφέρειν καλύειν, μόνον δὲ τὸν αναμυκτὸν βαμὸν προσκυνεῖν, cruentas hostias Diis offerri prohibuisse, solidam aram, quæ esset sine sanguine, adorandam præcepisse. De Essenis testis est IOSEPHVS lib. XVIII. Antiqu. cap. I. §. 5. εἰς τὸ ιερὸν αναθήματά τε σέλλοντες, θυσίας ἐκ ἐπιτελεστὶ διαφυρότητι σύγνεῳν ἀν νομίζοιεν, καὶ δι' αὐτὸν εἰργόμενοι τῷ ποικιλῇ τεμενίσματος, ἐφ' αὐτῶν τὰς θυσίας ἐπιτελεῖσθαι. In templi autem donaria dum mitunt, ibi sacra non faciunt, propterea quod lustrationes habeant sanctiores; hac de causa communis delubro arcentur, & sacra sua scorsim faciunt.

Ad §. XI. pag. 32.

(17) *Fatum in omnibus rebus*] In Pythagoræ placitis denquo LAERTIVS p. 318. habet: διὸ καὶ προνοεῖσθαι τὸν θεὸν ἡμῶν εἰμαρμένην τε τῶν ὅλων εἶναι, καὶ τὰ κατὰ μέρος, αἰτιαν τῆς διοικήσεως: hominibus eum Diis esse cognationem, unde & Deum nostri providentiam gerere. Fatum quoque omnium, & eorum quæ sunt, per partes administrandorum causam esse. Triplicem autem, quam Auctor profert, trium apud Ju-dæos sectarum de Fato sententiam IOSEPHVS lib. XIII. Antiqu. cap. V. §. 9. his verbis comple-
titur: οἱ μὲν ἐν Φαεριταιοῖ τινα, καὶ ἐπάντα τῆς εἰμαρμένης εἶναι λέγοσιν ἔργουν, τινα δὲ ἐφ' εἴσαντος ὑπάρχειν, συμβαίνειν τε καὶ ἐγίνεσθαι. Τὸ δὲ τῶν Ἑσπεριῶν γένος, πάντων τὴν εἰμαρμένην κυρίαν αἰτοφαίνεται, καὶ μηδὲν ὁ μὴ κατ' ἐκείνην

ὑπῆρχον ἀνθρώποις ἀπαντᾷ. Et quidem Pharisei dicunt, quedam eorum quæ sunt, non omnia, fati esse opera, esse enim & quedam in nostra potestate, ut sunt, aut non sunt. Esseni vero omnia in fati potestate esse affirmant, nec quicquam hominibus praeter fati decretum accidere. Eiusdem de Sadducæorum doctrina testimonium supra jam Cap. præc. Annot. 13. citavimus; nec est, quod hic repetamus.

Ad §. XII. pag. 32.

(18) *Verba facere in schola quinque primis annis*] Sic denquo LAERTIVS c. l. p. 312. de discipulis Pythagoræ verba faciens: πενταεταί τε ἡσύχαζον, μόνον τὸν λόγον κατακέντες, καὶ εδέπον πυθαγόραν ὄφαντες, εἰς ὁ δημιασθεῖεν. τεντεῦθεν δὲ ἐγίνοντο τῆς αἰκίας αὐτῶν, καὶ τῆς ὄψεως μετεῖχον. Quinquennium totum silebant, solum quæ dicerentur, audientes, ac donec probarentur, nunquam Pythagoram videntes. Hinc jam ad domum ipsius, adspectumque admittebantur. De ista Pythagoreorum ἐξευθύνia silentio SCHEFFERVS cap. XII. p. 114 sqq. copiose agit, eamque observat geminam fuisse, alteram probatoriam ac præparatoriam, vel quinque, vel minus annorum, diserte perhibente A. GELLIUS lib. I. Noct. Att. cap. 9. Fubebat certum tempus tacere, non omnes idem, sed aliud alios tempus, pro aestimato captu sollertia, sed non minus quisquam tacuit, quam biennium: alteram totam & omnimodam per omnem vitam, qua exteris profanosque omnes celabant, quæ seclæ suæ præcepta essent, vitæque instituta. De priori h. l. sermo potissimum est. De Essenorum silentio PHILO c. l. pag. 691. tradit, quod sex diebus in suo quisque σεμνεῖον seu aedicula sacra solitarie agant, septimo autem die in cœtum communem convenient, & postquam juxta ætatis ordinem modeste accubuerunt, natu maximus & in eorum placitis versatissimus in medio reliquorum verba faciat, καθ' ἡσυχίαν δὲ οἱ ἄλλοι πάντες εἰρωνται τὸν ἐπανον, νεύμασιν ὄψεως ἢ κεφαλῆς παραδηλώντες αὐτὸν μόνον, reliqui omnes au-scultent

sultent per summum silentium, annutantes oculis tantum, aut capite. Rursus p. 696. ubi docentem perhibuit, totum, pergit, auditorium attentum auscultat in uno eodemque habitu, τὸ μὲν συνέναι καὶ κατειληφέναι, νέυματι καὶ θλέματι διασημαίνοντες τὸν δὲ ἔπαινον τῷ λέγοντας ιλαρότητι, καὶ τῇ σχέδιῳ περιαγωγῇ τῷ προσώπῳ, τὴν δὲ διαπόρην, ηρεματέα, πινύσαι τῆς οὐφαλῆς, καὶ ἄκρῳ δακτύλῳ τῆς δεξιᾶς χειρός, intelligere sc̄i nutu vultuque indicans, probare vero hilaritate, ac exorrectis frontibus, interdum & dubitare herereque, moto leniter capite, summoque dextra digito. Pariter IOSEPHVS lib. II. de bello Jud. cap. VIII. §. 5. de illis testatur: ὃ δὲ οὐρανή τοτε τὸν ὄμονον, ὃ τε Θόρυβος μελύει, ταῖς δὲ λαλίαις ἐν τάξει παραχωρεῖσιν ἀλλήλοις καὶ τοῖς ἔξωθεν, ὡς μυστήριον τι Φριτὸν, ή τῶν ἔνδον τιστὴν καταφαίνεται. Neque vero clamor unquam, aut tumultus domum contaminat, sed loquendi vices ordine alii aliis concedunt: illisque, qui foris sunt, horrendi instar mysterii videntur silentium eorum, qui intus sunt. Quae vero Idem c. l. §. 9. de illis testatur, δέκα γὰν συγκαθέγουμένων, ἐκ δὲ λαλίστει τις αὐτῶν τῶν ἑρέα. cum decem confederint, non est ut unus aliquis loquatur, si novem inviti fuerint: ea rectius a Iosepho, ad reverentiam senioribus habitam, quam ad silentii studium cum Auctore nostro, & DRVSI, referuntur.

Ad §. XIII. pag. 33.

(19) *Eessenorum initatio*] Hanc initiandis rationem IOSEPHVS cit. loc. §. 7. prolixè describit, cuius solum dabimus versionem: Porro ei, qui hujus sc̄e studio tenetur, non continuo patet ingressus, sed foris annum integrum manenti, genus idem vita prescribunt; & dolabellam, & cingulum, & vestem candidam tradunt. Postquam vero hoc temporis intervallo continentie sua documenta dederit, propius quidem ad instituti communione accedit, ac purioribus aquis, una cum ceteris, lustrari incipit: neandum tamen ad convictum admittitur, nam per duos ulterius annos, postquam

tolerantiam suam palam fecerit, mores ejus explorant: & si dignus apparuerit, tum demum in consortium admittitur. Priusquam vero communem cibum attingat, horrendis s̄emet illis juramentis adstringit: primum quidem, pie se culturum Deum: deinde & ius servaturum cum hominibus: & neque se lasurum quenquam, sive sponte, sive ex imperato; injuriosos vero omnes odio perpetuo habitum, & justis adjutorem fore. &c. Eadem fere ex IOSEPHO repetit PORPHYRIVS TYRIUS libro de abstinentia, quem evolvat, qui cupit. Consentit GEORGIVS CEDRENVS in Compend. Histor. edit. Parisi. pag. 199. Juvat autem Hebraeum audire testem, R. ABRAHAMVM ZACHVT, Salmantensem, cuius in libro Fuchasin fol. col. 2. verbā ita habent: כאשר ורצת אומם להכנס במנחים אין מקבלים אותם תכפ' ומיר רק מאכלים ומשקים אחריהם מלבשים אותם מלבוש לבן ואחר עבר שנה שרואים שיש לו מרות טובות מביאים אותו ביןיהם ומלמורים אותו להטביל כרי שיתנהנו להזוהם פרושים ואחר שתו שניים מכנים אותם בינויהם וקורם שיאכלו עמהם משבעים אותם שיכברו את שם ותבריך על כל הנמצאות ושיתנהנו עם הכל במשפט באמת ובצדקה Cum aliqui ritum Essenorum ingredi volunt, non e vestigio recipiunt eos, sed cibum potumque per integrum annum illis præbent, dataque in manum securi quadam, induimento candido induunt illos. Finito anni spacio, ubi mores probos cognoverint, in medium sui adducunt illos, docentque lotiones, ut sejuncti seu sancti esse adfuescant. Postea, absolute biennio, demum in cœtum suum introducunt, & antequam cum illis comedant, eos adjurant, quod supra omnes res honorare Deum gloriosum, cum omnibus honeste, sincere, & juste vivere, improbos vero odio profecti velint. Conspirant ergo in triennio præparacionis auctores probati & veteres, ut frustra sint NICOL. SERARIUS Lib. III. Trihar. cap. IV. p. 217. & ALEX. ROSSAEVS Libro de Religionib. orb. p. 34. quando probationi novitiorum apud Esse nos integros quatuor annos largiuntur.

Ad §. XIV. pag. 33.

(20) *Jurandum violat*] IOSEPHVS loco citato §. 8. ita habet: τας δε ἐπ' αἰχιοχέοις ἀμαρτίασον ἀλόντος, ἐνθάλλουσι τα τάγματος· ο δὲ ἐκκριθεῖς, οὐκτίσω πολλακις μόρω διαφεύγεται. Τοῖς γαρ ὅρκοις καὶ τοῖς ἔθεσιν ἐνδεδεμένος, οὐδὲ τῆς παρὰ τοῖς ἀλλοις τροφῆς δύναται μεταλαμβάνειν, πονηρῶν δὲ καὶ λιμῶν τὸ σῶμα τηλόμενος διαφεύγεται· διὸ δὴ πολλές ἐλεηστατες ἐν ταῖς ἐσχάταις ἀναπνοαις ἀνέλαβον, ικανὴν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν αὐτῶν τὸν μηχεῖ θανάτῳ βάσανον ἤγγισεν. Deprehensor vero in peccatis gravioribus ex ordine suo ejiciunt, isque cui contingit, e cœti ejici; non raro mortem obit miseriam. Nam juramentis & ritibus obligatus, ne aliorum quidem esca uti potest; sed dum herbas comedit, corpus fame tabescit, atque ita interit. Quam ob rem etiam ipsi plurimos miserati, extremum jam agentes spiritum receperunt; pro peccatis satis pœnarum, quod ad mortem usque fuerint cruciati, dedisse existimantes. Tanti constituit, jurata in initiatione fallere fidem, & tam misera eos, quos excommunicaverant, fors manebat. Quod autem de centenario judicium numero Auctor addit, pariter ex IOSEPHO hausit, qui statim post allegata verba, §. 9. ita pergit: *judicia autem accuratissime exercent, & justi: & judicant quidem centeni ad minimum congregati: quod vero ab iis semel decretum fuerit, fixum manet & immobile.*

Ad §. XV. pag. cit.

(21) *Adoravere adversus Solis ortum*] Veneror, ut quotidianus & perpetuus ex PHILONIS testimonio excuppi queat ritus, quando, post peractum commune epulum soleinne, noctemque hymnis & piis colloquiis transactam, sub fin. libri cit. p. 698. eos memorat longe excitatores, appetente die, τὰς δὲ ὄψεις καὶ ὄλον τὸ σῶμα πρὸς τὴν ἑω σάντες, ἐπὸν θεάσανται τὸν ἥλιον αἰνιχούσα, τὰς χεῖρας ἀνατείναντες εἰς φερνὸν, ἐνηργεῖσαν καὶ αἰλαζεῖσαν ἐπέυχονται, καὶ ὄξυα πίαν λογισμός verso ad auroram vultu, totoque

corpo, quamprimum solem orientem aspiciunt, felicem diem, & veritatem, perspicacemque mente sibi comprecantur. IOSEPHVS autem §. 4. ita habet: πρὸς γε μὴν τὸ Θεῖον ιδίως ἐντεῖσε περὶ γὰρ ἀναστάντων ἥλιον, γόδεν Φθεγγοντας τῶν Βεθηλῶν, πατέρες δέ τινας εἰς ἀυτὸν ἐνχάρας, ὁσπερ ἰκετεύοντες ἀνατεῖλαν· ceterum erga Deum, pietate sunt singulari: nihil enim profani ante solis ortum loquuntur, sed patria quedam vota ei nuncupant, quasi ut illucescat, obsecrantes. Quæ fidem fere faciunt, solem orientem ipsos adorasse; cujus criminis reos peragit REIUVS in suis ad b. l. Auctoris annotat. Quos tamen cum Judæos cogito, Codicem Sacrum diurna nocturnaque manū versantes, & illo quidem tempore florentes, quo gens ista a creaturarum cultu vel maxime erat aliena, ab idolatria quidem facile dixero immunes. Nec PHILONIS verba hanc ipsis maculam adspergunt, quibus non solem adorasse, sed ad orientis solis conspectum, sibi mutuo fausta quævis comprecatos, testatur. Et hoc ipsum erat patrium illud carmen, IOSEPHO memoratum. Vnde quoque vir apprime doctus, DE BEAVSOBRE in Hist. dogmatum Manich. lib. IX. cap. I. §. 13. p. 601. suscepito Essenorum patrocinio, a religioso solis cultu liberos pronunciari, & IOSEPHVM rite exponendum docet. Pariter SAM. PETITVS Var. Lect. cap. 21. eos ab idolatriæ crimen absolvit, lectionem apud IOSEPHVM in mendo jacere causatus, & loco, εἰς αὐτὸν, scil. τὸν ἥλιον, legendum monens εἰς αὐτὸν, nempe τὸ Θεῖον, quod præcesserat. Demum BASNAGIVS Hist. Jud. lib. II. cap. XII. §. 17. medium ingreditur viam, Essenos solem quidem adorasse negans, eo quod infensissimi idolatriæ osores, IOSEPHVS & PHILO, tantis ipsis encomiis nunquam maestassent, si cælicolis annumerandi fuissent; insignem tamen precibus versus solem fusis superstitionem admiscesse largitus, quod, IOSEPHO teste, solem quasi obsecraverint, ut illucescat. Ceterum trita hæc olim erat calumnia Heliolatrias, qua primis quoque Christianis invidiam conciliare nitebantur Gentiles, quorum tamen causam TERTULIA-

NVS,

nus, aliquae Ecclesiæ Doctores graviter perorarunt: ut in compendio docuit IOACHTIM. HILDEBRANDVS in rituali orantium cap. I. §. X sqq. Potiori jure vossius de Idololatria lib. II. Solis cultum tribuit Persis cap. IX. p. 178 sqq. Emessenis cap. V. pag. 169. Phœnicibus & Syris mediterraneis, c. V. p. 168. Assyriis & Babylonii p. 169. Arabibus, Moabitis, & Madianitis c. VII. p. 172. c. VIII. p. 181. Aethiopibus p. 184. Marmaricis & Ammonitis ibid. Pœnis p. 186. Græcis & Romanis cap. XII. XIII. XIV. XV. XVI. denique gentium aliis toto pene orbe c. XVII. p. 198 sq. Bene quidem memini, virum in linguis Orientis versatissimum, THOMAM HYDE in Historia religionis veter. Persarum cap. I. p. 9 sqq. omnem mouere lapidem, ut hanc a Persis maculam abstergat, & turpi, cultus civilis cum adoratione religiosa, confusione acceptam referat; quo colore a pyrolatria ipsos pariter absolvit p. 10 sq. Achille tamen vix alio, quam modernorum Persarum confessione ntitur, quæ forte sanior est, quam præcorum praxis antecessorum. Attamen, quando p. 22. diserte perhibet: *Et quidem de eis peculiariter notari debet, quod veterum Persarum ecclesia & gens, sola sit & in toto terrarum orbe unica, que (excepta Israëlitarum & Judæorum linea sacra) continuo & constanter, a suis primordiis seu incunabulis, & ab ipso diluvio ad hoc usque tempus, veri Dei notitiam & cultum, semper sine ulla temporum interruptione, retinuerit & adhuc retineat:* facile hinc colligitur, veteres ipsum æque ac recentiores Persas, ab omni Heliolatriæ labe liberare anniti. Hæc Helena est, quam universo isto, cetera doctissimo, commentario adornat & pingit. Idem tamen licet persuaserit laudato supra DE BEAVSORE, c. I. §. 12. pag. 599 sq. qui quidem vix aliis, quam HYDI armis ad defendendos Persas utitur, vereor ut etuditis ceteris persuadeat, testimonia Veterum æqua ponderantibus lance. Disparem enim Persarum ac Essenum, in hac causa, rationem esse ad oculum patet. Quæ, licet ab Essenis aliena, dividæ tamen non fuerit, in medium attulisse.

Ad §. XVI. pag. 33.

(22) *Ad servandum nomina Angelorum*] Ita quoque Angelolatriam ipsis impingit Auctor. Verba JOSEPHI ita habent: Juramento eos obstringi συντηρήσειν ὄμοιως τὰ τῆς αἱρέσεως ἀντῶν θιβλία, οὐδὲ τὰ τῶν ἀγγέλων ονόματα, pari reverentia se servaturos sectæ sue libros, & Angelorum nomina, loco supra cit. §. 7. Velut autem de veneratione aut cultu Angelorum, JOSEPHVS ne somniando quidem cogitavit, multo minus prodidit, sed nomina Angelorum æque ac libros suos, exteris & alienæ sectæ hominibus, non propalaturos, sed sibi servaturos, inse recepisse perhibet: ita TACOB. ODE Commentar. de Angelis Sect. IX. cap. IV. §. 9. p. 947. per Angelos non Spiritus, sed vel Præsides conveniunt suorum publicorum, vel Emissarios aliunde ad ipsis, prope Alexandriam, accedentes, vel denique Ἀρχηγέτας ac Statores sectæ sue, intelligendos esse erudite contendit, quorum nomina in vulgus spargere nefas fuerit, forsitan ut non ab instituti sui auctoribus invisum quod traherent nomen, sed a sanctimonia vita Esseni vocarentur. In quibus, ut veritati consentaneis, haec tenus acquiescimus.

Ad §. XVII. pag. citat.

(23) *Solliciti erant in observando Sabbatho*] Quod probe observat Auctor, geminum ipsis servasse Sabbathum, ordinarium dierum, & magnum septimanarum, prius ex legis præscripto, posterius ex instituti sui superstitione; id quidem JOSEPHI ntitur ac PHILONIS fide. Prior lib. II. de B. f. cap. VIII. §. 9. testatur: ταῦς ἐθδοδοσιν ἔργων ἐΦάπτεσθαι, διαφοράτατα ἰσδαιῶν ἀπάντων. Σὺ μόνον γάρ τεοφας ἑαυτοῖς πέδημέρας μιᾶς παρεσκευάζοσιν, ὡς μηδὲ πύρ ἐνάντοις ἐκείνη τῇ ἡμέρᾳ ἀλλ' ὅδε σκεῦός τι μετανιῆσαι θαρράστων, ὁδὲ ἀποπτεῖν. Sabbathis manum operi admovere, fugiunt maxime omnium Judæorum. Nam non solum pridie ejus diei cibum sibi præparant, ut illo die ignem non accendant;

dant; sed neque vas ullum loco movere audent, nec alvum exonerare. Die sexto cibos parare, & ignem Sabbatho non accendere, commune erat omnium Judæorum, & diserte præscriptum Exod. XVI, 23. XXXV, 3. item onus non tolle-re Jer. XVII, 22. & ab opere famulo abstinere Exod. XX, 9. Num. XXVIII, 18. Sed nec va-
sculum transferre, nec exonerare ventrem, utrumque Essenorum peculiare. Postremæ il-
lius superstitionis causam SCALIGER Elenchi
cap. 28. p. 230 sqq. in eo ponit, quod alvum ex-
oneraturi Essen, legem priscam Deuter. XXIII,
12, 13. de paxillo & de scrobicula fodienda, pres-
se observarent. In Sabbatho autem cum σκεῦος tollere, aut transferre ipsis non liceret, σκαλίδα quoque, sive sarculum gestare nefas habebant, quo scrobiculam deprimenter, in quam egere-
rent. Alias enim nullum tam joculare extabat ipsis præceptum, quo alvum Sabbatho levare prohiberentur. In hoc itaque ceteros supererant Judeos. PHILo autem de Sabbatho ipsorum magno cit. loc. p. 695. ita tradit: ὅτοι τὸ μὲν πεντάτον ἀθροίζονται διὰ ἑπτά εβδομάδων, & μόνον τὴν αἱπλήν εβδομάδα, αἱδαὶ καὶ τὴν δύναμιν τεθι-
κότες ἀγνῆν γὰρ καὶ αἱπλάθεον αὐτὴν ἴσασιν. οἵτινες δὲ προεόρτιος μεγίστης εορτῆς, ἣν πεντηκοντάς ἔλαχεν, αἱγιώτατος καὶ Φωτικάτατος αἱριθμῶν, ἐν τῆς τῆς ὁρθογωνίας τετργωνὸς δυνάμεως, ὥπερ ἐσιν αἱρεχθῆ τῆς τῶν ὄλων γενέσεως. Hi numeros in primis observando, post septem hebdomadas elapsas conventus suos instaurant, venerati non solum simplicem septenarium, sed & vim ejus multiplicem, causam enim sciunt hebdomada & semper virgi-
nem. Is dies profestus est maxime festivitatis, in-
cidentis in numerum quinquagenarium sanctissi-
mum & naturæ gratissimum, constantem ex vi recti-
angularis trianguli, quod est initium generationis rerum omnium. Post hæc celebritatem illius diei prolixe describit, & quibus sacris, conviviis, gaudiis peragatur, data opera exponit. Quæ de sanctitate septenarii, semper virginis, disserit PHILo, ex Pythagoreorum promanasse placitis, intelliges ex PETRI BVNGI numerorum mysteriis, Num. VII, p. 282 sqq. ubi septenarium nec

præcreare numerum ullum, nec a quoquam pro-
creari observat, ideoque imaginem esse principis & auctoris rerum omnium, Dei: eidemque in-
oleuisse opinionem virginitatis, ut quæ sapien-
tiæ præfecta putata est, utilisque Dea formandis credita adolescentium ingeniis, Minerva nomi-
netur. - - Symbolice igitur sacris initiati Py-
thagorici semper virginis sine matre nata Miner-
va, septenarium assimilant, quia & illa nec parti-
est edita, sed ex Jovis orta capite &c. Quo au-
tem pacto quinquagenarius ex vi rectangularis
trianguli constet, ad oculum demonstravit lau-
datu. BVNGVS num. L. p. 535. quia quinquage-
narius numerus est potentia lateris oppositi an-
gulo recto, contento ab illis duabus lineis, qua-
rum radices constituunt 50. Sed in his non licet
esse prolixioribus, quia directe non faciunt ad
rem, sed PHILONEM solum illustrant. Fru-
stra porro esse EVSEBIVM, BRVNVM, omnes-
que, qui Patrum secuti auctoritatem, Therapeu-
tas Monachos esse censuerunt Christianos, inde-
que augurati sunt, per προεόρτιον μεγίστης εορτῆς
festum Dominicæ passionis, & per hebdomada-
totum istud ἑπτακοντάριον, quod Pascha præcedit,
intelligi, VALESIVS aliique evicerunt. Cum
enim festum istud Pentecostes, bene monente
Auctore nostro, septies quotannis Essenis redi-
ret, nec vel de Paschate Christianorum, vel de
passione Domini perspectum quicquam habe-
rent sive PHILo, sive Essen, palam est, citra
causam hæc ipsis somnia obrudi. Sed quicquid
est istius, de Essenis Christianis, controverbia,
infra suo loco disseremus.

Ad §. XVIII. pag. 33.

(24) *Abstinuerunt quoque connubiis*] Cir-
ca matrimonium non idem omnes tenuisse Esse-
nos, quod recte observat Auctor, copiose declarat IOSEPHVS, cuius propter prolixitatem, so-
lam versionem damus ex c. l. §. 2. p. 161. Iti a-
voluptatibus, tanquam a scelere abhorrent, conti-
nentiam vero servare, & cupiditatibus non suc-
cumbere, pro virtute maxima auncunt. Et ipsis
quidem

quidem despectui habentur nuptiae, alienos vero liberos, dum ad capissendas disciplinas molles adhuc fani, suscipientes, pro cognatis suis reputant, suisque moribus informant: nos tamen matrimonium, & legitimam ex eo successionem tollentes, sed sibi met a procaci mulierum petulantia carentes, nullamque earum uni viro fidem servare posse, persuasum habentes. Vicissim de illis, qui matrimonia inire consueverant, §. 13. p. 165. ita commentatur: Est & alius porro Essorum ordo, qui cum prioribus quidem, quoad rationem vivendi moresque & instituta consentit, (per priores Theoreticos intelligens, Practicos per hos) sed in una de nuptiis opinione ab ipsis discrepat. Maximam enim vite hominum partem, quæ a successione pendet, eos amputare arbitrantur, qui a nuptiis abstineant; multo vero magis desitum humānum genus quam citissime, si omnes in eandem de ipsis ire velint sententiam. Verumtamen sponsas per triennium probant. Cum autem ter purificatae fuerint, ad explorandum, possintne parere? tum eas in uxores ducunt. At cum gravidis non coeunt, hoc ipso ostendentes, quod nuptias non voluptatis ergo, sed liberorum inopia fecerint. Femine autem lavantur induſſis circum amictæ, quemadmodum viri, cum subligacula induerint. Vir summus, & post LVTHERVUM, fere sine pari, MARTIN CHEMNITIVS in Exam. Concil. Trident. P. III. de calibatu Sacerdotum p. 87. memorat dignum existimat, cum tempore Vet. Test. ecclibatus non esset in magna admiratione, quod, collapsa post Maccabæorum tempora religione, JOSEPHVS scribit lib. XV. c. 13, Essos sectæ suæ registrationem mutuatos ab illa vivendi ratione, quam Pythagoras Græcis monstrarat, & primarium caput illius sedet fuisse, ὑπεροψίαν γέμεις, contemptum conjugii. Et EVSEBIVS lib. VIII. de Prepar. Evang. EX PHILON E recitat multas Essorum contumelias contra conjugium, & contra sexum muliebrem, non absimiles illis, quas HIERONYMVS EX THEOPHRASTO colligit. Cumque propter hanc speciem Essai in magna essent auctoritate & admiratione, instituerunt quoque Scribae & Pharisæi, tanquam doctores

populi, peculiaria exercitia continentia a conjugibus, aliqui quadriennium, aliqui octennium, aliqui decennium: & illo tempore gesserunt peculiares purpuræ fimbrias, ut hominibus continentia suæ professionem ostentarent. Ita enim EPIPHANIVS inter hæres apud Judæos, ante Christum, describit Pharisæos & Scribas lib. I. Tom. I. Utque solet superstitione tanquam gangrena serpere, tandem in ipsam etiam Ecclesiam Essorum institutum irrepit. Inde laudatus CHEMNITIVS Monachatus originem, cum despectu conjugii in Aegypto primum disseminato, eruditæ arcessit. Quas vero ille, digito velut indice, apud EVSEBIVM notavit in sexum sequiorem Essorum calumnias, ex ipso fonte plenius hauriemus, quæ c. l. EVSEBII cap. XI. in versione ita leguntur: Essorum (Theoreticorum quippe) nemo uxorem dicit, quod mulier ejusmodi sit, quæ cum seipsum vehementius amet, ac zelotypia laboret immodica: tum viri quoque mores & facile transversos agat, & affiduarum blanditiarum illecebris ac lenociniis emolliat. Nam ubi verbis ad assentationem adulatio[n]emque compositis, ac reliquo simulationis artificio, tanquam in scena, oculos semel auresque illinit, tum vero perinde ac circumventis subditis, ducem ipsum ac principem, animum eundem in errorem inducit. Quæ si liberos quoque suscepit, mox procaciæ confidentiaeque plena, quicquid simule prius ac subdole insinuabat, id palam atque audacius loquitur, exutoque pudore omni, per vim extorquere conatur. Quæ quidem a societate aliena sunt omnia. Quisquis enim aut uxoris irretitus illecebris, aut cura liberorum, quadam naturæ necessitate implicatus est, is adversus alios idem, qui prius, esse non potest, sed plane aliud, hoc est, ex libero servus, sensim ac sine sensu efficitur. Atque hæc ex PHILONIS Apologia se mutuatum restatur EVSEBIVS. Ceterum quoq[ue] scimus, huic instituto sectaque addictas, a pari continentia, nuptiarumque aversatione PHILO laudat c. l. p. 695. ubi de solenni & pentecostali differt convivio: συνεστῶνται δὲ οὐαὶ γυναικεῖς, ὅν πλεῖσται γνωσταί, παρθένοι τὴν αγνείαν, σκανδαλοῦσσαι.

καθάπερ ἔνια τῶν πολέων Ἑλλησιν ιερεῖων, διαφυλά-
ξαισαν μᾶλλον ἢ καθ' ἐνθουσιογνώμην, διὰ δὲ ξῆλον
καὶ πόθον σοφίας, ἢ συμβιβεῖν σπεδάστασα, τῶν
περὶ σῶμας ἱδονῶν ἥλούγησαν, & θυητῶν ἐκγόνων,
αὐλὴν αἰθανέτων ὀρεχθεῖσα, ἃ μόνη τίκτειν αὐτὸν
έπαινης οὐδιά, τέ ἐσιν ἡ Θεοφιλὴ Θυχὴ, σπείραντος
εἰς αὐτὴν ἀντίστας νοτας τὸ πατρός, αἷς δυνήσεται
θεωρεῖν τὰ σοφίας δόγματα. Adhibentur men-
sa fæmina quoque, anus plerique sed virgines, non
coactæ castitatis, sicut apud Gracos quadam sacri-
ficulæ, sed sponte continentes præ amore sapientie,
cujus studio per totam vitam contemserunt volu-
ptates corporis, uimirum divinæ, non mortalis pro-
lis cupide, quam sole Deo charæ animæ ex seipso
pariunt, excipientes pro semine intelligibiles patris
radios, ut decreta sapientia contemplando percipe-
re valeant.

Ad §. XVIII. pag. 34.

(25) PLINIVS Lib. V. Hist. Cap. 17.] Ut
eorum desiderio faciamus satis, qui PLINIVM
audire cupiunt, en verba ejus damus: *Ab occi-
dente litora Esseni fugiant, usque qua nocent,*
(hæc verba ab omni fere sensu destituta, ita re-
stituit SALMASIVS: *Ab occidente litora Esseni fu-
giunt, usque qua nocent.* Fugiebant enim litora
Esseni, ut interiora Judææ habitarent, ne puritati
ac tranquillitatì vitæ, quam seftabantur, mariti-
ma commercia nocerent) gens sola, & in toto
orbe præter ceteras mira, sine ulla fæmina, omni
Venere abdicata, sine pecunia, socia palmarum.
In diem ex aquo conveniarum turba renascitur,
large frequentantibus, quos vita fessos ad mores
eorum fortuna fluctus agitat. Ita per seculorum
millia (incredibile dictu) gens æterna est, in
qua nemo nascitur. Tam fecunda illis aliorum
vitæ pœnitentia est. Testem Romanum audis,
Judaicarum rerum imperitum, & ex vulgi ru-
more summa imis miscentem. Forte tamen
potuit nonnullos pœnitudo præteriorum ad
illud adegitse vitæ institutum, quo ante obi-
tum in ordinem & ad frugem se reddituros
credebant.

Ad §. XIX. pag. 34.

(26) Quando & a quo hæc Secta exclusa sit,
difficile est dicere] Esterorum familiam non
ab uno quodam conditore, nec definito tempo-
ris articulo, sed sensim eratam, ac in Sectæ tan-
dem nervum invaluisse, ex iis colligitur, quæ
Capitibus superioribus de origine reliquarum
inter Judæos sectarum edisseruimus. Prima Es-
senis semina Chasidæi dederunt. Cum enim ex
gravissimis sub Antiocho & sequentium tempo-
rum calamitatibus, se paulo recepissent Judæi,
quiete ipsis paceque publica restaurata, & Has-
idæi magna sanctitatis gloria ac auctoritate inter
Judæos emicarent, orti ex his sunt פְּרוּשִׁים separati illi, qui auctarium legis servantes, a reliqua
gentis suæ turba se eximebant; atque hi denuo
in duas veluti classes abierunt, in פְּרַסְתָּאֵג &
Ἐσσηνὶς, ut curate docuit SCALIGER Elenchi
cap. XXII toto. Haud inepte HVMPHR. PRÉ-
DEAVX Hist. Jud. P. II. hb. V. p. 79. eos existi-
mat ex Phariseorum secta oriundos, quām cum
nimis in disciplina laxam, genio indulgere intel-
ligenter, aliquam velut Ordinis sui Reformatio-
nem suscepisse, & vivendi rationem paulo ad-
strictiore minusque culpabilem ingressos, no-
vam condidisse sectam: ad eum fere modum,
quo Carthusiani in Papatu & Cistercienses, ex
communi Benedictinorum censu egressi, novos
Ordines instituerunt. Temporis articulum,
IOH. HELV. WILLEMER in sua de Essenis tra-
ctatione §. 16. p. 47. ex IOSEPHI lib. XIII. An-
tiquitat. cap. V. utcunque eruere tentat. Cum
enim in illis exponendis diligenter versatus fuisset
JOSEPHVS, quæ domi forisque, in bello
adversus Demetrium; ac legatione ad Sparta-
nos Romanosque, præclare gessit ex Hasmonæis
Jonathan, Judæorum Princeps ac Pontifex Sum-
mus, statim subjungit: κατὰ τὸν χρόνον τότεν
τρεῖς αἱρέσεις τῶν Ἰεδαίων ἦσαν. Jonathan vero
fratri Judæ Maccabæo succedit A. M. 3793. bel-
lum cum Antiocho Entheo contra Demetrium II.
Nicanorem gessit A. 3802. qua ætate celeberrimi-
num istud trihæresium Judæorum, justum jam
acqui-

acquisiverat vigorem. Inde vero ad primam Essenum assurgens originem, quinquaginta circiter annos retro numerat, eorumque natales in A. M. 3750. conjicit, ubi a diversis simul auctoribus secta fuerit excitata. Verum, quæ meritis superstructa sunt conjecturis, eadem convelli possunt opera, qua fuerunt adstructa. Late ergo eorum indicasse originem sufficiat, cum ad curate definiendos temporis articulos progrederetur.

Ad §. XIX. pag. 34.

(27) *Eos ætate Rechabitis æquales faciunt*] Nihil repetimus eorum, quæ de Rechabitis suo loco copiose sumus commentati. SERARIVM autem, qui SVIDÆ auctoritate inductus, Essenos eosdem cum Rechabitis facit, & Tribereſ. lib. III. cap. 9. operose adstruere laborat, recte castigat Auctor noster: castigavit pariter SCALIGER Elenchi cap. XXIII. Nostri enim non peculiarem modo conficiebant sectam, ædes incolebant, & agriculturam exercebant, a quibus omnibus Rechitarum institutum erat alienum; quod tantum abest, ut hæreſeos, vel vitiosæ ab avita Judæorum religione secessionis notam gesserit, ut a Deo potius, interprete Jeremia cap. XXXV. valde commendetur, singularique ornatum benedictione, in obsequii proponatur exemplum; sed fidem commento isti habere, silentium quoque prohibet Scriptorum veteris Instrumenti Sacrorum, in quorum five historicis Commentariis, five dogmaticis tractationibus, errorumque discussionibus Propheticis, nec vola Sectæ nostræ extat, nec vestigium, quam tamen altum tacere, per omne istud a Moſe ad Servatorem ævum, salva rerum in Ecclesia Judaica gestarum expositione, vix licuisset. Nec fraudi sit cuiquam, insignis Essenum cum Pythagoræ placitis, quam Auctor paulo ante docuit, consensio. Vir doctissimus, IOHANN. FILESACVS, Theologus Parisiensis, lib. III. Selectorum p. 141 sq. totus quidem in eo est, ut Pythagoram in vivendi norma rituque, cumpromis in secessione ab urbibus, & mansione in

tentoriis, Rechabitas æmulatum fuisse evincat. Vnde hariolari possis, quod diserte tuetur SERARIVS, Pythagora Sanjo antiquiores fuisse Essenos, atque ab his Pythagoram sua hauſisse præcepta. Verum Rechabitæ ortu a Judæis distincti, gente pariter ac ætate multum distabant ab Essenis, quos Ἰσδαίς μὲν γένος ὄρτας diserte perhibet IOSEPHVS. Pythagoræ vero æquales Jeremias, Ezechiel, atque Daniel, subduco temporum calculo, fuisse constat, Essenos contra longe posteriores, Maccabæorum demum ævo exortos.

Ad §. XX. pag. cit.

(28) *Aliquis ex Hebreorum Magistris*] Est is R. ABRAHAM ZACHVT, Salmanticensis in libro יוחסין, in cuius lemmate scribit: הנזירים הנקראים אשינוס Esseni sunt dicti; quod avide arripit SERARIVS lib. III. Tribereſ. cap. 8 sq. eosdem contendens Essenos cum Nasiræis, nec abnuit e nostris VALENT. SCHINBLERVS in Lexico Pentagl. c. 618. Esseni, inquiens, dicti fuerunt נזירים separati, quod remoti a conspectu hominum, rerum contemplationi vacarent, & in interiori Judea, ad occidentem vergente, degarent. Ita vero nominis allusio nihil conficit. Fuerint licet Esseni reapse separati, distincto quippe loco, peculiari ritu, omnique studio, a reliquo Judaicæ gentis commercio segregati. Mosaica tamen Nasiræorum ætas, divina institutio, & instituti indoles ac ratio, toto cælo diversa, reclamat. Accedit, quod Auctor noster post SCALIGERV M urget, quod Nasiræis ex lege incumberet, templum ingredi & sacrificiis vacare, a quo Esseni excludebantur.

Ad §. XXI. pag. ead.

(29) *Qui vixit tempore Aristobuli*] Hæc de Juda Hessæo observatio Auctori petita est ex DRVSIO de Hasideis p. 29; ubi: IOSEPHVS, inquit, nullam memoriam usurpat Hessenorum in bello, quod Judas & fratres ejus gesserunt cum Syro-

Syro Macedonibus. Hesseorum menio primum in historia Hebraica, & apud IOSEPHVM de Aristobulo, ubi de Iuda Hesseo, qui prædictus cædem Antigoni. Quæ bene habent, ast ortum Essenorum non declarant. Non enim tunc demum, aut paulo ante, Essenos constat ortos, quando primam eorum IOSEPHVS mentionem facit, sed tum jam floruisse. In Hasmonæorum bello nulla Essenorum memoria injicitur, quia ea tempestate nondum extabant. Aristobulus autem ille A. M. 3841. aut 3845. præfuit Judæis, cum integris quinquaginta annis prius Jonathan A. O. 3793. præcesset, qui Essenos jam sibi habuit æquales, ut ante hunc Judam Hessæum dudum & ortos fuisse & floruisse oportuerit Essenos.

Ad §. XXII. pag. 34:

(30) *Quod in N. T. eorum nulla iniciatur mentio]* Sub Phariseorum nomine, Essenos sepius in Nov. Test. comprehensos, censet Vir doctus, NICOL. FULLERVS lib. II. *Miscellan. Sacr. cap. III. p. 158 sqq.* Quamvis enim non dicerentur Pharisei, re tamen ipsa certe Phariseos fuisse. Præterea juxta SVIDAM hos æque, ut Phariseos, à cœtu reliquorum hominum sese separasse, purissimo vivendi generi se mancipasse, & in hac re ipsis Phariseis fuisse Φαρισαιοτέρες. Quin inter utrosque nihil intercessisse discrimen, nisi quod Pharisei τὸ πντὸν, vel literam, una cum vetustis traditionibus retinuerint, Esseni soli literæ, repudiatis illis traditionibus, institerint. Verum, quod pace tanti Viri dixerim, plus longe intererat inter utrosque. Tota cultus Divini ratio, quam Pharisei in templo, coetuque communi & publico, sacrificiis & legis operibus servabant, Esseni vero, multis superstitionibus contaminatam, & a sacrificiis remotam, inter se peragebant, reclamat. Nec externa quedam morum similitudo, diversi instituti homines facit eosdem, aut communi statim appellationi includit: sic enim Esseni, per ea, quæ copiose ante disputavimus, Pythagorei potius, quam Pharisei essent habendi. Cumque tanto temporis hiatu,

a Sectæ ortu ad Servatoris nostri ætatem, vitæ consuetudine, nuptiis δόζας, & nominis cum primis discrepantia, utrique fuissent diversi, Evangelistæ insigni certe sive negligentia, sive ignorantia, in tradenda historia utrosque confundissent, & Phariseos dixissent, qui tunc temporis, vel IOSEPHO teste, omnibus audiebant Essenii. Nec magis stringunt TOH. HELVIC. WILLEMERI rationes, quibus in Disp. cit. §. VII. p. 30. & §. XIII. p. 39. eandem cum FULLERO sententiam suffulcire nititur, quod Salvator, qui venerat servaturus τὸ ἀπολωλὸς Luc. XIX, 10. & sigillatim perditarum ovium curam gessit Matth. XV, 24. Luc. XV, 6. Essenorum quoque rationem habuerit: Quia ergo cum Essenis congressum Evangelistæ nullibi memorant, cum Phariseis autem sermones saepius miscuisse, pro no hinc alveo fluere, quod sub Phariseorum nomine hi nostri subinde intelligantur. Esi vero facile largior, hos quoque homines Christum ἀντιπροσώπως convenisse, & ad pœnitentiam invitasse, nulla tamen ejus rei mentio in Evangelistarum Codice injecta legitur, velut alias innūmera Christi gesta & dicta consignari studio omissa fuisse Johannes perhibet c. XX, 30, 31. cum ea solum in Commentarios referri, pro immensa sua sapientia, Spiritus Sanctus curaret, quæ scire toti omnium sæculorum Ecclesiæ intererat. Ne quicquam præsidium commento huic querit WILLEMERVS in Matth. XIX, 3 sqq. ubi διαρρήσην Phariseorum hujusmodi meminerit Evangelista, qui per Textus seriem sigillatim Esseni mereantur dici. Christus enim vers. 11, 12. discipulis suis, Essenorum sententiam in medium afferentibus, ita respondit, ut contentum conjugii, atque vanissimam de perpetuo ac universali cœlibatu jactantiam Essenorum, solidissimis profligaret argumentis. Sed toto celo errat. Omnis enim de divorciis & libello repudii Iudæorum controversia, inter duas scholas, Schammænam & Hillelianam agitabatur, nec omnino ad Essenos spectabat. Vnde SELDENVS lib. III. de uxore Hebraica cap. XXII. p. 346. ita παραφράζεται Controversia pridem orta est inter nos gravissima

מִשׁוּם de repudiis; aliis tantum ea permitti רְכָר עֲרוֹת ob rem turpitudinis, seu turpem asserentibus; sic Sammeani: - aliis כָּל אֵנוֹ מִשׁוּם tam ob equalam aliam qualitercumque, quam ob turpitudinem; sic Hilleliani. Quid igitur tu sentir? Ab his controversiis, aequae ac ritibus, proflus alieni erant Esseni. Quibus ergo fidiculis ex hoc textu extorqueas, Phariseos quidem nominari, reapse ramen Essenos indigitari? Quis porro auguretur, discipulos, homines rudes, & Sectarum inter Judaeos, discrepantiae prorsus imperitos, Essenorum de Eunuchis sententiam tenuisse, vel Christo objecisse? Quin immo, non omnes matrimonium repudiabant Esseni, sed Theoretici solum, Practicis conjugia in usu habentibus, & foventibus: quorum de matrimonio sententiam supra jam edisseruimus. Locum ergo habent rationes, ab Auctore in medium allatae, propter quas Essenorum in Nov. Test. nomen taceri, vero fit simile.

Alia vero quæstio est: An Christum convenirent Esseni, & meliora fuerint ab ipso edicti? Negat omnino SCALIGER Elench. trib. cap. XX. p. 154. unquam eos sermonem cum Christo conseruisse, utpote qui in vicis remotissimis incolerent. Dubitat DRVSIVS libr. IV. de trib. Sect. cap. XIX. p. 210 sq. addens: quod si tum aliqui fuissent Hierosolymæ, non est dubitandum, quin adversati fuissent Christo, aequæ ac Pharisei & Saducæ. Nam zelatores erant legis, ut qui maxime. Sed hac de re nihil decerno. Forte pauciores erant, ita ut nemo eorum unquam cum Christo congressus sit. Potest etiam fieri, ut in quiete ac silentio vitam transegerint &c. Contra vero WILLEMERVS cit. disput. §. XIII. p. 42. absque hæsitatione affirmat, Essenos a Christo saepius cum vijos, tum hereticae prævitatis convictos esse. In tanto Scripturæ silentio, quis tam audacter affirmaverit, vel negaverit, de quo, factumne sit, nec ne? liquido non constat. Palmarium WILLEMERI argumentum, ex Christi cum eis disputatione Matth. XIX. habita, modo profligatum fuit: nec suppetit aliud, quod rema evin-

cat. Suadet tamen propheticæ munieris amplitudo ac fides, quām Deo Patri præstitit Christus καὶ ὅλης τῆς ἴσθαις διέλθων Act. X. 37, 38. Cumque pastor ille ecumenicus, ad oves perditas cum primis inquirendas misitus, in locis desertis sœpe fuerit commoratus, fieri potest, ut cum Essenis quoque congressus, viam salutis recte ipsis tradiderit; et si hoc faccant Evangelistæ. Præstat itaque, & modestiæ Christianæ magis convenit επέχειν, quam certo afferere, quod nequeas probare.

Ad §. XXII. pag. 35.

[31] *In Epistolis tamen Pauli multa reprehensa legas]* Doctissima hæc est magni chemnitii observatio, qui P. IV. Exam. Conc. Trident. p. 123 sqq. de Essorum abstinentia, & quomodo illa in Ecclesiam irreperferit, diligenter commentatus, verba Pauli Col. II, 18 sqq. luculentter declarat. Verba ipsa, licet paulo copiosiora, quia tamen sententiam istam plane exhaustiunt, huic transferre non gravabimur. Diligenter contuli, inquit p. 124. b, hunc Pauli locum ad PHILONIS illam descriptionem, & deprehendi, verba in eo loco a Paulo ita posita, ut quasi intento ad fontem digito, monstrare voluerit, quod de illo Essaisantium instituto loquatur. Quia enim PHILo dicit, quosdam ob amorem σοφίας, negligēta corporis cura, per triduum, immo per sex s̄apē dies, vix degustare aliquid; hoc Paulus ita exprimit: Habent speciem σοφίας, non habentes curam corporis. Et quod PHILo dicit, ipsos σωματικὰς οὐδαίνεις non dignas ducere, quibus aliquid temporis in die tribuant; hoc Paulus vocat ἀπόδειας σώματα, gloriabantur enim, se soli animæ vivere. PHILo dicit, ipsos institutum suum vocasse Θεράπειαν, h. e. cultum, & se Θεραπεύτας, h. e. cultores: illud vero Paulus in eo loco ἐθελοθητικαῖς, cultum peculiarem vocat. Cumque illi se vocarent ιεραῖς, sicut titulas PHILONIS habet, quasi supplices, ratione humilitatis; Paulus ideo speciem ταπεινοφροσύνης taxat. Ipsum etiam verbum δογματιζεσθαί, quod Paulus ibi usurpat,

ex PHILONIS descriptione sumptum est: illa enim Essorum exercitia vocat σοφίας δόγματα. Et illa ipsa mimesis Pauli, μὴ γεύοντα, ne gustaris, respicit ad id, quod PHILO dicit: vix post sex dies ὑπογένεσθαι necessarium cibum. Sicut & vocabulum πλευρωνής, quod in descriptione illa PHILONIS extat, Paulus eo in loco usurpat. Et quia PHILO de theoriis ipsorum grandia philosophatur, ita ut concludat, ipsos esse celi cives, ac Patri ac Creatori omnium vere afflere; ideo Paulus dicit: Inflatus mente carnis in his, quae non vidit, ἐμβατεύων. JOSEPHVS etiam scribit, Essaos jactare nomina quedam Angelorum, ideo Paulus in illo loco Angelorum etiam mentionem facit. Cumque ἀσκησις illa multis arrideret, & magnis praconis extolleretur; Paulus i Tim. IV. dicit: corporalis exercitatio ad modicum prodest, pietas vero ad omnia utilis est. Rationes etiam Essorum de potu aqua, & abstinentie a carnibus, quasi usus vini & carnium per se (aliud est enim, loqui de crapula & ebrietate) sit venenum dementiae, & irritamentum concupiscentiae carnis: Paulus quasi ex professo refutat, cum Timotheo prescribit, ne amplius aquam bibat, sed modico vino utatur propter stomachum. & cum de cibis dicit: omnis creatura Dei bona est, & nihil rejiciendum, si cum gratiarum actione sumatur. Applaudit his, & locum Col. II. cum Essenorum instituto, pari fere ratione, contendit SCALIGER Elenchi c. XXVII. p. 213 sqq. quanquam CHEMNITIVM, ne quid ab eo didicisse videatur, alto silentio premat. Vérum, ut hæc omnia ingeniose dicantur, IACOBVM ODE tamen permovere non potuerunt, quin in diversum discederet, quando Comentario de Angelis Sect. IX. cap. IV. §. IX. p. 944 sqq. Paulum potius perhibet, non Essenorum illorum speciatim, sed Judæorum sui temporis opinionibus & erroribus sese, in hac ad Colossenses perscripta Epistola, opposuisse, ab illisque eos graviter dehortatum fuisse: 1) Quod Esseni non in Phrygia Pacatiana, cuius urbs opulenta erat Colosse, sed in Aegypto, præsertim circa Alexandriam, sedes suas haberent, ut Colossensisibus de Essenis quicquam constitisse, vix vero sit

simile: 2) Quod Essenorum Philosophia ad eum modum non fuerit composita, ut Paulus ob illam Colossenses admonere necessum habuerit v. 8. μὴ τις υμᾶς ἔσται ὁ συλαγαγῶν διὰ τῆς Φιλοσοφίας μετὰ κανῆς απάτης, cum ab omni verborum captatione, rerumque vanarum disquisitione, sedulo abstinerint: 3) Quod in hoc Cap. plura præsto sint rerum documenta, quibus probari possit, Paulum non Essenos speciatim, sed quoscunque sui temporis Judæos taxasse & perfrinxisse, v. g. v. 4. coll. 3, ubi Judæorum circumventionem Paulus vult caveri; item v. 8, ubi Philosophiæ secundum traditionem hominum & elementa mundi, refellit deceptionem inanem; porro v. 9, 10, ubi Christum opponit templo Judæorum, in cuius sanctuario habitaverat olim Schechina, evexitque supra eorum principes; adhac v. 11-13, ubi mentionem facit & de circumcisione spirituali, quæ opponitur illi apud Judæos sine discrimine omnes usitatæ: & de spirituali suscitatione, quæ sit in baptismo per fidem, atque de vivificatione, quibus haecenus destituti erant Judæi increduli; denique v. 14 - 17, ubi Apostolus ex deletione chirographi, placitis sive ceremoniis Vet. Test. quasi subscripti, conficit, Colossenses præceptis legis ceremonialis non subjectos, festis Judæorum non adstrictos, & judicio illocum principum non amplius esse obnoxios &c. 4) Quod illa, quæ ibidem leguntur, non tam Essenis, quam Judæis-congruant: non Essenis, quia a) illi neque re ipsa, neque præjudicatis suis opinionibus in alios affectabant imperium, quo ergo spectaverit istud μηδὲς υμᾶς καταβαθμεύετω? b) fieri humilitati & cultui Angelorum reapse dediti fuisse Essenii perperam dicantur: quia c) quod Paulus ait, ἡ μὴ ἐμβατεύων, εἰκῇ Φυσικένος ὑπὸ τῷ νοῦ τῆς σαρκὸς ἀντός, indoli ac moribus Essenorum non respondet: Bene autem Judæis. d) quia Judæi, maxime Pharisæi, conabantur Christianos illius temporis subjecere legi Mosaicæ, atque ita in eos imperiose agere: e) quia Judæi circa hæc tempora, animi corporisque submissioni & cultui Angelorum erant dediti:

diti: quia in hos cumprimis descriptio v. 18. quadrat. Non æquo rationes hæc omnes pondere gaudent; eo tamen animum facile inclinant, ut non tam de Essenis, hoc capite perstriatis, quam de deceptoribus cogitet ex gente Judaica, qui Apostolo ubivis negotium facescebat, & Christianos recens conversos in suam perpetrare here nastam nitebantur. Hoc IOH. BRAVNIVS Select. Sacr. lib. I. cap. VIH. §. 137 sqq. demonstrat; & πολυμαθέσατος WOLFIUS, ο μανάρης in Curi Philol. ad h. l. veri simile esse negat, Paulum Essenorū hic meminisse, tanquam quorum ratio ab ipsis Judæis vix habebatur, unde nec in Novo Test. eorum fiat mentio. Nec id agebant Esseni, ut vel alios ad suum allicerent institutum, vel Christianorum turbarent circulos; illis ut obicem ponere, siuosque tam sollicite ab eorum seductione præmonere, Apostolus opus haberet. Hinc peculiaria quoque eorum δόγματα in Scripturis ex instituto, & data opera discussa & profligata, salva in b. CHEMNITII manes pietate, negamus. Rectius hoc sane dicitur, quam quando HVMPHR. PRIDEAVX loc. cit. p. 80. eos ideo in Scripturis silentio præteriri tradit, quia religionem sincere, absque hypocrisi & fraudibus amplexi, ansam Servatori & rationeni non præbuerint, eos perstringendi, ut Sectæ reliquæ. Sat enim multa reprehensione digna, v. g. contemptum templi & sacrorum publicorum &c. in illis haec tenus animadvertere lieuit, ut luculenta affatim suppetisset occasio, eos redargundi.

Verum gravior expedienda hic nobis venit quæstio: Numne Christus & Apostoli ex Essenorū prodierint sodalitate? Hoc Deistas sui ævi affirmare, cum stomachio refert PRIDEAVX p. 116. eorumque deliria masculine refutat. Fallor, an commento huic ansam præbuit NICOL. SERARIUS, qui Jacobum Apostolum, quem principem Apostolorum veteres dixerunt, fatente ASSEMANO Biblioth. Oriental. Tom. III. P. I. p. 10. b. Essenis adscribit, quem eo nomine depexum dedit SCALIGER Elenchi cap. XXXI. p. 259. Certe, quæ Christianam doctrinam a religione di-

stinguunt quacunque, de Messia Servatore mundi, de restauratione generis humani per Christi mortem, de duobus Novi Fœderis Sacramentis, de spirituali Christi regno per universum orbem expando, de resurrectione mortuorum, & quæ sunt reliqua fidei nostræ capita, frustra requiras apud Essenos, mysteriorum horum omnium imperitos ac expertes. Quam utrorumque, in communione bonorum, consensionem forte in scenam producere possint adversarii, ea nec omni tempore, sed exiguo solum ævo, nec in omni loco, sed sola Palæstina, cui πανολεθρία proxime imminebat, nec ex præcepto, sed libera voluntate Act. V. 4. servabatur Christianis, longeque dispari inter utrosque locum habebat ratione. Morum disciplina, in quantum ex naturæ lege illa formatur & innoscit, Essenis non cum Christianis modo, sed & cum omnibus fere gentibus, cultioribus sane, est communis, inultum tamen Christiana rursus distat ab Essena. Ut taceam, incredibilem Essenorū superstitionem a Christiano cultu prorsus exulare; ut insanus sit, qui nugis istiusmodi adstipuletur. Quod sigillatum attinet ad Jacobum, eum quotidie, unum ex omnibus, in intimum templi sanctuarium ingredi, ibique genibus flexis, pro peccatis populi supplicem Deo vota facere solitum, HEGESIPPI fide memorat EVSEBIUS lib. II. Hist. Eccles. cap. XXIII. indeque repetit THEODORIC. RVINARTVS in Actis primorum Martyrum sinceris p. 3 sq. quod quam ab Essenorū instituto fuerit alienum, ex superioribus ad oculum patet. Etsi vero illa HEGESIPPI & EVSEBII traditio, sublesta laborat fide, SERARIUM tamen, qui Ecclesiastice antiquitat, in hoc præcipue capite, tantum tribuit, nec fugere debebat, nec obloquenter experiri.

Ad §. XXIV. pag. 35.

(32) Quidam sunt Practici; quidam Theoretici] Vereor, an curate satis PRIDEAVX p. 94. PHILONIS mentem percepérít, quando eum Essenos Judæ & Syriæ, Practicos, Essenos vero

Aegyptiacos & ceterarum provinciarum Theoreticos perhibuisse, tradit. Nec enim tam habitatione & patria, quam virtus ac instituti ratione, distinguuntur. Accedit, quod IOSEPHVS, qui Eessenis Judææ & Syriæ familiariter usus, in his utrorumque, cum Theoreticorum, tum Practicorum, mores & praecepta tradat. Fraudis fuit viro docto PHILo, qui lib. quod omnis probus liber, p. 678. quo de Practicis cumprinis agit, ita habet: λέγοντας τινες παρέ αὐτοῖς ὄνομα Εσταῖοι, πλῆθος ὑπὲ τετρακοσχιλίων, κατ' ἐμὴν δόξαν, γνώσης τύπῳ διαλέκτῳ ἐλληνικῇ παράνυμοι ὀστότος, ἐπειδὴ καὶ τοῖς μολέσια θεραπευταὶ θεῶν γεγόνασιν, & ζῶα καταθύοντες, ἀλλ' ιεροπρεπεῖς τὰς ἑαυτῶν διαβόλος καταδινευάγειν ἀξιῶντες. In his (Judæis Palæstinam & Syriam incolentibus) quidam nominantur *Essi*, circiter quatuor milia, a Sanctitate dicti, quia summa religione Deo serviunt, non mactando victimas, sed suasmet ipsorum mentes componendo ad sanctimoniam. Hic vero PHILo tantum abest, ut Practicos solum delineet, ut utriusque potius generis omnes, in Palæstina habitantes, Eessenos describat. Rursus BASNAGIVS lib. II. Hist. Jud. cap. XII. tres eorum enumerat sectas, 1) quæ vivatim habitat, & urbium, hominumque commercium fugit §. 9. p. 536. 2) quæ nihil differat a prima, nisi matrimonii approbatione & usu, §. 27. p. 555. 3) quæ ex Theoreticis conflata religiosis, mysticam sectabatur doctrinam. Postremi isti violentiam quandam mentis jaetabant emotionem, quam furorem divinum seu Enthusiasmum dicebant; unde porro BASNAGIVS origines eruit contemplationis Mysticorum, raptuum Fanaticorum, viæ unitivæ, & essentialis eum Deo unionis, §. 28. p. 557. Velut autem in prolixa prime sectæ descriptione, plurima miscet, quæ ad speculatiuos spectant Eessenos, nonnulla etiam, quæ ad medianam sunt referenda: sic διχοτομία omnino præferenda videtur, cuius limites satis apte constituit Auctor, quando 1) Practicos incoluisse urbes tradit, teste IOSEPHO, qui μία δὲ, inquit, ἐξ ἀυτῶν πόλις, ἀλλ' ἡ εἰκάση μετοικεῖται πολλοῦ, non una ipsis urbs est,

sed in singulis multi habitant, unde porta quoque Hierosolymæ fuit, quæ Hessinorum dicebatur, ut IOSEPHVS habet lib. V. de B. J. cap. XIII. circa quam haud dubie confertim habitabant; cum ex adverso Theoretici, juxta PHILONEM, καὶ μὴ δὸν οὐκοῦ, τὰς πόλεις ἐπτριπόμενοι, διὰ τὰς πολιτευόμενων χειροθεῖς αὐτομίας, vicatim habitent, urbes ob familiaria civium carum vitia fugientes: 2) Practicos rei agrariæ, pecuariæ & opificiis deditos prohibet, secundum PHILONEM, qui c. l. p. 678. statim subneicit, ὃν οἱ μὲν γεωπονῆτες, οἱ δὲ τέχνας μετιόντες, οἵσαι συνεργάτες εἰσήνται, εἰντός τε οὐκ τὰς πλησιάζουτες ᾧ Φελλῶν, vivunt partim ex agricultura, partim ex opificiis, ita sibi ipsis, & proximo utiles; cum Theoretici meditando precandoque vitam transfigant, ut ex superioribus constat: 3) Practicos prandium & cœnam cepisse ait, ut est apud IOSEPHVM, qui panem & unius edulii scutellam singulis appositam, post præces vero, depositasque vestes sacras, ad opera sua eos rediisse memorat usque ad vesperam, ubi ad cœnam confluentes, hospites quoque, τὰς ζένες, sui scil. ordinis, si qui peregre advenierint, adducunt; cum Theoretici jejuniis se macerantes, parcissimo utantur victu. Addo 4) disserimen utrorumque circa matrimonium, quod supra expositum, hic non repetimus: & 5) diversam studiorum rationem. Theoretici divinis se ingerebant mysteriis, & sublimissima scrutabantur arcana, tum quoque Legi Mosaicæ operam dabant, Psalmisque & hymnis decantandis vacabant: Practici vero, philosophiæ partem ratiocinatoriam, ut parandæ virtuti non necessariam, relinquunt verborum captatoribus; eam quoque, quæ naturam scrutatur, disputatoribus, ut humano captu sublimorem, nisi quatenus de creatore mundi, & ejus creatione differit: in sola autem morali se exercebant, sub paedotribis legibus patriis, quas non potest concipere humanus animus ἀνενεκτανομῆνες ἐνθεῖ, absque afflato Niomini. Discunt autem sanctitatem, justitiam, curam rei vel domesticæ, vel publicæ, verorum bonorum malorumque scientiam, atque rerum indifferentium insuper,

infuper, quid expetendum, quid contra fugientium, quæ triplici regula examinant, τῷ τε Φιλοθέῳ, καὶ Φιλαρέτῳ, καὶ Φιλανθρώπῳ, amore Dei, & virtutis, & hominum. Præterea illi quotidie, interdiu nocteque, meditationi dediti sunt, practici autem cumprimis recurrente die septimo, quo in Synagoga, alius ex libro prælegit, alius è peritoribus, quæ obscura sunt, exponit. Cetera utplurimum utrisque sunt communia. Addo adhuc ex PHILONE c. l. quæ de labore ipsorum observat: *Tela, jacula, gladios, galeas, thoraces, scuta, nemo apud eos fabricat, sicut nec arma cetera, nec machinas, aut aliud quicquam bello utile: immo, ne ea quidem studia reperias ibi, quibus in pace facile abutuntur homines. negotiatores, infitores, naucleros ne in somnis quidem viderunt, subtrahendo materiam avaricie.* Porro p. 679. *Quicquid lucrantur e quotidianis opere mercedibus, (ergo mercimonia sua vendunt) non sibi quisque servat, sed in medium conferendo, cuius cuncte volenti fruendi potestatem faciunt. Tum, si qui valetudinarii nequeunt vietum querere, non negliguntur, paratum habentes e publico infirmitati subsidium, quam secure sustentant ex communi copia.*

Ad §. XXV. pag. 35.

(33) *Theoreticos fuisse Monachos Christianos*] Ad gravissimam, & fere principem in toto hec Cap. devolvimus controversiam, inter Viros doctissimos magna animorum contentione, & doctrinæ apparatu, dudum disceptatam. Essenos practicos, non quidem omnes, longe tamen plurimos, salutarem Christi doctrinam amplexos, Theoreticos vero omnes Christianos fuisse, ex instituto sibi demonstrandum summis NICOL. SERARIUS, lib. III. Tribesij cap. XVII. XVIII. Cui adstipulatur BELARMINVS lib. II. de Monachis c. V. BARONIVS Annal. ad A. C. LXIV. PETAVIVS in Notis ad Epiphian. pag. 53. TILLEMONTIVS in Commentar. Ecclesiast. Historie inservient. T. II. P. I. p. 167. NATAL. ALEXANDER Hist. Eccles. N. T. Sec. I. Diff. XXII. p. 230. HELOYOT in dissertatione, premissa Histio-

rie Ordinum Monasticor. religiosor. militarium &c. BERNARD. DE MONTFAVCON in Observatio-
nibus ad Gallicam libri Philonis de vita contemplativa versionem, EDMUNDVS MACLOT in Hist. N. T. Parisis 1712. in 8. MATTH. GALENVS libro de origine vite monastica: PAPEBROCHIVS in Tract. de Patriarchis Hierosolymitanis, qui præliminaris est Tomi III. Actorum SS. Maji, Parergo 2. fol. 5. ubi PHILONEM quidem e primis Alexandriae Christianis, a Marco institutis, mala fide Judæos fecisse putat, in Monachis autem, five religiosis habendos esse negat. Sed & ex Reformatis THOMAS BRUNO, Dissert. de Therapeutis, quam PAVLVS COLOMESIVS duabus epistolis CLEMENTIS ad Corinthios, a se editis, subjecit Londini, 1687. in 8. ISAAC. VOSSIVS in Observation. variis p. 46. BEVEREGIVS Codice Canonum vindicato lib. III. cap. V. & alii. Fucum ipsis fecit Scriptorum veterum auctoritas, in quibus EUSEBIUS lib. II. Hist. Eccles. cap. XVII. toto probare satagit, quod in Lib. de vita contemplativa, τὰς πρώτας κύριας τῆς ιατρὸς τὸ ἐναγγέλιον διδασκαλίας, τούτη τε ἀρχὴν πρὸς τῶν ἀποσόλων ἔδη παραδεδομένα καταλαβὼν ὁ φίλων ταῦτ' ἔγραφε, primos illos Evangelicae doctrinae prædicatores, & ab Apostolis primum traditam disciplinam, complexus PHILO scripsit: unde primorum Christianorum mores apprime ibi delineari contendit. EPIPHANIVS heresi XXIX. quæ est Nazaraeorum, postquam c. IV. Christianos a Jesu, Jessæos seu Essæos dictos asseruerat, c. V. p. 120, PHILONEM diserte affirmat, quæ de Essæis peculiari libro commentatur: ταῦτα τὴν πολιτείαν, καὶ τὰ ἐγκώμια διεξιῶν, καὶ τὰ αὐτῶν Μοναστήρια ἐν τῇ κατοτε τὴν Μαρίαν λίμνῃ ισορῶν περιοικίδι, & περὶ τινῶν ἑτέρων ισόρησεν. ἀλλὰ περὶ Χριστινῶν, illorumque vite disciplinam, ac præconia celebrat, eorumque monasteria, que ad Marianam paludem circumquaque posita sunt, describit, non de aliis ullis, quam de Christianis ista narrasse. SOLOMONIVS lib. I. Hist. Eccles. cap. XII. p. 419. in Monachatus primordia inquirens, ubi PHILONIS de Essenis narrationem in compendium miserat, subjungit: καὶ ὁ μὲν Φίλων.

Φίλων ὁδέπη ιεροφῶν, ἔσινεν υποφάνεν τὸς κατ' αὐτὸν ἐξ Ἐβραίων χριστιανόσαντας, ἕτι ισδαιμώτερον βιβλίας, καὶ τὰ ἐπένων ἔθη Φιλάστοντας. Et PHILO quidem, cum ista ad hunc modum narrat, indicare videtur Christianos sui temporis, qui ex Hebreis conversi, adhuc Judaico more vivebant, eorumque ritus custodiebant: apud alios enim hoc vitæ genus non reperiri. Idem HIERONYMVS scribit, Lib. de Scriptoribus Ecclesiasticis, cap. XI. ubi de PHILONE Judeo, quem inter Scriptores Ecclesiasticos retulit, quod eum in scriptis suis Christianos Ecclesiæ Alexandrine, a Marco institutæ, celebrasse credidit, ibidemque addit: ex quo apparet, talem primam in Christum credentium fuisse Ecclesiam, quales nunc Monachi esse nituntur & cupiunt. Tantorum itaque nominum auctoritate nixi, recentiores pronunciant, descriptos a PHILONE Essæos, Religiosos fuisse Christianorum, qui S. Marci ministerio, qui primus ad prædicandum Evangelium in Aegyptum missus fuerit, e Judaismo ad fidem Christi conversi, circa Alexandriam celebres habuerint sedes.

Huic autem commento se masculine opposuerunt SCALIGER in Elenchi cap. XXIX. & XXX. & in Prolegomenis ad opus de emendatione temporum f. 22. & lib. VI. p. 538. HOSPINIANVS de Monachis lib. I. c. 6. CHAMIER Panstrat. Cath. Tom. III. lib. 20. c. 22. SCVLTETVS in medulla Patrum P. III. p. 205. DALLAEVS de Fejuno lib. II. cap. 4. LIGHTFOOT T. II. Opp. pag. 852. BLONDELLVS de Sibyllis lib. I. cap. VH. p. 26 sqq. BASNAGE c. l. cap. XIII. p. 558. PRIDEAVX c. l. p. III. Ex Nostris quoque DORSCHEVS Indic. iniquitat. p. 83. THOM. ITTIGIVS Hist. Eccles. Sec. I. cap. IV. §. 15 sqq. PAVLVS HEINIVS integra, quam supra citavimus, disputatione, & FRID. CAR. ZINCK cit. disput. Part. II. cap. 2. quibus accedit b. IOH. ALBERT. FABRICIVS Biblioth. Græc. Lib. IV. cap. IV. p. 113. quin & ex ipsis Pontificiis, HENRIC. VALESIVS in Not. ad Eusebii cit. loc. p. 34. In ceteris, quas summo jure urgent, rationibus, prægnantissimas juxta æ evidenter subministrat temporum ratio,

& Therapeutarum religio. Sulum de illis commentarium concinnavit PHILO, imperante Claudio, quando nec Ecclesia Christiana multam jam a Domini ascensione ætatem traxerat, nec Marcus in Aegyptum adhuc migraverat, qui primus Aegyptiorum doctor omnibus habetur. Vnde ergo Christiani in Aegypto ante prodierunt, quam Evangelium de Christo ipsis annuciaretur? aut qua ratione PHILO ad veteres Itatorum hujus ordinis libros provocare potuit, quibus sui temporis posteri inhæserint, quando c. l. pag. 691. inquit: ἔσι δὲ αὐτοῖς καὶ συγχρόματα παλαιῶν σύνδρων, διὰ τῆς αἱρέσεως ἀρχηγέται γενόμενοι πολλὰ μνημεῖα τῆς ἐν τοῖς ἀληγορημένοις ιδέαις ἀπέλιπον, ὅπερ παθάπερ τοῖς ἀρχετύποις χρόμενοι, μιμήνται τῆς προσερπετῶν τὸν τρόπον. Habent etiam prisorum commentarios, qui hujus sectæ auctores multa monumenta reliquerunt, de allegoriis ejusmodi, ad quorum imitationem posteri se accommodant. Ad institutum autem monasticum quod attinet, PAULUS Exemita, teste HIERONYMO in Viri elogio, sæva, quam Imperatores Decius & Valerianus excitarunt, persecutione adactus, circa A. C. 250. in eremum secessit, vitaque asecticæ primus iniit rationem, quem Antonius, celebritate nominis Pauli invitatus, in eodem imitatus est deserto. Quando ergo HIERONYMVS in via Hilarionis eremita, ante Paulum Monachum in Syria visum fuisse ullum diserte negat, ut in eo genuini Monachatus natales sint querendi, frustra jam PHILONIS ætate, in Effenis theoreticis Monachi Christiani queruntur. In EVSEBIO confutando operam cumprimis posuit BASNAGE §. XI. f. 567 sqq. & quibus se implicaverit difficultatibus, studiose demonstratum dedit. Hunc autem EPIPHANIVS, SOLOMENVS, HIERONYMVS & ceteri cœci secuti sunt ecclœcum ductorem, qui in avia & abrupta ipsos deduxit. Reclamat etiam religio, vitaque institutum. Nam & septimum quemque diem, i.e. Judæorum Sabbathum, summa Therapeutas religione coluisse testatur PHILO, quod ramen apud Christianos abrogatum Paulus memorat Col.

Col. II, 16. & cum Dominica die, quæ prima est hebdomadis Apoc. I, 10. permutatum, ultima testatur antiquitas, licet Christianorum aliqui septimo quoque, una cum primo, sed libere, nec ubi vis locorum, feriarentur: & quinquagesimum, exactis septem septimanis, προεόρτιον μεγίστης ἑορτῆς, diem veneratos fuisse, ex κανονίᾳ annorum apud Judæos remissionis & Jubilæorum, qui prorsus ignoratur Christianis. Morem porro explicandi Scripturam Allegoricum omnino ipsis PHILO tribuit p. 691. ἐντυγχάνοντες τοῖς ἕρωτάστοις γράμμασι, Φιλοσοφεῖται τὸν πάτεριν Φιλοσοφίαν ἀλληγορύντες, ἐπειδὴ σύμβολα τὰ τῆς ῥώτης ἔρμηνεις νομίζεται Φύσεως ἀποκενρυμένης, ἐν ὑπονοίᾳ δηλεμένης, versantes sacra volumina, dant operam Philosophie per manus acceptæ a majoribus, scrutando ejus allegorias, quoniam sub apertis verbis latere credunt secreta naturæ, conjecturis explicanda probabilibus, quæ in Judæorum Cabbalam quadrant, a Christiana Sacrorum voluminum exegesi procul absunt: ut taceam, quæ illa, nascentis Ecclesiæ ætate, πάτερις fit Φιλοσοφία, explicari non posse. Binæ quoque preces statæ quotidie, mane ac sub vesperram, reliquum tempus omne meditationi dicatum, vita eremitica, solitudini ac cellis inclusa, ac tot præterea ἐθελοθρησκία, Therapeutis usu receptæ, quomodo de primævis probari poterunt Christianis? Vinum pro veneno, dementia afferente, habebant illi: quod tamen Timotheo, ad tuendam & confirmandam valitudinem Paulus commendat. Viætus eorum carnes excludit, & τράπεζα καθαρὰ τῶν ἐναίμων, mensa pura erat a dapibus cruentis, pane solum, sale, ac hyssopo contenta p. 696. quibus tamen libere vescuntur Christiani 1 Cor. X, 25. & ad Dæmoniorum referunt dogmata, religionis obtentu cavere sibi a cibis, quos Deus in hominum condidit & destinavit usum, 1 Tim. IV, 3 sqq. Ut taceam, quod mirari subit Viros doctos, qui factum sit, ut Christianorum religionem, vivendique rationem, tot tantisque laudibus ferant Judæorum versutissimi, PHILO & IOSEPHVS, ea ætate, qua Judaicæ gentis in Chri-

stianam odium vel maxime gliscébat? Quod superest, insignis inferenda vis erit IOSEPHO, si Christianos dicamus, quos ille ad Judæorum refert trihaeresium, Essenos.

Nova, ex superiori, emersit controversia, non æque late patens, quæ, nūnque Therapeutæ PHILONIS, *Essai fuerint, necne?* discutit & definit. Eosdem fuisse utrosque, sed Theoreticos, cum Auctore nostro affirmamus: eandemque tueruntur sententiam SCALIGER, supra laudatis locis, HOTTINGER. in Hist. Eccles. N. T. Sec. I. Sect. I. pag. 10. & in Thes. Phil. Lib. I. cap. I. Sect. V. pag. 39. BLONDELLVS loc. ante cit. SPANHEMIVS in vita Marci Evangel. T. II. Opp. p. 283. & Hist. Eccl. V. T. Opp. T. I. p. 460. plurimique nostrarium. Contrarium tenent HENR. VALESIVS c. loc. ad Euseb. & Sozom. qui Therapeutas Judaicæ quidein religionis cultores fuisse largitur, Essenos fuisse negat, & ad PHOTII in Biblioth. Cod. 103. provocat consensum, qui Judæorum Philosophos duplicitis generis memorat, Theoreticos & Practicos, quorum illi quidem Esseni, hi vero Therapeutæ sint dicti. Huic accessit PAGIVS Criticæ Anti-Baron. ad A. C. 64. BASNAGE Annal. Polit. Eccles. ad A. ante Dom. 2. HANCKIVS de Scriptoribus rerum Rom. P. I. c. 8. p. 46. & hac nostra ætate celeb. 10 H. IOACH. LANGIVS in dissertat. de Therapeutis, Halæ Magdeb. A. 1721. publici juris facta, qui tam Judæos fuisse, quam cum Essenis eosdem, data opera negat. Affirmantium adserio, & ternario nititur hæresium apud Judæos numero, bis a IOSEPHO diserte adstructo, & communis eruditorum calculo probato; & collatione inter Therapeutas PHILONIS & Essenos IOSEPHI instituta, quos facile agnosces eosdem, si ea demas momenta, in quibus practici a theoreticis abibant in diversum. Argumenta negantium sunt, 1) quia PHILO in toto illo libro de Vita Contemplativa, nusquam illos Essenos nominat: Eodem vero concludendi modo conficies, Therapeutas sectam inter Judæos nullam constituisse, quia nuspiciam IOSEPHVS, in sectarum rectione, eos nominat. Quin ex eo satis constat,

stat, utrosque ad eandem pertinuisse velut familiam, quia promiscae, nunc Esseni, nunc Therapeutæ, a Scriptoribus coavis, ejusdemque gentis, & rerum apprime gnaris, appellantur: 2) *Esseni quidem in Iudea tantum erant ac Palæstina; Therapeutæ vero per omnem Græciam ac Barbariem erant diffusi, præcipue in Aegypto circa Maræotem degebant.* Neutrūm, cum exclusione ceterarum regionum, vel ex PHILONE conficies, vel ex IOSEPHO, et si PHILONI confitunt in Aegypto habitasse, sedemque tantum non principem habuisse in memorat, ad quam ex Iudea & Syria confluenter ejusdem homines instituti: 3) *Quia IOSEPHVS cum de Essenorū secta dñobus in locis ex professo differuerit, tamen de illis ḡeopatricis Essenis ne verbum quidem dixit.* Ejusdem hæc ratio momenti est, cum superiore, nec ex IOSEPHI silentio nominis, res ipsa sequitur neganda. Ut taceam, Therapeutarum placa non omnino siccō præterisse IOSEPHVM pede, sed promiscue de Essenis, magis tamen de Practicis, locutum, & communis utrosque Essenorū nomine complexum fuisse: 4) *Multa Therapeutis attribuit PHILONI, quæ ab Essenorū secta longe abhorrent; qualia sunt de mulieribus therapeutis, & de patrimonio, propinquis & amicis sponte relieto.* Si vero repetas, quæ de momentis discrepantiae inter Theoreticos Essenos & Practicos, supra cum Auctore monuimus, res erit in vado. Vtrique Esseni erant, sed in nonnullis vitæ rationibus a se mutuo discedentes, geminam quasi ejusdem sectæ familiam, non alienum prorsus ordinem, constituebant. Hancenū VALESIVS. Addit celeb. LANGIVS 5) *Cultum Numinis, qui purior erat apud Therapeutas, quam Effæos.* Illos ab omni idolatriæ immunes fuisse macula, hos versus solem orientem vota patria nuncupasse; illos nullam templo Hierosolymitanō honorem habuisse, hos donaria illuc misisse. Sed ab Heliolatrias labe supra ipsos purgavimus, de donariis templi utrorumque morem pariter edisseruimus: 6) *Observationem religiosam numeri, & quidem septu-*

plicis: quæ singularis fuit apud Therapeutas, & illis, ut videtur, cum Effæos non communis. Cur vero non communis? quia ὑποθέσει δελέουνται ita videtur. Quin utrique potius, legis Mosaiæ studiosi, multum septenario, & plus interdum, quam par erat, tribuebant. Reliqua discussione non egent.

Idem tamen Vir Clariss. alii adhuc disquisitio- ni locum fecit, quando Therapeutas Philosophos fuisse censem gentiles, sed Judaizantes, & variis plaga orientalis populis, in sectariam aliquam sociatem coeuntes. Plene singularis est in eo LANGIVS, viamque insistit a nomine haec tenus tritam, quando Gentilibus adscribit, quos PHILONI genti suæ accenset, & Mosaicæ legis per quam studiosos prohibet, & instituta Judaica sectantes. Admodum infirmum a Philosophia dicit argumen- tum, quod eorum vita omnis in studio sapientiae fuerit posita, per manus a majoribus accepta. Nam & IOSEPHO ac PHILONI, & Christianis usu receptum est scriptoribus, Philosophiae nomenclatura non Paganum solum, sed Judaicum quoque, immo & Christianum sapientiae ac meditationis studium designare. Fidem dicto faciet IOH. CASP. SVICERVUS in Thefauro Ecclesiast. b. v. p. 1438 sqq. ubi de singulis Philosophiae generibus loca plurima congesit, nobisque hic otium fecit. Nec firmiori nituntur talo, quæ ex universa tractationis apud PHILONEM serie eruere pro sententia sua nititur argumenta, quibus ut levioribus, brevitatis studio, non immoramus. Qui autem factum est, ut DIOGENES LAERTIVS, & quotquot gentiliis Philosophiae vel historiam texuerunt, vel Sectas percensuerunt, & curatissimo in iis studio sunt versati, cum pagani Scriptores, cum Christiani, hanc sectam ignoraverint, quam unus vidit LANGIVS? Vix aliunde id provenisse potuit, quam quod illi fidem historicam, Veterumque sequentur auctoritatem, hic vero nubem, quam pro Junone amplexus est, ornandam pingendamque sibi duxerit pro virili. Sed haec sufficiant de Essenis.

AD

LIB. I. CAPVT XIII.

DE GAVLONITIS ET HERODIANIS.

De Gaulonitis pauci admodum sunt commen-
tati, IOSEPHVS *Antiqu.* lib. XVIII. cap. I.
§. 6. SPANHEM. *Hist. Eccles. Vet.* Test. Tom. I.
Opp. p. 463. BVDDEVS *Hist. Eccles. Vet.* Test.
Tom. II. p. 1217 *sqq.* BEBELIVS *Antiquitat. Evang.*
& *Jud. Art.* XII. Sect. III. p. 861. IOH. SAV-
BERT. *de Sacerdot. Hebr.* cap. XXI. edit. Cren.
p. 692.

De Herodianis vero, post Scripturam Matth.
XXII, 16. Marc. III, 6. & cap. XII, 13. EPIPHA-
NIUS *Hæresi VII Judeor.* Tom. I. Opp. p. 45.
PHALASTRIVS in *Catalogo heresium n.* 28. p. 13.
VALESIVS Annotat. ad Euseb. lib. II. *Hist. Ecc.*
cap. II. SERARIVS lib. de *Herode tyranno* cap. 23.
HARDVIN de *Nummis Herodiadum* p. 96 *sqq.*
DRVSIVS de *trib. Sect. lib. I.* cap. 3, 4. & *lib. I.*
præteritor. p. 45. SCALIGER. *Elenchi* cap. I. &
in *Animadvers.* ad Euseb. p. 163. CASAVBONVS
ad *Apparat. Annal. Exerc.* I. n. V. p. 34. SPAN-
HEM. *Hist. Eccles. Vet.* Test. Tom. I. Opp. p. 462.
LIGHTFOOT. Harm. *Evangel.* P. III. Sect. 16.
Tom. I. Opp. p. 470. & Hor. *Hebr. in Matth.*
XXII, 16. Opp. Tom. II. p. 354. PETITVS *Var-*
Leti. lib. II. cap. I. HEINSIVS *Exercit. Sacr. ad*
Matth. II. p. 99. HOTTINGER. *Theſ. Phil.* lib. I.
cap. I. Sect. 5. p. 44. PELARGVS *Quesit. ad*
Matth. p. 182. DILHERR. Tom. II. *Disp.* p. 315
sqq. BEBELIVS *Antiquitat. Evang.* & *Judaic.*
Art. XII. Sect. III. p. 868 *sqq.* BVDDEVS *Histor.*
Vet. Test. Tom. II. p. 1217 *sqq.* STOLBERG. *Ex-*
ercitat. XII. *de Herodianis* p. 419. IOH. SAV-
BERTVS *de Sacerdot. Hebr.* cap. XXV. edit.
Cren. p. 700. IOH. IACOB. IENSENLVS *disput.*
de Herodianis, Jenæ, A. 1668. publice proposita &
ventilata. Obiter quoque & ὡς ἐν ταξιδῷ, sed
solide WERNSDORFIVS *disput.* *de fermento He-*
rodis A. 1724. §. 15. p. 18 *sqq.*

Ad §. I. pag. 36.

(1) *Quæ improprie Sectæ vocantur*] Reæ
Auctor noster has duas, non tam diversas reli-
gionis sectas, Ecclesiam in doctrina turbantes,
quam factiones politicas appellat, pacem publi-
cam & quietem reipublicæ, per studia partium
civilia, in discrimen adducentes. Aequæ ac de
Gaulanitis SPANHEMIVS pronunciat: *factio*
hæc potius Civilis, quam Ecclesiastica.

Ad §. II. pag. ead.

(2) *Subinde nominatur Judas Gaulonites*] Qui Galilæus dicitur Judas Actor. V, 37. ab IO-
SEPHO lib. XVIII. *Antiquitat.* c. I. Γαυλωνῖτης
ἄνηρ, ἐπὶ πόλεως ὄνομα Γαμάλα, Gaulanites ho-
mo, Gamala ortus civitate, salutatur. Hinc
LIGHTFOOTVS *Centur. Chorogr.* ad Matth. cap.
XCII *sqq.* in illam descendit opinionem, aliquam
trans Jordanensis. regionis. partem, etiam Galilæam
dictam fuisse, ac Galilæum & Gaulonitem
æquipolluisse. Sic Petrum, Andream, & Phi-
lippum Apostolos, fuisse Gaulonitas, e Bethsai-
da oriundos, Joh. I, 45. & tamen Galilæos di-
ctos. Verum IOSEPHVS Galilæam & Gaulaniti-
tin sollicite distinguit, quantumvis Judam sedi-
tiosum & Galilæum appellat *Antiqu.* lib. XX.
cap. 3. & Gaulaniten lib. XVIII. cap. I. Neque
tamen eapropter integras regiones loco moven-
das censet HADR. RELANDVS *Palæstine* lib. I.
p. 181. sed dicendum potius, Jude duplex, im-
mo triplex hæsiſſe nomen, ab urbe natali, a loco
educationis, & habitationis. Ad eundem etiam
modum CELLARIUS *Geogr.* *Antiqu.* lib. III. cap.
XIII. p. 634. conciliat, Judam illum patria fuisse
Gamalensem, urbs autem Gamala Gaulanitidis
erat, habitatione aut conversatione Galilæum.

Hb

Erat

Erat autem Gaulanitis extrema pars terræ Basan, trans Jordanem, vergens in meridiem, & confinis Galaditidi, quæ nomen sortiebatur à metropoli, Gaulon vel Golan dicta. Contra vero Galilæa erat septentrionalis pars terræ Canaan seu Palestinae, ab extremo Syrorum limite, inter Jordanem & mediterraneum mare, ultra lacum Genezareth producta; ac dividitur IOSEPHO lib. III. de B. J. cap. 4. εἰς τὴν ἄνω, καὶ τὴν κάτω Γαλιλαίαν. Judæos quoque Galilæam a regione trans Jordanem semper distinxisse probat citato loco RELANDVS, & addit: qui contra sentit, auctores veteres proferat, qui Galilæa ullam omnino partem trans Jordanem locarunt: ut Lightfootianum omnino corruat commentum. Ab hoc itaque Juda, seu Galilæo, seu Gaulonita, (utroque enim nomine venit,) appellati sunt sectatores ejus Gaulonitæ, qui etiam Galilæi Luc. XI, 1. dici censemur, non tam regionis notione, quam factionis, quod a partibus starent Judæ Galilæi.

Ad. §. III. pag. 36.

(3) Differunt tamen] Commode, & ex vero Auctor noster geminam & distinctam statuit ἀπογραφὴν, eam, quæ sub ortum Christi facta, Luc. II, 1. memoratur, & illam, quæ extat Actor. V, 37. quia a) prior illa, "Augusti jussu, circa nativitatem Servatoris, & extrema Herodis tempora, per universam, quæ Herodi parebat, regionem, non ab aliquo Magistratu Romano, singulari cum imperio missa, peracta, sed in Augusti gratiam, ab ipso Rege Judæorum Herode, instituta fuit, ut conjicit BYNAEVUS lib. I. de natali J. C. cap. III. §. IX. p. 332. Ast posterior, decem post priorem annis, relegato Archelao, peracta est, atque intra Archelai patrimonium, & Tetrarchiam solum stetit, quæ tunc in formam provinciæ redigebatur, factaque a Magistratu Romano. Quirinus enim Syriæ summo cum imperio administrandæ Praefectus, illum moderatus est. Hinc β) prior illa non Romano facta est more, sed Judaico, ut quisque ad suam, patriamque tenderet urbem, nomenque

suum profiteretur, nec adeo τῶν δυτῶν ἀπογραφῶν, tributi causa instituta, sed tantum τῶν ἀνθεώπων ἀπογραφὴ fuit, ut de Judæorum viribus constaret, & quantum auxiliorum Augusto subministrare posset Herodes; quales descriptiones apud socios Reges, sociasque civitates, Romanis non infrequentes erant. Posterior, præter hominum numerum, facultatum quoque censum egit, ut tributum ejus incolis capitatum injungeretur, unde nata seditioni ratio & ansa. Vnde porro γ) prior illa silentio prætermissa IOSEPHO, quia nihil memorabile aut extraordinarium in illa contingeret, qui tamen posteriore multis persecutus; eaque posterior simpliciter, & sine ulla adjectione, atque κατ' ἔξοχην τῆς ἀπογραφῆς nomine venit, quod omnibus esset notissima, & recentior, & ob adjunctum censum multo gravior, cumprimis autem memorabilior, propter redactam tunc in formam provinciæ Judæam. Quando autem de priori Lucas habet: ἀυτὴν ἡ ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρνίας, laudatus supra BYNAEVUS p. 324 sqq. IOH. GEORG. HARWARTVM in Chronol. cap. 241, 242. securus, scite vertit, descriptionem hanc prius esse factam, quam præsideret Syriæ Quirinus; ut hoc pacto prior illa descriptio Herodiana, clare distinguatur a celebri illa posteriori, quam Praefectus Syriæ Quirinus peregit. Ita ergo capiendum, ac si diceretur: πρώτη ἐγένετο πρὸ ἡγεμονεύοντος κυρνίας, ut alias apud veteres Scriptores Græcos πρῶτος sæpe pro πρότερον ponitur. Alias enim nec calculus temporum coniugrit, nec ordo Praesidum Syriæ, quod Herodis tempore Quirinus nemo Syriæ, Romanorum nomine præsideret. Hinc porro idem Vir doctissimus prolixæ & erudite refutat HENR. VALESIVM, qui Animadvers. ad Euseb. Hist. Eccles. lib. I. cap. V. utramque & Lucae, & IOSEPHI descriptionem fuisse vult unam, saltem IOSEPHVM falli, quod eam demum post relegationem Archelai contigisse existimat. Sed ipse fallitur VALESIVS, duas diversissimas descriptiones, tempore, modo, fine, & Magistratu diversas, invicem confundens, ac pro una habens.

bens. Hinc amplissimus eruditorum vitorum senatus, BEZA, JOSEPH. SCALIGER, ISAAC. CASAVBONVS, DIONYS. PETAVIVS, IOH. DRVSIVS, HVGO GROTIUS, FRIDERICVS SPANHEMIUS, & alii, pro duplice calculum tulit descriptione, utramque ab uno factam Quirinio, diversis temporibus: primam superstite adhuc Herode Magno, alteram autem post Archelai exilium, cum Judæa in provinciam redacta, Syrie attribueretur: & ad illam peragendam, Quirinum cum extraordinario imperio in Syriam, & ipsum Herodis regnum, missum, Saturninoque ordinario ejus Præsidi adjunctum, tanquam Cæsaris Procuratorem, quem admodum Saturnino collegam datum Volumnium, idem scribit JOSEPHVS. Quod bene haberet, & priuorem textus Luc. II. i. explicationem admireret, modo constaret, Quirinum Herode adhuc vivente in Syriam fuisse missum. Quod cum nemo Veterum, nec ipse affirmet JOSEPHVS, quibus testibus Quirinus, Archelao relegato, demum Quintilio Varo successit, & ordinario functus magistratu, annis post priorem decem, descriptionem hanc peregit, innumeræ hinc nascuntur difficultates, haud facile superandæ, nisi Lucæ verba ad eum, quem BYNAEVS tuetur, modum exponantur. Atque ista paulo plenius declaranda censuimus, propter insignem Interpretum dissensum pariter, ac loci dignitatem.

Ad §. IV. pag. 36.

(4) *Ita se babuit*] Hanc ita tradit JOSEPHVS lib. II. de B. J. cap. VIII. §. i. p. 160. Componio in Syriam missio, & Archelai in provinciam redacta regione, τὸς ἀνὴρ Γαλιλαῖος, ιδεας ὄνομα, εἰς αὐτόσατιν ἐνῆγε τὰς ἐπιχωρίες, κακίζων, εἰς Φόρον τε ῥωμαῖοις τελεῖν ὑπομένεισι, καὶ μετὰ τὸν θεὸν οἰστοι θυητὸς δεσπότας, vir quidam Galileus, cui nomen erat Judas, ad seditionem indigenas excitabat, ignavos dicens, si Romanis tributum pendere sustinerent, & post Deum mortales dominos agnoscerent. Censum enim il-

lum liberæ genti imponi, indigne ferebat Judas, servitus Judæorum testem causatus, hinc tributa Romanis persolvenda, Cæsarem pro Domino habendum, aut pro ejus salute preces fundendas negans, ad gravissimam populum excitavit seditionem, specie quidem libertatis, reipsa autem, ut JOSEPHVS advertit, οἰκείων κέρδους ἐλπίσι, privati lucri studio.

Ad §. & pag.-eand.

(5) *Gaulonitæ, & etiam Galilei*] Quo sensu & respectu utrumque obtineat nomen, ad §. II. observavimus. Numne vero peculiarem Gaulonitæ inter Judæos sectam constituerint, ambigue disputatur. Liquido affirmat JOSEPHVS Antiqu. lib. XVIII. cap. i. ubi præter tres istas, Phariseorum, Sadduceorum & Essenorū memoratas a se sectas, addit: τῇ δὲ τετάρτῃ τῶν Φιλοσοφῶν ὁ Γαλιλαῖος ιδεας ἡγεμὼν κατέστη, τὰ μὲν λαϊκὰ πάντα γνώμη τῶν Φαρισαίων ὅμολογεστι, δυσκίνητος δὲ τῷ ἐλευθέρῳ ἔρεις ἐπὶ τοῖς, μόνον ἡγεμόνα καὶ δεσπότην τὸν θεὸν ὑπεληφόστι. Θαυμάσω τε ιδέας ὑπομένειν παρηλλαγμένας ἐν ὅλιγῳ τιθεντα, καὶ συγγενῶν τιμωρίας καὶ φιλῶν, ὑπὲρ τῷ μηδένα ἀνθεωπὸν προσαγορεύειν δεσπότην. quartam introduxit Judas ille Galileus, hominum qui ceteroquin cum Phariseis sentiunt, sed libertatem sic amant, ut eam moribus tueantur, Deum unum pro rectore & Domino habentes. Varias etiam mortes subiendas, cognatorumque supplicia & amicorum nihil faciunt, dummodo hominum neminem Dominum appellant. Vnde ultro intelligitur, nihil prorsus eos in religione innovasse, sed a Phariseorum stetisse partibus, modo avitam tueri libertatem, Romanorumque amoliri jugum conatos, peculiarem compoñuisse societatem, cui venerabile Dei, ejusque imperii, prætexerent nomen. Seditionorum itaque hominum globus potius, quam secta erat in Ecclesia. Porro Zelote nuncupati, per quos tandem pessundata fuit respublica Judæorum.

Ad §. V. pag. 36.

(6) *Quem sacrificiis ipsorum miscuit Pilatus, Luc. XIII, 1.*] Nec hoc certum adeo & exploratum est, ac tradit GOODWINVS. Sunt enim, qui de Samaritanis accipere malunt, & detumultu ad montem Garizim excitato, de quo JOSEPHVS lib. XVIII. Antiqu. cap. V. Nihil tamen vel hic legitur de sacrificiis, vel apud Lucam de Samaritanis, breviter, summoque cum judicio observat SPANHEMIVS, rem in medio relinquens. Cum prioribus tamen facit RICH. SIMON in Notis ad vers. Gallic. Ab utrisque discedit πολυμαθέσατος WOLFIUS noster Curis Philol. ad b. l. homines istos non a Juda Galilæo, tanquam coetus sui primipilo appellatos censens, sed a patria Galilæos dictos, & præter omnem suam culpam neci datos esse. Quotiescunque enim in Nov. Test. memorantur Galilæi, toties intelligi observat homines vel gente, vel educatione, vel commoratione Galilæos: Christum vero vel eo nomine nuncium de cæde eorum allatum esse, quod & ipse talis esset. Immo Servatorem nostrum vers. 2. trucidatos hos cum reliquis Galilæis comparare, qui cum de aliis accipi non possint, quam de civibus patria Galilæis, etiam istos de his interpretari fas esse dicit. BERN. LAMY Comment. in Harmon. Evangel. lib. IV. cap. 1. p. 300. copiose in hanc historiam inquirens, tandem concludit, istam Pilati stragem editam fuisse in viros seditiosos, Judæ Galilæi quidem sectatores, quos in ipso Templo, mactando agno paschali intentos, Pilatus occiderit, cum ceteros Judæos, ne tributa Romanis penderent, seditiosis vocibus concitarent. Verum, si paulo curatius ad circumstantias attendimus, factum hoc non fuisse patet in Judæ Galilæi seditione, in qua Pilatus nondum provinciam rexit, sed Coponius: nec in motu Judæorum, ob signa, Cæsaris effigie conspicua, Hierosolymis illata constiitudo, ubi non eum Galilæis agebatur, nec inter sacrificia versabantur Judæi, nec in Samaritanorum tumultu, juxta Thirathabam, cum non Galilæorum, sed

Samaritanorum ista esset collectio, nec uspiam Galilæorum nomine Samaritani veniant. Fuisse ergo colligit DORSCHEVIS interpellationis c. TRIGLAND. p. 220 sq. factum particulare, historiæ profanæ non annotatum, quo in Galilæos nonnullos, seditiosa agitantes forsitan ex vetere instinctu consilia, inter sacras operationes, Pilatus animadvertisit paulo ante, quam istud Christo referebatur. IOH. REINHARD. RVS Harm. Evangel. lib. V. P. I. Sect. 2. cap. XV. post discussas ceterorum sententias, in ea demum acquiescit, quoniam Galilæi ad rebellandum magis proni erant, quam reliqui Judæi, contingere potuisse, ut his sceleris, quod machinabantur, ἐγενιόντας id ausuri, sacrificio prius oblato, Numineque velut propitio id suscipere voluerint, quod tempestive rescivit Pilatus, eosdemque jugulavit sacrificia immolantes, atque sic bestiarum hominumque cruentem miscuit. Vtique hæc posterior jungi poterit conjectura, neque tamen ad liquidum rem perduces, cum progredi ulterius non detur.

Ad §. VI. pag. 37.

(7) *Herodianos Hæreticis accensent*] Herodianorum nota

a) Appellationem, quæ ab Herode aliquo ortum trahit, incertum autem, a quoniam. Tres enim Herodes memorat historia sacra, quorum I. Herodes Magnus, & a patria Ascalonita, a fascinore Infanticida dictus, filius Antipatri. II. Herodes Antipas, qui pariter Marc. IV, 14. Rex salutatur, Tetrarcha autem Galilææ, & regionis quoque trans Jordaniem fuit, Ascalonitæ filius, qui Herodiadem rapuit, eaque de causa Johannem decollavit Baptistam. III. Herodes Agrippa, Herodis Magni ex Aristobulo filio nepos, qui Jacobum interemit, & Petrum carcere clausit Act. XII, 1. Qui a postremo nomen manasse censem, temporum repugnant rationi, quod illa tempestate, qua Christus ab Herodianis tentabatur, Agrippa imperio nondum esset admotus. Rectius sentiunt, qui ad Herodem Magnum, seu Ascalonitam, nominis referunt originem: & gra-

ver cause sunt, cur ne dubitari quidem debere putem, ab Herode M. & nomen, & originem istos habuisse, judice CASAVBONO c. l. p. 35.

(9) Genus, quod in tres classes dispescunt doctores, ut vel gentem peculiarem, vel vitæ statum, vel religionis sectam, Herodiani designant. Gentem illos constituit DRVSTVS in præterit. ad Matth. XXII, 16. & in Commentario poster. ad voices Novi Test. cap. XXIII. Græcos perhibens, ab Herode, qui primus eos ex deserto ad locum habitatum traduxerit & educaverit, appellatos, qui in sectam redacti & Herodis natalem celebrarent, & eundem Messiam esse crederent. Ridiculo errore ex *הַרְדִּסִיאוֹת* columbis domesticis, sive cellaribus, Græcos fabricans Herodianos; quo ipsum nomine copiose & graviter castigavit BXVTORFIVS Lexic. Talmud. voce *הַרְדִּסִי* fol. 630 sqq. Nominis celebritate DRVSTVS in eundem rapuit errorem BEZAM Not. majorib. in cap. XXII. Matth. Vitæ statum hoc nomine notari censent omnes, qui vel milites Herodis, vel aulicos & ministros ejus denotari putant: de qua sententia mox pluribus dispiciemus. Qui denique Sectam ex illis conclarunt, varia iisdem *Փաղուած անցորդա* attribuerunt. N. Quod vel omnino, vel ex parte Sadducæs fuerint addicti. Ita tradunt CORN. IANSENIVS Concord. Evangel. cap. 64. CONSTANT. L'EMPEREUR Annotat. in Bertram. de Republ. Hebraor. pag. 437. BEZA Not. major. ad Matth. XXII. GROTIUS in eund. loc. & alii. Quo autem minus huic subscribamus sententiae, cum diserta eorum a Sadducæis distinctio Matth. XXII, 16. coll. 23. tum dogmatum diversitas prohibet, quod resurrectionem Sadducæi prorsus negarent, Herodiani, teste PHILASTRIO, conserterentur.

Ad §. VI. pag. 37.

(8) Herodem M. haberent pro Messia promisso] Hoc δ. dogma est, quod magno Patrum ac recentiorum consensu ipsis assignatur. Ita quippe TERTULLIANVS de prescript. Heret. cap. 45. EPIPHANIUS supra cit. THEO-

PHYLACTVS in cap. III. & XII. Marc. EVTHYMIUS in Matth. XXII. VICTOR ANTIOCHENVS in Marc. XII. rufusque MENOCHIVS l. III. de Republ. Hebr. c. 16. p. 325. BARONIVS Apparat. ad Annal. Eccles. pag. 3, 7, 8. CASAVBONVS Exercitat. I. c. Baron. n. 5. IOSEPH. SCALIGER Animadvers. ad Euseb. p. 162. GROTIUS in cap. XVI. & XXII. Matth. & alii. Hi omnes Herodianorum οὐπίαν δόξαν existimant, Herodem M. fuisse Messiam, τὸν ἐν πάσαις γραφαῖς νόμοις τε καὶ προφητῶν προσδοκώμενον; ut EPIPHANIUS habet: quod in illo Judaicorum Regum successio finem habuerit, juxta promissionem Gen. XLIX. Jacobo factam. Quin & HIERONYMVS, licet in cap. XXII. Matth. sententiam istam, tanquam ridiculam perstrinxisset, tamen dialogo contra Luciferian. c. 8. Tom. II. Opp. p. 170. idem affirmit: Taceo de Judaisni hereticis, inquiens, qui ante adventum Christi, legem træditam dissiparunt: quod Dositheus Samaritanorum princeps, Prophetas repudiavit: quod Sadducei, ex illius radice nascentes, etiam resurrectionem carnis negaverunt: quod Pharisei a Judeis divisi propter quasdam observationes superfluas, nomen quoque a dissidio suscepérunt: quod Herodiani Herodem Regem suscepérunt pro Christo. Ut vero taceam, hos omnes sublestat Patrum, ab Herodianorum ætate longe dissitorum traditionem secutos, nullo firme niti fundamento; omnem profecto superat fidem, Judæos eo prolapsos dementiæ esse, ut hominem alienigenam, nec Judæum, agnoscerent pro Messia, quem e tribu Judæ, & quidem e progenie Davidis oriturum, Sacri Codicis noverant auctoritate Matth. XXII, 42. CASAVBONVS quidem & GROTIUS negant Herodem ἄλλοφυλον fuisse, quem STRABO lib. 16. ἀνδρα ἐπιχωρίου, hominem Judæorum popularem dicit, & qui ipse apud IOSEPH. lib. XV. Antiqu. c. 14. proceres Judæorum in concione ἀνδρας ἐμοφύλας, ejusdem secum gentis appellat, quippe qui patrem & avum ex Idumæis Judæos factos, seu Ἰδμαρένας habebat. Verum enim vero tales Proselytum pro Messia Judæi certe non expectabant, sed qui esset ex semine Davidis, &

ex radice Jessæ. Accedit, quod Herodes M. tum ob infanticidum, tum ob nimium Romanis placendi studium, tum ob exfructum templo Samaritanum, Judæis nimis esset exosus, ut pro Messia eum nunquam essent excepturi. Et quamvis aliqui ipsum, quandiu in vivis esset, adulandi forte animo, pro Messia venditarint, omnem tamen excedit fidem, etiam post Regis obitum, hanc insedisse insaniam adulatorum animis, ut suunt ad sacrificia, quod SCALIGER affirmat, in honorem Herodis obeunda, & ejus natalem colendum facerent, duraveritque hæc Φεατεῖα tam longo post ejus funus tempore, cum res ipsa satis argueret, Herodem non fuisse Messiam, siquidem omnibus tunc temporis erat persuasum, Messiam in æternum duraturum, nec morti obnoxium futurum, Joh. XII, 34.

Ad §. VI. pag. 37.

(9) *Natalem diem superstitionis sacris & festivitatibus*] Hoc i. est, quod huic secta impingitur, cuique fidem facere videtur. *Glossator PERSII ad Satyr. V. v. 180 sqq.* ubi in Scholiis, quæ vulgo ANNAEI CORNVITI habentur, ita commentatur: *Herodis diem natalem Herodiani observant, ut etiam Sabbathi, quo die lucernas accensas, & violis coronatas, in fenestræ ponebant.* Vnde *PITHOEVS ad eund. loc.* Hinc illa lucens occipient, inquit, quæ de Herodianis in S. historia legimus. *Mattb. XXII. Marc. XII.* Sed Interpretem hic mentem PERSII non assecutum censem. SAM. PETITVS *Var. Leçt. lib. II. c. I.* ex cuius mente Satyricus non agit de Judæorum sectariis, sed de iis, qui Romæ Judaicam superstitionem amplectebantur, & dies feriatis aut festos gentis Judaicæ religiose observabant. *Dies autem Herodis dicit PERSIVS*, quod Herodes Rex, una cum posteris, Romæ satis notus & longe, quam Judaici ritus, celebrior, Judæorum genti nomen notamque facile conciliabat. Vt taceam, quod scite monuit Auctor, natalem Herodis M. festo quotannis ritu, etiam post Regis fata, celebratum universam ignorare antiquitatem, & in

ὑποθεσέως gratiam frustra fingi ab ejus patronis.

Ad §. VIII. pag. 37.

(10) *Certos gnathones in aula Herodis*] Redit hic Auctor ad statum hominum, eamque proponit sententiam, quæ nobis vel maxime probabilis videtur. Fuerunt quippe Herodiani ministri Herodis, velut olim Antipatri, ita posthæc Herodis Antipæ, familiares ac domestici ejus, quo sensu alias βασιλικοὶ dicuntur Joh. IV, 46. aut οἱ ἐν τῆς καίσαρος οἰκίᾳ Phil. IV, 22. Et ea quidem tempestate, Matth. XXII. homines de domo Herodis Antipæ, Phariseorum precibus locum facile dederunt, ut ad Christum una cum ipsis abiirent, & si quæ poterit, captiofa eum quæstione illaquearent. Hinc Syro

Ἄρτιοι Διητοὶ qui erant de domo Herodis, b. CHEMNITIO *Palatini Herodis* ab Aula Regis, vel Palatio dicuntur. Adeoque non secta quedam, nec factio fuit, ut Gaulonitæ, sed hominum status, ab officio, quod obibant, & ab hero, cui ministeria præstabant, nomen fortitus. Eos autem novam quandam religionem, ex Judaismo & Paganismo conflatam, molitos vel professos fuisse, quod ex nostris b. GERHARDVS Harm. Evangel. cap. CLIV, Belgæ in Notis ad suam versionem Bibliorum prioribus de An. 1589. & alii tuentur, & Auctor noster addit, neutiquam apparet, omnique Veterum suffragio destituitur.

Ad §. IX. pag. 37.

(II) *Qui dimicabant pro censu Cæsari dependendo*] Est hæc HIERONYMI, a SAM. PETITO adoptata sententia, homines hos servos fuisse, sive libertos Herodis & Archelai, qui tributis exigendis præerant. Sed minus verisimile videtur, exactores tributorum a Phariseis ad tentandum Christum fuisse adductos, cum sic facile fraus patuisset. Præterea distinctiones Herodis & Pilati non admittunt, ut Herodis exactores tributum colligerent Hierosolymis.

solumis. Maxime cum de pendendo tributo Cæsari queratur, quod ad Herodianos tamen nihil plane attinebat. Et quomodo Archelai servi tributis exigendis præfuisse potuerunt, postquam ipse Viennam missus fuit in exilium, ejusque familia fisco adjudicata? ut est apud Iosephum lib. XVII. c. 15. Quæstionem autem de tributo, Christo movente utriusque, ut si Servator pendendum negaret, hi statim ad Herodem deferrent, atque sic Christus capitatis periculum incurreret, cum ditioni Herodis esset subiectus Luc. XXIII. 7. sin autem affirmaret, Pharisei populi Dei libertatem ei objicere, & invisum populo reddere possent. Quocunque ergo se verteret Dominus, in casses ipsorum prolapsorum credebat, quos ipse tamen pro immensa sua sapientia, responso prudentissimo feliciter elusit.

Ad §. IX. pag. 37.

(12) *Cavete a fermento Phariseorum & Herodis*] Duo sunt, quæ ad h. l. monere operæ est pretium, alterum lectio, alterum sensus. Sunt, qui pro Ἡεώδει legunt τῶν Ἡεωδιανῶν. Verum & contra probatorum Codicum fidem, quod ex MILLIO constat, & præter mentem dicentis. Duo quippe diversa fermenti genera

caveri volebat, alterum quidem Phariseorum in schola, alterum Herodis in aula; alterum in doctrina publica, alterum in consuetudine & disciplina privata. Ergo non Herodianorum, sed Herodis fermentum suspectum illis reddebat. Hoc autem posterius ἀγιοβέστατος WERNERUS DORFIUS laudate supra disput. §. 34, 35. curate persequitur, & nil aliud fuisse evincit, quam Indifferentismum, cum Pseudo-Politicismo, vel Machiavellismo conjunctum. Enim vero religionem omnem externe simulare, interne omnem ridere, vel etiam ex omni religione id, quod allubescit, aut spem utilitatis præbet, eligere, nullum inter veram & falsam religionem, sectarios & orthodoxos, disserimen agnoscere, veram fidem cum solida pietate insuper habere, honestatis tamen & sanctimoniae speciem præ se ferre, ab aliisque exigere, religionem ex utilitate metiri, profundamque aliquando malitiam externæ pietatis ostentatione obtegere, prout denique spes commodi suggestit, omnium scilicet voluntatibus dare; id omne sigillatum de Herodiam moribus probaverat, & nervos atque artus esse demonstrat totius Indifferentismi, cum Pseudo-Politicismo conjuncti, & omni ex parte fermenti alicujus indolem imitari, gravissime docet. Hoc itaque sibi vult fermentum Herodis.

ANNOTATIONES

AD

LIBRVM II.

DE LOCIS.

CAPVTLI

DET E M P L O.

Ad §. I. pag. 38.

Jubetur Moses exstruere Tabernaculum] Tria Tabernacula Sacra, cultui V. T. dicata, memorat Scriptura. a) Mosaicum prius, quod in deserto procul a castris, Moses erexerat. Hoc velut tentorium quoddam castrense, & quasi Prætorium erat, ante exstruetum solenne hoc, de quo hic agimus, Tabernaculum, quod ipsum tamen pariter Exod. XXXIII, 7. **בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** Tabernaculum conventus dicebatur; quia non tantum Deus ibi cum Moze congressus est, & gloriari suam Israelitis conspiciendam præbuit, verum etiam populus eo confluerebat, si quid, religionis vel iustitiae causa, cum Moze agendum foret. Post μοσχολαργίαν enim Deus populo ita irascebatur, ut in columna nubis a castris recederet, & procul a populo, in deserto quasi figeret sedem. Huc itaque Moses Tabernaculum quoque transferebat extra castra, cui incumbebat columna nubis, ex qua cum Moze loquebatur Deus, spectante & se incurvante populo coram Jehova. At in hoc tentorio neque cultus peragebatur sacrificiis, nec

populus ad illud adorabat, sed Dominum consulturus hue solum conveniebat, & oracula a Moze reddita percipiebat. β) Davidicu in monte Zion, quod arce fœderis retenderat David, eam ut, magno cum tripudio ex aedibus Obed Edom accitam, juxta se collocaret 2 Sam. VI, 17. & 1 Chron. XVI, 1. Hoc tentorium nihil aliud, quam arcam fœderis continebat: altare autem holocausti cum universo cultu publico & solenni, Gibeone adhuc erat, ubi Tabernaculum eonventus seu fœderis subsistebat, 1 Chron. XXII, 29. ubi etiam posthæ sacrificabat, Deoque supplicabat Salomo, 2 Chron. 1, 3 sqq. Vnde intelligitur, cultum publicum non tam ad arcam, & locum, quo asservabatur illa, quam ad altare holocausti, & Tabernaculum fœderis Mosaicum, fuisse affixum. Quod autem **BERNARD. LAMY** lib. III. de Tabernaculo, de S. Civitate, & Templo ejus, sect. III. p. 541. tradit, Davidem non coram arca juxta ædes suas, nec in excelsis Gibeonis, ad tentorium fœderis, sed in area Arafæ in monte Morijah, ubi postea Templum conditum est, immolasse & sacrificiis Deum placasse, id cum historia deportationis arce in domum suam

2 Sam.

2 Sam. VI. & 1 Chron. XVI. oppido pugnat, ubi, præter unicum illud sacrificium in Moriah, diserte memorantur sacrificia Davidis, eoram arca & tentorio eidem eretto, in monte Ziori oblatum. Etsi ergo cultus publicus, statusque in excelso Gibeonis persisteret 1 Chron. XVII, 39. 40. dubium tamen non est, quin cultum domesticum, quoad domi & Hierosolymis esset David, in hoc tentorio & coram arca peregerit, sapientiusque ibidem sacrificaverit, donec tandem illa in recens exstructum Salomonis templum deferretur. Posthac vero, quid de hoc tentorio Davidico sit factum, amplius non liquet. Forte & idem in thesauris templi, æque ut Tabernaculum Foederis, fuit asservatum. Privato ergo cultui Davidis & familie ejus, hoc Tabernaculum inseriebat. γ) Mosaicum denique, quod Tabernaculum Foederis passim audit, & divino jussu, atque ad exemplar in monte ostensum, Moses ex voluntariis oblationibus paraverat, multaque eum potipha erexerat, quodque tempore medium est inter duo memorata, istud quia ab Auctore nostro nimis tenuiter ac frigide tactum fuit, nos paulo copiosius delineabimus. Cujus proinde notamus

I. Appellationem & encomia. Exod. XXVI, tot. & XXVII, 9-19. **משכן** **tentorium** & **tabernaculum** passim vocatur, cum primis vero cum adjuncto **ארח מועד** tentorium conventus, quia eo populus ad Sacra publica convenire solebat Exod. XXX, 13. & XL, 22. etiam **ארח ערות** tabernaculum testimonii, Num. XVIII, 2. quod tabulas legis, in quibus Deus de voluntate sua testatus fuerat, contineret, ibique Deus perpetim restaret, suaque ederet oracula. Hic subdole tricatur BERNARD. LAMY c. l. cap. III. scđt. 3. p. 345. & corruptionis Hebreum Textum insimulat, ac si olim legerit **הערות** **ארח**, quia & Græca versio **ουνη μαρτυρις**, & Latina tabernaculum testimonii haberet, at hodie in fontibus est **ארח מועד**. Quæ sit verior lectio, vix dijudicari posse censem, atramen putat, vetustissimam, eamque verissimam esse illam, quæ expressa sit in versionibus. Quemadmodum autem perversis-

sum & falsissimum de lectione Textus Sacri iudicium est, quod ex versionibus, paulo aliter legentibus petitur, quod contra **LUDOV. CARPPELLVM** toties probatum fuit: ita, cum promiscue utramque appellationem Textus Hebreus usurpat, mirum non est, in versionibus quoque utramque promiscue adhiberi. Maxime autem **εγκαμπιασμοὶ** sunt tituli, quando Exod. XXV, 8. a Deo ipso **מִקְדָּשׁ** **sanctuarium** dicitur, Græcis **άγιος ιερός**, in quo habitaturum Dominus pollicetur: porro **מֶשֶׁכָן** **וְהַזָּרֶת** **ieqəv φορεῖσθαι**, ut **ΡΗΤΟ** habet, tum quoque **מֶשֶׁכָן** **habitaculum** **יהֵה**, quod veluti Rex, ibi suam aulam, **שכינה** sedem & thronum haberet Exod. XXV, 8. XXVI, 1. Num. XVII, 13. Quo refer elegantissimam comparationem Regiae cum Sanctuario, ex Schem Tobh, apud **GVIL. OVTRAM lib. I. de Sacrificiis cap. 3.**

II. Preparationem, quæ hinc structuræ typum, hinc apparatum complectitur. Moses enim, ne quid circa illud suo indulgeret ingenio, universam ejus structuram, dimensiones & partes, curate sibi descriptas, & vultu in idea & exemplari delineatas, ob oculos habuit, sollicite cavere jussus, ne a typo illo uspiam aberraret Exod. XXV, 9. 40. XXVI, 30. Vbi vero perquam est simile, Deum eo ipso tempore, quo rem quampiam faciendam verbis Mosi describebat, ejus simul oculis imaginem rei exhibuisse, hinc postquam singula, quæ facienda injunxit, exposuisset, sub finem addit v. 40. **inspicere** harum rerum imagines, & omnia fac secundum exemplaria, quæ tibi conspicua facta sunt in monte. Quæ observatio triplicem præbet usum: **Typicum**, quem Paulus Hebr. VIII, 5. docet, quod Tabernaculum universum typus foret rerum cælestium; **Moralem**, ut omnem in cultu rebusque sacris **έθελοθεσπείαν** cavere discamus, cum nec familiari Dei Mosi, nec sapientissimo mortalium Salomoni, in exstruendo sanctuario integrum fuerit, ad suum quicquam componere ingenium, sed in minutissimis instructionem & imaginem a Deo sibi communicatam, necesse fuerit sequi; **Elenchiticum** contra eos, qui cum

MARSHAMO & SPENCERO existimant, Israelitas non aliud exemplar secutos in componendo sanctuariorum, quam templo, quæ oculis suis usurpaverant in Aegypto, aut quæ viderant apud Gentes: quam controversiam paulo post enucleabimus. Apparatum pretioso huic habitaculo præbebant voluntariæ populi oblationes, qui a Mose admonitus, ex spolijs Aegypti & suis met facultatibus, ultro copiose offerebat, quicquid ad omne hoc requirebatur negotium Exod. XXV, 1 sqq. Undecim donariorum genera ibi recensentur, auri, argenti, æris, hyacinthi, purpuræ, cocci dibaphi, byssi, pilorum e capris, pellium e melibus seu taxis, pellium rubicundorum ex arietibus, & lignorum Sittim. Præterea quoque ad vestitum Pontificis & Sacerdotum, ad oleum unctionis, ad sacrum thymiana, ad oleum candelabri, plures adhuc requirebantur gemmarum, aromatum ac olei species, liberalitate populi large subministratae. Accedebat inditum populo tributum, dimidium sicli sacri, Deo ceu Regi pendendum, instituto Israelitarum omnium, a nato annos XX. & ultra, censu, nemine præter mulieres, infantes, ac servos excepto. Demum ad præparationem quoque spectant artifices, quos suo Spiritu, quem Judæi יְהוָה virtutem & influxum divinum, R. SALOMO quoque שְׁבִינָה appellant, Supremum instruebat Numen, singula ut dextre & ingeniose elaborarent. Quin & suam conferebant operam mulieres, artis textoriae, artis nendi & acu pingendi, tingendi, & componendi hyacinthum, purpuram, ac reliqua, apprime peritæ. Confer Exod. XXXV, 25. XXXVI, 2.

III. *Compositionem & structuram.* Componeretur hoc Tabernaculum 1) ex asseribus, auro undique obductis, & per vestes, ansulis transversim immisso, junctis, ut quoties e re erat, erigi & dissolvi commode posset: 2) ex decem cortinis byssinis, purpureis, coceinæs, artificiose fabricatis, & per laqueolos combinatis: 3) ex tentorio superiori, quod undecim componebant, cortinæ caprarum: 4) ex tegmine, e pellibus arietum rubefactis, & e pel-

libus taxorum constante: 5) ex velo gemino, quorum interius, פרכה inter Sanctum & Sacrosanctum distinguebat, exterius vero ostio Tabernaculi obtendebatur; Illud Paulus τὸ δέυτερον κατατάτας οὐ Hebr. IX, 3. dicit, cum hoc τὸ πρῶτον, prius & exterius esset, quod מֵסֶת audit: 6) ex atrio, quod cortinis byssinis, quinque cubitos in alrum surgentibus, & ex columnis suspensis, cingebatur. Sic dimensio tabernaculi XXX cubitos in longitudine, XII in latitudine, & X in altitudine habebat: atrii vero longitudo C cubitis, & latitudo L protendebatur. Elegantissimam & Tabernaculi, & structuræ, omniumque partium ejus, delineationem æri incisam, oculis subjicit BERNARDVS LAMY, supra laudatus ad col. 355. Cui junge ADRIAN. A CATENAVRCH., qui in Syntag. Sap. Mos. lib. II. cap. V toto, pag. 133. sapientissimam tabernaculi fabricam laudibus evehit, nec nisi divina ope perfectam fuisse, contra SPENCERVM tueritur.

IV. *Vindicias a criminationibus MARSHAMI & SPENCERI.* Hi enim, ne qua forte occasione fuæ deessent sententiae, Templi tam portatilis, quam fixi, in populo Dei originem, a Judæorum ruditate & gentium priscarum usu arcescunt: quod operose probare fatagit SPENCER VS lib. III. de Legibus Hebr. ritual. Dissert. VI. pag. 820 sqq. octo cumprimis rationibus: 1) A summa inter Gentiles templorum antiquitate, Tabernaculum multo antevertente, unde opinari liceat, Deum Judæis, cultus inter Gentes recepti formam impotenter expetentibus, ex more Gentilium templum indulsisse: 2) Ab essentiali Templi conceptu, qui sit, ut Dei habitaculum & domicilium credatur. Ideo Ethnici antiquiores, ex quorum ingenio Hebræorum vulgus sit aestimandum, templo sua plurimi fecerunt, quod eorum ope Deos semper in propinquo haberent, & si usus postularet, facile ac familiariter adeudos. Quid autem Deus, aut Angelus, Dei vicem & nomen gerens, in templo manu facto habitaret, nisi ut semet ipsum accommodaret ad populi puerilis & increduli modulum, qui Deum in proximo agentem, & rebus precibus-

cibusque suis, modo sensibili præsentem, postulasse videatur? 3) E dictis Scripturæ, quibus Deus negatur templo includi posse. Ita nimis Gentilium tulisse opinionem, quasi Deorum potentia & gratia loco alligata sit, & ipsi ædium sacrarum septiā includerentur. Ne itaque populus Israel, una cum Templo, hunc Gentium adoptaret errorem, & prout Athei Deum in cælo, sic Israelitæ Deum in Templo, clausum & circumscriptum somniarent, idcirco toties protestari & negare Scripturam, Deum in templo habitare, cum cæli cælorum non capiant eum, 2 Chron. II, 6. 1 Reg. VIII, 27. Jes. LXVI, 1. Actor. VII, 47, 48. 4) E spontanea Templi utriusque erectione. Tabernaculum nullo explicato Dei iussu, sed populi præcipue studio ac voluntate esse erectum, Deumque id potius permisisse, quam præcepisse Exod. XXV, 1 sqq. Quin & Tabernaculum inter sacra illa plurima esse numerandum, quæ Deus solummodo toleraverit, & ex Aegypti ritibus in suum transtulerit cultum. Quia enim Amos. V, 26. ait: *tulisti tabernaculum Moloch*, hinc colligi, ne Israelitæ, moribus Aegyptiis addicti, tabernaculum Molecho facerent, illudque ritu gentilicio & triumphali circumferrent; ideo Deum iis permisisse, Tabernaculum struere, & in ipsis honorem circumferre: 5) A religionis ethnicæ moribus & institutis. Gentium antiquiorum religioni congruum esse, ut templa primum inter eas usum & originem invenisse censeantur. Illas quippe heroas fato functos inter Numinia retulisse, templa & simulacula dedicasse. Cum itaque gentes antiquiores heroibus suis, haud ita pridem divinitate donatis, cultum exhibuerint, hinc ipsa religionis ethnicæ principia suadere, templa e ruditate gentium initia traxisse: 6) E templi tam portatilis, quam fixi novitate. Patriarcharum quippe tempore simplex & ceremoniis vacua exercebatur religio multis sæculis: unde autem factum, quod tempore Mosis tabernaculum, & tempore Salomonis templum, tanta cum ceremoniarum pompa & copia, religioni vel cultui adjiceretur? an, quod Deus simplicem Patriar-

charum cultum minoris jam æstimaret, & Regum humanorum ritu, splendido rerum apparatus & cultu, multa cum pompa præstito, demulceretur? absit, ut summa cæli majestas imaginatione tam vili & abjecta laderetur. Rationi & pietati magis consentaneum esse, credere, ut imbecillitati populi succurreret, seipsum & instituta sua ad mores receptos demisise. Nempe Mosis tempore, Aegyptiorum & aliarum Gentium more, sic comparatum fuisse, ut Diis suis cultum, ex operosa rituum farragine constantem, exhiberent: 7) A ruditatis ethnicæ signis, in Templo conspicuis. Nam habitaculum *χειροποίητον*, ipsi Deo assignatum, indicio esse, illius auctores conceptus admodum crassos, & antiquioris ævi ruditatem oientes, de Deo habuisse: 8) Ex suffragiis ORIGENIS, MAIMONIAE, & CLVVERII German. Antiquit. lib. I. cap. 34.

Tanti autem rationes istæ momenti non sunt, ut in assensum nos pertrahant. Nam in 1) nulla prouersus concludendi vis est. Licet enim largiamur, habuisse Gentiles & Aegyptios sua delubra ante Mosen, & extructum ab eo Tabernaculum, N. falsum tamen & ἀρτίγεαθον est, Judæos hanc cultus in templis Numini præstandi & recepti formam impotenter expetivisse, ubi enim tales leguntur in Scriptura postulationes? & quo testimonio commentum hoc probabit SPENCE-RVS? quin, ut paulo post docebitur, Deus prius injunxit Mosi fabricam Tabernaculi, quā populus de illo cogitaret: Sed 2. nec sequitur: ergo Deus, cum sibi Tabernaculum fieri juberet, ansam huic mandato ex Gentilium delubris atripuit. Erat hoc potius adminiculum cultus publici externum, ut certum populus haberet locum, quo confluueret, sacra facturus, Deumque veneratus; nec tam imitari, quam arcere hoc pacto Deus volebat populum a Gentilium more & ritu, cum omnia aliter ac diverse hic se haberent, quam in Gentium delubris. Et quæ demum impietas est in hac sententia, Deum descendisse prono ad idolatriam populo, & Tabernaculum & Templum exstrui sibi jussisse, modo ut in offi-

cio contineret, cum ipse tamen sanctissimo justissimoque odio Gentilium templa abominaretur, eaque destruere, comburere & eyertere serio mandarit? Num imitaretur Deus, sibique fieri curaret, quod odio habet & abominatur?

2) Parum abest a blasphemia. Numne enim Deus, quando gratiosam suam præsentiam in Symbolis sensibilibus, v. g. in columna nubis & ignis, in gratiola super Cherubim requiescentia, unde sensibus perceptibilia edidit oracula, in fumo & nube (1 Reg. VIII, 10, 11.) &c. populo exhibuit, semetipsum accommodasse dicendus est ad populi puerilis & increduli modulum? Quando itaque Deus se probe adfuturum promisit invocantibus, vel quando Exod. XX, 24. ubicunque locorum nominis sui memoriam sit conditus, spem fecit, ibi se ad suos adventurum, iisque benedictum; num id omne puerili faltem accommodatione dixit? Ejusmodi promissiones fundamentum substernunt huic conceptui, de peculiari Dei præsentia gratiosa apud suos, tantum abest, ut conceptus iste a Gentilibus procedat, ut a Deo ipso potius populo sit ingeneratus.

Ad 3) distingue inter præsentiam circumscriptivam & repletivam, cum Scholasticis, & res erit in vado.

Circumscriptive Deus nupsiā adest, ut loco ambiatur & includatur, atque huc spectant citata dicta: Replete autem in celo & terra adest, teste ipso Jerem. XXIII, 24. Et quæ rursus concludendi ratio: Scriptura negat, Deum in templis habitare, ergo tentorium conventus & templum ex superstitione Gentilium & imitatione templorum ethnorum ortum traxit?

In 4) utrumque est falsissimum, & Scripturæ adversum, cum, quod proprio motu & suapte voluntate Israelitæ ad fabricam Templi animum applicuerint, tum, quod ad præcavendum tabernaculum Molechi, Deus iis permiserit, ritu Aegyptio habitaculum sibi struere. Prius abunde refutatur ex Exod. XXV, 1 sqq. ubi, populo tabernaculum quoddam ne per somnum cogitante, Deus Mosi imperat, a) ut voluntarias tollat e populo oblationes, vers. 1-7. b) ut Domino sanctuarium præparet, ipseque in-

ter Ifraelem habitet, vers. 8. c) ne tamen quid vel suopte, vel populo arbitrio agat, monstrat ipsi חכמתה ideam, & imaginem omnium paradorum, ad quam componi singula debeant: d) מארת מְגֹאָס singulas partes, vasorum & instrumenta Sanctuarii describit, tum ipsum quoque Tabernaculum ordine delineat, qua mensuras & quantitatem, materiam, qualitatem, modum & minutissimas circumstantias, voluntati divinæ ut omnia respondeant: e) Spiritum suum Deus eō fine largitur artificibus, ut ad nutum & consilium Numinis, neutiquam vero ad Aegyptiorum templorum exemplum, singula componant: quæ omnia Deum, totius instituti hujus auctorem, volentem jubentem innuunt, homines esse non permittunt. Posterior autem ex dextra loci vexati Amos V, 26. coll. cum Actor. VII, 43. explicatione, quam eruditæ & copiose suppeditat WITSIVS *Miscellan.* Tom. I. Lib. II. diss. V. §. VI sqq. p. 610. pendet.

Gravissime quidem Israelitis exprobatur idolatria, quando thenas seu lecticas cum simulacris Deorum circumgestarunt; at oppositum eidem fuisse Tabernaculum conventus, nec ibidem docetur, nec per legitimam elicitur sequelam.

Genuinam autem rationem, cur Deus Tabernaculum aliquod, & post haec Templum in populo suo, sibi, nominique suo erigi voluerit, scite reddit laudatus WITSIVS *Aegyptiacor.* lib. III. cap. X. §. 6 sqq. pag. 246.

In 5) nullus iterum nexus, nullus datur concludendi nervus. Pone enim, Gentilibus primam templorum extruendorum rationem subministrasse, opinionem de heroibus suis fato functis, quorum animas oberrare credebant, iisque fanis & simulacris ejusmodi receptacula parare nitebantur, quod tamen nondum largimur; quis inde colligat, Dei quoque Templum ex eodem manasse principio, ejusque primum auctorem & inventorem non sapientissimum extitisse Numen, sed superstitione captos homines? Quæ paulo ante ex Exod. XXV, elicimus argumenta, contrarium omnino suadent.

In 6) varia rursus conglomerantur falsa: v. g. a) quod Patriarcharum ætate religio & cultus omni vacaverit cerimo-

ceremonia. Nónne autem a primis Ecclesiæ in cunabulis, & sacrificiorum ritum, & in oratione procumbendi, manus expandendi, aliasque ceremonias obtinuisse legimus? Nec dubium est, quin longe plures in usu fuerint ritus, quam in tanta Scripturæ Mosaicæ concisitate indicari potuerunt: b) Falsum quoque, ceremoniarum Leviticarum originem & causam, non ex divina voluntate & ordinatione, sed ex Gentium, Aegyptiorum cumpromis, insana ceremoniarum pompa, ortum traxisse. Diversum omnino universa docet Epistola ad Hebræos, quæ Leviticum cultum omnem repræsentandi & præfigurandi officio functum fuisse demonstrat, eam ob causam a Deo introductum & præscriptum, ut his velut rudimentis, his umbris & imaginibus, mysterium Christi & redēctionis ejus ob oculos poneretur, ipsorumque fides ad Christum, oculatus velut & manifestius, quam antehac, manu duceretur. Eiusmodi συγναταβάσεως divinæ, qualem SPENCERVS memorat, mentio in Scripturis injicitur nulla, nec firmo ullo doceri potest argumento. 7) in Deum ipsum est injurium. Sequitur enim, Deum, quando Exod. XXV, 8. præcipit, & quidem liberrimo voluntatis suæ arbitrio, non exoratus, vel permotus a populo: faciant mihi sanctuarium, ut inter ipsos habitem: conceptus admodum crassos, & antiquioris ævi ruditatem, de natura divina prodere. Quod quam sit blasphemum, oppido liquet. Quicquid ergo sit, de fanis Gentilium, Diaboli insti-
ctu, & idololatrarum consilio exstructis, ab illis tamen ad templum Judaicum, Dei jussu sanctissimisque auspiciis, fine mystico & typico erectum, colligere prorsus est nefas. 8) Veterum denique & recentiorum, in aciem a SPENCERO producta testimonia, tantum abest, ut aliquid evincent, ut multa post ortum ædium divinarum ætate subsidant; nec tam SPENCERIANI commenti veritatem, sed id solum docent, alios jam ante eum ad eandem inclinasse sententiam. Plura, qui contra eum dicta legere cupit, præter laudatum WITSIVM, BERNARDVM LAMIVM adeat c. I. pag. 310 sqq. & LEYDEKKER. de Republ. Hebr. p. 502 sqq. n. XII.

V. *Vsum & historiam.* Ita quippe perfectum Tabernaculum, locum inter castra Israëlis tenebat medium, a triplici latere Levitarum, a fronte autem Mosis & Aaronis tentoriis cinctum, Num. III, 23-38. Porro tres Israelitarum tribus, Zabulon, Issachar & Judæa, versus Ortum; tres vicissim, Naphtali, Aser, Dan, versus Septentriōnem; tres fursus, Ruben, Simeon, Gad, versus Meridiem; demum tres ultimæ, Ephraim, Manasse, Benjamin, versus Occidentem, illud ambebant. Atque hic ordo semper servabatur, toto XL annorum itinere, quando in statione quadam moram necabant, & tabernaculum erigebant. Sunt quidem, qui negant, tabernaculum, mutatis in deserto variis stationibus, toties solutum fuisse & erectum. Vrgent Amosi verba c. V, 25. *Num sacrificium & mincham attulisti mihi in deserto, quadragesima annis, o domus Israël?* Eum enim in finem erigebatur tabernaculum, ut sacrificiis Deus coleretur; hostiæ vero si oblatæ sunt nullæ, erigendī tabernaculi causa & occasionem suppetuisse nullam. Pronior tamen ad veritatem est sententia, quæ, ubi statio esset diuturnior, erectum affirmat, cum eum in finem pararetur & componeretur in deserto. Sane poena, Coræ, Dathan, & Abiram coram tabernaculo fuit inficta. Vnde mens Prophetæ eo tendit, quod populus, erecto licet tabernaculo, alienum a Deo gesserit animum, & vel clam secum idola gentium habuerit, vel mente adoraverit, indignus omnino, pro quo sacrificia offerrentur. Idque pudendo comprobatum dedit documento, quando in statione ultima, a Midianitis & Moabitis, mox ad turpissima Baal Peoris seduci se patiebantur idola; mox corpora sua Diabolo prostituebant, & profanis mulieribus commiscebant. Vbi tandem, post excessum Mosis, Josua populum in terram Canaan intrôduxerat, prima subjugandarum provinciarum, & distribuendæ per singulas tribus portio[n]is hereditariae, proxima sacrorum cura fuit, ut certo ac stabili loco ac sede figeretur tabernaculum, nossetque omnis populus, quo se vertere singulis festis & alias deberet, quotiescumque

sacra facere & sacrificia offerre, vel publica juberet, vel priyata religio. Peracta itaque terræ distributione, Jos. XVIII, 1 sqq. universa Israelitarum concio ad Iosuam se congregavit, & sive auspicio divino & oraculo admonita, sive ex communi saltem consilio & consensu, tabernaculum Silunte erexit, sedemque Sacrorum ibidem fixit, quo loco, sub judicatu Eli, arcæ jacturam fecit, invitò Numine in castra arcessitæ 1 Sam. IV, 4. & nunquam posthac illuc reversæ. Inde multo tempore post, in urbem Nobam traducta fuisse, ex 1 Sam. XXII haud improbabiliter colligitur; atque hinc rursus Gibeonem pervenisse, ibique sat longo intervallo perstississe, certo intelligitur ex 1 Chron. XXII, 29. Quin adhuc Salomonis tempore ibi fuit 2 Chron. I, 3. & haud dubie ad exstructum usque Templum: quo demum ad umbilicum perduto, convolutum Tabernaculum sacris inservire desit, & in thesauris Templi, cum vasis suis repositum ac asservatum fuit 2 Chron. V, 5. forte usque ad primam Templi vastationem, in qua simul interiit. Mirari autem subit, tot oppressionum Israelis, ab hostibus finitimis perpeccarum, vicibus & annis, tot etiam populi cladibus, nunquam tamen legi, hostes gentiles tabernaculum, sive Silunte, sive Gibeone, aggredi & diripere fuisse ausos, cum tamen spolia opima, tot vasis aureis subministrare potuisset; insigni providentia divinæ, pro Ecclesiæ conservatione & incolumentate, invigilantis documento.

Ad §. II. pag. 38.

(2) *Delineant statum Ecclesiæ militantis & triumphantis]* Spectant ista VI. ad Δῆλων spiritualem, quam tabernaculum habuisse Paulus Hebr. VIII, 5. & c. IX, 1 sqq. diserte testatur. Quantum ex Scripturis intelligitur α) Christum, secundum humanitatem, β) Ecclesiæ militantem, & γ) triumphantem, adumbravit. Christum ἐναργεωθέντα suis fore שְׁמָךְ in Sanctuarium, promittitur Jes. VII, 14. ipseque, de fran-

gendo, erigendoque templo locutus, περὶ τὸν σώματος αὐτὸς differuisse perhibetur Joh. II, 19 sq. quin & Paulus eum tradit per majus & perfectius tabernaculum, non manu factum, h. e. non hujus creationis, introivisse in sancta. Huc quoque revocandæ sunt phrases istæ, Joh. I, 14. *Verbum caro factum est*, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν item Coloss. II, 9. quæ tota Divinitatis plenitudo in Christo dicitur σωματικῶς habitare. Quin etiam signatim velut, inter sanctum & sacro-sanctum distinguens, Paulus Hebr. X, 20. affirmat Symbolum fuisse carnis Christi. Post hæc Ecclesiam, quæ domus Christi Hebr. III, 6. & domus Dei viventis 1 Tim. III, 15, salutatur, tabernaculum refert, variisque comparationis modis ansam subministrat. Denique etiam de triumphante Ecclesia pronunciat Apoc. XXI, 3: *ecce, οὐ συνὴ τὸ θεός μετὰ τῶν οὐρανῶν, tabernaculum Dei apud homines, apud quos ipse habitat* &c. idque dilucidius vers. 22. explicatur, ubi, cum nullum Johannes templum videret in cœlesti Hierosolyma, Dominus Deus & Agnus, Temple illius esse, affirmatur. Specialiorem typi hujus evolutionem, & quid significaverit proprie Sacrosanctum, quid Sanctum, quid καταπέτασμα, seu velut &c. curate persequitur, cœcili tamē υποθέσαι δελέουν, WILHELM. MOMMA de triplici Oeconomia Eccles. Tom. I. lib. II. cap. 9. §. 17 sqq. p. 163. quocum BIERMANNVM confer in Mose & Christo Lib. II. cap. III. edit. Belgicæ p. 374 sqq. Quin immo Judæi quoque Allegoriam hic agnoverunt, ut ex PHILONIS lib. III. de vita Mosis appareret, in declaratione autem Typi mirum quantum cœcuentes, quando passim tres Tabernaculi partes delineare censem orbem tripliciter distinctum, ita, ut Atrium hunc terrestrem & sublunarem, Sanctum cœlestem, qui sole, planetis & astris res fulget, Sanctum Sanctorum autem angelicum mundum, adumbret, in quo Dei thronus est inter Cherubim, seu Angelos; ut R. MENASSE BEN ISRAEL, & Cabballistæ copiose nugantur.

Ad §. III. pag. 38.

(3) *Eminent tres montes*] Vnum erat atque continuum montium jugum, quod Hierosolymorum sustentabat urbem, sed variis collibus distinctum, inter quos hi tres eminebant: *Zion*, qui altissimus omnium, versus ortum spectans, arcem Davidis, sedemque regiam sustinebat, & a quo super interiacentem vallem seu hiatum pons lapideus stratus in Templum ducebat: *Morijah*, depressior paulo, sed longe amplior clivus, in quo Templum exstructum: & mons *Galvariae*, seu Golgatha, qui extra urbis portas, interjecta valle ab utroque pariter distinguebatur, ita ut eodem copularetur jugo petroso. Accedit mons *Aera*, ab aree dictus, quam Antiochus in hoc monte exstruxit, ut Templum infestaret; quæ arx a Simone capta & solo æquata fuit, teste *JOSEPHO lib. XIII. Antiqu. cap. II.* Mons hic inferiorem urbem sustinens, non directus, uti *Zion* erat, sed curvatus natura quidem excelsior, quam *Morijah*, a quo lata valle erat divisus, sed Simon dux & princeps Judæorum *Acræ* altitudinem imminuit, valle repleta, ut Vrbem Templo conjungeret & Templum eo magis emineret, teste *JOSEPHO c. I. & lib. VI. de bello Jud. cap. 6.* Ceterum de his montibus Hierosolymorum ex instituto egit *RELANDVS Palestina lib. III. p. 838, 846 sqq.* ubi cum *CELARIO* & *LIGHTFOOT* contendit, & sigillatim de monte *Aera*, 850 sqq. Concifius *SPANHEMIVS in Topograph. Hierosolym. vet. Tom I. Opp. col. 48 sq.*

Ad §. eund. pag. eand.

(4) *Mons Tzion*] Hic mons, *Sanctus* & mons *Domini* dictus, ceteris excelsior, processit ab Austro in Aquilonem, in modum fere semi-circuli; exorrectus vero in Ortum versus Cedron & vallem Josaphat. In hoc sita *Jebus* antiqua, eminentiore loco; in eodem quoque civitas & palatium Davidis *2 Sam. V, 7.* quæ *Arx Zionis*, ἀκρόπολις, muro circumdata. Postea

& in angulo Orientali, e regione Templi, fuit regia Salomonis: tum quoque structura Salomonis, *Millo vel Mello* nuncupata, de qua munitione commentatur *c. I. SPANHEMIVS.* Ceterum hic sustinebat τὴν ἄνω πόλιν, urbem superiorem, eratque in longitudinem porrectior quam *Aera*, quæ τὴν κάτω πόλιν, urbem inferiorem sustinuit, teste *JOSEPHO.* Cingebatur ab eo latere, quo urbem terminat ad austrum & occiduum, profunda valle, sic ut ab illis partibus adiri non potuerit. Præterea murum habuit, quem ἀεχαῖον appellare solet *JOSEPHVS*, quippe a temporibus Davidis exstructum, qui a parte septentrionali conspicuus erat tribus præcipue turribus, Hippico, Phasaelo, & Mariamne, quæ & ipsæ altissimæ erant, & ob altitudinem montis *Zion*, cui hic murus superstructus erat, altiores videbantur: *Lib. VI. de bello Jud. cap. 6.* Ex quo hic mons sedes religionis & recipublicæ evasit, per *Pf. CXXXII, 13 sq. CXXII, 4.* symbolicam appellationem Ecclesiæ præbuit, cum Israeliticæ Rom. XI, 26. tum Christianæ *Psal. II, 6, 8. Joel. II, 23. Jes. I, 27. IV, 4. II, 3. Pf. LXXXVII, 5, 6.*

Ad §. III. pag. 38.

(5) *Moriam premebat Templum*] Montem *Morijah* *2 Chron. III, 1.* distinguendum *RELANDVS pag. 853.* docet, ab אֶרֶץ הַמִּরְוִיחָה a regione *Moria*, in qua Deus montem aliquem, qui complures erant, se monstraturum Abrahamo dicit, ubi filium suum offerat *Gen. XXII, 2.* Ad austrum vallem habebat admodum profundam, e qua molem lapideam eduxit Salomon, aggestaque ad quadringentos cubitos terra, planiciem vertici montis, in quo Templum exstruendum erat, æquavit, & ita factum est, ut exterior area cum solo Templi ferme æquaretur: teste *JOSEPHO.* Totam hanc planitatem vocarunt הר הבית montem *Templi.* Quin etiam monet, hunc montem tractu temporis ampliatum fuisse, ut ejus planities magis magisque promoveretur, ipfi promovenda structuræ: eumque cingebat murus in declivibus ejus lateribus circumquaque.

que. Mischna Cod. Middoth cap. II. §. 1. ita definit: *Mons adis erat quadratus, ita ut singula latera essent cubitorum quingentorum. Maximum spacium erat ab Austro; proximum ei ab Oriente; tertium ab Aquilone; minimum vero ab Occidente.* Eo loco ubi magis erat spaciū, major erat ejus usus; ubi confer omnino, quæ de dimensionibus istis cum cura commentatur ad h. l. p. 36 sq. CONSTANTINVS L' EMPEREVR; quo cum confer LIGHTFOOTVM Harmon. IV. Evangel. P. II. ad Job. II. 15. T. I. Opp. fol. 414 sq. ubi prolixam in dimensionibus montis Templi operam pariter ponit, in Descriptione autem Templi Hierosolymitani cit. Tomo p. 553. capite I. de situ montis Moriah, ex instituto agit. Memoratam porro montis planitiem, non omnimode planam fuisse ac æqualem. Rabbini tradunt, ut nulla ejus pars exuberaverit, sed latera ferme omnia fuisse depressiora, præsertim ab Oriente, adeo ut paulatim ascenderetur ad ipsum Templum, ejusve adytum, quo Ezech. XLII, 9. respicitur, ad quem locum R. SALOMO IARCHI probe annoravit: *לְפָנֵי שָׁהַר הַוְּלֶךְ וּמִשְׁפֵּעַ קֹרֵא לְזָמְתָה*: quia mons pannatim assurgit a parte orientali, ideo vocat, locum Templo ab oriente proximum ab inferiori scilicet parte. Juvat hoc transferre ex LIGHTFOOTI laudata descriptione Templi Hierosolymitani cap. VI. pag. 562. b. montis situm: Ita situs erat mons domus Domini, ab Urbe undique inclusus, & validè atque alto muro minitus & separatus a communi solo. Hinc erat Sion, sedes regia, inde Hierosolyma, habitatio populi, interjacente Templo, ejusque ministerio, quemadmodum Ministerium erat mediatio inter Deum & populum. Murus qui hoc circumibat, habebat octo portas, splendidae & ejusdem structurae, exceptis septentrionali & orientali, quibus culmen impositum non erat aut æque altum, aut ejusdem rationis ac ceterarum culmina. Ad eas ab Oriente & Occidente erat praefectus gradibus aut ageribus ad commoditatem populi, utque facilius adduci possent vicinia. Ad Austrum adeo praefectus non erat ascensus, nec minus tamen ac reliqui, arte facilius & acclivior factus fuerat. &c.

Ad §. III. pag. 38.

(6) *Monti Calvariae*] Hic extra urbem ad occasum erat situs, quo respexerunt turris Hippica, & portæ Vallis, Sterquilinii, ac Fontis. Syris גַּרְגָּלָה N. Golgotha, & cum elisione literæ Golgotha, Γολγόθα dicebatur, eamque posteriorem lectionem vindicat & studiose asserit ANTON. BYNAEVS de morte J. C. lib. III. cap. V. §. 24. p. 259 sq. Vnde autem nomen fortius sit, ut οὐαῖς τόπος, craniī sive calvariae locus diceretur, num a cranio seu sepulcro Adami, primi mortalium, an quia sepositus fuit pennis capitalibus, inter quas decollatio & præcipuis erat, laudatus Vir doctus sequ. §. 25. cum cura evolvit, rem omnem tandem in medio relinquens. Mortis regio quoque audiebat. Ultimis temporibus ab Hadriano deinceps intra mœnia conclusus fuit.

Ad §. III. pag. cit.

(7) *Communi nomine Tzion dicti sunt*] Non immerito queritur cum Templum non in Zione, sed in Morijah extruderetur, qui factum, ut Zion toties celebretur sedes & habitatio Dei? Tres rationes tradunt Auctores: 1) quod a Davidis deductione areae e domo Edomit, usque ad consummatam Templi struturam, arca in monte Zion, in tabernaculo Davidico quiesceret, unde haud dubie David phrasit mutuatur Ps. CXXXII, 13 sq. LXXVIII, 60, 67 sq. XLVIII, 3, 4, 12. CXXXV, 21. 2) quod maximus omnium mons Zion, quia præcipua urbis pars, quia regum regnique sedes, non modo pro tota Hierosolymorum urbe, immo pro toto regno Mich. I, 13. IV, II. Jes. III, 16 sq. sed etiam pro Templo, totoque cultu poneretur Jerem. LI, 10. Thren. V, 18. Psalm. CXXXVII, 3. 3) quod Morijah conjunctus Zioni, licet valle quadam ab ejusdem altissimo divideretur iugo, pars Zionis haberetur: quam rationem post Auctorem nostrum, RELANDVS tuetur Palæstinae lib. III. p. 854 sq.

Ad

Ad §. IV. pag. 38.

(8) *Hæc tria sunt notatu digna*] Generalis divisio Templi ad eundem se habuit modum, quo Tabernaculi fœderis, ita ut omnium interior pars versus occasum esset **הַקְרֵב קָרֵשׁ** sanctum sanctorum; proxima **קָרֵשׁ** sanctum, quod ipsam complectebatur ædem; & extima **אֹוֶלֶם** vel **חַצְרָה** atrium, quod in Templo priori geminum erat, aliud Sacerdotum, Israelis aliud, seu promiscuae plebis, 2° Chron. IV, 9. Hoc postterius, subsecente ætate, & Josaphati, ut putatur, tempore, in duas rursus dispesceretur partes, atrium virorum, & atrium mulierum. Demum in templo posteriori Herodes adhuc addidit atrium gentium, immundorum & proselytorum, ita ut quatuor numerarentur atria. Præterea Templum complura cingebant ædificia & atria, de quibus posthæc sigillatim. De singulis his partibus ex instituto commentatur **L I G H T F O O T Y S** in *descriptione Templi Hierosolymitani* T. I. Opp. & quidem de Sancto Sanctorum cap. XV. p. 586. de Sancto cap. XIV. p. 581. & de Atriis cap. XVI sqq. p. 590. Eandem structuræ Templi rationem Christianos observasse, ut in tres dispesceretur partes, **πρόσωπον**, seu **ναόθυνα**, porticum cum atriis, **ναὸν** seu **εκκλησίαν**, quæ & **ναῦς**, navem aut gremium Ecclesiæ, demum **θύμια** & **ἱεράτειον** seu **θυσιαστήριον** sacrarium, apud Latinos Presbyterium, **CAMPUS VITRINGA** de *Synagoga* Vet. lib. I. P. III. cap. 3. pag. 463 sq. scite observavit, addens, *ut Hierosolymitano Templo similiora viderentur.* **G V I L BEVEREGIVS** autem *Annot.* ad *Can. XI. Concilii Nicæni I. T. II. Synodici* pag. 71. tripartitam istam Templorum structuram, & elegantissima delineatam exhibit Ichnographia, & eruditio, qua singulas partes, commentario persequitur, quocum conferri mereatur **LEO ALLATIUS** pecul. tract. *de Tempis Graecorum, & de Narthex*, edit. *Coloniae* 1645. Distributionis autem istius rationem **BEVEREGIVS** scite reddit a triplici hominum, qui has ædes statis temporibus ingredi solent, genere ac ordine. Nonnulli enim sacris iniciati sunt, ac

proinde eo ingrediuntur, ut muneribus suis fungantur, & sacra peragant: alii non sunt consecrati, sed tamen fideles, qui eo se conferunt, ut sacris celebrandis interficiant, & optatum exinde fructum percipiunt: aliis autem fidelium cœtu interdictum est, quippe qui nondum baptizantur, vel ob graviora aliqua, quibus tenentur, crimina excommunicantur. Quamobrem, ne tres isti personarum ordines confunderentur, & sic confusio in ipsa sacrorum celebratione oriretur, propria loca singulis ordinibus assignentur, necesse est. Sacerdotes itaque **θύμια**, ut sacratissimum locum, sibi vendicarunt: fideles in ipsa Ecclesia congregati sunt: reliquis autem infima saltem Ecclesiæ pars, Narthex dicta, indulgetur, ut lectum Dei verbum audiant, & sic tandem digni evadant, qui in ipsum fidelium cœtum recipiantur. Quæ suo modo, ad tres istas Templi Hierosolymitani partes commode quoque transferri possunt.

Ad §. IV. pag. 38.

(9) *Sanctum Sanctorum*] Erat camera quadrata, cuius æqualis & longitudo, & latitudo viginti cubitorum sibi respondebat, altitudo triginta cubitorum: struēta ex candido marmore, cuius tamen interiores parietes, asseribus ex cedro artificiosissime sculptis, tegebantur, ita quidem, ut tota latera auro obducta nitescerent. Quin etiam gemmis sculpturæ parietum distinguebantur, ut totum illud conclave auro & gemmis oculos perstringeret *I Reg. VI, 16, 18, 29.* Exterior autem facies nudum referebat marmor, tam apposite junctum, nullum ut ullibi fissuræ inter diversos lapides vestigium appareret. Celebris hic incidit quæstio: *an fenestris instruetum, lucem admiserit?* in qua definienda variant Interpretates. In Tabernaculo fenestris caruisse intimum conclave, dubio caret, unde **VILLAPANDVS & CAPELLVS** ad eundem modum se habuisse Sanctum Sanctorum in Templo pertendunt. Contrarium autem affirmat **R. IVDA LEO de Templo** lib. II. cap. 23. §. 213. quia Scriptura

ptura i Reg. VI, 4. diserte affirmat חלונים fenestrás domus, quæ toto isto Capite tam Sanctum Sanctorum notat, quam Sanctum. Sed nec vel structuræ perfectio & pulchritudo, vel usus sa-
cer conclavis istius aliter permittit, quæn ut fe-
nestris exornatum dicamus. Accedit, quod
lampadum de die extinctio, de qua paulo post
agemus, liquido arguat, diurnam lucem admi-
fisse cum Sanctum, tum Sanctum Sanctorum.
Cui enim usui lucebant illæ de nocte, & extin-
guebantur de die, si interdiu utrumque conclave
fenestræ destitutum, iisdem ac noctu, tene-
bris obscuraretur? Quis enim credat, ut inter-
iorés solaretur tenebras, lychnuchum ardentes
præbuisse faces nocti, denegasse diei, cum ta-
men utrobique rerum potiretur caligo? Inter-
diu autem, cum ob patentes fenestras nullus
lampadum esset usus, mane extinguebantur,
rurusque accendebantur sub vesperam, quando
fenestræ collustrare conclavia non possent. Hoc
non obstante, RELANDVS Antiqu. Hebr. P. I.
cap. VII. §. 10. p. 68. tam Sanctum, quam Sacro-
sanctum fenestras habuisse negat, quinque ur-
gens rationes: 1) quod, quas חלונים fēnestrās ædi-
sacræ fecisse fertur Salomon, eas non in Sancto,
multo minus in Sancto Sanctorum, sed in προ-
ναώ, ejusque fronte locare, congruum sit: 2)
tres contignationes conclave, ædem sacram
proxime cingentium, his fenestræ nimium ob-
fuerint, de quibus i Reg. VI, 5. 3) tenebræ ma-
jestati Numinis, quod se in tenebris habitatu-
rum dixerat, & œconomie illorum temporum,
optime convenient, Exod. XIII, 22. XIV, 19.
XIX, 16. i Reg. VIII, II. 4) sic exactior inter
Templum & Tabernaculum convenientia elu-
ceat: 5) nec sit, quod quis in tenebris cultum
sacrum peragi posuisse negerit: eodem enim mo-
do in Templo fuisse peractum ac in Tabernaculo,
in quo fenestræ nullæ fuerunt. Copiosius,
pro negativa sententia, hæc & alia urget VIL-
LALPANDVS in Ezech. Tom. II. P. II. Lib. IV.
cap. 34. f. 307 sq. que in compendium redigit
Clar. CHRIST. SIGISMUND. GREEN in disp.
Academ. de Deo caliginis incola, quam sub meo

moderamine A. 1728. publice ventilavit Lipsia,
§. 13. a qua tamen sententia cur nos in affirman-
tem posthac discesserimus, rationes proxime
indicavimus. Celebris præterea in hoc adyto
lapis fuit marmoreus, in medio conclavis, trium
digitorum altitudine, ex solo prominens, cui
Salomo arcam scederis, una cum arcis laterali-
bus, imponebat. Ita R. BEGHAI in Commentar.
ad Exod. XXV, 33. testatur: רוח מן הפקת
הארון והכפורת עם כרכינו מונח על אבן
שתייה שהיתה במערכו של קרש הקרים
ולפניהם הארון נצנץ חמן וצלוחין שמן
המשחה ומכלו של אהרון שקרה ופרחה:
Intra velum intimum erat arca & propitiatorium cum suis Cherubim, posita super lapidem fundationis, qui versus occidentem Sancti Sanctorum situs erat. Ante arcam vero urna Manna, paropis olei unctionis, Aaronis baculus, idem amygdala & flores ejus & vestes Summi Sacerdotis. Pariter R. DAVID KIM-
CHI Comment. ad 2 Chron. XXXV, 3. אבן היהת
בבית קרשי הקרים במערכו ועליה היה
הארון מונח ולפניו נצנץ החמן ומטה אהרון:
In Sancto Sanctorum, versus occidentem erat lapis, super quem posita erat arca, & ante eam urna Manna, & virga Aaronis. De posteriori lapi-
dis usu Mischna testatur, Tract. Joma cap. V.
§. 2. fol. 53. col. 2. משניטל ארון אבן היהת
שם טימות נביים הראשונים והתייה היהת
נקראת נבוּחה מִן הָרֶץ ב' אַכְבּוּת וְעַלְיהָ
Ex quo abducta est arca, lapis ibi erat
a diebus priorum Prophetarum, & lapis fundatio-
nis fuit vocatus; altus e terra tribus digitis, &
super ipsum ponebat Pontifex Summus thuribulum.
Vnde liquet, & quo nomine venerit hoc mon-
umentum, lapis fundamenti seu positionis, & qui-
bus inservierit usibus sacris, in die expiationis.
Integrali illius texuit historiam, & peculiari
comprehensam dissertatione An. 1720. edidit
THEOD. HASAEVS, Theologus Bremensis, qui
propriam hic fovet sententiam, fuisse hunc la-
pidem particulam petræ a Mose percussæ, quæ
eum ob finem a Paulo πέτρα ἀκόλθησε in Cor.
X, 4. dicatur; unde quoque nomen שהיוה po-
tius

tius a Rad. ΤΗΡΩ potavit derivari cupit, ut sit *lapis potionis*, pars nimirum illius petræ, ex qua percussa Deus olim sicutem in deserto populum miraculose potavit. Quin & eundem in Templo secundo superfluisse tradit, 1) ut in omnimentum præberet arcæ, 2) ut esset unicum venturi Messiae symbolum, 3) ut Pontifici M. in die expiationis thuribulum imposituro, inserviret. Præterea Ioh. VAN DER WAYEN *Var. Sacr.* p. 153 *sqq.* eruditæ obseruat, Judæos visibili Messiae symbolo, arca fœderis, sub Templo secundo orbato, hoc lapide jacturam aliqua ex parte suppleturos, Christum lapidem Ecclesie angularem ac fundamentalem, hieroglyphice adumbrasse. Quas autem de eodem fabulas in Talmude spargunt Judæorum Magistri, recentitas lege a b. patruo meo, L. B. CARPOZOVIO in disp. *quoniam arca pervenerit?* §. XI. *Disputation. Academ.* p. 85. & omnino a ROB. SHERINGHAM in cit. loc. *Tract. Joma p. 103 sqq.*

Ad §. V. pag. 39.

(10) *Aureum Thuribulum*] Divum Apostolum sequitur Auctor, qui Hebr. IX, 3, 4. dñe perhibet: *post alterum velum autem erat σκηνὴ λεγομένη ἀγία ἀγίων*, Tabernaculum dictum: Sancta Sanctorum, χρυσὸν ἔχοντα θυμιατήριον, aureum complexa Thuribulum &c. Geminæ hinc emergit controversia: N) quidnam proprie nomine θυμιατήριον hic veniat Apostolo? Sunt, qui de altari suffitus exponunt, quorum sententiam amplectitur & tuetur LUDOV. DE TENA *Comment. in Epist. ad Hebr. cit. loc. difficult. IV.* urgens cumprimis, quod non tam intra Sanctum Sanctorum θυμιατήριον faisse, quam sanctissimum hoc conclave altare istud habuisse Paulus perhibeat, scil. e regione positum in Sancto. Alii ita conciliant: Licet altare non in intimo adyto, sed ante velum in Sancto, sedem suam haberet Exod. XXX, 6. quia tamen istud velo adeo prope adstaret, ut cit. loc. Exod. dicatur ante propitiatorium esse, ideo visum faisse, ad Sacrosanctum pertinere, maxime cum ex eo

depromeretur ignis introsum ferendus, ut quodammodo ipsum altare introsum ferri videretur. Ita REITIUS *Notis ad Auct. nostrum.* Sed quam hæc sint coacta, & peregrina, quam Apostoli verbis adversa, nemo non videt, qui perpenderit, eodem modo & arcam, & thuribulum habuisse Sanctum Sanctorum, h. e. intra se. Accedit quod altare suffitus non θυμιατήριον vocetur, sed θυσιατήριον, & cum addito χρυσῷ aureum. Paulo itaque memoratum θυμιατήριον vas erat suffitus aureum, ΤΗΡΩ Thuribulum dictum, quocum Pontifex in die expiationis Sanctum Sanctorum ingrediebatur Levit. XVI, 12. Quæritur itaque D) num perpetuo istud, æque ac arca, in Sancto Sanctorum fuerit asservatum? Ita opinati sunt ex veteribus AVGUSTINVS & ORIGENES, quos fecutus est OECVMENIVS, ex recentioribus AR. MONTANVS & CAR. SIGONIVS, quos altare suffitus in Sancto Sanctorum erronee collocantes, mæscule proligavit RET. CVNAEVIS *de Republ. Hebr. lib. II. cap. IV.* Malunt itaque recentiores doctores, EVXTORFIVS *de Arca Fœderis cap. V.* pag. 76. MELCH. LEYDEKKERVIS *de Republ. Hebr. lib. VIII. c. II.* & BRAVNIVS *Comment. in Epist. ad Hebr. c. I.* non ratione loci, sed usus, in Sancto Sanctorum Thuribulum hoc collocari. Verum nec istud satisfacit VER. SALOM. BEYLINGIO, qui *Observat. Sacr. Tom. II. Num. XLVI.* prolixe & curate in hunc locum inquirit, & longe plura ex usu hujus diei fauisse observat, quæ tamen Apostolus in Sanctissimo fauisse capropter non memorat: ideo ad Pauli institutum hic loci probe attendit, quod fuerit, ostendere, quid erecto in desertis Tabernaculo Mosis, Summus Sacerdos in adyto invenerit, quando intulit sanguinem expiationis, de quo solo, ceu præcipuo justificationis instrumento hic laborat. Quia ergo Thuribulum, solenni expiationis festo semel in penetrale interius illatum, tamdiu ibi relinquebatur, donec finita esset expiatio sanguine adspersione, hinc Pontifex, cum sanguine ingressus, præter arcam fœderis, etiam θυμιατήριον ibi reperit, quod paulo ante, ad preparandum

randum adytum, jussus fuit istuc delatum in eo collocare. Hoc itaque die, dum peragebatur sanguinum sparsio, Thuribulum illic perpetuo aderat, nec nisi peractis solennibus asportari solebat. Duo porro cum essent vasa, ad ministerium suffitus adhibenda, alterum כְּבָשָׂה vel acerra, qua continabantur aromata, alterum מִתְחַדֵּלֶם focus prunarum, cui injecta aromata cremeabantur, utrumque una voce comprehendisse Apostolum censem **B R A V N I V S & D E Y L I N G I V S**, ut locutio sit συνεδοχικὴ, partem ponens pro toto. Apud utrosque etiam videas figuram Acerrae pariter ac Thuribili, a **B R A V N I O** cum primis *Select. Sacr. lib. II. cap. V. & VI.* copiose descriptam, & æri incisam ac delineatam.

Ad §. V. pag. 39.

(II) *Arca testamenti*] In describenda ea eruditam posuit operam **I O H . B V X T O R F I V S** fil. in *historia Arca*, quæ *Exercitationum* prima est, in qua Rabbinorum loculos tam sollicite expilavit, & quicquid huc apud Hebreos spectat, tam larga congesit messe, ut vix spicilegio locum reliquisse videatur. Eadem in compendium misit patrius meus ὁ μακαρίτης, **I O H . B E N . C A R P Z O V I V S**, disputatione *de Arca Fœderis*, sub præsidio doctissimi **F R I S C H M V T H I**, luci exposita Jenæ A. 1656. quæ in volumine Academicar. disputat. prima est. Eo nobis licet hic esse brevioribus. Notamus autem ejus

a) Nomen: **אַרְנוֹן הַבְּרוּת** *Arca Fœderis* vel *Testamenti* Jof. III, 14. 2 Chron. VI, II. & in *Novo Instrumento* οὐ κιβωτὸς τῆς διαθήκης Hebr. IX, 4. quo addito cum primis elogio, a profanis & quibuscumque aliis Arcis, longo dignitatis & sanctimoniae intervallo discernitur. Ea enim non pignus modo erat Fœderis, quod cum gente sua, cum populo peculii, Deus pepigerat, sed tabulas etiam Fœderis Deut. IX, 9, 11, 12, 15. asserbat inclusas. Vnde alias quoque **אַרְנוֹן הַעֲרוֹת** *Arca testimonii*, Exod. XX, 33, 34. & absolute **עֲרוֹת Teſtimoniuſ** Exod. XVI, 34. Lev.

XVI, 13. nec non cum adjecto **עֲרוֹת וּשְׁרָאֵל Teſtimoniuſ Israeliſ**, Psal. CXXII, 4. salutatur; ubi Arca nomen semper est subintelligendum. Eſi de cetero haec Arca summae eſſer dignationis apud Judæos, & **אַרְון אֱלֹהִים** quidem i Sam. III, 3. item **אַרְון וּזְהֹוָה** i Sam. IV, 6. i Paral. VIII, II. quin etiam **פָנֵי וּזְהֹוָה** facies Domini Ps. XXVII, 8, 9. diceretur: ipſo tamen essentiali, proprioque Dei nomine **זְהֹוָה** nusquam venit; quod quidem ex Hebreis **R. I O S E P H A L B O P. II. Ikkarim cap. 28.** & Sociniani tueri nituntur, ad loca Scripturæ Exod. XVI, 33. Num. X, 35. Psal. XXIV, 7, 8. XLVII, 6. CXXXII, 8. i Sam. IV, 7. 2 Sam. VI, 2. nequicquam provocantes. Sed curata locorum inspectio docet, nusquam hoc nomen absolute Arca tribui, sed Deum ipsum ubivis designare, apud Arcam speciali modo præsentem.

β) Materiam, ex qua fabricata erat, nimirum **עַץ שִׁטִּים** ligna Sittim. Ligna erant e terra Sittim, aut ut Jes. XLI, 19. dicitur, e regione **שְׁטָה Schitta** petita, quæ in campestribus Moab tribus aut quatuor circiter miliaribus a mari mortuo distabat, in qua ultima Israelitarum cis Jordanem fuit mansio Num. XXV, 1. Jof. II, 2. Hic pronascebantur **ligna fortissima & imputribilia, & incredibilis levitatis ac pulchritudinis, teste HIERONYMO in Cap. XLI. Jes. & in Cap. III. Joel.** qui similitudinem babere tradit arboris, quam spinam albam dicimus. Consentit **SALMASIUS Hyles Fatrices** pag. 166. nullusque dubitat, quin Schitta Hebræorum idem sit cum *Senton* Arابum, quæ spina est Aegyptia in deserto nascens, THEODOTIONI recte ἄρσενος dicta. Allii malunt cedrum, quos tamen refellit **HILLERVIS**, qui Hierophyt. P. I. cap. XLVIII. p. 426 sqq. Acaciam interpretatur. Negat rursus **VITRINGA Commentar.** in Jes. XLI, 29 Tom. II. fol. 410. a. quia spina Arabica ad eam nunquam proficiat crassitatem, ut columnæ & asseries tabernaculi ex ea confici potuerint; speciem autem cedri fuisse pronunciat, & quidem lectissimam. Eaque sententia passim obtinuit; unde **ABARBENEL** quoque delectam cedri speciem fuisse prohibet, summa

mixdensitatibus pariter ac miræ levitatis. **MOSÉPHVS lib. III. Antiqu. cap. 6.** ισχυρὰ τὸν Φύσιον vocat, καὶ σῆψιν & παθεῖν δυνάμενα: quod cum LXX descriptione convenit, cui ξύλα ἀσηπτὰ ligna imputribilia audiunt; quæ optime in cedros quadrant, tineis ac veruſtati non obnoxias, eaque de causa **PLINIO** inter arbores perpetuas atque immortales relatas. Quæ Judæi de hoc ligno disputant, vide apud **BVXTORF.** *Hist. Arcæ cap. 4. p. 47 sqq. & CARPZOV. p. 18.*

γ) Formam: quæ a Moſe exacte descripta Exod. XXV, 10 sqq. quadrangularis erat, longitudine duorum cubitorum cum dimidio, latitudine & altitudine unius cum dimidio. Tota autem introrsum & extrorsum laminis aureis obducta resplendescebat, ne quid ligni in ea conspiceretur. Aurea præterea corona, ad modum oris five labii, super operculi planiciem elevabatur, quæ universam arcam, velut corona capitii imposita, circumdabat. Tandem quatuor annuli aurei prope Arcæ angulos applicati, transmissos sustentabant vèctes duos, quibus Arca portabatur in itinere a Cahathitis Num. IV, 15. et si extra ordinem quandoque portarent eam Sacerdotes. Hic Vener. **DEYLINGIVS** cit. loc. §. 21. p. 434. monet, insigni errore, non a pectoribus modo, verum etiam a viris doctissimis, vèctes Arcæ in ejus longitudine poni, cum in latitudine pingendi, ponendique fuissent. **JOSEPHVS** certe lib. III. *Antiqu. Judaic. cap. VI.* annulos καὶ ἑτέρους τοῖχον τὸν ἐπιμηκεσέρων ex utroque longiore latere prominuisse perhibet: in qua sententia **CARPZOVIVS** quoque cit. loc. p. 22. acquiescit. Contradicit tamen **RELANDVS** in *Notis ad b. l. Josephi*, & laudatus **DEYLINGIVS** cum **R. IEHVDA** urget, quod, si secundum longitudinem Arcæ vèctes fuissent locati, binis viris ex hac, & binis ex altera parte Arcam portantibus, non nisi spatium unius atque dimidii cubiti, quæ latitudo Arcæ erat, sufficeret: quod duobus non sufficeret viris. Porro Arcam secundum latitudinem suam in Sacrosancto collocatam, adeo ut Summus Sacerdos adytum ingressurus, inter vèctes Arcæ per velum promi-

nentes, incederet, delineavit **ΙΟΜΤΩΗ** in *Comment. ad lib. Mischnicum de Festo Expiationum c. V.* Verum si dicendum, quod res est, quia in Templo posteriori Arca inter desperita habebatur atque desiderata, neque **ΙΟΣΕΦVS**, nec alius quis ex Judæorum magistris haberet, quod vel de Arcæ situ, vel de vèctum sede, certum tradat & exploratum. Sacer autem Codex de utroque altum filet. Vtraque ergo sententia æque est incerta; nisi quod **ΙΟΣΕΦΗ** traditio symmetriæ rectius respondeat, nec prohibeat quicquam binos utrinque bajulos juxta se incedentes, si non intra vèctes, sed ab exteriori eorum latere humeros submitterent. Quando porro **NACHMANIDES** angulos non superius, sed inferius, Arcæ additòs fingit, ut cum portaretur illa, supra Sacerdotum capita emineret, sequitur hinc, quod quando reponebatur Arca, vèctes in terram fuissent prostrati, nec ita commode illa tolli potuerint. Sive ergo in media, five in superiori Arcæ parte colloces vèctes, vero videbitur similius. Simili laborat incommodo **MAIMONIDIS** traditio, bajulos eam faciebus obversis introrsum, versus Arcam, & tergo extrorsum, tulisse: ubi non intelligo, quomodo priores pede retrogrado, vel etiam transverso, procedere, absque offensione potuerint. Inde vero, quia nec manibus contrectanda, nec curru vehenda, sed vèctibus bajulanda erat Arcæ. Num. IV, 15. X, 21. 1 Chron. XV, 11 sqq. estimare licet peccatum cum Israelitarum, quando Philistæos imitati plaustro impofuerunt, tum Vsæ, quando præpostere veritus, ne caderet, manu eam prehendere nihil dubitabat 2 Samuel. VI, 3. sqq.

δ) Finem Arcæ: quem **ABARBENEL** fuisse שיתן בה העורות וכרי שלא ישתברו: הלוחות: ut in ea recondetur lex & ne tabule frangerentur. Quem proximum, at minus principalem fuisse largior finem. Præcipius autem erat Typicus, quem olim Sacerdotes & Levitæ populo cum cura exponere tenebantur, hodie vero Rabbinorum doctissimi, ob velum ipsorum oculis oppansum ignorant, frustra quic-

quicquam ut de eo in commentariis ipsorum quæras. Id quidem Magistri uno velut ore factentur; שְׁקָר כִּי הַמִּשְׁכָּן הַיְהֹת אֶחָד: quod radix & fundamentum totius Tabernaculi fuerit Arca cum Cherubim: Typus autem Jesu Nazareni quod fuerit, de eo altum apud ipsos est silentium. Nos infra hoc expōnemus. Præterea eo spēctabat, ut illustre gratiosæ præsentia divinæ inter Israelitas symbolum præberet, unde illa diserte כְּבָד / & cum addito, כְּבָד וּוּדָה gloria Dei salutatur 1 Sam. IV, 21 sq. Psalm. XXVI, 8. Jes. LXIV, 11. Porro, ut responsa inde & oracula populo suo redderet sanctissimum Numen, Exod. XXV, 22. Numer. VII, 89. Denique, ut hue conversi preces funderent Israelitæ, & vota nūncuparent. Hae fini ad Arcam mirabiles Deus edidit effigies, Israelitas pro meritorum diversitate, hinc fovens & defendens, hinc, æque ac hostes, graviter affligens, 1 Sam. IV, VI. 2 Sam. VI. Hinc a Rabbinis illa, una cum suffitu sacro, & baculo Mosis, inter illa numeratur cimelia, quæ & in beneficium, & in pœnam, populo cedebant. Confer in hanc sententiam R. BECHAM Comment. in Legem fol. 84. col. 3.

Ad S. V. pag. 39.

(12) *In ea Arca erant tria*] Pergit nunc Auctor ad Arcæ e) Contenta, & celebrem illam dextre definit controversiam: Num Arca solas Legis tabulas, tam priores fractas, quam posteriores integras, recondiderit? An præter illas, Vrnam quoque auream cum Manna & Virgam Aaronis asservarit? Prius 1 Reg. VIII, 9. & 2 Chron. V, 10. asseritur, ubi legis: *In Arca non erat aliud רְקָשָׁתֵי הַאֱכָנָן nisi duas tabulae legis, quas posuerat in ea Moses in Horeb, quando pepigit Deus fædus cum filiis Israel, cum egredierentur de terra Aegypti:* Posteriorius Paulus affirmat Hebr. IX, 4: ubi de Arca testatur: ἐν τῷ στόματι χειρῶν ἔχοντο τὸ μάννα, οὐδὲ ἡ πάθος Αἴγυπτον ηθλεῖσθαι, οὐδὲ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης, in qua continebatur Vrna aurea, comprehen-

dens Manna, & Virga Aaronis, que germinaverat, & Tabulae Testamenti. Locorum horum conciliatio summa exercuit ingenia, in iisque componentibus, ut innumerous taceamus alios, desudarunt ex Pontificiis, ABLENSIS, RIBERA, DE TENA, ex Reformatis DRVSIVS Comit. ad difficult. loca Exod. cap. XXVIII. BXVTOPIVS Hist. Arcæc. V. p. 53. LUDOVIC. DE DIEV Animadu. in Epist. ad Hebr. BRAVNIVS Comment. in h. l. Hebr. PET. IVRIEV P. II. Histor. Crit. Cap. II. p. 236. & HOTTINGER nepos, Not. ad Autorem nostrum: ex Nostris BROCHMANDVS Comment. in Hebr. cit. loc. WALTHERVS in Harm. Bibl. IOH. MULLER. in Judaismo, GERHARDVS Comment. in Ep. ad Hebr. GLASSIVS Philol. S. lib. III. Tract. III. can. X. IOH. QVISTORPIVS Annot. Bibl. in N. T. p. 385. GEORG. KOENIGIVS in Vindictiis sacris Loc. 144. p. 709 sqq. CARPOZOVIVS c. l. p. 38. DEYLINGIVS c. l. §. 22. p. 435 sqq. Operæ nos pretium facturos credimus, si potiores conciliandi rationes, qua lieuerit brevitate, recenseamus. 1) MICHAEL WALTHERVS & IOH. MULLERVS, ex Pontificiis RIBERA, telativum Apostoli εν ᾧ, non ad propinquum nomen, τὴν κιβωτὸν, sed ad remotius, σκηνὴν, referunt, ut ea omnia in interiori tabernaculi parte, Sancto Sanctorum, non præcise in Arca fuisse, intelligatur. Sed verborum structura & ordo hanc explicationem evertit. Per pronomen enim εν ᾧ id venit intelligendum, super quo expansi erant Cherubim, teste vers. 5. ὑπερέσων δὲ ἀντῆς, scilicet τῆς κιβωτοῦ, de qua hic erat sermo: at super Arca residencebant Cherubim, non super tabernaculo. Vnde haec sententia ab Auctore nostro deseritur. 2) CHRYSOSTOMVS & THEOPHYLACTVS, inter saecula priora Salomonis, & ultima Apostoli distinguentes, illis quidem virgam & urnam Mannæ in Arca extitisse negant, affirmant autem fuisse posterioribus, quibus vixit Apostolus. Hos miror laudari a GERHARDO, postquam una cum Templo priore, incendio perierat Arca, & in posteriore inter quinque illa desiderata numerabantur. 3) GLASSIVS dupliciter Arcam considerari posse con-

contendit, vel stricte & proprie, pro eo solum corpore, quod propitiatorio tectum fuit, vel latius, ut totum σύνολον notet, comprehendens non solum ipsum arcæ corpus, sed lateralia quoque receptacula, seu arcuam quandam, lateri arcæ conjunctam. Habuisse enim arcam ad latus eiusmodi receptacula, ex Devter. XXXI, 26. & 1 Sam. VI. colligit. Priori ergo sensu eam 1 Reg. VIII. posteriori vero Hebr. IX. allegari credit. Huc proxime accedit 4) LVD. DE DIEV, BRAVNIVS, QVISTORPIVS, qui ♂ Hebræorum non in tantum, sed etiam prope, juxta, apud, designare contendunt, ut si minus in arca, juxta tamen illam, & ad latus exterius deposita cernerentur illa, quæ Salomoni Paulus addit. Verum, nec istud Paulina permittit oratio, quæ una, in eodem receptaculo, cum tabulis lapideis, urnam quoque collocat & virginem. Hinc GEORG. KOENIGIO, IANO DRVSIO, & Vener. DEYLINGIO tolerandum non videtur, ut voces ἐν ᾧ, in eodem loco, una eademque orationis serie ac nexo, aliam atque aliam sustineant significationem. Rectius itaque censetur 5) Vrnam & Virginem, una cum Tabulis, in eadem depositas fuisse Arca; verum hanc quoque sententiam tuentes, non eodem omnes tramite incedunt. DRVSIVS & KOENIGIVS, illa vetustatis monumenta, quæ Salomoni Paulus addit, in arca fuisse largiuntur, non tanquam præcipua ιεράτια, in quorum gratiam arca potissimum sit fabrefacta, quæ prærogativa unis competit legis tabulis, sed tanquam accessoria, per occasionem saltem illata. Ut adeo ἦν istud 1 Reg. VIII. non absolute, sed κατὰ τι, reliqua excludat. IAC. ALTINGIVS Comment. in b. l. Hebr. & qui eum sequitur, DEYLINGIVS, de lege nihil aliud in arca fuisse tradunt, quam decem præcepta in tabulis scripta. Ita loca hæc ἐνεργοῦσαν percommode conciliantur, inquit laudatus DEYLINGIVS. Quia vero de lege plane nullus est sermo, sed tantum de rebus arca comprehensis, præstat Auctoris nostri sententia: tempore Mosis tria illa simul in arca fuere, Salomonis autem ævo solas tabulas testa-

menti arca continuit. Nimirum, ut GOODWINI mentem paulo planius declaremus, locus 1 Reg. VIII. de arca contentis, quando illam templo intulit Salomo, Pauli autem testimonium de arca, prout tempore Mosis sese habebat, accipi debet. Moses, urnam mannae coram testimonio; h. e. tabulis legis Exod. XVI, 33, 34. nec non virgam Aaronis Num. XVII, 10. ibidem collocare a Deo iussus, tribus istis mnemosynis arcam replevit, eo quidem ordine, quem Paulus docet, ut in illa, remoto operculo, primum urna mannae, ad latus tabularum locata, conspiceretur, deinde virga Aaronis, cum ramis suis, floribus & fructibus supra tabulas extensa, & insimo demum loco tabulæ federis lapideæ, quæ fundum maxime tegebant. Posthac vero, quocunque forte casu aut tempore, quod desinire nostrum non est, priora duo ex arca extracta, nec illuc unquam deposita efficerunt, ut Salomonis ævo, ἦν tantummodo tabulæ lapideæ in arca asservarentur. Sic neutri Textui vis interfertur.

ζ) Numerum arcæ, quem pariter sollicitant Interpretes. Geminam enim fingunt Judæi, in Talmude Tract. בְּנֵי קָרְבָּן cap. VI. in En Israel fol. 181. apud R. SALOMONEM Comment. ad 1 Sam. IV. & R. DAV. KIMCHIVM ad eund. locum, apud R. BECHAI Comment. in Devter. X, 1. aliosque passim, unam scilicet, quæ tabulas integras complecteretur, & in Sanctuario manebat, alteram, quæ fragmenta tabularum contineret, & in bellum quoque efferebatur. Tractant hanc questionem BVXTORF. Hist. Arcæ cap. III. p. 32. & CARPOV. c. l. cap. V. §. 9. p. 44. & pro una tantum, quam Bezaleel fabricatus est, calculum ferunt, alteram cum prorsus ignoret Scriptura. Ad Scripturam tamen quia provocant Judæorum Magistri, argumenta ipsorum paucis sunt diluenda. Vrgent 1) Devter. X, 1, 3. ubi reliquis Sanctuarii vasis omissis, tantum arca fit mentio, quam arbitrantur fuisse eam, in quam Moses tabulas fractas conjecterit, antequam Bezaleel alteram confecisset. Resp. Vnde vero probabitur, præter Bezaleelis, aliam præsto fuisse arcam,

cam, quæ citato loco memoretur; in universa enim tabernaculi extirpatione non, nisi unius fit mentio. Quam ergo Moses hic fabricasse arcam e lignis Sittim legitur, per Bezaleelem reliquosque artifices, totius structuræ architectos, parasse sibi intelligendus est. 2) Num. XIV, 44. unde ita colligunt: Si arca & Moses non recesserunt e medio castrorum, sequitur duas fuisse arcas, quia alia cum Israelitis pugnaturis edubebatur. *Resp.* Israelitas arcum secum in calta deduxisse, gratis omnino, & præter fidem Scripturæ asseritur. Quin immo, quia invito Mose pugnatum contra hostes egrediebantur, arcum secum non habebant, quia *arca foederis Domini & Moses ex castris non egrediebantur.* 3) Num. X, 33. coll. cum Num. II, 17. priori enim loco arca foederis Israelitas via trium dierum anteviisse dicitur: posteriori autem præcipitur, ut tabernaculum in medio castrorum profiscatur, Alia ergo arca cap. II. alia cap. X. indigitatur. *Resp.* Verba cap. X, ut recte observat ABARANEL, non capienda sunt *בְּכָל מִסְעוֹתֵינוּ de omnibus illorum itineribus*, sed de prima duntaxat profectione illa trium dierum. Cap. II. autem de eo agit, quod ordinarie alias fieri debebat. 4) 1 Sam. XIV, 18. ubi Saul ad Sacerdotem: *fac accedere ad arcum*, inquit: & 5) 2 Sam. XI, II. ubi Vrias ait: *arca, Israel & Juda manent in experimentis*, unde liquet, unam arcum cum exercitu fuisse, alteram in tabernaculo manuisse. *Resp.* ad utrumque: hoc saltem inde elucet, arcum foederis sæpe bellatores, ut militibus animum adderent, secum in castris, quamvis injussu Dei, eduxisse. Simile exemplum habes 1 Sam. IV, 3 sqq. unde tamen duas exculpere arcas non licet.

¶) Vindicias ab insultibus IOH. SPENCERI. Is enim, ut suam hic quoque intrudat opinionem, *de Leg. Hebraor. lib. III. diff. V. tota*, p. 745 sqq. Cistas Gentilium mysticas & sacras huc referit, & magno cum eruditioris apparatu evincere conatur, ritum arcæ foederis non Gentiles ab Israelitis mutuatos & imitatos fuisse, sed Deum a Gentilibus, per sapientissimam quandam *συγκα-*

τέβεσιν, acceptum in sacra sua transstulisse, & sordibus idololatriæ atque superstitionis repurgasse. Ceterum cistarum apud gentes mysticarum originem, eandem cum idololatria ferre ætatem, cum ea coepisse, & ex ejusdem natura ac indole ortum traxisse. Hoc ut evincat, septem instruit argumentorum classes, quas ordine lustrabimus. 1) Cistarum Gentilium antiquitatem urget, quarum quippe usus diu ante Molis ætatem inter Ethnicos viguerit, partim quia & Aegyptios talem in Sacris suis habuisse cistam ex APVLEIO discimus, & Trojanos antiquissimos arcam quandam notæ sacratioris sibi servasse ex PAWSANIA constat, partim quia Veterum testimoniis evincitur, arcas in Græcorum, Romanorum, & Gentium pæne omnium ceremoniis obtinuisse: hinc rationem suadere arguit, ut hujusmodi religionis instrumenta legem Mosaicam antiquitate superasse dicamus. *Resp.* Nondum evicit SPENCERVS, quod probare intendit. Cum enim non APVLEII modo & PAWSANIAE, sed Trojæ quoque dirutæ tempora, Mole longe sint inferiora, nec ullus produci queat Scriptor, vel testimonium fide dignum, quod Molis ætatem supereret, potius pro nobis faciet hoc argumentum, quam pro SPENCERO. Sed nullus præterea est argumenti nexus, si colligas: gentes fere omnes, Aegyptii, Trojanæ, Phœnices, Hetrusci, Græci, Romani, in arcarum mysticarum usum conspirant; ergo ille legem Mosaicam ætate transcendit. Pari arguento conficeres: gentes idololatriæ omnes, etiam antiquissimæ, in victimarum cædendarum usu conspirant, ergo sacrificia Gentilium, sacrificiis in Ecclesia Dei receptis, ipsius quoque Abelis & Caini, sunt antiquiora. Quod quam sit absurdum, nemo non videt. Satanæ nimirum idololatrici cultus rationem a populo Dei mutuo, vel furto potius raptam, ad gentes varias disseminavit, & pari modo cistarum ritum familiarem ipsis reddidit, quod arcum foederis tantæ videret apud populum Dei esse dignationis. 2) Ad originem cistarum istarum provocat, quæ ab intima cultus Gentilis natura potius, quam ab imitatione Ju-dæorum

deorum sit arcessenda. Inventas quippe illas esse, hinc ut Sacrificuli mysteria sua a communiliuce, & profano vulgi conspectu arcerent, hinc ut Numina sua defuncta illis recondarent, ut ex Eusebi lib. II. de Præparat. Evang. cap. I. & lib. X. cap. XII. de Aegyptiis cumprimis constet. Resp. Vniuersi rei plures possunt esse fines & usus. Vtique & istud imitari nitebatur Diabolus, ut, quemadmodum arca foederis studiose celabatur a populo, & in ea tabulae legis nemini mortaliū amplius, postquam semel illatae essent, conspicerentur, ita pariter Gentiles aliquam inde concinnarent velut disciplinam arcani, & ad modum tabularum foederis Dei, sua quoque mysteria, cistis inclusa, a conspectu vulgi prohiberent. Quod autem Numina, h. e. animalia sua defuncta, talibus includerent cistis, id prorsus ad superstitionem spectat gentilem, nec cum arca Dei quicquam habet commune, multo minus contra statem illius quicquam evincit. Quæ enim hæc est collectio: Gentiles, maxime Aegyptii, de quibus solis id constat, animalia illa, quæ pro Numinibus coluerant, defuncta cistis includebant; ergo cistarum mysticarum apud Gentiles usus Mose est superior? 3) Nomen & characterem arcæ foederis in rem suam vertit. Vocabulum קְרָבָה & communem notat cistam, & feralem, velut Genes. L. de loculo legitur Josephi: ergo arcæ foederis origo a cistarum duplii usu apud Aegyptios sacro derivatur. Præterea signata appellatur arca Domini, arca Jehovæ, foederis, testimonii, arca foederis Dei totius terræ Jos. III, ii, 13. quod non aliunde factum, nisi quod & Diis aliis suæ essent cista, adeoque hoc προσδιδεῖσθαι arca Dei veri, ab arcis Deorum Gentilium discriminaretur. Resp. Cum vocabulum קְרָבָה sit generale, quamcumque cistam denotans, mirum non est, illud & ad cistam sacram, sive foederis, & ad tumbam feralem Josephi, designandam adhiberi. Idem vero nomen ad cistam quoque numariam applicatur, 2 Chron. XXIV, 8, 10 sqq.; ergone & hoc arcæ foederis gentilem arguit originem? Nugæ ha- sunt, & tricæ. Arca Domini vero quando salu-

tatur, non tam cistis gentilium Deorum hoc elo-
gio opponitur, quam a præsentia speciali & gra-
tiosa veri Numinis ad hanc arcam, celebratur.
Hinc nullus denū in argumento est nervus.
Pariter enim concluderes: Hierosolyma urbs
Dei, urbs sancta, urbs magni Regis appellatur;
ergo hæc elogia sortita est ab urbibus, nomen
suum a Gentilium deastris trahentibus, iisdem-
que dicatis, immo & ideo longe est recentior
urbibus illis gentilibus. Quod nemo non vi-
det absurdum. 4) Arcæ foederis pulchritudine
nititur ac splendore. Erat ex ligno pulcherri-
mo: tota intus & extra auro solidō cooperta,
limbo vel corona aurea ornabatur: opeamento
superbiebat aureo &c. Quod itaque Deus sub
Vet. Test. non tantum pie, verum etiam splendi-
de coli vellat, non ipsius naturæ, sed gentium
mori tribuendum est, secundum quem omnia
instrumenta sacra auro & gemmis, ebore & ce-
dro splendescabant, ut eo splendoris aucupio
Deorum honori & cultui lenocinarentur. Resp.
Non arcam modo Deus, sed & Sanctuarium, at-
que posthæc Templum, omniaque ejus vasa, ve-
stimenta cumprimis & ornatum sacerdotalem Poni-
ficis M. & quicquid ad Sacra pertinebat, pre-
tiosa & splendide construi & institui volebat,
non ut ita Gentium sacræ Sacra sua ne inferiora
esse pateretur, quin adhuc redderet splendidio-
ra; neque etiam, quasi Deus auro & gemmis, &
ornatu externo, vanoque delectetur, sed ut ho-
minum animis externo quoque apparatu magnifi-
co, aliquam sacerorum venerationem insinuaret,
cultumque suum terrenis opibus, pompæ ac
splendori omni longe præstare doceret. Solent
enim hominum mentes ad conspectum rerum
pretiosarum attinere, tacitaque illa ve-
neratione prosequi. Cum itaque, quæ exterio-
ra sunt illa cultus Levitici instrumenta, non in
Dei, sed hominum gratiam sint adinventa & effi-
cta, iis juvare sanctissimum Numen voluit men-
tis humanæ venerationem. 5) Momenta discre-
pantiæ in subsidium vocat, quibus Deus Israelis
suam a Gentilium cistis differminare voluerit.
Horum quinque allegat SPENCERVS: a) In ar-

ca fœderis nil nisi tabulæ lapideæ asservabantur, quarum una Dei veri cultum, altera morum puritatem docuit. Ast in arcis ethnicis nihil, nisi quod magicam aut impuram superstitionis gentilis naturam saperet, recondebatur: b) Arca Dei a solis bajulanda erat viris, Sacerdotibus quidem ac Levitis: arcæ Gentilium nonnunquam etiam per Fœminas portabantur, docente M E V R S I O : c) Israelitæ ceremoniis sapientis, apertis & religioni congruis, honorem arcæ Dei deferebant: Gentiles autem arcas suas ceremoniis quibusdam magicis, & stuporem magis, quam religionem incutientibus, coluerunt: d) In arca Dei imagines Cherubinorum exterius impositæ conspiciebantur; in mysticis Gentilium cistis simulacrum Numinis alicujus grandiusculum, aut imagunculae aliæ, ut plurimum inclusæ tectaque servabantur: e) Arca Dei una tantum erat, Gentium plures & variae. Inde colligit: cum Judæorum & Gentilium arcæ sacræ, cetera simillimæ, tot tamen insignibus circumstantiis ab invicem discrepant, satis liquere, arcam fœderis e Gentilium moribus initia petiisse, aliis tamen & sacra-tioribus a Deo ritibus instructam. *Resp.* Quidni vero contrarium potius inde eliciatur? cum tantum detur discrimen inter arcam illam veri Dei unicam, & plures cistas mysticas Gentilium, sequi, ab una illa ritum mutuatos Gentiles, Satanæ instinctu, suas quoque arcas instituisse, easque pro sacrorum suorum varietate & multitudine diversas, ita ut cuique superstitioni sua quoque accommodata esset arca. Israelitica enim, ceteris omnibus antiquior, imitationi haud dubie locum dedit. 6) A convenientia rursus ceremoniarum argutatur, & quod Israelitæ ceremoniis ethnicis in illius honorem uterentur: a) quod aream Dei plaustro novo, bobus trahendo, gestandam imposuere, 2 Sam. VI, 2 sq. quo ipso Davidem mores gentium, in Deorum symbolis deferendis usitatos instituisse, manifestum est: b) quod eandem multa cum pompa & celebritate in populum quandoque ferrent, ut 2 Sam. VI, 3 sqq. item, cum Salomo arcam in templum deportaret e civitate David. *Resp.*

Vtrumque factum singulare, & alio prorsus suscepimus erat fine, non ut animos Israelitarum zelo Dei accenderent, qua mente circumlatas Gentilium arcas memorat SPENCERVS, sed ut ad locum stabilem & certum, & ad mansionem diu duraturam, arcam fœderis reponerent David pariter ac Salomo: plane ergo ἀπεσδιόνυσα sunt hæc exempla, quæ huc non quadrant. Nec sequitur: arca fœderis solenni ritu, & magna cum veneratione deferebatur in urbem David, posthac etiam in templum Salomonis; ergo more gentili, eodemque cum cistis mysticis ritu, in populum inferebatur. Accedit, quod prior ritus a Davide adhibitus, illegitimus, nec probatus Deo fuerit, cum currui impositam arcam bobus veheret, eoque nomine divinam provocaret vindictam: in posteriori autem transportatione, Sacerdotum humeris gestata, non autem curru vœta legitur; hæc ut invita Minerva ad Gentillum morem trahatur. 7) Limbum aureum obvertit, sive coronam illam, qua cingebatur arca, quamque ex ritu Gentilium petitam tribus evincere argumentis satagit SPENCERVS. Verum quicquid est istius demonstrationis, hoc tantum probat, Gentilibus ferta & coronas in sacrorum usu fuisse, quod nemo temere negaverit; illa autem ferta, coronas illas, idem & exemplar præbuisse limbo aureo arcæ fœderis, plane non evincit. Omnia in tota hac disputacione, tam lubrica sunt, tam incerta & dubia, ut mirari subeat, qua fronte SPENCERVS ea, tanquam magni momenti pondera, in rem suam vertere potuerit. Ceterum de cistis Gentilium mysticis, earumque circumgestatione, eruditè commentatur BRAVNIVS Select. Sacr. lib. IV. cap. X. §. 145 sq. p. 497 sq.

9) Spiritualem adhuc & mysticam addimus arcæ significationem. Eam quippe in Sanctuario collocatam, Christum referre in Ecclesia, ex Apocal. XI, 19. palam est, qui 1) velut arca ex ligno & auro constabat, ex vili & pretiosa, humana quippe & divina compositus est natura: 2) Legem Dei, cujus tabulas continebat arca, in se complectitur, tanquam τέλος νόμος Rom. X, 4. qui

qui τὸ ἀδύνατον pariter, ac τὸ διαίσθαι τὴν νόησιν, nostri loco implevit, Rom. VIII, 3, 4. 3) Deum sicut propitium & conciliatum, omnibus accedentibus ad ipsum Ephes. I, 6. III, 12. gratioseque annuentem desideriis nostris, æque ut super area residuebat Dominus, indeque responsa dabat consulentibus se: 4) in Ecclesia militante pariter ac triumphante, ut arca in Sanctuario inter Cherubim, in medio suorum præsens: 5) multis virtutibus, beneficiis & tutela suorum, inter suos æque ac hostes, ut arca in Israele, inclusus & conspicuus. Vide latius hæc per sequentem BIERMANNVM, in *Mose & Christo lib. II. cap. IV.* edit. Belgicæ p. 387. concisius WILHELM. MOMMAM *Oeconom. Tempor. P. I. S. II. pag. 161.*

Ad §. VI. pag. 39.

(13) *Operculum hujus Arcæ*] Attendimus ad ejus 1) Nomen. Dicitur כְּפָרָת, quam vocem pro diversa radicis notione, diversimode reddunt Interpretes. Qui enim ex Conjug. Kal. derivant, *operculum* seu *operimentum* vertunt, in quibus est R. SALOM. ABEN MELECH, & ABARBENEL: qui ex Conjug. Pihel, *propitiatorium* dicunt, iisque rectius, quia Dagesch forte in ה, media radicali, Conjugationis Pihel index est & characteristicum: hinc Paulus Rom. III, 25. ιλασήγειον vocat, quem secutus εὐθερνός, ubique den Gnadensuhl appellat. LXX Senes vero utramque nominis etymologiam jungen tes, Exod. XXIV, 16. ιλασήγειον ἐπίθεμα exponunt, quos Belge imitantur, quibus het Versandeksel audit. Si ad usum & officium ejus attendas, utramque tuetur significationem, cum & arcam tegeret, & typico expiationis sanguine adspargeretur, ut ita Deum, huic tegumento insidentem, Israeli reconciliaret.

2) Materia: quæ τὸ ωρόν *aurum purum*, h. e. מזוקק שבעתים septies defacatum, ut ex Psal. XII, 7. explicat ABARBENEL, haud dubie ob rei dignitatem, & typicum ac mysticum respectum: atque adeo, non ligneum erat & auro

obductum, ut reliqua arca, sed solidum ex auro opus. Hinc Magistrorum scitum in Talmud יבוא זהב של ישקלין הכפרות וכפר על זחוב veniat aurum propitiatorii, & explicit pro auro conflati vituli.

3) Mensuram. Erat duorum cubitorum & dimidiū longitudo ejus, & cubitus unus cum dimidio latitudo, dimensioni arcæ utrinque ex asse respondens, ut intra limbum ejus prominentem immisum, instar operculi arcam undique clauderet & obtegeret. De crassitie nihil tradit Scriptura: Rabbinī, apud R. SALOMONEM, טפח palmam ei assignant, ut quatuor digitorum latitudinem densitate, sive crassitie exæquaret. Id quod ex ponderis ratione nimium nobis videtur, cum tantæ crassitiei, longitudinis & latitudinis tabula, ex auro solido conflata, cum impositis duobus Cherubim, pariter multum ponderosis, vix sola, nedum una cum arca, a quatuor viris portari commode potuerit. Hinc vel unius digiti densitas ei sufficiat, modo tam fuerit robusta, ut in extremitatibus suis superimpositos Cherubim sustentare posset.

4) Figuram; de qua dissentient Interpretes. Christianorum plurimi, & in his cum primis Pontificiis, arcuato & excavato opere, varioque ornato, desuper arcam in altum surrexisse hoc operculum censem, ad eum, que operula craterum, philarum, poculorum, & aliorum ejusmodi vasorum pretiosorum conflata sunt, modum, quod CAIETANVS, VATABLVS, OLEASTER aliisque statuunt apud BONFRERIVM Comment. in Pentat. f. 491. & ad hunc modum æri incisa sicutur arca apud VILLALPANDVM & PRADVM, qui auctoritate sua multos alios in erroris societatem abripuerunt. Rectius PHILOb. III. de vita Moysi, operimentum hoc planum describit, & superficie Geometricæ simile, ut arcarum tegmina solent. Falsum præterea est, quod quidam Cherubinorum alis, quidam manibus eorum sustentatum propitiatorium volunt, cum contiguum potius arcæ esset, ut recte nobiscum ARIAS MONTANVS, TORNIELLVS, RIBERA, BONFRERIVS, FOERSTERVS, & alii sentiunt,

sentiunt, quod ipsa requirit Scriptura Exod. XXV, 19. & XXVII, 8, 9. præcipiens, ut unus Cheruborum in uno, alter in altero propitiatorii latere extremo collocatus, expanderent duas alas superne, iisdemque operculum obtegerent.

5). Typum. Christi enim Servatoris symbolum præbuisse propitiatorium, ex Rom. III, 25. liquido constat, qui 1) ratione Officii legit & expiat peccata nostra Psal. XXXII, 1. Dan. IX, 24. 1 Joh. II, 2. 2) ratione Inhabitationis divinæ, totam in se habet Deitatis plenitudinem Coloss. II, 9. 3) ratione Coronæ, Regia splendet maiestate Apoc. IV, 10 sqq. 4) ratione Ritus, asperzione sanguinis hilastici peccata populi delet ac tollit Lev. XVI, 14. Col. I, 14. 5) ratione Tutelæ suos obumbrat, ut sub alijs ejus habitent ac delitescant piii Psal. XXXVI, 8 sqq. Mal. IV, 2.

Ad §. VII. pag. 39.

(14) *Stabat Cherubinus*] Circa Cherubim magna rursus inter Interpretes intercedit dissensio.

a) Nominis ratio ab aliis composita, ab aliis traditur derivata: Multi enim vocabulum componunt, ex ɔ servili, seu comparationis, & nomine כָּרְבָּן multitudinem notante, unde hanc vocem magnitudinis esse cupiunt, PHILO ex Judæis, ex Patribus DJONYSIUS AREOPAGITA, CLEMENS ALEXANDRINVS, AVGUSTINVVS, MIERONYMVS, ORIGENES, qui Cherubim a multitudine sive potentiae, sive scientiæ vocatos volunt. Etsi vero impropre & metaphorice id nominis, ob eminentem dignitatem, Regi Tyri attribui videmus Ezech. XXVIII, 14. אֵחֶל כָּרְבָּן מִמְשַׁח הַסּוֹקֵן tu es Cherub unctus oleo unctiōnis, ut BVXTORFIUS c. l. p. 99. vertit, contra vero SEB. SCHMIDIUS ita reddit: tu (es) Cherubus, expansio (magnifica) contingens: hanc tamen eapropter derivationem & originem vocis, utpote coactam nimis, minime admittimus. Magis adhuc ridicule CORN. A LAPIDE Comment. in Exod. f. 540. ex ɔ servili componit, &

רָב Rabbi, ut כָּרְבָּן idem sit, ac sapiens, potens, honoratus, glorirosus, sicut Rabbi. Quæ adeo acuta est vocis investigatio, ut soli remanserit Cornelio, nec alium quenquam nacta sit assertorem! Denique componunt Hebræi, qui ex lingua Aramæa seu Chaldaica arcessunt, ex ɔ similitudinis & רָבִיא vel, qua voce in Babylonia adolescens vocatur, quod formam adolescentum, vel puerorum adulorum referrent. Atque hanc cum vocis originem, tum de figura Cherubim sententiam, Judæi neoterici fere omnes amplectuntur. Rursus qui hanc vocem derivant, & ɔ radicale statuunt, alii cum ABEN ESRA volunt in genere notare צָרוֹת formas, cum ex Ezechiele pateat, nomen hoc esse generale, כָּל צָרוֹה omnem figuram comprehendens. Ezechiel enim, quam cap. I, 10. dixerat figuram bovis, rursus cap. X, 14. faciem Cherubini appellat, ut vers. 20. quatuor ista, quæ viderat animalia, Cherubinos vocat. Verum obstat, quod vox haec ventis quoque, quibus nulla est figura, & nubibus tribuatur, quibus Deus vehi dicitur, pariter vehi dicitur super Cherubim, iisque velut throno suo insidere, Psal. LXXX, 2. Hinc eorum nata est sententia, qui a Rad. רְכֻב equitavit, veclus fuit, sive equo, sive curru, deducunt, ut כָּרְבָּן per facilem pronamque literarum μετάθεσιν, idem sit ac vehiculum, quod Ps. CXL, 30. de nubibus usurpatur, quibus quasi vehitur Deus. Neque obstat, quod LORINVVS & alii hic objiciunt, si haec detur licentia, eodem jure posse ex כָּרְבָּן fortis, magnus. Aliud enim est, prolibitu vocem quounque modo deducere, aliud manuducente Scriptura, eam derivare. Posteriorius hic obtainere, ex 2 Sam. XXII, 11. liquet, ubi pro nubibus ponitur Cherub, וְרָכְבָּן עַל כָּרְבָּן & veclus est super nubibus; cum ex adverso Angeli quoque vehiculum Dei dicantur Psalm. LXVIII, 18. Vnde Judæi quoque doctrinam de Angelis מעשה המרכבה opus vehiculi appellant. Ita quoque per Cherubim quatuor animantia intelliguntur alata apud Ezechielem, quæ alis vehi & volare apparebant: unde duarum harum

rum radicum affinitas & permutatio apparent. In hac itaque sententia CARPZOVIVS loc. cit. pag. 34. & post eum IACOB. GVSSETIVS Comment. Ling. Hebr. b. v. acquiescit: Posterior, Deduco inquit, a רְכֵב. Sunt nempe aut iidem, aut simillimi iis, quos Paulus dicit θεόντος: quid enim differt thronus mobilis a curru regio? Vide quid Romanis proceribus sella curulis fuerit. Hanc tamen literarum transpositionem, quam LVDOV. DE DIEV Animadvers. in Gen. III, 24. primus, quantum memini, sibi aliisque persuasit, ceu nimis violentam, recentissime repudiavit IAC. ODE Comment. de Angelis Seet. I. cap. V. p. 73 sq. ac rationibus pro hac derivatione in medium allatis satis fecit, ipse Cherubim ab exoleta radice כֶּרֶב, potens, validus, robustus fuit, deducens, ut כְּרוּבִים vi sue originis sint potentes, validi, robusti. Gerte apud Syros id significat, & כְּרוּבָה potentiam ac vires notat. Eandem sententiam vir laudatus rationibus confirmat, & jam ante eum Vener. DEYLINGIVS cit. loc. p. 443. in medium attulerat, suamque fecerat. Quæ cum omnium vero sit simillima, in eadem nos quoque acquiescimus. Nec minor circa

β) Formam Cherubinorum est dissensus. Primo omnium pro certo habemus, Cherubos Mosaicos arcæ impositos, nec non in tabernaculo ac templo depictos, diversa omnino effigiatos fuisse figura a Cherubis, Ezechieli visis & descriptis. Vtrorumque discrepat descriptio, & in Mosaica quidem delineatione DEYLINGIVS duo observat momenta: primo, quod passas habuerint alas sursum versus, quodque alis suis obtexerint propitiatorium; deinde, quod facies habuerint obversas sibi mutuo, itemque ad propitiatorium conversas. Vnde conficit §. 36. p. 444. Cherubos Mosaicos fuisse ξωα πτερεω, animantia volucria, teste IOSEPHO Antiquitat. lib. III. c. 6. Quæ vero reliqui corporis fuerit figura, ejus rei altum apud Mosen silentium est, addit, nec a nobis accurate definiri potest. His præmissis apparet, falli ac fallere PRADVM & VILLALPANDVM, quando propitiatorii Cherubinos ejusdem pror-

sus figuræ fuisse cum Ezechielis perhibent, eosque effigie humana in corporis habitu, ore, manibus & cruribus, alis binis, jubato thorace, atque unguis bifidis vestitos depingunt, pro illa nimirum, quam fingendi sibi licentiam sumserunt. Sed nec, quia alati sistuntur, animantia volueria, toto corpore plumata, caputque corpus & pedes avis similes fuisse censemus. Et quid prohibet, quo minus in potioris cum Judæorum, tum Christianorum interpretum sententiam incedamus, & formam iis tribuamus humanam? Cherubinos enim, ubicunque memorantur, Angelos notare paulo post constabit. Hi vero, quando se conspiciendos præbuerunt, virorum vel adolescentum specie hominibus fese stebant Marc. XVI, 5. Act. I, 10. Luc. XXIV, 4. Dan. IX, 21. Gen. XVIII, 2. XIX, 5. Hinc Cherubinos Mosaicos adolescentium retulisse formam credimus, sed alatorum. Illud autem opido ridiculum est, quod R. BECHAI, R. SALOMO, & ex iis ARIAS MONTANVS censem, unum Cherubum mascula, alterum foeminea species fuisse.

γ) Significationem Cheruborum Angelos sanctos designare, doctissimus ODE c. l. §. V. p. 76. in genere demonstrat, idemque porro p. 78. de Cherubis Ezechielicis, tum quoque de Mosaicis p. 86. operose evincit, Judæorumque ac Patrum suffragiis p. 92 sq. confirmat. Hinc permodeste adversantes refellit sententias, Patrum nonnullorum, IRENAEI, HIERONYMI & AVGUSTINI, qui per quatuor animalia, ab Ezechiele & Johanne visa, representatos fuisse quatuor Evangelistas statuunt p. 94: COCCEII, qui per Cherubinos Ezechielis, Ecclesiam ex omnibus Gentibus, per Mosaicos autem, qui arcæ foederis impositi, seu potius continentis opere ex arca surgabant, fideles adumbrari existimat, qui sunt unum corpus cum Mediatore, per Spiritum ejus, p. 96: VITRINGAE, & qui ejus legerunt vestigia, LAMPII AC HENR. GOTTL. REIME, qui symbolo animantium & rotarum designatos esse ministros regni gratiae, cum extraordinarios, tum ordinarios arbitrantur, p. 98: IOH. HENR. VR-

SINI, qui Ezechieli representatam fuisse gloriam Dei in regno potentiae, & quatuor animalia esse omnia mundi regna judicat, ubi Dan. VII. & Zach. I. que ab Ezechiele Cherubini dicuntur cap. X, 20. & XXVIII, 14. Prophetamque vidisse conversiones illorum, volente providentiae rota, qua & mirabili causarum serie concatenata est, & occulta fertur Dei nutu, non cœco fortunæ impetu, p. 101: CLERMONTII, qui Ezechieli figuratum fuisse existimat Chaldaeorum exercitum, ex septentrione adventurum contra Hierosolymam, totamque Judæam instar magnæ nubis tecturum, animatum & agitatum Spiritu Dei, ut iram contra rebellem Israelis domum iuste suscepsti exerceret, atque ductum a consiliariis Nebucadnezaris, figuratis per faciem hominis, a Principibus regni foederisque ducibus, heroibus, per faciem leonis, indefessis in labore bellico per faciem bovis, & per quam celeribus in invasione atque rebus bellicis expedientis, per faciem aquilæ, figuratis, p. 105: denique HENRICI HVLSII, Cherubinos arcæ impositos, de duobus increatis Angelis, Filio & Spiritu Sancto interpretantis, in œconomia & missione occupatos, p. 106: & LIGHTFOOTTI, qui per Cherubinos propitiatorii duas Christi naturas opinatus est adumbrari. Quæ huc transferre, & post curatum examen, denuo sub censuram vocare, nimis foret prolixum, tædiique plenum. Nobis, ut dicamus, quæ mens sit, Cherubi hinc Angelorum Genef. III, 24. Pf. XVIII, 11. hinc Electorum fidelium Apoc. V, 8, 9, 10. optionem habent. In utrorumque medio Deus dominatur & habitat Dan. VII, 10. Jes. VI, 1 sqq. Apocal. I, 13. Matth. XVIII, 20. XXVIII, 20: utrorumque virtutes varia Cherubinorum forma refert: utrorumque, & in utroque Testamento facies in Christum, propitiatorium, unice sunt conversæ: &c.

δ) Vindicationem a spuria, quam ipsis SPENCERVIS tribuit, origine. Quod enim ille de acta foederis adeo operose asseruerat, id multo adhuc operiosius cit. loc. cap. III. p. 76; sqq. de Cherubim demonstrare nititur, ab Aegyptio ritu il-

los, arcæ impositos, primum trahere ortum. Istud constare contendit 1) ex Nomine, cum Cherubim fortes & potentes designant Ezech. XXVIII, 14. æque ac Aegyptii Deos suos, maxime Apim, a fortitudine & potentia celebrarent, unde par fuerit, ut imagines, Deo pro sede & folio positæ, Cherubim, sive fortes aut potentes dicerentur, ut perpetua manerent potentiae divinæ monumenta, & Israëlitæ in eo, qui inter Cherubim habitavit, fiduciam suam reponerent: 2) ex eorum Figura, quam tales describit p. 774 sqq. ut Cherubim simulacra aurea dicat, eaque multiformia, quæ vultum virilem, quaternas aquilarum alas, dorsa leonum vestita jubis, & vitulorum crura pedesque habuisse, ex Ezech. X, 20. & Apoc. IV, 6, 7. contendat: at Aegyptiorum simulacra & aurea fuisse, & multiformia, & vitulinam cùmpromis referentia figuram p. 780 sqq.: 3) ex Viu eorum symbolico & mystico, quo & ad Deum spectabant, qui inter Cherubim solium habebat Psal. LXXX, 1, 2. & potentissimus ita declarabatur; & ad Angelos, Dei velut apparitores, quorum etiam & scientiam, & potentiam plane singularem, forma sua varia adumbrabant; & ad Templum, in quantum sedem & solium Deo habitatori præbebant; & ad Populum, quem admonebant, solum Deum cultu religioso prosequendum, & omnem in eo fiduciam esse reponendam. Id autem manifesto a multiformibus Aegypti symbolis & hieroglyphicis originem trahere, instituta inter Hebreorum Cherubim, & Aegyptiorum hieroglyphica, collatione probare conatur p. 788 sqq.: 4) ex Situ locali, quod sedem suam Cherubim, æque ut Aegyptiorum simulacra, in tabernaculo & templo perpetuo sortirentur: 5) ex Fine, secundum quem Cherubim Deo, & pro habitaculo, & pro throno vel tribunali erant, & pro vehiculo, & characteris aut signi vice fungebantur, quo Deus ille, cui templum dicatum erat, internosceretur: qui fines omnes Aegyptiam originem manifestent. Ita vero omnia, ut & quæ de conjunctione arcæ & Cheruborum, apud eundem SPENCERVM cap. VIII. p. 802. de usu arcæ & Cheru-

Cherubim, coniunctim spectatorum cap. IX. p. 81. & de honoribus, arcæ & Cherubis coniunctim tributis cap. X. p. 814 sqq. sequuntur, quam speciose etiam ornentur, pro illa, quam suscepserat, evincenda sententia, ne speciem quidem vel umbram veri habent, perpetua laborant ~~συντλαγματια~~, profanam de Dei veri cultu & honore mente mitem auctoris pariter produnt, ac lectoribus inspirant, adeoque refutatione prolixa non egent, sed ad rei notitiam solum a nobis indicantur. Quæ tamen cum in partes traxerint IOH. CLERICVM Comm. ad Exod. XXV, 18. hunc depexum dedit toties laudatus DEYLINGIVS c. l. §. 37. 38. p. 444. quem evolvisse non posse nitebit.

Ad §. VIII. pag. 39.

(15) *Altare thymiamatis medium*. De eo lego Exod. XXX, 1-10. ubi plene מזבח מקטר קטרה, quod sit ascendendo suffitui sacro destinatum. Quanquam enim פזבח a maestando & sacrificando nomen trahat, paulo tamen generalius interdum quamecumque notabat aram; etiam μνημονεύτικην illam, quam Rubenitæ, Gaditæ, & dimidia tribus Manasse, in memoriam communis religionis & communium sacrorum struxerant JOS. XXII, 10. ad usum tamen sacrificiorum nunquam adhibendam v. 23. Hinc Scriptura duplicitis meminit altaris, quorum alterum מזבח העולה altare holocausti, in quo cremabantur victimæ, alterum מזבח הקטרה altare thymiamatis, in quo siebat suffitus. Neque tamen ab omni prorsus usu sacrificiali erat remotum, quia cornua ejus semel quotannis, in festo expiationis, a Summo Sacerdote sanguine sacrificiorum conspergebantur Exod. XXX, 10. quod toties quoque siebat, quoties pro Sacerdotis, aut totius populi peccato, expiatio peragebatur Lev. IV, 18. Cum primis autem a suffitu cognomen sortiebatur, ab ordinario & præcipuo quippe usu, quia suffitus aromatum non modo solennis & anniversarius a Pontifice M. in die Kippurium, verum quotidianus etiam, a

Sacerdotibus gregariis, cum sacrificio jugi, mane & vesperi in eo adolebatur. Demum, quia universa auro erat obducta, hinc aurum quoque altare vocatur Num. IV, II. oppositum altari, holocaustorum, quod quia ære obductum, æneum salutabatur Exod. XXXVIII, 30.

Materia communis huic altari erat cum area fcederis, & mensa propositionum: interior ligna Sittim, exterior aurum purissimum, de quibus nihil addimus iis, quæ dicta sunt supra. Diferimen tamen hic aliquod intercessisse creditur, inter Altare Tabernaculi, & Altare Templi Salomonœnum. Illud præter aurum & lignum, nullam aliam complectebatur materiam: hoc autem Rabbini, & e Christianis doctoribus nonnulli, intime lapidibus refertum credunt, ita ut primum Salomo lapideum strueret altare, illud asseribus cedrinis tegeret, ac superne obduceret auro. Sic sentit R. LEVI BEN GERSOM Comm. in I Reg. VI, 22. אחשוב שיזה הרצון בזה שקורם זה בנה מזבח הקטרה באבנים וצפחו עצי ארן כמו שעשה בקירות הבית שהוו של אבן וכסה אוות בארכו ואחר כן צפה אוות וזה Arbitror hic significari, quod antea construxerit altare suffitus ex lapidibus, eosque obduxerit lignis cedrinis, quemadmodum fecit in parietibus templi, qui erant ex lapidibus, texit vero eos cedro, posteaque obduxit auro: Consentit R. DAVID KIMCHI in c. l. v. 20. & extra dubium ponit SANCTIVS in I Reg. f. 1043. Hoc altare, inquiens, sine dubio constructum erat ex lapide, alioqui cur tegeretur cedro? Idem censuit b. PFEIFFER. Dub. Vexat. de locis sacris cap. 7. §. 6. p. 424. Altare thymiamatis in tabernaculo ligneum, in templo lapideum erat, utrumque puro auro obductum. Fraudi ipsis fuit verbum צפה, quod in Pihel est, obtexit, obduxit. Sed rectius IVNIVS, Belgæ, & Genevenses: pariter, ut totum sanctum, sic altare quoque in eo positum, quod ex cedro erat, obduxit auro purissimo. Nec status constructus hic requiritur, quem nec accentuatio, nec punctatio admittit, sed ita vertenda sunt verba: Et obduxit quoque altare, quod ex cedro erat. Confer huc MATTH. POLI Synopsin Script.

ad 1 Reg. VI, 20. Confirmat hunc sensum versus 22, ubi nobilissimum memoratur tegumentum, quo lignum cedrinum hujus altaris fuit obductum. Vtriusque ergo materiae fit mentio: ligni & aurii, de lapide altum utrobique est silentium. Et quid cause fuisse Salomoni, ut a struenda, divinitus Mosi imperata, discederet? aut cur lapideam altari substerneret molem, quod nullum unquam sustentaret onus? Alia & longe dispar erat parietum ratio, quos lapideos tora aedis molles requirebat. Hoc ergo ejusdem cum Mosaicō materiae fuisse existimō.

Figuta hujus altaris ex quatuor composita partibus emergebat. Superior & I. erat Δ seu *Tectum*, sive tabula plana & continua lignea, sed auro undique obducta, quae recti ad instar, inferiores regebat partes, v. 3. Vulgata habet: *craticulam ejus*, æquæ ac LXX. $\tau\eta\tau\epsilon\sigma\chi\alpha\rho\delta\alpha$, seu juxta Codicem Roman. $\tau\eta\tau\epsilon\sigma\chi\alpha\gamma\alpha\tau$, *cratem*. Verum nec vox Δ cratem seu craticulam notat, nec altare suffitius eam, velut altare holocausti habebat. Vnde LYRA, CAIETANVS, & EVGVBINVS STEVECHVS corrigendam Vulgatam censuerunt. Hoc male habuit Pontificios interpres alios, quibus Authentica Vulgata auctoritas est, ut contra Textus Hebræi fidem crate distinctum huic altari tribuerint tectum. Ita VILLALPANDVS in Ezechiel. Tom. II. cap. 49. p. 339. Ponamus, inquit, *tectum altaris* propter Hebraicam lectionem, & illud quidem in craticula modum factum fuisse, propter Septuaginta Interpretum auctoritatem & lingua utriusque peritiam, ac propter ipsius altaris formam, magis ipsis perspectam, quam aut CAIETANO, aut EVGVBINO potuerit esse, ac dicamus ab omni correctione immunem servandam in primis esse Vulgatam Lectionem. Accedit hoc etiam IOSEPHI, testis oculati, testimonium Lib. III. Antiqu. Cap. 7. $\epsilon\pi\eta\tau\epsilon\sigma\chi\alpha\gamma\alpha\tau\chi\epsilon\sigma\tau\epsilon\alpha$ $\epsilon\pi\eta\tau\epsilon\sigma\chi\alpha\gamma\alpha\tau\chi\epsilon\sigma\tau\epsilon\alpha$ $\epsilon\pi\eta\tau\epsilon\sigma\chi\alpha\gamma\alpha\tau\chi\epsilon\sigma\tau\epsilon\alpha$ $\epsilon\pi\eta\tau\epsilon\sigma\chi\alpha\gamma\alpha\tau\chi\epsilon\sigma\tau\epsilon\alpha$ $\epsilon\pi\eta\tau\epsilon\sigma\chi\alpha\gamma\alpha\tau\chi\epsilon\sigma\tau\epsilon\alpha$ (inerat craticula aurea supra superstans, habens in unoquoque angulo coronam). Latinus loci Interpres: super qua stabat fociulus, corona aurea circumdata cinclus. Craten autem superstantem dixit, quasi altari impositam, cui for-

fasse consonat Scriptorum sententia de crate catenis & cornibus suspensa. Consentit BONFRERIVS in Pentateuch. f. 537. CORNEL. A LAPIDE in Exod. p. 568. TORNIELLVS Annal. Sacr. T. I. p. 312. aliisque, quibus religio fuit, Vulgatae in discrimen adducere fidem. Verum, tam contra fontium auctoritatem, quam contra indolem rei. Nunquam enim Δ reticulatum opus; aut cratem sive notat, sive connotat; & altare ipsum quotidiano combustionis periculo expositum fuisse. Si enim cinis per foramina ex superficie altaris Mosaici, quod intus concavum & mere ligneum diximus, superiori delabi debuit, qua arte satis potuit caveri, ne candentes desuper deciderent in cavitatem ligneam prunæ, lignumque adurerent aut laederent? ipsius quoque suffimenti quanta pars non ab igne consumta, sed per foramina delapsa, cineribus commiscenda, fundum petiisse censenda esset? Sin vero interiorem hujus altaris partem lapideam dixeris, quod paulo ante negavimus, ne locus quidem delapsuro sive igni, sive cineri relinqueatur. Rectius omnino FORTVNAT. SCACCHVS Sacror. Elæochrismat. Myrothec. II. cap. XLVII. p. 533. pronunciat: Certum igitur esse debet, nullam hoc altare habuisse cratem in superiori piano, in quo carbones, & thymiana in suffumigium imponebantur, sed totum laminis aureis in superiora cooperatum, & extitisse in ejus medio fociulum aureum, corona circumdata, non perforatum, sed integrum, intra quem carbones injicerentur cum thymiamate, quoties mane & vesperi offerretur: quo consumpto, ab illo sacro altari removebantur tam fociulus, quam carbones jam extincti, qui in illo erant. Provocat eum in finem ad IOSEPHVM, cui lib. III. Antiqu. cap. 7. in altari aureo $\epsilon\sigma\chi\alpha\gamma\alpha\tau$ $\chi\epsilon\sigma\tau\epsilon\alpha$ fociulus fuisse aureus, & quidem solidus, altare autem holocaustorum diutius $\tau\eta\tau\epsilon\sigma\chi\alpha\gamma\alpha\tau$ $\epsilon\mu\Phi\epsilon\eta\varsigma$, cratem pro foculo superiori instructum prohibetur. Vnde simul liquet, per $\epsilon\sigma\chi\alpha\gamma\alpha\tau$ focium potius, quam cratem a LXX indicari, eosque gratis sententiae nostræ opponi: quod IOH. CLERICVS etiam monuit. Focum autem intelligimus, locum cui ignis imponebatur,

tur, non thuribulum, seu vas aliquod sacrum, cui prūnis repleto immitterentur aromata, quale **SCACCHVS**, aliique bēne multi somniarunt. **TOSTATUS** in *Exod. XXX. v. 6.* verba: *adolebit incensum super eo*, ita exponit: *Non, quod ponetur immediate incensum super ejus planam superficiem, quæ cum esset coeperta laminis aureis, liquefieret aurum applicitis prunis, & pollueretur atque offuscaretur, quod inconveniens erat ad auri puritatem: sed siebat aliter, scil. quod erat quoddam vas æneum, quod vocabatur ignis receptaculum, & aliquando nominabatur thuribulum &c.* Sic novum denuo huic altari & vas obtruditur æneum, & ministerii genus, imponendi thuribulum istud & auferendi. Mirorque non **CORNELIUM & LAPIDE** modo, verum etiam **CONRAD. PELLICANVM** in *Exod. XXX. HERMAN. WITSIVM* *Miscoll. Sacr. p. 417. GVIL. GOEREE* in *de Republick der Hebreen lib. I. p. 289.* **FRANCISC. CARRIERE** *Comment. in univ. Script. pag. 80. LVNDIVM, & novissime BERN. SEE. CREMER. Pœcil. Antiquit. Sacrar. Tom. I. p. 302 sqq.* in lapidem impegitse eundem. Liquefactionis periculum, de quo sollicitus angitur **TOSTATUS**, auro solidō à superinjectis prunis metuendum erat nullum, & obfuscatio tecti, quam causatur, officium altaris quotidianum potius testabatur; quam ut in dedecus eidem cederet. Nobis velut in tectum continuum ac planum, & prūnas injectas, & thymiamia superimpositum fuisse, dubium nullum est; ita ministerii universi ratio ac ordo mox planius edisceretur.

Tecto proxime junctus erat II. **ר Limbus**, de quo *v. 3.* ita jubet: **וְשִׁיתָה לֹא רַזְבָּ סְכֻובָּ** & facies ei *limbum aurcum circumcirca*. Hunc in Coronam verterunt multi, eorumque aliqui non in extrema altaris-ora, sed in tecti medio collocant. At aliud omnino **עֲטָרָה corona** est, aliud **ר cinctura**, a Rad. **זֶרֶח** quæ alias *dispergendi, ventilandi*, interdum autem per *אַרְתֵּחָסָר cingendi* notionem habet, ut *2 Sam. XXII, 40. Ps. CXXXIX, 3.* Erat itaque cinctorium, ex solidō constatum auro, quod tecto ita adhærebat,

ut in extremitate illud cingeret, & prohiberet, ne quid facile ab altari in terram devolveretur. Non nego, Hebræis triplicem illum limbum, circa arcam, mensam auream, & altare suffitius, triplicis coronæ, legis, regni, & sacerdotii, symbolum fuisse. Ita **R. IOCHANAN** in *Gemara Joma cap. V. fol. 72. col. 2.* pronunciat: **שְׁלֹשָׁה זְרוּן נָעֹשׂוּ בְּכָלִי הַקְרֵשׁ שֶׁל מִזְבֵּחַ סִימֵן לְכָתָר כְּהוֹנָה וְשֶׁל אַרְון סִימֵן לְכָתָר תּוֹרָה וְשֶׁל שְׁלֹחָן סִימֵן לְכָתָר מֶלֶכְוָתָה שְׁהַשְּׁלֹחָן הוּא סִימֵן לְעוֹשָׂר מֶלֶכִים** *Tres efformati sunt limbi in instrumentis sacris, Altari, qui signum est corona sacerdotatis, Arcæ, qui signum est corona legis, Mensæ, qui signum est corona regni, quia mensa divitiarum regiarum signum est. quæ sparsim repetita leges apud R. SALOMON. TARCHIVM in Exod. XXV, 25. XXX, 3. R. BECHAI in Legem f. III. col. 3. & R. OBADIAM DE SAPHORNO in Legem f. 39. col. 3.* Ast hoc ipso **ר** non coronam fuisse, aut ejus retulisse figuram affirmant, sed utrumque ipsis distat ut signum, & res quæ signatur. Ceterum **SPENCERVS lib. III. de legib. Hebr. Dissert. V. cap. I. sect. 7. edit. Londin. p. 757 sq.** coronæ notionem eo arripit libentius, quod in Gentiliū quoque sacrī, vasīs, & altaribus, tales coronas & ornamenta ejusmodi rēperit, unde thesin suam confirmare satagit, hoc pariter, ut cetera in sacrī Hebræorū, ex ethnico ritu acceptum, & in cultum Judaicum a Deo, sapientissimo quidem consilio, fuisse adscitum. Sed si quid ex Antiquitate clarum est, hoc certe clarissimum, Coronam vel circulum, ab illo, in Hebræorum Sacris memorato, Limbo quam maxime distare. Coronæ honoris symbolum, limbi vasorum securitatis sunt subsidium, nec eapropter, quicquid vel in circulum, vel in extremitate, corpus suum ambit, corona statim evadit. Sed fac etiam, magnam inter utrumque similitudinem intercessisse, ab Hebræis tamen hunc ritum ad Gentiles potius, quam ab his ad illos transisse, affatim ex illis apparet, quibus Diabolū Dei simiam, perversissimumque in sacrī imitatorem fuisse, viri docti dudum demonstrarunt, **DILHERRVS de Cacozelia Gentilium, T. II. Diffu-**

Disputat. Acad. n. IX. p. 162. & IOH. VAN DER WAYEN Var. Sacr. pag. 272, 288. in Dissertat. de Hirco Azazel.

Ex recto procedebant III. Cornua, ut Exod. XXX, 3. legitur: **מִמְנוּ קָרְנוֹתָיו ex ipso erunt cornua ejus.** Ex eadem quippe conflata materia, quin & altari adeo cohærentia, ut non adderentur deum aut affigerentur, postquam perfectum erat, sed ex quatuor ejus angulis surgerent, ac velut enascerentur. Ita R. LEVI BEN GERSOM Comment. in Legem fol. 109. col. 4. **לִמְרוֹנוּ מִזְהָב שָׁאוֹן רָאוּ לְעַשֵּׂת הַקָּרְנוֹת לְבָרָם נְפָרִים וּמוֹנְחִים מִזְבְּחָה אֶבֶל רָאוּ טִיְהָה הַקָּרְנוֹת:** **מִנּוּף חֲמֹבָח:** discimus inde, quod non conveniat facere cornua separatim, & altari deinde apponere, sed quod cornua debeant esse ex corpore altaris. Circa figuram major est diffensus. De veris figuris cornuum taurinorum five hircinorum, utriusque altaris cornua interpretatur FORTVNAT. SCACCHVS loc. cit. Myrothec. II. cap. 65. p. 633 sq. & in eandem sententiam pedibus incedit SPENCER. c. l. Diff. I. lib. III. cap. IV. scđt. I. p. 562. quia novum hinc Dianæ, quam ornat, robur accedere opinatur. Ad mentem autem CAIETANI & LIPPOMANNI super Exod. XXVII. & XXX. & aliorum fuisse creduntur quidam velut radii, ad parvi cuiusdam obelisci, vel potius balaustii acuminati, similitudinem, torno eleganter elaborati, atque ex singulis quatuor angulis decenter prodeentes. Rursus ARIAS MONTANVS iposmet fuisse putat superiores altaris angulos, in acutum extra aliquantulum prominentes. Porro IOH. IAC. CRAMERVVS de Ara exteriori templi secundi p. 65. & 67. altaris cornua non tam a figura denominari existimat, sed a robore potissimum, cuius cornu symbolum pariter ac instrumentum est, quod BORREMANSIVS quoque censet Var. Le&t. lib. pag. 245. & b. THEOD. DASSOVIVS de Alt. exteriori Hierosol. templi §. 8. Nec multum ab his dissentire existimo VILLALPANDVM, qui T. II. in Ezech. pag. 335. 338. ita de illis commentatur: Eorum formam magis expressam cuperent alii, nos eam reddidimus in imagine, quam Scriptorum probavit

auctoritas. Nam CAIETANVS, quem laudavit LIPPOMANNVS, verbis bujus Textus (Exod. XXX, 3.) indicari arbitratus est, cornua hac minime fuisse addititia, sed ex tegillis quatuor angularibus, officio pedum fungentibus, surgentia cornua quatuor in obelisci modum affabre elaboratae. Ex quo fit, ut e recessibus surrexisse cornua judicentur. Afferibus enim (altare) undique cingebatur, in quorum recessibus tigna erigebantur quadrata, quibus affixi afferes continerentur, & a rectis angulis minime deflecenterent. Et tigna illa, qua instar ossium animalis, altari erant inferne pedes, & fulcra altari prestabant, desuper cornua, que aureis quoque condecorabantur crustis & cælaturis. Hanc delineationem VILLALPANDI, omnium minime coactam, & ex structura altaris promanantem, in expressa cornuum imagine imitantur SAVBERTVS, WITSIVS, & recentiores alii. Quibus hoc solum addimus, prominentias quasdam angulares fuisse in altum surgentes, sed figuræ non adeo certæ, eandemque eorum in utroque altari formam fuisse, nisi quod utraque altaris sui moli responderent, & robustiora altioraque essent in altari holocaustorum, minorâ in thymiamatis ara. Ceterum SPENCERO, simul & SCACCHO, satisfecit CRAMERVVS cit. loc. p. 75.

Pergimus IV. ad Latera, quæ afferes formabant lignei, auro exterius recti. Num plana illa, an rerum quarundam imaginibus exornata fuerint, nostrum non est definire. Potuerunt fortasse cælaturæ nonnullæ, aut florum fructuumque ornamenta, latera illa distinguere; sed tacente Scriptura, quæ cetera Templi ornamenta non omnino filuit, quis certi quid definire ausit? VILLALPANDVS quidem, eumque sequi SAVBERTVS, WITSIVS, GOEREE, aquilæ leonumque alatorum &c. signa in lateribus altaris exprimunt, magis tamen animus propendet ad latera plana, priscae simplicitati exactius respondentia. Sed nec probamus, quam iidem in latere altaris orientali collocant fenestram, ad cineres intra altaris finum decidentes, inde auferendos, cum nullam in recto fissuram, multo minus

minus eraticulam, admiserimus. Aliud nos edocet Scriptura vers. 5 laterum ornamentum, *annulos aureos*, in receptaculum vestibus, quibus commode altare bajularetur. Et annuli quidem, duorum laterum angulos oecupantes, ut utrinque infra limbum propenderent, ex auro solido conflati, vestes autem ex ligno erant, auro vestiti, ad eundem cum vestibus arcæ modum. Quod de Mosaico tamen altari solum capiendum docent auctores, Salomoneo autem defuisse, quod stabilem immotamque naectum sedem, istis itinerum adjumentis non indigeret.

Situm, locumque huic altari curate satis definit Deus vers. 6: *ונחרח אהו לפניו הרכבתה אשר על ארון הערת לפניו הקבירה אשר על פון הרכבתה ש pones illud ante velum, quod super Arca testimonii est: ante propitiatorium, quod super testimonio, ubi convenientiam te.* In Sancto itaque, locum tenebat medium cum conclavis, tum inter mensam & candelabrum, ita tamen, ut paulo propius portæ, & a velo remotius consisteret. Hinc verba *לפניהם coram velo, AB ARBE NEL & ABEN ESRA כנגד הרכבת מכחוץ* *e regione veli extrinsecus recte exponunt.* Neque tamen satis de eo convenit inter eruditos. Quia enim Apostolus Hebr. IX, 4. *χειροτόνων θυμιστήριον*, de quo supra commentati sumus, intra velum, & in Sanctissimo collocat, multi illud de altari suffitum interpretati, hoc quoque, una cum Area, in intimo constituant adyto. Sic e Veteribus ORIGENES Homil. 8. in Exod. & 9. Levit. AVGUSTINVS in Exod. RUPERTVS TVI TIENSIS in Exod. lib. IV. cap. 9. tum quoque ARIAS MONTANVS l. 2. de sacris fabricis, CON RAD. PELLICANVS in Exod. XXX. qui loco Arcæ Fœderis in Templo secundo, altare incensi aureum collocat, & CAR. SIGONIVS, quem PET. CVNAEVVS castigavit lib. II. de Repub. Hebr. cap. 4. Sed & Recentiores omnes, qui in hoc caput inciderunt, confutandos sibi affirmantes assumserunt. Si enim conferas Cap. XL. Exod. 22 - 28. manifesto apparebit, extra velum hæc omnia posita fuisse, mensam, lychnuchum, &

altare incensi. Argumento etiam est, quod minorum ordinum Sacerdotes, qui nunquam ingrediebantur Sanctum Sanctorum, quotidie tamen in altari illo auro incendebant suffitum, quod Zacharie probat exemplum, qui de octava erat Sacerdotum classe, Abiae, & tamen adolendi ministerium obibat Luc. I, 9.

Cultus ad hoc altare præstandus, vel quotidianus erat, vel omnino solemnis & annuus. Quatuor enim quotidie, sorte destinati, offerendo suffitui vacabant Sacerdotes, quibus manus & pedes lavandi ante erant, quam ad ministerium hoc sacrum accederent. Et primus quidem, dum mactaretur agnus sacrificii jugis, in Sanctuarium ingressus, cinerem ab altari sublatum, & vase quidam aureo exceptum, seponebat, totumque purgabat altare; hinc, mane quidem, peragebantur preces sacerdotum in *לשכת הנזיר* *conclavi cæso* Templi posterioris, antequam ulla fieret oblatio. Mox duo alii Sacerdotes, alter ignem ex altari holocaustorum petitum, & ex argenteo in aureum thuribulum immissum fers, alter thymiana, ad gradus porticus ex atrio junctim tendebant, dum Musicum pulsaretur instrumentum *המנרפה Migrepha* dictum. Præcedebat illos prior, quem memoravimus, collectos in vase cineres ex Sancto elaturus. Vbi ad altare pervenerant, alter thuribulum suum effundebat in tectum altaris, & diducebat prunas, & adorato Deo egrediebatur; alter, qui *המקטר* ad Præfecti sui signum & imperium thura pugillo effundebat super prunas, & discedebat. In trium horum societatem, quartus ab illo, cui suffitum offerendum erat, ad sibi præstandam operam adscisciebatur. Tradunt præterea Magistri in *Gemara Joma* cap. II. §. 4. & R. SAL. IARCHI in *Tamid* cap. 5. fol. 66. col. 2. *tau* *המקטר* non nisi semel per omnem vitam suffitum adolere concessum fuisse, quia fortunatos rerum successus & singularem experiebantur benedictionem, qui hoc officio essent functi: hinc beneficium istud omnibus, vel certe pluribus, erat indulgendum, quos fors testigisset. De instrumento Musico *Migrepha*, cu-

jus in Templo pulsati sonum vel Jerichunti ex-auditum tradunt Magistri, exponentem evolve-DASSOVIVM disp. de Altari holocaustor. exteriori §. 20. sub fin. & SALOM. VAN TIL Digt. Sang-en Speelkonst der Hebrewen P. III. cap. VI. §. 8. p. 504.

Solemnis autem suffiendi cultus, anno Expiationis Festo, tum quoque septem ante hunc diem proxime antecedentibus, Sacerdoti Summo, vel ejus Vicario adeo erat proprius, ut vulgaribus, sive gregariis Sacerdotibus eum obire, integrum non esset. Vide Mischna Joma cap. I. §. 2. cap. III. §. 4. cap. VII. §. 4. Tum enim juncta erat suffitui, aspersio sanguinis ad altare aureum, a Summo Pontifice albis induito, cum tertia vice egressus esset Sanctissimo. Prima enim vice adolebat in illo suffimentum, secunda aspergebat sanguinem juvenci, tertia hirci. Ab hujus vero sanguinis aspersione cum exisset, iterum asperso statim juxta velum, quod Arca obtinebatur exteriorius, primo juvenci, deinde hirci sanguine, ad altare antequam alias actiones suscipieret, se conferebat. Ritus expiationis ex Lev. XVI. Num. XIX. 7. & Exod. XXX. 10. liquet, cuius tamen modum subobscurae in Scripturis traditum criminatur FORTVNAT. SCACCHVS c. I. Myroth. II. p. 697. Iquem non intellexisse se testatur, nisi adfuissent veterum Gentilium monumenta, quæ in Priapeo cultu receperant docuissent aspersiōnēm, ex galli gallinacei sanguine peractam; unde conjicit, eandem sanguinis irrorationem, quam copiose describit, apud Israelitas obtinuisse in sanctuarī, tabernaculi, altaris & reliquorum expiatione. Φεύτης ὀστεοβέλαις! Majori cum reverentia & accusatione eum ex MAIMONIDE tradit DASSOVIVS de Altari exterior. Hierosolymitan. Templi §. 6. Post cornua, ad rectum quoque altaris septies aspergendum se convertebat Sacerdos Summus, postquam cineres & sordes prius removisset, ut auream laminam aspersus sanguis tangeret Lev. XVI, 19. Quæ copiosius ad ritum Festi Expiationis exponuntur. De vestitu saltem dissentunt Interpretes. Gemino enim, cum

hoc die Pontifex uteretur, hinc aureo, hinc albo, viri summi IOH. VAN DER WAYEN Var. Sacr, pag. 243. & BRAVNIVS de Vest. Sacerdot. Hebr. lib. I. cap. 5. p. 88. §. 80. aureis vestibus indutum hæc peregisse contendunt, sed contra fidem R. SAL. IARCHII ad Levit. XVI, 23. MAIMONIDES, & Hebræorum passim, qui non in Sanctissimo tantum, sed & extra illud, in certis actionibus, cum primis in aspersione altaris suffitus, Pontificem albas usurpasse vestes testantur.

Thymiama in hoc altari adolendum; Deus ipse curate præscripsit Exod. XXX, 34 sqq. extra quod si aliud & diversum in eo accenderetur, id profanatio altaris, & abominatio coram Deo erat. Conficiendi modum MAIMONIDES in שְׁלֵמָה הַמִּקְדָּשׁ cap. II. §. 1 sqq. ita tradit: Suffimentum conficiebatur singulis annis. De quo conficiendo præceptum, quod extabat, affirmativum erat: Et tu accipe tibi aromata &c. Ac in lege quidem expresse designantur quatuor illa aromata: stacte, onyx, galbanum, & thus: Cetera aromata ad illud adhibita, sunt constitutio Mosis e Sinai; Eaque numero undecim, myrrha, cassia, spicanardus, crocus, cinnamomum, cortex odoratus, tal Sodomiticum & Ciphath Jordanis (herba in littore Jordanis nascens) ac herba quædam, quæ fumum elevabat, quam non novabant, nisi viri quidam noti, penes quos fuit hæc constitutio, alteri ab altero oretenus communicata. Addit pondus cujusque aromatis, & componendi modum MAIMONIDES. Ceterum in conficiendo hoc suffimento excelluisse legitur familia Abbtines, in Gemara Joma cap. III. fol. 38. col. 1. & in Schekalim cap. V. fol. 7. col. 2. Ei certe curæ, inter quindecim illos rerum sacrarum in Templo מִזְבֵּחַ Prefectos, unus incumbebat. Et familiæ quidem Abbtines soli hoc constabat artificium, ut ab ea confecti suffimenti fumus sursum versus tenderet, velut baculus; unde hanc eum aliis communicare scientiam detrectavit. Et licet evocati Alexandria essent artifices, parandi suffimenti egregie periti, horum tamen suffimentum ita fumum emi-

emisisse *ibid.* perhibetur, ut hue illuc depresso
ille statim fuerit ac dissipatus.

Circa Finem demum ac scopum universi hujus
in altari aureo ministerii, graviter hallucinatur
MAIMONIDES, quando suffitum in eo factum
perhibet, ad factos viëtimarum odores mitigan-
dos vel depellendos: quem dum hoc nomine
graviter castigaverit **R. BECHAI** *Commentar. in*
Leg. fol. 115, col. 3. *Ab sit* inquietus, *ut tribuamus*
caput fidei præcipuum, quod in mysterio suffitum est,
cui similem facientem excisionis reum lex pronun-
ciat, rationi huic imbecilli: mirari omnino subit,
señatores noctum fuisse HVGON. GROTIUM
& IOH. CLERICVM in Exod. XXX. qui Deum

suffimentum sibi aduléri jussisse credunt, ad dis-
cutiendum nidorem ex animantibus cæsis, pur-
gandumque aërem. Eundem errorem IOH.
MARSHAMVS in Canone Chronico Sec. IX. edit.
Lipl. p. 211. inculcat, suffimentum juge fuisse,
ad discutiendum nidorem ex viëtimis necessa-
rium. Præterea, ut persuadeat, ab Aegyptiis
ad Hebræos hunc ritum transiisse, ex PLVTAR-
CHO de Iside observat, sacerdotes Aegyptios
ter quotidie soli adolevisse, resinam sub ortum,
myrrham meridie, κύπει circa occasum; idque
ex Manethonis instituto. At enim vero al-
tius assurgere hanc Levitici cultus partem, &
altare aureum quidem Christum Mediatorem,
suffitum autem in eo oblatum, preces adum-
brasse sanctorum, ex Apoc. VIII, 3 sqq. & IX, 13.
intelligimus: quæ loca erudite ac pereleganter
illustravit laudatus supra BRAVNIVS Select. Sacr.
lib. II. cap. VI. & VII. p. 228, 245 sqq. ubi multa
reperies ad suffiendi ritum, ex Hebræorum di-
sciplina, scite eongesta. Vniversum autem istud
latifundium egregie exhausit septem disputatio-
nibus A. 1699. de Hebraeorum altari suffitus, Vi-
tembergæ editis ac ventilatis, DAVID GERT-
MANN, Hamburgensis; recentius adhuc BERN.
SEBAST. CREMER Antiqu. Sacrar. Poecil. T. I.
p. 297. ubi literalem, & p. 326. ubi mysticam,
de altari suffitus, tractationem exhibuit; & ré-
centissime CHRIST. LUDOV. SCHLICHTER de
Altari auro. Tabernaculi, ejusque mysterio, libello

singulari *Symbolis literar. Bremens. T. II. P. III.*
p. 401, sqq. inserto, dignoque præ ceteris, qui
huc conferatur.

Ad §. VIII. pag. 39.

(16) *Mensa cum duodecim panibus proposi-*
tionis] De ea præceptum lege divinum Exod.
XXV, 23 - 30. & Levit. XXIV, 5 - 9. Vbi di-
ferte memoratur

a) *Materia.* Fabricata erat ex lignis Sittim,
sed aureis laminis obducta, ut exæcte responde-
ret cum Arcæ Fœderis, tum altari thymiamatis,
ex ligno interius paratis, sed auro undique ob-
ductis. Hinc **R. SALOMONE** teste, שולחן
הטהר mensa pura, honoris causa dicta, & a re-
liquis mensis, quæ posthæc duodecim in Tem-
plo extitisse memorantur, longo dignitatis dis-
crimine sejuncta fuit. Obduci enim jubetur
זהב טהור auro puro, quod in septem auri spe-
ciebus, quas ex Gemara Hierof. ad Cod. Joma
fol. 41. col. 4. BYXTORFIVS recenset Lex. Talm.
p. 646. secundo loco ponitur, & definitur ibi-
dem, quod in ignem conjectum, adeo defaca-
tum deprehenditur, ut de pondere suo nihil
perdat.

b) *Forma:* quam hinc mensura constituit ta-
bulæ, duos cubitos longæ & unam latæ; hinc
fulera quatuor pedum, unum cum dimidio cu-
bitum altorum, quos clausura lignea, capitellis
eorum imposita jungebat, ut rite subsisterent, &
tabulam firmiter sustinerent; hinc ornatus lim-
bi aurei, qui undique mensam cingebat in pe-
ripheria sua, eamque non modo exornabat, sed
& muniebat, ne quid inde delaberetur. Jam
cum duplex Hebræis cubitus esset, quorum al-
terum **R. IEHVDA** quinque, alterum **R. MEIER**
sex palmis definiret, quorum dissidium in Cod.
Menachoth cap. XI. §. 5. memoratur, tandem
BARTENORA in Not. ad h. l. supputatis ex Ge-
mara aliorum Rabbinorum suffragiis, הילכה de-
cisionem communemque sententiam subjungit,
qua **R. MEIERI** obtinuit sententia, longitudinem
hujus mensæ XII, latitudinem ejus VI palmis

constitisse. Porro quatuor innixa pedibus fuisse, tabula describitur vers. 24. quorum num illa fuerit figura, quam IOSEPHVS lib. III. Antiqu. cap. 7. tradit; & ADRICHOMIYS ac VILLALPANDVS delineavit, tacente Scriptura definire non audemus. Ornatus geminus additur v. 25. בְּסִנְרוֹת clausura, & זֶה וְזֶה limbus aureus, quorum prior tamen seu ligamen notat, tabulam cum pedibus ambientem & cingentem, posterior affabre elaboratam & prominentem cincturam, labii ad instar tabulam supra tamen, ambientem. Accedebant annuli quatuor aurei, ad extrema clausuræ pedum & labii appensi, qui transmissos ligneos, sed auro obductos, sustentabant vectes, quin &, juxta IOSEPHI descriptionem, totam conjungebant mensam.

y) Instrumenta seu vasa, usui mensæ in Sanctorio inservientia, vers. 29. subjunguntur quatuor: I. קְשָׁרוֹת, τευθλία, juxta LXX. h. e. non duo catini maximi, quorum singuli sex propositionum panes completerentur, ne pulvere laederentur, aut contaminarentur a muscis, quod VILLALPANDVS singit Tom. II. Ezech. P. II. Lib. IV. cap. 57. confutatus à SCACCHO Sacrор. Elaochrism. Myroth. II. cap. 41. non acetabula, ut Vulgata reddit; non receptacula quedam, in quibus pars aliqua similiæ, ex qua panes conficiebantur, Deo ad altare offerretur, ut præter verum somniat SCACCHVS: sed scutellæ, quales v. g. posthæc Num. VII. 84. principes Israelis argenteas obtulisse memorantur, sive patinæ aureæ, panibus ex asse respondentes, & singulæ singulos, in mensa repositos, recipientes: II. כְּפֹת / quæ PAVL. FAGIYS ad b. I. vasa exponit, in quibus aromata conterebantr, ac si mortariola diceres, Vulgatus phialas, alii thuribula, Judæi Germani Laffel, æque ut PAGNINVS, MUNSTERVS, & TIGVRINI, cochlearia transferunt: deum vero rectissime aceræ thuris dicuntur, singulæ unius pugilli, quibus thus, mensæ impositum, Deo consecrabatur: III. קְשָׁות / quæ perperam omnino a Vulgato libanina, a LXX. σπωδεῖα, a b. LVTHERO, eodem fere sensu, Kannen, a VILLALPANDO

opercula, pro obtegendis æque panibus ac flure parata, vertuntur, cum juxta Judæorum sententiam, calami dimidiati fuerint aurei, inter panes sibi incumbentes interjecti, ne se mutuo contingerent, aut immediate superimpositi mucescerent: IV. מַגְנִיקָה / quam vocem Græci κύάθης, Vulgatus cyathos, VILLALPANDVS per ipsa libatoria explicat, & fortasse, addit, indicare hic voluit Textus, libationem hanc vini singularis Sabbathis factum fuisse tunc, cum panes inferendi erant in Sanctum. Alii vero penitus perspicientes, nullam plane vini oblationem circa hanc mensam fieri consueuisse, diversam vocis notionem sectantur; alii quidem secundum etymologiam, cum TREMELLIO & Tigurini, Instrumenta purgatoria, cum CAIETANO scopulas, ad repurgandam mensam idoneas; alii ex mente Rabbinorum fere omnium, perticas seu furcas, item portatoria interpretantes, quibus inserti calami suffulciebantur, ne panes comminuerent. Nobis tamen etymologica illa notatio magis arridet. Nimirum, cum hinc inde ambularent Sacerdotes in Sancto, non poterat non pulvis excitari, eoque cum mensa, tum panes obrui & fodari, ut si plane non emundaretur & purgaretur mensa, pulvere & sru obsoita fordeceret. Necessaria ergo erant instrumenta purgatoria, quibus quotidie, vel singulis saltem septimanis, cum imponerentur recentes panes, verreretur & mundaretur mensa. In hac sententia, ex origine vocis propullulante, tamdiu acquiescimus, donec edoceamur firmorem. Quæ enim Rabbini huc afferunt, non nisi ipsorum ingenio nituntur.

δ) Vsus: ut super hac mensa לְחֵם פָנִים panis facierum coram Domino rite disponeretur vers. 30. Vbi nolim cum Rabbinis, & TOSTATO AEVLENSI, vocem פָנִים ad panes ipsos, eorumque aspectum referre, sed ad faciem potius Dei, in cuius præsentia & velut conspectu propositi panes, tanquam memoriales jacebant. Alias etiam לְחֵם חַמֵר panes sempiterni, Num. IV. 7. לְחֵם הַמְעִרכָה panes dispositionis, a decenti nimirum ordine, i Chron. XXIII, 28. & in

in N. T. οἱ ἄρτοι τῆς προθέσεως Matth. XII, 4. Marc. II, 26. Luc. VI, 4. appellantur, eodem sensu, quo Paulus Hebr. IX, 2. τὸν πρόθεσιν τῶν ἀρτῶν commemorat. Datum id erat negotii Levitis nonnullis, ut panes istos coquerent, qui Levitis nonnullis, ut panes istos coquerent, qui Artifices panum propositionis dicebantur, suumque rursus ex Levitis habebant מִמְנָה Prefectum, i Chron. XXIII, 28 sq. Temporibus Templi secundi in hoc opere præcipue excelluisse familiam Garmo, traditur in Cod. קָלִים cap. V. §. I. de qua præterea in Cod. *Forma cap. III.* §. II. perhibetur, illam artis suæ tenacem & invidam fuisse, quo factum est, ut narrante ad b. l. BARTENORA, cum alios etiam ab ipsis erudiri juberet Synedrium, illi contra institutionem detrectarent, ut remoti ab hoc suo munere, Judæis quibusdam Alexandrinis loco cedere coacti fuerint; sed hi, partim imperitia, partim male gerendo officium, ita res suas curarunt, ut satius multo duxerit Synedrium, quibusvis potius promissis, familiam hanc Garmo ad prisca munera revocare, quam ea diutius Alexandrinis committere. Præparabantur in Bethphage, quod ædificium erat, monti Templi inhærens, diversum omnino & aliud ab illo Bethphage, quod apud Lucam cap. XIX, 29. & Marc. XI, 1. extra muros urbis, ad radices montis Oliveti collocatur. Vide LIGHTFOOTI Centur. Chorogr. Mattheo premissam cap. 37. Hic itaque pinsebantur & subigebantur panes in massa, atque in formas illas ferreas imprimebantur. At ipsa coctio in atrio Templi peragebatur. Nimurum, si quis ex atrio mulierum per portam Nicanoris tenderet in atrium Israëlis, ad dextram illi, seu ad Templi extremum latus septentrionale, ædificium magnum occurrebat, ad quod ut accederet, transeunda ipsi erat pars atrii sacerdotalis, qua vi etiam mactare consueverant. Dicebatur בֵּית הַמִּזְבֵּחַ domus foci, quia perpetuus illuc, noctu pariter ac interdiu, focus struebatur, cuius usus interdiu quidem erat, ut Sacerdotes nudis pedibus ministrantes, calefierent; noctu autem excubis inferviebat, quæ hic loci primariae habebantur. Quatuor autem

huic ædificio conelavia, pro quaternis ejus angulis, assignantur: conclave agnorum, in quo sex agnai ad quotidiana sacrificia perpetim alterabantur; cui oppositum erat conclave, pro asservandis lapidibus altaris, quod Græci Reges polluerant; tum conclave balneo instructum, ubi abluebantur illi, qui forte casum nocturnum erant passi; demum לשכת לחם הפנים conclave panum propositionis, qui illic a familia Garmo coquebantur. Materia panum similago tritici erat lefftissimi Lev. XXIV, 5. eujus duea decimæ Ephæ pro singulis panibus, duodecim in mactris pinsebantur, & separatis subigebantur, ita tamen, ut hinc fermentum, hinc oleum, ab hac massa solicite arceretur. Suam singuli panes ut figuram fortirentur, laterum instar in typis atque formis fingebantur. Hanc autem figuram R. SALOMO ad Exod. XXV, 29. deserbit habuisse speciem cistæ apertæ in duobus lateribus, & fundum suum habentis inferius, super quem latera, velut parietes quislam, surgerent in altum. Longitudo decem, latitudo quinque erat palmarum, & crassities palmi unius, & cornua ad parietes accedebant, non tamen in altum erectæ, sed ut *רֹם תָּבוּן* docet, reflexa introrsum. Ita præparati, & ad debitam efficti figuram, inferebantur furno, ubi justo tempore, ignis calore demum perficiebantur, & ad suam velut maturitatem perveniebant. Neque tamen ita ex furno calentes imponebantur mensæ, sed in his formis ferreis in Pronaon Templi deferebantur, ubi per totam noctem in mensa marmorea dispositi erant, nec prius auferebantur, quam postridie, ubi a Sacerdotibus inserti formis aureis, in Sanctuarium ipsum inferebantur.

(e) Ministerium circa hoc altare in auferendis panibus veteribus, & imponendis novis versabatur. Simulac Sabbathi die quotidianus agnus, una cum extraordinariis sacrificiis, cultum ejus diei inchoasset, quatuor Sacerdotes sanctuarium ingressi, ad australe mensæ latus confistebant; tum alii quatuor, bini senis panibus, & bini rursus singulis thuris aceris onusti acce-debant,

debant, qui in opposito mensæ latere, inter ipsam nempe, & murum Sanctuarii septentrionalis stantes attendebant, dum priores illi Sacerdotes, veteres panes adimerent, in quorum locum hi novos statim suggerebant, idque quia fieri poterat celeritate, ne mensa diu vacaret. Idem circa removendas veteres, & substituendas novas thuris aceras observabatur. Idque innui a Domino censent Judæi, quando præcipit, ut panes coram facie ejus **תְּמִיר perpetuo**, & sine intermissione struantur Lev. XXIV, 8. Sublati veteres panes, & in atrio Sanctuarii mensæ aureæ impositi, tamdiu morabantur, donec, quæ sublata erant thura, sale tamen prius condita atque conspersa, solenni ritu, in altari holocausti concremarentur, juxta Lev. XXIV, 7. Hac peracta concrematione, panes veteres inter duas Sacerdotum classes, abeuntem alteram, & alteram advenientem, æquis partibus distribuebantur, a quibus solis, & ipso quidem Sabbathi die, in loco sancto, ad atrium Tabernaculi & Templi, erant absumendi. Jam quidem, quia versus quæ sita disponit: *panes vero Aaroni & filiis ejus cedent, dimidia eorum pars ad Pontificem M. spectabat; is vero ultro illam Sacerdotibus cedebat, ut utraque classis sex panes acciperet.* Vniuersus cuiusque ergo classis cum amplissimus esset Sacerdotum numerus, facile hinc colligitur, quam exigua ex illis portiuncula singulis obtigerit. Ast miraculum hic jactant Judæi, eamque sacro panis efficaciam tribuunt, tempore prioris Templi, ut portionem ejus vel ad pisi quantitatem sumtam, non tantum famem omnem sedasse, sed & ad satietatem usque cibasse quemvis affirmant. Comedendi autem erant die Sabbathi, nec nisi in Templo: per noctem enim conservatio panem reddebat profanum. Ceterum panum in mensa situs ita habebat, ut primus in utroque ordine, & insimus panis in sua patina aurea, secundum longitudinem suam, que mensæ latitudini exacte responderet, eidem immediate imponeretur, cui terni calami superimpositi, pro fundamento erant secundo panis, hujusque tres calami sustinerent tertium panem, & sic

porro, usque ad sextum & supremum, qui calamus nullis opus habebat. Inter singulos panes duorum palmorum spaciū intercedebat: inter ipsos autem duos panum ordines, duæ thuris aceras constituebantur, si, quod contendunt Judæi, particula **לְבָנָה** cit. Cap. vers. 7. non supra notet, ut passim, sed *juxta* sit vertenda, ut Num. II, 20. & Exod. XX, 21. Ipsa demum mensa, ita instructa, medio in Sanctuario, si longitudinem conclavis spectes, sin latitudinem, ad latus septentrionale, erat constituta Exod. XXVI, 35.

Circa Comestionem ablatorum panum, quæstio occurrit haud proletaria: quo jure David i Sam. XXI, 6. aut precibus tentare Achimelechum, aut illos sibi panes vindicare potuerit, qui tamen excidii reum facerent illum, qui juris expers illis vescitur? Hic præ ceteris commodissime respondet **MVNSTERVS**: Non liciti erant panes illi, nisi solis Sacerdotibus, tamen **כְּפַנֵּן כְּכַנְתָּה נֶפֶשְׁתָּה** propter periculum animalium, seu vitae, poterant etiam profani homines illis vesci, sicut Christus etiam Matth. XII, 4. docet. Cum ergo in vita periculo versaretur David, fame alias periturus, licite comedere de illis poterat. Ad servandum enim hominem omnia conferenda esse statuunt Judæi, exceptis tantum tribus: idololatria, scortatione, & homicidio, juxta R. **D A V I D . K I M C H I V M** ad loc. cit. Si quæras ulterius: num in tota civitate Nobe, præter propositionis panes, alii adfuerint nulli? **K I M C H I V S** duo regerit: 1) Davidem clam adiisse Achimelechum, nec innotescere aliis voluisse: 2) Vrbem Nobe sacerdotalem fuisse, a solis Sacerdotibus inhabitatam. Horum omnium cibus erat sacer & ex Sacrificiis; at in panibus propositionis nullum committebatur sacrilegium, postquam jam thuris aceras concremata essent.

?) Mensa hæc aurea in memoriam nobis revocat; *partim ραχος γλαυ* apud Gentiles, *partim* Mysticam ejus significationem. Nam & Gentiles hunc mensæ ritum imitati, non modo mensas, quibus cibum capientes accumbebant, sacras habere consueverant, quia Deorum statuæ, maxime in conviviis, illis inferebantur, veluti tulæ

tele mensarum & conviviorum Præsides, qui etiam inde θεοὶ ἐπιτεαπέζοι dicti, cujusmodi Hercules ἐπιτεαπέζος apud STATIVM, unde porro tanta apud veteres Scriptores sanctitas mensæ tribuitur, ut in honestis verbis factisve, aut perfidia violare mensam, grande nefas esset; ut videre licet apud PITISCVM Lex. Antiquitat. Roman. Tom. II. p. 180. Verum etiam solennes habebant mensas, Diis religiose paratas, in quibus cum primis celebratur mensa Curialis, posita Junoni, quæ Curis dicta est, a T. Tatio, societate cum Romulo inita: mensa quoque Pancæ, in quibus libare solebant, Veterum monimentis decantatæ: & vel maxime mensa Solis in Aethiopia quondam celeberrima, de qua ex HERODOTO, POMPONIO MELA, IVLIO SOLINO, aliisque commentantem lege CAEIVM RHODIGINVM lib. XXIX. Antiquar. Lect. cap. 4. Sed præstat, missis profanis illis, usum mensæ Hebraeorum Mysticum investigare, qui hinc symbolicus est, hinc typicus. Symbolum erat instructa hæc mensa providentia divinæ, huic populo advigilantis, & de victu prospicientis; ad quam recordarentur, quoad præteritum tempus, vietus suppedinati in deserto, cum Deus cælitus ipsis Manna deplueret XL annis: recordarentur in præfensi, Deum esse supremum patrem familias, qui sterile & petrosum Cananææ solum frugibus tamen ornaret, ut quemadmodum pro numero XII tribuum Israelis, XII panes disponebantur coram oculis Domini, ita Deus XII tribibus istis tam large prospiceret, & præstantissimis eas frugibus cæli, solis, roris & terræ, sive vallium mactaret: recordarentur in futurum, quam vere panes in conspectu Dei essent expositi, memoriale Israelis, tam vere perpetuo curaturum Dominum, ut nullo laborarent defectu. Quæ LIGHTFOOTVS in Spicilegio in Exod. Sect. XXXIX. Tom. I. Opp. f. 183. a. uberior declarat. Typicam autem involvisse rationem, hanc etiam Sanctuarii partem, Paulus diserte docet, Hebr. IX. ubi inter ea, quæ adumbrativa forent in veteri cultu, suaque virtute conscientias emundare & perficere non valerent,

ἥ πρόθεσιν τῶν ἀγτῶν, panes propositionis etiam numerat vers. 2. Breviter & nervose ista complectitur SPANHEMIUS Observat. in Levit. b. l. Tom. III. Opp. f. 706. Adumbrarunt, inquit, 1.) mysticæ Christum Jesum, verum panem vite, quo nutritus totus Israel Dei, tota Ecclesia in duodenario illo numero representata; hinc Christus se panem esse de celo delapsum, quemadmodum idem per Manna fuit representatus: 2) Umbra hic quedam fuit XII Apostolorum, quibus Deus uisus est in economia Nov. Test. qui scilicet nutrirent Ecclesiam pane vivifico Evangelii: 3) Verbum Dei etiam vere panis est, vel cibus Joh. VI. qui singulis Sabbathis renovatur, b. e. prædicatur, & cui adjunctum est thus nostrarum precum: 4) Fideles singuli sunt veluti panes azymi i Corinth. V, 7. & veluti XII tribus Actor. XXVI, 7. panes quasi propositi coram Deo in Sanctuario, coram arca, panes facierum, b. e. semper presentes Deo, quomodo Christus dicitur ambulasse in medio candelabrorum Apoc. I. Quæ, qui copiose explicata cupit, adeat LVDOVICI WOLTERS, Sueci, germinata disputationem de Mensa & Panibus propositionis sub præsidio IACOBI RHENFERDII, Franequeræ An. 1703. ventilatam & publici juris factam, qua utraque totam rei ritusque historiam luculenter persequitur. Disput. II. autem Sectio III. p. 44 sqq. mysticum totius apparatus sensum recludere, magno labore annis est. Post hunc insignis commentarius CHRISTI. LVDOV. SCHLICHTERI de Panibus Facierum, eorumque mysterio prodit Halæ in 4. An. 1737. qui de mensa & panibus, omnibusque quæ huc spectant, ceremoniis omnino videatur.

Ad §. VIII. pag. 39.

(17) *Lychnuchus ad alterum latus*] Candelabri sacri notamus 1) Structuram, a Deo Mosi descriptam Exod. XXV, 31-39. Componebatur illud cum ex scapo, qui lata & ampla nitebatur basi, cui MAIMONIDES tres רגליים pedes subjicit, tum ex sex calamis, quorum tres ex utroque scapi latere prodibant, singuli autem tribus

scyphis seu phialis, amygdali dimidiati speciem referentibus, malo oblongo, & flore lilio, cui lampas ipsa imponebatur, ornati, ad æqualem cum scapo altitudinem surgebant, ut lampades eadem altitudine & linea sibi mutuo responderent. Ita Gemara exponit Cod. *Menachoth* fol. 28. b. & ex illa RASCHI Comment. ad *Exod.* c. l. Ex auro purissimo constabat, & quidem **מְקַשֵּׁה** opere difficulti; quod IOSEPHVS lib. III. *Antiquitat.* cap. 7. eumque secutus SCACCHVS *Sacr. Eleoctr. Myroth.* II. cap. 46. fusum, sed intus cavum; LEYDEKKERVS Lib. VIII. *de Republ. Hebr.* cap. 2. p. 508. non concavum, sed solidum; LVNDIVS *de Sacerdotio Levitico* lib. I. cap. 23. n. 7. pag. 116. ex una & continente auri massa malleo ductum, interpretatur. Verum, ut **מְקַשֵּׁה** attenuatum in laminas, & malleo ductum aurum innuit, ita nihil prohibet, quo minus & concavum fuerit, & ex partibus seorsim elaboratis coagmentatum & consolidatum, ne amplius in partes suas posset resolvi. Ita tubæ argenteæ Num. X. 2. jubentur fieri ex argento **מְקַשֵּׁה**, quas certe intus cavas esse oportebat. Ut potius **מְקַשֵּׁה** intelligendum sit de auro solido, quod non superinducitur ligno aut aliis materiae, velut erat aurum altaris & mensæ, ipsiusque arcæ foederis, sed quod ὄλον aurum, sive ὄλόχευτον est. Circa verbum **תִּיעַשׂ** fiet vers. 31. tricantur Magistri: RASCHI quidem, sine opera humana, divino prodigiis miraculo, & quidem **מְאַלְיָה** per se ipsum: quandoquidem Moses difficultem se prepebat circa illud (fabricandum); dicebat ei Sanctus Benedictus: projice talentum in ignem, atque illud per se fiet; quocirca non est scriptum facies, sed fiet. ABEN ESRA autem insertum verbo tradit innuere decem candelabra, quæ facturus esset Salomo, suo tempore in Templo. Universum denique opus talento auri constabat, quod LEYDEKKERVS LX libris, BERNARDVS LAMY autem lib. III. *de Tabernaculo Mosaico Sect.* III. p. 384. ter mille siclis, h. e. centum septuaginta quinque marcis, cum duabus unciiis & septem grossis definit, quod pondus sit circiter 6370. Ludoviceorum aureorum. Ceterum hæc

candelabri Mosaici descriptio satis in apricum ponit, lychnuchum Romæ adhuc in area triumphali Titi Vespasiani conspicuum, multum reddere a Mosaico, quem RELANDVS lib. *de Spoliis Templi Hierosolym.* p. 39. crassitie & pondere, p. 44. numero ornamentorum, p. 56 basi, & p. 60. figuris basi insculptis, ab hoc nostro discrepare, erudite docuit.

2) Instrumenta, quæ usibus candelabri inserriebant, erantque lampades, forcipes, & emunctoria, ex eodem auri talento parata. Scipi enim & ramorum capitibus seu floribus seorsim imponebantur **lampades**, Vers. 37. rursusque amovebantur, prout vel itineris, vel reparandi ellychnii, aut affundendi olei, usus poscebat. Quod autem VILLALPANDVS vult, formam lucernarum oculo humano similem fuisse; aut quod contendit SCACCHVS *Myrothec.* I. cap. XI. f. 56. ex traditione Hebreorum, septem candelabri lucernas certis fuisse nominibus, Angelorum nimirum, qui adstare coram Domino dicuntur, signatas, ac propterea nequaquam promiscue candelabro impositas, sed suo quamque ordine & loco: fidem neutrum meretur. Idem porro SCACCHVS cap. VII. fol. 34 sq. formam amygdalinam lucernis his sacris tribuit, manubriolumque illis a tergo adscribit, quæ tamen non in medio, ut perperam eis affingit LAMY, sed in acuminata & extrema ora ellychnium haberent. Facile quoque a MAIMONIDE persuaderi mihi patior, ita fuisse dispositas, ut utriusque lateris lucernæ versus mediam ellychnia converterent, media autem Sanctum Sanctorum spectaret, eamque ob causam **בְּרַחֲמֵי** lucerna Occidentis diceretur. Porro **מְלֻכּוֹת** forcipes quoque aderant, quibus ellychnium prendetur, ubi vel protrahendum illud, vel orificio lucernæ inferendum, vel immittendum oleo esset. Vt plurimum quidem Interpretes emunctoria reddunt, quibus emungerentur, & a forditibus purgarentur lampades, prout R. IEHVDA LEO lib. III. *de Templo* cap. 3. §. ii sqq. exponit, eumque secutus LVNDIVS c. L n. 19. pag. 118. Sed lucem hic nobis affundit locus Jes. VI. 6. ubi

ubi idem vocabulum usurpatur de forcipe ignis, qua prunæ candentes depromebantur ex igne. Denique קְרָנֶת, quæ vasa pro recipiendis purgamentis supposita LYRANVS, cum aliis dicit, unde b. LVTHERVUS *Löschnapfe* interpretatur: nos, cum SCHINDLERO in Pentaglotto, receptacula ignis & myxi præcisi, adeoque emundatoria fuisse censemus; ad mundandas lucernas apprime necessaria. Addunt Rabbini, hinc *leythos*, & vasa olearia, ut in promptu semper, & ad manus oleum esset, hinc ante candelabrum *lapidem* trium graduum, cui Sacerdos lucernas componens insisteret, & vasa quoque ac instrumenta reliqua, ad ministerium candelabri parata, imponebantur. Vid. LAMY e. l. p. 383. fin.

3) Usum candelabri, & Sacerdotum circa illud ministeria. Ita quippe instructum, ad latus conclavis meridionale, & ingressuris in Sanctuarium ad sinistram, consistebat, e regione mensæ aureæ, ut lucem diffunderet in toto conclave, obscuro alias futuro. Eo fine Lampades quotidie, mane ac vespere, adornabant Sacerdotes. Quod officium ABEN ESRA, Pontifici Summantum vendicat, fide locorum Exod. XXX, 7, 8. Lev. XXIV, 1, 2, 3. & Num. IX, 2, 3. quæ tamen non exclusive, sed cumulative Aaronem, sive Sacerdotem Summum nominare, ex Exod. XXVII, 20 sqq. intelliguntur, ubi Aaroni & filii ejus, h. e. Sacerdotum ordini, id muneris tribuitur; quod & confirmat praxis 2 Chron. XIII, 11. An vero interdiu noctuque arserint lucernæ? ambigue traditur a Magistris. HECATAEVS ABDERITA, cuius testimonium EVSEBIUS lib. IX. de Præparat. Evangel. servavit, in Altari æque ac in Candelabro Φῶς ἀναπότθετον, ignem inextinguibilem luxisse perhibet; æque ac Exod. XXVII, 30. lucerna תְמִיד jugiter lucere jubetur, pluraque alia suppetunt testimonia, pro perpetuo lucernarum igne. Contra vero, ex 1 Sam. III, 3. & 2 Paralip. XIII, 11. lampades sub vesperam accensas, mane extinctas fuisse, colligitur; & Exod. XXX, 7. Moses officia Sacerdotum circa lychnuchum ita distinguere videtur, ut matutino tempore adornasse solum & composuisse lu-

cernas, vespertino autem accendisse illas credantur. Sed commode hæc conciliantur, si ex IOSEPHI mente lib. III. Antiquitat. cap. 9. dicamus, de die tres solum, medium nempe, eamque perpetuam, cum duabus lateralibus illuxisse, vespere autem accensas omnes fuisse: idque inter sacrificii vespertini in altare illationem, & libaminis effusionem, statim cum incensione suffitus. Ita in Tentorio conventus. Alia vero ratio erat Templi, quod fenestræ instructum, diurnam lucem admittebat, eamque ob causam diurnum lucernarum usum respuebat: quod supra jam monuimus. Media tamen lucerna, Occidentis dicta, etiam illic perpetuo lucebat, non ad usum collustrationis conclavis, sed ob dignitatem arcæ fœderis, & qui circa illam præsentem se exhibebat, Domini. Atque huc spectare credo, quæ de lumine illo perpetuo, quod αὐδιαλεπτως arderet in Sanctuario, paulo ante fuerunt allata. Atque huc pertinet, quod in Talmude Hierosolym. Tract. Joma fol. 43. col. 3. inter portenta excidii Templi & Vrbis traditur, lucernam Occidentalem, XL annis ante vastatum Templum fuisse extinctam. Oleum præterea purissimum & maxime defæcatum Exod. XXVII, 20. Lev. XXIV, 1, 2. a Deo ipso requireretur, oleum כְּתֹת contusum, ac ex contusis oleis sponte fluens, non præolo aut mola expreßum, quod amurca & facibus plenum est. Illud nec ingratum spargebat odorem, & præstantissimum erat, & solum ad lucernam sacram aptum. Ceterum probe observat SCHINDLERVS Lex. Pentagl. in עֲקָרָן p. 1987. postquam ingressi erant Israelitæ in Terram Sanctam, oleum pro candelabri usu eos ex Theko, civitate tribus Judæ petiisse, quod præstantissimum omnium ibi nasceretur. Sed & peculiaris prunarum ardentium strues in altari holocausti alebatur, unde carbones depromebantur cum ad adolendum incensum, tum ad accendendas lucernas; ita quidem, ut Sacerdos ellychnium, peculiaris vase ad candelabrum asservatum & huic usui destinatum, forcipe prehenderet, & ad altare holocausti pergens, de strue incensi accenderet, indeque ar-

dens in Sanctuarium inferret, & reliquas lucernas sex eodem inflammaret, teste R. IVDA LEONI lib. III. cap. III. §. 12.

4) Candelabrum hoc aureum Christum præfigurasse, LVNDIVS contendit cit. loc. n. 16. p. 119. verum ἄτε γέφυνται. Christus enim sol potius est Mal. IV, 2. lumenque illud catholicum Joh. I, 9. VIII, 12. Luc. II, 32. ex se splendorem & lucem habens, omnibusque imperficiens, quam candelabrum, alieno ac mutuatio lumine egens. Vnde Apoc. I, 13. inter septem candelabra mediis quidem obambulat, eaque lustrat Christus, non autem ipse in candelabis numeratur. Liquido vero Scriptura typum evolvit, quando Apoc. I, 12, 20. II, 5. *septem candelabri*, inquit, sunt septem Ecclesie; & divino vati Zachariae, sub aurei lychnuchi symbolo, Ecclesiastim Novi Testamenti exhibitam ac repræsentatam cap. II, 4. testatur. Ecclesia ergo fert λύχνον, verbum nempe vita Phil. II, 16. Psal. CXIX, 105. immo Christum ipsum, quem prædicat, monstrat, in Verbo & Sacramentis cert, & hoc pacto lucet πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ, Matth. V, 15. Eaque scite perquam cum candelabro, ratione materiae, partium diversarum, & lucernarum cumprimis, confertur. Vide BIERMANN. Mos. & Chriſt. p. 414 sqq. edit. Belgicæ, & consilius MÖMMAM Tom. I. Oecon. Temp. §. 15. p. 162.

Ad §. XI. pag. 39.

(18) *Saltem una fuit mensa &c.*] Præter quatuor ista, ab Auctore memorata, alia quoque intercedebant discrepantiae momenta inter Tabernaculum & Templum, v. g. Tabernaculum duo habebat sibylla, Templum unicum. Superabat quoque Templum Mosaicam σκηνὴν, mensura ac amplitudine, numero vasorum sacrorum, eorundemque pretio, conclavibus, atris, & pompa atque splendore: ut quantumcunque pretiosa esset habitatio Dei portatalis, a Mose suscitata, multum tamen illa superaretur a Templo Salomonis, in typum perfectioris longe gloriae Ecclesie triumphantis, præ militante, quæ per-

egre versatur a Domino, & fide ac spe adhuc ad majus & perfectius habitaculum Dei manuducitur. Ceterum, quod de decem mensis, lychnuchis, & labris ab Auctore memoratur, ex 2 Chron. IV, 6 sqq. petitum est. Ast Rabbini, v. g. RASCHI & KIMCHI ad b. I, undecim numerant, connumeraates nimirum Mosis mensam, candelabrum, & labrum, & ex utroque latere uniuscujusque vasis Mosaici, quinque similia a Salomone confecta collocantes. Verum, quia Tabernaculum cum vasibus suis, excepta solum arca, in peculiari Templi conclavi asservabatur, connumerari Mosaica vasa Salomoñis non debent, quia ea solum numerantur, quorum usus erat in Templo, non eaque ea, quæ in memoriam reposita asservabantur.

Ad §. XII. pag. cit.

(19) *Atrium Sacerdotum*] Dicitur כִּי כָל הַבָּתָה לְחַחְפֵּל שֶׁם בְּלֵב שָׁלֹם נָעַר בַּי' אַלְרָנוֹ ab auxiliatus est, עוז quisquis eo accederet precatum sincero animo, opem consequebatur apud Dominum Deum suum, secundum Salomonis preces i Chron. VI, 16. ut rationem nominis reddit R. DAVID KIMCHI. Erat autem atrium Mosaicum, area proxime ante Tabernaculum, sub dio posita, longitudine C cubitos, latitudine L patens. Cingebatur cortinis byssinis, 5 cubitorum in altitudine, quæ ab utroque latere altitudinis, id est, australi & aquilonari, ex 20 columnis, at a latere Occidentali & Orientali, columnis 10, nixis basibus æneis, suspendebantur. In medio vero lateris Orientalis, atrii patebat ingressus 20 cubitorum, qui velo, ejusdem cum velo Tabernaculi materiae & texturæ, tegebatur. Sacerdotum dicebatur, quia Sacerdotibus munia sua obeuntibus, & precaturis etiam, destinatum erat. Neque tamen prorsus populus ab eo arcebatur, sed בשעה סמיכה והנפה tempore impositionis manuum, & agitationis rei oblatæ, in illud pariter admittebatur. Sepe enim legas, de manibus pecudi mactandæ imponendis ab eo, pro quo offerebatur.

ur. Porro, cuius nomine **הנוף** seu agitatio partium sacrificii, fursum deorsum, & versus quatuor mundi plagas peragebatur, cuiusque pecus illo ritu mactabatur, is pariter coram altari se sistebat in atrio Sacerdotum. Et quidem unius solum atrii meminit Moses; verum post haec, cum in terram Canaan perventum, & area in Silunte reposita esset, aliud adhuc, in usum populi, atrium accessit. Ast in Templo, atrium Sacerdotum pars erat atrii intimi Orientalis, a scala Templi ad altare holocausti & amplius; dispescereturque rursus in spacia varia, quorum proximum ad fores Templi circa scalas ab ortu ad occasum 22 cubitos, a meridie ad septentrionem 135 cubitos patebat, dicebaturque **μεταξὺ τῶν ναῶν τὸ θυσιαστήριον, intercedens inter Templem & Altare,** in quo occidebatur Zacharias filius Barachiae 2 Chron. XXIV, 22. Matth. XXIII, 35. & quorsum respicitur Joel. II, 17. ubi Sacerdotes vere penitentes flere jubentur **בֵּין הַאֲוֹלָם וְלִמְכָחָת inter porticum & altare,** quia dicatum erat supplicationibus Sacerdotum, ad avertenda mala epidemica. In hoc spaciū, sanctissimum in atris, nemo admittebatur, nisi soli Sacerdotes, iique puri, absque labe, & quibus obeunda erant ministeria. Alterum spaciū intra altare & atrium Israelis ab occasu ad ortum, XI cubitos æquabat, ubi haud procul ab altari, versus septentrionem, pyxis rotunda lignea consistebat, cui immittebantur fortis, inter duos hircos discernentes, die expiationis. Tertium spaciū circa altare erat, stationes quippe mandatarum pecudum. Hinc quatuor gradibus descendebatur in atrium Israelis, de quo paulo post.

Ad §. XII. pag. 39.

(20) *Aeneum altare, sacrificiis sacrum]*
Altare holocaustorum triplex erat: Mosaicum, Salomoneum, & Templi secundi ultimum. I. Mosaicum ex lignis Sittim paratum, totumque exterius laminis æreis valide erat obductum; concavum autem interius, & explebatur, ubicunque extrueretur Tabernaculum, vel ter-

ra, vel lapide rudi ac impolito, ubi sedes igni parabatur. Partes habebat varias: 1) ipsum Altaris ædificium quadrum, cuius longitudo æque ac latitudo quinque cubitorum, altitudo superioris partis trium erat: 2) Craticulam æneam, de qua insignis est doctorum dissensio, illam focum constituentibus aliis, cum BERNARDO LAMY lib. III. de Tabernac. Mos. cap. VI. Seçt. I. p. 439 sq. & SCACCHO Myroth. II. cap. 71 sq.; aliis, cum LVNDIO lib. I. cap. XXXIII. n. 51. p. 181. in latere altaris, sub ambitum ejus medium ponentibus, ut & aerem & prospectum præberet inferiori basi altaris: 3) Circuitum, quem alii in summitate ejus, alii rursus circa medium collocant, & in quo deambulabant Sacerdotes, ministerio suo circa altare & sacrificia defuncturi: 4) Cornua, pariter ex ligno parata, & ære obducta, non ad ornatum solum, verum etiam ad usum, cum palmarium, aspergendi sanguinis, tum secundarium ἀσυλίας, de quo Auctor noster infra aget: 5) Annulos cum vestibus, ad portandam in itinere aram. Quibus 6) varia accedebant Instrumenta & vasa Exod. XXVII, 3. memorata, lebetes & scopæ, pelves, fulcinulae & forcipes, quorum in ministerio altaris perpetuus erat usus.

II. Postquam autem Salomo augustiore Domino ædem exstruebat, aliud quoque & grandius paravit Altare holocaustorum, quod viginti cubitos longum & latum, & decem cubitos altum, 2 Chron. IV, 1. VII, 7. 1 Reg. VIII, 64. non lapideum, quod cum Hebreis nonnullis contendit BIERMANN. in Mos. & Christ. lib. II. cap. 7. p. 425. sed totum fuit æneum, five ad instar Mosaici, lignum intus contineret, five minus, de quo Scriptura filet. Distabat a Mosaico, 1) amplitudine & mole, quo illud longe superabat, 2) opere reticulato, quo destituebatur, 3) ascensu & circuitu, qui unus in Mosaico, triplex in Salomoneo, 4) situ & loco, quem fixum habebat Salomoneum, qui idem creditur fuisse cum eo, in quo David aram quondam exstruxerat 2 Sam. XXIV, 25. toties autem mutabat Mosaicum. Ceterum de sede Salomonei incerta multa tradiderunt Judæi: v. g. in eadem Abrahamum

hamum suum exstruxisse altare, in quo filium Isaacum immolaret Gen. XXII. in eadem Noahi stetisse altare, post diluvium ex arca egressi, & soteria Deo offerentis cap. VIII. in eadem sacrificasse Cainum & Abelem, & ante ipsos Adamum, statim atque a Deo creatus erat: quin etiam in eadem conditum esse primum hominem. Hinc Magistrorum scitum: *Factus est homo ex ipso sua expiationis loco.* Quæ cum aliis leges apud MAIMONIDEM de domo electa cap. II:

III. Tertium denique Templi secundi Altare, a reducibus e Babele Judæis recens exstrutum, eadem quidem cum priori collocabatur sede Esdr. III, 2, 3. diversum tamen a Salomoneo erat 1) Materia, cum illud ex ære, hoc ex lapide rudi & impolito constaret 1 Maccab. IV, 44 sqq. unde quotannis bis etiam dealbabatur: 2) Quantitate & mole, qua prius ita superabat, ut in infimo circuitu 32 cubitos longum, totidemque latum, & decem altum esset. Per clivum, sine gradibus, adscendebatur ad altare, qui ad meridiem ejus constiturus, longus erat 32 cubitos in ascensi, latus 16, & exiguo intervallo ab altari sejunctus: qui autem ascendebant Sacerdotes, ad dextram ibant, & postquam altare circumivissent, ad sinistram redibant: 3) Filo rubro, quod nullum legitur de priori, at memoratur cinxisse posterius, in ambitu medio, spargendi sanguinis locum docens Sacerdotes. Ut alia taceamus hujus altaris memorabilia, de quibus non constat, ac æque deprehensa fuerint in Salomoneo, fusiis autem intelliguntur ex curata hujus altaris descriptione cum vetero, in Cod. *Middoth*, CONSTANTINI L' EMPEREVR curis illustrato, tum recentiore, in b. DASSOVII eleganti perquam dissertatione *de Altari exteriori Hierosolym. Templi*, Vitemberg. An. 1697. cui junge LIGHTFOOTI *Descript. Templi Hierosol.* cap. XXXIV. T. I. Opp. p. 630.

Ex hoc Altari ignem omnem sacrum peritum fuisse supra subinde monuimus. Triplex autem in altari holocaustorum alebatur Ignis: 1) Sacer ille & perpetuus, *graviteris*, quem i o. b. BVXTORFIYS fil. quidem in *historia ignis sacri*

cap. II. p. 237 sqq. appositis continuo ligatis nutritum & altum negat, D. PFEIFFERVS autem Dub. vex. ex Lev. VI, 5, 6. Loc. VI, p. 254 sqq. gratiose quidem a Deo demissum, a Sacerdotibus autem alimentis materialibus conservatum fuisse afferit, & contra BVXTORFIVM tuetur; & de quo quinque memorabilia Judæi in Tract. *Zoma c. I. sub fin: fol. 21. col. b.* tradunt: quod recubuerit in altari, sicut leo: quod purus & clarus fuerit, instar solis: quod flamma ejus solidâ fuerit & pura: quod humida æque consumferit, ac arida: denique, quod nullum emiserit fumum; & quem iidem inter quinque illa numerant, quæ abfuerunt a Templo secundo: 2) Ignis holocaustum, qui ex igne cælesti accendebar, & appositis lignis fovebatur, lignis non oleæ aut vitis, quæ eidem inferre nefas erat, sed fieuum sylvestrium, & aliis, quo & victimarum consumebantur carnes, & pugillus munieris ac thuris, qui in illum conjectus adolebatur: 3) Ignis suffitus, e quo carbones ad suffitum solenniter faciendum, petebantur. Nulli autem dubitamus, quin ab hoc altaris holocaustorum igne perpetuo, ritus hujus perpetui dimanarit ignis apud Gentiles, quem Virgines Vestales apud Romanos, Persæ item, ac aliae gentes religiose servabant; nisi a Solis cultu eum derivare malueris, quo Persarum ignem perpetuum spectare, certius crediderim; quanquam illos tam a Solis cultu, quam a Pyrolatria, magno cum eruditiois apparatu, liberare ac absolvere conetur THOM. HYDE in *histor. religionis veter.* Persar. cap. I. p. 5 sqq. Denique in altari conspiciebatur Cumulus cinerum, *הַפְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ* pomum altaris dictus, in media mensa aggestus, & in rotunditatem coaccervatus, in quem quotidie cineres matutino tempore congregabantur, ut licet § Ephæ singulis diebus de eo auferrentur, maxima tamen adhuc cinerum copia semper restaret: de quo vide DASSOVIVM laudata disputat. §. 18.

Demum hoc pariter altare mystice Christum adumbrabat, docente Paulo Hebr. XIII, 10. qui, in quantum per æternum Spiritum, seinetipsum obtulit

obtulit Deo cap. IX, 14. & Sacerdos erat & Victimæ; respectu æterni autem Spiritus, sive Deitatis suæ, quæ donum sanctificat, & infinitum eidem pretium ac pondus addit, Altare est. Eodem sensu etiam Apoc. VI, 9. animæ maestatorum propter verbum Dei, dicuntur esse sub Altari; phras ex Levitico cultu depromta, quo pecudes victimales ad pedem altaris jaciebantur, vel victimarum certe sanguis ad pedem altaris effundebatur. Altare autem Holocausti, non, quod HAMMONDVS cum aliis tenet, Suffitus, hic loci intelligi, eoque Christum designari, scite & nervose demonstrat CAMPÆG. VITRINGA *Comment.* in cit. loc. *Apoc.* p. 271. Velut enim triplex hujus altaris erat usus, ut victimas in odorem fragrantiae Deo consumeret, prunas candentes suffitui in Sancto Sanctorum offerendo, & accendendis lucernis ignem subministraret, & imposita dona sanctificaret: ita Christus, robore æternæ Deitatis suæ suffultus Jes. LXIII, 5. semiperfum in odorem εὐωδίας, Deo obtulit προσφορὰν καὶ θυσίαν Eph. V, 2. nobis Spiritum gratiæ & precum suppeditat Zachar. XII, 10. omnemque illuminat hominem, venientem in hunc mundum Joh. I, 9. & omnia munera nostra, Deo oblata, nosque adeo ipsos, sanctificat Hebr. II, II. Joh. XVII, 19. Vberiorem typi cum antitypo collationem vide apud BIERMANN. cit. *sapius loc.* p. 428 sqq.

Ad §. XII. pag. 39.

(21) *Et labrum*] Labrum æneum Tabernaculi, in Atrio stabat prope Sanctuarium, cuius descriptionem lege Exod. XXX, 18 sqq. & cap. XXXVIII, 8. Vocatur כוֹר labrum, juxta LXX λάτη, eo quod hoc aquarum receptaculum Sacerdotibus inserviebat, manus pedesque loturis, antequam in Sanctuarium ingredierentur: juxta JOSEPHVM περιφραντήσιον aspergitorum. Situm ejus definit Mischna Cod. Middoth, cap. III. §. 6. הַכּוֹר הַהֵּה בְּנֵי הָאָוָלָם וּלְמִזְבֵּחַ וּמִשְׁׂרוֹן כְּלַפְיָה Labrum erat inter Porticum & Altare, ac protrahebatur versus Austrum.

Circa labri materiam difficultatem insignem pepererunt verba capitinis XXXVIII, 8. בְּמִرְאַת אֲשֶׁר צָבָאוּ פְּהָח אֹהֶל מִעֵד: *De speculis exercitus mulierum, quæ in modum exercitus conveniebant ad ostium Tabernaculi conventus.* Nimirum labrum ex ære conflatum, quod toties disertis verbis proditur a Mose, originem suam debuit oblatis Domino speculis mulierum, quæ olim ænea fuisse, vel starinea ex PLINIO discimus L. XXXIII. *Hist. Nat.* c. 9. & l. XXXIV. c. 17. Erudite autem ex CYRILLO ALEXANDRINO observavit CLERICVS ad b. l. mulieres Aegyptias olim in usu habuisse, specula gestare, cum Templum adirent. Vnde colligere licet, inter alia spolia Aegypti, multa quoque ejusmodi specula mutuo accepisse ab Aegyptiis Israelitidas, ex quibus liquefactis labrum hoc fuerit fusum. Sed fluctus in simpulo hic movet SCACCHVS Myroth. I. cap. VIII. p. 41. qui fieri potuerit, ut ex æneis speculis mulierum, quæ vigilabant & orabant, Deoque inserviebant ad ostium Tabernaculi nondum erecti, vas illud ad servandam aquam constructum fuerit? qua se ut expeditat difficultate, asserit non ex speculis mulierum, sed ex ære, a viris sponte oblato, concham illum fuisse fusam, specula autem perfectæ jam & erectæ conchæ superimposita fuisse a mulieribus illis, quæ turmatim, religionis causa in die erectionis Tabernaculi, & per integros septem dies illuc confluebant, atque jejuniis, orationibusque, Tabernaculi ac ministrorum consecrationem prosequerentur. Vnde præfixum ב in בְּמִרְאַת non per יְהֹוָה ex, sed cum exponit h. m. Fecit concham æneam, & basin æneam cum speculis mulierum, quæ exercebant se ad portam Tabernaculi testimonii. Verum ejusdem religionis socius BERNARDVS LAMY Lib. III. de Tabern. Mos. Cap. VI. Seçt. 7. pag. 463. subtilitatem istam ridet, scrupulumque ita solvit: re ipsa nondum erectum fuisse Tabernaculum, cum æneam concham pararet Bezaleel, sed antequam extraheretur illud, & cum offerrent viri dona voluntaria, aurum, argentum, sericum &c. pias quoque mulieres specula sua obtulisse, quæ non tunc tem-

temporis, sed postea, cum scriberet ista Moses, officiis pietatis vacabant ad ostium tentorii conventus. Textui ergo inhærentes, non ex alio ære, a viris oblato, sed ex ipsis speculis, certatim a mulieribus ad apparatum sacrum allatis, coaliuisse credimus hoc labrum. Ex vario autem metallo antiquitus specula fieri consuevisse, DOVGTHAEVS *Analect. Sacr. Excurs.* XLIV. p. 124. citatis hanc in rem Veterum testimoniis, abunde demonstravit. His omnibus missis, & tam speculis, quam mulieribus explosis, ita vertit CLEMENS, mox citando Cap. II. §. XIII. p. 40. Et fecit labrum æneum, & ejus operculum æneum, cum figuris ornantibus, quæ ornabant ostium tentorii conventus. Ut ita indicet Sacer Historiographus, quod quemadmodum illud aulaeum, quod vicem janua in Tabernaculo præstabat, Cherubinis, aliisque figuris, quæ ornatui erant, condecoratum erat, ita & in hoc labro, juxta illud, tanquam exemplar, easdem fuisse sculptas imagines, quæ ibidem ulterius confirmat. Velut autem IOSEPHO vix tuta constat fides, æs illud auro pretiosius habitum fuisse *Antiqu.* lib. VII. cap. 6. afferenti; sic pari fide figuram ex ipso discimus, lib. VIII. c. 2. labro hemisphæricam fuisse, rotundam nimirum ad modum dimidiæ sphæræ, habuisse præterea basin, aptam ad excipiendam aquam ex vase profluentem, per mammas quasdam & epistomia, pro lubitu aperienda, quæ XII fuerint, ut lavare possent simul XII Sacerdotes. Ceterum de hoc labro Mosis, de decem lavacris Salomonis, & de ejusdem mari æneo vide LIGHTFOOTI *Descript. Templi Hierosol.* cap. XXXVII. Tom. I. Opp. p. 643 sqq. Sigillatim de Mosis labro æneo in *Exod.* XXX, 17-21. & XXXVIII, 8. cum cura commentatus est HERM. GID. CLEMENS, Trajecti ad Rhenum, in 8. A. 1725.

Velut autem speculorum usum ad hoc labrum, inepta perquam & hebete conjectura, eo transfert SCACCHVS Myroth. I. cap. VIII. p. 42. ut ante cælitus delapsum ignem, specula exterius circa concham ejusque basin apposita, exceptos solis orientis radios in altare holocaustorum re-

flecterent, iisque ignem in altari succenderent, quo cremarentur victimæ: Sic lavandi, ante sacrificia paranda, morem e Gentilium ritu ad Sacerdotes Hebraeos transiisse, æque incerte, licet ampliori cum eruditioris apparatu, adstruere conatur SPENCERVS *de leg. Hebr. lib. III. diss. 3. cap. 3. sect. 2. p. 698 sqq.* a qua sententia non multum recedit CLERICVS *Commentar. in Genes.* XXXV, 2. p. 230. SPENCERVS illam ita ornat: 1) quia lotiones ante sacra, diu ante Mosen usu fuerint receptæ, siquidem Gen. XXXV, 2. Jacobii familia, sacræ in Bethele perficiendis se præparans, lavacro se purgasse, & mutasse vestes legatur; & DIODORVS SICVL. *Biblioth. Histor. lib. I. p. 63.* primos Aegypti reges (Mose utique antiquiores) ubi surrexerant mane, prius lavasse, dein vestitos splendide, Diis sacrificatum ivisse perhibeat: 2) quia Judæis nullibi præceptum legitur, ut hac ceremonia in sacræ obeundis ute-rentur, quam cum nihilominus adhiberent, certum est, exemplo gentium didicisse: 3) quia lotio Pontificis die expiationis, originis ethnicae haud obscuros præfert characteres &c. Sed Resp. ad 1). et si non negamus, ante legem latam, & apud ipsos Patriarchas, lustrationum sacrarum ritum in usu fuisse, potuit tamen ille a primordiis sacrificiorum divini fuisse instituti, æque ut sanctificatio populi, ante legis promulgationem requisita, vestium & corporum lotione peragi, a Deo ipso jubebatur *Exod. XIX, 10, 14.* Quid autem mos privatorum, ut non accederent ad Deum, nisi aqua pura abluti, ad solennem illam Sacerdotum lustrationem facit? Ad 2), sacerdotali isti ablutioni mandatum divinum temere denegari, cum diserte istud citatis locis Exodi, & cap. XL, 32. legatur. Reliqui autem populi lotiones & lustrationes, ex *Exod. XIX, 10.* & analogia lotionis sacerdotalis, in subsequentibus autem æstatibus, ex Propheticis quoque oraculis, eliciebantur. Sed nec certo constat, nec probari a SPENCERO potest, quemlibet vulgarem Israelitam, Mosaicis, primisque temporibus, lavari debuisse, antequam ad cultum Deo præstandum accederet. Ad 3). Lotiones Pontificis,

in die expiationis; nullum quod imitari potuerit, exemplum habet apud Gentiles, sed quod **SHERINGHAMVS Not. ad Cod. Ioma cap. 3. §. 3.** probe observavit, quinque hoc die Pontifex toto corpore abluebatur, quia toties vestes suas aureas cum lineis, & vice versa permutebat, eumque in finem toties lustratione opus habebat; decies autem manus lavabat & pedes, quia ipse solus omnia sacra & sacrificia ejus diei peragebat, atque ad decem novas obeundas ministerii functiones, totidem praemittere lotiones necesse habebat. Si ergo in primam lustrationem sacrarum originem inquiramus, disertum quidem; ante legem latam, institutum divinum prostat nullum; fuga tamen εθελοθησυεις dubitare nos non finit, quin huic vel illi Patriarchæ ceremonialis ejusmodi lotio divinitus fuerit injunctiona, quæ in communem posthæc abiit ritum, donec in lege ceremoniali, tam Sacerdotibus, quam quibuslibet Israelitis, toties demandaretur. Inde vero, tam ante, quam post latam legem, ritus iste, qui rationi etiam perquam est consentaneus, transiit ad gentes, inter quas peregrinabantur & commorabantur Patriarchæ, & posthæc Israelitæ; ab Ethnicis autem mirum non est, suscepimus semel, variis deinde, & superstitiosis accessionibus, & institutis humanis fuisse ædum.

Remotis ita spuriis de usu hujus labri commentis, pergitimus ad genuinum & verum usum, qui 1) *proximus* & *physicus* est, cum nudis pedibus incederent Sacerdotes, præterea victimis cædendis, excoriandis, dissecandis, & altari inferendis, ligna porro & ignes ac focos in altari curando, multum hue illuc discursitarent, soribusque, pulvere, ac sanguine inquinarentur & conspurcarentur, quod & contra decorum, & majestate ac sanctitate cultus ac sacrorum indignum erat, ut aquas in promptu haberent, quibus sordes ablue, manus pedesque mundare, priusque se semper exhibere ac fistere possent. Conjunctus huic erat 2) usus *mediatus* & *moralis*, qui in commonefactione Sacerdotum pariter ac Israelitarum consistebat, ut

non purum modo corpus, sed puram sumprimi mentem Deo adferrent, nec peccatorum soribus inquinati in Sanctuarium venire, aut coram altari comparere ausint. *Jef. I, 16. Psalm. LXXIII, 13. 1 Tim. II, 8. Jac. IV, 8.* Hinc, qui externam abluendi ceremoniam usurpabant, sine tamen interna animi puritate, Domino non probabantur *Jer. II, 22.* 3) *Typicus* demum & *symbolicus* hujus labri usus, non tam immediate Baptisma præfigurabat, quod **SHERINGHAMVS Comm. in Ioma p. 49.** perhibet, quam Christum ipsum, qui venit cum aqua & sanguine *I Joh. V, 6. Joh. XIX, 34.* & qui diserte מוקר נפתח labrum apertum appellatur *Zach. XIII, 1.* a quo & baptismi, & aspersione conscientiae *Hebr. IX, 23.* lavacrum, & fluente Spiritus Sancti manant *Joh. IV, 10* sqq. Vide **BIERMANN. cit. loc. p. 437.**

Ad §. XII. pag. 40.

(22) *Atrium populi*] Hoc in Templo Salomonis, proxime ab atrio Sacerdotum versus orientem situm, duobus cum dimidio cubitis depressius atrio Sacerdotum, rursusque XI ulnis patens ab occasu ad ortum, CXXXV autem cubitis, a septentrione ad meridiem. Vide *Cod. Middoth cap. II. §. 6.* In hoc atrium omnes mares Israelitarum mundi, diebus Sabbathi, Novilunio & diebus Festis admittebantur; vocabaturque Atrium Israelis, eo quod in eo quotidie XXIV Israelitæ, Viri scilicet Stationarii, de quibus *Libro I. actum*, cultui assisterant, preces prototo Israele fundentes. In hoc atrio VII numerantur conclavia: 1) *Synedrii minoris* XXIII virorum, juxta portam Nicanoris ad sinistram, 2) *Vestiariorum*, qui Sacerdotum excubias agentium vestes servabant, 3) *Synedrii magni* in angulo orientali, ad latus meridionale, 4) *Scaturiginis*, ubi puteus, in usum Templi, 5) *Lignorum*, ubi post examen reponebantur ligna ad usum altaris, 6) *Lavantium*, cui contiguum erat conclave Sarvæ, ubi victimarum intestina lavabantur, & pelles earundem saliebantur, 7) *Salis*, ubi

ubi-falia ad usum Templi reposita, 8) Foci con-eameratum, כִּפְתָּה, ut periculum abesseret, ab igne dictum, ubi excubabant Sacerdotes, qui Temp- plum custodiebant.

Ad §. XIV. pag. 40.

(23) *Suggestum æneum pro rege*] Nemini alii assidere licebat in Templo, sed aut erecti stabant, aut procumbebant in genua: quem monrem imitatos Aethiopes LV DOLF V memorat, *Hist. Aethiop. Lib. III. cap. 6. §. 26.* apud quos nulla in Templis subsellia videas, quia stare inter sacra confueverunt. Apud Judæos autem Regibus peculiare paratum erat sedile, quem tamen honorem MAIMONIDES ad solos restrin- git Davidicos Reges: אֲמָן נִכְנֵס לְעוֹרָה וְוַחַת מָוֶעֶד רֹוד וְשָׁב שָׁאֵן וְשִׁיבָה בְּעוֹרָה אֶלְאָ לְמַלְכֵי בֵּית דָוִד בְּלִבְרַ שְׁנָאָמָר וּבְאַהֲרֹן הַ' Cum intraverit atrium San-ctuarii, si est de semine David, assidet. Neque enim sedendi locus est in atrio, nisi regibus familiae Davidis tantum: sicut dicitur 2 Sam. VII, 18. In-gressus est rex David, & sedet coram Domino. Huic fini æneum illum suggestum fieri curave- rat Salomo 2 Chron. VI, 13. Vide CONSTANT. L'EMPEREUR in Cod. Middoth pag. 4. SCHI-CKARD. in Jure Reg. Hebr. Cap. IV. Theor. XIII. p. 235. & VITRINGA de Synagoga vet. proœm. cap. 4. p. 31 sq. Mensura quoque suggesti hu- jus loco cit. Chronic. traditur, longitudine V. cubitos, latitudine totidem, altitudine vero III. exæquantis.

Ad §. XV. pag. citat.

(24) *Fæminæ in exteriore starent*] Tum enim Atrium mulierum distinctum fuit ab Atrio Israelis. Nam tempore Régis Manassis non nisi duo adhuc Atria Templi memorantur, 2 Reg. XXI, 5. De eo ex instituto agit Mischna Cod. Middoth cap. II. §. 5. ejusque longitudine æqua ac latitudo, par fuisse traditur, utraque CXXXV. cubitorum, & quatuor conclavia quatuor ejus

angulis tribuuntur, ad ortum brumalem con-clave Naziræorum, ubi coquerent Naziræ eu- charistica sua, detonderent capillos suos, eosque submitterent ollæ; ad ortum æstivum conclave lignorum, ubi Sacerdotes immundi ligna exami- narent, & submoyerent omne lignum, in quo erat vermis; ad occasum æstivum conclave le- proforum; & ad occasum brumalem cella vini & olei, unde vocabatur בית שמנים שורה domus olei. Dicebatur autem נְשִׁים atrium mulierum, non quod ingressum ar- ceret virorum, sed quod fæminæ proprius ac- cedere non permitterentur, adoratura vel verbum prædicatum, precesque publicas, cantusque au- dituræ. Confer de hoc atrio LIGHTFOOT. Cent. Chorogr. Matth. præm. cap. XXIX. & in De- scriptione Templi Hierosolym. cap. XVIII. Tom. I. Opp. pag. 592.

Ad §. XVI. pag. cit.

(25) *Scala fuit quindecim graduum*] Ita namque pergit cit. Mischna in Middoth: In sum- mis lateribus leve ac planum erat atrium mulie- rum, sed id circumseperunt interno podio, ut mu- lieres superne prospicerent, viri autem inferne, ne miscerentur. Quod, quo sensu capiendum sit, CONSTANT. L'EMPEREUR ad h. l. declarat: Et XV gradus ascendeant ex ejus medio in atrium Israëlis, respondentes quindecim gradibus, qui in Psalmis occurront: in quibus Levitæ canebant. Non erant gradus recti, sed gyrati, instar di- midii rotundæ areae. Nimirum atrium hoc septem cum dimidio cubitis depresso erat atrio Israëlis; decem cubitis atrio Sacerdotum, hinc ex atrio Israëlis quindecim gradibus, per por- tam Nicanoris, descendebatur in hoc atrium. Hi gradus celebres cum primis erant cultu festi tabernaculorum, quo Levitæ Psalmos graduales, a Psalmo CXX. ad CXXXIV. affa voce & fidibus concinebant, ita ut singulis gradibus singuli de- stinati essent Psalmi. Ita præter KIMCHIUM, quem citat Auctor, etiam R. SANDIANGON, cumque secutus ABEN ESRA, RASCHI, & Rab- binos

binos secuti e Christianis H V G. GROTIUS, CONSTANT. L' EMPEREVR ad cit. Mischn. SAL. VAN TIL Comment. in Psalm. qui Psalmo CXX. peculiare de his quindecim Psalmis graduum T. II. p. 257. præmisit præcium, quo hanc sententiam copiose tueri annitur. Contra vero G VIELMVS IRHOVIVS in Conjectaneis in Psalmor. titulos §. 86. p. 122. שִׁירֵי הַמְעֻלוֹת vertit cantica ascensionum, i. e. redditus, seu redditum ex captivitate Babylonica, partim videlicet in ipso exitu decantata, partim in posterum in bujusce memoriam decantanda. Erant scilicet inter ascendentes ex Babylonia & cantatores & cantatrices, & quidem numero 200. Esdr. II, 65. vel ut Neh. VII, 67. habetur, 245. ad itinerum nempe molestias molliendas, reducesque consolandos & recreandos, Deum laudandum &c. Et postquam ad consensum Syri provocaverat, atque ex Midrasch Tehillim sententiam confirmaverat, addit: Pluralis autem numerus מעלה usurpatur non adeo excellentia causa, quam quidem ad pluralitatem ascensionum indicandam, quam in subjecta annotatione dilucide docet. Si sumnum Psalmorum interpretem, b. GEIERVVM ad Psal. CXX, i. conferas, sex sententiarum classes deprehendes, in quas clarissimi se scandunt Interpretes. Ut adeo exploratum certumque non sit, quod tanto cum strepitu ii contendunt, quibus Talmudistarum irrefragabilis est auctoritas. Vir doctissimus HENRIC. AINSWORTH in Annotat. ad Ps. CXX. cum b. LVTHERO facit, quando Psalmum interpretatur elata seu altiore voce decantandum, Ein Lied im heebn Chor, & pro vocat ad 2 Chron. XX, 19. ubi Josaphatus memoratur hostes aggressurus, cum Levitis cecinisse, Deumque laudasse בְּקוֹל גָּדוֹל לְמַעֲלָה in altum elata: vel excellentia hanc notam esse, quo sensu 1 Chron. XVII, 17. הָאָרֶם הַמְעֻלָּה excellentissimus homo, ipse nempe Messias dicitur. Sed ut ad chorum Musicum Levitarum, in quindecim scalis atrii mulierum revertamur, commode ὡδεῖον cum Græcis vertit L' EMPEREVR, p. 71. & duplex ejusmodi observat Odeum graduale; unum inter Israelis

atrium & atrium Sacerdotum, alkerum inter mulierum atrium & atrium Israelitum: quod suo relinquimus loco.

Ad §. XVII. pag. 40.

(26) *Capsa eleemosynaria*] Circa eleemosynarum in Templo receptacula, distingue inter Gazophylacia, & inter Capsas nummarias. *Gazophylacium* vocabatur קְרֵבָן Corban, quæ vox alias donum ipsum, dein thesaurum ex donariis congestum, denique locum notabat, in quo thesaurus iste asservabatur. Is geminum erat conclave: aliud לשכָת לְבָרֶק הַבַּיִת conclave, seu Corban ad restorationem & refectionem Templi, unde sumtus perebantur, in structuram Templi & atriorum conservandam & reparandam: aliud לשכָת לְעֹבוֹרָת הַמְּקַרְבָּן Corban ad parandum ea, quæ ad cultum divinum in Templo peragendum requirebantur, ut v. g. sacrificium juge & libamina, lignum, thura, panes propositionis, vestes Sacerdotum &c. suppeterebant. Illud rursus duplex erat: Vel לשכָת הַכְּלִים conclave vasorum, ubi reponebat, quisquis vas aliquod offerret, seu ferreum, seu æneum, seu argenteum &c. quod, si usu esse posset ad ministerium vel reparaturam Templi, in usum istum adhibebatur, sin minus, vendebatur, pretiumque ejus cedebat. לשכָת בָּרֶק הַבַּיִת conclavi pro reparatione Templi: Vel erat Corbona nummorum, ubi signata moneta inferebatur in usum Templi. Erat præterea aliud לשכָת חַשְׁאִים conclave silentum, vel clandestinorum, ubi viri pii obtulerunt clanculum, unde enutrarentur liberi piorum parentum, etiam clanculum. Multum enim tribuebant eleemosynis, clam aliis erogatis, adeo ut in Talm. Babyl. Tract. Chagiga fol. 5. col. 1. cum R. IANNAI aliquem videret, nummum pauperi palam dantem, ei diceret: præstat non dedisse, quam sic dedisse. Vid. Mischn. Cod. Schekalim cap. V. §. 6. & ad h. l. Annotat. WÜLFERI p. 132 sq. Porro capsæ nummariae dicebantur שׁוֹפְרוֹת tubæ, quod instar tubæ essent formatæ, quæ ore angustiore præ-

præditæ, inferius dilatabantur; in quam arcæ denominationem, & arcam ipsam, egregie commentatur denuo WÜLFERVS ad cap. II. §. I. p. 52 sqq. Harum tredecim positæ erant in atrio mulierum, ad columnas fornicum, quarum nitidam delineationem dedit, æri incisam, RELANDVS de spoliis Templi Hierosol. pag. 126. Et ne promiscue immitterentur nummi, inscriptæ erant singulæ, quos nummos caperent, v. g. 1) pro scielo anni præsentis, 2) pro scielis anni præteriti, 3) pro pretio duorum turturum aut columbarum, 4) pro aliis oblationibus ex avibus &c. de quibus MATMONIDES late exponit in **שקלים** cap. II. His cistis evacuandis peculiare destinatum erat conclave, quod **κατ' ξένοχην** vocabatur. Atque de his capsis nummariis sermo est Luc. XXI, 1. ubi Jesus assidebat in atrio mulierum inter porticus prope tubas istas, duosque asses a vidua paupere immisssas celebrabat. Nemo enim vacuus templum ingrediebatur, quin donarium aliquod secum afferret. Quem morem hodierni quoque servant Judæi, ut e Synagoga egredientes, aliquid, si vel unicus fuerit nummus, ærario sacro immittant. Confer denuo LIGHTFOOTVM Decad. Chorograph. Marco præm. cap. III. Tom. II. Opp. fol. 405 sqq. Haud procul ab illo atrio erat **Conclave cambiale**, in quo tredecim mensis assidebant collectores scili. Postquam enim Deus Exod. XXX, 12 sqq. jussicerat, ut quilibet annum æteratis vigesimum egressus, dimidium scili perderet, jus inde invaluit, ut ab annuo isto censu nemo se eximeret, sive Israelita, seu Proselytus, sive Sacerdos, seu Levita, seu mendicus; sole mulieres, infantes, servi ac ancillæ immunes erant, fin autem ultro offerrent, accipere non detrectabant. A Gentilibus autem non accipiebatur, licet ultro offerrent. Quin & ubicunque per totam terrarum orbem dispersi agebant Judæi, dimidium scilum conferebant, eumque ex singulis provinciis collectum, quotannis Hiérosolymas mittebant, unde sumptus depromebantur **לעבורת למקרא** in cultum Sanctorum. Vocabatur **לשכת השולחנים** conclave nummulario-

rum, de quo vide Mischna Schekalim cap. I. §. 3. & quæ ibi annotavit WÜLFERVS pag. 17 sqq. Præterea LIGHTFOOTVS Hor. Hebr. ad Matth. VI, 2. c. l. p. 297. monet, eleemosynam Judæorum ordinariam, & extra Templum, triplicem fuisse, **לחתמו Scutelle**, vel canistro publico, quo colligebatur **לענוי עולם mundi**, cujuscunque gentis vel regionis, Tros, Rutulusve fuat: **לקופה Cista eleemosynaria**, qua colligebatur solum **לענוי אחד העיר pro pauperibus istius urbis**: Ex agro demum, vel anguli non demessi, vel manipuli relicti, vel de reliquiis vindemiarum, vel de decimis pauperum: que ibidem vide.

Ad §. XVII. pag. 40.

(27) *Totum atrium nuncupatur gazophylacium*] Ad hunc locum sufficient, quæ LAMPE notavit Comment. in Job. VIII, 20.

Ad §. XVIII. pag. eand.

(28) **צרכָה** eleemosyna significet justitiam] Ita quidem Auctor noster gravissimum Judæorum errorem pingit & ornat, quando eleemosynas ipsis **צרכָה** justitiam dici tradit a materia, quod ex juste partis nostrisque adeo, non alienis, erogandæ sint facultatibus: quas tamen ab effetu potius ita nominare, quia eleemosynarum meritum justitiam nobis conciliare credunt, nos olim ex instituto demonstravimus, disputacione Lipsiæ A. 1728. de Eleemosynis Judeorum publici juris facta, §. 26 sq. Hoc passim inculcent Judæi in Bava Bathra fol. 10. a. lin. 3. assidentes, eleemosynam eripere hominem ex morte & judicio gubernæ: Et quando **מצריך** ex Dán. XII. eleemosynantes, h. e. eleemosynas copiose largientes fulsuros sicut stellas in aeternum, ibidem fol. 8. l. 3. eleemosynam expiare Israelem fol. 10. b. l. 4. & appropinquare facere redemtionem, ibid. col. a. lin. 12. tradunt. In compendium hæc misit MATMONIDES, quando in Hilch. **מתניתות עניהם** de Donis pauperum cap. X. §. I. ita rhetorice ratiocinatur:

ricatur: **צְרָקָה** סימן לזריק ורע אברחות אבינו שנאמר כי יודעון לרמען אשר יזוח את בניו לעשות צדקה. ואין כסא ושראל מהכון ורות האמת עומרת אליה בצדקה שנאמר בצדקה תובני. ואין וישראל נגאלן אלא בצדקה שנאמר ציון כמשפט הפרוח: **Eleemosyna est insigne justi semi-nis Abrakami, patris nostri, sicut dictum est Gen. XVIII, 19. quoniam cognosco illum, quod praecepturus sit filius suis, ut exerceant eleemosynas: nec regnum Israelis confirmabitur, nec vera religio stabilitur, nisi per eleemosynas; uti dictum est Jes. LIV, 14. per eleemosynam stabilieris; nec Israelitae redimendi sunt e captivitate sua, nisi per meritum eleemosyna, sicut dictum est Jes. I, 27. Zion redimetur per judicium, & reduces illius per eleemosynam.** Etsi enim in univerla Scriptura vocabulum הצדקה notionem non sustineat, quæ gratis assumta a Judæis, & imaginaria est; ubi cunque tamen *justitia* in Codice Sacro occurrit, ad eleemosynam illi trahunt. Et quid dici posset in hanc sententiam clarius, quam quod Tob. XII, 8, 9. legitur: καλὸν ποιῆσαι ἐλεημοσύνην, η ἔποιανέστα χρυσίον. ἐλεημοσύνη γὰρ εἰς θανάτου ρύεται, καὶ ἀντη ἀποναθασίει πᾶσαν ἀμαρτίαν. οἱ ποιῶντες ἐλεημοσύνας πλησθήσονται ζωῆς. Supra tamen הַצְרָקָה extollunt adhuc חִסְרָה five hundred חִסְרִים **beneficentiam**, multumque disputant, quid inter utramque discriminis intercedat. Nervose perquam in Cod. Talmud. Succa fol. 49. col. 2. ita exponitur: *Tripli*citer **beneficentia** antecellit eleemosynas. Nam eleemosynæ tantum sunt pecunia, & **beneficentia** quodque officiorum genus complectitur: eleemosyna tantum exercentur erga pauperes, sed **beneficentia** tam erga pauperes, quam divites: quin & eleemosynæ non nisi apud vivos locum habent, at **benificentia** tam apud vivos, quam mortuos. Novem porro eleemosynæ gradus constituant Judæi, quos ex MAMONIDE cit. loc. §. 7sqq. in citata disputatione §. 30. p. 34 sq. ordine recensuimus, nec hoc transferre juvat. Id saltem addimus, IACOB. RHENFERDIVM Dissertatione I. de decem Otiosis Synag. §. 80. acriter tueri, stipem in Synagoga

erogare, & egenis distribuere, nefas fuisse, quod loci sanctitas obstaret; cum tantum tamen premium eleemosynis statuant Judæi, & e Synago- ga egredientes teruncium suum in capsam pau- perum immittant.

Ad §. XIX. pag. 41.

(29) *Vnum pro legaliter impuris ac peregrinis*] Addit hic Auctor supra memoratis tribus, quartum scil. *Atrium Gentium*, quod VI cubitis atrio mulierum, XVI cubitis atrio Sacerdotum, & XXII cubitis ipso Templo erat depresso. Vocabatur כְּרֵבֶר i Chron. XXVI, 18. pars exterior, quæ foras spectat, quam vocem suburbiorum exemplo, quæ extra civitatem sunt, scite declarat CONSTANT. L' EMPEREVR in Midoth p. 46. coll. p. 5. nec non *mons adi- sacra* 2 Chron. XXXIII, 15. item *חול profanum* scil. atrium, patebatque promiscue omnibus, exteris quoque ac Gentilibus, impuris & peregrinis, juxta ea, quæ Salomo dixit 1 Reg. VIII, 41sq. Area erat quadrata, 500 cubitos longitudine & latitudine explens; ac tempore Herodis quidem circum circa splendidis ornabatur adificiis ac basilicis, in quibus eminebat Porticus meridionalis, *Porticus regia* dicta, quod a Rege Herode esset exstructa. In eodem בית המרرش *Gymna-sium*, seu Auditorium, בית הספר *Bibliotheca* publica occurrebat, & conclavia alia. Idque erat, ex quo Christus emtores & venditores ejecisse, mensasque trapezitarum evertisse memoratur Joh. II, 14 sqq. Conf. *huc LAMPÆ Comm. in b.l. p. 526.* Sub nomine Templi enim hoc etiam exterioris atrium comprehendebatur, quia cum adificio Templi cohærebat, ejusque sanctitas urbis reliquæ sanctitati multo erat præstantior. Ibi porticus Salomonis erat, ubi Jesus ambulans, in Templo ambulasse dicitur Joh. X, 23. Plura de hoc atrio vide in LIGHTFOOTI Centur. Choro-graph. Matthæo premissa cap. XXVIII. & in Harmonia IV. Evangel. ad Job. II, 15. Tom. I. Opp. p. 414 sq. Quicquid vero est istius Atrii gen- tium, Vir doctus in Symbolis literariis Bremensib. Tom.

Tom. I. Dissert. III. tota p. 73. e Templo plane proscriptis, idque 1) e numero atriorum in Codice Sacro extante, 2) a defectu testimoniorum Judaicorum, 3) a silentio IOSERHI, 4) a situ, ab atriis longe remoto, & 5) a forma, ab atriis valde diversa, evincere sategit. Largitur tamen §. III. Gentibus locum patuisse in *הַר בּוֹת יְהוָה* *monte domus Dei*, & §. XV. tam Ezechielem Cap. XL, 17, 20. *חַצֵּר הַחֲצִנָּה atrium exterius*, in Templi descriptione afferere, quam Johannem Apocal. XI, 2, *σὺν λόγῳ τὴν ἔξωθεν τὰς νεᾶς*, *atrium exterius Templi* affirmare, quod ἐδόθη τοῖς ἑbreoī, gentibus sit *indultum*. Hoc itaque præcise negat, locum extitisse in illo Templi circuitu, cuius aditus populorum, suæ adhuc fidei professio-
ni addictorum, congregationi fuerit concessus. In eandem sententiam Celeberr. IKENIVS, Symbolarum istarum collector gravissimus, *Dissert. IV. p. 105.* concedit, eamque ab auctoritate R. IEHVDÆ LEONIS liberat, qui *Lib. II. cap. 4. num. 26.* *חַצֵּר הַלְאֹמִים atrium Gentium* exposuerat. Et ne quid dissimilem, ipse LIGHTFOOTVS, qui *loc. cit.* copiose istud adstruxit, in Commentario tamen, quo *descriptio-
nem Templi Hierosolymitani ex instituto tradit,
Cap. XVI. Tom. I. p. 590 sq.* ubi de atriis Templi agit, hoc atrium Gentium alto silentio pressit, ut-
ut paulo ante *Cap. V. sect. 2. p. 559.* portam Par-
bar ejusque situm definierit, nulla tamen pariter atrii Gentium injecta mentione. Ita videoas, CONSTANTINVM L' EMPEREVR ad *Cod. Middoth cap. I. sect. 4. p. 15.* tria solum atria agnoscere, illo quod Gentibus tribuitur, omisso. Vtraque tamen sententia, affirmans æque ac negans, facili negotio componi poterit, modo at-
tendatur, num mons domus Domini ad Tem-
plum relatus sit, nec ne? Hunc enim, laudatus
CONSTANT. L' EMPEREVR latius interdum sumi *p. 5.* interdum strictius *p. 11.* docet; totumque ejus ambitum, in quantum tetragonum quingentorum cubitorum, seu bis mille cubitos in circuitu comprehendebat, *שְׁרוּת sanctum* suis-
se habitum, LIGHTFOOTVS *Tom. I. pag. 554.* evincit. Affirmantes itaque hoc atrium, mon-

tem sanctum universum referunt ad Templum; & quia Gentibus in hoc monte consistendi, ver-
saque ad interiora Templi facie, preces ad Deum fundendi facultas erat facta, *1 Reg. VIII. 41 sqq.* *2 Chron. VI. 32 sqq.* hinc a Christianis, iisque gravibus ac eruditis viris, **LIGHTFOOTO, BAS-
NAGIO Exercit. c. Baron. p. 124. SVRENHVS-
SIO βιβλιον καταιλαγης p. 263, 299.** aliisque be-
ne multis, ad imitationem atriorum interiorum, in quibus recutitis locus erat, *Atrium Gentium* vocatur. Vnde non omnes omnino Judæi istud ignorant, vel negant, sed præter R. LEON. IE-
HVDÆ, etiam R. ABRAHAM **הַרוֹפָן** seu Medicus in Schilte Haggiborim *cap. XXV.* **בְּהַר הַבּוֹת** *in monte domus*, h. e. in atrio Gentium, Nummulato-
rum ponit conclave: cujus verba dedit, &
sub censuram vocavit, **WÜLFERVS ad Cod. Sche-
kalim cap. I. Sect. 3. pag. 20.** Negantes autem, non tam de re ipsa, quam de stricto Templi am-
bitu, quem ultra septum clathratum, & spaciū
antemurale patuisse negant, ut & de atriis hujus
denominatione, quæ nec in Scriptura, nec in Ju-
dæorum monumentis a Gentibus definitur, decer-
tant. Sic utriusque sententia relinqu potest lo-
cus.

Ad §. XXI. pag. 41.

(30) *Ter exstructum est*] Duone, an tria-
sint numeranda Templa Hierosolymitana, eodem
in loco & exstructa, & diruta? dubie disputant
nonnulli, & in ancipiū ponunt. Satis tamen in se
plana est disquisitio, & facili negotio expedien-
da, modo commode declaretur. Judæi tantum
non omnes duo saltem agnoscunt, Salomoneum
& Zorobabelicum, adeo ut tertium demum a
Messia suo expectent, duraturum in æternum.
De singulis agemus seorsim.

I. David, quod pie instituerat, domum sta-
bilem cultui, nominique Divino parare, a Deo
ipso per Nathanem Prophetam prohibitus, tan-
tumque opus ad Salomonem filium transmittere
jussus, *2 Sam. VII.* nihil tamen fecit reliquum, in
congerendis iis, quæ ad tantam perficiendam
molem facere videbantur. Hinc & ingentem

auri,

auri, argenti, æris, ferri, aliarumque operi necessariarum rerum copiam collegit, filioque ante mortem, una cum accurata ædificii *χρογραφίᾳ*, tradidit i Chron. XXIX, XXX. & postremo regni sui anno, omnes gentis profelytos, quorum numerus ad 153000. assurgebat, operi applicavit. Hi strenue incumbebant labori ad quartum usque Salomonis annum, cuius mense secundo ja-
eta sunt ædis fundamenta, cumque in numerato habebant necessaria omnia, adeo feliciter res suc-
cessit, ut octavo mense anni undecimi, universa absolveretur structura, i Reg. VI, 38. duodeci-
mo vero anno, mense septimo, inter solennia fe-
sti Tabernaculorum, consecraretur i Reg. VIII, 2.
2 Chron. V, 3. Ex his itaque undecim vel duo-
decim prodeunt anni, in ædificando & exornan-
do Templo Salomonis exacti: IV. in secundis la-
pidibus, exasciandis lignis, & præparando ad strukturam apparatu: VII. cum dimidio in perficienda æde: & I. in expolienda ac aptan-
da ad dedicationem, & cultum in eo *ἀδιαλείπως* posthæc peragendum. Verum postquam subse-
quenti ætate varie spoliatum, idolatria pollu-
tum, piorumque vicissim Regum studio repur-
gatum & instauratum fuisset hoc Templum, tan-
dem anno XIX Nebucadnezaris, mense V, qui undecimus erat annus Zedekiaæ, ultimi e domo Davidica Regis Judæ, per Nebusar - Adanem exustum & vastatum est 2 Reg. XXV, 8 sq.
2 Chron. XXXVI, 19. Jerem. LII, 12. Aetatem ergo tulit CCCCXX annorum, a perfectione sua ad excidium a Nebucadnezare illatum.

II. Cum vero Cyrus, juxta oracula divina, & captivo populo in patriam revertendi, & Tem-
pli restaurandi facultatem fecisset, eoque fine non modo delineationem novæ ædis, verum etiam vasa aurea, argentea, ænea, Hierosolymis olim cum captivo populo Babelem aportata, insignemque auri & pecuniarum vim reducibus dono dedisset Jer. XXIX, 10. 2 Chron. XXXVI, 22 sq. Esdr. I toto, hi primo statim anno altare refecerunt, in quo per septem menses victimas obtulerunt, donec secundo mense anni secundi fundamenta domus jacerent Esdr. III, 8. statim

tamen a Samaritanis, per totum Cyri tempus, impediti cap. IV, 5. Demum sub Dario, qui Artaxerxes etiam audit, Esdr. VI, 1. VII, 1 sqq. & juxta IOSEPHVM lib. XII. Antiquitat. cap. 4: Hyrcaspis, juxta SCALIGERVM vero & FRANCISCVS. BVRMANNVM Nothus fuit, secundo anni regno, structura denuo inchoata, & quadriennio post, die 3 mensis Adar, anno sexto Darii, qui amplissimis donariis eam juvit, fuit absoluta Zach. I, 12. IV, 3, 5. cuius dedicationem, magno cum gaudio & larga sacrificiorum oblatione celebratam, i A.C. VSSERIVS Annal. Vet. Testam. Tom. I. p. 161. in A. M. 3489. conjicit. Operè ad umbilicum perducto, anno Darii septimo Esdras, anno autem vigesimo Nehemias, Hierosolymas ascendit Esdr. VII, 8. Nehem. II, 11. ur-
bemque non modo incenibus, sed cultum etiam, plebemque reducem legibus ac disciplina, in ordinem redegerunt, unde hi tres gentis ac patriæ restauratores, trito apud Judæos proverbio, pa-
sim junguntur: *Zorobabel Templum restauravit, Esdras Religionem & cultum redditit, Nehemias Urbem ac mœnia reparavit.* Hinc variam hoc Tem-
plum expertum est fortunam, sub Xerxis impé-
rio a Bagose, Regio in his terris Vicario vel Præ-
fecto, gravissima XL drachmarum in unumquemque agnum immolandum mulcta prægravatum, sub Darii ultimi principatu, exstructo Samarita-
rum in monte Garizim Templo, insigni contume-
lia affectum, ab Alexandro M. per Jadduam Pon-
tificem mitigato & conciliato, variis privilegiis ornatum, a Ptolemæo Lago temerario ingre-
su profanatum, ab Antiocho Epiphane cum-
primis, Rege Syriæ spoliatum, pollutum, & indignis modis, una cum tota gente afflictum, a Juda Maccabæo, post triennii profanationem gen-
tilem, repurgatum & solennissimo ritu consecra-
tum i Maccab. IV, donec sub Romanis, Pompeji M. ingressu in Sanctissimum, profanatum, de-
mum ab Herode M. splendidissime instauraretur ac exornaretur. Quæ Templi fata, ordine & copiose persequitur LIGHTFOOT. in Descript. Templi Hierosol. cap. XL. Tom. I. Opp. fol. 661 sqq.

III. Atque sic ad Herodis devolvimur Tem-
plum, cuius fabricam **I O S E P H V S** lib. XV. Anti-
quitat. cap. XI. descripsit. Quia enim Rex ido-
lolatricorum complurium fanorum erectione, in-
signem apud Judæos invidiam sibi conflaverat,
hanc ut amoliretur & populi gratiam iniret, de
consilio Sapientum, Hillelis, Schammai, & Mena-
chem, qui magna apud ipsum gratia pollebant,
anno regni XVIII. Templum Zorobabelis re-
parare & ampliare instituit. Oratione itaque præ-
missa causabatur, filios captivitatis, Cyri ac Darii
Hystaspidis mandato constrictos, ultra LX ulna-
rum altitudinem Sanctuarium extollere non po-
tuisse, quæ dimidia saltē pars sit altitudinis, ad
quam Salomoneæ ædis pertigit culmen. Hunc
itaque defectum ut suppleret, & priori hoc po-
sterius quam simillimum redderet, LX ulnas ei-
dem se adhuc additurum. Ingentibus itaque
sumptibus, porticus & atria Zorobabelis destru-
xit, ac e fundamentis splendidissime reparavit,
quin & Sanctuarium ac Sanctissimum, ab inferiori
contignatione de novo extruxit, immo & ipsam
inferiorem contignationem decem ulnis exalta-
vit, multisque magnificis exornavit portis, for-
nicibus, ac deambulacris, ut in miraculis mundi
hæc haberetur moles, & Judæi passim in prover-
bio jactarent: qui Templum Herodis non vide-
rit, eum nullum unquam splendidum vidisse
ædificium. Si ergo dicendum quod res est,
non novum plane ac aliud, sed ipsum Zorobabe-
lis fuit Templum, a Judæis recte בֵּית הַשְׁנִי Templum secundum dictum, sed ab Herode mag-
nifice reparatum ac auctum. Hinc Scriptura
ipsa duo solum templa agnoscit, הַבָּתָה הַרְאֵשׁ ad priorem a Salomone excitatam, &
הַבָּתָה הַאַחֲרֵן ad posteriorem, a Zorobabele extru-
ctam, & per adventum Messia in carne revelati-
glorificatam, quæ ipsa erat Herodis structura
Hagg. II, 9. Egregie in hanc sententiam **S E L-
D E N V S** de Synedriis lib. III. cap. XIII. §. 8. in-
quit: Advertendum autem, בֵּית שְׁנִי Templum
secundum perpetuo ita vocari Zorobabelianum, ut
non minus id, quod ante Antiochi profanationem
stetit, & quod exinde a Maccabaicis instauratum

est, quam quod postea sub Herode innovatum legi-
mus, contineret denotaretque, idque usque ad ex-
cidium urbis templique. Neque enim Templum
babebatur aliquod tertium, ne dum quartum, sed
primum tantum & secundum; licet Zorobabelianum
hoc ita denuo dedicatum fuerit etiam, & in-
stauratum ab Hasmonæis, atque dein reædificatum
ab Herode. Et si igitur **L I G H T F O O T V S** cit. loc.
cap. X. pag. 570. Herodem non tam instaurasse,
quam denuo ædificasse Templum contendat, &
S A V B E R T V S Præfat. in lib. **LEONIS I V D A E** de
Templo novum plane, ac tertium dicat, immo licet
I O S E P H V S cit. loc. §. 3. Herodem, sublatis veteri-
bus fundamentis, alia jecisse & nova memoret,
id tamen omne de atriis, portis, deambulacris &
ornamentis exterioribus, quæ majori longe am-
bitu, quam reduces e captivitate, descripsit, non
vero vel de ipso Sanctuario, vel de Sancto Sancto-
rum capiendum, cuius utriusque superior struc-
tura magnifice fuit aucta, fundamenta autem in-
conclusa manserunt atque immota. Denuo gra-
viter **S E L D E N V S** cit. loc. pronunciat: Summa
est, Herodem nihil molitum esse, quo Templum fie-
ret jam tertium, sed ut secundum, terminis undi-
quaque ampliatis, & nomine, & re, sic maneret,
pro eodemque haberetur, ut non omnino tertii no-
men indueret: quod ex ipsius Herodis apud **I O-
S E P H V M** verbis demonstrat. Quin & viros do-
ctos, **I O S E P H I** circa magnificentiam hujus Tem-
pli fidem non immerito sollicitare, observat
S P A N H E M I V S Hist. Eccles. Vet. Test. Epochæ IX.
Sect. X. Tom. I. Opp. p. 469. quod destructo pri-
dem Templo, cum hæc scriberet, impune exag-
gerare potuerit gloriam ejus, ut & gentis Judæo-
rum, pro more suo, gloriam extolleret, & Ro-
manorum, qui evertissent, celebraret potentiam.
Ceterum Herodes interioris Templi structuram
mensibus XVIII, exteriora & connexa ædifica-
annis VIII, perfecisse fertur.

Ad §. XXII. pag. 46

(31) Quadraginta & sex annis ædificatum
est hoc Templum]. Recte Author noster hæc
verba

verba ad Herodis Templum referunt, & calculos ponit. A cœpta Templi structura, anno Herodis XVIII, vixit ille ad A.C. XVI. Hinc computatis annis circiter XXX. ad tempus illud, quo Iudei verba hæc ad Christum habuerunt, ante primum Pascha publici ministerii, exsurgunt anni XLVI completi. Verba itaque sic veniunt vertenda: *A quadraginta sex annis inde extructum est: h.e. Seint 46 Jäbren ist dieser Tempel erbauet, und wird noch täglich daran gebessert, und du wilst ihm in dreyen Tagen aufrichten?* Sive, ut LIGHTFOOT. in Hor. Hebr. exponit: quadraginta sex annis jam extitit hoc Templum in aedificando; quotannis enim nova quædam addebantur ornamenta. Hanc interpretationem LAMPIVS ad b. l. pluribus declarat & munit. Altera, quæ XLVI annos ad Zorobabelis Templum referunt, & quam FRANC. VVRMANNVS Comment. ad Esdr. VI. p. 328. & in Histor. Ecclesiast. eidem subjuncta cap. XI. p. 501. tuetur, variis calculi laborat incommodis, quæ laudatus LAMPIVS in Annotat. Commentarii sui in apricum posuit. Quando autem mendacii & erroris Evangelistam ex istis verbis arguere nuditur R. ISAAC in cap. XLIII. quia Herodes XXXVII tantum annis imperaverit, Templum autem hoc VIII annorum spacio exstruxerit; dextre eum confutavit IAC. GVSSETIVS ad b. l. pag. 401. errorem hunc Judæis impingens, non Evangelista, ut si maligne tempus auxerint, quo Christi dictum magis suggillarent, hoc ipsorum fuerit mendacium, non Evangelista peccatum, qui ex vero referat, quæ illi, sive vere, sive falso, ogganniebant. Ipse tamen GVSSETIVS posthæc, de Zorobabelis aedificio, Judæorum verba interpretatur.

Ad §. XXIII. pag. 41.

(32) *Superatum autem est a templo priore*] Salomoneæ ædis præ posteriore excellentia, tam ex numero operarum & que ac annorum, quibus utraque fuit excitata, quam ex impari auri copia facile colligitur. In priori namque Tem-

ple parietes & ornamenta omnia, auro geminis-
que fulgebant, nec nisi aurea adhibebantur in
ministerio vasæ 1 Reg. VI, VII. 1 Chron. XXII,
14, 29. 2 Chron. III. in posteriore frustra hoc
quæsieris, & vasæ erant ænea. Accedit exterior
facies, quæ LX cubitorum altitudine superabat-
tur a priore, antequam ad parem magnificen-
tiam eveneretur ab Herode; unde Hagg. II, 3.
Deus ipse hanc ædem נihil reputari in
oculis eorum, qui priorem adhuc viderant, te-
statur. Confer IOH. FRIED. MIEGII Disp. de
gloria Templi secundi §. 3, 4. quæ repetita legi-
tur in Thesauro novo Philol. Theol. Tom. I. p. 1071.

Ad §. & pag. eand.

(33) *Quinque rebus, que fuerunt sub tem-
ple primo, defeceruntque secundo*] De istis
prolixa est & anceps omnino disputatio, paucis
hic repetenda. I. variat traditio, nec eodem
modo quinarius iste a Magistris recensetur. In
Gemara Babylon. Massechet Joma cap. I. fol. 21.
col. 2. ita legitur: זה אמר ר' שמואל בר איניא
מאי שנא רמחוסר הוי אלו חמשה ובריבת
שהיו בין מקרש ראשון למקרא שני ואלו
הן ארון וככורות וכקורבים אש ושכינה ורוח
הקרש אורום וחומים: Dixit RAB SAMUEL
BAR ENIA: Quare (in verbis istis Prophetæ Hagg.
I, 8.) & delectabor in ea, & glorificabor: scri-
ptum est (absque He finali) legitur tam-
en (cum He paragogico?) quid do-
cet deficiens He ? quinque res, que fuerunt in
Sanctuario primo, & non fuerunt in Sanctuario
secundo, nempe, arca cum propitiatorio & Cheru-
bitim, ignis cælestis, praesentia majestatis divine, Spi-
ritus Sanctus Vrim & Thummim. Hanc majorum
traditionem repetit ABARBENEL Comment.
in Hagg. fol. 277. col. 4. Fol. sequenti autem col. 1.
his adhuc addit candelabrum, mensam, ac omnia
vasa Sanctuarii, cum aulæis, tabulis, & reliquis
rebus, quas Moses fecit in deserto, urnam item
mannæ, baculum Aaronis & oleum unctionis,
quæ omnia in priori Templo abscondita credit,

nec reddita in domo secunda. Vicissim in *Gemara Hierosolymitana Cod. Maccoth Cap. II. fol. 32. col. 1.* loco שכינה præsentia majestatis divine, שמן המשחה oleum unctiois inter desiderata numeratur. Vtramque Gemarām conciliare studet SELDENVS lib. II. de Success. in Pontific. cap. IX. p. 245. ita, ut in arca foederis amissa, subintelligatur hoc oleum sacrum, quod in vase suo penes arcā asservabatur, & cum illa periit, nunquam restitutum; unde quoque nulla ex oleo sacro unctio locum habere potuerit sub Templo secundo. Sic tamen Hierosolymitani omittunt שכינה, & Templo secundo largiuntur, quam eidē denegant Babylonici. Rursus RASCHI ad c. l. Hagg. Vrim & Thummim seorsim numerans & pro duobus sumens, arcā omittit. Ceterum, num defectus literæ פ apud Haggæum defectus hujus probationem suppeditet, an pro סymbolo memoriali tantum habendum sit? disputari vide apud SCHICKARDVM in Jure Regio, & CARPZOV. ibid. p. 29. DILHERRVM Dispp. Tom. I. p. 728. & MEIERVM contra Clasingium p. 41. Tanti enim hac inquisitio non est, ut huc transferatur. Pergimus ad traditionis

II. Veritatem, quæ varie impugnatur, licet dispari scopo. Pontificii doctores, RIBERA, TORNIELLVS, alii, ut librorum Apocryphorum fidem tueantur, deperdita ista Chaldaicam cladem evasisse, perhibent. Novissime omnium BERN. SEBAST. CREMER Antiquit. Sacrar. Pæciles Tom. II. p. 5 sqq. quinque res istas sub priora Templi secundi tempora, eidem adfuisse existimat, post excessum autem ultimorum Prophetarum, ab Antiocho Epiphane direptas & ablatas, & nunquam illuc restitutas fuisse, unde thesē generalem ita format: *Quinque memoratas res immo vero defecisse sub Templo secundo post tempora Malachie, aut circa tempora Antiochi Epiphanis, neutquam vero circa initia renovatae religionis & reipublicæ.* Quæ ipsa est R. ASA-RIAЕ EDOMAEI in Meor Enajim lib. III. cap. 51. sententia. Atque ista quidem media incedit via, & fundamentis nititur imparis quidem ro-

boris, nec tamea omnino rejiciendis, hinc paulo altius expendi meretur. Quia vero insignis circa res illas intercedit differentia, de singulis seorsim erit agendum. Sequitur ergo earum

III. Examen. Et α) de Arca quidem cum propitiatorio mitto fabulas, quibus ea vel ex 2 Maecab. II. 4 sqq. a Jeremia abscondita, vel a Josia una cum unguento sacro, baculo Aaronis, residuo Mannæ & oraculo Vrim & Thummim, in loco quem Salomo his usibus paraverit, abdicto ac secreto, sub humum occultata, nec nisi tempore Messiae revelanda ac restituenda, juxta En Israel P. I. fol. 166. cap. 2. DAV. KIMCHIVM Comment. in 2 Chron. XXXV, 3. ABARBENELEM, & alios, vel demum Roman in ultimo triumpho abducta perhibetur, prolixe in aciem productas & sub censuram vocatas a BXVTORFIO, Hist. arcæ fæder. cap. XXII, XXIII. & IOH. BENED. CARPZOVIO, pecul. disp. quonam arca pervenerit? in Volum. Dispp. Academ. p. 48 sqq. Nobis vero videtur simillimum, quod & Babelem a Nebucadnezare, in deportatione Jehojakimi, abducta, & inde a Cyro restituta, ac a filiis captivitatis, una cum ceteris vasis sacris, Hierosolymas reportata, ac in Templi secundi adyto collocata fuerit. Hoe suadet locus, quem in Gemara ad Cod. Zoma cap. V. fol. 53. col. 2. K. ELESER in hanc sententiam allegasse fertur, ex 2 Chron. XXXVI, 10. ubi Nebucadnezar Jehojakimum abduxisse memoratur Babelem כָּל חַמְדַת בֵּית יְהוָה cum vasis desiderii domus Domini. Velut autem terra desiderii, desiderabilis ac præstantissima Psal. CVI, 24. Jer. III, 19. Zach. VII, 14 ager desiderii, omnium optimus ac præcipuus, Jerem. XII, 10. & ipse quoque sponsus spiritualis כָּל מְחֹרֶם totus desideria, exoptatissimus & summe amabilis Cant. V, 16. audit, ita pariter vasa desiderii sunt pretiosissima omnium & vel maxime expedita, in quæ omne fertur desiderium. In ejusmodi Templi vasis, quis arcā cum Cherubim, quis mensam auream, quis altare incensi referri, immo primo loco haberi negaverit? Vnde quando hoc ipsum dictum in Seder Olam Rabba cap. XXV. edit.

MEIERI p. 72. in medium adducitur, statim ad-
ditur explicatio, *הַרְאָה* per instrumenta de-
siderabilia domus Domini intelligitur arca. Vn-
decim ergo ante annos, quam cremaretur sub
Zedekia Templum, arca & vasa illa domus Do-
mini præstantissima Babylonem abducta fuerunt,
ut cum incendio periret Templum, illa una per-
ire non potuerint, quod præsto non amplius es-
sent. Ista vero Babele non abolita, non in alios
conversa usus, sed ut trophæa de Deo Israelis
eiusque populo, in Templum Regis Babelis
translata, ibique asservata manerunt, donec Cy-
rus reducibus ea omnia redderet, Hierosolymas
in novum Templum transferenda Esdr. I, 7-11.
VI, 5. Nec obstat, quod obvertit **MVNSTERVS**
in Joseph. Gorionidis lib. I. cap. 17. & repetit
BV DDEV S Hift. Eccles. Vet. Test. Tom. II. p. 631.
disertam arcæ, nec in ablatione, nec in restitu-
tione vasorum Templi, mentionem fieri, quia
institutum sacrorum Scriptorum id non ferebat,
ut nominatim vasa omnia recenserent ac descri-
berent, sed communi indicio illa complecti satis
habebant. Qui enim omnia dicit, ille præcipua
ejus generis e censu omnium neutiquam exclu-
dit, sed vel primo loco intelligi cupit. Ita con-
stat de restitutione, & præsentia in Templo se-
cundo. Jam in peremptoriam & irreparabilem
eorundem direptionem est inquirendum. Tem-
poribus autem Maccabaicis, & sequentibus, us-
que ad Romanam vastationem, in æde secunda
non adfuisse ex Jerem. III, 16, 17. **CREMERVS**
loc. cit. p. 17 sqq. copiose demonstrat, **IOSEPHI**
quoque ac **TACITI** testimoniis confirmat, quin
& Antiocho Epiphani istam Templi spoliationem
tribuendam esse, ex Daniel. VIII, 11, 12. XI, 32,
36-39. & **IOSEPHI** narratione *lib. XII. Antiquit.*
cap. 7. evincit: quæ cum erudite ab ipso sint
confecta, in iis acquiescimus, Lectorem eo re-
mittentes. Spem denique Judæorum recen-
tium, in quam **R. ABARBENEL Comment. in Dan.** IX, 24. fol. 64. col. 1. suos erexit contribu-
les, fore ut arca, cum ceteris vasibus Sanctuarii, in
Templo tertio, sub Messia restituatur, evertit
omnino & prostravit **FRISCHMUTHVS Disp. in**

*Jerem. III, 14 sqq. de non speranda arcæ fæderis
restitutione*, digna quæ in hoc arguento præ
ceteris consulatur. Pergimus

3) ad Ignem sacrum ac cælestem, in altari ho-
locaustorum perpetim in æde prima conserva-
tum & nutritum; circa quem eo minus nobis
laborandum est, quo evidentius ille, cum de-
structione altaris & plenaria oblationum cessatio-
ne, in vastatione Templi primi cessasse colligitur.
Etsi vero hunc quoque absconditum vel
sub Manasse, vel ante Babyloniam destruc-
tionem, rursusque protractum e puteo, & restitu-
tum altari secundo fabulantur *Judæi 2 Maccab. I,*
18 sqq. in *Massechet Joma cap. IV. sub init.* &
apud **JOSEPHVM GORIONIDEM**, fatetur ta-
men **ABARBENEL ad Hagg. I.** ubi eandem ad-
optaverat traditionem, in dedicatione Templi
secundi de novo cælitus non descendisse, quod
perinde fuerit, ac si nullus adesset. Testimonia
qui κατὰ τὸ πῦρον legerè cupit, **BVXTORFIVM**
adeat in *Hift. ignis sacri cap. III. p. 246 sqq.* **CRE-**
MERVS equidem *c. l. p. 77 sqq.* hunc ignem sub
Templo secundo pariter obtinuisse tueatur, ad
Antiochi Epiphanis persecutionem, qua penitus
defecerit. Negat enim ictiū cælitus dela-
psum, solum esse sacrum, sed quemcunque
ignem, ad cultum jugem adhibitum, & ad con-
sumenda holocausta & victimarum adipes, ad
adolendum suffitum & accendendas lucernas, ad
coquendos panes propositionis, in altari perpe-
tuo nutritum, hoc nomine venire, quia ignis iste
ab altari sanctificetur, & a ministerio sacro sit in-
separabilis *p. 87.* Hinc, quoties v. g. ab Acha-
zo 2 Chron. XXVIII, 24. a Manasse 2 Chron.
XXXIII, 4 sqq. & ab Ammone vers. 21 sqq.
cultus veri Dei aboleretur, extinctum quoque
ignem sacrum fuisse, quoties autem cultus de-
nuo ab Hiskia *cap. XXIX, 4 sqq.* & Josia *cap.*
XXXV, 3. 2 Reg. XXIII, 1 sqq. restauraretur,
toties ignem quoque sacrum incepisse tradit.
Pariter se rem habuisse in destructione altaris
prioris, & initiatione posterioris Esdr. III, 2 sqq.
Sed quod pace Viri docti dixero, ignem ἥστα-
πετην, vel ex שכינה & gloria Dei nube pro-

rumpentem, nec alium sacrūm ac æternū appellari, & Lev. VI, 1 sqq. innui, ex Tabernaculi juxta ac Templi Salomonei initiatione Levit. IX, 24. 2 Chron. VII, 12. eum universa teneo & credo antiquitate, tam Judaicā, quam Christianā. Talis itaque cum in Templo secundo, nullo plane indicio vel documento demonstrari queat, hac prærogativa illud orbatum citra hæsitationem pronuncio. Quando vero Deus eum in cultus, sive prioris, sive posterioris Templi, reparatione populo non amplius indulgebat, ea tamen propter non profana erant sacrificia, ex communi accensa igne, sed quia victimarum sanctificatio fidei Hof. VI, 6. Hebr. XI, 6. in acceptis est ferenda, non sive altari, sive igni, quan- docunque fide offerebantur illa, ignis rite adhibitus, licet ex cælesti origine derivatus non amplius suppeteret, Deo acceptus habebatur: hinc grata Deo sacrificia in Templo secundo pote- rant offerri, licet igne cælesti destituerentur. Sequitur

γ) שְׁכִינָה, sive Symbolum gratiosæ Dei præ- sentiæ, quam pariter in Templo posteriori desi- deramus. Non uno sensu hoc Sanctuarii ἀντι- οὐ πα accipitur. Tantum enim abest, ut gratio- sam Dei præsentiam & inhabitatiōnem ædi se- cundæ denegent Judæorum magistri, ut vel ho- dienum, duobus legi divinæ pie operam danti- bus eam largiantur, juxta illud R. CHANINÆ fil. TERADION effatum: שְׁנָום שְׁוֹשָׁבֵן וַיְשַׁבֵּן בְּנֵיהֶם רְبָרִי תּוֹרָה שְׁכִינָה שְׁרוֹהָה בְּנֵיהֶם duo qui una sedent, & inter eos sunt colloquia de lege, Schechinæ quiescit super eos, id quod ex Malach. III, 16. probare fatagit: in Pirke Abboth cap. III. §. 2. quocum confer Christi dictum Matth. XVIII, 20. Hic autem, de præsentia divinæ externa in symbolo nubis manifestatione, vo- cem sumimus, qua & in Tabernaculi Exod. XL, 34. & in Templi Salomonei 1 Reg. VIII, 10 sq. inauguratione, conspicuam sese reddebat. In Templi autem posterioris dedicatione, Es- dras & Nehemias hanc gloriam alto silentio pre- munt, qui tamen, accurati restitutæ Ecclesiæ Scriptores, hoc, quod ad summum suorum ac

posteriorum solatium valuisse, siccō non præ- teriissent pedes, si adfuisset. Nec vola ejus rei nec vestigium in æde secunda, apud quenquam occurrit Scriptorum. Laudatus CREMERVS denuo p. 35 sqq. Schechinam, una cum arca, Babelem migrasse ex Ezech. I. Jerem. XXIV, 11 eandem cum populo Dei ex Babele reversam fuisse ex Hagg. II, 2-9. Jerem. XXXIII, 6-9. Mich. II, 12, 13. Jes. XLVIII, 14, 17. Zach. II, 5-17. Esdr. VIII, 21 sqq. demum vero Antiochi Epiphanis tempore disparuisse, ex arcissimo ejus cum arca nexu, evincere satagit, qui videatur.

δ) De Spiritu Sancto dispiciendum porro est. Hunc, si cum SELDENO lib. I. de Synedriis cap. XIV. eundein plane feceris cum שְׁכִינָה, ni- hil est, quod seorsim de illo maneamus, post- quam de ista mentem nostram aperuimus. Verum qui curatius, ex mente Judæorum utrumque distinguunt, & per Schechinam, præsentiam divinam, certo symbolo se manifestantem, per Spiritum Sanctum autem donum prophetiæ infe- rioris ordinis, quo tertia classis librorum Vet. Test. dictorum, exarata Judæis creditur, intelligunt, hoc sensu utrumque in Templi po- sterioris distincte numerant desideratis. At enim vero Prophetas domus secundæ, Haggæum, Zachariam, Malachiam, dono prophetiæ gavisos fuisse, in confessio est apud omnes, & sub auspi- cia Novi Fœderis hoc dono fideles complures, v. g. Zachariae, Luc. I, 67. Simeonem senem cap. II, 26, 27. Agabum Act. XXI, 10. quin im- mo Pontificem etiam incredulum & impium, ra- tione officii tamen Joh. XI, 51. instructos fuisse constat: ut de eo sententiam ferre sit in pro- clivi.

ε) De Vrim & Thummim eo minus dubita- mus, in æde posteriore defecisse, cum ne in priore quidem ultima attigisse tempora, valido probari queat documento. Post regnum enim divisum, nullum leges exemplum responsi ex pectorali, unde pius Josias Deum de recens inventa lege consulturus, non pectorale Pontificis, sed Huldam prophetissam requirere necesse habe- bat,

bat, 2 Reg. XXII, 14. 2 Chron. XXXIV, 22. Templo itaque posteriori oraculum hoc in solidum denegamus, quicquid JOSEPHVS Antiqu. lib. III. cap. IX. ogganniat, qui ducentis ante suam etatem annis, responsa non amplius redidisse perhibet. Etsi vero vestes aureas in Templo secundo, vestibus prioribus aemulas, Pontifici paratas, iisdemque pectorale cum duodecim gemmis pariter appensum, non nego, hic tamen non de instrumento; sed de oraculo in pectorali, nobis est sermo. Vrgent, qui se eus sentiunt, Esdræ & Nehemiae auctoritatem, qui Sacerdotibus nonnullis de sanctis comedere prohibitum fuisse dicant, donec Sacerdos consistat cum Vrim & Thummim Esdr. II, 63. Neh. VII, 65. Sed enimvero contrarium omnino produnt verba, & defuisse tune temporis Pontificem, τῷ Vrim & Thummim instructum, liquido testantur: quod ipsum quoque largitur CREMERVS p. 139. licet & postliminio hoc restitutum oraculum, & circa Antiochi Epiphanis demum furores ablatum fuisse, magno molimine tueatur. Ne quid faciamus reliquum, subjungimus adhuc

§) Oleum sacrum, quod memoratis quinque rebus Gemaram Hierosolymitanam addere, supra monuimus. Postquam enim Moses, divino jussu, istud confecerat, nunquam ab alio quam in posterum reficiendum Exod. XXX, 32. vase conditum, cum reliquis cimelii ad arcam asservabatur, & cum in itinere per deserta dissolveretur tabernaculum, curæ Eleazari concredebatur Num. IV, 16. Ita & in tentorio I Reg. I, 39. & in Templo 2 Chron. XXIII, II. custoditum, ut quoties usus postularet, Pontifici ad manus esset, pària tandem fata cum reliquis Templi cimeliis experiebatur; & quia lecythus unguenti hujus, tanti non erat pretii, ac vasa aurea, neglectum forte habita, in Chaldaica Templi vastatione periit, nec Babylone fuit deportata. Denuo itaque parari, quia sub gravi combinatione erat interdictum Exod. cit. loc. vers. 32, 33. facilis negotio inde colligitur, quod plane absuerit a Templo secundo. Hoc ipse largitur

CREMERVS p. 114. §. 17. aliud tamen, ut in locum Mosaici, rite consecutum & usurpatum evincat, verba interdicti restringit p. 106. ad privatum usum, aut usum viri extranei. Verum, si ad verba Mosis curate attendamus, distinet illa ac seorsim, primo iteratam confectionem, deinceps usum alienum ac privatum vetant, ut in gratiam adoptatae hypotheseos, prius cum posteriori misceri & confundi, haud obscure appareat. Demum rursus sub Antiochi Epiphanis tempora, unctionem sacram desississe censet, quia primi, qui ab Antiocho Epiphane Pontificatum ingenti pecunia summa redemerunt, Jason & Menelaus, idque cum plena a Mose apostasia, & introductione Hellenismi, unctionem & inaugurationem Mosiacam parum curasse, videntur, proximi Pontifices, viri Maccabæi, non erant e Pontificali genere, deinde jus in Pontificatum a Regibus accipiebant, & hinc solenni unctionis & inaugurationis ritu facile carabant. Quæ bene se habent, modo probatum dedisset, primos a reditu, aut ab exstructione Templi secundi Pontifices, oleo sacro rite ac licite fuisse initios, quod demonstrari valide nequit. Josua sane, vestibus saceris indutus, & cidari munda ornatus, immo egregio a Filio Dei elogio macatus, at oleo sacro inunctus non legitur Zach. III, 1 sqq. Manet ergo ratum, istud post primi Templi cladem, inter desiderata fuisse, nec unquam posthac restitutum.

IV. Frustra speratam adhuc harum rerum restitutionem, in Templo tertio sub Messia, subneuemus. Auctor enim סֵפֶר אַבְקָת רֹאכְלִי libri pulveris aromatarii, quem ANTON. HVLSIVS in Theolog. Jud. Latine conversum, eruditis illustravit pariter ac confutavit annotationibus, lib. I. P. I. p. 152. diserte promittit fore, ut quinque res istæ, quæ cum priori Templo perierant, ac in posteriori defecerunt, non restituantur modo, verum etiam quinque aliis prærogativis præclare augeantur, nimirum 1) luminis solaris incremento plane miraculoſo, quia Messia adventu solis jubar trecenties quadragies ter splendidius illucescat, juxta Jes. XXX, 26. in Tar-

gum TONATHANIS: 2) splendore justorum, ad eundem numerum, per Jud. V, 31. apud eundem Chaldaeum: 3) corona Mosis de monte Sinai per Exod. XXXIII, 7. 4) tympanis tripudiantium per Jer. XXXI, 4. 5) antonae abundantia & vilitate.

Ad §. XXIII. pag. 41.

(34) *Per קול בת filiam vocis*] Tradit hæc Auctor fide Rabbinorum, qui in Gemara Sota cap. IX. apud WAGENSEIL. p. 1069. traditio- nem allegant: משמהו נבאים האחרונים חנו וברוח ומלאكي נסתלקה רוח הקרש מישראל וערון חיו משתמישן בת קול: Prophetis posterioribus, Haggæo, Zacharia, & Malachia mor- tui, recessit Spiritus Sanctus a Judeis; adhuc tamen Cœlesti Echo fruebantur. Juxta hos ita- que, id genus revelationis sub Templo secundo viguisse, & in locum Spiritus Prophetici, ab Israele ablati, successisse creditur. Verum quia etiam in V. T. locum interdum habuisse tradi- tur, & Job. IV, 16. ac maxime i Reg. XIX, 11. hic refertur, præterea Paraphrastes Chaldaeus ejus jam ad Num. XXI, 27. & Deut. XXVIII, 15. meminit, & R. SALOMO TARCHI ad I Sam. I, 23. illam, de nativitate & meritis Samuelis vatici- nantem; ad I Sam. XII, 5. rursus ad I Sam. XX, 16. ubi divisio regni Davidi prænunciabatur, sic ad 2 Sam. XXI, 6. ex Cod. Talm. Jevarim fol. 79. col. 1. item ad I Reg. III, 27. allegat; hinc longe altius alii assurgunt, in quibus DRVSIVS illam respectu Vrim & Thummim, quæ erat vox ex propitiatorio missa, dici existimat, quod in illius locum successit, & iccireo filia sive successor vocis dicatur. In quali constiterit sono? &, quomodo sese habuerit? varie rursus disputatur. Mihi hæc se maxime probat explicatio: quia קול nomini Jehovæ juncta, in Scripturis tonitru notat Psal. XXIX. & alias, Deusque per tonitru & fulgura majestatem suam ac præsen- tiatam saepe manifestare solebat, Exod. XIX, 16. Psal. LXXXI, 8. hinc, quando post tonitru au- diebatur vox aliqua, quæ ut Echo aures feriebat,

vocabatur בַת קָול filia vocis, quia vox reper- cussæ instar habebat. Quando tonitru, nulla alia voce aut repercussione comitatum, audieba- tur קול simpliciter erat, at vero quando sub- missa vox, instar Echo post tonitru insonabat, tum censebatur: quod dilucide ex Joh. XII, 28, 29. Act. IX, 3, 4. & Apoc. X, 3. intelli- gitur. Hanc itaque vocem vel compositam dixe- rim, quando præcessit tonitru, vel simplicem, quando absque tonitru, articulata vox de caelo auditur, ut Matth. III, 17: XVII, 5. coll. 2 Petr. I, 17. Act. X, 13. XI, 7. ELIAS LEVITA post re- censitam communem Magistrorum sententiam, subnequit: ובעל הקבלה אומרים שהוא קול של מורה אחת הנקראת קובל ואוריין כן הוא: Qui periti sunt artis Cabballistica, dicunt, quod sit vox cuiusdam virtutis divine, quæ vocetur קול ו fortassis ita est. Ita ignorantium suam pro- fitetur. Vera itaque & genuina Filia vocis, est species revelationis divinæ, a prophetica re- velatione distincta, quæ assa voce de rebus, quas hominibus patefacere Deus instituerat, edeba- tur. Illa in usu erat durante Templo secundo, ut P. FAGIVS in Paraphras. Chald. Exod. XXVIII. circa fin. commentatur, vel potius sub auspicio Novi Fœderis, præludium & significatio quedam vera illius vocis divinæ ac cœlestis, jamjam orbi imminentis ac revelanda, immo jam missæ, quæ scilicet erat Jesus Christus, Dominus noster ac Ser- vator, cui & Bath Kol testimonium dabat Matth. III. & XVII. item Job. XII. Atque sic ad ea- rum originem delabimur & auctoritatem, quam prorsus omnem proscriptit & conculet LIGHT- FOOTVS Hor. Hebr. ad Matth. III, 17. Tom. II. Opp. p. 275 sq. & hanc vocem partim pro fabu- lis habet Judaicus, partim pro præstigiis Diabo- licis. In eandem pedibus incedit sententiam DAV. KNIBBE Hist. Prophet. lib. II. cap. 6. §. 10. p. 353. & recentissime MVNSTERVS, auctor di- sputationis, sub præsidio DANZII anno 1716. Jenæ, de Filia vocis, nefanda divinæ emula edita, §. 27. p. 47. Velut autem Pseudo-Propheta- rum imposturæ ac fraudes non omnem everte- bant, etiam genuinorum Dei internunciorum

ac vatum revelationem ac vaticinandi facultatem, ita nec Judæorum hinc impia, hinc ridiculae de Bath Kol traditiones, revelationem omnem, distincta voce editam, in dubium plane adducunt aut e medio tollunt. Elumbe sane contra illam argumentum struit **L I G H T F O O T V S**, vir cetera in suo genere summus, quando: *credamne ego, inquit, Deum populo, tam dira apostasia laboranti, ita indulgentem, ut e celo cum iis familiariter colloqui dignaretur, atque iis oracula tam sublimia exhibere, tamque frequentia, ut non paria Prophetis?* Atqui vero Deus populo, tam dira apostasia laboranti, adeo se indulgentem præbuit, eidem ut Filium suum, humana carne indutum, mitteret, qui integro triennio & verbis suavissimis ac ponderosissimis, & prodigiis ac miraculis plane insignibus, gratiam ac regnum Dei offerret. Nonne hoc multo sublimius quid & majus erat omni prophetica revelatione? Præterea animadvertas quoque, celebriores vix ullos in V. T. ad populum Dei missos fuisse Prophetas, quam Eliam ac Elifam, cum in exulterratissima prolapsum esset regnum Israel tempora. Plane aberrat hæc collectio a divina cœconomia; quæ perditissimis hominibus interdum maximas indulget bonitatis & clementiae divinæ divitias, Rom. II, 4 sqq. Ea tamen propter non Judeorum adoptamus nærias. Insanus sit, nec Christiano nomine dignus, qui fabularum de Bath Kol patrocinium suscepere rit, easque tueri aut pro veris obtrudere fuerit ausus. Rechte observavit Vir Celeberr. D. DANZIVS, in præmissa disputationi laudata ad Respondentem epistola, Judæos tot Filias vocis de celo, vel monte Horeb, aut Sanctissimo templi Hierosolymitani, vel etiam aliunde intonantes finxit se, non alio fine, quam ut efficaciam vocis celestis ad Christi baptismum, & glorificationem in monte excelsø peractam, calitus delapse, eumque Dei Filium proclamantis, infringant, omniisque privent auctoritate. Quasi res foret quotidiana, nullius momenti, ad quam nemo mortalium attendere debet: nedum, ut fidem adhibeat iis, que voce huiusmodi promulgantur, quoties suis parum conve-

niant dogmatibus. Talmudica enim קול nunc Deo indigna tradit, ut in Cod. Berachot fol. 3. col. 1. ubi Dei nomine, de vastato Templo & populi exilio, conquesta legitur, & in Megilla fol. 3. col. 1. ubi cum Jonathane Vzielide de translatione Chaldaicâ expostulavit; nunc ad dirimendas lites, inter doctores Schammæanos & Hillelianos, audita perhibetur, licet utrumque verba sint Dei viventis, standum tamen esse effatis Hillelianis, in Cod. Erubbin fol. 13. col. 2. & Berachot fol. 51. col. 2. circa fin.; nunc non-veritatis causa, sed tantum ad honorem hujus vel illius Rabbini conservandum, egressa fertur, v.g. in confirmationem sententiae R. ELIESARIS in Bava Mezia fol. 59. col. 2. & in honorem R. PERIDAE in Erubbin f. 54. col. 2. cum primis quando illa, totum mundum propter R. CHANINAM nutriri publicavit, in Taanith fol. 24. col. 2. nunc incredibilia & fabulosa pro certis v.g. de distantia cœli a terra, in Cod. Pesachim fol. 94. col. 1. prodit: unde Rabbini ipsi interdum ad Filiam vocis attendendum esse negant in Bava Mezia fol. 59. col. 2. Ista quidem omnia, & his similia, ad nugas referimus Judeorum; nihil tamen impediunt, quo minus vere quoque interdum divinitus audita vox fuerit, quam testimonia N. T. supra citata abunde confirmant, nec video, quid obstet, quo minus istud revelationis divinæ genus Filiam vocis vocare possimus. Removeatur abusus, & res ipsa, idoneis asserta testibus, in salvo ponatur. Sed, qui plura de illa cupit, adeat præter laudatam disputationem, BVXTORF. Lex. Talmud. voce בָּת p. 320. HOTTINGER. Thes. Philol. p. 509. LIGHTFOOT, cit. loc. GALAEVM Dissertat. de Sibyllis p. 237 sq. WITSIVM Miscell. Sacr. Tom. I. p. 17 sq. DAV. KNIBBE Hist. Prophet. lib. II. cap. 6. §. 8. p. 350 sqq. NIC. GÜRTLER. Syst. Theol. Prophet. cap. II. pag. 26 sq. IOH. BENED. CARPOV. Notis ad Schickardi Jus Regium cap. I. Theor. 2. pag. 23. Cumque de ea diligenter & cum cura se actuatum ad Massechet Purim, pollicitus sit nunquam satis laudandus Præceptor quondam noster, magnus WAGENSEILIVS in Sota p. 1071. ex animo

mo dolemus, insignem illum in Purim Com-
mentarium, quem ad umbilicum se perduxisse
plus vice simplici memorantem audivimus vi-
rum summum, post ejus tamen fata disparuisse,
nec ab heredibus inter λειψανα fuisse reper-
tum.

Ad §. XXIV. pag. 42.

(35) *Qui verificetur prophetia Haggai cap. II, 9.*] Ut Templi posterioris præ priori di-
gnitas & eminentia plane intelligatur, cum di-
cti sensus ex contextu eruendus, tum subnectione
vindiciae sunt adversus Judæos. Postquam
Propheta, surgente templi ædificio, senes illos
advocasset, qui prius templum viderant; & hoc,
quod exstribebatur, nullius instar esse pronun-
ciasset, indeque acerbissimus optimorum viro-
rum luctus obortus fuisset, tandem ut eos sola-
retur, Haggæus fore prænunciaret, ut Templum,
quod jam vilissimum in oculis adspicientium
compareret, ad splendorem maximum, gloriam
que summam emergat, priusque Salomoneum
multis post se paralangis relinquat. Hoc ut
evineat, 1) magnificum præmittit exordium,
dum brevi cælum ac terram, mare & continen-
tem, signis undique conspicuis commovenda
prædictit; 2) fore enim, ut in hac perturbatio-
ne gentes quoque, ex omni terrarum angulo,
plurimum commoveantur, atque tum חמותה
כל הגוֹם desiderium omnium gentium exhibe-
atur: de qua commotione LUDOVIC. CHRIST.
MIEGIVS, disput. *de venturo, post commotiones*
externas, internas, desiderio gentium. Hagg. II,
6, 7. copiose commentatus est, quæque in lau-
dato *Thesauro novo* Tom. I. p. 1076. inserta le-
gitur: 3) tum itaque gloriam, in hoc ipso, quod
modo erigebatur, Templo orituram, ומלוח
את הבית הזה כבודה. & hanc ipsam domum glo-
ria implebo, per memoratum desideratissimi
omnium gentium solatii adventum: 4) hanc
vero gloriam auri & argenti fulgore, pondere
& copia, non absolvit, quæ quidem sint in manu
Dei, sed viliora, quam quæ splendorem huic
domo concilient vers. 9: 5) longe quippe ma-

jorem posterioris hujus Templi gloriam futu-
ram, præ priori, quod auro & gemmis abunda-
bat, נורל כבוד הבית הזה האחרון מן הראשו, dum eum in carne exciperet manifestatum, in
quo omnis gloria, felicitas, & dignitas sit, δόξα,
ὧς μονογενεῖς πατρὶ πατέρος (Joh. I, 14.) immo in
quo πατοικεῖ πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς Θεότητος σω-
ματικῶς (Col. II, 9.) unde 6) pax spiritualis per
universam diffundatur Ecclesiam, ובקום ה' זר שלום
וְבָקּוּם שָׁלוּם. Ne enim temporalis intelligatur,
eventus obstat, cum pax in Templo posteriori
fere nulla fuerit, certe non perpetua & constans.
Spiritualem autem, שׁר princeps pacis,
cælestis Salomo, erat allatus Jel. IX, 6. Psalm.
LXXII, 7. Vnde liquido constat, quod major
hujus ædis gloria in eo consistat, quod ille sit
adventurus, & εὐτοπεστάτως in illo docturus,
qui spes erat ac desiderium omnium gentium;
quam Messiae circumscriptiōnēm ipse quondam
R. AKIBA, celebratissimus inter veteres Judæos
doct̄or, teste Scholiasta ad Sanhedrin cap. II. agno-
vit & fassus est. Cum ergo prioris ædis digni-
tas in eo potissimum fuerit sita, quod suam Deus
præsentiam symbolo visibili & externo, cum
nubis & ignis, tum oraculi ad quæsita respon-
dentis, in ea manifestaret; quid augustius &
magnificentius de hac posteriori poterat prædi-
ci; quam veram & substantialem Filii Dei in
carne revelati præsentiam præsto eidem futu-
ram, quam tot seculis expectassent, tot votis ad
suspiciis expetiissent? Hanc etenim Templo
posteriori gloriam, ceu apicem omnis eminentia
ac dignitatis, prænunciabat quoque posthæc
Malachias cap. III, 1 sqq.

Judæi, ut lucem ac robur hujus vaticinii elu-
dant, varie contra illud insurgunt. I. Ad ter-
tium Templum, sub venturo Messia ædifican-
dum, hoc testimonium spectare contendunt R.
ISAAC ARAMA, ABARBENEL, aliqui recentio-
res. Sed omnino contra Prophetam, qui
hanc, quæ ob oculos versabatur,
ædem exerto velut digito monstrabat, quam
struebat Zorobabel, Judæi tanquam nihil habe-
bant, seniores deslebant. Immediatam quippe
&

& luculentam inter Templum hoc Zorobabelium, הַבִּיהַת הַזָּהָר הַזֶּה / & inter prius Solomoneum oppositionem instituit Haggæus, & huic quidem externæ, illi autem spiritualis & internæ gloriæ majorem attribuit gradum.

II. De Hérodiani Templi magnificentia oraculum exponit R. SALOMO BEN MELECH in מְכֹלֵל וּמִזְבֵּחַ ad h. l. præente Talmude in loco mox citando. Verum a) refragatur textus, qui de eo agit Templo, in quo pacem Deus sit datus. Ast sub Herodiano Templo, neque pacem Judæi, neque libertatem habuerunt, sed stragibus, minis, variisque concussionibus, tum ab Herode, ejusque progenie, tum a Romanis Judææ Præfectis misere fuere divexati. Velut ergo pacem spiritualis, ita spiritualem quoque gloriam divinus vates canit, quam splendore externo Herodes huic ædi conciliare non poterat. Sed & b) Herodianum omnino Templum erat, quod suo Messias adventu & præsentia illustrabat. Hinc vero spiritualis redundabat gloria, quæ ad omnes fœse diffunderet gentes, eapropter commovendas.

III. De duratione Templi posterioris hanc gloriam intelligendam cupiunt Talmudici, qui in Cod. Baba Bathra cap. I. fol. 3. col. a. ita tradunt: *Major erit gloria domus hujus præ priori: disputatum est dare inter RAB& SAMVELEM; seu, ut volunt alii, inter R. IOCHANAN, & R. ELIESEREM; ille glorioius fore בְּכָנָן in structura: hic בְּשָׁנִים in annis, seu duratione statuit.* Eodem provocat SAL. BEN MELECH cit. loc. qui ex Scholiaste in cit. loc. Talmud. prodit, prius 410 annis solum, posterius 420 stetisse. Sed ipse R. ISAAC in Chissuk Emunah hoc argumentum explodit: *'Horum sententiae, inquiens, obstat, quod Scriptura non ait, amplior erit fabrica hujus domus, aut duratio hujus domus, verum, major futura est gloria domus hujus: nec enim, quod domus postrema annis decem diutius stetit quam domus prima, ea tanta gloria erat, ut Propheta ideo in ea verba erumperet, que expressit. Amplius, si maxime domus secunda faculo integro diutius stetisset, quam domus prima, atque etiam stru-*

etura ejus duplo fuisset magnificentior præ Templo priore, quomodo eam ob causam Scriptura dicere potuisse, majorem futuram gloriam posterioris domus præ priore? cum gloria, que in Templo priore habitaverat, non habitarit in secunda? quæ haec tenus recte se habent. Decenniū enim discrepantia tanti non erat, ut Deus cælum, terram, mare, aridum commoturus prædiceretur. Sed nec recte calculus subducitur, cum & ipsum Salomonis Templum, 420, immo 427 annis stetisse, SCALIGER & CALVISIVS probatum dederint.

IV. Absurdus denique est R. ASARIAS in *Meor Enajim* fol. 160. quando Templi secundi gloriam in eo collocat, quod reges exteris, Persæ & Medi, sacrificiis & oblationibus suis honorarint, tum & in primis Alexander M. cum omnes gentes armorum suorum strepitu commovisset, Hierosolymam veniens pacem eo attulerit, Templo ac Pontifici honorem exhibuerit. Hinc Alexandrum desiderium Gentium esse prohibet. Velut autem priori Templo rex Tyri, regina Arabiæ, aliique exteris thesauros suos obtulerunt, ita, quod saepius jam monuimus, non in externo, sed spirituali ac interno splendore, gloria Templi ponenda est. Quo autem jure Alexander M. desiderium gentium audiat, qui earum potius exitium, & Dei inter illas flagellum dici meretur, & quem infortunium hominum Arabes appellant? Confer post MARCKIUM, aliasque in h. l. Cōmentatores, IOH. FRID. MIEGIVM de gloria Templi secundi, in *Thesauro Novo T. I. p. 1071.* IAC. GVSSETIVM advers. Chissuk Emunah P. I. cap. 34. p. 233. IOH. HILPERTVM, Sanctæ Linguae Prof. Publ. Helmstadiensem, in disput. de gloria posterioris Templi, Helmstadii An. 1653. ventilata, & HIERON. WIGAND BIEL disp. de *Templi posterioris præ priori gloria*, Vitemb. An. 1715. publicata.

Ad §. XXV. pag. 42.

(36) Nec unquam cum Hierosolymitano restaurari potuit] Postrema Templi eversio, quia
Q9

quia cum Romano Vrbis excidio conjuncta, a multis tradita, & in vulgus nota, concise descripta legitur ab HERMANNO WITSIO in elegantiissima Hierosolymorum historia, *P. II. Miscell. Sacr. Exerc. XI.* §. 75. cui nihil est, quod addamus. De prohibita tamen restauratione hæc repeti merentur. IVLIANVS Apostata, ut & ægre faceret Christianis, & vaticinia Christi de nunquam instaurando Templo Hierosolymitano mendacii convinceret, Judæis Templum ædificandi non copiam modo fecit, sed mandato etiam injunxit, sumitus operi ex publico præberi jubens. Inter hæc vero, dum rebellis turba fundamenta jacere molitur, noctu ingens terræ motus exortus, lapides ex veteris Templi ruinis avulsos sursum excussit, & cunctos una cum contiguis ædificiis dispersit. Terror ex eo non mediocris invasit Judæos; famaque ejus miraculi plures exciti, ex longinquis regionibus eo loci convenere. Hinc aliud accidisse fertur prodigium, testibus quamplurimis confirmatum. Ignis enim cælitus demissus cuncta opificum instrumenta consumxit. Itaque cernere erat, malleos, scalpra, ferras, secures, ascias, cuncta denique ad opus faciendum necessaria, flammis absundi. Et ignis quidem toto die hæc omnia depasccebatur. At cum ne sic quidem ab instituto desisterent, tertium successit miraculum: quippe sequenti nocte σφραγίδεις σανες ἀτι-
ρούσις signa crucis radiantia in illorum vestibus impressa apparuerunt, quæ orto die conspicati, frustra abstergere aut eluere conabantur. Sic Templum, quod moliebantur reficere, funditus eversum est. Testes rei, non Christiani modo sunt, SOCRATES lib. III. Histor. Eccles. cap. 20. SOZOMENVS lib. V. XXI. CHRYSOSTOMVS Orat. 3. contra Judeos, GREGORIVS

NATIANENVS, Imperatori σύγχρονος Orat. II. invectiva, sed & e Judæis R. DAVID GANZ in Zemach David P. II. fol. 36. num. 368. & ex Gentilibus AMMIANVS MARCELLINVS lib. XXIII. non longe ab initio. Horum fide fusius ea expoununt laudatus WITSIVS Exerc. XII. §. 32. p. 374. OSIANDER Hist. Eccles. Cent. IV. p. 342. BASNAGE lib. VI. Hist. Jud. cap. XIV. Tom. IV. pag. 1257 sqq. Seculo sequente A. 530. IVSTINIAN. Imperator spendidissimum Templum Hierosolymis Virgini Deiparæ exstruxit, quod PROCOPIVS de ædific. Justin. Orat. V. copiose persequitur: eandem tamen cum Judaico Templo obtinuisse sedem, non perhibet. Contra vero A. C. 636. Hierosolyma post biennii obsidionem a Saracenis capta, Homar, a Muhammete tertius, eodem in loco, ubi Templum a Tito dirutum fuerat, Muhammetica religionis fanum ædificari jussit. Quod feliciter, ex animi sententia consummatum, opulentis possessionibus ditavit, ut ad sarta testa conservanda, ad luminaria ceterumque cultum abunde semper esset. Extant vero in eodem Templi ædificio, intus & foris, ex opere Musaico Arabici idiomatici literarum vetustissima monumenta, quæ illius temporis esse creduntur, quibus & auctor, & impensæ, & cepti absolutique operis tempus, declaratur. WITSIVS §. 39. pag. 380. & recentissime SIMON OCKLEY Hist. expugnationis Syriae P. I. in vita Omar Alwakidi edit. Belgicæ p. 254 sq. Confer etiam EVTYCHII Annal. Tom. II. p. 287. Quomodo autem pœnitentia ductus Deus, lacrimetur, & super se exclamet Væ! quod permiserit vastationem Templi, ex Judæorum testimoniosis prodit, & refellit GEORG. ELIEZ. EDZARDVS in Berachoth cap. I. Not. 10. p. 152 sqq.

AD

LIB. II. CAPVT. II.

DE SYNAGOGIS, SCHOLIS, ΠΡΟΣΕΥΧΑΙΣ.

Ad §. I. pag. 42.

Vocabulum Synagoga] Vox συναγωγὴ est ἀπὸ τῆς συνάγειν, congregare, colligere, & apud ATHENAEVM quidem & HESYCHIVM, in strictiori significatu accipitur, ut συνάγειν sit τὸ μετ' ἀλλήλων πίνειν, invicem compotare, & συναγώγιον sit τὸ συμπόσιον, convivium. Ast apud alios auctores latius patet, ut συνάγειν idem sit ac συναθροίζειν aggregare, congregare in unum, & συναγωγὴ notet πάντα συναθροίσμα, omnem congregationem & coacervationem plurium in unum, quo spectat Auctoris nostri generalis vocis explicatio. Denique apud auctores Graecos specialiter, omnis hominum cætus, qui ex instituto est, sive judiciorum, sive publici consilii, sive rerum sacrarum gratia, hoc nomine venit. Præterea observatur, τὰς LXX ita instituisse, ut Hebraeam vocem per συναγωγὴν transferrent, paucis Textibus exceptis. שְׁרָה autem deducta vox ἀπὸ τῆς שׁרָה condicere, convenire facere, qualencunque notat hominum cætum aut congregationem, sive totius multitudinis sive partis illius. Immo, non hominum tantum, verum etiam animantium. Jud. XIII, 8. examen apum in cadavere leonis dicitur שְׁרָה דְבָרִים, τοῖς LXX συναγωγὴ μελισσῶν. De hominum tamen ad se accedentium convenientibus proprie & ordinario usurpatur hoc vocabulum, ast ita, ut nulla habeatur ratio conditionis hujus conventus, sitne bonus an malus, sacer an civilis. Sane David Psalm. XXII, 17. meminit שְׁרָה מְרוּעִים συναγωγῆς πονηρευομένων, societatis malignantium, & Moses factionem Coræ, Dathan & Abiram diserte vocat על יְהוָה הַנְּעוּרִים על יְהוָה eorum, qui conspiraverant contra Jehovam, Num. XXIII, 3. Falsus autem omnino est in eo AVGSTINVS, quando in enarrat. Psalmi LXXX. congregationem Judæorum solum vult

Synagogam diei, Christianorum vero Ecclesiam, & in Psal. LXXVII. scribit: nostram Apostoli nunquam dixerunt Synagogam, sed semper Ecclesiam. Evolvat Jac. II, 2. ubi Christianorum cætum συναγωγὴν vocat. Et Patrum, in eadem notatione vocem usurpatum, IGNATII cum primis & CLEMENTIS ALEXANDRINI testimonia, exhibuit SVICERVS Thesauro Ecclesi. b. v. p. 1106. Apud Rabbinos, quod Græce dicitur συναγωγὴ, exponitur per קְהֻלָה & קְהֻלָה / inter quæ tamen aliquid intercedere discriminis observat ELIAS LEVITA in Tisbi v. קְהֻלָה / ut קְהֻלָה idem valeat ac צְבָיר congregatio populi, cætus, Ecclesia, קְהֻלה vero urbem designet, in qua commoratur קְהֻלָה seu Ecclesia. Quod vereor, ut usu vocis comprobetur. Cum enim in titulis librorum Rabbinicorum nihil frequentius legatur, quam בְּקָק פָּאָרוֹאָח / וּוְנִצְיָא in civitate sancta Paduana, vel Venetiana, certum est, Judæos non urbem Christianam sanctitatis ornare elogio, sed cætum suum ibi habitantem. De vocibus קְהֻלָה & קְהֻלָה commentantem lege CAMB. VITRINGAM de Synagoga vet. lib. I. P. I. cap. I. p. 78 sqq. qui porro cap. IV. p. 116. sollicite inculcat, paria cum illis facere vocem כְּנִסָּה / כְּנִסָּה & כְּנִסָּה & כְּנִסָּה ita tamen, ut multitudinem collectam in unum, conventum sacrum, ast בֵּית כְּנִסּוֹת & in Plur. domum congregationis, seu loca stata notet, in quæ convenire solent ad sacra facienda. His accedit tertia vocis Synagogæ notatio, quam ex creberrimo scriptorum Christianorum usu, scite observavit SAM. MARESIVS Syllog. Disput. Select. P. II. p. 704. ubi ex instituto, sed concise, de Synagogis agit, §. 9. ita inquiens: Ut autem Synagoga in Scripturis, modo cætum, modo locum ei destinatum sonat, ita apud scriptores Ecclesiasticos, sape significat gentem Judaicam, legalia sequantem & profitentem, opposite ad Ecclesiam Christianam,

stianam; quæ fruictur luce Evangelii; haud plane ab simili modo, quo Paulus Gal. IV, 22. & sqq. oponit montem Sinai vere Sioni, Agarem Saræ, & Hierusalem terrestrem celesti. Huc facit inter Opera AVGUSTINI Tomo VI. libellus elegans, quem tamen negant eruditæ, Augustinianum esse, qui inscribitur: *De altercatione Ecclesiæ & Synagoge.* Verum ista vocis significatio hujus loci non est.

Ad §. II. pag. 42.

(2) *Tempus, quo cœperint Synagogæ.*] Obscuram & implicatam de Synagogarum origine disquisitionem operose instituit laudatus VITRINGA c. l. lib. I. P. H. tota p. 271 sqq. Nos distinguendum censemus inter locum statum conventus publici ad sacra peragenda, & inter Synagogas Judaicas presse dictas. Ille sane ab ortu Ecclesiæ & propagari generis humani arcessendus est, atque eo spectat testimonium Gen. IV, 26. *tunc cæptum est invocari nomen Jehovæ,* scil. in solenni cœtu, cum hactenus sacris domesticis Patres familias fuerint contenti; nec dubium, quin Abraham & ceteri Patriarchæ certum destinarent locum, sacris publice peragendis, quod hacten obscure proditur Gen. XIII, 18. donec exstrueretur iussu divino tabernaculum in deserto. Verum loca ista non erant propriae dictæ Synagogæ Judæorum. Iotas enim necesse est ad ea solum referas tempora, quibus locus solennis & status sacrorum, primo Tabernaculum, postea Templum jam esset exstructum. Quando autem, post occupatam & forte divisa terram promissionis, tribus Ruben, Gad & Manasse, in partibus trans-Jordanensibus suas repetebant sedes, nec saera publica in tentorio conventus cis Jordanem aliter posthæc frequenterabant, nisi diebus festis, ea ut supplerent, inditionibus suis, oppidatim haud dubie conserabant loca stata, in quibus singulis Sabbathis ad lectionem legis populus confluenteret, & communes funderet preces. Oratoria certe erant, in quibus populus vacabat sacris & e verbo Dei

eruditiebatur: quæ si Synagogas dixeris, sat antiqua earum erit origo. Huc spectant etiam posteris temporibus loca illa, in quibus, post scissionem regni Israelitici, pii Israelitæ μουσχολαργεῖαν Jerobeamicam detestantes, cum Hierosolymas ad sacra facienda tendere, Regum tyrrannide prohiberentur, Sabbathis & noviluniis coibant in cœtum, ut sincera divini cultus & mysteriorum doctrina a Prophetis imbuerentur; quo fine captivus quoque populus ad Ezechielem conveniebat cap. XXXIII, 30 sq. Acroteria ista interdum eadem cum Scholis Prophetarum & Gymnasiis, interdum alia ab iis, & distincta erant; ut paulo post videbimus. Bene quidem memini, Virum apprime doctum & in hac inquisitione valde sollicitum, CAMP. VITRINGAM toto cap. IX. p. 380. id agere, ut Synagogas sub Regibus Judæis, usque ad captivitatem Babyloniam, cognitas & receptas fuisse neget, cap. XII. autem, p. 413. in eo esse, ut demonstret, post reductionem Judæorum ex captivitate Babylonica, Synagogas in Canaane natas esse, tempore tamen incerto: sed nimis anguste ille Synagogarum nomenclaturam coarctat, perpetuo ac inoderno quoque illarum usu reclamante. Certe IOH. MARCKIVS *Sylloges Dissert.* in N. T. Exerc. XVI. p. 447. in locum, ex Actis mox citandum, ex instituto inquirens, Synagogarum ortum ad tempora quæque post Mosen prima refert §. VII. p. 455. quibus ejus Pentateuchum nacti, per urbes a Cananeis occupatas habitarunt Judæi, & Sabbathua sua observarunt, & iisdem conventus sacros in locis ad hos aptis habuerunt: rursusque §. XI. p. 462. novem argumenta, quæ pro recentiori origine Synagogarum adducuntur, solide refellit, totumque istud latifundium haud proletaria opera exhaustit.

Testimonium Act. XV, 21. ab Auctore in partes vocatum, abunde quidem docet, Synagogas, ea certe tempestate, multorum jam seculorum ætatem tulisse, temporis tamen articulum, quo cœperunt, in medio relinquunt. Reete de eo VITRINGA p. 272. pronunciat: *Dubium tamen hactenus manet, a quo tempore haec yevenit aexcidit*

ἀρχαῖαι, antique etates initium ducant, si ad eorum primum principium respicias. De eo enim in sanctis literis & profanis nihil ita accurate definitum est, ut absque sollicita hesitatione, & metu penitentiae possis respondere.

Alterum ex Psal. LXXIV, 8. testimonium VITRINGA Cap. X. p. 396. sub incudem vocans, haud gravatim largitur, post AQVILAM, qui h. i. per כל מועדיו אל συναγωγὰς ισχυεῖ reddidit, viros doctos, DIODATVM, Belgas, COCCEIVM, LVTHERVUM, & inprimis FVLLERVM, disertam Synagogarum mentionem hic deprehendisse, ipse tamen Θέσιν Φυλάττειν cupidus, p. 403. primo quidem cum ABEN ESRA & IARCHIO de Templo, ejusque variis conclavibus interpretatur: Licebit igitur, inquit, per כל מועדיו אל omnia loca conventus Dei, intelligere augustissimum Templum, cum splendidissimis atriis, & magnificis structuris exedrarum, ut a Salomone ingentibus sumtibus paratum est. Hac erant loca conventus in terra Canaan, quippe quibus Deus se praesentem exhibebat populo suo: posthaec vero sensum vocum longius extendens, per מועד אל tales locum hic denotari censet, in quo Deus se singulari modo solitus erat manifestare. Hujusmodi autem loca fuisse, in quibus Deus Patriarchis aliisque sanctis viris, etiam extra Tabernaculum apparuit, & in quibus titulum, sive altare ponere, usu erat receptum, quo prætereuntes commonefierent, ibi potius Deum adorare quam alibi. Atque haec loca omnino intelligi posse censeo per מועד אל loca conventus Dei, concludit. Verum, quam frigida, quam aliena, quam peregrina haec sint omnia, quis non primo statim intuitu intelligit? De vastatione eorum locorum Psaltes conqueruntur, in quibus ordinarie congregations sacre instituebantur. Quis autem vel fando accepit, in loco v. g. ubi Jacob cippum posuit Bethele, & posthaec altare struxit, vel ubi Moses, post devictos Amalekitas, aram erexit, vel ubi Gideon suum struxit altare &c. posthaec confluxisse populum, ut faceret sacra? Necesse ergo est, ut Synagogas cogitemus. Postquam enim vers.

præc. 7. מקרש SanQuarium Dei, & habitaculum nominis Ipsius, igne combustum deplo-rasset David, nunc ad reliqua בארץ loca publica cultus divini, & quidem in tota terra Israelis progreditur; quæ erant Synagogæ. Hinc Anglicana quoque translatio, Synagogarum vocem adhibuit. Vide SIMEON. DE MVIS in hunc locum.

Ad §. III. pag. 43.

(3) Continebat 480 Synagogas] Ita diserte Talm. Hierosol. Cod. Megilla ad cap. III. fol. 73. col. 4. ארבע מאה ושמונים בתו כנסיות quadringenta & octoginta Synagogæ fuerunt Hierosolymis. Alibi quidem Talm. Babyl. Cod. Cetuvoth fol. 105. col. 1. numerus variat, magnus tamen ubique, & fidem excedens. VITRINGA Proleg. cap. 4. p. 28. ita componit, quod, cum Hierosolyma non minus esset sapientia sedes, quam gentis metropolis, plura ibidem, satis magno numero extructa fuerint Gymnasia, quæ adiunctam sibi habuerint Synagogam, in qua תלמידים Scholares, unius quidem gentis, sed diversis oriundi locis, cum popularibus suis, si qui forte adesse cuperent, sacra sua matutina & vespertina celebrarunt. Nec minus, tot Hierosolymis tribui Synagogas, cum in urbe Bitter, quæ celeberrimam, post excidium Vrbis, Academiam complectebatur, 400 memorarentur Synagogæ & velut Collegia, quæ sub Hadriano, in cruenta Vrbis vastatione, omnes fuerint eversæ, de quibus legere est in Cod. Gittin fol. 58. col. 1.

Ad §. IV. pag. 43.

(4) Dicitur συναγώγη Λιθερίων AET. VI, 9.] Operose in hunc locum commentatur VITRINGA lib. I. P. I. cap. XIV. p. 253 sqq. ubi tria expedire satagit: 1) An tot Synagogæ, quot hic memorantur gentium nomina, an vero unica tantum hic indigitetur Synagoga, Libertinorum nimirum, qui Libertini e Cyrenaica, Alexandria,

Cilicia & Asia originem traxerint? ubi prius contra SELDENVM tuerit, quia copula $\wedge\vee$ posteriori-interpretationi obicem ponit: 2) Vtrum Synagogæ stricte sic dictæ, seu Oratoria intelligentur, an Gymnasia integra & Academia? ubi posterius amplèctitur, tum quia Judæi, Synagogis singulis Hierosolymitanis junctam fuisse tradunt **בֵּית מָדְרַשׁ** *Academiam*, tum quia adversarii, cum Stephano congressi, ex disciplina scholastica potius prodiisse censendi sunt, quam simpliciter ex Synagoga: 3) Quinam sint illi Libertini, quorum Synagoga hic recensetur? ubi Libertinos gentem notare negat, libertos autem proprie dictos designare statuit, qui e servitute manumissi erant in libertatem. Hos, cum HVG. GROTIUS, fuisse existimat Judæos origine, qui in Italia, aut Romæ, Gentilium servitiis addicti, & ab illis libertate donati erant, & cum iis libertos Romanos aut Italos, Judaismo, ut Profelytos justitiae initiatos. Probat sententiam α) ex nomine ΛΙΒΕΡΤΙΟΣ, a Luca adhibito: β) ex combinatione horum cum Alexandrinis, Asianis, Cyrenæis, Cilicibus, quos constat omnes fuisse Judæo gentis homines, sed extra Judæam oriundos, vel habitantes, qui tamen sua Hierosolymis habuerunt Gymnasia. His juncti Libertini, ejusdem cum illis generis fuisse censemur, manumissi Romanii vel Itali, qui tamen, eti procul abessent, charitatem religionis hoc certo demonstrare voluerunt argumento, ut Gymnasium sui nominis Hierosolymis haberent: γ) ex testimoniosis PHILONIS, JOSEPHI, TACITI, qui ejusmodi Libertinorum Romanorum exertam faciunt mentionem. Eadem tenet sententiam FRID. SPANHEMIVS *Miscellan. Sacræ Antiquitat. lib. III. Tom. II. Opp. fol. 320.* qui tamen posthæc, nimis indulgens ingenio, in Textu mavult legi ΛΙΒΕΡΤΙΩΝ, non de Libyis Africanis, sed de Judæis intelligentes, qui Iberiam, Colchidem ac vicina loca frequentes incolerent, quibusque esset sua Hierosolymis Synagoga. Quam tamen in Textum licentiam, etiam in *JAC. GOTHOFREDO in Cod. Theodof. Tom. III. p. 221.* castigavit b. WOLFIUS *Curis Philol. in h. l.* ipse VITRINGAE ac-

cédens, multasque récentiores alias in medium afferens, & rejiciens opiniones. Nobis ea se probat conjectura, non adeo multum a VITRINGAE mente deflectens, Libertinos fuisse posteros eorum, quos Pompejus M. Hierosolymis captis, in captivitatem abduxerat, quique postea ab heris suis fuerunt manumissi, & libertate donati. Hi, cum per suam, vel parentum aut majorum servitutem, viderentur excidisse jure & privilegiis civium Hierosolymitanorum, quibus solis Templum erat pro Synagoga, sibi suisque, sub Latino Libertitorum nomine, non immemores prioris suæ calamitatis, hanc specialem Synagogam exstruxerant, ut in eo vacarent, ritu patrio, cultui divino.

Ad §. V. pag. 43.

(5) *In aliis urbibus & tractibus terre]*
Immo vero, non in variis, sed & in omnibus oppidis, villis & locis, ubi plures Judæorum familiæ sedes suas fixerant, Synagogas quoque suas habuisse dixerim. Hinc, quando LIGHTFOOTVS in *Centur. Chorogr. Matthæo pramissa cap. XC VIII. num. 3.* rursusque in *Horis ad Marc. I. 38. n. 2, 3.* urbibus magnis saltem, vel munitis, Synagogas largitur, villis & pagis deneget, vehementer eo nomine vapulat *IACOB. RHENFERDIO Dissert. I. §. XVII. p. 272 sqq.* ubi tam villarum, quam oppidorum Synagogas luculentis evincit Judæorum testimonii, quibus villarum Synagogas vendi posse, oppidorum vero, quia publicæ sint, nullo modo posse vendi, edicunt Magistri.

Ad §. & pag. eand.

(6) *Vbi saltem decem viri Israëlitæ commorantur, opus sit Synagoga]* LIGHTFOOTVS *Hor-Hebr. ad Matth. IV. 23.* ubi de *Synagogis* commentatur, allegato MAIMONIDIS, quod Auctor noster pariter citat, testimonio, de *בְּתִלְנִין* "decem otiosis Synagogæ ex instituto agit, eosque ita ordinat: *Tres* priores sumnum habue-

habuerunt imperium, & vocabantur בָּרְשָׁנִים confessus triumviralis, quorum erat, de litibus inter membra Synagogæ emergentibus determinare, & de rebus pecuniariis, furtis, damnis, restitutionibus, de virgine rapta, de homine virginem alliciente, de admissione Profelytorum, χειροθεσίᾳ, variisque aliis, sententiam ferre: iisque erant Αρχισυνάγωγοι, qualis Jairus Marc. VI, 22. Quartus & quintus erant Professor Theologiæ, ejusque Interpres. Singuli enim Doctores assignatum sibi habebant Interpretēm, cui ille submisso & voce leni susurrabat in aūrem; quæ Interpres, clara voce, collegio vel populo in terra sedenti, edisserebat: quo a qui- busdam refertur locus Matth. X, 27. ὃ εἰς τὸ ἄγ- ανθέτε, κηρύζατε ἐπὶ τῶν δομάτων. Sextus fuit Minister Synagogæ publicus, שָׁלֵיחַ צְבֹוֹר Numicius Ecclesiæ, ἀγγελος τῆς ἐκκλησίας, ut Apocal. II. & III. dictus: nec non ḥנִין רְכָנֶסֶת Episcopus congregationis, quia ipse non prælegit, adstitit tamen legenti, summa cura observans, ne quid falso aut incongrue legeretur, revocansque & corrigens, si quid lapsum: Tres sequentes erant פְּרָנְסִים διδέκονοι, penes quos cura pauperum erat, ac eleemosynarum, quas duo per civitatem colligebant, שְׁנֵי גְּבָאִי צְרָקָה duo exactores eleemosynæ dicti, tertius qui distribuebat. Decimus tandem Professor linguarum, sive חָוְרָגְבִּי qui vel singula verba e fontibus Hebræis populo exhibebat vernacula, vel aliquando etiam in Chaldaicam paraphrasin exspaciabatur. Ita LIGHTFOOTVS, eumque secutus SAVBERTVS Palæstra Theol. Philol. p. 379 sq. qui nonnulla, ab illo prætermissa, supplevit. Ita vero ansam suppeditarunt controversiæ, vergente superiori sæculo, in Belgio agitata. Cum enim CAMPEG. VITRINGA, Theologus Franequeranus, An. 1685. Partem II. Observationum Sacrar. ederet, in tractatu de Archi-Synagogo rejiciebat recensitam LIGHTFOOTI decem otiosorum explicacionem. Hunc itaque refutans Collega, IACOB. RHENFERDVS in dissertationibus suis de X. otiosis Synagogæ, Franequeræ editis A. 1686. non modo in iis, quæ communia cum LIGHTFOO-

TO habet, errasse VITRINGAM, verum novis etiam erroribus LIGHTFOOTI παρορθίματα cumulasse, tradebat. Respondit VITRINGA, edito A. 1687. libro singulari de Decem Viris Otiosis, ad sacra necessaria veteris Synagogæ curanda deputatis: cui statim anno sequenti RHENFERDVS reponebat Specimen animadversionum in V. Cl. Decemviro. Otiosos. Inde vero VITRINGA, qui re curatius expensa, nonnihil de sua sententia immutaverat, subnata est occasio, doctissimum conscribendi commentarium de Synagogæ vetere, A. 1696. quem, in hoc cumprimis capite, non sine insigni emolumento, ubivis consulimus. Sed, ut & audiatur altera pars, RHENFERDVS Dissert. I. de X. Otiosis Synagogæ §. XX. post coacervata Hebræorū omnia de hoc argumento testimonia, sequentes inde elicit, & LIGHTFOOT AC VITRINGAE opponit, conclusiones: ¶. Hos decem otiosos omnes ejusdem ordinis & dignitatis fuisse, eandem omnium rationem, idem officium, neque ulla ratione inter se distinctos: ¶. Illos nulla negotia tractasse, artem nullam exercuisse, nihil denique egisse, quo sibi viatum quererent, & familiam sustentarent: ¶. Fuisse addictos Synagogæ, in qua statio illis assignata fuit, & ipsi munere suo functi sunt, adeo ut extra illam, nihil illis agendum, curandumve esset: ¶. Munus autem illorum nullum aliud fuisse, quam ut se se quotidie, mane & vesperi, tempore precum in Synagoga præsentes sisterent, ad numerum denarium, qui legitimum demum cœtum constituit, conficiendum: ¶. In specie vero, debuisse primos & assiduos semper esse in Synagoga, ut simul alias quisquam etiam solus ingredieretur, legitimum cœtum inveniret, cum quo preces suas ad Deum funderet: ¶. Fuisse autem Synagogæ stipendiarios, seu ære publico ad id conductos, & liberaliter sustentatos: ¶. Porro fuisse probos & pios homines, qui rebus omnibus relictis, precibus tantum, & lectio- ni Scripturarum vacarent: ¶. Tandem denique, hos decem בְּתָלְנִים fuisse proprios urbibus magnis, adeo ut in minoribus oppidis, pagisve non invenirentur. Hinc deum colligit Vir ex-

acte diligentia, nullum eorum, quos ex Judicibus, Ministris Synagogæ, Diaconis, Interpretibus, vel denique Professoribus, ad Decemvatum hunc supra protraxit LIGHTFOOTVS, numero בטלנים comprehendi, verum ab Otiosis istis longe fuisse distinctos. Nec diffitendum, potiores RHENFERDIO constare rationes, quam sequacibus LIGHTFOOTI, quas laudatis dissertationibus, quæ in ejusdem *Operibus Philologicis*, Trajecti ad Rhenum An. 1722. junctim editis, p. 254 sqq. recuse leguntur, exposuit & solide confirmavit, iis ut omnino standum censeamus. Ultimas tamen VITRINGAE curas, in hos decem otiosos Synagogæ viros, prioribus castigatoris, lege in ejusdem *de Synag. Vet. Lib. II. cap. VI* sqq, pag. 530. Nobis his immorandum non est, nisi quod

I. ratio sit reddenda, propter quam decem isti ad Synagogam oppidanam requirantur? Nimirum, quod quasdam preces, quæ ad sanctificationem Nominis Divini pertinent, cujusmodi sunt *Kaddisch* & *Barechu*, absque numero decem hominum recitare non licet, quia scriptum est: *Sanctificabor* בְּחֵךְ in medio filiorum Israel, Lev. XXII, 32. Vox חֵךְ medium, ajunt Magistri, ad congregationem coetus spectat, notatque hic numerum denarium: nam id vocabulum alibi junctum reperitur cum voce עֲרָה, quæ coetum notat. Dicitur enim Num. XVI, 21. *separate vos* מִתְּךָ הַעֲרָה e medio hujus coetus. Coetus vero עֲרָה, notat homines numero decem, quia decem exploratores terræ Canaan, Joshua & Calebo exemptis, vocantur עֲרָה Num. XIV, 27, 28. Tot fidiculis opus erat, ut Scripturæ extorquerentur decem viri otiosi. Testimonia in re tam futili allegare supersedemus, cum eadem larga manu dederit VITRINGA lib. I. P. I. cap. XII. p. 234. Sed &

II. hinc colligimus, cum, quot millia otiosorum hominum una Hierosolymorum urbs, vel Bitter, vel alia paulo grandior, pro numerō tot centenarum Synagogarum, aluerit, si unaquæque earum decem requisiverit: tum, quam immanes sumtus in cultum Judaicum fuerint impensi, tot

sustentandis Sacerdotum, Levitarum, virorum stationariorum, otiosorum, aliorumque in Templi & Synagogarum ministerium necessariorum, familiis, ut decimas taceam, primitias, censum annum sacrum, victimas porro cum statas, tum temporarias, ligna quoque comparanda, donaria & vota voluntaria, ceteraque id genus innumera, quæ in rem sacram conferebantur, ut haud paulo minoris constitisse videatur pretii, quam hodie cultus Pontificius, ubi vel maxime vigeret.

Ad §. VII. pag. 43.

(7) *In Synagogis mulieres separatae a viris sunt*] Hæc in cultu publico reverentia, non Essenis modo usu erat recepta, de quibus PHILO de Vita contemplativa p. 691. exponit: τὸ δὲ ναοῦ τέτο σερνεῖον, εἰς ὅτας ἐβδόμαις συνέχονται, διπλῆς ἐστι περιβολος. ὁ μὲν εἰς ἀνδεῶνα, ὁ δὲ εἰς γυναικοῦτνα ἀπογείρεται. Id commune sacrarium, in quo septimo quoque die conveniunt, septo clauditur duplice, separatis virorum & mulierum cætibus &c. Sed in quibusvis seryabatur Judæorum Synagogis, ex lege veterum, quam ex Talmud. Cod. Succa fol. 51. col. 2. BUXTORFIVS in Synag. Jud. cap. XIV. p. 291 sq. his verbis allegat: Peculiarem habent mulieres Ecclesiam, que a virorum Ecclesia clatratis fenestris separantur. Huic rei hanc in Talmude dant causam: olim convenisse viros & mulieres eodem in loco, ita ut mulieres in sedilibus ad parietes affixis sederent, viri in inferioribus: cum hinc variae levitates orientur, constituisse, ut mulieres interius, viri exterius essent; sed cum nec hac ratione fibula poniri posset, ordinasse, ut mulieres exterius, viri intus congregarentur: cum ne sic quidem huic malo mendaciam affterri viderent, tandem hoc remedium invenerunt, ut mulieres seorsim, & viri seorsim orarent. Idque confirmarunt ex Prophetā Zacharia (cap. XII, 12-14.) plangetque terra, familia singularē seorsim: familia domus David seorsim, & mulieres corum seorsim &c. nempe in separata & distincta Ecclesia; idque modestia, pudicitia & castitatis causa: facile enim in prævas incident cogitatio-

gitationes, si omnes promiscue steterint. Agit nimurum Gemara de gaudio festi Tabernaculorum, & a minori argumentatut ad maius: quod si enim in planctu separatio virorum a mulieribus est necessaria, quo tempore tamen pravæ cupiditates hominibus minimum dominari solent, quanto magis eadem in lætitia erit necessaria, ubi pravæ libidines in homine ut plurimum rerum potiuntur. Nec dubium, quin hodierius Judæorum mos hinc fluxerit, porticibus Synagogas intus cingendi, quæ locum mulieribus, cultui sacro interesse cupientibus, a viris sejunctum præbent: de quo legatur LEO MYTINENSIS de ceremoniis Judaicis cap. X. §. 4.

Ad §. VIII. pag. 43.

(8) *Christus in iis docens consedit*] Testibus Evangelistis, Matthæo, cap. IV, 23. obivit totam Galileam Jesus, διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, καὶ πηγόστων, docens in Synagogis ipsorum & prædicens Evangelium regni. Luca, IV, 16 sqq. de Synagoga Nazarethana, Johanne, VI, 59. de Capernaïtica, idem affirmantibus. Cum enim ad docendum, quicunque eruditionis aliquam famam aut fiduciam habens, admitteretur, quod VITRINGA de Synag. Vet. lib. III. P. I. cap. VII. p. 725 sq. evicit, Christo celeberrimo doctori, qui tanta apud omnem populum & auctoritate, & gratia oris pollebat, denegare istud hostes ejus non debebant, quantumvis Magistri axioma, per χειροθεσίαν Doctorum Judaicorum, non esset consecutus. Hinc non in Synagogis modo, verum etiam in Templo se docuisse profitebatur Joh. XVIII, 20. ἔγώ παρέποια ἐλάλησα τῷ πόσμῳ ἔγώ πάντοτε ἐδίδαχα ἐν τῇ συναγωγῇ, καὶ ἐν τῷ ιερῷ, ὅπερ πάντοθεν οἱ ἰδάσιοι συνέεχονται &c. Sic & Māth. XXVI, 5. quotidie vobiscum sedi, διδάσκων ἐν τῷ ιερῷ, sive in Synagoga Templi, sive in Atrio mulierum, quo confluere solebat multitudo, sive alibi locorum in Templo, prout ferebat occasio, ut Joh. VIII, 20. X, 23. Confer Māth. XXI, 23. XXIII, 1. coll. cap. XXIV, 1. Luc. XIX, 47. XXI, 37. Vnde nec

Apostoli in Synagogis docere prohibebantur, ut Lucas in Actis, cap. XIII, 5, 15. & alias persæpe, testatur. His enim usib[us] dicatae erant Synagogæ 1) precibus ad Deum publice fundendis, 2) sacræ lectioni Mosis & Prophetarum, Acto. XV, 21. 3) explicationi Scripturæ, & concionibus ad plebem habendis: ut uberioris docuit MARESIUS supra laudatus §. XVII. p. 706 sq.

Ad §. VIII. pag. 43.

(9) *Ἄρχισυνάγωγος, Synagogæ Princeps*] Pergit Aucto[r] ad Præfectos & Ministros Synagogæ, in quos de industria inquisiverunt duumviri laudatissimi, VITRINGA de X. Otiosis cap. XIX. p. 236. & RHENFERDVS in investigatione Prefectorum & Ministrorum Synagogæ, Opp. Philol. p. 480. Primas in his tenuit רָאשׁ הַכְּנֶסֶת, Chaldaice רֹאשׁ כְּנֶשֶׁת, ἄρχισυνάγωγος, vel ἄρχω τῆς συναγωγῆς, Synagogæ Princeps, alias etiam item צָבֵר רָאשׁ הַקְּהֻלָּה: interdum quoque חֲבֵר הַעִיר Doctor civitatis dictus, cuius erat, singulis in Synagogâ suum impertire munus, ac decernere, quis Prophetas explicaret, quis exponeret super lectione Schema, quis descenderet coram arca, precesque præiret, ut concise, at recte eum definierit R. SALOMO FARCHI ad Megilla fol. 27. col. 2. princ. fuisse, המהעכָן בְּצָרְבֵי צָבֵר qui procurat negotia extus. Observat autem RHENFERDVS §. 29 sq. p. 502. hodie nomen illud רָאשׁ הַכְּנֶסֶת tantum non exoleuisse, cum aliis ejusdem dignitatis non-minibus permutatum, & quia idem plerumque rectoratus in Academia munere fungitur, sæpe רָאשׁ וּשְׂוִיכָה caput vel Rectorem Academiaci dicit, quia interdum litigantibus jus dicit, אָבִ בֵּית רִין Præsidem iudicii, quia nonnunquam de licto & illicito, de impuritate &c. & de casibus conscientiae responderet, דִין Judicem salutari. Horum in Synagoga vetere plures, cum primis autem tres fuisse, contra RHENFERDVM, VITRINGA contendit c. l. p. 240 sqq. quem vide. Idem, jam ante VITRINGAM, afferuit MARESIVS, c. l. §. 23. p. 708. ubi: nec singulis Synagogis,

Rr

gis, inquit, singuli praerant Archisynagogi, sed simul plures: ut plures ἀρχιερέως sub Summo Sacerdote, sive Magno Pontifice in Templo ministrabant Mattb. II, 4. XVI, 21. & alibi sepius. Etenim Jairus, qui ὁ ἀρχισυνάγωγος appellatur, Luc. VIII, 49. εἰς τὸν ἀρχισυναγώγων dicitur, Marc. V, 22. & plures ἀρχισυνάγωγοι ejusdem Synagoga Antiochenæ commemorantur Actor. XIII, 15. & Synagogæ Corinthiacæ Archisynagogi duo nominantur, Crispus & Sothenes, quorum plures adhuc alii Lucae innominati, collegæ esse potuerunt.

Ad §. VIII. pag. 43.

(10) *Aedituum Synagogæ*] שְׁלִיחָה & חֹנֶן & שְׁפָנֵתָנוּ Luc. IV, 20. Minister est Synagogæ, diferte exponente IARCHIO ad Megilla Cap. ubi inquit: בְּנֵי הַעֲיר Chon ha'knesset Shemesh Chazan bakkenegeth est Famulus cœtus, לענות אמן שהה שליח וויה שלפני התיבות גומר ברכתו והן לא היו וכולין כולם לשמעו: ad respondendum Amen. Quod Minister (cœtus) qui est ante pluteum, absolveret benedictionem suam, neque omnes vocem ejus possent audire. Et ELIAS Levita in Tisbi voce Chazan: מִצְאָתוֹ שְׁלִיחָה הַצִּבּוֹר רְלֵ שְׁמֵשׁ הַקְהָל נִקְרָא: inveni legatum cœtus, i. e. Famulum cœtus vocari Chassan. Vocis originem non a verbo חזה vidit, quod cum Hebræis LIGHT FOOTVS cupit, qui Inspectorem & Envionem inde procudit, sed ex Arabismo derivat RHENFERDVS Opp. Phil. p. 323 sq. ut primo & proprie Custodem notet, cuius fidei atque curæ aliquid est commissum, & in specie cui loca custodienda concreduntur, ut horti, urbes, & loca publica, unde quoque Hebræis per שׁוֹמֵר explicetur. Hinc officium hujus æditui, seu ministri Synagogæ constituit in eo, ut statim temporibus eam aperiat & claudat, ejus libros ac tapetes, & quæ sunt reliqua supellectilia vel ornamenta, depromat, recordat, atque omni fide ac diligentia asservet, & familia per omnia obeat munia, qualia æditius curat in Ecclesia Christiana. At enim vero paulo amplius procedit VITRINGA de Synagoga

Vet. Lib. III. P. I. cap. I. pag. 890. & tempora distingens, תְּזֵבֶחַ חֹנֶן antiquis temporibus viliora modo in Synagoga obliisse ministeria largitur, clausisse & reclusisse Synagogas, librum legis ex arca depromissa, & in eadem recöndidisse, Synagogam mundasse, luminaria accendisse, tubas inflasse, lecturos evocasse, & sudario agitato monuisse coetum, ut responderet Amen (quod prolixe evicerat RHENFERDVS p. 508. & 511.) sed שליח צבורי Legatos Ecclesiae olim fuisse, qui Ecclesiæ præibant in fundendis recitandisque precibus. Ast cum tempore invaluisse consuetudinem in multis Synagogis, eamque sati antiquam, ut ipsis illis Chassanim actus honoratiores illi precum recitandarum commissi sint, & hi Chassanitis subordinati sint in celebrioribus Synagogis alii quidam minoris ordinis ministri, שְׁמָשִׁים vocati, quasi tu Hypodaconos diccas, quibus viliora hæc ministeria mandata sint. Atque sic procedente tempore dignitatem Chassanitarum crevisse: inter שליח צבורי itaque, & חֹנֶן intercessisse discrimen, quod p. 891 sq. probat: rursusque p. 905. recentiori ætate, utramque appellationem promiscue usurpari doceet.

Pergit in ordine Præfectorum Synagogæ RHENFERDVS Cap. II. p. 525 sqq. & proximum ab Archisynagogo locum assignat קָנִים Senioribus, qui singulari honoris titulo etiam מִכְנָנִים על הַצִּבּוֹר constituti super cœtum audiunt, ad quorum curam ea pertineant, quæ ordinem & salutem totius Synagogæ spectant. Hi enim cum Archisynagogo de summa rei deliberant; hi cum sapientibus edicta, quæ universos obligent, promulgant; hi primum, & a ceteris distinctum locum in Synagoga occupant. Idemque, postquam lingua Syriaca inter Judæos invaluit, Pastores nominabantur p. 539 sq. quin & טּוֹבֵי הַעָיר boni civitatis, aut additro numero Septem boni civitatis: interdum גְּדוֹלֵי הַקְהָל vel גְּדוֹלֵי הַשָּׂרָר majores civitatis, aut majores cœtus: quos omnes eosdem esse, qui una cum Archisynagogo commissum sibi cœtum gubernant, Vir doctus p. 544 sq. evincere fatagit. Rursus VITRINGA de קָנִים

זקנום quo^s eum Presbyteris Ecclesia confert, lib. III. P. I. cap. I. p. 613 sq. de פרנסים seu Pa-storibus Cap. II. p. 621. & de מטנום seu Pre-
fatis Cap. III. p. 645. sententiam dicit. In quo
autem officium & auctoritas Presbyterorum ho-
rum Synagogæ constiterit, RHENFERDIUS,
fide Judæorum, Cap. III. edidisset p. 557 sq. &
cum VITRINGA acriter contendit: quos mu-
tuo conferre juvabit. Nobis enim prolixiori-
bus hic esse non licet.

Ad §. IX. pag. 43.

(ii) Differunt Scholæ a Synagogis] Hanc
inter מדרשות Synagogas, & בתי כנסיות
Academias seu Scholas publicas differentiam co-
piose iterum discussit VITRINGA Lib. I. P. I.
cap. V. p. 133. ita quidem, ut celebrioribus Syna-
gogis junctum fuisse Gymnasium, seu רשות
בית מدرس censeat, in quod viri docti ad docendum aut
disputandum convenerint; quæ scholæ, ut Syna-
gogarum appendices, hoc ipso nomine Synago-
gæ aliquando signatae sint. Fallor, aut hoc
ipsum est, quod in Talmude Hierosol. ad Cod.
Chetuvoth fol. 53. col. 3. asseritur, Hierosolymis
unquamquamque Synagogam habuisse domum li-
bri, & domum doctrinæ, בית ספר למקרא
ו בית תלמוד למשנה domum libri pro lectione
Scriptura, & domum doctrinæ pro traditionibus.
Conf. LIGHTFOOT. Centur. Chorogr. Mattheo
ptamiss. cap. 36. Tom. II. Opp. p. 197. Huc pa-
riter spectat distinctio, qua in Mass. Schabbat
fol. 3. col. 1. Synagoga dispescitur in
כניתה עלייה superiore, quæ sacris destinata & quasi
Templum erat, & in inferiorem, quæ
בית המדרש audit, in qua doctores publice profite-
bantur, & ad discussionem difficultum quæstio-
num homines confluabant. Probabile tamen
existimat VITRINGA, locis minus frequentibus
unum idemque ædificium, tam communibus
exercitiis religionis, quam institutioni scholastici-
æ inservisse, cum non licuerit Judæis ubique
ita esse beatis, ut Gymnasium sibi habuerint a
Synagoga distinctum. Cum vero טריט allego-

rica sit expositio, בתי מדרשות domus disquisi-
tionum, non tam ab hoc modo subtiliore com-
mentandi practice, quam a recepta consuetudine
disputandi, sive etiam explicandi textum, per
modum quæstionum & responsonum, aut accu-
ratiore sensus Scripturæ Sanctæ investigatione,
hoc nomen suum sortitas esse credit pag. 139.
Porro pag. 140. discrimen observat inter
בית domum Doctorum, seu Academiam, & רבנן
domum Magistri, h. e. scholam trivialiem.
Hic temperare mihi non possum, quin ex MAI-
MONIDE, scitum veterum, de necessitate schola-
rum trivialium, adscribam. Ita autem ille Hil-
choth Talm. Torah cap. II. §. 4.
מושיבין מלמדו בכל מורה ומרינה בכל פלך ופלך
תינוקות בכל מורה ומרינה בה תינוקות
ובכל עיר ועיר ובכל עיר שאין בה תינוקות
של בית רבנן מהרומין את אנשי העיר עד
শמושיבין מלמדו תינוקות ואם לא חווינו
כהרומים את העיר שאן העולם מתקיין
אלא בחבל פוחם של תינוקות של בית רבנן:
In omni ditione, omni vico, & urbe denique omni,
constituere solent, qui pueros doceant. In qua-
cunque autem urbe non sunt pueri, qui ludum liter-
arium frequentent; illius incolas anachemate se-
riunt, donec constituant ludimagistros. Quod si
verò ne tum quidem illos instituant, locum illum
vastant; quia mundus non subsistit, nisi propter ba-
litum puerorum scholæ.

Num judicii quoque locus fuerit in Synago-
ga? ambiguum disputatur. Affirmat LIGHTFOO-
TUS Hor. Hebr. ad Matth. X. 17. ut & in Chro-
nic. temporum & ord. Text. Nov. Test. Tom. II.
Opp. p. 85. fideque Cod. Sanhedrin cap. I. bal. 2°
confirmat, ubi flagellatio של שלשה
בבר שְׁלֵשָׁה auctoritate consensus seu judicij triumviralis in
Synagoga peracta dicitur. Hoc judicium in
unaquaque Synagoga obtinuisse tuetur, ad quod
spectaverit cognitio & sententia de rebus pecu-
niariis, de furtis, damnis, restitutione, multis &
rebus aliis, exceptis tamen criminalibus seu ca-
pitalibus. Jus enim vitæ & necis ipsis non com-
petebat, verum supplicium solum corporis affli-
xiūm, ut flagellatio verberum XXXIX. Hinc
illustrat LIGHTFOOTVS verba Salvatoris Matth.

X. 17. Marc. XIII, 9. in *Synagogis* flagellabunt vos, & quando Paulus 2 Cor. XI, 24. quinques fuit cæsus. Hoc ipsum quando negat RHENERDVS *Dissert. I.* de X. *Otiosis Synagogæ* §. 30 sqq. Opp. Philot. p. 285. & ex Talm. Babyl. Cod. *Chetuvoth* fol. 105. col. 1. distincte recenset בתי כנסיות ורנין domos judiciorum, בתי כנסיות Synagogas, & בתי מדרשות Academias seu Gymnasia: ita utramque partem facile componi posse arbitror, alteram recte negare, quod judges triumviri ex Otiosis fuerint Synagogæ, & in conclavi ab Oratorio seu Synagoga distincto, juri dicundo vacaverint; nec minus recte alteram affirmare, & unamquamque Synagogam celebriorem hoc instrudam fuisse magistratu, & in eodem seu communi Synagogæ ædificio locum & conclave huic judicio fuisse distinctum, poenasque in atrio influisse, quod Nov. Test. testimonia liquido affirmant.

Ad §. IX. pag. 44.

(12) *Inter domum Sammai, & domum Hillelis*. Ad celeberrimam Scholarum inter Juðeos distinctionem devolvimur, בית הילל domum Hillelis, & בית שמא domum Schammæi, quæ utraque Herodis M. tempore insigni famæ pariter celebritate floruit, ac frequentia auditorum. Hi enim duo fuerant, qui cum Herodes & Antonius Hierosolymas obsiderent, populo persuaserunt, ut Herodem reciperen, in urbem introducerent, Regemque constituerent; unde Rex ipsos honoravit & in amicis suis habuit, cum ceteros omnes, qui odium adversus eum prodiderant, totumque adeo Synedrium, gladio jugularet; teste JOSEPHO GORIONIDE lib. V. cap. XIII. init. & cap. XXIV. circa fin. Idem porro Schammæum discipulum facit Hillelis שֶׁל הַזָּקֵן nempe שמא הַמְרוֹן contra tenent Schammæi præceptorem, Hillelem discipulum fuisse, sed cum magistrum suum multo superaret, ad evitandam invidiam Babylonem se contulisse, ibique summa cum celebritate docuisse, donec fatis concessisset Schammæi. IAC. ALTINGIUS in Schilo lib. IV. cap. 7. T. V.

Opp. fol. 78. b. fq. Hillelis historiam ex Talm. Cod. Pesachim cap. VI. fol. 66. col. 1. & R. D. A. V. GANZII *Tzemach David* ad A. 3728. ita contexuit: Hillelem patria fuisse Babylonum, imbutum eo doctrinæ genere, quod in Babylonia vigebat, quum quadragenarius demum inde discesserit. Hierosolymam postquam appulisset, nullo fere fuisse loco, utpote qui totos quadraginta annos legem docuerit ex egestate, ut vitam tolleraret; doctorem fuisse non publicum, cui id munieris demandatum foret auctoritate publica, sed privatum, qui extra Academiam ejusque Collegia (quæ filii Bethiræ moderabantur, defunctis Schemaja & Abtaljone) nonnullorum institutioni vacabat: adeoque, ut plures alliceret discipulos, sibique lautiorem pararet fortunam, novum illud doctrinæ genus, Babylone allatum, in δευτερότητι consistens, prurientibus ad nova, minusque obvia juniorum ingeniis, instillasse: hac arte paulatim nomen sibi & estimationem aliquam parasse inter suos, perque ipsos innotuisse Academæ Doctoribus summis, quibus nihil de ipsius nomine, vel patria, vel conditione, videtur ante constitisse. Ab ipsis arcessitum, rogatumque de quodam ritu, respondisse quidem prompte & accurate, sed magna cum arrogantiâ, & Doctorum istorum contemptu. Atque hoc pacto summum obtinuisse in schola Hierosolymitana locum, non tam a filiis Bethiræ, dignitate & munere motis, quam a discipulis, alisque novitatis studio, aut opinione sapientiae, ipsi conciliatis. Adeptum tantum fastigium, unice operam dedisse, tum ut prædecessoribus, filiis Bethiræ, & omnibus sapientibus Hierosolymitanis detraheret, & exprobrata ipsis pigritia, ignorantia matre, institutionem ipsorum in odium, aut saltem fastidium adduceret, tum ut in suæ sapientiae admirationem omnes raperet, ceu qui non sine Numine Babylone venisset, ad solam legis notitiam, proximorum Doctorum cordia oblitteratam, postliminio restituendam, tum denique, ut traditionum auctoritatem assereret, & in arce collocaret; quo scopo primum Scriptura non est ulius ad confirmationem, nisi quatenus

quatenus ratiunculis quibusdam a se suffulta esset &c. Rursus idem ALTINGIVS in *Histor. Academiar. Hebraear. cit. Tom. Opp. fol. 244. b.* concisius ita de eo refert: Hillel potissimum a frequentia auditorii commendatur, cui aliquot discipulorum millia adscribunt, & ex his octoginta magni nominis; agmen quidem ducente Jonathane Vzzielide, paraphraste Prophetarum, claudente vero Johanne Zachei filio, Magistri in rectura schole, una cum ejusdem filio Simeone, qui Christum puerum in templo delatum, ulnis suis exceptit, successore: quemadmodum utrique, ac parenti Simeoni in primis, Gamaliel Senior, Apostoli Pauli praceptor, surrogatus fuit. Haec dignitas mansit in familia Hillelis usque ad excidium urbis. Quod de claris ejus discipulis memorabatur, in Sepher Juchasin & ex Gemara apud BVXTORE. Lex. Targ. Rad. הִלֵּל plenius ita legitur: Hilleli fuisse octoginta (ex præcipuis nimirum) discipulos: triginta ex illis fuisse dignos שחרשה עליה ut quiesceret super ipsos divina presentia, sicut Moses: triginta alios fuisse dignos כיהושע שתummer להם quorum causa consisteret sol, ut propter Jebosuam. Viginti autem fuisse mediocres, quorum maximus fuit Jonathan Vzielis filius, & minimus Rabban יוחנן בן זכאי Jochanan ben Saccai. Quantæ ergo dignationis fuerit horum omnium Magister? Ceterum quando AEARBENEL in Daniel. fol. 22. col. 3. aliisque cum Judæorum, tum Christianorum, doctores passim hunc Hillelem seniorem מבית רוד de domo Davidis oriundum asseverant, id ita restringit R. NISSIM in historiolis Talmudicis fol. 58. col. 1. הִלֵּל היה מורה רוד מאמו ולא מאביו Hillel fuit de semine Davidis per matrem suam, & non per patrem suum. Quin potius ex Benjamini ortum duxisse, demonstrat ALTINGIVS Schilo cap. XV. lib. III. pag. 65. b. Temporis rationes, quibus Hillel floruit, studiose composuit LIGHTFOOTVS in Chronic. temporum & Textuum Nov. Testam. Sect. VIII. Opp. Tom. II. pag. 5 seq. & in Hor. Hebraicis ad Matth. II. I. eodem Tom. p. 256 sq. ita, ut ascen-

derit Hierosolymas, & cathedram capessiverit centum annis ante excidium Vrbis, teste Talm. Cod. Schabbath fol. 15. col. 1, quadraginta annis rexerit Academiam, diemque obierit circa annum Christi duodecimum aut decimum tertium. Ex centum istis annis, si demas annos 32 & dimidium vitæ Christi, & 40 annos intercedentes inter mortem Christi, atque Vrbis excidium, supersunt anni 27 Hillelis ante natum Salvatorem. Natus est ergo Christus circa annum 27 præsidatus Hillelis in Synedrio. Adeo pauper fuisse fertur primis XL annis, ut quotidiano manuum labore vietum sibi acquireret, partique pretii dimidium in studia sua juvanda, dimidium in sui suorumque sustentationem impenderet, ut proverbio locum daret: עני היה מhalb munquid fuisti pauperior Hillelo? Cod. Joma cap. III. pag. 35. b. ut & effato in En Israel P. I. p. 103. col. 4. num. 27. הִלֵּל מחיב את העניים Hillel pauperes dijudicabit & condemnabit, si nimirum paupertatis obtentu studium Scripturæ neglexerint. Ipse enim cum esset pauperrimus, ut legem audiret & addisceret, dimidiā mercedis partem infumebat. Hinc vocem quoque auditam fuisse super Hillelem, שראו לשכינה שתחול עליו quod dignus sit, ut super eum habitet presentia divina, in Juchasin p. 55. col. 2. Et ne dubites de summa & incomparabili Hillelis sapientia & eruditione, en in Massechet Sopherim cap. XVI. halacha 9. testimonium, seu fide, seu exceptione omni majus: Dicunt de Hillele: non reliquit ullum verbum sapientum, quod non didicerit. Didicit omnia genera linguarum, etiam locutionem montium, collium, & vallium: locutionem lignorum & herbarum: loquelam ferarum & jumentorum: locutionem dæmonum, & omnes parabolas didicit. Omnia ista cur? propterea quod dictum est (Jes. XLII, 21.) Dominus voluit propter justitiam suam, magnificabit legem, & illustrabit. Ad Rectoratum Academiarum Hierosolymitanarum, quo paeto, exorta lite, an Pascha impellat Sabbathum, nec ne? cum Doctorum nullus respondere posset, ipse vero prompte ac solide pro affirmativa sententiam ferret,

ferret, communi omnium calculo evectus fuerit, prolixo expositum lege in Gemara Cod. *Pesachim* cap. VI. p. 66. in princ. Idem constituit & ordinavit **פְּרוֹזְבָּול Perozbul**, quod, quid sibi velit, copiose explicavit **בָּרְטוֹלוֹכִיר Bibliothe**. M. Rabb. artic. **הַלְּלָה Tom. II. fol. 787 sq.** qui multas etiam Hillelis sententias confertim exhibet pag. 791 sq. quas vide. Idem postea pag. 797. Hillelem hunc seniorem caute distinguendum docet ab **הַלְּלָה הנשִׁיא Hillel** janiore principe, qui deceem ab isto generationibus distat, & **ΕΠΙΦΑΝΙΟ** teste lib. I. contra heres Tom. II. p. 127. num. 4. edit. Parisiensis A. 1622. morti proximus fidem Christi suscepit, & sub medicinae specie, ab Episcopo Tiberiensi, in cubiculo baptizatus memoratur. Tempore Constantini M. Imperatoris obiisse fertur, circa A. C. 320. Nihil illi cum nostro seniore, de quo jam agimus. Huic in Academia praefectura Collega dabatur **מְנֻחָה** / vir doctus, quem Spiritum Propheticum habuisse dicunt, quo Herodi M. & jam puero, regiam dignitatem, & accepto regno, triginta regiminis annos praedixit. Verum non ita multo post, relista Academia, in aulam Herodis se contulit, in cuius locum suffectus est **שְׁכָמָא Schammaj**. Hillel Nasi seu princeps erat, Schammai **אֶבֶן רֵין pater domus judicii**, seu primarius in decadendis liribus Senator. Hinc uterque apud Judaeos semper junguntur, sed oborta inter eos aemulatione, scholam scholæ opposuerunt. Dissensio inter utramque scholam incepit die 9 Adar; ad quam diem Judæi in Calendario suo anniversarium jejunium indicunt. Hinc in decadendis de ceremoniis legis, & controversiis religionis, in partes adversas & ipsi discesserunt, & magis adhuc discipuli eorum, nec ulla inter eos ratio inventiri potuit, qua discordantes sententiae componerentur. Quin ad sanguinis usque profusionem saevitum est inter utrosque, usque dum Bath Kol ediceret: **וְהִכְסִיחֲנָה וְהִלְלָה** verba sunt Dei viventis: **Hillelis tamen sententia standum esse**, Cod. **עִירָבוֹן cap. I. p. 13. post med. & Talm. Hieros. Cod. Berachoth fol. 3. col. 1.** Hinc priusquam prodiret Bath Kol

in Jafne, ex æquo amplecti licuit alterutrius scholæ decreta: at exinde, quicunque transgres-
sus fuerit decreta scholæ Hillelianæ, reus erat
mortis. At tantum abest, ut direntæ fuerint
dissensiones atque acrimoniae inter utramque
scholam, ut acerrime potius ille fuerint per ali-
quot secula continuatae, sibiisque ad cædem &
sanguinem ventum. Præcipua dissensionum ca-
pita aliis ad numerum ternarium, aliis ad octo-
decim referuntur momenta, de quibus lege s-
RENHVSIVM Prefatione ad P. IV. Mischna, Tra-
stat. עדות de testificationibus I. col. 2. ubi XVIII
differentiae, & XVIII consensus momenta inter
utrosque, ordine recensira videbis. Confer
etiam de hoc dissensu HACKSPANIVM ad Lip-
manni Nizzachon p. 288 sqq. Attentionem cum-
primis meretur effatum Hillelis, quo in Gem.
Sanhedrin cap. חלק venturum Messiam negat: אין
לهم מ西亚 לישראל שכבר אללו בימי
Non futurus est Israeli Messias, qui ipso modo potiti sunt temporibus Ezechie
regis Jude. Hinc concludit R. JOSEPH ALBO,
si sententia MAIMONIDIS vera esset, fidem de
futuro Messia esse legis fundamentum, nume-
randus esset hic Hillel inter apostatas, & defi-
cientes a religione, quibus non est pars in sae-
culo venturo: Idem tamen ipsum excusat in Ikka-
rim orat. I. cap. I. Non credidit R. Hillel futu-
rum Messiam, sed tamen ideo inter apostatas recen-
sundus non est, quia Messiae adventus Mosaicae legis
fundamentum non est, uti scriptit MAIMONIDES,
utpote quæ sine eo consistit. Confer hue ANTO-
NII HVLSII Theologie Jud. P. I. p. 12 sq. Porro
referendus hue esset Codex Biblicus Hillelis, qui
normam olim præstítit corrigendis Codicibus
reliquis, quemque Hilleli seniori CVNAEVS
tribuit lib. I. de Republ. Hebr. cap. 18. & SCHI-
CKARDVS de jure regio Cap. II. Theor. 5. p. 100.
Sed quia potiori fide BVTORFIVS illum ad
Hillelem הנשיה, seu Juniorem refert, qui Sa-
eculo IV. post N. C. floruit in Judæa, & nepos
fuit r. IEHVDAE sancti, missum illum hic faci-
nus. Vide de eo CARPZOV. in Not. ad cit. loc.
SCHICKARDI. De domo seu schola Hillelis au-
tem

tem & Schammaj, post allegatos ALTINGIVM, BARTOLOCIVM, LIGHTFOOTVM, vide SERARIVM in Minervali lib. IV. cap. 7. & in RABBIN. II. scrup. 6. IOH. HENR. OTHONEM in Hist. doctorum Mischnicorum p. 76 sqq. edit. Amstelodam. novae notisque auctæ: RHENFERDIVM disp. de fœtis Judæorum heresibus §. 22 sqq. Operum Philol. p. 86. HOTTINGERVM denique Thesauri Philol. p. 42, 43.

Ad §. X. pag. 44.

(13) *Scholas colliculis incumbentes habuit]*
Quemadmodum scholæ Prophetarum sèpius, vel in locis desertis, ut 2 Reg. VI, 1. vel in montibus, locisque excelsis, qui contemplationi & meditationi rerum divinarum optime conveniunt, sive in urbibus, sive extra urbes exstruebantur, quod HIERONYMVS Epist. ad Rusticum, p. 16. Tom. I. & ad Paulinum fol. 37. jam obseruavit, unde Elias & Elisa, celeberrimi suæ ætaris, & miraculis clari Prophetæ, multum agebant in monte Carmel, 2 Reg. II, 25. IV, 25. 1 Reg. XVIII, 20, 21. nec dubium, quin eo respxerit Salomo, Prov. IX, 2, 3. testatus, sapientiam domum suam ædificasse, & vocasse quosque prætereuntes בְּנֵי מִרְוָמִי קָרְתָה in pinnaculis celsorunt urbis, eo quod tunc temporis cultores literarum edita urbium aut agrorum loca elegerint, in quibus scholas suas aperuerunt: Ita posthæc, in exstruenda Synagoga, hoc in primis præceptum inculcarunt Magistri apud MAIMONIDEM Hilcoth Tephilla cap. XI. §. XI. בַּשְׁכּוֹנִין בֵּית הַכְּנָסֶת אֵין בּוֹנִין אֶחָח אֶלָּא בְּנֹבַח: quando Synagogam extruunt, non extruunt eam, nisi in alto civitatis, idque probant ex Prov. I, 21. in summo celebrium urbis locorum sapientia clamat: וּמְגֻבוּחִים אָוֹתָה עַד שְׂתָהָא Perducunt autem ad fiducium ad illam altitudinem, ut altior sit omnibus istius urbis conclavibus: quod denuo probant ex Jes. IX, 9. Et ad exaltandum dominum Dei nostri. Unde scitum Doctorum in Gem. Cod. Sehabbat cap. I. fol. II. col. 1. princ. כל עיר טגנותיה.

נְבוּחוּם מִבֵּית הַכְּנָסֶת סְופֵה חֲרִיבָה: Omnis civitas, cuius tecta altiora sunt ædibus Synagogæ, finis illius est vastatio. Rationes hujus moris haberunt 1) reverentiam facrorum: tantum enim venerationis deberi censuerunt suis Oratoriis, ut illa eminerent supra ceteras civitatis structuras. Facit quippe ad decus ædis divine, ut altior ac excelsior sit structura ædificiis quibuscumque humanis: 2) imitationem Templi. Cum enim Synagogas suas Templo quam simillimas reddere studeant, mirandum non est, ipsos Synagogas spectabilem assignasse altitudinem, cum Tempulum ædificatum esset in monte, cuius vertex supra universam emineret civitatem. Confer, de Scholis & Synagogis in agris, LIGHTFOOT. Hor. Hebr. ad Matth. IV, 23. Tom. II. Opp. 280. & VITRINGAM de Synag. Vet. lib. I. P. II. cap. 7. p. 351. de earum altitudine eundem VITRINGAM cap. II. pag. 213 sq.

Ad §. XI. pag. 44.

(14) *Dicti sunt dare]* Hoc jam GLASSIUS noster obseruavit Phil. Sacr. lib. III. Tractat. 3. Can. 15. pag. marg. 273 sq. ubi in locum, ab Autore ex Prov. IX, 9. citatum, eruditore commentatur. Addimus exemplis ab eo productis, adhuc Joh. XVII, 8, 14. ubi Deus verba sua Christo, & Christus eadem dedisse discipulis legitur, quando Christus eis tradidit doctrinam, a Patre acceptam. Idem quoque accipiendi vocem in notione discendi ibidem exxit, & ex Prov. I, 3. probat: לְקֹחַ ad accipiendum eruditionem intelligentie. Hinc לְקֹחַ doctrina, Deut. XXXII, 2. Prov. IV, 12. Referenda præterea hic sunt verba מסר tradidit, & קְבַל Kibbel accepit, recepit, manibus, vel mente, unde duplex doctrinæ Judaicæ genus nomen sortitum est, Masora & Kabbala; de quo hic dicendi locus non est: nominis tamen rationem evolvunt GLASSIUS lib. I. Tr. I. p. 19. & lib. II. P. I. Tract. II. Sect. III. Art. VII. p. 302. & HOTTINGER. Thes. Philol. lib. I. Cap. III. Sect. IV. p. 396. & Sect. V. p. 434. & multi alii.

Ad

Ad §. XII. pag. 44.

(15) Προσευχαὶ differant ab ipsorum Scholis vel Synagogis]. Προσευχὴ idem est, ac οἶκος vel τόπος τῆς προσευχῆς, domus aut locus precatiōnis, quod convenit cum Hebræorum בֵּית הַפְּלִחָה domo orationis, seu προσευτηρίῳ seu oratōrio, quo sensu Christus ait: ὁ οἶκός μας οἶκος προσευχῆς οὐλαθήσεται domus mea domus precatiōnis vocabitur Matth. XXI, 13. Princeps hic quæstio est: Vtrum Proseucha Iudeorum idem cum Synagogis fuerint, an diversa ab his, sive loca, sive adiicia? Nihil definire audet G O D W I N V S noster, æque ac HENR. VALESIVS Annot. ad Euseb. pag. 27. Alii vero in alterutram liquido descendunt sententiam; utrariumque differentiam statuentibus IOH. DRVSIO Annot. ad Act. XVI, 13. DAN. HEINSIO Exerc. Sacr. ad cit. loc. p. 305. IOH. HOORNBECKIO Miscell. Lib. I. p. 288. utrasque autem pro eodem sacro loco habentibus, HVG. GROTIO Annot. in Act. XVI, 13. & ad Matth. IV, 23. PAVLO ARINGHIO Tom. I. Roma Subterranea lib. II. cap. XIII. p. 232. DOMINICO MACRO Hierolex. fol. 500. & HERM. CONRINGIO Antiqu. Academ. pag. 124. Nobis posterior, nec absque causa, placet sententia, quam probamus ἡ ex communi tam Synagoge quam Proseuchæ descriptione, a PHILONE Iudeo data. Ille enim lib. III. de vita Mosis, p. 530. τὰ γὰρ πατὰ πόλεις προσευτηρίᾳ τὶ ἔτερὸν ἐστιν ἡ διδασκαλεῖα Φρεούσεως ηγή ἀνδέας, καὶ σωφροσύνης, καὶ ὄσιοτητος, καὶ συμπάτητης αἰρετῆς, ἡ πατανοῦται ηγή παθοθέται τὰ διδασκάτια ηγή Θεῖα. Destinata enim oppidatim sacrī precatiōnibus loca, quae Proseuchas vulgo nominant, quid aliud sunt, quam schola, in quibus prudentia, fortitudo, temperantia, justitia, pietas, sanctitas, omnisque virtus discitur, quacunque ad humana, divinaque negotia requiritur. Rursum lib. de legatione ad Cajum p. 801. eandem de Synagogis dat delineationem, celebrans, vētuīse Augustum Imperatorem, necubi Judæi prohiberentur εἰς τὰ συναγώγια συνέρχεσθαι. μὴ γὰρ εἴναι ταῦτα συνέδρες ἐκ μέδης καὶ παρο-

νίας, ἐπὶ συνάστει, ὡς λυμαίνεσθαι τὰ τῆς εἰρήνης, ἀλλὰ διδασκαλεῖα σωφροσύνης ηγή δικαιοσύνης, αὐτέων ἐπιδητεύοντων τὴν αἰρετὴν, in Synagogis convenire: non enim hac esse Bacchanalia, vel seditiones conventicula, turbandæ pacis causa: sed scholas justitiae temperantieque, in quibus studium virtutis floreat. En easdem pietatis ac virtutis scholas, cum Proseuchas, tum Synagogas. Param vocum ισοδυναμίαν viri docti apud PHILONEM multis locis obseruant, quæ hoc transferre nimis esset prolixum: 2) Ex iisdem in utraque sacris, quæ prælectiōne ac interpretatione legis Mosaice, precibus ac votis, eodem prorsus modo, utrobique peragebantur, ut descriptio scrorum cum in Synagogis Act. XV, 21. tum in Proseuchis cap. XVI, 13 sq. & apud PHILONEM passim demonstrat: 3) Ex diserta appellatione MAIMONIDIS, qui Hilch. Tephilla cap. II. §. 1. ita habet: כל מקם שיש בו עשרה מישראל בכל עת תפלה ומקום זה נקרא בית הכנסת: Ubicunque sunt decem ex Israele, ibi neceſſe est, ut adiicitur domus, ad quam se recipiant ad orationes, tempore precum (en Proseuchas!) Et domus hęc vocatur Synagoga. Nunc, quid discriminis repererint viri docti inter utramque, dispicieamus. a) HENR. VALESIVS illud ex frequentia & paucitate Iudeorum, ibi habitantium, derivat, nec nisi majores & illustriores Proseuchas, dietas fuisse Synagogas admittit. Vnde beatus Lucas Synagogam quidem Iudeorum ait fuisse Thessalonica: Philippis autem Proseucham, propterea quod pauculi ibi essent Judæi. De majoribus & illustrioribus Proseuchis locus est apud PHILONEM in legatione ad Cajum. Atqui hoc est τὸ εὐαγγῆλον λαμβάνειν. Si enim Synagoga idem est cum Proseucha, quod demonstravimus, Lucas idem quoque de Thessalonicensium ac de Philippen-sium Oratorio, dispari licet nomine, affirmavit. Potius PHILO locis allegatis testatur, Judæis πατὰ πόλεις, singulis civitatibus, immo πατανοῦται τῆς οἰκουμένης, ubique in toto orbe suas esse Proseuchas: licet non negaverim, eas pro loci, ceterisque Judaici amplitudine, vel conditione opum,

epum, splendidiores alias; alias tenuiores fuisse. I. c. evidentia rei adactus, VALESIVS addit: non negaverim tamen, Proseuchas posse etiam dici Synagogas. β) IOH. DRVSIVS lib. V. Praeterit. p. 183. aliam differentiae rationem reperisse sibi videtur, quod Synagogae in urbibus essent, Proseuchae extra mœnia. Huc respicit Auctor noster, quando hoc nihil probare obvertit. Synagogas enim in agris olim exstructas fuisse LIGHTFOOTVS in Matth. supra cit. ex Glossa Talmudica ad Cod. Beracoth fol. 2. col. 1. & ex RABBNV ASCHER in eundem Tractat. fol. 69. col. 3. docuit. γ) Novam, eamque tantum non ridiculam, rationem discrepantiae DRVSIVS l. I. Praeterit. p. 44. & SCALIGER in Epist. ad BVTATORFIVM Lib. III. Epistol. 244. ex Inscriptione vetere, quæ ita habet: P. CORFIDIO. SIGNO. POMARIO. A. PROSEVCHA. eruere satagunt, Judæos in Proseuchis suis poma vendere consuevisse, unde huic nomen Pomario hæserit. Sed funditus figmentum istud evertit CHRIST. BORNITIVS de *Synagogis veter.* Hebreorum, Dissert. III. §. XI. neque emtionem ac venditionem in Synagogis vel Proseuchis locum habuisse, ex MAIMONIDE docens, neque hanc Inscriptiōnem in Judæum, Romanis insignitum nominibus quadrare, liquido demonstrans. Idem vi- sum fuit circa hanc Inscriptiōnem STEPH. LE MOYNE Var. Sacr. P. II. p. 75. licet ipse sub dio Proseuchas Judæorum eas quidem, quæ ante urbes frequentabantur, fuisse arbitretur. Demum δ) SAM. PETITVS Var. Lett. lib. II. cap. XI. p. 170 sq. causatur, Judæorum Proseuchas fuisse ἐν τῷ πόλεως ὑπαγένειο. Supponunt hæc verba locum ex EPIPHANIO, qui diserte de Neapoleos Samaritanorum proseucha loquitur. At quantum inter utrosque intercesserit circa sacra di- scimen, nemini non est obvium & perspectum. Praeterea EPIPHANII verba, ἐν αἴρει καὶ αἰθέλω τόπῳ, non tam loca aperta sub dio, sed in apri- co notant, ita ut solitaria ruri essent, aliaque non contingenter ædificia. Hinc EPIPHANIO ἔξω τῆς πόλεως, ἐν τῇ πεδιάδι, & ἐν αἴρει καὶ αἰθέλω τόπῳ paria faciunt. Et quid demum hæc omnia

ad Judæorum Synagogas, de quibus nullus est sermo? Hinc corruit TACOBI GOTHOFREDI conjectura, quam Commentar. ad lib. XVI. Cod. Theodos. Tit. VIII. de Judeis, Cœlicolis & Samaritanis Leg. XIX. p. 236. his verbis exponit: Scimus sane, Judæos aliquando militia cœlesti aras erexisse & dedicasse, quos etiam Sophonias & pa- sim Prophetæ ob hanc idololatriam reprehendunt, quod eorum Proseuchæ essent ἐν ὑπαγένειο, seu preces funderent sub dio in aperto. vide EPIPHA- NIVM in Massaliana hæresi, TERTULLIANVM de pudicitia, cap. 16. cuius rei ratio repetenda ex i Reg. II. vide & exemplum in Daniele cap. 6. Velut autem Judæos ex Babylonia reduces, cum idololatria majorum ante captivitatem, nihil ha- buisse commune, liquido constat, ita cœlicola- rum opprobrium, modo Judæis; modo Chri- stianis, incerto æque indicio, ac immerito im- pactum fuisse, eruditæ docet CHRIST. KORT- HOLTVS in Pagano obtrectatore, lib. II. cap. II. p. 273. ubi in cœlicolas & Vranolatriam studiose inquirit. Sane si ob Proseuchas ἐν ὑπαγένειο exstructas, idololatriæ rei fuissent Judæi, nunquam certe Paulus talēm locum, ad sacra pera- genda, cum comitibus frequentasset, & vel spe- ciem saltem idololatriæ præbuisset, aut suspicio- ni locum dedisset. Sed ista sufficiant: cetera minoris sunt momenti. Hoc autem observasse operæ pretium existimo, eundem cum Proseu- chis apud primos Christianos usum habuisse τὰ ὑπερώα, cœnacula superiora Act. I. 13. ut au- scultationi verbi & precibus ibi yacent. Et in memorato quidem Luce ὑπερώα suo tempo- re tradit CYRILLVS Hiérosolym. Cateches. XVI. extitisse τὴν cœnaculę τῶν Αποστόλων ἐκκλησίαν, su- periorem Apostolorum Ecclesiam. Quin & illa sa- cris usibus apud Judæos destinata semper fuisse, perhibet IOH. PEARSONIVS lect. I. in Act. Ap. §. 7. Opp. Postb. p. 31. unde sapientes quoque suos בְּנֵי עֲלֵיה appellariint.

Ad §. XIV. pag. 45.

(16) Ad fores harum προσευχῶν confluxisse] Quia hic §. cum præc. XII. immediate coheret,
Ss dividia

dividiae non fuerit, eum quoque §. XIII. præmittere. Sunt enim, qui Proseucham de tugurio interpretantur, ubi stipem efflagitabant mendici, & in hunc sensum citata ab Auctore verba IUVENALIS capiunt THOMAS FARNABIVS in suo ad Juvenalem Commentario, IANVS LAVRENBERGIVS in Antiquario p. 361. nec admodum repudiant conjecturam IOH. HOORNBECK Miscell. lib. I. p. 288. & CHRIST. BORNITIUS Diff. III. de Synagoga vet. Hebr. §. XI. Vtrumque autem vocis προσευχῆς significatum conciliare nimitur ADR. TURNEBVS Adversar. Lib. I. cap. XIX, quod mendici fores, velut Templi, sic Proseucharum interdum occuparent, in eisque cubarent, unde Proseuches nomen in contemptum abiisse. In eadem fere sententiam abit STEPH. LE MOYNE Var. Sacr. P. II. p. 74 sq. In conciliationem istam VITRINGA lib. I. P. I. cap. 4. p. 119. curatius inquirens, IUVENALIS forte verba eo trahi posse largitur, ita tamen, ut nunc viros doctissimos consentire fateatur, Proseucham Judæorum notare Oratorium. Pluribus de illa agens Vir doctus, p. 122. locum Luc. VI, 12. & p. 124. alterum illum Act. XVI, 13. cum cura excutit: quo remisisse Lectorem, sufficiat. Nostri enim uterque non est instituti. Quin & in posteriorem sollicite inquisivit BALTH. STOLBERGIVS disq. de Proseuchis Judæorum, Vitembergæ A. 1682. publice proposita, cui alteram junge WILH. ERN. TENZELII disputat. de Proseuchis Samaritanorum, ibidem, eod. anno, publici juris factam.

Ad §. XIII. pag. 44.

(17) *Stando, genua fleclendo, sedendoque precari]* Circa gestus precantium, non una & constans inter Judæos obtinuit ratio. Stando precatos fuisse, recte observat Auctor, unde quoque עמידה statio pro precibus, in adagio allegato, & alias passim, usurpatur, & in Talm. Cod. Beracot fol. 26. col. 1. Abrahami exemplo probatur, de quo Gen. XIX, 27. legitur: surrexit Abram manu ad locum; ubi steterat coram

Domino: ואין עמידה אלא הפלח stare autem nihil aliud significat; quam orane. Et pro LIGHTFOOTVS Hor. Hebr. in Matth. VI, 5. T. II. Opp. fol. 298. ex MAIMONIDE hæc obseruat requisita: 1) ut stet orans, 2) ut faciem Hierosolymam versus convertat, 3) ut caput operiat, 4) ut oculos figat deorsum. Hinc R. MOSES MIKKOTZI in libro præcept. magno, Hilc. Tephilla, fol. 100. col. 3. ex effato R. JOSE requirit: העומר בתפלת נוהן עניו מלמטה כאילו הוא מבית לארץ ויהיו לבו פנו מלמעלה כאילו הוא עומר בשמים כענין שנאמר נשא לבבינו את כפים אל בשם ואומר שוייח' ה' לנגידQui stat in oratione, demittet oculos suos deorsum, ut qui intuetur terram: cor autem ejus conversum sit sursum, tanquam consideret in calo, q. d. Attollamus corda nostra cum manibus ad Deum in calo. (Thren. III, 41.) Et rursus: propono Dominum mibi assidue, (Psal. XVI, 8.) Idque quia ibidem inter requisita orantis ponitur, לערmor באימה וביראה stare in tremore & timore. Porro MAIMONIDES in Hilc. Tephilla cap. V. num. 3. ita præcipit: Qui constitutus est extra terram Israelis, convertat faciem suam versus eam, sicubi orat. Qui degit in ea, dirigat faciem Hierosolymam versus. Qui Hierosolymæ est, versus templum. Qui in templo, versus Sanctum Sanctorum. Ritum illum servasse quoque Danielem, constat ex cap. VI, 10. Sed & quomodo manus pedesque in statione ista componere debeant precantes, præcipere neglexerunt. R. MOSE MIKKOTZI cit. loc. Qui orat, debet disponere pedes suos unum juxta alterum, instar Angelorum; q. d. Et pedes eorum pes rectus (Ezech. I, 7.) Sensus simplicissimus est: duo pedes videntur unicus esse. Et hoc moris est, ut reponat manus suam super cor, unam penes alteram. Porro MAIMONIDES c. l. cap. V. num. 5. Ne quis oret cum pera, ולא בראש מנולח neque capite reecto, neque nudis pedibus, si nempe mos popularium illius loci sit, ut non stent coram magnatibus, nisi pedes calceati.

Humiliationis religiosæ in precibus triplex erat apud Judæos ritus: קרא Kidda, inclinatio capitis

capitis & humerorum **הכרייה** incurvatio ad genua, quæ erat quasi geminatio seu duplicatio corporis, denique **השתחוואה** prostratio toto corpore facta, cum expansione manuum & pedum. Atque hoc referunt verba Davidis Psal. XCIV, 6. **venite נסחוחו ונכרעה נברך prostratione adoremus,** & incurvemus nos: genua flectemus coram Deo creatore nostro: ubi, omissa Kidda, quartus venerationis religiosæ ritus additur, cuius nomen, **geniculatio**, obviā mihi factum non est, verbum autem demissam genuum flexionem notat. Judæi namque Templum ingressi, in bene mundato pavimento, ex quo nulla vestium inquinatio erat mettienda, prostrati, expansis manibus in terra adorabant versus Sanctum Sanctorum, deinde stantes orabant, & tandem ultimo devotionis actu, ad genua se flectebant, aspiciendo semper ad Sanctuarium, & mox retrorsum cedendo exhibant, & deinde lateraliter, facie interim in Sanctuarium intenta: posteriora enim illuc obvertere nefas erat. Conf. Talm. Cod. Schebbuoth fol. 16. col. 2. & Cod. Megilla fol. 22. col. 2. Loco prostrationis in ingressu sæpe adhibebatur tantum **הכרייה** incurvatio ad genua: prostrationi autem præmittebatur קרא inclinationis capitum & humerorum, unde sæpe legitur **ויקד יושתחו לירוה ויכלן caput, ויפזרת se Deo.** Nam quamvis Kidda erat levior capitum inclinatio, & a profundiori reverentia remotior, aliquando tamen ea profundiorem illam reverentiam immediate præcedebat, & ad illam ferme extendebat, ut Exod. XXXIV, 8. Ast in prima templi dedicatione a propiori **הכרייה** in proximam profundiorem reverentiam descendebatur, in totam longitudinem procidendo, 2 Chron. VII, 3. & incurvarunt se faciebus in terram super pavimento, & adorando prostrarunt se, i. e. ad medium corporis incurvarunt se, & deinde super pavimento lapideo Templi se prostrarunt adorando, ita ut quasi duplex esset actus, sed quasi junctum præstitus, ut scite exponit vir eruditissimus THOMAS HYDE in Hist. religionis veterum Persarum cap. I. pag. 8. In incurvatione illa primum ad

latus sinistrum corpus deprimebant, postea ad dextrum: inde rursus caput, & scelere elevantes. Ritum hunc nuncupabant **הן שלום כרע dare pacem.** Vbi autem quinta vice **כרייה** peregerant, movebant sinistrum pedem, dextro sequente, & sic tres passus retrocedebant, ita locus siebat **השתחוויה** seu prostrationi, a qua ipsa etiam oratio ita fusa, nomen fortita, נפלה prostratio dicebatur. Vide MAIMONID. cit. loc. num. IO, II. Distinctionem inter Kidda & Hischbachavash fusse quoque exponit AINSWORTH Comment. in Exod. IV, 31. Huc spectat inter decem templi miracula relatum, quod in Pirke Abboth cap. V. num. 5. concise memoratur: **שمرום צפופין ומשתחים רוחים:** stabant coarctati, & adorabant dilatati. Nimurum, quando in diebus festis solennioribus, maxime in die Expiationis, universa confluerebat Israelis multitudo, in capacissimo Templi Atrio tanto numero aderant, ut stantes se mutuo comprimerent, quando autem in terram prosternebantur, peccatorum confessionem recitaturi, tantum omnibus & singulis suppeditabat spaciū, ut alter ab altero quatuor cubitis distaret, ne quis alterius confessionem intelligeret. Idem in Cod. Joma quoque traditur. Ceterum præcipua & perquam ambigua, circa **השתחוויה adorationem prostrationis** controversia hæret. Quia enim, eodem fere ritu externo, hæc veneratio principibus, aliisque in dignitate constitutis deferebatur hominibus, ut Gen. XLII, 6. 2 Reg. IV, 37. distinctionem quidem inde, inter adorationem divinam & civilem intellexerunt, in quo autem illa momento sit sita, aut quo indicio externo una ab altera discriminetur, in dubio est, cum idem utrobique vocabulum legatur, idem corporis situs conspicatur. Aliqui Judæorum omnem in mente adorantis tantum sitam fuisse existimant distinctionem: verum ita spectatoribus adhuc dubium hæsisset. Attamen R. SALOMO IARCHI Comment. ad Lev. XXVI, 1. ita glossatur: **השתחוואה בפשוט יוון ורניליס היא ואשרה התרורה** לשותה קד חוץ מן המקרא: Prostratio religiosa fit cum expansione manuum & pedum: unde

prohibet lex sic facere extra Sanctuarium seu Tempulum. Judæi mentem ejus ita exponunt, prohiberi solum ejusmodi prostrationem, coram deaurato, nisi in Templo, in quo erant tales lapides cœlati & cœsi, ubi & Cherubim; & tamen prostratio adhibebatur coram illis, non ad illos: nam in Templo non erat metus idolatriæ, ut in aliis locis. Verum hoc pacto scrupulus non evellitur, quia promiscue ubivis locorum homines quoque prostratione venerabantur. Mihi ergo, si recte capio IARCHIVM, distinctio in eo videretur fuisse sita, quod religiosa adoratio eum פשׁוֹת וּרְדִים וּרְגָלִים expansione manuum pendente esset conjuncta, civilis ea destitueretur. Confer denuo THOMAM HYDE c. l. 6 sqq. ubi ramen nihil certi definit.

In genua procubuisse adoraturos, quod paulo ante tetigimus, frequentissimis Scripturæ testimoniis & exemplis confirmatur, Salomonis 2 Chron. VI, 13. 1 Reg. VIII, 54. Esdræ c. IX, 5. Danielis c. VI, 10. Pauli Eph. III, 14. & de cultu, Messiae vero Deo, exhibendo legitur Pf. XXII, 30. Jes. XLV, 23. coll. Rom. XIV, 11. Phil. II, 10: quin & de cultu idololatrico Jes. XLIV, 15 sqq. XLVI, 6. De sessione autem inter precandum, vix suppetit exemplum, præter Davidis ab Auctore allatum, de quo multi adhuc dubitant Interpretes, illudque ייְשַׁב permanendi, perseverandi sensu, Davidem manisse coram Jehova, notare malunt cum SERARIO & SANCTIO. Judæi apud R. DAV. KIMCHIVM in 2 Sam. VII, 18. contra sessionem Davidis dubium movent, ab Angelorum exemplo, qui statites Deum celebrasse leguntur. SEB. SCHMIDIVS peculiari quæstione hanc phrasin excutiens, Comment. in b. l. p. 350 sqq. in propria sedendi notione acquiescit, sedentemque coram Deo Davidem orasse, & cum eo quasi collocutum fuisse, eo lubentius concludit, quod & idem sedendi verbum 1 Chron. XVII. de ipso repetitur, & Moses orasse sedens super lapide in monte Exod. XVII, 22. perhibetur: moram tamen in precibus hic connotari existimat. Mosis sessionem admittit R. SALOMO ad loc. cit.

miratus saltem, quod non super culcitram ac pulvinar, sed super lapidem considererit: dixisse autem eum: Israelitæ constituti sunt in angustiis, hinc & ego cum ipsis ero in angustiis. Et de genuflexione orantium, etiam apud Gentiles usu recepta, conferri meretur SANGTIVS Comment. in III. Reg. c. VIII. v. 54. not. 57. f. 1095 sqq. In generè autem de precantium gestibus ex instituto egit IOH. SAVBERTVS cap. III. dissertat. de ritu precandi veterum Hebraeorum, que in Palæstra Theol. Philol. p. 89 sqq. exhibetur. Quicquid autem ex omni antiquitate gentili huc facere videtur, studiose congregavit MATTHAEVS BROVERIVS DE NIEDEK JCtus, de populorum veterum ac recentiorum adorationibus, Amstelædami in 8. anno 1713.

Ad §. XIII. pag. 44.

(18) Notat prædicationem, non precationem] Conciones in sacris publicis, apud Judæos, ad populum habitas, & exempla Scripturæ testantur, Nchem. VIII, 4, 8. Luc. IV, 23. Matth. XXVI, 5. Act. XIII, 5. XV, 21. &c. ut Prophetas taceant, toties a Deo concionari jussos Jes. XL, 1, 2, 6. LVIII, 1. &c. & doctorum Judaicorum libri, ex רַחֲשׁוֹת homiliis publice in Synagoga recitatis, constati. Totum hoc argumentum occupavit VITRINGA, & tantum non exhaustit, ut quicquid huc spectat, haurire inde licet, lib. III. de Synag. Vet. P. I. Cap. V. p. 669. de concionum Synagogicarum indole & natura, ex nominibus illarum רַחֲשׁוֹת / אֶגְרוֹת / רְכָבוֹת כִּבְשׁוֹם æstimanda; de earum circumstantiis, loco, tempore, & occasionibus, cap. VI. p. 685. de personis, quibus vel debitum, vel concessum fuit, concionari cap. VII. p. 695. denique de adoptione hujus ritus in Ecclesia Christiana cap. VIII. p. 712. magno cum eruditioinis apparatu agens. B. patruus meus, IOH. BENED. CARPOZOVIVS Introduct. in Theolog. Judaicam, præmissæ RAYMVNDI MARTINI pugioni fidei, cap. X. §. 9. p. 81. de Homiletica Judæorum Theologia pariter tractat, & apparatus huc conquiri obseruat

observat ex omni Theologia genere, ne Kabballisticis quidem mysteriis exceptis, quibus exornare soleant homilias illi, qui captata populari aura laudem profundioris doctrinæ auctiupantur. Potissimum vero e mythica Theologia mutuo materialm dicendi arripere tradit **רְשָׁנִים** concionatores, quod non valere conciones existiment, nisi Talmudicis fabulis & portentosis narrationibus sint refertæ. Quem morem ne sañioribus quidem Judæis probari, R. MOSIS MAMMONIDES testimonio confirmat.

Ad §. XV. pag. 45.

(19) *Triplex Amen ab eo, sed male, usurpari*] De triplici hoc Amen vitioso, Judæorum effatum, ex Cod. Talm. Beracoth fol. 47. col. 1. repetit **BVXTORF**. Lex. Targ. b. v. col. 115. **אָמֵן חֲטוֹפָה** Amen acceleratum est, quod accelerate & festinanter effertur, quasi cum A brevissimo, & accentu in ultima: vel quod ante absolutam orationem præmature respondetur: **אָמֵן קְטוֹפָה** Amen amputatum, a quo ultima litera Nun in pronunciatione quasi succisa & amputata est, ac si diceretur Ame. **אָמֵן וּתוֹמֶן** Amen pupillare, sive orbum, quod præcedente benedictione, ceu patre, caret, quando scilicet quis inconsiderate & animo aberrante respondet Amen, non ad præviā Sacerdotis benedictionem vel orationem, sed ad murmura populi. Nec impune laturos, qui vitium hic fecerint, veteres Hebræi hac c. l. addita gnome confirmant: **כָּל הַשְׁנִית אָמֵן יְהוָה יְהוָה בְּנֵם יְהוּדָה** / **חֲטוֹפָה וְתַחְטָפוּ יְמֵינוּ / קְטוֹפָה וְתַקְטוּפָה וְמוֹנוֹן**: **כָּל הַמְּאוֹרָךְ בְּאַמְּנָה יְאִירְכֵן לֹא יְמֵוּ וְשִׁנְיוֹנוֹ:** quicunque respondet Amen pupillare, ejus liberi erunt pupilli: acceleratum, accelerabuntur vel celeriter transibunt dies ejus: qui vero prolongat sive diu moratur in pronunciatione Amen, prolongabuntur dies ejus & anni ejus. Non nimium tamen morari debebat populus in productione Amen, id enim pro superstitione errore reputatum fuit. Vnde in cit. Tract. Beracoth fol. 57. col. 1. pronunciant: **כָּל הַעֲנוֹנָה אָמֵן וּתְהִרְאֵי מְרָאֵי**

אַנְנוּ אֶלְאָטוּנָה quicunque respondet Amen magis, quam satis est, id nil nisi error est. Contra vero, quicunque & firma mentis fiducia, & vocis contentionē, Amen dicit, magnam consequitur mercedē, ut est in libro Musar cap. IV. fol. 42. **כָּל הַעֲנוֹנָה אָמֵן בְּכָל כְּחוֹ פּוּתְחֵין לוֹ** quicunque dicit Amen omnibus viribus suis, ei aperiuntur Portæ paradisi: sicut scriptum est: & ingredietur gens justa **שׁוּמָר אַמְּנָנִים** h. e. qui dicunt Amen omnibus viribus suis, omni intentione & devotione, Jes. XXVI, 2. Ceterum post **BVXTORFIVM**, **LIGHTFOOTVS** quoque Hor. Hebr. ad Matth. VI, 13. Tom. II. Opp. p. 302. & **SHERINGHAMVS** Not. ad Tract. Joma cap. III. §. 8. p. 6; ex Mass. Joma c. l. & ex Gemara Hierosol. Tr. Beracoth fol. 13. col. 3. observant, non responsum fuisse Amen in domo Sanctuarii, sed post recitatem confessionem Sacerdotis, in festo Expiationis, tum quoque post alias precum formulas, **וְהַעֲנוֹנָן אַחֲרוֹן בְּרוּךְ שָׁם כָּבוֹר מַלְכֹוֹת** respondebant illi: benedictum sit nomen gloriae regni ejus: idque, quia Sacerdos Summus nomen Dei **τετραγύριματος** suismet literis protulerat. Constituisse autem Mosen, ut cum ipse sacrum Dei nomen recenseret, populus benediceret: quod R. SALOM. IARCHI ad Dout. XXXII, 3. ita probat: **כְּשַׁאֲקָרֵת וּזְכָרֵר שָׁם יְיָ אֱהָם הַבּוֹן גָּרֵל לְאֱלֹהֵינוּ וּבְרוּךְ שָׁמוֹ מִכְּאָן שְׁעֻנָּן בְּרוּךְ שָׁם כָּבוֹר מַלְכֹוֹת אַחֲרֵ בְּרִכָּה שְׁבָמְקָרֶשׁ** Cum ego protulero nomen Domini, vos magnificate Dominum, & benedicte nomen ejus, atque hinc est, ut post pronunciatum Dei nomen respondeant: **Benedictum fit nomen gloriosum regni ejus, post benedictionem in Sanctuario: Doxologæ autem huic pro more addiderunt: לְעוֹלָם וְעַד in seculum & in eternitatem.** Inde concludit **LIGHTFOOTVS**: Prout Amen non omnino publicis precibus in Templo responderunt, ita raro etiam subjunixerunt precibus privatis. In Synagoga quidem a populo responsum est Amen, ad preces suis a Ministro; itemque domi, patrifamilias benedicti aut oranti; at rarius, aut nunquam quidem, privatim quis orans, hoc suis precibus subjunxit: **סְסִים** quod

quod tamen nondum satis video probatum; cum vel maxime postremis temporibus usu esset receptum, ut ad preces alterius coetus responderet Amen, per 1 Cor. XIV, 16. Sed nec Paulum a rito patrio & Judaico multum recessisse arbitror, quando suasmet preces vel δοξολογias, voce Amen obsignavit Rom. IX, 5. XI, 36. XV, 33. XVI, 27. 2 Cor. XIII, 13. Gal. I, 5. VI, 18. 1 Tim. VI, 16. &c. De legitimo autem Amen pronunciandi modo, lege cautelas Magistrorum apud VITRINGAM lib. III. P. II. cap. 18. p. 1093 sqq. Plura qui de voce Amen, ejusque usu & significacione cupit, adeat GOMARVM Opp. Tom. II. pag. 83. & 127. IAC. ALTINGIVM in Jerem. XXVIII, 6. T. I. Opp. p. 828. b. DILHERR. Elect.

p. 288 sqq. & omnino LAMPE in Joban. I, 52. Tom. I. Comm. p. 490 sqq. SVICERVVM Observ. Sacr. cap. XI. p. 291 sqq. HEIDEGGERVM Dissert. Tom. I. Diff. XVII. §. 32. & quos larga manu exhibet ACOLVTHVS de Aquis amaris Cap. III. p. 299 sqq. Num vero juramentum praestet hoc vocabulum, varie disquisiverunt viri docti, & contra negantem FVLLERVVM lib. I. Mischell. Sacr. cap. 2. asseruerunt WAGENSEILIVS in Sota p. 379. EL. VEIELIVS peculiari dissertatione, & novissime IVSTVS CHRISTOPH. DITHMARVS Annotat. ad Maimonidis Hilcoth Schevuoth cap. II. p. 53. E nostris, post GLASSIVM, confer PFEIFFER. in Quinquagena locor. Hebraicor. & Exoticor. Nov. Test. Loco XLIII.

AD

LIB. II. CAPVT III.

DE PORTIS HIEROSOLYMAE.

Ad §. I. pag. 45.

Portæ in circuitu Hierosolymæ novem fuere]

Has non eodem omnibus five ordine, five situ & loco, five nomine recenseri, nemo mirabitur, qui illas pro iterata Vrbi hinc destruptione, hinc reparacione, varias subire potuisse vires, secum perpenderit. Apud Nehemiam Capp. III. & XII. vel novem, vel undecim in toto ambitu numerantur. I) יְמִינָה עַש Porta ovium, seu gregis, τοις LXX προθατιν̄ dicta, quia prope adjacebat pecorum forum, vel in usum sacrificantium, juxta SPANHEMIUM, vel potius in domesticum & communem usum, juxta HOTTINGERV M, cum, quæ sacrificiis destinarentur pecora, in montem Templi adducebantur Matth. XXI, 12. Joh. II, 15. Circa situm non convenit inter Auctores. SPANHEMIUS in Topograph. Hierosol. Opp. Tom. I. p. 50. ad Ortum locat; LIGHTFOOTVS Harmon. IV. Evangel. ad Job. V, 2. Tom. I. Opp. p. 531. versus Meri-

diem; HOTTINGERV S nepos Not. ad hunc locum Auct. p. 394. ad Occasum, & ea quidem parte, quæ meridici propinqua. Hunc enim situm ordo Portarum nominatarum poscere videtur Nob. III, 12. Hanc SPANHEMIUS eandem censet cum Porta, quam Gennath horti vel hortorum JOSEPHVS lib. VII. αλώτ. cap. 6. dixit; HOTTINGERV vero eam, quam idem lib. VI. cap. 6. Portam Εσσηνῶν, non sane Essenorum, sed ipsam Portam ΙΝΝΩΝ, vocat. FRANCISCVS MONCAEIVS, paulo post citandus, hanc fuisse existimat, de qua Jerem. cap. XVII, 19 tradit, Portam filiorum populi audivisse, per quam ingrediuntur Reges Iudeæ & egrediuntur. Destinatam quippe fuisse solemni fere Regum Iudeæ in urbem ingressui, five inaugurationis in regnum, five nuptiarum, five victoriae, five qua alia publicæ festivitatis causa instituto. Quo scilicet modo Francorum Regibus primum initatis, etiamnum usitatum quoque sit, per Dionysiacam Portam Parisiis ingredi, per eandemque, cum mortui sunt, effiri.

Hinc

Hinc porro colligit, Christum, omnium Regum Judæ maximum, eadem illa porta, palmarum triumphali pompa, magnaque populi, festis eum acclamationibus excipientis celebritate, in Vrbem inuestum fuisse, Matth. XXI. Hinc ad eandem, & Davidem digitum intendere, Psal. XXIV, 7, 9. & Zachariam vatem cap. IX, 9. Et ne temere se hoc amplecti videatur: *Cur id credam, addit, facit, quod Christum ex Evangelistis didicerim, ab Iericho, que urbi Jerusalem Orientalis erat, profectum venisse Bethaniam, mox Bethphagam prætergressum, per montem oliveti, in urbem solenni illa pompa intromissum fuisse. Quod per eam Portam omnino factum oportuit, quæ Orientem versus, atque ideo ad urbem Iericho, iter haberet.* Probatam autem Portam paulo ante ita collocaverat, ut a meridie proprius ad Orientem vergeret. Hinc porro Portam Gregis vere totius urbis augustissimam & principalem fuisse, auguratur p. 98. b. ex illo, quod in urbis instauratione per Nehemiam, cum ceteræ urbis Portæ; aliis atque aliis restituendæ & ædificandæ cesserint, hanc Magnus Pontifex Eliasib, solam sibi, suisque fratribus, Sacerdotibus peculiarter instaurandam receperit: quodque sola omnium, ab Summo illo Pontifice & Sacerdotibus sanctificata fuerit Neh. III, 1. Quæ pro ingenii fœcunditate ulterius ornat MONCAEIVS: evicta enim non dedit. II.) שער המORTH Porta Orientalis Nehem. III, 29. dicta quoque *Aurea*: quam tamen SPANHEMIVS Templi Portam verius fuisse largitur, quæ in porticum Orientalem, hinc in atrium Israelis, ab Oriente duxit. De qua ad §. sequ. dicendi erit locus. III.) שער המים Porta aquarum, a Porta fontis distinguenda Neh. III, 13, 26. XII, 37. ducens ab ortu Regiae Salomonice ad stagnum Salomonis, & Rogel, priori australior. Hinc aqua in Templum ducebatur. LIGHTFOOTVS vero in *Disquisitione Chorograph. Johanni premissa, cap. V. §. 5. Opp. Tom. II. p. 590.* dictam mavult, quod aquæ ex Templo superfluæ, descendentes in vallem interjacentem inter Templum & Hierosolymam, per istam sese Portam evacuarint & effluxerint.

Hanc nonnulli cum Porta Siloë faciunt eandem. IV.) שער הסוסים Porta equorum, Neh. III, 28. & sœpe alias, plerisque ad Orientem Regiæ & Templi collocatur, ducens ad Cedron & aquas, media inter duas superiores; aliis, sed male, ad Septentrionem, cum Orientem versus locet Jeremiah cap. XXXI, 40. Nomen sortita vel a propinquuo equorum foro, vel, quod mavult SPANHEMIVS, quod regios equos hac aquatum ducerent in torrentem Cedron. V.) שער הרצים Porta piscium Neh. III, 3. Diversimode iterum locatur: aliis ad Septentrionem, intèr Portam Benjamini & Veterem, prope forum piscarium; aliis vero bene multis, & per 2 Chron. XXXIII, 14. potiori jure, ad Occasum in civitate Davidis, qua parte murum instauravit Manasses. Et pisces copiosi commodius ex mari magno; ab Occasu, quam ex remotiore lacu Galilæa inferebantur, inquit SPANHEMIVS, qui in genuinum ejus situm sollicite inquirit. VI.) שער הישנה Porta vetus, quæ antiquissimis diebus exstructa, & a Babylonis non omnino diruta fuerat Neh. III, 6. Inter Occasum & Septentrionem sita, Cæsaream, Tyrum, & Sidonem duxit, unde etiam inter Portam piscium & illam Ephraimi collocatur Neh. XII, 39. quæ posterior ad Septentrionem. Eadem Adrichomio, quæ Porta Judicij, ducens ad Golgotham, seu Calvaria locum, unde per eandem ad crucis supplicium eductus Salvator Matth. XXVII, 31 sqq. Porta Iebusitarum quoque vocatur. VII.) שער הגיא Porta vallis, Neh. III, 13. HOTTINGERO ad Ortum sita videtur, SPANHEMIO contra in Occidentali Acræ parte, seu ducens ad profundam vallem inter Vrbem & Golgotha; seu proxima valli, quæ Vrbem utramque discrevit; seu verius, ad vallem Raphaim, quæ ab hac parte fuit. VIII.) שער האשפות Porta sterquilinii c. l. 14. Hec de novo HOTTINGERO Orientalis videtur, quia ad Ortum vallis Hinnom erat, in quam sordes exportabantur ex Vrbe; SPANHEMIO ad Occasum spectans, quia media inter Portam vallis, & Portam fontis, Neh. II, 13, 14. III, 13, 14, 15. Atque hanc eandem facit Vir summus cum Porta Esieno-

Esseporum, cuius supra ex IOSEPHO meminimus; que ab occidua primi muri parte erat. IX.) שער העיר Porta fontis, itidem ad Occasum, procedendo scil. ad Austrum; qua parte fons Gihonis erat, & aquæductus regii, ut dixerit legitur 2 Chron. XXXIII, 14. X.) שער הפנה Porta anguli, saepe in historia Sacra citata, 400 cubitis distabat a porta Ephraimi, qua parte Joas Israelis ruinam fecerat 2 Reg. XIV, 13. 2 Chron. XXV, 23. XI.) שער אפרים Porta Ephraimi, haud longe a turri Psephina, ad Boream, ducens in regionem Ephraim, urbi aquilonarem. Neh. VIII, & XII. & in libb. Regum & Chronicorum. XII.) שער בנימן Porta Benjamini, sita ad angulum inter Ortum, & Septentrionem. Duxit ad sylvas Benjamini, unde ligna inferebantur, & in regionem ipsam, urbi partim ad Ortum, partim ad Septentrionem. Inferior quandoque appellata, ne confunderetur cum שער העליון Porta Benjamini altiore Jerem. XX, 2. quæ SPANHEMIO una ex Portis Templi fuisse videtur. Præter has memorantur in Scripturis aliæ, Porta nempe Mandati, vel Visitationis; Porta Carceris, Porta ferrea, Porta pluvia, Porta fictilis, Jerem. XIX, II. De his in genere SPANHEMIUS: Portæ Orientales ducebant ad montem olivarum, ad Jordanem, ad mare mortuum, & Hierichuntum. Ita Australes in Judæam Australem, Idumæam, Aegyptum: Occidentales in regionem maritimam: Septentrionales in Samaritida; hinc in Galilæam, Syriam Damascenam &c.

Ad §. I. pag. 45.

(2) *Natatoria Bethesda*] In etymologiam nominis Bethesdæ curiose inquisivit LAMPE Comment. in b. l. variasque in Notis aliorum in medium protulit sententias. Ipse, cum Syro, Beth-Chesda, sive בית חסד locum misericordie dictam fuisse censet; cui tamen HOTTINGER. in b. l. Aucto: illam præfert, quæ hoc nomen idem esse ac בית שותה locum ovium; tradit. Sane, si prior obtineat vocis origo, ætatem ultra

cepti miraculi initia ferre non potuit, ut admidum recens tunc temporis fuerit. Præterea oves macandas in hac κολυμβήθη lotas fuisse, quod Auctor existimat, prolixè negat LIGHTFOOTVS Hor. Hebr. ad b. l. qui nihil tale circa bestias immolandas observatum, unquam se legisse apud Hebreos meminit, quin homines potius immundos in Bethesda lavari solitos credit, ut per ablutionem purificarentur. Hinc quinque Porticus, tot fuisse ait introitus, per quos immundi descendebant in aquas, & in quibus ante ablutionem vestes deponebant, & post resumebant, ut semper protecti essent a pluviis. Et forsitan in tot introitus & descensus distributi sunt immundi, pro diversitate immunditiarum, ut eadem immunditia polluti, in eandem Porticum convenirent. Idem porro LIGHTFOOTVS in Harmonia IV. Evangel. P. III. Tom. I. Opp. p. 532. hanc piscinam cum eandem esse putat cum piscina Salomonis, IOSEPHO memoria, tum aquam hausisse ex fonte Siloam. Hunc etenim ad meridionalem Vrbis plagam situm, duabus piscinis aquam suppeditasse, quarum altera sita fuerit ad Occidentalem Sionis plagam, dicta Siloam; altera ad Occidentalem urbis Hierosolymitanæ plagam, dicta a fundatore Salomonis, & nunc a miraculo Bethesda. De miraculo, ægrotis ibidem præstito, vir doctissimus utrobique fuisse differit, qui evolvatur; junctis iis, quos & in Biblioth. Bremensi Clas. VII. pag. 83. HASAEVS, & laudatus supra LAMPIVS ad b. l. citavit. Hodiernam hujus lacus faciem JOH. COTOVICVS Itiner. Hierosolym. & Syriac. p. 258. ita describit: Est quadrata oblonga, ex lapidibus quadratis, aqua fere mensura concisis & politis, constructa, profundissima quidem, & tot adficiis circumsepta, ut conspici nequaquam possit, præterquam ab ea parte, qua Orientem spectat, ubi per murum altum pedes quinque, & fundum, & situm omnem, facile intuearis. Aquis bodie caret, estque partim sterquilinum, & immunditiarum receptaculum, partim cucurbitis, & oleribus culta, viridarii loco habetur: cuius longitudo CL. plus minus passus, latitudo triginta continet. Et quinque

que porticibus, olim apertis, & multitudine lani-
guentium, qui sanitatis causa expestatabant aqua-
motum, continuo refertis, duæ tantum portæ ab Oc-
cidente patent, reliquis ad Aquilonem obturatis,
adibusque plurimis desuper constructis. Conspi-
rat cum eo HENR. MAVNDRELLI delineatio
in Itinerario Hierosol. edit. Gallicæ p. 181, data,
nisi quod tres adhuc ostendi porticus a latere
Occidentali superstites memoret, ipsamque pi-
scinam, hodie sicciam, ex altero latere porta S.
Stephani, ex altero areæ Templi contiguam
tradat.

Ad §. II. pag. 45.

(3) *Quod attinet Portas Templi*] Has or-
dine exponit LIGHTFOOTVS in Descript. Tem-
pli Hierosol. cap. 2 sqq. Tom. I. Opp. p. 556. ex
quo haec dare operæ pretium fuerit. I.) *Porta Orientalis*, supra quam picta erat urbs Shushan,
regia sedes monarchiæ Persicæ, unde porta ipsa
nomen trahebat, שׁוּשָׁן שׁוּשָׁן dicta. Super hanc
concessus erat viginti triumviralis. Vocatur ea-
dem *Porta Regis* i Chron. IX, 18. quia rex Sa-
lomo eam ædificaverat, ut & murum, qui in eo
latere erat, immenso quidem labore & sumptu,
constructo fundamento immanibus lapidibus,
ex ima parte profundissimæ vallis, quæ monti
subjacebat. Et per hanc portam Christum &
discipulos ejus e Templo egressos statuit LIGHT-
FOOTVS, sedisse in monte Oliveti e regione hu-
jus portæ, & prospexit magnificam Templi
structuram, Christumque ex ea occasione de ejus
ruina differuisse Matth. XXIV, 1 sqq. Sacerdos
vaccam rufam mactans in monte Oliveti, directe
ante Templum, cum sanguinem spargeret, hanc
portam intuebatur. Hinc, ne prospectum ejus
versus Sanctum Sanctorum impediret, non ea-
dém, cum reliquis portis Templi, altitudine emi-
nuit, sed quatuor cubitis depressior erat. Confer Disquisit. Chorograph. Johanni præmissam, cap.
VI. §. III. Tom. II. Opp. p. 591. II.) *Porta Hulda* binæ in latere Templi meridionali,
quod respiciebat Hierosolymam, ita erant sitæ,
ut a se invicem & utrinque a duobus angulis

muri ex aequo distarent, Orientali nempe & Oc-
cidentalí. Nominis ambigua est & obscura ori-
go, utrum ab חַוְלָה / quod mustelam notat, vel
ex hoc est commune solum, vel ex Pro-
phetide Hulda dicatur, cuius tanta fuit apud Ju-
dæos dignatio, ut dicant, neminem unquam seu
virum, seu feminam, sepultum fuisse intra mo-
enia Hierosolymæ (si excipias domum David)
præter hanc solam. III.) *Porta Schallecheth* i Chron. XXVI, 16. fuisse perhibetur pro-
pe viam ascendentem; quæ ascensio est celebris
illa Salomonis, ad Templum venientis i Reg. X, 5.
z Chron. IX, 4. Dicebatur *Porta egestionis*, pro-
pter viam, quæ ex lata & profunda valle agge-
sta fuerat ad Regis palatum: erat enim hæc or-
dinaria Regis ad Templum via. Tempore au-
tem Herodis vocabatur קִפְנוֹס שׁ Porta Coponii, a Coponio Præside Romano, qui Magister
Equitum, una cum Cyrenio, ab Augusto missus
fuit, ut cum illo præset Judææ. De via au-
tem, a Regia ad Templum per hanc portam du-
cente, narrant Magistri, quercubus & tiliis utrin-
que constat fuisse, ut & sustentarent aggestam
humum viæ, ne deflueret, & umbram atque
amœnum Regi ambulacrum præstarent. Huc
trahunt verba Jes. VI, 13. erit decimatio, & redi-
bit, & comedetur, ut tilia vel ut quercus prope
Schallecheth, i. e. ut ordines arborum, ad latera
aggestæ hujus viæ. IV.) *Porta Parbar*
i Chron. XXVI, 18. ad Occidentem sita, & por-
ta Schallecheth vicina. Nomen vel בְּרֵבֶר exteriorem plateam notat, ut multi volunt Judæi,
vel idem ac פְּרוּ suburbium z Reg. XXIII, 11.
quia ducebat eis τὸ προάστειον, ut habet IOSEPHVS. Hanc autem designari urbis partem cen-
set LIGHTFOOTVS, quæ vocatur Millo, erat-
que vallis ad Occidentem montis Morijah, in
qua Hierosolyma & Sion concurrebant, & quæ
completa fuit ædificiis a Davide & Salomone
z Sam. V, 9. i Reg. XI, 27. & pars habita sub-
urbiorum Sionis, distincta per murum a Sione,
quamvis pars Sionis, & ad eandem pertinens.
V.) *Porta Thedi*, vel Thadde, in medio mu-
ro Septentrionali una, aequæ distans ab Orientali
angulo,

angulo, & ab Occidentali. Rationem nominis geminam reddit **LIGHTFOOTVS**. Habet significationem **הצנעה obscuritatis**, aut **pudoris**, & vel eo refertur, quod Sacerdotes, qui gonorrhœam noctu passi fuerant, illuc exibant ad balneum, non sine pudore & dejectione vultus: vel ad Actores & Poetas, quando dicitur: **טירוי ופוטו רגלו בהו קמי ריש גלותא utebantur ea ante initium captivitatis.** Duæ erant notæ, quibus hæc a ceteris omnibus porta distinguebatur, 1. quod superiora ejus ornamenta & conclavia non æque pulchra essent, ac reliquis, sed tantum supra illam murus emineret, muri que pinnae: 2. quod non esset ordinarius & communis omnibus transitus, sed quibusdam in casibus tantum. Atque hæ sunt quinque illæ Portæ muri exterioris Templi, de quibus Mischæna Tract. *Middoth cap. I. §. 3.* חמשה שערם היו להר הבית שנין שער חולדה מן הרים משמשין כניסה ויציאה קיפונוס מן המערב משמש כניסה ויציאה טרי מן הצפון לא הינה משמש כלום שער המורוח שבו רואה כהן Quinque erant in Templi ambitu Portæ: duabus nomen Chulæ, quas ab Austro ad ingrediendi egrediendique usum statuerant: porta autem Kiponos, ab Occidente sita, eodem spectabat: porta vero Teri (**LIGHTFOOTO Thedi**) ab Aquilone nulli erat usui; porta denique Orientalis, per quam intuebatur Sacerdos, dum combureret vaccam. Porro, murus interior septem continebat portas, ut ibidem §. 4. Mischæna exponit: Septem erant Portæ in atrio magno: tres ad Aquilonem; tres ad Austrum, una in Oriente. Ad Austrum erat שער הרלק שער הרכבן porta ardoris; huic succedebat שער הרכבן porta oblationis; tertia ordine erat שער הימים שער aquarum. In Oriente erat שער נקנור porta Nicanor; quæ duo habebat conclavia: unum a dextra, alterum a sinistra: unum erat conclave Pinchasi vestiarii, alterum conclave τῶν ταργνίζοντων, sive Crustulario destinatum. §. 5. Ad Septentrionem erat שער הנציז שער prominentia, forma pergula cuiusdam, supra quam edificatum erat cænaculum, ita ut Sacerdotes superiori loco excubias

agerent, Levitæ vero inferiori. Eademque ostium erat, quo ad spacium intermurale pergerent. Huic succedebat שער הרכבן porta oblationis; tertia dicebatur בית המוקד locus incendii. De singulis commentantem lege, si plura cupis, **CONSTANTINVM L' EMPEREVR Notis ad ll. cc.**

Ad §. III. pag. 45.

(4) **Portæ munitissimæ fuerunt**] Ut ingressum hostium arcerent, præcipuas in Portis munitiones struxerunt Veteres, unde non modo pro munimentis portæ ponuntur, sed & **portæ chalybeæ & vectes ferrei** Psal. CVII, 16. coll. Jes. XLV, 2. dicuntur; et si nonnulli phrasin hanc a portis carcerum depromptam malunt. Possidere portas inimicorum suorum, solennis olim benedicti formula erat Genes. XXII, 17. XXIV, 60. quæ notabat, hostes vincere, imperium in eos obtinere, munitas eorum civitates occupare, hinc jus ipsis dicere, legesque ferre. Portæ mortis, & Portæ sepulchri pro potestate mortis ac sepulchri ponuntur: Psal. IX, 14. exaltare aliquem ex mortis portis, est a summis periculis eum eripere, per quæ in potestatem mortis certo redigendus videbatur: Psal. CVII, 18. ad mortis portas pertinere dicitur ille, qui jam in mortis redigendus est potestatem. Portæ inferni pro tota Satanæ potentia sumitur Matth. XVI, 18. Portæ facili sunt Reges & Magnates, qui potentia & auctoritate excellunt, Psal. XXIV, 7, 9. Confer **GLASSIVM Rhet. Sacr. Tr. I. cap. XII. p. 390 sq.** Hinc porro pro ipsis civitatibus, aut pro urbis incolis accipiuntur Portæ, ut Devter. XVI, 5. Psal. IX, 15. LX, 18. LXII, 10. CXXII, 2. Vide denuo **GLASS. c. l. p. 464.**

Ibidem.

(5) **Fora judicaria erant**] Prope Portas in populo Dei locum solennem fuisse ac publicum, judiciis destinatum, ut sententiæ promulgatae in omnium venirent notitiam, exeuntium illac & ingredientium, ex Scriptura affatim liquet,

quet, &c. g. Amos. V, 15. constituite in porta iudicium: Zach. VIII, 16. veritatem & judicium pacis iudicate in portis vestris, h. e. in locis tribunaliis: Deuter. XXI, 19. producent illi filium immorigerum ad Seniores civitatis ejus, & ad portam loci sui, h. e. ad Senatum Vrbis: Cap. XXII, 15. producent virginitatem pueræ ad Seniores civitatis, ad portam: Jud. V, ii. tunc descenderunt ad portas populus Domini, h. e. tunc iterum iudicia administrata fuerunt. Job. V, 4. XXIX, 7. XXXI, 21. Thren. V, 14. Psal. CXXVII, 5 &c. Prov. XXIV, 7. XXII, 22. ubi reprehenduntur conterentes pauperem in porta, i. e. in iudicio, atque adeo, specie juris. In porta sedentes sunt Judices, aliqui viri primarii, & Senatoria dignitate conspicui. Quando autem David & Samuel. XVIII, 24. בֵּין שְׁנָיו הַשְׁעָרִים inter duas portas urbis consedisse memoratur, seeb. SCHMIDIVS Comment. in b. l. de Porta urbis, & de Porta iudicii, intelligendum mavult, quam cum SANCTIO, de urbis propugnaculis, eorumque portis introrsus & extrorsus, exponere. Nam locus iudicii, quod recte addit, prope portam urbis esse solebat, & inde Porta etiam dicebatur. Super portam Templi Orientalem confessum fuisse Senatus viginti triumviralis, supra observavimus Annot. 3; n. I. Cum primis vero FRANCISCUS MONCAEIVS, qui ex controversia de Vitulo Aureo Aaronis celebris est, in hoc argumentum erudit & cum cura inquisivit, in Appendix ad paraphrasin Cantici Canticorum, Parisiis in 4. editam A. 1587. ubi p. 88 sqq. de portis civitatum Juðæ, & de fori, iudiciorumque in iis exercendorum antiquo more, rebusque aliis ad portarum in

universum historiam spectantibus, copiose disseveruit. Erant autem in hunc usum, inquit p. 100. a. preter amplissimas porticus, adjacentes ipsis portis, subdiales plateæ, sive areæ latissimæ: qualem ad portam gregis pertinuisse illam modo diximus, quæ area & platea Orientalis vocabatur: qualis item platea portæ aquarum, & platea portæ Ephraim censenda sint, de quibus in libro Nebemia mentione est. Verum plateæ istæ, non tam Senatum asserunt portis, quam introeuntibus in Vrbem viam pandunt. Hinc exactius huc spectat, quod in aciem posthæc produxit, utrumque, cum ex Ruth. IV, 1. tum ex Genes. XXIII, 18. exemplum, quorum posterius, inter vetustissimas quoque gentes hunc morem, iudiciorum in portis, viguisse probat. Quando vero Lotum sedentem in porta civitatis Sodome Genes. XIX, 1. iudicem egisse opinatur, ut si quis, sive peregrinorum, sive civium, ejus patrocinio, ab aliorum oppressione & injuria, in tanta postuli iniuritate, opus haberet, sua omnes sedulitate atque opera, domo denique, opibusque adjuvaret, in eo vereor, ut doctorum virorum impetrat consensum. Vesperi enim in porta sedens, vix juri dicundo vacasse credendus est, nec temere & proprio ausu iudicis invasisse partes dici potuisse, quod homines nefarii eidem exprobabant vers. 9, si pro officii & dignitatis ratione tale quid fuisse molitus. Conclaves porro in portis, in ipsisque adeo portarum foribus, veteri illo aëvo haberi consuevit, p. 104. probare satagit, quin & turrium vocabulo portas ipsas nonnunquam designari p. 105, b. tueretur. &c.

AD

LIB. II. CAPVT IV.

DE LVCIS ET EXCELSIS.

Ad §. I. pag. 46.

Nulla tempora struxerunt] Ante Tabernaculum, divinis auspiciis a Moze exstructum in

deserto, prisci ævi fidelibus Templum, vel ædem quandam, in sacrorum usu fuisse, & alcum silet Scriptura, & uno fere ore viri docti negant. Ante diluvium, templum aliquod, sive semi

sancto, sive idololatris & Cainitis cultum fuisse, ne hariolandi quidem superest locus. Noachus, ut gratam Deo mentem testaretur, cultumque veri Numinis inter suos restauraret, altare quidem, nullum autem templum erexisse legitur Genes. VIII, 20. idque secuti exemplum posteri, Abrahamus cum primis & Jacobus, solis altaris contenti, templo condendo animum nunquam adiijcerunt. Jacobum quidem, in voto Numini Bethel nuncupato, tale quid mente volvisse colligi posset ex ejus verbis Genes. XXVIII, 22. **וְלֹא** בָּאֵת **בַּיִת אֱלֹהִים** **וְשַׁעַר** **דְּשָׁמָּוֹם** **פָּרָתָם** **כָּלֶל** affirmaverat vers. 17. Recte igitur ABEN ESRA, קָרְבָּן יְהֻדָּה locum fixum precibus exponit. Quo sensu Targum ONKELOSI quoque vertit: **וְלֹא** **רְאֵתִי** **פָּלָחָה**, quem posui in titulum, **עַלְהָ קָרְבָּן** **יְהֻדָּה** erit, super quem serviam, coram Domino. Hinc redux ex Mesopotamia, exstructo ibidem altari, oblatisque sacrificiis, absque æde sacra, voti religionem exsolvit c. XXXV, 7. Hoc sequiorum temporum fideles, ex majorum Theologia, & catechesi πατροπαγαδότω haufisse, statuit ABRAH. HEIDANVS lib. VI. de origine erroris cap. IV. p. 308. Nam Adamum monuisse Deum, ne sibi eadem aliquam strueret, cui hoc universum, & magnum illud calum, omnia a se condita intra se complectens, esset Templum. Inde pronepotes ejus, quibus mens melior, eandem sententiam, & ex eodem fonte, aliarum quoque gentium ab initio Theologos, eundem ritum, colendi Deum sine templis & imaginibus haufisse. Unde illud Zenonis, Theodori, aliorumque Gracie Sapientum, ιερὸν Θεῶν μὴ οἰκοδομεῖσθαι. Quin & ex eadem origine, vetustissimorum Celtarum, sive Germanorum morem derivat, de quibus TACITVS in libro de Germania: Neque cobibere parietibus Deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur: lucos ac nemora consecrant, Deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia vi-

dent. Hinc, ante exstructum Tabernaculum, nullum toto orbe cognitum visumque fuisse Templum, multa cum fiducia assertit PETRVS IVRIEV Histor. Crit. dogmat. & cultuum, P. II. cap. I. p. 201. Mosen observans, quando Deut. VII, 4, 5. & XII, 1, 2. populum jubet, Gentilium evertere statuas, altaria & lucos, nihil prorsus addere de delubris, que certe non tacuisse, si presto fuissent. Nec gentilis templi prius in Scriptura mentionem fieri monet, quam Jud. XVI, 23 sqq. & 1 Sam. V, 2. ubi de eodem utrobius templo apud Philistæos agitur Dagonis. Ex his itaque colliges: primam ædium sacrarum originem a tabernaculo Mosaico esse arcessendam, quam posthac, trita sibi κανονιλία, ad idololatrica quoque sacra transtulerunt Gentiles. Arque istam quidem sententiam omni carere dubio crederem, nisi per doctorum in Anglia intercederet virorum. Alter horum, EDMUNDVS DICKINSONVS in Physica Veter. & vera cap. XIX. §. XXIV. p. 297. Jacobum patriarcham statuit, ubi terram Josen, in Aegypto incolendam, gratia Pharaonis acceperat, non solum altare propediem strui, in quo solitas victimas immolaret, sed & tabernaculum sive templum fabricari curasse, in quo Dei nomen publice atque solenniter invocaret. Quod quanquam Moses haud commemorat, attamen credendum esse, Israelitas multo ante servitutem suam tempora vel ædes sacras exstruxisse, tum rei sua publicæ firmitate, tum Aegyptiorum simul & Idumæorum, qui vicini & cognati fuerunt, usu & exemplo hinc porro Josephum, multitudinis auctæ habita ratione, plures inter ipsos ædes sacras erexisse: demum Israelitas, posteaquam divites & opulenti fierent, & ad immensum numerum creverint, primarium quoddam Templum condidisse, quod Deus innuebat se habitasse ante ascensum filiorum Israelis ex Aegypto, 2 Sam. VII, 6. Vbi tot legis figmenta, quot somniat ille templo. Ex divina, Abrahamo Gen. XV, 13 sqq. facta, revelatione, affatim constabat Jacobo, semen suum non stabiles & mansuras sedes, firmamque rempublicam in Aegypto nacturum,

sed

sed & inde olim egressurum, & interea temporis dura perquam servitute premendum, ut de exstrendis templis cogitassem eum, credibile certe non sit. Porro, cum nec Aegyptiis, nec Idumæis ea tempestate templa essent, horum usu & exemplo, ad paria molienda, incitari non poterant Israelitæ. In libro Jobi enim, ad quem, quoad Idumæos provocat DICKINSONVS, nec vola templi nec vestigium comparet. In Aegypti quoque idolis vindictam se exercitatum minatur Deus Exod. XII, 12. delubra autem filer, quia nulla erant. Josephum complures struxisse ædes Deo vero sacras, plane ex ingenio effingitur: & 2 Sam. VII, 6. tantum abest, ut Deus in Aegypto, in primario quodam se habuisse templo asserat, ut potius neget, se cum illo, tum postero tempore, in templo quodam fuisse cultum. Alter est I.O.H. SPENCERVS, qui lib. III. de legib. Hebreor. ritual. Dissert. VI. cap. I. pag. 820 sqq. in suscepτæ hypotheseos patrocinium, ex instituto tuerur, Ethnicos in ædibus quibusdam sacris, templorum nomine donatis, Deos suos coluisse, diu antequam Salomonis templum, aut Mosis tabernaculum strueretur. Quod ut evineat, cum ad divina, tum ad humana provocat testimonia. Posterioris generis longe sunt recentiora, quam quæ ad Mosis affurgant ætatem, aut rem reddant confessam. In prioris classis argumenta inquisivit BVDDEVVS Hist. Eccles. Vet. Test. per. I. Sect. III. p. 387 sqq. eademque solide retudit; Lev. XXVI, 30. per חֲמִנִים non templa Soli dicata, sed statuas subdiales, Num. XXXIII, 52. per משכִית lapidem effigiatum intelligi debere contendens: Beth Peor tamen omisit, e cuius regione Mosis sepulchrum obtigit Deut. XXXIV, 6. Ponamus vero, ædem idololatricam designari, nihil tamen coget, ut antiquior illa credatur tabernaculo, jam ante 39 annos excitato ad montem Sinaj. Tot lustrorum ætate subsequentे, Israelitarum morem imitari potuerunt Moabita, & Baal Peori suo quandam pariter ædiculam parare. Ut taccam, pericopam istam post fata Mosis, a recentiori, licet Θεοπνέυστῳ, manu adjectam, re-

gionem illam descripsisse a facie illius temporis, quo colophon imponebatur Pentatecho, minime vero ab illa tempestate, quæ erectum tabernaculum Mosaicum antecessit. Reliqua Spenceriana longe sunt recentiora, quam ut sententiam nostram infringant.

Ad §. II. pag. 46.

(2) *Hi montes saeri sunt Celsa ista*] בְּמַה pl. בָּמוֹת loca editiora, montes atque colles in genere, ut 2 Sam. I, 19, 25. notant. Quia vero non Noah modo, in montanis Ararath Genes. VIII, 4, 20. & Abrahamus, divinis auspiciis, in monte Morijah cap. XXII, 2. sacrificiis Deum coluerant, verum posthæc etiam præsea religio colles & montes passim sacris dicaverat, factum hinc est, ut בָּמוֹת cumprimis delubra designarent, cum vero Deo, ut 1 Reg. III, 2, 3. tum idolis consecrata. Ante construetum Tabernaculum, impune in montibus sacra faciebant fidèles, æque ac in lucis, exemplo Abrahami Gen. XIII, 18. & Mosis Exod. XXIV, 4, 5. post conflatum autem altare æneum, diserte caverat Deus Lev. XVII, 3, 4. ne alibi, quam אֶל פָתֵח אֹרֶל מַעַרְתָה ad ostium tabernaculi conventus victimæ juguletur. Interdum tamen divinam hic intercessisse videmus dispensationem, postquam jam inhabitabant terram promissionis, ut præter Tabernaculum, aliis quoque in locis sacrificia rite offerrent. Gideon, ubi excelsa destruxerat & lucos, divino iussu sacrificium obtulit in summitate petrae, & quidem ex lignis luci, quem succiderat, Jud. VI, 26. & Samuel in Mizpa holocaustum ferebat Domino, cum solennis sacrorum locus in Kirjath Jearim ea tempestate constitutus esset, 1 Sam. VII, 1, 2, 7, 9. pariter Bethlehami 1 Sam. XVI, 2 sqq. Judæi, teste R. SALOMONI ARCHIO Comment. in Deut. XII, 8. hoc dubium ita solvunt, ut partim votiva & spontanea, quæ pro lubitu Deo sacrabant, in excelsis rite oblata censeant, minime vero sacrificia stata, & quæ ex lege & debito erant mactanda: partim excelsorum usum interea temporis obtinuisse

credant, dum tabernaculum certam, fixamque non haberet sedem. Hinc licita fuisse excelsa primis quatuordecim ab ingressu in Canaan annis, quibus subiecta & divisa fuit terra; porro, ex quo tempore vastata fuit Schilo; rursus, ex quo in urbe Nob & in Gibeon commoratum est tabernaculum, permisam fuisse oblationem in excelsis, ut idem **T A R C H I V S** notat ad cit. loc. v. II. & ad **I Sam. IX**, 13. post extructum autem Hierosolymis templum, excelsa penitus fuere interdicta, juxta Eund. ad **2 Chron. VI**, 2. Quāndo autem populus æque ac ipse Salomon Gibeone sacrificasse legitur **I Reg. III**, 2. 4. eo quod hoc esset excelsum præclarum & magnum; laudatus **R. SALOMO** בְּמַה de altari accipit, & explicat מִזְבֵּחַ, Deo, cuicunque lubuerit, ædificasse altare in summitate teetri sui aut atrii, commentus; excelsum autem magnum dicit altare æneum esse, quod fecerat Moses in deserto, ac fixum erat primo in urbe Schilo, posthac ætate Eli, in urbe Nob, demum tempore Saulis, Gibeone. His gemella tradit **A B A R B E N E L** in b.l. Sed manifesta est loci detorsio, nec comma 2. patitur, בְּמַה committit 4. pro altari æneo poni. Rectius habet Hebræorum regula apud **D A V I D**. **K T M C H I V M**: *Licita fuerunt excelsa, ex quo devastata est Schilo, usque dum ædificata est domus perpetua, seu Templum.* Vnde **S E B S C H M I D**. Comment. in **I Reg. III**, 2. a reatu omni liberat ac absolvit eos, qui ante exstructum Templum sacra fecerunt in excelsis. Hoc satis inde liquet, non eisdem omnia excelsa generis fuisse: alia licita, in quibus citra omne idolatriæ commercium, pii Israelitæ ante exstructum Templum, sacrificiis & cultui vacabant, ut cit. loco; alia ubi idolis cum peregrino cultu sacra siebant, qualia tempore Achasi, Manassæ & aliorum regum impiorum. Hinc utrumque de pio Jofaphato legas, & quod abstulerit excelsa, alienis scilicet Diis sacra: **2 Chron. XVII**, 6. & quod non abstulerit, in quibus nempe Deo vero sacrificatur cap. **XX**, 33. Idque vel maxime stante ac vigente Templi cultu. Vbi tamen inficiandum non est, in virtutio hoc ponit Asæ, aliisque qui-

busdam regibus probis: quod seu metu popularis offensionis, seu neglectu accuratoris disciplinae, excelsa tolerarint, terte abolenda. Vnde Siracides cap. **XLIX**, 4. πλημμελειαν appellat, tolerantiam excelsorum, qua omnes se obstrinxerint reges Judæ, præter Davidem, Ezechiam & Josiam, qui illa dissiparunt **2 Reg. XVIII**, 4. **XXIII**, 8. Quando autem Elias in monte Carmelo sacrificavit **1 Reg. XVIII**, 23. dubium nullum est, quin Deo annuente, immo jubente id sit factum. Quando vero Jerobeam **2 Reg. XII**, 31. excelsa constituit in Dan & Bethel, ad manifestam ea spectabant apostasiam, nec Deo poterant non esse invisa & exosa.

Ad §. III. pag. 46.

(3) *Mos initiandi Montes & Lucos*] Lucorum religio pariter templa antecessit, & cum monribus sacrī ut plurimum fuit conjuncta. Frequentissimus quippe mos ferebat idololatrārum; ut idolo erecto, sylvam lucumque planarent, aut ultro oblatum rei divinæ rite peragendæ dicarent. Sed & ubi aberat idolum, nunquam lucus sine religione & metu, ob praesentes Deos, Heroumque animas, lucis habitantes opacis, ut habet **V I R G I L I V S** adibatur. Sibi occurrit, vetustis arboribus, & solitam altitudinem egressis, frequens lucus, & conspectum celi densitate ramorum, aliorum alios protegentium submovens, illa proceritas sylva, & secretum loci, & admiratio umbra, in aperto tam dense atque continua, fidem tibi Numinis facit: ait **S E N E C A** Epist. **XLI**. Hinc talia nemora Diis sacrata, arisesque & statuis exornata, quin & a Diis nomen fuere sortita. Sic apud **L I V I V M** lucum Ferentina, lib. **VII**. cap. **XXV**. legis: & lib. **XXIV**. cap. **III**. ubi de urbe Crotone: *Sex millia aberat ab urbe nobile templum, ipsa urbe nobilius, Lacinia Junonis, sanctum omnibus circa populis.* Lucus ibi frequenti sylva, & proceris abietis arboribus septus, lata in medio pascua habuit, ubi omnis generis sacrum Deæ pascebatur pecus, sine ullo pastore: separatimque egressi cuiusque generis greges, nocte

nocte remeabant ad stabula; nunquam insidiis ferarum; non fraude violari hominum; magni igitur fructus ex eo pecore capti: columnaque inde aurea solida facta & sacrata est: inclitumque templum divitiis etiam, non tantum sanctitate fuit. Rursum lib. XXXV. cap. LI. circa templum Apollinis Delium, fanum lucumque memorat ea religione, & eo jure sanctum, quo sunt templa, quæ Asyla Græci appellant. In originem hujus religionis si inquiras, ad ναοὺς θεῶν redeundum erit Diaboli, sive Abrahami pietatem, lucum Deo vero consecrantis Gen. XXI, 33. sive pri- scum morem veterum depravantis, quo templis nondum exstructis, sub dio & arboribus orabant & sacra peragebant. Jam Gen. XIII, 18 in quercubus Mamre, quæ sunt in Hebron, Abrahamus cultui divino altare struxisse fertur, qui locus diu post Christum natum, ab Ethniciis, Judæis & Christianis, precum causa adiri solitus; memoratur sozomeno lib. II. Hist. Eccles. cap. 4. donec a Constantino M. exturbata superstitione sive Gentili, sive Judaica, templum vero Numinis supremi cultui, juxta Ecclesiæ leges, ibi consecraretur. Perversa igitur Patriarcharum piorumque veterum imitatione, Gentiles ritum adoptarunt, de quo PLINIVS lib. XII. Hist. Nat. cap. I. de arboribus verba faciens: *Hec inquit, fuere Numinum tempла, priscoque ritu simplicia rura etiam nunc Deo praecellentem arborem dicunt. Nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra, quam lucos, & in iis silentia ipsa adoramus. Arborum genera Numinibus suis dicata perpetuo servantur, ut Jovi esculus, Apollini laurus, Minerve olea, Veneri myrtus, Herculi populus. Quin & Sylvanos Faunosque, & Dearum genera sylvis, ac sua Numinis, tanquam & calo, attributa credimus.* Aliam præterea rationem jungunt viri docti, quia cum idolatria fœdæ utplurimum spureæque conjunctæ erant libidines opacas arbores sylvarumque densarum umbras eleatas fuisse εἰς Φιλοτερεῖας ἀπορεύνη ad occasionem lascivie, ut s. CYRILLVS observavit, ut sub specie religionis eo tutius concupiscentiis carnis littarent. Demum etiam fabulabantur,

árbores ejusmodi Nymphas olim fuisse a Dæmonibus adamatas: quales Hamadryades, quercubus congenitæ, parique cum illis fato, aut florentes, aut caducæ, ut est apud NATALEM COMITEM in Mytholog. lib. V. cap. XI. Vide IOH. HENR. VRSINI Sacrор. Analect. Vol. II. c. XXIX. p. 99 sq. Israelitæ vero, quia cum idolomania finitimarum gentium, lucorum quoque abominationes adsciscerant, severis Deus legibus prohibuit, lucos ejusmodi vel plantare, vel tolerare, Exod. XXXIV, 13. Deut. VII, 5. XII, 3. XVI, 21. Hoc non obstante, etiam populus rebellis in istius communionem sceleris tamen rueret, tot adversus se cum querelas Prophetarum, Deique minas, tum justas provocavit peccatas Jes. LVII. Ezech. XVI, 13. Ol. IV, 13. Confer hoc IOH. CVNR. DIETERICI Antiquitat. Bibl. pag. 266. & 275.

Ad §. III. pag. 46.

(4) *Arbores sacrari*] Ista, quia ab instituto nostro sunt aliena, legantur apud GER. IOH. VOSSIVM lib. V. de Idololatr. cap. 45, 47. CAELIVM RHODIGINVM in Lection. antiquis, & alios.

Ad §. V. pag. 47.

(5) *Idolum subinde sumit nomen Luci*] Eru- dite hanc observationem illustrat & probat SELDENVS de Diis Syris Syntagm. II. cap. II. & liquido evincunt dicta 2 Reg. XXI, 7. ubi Manasse in domo Domini simulacrum vel sculptile רַאשְׁרָה posuisse legitur, h. e. idolum in luco cultum: 2 Reg. XXVII, 10. ubi statuæ & luci erecti dicuntur in omni colle ex celso, & super omnem arborem frondosam: Ol. IV, 13. Ezech. VI, 13. Jes. LVII, 5. Jud. VI, 25, 28. In quibus singulis non tam nemora, quam idola lignea intelligenda veniunt. Scite in hanc sententiam commen- tatur IOH. OWENVS Theologum. lib. V. cap. VI. §. 6. *Lucorum duo genera fuere: naturales scilicet erant nonnulli ex arboribus confitis; quibus longe lateque per totum terrarum orbem in sacris suis usi*

usi sunt idololatæ. *Talis erat lucus iste, quem excidit Gideon, Jud. VI, 28. qualesque in excelsis plantare, mos erat.* Fuere etiam artificiales luci, seu naturalium imagines & similitudines fictæ; quæ sedibus sacris intulerunt, & in cultu religioso aliquo modo usi sunt. *Talis ille lucus erat, quem e domo Dei extraxit & combusit rex Josias, 2 Reg. XXIII, 6. quod hic vocatur simpliciter הרasher lucus, cap. XXI, 7. dicitur הרasher פסל seu imago luci.* Loca autem, quæ de excindendis vel excisis lucis agunt, eatenus solum intel-

ligenda esse monet CALOVIVS Bibl. Illustr. ad *Jud. II, 13.* qua se profanatio extendebar, h. e. qua sub formali cultus idololatrici spectantur. Loca enim ipsa materialiter considerata, luci, excelsa, & similia, non diruebantur, sed idola, simulacra, statuae, & quicquid ad cultum spectabat idololatricum. Ideoque modo Numen aut idolum & simulacrum ista vox per metonymiam, quia in lucis colebatur, modo lucos ipsos, denotasse videtur.

AD

L I B . I I . C A P V T . V .

D E A S Y L I S .

Ad §. I. pag. 47.

Hec Asyla] Nomen Asyliorum prius evolvendum est, quam ad rem veniamus. Dicuntur I. Hebreis טַל עָרִי urbes receptus, vel refugii, ad quas supplices homicidae eum se in finem recipiebant, ut ulti sanguinis, vindictæ cupidio, subducti, vita & saluti sua prospicerent. Apud Josuam cap. XX, 9. עָרִי הַמּוֹעֵד urbes publice constituta nuncupantur, h. e. expONENTE RASCHIO, הַחֲנוֹנָה הַיְשׁוּרוֹת לְכָךְ urbes præparationis, quæ ad id constituta erant & præparata, ut scilicet involuntarium reciperent homicidam: quocum DAV. KIMCHI consentit: *שָׁחוֹן נֶשֶׁר שָׁמֶן כָּל מִכְהָן נֶשֶׁר בְּשָׁגָנָה* eo quod congregarent se ibi omnes occidentes hominem per errorem. II. Græcis τοῖς ἐβδομήνοντα, nunc πόλεις Φυγαδευτηρίαν, civitates refugiorum, nunc Φυγαδεῖα Num. XXXV, 15. rursusque vers. 27, 28. πόλεις παταφυγῆς audiunt, sensu ubivis eodem. Apud profanos, Græcos æque ac Latinos, loca illa ἀσύλα, Asyla appellantur, ἀσύλια seu immunitatem & jus præstantia, quo quis, ob loci sanctitatem & religionem, ita fruebatur, ut nullam vim, vindictam, aut injuriam pateretur.

RONYMVS demum Num. XXXV, 6. oppida in fugitivorum auxilia separata, vers. II. præsidia fugitivorum, vers. 13. urbes ad fugitivorum subfidia, vertit. Duplex autem vocis traditur originatione: vel a σύγενει trahere, ut ἀσύλοι sit velut ἀσυγένειον, locus unde nemo abripi vel ad supplacium trahi possit; vel a σύλη, spolium, quia eo qui configiissent, hos spoliare non liceret. Vide BARTHII Advers. lib. IV. cap. 12. GYRALDI Synstagm. Deor. cap. XVII. p. 474.

Ad §. I. pag. 47.

(2) *Differunt ab Asylis gentium]* Recte hoc discrimen observat Auctor. Quamvis enim ab Hebreis ad Græcos, ab his ad Romanos, Asyliorum transitus institutum, dispar tamen utrobius ratio erat. Apud Græcos, primum omnium Cadnum ferunt, dum Thebas conderet, Asylum aperuisse, ad quod fugientes sine discriminâ, servi aut liberi, ab omni pena erant immunes. Malunt tamen alii ab Herculis arcessere nepotibus, veritis insidias eorum, quos avus afflixerat, hinc Athenis primo Templum Misericordie in medio foro constituisse, unde nullus

nullus posset abduci; teste SERVIO ad lib. VII. Aeneidos: post quod in Rheteo littore fuit Asylum Ajacis, & in Sigæo Achillis, ut est apud STRABON. lib. III. ALEX. AB ALEXANDRO genial. dier. lib. III. cap. 20. POTTERVM Archaeolog. Græc. lib. II. c. II. Id imitatus gentis Romanæ conditor, de quo LIVIVS lib. I. cap. VIII. Asylum aperit Romulus: eo ex finitimiſ populis, turba omnis sine discriminē, liber an servus eſſet, avida novarum rerum, perfugit. Callido id egit Romulus confilio, ad multiplicandam gentem, ut quisquis advena illuc confugifſet, recipereetur in civitatem, inter Capitolium & arcem, loco qui inter duos lucos dicitur, ut c. I. LIVIVS habet. Differunt autem Asyla Gentium ab Hebræis, cum exulum genere, tum immunitatis jure. Apud Romanos tribus hominum generibus erat perfugium: servis, obæratis, maleficiſ. Omnes complectitur TACITVS Annal. lib. III. cap. 60. Complebantur templa pessimis servitiorum: eodem ſubſidio obærati adverſum creditores, ſuſpectique capitalium criminum receptabantur. Confer de Servis & maleficiſ PLUTARCH. de ſuperſtit. p. 166: de obæratiſ, eundem de vitand. uſur. p. 828. ubi de Diana Ephesina, præſidium debitoribus præſtante, affirmat. Apud Hebræos ſolis illa patebant occiſoribus involuntariiſ. Apud Gentiles, Romanos cum primis ab initio V. C. citra ulteriorem ſive cri- minis inquiftionem, ſive reorum paenam, recipiebantur omnes, modo ut numerus gentis creſceret; hinc LIVIVS ſuperioribus addit: idque prium ad cœptam magnitudinem roboris fuſt. Apud Judæos, curate iſtituto cœdiſ examine, & ſi iudicio Senatus, a ſanguinis reatu innocentis perfugi pronunciarentur. Etsi non nego, ſequioribus temporibus, in cauſas perfugii in- quifitum pariter fuſſe apud Gentiles, ut vel punirentur rei, vel dederentur, aut certe amoverentur; quod eopioſe probavit H. GROTIUS de Jure B. & P. lib. II. cap. XXI. §. 5. Quod ad Auctorem noſtrum obſervandum, quando ſub finem paragraphi, ſacella, ſeu ſacra loca omnia, tam rei, quam innocentibus patuiſſe affirmat.

Sed de Ethnicorum Asylis vid. SAM. PITISCVS Lex. Antiqu. Roman. b. v. p. 194. & quos larga manu ibidem citavit, auctores alii; item WILHELM. GODELEVAEVS, aliique in Annotation. ad loc. cit. LIVII.

Ad §. II. pag. 47.

(3) *Per errorem, aut incaute, aut fortuito}* Fundamentum, cui universum Asylorum jus innititur, cœdes eſt involuntaria, ab homicidio destinato caute distinguenda. Vnde Hebræi cœdem aliam fieri dicunt *cum venatione*, vel de industria, בְּכוֹנָה בְּרוֹן *cum protervia*, *cum intentione*; aliam autem *בְּשַׁגָּה* *cum errore*, & *בְּלֹא כְוָנָה fine intentione*. Vtramque eruditæ perſequitur IOH. IAC. CRAMER Theol. Israel. lib. III. de Goële, cap. I. p. 342. quem huc evolviſſe, non pœnitabit. Involuntarii homicidii rationem explicat ABARBENEL Comment. in Legem fol. 373. col. 3. אשר אופנים מהשננות אשר בזעקה רעה והיה פטור מן המיתה בזעקה בזעקה בזעקה כל שנקרא שוגג אשר יכה את רעה בבדיו רעה ולפי שהרעת הוא בלב הארם ועקוב הלב מפל ואנוſ הוי ורענו לך נחן עליו האות תמיורת על אמרתו והוא אמרו ולא שונא זו מתמול שלשים כי בהוות שאננו שונא ורענו שהחכו בבל רעה: Modos homicidii involuntarii descriptos (Numer. XXXV, 22, 23.) in quibus occisor liber eſt a morte, hic (Deut. XIX, 4, 5.) generaliter comprehendit ſub errante, qui percutit ſocium ſuum absque scientia (verſ. 4.) Quoniam vero ſcientia ſedem habet in corde hominis, cor autem fraudulentum ſupra omnia, & mortiferum eſt, quis cognoscat iſpum? (Jer. XVII, 9.) Eapropter dedit Deus ſignum, quo de veritate ejus conſtat, quando addit (verſ. 4.) & non oderit eum beri & nudius tertius. Colligimus enim, ſi quis eum odio non habuerit, percuſſe absque ſcientia, ſive per errorem. Ad innocentiam itaque percuſſoris duo requiruntur: 1) ignorantia, qua percuſſor occiſum in periculo versari, ſeu adſtitife, ſeu iri tactum, plane ignoravit, quod volunt phrases *בְּכָלִ רָעָה* *abs que*

Uu

que scientia, בְּפָחֻץ *inopinato*, & similes; 2) absentia odii, ut facta sit cædes *בלא איבכה sine odio, inimicitia, & insidias*, qua si percussor careat, dolorem post facinus, non gaudium percipere eum oportet. Addit CRAMERVS §. XIII. p. 352. ad omnimodam excusationem, 3) ut occisor sit in vocationis suæ exercitio, ut Deut. XIX. 5. casus formatur. Neque tamen eapropter homicida involuntarius omni plane culpa vacabat. Velut enim aut incuriæ aut imprudentiæ, vel negligentiæ vel alius erroris culpam admisit, ita injuste talis, ad Pontificis M. obitum usque, exilii daret pœnam, si ab omni plane labe coram Deo innocens haberetur ac purus. Mavult quidem ABARBENEL cit. loc. in beneficium & protectionem vertere hoc exilium, sed rectius R. BECHAI in pœnæ loco habet, quanquam mirioris: unde Judæi, apud CRAMERV M. §. XVII. p. 356 sqq. caute definiunt, quo casu exulare tenetur ejusmodi occisor; h. e. pœnæ sit obnoxius, quo minus; quas tamen consecuti minutias, nostri non est instituti. Qui de cæde involuntaria, diversisque ejus speciebus, plura cupit, adeat SELDENVM de jure N. & G. juxta disciplinam Hebraeor. Lib. IV. cap. II.

Ad §. II. pag. 47.

(4) *Concessum confugere ad altare*] Recte Author noster colligit utrumque, & ante urbium refugii constitutionem, tutum talibus homicidis receptum præbuuisse altare, & quia unum in universa terra solum prostat altare, quod assequi non omnibus miseris, in remotioribus Palæstinæ oris, datum erat, hinc urbes deleetas, & per totam terram distributas fuisse complures, δεσμίας privilegio munitas, quæ promtum facilemque præberent accessum. Et de altari quidem, loca Exod. XXI. 14. 1 Reg. II. 25. 28. 2 Reg. XI. 15. juxta Targum, dubitare non sinunt: hinc diferte MAIMONIDES Hile. רוץח המובח קולט שנאמר בהורג בordon. מעתז מזבחיו תקחנו למות מכלל שההורג בשגגה איינו נהרג במזבח לפוך הורג בשגגה

וקלטו מובח והרנו שם גואל הרם הרוי זה נהרג עליו כמו שחרנו בתוכו שיר המקלט: Altare locus erat refugii legitimi, quia dicitur de homicida proterve agente (Exod. XX. 14.) ab altari meo tolles illum, ut moriatur. Unde eliciendum plane, homicidam ex errore, ad altare interficiendum neutiquam esse. Quare si homicidam ejusmodi, qui ad altare confugerat, ibi occiderat vindicta sanguinis, is ejus nomine morte plectendus erat, perinde ac si in urbe refugii eum occidisset. Vbi quidem varia monent Magistri: 1) non præbuuisse altare tutelam, nisi Sacerdoti, in ipso altaris tecto sacra operanti; 2) nec vel cornua altaris, vel tactum laterum, multo minus viciniam aliquam, securitatem aliquam præstuisse, nisi tectam, vel superficiem ejus superiorem; 3) nec moram ibi trahere permisum fuisse occisori, sed traditis ei custodibus, tradutum eum fuisse in urbem refugii, ei idoneam: ut SELDENVS habet cit. loc. p. 491 sq. edit. Argentoratensis. Quæ Rabbinorum commenta, ut præter Scripturam excogitata, merito explodimus: contra vero censemus, jus confugiendi ad altare, ante constitutionem urbium refugii magis viguisse, post illas autem constitutas, valde limitatum fuisse ac restrictum. Prope Tabernaculum enim aut Templum, & in ipsis Hierosolymis, si quis cædis reus fieret, illuc confugere potuisse, probabile est. Inter Christianos mos iste, licet serius obtinuit, eujus rei exemplum lege apud GREGORIVM NAZIANZEN. Orat. XX. in laudem Basili M. Tom. I. Opp. f. 353. edit. Parif. 1630. de muliere, contra vim intentatam, ad sacram mensam, tanquam ad Asylum confugiente; constitutionem autem THEODOSSI, in Edicto, de his, qui metus causa ad Ecclesiam, ubi a simili argumentatur Imperator: Si statuae complexus, inquiens, propter regiam majestatem, tantum praesidiis miseris conciliat, quantum opus debet esse paratum, qui salutis causa ad sacrosancta altaria confugiant? Pateant proinde trepidis magni Dei templo, famulos fugientes communis suscipiat ara &c. Nobis igitur moderantibus imperium, sacrosancta altaria miseris Asylum concr.

constituum ac definimus. Plura de *օσυλίᾳ* templorum, altarium, locorumque sanctorum in jure cum civili, rum ecclesiastico, Pontificio maxime leguntur, quorum abusum gravi & prolixa confutatione retundit IOH. HOORNBECK Theol. Pract. P. I. Lib. III. cap. I. pag. 252 seq. edit. Liphiens. 1698.

Ad §. III. pag. 47.

(5) *Horum Asylorum sex erant*. Ad urbium numerum quod attinet, non convenit inter doctores. MAIMONID. in Hilc. Rotzeach cap. VIII. & qui, ex Hebreis pariter ac Christianis, eum sequuntur, SELDEN. cit. loc. cap. II. pag. 488. REIZIVS in Not. ad Auctor. & alii, praeter sex istas, ceteras XLII. Levitarum urbes æque homicidam in tutum recepisse tradunt, sed cum triplici discrimine, nimirum 1) quod sex istæ excludere homicidam non potuerint, potuerint vero ceteræ: 2) istæ percussori immune dederint domicilium, in his vero patri familias commorationis pretium pendere exul debuerit: 3) istæ, gnaros & nescios juris, qui se securitas, vel alia de causa eo receperant, admiserint, hæ autem nescios juris non protexerint. Verum infimo admodum tibicine hæc nititur assertio, & triplex illud discrimen plane ex ingenio Rabinorum est confictum. Quia enim, post definitas urbes refugii, pergit Scriptura Num. XXXV, 6. *וְעַלְתָּה בָּאָסָדָה וְעַלְתָּה בְּמִזְבֵּחַ* quoque quadraginta duas civitates, perperam argutatur MAIMONID. *הַקּוֹשֶׁין הַכּוֹחֶב כּוֹלֵן זֶה לְזֶה לְקָלֹת* ita pares fere facit Scriptura universas simul sibi invicem, quantum ad jus Asyli. Qua refugii enim privilegium, - sex priores a XLII posterioribus Textus segregat & distinguit, aggregat vero & comparat utrasque ratione habitationis, quod illæ pariter cum his, Levitarum habitationi dicatae fuerint ac destinatae. Ut fallacia committatur a MAIMONIDE, quæ apud Logicos compositionis & divisionis appellatur. Eandem nobiscum sententiam tuetur, & sex tantum urbes refugii agnoscit CRAMER. cit. loc. cap. III. §. 26.

pag. 418. Sex autem istarum, quæ haud dubie jure illo gaudebant, tres trans, ac totidem cis Jordanem erant sitæ. Trans-Jordanenses erant: בְּצֵר Bezer, interdum quoque בְּצֵר Bozra dicta, ex tribu Ruben; trans Arnonem fluvium, longiusculo intervallo, in Moabitidis planicie sita, caute distinguenda a Bozra Idumæa Jes. XXXIV, 6. רָמוֹת Ramoth in Gilead, XV miliaribus a Philadelphia versus Occidentem, distinguenda a רָמוֹת Ramoth Austris I Sam. XXX, 27. sita in Δαρεάμα, sive australi parte tribus Judæ, eadem atque Ramath Negeb. Nostram, quia Syris Damascenis eripere tentarint reges Samariæ I Reg. IV, 22. conjicit RELANDVS lib. III. Palæstina p. 967. inter Damascum & Samariam fuisse sitam: גּוֹלָן Golan, quæ Jos. XXI, 27. scribitur, urbs in Basani, data dimidiæ tribui Manasse, Deut. IV, 43. & sacerdotalis, & Levitica, & refugii. EVSEBIVS suo tempore villam prægrandem in Batanæa, Gaulon dictam, memorat: JOSEPHVS vero Batanæam a Gaulonitate distinguit, cuius urbem primariam Γαύλανην dicit lib. I. de B. Jud. cap. IV. Ab hac enim urbe, tota circumjecta regio Gaulonitis, vel Gaulonitica dicta fuit, cuius pars superior, inde a Libano monte, ad lacum Gennesareth usque, inferior autem a littore Gennesareth ad Gadaram urbem vulgo definitur. Cis Jordanem, in ipsa Palæstina, prima in tribu Naphtali erat קָדֵש Kadesch, urbs magna & munita, & ob agri adjacentis ubertatem affluens annona: distinguenda a Kadesch Judæ Jos. XV, 23. Media שְׂכֵם Sichem, in montanis Ephraim sita Jos. XX, 7. XXI, 21. Hanc quando EVSEBIVS Onomast. ad voc. Τερέβινθος, a Neapoli distinguit, alii utramque faciunt eandem, RELANDVS cit. loc. p. 1004 sq. ita conciliat, ut Sichemi partes alias periisse, alias novas accessisse credat, donec Neapolis, ab loco antiquæ Sichem, aliquo intervallo distans, emerserit. Ultima חֲבַרְן Hebron, in media fere tribu Judæ sita, & a Patriarcharum commorationibus, a Davidis regia, priusquam imperium in totum Israelem obtineret, aliisque antiquitatis documentis, illustris. Juxta eam

quercus Mambre Gen. XIII, 18. vallis Chebron cap. XXXVII, 14. dicta olim Kirjatharbe Gen. XXIII, 2. Jos. XV, 13. Integro septennio ante Tzoan, urbem Aegypti condita Num. XIII, 22. data fuit Calebo Jos. XIV, 13. Quin & HIERONYMVS Comment. ad Matth. XXVII. illuc collocat Adami sepulchrum. Tres priores per Moisen Num. IV, 43. posteriores per Josuam, cap. XX, 7. in hos usus separatae fuerunt & constitutae, eo tamen usu, quem definit Mischna Mass. *Maccoth* cap. II. sect. 4. donec ternæ istæ in terra Israel nondum essent electæ, ternas illas ultra Jordanem non recepisse fortuitum occisorem: ex quo vero ternæ illæ constitutæ fuerunt in Palæstina, has quoque priores juris exercitium fuisset indeptas. Præterea in Gemara ad b. loc. fol. 9. col. 2. observant Magistri, dispositas fuisset utrasque, *uti duas series in vinea*. Scilicet Chebron in Juda, e regione Betzer in solitudine, Sichem in monte Ephraim e regione Ramoth in Gilead, Cadesch in monte Naphtali e regione Golani in Basan. Ampliori emolumento gaudet observatio laudati supra CRAMERI cap. III. §. 25. Deum Asyla constituisse non extra terram Israelis, sed בָּחֹר in medio ejus Deut. XIX, 2. idque dupli de causa, 1) ne remota nimis extra patriam fuga, homicidam anxium facilius vindici objiceret; 2) ne in discriben religionis incidere illi, si vitam a vero cultu remotus, inter idololatras agere coactus fuisset, & expulsus, ne hereditati Jehovah adhæreret; & cui quasi injunctionem fuisset, abi, servi Diis alienis, I Sam. XXVI, 19. Sapientissime ergo Deum prospexit, ut Levitarum urbes Asyla præberent, ex quorum ore cultum legemque assidue haurire potuit, quique legis divinæ custodes, sanctius præstituri erant, accuratiusque, quæ Dei lex circa homicidas profugos, & Asyla, voluit observata.

Ad §. IV. pag. 47.

(6) Deut. XLIX, 3. parabis tibi viam] Velut oppida illa fere cuncta, in montibus erant sita, ut e longinquæ conspici possent, sic viam ad ea

ducentem his verbis Deum instrui jussisse credunt Magistri, ut nulla fugienti remora objiceretur. Si forte humilior alicubi terra, vel torrente, aut fluvio aliquo intercepta erat, pontem sternere tenebatur magistratus, ne fugitivus hæreret percussor, ac præter spem, a vindice sanguinis occuparetur. Viæ latitudinem non minorem XXXII cubitorum fuisse, COCCÆIVS ad Mischnæ Mass. *Maccoth* cap. II. sect. 5. perhibet, & ubique ista in bivia scindebatur aut trivia, properantis fugam אִיסְטָלִוָּה / σύλληξ, Hermas, quibus conspicuo charactere, מַקְלָט / Refugium, Refugium, inscriptum erat, direxisse. Addit MAIMONID. cit. loc. quod singulis annis, quarta decima mensis Adar, qui Februario nostro ex parte respondet, emissi fuerint, qui vias illas, hyemalibus corruptas imbribus, repararent, pontesque reficerent, tempestatum injuria labefactatos aut excusso. Quæ ab Auctore nostro probe sunt annotata. Præterea referenda erant ad Asyla, Suburbia, mille cubitorum intervallo ab istis distincta, ita quidem, ut ulterius hæc, per duo cubitorum millia, versus quamque orbis plagam præcurrerent. Probat hoc ex Num. XXXV, 4, 5. IOH. CHRISTOPH. WICHMANSHAVSEN disput. de præsidariis Levitarum urbibus §. V. p. II. ubi locum rite explicatum vindicat, & contra CLERICVM cum primis tueretur.

Ad §. V. pag. 48.

(7) Duo aut tres sapientes] Hæc rursus fide MAIMONIDES Auctor tradit, in Hile. ROZEACH cap. V. §. 8. ubi ita sancitur: Quando occisor involuntarius ex Asylo ducebatur ad forum delicti, rursumque audita causa reducebatur in Asylum, duo discipuli sapientum illi adjungebantur, qui arcerent ultorem sanguinis, ipsique errorem exponerent, ne in illum involaret, aut in irinere eum perimeret. Afferit hæc MAIMONIDES ex sententia Mischnæ Mass. *Maccoth* cap. II. §. 5. Ista vero commode cum Scripturæ effatis cohærere, valde dubitat CRAMERVS loc.

loc. cit. cap. III. §. 22. p. 415. Antequam enim homicida Asylum est assicutus, vindex eum impune occidit, neque aliter saluti ejus prospici potuit, quam celeri fuga, aut Magistratus interveni. Cum vero a Senatu retraheretur, factoque judicio reduceretur, nequaquam vindex ipsum aggredi fuit ausus, quoniam Magistratus jam se interposuit, cuius auctoritatem insuper habere nefas fuit. Ministri itaque publici vindicem arcere satis potuerunt, ut eruditorum suadela opus non esset. Pari fide nituntur, quæ MAIMON. cap. VII. §. 1. habet: Discipulo migrante in Asyli, migrare quoque debet ipsius Magister cum eo, quia dicitur Devter. XIX, 4. & vivet. Faciunt itaque, ut vivat, vita autem Sapientum & sapientiæ studiosorum absque doctrina legis, ut mors reputatur. Ita quoque cum Doctore exulantem, transfertur ipsius schola in Asylum. Quæ ingenium sapiunt Rabbinicum.

Ad §. V. pag. 48.

(8) *Vindici, percussorem insequenti*] Cum universum Asylorum privilegium ad retundendam spectaret Goelis violentiam, prohibendumque innoxii sanguinis effusionem, pauca de hoc sanguinis addimus ultiore. Dicitur הרם גואל רם Vindex sanguinis, eratque proximus agnatus, כל ראו לירושה הוּא גואל הרם qui heres est legitimus, is Goel est sanguinis. Vbi plures erant sanguine juncti & hæredes, omnibus quidem officium incubuit, ut de vindicta cædis essent solliciti, non tamen omnibus, ut homicidam persequerentur; quod contra secus sentientes tueruntur, & unum solum Goelem asserit, CRAMER cap. II. §. 3. p. 363. Officium ejus situm in eo erat, ut homicidam cum voluntarium, tum involuntarium persequeretur, eumque apprehensum extra refugii civitates, impune occideret. Magistratus vero auctoritate intercedente, qua occisor coram iudicio sisti debuit, vel homicida ad Asylum confugiente, & innocentiam obtendente, negotium Goel urgere, accusatoris partes age-re, & homicidam ad poenam & condemnationem

quærere debebat. Hoc enim Goeli ex officio incubuisse, ex Num. XXXV, 31, 32. ex instituto probat CRAMER §. 20 sqq. Rite porro condemnatum homicidam, & pro voluntario declaratum, Judices in potestatem tradiderunt vindicis, ut occideretur Devter. XIX, 12. Hunc sive manu interfecit vindex Num. XXXV, 19. sive occidendum aliis tradidit, ex Goelis auctoritate sententiam exequentibus. Si nolit autem vindex, aut non satis idoneus sit ad occidendum homicidam, aut nullus occiso sit vindex, Senatus homicidam, exigentibus id facti circumstantiis, gladio interficit, ait MAIMONIDES Hilc. Rozeach cap. IV.

Ad §. VI. pag. cit.

(9) *Modus inquisitionis ira se habuit*] Processus integer circa talem fugitivum, ex Num. XXXV. Devter. XIX. & Jos. XX. ad hunc modum eritur: Goeli cum ex veteri lege ius esset, homicidam, ubique locorum eum deprehenderet, citra intervenientem judicis condemnationem, occidendi, citatis ille passibus, suscep-ta ad urbem præsidariam fuga, vitæ & saluti suæ consulebat. Delatus ad eam, stans ante portam Jos. XX, 4. Senioribus pro tribunali sedentibus, causam suam perorare, & quibus de causis innocentem se reputaret, urbisque privilegio fruiturum se censeret, exponere tenebatur. Recte ad cit. loc. Josue observat ABARBENEL: ועם היהת שאנשי העיר לא ידעו האמת אחר אם לא צור שיאספו אותו העיר וכאשר ורורף גואל הרם אחריו לא יסגורו בירן Licet quoque viri urbis illius (Asyli) nesciant, vera an falsa (profugus) protulerit, præceptum tamen est, ut in urbem eum reciperent, & si vindex eum persequatur, ne ipsum in hujus manus concluderent. Senatus ergo asyli, audita causa, homicidam, sive sotentem, sive insontem tutabatur & recipiebat, donec a Senioribus fori delicti reperteretur, a quibus, actore vindice, & adhibitis testibus, causa omnis curate & summo studio disceptabatur. Ab his, si mortis censetur reus, occidendum traditur vindici, aut per superius di-

Et a magistratu capite plectitur; si exilio, eo reductur, ut habitet ibi, donec moriatur Sacerdos Summus Num. XXXV, 28. Evidem R. SALOMO JARCHI verba de absolutione ab exilio exponit, & vult sisti eum coram judicio, ut וֶפְתַּח מְגֻלָּה liber pronuncietur ab exilio, vel reus exilio censeatur: verum res ipsa loquitur, reum cædis ad mortem traditum, innocentem vero exilio fuisse mulctatum. Quin immo, non honorifice tantum exceptum a Senioribus Asyli, sed sede quoque ac habitatione gratuita, absque ullis suis sumtibus ac mercede, innoceptem fuisse locatum apud KIMCHIVM in Jos. XX, 4. tradunt Magistri, quia diserte dicitur h. l. *& dabunt ei locum,* nimirum gratis: præterea Seniores Asyli prospiciebant ei de artificio, quo se honeste sustentaret, vitamque toleraret, ut ex Devter. XIX, 4, 5, elicetur. Vi- etum enim in exilio ipse sibi parare debebat occisor; maritus tantum uxori exulanti cibum procurabat, non item herus servo, qui sibi manuum labore eum comparabat, & quicquid lucrabatur præterea in exilio, non sibi, sed Domino acquirerebat. Hæc MAIMONIDES c. l. qui quando cap. VII. addit: *discipulo migrante in Asylum, migrare quoque debet ipsius Magister cum eo,* quia dicitur Devter. XIX, 4. & vivet. Faciunt itaque ut vivat, vita autem Sapientum & scientie studiosorum, absque doctrina legis, ut mors reputatur. Ita quoque cum Doctore exulante, transfertur ipsius schola in Asylum: vix fidem inveniet apud alios; qui non cœca traditionum veneratione sunt fascinati. Occisor vero innocens, a Judicibus fori delicti salvus & incolamus Asylo redditus, intra pomœria & agrum suburbanum, ad Sacerdotis Magni usque mortem, tutum se continebat, quem tamen ex descriptis limitibus egressum, vindex sanguinis invadere & impune perimere poterat, per Num. XXXV, 26, 27.

Ad §. VIII. pag. 48.

(10) Morte præsentis Pontificis terminatum sit] Probe observat HACKSPAN. Not. Phi-

lol. ad Num. XXXV, 25. P. I. p. 503. Judæos in Talm. Hierosol. Tract. *Joma* perperam ex c. l. Num. colligere, mortem Pontificis expiisse homicidium per imprudentiam admissum, quia mors Pontificis, exilio tantum terminus, non homicidii expiatio, statuitur in Scriptura. Alia typi est adumbratio, quam statim indicabimus, quæ tamen typo ipsi vim antitypi non conciliat. Tricantur porro Judæi in persona Pontificis, ea que designari tradunt 1) את כהן גורל המשוחה בשמן המשחה Sacerdotem Magnum, unctum oleo unctionis, cui Scriptura hoc privilegium largitur, 2) את המרוכהPontificem anctum seu initiatum vestibus octo Sacerdotis Summi, qui idem est officio ac dignitate, cum precedente, tempore saltem diversus, cum a Josia regis tempore perierit oleum sacrum, ut non unctione amplius, sed sola vestium inductione inaugurari posset, 3) את כהן גורל העובר Sacerdotem Magnum ministrantem, qui vices obiit Sacerdotis Magni in die Expiationis casum nocturnum passi, 4) את הכהן ש עבר Sacerdotem, qui loco Pontificis, propter maculam forte contractam, ad ministerium tantisper inepti, ministraverat; qui uterque solum ad tempus ministerio fungebatur, Vicario nomine, nec nomine τε כהן גורל unquam insignitur. Apud MAIMONIDEM tamen c. l. cap. VII. quivis horum quartuor, si moriatur, reducit homicidiam in patriam; cui, quod ad posteriores duos attinet, calculum denegamus. Hujus vero mortem, exulanti homicidæ facultatem, impune redeundi in patriam fecisse, Scriptura testatur Numer. XXXV, 32. Jos. XX, 9. adduntque Rabbini, sive aliquot in Asylo exegerit annos, sive unum saltem diem ibi vixerit; quin & eo legem extendunt, ut si moriatur Pontifex, antequam in exilium deportatus sit homicida, liber sit ab exilio, verum si ante sententiam dictam mortuus fuerit Pontifex, ejusque in locum alias suffectus, & postea sententia deum pronuncietur, homicidæ non nisi post mortem novi Pontificis redeundi locus fuerit, quia judicium, eo jam electo, fuerit finitum; apud MAIMONIDEM c. l. Sed & tales singunt casus,

casus, quibus nunquam redire potuerint occisores, si v. g. homicidæ causa absolvatur, nec eo tempore adsit Sacerdos Magnus; vel si Sacerdotem Magnum interimat, nec alius jam fuerit constitutus; vel si ipse Pontifex per casum fortuitum homicida evadat, nec alius sit Pontifex &c. Ne tamen precibus exulantis homicidæ mors Pontificis forte acceleretur, **לפיכך** אימוחיהן של כהנים מספקות להן מחרה וכסתה כד שלא והפללו על בניהן שימותו propterea Sacerdotum matres illis victimum & amictum sufficiunt, ne filiorum suorum mortem precibus accelerent, ut est in Massech. *Maccoth* cap. II. §. 6. Alii tamen in Gemara ad b. l. fol. II. col. I. id a Sacerdotum matribus factum autumant, ut homicidæ pro vita Pontificis orarent, absque quo enim fuisset, Sacerdos fuisset mortuus, cum pro sæculo suo Deum rogare, ne tristes hujusmodi casus immitteret, debuisse. Vide **COCEIVM** in *Excerpt. Gemara ad c. l. §. 5.*

Sed majus operæ pretium est, causas proferre, propter quas mors Pontificis exilio-finem imponeret, eumque patriæ, bonisque suis restitueret. Has reddunt varias, ut plurimum lubricas & leves, Judæorum Magistri, confertimque exhibet **ABARBENEL** in *Leg. fol. 321. col. I.* R. DAV. KIMCHI in *Jos. XX, 6.* R. BECHAI in *Leg. fol. 203. col. 3.* & ex Christianis **SIMEON DE MVIS** *Var. Sacr. ad Num. XXXV, 28.* Adde **MAIMONIDEM** in *More Nebbochim lib. III. cap. XL.* Christianorum meditationes vide apud Interpretes, & in his apud **CORN. A LAPIDE**, **ANDR. MASIVM** in *Jos.* aliosque. Non nego, ad cædis humanæ immanitatem declaran-

dam hoc pertinuisse, ut homicida, tanquam impurus, intra Asylum delitesceret, quin & ad iræ & vindictæ mitigationem apud occisi propinquos: princeps tamen causa typicus est ad Magni Pontificis nostri, Christi mortem respectus, qua & nostra expiavit peccata, & libertatem nobis omnimodam peperit, & in bona, peccatis nostris deperdita, restituit & reduxit. Hunc nemo, quod sciam, copiosius ac solidius declaravit citato sæpius **CRAMERO Theolog. Ifr. P. I. Lib. II. Cap. V. p. 434 sqq.** digno, qui præ ceteris omnibus evolvatur.

Istam denique, de urbibus refugii, tractationem, ex instituto peregerunt ex Judæis Talmud. Tract. *Maccoth*, quem observationibus suis, & ex Gemara excerptis, præter versionem Latinam, illustravit **IOH. COCCEIVS**; & **MAIMONIDES** in *P. IV. Jad Chasaka lib. XI. Hilcoth Rozeach Uschemirath Nephesch*, Interpretes quoque Judæi ad *Num. Deut. & Jos. loc. cit. passim* allegati: Ex Christianis, præter laudatum toties **CRAMERVM**, qui hic utramque facit paginam, **HOOORN-BEECK Theol. Pract. lib. III. cap. I.** **SELDENVS** de *J. N. & G. lib. IV. cap. II.* quibus adde **HVG. GROTIUM** in *Num. XXXV, 15.* & *Deut. XIX.* atque **PETR. CVNAEVVM** de *Republ. Hebr. lib. I. cap. 7.* **IOH. BIERMANNVM** in *Mose & Christo lib. I. cap. VIII. p. 191.* edit. Belg. E nostris vid. **LVNDIVS** in *Jüdischen Heiligtümern* suo loco: **RITTERSHUSIVS** pecul. tract. *de Asylis & eorum juribus*, **IOH. CHRISTO. WICHMANSHAVSEN** Disp. *de praesidiariis Levitarum urbibus*, *Vitembergæ*, An. 1715.

ANNOTATIONES

AD LIBRVM III.

DE DIEBVS ET TEMPORIBVS.

CAPVT I. DE DIEBVS, HORIS, SEPTIMANIS
ET ANNIS.

Ad §. I. pag. 49.

*D*e distributione dierum, horarum, septimanarum] In hanc de industria inquirit PAVLVS SHERLOGVS, Jesuita Hibernus, in *Antiquitatibus Hebraicar. Dioptra lib. II. Dissert. I.* cuius *Sect. III. p. 220 seqq.* de tempore differit in genere: *Sect. VII. p. 238.* de diei initio, ex variarum Gentium ritu! *Dissert. IV. Sect. IV. p. 346.* de Judæorum anno cum lunari, tum solari: *Sect. V. p. 352.* de mensibus apud Hebræos, annoque sacro & profano. Magis adhuc commendari hic meretur LEONIS ALLATII *de mensura temporum antiquorum, & præcipue Græcorum, Exercitatio, a BARTHOLD. NIHVSI, Coloniam Agripp. An. 1645. in 8. edita,* quæ quicquid de dierum & noctium, de mensium porro ac annorum divisionibus, denique de horologiis, clepsydris, deque alijs temporum dimetiendorum regulis, notatu dignum est, eruditè discussit & explanavit. Alia quidem methodo ac ratione,

sed & curatius longe id egit WILHELM. LANGIVS *de annis Christi, lib. I. toto, ejus cap. II. p. 8.* de tempore, ejusque mensura, *cap. III. p. 17.* de die, ejusque varia divisione, & horis, *cap. IV. p. 39.* de hebdomadibus cum Judæorum, tum Christianorum, de feriis quoque, fastis, profestis, comititalibus diebus, *cap. VI. p. 61.* de anno, *capp. seqq.* de cyclis &c. magnò cum eruditiois apparatu tractavit. Ex nostris adde b. AEGID. STRAVCHII *breviarium Chronologicum,* quod *lib. I. cap. II.* de horis, *cap. III.* de vigiliis, *cap. IV.* de diebus, *cap. V.* de mensibus, *cap. VI.* de annis &c. concise, sed magna cum accurateione instituit. Conferri quoque poterit BERN. LAMY *de Templo Hierosolym. lib. VII. cap. VII. p. 1261 seqq.* quo de temporum mensuris apud Hebræos, de dierum, mensium, annorum, initio, duratione, renovatione, agit. Quin & IOH. SELDENI *de Anno Civili veterum Judæorum dissertatio* huc spectat, Lugduni Batav. anno 1683. in 8. recusa.

Ad

Ad §. II. pag. 49.

(2) *Dies duplex fuit: Naturalis, & Artificialis*] Reste Auctor noster diem dispescit in Naturalem, qui totum νυχθυέγον, seu spaciū 24 horarum complectitur, quo sensu hebdomadem septem, mensem vero triginta, vel triginta & uno, annum 365 diebus circumscribimus: & in *Artificialem*, qui illud præcise spaciū designat, quo sol finitorem nostrum illuminat, & nocti opponitur, qua sol sub horizontem demersus, lucem nobis denegat, & tenebras inducit; hinc pro diversitate mēnsium, nunc ampliori, nunc angustiori ambitu definitur. *Prior* vicissim, vel secundum computationem ecclesiasticam accipitur, vel secundum civilem. *Ecclesiastice*, secundum dispositionem legis Divinæ in celebratione festorum observandam, putabatur dies a vespera unius diei ad vesperam alterius Lev. XXIII, 32. Hoc primum & antiquissimum est diei exordium inde a creatione Genes. I. Sed præter Judæos, Arabesque, veteres quoque Athenienses, ab occasu solis ad occasum, diem cœlebant, teste MACROBIO lib. I. *Saturnal.* cap. III. A. GELLIO lib. III. *Noct. Attic.* cap. III. & CENSORINO de die Nat. cap. XXIII. Quod etiam de Gallis IVL. CAESAR lib. VI. de bello Civ. & de Germanis TACITVS de Mor. Germ. affirmat. *Politice*, juxta computationem civilem, in vita communi observari solitam, dies naturalis incipiebat a media nocte, ut sic vespera sequens esset pars, videlicet clausula diei præcedentis, cum juxta computationem ecclesiasticam prima esset pars, videlicet initium diei sequentis. Hac adhibita distinctione, summus Theologus IOH. GERHARDVS Harm. Evangel. cap. CLXIX. p. 376. edit. Genevens. dubia solvit loca Scripturæ, a) Exod. XII, 18. *Die decima quarta mensis primi, ad vesperam comedetis azyma.* & Lev. XXIII, 6. *Die decima quinta mensis primi solemnitas azymorum est;* æque ac IOSEPHVS lib. III. de B. J. cap. X. ait, *Festum azymorum per septem dies celebrari, rursus lib. II. cap. V. dicit, octo esse azymorum dies.* b) Lev. XXIII, 27, De-

cimo die hujus mensis septimi erit dies expiationum celeberrimus, affigetis animas vestras in eo &c. & mox versu 32. affigetis animas vestras die nono mensis septimi. Nimirum, quia vespera diei festi in Scriptura modo attribuitur diei antecedenti, juxta computationem civilem, modo festo diei subsequentis, juxta computationem ecclesiasticam. Ex quibus locis eorum refellitur opinio, qui existimant Judæos, tempore Christi in terris versantis, computationem civilem ex more Romanorum, sub quorum imperio gemebant, & de quibus A. GELLIVS lib. III. cap. II. idem affirmat, haussisse, cujus tamen vestigia jam in Lege Mosaica, & dudum ante V. C. occurserunt. *Artificialem* vero diem, quam mota solis supra horizontem definit, seu, ut Neh. IV, 21. dicitur, ab ascensu aurora, donec egrediantur astra, ita dictum existimant, quod serviat artificibus, vel potius, quod ejus spaciū artificialis sphæræ usu addiscatur. Ceterum probe monet laudatus AEGID. STRAVCHIVS Brev. Chron. lib. I. cap. IV. quest. 2. quem in Chronologicis operis naturalem vocamus diem, eundem Astronomos artificiale appellare; & quem nos civilem dicimus, eundem penes Astronomos naturalem vocari: quod in sequentibus questionibus illustrat. Vnde apparet, appellations istas promiscue usurpari, pro argumenti, quod quisque tractat, diversitate.

Ad §. & pag. eand.

(3) *Nonne sunt duodecim horæ diei?*] Horæ istæ diei, initium suum cum ortu solis, finem cum occasu habebant, quo noctis horæ auspiciū capiebant. Hinc, pro incremento vel decremento dierum, nunc augebantur quantitate sua, nunc minuebantur, & inæquales erant, maiores æstivo, minores hiberno tempore; unde Rabbini eas commode זמניות temporales appellant: æquinoctiali autem die convenient ubique. Scite hoc observarunt Judæi, qui in Glosfa ad MAIMONIDIS Tract. Kiddusch Chodesch cap. VI. §. 2. ita commentantur: עלה השעה שן

שְׁנִי פְּנִים שָׁוֹת שָׁוֹת וְשָׁוֹת עֲקֻמּוֹת
וְנִקְרָאוֹת זָמְנוֹת הַשְׁוֹתָה הַשְׁוֹתָה וְשַׁתְּנָה
מִנְיוֹנָם וְלֹא וְשַׁתְּנָה שִׁיעָרָם וְהַשְׁוֹתָה חַזְמָנוֹת
בְּחֶפֶךְ לֹא וְשַׁתְּנָה מִנְיוֹנָם אֶלָּא בְּוֹם אוֹ
בְּלִילָה וְבְּשָׁעָה לֹא פְּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר אֶל
שִׁיעָרָם שִׁיעָרָם מִשְׁתְּנָה: *Hore sunt diuum generum, hora aequales, & hora obliquae, seu inaequales, que temporales dicuntur. Et horas quidem aequales quod attinet, mutatur numerus earum, sed non mutatur mensura; at, quod concernit horas temporales, seu inaequales, vice versa non mutatur numerus earum, siquidem interdiu aequae ac noctu duodecim hora sunt, non pauciores, neque plures, verum mensura earum mutatur.* Hinc adagium fluxit R. Iosv. AE, vel R. Iudae, filii Babae, in Mischna cap. XVI. §. 3. **לֹא כָל אָרֶב וּבְמִזְוֹתָה** non omnes homines, nec omnes loci, nec omnes hora sunt aequales. Vnde vero, hæc diei civilis partitio in XII. partes æquales, originem hauserit, eruditæ inquirit LANGIVS cap. III. p. 33. eamque ex Lunæ cum Sole coniunctione arcessit. Antiqui enim, cum viderent, lunam interea, dum sol circulum suum absolvit, duodecies cum sole conjungi, & ab eodem recedere: circulum solis in XII. partes diviserunt, quas Græci postea *dodecætriaæ* vocarunt. Et quodlibet horum menstruo spacio solem absolvere crediderunt. Quoniam vero mensstruum spaciū XXX dieum erat, quo luna cursum suum absolvere videbatur, quodlibet dodecatemorium, juxta diem rationem, in partes XXX diviserunt. Hinc circulus solis in partes CCCLX, & post illum omnis circulus, dispecitur. Partem quamlibet gradum vocabant, quod tantum diurno spacio sol progrederetur. Juxta hanc rationem lunæ itidem circulus in partes 360 divisus fuit, quem XXX diebus, juxta antiquos absolvebat. Quovis ergo die XII gradus, sive partes conficit. Et sane tantum in II. primis & 27 secundis &c. errant. Cum igitur quovis die 12 gradus luna pergeret, diem in duodecim quoque partes distribuerunt. Quam demonstrationem ibidem ab objectionibus eorum, qui exactam esse ne-

gant, vindicat: easdem porro p. 35 sqq. Græcis & Romanis asserit horas. Sed de horis differendi, Auctor noster, paulo post §. V sqq. occasionem subministrabit.

Ad §. III. pag. 49.

(4) *Profestus - Festus*] De hac dierum apud Romanos distinctione ita habet MACROB. lib. I. *Saturnal. cap. XVI.* Numa, ut in mensis annum, ita in dies mensem quemque distribuit: diesque omnes aut festos, aut profestos, aut intercos vocavit. Festi Diis dicati sunt: Profesti hominibus ob administrandam rem privatam publicamque concessi: Intercisi Deorum hominumque communes sunt. Festis insunt sacrificia, epulae, ludi, ferit: Profestis, fasti, comitiales, comperendini, statu, præliares: Intercisi in se, non in alia, dividuntur. Illorum enim dierum quibusdam horis fas est, quibusdam fas non est, jus dicere &c. ubi posthac de divisione festorum & profestorum dierum latius & ex instituto, exponit. Apud Hebreos veteres, dies festos quoscunque **מִקְרָא קְרָשׁ** *indictio Sanctitatis* præcedebat, qua per Praeconem renunciabatur, ne quid operis illis diebus fieret, vi legis Divinæ Lev. XXIII, 2. dic Israelis posteris: festa solennia Domini (מִזְוֹחַד יְהוָה) qua proclamabitis indictiōnibus Sanctitatis, hac ipsa sunt &c. in quorum recensione identidem illud repetitur vers. 7, 8 sqq. *indictio Sanctitatis, nullum opus facietis.* De hac vero indictione Sanctitatis, Sabbathis & Festis singulis præmissa, copiose, immo scrupulose nimis, commentatus est VITRINGA de Synagoga Vet. Lib. I. Part. II. cap. 2. p. 287, & p. 291. negat, indictmentem Sanctitatis eo tetendisse, ut populus commoneficeret, illum diem sancte & religiose esse transigendum, eamque quandam quasi invitationem populi, ad solennia & stata religionis exercitia, isto die frequentanda, celebrandaque fuisse; rursum tamen p. 295 sqq. Sabbathi otium indictum, Judæos ad preces, laudes Dei, meditationes sacras, & alia pietatis exercitia, cum publica, tum privata, fortiter impulisse contendit: quæ ibidem videantur.

tur. Nos addimus; similem indicendi & proclamandi ritum, a Gentilibus quoque adoptatum, tradi. MACROBIO loc. cit. Et ideo per priuconem (seu, ut MEVRSIYS emendat, & legere jubet, per præciam) denunciabat, ne quid tale ageretur (diebus scilicet festis, quod profestis fas erat;) & præcepti negligens multabatur. Præter multam vero affirmabatur, cum, qui talibus diebus imprudens aliquid egisset, porco piaculum debere; prudentem expiare non posse. Scævola Pontifex affirmabat. Sed de otio, ac celebrazione Sabbathi ac Festorum, alias ex instituto dicemus, suo loco.

Ad §. IV. pag. 49.

(5) *Nocturnæ vigilie*] Vigilias apud Judæos non agnoscit Auctor, nisi quatuor, quarum tamen genina obtinuit, pro temporum diversitate, ratio, ut nunc tres numerarent, nunc quatuor. Verutissima est divisio tripartita, quam DAVID KIMCHI confirmat in Psal. LXIIII, 7. ואשמורות הַמָּעִתָּה הַלְילָה שָׁארֹת מִקֵּץ בְּהַן מִשְׁנָתוֹ וְהַם שֶׁלֶשׁ . וּכְן וְאַרְוֵל שֶׁלֶשׁ הַיּוֹם הַלְילָה: Et vigilæ sunt tempora noctis, quibus homo a somno evigilat: suntque tres: Atque ita Rabbini nostri felicis memorie dixerunt: tres sunt vigilæ noctis. Huc facit etiam tritum illud: Vigilia est tertia pars noctis. Harum prima a vespertino crepusculo pertingebat ad noctem medium Job. IV, 13. Thren. II, 19. secunda a nocte media ad gallicinium primum Jud. VII, 19. tertia ab hoc gallicinio ad ortum usque solis, quæ dicta est **בְּבָקָר אֲשֻׁמוּת** / vigilia matutina, quæ Dominus prospiciebat e columna ignis ad castra Aegyptiorum Exod. XIV, 24. Quando vero per Pompejum Romanis subjugati erant Judæi, more illorum quatuor vigilias sive sponte, sive coacte numerarunt Matth. XIV, 25. Marc. VI, 48. quarum 1. fuit **הַבָּקָר**, quæ finiebatur nona vespertina. 2. μεσονύκτιον, quæ duodecima. 3. ἀλευτέω Φερία, quæ tertia matutina. & 4. πρωΐ, quæ hora sexta absolvebatur Marc.

XIII, 35. Ita HIERONYMVS Comment. in c. l. Matth. Stationes, inquit, & vigilia militares interna horarum spacia dividuntur. Et AVGUSTINVS lib. IV. question. super Numeros, quest. 4. Quas Φυλάρας (cap. III. vers. 6.) Græcus dixit, has nostri Interpretes alii custodias, alii excubias interpretati sunt. Sed mirum, nisi vigilia melius dicantur; que solent in castris ternarum horarum observationem habere. Vnde scriptum est: quarta autem vigilia noctis venit ad eos, ambulans super mare, hoc est, post nonam horam noctis; post ires videlicet vigilias. Etiam THEOPHYLACTVS in cit. Matth. loc. ad militarem originem, quæ Romanorum fuit, hanc vigilia rum dispensationem refert: εἰς τέσσαρα διαχειταὶ ή νῦν παρεῖ ταῖς Φυλάσσοσιν ἐκ διαδοχῆς σεατιότας, οὐν τρεῖς ὥρες ἐχθρὸς ἐνέσης Φυλάρης in quatuor noctis partes apud excubantes ex successione milites distribuitur, ut unaquaque vigilia tres horas accipiat. Acquiescit in hac, ex more Romano hausta, quadripartita divisione, CAROLVS MARIA DE VEIL in Explicat. literali Evangel. Matth. cap. I. & AEGID. STRAVCHIVS Bræviar. Chronol. lib. I. cap. III. ubi de vigilis ex instituto, quest. IV. p. 47. inclinationis politiæ Judaicæ tempore, Romanorum morem, in vigilis ordinandis, Judæos imitatos fuisse largitur. LIGHTFOOTVS quidem Hor. Hebr. in Matth. c. l. jam ab antiquo, Judæos in quatuor partes noctem divisisse contendit, nec tamen nisi tres numerasse, quod quartam partem aut vigiliam, non tam pro nocturna, quam pro matutina estimarent. Erant ergo, inquit, revera quatuor noctis vigilæ, at tres tantum profunde noctis. Cum ergo dicatur, Gedeonem Midianitas invassisse vigilia noctis media Jud. VII, 19. intelligendum est de vigilia ista, quæ erat quidem totius noctis secunda, at profunda noctis media; a finita scilicet vigilia prima ad medium noctem. Quod vellem, auctoritate Judæorum muniisset. RASCHI enim in b. l. tres saltem vigilias militares ea etate observat, inquiens: שָׁכַן רַךְ בְּנֵי נַיְסָות לְהֻמְּרוֹד שָׁמְרִים אַלְוִי וְשָׁמְרוּ שְׁלֹשָׁיִלְשָׁה הלילה חֲרָאשָׁן וְאַלְוִי שְׁלֹשָׁת הַשְׁנִי וְאַלְוִי שְׁלֹשָׁיִלְשָׁה האחרון:

וְאַתָּה תִּשְׁלַח Ita quippe fert mos militum, ut consti-
tuant vigiles, istos quidem, qui custodiant primam
tertiam noctis partem, alios, qui secundam tertiam
partem, alios, qui ultimam tertiam. Paulo lucu-
lentius adhuc R. DAV. KIMCHI in b. l. cuius
solum dabimus versionem: *Dividebant vigilias
noctis in tres partes. Custodes ab initio noctis
vigilabant ad tertiam partem noctis, quae finis erat
vigilia prima, & initium vigilie mediae: tum cu-
stodes primi cubitum ibant, & alii surgebant de
somno suo ad custodiā. Atque hoc sibi vult Tex-
tus, cum ait: Cum constituendo constituerent cu-
stodes, tum venit Gideon ad castra. Gideonem
itaque invasisse castra hostium existimat, eopse,
quo stationes viresque permutabant vigiles, mo-
mento, sub initium vigilie mediae, proxime ab
hora noctis duodecima, ut nos putamus. Po-
tior certe Judæis semper fuit tripartita vigilia-
rum divisio, quod & genti esset propria, ac a
majoribus tradita, & quarta vigilia a Romanis
obtrusa, nimisque matutina. Sed de Romano-
rum vigiliis castris, cum cura commentatus
est LIPSIUS lib. V. de militia Romana Dial. IX.
De vigiliis autem Christianorum sacris, cum Sab-
bathicis, tum festivalibus, vide TOB. PFAN-
NERI Observation. Ecclesiastic. P. II. Observ. II.
p. 97 sqq. Præterea elegantem, doctamque de
Vigiliis & lucubrationibus Veterum dissertationem
CHRISTOPH. CELLARIUS edidit, Halis Mag-
deb. A. 1699. in qua de Judæorum noctis divi-
sione parcus, de Romanorum copiosius disse-
ruit, omnium autem copiosissime de lucubratio-
nibus, & deputanda studiis partē quadam noctis
egit, ad calcem quoque pauca, de Christianorum
& festorum dierum vigiliis, subjicit.*

Ad §. V. pag. 50.

(6) *In quatuor partes*] Diem Judæis in
horas XII æquales, quæ minores dicebantur, dis-
pesci, supra monuimus Annotatione 3. Nunc ad
quadrantes diei pergit Auctor, Scripturæ non
ignotos, quando Neh. IX, 3. **רְבִיעֵשׂ הַיּוֹם** *qua-
drantem diei memorat.* Duodecim enim diei

horæ, a solis ortu ad occasum, in quatuor par-
tes æqualiter distantes distribuebantur, quarum
singulæ nomen trahebant ab illa hora, ad quam
unaquæque immediate sequebatur, sic ut *prima*,
a sole Oriente diceretur ad horam tertiam, quæ
nobis nona est, *tertia* proxime a nona, ad duo-
decimam, *sexta* post duodecimam, ad tertiam
pomeridianam, *nona* post tertiam, ad solis oc-
casum. Ad hos quadrantes Christum quoque
in parabola Matth. XX respexisse, facile largior,
verum ita, ut primus quadrans ἀμα πρωΐ, se-
condus πρωΐ τὴν τέττην ὥραν, tertius πρωΐ ἑκτην, &
ultimus πρωΐ ἐννάτην, dicatur. Quæ autem
versu 6. de hora XI leguntur, ad horam mino-
rem potius referenda esse censeo, quam ad qua-
drantes. Hanc equidem, quadrantes diei pu-
tandi & appellandi, ratione flagellat Auctor
noster §. sq. VI. in TOLETO, sed vereor, ut satis
solide, & cum ratione. Nam quod contendit,
eos, qui nobiscum sentiunt, horam primam fa-
cere, non invenire, in eo frustra est GOODWI-
NVS. Sane, qua primum vice conduxit pater
familias operarios, & in vineam misit, ea haud
dubie prima est hora, non quarta, quod ille ait,
noctis vigilia. Vnde operarii illi non modo οἱ
πεντάτοι vers. 10. dicuntur, verum etiam sese, τὸ
βάρος τῆς νυκτὸς (minime vero τῆς νυκτὸς) καὶ
τὸν καύσωνα pertulisse conqueruntur vers. 12.
Recte vero ista hora πρωΐ vocatur a Servatore,
quia cum diei initio cœpit. Horam porro un-
decimam non excludimus, quod præter verum
causatur Auctor, sed secundum computationem
horarum diei minorem efferri dicimus. Auctor
ex adverso, horam tertiam cum primo quadrante
coincidere ratus, primam allegationem, cum
secunda vers. 2. 3. temere confundit, vel plane
absorbet, novumque fingit quadrantem, qui nun-
quam obtinuit, horam nempe undecimam. Por-
ro, cum quinque facta memoratur conductio,
ex quinque vicibus quatuor exsculpere quadran-
tes, invita Minerva allaborat. Hinc se torquet
circa operarios horæ undecimæ, & explicatio-
nem profert, quæ in mentem non venit Salvatori.
Ut taceam, postremos hos operarios mi-
nime

nime ultimum diei quadrantem, sed μίση solum
ωραν laborasse, vers. 12. Bona itaque cum venia
Auctoris, stamus recensione sub initium facta,
quam ante nos cum aliis plures tenuerunt, tum
laudatus supra CAR. MARIA DE VEIL ad h. l.
Matth. & ē nostris IOH. REINH. RVS Harmon.
Evangel. lib. V. P. I. Sect. 3. Cap. 21. T. II. p. 1006.
Juvar hic ex BVS ESEQVIO audire, quo indicio &
modo Turcæ, quibus horæ nullæ sunt, diem in
quadrantes dividant. Ita autem ille Epist. I.
Legat. Turc. pag. 26. Talismanos habent, homi-
num genus, templorum ministerio dicatum. Hi men-
suris utuntur ex aqua, quibus, postquam adventare
auroram cognoverunt, clamorem tollunt e celsa
turri in eum usum constructa, quo homines ad ve-
nerandum Deum hortantur & arcessunt. Idem
faciunt medio tempore inter exortum solis & me-
ridiem; & item inter meridiem & occasum: po-
stremo, sole occidente, voce utuntur acutissima, eam
non injucunda modulatione vibrantes, que longius,
quam credi possit, exauditur. Sic totus dies Tur-
cis in quatuor spacia dividitur; majora aut con-
tractiora, ut anni fert tempus.

Ad §. VII. pag. 51.

(7) *Conciliantur Evangeliste, circa passio-
nes Salvatoris nostri*] De hora crucifixionis
Christi adeo dissentunt, ob hæc diversa Ev-
angelistarum testimonia, summa ingenia, ut
CASAVBONVS contra Baronium Exercitat. XVI.
cap. 110. expectandum esse Eliam pronunciet,
qui τὰ ἀπογεια Scripturarum solvat, atque inter-
rim verbi divini certitudinem, tam in iis, quæ
non capimus, quam in iis, quæ capere videmur,
humiliter esse adorandam. Summa tamen sen-
tentiarum hoc reddit, ut I. alii textum Johannis
corrigant, cumquæ Johannes scripscerit: ωρα δὲ
ωτεὶ ἔκτη, legendum velint: ωρα ἦν ωτεὶ τέττη,
ut-hoc pacto ex asse conspiret cum Marco. Ita
legere Codicem perverustum Cantabrigensem,
qui THEOD. BEZAE fuit, MILLIVS in Not. ad
Job. XIX, 14. prohibet, nec non IOACHIMI CA-
MERARI, ut ipse testatur Not. ad Marc. XV, 25.

Ita pariter legisse in ipso ἀυτογεάφῳ Johannis,
in Ecclesia Ephesina assertato, auctor tradit Chro-
nici Alexandrini: quod tamen commentum,
æque ac præfensam notarum arithmeticarum Γ'
cum σ' permutationem, laudatus MILLIVS, strenue
confutat. Adstipulantur tamen correctio-
ni huic Johanneæ THEOD. BEZA, IOH. BOISIVS,
PAVLVS COLOMESTIVS, & cumprimis ANTON.
BYNAEVS lib. III. de morte Christi, Cap. IV. §. 43.
p. 187. Ex veteribus quoque cum iis facit NON-
NVS, ita παραφερόων· ἦν δὲ τιτανομένη τε-
τάρτη θαυματορέος ωρα, erat autem protensa tertia
letisera hora: ab HEINSIO jure castigatus in Ari-
stacho. Vicissim WILHELM. LANGIVS lib. II.
de annis Christi cap. XI. p. 433. Marcum in men-
do jacere causatus, cum pro e., extritis lineis
binis inferioribus, Γ irrepserit, ωρα πέμπτη pro
τείτη legendum esse, insolita haec tenus licentia
commisicitur. II. Alii vero utramque lectio-
nenem sartam rectam servant, mutuoque compo-
nunt, sed modo häud uno. a. LUDOVICO DE
DIEV ad cit. loc. Marc. eorum placet sententia,
qui sextam horam Johannis accipiunt Romanorum,
addo & nostro, more, tertiam vero apud
Marcum, Judæorum. Existimat ergo, accusa-
tiones Sacerdotum durasse a summo mane, ad
horam fere Romanorum sextam, quæ Judæo-
rum prima erat. Inde usque ad Judæorum ter-
tiam, quæ Romanorum nona erat, contigisse ea,
quæ crucifixionem antegressa sunt: ipsa tertia
fuisse crucifixum. Inde usque ad sextam, quæ
Romanorum XII est, contigisse, quæ post cru-
cifixionem, tenebras dicit antecessisse. Inde
fuisse tenebras usque ad nonam. β. IACOB.
LYDIVS in florū sparsione ad pass. J. C. p. 194.
utrumque Evangelistam locutum fuisse existimat
de hora Judaica, Marcum de tertia, Johannem
de sexta, sed non utrumque de uno ac eodem
aëti. Marcum accipiendum de actus crucifi-
xionis initio, cum Judæi σαύεστοι suum inge-
minarent, & Pilatus Christum virgis cederet,
Johannem autem de ipsa patratione & in cru-
cem actione. Illud enim hora tertia Judæorum,
h. e. nona Romanorum, hæc vero, sexta Judæo-
rum,

rum, h. e. duodecima Romanorum contigisse. Eandem quoque Auctor noster viam insistit. Denique γ. cum NICOL. DE LYRA afferuerit, apud majores suos consuetudinem obtinuisse, dividendi diem in quadrantes quatuor, quorum singuli tres horas complectebantur, eaque ratione factum, ut rite hora dicatur tertia, quæ etiam sexta fuerit: CAESAR BARONIUS, Cardinalis, hanc amplexus sententiam *Annal. ad A. CXXXIV. n. 157.* prolixè perorat, tandemque concludit: *Quod igitur Johannes ait, horam fuisse quasi sextam, cum Pilatus sententiam in Christum jam dicturus esset, sic accipiendum est, ut ultima hora primæ diei partis, quæ tertia dicta est, jam cœpta esset, & proxime jam inchoanda foret secunda pars diei, quæ sexta est nominata; sicque merito ab Evangelista dictum, fuisse tunc horam quasi sextam, nondum videlicet tertia absoluta.* Ac ita eandem novissimam horam primæ partis diei fuisse terminum ejus, jam desinentis, & secunda partis, quæ sexta dicta est, jam proxime incipientis, quæ ipsa hora Dominus noster a Pilato sententiam mortis accepit, ac paulo post cruci affixus est. Ita vero horas, cum diei quadrantibus, Evangelistas in tanti momenti narratione, invicem commisuisse, eoque ipso obscuritatem adeo insigne historiæ intulisse, vero perquam absimile videatur. Nós itaque a partibus stamus LVDOVICI DE DIEV, ita, ut ceteros Evangelistas in horarum numero Judæorum, Johannem autem Romanorum mōrem sequi dicamus. Sexta enim Romanorum definens, erat Judæorum prima incipiens. Vnde eodem recidit, sive dicas, Christum in Prætorio Pilati condemnatum fuisse ad mortem, hora sexta Romanorum jamjam finita, sive id factum fuisse aëras circa ortum solis, cum Judæis instaret hora diei prima; πρώια enim erat, quando Christus in Prætorium deducebatur Joh. XVIII, 28. Fueruntque adeo tres integræ horæ elapsæ a spacio illo, quo Christus in Prætorio Pilati ad mortem fuit condemnatus, usque ad initium crucifixionis. Nec mirum, quod Johannes horarum computum secundum Romanos hic loci instituat. Versatur

enim in narratione rerum, in Prætorio Romano, ac a Præfide Romano gestarum; conveniebat ergo, ut cum Romanis calculum duceret horarum. Confer in hanc sententiam GEORG. ELIEZ. EDZARDVM in Cap. I. Tract. Berachoth not. 91. pag. 256.

Ad §. VIII. pag. 51.

(8) *Horæ templi, sive horæ prectionis]* Fusæ & ex instituto has exponit MAIMONIDES in *Jad Ebah. Lib. II.* Hile. *Tephilla Vbirchat Cobanim.* Preces nempe privatas; oblationibus Templi, veteres Judæi coordinarunt, erantque tres ordinarie, 1) שחרית / *matutina*, cuius tempus est, ab ortu solis, usque ad horam diei quartam: 2) מנחה / *respondens vespertinæ oblationi quotidiana*; ad horam nonam cum dimidia: 3) ערבית / *vespertina*, ab initio noctis, usque ad primum auroræ radium. Sabbathis autem, noviluniis, & festis diebus, accedebat 4) מוסף / *ad-dita*, cuius tempus est post prece matutinam, ad horam usque diei septimam: die denique jejunii, seu propitiationum, adjiciebatur adhuc 5) נעילה / *q. d. occlusoria*, quod tum occludunt & velut obseruantur cœli portæ super solem, qui absconditur, ejusque tempus est circa solis occasum, sic ut ante perficiatur, quam sol occidat. Priores tres indicatas credunt a Davide Psal. LV, 18. Hæc cit. loc. cap. III. §. 1-6. cap. I. §. 8 sqq. & MAIMONID. qui tamē cap. I. §. 1. probe observat, licet oratio ipsa sit de necessitate, & מצות עשרה *preceptum affirmativum*, attamen אין מניין הפלות סן התורה *neque numerus precum de lege est*, ואין טשנה חתפלה *neque obligatio ad hanc vel illam precem*, ואין להפלה זו נקבע סן התורה *nec tempus certum & definitum precum*. Porro cap. III. §. 2. observat, orationem illam, quæ Mincha dicitur, esse vel ordinariam, מנחה קטנה Mincha minor dictam, vel extraordinariam, quæ Mincha major audiebat, quando scilicet vespera Paschatis incidebat in vesperam Sabbathi, cuius tempus erat ab hora sexta & dimidia,

midia, usque ad nonam cum dimidia. Hinc liquet, orationem, cuius gratia Petrus & Johannes in Templum ibant Act. III, 1. Mincham minorem fuisse, quæ respondet oblationi vespertinæ, בֵּין הַעֲרָבִים inter duas vespertas, h.e. medio tempore inter meridiem, & solis occasum, quando sol incipit inclinare, & recedere a linea meridiana, idque tempus medium erat hora nona completa juxta Judæos, tertia vero pomeridiana juxta nostram computationem.

Ad §. IX. pag. 51.

(9) *Derivate sunt horæ Canonicae*] Memoratas precandi horas Judaicas, PETRVS COMESTOR Hist. Scholast. cap. IX. de visionibus Danielis, cum horis in Papatu Canonicis ita confert: *Tribus horis orabant Judæi in die, scilicet, hora tertia, sexta, & nona: In tertia orabant, quia tunc eis datus est decalogus in Syna; in eadem orat Ecclesia, quia tunc est datus Spiritus Sanctus super Apostolos: In sexta orabant, quia tunc erectus est serpens aeneus in deserto; in eadem orat Ecclesia, quia tunc est Christus suspensus in ligno: In nona orabant, quia tunc dedit petra aquam in Cades; in eadem orat Ecclesia, quia tunc de Christo lanceato exivit sanguis & aqua.* Quas Judæorum orandi rationes, unde hauserit COMESTOR, plane me fugit, nisi ex ingenio confinxerit suo. Ceterum PAVL. SHERLOGVS Antiqu. Hebr. Libr. II. diff. I. Sect. 7. p. 242. operose inquirit, num septem, an vero octo definiendæ sint horæ Canonicae, ita nimirum, ut matutina cum laudibus, duas conficiat? calculum tamen fert pro numero septenario, qui respondeat tribus diurnis apud Judæos præcibus, & quatuor vigiliis nocturnis. Sed & BARTHOLOM. GAVANTVS in Thesauro sacror. rituum de horis Canonicis multa subjicit, & T. II. quidem Sect. IV. p. 44. de proprio ritu singularium horarum Canonicarum, Sect. X. p. 181. de ceremoniis ad horas Canonicas adhibendis, præcipit: p. 303. dubium, de recitandis horis Canonicas, solvit: & in Encydradio p. 129. regulas miscellas de horis Canonicas, ex omni jure Pontificio concessis, unde

hauriat, cui ea cognoscere voluere est. Huic, qui plura cupit, GIBERT. VOETIVM jungat, Select. Dispp. P. III. p. 1056, 1068. & ANDR. RIVETVM Cathol. Orthod. Tr. II. qu. 35. pag. 543 sqq. Ad nostrum enim institutum non faciunt directe.

Ad §. X. pag. 51.

(10) *Horologia Solaria*] Horologiorum 1) incomptior modus antiquissimus ille erat, qui pedibus umbram admitebatur, nempe horam sextam putandam, cum ad sex pedum longitudinem umbra protendebatur &c. cuius totum schema habes Tom. I. Opp. BEDAE circa finem, tractatu de mensura horologii. Hinc apud svitdam δεκάπτες στιά, decempes umbra celebratur, pro hora diei decima, nostræ respondentे pomeridianæ quartæ, qua ordinarie epulatum est a priscis, docente ERASMO Chiliade III. Cent. IV. adagio: decempes umbra. Quanquam ea tempestate, horas in Græcia cognitas adhuc fuisse, operose neget CLAVD. SALMASIVS Plin. Exercit. in Solinum p. 445 sqq. PLINIVMQUE, quando Anaximandrum horologia sciatherica primum invenisse perhibet, sinistra τῶν συνθέσεων interpretatione deceptum, refellat. Quando itaque apud veteres Græcos diei ratio sic inibatur, ut ἑξάπτες στιά, diceretur, ἐπτάπτες, ὀκτώπτες, ἐνναπτες, δεκάπτες, ἐνδεκάπτες, δωδεκάπτες, & sic deinceps partes diei numerarentur ab umbræ mensura, pedibus comprehensa, eos non horas collegisse vult SALMASIVS, ex umbrarum magnitudine, verum id tantum didicisse, quantum diei a mane ad meridiem supereffet, quantum a meridie ad vesperam itineris restaret, soli faciendum. Largitur tamen illos, eadem fere ratione, umbrarum modulis diem partitos fuisse, ut postea horis dispertitus est: horarum saltē observationem nondum receptam fuisse, aut cognitam. Ab hac rudiori temporum dimensione, transitum & perventum est 2) ad Horologia culti operis, quæ horarum spacia styli in medio fundo sui proceritate discriminabant. Stylus ille γράμμων dicebatur, a quo in subjectam tabulam,

lam, sive æneam, sive marmoream, duodecim linceæ ducebantur, literis, numerorum indicibus, terminatae: A. B. G. Δ. E. 5. Z. H. Θ. I. IA. IB. Quamecumque ergo lineam umbra gnomonis tangebat, ea diei hora intelligebatur esse, literæ numero ad lineam apposito indicata. Quando ergo AVSONIUS in *Ephemeride* vers. 95. inquit: *Sofia, prundendum est, quartam jam totus in horam Sol calet, ad quintam flectitur umbra notam: per notam, literam intelligit linea adjunctam, numerumque horæ indicantem.* Priors sex horæ, usque ad meridiem, rebus agendis dabantur; reliquæ vero, post meridiem, corpori curando. Hinc eo, quo sequuntur, ordine, ac serie, vocem Σηθι efficiunt, quo admonemur vivere, hoc est, genio indulgere. Tale Romæ, quod primum horologium statutum est, alii in Capitolio, nonnulli in æde Dianæ, positum fuisse volunt. In foro postea aliud constitutum constat, quod ex Sicilia adveatum fuit, quo uno tota urbs diu contenta fuit. 3) Demum, quoniam horologia, ad solis cursum directa, diebus nebulosis atque per noctes, suum denegabant officium, clepsydræ usus invaluit, vasis nimis, e quibus interpositæ aquæ sic destillabant, ut horarum incrementa docerent. De his vide CASSIODORVM lib. I. *Variar. formula 45. & 46.* HENRICVM SALMVTH in P. II. *memorabilium Pancirolli tit. IO. de Horologiis: SALMASIVM loc. cit. pag. 450.* ubi simul, quid inter clepsydram, & horologium hydraulicum discriminis intercedat, edocet. Hanc discrepantium LEO ALATIVS etiam *de mensura temporum cap. VI.* p. 50. sqq. prolixè exponit, posthæc etiam pag. 56 sq. Oratores ad clepsydram declinasse demonstrat, unde apud Latinos, *aqua hæret,* & *aquam perdere*, in proverbio dicitur. 4) Horologia autem rotata, quæ campanæ strepitu sonoro, etiam distantes admonerent, quænam diei hora percurreret, veteribus omnino incognita fuisse, inde patet, quod SENECAR, PLLNII, IVVENALIS, aliorumque veterum Scriptorum testimoniis constat, quod potentiores ex servorum grege, dominæ ex ancillarum tur-

ba, certis id darent negotii, ut horologia crebro visitarent, & quam umbræ facerent horam, denunciarent. Immo inter regii palati Ministrorum erat, quem de horis diei & noctis referre oportebat. Hinc ad novissima usque tempora Sinas, ejusmodi horologiorum usu caruisse, ex societatis suæ, qui legationes illuc obicere, narratione, testis est PAVL. SHERLOGVS cit. loc. pag. 245. ubi, in primam harum machinarum inventiōne & auspicio, curiose inquirit. Turcas pariter, ut horologia in publico haberent, suā ætate nondum adduci potuisse, refert AVGER. GISELEN. BVSBEQVIVS Epist. III. p. 159. quod, si publicus & vulgaris eorum esset usus, aliquid de ædituorum suorum redditibus, & prisca ritus auctoritate, diminutum iri arbitrentur.

Ad §. X. pag. 51.

(ii) *In Solario Achazi*] Ad Achasi solarium quod attinet, α) sunt, qui cum CAIETANO, ARIA MONTANO, MARIANA, & Auctore nostro, censem, vicem styli seu gnomonis gradus præbuisse, totam vero machinam dimidii orbis, dimidii cylindri instar habuisse, ita quidem, ut singulis horis umbra singulos gradus ascenderet ante meridiem, post meridiem descendenter: SHERLOGVS sèpius nobis laudatus pag. 248. non horas modo integras, sed & semihoria, vel sesqui-horas singulis lineis fuisse notatas censer, adeoque cum non per X horas, sed per X gradus retrocessisse umbra dicatur, retro solem conversum fuisse quinque horis justæ mensuræ, quæ X requirebat gradus, vel lineas: miraculum porro, non in umbra solum, verum in ipso quoque retrocedente sole, evenisse: β) SALMASIVS loc. cit. sententiæ suæ inhærens, quod ea ætas horologia sciotherica adhuc ignoraverit, Achasi solarium æquinoctialibus solum diebus, in XII partes dividendis, inserviisse tradit: qua ratione, velit nolit, verum ac genuinum horologium solare largitur: γ) JOSEPH. SCALIGER in Prolegom. ad *Carones Isagog. Chronologiae* gradus palati Achasi significari contendit: horologium autem

autem hic loci frustra commentos esse Judæos. Et
huc fere accedit sententia Doctoris cuiusdam
Anonymi, in *Biblioth. Brem.* Tom. I. fol. 840 sqq.
non gradus sciatherici, sed gradus scalæ, ex arce
Sionis in Templum tendentis, indigitari, ab
Achaso & metu Assyrii regis destruetæ ac re-
motæ, & ab eodem, cessante periculo, reparatae,
unde καὶ ἐξοχὴν gradus Achasi dicantur.
Umbram itaque Templi decem tunc implevisse
pontis, aut ambulacri regii gradus, five plures
fuerint, five minus, unde colligere licet, post
meridiem signum istud & prædictum, & editum
fuisse. Universum tamen miraculum ita eludit,
ut sensum verborum Prophetæ hunc faciat: se-
quenti die, redeunte iterum umbra in eundem
locum, superstitem adhuc Regem futurum. Ita
nimirum instituit: *Promissio divina erat clara:*
Regem perendie in Templum reversurum. *Hæ-
sitabat Rex, vel morbi acerbitate compulsus, vitam
sibi eosque propagatum iri dubitans.* Symbolum
igitur *Divina sponsonis in re tam difficile, a Pro-
phetâ præ sollicitudine exquires, a Prophetâ ac-
cipit, redcuntem diem crastinum.* Quam certo
dies crastinus redeat, & quam certo die crastino,
circa idem tempus, umbra illuc revertatur, & quam
certo, tempore illo redeunte Rex sit superfuturus,
tam certo perendie illum in Templum reversurum,
ac per gradus illos in domum Domini denuo com-
meaturum. Quam sit Deo facile, diem revocare,
ut redeat, ut in eundem locum, ubi pridie hæ-
sat, umbra revertatur, tam facile esse Deo, red-
dere Regi sanitatem, ut cum redeunte valetudine
in Templum perendie revertatur. Quo sane pa-
sto egregie illusisset Regi Prophetæ, istud defini-
ens signum, quod erat in questione. Scire Rex
avebat, num crastina luce superstes adhuc sit
futurus? responsum autem ferebat, futurum
omnino, si postero die redeuntem in eundem
scalæ locum, sub hoc ipsum tempus, umbram
videret: quod adeo est elumbē, ut Viro docto-
ne miraculum agnosceret, in mentem venire
potuisse, miraculum fere sit. Expetebat Rex
miraculum, omnes naturæ vires longe ex-
cedens, signum recuperandæ valetudinis, 2 Reg.

XX, 8. quale אֹהֶן Achaso ipsi quondam obtule-
rat & denunciaverat Deus Jes. VII, 14. Immo
tale אֹהֶן signum, quod non indicium modo præ-
beret denunciatae valetudinis, sed quod etiam
הַמָּוֹפֵת prodigium, & miraculum sit futurum,
divinam cum Prophetæ missionem, tum ora-
culi originem & fidem confirmans, uti disser-
te appellatur 2 Chron. XXXII, 31. Respon-
det Prophetæ signum fore, ut retrahat Deus
umbram graduum, qua descendit in gradibus
Achasi, retrosum decem gradus, וְשִׁבְתָּה הַשְׁמַשׁ בְּמַעֲלוֹת אֲשֶׁר וּרְהָה:
עשֵׂר מַעֲלוֹת ut retroce-
dat Sol decem gradus, in gradibus, per quos de-
scenderat Jes. XXXVIII, 8. Quo nescio, quid
clarius & significantius dici potuisset. Quale-
nam autem prodigium in eo erat situm, si um-
bra crastino die in eundem, statu tempore, redi-
ret locum, quem hodie tenuerat? Et quo de-
mum documento Rex confirmabatur de veritate
promissionis divinæ, de qua sibi hodie constare
cupiebat, si crastino demum die eam erat exper-
turus? Ut taceam, crastini diei, cui tota hæc
superstructa incumbit interpretatio, nec volam
in Textu, nec vestigium comparere. Sed quanto
studio piæta hæc & exornata sententia, tanta
contentione & fide refutata legitur a Viro can-
didō BERNH. PETR. KARLIO Tom. IV. *Biblioth.*
Bremens. p. 635. Auctor denique istius inter-
pretationis juxta, ac dissertationis, HERMAN-
NVS VON DER HARDT proditur a Vener. Ab-
bate MOSHEMIO in *Annotat.* ad Augustini Cal-
meti disquisit. *Biblicar.* P. IV. p. 325. ubi simul
sententiam Auctoris succincte & perspicue ex-
ponit, ita tamen, ut suum ab illa dissensum haud
obscure significet. δ) Hac itaque ratione de-
volvimus ad mentem laudati CALMETI, qui
prolixa dissertatione, magno cum doctrinæ ap-
paratu in hoc inquisivit argumentum, rejectis
que aliorum opinionibus, ipse demum p. 320.
in ea acquiescit, quod umbra in solario Achasi,
decem lineis, miraculo modo, ad preces &
oraculum Prophetæ retrocesserit, nec opus esse,
ut modus rei gestæ uberioris declaretur. ε) IOH.
CLERICVS Comment. in 2 Reg. XX, 9. quicquid
de

de gradibus vel solarii, vel aliis quibuscunque, afferri consuevit, in medio relinquit, & id unum solum, non sine stomacho, & conjectis in Interpretes conviciis, urget, miraculi quicquid hic evenerit, in sola quærendum esse umbra. In eandem, ante eum, sententiam, quanquam ambigue, & nihil certi definiens, de umbræ miraculo disputat G E R . I O H . V O S S I V S de Orig. & Progr. Idolol. lib. II. cap. IX. 2) Doctissimus VITRINGA Comment. in Jes. XXXVIII, 9. rem omnem ita complectitur: 1) Partitionem diei in horas καρινας, five populares, qua lucem cù jusque diei in XII partes seu uncias secabant, satis esse antiquam, ut ad Achasi ætatem omnino aseendere queat. quod HERODOTI testimonio probat: 2) Gradus tamen istos Achasi, qualescunque fuerint, non fuisse sciotherici in XII partes, five horas divisi, quia Prophetæ optionem dedit Regi, num umbram velit ascendere, vel descendere per gradus: si itaque in medio tunc umbra constiterit, habuisse tamen X gradus ante & retro, eoque necesse esse, gradus hos ad captandam solis umbram destinatos, numerum vicenarium excessisse: 3) Hos itaque Achasi gradus usui Astronomico inserviisse, quem ab Assyriis vel Babylonis perceperat Achas, ad metiendum solis profectum, vel discernendas temporum inæqualitates ordinatos. Ceterum in dubio relinquit, cujus generis sciothericum fuerit, an videlicet medio gnomonis, conversionem, ascensionem, descensionem, & altitudinem solis, per umbræ conversionem & longitudinem demonstraverit? num vero ædicula fuerit, in hunc usum parata, soli se ab Oriente ad Occidentem convertenti obversa, in qua gradus quæcunque alii, solis ascensum & descensum exhibentes, dispositi essent? Propendet tamen in hanc sententiam, fuisse genus sciotherici, five heliotropii gnomonici, quia quod hic dicitur de graduum ascensu vel descensu, ex eo clarissime intelligi potest: licet sciothericum illud in multo plures divisum fuerit gradus, ac horaria nostra. 4) Tandem quando ad τὸ κειμένον, & causæ caput venit, in suspenso hæret, nec defi-

nire audet, num effectum hoc editum fuerit in motu telluris (sive ejus respectu in motu solis) retroacto, an solum in umbra, quam sententiam in reverentiam, quam verbo Dei debemus, incurrire negat. Quin eo demum inclinat, ut Prophetam, qui veram hujus retrogradationis causam ac indolem probe perspectam habuerit; miraculum tamen hoc, populari modo κατὰ τὸ Φανόμενον explicare potuisse, salva rei veritate, perhibeat; qui tamen popularis modus, quantum a genuina rei gestæ indole recedit, tantum detrahit auctoritati Scripturæ. 5) Mea denique sic fert ratio, N. scalarum quarumcunque potius, quam sciotherici, intelligendos esse gradus, cum vel horarum, vel solarii, in utroque loco nulla, & ne minima injiciatur mentio, ut mirari satis nequeam, quo fascino hæc opinio viros graves & eruditos abriperè potuerit. Ipse fatetur HIERONYMVS in Jes. XXXVIII, 8. se primum a SYMMACHO inductum, in eam incidisse sententiam, in quam deinceps pedibus fere omnes incesserunt. *Datur signum, ut sol X gradibus revertatur: quos nos, juxta SYMMACHVM, in lineas & horologium vertimus, qui gradus intellexit in lineis, ut manifestiorem sensum legentibus faceret.* Et sane in Hexaplis MONTAVCONI ad h. l. Jes. בְּמַעֲלָה SYMMACHVS vertit εἰ αἴσθη-γίω. Non ortum urgebo & ætatem sciothericorum recentiorem, in qua demonstranda multæ sunt tenebræ, longæ ambages: sed silentium Scripturæ, quæ iteratis vicibus graduum, horarum vero cujusdam, aut graduum temporis dimetiendo destinatorum, nullibi mentionem facit. ב. Solem declinantem ad occasum, decem scalarum istarum gradibus induxisse umbram, hinc a scalæ fitu, hinc a Templi monte oriundam, & mox progressuram amplius, ni miraculum intervenisset: ג. Solem vero, insolito prorsus ac miraculo Dei nutu ac imperio, iter, quod emensus jam eo die fuerat, retrorsum fecisse, ut umbra ab obscuratis gradibus, per solis redeuntes radios, depelleretur. Hoc ipsa Jesait verba loquuntur, quæ ita verto: הָנָנוּ מִשְׁׂבֵב אֶת־צָלָה ecce ego avertam, removebo, umbram gra-

graduum, יורה במלות אחו במשׁ **אחרנות עשר מלות que descenderat in gradibus Achasi**, per solem retrosum retractum; seu retrogradum, **decem gradibus**. והשׁ **המשׁ עשר מלות אשר יורה**: Et reversus est sol decem gradibus, in gradibus istis, per quos dudum descendebat, eosque luce sua destituerat. Verbum enim שׁוב non revertendi modo, & redeundi, sed & avertendi, discedendi, abscedendi, & in Hiphil, removendi notionem sustinere, ex Psal. IX, 4. Jes. XLIII, 13. Thren. I, 13. & Lexicis atque Concordantiis liquet. Ita plena fluunt omnia, nec dubio relinquitur locus: nisi unum hoc obvertas, mirum videri, idem verbum שׁוב bis repetitum in Textu, oppositam, redeundi quippe, & amovendi, significationem nancisci. Verum, velut in Scriptura hoc non infrequens est, ita sensus uterque ex rei natura & indole, hic manifesto evincitur. Sole enim redeunte, gradusque X quos descendendo deseruerat, denuo illustrante, non potuerunt tenebrae antegressae, prioresque umbrae non dispelli & remeveri. Nec officit, quæ forte in contrarium urgeri poterat, facta Regi optio, num descendere umbram, an ascendere malit? Descendere enim, si Rex elegisset, naturale fuisset, nec מות futurum. Istud autem ut probe intelligebat Hiskias, quod responsione prodit: *facilius est umbra, ut perget X gradibus: non; sed regrediatur umbra retrorsum X gradibus:* sic omni tamen non caruisset miraculo, si justo celerius per gradus istos descendenter umbra. ¶ Miraculum ergo in retroacto solis cursu contingisse censemus, cui diserte tribuit Scriptura: *& reversus est sol decem gradibus;* ut humani quid passus videatur vir summus, **voossivs**, quando cit. loc. pronunciat: *nec in Regum libris, nec in Prophetâ Jesaiâ, legere est, solem retrocessisse, sed umbram:* per umbram autem cedentem ac dispulsam, retroacti solis effectum solum indicatum fuisse. ¶ Ista vero lucis redeuntis collustratio scalarum sive graduum, quamvis successice sit facta, neutquam tamen vel X vel V horarum indiguit mora, nec diem duplo ceteris

reddidit longiorem, in quo multi desudant modo solvendo, sed vel unius horæ, & contractiori forte spatio, peragi potuit. Quicquid autem vel a CLERICO, vel apud CALMETVM, immutato ac inverso solis itineri, ex rationibus physicias objicitur, eadem omnipotenti manu, qua patratum fuit miraculum, inhiberi & averti potuit, ut nulla totius machine cœlestis metuenda fuerit confusio sive inversio: æque uti, ex diei in duplum productione, apud Josuam cap. X, 13. ejusmodi incommode emersit nullum.

Ad §. XI. pag. 52.

(12) *Hebdomas diaria, Hebdomas annalis*] **שבוע Hebdomas**, 1) proprie est spatium septem dierum, quod inde ab orbis incunabulis inter homines observatum, & haud dubie ex creationis hexaëmero ortum est, unde Auctor libri *Cofri* p. 26. & 89. edit. Buxtorf. derivat, omnesque gentes citra ullam dissensionem in septimanam septem dierum conspirare tradit. Vocatur alias septimana dierum Dan. X, 2, 3. & cum fit mentio festi **שבועת septimanarum** Exod. XXXIV, 22. Deut. XVI, 9, 10, 16. Interdum quoque a Sabbatho, cuius causa cyclus hebdomadicus primum institutus est, hæ hebdomades **שבתו Sabbatha** vocantur Levitic. XXIII, 16. Deinde 2) datur quoque Hebdomas annorum, id est, septem annorum intervallum, cuius perspicuam descriptionem subministrat Moses Lev. XXV, 18. *numerabis tibi septem hebdomades annorum, septem annos, septem vicibus, & erunt tibi dies septem hebdomadum annorum novem & quadraginta anni*, quibus exactis annus quinquagesimus Jobelæus erat. Idem voluit **VARR** o apud **GELLIVM lib. III. Noct. Attic. cap. 10.** quando se jam duodecimam annorum hebdomadem ingressum esse affirmat, h. e. octogenario se maiorem dicit. Eadem vocis acceptio, idemque calculus obtinet Dan. IX, 20. ad quem locum, cum Commentatores, tum Chronologi, omnes suas explicuerunt opes, quorum omnium inire censum, & supervacaneum foret, & nimis prolixum.

lixum. Conferri tamen potest STRAVCH. breviar. Chronol. lib. IV. cap. 29. p. 824. & WILH. LANGIVS de annis Christi Lib. II. cap. IX. p. 416. qui ab aliis vel copiose tradita, vel ambigue disputata, in epitomen redegerunt.

Ad §. XII. pag. 52.

(13) *Menses Solares*] Ad difficiles, de Juðæorum mensibus, annis, embolismis, & putandi ratione, nunc devolvimur nugas, quas in compendium mittere, & quantum licebit, clarior perfundere luce, nitemur. Ex mensibus annus enascitur & pendet, quorum cum primis notandum est discrimen. **חַרְשׁ לְבָנָה** *Mensis Lunaris* est temporis spaciū, quod ad revolutionē lunæ in proprio orbe; vel a synodo, seu coniunctione cum sole, in synodus; vel ab apparentia lunæ post hanc synodus; usque ad apparentiam post alteram synodus, elabitur. Hinc Mensis lunaris triplex aestimatur: Periodicus, quo luna integrum suum orbem absolvit, a puncto Zodiaci excurrens, & per reliqua signa permeans, ad idem punctum revertitur; syndicus, inter duas luminarium coniunctiones proximas interceptus, cum a sole proficiscitur, & ad eundem reddit; & Illuminationis, primum scilicet apparentis lunæ, post duas synodos proximas. **חַרְשׁ הַשְׁמֶשׁ** *Mensis Solaris*, est spaciū, quo sol integrum Zodiaci signum, motu proprio, ab occasu nempe ad ortum, absolvit. Denique *Mensis Civilis* est systema dierum, quod in usu civili variae gentes diversimode, & nonnunquam pro arbitrio observant. Aliæ enim aliis usæ sunt, hæ quidem lunaribus, illæ solaribus, ut paucæ admodum, non gentes modo, sed & civitates, in statuendis mensibus consentirent. Apud Judæos ab antiquo obtinuit, ut menses lunares in usus suos converterent, quorum singuli cum 29 diebus, horis 12 & **חֲלִקִים** seu punctis minutis 793 constent, duplicitis generis menses statuerunt, alios **חֲסִירִים** *cavos*, qui 29 sunt dierum, alios **מְלָאִים plenos**, qui **triginta**, alternis vicibus unum alterum excipientes. Quo ELIAE

BEN MOSIS, Karaitæ, spectat effatum, apud SELDENVM de Anno Civ. Jud. c. IV. p. 21: pronunciantis: **שָׁנָין חַרְשׁ פְּחוֹת מְכֻט יוֹם וְלֹא non esse mensem**, cui pauciores, quam dies 29, nec cui plures, quam 30. Vnde anni lunaris 354 dies, cum horis octo, & 876 emergunt, cum solaris 365 sit dierum cum sex horis; observante MAIMONIDE in Hilcoth Kiddusch Hachodesch seu de sanctificatione Neoménie cap. VI. §. 4. Ne vero, qui in lunaribus deficiunt anno solari dies, confusionem pariant, & turbatam temporum seriem reddant, medellam adhibuerunt Judæi, & annum lunarem ad solaris revocare agressi sunt formam modumque, interkalando interdum mensem integrum, qui mensem Adar proxime excipit, indeque **וְאֶדֶר** alter *Adar* appellatur. Hinc ipsis enata distinctione inter **שָׁנָה פְּשׁוֹתָה** *Annum Communem*, & **שָׁנָה מְעֻכְרָת** *Annum Interkalarem*, quæ efficit, ut universo annorum calculo nihil decadat, etiam si singulorum annorum variet forma. Idque Hebræ dicunt **סָרֵךְ הַשְׁבָּור** secretum seu arcana *embolismicum*, a Deo Adamo traditum, & ab eo propagatum ad sera Patrum tempora, ut fuse exponitur in Jalkut Parashcha I. num. 4. §. iste est liber generationis: quocum confer R. ELIESER cap. VIII. Fallor, an hic respexit MAIMONIDES, quando c. l. cap. I. §. 1. Judæis menses lunares tribuit, annos autem solares, inquiens: **חַרְשֵׁי הַשָׁנָה הַמֶּה חַרְשׁוֹ הַלְּבָנָה שְׁנָאָמֵר** **עֲוָלָת** **חַרְשׁ בְּהָרוֹשׁ** וּנְאָמֵר **חַרְשׁ הַזָּה** **לְכָם** **רָאשֵׁי** **חַרְשִׁים** **כִּן** **אָמְרוּ** חַכְמִים **הָרָאָה** **לְזַ** **הַקְּבָּה** **לְמִשְׁחָה** **בְּמִרְאָה** **הַנְּבוֹאָה** **רָמוֹת** **לְכָנָה** **כֹּהֵן** **רָאָה** **וּקְרָשָׁה** **שְׁאָנוּ** **מַחְשָׁבָן** **הַמֶּה** **שְׁנִי** **הַחֲמָה** **שְׁנָאָמֵר** **שְׁמֹר** **אֶת** **חַרְשׁ הַאֲבִיךָ**: *Menses anni sunt menses lunæ*, prout dicitur: holocaustum novilunii in mense suo: Et alibi dicitur: mensis hic erit vobis initium mensum. De quo ita sciscunt Magistri: Sanctus ille benedictus monstravit Mosi in visione Prophetica speciem luna, prout appetit, quando sanctificatur. Anni vero, quibus computamus, solares sunt. Ita enim dictum est: observa mensem Abib, sive frugum maturäsentium, a quo porro Festum septimanum,

rum, **הַקְצִיר** Festum messis dictum, & Tabernaculum, quod est **הַאֲכֵל** collectionis frugum pendet. Hinc ABEN ESRA in Exod. XII. ubi contra R. IUDA PERSAM disputat, diserte pronunciat: **וְהַשְׁנָה בְּאַמֶּת הִיא לְשָׁמֶשׁ לְכֹרֶה כִּי** **הַוָּה הַמְּלִוּךְ וּמִنْ קָרְבָּן וְחוֹסֵךְ וְקִיצֵּן וְחוֹרֶף** **הַשְׁנָה** Et annus vere est solius solis, quoniam ipse producit temporum varietates, hyemem, aestatem, autumnum, ver, que sunt 4 revolutiones anni. Licet itaque a luna sol mensium accipiat divisionem, cum ipsa per singulos menses lumine renovetur, eosque ad se invicem fecerat, annus tamen a sole constituitur; ut recte pronunciat MAIMONIDES, menses anni esse lunares, annos vero Judæis computari solares. Hinc per embolismum anni lunares quoque ad solarium normam revocantur. Quod autem, post annum lunæ interkalarem, temporis residuum adhuc superest, adeo ut intra 19 annos, septem fiant interkalares, quibus exactis, omnes lunationes ad eandem horam redeant, in qua prius fuerant; inde sit, ut spacium intra 19 annos comprehensum, Hebræi cyclum faciant decennovennalem, quem **בְּחַזְוֵר** dicunt, in quo septem annos embolisticos, & duodecim statuunt communes. Hoc pacto lunares anni ad solares rediguntur. Universum interkalandi modum, in septem annos in tabulam redactum, ob oculos posuit SELDENVS c. l. cap. VI. p. 31. copiosissime autem definit citandus mox BAR TOLOCCIVS §. 3. p. 404 sq.

Auctori autem nostro non damus, quod contendit, Patriarchas veteres ante Aegyptiacam **μετοικεσίαν**, menses solares adhibuisse, post egressum autem, lunares: quo ipso computus ficeretur in discrimen adduceretur. Annis enim solaribus in computatione uti Judæos mox audivimus, licet in Festorum Sacrorumque ordine, ac celebratione, lunæ moderamen sequerentur. Atque hoc argumentum spectat, ex historia diluvii petitus; æque ac alterum illud SCALIGERI, quod David & Salomo XII tantum Praefectos Militum & Annonæ, in aula constituerint, non tredecim, quot lunarium mensium numerus in-

terdum posceret. Vtrumque enim hoc ad annum solarem pertinet, qui duodecim solum numerat menses, triginta singulos dierum, cum **επαγγελούμενοις**. Quam quidem alias tetiginus controversiam Introd. ad libb. Vet. Test. P. I. cap. II. §. 7. Quod superest, integrum & uberrimum qui in hunc §. commentarium cupit, IV LIVM BAR TOLOCCIVM adeat, qui Biblioth. Rabb. Tom. II. p. 392 sqq. de anno Hebræorum solari & lunari, ejusque mensibus cavis & plenis, copiose præcipit, cyclorum & Neomeniarum rationem exponit, quin & integrum Judæorum Calendarium, plenis explicatum annotatiobus p. 551 sqq. exhibet; quale in compendio quoque SELDENVS c. l. cap. VII, explicatus autem & curatissime SPANHEM. Tom. I. Opp. Chronol. Sacr. P. I. cap. XII. p. 47 sqq. tradit.

Huc denique quæstio spectare videtur: Quales in vetustissima & prima ab O. C. historia memorentur anni? Quia enim per multa saecula Patriarcharum protenditur ætas, quod fidem excedere videbatur, hinc alii menstruos statuerunt annos cum Aegyptiis, refutati LACTANTIO lib. II. Instit. Divin. cap. XIII. alii annum solarem in duos, demum in quatuor alii secarunt annos. Ita PLINIVS lib. VII. cap. XLIV. refert, idque inscitiae temporum tribuit: annum enim alii, estate unum determinabant, & alterum hyeme: alii quadripartitis temporibus, sicut Arcades, quorum anni trimestres fuere: quidam lunæ senio, ut Aegyptii: itaque apud eos aliqui, & singula millia annorum vixisse produntur. Sed & istas profligavimus nugas c. l. Introd. cap. IV. §. 5. & ante nos LEO ALLATIVS de Mens. Tempor. cap. IX. p. 83 sqq. ubi data opera GEORGII HERVARTI explodere satagit opinionem, qui quadrimestres tuetur annos, sed in Græcorum cum primis computi rationem excurrat, quem vide: sunt enim hæc ab instituto nostro aliena.

Ad §. XIII. pag. 52.

(14) Post redditum ex Babylone] Quod Author tradit, mensibus Hebræorum nomina sua,
Iy 3 eaque

eaque Chaldaica, post captivitatem demum Babyloniam accessisse, in eo fidem sequitur ABEN ESRAE, sed minus tutam. Ille nimurum, paulo post superius citata verba, ita habet: **ומשה לא** הוכיר בתורה שנספר יב' חדרש או יג' רק אמר בחרש שנמצא אכיב כו נחל לספר והוא יקרא ראשן בין שחתייה השניה מיב' חרש או יג' וככה כתוב בחרש השני בחרש החלישוי וככלם על רוך חז וניסן ואיר סיוון וכל שמות החדרשים אינם לשון קרש כי אם לשון כשרים על כן לא המצא במקרא כתוב אחר מהם ולא בכל המקרא רק נבאות זכריה דניאל ועorzת' ומגלה אסתר שהו בגולה וככה פורוש בחרש הראשון שיקרא Et Moses non commemoravit in Lege, quod numeraremus 12 menses, aut 13, sed tantum dicit: In mense, quo invenitur Abib (spica) incipietis numerare, & ipse vocabitur primus, tam si sit annus 12 mensium, quam si sit 13. Et sic scriptum est: in mense secundo, in mense tertio &c. Sed Nisan, Ijar, Sivan, & omnia nomina mensium, non sunt nomina Hebraica, sed Chaldaica, idcirco non invenies unum ex eis scriptum in sacris literis, sed tantum in vaticiniis Zachariae, Danielis, Esrae, & voluminis Esther, qua fuerunt (scripta) in captivitate. Sic itaque explicabis: in mense primo, qui vocatur Chaldaice Nisan. Eadem inculcat R. BECHAI Comment. in Legem f. 74. col. 3. Sed probe memor ABEN ESRA, quam parum haec respondeant libris Regum, seipsum veluti corrigens, statim subjicit: **רַק מֵצָאנוּ בְּלֶשׁוֹן** הקרש שנקרו יב' חדרים ברוך אחרת ורח verumtamen invenimus in lingua sancta tres menses alio modo vocatos suisse, nempe mensem Ziv, mensem Ethanim, mensem Bul. Si Sacrum Codicem evolvimus, utrumque deprehendimus, & ex ordine eos, tam in primis, quam ultimiis Scripturarum libris, vocari: mensem primum Genes. VIII, 13. Exod. XL, 2, 7. secundum Genes. VII, 11. Num. IX, 11. tertium 2 Chron. XV, 10. quartum Jer. LII, 6. quintum Jerem. c. 1. vers. 12. sextum Hagg. I, 1. 2 Chron. V, 3. septimum Gen. VIII, 4. 2 Chron. V, 3. octavum 1 Reg. XII, 32. nonum

1. Chron. XXVII, 12. decimum Genes. VIII, 5. undecimum Devter. I, 3. duodecimum 2 Reg. XXV, 27. & peculiaribus insigniri singulos nominibus, ita ut appelletur I. ניסן Nisan Nehem. II, 4. Esther. III, 1. qui idem ac Abib Exod. XIII, 4. respondens ex parte nostro Martio: II. אִיר Ijar, qui & Ziv, 1 Reg. VI, 1, 37. nostro Aprili: III. סִיוֹן Sivan Esther. VIII, 9. nostro Mayo: IV. טַמּוּז Tammuz, nostro Junio: V. אַב Abb, nostro Julio: VI. אַלְוֵל Elul Nehem. VI, 16. nostro Augusto: VII. תִּסְפִּיר Tisri, qui & Ethanim, 1 Reg. VIII, 2. nostro Septembri: VIII. מְרֻחֶשְׁבָּן Marchesvan, qui & Bul, 1 Reg. VI, 38. nostro Octobri: IX. כָּסְלוֹ Castor, vel Cislev, Nehem. I, 1. Zach. VII, 1. nostro Novembri: X. תְּבֵת Thebeth Esther. II, 16. nostro Decembri: XI. שְׁבַת Schebbath, nostro Januario: XII. אֲדָר Adar, Esth. III, 7, 13. nostro Februario maximam sui partem adaequandus. Unde liquet, nonnulla eorum, ut Abib, Ziv, Tisri & Ethanim, Marchesvan & Bul, & forte alia quoque, Mosis & Salomonis non ignota fuisse ævo.

Ad §. XIV. pag. 52.

(15) *Suum annum auspicabantur]* Quicquid sit de eo anni tempore, quo conditus est mundus; habita nimurum illius climatis ac regionis ratione, quam protoplasti incoluerunt; sive ortus ejus in æquinoctium autumnale coniiciatur, sive in vernale, quod sententiarum divotium, ex Judæorum mente 14. BARTOLOCC. loc. cit. p. 436 sqq. & IOH. MEYERVS de Temporibus & Festis Hebreor. P. I. cap. I. pag. 4. ex Christianorum sententia GVL. SALDENVS Otior. Theolog. lib. II. Exerc. I. p. 213. exponit; sive denique in æstatem, que GERARDI MERCATORIS opinio, a IOH. GERH. VOSSIO Isagog. Chronol. Diff. II. p. 4. discussa & profligata est: certum satis hoc ac exploratum est, duplex apud Judæos anni obtinuisse initium, vetustissimum a mense Tisri seu Septembri, recentius, post egressum ex Aegypto, a mense Nisan seu Abib, qui nobis Martius est, a Deo ipso institutum

tum Exod. XII, 2. De qua nova anni forma laudatus commentatur MEYERVS c. l. cap. VI. p. 35. qui etiam cap. VIII. p. 41. de novissima anni Judajici forma, a R. Hillele Hannasi introducta, erudite præcipit. Hinc est, quod multi Christianorum geminum Judæis annum tribuant: Politicum a mense Tisri incipientem, in Jobelai celebratione, nundinationibus, rebusque civilibus observatum, & Ecclesiasticum, qui mense Nisan coepit, juxta quem omnes festivitates celebratae sint; ille forum, hic templum moderabatur, ut habet LEVSDENIVS Philol. Hebræo-Mixt. Diff. XXXIV. p. 236. OVTREIN de clangore Evangelii Diff. XI. p. 207. IAN. DRVSIVS lib. I. Observat. cap. XIII. ita paucis rem complectitur: Annum Hebrei duplicem habent; unum, qui a Nisan incipit, alterum, qui a Thebri: bunc vulgarem appellant, illum sacrum. Vulgarerem Aegyptii, sacrum Moses instituit. Hujus anni initium est Nisan, ut diximus; quo mense Hebrei egressi sunt ex Aegypto. Quocirca Moses eum voluit esse caput mensum. Sacrum autem ideo vocant, quod in sacris, iisque; quæ ad rem diuinam pertinent, eo utantur. Qua de re locus insignis extat apud IOSEPHVM Origin. lib. I. cap. 4. ad quem si adibis, cognosces, ex eo, annum vulgarem in foro semper usitatum fuisse. Quapropter nonnulli annum civilem eum vocant. &c. Judæi certe ad hunc diem Calendaria sua a mense Tisri inchoare solent.

Ceterum Talmudici tract. ראש השנה statim in fronte Cap. I. Mischna I. ita præcipiunt: ארבעה ראשי שנים הם לאחר בנין רה למלכים ולרגלים לאחר כלול ראש השנה למשר כהמרא רבי אליעזר ורבי שמעון אמרים לאחר כתשו' לאחר כתשו' ראש השנה ולירקות לאחר שבכט ראש השנה לאילן כרבורי בית שמאי בית הלל אמרם בחמשה Quatuor sunt annorum principia: primo die mensis Nisan, Regum, & Festorum, principium anni est; primo die mensis Elul, novus annus est pecoris decimandi. R. ELIESER & R. SIMEON in primum Tisri incidere statuerunt; primo die

mensis Tisri est caput anni ad figendos annos, & intermissiones, & Jubilea, simulque novus annus est plantationis omnium arborum, & herbarum. Quartum denique anni principium incidit in primum mensis Sebat, quod est pro arboribus, secundum sententiam scholæ Schanmæ, Hillelis vero schola decimo quinto die statuit. Prolixè in hanc Mischnam commentantur BARTENORA & MAIMONIDES, Judæi, ac HOVTINGIVS, Christianus. Summa vero huc reddit: 1) *Annus Regum* est, a quo Judæi suppatabant annos Regum suorum, ut si v. g. in Januario electus Rex esset, proximo tamen Martio secundus regiminis inciperet annus; siquidem stante florenteque republica, in more habebant positum Judæi, in suis Contractibus, Diplomatibus, & omnibus publicis instrumentis, annum Regis addere, ab eoque suppature; unde hæc Aera quoque *Contractuum* appellatur. Idem quoque est *Annus Festorum*, seu Ecclesiasticus, quod ab hoc mense solennitates Festorum numerare incipiebant, scil. 14. luna mensis primi seu Nisan erat Pascha, hinc post 50 dies Festum ingruebat Septimanarum; septimo a Nisan mense, die X erat festum Expiationis, die XV festum Succoth seu Tabernaculorum &c. Vnde liquet, quo jure, quave injuria, doctores supra laudati, annum sacrum a civili distinguant, cum utriusque juxta ea, quæ dicta sunt, idem sit principium: 2) *Annus decimandi pecoris* est novilunium Augusti, a quo Judæi numerabant annos & menes, quibus novum pecus natum erat, ut decimas rite penderent: 3) *Annus annorum*, quo cum orbe condito anni & tempora coeperrunt; *Annus dimissionis*, quo post sex γεωγύιας annos, agri & vineæ septimo relinquebantur incultæ; *Annus Jobelai*, quo possessiones ad Dominum redibant, & servi Hebrei manumittebantur Lev. XXV. *Annus plantationis arborum & herbarum*, a quo suppatabant tempus, quo teneræ arboreæ & herbæ plantatae fuerant, ut annum impuritatis rite numerarent: nam arbor per tres annos immunda censemebatur, ערלה *præputiatum* quasi proferens fructum, quo vesci nefas erat Lev. XIX, 2: iste, inquam, omnis a Tisri capiebat

bat auspicium: 4) *Annus arborum* erat auspicium germinationis arborum, ante vel post diem XV Januarii, unde judicium fiebat de licto vel illi-cito fructuum esu. Quod capiendum est de arboribus, quæ bis quotannis fructus proferunt, ubi de fructibus, quæ ante Januarium maturescebant, decimam dabant pro anno elapsa, neque in ea decimatione comprehendebantur fructus, qui post Januarium maturescebant, ut sunt citri, pomæ aurea, & similia acidorum genera fructuum. Quas autem Judæi de anni principio fabulas spar-gunt, de Deo pro tribunal sedente, & tres lustrante libros, non malo, quod ego censeo, animo, sed ea fini confictas, ut homines ab impie-tate ad meliorem frugem, & a securitate ad se-riam conscientiæ curam revocent, quo sepul-chreta visitandi mos ipsorum pariter spectat; eas qui cognoscere avet, LEVSDENIUM consulat

c. l. p. 239. & cum primis BVXTORFIUM, qui Synagoge Jud. cap. XXIII. copiose ista persequi-tur, & cap. XXIV. universum Judæorum ritum, quo ineuntis anni festum celebrent, ex instituto exponit.

Atque ista quidem de Annorâm auspicio, ex Judæorum disciplina. Aliter fenserunt gentes aliae, de quibus CENSORINVS de die natali cap. XXI. perhibet, quod aliis a novo sole, i. e. a bru-ma, aliis ab æstivo solstitio, plerisque ab æquinoëtio verno, partim ab autumnali æquinoëtio, quibusdam ab ortu Vergiliarum, nonnullis ab earum occasu, multis a Canis exortu, incipere Annus naturalis vi-deatur. Discussit hoc argumentum LEO AL-LATIVS c. l. cap. XVI. ibique Athenienses post solstitium æstivum, Aegyptios ad Canicula sidus exortum, quo Nilus ingruere consuevit, annum inchoasse, eruditæ docet.

AD

LIB. III. CAPVT II.

DE FESTIS ET CONVIVIIS.

Ad §. II. pag. 53.

Convivia ordinaria vocabantur [ארוחה] Duo genera conviviorum Auctor facit: אֲרוֹחָה, quod tenuius, atque מִשְׁתַּח / quod lau-tius. Prius, ab אֲרֹחָה iter fecit, Jer. XXXIV, 8. vi originis & etymologiæ, viaticum notat, sive cibarium, quod itineris causa vel datur, vel ca-pitur; velut Jeremiæ, carcere soluto, militiae Princeps dabat אֲרוֹחָה cibaria, & munuscula, & dimisit eum, Jerem. XL, 5. ubi cibus non ad præ-sentes epulas apponebatur Prophetæ, sed daba-tur auferendus, & in quotlibet prandia dividendus in itinere, bene monente GVSSETIO in Comment. L. Hebr. ad h. v. Porro victum te-nuem, & facile parabilem designat, quo sensu Prov. XV, 17. legitur, טוב אֲרוֹחָה יְרֵק prestat ferculum dleris priæ bove saginato. Denique, pro

ordinario cibi demenso, Joachimo e vinculis li-berato, a Rege Babelis destinato 2 Reg. XXV, 30. אֲרוֹחָה הַמִּיר & Jerem. LII, ult. usurpatur, & ordinarius vietus perpetuus, seu quotidianus & ordinarius appellatur. Vix ergo deprehendes, convivium, quamvis tenue, hac voce notari, nisi ex sensu verbi Rabbinico אֲרֹחָה derivaveris, quod inter-dum prandio excipi, observante BVXTORPIO in Lex. Targum. b. v. significat. Ad mentem Auctoris forte magis apposite, cum vo-cem סֻעָרָה permuttere, que in Scriptura qui-dem exulat, apud Rabbinos & Talmudicos au-tem frequentissime occurrit, quibus בער הַסֻּעָרָה Dominus convivii, Convivator audit. Hinc Magistrorum scitum in Beracoth fol. 43. כל חקיקת שלש סערות בשבה ניצול quicunque servat tria prandia (licet privata, solito tamen lautiora, & convivio non

non absimiliā) in Sabbatho, liberatur a tribus pœnir, scil. a doloribus Messiae, a judicio Gehennæ, & a bello Gog & Magog. Origo vocis שְׁלִיכֵית, cibo refecit, de convivio extemporaneo, quo Abraham Angelos cum Filio Dei exceptit Genes. XVIII, 5. de conviviolo valedictorio, quod Levitæ abituro sacer paraverat, Jud. XIX, 8. de oblato, sed a Prophetæ recusato, cibo Jero-boami i Reg. XIII, 7. legitur. Vnde intelligis, derivatum סְעוּרָה epulum omnino, & convivium, sed minime opiparum, designare.

Ad §. III. pag. 53.

(2) משתה convivium, compotatio] Bene habent, quæ Auctor de hac voce annotavit. Spectat hoc observatio R. SALOMONIS IARCHIT ad Esther. V, 5. כל סְעוּרָה נִקְרָאת עַל שְׁמָם הַיּוֹם שֶׁהוּא עִקָּר מִשְׂתָּה (compotatio a bibendo) quia illud est præcipuum, seu res primaria convivii. Splendida utplurimum, & solennia convivia notat; qualia in diebus natalitiis, ut Pharaonis Genes. XL, 26. in diebus ablactationis filiorum, ut Isaaci Genes. XXI, 8. in pangendis fœderibus, velut Abimielechi Genes. XXVI, 30. & ad ostentandam magnificentiam & opes, ut a Salomonе i Reg. III, 15. & cum primis ab Ahasvero Esther. I, 3. & Vashti vers. 9. parabantur. Maxime nuptialia convivia septem protrahebantur diebus, ut ex nuptiis Jacobi cum Lea Genes. XXIX, 22, 27. & rursus cum Rahele vers. 28. constat, ubi RASCHI ex Talmudis Hierosolymitanī Tract. Moed Katon, ad verba שְׁבֻעָה זֶה וְזֶה שְׁבֻעָה יְמִי הַמִּשְׂתָּה bene observavit: וְזֶה שְׁבֻעָה יְמִי הַמִּשְׂתָּה וְזֶה שְׁבֻעָה יְמִי הַמִּשְׂתָּה septem autem isti septem dies convivii nuptialis. Quod & Simsonis nuptiæ probant Jud. XIV, 17. ubi diserte exponitur: וְflevit coram ipso sponsa, שְׁבֻעָה הַיּוֹם אֲשֶׁר הָיוּ לְהֶם שְׁבֻעָה septem diebus, quibus celebrabatur ipsius convivium. Hinc ex Rabbinorum effato, שְׁבֻעָה לְמִשְׂתָּה septem ad convivium, & שְׁבֻעָה לְחַסְפָּר septem ad luctum destinati sunt dies; posteriorius quidem propter Genes. L, 10. & Job. II, 13.

Ad §. IV. pag. cit.

(3) Hec vocarunt חַג festum] Dubium rursus est, num, ex sententia Auctoris, epulum festivum & sacrificiale, חַג vocatum sit. A verbo חַג circumactus, motus in gyrum fait, tripudiavit, subsiliit, est חַג festum, festivitas, Exod. X, 9. 2 Chron. XXX, 13. Amos. VIII, 10. & alias passim; notatque partim Tempora solennia, quibus religionis causa populus confluebat, & beneficiâ Dei corde ac ore celebrabat, qualia Pascha, Tabernaculorum solennitas &c. partim Sacrificium, in die festo offerri solitum, ut Exod. XXIII, 18. חַרְבָּה חַג âdeps festi mei, h. e. sacrificii, tempore festivo mihi oblati. Hinc Vener. MARPERGER. de Agno, ad aræ cornua ligando cap. IV. §. 3 sqq. p. 377 sq. verba Psal. CXVIII, 27. ita exponit: ligate Agnum funibus ad aræ usque cornua, חַג Festum, reddens Agnum, præcipuum festi Paschatis sacrificium: fecutus VALENT. SCHINDLERVM, qui in Lexico Pentagl. b. v. p. 523. hanc Rabbinorum interpretationem allegat: afferte Agnum ligatum funibus, donec adducatis illum ad cornua altaris, ut mihi immoletur. Quamvis autem Judæi, Deo præcipiente, non tantum sacrificia in loco sancto offerrent, sed & partem Pacificorum, quæ ad efferentes pertinebat, ibi comedérent, velut de decimis Devter. XIV, 26. de primogenitis cap. XV, 19. de agnō paschali cap. XVI, 9. præcipitur; unde, eodem observante SCHINDLERO, Judæi diem XXIV Tisri, quo celebrant convivia & consumunt reliquias Festi Tabernaculorum, quod præcesserat, nec non die 22 Nisan, post Pascha celebratum, חַג appellabant: ipsum tamen convivium hoc nomine venire, nullibi legisse me memini, nec ab Auctore nostro produci potuit locus, qui hanc vocis notionem evinceret ac probaret. Erant itaque convivia illa festis juncta, Festum autem seu חַג nunquam dicta. Ceterum Judæos sacrificia sua conviviis finivisse, maxime diebus festis, cum ex Divina institutione liquet Lev. VI, 16, 26. XXIII, 34. Devter. XVI, 10, 11, 13. Esther. IX, 17. tum ex exemplis Exod. XVIII, 12. 1 Sam.

IX, 19, 22 sqq. XVI, 3, 5. 2 Sam. VI, 19. 1 Reg. VIII, 65. liquet. Ritum autem gentilem, sacrificia celebrandi convivia, jam in Aegypto, Exod. XXXII, 6. & apud Moabitas Num. XXV, 2. conspicuum & receptum, IOH. GVIL. STVCKIVS in *Convivialibus*, tum & de *Sacris sacrificiisque Gentilium p. 145. b. sqq.* tradit.

Ad §. IV. pag. 53.

(4) *Primæve Ecclesiæ Christiani suas Agapas*] Agapæ Christianorum an ab hac origine sint derivandæ, dubium multis visum. Sunt enim, qui Christianos has epulas instituisse credunt, exemplo a Gentilibus tracto, qui sacrificiis peractis convivari quondam solebant, idque ad mutuam civium concordiam, benevolentiamque firmandam, unde mensam quoque sacram habebant, eique Jovem Ζεύον, Hospitalē, & Herculem Τεαπέζιον, Mensarium præfuisse censebant. Profanum itaque hunc ritum in melius transfundisse Agaparum institutum, primos Christianos SEDVLIVS SCOTVS perhibet in *Collectaneis ad 1 Cor. XI. ERASMVS in Schol. Epistolæ Hieronymi ad Eustochium, IVSTELLVS ad Canon. XI. Concil. Gangrenis*: quin & Faustus Manichæus, Christianos sacrificia Paganorum vertisse in Agapas, dicebat apud AVGUSTINVM lib. XX. contra Manich. Mos tamen Agaparum, quia primum tenuit Hierosolymis, apud Christianos novitos, qui, quanta poterant animi contentione, se a ceremoniis impiarum gentium disjunxerunt, ideo rectius omnino a Judæis primordia Agaparum capiuntur, quibus cum primis Christi auctoritas & exemplum accedit, qui sumta cum discipulis supraea cœna, charitatem ipsis hoc præcipue charitatis argumento, Joh. XIII. commendavit. Mos itaque epulandi post peracta sacrificia, primo omnium Divino jussu inter Judæos viguit, ab his transit ad Aegyptios, ab his porro ad alios populos gentiles. Agapæ autem ex eodem derivari poterunt Divinæ in Vet. Test. institutionis fonte, per piam scilicet imitationem, accedente hinc Christi auctoritate, charitatem commendan-

tis, hinc Ecclesiæ exigentia & rei necessitate, cum partim non haberent Verbi Ministri, unde victimum peterent, partim nec Ecclesia, unde tot pauperibus, captivis item, & exilibus propter nomen Christi, subsidia vitæ surrogaret. Hinc factum est, ut ad mensam sacram, cibum potumque afferrent ditiores, a Ministris Verbi, exilibus, pauperibus, ipsis denique Sacrae Cœnae convivis absumendum. Cum Agapis conferre licet veterum Romanorum Charistia, de quibus ita commentatur VALERIVS MAXIMVS lib. II. cap. I. §. 8. Convivium etiam solenne majores instituerunt, idque Charistia appellaverunt, cui præter cognatos & affines nemo interponebatur: ut si qua inter necessarios querela esset orta, apud sacra mensæ, & inter hilaritatem animorum, fautoribus concordie adhibitis, tolleretur. Sed de Agapis, qui plura cupit, consulat BEBELIVM Antiquit. Eccles. Sec. I. Art. II. §. 14. pag. 28. & Sec. III. Art. IV. §. 1. p. 837. GABR. ALBASPINAEVM lib. I. Observat. Eccles. XVIII. ubi illas cum Sacra Cœna conjunctas fuisse operose negat, BALTH. STOLBERGIVM Dissert. V. in Volum. p. 280. SCHVRZFLEISCHIVM Diss. de veteri Agaparum ritu An. 1690. ITTIGIVM in Enneade Exercitat. Theologic. Dissert. VI. §. LII. p. 433. & in Theologia Ignatiana Thes. LI. HOORNBEECK. Vot. & Nov. P. I. p. 587 sqq. & ante omnes JOSEPH. BINGHAMVM, qui Origin. Eccles. Lib. XV. cap. VII. Vol. VI. p. 500 sqq. ex instituto de Agapis tractat, §. VII sq. in earum tempus, §. IX. in abrogationem, Conciliorum decretis factam, (de qua Idem conferri poterit Vol. III. p. 337. & Vol. IX. p. 150 sqq.) denique etiam §. X. in Gentilium, propter easdem, jactas in Christianos calumnias, eruditæ inquirit, dignus omnino, qui evolvatur.

Ad §. VII. pag. cit.

(5) *Salutatio aut verbis fiebat*] Salutationes Judæi veteres solennibus quidem & conceptis verbis, sed non iisdem ubique, efferebant. Hinc mox dicebant: יְהוָה עֶמֶק Dominus tecum יהוָה עֶמֶק

עֶמֶק

עמכם Dominus vobiscum, cui respondebatur: וברך והוה benedicat tibi Dominus, Ruth. II, 4. hinc Angelus ad Mariam Luc. I, 28. ὁ Κύριος μετέστη: mox, אַתָּה שָׁלוֹם quod idem est, ac שָׁלוֹם pax tibi, 1 Sam. XXV, 6. Jud. VI, 23. XIX, 20. 2 Sam. XX, 9. 1 Chron. XIII, 18. Luc. XXIV, 36. Joh. XX, 19. XXI, 26. unde quoque in literis, a pacis voto auspicium capiebant, ut Esdr. IV, 17. שָׁלוֹם וְכִתָּה quod vel maxime Apostoli in Epistolis suis observarunt: mox, בָּרְכָת וְהַוָּה אֲלֵיכֶם benedictio Domini super vos, ad quod responsum ferebant: בָּרְכָנוּ אֲתָכֶם benedicimus vobis in nomine Domini, Psal. CXXIX, 8. Et in illam quidem formulam: Pax tibi, & χαῖρε, prolixo commentatus est ANTON. BYNAEVS de Natali J. C. lib. I. cap. I. §. XVI. p. 49 sqq. in alteram: Dominus vobiscum, in Ecclesia Christiana quoque receptam, & apud nos in Reformatione retentam, ac servato Romanæ ecclesiae termino, Salutatio dictam, SERARIUS in c. I. Ruthæ quest. XII. fol. 46. CELADA fol. 197. SEVERIN. BINIUS Tom. IV. Concilior. ad Concil. Braccarense I. provinc. f. 424. JOHAN. BONA, de Divina Psalmodia, cap. XVI. §. XVII. & in Rebus Liturgicis lib. II. cap. V. p. 344. cum primis PETR. DAMIANVS integro libro de Dominus Vobiscum conscripto, qui in opusculis ejus est XI. Quamvis autem Judæi in Zennorennæ fol. 335. col. 1. & in Medrasch Ruth Rabba fol. 45. col. 2. salutationes inter tria illa referant, quæ in inferiori & terrestri judicio decreta, rata habeat judicium superius ac cælestis; quin & ad illam pronus quilibet esse debeat, juxta monitum RIBBI MATHIAE filii CHARASCH in Pirke Avoth cap. IV. n. 15. הַיּוּ מִקְרָב בְּשָׁלוֹם כָּל אָדָם preuenias salutatione omnes homines: immo Gemara Berachoth cap. I. apud EDZARD. ad b. l. p. 59 fin. illum, qui salutatus non resalutat, prædonem declarat ex Jes. III, 14. mirari tamen subit, qua de causa & Elisa ministro Gehasæo 2 Reg. IV, 29. & Salvator discipulis Luc. X, 4. obvios salutare prohibuerit, idque cum ad promtam celeritatem, tum ad sacram ἔχεινθιαν, seu taciturnitatem, refertur apud

IOH. HENR. VRSINVM Analector. Sacr. lib. I. cap. XIII. p. 13 sq. Conf. ad hunc Lucæ locum BALDVINI WALAEI Comment. p. 652. Porro formulam, in Scriptura Sacra sèpius obviam: interrogare aliquem de pace, scite exponit DRVSIVS Annot. ad Jud. XVIII, 15. eamque pariter ad salutationes recte refert.

Ad §. VII. pag. 53.

(6) De osculatione pedum] Ἐθεωράτατος WAGENSEILIVS Comment. in Sota p. 286. ubi varia Judæorum oscula discussit, tandem subdit: Quod pedibus datur osculum, subjectionis & devotissimi cultus signum est, eoque R. AKIBAM, cum XXIV millibus discipulorum, ex Academia reducém, ab uxore & socero exceptum legimus in Cetuboth fol. 63. a. Nec minus R. ACHAM concionantem, cultu hoc humillimo, ipse malus demon affecit, si fides iis, quæ traduntur in Baba Batra fol. 16. a. Et ejusmodi quidem venerationis τεκμήσεον, pedum osculo significatum, non insolutum fuisse inter Judæos, LIGHTFOOTVS in Hor. Hebr. ad Matth. XVIII, 9. tradit, utut multum verear, ut exempla ab ipso allata, ex Matth. c. l. & 2 Reg. IV, 27. istud evincant, cum tangere & amplexari pedes, ab osculo pedum, merito distinguatur. HOTTINGERVS potius ad b. l. Auctor. & RVs Harm. Evang. paulo post citandus hunc morem aut nunquam, aut rarissime, casu prorsus extraordinario, apud Judæos obtinuisse oenfent. Eo magis mirari subit, scriptores quosdam Pontificios eo usque procedere audaciam, ut præter omnam Scripturam ac Veterum fidem, Christum lotos discipulorum pedes Johan. XIII, 5. etiam deosculatum fuisse perhibeant. Testem ejus rei NOVARINVIS in Johanne expens. pag. 164. b. Veronicam allegat, quam divinitus id cognovisse, ex vita ejus refert. Neque dubitavit LAURENT. IVSTINIANVS de triumphali Christi agone cap. III. p. 431. cum locutione pedum, & extersione, etiam eorundem exosculationem conjunctam fuisse. Immo tam fortiter Christi oscula discipulorum pedibus im-

pressa nonnulli narrant, ut adhuc illorum notæ in Apostolicorum pedum reliquiis videantur: velut RAYNAUDVS optim. vit. fin. pess. cap. IX. pag. 660. de pede Bartholomæi, Aquis Sextiis apud Salyos in Parthenone asservato, testatur: quas nærias explosit THOM. ITTIGIVS Ennead. Dissert. IV. §. XVI. p. 218. Ceterum Romanorum Imperatorum nonnulli pedum osculum admiserunt, immo postularunt. De Caligula & Diocletiano id ex DIONE & SENECA observavit LOHMEIERVS. Dier. genial. Dec. I. Diff. X. pag. 368. idemque Maximini Junioris arrogantiæ, in vita cap. XI. tribuit CAPITOLINVS: *in salutationibus, inquietus, superbissimus erat, & manum porrigebat, nonnunquam etiam pedes:* additque, id nunquam passum esse Seniorem Maximinum, sed dixisse: *Dii prohibeant, ut quispiam ingenuorum pedibus meis osculum figat!* Plura ejusmodi cultus civilis, per osculationem pedum, Imperatoribus ac Principibus exhibiti, exempla produxit CHRIST. BECMANNVS Notit. Dignit. Illustr. Diff. VI. Cap. II. §. 7. pag. 170. Idem vero §. V. & VI. pedum osculum, quod Pontifex Romanus deferri sibi requirit, discusserat, originem hujus ritus in prætenso vicariatu Christi & successione Petri collocari observans, & ideo crucem crepidæ Papali intextam docens, ne Pontifici adeo, quam cruci id honoris fieri videatur. Quem Papæ fastum a Protestantibus toties objici, indigne ferens GRETSERV'S Comment. in CODINI cap. XIV. de Officiis Ecclesie & Aulae Constantinopol. p. 256. perquam frigide diuit, exemplo Imperatoris Turcici, cuius togam, ultimamque vestium oram deosculari, tam Gerlachius Theologus Lutheranus, quam Legati Belgici non detrectaverint. Jam, ut e diverticulo in viam redeamus, ad osculum pedum, quod peccatrix Luc. VII, 38, 45. Jesu fugebat, IOH. REINHARD. RVS in Harmon. Evangel. lib. IV. cap. XII. Tom. I. p. 978. probe quidem annotavit: *deosculabatur porro ex vera humilitate pedes Jesu, ardenter adversus Jesum amorem & reverentiam, cuius causa solebant Veteres aliorum pedibus oscula figere, testatura: sed nondum*

satisfacit. Hoc ipso enim peccatricem non civilem, sed Divinum omnino cultum, detulisse Christo arbitror, quem Messiam Servatorem mundi, & peccatorum perfugium, vera fide agnovit. Hunc παρεδίογωσην venerabatur, cui contriti cordis sui, cum serius de admissis dolor, tum ardens in promissum, atque nunc exhibitum Messiam, fidusia, probe sunt perspecta, qui intima prostratae mentis suspiria & desideria intelligeret, & cui soli jus competeret veniam indulgendi. Id enim omne, fidei ejus praecionum, & gratiosa Christi absolutio vers. 50. supponit. Velut ergo piæ foeminæ, à resurrectione Dominum sibi obviam factum, prosternendo se in terram, & amplexando pedes ejus, religioso & fiduciali prosequebantur culti Matth. XXVIII, 9. quidni idem, dicamus de osculo peccatricis, pedibus Christi libato?

Ad §. VII. pag. 54.

(7) Plerumque osculo ordinario]. Osculum diversitatem vel ex occasione & causa, quæ libabantur, vel ex modo & loco, quo fugebantur, æstimamus. Priora ex DRVSIO recenset Author paragr. fequ. & paucis comprehensa leguntur in Bereschith Rabba ad Genes. XXIX, 11, 12. Sect. 70. כל נשיקה להפלות בר מן הלה. נשיקה של גroleה/ נשיקה של פרקים/ נשיקה של פרישות omnis osculatio est ad fatuitatem (lascivum, unde in Glossa explicatur per proterviam seu lasciviam) exceptis tribus, quæ sunt: *Osculum magnificentia & dignitatis, quale i Sam. X, 1. Osculum compitorum, i. e. occursus, quale Exod. IV, 27. & Osculum separationis vel discessus: ut Ruth. I, 14. Genes. XXXI, 8.* Additur ibidem, r. TANCHVMAM adjecisse quartum, לשׂ קריות Osculum propinquitatis, quale Gen. XXIX, 11. & XLV, 15. BVXTORFIVS in Lexic. Targum. b. v. p. 405. DRVSYM notat, qui perperam Osculum precum seu precationum addit, perversa vocis חבלות lectione deceptus. Addam tamen ego his tribus 4) Osculum exploratorium Genes. XXVII, 26. 5) Idololatricum, quod

quod commode ad fatua referas, 1 Reg. XIX, 18. & 6) nefandum illud proditorum Matth. XXVI, 48. Lue. XXII, 47, 48. cui adde 2 Sam. XX, 9. Et idololatrica quidem oscula Gentilium, post SANCTIVM Comment. in 3 Reg. XIX, 18. n. 60. erudite persequitur LOHMEIER. paulo ante citat. p. 339. qui porro Osculum veneracionis & homagii p. 362. (ubi in locum Psal. II, 12. osculum in transitu commentatur,) & Osculum lafiviae & fatuitatis p. 372. & p. 382 sqq. illustrat. Posterioris generis exempla ex Talmude collegit, & in ordinem digessit WAGENSEILIVS loco supra cit. observans, Capiti impacta oscula; affectus esse, quo parentes, liberos suos, præceptores, discipulos suos, aut socii socios excipere consueverint: *Manus osculum honoris esse & reverentiæ, quin modestiam quoque indicare, unde quibusdam in locis receptum, ut quovis Sabatto ineunte, liberi matrum manus osculentur: Oris osculum, quod פה על פה s'oua πρὸς σ'ουα fit, proprie tantum sponso & sponsæ convenire, aliis vero tam familiaribus esse non licere. Quo pertinet observatio R. ABRAH. ABEN. ESRAE in Gen. XXVII, 26. & R. MOSE BEN. NACHMAN fol. 26. col. 2. verbum נישק נשך & נשיך construetum cum ה, notare osculum in manu, humero, vel collo: at cum ב, osculum in ore: quod tamen non ubivis locum habere, Concordantie docent.*

Ad §. VII. pag. 54.

(8) *Osculum sanctum, osculum amoris, osculum pacis.* Hæc Christianorum veterum sunt oscula publica & solennia, de quibus concise DILHERRVS commentatur lib. II. Elector. c. IV. copiose autem TOB. PFANNERVS P. II. Observ. Eccles. III. p. 131. qui eorum rationem §. VI. modum §. VII. & varietatem tradens, §. XII. peractis precibus, §. XIII. in accessu ad S. Cenam, §. XIV. post eam peractam, §. XXI. & post Baptismum, libata exponit, §. XXV. osculum Codicis Evangelii, §. XXVI. quin & vinculorum martyrum, §. XXVII. januarum quoque templi subjungit; cur autem, & quibus diebus ante

Pascha, illud omissum fuerit, §. XVI. docet, & contra ALBASPINAEVM evincit. Ista enim allegasse sufficit, cum nostri non sint instituti. Conferri quoque poterit SAGITTARIVS Hist. Passion. p. 390 sqq. HOORNBECK Vet. & Nov. lib. I. cap. X. p. 305. & cap. XVIII. §. IO. pag. 534. ubi moris istius abrogatio simul p. 537. notatur. Addit præterea, JOSEPH. BINGHAMVS in Origin. Eccles. osculum in ordinatione Episcoporum Vol. I. pag. 169. in ordinatione Presbyterorum Vol. I. p. 290. & Vol. II. p. 187. in sponsaliorum solennitate Vol. IX. p. 321. usitatum, demumque obseruat; Conciliorum auctoritate, corruptam dandi mortuis osculum pacis, rationem correctam & sublatam fuisse, Vol. X. p. 66. Hic in mentem venit recordari moniti Judæorum in Baal Chasidim n. 236. vivos tantum osculandos esse, non mortuos: לארם שמת לו כנו או בתו אל נשך אותם ואל ינוח אשתו לנשך אוותם כי מקערין אותם ומי בנויהם ובניויהם: Nemo demortuum filium aut filiam osculator, aut uxori sue id facere concedat: hoc enim res reliqui quoque liberis præmatura mortis causa est. Forte tamen liberis integrum fuit, parentibus defunctis oscula infigere, qualia pietas Josepho in patrem indulxit Gen. L. I. de quo exemplo vide CARPOVIVM Not. ad Schickardi Jus Reg. cap. VI. theor. 19. p. 410 sqq.

Ad §. IX. pag. ead.

(9) *Lotio pedum ante discubitum*] Vsu hoc adeo erat receptum, ut propter negleßum istud humanitaris officium, Christus Pharisæum, Simonem, publice redargueret Luc. VII, 44. Hinc Gen. XVIII, 4. Abraham, & cap. XIX, 2. Lothus, inter cetera hospitalitatis munia, adventantibus peregre hospitibus aquam offerunt, pedibus lavandis: & Jud. XIX, 21. Levita, liberalis senis in urbe Gibeä ædes ingressus, pedes ante lavabat, quam cibum caperet. Geminam hujus ritus causam reddit HOTTINGERVS Nep. ad h. l. Auctoris, 1) quia calceos cavos, tibialia non gestabant Veteres, sed tantum soleas, unde iter facientium pedes pulvrey admodum con-

spergebantur, 2) aestus proficiscentes valde delassabat, quare ad reficiendum, aqua nihil gratus iis erat. Sed adhuc aliam 3) addit SCALIGER lib. VI. de Emendat. Temp. p. 534. quia in lectis discumbentes epulabantur, propterea prius depositis soleis lavabant, ne scilicet pulverosis pedibus strata inquinarent. Sed diversa hic agitur quæstio, probe discernenda: altera: num peregre adventantibus ex via, aqua fuerit ad pedilavium exhibita? altera: num pedum lotio discubitum & cœnam ordinarie præcesserit? Priorem allegata hactenus exempla docent: posterior, quam Auctor affirmat, dubio adhuc Marte disceptatur inter eruditos. Morem Judæis ordinarium fuisse, pedes ante accubitum lavare, tuentur JOSEPH. SCALIGER loc. citat. p. 570 sq. CASAVBONVS Exercit. XVI. c. Baron. n. 22. & e nostris QVISTORPIVS Annot. Bibl. in Joh. pag. 157. Negat autem BVXTORFIUS dissertat. de cœna Dom. pag. 302 sq. in Judæorum libris, hujus moris nec volam nec vestigium reperiri notans, & SCALIGERO, ad testimonia nonnulla provocanti, satis faciens: cumque posthæc, SCALIGERVM vindicaturus LVD. CAPPELLVS in Animadvers. ad Buxtorf. de Cœna Exercitat. pag. 206. adversus ipsum insurgeret, BVXTORFIUS tamen in vindiciis dissertationis sua de S. Cœna p. 373 sq. negativæ adhuc inhaesit, eamque ab insultibus adversarii strenue liberavit. Sane si ex Judæorum suffragiis ferenda sit sententia, a BVXTORFII omnino partibus erit standum. Cum quo LAMPIVS etiam facit Comment. in Joh. XIII, 4, 5. Tom. III. p. 13 sq.

Ad §. IX. pag. 54.

(10) *Per servos, & per vilissimos domus*] Etsi ad affundendam manib⁹ aquam, הכל כשרין omnes sunt idonei, etiam surdus, stultus, & minorenus, immo vel simia, ex MAIMONIDIS sententia apud BVXTORF. tit. loc. §. 32. p. 406. alia tamen ποδονύμια ratio est, ubi lavandi pedes & fricandi opera in ministros redundabat, quod & Christi docet exemplum Joh. XIII. ejus-

que explicatio comm. 13 sqq. & humillimæ subjectionis formula, qua suam inserviendi promptitudinem probare satagebat Abigail 1 Samuel. XXV, 41. Atque huc referre quoque malum factum Abrahami Genes. XVIII, 4. aquam solum afferri curantis, pedilavii autem ministerio non defungentis, quam cum SEL. SCHMIDIO in b. l. Patriarchæ istud tribuere humilitati, indignum se estimantis, ut tantorum hospitum pedes ipse tangeret, quemadmodum Johannes baptista ad Christi majestatem, animi oculos attollens, indignum se censuit, qui corrigiam calceamenti ejus solveret. Annon enim longe fuisset indignius, servis lavandos eos tradere, quos sublimiores credidisset, quam ut eos tangere sibi fas esse censeret? Quin patrem familias agebat, qui ejusmodi ministeria hospitibus procurabat, non ipse obibat. Vix enim crediderim, eum statim primo conspectu hospites istos, peregre adventantes, qui fuerint agnoscisse, cum nescius Angelos hospitio exceperit, a Paulo prædictetur Hebr. XIII, 2. Vix etiam prandium apparitus videtur Filio Dei ac Angelis, quos naturali cibo nec indigere, nec vesci, probe intelligebat. Vna obstat videtur compellatio vers. 3. נָאכְךָ cum (.) quod in nominibus Deo propriis numerari largior: sed dubium tollit DRVSIVS, forte (.) in (.) versum contendens, propter Rebhiah, Accentum majorem: ut omnes tres compellas viros dicatur: Domini mei. Quæ si cui minus satisfaciant, facile suo quemque abundare sensu finam. Ad Abigailis verba, quæ ex R. LEVI BEN GERSON, & MAIMONIDE notavit HOTTINGERVS b. l. Auctoris, uxoris fuisse officium, mariti faciem, manus, pedes lavare; & quæ LIGHTFOOT. Hor. Hebr. ad Joh. XIII, 5. addit, idem ministerium a filio patri, & a servo heris præstitum fuisse, bene quidem habent in se, menti tamen & scopo feminæ non respondent, quæ non servis Davidis, sed hero se nupturam pollicebatur. Est ergo in verbis istis ἐξθεσμος, forte non infrequens ista tempestate. Nam proverbiali locutione abjectissima obsequia per pedum

pedum lotionem indicabantur, velut PLUTARCVS in vita Pompeji, Tom. I. Opp. pag. 658. de Favonio refert, quod haud defiterit Pompejo inservire, ut dominis servi, μέχεις νιψεως ποδῶν, usque ad pedem ablutionem.

Ad §. X. pag. 54.

(11) Τὸν υπῆρχα vertimus pelvim] Vtrumque notat ἀντηρέ, tam pelvum, seu malluvium, ut hic loc. liquido probat, & SVICERVS in Thes. h. v. p. 410. & voce λατηρὶ p. 276. edocet, quam ipsam pedum lotionem, ut ex IAC. GOARI Eu-chologio Grac. p. 745 sq. constat, ubi αὐτολαζήσις τῆς θείας καὶ ιερᾶς υπῆρχος, officium divini & sacri pedilavii exhibetur. Hebræis עירוביה & סבל' pelluvium dicitur, de quo hic loci in annotationibus disputat LAMPÉ p. 16. cuius materiae fuerit? & postquam apud homines tenuioris fortunæ, fictilia in usu fuisse docuerat, horum quidem morem Servatorem nostrum secutum fuisse, CLEMENTEM ALEXANDRINVM ipse secutus affirmat.

Ad §. XI. pag. cit.

(12) Hydriæ, que memorantur Job. II, 6.] Quæ de hydriarum istorum materia, capacitate, figura, ceterisque circumstantiis ambigue disceptantur apud Interpretes, loci hujus non esse censentes, procul habemus, de illarum solum solliciti usu. Positas memorat Evangelista, κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν ἰσδαιῶν, secundum seu ad purificationem Judeorum. Non sane ad Baptismum Proselytorum peragendum, quod perperam contendit IAC. ALTINGIUS Dissert. Phil. hept. VII. 7. §. 32. confutatus IOH. ANDR. DANZIO de baptismo Proselytor. §. 35.; nulla enim in nuptiis initiandorum Proselytorum cura locum habebat: Nec ad purificationem sacram & religiosam hominum legaliter immundorum, quod BERN. LAMY censet, Comment. in Harm. Evang. Lib. II. cap. X. p. 109 sq.; illa namque nec honestati respondet, cum in propatulo hydriæ pro-

starent, ubi in conspectu convivarum immunndo fas non erat, se se exuere, & aquis immergere, nec vasorum capacitati, quæ tanta non erat, ut totum hominem caperet: Sed ad καθαρισμὸν civilem & domesticum, ut inde depromta aqua, vasis minoribus adferretur, ad purgandas subinde manus, calices, & utensilia alia. Earum usus esse solet, inquit ARIAS MONTANVS, in conviviis Judeorum, ad lavandum manus, & calices, & vasa omnia diligenter: idque maxime observabatur in nuptialibus conviviis, que ad letitiam pertinebant, quod puritas latitiae comes sit.

Ad §. XII. pag. cit.

(13) Moab est olla lotionis meæ] Adagialiter dictum in eos, quos ad vilissima adhibemus servitia, velut pollubrum, pedibus lavandis substratum, ut post HENRIC. AINSWORTHVM, noster exponit GEIERVS hoc loco. Pariter DEL RIO Adag. Sacr. P. II. adag. 82. p. 71. qui sensum facit: tam vilium servitorum loco futuri sunt mihi Moabitæ, quam sunt vasa, quibus pedes abluo. Paulo arctius sensum restringit FORTVNAT. SCACCHVS Sacr. Elæochrism. Myroth. I. cap. XXXV. pag. 177. cui, Moab olla pelvis meæ, idem est, ac: Moab vas calefaciens aquam lavaci mei, sive, Moab solium lavaci mei, quod nimirum ab his aqua in soliis ministraretur. Insignem enim mancipiorum ex Moabitis copiam tunc temporis infervisse credit Israelitis, qui uterentur illis ad aquam ferendam in urnis, solliisque balneariis, quales olim Josua Gibeonitas constituerat in populo Dei. Operam porro ludit uterque, in concilianda vel pallianda Vulgaræ lectione vitiosa: Moab olla spei meæ: castigata a SIXT. AB AMAMA Antibarb. pag. 784. §. 941. Longius ab his recedit S. AL. VAN TIL Comment. in b. l. de devicta Moabitarum regione exponens, in qua impura e gentibus devictis mancipia, veluti fordes, deponenda & congreganda sint, ita ut illa immundorum, profugorum, & vilissimorum hominum, perditissimam & infimam fecem, in Terræ Sanctæ gremio non tolle-

tolerandam, complectatur. Sed prior expositiō simplicior est, minusque coacta.

Ad §. XIII. pag. 55.

(14) *Effusio olei*] Judæi convivas excipientes honoratores, vel balsamo, vel unguentis fragrantibus capite perfundebant, ut olfactus non minus, quam gustus reficeretur, & variorum nidor ciborum, vel molestia quoque, ex graviori hospitum frequentium exhalatione, oriunda dispelleretur, ac omne demum fastidium abstergeretur. Quod enim ante laudatus GEIERS Comment. in Cobel. IX, 8, probè observat, nobis septentrionalibus hæc pinguedo capitū illita magis haberetur pro sordibus, quam ornamento quodam, aut amoenitate: verum illi meridionales populi, ob sudores graveolentes crebros, causasque alias, crebro etiam suaveolentibus utebantur oleis ac balsamis, quæ guttatum in capita convivarum stillabant, quo sic cerebrum ac spiritus jucunda reficerentur fragrantia. Hinc ad exhilarationem quoque facere censembarunt, cum suavi odore spiritus mirabiliter excitentur. Frequentia ritus istius vestigia exhibent Sacrae literæ, quando v. g. David Psalm. XXIII, 5. divinam celebrat clementiam, qua velut balsamo quodam, in caput suum destillante, reficiatur: Salomo quoque Coh. IX, 8. de prompta inde locutione, ad hilarem thentis in Deo quietem, gratumque temporalium usum, horretatur: Amosus porro cap. VI, 6. luxum & carnalem suorum securitatem, delineat: æque ac Sap. II, 7. molitiae saeculi istius hac phrasι describitur. Et in Novo Instrumento, Matth. XXVI, 6. pia fœmina isto honoris genere Christum prosequebatur, qui Lue. VII, 44. negletum sui ac vilipendium, ex omissa unctione, exprobrat Simoni. Quin etiam jejunantes Christus jubet ἀλείθεων τὴν πεφαλῆν Matth. VI, 17. ne suam aliis jactare videantur pietatem, sed hilares appareant, nullaque sibi denegantes corporis curam. Nec caput modo, sed & pedes Christi inunctos lege Luc. VII, 38. Joh. XII, 3.

Egit de hac unctione convivali, paulo ante exercitatus SCACCHVS Myrother. I. cap. 37. pag. 185 sqq. ex nostris DILHERRVS Disput. Academ. Tom. I. Disp. XIII. §. 2. p. 403 sqq. Gentilium autem ritum copiose exposuit STUCKIVS lib. II. Antiqu. Conviv. cap. 25. & lib. III. cap. 15. COELIVS RHODIGINVS lib. XXVII. Antiqu. Lect. cap. 24. & 26. Romanorum, PLINIUS lib. XIII. Hist. Nat. cap. 1. & 3. DEMPSTERVS ad Rosini lib. V. Antiqu. p. 867 sqq. Perfarum, RISSONIVS lib. II. de Reg. Pers. p. 217. Pedum quoque unctionem apud Græcos usitatam, ATHENEVS testatur lib. XIV. Deipnosoph.

Omisit Auctor noster nonnullas conviviorum ceremonias, quas suis locis inserere, dividæ non fuerit. Ad præparationem pertinet etiam Ordinatio ad accubitum. Hanc interdum ipse procurabat convivator, velut Josephus locum dabat cuique fratrum, juxta etatis annos vel maiores vel minores, Gen. XLII, 33. & si eut Samuel primum locum assignat inter convivas Sauli, 1 Sam. IX, 22. quandoque vero ipsi convivæ eligebant πετοκλισιαν Luc. XIV, 7. antequam disposeret ipsos convivator, Matth. XXII, 11. Luc. XIV, 9.

Ad §. XIV. pag. 55.

(15) *Transiunt ad gratarum actionem*] Postposuit hic Auctor benedictionem ciborum. Postquam enim accubuerant, precibus & gratarum actione panem consecrat pater familias, vel qui vices ejus obibat, sic ut inter lotionem manuum & consecrationem, nihil dicat ille, tangat, aut agat. Sane in conviviis solennibus, populus non solebat prius comedere, quam Samuel cibis benedixisset 1 Sam. IX, 13. quem morem Judæi inter tria præclara referunt inventa Mosis, Deut. VIII, 10. notante CASAVLONO Exerc. XVI. n. 63. Verba quidem Mosis gratarum actionem post cibum sumtum præcipere videntur, Judæi autem de benedictione ante cibum exponunt, copulam in verbo וְכָרַת postquam reddentes, hoc sensu; וְכָמֵד asatiaberis, postquam benedixeris Dominum Deum tuum

tuum &c. Nempe Mosen hæc jussisse, ut nihil cibi vel potus assumatur, nisi antecedente precatio-
ne, quod nusquam alibi in Lege præscriptum
sit. Docent enim Magistri, quicunque ulla re
creata fruitur sine præcedente benedictione, fur-
tum committere. Deum autem esse Dominum
omnium, neque quicquam citra ejus veniam
contrectare & usurpare fas esse, furis & raptoris
hoc esse. Sed precatio antecedanea peti-
a Deo licentiam, ut de suo patiatur alimenta
consequi. Confer in Deut. VIII, 10. IAC. AL-
TINGIVM Commentar. Tom. I. Opp. pag. 368.
Hinc conceptæ ipsis formulæ sunt recitandæ,
non solum cum panem & vinum comeduntur sunt,
sed etiam, cum fructus & bellaria. Cum præ-
stantius vinum apponitur, habent ברכת טוב וחתמיך
cum aromata afferuntur, recitant ברכת המוגמר
cum suave odoramentum, ברכת המושק; cum obsonia & varia ciborum genera,
ברכת הברכה. Idem in historia Evangelica
observare licet, ubi Christus panibus in manus
sumtis, oculisque in cœlum levatis, devotis pre-
cibus benedixit Marc. VIII, 6. Math. XIV, 19.
Joh. VI, II. Magistrum posthæc imitatus est
Paulus, quando cum sociis in navi cibum cape-
re instituebat Act. 27, 35. ceteraque Christianorum
cohors 1 Cor. X, 30. 1 Tim. IV, 4. Non
enim discubitur, priusquam oratio ad Deum præ-
gustetur, TERTULLIANVS de sui ævi fidelibus
inquit, Apologet. cap. XXXIX. Quando autem
Auctor ברכת היין benedictionem vini hoc §. præ-
mittit, & ברכת חלום benedictionem panis seu
cibi §. sequ. subjungit, certæ regionis vel gentis
sequitur morem: In Germania enim poculum
epulis præmitti; in Italia vero benedictionem
vini convivium claudere, observat WAGENSEI-
LIVS in Sota p. 809. indeque pugnantes invicem,
BVXTORFIVM atque LEONEM MVTINENSEM,
conciliare satagit: ex quo transferre huc liceat
elegans monitum R. IOSEVAE, filii LEVI, quod
in Gemara Sota ad Cap. 7. excerpt. 27. legitur:
אין נוהניין כוס של ברכה לברך אלא רטוב
ען: Non traditur poculum eucharisticum ad bene-
dicendum, nisi ei, qui ingenui vultus est, quod ex

Prov. XXII, 9. probatur. Morem Judæorum
hodiernum, & benedictionis formulas, BVXTORF. edidit Synag. Jud. cap. VII. & XII.
PAVLVS FAGIVS cum in libello precation. Ju-
dæorum, tum in Commentar. in Targum Deuter.
VIII, 10. LEO MVTINENSIS de ceremon. Jud.
P. I. cap. 9. SCALIGER lib. VI. de Emend. Tempor.
fol. 536. DILHERR. lib. I. Elektor. cap. XII. Quin
& Gentilibus hoc usu receptum fuisse, testis est
ATHENAEVS lib. VI. Deipnosoph. Naucratitas
etiam, cum jam discubuissent, surrexisse rursus
in genua, sacrorum ministro precæs patriæ re-
citante, nec non Calecutanos, aliasque gentes
id pietatis genus observare, docet STUCKIVS
lib. II. Antiqu. Conviv. cap. 36. Quorsum liba-
tionem vini referunt, de qua vide LIPSIVM
Antiqu. Lect. lib. III. p. 153.

Sicco quoque pede præteriit Auctor ciborum
distributionem, cuius observatio varia Scripturæ
loca illustrat. Mos enim fuit antiquus, certas
ciborum, potulentorumque portiones singulis
convivis apponi. Confer HEIDEGGERI Histor.
Patriarch. P. II. Exercit. XX. §. XXIII. pag. 658.
ubi ex hoc ritu, locis Scripturæ Luc. X, 42. &
Psal. XVI, 5. lucem affundit. In convivio Jo-
sephi, quo nondum agnitus, fratres in Aegypto
excepit, apponunt ipsi seorsim, & fratribus
seorsim; & Joseph accepit משלות parts, five
fercula ex iis, quæ sibi apposita habebat, misit
que ad illos, & multiplicavit partem Benjamin,
quinque partibus supra reliquorum fratrum
fercula Genes. XLIII, 32 sqq. Ejusdem moris
Orientalium, qui posthæc Græcorum quoque
fuit & Romanorum, meminit DRVSIVS ad Co-
hel. V, 17. & ad Jobi XX, 29. & cap. XI, 2. Ita
Samuel mandat coquo, ut הרגה portionem illam,
seu armum apponeret Sauli convivæ honora-
tiori 1 Sam. IX, 23. Sic Elkana in convivio sa-
cro, Peninnæ filiisque ejus dat partes, Hatinæ
vero dat partem unam delectam, 1 Sam. I, 4, 5.
Et Christus ipse tam panes, quam pisces ἐμετέπειται
Marc. VI, 41. Huc forte referas אשפ' portionem illam carnis,
quæ in publico Davidis convivio, populo distributa legitur 2 Sam. VI, 19.

& 1 Chron. XVI, 3. nec non מנות seu fercula ista, e conviviis missa egenis Neh. VIII, 10: & Esth. IX, 22. Confer huc, quæ CASA VENVS ad Theophrasti Charact. p. 362. allegavit, de donis amicis absentibus, e conviviis mitti solitis. Sed de ritu missuum quoque HEIDEGGERVS commentatur, paulo ante citatus.

Ad §. XV. pag. 55.

(16) *Dicitur הבוטע concisor, fractor*] Post ea, quæ REIZIVS ad Auctorem h. l. not. 10. de oraculo Davidie Psal. X, 3. detorsione attulit, observare liceat, verbum בוטע apud Rabbinos communiter adhiberi de prima scissione panis integri in prandio, ejusque distributione, quæ fit cum speciali benedictione, & certis ceremoniis, de qua ita sciscunt Magistri: **בעל הבית כורי שיבצע בעין יפה** Pater familias primus scindit panem, ut scindat oculo bono, in Beracoth fol. 46. col. I. Vide BVXTORF. Lexic. Targum. h. v. &, quæ in Synag. Jud. cap. 12. hue faciunt.

Ad §. XVI. pag. eand.

(17) *Condunt bonis comparationibus & similibus*] Pergit ad colloquia mensalia Auctor, quæ, ut plurimum & de jure, vel ingenium sapiebant, vel pietatem instillabant. Etsi enim, inter edendum, dum cibus adhuc manditur, mutuo colloqui vetant, ne quid in asperam arteriam decidat, & suffocationis periculum immineat, unde nec sternutantem salvere jubent, ut est in Orach Chajim num. 170. **מן רעתיש בגו** מיכליה אסור למייר ליה אסורה מפנו סכנה: sternutanti inter edendum non dicere licet: Asutha, Salus, propter periculum: muta ramen non erant convivia, sed piis, acutisve sermonibus condita. Prophetam enim Eliam epulis semper interesse, & singulos homines peculiarem Angelum habere, qui apud mensam perpetuo assideat, & auscultet, qua ratione preces concepiantur, quid dicatur, & quis denique in mensa mo-

dus servetur, Judæi existimant. Si de verbō Dei, & sacrosancta lege sermo habeatur, ab illorum latere non discedit, sed cum illis manet, & suavem salubremque experiuntur cibum: si vero garriant, & futilebus fabulis tempus terant, recedit ab illis, & in locum illius malus angelus succedit, qui variis illos inter se jurgiis committit, pugnas, immo pugnos ciet, in morbos a cibo capto conjicit &c. referente BVXTORF cit. loc. p. 252. Huc sane pertinent saluberrima Servatoris nostri monita, in conviviis sparsa Matth. IX, 12 sqq. XXVI, 10 sqq. Luc. VI, 31 sqq. VII, 40 sqq. XIV, 3 sqq. Joh. XIII, 12 sqq. & alia, quæ memoria prodita non sunt. Eodem vero num referenda sint Proverbia Salomonis, dubium adhuc videtur. Ita quidem contendit FERDIN. QVIRINVS DE SALAZAR, qui in Isagoge, Commentario in Proverb. præmissa, magno & verborum, & doctrinæ, rerumque apparatu, demonstrare contendit, Salomonem, pro veterum more, convivales hic descripsisse sermones. Ita enim priscis usu fuisse receptum, ut convivia sua non ferculorum tantum variete, sed eruditis quoque sermonibus, ænigmatis, parabolis, & questionibus condirent, ex ATHE-NAEO probat, eumque in finem ad PLATONIS cumprimis, XENOPHONTIS, & PLVTARCHI συμπόσια provocat, quæ etiamnam doctorum hominum manibus teruntur. Isti ut fidem conciliet commento, tum sermonis indolem & rationem urget, quod totus Proverbiorum liber ex ejusmodi contextus atque conflatus sententiis videatur, quæ in Sapientum ecclis jactari consueverunt; videlicet ex parœmiis, strophis, parabolis, & ænigmatibus; tum seriem ac ordinem libri. Postquam enim prioribus novem capitibus exhortationem ad perdiscendam sapientiam complexus, thesin libri proposuit Salomon, aposite per quam sapientiam per prosopopœiam quandam inducit, cap. IX, 1 sqq. convivium exhibentem, & viros sapientissimos ad dicendum proferentem. Tres autem collocutores facit, Salomonem cap. X - XXIX, Agurem cap. XXX. & Lamuelen cap. XXXI. &, ne nimium excreseat

seat Salomonis sermo, post cap. XXIV. statim Aguris & Lamuelis sententias collocat auctor: quibus denique cetera Salomonis dicta, a cap. XXV. ad XXIX. subnequit. Inscriptionem causatur capituli XXV eum ordinem suadere, qua sequentia Salomonis dicuntur Proverbia, quæ transtulerunt, h. e. loco suo moverunt, & alio collocarunt, viri Ezechiæ. Post hunc, easdem tibias inflavit IACOBVS LYDIVS in Cœna Domin. literatorum, quæ inserta legitur Crenii fasciculo opuscul. X. num. XLVI. pag. 442 sqq. ubi Proverbiorum librum recte appellari posse perhibet Convivium, aut Cœnam Salomonis, in qua audire liecat sacros δειπνοσοφιστας, Salomonem, Agurem, Lamuelem, parabolas sententiasque omnigenas proferentes. Reliqua ad SALAZARIS modum instituit. Illum vero nos sub censuram vocavimus in *Introduct. ad Libr. Biblic. Vet. T. P. II. cap. IV. §. 5. p. 178* sqq. ubi, si placet, vide. Ceterum, Græcos, inter fercula philosophari, confueuisse testatur MACROBIUS *Saturnal. lib. VII. cap. I. Agathonis*, inquiens, convivium, quia Socrates, Phædros, Pausanias & EriSymmachos habuit, sic & cena, quam Callias doctissimus dedit, Charmadæm dico Antisthenem & Hermogenen, ceterosque his similes, verbum nullum nisi philosophum sensit: contra vero indigne fert, Ijocratem Græcum oratorem, cum in convivio a sodalibus exaretur, ut aliquid in medium de eloquentiae sue fonte proferret, hac venia deprecatum fuisse: quæ præsens, inquit, locus & tempus exigit, ego non calleo; quæ ego calleo, nec loco præsenti sunt apta, nec temporis. Ipse porro modum, & cancellos velut definit, intra quos sermones ejusmodi eruditæ continere se debeant in cena. Egregie POLLUX lib. VI. cap. XIX. ubi de variis conviviorum circumstantiis: τῶν μὲν τοι συμποτικῶν, αὐτιγμος καὶ γείφος· τὸ μὲν παιδέαν ἔχεν, οὐ δὲ γείφος καὶ σπαθὴν· καὶ οὐ μὲν λύστας, γέρεας ἔχειν καὶ τὰ περὶ φορέαν· οὐ δὲ αἰδυνατίτας, ἀλμῆς ποτηγίου ἔκπιεν· ἐκλήθη δὲ απὸ τῶν ἀλιευτικῶν γείφων: Inter convivialia sunt, enigma & griphus, & illud quidem ludum, hoc vero & serium quid habebat. Qui solvisset, præmium referebat

carnium quoddam ferculum, qui vero non potuerat, poculum murice cibere necesse habebat. Dielus est autem a griphis pectoriis. Hinc intellegis, addita ænigmatibus fuisse præmia in conviviis, si qui acu tem tangerent, & poenas in eos, qui solvere nequirent. Romanos præterea Anagnostas adhibuisse mensis, & bibliothecis instruxisse triclinia, testis est SENECA, qui lib. I. de tranquill. vitæ cap. 9. Plerisque, ait, ignorari etiam servilium literarum, libri non studiorum instrumenta, sed cœnationum ornamenta sunt. De quibus uberioris præcipit JOSEPHVS LAVENTIVS de conviviis Veterum p. 169. Tom. IX. Antiqui. Græcar. Grævii.

Ad §. XVII. pag. 56.

(18) *Prolixam appendens orationem*] In gratiam eorum, quibus libelli precationum Ju-daiici ad manus non sunt, orationem hanc apponemus integrum, sed ex versione solum Latina: Hebraicam qui cupit, p. FAGIVM audeat supra citatum. Post verba enim: בָּרוּ חֹא וּבָרוֹךְ שֶׁמֶן benedictus sit ipse, & benedictum sit nomen ejus, in hanc sententiam pergit: Benedictus sit Dominus Deus noster, Rex mundi, qui pascit totum mundum bonitate sua, gratia, misericordia, & miserationibus. Ipse est, qui dat cibum universæ carni, quoniam in æternum misericordia ejus, & propter bonitatem ejus magnam, nunquam defuit nobis, neque deerit cibus in æternum & ultra, propter nomen ejus magnum; quoniam ipse cibat & alit omnes, benefacit omnibus, atque parat cibum omnibus creaturis suis, quas creavit: benedictus sis tu Domine, qui pascis omnia. Gratias agimus Tibi Domine Deus noster, eo quod hereditare fecisti patres nostros terram desiderabilem, bonam & spaciosem: & pro eo, quod eduxisti nos, Domine Deus noster, de terra Aegypti, ac redemisti nos de domo servitutis: pro fædere item, quod obsignavisti in carne nostra: atque pro lege tua, quam docuisti nos: pro statuis quoque tuis, que nota fecisti nobis: proque vita, gratia & misericordia, qua propitius es nobis: atque pro eis cibi,

cibi, quo tu cibas & pascis nos jugiter, omni die, omni tempore, omnique hora. Pro omnibus, inquam, Domine Deus noster, gratias agimus tibi & benedicimus te. Benedictum sit nomen tuum, in ore omnis viventis semper, in eternum & in perpetuum, sicut scriptum est: cum comederis & satiates fueris, benedicas Domino Deo tuo, in terra bona, quam dedit tibi. Gratias itaque agimus nomini tuo magno, Selah! in veritate: benedictus tu Domine, pro terra & pro cibo.

Miserere, Domine Deus noster, nostri, Israe lis scilicet populi tui, Hierusalem quoque civitatis tuae, & Zion tabernaculi gloriae tuae, regni item domus David, Messie tui, atque domus magnae & sanctae, pro qua invocatur nomen tuum. Deus noster, pater noster, rex noster, pastor noster, cibator noster, gubernator noster, sustentator noster, & refocillator noster. Respirare nos fac Domine Deus noster cito, ex omnibus tribulationibus nostris. Ne obsecro, Domine Deus noster efficias, ut necesse nobis sit, vel munus, vel mutuum accipere a carne & sanguine, sed sufficiat nobis manus tua plena, aper ta, sancta & ampla, ut non erubescamus & confundamur in eternum & ultra. Reaedifica quoque Hierusalem civitatem sanctam, cito in diebus nostris. Benedictus sit Dominus, qui extruit per misericordias suas Hierusalem, Amen. Benedictus sis tu Domine, Deus noster, rex mundi, Deus pater noster, rex noster, dominus noster, creator noster, redemptor noster, formator noster, sanctificator noster, sanctificator Jacob, pastor noster & pastor Israe lis, rex bonus ille, qui benefacit omnibus. Deus, qui omni die beneficit, benefacit, & benefaciet nobis. Ipse est, qui retribuit nobis: ipse est, qui etiam retribuet nobis in perpetuum, gratiam, misericordiam & miserationes, refocillationem quoque, liberationem, prosperitatem, benedictionem, salutem, consolationem, alimoniam & sustentationem, misericordiam, vitam, & pacem, atque omne bonum, ita ut nullo bono egeamus. Misericors ipse regnabit super nos in eternum & ultra. Misericors ipse benedictus sit in celis & in terra. Misericors ipse laudetur in generationem & generationes: glorificetur a nobis in eternum & in

perpetuum. Celebretur a nobis perpetuo in secula seculorum. Misericors ipse gubernet nos cum gloria. Misericors ipse confringat jugum gentium a collis nostris: ipse ducat nos erectos in terram nostram. Misericors ipse mittat nobis benedictionem copiosam super domum istam, & super mensam, de qua comedimus. Misericors ipse mittat nobis Heliam prophetam, memor sit boni, & benedicat nos unumquemque ex nobis nominatim. Misericors ipse benedicat patrem meum, dominum meum, patrem familias istum, matrem meam, dominam meam, matrem familias istam, ipsos inquam & domum eorum, & semen eorum, omniaque que habent: sicut benedicti fuerunt patres nostri, Abraham, Isaac & Jacob, omni genere bonorum, sic quoque benedicat nos omnes simul benedictione perfecta: unde dicamus, Amen. In excelsis docebunt pro eo, & pro nobis meritum, ut sit in custodiā pacis. Capiamus ergo benedictionem a Domino, & justitiam a Deo salutis nostra, inveniamusque gratiam & intellectum bonum in oculis Dei & hominum. Misericors ipse dignos nos faciat diebus Messie, & vita seculi futuri, magnificans salutes regis sui, & faciens misericordiam Messie suo, David & semini ejus, usque in seculum. Qui facit pacem in excelsis suis, ipse faciat pacem super nos, & super universum Israel: unde dicite, Amen. Circa ultima verba, quando benedicens incipit: capiamus ergo benedictionem &c. dextram manum, qua poculum tenet, in altum elevat. Quæ §. sequ. Auctor tradit, ad verbum ex F A G I O de prompta sunt, nec habent, ad quod aliquid moneatur.

Ad §. XIX. pag. 56.

(19) *Quibus, tanquam pars altera S. Sacramenti N. T. consecratur.]* Hoc pariter a F A G I O didicit Noster, qui S. Cœnæ institutionem & verba, ex ritu Judaico passim derivat; magni nominis sectatores nactus, IOSEPHVM SCALIGERVM, qui in illustri operè de temporum emendatione non tam probat sententiam, quam pro more, dictatoria imperat auctoritate, libro cum primis

primis VI. LUDOVIC. CAPPELLVM, HVGO-
NEM BRVGTHONVM, HVGONEM GROTIVM
in dissert. de Commun. S. Cœna, ubi non est Pastor,
p. 21. edit. London. An. 1683. cum primis vero
IOH. BVXTORFIVM fil. Dissert. VI. p. 282. qui
licet SCALIGERV M, ex Postcoenio paschali Sa-
cram Cœnam exculpentem, convellat, cœnamque
Christianam, post penitus peractum epulum
paschale, institutam evincat, in eo tamen totus
est, ut dicta & gesta Servatoris in Sacra Cœna
obvia, v. g. fractionem panis p. 312 sqq. ex Ju-
daico ritu arcessat. Quod vero ipsis non largi-
mum. Licet enim Servator unam vel alteram
benedictionem adhibuerit, patriis gentis mori-
bus haud absimilem, longe tamen augustius est
Sacra Cœna mysterium, quam quod a Judæo-
rum hauserit instituto. Ipse Dominus οντην
διαθήκην appellat, Matth. XXVI, 28. Conf. Hebr.
IX, 15. Vbi vero Testamentum Novum, & certis
ritibus sanctitur, ibi ritus ipsis non pridem re-
ceptos, sed nove introductos esse consequitur.
Accedit, quod μετὰ τὸ δεῖπνον, postquam cœ-
nasset, totamque absolvisset cœnam paschalem
Christus, Sacri epuli Sacramentum instituisse me-
moretur Lucæ cap. XXII, 20. & Johanne cap.
XIII, 2. teste, δεῖπνος γενομένης, cœna peracta disci-
pulorum pedes laverit, sic ut lotio ista inter cœ-
nam Paschalem & inter cœnam Dominicam media
fuerit interjecta. Vnde liquido patet, fru-
stra esse GOODWINVM, quando benedictione
ulti de cœna paschali calicis, partem alteram
Sacramenti Nov. Test. consecratam fuisse con-
tendit. Denique cum Cœna Christiana, ad finem
seculi perennatura, in Paschatis locum successit
1 Corinth. V, 7, 8. facili negotio colligitur inde,
quod ante, quam facta & transacta fuerant omnia,
qua ad celebrationem paschatis requirebantur,
locum habere non potuerit surrogatio ista. No-
vum enim Sacramentum, nisi vetere abrogato,
non conditur. Quibus, & aliis, rationum mo-
mentis, consummatissimus Theologus GOT-
TIEB WERNSDORFIVS, in dissertatione, qua
recentiores de Cœna Domini controversias, A. 1710.
Vitembergæ sub censuram vocavit, a §. 21-33.

solide evicit, cœnæ nostræ originem mere divi-
nam esse, unde quoque τετράγλωσσα κυρίς, & δει-
πνον κυριακὸν Paulo salutetur, quæque non ab
instituto quodam, vel ritu, hominum voluntate
invento, sed in solidum ac simpliciter, a sapien-
tissima Christi ordinatione sit deducenda.

Ad §. XX. pag. 56.

(20) *Cantant Hymnos & Psalmos*] De Ju-
daico psallendi post cœnam paschalem ritu,
quem obiter & ὡς ἐν παρόδῳ tetigerat FAGIVS,
eruditè præcipit BVXTORFIVS §. 84. p. 324 sq.
PAVLO BVRGensi accedens, Hymnum h. l.
notari, qui a Psalmo CXIII, ad CXVIII. inclusive,
continua serie pergit, & Judæis לְהַ Hymnus
κατ' ἔξοχην vocatur. Hunc notat, in duas di-
vidi sectiones, ita ut prior ex Psalmo CXIII. &
CXIV. recitetur ante cibum, posterior ex Psal-
mis quatuor reliquis, canatur post comedum
agnum, exhausto poculo cœnæ paschalis quarto
& ultimo; cui aliam præterea præcationem,
quam ברכת שור benedictionem carminicam di-
cunt, subjungant; de qua confer, quæ HOT-
TINGERVS in hunc Auctoris paragraphum mon-
nuit. Quantumvis autem Christus Sacram suam
Cœnam, post esum agni demum instituerit, fieri
tamen potuisse existimat, ut solitam Hymni il-
lius decantationem distulerit ad absolutam quo-
que cœnam suam; quia, cum in Plurali dicatur
ὑμνήσατες, probabiliter hinc intelligatur, ipsis
una Hymnum aliquem omnibus notum cecinisse.
Spectat huc etiam, quod CLEMENS ALEXAN-
DRINVS Pædagogi libro VI. cap. 4. ubi de Chri-
stianorum psallendi post convivium disciplina
egerat, paulo ante finem addit: αὐλὰ καὶ ἐν τοῖς
παλαιοῖς Ἑλλησι, παρὰ τὰς συμποτικὰς ἐνω-
χλας, καὶ τὰς ἐπιψημάχσας κύλικας, Ἐθραιῶν
κατ' εἰκόνα Φαλμῶν, ἀσμα τὸ καλύμενον σκολιὸν
ηὔδετο· κοινῶς αἴπανταν ἄμα Φωνῆς παλανίζονταν
ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ ἐν μέρει περιελιπτόντων τὰς προ-
πόστεις τῆς ὠδῆς· οἱ δὲ μεσικώτεροι αὐτῶν, καὶ
πρὸς λύγαν ἥδον. Ceterum apud Græcos quoque
veteres, in conviviis ad compotandum comparatis,

*E*t rorantibus poculis, ad Hebraicorum Psalmorum similitudinem, canticum quod appellabatur σπολιὸν, canebatur, communiter omnibus voce simul Peana clamantibus, & nonnunquam etiam per cantici vices propinicationem circumagentibus. Qui autem erant ex eis Musicæ paulo peritiores, etiam ad lyram caneabant. Propius huc facit, quod de Christianis TERTULLIAN. *Apologet. cap. XXXIX.* postquam de precibus ante discubitum verba fecerat, superius allata, testatur: *Post aquam manualem & lumina, ut quisque de Scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, provocatur in medium, Deo canere: hinc probatur, quomodo bibit: aque oratio convivium dirimit.*

Ad §. XXI. pag. 57.

(21) *Sine qua nullus Proselytus*] Quæ de Proselytorum Baptismo, dudum ante Christiani baptismi institutionem, Judæis recepto, in causæ subsidium vocat Auctor, supra discussa sunt ad Libum I. ubi de Proselytis; nec ad probandam Cœnæ originem Judaicam faciunt quicquam.

Ad §. XXII. pag. cit.

(22) *Est illarum positura sive situs*] De Veterum accumbendi ad triclinia more, copiose commentati sunt viri docti. De Hebræis sigillatim BVXTORF. cit. loc. §. 23 sqq. p. 306. & ANTON. BYNAEVS de morte J. C. lib. I. cap. III. §. 21 sqq. pag. 204. De Romanis & Græcis, HIERON. MERCVRIALIS lib. I. de arte gymnaſistica cap. XI. p. 33. LIPSIUS lib. III. Antiqu. Lection. p. 144 sq. CIACCONVS de Triclinio p. 99. THOMASIN. de tesseris hospital. cap. XIX. ALSTORPHIVS de lectis Veter. p. 107 sqq. CASALIVS de Conviviis veter. p. 140. Nos ea delibabimus, quæ nostri censemus esse instituti. I) quær. *Vtrum ab antiquo accubuerint mensæ Hebrei, an assederint?* Posterioris citra hæfitationem affirmamus cum DRVSIO ad Genes. XXXVII, 25. ADRIANO A CATENBURCH Synt. Sap. Mos. lib. V. cap. II. Sect. I. §. 2. p. 262 sq. quia paſſim sedisse legun-

tur cibum capientes Gen. XXVII, 19. XXXVII, 25. XLIII, 33. Exod. XVI, 3. XXXII, 6. Jud. XIX, 6. Ruth. II, 14. 1 Sam. XX, 5, 24 sq. XXV, 34. 1 Reg. XIII, 20. Prov. XXIII, 1. Jerem. XVI, 8. Ezech. XLIV, 3. Hinc PHILo in lib. de Josepho p. 376. ad historiam Genes. XLIII, 33. scite obſervat: μῆπω τῶν ἀνθρώπων ἐν ταῖς συμποτίαις συνεστίας κατακλίσει χρωμένων, nondum re-cepito more ab hominibus ejus aetatis, accumbendi in conviviis. Secus quidem sentit ISAAC. CASAVONVS c. Baron. Exerc. XVI. cap. 22. accubitum in gente Dei usque viguisse, ex Amos. II, 8. & Ezech. XXIII, 41. demonstrans, quibus addi præterea posset Prov. VII, 14, 16. & Esther. I, 6. ubi de reclinatoriis aureis; item cap. VII, 7. 1 Sam. XXVIII, 23. Amos. VI, 4. ubi vix dicitur accumbentibus in lectis eburneis, qui exten-
dunt se super spondis suis, & comedunt agnos pingues: sic Judith super pellibus humi stratis recumbit, cap. XII, 15. Sed rectius longe HVGO GROTIUS ad Matth. XXVI, 20. pronunciat, apud Judæos accubitum in lectis haud dubie serius ceperisse, Assyriorum, ut credibile est, exemplo, quin Græcorum, ac postremo Romanorum ex-
empli increbuisse. Hinc nostra sic fert ratio, accumbendi ritum in gente sancta, ante Reges ortos plane ignotum, sub Regum imperio ab As-
syriis, Persis aliisque gentibus adscitum, apud de-
licatulos & molles homines obtinuisse, donec tandem post redditum ex Babele, & sequori
estate in communem consuetudinem abiret.
Hinc apud Evangelistas verba, ἀνακεῖσθαι, κα-
τακεῖσθαι, συνανακεῖσθαι, itemque ἀνακλίνειν &
κατακλίνειν, quæ accubitum notant, paſſim le-
guntur, ubi de conviviis est sermo. Et clarissi-
mum Hebrei perhibent testimonium, quando in Tosephoth Berachoth sol. 42. col. 1. pronunciant:
ישיבה שלנו הוּא קביעות לנו כהסבה רירנו
ſeffio est nobis hodie consueta, ut accubitus olim il-
lis. II) quær. *Quomodo composuerint se cœnantes in accubitu?* Curate fatis modum delineavit Au-
ctor in hoc §. In coenaculo mensa collocabatur, vel quadrata, vel rotunda, quæ aut uno fal-
tem pede fulciebatur, aut duobus, frequentius
vero

vero tribus. Circum mensam lecti erant, מטוֹת, a reclinando dicti, quos tricliniorum, five tricliniares, aut etiam discubitorios appellabant, ut a cubicularis, in quibus somnum capiebant, discriminarent. Fiebant forma varia, sed plurimum quadrata, longi paulo amplius, quam statura sit hominis. Insternebantur porro aulæis, pùrpura, aut alia veste stragula, pro copia aut inopia convivatoris. His stragulis injiciebantur pulvini tricliniares. In iis accumbebant, reclinata supra parte corporis in cubitum sinistrum, infera in longum porrecta ac jacente; capitibus quidem semper introrsum ad epulas, pedibus vero extrorsum porrectis. Quin inclinatio in brachium sinistrum adeo erat recepta, ut הסובה ימין אינה הסובה non censeretur accubitus apud BVXTORF. §. 34. Situs autem iste neque erat plane jacentis, neque plane sedentis, sed partim sedentis, partim jacentis; unde Hebreis quoque בזבז accumbere, & ישב sedere, promiscue de illo usurpatur. Primus decumbebat ad caput lecti, cuius pedes porrigebantur pone dorsum secundi: secundus vero occiput obvertebat ad umbilicum primi, pulvillo interjecto, pedes jacebant ad tergum tertii: & sic deinceps tertius, sic quartus. Saturati pariter interdum unum in latus, nonnunquam supra dorsum supini, sœpe more sedentium se componebant. Judæorum testimonia lege apud BVXTORFIVM §. 33, qui §. 37. quoque observat, olim singulos accubuisse in lecto suo seorsim, & ad mensulam suam, peculiarem, posthac vero omnes cinxisse mensam unam & communem. III) queritur, quia Marc. XII, 39. πεωτολιστας in conviviis fit mentio, Quinam honoratior inter accumbentes fuerit locus? De Romanis ita pronunciat LIPSIUS p. 146: Si tres convivæ in uno lecto, medius dignissimus: proximus honore, summus. Si quatuor, medium censi arbitror, proximum a summo: si duo tantum, dignissimus summus fuit. De Judæis Gemara Berachoth cap. VII. tradit: Quomodo sibi habebat accubitus? quo tempore erant duo lecti, præcipuus accumbebat primo loco, & alter in-

fra eum: quo tempore erant tres lecti, præcipuus accumbebat primo loco, secundus supra illum, tertius infra illum, ut jaceret ad ejus genua. Paria habet MAIMONID. Berachoth cap. V. Hinc itaque de cœna Servatoris ultima BARONIUS concidit, Christum & Apostolos tribus lectis accubuisse: in uno cubuſſe ipsum cum Johanne & Petro reliquos in duobus jacuisse quinos. Id improbat CASAVONVS, & putat, illis quatuor potius assignandos, quod quisque lectus trium convivarum capax fuerit. Vterque suæ indulget conjecturæ. Ceterum peculiari dissertatio de Accubitu ad agnum paschalem Hebraeorum, ex instituto egit DASSOVIVS, Vitembergæ, 1698. quam hoc contulisse non poenitebit. De honoriato autem loco, pro diversitate gentium, diversimode pronunciat, ex SALMASIO, BALDVIN. WALAEVS ad Job. XIII, 23. & ADR. A CATTENEVRCH c. I. §. 3. p. 263. IV) quer. An, quæ virorum, eadem & mulierum in accubitu ratio fuerit? MERCVRIALIS p. 34. existimat, apud Romanos, a Pompeji M. ætate usque ad Galieni, atque etiam Constantini Imperatoris tempora, omnes fere, atque etiam mulieres cœnantes simul accubuisse, quod ex OVIDIO probat; apud Græcos vero, CICERONE teste, nunquam mulieres accubuisse; quin & apud Romanos, diverso situ mulieres a viris accumbentes coenasse existimat: non solum, quod honestatis atque dignitatis utriusque ratio ita postulasse videatur, sed quia in Romanis Lapidibus, in quibus mulieres cum viris accumbentes representantur, illæ certe figura quadam ab ipsis aliquando diversa, quasque sedentes, & nulli alteri rei cubitis innixæ accumbentes, & edentes conspicuntur. Et ad eum modum intelligendus est VALERIUS MAXIMVS lib. II. cap. I. quando de Romanis, cum viris cubantibus, inquit, sedentes cœnitabant feminæ. De Judæis autem PHILO, quando mulieres senes in conviviis festi-vis una cum viris epulatas fuissent memorat, ita pergit: διανεύματα δὲ οὐ κατάλιπτις χωρὶς μεν ἀρδεάστιν ἐπὶ δέξιᾳ, χωρὶς δὲ γυναιχίν ἐπὶ ἑνώμενα, discubitus ita distribuitur, ut seorsim viri dextrum

trum latus, seorsim mulieres sinistrum teneant. Lib. de Vita contemplativa p. 695. Qui tamen mos Essenis proprius, vereor, ut ceteris Judæis fuerit communis. Mulieres vero in conviviis interdum admissas, liquet ex Jobi I, 4. ubi sorores suas semper in conviviis secum habebant filii: interdum ab iis exclusas fuisse, ex 1 Sam. XXV, 18 sqq. coll. cum vers. 36. colligitur, ubi a mariti Nabaloris convivio absuisse Abigail videtur. De epulo paschali MAIMONIDES in Hilchoth Chamez Vmazza cap. VII. §. 8. ita tradit: **אֲשֶׁר צְרִיכָה הַסִּכְמָה וְאֵם אֲשֶׁר חִשּׁוּבָה הָיא** צְרִיכָה fœmina non obligabatur, ut accumberet; si tamen esset fœmina honorata, accumbere debebat. Porro in Hilchoth Korban Pesach cap. II. §. 4. ita perhibet: Non constituebant sodalitum paschale ex fœminis, & servis, aut infantibus, & servis, ne leviter inter se agerent: sed constituebant sodalitum ex meris fœminis, etiam in paschate secundo, & ex meris servis.

Ad §. XXIII. pag. 57.

(23) *Johannes in sinum Jesu*] Nimirum accumbentium alter ad alterius genua pertingebat, ut R. SALOMO IARCHI ad Gemar. Pesachim cap. X. fol. 108. col. 1. notat: **כֹּל אַחֲרֵ נִשְׁעָן עַל בָּرְכֵי חֲבִירוֹ** quilibet innitebatur genibus alterius. Hinc qui infra alterum cubabat, accumbere dicebatur in illius gremio vel sinu. De hac phrasí juvabit audire SALMASIVM apud WALAEVM paulo ante cit. Vxores vel amicæ apud Romanos semper in sinu mariti vel amatoris discubere solite, hoc est, infra ipsum. Nec enim aliter potuit ex ratione discubendi, qua in sinistrum latus jacuere. IVVENALIS: Et gremio jacuit nova nupta mariti: H. e. infra maritum. Quem maxime amabant, sive masculus, sive mulier esset, cum infra se semper collocabant, i. e. in sinu ipso. Hinc ἐπιτίθεος pro amico intimo Greco, & qui quasi in sinu recumbit. Non dignioris hic locus & magis honorati, sed magis dilecti. Vnde intelligis, quo pacto arctio inter Jesum & Johannem familiaritas ex hoc situ co-

gnoscatur. Frustra autem est HIERONYMVS, quando lib. I. adv. Jovinian. cap. 14. tenerioris dilectionis causam in virginitate Johannis quæsivit. Aliter sensisse videtur Comment. in Cap. ult. Zachar. ubi ita pronunciat: Idcirco amatur a Dominô, quia optimum habebat profundum, & recubuerat super pectus Jesu, & henserat sapientiam. Sed de hoc singulari Jesu in Johannem amore confer, quæ commentatur GERHARDVS in Harmon. Evang. cap. CLXXII.

Ad §. XXIII. pag. 57.

(24) *In sinu Abrahæ*] De sinu Abrahæ ex Patribus Græcis copiose commentariem vide SVICERVVM Thes. Eccles. b. v. p. 138 sq.

Ibidem.

(25) *In sinu Patris*] Huc rursus confer, quæ SVICERVVS ex CHRYSOSTOMO cumprimis cit. loc. de sinu Patris affert, & LAMPE in b. l. Cumprimis GERHARDVS mox citatus notat, in sinu Patris dici Filium 1) propter arctissimam ipsius cum Patre cognitionem, 2) propter æternam a Patre generationem, 3) ardenterissimam dilectionem, 4) plenissimam omnium participationem, 5) secretissimorum communicationem: quem vide, cum ista explicare hujus non sit loci.

Ad §. XXIV. pag. cit.

(26) *Mensæ perfecte circulares fuerunt*] Contra vero, Hebræorum mensas, si non omnes, maximam tamen partem, fuisse quadratas, DASSOVIVS cit. Disp. Thes. V. p. 21 sq. docet; qui & Auctori nostro, licet non nominet, curate satisfacit Thes. I. §. 2. p. 5. quia voces **הַסִּכְמָה** & **מִסְבֵּח** / סְבִיב / de circuitu quadrato etiam adhibentur, quando sanguis dicitur spargendus circum altare holocaustorum, quod tamen quadratum erat, & corona dicitur circa mensam panum facierum facienda, quæ mensa itidem non rotunda, sed quadran-

quadrahdgula erat. Tandem concludit DASSOVIUS: licet accubitus circularis in usu fuerit fortassis, non tamen videtur tam fuisse communis, quam accubitus quadratus. Apud Gentes autem varias mensarum figuras exhibent: STUCKIUS lib. II. Antiqu. Conviv. cap. XVI sqq. ROSINVS lib. V. Antiqu. Rom. cap. XXVI. & DEMPSTER. Notis ad eundem. LIPSIUS lib. III. Antiqu. Lect. p. 144 sqq. Circulares vero mensas apud Romanos, IACOB. SPONIUS delineavit in *Miscellan.* erud. Antiquit. Dissert. de Tripodibus, Figura 5. & 7. p. 118. Pedibus quoque innixa, tantum erant a terra elevate, ut locus sub iis esset canibus Marc. VII, 28. immo & Regibus devictis Jud. I, 7. nostris tamen mensis longe depresso, altitudine cubitus unius cum dimidio, qualis mensa erat sacra Exod. XXV, 23. Cubitus autem facer sex constabat palmis, h. e. 24 digitis: adeoque commode ad hujusmodi mensas accumbebatur, in primis cum & lecti essent humiles, & sine fatigatione condescenderunt.

Omisit Auctor Cœnacula, quæ ὑπερῷα dicebantur Act. I, 13. IX, 37. XX, 8. nec non ἀνώγεον Marc. XIV, 15. Luc. XXII, 12. quia in superiorē ædium parte erant, ita ut scalis eo ascenderetur. Hinc Hebræis עלייה quasi ascensus, audiebat cœnaculum 2 Reg. IV, 11. 2 Sam. XIX, 1. 1 Reg. XVII, 19, 23. 1 Chron. XXVIII, 11. Sed & חדר המחות orcus lectorum 2 Reg. XI, 2. Talmudicis vero ביהת המחות locus lectorum, & Græca voce טרקלין nominatur, quod plures contineret lectos. BVXTORF. cit. Diff. §. 35. p. 308. Confer Jerem. XXII, 13, 14. & Jud. III, 20 sqq. ubi cœnaculi speciosi sit mentio, amplis fenestrīs instructi, ventisque pervīi; & superius contectūm vides, ita ut supra tectūm erigi potuerint arae 2 Reg. XXIII, 12. immo & cancellos tectūm habuisse, ut lumen diurnū eo copiosius penetraret, ex Achasiæ exemplo patet, qui per cancellos ejusmodi in cœnaculum delapsus memoratur 2 Reg. I, 2.

Ad §. XXV. pag. 58.

(27) *Mos detrahendi calceos*] Hunc morem, Christo quoque usu receptum, probat ANTON. BYNAEVS de *Calceis Hebr.* lib. II. cap. I. §. 8. ex Luc. VII, 38. ubi poenitens foemina lacrimis rigasse pedes ejus, & capillis capitīs sui tersisse, & osculatā fuisse pedes ejus, & unxitissime unguento legitur; quæ non in calceatos, sed nudos quadrant pedes: tum quoque ex pedilavio Christi, Joh. XIII, 4, 5. quod Apostolorum, mense accumbentium, nudos omnino requirebat pedes. Cur autem Pascha, per Exod. XII, 11. calceatis pedibus comedendum fuerit, magno cum doctrinæ apparatu idem discussit Vir eruditissimus citato loco §. I. p. 155, iis plura adjicere ut opus non sit. Ad primum sane & Aegyptiacum pascha hoc pertinebat, æque ac sanguinis ad postes forium ædis allinendi præceptum, extra Aegyptum, & in Terra Sancta nunquam repetendum. Sed & LIGHTFOOTVS ex Rabbinorum monumentis Hor. *Hebr. in Matth.* XXVI, 20. hunc morem, ut discalceati mense accumberent Judæi, pluribus exposuit. Romanis quoque, ac ceteris gentibus id familiare fuisse, ut cœnaturi soleas deponerent, post cœnam vero reposcerent atque resumerent, idque ipsam requisivisse munditiem, ne soleis inquinatis lectum conspurcarent, LIPSIUS docuit lib. III. Antiqu. Lect. p. 145. Hinc PETRVS CIACCONVS de *Triclin.* & FVLVIUS VRSINVVS tabulas marmoreas æri incisas ob oculos ponunt, in quibus pueri visuntur, qui calceos cœnaturis detrahunt, & convivæ, qui nudis pedibus accumbunt.

Omisit porro Auctor *Lotionem manuum post cibum sumtum*, de qua ita præcipit MAIMONID. in *Hilchoth Berachoth* cap. VII. §. 11, 12. Si desiderarent edere, removebant mensam, & everrebant locum, ubi comedabant; deinde lavabant manus suas. Fortassis enim reliæ ibi erant micae, olive habentes quantitatem, quæ conculari non debebant, nec super illas lavari. Sed micae non haben-

tes olive quantitatem, poterant manu perdi. Cum allatæ essent illis aquæ ad lavandum, quicunque benedictionem post cibum recitabat (præcipiuus conviva) lavabat manus suas primo loco, ne accumperet præcipiuus manibus sordidis (& expectaret), donec alius lavisset; postea reliqui convivæ suo ordine lavabant demum, neque in eo querebant honorem, nec in pontibus, nec viis (uter præcederet).

Ad §. XXVI. pag. 58.

(28) *Paterfamilias, Dominus convivii]*
 Commode Auctor distinguit inter בָּעֵל הַכְּבִיה oīmōdēs pōtīn seu herum; & inter בָּעֵל מִשְׁתָּחָה dēç̄x̄t̄ḡn̄l̄w̄v, qui lecticis, cibis, potui, & reliquis ad epulum necessariis, recte curandis & distribuendis præerat, *Magister convivii, & Strategus* Latinis dictus: ut apud PLAVTVM Stich. Act. IV. Sc. IV. *Strategum te hodie facio huic convivio:* Ad Plauti Persam Act. V. Sc. I. GRVTERVS: quod, inquit, apud Romanos & Græcos obtinuit, ut in conviviis Magister aliquis crearetur, Hebrais quoque fuisse usitatum; colligo ex Jesu Sirach, cap. XXXII. Si summus convivii magister es constitutus, ne te supra alios efferas, sed quasi unum ex illis præbeas; habeto curam eorum, atque ita confide. Et cum tuo munere perfundus fueris, commendationem adeptus; quiesce: ut læteris eorum causa, ornamenti gratia coronam accipias. *Vbi. & hoc animadvertiso, solitam dari coronam, rei bene administratio signum &c.* Quod idem tamen in MALDONATO acerrima censura mox citandus perstringit CASAVBONVS. Hic leges bibendi præscribebat, & VARRONI Modimperator, HORATIO Arbiter, PLAVTO Dictator, Græcis Συμποσίαρχος, Βασιλεὺς, Στρατηγὸς appellabatur. Hæc autem Magisteria, seu regna vini sortiebantur & eligebant talis in omni convivio, ubi jactus Veneris proprius fuit Magistro creando: unde HORATIVS: — quem Venus arbitrum Dicit bibendi. Vide LIPSIVM scipius citatum p. 149. Num vero Symposiarcha ille, & Modimperator idem sit cum Architrichino, dubitatum video a nonnullis, nec immerito.

Architrichinus enim ministerium obibat, Arbiter ille legebatur ex hospitibus. Sane ab Architrichino CASAVBONVS Exercit. XII. adv. Baron. cap. XIX. Præfectum morum distinguit, qui in nonnullis civitatibus publice apponi solitus convivis in solennioribus epulis. Apud Græcos id obtinuisse, & censores istos Οφθαλμούς dictos fuisse, EX ATHENAEI lib. X. probat, GAVDENTII autem de more Judæorum eodem commentum explodit. Hunc liquido sequitur Auctor noster.

Ad §. XXVII. pag. eand.

(29) *Antiqui Judæi hospitales erant]* Primam hospitalitatis laudem in Scriptura meretur Melchisedek, qui Abraham ejusque exercitui, e prælio reduci & fesso, panem & vinum attulit, eosque refecit Genes. XIV. Hunc ipsem et secutus est Abraham ac Lothus cap. XVIII, XIX. qui data opera viatores, ut illos exciperent, ad ostium expectabant, commendati hoc nomine, & in exemplum imitationis propositi a Paulo Hebr. XIII, 2. Hos alii deinceps multo numero securti, velut senex ille in urbe Gibe, ignotum excipiens Levitam Jud. XIX, 17, 20. Hinc suo velut jure poscebat David, ut de opipato, quod paraverat Nabal, convivio, sibi & comitiibus largiretur partem i Sam. XXV, 4, 8 sqq. Vnde posthac inter pietatis exercitia atque τεκμήγιος fidei plus vice simplici Christianis commendata legitur Φιλοξενοῦ Hebr. XIII, 2. Tit. I, 8. i Petr. IV, 9. Sed & inter monita Judeorum in Pirke Avoth cap. I. §. 5. laudatur ΙΩΣΕ filii ΙΟΧΑΝΑΝΙς sententia, quiv solitus sit dicere: בְּתַחַת בָּיֹתךְ אָזֶה δομος тua aperta ad plateam, h. e. interprete BARTENORA, similis domiti patris Abrahami, cuius domus aperta erat versus quatuor plagas mundi, ut undecunque adventantibus hospitibus aditus pateret, nec ostium querere quis necesse haberet. In Baba Bathra fol. 93. col. 2. laudatur mos Hierosolymis receptus: Mappa expansa erat in loco publico: quamdui mappa illa erat strata, viatoriibus licebat ingredi; si sublata esset, non ingrediebantur.

tur. Celebris ille SCHAMMAI pariter in *Pirké Avoth cap. I. §. 15.* inculcabit discipulis suis: **הַנּוּ מִקְבֵּל אֶת כָּל אָדָם בְּסֻכָּר פָּנָם וּפְתָה** quemvis hominom aspectu vultus pulchri, h. e. vultu sereno & benigno.

Ad §. XXVII. pag. 58.

(30) *Ex illo trito*]. Plenius hæc leguntur in **BVXTORFIVS Florilegio Hebr.** p. 114 sqq. ubi Judæos hodie communiter conclavibus suis hos rhythmos inscribere tradit: **בּוֹם רָאשׁוֹן אֲרוֹחַ die primo hospes:** **בּוֹם שְׁנִי טְרוֹחַ die secundo onus:** **בּוֹם שְׁלִישַׁי סְרָחַ die tertio fætor:** **בּוֹם רְבוּשַׁי בּוֹרָחַ die quarto fugitivus esto:** **בּוֹם חַמִשַׁי עַלְהַ קְרָחַ die quinto: abi calvaster:** **בּוֹם שְׁשִׁי מְרַצָּה die sexto amare clamai scil. hospes.** Addit **BVXTORFIVS** tria priora olim tantum fuisse usitata: sed his postremis temporibus fuisse aucta.

Ad §. XXIX. pag. 59.

(31) *Canoni illi Laodicensis Concilii*]. Canon XXVII ita habet: ὅτι ἐ δει ιερατικες, οὐ ιληγμενες, οὐ λαικες, καλεμένες εις αγάπην, μέσην αἰχμην, διὰ τὸ τὴν ὑθρευ τῇ τάξει προστείθεσθαι τῇ ιερατικῇ, quod non oportet Sacerdotes, vel Clericos, vel Laicos, ad Agapas vocatos, partes tollere, eo quod ignominia inuratur ordini sacerdotali. Quod **BALSAMON** ita exponit: Quoniam ex iis, quæ erant in convivio apposita, quidam accumbentes partes sumebant, & per luxuriam domum auferebant, & hinc eorum, qui convenerant, condemnatio profecta est, sëpe etiam contentio inter eos excitata, Patres definierunt, ne hoc amplius fiat, ad sacerdotalis Ordinis contumeliam. Addit **ZONARAS**, esse id hominis abdomini dediti atque improbi argumentum: ejusmodi autem esse, fideles, sacros præfertim, haud decere. Quæ longe alia & diversa est ab iis, quas Auctor allegat, sanctioris ratio.

Ad §. XXX. pag. cit.

(32) *Judei cœnam sub vespera -- lauissime pararunt*] Jentaculum adeo in usu non erat Judæis, ut in vitio ponatur Principi, mane comedere Cohel. X, 16. & compotatoribus, mane potum redintegrare Jes. V, u. Hinc Petrus satis valide ex matutino tempore abstinentiam a vino probat Actor. II, 15. Nisi forte pueros excipias, nec non mercenarios ac servos, quibus summo mane dispertiri cibum materfamilias prohibetur, forte tamen serius ab illis absumentum Prov. XXXI, 15. & laborantibus per noctem discipulis, summo mane Christus paraverat epulum Joh. XXI, 3, 9, 12. Etsi vero Judæi hodierni valetudini conducere ducunt, prius aliquid edere, quam matutino tempore suum aggrediantur opus; tribus enim, ajunt, & sexaginta morbis fel infestatur, quibus omnibus panis bucella, & cyathus vini, jentaculi loco medeaturs; quibus vero vinum desit, aquæ sufficere cyathum apud **BVXTORFIVM** in *Synag. Jud. cap. XI.* p. 232. ante tertiam tamen matutinam, quæ nobis nona est, religioni ducebant, cibum capere, quod eousque sacrificium matutinum durare censebatur. Hinc Targum cit. ex Cohel. locum ita effert: *Principes tui mane comedunt panem, antequam offerant sacrificium juge matutinum:* Et paulo post ad vers. 17. ita habet: *Postquam obtulissent juge sacrificium, in tempore edebant panem &c.* Prandium porro ipsis omnino erat usitatum, unde ad prandium Josephus invitat fratres Genes. XLIII, 16, 25. probantque loca 1 Reg. XX, 16. Actor. X, 10. ubi circa horam sextam Petrus γεύσασθαι appetivit. Sic Judæi ad vesperam jejunasse dicuntur Jud. XX, 26. 2 Sam. III, 35. unde ordinarie pransos fuisse liquet. Hinc ex Talmud. Tract. de Sabbatho cap. I. fol. 10. col. 1. monitum **BVXTORFIVS** observat citato loco, ut hora quinta, quæ undecimæ nostræ respondet, prandium sumatur: si quis retardetur, morbum facile & debilitatem concipit. Corpus enim alimentum suum in **Bbb 2** tempore

tempore naturaliter postulat; quod si non consequatur, suis ipsis membris pascitur, perinde ac ursus hyeme, esca deficiente, proprias manus pedesque fugit. Denique manifesta in Nov. Test. *δέιπλα ναὶ δείπνος* distinctio Luc. XIV, 12. cap. XI, 37. Actor. X, 9, 10. satis edocet, eo tempore & circa meridiem, & circa vesperam, cibum capere solitos fuisse Judæos. Cœna denique post sacrificium iuge vespertinum adornabatur, ut a Sacris redeuntes, cibo se reficerent. Hinc 3 Maccab. V, 12. media hora decima adfuisse ad cœnam regiam invitatos, prohibetur. Etsi serius quoque coenabant operarii: sic rure demum rediens servus, cibum capit Luc. XVII, 8. immo circa undecimam conducti, unam laborant horam, ac tum demum, domum reduces, ad cœnam se componunt Matth. XX, 9 sqq. De legitimo cœnæ tempore apud Atticos & Romanos, confer *SALMASIVM in Solin.* p. 456. b. E. Velut autem Græci ac Romani, meridianum cibum soli & seorsim, eumque levem & facilem sumebant, ut de Plinio Majore *GOECITIVS lib. V. Epist. 3.* & de seipso *SENECA Epist. 83.* testatur, vespere autem tum majori epularum apparatus, tum in familiarium ac amicorum convictu, laetus largiusque se excipiebant apud *LIXIVM lib. III. Epist. V.* sic Judæos idem in more positum habuisse Auctor cum aliis tradit, quod tamen vereor, ut idoneis edoceri queat documentis. Prandio namque excipiebatur Christus a Pharisæorum principe Luc. XIV, 1. Cœna enim si fuisset, intempestive questionem, de violatione Sabbathi, movisset Salvator vers. 3. & convivia meridiana memorantur in Scripturis & apud Judæos. Nisi quod exente Sabbatho, pro more gentis lauiores fuisse cœnas, *LIGHTFOOTVS EX MAIMONIDE* memorat Hor. Hebr. in Joban. XII, 1.

Ad §. XXXI. pag. 59.

(33) *Poculorum istorum trium*] Paulo aliter recenset THOM. GATAKERVUS Adversior. Miscellaneor. Posthum. cap. V. Opp. Tom. I. p. 442.

de calice Tribulationis, *cap. VI. p. 466.* de calice Consolationis, & *cap. VII. p. 469.* de calice Salutis ac benedictionis, multo cum lectionis ac doctrinæ apparatu agens. Nos Auctorem sequemur. כום ברכה *Ποτήσιον της ἐὐλογίας*, est poculum, quod apud Judæos in festivis & solennibus epulis, postquam paterfamilias illud libasset, omnes in mensa præsentes gustabant. In אחר ברכת *כָל בְּנֵי כָל בְּנֵי ברכה* חין שותה כל אחר מהם מkos של ברכה *מֶלֶא לִזְמָנוֹן* post consecrationem vini bibt unusquisque accumbentium ex poculo benedictionis haustum. Longe tamen aliam hoc poculum rationem habebat in Conviviis Judæorum, ut per illud consecratio fieret totius epuli, aliam in Sacra Cœna, ut nimirum interveniente per verba institutionis benedictione Divina, efficax illud sit medium *μεταδοτινὸν* & exhibitivum sanguinis Christi, ad remissionem peccatorum. Ut frustra sit, cum Auctore nostro, GATAKERVUS, quando verba Pauli 1 Cor. X, 16. huc trahit. Ipse, licet Calvinianus, nobiscum facit *BVXTORFIVS* dissert. de *Sacra Cœna Domini* §. XLVI. p. 310. Dubitandum non est, inquiens, Christum hic nequaquam vulgari & Judeis sueta (aut saltum non sola) sed sua singulari, & quidem antebac ab ipso non usurpata ἐὐλογία, atque ad rem præsentem accommodata, usum fuisse, per quam Symbola Sacramentalia sanctificarit, atque ab usu communi ad usum novum & mysticum separavit, constante ex precibus, & gratiarum actione. Et postquam §. XLVII. p. 311. ἐὐλογίαν & ἐυχαριστίαν apud Evangelistas promiscue usurpatam, οὐνούμεως hic accipi demonstraverat, quod Hebrewum בָּרַךְ utrumque significet, & quod unius sacræ actionis duæ sint partes, precatio scilicet & gratiarum actio, porro subjicit: Ita, cum duabus his verbis promiscue utuntur Evangelista, ideo procul dubio factum, quod Christus in hac & gratias egredit Deo pro instantis redēctionis beneficio, & per gratiarum actionem, adjunctis cum ea precibus, symbola benedixerit, b. e. sanctificarit, & ad mysticum usum separarit. Hinc ista omnia, quæ de poculo benedictionis in Sacra Cœna Chri-

Christianorum copiose commentatur GATAKERV^s, abs τῷ κόσμῳ ἡ βράχη Judæorum sunt aliena.

κόσμος θνητών Poculum Consolationis apud Jerem. XVI, 7. legitur, ubi post gravissimas Judæo populo denunciatas calamitates, subjicitur, neminem futurum, qui mortuos sepeliat, aut superstites soletur. Non frangent eis panem super luctum; ad consolandum eos super mortuos, neque Poculum consolationis propinabunt eis ob patrem matremve ullius eorum defunctam. Quod enim Romanis & Græcis, ritu licet dispari, usū receptum erat epulum ferale, id nec ab Hebræorum moribus erat alienum, unde HIERONYMVS ad cit. loc. Jerem. monet, moris esse, lugentibus ferre cibos, & preparare convivium, quæ Græci πεγίδειπνα vocant; Οὐα nostris vulgo appellantur parentalia, eo quod parentibus justa celebrantur. Hinc videas, quod post funeratum Abnerum convenerint, qui convivium funebre inirent cum Davide, quod ipse tamen distulit ad occasum solis usque 2 Sam. III, 35. & Ezech. XXIV, 17. **לְחֵם אֲנָשִׁים** exponitur cibus afflictorum, ob mortem alicujus funestam. Huc Salomonis quoque verba trahuntur Proverb. XXXI, 6. Date siceram marentibus, & vinum his, qui amaro sunt animo &c. Sic IOSEPHVS lib. II. de B. J. cap. I. Tom. II. pag. 147. auctor est, Archelaum defuncto patre Herode, ἐπιτάφιον ισιάσω πολυτελῆ, lautum epulum funerale populo parasse; additque morem gentis, ἔθος δὲ τότε παρὰ ιερατίοις πολλοῖς πενίας αἴτιον, διὰ τὸ πλῆθος ἐστῶν ἐκ ἀνένδοντος, εἰ γὰρ παραλίποι τις, διχούσιος hic autem motus multos apud Judeos ad inopiam redegit, quod necessitate tenerentur, populum convivio adhibendi: id enim qui omitteret, pro impiobabebatur. Et solent vulgo Judæi lugentibus ob mortuum, primo die mittere cibum, & convivatum ad ipsos venire, ut aliis quoque se curæ esse videant, quando ob luctum obliviscuntur pane suo vesci. Sed de epulo isto ferali eruditus commentatur GEIERVS de luctu Hebraor. cap. VI. §. 20 sqq. Quo tamen cum GATAKERO p. 467. referre convivium Jobi cap. XLII, ii.

haud abs re dubito, quia necessarii & familiares convivatum eum convenientes, gratulatione potius, quam consolatione defungebantur. Ita perperam hoc trahit poculum, quod morti addictis, & ad supplicium prodeuntibus propinatum aut porrectum, fusius prosequitur. Ceterum, qui lugenti ab amicis porrigebatur, Consolationis Calix dici consueverat.

κόσμος יְשׁוּוּת Poculum Salutis celebratur Psal. CXVI, 13. quod GATAKERV^s cum κόσμος βράχη seu Poculo benedictionis temere confundit, quin & Calicem gratulationis interpretatur. Illud vero, cum SIMEONE DE MVIS, maxima Interpretum pars de poculo libaminis exponit, quasi diceret David: solenniter Deo gratias agam in conventu sacro, ubi persolutis, instructisque epulis eucharisticis, libabo in honorem Dei poculum salutis consuetum, quo profitear, me non humana ope, sed solius Dei virtute ac præsidio mirabiliter salvatum esse. Alludi ergo ad ritus sacrificiorum Pacificorum, in quibus vieni pars quædam libabatur Deo, reliquum sacrificantibus cedebat: quod tamen valide probari nequit. Hinc intelligere mavult DILHERRV^s lib. I. Eleætor. cap. XII. p. 71. de conviviis solennibus, in atrio templi celebrari, votivisque & eucharisticis sacrificiis jungi solitis; in quibus calix gratiarum actionis, salutum calix audierit, ad quem Divinus respiciat Psaltes. SALOM. VANTIL ad b. I. ad salutem, Christi redemptione partam refert, phrasin autem petitam pariter cenfet a calice conviviorum saerificialium, quem cum consueta gratiarum actione, & beneficiorum Dei celebratione tollere consueverint: ut calix salutum sit poculum, super quo Deus salutis cum gaudio celebratur. Istâ tamen interpretatio b. GEIERO ad b. I. minus probatur, quia nulla calicis ejusmodi eucharistici libatio alias occurrit in Scriptura: unde poculi vocabulum figurate potius accipendum docet, ut Psal. XXIII, 5. pro affluentia bonorum omnium a Deo præceptorum. Pariter GLASSIVS de calice gratiae & amoris, sive solatii Divini; ESTIVS de calice confessionis ac laudis, figurate exponit. Huc vero

vero num poculum geniale, boni ominis, & cum voto salutis in conviviis nostris coniunctum spe-
tetur, merito dubitatur. Morem illum in uni-
versum serio improbat, & rationibus impugnat
GISB. VDETIVS Dispp. Select. Tom. III. p. 1216
sqq. vindiciasque sententiae suae adornat p. 1220.
quin & Tom. IV. p. 500. eam denuo tuetur, &
p. 503. appendice, ad Disputat. de Ebrietate a se
editam, pluribus munire nititur. Ethnicam
quidem soteriorum originem docet DANHAVER.
Hodof. Phanom. X. p. 1220. edit. de A. 1666. &
abusum improbat Lacf. Catech. P. II. pag. 446.
hunc tamen a moderato & licito usu caute dis-
tingendum, nec ritum istum in se, velut da-
mnabilem & vitiosum, proscribendum alii con-
tendunt. Abominabilis autem nonnullorum in
Veteri Ecclesia fuit consuetudo, qua poeulis in
nominibus & salutem Angelorum atque Sancto-
rum se mutuo inebriarunt, castigante AVGV-
STINO Serm. CXXXII. de tempore, T. X. Opp.
p. 1102. B. & CAESARIE Homil. VI. p. 46. edit.
Baluzii, cuius in h. l. consule notas pag. 124 sq.
Sed haec obiter, cum directe hoc non spectent.
Inter pocula, in Scripturis memorata, occurrit
etiam

cos רין החמה Calix vini furoris, seu calix tribulationum, de quo David Psal. LXXV, 9. canit: Siquidem calix in manu Domini, & vinum turbidum in eo, cuius abundantia mistio: & Jere-
mias vaticinatur cap. XXV, 15 sqq. coll. Job.
XXI, 20. Jes. LI, 22. ubi sensu metaphorico, con-
fluxus & abundantia suppliciorum omnium signi-
ficatur; quo loca de calice passionum Christi
Matth. XX, 22. Luc. XXII, 42. pariter sunt re-
ferenda. Scite in locum Jesaiæ LI, 17. vi-
TRINGA: Vinum, poculo contentum, atque adeo ipsum poculum, significat mala, calamitatesque gra-
vissimas, aptas hominem de statu mentis dejicere
ac deturbare, animunque ejus redigere in statum
stuporis, ἀνονίας, insensualitatis: qui effectus
est gravium judiciorum, aequo ac vini meri, inpri-
mis toxicati ac faculemi, ex magno poculo hausti.
Emblema recepti usus est in scriptis tam Novi, quam
Veteris Fœderis. Quod superest, qui de varia
calicis in Scriptura significatione, distinctione
& descriptione cognoscere plura cupit, audeat
WILH. ERN. EWALDI Emblem. Sac. Lib. III. Ex-
ercent. I. ubi multa hac facientia, studiose con-
gesit.

AD

LIB. III. CAPVT III.

DE SABBATHO.

Ad §. I. pag. 59.

Vox שׁבָת / a quo nostrum Sabbath] Erymo-
logiam vocis Sabbathi vel insulsam ac pere-
grinam, vel genuinam & ritam, observarunt do-
ctores. Prior APIONIS Jndæi est, qui teste IO-
SEPHO lib. II. contra Apion. cap. 2. T. II. f. 470.
(edit. Haverkamp.) ex Aegyptiaca lingua arecessit,
in qua vox inguinis morbum notet. Exacto
enim, inquit, sex dierum itinere, inguinum ulce-
ribus affecti sunt, & hac de causa septima die quie-

verunt, incolumes constituti in regione, que nunc
Jndæa vocatur: & appellaverunt eam diem Sab-
bathum, servata Aegyptiorum voce, τὸ γὰρ βε-
βῶνος ἀλγος παλέστιν Αἰγύπτιος Σαββάτων, vel
juxta SPANHEMI lectionem Σαββὼ, nam ingui-
nis dolorem Aegyptii vocant Sabbathos: quam
traditionem ibidem paulo post absurditatis ar-
guit IOSEPHVS, & quam ante σαββάτων di-
xerat, σαββὼ appellat. Nec multum hinc ab-
ludit IVSTINI lib. XXX. cap. I. & TACITI lib. V.
Hist. cap. I. fabula, Sabbathum dictum & jejunio
con-

consecratum, quoniam illa dies majoribus Ju-
dæorum famem, erroremque finierit. Denique
BUTTARCHVS lib. IV. συρποσιακῶν problem. 5.
Sabbathum a σάβος, Græco Bacchantium epitheto, dedit. Posterior ex Hebraismo petitur, ubi a verbo שְׁבָתָה quievit, cessavit, & שבת cessationis, reguies, & hinc Sabbathum, dies cessationis ab operibus destinatus, ipso Mose docente Gen. II, 2, 3. Exod. XX, 8-11. שְׁבָתָן Exod. XVI, 23, & Lev. XXIII, 39. quam vocem LXX Interp. adoptantes, numero plurium plerunque σάββατα efferre consueverunt.

Varie autem Sabbathi vox accipitur: 1) Proprie & originaliter, pro Cessatione ab opere. Ita **KIMCHI** in lib. Radic. שְׁבָת inquit, עַנִּין significationem cessationis habet, cum res definit: & **JOSEPHVS lib. I.** Antiqu. cap. I. §. 1. edit. cit. hoc modo: ὅγλοι δὲ ἐνάπαυστω, κατὰ τὴν Εβραιῶν διάλεκτον, vox: Sabbathum, requiem, Hebraeorum lingua notat. Vocatur idem 2) pro Tempore quietis, quod in orbem perpetuo recurrens, cessatione ab opere consecratum est: idque vel dies est, vel annus. Sabbathum diei vel cuiuscunq; hebdomadæ est, dies ejus ultimus seu septimus Exod. XX, 10 sq. vel certi mensis, quod solennibus festorum fe-
riis divinitus Lev. XXIII. est præfinitum. Sabbathum anni est septimus quisque annus, quo & a debitis, ab Israelita exigendis Deut. XV, 1. & ab iis in servitute retinendis vers. 12. & a terra cultura, erat cæstandum Lev. XXV, 4. 3) per Synedochen. pro tota Septimana, ut **Luc.** XVIII, 12. וְנַצְאֵו δַיָּס τְּשִׁבְתָּא, h.e. qualibet Septimana. Notionis rationem reddit **R. MOSES BEN NACHMAN** Comment. ad Lev. XXIII. כי בעבור שיש בכל שבעה ימים שבת אחת וחשכון הימים ממנה וקרא שבוע אחר שבת אחד: Quia unicuique septimanæ unum est Sabbathum, & dies hebdomadis ex eo incipiunt numerari, inde factum est, ut primum Sabbathum dicteretur septimana prima. 4) pro Requie vitaæ æternæ, ubi Sabbathum a Sabbatho celebrabitur **Ies. LXVI, 23.** veriusque agetur σαββατισμὸς τῷ λαῷ τῷ θεῷ, **Hebr. IV, 9.** De origine Sabbathi,

quam siccō Auctōr nōster præteriit pede, graviter hallucinatur MARSHAMVS in *Canone Chron. ad Sac. IX.* edit. Lips. p. 196 sq. & SPENCERVS de *Legibus Hebr. Ritual.* lib. I. cap. IV. Sect. II, 12. ex Aegyptiorum, vel Gentium institutis, uterque solennitatem ejus arcessens. Illud quidem, Aegyptios vetustissimos temporum artifices, primos omnium hominum invenisse menses & annos, orbemque dierum hebdomadicum a planetarum numero derivasse censens, verosimile esse judicat, sacrum septimi cujusque diei cultum, lege Mosaica institutum, hinc in religionem Hebraicam publice receptum esse. *Hic vero, Deum sibi diem aliquem consecrari voluisse contendit, quod hæc institutio moribus olim receptis conveniret, & nihil in se haberet, quod nimia sua insolentia rudem populum irritare posset.* Sabbathum igitur ad idolatriam eradicandam institutum fuisse, & huic usui variis rationibus inservuisse. Deum autem, ætate creationem & diluvium sequente, Sabbathum non instituisse, quod ætate illa crimen idolatriæ non vigeret, & homines propter recentem creationis & diluvii memoriam, unum Deum mundi creatorem colerent, nec opus haberent Sabbatho, quod creationis memoriam restauraret. Vtrumque pro merito castigat **JOH. MEYERVS** de *temporibus sacris & festis Hebr.* cap. IX. p. 174. rectiusque Sabbathi originem, hinc ex opere creationis, per Exod. XX, 11. hinc ex opere redēctionis, per Deut. V, 15. derivat. Non longe hinc discedit summus **WAGENSEILLIVS**, quando in *confutatione carminis Lipmanni* p. 558. prolixa de Sabbatho Judaico disquisitione commentatur, ac de origine ejus ita præcipit: Deum æternum, postquam leptimo die finem creationis fecisset, enixe voluisse, ut tanti operis memoria inter mortales conservaretur. Quanobrem rei hujus symbolum, septimam diem, primos homines in pretio habere, atque illo, cessando paulisper ab aliis negotiis, mundi creationem animo recolere, quin & ad idem faciendum, ex sece nascendos & minores exhortari, præcepisse. Dum vero Aegyptiaca presi- ferti-

servitute Israelitæ; magna laboris pensa; citra ullam quiescendi veniam, quotidie cogerentur absolvere, tum quidem omnem Sabbathi cultum penitus intercidisse; eamque unam Judæorum curam fuisse, ut die & noctu opus continuando, stœva Aegyptiorum verbera effugerent. Quam obrem cum Deus ex hoc ergastulo ipsos eduxisset, suique juris postliminio redderet, mox simul plane obsoletam & antiquatam inter Judæos de Sabbatho colendo legem in usum reduxisse. Qua occasione simul visum ei fuerit, augere veterem legem, eamque nunc, præter creationis hujus univerſi, jam amplius ipsius ex Aegypto educationis, symbolum insuper facere; ut posthac, celebrando Sabbathi diem, Judæi in mentem assidue sibi revocarent, tum illam Dei post finitum creationis opus quietem, tum suam quoque a servilibus in Aegypto laboribus quondam liberationem. Quod ex Exod. XXXI, 16, 17. & Deut. V, 19 sqq. probat; & utramque festivitatis hujus rationem scite connectit.

Ad §. I. pag. 60.

(2) *Sabbathum magnum Job. XIX, 31.]* שְׁבַת הַנּוֹרָא dicebatur proprie, quod proximum est ante Pascha; ut ex *Orach Chajim* num. 430. docet *BVXTORE Lex. Targum. b. v. pag. 2323.* Hinc in *Schülbchan Jor. fol. 33. col. 2.* שְׁבַת קָרְן שְׁלֵמִין פֶּסַח Sabbathum, quod ante Pascha, Sabbathum magnum appellatur: idque propter miraculum, quod accidit patribus ipsorum in Aegypto. Sed & magnum dicebatur Sabbathum, quod in primum diem festi aliquus solennis incidebat: duplicabatur enim solennitas concursu Festi & Sabbathi in unum eundemque diem, simulque ratio cessandi ab opere servili propter Sabbathum, & propter Festum; quin & מִקְרָא קֹדֶש *sacra panegyris* erat frequentior & sanctior. Hinc rationem reddunt passim Interpretes, cur dies, mortem Christi excipiens, μεγάλη η ἡμέρα ἐκείνη τῷ σαββάτῳ Sabbathum magnum Johanni audiat Joh. XIX, 31. Concurrebant enim duo Sabba-

tha, cum hebdomadale, tum paschale, sive dies pascharis primus, qui æque ac ultimus, vel maxime habebatur sanctus Lev. XXIII, II, 15. Quantquam enim Joh. VII, 37. ultimus Festi tabernaculorum dies pariter dicitur μεγάλη ἡμέρα τῆς ἑορτῆς; quia נַעֲמָה seu dies congregationis sanctæ erat: expressa tamen, in loco nostro mentione τῷ σαββάτῳ; Sabbathum requirit in diem primam azymorum incidens. Evidem 10. REINH. RVS Harm. *Evang. Tom. III. P. I. p. 516. & Tom. III. P. I. p. 1345 sqq.* cum LIGHTFOOTI, & qui hunc sequitur, ANTON. BYNAEO, Sabbathum intelligit, quo Dei jussu manipulus primitialis solenniter offerebatur Lev. XXIII, 10 sqq. quos tamen HOTTINGERV Not. ad h. l. Au<. & LAMPIVS cumprimis in *Job. cit. jure refellunt*, quia manipuli oblatio vers. II. die profesto, proximo nempe a Sabbatho peragebatur, eoque die dominum ex Festo abire cuivis, si luberet, fas erat. Ut raseam, si sententia LIGHTFOOTI firmo stare telo, illum diem, quo Christus actus in crucem est, primum Paschatis fuisse, nec parasceven Sabbathi magni, sed festum, summa religione colendum, cum tamen Johanne cap. XVIII, 28. teste, eopse die vererentur Judæi Prætorium intrare, ne polluerentur, & a comedione agni paschalis arcerentur.

Ad §. II. pag. 60.

(3) *Tempus inter duo Sabbathæ, vel interiedum inter Sabbathum]* HOTTINGERV in Not. ad h. l. Au<. 1) lectionem citati Textus Act. XIII, 42. sollicitat, & vocem εἰς expunetam cupit; quam tamen tantum non omnes habent Codicēs: 2) Non tam spacium inter duō Sabbathā interiacens, quam sequens Sabbathum interpretatur; a) auctoritate interpretū Syri, & Vulgati, qui habet: rogabant; ut sequenti Sabbatho loquerentur: b) quia vers. 44. eventus hunc sensum confirmat: τῷ δὲ ἐπεχομένῳ σαββάτῳ κ. τ. λ. c) quia; observante LVDOV. CAPPELLIO, μετὰζυ interdum pro μετόπισθεν, vel μετέπειτα sumitur, ut ex IOSEPHO lib. VI. de B. 3. c. 6.

c. 6. constet. Nec ERASMVM modo habet consentientem, verum etiam recentissime MILLIVM, qui in Prolegom. ad N. T. num. 1364. eis quidem retinet, auctoritate & consensu Codicum motus, ceterum nil aliud hic intelligi contendit, quam proxime sequens Sabbathum, unde in Var. Lect. ad h. l. ex Scholiis exponit, εἰς τὸ μεταξὺ, τοτέσιν, εἰς τὸ ἑσόμενον. Verum obstat vox μεταξὺ, quæ non subsequentis, sed interjecti significationem habet: & τὸ σάββατον hic non diem septimum, sed Synecdochice totam septimanam notat, ut Luc. XVIII, 12. Petierunt igitur, ut in subsequentem septimanam, quæ inter Sabbathum illius diei, & inter sequens Sabbathum interjecta imminebat, hæc verba Gentilibus clarius exponerentur. Vnde recte vertit LVTHERVUS: Zwischen-Sabbaths: recte quoque Auctor complexum dierum profestorum, τὸ μεταξὺ σάββατον vocari tradit. Accedit, quod nec Judæis illo tempore, diebus septimanæ profestis, secundo nimirum & quinto, sive Lunæ & Venèris ad lectionem publicam legis convenire, inusitatum esset, ut est in Cod. Hierosol. מגלה fol. 75. col. 1.

Ad §. III. pag. 60.

(4) Sabbathum confertur Reginæ] Quæ de vestibus pretiosioribus, Sabbatho soli destinatis, ad h. l. notavit REIZIVS, ex BVXTORFII Synag. Jud. cap. XV. pag. 298. sunt petita. Quia enim Jes. LVIII, 13. de Sabbatho præcipitur: וְכִבְרָתָה & honorabis eum diem, modum honoris habendi in Talmud Schabbath fol. 113. col. 1. exponunt: שֶׁלְאַ וְהָא מְלֻבֹּשֶׁךְ שֶׁל שְׁבָת שֶׁל חֹל ne vestimentum tuum Sabbathinum sit sicut vestimentum tuum profanum, vel quotidianum. Judæi enim ditiores peculiares habent vestes, quas extra Sabbathum non induunt. Sabbathum enim מלכָא reginam appellaverunt: si vero vestes regiæ alio tempore induantur, quam ubi coram regina comparetur, dedecus admittitur, & regina ludibrio habetur. Hinc R. CHANINA, vespera Sabbathi decenter

ornatus stabar, & dicebat: *venite, egrediamur in occursum Sabbathi regine.*

Ad §. IV. pag. 60.

(5) *Incipit hora sexta vespertina pridie Sabbathi*] Proprios Sabbathi limites, a sole occidente ad solem occidentem, definit LIGHTFOOT. Hor. Hebr. ad Matth. VIII, 16. recteque monet, pridie Sabbathi nemini licere opus aliquod incipere, nisi idem quoque perficere queat מבוער dum adhuc est dies, i. e. dum sol nondum occidit. Vespera Sabbathum præcedente, si quis conspecta una stella laborare pergit, liber est a reatu, (nam adhuc dies est) si vero, conspectis duabus, laborem continuet, reatum contrahit (tum enim dubitatur, an dies sit) si expectat, donec conspiciantur tres, tunc plane peccat (quia haud dubie nox est) juxta Talmud Hierol. Tract. Berachoth fol. 2. col. 2. Hic ergo tria observanda sunt temporis momenta: ערְבַת הַשְׁבָתָה vespera Sabbathi, ab hora tertia pomeridiana Parasceves, introitus Sabbathi, ab hora vespertina sexta vel ab occasu solis, & בין השמשות spaciun inter solis occasum, & noctem interjectum, inter soles dictum, quo dubium est, num tempus illud sit de die, an de nocte: de quo cit. loc. LIGHTFOOTVS pluribus agit. Post vesperam itaque externum opus nullum amplius peragunt, sed mature Sabbathum inchoant, aliquid illi de præterita hebdomade concedentes, Synagogam adeunt, preces fundunt, præparationem agunt, expectantes ita ingressum Sabbathi.

Ad §. IV. pag. ead.

(6) *Præparatio Sabbathi*] Ex hodierno Synagogæ more, BVXTORFIVS cit. loc. quinque ad præparationem Sabbathi momenta requirit: 1) ciborum ad usum Sabbathi præparationem & instructionem: 2) mensæ aptationem: 3) lotiæ, si minus totius corporis, faciei tamen, manuum ac pedum, aqua calida; quo barbare tonsura

tonsura & unguium refectione (non absque superstitione peragenda, quam *ibidem p. 297. legas*) pertinet: 4) vestium Sabbathinarum inductionem: 5) lucernarum Sabbathicarum affectionem & adornationem: quæ huc transferre supersedemus. Quia vero lotionem vix tribus verbis attigit, liceat ex R. IEHVDA LOEW, fil. ISAAC הנגנת האرم de officiis hominis c. XXIII. ubi observatio officiorum Sabbathi describitur (edit. Fürth. A. O. 451. h. e. C. 1691. in 12.) addere, lotionem in vespera Sabbathi, שיחקה סמוך לשכנת הטיבלה ita ut Sabbathum proxime antecedat, peragendam esse geminam, alteram quando exuit vestes quotidianas, alteram ut augmentum Sabbathi sibi conciliet; addendum quoque esse immersionem tertiam, si impuritatem forte ex easu nocturno contraxerit, quin immo si בצל השובה in agenda penitentia sit occupatus, יטבול ז' ד טבולה ו' quatrordecim immersionibus esse abluendum.

Ad §. V. pag. 60.

(7) Appellant Cœnam Puram] Meminit hujus Cœna Puræ AVGUSTINVS Tract. CXX. in Job. Tom. IX. fol. 554. inquiens: Acceleratam vult intelligi sepulturam, ne advesperaferet: quando jam propter Parasceven, quam cœnam puram Judei, Latine usitatis apud nos vocant, facere tale aliquid non licebat. Vbi tamen ex CASAVONI Exercit. XVI. c. Baron. cap. CVI. observamus a) non tam ex antiquitate Judaica, quam gentili, hanc appellationem promanasse, qua Latini Parres nonnulli, imitatione Gentilium, προσάθθατο, seu Judæorum Parasceven vocavit cœnam puram, ut adeo, quod Rabbinis. עירוב Græcis παρεσκευὴ dicitur, idem illud Patribus nonnullis Latinis dicatur Cœna Pura: b) Quamvis autem promiscue usurpentur vocabula, in re ipsa tamen ingens fuisse discriben. Näm in ritibus Paganorum cœna pura appellabatur cœna, illis apponi solita, qui in casto (nempe Cereris) erant, quod Græci dicunt οὐρεύειν vel προαγεῖν. Erant autem, pro diversitate

sacerorum, ritus diversi, & multiplex ciborum observatio. (Addimus hic CASAVONO, quod cœna pura illis esset, que animalium carnibus careret, oleribus tantum, & terræ natis contenta, quam ideo Græci, cœnam sine sanguine, PLAVTVS Capt. I. 2. v. 86. cœnam terrestrem appellant; quod APVLEIVS inntuit, sub finem Ajclepii inquiens: hoc optantes, convertimus nos ad puram, & sine animalibus cœnam: & eodem alludit SPARTIANVS Did. Juliani cap. 3. Sæpe nulla existente religione, oleribus, leguminibusque contentus, sine carne cœnavit. Vid. VRSIN. ad Ciaccon. de triclin. p. 189. SCALIGERVM de Emendat. Temp. VI. p. 569. EVLENGER. de Conviv. lib. I. cap. II.) Contra vero in Hebræorum ritibus nihil ejusmodi fuisse legimus. Habuerunt sane etiam apud hos Paraſcevæ magnarum festivitatum suas observationes, sed delectum aliquem ciborum fuisse, ultra legem Mosaicam, quæ omnes ex æquo adstringebat, non legimus. γ) Adcoque ex his liquet, Parasceven Judæorum a Patribus, TERTULLIANO, AVGUSTINO, IRENAEI Interprete veteri, & aliis, nec non ab iis Judæis, qui AVGUSTINI tempore in Africa erant, Cœnam Puram fuisse dictam, appellazione translatâ e ritibus Gentilium, ἀβλόγως, secundum analogiam, non quia eadem essent observationes. Addo testimonium TERTULLIANI lib. I. ad Nationes cap. XIII. Vos certe estis, qui etiam in laterculum septem dierum solem recepistis, & ex diebus ipsum prælegistis, quo die lavacrum subtrabatis, aut in vesperam differatis, aut otium & prandium curetis: quod quidem facitis exorbitantes & ipsi a vestris ad alienas religiones. Judei enim festi, Sabbathi, & cœna pura, & Judaici ritus lucernarism, & jejunia cum azymis, & orationes litorales, que utique aliena sunt a Diis vestris. Confer præterea DV FRESNE Glossar. Latinit. b. v.

Ad §. VI. pag. 60.

(8) Nefas fuit, Judicibus confidere] Ita Mischna Sanhedrin cap. IV. §. I. sub fin. definit, quia

quia in capitalibus iudiciis sententia condemnatoria non nisi postridie perfertur, לְפִיכָּךְ אֵין רַנֵּן לֹא בְּעֶרֶב שְׁבָת וְלֹא בְּעֶרֶב יוֹם טוֹב: Idcirco nec pridie Sabbathi aut festi exercentur: nam alioquin, ut rationem addit Gemara, decisio iudicij in Sabbatho existeret. Quod apud M A M O N I D E M Hilec. Sanhedrin cap. XI. §. 2. uberius declaratur, sententiam capitalem in Parasceve non ferri, quia executio ejus non detur die sequenti, sive Sabbathi, sive festi. Afflictionem autem iudicij ejus, & dilationem post Sabbathum prohiberi. Ita posthac quoque Imperatores Christiani, die Dominica vel Festo, causas cognoscere, sententiam ferre, aut iudicia exercere, nefas pronunciarunt, Cod. IUSTIN. lib. 3. tit. 12. de feriis, l. 3. & Cod. THEODOS. lib. 2. tit. 8. de feriis l. 1.

Ad §. VI. pag. 60.

(9) Opificibus illicitum fuit operari] Ita RIMCHI in Michlol fol. 221. e Mischna decimum assert: **חוּתָה מִן אָמְנוֹת שְׁלָשׁ עֲשָׂיוֹן עַד חֲצֹות:** Ex omnibus artibus tres artifices exercent artem in parascevis paschatum ad medium ipsius parasceves: nimirum sartores, רצענִים cerdones, calceolarii, & סְפִירִים scribae. His tamen CASAVONVS Exercit. XVI. §. 17. addit חֲנוּנוֹם caupones, qui tabernas ac popinas exercent, ex Juchasin p. 26. unde colligit, aliis quoque artificibus integrum fuisse, artem suam exercere in Parasceve.

Ad §. VII. pag. 61.

(10) Preparationem Sabbathi suis manibus promovere] Repetit hoc, & inculcat citatus supra R. IEHVDA LOEW de officiis hominum cap. XXIII. haud procul ab initio, quenavis virum licet honoratum & in dignitate constitutum, ipsum tamen res necessarias domi sua: **לְכֹוד שְׁבָת** in honorem Sabbathi præparare debere, sive ad accendendam lucernam, sive ad sternendam mensam, sive ad lecti compositionem pertineant,

quantumvis servis abundet. Quod ex Talmudis Tract. de Sabbatho fol. 119. & Tract. Kidduschin cap. 2. uberius declarat BVXTORFIUS Synagoga cap. XV. pag. 296. pium Rabb Chasdam plus minute concidisse, doctissimos Rabbam, & Rabb Josephum ligna fidisse, Rabbi Siram ignem accendisse, Rabb Nachmanem domum everuisse, & totam mensam supellecitem præparasse &c.

Ad §. VIII. pag. cit.

(11) *Tinnitu tubæ vel cornu*] De hoc ritu, post Gemaram Tract. Schabbath fol. 35. col. 4. fusius egit MAIMONIDES in Hilec. Schabbath cap. V. §. 18, 19, 20. cuius verba, quia prolixiora sunt, Latine reddidisse sufficiat: *In omnibus provinciis atque urbibus Israëlitarum, vespera Sabbathi sexies clangebant: clangebant autem loco excelso, ut sonum omnes homines ejus regionis & suburbii percipere possent.* (Nimirum, ut in Gemara, & Glossa R. SALOMONIS traditur, in altissimo civitatis loco tectum fuit planum, & in ipso templo מִכְרָה השְׁבָת tectum Sabbathi 2 Reg. XVI, 18. ad id paratum, ut ex illo Minister Synagogæ buccinam inflans, Sabbathum indicaret.) Quando primum clangebatur, tum illi, qui in agris reperiabantur, ab aratione, sarritione, atque aliis agrestibus operibus, prohibentur. Qui urbi propinquiores, non licentiam illam intrandi habent, priusquam remotiores accesserunt, quando una omnes urbem intrant. Tum adhuc tabernæ operae, & tabulæ mercatorum locis suis relinquebantur. Quando vero altera vice clangebatur, remote sunt tabulæ & clausæ taberne: hactenus tamen cibi calidi, & olla super foco relinquebantur. Clangore tertio edito (olla) removebantur, & (favillis) obtegebantur cibi, atque lucerna incendebantur. Tum expectat tantum, quantum requiritur ad minutum pisces assandum, aut ut panis in furno coquatur: & (tribus illis clangoribus, tres alios superaddit, atque tum) sonum aequalem, fractum, denuo aequalem edit, cessatque. Primus clangor edebatur in Mincha tertia parte elapsa, quando sol jam occidebat. Ita quoque Sabbatho

batbo excunte, stellis ortis, eum in finem clangebatur, ut quisque ad opera agenda licentiam acciperet. Clangendi autem officium רם חון Ministri Synagogae fuisse, ibidem asseritur.

Ad §. VIII. pag. 61.

(12) *Notificant per ædituum*] Non clangore tubæ, sed indictione publica ante ædes, & proclamatione, ut singuli a labore cessent, seque *להכנסה בלה ad ingressum sponsæ*, h. e. ad Sabbathum, formosæ sponsæ instar adveniens, honorifice excipiendum componant, teste *BVRX TORPIO Synag. cit. loc. p. 299 sq.* Vbi quidem REITZVS ad b. l. Auctor. Sæpius se observasse monet, ædituum tum circumire, & instar Romanî פָּאֶבְדָּשׁ seu lictoris, fores percutere, ἐνεχειρίαν autem proclamare, nunquam audivisse. Nil tamen prohibet, quo minus, pro locorum & regionum diversitate, varii quoque inter Judæos obtineant ritus. *LEO MYTINENSIS certe de ceremoniis Judeor. modern. P. III. cap. I. §. 12.* vel clamore, vel signo alio, intimari Sabbathum tradit.

Ad §. IX. pag. cit.

(13) *Ibi superstitiones, hic sacrilegi sunt*] MAIMONIDES quidem in fronte *Hilcoth Schabbath*, quinque solum præcepta allegat, quibus religio hujus diei contineatur, duobus affirmantibus: 1) *לשבות בשבתו die septimo esse quiescendum*: 2) *לקרשות את יום השבת בគורה diem Sabbathi cum recordatione esse sanctificandum*: & tribus negativis, 3) *שלא לעשו בז* *nullum opus eo die esse faciendum*: 4) *שלא לצלחת חז ultra terminum itineris Sabbathi non esse progrediendum*, 5) *שלא לענוש neminem multam esse afficiendum*. Malefana tamen Magistrorum solertia, in infinitas fere observationes illa excreverunt, quarum sat amplum dedit specimen ANTON. HVLSIVE in *Theol. Jud. P. I. p. 240 sqq.* ex MAIMONIDES loc. cit. pariter, ac ex *Orach Chajim*, superstitiones Rabbinorum arcessens: v. g. *Num liceat ali-*

quid calefacere die Sabbathi? quod ad focum fieri licitum negant, ad solem affirmant: *Num licet educere jumentum in locum publicum in Sabbatho?* ubi licitum pronunciant *educere* jumentum freno ligatum, cuique jumento proprio, eique custodiendo, apto; prohibitum, si jumentum ducatur freno, quod ipsi non convenit, vel ineptum est ad illud custodiendum, v. g. si os equi ligetur fune, vel asinus catena equi, aut felis loro; quia, quod cuivis proprium & accommodatum non est, id oneris loco censetur, quod ferre jumentum hoc die prohibetur: *Num fricare aut atterere manibus vestimentum aliquod liceat*, quod post lotionem exsiccatum obrigitur? ubi מותר licitum dicunt, si intentionem aliam non habeant, quam ut illud mollefaciant, *אסור* autem, seu illicitum, pannum linteam, quia hunc qui fricant, nitidum efficere intendunt, quod opus est dealbantis, Sabbatho prohibitum: *Num abstergere lutum liceat hoc die, quod adharet pedi?* licitum credunt, si fiat inter terram & parietem, illicitum ad parietem propter ædificium, & ad terram, ne foveam implere videatur, quod Sabbatho prohibetur: quæ ratio etiam vetat, ne in Sabbatho, ventrem quis exoneret in agro rēcens proscissio, quia multæ ibi sunt foveæ. Gravissima cumprimis est disceptatio: *Num capere & elidere pulicem, aut pediculum liceat in Sabbatho?* ubi definiunt, pulicem aut pediculum de terra aut de vestimento tollere illicitum esse, sed si cuti adhæreat & mordeat, venari quidem licere, necare tamen non licere: ubi tamen excipiunt, כינה מותר להרגנה pediculum impune necare licere, idque ideo, quia pediculi capiti insultant, ubi pulices non reperiuntur. In gratiam tamen pulicum, parcendum quoque pediculis, ne vestes suas executiens, occidat pediculum, & eadem opera occidat pulicem. Hinc R. ELIESER pronunciat, הורג כינה בשבת qui pediculum elidit in Sabbatho, similis qua reatum est illi, qui occidit camelum, si scilicet hoc non de capitis, sed vestimentorum pediculis intelligatur. Similes hujus furfuris Judæorum superstitiones lege apud

RVXTORPIVM Synag. Judaic. cap. XVI. p. 350
sqq. At enim vero ipsas incantationes Sabbatho fieri permitiunt Judæi apud **EDZARDVM**, ad Avoda Sara cap. II. p. 337.

Ad §. X. pag. 61.

(14) *Iter Sabbathicum*] De itinere Sabbathico, seu ut Talmudici vocant, **הוּמוֹת הַשְׁבָתָה** intervallorum Sabbathicorum terminis, **CASP. WASERVS lib. I. de mensuris Hebr. cap. XII.** & post hunc prolixius commentatus est **SELDENVS lib. III. de Jure Nat. & Gent. cap. IX.** p. 317 sqq. curatissime omnium **FRISCHMVTHVS** pecul. disput. *de via Sabbathi*, cui **MICHAEL WALTHERVM** Sen. junge, pariter pecul. *Dissert.* Ut Interpretes taceam, qui σαββάτῳ ὕδον Auctor I. 12. passim illustrarunt. Est autem via Sabbathi locorum spaciū, quantum licuit Judæis, sine peccato, tempore Sabbathi confidere. Duplex obtinuit hujus itineris mensura, major, quæ Mosaica sancta creditur auctoritate, & minor, quæ ex Scribarum scitis promanavit. Prior XII milliarium fuisse perhibetur, quia totidem complexa sint Israelis in deserto castra, extra quæ egredi prohibuit Moses: posterior, bis mille cubitorum. Vtramque complectitur & edifserit **MAIMONIDES c. l. cap. XXVII. §. 1.** **חוֹצֵא** להחומי המרינה בשכנת לוכה שנאמר **אלִיאֶזֶר אִישׁ מִמְקּוֹם בַּיּוֹם הַשְׁבִיעִי**. מקום זה הוא החום החום העיר ולא נתנה תורה שיעור לתחום זה אבל חכמים העתוקו שתחום זה הוא חוץ לשניות עשר מיל בצד מחנה ישראל. וכך אמר לחם משה רבנו לא תצא חוץ למחנה. זמר ברו סופרים שלא יצא ארם חוץ לעיר אלא עד אלף אמה אבל ארם חוץ לא אלפיים אמה אסור שלא אלפיים אמה הוא *Qui egreditur extra limites provincie die Sabbathi, vapulat, quia dicitur (Exod. XVI, 29.): nemo egrediatur e loco suo, die septimo. Ille locus est terminus urbis (seu spaciū, intra terminum illum, protensum). Nulla vero lex definit hunc terminum, attamen Sapientes statuerunt (ex legis interpretatione) ut terminus sit*

XII milliaria, juxta mensuram castrorum Israelis. Nam & sic iussit Moses Magister noster: Non egrediemini e castris. Verum ex Scribarum scitis (manavit illud) quod non liceret homini urbe exire ultra bis mille cubitos, nam spaciū illud pro suburbio habetur Num. XXXV, 4 sqq. Alii, quos sequitur Auctor noster, ad Josuam referunt, qui cap. III, 4. præcipit: Spaciū erit inter vos & inter arcā, quasi bis mille ulnarum in mensura; non appropinquabis ad illam (propius) ut sciatis viam &c. ad qua verba R. D A V. KIMCHI glossatur: **שְׂהִינוּ יָכוֹלִין לִירַךְ וְלִהְפְּלַל בְּשַׁבָּת לְפָנָיו ut possitis ire, & orare ante arcā in Sabbatho**, futurum enim, ut in obsidione Jerichontis diem Sabbathi sint acturi, ut ex Tanachuma mysticam affert expositionem. Istud tamen refutat **ABARBENEL**, bene monens, per **כָּלְפִים אֲמָה** non mensuram præscribi definitam, sed indefinitam, non tam cubitis, quam oculis dimetiendam. Atque istam quidem, pro itinere Sabbathi, mensuram tantum non omnes, Judæi pariter ac Christiani, tenent, unde **תַּרְגּוּם in Esther. I. 16.** **אַרְפָּקְרָנָא לְמַטְרָ שְׁבִיא וּמְשֻׁטָּבָא בְּרוּלָה לְהַלְכָה בְּרַמְרוֹן** **מַדְבִּין אֲלָפִין אֲמָה** **mandatum nobis est, observare Sabbath & dies festos, adeo, ne ultra bis mille cubitos ambulemus.** Sic **ELIAS Levita in Tisbi** voc. **תְּהִמָּה שְׁבָת הָא** pariter ex **Jos. c. l.** definit: **מַהְלָךְ אֲלָפִים אֲמָה terminus Sabbathi est iter bis mille cubitorum:** quod tamen ita moderantur Talmudici, ut urbis spaciū non computetur, sed iter extra urbem intelligatur. Totam enim urbem licere peragrare homini in Sabbatho, etiamsi fuerit amplissima, etiam ut Ninive; idque five muris cincta esset, five minus. Ita pariter fas esse, ex urbe egredi, per bis mille cubitos in quamlibet plagam; saltē non ultra. In varie autem dimetienda urbe, pro diverso ejus situ, & computando itinere Sabbathi, tricas Iudeorum enodavit, & iconibus illustratas oculis subjicit, laudatus supra **SELDENVS**. De distantiā porro montis oliveti ab urbe Hierosolymorum, præter **WASERVM**, cum cura egit **LUDOV.** **DE DIEY ad Act. I. 12.** ubi hunc locum quoque

cum Johan. XI, 18. erudite componit. Confer præterea, DRVSIVM lib. II. Observat. cap. 9. & lib. III. cap. 12. LIGHTFOOTVM Comment. in Aet. Tom. II. Opp. p. 753 sq. coll. cum Hor. Hebr. in Aet. I, 12. p. 688. ERASM. SCHMIDIVM Not. ad Aet. I, 12. & CARTWRIGHT. Not. ad Exod. XVI, 29.

Ad §. XII. pag. 61.

(15) *Sabbathulum, ita vocarunt additamentum*] Dicitur Rabbinis שְׁבָתָה / & in eo consistit, ut de diebus profanis, sexto nempe & primo, ipsi Sabbatho aliquid adjiciatur, ne Sabbathum lege Divina statutum, violetur. Hoc ordinarie & ratione situs, Tiberiensibus & Zephorensibus Judæis obtigit, illis in valle, his in monte sitis. Inde dictum Rabbi Rose: וְהִי חֲלֵקִי מְכַנֵּיס שְׁבָתָה בְּטֻרְיָה וּבְמִזְרָחִי שְׁבָתָה עַד מְכַנֵּיס שְׁבָתָה בְּצִפְרֹעִי sit pars mea cum ingredientibus Sabbathum in Tiberiade, & cum egredientibus a Sabbatho in Zephore. In libro Musar f. 88. col. 2. ratio dicti additur: Tiberias sita erat in valle, ita ut non conspiceretur ipsis amplius sol, quasi dimidia hora ante occasum ejus, idcirco lucente adhuc sole Sabbathum inchoabant, & adjiciebant ad sanctum (nempe partem diei communis). Zephore urbs sita erat in vertice montis, ut solem adhuc conspicerent lucentem, dum aliis occideret, ideoque longius protrahebant Sabbathum, quam alii, & adjiciebant de profano ad sanctum (i. e. partem diei sequentis ad Sabbathum). Idem tamen, vi traditionis majorum, incumbebat omnibus, ut aliquid quietis de profanis diebus, & in auspicio, & in egressu, Sabbatho adjicerent. Id autem in gratiam fieri defunctorum, impiorum, quorum animæ ex inferis ad Sabbathi quietem quoque veniunt, BVXTORFIVS docuit Synag. Jud. cap. XV. p. 305. & cap. XVI. p. 336. quem vide. Ab illa autem Sabbathi prolongatione distingue מְסֻף לְשָׁבָת additamentum Sabbathi, quod certis ritibus & precibus absolvitur, ordinario & statu cultui Sabbathi matutino superadditis, de quibus legatur HYLSTVS Theolog. Jud. lib. I. P. II. p. 314.

Ad §. XIII. pag. 62.

(16) *Nullis cibis parandis eodem die*] Interdictum de non coquendo cibo, ad tempus Mannæ tantum pertinuisse, & perperam a Judæis ad omnia æva fuisse extensum, Auctoris sententia est, a REIZIO-aque ac HOTTINGERO in Not. ad h. l. atro carbone notata. Etsi enim ad hoc interdictum Exod. XVI, 23. Mannæ solum sit mentio, quia alium Israeliticæ, in deserto vagantes, cibum non habebant, partim tamen nullum posthac in Sacris literis vestigium deprehendo legis illius post ingressum in Canaan sublatæ, partim generalis est legis ratio, quia coquere cibum labor est, qui turbat quietem Jehovæ, unde h. l. additur: quies, quies sancta erit Jehovæ die crastina, quod cocturi estis, coquite &c. Sive ergo Manna coquatur & ad cibum paretur, sive carnes aut esculenta alia, eadem inde emergit turbatio quietis sacræ. Accedit, interdictum de non accendendo igne in die Sabbathi, etiam in terra Canaan viguisse, nec eapropter coqui potuisse cibos.

Ibidem.

(17) *Die Sabbathi jejunare*] Hunc Gentilium errorem recte reprehendit Auctor, ejusque geminum ostendit fontem, quorum prior ad rem proprius accedit, quam posterior. Dicit enim ex Nov. Test. vix tanta constitit Ethnicis notitia, inde ut enata videri queat opinio, die Sabbathi Judæos jejunare. Nihil autem minus in usu est Judæis, quam jejunium Sabbathicum, cum hoc die vel maxime genio indulgere & comedendi soleant, immo partem feriationis Sabbathi haud postremam in eo ponant, quod laete vivant. Idque ne absque Scripturæ auctoritate facere videantur, provocant ad Jes. LVIII, 13. Sabbathum vocabis שׁוֹנֶג delicias, Sabbathum deliciarum, nempe, ut delicis omne genus repleamur. Quæ verba licet commode interpretetur ABEN ESRA, קְרָאת שְׁבָת עַג שְׁלָא הַעֲשָׂת bo מְלָאכָה וְשָׁתָה עַג הַנֶּפֶש בְּשָׁמוֹעַ דָּבָרִי vocabis Sabbathum delicias, ne in eo opus faciat.

facias, sed anima potius delicietur audiendo verba legis: in alia tamen omnia detorquet R. DAV. KIMCHI: מצוחה עשה לענוג האגוף ביום השבת: במאכלים ערבים טובים: Præceptum affirmatum hoc est, ut corpus die Sabbathi delicias agat, optimis cibis vescendo. Sic quando Deut. XVI, 14. dicitur: Lataberis in festivitate tua, tu & filius tuus, & filia tua, & servus tuus, & ancilla tua &c. id de edendo & bibendo exponunt, ita tamen, ut omnia in Dei frant honorem. Licit ergo hoc die laute vivere, sed eo saltem animo, ut meritum Sabbatho honorem deferas; non vero ultra facultates, quia hinc futurum sit, ut Sabbatho tecum reputes, longe tenuiores fore diei sequentis epulas, ac proinde moerore afficiaris, nec in Sabbatho læteris; ut habet BVXTORF. Synag. c.l. p. 312. Hinc MAIMONIDES in Hilc. Schabbath cap. ult. statim ab init. quatuor die Sabbathi observanda inculcat: זכור memento, Exod. XX, 8. שמר custodi, Deut. V, 12. כבוד bonorem Sabbathi, & עונג voluptatem: tandem §. 12. observat: אסור להתענו ולושוך ולהחנן ולבוקש prohibitum est, Sabbatho se affigere (jejunio) clamare, precari, implorare Dei misericordiam: etiam in maximis angustiis, propter quas alias totus cœtus jejunat & clangit, nemo jejunat & clangit in Sabbatho, nec in diebus festis. Exceptionem tamen addit: præterquam urbis causa, quam gentes obfederunt, vel ob inundationem fluvii, vel navis causa, que naufragium patitur, propter quæ clangunt in Sabbatho, ut auxilium illis feratur, & precentur, & implorant misericordiam Dei super ea. Alium præterea casum observat BVXTORF. c. l. p. 332. in quo die quoque Sabbathi, ad vesperam usque, cibo abstineret & jejunare licet, si nimirum quis triste somnium viderit, utpote librum legis ardentem, domus, trabes, & coassationes collapsas, dentes excusos, & id genus alia somnia, infortunium portendentia; quia tale somnium moestitiam causatur homini, quam minuit jejunium, dum cogitat, omne malum, quod somnium ipsi portendit, merito jejunii sublatum iri. Vnde Rabbini dicunt: יפה הענין להלום כאשר לבערת אפלו.

בשבה pulchrum est jejunium post somnium malum, ut ignis stipula, etiam in Sabbatho. Verum ad delicias Sabbathicas ut redeamus, MAIMONIDES c. l. §. 7. eas ita exposit: או זה עונג זה שאמור חכמים שציריך תבשיל שמן בוחר ומשקה מבושם לשבת הכל לפט ממן של ארם Quænam sunt delicia? he, cum dicunt Sapientes, necessarium esse præparare esculenta quam maxime opipara, atque potulenta aromatibus condita propter Sabbathum; omnia hoc pro cuiusque facultate. Et omnis, pergit, qui multus est in expensis Sabbathicis, inque apparatu multorum atque lautorum ciborum, ecce hic laudandus est. Hinc tria convivia per Sabbathum quilibet celebrare tenetur, etiamsi pauper sit, nocturnum nempe, nocte Sabbathi, post solis occasum; matutinum, die Sabbathi post horam XII, Judæis sextam; & vespertinum, post horam tertiam pomeridiānam, Judæis nonam; §. 9. Quæ ne gratis instituta censeantur, præmium addunt Magistri: כל המקיים שלש סעודות בשבה ניצול משלה פרענותו quicunque servat tria convivia Sabbathi, liberabitur a tribus penit, nimirum a doloribus Messiae, a judicio Gehennæ, & a bello Gog & Magog. Abstinendum insuper inculcant a multo cibo ac potu בערב השבת in vespera Sabbathi, die Veneris, ab hora tertia secundum MAIMONIDEM, juxta alios vero per totam diem, ut majori aviditate cibum capiant Sabbathos. Quin immo juxta §. 14 sqq. המשיח המטה מעונג שבת הוּא concubitus maritalis pars est deliciarum Sabbathicarum: adeo quidem, ut הלמי חכמים מלילו שבת ללילה שבת הבראים משמשן מלילו שבת ללילה שבת eruditæ sani εὐοιας γαμηνη prestant a diebus Sabbathi ad dies Sabbathi, seu quovis Sabbathos. SELDENVS itaque, quando in hanc Gentilium criminacionem incidit, de Jure N. & G. lib. III. cap. XV. p. 369 sq. hanc ejus rationem reddit, quod Romani omnes Judeorum festivitates, ad-eoque jejunia quoque solennia, acceperint pro Sabbathis, quia hoc nomen tritissimum erat, ex qua Neomeniarum, Jejuniorum, & Sabbathorum confusione evenisse censet, ut Judæos crederent, diebus Sabbathi jejunare. Ceterum de luxu Sabbathi

Sabbatario, ad illustranda quædam loca Scriptura, Mischnæ, & Patrum ecclesiæ, erudite differit. Vir apprime doctus, & Collega mihi conjunctissimus, HENRICVS SCHARBAV Observat. Sacr. P. III. num. VII. p. 541 sqq. Adde, quæ de illo congreguit SPENCERV de Legibus Hebr. Lib. I. cap. IV. Sect. X. n. 3. p. 75. & EDZARD. ad Berachoth cap. I. n. 32. p. 192 sq.

Ad §. XIV. pag. 62.

(18) *Solum ignem pro operibus Tabernaculi*] Hic iterum vapulat utrique Glossatori suo Auctor, & jure merito, cum illa legis προσθήν: in omnibus habitationibus tuis, diserte ad privatas Israelitarum ædes, non ad Sanctuarium spectet. Recte itaque Judæi, cum ad omnem ignem privatum, tum ad ignem punitivum sceleratorum, referunt, ut quantumvis comburii sententiam quis tulerit a judicibus, Sabbatho tamen cremandus non sit, ut est apud MAIMONIDEM c. l. cap. XXIV. §. 7. Bene FRANCIS. IVNIUS verba legis προσθήτε εο die cultui meo tantum incumbite, ac ne cibos quidem vobis necessarios parate: vide cap. XVI, 24. Accedit, quod nullum opus in Sanctuario, ex Rabbinorum scito, Sabbathum violet: hoc enim die Sacerdotes ligna imposuerunt altari, sacrificia mætarunt, excoriarunt & obtulerunt, aliaque pergerunt opera satis molesta & laboriosa, citra violationem Sabbathi, ut paulo post §. XVII. ipse largitur Auctor, quia hæc omnia ad cultum, & ad ipsum Sabbathi faciunt honorem: quidni eadem fini ignem accenderent in Tabernaculo? In privatis vero ædibus, tempore frigoris, si vel propter infantes, vel senes, igne vel hypocausto calefacto opus habent, Christianum aliquem ad id conducunt, vel pridie ita præparant & disponunt, ut sponte accendatur, ne violent hoc præceptum.

Ad §. XV. pag. 62.

(19) *Pulicem elidere, vel venari*] De his, & aliis hujus furfuris superstitionibus, supra An-

not. (13.) jam egimus. Fusius illa prosequitur R. MOSES MIKOTZI in lib. *Preceptorum magno, præcepto negativo LXV.* unde addimus sequ. Non ambulandum super herbam, ne pedibus eam evelas, nec condescenda arbor, aut aliquid suspendendum in eam, ne ramum aliquem frangas. Poma Sabbatho decerpta comedи non debent, præsertim si circa caudam pomi aut piri aliquid arboris remanserit. Non ascendendum in equum, aut aliud jumentum, ne arrodatur. Sinapi die Sabbathi non commiscendum aqua aut vino, nec ponendum pomum ad ignem, ut illud asser. Non lavandum corpus Sabbatho, præsertim aqua calida, sicut & sudor prohibetur abstergi, sed vespere manus, pedes & facies lavari possunt: Sabbatho autem nec manus lavari debent. Et quicquid publice fieri prohibetur, id nec in conclavi licitum est.

Reptilia, que mordent & interficiunt, ut sunt muscae, crabrones, scorpiones, serpentes, canes furiosi, Sabbatho occidi possunt, præsertim si ferantur in hominem: secus, si quieti sedent, aut fugiant hominem. Prohibitum est legere apud lucernam, nisi duo simul legant. Si incendium Sabbatho incidat in atrium, nihil eripiendum est præter cibum, qui eo die necessarius est, & præter vas atque vestes, quibus Sabbatho opus habuerint. Potest & theca auferri, in qua sacer liber est, nec curandum, si etiam in eadem theca pecunia fuerit, & illam simul asportaveris. Sabbatho navi abire non permittitur, cum natatoris speciem præ se ferat. Si autem triduo ante Sabbathum illam ingressus fueris, non opus est, ut Sabbatho egrediaris. Curru quoque Sabbatho vehi probiberis, non obstante, quod gentilis agat jumentum. Prohibitum est, auferre sellant ab equo vel asino, sed solvere poteris cinctorium, & si tunc abjeceris sellam, tua non intereft. Si gentilis propter Israëlitam fecit ignem, aut acceudit lampadem, non poterit Israëlita uti lumine illo & igne illo, & habere commodum ex eo, per quod Sabbathum est violatum. Secus, si gentilis propter se illa fecisset. Et si gallina edat in die solenni ovum, non licet comedere illud eo die. Prohibitum est latus omnis instrumentorum, quin & non licet percutere.

percutere tabulam, aut ludere cum nuce, aut tinnire cum nola, vel puerum a fletu compescas. Leitus Sabbatho non est sternendus &c. Confer etiam, quæ SCHICKARDVS de Jure Regio cap. V. Theor. XVIII. & ad hunc locum CARPZOVIVS notavit p. 385 sqq.

Ad §. XVI. pag. 62.

(20) *Die Sabbathi vim vi repellere*] Castra sequi, & cum sedes suas armis tueri, tum alienas terras invadere & occupare, integrum fuisse Judæis, ex-Vet. Test. historia affatim liquet. Eos porro apud Gentiles quoque stipendia mereri, nisi adversus cives bellum geratur, licite potuisse, h. GROTIUS compluribus exemplis probatum dedit *Annot. ad Luc. III*, 14. Sic de stipendiis militum Hebræorum, prolixe commentatum legé MENOCHIVM lib. VI. de Republ. Hebr. cap. XIV toto, fol. 591 sqq. Sed quia prius Sabbathi religione prohibebantur arma tractare, hinc factum, ut hoc die vieti, bis præda hostium evaderent, ut ex JOSEPHO Author noster exponit; cui adde 1 Maccab. II, 34 sqq. Hinc rebus suis cautius consulere edocti, bellum gerere Sabbatho, si necessitas postulet, nulli dubitarunt. Mattathias certe suis persuasit, & manxit inde apud illos, καὶ σαββάτους, ἐποτε δέσποινται, μάχεσθαι, etiam Sabbathis, ubi necessitas postulareret, bellare, ut est apud JOSEPHVM Antiquit. lib. XII. cap. VI. §. 2. edit. Haverkamp. Ita quoque Jonathas, Bacchidi die Sabbathi se adororient, ὡς ἐ μαχόμενον ἐκείνη τῇ ἡμέρᾳ, διὰ τὸν νόμον, tanquam eo die non pugnaturum, propter legis reverentiam, armis gravem intulit cladem lib. XIII. cap. I. §. 3. Vnde MAIMONIDES Hilc. Melachim cap. VI. §. 12. definit: *Obsident urbes gentium etiam Sabbatho, & pralianter cum illis Sabbatho, quia dicitur* (Deuter. XX, ult.) donec illa descendat; ubi perinde est, sive bellum sit legale, sive ultroneum: quæ verba cum cura excutit, & cum contraria videantur iis, quæ idem MAIMONIDES in Hilc. Schabbath protulerat, mutuo componit CARPZOV. ad Schickard. Jus Reg. cap. V. Theor. XVIII. p. 387 sqq. Huc nim-

rum res omnis redit: 1) quamvis pro se, & protutela vitæ, si ab hostibus impetantur, pugnare concederint, ipsi tamen hostem adoriri, vel etiam munimenta, quæ illo die is strueret, turbare aut demoliri nefas habebant: 2) in obsidionibus, ubi bellum esset ultroneum, tribus minimum diebus ante Sabbathum, obsidionem incipiebant, & si intra triduum non occupetur illa, etiamsi Sabbathum incidat, illam continuabant, quia Deut. XX, 20. dicitur: *usque ad occupationem ejus, continuo urgendam esse: in legali autem & demandato bello nullum dubium fuit, quin Sabbatho geri possit, exemplo Jerichuntis, ut Seder Olam Rabba cap. XI. fol. II. col. 2. testatur:* ר' יוסי אומר וום השבת היתה מליחמתה של ורחו ושל עז ושל גבעון R. JOSE ait, die Sabbathi fuisse prælium Jericho, & Aj, & Gibbonis. Ad quem locum vide, quæ annotavit IOH. MEYER p. 369. De Judaorum militia Sabbathi, quoque confer HOORNBECK de convin. Jud. lib. VII. cap. V. p. 508.

Ad §. XVII. pag. cit.

(21) *Christus sanavit die Sabbathi*] Et sic adhuc docent Judæi in Falkut Rubeni fol. 123. col. 2. *Conservatio vita Sabbathum pellit, idque ex hac ratione.* Nam vita nostra est instar maris, & lex instar feminæ. Jam vero notum est, quod femina mari subdita sit, adeoque lex obligata est, ut faciat, quod vita Israëlitarum conservanda conveniens est. Et sic quoque dicitur (Ezech. XX, II.) quæ faciet homo, & vivet per illa. In Tanchuma fol. 27. col. 4. R. ELIESER concludit a minori ad majus: si enim circumcisio, quæ ad unum tantum hominis membrum spectat, Sabbathum pellit, quanto magis periculum vitæ, quod ad totum hominem spectat, pellere potest Sabbathum: ומרפאיין אוֹתוֹ בְשַׁבָּת adeoque hominem Sabbatho sanare licet. Plura in hanc sententiam concessit CHRIST. SCHOETTGEN. Hor. Hebr. ad Matth. XII; 10. & confer quæ huc attulit BXVTORF. Synag. cap. XVI. p. 365. nec non EDZARD. ad Avoda Sara cap. II. p. 51 sq. 368.

Ddd

Ad

Ad §. XVII. pag. 63.

(22) *Opera absolute necessitatis*] De defensione sui, & propulsatione intentatæ necis, ita definiunt Magistri in *Tanchuma* fol. 76. col. 1. *Quem milites vel latrones persequuntur, מהל לאת בשבת* is profanare potest Sabbathum, ut eripiat animam suam. De imminentे autem pecudi mortis periculo, idem statuisse veteres Judæos, Christus testis est Matth. XII, ii. nec erat, qui mendacii aut falsi eum argueret, donec R. LIPPMANN in *Nizzachon* criminaretur, quod juri

ipsorum contraria & consuetudini ipsorum repugnantia ipsis affinxerit. Posthac certe secus stauerunt in Talmude, unde MOSES MIKOTZI loco supra cit. diserte affirmat: *Si pecus in foream ceciderit, manibus educi non debet, sed pasce illud ibi, donec transferit Sabbathum.* Sed BXVATORFIVS cit. loc. p. 33. probe monet, posterioris ætatis Judæos, ad invidiam Christo conciliandam ita statuisse, cui etiam sententiæ evssetiis inhæret ad Chissuk Emunah cap. XLV, p. 331. b. quos vide.

AD
LIB. III. CAPVT. IV.

DE PASCHATE ET FESTO AZYMORVM.

Ad §. I. pag. cit.

Vox ea, origine Hebraica est] Circa etymologiam vocis α) errarunt Patrum nonnulli, qui ex Græca arcessunt origine, ac si descenderet a verbo πάσχειν, in quibus est CHRYSOSTOMVS Homil. V. in Epist. I. ad Timotheum. Πάσχε λέγεται, ὅτι τότε ἐπαθεὶς ὁ χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν, Pascha dicitur, quia Christus illo tempore pro nobis passus est: ex Latinis TERTULLIANVS lib. adv. Ju-dæos, cap. X. sub fin. Adjectit, inquiens, Pascha esse Domini, id est, passionem Christi. Hanc autem derivationem merito reprehendit AVGVSTINV S Epist. CXIX. β) Recte opinati sunt, qui ab Hebreo Πάσχα Græcum πάσχα derivarunt. Sed nec hi eodem omnes tramite incedunt. Rabbanistæ enim vocem Πάσχα in transundi, transiliendi, notione accipientes, transitionem interpretantur, quod Angelus vastator transierit domos Israelitarum, eas relinquens intactas. Quod respondet verbis Exod. XII, 13, 17. Karrai autem in condonandi significatu acquiescent, cum saliendi notio in Πάσχα non cadat, bene autem miserendi, quod ex Jes. XXXI, 5. probant, ubi

פסוח ורמולית condonando & eripiendo. Sic R. AARON BEN ELIAH in MSCto, Tract. de Paschate, apud IOH. GÖTHOFR. SCHV-PARTH de Secta Karreor. cap. IV. §. XIII. p. 133 sq. Sunt, qui dicant, de significatione τῆς Πάσχας eam ob causam, quod fuerint Aegyptiorum domus Israelitarum aedificiis permixtae, saltum fecisse devastatorem a domibus Israelitarum ad domus Aegyptiorum. Verum hoc minus probabile est, quod res hæc vocetur saltus: saltus enim non cadit in vocem Πάσχας, sed significatum habet condonandi atque miserendi, eundem quem (Jes. XXXI, 5.) condonando atque eripiendo: quia condonavit primogenitis Israelitarum, conspecto sanguine super superlininare, & super duos postes, neque permisit ingredi devastatorem in domos ipsorum, ut percuteret. Quin & Rabbanistæ non omnino omnes absunt ab hac significatione, teste R. ABENDANA in Suppl. Comment. R. SAL. BEN MELECH ad Exod. XII. f. 18. col. 2. Istudque פסוח A BAR-BENEL ad cit. Jes. loc. exponit: שירם עליהם וימלט misericordia sua atque auxilio illis aderit. Sed prævalet trita, & propria verbi notio, ex qua Deus ipse hoc vocabulum explicat, allegante

Auctore

Auctore nostro. Curate ita definit SEBAST. SCHMIDIUS de Pasch. P. III. cap. I. pag. 275. Pasch in Festi significatione non transitum ipsum notare; a transitu tamen nomen sortitum esse, & quidem primario a Sacrificio Præteriresico, quo Dominus motus, peccata comedentium agnum paschalem præteriit, cui appendix loco accesserit in Aegypto, ea nocte, qua Deus domos Israelitarum, sanguine Paschatis signatas, sine cæde præterivit.

Ad §. II. pag. 63.

(2) *Sumitur in Sacris Literis*] Vel enim proprie accipitur, & Sacrificium notat Præteriresico Exod. XII, 27. quo phrases spectant: facere Pascha Domino, mactare Pascha, ut Num. IX, 2, 3. facient filii Israel Pascham in tempore suo: decimo quarto die mensis bujus inter duas vespertas facietis illud suo tempore; juxta omnes ritus suos, & juxta omnes ceremonias suas facietis illud. Vnde liquet, ipsum Sacrificium, in Aegypto oblatum, quod effecit, ut præteriret Angelus percussor, primam & propriam esse vocis significacionem. Vel *improprie*; ubi 1) Festum designat, quod Azymorum dicebatur, septemque diebus integris durabat, ut Exod. XXXIV, 25. & Luc. XXII, 2, appropinquabat autem Festum Azymorum, ἡ λεγούμενη πάσχα Joh. II, 13. VI, 4. quæ metonymica vocis usurpatio est, ab adjuncto, & sub initium festi celebrato Sacramento: 2) Agnum paschale, per metonymiam materiæ, quia sive agnus, sive hædus, sacrificio Paschali destinata materia est, ideo ipsius Sacrificii nomine venit: 3) Sacrificia festalia pacifica, quæ primo Paschatis die, ad latandum in Domino, offerebantur, ut Deuter. XVI, 2.

Patribus Christianæ Ecclesiæ, Pascha pro festivitate sumtum, aliud Judæorum est, aliud Christianorum. Illud διαβατήριος έօρτην vocabatur, ut GREGOR. NAZIANZ. Epist. LIV. τὸν αὐγίαν τὴν πάσχα ἡμέραν τῶν ἐκεῖθεν αὐγαθῶν, οἵδια μυσταγωγίαν, έօρτην δύσαν διαβατήριον, Sanctum Pascha diem futurorum bonorum symbolum esse scio,

ut qui transitus festum sit. Ήσπασχαλία έօρτη, ut in notatione temporis frequenter legitur, τῇ πασχαλίᾳ έօρτη, Feste Paschatis. Duplex autem Christianis Pascha est, unum σανχώτιμον, quo Christus in crūcē est actus, alterum ἀναστότιμον, quo resurrexit ex mortuis; de quo utrōque copiose commentatur post LEONEM ALLATIVM de Dominicis & hebdomadibus Græcorum, CASP. SVICERVS Sacrar. Observation. Cap. III. p. 61 sqq.

Septem autem Paschata præcipua, a Mose ad Christum, memorat Scriptura: 1) in Aegypto, ad primam ejus institutionem Exod. XII, 21 sq. 2) in deserto Sinai Num. IX, 2. 3) quod Josua instituit in Canaan Jos. V, 10. 4) tempore Regis Hiskiæ, in publica Ecclesiæ reformatione 2 Chron. XXX, 1. 5) sub Josia 2 Chron. XXXV, 1. 6) a reducibus ex captivitate Babylonica, celebratum in novæ urbis templi restauratione Esdr. VI, 19. 7) quod Christus ea nocte edit, qua fuit proditus Luc. XXII, 8 sqq.

Ad §. III. pag. cit.

(3) *Circa vesperam decimi quarti diei mensis primi*] Tempus celebrati Paschatis geminum est: Ordinarium, dies XIV mensis Nisan, qui & Abib dicitur, atque principium anni Ecclesiastici constituit, ut ex Exod. XII, 6. patet: vel Extraordinarium, quod non nisi in certo casu, suum habet locum, definitum a Deo Num. IX, ii. ubi ii, qui immundi, vel in via longinqua extra Palæstinam abessent, jubentur mense secundo, die decimo quarto & sequentibus Pascha, cum Azymorum Festo, post celebrare, secundum omnes leges ac ceremonias, ac si mense primo id agerent cum tota multitudine. Vnde simul concluditur, quod ultra mensem secundum differri Pascha non potuerit, ob quascunque demum causas. Erat enim menses secundus indulgentiæ datus, quam ultra, quam fas est, pretendere non licet. In his itaque duobus temporum momentis, si Pascha celebrari non posuit, homo excusatus videtur in annum integrum.

grum. Quando itaque Hiskias & Chron. XXX, 2, 15. mensis secundi eodem die, hanc solennitatem egit, frustra est ABAR BENEL, *Diff. de principio anni causatus*, annum fuisse interkalarem, ubi Rex, loco gemini mensis Adar, duplice statuerit mensem Nisan, alteroque mense Nisan Pascha celebraverit, ut hoc pacto nihilominus illud in statum incideret tempus. At enim vero mensis secundus solum in Textu memoratur, absque ulla nominis facta mentione; duplice autem Nisan altum silent cum Divina, tum Rabbinorum monumenta. Fuit ergo indultus a Deo Festi terminus in casu extraordinario, quem Scriptura diserte versu 3. allegat.

Ad §. III. pag. 63.

(4) *Secundum ipsorum Sacramentum*] Sacramentumne, an Sacrificium Pascha fuerit? magna animorum contentione, inter Nostrates ac Pontificios doctores fuit disceptatum. Sane in Scriptura זבח Sacrificium diserte appellatur Exod. XII, 27. XXXIV, 25. Istud tamen quia ab omnibus reliquis sacrificiis multum abit, & Sacramentum Veteris Foederis alterum (prout stylo Ecclesiastico, media illa gratiae oblativa & exhibitiya appellari consueverunt) constituit, hinc doctores nostri *Sacrificium Sacramentale*, vel *Sacramentum Sacrificiale*, genus in Paschatis definitione constituunt, quo & a ceteris Vet. Test. sacrificiis distinguatur, & in ordinem simul, classemque Sacramentorum collocetur, denique & censu Sacramentorum Nov. Test. eximatur, cum in Nov. Test. aliud nullum, praeter id, quod Christi morte semel peractum fuit, Sacrificium locum habeat, teste Epist. ad Hebr. VII, 27. IX, 28. Quia vero Pontificii assertionem istam in rem suam vertere, & pro sacrificio Missæ illam allegare, irrito licet conatu aggressi sunt, hinc nostratum alii sacrificium dicere Pascha simpliciter recusarunt. AVG. VARENIVS disp. *de agno paschali*, concl. 24 sqq. ad calcem Comment. in Exod. p. 446 sq. agnum paschalem כתוב fuisse, sub notione mactationis solennis, ad-

mittit; non tamen fuisse זבח contendit, sub notione speciali sacrificii, proprie dicti; unde ad nullam sacrificiorum classem, quas ordine recentet, posse referri. Pariter b. DORSCHEVS in disp. *de agno paschali*, quæ *Mysaria Missæ ejusdem* legitur sub juncta, §. 50. p. 406. aliquam agni paschalis celebrandi actionem sacrificialem fuisse, contra Pontificios operose negat, quia 1) agnus ille sacramentalis, non a Sacerdotibus, ut ad unum omnia sacrificia proprie dicta, sed a patribus familias mactabatur: 2) ejusdem oblatione nullum requisivit altare: 3) circa illum consecrandum nullus adhibitus est ritus sacrificialis: 4) nullum sacrificium verum, legitimum, Deoque placens, in Aegypto fieri potuit, per Exod. VIII, 26: 5) sacrificiis, ex animalibus Deo factis, adeoque agnis etiam matutinis & vespertinis, imponebantur peccata populi, & hoc ritu expiabantur; quod ab agno paschali aberat: 6) sacrificiis ignis profanus non competebat, sed facer ac coelitus delapsus; agnus paschalis autem culinari igne assabatur. Satisfacit etiam objectionibus illis, quæ a denominatione Paschatis petuntur, quando קרבן nec non θυσία, זבח προσφορά salutatur. קרבן enim in commune δῶρον, sive id notare observat, quicquid vel Deo, vel hominibus donatur, & locis quamplurimis ad res non sacrificatas accommodari: זבח autem quamcunque σφαγὴν, mactationem designare, unde verbum זבח etiam Pythonisse tribuitur i Sam. XXVIII, 24, quando Sauli convivium ex vitulo paravit. Interim admittit, agnum paschalem alias similitudinis conditions cum sacrificiis communes habere, licet proprie dictum sacrificium non sit. Ut taceam, rationes DORSCHEI fere omnes, ex Paschate depromptas Aegyptiaco, in Pascha seculorum non quadrare: novem enim discrepantiae momenta פסח מצרים מפסח רוחה Pascha Aegyptiacum a Paschate seculorum, in terra Canaan celebrato, distinguere, Magistri alias observarunt; de quibus suo loco. Hinc negativam sententiam ita mitigat SEB. SCHMIDIVS de Pasch. P. III. cap. II. p. 283. ut inter Sacrificium proprie dictum, & inter

ter Sacrificium *strictè* dictum, curate distinguat. Prius Paschati largitur & affirmat, idque definit mactationem sacram, & religionis causa suscepitam, sub certis quibusdam ritibus, divinitus præscriptis: Posterius negat, istudque tradit illas sacrificiorum species complecti, quas sacrificia, de quibus carnis aliquid atque adipis super altare ponebatur, & offerebatur Domino, pro impetratio bonorum spiritualium, aut ecclesiasticorum simul, constituebant. Hujusmodi sacrificium Pascha non fuisse, ejus affatim docet institutio. Nihil enim de carne, nihil de adipe, (in Paschate Aegyptiaco) nihil de visceribus, altari imponebatur, aut Domino offerebatur; tota vero pecus paschalis, tanta quanta fuit, cum capite, pedibus, cauda, visceribus assabatur & comedebatur. Proprie tamen dictum Sacrificium fuisse, probat a) ex nomine זבח, quod in Scriptura nusquam, nisi de sacrificio proprie dicto, mactationis sacræ & religionis causa suscepitæ, usurpatur. Velut ergo proprie dicitur זבח התרה sacrificium eucharisticum seu confessionis Lev. VII, 12. זבח שלמים sacrificium pacificorum Levit. III, 1. ita pariter זבח פסח sacrificium præteritionis Exod. XII, 27. b) Ex actibus sacrificialibus, qui sunt mactatio sub devota aliqua formula atque intentione, usus sanguinis, seu illinendo postes, seu effundendo ad fundum altaris: γ) Ex ratione typi. Negari enim nequit, quod Sacrificium Paschale typus fuerit verissimi ac vel maxime proprii sacrificii Christi, quod pro nostra obtulit salutem. Inde Joh. XIX, 36. non erat frangendum sacrificio redemptorio os ullum, quia in sacrificio paschali typico, ne os ullum frangeretur, cautum erat. Huc refer quoque i Cor. V, 7. Nescio, an multo sit accuratior distinctio MARPERGERI de agno ad aræ corn. lig. Cap. IV. §. IV. not. p. 474 sq. ubi eandem tractat quæstionem, sed inter sacrificium verum dispescens, & merum, prius affirmat, posterius negat. Neque tamen quicquam inde lucratur BELLARMINVS, pro Missæ sacrificio sic argumentatus: Celebratio agni paschalis figura expressa erat celebrationis Eucharistie:

Sed illa immolatio quædam erat victimæ Deo oblata: Ergo celebratio Eucharistie immolatio esse debet victimæ Deo oblata, ut sic figura respondeat figurato. Sed distinguendum hic est inter actum sacrificii, ejusdemque materiam. Sacrificii actus etiam in celebratione Paschatis non constituit in oblatione Deo facta; totus enim agnus cedebat in cibum Israelitarum, unde hoc a sacrificiis strictè dictis longo diseriminatur intervallo. Vt autem materia illius erat pecus sacrificialiter mactata, cuius sanguis spargebatur in remissionem peccatorum, ita materia Cœnæ est τὸ σῶμα, τὸ υπὲρ ὑμῶν διδόμενον, οὐ τὸ αἷμα, τὸ υπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον Luc. XXII. Datur ergo convenientia figuræ cum figurato, sed quæ non ex indole sacrificiorum strictè dictorum, sed ex natura sacrificii paschalis tantum promanat, quæ sola hic requiritur. Ex Reformati, sacrificium fuisse negat REIZIVS Not. ad h. l. Autor. utrumque fuisse affirmat HOTTINGER. Not. ad h. l. Media nobis videtur via, si dicatur, non fuisse Sacrificium ordinarium, ex ordine scilicet sacrificiorum reliquorum, pro peccatis oblitorum, sed Sacramentum, attamen pro indole ac natura Veteris Testamenti, sacrificialibus ac umbraticis ceremoniis ornatum, & indutum. Ipsi sane Judei Agnum hunc inter Sacrificia minoris sanctitatis referunt, & in eadem cum oblatione animalis decimati, & animalis primogeniti classe collocant, juxta MAIMONIDES de oblation. cap. I. §. 17.

Ad §. IV. pag. 64.

(5) *Quibusvis in locis habitationum suarum?* Hinc agnum paschalem inde ab Vrbis & Templi desolatione, mactare amplius non audent, quia Deut. XVI, 2. diserte præcipitur: Non poteris immolare Pascha in qualibet urbium tuarum, sed in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus, ibi immolabis Pascha, vespere ad solis occasum. Vnde nec isti Judei, qui terram Canaan, & Hierosolymas incolunt, hodie ibi agnum paschalem comedunt, quia de-

structum est Sanctuarium & Altare, ut nullam plane amplius victimam offerant. Contra vero **azyma** ubivis terrarum comedunt, nec illa paschali alligata esse credunt agno. Vnde denuo patet, agnum illum, praeter Sacramenti indolem, rationem quoque obtinere sacrificialem. Sacrificia enim a Templo pendent Hierosolymitano, nec offerri hodie possunt, nisi in illo: contra vero Sacraenta mere ac pure talia extra Terram Sanctam administrantur, ut exemplo est Circumcisio. Quod si ergo Agnus paschalis non esset, nisi Sacramentum, ut circumcisio, tum æque extra Terram Sanctam quam intra illam, locum haberet.

Ad §. V. & VI. pag. 64.

(6) *Ritus & ceremonie usurpatæ*] Quatuor cyathorum, ceterorumque rituum ordinem & modam **BUTORE**. exposuit *Synag. Jud. cap. XVIII. p. 408.* **S.E.B. SCHMID. de Pasch. P. II. p. 239 sqq.** ubi ex Schulchan Aruch Sect. 469 sqq. præcepta Judæorum Latine reddidit, & ex recentioribus. **LVNDIVS**, aliqui suis locis, ut iis describendis supersedere possimus. Sunt enim ista recentioris instituti, & Magistrorum placitis magis, quam Scripturæ auctoritate suffulta. Cum primis **BARTOLOCCIVS** *Biblioth. Rabbin. P. II. p. 736 sqq.* curatus & copiosus est in percensendis primo veteris, hinc quoque recentioribus Judæorum ritibus, in Cœna Paschali usurpatis.

Ad §. VIII. pag. cit.

(7) *Paschalis pecus, vel agnus, vel hædus*] Equidem **PAVLVS BVRGENSIS** in *Exod. XII. 5.* agnum tantum admissit, hædum illicitum pronunciat, *partim* quod Christus cum agno quidem comparetur, sed nunquam cum hædo, quin, quod indignum sit, eum cum hædo conferri, *partim* quod *Exod. XII. 5.* non utriusque pecudis licentiam faciat, sed sumendam eam dicat, agnum nimirum, **p** ex agnis & hædis, h. e. ex

promiscuo utrorumque grege, agnum pascendum cum agnis & hædis; ut de loco potius, quam de specie intelligatur. In societatem erroris abripuisse videtur ille magnum **GERHARDVM** nostrum, quando in *LL. Theol. Loc. XXII. §. 31.* contra **LYRANVM** tuetur, *non hædi, sed agni, & quidem solius, usum in hoc Sacramento fuisse receptum.* Sed **BVRGENSEM** hoc nomine notavit **S.E.B. SCHMID. de Pasch. P. I. cap. I. p. 48.** & **P. III. cap. IV. p. 315 sqq.** nec tanti sunt illius rationes, iis ut affurgamus. Institutio quippe divina, primo commune ponit vocabulum **שׂ pecus parva**, quod mox ad duas distinctas restringitur species, sive sit agnus, sive hædus: ubi phrasis ipsa **BVRGENSI** refragatur, quæ non habet: *de agnis & hædis*, in uno scilicet grege unitis aut permixtis, sed **שׂ pecus parva**, **וְהַכְבִּישִׁים de agnis, וְמִן הַעֲזָבִים de hædis**, aut disjunctive potius, seu de agnis, seu de hædis, ut distincti adeo innuantur greges. Et praxis ipsa reclamat, quando *2 Chron. XXXV, 7.* diserte legitur: *Josias largitus est filiis populi sui pecudes gregales, agnos & filios caprarum, in usum Paschatum.* Nec typica obstat ratio, cum Christus a Paulo *1 Cor. V.* nec agnus appellatur, nec hædus, sed **πάσχα ήμῶν**, pro nobis immolatum, ut tam agni, quam hædi typo locus detur. Hircus autem uterque, Expiationis die *Lev. XVI.* typum præbebat Christi, ut de aliis, ex hircis aut capris, sacrificiis nihil dicam. Quidni ergo hædus anniculus, cum hirco non comparandus, Christum potuerit adumbrare? ut contra **SPENCERVM** recte colligit **IOH. MEYER. de tempor. & festis Hebr. P. II. cap. XII. §. 49. p. 284.** Juðæorum autem nugas, a **SPENCERO** in scenam revocatas, ideo præceptum fuisse Israelitis, ut oves & hædos tantum, in solemnitate Paschatis usurparent, quod Aegyptii ab utrisque, ovibus autem præcipue, religiose sibi temperarent, quia immo mense Nisan vel maxime latarentur & saerificant signo Arietis, idem solide discussit & profligavit **MEYERVS** cit. loc. §. VIII sqq. p. 258.

Ad §. VIII. pag. 64.

(8) *Tota communitas vocabatur Φεατρεία*] Hebræis appellatur, *חֲבֹרוֹת*, quod numerum complectitur hominum, comedendo uni agno destinatum, quem *ΙΩΣΕΦΗΣ lib. VI. de bell. Jud. cap. IX. §. 3. edit. Haverk. pag. 399.* recte definit, ἐν ἔλαστον αὐδεῶν δένα (μόνον γὰρ ἐν ἔξεσι δάινοσθαι) πολλοὶ δὲ καὶ σὺν ἕποσιν αὐθοίσονται, ex hominibus nunquam paucioribus decem (solum enim epulari non licet) sēpe etiam viginti convenientiunt. Ille vero numerus ante constitutus erat, quam agnus maceraretur, quia Exod. XII. dicitur: *pro ratione pecudis numerabitis*, juxta *MAIMONID. in פֶּסְחָה קְרֵכָן cap. II. ab init.* Plures tamen poterant sodalitates in uno conclavi Pascha comedere, saltem ut distinctum unaquæque occupet locum, nec una cum altera temere confundatur, *ibid. cap. VII. §. 3.* Istud vero sodalitium constare non poterat, simul ex feminis, & servis, neque ex infantibus & servis, neque ex solis infantibus, neque ex solis ægris, neque solis senibus, neque solis lugentibus, neque solis profelytis, licet ex solis feminis, & solis servis constare posset, licet etiam ægroti, senes ac lugentes & profelyti interesse societati paschali possent. Poterant etiam esse tot personæ in uno sodalitio, ut quælibet tantum ad olivæ quantitatem: (qui tamen numerus vicenarium longe excederet:) poterant porro, qui nomina sodalitio dederant, discedere ab illo ante macerationem agni, non vero post illam: immo, si quem in sodalitio tolerare nolent, v. g. si esset epulo, partem ipsi divisam ac seorsim dabant: fide *MAIMONID. cit. cap. II.* Si, qui ad sodalitium pertinebant, tardius accederent, modo tres adessent, poterant eænam paschalem auspicari, juxta Lexicon *Aruch* fol. 43. col. 3.

Ad §. IX. pag. 64.

(9) *Masculus*] Partim ob sexus præstantiam, qui femininum antecellit, velut in omni fere viuentium genere, quod cibo idoneum est, ma-

sculus feminæ præfertur: præstantiora autem Deo sunt offerenda, nisi aliud lex jubeat: *partim ob convenientiam typi cum antitypō*, non tam ratione sexus, alias enim ea in omnibus obtinuerit sacrificiis, secus tamen factum in vacca rufa Lev. XIX. quæ insignis fuit typus Christi, nulla habita sexus ratione; sed in præstantia cibi sitam. Quemadmodum enim pecus mascula solidum, præstantem, & gratum cibum præbet, sic Christus præstantissimus animarum nostrarum est cibus. vid. *S. E. B. SCHMID. c. l. p. 324.* Falsum autem prodere *SPENCERVM*, quando masculum institutum esse perhibet, quod Gentilium plerique, etiam Aegyptii, generis feminini victimas immolarint, solide docuit ex *HERODOTO MEYERVS cit. loc. §. 13. pag. 263.*

Ad §. X. pag. 65.

(10) *בן שנה filius anni*] Quam Auctor noster distinctionem observat inter *בן שנה*, cui jam annus impletus est, & *בן שנהו*, qui agit annum primum, licet nondum absolverit, eam ex sententia *R. TESYAE in medium profert ABEN ESRA*, sed & confutat, vix autem solido satis fundamento. Tutius ad Num. VII. provocatur, ubi *בן שנהו* repetitur, & annus tamen intelligitur completus.

Ad §. X. pag. cit.

כל שנהו קריי בן [sic] *שנה מלומר שנולד בשנה זו* *Toto anno suo*, primo nimirum, licet nondum compleverit, dicitur *anniculus*, ac si diceret Scriptura: *qui natus est anno illo*, juxta *RASCHIVM ad Exod. XII. 6.* Hinc appellationem illam ab octavo a partu die, ad annum usque Judæi extendunt, sed reclamante rei veritate. Paucarum enim hebdomadum agnus non est filius anni, seu annum natus. Rectius itaque alii censent, agnum notari, qui jam annum implevit, tantum tamen anno primo nondum addidit, ut pro secundo reputari possit. Quod institutio probat. Vult ea, ut si domus aliqua

aliqua minor sit, quam quæ agno comedendo sufficeret, pater familias vicinum suum sibi ad jungeret. Ista vero sodalitii amplificatione quid fuisset opus, si pecus paschalis ab octavo die usque ad annum sufficeret? Commodius fuisset, si agnum deceam aut duodecim dierum sumfissent, qui a paucis hominibus consumi potuisset. Sunt tamen, qui hoc restringunt ad annum pectoris. Quod enim supra docuimus, prima dies mensis Elul (qui in nostrum ingruit Augustum) Judæis caput fuit anni, ad decimanda animalia. Quodsi ergo agnus aliquis ante Augustum superioris anni esset natus, h. e. ante annum pectoris, juxta hanc sententiam idoneus fuit habitus ad Pascha. Talem quippe agnum, ante octo menses jam natum, ejus certe fuisse magnitudinis, ut a duobus, tribus, quatuorve hominibus, nisi valde voracibus, ablumi non posset. Sed quoniam ista ætatis ac annorum supputatio plane est inusitata, rectius agnus filius anni ille censetur, qui a nativitate sua annum impleverit, & XII jam vixerit menses. Vnde quoque factum, ut Talmudici Doctores societati paschali non pauciores, quam deceam homines adscribant. Idem autem, quando agnum, qui annum jam excessit, פסול לקרבן פסול illegitimum ad oblationem paschalem pronunciant, in Cod. Sevachim fol. 25. col. 2. & Cod. Bechoroth fol. 12. col. 1, superstitiose nimis literam premunt. Hanc autem ætatem Deum statuisse existimant, ob cibi perfectionem. Ita nempe nec nimis tenera & flaccida est caro, nec condensata nimis, sed justam naeta consistentiam suam, & velut in flore constituta, ad cibum gratissima. Quod nostates ad antitypum Christum, scire referre solent.

Ad §. XI. pag. 65.

(12) *Perfectus, integer*] H. e. ut ABEN ESRA & RASCHIVS exponunt בלא מום absque nave & defectu. Requiritur ergo a) Sanitas, ut non sit morbida pecus, sed sana & læta. Præterquam enim, quod morbidarum pecudum caro ingrata hominibus est, turpe censetur, res

abjectas Sacris dicare, quo nomine male audiunt Judæi Mal. I, 8. quod offerrent חורלה ægrotum seu languidum. Quin, quod omnium maxime ejusmodi pecus minus foret idonea, representando agno Dei immaculato, Christo: b) Integritas membrorum & perfectio corporis, ne ex ipso partu, defectu aliquo in membris suis laboret: c) Absentia omnis defectus, per casus alios, aut externam vim illati; ne membrum aliquod distortum sit aut detrunctum: d) Ut sit ejusmodi, quales optimæ sunt & vendibiles, in quibus ne emtor quidem, aut ut est apud Malach. princeps, cui muneri offeratur, desiderare quid aut culpare jure queat. In instituti rationes inquirit S. E. SCHMID. c. l. p. 321.

Ad §. XII. pag. 65.

(13) *Vsque ad decimum quartum ejusdem mensis*] כשבנרא five custodia agni per quadrum, diserte præcipitur Exod. XII, 3, 6. & quidem ad בקר inquisitionem: opus quippe habebat agnus, ut perquireretur de nave, quatuor diebus ante maestationem, inquit ad vers. 6. RASCHIVS. Verum, quia multi peregre accedebant Hierosolymas, non ita diu ante Pascha, ita ut multi die decimo mensis nondum adessent, sufficiebat separatio cujuscunque diei, quæ maestationem Paschatis antecedebat. Ipsa quippe separatio, præcepto divino necessaria erat; alt temporis determinatio in hominis arbitrio sita, quando comode fieri ea poterat. Conf. MARPERG. de agno ad are cornua lig. Cap. III. Not. ad §. VII. p. 264 sqq. Addiderunt Judæorum Magistri destinationem certo ritu & conceptis verbis peractam, separari pecudem in sacrificium paschale; & manifestandum erat domesticis, ne circa agnum istum committerent quid, quod non deceret. Atque ista eo valuit destinatio, ut non licet pecudem destinatam cum alia quadam permittare, aut aliam in ejus surrogare locum. Immo si casu eveniret, ut pecus destinata amitteretur, & alia in ejus locum destinaretur, nihilominus si prior inveniretur, præferenda ideo erat,

erat, quia prior destinata. Sin vero agnus destinatus, nomine Paschatis mactari non posset, sanctificabatur tamen, nec in profanum convertebatur usum.

Ad §. XIII. pag. 65.

(14) *Inter duas vespertas*] Quidnam sibi velit phrasis Exod. XII, 6. בֵּין הָעֲרָבִים varie explicatur, cum a Judæis interpretibus, tum a Christianis, ita ut fateatur ABEN ESRA, esse hanc קְשָׁה vocem difficultem intellectu. RASCHI notare dicit illas horas, quæ sunt עַרְיוֹת inter commixtionem diei ac noctis. Istam vero commixtionem diei, incipere ab initio septimæ horæ (quæ nobis prima post meridiem) quia Jer. VI, 4. dicitur, umbrae vespertine inclinarunt: commixtionem autem noctis a principio noctis putandam, siquidem עבר dicat caliginem & nebras, per Jes. XXIV, II. Hunc refutans ABEN ESRA, angustius longe spaciū definit, quia בֵּין הָעֲרָבִים & עבר passim in Scriptura, quin & de ipso Paschate promiscue dicatur. In Duali autem dici עֲרָבוֹת, quia duæ sint vespere: una Solis, quæ est tempus occasus ejus infra terram, altera occasus lucis ejus, quæ in nubibus appetet. Inter eas vero intercedere spacium hore & tridentis fere. Tunc redibat casum nocturnum passus in castra: tunc accendebat Aaron lucernas; quæ loca antea obverterat R. SALOMONI. Istud vero temporis intervallum, quod mactandis tanto numero agnis non sufficeret, hinc traditionem ferre, ut inciperent mactare a momento, quo planum esset unicuique homini, solem declinasse ad latitudine occidentale; dici tamen בֵּין הָעֲרָבִים propter ea, quod pleraque tamen Paschata tum mactata sint, & hic sit terminus temporis, ut nemo expectaret usque ad vespere lucis solis. Quo pacto, quod una manu eripuerat, altera rursus largitur. Ex Christianis, ANDR. RIVETVS Comment. ad b. I. tam vespere, quam mane dici observat ratione solis, quem sequitur & antecedit. Sicut autem mane vocatur pars prima diei, etiam post ortum solis; ita vespere appellari, par-

tem postremam diei, etiam ante occasum solis. Cum ergo sol, decursa magna parte diei, ad occasum vergit, v. g. sub horam tertiam a meridie, quæ nona Hebræis dicebatur, vespera vulgo dici solet, quæ prior est juxta stylum Scripturæ. Posterior autem vespera sequitur occasum solis, sicut aurora illius ortum antecedit. Ergo inter duas vespertas, h. e. inter solem ad occasum vergentem, & solem occiduum, debuit agnus immolari. Quod, ni fallor, idem est ac שְׁבֵן הַשְׁמָשָׂה vespera inter duos soles, qua ante Sabbathum primum decem res creatas memorant Magistri in Pirke Abbotb cap. V. §. 6. ad quem locum digitum intendit Auctor noster. In eodem temporis articulo acquiescit AVGUST. VARENIVS Disp. de agno paschali §. 16. subjuncta Comment. in Exod. p. 441 sq. postquam praemissas Judæorum excusserat sententias, tandem definiens, primam vespere incipere ab hora Judæorum nona, h. e. ab exacta tercia postmeridiana; alteram, ab undecima exacta. Hoc autem intervallum esse inter duas vespertas, seu כְּבָא הַשְׁמָשָׂה, quod & alias עברות, item ἐσπερισμὸς dicitur. SEE. SCHMID. de Pasch. P. I. p. 53 sqq. copiose in hanc phrasin inquirens, primo ex Judæorum sententia observat, mactatos esse agnos paschales statim post sacrificium iuge, istudque sacrificium eo citius, hora scilicet octava, quæ nobis pomeridiana secunda est, perfici potuisse, ut sat temporis pro paschalibus pecudibus mactandis supereriset. Porro: phrasin illam, בֵּין הָעֲרָבִים, partim vi Partic. tempus intermedium inter duas vespertas designare tradit, ceu duobus terminis interclusum, partim illud præcise notare spaciū, quod est a sole inclinante, & terminatur in ipso noctis initio. Hoc itaque pacto definiri extremam partem diei decimi quarti, usque ad ingruentem diem XV mensis Nisan, cuius initium a nocte ingruente putandum sit. Tandem p. 65. concludit, inter vespertas h. I. imperare, mactationem suscipi debere ante occasum solis, assignando illi, ab occasu solis retro numerando, tot horas, quot mactatio commode peragenda requirat, & quot necel-

necessarias esse ipsa Ecclesia deprehenderit & judicaverit; quin si casus poscat aliquis, ultra anteriorem terminum vesperæ, tempus mactationis & in partem meridiei extendi queat, non autem ultra solis oceafum differri, cum in honorem XV diei festalis, satius sit anticipare, quam differre. Istas quidem sententias fere omnes, ex prolixo Talmudici Tract. *Pesachin* loco fol. 55. ab init. scite illustrat EDZARDVS ad Tract. *Avoda Sara*, cap. II. Not. 33. p. 236 sq. & licet sensum phraseos ad certum horæ momentum non restringat, confert tamen horam mactationis agnorum paschalium, cum hora mortis Christi. Hinc itaque liquet, de tempore satis convenire inter omnes; quod IOSEPHVS diserte lib. VI. de B. J. cap. IX. §. 3. definit, Θύσια πεντη, inquiens, ἀπὸ ἐννέατης ὥρας μέχει ἑνδεκάτης, a nona quidem hora ad undecimam agnos mactant: anticipites solum hæsisse de comoda phraseos explicatione, & dando idoneo temporis spacio, quod ad mactanda & præparanda tot agnorū millia sufficeret. IOSEPHO enim ibid. teste, sub Cestio Procuratore, ducenta & quinquaginta sex millia, & quingentas numeravere hostias paschales, eo temporis articulo mactatas: quantum pecudum hominumque copiam, nec tempus capere potuisse, nec in atrio templi locum, multis fuit visum. Sed ex ista se difficultate scite expedivit IOH. MEYER. c. l. §. 43 sqq. ex Talmud. Tract. de Paschate cap. V. Mischna 5, 6, 7. observans, Pascha fuisse mactandum juxta tres classes, five turmas aut catervas. Si intrasset prima caterva, & impletum esset atrium, clausisse portas atrii, dum omnes absolvissent: post ejus discessum, ingressam esse catervam secundam; & post hanc, demum tertiam. Quod ibidem uberiorius declaratum vide. De ipsa vero mactatione, & excoriatione, atque viscerum repurgatione consuluntur SEBASTIAN. SCHMID. P. III. cap. IV. §. 2. pag. 332 sq. & MARPERGER. tractat. de agno ad aræ cornua ligando cap. IV. §. 23. pag. 435. & Annotat. pag. 574 sqq.

Ad §. XV. pag. 66.

(15). *Comedi cum herbis amaris*]. Mandatum divinum habet Exod. XII, 8. על מרוּת אכלהו cum amaritudinibus comedent illud. Quænam autem sint amaritudines istæ, varie definitur. Longius a tramite discedit AMBROSIVS, quando amaritudinem animæ intelligit: cibo enim corporali junguntur, ore manducandæ. Nimirum etiam late vertit b. LVTHERVUS: bittere Salsen, quod retinuerunt Belgæ, addentes in margine, cum amaris herbis vel rebus. R. SALOMO, omnem herbam amaram hoc nomine venire tradit. VARENIVS supra laudatus §. 32. pag. 452 responder, herbæ amaræ, in Aegypto satis notæ, ubi sub crasso aere, & in soli, ab exstagnante Nilo humore, embammata amarissimorum herbarum, etiam in pauperculi cujusque apponebantur mensa, in quæ tingebatur panis buccella. Judæi uno ore passim tradunt, in tryblion acetarium ex intybis, lactucis agrestibus, & aceto facto embammate, locum belliorum tenuisse, & cum his embamma aceti, in quod azyma, & amara illa olera intingebantur. MAIMONIDES de fermento & azymo cap. VII. §. 12 sqq. nominat lactucas, hederam, raphanum, petroselinum, chærepählum & nasturtium: five autem quis omnes illas herbas amaras ederet, five aliquam tantum earum speciem, perinde fuisse. Singularis autem hic est SEE. SCHMIDIVS de Pasch. P. I. cap. I. p. 78 sqq. & postquam observaverat 1) vocem hanc in universa Scriptura nullibi grata notare amaritudinem, aut in cibo hominibus usitatam, contra vero afflictissimos conqueri, se amaritudinibus saturari, ut Thren. III, 15. Job. IX, 13. hinc eos calculum non merori, qui de lactucis accipiunt, aliisque herbis, in cibo, aut cum cibo usitatis: 2) contra vero hoc vocabulum cum cognatis sèpissime fel notare, v. g. Job. XX, 14, 25. XVI, 13. inde tandem concludit, quod in manducatione agni paschalis felle etiam debuerint vesci; non puro quidem, sed aceto, aut alio liquore permisto. Nec

Nec absurdum esse dicere, ipsum pecudis paschalis fel fuisse sumendum. Idque exemplum potionis illustrat, in passione Domini, Salvatori oblatæ, ubi acetum felle mixtum propinabant, ut illudenter ipsi, eumque torquerent. Satis ista quidem SCHMIDII sententia, & ab ingenio se commendat, & a novitate, nec haber, quod ei obvertatur, nisi quod ab omni prorsus antiquitatis calculo destituitur. Forte dixerit quis, fel ad excrementa referendum potius, quam ad eduliam, indequæ a ciborum genere excludi. PLINIVS certe l. XI. H. N. cap. 37. ubi de felle: *est autem nihil aliud, quam purgamentum pessimi sanguinis, & ideo in materia ejus est.* Vbi in edit. Gronovii A. 1669. ad marginem notatum legitur: *fel, atque optimi, atque pessimi sanguinis, excrementum est.* Vnde herbam amaram, ob saporem eum felle comparandam, & vel nomine inde sortitam, intelligere malim. Laetucam agrestem intolerabili fere amaritudine gaudere, Botanici tradunt, rursusque PLINIVS lib. XIX. cap. VIII. ubi varia laetucæ genera recenset, *pessimum autem genus,* inquit, *cum exprobratione amaritudinis, appellavere ringidæ.* Sane Judeos hodiensem, ubi agnum paschalem, extra Terram Sanctam, domumque electam comedere nefas est, videoes in epulo paschali acetarium apponere, è laetucis, hedera, raphano, petrofelinio, chærophyllo, nasturtio, & juxta patellam cum aceto collocare, in memoriam herbarum amararum, cum quibus majores ipsorum agnum paschalem comedenterunt. Ita vetusta gentis fert traditio & consuetudo.

Ad §. XVI. pag. 66.

(16) *Quod vocant חֲרוֹסֶת Charoseth*] Pulmentum constabat ex pomis, pyris, amygdalis nucleis, sicibus, malis citreis & aliis, quæ cum vino & aromatibus coquebantur, juxta MAIMONID. de fermento & azymo cap. VII. Fuisus istud describit BXVATORIUS dissert. de Cœna Domini §. XIV. n. 6. p. 291. & Synag. Jud. cap. XVIII. edit. 1661. p. 407. Quæ autem de pul-

mento isto, inter ipsum & CAPPELLVM, disceptata sunt, lege in Vindic. Exercit. de Cœna Dom. §. 44. pag. 367 sqq. Huc enim ea transferre, nostri non est instituti.

Ad §. XVII. pag. 66.

(17) *Nempe Festum azymorum*] Coniunctum quidem fuit initium hujus Festi cum epuli paschalis solennitate, quæ non nisi in Azymis perfici potuit, in se tamen ab illa distinguebatur. Supra jam §. III. & IV. Auctor noster, duo distinctionis membra in medium protulit, cui tertium adde, quod Festum istud agni paschalis adjunctum sit, sed separabile, quia primum in Aegypto Pascha comedum fuit, sed absque Festo, quod egressi Israelitæ in itinere celebrare non potuerunt; probe observante SEB. SCHMIDIO de Pasch. P. III. pag. 412 sq. coll. pag. 116. Cur autem septem dierum esset feriatio, varias afferunt rationes. ABEN ESRA ait, per septem dies Deum azyma imperasse, ut azymum comedenter, a die quo egressi ex Aegypto, usque ad diem, quo mare sint ingressi. ABBENEL, Deum hac ratione populum docuisse testatur, recolendam esse memoriam miraculi, quod Deus Israelitas eripuerit a percussione primogenitorum: primum diem azymorum Israelitis egressum ex Aegypto, septimum vero diem lacerationem maris Suph in memoriam revocasse; quando Aegyptii sunt submersi: si vero diem unum duntaxat celebrare jussisset, non fuisse rem perceptam, quum multi homines unum diem, aut biduum transfigere queant, sine pane, aut casu aliquo panem non comedere. Ideo Deum septem dies instituisse, integrum scilicet dierum circulum, ut si eo continuarent fermenti remotionem, & azymorum comedionem, cognoscerent, hoc esse festum Domino. Et hac de causa putat, singulis diebus azymorum Deum septem agnos offerri voluisse, pro numero septem dierum Festi. Alia causatur MAIMONIDES in More Nevoch. P. III. cap. 43. nec non R. BECHAI in Legem fol. 179.

col. i. quos vide. Primo & septimo Festi hujus die, qui ex æquo erant festi, sancta convocatio iuncta, & opus servile prohibitum fuit Levit. XXIII, 7. 8. Deut. XVI, 8. Hodie præterea, ob ספק החורש dubium Kalendarum, secundus & octavus dies primo & septimo æquiparantur, & reliqui dies intermedii, tertius, quartus, quintus, sextus vocantur חולי המועד dies profesti solennitatis. Vide IOH. MEYER. cit. loc. §. 40 sqq. p. 280.

Ad §. XVIII. pag. 66.

(18) *Gradus præparationis ad festum*] De Fermenti Abolitione ex instituto egit MAIMON. in Hile. *Chametz Vmazza*, seu de fermentato & azymo, ex quo potiora delibabimus momenta. I.) Quia Exod. XII, 15. expurgatio fermenti ex ædibus, primo die injungitur, MAIMONIDES cap. II. §. 1. ex traditione majorum illam censeri docet XIV Nisan, quæ una in hebdomade azymorum includitur. Hinc lucem sceneratur phrasis Evangelistarum, qui Matth. XXVI, 17. Marc. XIV, 12. primo die azymorum, de parando Paschate discipulos Christum perhibent consuluisse. II.) Postquam ergo ingruit dies XIV, prima statim nocte fermentum perquirunt, per omnes ædium angulos, ubi nimirum solitum est asservari. In ceteris, ubi alias fermento non est locus, v. g. infra pavimentum, supra tectum, in bovili, paleario, cellis, promtuario, macello &c. non inquirunt, vel superficialiter tantum, si aliqua subsit dubitatio. Ista vero ne frustra fieri videatur investigatio, si domi sciant panem fermentatum non adesse, de industria in reconditas domus partes, micas aliquot veteres & duras spargere consueverunt, ut habeant, quod inveniant, & sic præcepto satis faciant. Istam autem inquisitionem, non ad solis lumen, aut lunæ splendorem, aut facum flammarum, sed ad lucem candelæ peragunt, eum illa ipsæ quoque rimulæ domus collustrari queant; quod radiis solis aut lunæ plerumque denegatur, & sine in-eendii periculo rimis applicari: cap. II. §. 3. 4 sqq. Initium autem inquisitionis sit cum hac oratiuncula:

Benedictus sis, o Deus & Rex noster aeternæ, qui sanctificasti nobis præceptum de repurgatione fermenti. III.) Si decima quarta mensis Nisan incidat in Sabbathum, præmittunt perquisitionem fermentati ad vesperam tertię decimæ lunæ, & relinquunt sufficientem portionem pro cibo usque ad horam quartam Sabbathi.

Quodsi post prandium aliquid de fermentato supersit, mente istud annihilant, postea recondunt in vase, cooperiunt diligenter, & custodiunt usque ad exitum primi diei festi Paschalis, postea comburunt. IV.) Peracta investigatione, omne, quod repererunt, fermentatum reponunt in capsæ, aut alio loco ruto, ne a muribus corrodi possit; reservatur autem, pariter in loco muribus inaccesso, tantum panis fermentati, quantum sufficiat familiae ad vescendum, usque ad quintam horam dici XIV; tum paterfamilias Chaldaice infit: כל חמירא ראנא בירושא ורלא חממותה ליבטל ולחוין כעפרא דארען Omne fermentatum, quod in mea potestate est, quod vidi, aut quod non vidi, nullum sit, vel sit veluti pulvis terra. V.) Die sequenti hora quinta comburunt illud, iterumque dicunt: Omne fermentatum, quod est in mea potestate, quod vidi aut quod non vidi, ורלא בעריה quod sustuli, aut quod non sustuli, nullum sit, & reputetur sicut pulvis terra. Cap. III. & IV. VI.) Ne autem odor quidem fermenti domi remaneat, generalem instituunt ablutionem omnium vasorum & utensilium domus, נעלת כלים expurationem vasorum dictam. Biduo namque ante Pascha quam diligentissime abluuntur omnia vasa culinaria, ex ligno, stanno, ære, ferro; immo quæ transire possunt per ignem, igne magno succenso, in eo ignescere faciunt, & sic purgant, reliqua, ignis impatentia, in aqua fervente, in aheno magno, bene defricata eluent. VII.) Fermentatum denique, in lege prohibitum provenire tradunt ex tritico præstantissimo, vel ex hordeo, vel ex spelta, vel ex avena, vel ex secali; itaque ex quinque istis frumenti speciebus azymum quoque panem confici volunt.

Ad §. XIX. pag. 67.

(19) *Animæ exciso ex Israele*] Circa Poenam **כְּרֵת** seu Excisionis e populo Dei, tantum occurrit sententiarum divortium, ut hæstarint multi, cuinam tuto calculum adjicere debeant parti. Ex Pontificiis **BELLARMINVS de Sacrament. l. I. cap. 17.** forensem censet poenam & judicialem, refutatus a **CHAMIERO Panstrat. Tom. IV. lib. III. cap. III. num. 17 sqq.** Idem tamen cum illo tuetur **PISCATOR** in *Comment. ad Gen. XVII, 14.* quia eo sensu, quod morte plectendus sit transgressor, phrasis hæc alias sumitur Exod. XXX, 33, 38. XXXI, 14, metaphora ab arboribus sumpta, quæ extirpatione & excisione e terra, deleri consueverunt. Ita quoque primum sentiebat **CHRIST. THOMASIVS** in *Jurisprud. Divina lib. III. cap. VII. §. 137 sq.* at mutata posthæc mente, cum in altera ejus libri editione, tum in *Observat. Halens. XXVII. §. 51 sq.* recte quidem ex *Genes. XVII, 14.* colligit, **τὸ excindere** non semper capit is poenam inferre, simul autem frigide existimat, excisione designari vel occultum Dei judicium, vel rationem naturalem, qua homo adeo luxuriosus, ut nullam legum matrimonialium observet, plerumque ineptus sit ad generandam sobolem, & mortem sibi ultro acceleret, argumento *Ley. XX, 20, 21.* Demum in *cit. Jurisprud. Div. §. 140. Not. b.* anceps hærens, concludit, ulteriore disquisitionem hanc controversiam mereri. Contra vero maxima Juðorum turba excisionem בַּר שָׁמִים Divina manu infligi censet, dispari tamen poenæ genere & modo. Rabbinorum hac de re sententias, ex **AB ARBENELIS** dissert, *de Excidiis Pena*, in *Comment. ejus ad Legem Num. XV, 32.* (quam Latine conversam in **BVXTORFII** Tract. de *Sponsal.* & *Divort.* sub calcem, legere licet) in compendium misit, unoque obtutu exhibuit **HOTTINGER.** in *Jure Hebreor. p. 340 sqq.* Alii in morte præmatura & θελατιψ; in orbitate alii, ac resultante hinc deletione nominis ac posteritatis in populo Dei; alii demum, cum **MAIMONIDE,** in morte temporali simul ac æterna ponunt:

postremo alii de exclusione civili e republica, aut excommunicatione Ecclesiastica exponunt, cum quibus Auctor noster facit, excisionis pœna æquipollere censens phrasin Novi Fœderis τὸ ἀποσυνάγωγον ποιεῖσθαι, Joh. XVI, 2. Nec abnuit **SEB. SCHMIDIVS** Tract. de Circumcisione p. 191. qui, licet largiatur, primariam excisionis rationem, in spirituali, æternaque poena constitisse, necessarium tamen consequens, & exterum velut ejus signum fuisse existimat, exclusionem civilem atque sacram: siquidem nec Ecclesia ad communia sacra admittere potuerit, quos extra communionem noverat gratiæ, hæreditatisque cælestis; nec respublica Civilis utique, quæ in Theocratia Judaica cum Sacra tam arte uniretur, tolerare ut civem, qui legibus, institutisque Divinis vivere detrectaret. Poenam itaque complectitur spiritualem & æternam, quæ contemtiores mediorum gratiæ & Sacramentorum manet, & consistit in privatione gratiæ Divinæ ac vitæ æternæ, quæ haud dubie exterius promulgabatur per excommunicationem Ecclesiasticam. Cui si accederet ex justo Dei judicio mors θελατος vel immatura, aut etiam sterilitas, & nominis ac familiæ deletio, poena accessoria potius censeri debebat, quam ordinaria & semper cum כְּרֵת conjuncta. Vide, post **SELDENVM, SIXTIN. AB AMAMA, BVXTORFIVM, HOORNBECKIVM, LEYDEKKERVM,** & alios, patruelem meum, haud ita pridem vita pie functum, **D. FRIDER. BENEDICT. CARPOZIVM** diss. de *Pœna Excisionis*, jure positivo universali in incestas nuptias statuta, Vitembergæ An. 1738, qui recentissime, & cum cura in hoc argumentuni inquisivit.

Ad §. XX. pag. cit.

(20) *Hic tria quæri*] Ut ad quæsta ista dextre respondeatur, præmittenda est trita Juðorum distinctio inter פֶּסַח מצוֹר לְפֶסַח Pascha Aegyptiacum & Pascha Seculorum; seu sequentium ætatum, quam Mischna Cod. פֶּסַח cap. IX. §. 5. MAIMONIDES in fine Eee 3 Hile.

Hilc. חספ / ABARBENEL Comment. in Legem fol. 150. col. 1. & Magistri reliqui, omnium autem copiosissime & evidentissime ELIAS BYZANTINVS tradit in Adderet Elijahu, de Paschate cap. I. & IX. cuius solum versionem damus, ex MEYERI c. l. §. 38. p. 278 sq. Pascha Aegyptiacum & Pascha generationum in novem rebus discrepant: 1) Quod Pascha Aegyptiacum decimo die mensis, Pascha vero generationum die quarto decimo demum fuerit preparatum: 2) Quod sanguis Paschatis Aegyptiaci fuerit impositus superliminari, & duobus postibus, sanguis autem generationum affusus ad altare: 3) Non indicavit nobis Scriptura, quid egerint cum adipe Paschatis Aegyptiaci, quem forte comedenterunt, quia bacchanus non sunt admoniti de comeditione adipis. Ait generationum Pascha impositum est altari: 4) Pascha Aegyptiacum fuit comedestum a puris & impuris, sed Pascha generationum a solis puris fuit comedestum, juxta illud Num. XVIH, ii. Quisquis mundus erit in familia sua, comedet illud: 5) Pascha Aegyptiacum debebat comediri a viris & mulieribus, sicut scriptum in Massebeth Nephachoth, sed Pascha generationum comediri debebat a viris adulterioribus, sicut dicitur Exod. XXIII, 17. Deuter. XVI, 16. Compareto omnis mas tuus: 6) Pascha Aegyptiacum comedebatur in festinatione, juxta illud Exod. XII, ii. Ita vero comedite eam, lumbis vestris succincti &c. Sed Pascha generationum in tranquillitate: 7) In Paschate Aegyptiaco non erat Halleluja vel Canticum; sed Pascha generationum celebrabatur cum Hymno, juxta locum Jes. XXX, 29. Illud canticum futurum est vobis, ut noctis, qua sanctificatur festum: 8) Pascha Aegyptiacum non celebrabatur cum convocatione sancta, generationum Pascha celebrabatur cum convocatione sancta: 9) Pascha Aegyptiacum mactabatur & comedebatur in loco profano, Pascha generationum vero in loco electo, quemadmodum scriptum Deuter. XVI, 5, 6. Non poteris mactare Pascha intra aliquam e portis tuis, quas Dominus Deus tuus dat tibi: sed ad locum illum, quem Dominus Deus tuus elegerit &c. Rursus vero in his conveniebat Pascha Aegyptiacum cum Paschate Sæculorum: 1) Vtro-

bique comediri poterat a pluribus familias simul junctis: 2) In utroque agnus debebat esse a grege desumptus, masculus, absque ullo vitio, & annum unum solum habere: 3) Fermentatum in utroque excuti debebat: 4) Paschata utraque debebant non absque gaudio celebrari.

Ad §. XX. pag. 67.

(21) *A Sacerdotibus*] Ita quidem, vi loci allegati, censet Auctor, & nonnulli e Pontificiis, ut CASP. SANCTIVS, & NICOL. SERARIVS, sed contra Scripturam & consensum Judæorum. Quando enim 2 Chron. XXX, 16. & c. XXXV, ii. Sacerdotibus & Levitis mactatio tribuitur, ratio diserte additur: quia multi erant in catu, qui non sanctificaverant se, idcirco Levitæ erant super mactatione Paschatum NB. pro omnibus immundis, ad sanctificandum Jehovam. Excusatitur ergo factum hoc extraordinarium; ut taceam, neutrum ex his locum Sacerdotibus mactationem, sed sanguinis solum adspersionem, quæ actio erat sacerdotalis, tribuere. Rectius itaque existimatur, patremfamilias cum proprio dictum, qui familiam suam secum habebat, & cum ea Pascha celebrabat, tum locum-tenentem, quem conjunctæ quædam familiæ sibi præfecerant, mactationem perègisse. De Paschate Aegyptiorum id palam est ex Exod. XII, 3 sqq. ubi promiscue Israelitæ, qui agnum feligere & custodiire, eundem quoque mactare jubentur, sanguinemque postibus illinere; maxime cum verl. 7. præcipitur: & mactabunt eum tota congregatio Israëlis &c. De Paschate Sæculorum hoc ipsum tuerit LIGHTFOOT Hor. Hebr. in Matth. XXVI, 19. qui traditionem Magistrorum adducit: Israelita mactat, & sanguinem recipit Sacerdos, & proxime assistenti dat, & ille proximo, qui phialam plenam (sanguine) recipiens, vacuan ei dat. Nec dubium est, in ultimo Christi Paschate, agnum mactasse discipulos, qui nec Levitæ erant, nec Sacerdotes. Vnde liquet, patribusfamilias non exclusive hoc demandatum fuisse ministerium, quin eodem alii ex domesticis & sociis defungi

fungi quoque potuerint, modo ritus satis essent periti.

Ad §. XX. pag. 67.

(22) *In Atrio Templi*] Scilicet in Paschate Sæculorum. Huc spectabat הרכבתו impositionis agni in humerum, decantata in Mass. *Pefachim* Cap. VI. §. 1. quando Die Azymorum primo, supra a nobis notato, innumeri fere agni, funibus pedes colligati, humeris patrum familias, vel quibus id datum negotii erat, in Atrium Templi deferebantur, ut ab Israelitis, in tres catervas distributis, ibidem mactarentur. Vide MARPERGER. de agno ad aræ cornua lig. cap. III. §. 13. p. 211 sqq. coll. cum p. 302.

Ibidem.

(23) *Comedit in privata domo*] Locus assationis & comeditionis, privata domus erat cuiusque patris familias aut societatis. Vbi quidem diversas societas in iisdem ædibus, quin & in eodem conclavi, comedere potuisse, supra monimus: idque Hierosolymis necessitas postulabat, ubi innumera Judæorum multitudo, ex universa, ubique terrarum degeret, confluerebat gente. Aedes autem privatas, velut prima institutio Exod. XII, 46, ita Christi probat exemplum.

Ad §. XXI. pag. cit.

(24) *Duabus cœnis, altera alteram immediate insequenti*] Est hæc controversia, quam contra JOSEPHVM SCALIGERV M copiose & erudite peroravit BVXTORFIVS fil. in *Historia Cœna Domini*. §. XIV sq. p. 286 sq. & contra insultus LVDOV. CAPPELLI uberioris declaravit in *Vindiciis Exercitat. de Cœna Domini* p. 338 sqq. Vniversam paucis recensebimus:

I. SCALIGER lib. VI. de Emendat. Temp. ita sentit: α) Duplici Cœna functos fuisse Judæos, in ritu agni paschalis. In priore hostiis immolatis vescabantur, eaque appellabatur חנוכה festivitas, eratque Sacrificium illius diei; in altera cane-

bantur quædam ἐυχαριστία, eaque dicebatur מפסחת עורה / δεῖπνον ἀπολυτικὸν, cœna dimissoria. In hac offerebatur in trybllo acetarium, ex intybis & lactucis agrestibus, ex quibus affuso aceto embamma conficiebatur, in quod azyma, & amara illa olera intingebantur. Vocabatur חרוסת. Primam offam azymam paterfamilias in illud intingebat, & devorabat. Mox cuilibet convivæ tortæ azymæ frustum ordine porrigebat, qui pariter intingebant, & sub certa ברכה censet, Cœnam illam ἀπολυτικὴν, quasi in suam cœnam commutasse Christum. Primam ergo cœnam fuisse, esum agni; alteram, azymorum, tanquam mensarum secundarum, & ἐπιτάμων cœnæ paschalis. In hac posteriori institutum esse a Christo Sacramentum Cœnæ.

II. Regerit BVXTORFIVS, de Duplici Cœna in ritu agni paschalis, altum esse apud Scriptores Judæos silentium. Et largitur quidem, sed alio modo ac ordine, duplē cœnam, cum Judæi Paschatis vespera, antequam agnum comedērent, primo ordinariam cœnam peregerint, in qua נינה / seu sacrificium Festi comedebatur; deinde agnum paschalem cum azymis & herbis amaris absūserint, quia non nisi saturis agnum sibi comedendum esse tradunt Judæi; immo post agnum paschalem nihil amplius gustare licebat, quo suavitas carnis agni tanto diutius palato inhæreret, & per eam quoque memoria præceptorum & beneficiorum Dei. Sed omnia ista ferula in una cœna & mensa simul apponebantur, saltem ut ordo in vescendo observaretur. Quæ porro de acetario & חרושא / de bellariis quæque cœnæ dimissoriae habet SCALIGER, ea ad meliorem ordinem revocat, & accurate tradit BVXTORFIVS p. 291 sqq. Istud nempe embamma חروسת non oleribus amaris spissabatur, quod vult SCALIGER; sed res ita habet: statim ab initio epuli paschalis apponebatur quoddam pulmentum, e pomis, pyris, nucibus, ficibus, amygdalis, malis citreis, & aliis similibus confectum, cui vinum vel acetum immiscent & incoquunt, cum multis aromatibus, quibus illud spissa-

spissabant, ut lateris speciem præ se ferat: cinnamomum quoque, zingiber ac similia, crassæ contusa superinjiciunt, ut paleam & lutum referat. Hoc sibi pacto in memoriam revocant, maiores suos in Aegypto palea & luto laborasse, lateresque confecisse: idque est **חַרְסָתָה**. Deinde acetarium e lactucis, hedera, raphanis, petroselino, chærophyllo, nasturtio &c. apponunt: huic addunt patellam cum aceto, ut in eam herbas illas intingant, & sibi in memoriam revocent, maiores suis agnum paschalem cum herbis amaris comedisse.

Hinc utriusque sententia differentia elucet: 1) quia non distinctæ cœnæ, Agni, & Azymorum, sed una fuit & conjuncta: 2) quia agnus non primo, & ab initio cœna, sed in fine ejus comeditus est, postquam præmisso cibo Chagigæ, famæ jam expleta & depulsa esset: 3) post cœnam agni, nulla amplius mensa vel convivium agitabatur, sed addito poeulo gratiarum actionis claudebatur: 4) quia nulla **ἐπίνωμα**, seu bellaria apposita sunt in Cœna Paschali.

Quod itaque ad institutionem Cœna Dominicæ attinet, censendum utique est, quia Agnus in cœna paschali claudebat mensam, ita ut nihil cibi amplius post Agnum capere liceret, Salvatorem immediate post cœnam paschalem, eamque plene absolutam, plane novo ritu ac instituto suam Sacram Cœnam fancivisse, ut ita Novo Sacramento abrogaret Vetus: atque huc spectant verba apud Lucam, Johannem & Paulum, **μετὰ τὸ δεινόντα**; adeoque neque mensas secundas convertisse in suam cœnam, neque cœna paschali adhuc durante, instituisse Sacramentum Cœnæ, sed postquam cœna paschalis tota esset peracta, **δέπις γενομένης** surgit Dominus e cœna paschali, & ad pedilavium discipulorum se accingit Joh. XIII, 2. & vers. 12. postquam eorum pedes lavit, vestesque suas resumisit, iterum accumbebat ad Sacram Cœnam instituendam, ut adeo inter Cœnam Paschalem, & inter institutionem Cœnæ Dominicæ interjecta fuerit lotio pedum discipulorum, a Christo peracta. Ita **BVXTORFIVS.**

Contra vero ea, **HOTTINGERVS** nepos, ad h. l. *Auctoris nostri Not. 23.* Cœnam, Johanni cap. XIII, 2. memoratam, una cum pedilavio, Pascha antecessisse credit, 1) cum nullam agni paschalis faciat mentionem, quam tamen ceteri Evangelistæ non omittunt; 2) cœna illa habita dicatur πρὸ τῆς ἑορτῆς τῆς πάσχας vers. 1; 3) qua ratione colligere poterant discipuli, Christum ad Judam dixisse: **ἀγέρασον, ὅτι Χριστὸς ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτήν.** Verum, ut e silentio Evangelistæ concludere non licet, cum nec Sacra Cœna mentionem injiciat Johannes, quam tamen ceteri celebrant omnes; ita, si sententiam amplectaris, quam Nostratiū fere omnes tenent cum **GERHARDO in Harmonia Evangel.** quod Christus uno die Judæorum Pascha anticipaverit, vel quam **SEB. SCHMIDIVS Tract. de Pasch. P. III. p. 398 sqq.** tuetur, quod duobus diebus ante Judæorum Pascha, Christus suum Pascha anticipando celebraverit, agnumque paschalem feria 5. sub vesperam mactari fecerit, cum suos Judæi die 7, seu Sabbatho sub vesperam mactaverint; reliquæ duæ, ab **HOTTINGERO** allatae rationes, nihil solidi evincent. Hanc autem Cœnam, Johanni vers. 1. memoratam, cum ultima Domini Cœna Paschali eandem fuisset, aut certe in eandem incidisse vesperam, **LAMPIVS Comment. in Job. XIII.** 1. solide evincit, discussis, quæ in contrarium moveri solent, argumentis. Sacra Eucharistia porro originem ex ritu Judæorum paschali repetendam non esse, erudite demonstravit **SALOM. DEYLING. Observation. Miscellan. Tom. IV. Exercit. IV. p. 221 sqq.** ubi, quæ ad **BVXTORFII** quoque sententiam monenda erant, modestè exposuit.

Ad §. XXII. pag. 68.

(25) *Judeis proverbium est*] Huc refer, que magnus **GLASSIUS** de **περὶ Ἀλῆψεως** historicæ *Grammat. Sacr. lib. IV. Tract. II. observ. XXVIII. p. marg. 753.* rursusque de prolepsi nominum propriorum *Tract. III. observ. X. p. 798.* inculcavit. Quocum conferri potest **SANGTIVS Comment. in**

in 2 Sam. XII. n. 52. pag. 708. Assinem autem huic, canonem Judæorum alium, tradit & exponit SVRENHVSIVS in Βιβλῷ καταλλαγῇ. lib. I. Thes. LIII. pag. 33.

Ad §. XXIII. pag. 68.

(26) *Dimitendi captivum quemdam tempore Paschatis*] Tria controversiae momenta circa hunc ritum ventilari solent: I. Numne hic mos Festo Paschatis proprius, an vero omnibus solennibus Festis fuerit communis? Quoniam Matthæus, Marcus, & Lucas, in genere & absque restrictione ajunt: κατὰ δὲ ἑορτὴν, unde Syrus reddidit Κατὰ τὸν in omni festo, æque ut Arabs, quos secutus THEODOR. BEZA, vertit: singulis Festis, scilicet solennioribus, Paschatis, Pentecostes, & Tabernaculorum. Ita quoque COCCERVVS, & CASAVBONVS contra Baron. Exerc. XVI. cap. 19. E nostris pariter ERASMVS SCHMIDIVS ad Matth. XXVII, 15. qui eam ob causam Articulum omnissimum causatur, quia κατὰ distributionem notat, ut in καθ' ἡμέραν, singulis diebus, κατ' ἐνιαυτὸν, quotannis, κατὰ πόλιν, oppidatum &c. At enim vero ANTON. BYNAEVVS de morte J. C. P. III. p. 94. LIGHTFOOTVS in Hor. HENR. MULLERVS in Jesu paciente cap. XCVI. de solo Paschate intelligunt, nec immerito. Nam a) Johannes, cap. XVIII, 39. diserte ad hoc Festum restringit, ἐν τῷ πάσχει, b) quia ἑορτὴ κατ' εἰζοχὴν de Paschate dici conふeverat, quod caput erat Festorum omnium, sub anni principium primo mense feriari solitum.

II. Num a Romanis, an vero a Judæis hic mos ortum traxerit? HVGO GROTIUS a Romanis hoc esse censet, quoniam LIVIO teste, leclisternii indicti diebus, vincētis dempta vincula; religioni deinde fuisse, quibus eam opem Dii tulissent, vinciri. Ad hoc exemplum ab Augusto hanc gratiam concessam fuisse populo Judaico existimat, idque mandatis Procuratorum fuisse comprehensum. Aequa ut Christiani Imperatores, Valen-

tinianus, Theodosius & Arcadius, generali lege Judicibus mandarunt, ut primo die Paschali, omnium in carcere clausorum, nisi ob certa crimina, quæ lex enumerat, vincula dissolverentur. In eandem sententiam pedibus incedit GERH. IOH. VOSSIUS Harm. Evangel. lib. II. cap. V. §. 4, 5. Rursus e nostris IOH. HENR. VRISINVS Vol. I. Analect. Sacr. Lib. I. cap. XLI. p. 52. eumque secutus HENR. MULLERVS c. l. a vicinioribus Græcis aut Ionibus, hanc consuetudinem arcessit. In Græcia enim religionis causa capitis damnatos pœnae exemptos, vinculisque exsolutos fuisse, ex ACHILLE STATIO, PLATONE, & PAVSANIA constat. ANTON. BYNAEVVS c. l. p. 99. in dubio relinquit, a Romanisne manaverit, an a Judæis, quoniam de consuetudine ea, tam apud FLAV. JOSEPHVM, quam Scriptores alios, qui de moribus Judaicis & institutis agunt, nihil omnino reperitur. Sed sufficit reperiri in Sacris literis: unde demum rectius GERHARDVS in Harm. Pass. cap. XI. CALOVIVS Bibl. Illustr. ad Matth. XXVII, 15. aliquique nostratum, ex Johanne, Judæorum hunc fuisse ritum, evincunt. Ita quippe Johannes ἐπὶ δὲ συνθετα ὑμῖν, ἵνα ἔνα ὑμῖν ἀπολύσω: unde liquet, hanc consuetudinem a Judæis ipsis ortam, aut certe, ante subactionem Romanorum, passim usurpatam, & a Romanis indultam ac Cæsaris decreto confirmatam fuisse; unde Lucas ἀπόδειξεν appellat, ex Cæsaris privilegio Procuratori incumbentem.

III. Que ritus hujus ratio fuerit, & quid significaverit? Vbi ultimā Auctoris nostri causa potissimum obtinet, a LVDOV. DE DIEV. & CALOVI probata, ut memoriam liberationis suę ex Aegyptiaca servitute, ubi velut in domo carceris conclusi fuerant, eo evidentius hoc Festo recolenter Judei. Dimissio ergo captivi, educiti olim ex captivitate Aegyptiaca populi, monumentum erat. Improbant tamen hunc ritum Interpretes, ut impunitas daretur maleficio, capitis reo, atque hoc pacto peccandi licentia invehetur, contra Proverb. XVII, 15. Lex Moses quidem fuit χωρὶς οὐτιγμῶν, Hebr. X, 28. Eff.

ut nec ex Lege, nec a Deo profectus, satis inde appareat.

Ad §. XXV. pag. 68.

(27) *Primo die Azymorum*] De hoc primo Azymorum die, supra diximus ad §. XVIII. Annot. 18. Num. I. LVDOV. DE DIE V ad Matth. XXVI, 17. hoc dubium: Quomodo dies Parasceyes, qui ex lege erat XIV mensis Nisan, quo non edebatur, sed mactabatur agnus paschalis, vocetur primus Azymorum, quum certum sit, septem tantum ex lege fuisse Azymorum dies, quorum primus erat decimus quintus, postremus vigesimus primus? cum cura executiens, post allegatas duas BEZAE rationes, tandem in SCHINDLERI nostri observatione acquiescit, qui in Lex. voce בְּשָׁעָה ait, Talmudistas id ita interpretari, ut jubeant id fieri ab initio horæ decimæ, & deinceps, hoc est, duabus horis ante solis occasum. Recte ergo & septem tantum dies dicuntur fuisse celebrati, & diverso respectu octo. Septem dies integri, octo vero, si duarum etiam illarum horarum ratio habeatur: quæ quum ad diem XIV pertinenterent, is eo respectu Azymorum primus bene dicitur. Quod fortassis voluit JOSEPHVS, qui Antiqu. lib. II. cap. V. Azymorum Festo dies octo attribuit. Sed quicquid sit de duabus istis horis, mallem ego affirmare, quod septem dies feriati, & quibus azymis tantum vesci licebat, fuerint: octo, quibus cum azymis parandis, & expurgando fermento, ipsis res erat. Sic nulla ejusmodi opus est elabendi rima.

Ad §. XXVI. pag. cit.

(28) *Concessum fuerit secundum Pascha*] De hoc ita præcipit Mischna Tract. Pesachim cap. IX. §. 3. Quid discriminis est inter Pascha primum & secundum? Primum obligavit ad τὸ non-videbitur, neque invenietur (fermentum in domo); sed Secundum comeditur quidem cum azymo, poteſt tamen fermentatum cum eo esse in domo.

Primum obligatum est ad Hallelujah magnum, dum comeditur; Secundum autem non obligatum est ad Hallelujah magnum, dum comeditur. Utrumque tamen obligatum est ad Hallelujah magnum בְּשָׁעָה dum fit; & comeduntur assata cum azymo & amaroribus, & solvunt Sabbathum.

Ad §. XXVII. pag. 69.

(29) *Analogia inter Paschalem agnum & Christum*] Universum hoc Festum Judæi ad memoriam referunt liberationis, Patribus ex Aegypto factæ, & ad spem similis ex præsenti captivitate liberationis, gloriosaque in Terram Sanctam reductionis; sed alium longe scopum ei fixit Scriptura, sub Agno paschali Christum, sub Azymis sinceritatem sanctimoniacæ ac pietatis adumbrari i Cor. V, 6 sqq. Ceterum duæ hic notandæ, ac probe discernendæ sunt theses: N. Agnus paschalis typice Christum referebat; quam post WILH. MOMMAM Oeconom. temp. Lib. II. cap. IV. §. 10 sqq. & BIERMANVM in Mose & Christo lib. IV. cap. II. egregie & ex instituto declaravit cum EDZARD. ad Tr. Avoda Sara cap. II. Not. 33. p. 234 sqq. tum SALQM. DEYLING. Observat. Sacr. Tom. IV. Exerc. XVI tota p. 838 sqq. 2. Celebratio agni paschalis, ejusque comestio non erat typus Sacræ Cœnæ. Hoc quidem contendit BELLARMINVS, & pro sacrificio Missæ ita argumentatur: celebratio agni paschalis figura expressa erat celebrationis Eucharistia; sed illa immolatio victimæ erat, Deo oblatæ; ergo celebratio Eucharistia, immolatio victimæ Deo oblatæ esse debet, ut figura respondeat figurato. Verum solide respondet S. B. SCHMIDIVS de Pasch. p. 291. partim quatuor esse terminos in argumeto, cum in Majore celebratio agni paschalis pro epulo paschali, cum primis pro comestionis actu, cum connexis; in Minore, pro mactatione agni, cum immediate connexis, accipiatur. Nam ratione mactationis non erat figura expressa Eucharistia, & ratione comestionis, non est immolatio victimæ, Deo oblatæ: partim negando, quod comestio agni fuerit

fuerit typus disertus comedionis sacramentalis in Cœna. Distingue enim inter comedionis actum, & objectum. Objectum illius, agnus paschalis typus utique erat objecti Eucharistie,

corporis & sanguinis Christi : at non ipse actus, quorum ille corporali, hic sacramentali comedione absolvitur, adeoque toto genere differunt.

AD

LIB. III. CAPVT V.

DE FESTO PENTECOSTES.

Ad §. I. pag. 70.

Vocatur Πεντηκοστὴν] Tradit Auctor festi hujus I. Denominationem Græcam, cui consonat Hebraica appellatio, וּמִתְחִיָּה יֹם Festum quinquaginta dierum, a festo Paschatis numerandorum. Plures tamen apud Judæos, præente Scriptura Sacra, nactum fuit titulos insigniores. Vocatur enim חַנְכָה הַשְׁבּוּעוֹת Festum septimanarum, quia septem septimanas a die altero Paschatis, h. e. a die 16 Nisan numerabant, quæ in summam coacte, 49 dies conficiunt, quibus exactis, die 50 hoc Festum celebribatur. Idem dicebatur חַנְכָה מֵשִׁיס, quia finita messis celebratum, Deoque gratiæ agebantur pro benedictione frugum terræ, Exod. XXIII, 16. Lev. XXIII, 10. Judæis Hebraizantibus passim salutatur עַצְרָה interdictum, detentio, convocatio, quod vocabulum strictioris observantiae diem indicans, cum in Lege, Levit. XXIII, 36. Numer. XXIX, 35. de festis Azymorum & Συνοπτικας tantum legatur, a Magistris tamen Pentecostes Festo singulariter appropriatur, respectu Paschatis, a cuius die 2 five die 16 Nisan numerari jubentur Devter. XVI, 9, 10. 49 dies, quarum עַצְרָה five clausulam constituit dies 50, quæ Pentecostes est. JOSEPHVS Antiqu. lib. III. cap. X. §. 6. ἀστραγάλοι Hebræis dici notat, explicacionem statim addens, σημαῖνει δὲ τὸ Πεντηκόστην, significat autem id nominis Pentecosten. Ceterum de hac Azereth nomenclatura, evolvatur MEYER de festis dieb. Hebræor. cap. XIII. §. 2 sqq. &

cap. XVI. §. 15 sq. & doctissimi BERNARDI annotation ad JOSEPHI loc. cit. edit. Haverkamp. p. 178 sq. ubi copiose de hac voce commentatur.

Ad §. II. pag. cit.

(2) Secunda dies Paschatis] Pergit Auctor ad II. Computationem, quam recte & commode instituit. Mandaverat quippe Deus, ut a crastino Sabbathi, qui erat 16 dies mensis Nisan, sibi numerarent septem Sabbathæ, five quinquaginta dies. Quintus decimus dies Nisan, erat Sabbathum festi Paschalis, religione Sabbathica transgendum. Die proximo 16 extante segete, demetebant manipulum hordei maturi, qui in Sanctorario coram Domino a Sacerdote agitabatur. Antequam haec esset oblatio manipuli facta, in segetem non licuit immittere falces, nec spicam viridem, nedum igne tostam comedere. Ab illo die sexto decimo, qui crastinus erat primi diei Paschatis, five Sabbathi Paschalis, numerabant septem Sabbathæ, seu septem Hebdomadæ, quarum primus dies iste fuit sextus decimus. Tot septimanis instituta fuit messis, illico post manipulum agitatum, primum hordeacea, dein triticea, quæ erat expedienda, & fructus in horrea convehendi, ante illarum septem Hebdomadum finem. Ex hac dierum suppuratione, laudatus MEYER rationem arcensit instituti, illudque sanctissimo Numini vendicat. c. l. §. 9. postquam §. 6 sqq. contra SPENCERVM disputaverat, qui de Leg. Rit. lib. I. cap. XXVI. Sect. III.

& lib. III. cap. VIII. Secc. II. licet nullum, quod Festis tribus solemnioribus Judæorum respondeat, vestigium apud profanos Scriptores reperire potuerit, aliquam tamen Gentilismi labem, ut septimanarum solemnitati adspiceret, levissima certe argutatur conjectura, *Sabbatha Judæorum omnia, vel tempora solennia, numero septenario definita, ad idolatriam extirpandam apprime fuisse accommodata.* Eoque cum primis refert Sabbathum septimanarum, aut Festum Pentecostes, post septem a Paschate septimanas observandum. Cui recte opponit MEYERVS, solum Deum arbitrum esse temporum, qui adeo-accurate definit menses, Septimanas & dies, Psal. LXXIV, 16. Dan. II, 21. Act. XVII, 26. Hujus itaque solius in voluntate nobis est acquiescendum.

Addimus, quam Auctor noster sicco pede præteriit, III. Feriationem hujus solemnitatis. Erat quippe Festum ייְהוָה אֶחָד unius diei, docentibus Magistris in Cod. Menachoth fol. 65. col. 1. & in Bereschith Rabba fol. 114. col. 3. in captivitate tamen, & regionibus extra Palestinam, ubi de dierum computo non adeo certi erant, factum est ייְהוָה שְׁנִי וּמִימְנָיו duorum dierum. Licet itaque magno cum gaudio, & cultu singulari celebaretur, non tamen, velut Pascha & Scenopegia, per 7 dies integros durabat, sed uno die, ad summum biduo, absolvebatur. Vir πολυμαθεῖτας, BERNARDVS ad IOSEPHI loc. cit. ita definit: *Vnicus dies felicitas haec fuit, quicquid Virtus docti in contrarium dissentant, donec seculo altero post scriptam Mischnam, Iudeamque derelictam, Computistarum Rabbanicorum suspicio, aut ignorantia biduum adseverasset. Vide Colbo fol. 58 b. c.* & Menachoth fol. 65. T. Bab. & paulo post, hanc suspicatur causam fuisse translati tituli Azereth, a reliquis Festis in Pentecosten, quod unicum diem ea celebritas sumeret, cum Paschalia & Scenopegia septimanam totam, aut supra explicarent.

Ritus autem atque Sacrificium Festi 1) novum requirebat Pacificum, respectu nempe habito ad illud Pacificum, quod festo Paschatis fuerat oblatum. Absolvebatur istud duobus panibus agitationis, ex duobus decimis unius Ephæ, de no-

vis fructibus terræ. Vnde hoc Festum quoque Festum primitiarum, Num. XXVIII, 26. Festum messis Exod. XXIII, 16. & Festum primitiarum messis triticeæ audit. Conf. RASCHI ad Num. cit. loc. Panes isti ad altare quidem offerebantur, & coram altari a Sacerdote agitabantur, sed, quia fermentati erant, non imponebantur altari, sed toti cedebat Sacerdoti. Quemadmodum enim primitiæ hordeaceæ messis per manipulum consecrabantur, Dōmino in Paschate oblatum, ante quam falcem immittere ipsis in segetem esset integrum: ita hi duo panes, confecta messe, Deo offerebantur in primitias, ut iis universa peracta messis Deo consecraretur. Etsi enim messis jam peracta erat, & frumentum in horrea collectum, nemini tamen licebat quicquam inde comedere, antequam hi duo panes agitati essent coram Domino. Ipsam תְּנוּפָה seu agitationem factam fuisse tradit RASCHI ad Lev. XXIII, ii. elevazione ac demissione, motioneque antrorum & retrorsum, sursum ac deorsum, confecta: antrorum quidem & retrorsum, ad cohibendum malignos Spiritus: sursum vero ac deorsum, ad umbras terrificas prohibendas: quæ Rabbinorum inanis est superstitione. 2) Ultra stata Neomeniæ Sacrificia, requirebatur bos juvencus, duo arietes, septem agni, duo agni alii, cum suis pacificis & libaminibus, ac hircus demum in Propitiatorium Levit. XXIII, 18 sq. Num. XXVIII, 27 &c. quæ omnia juxta legem rite maestanda, & hinc adolenda, hinc à Sacerdotibus comedenda erant. Ceremoniae autem Festi ita habebant: a. Tubarum illud clangore intimabatur & sanctificabatur, quo sic convocaretur cœtus: b. Nullum hoc die servile aut molestum opus fieri erat, sed sacris solum exercitiis, & cultu publico peragebatur, æque ut Sabbathum Lev. XXIII, 21. c. Magno cum gaudio & tripudio totius populi celebrabatur, Devter. XVI, ii. Gaudio, non carnali & mundano, sed religioso, cuius materia Deus gratiosus erat, quo insimul recordari debebant, se fuisse servos in Aegypto vers. 12. Etsi enim hujus rei memoriam refricabant quovis Festo Paschatis, quamdiu tamen Deus ipsos non

non deduxerat usque ad montem Sinai, ibi-
demque in foedus adsciverat, ut sibi forent
populus peculii, nondum videbantur habe-
re alios legitimos dominos, præter Aegyptios.
Sed foedere illo publicato die Pentecostes, &
decem verbis promulgatis, nullum Regem &
Dominum amplius agnoscebant, præter unum
Deum summum, quod beneficium non poterat
non magnum excitare gaudium.

Ad §. IV. pag. 70.

(3) *Et oblatio eucharistica fuerunt, & si-
gnum collectæ messis]* Pertinent ista ad IV
Causam & Finem instituti festi. Hunc equidem
MAIMONIDES in *More Nevachim* P. I. cap. XLI.
legislationem fuisse causatur. Pentecoste enim
ipsa dies est, qua Lex de monte Sinai data. Hinc,
quia visio illa manifestati Dei, non nisi unum
diem duravit, ideo & memoria ejus quotannis
per unicum saltem diem celerabatur. **A BAR-**
NENEL autem *Comment. in Legem* fol. 262. col. 3.
haud gravatim quidem largitur, quod in Festi
Septimanarum die Lex sit lata, Festum tamen in
ejus præcise memoriam institutum esse negat.
Veram enim ejus causam esse initium messis tri-
tici. Quemadmodum enim Festum Taberna-
culorum circa finem collectionis proventuum
agebatur, sic initio collectionis eorum Festum
Septimanarum, ut in utroque laudes celebrarent
ejus, qui panem dat omni carni. Sed quid
obstat, quo minus unum finem alteri jungamus,
ut primario quidem pro felici messe, terræque
ubertate gratam testarentur mentem, hinc etiam
ut Legis recordarentur, patribus olim hoc die
late? Christiani certe doctores posterius hoc
cumprimis tenent & urgent. Ex quibus tamen
duumviri Hebraice doctissimi, **WOLFGANG.**
FRANZIVS de *Interpret. Script. Orac.* 121. &
SALOM. GLASSIVS *Exeges. in Epist. Pentecost.*
Aet. II. I. Part. III. p. 454. caute monent, ne quis
vel in Festi Pentecostes celebratione Legem esse
promulgatam, vel in recordationem promulga-
tae Legis Pentecosten fuisse institutam & celebra-

tam, existimet, cum vera hujus Festi causa fina-
lis fuerit Minchæ novæ oblatio ad celebrandum
Jehovam pro beneficio sustentationis corpora-
lis &c.

Ad §. V. & VI. pag. 70.

(4) *Δευτερόπερτον σάββατον*, *Luc. VI. 1.*] De vero difficilem hujus vocis, cui יְהוָה בְּמִקְדָּשׁ non alia similis est in sacris, & quæ ἀπαξ λεγομένη, etymo & sensu, tres præsto sunt dis-
sertationes, **IOH. FRISCHMUTHI**, **HENRICI MULLERI**, & **SEB. SCHMIDII**, quæ & senten-
tiarum circa illam divortium pandunt, & uni-
versum rei latifundium exhauiunt. Primus
horum, Autori nostro adstipulatur, & *cap. II.*
§. 2 sqq. interpretationem istam, quam primus
indagavit & prodidit **SCALIGER**, perspicue de-
clarat, ac Rabbinorum suffragiis munit. Deus
quippe Lev. XXIII, 10. præcepit, ut manipulum
frugum offerat populus **מְחֻרֶת הַשְׁבָתָה postri-
die Sabbathi**, h. e. diei primi Paschatis, quod sa-
pius jam fuit monitum. Ab illo vero die se-
condo Paschatis, quo falso, oblato manipulo, in
messlem mitti incipiebat Deut. XVI, 9. **sepem** **שְׁבָתוֹת** septimanæ erant numerandæ, donec Fe-
sto Septimanarum novum munus, triticeæ nem-
pe primitiæ, offerretur. Inde factum est, ut
omne tempus inter duas concatenatas illas so-
lemnitates, Paschatis & Pentecostes intercedens,
memoriam illius diei secundæ Paschatis secum
ferret, & Hebræi calculum ineundo illius face-
rent mentionem. Illud itaque Sabbathum, quod
ab illo secundo die Paschatis proximum erat,
δευτερόπερτον audiebat, secundum *δευτερόδευτε-
ρον*, tertium *δευτερότεττον*, & sic amplius. No-
tata ergo haec vox, πέμπτον ἀπὸ τῆς δευτέρας τῷ πάσχᾳ, Sabbathum primum post Omer, vel
manipulum, postridie Paschatis oblatum; quo
tempore spicas in agro fuisse idoneas, quæ ma-
nibus friarentur, regionum istarum conditio
neminem sinit dubitare. Discedit quidem ab
hac sententia **BERNARDVS** *loco supra cit.* sed
inter varias fluctuans interpretationes, nec in-
veniens, ubi pedem figat.

Fff 3

Ad

Ad §. VII. pag. 71.

(5) *Differentiam inter ipsorum messem & nostram*] Hec faciunt ad retundendam τον ΜΑΛΔΟΝΑΤΙ φλυαρίαν, qui *Comment. ad Luc. VI*, i. factum arbitratur, in Palæstina eo tempore, propter vehementem calorem, segetes foliatae fuisse maturescere. Quia enim sub æquinoctium Sol, cum in Arietem ingreditur, vertici Palæstinorum, uthpote Aequatori multo viciniorum, fere tam propinquus est, quam nobis tempore Solstitii, adeoque eis tunc calor non minor, quam nobis, ipsis diebus canicularibus, nihil causæ est, cur id confictum criminetur Jesuita. Consentit ABARBENEL, qui *Commentar. in Leg. fol. 262. col. 2.* diserte pronunciat, ita tulisse indolem terræ Israelis, cuius fructus erant præcoce, ut messis hordeorum postridie Passchatis inchoaretur. Addimus.

V. Festi hujus translationem in Ecclesiam Christianam, per solennem Spiritus Sancti effusione Act. II. ubi lex fidei egressa est e Zione, &

verbum Domini ex Hierosolymis Jes. II, 1. Inde primitæ Spiritus effusæ sunt in Sanctos, totaque sanctificata messis. Queinadmodum etiam die XVI Nisan, qui ipse est dies resurrectionis Christi, manipulus primitiarum Domino offerebatur; in N. T. hoc ipso die docebatur, Christum primitias esse dormientium 1 Cor. XV, 20. messemque universam velut inchoasse & aperuisse sua resurrectione, ipsum ut sequeatur omnis fidelium turba &c. Confer BIERMANNVM, eosque, qui typos V. T. ex instituto interpretati sunt. Quanto autem in pretio primitiva Ecclesia hoc Festum habuerit, ex EUSEBII constare poterit testimonio, qui *lib. IV. de vita Constantini cap. LXIV.* Constantinum, ultimo hujus festivitatis die, mortalium numero exemptum memorans, eam τὴν μεγίστην ἐοστὴν τῆς διπαντέπλων παναγίας Πεντηκοστῆς. ἐβδομάδοι μὲν ἐπὶ τὰ τετιμημένης, μονάδι τὸ ἐπιστρεψόμενης, maximam solennitatem vocat, veneranda & sacratissima Pentecostes: quæ septenario hebdomadum numero decorata, unitate obsignatur.

AD

LIB. III. CAPVT VI.

DE FESTO TABERNACVLORVM.

Ad §. I. pag. 71.

Vocabulum Græcum - - Hebraice dicitur] Appellatio Festi est חנוך הסכotta Festum tentorium, structorum ex ramis frondentibus, quæ Israelitæ religionis causa, & jussu Divino, septem diebus quotannis incolebant. In N. T. vocatur Σκηνωπηγία, Joh. VII, 2. seu Tabernaculorum exstructio. Origo & ratio cum denominationis, tum festivitatis ipsius, a Deo ipso traditur Lev. XXIII, 42. Aegypto quippe egressi Israelitæ, ex Ramesses, urbe Aegypti (Genes. XLVII, ii.) Succothas pervenerunt, in vicum Aegypto vicinum, a Tabernaculis ita vocatum,

quorum istic materia fuit copiosa. Hic primum Israelitæ, ædibus carentes, opere levissimo ex arborum frondibus tentoria sibi exstruxerunt, & in illa se receperunt. Exod. XII, 37. Vocatur etiam juxta nonnullos, Exod. XXIII, 16. חנוך הקער Festum messis, quod post omnium productuum terræ, olivarum, vini, & frumentorum collectionem, celebraretur: et si rectius alii ad Festum Pentecostes id nominis referant, ut *Cap. præced. §. I.* notavimus. Sed hoc nostrum alias quoque חנוך בענאת השנה Festum collectionis in exitu anni, & Exod. XXXIV, 22. חנוך האסוף הקופת השנה Festum collectionis in revolutione anni appellatur, quia in Tekupha,

pha, seu revolutione anni civilis; cum vetus finiret, & novus inciperet, die 15. mensis Tisri sqq. celebrabatur. Cur tamen ita dicatur, quærit & excutit MEYERVS de temp. sacr. & festis Hebr. P. II. cap. XVI. §. 9. cum die decimo quinto novi anni, seu medio mense Tisri, non in fine unius, & initio alterius, fuerit celebratum, longeque convenientius dixisset Scriptura: בְּרִאָשׁ הַשְׁנָה initio anni? rationemque reddit, quod Tekupha seu conversio anni illud notet punctum, in quo præcise annus solaris definit, quod non est idem cum primo novilunio, seu die 1 Tisri. Demum Talmudistis נֵצֶר ἔξοχὸν Festum salutatur, quia nullum apud Judæos festum tanta cum celebritate ac hilaritate obseruatū fuisse tradunt. Vnde hoc inter tria illa נְגִילָם Festa anniversaria maximo illis loco habetur, cujus summa præ ceteris esset exultatio.

Ad §. II. pag. 71.

(2) *Quantum ad hæc Tabernacula?* Præcipuum hujus Festi requisitum erat, Tabernaculorum cum exstructio, tum per octiduum inhabitatio. a) Materia eorum erant spathi palmarum, & rami arboris densæ, & salices torrentis, juxta legem Lev. XXIII, 40. quibus Nehem. VIII, 15. folia olivæ, & folia ligni oleagini seu resinosi, & folia myrti, & folia palmarum, & folia ligni umbrosi, adduntur. Vbi tamen inter Tectum tentorii, ejusque Parietes caute distinguunt Magistri. Parietes quippe ex quibusunque poterant compingi ramis, sed in Tecto construendo admodum sunt superstitionis, distinguentes inter סְכָר כְּשָׂר סְכָר כְּשָׂר פְּסָלָה tectum legitimum, & סְכָר כְּשָׂר פְּסָלָה tectum profanum. In Talmude Massech. Succa cap. I. §. 4. hanc ponunt הכלל regulam generalem: *Omni eo, quod immundicie obnoxium, neque a terra productum est, non tegunt: rebus autem immundicie non subjectis, & e terra provenientibus, tegere permisum est:* Hanc fuse interpretatur, simulque controversiam, quæ Rabbanitis cum Karraitis hic intercedit, edidissest IOH. IAC. CRAMER, in Not. ad b. l. quas in-

tegras suo in hunc Codicem Talmudicum commentario inseruit FRIDER. BERNH. DACHS. MAIMONIDES Hilec. Succa cap. V. §. 1. circa materiam Tabernaculorum requirit, שְׁנָעָקָר מִן הָאָרֶץ זָנָן רִיחוֹ רַע וְאַיָּנוֹ נֹשֶׁר וְאַיָּנוֹ: Ut sit avulsa a terra, non male obens, nec ex ejusmodi genere, cuius folia cito solvuntur ac defluunt. β) Structura eorum, nulla quidem lege divina, aff Magistrorum male sedula cura restringitur, & definitur, quod ultra viginti cubitos non assurgere, nec infra X palmos deprimi, quod non intra domum, neque sub arbore frondosa, sed sub dio erigi, teetumque ita construi debuerit, ut non nimis compactum vel crassum, pluviis, radiisque solaribus liberum permittat transitum; ut cap. I. & II. Cod. Succa præcipitur. Quæ eo spectabant, ut testarentur, se, posthabitatis iis omnibus, in quibus alias homo fiduciam suam collocare solet, puta domo valida, omnibusque ad vitam necessariis bene prospecta, in pauperculum nunc commigrare tugurium, sola protectione atque sustentatione Divina freros, ac proinde eandem cum piis olim patribus, absque omni sede fixa in deserto pallantibus, fidem profiteri. Quæ Rabbinorum testimoniiis confirmat laudatus DACHS in Cod. Succa p. 527. γ) Incolatum in his tentoriis ita paucis complectitur MAIMONID. in Hilec. Succa cap. V. §. 5. Præceptum de incolendo Tabernaculo quid exigit? ut quis edat, bibat, ac commoretur in Tabernaculo per integrum septiduum, die nocteque, eo plane modo, quo domi suæ ceteris anni diebus facere consuevit. Per integrum itaque septiduum homo domum suam non nisi pro sede accidentaria, Tabernaculum vero pro fixa habeat operet, quia dicitur: in Tabernaculis commorabitini septem diebus, Lev. XXIII, 42. Hoc fine suppellestile omnis generis, vaseaque pulchra Tabernaculo inferunt Judæi; ne quid tamen nimis haec parte fiat, R. ISAAC BEN ARAMA in Comment. in Legem f. 198. col. 2. cavit: Vulgo in Tabernaculum nil transferunt præter lectum, mensam, scannum atque candelabrum: id quod miram nobis suppeditat admonitionem, ne scilicet ho-

mo nimium studeat adaugendis opibus suis. Sufficere enim ei possessionem rerum maxime necessariarum tantum, per totum illud tempus, quo in hujus mundi vestibulo, quod non nisi habitaculum accidentarium est, degit &c. Nec otio vel luxu diffluendum ipsis erat in Tabernaculis, sed in Legis studio, iesiaque beneficiorum Divinorum meditatione tempus collocandum. Tria cum primis pietatis exercitia in tentoriis erant peragenda: 1. gratiarum actio, pro coniectis frugibus, 2. commemoratio beneficiorum, quae in deserto, populo Israelitico contulerat Deus, 3. admonitio conditionis humanæ, quod in terris peregrini sumus, patriam in cælis habituri manentem. δ) Duratio hujus solennitatis septem dierum ambitu continetur. Hinc die septimo, prandio finito, supellecilia convalesce, atque in domuin denuo referre Judæi incipiunt: & licet tentorium non penitus dissolvant, deserunt tamen, minuunt & spoliant, ut majori cum lætitia novum Festum, dictum Lev. XXIII, 36. Num. XXIX, 35. excipiant. Nam **שְׁמַנֵּי עֶצֶר** **בְּפָנֵי עַצְמָנוּ** **רָגֵל** dies octavus Festum singulare est, definiunt in Gem. Babyl. Succa fol. 48. col. 1. Etsi nihil dubitat DACHS cit. loc. p. 530. hunc diem pro clausula festi Tabernaculorum accipere, unde nomen **עֶצֶר** / quod LXX eleganter ἐξόδιον vertunt, adeptus est, quia Festum, eo usque deductum, coercet & claudit. Eandem Auctor noster sententiam tenet infra §. IX. Confer Vener. DEYLINGII Observat. Miscellan. Exercit. XX. pag. 877. maxime §. II. & III. ubi octoemeron hujus Festi tueretur, vocab. **עֶצֶר** illustrat, locum autem Joh. VII, 37 sq. ex instituto exponit.

Ad §. IV. pag. 71.

(3) *Ramorum fasciculum tulerit*] Iste ramorum fasciculus **לוֹבֵב** *Lulabb* dicitur, de quo, ut & de malo cireo, copiose præcipit Mischna Mass. Succa cap. III. ELIAS LEVIT. in תְּשִׁבָּה. v. exponit per surculos supremos, qui sunt in capite arboris Palmae; & in voce Hoschaana: fa-

sciculi salicum torrentis, quos tollunt in festo Tabernaculorum, vocantur הַוְשָׁעָנוֹת Hoschaanoth, eo quod clantan super ipsis הַוְשָׁעָנוֹת i. e. נָא salvum fac, obsecro. Solent autem ita duas dictiones componere, brevitatis causa, dicendo הַוְשָׁעָנוֹת. Nimirum fasciculum ex ramis palmae, myrti, & salicis, quisque sibi parabat, colligatumque funiculis aureis & argenteis, vel aliis vittis, toto festo manibus gestabat. Huic addebat אֲחִרּוֹת pomum Assyrium; id enim perfructum arboris decora Levitic. XXIII, 40. intelligunt. Fasciculum dextra, pomum sinistra, olim Templo superstite, per integrum Festi septiduum gestabant, & hodienum in illius memoriam gestant. Cum primis autem Lulabhs quassabant, ad omnes quatuor mundi plagas, nec non sursum & deorsum ter propellentes, ac iterum reducentes, & quotidie altare, frondibus coronatum salignis, ramosque versus id porridentes, semel circumire solebant, identidem ingeminantes Psalmi CXVIII, comma 25. **אָנָּא יְהִי הַשְׁעָנוֹת נָא / אָנָּא יְהִי הַצְּלִיחָה נָא** se primoque die septies id faciebant, in memoriam captæ Jerichuntis, ut est in Gem. Hieros. Succa fol. 54. col. 3. bal. 3. Quotidie, cum abibant, dicere solebant זְכֻרְיוֹן לְרָבָה יוֹמֵי pulchritudo tibi, o altare, pulchritudo &c. Quia vero die septimo vox illa Hoschianna toties audiatur, inde dies ipse **הַוְשָׁעָנוֹת רְبָא** *Hosanna magnum* vocabatur: quod Auctor noster monet §. 10. Eumque notari censem Interpretes Joh. VII, 37. per μεγάλην τῆς ἑορτῆς. Solennem hanc diei septimi festivitatem data opera, & copiose exponit SVRENHVSIVS in Βίβλῳ καταλλαγῆς ad cit. loc. Joh. p. 353 sqq. Quanta autem mysteria in Lulabhs venari soleant Judei, ipsorum testimoniis exponit DACHS ad Cod. Succa cap. III. §. 8. not. 1. & p. 537. Denique in verbis Matthæi XXI, 9. ab Auctore excitatis, verbum ωσαννα adverbiascere, idemque valere, quod in Romanorum acclamandi formulis: *Feliciter!* censet CRAMERVS apud DACHS. in c. III. Succa §. 9. not. 3. p. 251. nominis vero Substantivi rationem induere, existimat DACHS cap. IV. §. V.

§. V. Not. 5. p. 332. Adagialiter ab exultante turba accipi, facile largimur, ita tamen, ut Psalmi verba in Christo impleta testaretur, & hoc sibi vellet: Accinimus hymnum Hosanna filio Davidis, eique cultum hujus festi venerabundi consecramus. Confer etiam, si placet, CAROLI MARIAE DE VEIL *Explcat.* literal. Matth. ad cap. XXI, 8, 9. itemque Marci ad cap. XI, 8. ubi & verborum hymni interpretationem reddit, & morem veterum confert, quo, arborum frondes gestantes, hospitem peregre adventantem excepisse docet. Quomodo autem trina Lulabhi agitatio in formam crucis, typum crucis Christi gesserit, exponit EDZARD. ad *Avoda Sara c. II.* p. 247 sq. Quando denique Christianorum Festum Palmarum, Syris Festum Hosannarum appellatum, in Orientali Ecclesia institutum sit, scilicet circa A. C. 500, disputat, & evincit ASSEMAN. T. I. *Biblioth. Orient.* p. 23 sq.

Ad §. V. pag. 72.

(4) PLUTARCHVS illudens Judeis] Juvat audire PLUTARCHVM, cum ad eum viri docti certatum hic provocent, unus hanc, alteram ille, particulam decepentes. Ita autem ille Συμποσιωνῶν Lib. IV. Probl. 5. Tom. II. Opp. pag. 671. Τῆς μεγίστης καὶ τελειωτάτης ἑορτῆς παῖς αὐτοῖς (τοῖς ιδαῖοις) ὁ καιρός ἐστι καὶ ὁ τέρπος Διονύσῳ προσήκων· τὴν γὰρ λεγομένην Νησέιαν αἰμαζόντι τρευγυτῷ τραπέζας τε προτίθενται παντεδεπῆς ὅπωρας, ὑπὸ σκηνᾶς, καὶ καθιστώντες πλησίων μαίνισα καὶ κιττά διαπεπλεγμέναις, καὶ τὴν προτέραν τῆς ἑορτῆς σκηνὴν ὄνομαζόσιν· ὀλίγας δὲ ύπερον ἡμέραις ἀλλην ἑορτην εἰν ἀν δι ανιγμάτων, ἀλλὰ ἀντικεντούσις Βάνχη παλαιμένης τελεστιν· ἔτι δὲ καδηροφορία τις ἑορτή, καὶ θυρσοφορία παῖς αὐτοῖς, ἐν ἥ θύρσος ἔχοντες εἰς τὸ ιερὸν εἰσίστων· εἰσελθόντες δὲ ὁ, τι δρῶσιν, ἐκ οἴμεν· εἰκός δὲ Βανχείαν εἶναι τὰ ποιόμενα· καὶ γὰρ σάλπιγξι μικραῖς, ὥσπερ Ἀργεῖοι τοῖς Διονυσίοις, ἀνακαλάμβνεοι τὸν Θεόν, χεῶνται· καὶ θαρξούτες ἔτεροι προσίστων, ὃς αὐτοὶ λευίτας προσονομάζοσιν, εἴτε παῖς τὸν Δύσιον, εἴτε μᾶλ-

λον παῖς τὸν ἔνιον τῆς ἐπιπλήσσεως γεγενημένης. Quæ GUILIELM. XYLANDER ita verit: Maxime & perfectissima Iudaorum solennitatis & tempus, & modus, cum Bacchi Sacris congruit. Quod enim ipsi vocant Jejunium, id sic celebrant, ut maxime fervente vindemia proponant mensas, in quibus expositæ sint omnis generis fruges: & sub Tabernaculis desident, potissimum e palmitibus & edera qua contexuntur, & diem, qua Festum antecedit, Tabernaculariam nominant. Paucis vero post diebus, aliam festivitatem non obscure, sed omnino aperte Baccho nuncupatam celebrant. Est etiam solenne apud eos festum Cradephoria, a palmitibus gestandis, & Thyrsoiphoria, ubi thyrsoi gestantes in Templum intrant. Quid intus faciant, ignoro: credibile est, Bacchi ab iis sacra peragi. Nam & tubis exiguis, sicut Argii Bacchanalibus utuntur, ad evocationem Numinis: & alii progressiuntur citharis ludentes, quos ipsi Levitas appellant, sive a Lyso, sive ab Euio (utraque vox Baccho congruit) ita dictos. Quam crassa Iudaicorum rituum & sacrorum ignorantia, vel doctissimi Gentilium laborent, hoc documento discas. Quot enim fere lineas hic legis, tot errorēs. Et 1) quidem recte, & ex vero, maximam & perfectissimam hanc Iudaorum solennitatem dicit, sed graviter hallucinatur, eam cum in Bacchum intorquere nititur: 2) Nunquam vel Jejunium vocant, vel in Festo Tabernacularum celebrant Judæi, cum laute potius vivant: 3) In contexendis tentoriis, palmitibus hederam admiscet, quæ omnino ab iis exulabat: 4) Diem, quæ Festum antecedit, Συηνὴν h. e. ΠΝΚΩΣ appellari tradit, cum universum potius Festi septiduum hoc nomine veniret: 5) Θυρσοφορίαν, post Tabernaculi festum, in aliam rejicit solennitatem, quæ toto tamen festo, ejusque die cum primis ultimo, rerum potiebatur: 6) Quæ de tubis & citharis nugatur, a solenni & splendida Iudaorum Musica longe superantur: 7) Quid quæso, demum, absurde magis excogitari poterat, quam nominis Levitarum originatio? Adeo, vir cetera doctissimus, quadrata miscet rotundis, nec habet, vel ubi pedem figat, vel unde Bac-

chi commento colorem conciliet; ut quantum, in Antiquitatibus Judæorum enarrandis, Gentilium tribuendum sit testimoniis, liquido hinc intelligatur. Hunc, eique connexum alium, de Sabbatho errorem PLUTARCHI, atro carbone notat, nec tamen confutat, sed indicasse satis habet, Viz. summus PETRVS CVNAEVS de Republ. Hebr. lib. II. cap. XXIV. in fine.

Ad §. VI. pag. 72.

(5) *Vocatum est Dies Palmarum*] Diem Festi ultimum & maxime solennem, *Hosanna magnum diētūm fuisse*, monui *supra Not. 3.* & Auctor inculcavit *infra §. 10.* Eundem autem etiam *חג ערכים festum palmarum* seu salicium potius Judæis audivisse, mallem testimonio Rabbini demonstrasset Auctor, quam *HOSPINIANI & MVNSTERI*. Hanc etenim Festi appellationem, apud ipsos non memini me legisse. Ex *κανο-
ζηλίᾳ* vero quadam, Ecclesiam sequioris ævi Romanam, hac parte Judæos imitatum fuisse, cum appellatione *Dominicæ in rāmis palmarum*, tum palmarum consecratione, dubium adhuc est. De Dominicæ ista, laudatum evolve *HOSPINIANVM de Festis Christian.* p. 72 sqq. consecrandi autem ritum docet *BARTHOL. GAVANTVS in Thes. Sacror. rituum* p. 220 sqq. Mavult tamen 10 H. ANDR. SCHMID. in *Hist. Festorum & Dominicor.* p. 113. Christianam hujus Dominicæ appellationem a frondibus palmarum & olivarum derivare, quas nempe Christo, Hierosolymas ingredienti Matth. XXI. populus in via sternebat. Sed & in Ecclesia Græca, hanc Dominicam *ἔορτὴν τῶν θαῖών Festum ramorum, ἡμέραν τῆς βασιλείας Diem gestationis ramorum*, & sine addito alio *βασιλόπολον, ramiferam, vel palmiferam* salutari, quia populus magnæ pompe apparatu, ramis olivarum, palmisque, in crucis ac alias formas conficitis, in ramis appensis, diem Dominicum celebrat, LEO ALLATIVS *Dissert. de Dominic. & Hebdomad. recentior. Græcor.* §. 20. idoneis comprobat documentis.

Ad §. VII. pag. cit.

(6) *Ad rationes hujus festi*] Vtramque Festi Tabernaculorum rationem, ad lætitiam & eucharistiam refert MAIMONID. in *More Nevochim P. III. cap. 43.* quo Festorum causas exponit: 1) quod exire jubeantur ex ædibus suis, ad habitandum in Tabernaculis, eremitarum more, qui cum magno dolore & molestia in desertis commorantur, id non ad nudam tendere recordationem miseræ conditionis majorum in deferto, per Lev. XXIII, 43. sed & ad gratam celebrationem, quod posteri, Terram Sanctam inhabitantes, ab ista conditione translati sint; ad habitandum in domibus piëtis, in loco optimo ac pinguissimo totius terræ: 2) quod post collectas fruges celebrent, id per Exod. XXIII, 16. eo spectare, quia tum requies tibi est, & respiratio a tuis negotiis; quod etiam ex ARISTOTELIS lib. VIII. Ethic. cap. 9. illustrat, exemplo Gentilium, qui sacrificia solennia, cœtusque & conventus publicos habuisse perhibentur post collectionem fructuum & proventuum, quasi essent sacrificia pro respiratione facta. Paulo aliter inflredit ABARBENEL *Comment. in Legem* fol. 266. col. 2. duplex hic accommodans Festi præceptum, alterum de tentoriis inhabitandis, in memoriam præteriti beneficii per Lev. XXIII, 42. alterum de Lulabli propter præsens beneficium singulis annis, רַל להת שבח והוראה אלו על אסיפה התהאות כוּמֵן הַחֹוֹה הַיּוֹ נְאָסָפָה מִן הַשְׁרָחָה: i. e. tribuendam esse Deo laudem & confessionem propter collectionem proventuum, qui hoc tempore convecti erant ex agro. Plus æquo autem ingenuo suo indulget LIGHTFOOTVS, quando in Harmon. IV Evangel. in *Luc.* III, 21. Tom. I. Opp. fol. 341. primariam originis ac instituti hujus Festi rationem hanc edidisset: *Cum Moses diurno jejunio atque precatione Deum, propter fabricatum vitulum, iratum placaverat, & quas confregerat ipse, Legis tabulas denuo instauratas acceperat, una cum auctoritate, Tabernaculi de novo erigendi, propter istud peccatum aliquandiu impediti, deci-*

mo mensis Tifri, i. e. ex nostro computo, 22 vel 23 Septembris, a monte descendens, latum de pacato Numine, & recuperato ejus favore apportat nuncium; qui deinde dies, in perpetuam reconciliacionis atque expiationis memoriam, solennis habebatur. Populus autem, cum jam intelligeret, fignendum esse Tabernaculum, Dei inter eos habitantis sedem, nec inde, scilicet a monte Sinae, abeundum esse, donec istud opus absolutum esset; castra posse, & tentoriis adversus adventantem hyemem se munire incepérunt, atque opus lati aggrediuuntur. Atque hec erat solennitatis origo. Cui vellem, LIGHTFOOTVS fidem, vel saltem umbram ex Scriptura conciliasset, quæ né verbo quidem hujus rationis meminit, vel ortus. Licet vero hodie extra terram promissam dispersi agant Judæi, eum tamen adhuc Festi finem observant, ut pro frugibus terræ, victu & amictu, tam quoque pro securis habitationibus, humillimas Numinis Supremo decernant grates.

Ad §. VIII. pag. 72.

(7) *Sacrificia præscripta sunt Num. XXIX, 13, 14]* Vix alia totius anni festivitas tanto celebatur sacrificiorum numero, qui integro septiduo, una cum quotidianis, ultra 200 excurrit. Primo die offerebantur, præter quotidiana, 13 juvenci, 14 agni, arietes 2, & hircus unus, quorum numerus idem per integrum septiduum manebat, excepto, quod juvencorum numerus, uno quotidie minueretur, ita ut in universum 70 existerent juvenci. Oblationis autem victimarum istarum eum constituerant ordinem, ut unaquæque ex XXIV classibus Sacerdotum, in Festo tum ministrantibus, suas in victimis partes haberent, quem prolixe descriptum lege Tr. Succa cap. V. Mischna 6. & apud MAIMONID. Hile. Temid. Vmusaph. cap. X. §. 12. Præter statuta ista sacrificia, magno numero alia adducebantur a populo, quæ ראייה Holocauſta compariſſionis audiebant. Juxta legem enim Exod. XXIII, 15. & Deut. XVI, 16. מִקְרָב vacuis Deum adire non liebat, sed quilibet juxta donum ma-

nus sue, & benedictionem, qua Deus ipſi benedixerat, secum afferre debebat holocausta quadrupedum vel avium, & qui id facere neglexerat, non saltem transgressionis præcepti affirmativi, sed & negativi, reus censebatur, juxta MAIMONID. Hile. Chagiga cap. I. §. 1. Præterea septem illis diebus libari solebat aqua super altare, ita quidem, ut cum libamine vini, ad iuge sacrificium matutinum pertinentis, illa aqua super altare effunderetur. Libabatur autem aqua ad cornu altaris australis occidentale, supra ambitum altaris medium, ut descenderet usque ad illa foramina, hunc in finem in illo cornu fabricata. Nam ampulla aurea, continens tres logos, replebatur aqua ex amne Siloah, quæ si per Portam aquarum afferretur, inflabant tubas, sono plano, fracto, & iterum plano; deinde ascendebat Sacerdos altare, respiciendo ad sinistram, & effundebat aquam elata manu ex ampulla in cyathum, vel tubum argenteum occidentalem (nam rubus orientalis erat pro libamine vini) ut aqua ad pavimentum altaris per istum tubum descenderet, & sic ulterius in torrentem Kidron derivaretur. De quibus omnibus MAIMONID. præcipit citat. Hile. Temid. Vmusaph. cap. X. §. 3 sqq. Sigillatum autem, de libatione aquæ in Festo Tabernaculorum, a Judæis Rabbanitis sub Templo secundo demum introducta, eruditissima dissertatione Vir summis, CONRAD. IKENIUS, in Symb. literar. Bremens. Tom. I. P. II. p. 160. curate omnia complexus est, quæ memoratu digna in Judæorum & Christianorum scriptis sparsim leguntur. Accedebat Musica, a Levitis, dum offerrentur victimæ, suavissime decantata: & singulis septidui diebus psalmi erant propria dicati: secundo quippe Ps. XXIX. tertio Ps. L. quarto Ps. XCIV, 16. quinto ibid. v. 8. sexto Ps. LXXXI, 7. septimo Ps. LXXXII, 5. Quin etiam post oblationem sacrificii vespertini, solebant singulis diebus, usque in seram noctem, tibiis canere, citharis, nabliis, & cymbalis, & saltare atque canere affa voce, quam lætitiam celebrabant præcipui sapientes, Synedrii Assessores, Seniores & pii alii, spectantibus mulieribus,

bus, & viris, qui sedebant in peculiaribus ambulacris in Atrio mulierum, hunc in finem fabricatis. MAIMONID. Hile. *Lulabb cap. VIII.*
§. 12 *sqq.*

Ad §. VIII. pag. 72.

(8) *Juxta numerum LXX nationum*] Nimirum LXX nationes, totidemque linguas, in universo orbe dari, ex Gen. X. conficiunt Judæi, unde quoque de Candidatis in Synedrium cooptandis requisiverunt, ut sint *זְרֻעִים בְּשָׁבָעִים לְשׁוֹן*: *שֶׁלְא תְּהִא סְנַחֲרִין שְׂמָעָת מִפְּיֵי הַמֹּתָר גַּם:* *periti LXX linguarum, ne opus habeat Synedrium audire ex ore interpretis, ut r. MOSES MIKOZI habet in Sepher Mitzvot Gadol præc. affirm. XCVII.* Huc ergo respici LXX hujus Festi juvencis, contendit Gemara Babylon. Cod. *Succa* fol. 55. col. 2. eorundemque quotidiana diminutione; quam tamen r. ISAAC BEN ARAMA in *Akedath Jizchak* fol. 198. col. 4. ad diminutionem sacerdotalium negotiorum apud unumquemque hominem refert, donec in uno Deo suaviter acquiescat; atque sic vitæ seculi futuri particeps evadat. Contra vero HENRIC. AINSWORTH *Annotat. ad Num. XXIX, 17, & 36.* sensum diminutionis istius mysticum in eo ponit, ut quotidie decrescant in peccatis; tum quoque, ut paulatim animi ipsorum a Leviticis sacrificiis avocarentur, & offerre semet ipsos hostiam Deo acceptabilem discerent Rom. XII, 1. Hinc Christum quoque, die Festi ultimo, populum a carnalibus ejusmodi observationibus avocatum, ad se arcessivisse unum Joh. VII, 38, 39. Quod supereft, de LXX populis terræ, & LXX linguis, totidemque Angelis, qui singulis gentibus praefecti sint, conferri meretur BOCHART. in *Phaleg lib. I. cap. XV.* edit. Francof. p. 60 *sqq.*

Ad §. IX. pag. eand.

(9) *Peculiarare quidem festum fuit*] De die octavo supra jam diximus *Annotat.* (2). Nimirum Festum Tabernaculorum, quod die 15 mensis cepit, die 21 mensis, qui septimus erat Festi,

& Hosanna Rabba dicebatur, finiit. Dies 22 Azereth dicebatur, Lev. XXIII, 36. quod tamen nomen diei septimo Paschatis pariter tributum Deut. XVI, 8. legitur. Et in nominis quidem עצרת vim ac notionem; eum cura inquirit MEYERVS de Tempor. sacris & Festis cap. XVI. §. 15, 16, 17. nec habesit, octavum festi Tabernaculorum diem eo insignire. Pariter DACHS in *Succa* supra citatus; nec Judæi, licet eum peculiare constituant Festum, sive cultum peculiarem, sive scopum ac finem proprium, allegare de hoc die possunt: nisi hoc urgeant, die 22 Tifri primitias fructuum serotinorum adductas, & gratias pro iis Deo fuisse actas, qui communis tamen totius Festi scopus erat. IVL. BARTOLOCCIVS tamen *Biblioth. Rabb. P. H.* p. 431. peculiare hoc constituit Festum collecta, in quo colligebantur pecuniae pro sacrificiis. Etsi paulo post p. 692 *sqq.* ubi ex instituto de hoc septimo die agit, eum nullibi in Scriptura חנָה festum salutari observat. Quando vero Auctor §. X. diem octavum *Hosanna Rabba* appellatum perhibet, rationes turbat, conferens in octavum, que septimo solum diei competebat, nomenclaturam.

Ad §. XI. pag. 73.

(10) *Vtimum sectionem Pentateuchi, incipiuntque primam*] Novum hoc Festum erat חנָה festum gaudii legis nuncupatum: alias quoque ברכָה dictum, quia eo die caput penultimum Deuteronomii, benedictionem populi Mosaiicam complexum, in Synagoga legitur. BVXTORF. in *Synag. Jud. cap. 27.* ita de eo tradit: *De hoc Festo nihil in Lege habetur, sed a Rabbiniis institutum est, ut de Dei benignitate latarentur, qui illos iterum per annum unum in lege studere, & exerceri permiserit, legisque electionem & expositionem hoc die absolvi, quae est ejus misericordia, concesserit.* In quem autem ingratuit diem, octavumne, vel nonum Seconopagiorum, anceps inter eruditos & dubia est quaestio. Pro octavo, cum Auctore nostro, calculum fert LVDOV. DE DIEV in *Job. VII, 37.* & LEV

LEYDEKKERVS lib. IX. de Republ. Hebr. cap. VII. p. 564. b. pro nono **BVXTORFIUS** laudato loco, cui nos adstipulati sumus in *Crit. Sacr. P. I.* cap. IV. §. 4. p. 144. Dies quippe 23 mensis Tisri auspicium dabat anniversariæ lectioi a Gen. I. festusque habebatur, **שְׁמַחַת תּוֹרָה** diætus. **LVNDIVS lib. V.** Antiqu. Jud. cap. 27. §. 18. utramque ita conciliare nititur sententiam, ut Templo & Sacerdotio superstite, solennitatem istam octavo die observatam censeat, nono que libertatem revertendi domum exteris fætam, quia plures, præter octo, festivitatis hujus dies solennes Scriptura ignorat: ex Rabbinorum vero scito, sequioribus temporibus lætiatiā illam in nonum translatam fuisse diem. Verum nonum diem omnino Scriptura ignorat, qui non ejusdem, sed Magistrorum auctoritate Festis est adscriptus, ut ex ejus silentio nullum pro octavo die depromi possit argumentum. In *Beth Joseph* quidem cap. 669. veruissima Festi origo ex I Reg. III. 15. arcessitur, sed fide perquam dubia. **BARTOLOCCIVS** paulo ante laudatus p. 694. (ubi pariter in d. 23 mensis Tisri hoc festum figit) h. I. ita declarat: velut Salomo venit Hierosolymam, stetit coram arca, obtulit holocausta, & fecit convivium universis famulis suis, ita Judæos, postquam hoc die co-rām armario constiterunt in Synagoga, preces recitarunt, lectionem legis, lecta Paralacha **ברכּוּת** compleverunt, officia per insequenter annum exercenda sub hasta vendiderunt, & domum repetierunt, parato ibi convivio, splendide epulari. Alii ritus istius vestigia deprehendere sibi videntur Neh. VIII. 9. & IX. 1 sqq. Cum enim primo Tabernaculorum die populus fleret ob Moabitidas, quas uxores duxerant, Nehemias & Esdras lugere vetuerunt, luctumque in 24 diem mensis, qui decimus a principio festi Tabernaculorum erat, distulerunt, ut die 23 h. e. nono Festi, *Lætitiam Legis* celebrarent. Sed iterum Legis Lætitiam pridie illos celebraisse supponitur, apud Nehemiam non affirmatur. Quando porro **BVXTORFIUS** eos, ultimam cum prima legis sectionem combinasse, præ-

euntibus Rabbiis tradit, ad retundendam Diaboli calumniam; in eo inusitati nihil egisse videtur, cum **VITRINGA lib. III. Part. II. c. VIII.** de *Synagoga vet.* p. 967. ex **MAIMONIDE**, aliisque doceat, Judæos sectionem unius cujusque Sabbathi, cum sectione sequentis Sabbathi ita conjungere consuevit, ut horis matutinis sectione illius Sabbathi absolveretur, vespertinis autem initium caperetur sectionis sequentis Sabbathi, & sic pariter diebus Lunæ & Jovis: sequenti autem Sabbatho lectio illa a capite repeteretur & integra absolveretur. Tempore tamen hæc diversorum textuum lectio differebat, quod in Festo Lætitiae Legis, illa eodem tempore matutino continuaretur, quæ ceteris Sabbathis matutino & vespertino distaminabatur conventu. In legendi autem ordine; **R. BENIAMIN TVDELENSIS** in *Itinerar.* edit. l' Empereur p. 114 sq. in Aegypto disparitatem se deprehendisse testatur, ita ut Judæi Babylonii in sua Synagoga legem singulis annis absolvant, eundem cum Europæis Judæis ordinem servantes, at in Israëlica terra nati, singulas sectiones in tres tractatus dispescentes, legem triennio demum ad finem perducant. Quomodo demum hoc die, officia ecclesiastica, ea cum primis, quæ ad legis lectionem pertinent, renoventur, & publica auctionis lege vendantur, pecunia vero inde collecta in scholæ, sartæ teæ servandæ, pauperumque usus convertatur, copiose exponit laudatus **BVXTORFIUS** cit. loc.

Ad §. XII. pag. 73.

(ii) *Magna cum solennitate & lætitia, aquæ abundantiam ex torrente Siloah*] Festum hoc erat lætitiae, qua omnia reliqua festa longe superabat. Ita diserte **MAIMONID.** in Hilec. *Lætabb* cap. VIII. §. 12. **עַפְרֵי שְׁכֶל הַמִּועֲדוֹת מִצְוָה** לשמות כהן בחג הסוכות היהת במקדש וום שמחה יתירה שנ' ושמחתם לפני יי' אלהיכם: **שְׁבָעַת יְמִים**: *Quanquam præceptum sit de omnibus festis, ut in iis lætemur, attamen in festo Tabernaculorum, templo stante, tempus fuit abundans*

tioris letitiae; q. d. (Lev. XXIII, 40.) & letabimini coram Domino Deo vestro septem diebus. Unde Nehem. VIII, 9 sq. Nehemias & Esdras populum, omni verborum apparatu, ad gaudium excitant. Rationem effusoris hujus hilaritatis reddit R. ABRAHAM SEBA in Tzeror Hammor fol. 139. col. 1. quia paulo ante, in die Expiationis, remissionem omnium peccatorum suorum consecuti fuerant. Hanc autem letitiam suam in Templo haud uno in apricum ponebant documento: I. Epulis ex sacrificiorum Eucharistico-rum carnis paratis, quas lato convivio hilares coram Domino consumebant, juxta Deuter. XXVII, 7. II. Decantatione solenni Hymni Hallel, Psalmos sex, a CXIII ad CXVIII complexi, de quo supra diximus. Memorabile autem est, Judaeos, teste Gemara Pesach fol. 118. col. 1. ob argumenti dignitatem, maximi eum facere, quia summorum beneficiorum memoriam reficit: 1) exitus ex Aegypto, Psal. CXIV, 1, 2. 2) scissionis maris rubri, ibid. vers. 3. 3) legislationis, ibid. vers. 6. 4) mortuorum resurrectio-nis, Psal. CXVI, 9. 5) dolorum Messiae, Psal. CXV. III. Gestatione & agitatione fasciculi Lulabh, de qua supra: IV. Libationis aquarum; נישׁך הימים dictæ, de qua pariter supra Not. 7. dictum, juxta illa, quæ de ea in Mischna Succa cap. IV. §. 9. & apud MAIMONIDEM in Hilc. Temid. Vmusaph. cap. X. §. 7. traduntur. Eaque ceremonia, vel ad petendam a Deo pluviam, pro foecunditate telluris necessariam, quia hoc festo Deum circa pluvias totius anni decernere statuunt, juxta R. LEVI BEN GERSOM ad 2 Sam. XXIII, 16. vel potius, ad obtinendam Spiritus Sancti effusionem, per Jes. XII, 3. tanta cum religione observabatur, ut diserte Talmud Hierosol. perhibet in Succa fol. 55. col. 1. hal. 1. V. Tripudio & saltatione procerum, spectante omni populo peracta, quam a MAIMONIDE in Hilc. Lulabh cap. VIII. §. 12 sqq. ex instituto descriptam, Latine solum dabimus, unde constat, quibus Scripturæ fundamentis eam suffulciant: Vespere primi diei festi parabant locum in Sanctuario, pro mulieribus superius, & pro viris infe-

rius, ne bi miscerentur cum illis; & incipiebant latari ab exitu dici festi privi, & prosequerantur omnibus profestis diebus per integrum septiduum. Incipiebant post iuge sacrificium, quod fiebat inter duas vesperas, letabantur diu noctuque: §. 13. Quomodo autem peragebatur hec letitia? tympanum pulsabant, cythara canebant, Nablis quoque, & Tintinnabulis personabant. Unusquisque secundum artem, qua pollebat, vel pulsu, vel flatu, Musica instrumenta tractabat. Subsiliebant, plaudebant manus, complodebant, saltabant; quilibet, prout sciebat, saltabat, & cantica atque laudes canebat. Hæc autem letitia Sabbathum non propellebat, aut etiam diem festum. §. 14. Praeceptum erat exercere banc letitiam, ad quam non admittebantur plebeji, aut alii sine delectu, sed Magnates, Sapientes, Academiarum Rectores, Syndrii Assessores, viri pii, Seniores, & factores bonorum operum. Ibi subsiliebant, complodebant, instrumenta Musica tractabant, & letabantur in Sanctuario, in diebus profestis Tabernaculorum. Verum toti populo, viris & mulieribus, permisum erat visu frui hac letitia, eamque audire. §. 15. Quoniam letitia, qua homo letatur, dum præceptum adimpleat ob Dei amorem, qui præcepit illud, servitus magna est, & omnis, qui prohibet seipsum ab hac letitia, dignus est ut ea defraudetur, q. d. (Deut. XXVIII, 47.) pro eo, quod non serviisti Domino Deo tuo in letitia, & in bonitate cordis. Et omnis, qui effert mentem suam, & attribuit gloriam sibi ipso, & gloriatus est in oculis suis, in locis istis peccator & stultus est. Et super hoc admonet Salomon, & dicit (Prov. XXV, 6.) ne decorum ostendas te coram Rege. §. 16. Et omnis, qui humiliat seipsum, & in istis locis vile reddit corpus suum, iste est magnus, honorabilis, inserviens præ amore. Sic enim dicit Rex David (2 Samuel. VI, 22.) vilius amplius præ hoc, & ero humili in oculis meis. Neque ulla est magnificentia & gloria, nisi coram Domino latari, q. d. (2 Sam. VI, 16.) & Rex David viriliter agebat, & saltabat coram Domino &c. Hinc tantum abest, ut vitio daretur viris gravibus, ut potius, quo elegantius quis saltaret,

saret, eo id magis ei ad laudem valeret: unde certus quidam templi Praefectus, R. Gamaliel a Judæis hoc nomine valde celebratur, quod scite præ ceteris saltare, & inter saltandum, nescio quid de terra levare & tollere, calleret. Hinc autem promanavit decantatum istud inter Judæos dictarium: **כִּי שְׁלָא רָאָה שְׂמַחַת בֵּית הַשׁוֹאֶבֶה לֹא רָאָה שְׂמַחַת טִימְיוֹן**: qui nunquam vidit gaudium domus haustionis, non vidit unquam gaudium omnibus diebus vita sua. Hoc enim solenni nomine, **שְׂמַחַת בֵּית הַשׁוֹאֶבֶה** latitia ob haustionem aquæ, insanum fere tripudium istud veniebat.

Ad §. XIII. pag. 73.

(12) *Jerobeam*] Novum hoc, & profanum Jerobeami institutum, indicat Scriptura i Reg. XII, 32, 33. ubi consule Commentarios. Excellentior autem & longe sanctiori hoc Festum condecoratum foret ἀναγνωστι, si valide demonstrare ac evincere posset, quod hariolatur **LIGHTFOOTVS Tom. I. Opp. p. 240 sqq.** Festo Tabernaculorum & natum fuisse Christum Servatorem, & posthæc baptizatum. Verum hanc controversiam discusserunt, qui cum **SAL. VAN TIL**, de Natali Christi commentati sunt.

AD

LIB. III. CAPVT VII.

DE FESTO BVCCINARVM ET NOVILVNNIORVM.

Ad §. I. pag. 73.

Possit vocari dies novi anni] Redeunt huc, quæ supra jam monuimus ad Cap. I. hujus Libri §. ult. Annot. (15). Geminum Judæis putabatur Anni initium, ita ut cum mense Tisri annus Civilis, cum mense Nisan, Ecclesiasticus, inciperet. Neque existimandum est, institutione anni ecclesiastici, sublatum esse annum civilem, cuius omnino semper, & in sacris, & in republica, præcipua habebatur ratio. Hinc Festum Tabernaculorum, incidens in mensem Tisri, celebrari jubetur **בְּצִאת הַשָּׁנָה** *in exitu anni*, item **בְּצִאת הַקּוֹפֶת** *in revolutione anni*, h. e. vertente anno Exod. XXXIV, 22. Pariter anni Sabbathici & Jobelci auspicabantur a mense Tisri Levit. XXV, 3 sqq. Interim videoas, diversimode in Scriptura initium anni putari. Mensis Nisan non modo Exod. XII, 2. & XIII, 4. diserte primus constituitur, **ראש חֲרִשִׁים** **רָאשׁוֹן** **הָוּ** verum etiam 2 Reg. XXV, 8, 25. Jer. XXXIX, 3. Templum dirutum dicitur mense quinto, qui

אָבָב audiebat, & quintus erat a Nisan. Sic duodecimus mensis vocatur **אָדָעָר** seu Februarius Esther. III, 13. & cap. VIII, 12. ubi rursus **ニסן** seu Martius censetur primus. Ita Rabbini conciliant trita hac observatione: **שְׁנִינָן** **הָוּ רָאשׁוֹן** **הָוּ רָאשׁוֹת** **הַשָּׁנָה** **לְחִרְשֵׁי** **הַשָּׁנָה** **וְשִׁתְשָׁרוּ** **הָוּ רָאשׁוֹת** **הַשָּׁנָה** *quod Nisan sit principium mensum anni, sed Tisri principium anni:* unde **אָבָן אֶסְרָה** & **אָבָן אֶלְעָזֶר** ad Exod. XXIII, 15. ubi de exitu anni, notant **הָוּ מִנּוּם** **הַשָּׁנָה** **מִתְשָׁרוּ** **לְתִשְׁרֵי**. Itaque veteres numerasse annos a Tisri ad Tisri. Itaque utriusque principii anni vestigia in Scripturis occurunt; Civilis, cuius exordium est a mense Tisri, ubi nimirum de annis agitur; & Ecclesiastici seu Sacri, a Nisan, quando sermo est de mensibus. Ex his lucem capiunt verba Auctoris nostri.

Ad §. II. pag. cit.

(2) *Suum habebat festum*] Neomeniam nempe, seu Novilunium, **רָאשִׁים** **חֲדָשִׁים** *initia mensum*,

mensum, Num. X, 10. XII, II. Horum observamus.

I. *Tempus.* Quoniam enim mensum initium diversimode supputari potest, vel secundum calculum Astronomicum, a tempore Synodi, sive conjunctionis solis & lunæ, vel a tempore Φεστως, seu apparitionis lunæ, cum nempe radios solares eluctata, se videndam præbebat hominibus; hinc in diversum abidere Karaitæ & Rabbanitæ, in quo temporis momento fixerint Novilunium veteres, num Astronomice, in conjunctione lunæ cum sole, an in Φεστωι lunari? Hebræi certe Palæstini, stante Templo, ab apparitione lunæ mensem auspicabantur. Hinc diligenter attendeant ad lunæ exortum, quæ cum ab aliquibus hominibus deprehensa erat, ocyus illud numerabant Praefecto Synedrii, quod testes illos diligenter examinabat; &, si erant idonei, Synedrium toti genti notum faciebat diem Neomeniæ, ex quo cetera pendebant, cum Festa menstrua, tum anniversaria. Satis equidem peritum erat Synedrium magnum, ad cognoscendam noctem, qua luna apparitura erat nova; nullum tamen ea de re ferebat iudicium, nisi ex ore duorum testium constaret, se vidisse novam lunam; ab ejus enim apparitione inchoabant mensem. Hinc siebat, ut multi Hierosolymæ eam in rem invigilarent, qui conspecta nova luna statim abiabant, ut testimonium ejus perhiberent. Eratque Atrium magnum Hierosolymis בֵּית יְעֹזֶק Beth Jaazeck dictum, de quo LIGHTFOOT. in Cent. Chorograph. Mattheo premissa cap. XXXV. Tom. II. Opp. p. 197. col. I. ex Rosh Haschanah cap. II. hal. 3. docet, in quo testes examinabantur, & lauto excipiebantur convivio; ut lubentius illuc, ejus rei gratia accederent.

II. *Consecrationem,* hinc a Deo factam, legibus de observanda Neomenia rogatis Numer. X, 10. XXVIII, II. hinc a Synedrio promulgatam. Huic enim, cum post examen testium liquido constaret, novam lunam conspectam esse, Praesides Synedrii clara voce exclamabant: מִקְרָשׁ consecratus est scil. Novilunii dies, statimque buccinarum sono Neomenias Festum inti-

mabatur. Quo facto testes illi, vel alii nuncii, & præcones, confessim currebant, ut tota regio quam primum Neomeniæ diem cognosceret. Quin ut eo citius ejus rei notitia totam permearet regionem, noctu jubebant aliquem curiculæ contendere ad montem oliveti, cum fasciculo ligni maxime combustibilis, & alia materia, quam ibi accendebat, & varie agitabat, donec alium videret similiter facientem, in aliquo colle, & sic reliqui. Ita quidem per universam regionem res brevi spargebatur; verum cum Cuthæi (Samaritani & hostes Judæorum) intempestivo tempore idem ficerent malitiose, decretum est, ut præcones, ad illud significandum per universam terram egredierentur. Ita Mischna tradit in רַאשׁ הַשְׁנָה cap. II. §. 3 sqq.

III. *Solennitates,* quæ sunt α) Clangor tubarum, qui in Templo tubis argenteis edebatur compluribus, juxta Num. X, 10. & quo partim Festum Novilunii proclamabatur, partim augustiniora reddebantur sacrificia, hoc die offerenda, quæ eapropter etiam Sacrificia clangoris dicebantur. Hinc Psal. LXXXI, 4, 5. clangite in Novilunio buccina, in interlunio die festi nostri, nam statutum Israëlis id est, iudicium Dei Jacob. Quanquam hoc dictum alii ad Novilunium mensis Tisri referre malint. Quando ergo Auctor noster §. IV. communibus Noviluniis buccinas inflasse Judæos negat, non absolute hoc capiendum, sed ratione modi clangoris, & instrumenti. In anni enim initio clangebant cornu arietino, seu שופר buccina, in ordinario autem Novilunio חצוצרות tubis argenteis. β) Oblatio sacrificiorum ejus diei, Numer. XXVIII, 11 sqq. fusa descriptorum: γ) Sabbathismus, quo cessabant ab omni opere servili. Etsi enim Lev. XXIII. ubi recensentur Festa solennia, quibus proclamanda erat indictio sanctitatis, nullum opus facietis, Noviluniorum nulla fit mentio, unde VITRINGA de Synag. Vet. Lib. I. P. II. c. I. Sabbathismum hunc negat, & Novilunia a ceteris Festis, quæ Sabbathorum nomine veniunt Jes. I, 13. distinguit; attamen his diebus emere & vendere nefas fuisse, æque ac in Sabbathis, ex Amos. VIII, 5. affatim

affatim patet. Quin & reliquæ hujus diei occupationes satis edocent; diebus Novilunii Judæos ab omni opere se abstinuisse, eosque feriatos ac festos habuisse; quod probe observatum est ab Auctore nostro: d) Conventus sacri. His enim diebus pariter ad Tabernaculum, & posthæc ad Templum se conferebant, non tantum ut sacrificiorum solennitati interessent, verum etiam, his ut preces jungerent, & gratiarum actiones. Vel etiam, intermissio domestico opere, adibant Prophetas, aut Doctores publicos, ut ab ipsis in mysteriis Divinis, cultu Numinis, aliisque rebus sacris, instituerentur Jes. I, 12 sqq. Ezech. XLVI, 1 sqq. Jes. LXVI, 23. e) Gaudium. Inter Judæos quippe, nova luna conspecta non modo plausibus & clangoribus publice excipiebatur, verum isto quoque die privati quicunque luētum omnem & mœstitudinem procul habebant, eumque epulis, sive sacriss, sive communibus, hilariter transfigebant. Hinc Num. X, 10. Neomeniæ inter tempora hilaritatis, publicæ & privatæ recensentur: & Hos. II, 13. interminatur Deus populo suo, se abolitum omnem hilaritatem ejus, Festum ejus, Novilunium ejus, & Sabbathum ejus. Et de conviviis ex 1 Sam. XX, 5. constat.

IV. *Rationes & Originem Neomeniarum.*
SPENCERVS ex Gentilium idololatrarum moribus & institutis arcessit, quem tamen operose & data opera IOH. MEYERVS confutavit P. II. de Tempor. Sacris & Festis Hebr. cap. XI, p. 238. dignus, qui hic conferatur. Velut autem originem perantiquam ac vere divinam huic solennitati vendicat Scriptura Sacra, sic recte inserviisse perhibetur 1) ad recolegendam & celebrandam gubernationem mundi Divinam, & signate quidem, quod lunam fecerit ad præfecturam noctis, & ad indicanda stata tempora: 2) ad expiacionem delictorum mensis præteriti, quo Sacrificium spectabat Expiatorium: 3) ad dedicandas Deo mensis primitias, & ad deprecandum Numen, ut felix faustusque integer decurrat mensis: 4) ad refricandam memoriam clangoris buccinæ, tempore legislationis Sinaiticæ auditæ: 5) ad

libertatem populo afferendam, cuius symbolum buccinæ clangor erat, ut Lev. XXV, 9.

V. *Typicam adumbrationem:* quam 1) Luna, quatenus in se consideratur ut luminare magnum, & quod in tenebris micat, quodque a parvis initiis sensim crescit, refert ad Christum, lumen mundi, lucens in tenebris Jos. I, 4, 5: 2) Luna ad Solem relata, infert ad Ecclesiam sub Nov. Test. quæ lucem omnem ac splendorem a Sole, Christo mutuatur: 3) Novæ Lunæ ortus ad Evangelii doctrinam in Nov. Test. habet. Quæ singula fusa & cum cura declarat IOH. D' OVTREIN de clangore Evangelii Dissert. XII. pag. 293 sqq. quem in his plurimum secuti sumus. Paulo aliter typicam hujus Festi rationem exponit BIERMANNVS in Moys & Christo lib. IV. cap. I. p. 603 sq. edit. Belgicæ: & WILHELM. MOMMA Decon. Tempor. lib. II. cap. XI. §. 93. p. 219.

Ad §. III. pag. 73.

(3) *Respectu sacrificiorum]* Recte & distinete Auctor noster utriusque Festi Sacrificia recentet, ita ut in Kalendis mensis Tifri, seu principio anni, offerrentur in universum juvenci tres, agni anniculi sedecim, & arietes duo, hirci item duo, juxta Numeror. citato loco.

Ad §. IV. pag. 74.

(4) *Inflatant buccinas]* Ita MAIMONIDES in Hilc. Schophar. Cap. I. §. 1. *Præceptum legis affirmativum est, audire clangorem buccinae novi anni principio, secundum id, quod dicitur* (Numer. XXIX, 1.) *dies clangoris vobis erit. Buccinam autem, quæ inflatur, his ipsis anni principiis, sive in festo Jubilæo, esse oportet Cornu Arietis incurvatum.* Cornu Arietis requirebatur, in memoriale Arietis pro Isaaco oblati Genes. XXII, 13. cuius sacrificio sibi partam credebant expiationem; incurvatum esse debebat, ut commonefierent, corda coram Deo requiri incurvata & humiliata. Hoc autem cornu cum inflabatur in sanctuario, ab utraque parte junctas sibi habebat tubas, חצירות utrum-

utrumque latus illius, qui cornu arietinum inflabat, claudentes; eo tamen cum discriminé, ut sonus cornu arietini frequentius & diutius audiretur, quam tubarum, quia inflatus cornu hoc Festo speciatim præceptus erat, non vero ille tubarum; porro, ut cornu sono producto, tubæ vero sonis accisis inflarentur. Verum extra Sanctuarium cornu arietinum solum inflabatur in Synagogis; ita tamen, ut qui extra Synagogam constitutus, clangorem attento animo perciperet, crederetur huic præcepso satis fecisse, si vero animum intentum ad id non habuerit, non satis faceret. Si denique hoc Festum incideret in Sabbathum, non inflabantur cornua in eo loco, ubi non erat Synedrium. Sed cum Hierosolymis adhuc esset Synedrium majus, omnes inflabant cornua Hierosolymis, quin & in quacunque urbe, quæ ad Hierosolymitanum limitem pertinebat, audiebantur cornua inflata. Destructa autem Hierosolyma, in omni loco, ubi erat Synedrium, cornua inflabantur, & quidem in eo Synedrio inflabantur, quod sive favebat Novilunium: ut habeat MAIMONID. cit. loc. cap. II. §. 6-9. Ita vero solebant inflari cornua, ut primo formaretur sonus planus, hinc fractus (ubi tres soni gententes, & unus ejulans formabatur) & postremo iterum formaretur sonus planus. Qui soni tribus vicibus repetebantur, atque sic soni edebantur triginta: cap. III. §. 2, 3. Solebant etiam in Synagogis, ante inflationem cornuum, legere Scripturam, & cum Scripturæ Sacrae exemplariterum esset in arcam repositum, Minister Synagogæ stabat, & dicebat: *Benedictus sis tu, Domine Deus noster, Rex mundi, qui sanctificavit nos preceptis suis, & præcepit audire sonum cornuum!* & omnis populus respondebat: *Amen!* Deinde dicebat Minister: *Benedictus sis, tu Domine Deus noster, qui in vita conservavit nos!* & omnis populus respondebat: *Amen!* Tunc triginta vicibus inflabat cornu, hoc ordine, ut primo, post preces, cum finita esset benedictio quarta, quæ agebat de regno Dei, inflaret cornu; deinde post benedictionem quintam, quæ agebat de recordatione Dei, quod populi sui recordaretur,

iterum inflabat cornu; denique post benedictionem sextam, quæ agebat de ritu inflandi cornua, iterum inflabat cornu. §. 10. II.

Ad §. VI. pag. 74.

(5) *Tres opiniones existunt*] Rationes buccinationis §. V. & VI. varie redundunt ab Auctore. Ut autem imitationem Gentilium a SPENCERO in scenam productam, verum a JOHAN. MEYERO lib. II. de Temporib. Sacr. & Fest. Hebr. cap. XIV. §. 8. p. 303. solide profligatam, relinquamus intactam, ABARBENEL ad Lev. XXIII, 24. fol. 264 col. 2. septem adfert rationes, quas Deum respexisse putat, dicendo: זברון תרואה לכם *memoria clangoris esto vobis:* 1) Libertatem, quæ etiam finis erat clangoris in anno Jubilæo, quo pro omnibus inhabitantibus terram libertas publicata est. 2) Proclamationem regni Regis, sicut in unctione Salomonis clangebant buccina, dicendo: *vivat Rex Salomo,* 1 Reg. I, 39. quasi hoc die clangoris dixissent: *Dominus Rex noster est;* ille salvabit nos, salve nunc Rex. 3) Excitationem ad resipiscientiam, & subjugationem Satanæ, sive יציר דרכּ figmenti cordis mali. 4) Recordationem ligationis Isaaci, & substituti arietis. 5) Memoriam legislationis, cui aderat vox buccinæ fortissima, cum patres in deserto Dei gubernationi sunt subjecti & liberi facti, Deique peculium ex omnibus populis Exod. XIX. 6) Spem recollectionis captivitatum tempore futuro, quando Dominus Rex erit super totam terram. 7) Spem resurrectionis mortuorum, Jes. XVIII, 3. Velut autem sexta ratio fallaci Judæorum nictitur somnio, de imminentे adhuc Messiæ adventu, tertia ridiculum plane commentum, clangore buccinarum Satanam pelli, supponit, & quarta precario assumta est, ex hypothesi Judæorum: *hinc laudatus MEYERVS* §. X. p. 307. alias subministrat, ut scil. 1. buccina excitarentur, sicut ad resipiscientiam, ita ad gratitudinem pro præcedentis anni beneficiis, & 2. designaretur buccina Evangelii, & anni Domino accepti, juxta Psal. LXXXIX, 16. *beatus est populus,*

lus, qui agnoscunt clangorem. PAVLVS FAGIVS in Lcv. XXIII, 24. repudiata quarta A BAR BENETIIS ratione, probabilius. censet hoc fuisse consilium Spiritus Sancti. In hoc septimo mense plures esse festos dies, quam in ullo alio mense, ac totum propentodium mensem festum esse, quin & tempus admodum idoneum ad celebranda festa, quippe quod tunc omnes fruges terrae, non tantum frumenta, sed & poma, & vina, & alia frugum genera, de agris essent collecta, praeterea ab hoc mense inchoari numerationem anni Sabbathici, pariter anni Jubilai; hinc cum multum omaino in hujus mensis observatione situm esset, voluisse Spiritum Sanctum primum ejus diem festo, otio, clangore, & sacrificiis insignem reddere, ut ex initio mensis ipse notabilior fieret. Quod iis congruit, quæ Author noster §. V. in medium attulit.

Sed nec silentio est involvendus hujus diei *Cantus*, MAIMONIDI memoratus Hilc. *Tamid* cap. VI. Cantabant Levitæ ad sacrificia novi anni Psalmum LXXXI, & si primus dies caderet in diem septimanæ quintum, in quo ordinarie singulis septimanis hic Psalmus canebatur, bis illum repetebant. Deinde ad sacrificium vespertinum diei primi novi anni, Levitæ canebant Psalmum XXIX. In Psalmo LXXXI. mentio fit clangoris cornuum, & primo populus excitabatur ad laudes Dei canendas: deinde Dei laudabatur auxilium, quod Judæos eripuisset ex Aegypto & variis calamitatibus: denique populus ad obedientiam Deo præstandam, & ad benedictionem Dei, obedientibus promissam, expectandam admonebatur. In Psalmo autem XXIX. eleganter ostenditur vis & efficacia Evangelii, per quod Deus corda hominum vehementer movet. &c.

Porro memorandus est novi anni *Suffitus*. Ita MAIMONID. de *Siclis* cap. IV. Solebat in novo anno mensis Nisan confici suffitus novus, ea quantitate, ut per annum integrum sufficeret, & si quid superabundabat exacto anno, solebat artificibus in templo laborantibus, loco mercedis, dari. Sed de thymiamate, atque suffitu lucu-

lenter supra egimus, ad Lib. II. Cap. I. §. VIII. Annotatione 15.

Pertinent huc quoque novi anni *Decima*. Primo enim die mensis Nisan decimæ pendebantur ex frugibus, leguminibus, & oleribus, docente MAIMONID. de *Decimis secundis* cap. I. §. 2.

Accedebant novi anni *Vota*, *Promissa*, & *Preces*. *Vota* hoc die nuncupabant in hunc modum: *Hodie nos corrobores, hodie nobis benedictionem largiaris, hodie nos exalte, hodie nos queras in bonum, hodie audias clamorem nostrum, hodie cum misericordia & beneplacito accipias preces nostras, hodie nos sustentes dextera iustitiae tuae*. Quæ vota, majoribus impressâ literis, leguntur in Libro Precum, *Praga* in fol. fol. 37. p. 2. *Promissa* quoque hoc die faciebant varia, teste MAIMONID. de *Votis* cap. X. §. 4. Vovebant enim vel abstinentiam a cibo & potu certo, aliquot hujus anni diebus vel mensibus; vel abstinentiam a certis vestibus, vel a certis ædibus c. l. cap. IX. §. 15, 16. vel ab alterius consortio cap. VI. & VII. Inter *Preces*, primaria erat, quæ incipit in singulis paragraphis à verbis: *אָבִינוּ מֶלֶכְנוּ Pater noster, Rex noster*, quæque minori typo expressa legitur in *Machsor*, seu Libro Precum Francofurtensi in 4. fol. 20. col. 2 sq. Deprecantur omne genus mala in novo anno, ut avertantur pœnæ divinæ, ut arceantur malæ cogitationes & consilia prava hostium, ut hostes deleantur, ut ora calumniatorum occludantur, ut avertantur morbi, ut pestis, gladius, famæ, & quicquid corrumperet, averruncetur, ut deleantur peccata &c. Praeterea orant, ut Deus concedat pœnitentiam, ut ægrotos sublevet, ut Judæos scribat in librum vite, in librum redentionis per Messiam sperandæ, in librum providentiae & sustentationis, in librum condonationis. Precantur porro, ut Deus germinare faciat germen justitiae, sive Messiam, ut cornu salutis seu Messiam erigat in Israele, ut manus Judæorum impleat benedictionibus, ut fenestras cali aperiat precibus, ut parcat Judæis & illorum infantibus &c. Sed & momenta addunt, propter quæ Deus orationem anni auspicalem exaudire debeat: Exaudiat quippe

propter nomen suum gloriosum, propter misericordiam suam, &c.

Memoratu quoque digna est *Apertio Thesauri* in Templo. Solebat quippe in novo anno mensis Nisan, æque ac in novo anno mensis Tisri, conclave Templi aperiri, in quo thesauri erant depositi, quod conclave alias non modo occulsum, sed & obsignatae omnes ejus januae erant sigillis. Reponebantur autem in illud sicli, qui ex qualibet urbe mittebantur per delegatos in Templum, quibus simul dabantur denarii aurei, in mercedem deportationis. Quum advenirent illi sicli Hierosolymam, reponebantur in illud conclave, & de istis siclis implebantur tres cistæ majores, quarum quælibet continebat novem sata argenti, (seu tres circiter modios argenti,) & quod istæ cistæ non caperent, illud seorsim in eodem conclave reponebatur. Quum autem aperiretur thesaurus, implebantur ex istis cistis tribus majoribus, tres cistæ minores, quarum quælibet continebat tria sata argenti, (seu unum modium circiter,) & extra thesaurum collocabantur, ut inde promerentur, quæ ad publicas necessitates requirebantur. Quodsi autem argentum illud, quod in tribus cistis minoribus reponebatur, consumptum esset, denuo replebantur secunda vice ante Festum Pentecostes, & denique tertia vice in novo anno Tisri. Quodsi autem sicli, in tribus cistis majoribus contenti, non sufficerent usque ad novum annum mensis Nisan, solebat de reliquo thesauro istius clavis suppleri, quod deerat: teste MAIMONIDE de Siclis cap. II. §. 4 sqq.

Quæ denique de Deo, Kalendis Tisri, pro tribunali sedente, & sententiam in hominum peccata ferente, comminiscuntur Judæi, a BVXTORPIO fuse tradita Synag. *Jud. cap. XXIII. p. 481.* & a IOH. D' OVTREIN cit. loc. p. 229 sq. concisius repetita, ea huc transferre, meritis fabulis nixa, merito supersedemus.

Subnectimus denique *Typicam Kalendarum Tisri Adumbrationem*. Symbolum præbebatur hoc Festum novi, acceptique Domino anni Jes. LXI, 2, & LXIII, 4, quando tuba Evangelii so-

nare, septemque Spiritus Dei super totum orbem emittri debebant, ad convocabandum omnes Apoc. V, 6. Breviter ita declaratur: 1) Quemadmodum die primo erat convocatio sanctitatis sono tubarum, & clangore cornu, sic Apostoli, tubarum ad instar, sub initium Novi Test. clangore Evangelii, Judæos æque ac Gentiles, ad sanctum a peccatis suis otium, & Sabbathismum, convocarunt: 2) Clangore tubæ anni intimabatur auspicium, pariterque tuba Evangelii annus Dei gratus Jes. LXIII, 4. Luc. IV, 18 sq. 3) Ad sonum tubæ Israelitæ exultabant Domino, sed & fidelibus Nov. Test. incumbit, ut novum Servatori suo acclamarent Hymnum Apocal. V, 9 sq. Psal. XLVII, 7 sqq. 4) Israelitæ buccinæ sono ex vetero suo ad veram pœnitentiam excitabantur, nec minus nos sono doctrinæ Nov. Test. excitamus surgere de somno Rom. XIII, 11. Ephes. V, 14. 5) Sacerdotes hoc festo non modo cornu arietinum, sed & tubas Mosaicas argenteas inflabant; sic & officium Ministrorum verbi postulat, ut & Evangelium, & Legem Mosaiam, duas tubas, duas tabulas legis sedulo inculcent, & utroque verbo peccatores ad Deum adducant. Prolixius ista persequitur D' OVTREIN cit. loc. p. 232 sqq. & BIERMANN. in Mose & Christo, lib. IV. cap. V. p. 655. edit. Belg. concise WILH. MOMMA Oeconom. Tempor. lib. II. cap. XI. §. 96. p. 220.

Ad §. VII. pag. 74.

(6) *Observatu digna sunt in Noviluniis*] Difficiles istas Judæorum nugas de Noviluniis inventione & computatione, quas Auctor noster a §. VII. ad §. XXII. curate satis, & dilucide exponit, nostras non facimus; verum iis, quibus eas cognoscere volupe est, ex BARTOLOCCIO Biblioth. Rabb. P. II. p. 398 sq. coll. p. 582 sqq. ubi prolixa Kalendarii Judaici elucidatio exhibetur, ex IOH. MEYERO de Tempor. Sacr. & Fest. Jud. P. I. cap. IX. p. 52. coll. P. II. cap. XI. §. XI sq. & ex SELDENO de anno civili Jud. cap. XV. p. 82. hauriendas relinquimus.

Ad

Ad §. XXII. pag. 76.

(7) *Vtrum Salvator noster anticiparit Pascha?*] Anceps ac difficilis est quæstio: Num Salvator noster, uno & eodem cum Judæis omnibus die, an diverso, Pascha suum ultimum & $\tau\alpha\sigma\chi\alpha$ celebraverit? Vniversam istam ut declinet controversiam, nodum hunc Gordium ita scindit MARC. ANTON. DE DOMINIS, de republ. Ecclesiast. P. II. cap. VI. num. 275 sq. ut Christum agnum paschalem comedisse plane neget, & communem tantum ac vulgarem cœnam valedictoriam cum discipulis absumfisse contendat: *præparasse* quidem Apostolos cœnaculum magnum stratum: sed nullus Evangelistarum, inquit, est, qui dicat, in illa ultima cœna, Christum cum discipulis agnum legalem comedisse: neque ulla habemus in ipsis Evangeliorum indicia comeditionis dicti agni: valida tamen habemus in contrarium &c. Verum diserte discipuli Christo τὸ πάσχα præparasse in diversorio perhibentur Matth. XXVI, 17, 18, 19. Marc. XIV, 12, 14, 16. & quid clarius in hanc sententiam dici poterat, quam cum Christus his epulis accumbens, ita ad suos fatur: ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα, τότο τὸ πάσχα Φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, πέρ το με παθεῖν· λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ὀκνεῖτις μὴ μή Φαγεῖν ἐξ αὐτῆς, καὶ τ. λ. Luc. XXII, 15, 16. coll. vers. 7, 8, II, 13. ut gratis & temere hæc asseri ab Archiepiscopo Spalatensi, liquido appareat. Recentissime tamen ista sententia gravissimos nacta est patronos, NICOL. TOYNARDVM in Harmon. Evang. f. 107. & Notis ad illam fol. 149. NANVM TILLEMONTIVM, IOH. HARDVINVM, DV PIN T. XIX. Biblioth. fol. 126. & BERN. LAMY in Harmon. b. I. & pec. tractatu histor. de l'ancienne Pâque des Juifs à Paris 1693. 8. postquam An. 1690. priorem ejus in Harmonia assertionem peculiariter dissertatione sur la dernière Pâque de Jésus-Christ, à Paris in 8. impugnaverat JEAN. PIENVD: nostro vero tempore OEDERV M in select. Bibl. Theol. P. 62. p. 152 sqq. & cumprimis Vener. SAL. DE YLINGIVM, qui Observat. Miscellan. Exercit. IV. §. 20. sqq. pag. 239. Christum cum discipulis,

agnum paschalem ante mortem comedisse, & diserte negat, & rationibus firmare operose nititur. Contra vero ea communi fere consensu, universa Ecclesia Christiana, tam Orientalis, quam Occidentalis, paschalem Christi cœnam προεγώνοι agnoscit & fateretur: sed quo die illam peregerit, gravissimo sententiarum divortio in partes discedit. Et 1) Græci quidem, Judæos omnes, ex præscripto Legis, luna XIV mensis Nisan, Christum vero, qui κύριος ράμα, luna XIII maſtasse ac edisse agnum paschalem tradunt, ut, quod præcipue contendunt, non in azymo, sed fermentato pane, Eucharistiam institutam esse, obtineant. 2) Latini contra, qui panem adhibent fermentatum, Salvatorem, una cum Judæis omnibus, luna XIV Pascha celebrasse cupiunt, ut post CAESAR. BARONIVM, FRANC. TOLETVM, TOSTATVM ABVLENSEM, IVLIVS BARTOLOCCIUS magno conatu propugnat, & Græcorum rationes singulatim destruere satagit, P. II. Biblioth. Rabbin. fol. 752 sqq. Verum etiam e Reformatis, in eandem sententiam discedunt HVGO BROUGHTONVS, IOH. CLOPPENBURGIVS, SAM. BOCHARTVS, IOH. LIGHTFOOTVS, FRANC. BVRMANNVS, aliquique plures. Cum quibus e Nostris faciunt, DANHAVER. Christoph. p. 217 sq. & Laet. Catech. P. IX. p. 183. CALOV. Bibl. Illustr. in N. T. Tom. I. fol. 435 sq. IOH. GVIL. LANVS in Annat. ad Eusebii Oration. de die Dominico pag. 19. IOH. REINH. RVS Harmon. Evang. lib. V. P. II. Sect. I. subs. 4. cap. XIV. T. III. p. 502 sqq. Præ ceteris eam tuetur & pro virili ornat ex Reformatis ANTON. BYNAEV S de morte J. C. lib. I. cap. I. §. 20. p. 29. quem ante omnes citamus, quod copiose præ ceteris hanc controversiam perorat. Sunt demum 3) haud pauci, qui cum Græcis faciunt, quod Jesum, diem a Judæis receptum, velint anticipasse: sed alio modo instituunt. Censent enim, Dominum luna XIV secundum Legem, Judæos vero postridie, maſtasse suum Pascha, adeo ut Judæi Pascha demum comederint post mortem Salvatoris. Ita e Reformatis SEE. MVNSTE-
Hbb 3 RVS,

RVS, IOSEPH. SCALIGER, TSARC. CASAVBO-
NVS, GER. IOH. VOSSIVS, LVD. CAPPELLVS,
WILH. LANGIVS, IOH. HENR. HEIDEG GE-
RVS, alii, quibus, ex nostratis, ante omnes
accensendus est IOH. GERHARDVS *Harmon.*
Evang. cap. 166. in Matth. XXVI, 1, 2. edit. Ge-
rteveni. P. II. p. 332 *sqq.* ubi cum cura hanc quæ-
stionem tractat. Dispares tamen assignant cau-
sus, cur Pascha suum diverso die celebraverint
Judæi. Alii, cum PAVLO BVRGENSI, Ju-
dæos Festum in diem Sabbathi sequentem reje-
cisse putant, propter majorum traditionem, qua
festum Paschatis, quod anno illo in feriam sex-
tam incidebat, differebatur in sequens Sabba-
thum, ne concurrent duo Sabbathi magna.
Sed DIONYS. PETAVIVS aliam reddit rationem,
propter quam Judæi Pascha a legitimo die in
sequentem contulerint, quod ultimis temporis
bus apud Judæos inconstans & mutabilis esset
Neomeniarum definitio. GER. IOH. VOSSIVS
ideo factum censet, quia Judæi Pascha suum ce-
lebrare noluerint ante æquinoctium. IOH. CO-
CCEIVS eo tempore, quo Festa indicebantur, a
Senatu secundum lunæ *Φάσιν* accidisse putat, ut
quidam Pascha iterarent, cum aliis a *συγχύσει* seu
conjunctione luminarium, alii ab apparitione
computarent mensis dies; indeque arcessunt
causam, cur Pascha alio die Christus, alio cele-
braverint Judæi. Ita quoque LVD. O. V. CAPPEL-
LVS tenet, celebrasse tunc temporis Judæos Pa-
scha die XV *ἀπὸ τῆς Φάσεως*, Christum autem
etiam die XV *ἀπὸ τῆς συνόδου*, quæ *τὴν Φάσιν*
præcedit, integro ut minimum die. WILHELM.
LANGIVS diversitatis causam ex discrimine Kar-
ræorum & Talmudicorum eruere satagit. No-
bis, cur eidem adstipulemur sententiæ, quæ
Christum pridie, Judæos postridie, Pascha com-
edisse statuit, cum primis fidem facit, & au-
tor est S. Johannes, qui eandem liquido tue-
tur. Nam α) Joh. XIII, 1, 2. pedilavium Chri-
sti contigisse dicitur *πρὸ τῆς ἐορτῆς τῆς πάσχας*:
β) Cap. XVIII, 28. Judæi, qui Christum ex ædi-
bus Cajaphæ duxerunt ad Pilatum, ingredi no-
luerunt in Prætorium, *ἴνα μη μαρτύσων, ἀλλὰ*

ἴνα Φάγωσι τὸ πάσχα: γ) Cap. XIX, 14. dies.
quo Jesus crucifixus est, vocatur *παρασκευὴ τῆς πάσχας*: δ) Ibid. com. 31. Judæi perierunt a Pi-
lato, ut crucifixorum corpora de crucibus de-
ponerentur, ne in iis manerent Sabbatho, *ἐπεὶ παρασκευὴ ἡ*, quoniam erat Parasceve, *ἡ γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἑκάτην τῆς σαββάτου*, ideo nimirum, quia in unum diem congruerent Festum Paschatis & Sabbathum. ε) Quis denique credide-
rit, post comedum agnum paſchalem, tota nocte
in cognoscenda causa sanguinis consedisse Syne-
drium, & Sacerdotes, & die XV mensis Nisan, seu
feria prima Festi Azymorum, quæ adeo feriata,
solennis, & in Templo cultu tantum erat insu-
menda, huc illuc Christum Judæos duxisse, &
in cruce egisse? majoremque Sabbathi infe-
quentis, quæ fuisse secunda dies Azymorum,
religionem Josepho Arimathensi, Nicodemo, &
mulieribus Christum vincturis fuisse, quam die
primo Festi, qui admodum sancte, & ut Sabba-
thum magnum, ordinarie celebrabat? quo
tamen die, & crucifixorum corpora de cruce
deponere, & Christum sepulcro condere fas
fuerit. In declaranda autem sententia ista ad
COCCIVM, & LUDOVICVM DE DIEV acce-
dimus, ita ut discriben maestati agni, a diverso
dierum mensis computo, vel a *συνόδῳ*, h. e.
conjunctione luminarium, vel a *Φάσει* seu appa-
ritione, arcessatur. Non semper, quo die *συ-
γχύσει* & interlanium est, Luna nova appetet.
Cum ergo lege definitum non esset, an primus
Novilunii dies ille sit, quo luna e solaribus radiis
eluctari primum incipit, & apparere, an vero ille,
quo primum incipit digredi a sole, post suam
cum eo conjunctionem; hinc potuit Novilu-
nium utroque modo figi, atque ita Pascha per
duos dies comedи legitime; vel secundum com-
putum Astronomicum, in die conjunctionis lu-
minarium, vel secundum lunæ *Φάσιν*, sive te-
stium probatam, & a Senatu indictam, quæ con-
junctione posterior est, uno minimum die. Cau-
sa ergo diversitatis, inter Judæorum & Jesu Pa-
scha fuit, quod Jesus juxta naturalem computum
conjunctionis, tempore legitimo, comederit

suam

sum Pascha; atque alios, quibus ἀπὸ τῆς Πάσχας mensis initium erat, uno antecesserit die. Neque insolitus adeo, binis diebus celebrare Festum, apud Judæos fuisse, quoniam de vero tempore non erant satis certi, non solum ex hodierna Judæorum praxi patet, quando **B V X T O R E**. *Synag. Jud. cap. XIX.* testatur, ipsos secundo die Paschatis eadem omnino ratione feriari & Deum colere, quo pridie, idque, quia dubium & incertum hodie apud eos est, quo die Nisan Novilunium contingat, ac proinde, quisnam XIV sit dies Nisan; verum ex eo etiam constat, quod veteres, si qui erant a Judæa remotiores, binos dies observarunt, quia latebat illös, quo die Hierosolymis indicta erat Neomenia, ex qua reliqua Festa pendebant, teste ejus rei **M A I M O N I D E** de die festo *Cap. VI. Sect. 14.* Hoc observato, gravissima contra hanc sententiam in fumum abit objectio, Christi agnum non in Templo mandatum, ejusque sanguinem ad altare non sparsum: quia omnino per duos dies Sacerdotes mandabant pecudes paschales, & spargebant in Templo, aliis secundum conjunctionem, aliis secundum Φάστιν Festum putantibus.

Ad §. XXVIII. pag. 77.

(8) *Inquinari potuissent introeuntes Prætorium*] Non stringit hæc Auctoris ratio, metu pollutionis curiam ingredi noluisse Judæos, quia hoc die Parasceves pro tribunali sedere, Judæis nefas erat. Rem enim omnem a se amoliebantur, & ad Pilatum deferebant, ne sententiam mortis ferrent in reum. Quin immo jam tulerant eam in Christum, paulo ante in Synedrio. Hinc propior additur a Joh. cap. XVIII, 28. ratio, ne scilicet ingressu in Prætorium polluerentur, eamque ob immundiciem ab esu Paschatis arcerentur. Quod enim supra monuimus, Judæi omnes, a sacrī suis alienos, immundos censabant, qui solo tactu impuritatem propagarent. Hinc, ex foro domum redeuntes, lavari solebant Marc. VII, 3, 4. quoniam in loco publico ἀλλόφυλοι conveniebant frequentes, quorum

contactū contaminari se insecos quoque posse verebantur. Ex hac opinione Petrus tres Cornelii Cæsareensis nuncios, ad se missos, præ foribus alloquitur, nec in ædes intromittit, immundiciem veritus, priusquam illos esse, de quibus a Deo præmonitus erat, cognovisset pro certo, Act. X, 21 sqq. Inde est, ut posthac οἱ ἐν περιορᾶς disceptarent cum Petro, quod ad præputiatos ingressus, cibum cum illis cepisset cap. XI, 23. quia nimirum Judæi Σῦνοι habuerunt pro immundis, quorum ex contactū labes quedam contraheretur. Hoc respectu, teste **M A I M O N I D E** Hilc. *Issure Biab cap. 4.* Magistri decreverunt, Gentiles sine discrimine omnes pro iis esse habendos, qui perpetuo sanguinis profusio laborant, quoties de munditia & immunditia quæstio fit, h. e. adeo pro immundis, quorum inquinaret contactus. Eamque persuasionem nec ipſi, ex Judaismo conversi, Christiani exuere poterant. Gentilis itaque cum esset Pilatus, cum servis suis ac militibus, quorum contactū se contaminatumiri existimabant hi Judæi, ideo recusabant ingredi, ne ad celebrandum Pascha redderentur inepti: rursus, puros a contagio gentilis ac profanæ immundicie servare se volebant, ἵνα Φάγωσι τὸ πάσχα.

Ad §. XXIX. pag. 78.

(9) *Potestas in rebus capitalibus ipsis abrogata non erat*] Judæos Christi tempore, in rebus capitalibus, nondum omni exutos fuisse potestate, Auctor tradit. Idem propugnat **A N T O N. BYNAEVS de morte J. C. lib. III. cap. I. §. 14.** magnum Judaici populi Senatum, sub ipsis quoque Procuratoribus Romanis, ea gavissum potestate fuisse, quæ ad jus vitæ & necis se extendit, eamque tamdiu fere perdurasse, ac Vrbs, Templumque superfuit. Quando autem Judæi istud sibi juris esse negant Joh. XVIII, 31. id non ad Festi solennitatem, & ad mentalem, quam Auctor noster gratis fingit, reservationem, referendum esse creditur, sed ad discrimen causarum. Cognovisse enim Judæos, senten-

sententiam mortis tulisse in fontes, quin & executores fuisset adhuc ista tempestate, in causis sacris atque religionis: ast seditionem, & eaque maiestatis crimen, neutiquam ad Judaici Senatus, sed ad Romani Praesidis pertinuisse tribunal. Hujus ergo criminis reum peregrisse Jesum Judaeorum proceres, ideo quod apud animum suum perpenderent, Jesum sua doctrina miraculisque obnoxios sibi reddidisse innumeros, quorum incurrere invidiam, rem periculosa plenam alea cernebant, si de Jesu supplicium sumerent ipsi. Populi ergo ut declinarent invidiam, per Procuratorem Romanum tollendum eum e medio, consultum duxisse. Hinc seditionis & affectati regni crimen impegisse, ut non ad Judaicum, sed Romanum spectaret reus forum, suppicioque & more gentili penas lueret. Longe tamen aliud perhibet constans Judaeorum in utroque Talmude traditio, de aedium Synedrio judiciis capitalibus, annis XL, vel, quod contendit JOSEPH. SCALIGER *Animadvers. in Chronol. Eusebii fol. 182. col. I.* annis LXI ante Hierosolymorum excidium, Archelao nimirum Viennam relegato. Tractat hanc questionem, ex mente Talmudicorum CARPZOV. *ad Schickardi Jus Reg. cap. IV. Theor. XIV. pag. 252 sq.* & citatis in eandem sententiam Auctioribus compluribus, inter id, quod de jure fieri licebat, & quod de facto, vel in tumultu, vel ob נָשַׁׁרְנָשׁ necessitatem quandam temporariam, quam se putabant, pro re nata, expedire posse, sibi sumebant. Ananus sane Pontifex, qui mortuo Festo, ejusque successore Albino adhuc in itinere agente, tempus opportunum se naectum ratus, Synedrium convocavit, statutumque coram eo fratrem Jesu Christi, Jacobum, & una quosdam alios, lapidando tradit: sed haec causa fuit, cur Pontificia dignitate exueretur. Hinc citata Judaeorum ad Pilatum verba, absolute capienda censimus de jure, & Judaeorum cum in S. Codice, tum in Pandectis Talmudicis, propria stamus confessione, que in causa, in oppro-

brium gentis vergente, plurimum ponderis habet. Sed & facilis est ad BYNAEI argumenta responsio. Obvertit nimirum a) teste JOSEPHO, tam comiter Judaeos habuisse victores Romanos, ipsos ut τοῖς πατρεῖσι ἔθεσι οὐδὲ ιεροῖς χενσθεῖ, patriis moribus & sacris uti permitterent. Id vero nil prohibet, quo minus judicia capitalia ipsis subtraxerint. Vrget b) necesse omnino fuisse cognitionem Judaicam in causis rituum, jurisque apud Judaeos divini, quarum ignari prorsus erant Romani Praesides, immo religionem eorum omnem superstitionem credebant & ineptam. Demus enim, cognitionem delictorum, in causa religionis & sacrorum, admissorum institutam fuisse a Judaeis, pœnam tamen capitalem irrogare integrum ipsis non erat. Atque hoc spectat sententia Senatus Judaici, de interficiendis Apostolis in Templo docentibus Act. V, 26 sqq. quam tamen si executioni dissident, auctoritate Praesidis Romani haud dubie fecissent usi. Refert hoc γ) quod eum in finem Senatus populi Judaici suos habuerit Στρατηγες τῆς ιερᾶς, Prefectos Templi, quibus parebant ὑπηρέται, publici judicii ministri Act. IV, 4. III, 6. Bene, ad avertendos a Templo tumultus publicos, & securitatem publicam conservandam, quod liquido apparet ex Act. XXI, 31 sqq. non vero ad capitalia de fontibus supplicia sumenda. Opponit δ) Stephani exemplum, quem examinatum, causamque dicere iussum, Ευθαλόντες ἔξω τῆς πόλεως, ἐλαθοθόλων Act. VII, 58 sqq. Istud tamen per tumultum esse factum, & quidem violata Praesidis Provinciae auctoritate, THEOD. BEZA censet, ad judicium zeli autem refert H. GROTIUS. Multa certe iis temporibus Praesides studio negligebant, ne male fidam gentem prorsus exulcerarent. Itaque sive connivente, tumultuosis his temporibus, Romano Praeside, sive eo absente factum fuerit, ad ea pertinet exempla, in quibus sibi juris aliquid arrogabant Judæi. Leviora sunt reliqua, & ex jam dictis facile diluenda.

AD

L I B . III . C A P V T . V I I I .
D E F E S T O E X P I A T I O N U M .

Ad §. I. pag. 78.

Ita dictum] Pluribus hoc Festum nominibus venit. Dicitur namque 1) וָוֵם הַכְפּוֹרִים Dies Expiationum, & observante quidem ABARBENELE, בְּלִשׁוֹן רַבִּים in plurali, quia, licet de omnibus diebus solennibus dicatur, quod illis exipientur peccata, Dies tamen Expiationum longo illos post se intervallo relinquat, quod expiatio omnium dierum totius anni, eo die perageretur: 2) יוֹמָא voce Chaldaica, Dies κατ ἔξοχην, dies totius anni præcipiuus ac summus, unde tractatus Mischnicus, qui solennitatem hujus diei exponit, מְסֻכָת יוֹמָא inscribitur, quem eruditus commentario illustravit ROBERTUS SHERINGHAMIVS, Cantabrigiensis: 3) שבת שבחון Sabbathum Sabbathorum, Lev. XVI, 31. quod inter ceteros feriatos dies emineret: 4) צום רבא Jejunium magnum, apud ABEN ESRAM & alios Rabbinos, quo Νησίας appellatio, ἔξοχως & eminenter dictæ, spectat Act. XXVII, 9. διὰ τὸ οὐρανὸν Νησίαν ἡδὲ παρεληλυθέντα: in quem locum confer Biblioth. Bremens. Class. I. Fasc. I. p. 20 sq. & Class. II. Fasc. 6. p. 995. nec non ALBERTI Observ. Philol. pag. 273. 5) יומ סליחה ורצלחה Dies remissionis & prosperationis, apud Talmudicos & Rabbinos, a beneficio, quod remissione peccatorum a Deo, hoc die consequebantur. Frequentissima tamen Diei Expiationis est appellatio, quod hæc præcipuum hujus diei esset ἔγειρον, ut Pontifex, suæ pariter ac universi populi delicta, toto anno commissa, certo statu que ritu, & typico per omnia cultu, expiaret.

Ceterum, quod probe observavit IOH. MEYER de Temp. Sacr. & Fest. Hebr. P. II. t. XV. §. i. hunc diem, summae licet sanctitatis, inter festos tamen non referri, quoniam non cum laetitia, sed in luctu & jejunio transigebatur; sed postquam hircus dimissus, & certa signa ade-

rant, quod Deus peccata remisisset, magnum extibatur gaudium, & hac de causa RABBAN SIMEON fil. GAMALIEL in Mischna Cod. Taanith cap. IV. §. 8. hunc diem accensuisse לויים טובים diebus festivis.

Tempus feriationis hujus diei erat, a vespera noni diei Tisri, ad vesperam decimi, Lev. XXIII, 32. Ea autem major ceteris Sabbathis, diebusque feriatis, hæc erat solennitas, quod Expiationis Diem dimidia sexta ordiuntur, & finiunt cum dimidia septima hora, exactis 25 horis: cum ceteris omnibus, 24 solum horæ essent consecratae. Rationes diei & mensis ABARBENELE Comment. in b. l. Pentat. fol. 265. col. 3. has allegat:

- a) Quia R. ELIESER, & Doctores Judaici censem, cum initio mensis Tisri mundum condicæptum, & die 6 absolutum, die 7 feriatum fuisse, die 10 autem Adamum, primum peccatum & patrasse, & expiæ, adeoque hunc diem statum fuisse a legislatore Israelitis pœnitentiale, ut conversi ad Dominum imitarentur Adami exemplum, & misericordiam a Deo impetrarent. β) Quia Abraham eo die circumcisus fuerit, & propter hoc fecundus filii ejus sanctificatus. γ) Quia, juxta Magistrorum sententiam in Pirke R. ELIESER, Moses primo die mensis Elul seu Augusti, ascendit in montem Sinai, ut acciperet tabulas Legis posteriores, ibique permanit XL dies & noctes, quæ completae sunt Die Expiationis, ideoque hic dies residuus, est dies remissionis & expiationis, sicut eo expiatum est peccatum Israelitarum, in vitulo aureo commissum. δ) Quod hoc die sederit Moses in cavitate petræ Exod. XXXIII, 22. videritque gloriam prætereuntis Dei; inde acquisivit sanctum hunc diem, in diem resipientiæ, remissionis & expiationis. Istæ vero causæ omnes cum ingenio solidi niantur Rabbinorum, solido nullo suffultæ fundamento,

mento, præstat in Divino acquiescere beneplacito, cuius nobis rationes non constant: si quæ tamen assignanda fuerit, eo demum recumbet, quod cum hac anni tempestate fructus omnes collegissent Israelitæ, hoc die publica testatum facerent pœnitentia, indignos se omnibus esse beneficiis, iisque ex mera Numinis clementia gaudere ac bonitate, quam supplices venerabantur, ut bonis collectis cum gaudio ac benedictione frui, sibi liceret. Ni forte arcessenda huc sit occasio, quam instituendæ huic festivitati, peccatum & interitus præbuit duorum filiorum Aaronis, Nadab & Abihu Lev. X, 1. Tantam enim cum transgressionem, tum stragem, ut posthæc cavendam moneret Legislator, maioremque Sanctuario suo conciliaret reverentiam, præcipiebat, ut ex hoc tempore Pontifex, non quotidie, sed uno quotannis die, summa cum veneratione, magnaque solennitatis ac ceremoniarum pompa, Sanctissimum ingredetur Lev. XVI, 2. Conf. SPANHEM. *Observat. in Levitic. b. I. T. III. Opp. pag. 672.* Tanta autem hujus diei dignitas censebatur, ut ex BAR CHAMA traditione in Gem. Babylon. ad Cod. Joma cap. I. fol. 20. col. 1. Satan omnibus 364 anni diebus facultatem habeat, impetendi Judæos & accusandi, hoc autem uno die, qui est 365, facultate ista destituatur.

Ad §. II. pag. 78.

(2) *Quæ concernunt populum*] Totius populi erat, hoc die ad cœtum sacrum confluente, animasque suas affligere & humiliare jejuno, ac abstinentia ab omni carnali oblectamento aut voluptate Lev. XVI, 29 sqq. idque sub pœna excisionis e populo suo cap. XXIII, 29 sq. Monet quoque MAIMONIDES de Feste Expiationi. cap. III. §. 6, 7. populum, quando pronunciat Pontifex nomen זְהֹהָב, quod decem vicibus in illo Feste memorabatur, procidisse in genua, expandisse manus & pedes, devotionis ergo: sicut etiam in singulis precibus, in hoc Feste populus eccliferit in faciem: *juxta Eundem de precibus cap. V. fin.*

Ad §. III. pag. 79.

(3) *Quæ concernebant Sacerdotem tantum*] Pontificis Summi solenne ac solitarium erat hoc die ministerium. Huc 1) refertur in Cod. Joma cap. I. sec. I. quod Pontifex integro ante hunc diem septiduo, ab ædibus suis separatus, & in conclavi quodam Sanctuarii, Parhedrin dicto, custoditus fuerit, ne forte ab uxore sua pollutus, cultuique inidoneus cedderetur. Eaque propter alias quoque eidem surrogabatur Vicarius, qui partibus ipsius fungeretur, si quid imputritatis forte pateretur ex easu nocturno. Singularis horum dierum exercebatur in cultu illius diei, spargebat sanguinem de sacrificio jugi, accendebat suffitum, præparabat lampades, & incendebat sacrificia quotidiana, ut eo expeditius Diei Expiationis operibus vacare nosset. Tertio & septimo die, aspergebatur cinere vaccæ rufæ. Destinabantur quoque Seniores quidam ex Synedrio, qui ordine omnem cultum ac ministerium Diei Expiationis prælegerent, & in memoriam revocarent. Die 9 qui proxime hoc Festum antecedebat, deducebant eum mane, per Portam templi Orientalem in Atrium, & juvenes, arietes, agnos ac oves præterire faciebant, ut melius inde cognosceret, quid sibi faciendum esset. Hinc Seniores Synedrii tradebant eum Senioribus Sacerdotum, qui ipsum in Conclave Abines deducebant, ut ibi suffitum rite pergere disceret. Post conjurabant ipsum, ne quid innovaret in cultu aut omitteret. Sub vesperam non permittebatur multum edere, ne somnus noctu ipsi obreperet, ob periculum casus nocturni. Eumque in finem juniores quidam Sacerdotes ei adjungebantur, quibus vel ipse pericopam Scripturæ explicabat, quando doctus erat, vel explicatam ab alio quodam Sacerdote audiebat, si minus doctrina polleret. Hæc viri, ad tantum ministerium, erat præparatio. 2) Oriente ergo Die Expiationis, sub auroram surgebat Pontifex, & in Atrium, Happaryah dictum, se conferebat, depositisque vestibus ordinariis, se totum *בְּשִׁבְלָה immergendo* abluebat; hinc quo-

quoque manus ac pedes בקירות h. c. quinques singulorum repetita sanctificatione expurgabat; vestibus sanctis induitus, ad ministerium hujus diei sese accingebat. Vbi statim maestabat quotidianum sacrificium, comburebat ejus membra, offerebat thymiana, & peragebat totum illius diei ministerium ordinarium. Idem praestabat respectu juvenci, & septem agnorum extraordinarii sacrificii. His peractis denuo manus ac pedes abluebat. Dein deponebat vestes aureas, in balneo se abluebat, & lineas in duebat vestes, huic diei constitutas Lev. XVI, 4. atque tum de mun peculiariibus hujus diei ministeriis defun gebatur. 3) Primum quidem ibat ad proprium suum juvencum, Lev. XVI, 6. qui erat inter Templum & Altare, impositaque capiti ejus utraque manu, confessionem edebat, quæ in Cod. Ioma cap. III. §. 8. his concepta verbis legitur: *Obsecro Domine, deliqui, rebellis fui, & peccavi coram te, ego & domus mea. Obsecro Domine, remitte nunc & delicta, & rebelliones, & peccata, quæ deliqui, & in quibus rebellis fui, & quæ peccavi, coram te, ego & domus mea,* juxta quod scriptum est in Lege Mosis servi tui: quoniam in die hac expiabit super vos &c. & ipsi respondebant post illum: בך שם כבוד מלכותו לשלום ועד Benedictum sit nomen gloriosum regni ejus in secula seculorum. Hinc relinquebat juvencum suum sub manu custodis.

Ad §. IV. pag. 78.

(4) *Duos illos hircos stitit*] Juvat Pontificis ante pertexere ministeria, quam ad hircorum contemplationem descendamus. Ea cum ordine recensuerit LIGHTFOOTVS in minist. templi Hierosol. cap. XV. Tom. I. Opp. p. 744 sqq. hinc paucis repetemus, adjectis tamen, & insertis hinc inde variis, ab illo prætermisso, quæ ad uberiorem faciunt declarationem. Peractis, quæ diximus, 4) Pontifex ibat conjectum sortes in duos hircos, ad Euro-aquilonarem partem Atrii, infra Altare constitutos. Sortes erant ordinarie duo nummi aurei, ejusdem crassitie, quorum alteri inscriptum erat: ליהוה pro Da-

mino, alteri ליעזרא pro Asafele. Juxta libr. *Siphra P. II* fol. 168. col. 1. olim hæ sortes ex buxo confectæ erant, ultimis autem temporibus ex auro; nunquam tamen diversæ, ita ut una ex argento, altera ex auro constaret. Hæ in pyxidem injiciebantur, in quam Sacerdos utramque poterat manum una immittere, dictam קרבן. Duo hirci coram eo collocabantur, unus ad dexteram, alter ad sinistram. Ad dexteram Pontificis stabat נס, proximus a Pontifice inter Sacerdotes dignitate; ad sinistram Princeps familiae paterna. Tum Sacerdos Summus movens urnam, duas illas sortes extrahebat, ac in qua manu fors pro Jehova reperiebatur, illam elevabat, & postea sortem dexteræ manus hirco a dextris stanti, & sortem sinistre manus hirco a sinistris stanti, imponebat. Tum alligabat purpuream vittam; להונן זהירות linguam coccineam dictam, quia instar linguae lata erat & formata, capiti hirci emissitii, eumque illo in loco collocabat, ex quo erat emittendus; alterum vero hircum eo mittebat, ubi eum oportebat maestari. Et expectabant, ex quo capiti hirci alligata erat vitta purpurea, donec fieret alba, vi promissionis Jes. I, 18. Ita nempe factum dicunt tempore Simeonis Justi, & sortem hirci emissitii semper in dexteram Pontificis venisse. 5) Ita dispositos hircos relinquebat, & ad suum rediens juvencum, impositis iterum manibus, alteram confessionem edebat, iisdem verbis cum priore conceptam, nisi quod post: ego, & domus patris mei, hæc adjicerentur verba: & filii Aaronis, sanctus tuus populus. Postea maestabat juvencum, capiebat sanguinem, & dabat eum agitandum cuiquam, ne concreceret. Ipse sumebat thuribulum, plenum prunis, de altaris exterioris acervo lignorum de promtis, atque ex vase allato implebat manus thymiamate, quod injiciebat disco. Thuribulum prunarum manu dextra capiebat, & discum thymiamatis sinistra. Ita ingrediebatur prima vice in Sanctum Sanctorum, & ad arcam accedebat, quo in loco deponebat prunas suas, effundebat thymiana in manus suas, id imponebat prunis, & expectabat, donec

donec totum conclave fumo repletum esset: tum retrorsum recedebat ex Adyto, facie ad Arcaem obversa. Egressus, brevem hanc fundebat precatiunculam: *o Domine Deus, placeat tibi, ut hic annus habeat tempestivas pluvias, nec patore, sceptrum tuum discedere a Juda, nec populum tuum Israelem carere victu, nec preces transgressorum venire coram te.* 6) Tum egressus, capiebat sanguinem juvenci, qui eo absente agitatus fuerat, ne concreceret, eumque inferebat loco Sanctissimo, secunda vice ingressus, atque aspergebat oesties, semel superius, septies inferius intra veste arcæ; ita tamen, ut guttulae sanguinis in terram caderent, non vero Propitiatorium attingerent, & in aspersione superiori altius, quam erat altitudo Propitiatorii, sanguis emitteretur, vola manus terræ obversa, in aspersione autem inferius facta, sanguis coram Propitiatorio, in libero aëre digito spargeretur, vola manus cælo obversa, ut in Lex. Aruch f. 129. col. 4. docetur. Hoc facto exibat, & reliquam sanguinem lanci in loco sancto injiciebat, & egrediebatur. Porro 7) maestabat hircum, & ingressu tertio, sanguinem ejus in locum sanctissimum inferebat, spargebatque oesties, ut cum sanguine juvenci fecerat. Egressus, eum in loco sancto deponebat, sumtumque juvenci sanguinem oesties adspergebat ante velum, idemque cum sanguine hirci faciebat. Postea, iis in cratero uno aureo mistis, adspergebat altare aureum, incipiens ab Euro-aquilonari angulo, & absolvens in angulo Euro-noto obverso. Circumitis angulis, corpus ipsum altaris, semotis paulisper cineribus, ut aurum appareret, septem vicibus in superficie adspergebat, atque exibat, reliquumque sanguinem affundebat ad occidentale latus basis altaris holocaustatum. Atque iste quidem Hircus expiabat peccata omnia contra legem, tam levia quam gravia, tam ex ignorantia, quam ex proæresi commissa, tam cognita, quam incognita; in primis peccata idolatriæ, incestus, & effusionis sanguinum, tum quoque immunditie, si v. g. in immundicie Templum essent ingressi, &c. juxta MAIMONID.

de pœnitent. cap. V. & de erroribus cap. XI. §. 9. & juxta lib. Siphra P. II. fol. 171. col. 1. & f. 176. col. 2. & fol. 184. col. 2. 8) His rite peractis, ibat, ut emitteret hircum emissitum. Primum manus ei imponebat, atque hanc recitabat confessionem, quæ ab Auctore nostro traditur §. VI. eaque omnes peccatorum species illi imponebantur: unde quoque in Siphra P. II. fol. 187. col. 1. scribitur, quod hircus emissarius expiat peccata Sacerdotum, Levitarum, & Israelitarum, sicut juvencus Sacerdotis Summi expiabat ipsius peccata, familiae & Sacerdotum, & hircus pro peccato populi immolatus expiabat peccata Israélitarum. Finita Confessione, deducebatur hircus in desertum ab homine idoneo, i. e. mundo, sive Sacerdos esset, sive Israélita. Distabat circiter XII milliaribus (Anglicis scilicet) Hierosolyma, præceps & altum promontorium, quod vocant nomine פָּגַע / sive id nomen proprium ei fuerit, quod nonnulli contendunt, sive commune omnibus altioribus rupibus. Erant autem tabernacula decem, ab urbe Hierosolyma usque in desertum exstructa, quorum quodlibet ab altero passibus bis mille distabat, & in quolibet tabernaculo homines erant, qui virum, hirci ducem, cibo ac potu volebant reficere, si cuperet. Sölebant etiam nobiliores Hierosolymæ, hircum comitari ad primum tabernaculum: hic parati erant alii, comitaturi eum ad proximum, atque ita usque ad ultimum. Ab ultimo demum tentorio eum prorsus non comitabantur ad ipsam rupem, sed in aliqua distantia subsistebant, ut viderent, quid facturus esset. Cum eo pervenerat ductor, detrahebat coccineam vittam a capite hirci ex interstitio cornuum, eamque disruptebat medium. Dimidiam partem alligabat rupi, alteram rursus cornibus hirci revinciebat. Denique hircum impellebat in præcipitum, qui priusquam ad fundum pervenisset, in varias partes crepabat. Ita munere suo defunctus, redibat ad proximum tentorium, ubi subsistebat, donec nox appetiisset. Interea temporis 9) Pontifex M. post emissum hircum, ad suum redierat munus, & dividebat in partes juven-

juvencum, & hircum; quem mactaverat, & cuius sanguinem intra velum intulerat. Imponebat eorum viscera altari, ut comburerentur, sed membra cuipiam tradebantur, ut aveherentur extra Hierosolymam, ubi comburebantur, juxta Levit. XVI, 27. Tandem dicebant Pontifici: *hoc tempore hircus pervenit in desertum:* & tum ibat in Atrium mulierum, ubi ad pulpum legebat unam aut alteram sectionem Legis, ut Levit. XVI, tot. & cap. XXIII, 27-32. Tempus, quo hircus in desertum pervenerat, ita definit Mischna Cod. *Joma cap. VI. §. 8.* innotuisse Hierosolymis: in ea via varias fuisse pilas lapideas dispositas, & viros in eorum fastigio stetisse, cum albis linteis. Vbi hircus pervenerat in desertum, qui ibi stabat in proxima pila, sursum deorsum agitabat linteum suum, & sic reliqui ordine, usque ad urbem, quo sic res momento deferebatur. R. ISMAEL vero miraculo tribuit, vittam nempe coccineam, ejusdem cum illa, quam inter cornua gestabat hircus, materiae & formae, alligatam fuisse valvis templi, & statim ac hircus in desertum pervenerat, illam exalbusse. Vbi ex Gemara Babylon. *Rosch Haschana* fol. 31. laudatus **LIGHT FOOTVS** observat, per totos XL annos ante destructionem Hierosolymæ, vittam rubram nunquam evasisse albam; cum vero hæc immutatio signum esset remissionis peccatorum, juxta Jef. I, 18. ita se morte dignos reddidisse intelligebant, effuso sanguine Christi, exacte XL annis ante excidium Vrbis, ut criminis hujus veniam non assequerentur. 10) Posthæc Pontifex M. perfectis sectionibus istis Legis, & recitatis præterea octo precibus, abluebat manus & pedes, exuebat lineas vestes, in balneo se lavabat, sacerdotales vestes induebat, abluebat iterum manus & pedes. Offerebat arietem unum pro se, alterum vero pro populo, & septem agnos in addiditias hujus diei oblationes. Tandem offerebat quotidianum sacrificium vespertinum. 11) His peractis, manus & pedes denuo abluebat, sacrisque vestibus exutus, in balneo corpus lavabat, induebat lineas vestes, manus & pedes abluebat. Ingressus quartum, e loco sanctissimo

repetebat Thuribulum; & discum, quæ ibi reposuerat. 12) Postea, ablutis manibus pedibusque, exutis lineis vestibus, in balneo loto corpore, induebat sacerdotales vestes, abluebat manus & pedes, ingressusque in Sanctuarium, offerebat vespertinum thymiama, refectisque lucernis exhibebat. Atque tum denique, ablutis manibus ac pedibus, exutisque sacerdotalibus vestimentis, ordinaria assumebat, & ad ædes suas abibat, universo persequente populo. Eamque diem faustum habebat, quia sibi incolumi ex Sanctissimo exire licuerat.

Inde liquet, *quater hoc die Pontificem in Sanctissimum introiisse*, ut hactenus indicavimus, & confirmat MAIMONIDES de *Ingressu in Sanctuar.* cap. II. §. 1, 2, 3. adeoque, cum Moses Lev. XVI, 34. & Exod. XXX, 10. ἀρθ **בשנה** **סמל** *quotannis*, & Paulus Hebr. IX, 7. ἀπαξιαὶ *ἐναυτῷ* ingressum dicit, numerus ille monadicus ad diem totius anni unum restringendus est. Ita Israëlitæ ter quotannis in Templo se stitisse perhibentur, licet vel sexies uno die Templum intrassent. Pariter semel quis baptizatus esse dicitur, licet ter sit immersus, quia hi actus homogenei & continui habentur pro uno. Numerus autem sparsionum sanguinis omnium hoc die ad 43. assurgit, octies nempe in Sanctissimo, ex sanguine juvenci, töties ex sanguine hirci, sedecies contra Velum, quatuor vicibus ad Cornua Altaris interioris, ex sanguine hirci & juvenci commixto, septies super Altare Holocausti. Victimæ porro XV hoc die ab uno offerebantur Pontifice: XII holocausta, & XIII sacrificia piacularia: sic ut essent agni 9. arietes 2. hirci duo, & juvenci duo. De *ingressu in Sanctum Sanctorum Pontificis Hebreorum Summi*, prolixè commentatus est DASSOVIVS disp. publica Vitembergæ An. 1692; quani evolvat, qui plura cupit.

Ad §. IV. & V. pag. 78.

(5) *Posterior vocatur hircus Azazel*] Gravissimum hoc argumentum, præter ceteros ex instituto discusserunt SAM. BOCHARTVS Hieroz.

roz. Tom. I. lib. II. cap. LIV. toto, IOH. VAN DER WAYEN Var. Sacrор. Dissert. II. p. 139 sqq. STEPHAN. LE MOYNE Varior. Sacr. Tom. II. p. 649 sqq. BIERMANN. Moses en Christ. lib. IV. cap. VI. p. 662. edit. Belgicæ, BERN. SEBAST. GREMER. in Typolog. P. II. Comment. literali & mystico in Levit. XVI, i. & Num. XXIX, 7-11. ex quibus potiora nunc in compendium mittemus. Nomen hirci legitur Lev. XVI, 7, 8, 10, 26. &c. & cum prefixo quidem, ut hircus לְאַזָּזֵל Azazeli destinatus seu dicatus indicetur. Vbi α) de nomine לְאַזָּזֵל, ejusque ortu pariter ac significatione, prorsus non convenit inter doctores. Hebræis passim hoc nomine notatur mons asper & confragosus, augustus & celsus, quo hircus deducebatur, in deserto prope montem Sinai situs, mons caprinus velut dictus, eo quod hircus Expiationis eo emitteretur. Ita cum Talmudistis, Arabes, & e Christianis VATABLVS ac OLEASTER. Inde componunt vocem ex עַכְרֶב, & לְאַזָּזֵל abiit, ut idem sit ac: לְאַשְׁר אָנֹן hircus quem dimittit, quem abigit, scil. Jehova, aut Sacerdos jussu Dei, ut exponit WAYEN §. CV. p. 186. Hanc tamen derivationem explodit BOCHARTVS, quia vocab. וְfœmin. non hircum, sed capram notat, neque cum verbo masculino componi potest. Sed & mons ille Azazel, & sacræ & profanæ Geographiæ plane est ignotus, nullibique monstrari potest, nec a quoquam descriptus, quod impossibile omnino foret, si tantæ solennitatis fuisse ac celebritatis. β) Alii itaque hircum ipsum emissitum hoc nomine vocatum contendunt. Vnde LXX τεράτων ἀποτυπώσιον interpretantur. Ex horum mente verba Mosis ita sunt reddenda: Aaron jacet sortes super duos hircos, sortem unam Domino, h. e. in hircum Domino mactandum, οὐ alteram in Azazelem, i. e. in hircum, in desertum abiturum & deducendum. Vnde SYMMACHVS alteram sortem jactam dicit εἰς τεράτων ἀπερχόμενον, in hircum abeuntes: atque huc referunt, qui ita sentiunt, superiorem vocis originationem, cui DAVID DE POMIS quoque in Zemach David b. v. adstipulatur. Verum obstat partim ordinis

& narrationis turbatio. Quomodo enim id nominis statim huic hirco imponeret Legislator, ubi nihil hucdum de emissione ejusdem, unde nomen esset petitum, edixisset? partim absurdum correlationis. Si enim Azazel est nomen hirci emissitii, vi vocum ac structuræ necessario sequitur, alterum hircum, qui immolabatur, nomen יהוֹת gessisse. Vna enim sors exibat hirco, qui immolandus erat, altera יהוֹה hirco, qui immolatus sit. vi relationis Jehovah dictus sit. quod falsum. γ) BIERMAN-NVS, æque ac SPENCERVS de Legib. Hebr. ritual. Dissert. VIII. pag. 992 sq. illi adstipulantur sententiae, quæ per Azazelem intelligi contendit Diabolum; non, ac si unus ex hircis Diabolo sit immolatus, alter Deo, ritu licet dispari, & sic Deus ac Diabolus pari loco invicem oppositi & habiri fuerint, cum & hic hircus Deo esset sacer; sed quia voluntate ac jussu Dei exponeretur hic hircus, ad torquendum Diabolum, & ut ipse a Dænone torqueatur. Probat prior sententiam δ, quod ex communi Judæorum consensu nomen hoc sit Angeli mali, qui Azazelem eundem faciunt cum Sammaele, Angelo mortis. Eaque propter δ. veteres quoque Christiani per Azazelem Diabolum intellexerint, teste ORIGENE lib. VI. contra Celsum. ε. quia verba Textus perspicue doceant, alterum hircum sorte Deo fuisse adjudicatum, alterum Diabolo. Vt enim יהוֹת is est, cui hircus immolandus erat destinatus, sic vi correlati Azazel pariter is erit, cui emissius dicatus erat, Deo oppositus. η. quia faveat etymologia vocis, compositæ ex וְrobur, & לְאַזָּזֵל quod præteriit, discessit, ut vox hac notet virtutem, quæ discessit & abiit, seu ut SPENCERVS exponit, sortem illum fugientem aut abeuntem, h. e. creaturam principem, quæ principatum non servavit, sed defecit: quod quam apprime in Diabolum quadret, idem demonstrare satagit SPENCERVS. Hanc vero, ceu perabsurdam nominis explicationem, refellit BOCHARTVS. Nam i. istud, quod ab initio removerat, hircum hunc Diabolo fuisse consecratum, in exegesi sententiae manifesto assertit, & confirmat, dum

dum per fortēm, hircorum alter Deo, alter Diabolo addictus fertur. Quam autem hoc a mente Dei alienum, & impium sit, ad expianda peccata victimam unam, Deo immolandam, alteram Diabolo, ad excruciantum, fuisse destinatam, ex Cap. sequ. commate 7. liquido patet, ubi exserte & severe prohibet Deus, Dæmonibus litare. Quin & ipse hircus, qui vivus emittebatur, sibi jubetur coram Domino cap. XVI, io. ut uterque hircus Deo esset devotus, in offerendi ratione ac modo solum, alter ab altero distinctus. Nec 2. ullo plane vestigio aut indicio tale quid prodit Scriptura, hircum emissitum ad torquendum Diabolum, & ut torqueatur a Diabolo, fuisse destinatum. Ceteræ rationes omnes vel incertæ sunt ac lubricæ, vel ex fabularum Judaicarum lacunis haustæ, ut mirari subeat, subacti judicii viros, in quibus etiam WAYENIUS est §. CIV sqq. p. 185. & WILHELM. MOMMA Oeconom. temp. P. I. cap. XI. lib. II. §. 35. p. 205. hanc sententiam serio tuendam in se suscipere potuisse. δ) STEPH. LE MOYNE ex adverso, nomine Azazel Deum ipsum designari autumat, in cuius nominibus quoque sit לְאַזָּזֵל Azazel, Deus fortissimus. Hircos itaque illos in honorem solius Dei fuisse oblatos: alterum לִיהוֹה sub ista benigna relatione nominis Jehovæ, qui hoc cum primis nomine Judæis se manifestaverat, & promissionum suarum implemento apud illos se commendaverat; alterum לְעֵזֶל Deo fortissimo, Deo, qui ratione Numinum gentilium, solus erat שָׁרֵי & לְעֵזֶל & עֵזֶל potens, robustus, fortis, sufficiens, sed nondum erat Jehova, nec respectu Gentium se Jehovam manifestaverauit, Ethnicos vocando, & benedictionibus suis cumulando, secundum promissionem Abrahami factam. Cum ergo hircus emissarius repræsentaret oblationem factam in gratiam Gentium, & illius in desertum deductio, fuerit symbolum & typus Evangelii, quod ad gentes usque remotissimas & ferociores pervenit, quarum peccata sanguine Christi deleta sunt, sicut peccata Hebreorum; dicendum existimat Vir doctus, oblationem factam Azazeli, esse oblationem Deo ipsi

factam, qui ratione Ethnicorum nondum vocabatur יהוֹה. Sed mutuatiæ & prorsus incertæ, quin immo falsæ sunt hypotheses, quæ ingeniose licet conjecturæ huic substernuntur. Obstat eidem 1. vocis Originatio. In compositione vocum non videas facile, unius vocis literam in alteram inseri medium & intrudi, ut h. l. voc. לְאַזָּזֵל suum נ inter-duo ; medium inferre singitur. Præterea Deus quidem רֹבֵר robur fidelium, non vero רֹבֵר vel רֹבֵר vocatur: 2. Oppositio duarum fortium, quæ duas, sibique oppositas requirit partes, sive distincta objecta, ita ut hircus unus cum Domino consecraretur, alter non posset pariter Domino, sed alii personæ, objecto, vel fini fuisse destinatus: 3. Inconvenientia nominum. Neque Deus unquam vel in Scriptura, vel apud Judæos, Azazel est dictus; neque nomen יהוֹה respectu Judæorum, & Foederis gratosi inter Deum & homines, sed respectu essentiæ Deo competit: 4. Gratis præterea & citra ullum fundatum, verbum Evangelii, sub Azazele adumbratum fuisse singitur, cui somnio nullus conciliari potest color. ε) BOCHARTVS denique originem vocis in Arabismo quaerit, ubi verbum Azala est removere, separare. Hinc duplicata litera Dsal, quæ duplicatio frequentissime apud ipsos locum habet, Azazel inde enasci, quæ vox ἀναχωρησιν, separationem, secessionem notet. Cum ergo fortes jacerentur, alter hircorum Domino destinabatur in sacrificium, alter πέρος ἀναχωρησεῖς, ad secessionem, separationem, & abductionem in loca remota & dissipata deserti. Eaque nobis potior ceteris omnibus videtur sententia, qua statim, donec meliora edoceamur.

Ad §. VII. pag. 79.

(6) *Capiunt gallum gallinaceum*]. Ritu hunc modernum copiose describit BVXTORFIVS Synag. Jud. cap. XXV. p. 508 sqq. Judæis autem eundem inculcat ספר הנגנה הארץ cap. XXXIV. statim a principio, jubetque, ut עבר ב in Parasceve Diei Expiationis, post preces matutinas in Synagoga fusas, illa expiatio peragatur:

tur: monet etiam, quod ex ^{הַ} seu initialibus litteris formulae solennis, זה חילופית זו המורתי זה כפרתי hic sit permutatio pro me, hic sit loco mei, hic sit expiatio pro me, prodeat verbum חתך secare, absindere, והוא החותך חיים tum ille abscondit vitam: verum BXV TОРFIVS nomen dicit esse Angeli, huic rei praefecti. Formula expiationis fusius exponit ספר מנהנים seu Rituale Amstelodam. in 4. An. 1662. fol. 45. col. 2. fin. זה חילופית זה תחתי זה התרנגול לרך למשחה ואני אלך לחוים טוקים עם כל bic sit permutatio pro me; hic in locum meum succedit, hic erit expiatio mea: hic galillus ibit in mortem, ego autem ad vitam felicem sum iturus, cum toto Israele, Amen. Superstitio nem illam quoque EDZARDVS repetit in Berachoth cap. I. p. 185. & refellit p. 186. 190. Reliqua apud laudatum BXV TОРFIVM videantur: sunt enim recentioris & superstitionis instituti.

Ad §. VIII. pag. 79.

(7) *Sis pro nobis peripsema*] Integer svidae locus ita habet: περίψημα, κατάμαυρα. ή υπό τὰ ἵχυν ἀπολύτρωσις. Στως ἐπέλεγον τῷ κατ' ἐνιαυτὸν συνέχοντι τῶν κακῶν περίψημα ἥμῶν γεννᾷ. ἡτοι σωτηρία, καὶ ἀπολύτρωσις καὶ στως ἐνέβαλον τῇ θαλάσσῃ, ὥστε τῷ ποτειδώνι θυσίαις ἀποτινύντες. Quæ AEMIL. PORTVS ita vertit & supplet: Purgamentum, quicquid sponsa purgatum excipitur. Ipsa sub vestigis existens, i. e. jam præsens redemptio. Sic acclamabant illi de malis ac sceleratis hominibus, qui quotannis comprehensus detinebatur, & reipublicæ malorum lustralis hostia destinabatur: esto nostrum purgamentum, i. e. salus & redemptio, & in mare sic ipsum conjiciebat, quasi Neptuno sacram hostiam immolantes & persolventes.

Ad §. IX. pag. cit.

(8) *Qua utebantur Gentiles*] Eidem sententiae novissime accedit BEAVS OBR in Annos. Gall. ad Nov. Test. b. l. eamque IOHANNIS vel

ISAACI TZETZIS carmine Græco egregie illustrat. Athenis duos quotannis viros, unum pro viris, alterum pro feminis, seu juxta ΗΕΣΥΧΙΩΝ, virum & feminam, singulos scil. pro sexu suo, immolabant, qui Φαεμανοὶ, καθάριμοι, σύμβαντο dicti; atque de publicis hanc in rem sumtibus nutriti. Hi septies, colaphis, scillis, sicibus agrestibus, aliisque cædebantur, ac per civitatem, suspensas de collo caricas, si, qui pro viris, nigras, qui pro feminis immolabantur, albæ gestantes, manu caseum, mazam, itidemque caricas ferentes, ad tibiæ cantum, cuius modulus καθάρις, & Φαεμανος, indeq; homo καθάριτης dicebatur, ducebantur, tandemque cremabantur, atque eorum cineres in mare spargebantur. MEVRSIUS Atticar. Lection. lib. V. cap. XXII. Tom. V. Antiqu. Græcar. col. 1880. & in Græcia feriata lib. IV. Tom. VII. Antiqu. Græc. col. 787. Apud Gallos similiter, aliquis ex egenissimis ad lustrationem annuam doris persuadebatur, qui publicis per annum cibis alebatur, & solemini expiationis die accedente, extra urbis pomceria axis obruebatur: observante ERASMO Roterod. & HVG. GROTIUS ad 1. Corinth. IV. 13. Confer Auctores, quos larga manu ad h. l. πολυμαθέσατος citavit in Curis Philol. WOLFIUS.

Ad §. X. pag. 80.

(9) *Typum & antitypum*] Comparat solum Auctor noster Pontificem, cum antitypo Christo, quod bene habet. Sed necesse est, ut typicam quoque hircorum expiationis ad Christum relationem meditemur, quæ varie a variis instituitur. 1) ORIGENES Hom. IX. in Levit. duobus hircis designari autumat duo genera hominum, proborum & fidelium, ac improborum, quorum illi a Christo Pontifice ac Judice universalis, Deo in sacrificium destinantur, hi in desertum, ac tenebras exteriores projiciuntur. Quin & lapsos, hinc homines, hinc Angelos, designare eos censet, quorum illi, tanquam hircus immolandus, accepti sunt a Domino, ut ex illis Ecclesiam sibi colligeret, hi tanquam hircus Azazel.

zel, sint rejeSSI, & a Christo in triumpho duci. Sed coacta hæc esse, nec bene sibi respondentia, quis non videt? 2) Alii ad duas in Christo naturas, cum Auctore nostro mun. VI. accommodant, ita ut hircus immolandus Humanam respiciat immolandam & occidendam, hircus emissarius Divinam, passionis expertem. 3) Theologus quidam Anglus geminum adumbrari credit modum distinctum, abolitionis peccatorum, ita ut emissarius hircus fugam delineet, metumque peccati, mactatus vero abolitionem peccati per poenitentiam. Quæ quam absurdâ licet sit comparatio, adeo se tamen probavit SPENCERO, illam ut ceteris omnibus anteponat. 4) WILHELM. MOMMA c. l. hircum Azazel, quem Diabolo expositum & destinatum, æque ac BIERMANNVS credit, figuram exhibuisse perhibet rebellantium Judeorum. Improbi enim, in Sacris hirci vocantur, Matth. XXV, 33. in quibus rebellés Judæi principatum teneant. Vt hircus ille sistebatur vivus coram Domino, ita Judæi soli Deo olim visi sunt vivere; ille mittitur in desertum Azazeli, hi dimissi & dispersi sunt per gentes, Deoque hujus saeculi, b. e. Azazeli obediunt, qui ipsos ἐτύΦλωσε, 2 Cor. IV, 4. Ille mittebatur per manum viri opportuni, hi per Cæsarem Romanum; ille portabat super se omnes pravitates, defectiones, & peccata filiorum Israel, hi pariter portant, verum non expiatorie, sed sub Dei justitia vindicativa, tam insigniter ac longo intervallo pro peccatis luunt, ac si omnium Israelitarum pœnas ferrent. Tandem, ut hircus sistebatur, ad expiandum super illo, ita & hi in sanguine Testamenti sunt sanctificati, spesque est, fore, ut totus adhuc Israel salvetur, Rom. XI, 26 sq. Quæ denudo longe sunt petita, nec uno nomine impingunt. Eandem tamen sententiam WAYENIVS c. l. §. CXXXV sqq. copiose tuetur, & paulo aliter pingit, hircum Azazel gentem Judaicam repræsentari, Christum rejecturam, & a Christo atque communione Dei olim, aliquot saeculorum decursu, rejiciendam; quam apud ipsum legas. 5) BIERMANNVS

utrumque hircum typum quidem Christi constituit, sed sub dupli relatione, quam Christus habuit, hinc ad Dèum Patrem, quem morte sua expiavit, hinc ad Azazelem, seu Diabolum, hostem quocum Christo erat dimicandum. 6) Commodius HERM. WITSIVS in Doctr. Fæderum lib. IV. cap. VI. p. 673. immolatum hircum, adumbrasce censet veram peccatorum expiationem, quæ fit effusione sanguinis; emissum vero, consequens & effectum hujus expiationis, in abolitione peccati, ne amplius coram Deo compareat. 7) Omnium optime uterque Christum retulisse creditur, sed sub diversis comparationis partibus. *Immolatus* erat sacrificium pro peccato, ΚΑΤΩΡ / Christus pariter, quem Deus peccatum fecit, 2 Cor. V, 19, 25. Illius sanguis inferebatur, ad expiationem in Sanctuarium; Christus, verus Pontifex, non per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium, semel ingressus est Sanctum, æterna redēmptione reperta, Hebr. IX, 12. Hircus Azazel portabat peccata totius populi, sibi imposita; & omnium hominum peccata Deus עפוג נ incurredit fecit in Christum, Jes. LIII, 4, 6, 10. Ille tradebatur in manus viri deducendus; Christus traditus in manus peccatorum Jes. LIII, 8. ad mortem, non forte, sed destinato Dei consilio Actor. IV, 27 sq. Ille conviciis, execrationibus, sputis, & verbib⁹ oneratus abigebatur; quæ omnia Christus sustinuit, dum in Calvariæ montem esset deducendus, dorsum suum percussoribus præbens, & genas inimicis &c. Jes. L, 6. Ille peccata populi procul auferebat; ne in conspectum amplius venirent; ita Christus peccata nostra procul a nobis removit Psal. CIII, 12. Cum primis hoc conferri meretur Vener. BERNH. WALTH. MARPERGERI tract. vernaculus, das grosse Sühn- und Sünd-Opfer des großen Verföhn-Tages, qui expiationem hujus diei cum antitypo, expiatione Christi studiose confert, simul quoque sortes jactas, hircum utrumque, & præcipuas hujus diei ceremonias, ex Talmudicis & Rabbinicis monumentis sollicite illustrat.

AD

LIB. III. CAPVT IX.

DE ANNO SABBATHICO, SEV QUIETE
SEPTENNIALI.

Ad §. I. pag. 80.

Annus Sabbathicus] Vocatur passim שָׁמְתָה Intermisso, שנה שמתה Annus intermissionis Devter. XV, 1, 2, 9. & שבת שבתון לארץ Sabbathum cessationis terra Lev. XXV, 3. Incipiebant autem computationem illius anni, a die X mensis septimi seu Tisri, qui erat dies Expiationis, cujusvis anni septimi, & usque ad Eundem diem anni sequentis, five octavi putabant, ut annus integer prodiret; ut vult BIERMANN. in Mose & Christo lib. IV. cap. VII. p. 679. edit. Belg. Contra vero ea, MAIMONID. in Schemitta & Jobel cap. IV. §. 6. & cap. X. §. 3. numerandi initium in primum mensis Tisri diem conjicit, quocum facit etiam MEYERVS mox citandus §. VIII. pag. 339. Ceterum, quemadmodum שבת tam diem notat septimum hebdomadis, quam integrum septimanam, ita quoque שָׁמְתָה & Annum intermissionis significat, & integros septem annos, h. e. totius hebdomadis annualis complexum, eodem modo, quo lustrum dicitur Latinis quinquennium.

A quo autem tempore, post ingressum in terram Canaan, numerare annos, & observare Schemittam coeperint, dubia est inter Judæos sententia. MAIMONIDES in Schemitta & Jobel cap. X. ita definit: וּמְאִימָתוֹ הַחֹלוֹ לְמִנוֹת מֵאַחֲרֵי שָׁמְתָה עֶשֶׂר שָׁנָה מִשְׁנְכָנָסָוּ לְאָרֶץ שָׁנָ' שָׁשׁ שָׁנִים הַזָּרָעָ שָׁרֵךְ וְשָׁבֵעַ שָׁנִים כְּכֻשׁ הָאָרֶץ: A quo tempore autem exorsi sunt numerare? Post XIV annos, quum ingressi fuerant terram, quemadmodum dicitur: sex annis seminabis agrum tuum &c. (Lev. XXV, 3.) Septem annos impenderunt subjugationi terræ, & septem annos distributioni. Istam autem traditionem certo destitui Scripturæ fundamento, causati

ABARBENEL, RALBAG, RASARIA, & alii apud MEYERVM lib. II. de Temp. Sacr. & Fest. Hebr. cap. VI. §. 4 sqq. ubi fuse in hanc questionem inquiritur, in diversum discedunt, & exactis primis septem post ingressum annis, Schemittam observari coepit censent; a quibus tamen in tantum abit MEYERVS, ut praeter annos subjugationis, etiam requisitum fuisse tempus divisionis opinetur, quia vix incipere potuerit periodus anni Sabbathici, antequam terra sorte fuerit distributa: quæ sententia rationi omnino exactius respondeat. Conferatur Idem in Annot. ad Seder Olam cap. VII. p. 372 sq. ubi pariter, ex Magistrorum mente, hæc controversia copiose disceptatur.

Ibidem.

(2) *Annus Sabbathicus signum erat*] Pertinet hoc ad §. V. ubi ex instituto Festi rationes considerantur.

Ad §. II. pag. cit.

(3) *In ἀγεωγνοίᾳ, agriculturæ cessatione*] Dicitur שָׁמְתָה הָאָרֶץ quies terræ, toto anno agris & vineis indulta Exod. XIII, 10, 11. Lev. XXV, 3 sq. Prohibebatur quippè seminatio, vitium amputatio, messis & vindemia, sub poena flagellationis triginta & novem yerberum. Neque de arborum radicibus licebat auferre herbas noxiæ, neque arborem sterilem licebat plantare anno septimo, neque folia vel ramos aridos arboribus adimere &c. Contra vero, licebat in anno septimo semina ventilare, ut illo finito seminarentur, arbores quoque signare minis, & lapides circumponere, ne laederentur a bestiis &c. MAIMONID. c. I. cap. I. §. 1-10. Licit quoque

que simi in agros portatio, non tamen ut sterco rarent agrum, sed simetum in eo struerent, *cap. III. §. 1 sqq.* Etsi vero integrum non erat possessori agrorum, eos totos obsepire, vel fore hortorum oppessulare, sed liberum cuique concedere aditum, liberamque decerpendi & fruendi omnibus facultatem facere oportebat, licebat tamen fossam facere in agro, vel sepimentum construere in anno septimo, si ad viam publicam pateret *ibid. §. XIII, XIV.* ubi plures ejusmodi videoas tricas:

Ad §. II. pag. 80.

(4) *In remissione debitorum*] שפטם וכספיהם nominum scilicet, sex annis elapsis contractorum, remissio *Deuter. XV, 7 sqq.* Nulla hoc anno debitā exigeabantur a debitore Israelita, cui plane illa erant remittenda, bene autem à Gentili vel advena. Non vero ex Lege Mosis obtinebat debiti remissio, (quia in *Exodi & Levitici cc. II.* nulla ejus fit mentio) nisi eo tempore, quo in usu erat annus *Jobelaeus*, sive in terra, sive extra terram Israelis, & agri redibant ad proprietarios. Sed tamen ex constitutione Sapientum deinceps etiam, cum annus *Jobelaeus* desisset, adhuc obtinebat debiti remissio. *Maimonid. c. I. cap. IX. §. 2, 3.* Si quis etiam cum altero pacisceretur, ut anno septimo non remitteretur debitum, tamen remittebatur, quia nemo destruere jus anni septimi poterat *ibid. §. II.* Contra vero, si quis debitum negaret anno septimo, & illo finito vel fateretur debitum, vel testibus convineceretur, ei non remittebatur §. 8. ita, si quis mutuo daret alteri, & solutionis terminum figeret decem annorum, non remittebatur anno septimo §. 9 *sqq.* ubi plures hujusmodi casus, in quibus cessaret remissio, propnuntur. Si quis alteri vell restituere debitum post annum septimum, debebat ille, qui mutuo dederat, dicere: Remitto ego. Sin vero instaret alter, dicens: Tamen volo, ut accipias; licet ille accipiebat. Poterat etiam dicere debitor: dono dedi tibi has pecunias; & tunc poterat ac-

cipere creditor, §. 28 *sqq.* Num vero remissio illa in fine solum septimi anni, & quidem in Feste Tabernaculorum, locum habuerit, quod contendit *Maimonid. c. I. §. 4.* an in toto potius septimo anno, quod probabilius censet, & ex phrasē Mosaica שבע שבע יְהוָה probat *MEYERVS c. I. §. XVI, XVII. p. 334.* legi potest ibidem. Idem porro *MEYERVS §. XX. p. 335.* eruditus disceptat: An illa debita ita remissa fuerint Israelitis, ut post annum Sabbathicum exigere licuerit, an vero omni ratione fuerint remissa? Vbi, contra vulgarem Hebraeorum sententiam, quod absoluta & perpetua debitorum remissio hic fuerit mandata, ut nulla unquam eorum sequeretur solutio; vero censet similius, remissionem non fuisse perpetuam, sed pro illo septimo duntaxat anno exactiō intermissam, debito manente, & sequentibus annis reposcendo. Ita namque ratiocinatur: Quemadmodum non exigebatur proventus ab agris, ita neque debitum a debitore exactum, quod ejusmodi anno, quo nihil serebatur & metebatur, homines praesertim tenuioris fortunae, non essent solvendo: ut autem sequentibus annis licite redibant ad agrorum culturam, ita etiam debitum exigerre poterant, nempe a divitibus, non autem pauperibus, juxta *Deuter. XV, 7-11.* Velut autem illa, ab agrorum cultura, postliminio cœpta, ad remissionem debitorum collectio, propter sumiam comparatorum disparitatem, plane nihil evincit, cum proventus terræ, cultura eliciendus & promovendus, ad sustentationem gentis, & decimarum, primitiarumque oblationem, omni prorsus tempore necessario requirebatur, & negligi non poterat, excepto anno septimo; ita statim adhuc sententia Hebraeorum, quam supra quoque insinuavimus, quia haec exceptio in fraudem cederet legis, & immunitatis privilegium eriperet oberratis, si anno octavo ad solutionem denuo adigerentur.

Refertur huc a quibusdam etiam שלוחות עבריים dimissio servorum Israeliticorum, qui sex annis precedentibus servierant, & hoc anno manu mittebantur; quod ex *Exod. XXI, 2. Deut.*

XV, 12. probare nituntur. Verum laudatus MEYERVS c. l. §. 22 sqq. in hanc quæstionem ex instituto commentatus, ex Exod. & Devter. cc. ll. & Jerem. XXXIV, 14. nec non ex ratione anni Jobelæ Lev. XXV, 10 sqq. solide demonstrat, manumissionis servorum annum inde ab inita servitute, minime vero juxta computum anni Sabbathici, fuisse numeratum, & si forte eveniret, ut manumissio in annum Sabbathicum incideret, illam tamen non vi Schemittæ, sed privilegio peculiari, citatis locis divinitus servis Israeliticis indulto, locum habuisse. Quomodo autem, cognatum huic manumissioni, evançio Phœnæs Exod. XXI, 7. & Deut. XV, 12. ex mente Rabbinorum componi debeat, R. MENASSEH BEN ISRAEL docet Conciliat. in Exod. b. l. quest. XXXIX. p. 156. Potiori jure ad ritus hujus anni pertinet, solennis prælectio Devteronomii, a Rege vel Pontifice, stante in suggesto ligneo, in Atrio Templi, coram tota concione filiorum Israel, clara & distincta voce peracta, juxta Devter. XXXI, 10 - 14. de qua copiose rursus disputat MEYERVS c. l. cap. IX. §. 67-73. p. 200.

Ad §. III. pag. 81.

(5) *Qua re vesci potuerint, eo durante*
Recte Auctor noster provocat ad benedictionem sexti anni, Levit. XXV, 20, 21. promissam. Præterea res sponte natæ in anno septimo, cibum cuivis præbebant. Quicquid enim crescebat vel ex seminibus, quæ ante annum septimum in agrum ceciderant, vel quicquid ex radicibus succisis succrescebat, vocabatur ספיח sponte natum (ex Levit. XXV, 5. ספיח קצין) sive esset herba, sive olus a seipso crescens. **הכל** מותר לְאכלו מִן הַחֲרוֹת id omne licite comedebatur, secundum legem, quia dicitur Lev. XXV, 6. וְהוּא שְׁבָת הָאָרֶץ לְכֶם לְאכָלָה: erit fructus Sabbathi ipsius terræ vobis ad comedendum. Non vero demetebatur, sicut fruges in aliis demetebantur annis, ut ederentur. MAIMONID. Hile. c. cap. IV. §. 1. Qui autem religiosiores erant, & metuebant, ne aliqua seminata essent; &

venditarentur pro sponte nascentibus, non nisi fructus arborum, & illas herbas, quas paucissimi seminabant, in anno septimo edebant, v. g. rutam, asparagum, & similia, non autem olera, fruges, & legumina §. 3. ubi plures de rebus sponte natis constitutiones legas. Fructus arborum anni septimi, quorum comedio concedebatur, alio, quam reliquis annis, modo tractare conveniebat, secundum illud Scripturæ Levit. XXV, 5. עַנְבֵּי נִזְרָק לֹא חַבֵּץ tuæ vineæ ne vindemiato. Hinc v. c. focus anni septimi non rescindebantur falcula consueta, nec siçcabantur in loco solito; uvæ non calcabantur in torculari, olivarum in trapeto non siebat confractio; & sic circa ceteras quoque res, recepti ceteroquin moris facienda erat immutatio. §. 21, 23. Anno septimo omnium sponte nascentium usuratio cuique concessa erat, ita, ut nec vineam occludere, nec agrum obsepire, nec totum proventum uni soli vindicare sibi liceret, bestiarum quoque pecudumque depastiones erant liberrimæ juxta legem Exod. XXIII, 10, 11. Quin & fructuum anni septimi venditorum peculiaris erat sanctitas, diversa & alia a ceterarum rerum Deo sacratarum sanctitate. Aliæ enim sacræ res, quod ex Lev. XXVII, 13 sqq. discimus, si secundum aestimationem Sacerdotis, adqita insuper pretii parte quinta, redimantur, profanam naturam induunt, subeunte in locum illarum pretio. At fructuum anni septimi venditorum pretium sacrum est, & ad cibos tantum parandos usum præbet, nec illi fructus venditi sacri esse desinunt, sed veterem indolem servant. Non igitur fas est, pretio fructuum anni septimi solvere debitum, aut despondere sibi uxorem, aut tonsorem vel nautam conducere, sed illo unice esculenta emere oportet. Jam, cum v. c. emitur illo pretio fructuum, caro, ea caro religiosa fit, nec minore sanctimonia comedenda est, quam ipsi anni septimi fructus. At, si hac carne pisces quis comparet, tum caro sacra esse definit, pisces vero religionem contrahunt; si pisces cum oleo fiat permutatio, oleum sanctimoniam accipit, quam pisces amittunt; si pro oleo

oleo mel paretur, mel sacrum evadit, oleum tale esse definit, unde si quid istorum omnium finito anno septimo supersit, primi tantum fructus, & ultimum mel, ad remotionem obligantur. MAIMONID. cap. VI. §. 6 sqq. Demum fructibus anni septimi haud ultra illud tempus vesci licet, quo species eorundem in agris non amplius comparent, juxta id, quod legitur Levit. XXV, 7. *jumenti tui, & cuiusque bestie, que est in terra tua, esto totus proventus illius ad comedendum.* E quo inferas, tam diu homines domi suæ licite fructibus frui, quoad bruta illis ipsis fructibus vesci possunt in agris. Simulac vero brutis illorum comedendorum copia nulla est, homines quoque comeditione prohiberi. Atque hoc Magistris vocatur **כִּי עַמְּרָה שֶׁל פִּירָוֹת שְׁבִיעָוֹת remotio fructuum anni septimi.** Nempe, residuum ex illis fructibus segregare, aut in fluenta projicere, aut alio quovis modo abolare oportet, si nulli adsint pauperes, inter quos distribui possint. Proinde, si quis v. c. secum habeat ficus anni septimi, potest licite eas comedere, donec illarum arbores hoc fructu destruuntur: nam cum hæ sicibus carent, domesticæ quoque ficus illicitæ evadunt. cap. VII.

§. 1 sq. Prout porro fructus anni septimi, sic & pretium, quod quis ex venditione eorum tenet, semovere oportet. Vnde si quis vendat malogranata, pecunia ex eorum venditione collecta, exterminanda est, quamprimum arbores malogranatis orbæ sunt. Hinc pro illis nummis vel emendus est cibus, & in tria prandia pauperibus distribuendus: vel nummi ipsi in mare projiciendi erunt, si non reperiantur cibi: §. 7, 8. Sed & regio Judaica, quoad remotionem fructuum anni septimi, est in triplici differentia. Vnam partem constituit Judea proprie dieta. Alteram, totus qui est trans Jordaniem, tractus. Tertiam, Galilæa superior & inferior, cum contermina Tiberiade. Quoties ergo de præsentia, aut absentia fructuum sermo est, non universam Judaicam regionem intelligere oportet, sed ejus tantum partem: unde cum fructus aliqui in Judæa defecere, non prod-

est id ad illorum ibi comeditionem, etiamsi trans Jordanem agri aut arbores iis adhuc onerantur. §. 10 sq. Hæc ex MAIMONIDIS Hilc. Schemitta Vejobel decerpere & huc transferre visum fuit, ut lacunam, ab Auctore circa sponte nascienti anni septimi relictam, quadanterus expleremus.

Ad §. IV. pag. 81.

(6) *Ne mutuum erogarent]* Hi autem violabant mandatum divinum Deuter. XV, 9, 10. Istud vero præceptum, de mutuo dando pauperi, ab HOTTINGERO, *Juris Hebraeor. Leg. LXVI.* p. 78. uberior explicatum leges, ubi tritum illud Magistrorum scitum subnectitur: **שָׁהָרָת מְרוּחָק וְנִמְאָס וּנְתַעֲבָה וּנְאַלְחָה וְתַשְׁוּקָץ עַד שְׁקָרֵב לְהִיוֹת מִיאוֹס בְּמִיאוֹס עַד אַס יְשָׁ:** *Hominem remotum, contemptum, abominabilem, fastidum, & ita esse detestabilem, ut non multo sit inferior idololatra, si opibus pollens, manum suam ab hoc præcepto retrahat.*

Ad §. V. pag. eand.

(7) *Rationes instituti hujus Festi]* Rationes istæ, aliæ cenlentur morales, aliæ typicæ. *Morales* sunt, α) ut discerent Israelitæ, se ac universam terram, ad Dominum pertinere, ejusque esse peculium Lev. XXV, 23. Agros itaque suos, cum velut feudum a Domino possederint, necesse habuisse, ut eorum proventus Deo sacros esse agnoscerent, iisque in honorem supremi Domini territorii, summa cum veneratione & gratitudine fruerentur. β) Vt agri quoque interdum quiescerent, nec omnis eorum fertilitas, usu annuo exhaustur. γ) Vt ad misericordiam, erga pauperes & ære alieno obrutos exercendam, manu velut ducerentur. δ) Vt majori & temporis impedio, & animi contentione, in studium legis incumberent, cum toto anno a cultura vinearum, hortorum & agrorum vacarent. ε) Vt ab anxia de vietu sollicitudine avocarentur, totique fide ac πληροφορίᾳ, a pro-

videntia penderent Divina Matth. VI, 31. *Typica* vero hujus anni ratio ad Christum ipsos remittebat, verum Noam, requiem ipsis a labo-ribus allaturum Genes. V, 29. & ad annum remissionis, quem Fideles in N. T. sint aucturi, quibus Messias procuratus sit 1) quietem ab ope-ribus legis, & difficiili ceremoniarum jugo, ut in ipso requiem sint habituri animarum suarum Math. XI, 28 sq. 2) remissionem debitorum omnium, quam ipse, solvendo, quæ non rapue-rat Psal. LXIX, 5. sit acquisitus: 3) Spiritum charitatis & beneficentiae, ut pauperibus panem frangamus, & exules in domum recipiamus; vestientes nudos &c. Jes. LVIII, 7. Quo fine in prima statim Ecclesia Christiana Diaconi ordina-bantur, qui publicam pauperum curam gererent, A&t. VI. 4) communionem omnium bonorum spiritualium, ut quemadmodum proventus hu-jus anni omnibus essent communes, ita pariter fructus gratiae & Spiritus in N. T. omnibus fu-turi sint communes, divitibus æque ac pauperi-bus, summis & imis. Vide BIERMANN. *supra* citat. p. 684 sq. & MEYERVM c. I. §. 34. p. 340. Quo autem pacto ABARNEEL ostenderit, an-num Sabbathicum symbolum fuisse cessationis Dei ab opere creationis die septimo, ut homines semper essent memores Sabbathi, idem MEYE-RVS docuit §. XI. p. 332.

Ad §. VI. pag. 81.

(8) *Fundatan esse sententiam R. ELIAE*] Hanc, gemina exercitatione Academica, studio-se discussit CHRIST. REINECCIVS, *Traditio ELIANA de sex durationis mundi millenariis* Lips. A. 1702. Paucis hæc habe: I.) Traditio ipsa in Talm. Babyl. Cod. *Sanhedrin cap. XI. fol. 97. col. I.* & Cod. *Avoda Sara cap. I. fol. 9. col. I.* his concepta verbis legitur: **הִנֵּא רְبִי אֶלְيָהו שְׁתַת** **אַלְפִי֙ שְׁנָה** **הַיּוֹ עַלְמָא** **שְׁנִי** **אַלְפִים** **חַזְוֹן** **הַזָּהָר** **שְׁנִי** **אַלְפִים** **חַזְוֹן** **שְׁנִי** **אַלְפִים** **חַזְוֹן** **יְמֹתָה** **הַמִּשְׁיחָה** **וּבְעֻנוּתֵינוּ** **שְׁרָבוֹ יִצְאֵוּ** **מֵהֶם** **מֵהֶם** **שִׁיצְאָוּ** *Traditio domus ELIAE est: mundus durabit sex annorum millia: duo millia sunt inanitatis, duo millia*

*Legis, & duo millia temporis Messie. Sed propter peccata nostra, que multa sunt, abierunt ex illis, quæ abierunt. Hanc ita exponit R. GEDALIAH BEN IECHATA in **שלשה הקבלה** fol. 24. col. 2: In cap. XI. Sanhedrin proditum est, a domo ELIAE traditum circumferri: sex annorum millia perdu-rabit orbis. Duobus millibus annorum dominabitur inanitas, b. e. Lege vacuus erit orbis: isque habitus ejus fuit ad annum usque LII atatis Abra-hami. Duobus annorum millibus dominabitur Lex, quorum annorum finis incidit in annum cen-tesimum & septuagesimum secundum, post desola-tionem Templi secundi, qui fuit annus O. C. quater millesimus. Duobus millibus dominabitur Messias, i. e. equum erat, ut Messias (post elapsa annorum millia quatuor) veniret, sed propter peccata no-stra etiamnum moras agit. In eundem sensum, sed ampliori verborum apparatu, & pleniori bis-millenarii medii computo, hanc traditionem exponit RASCHI Comment. in Tract. Sanhedrin fol. 92. col. 3. In prima ergo periodo, vacuus fuit mundus Legè, non omni, cum cordibus hominum impressa vigeret, & a Deo ore tenus tradita, ac per Patriarchas propagata; sed scrip-ta, donec Moses literis eam Divino jussu con-signaret. In media, sub œconomia legali, Ec-clesia Judaica agebat, quam dudum præterisse; hoc ipso, ultro largiuntur recutiti: In ultimam **ימות המשיח dies Messie** incidere denuo saten-tur, quos tamen, ob genitæ impietatem & pec-cata, nondum apparuisse, desperabundi, nec ha-bentes, quod veritati obvertant, causantur. Domesticis itaque armis Judeos oppugnans HOORNBECKIVS lib. II. de convinc. Judais c. I. p. 180 sqq. Messiam dudum venisse, ex tradi-tione ista solide evicit, eamque ab exceptionibus MENASSEH BEN ISRAEL liberavit: II.) Fun-damentum quidem fabulæ susternere nituntur Judæi ex Scripturis: alii, cum Kabbalistis ex Gen. I, 1. ubi sexies repetitum **אַלְפָ** mille aecipendum, sex mille annorum ætatem mundo tribuat; alii; ex sex creationis mundi diebus, ita, ut tot annorum millenarios duraturus sit mundus, quot conditus est diebus,*

ut ABARBENEL *Comment. in Genes. Sect. I.* & copiose contendit R. MENASSEH BEN ISRAEL lib. III. de resurrect. mort. cap. IV. pag. 270 sqq. sed quam lubricum utrumque sit, & ruinosum, nemo non videt. III.) Etsi vero istam ELIAE traditionem, multi priscae Ecclesiae doctores, IRENAEVS, IVSTINVS MARTYR, VICTORINVS, LACTANTIVS, ORIGENES, AVGUSTINVS, alii, calculo & suffragio suo munie-

runt, ita ut CORN. A LAPIDE *Commentar. in Apoc. XX.* p. 299. hanc ut communem sententiam, ita probabilem conjecturam appelle: PAVLVS PEZRONVS tamen in *defens de l' Antiquité de tems*, Chap. II. §. 4. p. 83 sqq. eam origine sua incertam, inventione novam, argumento falsam, & distributione temporum absurdam, evincere fategit, quem licet non per omnia sectandum, evolvisse non paenitebit.

AD

LIB. III. CAPVT X.

DE ANNO JOBELAEO.

Quandoquidem in Disputatione Sæculari, quam anno 1730. a. d. 7. Jul. de Anno Jobelæo secundum disciplinam Hebræorum, ex Levit. XXV. conscriptam, Respondente doctissimo tum Juvene, CHRISTOPH. GOTTHELF STEMLEERO, pro Cathedra in Academia Lipsensi, publico eruditorum examini subjecimus, omnem hujus Capitis & doctrinæ ambitum, qua fieri potuit, brevitatem, emensi sumus, eam huic Auctoris nostri Capiti subjungere libuit, ut amplissimarum vice fungeretur Annotationum, & suppleret, quæ Author reliquit intacta.

§. I. Jobelei i) Etymologia & Appellatio.

Nominis זובל & origo traditur diversa, & dispar significatio. Ut enim luderas aut inanes imperitorum hominum conjecturas, quibus vel ad nominis, quæ fingunt, Divina, Jao & Elva, vel ad Latinorum jubilandi verbum, hanc vocem referunt, jure suo prætermittamus, in tres cumprimis classes vel familias abeunt viri docti, qui nominis natales exponunt. I.) Suppetit Hebreis verbum בָּל fluxit, in longum dimanavit, quod solum in Conjug. III. tam activa legitur in Scripturis, חֹזֶב produxit, deduxit, quam passiva productus est, & nomina peperit

fluctus, aquarum fluenta, tum etiam proventus terre. Ad hanc radicem Jobelæi nomenclaturam passim revocant Philologi in Lexicis, SANCTES PAGNIVS, IOH. AVENARIVS, VALENT. SCHINDLERVS, & alii, nec tamen una omnes ratione. Aliis nimis בָּל vi vocis est sonitus & clangor tubæ protractior, ut AVENARIO & SCHINDLERO, per Exod. XIX, 13. cum protrahetur clangor, ipsi ascendent in montem, ubi mox vers. 16. & 19. per קָול vocem buccinæ, Jobel explicatur. Alii ad reducendi notionem restringunt, in quibus est FVLLERVS lib. IV. Miscell. Sacr. cap. 8. ubi annum זובל interpretatur τὸ ἔτος τῆς οὐεγγύης, annum reductionis: reducebat enim annus ipse omnes ad vetustas sedes, agrosque suos, ad antiqua hereditatum jura, & primas vivendi conditiones, unde quoque e PHILONI ἀποκατάστασι seu restitutionem dicit, quod anno quinquagesimo res ac personæ apud Iudeos, universa in loca pristina restituerentur, sive reponerentur. Quæ in ABEN ESRAE recumbunt sententiam, cui ad Lev. XXV, 10. זובל idem est ac שְׁלֹחַ misso, dimisso, remisso, æque as CHISKVNI, qui id nominis, שְׁלֹחַ mittendi, vel remittendi notionem obtinere tradit. Eadem quoque suam fecit, & paulo interpolatam ita exposuit,

suit, e Pontificiis IOH. MORINVS lib. I. Exercit. Biblic. VI. cap. IV. §. 5. p. 115 sqq. Jobelæum dici, quod unicuique proventum hereditatis sua apparet, & unumquemque in hereditatem reduceret. Quæ interpretatio, ratione prioris membra, falsa prorsus & inepta est, cum proventus fundatum suorum colligere, sibique solis servare, Jobelæi lege prohiberentur potius possessores. FULLERO autem adstipulatur e nostris VARENIVS, qui disp. de Sabbathico & Jubileo in Israël, quæ Decadibus in Exod. subjuncta legitur, §. 1. p. 461. ita exponit: *Quod adducebat agris quietem, servis libertatem, debitoribus cum pignore dominium utile, & fundi pignorati possessionem, erat יובל seu Jubileus in Israël, ein allgemeines Wiederbringungs - Jahr.* Consentit pariter MEYERVS de tempor. S. & Festis Hebr. P. II. cap. XVIII. §. 3. p. 342. nisi quod absurdam MORINI expositionem, de apportato hereditatis proventu, simul admisceat.

§. II. Alia Etymologia.

II.) Aliam Hebræorum Magistri viam ingressi, יובל Arabicum dicunt vocabulum, & arietem notare, per Synecdochen vero partis, cornu arietinum, quo inflato, annum quinquagesimum promulgatum fuisse, persuasum habent. Ita partim Talmudici tradunt, in רשות השנה cap. III. fol. 26. col. 1. ubi R. AKIBA, cum iter in Arabiam faceret, דカラ arietem, se appellari audivisse perhibet Jobelam: partim Chaldæus interpres, IONATHAN, qui quod Jof. VI. 5. 6. קרן הובל cornu Jubilai appellatur, שופרות יובל reddit, & רכרא buccinas Jobelim, dicit שופריא רקריא buccinas e cornu arietino: partim Lexicographi, vt KIMCHIVS, Praefatione in Proph. prior. ad Jof. c. l. & DAV. DE ROMIS in Lexico, צמח דוד seu Lexico,

qui קרן של אל interpretatur cornu arietis, annumque Jobel dici autumat a nomine buccinæ vel cornu, cuius sono intimabatur. Hocrum auctoritate moti, ita eandem pedibus incenserunt sententiam, e Christianis, duumviri Hebreæ antiquitatis juxta ac lingua peritissimi, IOH. BXVTOREIVS in utroque Lexico, & IOH. COCCEIVS, qui ad confirmandam traditionem istam cum Jof. VI. 4. 5. 8. & Exod. XIX. 13. tum ampliorem vocis notionem adhibet & usum. Contra vero ea, sententiam istam vehementer exagitavit MORINVS cit. loco, solide vero, & insigni cum eruditiois apparatu, impugnavit vir ad miraculum doctus, SAM. BOCHARTVS in Hieroz. P. I. Lib. II. cap. XLIII. p. 425 sqq. veritus, ne commentum hoc sit Rabbinicum, eo quod & aries Arabibus nusquam vocetur Jobel vel Jobela, & cornu arietinum ad celebrationem anni Jobelæi adhibitum fuisse, idoneo nullo demonstrari queat documento.

§. III. Denovo alia.

III.) Denique fautorés etiam naæta est eruditissimi ANDR. MASII conjectura, qui in Commentar. in Jof. VI. 4. vocem Jobel perantiquam esse ratus, inde a primo Musicorum instrumentorum inventore Jubal deducit, aequo ac Latinorum jubilum & jubilare. Putat autem, voces quaseunque, canoras illas quidem & grandes, sed rusticæ, duras & agrestes, quasique ululantes significare, quales inchoata illa, sed non perfecta, primi artificis instrumenta edebant, hoc est, quales sunt tubarum & buccinarum rauci clangores: quod cum plausu excipit, & scite pingit BOCHARTVS, eoque sensu Exod. XIX. 13. & קרן הובל מושפרות הובלים ac קרן הובלים in Levit. XXV, 9. fol. 268. col. 4. LANIADO in כל, seu Commentario in Prophet. prior. ad Jof. c. l. & DAV. DE ROMIS in Lexico, ut tamen alio induitam schemate sistat sententiam, hariolatur, radicem

cem. יובל significasse apud antiquissimos Hebreos, clangere tuba, aut quid simile, unde factum sit nomen *Jubalis*, qui cytharam & organa invenit. Hinc quoque potuisse יובל *tubam* derivari: quam tamen, cum BOCHARTO, arietinam fuisse negat. Quæ omnia, qua afferuntur facilitate, eadem merito rejiciuntur.

§. IV. Etymologia ex nostra sententia.

Nos inter tot tantosque viros arbitrari non ausi, quæ tamen nobis maxime se probet etymologia, citra cuiusquam insectationem, paucis exponemus. Tertia sane sententia, meris innixa conjecturis, lubricitate sua ruit, magisque ingenium sapit, quam rei veritatem: præterquam, quod *Jubalis* nomen, a Rad. יובל derivatum, facile largiamur. Media ita confecta est a magno BOCHARTO, eidem vix quisquam ut adstipulari amplius ausit. Nimisque hic aurem præbuuisse Rabbinis BVXTORFIVM credimus, & COCEIVM, illis ut suum adjicerent calculum. Locum ergo tuerit prima, quæ & linguae nititur analogia, & locorum parallelorum concentu tantum non exigitur, & simplicitate sua se commendat. Quandoquidem enim הוביל proprius est in longum deduxit seu protraxit, ut aquarum fluenta, hinc הוביל dicimus vocabulum rei suæ attemperatum, quod sonum longe productum, & intimationi anni libertatis fere proprium, denotat; unde porro, per metonymiam signi, ipse quoque annus hoc nomine venit. Planum hoc est ex vocis constructione & usu. Exod. XIX, 13. במשך הוביל cum trahetur sonus, vel si ex Jos. VI. suppleatur ellipsis, במשור הקרן הוביל cum productiore sono inflabitur cornu Jobelæum, illa ascendens in montem: ita enim apposite קרן הוביל dicitur, cornu his usibus, talique sono & cantui appropriatum Jos. VI, 5. וריה במשור בקרן הוביל fiet autem, dum adhuc traxerint cornu Jobelæi, seu soni in longum producunt, qualis in publicatione Jobelæi edi solebat. Sic etiam vers. 4, 6, 8, 13. שופרות יובלים buccinae clangoris Jobelaorum, appellantur. Reete ita-

que **שנת הוביל** annus clangore ejusmodi solenni promulgandus, eodemque sensu יובל simpliciter vocatur Lev. XXV. & XXVI. Contra vero, sive buccinae, sive reductionis aut restitutionis, sive missionis, dimissionis ac remissionis, amplectaris notionem, vel absurdâ prodibit, vel impropria, & per ambages evolvenda explicatio, si Scriptura dixisse perhibetur: *cum trahetur buccina, vel restitutio, seu missio ac dimissio, item, cornu buccinae, aut remissionis ac restitutionis, &, tubæ buccinarum, remissionis aut restitutionis, juxta loca modo allegata.* Hinc adstipulatur nostræ sententiae R. SALOMO, qui de hoc anno ad Levit. XXV, 10. ita glossatur: **יובל שמה על שם תקיעת שופר** Jobel est nomen ejus, propter clangorem productum buccinae. A certo autem vel ritu, vel facto, statâ tempora, solennitates & festa, nomina fuisse fortita, exemplo פסח Exod. XII, 13, 27. **יום פורים** / תרעה סוכה / Num. XXIX, 1. aliisque passim constat, nec eget probatione. Nec dimoveri nos patimur a veritate sententiae nostræ, iis, quæ objiciuntur: nimirum 1) dudum ante Jobelæi vel celebrationem, vel institutionem, alia longe significatione, vocem hanc legi Exod. XIX, 13. ubi sonus ille majesticus, Divinam comitatus & intimans revelationem, יובל appellatur: quod CLERICVS cumprimis obvertit. Verum quid obstat, quo minus sonum ejusmodi productum, propriissima & nativa sua voce Moses redderet cuius modus ac ratio posthac, illo maxime tempore, quo literis ista mandabat sacer scriptor, ex intimatione anni Jobelæi satis erat perspecta? Clangorem enim angelicum, in augustissimi Legislatoris manifestatione auditum, nulloque instrumenti Musici adminiculo editum, ut populo suo quodammodo, & maxime sequiorum temporum Israelitis, significaret Spiritus Sanctus, tali usus est voce, quæ & origine sua rem apte exprimeret, & a ritu ipsis cognito petita, & intellectu omnibus esset obvia. Si etiam πρόληψιν dixeris, illa quidem in Scripturis adeo est frequens, cumprimis in nominibus propriis, aut appellativis ejusmodi, quæ ritui cuidam

cuidam solenni sunt appropriata, ut ad probandum illam vel GLASSII sufficere possit Phiol. Sacr. lib. IV. Tract. III. Observat. X. pag. marg. 799 sqq. Quod porro 2) οἱ ἐξ ἑαρτίας urgent, ex Jol. VI. ubi שׁוֹפְרָה הַזּוֹבְלִים leguntur, in eo τὸ ἐν ὀξεῖ petunt, qui buccinas e cornu arietum paratas vertunt, quod quam faciant inepte, ex יְהוָה תְּזִקֵּן patet. Buccinæ autem hac descriptione notantur, quibus clangores producti & in longum traxi, pro more intimationis Jobelæi, edebantur: qui, quantumvis ex nulla haecenus facta celebratione Jobelæi, bene tamen ex Mosaica institutione, constabant.

S. V. Jobelæi 2) Annus & Tempus.

A nomine ad rem ipsam progredimur, dum secuturi Scripturæ Sacrae, quæ universem de solennitate ista constitutionem Divinam, Lev. XXV, 8 sqq. ceu in propria sua exhibet sede. Vbi primum est, curata Temporis definitio, in quod Annus Jobelæus incidat. Satis quidem perspicue mentem suam supremus legislator explicuit comm. IO: וְקַרְשָׂתָם אֶת שָׁנָה חֲמִשִׁים שָׁנָה & sanctificabitis annum quinquagesimum, & comm. II: יוֹלֵד הוּא שָׁנָה הַחֲמִשִׁים שָׁנָה Jobelæus hic est, annus quinquagesimus esto vobis. Vnde liquet, proxime a Jobelæo exacto, numeratos fuisse XLIX annos plenos; quibus superatis, sequens quinquagesimus sanctificabatur in Jobelæum, ita ut inter utrumque Jobelæum anni XLIX intercederent integri, & Jobelæus annum Sabbathicum cycli septimi exciperet. Huc spectat uberior illa temporis declaratio, comm. 8. & 9: suppeditata, quæ ita sancit: Numerabis tibi septem septimanas annorum, septem annos septem vicibus, ita ut tempus septem septimanarum annorum sint tibi quadragesinta novem anni: tunc facies, ut personet cornu clangoris mense septimo, die decimo ejus mensis: die Expiationum facilitate, ut cornu personet in tota terra vestra. Et sanctificabitis &c. Sensum horum verborum quia non eodem omnes mo-

do, & minus commode nonnulli sunt affsecuti, hinc gravis exorta fuit inter viros doctos controversia: Vtrum, exactis XLIX annis plenis, totus quinquagesimus Jobelæo dicatus fuerit? an potius quadragesimus nonus huic solennitati inservierit, qui tamen quinquagesimus dicatur, quia toti cyclo Jobelæo connumeretur præcedens Jobelæus, qui ipse quinquagenarium numerum absolvat, atque sic Jobelæus semper inciderit in Sabbathicum? Magnæ vtrinque auctoritates, illustria nomina, & graves prostant rationes, inter quas eligere, quam partem sequaris, adeo difficile videtur, vt vel ipse CLERICVS Ἐπέχειν maluerit, quamvis in posteriorem se propendere sententiam non neget. Pro anno quinquagesimo, a præcedentibus XLIX distincto, militant post EVSEBIVM, HIERONYMVVM, AVGVSTINVVM, e recentioribus TOSTATVS ABVLENSIS, TORNIELLVS, IAC. BONFRE-RIVS, MENOCHIVS, FAGIVS, IVNIVS, DRV-SIVS, PARAEVS, WILLETVS, BAILIVS, BVCHOLZERV, BEROALDV, HOTTINGERVS, SCHINDLERVS, CALOVIVS, PFEIFERVS, DIETERICVS, HVLSIVS, LEYDEKKE-RVS, LEVSDENIVS, quorum argumenta confertim exhibit, dilutis adversæ sententiae momentis, IOH. MEYERVS cit. loc. §. 4 sqq. urgens cum primis FLAVII JOSEPHI auctoritatem, qui lib. III. Antiqu. Jud. cap. XII. §. 3. ab iisdem stat partibus. Rursus autem pro XLIX anno, qui simul & Sabbathicus fuerit, & Jobelæus, sententiam dicunt IOSEPH. SCALIGER, DIONYS. PETAVIVS, SETHVS CALVISIVS, EVNTIN-GVS, MOESTLINVS, CODOMANNVS, MER-CATOR, VBBO EMMIVS, VSSEIRVS, IAC. CAPPELLVS, NATAL. ALEXANDER, SPAN-HEMIVS, HELVICVS, THVMMIVS, BEHMIVS, CLOPPENBVRGIVS, AEGID. STRAVCHIVS, IAC. GVSSETIVS Comment. Lingua Hebr. voce שָׁמֶן p. 866. quorum rationes, ordine ac data opera, edifferit ac ornat studiosissimus SCALIGERI affectator, CALVISIVS Ifagog. Chronol. cap. XXV.

§. VI. ex nostra sententia.

Prolixa nunc nobis ineunda esset disceptatio, qua prior sententia, quam sequimur, rationibus munienda, alterius vero & destruenda forent momenta, & propulsandi insultus. Sed brevitas rationem habentes, rem omnem paucis quibusdam observationibus completemur.

I. Quemadmodum geminum habebant annum Iudei, alium Civilem, qui a mense Tisri, alium Ecclesiasticum, qui a mense Nisan, ducebat initium: sic annus Sabbathicus, æque ac Jobelæus, idem erat cum Civili, hoc saltem intercedente discrimine, ut Sabbathicus a Kalendis, Jobelæus a die decimo mensis Tisri, putaretur. Vtriusque assertio liquido proditur in Textu. Prioris, quando commate 9. anni quadragesimi noni mensis septimus ille numeratur, in cuius diem decimum נטן seu Festum Expiationis incidebat: ast a Kalendis Nisan, mensibus sex diebus decem, Festum Expiationis abest. Juxta illum ergo computum, initium anni, nempe sacri, a quo festivitatum Judaicarum, & in his etiam diei Expiationum, pendebat ratio, ducebatur a Nisan. Posterioris, respectu anni Sabbathici, ratio ex comm. 3, 4 & 5. liquet, ubi a Sabbathico sementem æque ac messem, aut vindemiam, removet Legislator. Messem itaque cum inde a mense Nisan & amplius, sementem a mense Tisri & porro, auspicarentur in Palæstina Iudei, necesse habebant, ut a Tisri hujus anni putarent initium, nisi benedictionem messis sextæ neglectim habere, & ab ejus collectione prohiberi vellent, quod commatibus 21, 22. omnino refragatur. Ad Jobelæum porro quod attinet annum, illius auspicia in solennem ejus incidere promulgationem, clangore buccinæ die Expiationis peragendam, comm. 9. nemo facile in dubium vocabit. Ideo enim universam tuba personabat terram, ut ex hoc temporis momento annum libertatis pendere, omnes intelligerent. Nec nisi in principio illius, solennis proclamatio locum haberet poterat. In utroque consentientes habemus Judæos tantum non

omnes, quorum Māgistrī in Talin. Tract. בראשי רASH השנה cap. I. Mischna I. ubi quatuor anni definiunt initia, inter alia sic pronunciant: באחד בראשי רASH השנה לשנים ולשיטין: ולבולות לטיעת וליורקota: Prima dic mensis Tisri initium est anni pro annis Civilibus, & pro Sabbathicis, & pro Jobelæis, pro plantatione & oleribus. Idem MAIMONIDES repetit atque inculcat הלכות שמטה וובל cap. X. §. 4. שחריו מהשרו הוא המני לשמיים וללבולות Ecce a mense Tisri computus instituitur annorum & Sabbathorum, & Jobelorum. In eo quidem MAIMONIDES in diversum discedit, quod in expositione hujus Mischnæ tradit: etiam si jura anni Jobelæi tantum incipiunt a decimo die Tisri, quemadmodum dixit Deus Bened. Levit. XXV, 9. sed a principio anni incipiebat computus Jobelæi, & servitus servorum deficiebat, per Lev. XXV, 13. Velut aurem posterior locus sententiam Mosis Aegyptii non probat, ita vero longe videtur nobis proprius, quod initium hujus anni a clangore illo, & intimatione publica & solenni, sit ducendum. Sed enim vero gravis hic intercedit auctoritas Theologi, meritis in Ecclesiam insignis, b. SEBAST. SCHMIDIT, qui Part. I. de Paschate cap. I. in loc. Exod. XII, 2. pag. 17 sqq. omnem movet lapidem, ut priscis temporibus non nisi unum afferat apud Judæos annum, illamque in Civilem & Ecclesiasticum distinctionem, captivitate Babylonica faciat sequiorem. Velut enim nomina mensium, suffragantibus R. MOSE BEN NACHMAN, R. BECHAI, & ABARENELE, deum ex captivitate Babylonica in Palæstinam allata fuisse censem, ita reduces quoque ex Babylonica Judæos, pro Persarum & Chaldæorum more, quem & ipsi adoptaverint, primos in Tisri novum aliquod anni constituisse perhibet initium, a quo demum tempore annus Civilis sive recentior a Septembri, Ecclesiasticus sive antiquus ab Aprili inchoari cœperit, cum a condito mundo usque ad captivitatem Babyloniam, Iudei annum non novissent, nisi unum & simplicem, ejusque non aliud, quam a mense Nisan principium. Verum

rum ex supradictis ad oculum patet, saltem Sab-bathici ac Jobelæi anni, si minus alterius cuius-dam, initium, inde a Mosis, latèque in deserto Legis temporibus, longe fuisse a mense Nisan remotum. Ut taceam disertam novi anni institutionem, Exod. XII, 2: *Mensis hic vobis caput esto mensum: Primus ille vobis erit inter menses anni.* Quod enim SCHMIDIVS de verbis istis contendit, constitutiva non esse, sed indicativa solum, quibus Deus cōsenserit & confirmaverit, ut deinceps eadem consuetudo, annum a mense Ni-san auspicandi, etiam in ecclesiasticis retinetur, & observaretur, istud & verbis ipsis refragatur, quæ imperativa esse ex toto Contextu li-quet, & nervum totius orationis incidit. Quæ enim emphasis esset hujus sermonis: Primus hic semper anni mensis vobis fuit, & erit adhuc in posterum, ideo quoque in illo Pascha celebra-bitis? quæ profecto friget oratio. Neque quicquam allegat tanti momenti SCHMIDIVS, ut a recepta Judæis pariter ac Christianis sententia, de duplice Judæorum anno, Civili & Ecclesiasti-co, inde ab exitu ex Aegypto usitato, nos avo-care valeat: quicquid sit de Karræis, quorum consensum SCHMIDIVS jaētat, auctoritatem au-tem nos tantam non agnoscimus, quæ verbis Scriptura sit anteponenda. Paulo aliter sen-tentia nostræ adversatur MELCH. LEYDEKKERVS, qui, velut in grandi *de Republ. Hebraor.* opere, multa minus accurate, & ex ingenio magis, quam ex vero adstruxit, ita quoque lib. V. cap. XIII. *Observat.* I. p. 317. ab universa tam Judæo-rum, quam Christianorum epocha in diversum abit, quando in mense Tisri usum Jubilæi incepisse quidem largitur, sed non ipsum annum Jubila-eum. Diserte enim habetur, quod Jubilæa indi-cerentur mense VII a Nisan computando, id est anni Sacri. Unde colligas Jubilæa ad annos Sa-cros, non Civiles pertinuisse. Et ratio est, quod Jubilæus annus spectaret quam maxime mé-moriam liberationis ex Aegyptiaca servitute, quæ in Nisan contigit. Quin hinc forte arbitrari li-set, annum Jubilæum non expirasse in Tisri, sed in mense Nisan, unde incepit numerari septimus

iste mensis, quo tuba Jubilei audita fuit. Plura hæc assertio & ἀνακόλυθα complectitur, & ἀτοπα ac absurdæ, quam ut impetrat fidem. Quæ enim 1) est consequentia: quia Jobelæa in-dicerentur mense VII a Nisan computando, ideo ad annos pertinuere Sacros, non Civiles? Men-sem enim septimum numerat Moses, non anni Jobelæi, cujus initium in mensem Tisri conjicit, sed anni Sacri, cujus computum inde ab exitu ex Aegypto, passim sequi solet Scriptura. Jo-belæi vero auspicia, ejusdem sanctificatione & inductione publica, statuere priora, absurditate non caret: statuta quoque & sanctiones ejus, ad rem civilem potius ac forensem, quam ad festo-rum, cultusque Divini spectabant rationem. Nec propria ulla Jobelæo festivitas, aut cultus memoratur sacer & solennis, quæ tamen sola ra-tio annos constituit Sacros. Et licet sanctificari, h. e. e cetero annorum censu & usu segregari & eximi dicatur, non tamen ea propter Ecclesiasti-cus erat, & festivitatí cuidam dicatus. Quis porro colligat 2): quia annus Jobelæus spectabat memoriam liberationis ex Aegyptiaca servitute, quæ in Nisan contigit, hinc idem quoque a mense Nisan incepit? Pari jure conficeres, quia Festum Tabernaculorum, memoriam primorum in Succoth exstructorum tentiorum re-novabat Levit. XXIII, 42. coll. Exod. XII, 37. & Numer. XXXIII, 5. quæ paucis post exi-tum diebus, in mense Nisan fuerunt structa, ideo in Nisan fuisse celebrandum: id tamen Scri-ptura refert ad mensem Tisri, paucis post diem Expiationis diebus. Quin immo, si ista valeret ratio, solennitas quoque & usus Jobelæi ad men-sem Nisan potius spectaret, quam ad Tisri, quia illo mense facta est liberatio ex Aegypto: ast secus sancit Scriptura. Annon etiam 3) frivola est & absurdæ, illa LEYDEKKERI inter annum Jobelæi, & usum Jobelæi distinctio? Annus enim, propter usum illum peculiarem, & quoad ille patet, Jobelæus dicitur ac habetur. Si ita-que ad sex solum menses, a Tisri ad proximum Nisan, usus patuit Jobelæi, annus quoque Jobelæus sex solum mensum fuit, non ultra. quod absur-

absurdum. Per totum sane annum Jobelæum, ejusdem protendebatur usus, neque ullum in Scripturis vestigium extat, quod doceat, sex mensibus prioribus, nomine solum, non re ac effectu, sex posterioribus autem, actu quoque & usu, Jobelæum fuisse hunc annum. Quodsi tandem 4) anno XLIX, tanquam ultimo cycli Sabbathici, medio ingrueret, inde a mense Nisan, Jobelæus, qui rursus anno L medio, nempe ad mensem Nisan finiebatur, otium adhuc indulgendum terræ erat a fine anni Jobelæi, h. e. a mense Nisan quinquagesimi primi, usque ad mensem Tifri, qui sementem denuo admittebat, cum præcedente Tifri non sevissent, nec adeo haberent, quod post mensem Nisan, h. e. exacto anno Jobelæo, meterent, cum tamen sex isti menses nec ad Sabbathicum amplius, nec ad Jobelæum spectarent annum, sed novam cycli Jobelæi auspicarentur epocham, nec adeo quieti, sed culturae terræ essent dicati. Et, quo demum pacto 5) LEYDEKKERVS quinquagesimum explicabit annum, diserte in Lege memoratum, & a septem septimanis annorum, seu ab annis XLIX civilibus, πρτως distinctum? Si a mense Nisan putaverit initium Jobelæi, sex mensibus integris coincidet cum Sabbathico ultimo, nec ab eodem erit distinctus, quod tamen Lex requirit: Sin a Nisan anni proximi a Sabbathico, sive quinquagesimi, sex mensium intercapedo, a mense Tifri ad Nisan, inter utrumque annum, Sabbathicum intercedet & Jobelæum, quem tamen Scriptura arctissime copulat, nec nisi decem dieum intervallo disjungit. Atque sic, duplex cyclus Jobelæus anno integro, quadruplex bienio, & sic amplius, sæculum superabit, omnesque Chronologicas turbabit rationes: quas tamen curate sibi constare, inter alia voluit supremus Legislator.

Sed ut e diverticulo in viam redeamus: II. Annum Jobelæum a septem septimanis annorum distinctum, adeoque non cum Sabbathico eundem, sed cum fuisse censemus, qui quadragesimum nonum proxime sequeretur. Ita diserte Lex definit comm. 8. & 9. ut fere dubio locum non re-

liquisse videatur. Primo enim numerare שבע שבחות שנות septem septimanas annorum, septem annos septies, jubet, ut plene absolvantur הושע ארבעים שנה His omnino exactis, cum principio anni quinquagesimi, præmissis XLIX non comprehensi, clangor demum buccinæ, & intimatio Jobelæi comm. 10. præcipitur. Accedit, quod comm. 11. præceptum de non seminando & metendo, & sanctio de sponte natis, Jobelæo diserte adjicatur, qui si semper ingruisset in Sabbathicum, ex hujus jam Lege vers. 4. & 5. a semente & messe ardebat, nec nova sanctio, ad eundem cum Sabbathico modum, ordinari opus habuisset. Frustra sunt, quando οἱ ἐξ ἑαυτίας contendunt, connumerari præcedentem Jobelæum, qui quinquagenarium suppleat & absolvat numerum, atque sic præsentem Jobelæum in quadragesimum nonum, h. e. in Sabbathicum ejus cycli ultimum, incidisse. Quæ enim unius Jobelæi, eadem & alterius, omniumque porro sequentium Jobelæorum, in computo est ratio. Hoc autem pacto, si Jobelæus semper auspicaretur epocham suam, non posset simul esse ultimus præcedentis epochæ: alias enim partim bis numeraretur, tam in fine præcedentis, quam sub initium novi cycli, partim omnis ejusmodi epocha duos completeretur annos Jobelæos, auspicalem alterum, alterum finalem. Ast in hunc modum numerasse videtur RODOLPH. HOSPINIANVS, quando de Origine Festor. Jud. cap. IX. p. 43. ita pronunciat: *Annus igitur, qui hunc (XLIX nimirum) proxime sequebatur, erat quinquagesimus, & totus Sabbathicus.* Ab hoc si ad alterum Jobelæum numeres exclusive, habebis tantum XLIX annos: & sic numeratur in hoc vers. 8. Sin vero utrumque, priorem & posteriorem includas, comprehendes annos L, & sic numeratur vers. 10. eodem capite (Lev. XXV). Hec ratio numerandi nobis quoque hodie usitatissima est: octiduum enim nominamus hebdomadam, quia dominicam utramque numeramus. Bis peccat his verbis HOSPINIANVS: semel, quando utrumque Jobelæum uni eidemque connumerat epochæ, quo pacto

quilibet Jobelæus bis numeraretur; & rursus, quando simili, ab octiduo petito, rem illustrat, quod perquam est dissimile, cum inadæquata hebdomadæ sit appellatio, quando octiduum vocatur, cycloque hebdomadali alterutra dominica, prima nempe includatur, primumque diem constitutam, sed numerus quinquagénarius in definienda Jobelæorum epocha proprie sumatur, tum quoque a cyclo Jobelæo vers. 8. textus memorato, uterque excludatur Jobelæus annus, versu autem 10. posterior solum, excluso priori, connumeretur, ut L prodeant anni. Cyclus enim Jobelæus solidorum erat L annorum, ita ut duo cycli integrum constituerent saeculum.

III. *Dispar ergo erat cyclus Sabbathicus, a cyclo Jobelæo, ita ut annus Jobelæus cyclum Sabbathicum non ingredieretur, sed inter duos Jobelæos septem cycli Sabbathici decurrerent intermedii.* Ita disertis verbis affirmat MAIMONIDES cit. loc. cap. X. §. 7. שָׁנַת וּבְלָא שָׁנַת עֲמִינָה עַלְהָ מִנְיָן שְׁנֵי הַשְׁבּוּעַ אֶלָּא שָׁנַת הַשְׁעָה וְאֶרְבּוּם שְׁמַתָּה שָׁנַת חַמְשִׁים וּוּבָלְן . וּשָׁנַת חַמְשִׁים וְאֶחָת תְּחִלַּת שָׁשׁ שָׁנִים שֶׁל שְׁבוּעַ וּכְן בְּכֹל וּבְלָן וּוּבָלְן : Jobelæus annus non resultat ex calculo annorum septimanæ (seu Sabbathicorum, ita ut in ultimum Sabbathicum incidat Jobelæus, quia dispar est utriusque מנין computus ac cyclus) sed annus quadragesimus nonus est Sabbathicus, & annus quinquagesimus est Jobelæus. Annus autem quinquagesimus primus initium est sex annorum septimanæ sequentis (novi scil. cycli Sabbathici). Atque ita se res habet (ita iniri debet computus) in singulis Jobelæis. Facere ergo non possumus cum accuratissimo alias Chronologo, sed SCALIGERI partes in hac controvèrsia secuto, b. AEGID. STRAVCHIO, qui lib. II. Breviar. Chronol. cap. IV. p. 189. talem subministrat definitionem: *Cyclus Jobelæus est septem cyclorum Sabbathicorum, seu quadraginta novem annorum Luna-solarium systema, perpetuo in orbem recurrens &c.* Ex hypothesi ita pronunciat STRAVCHIVS: sed secundum ductum Scripturaræ, septem cyclos Sabbathicos, annus Jobelæus excedit, & quinquagesimum occupat; neutri-

Sabbathico cyclo, neque priori, neque posteriori, inclusum. Hinc sit, ut XIV hebdomadæ hebdomadum annos saltē conficiant XCVIII, geminus vero cyclus Jobelæus biennio illas superet, & saeculum compleat totum.

IV. *Duobus itaque annis continuis, nimirum XLIX Sabbathico, & sequente Jobelæo, ab agrorum, vinearum, hortorumque cultura cessatum fuit, vi commat. 3. 4. & ii. citra tamen famis periculum, quod benedictio anni XLVIII arcebat.* Est hoc in argumentis adversæ partis haud postremum, fame laboraturam fuisse terram, si integro biennio relinquenteruit inculta. Hoc SETHVS CALVISIVS urget in Isagog. Chronolog. cap. XXV. Jubileus, inquiens, annum Sabbathicum in XLIX sequi non potest, quia duo anni Sabbathici continuarentur, quibus agricultura non exerceceretur, cuius rei nullum in sacris literis, vel historia Judæorum datur vestigium vel exemplum: & unde triennii spacio, absque collectione frugum, vitam tolerare potuissent? & præterea pugnaret etiam cum expresso Dei mandato, quod jubebat anno octavo, seu eo anno, qui annum Sabbathicum sequebatur, in agro sementem fieri, fruges tempore messis, & uvas in vindemiis colligi, Levit. XXV, 22. Resp. 1) Celebrati anni Jobelæi mentio exacta in historia sacra sit nulla, unde non mirum, hanc quoque circumstantiam, de biennio quieti terra dato, silentio involvi; que tamen ipsa in Lege de Jobelæo satis perspicue exponitur: 2) Illam porro triennii neglegtam & emissam frugum collectionem, Divina pensabat benedictio, quam indubitate veritatis promissio, annis Sabbathicis vers. 20, 21, 22. sub juncta, accedente Jobelæo in quadriennium sperare jubebat sufficioram, eaque curis ejusmodi carnalibus obicem ponebat. Fons ille bonorum inexhaustus, qui septem fertiles annos in Aegypto, ea coronabat frugum abundantia, quæ septem sterilibus annis, æque ac sementi anni septimi Genes. XLII, 34 sqq. large sufficiebat, eorumque præterea solabatur in opiam, qui peregre advolantes, annonam emunt in Aegyptum adveniebant, tantam quoque frugum copiam effundebat messe quadrage- sima

sima octava, quanta populo alendo annis Sabbathico, & Jobelæo, & usque ad messem quinquagesimi primi, satis erat: 3) Tandem & illa de restauranda agrorum cultura constitutio, ad annum octavum quidem refertur in Lege, nullibi vero ad annum L, qui erat annus quietis, ex prescripto Legis. Nimirum, una cum novo anno Sabbathicorum cyclo, agrorum etiam cultum redintegrabant: illius vero auspicia in quemque octavum, & in LI incidebant annum, minime vero in quinquagesimum, qui ex cyclo Sabbathico prorsus excludebatur, ut supra fuit demonstratum.

§. VII. Jobelæi 3) Solennis Intimatio, a. clangore buccinæ.

Satis de tempore, & forte ad nauseam. Sequitur publica & solennis Jobelæi intimatio, a qua capiebat initium. Illam comm. IX, his verbis lex præcipit: והעbara שופר תרועה בחורש השבעי בשור להרשות ביום הכפרם העבורי: שופר בכל ארצכם: Tunc facies, ut personet cornu clangoris mense septimo, die decimo ejus mensis; die expiationum facilitate, ut personet cornu in tota terra vestra. Quatuor sunt in his verbis, quæ considerari merentur: 1) Quali tuba sunt usi? 2) Quem ediderint cantum? 3) Quis tubam inflaverit? & ubi? 4) Quo tempore?

a. quali Tuba?

1) Communi vocabulo שופר effertur Tuba illa, cuius Rad. שופר decorus, pulcher fuit, ad declarandam genuinam tubæ hujus rationem, & a ceteris buccinis differentiam, parum fert subsidiū. Tubæ illæ argenteæ, quibus Moses Num. X, 2. universam ad se convocare jubetur conacionem, חצוצרות vocantur, & quia ibidem additur, quod sint סף מקשה opus solidum, ex argento fusum, cum ex adverso Jof. VI. quæ appellatae fuerant vers. 4. שופרות הובלים / mox vers. 5. dicantur קרן הובל / hinc inter utrumque vocabulum, tubæque genus, id statuant do-

ctores intercessisse discriminis, quod שופר cornea fuerit, חצוצרה ex ære vel argento efficta. Ita HIERONYMVS Comment. in Hos. V, 8. lib. II. sub init. Tom. VI. Opp. fol. 10. b. Buccina pastoralis est, & cornu recurvo efficitur, unde & proprie Hebraice שופר, Graece ὑσπεῖτιν appellatur. Tuba autem de ære efficitur vel argento, qua in bellis & in solennitatibus concrepabant. Et e recentioribus CAMPEG. VITRINGA lib. I. de Synagogæ Vet. P. I. cap. X. p. 203. Buccina de cornu arietis, tuba de metallo formabatur, quam signate descriptam invenies a JOSEPHO Antiqu. lib. III. Cap. XII. Sed utramque materiam, pro temporum varietate, buccinæ nostræ tribuit VALENT. SCHINDLERVS, qui in Lex. Pentagl. b. v. inquit, Tuba, quæ olim siebat ex cornu bubulo, sicut nunc ex ære, ejusque usus erat in bellis & solennitatibus: נגארין. Paulo aliter, & ni fallor, curatius distinguit utramque, IOH. D' OV TREIN Dissert. V. de clangore Evangelii, ad Num. X, 1-9. pag. 85: Ego existimo, vocem non nisi de tubis, ex metallo conflatis, usurpari, שופר autem generaliori gaudere significatu, & indiscriminatim designare buccinam ex cornu, vel tubam ex argento vel ære conflatam. Quæ procul dubio ratio est, quod LXX Interpretes vocem שופר quibusdam in locis transferant per σάλπιγγα, in aliis vero per נגארין. Et si dicendum quod res est, amplissime vocis שופר patet usus, ut utramque & materiam admittat, & notionem: ubi vero utraque vox mutuo jungitur, v. g. 2. Chron. XV, 14. ubi utriusque generis tuba cantatum fuisse legimus, forte etiam Hos. V, 8: בחרצורת ובשופרות הקעו שופר בגבעה clangite buccina in Gibeä, tuba in Ramah, aliquod necesse est inter utramque agnoscere discrimen, ita ut חצוצרהpropriæ tubam, שופר buccinam designet. Ita sane accipiunt Hebreorum Magistri, quando in Tract. Cap. III. Mischn. 3. principio novi anni, inflatam faisse dicunt שופר ושות חצוצרות מן הזרון & duas tubas ab utroque latere, ita quidem ut sonitum ederet diurniore, חצוצרות autem non æque productum: qualis distinctio rursus Mischna 4.

na 4. ubi de tubarum cantu in jejuniis præcipitatur, & alias sæpius reddit. Sententiam autem, quæ intimatione Jobelæi corneam tribuit buccinam, firmat cit. loc. ex Jos. VI, 4, 5. dubium tamen, ex quali cornu fuerit parata? Pro arietino, absque hæsitatione calculum ferunt, qui vocem arietem exponunt. Ita COCCEIUS: & curatus ille ac sedulus Musicæ Hebræorum investigator, SALOM. VAN TIL, de Poësi & Musica Veter. Hebr. P. III. cap. VI. §. 3. p. 486 seq. Talmudistæ cit. loc. Mischna 5. pronunciant: **שׂוֹת וּבוֹל לְרָאשׁ הַשְׁנִיה לְהַקְרִיעָה וּלְבְרִכָּות** parilis tum Jobelæi, tum novi anni observatio est, quoad clangorem, & benedictiones: unde consequitur, velut cornu arietino clangebant sub anni principium, ita tale quoque in intimatione Jobelæi esse adhibendum. Etsi vero statim sub jungunt: **רַבִּי יְהוֹרָה אָמֵר בַּרְאָשׁ הַשְׁנִיה** R. IEHVDA dicit, quod in initio anni clangebant de arietibus, & de rupicapris in Jobelæo; probe tamen ad eund. loc. obliterarunt R. OBAD. DE BARTENORA, & MAIMONIDES, **הַלְכָה** decisionem non esse secundum R. IEHVDA, sed in eo recumbere, quod tam in novo anno, quam in die Expiationis anni Jobelæi, clangere debuerint buccina de ariete masculo incurvato. Rursus MAIMONIDES in **רַבִּי** cit. loc. §. II. definit, eandem per omnia buccinam fuisse, qua tam in Novo Anno clangerint, quam in Jobelæo, quemadmodum etiam eadem fuerit clangoris ratio. Clarius adhuc Idem in **הַלְכָה** cap. I. §. I: **שַׁופֵר שְׁתַקְעֵין בּוֹ בֵּין בַּרְאָשׁ הַשְׁנִיה בֵּין** בּוֹלְהָא קָרְן הַכְּבִשִׁים הַכְּפֻזִים Buccina, quam inflant, tam in novo anno, quam Jobelæo, cornu est arietinum incurvum. Eamque communem Judæorum sententiam esse, PAVL. FAGIVS ad Lev. XXV, 9. testatur, ubi simul rationem addit: *Et dicunt, propterea debere esse cornu arietinum, ut coram Deo in memoriam revocetur colligatio & immolatio Isaac, facta in monte Morijah, atque illius recordatione ipsis beneficiat, preces exaudiat, &c.* Quantum enim meritum ex קָרְבָּן sacrifice ligations Isaaci redundat

re statuant Judæi in universam gentem suam, e libro Sohar fuse declarat R. MENACHEM REKANATI in fol. 29. col. 2. ubi inter alia addit: **טוּמִי הַמִּזְבֵּחַ** וּקְרֹתָה יְצָחָק מְעָלָה לִישָׁרָאֵל לְאַרְכָּרָה לְהּ בְּכָל וּמָה בְּגִלְוָה רְתָנָן עַלְיהָן

מִכְלָמָדְרִין Expedit etiam Judæis, ut quotidie in hac captivitate memoriam recolant ligations Isaaci, quia illa protegit eos ab omnibus casibus malis. Verum graviter hic interpellat BOCHARTVS loco supra cit. qui varias contra cornu arietinum rationes expromit: 1) *Nusquam legitur in sacris Scriptoribus, quinquagesimum annum promulgatum fuisse cornu τὸ Ιωβελ, sed בְּשָׁוּפֵר תְּרוּעוֹת* שׂוֹפֵרות הַוּבְלוֹם plurimum Jos. VI. diserte *κράνος οἰωνός* appellantur. Vnde patet, peculiares buccinas Jobelæo fuisse dicatas, quibus הַרְוּעָה clangor Jobelæus edebatur; sive ex arietis, sive ex alio facta essent cornu. 2) *Veterum certe buccina, ex boum erant, non ex arietum cornibus:* quod ex DIONYSIO HALICARNASSEO, & ex VARRONE, probare satagit. Sed fuerint apud Gentiles bubula cornua forte magis in usu, quod unum probant prolata testimonia, apud populum Dei tamen cornua arietina more fuisse recepta, ex IOSEPHO, idoneo rerum suarum & locuplete teste, liquet, qui Antiqui. lib. V. cap. VI. §. 5. de Gideonis militibus agens, tales & ipsis tribuit buccinas, & istius sculi apud Judæos mori: ἐκάμισον δὲ πάντες εὐ τῇ δεξιᾷ, καὶ σέργος ἐχεώτο δὲ τύπω αὐτὶ σάλπιγγος. Gestabant autem omnes in dextera cornu arietinum, illo enim vice tubæ utebantur. Instat adhuc 3): Neque vero id commodum esset, cum sit omnino solidum, (cornu arietis,) neque cavum quidquam habeat, in quo flatus recipiatur. At enim vero, transfigat hic prius BOCHARTVS cum PLINIO, qui lib. XI. Hist. Nat. cap. XXXVII. cornua quadrupedibus omnibus cava testatur, & in mucrone demum concreta esse, exceptis cervis, quibus tota solida, & omnibus annis decidua sint. Sed missa PLINII auctoritate, sint ita per natu-

ram,

ram, ut vult BOCHARTVS, excavari tamen arte poterant, & in buccinæ formam effigiari, quales buccinas hodienum Judæi habent, quas ex arietum cornibus sibi fieri, studiose procurant. Ipso ergo facto ac exemplis, tales fieri posse, evincunt. Ut taceam, arte cornua tractari, secari, extendi, emolliri, & in quameunque völueris formam redigi, commode posse. BOCHARTVS autem, quando pro bubulo cornu, in hos usus adhibito, fert calculum, toti obloquitur Judæorum Synagogæ, quæ cit. loc. Mischna 2. ita definit: **כל השופרות כשרין חוץ משל פרה** omnes buccinæ (ad clangorem novi anni, æque ae Jobelæi, cui per omnia conveniebat,) sunt legitime, praeter cornu vaccinum: Rationem Gemarici addunt, ex vitulo aureo, propter quem graviter puniti fuerunt: universalis enim Magistrorum regula erat, quod accusator non potest fieri procurator: jam accusator erat שופר של פרה buccina taurina. - Id quod HOVTINGIVS quoque ad h. l. observavit. Nos, ut in re incerta, & levioris forte momenti, nihil definitus, ita facile inducimur in eandem sententiam, quam universa tenet antiquitas, & cui quod opponamus, solidi nihil habemus.

§. VIII. 2. quali Clangore?

Quæritur 2) qualem ediderint Clangorem? quod satis dignoscere & declarare eo minus proclive est, quo magis in abscondito latet universa Musicae Hebræorum ratio. Dupli verbo clangorem tuba reddunt Judæi, ab人口 personuit, clanxit, & תקיעה a Rad. תקע clanxit, plausit, complausit. Discremen inter utrumque statuunt Philologi tale, ut תקיעה sonum fixum & æquabilem, תרועה autem clangorem fractum & inæqualem notare censeant. Ita LIGHTFOOTVS de ministerio Templi Hierosol. cap. VII. Sect. II. Tom. I. Opp. fol. 696. b. *Cantus tube*, inquit, primum erat unius tenoris & longus, deinde fractus, & tremulus, tum iterum longus & uniformis sonitus. Hos sonitus Judei vocant תקיעת תרועה, תקיעת תרועה, quod in com-

pendiis Scripturæ sic exprimunt חתמת. Sacerdotes juxta Mischnam, והריעו תקע cane- bant, fractum sonum edebant, cane- bant; liceat enine sic ea verba vertere, donec plenius ostendam, quid significant. Cum primis notandum, quod sequitur: *Sacerdotes nunquam tuba cane- bant, quin tres hosce sonitus exprimerent.* Idem ergo in clangore Jobelæi observarunt. Pariter distinguit OVTREIN cit. loc. p. 77: presertim notat clangorem fracti & inæquabilis soni Num. X, 5, 6, 7, 9. Nam alias etiam clangebatur sono fixo & æquabili, quod verbo תקע significatur. Quamvis vox תרועה etiam generalem cuiusvis clangoris notionem possideat. Nec omnino nulla utriusque verbi distinctio ex Scripturis elucet. Licet enim unum alteri jungatur Numer. X, 5: ותקעם תרועה & si clangetis sono fracto, sed SCHMIDIVS verit: quodsi clangetis con- clamatio- ne, mox tamen comm. 7. unum alteri opponi- tur: תתקעו ולא תריעו clangetis æquabili sono, sed non fracto, ubi rursus SCHMID. clangetis qui- dem, sed non con- clamabitis. Distinctis namque modulationibus tubæ monebant, quando vel Principes solum evocarentur ad Mosen, vel move- vanda essent castra, vel tota congregari deberet concio. Interim quod ad Jobelæum attinet, tribuitur ei שופר תרועה Buccina soni fracti, comm. 9. Ast apud Talmudicos תקיעה sonus æquabiliter productus illi assignatur, unde liquet, utrumque mutuo, sed per vices, fuisse junctum. Porro, cum eadem clangoris ratio esset, tam in principio anni, quam in Jobelæo, huc quoque trahemus, quæ de priori præcipiunt Magistri in ראש השנה, cap. IV. §. ult. unde simul de utriusque vocis differentia judicare licet. Sic autem verba habent: סור תקיעות שלש של שרש שלש שור תקיעת בן תרועה שור Ordo clangorum ter repetitur, & singulus ordo ex tribus componitur. Quantitas clangoris æquabilis & producti est instar trium clangorum fractorum, quantitas autem תרועה clangoris æquabilis & producti est instar trium vociferationum, longe adhuc concisiorum. Multa scilicet subtiliter hic disputant Talmudici, quæ per-

spicue satis enodare integrum non est. Interim hinc colligas; peculiarem adhibitum fuisse clangendi modum, qui, jubilantium ad instar, primo in longum protrahebatur, mox variis elationibus & depressionibus frangebatur, seseque velut collidebat, quem rursus sonus simplex & continuus excipiebat; idque per vices decore repetebatur, ita ut in longum produceretur ille cantus. Jungebantur autem, quod jam supra tetigimus, huic cornu, quando inflabatur **בְּמִקְרָשׁ** *in Sanctuario*, **חֲצֹצְרוֹת** *tuba*, utrumque latus illius, qui cornu arietinum inflabat, cingentes; eo tamen cum discrimine, ut sonus cornu arietini frequentius & diutius audiretur, quam tubarum, quia inflatus cornu hoc, & tubarum festo, præcise præceptus est, non vero ille tubarum. Verum extra Sanctuarium, solum hoc cornu arietinum inflabatur, idque in Synagogis, sic tamen, ut si, qui extra Synagogam constitutus erat, clangofem attento animo perciperet, præcepto huic crederetur satis fecisse. Quem scitum & elegantem fuisse cantum nulli dubitamus, multumque absimilem ululatu, quem inflato cornu, miserandum in modum, hodierni edunt Judæi in anni principio; cui fini buccina in ædibus Ministri Synagogæ servatur.

§. IX. 3. cuius Ministerio?

Restat, ut inquiramus 3) in eum, qui buccinam inflaverit? Neminem diserte nominat Scriptura, ita tamen verba struit, ut facile intelligatur, eum, qui publica auctoritate sacra moderatur, & preces præit in coetu, ad inflandam buccinam quoque teneri. Vnde **VITRINGA** loc. cit. lib. III. P. II. Cap. XXI. p. 1123 sq. operose demonstrat, τῷ Ιωβ five Synagogæ Diacono atque Ministro istud incubuisse officium. Vbi tamen recte addit: Festo novi anni, addo etiam Jobelæi, hoc officium inflanda buccina in antiqua Synagoga prestari solitum fuit ab honoratissimis Synagogæ viris, qui summo erga religionem affecti studio, honori sibi ducebant, sacris inservire, spe mercedis, inde in ipsos redundatur: cumque mo-

rem apud Germanos etiamnum observari tradit R. IACOB B. A. damnans Hispanorum temporem & irreverentiam circa Sacra, qui mercede aliquem de platea hominem conducunt, ad buccinam inflandam. Recte inquam: et si enim ordinarie, & ubi aliis clangendi peritus abesset, hoc officium ad Ministrum Synagogæ spectabat, quilibet tamen, hanc artem edoctus, istud pietatis opus peragere poterat, immo debebat, unde a pueris buccina clangere docebantur. Ita veteres Hebræorum Sapientes cit. loc. **Mischna** præcipiunt: מי שברך ואחר כך נהנה לו שופר תוקע ומריע והוקע שלש פעמיים בשם שליח צבור כך כל יחויר וחור חיוב: Is, qui benedit, & postea ipsi datur buccina, clangit הוקע, edit sonum tremulum ומריע, iterumque הוקע clangit tribus vicibus. **Quemadmodum** Minister Synagogæ, sic quisque privatus tenetur. Non nego, verba ultima, ab expositoribus, **BARTENORA** & **MAIMONIDE**, ad recitationem referri benedictionum, paulo ante memoratarum, ad quam unusquisque e privatis obligetur. Verum, cum unicuique oranti, clangendi officium hic demandetur, & ad idem præstandum obligetur quilibet privatus, quod præstat, לשlich צבור, non video, cur haec verba ad clangorem non æque spectent, ac ad orationem. Ut taceam, vel hanc ipsam ob causam inde a pueris institui Juðaos, ut scite clangere discant, velut cit. loc. **Mischna** 8. **ptrtws** præcipitur: אין מעכבותן אהת הרנוקות מהקוץ אבל מהעסן עמן ער שילמדו: Non prohibent pueros minores (qui tamen adolescentiae sint propinquai) a clangendo, sed etiam operam dant, donec bene addiscant, nimurum, ut in expositione addit **MAIMONIDES**, ut buccina clangere sciant, atque sic posthac officio suo satis facere norint, cum advenerit novi anni principium. Vnde satis intelligitur, in Jobelæi cornu inflatum fuisse primum a Lectore, five ordinarius is fuerit, five aliquis ex honoratioribus in coetu: hinc a præcipuis, clangere peritis, demum etiam a ceteris, ita ut toties repetitus clangor in longum produceretur tempus, nominisque יובל impleret mensuram. **ABARBENEL** quidem

quidem ad Apostolos seu Legatos Synedrii, clangendi officium restringere videtur, quando in פרוש ההורה ad b. l. fol. 268. col. 4. observat: Ita præcipitur in Jobelao, ut clangant buccina לְשָׁלֹוחִי בֵּית רַיִן וְעַבְיוֹרָו קֹול שׁוֹפֶר: h. e. ut Legati Curia clangant & transire faciant sonum buccine &c. Sed ita interpretor, publica auctoritate destinatos & missos fuisse Legatos Curiæ, qui initium clangendo facerent, quos tamen deinceps ceteri clangendo exciperent Israelitæ. Idque per universam terram, & ubi lo- corum, ubi Synagoga, erat, per omnes terminos terræ Israeliticæ. Rem omnem perspicue & paucis complectitur MAIMONID. הלכות שמטה ווכבל cap. X. §. 10: Præceptum adfirmativum est, clangendum esse buccina decimo Tisri die, quando annus Jobelaeus feriandus est. ומזה זו מסורה כל ויחיר וחויר חיב לביה רין החלדה. וכל לתקוע שנאמר העבוּר שופר Et hoc man- datum traditum curie primum fuit. Singuli vero buccina clangere debent, unde dicitur vers. 9: transire facietis tubam: & quidem novenis vici- bus clangunt, uti in auspicio anni fieri receptum est. ומעבירין שופר בכל גבול וישראל: Atque hanc buccinari per omnem terminum Israe- liticum transire curant.

4. quo Tempore?

Tandem etiam 4) Tempus explicate definitur in Lege: בְּוֹם הַכְּפָרוֹת die Expiationum, ad finem suum vergente, cum expiatio peracta esset, atque dolor istius diei in latitudinem mutari inciperet, ex sa- crificiis Deo acceptis, publico quasi testimonio, quando mutaretur coccineus color funiculi in al- bum, ut LEYDEKKERVS observat de Republ. Hebr. lib. V. cap. XIII. Observat. ad §. 6. p. 321. Et FRID. SPANHEMIUS fil. Observat. in Levit. XXV. Tom. III. Opp. p. 709. Incipiebat, irquit, ab ipso die Expiationum, quo proclamabatur, & quasi redibant in gratiam cum Deo. Hinc nimirum intelligere debebant Judæi, ad eum modum, quo admissorum veniam gratis essent con- secuti a Deo, se quoque fratribus nomina remit-

tere, ex servitute emancipare cives suos, ac libe- ros dimittere debere, qui ipsi spiritualem indepi fuissent libertatem. Atque ita, non nisi placato Deo, ac remissis peccatorum debitibus in foro Divino, & interna animarum libertate firmata, externa libertas & a. debitibus immunitas intimabatur in Israel: inquit VARENIVS Disp. de Sabba- tho & Jubilao §. 22.

§. X. Jobelæi intimatio, β. proclama- tione solenni.

Hunc tubæ clangorem comitabatur solennis & publica libertatis proclamatio per universam ter- ram, de qua Lex ita sancit comm. 10: וקרשתם רור הארץ את שנה החמשים שנה וקראתם רור הארץ: Et sanctificabis annum quinquage- sum, & proclamabis libertatem in terra omnibus habitatoribus ejus. Mirari subit, qui fa- tum, ut notabilem hunc ritum silentio involve- rint Commentatores, quo vel maxime tamen Jo- belæi peragebatur intimatio. Vbi enim remise- rat buccinæ & tubarum sonus, locumque articula- tæ voci dederat, Commissarius velut, & Apostolus Curiæ, auctoritate publi- ca ad id instructus, solenni formula in Synagoga, & Anni Jobelæi dedicabat auspicia, & ejusdem prælegebat privilegia & jura. Nec dubium, quin universa Jobelæi sanctio Divina, distincta & elata voce, a Commissario illo fuerit prælecta: vt alias moris erat, verba solennia v. g. in Pa- schate, in oblatione primitiarum &c. ex ipsa Legis litera depromi. Addit R. SALOMO IAR- CHI ad voc. וקרשותם b. l.: בכניסתה מקדשין וקרשותה השנה: אורה בבוח רין ואומרים מקורתה השנה: In ingressu ejus (anni hujus) sanctificabant illum in curia, dicentes: sanctificatus sit hic annus. Fi- des sit penes auctorem: mihi sanctificatio illa prælectione publica verborum Legis comprehen- sa videtur. An Praecones aliqui, per vicos & plateas quoque, elata & publica voce, דרור libertatem hujus anni proclamaverint, compertum non habeo: a verbo tamen קרייה / Textusque cir- cumstantiis id alienum non est, unde קרייה pro- clamatio

clamatio solennis, Præconis voce peracta, dici consuevit. Quod autem LEYDEKERVS cit, loco, proclamationem illam factam fuisse per Sacerdotes, persuasum nobis cupit, id falsa nititur hypothesi, ac si Jobelæus ad annum Sacrum pertinuerit, non ad Civilem, quam unam conjecturationem allegat, & ab omni antiquitatis suffragio destitutum, merito exploditur.

§. XI. Jobelæi 4) Privilegia & Jura.

Nunc ad id, quod caput rei est, devolvimur, ad Jura & Privilegia anni Jobelæi. Horum alia Jobelæo sunt cum anno Sabbathico communia: α) *Quies terræ*, β) *Remissio debitorum*, γ) *Manumissio servorum*: aliud Jobelæo proprium, δ) *Avitarum possessionum*, quæ venditæ & alienatae fuerant, ad pristinos & legitimos heredes reversto. Ordine de singulis, ac seorsim agemus.

§. XII. (α) *Quies terræ*.

De *terræ otio* ita Lex scisicit comm. XI: **לֹא** הַרְעֵו וְלֹא תִקְרֹרוּ אֶת סְפָחוֹת וְלֹא הַבְצֹרוּ כִי וּכְלֹהוּ קָרְשׁ Comm. XII: הַרְחֵה לְכֶם בְּן הַשְׂרָה הַאֲכֵלוּ אֶת הַבּוֹאתָה: Non seminate, nec metite sponte nascentia ejus, neque vindemiate uvas intermissarum vinearum ejus. Quippe Jobelæus est, sanctus esto vobis: ex quo cunque agro comedetis proventum ejus. Vbi ante omnia tenendum est, quod recte observat MAIMONIDES cap. X. §. 15. iura anni Jobelæi, quod ad agriculturæ cessationem attinet, prorsus congruere cum legibus anni Sabbathici: quicquid circa culturam terræ anno septimo prohibitum est, idem quoque illicitum esse in Jobelæo, vicissim etiam, quicquid licet in septimo, id ipsum integrum quoque esse in Jobelæo: parem etiam ratione esse cum fructibus tam septimi, quam quinquagesimi anni, quoad comestionem, venditionem, atque remotionem. Illinc ergo repetenda erunt, quæ huc spectant. Velut septimo, ita pariter anno Jobelæo, quies omnino permittenda erat terræ: toto hoc terram aratro verte-

re, agrum conserere, runcare aut pastinare vineam, nefas fuit. Quod sponte nascebatur, fundi aut vineæ domino, non falce aut scirpicula resecare, non metere, non vindemiare concedebatur, sed quicquid ejus erat, præter dominum, cuius nulla erat exclusio, servi, ancillæ, mercenarii, inquilini, peregrini, & bestiæ adeo ac jumenta sibi, jure optimo vindicabant. Et quia Lex, tam ajentibus verbis *comm. 2.* quam prohibentibus *comm. 4.* hac de re agit, ideo quisquis transgressor in Jobelæo opus aliquod fecerit, quod ad terræ aut arborum culturam pertinet, licet oblique solum & indirekte, quale est v. g. lapi des ex agro tollere, eumve stercorare, ab arboribus verrucas, folia arefacta, ramos item putres auferre, ad vermes averruncandos conspergere arbores pulvère, & sulphure eas suffumigare, adversus avium morsiunculas tenellas arbores fœtore, acoreve imbuere, & his similia, ille affirmativi ac negativi pariter præcepti violati reactum contrahit, & ex Magistrorum sententia, flagrorum pœnam prōmeretur. Multa scrupulosius hic disputant Hebræorum Legisperiti, ut transgressiones occupent, & casus dubios solvant; quæ ex MAIMONIDE omnia huc transferre nimis foret molestum, tædiique plenum: qui vero cognoscere cupit, confertim ac ordine recensita leget, in viri de antiquitate Hebraica præclare meriti, præceptoris quondam ac hospitis nostri, etiam post fata venerandi, 10 H. CHRIST. WAGENSEILII disputationi circulari *de Anno Jubilæo, secundum disciplinam Hebreor.* An. 1700. publice proposita. Multa in his, præter Scripturæ auctoritatem, alia præter necessitatem præcipiunt Magistri, alia ex ipso Legis argumento, per pronam consequentiam, intelliguntur. Nobis nunc sufficiat observasse, quod frugum hoc anno sponte nascentium libera omnibus fuerit usuratio, modo alia, quam ceteris annis, ratione tradarentur, quia metere, vindemiare &c. interdictum. Hinc v. c. ficus anni septimi & Jobelæi, non rescindebantur falcula consueta, nec siccabantur in loco solito; uvæ non calcabantur in torculari, olivarum in trapeto non siebat confractio,

fractio, & sic circa ceteras quoque res, recepti ceteroquin moris facienda erat immutatio, ne messis, vel vindemias, aut ordinariae collectionis speciem præberet. Porro, quia libera omnibus erat sponte natorum comedio, hinc nec vineam occcludere, nec agrum obsepire, nec totum proventum uni soli vindicare sibi licebat, bestiarum quoque pecudumque depastiones erant liberimæ, ita quidem, ut fructibus comeditioni humanæ dicatis, bestias aut jumenta cibare, nefas quidem haberetur, si tamen suopte motu v. c. ad sicum accedant, & fructibus deciduis fruantur, si aves vescantur uvis, & sic porro, nemo abigere debebat, ne violaretur præceptum comm. 7. Et quia eodem commate præcipitur: *jumenti tui, & cuiusque bestie, que est in terra tua, esto totus proventus illius ad comedendum,* hinc colligitur, fructibus hujus anni haud ultra illud tempus vesci licere, quo species eorumdem in agris non amplius comparent, ita ut tamdiu homines domi suæ licite vescerentur fructibus, quoad bruta illis ipsis fructibus vesci possent in agris: simulac vero brutis illorum comedendorum copia nulla esset, homines quoque comeditione prohiberentur. Atque istud est, quod Hebraeorum doctores בישור של פירות שביעות remotionem fructuum anni septimi vocabant. Nempe residuum ex illis fructibus segregare, aut in fluenta projicere, aut alio quovis modo abolere oportebat, si nulli adsint pauperes, inter quos distribui possint. Quod tamen, pro diversitate regionum, diversimode intellectum cupiunt. Terram enim Judaicam tripliciter partiuntur. Vnam partem constituit Judæa proprie dicta: alteram totus, qui trans Jordanem est, tractus: tertiam Galilea superior & inferior, cum contermina Tiberiade. Quoties ergo de remotione fructuum disputatione, non universam Judaicam regionem intelligere oportet, sed ejus tantum partem: unde, cum fructus aliqui in Judæa defecere, non prodest id ad illorum ibi comedionem, etiam si trans Jordanem agri aut arbores iis adhuc onerantur. Sic definitur in Massech. שביעית cap. IX.

Mischn. 2. & apud MAIMONID. Hilcoth Schemittah cap. VII. §. IX. & X. Sed hæc sufficiant de ista Legis parte.

§. XIII. (3) Debitorum remissio.

Sunt, qui huic etiam referunt debitorum remissionem. Ita SPANHEMIVS supra laudatus in Lev. XXV. inter jura, utrique anno, tam Jobelæo, quam Sabbathico communia, remissionem debitorum secundo loco ponit. Pariter ex nostris VARENIVS cit. loc. §. 24. p. 477. Effectus illius קרייאת ררור seu plenaria libertas, per quam debitor ab obligatione & servitute immunitatem, plenarium oppignorati feudi dominium, usumfructum, liberrimumque redditum ad hereditatem in Israel recipiebat, ex Lege de Jobel v. 10. m. 2. & v. 13. annus iste Jubileus est, quisque redito in possessionem suam. Sed & IOH. ADAM. OSIANDER Diff. de Jubileo. Hebreor. Christianorum, Academicorum §. 24. p. 24 seq. hoc ipsum ex instituto tuetur, & præter VARENII argumentum, ex voce ררור petitum, IOSEPHI urget calculum, qui lib. III. Antiqu. Judaicar. cap. X. diserte habeat, quod in anno Jobelæo debitoribus debitum remittatur. Nec absque Hebraeorum auctoritate ita statuunt, in quibus MAIMONID. Hilcoth Schemittah Vejob. cap. IX. §. 2. ita tradit: אין שמיטה כספית נהוגה מן התורה אלא בזמן שחייב נוהג שיש שם שמיטה קרקע. שהרי ישוב הקרקע לבعلיו בלא כסף. ורבץ זה קבלה הוא אמרו חכמים בזמן שאחיה משימות קרקע אחיה משימות כספיהם בכל מקום בין הארץ בין בחוץ הארץ. ובזמן שאין שם שמיטה קרקע אין אחיה משימות כספיהם בשבייתם Nulla pecuniae remissio usitata erat ex Lege, nisi quando Jobelæus annus celebratur, quia tum remittebantur fundi. Tum enim redibat fundus ad possessorem suum (primum ac hereditarium) absque pecunia. Atque hac quidem perulgata est traditio. Sapientes quoque vostri ita definunt: quo tempore fundum restituis, eodem debita quoque remittes omni in loco, seu intra, seu extra

extra terram sacram: quo autem tempore fundum non restituis, debitum quoque haud remittis in anno septimo, ut ut in Palestina degas. Contra vero ea, magnus WAGENSEILIUS noster Disp. de Anno Jubileo §. 63. p. 26. statuit: *In hoc annus Jubileus & annus Sabbathicus differunt, quod in Sabbathico anno debitorum contractorum fit remissio, qua in Jubileo minime obtinet.* Contra in Jubileo anno, servi libertatem consequuntur, & agri prioribus possessoribus cedunt, quod secus est in anno Sabbathico. Hoc quoque discrimen notandum, quod agrorum ad veteres dominos reversio, paulo post initium anni Jubilei conceditur, at debitorum remissio sub finem tantum Sabbathici anni locum invenit. Et recte quidem ita, ex mente veterum Hebraeorum, pronunciat. Quae enim 1) debitorum remissio diferte imperata legitur anno Sabbathico Deut. XV, 2. de illa in Lege Jobelæi altum est silentium, ut, præter Scripturæ mentem ac auctoritatem, intrudant seculi sentientes in Jobelæum, quod proprium est Sabbathico. Quam autem b. VARENIVS דרכו libertatem vrget, illa non extendenda ultra est, quam subjuncta permittit explicatio Mosaiica, adeo ad servos solum, maxime subulatos spestat, nullo autem jure ad debita contraeta. Inde quoque Mischna, mox citanda, quicquid est istius remissionis, ad annum solum Sabbathicum refert, de Jobelæo altum filet. Sed 2) nec possibilis quidem illa erat, quocunque demum modo numeres Jobelæum. Si eundem facias, cum Sabbathici cycli ultimo, anno XLIX. remittuntur quidem eo debita, verum non ex Jobelæi Lege, quæ nihil tale præcipit, sed ex jure Schiemittæ, quæ tali privilegio gaudet. Sin autem nobiscum, Jobelæum post Sabbathicum constitutas anno L. jam remissa erant debita præcedente anno, nec suppetebat amplius, quod posset remitti. Hinc nobis quoque 3) Magistrorum suffragatur calculus, qui apud MAIMONIDEM cap. X. §. 16. ita habet: וְהַרְחָה שְׁבִיעָת עַל הַיּוֹכֵל שְׁהַשְׁבִּיעָת מִשְׁמְתָה כְּסָפִים וְלֹא יוּכֶל וְוּתְרָה יוּכֶל עַל הַשְׁבִּיעָת שְׁהַיּוֹכֵל מִזְיאָה Superat annus septimus

Jobelæum in eo, quod ille debita remittat, non autem Jobelæus: rursusque habet illud Jobelæus præ septimo, quod servos in libertatem educat, & quod fundos restituat. Nec obstat IOSEPHI auctoritas, quam obvertere diximus OSANDRVM. Etsi enim ille cap. XII. §. 3. edit. Haverkamp. pag. 184. de anno Jobelæo perhibet: ἐν τῷ ᾧ ὁ Ιωσήφος τῶν δικαιώματος ἀπολύωνται, in quo debitores a mutuo liberantur, a quo seductus Clariss. BERNARDVS Annotat. ad h. l. hunc annum obaratos solvere tradit: tantam tamen IOSEPHO fidem non habemus, quæ ab allegatis nos dimovere queat momentis. Hallucinatum fuisse in multis, & hinc ex oscitantia, hinc ex malitia, præter Scripturæ fidem scripsisse nonnulla, dum observarunt viri docti, qui suam de ipso sententiam exposuerunt, in quibus RICH. SIMONIVS Histor. Critic: V. T. lib. I. cap. XVII. edit. Lat. p. 91. verius IOSEPHO, inquit, objicitur, ipsum parum exactum esse, se Scripturæ sensum simpliciter & pure redditurum pollicitus, sapienter tamen longe ab eo discedit, glossas addit, pro libitu detrahit, ac textum suis commentis accommodat. Uno verbo, suas opiniones ipsi Dei verbo anteponit. Vtraque tamen sententia ita componi posse videtur, ut discrimen statuatur, inter mutua pecuniarum, & inter mutua fundorum, ubi nimirum, ob contractum æs alienum, vel quacunque de causa, oppignorati fundi transierant in potestatem mutuantis. Posteriora illa remittebantur in Jobelæo, qui gratuitam fundi restitutionem secum ferebat, non in Sabbathico, qui restitutionem ejusmodi ignorabat; unde quoque laudatus supra WAGENSEILIUS §. 47. observat: *Debitum pro quo res immobilis in hypothecam, aut mobilis res in pignus data est, ex anno septimo non consequitur remissionem, sed prius illud, cum fundi restitutione arctissime connexum, ad Jobelæum referebatur.* Priora vero ad Sabbathicos tantum pertinebant, quorum remissionem ita definit Talmud שבעות אה המלוּה cap. X. Mischna I: שבעות משפטה אה המלוּה בشرط ושלאל Annus septimus remittit mutuum, tam sub chirographo, quam non sub chirograp-

rographo. Atque in hanc sententiam superius MAIMONIDIS interpretor testimonium, ut præter mutuum fundorum, de alio intelligatur nullo. Sic ipse sibi constabat.

§. XIV. (γ) Servorum emancipatio.

Communis denique, tam Jobelæo, quam Sabbathico erat anno, servorum manumissio: sed insigni cum discrimine. Si quis enim ex Israëlitis, vel seipsum vendidisset, ob summam rerum omnium inopiam, vel a Curia magna, ob admisum furtum Exod. XXII, 3. aut ob conflatum æs alienum, 2 Reg. IV, 1. Matth. XVIII, 25, 30. in servitutem esset datus, sex annos ad summum servire tenebatur, septimo exibat in libertatem, vi Legis Exod. XXI, 2 sqq. Deut. XV, 12 sqq. Septimus autem ille, num ab initio servitutis sit putandus, nulla habita Schemittæ ratione, an vero ad cyclum Sabbathicum restringendus, idemque omnino cum anno Sabbathico fuerit? anceps est inter antiquitatis Hebrææ peritos quæstio. Prius tenent ABEN ESRA in Exod. XXI, 2. MAIMONIDES in *Hilcoth עבדים* cap. II. §. 2, 3. FAGIVS & VATABLVS in Deut. XV. MVNSTERV atque CLARIVS ad Deut. XXXI, 10. qui servum ejusmodi sex annos servire debuisse integros, nisi mors Domini interveniret, existimat, locumque hic Schemittam habuisse negant. Posterior vero, haud ita pridem eruditæ adstruxit, & septimum annum dimissionis ipsum esse annum Sabbathicum, rationibus munire fategit Theologus Harderovicenus, BERNARD. SEE. CREMERVS in *Tetrade Prophetico - typicarum Exercitation.* p. 5 sqq. dignus, qui in hanc rem consulatur. Res ipsis Judæis dubia, nec satis est explicata, atque in *Jalkut SCHIMEONI ad cit. loc. Exod. fol. 84. col. 3. num. 31.* in medio relinquitur: nos vero ad priorem sententiam cum doctissimo MEYERO accedere, Cap. præced. *Annot.* (4) sub fin. testatum fecimus. Sin vero servus ejusmodi anno septimo exire recusaret, & amore uxoris liberorumque suorum, æternæ se addiceret servituti, perforat aure ejus ad po-

stem subula vers. 5 sq. ei nec Sabbathicus, nec rediens in orbem septimus annus, redderè valebat libertatem. Reddebat tamen Jobelæus, ex Lege Lev. XXV, 39. cum facultatibus attenuatus frater tuus apud te, se vendat tibi, ne exerceto eum servitute servili. Tanquam mercenarius, tanquam inquilinus esto apud te; usque ad annum Jobelæum serviet apud te. Tunc egredietur a te ipse, & liberi ejus cum eo; ut revertatur in familiam suam, & in possessionem patrum suorum revertatur. Quia servi mei sunt, quos eduxi e terra Aegypti, ne venduntor venditione servili. Ne dominium exerceas in eum per sævitiam, sed timebis a Deo tuo &c. Geminum ergo beneficium afferebat Jobelæus servis: 1) ut liberaret vel maxime הנרצים servos subulatos, quos præter mortem sive suam, sive heri sui, in libertatem afferere poterat nemo: 2) ut facultatem ipsis faceret, uxorem quoque ac sobolem secum educendi, quam anno septimo egressi relinquere cogebantur hero, si illam duxissent, hanc generassent, tempore servitutis Exod. XXI, 3, 4. Lex equidem Jobelæi uxoris mentionem facit nullam, sed solum liberorum, commode tamen *Jalkut* monet: הלוּר לְמַר רֹא וְאַשְׁתָּו וּבְנָיו Traditio habet, ipse egrediatur, & uxor ejus, & liberi ejus. Hic etenim annus suæ quemque reddebat familie, nec minus uxori favebat quam liberis, illamque vel ideo quoque dimittebat, ne servus uxoris jaætura redimendam respueret libertatem. Peculiarem denique huic privilegio ritum addit MAIMONIDES c. X. §. 14: מִרְאֵשׁ הַשָּׁנָה עַד יוֹם הַכְּפָרוֹת לֹא הָיוּ עֲבָרִים נְפָטִים לְכִתְחַזֵּן וְלֹא מִתְעַבְּרִין לְאוֹנוֹנִין. אלא עֲבָרִים אָכְלִין וְשׂוֹתִים וְשְׁמִיחִים וְעַטְרוֹתִים בֶּרֶאשֵׁיכֶם. כִּיּוֹן שְׁהַגְּנִיעַ יוֹם הַכְּפָרוֹת תִּקְעֻוּ בֵּית דָין בְּשׁוֹפֵר נְפָטָרוּ: Inde ab anni initio (a primo die mensis Tisri) usque ad Expiationum diem, servi nec domum dimittebantur, nec tamen servitia heris suis prestatabant: verum edebant illi, bibebant, genio indulgebant, omniumque tempora coronis erant redimita. Quamprimum autem dies Expiationum illuxerat, tuba Synedrium canebat,

nebat, & tum libere dimissi servi suos repetebant lares.

§. XV. (δ) *Avitarum possessionum restitutio.*

Quod ultimum tandem, & Jobelæo proprium est privilegium, fundorum hereditariorum ad pristinos possessores suos redditus, copiose & *κατὰ μέρος* traditur in Lege vers. 14 - 34. cuius summa capita, ordinis ac perspicuitatis causa, distinete exponemus. I.) Comma 23. ita disponit: *וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכַר לְצַדִּיקָה כֵּן לְיָ*: *וְהָאָרֶץ* & terra ne venditor mancipi, mea enim est illa terra. Postquam enim Deus terram Israeliticam, per tribus, sorte distribuisset, eamque cum tribuum ac familiarum, tum possessionum atque mansionum distinctionem, stabilem ac perennem esse jussisset, fas nec tribui, nec patrifamilias aut privato fuit, sedes suas migrare, cum aliis permutare, atque primævos intervertere ac turbare hereditariorum terminos acli-mites fundorum. Vnde Nabothus religioni sibi ducebat, vineam avitam, & hereditario jure a majoribus ad se transmissam, vel pretio vendere, vel commutatione cum alio fundo facta, Regi cedere i Reg. XXI, 3. Vrgente tamen paupertate, extremæ necessitatis telo, si aliter vita tolerari non posset, ad comparandum vi-tum vendere licebat, saltem ne *לְצַדִּיקָה in ex-cisionem*, juxta ONKELOSVM & IONATHANEM *לְהָלֹוטִין absolute, simpliciter, in perpetuum*, h.e. interprete R. SALOMONE, *לְפָסִיקָה / venditione decisa, abscissa & sempiterna*, seu ut LEYDEK-KERVS cit. loc. p. 320. a. exponit, ut venditor plane rescinderet jus suum, illudque traderet alteri: ea nimurum lege, ut ab hereditate pristi-na in perpetuum abscondetur fundus, & penes emtorem maneret in sæculum. Si quis se-cus faxit, uterquè, tam venditor, quam emtor, præcepti negativi violati rei fiunt, isteque contraftus ipso jure nullus habetur, sed in Jobelæo redit ad priorem ac legitimum dominum fundus: tradente MAIMONIDE cap. XI. §. 1, 2. II.) Omnis ergo alienatio fundi hac fiebat lege,

ut venditor vel beneficium relutionis sibi re-servaret, vel si redimere non valeret, in anno Jobelæo gratis, & citra interveniens pretium vel *λύτρον*, illum recuperaret. Quod ne alter-utri, sive emtori fratri esset, sive venditori, ra-tionem inibant annorum, quibus instans adhuc aberat Jobelæus, & secundum æstimium usus annorum illorum, pretium definiebant: *סִ* *מִסְפַּר הַבָּוחַת הוּא מִכְרָה*: *nam numerum proventuum ille vendit tibi*, ait Legislator com-mate 16. III.) Redempturus itaque agrum, si-mulac invenerit manus ejus *quantum ad ejus relutionem satis erat*, vers. 26. redi-re poterat ad ejus possessionem, ita tamen, ut ex Magistrorum sententia, apud MAIMONID. cap. XI. §. 10. minimum biennii fructum perce-pisset emtor: ad definiendum autem *λύτρον*, æstimat usum annorum, quibus emtor illum possedit, atque usus valore detracto, quod ex soluto pretio supereft, reddit emtori. Si quam possessor temporarius fecerat fundi melioratio-nem, conseverat eum v. g. arboribus, aut quo-cunque alio cultiorem reddiderat modo, par-erat, ut tam in relutione, quam in anno Jobelæo, sumitus impensi a vetere domino, ad quem revertebatur, refunderentur, juxta MAIMONI-DEM §. 8. qui rationem addit: *מִכְרָה חֹור וְלֹא* *בוּא נָאלוּ הַקְרָב אַלְיוֹ* *tunc accedens vindex ejus, qui propinquus est ei,* rursusque vers. 49: *אוֹ דָרוֹ אוֹ בֶּן דָרוֹ וְנָאלוּ* *aut patruus ejus, aut filius patruij ejus redimat eum.* IV.) Ista vero relutio, si vel ob rem an-gustum domi impossibilis, vel neglecta fuisset, pensabatur anno Jobelæo, cuius beneficio, ipso jure ager ad pristinum revertebatur dominum, *בְּלֹא רַמִּים* nullo interveniente pretio. Nec obstabat, si ab emtore denuo venditus, possel-sorem suum vel centies mutaverit, ad primum tamen & hereditarium, anno Jobelæo, redibat dominum, quia dicitur Lev. XXVII, 24; *בְשִׁנָּה הוּא בְּלֹא שׁוֹב הַשְּׁרָה לְאַשְׁר קָנָהוּ מִאָחָוּ לְאַשְׁר* *לְ*

ל' אחות הארץ In anno Jobelæo revertetur ager ad eum, a quo emerat ipsum, ad eum, cuius erat possessio terra. MAIMONID. cap. XI. §. 15. V.) Par erat ratio donationis, ut si quis ex liberalitate alicui dono dederit agrum suum hereditarium, illa tamen donatio, anno Jobelæo expiret, & pristinum ager reperat possessorem, quia, quod vers. 13. generaliter definitur: **תשכו איש אל אחותו quisque revertitor ad possessionem suam**, haud dubie quoque prædia donata concernit, eaque heredi suo reddit. MAIMONID. §. 19. VI.) Paulo aliter se res habet cum ædibus, quas inter, sitas in urbe muro cincta, & inter domos villares, aut sitas in urbibus, quæ mœnibus non cinguntur, insigne intercedebat discriben: Qui vendiderat domum in urbe, quæ muro cludebatur, is quidem ipse, sed non æque propinquai ejus, plena facultate gaudebat, redimendi eam a die, quo vendita fuit, intra menses duodecim, ita tamen, ut universum pretium, quod accepit, citra imminutionem, emtori restituat. Si redimere vel neglexerit, vel non valuerit, manebit illa in potestate emtoris in sæculum, nec beneficio Jobelæi gaudebit, aut ad primum unquam revertetur possessorem, per vers. 29, 30. Quod pariter in donatione obtinebat, ut dono data domus, nisi intra duodecim menses redimatur, ejus propria evaderet ac maneret, cui hoc munus obigerat. MAIMONID. cap. XII. §. 1, 2, 4. VII.) Contra vero, domos villares, aut in urbibus sitas, quas murus non ambiebat, si venditor, intra XII menses redimere cuperet, id sibi habebat integrum: quin &, post exactos XII menses, usque ad annum Jobelæum eadem redimendi, quocunque vellet tempore, facultate gaudebat, ita ut premium secundum usum definiretur. Sin vero intra istud quoque tempus omittetur redemtio, in Jobelæo, eodem, quo agri, beneficio, domus ejusmodi gratis, sine pretio, restituebatur, juxta vers. 31. & MAIMONID. cit. cap. §. X. VIII.) Hic tamen tricantur Judei, ut nullam civitatem pro vere muro cincta habendam censeant, nisi quæ talis erat, cum Josuâ Palæstinam occuparet:

quæ enim post illud tempus mœnibus communitatæ fuerunt, naturam villarum retinere contendunt apud MAIMONID. §. XV. quod vereor, ut menti legislatoris respondeat. Similiter quoque, Hierosolymitanæ urbis domos, in plenam proprietatem incolarum concessisse, negant. IX.) Speciale denique privilegium in his indulserat Deus Sacerdotibus atque Levitis, ut cum venderent domum aliquam muris cinctæ civitatis, jus haberent perpetuæ redemtuaræ vers. 32. Hac tamen cautione adhibita, ut qui redimunt, sit ex Levitis, aut discedat emtor a vendita domo, & civitate possessionis illius in Jobelæo: nam domus civitatum Levitarum sunt possessio eorum inter filios Israel. vers. 33. Contra vero agros suburbanos civitatum illorum vendere, nefas omnino erat, **כי אחות עולם הוא לך quia possessio perpetua est eis.** vers. 34. MAIMONID. cap. XIII. §. 7.

§. XVI. Jobelæi 5) Observatio in Palæstina.

Velut observatio Jobelæi tantum ad Terram Sanctam spectabat, extra quam locum habere non poterat, ita pro triplici, quam Judæi statuunt, Palæstinæ occupatione, triplicem quoque faciunt annorum Jobelæorum computum. **ביהה ראשונה** ingressi primam Talmudici sub Joshua, **ביהה שנייה** ingressi secundam post captivitatem Babyloniam, sub Esdra, **ביהה שלישית** ingressi tertiam sub Messia sperandam, tradunt. a) Hinc ergo primam ducunt ab ingressu primo, auspiciis Josuæ facto, epocham, cuius numerandi initium a quarto supra decimum anno faciunt, teste MAIMONIDE, qui cap. X. §. 2. ita perhibet: **ומאותיו החחלו למנות** **לאראן** מאחר ארבע עשרה שנה מנכננו לארץ שנאמר שיש שנים הווע שרך וSSH **שניהם** תומר כרמץ עד שייהה כל אחר מכור אתה **ארצך**: *Quis est terminus, a quo numerare incipiunt? a XIV anno adventus in Terram Sanctam, unde dicitur vers. 3: per sex annos conseres agrum tuum, & per totidem putabis vineam tuam, donec singuli terræ sue partem internoscere queant. Ni-*

mirum septem annos in subigenda terra, & totidem insumebant in dispertienda illa tributum, qui omnes in cyclum non veniunt. Hinc juxta Judæorum epocham, apud MAIMONID. cit. loc. annum XXI. ab ingressu, qui orbis conditi fuit MMMDX. primus fuit Sabbathicus, ac septem posthæc septenisi numeratis annis, celebratus fuit primus Jobelæus, qui cum anno congruit LXIV. post occupatam terram. Oppido ergo falluntur, qui apud HOSPINIANVM de orig. Fest. Judaor. cap. IX. p. 44. a. inde colligunt, annum illum (decimum quintum ab ingressu) Jubilæum primum fuisse. Curia enim, ita pergit HOSPINIANVS, a sententia illa non multum alienus, *tum primo requiem adepti essent, sine dubio legis Dei memores, & grati, lato illo libertatis clangore terram personaverunt.* Jobelæus enim cyclum suum non auspicabatur, sed finiebat, & in Scriptura quinquagesimus, non primus, numeratur. Sed nec, quo usque hæc periodus duraverit, eodem omnes definiunt modo. MAIMONIDES cit. cap. §. 10. ita tradit: משגלה רואון ושבט נר וחצי שבט מנשה בטלו היובלות שנאמר וקרתם דרו בארץ לכל וושביה. בזמנ שכל וושביה עליה. והוא שלא והוא מערכון בשפט אלא כולן ושבים Ex quo abductæ in captivitatem fuerunt tribus Ruben, & Gad, & dimidia Manasjis, cesarunt Jobelæa, quia dicitur vers. 10: Et proclamabitis libertatem in terra universis ipsius incolis, illo scilicet tempore, quo omnes in ea fuerunt, id que eum in finem, ne tribus invicem permisceantur, sed omnes ordine habitent. Finem ergo primæ Jobelæorum observationis, in migrationem coniicit populi trans-Jordanensis, quando Rex Assyriorum, subacta regione trans Jordanem, Galilæa quoque & tribu Naphtali domita, populum Israeliticum abduxit captivum, & in colonias Assyriorum & Medorum distribuit, perpetuo serviturum. 2 Reg. XV. 2 Chronic. XXVIII. PETR. CYNAEVS autem, vir in Hebraica antiquitate versatissimus, & JCtorum Varro, lib. I. de Republ. Hebr. cap. VI. longius illam producit usque ad Sanctuarii prioris desolationem, que fa-

cta per Assyrios est. Exin deserta incultaque Palestina jacuit per annos septuaginta. Finem ergo naëtam censet legis agrarie observationem tempore Zedekiae 2 Reg. XXV. & 2 Chron. XXXVI. Duplici tamen ratione componi hoc dissidium, atque conciliari poterunt partes: partim, si Jubelæos cessasse dicamus apud utrumque populum, pro utriusque captivitate & exilio, apud Israelitas quidem, quando per Tiglath-Pillasterum 2 Reg. XV. apud Judæos autem, quando per Nebucadnezarem, subjugati fuerunt & captivi abducti 2 Reg. XXV. partim, si Judæos, abductis Israelitis, numerasse quidem Jobelæos atque Sabbathicos censemus, licet jura Jobelæo propria, non amplius observarent. β) Hæc etenim ratio fuit Jobelæorum in epocha secunda. Postquam nimirum patriam repetiissent, soluta captivitate Babylonica, reduces Judæi, Jobelæi quidem in computo, sed non in observatione solennitatis ac privilegiorum, rationem habuerunt. Ita rursus MAIMONIDES. §. 3. docet: אֶל פְּנֵי שְׁלָא הַיְהָ שֵׁם יוֹכֵל בְּבֵית שְׁנֵי מִינָן הוּא אוֹתוֹ כִּי לְקַרְשׁ שְׁמִיטָה: Quamvis non celebraretur Jobelæus sub templo secundo, numerarunt tamen eum, propter Sabbathicorum annorum sanctificationem. Templum itaque secundum, quod per annos 420 sartum teatumque permanxit, octo Jobelæos reddidit cyclos, cui, traditione sic perhibente, vastitas illata fuit finito anno Sabbathicò, & anno XV. Jobelæi noni ineunte. LXX autem annorum captivitatis ratio habetur nulla, æque ut excisa posteriori æde sacra non Jobelæos, sed Sabbathicos solum numerare solent, ad hunc usque diem annos, incipiendo ab initio anni excidii feralis, ut rursus MAIMONIDES habet §. 4. γ) Quam denique spem foveant de futuro in patriam redditu sub Messia, ac de tertia epocha, MAIMONIDES. cap. XII. §. 16. his prodiit verbis: וְנִ לְעֹתְדֵךְ לְבָא בְּכִיאָה שְׁלֹשִׁות בְּעַת שִׁיכְנֵסָו לְאָרֶץ וְחִילֵוּ לִמְנוֹת שְׁמִיטָן וּוּכְלוֹת וּקְרָשָׂו בְּתֵי עָרִי חֻמָּה וּתְחִזְיבָּה כָּל מִקְומָה שִׁיכְבְּשׁוּהוּ בְּמַעֲשָׂרוֹת שְׁנָאָמָר וְהַבְּאָרְךָ יְהִי אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה מקיש

מִקְיָשׁ וַיַּרְשֵׁתְךָ לִירֹושָׁת אֲבוֹתֶיךָ מֵה וַיְרַשְׁת
אֲבֹתֶיךָ אַתָּה נוֹהֵג (בָּה) כְּחִירּוֹשׁ כָּל הַדְּבָרִים
הַאֲלֹוֹ אֲפָגָן וַיַּרְשֵׁתָךָ אַתָּה נוֹהֵג בָּה כְּחִירּוֹשׁ
כָּל הַדְּבָרִים הַאֲלֹוֹ: Ita quoque facient (æque ac
in ingressu secundo sub Eldra) sub ingressum
tertium, cum congregabuntur in terram, tum Sab-
bathicos & Jobelæos annos numerare incipient,
tum domos urbium mæniis munitarum consecra-
bunt, tum omnis, quem subegerint, locus decimas
exsolvere tenebitur, idque sibi vult, quod dicitur
Deut. XXX, 5: Et introducet te Jehovah Deus
tus in terram, quam posse derunt majores tui, ut
illam posideas. Itaque comparatur hereditas tua
cum patrum tuorum, quæ enim & a patribus tuis
hereditate accipies, & quæ ipse tu hereditario pos-
sidebis, novam omnia induent faciem.

§. XVII. Jobelæi 6) Causæ Morales.

Supereft, ut quæ ritus hujus, Legisque fuerint causæ, indagemus. Harum aliae Morales observantur, aliae Spirituales ac typicæ. Morales ad hunc modum edisserit MAIMONIDES in More Nevochim P. III. cap. XXXIX. ex versione BUXTORFI p. 454: Praæcta illa quod attinet, quæ enarravimus in Halachoth שטחה ווובל illa partim data sunt propter misericordiam erga homines omnes in universum, illorumque respiracionem ac refocillationem, sicut dicitur: (Exod. XXIII, II. Lev. XXV.) In septimo vero relinques eam atque deseres, & comedent pauperes populi tui, residuum autem eorum comedet bestia agri &c. Et ut terra ita deserta & relicta tanto uberiores fructus proferat: partim in specie, in gratiam servorum & pauperum, in remissione argenti, & manumissioni servorum: partim ad conservacionem sustentationis & viætus hominum perpetuam: ut, quod terra semper penes dominos suos manere debuit, nec vendi potuit, sicut dicitur: (Levit. XXV, 23.) Terra autem non vendetur absolute: ut scilicet hoc pacto facultates hominis penes ipsum & heredes ejus maneant. Quæ vereor, ut accurate satis scopum referant mentemque Legis-

latoris. Haud dubie exactius definitum Christiani, quibus potius videtur, voluisse Deum his de Jobelæo constitutionibus 1) sui quidem ve-
nerationem populo inculcare, & jus suum ἀυ-
τοκρατορικὸν in universam tueri terram, cuius
solum proventus ac usum, eumque pro sua sa-
pientia circumscriptum ac definitum, minime
autem gentium absolutum ipsis dominium in-
dulserit, quod diserte indicat vers. 23: כִּי לְיָהִיא הָרָץ כִּי גְּרוּם וְחוּשְׁכִים אַתָּם עַמּוּדוּ: Mea
enim est illa terra, quippe peregrini & inquilini
vos estis apud me: 2) modum ponere ambitioni
& nimirū habendi cupidini, ne opulentiores præ-
dia omnia & possessiones alienas sensim invade-
rent, destituendis tandem egenis portione in Isra-
ele; adeoque viam intercludere, ne divites oppri-
merent egeniores, eosque vel sub jugum mitte-
rent, vel patrium linquere adigerent solum. Id
quod Jes. V, 8. severè detestatur Dominus: Væ his,
qui conjungunt domum ad domum, agrum ad agrum
copulant, donec non sit locus, ut collocemini vos
soli in medio terra! Quibus gemella lege Mich.
II, I, 2. Atque huc spectat redditus ille possel-
litionum ad pristinos in ea quoque tribu domi-
nos: 3) æqualitatem aliquam & proportionem
servare in populo, ne invidiae ac murmuratio-
ni egenitorum, vel oppressioni ac ambitioni
opulentiorum, facile pateret locus. Huc fa-
ciebat servorum manumissio, & redditus ad fa-
milias cujusque suas: 4) tranquillitatì consu-
lere reipublicæ, servorum in statum liberum &
in avitas possessiones restituzione. Nam nihil
magis turbare potest rempublicam, inquit SPAN-
HEMIVS loco supra laudato, quam numerus &
copia servorum, tum inœpia, quæ homines alias
liberos in servitute detinet. Hinc natum aliquan-
do bellum servile, cosuntibus servis, quod olim po-
pulum Romanum afflixit: 5) tribuum cumpri-
mis & familiarum inter Judæos curatum servare
discrimen, ut suo tempore constaret Messia
venturi cum tribus, tum familia, illa ex Jud.,
Gen. XLIX, 10. hæc ex Davide 2 Sam. VII, 12 sqq.
Psalm. LXXXIX.

Causa Spiritualis.

Spiritualis autem atque typica significatio annum gratiæ & libertatis, Christi morte partum ac redditum, explicate adumbrat; quem clarissimo ipse varicinio prædixit Jes. LXI, 1, 2, 3. & cap. LXIII, 4. *שנה גורלו annum redemptorum meorum* appellavit. Tum etenim Servator noster liberavit omnes, qui mortis metu per universam vitam serviruti erant addicti Hebr. II, 14, 15. Joh. VIII, 36. redditumque paravit ad avitam regni cælorum possessionem, qua per peccatum excidimus Joh. XIV, 2, 3. Eph. III, 12. Hic annus clangore tubæ Evangelicæ, & intimatione solenni, Apostolorum & præconum verbi facta ministerio, promulgatur Zach. IX, 9, 14. Rom. X, 18. Col. I, 28. Spectat hoc cum primis observatio viri ἐβαπτιστέρων, IOH. LIGHTFOOTI, qui *Harmonia IV. Evangelist. P. III. ad Luc. IV. 19. Tom. I. Opp. p. 484.* pro certo habet auctuatur, annum mortis Christi sensu literali ac proprio Jobelæum fuisse, Judæos autem forte consulto in scriptis suis Jobelæos adeo confundisse, ut eluderent manifestam harmoniam antitypi typique in morte Christi anno Jobelæi. Tandem subdit: *Cum autem Deus Christi redemtionem vivis adeo coloribus in hoc typo delineasset, Jubilæos ita ordinavit, ut ab incepta prima eorum numeratione, eorum plurimi singulari quodam eventu insigne, præter liberationes forent, eorumque postremus fuerit ipse annus mortis Christi, ut acute observat BROUGHTONIVS, qui confessio nem quoque hac super re antiqui Sohar, seu R. SIMEONIS BEN IOCHAI adducit: בָּהּ כְּנֵהּ רְרוֹת וְשָׁנָה לִשְׂרָאֵל: Majestas Dei erit Israeli in Jubilao, libertas, redemtio, finitrixque Sabbathi.* Verum cum BROUGHTONI lucubrations non sint ad manus, implicata

tissima autem Jobelæorum sit Chronologia, vehementer cuperem, ut rationes temporum paucum dilucidius descripsisset *LIGHTFOOTVS.* Sed ne hic longiores simus, & membra omnia, quibus annus Jobelæus annum gratiæ N. T. representavit, sigillatim percensemus, otium nobis fecit solertissimus typorum indagator, IOH. BIERMANNVS in *Mose & Christo, lib. IV. cap. VIII. edit. Belg. p. 692 sqq.* ubi nimis fere operosam & luculentam typi cum antitypo collationem exhibuit. Sed & SPANHEMIVS cit. loc. p. 710. in Hebræorum Jobelæo umbram sibi periisse visus est hereditatis æternæ, & ingressus in gaudia sempiterna, quam verbis sequentibus delineat: *Hujus hic luculenta fuit imago. I.) quia futurus tum dicitur clangor tubarum, ineunte eterno Jubilæo i Corinth. XV, 52. i Thess. IV, 6. II.) quia futura est in cælis a laboribus mercenariis quies, & a servitute omni Apoc. XIV, 13. tempus scilicet quietis & lœtitiae, & libertatis, ubi Mana na paratur sine labore Sap. XVI, 20. &c. III.) quia futurus tum reditus ad primam possessionem, id est, ad paradisum, ex quo ejectus homo per peccatum. IV.) quia futura tum cessatio omnium debitorum, hinc anxietatis omnis, que nascitur in obæratis ex metu creditorum. V.) quia tum futura in aeternum jubilatio & exultatio Jes. LXVI. Psalm. LXXXIX, 5. Zach. IX, 9. VI.) quia tollenda tandem erit distinctio servorum & dominorum Col. III, 24. tum servus erit par domino, una omnium gloria, uno eodemque denario in singulos distri buendo Matth. XX, 9, 10.* Scita hæc est utriusque comparatio: quo minus autem typum dicamus innatum, & Jobelæi solennitate a Deo indicatum, silentium prohibet Scripturæ Sacrae, cuius clara & perspicua desideramus vestigia, istam quæ innuant & evincant applicationem.

AD

LIB. III. CAPVT XI.

DE FESTO PURIM, ET FESTO
ENCAENIORVM.

Ad §. I. pag. 83.

Pur est vocabulum Persicum] Vocabulum hoc peregrinum tantum in libro Estheræ legitur cap. III, 7. IX, 26. & in numero plurium, פורים cap. IX, 24, 26, 29, 31, 32. Ad primum locum ita interpretatur RASCHI: **הוּא הַגּוֹרֵל** הכתוב מפרש והוא גורל הפול: **הַגּוֹרֵל בָּאֶזְהָר חֲרֵשׁ וְצִלְחָה**: h. e. Sors. Scriptura hic exponit, quid sit Pur, nempe Sors, conjici scil. jussit sortem, quonam in mense ipse prospera fortuna usurus esset. Inde nimis Festo nomen habuit, quia sortes jecerat Haman, ut omnes Judæi XIII die mensis duodecimi Adar, h. e. Novilunio Februarii, per universam Regis Ahasveri ditionem delerentur & extirparentur, velut immitti quoque Regis rescripto, omnibus provinciis id imperatum fuit. Verum vertit fortuna, & quo die Judæorum internacionem speraverant hostes, illo in Judæorum manus inciderunt, & Susis quingenti homines, cum decem Hamanis filiis trucidati, postridie etiam trecenti ibidem occubuerunt. Reliqui vero Judæi, passim in regia ditione, 75 millia hostium interfecerunt, quod idem quoque 13 die contigit, at 14 quieverunt. Ideo in perpetuam rei memoriam constitutum, & Reginæ cum primis literis & auctoritate communictum fuit, ut 14 & 15 diem mensis Adar, festos agerent; ita tamen, ut primus dies sanctius & solennius celebretur, quam secundus: quia in illis diebus Judæi se de inimicis suis ulti, & luctus atque tristitia in hilaritatem & gaudium conversa erant, & ut dies isti, dies latitiae atque epularum essent, quos vertente semper anno, solenni celebrarent honore, ut est Esther. cap. IX. Pluribus haec edisserit WILHELM. SCHICKARDVS oratione de Festo Purim Tubingæ habita,

An. 1634. die 12 Febr. insertaque Tomo VI. Critic. Sacr. col. 483 sqq. ubi in Not. ad Orat. f. 490. idem observat, quod, quando Judæi annum habent bissextilem, & Adar geminatur, tunc quoque geminum habeant Festum Purim, & prius קטן posterior נרול vocent. Certis enim Kalendarii regulis nondum excogitatis, fluente jam mense Adar, ignorari adhuc potuit, an socium embolismæum sit habiturus, nec ne; atque ita celebrandum erat Purim, quod mox repetendum, pari ratione, qua librum Estheræ, in sequentibus se mutuo duobus Adar, bis legere solent, ut est in Tract. Megilla cap. I. §. 4. Ast contra institutionem Festi Purim, per Estheram & Mardochæum, LXXXV Seniores, quorum plures quam XXX erant Prophetæ, cavillatos fuisse, ut novaturientem contra legem, traditur in Talm. Hierosolym. Tract. Megillah fol. 70. col. 4. observante LIGHTFOOT Hor. Hebr. in Job. X, 21. Opp. Tom. II. p. 645.

Celebratio Feſti ita habet: I. Pridie Festi, die nempe XIII mensis Adar, jejuniū celebrant, non quidem ex præcepto Dei, sed מרבנן Rabbinorum, quod præceptis Divinis æquipollit. Hoc faciunt exemplo Estheræ, unde quoque תענית סתרן jejuniū Estheræ appellant. Quamvis enim Regina, non hoc die, sed primo mense Nisan, nec unico tantum die, sed continuato triduo jejunariit, una cum gynæco suo, & omni Synagoga Susensi; præstare tamen dicunt hodie, quando facti memoria recolitur tantum, ut velut in Tragedia, protasis & epitasis haud nimis longe divellantur. Itaque regulariter, pridie lautiarum, evacuant stomachos inedia, ut bene sobrii attentius prælectionem libri Estheræ auscultent. Quodsi tamen Sabbatho incidat Purim, retrahunt jejuniū ad feriani quintam, ne scili-

cet Veneris die, quo Sabbathicus cibis coquuntur, & necessario prægustandus est, in eiam parum religiose servent. Recentiores circa hoc jejunium controversias, exponit & Rabbinorum suffragiis dirimit SCHICKARD. cit. loc. Not. s. p. 491. Sequitur II. Lectio libri Estheræ, quem cum nocte inchoatur, quamprimum stellæ promicant. Tum gaudii testandi causa candelas accendunt, & 117 volumen Estheræ explicat, instar *Sepher thorah*, aperit, & a principio ad finem usque, sine intermissione, perlegit. Multum tricantur Magistri in Mass. *Megilla* tum circa Lectorem & lectionem ipsam, tum circa Codicem, ex quo illa peragit, quas neniae ibidem cognoscas. Præmittuntur a Præcentore lectioni tres precatiunculæ: una, quia digni sunt habiti, hæc Sacra tractare; altera, quod miraculose Deus olim majores conservarit; tertia, quod huc usque vixerint, ad eam festivitatem. In ipsa lectione, quinque libelli loca, quantum potest altissima voce, stentor ille proclamat, adeo ut hac immani vociferatione pueri ac mulieres exterritæ consternentur. Causas clamoris sciscitatus SCHICKARDVS, ex ore senis ejusdam Rabbini tres intellexit, lætitiam scilicet, attentionem juniorum, & somnolentorum per vices excitationem, quia hæc noctu peraguntur. Cum ad catalogum decem filiorum Hamanis est ventum, festinant homines uno halitu continuato sine interspiratione instar alicujus longissimæ dictiōnis pronunciare, quod similiter animam omnes efflarint illi, uno eodemque momento. Quotiescumque Haman nominatur, auditores clamant, וְמֵחַ שָׁמֹ deleatur nomen ejus, vel ex Prov. X. 7. רְשִׁיעָם וּקְבֻּרָם nomen impiorum putrefacat. Quin & pueri ad hoc nomen insiginem edunt strepitum, malleis & pistillis, ad id factis, scamna certatim pulsantes, ac si caput sui quondam hostis ita tunderent, ut præ ictuum fragore nil aliud exaudiatur. Finita lectione, omnes & singuli dicere tenentur: אֲרוֹר הָמָן בֶּרוּךְ מְרוֹכָה maledictus sit Haman, benedictus Mardochæus: אֲרוֹר וְרָשָׁ כְּרוֹכָה אֲסֹתָר maledicta sit Zeresch, benedicta vero Esther: Zere-

schæ enim nomen fuisse uxori Hamanis ex Esth. VI, 13. intelligitur: אֲרוֹר וְעַבְרוּ כָּל וְשָׂרָאֵל maledicti sunt omnes idololatra, benedicti omnes Israelitæ: וְגַם חֲרֹבֹנָה שְׁעָל וְרוּ נְתָלה חָמָן cuius manus suspensus est Haman. Vbi tamen suam erga Christianos acrimoniam produnt, & in eos has diras detorquent. Ad hanc autem lectionem auscultandam omnes sunt adstricti, cujuscunque fuerint conditionis vel ætatis, Sacerdotes, Levites, Israelitæ, servi, nothi, spuri, Proselyti, Nethinæ, hermaphroditi &c. quia omnes fructum illius miraculi percepunt, mulieres quoque, quia per mulierem, Estheram id factum fuit; demum pueri a teneris huc sunt assuefaciendi. Finita lectione domum quisque suam repetit, & in cena non tam carnis, quam lacticiis vescentur. Exorto sequente die 14 Adar, summo diluculo in Synagogam se denuo conferunt, Hamanis historiam iterum relegunt, eodem ritu complosionis, quo heri: & sic pietate se satis defunctos arbitrantur. III. Quod superest Festibiduum, conviviis, crapulæ, otio, & ludis, quin & saltationibus locant. Quin & in Talm. Tract. *Megille* fol. 7. col. 2. diserte tradunt: Tenetur homo in Festo Purim eo usque inebriari, ut nullum discriminem norit, inter maledictionem Hamanis, & benedictionem Mardochæi. Vespera cum primis secunda, vino calefacti, induunt viri feminarum vestes, & haec vicissim illorum, & sic personati discursitant instar insanientium: idque cum Legie Mosis prohibitum legatur Devter. XXII, 5. ad solum adulterandi animum prohibitionem restringunt, sibi autem hoc Festo licitum istud pronunciant *לְכָבוֹד לְמַעַן שְׁמָחָה* lætitiae ergo, & *וּמַתָּבֵל in honorem festivitatis*. Demum IV. *מְתָנוֹת* dona sibi invicem amici mittunt, discipuli præceptoribus, domini servis, majores minoribus, maxime ditiiores pauperibus, ut & ipsi pro conditione sua digne Festum celebrare possint. Vix autem alia sunt munera, præter esculentia & potulenta. Hoc fine in prima vespera stipem liberaliter conferunt in Synagoga divites, ac sequenti mane summo distribuunt inter egennos,

nos, hac tamen lege expressim addita, ut comparent inde edulia, ac totam absument in celebritatem Festi tantum: reos namque fieri profanatae solennitatis, quicunque in alios usus convertere ausint. Vide, præter laudatum SCHICKARDVM, BVXTORF. *Synag. Jud. cap. XXIX.* p. 553. & BARTOLOCC. *Biblioth. Rabb. Tom. I.* p. 693. qui istas Judæorum ineptias copiose sunt prosequuti, quibus IOH. LEVSDENI adde *Philol. Hebraeo-mixtum Dissert. XL.* p. 305. ubi easdem æri incisas oculis subjecit.

Ad §. III. pag. 83.

(2) *Festum Initiationis*] Hebræis חנוכה *Initiatio, Dedicatio*, a חנן *initiavit, instruxit, dedicavit*, legiturque tam de domo privata Devter. XX, 5. quam de Templo, i Reg. VIII, 63. ita חנכת המובח *initiatio altaris* celebratur Num. VII, 10. Græci Εγναντία dicunt, ab ἐγναντίῳ, *in-novo*, vel, *rem profanam facio sacram*. Confer, quæ de nomine Festi erudite congesit LAMPE *Comment. in Job. XX, 22.* ubi pariter sex Encaenia memorat, solennia Judæis, e quibus tamen sola hoc spectat initiatio Hasmoniaca.

Ad §. IV. pag. cit.

(3) *Est Festum initiationis altaris*] Recte Auctor natales hujus festi a Juda Maccabæo arcessit, qui annis circiter 162 ante C. N. in memoriā initiati altaris istud instituit, i Maccab. IV, 59. Ille enim, postquam Græcos sub Antiocho Epiphane Hierosolymorum vastatores, qui Templum polluerant, & sacrum oleum perdidabant, vicisset, urbem recuperasset, Templumque denuo consecrasset, in insignis istius beneficii recordationem, festum quotannis octiduanum, a die 25 mensis Cislev incipiendo, cum latitia & gaudio celebrandum, edixit. JOSEPHVS lib. XII. *Antiqu. Jud. cap. VII. §. 8. edit. Haverkamp. p. 617.* Festi primordia ita edisserit: *Egit Judas cum civibus per octo dies instaurationem sacrificiorum in Templo, nullum omittens latitia genus, sed*

magnificis splendidisque sacrificiis eos excipiens, hymnis etiam & psalmis Deum quidem honorans, populares vero oblectans. Tantum autem gaudi ceperunt ex hac rituum restituzione, libertate religionis post multum temporis inexpectato recuperata, ut legem posteris fecerint, quotannis solennes agere dies octo, ob res Templi restitutas: & ex eo tempore in bodiernum usque diem celebramus id solenne, quod dicitur פָּרָתָא lumina, seu Festum luminum, *הַרְלָקָת בְּרוֹת* Accensio lucernarum Judæis vulgo dictum: ἐν τῷ παρ' ἑλπίδας οἴμαι, ταύτην ἡμῖν Φανῆναι τὴν ἔξτιαν, τὴν προστυχεῖαν Θεούς τῇ ἐοτῇ, hac festivitati, ut opinor, indita appellatione, quod illa nobis ex insperato affulserit agendi potestas. Sed rectius observant viri docti, ab usu lucernarum plurimarum, quibus hoc Festum celebrari consuevit, id nominis ei hæsisse; ut mox pluribus audiemus. Quanquam alii ex Judæis malint ex miraculo, circa oleum in repugnatione Templi purum inventum, patrato, hoc nomen derivare, de quo copiose commentatur SELDENVS lib. III. de Synedriis Hebr. cap. XIII. §. 9. Originem autem Festi, nonnulli Judæorum pariter ac Christianorum, ad victoriam Judithæ referunt, cuius certe commemoratione hoc Festo contineatur. Attamen hæsitant in definienda Juditha, an filia Merari intelligatur, ob victoriam in decollatione Holofernis celebris, an filia Hasmoniaca, ob simile in Nicanorem facinus decantata? Quod commentum denuo eruditè discussit & explosit laudatus SELDENVS cit. loc. §. X. & XI. Fidem certe non meretur hæc sententia, quam eidem quoque detrahit BVXTORF. in *Synag. Jud. cap. XXVIII.* circa fin. p. 552. Quæ autem de ista quæstione controversia fuit agitata, inter PETR. DAN. HVETIVM negantem, quod ulla festivitatis, ex facto Judithæ oriundæ, in Hebræorum libris occurrat memoria, & IOH. FRIDER. BREITHAVPTIVM affirmantem, laudatus memorat LAMPIVS in *Not. c. l. p. 685.*

Celebratio Festi non tam religioso, quam Sardanapalico peragitur more, comedendo, genio suo indulgendo, & in diem vivendo. Præcipius autem

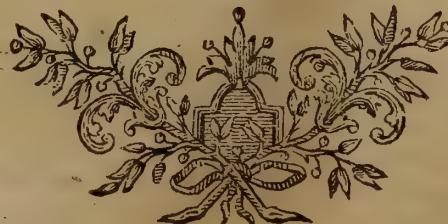
autem & necessarius ejus ritus est candelarum accensio. Candelabrum quippe, septem sive lampadibus olei puri, sive cereis instructum, sua quisque domi habet, & ita accendant, ut nocte prima accendant lampadem, sive candelam unam, secunda duas, tertia tres, & sic porro per integrum septiduum, singulis diebus unam addendo. Libentius oleo utuntur olivarum, quia miraculum circa oleum contigit, quod tamen si ad manus non fuerit, ejus in locum cœeos surrogant. Mulieres autem lucernas has accendant, quia & illæ comprehensa in isto miraculo fuerunt: aut quod mulieres quoque conati fuerint inimici sub potestatem redigere, & ad superstitionem suum cultum perducere, sed a Deo miraculose præservatas: addunt nonnulli, quod miraculum acciderit per miraculum Juditham. Eaque lucernarum accensio adeo est necessaria, ut si pauperi cuidam non suppetat, quod comedat, nisi ex collecta stipe, emendicet aut vendat vestimenta sua, ut oleum & lucernas sibi comparet ad festivitatem rite celebrandam; juxta MAMONID. Hilc. Chanucca cap. IV. Eadem tamen accensione omnis Festi celebritas absolvitur, cum opera his diebus, velut Sabbatho, aut in ceteris festis, non sint prohibita, modo non ad lampadent festi fiant, sed ad usum domesticum alio utendum est lumine. Legunt hoc die in Synagogis Num. VII. caput, quo dedicatio Tabernaculi describitur. Ex traditione enim se nosse perhibent, quod structura Tabernaculi die 25 mensis Kislev sit absoluta, & eodem quoque miraculum olei contigerit. Hunc ergo diem ita

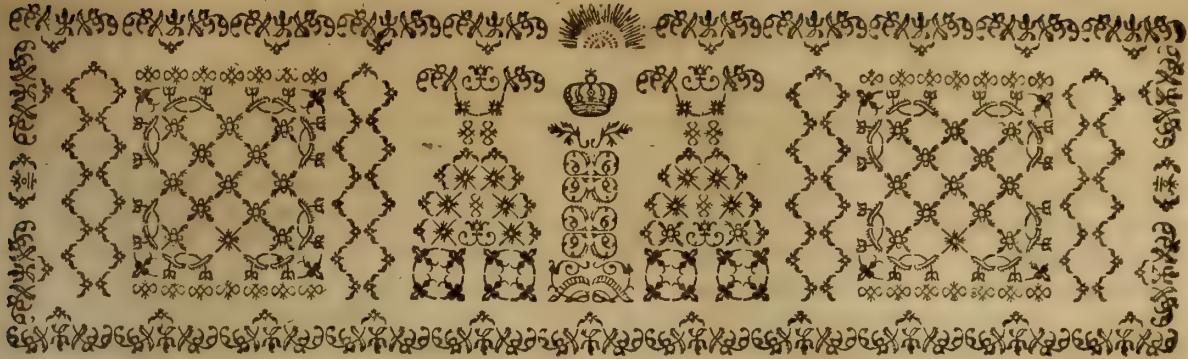
censeri, ac si Sanctuarium de novo esset consecratum, postquam a Græcis fuerat pollutum.

Ad §. V. pag. 83.

[4] Loquitur Johannes] Ad Joh. X, 22, in Horis Hebr. notat LIGHTFOOTVS, notanter addi: ἐν τεσσαράκονταρι. Non enim, ut Pascha, Pentecoste, & Scenopegia, hoc Festum Hierosolymorum urbi erat adstrictum, sed ubivis locorum celebrabatur per totam regionem. Maxime, cum non certa requireret sacrificia, quæ extra Templum offerre nefas erat, sed sola lectio statæ sectionis legis, & cum primis accensione lucernarum absolveretur, quæ ubivis locorum poterat obtinere. Confer etiam, quæ copiose ad h. l. commentatus est FRANC. GOMARVS Opp. Tom. I. p. 440. ubi ex instituto de Encæniis: ex diserte autem addita temporis notatione, καὶ χειμῶνας ἡν, curate definit, in cuius dedicationis memoriam, hoc Festum fuerit observatum.

Quia denique interdum usū venit, ut solenne Christianorum festum, quo Nativitatis Christi memoriam celebrant, in eosdem cum Encæniis Judæorum dies incidat, fuerunt nonnulli, qui hanc Festi nostri in hoc tempus conjiciendi occasionem causamque Christianis primitivis fuisse autumant, de quorum sententia LAMPIVM consule in Not. ad l. c. p. 687. & WOLFIVM in Curis Exeget. ad eund. loc. p. 912. ubi simul uterque Auctores larga manu suppeditant, qui de hoc Judæorum festo fuerunt commentati.

ANNOTATIONES

AD

LIBRVM IV.

DE IDOLOLATRIA.

CAPVT I.

DE INITIO IDOLOLATRIAE.

Vltimam idololatriæ originem investigaturi, ad tria attendere momenta necessum habent, ad ætatem, auctorem, & causam ac modum. Aetatis duas constituimus periodos, alteram ante diluvium, alteram post restauratum, Noachidarum amplificatione & cultura, orbem. Priorem in dubium vocarunt nonnulli, ex veteribus c. VILLVS ALEXANDRINVS lib. III. contra Julian. & LACTANTIVS lib. II. Inst. Divin. cap. XIV. ex recentioribus IOH. OWENVS Theologumen. lib. III. cap. III. §. 5. coll. lib. II. cap. III. §. 16. & IOH. FRANC. BVDDEVVS Hist. Eccles. Vet. Test. Per. I. Sect. I. §. 36. & Sect. II. §. 12. homines antediluvianos in atheismum potius, quam superstitionem prolapsos, causati. Scelere idololatriæ adstrictos fuisse, nullum testimonium extat, nullum probabilis conjecturæ facienda fundamentum, inquit OWENVS. Verum, cur Cainitatis quoque idololatriam tribuamus, cum IOH. HENR. HEIDEGGERO in Hist. Patriarch. P. I. Exerc. VIII. p. 245. certas, gravesque habemus causas. Quando enim in ψευδοιδαστάλγες ævi

sui animadvertisit Judas Apostolus, istud cumpromis in vitio ipsis ponit vers. II. ὅτι τῇ ὁδῷ τῷ Καὶ ἐπορέυθησαν. Velut autem ὁδὸς Κυρίου Jer. VI. 16. Acto. XVIII. 25, 26. & alias passim, veram de religione & cultu sententiam notat, alias quoque plenius ἦν ὁδὸς τῆς δικαιοσύνης dictam, 2 Petr. II. 21. sic opposita eidem seductorū ὁδὸς, haud dubie & ad errores mentis, & ad depravationem cultus, erit referenda. Nec dubitare sinit gravis sanctissimi Numinis querela, de abundante super terram hominum malitia, & quod terra corrupta esset coram Domino, omnisque caro viam suam corruperit, adeo ut diluvio immisso totam hominum universitatem delere constituerit, Genes. VI. 5, 11, 12, 13. Jam in corruptelis viæ religionis, perditissima est creaturæ veneratio, docente Paulo Rom. I. 22, 23, 25. Hanc itaque a tanto scelerum cumulo abfuisse, quis facile credat? Accedit comparatio depravati cultus, inter tempora diluvium antegressa, & idem subsecuta Genes. VI. 4, 5. VIII. 21. quin & inter ista, atque ætatem, quæ Novi Fœderis

felicitatem orbi attulit 2 Petr. II, 5, 10 sqq. Postiore autem ista, cum idolatriæ βθελύγμασι vel maxime laborarent Jos. XXIV, 2. 1 Corinth. XII, 2. Ephes. II, 1, 2. IV, 17, 18. eadem ab antediluvianorum perversitate minime alienam fuisse, haud obscure colligitur. Ut licet cultus idolorum nulla diserta mentio injiciatur a Mose, ille tamen liquido constet ex allatis. Adstipulatur ANTON. CREGVTVS, quando *in revelatore Arcanor. cap. IV. p. 229 sq.* observat, eodem fere tempore, quo in sanctissima Sethi sobole נח coeptum est invocari nomen Dei, ab impia Caini posteritate coeptum quoque esse, profanis cultibus nomen Dei profanari. Post diluvium autem, idolatriæ, infaustis auspiciis in orbem postliminio velut revocatae, periodum, citra hæsitationem ad confusionem labii, & primam gentium dispersionem Genes. XI, 9. coll. cum X, 24. referimus. Ab Ecclesiæ gremio ejectis aut avulsis mortalibus, traditionis male tenacibus, & opum, potestatis, tyrannidis cupidine abreptis & actis, in depravationem cultus, tandemque in idolatriam prolabi, admodum fuit proclive. Testatur quoque omnium ætatum & gentium exemplum. Quanquam vero annum & cardinem, quo inventa in mundum sit, haud temere definimus, attamen non ita multo post secessionem in varias orbis partes, ortum cepisse ex Jos. XXIV, 2, 15. & Jobi XXXI, 26, 27. satis appareat. Abrahami certe ætate, longe lateque rerum potentem, idolorum cultum, diu ante coepisse oportuit.

Pergimus ad auctorem. Hunc, juxta cum ætate, omnino ignorari contendit BVDDEVUS c. L. p. 242. Lubenter, inquiens, fatemur, ignotum nobis esse, quando, aut quo auctore, idolatria introducta sit: id saltem constare, factum id post diluvium, antequam Abrahamus patrios lares deserere a Deo juberetur. Sed bene ponderatis, quæ præmissimus, argumentis nulli dubitamus, prioris Cainum, posterioris, infaustam Chami propaginem, Nimrodum, constituere parentem, ita tamen, ut non diffiteamur, eorum posteros, ubi semel coeptum erat a veritatis tramite declina-

re, quo longius in errore progrederentur, eo quoque absurdius cultum instruxisse. Vterque imperium & dominium in homines affectabat, exstructa urbe, & exercita in eos, qui contra ipsorum niterentur molimina, tyrannide & sævitia Genes. IV, 17. X, 8 sqq. Ne itaque veri Numinis timore ad rectam alii perducerentur viam, & ad veram reverterentur Ecclesiam, novam & ad emolumentum suum compositam invenerunt superstitionem, qua in officio subditos eo continerent facilius, & ad suam conformarent voluntatem. Istud tyrannis, novumque molientibus regnum, solenne ac in more positum esse, Jerobeami 1 Reg. XII, 28 sqq. & Muhammedis exemplo, aliisque similibus evincitur. Cum itaque a primæva & genuina jam deflexissent mortales, religione, & incerto huc illud fluctuarent turbine, quid obstabat, quo minus Sathanas illos in abominabilem Deo idolomaniam conjiceret, maxime quando cum spurcie, libidine, vagisque cupiditatibus, illa esset conjuncta? Cainum quidem, licet novos ritus suo arbitratu usurpare largiatur OWENVS lib. III. cap. III. §. 3. ab idolatriæ tamen criminе absolvit. Neque enim, inquit, Caino eatenus hominem exuere possibile erat, ut alios sibi Deos fingeret, post expressam & apertam istam, quæ eum inter & Jebovam, omnium creatorem intercesserat, communicationem. Sed nec opus habebat ille, hominem exuere, verum postquam fœderi Divino, & priuori coetui nuncium miserat, suoque tantum honori & commodis, geniique cupiditatibus consulere constituerat, cur non eadem protervia, si minus Deos alios fingere, verum certe Deum, sub solis, astrorum, quin & imaginum symbolis, venerari & colere potuerit? Quod ad sequiorem diluvio idolatriam attinet, ejus primordia ESEBIUS in Chron. p. 13. CEDRENVS Comp. Histor. cap. XXXVI. EPIPHANIUS & SVIDAS, a Serugo arcessunt, Regu filio, ex Semi prægenie oriundo: sed omni prorsus destituti colore, nisi quod is in proximis esset Abrahami majoribus, quos idolis serviisse Scriptura testatur. Reliqua fabulis superstructa nituntur. Potuit ergo Serug idolo-

idolorum cultu correptus fuisse, eam autem primum introduxisse, unde probabitur?

Occasionem denique, causamque huic vesanitatem subministrasse censem Auctor noster infinitam Dei & incomprehensibilem majestatem, natamque hinc fluctuationem & ignorantiam, quinam summus esset & verus Deus, cui sacra facere cupiebant? Eruditissimus V O S S I O lib. I. de Orig. & progressu Idolol. cap. IV. hominum partim ignorantiam causatur, & vincibilem quidem illam, partim cultus, quem necessarium agnoscebant, a Deo creatore ad creaturam translationem. Nobis tres jungenda videntur esse causæ: separatio ab Ecclesia, & orbatio verbi divini; quod in puriore solum cœtu sonabat, & crebris Dei apparitionibus confirmabatur subinde, & dilucidius exponebatur: extrema humani ingenii circa res divinas, non cœcitas modo & corruptio, sed in absurdos quoque, crassosque errores propensio, quo Paulinum spectat oraculum Rom. I, 21, 22, 23, 25. a V O S S I O egregie illustratum: Satanae denique deceptio & instinctus, qui solet corrumpere τὰ νοήματα impiorum, eosque seducere a simplicitate & puritate verbi: 2 Cor. XI, 3. Nec multum refragabimur M A I M O N I D I , quando Hilc. de Idololatria cap. I. §. 1. initium criminis factum fuisse censem a cultu Solis, Lunæ & fidei rum; modo Enosum sceleris, cuius ipse eum arguit, purum pronunciaverimus. Placent, quæ hoc affert H E I D E G G E R V S c. l. §. IV. pag. 248. Proclivis fuit talis suggestio Satanae: Deum in celo, velut specula quadam edita, sedentem curare caelestia: at inferioribus Diis, filiis, ministris suis, eum in finem creatis, mandavisse curam sublunarium, ut inferiores mundi partes regerent, & res hominum benigne juvarent. Hos in sublimi locatos, quotidie conspici oculis, eorum virtutem & influxum percipi: proinde religiose colendos, eorumdemque intercessione Numen, quotidianis peccatis infestum, placandum & reconciliandum esse. Preterea summum illud Numen, tanquam ἀνέδικτον δόγατον, nec videre, nec comprehendere potuerunt. Tum etiam majores posteris suis maxima Dei miracula, quæ vel viderunt, vel audive-

runt ipsi, tradere neglexerunt. Vnde prorio intentu deflexerunt ad cultum eorum, qua videri poterant, & quorum maxime beneficis juvari se animadverterant, Solis, Lunæ, ceterorumque id genus. Post fecuta fuit Σεγονεῖα Ἀγγέλων, veneratio Geniorum, seu Dæmonum: hinc Heroum, & hominum præclaris facinoribus inclutorum: donec tandem ad cultum prolaberentur statuarum, imaginum, arborum quoque & herbarum, immo brutorum, reptilium, & abjectissimarum rerum. Hinc, quicquid est paganæ superstitionis, ad duo summa revocat capita S E L D E N V S de Diis Syris Prolegom. cap. III. a princ. ad cultum Siderum, & ad cultum Dæmonum. Paulo aliter haud ita pridem instituit vir in Galliis, ingenio & doctrina pollens, P L V C H E dans l' histoire du Ciel lib. I. cap. I. p. 25 sqq. In Aegypto cum primis, quo Chami filius Mizraim delatus, sedem cum suis fixit, cum Deos, tum simulacra eorum, necessitatitudi temporum, & ruditati gentis, ortum suum debere prohibet. Ante enim, quam scribendi artificium excogitaretur, magistratus atque Sacerdotes, certis quibusdam symbolis & figuris populum nionuisse, quid e re sua, quid e salute reipublicæ foret. Prima omnium censem signa Zodiacalia, a primis Aegypti colonis, non tam inventa fuisse, quam per traditionem accepta & conservata. Hinc ex astrorum observatione, Nili cognovisse exundantiam, a qua omnis Aegypti fertilitas pendet & felicitas, & qua anni tempestate illa immineat, qua vicissim aquæ subsidente, locumque sementi ac messi faciant, per symbola quædam v. g. solis, terræ, ventorum, caniculæ &c. incolis provinciæ significasse. Ex his symbolis Anubim חנוך / Sphingem עבש / Osridem אֲחֵז / Serapidem, Isidem, Horum, aliaque id genus, & nomina enata fuisse, & ænigmata, homines officii sui admonentia, & facillima intellectu, quæ tamen sequiori ætate omnia in Numina degenerarint. Conjecturas exponit Vir doctus, sed ingenium spirantes, nec a veri specie multum recedentes, quas qui cognoscere cupit, commentarium illum evolvat. De origine autem & causis idololatriæ, post alle-

gatos jam OWENVM, BVDDEVVM, HEIDEGGERVM, GERH. IOH. VOSSIVM, & SELDENVM, vide EDOARD. HERBERTVM DE CHERBVRY de religione Gentilium, errorumque apud eos causis cap. II. sqq. IOH. CVNR. DIETERICVM in Antiquit. Bibl. Vet. Test. p. 547 sqq. PETRVM IVRIEV Hist. Crit. Dogmat. & Cult. P. III. cap. II.

Ad §. II. pag. 84.

(1) *Hac generali formula: Dii, Deæque omnes]* Non propter incertitudinem solum, sed & compendii gratia, & ne quem, in tanta Deorum turba recensenda, oblivioni forte traderent aut omitterent, post specialia ad eam rem, de qua agebatur, invocata Numina, confuso & communi complexu reliqua omnia his verbis comprehendisse, docet SERVIVS ad VIRGILII cit. Georgic. lib. I. vers. 21. ita commentatus: Post specialem invocationem, transit ad generalitatem, ne quod Numen prætereat, more Pontificum, per quos, ritu veteri, in omnibus sacris, post speciales Deos, quos ad ipsum sacrum, quod fiebat, necesse erat invocari, generaliter omnia Numina invocabantur. Ita pariter PLAVTVS in Pænulo Act. V. Sc. 4. *Dii, Deæque omnes, vobis habeo merito magnas gratias.* Plura in hanc sententiam leges, ex CICERONE, LIVIO, SENECA, aliisque priscais Scriptoribus collecta, apud BARNAB. BRISONIVM lib. I. de Formulis, edit. Mogunt. p. 54.

Ibidem.

(2) *Altare ejusdem Inscriptionis, Actor. XVII, 23.]* De ara, Athenis Αγνώστῳ Θεῷ dicata, cuius argumento Paulus Atheniensibus ignorantiam quidem veri Dei tribuit, aliquam tamen non denegat notitiam, tot fere sunt sententiae, quot Interpretes. Conferatur πολυμαθέσατος WOLFIUS, qui in Curis Philol. b. l. cum doctorum labores, tum opiniones diversas confertim exhibet; cui addit STEPHANI CLOTZII Praefation, ad Theolog. naturalem §. V sq. ubi cum cura hunc locum excutit, tandemque in ea sen-

tentia acquiescit, Athenienses, sive a Sibyllis, sive a Philosophis, sive a Judæis edoëtos scivisse, verum Deum esse absconditum, sublimem, invisibilem, ineffabilem, incomprehensibilem, & inde occasionem accepisse, erigendi aram ignoto Deo, h. e. incomprehensibili, nobisque quoad natu ram abscondito, & ineffabili. Vulgata quoque alia fuit apud gentes opinio, in intimis templi Judaici penetralibus, quæ præter Summum Sacerdotem videbat nemo, esse Numen aliquod, quod notum licet fuerit quoad nomen Judæis, apud exterios tamen & profanos prorsus ignotum sit & ineffabile. Ignotus igitur ille Deus, est maximus ille cœli terræque opifex, quem Atheniensibus Paulus hac oratione commendat, & ad cuius venerationem illos tam sancte & sollicite hortatur. Verum itaque Deum indigabant, sed qui incertus ipsis ac ignotus erat, quia dicere non possent, utrum foret Saturnus, an Jupiter, vel Mars, vel quo tandem vocabulo gauderet. Eodem tendit supra laudatus VOSSIVS lib. I. cap. II. pag. 8: æque ac DAN. HEINSIVS Exercit. Sacr. lib. V. cap. X. fol. 207. causamque allegat, quia Judæi τετραγενεράτοι Dei nomen non efferebant vulgo, ne gentium ludibrio exponeretur, vel etiam in populo Dei vilesceret; nec gentes ex cultu Judaico, qui ab Deorum gentilium cultu plurimum distabat, certi quid colligere poterant: hinc Deum summum Atheniensibus fuisse ignotum, interim aliquo modo cognitum: cognitum confuse & potentia, ignotum distincte & actu. Quæ ad explanandam Pauli orationem sufficere existimo.

Ad §. III. pag. 85.

(3) HIERON. ad Tit. I, 12.] Ille Inscriptionem fuisse perhibet: DIIS. ASIAE. ET. EVROPÆ. ET. AFRICÆ. DIIS. IGNOTIS. ET. PEREGRINIS: & addit: verum, quia Paulus non pluribus indigebat Diis ignotis, sed uno tantum ignoto Deo, singulari verbo usus est, ut doceret illum suum esse Deum, quem Athenienses in aræ titulo prænotassent. In eadem fere sententia acquiescit ISAAC. CASAVBONVS
Annot.

Annot. in ATHENAEVM lib. IX. c. 3. Licet vero effenteraæ, ejusmodi inscriptione ornatae: ΘΕΟΙΣ. ΑΣΙΑΣ. ΚΑΙ. ΕΤΡΩΠΗΣ. ΚΑΙ. ΛΙΒΤΗΣ. teste PAVSAN. *in Atticis lib. I. & PHILOSTRATO l. VI. c. 2:* Paulus tamen id sibi sumfisse credendus non est, ut titulum mutaret adversus πολυθεότητος assertores, qui falsi eum hoc nomine haud dubie postulassent, maxime cum LVCIANVS in Philopatride inscriptioni Paulinæ adstipuletur, eamque sub finem dialogi denuo illustret. Hinc OECVMENIVS Comment. in Act. XVII. hanc inscriptionem plenius exhibet, ejus ut posterius membrum in singulari efferatur hoc modo: ΘΕΟΙΣ. ΑΣΙΑΣ. ΚΑΙ. ΕΤΡΩΠΗΣ. ΚΑΙ. ΛΙΒΤΗΣ. ΘΕΩΙ. ΑΓΝΩΣΤΩΙ. ΚΑΙ. ΞΕΝΩΙ. Ultima ergo verba Paulum retinuisse, & in usus suos vertisse: quod tamen denuo aliis improbatur.

Ad §. IV. pag. 85.

(4) *Vt tegeretur nomen Deum Tutelarium]*

Romanis maxime in usu positum fuisse, ut Deos Tutelares silentio premerent, liquido docet PLINIVS lib. XXVIII. Hist. Nat. cap. II. VALERIVS FLACCVS, inquiens, auctores ponit, quibus credit, in oppugnationibus ante omnia solitum, a Romanis sacerdotibus evocari Deum, cuius in tutela id oppidum esset: promittique illi eundem, aut ampliorem locum apud Romanos, cultumve. Durat in Pontificum disciplina id sacrum constatque ideo occultatum, in cuius Dei tutela Roma esset, ne qui hostium simili modo agerent. Qui ergo venerari illos cuperent, Deos patrios indigetes appellasse, ne nomen proderent, testis est BRISSONIVS cit. loc. pag. 50 sq.

Ad §. IV. pag. cit.

(5) MACROBIVS *Saturnal. lib. III. cap. 9.]*

Toto isto capite, de carmine, quo evocari solebant Dii Tutelares, ex instituto agit MACROBIVS; & ita præfatus: Constat enim, omnes urbes in aliquibus Dei esse tutela, moremque Romanorum arcam & multis ignotum fuisse, ut, cum ob siderent

urbem hostium, eamque jam capi posse considerent, certo carmine evocarent Tutelares Deos: quod aut, aliter urbem capi posse, non crederent, aut, si posset, nefas estimarent, Deos habere captivos: tandem carmen ipsum his conceptum verbis prodit: Si Deus, si Dea est, cui populus, civitasque Karthaginensis est in tutela, teque maxime, ille qui urbis bujus popolique tutelam recepisti, precor, venerorque, veniamque a vobis peto, ut vos populum, civitatemque Karthaginensem deseratis, loca, tempa, sacra, urbemque eorum relinquatis, absque his abeatis, eique populo, civitatique metum, formidinem, oblivionem injiciatis, proditique Romanam, ad me meosque veniatis, nostraque vobis loca, tempa, sacra, urbs acceptior, probatiorque sit, mibique, popoloque Romano, militibusque meis præpositi sitis, ut sciamus, intelligamusque. Si ita feceritis, voveo vobis tempa, ludosque facturum. Huic aliud jungit carmen, quo urbes aut exercitus hostiles devoveri solebant, quod qui cupit, ibi legat.

Ad §. V. pag. 85.

(6) *Essentiale Dei nomen יהוה eloqui]* VOSSIVM quoque hanc rationem ursisse, supra Annotatione 2. observavimus. Vniversam autem istam, de pronunciatione nominis τετραγενικέται, litem ex instituto peroravit IOH. BENED. CARPZOVIVS fil. Disp. Academ. VIII. p. 287 sqq. unde paucis repetemus, quæ ad summam rei spectant, quia distincte & solide in ista disquisitione versatus est. I.) Duplicem hoc nomen admittit punctandi rationem in Scriptura Sacra hinc, si absque voce רַבִּנָּי ponatur, per Scheva & Kametz, hinc, si vel præcedat, vel sequatur אַרְנֵי cum Cateph-Sægol & Chireck, quo pæto 222 vicibus in Scriptura legi ob servarunt Masorethæ. Illius puncta sunt propria, hujus mutuatitia; utraque vero a viris Θεοπνέυσοις profecta. II.) Hinc orra est controversia, de genuina pronunciatione vocis, quæ diversas in partes rapuit doctores, ita ut pro efferendo per Adonaj nomine, acriter pugnarent AR. MON-

TANVS, MERCERVVS, GEVALERIVS, SCHINDLERVS, SIXT. AMAMA, SCALIGER, DRVSIVS, BVXTORFIVS, alii, pro diserta vero *Jehova* pronunciatione, calculum ferrent THOM. FVLLERVVS, FRANC. GOMARVS, IOH. LEVSDENIVS, & passim adhuc e nostratis plurimi, tanto quidem cum fervore hanc litigii serram reciprocantes, ut DRVSIVS defensores lectionis *Jehovah*, per ignominiam *Jehovistas* appellaret, pars adversa DRVSIVM & asseclas, *Adonistas*. III.) Ut autem de statu causæ rite constet, non queritur de possibilitate metaphysica, an possit? sed de morali, an debeat propriis suis literis & punctis, nomen efferri? Censent etenim Judæi, & cum his BVXTORF, DRVSIVS, AMAMA &c. veram pronunciationem nominis, quæ olim locum habebat in Sanctuario, & a Sacerdotibus proferebatur, in Simeone *Justo* penitus desuisse, & GALATINV M atque FAGIV M, lectionis *Jehova* primos extitisse parentes, quod tamen ἔγινη cum hypothesi, de genuina punctorum antiquitate & origine, componi non potest. Porro, non queritur, de rigore Judaico, qui capit is supplicio, vel mortis pœna, lectionem *Jehova*, & *Jehovi* interdictam pronunciant: suis literis efferentem hoc nomen, tam vivicomburio dignum proclamantes, Tr. *Avoda Sara* f. 17. b. fin. sq. quam a felicitate futuri saeculi prorsus excludentes, Tract. *Sanhedrin* fol. 90. a. & MAIMONIS. ibid. fol. 120. b. med. Sed de usu antiquo, quamnam lectionem usus, & ipsa postulet punctatio? IV.) Circa hanc itaque questionem stamus pro lectione nominis, per Adonaj & Elohim, quam Judæi הַלְכָה לִמְשָׁה מִסְנֵי traditionem Mosis de monte Sinaj, a Mose & viris Θεοπνέυστοις perpetuo usu adhibitam, ad Synagogam magnam & sequiora tempora transmissam, quin immo in Ecclesia Patriarcharum jam introductam perhibent, non ex superstitione; sed ex εὐλαβείᾳ quadam ac religione, quam Moses ac ceteri Scriptores Sacri non improbarunt, sed ipsam scriptio sua retinendam docuerunt. Eaque sententia probatur CARPZOVIA pag. 301 sqq. a) ex prefixis, in quibus, si

qua ex literis מוכלב tetragrammato præmittitur, semper illa ad rationem vocis Adonaj punctatur, v. Psalm. LXVIII, 11. לְחוּחָ אֲדֹנָי: ③ ex literis בְּנֶרֶכְפָּת, quæ initio dictiōnum; post ultimā præcedentis vocis quiescentem, adspirant & raphantur, ac sine Dagesch leni scribuntur, nisi accentus distinctivus Dagesch requirat, contra vero dageschantur ordinarie, post literam mobilem. At post יְהוָה tam nudum, quam cum præfixis positum, semper dageschantur, manifesto indicio, quod præcesserit mobilis, quæ יְהֹוָה in אֲדֹנָי non in יְהֹוָה γ) ex permutatione punctorum nominis יְהֹוָה propriorum, cum mutuatis Elohim, quæ nullibi occurrit, nisi cum vel præcedit, vel sequitur ipsum nomen אֲדֹנָי. Nullibi absolute scriptum legitur *Jehovi*, nullibi ita, si junctum sit cum Elohim: rursus nullibi offendas אֲדֹנָי יְהֹוָה אֲדֹנָי sed semper Adonai *Jehovi*, & vice versa, ne scilicet idem nomen bis pronuncietur: δ) ex antiquissimis Scripturæ interpretibus, Graecis & Chaldaeis, qui ita legerunt. In Targumim semper hoc nomen exprimitur consueta illa nota יְהֹוָה quam tamen nunquam Jeja, nedium *Jehovā*, sed vel Adonaj, vel Elohim efferunt. In Graecis autem, vel per κύριος, quod est Adonaj, vel Θεός, quod Elohim est, nonnunquam etiam per ipsum Αδωνάι redundat, nunquam per Ιαώ. ε) ipse Christus & Apostoli ita pronunciarunt. In concionibus suis Syro-Chaldaica utebantur dialeto, nunquam tamen hoc nomine usi, sed ejus loco Adonaj substituentes, quæd apparet ex allegationibus dictorum V. T. v. ex Deuter. VI, 16. εἰς τὸν οὐρανὸν αὐτὸν λέγεις Κύριος τὸν Θεόν σε Matth. IV, 7. Quod David dixerat Psal. CX, קָרְבָּן וְזָהָב לְאָדָם id Matth. XXII, 44. redditur, εἰπεν ὁ Κύριος τῷ κυρεῖ με. Cumque jam Christi tempore, capitale habetur, efferre השם באהוותנו nomen ineffabile, propriis suis literis, qui factum, ut nullibi vel Christo, vel Apostolis, lis moveretur de ejus pronunciatione, cum tamen omnia conquererent Judæi, quo invidiam Servatori & columniam con-

confarent? 2) primitivæ ecclesiæ Patres non modo non pronunciarunt, sed talia quoque epitheta addiderunt, quibus monerent, a lectione secundum proprias literas, in hoc nomine esse abstinendum. Dixerunt hoc nomen ἀνθρώπωντον ηγὶ ἄλεντον, THEODORETUS ἀφεασον, EVSEBIUS ἀρρότον ηγὶ ἀφθεγκτον, HERMES ἀπόρροτον, ηγὶ ρηθῆναι μὴ δυνάμενον: non quod in se, & sua natura tale esset, sed quod nec soleat, nec debeat ita legi, ut scribitur. Quæ pro lectione nominis secundum proprias literas suas, ab adversæ partis patronis produci in medium solent, ibidem p. 316 sqq. allegata ita diluvuntur; nullum ut dubium rei superfit, modo notetur, ab Iudaorum superstitione longissime nos abesse, urgentes verum & antiquum lectionis usum, abusum damnantes Judaicum. Confer hoc doctissimam SIXTINI AB AMAMA dissertationem de nomine tetragrammato, in ejus Anti-Barbaro Biblico pag. 297 sqq.

Ad §. VIII. pag. 85.

(7) *Solem, Lunam & Stellas*] De idololatrico horum omnium cultu, multo cum eruditionis apparatu, vir summus GERH. IOH. VOS SIVS toto lib. II. de Orig. & Progr. Idolol. commentatus est, ejusque ultimam antiquitatem ex Deut. IV, 19. Job. XXXI, 26, 27. cap. III. adstruxit: - quomodo porro a Judæis, sub Belis & Baalis nomine, Soli delatus cap. IV. ab Ammonitis, sub schemate Molochi, cap. V. ab Assyriis & Babyloniiis, sub nomine Beli, cap. VI. a Moabitis, cap. VII. VIII. a Persis, sub Mithræ nomine cap. IX. ab Aegyptiis, sub nomine Osridis, cap. X. ab Aethiopibus, sub nomine Assabini cap. XI. a Græcis & Romanis, sub Apollinis, Phœbi, variisque aliis nominibus cap. XII. sqq. ex instituto docuit. Pergit posthac ad Lunam, divinis honoribus cultam, cap. XVIII - - XXIX. quin & ad Stellas cap. XXX. & quidem cum ad erraticas, seu planetas, tum ad fixas, cap. XXXV. Porro cap. XXXVII. inquirit, priusne æthera coluerint Gentiles, an sidera? & quomodo cæ-

lo divinitatem tribuerint, cap. XXXVIII. sqq. exponit. His aliquid superaddere, cum idem sit, ac post Homerum Iliada scribere, sufficiat, rerum harum cupidum & studiosum eo remittere, ut ex pleno quasi alveo hauriat, quantum volupe est. Concisius de Heliolatria, sed passim, sparsimque egit, IOH. SELDENVS, in utroque de Diis Syris Syntagmate, & ANDR. BEYERVS in suis ad h. l. additamentis, nec non ABRAH. HEIDANVS lib. VI. de origine erroris cap. VI. p. 330. & IOH. HENR. HEIDEGGERVS Tom. II. Histor. Patriarch. Exerc. I. §. 37. p. 33 sqq. Ejus quoque cultus, quomodo, & quibus initiis, inter Christianos omnino, jam temporibus Leonis M. irreperitur, & quo artificio per Heliolatriam a Stephanese abrogatus fuerit, limatumque ea de re judicium, lege apud IAC. THOMASIVM de precibus Anatol. §. 192 sqq. Veteres autem Persas ab Heliolatria absolvit THOM. HYDE de Veter. Persar. Relig. pag. 5 sqq. rursusque p. 22 sqq. in eo totus est, ut solam Persarum gentem antiquissimam, sinceram religionem ab Abrahamo acceptam, constanter & unice, sine ulla interruptione, retinuisse, & ad hunc usque diem illibatam servare demonstret. Quo demum pacto Sol Dei referat emblema, IOHAN. HENR. VRSINVS docuit Theol. Symbol. n. 29. p. 42 sqq. n. 35 sqq. plura de adoratione ejus subjiciens. Qua autem figura in hieroglyphicis, Aegyptiorum vetustissimi, & a gentium dispersione proximi, Solem designaverint, adumbrare allaboravit MSR. PLVCHÆ Hist. du Ciel p. 56, 61 sqq.

Ad §. VIII. pag. 86.

(8) נור & Vr Chaldeorum Gen. XI.] Vr Chaldeorum, patria fuit Abrahami. Sive autem sita illa fuerit inter Tigrin & Nisibin, ubi eam collocat AMMIAN. MARCELLINVS, sive in Babylonia, utri visum EVPOLEMO, apud EVSEBIVM de Præparat. Evang. lib. IX. cap. 17. qui eandem esse credit cum urbe illa, quæ alias Vra-nie, nec non Camarina dicebatur; certum est, nomen sortitam fuisse ab igne, Solis symbolo,

quæna

quem pro Deo coluerunt. Pertinent huc, quæ tradit MAIMONIDES P. III. More Nebuchim cap. XXIX. ubi ex versione BVXTORFIU ita habet: Notum est, Abrahamum patrem nostrum educatum esse in fide Zabæorum, qui statuerunt, nullum esse Deum præter Stellas. Sed cum indicavero tibi in hoc Cap. libros ipsorum, qui nunc inter nos extant translati in linguam Arabicam, & annales ipsorum antiquos, ac exinde sententias illorum produxero, videbis, quod expresse dicant, Stellas esse Divinas (vel, Deos minorum gentium.) & Solem esse Deum magnum. Ita dicunt quoque, reliquos quinque Planetas esse Deos, sed duo luminaria esse majores. Invenies quoque, illos clare dicere, Solem regere mundum superiorem & inferiorem. Sic reperies quoque in dictis ipsorum libris & annalibus, quod de Abrahamo in hunc sensum scribant: Cum Abrahamus, qui educatus est in Cuthia, a vulgo dissentiret, & diceret, quod præter Solem alius sit creator, incepisse illos, sic & sic ipsi objecere, & inter alias objectiones meminerunt quoque operationum Solis evidentium & manifestarum, in hoc mundo: Abrahamum autem respondisse eis, iusti estis, b. e. recte dicitis, quia Sol est instar securis, quæ est in manu cædantis ipsa. Deinde meminerunt quoque objectionem quarundam, quas ipse movit contra illos. Et tandem scribunt, quod Rex ipsum incarcaverit; sed hoc nihil obstante ipse perrexerit in carcere sese illis opponere. Quo circa Regem, cum timeret, ne regno suo detrimentum inferret, hominesque a religione sua abduceret, ipsum in fines usque Orientis, confiscatis omnibus ejus bonis, ablegasse. Alia est Rabbinorum fabula: Abrahamum aliquando patris idolorum cultu obruti icunculas confregisse: reprehensum ergo a parente, sed magnanimiter respondisse: idola vana stultorum figmenta esse: Deum creatorem cœli & terræ solum, religioso venerandum esse cultu. Thærachum rem Regi exposuisse; hunc arcessisse Abrahamum, exprobrasse ipsi in Deos audaciam, jussisse, ut Ventum, Solem, aut aliud quoddam Numen adoraret. Idem vero ab Abrahamo responsi tulisse Regem, quod Thærachum. Ira ergo concitum Nimrodum,

jussisse, satellites regii mitterent Abrahamum in fornacem, multo instructam rogo, quo elucesceret, num Abrahami Deus iis instructus esset viribus, ut ab igne illæsum præstare posset cultorem? Mandata Regis statim executos esse scelerum regiorum ministros: Abrahamum vero nullatenus ab igne tactum, tandem a Nimrodo dimissum, alias petiisse terras. Eo enim intendere digitum Deum, cum dicit Gen. XV, 7. ego sum Dominus, qui eduxi te **כָּדוֹת כְּשׂוֹרִים** / quasi dicat, e fornace Chaldæorum. Auctores traditionis, testesque producit, tum quoque fidem ejus argumentis impugnat CHRISTIAN. WAGNER, dissert. de Vr Chaldæorum A. 1681 Lipsiæ publice proposita Cap. I. Sect. I. porro autem Cap. II. p. 51 sqq. genuinum urbis Vr situm, locumque exponit, & Cap. III. p. 74. sollicite inquirit: cur vocata fuerit patria Abrahami, Vr Chaldæorum? digna omnino, quæ huc conferatur.

Ad §. VIII. pag. 86.

(9) *Immō Deus Nachoris*] Respicit ad Gen. XXXI, 53. ubi pactum mutuo sanctum, Laban confirmat invocatione *Dei Abraham*, & *Dei Nachor*. Vbi RASCHI glossatur, per אלה קרש אברהם Deum Abrahami, intellexisse Deum sanctum, per אלה נחור Deum Nachoris autem אלה חור Deum profanum. Vero tamen cum simile non sit, jurasse ipsum per Deum verum, cumque cum idolo majorum composuisse, potius dicendum fuerit, quod Deum Abrahami & Nachoris, quem uterque adhuc in Vr Chaldæa colebant, sive, quod idem fuerit, Deum patris ipsorum, Thærachi, invocaverit. Thærachi autem Dii, erant אלהי אהרון Dii alieni, teste Josua cap. XXIV, 2. Sic Auctori nostro veritas constabit, Deum Nachor non alium fuisse, quam אור ignem.

Ad §. eund. pag. eand.

(10) *More, Venti, Aether, Terra, Fructus que Terræ*] De maris cultu vide VOSSIVM sup*p. 2*

pra laudatum, lib. II. cap. 74, 77, 82. De aeris & ventorum cap. 84. & lib. III. cap. 3, 4. De terræ lib. VII. cap. 1. De ætheris lib. VII. c. 10. De mundi, seu naturæ, lib. VII. cap. 2.

Ad §. VIII. pag. 86.

(ii) *Homines bene meriti*] De cultu Herorum ac Heroinarum idem præcipit **VOSSIUS** lib. VII. cap. 8, 9, 10. Et conferri hoc meretur **IOH. FILESACI**, viri quondam in Galliis doctissimi, *Sele&t. lib. III. p. 67. in Apotheosis vivorum* commentatio perquam elegans, & **WOLFG. CHRISTOPH. WIGANDI** disput. de affectatione *apoteoseos*, Lipsiæ A. 1710. edita & ventilata,

cujus *Sect. I. historica*, exempla illustriora recentet, *Sect. II. moralis* in causas inquirit.

Ad §. eund. pag. ead.

(12) *Crocodili, Serpentes, Gires, Feles, Canes,]* De quadrupedibus, avibus, piscibus, serpentibus & insectis, ab Aegyptiis huic vel illi Numini dicatis, memoratus **VOSSIUS** agit lib. VII. cap. 14.

Ibidem.

(13) *Cepæ, & Allium]* De iis, sacratis Numini videatur **VOSSIUS** lib. V. cap. 48.

AD

LIB. IV. CAPVT. II.

DE MOLOCHO, ADRAM MELECHO ETC.

Ad §. I. pag. 86.

Nomen suum dicit a מלך regnavit] Recte & cum communi consensu interpretum, qui hoc idolum Deorum hominumque Regem referre tradunt, unde **THEODOTION** & **SYMMACHVS** sæpe hoc Numen per **Βασιλην** & **Ἄρχοντα** reddunt. Nec inepte hinc arcessitur, quod in vetustissima Phœnicum Theologia, summus Deorum **Βασιλεὺς Θεῶν** singulariter appellatur, unde Græci Poetæ, maxime **HOMERVS**, hanc nomenclaturam hauserunt. Caufam autem suam perorans contra **Aemilianum**, **L. APULEIVS**, nomen **Βασιλέως** a **PLATONE** convenientissime tributum censet ei, qui **totius rerum naturæ causa**, **ratio**, **origo initialis**, **summus animi genitor**, **æternus animantium sospitator**, **asfundus mundi sui opifex** est. *Apolog. I.* circa fin. Non uno autem modo vocabulum effertur, **Lev. XVIII. 21. Moloch**, æque uti **Lucas A&t. VII. 43. מולוח** redditit. Sed & **Milcom** audit **I. Reg.**

XI, 5, 7. **Syrus** & **Arabs** scribunt **מלכום Milcom**. Hinc locus etiam, in quo peragi solebant Molochi sacrificia, **Malken** dicebatur, **2 Sam. XII. 31.**

Ad §. I. pag. cit.

(2) *Adram Melech, & Anam Melech, Dii Sepharvaïm]* Iste **Deum honoratum**, est enim **אָדוֹן** vel **magnificus**, hic **Deum oraculi** sonat, ab **עֲנָה respondere**; **2 Reg. XVII. 31.** Ceterum, quod statim ab initio monebat **Auctor**, Molochum non Ammonitarum solum, sed & Moabitarum Deum fuisse putari, id bene habet: modo addamus, primo ac proprie ad Ammonitas pertinuisse hoc idolum, unde diserte **עִזּוֹשׁ נְמֻנָּה abominatio Ammonitarum** in Scriptura **1 Reg. XI. 5. 35. & 2 Reg. XXII. 13.** salutatur: posthaec a Moabitis quoque fuisse adoptatum, quia de Moabitarum rege, filium suum super murum immolante, perspicue docet Scriptura **2 Reg. III. 27.** Neque tamen hi primi fuere

Ppp

Melo-

Molochi cultores: sed Syros primos humano sanguine Molocho litasse, testis est PLUTARCHEVS περὶ δεισιδαιμονίας. A Syris ad Phœnices cultus iste transiit, qui Molocho pariter victimas humanas macratarunt, teste PORPHYRIO & EUSEBIO. Hoc fecuti sunt Carthaginenses, apud PAVLVM OROSIVM, MINVCIVM FELICEM, & TERTULLIANVM. Denique, SELDENO afferente de Diis Syris, longe lateque diffusa est ista barbaries; & infantes seu pueri erant hostiae communes, & nefanda illa sacra e Syria in Europam videntur migrasse, & in Africam.

Ad §. II. pag. 86.

(3) *Esse unum idemque idolum*] Verum dicit Auctor, satisque ex Jeremiæ oraculis confirmat, latius tamē Baalis nomen & Numen patuisse credo, quam Motechi. Fuit enim communis quædam appellatio omnium, aut complurium certe idolorum principum, unde non modo collective Baalim, in Scriptura prō variis idolis, Jud. II, II. III, 7. VIII, 33. I Sam. VII, 4. &c. verum etiam specificē Baal-Peor, Baal-Sebub, nominantur.

Ad §. III. pag. cit.

(4) *Invenimus tantam Planetarum confusionem*] Hinc enata Gentilibus sunt non modo idola, ex pluribus Numinibus composita, qua lib. IAC. SPONIVS *Miscell. erud. antiqu. Sect. I. Artic. I. pag. 1 sequ.* in Aglibolo & Malachbolo, Art. IV. p. 13 *sqq.* in Hermanubi, Herm-Heraclē, & Herm-Harpocrate fistit: verum etiam *Signa Panthea*, quæ omnes Deos, aut saltem plurimos referebant, quale elegantissimum æri incisum idem exhibet & exponit Art. V. p. 19 *sq.* Ita LVCIANVS in *de Syria Dea, post med. T. III. Opp. (Basil. edit. A. 1563.) p. 720.* se in Syriae templo quodam vidisse perhibet *Junonis* simulacrum, de quo addit: ἔχει δέ τι καὶ Αἴθναῖς, καὶ Αἴθοδίτης, καὶ Σεληνάῖς, καὶ Ρέης, καὶ Αἰγαίουδος, καὶ Νεμέσιος, καὶ Μοιρέων. Habet vero quippam

& Minervæ, & Veneris, & Luna, & Rhei, & Nemesis, & Parcarum &c. Ceterum istam, cum Deorum, tum Planetarum, permissionem & compositionem neminem felicius extricasse & composuisse invenio GER. IOH. VOSSIO, quando lib. VII. de Idolol. cap. II. p. 156. probe obseruat, quod Phœnicum Molochus non modo sit Deorum οὐρανὸς Saturnus, verum idem quoque cum Poerarum Saturno, Jove & Apolline. Quin & per οὐρανὸν auctorem & parentem temporum intelligendum, Solem nimirum, teste MACROBIO lib. I. *Saturnal. cap. 22.* Hæc tria itaque pro supremo Numine priscam in Oriente gentilitatem coluisse, 1) naturæ totius Auctorem, 2) mox Naturam ipsam, ejusque virtutem & efficaciam, & 3) Solem: & nominasse Assyrios Belum, h. e. בָּל Dominum, Phœnices Molochum, h. e. מֶלֶךְ regnantem; eundem Aegyptios coluisse sub nomine Amun seu Ammonis. Pro Saturno quidem calculum ferunt plerique, & ex Phœnicum Annalibus, ex PLATONE & IVSTINO, istud adstruere satagunt: maxime IVRIEV Hist. dogmat. & cult. P. IV. Tract. II. cap. 3. & 4. p. 570 *sqq.* totus in eo est, ut Syriorum Molochum eundem fuisse evincat, qui Græcis & Romanis Saturnus. Quemnam autem per Saturnum intellectum cupiant, in eo omnis versatur controversia. Non sane regem Italum, nec Jovis Cretici patrem, neque Adamum aut Noachum, quod contendit HVETIVS, & laudatus IVRIEV cap. VI. & VII. p. 581 *sqq.* neque fidus Saturni cælestis: sed naturam cælestem, vel ipsum Solem, docente SERVIO, qui in lib. I. Aeneid. ita commentatur: *Assyrios constat Saturnum Junonemque coluisse, quæ Numinæ etiam apud Afros postea culta sunt.* Unde & lingua Punica Bal Deus dicitur. Apud Assyrios Bel quadam sc̄ororum ratione, & Saturnus & Sol vocatur: hinc etiam eundem, quem Soli, Saturno pariter honorem deferebant. Confer. in eandem sententiam, qua Saturni nomine Sol designari assertur, VOSSIVS loc. cit. lib. II. cap. IV. p. 165, 168. & cap. XII. p. 189. & cap. XI. p. 185. ex veteribus autem MACROBIVS lib. I. *Saturnal. c. XXII. sub*

sub fin. qui cap. seq. XXIII. Jovem quoque & Assyriorum Adad, eundem esse cum Sole, confirmat. Pariter ratione & ad Saturnum, & ad Sollem, hoc idolum pariter, ac cultum cruentum, refert BRAVNIVS Select. Sacr. lib. IV. cap. VIII. §. 109 sq. p. 456 sq. Nec abnuit OWENVS Theologum. lib. V. cap. VII. p. 348 sq. Etsi vero sunt, qui aliis quoque Diis, Marti nempe, Jovique, eadem Sacra & τενοφόνες τελετας, auctoritate veterum Scriptorum, factas afferant: potiora tamen Saturno destinata fuere, siquidem hunc, ceu reliquorum Deorum omnium Præsidem & Principem velut agnoscebant. Pro Marte quidem R. LEVI BEN GERSOM in Levitic. XVIII, 24. pronunciat, qui rubicundus, Deus ignis credatur, & in tabulis Astrologorum Aegyptiacis, Moloch appelletur: sed notatus eo nomine αΙVΡΙEV cit. loc. cap. III. p. 570. Vide Auctoris nostri paragr. quintum.

Ad §. IV. pag. 87.

(4b) *Beel Samen*] Pariter ASSEMANVS Tom. I. Biblioth. Or. p. 327. in Nota observat, Syros Jovem nomine Beelscemin Domini calorum designare.

Ad §. V. pag. eand.

(5) *Statua Molechi*] In delineatione simulari convenit inter doctores Judaicos, & memorato ab Auctore testimonio ex Falkut SCHIMEONI. Addi potest in eandem sententiam R. DAVID KIMCHI in 2 Reg. XXIII, 10, II. & R. SALIARCHI in Jerem. VII, 31. qui ita habet: **הוֹלֵד שְׁחוּת שֶׁל נָחַשָׁת וּמִסְקִין אֶתְהָנוּ מִתְחַתְּנוּ וּוּרוּוּ פְּשָׁטוֹת וּנְסָכוֹת נְתַנְנָן אֶת חִילָר עַל יְדוּיוָה וּהוּא נְכֻוָה וּנוֹהָה וּהַכּוֹמְרוֹת מִקּוּשִׁין בְּתַחְפּוּם שְׁלָא וּשְׁמָעַ האָב קָול הַבָּן וּכְמָרוּ Fuit Molech (idolum) ex arc factum, quod ab inferiori ejus parte succendebat; erant autem illius manus protensa atque candentes, quibus infans imponebatur, ipseque comburebatur atque gemebat; sacrificuli autem tympana pulsabant, ne pater clamorem filii sui audiret, ejusque visce-**

ra commoverentur. Aeneam fuisse statuam (non, quod vult LYRA, cupream) cum SALOMONE contendit LUDOVIC. VIVES, qui ut hoc obtineat, æneam statuam Saturni Carthaginæ extitisse, ex DIODORO SICULO tradit, quæ manus habuerit supinas supra terram, sed quibus ignis subesset, cujusmodi statuas Hispani testantur reperitas in illis Americae insulis; quæ Africam contra spectant, ut earum habitatores, illi pariter deditos fuisse superstitioni, colligere inde par sit. Tantus porro idoli hujus splendor emicuisse perhibetur, ut oculos intuentium perstringeret, & propemodum obeccearet. Hinc MACROBIUS, paulo ante citatus, idoli hujus insigne visum fuisse testatur, radiis inclinatis, quibus monstraretur, vim cœli in radiis solaribus esse, qui in terram demittuntur. Quod autem, post CYRILLVM in Amos V, 26. THEOPHYLACTVS & OECVMENIVS in Aet. VII, 42. splendori huic addunt, habuisse Molochum λίθον διαφανῆ καὶ ἐξαίρετον, εἰς ἣνσφόρες τύπον, ἐπὶ μετάπτωσις, lapidem pellucidum ac preciosum, in modum luciferi, extrema frontis parte, id ita castigat VOSSIUS lib. II. cap. V. pag. 169. ut errori ansam præbuuisse censeat vitiosam versionem Græcam, quæ 2 Sam. XII, 30. pro מלכָם Malcam, Regis ipsorum, proclivi errore legerit Μολχὸμ, æque ut Vulgata Melchom, & hoc patto ex corona Regis Ammonitarum, coronam effinxerit Numinis Ammonitarum: hinc haud immerito in dubium vocat, quiequid illi de gemma, mirum coruscante, in capite supremo Molochi fabulantur. Quid? quod splenduisse statuam vix aliter credere liceat, quam igne candentem & pellucidam? Ita quippe SCHIMEON in Falkut post verba ab Auctore nostro prolata, fol. 61. col. 4. statim addit: וְהִיא מִסְקִין מִכְפְּנִים שְׁדָה שְׁהוּ וּרוּ נְعִשִּׁית כָּאוֹר: Erat autem incensus Molech interne, usque dum manus ejus rutilarent sicut lumen. Extra sacrificii enim solennia, & ubi aberat flamma, statuam a fumo & igne sordidam & squalentem apparuisse, vix potest dubitari.

Ad §. V. pag. 87.

(6) *Septem facella exstructa Molecho*] Circa facella ista, sive conclavia, non convenit inter doctores. N. In usu & oblatione, diversa tradit SCHIMEON in Falkut, ab illis quæ R. D. KIMCHI loco supra cit. docet. SCHIMEON ita recenset: *Avem offerens, primum subibat facellum; ovem offerens, secundum; arietem, tertium; vitulum, quartum; juvencum, quintum; bovem, sextum; filium denique, septimum.* KIMCHI ex adverso juvencum omittit, & ita exponit: *Qui similam offerebat, ei aperiebant primum conclave; qui pullos columbarum, ei secundum; qui ovem, ei tertium; qui arietem, ei quartum; qui vitulum, ei quintum; qui bovem, sextum; qui filium suum, ei septimum.* D. Sacella SCHIMEON extra statuam constituit, in quæ ingredenterur oblaturi; at ex mente KIMCHII, statua ipsa septem ejusmodi complectebatur receptacula, in quæ hostia immittebatur, cui utraque respondet idoli delineatio, quam & ex Rabbinis Tab. I. & ex KIRCHERO Tab. II. oculis exhibuit BRAVNIVS ad pag. 476. Ast immissus in tale ventris Molochi receptaculum, perperam singitur puer, qui manibus ignitis statuæ potius imponebatur comburendus. J. Sacella ista plane in dubium vocat doctissimus SELDENVS Synt. I. de Diis Syris cap. VI. paulo post init. Vereor, inquiens, *ut fidem suam liberent, qui septem Molochi conclaveum audores primi exiterint; ame a Mithræ sacris illa didicere?* Mithræ enim septem sacre erant portæ, Planetarum numerum referentes, de quæs CELSVS apud ORIGENEM lib. VI. cap. III. §. I. Contra vero VOSSIVS loco ante cit. BRAVNIVS §. 114. p. 461 sq. aliisque, hoc ipso argumento confidere laborant, Soli sub Molochi nomine truculenta istiusmodi sacra fuisse facta, quia utrique septem portæ, sive facella tribuuntur. Vbi obiter, & *αἰς ἐν προσόδῳ μονεο*, HERODO-TVM Historiar. lib. I. cap. 131. Mithram Persarum a Sole distinguere, nec aliam & diversam a Veneri Græcorum censere: in quam ejus sententiam eruditæ inquirit Vener. MOSHEMIVS

Annotat. ad Cudworthi Systema intellect. Tom. I. cap. IV. §. 16. p. 326 sq. Num itaque utrumque idolum, & Persarum Mithras, & Syriorum Moloch, aliquam hac parte convenientiam haberit, ut velut septem portæ Mithræ, sic septem receptacula fuerint Molocho? an perpetram ad Molochum translatum sit, quod ad Mithram tantum pertinuit, in tanta doctorum fluctuatione, definire proclive non est.

Ad §. VI. pag. cit.

(7) *Vnde locus ille vocabatur* חַפֵת] Ita sane R. DAV. KIMCHI supra citat. nominis rationem reddit: הַפְתָה שְׁרוֹן וּמִתְחַמֵּן בְּחַפְתִּים שֶׁלָא יִשְׁמַע אֲבוֹן קָוֵל הַנְּעָר At, qua de causa dicitur Tophet? quod strepitum fecerint tympanis, ne patet audiret vocem pueruli sui, & ipsius misereatur, & respiscat. Paria habet IARCHI ad Jer. VII, 31. & ad stipulatum SELDENVS c.l. p. 172 sq. Tophet vero a τύμπανο i.e. tympano petunt; quod, ne lamenta illa, & gravissimi ejulatus a parentibus exaudirentur, tympanis, dum sacra fiebant, vicinia personaret. Verum HENRIC. HVLSIVS de vallibus Prophet. sacris, Exercit. XV. §. 16. p. 404. vocem vel a τύμπανο, vel a πάρβυλο, quod parvuli ac pueri ibidem adolebantur, derivandam negat, sed a חַפֵת / quæ apud Arabes hodienum notat mundavit, *sacra* fecit, apud Chaldaeos autem exactiois justitiae notionem habet, quæ utraque significatio accommoda loco sit. Non enim decere causatur, negligere radicem plenam, cum ea in lingua aliqua Orientali nobis adhuc servatur. Longe autem exactius rei gestæ illa de tympano derivatio congruit, nec radicale, η ultimum censemendum, sed nominis formativum, ut a trita explicatione in diversum discedere, necesse non sit. Hinc negantes alii obvertunt, si vox a τύμπανον descendenter, η dageßandum fuisset, ad compensandam literam mobilem abjeclam. Sed, in nominum priorum formatione, analogiam ad regulas Grammaticas non semper exigi, constat. Ceterum

rum de loci, in quo nefanda illa peragebantur sacra, conditione, recte habet, quod c. l. KIMCHIVS perhibet : אמרו ר' אָפַע עַל פֵּשׁ שְׁהִזְׁ כָּל בְּתֵי עַז בִּירוּשָׁלָם הַמֶּלֶךְ הִיא חֹזֵק לִירוּשָׁלָם Dicunt Sapientes nostri p. m. quamvis qualibet delubra idololatriæ fuerint in civitate Hierosolymitana, Molech tamen fuit extra civitatem. Amoenitatem autem illi, alii tribuunt summam; alii denegant omnem. LIGHTFOOTVS certe Hor. Hebr. & Talm. Centur. Chorogr. Matthæo premissæ cap. XXXIX. Tom. II. Opp. p. 200. pro abjecto & foedissimo loco vallem Tophet habet, atque vel solo nomine, abominandam & ita describit, quod fuerit totius urbis sentina, quo confluxit fordes omnis, atque omnimoda spuriæ cities. Erat, inquit, ut probabile est, commune urbis sepulcretum, si modo intra tantillam ab urbe distantiam jam sepelirent, juxta Jerem. VII, 32. sepelient in Tophet, usque dum non sit amplius aliquis locus. Eratque illic perpetuus ignis, quo absumebantur ossa, reliquaque sordida, ne urbi essent nauæ atque contagioni. Attamen HIERONYMVS ad Jerem. cap. VII. & XXXII. plane contrarium suaderet, atque vallem Gebinnom amoenam potius, nemorosam, omnibusque deliciarum generibus refertam memorat: & ad Matth. X. scribit: *Hec vallis erat parva campi planities, irriguerat & nemorosa, plenaque deliciis, lucusque in ea idolo consecratus erat.* In tantam autem dementiā populus Israhel venerat, ut deserta templi vicinia, ibi bofrias immolaret, & rigorem religionis delicie vincerent, filiosque suos Dæmoniis incenderent, vel inihiarent. Irrigabat quippe vallem fons Siloe, e radice montis Sion scaturiens, & aquam suam claram, dulcem atque uberrimam, quæ cum silentio placideque fluebat, in omnes terræ hujus partes mittens. Adversas istas ut componamus sententias, distinguimus tempora, monentes 1) tempore invalecentis idololatriæ & cultus Molechi in regno Judæ, hanc vallem, urbi vicinam, ob amœnitatem loci delestant fuisse his sacris, cum, licet montana & excelsa alias destinarentur idolis, montes tamen Hierosolymam cingentes admodum tristes essent & asperi,

quos fertilitas & amœnitatis hujus loci longe vincebatur, quapropter ille multo colebatur honore & reverenter admodum, sed ritu gentili, habebatur. 2) Postquam autem Josias hanc vallem profanavit, accensisque in ea cadaveribus impuram & execrabilem reddidit, ex hoc tempore eam induit faciem, atque ad hos adhibita est usus, quos commemorat LIGHTFOOTVS. Cumque, post redditum e captivitate, Judæi urbem restaurarent, omnemque idololatriam acerimo prosequerentur odio, profanationem vallis hujus, a Josia olim coeptam continuarunt, ne pristina illuc postliminio revocaretur idololatria. Vnde pariter Christi ac Apostolorum tempore, impura & foedissima vallis fuit, ad infernalis carceris delineationem & appellationem scite accommodata. Ad eundem modum HENR. HVLSIVS c. l. §. 14 sqq. p. 403. hanc vallem ob amœnitatem primo idololatriæ dicatam, hinc a Josia abominabilem redditam, demum tempore HIERONYMI, sibi relictam, adeoque jucundam & nemorosam fuisse docet.

Ad §. VI. pag. 87.

(8) *Quod notat lamentari*] In nominis Gebinnom interpretatione sequitur Auctor sententiam Judaorum, in quibus KIMCHIVS cit. loc. הנם שהויה החינוך מנהם וקהל נחמותיו עללה דבר אחר הנם שהויה הקומרום אומרים יהנה לך יערוב הין והבسم לך: Hinnom (dicitur) quia puerulus strepitum facit, & vox ejus adscendit. Alii putant, dici Hinnom, quia sacrificuli dicunt, prosperum tibi est, suave tibi est, jucundum tibi est. Consentit IARCHI ad Jerem. VII, 31. הנום על שם נהמת הבן Hinnom appellatur, propter fremitum filii. Rectius his HIERONYMVS ad cap. X. Matth. a pristini possessoris, vel hominis nomine appellationem valli hæsiſſe tradit: appellabatur locus ille Gebinnom, i. e. vallis filiorum Hinnom. Hoc Regum volumen, & Paralipomenon, & Hieremias scribunt planissime. Ita nimirum Jerem. VII, 31. legimus: ובנו במוֹת התהּפָא אשר בְּנֵי בְּנֵי הנם Et adificarunt exPPP 3 selja

celsa Tophet, quæ in valle filii Hinnom: pariter & Chron. XXXIII, 6. גַּן בְּנֵי הִנְׁנוֹם vallis filii Hinnom dicitur.

Ad §. VII. pag. 87.

(9) *Ignis Gehennæ, Matth. V, 22.] Infernalis supplicii locus ab hac valle dictus, num a detestando igne idololatrico, an ab igne sordium absuntivo, nomen traxerit, disputat Author, & pro posteriore sententia fert calculum. Eodem tendit MART. PETR. CHEITOMAEVS, in Græco-Barbaris Nov. Test. p. 54 sq. Nihil autem prohibet, quo minus utrumque comparationis membrum jungamus, velut HVLSIVS c. l. §. 15. per Gehennam infernum designari assertit, quum & ibi ignis sit, in quo vivi comburuntur, & locus extreme contaminatus, in quem sordes urbis injiciuntur. Alii sic dici existimant, 1) ob horribilem & detestandam idololatriam, quæ hic loci satis semetipsam puniebat, parentes charissimis pignoribus suis orbans, locumque designans, ubi promeritæ sceleribus poenæ infliguntur: 2) ob ignem föedium & impurum, perpetuum tamen, cadavera depascentem, & inextinguibiles adumbrantem flamas gehennales: 3) ob impuritatem & sordes loci: 4) ob cadaverum copiam: 5) ob nauseam, quæ cuiilibet ad nominatum hunc locum oboriebatur Jes. LXVI, 24. Quemadmodum locus electorum gaudio assignatus, ὁρτος Eden, i. e. deliciarum, παγάδεστος dicitur, locus amoenissimus, ideoque desiderabilis; ita ex adverso נָהָרָה נָהָרָה γέεννως locus est contaminatus & vilissimus, omnium scelerum spurcitia plenus, ac abominabilis.*

Ad §. VIII. pag. 88.

(10) *In Gehennam superiorem & inferiorem] Velut pro duplice hominis conditione, spirituali & corporali, ac pro duplicitis mercedis retributione, duplēcēm aſterunt paradisum, exlestēm ac terrestrem, in quibus præmia virtutum consequantur utriq[ue], tam homo terrenus, quam*

homo cælestis: ita duplēcem Kabbalistæ Gehennam statuunt, ut ex IOSEPHI Castiliensis Horto nucis Volum. 2. IOH. REVCHLINVS lib. I. de arte Kabbalist. edit. Francofurt. in fol. An. 1672. p. 64sq. his verbis declarat: שְׁנֵי מִינֵי גַּיהֲנָמָה חַזְקָה אֶחָד לְנֶפֶשׁ בְּעוֹלָם הַבָּא אֶחָד כָּל אִילוֹ הוּא הַנְּקָרָא אַרְקָן Due species Gehennæ sunt, superior & inferior: una ad corpus in mundo hoc, una ad animam in mundo venturo post istum: & locus comprehendens omnia haec, est vocatus Arka. Quomodo in libro Sohar in Genes. col. 205. alio sensu, judicium Gehennæ duplex statuatur Judæis, aquæ & ignis, legere potes apud BVXTORFIVM Lex. Chald. & Talmud. sub Rad. גַּהְןָמָה fol. 395 sq. Quo demum sensu Kabbalista Gehennæ vocem comprehendant sub voce בְּבוֹרָה / vir illustris CHRIST. KNORRIUS L. B. A ROSENROTH in Kabbala denudata tradit P. I. p. 235. Ista enim digito velut indice sufficiat monstrasse.

Ad §. IX. pag. cit.

(11) *Septem Gehennæ mansiones] Vberius istas ex Talm. Massechet עֲרוֹבֵין capite 2. exponit THEODOR. HACKSPANIUS in Kabbala Jud. exposit. §. 139. ubi ita tradunt Magistri: ז' שמות יש לו לנו הנם שאל ואברון ובאר שחת ובור שאון טוט דיוון צלמות וארכז תחתית: Gehenna in fontibus septem habet nomina. Vocatur enim Scheol, Jon. II, 3. de ventre שָׁאֹל clamavi: item Abaddon, Psal. LXXXVIII, 12. nunquid narrabitur in sepulcro misericordia tua, & veritas tua in Abaddon? Ac Beer Schachath, Psal. LV, 24. tu vero, Deus, dejicies eos in puteum foveæ &c. Similiter Bor Schaon, Vethith Hajjauen, Psal. XL, 3. fecit ascendere me e fovea devastationis, e coeno luti. Denique Zalmaveth, Psal. CVII, 10. qui habitant in tenebris & umbra mortis. Sed & Erez Tachtith Ezech. XXXI, 14. omnes enim traduntur morti, ad terram inferiorem, in medio filiorum hominis, ad descendentes in foveam. Ceterum de התהותה גוֹתָנָם*

ל גוֹרָהַנְם gradus infimo inferni agitur in Beth Israel, fol. 54. col. 3.

Ad §. X. pag. 88.

(12) *Virum pueri in hac oblatione combusti sunt igne, an vero tantummodo Molecho consecrati & initiati?* Non proletaria est haec quaestio, circa quam in utramque partem impingunt complures. Judaeorum Magistri nonnulli, ut majorum suorum mitigent fævitiam, soli traductioni per ignem, seu lustrationi locum relinquent. Ita MAIMONIDES Hilc. עכברם de Idolatria cap. VI. Sect. 5. postquam Sect. præced. de prohibita traductione liberorum per ignem egerat, ita pergit: *Quomodo agebant? accendebant ignem magnum. Sumebat aliquis de semine suo, & tradebat Sacerdotibus ignem colentibus. Hi Sacerdotes reddiderunt filium patri suo, postquam in manus eorum traditus fuisset, ut eum per ignem traduceret permisso ejus, Sacerdotis. Pater filii traducit filium suum, permittentibus Sacerdotibus, per ignem. Traducit autem eum pedibus (i. e. nudis pedibus eum transire cogit) ab una extremitate ignis ad aliam, per medium flamme. Non, quod eum combusserint Molocho, quemadmodum filios filiasque suas aliis idolis combusserunt. At totus hic cultus, qui fiebat Molocho, absolvebatur sola transitione per ignem.* Largitur itaque combustionem interdum factam, sed non Molocho, verum idolis aliis. Ne vero liberi, ex traductione ista, detrimenti quid caperent ab igne, matres oleo Salamandrae pedes eorum inunxisse fingunt Talmudici Cod. Sanhedrin cap. VII. ne igne læderentur. Vide BRAVNIVM §. CXXIV. p. 473. Quin immo patrem, parvulum humeris gestantem traduxisse, ex nonnullorum sententia refert SELDENVS c. l. p. 168. De lustratione exponit quoque IARCHI ad Lev. XVIII, 21. *Hoc modo idolatria perficitur. Filium suum tradit pater sacrificulis. Faciunt duas pyras magnas ignis, & traducunt filium inter duas pyras ignis. Ad stipulatur quoque R. LEVI BEN GERSOM ad 2 Reg. XXIII, 10, II.* Ejusmodi sane februa-

tionem interdum optimuisse, exemplo impii Regis Achazi patet, qui filium traduxisse per ignem narratur 2 Reg. XVI, 3. vita tamen eum non privasse ex eo liquet, quod vers. 20. filius patri in regnum successit. Vnde LXX illud העביר בASH Lev. XVIII. περιναθαίσεν ἐν πυρὶ, igne purificare vertunt. Ejusmodi מעביר בנו ובהוו בASH traducens filium vel filiam suam per ignem, Devter. XVIII, 10. τοῖς κόσμοις hariolis jungitur. Contra vero alii, liberorum unum revera cremabant, ut reliquis bene esset. Hujus crudelitatis clarissima prostant testimonia, 2 Reg. XVII, 31. Psal. CVI, 37. Jerem. VII, 31. Hinc Auctor Sapient. cap. XII, 5, 6. XIV, 23. ista majorum suorum sacra τεκνοφόνες τελετὰς appellant. Recte itaque Auctor noster utrumque apud idololatras obtinuisse modum contendit. Quodsi enim aliquod valde premiceret, vel immineret ac timerebatur infortunium, istud morte liberorum redimere, atque Deos iratos sibi his sacris nefandis conciliare laborabant. Aeque uti PORPHYRIVS περὶ αποχῆς lib. II. testatur, in magnis cladibus vel bellorum, vel astus, vel pestilentiae, sacrificasse Gentiles charissimorum quempiam Saturno. Hinc non quovis tempore, carentabat filios, sed ubi vel respublica periclitaretur, velut de Karthaginensibus LACTANTIUS de falsa religione lib. I. cap. XXI. refert, eos Saturno humanas hostias solitos immolare: & cum viicti essent ab Agathocle Rege Siculorum, iratum sibi Deum putavisse: itaque ut diligentius piaculum solverent, ducentos nobilium filios immolasse: vel ubi familia, vel paterfamilias in angustias redactus esset, ut humano sanguine placandam Nemesis divinam crederent. Eandem de dupliciti Molochi cultu sententiam SELDENVS tenet l.c. & copiose tuetur BRAVNIVS §. 120. p. 469 sqq. & §. 124. p. 473 sqq. uterque etiam VOSSIVS, DIONYSIVS in Not. ad cit. loc. Maimonid. de Idolol. cap. V. p. 168. mentem suam ita expromit: Equidem existimo, ubi solum traductionis meminit Scriptura, signari non cremationem, sed tantummodo deductionem duos inter ignes. Interes fatemur, prater

præter hanc februationem, quæ in familiis omnibus, rebus etiam prospere fluentibus, obtineret, fuisse etiam vivo comburium carissimorum pignorum, & quidem ex flore populi; quo in magnis calamitatibus placari Deum posse, arbitrabantur: quod posthac uberrime & erudite demonstrat.

Ad §. XIV. pag. 89.

(13) *Quod opinio, Deo placandi per sacrificium filiorum suorum?* Infandorum sacrorum origo, partim ex Diaboli μισαθεαπίᾳ, partim ex Gentilium νανοζηλίᾳ, partim ex superstitione & angoribus conscientiæ facinorosorum hominum, est arcessenda, qui cum Nemesis divinam poenas a se depositere, sanguine suo luendas timerent, alium surrogarunt, sibique charissimum sanguinem, liberorum quippe, in quorum crudeli obitu haud parum poenarum darent ipsorum parentes. Quo autem Diabolus sanctitatis speciem immanni huic cultui induceret, Abrahami exemplum, cuius fama in gentes emanaverat, imitandum proposuit. Percreberat quippe, Abrahamum Summi Numinis jussu, ejusmodi ritum instituisse, ut ceu nobile & eximum sacrificium, liberi Deo immolarentur, idque in filio, quem tunc unicum habebat, eumque charissimum, primo omnium & consummasse, & insignem hoc facto tam gratiam apud Deum iniisse, quam reportasse laudem. Tangit hanc originem Ioh. MICH. DILHERVS sub finem dissertationis de *Cacozelia Gentilium* Tom. II. Disput. Academ. p. 283. & uberiorius declarat IURIEV supra laudatus sub finem cap. VIII. p. 590. Cum primis hoc facit PHILONIS BYBLII locus, quem EVSEBIUS integrum nobis servavit lib. IV. de Præparat. Evangel. cap. XVI. qui ex FRANCISCI VIGERI interpretatione ita habet: *Saturnus*, quem Phœnices Israelem nominant, quemque post obitum, in astrum ejus nominis consecrarent, cum illis in locis regnaret, ac filium unigenitum ex Nymphe quadam indigena, nomine Anobret suscepisset, eumque propterea Jeuidem appellatum, quod ea vox apud Phœnices unigenitum etiamnum significet; cumque teterrima belli

clades universam in regionem incubuisse, illum ipsum, regio cultu ornatum, ad aram, ab se prius erectam & instruētam, immolavit. Eadem ex PORPHYRII de Judæis libro, iisdem fere verbis protulerat EVSEBIUS lib. I. Præparat. Evangel. cap. X. edit. Colon. p. 40. Quæ singula, si fabulosæ detrahantur circumstantiæ, quam exacte in Abrahamum, ejusque יְהוָה seu unicum filium, Isaacum, quadrent, Auctor noster §. XV. scite docuit. Quemadmodum enim Jephità, filiam unicam immolantis exemplum, ansam dedit Scriptoribus gentilibus, paria de Agamemnone, ejusque filia Iphigenia, excogitandi; cui concinit Idomeni, Cretensium Regis factum, qui in patriam, e Trojano bello redux, Neptuno tempestatem immittenti, omne id, quicquid sibi, navi egresso, primum obviam ieret, ceu victimam immolaturum vovit, cumque filius natu maximus, primus occurreret, eundem Neptuno obtulit: ita cogitare in proclivi est, inclutum hoc Abrahami sacrificium imitari voluisse Gentiles, ac ex νανοζηλίᾳ in truculentiam istam degenerasse. Confer HETTI Demonstrat. Evangel. Propos. IV. cap. III. §. 2. p. 116.

Ad §. XVI. pag. 89.

(14) *Amos V, 26.*] In hunc locum cum cura inquirens BRAVNIVS §. 161. p. 515. hanc ejus non inscitam reddidit paraphrasin; quam huic inquisitioni præmittere, non abs re fuit visum: *An mihi per XL annos sacrificia obtulisti in deserto? minime gentium.* Vitulum potius, (ut addit Stephanus) simulacrum Molochi, vel regis vestri, Chiun, Solis, fecistis, ipsiusque tabernaculum portastis, per patres vestros in deserto. Ita & vos hodie, cum omnibus fere patribus vestris, postquam terram occuparunt, seduli fuistis imitatores patrum vestrorum. Coluistis non minori fervore, diligentia, impietate & idolatria, eundem Molochum, eundem Chiun regem vestrum, Solem cum exercitu cæli. Immo, ulterius progressi estis; impietatem patrum vestra superasti: pueros enim vestros

vestros Molocho obtulistis, quod de patribus vestris in deserto non auditum est. Memores estote, scelera & impietatem patrum vestrorum in deserto me gravissime punivisse, ut uno die tria millia hominum trucidata fuerint: tandem in deserto omnes, præter Josuam & Calebum, periisse. Graviori vos persequar poena. Abducam vos captivos, ultra Damascum, Babylonem usque, ubi, non XL sed integros LXX annos, miserrimam victuri eritis vitam. Sic hæc verba non agunt de solis Israelitïs in deserto, ac si illi, qui errarunt in deserto, soli tulissent Molochi tabernaculum, sed posteros cum primis illorum redarguunt, quibus corripiendis proferebantur.

Ad §. XVIII. pag. 89.

(15) *Bajulatio tabernaculi illius notat culum*] BRAVNIVS, qui cum cura in dictum Amosi V, 26. & Stephani Actor. VII, 43. inquirit, velut probe observat, סכוה in numero plurium legi, ex indole linguae sanctæ tamen, commode non nisi de uno exponi posse tabernaculo; eodem sensu, quo Psal. XLIII, 3. & LXXXIV, 1 Psaltes nomine plurali utitur, משכנתינו tabernacula Dei celebrans, quod tamen non erat nisi unum, ut exacte respondeat effato Stephani, qui unam tantum refert σκηνὴν: ita bajulationem tabernaculi Molochi, ex ritu pagano, quo cistas mysticas, ædicas, thenas, & in iis simulacula Deorum circumferre in pompa consueverunt, eruditæ illustrat cap. X. c. l. §. 145 sqq. p. 497. Porro §. 149. p. 501 sq. Dealtrum colere, idem esse docet, ac tabernaculum ejus ferre, ut Israelitæ in deserto, vitulum aureum conflando, sacrificia & hostias eidem offerendo, festumque magna cum solennitate celebrando, tabernaculum Molochi portasse recte dicantur. Quin & rationi consentaneum existimat, ipsos vitulum aureum, ad majus gaudium & celebritatem festi, in pompam detulisse, quod sine feretro, thensa, atque tabernaculo fieri non poterat; quo pacto revera ipsius tabernaculum portarint. Alii tamen, & in his cum primis BEZA in Act. l.c. & IVNIVS AC TRE-

MELLIVS in Amos. figurate, exponere malunt, populum Israeliticum ad Gentilium idolatriam pronum, non quidem externo aliquo ritu, sed tacite & in corde, Molochum coluisse atque adorasse, ut ejus simulacrum mente atque animo, tanquam tabernaculo inclusum, spacio quadraginta annorum secum tulerint. Quam sententiam cum pingat, suamque faciat IOH. COCEIVS, BRAVNIVS utramque expositionem ita conciliat, ut Israelitas initio quideam, in deserto, colendo vitulum aureum, Molochum revera, externe & factis adorasse & portasse, postea autem, spacio XL annorum, tacita mente atque corde coluisse contendat. Demum vero GOT. LAHN paulo post citando cap. III. §. 7. Tabernaculum Fœderis, à Bezalele fabricatum intelligi mavult, quod inique tractatum & ad idolorum Gentilium superstitionem perperam adhibitum, Amosus cum Stephano conqueratur. Verum ejusmodi Tabernaculi Fœderis profanationem nullibi legimus, quam Spiritus Sanctus non tacuisset, sed criminis reos peregisset Israelitas. Ut in superiori acquiescere sententia præster.

Ad §. XIX. pag. 90.

(16) *A κανοζηλίᾳ Tabernaculi Mosaici*] Quemadmodum Tabernaculum Dei fuit portatile, ἵερὸν Φορητὸν, ut PHILO appellat de vita Mosis lib. III. p. 665, cum in deserto, spacio quadraginta annorum, deinde in ipsa terra Canaan, e loco in locum deportatum fuerit, de quo supra commentati sumus ad Lib. II. Cap. I. §. 1. cum primis num. V. ita Gentiles sua habuerunt σκιάσματα & νᾶται ζευγνΦορεμένας, fana portatilia: quo pacto PHILO apud EVSEBIVM Præparat. Evangel. lib. I. cap. X. p. 35. vetustissimum apud Phœnices Deum memorat Ἀγεθῆνος vel Ἀγεότην, ὁ οὐδὲ ξέσαντος εἶναι μάλα τεθέσμιον, οὐδὲ ναὸν ζευγνΦορεμένον ἐν Φοινίκῃ, cui simulacrum eximio cultu dedicatum est, addito quoque in Phenice templo, quod ab aliquot jugatorum boum paribus gestabatur.

Ad §. XXI. pag. 90.

(17) *Equos & currus*] Facit huc, quæ tradit ISIDORVS lib. XVIII. Origin. cap. XXXVI. *Quadrigas Soli, bigas Luna, & trigas Inferis, sejugas Jovi, desultores Lucifero & Hespero consecreaverunt.* Plura in hanc sententiam citat Veterum testimonia VOSSIVS lib. II. de Idolol. cap. XXXI. p. 234. Vnde annulorum sigilla quædam, Solem cum quadrigis exorientem referebant, ut Amphitruonis sphragisma describitur apud PLAVTVM in Amphitr. Act. I. Scen. I. vers. 264. De Persarum equo, quem Solis appellabant, CVR-TIVS nos edocet lib. III. cap. III. eosdemque equum sacrificare solitos, Massagetas pariter ac Armenios, VOSSIVS EX HERODOTO, TROGO, & XENOPHONTE memorat, lib. II. cap. IX. p. 180. Romanos autem Soli equum dedicasse, quod ALEXANDRI AB ALEXANDRO auctoritate prodit Auctōr, me legisse non memini; et si de Circensisbus equis, qui iudicis Circensisbus parabantur, varia legi possunt apud SAM. PITISCVM Lex. Antiqu. Roman. b. v. Tom. II. fol. 731. Hinc solertissimus s'AM. BOCHARTVS, Hieroz. P. I. Lib. II. cap. X. ex instituto de equis, Soli consecratis agens, præter citatas a VOSSIO gentes, quibus Rhodios, Spartanos, Aethiopes addit, Romanos tamen altum silet. Ita quoque IO-HAN. DOVGHTEIVS Analect. Sacr. in loc. citand. p. 313. de Persis & Rhodiis verba faciens, nil habet de Romanis. De Persis autem, equos albos Soli consecrantibus, ita ut eorum alias māstarint, alias in honorem Solis nutrierint, erudite & prolixè agit IVRIEV P. IV. Hist. Dogmat. & Cult. Tract. VII. cap. II. p. 723 sqq. & cap. X. pag. 797.

Ibidem.

(18) 2 Reg. XXIII. II.] Hos Solis equos, currusque, ex metallo fusos, Solique dedicatos, prioresque subinde, ut Gryphes fingi solitos, memorat TH. HYDE Histor. religion. Persarum cap. IV. p. 117. Contra vero ea in hunc locum cum cura inquirens laudatus BOCHARTVS ob-

servat, veros vivosque intelligi debere equos, non sculptas equorum effigies, ut recentiores interpres cupiunt, quod cum verbis Sacri Textus satis convenire negat vir summus. Idem quoque monuit GASP. SANCTIVS Comment. ad b. l. Hi Soli dicuntur dati, vel suo tempore maestandi, vel, ut volunt Hebræi, mane cum pompa deducendi versus Orientem. Equos enim Soli sacros, summo mane decurrisse, tradunt Rabbinii, spacium inter Templum & suburbia Hierosolymorum, ad Ortum sita, ut orienti Soli occurrerent. Testimoniis in hanc sententiam a BOCHARTO in medium productis, addimus FAR-CHIVM, qui in b. l. ita habet: **אָוֹתֶם הַשְׁתָחֹוּם לְחַמָּה חַיָּו לְהַם סּוֹסִים מָכוֹנִים לְצַאת לְקָרְבָּתָה הַחֲמָה בְּבָכָר Illi, qui Solem adorabant, habebant equos, qui parati erant, ut egredierentur mane obviām Soli.** Quanquam alia, præter traditionem, antiquitatis monumenta ipsos destituant. Locum autem, his equis servandis & nutriendis dicatum, Parvarim dictum, præter BOCHARTVM, uberior illustrat LIGHTFOOTVS in descript. Templi Hierosolymitani Cap. V. Sect. II. Tom. I. Opp. p. 560. FAR-CHIVS contra suam ingenue fatetur ignorantiam: **לֹא יַדְעֵתִי מַה דָּם Nescio, quidnam illa fuerint.**

Ad §. XXIII. pag. cit.

(19) *Per Chiun intelligendus est*] Gemina in hanc vocem disputatione Academica, & multo cum eruditiois apparatu, inquisivit GOTTLIEB IAHN de כִּיּוֹן ex Amos. V. 26. Vitemberge An. 1705. qui post BRAVNIVM §. 128. p. 479 sqq. statim cap. I. §. 3. temeritatem castigat eorum, qui PAGNINI, VATABLI, & ROB. STEPHANI auctoritate moti, a trita lectione discedunt, & vel liba, placentas, substituunt, quasi Amos ejusmodi intellexisset placentas, quibus impressa fuit imago magnæ cujusdam stellæ, ut fuerit הַכּוֹכָב מלכת השמיים typus stellæ, quæ regina cali dicitur, ut exponit IARCHI, KIMCHIVS pariter per Caffanum expavit, & ita declarat: **Sunt species ciborum, que aptant**

aptant & offerunt operibus cali; atque sic dicitur Jerem. VII, 18. & XLIV, 19. facimus ipsi placenteras. Nec inepta foret interpretatio, per כְּנָסֶת צַלְמִכְתָּם intelligere placentam imaginum vestiarum, h. e. placentam, cui impressa erat imag^o Deorum vestrorum; modo lectio eam admittaret salva. Hinc rectius aliis nomen proprium censem, juxta alios Saturnum, alios Sirium, seu stellam caniculariem, alios Solem designans. Et BRAVNIVS quidem pro Sole fententiam dicens, §. 138. p. 488. concludit, per Melech Chiun, sive ut habet Stephanus, Remphan, & per ipsius צַלְמָה imaginem, intelligendum esse vitulum aureum, quem, instigante populo, in deserto confecerat Aaron. IAHNIVS autem pro Saturno dimicans, Molechum a Chiun distinguit, ne inconveniens dicti admittendus sit sensus: portastis Solem & Solem cap. I. §. 11; Auctoris autem nostri, de Hercule, conjecturam §. 5. profligat, vocem Hebræam cum Aegyptiaca, Chon vel Chor, temere confundentem. In eo satis convenit inter doctores, Chiun & Remphan vel Rephan, unum idemque notare. Sive itaque Saturnum designet, sive Solem, quæ nomina in idem quadrare subjectum, ex MACROBIO supra observavimus, qua rem ipsam & peccati indolem, perinde res fuerit; modo observetur, Amosum genti Israeliticæ non eam modo, quæ tunc temporis vigebat, idololatriam reprobrare, nec solam, quæ XL annis in deserto exercebatur, sed perpetuam ipsorum prævaricationem, apostasiam, & a sincero cultu defectionem, inde ab exitu ex Aegypto usque ad illum diem, objicare, ut e vers. 51. ut & ex Ezech. XX, 10 sqq. liquet. Distincta enim sunt accusationis capita, quod neque tum in deserto uni Deo servierint, & ex illo tempore non raro eo idololatriæ & impietatis processerint, ut Molochi & Deastrorum aliorum tabernaculum portaverint, falsumque adoptaverint cultum. Quæ ex data superius verborum paraphrasi patent. Plura qui in hunc locum cupit, auctores adeat, a doctissimo WOLFIO in Curi Philologic. ad b. l. Aet. larga manu suppeditatos, in iisque conciliandis ingenium ex-

erceat. Nobis hic prolixioribus esse non licet.

Ad §. XXVII. pag. 91.

(20) *Sub nomine Tammuz*] Eruditam de eo instituit disputationem toties laudatus BRAVNIVS c. l. cap. V. & VI. p. 409. ita tamen, ut incerta & fabulosa vix discernere liceat ab exploratis & veris. KIRCHERVS quippe in Scala magna lingua Coptica docet, Tammuz lingua Aegyptiaca notare absconditum: ταμύτ enim absconditum notare, ἐφευρέτη apud Coptas esse: absconderunt. Consentit MANETHOS, lingua Aegyptiaca callentissimus, qui teste PLUTARCHO, hanc vocem, τὸ οὐερούμενον καὶ τὴν οὐεύψιν, significare indicat. Fabulæ quoque circumstantiae nomini respondent. Tammuz enim, qui Phœnicibus Adonis, Aegyptiis Osiris est, puer fuisse traditur, non Aegyptiis patria, sed in Palæstina natus, quem bis natum veteres tradunt. Primo quidem ex matre Semele, deinde ex femore patris, vel quod in spem fuerit nutritus, vel quod a Titanibus fuerit disceptus, & a matre refectus, ut revixerit, tradente ARNOBIO contra Gentes. Quæ cum de Baccho etiam prohibeantur, notandum, ea omnia, quæ de Adoni, Osiri, Serapi, de Hercule, de Aesculapio, de Plutone, de Jove, de Baccho, & aliis ejusmodi traduntur, de Tammuz omnia esse intelligenda, cui nomina ista omnia fuerunt data. Vixisse perhibetur annis 28, non tamen semper eodem in loco: sex enim menses apud Venerem in Cælo, sex menses apud Proserpinam in Inferno. Varia habuit post mortem sepulcra, inter alia arca plumbea inclusus in Nilum, vel in Nili fontem, conjectus est. Tandem resurgit, ex aqua tibiis suscitatus, repertus summam parit letitiam. Tria itaque in solennitatibus ejus momenta veniunt, observanda: ἀΦαιρεός sive mors, ζήτησις cum luctu, ἔνεστις cum lætitia: mensis Junius ei dicatus. Hinc explicandum venit, quod Ezech. VIII, 14. legitur: Ecce Sedeant mulieres, plangentes Tammuz, vel ut HIERNYMV S. vertit: plangentes Adonidem. Vide

SELDEN, de Ditis Syris Syntagm. II. cap. XI. p. 330. ejusque Glossatoris BEYERI Additament. p. 312 sqq. IURIEV P. IV. cap. VI. p. 681 sqq. & IOHAN. MARSHAMI Canon. Chronicum edit. Lips. p. 31. e Nostris VRSINI Analect. Vol. II. Lib. II. cap. XIV. XV. p. 63 sqq. Judæi in literis exoticis plane rudes non nisi fabulas spargunt, alii aliis absurdiores. MAIMONIDES in More Nevochim P. III. cap. XXIX. edit. Buxtorf. p. 426. ex Zabiorum traditione ita nugatur: Fuit Pseudo Propheta, nomine Thammus, qui, cum vocaret Regem ad colendos septem planetas, & duodecim signa Zodiaci, a Rege ignominiose imperfectus sit. Vnde illa nocte, qua imperfectus fuit, omnes imagines ab extremitate terræ convenerint in palatio, quod in Babylonia imaginis magnæ aureæ, imaginis videlicet Solis, inter cælum & terram pendenti, erexitum erat. Ibi imaginem illam (Solis scilicet) in medio procidisse, reliquis imaginibus in circuitu ejus circumstantibus, ac Thammusum deflere vel plangere, & quid ei contigerit, narrare cœpisse; reliquas imagines plorasse, & tota nocte lamentatas esse: aurora vero ascendentे, omnes simul avolasse, & in templo sua in extremas terræ oras reversas esse. Hinc confuetudinem introductam esse, ut primo die mensis Thammus (h. e. Junii) lamententur, lacrimentur, plangant & lugeant propter Thammusum. Reliqui Judæorum Magistri, ut SALIARCHI &c. de oculis liquefactum, plumbum stillantibus in imagine calefacta, nugantur, nec certi quicquam ex illis elicies. Ritum totius solennitatis Auctor satis copiose & curate tradidit, cui nihil addimus, nisi quod ex Aegypto, a Byblensisbus & Alexandrinis, arcessita in Judæam sit idolatria ista; & quod Tammuz fuerit Joseph in Aegypto, ut ingeniose BRAVNIVS lib. IV. cap. VII. p. 428 sqq. demonstrat. Hic enim vere absconsus latuit. Absconsus in puto, in quem a fratribus conjectus: absconsus in domo Potiphar, absconsus in carcere, tandem absconsus parenti Jacobo, totique familie, a primo momento, quo a fratribus fuit venditus, donec se ipsis manifestaret. Sed & absconsus forte dietus, quod circa abscondita versaretur: ne-

mo enim in abdita profundius penetravit. Eorum habuit singularem notitiam, ea felicissime exposuit, quamobrem Zophnat Paneach, occultorum interpres a Pharaone nuncupatus. Si itaque ullus unquam fuit, qui Tammuz, i. e. absconsus dici meretur, is certe Josephus. Nec minus gaudium ipsius ἐνεστις in Aegypto patri, totique familie attulit, quam planetum & luctum ante excitaverat αΦανισμός. Consentient pariter, quæ de Josepho post mortem arcæ plumbeæ inclusæ, & in Nilum conjecto, donec ante egressum ex Aegypto a Mose evocaretur, fabulantur Judæi. Reliqua vide apud laudatum Autorem.

Ad §. XXXII. pag. 92.

(21) *Sed potius literalem sensum probo]* Vtrique verborum interpretationi locum concedit VITRINGA Comment. in b. l. Jes. & primo quidem nefandam illam superstitionem, quæ Aegyptum & Phoeniciam fere totam occuparat, sed & multos ex Judæis in assensum partesque suas rapuerat, (plangendi nimirum Adonidem, seu Osiridem occisum, immenso autem gudio prosequendi postliminio inventum) a Propheta his verbis perstringi existimat, ut gentem Aegyptiam hoc nomine notaret, ejusque superstitionem salfe rideret. Ritum autem ex LUCIANO de Dea Syria, CYRILLO & PROCOPIO in b. l. ita describit: Contexebatur vas aliquod ex papyro, forma rotundum, ut caput hominis referret; cui includebatur epistola, qua Byblensisbus significabatur, repertum esse Adonin, perditum ante & extinctum, quem illi lugebant; & rediisse ex inferis. Hoc vas, sive hic urceus, consignatus committebatur mari, & spacio septem dierum deferebatur Byblum in Phoeniciam, absque ulius hominis directrice ope; ut, si vera sit traditio, a Dæmone, cui cura fuerit hujus superstitionis, cursus ejus per mare dirigi debuerit. Qui urceus papyraceus, postquam Byblum pervenisset, & lecta esset epistola, solvebatur luctus superstiosarum mulierum ob interitum Adonidis, & convertebatur in gaudium ac tripudia ob inventum

ventum Adonidem. Ita hic locus παράλληλος est excusso superius oraculo Ezechieli. Velut autem hanc nonnullorum interpretationem admitti posse existimat VITRINGA, ita simplicem sensum, quem Auctor noster præfert, rectius cum sequentibus cohædere existimat, si ita exponas: Tu, qui legatos mittis per mare (sive Nilum, qui Aegyptiis mare dicebatur, & varios Nili alveos, lacus, paludes; sive, per mare Arabicum:) navibus papyraceis. Integrum itaque sensum ita fluere: Cùm vos Aegyptii (i. e. tu, qui mittis) soleatis lembis & naviculis scirpeis, velocibus & celerrime motis, legatos mittere vel epistolas, qui mandata celerrime deferrent ad Nomos, vel federatos populos: parate lembos, & instruite naves קלי מלאכיהם nuncios leves (scirpeæ enim & papyraceæ illæ naves, ce-

lerrime movendæ, paucos capiebant, quales deseribit HELIODORVS) quæ mea quoque mandata, sive meum hunc nuncium deferant ad variòs Nomos, per Nilum, ejusque alveos, ut & per lacus ac paludes, de gravissima calamitate, Assyrio imminente. Quæ expositio, quo est simplicior, eo melior.

Quod supereft, de Molocho, præter allegatos a nobis VOSSIVM, SELDENVM, BRAVNIVM, IVRIEV, evolve HOTTINGERVUM de legibus Hebræor. n. CCVIII. p. 306 sqq. FRANC. BVRMANNVM in Lev. XVIII, 21. edit. Belgicæ p. 598. OWENVM Theologum. lib. V. cap. VII. p. 348. & tres disputationes Academicas CHRISTIAN. SAM. ZIEGRA de crudelissima liberorum immolatione, Molocho facta, ad illustrandum loc. Act. VII, 43. Vitembergæ ventilatas anno 1684.

AD

LIB. IV. CAPVT III.

DE BAAL - PEORE, BAAL - TSEPHONE, BAAL-ZEBVB, BAAL - BERITH, BEL, ET DRACONE.

Ad §. I. pag. 92.

Hoc nomen commune factum est aliis idolis] Quia Jud. II, II. בָּעֵלִים dicuntur, numero multitudinis, hinc cum Auctore nostro colligunt nonnulli, nomen Baal omnibus Diis Syriæ esse commune. Immo omnium gentium simulacra Baalim dici afferunt Hebræi, שם כָּרְוִן לְעֹבוּרוֹת quia sunt Domini eorum, qui eis serviant. Non ideo unius idoli venerationem, sed superstitionem omnem & cultum arbitrarium, quibuscumque Deastris delatum, sub Baalis nomine exagitare censetur Scriptura. Et hoc mens tendit Auctoris nostri. Verum hic intercedit OWENVS Theologum. Lib. V. cap. V. §. 2 sqq. & cap. VI. §. II. appellativum hoc nomen negans, cum proprium sit uni Soli, quem Phœnices μόνον ὥγειαν θεόν, & βεελσαμήν, domi-

num celi dixerat. Idque dupli argumento conficere nititur: 1) quod Jud. X, 6. בָּעֵלים nominatio recensentur, & a Diis Syriæ, Sidonis, Moabitarum, Ammonitarum & Philistæorum distinguuntur: Jud. II, 13. autem, ubi prima hujus idoli mentio facta est, singulariter id nomen enunciatur, certum aliquod idolum designans: 2) quod ex verbis Eliæ 1 Reg. XVIII, 21. si Jebova Deus est, sequimini eum, si autem Baal, eum sequimini, recte colligatur: quemadmodum Jehovah proprium nomen erat Dei Israelis, ita Baal falsi illius Dei, quem coluerunt idololatræ. Baalim autem in numero plurimum dici, a simulacrorum multitudine, ei idoloerectorum. Omne enim simulacrum Baalis, fuisse Baalem. Inde Baalim fuisse, quamvis is, quem respexerunt omnia, unus fuerit; & Baalim & Baal, indiscriminatum usurpari. Verum tanti hæc momenta

ponderis non sunt, ut a sententia, quam clarissime insinuat Scriptura, nos dimoveant. Nos, ut media incedamus via, nomen Baal omnibus omnino omnium gentium Deastris convenire quidem negamus, cum ab Astharoth, & Melecheth Hasshamajim omnino distinguitur, æque ut Osiris ab Iside apud Aegyptios, Venus a Jove ac Saturno apud Græcos & Romanos. Duo enim rerum principia, & Solem, & Terram, distincte venerabantur Gentiles. Pluribus tamen hoc nomen competere Diis, quos Israelitæ falsos adoptarunt, ex Scripturæ testimoniis haud obscure intelligitur. Distinguendum itaque censeo inter *appellationem universalem*, omnibus idololatrarum Deastris communem, quam Baali denegamus; & *specialem* seductæ gentis Israeliticæ *vocis usurpationem*, quæ hoc uno vocabulo plura Gentilium idola designabat. Hinc, quando Jud. X. τοῖς Baalim ad latus junguntur alii, id ita explicandum est, quod præter idola, haec tenus inter Israelitas cognita, alia illi adoptaverint, a finitimis gentibus adscita. Nec inde, quod Baal in singulari memoratur Jud. II, sequitur, quod unum tantum idolum coluerint, sed quicquid Baalis nomine inter ipsos veniebat, Astharoth seu Deabus contradistinetum. Demum ex I Reg. XVIII nil solidi evincitur. Ille enim Baal ibidem intelligitur, quem Jesabel introduxerat, & universa venerabatur natio: quis autem eapropter negaverit, plures fuisse Baalim alios? Istud demum elumbe est effugium, quod Baalim dicantur in Scriptura, a multitudine simulacrorum unius idioli. Quis enim dixerit, unam Virginem Deiparam venerantes Pontificios, propter innumera fere & diversa quoque Mariæ simulacra, colere Marias? quis Russos affirmaverit plures venerari S. Nicolaos, propter toties expressam & oculis objectam unius Nicolai imaginem? Paris ἀνυδολογίας insimularetur Scriptura, si diceretur, cum unus tantum fuerit Baal, illam tamen Israelitas arguere, quod complices adoraverint Baalim, ob multiplicata idoli simulacula. Idulum enim non a simulacro, sed a Deastrō, quem referre puratur, nomen trahit.

Vnum autem Solem Baalis appellatione designari, ex 2 Reg. XXIII, 5. refellitur, ubi adoleuisse dicuntur, Baali, Soli, Lunæ, Planetis, & toti militiae cælesti: ubi liquido distinguitur Sol a Baale, æque ac a Luna & Planetis. Non nego, Solem Phœnicibus generali nomine vocatum fuisse Baal, & contraëte בָּאֵל & בָּאֵל, teste PROCOPIO GAZAEO in 3 Reg. cap. XVI. Adstipulatur PHOTIVS Bibliotb. cod. 242. οἱ Φœnices καὶ Σύροι τὸν Κέρων Ήλ καὶ Βῆλ, καὶ Βολάθην ἐπονομάζονται, quod Phœnices & Syri Saturnum El, & Bel, & Bolathen cognominaverint. Successu tamen temporis, Baal commune multorum idolorum cognomen factum, & quia variis Baal cognominibus distingueretur, hinc evenit, ut in Scripturis toties culpentur Israelitæ, quod servierint בָּאֵלים Baalim multis ac diversis. Consentit SELDENVS cit. loc. p. 196. Postremo autem Εἰν simulacra alia, sive astrorum, sive regum, quorum memoria posteris longe carissima, τὸ Baal sive Βῆλ, ad augendum, qua fieri potuit, seu corporis calefisia seu demortui honorem, est impie derivatum.

Ad §. I. pag. 92.

(2) [Cor. VII, 5.] Quod κείτινος in Not. ad b. I. Authoris, & ante ipsum IOH. HENRIC. HEIDEGGERVS Labor. Exegetic. in b. I. pag. 65. contendit, per Θεὸς λεγομένους ab Apostolo, Angelos, potestates ac principatus innui, ita ut ad πολυθεῖαν gentium non respiciatur; id per oppositionem Apostoli diserte refellitur. Egerat enim vers. 4 sq. de *idolis hujus faculi*, eorumque respectu multos esse dixerat λεγομένους Θεος, εἴτε ἐν ἡρενῷ, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς, siquidem Baalim ac Dominos plures, cum in cælo, tum in terra venerabantur Gentiles, quibus nomen Dei impertiebantur: vers. 5. autem Christianorum de Deo sensum & cultum superioribus illis opponit: ἀλλ' ήμεν, nobis Christianis autem, qui ab Ethnicorum idololatria longe recedimus, εἴς Θεὸς ὁ πατήρ -- καὶ εἰς κύριος ἴνστας Χριστός, κ. τ. λ. Adstipulatur perspicacissimus WOLFIUS Cur. Exeg. in b. I. Ad folios Gentiles, inquiens, corum-

corumque Deastros, sive Deorum sive Dominorum nomine appellantur, respici, ex eo manifestum est, quod Apostolus per vocem ipsius illis opponat Christianorum cœtum, quatenus ex Judæis & Gentilibus erat collectus. Idem evincit Pauli institutum. Hoc enim eo pertinebat, ut εἴδωλα i. e. Deastros nihil esse, adeoque nullam eorum, proinde nec immolatiorum, curam haberi a Christianis debere evinceret. Propterea in memoriam iis revocat doctrinam fidei præcipuam, ipsis receptam, nempe unum esse Patrem, & unum Dominum Jesum Christum. - Jam facile patet, ad scopum Apostoli nihil facere, si eum de Angelis, aut Magistratibus, aut Doctoribus Judæorum, qui vel a Christianis, vel a Judæis, Deorum, Dominorumque nomine appellari soleant, hic cogitasse credamus &c. Quod itaque GROTIUS iam, atque SELDENVS de Diis Syris p. 201. visum est, per κυρίας alludi ad בָּעֵל Gentilium, id recte hic quoque inculcat Auctor noster.

Ad §. II. pag. 92.

(3) Jupiter, idem cum Baale idolum] EUSEBIUS lib. I. *Præpar. Evang.* cap. VII. ex SANCHVNIATHONIS libris, a PHILONE BYBLIO conversis, diserte docet, quod, qui Phœnicum lingua dicebatur Βαάλ, Ζεῦς πατέρες Ἑλληστ̄, apud Grecos Jupiter sit. Idem evincit SELDENVS de Diis Syris p. 197. ex I Reg. XVI. & 2 Reg. X. ubi rex Achabus, in socii gratiam, Ithobalis, Sidoniorum regis, fanum in Samaria Baali sacrasse memoratur. Belus autem ille Phœnicius Sidoniorum, Ζεῦς Θαλάσσιος, Jupiter marinus erat, teste HESYCHIO. Præcipuum tamen hujus Belis seu Jovis nomen, a cælis ductum erat, Βεελσαμὲν, ut PHILO BYBLIUS cit. loc. habet, h. e. סְמִים בָּעֵל / ὁ ἕκτος πατέρας Φοίνιξ κύριος ἥρανθ, quod apud Phœnices idem est, ac Dominus cæli: id ipsum vero est Jupiter Olympius, qui antiquissimo Pœnorum nomine *Numen Vranum* dicebatur.

Ad §. III. pag. 93.

(4) Baal-Peor creditur fuisse Priapus] Ita sane HIERONYMVS lib. I. in *Jovin.* cap. 12.

Phegor in lingua Hebreæ Priapus appellatur: & in Comment. ad Oſ. IX, 10: Ipsi autem educiti ex Aegypto, fornicati sunt cum Madianitis, & ingressi sunt ad Bahal-Phegor, idolum Moabitarum, quem nos Priapum possumus appellare. Denique interpretatur Beel-Phegor idolum tentiginem habens, id est, in summitate pellem, ut turpitudinem membra virilis ostenderet. Respicitur nempe ad defectionem Israelitarum, Num. XXV, 2 fqq. memoraram: quocum confer Jof. XXII, 17. Psal. CVI, 28. Oſ. IX, 10. Rursus HIERONYM. in Oſ. IV, 14. Igitusmodi idolatria erat in Israel, coletibus maxime feminis Beel-Phegor, ob obsceni magnitudinem, quem nos Priapum possumus appellare: ubi plura in hanc sententiam leguntur. Paria tradit ISIDORVS lib. VIII. Origin. cap. XI. quod de Diis gentium agit, ubi ita commentatur: Beelfegor interpretatur simulacrum ignominie. Idolum enim fuit Moab, cognomento Baal, super montem Fegor, quem Latini Priapum vocant, Deum bortorum. Fuit enim de Lampsaco, civitate Helleponi, de qua pulsus est, & propter virilis membra magnitudinem in numerum Deorum suorum eum Græci transtulerunt, & in nomine sacraverunt bortorum, unde & dicitur praesce hortis, propter eorum fœunditatem. Verum hanc idoli interpretationem repudiat OWENVS eit. loc. cap. IV. §. 4. quia tempore egressus Israelitarum ex Aegypto, vel ingressus in Canaan, nondum natus erat Priapus: Lampsacenus scilicet Ponticus, qui ob flagitia, patria pulsus, in Deorum postea numerum relatus est. Etiam stupra ista ad idoli sacra pertinuisse negat OWENVS, cum in ipsis castris Israeliticis nonnullos in se facinus illud admisisse, probat Zinri & Cosbi notissima ἐνστασις. Aequo SELDENVS Synt. I. cap. 5. p. 161 sq. Phegorem hunc eundem cum Priapo, & libidinem in sacris ejus fuisse, negat; neque tamen affirmat aut definit, quis ille fuerit. Cognomentum Pehor certe a monte trahit, in quo huic Baali ædes extructa erat. Num. XXIII, 28. enim mons Moabiticus, absolute Pehor vocatur: & Deut. XXXIV, 6. Beth-Pehor, seu ædes illa idolatria commemo-

moratur: idolum denique, in hac æde cultum Num. XXII, 41. sine addito, Baal simpliciter vocatur. A loco itaque sacrorum & cultus, hic Baal nomen sortiebatur. Interim tamen mons ipse a detestando & fœdo ritu appellari potuit, ut solenne veruſtis erat Orientalibus, a nobilioribus factis, visionibus, cultu & usu cumprimis, nomina locis, regionibus, montibus indere, ut Morijæ, Bethelis, & id genus exemplis compluribus probatur. Hinc nondum fatis causæ est, ut cum sibilo omnem istam vêterum traditionem, de sacrificis obsceneis ibidem peractis, explodat o w e n s, inquiens: *Valeant igitur eruditæ fordes, quas buc congerunt viri docti.* In fôrdida enim vocis Pehor significatione conspirant Judæi, quando verbum שָׁפֵעַ aperiendo, sive distendendi notionem sustinere tuentur, licet dispari exponant modo. Nec enim, vel Spiritus Sanctus auspicia narrationis istius Num. XXV, I. a scortatione cum Moabitarum filiabus cepisset, hac voce universam θελύγματος istius indolem comprehensurus, vel Israelitæ tanto furore in abominationem illam ruissent, nisi obsceneitas sacrorum gentem oriosam & falacem in spurcicie hujus communionem traxisset. Nec aliena ab aliis Gentilium sacris supra fuisse, satis inter eruditos constat. Etsi vero eundem cum Priapo Lainpsaceno, Baal-Peorem non facimus, ob insigne, quod utrumque disjungit, temporis intervallum: quia tamen haud alia æque obscenea inter Græcos & Romanos sacra erant cognita, quibuscum conferri possent Peoritica ista, ac Priapea, hinc non tam eadem utraque, quam sub posteriorum schema te ac similitudine, priora describi ac repræsentari, ab interpretibus censenda sunt. Vnde obsceneitatem illis utrisque largitur quoque i v r i e v Hist. Dogm. & Cult. P. IV. Tr. I. cap. 2. toto. Quæ denique IOSEPHI SCALIGERI de hoc Deastro, בָּל רֻם Jupiter Tonans quoque dicto, fuerit conjectura, exponit & refutat v o s s i v s lib. II. de Idolol. cap. VII. p. 175. ubi copiose, & ex instituto de hoc Numine agit.

Ad §. III. pag. 93.

(5) *Idolum כְּמֹשֶׁח Chemosch Jer. XLVIII, 7.]* Princeps Moabitum Numen Chemosch, seu, ut LXX vocant, χαμως fuisse, ex citato loco Jer. collato commate 13, satis liquet. Hoe autem idolum idem esse cum Baal-Peore, HIERONYM. in Jes. XV, 2. docet: *In Nabo erat Chamos idolum consecratum, quod alio nomine appellatur Beel-Phegor.* Quod tamen in medio relinquere, quam pro certo affirmare maluit SANCTIVS in Jer. cit. loc. v o s s i v s certe cap. VIII. p. 176. Nebo urbem interpretatur, a filiis Ruben Num. XXXII, 38. exstructam, in qua Numen ejusdem nominis colebatur, verum a Chamos diversum. VITRINGA in Jes. XLVI, I. Belum Solem dicit, Nebo Lunam, reginam cœli alias vocatam; unde liquet, quam incerta istud omne & dubia tradatur ab HIERONYMO fide. PHILONIS autem, ad quæ Auctōr provocat, verba lib. II. allegoriar. legis, ira habent: χαμως ἐρμηνευεται, οἰς ψυφάλημα ἴδιον δὲ τὰ μὴ ὄρθωτος τὸ ἔργον τοῦτο, Chamos exponit, quasi palpatio, quod proprium est non-videntis: quod in inanem rursus recumbit hariolationem. De Chamos vide SELDEN. Synt. I. cap. V. in fine, de Nebo Synt. II. cap. XII.

Ad §. IV. pag. cit.

(6) *Baal-Tzephon]* Id nominis occurrit Exod. XIV, 2. & ex Rabbinorum sententia, SELDEN VS Synt. I. cap. III. p. 123. definit idolum, sive κατὰ μαγειαν τύπον fuisse, a Pharaonis Magis ad cœlestium corporum positturas fabricatum, & juxta sinum Arabicum collocatum, observandi & retinendi utique Israelitas, irretiendi, & a destinata, divinitusque data profectione avertendi, vim habens magicam. Ita prodidit ABEN ESRA, & paraphrasis IO NATHANIS veritatem idolum Tzephon. Nimurum, quia Exod. XII, 12. miraculosa Dei virtute, everla & deleta fuerant omnia Aegyptiorum idola, RASCHI ad cit. loc. glossatur: רֹא נְשָׁר מְכֻל אלהו

אֱלֹהִי מְצֻרִים כָּרוֹ לְחַטּוּתֶם שׁוֹאָמָרֶת קְשָׁתָה וְרָאָתָן וְעַלְיוֹן פּוֹרֵשׁ אֲוֹב מְשֻׁנְיאָה לְגַוְיָה וְוַאֲכָרָם : *Iste ex omnibus Aegyptiorum Diis erat relictus, ut ille eos (Aegyptios) in errorem induceret, ipsique dicerent: durus est eorum timor (h. e. fortis ac robustus est Israëlitarum Deus) ac de isto exponit Jobus (cap. XII, 23.) qui multiplicat gentes & perdit illas.* Rectius autem laudatus observat SELDENVS, Baaltzephon oppidum fuisse, quod præter hunc locum, in quo topographia commemorationis Israëlitarum traditur, ex Num. XXXIII, 7. & 1 Chron. IV, 33. patet. Præterea, quando AuctoR nomen istud *Baalem Speculatorum*, velut Jovem Statorem, interpretatur, SELDENVS potius *Baalem Septentrionalem* reddit, non a צְפָה cum Hebræis, sed a צְפָן derivans, quod plagam septentrionalem notat.

Ad §. V. pag. cit.

(7) *Baal-Zebub, Dominum muscarum*] Accaronitarum hoc idolum fuisse, responsa & oracula interrogantibus reddens, ex 2 Reg. I, 2. constat. זְבוּב muscam Hebræis notat, cum proprie, ut Coh. X, 1. זְבוּב מוֹת muscae mortiferæ, tum figurate, ut hoc nomine hostes denotentur Judæorum, qui Judeam invaseri, & huc illuc vagatur erant, nec in uno loco permanueri Jef. VII, 18. Radix Hebræis periit, a BOCHARTO autem Hieroz. P. II. lib. IV. cap. 9. ex Arabismo revocata *Saba*, que notat, incertis sedibus divagari, nec in uno loco consistere, quod muscarum est proprium: unde Arabibus, homo inconstans & vagus, adagialiter *Musca inconstantior* appellatur. Baal-Sebub itaque *Deum muscarum*, FLAV. JOSEPHVS τὸν Ἀκαδέων Θεὸν Μύιαν Accaronitarum Deum, Muscam, æque ac LXX & Græci Patres, interpretantur. Circa hoc idolum queritur:

I. *An Judæi, per ironiam, verum idoli nomen ita corruerint, & in opprobrium verterint?* Affirmant aliqui ex Judæis pariter ac Christianis. Quoniam enim inter Templi Hierosolymitani miracula refertur in *Pirke Abboth* cap. V. §. 6. 7.

quod nulla conspecta sit musca in loco mactationis tot victimarum, hinc existimat SCALIGER, proprio suo nomine hoc Accaronitarum Numen dictum fuisse בָּעֵל זְכִחָם *Deum victimarum*, ast in contumeliam idoli, & per contemptum, Judæos inde cuditse / בָּעֵל זְבוּב similitatione ac ex Bethel, postquam idolatria istic ad lapidem, ubi recubuerat Jacob, exerceri cœpit, fecere Beth-aven, *domus vanitatis*, vel iniuritatis. In quam sententiam COCEIVS etiam concedit; inclinat vero OWENVS cap. V. §. 5. *Forsan in idololatrarum opprobrium, ἐπιθέτον additum est, ut sit Deus, qui muscas curaret, vel qui ne muscas abigere potuerit.* Et denuo veri dissimile esse negat, muscarum infestationem idolis & idololatris hac voce esse exprobratam. Eandem interpretationem VOSSIVS lib. II. de Idolol. cap. 4 amplectitur, & GROTIUS in Matth. X, 25. Sed probe observat SELDENVS Synt. II. cap. VI. p. 302. α) Ahaziam, idoli hujus cultorem, non sane insultare voluisse ignominioso nomine oraculo, quod consultum cupiens, eadem appellatione designabat 2 Reg. I. β) Europæis quoque Jovem, & Herculem, sub eodem fere nomine fuisse cultum. Arcades enim solenni sacrificio τὸν Μύιαγεον, *Deum muscarum depulsorem* quotannis reddere solebant propitium; quomodo & Elei, Olympico certamine, Jovem Απόμυιον, teste PAVSANTIA in Arcadicis, & Eliacorum lib. priore. Quin & sacra Muscis annua fieri solita in Apollinis Actii fano, tradit AELIANVS de Animalib. lib. XI. Has rationes mutuatur, novisque aliis auget, contra explicationem vocis ironicam IVRIEV P. IV. Tr. IV. cap. 3. p. 628 sq. Hinc veritati magis consonum videtur, apud ipsos Accaronitas id nominis obtinuisse, nec tam contemptus, quam honoris & elogii causa inditum fuisse idolo. Quin & THOM. HYDE Hist. de Vet. Persar. Relig. cap. V. p. 131. idolum ejus magnum fuisse dicit culicem metallicum, telesmatice confectum apto tempore, scilicet sub fausto aspectu Jovis, aut Planetæ, cui subsunt muscae, & ex apta materia, cum precibus & proprio suffitu &c. Fuisse ergo apud populum Rrr 78

τὸς Chemosch, & ejusmodi alios, hocce Telesma idem, quod apud Gr̄ecos Ζεὺς Ἀπόμυνος, Jupiter muscarum abactor. Quodsi eas aliquando non abigerat, tum danda opera, ut precibus, & suffitu, & libationibus, & aliis ceremoniis melius placeretur.

II. *Ob quam itaque causam muscarum Deus audiavit Beelzebub?* DRVSIVS in Matth. XII, 24. GREGORII NAZIANZENI & PROCOPII GAZAEI auctoritate haud dubie inductus, ita appellatum dicit, a similitudine, quam habuerit muscae: *Nam veteribus, addit, mos fuit, ut statuas Deorum sculperent ea forma, quæ corpore hominem referebat, capite autem & facie animal aliquod, puta aut ayem, aut leonem, aut muscam: vel contra facie humana referebat cetera parte corporis aliquod animal: quod PORPHYRII firmat testimonio ex libro quidem περὶ τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς.* Sed mera id nititur conjectura. Alii ergo a virtute dictum existimant, quod abigendis muscis hoc Numen præasset: quod profanorum auctorum testimonia suffulcire videntur. Ita nimurum PLINTIVS lib. XXIX. Nat. Hist. cap. 6. Nullum animal, inquit, minus docile existimatur, minoris-ve intellectus: eo mirabilius est, Olympiae sacro certamine, nubes earum, immolato taurō, Deo quem Myiodem vocant, extra territorium id abire: ad quem locum vide DALECHAMPIV in Notis. Morem ejus sacrificii ab Hercule profectum narrant, qui, cum in Olympia rem sacram Diis faceret, muscarum infesta multitudine, Jovi Απομύνω sacris factis, ultra Alpheum illas abegit. Ex hac historia Μυιάδην, sive Απόμυνον Θεὸν Jovem fuisse intelligimus. Hinc Latinis Patribus Beelzebub quasi Princeps muscarum dicitur, quod nimurum hic Deus muscas abigeret a suo templo. Facilius hoc mihi persuaderi patior, quam quod BEDA opinatur, dictum fuisse, quod propter multa & frequentia in templo ejus sacrificia, muscae per examina, quasi Deum agnoscentes, eo confluenterent.

III. *Quodnam gentium Numen retulerit Baal-Zebub?* Passim Jovem Muscarium credunt, ut ex hac tenus dictis appareat, & Auctor noster

§. VI, tuerit; cui favet, quod Matth. XII, 24. Αρχῶν τῶν δαιμονίων salutatur. Imperium enim in Deos ceteros tenere Jovem, Gentiles censebant. Ast IVERIE cit. loc. p. 631. δαιμονίων seu Dæmonum appellationem de Diis Manibus, sive Inferis, h. e. de malis Geniis frequentius usurpari observans, quam de bonis, Principem Deorum Inferorum interpretatur, eaque propter Plutonem retulisse, curate probat, quod Judæorum blasphemiae apprime respondet, qui phrasū ab Ethniciis mutuo petita, Servatorem malos Genios per Beelzebub, principem eorum, ejicere criminabantur.

Ad §. VII. pag. 93.

(8) *Quædam Græca exemplaria N. T. legunt Beeλζεβύλ]* Reñe ita legere, partim probatorum Codicum concentus, partim Interpretum confirmat approbatio. Hanc scripturam ego omnino retinendam censeo, DRVSIVS ad b. l. inquit, tantisper dum quis probaverit, eam a Scribis corruptam fuisse, & non ab usu & vulgo. Nam, si ab usu est illius temporis, & Evangelistæ eam retinuerunt, cur nos mutabimus? Judæi, acerri- mi, post redditum e Babylonia, idolorum osores, una litera mutata, convicium Accaronitarum Numini faciebant, pro זבוב musca restituentes זבוב sterco, ut Beelzebul idem valeat ac Ζεὺς Κοπεῖος, Jupiter Stercorarius. Hac mea conjectura est, quam puto veram esse, & ita opto Deum animæ meæ propitium, rursus DRVSIVS ait cit. loc. Et in eo satis convenit inter doctores. Nam ut a Zebul, habitaculum, duceretur hoc nomen, ratio nulla reddi potest, addit QWENV S. VI. Sic alias Scriptura, in contemptum & derisionem, idola gentium אֲלָיִים res vanas & nibili, & Deos stercoreos, appellare consuevit. Cur autem Αρχῶν τῶν δαιμονίων approprietur hoc nomen in N. T. causam reddunt eruditæ, fieri per metaphoram, quia Diabolus ille princeps, reliquorum malignorum Spirituum integra post se trahit examina, more muscarum velut in aere volitantia.

Ad §. VIII. pag. 93.

(9) *Baal-Berith erat Deus Sichemitarum]*
 FRANC. BVRMANNVS *Annot. ad Jud. VIII, 33.* hunc Baalem Deam censet, cultam eeu Deam Fæderalem, quam loco veri Dei, qui solus cum Judæorum gente fædus pepigerat ad montem Sina, quique potiori jure *Deus Fæderis ipsorum nominari merebatur*, venerabantur. Sive ita appellaretur a fædere, quod Sichemitarum cum Abimelecho in æde ejus pepigerant cap. IX, 4. sive juxta alios, quæ in urbe Berith, seu Berytus, in Phœnicia, inter Byblum & Sidonem interjecta, ab antiquo colebatur. Si prior obtineat interpretatio, *Jupiter Fæderatus*, seu *Fæderalis* cum hoc Baale erit conferendum, de quo LILIVS GYRALDV^S *Hist. Deorum Syntagm. 2.* colebatur, inquit, *& in fæderibus sanciendis, apud Græcos Ἐβόηνος Ζεὺς, a juramento videlicet appellatus: cui apud Romanos Jupiter Lapis aut Lapideus respondebat, eūjus formula apud APPLEIVM lib. de Deo Socratis, ita habet: Quid igitur jurabo per Jovem Lapidem, Romano vetustissimo more? FESTO enim teste, fædus inituri lapidem manu tenebant, dicentes: Si sciens fallam, me Diespiter, salva urbe arceque, bonis ejiciat, ut ego hunc lapidem. Si posterior, Deus hic fuit Berytiorum seu incolarum urbis Phœnicie vicinæ, Berytus nuncupatæ, e quibus cultum ejus didicerunt Israelitæ.* BOCHARTVS *Chanaan cap. XVII. p. 859.* Baal-Berith dicit idolum Berith, seu Beryti urbis, e qua oriundus Sancho-niathon. *Ex quo fit verisimile, fædus aliquod initum, aut Gedeonis commercium frequens cum Berytio, homino magni nominis, occasionem dedisse idololatriæ Judæis alioquin prorsus ignotæ: neque enim alibi Baal-Berith nominatur uspiam.* Porro docet, Deæ, non Dei nomen fuisse apud Phœnices, & a poeta NONNO Beroen efferti. Neque novum videri cuiquam debere, Baal hic esse femininum. LXX enim frequenter τὴν Βαάλ, τὴν Βαάλ & τὰς Βαάλιμ dicere: quin & Paulum idem facere, quando Rom. XI, 4. ait: σὺ ἔναυ-χαρ γόνου τὴν Βαάλ. Hebræos autem Deorum

sexus nescire, nec vocem habere, quæ Deam sonet, adeo ut Astarte diserte Deus vocetur i Reg. XI, 5, 33. Quin & apud Gentiles Deos utriusque sexus habitos fuissent, monet IAC. SPONIUS *Miscell. erud. antiquitatis Sect. III. n. 74. p. 104.* Ac Luna aliquando in nummis habitu virili exprimitur, tuncque Deus Lunus audit, cuius meminit SPARTIANVS in *Caracalla*. Sic Liberum & Liberam, alia numismata: Sic Venerem masculam statuæ quædam exhibent, vetusque poetæ CALVVS confirmat: *pollentemque Deum Venerem.* Ita SPONIUS *Fortunam Barbatam* exhibet, ut virilis illa non minus esset, quam muliebris. Demum vero IVRIEV l. c. cap. II. p. 620. novam ex SANCHONIATHONE exculpit & in lucem profert conjecturam, Deam Berith Græcorum esse Cybelen, matrem Deorum, & sub hoc fabularum involucro virtutem Dei producetivam in creatione latere, immo Verbum, quod condidit mundum: quæ, longe admodum petitæ, qui cupit, legere potest apud laudatum auctorem.

Ad §. IX. pag. 93.

(10) *Quod attinet Belum & Draconem]* Præter Apocryphum Danielis continuatorem, fabulam de Dracone recitat quoque IOSEPHVS BEN GORION lib. I. cap. XIV. cui tamen minus recte convenit cum Scriptore Apocrypho Danielis. Ille sub Dario, hic sub Cyro collocat. Longe aliud hic Draconi a Daniele paratum deleterium memorat, quam alter. In Apocryphis Daniel ob interfectum Numen in lacum leonum conjectus est, de qua ne γεν̄ quidem apud GORIONDEM. Differunt quoque de ingluvie Draconis quotidiana, quæ Apocrypho traditur σεμιδολέως σεταὶ βαὶ. καὶ περιβαταὶ μ. καὶ ὄντες μετέπειται. IOSEPHO autem juvencus, X arietes, C pulli columbarum, & LXX panes subcinericei, & X amphoræ (כַּד Caddai) vini. Interim SELDENVS Synt. II. cap. XVII. eruditæ conjectat, quia serpentes seu Dracones inter recondita gentium in primis fuerint habiti, ARISTOTELES quoque

que libro περὶ θαυμάσιων ἀκριβέτων memoriae prodiderit, in Mesopotamia serpentes dari, qui indigenas non laedant, advenas autem vehementer infestent, fieri omnino potuisse, ut incolae & accolae, hi ut malum averruncarent, illi ut gratias rependerent, serpentem adoraverint.

Præterea gulosum hunc Deum quisquis primo finixerit, non absque Scriptura fecisse. Nam Jer. LI, 44. cultum Beli notatum legerat: *visitabo quoque Bel in Babylone, & extraham de ore ejus omne quod devoravit.*

AD

LIB. IV. CAPVT IV.

DE DAGONE.

Ad §. I. pag. 94.

Ab umbilico in pescem deserit] Juvat hic audire R. DAV. KIMCHI in I Sam. V, 4. ad quem remittit Auctor noster, ita tradentem ex mente Magistrorum gentis sue: אמרו כי רגון מטבورو ולמטה היה צורתך לרפיך נקרא רגון ומטבورو למעלה צורתך ארם ושייה כפות ידו כורות אל המפתח והחדר פרשו רק רגון נשאר עליון צורתך רב נשאר: Dicunt (Sapientes) quod Dagon ab umbilico & inferius habuerit formam pisces, eaque propter nominatus sit Dagon, ab umbilico autem superius formam hominis, quemadmodum (textus) inquit, & duas palmae manuum abscisse (inveniebantur) super limine, & hoc volunt verba sequentia: tantum Dagon relictus erat super ipso, h. e. sola forma pisces relictæ erat super ipso: quod versione & calculo IONATHANIS Chaldei firmat. Consentit ABARBENEL, nisi quod, præter fidem Textus sacri, pedes quoque idolo tribuit humanos. Quando autem RASCHI eidem דמותך בך ארם figuram hominis tantum largitur, hic de superiore, ille de inferiore corporis parte locutus videtur. Quidam Codices Græci cum ABARBENELE facientes, legunt vers. 4. καὶ οὐραὶ τὰ ἵχνη τῶν ποδῶν αὐτῆς ἀφηγημένα, & duas plantæ pedum erant ablata; sed rectius Va-

ticanus, & cum eo editio Lamberti Bos Franequerana An. 1709. legit χειρῶν, manūm, quod respondet Hebræo. Doctissimus VOSSIVS bene habet: erat semibomo, ac semipiscis: quem tamen, illam de pedibus fabulam, adoptasse miror, dum addit: ceterum erant ei & pedes humani, quasi ad caudam adnatii: quod auctoritate vitiose versionis τῶν LXX suffulcit. Piscis figura repræsentat vim hujus Numinis in maria, ut complexu suo contineat tum Lunam, seu Lunum, ut principium activum, tum mare, ut passivum, inquit VOSSIVS lib. II. cap. 76. SELDENVS, qui copiosissime & pererudit de Dagone commentatur Syntagm. II. cap. 3. p. 262 sqq. illum cum ΣΙΩΝ confert, quem BEROSVS, APOLLODORVS, & Polyhistor apud EVSEBIUM memorant biceps animal, cetera pisces, e cuius cœda adnascebantur pedes, humanis similes. Vox ei humana: ex mari autem Erythræo emergens, Babyloniam pervenisse ajunt, occidente vero Sole in mare rediisse, moremque hunc quotidie, velut αὐρηλίον servasse. Ab eo homines omnifarias artes, literas, agriculturam, ædium sacrationes, architecturam, & leges politicas didicisse, nec non quicquid ad vitam civilem pertinet. Simulacrum ejus usque ad BEROSI tempora, id est ad initia Græcorum monarchia perdurasse. Quæ in Dagonem quadrant, ex humana & marina figura mixtum.

Ad

Ad §. II. pag. 94.

(2) *Primum aratri frumentique usum*] Hæc altera vocis est interpretatio PHILONIS BYBLII, qui Dagonem Cæli filium tradit, non menque a גָּדְן frumentum traxisse perhibet. Δαγων ὁ εἰσι Σιτῶν, Dagon, quod idem est ac frumentum, eo quod frumentum invenerit. Aratri etiam repertor habebatur, ideoque Ζεὺς Ἀρότρος, quasi Jupiter Aratrius dictus. Eandem vocis notio- nem amplectitur BVRMANNVS ad *Jud. XVI*, 23. eo quod Atergatis, Dercetis, Derceto, quæ Dea est marina Syrorum, in forma piscis Ascalone coleretur, Dagon vero Asdodi vel etiam in Gaza, ubi Simson in templum Dagonis deductus, illud diruisse memoratur. Sed hallucinatum fuisse PHILONEM docet SELDENVS: & PETR. IVRIEV P. IV. *Hist. Dogmat. & Cult. Tract. IV. cap. V. p. 643.* distinguendum monet inter SAN- CHONIATHONIS verba, & PHILONIS glosse- mata, quæ ex ingenio addidit. Ad posteriora refert hanc etymologiam, quod PHILo nosset, גָּדְן frumentum notare, hinc de suo eum adje- cisse, quod Dagonis nomen sit Σιτῶν, ei tributum ob rationes supra allatas: in quo tamen falsus sit, cum a גָּדְן vel דָּגָן piscis verius derive- tur. Idemque pag. 646. Dagonem eundem esse cum Neptuno evincere laborat, quem Phœnicii, littus maris incolentes, & insigni cum emo-

lumento commercia maritima exercentes, ceu maris præsidem coluerint.

Ad §. III. pag. cit.

(3) *Illi, quibus Dagon exponitur -- errare possint*] Hanc quidem sententiam serio inculcat SAM. BOCHARTVS P. I. *Hieroz. cap. VI. subfin. SANCHONIATHONIS* cum primis auctorita- te motus, scriptoris Phœnicii antiquissimi, Jephæ Judici συγχέοντα, certius longe gentis suæ sacra tradentis, quam multo recentiores Hebræorum Magistri. Sed hallucinatum in eo iterum fuisse PHILONEM, demonstrat SELDENVS supra laudatus, & assentiens SCALIGERO, eum ex ma- la vocis שִׁיר interpretatione, nomen omnipotentis Dei in SANCHONIATHONIS Annalibus depre- hensum, transmutasse in agrum aut agrestem, & in Ἀγρότην vertisse docet, ut quem Σιτῶν vertit, melius & ad rem Ἰχθυῶν fuisse dicendus. Re- cete alias BOCHARTVS in *Chanaan cap. XIV. p. 832.* Etymologum veterem, & qui hunc sequitur, PHAVORINVM, castigat, quando ex בֵּת־אַתָּה Saturnum Phœnicium exsculpit, cum corruptum potius sit vocabulum ex בֵּית, quonodo templum Dagonis appellabatur, non solum ab Hebræis, & Phœnicibus i Sam. V, 2, 5. i Chron. X, 10. sed & a Judæis Hellenistis, ut i Maccab. X, 83. i. e. τὸ ιερὸν Δαγῶν, ut explicatur cap. XI, 4. Quod obiter censui annotandum.

AD

LIB. IV. CAPVT V.

DE VITVLO FVSO.

Ad §. I. pag. 94.

Late recensetur Exod. XXXII.] Historiam Sacram ex instituto exponit, & quæ circa il- lam fabulantur Judæi, studiose congerit BO- CHARTVS P. I. *Hierozi lib. II. cap. XXXIV.* unde transcribere supersedemus. MUHAMME-

DIS de illa nānias ex *Corani Azora XX.* latine ex- habet SELDENVS mox citandus, quas ibidem lege.

Ad §. II. pag. cit.

(2) *In similitudine Vituli adorarint*] Bo- vem aureum, quam Vitulum, mavult SELDENVS

*Syntagma. I. cap. IV. ab init. quod, quem נָבָע dicit Moses, per נְשָׁמָה exponit David Ps. CV, 21. eandemque sententiam tuetur iVRIEV P. III. Tract. pœcul. cap. I. p. 503. ubi, voc. נָבָע bovem quoque commode notare, observat. Ex auro fusum memorat Scriptura, quod contra FRANCISC. IVNIVM urgemos, qui Not. ad Exod. XXXII, 4. perperam ita commentatur: *Quamvis non tam existimari possit vitulus iste totus ex auro fuisse confitans, quam auri laminis tantummodo obductus, cetera ligneus, ut quem Sacra literæ tradunt combustum atque in cineres versum.* Falso in cineres combustionē versum tradit, quem Scriptura in pulvisculum concussum, prius autem non ligneum, sed מִסְכָּה fusum ex auro memorat. Circa causam autem externæ vituli vel bovis figuræ, in partes eunt Interpretes. ¶ Sunt, qui existimant, Aaronem putasse, Deo bovis imaginem placitaram magis, quia boum sacrificiis maxime delectaretur. Quasi vero honori sibi ducturus fuisse, se sub eodem cum victimis suis schemate repræsentari. Et bovis imagini veros ac vivos boves mactari & adoleri, quis ferat? ¶ In contrarium eantes alii, Aaronem maluisse credunt Deum fictitium populo suo ridiculo schemate exhibere, ut eum sic ab idolatria averteret. Sed ipsum serio rem egisse, docent omnes Textus circumstantiæ. Et si idolatrico illudere hac figura voluisset cultui, quomodo vel pati potuisset, superstitionis populum, bovem hunc Deum vocare, qui ex Aegypto eos eduxisset; vel coram idolo Praconis voce, festum Domino celebrandum, edicere? ¶ Sub initium Sæc. XVII. FRANCISC. MONCAEIVS apologiam edidit pro Aarone, Aaron Purgatus, sive, de Vitulo Aureo libri duo, inscriptam, & Francofurti An. 1675. in forma 8. Lipsiæ quoque An. 1689. in forma 12 recusam, nec non Criticorum Sacrorum Tom. VII. edit. Francofurt. p. 3274. insertam, proscriptam autem & damnatam per Officium Inquisitionis Rómæ, die 7 Sept. An. 1609. ac in Indice librorum prohibitorum Roma, ex typographia Cameræ Apostolice An. 1640. edito, ex Ecclesia penitus eliminatam:*

omnino prout CORN. & LAPIDE Comment. in Exod. XXXII, 4. prædixerat auctori. Is Aarōnem hunc bovem finxisse singit ad exemplar Cherubi, cui Deum insidentem viderat, cum Senioribus appareret Exod. XXIV, 10. Angelum quippe præcesslrum Israelitas, & in terram Ca-naan introductum, cum promisisset Deus Exod. XXIII, 20. nihil aliud egisse Aaronem contendit, quam quod Moses facturus erat, erecto vitulina forma Cherubo, tanquam signo Divinæ præsen-tiæ, populum deducens. Hunc autem Cherubum, contra mentem Pontificis, populum adorasse. Velut autem Deum Cherubo fuisse ve-ctum, eoque vituli specie, nusquam legitur: ita commentum istud Doctor Sorbonicus, viso-rius, graviter & ex instituto confutavit, libro An. 1609. edito, cui titulus: *Destructio Pseudo-Cherubi MONCAEI.* ¶ Auctor Mirabilium Scrip-turae, sub AVGUSTINI nomine, lib. I. cap. XV. id omne ad Josephum refert, quod Aegyptii bovis simulacrum juxta sepulcrum Josephi sta-tuerint, quia bos viro in agricultura cooperatur. Cui sententia in speciem favet, quod cultus Se-rapidis, vel Sarapidis, quem cum Apide eun-de faciunt, a Veterum nonnullis, ut & ab Au-tore nostro, ad Josephum refertur. Hanc sententiam cum primis ornare instituit VOSSIUS lib. I. de Idolol. cap. XXIX. p. 113 sq. Verum BO-CHARTVS c. I. p. 338 sq. Josephum Aegyptio-rum Apim fuisse, aut sub bovis imagine ab iis cultum, prolixè & recte negat. Josepho enim mortuo, propter accepta ab eo beneficia, divi-nos honores fuisse exhibitos, Moses altum silet, quia potius posthac alium surrexisse memorat Regem, qui Josephum non noverat, Exod. I, 8. i. e. qui nulla ejus, nec fratum & posterorum, ratione habita, gravissimam in eos tyrannidem exercuit. Huic Regi succedit aliis, Israelitis æque infensus, quem in populi sui gratiam, gra-vissimis Deus plagis affixit, & tandem sub aquis demersit, cum omnibus copiis suis. Vnde mu-tuum inter Judæos & Aegyptios odium in plura secula duravit. Josephum ergo pro Deo in Aegypto cultum fuisse, ab omni vero ablutus: neque

neque Serapidis apud eos cultus fuit ita vetustus, nec ulla in Aegypto ejus mentio, antequam ex urbe Pontica, Sinope advehetur: qua fuse ibidem prosequitur BOCHARTVS, & post eum, quod ad Josephum attinet, IVRIEV cap. VI. pag. 521. Ipse demum 7. pag. 345. & post eum HERM. WITSIVS Aegyptiacor. lib. II. cap. II. p. 61 sqq. vitulinae illius superstitionis originem, ex Aegypto recte arcessit, ubi vituli & boves in plurimo cultu fuerunt. Cum enim Apidem & Mnevin, sacros boves, a Memphis & Heliopolitis pro Diis cultos constet, Hebræos autem tam in Aegypto, quam inde in libertatem assertos & eductos, Aegyptiorum idololatriam deperiisse, ex Jof. XXIV, 14. & Ezech. XX, 7 sq. & cap. XXIII, 3, 8, 19. palam sit: pronum hinc est colligere, ad hujus superstitionis similitudinem, ab Aarone vitulum aureum fuisse conflatum. Vterque ut hoc obtineat, tria demonstrat: 1) boum cultum adeo apud Aegyptios antiquum fuisse, ut Israelitarum ex Aegypto exitum antecesserit: 2) Aegyptios non viva solum animalia, sed eorum quoque imagines coluisse: 3) Israelitis etiam in hac ipsa re Aegyptiorum κανοζηλεω exprobrari. In qua sententia recentiores fere omnes acquiescunt: eamque fuse declarat IVRIEV c. I. cap. II, III, IV, V. sqq. Quando autem Patres, LACTANTIVS lib. IV. cap. X. HIERONYMVS in Hof. IV. AVGVSTINVS in Psal. LXXIII. BASILIVS SELEVCIENSIS Orat. VI. TERTULLIANVS adv. Judeos cap. I. AMBRO- SIVS de Pænitentia lib. I. cap. VIII. OPTATVS MILEVITAN. lib. III. ISIDORVS HISPALENS. Originum lib. VIII. cap. XI. caput bovis, aut vituli aureum ab Aegyptiis cultum tradunt, cum tamen Scriptura nullibi de solo capite, sed de integro vitulo decies diserte id affirmet, BOCHAR- TVS p. 346. non tam illos Scripturæ vel ignaros, vel adversos, eidem ut in os contradicerent, censendos existimat, sed Synecdochice potius locutos, bovis aut vituli capite, tanquam parte insigniori, bovem ipsum aut vitulum designantes.

Ad §. III. pag. 95.

(3) חֶרֶט *stylo sculptorio*] A חֶרֶט / quod apud Syros est, *sculpfit*, descendit וְשִׁלָּס / *stylus*, partim quo scribitur in pugillaribus, ut Jes. VIII, 1. partim, quo aliquid caelatur & sculpitur. LXX in genere verterunt, εν τῷ γέφυρᾳ. Et R. SALOMO ita exponit, quod Aaron primo in tabula stylo depinxerit formam vituli, deinde artificibus tradiderit, ad ejus similitudinem ut idolum facerent. Quo faciunt, quæ ad b. l. vers. 4. annotavit CARTWRIGHTVS. Nec abnuere videtur DRVSIVS, qui notionem רְפֹס / *forma*, moduli seu *typi*, huic voci tribuit: si fundebatur, inquiens, *ad quid stylus, sive scalprum, aut scalpellum?* expende. ABEN ESRA scribit, חֶרֶט significationem habere דְּמָוֹת / *similitudinis*, quod in superiore redit sententiam. R. SALOMO vero, præter allatam, aliam submittat interpretationem, ut יַיְצֵר apud Mosen notet *ligationem*, quæ fit בְּחֶרֶט *linteo*. Sic חֶרֶט esset *velamen*, ut Jes. III, 22. & 2 Reg. V, 23. ad quem utrumque locum evolve Michlol Jophi. Praevit IONATHAN in paraphraſi Chaldaica. Hanc ejus explicationem amplectitur BOCHAR- TVS, & p. 335. hunc verborum sensum reddit: Et e manu eorum acceptum illud aurum in marsupio recondidit, Et fecit ex eo fusilem vitulum. Sed cum tritam de caelo sententiam operosius refutaverit, argumenta ejus expendit & discussit IOH. CLERICVS Comment. ad b. l. Nos notioni *styli* inhæremus, cum propter radicem, quam apud Syros *sculpendi* significatum habere supra monuimus, tum propter cognatam vocem חֶרֶת *exaravit, sculpit, insculpsit*, inde scriptura tabulis lapideis insculpta dicitur חֶרֶת הַלְּחָות / *tabulis insculpta* Exod. XXXII, 16. Jam vero literæ ט & ת, unius organi facile inter se permutantur. Ad objectam vero fusionem prona est responsio, cum ex auro collato conflaretur vitulus, ille, qui rudior prodierat e forma, caelo sculptorio poliebatur & efformabatur. Vulgatus fontes plane negligens, vertit: *quas cum ille accepisset,*

pisset, formavit opere fusorio &c. Nihil minus Ḥרְטָה quam opus fusorium notat, nisi cum DRY-
SIO accipias de forma sive typo. Stylo autem
hoc, notas candidas, quem in bove vivo, Ap-
aut Serapi observabant Aegyptii, expressisse in
idolo Aaronem, quod contendit Auctor no-
ster, id ut suscepτæ semel sententiæ veli-
ficaretur, finxit.

Ad §. IV. pag. 95.

(4) *Nihil notat, quam caput bovis*] Utut
gratis hæc fingatur etymologia ab Auctore, no-
minis tamen elementis curatius respondet, quam
compositio ροσσι loco supra cit. qui vocem
Serapis conflat ex ρוֹשׁ bos, & בָּנָה pater. Inde
Josephum dici Apim credit, uti vocetur Genes.
XLV, 8, pater Pharaonis: & si conferas vocem
רַשִׁ Princeps, nasci inde Serapim, Principem pa-
trem, cum præfuerit toti Aegypto; vel Sera-
pim, bovem patrem, h. e. patrem regni Aegyptia-
ci, symbolo bovis signatum. Velut autem litera-
rum בָּ & בָּ reclamat diversitas, ita quæ de capite
bubulo monuit BOCHARTVS, supra attulimus
sub finem annotationis 2.

Ad §. V. pag. cit.

(5) *In honorem memoriamque Josephi*] Hanc Auctoris sententiam supra notavimus Annot.
2, Lit. 7, & quibus laboret incommodis, ex BO-
CHARTO docuimus. Eandem improbat I.O.H.
HENR. HEIDEGGERVS Hist. Patriarch. Tom. II.
Exerc. XX. Sect. III. §. 20, 21, 22. p. 639 sqq. &
ante ipsum ANDR. RIVETVS in Gen. XLI. Exer-
cit. CLX. Tom. I. Opp. p. 612. ubi contra hanc,
de Josepho sub Api aut Serapide culto, opinio-
nem tria urget ex ipsa historia Sacra: 1. quod, si
Aegyptii Josephum mortuum inter Deos suos
retulissent, immo Deorum maximum consecras-
sent, non permisissent ejus corpus a populo
Israelis a servari, & tandem deferri ab ipsis in
alienam terram: 2. quod vix potest intelligi,
quomodo alteri generationi, sub qua afflicti fue-

runt Israelitæ, incognitus fuerit Josephus, quod
Exod. I. dicitur: 3. quod dubitari non debeat,
si tale quid factum fuisset, quin aliquid in histo-
ria Sacra, aut Prophetarum scriptis, ad supersti-
tionem illam vel damnandam, vel præcavendam,
a Spiritu Sancto indicatum fuisset, cum præser-
tim Israelitæ tam proni essent ad idolatriam,
& Aegyptiacam etiam fuerint imitati. Summus
quidem nostrum Theologorum, ABRAH. CA-
LOVIUS, has RIVETI rationes Comment. ad Ge-
nes. XLI, 56. p. 1261 sq. infringere & subruere al-
laboravit, sed vereor, ut solide satis, Vnde
hæc traditio a IOH. FRANC. BVDDEO Histor.
Vet. Test. Per. I. Sect. III. §. 23. p. 446 sq. etiam
profligata, & Per. II. Sect. I. §. 36. p. 762. asser-
tum fuit, Serapidis cultum longe post Josephi
tempora in Aegyptum invectum esse, quippe cu-
jus nec HERODOTVS, qui de Aegyptiorum Diis
tam multa scripsit, meminerit.

Ad §. VI. pag. cit.

(6) *Ad peccata Israelitarum in hac μοσχο-
τοῦ vituli fictione*] Prior sane & potior est po-
puli impietas, qui & Aaronem ad idolum fabri-
candum incitavit, & vitulum fusum idololatrico
plausu primus exceptit: *Hi sunt Dii tui, o Israel,*
qui ex Aegypto te eduxerunt. Quibus verbis
cultum utique transitivum innuebant. Nec
enim adeo inopes mentis erant, ut se ab hoc
idolo, heri fuso & conflato, erutos fuisse crede-
rent: sed sub hoc symbolo & schemate externo,
Deum verū, quocum paulo ante foedus pepi-
gerant, colere se credebant. Quod Aaron pro-
be intelligens, Festum non vitulo, sed Jehovah
proclamabat, quod vituli illius cultum ad Deum
verum pertinere, ac in eo terminari crederet.
Attamen nec excusationem culpæ meretur Aa-
ron, qui impio plebis dementis desiderio annuit,
media ad conflandum idolum excogitavit, vitu-
lum fudit & spectatum proposuit, quin &, cum
videret, illum a populo tanto plausu excipi, ex-
truxit coram eo altare, festum proclamavit in
crastinum, & postridie obtulit idolo holocausta.

Recte

Recte VISORIVS aduersus MONCAEIVM f. 34. Duo mala fecit Aaron: unum, quod idolatriæ scelus, animo & cogitatione tantum conceperant, re ipsa & facto perpetraret; alterum, ut quod privato errore facturi videbantur, publica auctoritate facerent, dum ab eo, qui multitudini summo cum imperio præerat, idolum acceperunt, circa quod debaccharentur. Interim Judæi varias commenti sunt fabulas, ut culpam ab Aarone amoliantur, quas in compendium misit RASCHI Comment. in Exod. XXXII, 4. ubi ita habet: **כִּי־וְנַעֲשֵׂה־לְאֹרֶן־בְּבָנָיו־מִכְשָׁפֵן־וְשָׁוֹר־אֲוֹרֶן־** **עַמְּדָה־מִצְרָיִם־וְשָׁאוֹרָה־בְּכַשְׁפּוֹם־וְשָׁוֹר־אֲוֹרֶן־** מיכה היה שם שיצא מתוך רמוסי בנין שנחמקך בו במצרים ויהי בירוזלם וט שכהב בו משה עליה שור עלה שור להעלות ארון של ווסף מהוד נולס והשליכו הכרז: Postquam projecterant aurum in ignem in catino, venerunt præstigiatores turba illius miscellanæ, qui simul cum illis ascenderant ex Aegypto, & fecerunt illum vitulum conflatilem præstigiis suis. Sunt etiam, qui dicant, quod Micha fuerit ibi, qui exierat ex serie structuræ ædificii, in quo ipse compressus erat in Aegypto, & quod in manu ejus fuerit nomen αὐεκφώνητον, ac lamina, in qua scripscrat Moses verba ista: ascende bos, ascende bos, ut extraheret arcam feralem Josephi ex Nilo, & quod projecterit Micha illam laminam, cui nomen Dei inscriptum erat, in medium catini, unde egressus sit vitulus. Hic varia conglomerantur Judæorum figmenta, quibus alias sigillatim culpam tam populi, quam Sacerdotis Summi, extenuare & emollire nituntur: Videlicet 1) non Israelitas, sed miscellam potius Aegyptiorum turbam, primum fuisse consilii istius auctorem, velut ad vers. 4. RASCHI perspicue docet: **וְלֹא נִאמֵּר אֱלֹהֵינוּ מֶכְנֵן שָׁעֵב** **רְבָבָ שָׁעֵב** מצרیים הַם שְׁנַקְהָלוּ עַל אַהֲרֹן

וְהַבָּשָׁעֵב שָׁעֵבָהוּ ואחר כר הטעו את Non dicitur: isti sunt Dii nostri sed **אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵיךְ** isti sunt Dii tui, o Israel, unde liquet, quod multitudo illa miscellanea, quæ ascenderat ex Aegypto, juxta Exod. XII, 38. se congregaverit aduersus Aaronem, &

quod turba illa fuerit, quæ fecit illum vitulum, quæque postea secum una in errorem traxit populum Israeliticum. 2) Quod præstigiatores Aegyptiaci in hac turba effecerint, ut ex auro in catinum projecto, Diaboli ope prodiret vitulus: unde Aaron fratri exprobanti, crimen purgat vers. 24. & projeci illud in ignem, quasi diceret, juxta RASCHI V^m: nec putavi, quod egressurus esset vitulus iste, qui tamen præter spem ac expectationem meam, præstigiorum arte egressus est. 3) Quod in his, cumprimis Micha fuerit, cuius præstigiis res omnis fuerit confecta. Quod ut intelligatur, ex Gur Arjeh fol. 115. col. 1. repeterenda est fabula, quod scilicet Aegyptii in ædificiis, regi Pharaoni exstruendis, acceperint parvos Israelitarum liberos, eosque lapidum instar, muris impegerint seu impresserint, quo viso dixerit Moses Deo: an æquum est, ut isto modo filii Abrahami, Isaaci & Jacobi tractentur ab Aegyptiis? Deus autem ei responderit: omnes isti liberi, si mansisset superstites in mundo, evasisserent apostatae. Si tu dictis meis fidem non habes, accipe unum ex illis, (& in vivis serva) ac videbis, quidnam ipse facturus sit. Tunc Moses accepit Micham: is ipse fecit vitulum conflatilem, ac sculptile (de quo Jud. XVII, 3, 4.) ac propterea ipse appellatus fuit חַנְכָה, quoniam impressus fuit seriei structuræ ædificii, quod Aegyptii faciebant. Sic mendacium mendacio tegunt Rabbini, ne perpluat. 4) Immo quod sanctissimo & ineffabili Dei nomini hanc vituli productionem tribuant. Addit 5) RASCHI ad vers. 5. & vidit Aaron, quod esset in vitulo Spiritus vitae: nam dicitur Psalm. CVI, 20. in figuram bovis, qui comedit gramen. Vedit itaque Aaron, quod opus Satanæ prospere cessisset, quo circa nec ipse ausus est, repellere illos omnino: Hinc 6) circumspete locutum Aaronem: non hodie, sed cras erit festum Dominu, quia sperabat fore, ut eopse die rediret Moses ex monte, antequam Israelites vitulum Divino prosequerentur honore; atque hunc RASCHI vocat sensum Scripturæ literalem. Porro, cum diceret Aaron: festum erit Domino, in mente

te habuisse illum, festum revera Domino celebrandum fore, quia certo sibi persuaserit, quod venturus esset Moses, & Israëlitæ verum Deum culturi. Præter hæc RASCHI 7) allegoricam ex וּבָנָה profert explicationem: res multas vidiisse Aaronem: vidisse, quod Hur, filius sororis suæ, qui idololatras redarguerat, ab ipsis imperfectus esset: vidisse quoque & cogitasse: satius est, ut mihi imputetur peccatum, quam Israëlitis: vidisse amplius & cogitasse: si illi extruant altare, hic adferet fasciculum, iste lapidem, atque ita reperietur opus eorum momento temporis absolutum; ast si ego ædificavero illud, moram nec tam in exstructione, donec Moses veniat &c. Quæ omnia, etsi invita veritate, citra fundamentum, & reclamante historia sacra nugantur, affatim tamen docent, quam anxie colores undecunque conquirant, quibus tanti criminis maculam, vel a gente sua abstergant, vel obducant, ejusque in alios conjiciant culpam. Sed & in Ecclesia Christi magni nominis doctores famæ Aaronis deesse noluerunt, populi violentiam causati. Ita BERNHARD. Epist. 83. Aaron, inquit, sceleratis tumultuantis populi clamoribus, contra voluntatem suam cessit. THEODORETVS Quest. in b. l. Exod. formare vitulum, necessario coactum fuisse, perhibet; & AVGVSTIN. lib. XIV. de Civ. Dei cap. XI. non consensit inductus, ait, sed cessit obstrictus. Sed mille mortes subire potius oportuit tantum Dei servum, quam in illud scelus consentire, nedum auctoritate sua cultum profanum approbare.

Ad §. VI. pag. 95.

(7) *Non sit uncia perversitatis vituli illius*] In Gemara Sanhedrin fol. 102. col. 1. ex R. ISAACI estato ita habet: Non est vindicta aliqua, quæ invadit mundum, in qua non sit vigesima quarta pars libra vituli primi, sicut dicitur Exod. XXXII, 34. cum visitavero, visitabo in eos peccatum eorum. Quin & nugantur Judæi, Israelitas istos, qui præsentes adstiterunt monti Sinai, atque audiuerunt legem inde a Deo publicatam,

evasuros sicut Angelos, nunquam generatores filios, nec unquam morituros, sed similes Angelis futuros, nisi fatale illud per vitulum aureum interyenisset crimen. Hinc in Avodah Sarah fol. 5. col. 1. dicunt: *Nisi patres nostri peccassent, nos non venissimus in mundum, sicut dicitur: ego dixi, vos Dñi estis, & filii Altissimi omnes. At corrupisti opera vestra; ergo moriemini, sicut homines.* Vide LIGHTFOOTI Hor. Hebr. in Johan. X, 35. Tom. II. Opp. fol. 646. Citata ab Auctore MOSIS GERUNDENSIS verba, plenius excitata leges apud BOCHARTVM c. I. p. 354.

Ad §. VII. pag. 96.

(8) *Populusque consedit ad edendum & bibendum &c. vers. 5, 6.*] Notandum venit insigne, quod hac parte inter sacrificia intercedit, discrimen. Epulas enim sacrificiales nec Holocausta admittebant, quæ igne absumebantur integra, nec Expiatoria, quorum pars cedebat Sacerdotibus, quibus solis vesci de illis licebat: sed Pacifica, quorum partem aliquam offerebant pro jure suo retinebant, ut amicis, si visum esset, invitatis, agitarent convivia. Legem habes Deut. XII, 7. XVI, ii. Exemplum, 1 Samuel. IX, 13. Ad quem locum RASCHI benedictionem epulis eucharisticis præmissam, his verbis repetit: בְּרוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קָרְשָׁנוּ בְמִצְוֹתָיו וְצַוְונָו לְאַכְלָל הַזָּבָחָן Benedic tu, Domine, Rex mundi, qui sanctificavit nos in preceptis suis, ac præcepit nobis, ut comedemus sacrificium.

Ibidem.

(9) *Combussit, commoluitque in pulverem*] In tenuissimam ejusmodi scobem comminutum a Mose vitulum, ut aquis innataret, dum Textus commemorat, ii, qui Chemicæ aliquam inde accedere dignitatem & laudem existimant, Mosen Chemicæ artis apprime peritum inde colligunt. Ita EDMUND. DICKINSONVS in Physica Vet. & Nova cap. XX. §. 4. p. 317 sqq. totus in eo est,

ut Alchymistam faciat Mosen, hanc primo loco rationem allegans, quod ille igne Chémico aurum brevi tempore in valde subtilem atque solubilem calcem redigere calluerit, adeo ut in aqua fluviali dissolvi, & ad bibendum dari potuerit. Hinc, quando contundendo vitulum, Moses dicitur comminuisse in pulverem, id ex phraseologia Chemica vult exponi, qua ea dicuntur contundi & teri, quae in subtilem natum rediguntur, quacunque id ratione fiat. Porro, quando Moses ait, se illum pulverem projecisse in torrentem, qui descendit de monte Horreb, id metonymice dictum cupit, pro aqua, de illo torrente sumta, in qua Moses pulverem istius vituli dissolvendo disperserit. Jam cum certum sit, ut calx auri solubilis efficiatur, quod arcano quodam pulvere, vel liquore injecto fiat, artem viri sapientissimi, referandaque naturae peritissimi notitiam requiri, quae si in Mose fuerit, ut fuisse ex hoc facto liquido apparet, nihil superesse contendit Anglus noster, quam ut Chemiae perquam ille censeatur fuisse peritus. Verum ista omnia, quam ruinoso nitantur fundamento, primo statim aspectu patet, prolixa ut non egeant confutatione. Potius censendum, Mosen vitulum istum in ignem projectum, in rudem, informenique redegit auri massam, quod Textus comburendi voce notat, cum revera vitulus aureus abolitus sit igne, & vitulus esse desierit: hanc porro massam auream illum elimsse, & in tenuissimam attrivisse scobem. Artem autem, aurum sic elmandi, Hebreos non fuisse, ex IOSEPHO apparet, qui *Antiqu. lib. VIII. cap. II.* Salomonis equites memorat Φῆγμα χεύσις, scobem auream quotidie capillis sic inspersisse, ut Solis repercussu illuminati splenderent. Quomodo TREBELLIVS, Gallienum crinibus suis auri scobem aspersisse, & SPARTIANVS, Commodum Imperatorem capillo semper fucato & illuminato fuisse, tradit. Eadem arte Mosen vitulum attrivisse & in scobem contudisse, Chaldaeus & Syrus interpretes exponunt. WAGENSEILIVS in *Sota p. 1129.* ubi Magistrorum sententias de scobe aurea enarraverat: Ceterum, in-

quit, est inter Scripturæ dōctrinæ, quomodo comburendo, tundendoque, aureus vitulus in pulverem redigi potuerit: nam id artificium vulgo incognitum habetur, solique Chymici ejus scientiam jactant.

Ad §. VII. pag. 96.

(10) *Dispersit per torrentem*] Cur aqua torrentis, hujus auri pulvere conspersa & permista, potaverit Israelitas Moses, non convenit inter Interpretes. Judæi passim id ideo factum censem, ut ex prodigioso quodam potus hujus effectu, idololatriæ reos cognosceret, ad eum ferre modum, quo Sacerdos adulteras aquæ amaræ potu dignoscet Num. V, 27. Ita R. SALOMO ad Exod. XXXII, 20. *Tribus mortis generibus iudicati sunt Israelitæ ibidem:* 1. *Dum adfuerunt testes ac præmonitio facta est, gladio puniti sunt, veluti puniri solent viri urbis seductæ, quia illi multi sunt:* 2. *Vbi testes sine præmonitione, tum affeci sunt plaga: dicitur enim: Et Dominus affectit plaga populum:* 3. *Quando autem nec testes adfuerunt, nec præmonitio, hydrope puniti sunt, nam exploravit illos aqua, eorumque ventres intumescunt, non secus atque uxores declinantes.* Paulo aliter inflectit MONCAEIVS. lib. II. Aaronis purgati cap. VIII, ubi post epotam illam aquam, eos tradit, qui idololatriæ rei erant, percussos fuisse ignominiosis ulceribus, ex quibus discerni potuerint idololatriæ, ut in eos Moses, sine insontium periculo, posset animadvertere. Aaronem porro fingit, iussu Mosis, omnes Israelitas ad se vocasse, & nudatos vestibus suis inspexisse, an vestigia quedam in eorum corporibus apparent scabiei aut ulcerum, atque ita separasse reos. Eamque fuisse nudationem ab Aarone factam propter ignominiam, id est, propter ignominiosum illud idolum, cuius fit mentio vers. 25. PETRVS COMESTOR *Histor. Exodi cap. LXXXIII.* NAVCLERVVS *Chronol. Generat.* 27. & alii non nulli contendunt, reorum omnium barbas ex hoc potu deauratas evasisse, eo quod aurum barbis ipsorum per miraculum adhæreret, nec abstergi se pateretur. Quod pigmentum, vetusto car-

mine ex SELDENO arcessito, repetitum lege apud WAGENSEILIVM citato loco. Sed sanior his est HIERONYMI sententia, symbolicam hujus consilii causam fuisse, ut inde stercoreos ejusmodi Deos contemnere discerent, qui in secessum emitterentur. Consule hoc denique BOCHARTVM c. l. p. 351 sqq.

Ad §. VIII. pag. 96.

(ii) *Fecit duos vitulos aureos*] Jeroboamum vitulos suos ad imitationem Aaronici compo-
suisse, nihil dubitat laudatus toties BOCHAR-
TUS col. p. 354. & utrosque ita invicem contendit: Aaronis propter Mosis absentiam, Jeroboami vituli, quia Vrbs Sacra Israelitis jam erat inac-
cessa; ut Aaron, ita Jeroboam vitulorum cul-
tum in Aegypto didicerat, ubi multos annos ex-
egerat sub Aegypti Rege, Sesaco 1 Reg. XI, 40.
Nec minus de Jeroboami vitulis, quam de Aa-

ronico dictum: hi sunt Dii tui, o Israel, qui ex-
Aegypto te eduxerunt 1 Reg. XII, 28. Quin ut
huic, & ita illis, festi dies consecrantur, & offre-
runtur victimæ. Sed ut Moses vitulum Aaro-
nis, ita Jösias vitulum, quem in Bethele Jero-
boam erexerat, altare etiam & excelsum locum,
destruxit atque combusit, & in pulverem com-
minuit 2 Reg. XXIII, 15. Addo, Israelitarum
crimen, sub Rege Jeroboamo, multa cæde fuisse
expiatum. Nam loco ter mille vituli culto-
rum, quos interfecerat Moses, Abia Rex Ju-
dæ, postquam Jeroboamo & Israeli vitulorum
cultum reprobrayerat, tanta eos clade fregit, ut
unico prælio corruisse legantur virorum quin-
genta millia 2 Chron. XIII, 8, 17. Quam comta
vero oratione, vitularum aurearum, δαμάλεις
enim LXX vocant, & IOSEPHVS, cultum popu-
laribus suis persuaserit Jeroboamus, IOSEPHVS
lib. VIII. Antiqu. cap. VIII. §. 4. p. 445. ita edis-
serit, ac si a concionantis ore Regis peperisset.

AD

LIB. IV. CAP V T VI.

DE ASTHAROTH, AMMONIA JVNGONE, REGINA CAELI, ET DIANA EPHESINA.

Ad §. I. pag. 96.

Astboreth] Nomine plus uno in Scriptura Sacra venit, & mox Astboreth audit, idolum Sidoniorum 1 Reg. XI, 5, 33. 2 Reg. XXIII, 14. mox in numero plurium *Astharoth* Jud. II, 13. X, 6. quod alias quoque Devter. I, 4. nomen proprium loci est, ab idolo forte inditum. LXX efferunt 'Ασάρη, quod imitantur Latini, M. TULLIUS lib. III. de Nat. Deorum, TERTULLIANVS in Apologet. cap. XXIV. Præterea IOSEPHVS lib. I. contra Apion. & Græci passim. Sed Jud. X, 6. etiam LXX habent 'Ασαρωθ, quos ibi sequitur Latina Vulgata. Sed nec genus semper idem servari circa Astarten, SELDE-

NVS de Diis Syris Synt. II. cap. II. p. 238 sqq. ob-
servat, cum Elohi Zidonim Deus Sidoniorum in
Sacris literis appelletur, quæ Dea fuerit. Neque
enim sexum idolorum, Scriptura Sacra, nec prisca
mysteria gentium, distinguunt: quod Veneris, Lu-
ni & Lunæ, Baalis ac Beli exemplis erudite con-
firmat. Astarten tamen Deam, non Deum, cre-
ditam fuisse, extra omne dubium collocat 1V-
RIEV in Histor. Dogmat. & Cult. P. IV. Tract. V.
cap. I. p. 667. Vult præterea SELDENVS p. 232
sqq. nomen שָׁרֵן lucus, idem esse cum שָׁתְּרַת
Astboreth, quia variis in lucis; qui antiquitus,
præ aliis locis, uti & montes, sacris destinabantur,
illa colebatur Astarte; immo, quia sculptile,
& ligneum ejus erat simulacrum. Probat

ex

ex 2 Reg. XXI, 7. ubi de Manasse legitur: *po-*
suit quoque פֶּסֶל האשָׁרָה sculptile Astartes in do-
mo Domini, ubi non sane locus arboribus confi-
tus, sed simulacrum intelligendum venit. Sic
quoque 2 Reg. XVII. de novis Samariæ incolis
fertur: erigebant statuas & lucos in omni colle
excelso, & subter omnem arborem frondosam: ubi
denuo non lucus, sive nemus quoddam sub ar-
bore frondosa, sed omnino simulacrum, idque
ligneum, designatur. Hinc colligit vir sum-
mus, simulacula lignea τῆς Astoreth dicata, Asche-
rim & Ascheroth seu lucos appellata fuisse, ut &
ad nomen simul alluderetur, & tam impari di-
vinitati materie, contumelia ipso vocabulo ex-
probraretur. Provocat præterea ad r. d. KIM-
CHIVM, qui in Rad. אַשְׁר / omne lignum, quod
colitur, ἥρση dictum esse scribit. Neque alias,
quam Astartes Sidoniæ Prophetas, illos vult
fuisse, qui luci Prophetæ i Reg. XVIII, 19. vocan-
tur. In eandem, cum SELDENO, sententiam
pedibus incedit laudatus modo IVRIEV p. 671.
ita tamen, ut Ascheroth Diana respondere cen-
seat, Astharoth Lunæ: quanquam, ne sic quidem
sibi constet. Et si vero facile largior, tam in
lucis & sub arboribus frondosis facta fuisse
Astartæ Sacra, & ejus simulacrum ligneum fui-
se, forte auro obductum, nomen tamen appellati-
vum אַשְׁר / cum proprio עֲשֹׂוֹת unum
esse ac idem, pace viri doctissimi, persuaderi mihi
non patior 1) ob disparitatem elementorum
υ & η, ac insertum nomini medio η: 2) ob
loca, in quibus אַשְׁר ab idolo distinguitur,
v. g. 2 Chron. XV, 16. ubi de Maacha, Asæ Re-
gis matre, refertur, quod idolum sacraverit
אַשְׁר in luco; quo omnia spectant testimonia,
quibus idola sub arboribus & in lucis culta per-
hibentur, Jes. LVII, 5. Os. IV, 13. Ezech. VI, 13.
&c. quibus commodam quidem, sed frustra quaer-
rit, conciliationem SELDENVS: 3) ob usum
vocis a LXX Interpret. receptum, qui τὰ ἄλση
ἀπὸ τοῖς ἀγάλματι lucos ab idolis & statuis
passim distinguunt: 4) ob 2 Reg. XXI, 7. ubi
פסל האשָׁרָה idolum luci in Templo positum
memoratur, quod simile intelligitur ei, vel idem

cum illo, quod in lucis quoque & excelsis cole-
batur, quo refer Jud. VI, 25, 28. ubi Gideon de-
struxisse legitur altare Baalis, & succidisse
lucum, qui super illud erat; ubi per
עַלְיוֹן vél lucus intelligitur, qui juxta altare erat
plantatus in atrio, vel sculptile illud, quod in
lucu coli consueverat, & super hoc altare col-
locatum erat.

Ad §. II. pag. 96.

(2) *Lunam sub hoc nomine*] Lunam sub-
Astarte, & quod idem est, Junonem fuisse cul-
tam, probat VOSSIYS lib. II. de Idolol. cap. 21.
p. 207. a) ex ortu, quia Astarte cœli laudatur;
quod idem Lunæ est elogium, β) ex figura,
quod caput bubulum Lunæ sit insigne, ut ejus
cornibus Luna curvata in cornua repræsentetur,
quod pariter Astartæ tribuitur: γ) ex diserto
LVCIANI Samosatensis, adeoque Syri, testimo-
nio, cuius in de Dea Syria hæc sunt verba:
ἐν δὲ καὶ ἄλλο ιερὸν ἐν Φοίνικη μέγα τὸ Σιδώ-
νιον ἔχεται. οὓς μὲν αὐτοὶ λέγοσι, Αστέρης ἐστι.
Αστέρην δὲ ἔγω δοκέω σεληνῶν ἐμεναὶ, εἴτε au-
tem & aliud templum in Phœnicia magnum, quod
Sidonii habent, atque ut ipsi dicunt, εἴτε Astartes.
Astarten autem ego puto Lunam esse. Contra ve-
ro ea FRANCISCUS FLORIDVS lib. II. Subseci-
var. Lect. cap. VII. errare censet LUCIANVM;
nec Lunam, sed Venerem in Astarte cultam
contendit. Citat hoc fine PLAVTVM Mercato-
re At. IV. sc. 5. ubi: Diva Astarte, inquiens, ho-
minum Deorumque vis, vita, salus: rufus eadem,
que est Pernicies, mors, interitus: mare, tellus,
cælum, sidera, Jovis quaecunque tempora colimus,
ejus ducuntur nutu; illi obtemperant &c. manife-
sto Venerem deseribit. Quæ tamen TAVMAN-
NVS inter PLAVTO supposita refert p. 1503. &
1505. Sed & complura pro Venere Græcorum
testimonia prostant, FLORIDO atque VOSSIO
laudata: & CICERO loco supra cit. Quarta Ve-
nus, inquit, Syria, Tyroque concepta, que Astar-
te vocatur, quam Adonidi nupsisse traditum est.
Vtramque tamen sententiam commode ita com-
ponit

ponit **Vossius**: *Grecis quidem Venus est Lucifer, seu Hesperus, Orienti autem Venus potius est Luna, ut & Astarte eadem sit ac Luna.* Vtramque etiam, & Venerem, & Lunam designasse Astarten, **SELDENVS** observat p. 244. & p. 246. inquit: *Minervae, Junonis, Veneris, Luna nomina sunt ita, cum ad Asiaticos Deos respexeris, confusa, ut qui Minervam Belisamam, Junonem Belisamam, Venerem aut Lunam dixerit, idem semper ipsum dixerit.* Quæ ipsissima descripsit verba **KIRCHERYS** *Oedip. Synt. IV. cap. XIII. pag. 320.* sed studiose celato nomine **SELDENI**, ne ab hæretico suppetias periisse videretur. Ista vero Numinum ac nominum confusio quondam frequentissima erat, ut quæ divinitas hoc nomine veniret apud Græcos, eadem confunderetur cum alia apud gentes alias, teste universa mythologia Gentiliūm.

Ad §. III. pag. 97.

(3) *Regina cœli, de qua fatur Propheta Jer. VII, 18. XLIV, 17.]* Circa מִלְכַת הַשָּׁמִים in suspenso hæret **IAC. ALTING.** in *Jer. VII, 18. Tom. II. Opp. p. 719 sq.* & utramque allegans sententiam, quarum altera *reginam cœli* vertit, & Lunam interpretatur, quemadmodum Molech Solem, ita ut viri Solem coluerint, mulieres Lunam, altera *res cœlestes* seu exercitum cœli reddit, & omnia sidera designari autumat: utri suum adjicere calculum debeat, non definit. Pariter **R. DAV. KIMCHI** inter utramque arbitrari non ausus, מִלְכַת hinc מעשה הַשָּׁמִים exponi tradit, hinc לשון מלוכה sensu regni. **R. SALOMO** autem, cum **IONATHANE** Chaldæo, *Reginam cœli* tuetur, & כוכב הנורל Stellam magnam dicit. Ex nostris **SEB. SCHMID.** ad *Jer. VII, 18.* rem in dubio relinquit, vocem *Melecheth* non pure Hebraicam existimans, sed assumtam ab iis gentibus, unde iste cultus acceptus a Judæis: verum ad Cap. VIII, 2. paulo liberius mentem suam expromens, sub cultu Melechethi quorumvis astrorum cultum intelligi existimat. Deum subjicit: *Forte idololatre viderunt & obser-*

*varunt non tantum peculiares virtutes solis, lunæ & aliarum stellarum, sed ordinarium eorum cursum, qui superiorius ligans imperium arguebat, superiorem aliquam virtutem agnoverunt: cumque Deo non negarent, quod hic Rex cœlorum esset, istam virtutem medium fecerunt inter Deum & astra, & Reginam dixerunt cœlorum: quæ sub se immediate haberet quæcunque alia astra, cultus astrorum sub ejusdem comprehensus est. Nemo nostratum, quod sciā, copiosius hoc caput excusſit **I. O. H. HENR. VRSINO**, qui *Question. Biblical. lib. II. cap. XXI.* quænam Melecheth cœli? & qui ejus cultus? *capite sequenti XXII.* quænam & quales placentæ, oblatæ Reginæ cœli? *cap. XXIII.* quis ortus, progressusque fuerit hujus Reginæ cœli cultus? *cap. XXIV.* an Collyridiani S. Mariæ divinam naturam tribuerint? eamque ut Deam, vere existentem coluerint? *cap. XXV.* quanam imagine culta fuerit a Judæis Reginæ cœli? inquirens, Melecheth cœli Venerem Vraniam adstruere allaborat. Nos quemlibet suo abundare sensu passi, Auctoris nostri adhuc sententia stamus, eandem Lunam interpretati. Etenim 1) ubi communis astrorum cultus redarguitur, diserta Solis, Lunæ, omnisque cœlorum exercitus fit nentio, v. g. Deut. IV, 19. XVII, 3. 2 Reg. XXI, 3. 5. XXIII, 4. 5. Jer. VIII, 2. XIX, 13. Zeph. I, 5. Act. VII, 42. a quo cultus Reginæ cœli, tanquam peculiaris & distinctus, seorsim recensetur: 2) Luna Deæ cœlestis, & Reginæ cœli nomine passim veniebat, apud Phœnices ac Syros Astarten, seu Venerem, apud Ægyptios Isidem, apud Romanos & Græcos Dianam ac Junonem designans, quod multo eum eruditiois apparatu **Vossius** demonstrat *lib. II. cap. XXI.* sqq. & consentit **SELDENVS**: quo simul refer, quæ de Deorum Gentilitum confusione supra monuitus: 3) כוֹנִים placentæ Reginæ cœli oblatas memorat *cit. loc. Jerem. Dianæ* vero, quæ est Luna, easdem oblatas **BRAVNIVS** docet *Select. Sacr. lib. IV. cap. IX. §. 128.* 4) Consentit **HIERONYMVS**, qui in *Jer. VII, 18.* ita commentatur: *Omne genus ostendit sacrificii Regine cœli, quam Lunam debemus accipere: sed nec dissimu-**

lo,

lo, eum ibidem addere; *vel certe militiae celi,*
ut omnes stellas intelligamus. Quæ tamen poste-
rior explicatio ratione, quam primo loco pro-
duxii, profligatur:

Ad §. V. pag. 97.

(4) *Coli sub forma ovis*] Est quippe *עַשְׂתָּרוֹת*, in Plur. *עַשְׂתָּרוֹת* Deut. VII, 13. & XXVIII, 4. unde S. B. SCHMID. conjicit, Asthoreb fuisse idolum, cui cura gregum & fæti-
ficationis adscripta fuit; sive figura etiam pecoris aliqua illi affecta sit ultiro, vel ex Diaboli apparitione, sive non: *Comment. in Jud. II. p. 182.* Forte vir magnus istud hausit ex R. D. A. V. KIMCHIO, qui nomen Astartes ex eo pariter arcessit, quod ovis figura coleretur, quam opinionem sequitur etiam MARINVS BRIXIANVS. Idem monet GVLIELMVS ROBERTSON *Thebur. Lingua S. p. 792.* & Veneris Multimammiæ simulacrum fuisse tradit, quæ ob prolis fecunditatem cole-
retur, & omnium viventium nutrix haberetur. Præterea est & nomen imaginum inquit, ovium formam habentium, ut KIMCHI notat, quas pro deabus colebant Sidonai & Philistæi *Jud. II. 13.* *I Sam. XXXI. 10.* Istam tamen KIMCHII de ovis figura opinionem repudiat VOSSIUS cap. XXI. p. 208. a. quod nulla prorsus Veterum au-
toritate nititur: ipse SVIDAM secutus, quo teste Αἰδητη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἐπωνυμιαν, ab astro ap-
pellationem habet: non quasi vox sit originis Græcæ, sed quia & in Orientis linguis simili, vel non multum absimili ratione, fidus nuncupetur: unde & posterior pars Persicæ vocis, Zoroaster, vel Zoroastris. Rectius laudatus supra VRSINVUS: *Qua;* inquit, *imagine fuerint ista idola apud Judeos, & nostra cum primis Reginæ cali, divinare impossibile est.* Et paulo ante: *certe esse* pronunciaverat, *Judeos ipsa cœlestia lumi-
na per se, quasi Numina veneratos fuisse, eoque fine ad Deut. IV, 18, 19. Job. XIII, 25, 26. Jer. II, 2. provocaverat.*

Ad §. V. pag. 97.

(5a) *Idola posita in tectis ædium*] Senten-
tia hujus testem, Auctor bene allegat, R. SAL.
TARCHIVM, qui ad Lev. XXVI, 30. ita commenta-
tur: מִצְעֵן עַל הַגְּנוֹת וְעַל שָׁמֶן שְׁמַעֲמִירִין בְּחַמָּה קְרוּין חַמְנִים: Chammanim erant species quedam idolorum, quæ consti-
tuebant super tecta, & quoniam illa collocabant
in Sole, vocabantur a voc. חַמָּה quasi Dii
Solares. Mavult tamen vir summus, JOSEPH.
SCALIGER ad CATVLL. non tam idola hoc no-
mine designata fuisse, quam Fana, quæ πυγαθεῖα,
juxta SVIDAM πυγεῖα, sempiterni foculi, juxta
AMMIAN. MARCELLINVM in Hist. Julia au-
diebant.

Ad §. VII. pag. cit.

(5b) *Facies ejus erat cornuta*] Quando-
quidem Exod. XXXIV, 29, 35. de Mose, descen-
dente de monte Sinai, recentique a colloquio
& commercio Numinis, legitur: כְּקָרֵן עֹור פְּנֵי מֹשֶׁה quod radiaret cutis faciei Mosis, adeo
scilicet splendida, ut & frons, & nasus, & os,
& mentum radios velut emitterent, hinc ambi-
guitate voc. קָרֵן inductus Vulgatus, reddidit:
quod cornuta esset facies sua. Sed &, ante il-
lum, AQVILA vertit: κερατώδης ἦν, cornuta erat.
Ab hoc errore manavit & absurdus mos pictorum,
qui etiamnum Mosen effigiant cornutum,
& æque absurdum nummi recentiores, alii cum
Mosis facie barbata & cornibus aristinis, auri-
bus tenus inflexis instructa, cum torque insuper,
sive collari, eui addita Inscriptio: מֹשֶׁה pars aversa verba primi præcepti exhibet:
לֹא יְהוָה לְךָ אֱלֹהִים אֶחָדים לְפָנֶיךָ qualis HOTTINGERO memoratur in dissert. de nummis He-
braeor. subjuncta tractatui de Cippis, THOM. BAR-
THOLINO lib. de Unicornu cap. I. IOH. SELDENO de J. N. & G. lib. II. cap. VI. f. 191. alii cum
facie Mosis barbata, capite capillato & criso,
ita tamen, ut in fronte e capillis, cornua recta
antrorum protendantur, cum Inscriptione in
collari:

collari: מְשָׁה / parte autem aversa, eadem, quæ est in nummō præcedente. Vulgatam castigavit **SIXTIN. AMAMA** Anti-Barb. Biblic. libr. II. p. 361. utriusque vero generis nummos sub examen vocavit pec. dissertatione **D. CARPZOVIVS**, de nummis effigiem Mosis cornutam exhibentibus, quæ in volumine disput. Acad. tertia est, qua suppositios illos evincit α) ex barbara Inscriptionis distinctione, dum distinctis lineis & נ-ר פ-נ-ל divulserunt, β) ex Judæorum erga crucem odio. Cum enim crucis figura in collari Mosis sit expressa, quis adeo delirabit, ut nummos istos Judæis tribuat? γ) ex pugnancia cum lege Divina, imaginum formationem prohibente Exod. XX, 3. &c. δ) ex facti falsitate, quod Moses cornua nunquam habuerit. Licet enim Judæi Mosis הַרְכֵּב cornua magnificentia tribuant, quibus Angelum mortis Sammaelem, cum ad eum occidendum missus a Deo esset, occceasæ legitur in *Debarim Rabba* fol. 302. col. 4. quotamen sensu exponenda sit fabula, laudatus **CARPZOV.** ibid. p. 126 sq. docet. Sed quando recentissime **ERASMVS FROELICH**, Jesuita, in *Annalib. regum & rerum Syriae*, Tab. XIX. num. 2. inter nummos Judæorum spurious, eundem æri insculptum exhibuit, eosdem quidem circa scripturam nævos, crucem quoque in collari expressam stitit, eum tamen puduisse credo erroris cornuum æque ac Vulgatae, hinc satis formosam, sed cornibus plane orbam delineavit Mosis faciem, nummique in *Prolegom. appendice* p. 91. hanc dedit descriptionem: *Caput nudum Mosis barbati, cum pectore vestito; in ora vestis, collum ambiente, legitur מְשָׁה Mose, & character X.* Quæ forma quædam esse videtur literæ Tau Samaritanæ vel Aegyptie; ea salutis litera cum sit, forte ad erectum in eremo æneum serpentinum alluditur, qui e similis formæ lignea cruce pendens, suspicentes sanabat *Numer. cap. XXI.* In aversa parte hic solus versiculus 7. *Capitis V. lib. Deuteronomii*, in nummo male separatis literis, legitur &c. Eo magis subit mirari, qua fronte **IVL. BARTOLOCCIVS** Biblioth. Rabbin. P. IV. f. 157 sq. excusare ausus fuerit cum Vulgatam:

Aposite igitur, inquiens, a *Vulgata* vertitur, quod cornuta esset facies Mosis: tum pictores, quorum causam ita perorat: *Vt autem Moses inter alios Vet. Testamenti dignosceretur Prophetas, consueverunt pictores ejusdem frontem duobus splendoribus, instar cornuum, hinc inde prominentibus penicillo ornare, non autem frontem sancti legislatoris duobus cornibus vitulinis, aut arictinis, ac si vitulus vel aries aliquando fuisset, decurpare, ut in quodam nummo æreo, secundum hanc Jovis Hammonis figuram vidi &c.* ubi expressam nummi **HOTTINGERIANI & SELDENIANI** delineationem subjungit. Ceterum inde fluxit insanus Gentilium error, qui Bacchum suum, maxime in expeditione Indica, cornutum trididerunt, sub cuius nomine Mosen eos coluisse **VOSSIVS** lib. I. de *Idolol.* cap. 30. p. 115. **HVENTIVS** *Demonstrat. Evang. Propos. IV. cap. IV. §. 3.* p. 133. aliique demonstrarunt; hinc Liberum illum Arabicum ταυρόνεος, κερασφερον, Θύμεον, tauricornem, cornigerum, bicornem appellarent. Quin & quando eidem Libero socium canem dederunt, ex Mosis historia prognatum est: canis enim Hebrais כָּלֵב dicitur, eodemque Calebi nomine veniebat fidelis Mosis socius, qui solus cum Josua, ceteris Terræ Sanctæ exploratoribus, populum turbantibus sese opponebat, solus quoque cum illo terram ingressus est: de quo pariter **CARPZOV.** commentatur p. 119. de Jove autem Ammonio cornuto Idem videatur p. 122 sqq.

Ad §. VIII. pag. 98.

(6) *Diana Ephesiorum Ad. XIX. 28.* Ἡ Ἀγτεμις, eadem in Gentilismo habitâ cum Luna, quæ priscis Jana, indeque Dea-Jana, vel Diana dicta fuit. Colebatur per universam quidem Asiam, maxime vero Ephesi, quæ urbs inde νεωνός vocabatur, quod non modo sese plane Dianæ consecraret, verum etiam templum ejus curaret *Aet. XIX. 35.* Ex νεὸς, Attice νεῶς, *Templum*, & νοῖς, quod est ποτμεῖν καὶ καλύπτειν, ornare, instruere, & addere speciem pulchritu-

obritudinis prodit *veωνόγος*, *αδιτυμος*, qui ædes & res sacras curat. Hunc vero titulum velut exponit, sic Ephesinae cum aliis quoquè urbibus communem fuisse, cum primis Smyrnensi, docet Vener. DEYLINGIVS P. III. Observat. 39. §. 18. p. 301. Templum autem Dianæ Ephesinum celeberrimum erat, & inter septem mundi miracula connumeratum, quod Amazones partibus his Asiae potitæ, consecrasse dicuntur. Fundamentum hujus templi *DIONYSIUS AFER*. ex ultimeis lignis Amazonas fecisse tradit, eo quod locus esset palustris & aquosus, eum in finem huic usui dicatus, ne terræ motus sentiret. PAVSANIAS quidem lib. VII. negat, Amazonas hujus templi fuisse conditrices, quod a Creso, Lydorum rege, & Epheso, Caystri fluvii filio, a quo etiam urbs Ephesus nomen accepit, conditum affirmat. Contra vero ea, HERACLIDES ab Amazone quadam urbem nominatam perhibet: qui tamen addit, aliis *ἀπὸ τῆς Ἑρέτεως, a permissione seu concessione dictam*, eo quod Hercules Amazonibus eam terram permiserit, a Mycale monte Joniae, usque ad Pitanam Aeoliae urbem. Primus templi hujus architectus celebratur Chersiphron: sed alius quidem auxit in majus. Quod cum Herostratus, homo ad alia honesta ineptus, ex hoc facinore nomen immortale captans, exussisset, aliud Ephesi præstantius extruxerunt, collato ad id mundo muliebri, & suis facultatibus. Tota Asia minor in extirctionem templi hujus magnam vim pecuniae contulit, & quadringentos annos extructione insumfit, teste PLINIO locis ab Auctore nostro citatis. Tria istius templi celebritatem auxisse memorat PAVSANIAS lib. IV. 1) magnitudinem, qua cetera omnia mortalia opera superavit, 2) Ephesiorum civitatis splendor, 3) ipsius Deæ inter Gentiles majestas. Habuit hoc templum simul jus Asyli, ad spacium diversis temporibus diversum. Alexander Asylo stadium largitus est, seu spacium CXXV passuum geometricorum; Mithridates, quantum sagitta ab angulo recti templi emissa contingenter, quod stadio fuit paulo amplius. Antonius

id duplicavit, partemque urbis asylo adjecit. Denique visum hoc fuit damnosum, & maleficiis urbem hoc pacto in potestatem dedi, ideoque abrogavit Augustus Cæsar, ut habeat STRABO lib. XIV. Ceterum de Templo hoc Ephesino, post ERASMVM SCHMIDIVM Not. ad b. l. Act. confer, quæ laudatus commentatur DEYLINGIVS §. IV. p. 285 sq. Simulacrum Dianæ, quod in templo Ephesino constitutum erat, non agnoscerebatur; cuius esset materiæ. Plerique ex ebeno fuisse tradunt, MVTIANVS, ter Consul, viso eo scripsit, vitigineum esse, & nunquam mutatum, licet septies templo restituto, apud PLINIVM libr. XVI. cap. XL. Ipsi sacerdotes, cum materiam vel ignorarent, vel nosse nollent, & ob antiquitatem ejus etiam originem nescirent, Διοπτερæ cælitus a Jove delapsum mentiti sunt, sed falso, cum artificem ejus Canetiam PLINIVS loc. cit. prodat. Absurde Vulgata reddidit Jovisque prolis, quod SANTCVS tamen excusat Comm. in b. l. legisse interpretem causatus Διὸς παιδὸς Jovis filia. Diana quippe Jovis satu conceptram credebant Gentiles. Potiori tamen fide SVIDAS in Διοπτερæ, auctor est, ut quo maiorem auctoritatem Deorum simulacris conciliarent artifices, illa a Deo missa, vel cælitus delapsa mentirentur. Ita sacerdotes Asiatici de Pessinunto simulacro, & Romani de suis Ancilibus sunt fabulati; & Palladis signum, sive Palladium, quod Illy fuisse existimabatur præsidium & ornamenatum, descendisse creditum est e cælo: ut hodienum fingere solent Papicole de quibusdam Deiparæ simulacris, quorum est ignota origo. Confer denuo DEYLING. §. VI. p. 287 sqq. qui æri incisam Dianæ sistit imaginem. Sacerdotes denique hujus idoli εὐρύχος esse oportebat, qui Μεγαλόβυζοι dicebantur, & in magno habebantur honore, quibus virgines addebantur collegæ.

Ad §. IX. pag. 98.

(7) *Quid fuerint hæc delubra argentea?*]
Ναὶς εἰρυχῆς templo argentea, AEt. c. k. vers. 24.
Ttt memo-

memorata, non uno omnes modo exponunt. Quidam tabulas putant, sive laminas, in quibus periculi depulsi Deorum beneficio monimentum in templis, pro more suspenditur, quod apud gentes frequentatum fuisse CICERO docet, quando *Aet. VII. in Verrem*, tabularum pietarum, & argenti bene facti meminuit. Quo pertinent anathemata, in gentilium Deorum templis suspensa, de quibus BERNEGGERVM vide, *Idoli Lauretani demolit. cap. VI. p. 53 sq.* Dudum jam Palæstinis id in more positum fuisse, mures & ani aurei testes sunt, qui cum arca fœderis in capsulis inclusi, expiandi criminis causa, a Philistæis ad Israelitas missi leguntur *I Sam. VI.* Talia ergo monimenta periculi aut morbi depulsi, Sospitale Dianæ consecrata, ex argento cælabat Demetrius. Verum ista sententia, licet probetur BEZÆ, doctorum virorum calcalum non meruit, cum nullo probari possit exemplo, *cavæ dñicaæ ejusmodi vasæ* fuisse dicta. Mavult ergo CASAVONVS, ædicularis hic loci intelligi, ex argento vel auro factas, in quas recondebat Dianæ parva simulacra, quæ vulgo ab aliis emebantur, qui Dianam Ephesinam visebant. Certe loculamenta illa, vel capsæ, quibus includebantur & continebantur imagines, si stabiles essent, ut in templi fabricis, aut ararum pegmate signis instruæ nichos dicebantur, si mobiles, quæque a collo suspensæ circumferebantur, *lipsotheæ* audiebant. In his aliquid, aut religionis causa, aut pro amuleto gestari solitum, quod a Diana turbæ delusæ sacerdotes ejus impertiebantur. Tales literas Ephebias fuisse existimant, magnæ virtutis creditas; vocari autem ædicularis illas *templa*, quia in illis, quasi parvis templis & receptaculis, a Diana aris aut manibus accepta sacra, sive ad abigenda maleficia, sive ad obtinenda bona fortunæ dona, includebantur. De ædicula, in qua signum collocabatur, ac celebri pompa circumferebatur, HENR. HAMMONDV ad b. l. accipit. Eandem sententiam comprobat & eruditæ exornat BRAVNIVS *Sel. Sacr. IV. cap. X. §. 145.* ubi ad cistas mysticas provocat Gentilium, eoque arcuas refert,

quibus secum deferebat Rahel Teraphim patris sui Gen. XXXI. item *vætævæ* ædicularis, quas Je-roboam confecit duobus vitulis suis in Dan & Bethel, teste JOSEPHO, quin & Pontificiorum *ciboria & sacrificia*. SANCTIVS denique in b. l. censet, quia magna olim erat gloria templi Ephesini, & propter antiquam religionem, & propter nobilitatem materiæ, artisque præstantiam, inde verosimile esse, Demetrium, qui copiosam artificum apud se familiam alebat, singen-dis aut conflandis magni templi, Dianaque Ephesiae simulacris operam dedisse, quod illi opus & questui erat, & gloriae. Illustrat hoc SANCTIVS exemplo ædis Lauretanæ, & domus montis Serrati, quarum imagunculas, aut cælatas in laminis, aut conflatas ex metallo, homines, ut Jesuitæ videntur, pii, religionis causa, aut domini habent in sacrariis, aut secum circumferunt. Quare, ubi augusta ejusmodi tempora sunt, assidere observat artifices, qui vel ex ebore, vel alia nobili materia singunt, aut ex auro conflant illas effigies, quas deinde peregrinis hominibus venales proponunt. Ab hac sententia parvæ vel nihil abest SALMASIVS, cui *vætæ dçgvæ* hic dicuntur parvulae effigies argenteæ ad instar templi factæ, quæ templum Diana Ephesiae repræsentabant: vel templorum potius *einovit uos*. Frustra sunt, qui aliter accipiunt, Dictatoria edidit auctoritate ac voce SALMASIVS! Eaque præ ceteris nobis sententia arridet.

Ad §. XI. pag. 98.

(8) *Viris interdicitur gestare vestimenta muliebria* Deut. XXII, 5. Ita quippe MALMONIDES P. III. More Nevuchim cap. XXXVII. p. 447. (edit. Buxtorf.) præceptum de non gestando vestimento ex diversis generibus confecto, ea de causa datum existimat, quod illa tempestate Sacrificuli idololatrici vestimenta ex lana & lino composita gestarent: pariter prohiberi, ne mulier induat vestimenta viri, quod apud idololatras mulieres gestarint vestimenta quidem muliebria, quando consistebant coram stella Veneris,

neris, contra vero eadem induerint thoracem
genuum, & arma bellica, ubi constiterint co-
tam stella Martis. Censet præterea, per-
mutationem illam vestium excitare concupiscentiam,
& ad scortationem occasionem præbere;
ideo hoc loco prohibet. Licet vero hoc MALMO-
NIDÆ testimonio abusus SPENCERVIS lib. II.
de legib. Hebr. cap. XVII. Sect. I. p. 406. suam
exornet Helenam; Deum lege ista, ritum ali-
quem Zabiorum religione sacrum, vetuisse: a-
vero tamen non abest, qui gentibus idololatricis
in more id positum fuisse, in sacrâ nonnullis,
affirmat. De Phœniciis testis est SERVIVS ad
Aencl. lib. II. Veneris in Cypro simulacrum est,
inquietus, corpore & veste muliebri, cum sceptro.
& natura virili, quod Αφεόδιτον vocant: cui viri
in veste muliebri, & mulieres in virili veste, sacri-
ficant. Eodem ritu Assyrios Venerem coluisse
IVLIVS FIRMICVS perhibet de error. profan.
religion. p. 6. Ita MACROBIVS lib. III. Saturnal.
cap. 8: apud Asiaticos idem obtinuisse contendit, &
PHILOCHORIVS etibis Venerem affirmat esse Lunam,
& ei sacrificium facere, viros cum veste muliebri,
& mulieres cum virili. Ut alias taceamus gen-
tes, quarum exempla larga manu subministrat
SPENCERVIS: unde LYRANVS in b. l. pedibus
in istam incedit sententiam. Prohibetur hic, ajens,
quod mulier non portet arma viri, quod pro tunc
superstitiosum esset: quia gentiles mulieres, in sa-
cris Martis, portabant arma viri, & in sacrâ
Veneris viri portabant ornamenta mulierum, &

instrumenta carum, utpote colum, fusum, & simi-
lia. Atque ideo subditur: abominatio est apud
Deum, qui hoc facit. Abominatio enim in Scriptura
communiter capitur pro idolatria, seu pro
aliquo ad idolatriam pertinente. Sed vero ean-
dem Gentilium abominationem in Christianam
quoque alicubi irrepississe Ecclesiam, ex Concilio VI.
in Trullo habiti Canone LXII. liquido patet, quo
sancti Patres, ὥδε τὸν ἀριθμὸν γυναικῶν σολῆν
ἐδιδύσασθαν, ἢ γυναικῶν ἀριθμὸν ἀρχόδιον,
ne vir ulla deinceps muliebri veste induatur, vel
mulier veste viro conveniente: ad quem omnino
confer BALSAMONEM & ZONARAM apud BE-
VEREGIVM Synodici P. I. p. 231. Sed nec alte-
ra, quam cum MAIMONIDE rationem affert
Auctor noster, negligenda omnino est, quod
ex promiscuo vestium usu, tam indecora sexus
confusio, quam ad libidinem proclivitas oriatur.
Non videntur tibi contra naturam vivere, qui
commutant cum feminis vestem? SENECA querit
Epist. CXXIII. ad Lucilium. ET PHILIPP. CAME-
RARIVS Oper. subcisiw. Centur. III. cap. 76. In
lege divina, inquit, non absque gravi causa, tam
arcta prohibitio est, ne in vestitu talis confusio fiat,
ut unus sexus ab alio dignosci & segregari nequeat,
& libidinibus, & aliis in honestis actionibus, hac
ratione, veluti fenestra aperiatur. Pariter & SALO-
MO ad b. l. mulierem fine haud alio virilem
habitum sumere contendit, quam ut teatius
scortetur.

AD

LIB. IV. CAPVT VII.

DE ALIIS DIIS, QVI REFERVNTVR IN
SACRA SCRIPTURA.

Ad §. II. pag. 98.

(1) Ezech. VIII, 10, 12.] חֲרוֹן מְשֻׁכִּית Cu-
bicula imaginis, & que ut אַבָּן מְשֻׁכִּית Lapis effi-gient, i. e. figuratus Lev. XXVI, 1. dicta, Concla-
via censentur Templi fuisse abdita & secretiora,
in quibus, tempore rerum potentis idolatriæ,
adcoque annis ante direptionem ultimis, totus

idolorum exercitus, a Gentilibus adscitus, & in parietibus depictus, sculptusve cernebatur & colebatur. Quin etiam a sordidis & impuris animalibus non abstinerunt, velut Jes. II, 20. dicitur, quod adorarint talpas & vespertiliones; quæ ab Aegyptiis adsciverant idola. Mavult tamen SANCTIVS in b. l. superstitionem & idolatriam istam non tam in Templo peractam, quam in Templo solum Prophetæ repræsentari, cum fieret in domesticis latebris seniorum Israel, quia v. 42 diserte prohibetur: *vides, fili hominis, quæ Seniores domus Israel faciunt in tenebris, unusquisque in abscondito cubiculi sui.* CORN. A LAPIDE hæc operanea quasi sacra in cubiculis Sacerdotum peracta putat, qualia multa fuerint in atrio Sacerdotum: VRSINVS noster *Quest. Biblic.* lib. I. cap. XIV. p. 63. IVNIVM fecutus, Mithriaca hic describi censet mysteria, quæ in speluncis subterraneis peragebantur, ubi parietes variis monstrosis picturis erant exornati, ut ex EBEVLO, PORPHYRIVS docet *de Nympharum antro.* Hinc cubicula illa extra Templum locat, & uberius illustrat.

Ad §. III. pag. 99.

(2) *2 Reg. XVII, 30, 31.*] Hue referendus integer est locus ex Gemara Babylon. Mass. סנהדרין capite VII. quod in Mischna incipit: ארכע מיתות edit. Bomberg. A. 1520. Tom. VI. fol. 63. col. 3. אמר رب ויהודה אמר ר' אנשי כל שעשו את סכות בנות ומאי נוח תרנגולת אנשא כת עשו נרגל זמאי ניחו תרנגול אנשי חמת שעשו את אשמה ומאי נוח ברחא קרחא העוות שעשו את נבחו ואת תרתק ומאי ניחו כלב וחמור והסבוריוט שורפין את בנויהם ואת בנויהם הן לאדרמלך זענמלך אלהי ספריומ זמאי נחו הפרר והסוס אדרמלך דאדור ליה למרי בטעונה זענמלך רעננ דיקט R. IVD ex ore alius Rabbini: *Viri Babel fecerunt Succoth Benoth. Ecquid est illud? Gallina. Viri Cuth fecerunt Nergal, id est, Gallinam. Viri Hemath fecerunt Asima, hoc est, Hircum calcum. Avitæ fecerunt*

Nibbas, & Thartbak, sive Canem & Asinum. Sepharvaitæ combussere filios suos & filias suas Adramelecho & Anamelecho, sive Mulo & Equo, ex quibus ille Adramelechi nomine venit eo, quod sit magnificus domino suo in opere: hic vero audit Anamelech, quia mansuetus est domino suo in prælio. Repetuntur hæc totidem verbis in Falkut, ut & a Rabbinis, licet cum quodam discrimine: indeque hausit Author noster §. sq. IV. Sed ad rem ipsam, quod attinet, longe ab his discedunt triumviri doctissimi, IOH. SELDENVS Synt. II. de Diis Syris cap. 7. GERH. IOH. VOSSIVS l. II. de Idolol. cap. 22. & H. GROTIUS in b. l. nugas scotot בנות existimantes, & quod proprie sonat tabernacula filiarum, non idolum fuisse, sed templum putant Venieris Vraniae, in quo puellæ corollis redimitæ, hospites operiebantur, quibus soluta mercede, & invocata Venere corporis sui facultatem faciebant. Eadem sententia suum adjicit calculum IVRIEV Histor. Dogm. & Cult. Eccles. P. IV. Tr. V. cap. 7. p. 690. templum Veneris hac appellatione notari persuasus, quin & ulterius progressus, ab Hebræo Benoth vel Venoth, nomen Venus arcessens: posthæc vero, erudita digressione, duplicum Græcis Venerem fuisse cultam observat, Vraniam, quæ casta, matrimoniī & puerperii præses, nec alia, quam Juno-Syriaca, seu Astarte; & Babyloniam seu Phœniciam, quæ projectæ lasciviae revera Venus πάρθημος, volgivaga: huic itaque posteriori templum fuisse extructum putat, Succoth Benoth appellatum. Verum, quod pace tantorum virorum dixerim, meliori videntur fundamento inniti, qui Succoth Benoth de idolo ipso explicant, quam qui de idoli solum delubro. Cum enim Sacer Textus doceat, Samaritanos sibi fecisse Deos, eosque collocasse in domo excelsum, & exempli Succoth Benoth subjungat, intelligi non potest, quomodo fanum in domo excelsum collocari potuerit. Frustra hic est IVRIEV, quando verbum עשות in Textu v. 30. urget, & ita verit: Babylonii fecerunt tabernaculum, h. e. templum Veneris. Idem enim verbum

bum singulis Diis, eodem commate & sequenti, præmittitur: fecerunt Nergal, fecerunt Asima, fecerunt Nibchbas & Tartack &c. ubi Deos sibi fecisse, & in excelsis reposuisse, ex commate 29. evidens est, non fana Deorum. Qui autem hoc nomine idolum notari censem, gallinam quidem retulisse perhibent, sed non ubique sibi constant. ABARNEEL gallinam vivam intelligit, quæ Babylonii loco Numinis fuerit; licet in subsequentibus anceps hæreat, num vivam, an gallinæ imaginem statuere debeat? ATHAN. KIRCHERVS Tom. I. Ordip. Aegypt. Synt. IV. pag. 362. certam aliquam Siderum congeriem intelligit, sive ea fuerit Plejadum, Hyadum, aut Vergilia rum, simulacrum nempe gallinæ cum pullis, cui placentas obtulerint cultores, ut ita hoc idolum idem fuerit cum מלכת השמים: cui concinuit IOH. FRISCHMVTHYS in disput. de Melechet Cœli, anno 1663. Scriptura sane ipsa idolum hoc explicans per דמות similitudinem, & צורה figuram, liquido testatur, non vivam, sed effigiatam, cultam fuisse gallinam. Cum autem vel maxime exercitum cœlorum colerent Gentiles, vero haud absimile est, Succoth Benoth fuisse simulacrum gallinæ cœlestis, in signo Tauri nidulantis, alias Plejadum, vel Succularum nomine venientis, eo quod antiqui Aegyptiorum, Chaldæorum, & Arabum Astrologi, cum frequenti corporum cœlestium observatione deprehendissent, eam Zodiaci partem, quæ Taurus dicitur, maxime vitalem esse, utpote in qua Sol constitutus, omnia vitali calore, humoreque replete, in ea aliquid supra naturæ conditionem latere existimarent. Et quandoquidem non ignobilis Tauri istius pars fuit gallina; huic potissimum ista accepta ferenda esse, credidere. Quo factum, ut apud Aegyptios & Græcos, insigniores quævis solennitates mense isto, quo oriuntur Plejades, celebratae sint. PLVTARCHVS quoque tradit, sacros fuisse Aegyptiis gallos æque ac gallinas. Mamertini quoque ac Selinuntini, numismatibus suis gallinæ imprimere figuram, non dubitarunt; ut hodie in Joachimicis Hennebergicis fieri consuevit. Absonum itaque non est, Plejadum sidus Ba-

byloniis fuisse sacrum, quod סכות בנות nomine coleretur.

נֶרְגָּל Nergal, Cuthæorum idolum, Judæis *Gallus* fuisse censetur, h. GROTIUS in h. l. Dea, in forma gallinæ silvestris culta; SELDENO autem cap. VIII. p. 317. ignis perennis, in septis a Cuthæis religiosissime servatus. Hinc esse dicit πυραθεῖα, sempiternos scilicet Magorum foculos, AMMIANO MARCELLINO in Juliani Hist. celebratos. Igni huic in sacris carmen accinebant, quod Theogoniam complectebatur. Inter accinendum, virgis myrtinis ignem tangentes, suscitabant & fovebant. Huc nomen accommodat SELDENVS, ex נֶרְגָּל & נֶרְגָּל, quod vel ex גַּלְגָּל, vel ex גַּלְגָּל descendant, compositum, ut vel fontem ignis lucisve, vel ignem aut lucem versatilem, vel denique πυραθεῖα notet. Confert porro cum hoc idolo, ignem Persarum inextinguibilem, quem in sacrariis illis, ceu Solis symbolum, servabant. Huc quoque spectare arbitratur חומנין pyrathea illa, quæ Jofias destruxisse legitur 2 Chron. XXXIV. ut &, quando Lev. XXVI, 30. Deus minatur: ego eliminabo excelsa vestra, & exterminabo חומניכם h. e. idola, Solis honori dicata. Quæ omnia denuo adoptat, & sua facit IVRIEV c. l. Tr. IV. cap. VIII. p. 654. Solem, nomine Nergal, designatum & cultum, citra hæsitationem, affirmans. Et ea quidem, quæ de Solis cultu in præsidium interpretationis suæ in medium afferunt, in vulgus nota sunt; num vero idolum Nergal rectius exponant, quam Judæi per Gallum, nondum liquido constat.

אַשִׁימָה Aschima, Hamathitarum Deus, quis fuerit, se non capere fatetur SELDENVS cap. IX. p. 317. Hebræi plerique Hircum fuisse volunt; quibus adstipulatur HVG. GROTIUS, qui Jes. XXXIV, 14. in subsidium vocat: & ABEN ESRA Præfat, ad Esther. scribit, Samaritanos Pentateuchum his verbis auspicari: *in principio creavit Aschima*. Sed ob inveteratum in Samaritanos odium, hæc rectius creditur calumnia Judæorum. In hodiernis enim Codicibus Samaritanis nihil tale legitur. Ceterum IVRIEV c. l. p. 654. Ttt 3 Deum

Deum Panem, Faunos ac Satyros hoc referens, in Hirci figura repräsentatos, Iudaorum sententiam illústrat, sed minime probat. Eaque ne ipsi probatur **ΕΛΙΧΕ** Germano, qui, ubi in Tisbi voc. שְׁמָן observaverat, hanc vocem nomini זְבִּחַת subiunctam, senem desipientēm & culpabilem notare, ad hunc locum 2 Reg. XVII. provocat, atque **ASHIMAH** Simiam exponit: **שְׁחוֹתָה** הַקּוֹף וּכְן נְקָרֵת בְּלֹעֵן שִׁמְיוֹנָה quod Simiam notat, ita quippe vocatur lingua vulgari: quæ repetita leges apud **DAVID DE ROMEIS** in Zemach David b. v. fol. 17. col. 2. postquam **תִּשְׁבַּחֲתָה צָמָר** וְהַוָּא כְּמוֹ קֶרֶת **Hircus absque lana**, qui velut calvus est. Judaicum ista explicatio sapit acumen, si vetustissimo Orientis idolo nomen aptaveris Latinum. Laudatus **IVRIEV** nomen compositum censet, ex **אֱשָׁר מֵאָ** ut vel idem sit ac **שָׁמְאָן ignis caelestis**, vel **וְמֵאָן ignis diurnius**, quotidianus sive perpetuus ignis, qui Sol est, cuius symbolum ignis. Incerta sunt hæc omnia & lubrica, ut libera, quidvis amplectendi, optio cuivis detur.

Nibchas, Havæorum numen, Canis imaginem retulisse creditur Rabbinis, & quidem vehementer latrantis, ut vult **ABARBENEL**. Derivat enim a **נְבָחָן** quod est, latravit. Ita sane pingebatur Aegyptiorum Anubis, qui eapropter **VIRGILIO Aeneid. VIII. vers. 698.** latrator Anubis audit. Ad quem locum **SERVIVS**: *Anubis dicitur latrator, quia capite canino pingitur.* Hunc volunt esse Mercurium, quia cane nihil est sagacious. Consentit **PLUTARCHVS de Iside cap. VI.** qui Anubim sub canis figura in hieroglyphicis repräsentatum ait, quod vigilantæ symbolum esset canis: eum autem esse Mercurium, qui vel maxime Hermopoli Aegypti, quæ Mercurio dictata erat, sub canis schémate colebatur. In his autem, quo m̄jus acquiescat **IVRIEV d. I. cap. IX. p. 656 sq.** causa est, quod superstitionem istam a Meridie ad Orientem penetrasse, persuaderi sibi non patitur, maxime quod moratores gentes tantum non omnes stolidi riderent numina Aegyptiorum. Denuo itaque ad Solem re-

fert Nibchasm, quia **בְּחָק Chaldaic lucere notat, & נְבָחָן lucidus.** Mox tamen elementorum disparitati diffusus, a **פְּחָז** derivat, quod Hebreis est leviter *diffluxit*, Chaldaic *saliit*, *cucurrit*, *festinavit*. Quod in Solis velocitatem quadrare existimat, qui *rapidus*, *festinans*, *subsiliens*, jure optimo dicatur.

Tartak, Asini figuram retulisse creditur Judæis. Hoc eo minus probat **IVRIEV cap. X. p. 657.** quod apud nullam omnino gentem inter idola locum unquam habuerit asinus. In Aegyptiorum quidem Theologia symbolica Typhoni asinum fuisse assignatum observat, tantum tamen absuisse, ut adorarent, ut abominationi potius haberent. Digna sunt, quæ huc referantur. **PLUTARCHI** verba de *Iside & Osir.* cap. **XIV.** Tom. II. p. 362. οὐον δὲ καταγημένοις Κοπτίται, διεῖ τὸ πυρρὸν γεγονέναι τοις Τυφῶναι, οὐδὲ ὀνόδη τὴν χρόαν. Βασιεῖται δὲ οὐδὲ Δυνατολίτικ σάλπιγξ ἢ χεῶνται τοταρέσπαν, οὐδὲ οὐρα Φθεγγομέναις ἐμφερέσ. οὐδὲ ὅλως τὸν οὐον, ἢ καθαρὸν, αὐλὰ δαιμονικὸν μύενται ζῶον εἶναι, διεῖ τὴν πρὸς ἐκεῖνον ὄμοιότητα π. τ. λ. Asinum de precipito dejiciunt Coptæ, propterea quod rufus, & asinino colore fuerit Typho, & Busirite ac Lycopolite omnino usū tubarum abstinent, quod barum sonus voci asinina sit similis: planeque animal illud non mundum, sed gentis peculiare putant, ob similitudinem, qua ei cum Typhone convenit, &c. Conjurit inde **IVRIEV**, quia **רְחֵךְ** apud Chaldaeos est currus, fieri posse, ut **תְּרָתָק** currum Solis designet, aut Solem, curru vectum. Literarum autem affinium **ג** & **פ** proclivem frequentemque esse permutationem.

אַרְמָלֶךְ **Adramelech** Mulum, **עַנְמָלֶךְ** **Anamelech** Equum repræsentasse tradunt Judæi; et si **קִמְצֵה** Adramelech Pavonis effigie, Anamelech Phasiani aut Coturnicis, cultum tradit. Iстos tamen unum, idemque esse numen, cum Molecho conspirans, existimat **SELDENVS**. Confentit **OWENVS Theologum. lib. V. cap. VII. §. 9.** Adramelech **אַרְוֹר מֶלֶךְ** regem magnificum, & Anamelech quasi **עַונְתָּה מֶלֶךְ** regis responsionem interpretatus, a quo scilicet responsa oracularia petie-

petierint. Longe ab his discedit THOMAS HYDE Hist. Vet. Persar. Relig. cap. V. p. 130. qui Anammelech interpretatur Pecus-Rex, ab Ana seu An, quod semper collective, seu quasi pluraliter usurpatur, pecudes-minores, oves scilicet & capras, notans. Hac erat constellatio, inquit, illa, quæ a Cepheo, Aethiopum Rege denominata, ejusve pars, in qua, ex Orientalium sententia, est Al-Râi, i. e. Pastor, & Ganam, i. e. pecudes, quæ etiam Olym-Bego vocantur Stella gregis. Post alia, in declarationem rei-adjecta, addit demum, istam constellationem Anammelech, Sidoniis alio nomine dictam fuisse Astharoth, ab Asthara, i. e. grex. IVRIEV d. l. p. 658. sub utroque latere censet Saturnum, quin & utrumque referre Solem, regem universi, qui astris lumen, terræ virtutem fecitificam largitur.

Ad §. VI. pag. 99.

(3) נסיך Nisroch] Numen erat Assyriorum, templum ejus, ut videtur, in Nineve, inquit SELDENVS de Diis Syr. Synt. II. cap. X. de quo præterea, quæ 2 Reg. XIX, ult. & Jes. XXXVII. Scriptura tradit, omnia alia se nescire fatetur. BEYERVS in Additament. ad h. l. p. 309. ex נסרא נוח coaluisse putat; quasi avis Noachi, columba nimirum, Assyriis culta. Sed & ex KIRCHERO refert, symbolum ejus naviculam fuisse, quam arcam Noæ, & in ea Janum, repræsentasse conjicit; quia historia Noachi, diluvium, arcæ quies & reliquiæ fuerint Orienti notissimæ. Consentit RASCHI, qui in Jes. c. I. LVIII. id nominis afferem Noæ notare tradit, quia נסיך Chaldaëis vel Assyriis afferit. IVRIEV c. l. cap. XI. p. 663. mavult aquilam hoc nomine designari, Jovemque Belum, Assyriis religiose cultum, sub hoc symbolo latere: quam conjecturam eruditis observationibus ornat. Nobis sufficit, aliorum in medium protulisse conjecturas, cum certi nil habeamus, quod in tanta rerum obscuritate probemus.

Ibidem.

(4) רמוֹת malogranatum] Laudatus ante SELDENVS ab hac vocis interpretatione defle-

tit, eam potius a verbo מִל arcessens, ut altum, & excelsum notet, idemque sit cum Elicun Phœnicum Numine. In quibus acquiescit IVRIEV p. 659. & ex PHILONI BYBLIO apud EVSEBIVM lib. I. de Prepar. Evang. cap. X. וְלֹא interpretatur, ut Solem denuo designet, Belsamen dictum. Sed alia gravior hic intercedit quæstio, de genuino verborum Naamanis sensu. Ille postquam 2 Reg. V, 17. stipulatus fuerat, nulli Deorum sacra se posthæc facturum, præterquam Domino, Deo Israelis, Medico suo, quem unum verum Deum agnoscebat ac venerabatur, comm. 18. 19. subjicit: Rem hanc condonabit Dominus servo tuo, cum venerit dominus meus (Rex Syriae) ad fanum Rimmon, ad adorandum ibi, & ille innitatur super manum meam, & ego incurvavero me in fano Rimmon, in flexione corporis mei in domo Rimmon, condonabit dominus servo tuo, in hac re: cui annuit Propheta, inquiens: Abi in pace. Quod enim IOH. CLERICVS ad b. l. sentit, hac responstone, Prophetam nec probasse, nec improbasse, quod dixerat Naaman, trita Scripturæ phrasí refellitur. Quando enim Servator dicit: πορεύεσθαι εἰς εἰρήνην Marci V, 34. Lucas VII, 50. VIII, 48. & probat, quæ dixerat vel egerat alter, & a peccato pronunciat immunem. In triplicem autem sententiam rapitur deprecatio Syri. In his omnium minime toleranda ex est, quæ Elisam suasorem statuit hypocriseos, ut simulato solum cultu, quoniam inter idololatras aliter non licet, Naaman-idolum veneraretur, cui nunciunt jam miserat. Acerrimus enim simulationis osor Deus Psal. V, 7. quomodo ferre aut suadere potuisset hypocrisim, in gratiam idololatraru[m] data opera peractam, & per omnem vitam continuatam? confer Matth. X, 33. Media illa est, quæ in præterito incurvandi verbum vertit, ut Naaman condonari sibi petat id, quod ante conversionem commiserat, hoc sensu: Rem hanc condonabit mihi dominus, quod, cum venit dominus meus in domum Rimmon, ad adorandum ibi, & innixus fuit super manum meam, ego etiam adoravi in fano, in hac adoratione mea in domo Rimmon condonabit dominus servo tuo. Ita, post complures alios, e nostris D. ROH.

FRID. MAYERVS im reisenden Lutheraner. Quo minus autem eidem nostrum adjiciamus calculum, obstat 1) *conversivum*, quod notionem Præteriti ordinarie convertit in Futurum, ut de facto non tam ante patrato, sed in posterum indulgendo, sit sermo: 2) uberrima facti descriprio. Si de idolatria solum ante commissa loquatur Naaman, quid tanta opus erat verborum pompa & circuitione, cum satis fuisset dicere: Condonet mihi dominus, quod antea coram Rimmone me prostravi, & pro Deo colui, non tantum in illius fano, sed extra quoque illud? quid opus quoque fuisset mentione venientis in facillum heri sui, Regis, ac si Rimmonis fanum nunquam solus intrasset, sacra facturus absque Rege. Tertia denique præsidium querit in generali verbi *תְּהִלָּתָה* adorandi, sive corpus inclinandi, significazione. Proprie enim id notat *procumbere in terra*, sive inclinato corpore venerari & salutare: sumiturque pro ratione personæ rei que gestæ, vel pro *adoratione religiosa*, quæ soli Deo competit, nec tantum gestu fit, sed imprimis animo & corde, ut Psal. XLV, 12. XCV, 6. vel pro *civili veneratione*, qua Orientales homines in summa dignitate constitutos prosequebantur, ut 2 Sam. XVI, 4. Gen. XXIII, 7. 1 Reg. I, 31. 2 Sam. XIV, 33. Non de priori loqui Naamanum, præmissa comm. 17. stipulatio ejus assatim edocet; sed de posteriori, quæ officii causa sibi incumbebat, cum adoraturo Regi, in facello ministerium præstare & adesse deberet. Mens itaque huc redit, ut condonaret sibi Dominus, quando posthæc, pro officii ratione, Regi in facillum ingredienti & adoraturo, præsto esse necesse haberet, & ipse quoque in fano isto, non tamen idolo, sed hero suo, quem manibus suis sustentare aut elevare debebat, civili solum incurvatione se prosterneret. Gestum itaque corporis solum excusat, & ne in sequiorum raperetur sensum, deprecatur, cum mente sua, præter Jehovam Israelis, Numen veneraretur nullum. Obverti quidem posset, hoc pacto ambiguum verbi *incurvandi* sensum reddi, quod mox religiosam notet adorationem, quando de

Rege legitur, mox civilem, quando de Naamane: sed præterquam, quod non infrequens id in locis est, ubi idem verbum de diversis repetitur subjectis, aut repeti deberet, ut Joel. II, 13. sufficit hic, in generali primaque verbi notione subsistere, quæ gestum corporis notat, qui pro disparitate objecti, cui præstatur, vel civilis est, vel religiosus. Si porro urgeatur, ejus rei veniam petere opus non fuisse Naamani, quæ in se nihil habebat peccati; SEB. SCHMIDIVS. *Annotat. in h. l.* concise & curate omnem difficultatem ita componit: Condonare *Hebreis* est, non imputare in culpam, quod secundum rigorem imputari posset, non habere pro peccato, quod in se, seu ex lege eterna peccatum non est, sed ex lege positiva. Nimurum ex lege positiva *Judaicis* non erat licitum, tum ingredi in idoleum, tum in eo incurvare se civiliter, propter scandalum, quod inde accipi potuit. Neutrum tamen ex lege eterna, seu in se peccatum est, sed per accidens tantum. Itaque rogit Naaman, ut non adstringatur ad istam ceremoniam *Judaicam*, nec accidens istud imputetur in peccatum.

Ad §. VI. pag. 99.

(5) *Nebo*, *idolum Assyriorum*, *Jerem. XLVIII, 1.* Addi potest *Jes. XLVI, 1.* Non autem idolum, hoc nomine notari credit VRIEVI Hist. Dogmat. & Cult. P. IV. Tr. I. cap. II. p. 562. sed vel montem, vel fanum in hoc monte exstructum, vel locum, in quo Moabitarum Deus sua seddebat oracula & responsa. Statim tamen Nebo eundem esse dicit cum Baal-Pehore, in quantum ille oracula edebat: quæ mens est HIERONYMI in *Jes. XV, 2.* & *cap. XLVI, 1.* THOMAS HYDE de Relig. Vet. Persar. cap. II. p. 67. Mercurium intelligit, Deorum interpretem, quia, cum Auctore nostro, a Rad. נֶבֶוּ vaticinari nomen derivat. CAMP. VITRINGA Comment. in *Jes. XLVI, 1.* per Nebo designari credit Junonem, sive Lunam, Reginam cælorum, a Babylonis ac Mesopotamensis, & ab Assyriis quoque ac Syris omnibus, sub nomine Veneris Cælestis

Cœlestis cultam, quæ alio nomine נָגָד dicatur. Nomen prophanasse credit ex כּוֹנוֹ provenire, pulchrale, & forte, geminata significations, fructuorum, frugiferum, fertilem reddere: quod attributum Lunæ veteres agnoverunt. Addit porro Vir doctus: Quæ HIERONYMVS hic habet de

Nebo, Moabitum monte, digna non sunt relatu; & miror, alicujus rei facta esse a SELDENO. Ita quilibet pro ingenii fecunditate suæ indulget conjecturæ: nobis vero, in re adeo incerta, inter tantos viros arbitrii non licet.

AD

LIB. IV. CAPVT VIII.

DE PECVLIARI ORACVLORVM
ET XRHMATISMON RATIONE.

Ad Inscript. Capit. pag. 100.

Xενιατισμὸν ratione] Hoc vocabulum, cum cognatis, oraculis & responsis, sive vere diuinis; sive quæ pro diuinis frustra habebantur, ita est appropriatum, ut cum Deus ipse homines alloquitur, dicatur χενιατίζειν, & il, quos ita compellat, χενιατίζεσθαι, sermo demum, qui pronunciatur, τὸ κεχενιατισμένον, Luc. II, 26. & χενιατισμὸς audiat. Vide post Lexicographos, e Nostris DANHÄVER. Theol. Conscient. Proœm. Tom. I. pag. 1. ex Reformatis ANTON. CREGVTV M Revelat. Arcan. Cap. XII. p. 520 sq.

Ad §. I. pag. cit.

(2) Πολυμερῶς οὐ πολυτρόπως Hebr. I, 1.] Ex vero istud pronunciare Apostolum, Scriptura affatum docet, quæ tot vices, modosque Divinorum oraculorum exhibit, ut vix enumerari satis, vel in ordinem redigi queant. Nos in Introd. ad Libb. Vet. Test. P. III. cap. I. §. 6. p. 14. generatiū complexi Divinam revelationem, triclicem diximus: *Civilem*, per sortes, cuius exempla in Achane Jos. VII, 14. in Saule & Jonathane i Sam. XIV, 42. in Jona, cap. I, 7. in Apostolis, Actor. I, 26. regulam vero Prov. XVI, 33. conspicimus; *Sacerdotalem*, per Vrim & Thummim, de qua suo loco, quantum satis est, egi-

mus; & *Propheticam*, quæ in varias rursus abit classes. Quantum Moses memorie prodidit, apparuit Deus Adamo bis, ante lapsum, & post lapsum; Caino bis, ante fratris cædem, & post illam; Noacho bis, ante diluvium, & post diluvium; decies Abrahæ; Isaaco bis; Jacobo septies; Mosi frequentissime, & aliis sine numero: Erantque visiones istæ trium generum; aliæ profus *Muta*, in quibus vox nulla audiebatur, sed symbolum duntaxat apparebat, velut columna nubis & ignis, retrogradatio umbra in solario Ezechiae &c. alia *Vocales*, in quibus nulla apparebant oculis signa externa & sensibilia, sed per voces Deus se se communicabat, aut immediate, aut per Angelos, velut i Sam. III, vox Dei a Samuele audiebatur, nullo symbolo oculis subiecto: & Joh. XII, 28. alia denique *Mista*, quæ ex utroque constabant, scilicet ex symbolo oculis exhibito, & ex voce aures feriente, qualis Genes. XXVIII.

Ad §. II. pag. cit.

(3) *E medio Cherubinorum*] כְּפֹרַת enim, sive operculum supra arcam, duobus Cherubim obumbratum, sedes erat oraculorum Divinorum, per Exod. XXV, 22. ita ut, cum ingredieretur Moses Tabernaculum, & consuleret oraculum, audiret vocem מִרְבֵּר loquentis ad se de Propitiato-

Uuu

tiatorio, quod erat super Arcam testimonii inter duos Cherubim, & loquebatur ei Num. VII, 89. Non, ac si vox cælitus veniens, audiretur ex Propitiatorio, quod P. F A G I V S censet in Targum ad b. l. cum eo ipso potius loco, supernaturaliter formaretur: nec ab Angelo producetur, quod ABVILENSIS affirmat, quæst. XXII. & XXIX. in cap. VII. Numeror. & quæst. IV. in cap. I. Levit. Cherubim eum in finem expansis alis fuisse contendens, ut spacium illud tegeretur super Propitiatorio, in quo fuerit *corpus aereum formatum*, & ab Angelo ad tempus assumptum, ut *vo ces inde formarentur*, quandoquidem, ex natura rei, voci repugnet, a Deo creari; cum omnino divina formaretur potentia. Vnde recte ABARBENEL ad Exod. XXXI, 11. **רְאֵה נֶבֶחָה שְׁלֹשָׁה מִלְּעָל הַכְפָּרָת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְרוּבִים וּלְאֵל יְהוָה מִלְּאָךְ כִּאֲשֶׁר הַנּוּבִיאִים כֹּלְמָ:** Propheta Mosis e medio Cherubim non est facta per Angelum, ut reliquorum Prophetarum. Confer Num. XII, 6, 7, 8. Sublimissimus ille Prophetæ gradus, quo ceteros vates Moses antecelluit omnes, vocatur פֶּה אֱלֹהִים ore ad os, quod familiarissimum erat colloquium Divinum, quo Moses cum Domino, de facie ad faciem, absque alio internuncio & medio, de ore ad os, interrogando & respondendo, explicando & replicando, disertis verbis utebatur, quemadmodum amicus amicum alloquitur, libera nimirum παρηστια, intimique commercii familiaritate, ut non attonus exhorresceret Moses, animoque & corpore concideret, quod Abraham ac Danieli evenisse Genes. XV, 12. Dan. X, 8. legitur. De quo vide, quæ commentati sumus, *Introduct.* c. l. §. VII. p. 17 sqq.

Ad §. II. pag. 100.

(4) *Angelos*] Angelorum ministerio, ad revelationes cum hominibus communicandas, Deum frequenter usum constat, velut Danieli Angelus adstantis visionum interpretationem indicavit cap. VII, 16 sqq. VIII, 16 sqq. IX, 16 sqq. ut & Zacharie Sacerdoti Johannis natalia, ac

Mariæ virginis Messis ortum, Gabriel prædixit Luc. I. conf. Apoc. XXII, 6, 16. De quo revelationis genere denuo confer *cit. loc. pag. 19 sqq.* Quibus adde, quæ IACOB. ODE Comment. de Angelis Sect. VIII. cap. I. num. VII. p. 739. affert, ubi eorum simul notat errores, qui vel Deum non loqui, nisi Angelorum ministerio; vel Prophetas non accepisse visiones & Prophetias suas a Deo, nisi per Angelos; vel, quod sigillatum SPENCERVS contendit, Angelum, Dei nomen & personam præ se ferentem, e pectoralis oraculo, Pontifici consulenti responsa dare solitum fuisse; tradiderunt.

Ad §. eund. pag. ead.

(5) *Quatuor Prophetiae, seu Divinæ revelationis gradus*] Immo undecim Prophetæ gradus, ex Magistrorum mente, recenset MAIMONIDES in More Nevoch. P. II. cap. XLV. p. 316 sqq. quos inde repetitos, sub censuram vocavimus, in *Introd. c. l. p. 14.* hisque doctorum Christianorum diversas subjecimus revelationis distinctiones, quas hoc transscribere supersedemus.

Ad §. III. pag. cit.

(6) *Prophetia*] Formam Prophetiae, tam in perceptione rerum revelatarum, quam in earum cum aliis facta communicatione, consistere ibidem §. XIV. & XV. p. 35 sqq. docuimus. Jam de visionibus, quarum Author noster mentionem facit, addo, in duas dispesci classes, cum alia vigilantium essent, alia dormientium, sive somniantium. Vigilantibus denuo visiones objiciebantur vel per signa externa, Prophetarum sensibus oblata, ut significanter aliquid, quod Deus revelatum cupiebat, ut rubus ardens a Mose visus Exod. III. signum erat exterum, Ecclesiæ Judaicæ afflictionem in Aegypto notans, quæ ureret illam, verum non consumaret: vel per signa interna, intrinsecus impressa, sive per species in phantasia de novo productas, aut certo modo dispositas, & ad finem certum deter-

determinatas ac ordinatas, sive per species intellegibiles, immediate intellectum afficiendo, & movendo supra sphæram activitatis suæ, ita ut modo extraordinario homines ea intelligerent, quæ per se, & propria intellectione nunquam consequi valerent, unde potentia ad tam altum intelligibile elevabatur, non proprio suo ratione, sed per revelationem & influxum cælestem. Iste porro visiones, quomodo tam quoad motus, quam quoad gradus, insignem admiraverint diversitatem, copiose edisserit laudatus supra CREGVTVS c. l. p. 503 sqq. De dormientium insomniis Propheticis, idem CREGVTVS p. 505 sq. & post eum, HERMANN. WITSIVS egit Miscell. Sacr. lib. I. cap. V. toto, cui adde, quæ nos in Introd. c. l. §. VII. p. 16. observavimus, & cum primis contra TOLANDVM disputationibus p. 477 sq.

Ad §. IV. pag. 100.

(7) **רוח הקודש** *Inspiratio Spiritus Sancti*] Hic Prophetiae seu revelationis Divinitat gradus est virorum Θεοπνέυστων, qui, citra somnia & visiones, facultatem supernaturalem super se quiescentem senserunt, qua excitante & suggerente, verba laudis & confessionis, velut in Psalmis, vel alia Divina oracula, ut in Salomoneis, scripserint vel locuti sint. Hac ipsa vero distinctione, inter Prophetiam & Spiritum Sanctum Judæos haud levi afficeret injuria Davidem, Jobum, Salomonem & Danielem, ex Prophetarum eos ordine eliminantes, alibi nos observavimus *Introduct. P. I. cap. II. §. IV.* & *P. III. cap. I. §. XXV. num. IV. p. 71.* nec non *Crit. Sacr. P. I. cap. III. §. IV. p. 138 sqq.* Eam enim ob causam, quod hi solum ברוח הקודש per Spiritus Sancti suggestionem internam, non per Prophe- tiae influxum & donum, monumenta sua exarant, nec ipsos pari cum Prophetis dignatione habent, nec libros ipsorum Propheticos censent, sed in inferiorem vaticiniis, τῶν καθολικῶν bagiographorum classem rejiciunt. Sane præter jus, fasque. Jobum quippe Deo collocutum, &

Prophetam fuisse constat ex cap. XLII, 4, 5. Davidem Petrus Actor. II, 30. Danielem Christus Matth. XXIV, 15. Prophetæ encomio ac titulo diserte ornant, idemque Salomoni denegandum non esse, ex insomniis Divinis, 1 Reg. III, 5 sqq. IX, 1. verbo Domini ad ipsum, æque ac alios Prophetas factò 1 Reg. VI, 1, 12. XI, 9 sqq. sublimibus quoque de Christo effatis, quæ Proverb. VIII. & per universum Canticum Cantorum edidit, liquido constat. Sed &, quod in primis huc facit, Prophetia omnis a Spiritu Sancto allata fertur, 2 Petr. I, 21. & τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον per Jesaiam Prophetam oracula edidisse prohibetur Actor. XXVIII, 25. Quæ, utut Judæos non convincant, quia Novi Foederis defugiant auctoritatem, Christianos tamen, de futilitate distinctionis illius, diserte monent. Ut taceamus, libros omnes Θεοπνέυστος Veteris Instrumenti, ad λόγον προφητικὸν, 2 Petr. I, 19. & ad Propheticum Ecclesiæ fundamentum Ephes. II, 20. referri.

Ad §. V. pag. cit.

(8) **Hominem in ἔκσατῳ abripuerit**] Ita contendit MAIMONIDES, integro sensuum ministerio perceptam fuisse Prophetiam ullam, in More Nebochin P. II. cap. XLV. diserte negans. Vigilantes autem, & sensibus gaudentes integris, vaticinatos Prophetas sèpius, ex Scriptura liquet, Jeremia certe jugum, collo impositum, in quo fudit oracula, cumque frangeret ligneum adversarius ejus Hananja, ferreum in lignei vicem locumque substituit, ac denuo vaticinatus est cap. XXVII, XXVIII. integrum sensuum ministerium requirit. Nec est, ut obvertas, MAIMONIDEM non de oraculis edifferendis, sed de percipiendis solum loqui; cum exempla præsto sint complura, in quibus Divina oraculorum communicatio nullam mentis emotionem, quantum ex Scriptura intelligitur, comitem habuit. Πρεστον autem Φεῦδος MAIMONIDIS est, quod Spiritum Domini, quando dicitur, quod in hominem quandam irruerit Spiritus Domini, vel

induerit eum Spiritus Domini, vel quiescat super ipsum Spiritus Domini, aut fuerit cum ipso Dominus, non gradum Prophetiae, sed preparationem solum, & viam ad Prophetiam, notare perhibet. Exempla enim, quibus evincere assertum nititur, liquido edocent, MAIMONIDEM, Spiritum heroicum cum prophetico, temere permiscere. Ista enim phrases & de heroibus, strenuisque imperatoribus, & de Prophetis passim leguntur, sed dispari adhibita sensu, ita ut, quando Spiritus Domini heroem insigni animi, corporisque robore instruebat, liberatorem Israelis, quando interpretem voluntatis Divinæ, curata rerum sublimium vel futurarum cognitione imbuebat, eamque ut aliis impertiretur, impellebat, vatem redideret ac Prophetam.

Ad §. VI. pag. 100.

(9) *Cessarunt sub templo secundo*] Ita Magistri definiunt, in LIPMANNI *Nizzachon* p. 159. **לא דוח נביא בביה שני** non fuit Prophetia in templo posteriori. Quod tamen ita restringit Auctor libri *Cofri* P. III. num. XXXIX. p. 215. edit. Buxtorf. & num. LXV. p. 238. ut annis XL adhuc durasse censeatur in Senioribus, **הנערום בכה השכנה שרותה בביה ראשון** qui instructi fuerunt virtute τῆς Schechina, seu *præsentia divina*, qua fuit sub templo primo, in secundo autem, inter quinque res desideratas defecit: Prophétiam enim habitualem tam arcte connexam tradit cum Schechina, ut absente illa, necessario quoque cessare debuerit Prophetiae facultas. Reliqua, quæ ad excessum ultimorum Prophetarum, tum quoque ad sequiorum temporum vaticinia, Hyrcani Ethnarchæ, Simonis Maccabæi, Jaddi Pontificis, Menahemi & Judæ Maccabæi faciunt, vide discussa a WITSO Miscelean. Sacr. lib. I. cap. XX. zoto, p. 260 sq. & in *Introduct.* nostra c. l. p. 73 sq.

Ad §. VIII. pag. 101.

(10) *Referendum illud Ad. XIX, 2.*] Bona cum Auctoris venia, longe alio spectare credi-

mus, quæ Ad. XIX. gesta narrantur. Ibi enim queritur de Spiritu Sancto, prout sub auspicio Nov. Test. effundebatur super Fideles, in donis extraordinariis & miraculosis, prout eventus ipse declarat comm. 6. quod, cum Paulus manus his viris imponeret & oraret, superveniret Spiritus Sanctus ipsis, eo certe modo, ut linguis loquerentur & vaticinarentur. Vnde nonnulli phrasin ajunt esse ellipticam, & supplendam per verbum ἐνχυρόμενον, hoc sensu: *nescimus*, Spiritum Sanctum esse effusum, nempe tam large, ut donis suis singulariter se manifestarit. Vide PEARSONVM ad Symbol. Apostol. p. 543. & SCHOETGEN. in Notis ad Lamb. Bos de Ellipsib. Gr. L. pag. 64. Haufisse autem Auctor noster sententiam suam videtur ex LIGHTFOOTO, qui in Hor. Hebrei ad Job. VII, 39. οὐ πω γὰρ ἦν πνεῦμα ὀγίου, verba ista ex receptissima gentis sententia arcessit, de discessione Spiritus Sancti post mortem Zachariae & Malachiæ, ac si dicerent Ephesii isti: de discessione Spiritus Sancti post mortem novissimorum Prophetarum audivimus quidem, de redonatione autem ejus nihil huicdum percepimus. Sed i) vix ex Textu liquet, discipulos Ephesinos ortu ac gente Judæos fuisse, & Judæis imbutos traditionibus: quid si Græci fuerint? Licet enim tincti essent baptismate Johannis, istud tamen beneficium, illa tempestate, tam Ethnicis obtingebat, ad Christi castra transeunibus, quam Judæis. Sane Epistola ad Ephesios tales describit Christianos, qui ante conversionem Gentiles fuerint, non Judæi. Ut taceam, Spiritum Sanctum à dono Prophetæ inter Judæos tanto distingui intervallo, ut libri, qui ejus influxu consignati ferebantur, ad peculiarem, & a Propheticis segregatum τὸν ordinem revocarentur. Supereesse itaque, ex Judæorum mente, Spiritus Sancti χάρισμα potuit, extinto licet dudum Prophetæ dono.

Ad §. eund. pag. ead.

(11) *Mysterium Trinitatis in nomine יהוה observarint*] Hæc ut eo planius intelligantur, ipsum

ipsum audire libet **FAGIVM**, utut paulo copio-
fius cit. loc. ita commentatum: *Hoc nomen יְהוָה Trinitatis mysterium continet, ut veteres Iudei, qui Christum praecesserunt, dixerunt in suis traditionibus.* Nam per **Jod**, intelligitur Pater, qui est principium & origo omnium rerum. Per **He**, Filius, per quem omnia, quæ facta sunt, esse cœperunt. Per **Vau**, quæ est Coniunctio copulativa, intelligitur Spiritus Sanctus, qui est amor & nexus utriusque, qui ab utroque procedit. Geminatur autem **He** propter duplē naturam, quæ est in Christo. Per primum **He**, natura Divina intelligitur: per **He** postremum, natura Humana. *Hoc nomen יְהוָה dicebatur Hebreis שֵׁם המפּוֹרֶשׁ i.e. nomen expositum, sive declaratum: aut nomen, quod exponitur. Exponebatur enim ab eis per nomen duodecim literarum אֵב בְּן זֶרוֹחַ הַקְרִשׁ b. e. Pater, Filius, & Spiritus Sanctus.* Item per nomen quadraginta duarum literarum: **אֵב אֱלֹהִים בְּן אֱלֹהִים רֹוח הַקְרִשׁ אֱלֹהִים** שֶׁלֶשֶׁת אחר אחר בשלשה i. e. Pater Deus est, Filius Deus est, Spiritus Sanctus Deus est: tres in uno (hoc est, in una substantia) unum in tribus (id est, una essentia). Eadem concilius tetigit **BVXTORF**. *Dissert. V. de nominibus Dei Hebraicis §. 28. p. 260.* Vterque autem procul dubio hausit ex **PETR. GALATINI** de arcans Catholice veritat. lib. II. cap. X. ubi allegatis **RABENV HAKKADOSCH** in גָּלוּ הַזְּנוּ verbis, fidem dictis conciliare nititur. Verum laudatus **BVXTORF** in Lex. Hebr. min. ad vocem יְהוָה eru- dita excursione facta, **GALATINI** fidem sollicitat, p. 162. addens: *magnum operæ pretium esset, hanc expositionem posse ex Rabbinorum libris firmari.* Licet enim Iudaorum Magistri, Christi ἐνσέργεωσιν antegressi, mysterium SS. Trinitatis re- nuerint, his ipsis tamen **GALATINI** verbis idem edidieruisse, ereditu vix adeo proclive est. Ce- terum, quo pacto in nomine יְהוָה Deus & Syn- edrium ejus, h. e. ternarius personarum nu- merus, designari Iudeis credatur, docet **ED- TANDVS** in *Tractat. Berachoth* cap. I. Not. 39. pag. 200.

Ad §. IX. pag. 101.

(12) *Deum omnia creare in litera ח*] Due posteriores Auctoris interpretationes lucem ac- cipiunt ex *Annotat. preced.* Huc etiam refer, quod illustris Auctor Kabbale denudatae Tom. II. P. III. Tract. II. cap. XVII. §. 4. p. 313. ex R. LITZ- CHAK, Lorjensis, tractatu de revolutionibus animarum observavit, in Gen. I, 31. & fuit vespera, & fuit mane, dies שְׁשִׁי sextus, literam ח abundare, quia non adhibita fuit in denominatio- ne ceterarum dierum. Hoc autem ipso denotari, quod hora quinta Parasceves Sabbathi, quæ designatur per **ח** istud abundans, major super- addita sit mundo sanctitas, mundique incepert in sublimiores gradus adscendere. Sed haec somnia sunt Kabbalistarum, quæ forte ne ipsi quidem intellexerunt.

Ad §. X. pag. 101.

(13) *Tertius gradus fuit Vrim & Thum- min*] De hoc revelationis & oraculi genere, quantum satis est, supra diximus ad Lib. I. Cap. V. §. II. *Annotat. 12.* quibus non attinet hic addere plura.

Ad §. XIV. pag. 102.

(14) *Quartus gradus fuit כְּתָב Filia Voci*] Operæ nos premium facturos credimus, si paulo curatius de celebri isthoe oraculo com- mentemur. Ejus itaque notamus

a) Nomen. in quo, sunt qui putant, vocem **כְּתָב** prorsus abundare, unde Syrus, Hebr. III, 15. & Act. XII, 22. simplicem Φωνὴν, Καπτῆν appellavit. Itaque **LIGHTFOOTVS** in *Harmon. Tom. I. Opp. p. 348. c. 2.* non semper necessarium dicit, ut vocis Hebreæ **כְּתָב** significationi presse insistatur. Rectius autem affirmaveris, empha- sis in hoc nomine latere, ut sermo vel oratio **Filia Voci** appelletur, quia a voce proficiuntur, & velut in lucem editur. Notatur ergo oracu- lum quoddam, e voce cœlesti prognatum, qua- lem

lem vocem Deus ad montem Sinai edebat coram populo. Rursus alii Bath Kol interpretantur, **בְּנֵבָחָה בַת קֹל** Prophetiam sonoram vocalem, seu Prophetiam, clara voce editam: attamen a **בְּנֵבָחָה** tanquam distincto revelationis Divinæ gradu, discernitur a Judæis Bath Kol, & in locum potius Prophetiae successit. Ut itaque dicamus, quod res est, quia **בַן** & **בְּתִי** Hebreis proprie id notat, quicquid ab alio descendit, atque ex eo sumum habet ortum, consequens est, ut vi vocis, **קֹל** sit revelatio, ex voce sonora orta. Hinc GLASSIUS Rhetor. Sacr. lib. I. cap. X. p. 251. SPENCERVS de Vrim & Thummim Dissert. VII. cap. I. §. I. & HAMMONDVS ad Matth. XVII. 5. Bath Kol vocem ex tonitru provenientem, ejusque quasi filiam, interpretantur. Sane Joh. XII. 29. qui vocem audierant cælo delapsam, tonitru audire sibi visi sunt, quemadmodum & alias **קֹל** tonitru designat Exod. IX. 23. Jer. X. 13. in primis Psal. XXIX. 3 sqq. unde & in Apoc. IV. 8. tonitrua & voces conjunguntur, & cap. X. 3. tonitrua voces edidisse dicuntur. Verumtamen, licet voces istæ cælitus demissæ, graves essent & majesticæ, a tonitru tamen alienæ. Et licet **קֹל** nonnunquam tonitru designet, rursus tamen sonum quoque articulatum, sive vocem articulatam & distinctam sèpius notat. In Apocalypsi vero, ubi **פָּאָרָן** **בְּגֹוֹרָן** conjunguntur, immo **בְּגֹוֹרָא** **פָּאָרָא** elseoræ prohibentur, voces intelliguntur inarticulatae, seu soni meri. Alii itaque malunt, ita editam esse hanc revelationem, quasi sit nata ex alia voce, cuius exemplar sit echo. Quain sententiam ita eloquitur SERVATIVS GALLAEVs Dissert. de Sibyllis p. 237 sq. quando tonitru nulla alia voce, aut repercussione audiebatur, **קֹל** simpliciter dicebatur: at vero, Quando submissa vox, instar echo, post tonitrua audiebatur, **בְּתִי** appellabatur. Ita ergo dicta fuisset, quod non ipsa Dei vox, sed illius repercussio & representatio in ea perciperetur. Ita in **הַסְּפָה** ad Gemaram Cod. Sanhedrin f. II. ab init. explicatur; eoque spectat, quod alias Bath Kol idem sit, ac resonantia & soni repercussio. Eaque est

propriissima vocis hujus significatio, ut Vocis Filia sit echo, quæ ejus est quasi partus, imago & exemplar. Ita definitur BYXTORE Lex. Talmud. p. 320. NOTTINGERVs Thes. Philol. lib. II. cap. 3. Sect. II. pag. 542. & DRVSIVS ad Matth. III. 17. Etsi DRVSIVS apud GALLAEVM p. 238. hoc nomine respectum vult haberi ad oraculum Vrim & Thummim: hoc enim erat vox ex propitiatorio missa; eo autem ablato, ejus loco Bath Kol venit, vocis illius quasi successor.

(3) Definitionem itaque hujus oraculi si requiras, ex mente Judæorum fuit revelatio quedam Divina, temporibus quidem jam antiquissimis, potissimum tamen sub Templo secundo, usitata, & ex omnibus revelandi modis, unice Judæis, ex singulari gratia, in testimonium gratiosæ suæ præsentiae a Deo relata; facta vox, vel de cælo, vel ex adyto Templi, vel aliunde etiam proveniente; interdum etiam ex qualicunque dicto augurali & ominoso, sive ex libris, sive ex colloquiis obviorum desumpta: qua in rebus dubiis admonerentur, controversiae ipsorum deciderentur, ipsique de re ignota redde rentur certiores. Ita describit DANZIVS infra citandus, §. 20.

(4) Auctor ejus credebatur Deus O. M. velut in Megilla fol. 3. col. I. perhibetur, Filiam Vocis ad IONATHANEM VSIELIDEM, cum transferret Prophetas, dixisse: *Quisnam est ille, qui revelavit arcana mea filii hominum?* Cui ille: *Ego sum ille, qui revelavi mysteria Tua hominibus.* Notum ac manifestum est coram Te, quod non in honorem meum fecerim, neque in honorem patris mei, sed in Tu bonorem feci, ne amplius multiplicarentur inter Israélitas controversiae. Cumque amplius revelaturus esset Targum Hagiographorum, prodiit Filia Vocis, & dixit ipsi: *Sufficiat tibi!* Quare? eo, quod continentur illis determinatum tempus Messie.

(5) Vnde autem provenerit hæc Vox? varie traditur. In Cod. Chagiga fol. 14. col. 2. ex cælo prodiisse narratur. Rabban IOCHANAN BEN SACCARI testatur, se in somnio, juxta cum aliis, accubuisse in monte Sinai, & editam esse ipsorum causa

causa Filiam Vocis de cælo. Similiter in urbe Jericho atque Jafne, Bath Kol de cælo edita esse perhibetur; ibi Hilleli, hic Samueli parvo testimonium præbens, quod uterque dignus sit, in quo habiter **רוֹחַ הַקּוֹרֵץ** *Spiritus Sanctus*, ut est in Cod. *Sanhedrin* fol. II. col. 1. item in *Sota* f. 48. col. 2. Alia vice, ex adyto Templi audita est. In Talmud enim Hierosolym. Tr. *Chagiga* c. 2. §. 2. f. 77. col. 2. testatur R. ELISA, BEN ABYIA, Apostata, se, cum transiret locum Sanctissimi, audiisse prodeuntem exinde Filiam Vocis, penitentiae locum ipsi denegantem. Huc etiam pertinet famosa illa & celebris vox, quæ traditur, paulo ante Hierosolymæ vastationem, ex adyto Templi prodiisse, & inclamasse: *Migremus hinc: testibus JOSEPHO Belli Jud. lib. VII. cap. 12. & TACITO Histor. lib. V. cap. 13.* Denique in Filiam Vocis verterunt superstiosi homines, quicquid forte ominosum, a quocunque prolatum audirent, velut in Hierosol. *Schabbath* fol. 8. col. 3. narratur: R. IOCHANAN & R. SCHIMEON, filius LAKISCH, desiderabant videre faciem Samuelis Babylonii: hinc inquiunt, **כָּל־אֶחָד שְׁמִיעָה בְּתַكְוִיל** *sequamur auditum Bath Kol:* Scholam itaque transeuntes, audiverunt vocem pueri (legentis i Sam. XXV, 1.) & *Samuel moriens est.* Hoc notarunt (tanquam signum) sic enim evenerat ipsi. R. IONAH & R. JOSEH ascensuri erant, visitatum R. ACHA ægrotantem: *Sequamur, inquiunt, auditum Bath Kol.* Audierunt vocem feminæ cuiusdam, vicinæ suæ dientis: *extincta est lucerna? cui illa: ne extinguitur, nec extinguantur lucernæ Israëlis.*

e) Quid de illa censendum, inter Christianos ambigunt eruditæ. *LIGHTFOOTVS Hor. Hebr. ad Matth. VIII, 17. Tom. II. Opp. p. 275.* eam partim fabulis Talmudicis accenset, partim præstigiis Diaboli fert in acceptis. Et in eandem sententiam pedibus incedit DANZIVS in disput. *Jenæ 1716. publice defensa, §. 27. p. 47.* Contra vero, post alios bene multos, *VITRINGA Observat. Sacr. lib. VI. cap. X. p. 360 sqq.* vocem illam veram fuisse demonstrat, non imaginata.

riam, altam, gravem, sonoram, humana majorem, in aere formatam & publice exceptam, eoque refert **את קול זהה אלדים** *vocem Domini Dei*, qua post admissum peccatum protoplastos, in horto Eden, ad causam dicendam evocavit Gen. III, 8. vocem Sinaiticam Exod. XX, 16. *οι ανθρακες πληγησαντο, μη πεσεθηναι αυτοις λόγοι, Hebr. XII, 19. illam quoque Dan. IV, 28.* vocem cælo lapsam; porro, in baptismo Christi ad Jordanem, ubi *Φωνὴ ἐπ τῶν γένενῶν λέγεται* audiebatur Matth. III, 17. eam denique, quæ Joh. XII, 28. memoratur, & quæ a Saulo percepta Act. IX, 3, 4. XXII, 9. perhibetur. Nos, ut medium teneamus viam, exempla suadent haec tenus in scenam producta. Plurima in his esse fabulosa, quæ in Talmude traduntur, ultiro luctentesque largimur, quia nec sibi constant, & crassa interdum mendacia, Deoque indigna continent, fidemque, immo superstitionem tantum non superant, quando v. g. in solius R. CHANNÆ honorem, quotidie de monte Horeb Filiam Vocis proclamasse, quin & ex R. IOSES traditione, eam tribus quotidie vicibus, columbae instar fremere, & in qualibet noctis vigilia vastationem Vrbis ac Templi Hierosolymitani deplorare, nugantur: quæ & alia, laudatus DANZIVS in præmissa disputationi epistola profert. Ea tamen propter plane illam expoldere, & ad gerras Siculas remittere omnam, merito religioni ducimus, maxime propter exempla Novi Fœderis, a VITRINGA allegata. Tribus vicibus Servator optimus, in inauguratione ad officium Propheticum Matth. III, 15. in plena hujus officii functione, & discipulorum confirmatione, Matth. XVII, 5. 2 Petr. I, 17, 18. denique quando urbem Hierosolymam solenniter ingressus, Rex Israëlis proclamabatur Joh. XII, 13. vocis cælestis testimonio ornabatur, quam quo minus Filiam Vocis dicamus, ratio nulla appetet. Licet enim ordinarii tum defissent Prophetæ, canonique Vet. Test. esset conclusus, Deus tamen tamdiu *πολυμενῶς καὶ πολυτρόπως* loquebatur ad Ecclesiam, donec ultimo loqueretur per Filium Hebr. I, 1. Vnde facile

per-

persuaderi nobis patimur; alia quoque exempla, Christo anteriora, & inter Judæos, stante adhuc Templo, decantata, veritatem tueri, licet immensa ab ipsis traduntur fabulosæ. Quæ contra hanc sententiam, cum quadam veritatis specie, obverti possunt, studiose congesta & ornata legge in disputatione DANTZIANA p. 47 sqq. in quibus præcipuum est, quod Deus, post Canonem Vet. Instrumenti constitutum, immediatas revelationes, continuas & ordinarias denegaverit. Vnde Malachiæ simpliciter ad libros Mosis allegat cap. III, 22. & immediate post se, Eliam venturum prænunciavit vñs. 23. quem in Johanne baptista exhibuit, Marcus & Lucas in Evangelis, primo loco describunt, atque ita Novum cum Veteri Fædere apte connectunt. Resp. Valet argumentum aduersus revelationes Canonicas, ad canonem fidei ac morum perpetuorum pertinentes, in quarum numerum ac censum, neque Vrim & Thummim, neque Bath Kol refertur: eæ tamen non prohibent, quo minus Deus, usque ad Filii in carnem adventum, πολυτελέως loqueretur Hebr. I, 1. editaque interdum voce de cælo, voluntatem suam patefaceret mortalibus. Ad oracula autem Novi Test. maxime Joh. XII. regerunt: has cælo delapsas voces, militare potius contra Bath Kol, que si sub Templo secundo frequens adeo & trita fuisset, statim illam agnoverisset turba, neque vel tonitru, vel Angeli sermonem, interpretata fuisset. Sed Resp. promissa populi turba non magis Filiae Vocis adsueta erat, quam Samuel, quem nomine suo compellabat Dominus in Sanctuario, 1 Sam. III, 7. sed erat haec piorum, sanctorumque Sacerdotum quorundam instructio. Populus itaque stupebat ad hanc vocem, nec habebat, quo referret. Forte etiam hostes Christi operam dabant, aliudque populo persuasum ibant, ne της Bath Kol testificatio auctoritatem Dominino conciliaret. Vide, præter citatos a nobis Auctores, de Filia Vocis, DAVIDEM KNEBE, Belgam, qui lib. II. cap. VI. §. 7. sqq. tamen cum LIGHTFOOT & DANTZI ðeam negat, & §. 9. copiose impugnat.

Ad §. XV. pag. 102.

(15) Legem oralem] Bene habet ab Auctore prolata Legis, in *Scriptam & Oralem*, distinctio, canique nil obstat, quin respectu ad modum, mediumque conservandi & ad posteros propagandi habito, duplarem dicamus, minus autem commode, si ad argumentum & rem ipsam attendas. Teste enim MAIMONIDE Prefat. ad *Seder Seraim*, Lex oralis תורה שבעל פה non nisi explicatio Legis scriptæ censetur. Cum quippe præcepta omnia, Mosis concedita, & per Mosen tradita, cum explicatione darentur, ipsa præcepta Moses literis consignavit, explicationem autem viva voce subjunxit. Lex itaque scripta, Pentateuchō comprehensa, DCXIII. complectitur præcepta: eorum vero adjuncta explicatio, Lex erit oralis. Illam complecti dicunt substantiam faciendorum & fugiendorum; hanc modum, circumstantias, & expositionem. Curate autem observavit Vir clar. ANDR. GEORG. WAEHNER Antiqu. Hebr. Sect. II. §. 15 sqq. doctrinæ viua vox tradita quinque summa esse capita: I. פירושים מקובלים מפי משה עה Explicationes præceptorum ab ipso Mose acceptas, quæ quidem per ratiocinia ex ipso Pentateuchō elici potuissent, ni Moses ore propagare e re duxisset: hinc nulla ipsis unquam nota lis fuit. Talis explicatio v. g. est, quod verba Exod. XXI, 24, 25. oculum pro oculo, dentem pro dente &c. non de pena talionis, sed de mulcta pecuniaria sint accipienda. II. הלחכות למשה מסינן Traditiones seu decisiones Mosis ex Sinai, quæ certæ sunt præceptorum cautele, quarum nulla in Pentateuchō vestigia repertuntur, Mosen tamen agnoscunt auctorem. Tales sunt, quod lora phylacteriorum nigra esse debeant, quod Pentateuchi volumina atramento scribi debeant &c. eisque, propter Mosis auctoritatem, nemo Rabbanitarum quisque contradicere audet. III. דינין שהוציאו על דרכי סבנה Casiani decisiones per ratiocinia, quæ non a Mose acceptæ, sed post illum sunt factæ. Huic fini tredecim illis argumentandi modos.

modos dedit, quorum beneficio Pentateuchus sit explicandus, quibus si rite uterentur, casuum dubiorum decisionem ex ipso Pentateuco sint inventuri. In his autem, pro diversa ratiocinandi facultate, sententiarum divortia emerse-
runt. IV. **נִזְרָה** *Scita Doctorum*, quæ Prophete-
tæ & sequiorum temporum Doctores successive decreverunt, ut Legem de infligendis quadraginta plagiis Deut. XXV, 3. ad plagas trigesima novem revocarunt: de qua decisione **VXTORIUS** ex instituto egit in Epist. dedicatoria, præmissa libro de Abbreviatur. *Hebr.* V. **הַקּוֹנוֹת** *Constitutiones Doctorum*, quibus per Prophetas, ceterosque Doctores, honesto, decoro, juribus singulorum, & civitatum, pluribusque ejusmodi ad præcepta divina non pertinentibus rebus, prospectum fuit. De his **MAIMONIDES** *Præ-
fat. in Mischnam*. Iste autem constitutiones Ecclesiastice duplicis sunt generis 1) **חוֹבּוֹת**, quæ obligant omnes in universum Israelitas; quales v. g. lectio libri Esther, accensio lucernæ in Sabbatho, incensio lucernæ in Festo Enceniorum &c. 2) **חוֹדּוֹת** **עֲמָן**, non obligantes præcise, sed adiaphoræ. Tales sunt **חֲנִינָה** *confuetudines*, qui sunt certi ritus & ceremoniæ, quæ a scitis & constitutionibus illo respectu differunt, quod non legi publicæ Doctores, sed vel unius, vel paucorum religiosorum arbitrio, originem debeant. Hinc mirum non est, pro regionum diversitate has quoque confuetudines in nonnullis differre. Alias enim observant Judæi Poloni, alias Germani, alias Lusitani. De traditionibus Mosaicis posthac laudatus **WAEHNERVS** latius agit *ejusdem Sect. II. §. 658 sqq.* De decisionibus autem, licito & illico, *§. 664 sqq.*

Ad §. XV. & §. XVI. p. 102.

(16) *Talmud Hierosolymitanum.* (17) *Tal-
mud Babylonicum*: In antecessum hic & obi-
ter notamus, ex **DRVSIS** sententia *Not. major.*

ad Exod. XXV, 18, Targum & Talmud, minus recte in genere Neutro dici, cum subintelligatur *Liber*. Usu tamen passim obtinuit Neutrū. Ceterum de utroque Talmude, post **VXTORIUS** *Synag. Jud. cap. III. pag. 53 sqq.* **POCO-
CHIVM** in porta *Mosis* p. 80. **IOSEPH CARPZOV.** *Not. ad Schickardi Jus Reg. cap. V. Theor. XVIII.* pag. 396. & *Introduct. ad Theol. Judaic. cap. V.* §. 4. p. 17. **VOISIN** *Observat. in Raym. Martini. Pugionis Fidei proemium* p. 26. (28) **JOHN HOORN-
BECK** *contra Judæos lib. I. toto, IOH. LEVSDEN* *Philol. Hebreo-Mixti Disput. XII. XIII. XIV. XV.* **PRIDEAUX** *Hist. Jud. P. I. Lib. V. ad A. ante C. N.* **CCCCXLVI. edit. Gall.** p. 129. **IVL. BARTOLOC-**
CIVM *Bibliothec. Rabbin. Tom. III. de Mischna* p. 77. *de Gemara* p. 349. **DANIEL LE ROY** *Zoodische Oudbeden in opzicht van huine Mond-
wet en Talmud*, P. II. tot. p. 235 sqq. novissime & copiose præceperunt **JOHN ANDREW EISENME-
GER** *entdeckten Judenthums I. Th. VIII. cap. p. 293.* **JOHN CHRIST. WOLFIUS** *Biblioth. Hebr. P. II.* *Lib. IV.* p. 657. & doctissimus **WAEHNERVS** *Antiqu.* *Hebr. Sect. II. §. 28.* p. 256 sqq. Nos præ-
cipua rei momenta in compendium mittentes, notamus, quæ ad originem, etatem, distinctionem, structuram, fata inter Judæos atque Christianos, & usum modernum spectant.

a) *Originem* Talmud, ex consignatis tandem, & in unum corpus congestis, traditionibus orationibus trahit. Cum emergente Pharisaorum secta, sub Templo secundo, distinctio in *Legem Scriptam & Oralem*, rerum potiretur, nullus non Pharisaorum, ut vitæ sanctimonia, sic excellentia singularis doctrinæ inclarescere gestiebat. Suis ergo quisque discipulis certam constitutionem, sub Oralis Legis prætextu tradebat, quam non scripto, sed ore tantum propagare fas erat, ne Lex Oralis confunderetur cum Scripta. Interim sibi discipuli, quæ a præceptoribus tradita acceperant, in pugillates, memoriae causa annotabant. In his multa, a majoribus accepta, quæ ritus & confuetudines antiquorum vere, & quales omnino erant, deseribent, plura vero noviter excogitata, talia tamen omnia,

quæ illo tempore strictim in ea secta credebantur observanda esse, & Christo in terris agente, nomine legis Mosaicæ, sed oralis, cum maxime valebant. Atque ita oretenus tantum in Scholis, per quædam sœcula docebantur & tradebantur posteris. Post Templi vero & Vrbis desolationem, et si in Babylonia & Judæa, quædam Scholæ & Academiæ supereissent, in quibus studium traditionum Pharisaicarum vigebat; vidi tamen celebris Mischnæ compilator, R. IEHVDA HAKKADOSCH, durante tamdiu exilio, tandem Oralem Legem interitiram omnem, itaque colligit, quas undecunque acquirere potuit, schedas, quibus sibi discipuli, ex ore Magistorum, traditiones jam olim confignaverant, atque ex iis systema illud composuit, quod Mischna inscribitur. Vberiores hujus traditionum libri, cum explicationes, tum disceptationes, Doctores Academicæ suppeditatari, Gemaram adjecterunt, primo Hierosolymitanam, hinc post aliquot sœcula, Babyloniam, ex quo utroque, Mischnæ & Gemarae commentario, insigne istud Talmudicum emersit corpus.

3) Aetas, pro partium diversitate, singulis est propria. Mischnam A. DXXX. æræ contractuum, qui fuit CL. ab excidio Templi, lucem adspexisse tradunt, Auctor libri Cosri P. III. Sect. 67. edit. Buxtorf. p. 247. & R. ASARIAS in Meor Enajim cap. XXIV. p. 95. a quo tamen alios deflectere, & ad annum D. æræ contractuum referre, observat R. DAV. GANZ in Zemach David ad A. 978. edit. Vorst. p. 108. BARTOLOCCIVS c. l. p. 78. temporum rationes ad hunc modum init: RABBNV HAKKADOSCH nascitur A. C. CXX. principatum in Synedrio obtinet A. C. CL. annos habens 30. circa annum X. Imperii Antonini Pii. Hoc tempore videtur studiose cœpisse colligere schedulas antiquarum traditionum, Imperoris auctoritate suffultus, quas paulatim in ordinem redigit, in hoc labore annos 39 insumens, donec tandem absolverit A. C. CXCIX. ætatis suæ 67. imperii Commodi VII. sub quo Imperatore vivere desiit, infra quinque ultimos imperii ipsius annos, h.e. inter A. CLXXXIX.

& CXCIV. cum esset ætatis annorum ad summum 74. Plerique Christiani doctores, cum WOLFIO c. l. p. 670. & 681sq. & WAEHNERO p. 257. §. 29. in eo acquiescent, sub Imperatoribus Antonino Pio, Aurelio, Vero & Commodo, congestum opus, & sub finem sœculi secundi a N. C. ad umbilicum perductum, in usu esse cœpisse. Gemara Hierosolymitana R. IOCHANAN agnoscit auctorem, quem nonnulli eundem esse credunt cum RABBN IOCHANAN ZACCHAI. Celeberrimus inter suos Doctor, discipulus R. HILLELIS & SIMEONIS illius, qui Jesum ulnis complexus suscepit, elogium meruit in Mass. Sopherim cap. XV. bal. 8. si cœli pergamenum, omnes arbores pennæ, totus oceanus atramentum, & omnes homines scribæ essent, non tamen sufficiéntes, describenda omni sapientia, quam a præceptoribus suis hauserit. Magnam ipsi celebritatem conciliavit Rectura Synagogæ Hierosolymitanæ, totis 80. annis administrata. Hic, una cum RAF & SAMVELE, duobus discipulis R. IEHVDAE SANCTI, Hierosolymitanam compilatione creditur Gemaram circa A. C. CCXXX. Ita cum aliis BVXTORFIUS in recensione Talmudis, lib. de Abbreviaturis Hebr. p. 229. LIGHTFOOTVS autem Centur. Chorograph. in Matth. cap. 81. Tom. II. Opp. p. 221. in sœculum IV. post C. N. rejicit, ideo, quia frequens ibi Diocletiani fit mentio, quem tamen alii diversum faciunt ab Imperatore. IOH. MARSHAMVS in Can. Chronico p. 159. ad sœculum V. pertinere censet. Adhuc recentiorem statuunt MORINVS, IS. VOSSIUS, & PEZZRONVS. Totum hoc sententiarum divortium exponit WOLFLIVS §. 17. p. 684. Media autem, quam tutissimam existimamus, via incedit WAEHNERVS §. 232. p. 335. definiens, quod circa sœculi post Christum natum tertii finem, vel sœculi IV. initium, hic liber sit compitus. Demum Gemara Babylonica a R. ASCHE, Præside scholæ Soranæ incepta, aliis absolvenda, interveniente fato, relicta fuit, cuius historiam R. GEDALIA in הקלה שלשה fol. 35. col. I. de R. IOSE, qui ultimam operi manum admovit, ita tradit: Anno 24. dignitatis suæ, ipse & Syne-

Synedrium ejus, cum omnibus sapientibus generationis illius, ac schola ejus, absolverunt scribere, & obsignare Gemaram Babyloniam, quam scribere orsi erant ASCHE & RABBINA socius ejus: tunc autem erat annus 4260. contractuum 8II. & obsignatae Mischna 3II. Triplex æra illa respondet A. Chr. D. in quo BARTOLOCCIVS & Christiani plerique omnes, MORINO excepto, acquiescent. WAEHNERVS §. 235. non repugnamus illis, inquit, qui primis sæculi VI. annis, hoc opus ad finem demum perductum esse existimant. Qui id autem recentius faciunt, illi quidem vanis conjecturis indulgere nobis videntur. De MORINO confer WOLFIVM §. 19. p. 686.

γ) Operis Distinctio ex allatis patet. Basin velut ac fundamentum constituit Mischna, Lex quasi secundaria & oralis, stylo Hebræo, satisque puro consignata, veterumque, & Christo anteriorum, Doctorum traditiones ac placita comprehendens. Sequitur Gemara Hierosolymitana, stylo impuro & conciso, illam hinc discutiens, hinc novis accessionibus augens. Istam vero, cum obscura nimis & imperfecta crederetur, copiosior exceptit interpretatio & ventilatio in Gemara Babylonica, quæ summam inter Rabbanitas ad hunc diem obtinet auctoritatem. Neque tamen censemus, Gemaram, cum sit velut commentarius Mischnae, omnes ejus Codices illustrare. Hierosolymitana ordinis V. nullum, ordinis VI. solum Codicem נרָה explicat, reliquos autem Codices habet. Babylonica ex ordine I. solum Codicem ברכת, ex II. Codices omnes, excepto שקלים, ex III. omnes, ex IV. omnes, exceptis עירות & אבות, ex V. omnes, exceptis מרות & קינימ, ex VI. unum Cod. נרָה exponit.

δ) Partitionem & Structuram Talmudis, praeter supra laudatum BVXTORFIVM, & BARTOLOCCIVM p. 8I. copiose & erudite persequitur WOLFIVS cap. II. & III. p. 693 sqq. confece WAEHNERVS §. 32. p. 258. Sex quippe Mischnae sunt סדרים Ordines, seu Partes: I. זרעים de Seminibus, cuius XI. codices: II. מיער de Festis, cuius XII. codices: III. נשים de Vxoribus,

qui VII. habet codices. IV. נזירים de Damnis, cuius X. codices. V. קורשים de Sacris, cuius XI. codices. VI. טהרות de Munditie & Purificationibus, cuius XII. codices. Plura qui cupit de singulis, citatos audeat auctores.

ε) Fata Talmudis, cum prospera, tum adversa, inter Judeos, exponens WOLFIVS capite IV. p. 914. post Doctorum Gemaricorum pariter ac Academiarum historiam, dissidia commemorat §. XIII. pag. 927, quibus partim invidia, honorisque cupiditate ducti, Rabbanitæ veteres contra se mutuo exarserunt, partim cum Karæis colliserunt. Inter Christianos vero, quæ experimentum sit Talmud, fata capite V. p. 930. edixerit, & quæ controversiæ, de abolendo Talmude, inter ipsos magna animorum contentione agitatæ, sed & quæ ejus a Christianis curatæ sint editiones, recenset. Magnus quoque WAGENSELLIVS præfatione ad Tela ignea Satanæ p. 10 sqq. quam ab imperitis Pontificibus, eorumque administris saevitum sit in Talmud, enarrat, ejusque contra ipsos causam perorat. Pontifices sane roties illud, non modo in Indicibus Expurgatoriis e republica literaria proscripterunt, verum etiam cremari jusserunt. Gregorius IX. sæc. XIII. omnia Judæorum volumina, & in his cumprimis Talmud, ad rogum condemnavit; idemque eodem sæculo Innocentius IV. continuavit: quod ipsum anno ejusdem sæculi 39. fieri quoque jussit Ludovicus, rex Galliarum. Post inventam artem typographicam, Julius III. novo Edicto in Talmud inquiri, & A. C. 1553. tempore Festi Tabernaculorum, per omnes Italice urbes, illud exuri curavit. Rufus. A. 1559. Paulus IV. una cum Romanæ Inquisitionis Senatu, idem fieri præcepit. Hos in eadem infania secuti sunt Clementis IV. Honorii IV. Johannis XXII. Pii IV. Gregorii XIII. & Clementis VIII. decretæ; ac ingens denique Pontificiorum doctorum turba, quibus e recentissimis IVLIVM BARTOLOCCIVM accessisse miramur. Confer LEVDENVM Disp. XV. c. l. §. IX. p. 115. Contra vero ea Talmudis patrocinium suscepserunt IOH. BVXTORFIVS fil. in Præfat. Lexico

Patris Chald. Talmud. & Rabbinico premissa, WAGENSEIL. cit. Prefat. THEODOR. HACKSPAN. de usu libror. Rabbinicor. cap. II. n. 76. pag. 345. IOH. MULLERVS Judaismi P. II. cap. X. p. 1487. MICH. DILHERR. in atrio lingue S. additam. 5. n. 8 sqq. ANDR. SENNERT. in Prefat. Rabbinismi, HERMANN. CONRINGIVS in Prefat. ad Tract. de numis Hebreor. LEVSDEN. citat. loc. HENR. MVHLIVS in apologia Talmudis, AVG. PFEIFFER. in Theol. Jud. Exerc. I. Tb. 40 sqq. aliisque complures.

¶ Vsim sane haud contemnendum præstare deprehenditur iis, qui in sua recte vertere commoda didicerunt. Nam & in rituum Judæorum cognitionem, & in legum nonnullarum, in Scripturis concise expositarum, sensum nos immittit: & arma haud proletaria, ad perfidiam Judæorum debellandam, subministrat. Multa paucis complectitur vir summus, BUXTORFIVS, quando in cit. Pref. Sunt in Talmude, inquit, multa Theologica sana; sunt in eo multa fida antiquitatis Judaica collapsæ veluti ruderæ & vestigia, ad convincendam posterorum Judæorum perfidiam, ad illustrandam utriusque Test. historiam, ad recte explicandos ritus, leges, consuetudines populi Hebrei prisci, plurimum conducentia. Sunt in eo multa Juridica, Medica, Physica, Ethica, Politica, Astronomica. Sunt in eo illustria ex antiquitate proverbia, insignes sententiae, acuta apophthegmata, scite prudenterque dicta innumera, que lectorum vel meliorem, vel sapientiorem, vel doctiorem reddere possunt. Sunt in eo multæ vocum myriades, quæ, vel voces in Scripturæ Sacrae usu raras, illustrant & native explicant, vel totius lingue Hebreæ & Chaldaæ usum insigniter complent & perficiunt. Sunt denique in eo quamplurima, ad infinita N. T. loca, quoad voces, phrases & historiam, insigniter illustranda, maximum momentum habentia.

Ad §. XVIII. pag. 102.

(18) Vocem קבלת De Kabbala denuo ordine, & multo cum doctrinæ apparatu, com-

mentatus est IOH. CHRIST. WOLFIVS Biblioth. Rabb. Vol. II. Lib. VII. p. 1191. qui Auctores quoque de illa ex instituto agentes p. 1228. subjecit, quibus adde disputationem IOH. CHRISTIAN. SENSTII de Kabbala Judæorum, Rostochii anno 1702 ventilatam. Nos

α) Notionem evolvimus, qua a verbo קבל in Pihel, recipere, suscipere descendens, ab auditu acceptancei notat, ut exponit REVCHLINVS. Respondet itaque Masoræ, quæ traditionem designat rerum, quas quis alteri ore five voce communicat, & quasi in manus tradit. Vfu tamen invaluit, ut Masora de Critica usurpetur Biblica, quæ circa corticem literæ sacræ versatur, Kabbala vero circa sensus abstrusos & mysticos, quos varia compositione, divisione, & transpositione vocum vel literarum venatur. In hac arte periti, & in interpretandis ex ea variis mysteriis, eruendisque abditis sensibus exercitati, סקופלים Hebræis dicuntur.

β) Definitionem e multis hanc amplectimur, quæ rem denominatam, ut hodie se habet, & ex libris Judæorum Kabbalisticis hauritur, optimè declarat. Est itaque scientia recentiorum Judæorum occulta, occupata circa voces, literas, puncta, atque accentus, vel quatenus ex iis mysteria nova, ad sensum plerumque mysticum facientia, illi eruunt, vel iis etiam, aut collo appensis, aut alio illicito modo usurpati, miraculosos effectus edunt, cumque Angelis familiarem conversationem inire se posse confident. Liquet hinc, quod Kabbalam neque pro veterissima Divinorum mysteriorum propagatione πατεροπατερότω, & pro genuinis traditionibus, sub œconomia veteris Instrumenti locum habentibus, cum CAMPÆG. VITRINGA habeamus lib. I. Observat. Sacr. p. 124 sq. neque de mystico intellectu earum rerum, quæ in sacris libris latent, accipiamus, cum PET. CVNAEO lib. IV. de Republ. Hebr. cap. VIII. sed in sensu trito & vulgari, quo a Judeis accipitur, & in ipsorum commentariis docetur. Nescio enim quam illi, qui honorifice adeo de Kabbala sentiunt, & ab WOLFIO §. VI. p. 1197 sq. in scenam producuntur,

cuntur, disciplinam arcani comminiscuntur, Scripturæ Sacrae ignotam, nec facile conciliabilem cum effato Mosis, Devter. XXX, ii sqq. coll. Rom. X, 6. Licet enim oralis interpretatio oraculorum Divinorum tum æque obtineret; ac hodie; illa tamen nec sois vel Prophetis, vel Sacerdotibus reservata, sed fidelibus omnibus, pro dispari licet cognitionis mensura, erat communis, nec aliud & diversum ab eo, quod in libris Propheticis legitur, complectebatur. Quod denique IAC. ALTINGIVS *Heptade V. Dissert. Theol. Tom. V. Opp. p. 118.* contendit, eam Kabbalæ speciem, qua ex literis mysteria eruuntur, Deum ipsum agnoscere auctorem, quod nominibus אֶבְרָהָם & שְׁרָה / יְהוָה קָדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא / קָדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא & id genus aliis evincere satagit, id recentiorem Kabbalam potius dixerim, νανογηλία quadam imitatum fuisse, quam ut Deum eandem adhibuisse, suoque velut exemplo consecrasse & docuisse, credam. Velut enim ὀρυμαθεσία primæva in universum, ita nominum quorundam mutatio, symbolica erat & significativa, neque tamen ad regulas Kabbalisticas adstricta, & pro re nata velut sponte emergens. Ita porro, que πολυμαθέστατος WOLFIUS §. VII. & VIIH. copiose & erudite disputat, fuisse in populo Judaico, ante C. N. veritates, ex Sacro Codice haustas, & in Nov. Test. aliquando in plenissima luce collocandas, interea vero temporis sermonibus Doctorum quovis tempore nonnihil illustratas; ea facile & ultro largior, atque ipse ex Rom. XVI, 25, 26. 1 Cor. II, 7-10. Colos. I, 26, 27. confirmo, Kabbalam tamen vel dicta fuisse, vel habita nego, nisi vocabulum ad amplissimum extendas significatum, ut quamcunque oralem denotet institutionem, explicationis gratia literæ scriptæ adjectam. Ista vero notio nec hodie voci competit, nec unquam credo competuisse, donec idoneis doceatur exemplis.

y) Originem ergo Kabbalæ, nulli dubitamus multo recentiorem assignare, ex Philosophia Gentilium, hinc Pythagorica, hinc Platonica arcessendam, ita tamen, ut ex sacris Mosis ac Prophetarum documentis multa iis admista fuisse

non negemus, quia, qui eam excolebant & tradebant, in explicando vel illustrando Codice Divino operam ponebant. Hinc in *Sohar*, aliisque vetustis commentariis Scripturæ, methodum Kabballisticam videoas observatam. Nec nego, quæ de Aegyptiorum sapientia, in subsidium vocata, refert IAC. BASNAGE lib. III. Hist. Jud. cap. XI. p. 933. Verum est, inquiens, *Judeos Kabballam suam accepisse ab Aegyptiis, sed non nisi longo post Mosen tempore, & post victorias per Alexandrum M. reportatas, sub imperio Ptolemai Philadelphi, qui magnam *Judaorum copiam in regiones suas alliciebat, & commercii cum illis frequentius habendi ansam suppeditabat.** Hoc sensu comode PETRVS ALLIXIVS in *Judicio Ecclesiæ Judaicæ c. Vnitarios* pag. 363. Kabbalam recentiorem mixturam appellat, ex antiqua traditione Synagogæ, & notionibus Platonicorum ac Pythagoreorum, qui sua ab Aegyptiis acceperant, natam. Vnde facile intelligi & conciliari possunt, quæ laudatus toties WOLFIUS p. 1207 sq. pronunciat: *Nostro judicio negari non potest, esse in ea quædam sapientie Divina, & Patriarchis olim ac reliquis viris sanctis cognitæ, excultaque semina, quæ procedente tempore, cum profana gentilique doctrina, primum quidem Barbarica, tum vero & Græcanica, hoc magis sint permisæ, quo major Judæis in captivitate Babylonica, & post eam, necessitas imponebatur, inter gentes versandi, & se ad eorum instituta accommodandi.* quibus subscribere nulli veremur.

δ) Divisionem Kabbalæ ELIAS Levita in *Tisbi b. v.* hanc tradit: **זה נחלה לשני חלקים עיוניות ומעשיות :** illa distinguitur in species duas, Theoreticam, & Practicam. Theoretica denuo vel Artificialis est, seu Symbolica: vel Inartificialis, seu Dogmatica & Realis. Priorem denuo in tria velut capita dispescunt: **גמטריא Notaricon, & Temura,** voce symbolica a literis initialibus comprehensa. Quia vero literarum hinc transpositio, hinc valor arithmeticus, longe latius patet, ideo tredecim ejus modos recensent Juæi, & in his cumprimis R. MENASSEH BEN ISRAEL

RAEL in Conciliatore, quest. L. in Exod: p. 170. edit. Amstelodam. quem hac vice sequentur dicem. Est ergo, juxta illius explicationem, I. species נוטריקון Notarikun, ut ille legit, quæ docet ex singulis eujusque vocabuli literis, totidem formare voces, v. g. ex בראשית ראה אלהים שיקבלנו בראשותה יהוה in principio vidit Deus, Israelitas Legem suscepuros, unde colligunt mundum creatum Legis gratia, quam Israel accepturus esset. Ita, quo loco Jacobus filio Josepho dedisse dicitur tunicam פסוק e frustulis, hac voce innui volunt quatuor ejus infornitia, quæ sunt פוטיפר, סוחרים, ישמעאלים, מרדניט Mercatores, Ismaelite, & Madianita. Huc porro referunt, quando unum vocabulum in binâ dissolvitur, v. g. ex בראשית fit creavit sex, nimirum, sex dies creationis, aut sex extrema mundi, simum, imum, & quatuor latera: tum quoque, quando eandem literam bis ponunt in diversis vocabulis, ut ex שמים cali, fiat אש מים ignis & aqua, indeque cum PLATONE probant, cælum ex igne & aqua esse compositum. II. צירוף Ziruph, i. e. Combinatio, cum literæ ejusdem vocabuli variis modis transpositæ, nova & diversa formant vocabula. Sic בראשית per metathesin est בא תשרי primo Tisri, unde colligunt mundum fuisse creatum mense Tisri seu Septembri. Sic, quando Genef. VI. Noah dicitur gratiam invenisse in oculis Domini, id viri nomine indicari credunt, quia voc. נח Noah transpositum, est חן gratia: contra, ubi de עיר legis, quod fuit malus in oculis Domini, nomen עיר Her per transpositionem reddit רע malum. III. גמטריא Gematria, numerorum valore nititur: nam cum literæ Hebraicæ simul & numeri sint, omnes res continent: quod R. MENASSEH, PYTHAGORAE & PLATONIS calculo confirmat. Ita בראשית eundem deprehendimus valorem numericum ac in תורה וצְר lege formavit: unde consciunt, Legem fuisse causam instrumentalem in condendo mundo. Interdum ad numerum, quem vocis aliquujus literæ producunt, unitas ad-

jicitur, quam vocant כולם, quia pro tota voce ponitur: v. g. ברוח fœdus, valet 612: adjecto 613: hinc ajunt, idem vocabulum, quod Legem denotat, sexcenta etiam & tredecim precepta designare, quibus Lex constat. IV. צורה Forma, aut Figura, quæ formis nititur characterum. Has enim a Deo ipso inventas & traditas, mysteria continere censem, cum non temere vel sine causa, hanc aut illam, huic vel illi literæ attribuisse figuram credendus sit. Ita Legem a litera ב incipere volunt, quia hæc litera tribus constat lineis, i. e. tribus ווים Vavim, quæ si scribas literis suis, hoc modo: אן, valent ter XIII, seu triginta novem, quem numerum facit quoque יהוה Deus unus, qui solus sit creator. V. ראשית היבות וסופי היבות Principia verborum & Fines verborum: cuius exemplum sit Deter. XXX, 12. מי יעלה לנו השם מה quis faciet nos ascendere in cælum? quatuor initiales vocum literæ responsonem reddunt, vocabulo מילה circumcisio, quatuor finales formant venerabile Dei nomen יהוה Jehova, ita ut eadem verba & questionem contineant, & responsonem: quis nos evehet in cælum? Resp. Dominus per circumcisioem. Aliquando etiam הוכי היבות המורה Permutatio, quæ docet ה sumere pro א pro ש pro ב atque ita in ceteris. Hanc auctoritate Scripturæ nisi contendunt, quia Jeremias cap. XXV. ne irritaret Regem, nomen בבל artificiose mutavit in שץ, duo ש pro duplice ב, & ל pro ב ponens. Hujus tria faciunt Alphabeta, a) אה-בש Ath-bach, b) אל-bam, & ג אט-בכח Ath-bach, quæ delineata ob oculos ponit, & exemplis illustrat, laudandus mox HACKSPANIVS §. XX. seqq. p. 297. VII. חסר ו מלא Defectiva & Plena. Videtur quippe orthographia ratio in Scriptura Sacra semper habenda, que tamen nonnunquam negligitur: ut, cum אלהים אלה Deus, cum ו scribendum, Deut. XXXII, 17. tamen sine eo scribitur: לא אלה non Deus: pari ratione in forma regiminis, aut cum affixo, semper defective scriptum invenias, præterquam duobus locis, quæ Mafo-

Masorethæ notarunt. Rationem ejus dant Kabbalistæ, quia Lex sine punctis vocalibus data est, ex mente Judæorum, ad eum modum, quo^s hodie conspiciuntur Codices, quos in Synagogis punctis destitutos usurpant, hinc, ubi vox aliqua occurrit, cuius literæ non adstringant ad certas vocales, licere, quæcunque libeat, puncta eidem adscribere. Ita vox כלה semper cum י scribitur; at Num. VII, 1. illud abest, ubi Kabbalistæ dicunt כלה scriptum fuisse, & notare Sponsam, ob inclusum mysterium. VIII. סתום ופתחות Clausæ & Aperte, quæ in contextu Biblico literis פ & ס indicantur: quo etiam loca Piskata referunt, & quæ Masorethæ de literis apertis in fine, & clausis ab initio, vel in medio vocis, observarunt. IX. קרי ולְהָ Legitur, nec scriptum est, scriptum est, nec legitur, de quibus nos in Critica Sacra multa diximus. X. אותות כתנות וגרלות de literis, in Scripturæ textu, vel magnitudine ceteras superantibus, vel exiguitate non æquantibus, quæ eodem spectant cum præcedente observatione. XI. חילוף Variatio, qua literarum una pro altera ponitur, ut Genes. XIII, 2. in אהלה tentorium ejus, ultimum ה loco י scribitur, nec non quando literæ האמנתו sub finem vocum redundant, aut superflue sunt, in illis singulis mysteria venantur Kabbalistæ. XII. נקורות Puncta vocalia. Vbi rursum, inquit R. MENASSEH, mysterium in eo est, quod inter ea quinque Reges, quinque Ministri, unus Minister ministrorum appellatur, observante CORDOVE-RO. Provocat hoc fine ad nomen tetragrammaton, quod interdum Jebovib punctatur, quod non forte fortuna factum sit. Alibi quoque puncta superflua literis adscribi, ut Deut. XXX, ult. in duabus vocibus לְנֵז וּלְבָנֵז nobis & filiis nostris, quæ cuncta aliquid abditi notare censem. XIII. טעמי Accentus Musici, quorum alii Reges, alii Serviles sunt; nonnulli inter periodos aut partes earum distinguunt, ubi apud Latinos commata ac puncta; alii rursum connectunt, prout sensus cujusque loci exposcit. Difficul-
tas autem ex his oritur, quod nonnullis locis

connectenda separantur, aut separanda connectuntur, ut Num. XXVII, 3. ubi in Sobar multa secreta occultari dicuntur. Huc quoque geminam in Decalogo accentuationem referunt. Ac in ista quidem Theoretico-artificiali Kabbala copiose ac eruditè versatur HACKSPANIVS Exercitatio de Kabbala, sub juncta ejusdem Miscellaneis Satris, tota Sect. I. p. 282 sqq. Quæ in Theoretica Inartificialis dicitur, seu Dogmatica, doctrinas a majoribus acceptas, & ad res Divinas potissimum spectantes, cultoribus propinat, nec tam ingenio excolitur, quam memoria comprehenditur ac nititur. Dividitur in Opus מרכבה Mercava, & בראשית Bereschith, quorum illud ad Theologicam & Metaphysicam, hoc ad Physicam & naturam rerum perspiciendam, pertinet. Tradit decem ספרות Sephiroth, quæ Arborem Kabbalisticam constituant, & haud dubie perfectiones & attributa Dei, relationes Divinas & ideas, causas rerum omnium exemplares exhibent, hinc autem ab auctoribus, hinc Judæis, hinc Christianis, ad alia sive mysteria Theologiae, sive dogmata Philosophica, pro cujusque ingenio sunt applicatae. In his explicandis æque ac delineandis prolixam posuit operam CHRISTI. KNORRIVS L. B. A ROSENROTH in Kabbala Denudata, Volum. I. cuius cum primis P. IV. explicationem tradit Arborum sive Tabularum quinque Kabbalisticarum generalium pag. 193 sqq. Præctica demum Kabbala ad superstitione ac impie peragenda opera progreditur, dum cultores ejus vel per שם המפורש Sh seu nomen tetragrammaton, vel per certas voces, aut locos Scripturaræ Hebraicæ, certo modo pronunciatos vel scriptos, morbos abigere, Dæmones expellere, aut ad præstandam sibi operam permovere, ignem & incendia extinguere, & mira alia præstare, impie ac superstitione aggrediuntur. Spectant huc amuleta, קמיות vocata, scutum Davidis אנל appellatum, & id genus alia, ab accuratissimo WOLFIO c. l. §. III. p. 1213. singillatim discussa, magnaue auctorum caterva illustrata. De Agla seu scuto Davidis conferri etiam potest ioh. WÜLFERVS in Theriaca Jud. p. 74 sqq. ubi figura-

ram æri incisam oculis subjectit; quam peculiari tabula variam exhibuit, & ex instituto explicavit disput. *de clypeo Davidis DAVI THEODOS. LEHMANNVS*, Vitembergæ An. 1708. cui adde *EDZARDVM ad Avoda Sara cap. II. p. 353.* qui p. 346 sqq. Kabbalam practicam esse Magicam demonstraverat; & *SAVBERTVM Oper. Posthum. p. 257.* Detestabilem venerandi nominis *tergeantur abusum* recensuit & profligavit IOH. PASCHIVS, disputatione *de Schem Hammephorasch*, Vitembergæ publici juris facta anno 1685.

¶) Vsum denique Kabbalæ diversimode delinearunt artis periti, sive Judæi, sive Christiani, ut vix invenias, ubi tuto pedem figas. Quam magnifice de illa sentiant Judæi, R. MENASSEH BEN ISRAEL loco supra citato, ex libro *Sohar* ita declarat: Legem, corpore velut assumto, venisse in mundum: illud corpus, historiam esse, cui qui animam, i. e. mysteria inesse non arbitratur, eum dignum non esse, qui partem habeat in altero mundo. Corpore ergo solos gaudere ignorantes, sapientes solam animam considerare, & alios sapientes, animam hujus animæ. Hinc tres velut ordines & gradus enasci eorum, qui operam dant Legi: stupidiores solum corticem exterritum, i. e. historiam considerare, eosque ob bonum propositum servari, tametsi non intelligant penitiora Legis secreta: aliis sufficere, expositiones præceptorum & ceremonias nosse, quam scientiam Judæi *Mishchna* nuncupent, vel *Legem oralem*, quia ea ore & memoria Sapientum continetur: alios denique incumbere indagandis altissimis Legis mysteriis, que vocibus, literis, punctis, atque accentibus musicis comprehendantur. Primos מָרוּ מִקְרָא Dominos *Scripturæ*, medios מָרוּ מִשְׁנָה Dominos *Lectionis*, ultimos סָנָרִי קְבַלָּה Dominos *Kabbala*, r. SIMEONI BEN IOACHAI in *Sohar* salutari. Hos traditiones ervere, que docent secretas Legis expositiones, quasque Moses, ex ore Domini acceptas, sapientibus revelavit, illi posteris suis. Qui in *Mishchna* occupantur, hos comparat apothecariis, qui potiones & medicamenta sua ex variis simplicibus pa-

rantes, cum vires eorum ipsi ignorent, tantum præscriptum Medicorum sequuntur: ast Kabbalæ studiosos esse instar Doctorum, qui causas & rationes eorum, quæ ægris præscribuntur, intelligunt. Verisimile autem esse, Mosen, ter XL diebus in monte commoratum, triplici huic studio per illud tempus incubuisse, impenso unicuique eorum XL dierum spacio. Hæc fusius ibidem declarata, legere licet: unde intelligitur, quantum sapientiæ fastigium Kabbalæ assignent. Ex Christianis pariter sunt, qui non inanem prorsus aut sterilem hanc scientiam existimant. In his cumprimis THEODORICVS HACKSPANIVS, supra laudatus, *Sectione II.* tota p. 341 sqq. egregios prorsus usus illam subministrare centet, eumque in finem varia, & bene multa in medium affert Scripturæ loca, quæ ope Kabbalæ, vel pro afferenda, in gravissimis de Sancta Trinitate, de Messia, aliisque mysteriis, veritate, vel ad eruendam, illustrandamque Judæorum mentem, sive erroneam, sive faniorem, vel ad explicanda doctrinæ vitæque instituta, a Magistris inculcati solita, facere posse videntur: quæ legisse, & in suos vertisse usus, neminem pœnitentibus. Vir copiosissimæ *Lectionis*, & subacti judicii, IOH. CHRISTO. WOLFIUS cit. loc. cap. III. §. VIII. p. 1238. quicquid de usu Kabbalæ prædicatur, ad quatuor summa revocat capita, ita ut usum 1) Hermeneuticum præstet; quem tamen ipse §. XI. p. 1242. Judæo magis quam Christiano profuturum existimat, si de genuino ejus sensu sollicitus, ad lectionem Novi Test. lucem in tenebris querens, adduci se patiatur: 2) Dogmaticum, ut præcipue & fundamentales veritates divinæ, circa varia doctrinæ Christianæ capita, inde cognoscantur; quem & ipse, tanta obscuritate, verborumque caligine, premi arbitratur, ut Oedipo opus habeat, & vix cuiquam in eo acquiescere sit datum: 3) Elencticum, sive Pædagogicum, qui refutandis impiis Judæorum erroribus, vel iisdem ad veritatem agnoscendam perducendis, inserviat; quem non omnem negat, cum exempla suppetant Judæorum, qui argumentis Kabbalisticis se ad fidem permotos esse,

se, professi sunt. 4) Historicum, quem omnium certissimum esse pronunciat, quandoquidem Kabbala non inficiandum exhibit testimonium & cœcitatibus, & superstitionis, & impietatis Judaicæ, atque adeo & judiciorum Divinorum, quæ infelicissimam gentem, in memoriam sceleris nefandi, a majoribus in Christum perpetrati, & ab Ihsis eorum posteris hodie pertinaci συληροαξdia, & conviciis horrendis continuati, reducere possint. Quæ ne mox æquus rerum æstimator in dubium vocabit. Num autem ex Kabbala fir-

ma peti possint argumenta? discussit DILHERR. Dispp. Volum. II. p. 344 sqq.

5) Auctores, qui de Kabbala sive ex instituto, sive data alias occasione, commentati sunt, quo minus recenseam, otium mihi fecit laudatus toties WOLFIUS §. XII. p. 1243 sqq. qui paulo ante jam §. III. p. 1232 sqq. eruditè tradiderat, quæ de Kabbala denudata CHRISTIANI KNORRIT, LIB. BAR. DE ROSENROTH, memoratu digna sunt, allatis in medium, quæ vel virtio ei dede-
runt, vel in laude posuerunt viri docti.

AD

LIB. IV. CAPVT IX.

D E T E R A P H I M I S.

Ad §. II. pag. 103.

Vox תְּרֵפָה in genere notat] Radix תְּרֵפָה apud Hebræos intercidit; apud Arabes autem Taraphá superstites, bonis, commodisque vita affluxit, & in 4. Conjug. bona & commoda vita suppeditavit, significat; apud Syros, percontatus est, indicavit: hinc ergo תְּרֵפִים sunt imagines, percontari solitæ, ut indicent desiderata, & responsa ferant. Mittimus ergo, quas alienas, & spurias omnino, vocis origines in medium attulit DILHERR. Dispp. Volum. II. num. XIII. de Teraphim p. 346 sqq. Etsi vir Hebraice apprime doctus, CAMPEG. VITRINGA Comment. in Jes. II. 8. de nomine nihil se certi habere fateatur, & repudiata eorum sententia, qui a רְפָא sanare; derivant, ac si Teraphim sint Diū Servatores, tandem subnestat: licebit itaque illud ignorare, usque quo certiora edicti fuerimus. Illam tamen, ex רְפָא derivationem serio tuetur IVRIEV Hist. Dogmat. & Cult. P. III. Tract. II. cap. III. p. 458. & loco מַרְפָּוֹת, permutatis literis פָּ & נָ, dictos censet, Deos Sospitatores. Conjectura tantum est SEB. SCHMIDII Comment. in 1 Sam. XIX, 13. תְּרֵפִים esse ex voce Se-

raphim. Quia enim Angeli nuncii Dei sunt, ipsius voluntatem hominibus denunciantes, eorumque custodes, cultos fuisse videri, tanquam arcanorum revelatores, hominumque custodes, atque sic fuisse, ceu Deos Penates. Fieri tamen potuisse putat, ut Teraphigi licite haberentur in ædibus, non propter cultum, sed ad repræsentandos Angelos. Quod ultimum vix locum habere potest, cum propter præsentissimum seductionis, abusus & idolatriæ periculum, tum quod imagines sculptas omnes, maxime Angelorum vel formæ humanae effigiem referentes, abominarentur Judæi. Rursus in Comment. ad Jud. XVII, 3. p. 1348. & vers. 5. p. 1351. & Quæst. III. p. 1369. derivationem illam prorsus silentio premit; rem ipsam autem ita exponit, fuisse Teraphim Lares, Deos minorum gentium, ad imitationem Angelorum, ministrorum Summi Dei, & custodum hominum atque domium. A priori tamen sententia non absuit GAFFARELLVS Curiositat. inauditär. cap. III. qui Teraphim, Cherubinorum ac Seraphinorum figuræ dicit, a Labano & reliquis Orientalium gentibus pie cultas, quibus Deus voluntatem suam patetfecerit: cui haud dubie prælusit MONCAEIVS lib. I. de Vitulo

Vitulo aureo, cap. XVIII. & XX. ubi Teraphim haud alios ac diversos a Cherubim fuisse contendit. Priori tamen satisfecit ANDR. RIVETVS Exercit. CXXXII. in Genes. Eadem opera idem profligatur IOH. SPENCERI commentum, qui de Leg. Hebr. Rit. Dissert. VII. de Vrim & Thummim lib. III. cap. III. sect. VII. usitatam τῷ S. in T. permutationem, insignesque, quibus hæ voces in Scriptura convenire videantur, circumstantias, temere urget. Verum ut taceamus, immane quantum rei significatæ discriminem, hanc vocum permutationem liquido destruere, cum ex sanctissimis Dei administris, abominandos producat mali Dæmonis interpretes; dici quoque non potest, quæ sit Seraphim, Spirituum quippe, effigies atque figura, nullo omnino indicio Jes. VI. præterquam quod alati fuerint, prodita nisi peregrinam, sive hominum, sive aliam quamcunque, iis affinxeris.

Ad §. II. pag. 103.

(2) *1 Sam. XIX, 13.*] Hic facile convenit inter interpretes, Teraphim sive totos, sive ex parte solum, formam retulisse hominis, quia mariti loco reposuit in lecto Michal: saltē discrepant in eo, num idolum fuerit, an vero aliud simulacrum quocunque, ab idolatria & cultu immune, quod Teraphim nomine hic venit. Idolum fuisse negant, qui insignem Davidis pietatem illud in ædibus non toleraram fuisse statuunt, R. DAV. KIMCHI in b. l. R. MOSES BEN NACHMAN in Genes. XXXI, 19. & ANDR. RIVETVS Exercit. CXXXII, in Genes. RIBERA in Hos. III. num. 21. p. iii, peculiare in aciem producit commentum, Michalem ex variis hinc inde rebus fecisse statuam homini similem, quales tauris objici solent in circō, aut in hortis ponī ad aves terrendas, vestibus scilicet virilibus, palea aut sceno oppletis, & humani corporis membra simulantibus, unde & pellem pilosam capitum posuisse ad caput ejus, videlicet ut rufos Davidis capillos imitaretur. Verum, nec temporis angustia ejusmodi μόρφωσιν Michali per-

misisse videtur, nec ratio reddi potest, unde simulacro illi nomen Teraphim accesserit? Nec majorem meretur fidem figuratum R. IACOB. ABENDANAE in Spicilegio ad R. SALOM. BEN MELECH Michal Jophi b. l. uxores antehac solitas fuisse, comparare sibi maritorum suorum imagines, ut illorum figura oculis semper obversaretur, idque ex magnitudine amoris sui erga eos: & ex harum imaginum genere etiam fuisse Teraphim Michalis, ex amore vehementissimo erga Davidem facta, atque sic nil impii in iisdem fuisse; quare Michal illa in locum Davidis substituerit, quod eam extera specie referrent. Vehementissimum autem Michalis erga Davidem amorem fuisse, vix sibi persuadeat, qui 1 Sam. XXV, 44. coll. cum 2 Sam. III, 13 sqq. & 2 Sam. VI, 20 sqq. probe perpenderit, nisi vagos Michalem amores fovisse, ex 1 Samuel. XVIII, 20. colligas. Verum, cum in universa Scriptura Teraphim idola designent, causam nullam video idoneam, propter quam hic loci a trita vocis notione deflectere debeamus. Fieri enim potuit, quod R. LEVI BEN GERSOM ad b. l. hariolatur, ut Michal ex ædibus paternis (vel undecunque demum) inscio Davide, idola ejusmodi, æque ut Rahel inscio Jacobo, attulerit & clam secum asservaverit. Vel, ut LVTHERV ad b. l. ingeniose exponit, idolorum nomen gerere in statu ampliationis, ab usū priore, quo, tempore avitæ superstitionis, cultui abominando inservierit; ea autem ætate imaginem istam forte in angulo quodam ædium neglectam delituisse, in memoriam priscæ idolomanias; velut hodie, in repurgata a sorribus Papalibus Ecclesia, multa pristinæ superstitionis Pontificiæ vestigia, tum publice prostant, quam privatim, citra tamē ullam idolatriæ communionem.

Ad §. eund. pag. ead.

(3) οργανέειν, colere, servire] Eandem verbi Græci derivationem probat IVRIEV cit. loc. cap. III. §. III. pag. 457.

Ad §. III. pag. 103.

Ad §. V. pag. cit.

(4) *Docent Rabbini*] Absurdam hanc sententiam, ex *Pirk R. ELIESERIS cap. XXXVI.* apud *VORSTIVM p. 220.* haustam, & in *IONATHANIS Pseudo-Vsielidis Targum Gen. XXXI, 9.* & que ac ab *ÉLIA Levita in Tisbi* repetitam, & a *NICOL. LYRANO in Genes. XXXI. & Jud. XVII.* & *ALPHONSO TOSTATO* in *Commentaria c. l.* relatam, explodunt magnus *LVTHERVS* noster *Tom. XI. Vitemberg. Germ. fol. 216.* *VORSTIVS ad citatum R. ELIESERIS locum, & siores fere omnes.* Propius ad veritatem accedit *HERM. WITSIVS*, quando *Aegyptiacor. lib. I. cap. VIII. §. II. p. 38.* definit, fuisse simulacra quædam parvula, saeculis antiquissimis frequenti in usu, in sacris primum adiculis seposita; quæ Spiritus cuiusdam, saepius impuri, presentia animata, oracula fundere solebant: Larium instar, & Penatum domesticorum. *Quæ descriptio*, inquit, *colligi potest ex Genes. XXXI, 19 sqq. Ezech. XXI, 21. Zachar. X, 2. 2 Reg. XXIII, 24.* Imagines vero istas, non adeo parvulas semper fuisse, ex *1 Sam. XIX, 13.* liquet, unde hominis staturam fere exæquasse colligitur. Magis illa se nobis probat sententia, quam post *Avg. PFEIFFERVM* disput. de *Teraphim*, Vitembergæ anno 1663. publicata, *Thes. XIV. IVRIEV cap. III. p. 457 sqq.* tueretur, Teraphim Lares fuisse, sive Deos Tutelares & Domesticos, ad humanam effigiem, mole tamen varia, maiores alios, alios minores, nec ex eadem confessos materia, qui responsa reddebat consulentibus, & bonorum omnium affluentiam procurare cultoribus suis, mala vero quæcunque averruncare, credebantur. *Ezechiel. XXI, 21.* Rex Babel Teraphim interrogasse, disertis verbis perhibetur, & *Zach. X, 2.* Teraphim vanitatem loqui traduntur. Porro lacrymis, clamore & querimoniis acerbissimis jacturam suorum Teraphim prosequebatur Micha, *Jud. XVIII, 22 sqq.* non secus, ac si de omni posthac sua, suorumque actum sit prosperitate. Confer *cap. XVII, 13.* & vehementissimam Labanis, ob ablato Teraphim, indignationem.

(5) *Ab Astronomis conficiebantur*] Est hoc commentum Rabbinorum, in quibus *RASCHI ad 2 Reg. XXIII, 24.* ita commentatur: תרפים צלמים שמרבים על ידו כשבים והעושה אוחן צורך לכון שערץ אחת ושנה אחת Teraphim fuerunt imagines, loquentes arte magica. Fabricantibus eas necesse fuit observare certam horam, certumque annum, huic rei convenientem. Quæ eadem repetit ad *Ezech. XXI, 21. & Hof. III, 4.* Alii ulterius progressi horologia seu instrumenta ænea inde conflarent, ut cognoscerent inde horarum partes, & cognoscerent simul futura, beneficio astrorum: quorum sententiam *ABEN ESRA ad Genes. XXXI. R. BECHAI ad Ezech. c. l. & R. DAV. KIMCHI ad 1 Sam. XIX, 13.* allegat; postremus autem addit, horologium ineptum fuisse, ut a Michale in lecto positum, mentiretur Davidem. Quicquid autem loquebantur, Diaboli ope proferebant. Et ista de constellatione fabula, Rabbinorum commentum est. Originem autem horum idolorum ab Aegyptiis arcessit, indeque ad Hebræos manasse, pro certo habet *ATHANAS. KIRCHERVS Oedipi Aegypt. Tom. I. Synt. IV. cap. III.* Hoc avide arripuit *SPENCERV*, & ad Zabios suos refert, atque Teraphim imagunculas sacras censer, pectorali insertas, quæ consultæ responsum ferrent. Vtrumque refutat *WITSIVS Aegyptiac. lib. I. cap. VIII. S. 3 sqq.* atque a Syris & Chaldæis potius originem repetit, quod *cap. III. Lib. II. p. 71.* copiose probat: *SPENCERO* vero *sequentibus capitibus libri II.* ex asse satisfacere laborat. Quomodo autem *IOH. HENR. HOTTINGERVS lib. I. Histor. Oriental. cap. VIII. p. 284.* Teraphim Syrorum, cum Arabum sive Sabaorum *Tilsemath*, vulgo *Talisman* compondere & conciliare satagat, ibidem legi potest, cum nostri non sit instituti, prolixius in illa inquirere. Denique, cujus sèpe jam mentionem fecimus, *IVRIEV cap. IV. p. 461.* κενταρίων voce, qua LXX Michalis Teraphim designant, permotus, Teraphim ad Arcam Fœderis, cum duobus Cheru-

Cherubinis quadantenus representandam, antiquitus adhibitos censet. Vices autem Cherubinorum, imagines illustrium in familia virorum, quales v. g. Noah & Semus erant, sustinuisse credit. Ultimos ædium recessus ejusmodi *κενταφία*, cum majorum imaginibus exornasse, eamque successu temporis sibimet conciliaffe auctoritatem statuit, ut dictas primogenitorum clarissimorum ceras, quas homines male creduli sollicite primum asservaverant, temporis succes-

su adoraverint, immo tandem de rebus dubiis & obscuris, evocatis solenni ritu, mortuorum manibus, interrogationes ad easdem instituerint. Quæ, utut splendido eruditionis apparatu picta, eadem tamen, qua adstruuntur, rejici possunt facilitate, ad examen quoque paucis vocata, a JOHAN. CHRISTOPH. WICHMANSHAVSEN, disp. de Teraphim, Vitembergæ An. 1705. publico examini exposita §. XIII.

AD

LIB. IV. CAP V T X.

DE PECVLIARIBVS GENERIBVS INTERDICTAE DIVINATIONIS.

Ad §. II. pag. 104.

Primus est [מעונן] Bona fide allegat Auctor RASCHIV M. c. I. qui tamien alias ad Deut. XVIII, 10; in aliorum, quam sua, mavult acq[ui]escere explicatione; ita commentatus: רְקִיבָא אֹמֵר אֶל־נָוְנָה עֲנוֹנָה שָׁאוּמָרִים עֲנוֹנָה פְּלֹנִיָּה וַיַּהֲיוּ לְחַתְּחִיל וְחַכְמִים אָמָרִים: R. AKIBA dicit, Meone-nim sunt illi, qui dant tempora, qui dicunt, *tempus istud opportunum ad aliquid incipiendum*. Magistri autem dicunt: sunt, qui tenent oculos. Quod enim Auctor paragr. sequ. probe observavit, varias patitur hoc nomen originis conjecturas. Sunt enim α) qui ab עֵין oculus derivant, quia præstigiatores oculos spectantium fascinatos tenent, ut falsum pro vero videant. Inde namque est עֵין Ajan, observavit oculis, & עֵין oculis observans i Sam. XVIII, 9. & עֵין præstigiat, præstigiis usus est. Hanc sententiam tueatur CAMP. VITRINGA Comment. ad Jes. II, 6. & Observatores, Contemplatores, Vifores reddit, ita tamen, ut ad Augures extendat, qui de cælo servant; ad Haruspices, qui exta inspiciunt; ad Astrologos judiciarios, qui ex siderum inter se, &

ad homines σχέσει disciplinam Propheticam faciunt; & in genere ad omnes, qui ex naturalibus aut fortuitis casibus, inter quos sortilegia, auguri & prædictionum materiam desumunt. *Et erim hoc divinationis genus varium, addit, & verba: לא תשננו reddit: non servabitis de cælo.* Paria repetit ad cap. LVII, 4. ubi tamen haud abs re observat, vocem hanc stylo Scripturæ ad quoscunque falsos doctores referri, quod ex Jerem. XXVII, 9. Mich. V, ii. probat, nec injuria addit: Omnes doctores, qui in Divinis rebus tradendis, discedunt a verbo Dei, & delusi ab imaginatione, signis aut ratiociniis falsis, fictisque deludunt alios, hoc nomine appellantur. Verum accommodatio hæc est, ab ampliatione petita, a prima vocis & genuina notione, probe discernenda. Ast β) ABEN ESRA ad Lev. XIX, 26. ceteras recensens derivationes, mavult ab ענן nubes arcessere, quia Præstigiator, יסחהל בעננוּם וברמוּם ובהנוּם aspicit nubes, earumque figuram & motum, indeque de rebus futuris vaticinari gestit. Ad stipulatur Auctor noster, & post eum IAC. GVSSETIUS Comment. L. Hebr. voc. ענן. Denique γ) aliis placet origo ex ענן statum tempus, ut ענן sit, obser-

observavit commoda res gerendi *tempora*, indixit, quæ cuiuslibet negotio apta sit futura hora. Accedit his b. LVTHERVs, qui Levit. cit. loc. verit: *ihr sollt nicht auf Vogel-Geschrey achten, noch Tage wehlen*: Deut. loc. cit. & Jer. cit. loc. oder ein Tageweblor. Pariter GVIL. RQBERTS ONVS in Thes. Ling. *Sacr.* vocabulum עַת exponit *Observatores*, qui tempora negotiis agendis opportuna observant: ut Mathematici, Astrologi, Genethliaci, & id hominum genus, de quibus Paulus ad Galat. IV. Cui ipse quoque interpretationi meum adjicere calculum nullus dubito, cum Astrologi peculiari gaudeant nomine, **Ἄστρις** dicti Dan. II, 2. Cum primis hanc sententiam suo munit calculo vir doctissimus, NICOL. FVLLERVs lib. I. *Miscellan. Sacr.* cap. XVI. qui, postquam ab **מְעֻנָּן** & **עַנְנָה**, quod sit καιρός, *opportunitas*, & **קְבוּעַ** *tempus statutum*, derivaverat, ita definit: **מְעֻנָּן** igitur is est, qui constituta & definita tempora boni vel mali, leti vel tristis, prosperi vel calamitosi eventus, in omni negotio aggrediendo, videlicet in vita instituenda, itineri suscipiendo, conjugio contrahendo, legatione obeunda, bello gerendo, reliquisque tot ac tam variis casibus, privatis & publicis, qui mortalibus accidere solent, ex arte præscire, & consulentibus se prædicere posse profitetur. Posthac in eorum incidentis sententiam, qui vocem ab עַנְנָה nubes deducunt, tum **מְעֻנָּנוֹם** / si verbum e verbo exprimere volueris, plane *Nebulones* sonare, sciente observat, ἀνὸς τῶν νεφέλων, vel a nebulis nuncupatos, nempe quod insignes essent impostores, variisque strophis & officiis, more præstigiatorum (ut & alii transludere) callide, obscure, aut ambigue responsorum, mendacia sua velarent, quasi totidem nebulis: atque ita nihil aliud quam nebulas, hoc est, fumos hominibus passim venditarent: PAVL. FAGIVS tamen ad *Paraphr. Chald.* in *Lev.* XIX, 26. nihil definire ausus, omnes tres producit expositiones æque ac origines, ac eum esse dicit, qui tenet oculos, h. e. qui agit præstigiatorēm, vel qui nugatur ex astris, qui computat & observat tempora, horas, momenta, & hunc diem

pro fausto, alium pro infausto habet. Aequo in incerto fluctuat IAC. ALTINGIVS *Comment.* in *Deut.* XVIII, 10. & in *Jer.* XXVII, 9. Tom. I. Opp. p. 561. b. & 825. b. omnes tres, cum etymologias, tum vocis interpretationes, in medium afferens, nec habens, quod liquido affirmet. Denique MART. DEL RIO *Disquisit. Magic.* lib. I. cap. II. p. 5. generalem amplectitur notionem, & **שְׁנִינָה** quibuslibet Auguribus & Conjectoribus accommodari *Jer. cit. loc.* & *Mich. V.* 2. perhibet, etiam Onirocriticis: quia hoc genus ad omnia pertineat. Sed falsum in eo esse haud obscure colligitur, quia hoc nomen ut plurimum ceteris divinationum artificibus jungitur, satis hoc ipso edocens, peculiarem & distinctam superstitionis speciem illud designare.

Ad §. V. pag. 104.

(2) *Non invenio rationem, cur ipsi Orientem*] Putida est Auctoris hariolatio, Orientalem, ceteraque mundi plagas, a situ vel statione Planetaryi, nomina fuisse sortitas Hebraica, quæ certe omnem Planetaryorum superstitionem multum antecesserunt: Nimirum קָרְבָּן Kiddem, in Pihel, est *prævenire*, *præcedere*, priorem esse, unde קָרְבָּם Orientis notionem haud dubie ab ortu Solis obtinuit. Sol enim oriens, in quacunque terrarum parte, occupat orientales partes, tam loco, quam tempore, & Occidentem a tergo relinquit, cui Auster ad dextram est, Septentrio ad sinistram. Alias in Scriptura, a situ Palæstinæ, plagæ orbis sepe describuntur, ut Jes. IX, II. Syri מִקְרָב ab Oriente, seu ante, & Philistæi מֵאַחֲרֵי ab Occidente seu a tergo, quia Terra Sancta Chaldæos & Syros ab Oriente, & quasi ad faciem, Philistæos veluti post se, & ab Occidente habuit. Eodem respectu mare plaga occidentalem notat, quia mare magnum, sive mediterraneum, Judæam habitantibus in occasu est. Vbi confer, quæ solertissimus GLASSIVS obseruavit Rhetor. *Sacr.* Tr. II. cap. VII. p. 565. Sed hæc obiter & ὡς ἐν παρόδῳ.

Ad §. VI. pag. 105.

(3) *Secundus est מנחש Augur, Vates*] Verbum in Pihel, *expertus est*, *experimento didicit*, *auguratus est*, *accipi tam in bonam partem censeretur*, *notione indagandi*, ubi quis ex rerum ponderatis secum circumstantiis, *obser-vatisque eventuum indicii*, *aliquid conjiciendo assequitur*, *experimento discit*, & sagacitate sua ad paria facta accommodat, ut Gen. XXX, 27. Laban se experimento didicisse perhibet, *Do-minii benedictione se frui*, ministerio Jacobi: ubi tamen R. SALOMO & ABEN ESRA Labanem putant adhibuisse auguria, quia Teraphim domi habebat: contra ONKELOS vertit נסיחי expertus sum: Gen. XLIV, 5, 15. de scypho Josephi affirmant ejus servi, quod herus heros נחש ונהש divinando divinat eo, ubi denuo ONKELOS inquirendo inquiret pro eo, TREMELL. experiendo experiens disset, & que ut R. LEVI exponit, tentat aut probat, quasi diceret, vos probare voluit per illum scyphum, quales sitis, quocum ex alio consentit ABEN ESRA; contra vero LXX οιωνται οιωνιζεται εν αυτω, augurio auguratur in eo, & HIERON. in quo augurari solet: 1 Reg. XX, 32. de nuncis Benhadadi supplicantibus, haud dubie in bonam partem usurpatur: & viri יונחשו augurati, prudenter scrutati sunt & conjecturam fecerunt, quando Ahab fratrem nuncupabat Benhadadum: quam in malam, cum omnia captare, & auguria sectari notat, quo sensu Deus Lev. XIX, 26. prohibet: non augurabimini, & quando de Manasse legitur 2 Reg. XXI, 6. ועונן ונהש & prestigiis usus est, & auguria cepit: 2 Reg. XVII, 17. Hinc נחש augurium, observatio signorum & omnium, Num. XXIII, 23. XXIV, 1. & augur, ominum captator. Non autem eorum probamus sententiam, qui cum MOSE GERVNDENS, aliisque nonnullis Hebreis, de auguriis explicant, quae ex avium volatu & garritu captantur, sicut cum corvi ejulatu præsigare quis contendit hominis mortem: talis enim rectius מבית בעופות ad dicitur. Nugae quoque sunt ABEN ESRAE ad

Levit. XIX, 26. נחשות בצורות ובמקלות probatio hæc fit figuris & baculis, & operibus, & motionibus, & diebus, & horis. Nec hilo præstantor est R. SALOM. IARCHII interpretatio: אלו המנחים בחולדה ובעוופות פתו נפלח מפוח צבוי הפסקו ברור: Illi augurium capiebant ex mustela, & avibus: & dicunt, Buccella ejus cecidit ex ore ejus, Capreolus occurrit ei in via, quæ repetit ad Deut. XVIII, 10. adhuc novum ad-dens sinistrum omen: Baculus ejus cecidit e manu ejus. Quæ conspirant iis, quæ ex R. DAV. KIMCHI libro Radic. Auctor allegat. Præstat eorum sententia, qui hujus generis augurium ad signum aliquod, fibimet ipsi constitutum, vel aliunde oblatum, restringunt, v. g. si evenerit mihi sic & sic, faciam hoc, & si non evenerit, non faciam. Ex ejusmodi enim signo experimentum, de eventu dextro vel sinistro, se capturos confidunt. Frustra autem P. FAGIVS ad Lev. c. 1. hoc illustrare satagit exemplo Elieseris Genes. XXIV, 14, 43. & Jonathanis 1 Sam. XIV, 6 sqq. Divinitus enim suggesta ipsorum animis hæc erant signa, fiduciam ipsorum eventu suo confirmatura. Sunt denique, qui Augures ejusmodi adhibuisse putant æneum litum, indeque originem vocis esse, quia נחשת as dicitur. Sed nullo conjecturam colore incrustare valent.

Ad §. IX. pag. cit.

(4) *Tertius est מכשף Prestigiator, Gesti-culator*] A כשף in Pihel *præstigiis usus est*, sed apud Arabes, detexit, revelavit, descendit מכשף juxta Hebraismum, *Prestigiator*, qui arte magica sub oculis rem aliquam mutat, & sunt interprete ABEN ESRA ad Exod. VII, II. משינויים דבר הוללות למרה העין qui mutant rem naturalem ad aspectum oculi, seu quoad speciem externam, adeoque oculos fallunt: quod magis Pharaonis tribuunt, quando virgas in serpentes transmutasse, præ se ferebant: ex Arabismo autem est rerum arcanarum *revelator*, quales jactabant se Chaldæi illi, a Nebucadnezare ad indagandum

gandum & explicandum somnium Dan. II, 2. acciti. Talmudici Cod. Sanhedrin cap. VII. §. II. non qui illudunt oculis, sed vñeficiis res ipsas transmutant, hac voce notari censem, quando ita definiunt: **מכשף זה העשוה מעשה ולא אוחז אין הענים** *Prestigator est, qui rem patrat, non qui ludit oculos:* statimque addunt: **העשה מעשה חיוב האוחז את הענים פטור** *qui rem patrat beneficiis, reus est, qui oculos ludit, liber est.* Ipsam beneficij perpetrationem eisdem pariter tribuit ABARBENEL ad Deut. XVIII, 10. ubi ipsos ait corpora disponere vel preparare ad suscipiendum **ראשי המשפיעים** *impressionses influentium* & *destruentium*, puta Dæmoniorum, quorum virtute sua faciunt opera, ut mox subnectitur. MAIMONIDES rem omnem in fraudes transmutat: & primo quidem, Magos istos celeri manuum suarum motione oculos spectatorum fefellisse ait, ut res aliud, quam revera esset, appareret; atque ideo dictum, **בלחתיותם** / quod idem sit, ac **בלחתת החרב המתחפהת instar flammæ gladii vibrati**, seu hoc illuc agitat. Posthac autem refert, Doctores dicere, eos ope Dæmonum oculos hominum præstrinxisse, ut id quod revera non fecerunt, fecisse viderentur, atque ideo vers. 22. & c. VIII, 7. usurpari vocem **בלטיהם occultis mussificationibus suis.** Ait igitur, Magos videri in opere serpentum motiones suas exerceuisse, sed in sanguine ac ranis mussificationibus usos esse, atque ideo illic vocem **בלחתיותם** esse, hic autem **בלטיהם** usurpatam. Concludit autem, opus Magorum fuisse שקר וזווה mendacium & falsitatem: h. e. meram illusionem: quo ipso Talmudistis in faciem contra dicit.

חרוטומי מצרים Magi Aegyptiorum, quos ABEN ESRA definit, rerum nature peritos, qui sciunt principia & naturas rerum omnium, cunctaque, que occultis rationibus fieri solent. Quo paeto Physicos innueret, quorum est, abditas rerum causas scrutari. Id vero commentum refutans FULLERVS lib. V. Miscell. Sacr. cap. XI. vocem ab Hebræo **חרט** deducit, ut **ח** sit heæmanticum. Istud autem,

cum stylum notet, aut cælum artificis, quin & ipsam picturam, cælaturam, sculpturam, hinc **חרטם** conjicit notare eum, qui superstitionis quosdam characteres, picturas, imagines, figuræ, aliaque ejusmodi notissima magices subsidia adhibebat, in nefariæ divinationis suæ operibus exequendis. Quæ mihi magis probantur, quam quæ habet L' EMPEREVR in Paraphr. Jacob. in Dan. II, 2. inter Mecasseph & Chartum hanc intercedere differentiam, quod ille ope Diaboli opera sua perficiat, hic vero abutatur **דרבים טביעים** rebus naturalibus, ut observat ABARBENEL. Sed de tempiis **חרוטמי** integra legatur & eruditæ diatribe DAV. MILLI, *Dissertat. Select. VIII.* pag. 221 seqq.

Ad §. X. pag. 106.

(5) *Qui fuerunt ταῦντες καὶ λαυθῆντες, 2 Tim. III, 8.]* Hos Pseudo-IONATHAN in Targum Exod. VII, II. diserte appellat, ינּוֹס וּמְבָרוֹת חֲרַשִׁין רְמַצּוֹת Janes & Jambreth, Aegyptios magos. Istos vero ARTAPANVS apud EVSEBIVM lib. IX. Præparat. Evang. cap. 27. ἱερεῖς τὰς ψήφας Μέμφις, Sacerdotes in urbem Memphim, GREGOR. ABVLPHARAIIVS in Hist. Dynastiar. p. 17. Mosis præceptores facit, quibus a filia Pharaonis traditus fuerit, in omni sapientia instituendus. Plura, qui de illis cupit, post 10H. ALBERT. FABRICIVM in Codice Pseudepigrapho Vet. Test. p. 813 seqq. & in Codice Apocrypho Nov. Test. p. 249. & 342. adeat 10H. CHRIST. WOLFIIVM in Curis Phil. & Crit. ad h. I. qui Autores, de nobili isthoc pare fratum agentes, larga manu suppeditant. Huic adde CHRIST. ARNOLDVM in Spicilegio ad 10H. HENR. VRSINI de Zoroastre &c. tractatum p. 44sq. GVL. WHISTONVM, qui Paulum haec nomina, ex Constitutionibus Apostolicis, in suam translusisse nugatur Epistolam, nos castigavimus P. III. Critica Sacra cap. II. pag. 870. eademque ex Geoπνευσίᾳ comperta habuisse Apostolum, asseruimus.

Ad

Ad §. XI. pag. 106.

(6) *Quartus est Incantator*]. Deut. XVIII, II. plenius legitur: חָבֵר חָבֵר *confosciens societatem*. Alias חָבֵר est, *conjunxit, copulavit*: sed ubi de incantatione occurrit, explicari solet de iis, qui incantando & adjurando serpentes, aut alia animalia noxia consociant, ut ipsorum opera quis sine noxa uti queat: quo sensu Psal. LVIII, 6. de incantatore serpentis legitur. Ita R. SAL. IARCHI ad cit. loc. Deut. definit: שְׁמַצְרָף נְחִשּׁוֹם אוֹ עֲקָרִים אוֹ שָׁאָר qui congregat serpentes aut scorpiones, ceteraque animalia in unum locum. Paulō latius vagatur MAIMONID. de Idolol. cap. XI. §. II. אֵין זֶה חָבֵר Qualis est incantator? Qui verbis utitur nulli genti usitatis, & nihil significantibus, stultitiaque bac aliis it persuasum, verba ista prodeſſe. Ita dicunt: si quis bac, vel ista profatus sit coram serpente, aut scorpione, nihil damni dabit: vel si protulerit in virum, nocere is non poterit. Vbi plura de incantationibus vulnerum, legendo e Lege comma aliquod, §. 14. At enim Rabbini magno consensu docent, esse ejusmodi Magos, qui certis carminibus & incantationibus vel animalia noxia, ad noxam vel inferendam, vel avertendam, congregant; vel etiam, qui consortium habere cum Dæmonibus censentur. Huic explicationi adſtipulatur BOCHARTVS Hieroz. P. II. lib. III. cap. 6. Supra laudatus tamen DAV. MILLIVS, licet largiatur, hoc hominum genus serpentes & animantia venenata colligasse §. XI. p. 233 sqq. aliam tamen nominis vim ac notionem esse contendit, cumque radix arctissime connectere, copulare, ligare notet, Exod. XXVI, 3. XXXVI, 18. Of. IV. Psalm. CXXII, 3. חָבְרִים Magos dicit, qui non modo sociare sibi, fistere, & adducere, quæcumque vellent, sed etiam constringere efficaciter, & ligare solebant, atque ita nocendi vim adimere, & ad officium redigere posse credebantur. Censebantur quippe apud Gentiles Magi, Deos ipsos posse ligare & cogere, unde δεσμὸς θεῶν, Deorum vinculum, certa dicebatur incantationis

species, ut ex GAVL MINI Notis ad Lib. de vita & morte Moysi p. 189. constat. Eaque ligandi potestas non magicis tantum tribuebatur carminibus, sed & herbis quibusdam, singulari cura conquisitis: quin & licia torquebant, factisque inde ligaminibus utebantur hi Magi.

Ad §. XIII. pag. 106.

(7) *Quintus est אֹוב Consulens Obh, seu Pythonem*]. אֹוב utrem notat, & quando Job. XXXII, 19. Elijahu sermonibus plenum se esse jaētat, ut venter ejus sit vini instar effervescentis, & novos utres rumpentis, inde conjiciunt viri docti, אֹובות Harioles esse, quorum venter a Spiritu tanquam uter inflatus, non nisi ægre eos loqui permittrat. Vnde LXX hoc voc. Hebreum plerumque per ἥγγαστους redditum, æque utι IOSEPHVS Endoream illam בְּעֵלָת אֹוב ἥγγαστους vocat lib. VI. Antiqu. cap. 15. Græcis vocabantur Pythones, ὀπὸ τῷ πυνθάνεσθαι, a sciscitando, quod de futuris, occultisque consulebantur. Erant autem πυθῶνες, Pythones, tam, qui Spiritum ipsos obsidentem, utero gerebant, quorumque vox hac ipsa de causa exhibat tenuis, exilis, acuta, instar pipiens: quam, qui per Spiritum se obsidentem evocabant Manes e terra, & pulvere excitandos, & demissa, stridula, ac acuta voce utebantur: perinde, ut ipse Vimbræ evocatæ ex Inferis, voce sonabant exili, tenui, languida, quæ ab omnibus intelligi non poterat: hinc Jes. XLVII, 4. dicitur: Et erit tanquam Pythonis, e terra vox tua, & ex pulvere loquela tua pipiet. Vide, quæ post SELDENVM de Diis Syris Synt. I. cap. 2. & ANT. VAN DALE de Idololat. p. 649. de אֹובות eruditæ commentatus est CAMPEG. VETRINGA Comment. in Jes. II, 6. & VIII, 18. MAIMONIDES Hile. עכזרת ככבים ומזלות seu de Idolatria cap. VI. §. 2. ita definit: Est, qui consistit, ut offerat certum suffitus genus: is manu sua virgam vibrat myrtæam, ac recepta quædam incantationis verba profert: mox consulit alium, quasi loquentem secum, & interrogatis respondentem e terra,

terra, voce submissa admodum; quam auribus percipere non valeat, sed cogitatione tantum assequatur. Paulo aliter exponit PETR. IVRIEV in *Histor. Dogmat. & Cult. Part. III. cap. V.* &, qui ejus sententiam adoptavit, Vener. SALOM. DEYLINGIUS *Observat. Sacr. P. II. p. 198.* qui voce בָּנָה vas aqua plenum intelligent, unde Latinis poculi quoddam genus *Obba* dictum sit, in quo Manium simulacra apparuerint Necromantum artificio, eodemque tempore obscuram & exilem vocem e terra prodiisse contendunt, quasi a Manibus editam. Tale vas quo utebantur in divinationibus Magi, quia Græce γάτην vocabatur, hinc istud divinandi genus Græcis γατομάντειαν audiebat. Hanc γατομάντειαν autem ita describit C A S P. PEVCERV S *de divinationibus pag. 299 sq.* Statuebantur vasa vitrea, rotunda, aquis conferta limpidissimis, & circum collocabantur accensi cerei: cumque evocatio Dæmonis occulto murmure absoluta & quæstio recitata esset, adhibebatur puer impollutus, aut mulier prægnans, quæ vitra accurate diligenterque intueretur ac circumspiceret, rogaretque, imperaret & flagitaret responsa. Ea tandem imaginibus, que per tersam politamque speculorum superficiem ex aquis, quadam διαυλάσσει refractione, resulgebant, Diabolus exprimebat. Juxta eum igitur, hæc divinatio non voce, sed picturis, responsa expediebat. A qua tamen Idem *pag. 258.* Εγγατειμύθες, & Εγγατειμάντεις distinguit, tanquam Pythonem in pectore gerentes, quod intra sese pectori ventrive inclusos Spiritus vaticinos haberent, qui vel suggerebant, vel vinclis, compressisque obsessorum linguis, ipsi efferebant ac proloquebantur, requisita præscitaque vaticinia. Vnde, si utramque distinguas, componere IVRIEV cum priori sententia licebit. Ista tamen omnia non satis faciunt laudato D A V. MILLIO, qui *Dissert. VII. p. 195.* ex instituto in hoc divinandi genus inquirens, illud νεκυομάντειαν dicit, qua Manes evocabantur, ut de rebus futuris aut dubiis consulti, responsa darent. Ita namque νεκυομάντεις definit PEVCERV S *p. 292.* qui, sacrificiis solenni ritu institutis & peractis, diris atque execra-

tionibus, ab inferis Manes educebant, cumque exiissent ac comparuisserint, percontabantur. Vocabatur hoc opus ἐπίκλησις τῶν ἀνθρώπων ψυχῶν, evocatio humanarum animarum. Probat MILLIVS sententiam 1) ex *I Sam. XXVIII, 8.* 2) ex *Jes. VIII, 19.* 3) ex *Jes. XXIX, 4.* firmatque Rabbinorum suffragiis. Porro §. X. *p. 207.* per בָּנָה intelligit tam Manes elicitos & reducitos, *Lev. XX, 27.* & *Jes. l. c.* quam Necromantem ipsum, qui Manes eliciebat, eosque consulens, per *Jes. VIII, 19.* Tandem Rabbinorum addit observationes: a) Quod Magus, qui educit Manes, eos quidem videat, sed nihil audiatur: b) Ille vero, in cuius gratiam anima reducitur, audiat quidem, sed nihil videat, ut Sauli accedit: 3) Quod alii denique, quorum id nihil interest, nec videant, nec audiant quicquam. Denique eum, qui Manes consulit per evocationem, ita distingui tradit a רוח המתים Consulente mortuos, ut hic sit, qui post jejunia præmissa, in sepulcro pernoctat, ut per somnia, aut etiam alio modo, a Manibus moneatur, de rebus, quas scire experit.

Ad §. XIV. pag. 106.

(8) *Sextus est יְרַעֲנֵי Magus*] Quod Auctor noster observat, id magna confidentia tradunt Judæi, eiusmodi Magum ita dici, ab ossiculo quodam avis, cui nomen יְדֹודָא Jiddoa, quod suo imponat ori, ut exinde id ipsum loquatur, homine tacente, & in furorem ac ἔκσαστη abrepto. Ita MATMONID. loco supra citato *cap. VI. §. 3.* Avem autem istam DIONYS. VOSSIVS in *Not. ad h. l. Maimon.* ait esse, quam THEOCRITVS in *Pharmacœtria* vocat ἴγγα, Latini motacillam nuncupant. Rursus ABARBENEL in *Jes. VIII.* & R. SALOMO BEN MELECH in *Michbal Joppi ad Lev. XX, 27.* non ad avem, sed ad bestiolam, cuius nomen יְדֹועָה Jadua, referunt, quæ juxta R. OBADIA DE BARTENORA ad Cod. *Sanhedrin cap. VII. tb. 7.* quoad vultum, corpus, manus, ac pedes, forma humana gaudeat: unde sua hau- sit P. FAGIVS ab Auctore excitatus. Quas vere

nugas dixeris, cum a יְהוָה scivit ortum trahat vocabulum, unde LXX per Πνεύμαντιν Scolum subinde reddunt. NIC. FULLERVS suprā laudatus exponit πνευμάτων διάστορον, ob artificioſiſimam, illuſtrissimam & accuratissimam futurorum contingentium praeficiendi & prænunciandi rationem. Tam admirabilis ſiquidem eſt cæleſtium mo-
tuū ἐπιτελέα, cælorum autem ipſorum tam ſubli-
mis & late conſpicua majestas, horum denique ſcientia, quæ Astronomia dicitur, tanta ſubtilitas,
quam miniſtram ſe adhibere in divinationibus ſuis
jaſtitabant Astrologi, ut eminentiſſimum ipſis di-
gnitatis gradum conciliarit. Eas vero verborum
ampullas viro docto excidiſſe miror, cum nihil
probent. Magnus LVTHERVVS noſter vertit
ein Zeichendœuter, qui ex ſuperſtitioſis rerum
notis & conjecturiſis res futuras edifferere geſtit,
veluti qui ex horoſcopi inſpectione, lauri cre-
pitū, manulum vel faciei lineamentis, vel ſimiili-
bus diuinat. CAMPEGIO VITRINGAE Com-
ment. in Jef. VIII, 19. יְהוָה est ipſe Spiritus
multificus, præſentium aut futurorum gnarus,
fatidicus, qui eredebatur obſidere ventrem (pa-
ria enim ipſi facit cum אֶת) valet idem, quod
Δάιμον, a δαιῳ, vel δαιῳ, ſcio, cognosco. Licet
vero facile largior, & ipſum Spiritum fatidicum,
& Magum ex ſuggeſtione illius respondentem,
hoc nomine venire, nullus tamen dubito, quin
& diſtinguatur ab אֶת & latius pateat,
& diuinum quidem notet, ignora ſuperſtitione
oracula, velut ex propria ſcientia promentem.
Taceo alia, quia omnia incerta.

Ad §. XVI. pag. 107.

(9) Septimus eſt] רֹאשׁ אַלְמָתִים Hiſtant Necromantæ, de quibus paulo ante præce-
pimus Annotat. 7. Dupli ci autem modo ſuper-
ſtitioñem peragebant. Alii, postquam jejuniis
ſe macerarunt, noctu ad busta defunctorum va-
dentes, ibique juxta ossa majorum ſopore op-
preſſi, mira ſe in ſomnio vidiffe prædicabant.
Alii umbras, ſive mortuos evocabant, ut ab illis
edocti, de occultis & futuris monerentur.

Eiusmodi enim fraudum architecti audacter
jaſtabant, subditas imperio ſuo eſſe animarum
regiones, & quas vellent, poſſe rurſus ſuperam
traducere ad lucem. Ita Medea apud OVIDIUM
Metam. VII. v. 107. jubeoque tremiscere montes,
Et mugire ſolum, omnesque excire ſepulcris. Et
apud CICERON. Tuscul. Quesit. I, 16. Vnde ani-
mae excitantur obſcura umbra, aperto oſto, Altı
Acherontis, falſo ſanguine imagines mortuorum.
Vide quae huic ſpectantia KIRCHMANNVS ha-
bet de Funer. III. cap. 23. E Judæis MAIMON.
de Idolol, cap. XI. §. 15. præter illam, quam pri-
mo loco produximus, rationem, aliam jungit:
Sunt alii, qui certo veſtis genere indui, verba con-
ſueta proferunt, & ex more ſuffitum faciunt, hinc
ſoli dormiunt, quo mortuus, quem expetunt, ac-
cedat, ac in ſomni ſermonem ſecum habeat. Ad
quæ verba DIONYS. VOSSIVS, ita quoque vo-
cari monet, qui carmine, virga, circulo magi-
co (ut mittam, inquit, herbam Osiritim, viſcus
lyncis, oculos draconis, & alia id genus ſacra-
menta dæmoniaca) animas ſe excire ab inferis
arbitrantur, ut ab iis non in ſomnio, ſed vigi-
lantes accipient reſponſa, ſive per os cadaveris
recentis ac calidi, ſive etiam eo abſente: remi-
titque ad GEORGIVM RAGVSEIVM, Theolo-
gum ac Medicum Patavimum lib. II. de Divin.
epift. VII. Obſcenum denique modum addit
IARCHI ad Deuter. XVIII, II. eſſe talement, qui
ascendere facit mortuum per membrum ſuum virile
(בָּכָרָה) quiq[ue] consulit cranium. Clarius ſpuri-
citem illam exponit BUXTORF. Lex. Targum.
voc. זְכוּרוּ fol. 669 ſq. ubi ex Cod. Sankedrin
fol. 65. col. 2. definit: אֲחֵד הַמְעַלָּה בְּכָרָה וְאַחֵר הַמְעַלָּה בְּגַנְגָּלָה מִתְּכַן וְהַלְהָ Python
alius eſt, qui ascendere facit mortuum per viri-
litatem, alius, qui ascendere facit per cranium.
Quæritur: quænam eſt inter hunc & illum di-
fiferentia? R. SAE. IARCHI exponit: מְעַלָּה
וּפְשִׁיבָּה אֶת הַמְתָּה עַל זְכוּרוּ
& collocat mortuum ſuper membrum virile ſuum.
Hoc modo magiam exercebant, & per mortuum
diuinabant. Quæ laſcivum ſapiunt Rabbinorum
ingenium, nec ullo probantur documento. De
cranio

cranio autem mortui, in explicanda superstitione Pythonis, MAIMONIDES de Idolol. cap. VI. §. 2. ita perhibet: *Ita est, qui cranio mortui arrepto, illud suffitu imbuat & incantet, donec preuenientem audiat vocem, quæ exeat axillis, & respondeatur ei.*

Ad §. XVII. pag. 107.

(10) *Hoc jam spectrum non fuisse Samuelem.*] Bene habent momenta, quibus personatum illum Samuelem, Diabolicum fuisse spectrum, Auctor demonstrat. Quibus adde 1) quod fateatur, se ascendere factum & excitum esse per incantationem sagæ; quod verus Samuel nunquam edixisset, si jubente Deo venisset: 2) Samuel hic vers. 16. non loquitur, tanquam a Deo missus, quod omnino verus Samuel fecisset, nec ullam Jehovah facit mentionem, tanquam cuius nomine loquatur: 3) Nullam plane spem facit veniae vel misericordiae, sed durissima legis concione ad desperationem adigit; quod nullus Propheta unquam fecit: 4) Ipsa fatetur incantatrix, quod *Dii ipsius*, h. e. Dæmones ascenderent, satisque docet Scriptura, falsam hanc fuisse Saulis opinionem, quasi ipse fit Samuel. Dubium, quod e Textu obverti posset: comm. 15 sq. Scripturam ipsam vocare Samuelem, nec ullo prodere indicio, quod personatus solum Samuel appareat: ita diluit S. E. SCHMIDIVS Comment. in b. l. p. 913: non vocare Scripturam, nisi postquam Saul vocaverat, petens eum sibi evocari. Hinc ita exponendum esse Textum: *& dixit mulier: quem ascendere faciam tibi?* h. e. qualis esse debet, quem per artem meam evocare soleo? in quali forma vis sistam tibi Spiritum seu Deum meum? *& dixit Saul: Samuelem ascendere fac mihi*, h. e. in forma Samuelis ascendere fac mihi. *Et visit mulier ascendentem*, h. e. quem incantatione sua ascendere fecerat, Samuelem, non sane verum, sed Diabolum in forma Samuelis. Vocat ergo Scriptura Samuelem sensu alieno, non suo: alieno, qui revera erat, etiamsi fraus & super-

stio non ita aperte se prodebat. Quæ magni interpretis malui, quam meis, eloqui verbis. Idem posthaec quest. V. in b. l. p. 922. solide & operose negat, Diabolo in animas five damnatas, five beatas, eam competere potestatem, ut e sedibus suis eas evocare, easque in terris praesentes sistere queat: nec ejusmodi in defunctorum corpora facultatem ei esse concessam. BALTHASARI BEKKERO autem, Lib. II. der betoverde Werelt cap. XXIII. §. 5 sqq. pag. 147 & Lib. III. cap. VI. §. 8 sqq. p. 39. universam illam apparitionem & historiam, in fabulam vertenti, satis fecit IOH. VAN DER WAYEN in refutatione BEKKERI Belgica §. 1369 sqq. p. 529. quem consultasse sufficiat. In universam autem de Spectro Endoreo pericopam, peculiari commentatus est disputatione IOH. ERNEST. GERHARDVS An. 1663. & IOH. HENR. HEIDEGGERVS Dissertat. Select. Tom. I. num. X. p. 259. de Pseudo-Samuele: quibus iudice DIETERIC. Antiqu. Biblic. p. 657. & PFEIFFER. Dub. Vex. Loc. LXXVII. pag. 377. aliosque bene multos.

Ad §. XVIII. pag. 107.

(11) *Consulens baculum suum Hos. V, 12.]* שׂוֹאֵל מְקֻלָּה dupli ratione explicatur: 1) ut lignum pro imagine lignea, & baculus pro simulacro ex stipite facto, per metonymiam materiae accipiatur, ut Jer. II, 26. *Dicunt ligno: pater meus es, & lapidi: tu peperisti me.* Atque hoc referunt istud TIBULLI lib. I. Eleg. X. ad suos Lares: *Neu pudeat, prisco vos esse e stipite factor, Sic veteris sedes incoluistis avi.* Tunc melius tenuere fidem, cum paupere cultu Stabat in exigua ligneus ade Deus. Ita post R. SALOMON. IARCHIVM, explicat MERCERVUS, & copiosius ANDR. RIVETVS in b. l. Tom. II. Opp. p. 599. ubi lignum & baculum pro eodem habet, quin & contemtim sic appellari censem idola, statuas quippe ligneas, stipite factas. Ast 2) Auctor noster, sic etiam SELDENVS Synt. I. de Diis Syris cap. 2. Prophetam insectari arbitratur παρθενοπαρτιαν, quæ apud Orientales frequenti erat in usu

usu posita, eamque ita describit THEOPHYLACTVS: virgas duas statuentes, carmina & incantationes quasdam submurmurabant; deinde virgis, Dæmonum operatione aut effectu caderibus, considerabant, quoniam utraque earum caderet? antrorsumne, an retrosum? ad dextram, vel sinistram? sive tandem responsa dabant insipientibus, virgarum casu pro signis usi. Alium ex TACITO Lib. de moribus German. subministrat modum MART. DEL RIO Disquisition. Magicar. lib. IV. cap. II. Quæst. 7. Sect. 3. qui satis copiose de illa divinatione agit: & ex recentioribus HENNINIUS ad TOLLIVM Epist. V. Itinerar. p. 217 sq. Quomodo autem cunque se habuerit modus, quem apud gentes diversas omnino variasse facile crediderim; id tame mihi satius videtur, posteriorem hanc de ραθομαντείᾳ sententiam, priori interpretationi esse præferendam, mentique Prophetæ exactius respondere, quia verba nimis sunt restricta, & ita habent: *Populus meus lignum suum interrogabit, & baculus ejus annunciat ei: nam Spiritus fornicationum errare facit eos, & fornicati sunt a Deo suo.* Vbi posterius hemisticchium generale quidem est, quo ratio redditur prioris: prius autem ad certam quandam divinationis superstitionis & idololatricae speciem determinatur & restringitur.

Ad §. XVIII. pag. 107.

(12) Βελομαντεία, vaticinatio per sagittas] Vocatur בחרים קָרְבָּל magia sagittarum, seu divinatio per sagittas, quam scita dissertatione, de magia sagittarum ad Ezech. XXI, 16. Vitembergæ A. 1675. expedivit IOH. CLODIVS. Nos observamus, 1) illam ab HIERONYMO & THEOPHYLACTO, ab HVG. GROTIQ. & Auctore nostro, aliquisque passim, cum ραθομαντείᾳ perpetram confundi, & pro eadem haberi, quæ tamen & ex nomine, & ex procedendi modo, diversa agnoscitur: 2) non uno omnibus modo describi. Alii volunt, Augures aciem ferri sagitte adeo acuisse & expolivisse, ut in splendentii cu-

spide, velut in crystallo vel ungue, futura cognoscerent. Sic paria fere fecerit cum ραθομαντείᾳ, notione verbi קָרְבָּל, quod acuere vel polire aciem significare creditur. Ita R. DAV. KIMCHI & BARBENEL in Comment. ad cit. loc. Ezech. Alii vim verbi ex levi & veloci motu explicantes, ita declarant, Nabuchodonosorem dubium, utram urbem, Rabbatham an Hierosolymam prius adoriretur, sagittas aliquot collectas, five manu in altum jecisse, five, quod veri magis est simile, arcu in aerem ejaculatum fuisse, earumque casum, dextrorsumne, an finistrorsum recidissent, observasse, eo quidem consilio, ut sorte experiretur, num Hierosolyma, quæ ad dextram sita, an Rabbatha, quæ sinistra tenebat, oppugnanda prius foret. Sic MART. DEL RIO paulo ante cit. loco, CORN. LAPIDE, HECTOR PINTVS Comm. in Ezech. & alii: eaque sententia ob comma sequ. apud Ezech. vel maxime probabilis videtur, quod in bivio constitutus Rex, augurio ad dextram suadente, Hierosolymæ oppugnationem suscepturnus memoratur. Alium denique modum, sed a Textu plane alienum, prodit HIERONYMVS in b. l. Stabit rex in ipso compito, & ritu gentis sua oraculum consulat, ut mittat sagittas suas in phartram, & commisceat eas inscriptas, five signatas nominibus singulorum, ut videat, cuius sagitta existat, & quam civitatem debeat oppugnare. Hanc autem Graeci βελομαντείαν, seu ραθομαντείαν nominant. Juxta illum itaque, sagittam cum inscripto Hierosolymæ nomine primum extraham fuisse oportet: quem sequitur FRIEDLIVS Comment. in b. l. nec multum abludit IVNIVS: 3) In urbe Mecca, a se expugnata Muhammedem reperisse, in domo Cáaba, Abrahami & Ismaelis statuas, manu sua sagittas, ad fortitionem aptas, tenentes. Has vero abominatum Muhammedem, statuas illas deleri jussisse, quod pii illi senes sagittarum fortitionem nunquam fuerint se etati: referente ISMAEL. ABVLFEDA in vita Muhammedis cap. LI. sub fin. Ad quem locum observationem IOH. GAGNIERII in Notis pag. 108. adscribere liceat integrum, quia

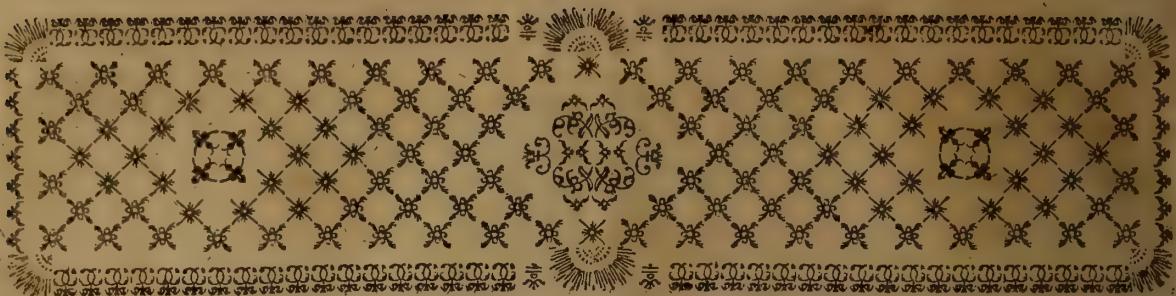
quia facit ad institutum. Ita autem habet: „Erat hoc genus sortilegii illiciti, quod fuse explicat Vir Cl. POCOCK. Specim. Hist. Arab. p. 96. 97. Inter- dicitur Al-Cor. Sur. V. vers. 4. Quod vero par- titionem facitis per sagittas sortitionis, hoc vo- bis illicitum est. Vbi addit GIELALO'DDINVS: „Erant numero septem, & apud Aedituos Ca'abæ adserabantur. Notis quibusdam erant insigni- tæ; & illas vivificabant. Quodsi (per istas no- tas, seu signa) aliquid faciendum juberent, id faciebant, si vero id fieri vetarent, ab eo abstine- bant.„ Hactenus GAGNIER. At LUDOVIC. MARACCIVS ad cit. loc. Alcorani p. 194. præter testimonium GIELALO'DDINI, jam allatum ob- servat, sagittas illas pennis & cuspide caruisse. Sed in re obscura, ista sufficiant.

Ad §. XIX. pag. 107.

(13) *Extis bestiarum rei certitudinem expe- riri*] Aruspex, ἱεροσκόπος, Θυσοσκόπος, Σπλαγ- χνοσκόπος, est, qui aram, victimas, & exta dili- gentius inspiciebat, ut futura prædiceret. Hinc & Extispices dicti, qui postquam hostia immolata est, & dum adhuc palpitarent exta, observabant, an situ naturali posita, sana, integra & vegeta, vel aucta; an vero tabefacta, morbida, pallida, ulce- rosa, languida, livida, quibus dein portendebant. OVIDIVS Metam. lib. XV. vers. 136. *Protinus ereptas viventi peccore fibras Inspiciunt, mentesque Deum scrutantur in illis.* Ita SENECA in

Thyest IV. vers. 755. *Erepta vivis exta peccatori- bus tremunt, Spirantque venæ, corque adhuc pa- vidum salit; At ille fibras tractat, ac fata inspi- cit, Et adhuc calentes viscerum venas notat.* Ma- xime observabant, an aut absit aliquid, aut su- persit. Quippe infelicissimum erat, si aliqua pars abesset, atque exta pestifera dicebantur. Re- pente extis vidimus, ait PLINIVS lib. XXVIII. cap. II. adimi capita vel corda, aut geminari, vi- clima stante. Vbi caput v. g. jecinoris, vena- rum hepatis truncus est, aut portæ ingredientis, aut cavæ prodeuntis. Hinc CICERO lib. II. de Divinat. cap. XV. Caput jecoris ex omni parte di- ligentissime considerant: si vero id non est inven- tum, nihil putant accidere potuisse tristius. La- tum e contrario habebatur omen, si jecur du- plicatum. ut est apud SVETONIVM in Augusto cap. XCIV. num. 2. *Immolanti omnium victimarum jecinora replicata intrinsecus ab ima fibra parue- runt.* Copiose de his præceperunt STRVVIUS Antiqu. Rom. cap. VI. p. 289. STUCKIVS de Sa- crific. p. 192. BVLENGERVVS de Sortit. cap. VII. aliique paganarum antiquitatum scrutatores. Sin- gulos autem, universo hoc Capite memoratos divinos, adeo in ancipiti ponit, & dubios reddit BALTH. BEKKER in der betoverde Werelt, toto libro III, nihil ut reliquum faciat, quod credas aut affirmes, omnem móvens lapidem, ne ex il- lis, commercium hominibus nequam cum Dia- bolo intercedere, colligatur.

ANNOTATIONES

AD LIBRVM V.

DE CONSISTORIIS SEV CONSESSIBVS.

CAPVT I.

DE CVRIIS FORENSIBVS, ET CONSISTORIO ECCLESIASTICO.

Ad §. I. pag. 108. & §§. seqq.

Quædam res Ecclesiasticas, & quædam res Civiles & publicas dirigebant] Duas diversas statuit Auctor Curias apud Hebræos, Ecclesiasticam alteram, alteram Civilēm, & utramque distinguit α) Assessoribus, ut prior e Sacerdotibus, posterior e Senioribus populi, componeretur; β) Causis, quæ in illa religiosæ, in hac civiles, cognitæ fuerint; γ) Effectu, ut excommunicationem illa, pœnasque, quas hodie Canonicas dixeris, hæc corporis, fortunarumque afflictivas, infixerit; δ) Nominibus, ut prior Synedrium, posterior diceretur Synagoga. Ne vero gratis hæc assenseret videatur, probare satagit 1) ex Deuter. XVII, 8, 9, ubi graviores causæ per provocationem devolvi jubentur ad Sacerdotem & Levitam, tum quoque ad Judicem: & vers. 12. ubi pœna capitis sancitur in illum, qui auctoritatem & sententiam Sacerdotis defugiat in judicio, aut Judicis: manifesta inter judicium Ecclesiasticum & Sæculare seu civile, indicata distinctione: 2) Ex 2 Chron. XIX, ubi Josaphat

vers. 5. oppidatim curias & tribunalia constituisse, vers. 8. autem Sacerdotes & Levitas judices ordinasse perhibetur, ibi civilia, hic ecclesiastica fora populo præficiens: unde quoque vers. 11. Amarjam Sacerdotem Summum, Præsidem constituit in rebus Ecclesiasticis, Sabadiam autem filium Ismael, Principem in domo Juda, h. e. Directorem curiæ civilis, in cognoscendis causis regis, sive politicis: 3) Ex Jerem. XXVI, 8. ubi judicium Ecclesiasticum, nimirum Sacerdotes, Prophetæ & omnis populus, prehendisse memorantur Jeremiam, necique addictum, in vincula coniecisse, vers. 16. autem, principes populi, maxime vers. 24. Ahikam, filius Saphan, Jeremiam absolvisse, e manu turbæ & imminentे cæde eruisse traduntur: ubi rursus distincta intelligis judicia, alterum alterius sententiam corrigens & emendans: 4) Ex Nov. Test. ubi Matth. XXI, 23. & XXVI, 3. Ἀρχιερεῖς atque πρεσβύτεροι τῇ λαῷ, tanquam diversi ordinis & confessus viri, mutuo opponuntur. Sic Matth. X, 17. συνέδρειον & συναγωγὴν, tanquam curiæ diversæ, diserte allegantur. Eandem binorum in republica Judaica super-

premortum iudiciorum distinctionem, in Ecclesiasticum & Civile, vir doctissimus tuerit constant. L'EMPÈVR Notis ad Cod. Middoth cap. V. Sect. III. p. 187. & ad BERTRAMVM p. 389.

Hanc tamen Auctoris sententiam, uterque ejus Commentator, REIZIVS & HÖTTINGERVS impugnat, & distinctum hunc negat confessum, rationibus non contempnendis. Nos, ut media incedamus via, & veritatē litemus, distincte pronunciamus: A.) Dividi quidem Hebraicis iudicia, in *supremum*, ad quod provocare licebat in causis gravioribus, & *inferiora*, quæ oppidatim constituta, lites leviores dirimebant; de quibus infra differendi erit locus: duas autem supremas Curias, Ecclesiasticam & Civilem, assessoribus, causis & effectu distinctas, prout Auctor distinguit, Scriptura pariter ac universa Hebreorum antiquitas ignorat. Hinc & nos B.) ab Auctore discedimus, *partim* ratione numeri, cum unum saltem fuerit Dicasterium summum, non plura Deut. XVII, 8, 9. *inferiora* & oppidana quidem plura Deut. XVI, 18 sq. non autem, nisi unum supremum, cuius sententia omnino in causa quacunque erat standum: *partim* ratione subjecti, sive Assessorum. Suprema enim curia ex tribu Levi & ceteris tribubus, sive ex Sacerdotibus, Levitis & Judicibus, h. e. reliquis iudicii Assessoribus, componebatur Deut. XVII, 9. & quemadmodum LXX Seniorum Senatus, Moysis tempore Num. XI, 16 fqq. ex omni tribu Israels colligebatur, ita posthac pariter tam Sacerdotum ac Levitarum, quam Seniorum æquales in hoc Senatu erant partes: unde quoque in Synedrio, quod Christum propter impastam Templi violationem, & propter hæresin, capitibus damnabat, & Pontifices ac Sacerdotes, & Seniores atque capita populi concurrebant, teste historia Evangelica: *partim* ratione objecti sive causarum; quia cum in ecclesiasticis ac religiosis, tum in civilibus quæstionibus, sententia ab uno petebatur Synedrio M. nec immerito. Non enim alias, nisi Divinas & Mosaicas res publica Judaica leges agnoscebat. Si ergo quæstio religionis in controversiam veniret, Synedrium de-

cidebat ex ore Sacerdotum, qui legem custodiebant Malach. II, 8. fin civilis, vel admissum crimen, iterum iuxta leges Mosaicas pronunciabatur, quarum interpretatio tam apud Sacerdotes stabat, quam Judges, legis peritos. Vnde quoque Levitæ per universam Judæam habitabant dispersi, ut oppidana iudicia, in singulis civitatibus, exactos & bene gnaros haberent legis interpres: *partim* ratione effectus, cum summus Senatus tam excommunicationem, quam capitis pœnam, vel fustigationem quoque irrogaret, ut Christi & Stephani, nec non Apostolorum exemplo, Act. IV. & V. liquet. Hinc C.) facile diluitur, quod ex citatis dictis, pro sua sententia colligit Auctor. Deut. XVII. enim Sacerdotes, Levitæ & Judex junguntur in uno iudicio, nulla vero ratione tanquam distinctorum collegiorum Assessores mutuo opponuntur. 2 Chón. XIX. oppidanæ curiæ Synedrio M. sive curiæ provinciali opponuntur, tanquam distinctæ, causa vero omnis, tam civilis, quam ecclesiastica, ad Synedrium M. deferri jubetur, nec eidem Consistorium Ecclesiasticum ad latus jungitur. Quod vero Amarja rebus sacris, quæ Iehovam concernebant, Sabadia civilibus præsideret, id non duas diversas curias, sed duas saltem classes, duos ordines causarum in eadem curia (zwey Departements und Expeditiones, ut hodie loquimur) evincit, ita ut decisivam in ecclesiasticis Pontifex, in civilibus Sabadia ferret sententiam, communicatis tamen consiliis. Quæcum Jerémia cap. XXVI. aëta, non judicialiter, sed per tumultum facta, ad duplicum evincendam curiam, plane nihil conferunt, alias enim totus populus una in Ecclesiastico confessu votum habuisset vers. 8. & in Politico confessu pariter, & Synedrio facro contradixisset vers. 16. utrobique enim universus populus memoratur. Testimonia demum Novi Fœderis, utrosque, & Sacerdotes, & Seniores populi, in unum potius concilium compingunt, quam ut separent & divellant. Denique Matth. X, 17. aliud est Apostolorum, tanquam reorum, examen atque condemnatio, quæ non in sacris publicis, sed in Syn-

Synedrio peragebatur, aliud sententiæ executio & pena, quæ ad prostituendos Apostolos, & avertendum plebis applausum, in loco publici conventus sacerorum, in Synagoga, vel juxta eam, infligebatur. D.) Alia tamen fuit regiminiis Judaici facies post Vrbis desolationem & gentis cladem, ubi negari nequit, controversias religionis relatas fuisse ad בֵּית רַיִן שֶׁל כֹהֲנִים concilium Sacerdotum, & Scripturæ interpretum, aut Rabbinorum, quod BARTENORA memorat in Annot. ad Mischn. Tr. יומא cap. VI. §. 3. civiles autem בֵּית רַיִן domum judicij, vel ישיבת confessum judicij diremisse, qui ex gravibus & doctis vijs omnium tribuum & ordinum constituebatur. Multa in hanc rem studiose congesit VITRINGA Lib. II. de Synag. Vet. cap. IX. pag. 550 sqq. Quemadmodum hodieque alii sunt ordinarii Rabbini & legis Interpretes, qui in Sacerdotum velut locum successerunt, & in causis religionis sententiam ferunt, alii פרנסין Gubernatores, Principes politici, qui lites dirimunt civiles. Vide BVXTORF. Lex. Targum. b. v. p. 1822. E.) Jure denique HOTTINGERVS in Not. insignem Auctoris αβλεψίαν redarguit, qui §. V. Synagogam M. cum Synedrio M. temere confundit. Differunt omnino 1) Aetate: cum Synedrium a Mose institutum, ad Christi usque tempora, immo ad excidium usque Vrbis & reipublicæ duraverit, Synagoga M. ab Esdra natales ceperit, & desierit in Simeone Justo, qui Alexandro cozzus erat: 2) Officio & functionibus. Illud causas graviores religionis, causas belli & pacis, regiminis item publici, & lites, per appellationem hic translatas, tractabat; hæc in religionis puritatem, Codicis Sacri integritatem, & vitæ sanctimoniam morumque censuram incumbebat, tam servandam, quam ad posteros transmittendam: 3) Numero Assessorum. Synedrii Assessores erant LXX, Synagogæ CXX. Quantquam hos non una, & eodem tempore, sed successive, quoad hic confessus duravit, Senatui huic interfuisse, alias fuerit a nobis ostensum, ubi simul docuimus, fieri omnino potuisse, ut multi Assessorum utrique Collegio navarint ope-

ram, ita tamen, ut ipsa Collegia distincta essent, diversaque utriusque munia. Vide Criticam nostram Sacr. P. I. cap. V. §. IX. ex9. 3. pag. 213. Denique F.) adhuc addere juvat, Judæos quoque בֵּית רַיִן שֶׁל שְׁלָשָׁה יוֹשֵׁב עַל הַכְסָן Synedrium cælesti statuere e tribus constans, sedens super throno, atque judicans mundum, prout quilibet meretur, apud R. IOSEPHVM BEN GEKATILIA in Schaae Orah fol. 34. b. fin. quando nimurum tria illa nomina El, Elohim, & Jehova in Scriptura junguntur, quo ipso Sacrosanctam Trinitatem ipsos luculenter fateri afferit, ipsorumque suffragiis demonstrat GEORG. ELIEZ. EDZARDVS in Berachoth cap. I. num. 39. p. 200 sqq.

Ad §. VI. pag. 109.

(2) Vocabant נושא, Principem, seu Judicem supremum] נושא ante desolationem Vrbis, & stante adhuc republica Judaica, Synedrii M. Præses ac supremus Director, post gentis autem cladem, supremus scholarum Judaicarum Rector, dicebatur. Cum enim Curiæ Juridicæ, post reipublicæ destructionem mutarentur in Academias, & Synedria post eversionem Hierosolymæ sarta manserint tecta in Palæstina, jurisdictione tamen iis ademta, hinc, cum Judicibus jus amplius dicere denegatum esset, id incepunt docere, unde, qui ante judicij sive dicasterii summus erat moderator, נושא/ idem post hæc pro summo scholarum Judaicarum Rectore habitus fuit, postquam Curiæ formam acquisivereunt Academiarum: ut laudatus VITRINGA docet Lib. I. P. I. cap. VII. p. 162 sq. & SELDENI suffragio firmat. In Babylonia autem נושא & ראש הגולה Caput exilii æquipollebant, quia ibi in exilio agebat Schola sive ישיבת. Sæpissime hic honoris titulus cum nomine proprio concrevit, velut v. g. Hillel Hannasi passim dicebatur. Hic ergo supremum in consesso Patrium locum tenebat. Confer denuo VITRINGAM lib. II. cap. V. p. 522.

Ad §. VI. pag. 109.

(3) **אָבִ בֵּית רַיִן** [Patrem Diaesterii] Pater Curia vel Senatus est, qui dextrum Praesidis latus claudebat, & in causis judicialibus primus sententiam dicebat. Principe ergo inferior erat, attamen ita ut summa ejus esset auctoritas in controversiis decidendis, cum **חֲכָמִים** seu ceteri Affessores in ejus sententiam fere omnes pedibus irent. Vide SELDEN. Lib. II. de Synedriis Hebr. cap. VI. §. 1. Hodie vero, ubi eadem apud Judæos obtinet dignitas, haud eodem ubivis modo administratur. Francofurti ad Moenum **אָבָר** litigantibus jus non dicit, sed tantum de licto & illicito, de immundicie, & similibus casibus conscientia, pronunciat: sunt quippe ibi alii, juri dicundo praefati, **רְיוֹנוֹם** Judges dicti, qui sex numero, neque tamen omnes simul, sed per vices bini vel terni, hoc munere funguntur. Alibi vero **אָבָר** etiam jurisdictionem exercet, teste BXUTORIO & LEONE MVTINENSI. Et hujus generis sunt omnes illi, qui Principum quorundam indultu in Germania, ubi Judæis in causis plerisque, tam religionis, quam civilibus, suo jure vivere datur, per integras regiones causas cognoscunt, & quasi Praetores Provinciales jurisdictionem habent. Ita R. MEYER Francfurter, RHENFERDIO Dissertat. pag. 504. memoratur, ante hos triginta circiter annos in Clivis Abh Beth Din fuisse, inde Confluentes fuisse evocatum, ubi Judæis, per universum Archi-Episcopatum Trevirensim dispersis, jus dixerit. Quæ autem controversiae circa hunc titulum inter viros doctos IACOB. RHENFERDIVM & CAMPATEGIVM VITRINGAM intercesserit, in scriptis ipsorum **ἀραιβαῖοις** lege: apud priorem de decem otiosis Synagogæ cap. III. §. 24. pag. 201: apud posteriorem de Decemviris otiosis p. 281 sq. quibuscum confer quæ Idem de Synag. Vet. Lib. II. cap. X. p. 576 sq. monet.

Ibidem.

(4) **סָנָן** Vicarius seu Pontifex secundus] De eo sufficient, quæ supra annotavimus ad

Lib. I. Cap. V. §. XVII. Annotat. 26. Bene quoque habent, quæ huic loco adspersit IOH. HENR. REIZIVS in Not.

Ad §. eund. pag. ead.

(5) **Falsum est**] Contrarium adeo tuetur JOH. GERH. MEVSCHENIVS, ut peculiari potius diatriba, Pontificem Max. **הַנֶּשֶׁא** Directorem Synedrii Magni fuisse, contra Virum illustrem, SCHWARZKOPFIVM Cancellarium, evincere annis sit, sub juncta ejus Nov. Test. ex Talmude illustrato p. 1184 sqq. Dudum autem scitum hoc profligavit SELDENVS lib. II. de Synedr. cap. XV. §. 14. & omnino vereor, ut calculum mereatur Hebreorum, qui Principem semper ex familia Davidis oriundum fuisse, contendunt. Sic R. DAVID GANZ in Tzemach David ad A.O. 3725. ubi de Hillelis magni praesidio egit, diserte pronunciat: **Moris enim erat Hierosolymis, ut, licet regnum penes familiam Assamoneorum,** & mox Herodis, esset, **הַנֶּה הַמֶּרְךָ רְוִיָּה נְשֵׁיא מִבֵּית רְוִיָּה** semper tamen Princeps esset ex familia Davidis. Rex enim belli dux erat, ceteraque regni negotia administrabat; quæ vero ad legem, ceremonias, atque judicia attinebat **עַל פְּנֵי הַכּוֹחַ הַגּוֹרָךְ** וְהַנֶּשֶׁא ex Summi Sacerdotis, & Principis ex familia Davidis, sententia gerebantur. Si ex familia Davidis, quomodo Sacerdos M. quem ex profapia Aaronis ortum trahere oportebat? & quomodo Sacerdos M. & Princeps mutuo distinguuntur, utraque dignitas si penes eundem esset? Affinis huic, licet non idem cum illo, error est Cardin. BARONII, qui Annal. ad A. C. XXXI. **הַנֶּשֶׁא** Principem etiam **Αρχιεγεῖτα**, Pontificem Max. dictum contendit, atque hoc commento Luc. III. 2. ubi conjunguntur Pontifices simul bini, Annas & Caiphas, quorum posterior eo tempore sedem solus tenuit, componere & expedire nititur, cum prior **Αρχιεγεὺς** appelletur a Luca, quod Synedrii M. Princeps esset. Istud quidem effatum CASAVBONVS Exercit. XIII. c. BARON. Tom. V. & MONTACVTIVS Analect. Exerc. VI. Sect. V.

Aa a a

cum

cum sibilo exploserunt, ejus tamen sententiam, licet paulo emendatam & correctam, adoptavit, & rationibus nonnullis munire aggressus est doctissimus SELDENVS lib. I. de success. in Pontif. Hebr. cap. XII. p. 371. Nullo enim idoneo scriptorum vetustiorum testimonio comprobatum unquam est; Synedrii Principem salutatum fuisse Αεχισέα: universa autem, quam SELDENVS tam operose iniit, probandi ratio, possibilitatem solum suadet, Principes autem Synedrii reapse Αεχισέων nomine appellatos unquam fuisse, nullo documento evincit. Ea tamen propter negandum non est, Summum Sacerdotem ad Synedrium M. ut plurimum pertinuisse. Sane apud Mosen Sacerdotes liquido ad illud referebantur Deut. XVII, 9. quidni Pontifex Supremus? & historia Evangelica, maxime passionis, in Senatu Summo toties eorum mentionem in-

icit. Auctor vero noster haud dubie nititur auctoritate MAIMONIDIS, qui in Hile. סנהדרין cap. II. §. 4. טז. ita definit: *Non adsciscitur Rex Israelis in Synedrium, quoniam non permittitur (cuiquam) ab eo (Rege) dissentire aut contradicere verbo ejus* אֶבֶל מושיבין כהן גָּדוֹל חַיָּה דָּרְאֵי בְּחִכְמָה attamen adsciscunt Pontificem Max. si modo sapientia ejus dignitati respondeat. Eo itaque res omnis redit, conjunctam non semper fuisse cum Pontificatu supremo Affessuram in Synedrio, quanquam ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ Pontifex Concilio magno adscriberetur, nisi insigni laboraret in lege & literis ruditate, quales sacrī præfuisse nonnullos inficiari non audeant Judæi. Regem autem a Synedrio exclusum fuisse, copiose docet SELDEN. lib. II. de Synedr. cap. IX. §. 7.

AD

LIB. V. CAPVT II.

DE EXCOMMUNICATIONE.

Ad §. I. pag. 110.

Tres erant excommunicationis gradus] Tres ne, an bini solum sint excommunicationis apud Judæos gradus, ambiguae disceptatur inter Antiquitatum peritos. Auctor noster tres statuit, ut Judæi & Christiani passim: at vero COCCIVS in Excerpt. Gem. Sanbedr. cap. I. §. 9. not. 5. SELDENVS de Jur. Nat. & Gent. Lib. IV. cap. 8. p. 533 sq. rursusque lib. I. de Synedriis cap. VII. p. 56. & HOTTINGERVS Not. ad Auctor. duo tantum genera agnoscunt, 1) quia שמה ש fere æquipollit כרְרֵי eademque in utrumque segregatum formula pronunciata in Talmude & apud Rabbinos legitur: 2) quia solennitas & ritus utriusque prioris excommunicationis, in Talmude & apud Magistros traditur, de tertii autem gradus ritu, vel formula, vel exercitio,

altum ubique est silentium. Censet autem SELDENVS, quia aliqua horum vocabulorum differentia in votis, rebusque aliis intercessit, inde factum, ut imperiti solennem excommunicationis gradum, a prioribus distinctum, ex שמה ש exculpferint. Denique διχοτομίαν, sed ὡς ἐκ παρόδῳ, SELDENVM fecutus, tuerit etiam CAMPITFRINGA lib. III. de Synag. Vet. P. I. cap. IX. p. 739. Etsi vero, tantis derogare aut contradicere nominibus, nos non audemus, tritam tamen τειχοτομίαν eo usque amplectimur, donec certis rerum argumentis de superiore sententia convineamur. Quod autem nulla apud Judæos formulæ vel ritus tertii generis delineatio reperiatur, forte inde est, quod infrequens admodum esset inter Judæos, & vix usurparetur, quod BONAV. CORN. BERTRAM. cap. VII. p. 84. testatur: hujus anathematis non ita semper

*semper nota est nobis ratio, usus est etiam variis-
mus; cuius rei rationem infra suo loco redde-
mus: vel etiam, quod a formula תְּרִמָה non,
nisi paucis forte mutatis vel interjectis, abiret.
Tres autem hos gradus obtinuisse, testis est
ELIAS LEVITA in Tisbi voc. שְׁמַתָּה, ubi diser-
te definit: Tres sunt species excommunicationis,
Niddui, Chərām, & Schammatha. Niddui con-
sistebat in segregatione; quodsi ita non resipisceret,
devovebant eum per Cherem. Quodsi autem nec
tum resipisceret, devoverunt eum per Schammatha.
Schammatha autem idem denotat, ac si dicatur
מֵיתָה ibi mors, que longe a nobis absit. Idem
affirmat DAVID DE POMIS, cuius tamen longe
inferior est auctoritas, in Lexico b. v. & celebris
ille R. GERSON, cuius infra §. IX. fit mentio.
Ex nostris adstipulatur, fide MAIMONIDAE,
THEODOR. DASSOVIVS Antiquitatum Hebr.
Hafniæ A. 1742. in 8. edit. cap. XXI. §. XI. p. 174.*

Ad §. II. pag. 110.

(2) *A Judeis dicitur Niddui*] Prima haec
& levissima est excommunicationis species, נִידּוּ בְּרִי
separatio a cœtu Ecclesie: a Rad. נִידּה in Pihel,
procul removere, expellere, segregare: hinc Me-
naddch excommunicans, Menudch excommuni-
catus, Hitbnaddah, vel Nithnaddah excommuni-
cari; estque certis legibus restricta transgessio-
ris, a conversatione hominum, ad certum tem-
pus, separatio. Vide B V X T O F F. Lex. Targum.
b. v. p. 1303. Infingebatur autem illa ob XXIV.
causas, quas sparsim ex Talmude congregatas, ita
recenseret MAIMONID. Hilc. Talmud Thora cap.
VI. p. 22. nimis: 1) si quis contemnit Rabbi-
num vel Sapientem, etiam post mortem ejus:
2) spernens בית דין שְׁלִיחָה nuncium judicii:
3) qui conviciatur hominem liberum, eumque
servum per contumeliam appellat: 4) qui
ad tempus condicium non comparuit coram
judge: 5) qui spernit præceptum unicum
Scribarum, ne dicam Legis divinæ: 6) qui latæ
adversus se sententiae immorigerum se præbet:
7) qui non abolet de bonis suis, quod alteri

noxiam inferre poterat, v. g. canem mordacem,
scalam fragilem: 8) qui fundum suum vendide-
rat Gentili, nec resarciret damnum quocunque,
inde redundans in proximum suum Israelitam:
9) qui testimonium dicit in tribunalibus Gentili-
um: 10) Sacerdos maestans, qui non deposue-
rat donanda Sacerdotibus ceteris: 11) qui pro-
fanat diem feriatum secundum in captivitate,
tametsi id esset ex consuetudine: 12) qui opus
aliquid facit pridie Paschatis, post meridiem:
13) commemorans nomen Dei frustra, aut per
juramentum vanum: 14) adducens alios ad pro-
fanationem nominis divini: 15) adducens alios
ad esum rerum sacrarum extra locum sacrum:
16) qui annos suppudaret, & menses præfigeret,
extra terram sanctam: 17) labi faciens eccum:
18) retardans alios a faciendo Legis opere: 19)
maestans, qui permiserat pecudem laceratam ex-
hiberi: 20) maestator, qui non ostendit coram
Sapiente cultrum suum: 21) difficilem se præ-
bens ad discendum: 22) qui repudiavit uxorem,
eamque vel denuo assumisit, vel conversationem
cum ea coluit: 23) Sapiens malæ famæ & exi-
stimationis: 24) excommunicans eum, qui tale
quid non meruerat.

Formulam, qua usi sunt in hac excommuni-
catione, tales memorat MAIMONID. citat. loc.
cap. VII. p. 23. col. a. N. N.
fit in excommunicatione. Si autem excommuni-
catio fieret בְּנֵי הַמְּנוֹרָה coram excommuni-
cato, formula haec erat: פְּלֹוּ וְתִּהְיֶה בְּשִׁמְתָּה a. pre-
sens N. fit in excommunicatione. Cum nomen
excommunicandi non constaret, dicebant: הַהוּא גְּבָרָא בְּשִׁמְתָּה homo ille fit in excommunicatione.
Quando autem excommunicatio peragebatur
כבְּנֵי דָן לֹא non coram, sed denunciabatur absenti, tunc hoc siebat vel verbis, per alium quem-
quam, vel publicabatur scripto per Scribam publi-
cum, idque scriptum dicebatur כְּחֵבֶל נָרוּ בְּתָחָא שְׁלִיחָה vel Coram נָרוּ. Siebatur autem haec excom-
municatio non solum auctoritate publica, sed etiam, pro ratione cause, privatum a privato.
Sic si quis nomen Dei in vanum assumpsisset, is,
qui audierat, obligabatur ad cum excommuni-

candum, quod si non fecerit, ipse reus erat excommunicationis.

Ad §. II. pag. 110.

(3) *Ea separatio triginta dierum erat*] Durabat hæc excommunicatione spacio mensis, five XXX dierum, si resipiscat: sin minus, duplicabatur ad sexaginta, aut triplicabatur ad XC dies. Si nec tum resipuerit, secunda specie puniebatur, quæ est **חרם**. Vbitamen bene distingendum est inter **נורו** & inter **נויוף** seu *objurgationem*, aut præcedaneam admonitionem, quæ erat saltem septem dierum, & præcedebat excommunicationem, siebatque, quando quis in dignitate constitutus delinquentem increpabat: et si Epicureisimum statim absque præmonitione excommunicarent, affirmante R. ASCHER *Comment.* in **מודע קTON** fol. 36. col. 2. Si quis autem intra dictum septiduum supplex non siebat, sed pertinax in malitia sua perfistebat, tunc condemnabatur ad Niddui, atque XXX dies ad conversionem concedebatur, & licet intra hoc spacium ad bonam mentem rediret, non tamen statim absolvebatur, sed quandoque pecunie quandam summam pendere tenebatur; in primis si læserat Sapientem, teste MAIMONIDE in Hile. *Talmud Thora cap. VI. §. 6.* Si supplex ad preces confugeret, tum intra hoc tempus fuit solitus, privatim quidem, si excommunicatione privatum esset facta; publice, si publica fuerat excommunicatione. Solvebatur autem vel præsens, cui dicebant: **שרוי לך ומחול לך** *absolutus es, & delictum tibi est remissum:* vel absens, per nuncium aut schedulam, docente ruris MAIMONIDE d. l.

Ad §. III. pag. 110.

(4) *Sub istius tamen separationis conditione*] Pergit Auctor ad effectum hujus excommunicationis, ut a commercio & consuetudine hominum transgressor excluderetur, donec ad bonam mentem rediret. Huc spectant, quæ

Gemara in *Moed Katon* fol. 15. col. 1. & ex illa MAIMONIDE cit. loc. cap. VII. §. 1 sqq. tradit, ut intra hoc tempus excommunicatus tondere ac lavare se, instar lugentis prohiberetur; non admittebatur in confessum ordinarium Decemvirorum, qui ad circumcisionem peragendam, connubia stabilienda, libellum repudii dandum, solenniores preces ad Deum fundendas, & alia solennia requirebatur; non assidebant ei, nisi intra quatuor cubitorum spacium, exceptis ramen ejus domesticis, uxore & liberis, שמותין עמו quibus permisum fuit, eum accedere: quin &, si ita visum esset Senatui, interdici ipsi poterat, ne convivio trium interesset, nec si mortuum haberet, eum quis sepeliret, nec si filius ei pareretur, eum quis circumcidet. Attra- men docere alios, & doceri poterat, verum separatim, in loco, ubi docere alias non consueverunt; in Templum quoque ingredi ei licet, at certo ritu, ut cognosceretur excommunicatus esse. Ceteri, qui ingredientem ita notatum viderent, dicebant ei: בלבך והשמע לבריך וירכובן qui inhabitat hanc domum, indat animo tuo, ut obtineres verbis sociorum tuorum, & restituant te. Si quis moriatur in excommunicatione ista, non lugent propter eum, neque funus deducunt, verum בית דין סוקלין אה ארון domus judicij lapidat loculum ejus, ut est in Gem. *Moed Katon* cap. III. fol. 15. col. 1. quod tamen ibidem statim explicat R. IEHUDA: non ac si faxorum cumulum super eum congererent, instar tumuli Achan, sed judices mittunt, & ponunt faxum aliquod super loculum ejus, ut doceant, cujuslibet excommunicati, qui in sua excommunicatione moritur, tumulum esse lapidandum.

Ad §. IV. pag. cit.

(5) *Qui vocatur Judæis*] Voc. חרם & verbum **החרום** devovit, consecravit, notat in genere separationem, vel remotionem, æque ut verb. **קרש** in Pih. consecravit Domino, quia omnis consecratio in remotione ab usu communi & pro-

profano, & destinatione ad usus sacros, consistit. Vnde Arabibus *charama* est prohibuit, & charamon notat *sacrum*, quod non est promiscui usus. Ita *חָרֶם res Deo devota*, sive *consecrata*, & ab usu communi & profano segregata est, atque pro diversitate rei & devotionis factæ, vel in bonam partem, vel in malam sumitur. In bonam, pro re Deo dicata & consecrata, Lev. XXVII, 28 sqq. Num. XVIII, 14. in malam, pro re, quæ detestanda, execranda, excindenda, adeoque, e medio tollenda est Deut. VII, 26. Quædam enim Deo consecrabantur, ut ex oculis hominum removerentur, adeoque occidebantur; quædam vero ad usus sacros destinabantur, vel in rei gestæ memoriam in Templis asservabantur; de utrisque autem vox hæc in Scriptura usurpatur. Vernacula nostra distinguit, ut alia notio sit verbi *verbanner*, alia verbi *heiligen*. Quando autem excommunicationem vox *חָרֶם* notat, indefinite nonnunquam & generaliter pro qualibet sumitur excommunicatione, quo sensu. *ELIAS LEVITA* in *Tisbi* pronunciat, tres esse species *חָרֶמוֹת anathematum*: pressius autem & curatius accipitur, pro altero anathematis gradu, qui τῷ Niddui opponitur, & graviorem execrationem involvebat, in quam incidebat, qui in Niddui pœnitentiam agere recusabat, & multis cum diris ac execrationibus, ex Deut. XXVIII. & aliunde excerptis, peragebatur.

Ad §. VI. pag. II.

(6) *Ανάθεμα & ανάθημα, donaria Diis consecrata*] SVIDAS quidem utramque notionem unicuique harum vocum assignat, οὐδὲ τὸ ἀνάθεμον τῷ Θεῷ, οὐδὲ τὸ εἰς ἀφανισμὸν ἐπόμενον, οὐδὲ illud donum, quod Deo dicitur, οὐδὲ id, quod de medio tollendum est: utrumque enim, utroque vocabulo dici, addit. Curatius autem distinguit *SALMASIUS Exercit. Plinian.* p. 767. a. diserte pronuncians: *Nusquam ἀνάθημα apud Græcos in malam partem accipitur: neō illi unquam ἀνάθεμα dixerit pro ἀνάθημα.* Ut hinc

liqueat, aliud esse ἀνάθημα, aliud ἀνάθημα, licet contra sentiant Viri in his literis doctissimi. Ανάθημα enim proprie separatum ac semotum designare, auctoritate Apostoli-probat, qui Rom. IX. ait: ἡντόμην γὰρ ἀντὸς ἐγώ ἀνάθημα ἔνεγκα ἀπὸ τῆς χριστικῆς, i. e. separatus & alienatus a Christo. Contra vero ἀνάθημα pro donario, ac re templo dicata, sumi. Nec de omni re, quæ Diis consecrabatur, Græcis usurpari obseruat, sed de illo tantum genere donorum, quæ suspendi poterant, aut in excelso & conspicuo statui, ut essent templis ornamento, ut phialæ aureæ & argenteæ, tripodes, acerraæ, corollaæ & similia: quod ex *Luc. XXI, 5.* probat. Eaque uberior exequitur, ita tamen, ut ἀνάθημα non execrationem, sed solum separationem & segregationem ab aliquo corpore & societate notare, idemque esse τὸ ἀνάθεματίσιν, & τὸ ἀφοεῖσιν, evincat. Quicquid autem sit ejus rei apud scriptrores profanos, apud Ecclesiasticos tamen has voces partim confundi, partim satis accurate distingui, idoneis docuit testimoniosis τΟ H. C A S P. S V L C E R V S *Theſ. Eccleſ. b. v. T. I. f. 268* sqq. THEODORETUS enim in *Jef. XIII. T. II.* pag. 59. rursusque in *Sophon. I, 7.* p. 865. & in *Rom. IX, 3.* p. 73. τὸ ἀνάθημα æque ac ἀνάθημα duplēm sustinere affirmat significationem, ac partim quod Deo dicatum, partim quod ab eo alienum est, notare. Contra vero *HESYCHIO* ἀνάθημα est ἐπάρετος, ἀνοικόντος, maledictus, excommunicatus, ἀνάθημα autem, κόστημα, donarium, ornamentum. *CHRYSOSTOMO* quoque *Hom. XVI. in Epist. ad Rom.* ἀνάθημα id est, quod Deo consecretur, & a quo quis propter reverentiam abstinet: ἀνάθημα vero, quod a Deo & ab Ecclesia alienatur, & a quo quis propter communionis periculum recedit. ZONARAS & ex eo *BALSAMON*, ad *Can. III. Concilii in Templo Sophiae* p. 263, utramque significationem ita componit: *Quemadmodum donaria, Deo oblata, separantur a communibus & humanis rebus: ita etiam ἀνάθημα factus, excinditur & segregatur a cœtu fidelium, consecratorum & dicatorum Deo, & ab ipso Deo, atque destinatur Diabolo,* seque

ipsum ei consecrat. Utramque vocem uberioris copiose persequitur SVICERVS, qui yideatur. Est autem *civis Iuda* ab *civis Iudeo*, *removere, separare, civis Iuda* vero ab *civis Iudeo*, *dedicare, consecrare.*

Ad §. VI. pag. no.

(7) *Gradum, distinctum a primo*] Haud uno nomine *חרם* a נָרוּי distinguitur. 1) *Formula*: Chæræm enim conceptis & expressis siebat maledictis ac execrationibus, quarum nulla prorsus in Niddui mentio siebat. 2) *Effectu*: qui τῷ Chæræm notatus, nec docebat alios, nec doceri poterat, sed solus tantum, ne doctrinæ sue oblivisceretur, literis operam navabat; verum *המןורה* & docere alios, & cum aliis simul operam dare studiis quivit, modo quatuor cubitorum spacio invicem distarent. 3) τῷ *חרם* constrictus, non conducebat, nec conducebatur, quod utrumque integrum erat excommunicato per נָרוּי. 4) Cum τῷ *מוחרם* nullum commercium, nulla consuetudo erat habenda, at vero cum *המןורה* conversatio non, nisi certis legibus fuit prohibita. 5) *חרם* fieri non poterat, nisi a pluribus, & ad minimum a X virorum coetu, vero ab uno solum privatim fieri, immo aliquis seipsum per נָרוּי obligare ac solvere poterat.

Ibidem.

(8) *Quando ea denuntiabantur*] Solennia hujus excommunicationis ita habebant: 1) Proclamabatur coram tota Synagoga, congregatis omnibus Ecclesiæ capitibus & Senioribus, aut ad minimum X viris. 2) Incendebantur candelæ, ac maledictionis formula finita, repente extinguebantur, in signum, quod excommunicatus luce cœlesti sit indignus. 3) Inflabant cornua, sive bucinae, ad majorem tum reo, tum coetui ecclesiastico incutiendum terrorem; quamquam id non nunquam, etiam in denunciando Niddui, fieri moris esset. 4) Pronunciabatur in illum hæc solennis formulæ, quam exhibet MAIMONID. in Hilc. Talmud Thora cap. VII. פלוני מוחרם

N. N. *וְאַרְוֹר בּוּ אֶלְאָ בּוּ שְׁבּוּעָה בּוּ נָרוּי* de votus atque maledictus habeatur. In illo sit execratio, in illo sit juramentum, in illo sit anathema. Quibus verbis, quicquid horrendi, sive Dei vindictam, sive hominum odium, aversationem, detestationem, immo omnia, quæ esse possunt adversa, tali homini devoto imprecabantur. Quin & nonnunquam multo longiori, & maledictionum ac execrationum myriadibus referata utebantur formula, qualem ex antiquo Codice MSC. excerptam, exhibet BVXTORF. in Lex. Targum. p. 828. cui addere solent capit. XXIX. Devter. comm. 18, 19, 20. Quin & superiori adhuc ampliorem anathematis formulam proponit SELDENVS lib. IV. de Jure Natur. & Gent. juxta discipl. Hebr. cap. VII. p. 524 sqq. ex libro כל בּוּ in qua plurima leges Angelorum nomina, & Astrologica, aliaque superstitionis.

Eiusmodi מוחרם seu per Chæræm excommunicatus, & tot onustus diris ac execrationibus, ab omnimoda fere consuetudine fuit exclusus; adeo ut illi quoque, qui familiariter cum illo conversarentur, aut cibum potumque cum eo caperent, licet ultra quatuor cubitos essent remoti, aut ullam ejus curam agerent, labem ab ipso traherent, & gravissime mulctarentur.

Denique terminus hujus anathematis non erat fixus & definitus, ut in Niddui, sed si spes penitentiae superesset, hoc anathemate tamdiu continebatur, donec conversus se solvi petiisset. Hoc nisi siebat, lata judicis sententia excommunicatus manebat, & vel per aliquot annos ira constrictus perseverabat. Solutio denique hujus anathematis iisdem verbis & ritibus siebat, ut in Niddui; hoc saltem observato discrimine, quod Niddui ab unoquoque, sive privatim, sive publice excommunicationem pergesset, solvi potuerit: *חרם* autem a tribus vulgaribus viris tantum solvi poterat, sin autem vir gravis & sapiens esset, is unus, aut cum socio, solvere poterat.

Ad §. VI. pag. III.

(9) *1 Cor. V, 5. & 1 Tim. I, 20.*] Vix persuaderi nobis patimur, fuisse secundum hanc anathematis Judaici speciem, Paulinam illam excommunicationem, cit. loc. adhibitam, sed quemadmodum disciplina Ecclesiae Novi Test. a disciplina vetere actu differt, multa tamen ex illa mutuo petit & imitatur, sic excommunicationes Pauline ad imitationem potius anathematis Judaici institute sunt, quam ut paria omnino facerent cum illis. Non me fugit, **VITRINGA** supra cit. cap. X. totum in eo esse, ut excommunicationem in Ecclesia Christiana Apostolica, ad exemplum Synagogae fuisse receptam evineat, eoque fine post Matth. XVIII, 15. 2 Thess. III, 14. Rom. XVI, 17. etiam ad *1 Cor. V.* provocare pag. 757. cui *2 Joh. vers. 10.* & *3 Joh. vers. 10.* jungit. Velut autem ultro largior, Apostolicam Ecclesiam praeuentem habuisse Judaicam, quod unum urget **VITRINGA**, ita utramque excommunicationem eandem fuisse, quod Auctor contendit, nego. Quæ doctissimus **WOLFIUS** in *Curis ad 1 Cor. V, 5.* suffragia sumorum viorum pro excommunicatione Paulina allegat, bene habent, sed excommunicationem non Judaicam, verum Christianam defendant. Huc demum faciunt, quæ Vener. **PFAFFIUS** de *Origin. Juris Eccles.* p. 71 sqq. contra **SELDENVM**, & ante ipsum **SALDENVS** *Otor. Theolog. lib. III. Exerc. II.* p. 456 & 464. de traditione in potestatem Satanae disputat: quibuscum confer, quæ pro asserenda excommunicationis Christianæ origine Divina, accuratissimus **FECHTIVS** in aciem produxit argumenta, libri *de Excommunicat. Ecclesiast. §. IV.* p. 5 sqq. rufusque, quæ de traditione in potestatem Satanae monuit §. XXXVII. pag. 97 sqq.

Ad §. VII. pag. cit.

(10) *Tertius excommunicationis gradus*] Ad tertium excommunicationis Judaicæ gradum, **נהנש** dictum, Auctor pergit, ejusque tradit i) Etymologiam geminam, cum *alii* vocem

compositam censeant ex **השׁם** / quod apud Rabbinos nomen Dei tetragrammaton designat, & **אתה** venit, ut hoc sibi velit: Dominus certissime veniet & ulciscetur. Id Syriace a Paulo expressum legi *1 Corinth. XVI, 22.* **לְמִן** *Moran Etho*, *μαρτίν* οὐδέ. Verum, licet Apostolus ad anathema quoddam Judaicum digitum intendat, Schammatha tamen Paulino vocabulo reddivix dicerem, cum commodior suppetat origatio, neque vocabulum **שָׁמַן** in compositione, nominis Divini notionem habeat, velut simpliciter positum apud Rabbinos. **Alii** cum **ELIA** Germano cit. *Annot. I.* ex **שָׁמַן** ibi, & **סִיחָן** mors componunt, ut innuat, hujus excommunicationis reum morte dignum esse, & morti tradiri. **Alii** idem esse volunt, ac **שְׁמַמָּה וְזֹהָה** *desolatio erit*, quæ allusio potius, quam vera vocis origatio est. Optime derivatur a Rad. **שְׁמַת**, que licet in Scriptura non legatur, in Targumim tamen, in Talmude & apud Rabbinos occurrit, notione *exclusionis*, *separationis*, & *segregationis*. Apud Arabes superest verbum *Schamtâ*, quod in secunda conjugatione anathematizandi notionem habet, in qua origine **VAL. SCHINDLERVS**, **CONSTANT.** L' **EMPEREV**, **GOLIVS**, aliique viri docti conspirant. 2) Discriben hujus a præcedentibus gradibus excommunicationis collocatur in eo, quod hæc sit extrema, eaque gravissima species anathematis, qua homo post omnia, incassum tamen, adhibita media, humanae societatis juribus, legibus, officiis, commerciis exclusus, judicio divino tantum relinquebatur ac destinabatur. Huc exactissimi judicii Theologus, **IOH. FECHTIVS** respicit, quando loco citato §. 3. nullus dubitat, quo minus majoris excommunicationis, ut apud Judæos, ita quoque apud Christianos, fuerint gradus, unus severior altero, qui tamen non tam differrent quoad vim & vinculum anathematis, quam quoad solemnitatem & terrorem, eo quod unus, quam alter, plures minoresve adjunctas haberet imprecations & execrationes publicas. Nulli ergo, nisi qui graviter peccasset, & contumaciter, spretis omnibus adhortationibus, & reliquis castiga-

castigationibus, quin & insuper habitis prioribus gradibus excommunicationis, in peccato suo persistere, fuit hæc pena inficta. Immo, juxta tritum apud Hebræos proverbium, homo talis fuit, tanquam pinguedo illita carenti fornaci, quæ statim in fumos abit, nec unquam recolligitur; sic talis excommunicatus in Ecclesiæ cœtum nunquam se iterum recipit, verum pertinax in sua malitia & impenitentia persistit, adeoque spes omnis conversionis decollavit. Eaque causa est, propter quam supra *Annot.* i. dixi, infrequentem admodum fuisse inter Judæos, & vix usurpatam. Non enim temere, aut statim, Antistites Ecclesiæ hanc homini peccatori denunciare solebant pœnam, sed præmissa & spreta seu admonitione, hinc inflicto Niddui, & τὸς Chærəm anathemate, & tentatis prius omnibus, quibus ad frugem revocari posset peccator. Quæ si frustra essent omnia, hoc demum excludebatur maledicto, & justissimo Dei iudicio relinquebatur. Refert hoc **BONAV. CORN. BERTRAM** de *Rep. Hebr. cap. I. p. 21.* Chanochi, septimi ab Adamo, cum Caini posteros in pejus ruere, & Dei filios seu populum Dei in dies magis magisque ab antiqua puritate desciscere vidisset, anathema illud solenne, Apostolo Judæ Epist. comm. 15. memoratum. De quo tamen eo magis dubito, quo clarius Apostolus verba ista inter vaticinia, nequaquam inter execrations, refert: προεφήτευσε δὲ καὶ τέτοις inquiens. Propius ad verum accedere videntur, qui horrendam, a **BVXTORFIO** supra cit. in medium prolatam, formulam ad Schammatha referunt, qua vix asperior concipi posse videtur, cum omnem pœnitentiam ac venia locum excommunicato intercludat, quando inter alia habet: וְלֹא יִהְיֶה תָּקוֹמָה לְמַפְלֹתוֹ neque ulla sit resurrectio ruina ejus: quod profecto & voluntati Divinae, & voto Ecclesiæ, directe adversatur. Omne enim anathema ad peccatoris tendit conversionem juvandam, Paulo teste: Cor. V. 5. neque illa penitus, quoad peccator in vivis est, desperanda est apud quenquam, cui vel in confinio mortis indulgeri ea potest a Deo, quod conver-

sus in cruce latro docet. Hinc omnem peccatori redditum ad pœnitentiam, & per illam ad finum Ecclesiæ, obstruere, ab officio Ecclesiæ est alienum. Sive itaque adhibitum unquam ab Ecclesia hoc anathema fuerit, sive minus, iniquum certe censemus, & charitati adversum. Quod tamen non obstat, quo minus, ceu distinctum a superioribus, excommunicationis genus a Judæis existimetur. In libro *Tanchuma* cit. a **BVXTORFIO** *Lex. Targum.* p. 2464, trium anathematum diserta fit mentio, quando de anathemate Cuthæorum affirmatur, וּמְחֻרְטֵין וּמְשֻׁתְּחֵין אֲתָה הַכּוֹתִים & anathemate Chærəm, וּSchammatha, & Niddui excommunicaverunt Cuthæos. quo faciunt etiam, quæ sequuntur.

Ad §. IX. pag. iii.

(ii) *Sub pœna ternæ illius excommunicationis* R. GERSOM, natione Gallus, & tantæ inter suos auctoritatis, ut communiter מאוח הנולה lumen captivitatis diceretur, qui A. C. 1070. diem obiit, excommunicationis pœnam statuit in eos, qui alienas literas resignarent. Egit de illa **BVXTORF.** *Institut. Epistol. Hebr. cap. VI. §. III. p. 55 sqq.* indeque tria excommunicationis Hebraicæ genera demonstrare satagit. Formulas ejus varias attulit, earumque abbreviaturas interpretatus est pag. 59. Resignare נסור בחרג מ"ה nefas est per anathema R. GERSOM, luminis captivitatis: istud autem anathema explicatur בְּנַחַשׁ per Niddui, Chærəm, & Schammatha.

Ad §. X. pag. cit.

(12) *Quatuor gradus erant in Ecclesia Græca*. Vix est inter recentiores Scriptores, qui majori cum accusatione & doctrinæ apparatu, hos pœnitentium ordines, & censuræ Ecclesiasticæ gradus prosecutus sit, quam **JOSEPHVS BINGHAM** in *Origin. Eccles. lib. XVIII. Tom. VIII.* edit. Grischov. pag. 108 sq. Cui jungi poterit ex nostris **H. BARTHOLD. NIEMEIERI** de *Disciplina Ecclesiast. Diff. III. §. 35. p. 114 sqq.* qui

in compendium misit, quæ prolixè alii tradiderunt. Egit de iisdem GABR. ALBASPINAEVS lib. II. Observat. XXII. sqq. p. 200 sqq. HOORN-BEECK Vet. & Nov. lib. I. pag. 121. SVICERVUS Observat. Sacr. cap. I. p. 7. Et cui non dictus Hydas?

Ad §. X. pag. III.

(13) *Observant quintum gradum*] Contra quintum hunc gradum statim ab initio, laudatus disputat BINGHAM §. I. & quatuor solum contra GVIL. CAEVUM asserit. Ex adverso GVIL. BEVEREGIVS Annotat. ad Canonem XI. Concilii Nicæni I. Synodici Tom. II. p. 71. b. tres tantum agnoscit; τοὺς προκλαίοντας, lugentes, non tam paenitentes censens, quam paenitentia potius candidatos: quanquam posthac non gravatim quatuor, cum ceteris, gradus admittit.

Ad §. XI. pag. cit.

(14) *Σύστασις, assistentia*] Ordine retrogrado progreditur Auctor, & primo loco ponit, quem alii quartum & ultimum dicunt paenitentia gradum. Erant autem συνισάμενοι, consistentes, quibus permisum erat, consistere cum fidelibus ad altare, & in communib[us] precibus se jungere, videreque oblationem fieri; nec dum autem oblationes suas facere, nec Eucharistia participes cum illis fieri licebat. Interim Catechumenis, & reliquis paenitentibus dimissis, ipsi manebant, nec templo egrediebantur, nisi sacris omnibus finitis; hinc Sacrae Eucharistiae administrationem & consecrationem adspiciebant, ipsi tamen Sacramenti expertes. In eo enim gradus hujus sita erat disciplina, ut cum reliquis fidelibus omnia haberent communia, solo jure oblationum, & sumenda Eucharistiae excepto.

Ad §. XII. pag. cit.

(15) *Τπόπτωσις, submissio*] τποπίπτοντες, vel etiam γονυλίνοντες, substrati, vel genu flecten-

tes dicti, propius ad locum fidelium, cum Catechumenis tertii ordinis aceedebant, pone ambonem, intra septa Ecclesiae constituti, sed ita, ut fideles neque contingerent, neque iisdem permiscerentur. Audiebant lectionem sacram, & Scripturæ interpretationem; participes etiam fiebant precum, quibus, orantibus Catechumenis, interesse datum erat. Ast cum ad mysteriorum dispensationem propius esset accedendum, antequam, dimissis Catechumenis, & ipsi secederent, denuo velut etiam sub ingressum templi fecerant, humi in faciem lamentabundi se prosternebant; ac tum Episcopus, Sacerdotesque reliqui accurrebant, manibusque ad illos, humiliiter prostratos, expansis, peculiares & ad Catechumenos non spectantes, orationes super eos recitabant; quibus auditis, ab ulterioribus fidelium orationibus & sacris arcebantur, vel potius dimittebantur. Hic rigidissimus erat gradus, & adeo durus, ut fere solus μετανοίας, paenitentia nomine, cum apud alios, tum apud BASILIVM M. veniret, & in eo constituti, simpliciter οἱ ἐν μετανοίᾳ, paenitentes vocarentur; quia erant notissimi, & maxima actuum paenitentialium pars ad eos pertinebat, dum in hac essent statione, in qua bene multis, nunc XV, nunc XX, annis perseverabant.

Ad §. XIV. pag. III.

(16) *Αχρότασις, auditio*] Audientes non ad coemeterium tantum, verum intra portam templi admittebantur, in narthece, seu portico templi, post Catechumenos, consistentes. His integrum quidem erat, sermones sacros & prælectionem Biblicalam audire, sed exire debebant ante, quam preces communes inchoarentur, & Sacra Eucharistiae dispensationem adspicere non poterant. Hæc enim cum ingrueret, voce Diaconi Catechymeni dimittebantur, & cum iis quoque paenitentes, atque tum fores τὸν ναὸν clauderantur, intusque fiebat Eucharistiae celebatio. Vox Diaconi erat: *Ite, Missa est;* a qua

Bb bb

procla-

proclamatione *Catechumenorum Missa* nomen sortita est, quorum dimissio, reliquorum etiam, quibus τὸν πρόναον obire licebat, quique post Catechumenos stabant, dimissionem secum trahebat.

Ad §. XV. pag. 112.

(17) Πρόκλωσις, præfatio] Erat luctus extra portam Oratorii, quando peccatores in vestibulo prostrati jacebant, & cum luctu & lacrimis fideles ingredientes obsecabant, ut pro se misericordiam Dei elicerent. Quamdiu quis poenitentes in hoc gradu esset, id quod frequenter per tres integros durabat annos, non solum a fidelibus, sed etiam a Catechumenis separatus, magnoque in squalore constitutus, sublata coma, cilicio contectus, lacrimas fundebat, iisque limina, per quæ in Ecclesiam ingrediendum erat, irrigabat. Provolvabantur hi tales ad genua fidelium, sacros conventus obeuntium, cum lamentatione miseris modis eosdem implorantes, ut deprecatione pro se interposita, commiserationem & veniam sibi impetrarent. Ante autem, quam poenitentes hunc πρόκλωσιν gradum inirent, manus impositionem ab Episcopo & Clero sortiebantur, ut per eam hominum ad poenitentiam admissorum animis gratia illabetur, qua accenderentur ad poenitentiam alacriter peragendam; unde illa non sine orationibus, & Cleri apud Deum intercessione peragebatur, ut qui poenitentiam ingressi essent, animis non frangerentur, sed magna constantia & firma spe, statim suum decurrenter. Plura lege apud citatos auctores.

Ad §. XVI. pag. cit.

(18) Cain primo excommunicationis gradu fuisse punitus] Cainum excommunicatum a Deo, & lepra percussum, eaque insignitum fuisse nota, persuasum habet CAMPEG. VITRINGA Comment. in Jes. LIII, 4. Tom. II. fol. 667. b. Potiori tamen, jure excommunicationem negat HEIDEGGER. Histor. Patriarch. P. I. Exerc. V. §. 38. p. 197. cum nihil in historia Mosäica appareat, præterquam exilium & mutatio soli patrui, in quo cultus Dei viguit, conjuncta cum maledictione. Egressum autem a facie Dei, MERCERVS & DRVSIVS Not. maj. in Genef. IV, 14. de dejectione a favore & præsidio Dei, commode exponunt; etsi CALOVIVS de loco accipere mavult, quod cum priore explicacione non pugnat.

Ibidem.

(19) A tribus impuritatis speciebus] En verba FAGII ad Numer. V, 2. ex quibus liquet, illam de tribus excommunicationis generibus cum tribus castris collationem, nihil prorsus ad ipsum spectare. Tria, inquit, secundum Hebraos, castra erant: videlicet castra Dei, i. e. Tabernaculum, castra Levitarum, & castra Israel. Lepros ab omnibus arcebantur, immundi per fluxum, a primis duobus excludebantur, pollitus vero super mortuo, sive anima, ut Hebraismus habet, solum a Tabernaculo arcebatur. Mera ergo haec, nec solida Auctoris est allusio, quam tamen IOH. HENR. REIZIVS in Not. ad b. l. adjecta tabula, & ulteriori declaratione, pinxit & ornavit.

AD

LIB. V. CAPVT III.

DE COLLEGIO, SEV CONSESSV CIVILI, QVAS
PERSONAS ID REQVISIVÈRIT.

Ad §. I. pag. ii2.

Etsi non in pœnam hominum]. Distinguitur hic saltem judicium Dei a judicio humano, forum poli, a foro soli, multaque dari delicta docetur, quæ in foro poli animadversionem incurront, in foro tamen soli impune committuntur. Jobus appellat עון פלויים cap. XXXI, ii. iniquitatem judicum, dignam, in quam judices animadverant, quæ ne ab hominibus quidem impunitatem consequatur, nedum coram tribunali divino. ALBERTO SCHVLTENS Comment. in b. I. ubi cum cura in vocem inquirit, עון פלויו est crimen arbitrarium, quod arbitri vel mitissimi condemnare debeat. Vtiusque autem fori hujus distinctionem, gemina dissertatione, ex instituto discussit GIBERT. VOETIVS Tam. IV. Select. Disput. V. & VI. p. 62. quarum posteriori, per singula decalogi præcepta eundo, discriminem istud evolvit. Judæis dicuntur בותה רין seu domus judicii superior, seu celestis, & בותה רין שלטמְרָן domus judicii inferior, seu terrestris: & pœna, ex foliis Numinis placito infligenda (qualis erat v. g. poena כרת excisionis) ביד שמיים manu Dei sumenda ferebatur.

Ad §. IV. pag. ii3.

(2) Hebr. נשיא / Græc. Ἀρχων, Princeps] Supra de eo diximus, ad Libri hujus Cap. I. Annot. 2. quæ non repetimus. Juvat autem de universo Synedrii M. confessu MAIMONIDEM audire, sed brevitatis studio Latine versum, qui Hilec. Sanhedrin cap. I. §. 3sqq. ita tradit: Senatus major in Sanctuario erat, & vocabatur Sanhedrin Magnum. Numerus illorum erat LXXI. sicut

dicitur (Num. XI, 16.) congrega mibi LXX viros de Senibus Israel. His Moses præfuerat, sicut dicitur: & stabunt ibi tecum. Ecce in summa LXXI. Qui grandior sapientia, ceteros omnes antecellebat, eum faciebant Præsidem, seu Caput confessus. Is ipsus est, quem eruditus ubique terrarum appellant NASI, h. e. Principem, isque præest loco Moses Magistri nostri. At, qui inter LXX Senatores, annorum ratione natu maximus erat, eum collocabant a dextris illius, vocabantque ABH BETH DIN, h. e. Patrem Consistorii. Ceteri LXIX sedebant ordine promotionis & dignitatis suæ; quo quisque major in sapientia, quam Collega suus, eō locabatur propius ad sinistram Principis. Circumsivebant autem dimidiā quasi aream semicirculatiter, ut eos ambo Præsides, Princeps & Pater, omnes simul in conspectu haberent. Confessum hunc delineavit SELDENVS lib. II. de Synedriis cap. VI. §. i. In eo autem MAIMONIDEM erroris arguit COCCLEVS ad Sanhedrin cap. IV. Not. ii. quando præstantiorē ceteris propriō rem perhibet sedisse ad Principis sinistram. Quia Principi medio, ad dextram Pater Senatus assidebat, ad laevam Sapiens, qui tertius dignitate erat. Hos autem tres ex Glossa ita describit: הנשיא הוא היה בעל הרשות ומיליך Princeps est, qui interpretandæ publice legis auctoritatem habet: אשר הוא גורל שברוינן שחרונין נפסקין על פיו Pater Senatus, is Judicum antecessor, cuius ore lites deciduntur: חכם הוא הגרול שבחכמים שנושאים ונותנים עשו בהלכה ווורע טעמי תורה ויושב לשמאלו של נשיא Sapiens is dicitur, qui inter Doctores præcellit, cum quo de agendis communicaatur, peritus sensuum & rationum legis. Is ad levam Principis sedet. Quis singulis honor sit habitus, ibidem ex Horajoth docet COCCLEVS: Principi

Principi intranti omnis populus assurgit, neque residunt, priusquam ipse jubeat. Pater Senatus ubi intrat, duobus hinc inde ordinibus surgentibus exceptitur. Sapiens quando intrat, unus surgit, alter sedet. Hoc ut intelligatur, tenendum est, tres Candidatorum, seu discipulorum Sapientum ordines, quemlibet viginti tribus constantem viris, coram consessu semicirculari Patrum conscriptorum assedit, de quibus rursus videatur SELDENVS cit. loc. §. 2.

Ad §. V. pag. 113.

(3) *Testium ad minimum duo erant, Deut. XIX. 15.*] In religionis negotio unum suffecisse testem ad quæstionem habendam, perperam tradit TREMELIUS Not. ad Deuter. c. l. comma 16, notatus eo nomine, & e vers. 15. valide confutatus a GERHARDO Comment. in b. l. p. 117. Ceterum Mischna Cod. Sanbedrin cap. IV. §. 5. modum terrorem incutiendi testibus, ne mentientur, ita definit: *Testes rei capitalis intro vocatos admonebant, ne quid ex conjectura aut rumore dicerent, etiam si ex ore testis aut hominis fide digni audisse se affirmat: item: forte ignoratis, nos per vestigatueros tandem vos esse inquisitione & indagatione.* Ne sitis nescii, aliter se habere judicia, que de pecunia, quam que de capite habentur. Nam in illis, pecunia data, peccatum piari potest: in his, si quid deliqueris, sanguis rei & seminum ejus ad finem usque facili tibi imputatur. Qui autem a testimonio in judiciis, ceu פְּסָלֵן imidonei arcebantur: feminæ, servi, minores, fatui, surdi & muti, cæci, impii, impudentiores, propinqui, falsi ante convicti, de illis vide SELDENVS c. l. lib. II. cap. XIII. §. II.

Ibidem.

(4) *Scribarum, seu Notariorum duo erant]* De his denuo Mischna c. l. §. 3. ita habet: *Coram illis (Synedrii Assessoribus) a dextra & leva stabant duo Scribæ, qui absolventium & condemnantium annotarent sentencias.* R. IEHVDA

ait, tres: unus, qui absolventium, alter, qui condemnantium, tertius, qui utrorumque verba consignaret.

Ad §. VI. pag. cit.

(5) *Hebræis vocantur שׁוֹרְטִים] Contra ANTON. CREGVTV in Revelat. Arcanor. cap. XXVI. p. 896 sq. Schoterim & Schophetim eosdem fuisse contendentem, CARPOVIVS Not. ad SCHICKARDI Jus regium Cap. IV. Theor. XIV. p. 241 sq. consentientibus fere omnibus cum Judæorum, tum Christianorum suffragiis, evincit, utrosque eo dignitatis gradu distasse, ut שׁוֹפְטִים Judices essent, qui sententiam dicerent, שׁוֹרְטִים Officiæ, qui judicata executioni mandarent, & populum ad obsequium cogerent. Ita certe ABARBENEL Comment. in Legem fol. 364. col. 4. distinguit: Schophetim sunt Judices, qui causas decidunt, sive in judiciis capitalibus, Synedrio puta Viginti-triumvirali, sive in judiciis pecuniariis Synedrii Triumviralis, sive denique sunt tres illi Judices tantum, quos diximus in parvis civitatibus constituendos. Schoterim autem sunt exactores populi, quorum functio in hoc consistit, ut cogant homines ad observantiam decreti constituti a Judicibus. MAIMONIDES Hile. Sanhedrin cap. I. ab init. eos dicit Lictores, manibus tenentes baculos & lora, stantesque in conspectu Judicum, discurrentes quoque per forum & plateas, adeuntes tabernas, ad ordinanda pretia & mensuras, ac verberantes eos, qui perverse agunt: omne autem, quod agunt, ex sententia Synedrii agere prohibet, & quæ male geri vident, ad Senatum perferrere. NICOL. FULLERVS Miscellan. Sacr. lib. III. cap. XIX. in eadem sententia acquiescit, & Apparitores scite interpretatur. Hanc tamen vim vocis minus assecuti videntur LXX, quando שׁוֹרְטִים Γραμματεῖς, sæpius etiam Γραμματοσָרָגְיָהִים appellant, Scriptorum vel Literarum Introductores. Imposuit hæc versio magno AVGVSTINO, ut Schoterim, pueritiae in Judaica gente, dum sub Mose ageret, Præfectos existimat. Hoc sibi vult, quando lib. XVIII. cap. XXXIX. de Civit. Dei mentem ita expromit: Moyses in populo*

populo Dei constituit, qui docendis literis præfessent, priusquam divinae legis ulla literas nosset. Hos appellat Scriptura Grammatagoges, qui Latine dici possunt Literarum Inductores, eo quod eas inducant, vel introducant in corda discentium. Missa vero puerili institutione, alii Græcos interpres ita excusant, ut Εἰσαγωγῆς τῶν γερ-Φῶν, Introductores dici observent, qui actiones & causas ad Judices introducerent. Eadem ergo vocis notionē Γερμανοταγωγῆς, designare putant litium notores, qui caulas inducerent. Verum nec ista, vel Rabbinorum explicationi, vel functioni muneris respondent, ut Græcos interpres rectius dixeris vim vocis æque ignorasse, ac Vulgatum Latinum, qui nunc Magistros vertit, nunc Doctores, alibi, qui docerent vos singula. Præstat publici juris ministros, cum PAVLO FAGIO reddere in Deuter. I. Ita enim Christus ipse reddidisse creditur, quando Matth. V, 25. Ἄπολετον dicit στρατηγὸν Κειτῆν oppositū. Ita quoque IOSEPHVM Antiqu. lib. IV. cap. VIII. exposuisse vocem, viri docti obseruant. Auctor noster ex Luc. XII, 58. per Πρεσβυτορα, Officialem illustrare mavult, quod tamen eodem redit. FVLLERVVS, voce Jurisconsultis Græcis usu recepta, Εὐθίβαστος, sive Εὐθίβαστος dicit. Melius certe utrumque Evangelistæ vocabulum τῷ respondet, quam τῷ ιησοῦ quod nonnulli apud doctiss. WOLFIVM in Curis ad b. l. censuerunt: cum ιησοῦ reos in vincula conjectisse, in iisdemque detinuisse non legatur, quod tamen τῷ Ἀπόλετῳ apud Matthæum, & τῷ Πρεσβυτορῳ apud Lucam, asseritur, τῷ Σωτῆρι autem ex officio competebat.

Ad §. VII. pag. 113.

(6) *Advocatus dicebatur* [בעל ריב] Probe distinguendus est בעל ריב Moderator, seu Patronus cause, ab איש ריב Litigante, seu parte litis, sive litem aliis intendat, sive in jus ab aliquo vocetur. Jeremias sane, quando c. XV, 10. scilicet איש ריב ואיש מרון Virum litis, virumque

rixæ se deplorat, non causarum Patronum seu Advocatum agebat, sed virum designat, cui omnes fere regionis incolæ litem intendant. At Pontificis Maximi, in jus vocati, Mandatarius, sive Procurator, sigillatim אנטול Enteler vel Entoler dicebatur, in quam vocem copiose & cum cura inquirit SELDENVS lib. II. de Synedr. cap. X. §. 7. & 8.

Ibidem.

(7) *Stabat a dextra partis in jus vocatae*] Versus dextram Judicis reus, at juxta dextram rei, Auctor stabat in Judiciis apud Hebræos, & ut COCCIVS quidem & GROTTIVS ad Zach. III, 1. sed absque idoneo testimonio tradiderunt, accusatores reum statuebant ad laevam suam, hoc ipso declaraturi, causa se illo superiores esse; unde phrasis petita Psal. CIX, 6. præfice super eum impium, & Satan (ὁ ἀντίδικος, adversarius) adstet ad dextram illius (coram tribunali quippe divino, reum ipsum agens, scelerumque convincens). Pariter Zach. III, 1. actor stabat ad dextram Pontificis Josuæ, coram Deo ipsum accusans. Rursus autem Advocatus quoque a dextris rei consistebat, cum causam ejus peroraret, unde trita phrasis: esse alicui ad dextram, quæ idem valet ac, prope alieui adesse, in clientelam ac patrocinium eum suscipere, causamque ejus tueri, Psal. XVI, 8. Etsi phrasis quoque petita esse possit e bello, vel certamine, ubi militi tyroni, vel formidoloso duellanti, a dextris sistitur miles veteranus, aut intrepidus heros, opem, si necessitas exigat, promptissime latus. Ad priorem adagii usum alludit David Psalm. CIX, 31. Dominus adstet a dextris pauperi, ut salvam faciat animam ejus &c. ad posteriorem Psalm. CX, 5. Dominus a dextris tuis vulneravit reges, tempore vindictæ sue: Psalm. CXXI, 5. Dominus obumbrabit tibi a dextris tuis: huc refer etiam visionem Stephani, cui Jesus stans a dextra Dei apparebat Act. VII, 55. et si hoc non sit ad dextram Stephani.

Ad §. VIII. pag. 113.

(8) *Sententia de causis per Judicem hoc modo ferebatur*] Disertis verbis hoc definitur in Mischna, *Sanhedrin cap. III. §. 7.* *Re confecta* (causa satis cognita, & deliberata sententia, collectisque suffragiis, de quibus *ibid. in §. præc. 6.*) *partes intro vocantur.* *Qui natu maximus est inter Judices, partibus nomine compellatis, alteri quidem ait:* אֲשֶׁר פָּלֹנִי אַתָּה זֶכְאֵי Tu N. N. *innocens es.* Alteri autem: אֲשֶׁר פָּלֹנִי אַתָּה חַיֵּב Tu N. N. *obligaris,* seu *condemnatus es.* *Quare non licet cuiquam Judicum egresso, dicere:* ego secundum te *judicavi,* collega mei te *condemnauit.* Sed quid facerem? Collega mei numero me vicerunt. Hoc, qui fecerit, in eum competit illud: *Prov. XI. 13. qui prodit arcanum, calumnior est.* Universum autem judicii processum ita delineat *SELDENVS lib. II. de Syn. cap. XIII. §. 3.* Auditis testibus, & seorsim ac per se examinatis, suffragia ferebant *sive absolvendo, sive condemnando,* quæ, cum rationibus suis, colligebant Scribæ. Sententia condemnationis data, Synedrii in locum, procul a Synedrio situm, duci jubebant réum, ubi pœnam capitalem subiret, juxta illud *Lev. XXIV. 14. educ blasphemum extra castra:* neque differenda erat judicii executio, אלה יחרג ביוון sed die suo, quo damnatus est, morte erat plectendus. Reliqua infra redibunt, ab *Auctore* allegata *Cap. VI.*

Ad §. IX. pag. cit.

(9) *Romani sententiam suam ferebant tabellis*] Romani judicii morem probe exponit *Auctor.* Post actiones enim, ab utroque oratore peroratas, cum jamjam mittendi essent in consilium judices, tres unicuique judicii dabantur tabellæ ceratae, una *absolutionis*, altera *condemnationis*, tertia *ampliationis*, quarum unam mitteret in urnam. Atque liberum erat, quam quisque vellet, ex illis tribus in urnam conjice-re, sine ullo invidiae metu: erat enim ita occul-

tum suffragium, ut nesciretur, favissetne, an nocuisse reo: ita tutum, ut abesset suspicio ambi-tus, aut corruptela. Qui ergo absolvere reum cupiebat, in cistam sive cistellam, sive, quod alii volunt, in sitellam, injiciebat tabellam, notatam litera A, quæ *absolutionis* notam insculptam referebat: unde *CICERO* pro *Milone cap. 6.* haec litera *salutaris* vocabatur, cuius indicio reus peccato absolvebatur. Contra tristens dicit *ibidem* literam C vel K, quia *condemnationis* notam in tabella ferebar, quam immittabant ii, qui reum de peccato, de quo accusabatur, condemnabant. Denique si non satis constaret, absolvendusne an condemnandus reus esset, tabellam ampliationis immittabant, cui *N. L.* inscriptum, symbolum *Non Liquere* innuens. Vide apud *POLLETV M For. Rom. lib. IV. cap. 15. & lib. V. cap. 8.* *MANVTIVM de Legibus cap. 22.* & ante omnes *GRAEVIVM Thes. Antiqu. Roman. Tom. XI. p. 877. F.*

Ad §. IX. pag. 114.

(10) *Ibidem Græci utebantur*] His lapillus absolvitorius ψῆφος τρύγσα, damnatorius καθαίγσα, audiebat. Perorata enim utrinque causa, Magistratus qui judicio præsidebat, suffragia Judicibus dabat. Et de Θ quidem ad citatum *PERSII* locum Scholia-stes: *Judices*, inquit, literam Theta apponunt ad eorum nomina, quos suppicio afficiunt. Confer *GVIL. BVDAEVN. Comment. Gr. Ling. f. 226, 227. & IAN. EUTHERSIVM lib. V. Var. Lection. cap. XVII. p. 502.* Contra vero ea *SVIDAS Lex. b. v. ψῆφος μέλαινα, ή καταδιάγσα λευκὴ δέ, ή διαίγσα.* Calculus niger erat ille, qui reum condemnabat, albus vero, qui justificabat. Item, absolvitorii erant ψῆφοι ἀτέντοι, integri damnatorii τετρηγάναι perforati. Urna in quam immittabantur, καθόδισκος, illud autem, per quod urnæ impositum calculi descendebant, κημὸς vocabatur. Vnde liquet, non eundem apud omnes morem obtinuisse in Græcia.

Ad

Ad §. X. pag. II4.

(11) *Apoc. II, 17.*] A Græcorum judicium suffragiis depromtam hic phrasin esse, viri docti dubitant, quia Filius Dei calculum album victori dandum promittit, qui tamen in foro Græco non absolvendis dabatur, sed magistratui, qui præerat judicio. Observant præterea, Dominum hoc calculi albi beneficium conjungere eum eo, cuius in præcedente oratione mentionem fecerat, esus de manna occulto. Mavult ergo H. GROTIUS, hac promissione alludi ad Olympionicas vel Hieronicas, qui, quando solenni cum pompa urbem patriam ingrediebantur, simul honorarias tesseras accipiebant, cum quibus iis potestas fiebat epuli publici, ad perpetuam vitæ sue sustentationem. Facit cum eo SAM. PETITVS *Var. Lect. c. VIII.* ubi rem clarius adhuc exposuit. Præterea HENR. HAMMONDV. obseruat, *Romanos quoque Cæsares, in ludis, quos ad Græcorum imitationem populo dabant, suas habuisse tesseras ligneas, quibus inscriptum fuerit frumentum, discus, servi, vestes, easque in populum suisse projectas, ex quibus qui aliquam accepérat ab Imperatoris ministris, eam offerens, illico recipiebat, quod in ea consignatum erat.* Hunc omnium longissime a scopo aberrare dixerim, cum non de temere ac forte fortuna oblatis beneficiis, sed de remuneratione gratioſa victorum, sit sermo. Denique ut illa devitet dubia, CAMPEG. VITRINGA ad h. l. Dominum respexisse arbitratur ad utrumque ritum, & judicialem & triumphalem; quem vide. Ante ipsum utrumque pariter junxit GVIL. SALDENVS: *Otior. Theol. lib. I. Exerc. VIII. §. 5. p. 177.* nec separari facile poterit uterque, cum Christus & esus de manna, & calculi albi, coniunctam faciat mentionem. Quam autem STEPHANVS LE MOYNE Annotat, ad *Varia Sacra* p. 681. postquam de absolucione in judiciis calculo dictum exposuerat, conjecturam addit, de lingua coccinea, die Expiationis Judæorum hirci capitl alligata, quæ, si Numen propter sacrificium placatum esset, miram & subitam albedinem induē-

bat; ea & lubrica omnino ac incerta, & coacta perquam ac longe petita est, ut suo merito a nobis explodatur.

Ad §. XI. pag. II4.

(12) *Matth. XII, 41.*] Gemina phraseos interpretatio h. l. obtinet: altera, ex judiciorum consuetudine petita, juxta quam assurgere solent, qui in cœtibus publicis aliquid sunt dituri; altera, ex articulo resurrectionis, ut sensus sit: *resurgent cum natione in judicio extremo.* ΒΕΤΑ, rejecta priori, propter præpositionem μετὰ, posteriori adstipulatur: recte notatus eo nomine ab ER. SCHMIDIO ad h. l. qui probe observat, non de communi Ninevitærum, cum gente Scribarum ac Phariseorum resurrectione, sed de peculiari aetione judiciali sermonem esse, quam Ninevitæ cum Scribis & Phariseis instituent: quo Auctoris quoque nostri sententia reddit. Hunc enim sensum sequentia verba: καὶ κατανεγκόσιν ἀντην, omnino requirunt. Præpositio autem μετὰ, vel idem valet ac κατὰ, vel in sensu primo ac proximo designat, *surgent cum hac generatione, tanquam partes litigantes, quæ ambæ in judicio stare solent.*

Ad §. XI. pag. II4.

(13) *Psalm. I, 5.*] Cum cura in h. l. inquisivit THOM. GATAKERV *Adversar. Miscell. lib. I. cap. IV. Opp. T. I. p. 196.* dignus, qui evolatur: cui jungi poterit CASP. SVICERVS *Theſ. Eccles. voc. ἀνίσαμας T. I. f. 359 sq.* & concise SIMEON DE MVIS in h. l. Exploso quippe errore eorum, qui impios resurrecturos ex his verbis perperam negant, vel ad geminam respicitur resurrectionem, aliam ad vitam, quæ Luc. XIV, 14. ἀνάστασις τῶν δικαιῶν audit, aliam ad condemnationem, sive ut Joh. V, 28. effertur, ἀνάστασις ψυχῶν, & ἀνάστασις κρίσεως, h. e. κατανεγκέσιως, a quarum priore excluduntur impii: vel, quod cum Auctore nostro probamus, verba idem volunt ac: *non consistent in judicio, quod*

amplius est, quam *causa cadere*. Ea quippe futura est improborum in die illa conditio, tam anxia, tam animi, consiliique omnis expers, ut ne oculos quidem attolle re contra sustineant, sed in angulum quemvis, aut terrae cavernam, aut

rupis fissuram, habentissimi condere se exoptent, modo ne coram facie Domini Jesu Christi, tunc in folio confidentis, cogantur comparere; Jes. II, 21. Apoc. VI, 15 sq.

AD

LIB. V. CAPVT IV.

DE NUMERO CVRIARVM CIVILIVM.

Ad §. I. pag. 114.

Senatus supremus, & Collegium minus] Vocabulum סנהדרין appropriatum est apud Hebraeos Curiae Magnae, sive Supremæ: sed frustra fuerunt Rabbini, qui ex Hebraismo vocis originem arcessere annisi sunt, eamque compositionem esse in *Pesiktha Zotertha* fol. 45. col. 3. tradiderunt, ex יסוד quod legem notet, & הדרין *haberin*, quod idem sit, ac *repetentes*, *versantes*: dictumque fuisse collegium Judicium *Sanhedrin*, quia constiterit מחרון ex repetentibus & versantibus legem divinam: quæ vigiliantium sunt somnia. Alii æque absurde, confessum hunc Judicium ita dictum perhibuerunt, quod in eo esse debeant שונאים הרות פנים *baron* odio habentes acceptationem vultus, sive respectum personarum in judicio. Rectius omnino ELIAS GERMANVS fatetur, in *Tisbi b. v. effe* plane Græcum vocabulum, ex Græco συνέδεσι inflexum & formatum. Postquam enim Alexander M. arma vietricia in Syriam usque & Judæam intulerat, factum hinc est, ut quamplurima Græca vocabula civitate donarentur Hebraica, velut ipsa Græca lingua utebantur politiores & cultiores. Ingentem talium vocabulorum silvam DAVID COHEN DE LARA parvo volumine, in forma 8. congregavit, inscripto עיר דוד *Vrbs Davidis*. Idem posthac usu evenit multis vocabulis Latinis, ubi sub Romanorum redacti sunt potestatem Judæi. De voce autem

Sanhedrin erudite commentatur SELDENVS lib. II. de *Synedriis* cap. III. §. I. ad quem recurrat, qui plura cupit. Id vero nominis de tripli usurpatur dicasterio. 1) de Collegio supremo LXXI. Judicum, quod Hierosolymis in templo residuebat: 2) de Collegio XXIII. Judicum, quod in singulis institutum erat urbibus: 3) de Collegio trium virorum, in parvis civitatibus, & vicis. Communi quoque appellatione בתי דין Domus judiciorum saluantur.

Ad §. IV. pag. 115.

(2) *Gehenna fuit vallis horrenda*] De Gehenna supra diximus ad Lib. IV. Cap. II. §. 6. & 7. quibus nil attinet, plura addere.

Ad §. V. pag. cit.

(3) *Ratione numeri judicium*] Ita diserte Mischna Traet. *Sanhedrin* cap. I. §. 6. *Synedrium* M. LXXI. *Judices* habuit, וקתן sed inferius aut minus, tres & viginti. Unde constat, LXXI. fuisse istius *Synedrii* *Judices*? ex eo, quod dicitur Num. XI, 16. congrega mibi LXX. viros ex Senioribus Israel. His Moses junctus erat, en tibi LXXI. Unde quoque בוח דין של ען Domus judicii LXXI. virorum passim appellatur. Quem numerum contra eos, qui LXXII. exculpere & Collegio huic adscribere Assessores conati sunt, valide asseruit SELDENVS cit. loco §. VIII. minorum

norum autem Judiciorum numerum XXIII. futiliter Judæi probare ibidem satagunt ex Num. XXXV, 24. coll. cum Num. XIV, 27. & Exod. XXIII, 2: quem late expositum lege a SELDENVS lib. II. cap. V. §. 2. Nec enim hæ nugæ adscribi merentur.

Ad §. VIII. pag. 116.

(4) *Collegium minus divisum erat*] Judiciorum minorum institutio arcessitur passim ex Deut. XVI, 18. quem locum diligenter & eum cura excusit SELDENVS loco mox cit. §. I. Quia enim in singulis totius Judææ urbibus judicia constituenda præcipiuntur, hinc eruuntur בתי רינוי Concilia tam שָׁלַשָׁה וְשָׁלֹשָׁה Viginti-trium-viralia, quam שָׁלַשָׁה Triumviralia. Id enim ad naufragium usque inculcavit Magistri אין בית רון שָׁקֹול מִוסְפֵּין עַל־הָמָם עַד־אֶחָר Synedrium non debere esse aqua lance libratum, ideoque adjiciendus unus, ut numerus fiat impar; ut, quemadmodum sententia capitalis in neminem ferenda erat, ex Num. XXXV, 30. & Deut. XVII, 6. nisi testes, qui de facto pronunciarent, unico plures essent, ita nec ferretur a Judicibus, qui pronunciabant de Jure, nisi etiam pars condemnatoria plusquam unico, absolvitoriam superaret. Viginti-trium-viralia bina Hierosolymis erant: alterum ad introitum atrii in Templo, alterum ad introitum montis Templi. In reliquis quoque urbibus, in quibus minimum centum & viginti patres familias habitabant, talia reperiebantur Synedria, ne alias quilibet, litis causa, Synedrium magnum, Hierosolymis confidens, adire cogeretur. Præterea MAIMONID. Hile. Sanhedrin cap. I. §. 5. Sapientes promotos, & in lege apprime peritos, in ea urbe requirit, in qua Synedrium viginti-trium-virale locum habere possit: *Quaecunque fuerit urbs, cui deessent bini Sapientes illustres, quorum alter potis esset docere & sententiam pronunciare in Lege universa, alter satis sciens esset ad audiendum, interrogandumque, in ea non collocabant Synedria (XXIII viralia) tamen si in ea essent*

mille Israelite. Synedrium, quod in se habuerit duos ejusmodi, alterum Auditioni idoneum, alterum Locutioni, pro Synedrio quidem symendum. Si vero tres ejusmodi in se habuerit, Synedrium erat mediocre: si autem quatuor, Synearium erat sapientie. Triumviralium denique judiciorum alia ex auctoritate publica habebantur, alia ex partium arbitrio, ubi actus aliquot jurisdictionis tantum voluntariae exercendi erant. Mischna Cod. Sanhedrin cap. III. §. I. ita sanctit: Litigantium pars altera sibi eligit unum, & unum altera, & utrique illi eligunt sibi adhuc unum, seu tertium. Laudi tamen habebatur, si Triumviri ejusmodi sibi adsciscerent Confessores veluti & testes judicii ac Adjutores. Hinc numerus eorum ad XI interdum assurgebat. Oportebat autem, ut cuncti illic considentes in foro הלוּתְרִי חכְמִים וּרְאִוִּין discipuli Sapientum essent, & judiciis idonei, ut MAIMONID. habet c. l. cap. II. §. 13.

Ad §. IX. pag. 116.

(5) *לשכת הנזות Conclave cæfuræ*] Cum redux ex captivitate populus Templum restaurasset, ad Templum, in usus Synedrii, splendifissimam adjecit aulam, quæ, quia ex lapidibus pretiosis, & artificiose dolatis atque accisis erat constructa, Conclave cæsum appellabatur. De ejus situ, ad Orientem, an ad Occidentem fuerit construētum, disputat CONSTANT. L'EMPEREUR Not. ad Cod. Middoth p. 185 sq. habitum autem, modumque exponit SELDENVS lib. II. cap. XV. §. 4. & post eum CARPZOV. Not. ad Schickardi Jus Reg. cap. I. Theor. 2. p. II sq. Hujus enim ea traditur fuisse ratio, ut & partem complecteretur sacram, & profanam, seu religione solutam: ac illa quidem, qua considerare non licebat cuiquam, nisi soli Regi ex domo David, sed posteriori ævo jam diu sublato, in atrio Israelitarum existeret, hæc vero in חיל antemurali, & exteriore templi ambitum prominaret. Bina etiam ostia, quorum per alterum in profanam, per alterum in sacram partem introibatur, habebat. Alii tamen ita contenti ciliant,

ciliant, amplissimum istud conclave duas habuisse partes, alteram conclave cœsum, alteram antemurale dictam, in quarum priori tanquam ordinaria, diebus profestis, in posteriori diebus feriatis assidentes jus dixerint Senatores, juxta illa, quæ in Gemara *Sanhedrin cap. X. §. I.* leguntur, apud *c o c c e i v m b. I. p. 82.* Illud autem conclave utrosque limites, terræ Benjamin & terræ Judæ complectebatur, situm quippe dimidium in finibus Judæ, dimidium in finibus Benjamin, quæ duæ tribus in monte Morijah, ubi Templum construetum erat, disternerabatur. Hinc *Z E L T N E R O* in disputat. *Schilo nodis solutus* inscripta, nova enata est dicti classici. Gen. XLIX, 10. & verborum cumprimis *מִבֵּין גָּלוֹן* explicatio, supra a nobis in scenam inducta ad Lib. I. Cap. I. §. 8. Annotat. 12. Sollicite autem annotarunt Magistri, XL annis ante secundum Templi excidium, quod in XXX Christi annum quadrat, migrasse Synedrium *מלשכת הגוות לחנotta* e conclave *cæsi lapidis in tabernas*, e tabernis porro in Hierosolymorum urbem inferiorem, porro in urbem Jabhne, & sic amplius, donec post decem migrationes plane exspiraret. Sed de migrationibus illis denuo consulatur *SELDENVS cit. loc. S. VII. sqq.*

Ad §. IX. pag. 116.

(6) *Qui dicitur λιθόσεωτον*] Mirari subit, quo pacto limatissimi vir judicii, *SELDENVS*, in eam inclinare potuerit sententiam, ut §. IV. Judæorum Senatum in *לשכת הגוות* seu cœsi & dolati lapidis conclave causam Christi cognovisse existimet, & Pilatum sententiam capitis in ipsum tulisse: idque ipsum esse λιθόσεωτον, Jo-hanni memoratum. *Certe postquam inde Synedri, ut expulsi migrarant, non ita dissimile est, etiam Pilatum illuc se cum eis ad judicium Christi, ut speciosus saltem etiam Synedri ipsi ejusdem fierent participes, contulisse*, inquit p. 378. edit. Belgœ. Si enim anno Christi trigesimo, Synedrium M. ex splendido suo conclave in tabernas migravit, juxta ea, quæ Annotat. *præced.* monui-

mus, quomodo Christum in hoc conclavi examinare potuit & capitum damnare, quod in ædibus Pontificis factum memorat Matthæus cap. XXVI, 57 sqq. æque ac Lucas cap. XXII, 54. aut num vero videtur simile, Pilatum, causa Christi cognita, in Templi Atrium se contulisse, ut sententiam in eum ferret? In provinciis, tribunal Præsidis Romani constitutum ante ipsius Prætorium erat, æque ut in castris, Act. XXIII, 12, 16, 17. & cap. XXV, 6. Hinc Pilatus, postquam sermonem Judæorum minacem audiverat, ἦγαγεν εἰς τὸν ἱερὸν, foras extra Prætorium eduxit Jesum, ibique, non in Templi Atrio, ἐπάθισεν ἐπὶ τῷ Θηματος, sedit pro tribunali, Romanorum Præsidum more, qui pronunciare non solebant, nisi pro tribunali sedentes. Hinc locus ille λιθόσεωτος, non *Lischkath baggazith*, sed Γαββαθᾶ nominari consueverat, eo quod esset locus editor, lapidibus stratus. Alias quidem *Lithostrotum* dixere veteres pavimentum, ex lapidibus expolitis, variis coloribus, varioque ordine dispositis, figuræ diversas exhibens, quale opus Prænesti in Fortunæ Delubro primus fecit Sylla Dictator, CLXX circiter annis ante C. N. bene monente *IAC. SPONIO* *Miscell. Erud. Antiquitat. Sect. II. Art. VIII. p. 38.* hic autem in genere censemus, pavimentum ex lapidibus structum, eoque paulo excelsius reliquo solo, notare. In eandem tamen, cum *SELDENO*, sententiam concedentes, *CASAVBONVS ad SVETON. Jul. Cas. cap. XLVI. & LOH. LIGHTFOOTVS Hor. Hebr. in Job. XIX, 13.* eadem opera castigantur ab *ANTONIO BYNAEO de morte J. C. lib. III. cap. IV. S. 34. pag. 170 sqq.*

Ad §. IX. pag. 116.

(7) *Sub portis urbium*] In portis urbium judicia exerceri, judicesque causas dirimere consueuisse, supra docuimus *ad Lib. II. Cap. III. §. 3. Annot. 5.*

Ad §. X. pag. cit.

(8) *Ratione potestatis, auctoritarisque*] Differentiam Minorum judiciorum a Supremo, *Auctor*

Auctor porro eruit e dispari cognitione causarum. Trium enim generum statuebant actiones: רִנְיוֹ קָנְסָהּ *judicia multatitiae*, seu causas criminales ex lege, nec tamen capitales: רִנְיוֹ נַפְשָׁהּ *judicia animarum*, seu causas capitales, in quibus ultimum irrogabatur supplicium; & רִנְיוֹ מִזְנוֹתָהּ *judicia pecuniaria*, & causas mere civiles: sed &, quæ cuique foro cognitio & sententia competenteret, curate definiebant. Soli supremo Synedrio, Cod. *Sanhedrin cap. I.* referatas fuisse prohibent causas sequentes: 1) de Tribu, quæ vel tota, vel maximam partem, ad idolatriam defeeisset: 2) de Pseudopropheta, quo respexisse Salvator creditur, quando Luc. XIII, 33. non contingere, ait, ut Propheta pereat extra Hierosolymas, ubi Synedrium M. contra vates seductores pronunciabat: 3) de Summo Pontifice, si admisisset aliquod crimen: 4) לְמִלְחָמָה הַרְשָׁתָה *arbitrario*, cui מִלְחָמָה הַמְצֻוָה *bellum præcepti* opponunt, quod cum Amalekitis, & septem gentibus Palæstinæ gere re divinitus erant jussi: 5) de Urbe (Hierosolymorum) vel Atrio (Templi) amplificando: 6) de Synedriis, seu Judicium confessibus, in singulis tribubus instituendis: 7) de urbe quacunque, universalis apostasie damnanda: 8) de vitiis, quæ a sacerdotio arcerent, unde MAIMONIDES restatur, hoc continuum & principale hujus confessus fuisse negotium, ut Sacerdotes dijudicet, & dispiciat de natalibus & vitiis Sacerdotum: 9) de successione Summi Pontificis: 10) de omnibus gravioribus causis, de quibus ceteris Synedriis non liquebat, aut quæ inde per appellationem delatae essent ad Concilium Supremum. Quin & eo usque progreditur MAIMONID. in Hilec. *Melachim cap. I.* §. 4. & Hilec. *Sanhedrin cap. V.* §. 1. ut jus eligendi reges Synedrio magno vindicet. Verum recte observat CARPZOV. ad Schickardi *Jus Regium cap. I.* Theor. 2. p. 16 sq. omnium Israëlis regum exemplis constare, illos vel per expressam electionem divinam creatos esse, vel per successionem, vel per vim ac tyrannidem regnum occupasse, vel a Gentilium regibus constitutos fuisse, prout Pharaon

Joakimum 2 Reg. XXIII, 34. & Nebucadreazar Zedekiam cap. XXIV, 17. regno præfecerunt.

Rursus in Cod. *Sanhedrin cap. I.* foro triumvirali permittuntur judicia civilia, de rapinis & læsione, de damno vel dimidio damni, de restitutione dupli, quadrupli & quintupli, de vi, de seductione, de diffamatione: contra vero judicia capitalia ad forum pertinent viginti-triumvirale.

Ad §. X. p. 116.

(9) *Accipiebat appellations a Judiciis minoribus*] Appellandi, ac deferendi causas ad judicia majora, modum ac processum Cod. *Sanhedrin* in Mischna cap. X. & in Gemara, ita definiunt: Si de re quapiam, litigantibus opus est consilium exquiri, consulunt domum judicii, quæ est in civitate ipsorum. Si satis in ea Synedri a majoribus sunt instituti, sententiam ferunt, fin minus, eunt ad civitatem proximam. Istius urbis Synedrium si satis est institutum a majoribus, sententiam fert, fin minus, vadunt ad Domum judicii, quæ Hierosolymis est ad portam montis Templi. Quod si nec hoc perspectam habeat sententiam, vadunt amplius ad Domum judicii, quæ est ad portam atrii: si & illud sententiam ferre nequeat, vadunt ad Conclave cæsi lapidis, sive ad Synedrium M. Vnde patet, ex singulis Judææ civitatibus, difficiliora quæque relata fuisse, ad ea Synedria, quæ Hierosolymis sedebant, donec devolverentur ad supremum. Sed de causis per appellations ad Synedrium M. deductis, progressuque appellationum copiose rursus differuit SELDENVS lib. III. de *Synedr. cap. II.* toto.

Ad §. XI. pag. citat.

(10) *Quo tentabant pseudoprophetam*] De judicio pseudopropheta SELDENVM consule lib. III. de *Synedr. cap. VI.* toto. Quæ Auctor hic monet, ille §. III. dilucidius ita exponit: Si complura prædixerat vates temerarius bona, quorum pars tantum aliqua evenisset, nec omnia,

in pseudopropheticis habebatur: si famem, pestem, bellum, id genus alias calamitates, seu malitia prædixerat, tametsi non evenirent, pseudopropheta nihilominus neutquam censébatur. Vbi enim bona prædicta non evenirent, ideo arguebatur deceptor, quia regulariter quodcumque decrevit Deus de bono eventuro, id aliter se habere nequit, quia sententiam ipse non rescindit. Secus autem se res habet in calamitatibus prædictis, quoniam tardus ad vindictam & misericors est Deus; & forte pœnitentia duci*ti* ii, in quos prædixerat, ad bonam mentem redierant, ideo prophetia ejus mendacii non erat damnanda. Hinc scitum illud: **כִּרְבָּרִי הַטּוֹבָה בְּלֶכֶר יְכַחֵן הַנְּכִיא** ex bono tantum prædicto Prophetæ dijudicabatur: quod loco Jeremiæ probatur, ab Auctore prolato. Addunt præterea aliud criterium: **נְכִיא שְׁהָיו לֹו נְכִיא** **אַחֲרֵ שְׁחוֹא נְכִיא הַרְוָא בְּחֻקְתֵּ נְכִיא** Prophetæ, qui testem sibi habet Prophetiam alterum (jam probatum) presumitur esse Prophetæ verax. Omnes autem pseudoprophetae convicti, ex sententia duntaxat Synedrii M. strangulatione plectebantur.

Ad §. XII. pag. 116.

(II) *Viguit quoque in interregnis]* Gravis hic, & capitalis agitur controversia: Num ab antiquo, ac inde a Mosis & Judicium temporibus, decantatum istud Synedrium M. obtinuerit? Id ex instituto, dataque opera impugnandum, negandumque sibi summis 10. v. VORSTIVS pecul. diaatriba, *de Synedris Hebraeorum*, Rostochij anno 1651. edita, cuius §. 39 sqq. mentem suam ita expromit, ut Synedrium M. eam, quam Rabbinī describunt, faciem habitumque induisse proberet, sub Hasmonæis demum, & post profanationem Templi, ab Antiocho Epiphane factam. Hinc §. 21 sqq. per singulas temporum epochas evendo, demonstrare satagit, nullum ejusmodi Senatum supremum, vel a Mose fuisse institutum, vel sub Judicibus & Regibus viguisse. Coactum enim a Mose LXX Seniorum Conci-

lium Num. XI, 16. & dudum ante in populo Israelitico locum habuisse, & Mōsi non ad latus positum, aut ad dijudicandas graviores controversies institutum, verum ad allevandum ipsi onus murmurantis ac rebellantis populi, subordinatum fuisse, velut levamen. Porro §. 33. Josuæ & Judicum præcipuam fuisse docet auctoritatem inter Hebraeos, Synedrii autem M. nullum ista ætate, & ne minimum in Scriptura vestigium deprehendi. Sane, si bellum gerendum esset cum hostibus, Judicum id factum fuit auspicis, aut universus populus coit in unum, quemadmodum tum fecerunt, cum contra unam Benjamitarum tribum arma moverent tribus reliquæ. Suprema itcm judicia ab ipsis administrata fuisse constat, exemplo Debora Jud. IV. nec non Samuelis 1 Sam. VII, 16. Licet iraque in singulis civitatibus Judices & Praefecti essent, qui causas cognoscerent Deut. XVI; difficiliores tamen casus vel ad Sacerdotes referebantur ad locum Sanctuarii, vel ad Judicem, *κατ' ἔξοχην* ita dictum. Hinc Eli dupli nomine graviores causas decidebat, & quod Sacerdos Summus esset, & quod Judex. Nulla ipsis temporibus mentio Synedrii M. Hinc, cum Regem sibi exposceret populus, non repudiabat auctoritatem Synedrii M. sed filiorum Samuelis, qui patri suscepisti, vestigia ejus non premebant; hinc rogabat: *Da nobis regem, qui judicet nos, sicut universæ habent nationes* 1 Sam. VIII, 5. Quid regium sibi depositare judicium opus habuissent, si penes Synedrium M. ea tempestate summa fuissest judiciorum potestas? Posthac ad Reges referebantur lites, ut ex 2 Sam. XV, 2 seqq. 1 Reg. III, 16 sqq. 28. & aliis locis, liquido intelligitur. Denique Josaphatus supremum aliquod constituisse legitur judicium Hierosolymis 2 Chron. XIX, 8 sqq. sed aliud longe, nec tale, quale Synedrium M. describitur a Rabbinis. Ex quibus omnibus denique conficit vorstivs §. 39. Synedrii M. natales ad Hasmonæorum demum ætatem esse rejiciendos. Praesulerat forte VORSTIVS, HERMANN. CÖNRINGIVS, edita A. 1648. disputatione de Republica Hebreorum,

rum, cuius §. XXXVII. verosimilius sibi videri ait; Synedrium magnum aliquod constitutum demum esse post captivitatem Babyloniam, & quidem maxime Hasmonaeorum tempore, idque ad effigiem Senatus a Josaphato Rege olim compositi, cuius sit mentio in Paralipomenis. Recentiorem adhuc originem ei tribuit DIONYSIUS PETAVIUS lib. II. de doctrina temporum cap. XXVII. fol. 156. & a Gabinio demum arcetis, qui a Pompejo in Iudeam missus, restituto Hyrcano, populoque in quinque partes distributo, totidem constituit Synedria, summum Hierosolymis, cetera Gedaritis, Amathunte, Jerichonte, & Samphoris: quam in rem testem laudat IOSEPHVS lib. XIV. Antiqu. cap. X. & lib. I. de bello Jud. cap. VI. Cum primis autem IOH. FRISCHMUTHVS libro de Rege eligendo & depo- nendo, postquam inde a §. LIII. in Synedrii hujus natales paulo accuratius inquisivisset, tandem §. LX. aliquot argumentis negat, Judicum, Samuelis, & Regum temporibus, confessum illum Synedrialem extitisse, ortumque ejusdemum ad tempora Esrae, & ceterorum ex Babylonica captivitate redeuntium refert. Novissime omnium Reverendiss. Scaniæ Bleckingiæque Episcopus, HENRICVS BENZELIVS, in dissertatione de Synedrio M. Rabbinorum ad examen revocato, quæ Syntagma disputation. ejus Tom. II. p. 181 sqq. legitur, postquam varias Rabbinorum in describendo illo ἀντιλογίᾳ urserat, & singulis rei publica Iudaica statibus illud denegaverat, demum §. X. p. 205. concludit, se non omne prorsus negare Synedrium M. cum de eo toties in Nov. Test. fiat mentio, sed temporibus solutam captivitatem Babyloniam sequentibus tale quid tribuit. Vt vero non adeo præcise patere existimat, quomodo idem comparatum fuerit, quantumque ejus potestas; ita neque de tempore, quo incepit, certo constare credit. Verum cum Græca lingua suam debeat originem ipsa vox Σενάριον / & hæc insuper lingua tum demum Judæis frequens esse cœperit, quando res eorum cum Regibus Syriae atque Aegypti fuerint commixta, hisce utcunque temporibus na-

tales Synedrii non sine ratione assignare posse, sibi videtur.

Contra vero ea, & Mosaicam illi originem, & perennantem in republica Hebraeorum usum tribuunt, cum Rabbini tantum non omnes, tum peritissimi antiquitatum Judaicarum & Christianis scrutatores, SELDENVS lib. II. de Synedr. cap. IV. §. 2. CVNAEVIS lib. I. de Republ. Hebr. cap. XII. PAVL. FAGIVS Not. ad Numer. XI, 16. IOH. DE VOISIN Observ. ad Proœm. Pugionis Fidei fol. 14 sqq. GALATINVS lib. IV. de Arcan. Cathol. verit. cap. V. SIGONIVS lib. VI. de Republ. Hebr. cap. VII. MENOCHIVS lib. I. de Republ. Hebr. cap. VI. quæst. 5. LEVSDENIVS Philol. Hebraeo-Mixti Dissert. XLVI. p. 317. aliisque passim: unde operæ nos pretium facturos existimamus, si paulo curatius in statem Senatus istius (veritatem enim ejus historicam, Novum pariter Fœdus ac IOSEPHVS, in dubium vocare non sinunt) inquiramus. Salva itaque in viros doctissimos, qui secus statuant, pietate ac reverentia, sententiam nostram distincte proponemus. I.) Mosen, divinis auspiciis, Concilium ejusmodi LXX Senatorum instituisse, ex tribus Scriptura testimoniis, Exod. XVIII, 22. Num. XI, 16. & Devter. XVI, 8 sqq. passim probatur, horumque medium cum primis, solennem ejus originem, ultimum divinitus imperatam continuationem, liquidò evincit. Seniorum quidem populi, τῶν Ιουνίου auctoritas, et si jam in Aegypto Exod. III, 16. IV, 29. & post egressum, in deserto Exod. XVII, 5. XVIII, 12. XIX, 7. & XXIV, 1, 9. ubi numerus septuagenarius iis additur, præclara erat & spectata, nondum tamen in commune aliquod & populo præfectum coaluerant Collegium, donec jussu Numinis Numer. XI, 16. in unum velut corpus compingerentur. II.) Post excessum Mosis, eadem regiminis obtinuit ratio in populo, tam Josua rerum potiente, quam post herois fata, quoad pristini superstites essent Assessores, Jos. XXIV, 31. Jud. II, 7. Ab isto tempore, altum quidem de hoc Senatu in Sacris literis silentium est, & fieri potest, ut ingruente creberrima gentis in Deum rebellione, & Sacro-

rum depravatione, aliquam illé auctoritatis, iustitiae, prudentiae ac sanctimoniae fecerit jaēturam, maxime si epidemica illa labē inficerentur quoque Assessores: penitus tamen intercidisse eum ut credamus, cum populi ad frugem subinde redeuntis, obsequium Numini de novo præstatum, tum piorum Judicum, Samuelis cumpromis, tenacissimum legis divinæ studium prohibet; nec ipsa patitur necessitas, populum tot oppressionum ac *dvæx̄/æg* annis, absque Magistratu, absque judicio, absque publicorum criminum vindice, solutumque omni lege & obsequio, vixisse. Quod vero Debora, quod Samuel, quod alii deinceps Judices, jura dixisse populo leguntur, tam non evertit Synedrium, quam non evanuit illud Mosis ac Iosuæ auctoritate, cum uterque graviorum casuum decisionem a Deo edocetus promulgaret, salva inter hæc Synedrii opera, populo navata. Et spectant huc, quæ non inepte ad hoc dubium GOODWIN S. sq. XIII. regessit. III.) Quid vero de Regum dicamus imperio, quod tantum abest, ut Concilium hoc sustulerit, ejus ut ope vel maxime in obsequio subditos contineret. Eorum plurimi, si Salomonem excipias, vitam in armis agebant, & cum tutari fines, tum ulterius proferre annisi, judiciis & juri dicundo vacare non poterant. Judiciorum itaque, tam urbicorum, quam supremi istius, subsidio, lites in adeo numerosa gente dirimebant. Quis vero Saulem, dum autem adhuc præbebat Samuelem, quis Davidem, virum secundum cor Dei, facientem πάντα τὰ θελήματά τοῦ Θεοῦ (Acto. XIII, 22.) quis Salomonem, quis pios Deique reverentes alios, dixerit, adeo neglexisse Mosaicam constitutionem, ut supremo isthoc judicio carere regnum malent? De Josaphato diserte testimonium perhibet Spiritus Sanctus 2 Chron. XIX. quo & instaurasse Synedria, & rem serio agere ipsis injunxisse perhibetur; eandemque mentem Hiskiae, Josiae, aliisque piis Regibus haesisse, quis dubitaverit? IV.) In captivitatem Babyloniam demum abrepitus populus, Sacrorum quidem pariter ac reipublicæ splendorem amisit, Judices tamen & Se-

niores, & que ac Prophetas, divino beneficio, tum quoque retinuit, a quorum ore penderet, quorumque moderamine & consiliis miseriam suam solaretur. Chaldæus Cantici Canticorum Interpres Synedrium fane captivo quoque populo asserit, ad Cap. VI, 1. ita commentatus: וּמֹרֵא עַלְמָא קְבָל צְלָוָהָן בְּרוּהָה וְנַחַת לְכָבָל לְסִנְחָרִין דְּחִיכְמָא וְחַבְרָה לְעַמּוֹרָה Domi-nus faculi suscepit orationem eorum cum placentia, descenditque in Babyloniam ad Seniores Sanhedrin, & dedit odorem populo suo. Pariter R. SALOM. IARCHI vaticinium Jacobi Genes. XLIX, 10. de Aechmalotarchis in Babylonia interpretatur, ad verba: non recedet sceptrum a Iebuda, glossam adjiciens: מְרוֹד וְאַלְרָא לְלוּ רָאשֵׁי גָּלוּחָה שֶׁבֶל עַל פִּי שְׁרוּוּס אֲתָה הָעַם בְּשֵׁבֶט שְׁמֻנוּמִים עַל פִּי הַמְּלָכָות A Davide ac deinceps, hi sunt Principes captivitatis, qui Babylone fuerint, quique dominati sunt super populum sceptro, ac præpositi erant auctoritate regia: quibus gemina leguntur in Gemara Cod. Sanhedrin cap. I. fol. 5. a. Vnde liquet, ex Judæorum traditione ac mente, in captivitate Babylonica umbram quasi mansisse Senatus illius supremi. V.) Post redditum e Babele restauratum hoc Concilium, vel ipsi largiuntur οἱ ἐν ἑβραιστικῇ, licet de tempore sentiant diversum, & monumenta testantur eum Sacra, tum IOSEPHVS & sequiora Judæorum. Conf. Esra VII, 25 sq. X, 5 sqq. I Maccab. XII, XIII, XIV. & historiam Evangelistarum, nec non Acta Apostolica. Ut huic epochæ non opus sit multum immorari. VI.) Nec obstat, vel Scripturæ post facta Iosuæ silentium, quod in aliis majoris momenti factis observare, rei tamen, a Deo diserte institutæ, veritatem eapropter negare non licet; vel Rabbinorum in delineatione Synedrii diffensus, qui isti hominum generi, in gravissimis antiquitatis monumentis tradendis, perquam est familiaris, cum sufficiat universalis in asserenda Senatus hujus veritate concentus. VII.) Etsi vero illam Synedrii formam, quam Talmudistæ describunt, vel ab incunabulis ejus obtinuisse, vel per omnium sæculorum tractum, servatam fuisse, nulli contendimus, in ultima forte tempora aptius,

aptius, quam in media quadrantem: res tamen ipsa, vel ob insigne extermi habitus diversitates, vel ob hiatus nonnullos, e medio tolli & negari non potest. Nam neque cultus divini eadem omni aetate, maxime in captivitate Babylonica, fuit conditio, ista tamen ceremoniarum, circumstantiarum, fatorum nunc felicium, nunc adversorum, diversitas nihil prohibet, quo minus cultus, ratione substantiae idem, in populo Deo dicato perseveraret: quod idem de Synedrio affirmare licet. Confer huc SELDENVM lib. II. de Synedr. cap. XV. §. V. ubi de intermissionibus Synedrii erudite agit. Sed aequis rerum arbitris ista sufficere, persuasum habeo, ut plura, quae praesto sunt, his addere non sit opus.

Ad §. XII. pag. 116.

(12) *Vsque dum eam Herodes tolleret]* Herodes quippe, Antipatri filius, in regium solium a Romanis evectus, non tantum manus intulit Aristobulo atque Hyrcano, Pontificibus, & quicquid de Hasmonaeorum sanguine supererat, extinxit, sed nec Synedrio M. pepercit, cuius Assessores, non quidem omnes, ut viris magnis passim persuasum est, praecipios tanien intererunt, excepto Samea, qui Herodi olim in jus vocato, regnum praedixerat; testibus IOSEPHO, Talmude, & Christianis Scriptoribus passim. Sed vel maxime hic consulendus est SELDENVS loco citato, qui verum a falso discernit, & quae perperam adjiciuntur, liquido demonstrat.

AD

L I B . V . C A P V T . V .

D E Q U A L I T A T I B V S , Q V A E R E Q V I R E B A N T V R A J V D I C I B V S , E T M O D O E L E C T I O N I S .

Ad §. I. pag. 117.

Justitiam] At enim vero Saulem in bello contra Amalekitas admonitum fuisse, perhibent Magistri, per Bath Kol: **רְאֵי צָדִיק הַרְבָּה נֹאֶסְתִּים יְמִינֵךְ** justus: ut ex Pirke R. ELIESER citat ABARBENEL Comment. in 1 Samuel. XV, 5. fol. 105. col. 4. Cui forte geminum erit, quod L. Cassii, Prætoris Romani tribunal, propter nimiam severitatem scopolus reorum dicebatur: teste VALERIO MAXIMO lib. III. cap. VII. Rom. §. 8.

Ibidem.

(2) *Amorem veritatis*] Hanc adeo in Judge requisiverunt Aegyptii, ejus ut simulacrum in pectore gestaret judiciorum Praeses, teste AELIANO, qui Hist. Var. lib. XIV. cap. XXXIV. ita refert: Διατασσού οὐ τὸ σέρχαιον παρεῖ Ἀιγυπτίοις

ιερεῖς ήσαν· ήν δὲ τότων σέρχων ὁ πρεσβύτατος, οὐδὲ ἐδίκαιεν ἀπαντας· ἔδει δὲ αὐτὸν εἶναι δικαιότατον αὐθόπων οὐδὲ αὐθόπων· εἴχε δὲ οὐδὲ ἄγαλμα περὶ τὸν ἀντένα εἰς τὸν φείδην λίθον, οὐδὲ ἐναλεῖτο τὸ ἄγαλμα ἀλήθεια. Apud Aegyptios a prima antiquitate, qui judicabant, Sacerdotes erant. Eorum autem Princeps fuit, qui ceteros aetate anteibat. Ille in omnes jus dicebat. Eum autem esse oportebat omnium & justissimum, & parcentem nemini. Gerebat autem de collo imaginem ex Sapphiro, eaque imago Veritas dicebatur. Consentit DIODORVS SICVLVS, qui Biblioth. Histor. lib. I. p. 31. ubi de rebus Aegyptiorum agit, memorat ἀρχιδικαστὴν, ἔχοντα τὴν αἱλήθειαν ἐξηγητημένην ἐν τῷ τεάχηλῳ, Summum Judicem, qui haberet de collo pendentem veritatem. Et paulo post denuo: ἐφόρει δὲ ὅτος ἐπὶ τὸν τεάχηλον ἐν χειρὶς ἀλύστεως ηὔτημένον ζώδιον τῶν πολυτελῶν λίθων, ὁ προστηγόρευον αἱλήθειαν· τῶν δὲ αἱματικούς

Φιεβητήσεων ἥχοντο ἐπειδὰν τὴν τῆς αἰληθείας εικόνα ὡραῖαν προσθέτο. Gestabat autem illé in collo ex aurea catena pendens e lapillis pretiosissimorum simulacrum, cui Veritas nomen: hoc autem Veritatis simulacrum Judiciorum Principi aptatum, causas cognoscendi auspiciū fuerat.

Ad §. II. pag. 117.

(3) *Judæi plures addunt*] Ita quippe præcipiunt in Gemara Sanhedrin cap. I. fol. 17. col. 1. אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי קומתך ובעלי חכמה ובבעלי מראה ובעלי זקנה ובבעלי כשופט וורושים בשבעים לשון שלא תחא: סנהדריו שומעת מפני התורגמן: Non cooptant in Synedrium, nisi qui sit egregia statura, & sapientia, & forma, senex, magis non rufus, callens LXX linguas, ne opus sit, Synedrium per interpretem audire. Hæc paulo plenius repetit M A I M O N I D. Hile. Sanhedrin cap. II. init. Addit etiam his requisitis alia nonnulla M O S E S M I K O Z I in Libro Præcept. magno, Præcept. affirm. XCVII. והוא מנוקית מכל מומי הגוף ויהו בעל חכמה בעלי עשר בשבעים לשון שלא תחא כישוף וודיעת בשבעים מפני המתרגם: Santo immunes ab omni labore corporis: sunt sapientes, divites, præstigatores, qui sciant præstigias & incantationes amoliri; sunt periti septuaginta linguarum, ne opus habeat Synedrium audire ex ore interpretis. Quod ad linguarum attinet notitiam, communis est Hebræorum sententia, septuaginta esse gentes, septuaginta linguas, & Angelos totidem, gentibus singulis præfectoros: quam, & affiniem Patrum Ecclesiæ de LXXII linguis traditionem, sub examen vocavit BOCHART. in Phaleg lib. I. cap. XIV. p. 60 sqq. qui tandem p. 65. observat, in Scripturis præter Hebræam, viginti circiter numerari. De Judice autem Hebræo ita definit R. I U D A S, nisi sint in urbe duo minimum, qui LXX linguas loqui sciant, & unus, qui intelligat, Concilium in ea locum non invenire. Tales autem Japhnen quatuor habuisse jactant, R.

ELIESAREM, R. I O S V A M, A K T B A M & S I M E O NEM THEMANITEN. Quod ad ætatem spectat, distinguunt in בעל זקנה senior venerandus virum, qui locum in Synedrio vel maxime habet, & in זקן מופלא בשנים ultimæ senectutis hominem, qui excluditur, quia æque ac סוט Eunuchus, crudelior esse soleat: nec non improlis, aleator, foenerator, &c. Confer de requisitis Synedrorum SELDEN. lib. II. de Synedr. Hebr. cap. IX. toto: I O H. C O C C E I V M Not. ad Massachet Sanhedrin p. 18. & SCHICKARD. Jur. Regii Cap. II. Theor. VI. p. 128.

Ad §. III. pag. cit.

(4) *Tria subsellia inferiorum*] Subsellia ista laudatus SELDENVS delineavit & ob oculos posuit c. I. cap. VI. §. 2. modumque ac rationem cooptandi Assessores, §. 3. exposuit. Sedebant quippe Discipuli isti Sapientum seu Candidati, in transverbum hemicycli istius, quem formabat Synedrium XXIII virale, & unumquodque ex his subselliis XXIII הלמiores completebatur. Ex his legebantur ipsimet Assessores viginti-trium-virarium Synedriorum. Sim autem supplendus esset locus in Synedrio M. solennior & ordinarius mos erat, ut ex illo viginti trium Synedrio, quod ad atrium Templi assidebat, velut & promtuario jurisconsultorum virorum, successores evocarentur. Evocabantur nempe e minoribus per urbes & provincias Synedriis, viri præstantiores in Synedrium illud alterum, Hierosolymis ad montem Templi collocatum, de mortuis nimirum, aut summotis collegis. Hinc, ut successores, in Synedrium, quod ad atrium Templi sedem habuit, evesti. Adeo, ut neminem præter spectatissimos, multoque rerum forensium usu exercitatos & subactos, adsciscerent in Synedrium M. Ast, cum rebus turbidis agitaretur res publica, Victores vel Reges Judææ, & penes quos summa potestas erat, præter ordinem cooptabant Assessores, quos vellent.

Ad

Ad §. IV. pag. 117.

(5) *Facta est ἐπιθέσει τῶν χειρῶν, impositione manuum]* Universam initiationis solemnitatem ac rationem, supra edisserimus ad Lib. I. Cap. VII. §. 3. Annot. 7. unde, quæ huc faciunt, repetantur. A סְמִךָ, innixus fuit, imposuit, fulcivit, est סְמִיכָה χειροθεσία, manuum impositione, quæ vel religiosa est, cum capiti victimæ, una cum peccati confessione, utraque manus vel offerentis, vel Sacerdotis imponeretur, de qua eruditus commentatus est GUILIELM. OVTRAM lib. I. de Sacrificiis cap. XV. §. 6 sqq. vel civilis, ad conferendam dignitatem, facultatemque sive docendi, sive judicandi, quæ hujus est loci. Non vero eodem apud omnes sine ac effectu adhibebatur. Alios quippe, in dignitatem docendi, ac ligandi, h. e. inhibendi, & solvendi, h. e. permittendi, atque hoc pacto ad casus conscientiæ, & dubia saera definiendi, & velut in Doctoratu in Theologiæ universæ, creabant. Alios, in Theologiæ capitum aliquot tantum particularium explicandorum facultatem creabant. Alios, quod frequentissimum erat, potestate, licentia, sive potius capacitate, causas qualescumque cognoscendi, donabant, Doctores sic Juris ac Theologiæ simul creantes. Aliis denique, causis aliquot tantum, veluti pecuniariis, sed non capitalibus, permisit. Ex ipsa tamen ejusmodi creatione, non judicialem quis nancisebatur aliquam potestatem, quam ex ipsa creatione sola actu exercere posset, sed ex creatione ejusmodi tantum capax fiebat præfectorum juridicarum, atque ut inde in Judicum Collegia ac Synedria, sive majora, sive minora posset, nec aliter rite, cooptari: docente MAIMONIDE Hilc. Sanhedrin cap. IV. & SELDENO lib. I. de Synedr. cap. XIV. pag. 302 sq. edit. Belg.

Ad §. IV. pag. cit.

(6) *Nisi præsentibus quinque aut tribus Ju-dicibus]* Hoc ita exponit MAIMONID. ait. loc. & ex eo repetit BXVTORE. Lex. Targum. voc.

סְמִיכָה fol. 149b. *A temporibus Hillelis nemo potest promovere, nisi facultate accepta a Principe Synedrii magni. Princeps autem Synedrii non potest promovere, nisi præsente רַבָּי Patre domus judicii, & hic vicissim non, nisi præsente Principe. Qui vero facultatem promovendi accepit, non poterat illud facere, nisi adhibitis duobus testibus. Nam promotio non potest peragi a paucioribus, quam a tribus. Non poterat hic actus exerceri extra terram Israëlis ulla ratione, unde requirebatur, ut & Promotor, & Promotus essent in terra. Si autem uterque esset in terra, poterat etiam quis absens per nuncios, vel per epistolam, aut scriptum testimonium promoveri.*

Ad §. IV. pag. 118.

(7) *Aut manu siebat, aut nomine tantum]* Ita diserte definit MAIMONID. c. l. §. II. וכיצ' היא הסמיכה לרשות לא שיסמכו וריהן על ראש חזקן אלא שקורין לו רב כי רשות לרוץ *Quomodo autem facta est ordinatio ab omnibus retro sacerulis?* non (tantum) ut imponant manus promovendo, sed etiam, ut illum edita voce Doctorem declarent, & ei dicant: ecce, tu es promotus, & est tibi potestas judicandi. LIGHTFOOTVS equidem ex MAIMONIDE, male intellecto, persuaserat sibi, quod circa ætatem Christi, Judæi non amplius per manuum impositionem, sed per nudam declarationem, qua quis Doctor renunciatur absque ullo addito symbolo sive ceremonia, promotionem peregerint. Quem tamen hoc nomine confutat VITRINGA lib. III. de Synag. Vet. P. I. cap. XV. p. 836 sq. & tempore Servatoris, in terra versantis, utrumque promovendi ritum obtinuisse probat. Ibidem quoque p. 838. contra HERM. WITSII effatum, quasi gemina obtinueret ordinatio per manuum impositionem, alia ad Senioratum, sive Doctoratum, alia & suo tempore sequens, ad Assessuram in Concilio, disputat, eamque nullo vetustatis testimonio evinci posse docet.

Dd dd

Ad

Ad §. VI. pag. 118.

(8) *Impositiones manuum*]. Velut סמוך & סמיך vicinum, conjunctum, proximum, & apud Grammaticos, constructum, in regimine positum, pariter סמיכה & סמכות vicinitatem, approximationem, adhesionem, & apud Grammaticos,

constructionem nominis cum nomine, apud Logicos Categoriam Relationis notat: ita in Synagoga, manuum impositione peractam, in Magistrum sive Doctorem promotionem designat, unde סומך promotor, ὁ χαιροθέτης, promotus in Rabbinum: pro diversitate rei, de qua sermo est.

AD

LIB. V. CAPVT VI.

DE COMMVNIBVS CERIMONIIS IN OMNIBVS CAPITALIBVS IVDICIIS.

Ad §. II. pag. 118.

In quibusvis causis deliberationibus uti]. In iudiciis pecuniaris, sive absolutoria esset, sive condemnatoria sententia, moris erat, ut eodem finirentur die, quoties scilicet de lite satis liqueret; in capitalibus vero, si sententia esset absolutoria, eodem quidem die finiri res poterat, sive condemnatoria, incrastino erant finienda, sed nec ultra crastinum, quando aut nil, præter sententiarum calculum, in foro faciendum restaret, aut cuncti in damnatoriam satis consentirent, sententiae pronunciatio erat differenda: unde hæc talia judicia pridie Sabbathi, aut pridie festi aliquius non exercebant, ne scilicet sententia condemnatoria in biduum differretur, sive ultra crastinum. Nam Sabbathi ac dies festi, Juridici non sunt, nec poena in iis affligenda, quæ statim sententiam sequi solebant. Quodsi ergo quis pridie Sabbathi capitalis criminis accusaretur, custodes eum tradebant usque in feriam primam sequentis hebdomadis, atque tunc de eo cognoscere incipiebant. Confer SELDENVM lib. II. de Synedr. cap. X. §. 2. Hinc intelligis, cur Synedrium ad capitum damnandum Christum, postero die, matutino tempore denuo in concilium convenierit apud Pontificem Matth. XXVII, 1. Marc. XV, 1. Luc. XXII, 66. cum tamen antegressa no-

ste, causa cognita, in condemnatoriam assessores pedibus ivissent omnes, dicentes, ἔνοχος θεατὴς ἐστι, Matth. XXVI; 66. coll. Marc. XIV, 64. quia eodem, quo audiretur reus, die ad mortem traditione poterat, sed damnationis publicatio in crastinum erat differenda. Quam autem perperam & contra canones, Senatus Judaicus pridie Sabbathi, atque in ipso festo, capitale iudicium exercuerit, jam monuit LIGHTFOOTVS Hor. Hebr. ad Matth. XXVII, 1.

Ad §. IV. pag. 119.

(2) *In capite populi, 1 Reg. XXI, 9.*] Vereor, ut ritus, sistendi capitum reum in loco eminentiori, ex hoc loco valide satis evincatur. Alii enim, honoris causa, in confessu illo Nabothum primum tenuisse locum censem, velut ABARBENEL verborum horum hanc reddit rationem, כי היה ארם נכבר erat enim vir honoratus, in dignitate constitutus: alii vero de loco omnibus conspicuo exponunt, ut SEBAST. SCHMIDIVS interpretatur, sistendum & producendum Nabothum ante universum populum, in iudicium: nam qui reus erat, quive testes, illi prodire & coram omni populo sedere, suamque causam dicere cogebantur, aut testimonium. Nec in subsidium vocare licet λαθόσεων Pilati, Gabba-

tha

tha dictum, quia in eo βῆμα, tribunal erat, e quo pronunciabatur sententia in reum, de quo supra dictum, ad Cap. IV. §. IX. Not. 5. & 6.

Ad §. V. pag. 119.

(3) *Sanguis tuus super caput tuum*] Inter verba solennia, jam ab antiquo apud Hebreos, habebatur formula: *Sanguis tuus sit super te, h. e. cædis tuæ culpa in te redundet, nemini, præter te ipsum, in acceptis sit ferenda.* Ita Lev. XX, 9. *Qui maledixerit patri suo, aut matri suæ, morte morietur, patri suo aut matri maledixit,* רמיון כו sanguis ejus sit super eum: Jof. II, 19. *Quicunque egressus fuerit de porta domus tue, רמו בראשׁו sanguis ejus sit super caput ejus, h. e. sibi imputet, non nobis, si occidatur, & nos erimus insonites: quicunque autem fuerit tecum in domo,* רם בראשׁנו sanguis ejus sit super caput nostrum, nos culpam præstabilimus, nos rei cædis ipsius erimus, si quis eum laeserit. Ita quoque 2 Sam. I, 16. 1 Reg. II, 44 sq. Vnde ARCHI verba cit. apud Josuam ita πορευθέαζει: שׂן הריגתו על ראשׁו חטאculpa cædis ejus sit in capite ejus, quia ipse sibi mortis suæ causa fuit: & denuo: שׂן הריגתו על חטאculpa cædis ejus sit in capite nostro. — Huc phrasis quoque spectat: ponere sanguines in sua domo, h. e. domum, seu familiam cædis reatu involvere, atque obstringere Deut. XXII, 8.

Ad §. VI. pag. cit.

(4) *Marcus VI, 27. nominat Σπεκυλάτωρες*] Diversimode scribitur: *speculator & spiculator, & pro diversitate lectionis gemina quoque nominis derivatio traditur, & significatio. Priorē a speculando, posteriore a spiculis deducunt.* Priori Auctor inharet: & favet auctor Glossarii veteris, cui *speculator* est ἐπόπτης, κατάτακτος. Secus autem habet IULIVS FIRMIUS lib. VIII. cap. XXVI. *Speculatores faciet, qui nudato gladio, hominum amputant cervices.* In historia Romana est miles prætorianus, seu ad

Imperatorum custodiam conscriptus. Præfecti autem custodiæ regiæ, juxta Judæorum, Aegyptiorum, Chaldaeorum, & Romanorum mores, solebant eos interficere, quos Rex morti damnaverat, quod probe ad h. l. observavit HENRIVS HAMMONDV. Rabbinis ספְּקוֹלָן / & אַסְפְּקוֹלָן spiculatio est occisio, & vel סְפְּקָלָטָרָן spiculator, ubi BVXTORFIUS Lex. Targ. b. v. p. 1533. explicat: sic dicti sunt Satellites Principum, quibus etiam fontes trahabantur occidendi: quod ex Targum Genes. XXXVII, 36 SENeca, aliisque auctoriis, confirmat. Consentit Scholion, ex THEOPHYLACTO in Novo Testamento IOHANNIS GREGORII huic loco adjectum, quod σπεκυλάτωρ exponit, τὸν δάμους σφασιώτην, ὃς πρὸς τὸ Φονέυσιν τέτακται.

Ad §. VII. pag. cit.

(5) *Preco publicus, clamans*] Depromta hæc sunt ex Mischna Cod. Sanhedrin cap. VI. §. i. ex MOSIS KOTZENSIS libro Praeceptorum magno, & ex MAIMONIDE Hilc. Sanhedrin cap. VI. unde hausit, quæ in eandem sententiam tradidit, SELDEN. lib. II. de Syncdr. cap. XIII. §. 3. Nec est, quod adjiciamus, præterquam quod Romanis usu pariter receptum fuerit, ut, cum ad supplicium traheretur reus, causa mortis & crimen omnibus denunciaretur spectatoribus, vel per præuentem præconeum, qui elata voce populo nunciaret delictum, ob quod supplicium de aliquo sumendum esset, vel per titulum tabulæ inscriptum, sive illa præferretur fonti, sive de collo ejus appenderetur aut superimponeretur. Dudum hoc a PETRO FABRO Semebr. lib. II. cap. VIII. IUSTO LIPSIUS de Cruci lib. II. cap. XI. HVG. GROTIO ad Matth. XXVII, 37. BRISSONIO de Formulis lib. V. p. 489. aliquisque, est observatum. Quando ergo Christum de cruce suspendendum, non tam præco antecessit, quam ἐπίγεα φη̄ cruci appensa prodidit, Matth. XXVII, 37. Marc. XV, 26. Luc. XXIII, 38. Joh. XIX, 19. morem hinc intelligis non Judeum, sed Romanum, æque ut supplicium ab ipso sumtum est gentile.

Ad §. VIII. pag. 119.

(6) *Ne exsors foret futuri saeculi*] Cuin de-
cem cubitis a pena loco reus abesset, Deo con-
fessionem eum edere jubebant, **שכל** מהורהת
יש לו חלק לעולם הבא quisquis enim con-
fiteretur, illi in futuro saeculo sors erit, ex effato Mischa-
na Cod. Sanhedrin cap. VI. §. 2. idque proba-
tur exemplo Achanis Jos. VII. 19. unde proban-
di nervus ita eruitur **וּמִנְנָן שׁוֹכֵב לוּ וּוֹרֶזֶז**: unde constat, expiisse eam confessionem peccatum
ejus? **שָׁנָאָמַר וַיֹּאמֶר וְהַשְׁעָן מִשְׁעָן עֲרָהָנוּ מִשְׁעָן עֲכָרָךְ ה' בְּזָם הַחַת** inde, quia dicitur: *& inquit Josua: quid turbasti nos? turbabit te Dominus hoc die: הַיּוֹם הַחַת אַתָּה עָכוֹר וְאַיִל אַתָּה עָכוֹר hoc die turbaberis, non in futuro saeculo.* Additur ibidem: quod si nesciat reus, quomodo edenda confessio sit, sic jubetur dicere: *הַחַת מִתְחַת כְּפָרָה עַל כָּל עֲנוּנוֹתִי* fit mors mea expiatio pro omnibus peccatis meis. Monet ta-
men ad hanc Mischnam MAIMONIDES, mor-
tem Achanis ex speciali mandato pro illo tem-
pore, & extra ordinem peractam fuisse: *Lex
enim nostra neminem condemnat mortis, propria
ipsius confessione, neque Prophetæ alicujus dicto,
quod tale peccatum commisit: decisionem ergo
hic non esse juxta R. IEHVDAM S.* Ceterum Mischna Tract. Sanhedrin cap. XI. §. i. postquam omni Israelite futuri saeculi sortem esse pronun-
ciaverat, hanc tamen eorum, qui exfortes vitæ
æternæ futuri sint, exceptionem addit: *Qui ne-
gat, in vitam revocandos esse mortuos: Legem esse
a celo: Epicureus.* R. AKIBA ait: *Is quoque,
qui libros extraneos legit: qui adsurrit plagæ
haec verba Exod. XV, 26. omnem morbum &c.*
ABBA SCHAVL: *Is quoque, qui nomen Dei a-
vocavit suis literis pronunciat.* Porro §. II.
exempla addit, trium Regum, Jeroboami, Achabi & Manasse, & quatuor idiotarum, Bileam, Doegi, Achitophelis, & Gehazi, quos ex-
fortes pronunciat vitæ æternæ: et si contradicuntur de Manasse, propter 2 Chron. XXXIII.
vers. 13.

Ad §. IX. pag. cit.

(7) *Quominus cruciatum sentiret*] Longe
alia de causa, morte plectendis vinum ac siceram
porrigi jubet Salomon Prov. XXXI, 6. non ut
inebriarentur, sed ut haustu vini refecti, animo
intrepido & praesenti feralem exciperent cladem.
Hinc tamen manasse existimant viri docti mo-
rem, quo reis, capitali supplicio afficiendis, in
sequioribus reipublicæ Hebreorum temporibus,
vinum exhiberetur medicatum, ut rationis exue-
rent usum, horroremque ac dolores supplicii
minus perciperent. Confer GEIERVM Comment.
ad c. l. Prov. Omne tamen hanc, de turbato
per vinum myrratum reorum ingenio tradicio-
nen expludit, & fabulis Judaicis accenset, vir
doctus, IOH. PHIL. HEINIVS Dissertat. Sacr.
cap. X. §. XIII. p. 144. cujus sententiam sequens
annotatio illustrabit.

Ibidem.

(8) *Marc. XV, 23.] De οἶνῳ ἐσμυρνισμένῳ,*
quo Christum in crucem agendum potare ge-
stiebant milites, conf. BYNAEVM lib. III. de mor-
te J. G. cap. V. §. 26: prolixa enim & intricata
est disputatio. Placet SAM. BOCHARTI sen-
tentia, qui Hieroz. P. I. lib. I. cap. XXVI. vinum
myrratum pro medicato habet, quia **סָמָר** He-
bræs & Syris, primo *myrrham* significat, deinde
etiam aroma quodvis. Vnde Græcorum μύρον
factum est, quod non solum myrrinum, sed &
unguentum quodvis sonat. Quam porro conje-
cturam subnedit Auctor noster, eam ita pingit
CASAVBONVS Exercit. XVI. cap. 80: Propina-
tum quidem Domino est vinum, idque myrratum;
in quo erat specimen humanitatis: sed illud du-
rum & crudele fuit, quod fel poculo infuderunt;
quo sceleris, quicquid inesse videbatur facto huma-
nitatis, scelerate corruperunt. Observant Hebrei,
hoc officium puniendis præstari solitum ab honestis
& nobilibus matronis. Satis constat, non defuisse
pias feminas, quæ Christi doctrinam amplexæ, illi
cupie-

cupiebant, & casum miserantes Evangelistæ, sequebantur Luc. XXIII, 27. Videtur ab his sanctis mulieribus vinum myrratum Christo paratum fuisse consuetudine gentis: sed cum accedere ad Dominum non possent, ac ne honestas quidem, opinor, pateretur; vinum preparatum militibus tradiderunt, Domino porrigidum. Illi, ut erant proni ad omne scelus, felle immixto poculum mulierum piarum corruerunt. Ad hanc faciendam conjecturam, mihi preiverunt ipsa Evangelistæ verba: quæ & beneficium matronarum, & maleficium militum, si diligenter expendantur, diserte exprimunt. Marci ὄλοις ἐσπενησμένοις, ipsissimam ejus poculi consuetudinem, & factum mulierum ob oculos ponit. Matthæus, qui appellat acetum, & quidem felle mixtum, scelus militum detestabile commemorat. Ita evenit in hac historia, quod passim toto Evangelio potest observari, ut sese Evangelistæ divinitus adjuvent, invicem suas narrationes suppleant atque interpretentur. Sane potiorem illa fidem merentur, meliusque cohærent, quam cum alii vel lectionem sollicitant, & loco ὥξος apud Matth. ponunt ὄλον, vel in notatione vocum tricantur, ut ANTON. BYNAEVS ὥξος, non acetum strictè dictum, sed vinum acidum notare, & χολὴν, non verum fel, sed

amarorem esse tradit; COCCIVS, Matthæum, vinum corruptum acetum dicere, rem amaram, bilem contendit. Huc etiam inclinat EDZARVS ad Avoda Sara cap. II. pag. 400 sq. ut myrra una cum felle admixta dicatur potui, & vinum fuerit acidum, quod indistincte, & vinum & acetum appelletur Judæis, ut ipsorum testimoniis probat.

Ad §. X. pag. 120.

(9) *Humo condebantur*] Fide MAIMONIDES Hile. Sanbedrin cap. XV. §. 9. traditur, quod trabea suspendiosi, faxa quibus lapidandus interiit, gladius quo quis decollatus, & linteum, quo strangulatio peracta fuit, נקברין כהפיישן בקבר עצמן propius ad morti traditum, sed non in eodem, quo ille, sepulcro, & quidem, ne infausta rei memoria superfit &c. Hinc vero color conciliari poterit fabulae, de inventa Salvatoris nostri cruce ab Helena, Constantini M. matre, haec procul a loco crucifixionis e terris eruta: si scilicet moris Judæorum tenaces quoque fuerunt milites Romani, aut curatores funeris, Josephus & Nicodemus, id urserunt.

AD

LIB. V. CAPVT. VII.

DE POENIS ET SVPPЛИCIIS CAPITALIBVS.

Ad §. I. pag. 120.

Quatuor mortis genera in usu erant] Ita diserte definit Mischna Tract. Sanbedrin cap. VII. §. 1. מיחות נמסרו סקילה שריפה ר' מיהות נמסרו סקילה שרפה הרב וחנק quatuor supplicia capitalia senatus tradita sunt: lapidatio, ustio, interemio que fit gladio, & strangulatio. Ordine verborum gravitas suppliciorum indicatur, ut primum sit omnium gravissimum. Hinc BARTENORA ad b. l.

Mischna explicat: Lapidatio gravior est combustionē, & ha duæ graviores strangulationē. Et hinc colligimus pro eo, qui duorum suppliciorum capitalium condemnatus est, quod graviori affici debet. Quæ auctoritatem conciliant §. II. Auctoris nostri. Verba autem in Targum Ruth cap. I, 17. ad quæ Auctor provocat, paulo aliter, & ita habent: ארבע רני מותא לחוביא רנימה אבנה ויקורת נורא וקטולת סייפה: Quatuor judicia mortis in nocentes:

tes: *injectio lapidum, crematio ignis, imperfectio gladii, suspensio ligni*: quæ ob illa, quæ de modo peñas istas irrogandi, paulo post sequentur, sunt observanda. Tres priores peñas, lapidatio, combustio & gladius, diserte memorantur in Lege, strangulationis nulla in Scripturis facta mentione, juxta SELDEN. lib. II. de Synedr. cap. XIII. §. 4. Sed quidni huc referamus Deuter. XXI, 23. & exemplum septem filiorum Saulis, suspensorum a Gibeonitis, 2 Sam. XXI, 1 sqq. Fide autem MAIMONIDIS, Mosaica docet traditio, **שכל מיתה האמורה בתורה סתם היא חנק** quod omne mortis infligendæ in Lege genus, simpliciter & sine adjectione aut determinatione aliqua dictum, significet strangulationem. Quo confirmatur effatum R. SALOMONIS, ab Auctore §. III. prolatum.

Ad §. VI. pag. 120.

(2) *Num Judeis tempore eo, quo crucifigerabant Salvatorem nostrum, fuerit permisum jus vitae & necis?*] Vexata hæc est quæstio, circa quam in partes discesserunt viri docti. Talmudista & Rabbini, eosque secuti BURGESS lib. XVI. cap. 71. CONSTANT. L'EMPEREUR in Not. ad Bertram. de Republ. Jud. cap. 13. jus vitae & necis, XL annis ante eversionem Hierosolymæ, ademptum Judeis fuisse statuunt, idque verba Seniorum populi diserte confirmare, Joh. XVIII, 31. Pilato regerentium: ήμεν δὲ εἰς τοντεναγόδεναι. Traditur namque in Cod. Avoda Sara cap. I. fol. 8. col. 2. quoniam XL annis ante extremam Vrbis desolationem, judicia capitalia Synedrio adimenterunt a Romanis, hinc illud edixisse: præstat, migremus de loco in locum, ne rei fiamus. In loco enim solenni τοις Sankhedrin tenebantur, sonores morti adjudicare; ast si illic non fuerit Synedrium, nimirum in **הנִיה** / **השכַת** / **ל'** judicia capitalia exercere non tenebatur. Ideo tum migravit Synedrium e conclavi cælo, & consedit in tabernis. Quin immo JOSEPH SCALIGER

Antmadvers. ad Euseb. num. 2086. diu ante pri-vatos hac potestate Judæos pertendit, annis scil. LXI ante Hierosolymorum destructionem, missis in exilium Archelao, Judæaque in formiam provin-ciae redacta, & per Procuratores, seu Ratio-nales Cæsaris administrata. Contra vero ea, SELDENVS de Synedr. lib. II. cap. XV. §. XI. IOH. CHRISTOPH. WAGENSEIL TVS in Carmin-Lipmanniani Confut. p. 299 sq. aliquique viri gra-ves, ea quoque potestate, quæ se ad jus vitæ ne-cisque extendit, toto fere tempore, quoad Tem-plum incolume fuit, Synedrium polluisse cre-dunt, cit. autem loco Joh. Judæos ob festi reli-gionem sibi fas non esse perhibuisse, occidere quenquam, ne judicio capitali polluerentur, & inepti ad comedendum agnum paschalem, im-puritate sanguinis redderentur. ANTON. BY-NAEVUS lib. III. de morte J. C. cap. I. §. 14. pag. 27 sq. in eadem perstat sententia, quia IOSE-PHYS lib. II. contra Apion. diserte testatur, quod Romani, uti reliquos devictos populos, ita Ju-dæos etiam, permiserint τοῖς πατέροις ἔθεσι νῷ ιεροῖς χεῖσθαι, patriis moribus & sacris uti. Inter causas vero distinguit: & si quis in religio-nem peccasset aut sacra, aut crimen blasphemiae commisisset, in eum portuissé Synedrium anim-adverte-re censem, carcere, flagellis, quin & ipsa morte, ut constet Pauli exemplo, quem Festus hærefoes postulatum judicare noluérat, nisi Hie-rosolymis Act. XXV, 20; Apostolorum, de qui-bus occidendi deliberatum in Synedrio, ac se-verius in eos statutum fuisse, ni intercessisset Gamaliel Act. V, 26 sqq.; Stephani tandem, quem ἐκβαλόντες ἤλω τῆς πόλεως, ἐλαθούσελγ. Ast in crimine seditionis, læsæque majestatis, ac sce-lerum omnium, quæ adversus leges Romanas admittebantur, causæ cognitionem, & reorum condemnationem, non ad Judaicum Senatum, sed ad Romanii Præfidis pertinuisse tribunal. Eo itaque sensu negare dicit Judæos, potestatem statuendi de capite Jesu sibi adesse, quia sedi-tionis ac læsæ majestatis crimen ei impinge-bant.

Attamen,

Attamen, quia verba Judæorum, ex Johann. XVIII, 31. allegata, reum qualemcunque occidendi potestatem ipsis denegant, aliud nobis adhibere liceat moderamen, quo item istam commodissime componi posse existimamus. Distinguimus quippe inter causæ cognitionem, & sententiae capitalis vigorem ac executionem. Causæ cognitione, quin & sententiae capitalis adversus solum pronunciatio, tunc temporis in potestate adhuc erat Judæorum, unde diserte jus suum urgent: *habemus legem, & ex illa lege morte plectendus hic est: quin & in Synedrio, ex crimen blasphemiæ, capitum in ipsum suppliium statuunt.* Ait, ubi lata erat sententia, recognoscenda illa, confirmanda, & executioni demum mandanda erat a Romano Præside; unde Christum, post latam in ipsum sententiam, Pilato adducunt, causæque cognitionem, rite a Synedrio institutam, præmittunt Joh. XVIII, 30. *ille si non esset maleficus, tibi cum non tradidissimus.* Cumque vererentur, Pilatum in Christum, ob asperius in Templum dicta, non tam severe, ac ipsi cupiebant, animadversurum, statum quæstionis malitiose immutant, & crimen politicum adversus Cæsarem, & tranquillitatēm publicam, eidem impingunt: diserte inter hæc fassi, non hoc saltem tempore, ob religionem Festi, aut ob criminis adversus leges Romanas solum perpetrati, sed reum omnino nullum, capite plectere fas sibi esse. Quod ex gemina liquet negatione, *εἰ οὐ εἴη σοιος, καὶ οὐ οὐδέποτε σοιος,* quæ ex Graeca linguae genio, universaliter & fortius negat, hoc sensu: non licet omnino in quemquam nobis capitali supplicio animadvertere. Alias enim, si adhuc integrum ipsis jus vitae & necis fuisset in crimini bus religiosis & ecclesiasticis, uti sane potuissent facultate, a Pilato sibi facta; dum ait: *λόθετε αὐτὸν οὐεῖς, νοῦς κατὰ τὸν νόμον οὐ μάνικος οὐεῖς.* ad quæ verba, ironice prolata, facultatem hanc sibi superesse omnino negant, animadvertere in quenquam. Sie optime conciliabitur historia, nec fides omnis derogabitur testimoniis antiquitatis, quæ judicia capitalia perhibent ademta.

Momenta BYNAEI facili negotio diluuntur. 1) JOSEPHI testimonium non stringit; quibus enim licuit, patriis moribus & sacris vivere, iis nihilominus ademta esse potuit potestas suprema, animadvertisendi capitaliter in fontes, æque ut jus belli & pacis. 2) Exemplum Pauli, causæ cognitionem Hierosolymis, & a Judæis institutam probat, de poena capitum autem nihil evincit: Apostolorum Act. V. denuo sententiam condemnatoriam integrum facit Synedrio, verum non executionem: Stephani autem, per tumultum actum, nihil probat. Vrget præterea LIGHTFOOTVS Hor. Hebraic. in Matth. XXVI, 3. verba Salvatoris Matth. X, 17. παραδώσετων υμᾶς εἰς συνέδρια, quæ tamen nihil prorsus officiunt sententiae nostræ: tum quoque metum Pauli, qui tam parum ausus est, Synedrio se credere, ut ad Cæsarem potius provocaret. Sed tumultum & insidias timebat Paulus, maxime quod rescivisset, aliquot viros voto se obstrinxisse, cibum ante se non sumturos, quam e medio eum sustulissent, quod certe per vim ac tumultum, neutiquam vero jure quodam molebantur, quod in ipsorum non erat potestare.

Ad §. XI. pag. 121.

(3) *Modus lapidationis ita habuit]* Quemadmodum uniuscujusque supplicii capitalis, ita lapidationis locus semper extra urbem erat: tum, ne Senatus videatur cædibus delectari; tum, ut spacium sic prorogetur pro innocentia damnati reperienda, proferendaque; tum, quia dictum: *educ blasphemum* Lev. XXIV, 14. Altus autem hic locus fertur in Mischna Cod. Sanhedrin cap. VI. §. 4. duorum hominum staturam, & quidem proceram. Vbi abest reus ab hoc loco quatuor cubitos, vestes ei detrahunt anteriores, usque ad verenda: mulieris etiam posteriora denudata nonnulli tradunt, verum SELDENVS lib. II. cap. XIII. §. 4. fide Mischnæ ac MAIMONIDIS perhibet, feminas non alibi nudatas, quam in pectore, quod in saxum illidendum erat. Confer Mischn. Sanhedrin cap. VI. §. 3.

§. 3. Sed & testes deposuisse vestem suam superiorem laxamque, quo expeditius & absque impedimento pœnam exequi possent, constat ex Act. XXII, 20. *Modus supplicii duplex habebatur, aut dispari saltē modo irrogari solebat lapidatio: alterō, qui cit. loc. Mischnæ expōnitur, quo reus סבִית הַסְכִילָה ex-loco lapidatio-nis, ita pronus in terram, lapidibus stratam, præcipitabatur, ut mors ejus inde expectaretur, atque hunc רְחֵיוֹת impulsione, appellabant, quem, si ex eo mortem nondum oppetiisset, statim excipiebat alter, proprio סְקִילָה seu lapi-datio dictus, ubi testes ingens saxum levarunt, eorumque alter in pectus rei illud immitteret, ex quo si nondum occubuisset, alter testis alium in ipsum projecit lapidem, quem tota spectato-rum concio sequebatur. Vtrumque denotari volunt Judæi verbis Exod. XIX, 12. סְקִילָה וּסְכִילָה אוֹ וְרָהָה וְרָה aut lapidibus injectis obruatur, aut jaciendo jacetur, h. e. ita præceps in terram e sublimi detur, detrudatur, projiciatur, ut sic vita privetur. Ita omnino verbum רְרֵה R. SAL. TARCHI interpretatur, per לְמֹתָה לְאֶרֶץ וּוּשְׁלָךְ deorsum mittatur in terram, simili sensu, quo verbum hoc adhibetur Exod. XV, 4. currus Pha-raonis. Ex exercitu ejus וְרָה בַּיִם project in ma-re. Ut idem notet ac Græcis πίπτειν, jacere, projicere, præcipitare, ut sit proprio projicien-do seu præcipitando e sublimi protrudatur. Ve-rum aliter hunc locum Græci reddiderunt: εὐ γὰρ λιθοῖς λιθοβοληθήσεται, οὐ βολίδι κατατο-χωθήσεται, lapidibus obruetur, aut jaculo seu sa-gitta ex arcu emissâ transfigetur. Consentient ONKELOS, & Arabs, IONATHAN autem, & Hierosolymitana Paraphrasis, sagittas ignitas addunt. Sic & LVTHERVUS: oder mit Geschoß erschossen werden, & Belgæ: offte sekerlich doorschoten werden. Adstipulantur ex Latinis ARIAS MONTANVS, VATABLVS, TREMELLIVS. Ea-que interpretatio a Spiritu Sancto probatur, Hebr. XII, 20. καὶ θρεποῦ θύγη τὸ ὄφες, λιθο-βοληθήσεται, οὐ βολίδι κατατοχευθήσεται. Ex ipsis Judeis ABEN EZRA id tenet, si reus mi-nus apprehendi, & sic vel detrudi, vel lapidari*

posset, jaculo confodiendum fuisse. Sed ut in Vulgata totum hoc posterius membrum omitti-tur, ita in compluribus Codicibus Græcis idem desiderari, observavit SELDENVS lib. I. cap. V. pag. 39. Licet vero aliud JCTi Hebræorum ad loc. Exod. velint, ea tamen propter nec vis Pau-linæ Textui inferenda, nec erroris ipse postu-landus est. Universum tamen hunc lapidatio-nis processum impugnat, & nihil aliud esse, pra-e-ter insulsam fabulosarum circumstantiarum farra-ginem, evincit laudatus paulo ante HEINIVS Dissert. Sacrar. lib. I. cap. X. §. 14. pag. 146 sq. quia exemplis lapidatorum, in Scriptura obviis, prorsus repugnat. Sive enim blasphemii in-de-serto Lev. XXIV, 14. sive Achanis Jos. VII, 25. sive Nabothi 1. Reg. XXI, 10, 13. sive Zachariæ sacerdotis 2 Chron. XXIV, 21. sive Stephani Act. VII, 58, 59, 60. supplicium contempleris, lapidibus omnes a tota concione petitos & ob-rutos deprehendes, minime vero de colle sive rupe præcipitaros. Velut autem testimonium ex Exodo, imperite ac ἀπεσσιδιούστως huic tra-hitur, quod bestiam justo propius ad montem accedentem, eminus vel lapidibus petere, vel jaculis aut sagittis tracicere injungit, quia homini-bus eodem loci appropinquare fas non erat, quod in lapidandum non quadrat, quem præ-manibus habebant, & coram cum ipso agebant; ita ex allatis constat, quam inique verba Mosis torqueant, saltē ut Magistrorum consulant traditioni. Quare nec ipsi dubitamus, non alio modo, quam immissione lapidum in reum, ita tamen, ut testes primi in ipsum conjicerent; la-pidationem fuisse peractam, per Deut. XVII, 7.

Ad §. XII. pag. 122.

(4) *Suspensus est, usque ad occasum Solis* [Ita diserte sancit Mischna paulo ante citat. כָל הנְסָכְלִין נְתַלֵּין lapidati omnes suspenduntur, ex sententiâ R. ELIESERIS. At Sapientes ajunt: non suspenditur, nisi blasphemus & idololatra. Mas suspenditur, faciem populo obversus: mulier, faciem conversa ad arborem. COCOEIVS ad h. l. §. 9.

§. 9. monet, suspendium lapidatorum præceptum censeri Deut. XXI, 22, 23. Non igitur כְּרָךְ שְׁהַמְלֹכָה עֲשָׂה sicut a regibus fieri solet, viros suspendunt; sed mortuos; idque vergente ad occasum sole, ita ut uno ligante alter solvat, ad præcepto de suspendio satisfaciendum. Quæ iterum nuge sunt Magistrorum. De suspedio enim mortuorum legitur quidem exemplum Jos. X, 25, 26. sed gladio cælorum, minime autem lapidatorum, e quibus nullum proferre poteris, post mortem suspensi: vivos autem suspendi ex ligno consuevisse, ex Deuter. XXI, 22, 23. Jos. VIII, 23, 29. Num. XXV, 4. & 2 Sam. XXI, 6, 9. liquet. Sed & hic committi Talmud poterit cum IOSEPHO. Gemara enim suspendisse ipsos, quasi in puncto occasus solis, pertendit: IOSEPHVS autem lib. IV. Antiqu. cap. 8. μείνας δι ολῆς τῆς ἡμέρας, εἰς θέαν τῶν απόντων, θαυμάσθων υποτὸς, toto diē in spectaculum omnium manasse testatur, noctu sepeliendum, h. e. ante occasum solis. Nisi dixeris, non in trabe suspensum, sed in terra prostratum, ejusmodi maleficum spectaculo fuisse; aut posteros derogasse quid de more majorum.

Ad §. XIII. pag. 122.

(5) *Combustioni destinati decem erant*] Quemadmodum facinorosos ceteris suppliciis tollendos, ita quoque igne interimendos, ex fide Mischnæ, curate recenset Auctor, & que ac s ELDENVS lib. II. cap. XIII. §. 5. qui tamen monet, pœnam ignis in delictis ejusmodi incestuosis locum tantum habuisse, quoties quis concubitu ita peccaret, *superstite adhuc uxore sua*. Ea autem mortua, obnoxium eum fuisse Excisioni, in omnibus incestus peccatis. Hinc, quæ in filiam Sacerdotis Levit. XXI, 9. pœna statuit, locum habere Rabbini non dicunt in libera, sed aut in desponsata, aut in domum ducta. Vnde R. OBAD. DE BARTENORA in Mischn. Sanhedrin cap. IX. §. 1. non aliam dicit filiam Sacerdotis ob scortationem condemnari combustionis, nisi quæ adulteravit.

Ad §. XIV. pag. 122.

(6) *Modus combustionis fuit duplex*] De priori comburendi modo R. ELEASAR fil. SANDOK, in Mischnæ Sanhedrin cap. VII. §. 2. exemplum commemorat filiæ Sacerdotis, quæ scortata, ac eapropter, aggestis circumquaque fascibus cremiorum, combusta fuerit: verum ibidem quoque de hoc supplieii modo additur, ex ignorantia Synedrii profectum, adeoque illegitimum fuisse. סְפִנָּו שְׁלָא רֵוּה בֵּית רֵוּן שְׁלָא אֶחָה שְׁעָה בְּקֵי quod Senatus ejus temporis rudes statutorum fuerit, Sadduceorum quippe hæresi infectus, τῷ ὑπῷ Scripturæ prese inhærens, & traditionum πατεροπατερών imperitus. Nec enim aliis comburendi modus, ordinarie locum habebat, quam qui cit. loc. Mischnæ ita traditur: *Damnatus simo immergitur usque ad genua. Tum linteum durum molli involvitur. In collo ejus circumdatur, atque in diversa hinc inde a duobus trahitur, eo usq[ue] donec os bisebat.* Quo factō, filum candefactum (ex plumbo liquefacto & fusili) ori ejus illiquatur, quod in viscera ejus descendens, cibum usulet. Quod si reus ope strangulationis ante extinguitur, quam plumbum candefactum immittatur, nondum satisfactum censemant præcepto, sed aperiunt os encati forcipe, & metallum candens ori illuant. Hunc combustionis processum ab exemplo filiorum Aaronis Lev. X, 6. arcessunt, de quibus dicitur: *Fratres vestri, universa domus Israel deplorabint combustionem, quam incendit Dominus;* qui tamen igne divino interius solum encati, exterius autem illæsi manserant. Hanc autem pœnæ rationem elegerunt, mortis accelerandæ causa. In omni enim genere, mortem & faciliorem, & minus turpeim selegerunt, vi præcepti: *Diliges proximum tuum, sicut te ipsum.* Et quia unusquisque, si mortis condemnatus esset, eligeret mortem leviorē, & minus cruciantem, idcirco nos idem præstare debemus in aliis, ut, si quis lapidationis condemnatus sit, uno obruat la pide; & si combustionis condemnatus sit, etiam ipsum comburimus eo, quo diximus, modo: ut ad h. l. Mischnæ commentatur MAIMONIDES.

Ee ee

Ad

Ad §. XV. pag. 122.

(7) *Hujus decollationis modus*] In Mischna cit. loc. §. 3. ita sancitur: *Institutum de puniendis gladio, tale est: Caput ejus ense præsecabatur, quomodo jussu regio fieri afferret.* R. IEHVDA ait: *indecorum hoc quidem est* (quando eum occidunt erectum, ut decidat, ut *BARTENORA* supplet:) *sed caput impositum trunco, securi præcidebatur.* *Responsum ei est: turpius hoc genere mortis nullum est.* Vbi uterque monet Glosator, decisionem non esse juxta R. IEHVDA, sed juxta sapientes, qui non ex jussu regio, sed ex Legis prescripto Levitic. cap. XVIII, 3. hanc, ope gladii peractam interemptionem probant.

Ad §. XVII. pag. 122.

(8) *Modus strangulationis ita fuit*] Convenit Auctor cum Mischnæ cit. paragrapho, nec est, quod addamus. Hoc solum, cum SELDEN lib. II. cap. XIII. §. 4. observare liceat: a capitalibus pœnis abstinentiores se debere esse, propter Magistros; unde vocare solebant, velut concilio, Synedrium, quod morti intra septennium quempiam tradidisset, סנהדרין חבלן Synedrium destructorum, fide Mischnæ, Cod. Maccoth cap. I. Interim tamen pro facinorum frequentia, reos morte, quounque tempore legitimo, damnabant; ita tamen, ut eodem in die binos neutquam judicarent, nisi idem utriusque facinus, eademque pœna, ut adulteri, & adulteræ.

AD

L I B . V . C A P V T . V I I I .

D E P O E N I S N O N C A P I T A L I B V S .

Ad §. II. pag. 122.

Vincula, compedes, manicæ &c.] Quatuor cumprimis vinculorum genera, Græcis usitata, quin & Romanis, ad Judæos quoque translatæ memorat SAM. PETITVS ad leges Atticas lib. V. tit. IX. eorumque differentiam exponit, ποδοκάκην, ποδοσείβην, & παυσικάπην, πεντεσύργυγον. Podokákē lignum erat, quo pedes constringebantur, quod expertus Paulus & Silas Philippis, ubi τὰς πόδας ἀντῶν ἡσθαλίσατο εἰς τὸ ξύλον, Act. XVI, 24. Podoseíbē, quo pedes & manus: παυσικάπη, quod collo injiciebatur, & πεντεσύργυγον ξύλον, quod quinque habebat foramina, per quæ pedes & manus, & collum immittebant. Carcerem apud Romanos triplicem fuisse, Vrbanum, ut sunt turres, Rusticum, ut sunt ergastula, & Castrensem, quando captivi trahebantur catenati, observat IVST. LIPSIVS Comment. ad lib. III. Annal. TACITI p. 147. Apo-

stolorum cum vinctorum, tum militibus appositis custoditorum, qualis in vinculis fuerit conditio, vide in Act. V, 18, 23. XII, 4, 6. XVI, 24. De variis carcerum generibus apud Græcos conferat, cui volupe est, IOH. PHIL. PFEIFFERI Antiquitat. Græcar. lib. II. cap. 24.

Ad §. III. pag. 123.

(2) *Tenebatur pœna*] Illustrari hoc poterit ex Act. XII, 19. ubi Herodes, cum Petrum custodia elapsum intelligerer, ἀνακένει τὰς φύλακας, ἐπέλευσεν ἀπαχθῆναι, inquisitione facta de custodibus, jussit eos duci, ad supplicium scilicet, ut non inepte interpretatur BEZA. Eodem metu Philippis percusus commentariensis, vim sibi inferre tentavit, vinclitos effugisse suspicatus, Act. XVI, 27. Atque confer Leg. XII. ff. de Custod. Reor.

Ad

Ad §. III. pag. 123.

(3) *Liberum custodiam*] Ea, Φυλακὴ ἀδεσμος dicta, non unius erat generis. *Vel* enim reus Consuli, Praetori, Aedili, interdum & Senatori, etiam non e magistratu apud Romanos, committebatur, si esset illustrior. Ita **SALLVSTIVS** bell. **Catilin.** pag. 37. **Senatus** decrevit, ut abdicato magistratu **Lentulus**, itemque ceteri, in liberis custodiis haberentur: itaque **Lentulus**, **P. Lentulo Spintheri**, qui tum **Aedilis** erat, **Cethegus** **Q. Cornificio**, **Statilius C. Cesari**, **Ceparius Cneo Terentio Senatori**, traduntur. **Conf. TACITVM** **Annal.** lib. VI. cap. III. **HIERONYM.** adv. **Vigilantium.** Sint ergo non tetro aliquo carcere, sed amena & libera custodia, tanquam Patres quidam ordinis Senatorii. Vide **LIPSIVM** in **TACIT.** **Annal.** cit. loc. pag. 254. *Vel* apud vades, de qua nunc non attinet dicere. Denuo vid. **LIPSIVM** ad **TACIT.** **Annal.** lib. VI. p. 254.

Ad §. IV. pag. cit.

(4) *Tam reum, quam militem tenet*] Erat hæc custodia militaris, ita comparata, ut is, qui in noxa esset, catenam manui dexteræ alligata haberet, quæ eadem militis sinistram vinciret, custodia ejus praefecti. Catenæ autem longiusculæ erant, ut ambulare, incedere pariter, non incommodè possent. Exemplum habes in **Paulo** **Act. XXVIII, 16, 30.** Probat **ATHENAEVS** lib. V. cap. XI. Ρωμαίων δὲ στρατηγὸς μὲν Παμφύλιας Κοίνος ὁ ἵππιος παραδοθεὶς ἀκολογθῆ δέσμιος. Μάνιος δὲ Ανύλλιος ὁ ὑπατευκὼς, ὁ τὸν ἀπὸ Σικελίας καταγγεγόνων Θείαμβον, συνδέτην ἔχων ἀλύσει μακρὰ βασάνην πεντάπηχυν, περὸς ὑπὸ ἵππεως ἔλκετο. E Romanis vero, **Prator Pamphylie Q. Oppius** (ita pro **Hippius**, corrigit **LIPSIVS**) *deditione acceptus*, sequitur *in vinculis*. Manius autem (denuo ex emendatione **LIPSII**) **Aquilius Consularis**, qui de Siculis triumphavit, colligatum secum habens longa catena Bastarnam quendam quinque cubitorum, pedes ab equite trahitur. Addo utrumque, ad quem Au-

tor noster provocat **SENECAE** locum, quia rem egregie illustrat. Ita autem **Epist. V.** habet: *Quemadmodum eadem catena & custodem* (magnum custodium **LIPSIVS**, ita enim ipse captivus dicebatur) & militem copulat, sic ista, quæ tam dissimilia sunt, pariter incedunt. Et lib. I. de tranquillitate vitæ cap. 10. inquit: *Omnes cum fortuna copulati sumus.* Aliorum aurea catena est, & lata: aliorum arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia universos circumdedidit, alligatique sunt etiam, qui alligaverunt. Nisi tu forte leviorum in sinistra catenam putas. Plura in hanc rem dabit laudatus **LIPSIVS** in **Comment. ad TACITI lib. III. Annal.** p. 147 seq. quocum confer **BARN. BRISSONIVM** de formulis lib. V. p. 473sq.

Ad §. VI. pag. ead.

(5) *Restitutio*] Hæc pœna fuit furti, quod non capite, sed mulcta, plectebatur, vi legis **Exod. XXII, 1** seqq. Quam necessaria illa, secundum **Judeos** fuerit, ut non offeratur oblatio pro reatu, nisi prius restituatur ablatum, vel possessori, vel Sacerdoti, testimonii ex **Talmude** & **MAIMONIDE** allatis probat **LIGHTFOOT.** **Hor. Hebr. ad Matth. V, 23.** cui adde **SCHOETTGEN.** **Hor. Hebr. in Luc. XIX, 8.** Non uno autem modo peragebatur restitutio, verum alia gravior erat altera. α) Qui ex conscientiæ stimulis, proprio motu restituebat ablatum, ultra non tenebatur, partim quia sic ad spontaneam restitutionem invitandi erant fures, partim quia is tantum **Exod. c. 1. vers. 9.** ad restitutionem dupli tenebatur, quem condemnabunt Dii. Ast, qui seipsum condemnat, immunis est a pœna. β) Quod si quis testibus legitimis esset convictus, rem furto abstulisse, duplum rependere tenebatur proprietario, v. g. si denarium furatus sit, duos solvit, si asinum aut camelum, aut vestimentum, duplum ejus pretii dabat. γ) In peculatu ovium atque pecorum minorum restitutio quadrupli lege sancta erat. δ) In armentorum boumque furto, quintuplo restituendum erat ablatum, ex lege **Exod. XXII, 1.** cuius di-

versitatis ineptam reddit causam R. IOCHANAN filius ZACCAI, quam vide apud R. SALOMONEM in b. l. Causa vero exasperatae pœnae in animalibus mundis est, quod hæ brutorum species sacrificiis idoneæ, magisque ex usu sacro aestimari solitæ fuerint, quam immundorum, aut jumentorum.

Ad §. VIII. pag. 123.

(6) *Habac. II. ii.*] Ita locum exponit R. SALOMON: **הַכְּנָסֶת אֲשֶׁר גָּוֹתָה תֹּועֵבָה מִן הַקִּיר** Lapidæ, quos rapuisti, clamabunt ex pariete, & tignum e ligno respondebit ei, lapidi scilicet e regione ejus ambo clamant.

Ad §. IX. pag. cit.

(7) *Talio: erat ea æqualis retributio*] Græcis ταύτων ἀθεῖα, ARISTOTELI τὸ ἀντιπεπονθός, alias Jus æquocessum dicta, non tantum præcepto ac lege divina, sed exemplis quoque in Scriptura comprobatur, quin & in gentes varias emanavit, velut Rhadamanthus in SENECAE Herc. furente Act. III. ait: *Quod quisque fecit, patitur: auctorem scelus repetit, suoque premitur exemplo nocens.* Hoc autem jure adæquata fuerit 1) instrumenta instrumentis, Sap. XI, 17. ut quæ fuerunt delestanta homini peccanti, evaderent instrumenta Domino punienti, velut ignem alienum igne huerunt filii Aaronis, Lev. X, 2. suffocationem suffocatione, adeoque aquam aqua Aegyptii Sap. XVIII, 5. bestiarum cultum bestiarum dentibus iidem cap. XI, 16. comedentes scelos pretio æquantem, comedentes suspensio Absolom, patibulum patibulo Haman Esth. VII, 10. 2) Damna damnis, spolia spoliis, Jes. XXXIII, viduitatem afflietam viduitate compensatam Exod. XXII, 24. sanguinem sanguine, quemadmodum Julius Cæsar, qui terrarum orbem sanguine impleverat, ipse tandem sanguine suo Curiam implevit. 3) Tempora temporibus, loca locis expiata, dies XL totidem annis Num. XIV, 34. agrum crudelitatis concium, ruben-

tibus sanguinis notis 1 Reg. XXI, 19. desertum deserto Gen. XXI, 14. foveam fovea Dan. VI, 24. 4) Mensuram mensura, ex oraculo Christi Matth. VII, 2. cædes Vriæ cæde domestica mulctatur, libidinis furta solis conspectu 2 Sam. XII, 9 sqq. pretium triginta scilorum totidem scilicet: tanti enim veniebant triginta Judæorum venditi, quanti unus ab iis emtus Salvator, juxta ROSEPH VIM lib. VI. de B. J. cap. XII. Late hoc jus persequitur, & exemplis illustrat Mischna Cod. cap. I. §. 7, 8, 9. Conf. H. GROT. lib. II. de Jure B. T. P. lib. II. cap. XX. §. 32, & e nostris cumprimitis DANNHAVER. Hodos. Phenom. VIII. edition. de A. 1666. p. 700 sqq. Huc Juðæorum pertinet scitum: בְּמִירָה שָׁארָם מָוֶר בְּמִירָה כָּנָגָר מָרָה לְמִנְסֻרָה, qua homo metitur, remetiuntur ei, in Mischn. cit. loc. quod rōtundius ita efferunt Rabbini: מָרָה כָּנָגָר מָרָה לְמִנְסֻרָה, pro mensura. Quæ huic respondent, exempla pariter, ac Græcorum testimonia & adagia, vide in IOACH. ZEHNERI Adagiis sacris, Cent. II. adag. 61. & Cent. III. adag. 10.

Ad §. eund. pag. eand.

(8) *Hebreis placet Talio similitudinis*] In foro Judaico pœna talionis, השלומה dicta, non afflictiva corporis, sed compensativa æris erat, non per similem pœnam corporis, sed per æstimationem pecuniariam peracta. Hinc inter judicia pecuniaria, a Triumviris exercenda, primo loco ponunt חכלות judicia de læsione. Illa in Mischna Cod. Bava Kama cap. VIII. §. 1. expenduntur, læsionisque compensationem æstimant בְּנוֹק בְּצַעַר בְּרָפּוֹ בְּשַׁבָּה וּבְכּוֹשָׁת in damno, in dolore, in curatione, in cessatione, & in ignominia. Ad quem locum CONSTANT. L'EMPEREUR, doctissimis annotationibus suis, MAIMONIDEM, leges Exod. XXI, 23. Levit. XXIV, 20. Deut. XIX, 21. de mulcta pecuniaria solum exponentem, graviter & solide refutat. Liquido enim Talmudistarum statuta a lege divina defleunt, licet colorem non inveniant, quo palliare perversam interpretationem possint. Sed

Sed prolixiora hæc sunt, quam quæ hue trans-
ferri queant; unde ad ipsos remisisse sufficiat
fontes.

Ad §. XI. pag. 124.

(9) Aut siebat virgis, aut flagellis]. Duplex erat flagellatio apud Judæos: מְלֹךְ רָאוּיָה flagellatio legalis, quæ & a numero plagarum flagellatio quadrangularis plagarum dicitur; & מִכְתַּת מְרוֹדָה flagellatio contumaciae, nec non in Lege præcepta, sed Rabbinorum scito erat definita. De priori notamus I) Delicta, quibus infligebatur. MAIMONIDES in Hilcoth Sanhedrin cap. XVIH. generatim ea persecutur, cap. XIX. copiose & sigillatim. In genere huic pœnæ subjacent delicta, quæ in præcepta incurruunt negativa; nimirum α) quæ interdictum violant, quod excisionem animæ minatur, qualia MOSES AEGYPTIVS cap. XIX. viginti & unum numerat, & in Mischna Maccoth cap. III. §. 1. 2. 3. 4. recensentur. β) quæ interdictum, quod בְּרוּ שְׁמֵיכָם mortem Θεηλατον, a distinctam, interminatur, v. g. si Sacerdos egrediatur e Sanctuario tempore cultus præstanti, qualia juxta MAIMONID. sunt XVIII. γ) quæ interdictum operis, v. g. de vestibus ex lana & lino non conficiendis, aliisque intermissionis, laedunt, suntque numero LXVIII. δ) quæ interdictum transgrediuntur, quod transit in mandatum, nisi fecerit mandatum, quod in eo comprehenditur. aut ε) interdictum quodvis aliud, quod pœna capitii, vel compensatione damni dupli, quadrupli &c. non sancitum est &c. II) Modum, qui Deut. XXV, 2. reum in terram prostratum, apud Magistros vero columnæ, seu palo terræ infixo ita alligatum tradit, ut carnem, seu corpus incurvum attingeret palus, & huic quasi infixus videretur, dum medio corpore inclinatus in palum incumberet flagellandus. Hinc non in altum surgens columnæ, sed bipedalis erat palus, cui incumbere poterat reus. Universem vapulandi rationem Mischna in Codice

Maccoth cap. III. §. 12 sqq. ita definit: *Quomodo flagellant illum? alligat aliquis duas manus ejus columnæ ab utroque latere: quo facto minister Synagogæ (חֶזֶק הַכְּנָסָת) prebendit ejus uestes, nihil moratus, sive rumpantur illæ, sive dissolvantur, donec peccus ejus denudaverit.* Pone illum lapis positus, in quo minister Synagogæ consistit, habens in manu sua lorum vitulinum duplicatum, cuius plica una in duas abit, duæ in quatuor. Duo autem lora ascendunt & descendunt in eo (laxari possunt & contrahi). Manubrium palmi longitudinem habet, ipsum quoque lorum latum est palmum, tam vero longum, ut ad umbilicum pertingat. Tertiam plagarum partem antrorsum, duas vero reliquas retrorsum ei infligit. Neque vero erectum flagellat aut sedentem, sed inclinatum, secundum illud (Deut. XXV, 2. en conciliationem modi Rabbanitarum, cum Scriptura): *& prostrernet eum judex.* Cædens una manu cædit, quantis potest viribus. Interim Praeco hac verba recitat (ex Deut. XXVIII, 58. 59.): *Si non curaveris facere &c. mirabiles faciet Deus plagas tuas &c. quam pericopam idem repetit.* Porro (ex Deut. XXIX, 9.): *Et observabis verba fæderis hujus.* Claudit tandem verbis (ex Psal. LXXVIII, 38.) Ille vero misericors expiat peccatum: *qua itidem repetit.* In eandem sententiam describit MAIMONIDES Hilc. de Synedriis & Panis cap. XVI. §. 8 sqq. hoc solum addens, tres adstitisse supplicio judices, quorum supremus tempore flagellationis legat ex Deut. XXVIII, 58 sq. medius numeret plagas, & tertius dicat ad lictorem: *רְכָה percute.* De numero plagarum mox ad paragr. sequi dicemus. Nunc addimus de posteriori, illam baculo vel fuste peractam, nec definitum habuisse plagarum numerum, sed ab arbitrio judicium dependisse, & pro delicti ratione nunc auctum, nunc imminutum fuisse, ita ut ad necem usque fontis interdum procederetur: *מִכֵּן אָוֹתָו עַד שְׂתִּיצָא נְשָׁמָתוֹ* cædunt eum, donec animam exhalat: teste BVXTORF. Lex. Targum. fol. 1252. & COCCIO Not. ad Mischn. Maccoth cap. III. p. 123.

Ad §. XII. pag. 124.

(10) *Tantum 39 impegerunt*] Verberum numerus diserte ad XL restringitur Deut. XXV, 2. Juxta hanc legem infra quadragenarium numerum cædi poterat, qui pro reatus & personæ conditione a Synedrio determinabatur; sed non ultra, propter discretam prohibitionem. Hinc ne quadraginta plagas forte excederent, XXXIX solenni rito infligebant, flagro ab Auctore parag. sequ. recte descripto. JOSEPHVS eapropter appellat plagas μισθίας τετσαράνοντα, & Paulus τετσαράνοντα παρὰ μισθίων 2 Cor. XI, 34. Hebræi efferunt אַרְבָּעִים חֶסֶר אַחֲת quadraginta, minus una. Atque hoc erat סֵינָג לְהֹוֶה sepimentum legis, tantopere Judæis celebratum, ubi plus, minusve observabant, quam in lege erat præscriptum, saltem ne legis literam transgredierentur. Refertur hoc inter monita viorum Synagogæ magnæ: עַשׂו סֵינָג לְהֹוֶה facite sepem pro lege, in Pirke Abboth cap. I. §. 1. ad quem locum conf. FAGII & LEVSDENI Annotat. Cumprimis vide SELDEN. lib. II. de Synedr. cap. XIII. §. 6. & ante omnes τὸν πάτερνον, BVXTORFIVM in præfatione ad PHIL. MORNÆVM, ante libellum de Abbreviaturis. Monet, præter ea, quæ diximus, SELDENVS, partim, si quis inter cædendum, fimo aut urina sua se conspurcat, liberum eum fuisse, propter verba Devter. XXV, 2. ne contemptibilis fiat frater tuus, in oculis tuis: partim, quod nullam infamie notam hæc poena inusserit, sed illa affectus חֶזֶר rectitudini sua, seu statui priori in integrum sit restitutus, nec crimine commissio exprobrandus, quia, cum fuerit verberatus, ecce tunc etiam ex effato Scripturæ, frater tuus est.

Quin &, qui excisioni, poenæ divinitus infligendæ, obnoxius fuerat, indeque verberibus affectus, solvebatur inde excisione sua. Etiam Pontifex M. licet a Triumviris, aliisve Syncedriis rite verberatus, חֶזֶר נְגֻדָּלוּתָו restituebatur in majestatem suam, nedium Sacerdotes reliqui. Hoc tamen in ראש הַיּוֹב Synedrii Principe ita temperatur, ut ille sic verberatus, אין חֶזֶר לשׁרוֹתָו haud restitueretur ad præfecturam suam.

Ad §. XVI. pag. 125.

(11) *עֲקָרְבִּים scorpiones*] Tertium hoc flagellationis genus, Tyrannicum nuncupat CARPZOVIVS Annot. ad Schickard. Jus Regium Cap. II. Theor. VII. p. 147. & ex Rabbinis in cit. loc. Reg. XII, n. eleganter illustrat. Ex quibus R. DAVIDEM KIMCHIVM audire lubet: עֲקָרְבִּים מְשׁוֹטִים שָׁהֵם עֲקוֹצִים בְּקֹצִים שְׁבָהֶם קְשִׁים מְשׁוֹטִים שָׁהֵם עֲקוֹצִים בְּקֹצִים שְׁבָהֶם וְתִתְמְנָנֵן Scorpiones graviores sunt flagellis, quia pungunt spinis illis, quas habent additas, & IONATHAN CHALD. reddidit spinas aculeatas. Ne quis ergo scorpios somniet, sed spinas aculeatas intelligat, quibus Gideon seniores urbis Succoth flagellabat Jud. VIII, 16. vel calcaria aut aculeos ferreos, flagelli loris in extremitate insertos, qualibus in Papatu cutem lacerare solent flagellantes. Commodo rem & luculenter exponit ISIDORVS lib. VI. Etymolog. cap. ult. Virga sunt extremitates frondium, arborumque; si lenis, virga est; si autem nodosa, vel aculeata, scorpio rectissimo nomine vocatur, quia arcuato vulnere in corpus infligitur. Confer ANTON. GALLONII de Sanctor. Martyrum cruciatibus, edit. Antwerpiens, p. 200.

AD

LIB. V. CAPVT IX.

DE SVPPICIIIS, AB ALIIS NATIONIBVS
AD SCITIS.

Ad §. I. pag. 125.

Propria Romanis erant] Crucis supplicium, apud Judæos æque ac apud Romanos vel Græcos, usu fuisse receptum BARONIVS contendit *Annal. Tom. I. A. XXXIV. num. 92.* SIGONIVS de *Republ. Hebreor. lib. VI. cap. VIII.* LIPSIUS de *Cruce lib. I. cap. II.* GRETSERVUS de *Cruce lib. I. cap. XIX.* laudatus modo GALLONIVS *cap. I. p. 2.* &, qui hos sequuntur, alii plures: addito discriminé, ut Romani facinorosos clavis per manus ac pedes adactis suffixerint, Judæi funibus alligaverint. Tribus nituntur argumentis: α) quia Moses, iubente Deo, cultores Baal-Pehoris suspendit, Num. XXV, 4. β) quia reges Cananæorum Jos. VIII, 29. X, 26. & posteri Saulis 2 Sam. XXI, 9. suspensi memorantur ex ligno: γ) quia Paulus illud Devter. XXI, 22. applicare ad Christum Galat. III, 13. vix commode potuisset, nisi crucifixio in lege innuitur. Verum rectius, Judæis priscis incognitum crucis supplicium afferuerunt, CASAVBONVS Exercit. XVI. c. Baron. num. LXXVI. HOORN-BEECK c. l. cap. XV. num. XL. p. 395. IOH. NICOLAI Annot. ad c. l. Sigonii p. 489. & quotquot alii, doctissimi CASAVBONI vestigia legerunt. Ita vero vir summus silentium urget Judæorum: *Si nullum veteris lingue Hebreorum est verbum, quod crucem proprie dictam significet: si nullum verbum actioni crucifigendi proprium: si denique in toto Ket. Test. nullum extet certum de eo supplicii genere testimonium: sequitur, quod illi populo fuerit olim ea pœna forma incognita.* Sane præter memorata superius capitis supplicia, crucem universa ignorat Judæorum antiquitas. Et facile diluuntur, quæ allata fuerunt momenta. Ad α) & β) non crucifixionem, quæ nullis fidi-

culis inde extorqueri poterit, sed laqueo peraglam in arbore vel stipite præfocationem, describi. Quam enim plerique hic fingunt, humi factam strangulationem, posthac vero ex utroque brachio factam suspensionem & ostentui expositionem, nullo probare possunt idoneo documento. Sed hic obiter, & ὡς ἐν παρόδῳ inquirere liceat, quinam Num. XXV, 4. memorentur suspensi? De primatibus capiunt Interpretes paſſim, unde SEBAST. SCHMIDIVS vertit: *Sume omnia capita populi, & suspende ea Jehovæ coram sole.* Ante ipsum, pariter CALOVIVS in Bibl. Illustr. b. l. GROTIUM notans, primores populi suspensos existimat. Secus autem sentiunt VATABLVS & GROTIUS, omnes quidem principes convocandos arbitrati, ut sententiam dicent in fontes, sed suspensos solum eos, qui deliquerant. PAVL. FAGIVS etiam in b. l. verba Hebræa ita intelligenda esse negat, ac si principes essent suspendendi; sed eos convocandos fuisse, ut judicium ferrent contra transgressores. Pronomen eos referendum non ad principes, sed ad populum, h. e. ad eos, qui ex populo deliquerant. Hac expositione præentes sequuntur Hebræos. R. SALOMO glossatur: *Accipe nunc omnes Principes populi, לשבוט את העברים לבעור ad judicandum eos, qui colebant idolum Peor.* Ita Targum Hierosolymitanum pariter, ac quod IONATHANI adscribitur, licet ampliori verborum apparatu edifferunt. R. LEVI BEN GERSOM in Pentateuch. fol. 197. col. 4. Accipe omnes Principes populi, nempe Judices, qui erant Tribuni & Centuriones, & Prefecti quinquagenis, & Decuriones, ut isti judicia exerceant in idololatrias: & suspende peccatores Domino in oculis congregationis, ut reliqui crudiantur. In eandem sententiam incedit ABARBENEL in Pentateuch. fol.

fol. 31o. col. 3. Sed salva res est. Tam ex primis, quam ex populo complures scelere isto se contaminasse, ex historia liquet, nec praeter fontes, animadvertisendum in alios erat. Omnes tamen in universum principes deliquisse, vero non sit simile, & reclamat vers. 5. Hinc ex principibus Moses suspendit reos, & vers. 5. judices infantes excitavit, ut in vindicando scelere admisso satisfacerent officio. Qui plura cupit, adeat CHRISTOPH. CARTWRIGHTI mellificum Hebraicum lib. I. cap. III. ad h. l. Ut autem e diverticulo in viam redeamus, γ restat objecatio. Nisi eadem suspensionis & crucis ratio fuerit Christi, cum illis ex Vet. Test. memoratis, quomodo Devter. XXI, 22 sq. de maledictione suspensi pronunciatum, applicari & pertrahi queat ad Christum Gal. III, 13? Sed respondeo, non propter identitatem supplicii applicationem institui, sed propter similitudinem abominationis. Quia enim utroque suspensio fit in ligno, nuda autem suspensio tantum secum fert abominationem, ut maledictio censeatur suspensus, multo magis abominabilem redditum fuisse suspensum de cruce, acerbiori longe modo, & graviori suppicio; unde argumentum maledictionis hic, quam ibi, certius est, magisque manifestum.

Ad §. II. pag. 125.

(2) Arbori, seu palo simplici] Praeter KIPPINGIVM de Cruce Exercit. XII. stipitem simplicem sine ligno transverso, crucem veteribus diei, negat quoque SALMASIVS de Cruce Epist. II. p. 422 sq. sed praeter rem, cum istam vocis σταύρος notionem idoneis documentis evicerit BYNAEVIS lib. III. de morte J. C. cap. V. §. 9. & ante ipsum CASAVBONVS loco supra citato contra BARONIVM. De penis autem capitalibus quando agitur, stipitis infixionem, & ad crucem affixionem, longe diversa fuisse suppicia constat. Interdum quidem junguntur, tanquam utrumque ex omnibus suppliciis acerbissimum, ut in Apologetico TERTULLIANI: crucibus & stipitibus imponitis Christianos: hoc tamen ipso a

se mutuo distinguuntur. Quantis autem, & quam variis cruciatibus Martyres, palis sive stipibus affixos vel alligatos, torserint Gentiles, strictim exponit GALEONIVS c. l. cap. I. p. u.

Ibidem.

(3) Posterior rursus est triplex] Tripli-
cem: hanc Crucis figuram IVSTVS LIPSIUS lib. I.
de Cruce cap. VII. VIII. IX. ex quamplurimis Pa-
trum testimonii & allusionibus excuspsit; aliam
nimirum decussatam ad formam literæ X, ubi in
medio sui uterque palus transversum junguntur;
aliam sine capitello, commissam, cum ligno erecto
brevis alterum superne, & in ipso capite, com-
mittitur, sic ut nihil promineat, ad formam lite-
ræ T Græcorum & Latinorum; aliam denique
immisam, quæ capitata, ad instar mali navis, cum
antenna sua, ♣ quando ligno erecto transversum
alterum injungitur atque immittitur, sed ita, ut
ipsum fecet. Verum, ut CLAVD. SALMA-
SIVS supra laudatus pag. 431. definitiones has
LIPSIIS, ut fatiles, frivolasque ridet; ita dubi-
tari potest, an crucis species olim fuerit triplex.
Sane JOSEPH. SCALIGER in digressione de lite-
rarum Ionicarum origine, ad EVSEBII Chron.
num. 617. in lib. X. negat, decussatam crucem in
usu olim fuisse. Nullo etenim idoneo compro-
bari posse testimonio, nec aliunde ejus etiam
fuisse formam, quam ex ISIDORI Origin. lib. I.
cap. III. iisque Patrum allegoriis, quæ Jacobum
in benedicendis Josephi filiis, decussatum po-
nentem manus suas, ad crucem Christi digitum
intendisse tradunt. Sed & commissam crucem
docti explodunt, eosque Patres, qui literam T
crucis figuram referre perhibent, vel ad eminentiam
illam ligni erecti supra transversum, non
multum intendisse, vel priscam ac vetustam re-
spexisse volunt literæ T figuram, de qua ISAAC.
VOSSIVS de translatione LXX Interpretum cap.
XXIX. testatur, eam in vetustis Græcorum mo-
numentis σταύρωσιν fuisse, crucisque exacte re-
tulisse figuram, quamvis in hodierno Græcorum
alphabeto apex superior desideretur. Hinc,
quia

quia crucis olim ad figuram hominis fabricatae erant, qui brachia expandit, & cuius caput eminet, censendum omnino, tales fuisse, ut rectum lignum emineret, aliquantulum supra transversum. Immo in cruce necessarius fuit ille vertex, ait SCALIGER cit. loc. in litera Tau, quod *αβια* & titulus criminis in eo affigeretur. Vna ergo tantum remauet forma crucis, scilicet immissa. Nos tamen, ad ductum Auctoris, lustrabimus singulas.

Ad §. III. pag. 125.

(4) *Crux decussata*] Hanc Patres ex Gen. XLVIII, 13, 14. elicuerunt, ubi Jacobum, quando Josephi filii transversis & obliquatis manibus ita benedixisse memoratur, ut dextram poneret super caput Ephraimi, qui stebat ad sinistram ejus, & sinistram imponeret Manassi, qui versus dextram ejus consistebat, crucis formasse figuram existimant. Loca TERTULLIANI, HIERONYMI, ISIDORI, & DAMASCENI, huc facientia congregavit LIPSIVS & ANTON. BYNAEVS de morte J. C. lib. III. cap. V. §. 10. quæ hoc transferre supersedemus. Erudite de illa MOLANVS commentatur, libro III. Histor. Imagin. cap. LVII. Minus autem commode Andreanam, a martyrio Andreæ dici, COMBEFISIVS in Notis ad HIPPOLYTVM de XII. Apostolis monuit, quod HIPPOLYTVS Andream, Patrem in Achaja, in olea arbore rectum cruci affixum tradidit. Confer ITTIGII Hist. Eccles. Sec. I. cap. VII. Sect. V. §. XX. p. 454. Hanc demum crucis formam tempore Constantini M. qui signum X e caelo visum, Labaro suo inscripsisse, ab EVSEBIO aliisque Veterum narratur, vel maxime celebrari coepisse, a vero non est alienum.

Ad §. IV. pag. 126.

(5) *Crux commissa*] Istam comminiscendi, Patribus ansam subministravit oraculum Ezech. IX, 4. quam autem perverse ac inepte, CAMPEG. VITRINGA Observatt. Sasrar. lib. II. cap.

XV. contra HVETIVM, & recentissime HENRIC. BENZELIVS Syntagm. Dissert. I. p. 110 sqq. eruditæ docuerunt. Elegans quidem est apud LUCIANVM in judicio Vocalium locus, in quo humnanum genus queritur de litera Tau, quoniam tyranni ad imitationem illius efformarunt crucem; unde commissam in supplicio crucifixionis, si minus ubique, frequenter tamen, obtinuisse colligas locum. Sed ludere LUCIANVM in propatulo est. Demum GOROPIVS BECANVS Hieroglyphicorum Lib. XVI. p. 247 sq. literam T crucis referre figuram, copiose demonstrare satagit, & p. 250. crucem Christi ejusdem fuisse figuræ perhibet, talemque crucifixi Sponsatoris imaginem, in ære descriptam, oculis subjicit; indeque Hermathena lib. V. p. 108. crucem Christi multis rationibus Tau vocari, evincere contendit. Attamen virum eruditum, luxuriantem ingenio, nugas ut plurimum egisse, in vulgus notum est, nec opus, ut exemplis demonstretur.

Ad §. V. pag. cit.

(6) *Crux Christi, ex qua pependit benedictus Salvator noster*] Nec potuit fuisse alia, propter πτλον, quem ὁ Πιλάτος ἔθηκε ἐπὶ τῷ σανε Joh. XIX, 19. & quidem ἐπάνω τῆς κεφαλῆς Christi crucifixi Matth. XXVII, 37. Aliud præterea lignum cruci addunt scrutatores antiquitatis. Primus quippe, FRANCISCVS NANSIUS ad NONNI paraphrasin in Joh. XIX, 18. in crucis stipite arrestatio suppeditaneum fuisse observat, πῆγμα, in quo pedes affigebantur; idque IRENAEI testimonio confirmat. Sed negant, qui rem paulo curatius pensitant, & se felisse NANSIUM existimant sedile lignum, cui inequitabat crucifixus. Id enim, ex IVSTINI MARTYRIS, IRENAEI, & TERTULLIANI testimonii constare perhibet SALMASIVS, in medio arrestarii stipitis impactum fuisse lignum eminens, cui insidebat is, qui cruci affigebatur. Agnoscent sane istud vetusti Ecclesiæ Doctores, qui ea vixerunt tempestate, qua crux in usu adhuc vulgari fuit. Multus in ea disputatione est

Efff.

BYNAEVS

BYNAEVS toties laudatus §. XI. XII. p. 230 sqq. ubi profligato suppedaneo, calculum fert pro sedili. Pariter GERH. IOH. VOSSIVS Harm. Passion. lib. II. cap. VII. §. 28. Si quis querat, inquit, utrum potius censem in Christi cruce fuisse, sedilis excessum, an suppedaneum: de priori dixerо: idque ob TERTULLIANI & aliorum auctoritatem, qui vixere, cum crux obtinерet. Suppedaneum vero qui certo agnoverit in cruce Dominica, ante Turonensem habemus neminem. Immo neutrius mentio est apud Veterum ullos, qui de cruce inventa ab Helena, & forma ejus crucis egerunt. Solum enim meminere stipitis recti, antennae & tituli. Quam autem luculentis, variisque crucifixio Christi prefigurata fuerit typis, copiose exponit EDZARD. ad Avoda Sara cap. II. p. 226. usque 243. nec non p. 374.

Ad §. VI. pag. 126.

(7) Cēdebant fontem] In adjectis crucifixione probris, primo loco memorat Auctor flagellationem, quæ Romano more, ab Judaica illa, capite præcedente descripta, multum differt. Illa solennis erat crucifixionis antecessor, & raro in crucem dati, nisi sic purpurati, inquit LIPSIVS de Cruce lib. II. cap. II. quod ibidem LIVI, CVRTII, IOSEPHI, ac aliorum testimoniis probat. Ex hoc more FRANC. VATABELVS, IOH. DRVSIVS, & alii permulti existimant, Pilatum iussisse, ut Jesus, antequam suffigeretur cruci, caderetur flagellis. Rectius vero EDMUNDVS MERYLLVS Not. Philol. in Pass. Christi ad cap. XIX. Job. num. 10. Pilatum ideo Christum flagellasse perhibet, ut voluatati Judæorum quodammodo satisfaceret, eumque castigatum dimitteret: ita enim apud Lucam, cap. XXIII, 22. ipse ait: παιδεύσας ἀντὸν ἀπολύσω. Respxit enim hic Pilatus morem Judæorum, qui flagellatum dimittebant liberum, immo restituebant in integrum. Quo itaque & iram populi placaret, & innocentem dimitteret, flagellandum eum pronunciat. Ita quoque magnus noster GERHARDVS. Obvertit autem BYNARVS lib. III. cap. IV.

§. 5. ex more Romano flagellatum Jesum, quia mox cruci esset dandus, Matthæi & Marci testimonio nixus, quod Pilatus Jesum Φλαγελλώτας παρέδωκεν, ἡνα σαυεωθῆ. Vtrumque jungit GERH. IOH. VOSSIVS lib. II. Harm. Passion. cap. V. §. 3. Id a Pilato factum, partim, quia sic mos ferret Romanus, ut, qui crucifigendi essent, prius flagellis cederentur: partim etiam, quod speraret, hoc suppicio posse emolliri duros Judeorum animos. Velut autem in hac conciliatione, membrum unum evertit alterum, sic ad BYNAEI testimonium respondeo, alium esse ordinem rerum gestarum in historia passionis Christi, aliam flagellant rationem. Hanc Johannes reddidit ipsis Pilati verbis, unde quoque post flagellationem, innocentium Christi adhuc testabatur Prætor, & producens illum in conspectum, dicebat: ecce homo! ut sic animos fanguinem sitientes, exemplaret & flecteret; illum autem tradunt Matthæus c. XXVII, 26. & Marc. XV, 15. Triaporro momenta circa flagellationem Christi, laudatus VOSSIVS excutit: 1) virgisne cæsus, an flagellis? quod de flagellis affirmat, ob vocem Φλαγελλώτας, Matth. XXVII, 26. Marc. XV, 15, ut fallatur MALDONATVS, qui pro virgis fert calulum: 2) de numero plagarum, quem Romano more incertum fuisse pronunciat, quicquid LANDVLFVS de 5475 verberibus, alii aliter definiunt: 3) quo corporis situ? num procumbens, an stans? ubi stantem & columnæ alligatum, flagella sustinuisse probat, & quæ de ista tradantur columnæ, producit. Ceterum, de flagellatione Servatoris, præter eos, qui in historiam passionis commentati sunt, evolvatur HORNBECK Vet. & Nov. Tom. I. p. 396 sq.

Ibidem.

(8) Injiciebant humeris illius crucem portandam] Patibulatus eo nomine audiebat, qui patibulum gestaret, hoc est furcam, sive stipitem erectum, in summo habentem ramos bifidos, quibus cervices inferebat furcifer, manibus deinde ad eam deligabatur. Is, sic procedens, a carnifice,

fice, vel conservis, ut acceleraret gressum, stimulis pungebatur, vel virgis cædebatur. Romanis autem consuetudinem fuisse, ut ne aliis crux imponeretur, quam qui illi erant affigendi, LIPSIVS lib. II. de Cruce cap. V. ARTEMIDORI & PLVTARCHI testimoniis confirmat. Romani itaque more Jesus Hierosolyma egreditur ad supplicii locum, βασάζω τὸν σταυρὸν ἀυτῷ. Ast, quia Servator vigiliis, flagellis, in primis vero agone ad Olivetum, largoque sanguinis profluvio lassus, defatigatusque, desicere sub opere crucis, quam vix ac ægre per Vrbem tulerat, videbatur, milites Simonem Cyrenæum, temere & casu arreptum, adegerunt, ut crucem bajularet. Num solus, an sociam præstans operam & simul cum Christo? dissentiant Interpretes. Pictores ad eum modum historiam effingunt, ut priorem crucis partem Christus ipse, posteriorem autem gerat Simon. Sed magis verisimile cenfet VOSSIVS lib. II. Harmon. cap. VI. §. 7. totam in Vrbe a Christo bajulatam, extra Vrbem vero in Simonem translatam: ORIGENEM, ATHANASIVM, HIERONYMV M, AVGVSTINVM, LEONEM M. aliosque Veterum in eandem sententiam citans. Copiosius adhuc hanc controversiam perorat BYNAEV S lib. III. cap. V. §. 17. & cum VOSSIO facit.

Ad §. VI. pag. 126.

(9) *A Romanis vocatur Titulus, aut Elogium*] De hoc titulo supra, jam pauca prælibavimus ad Cap. V. §. VII. Annot. 5. integra autem tractatione illum persequutus est HONORATVS NICQVETVS libris II. Titulus Sanctæ Crucis inscriptis. Hic mos non semper constabat Romanis. Nonnunquam enim contenti fuerunt superdictione, id est, ut Præconis præeuntis voce populo nunciaretur crimen, ob quod supplicium de aliquo sumendum esset. Interdum autem scriptam adhibebant tabellam, & elogium, quod vel præferebatur, vel appendebatur damnatis e collo. Hoc in supplicio Jesu observatum memorant Evangelistæ, satisque indicant, hunc titu-

lum non ipsi cruci inscriptum, sed tabellæ fuisse separatae, atque cruci posthac impositæ, quam tabellam SALMASIVS λεύκωμα fuisse vult, tabulam albam, nigris literis, non miniatis, quod aliis visum, notetam. Contra vero NICQVETVS lib. I. cap. VI. dealbatum titulum largitur, cap. VII. autem, literis miniatis inscriptum contendit.

Ad §. eund. pag. ead.

(10) *Christus passus est nudus*] Prorsus nudos consuevit crucifigi sontes, profani affatim testantur Scriptores, eandemque sententiam ad Christum crucifixum passim referunt Patres. Inter Pontificios tamen multi disputerunt, Christum linteo præcinctum, & verenda velatum, in cruce pependisse. Passionem quippe Christi fuisse dicunt voluntariam, nec alia pati decrevisse, quam quæ decent: propterea vitasse, quicquid honestati repugnaret, quale fuisset, si a matre & feminarum aliis, conspiceretur prorsus nudus. VOSSIVS autem, qui lib. II. Harmon. Pass. Cap. VII. §. 3. copiosus est in hac inquisitione, plane nudum crucis supplicium sustinuisse existimat Christum. Ad gravitatem enim passionis pertinuisse, si mors ejus maxime fuerit ignominiosa: opprobrium vero auget, si nullo fuerit tectus velamine. Interim pictorum probat pietatem, qui pudori consultum cupientes, Christum verenda contextum piagunt. Consentit BYNAEV S cap. VI. §. VIII. p. 293 sq. Christum plane nudum, quales natura in vitam inducit, educitque, in crucem actum asleverans, eoque nomine GERHARDVM nostrum, qui Harmon. Evang. in Pass. cap. XIII. Christo publicæ honestatis causa relicta fuisse feminalia linea tradiderat, confutans. Quis enim cogitare potest, inquit, Romanos milites, supplicii crucis ministros, insoliti quiddam circa Jesum egisse, ac partes, quas tegi voluit natura, vel linteo tectas, vel feminalibus fuisse, cum homines in crucem dari prorsus nudi solerent? Vnde absurditas, immo impudenter elucescit Ordinis Dominicanorum, qui Papæ Joannis sive XXII, sive XXIII, (diversimode enim

numerant) praesidio & auctoritate nixi, saeculo XIV. eo progressi sunt dementiae, ut contra Franciscanos, Christum nudum pependisse in cruce afferentes, magno supercilie & animorum motu pertenderent, Christum in cruce pependisse, ornatum in capite corona regia & aurea, induitum vero prætexta, id est, toga purpurea, usque ad talos demissa, & limbis aureis prætextata, insuper & cinctum zona, aureis bullis insigni, perdesque calceis deauratis seu bracteatis circumdatum. Talem scilicet Christum crucifixum Iohannes, & cum eo Dominicani, etiam pingi, & in templis suspendi curarunt, restante BULLINGERO in M. S. historiâ Jobi. XXII. sua etiam ætate multis in locis vias esse imagines tales Domini crucifixi, vetustate propemodum erosas. Confer IOH. HENR. HEIDEGGERI Histor. Paphus Per. V. §. 129. p. 158.

Ad §. VII. pag. 126.

(11) *Serræ dissecțio*] Non tam inter ordinaria Romanorum supplicia, quam inter crudelitatis tyrannorum exempla, serræ dissecțio refertur. Ita sane SVETONIVS Caligulam, sativitiam ingenii per hoc etiam, inter alia crudelitatis documenta, offendisse perhibet, quod multos honesti ordinis viros, deformatos prius stigmatum notis, ad metalla, aut ad viarum munitiones, aut ad bestias condemnavit, aut bestiarum more quadrupedes cavea coercuit, aut medios serra dissecvit: in vita cap. XXVII. Ast Orientalibus familiare hoc fuisse supplicium, testis est HERO-DOTVS lib. VII. p. 454. & Judæi in Africa rebellantes Romanos & Gracos, a vertice discidere medios, teste DRONE lib. LXVIII. pag. 786. De Jesaïe autem serra dissecți, quod singitur, martyrio, prolixe nos egimus, Introduct. ad libb. Vet. Test. Prophetic. cap. II. §. 2. p. 96 sq. ubi legant, qui plura cupiunt. E recentissimis tamen doctoribus, IOH. BRAVNIVS Comment. in Hebr. XI, 37. fuisse contendit aliquod supplicii genus, quo fontes serra dissecabantur; eumque in finem ad 2 Sam. XII, 31. provocat, ubi David devictos

Ammonitas, Vrbis Rabba & reliquarum Ammonitæ regionis Vrbium incolas, subjecisse memoratur ferris & tribulis ferri, & transfire fecisse per fornaces laterum &c. Noster quoque BRENTIVS Comment. in b. l. omnino occisos eos his instrumentis arbitratur; & SANCTIVS Jesuita, inter scelera Davidis hanc refert crudelitatem, Rabbamque putat expugnataam esse, antequam Nathan venisset ad Davidem, & hic poenitentiam egisset. Mitius autem sentit SEB. SCHMIDIVS Comment. in b. l. pag. 544. ferram, tribulos, & alia ejusmodi tortura instrumenta humi posita fuisse existimans, ut dentes sursum erecti essent; quibus impositi Ammonitæ semel aut iterum, ut vulnera alta non facerent, signarent tamen corpus & cruciarent, atque æternam in corpore gererent memoriam; ne rebellarent contra Davidem, simulque omnibus videntibus, ignominia ista appareret. Vnde potius ad exasperati victoris excessum, quam ad poenas ordinarias referre malim. De loco Hebr. XI, 37. nos pariter mentem aperuimus, loco mox allegato.

Ad §. VIII. pag. cit.

(12) *Damnatio ad bestias*] Auctores seditionis & tumultus, populo concitato, bestiis obiecibantur: talibusque nulla erat missio: Leg. 38. ff. de pénis. Qui autem ad bestias dabatur, si ferri confecisset, & certamine poenam luisset, criminis solitus erat. Vide BULÉNG. de Venat. cap. XXXIII. SVDAEVM in Pandect. pag. 240. I. FABRVM Semestr. lib. II. cap. XI. Sed neque tenuiores cives Romanos, neque Latinos quoque Libertinos, immo ne servos quidem, quæ hominum extrema conditio est, florente republica Romana, tali supplicio damnatos aut affectos credit SAM. FITISCVS Lex. Antiqu. Roman. Tom. II. p. 273. a. ab Afriis autem primum usurpari cœpisse.

Ibidem.

(13) *Vocabantur Bestiarii*] Ita dicebantur, qui cum bestiis pugnabant, sive judicis sententia bestiis,

bestiis quis objiceretur, sive ad id conductus, aut alioqui confusus viribus, & virtutis ostendande causa, ultro in arenam descenderet. Malefici autem & captivi adeo exhorruerunt hoc genus supplicii, ut multi sibi necem conscirent, ne bestiis objicerentur: teste **SENECA epist. 70.**

Ad §. VIII. pag. 126.

(14) *Cum bestiis depugnarit Ephesi, i Cor. XV, 32.]* Insignem Auctorum sylvam, de hac θησεω παχιᾳ Paulina, exhibuit **WOLFIUS in Curvis ad b. l.** qui tamen cum **MAIO & DEYLINGIO**, certamen cum ferinis hominibus intelligit: nec aliter **BEAVSOORE in Annotat. Gallicis ad N. T. b. l. p. 399.** hunc totius commatis sensum faciens: *Ni Deus ipse mibi spem immortalitatis dedisset, stolidi satis & imprudenter agerem, cum feris bestiis me committens; nisi testimonia resurrectionis haberem & argumenta, divina omnino, non humana: per bestias pariter homines efferatos describi censem, qui omnem fere humanitatem exarantur, eo sensu, quo **IGNATIUS in Ep. ad Rom.** milites, quorum custodiæ mandatus erat, Leopardos appellat, quibuscum in universo itinere, per mare, per terram, sibi sit conflictandum.*

Ad §. eund. pag. eand.

(15) *Christianos in primitiva Ecclesia exercuit] AKNOBIVS lib. I. advers. Gentes p. 14. Ad extremum nos feris & beluarum laniatibus objectatis.* Bestiis autem objectabantur, cum venationes darentur: alias enim non licebat. Hinc, cum **POLYCARPUM** ad leonem postularent, respondit Proconsul, fieri hoc non posse, quia venationes peractae erant, teste epistola **SIMYRNENSIS ECCLESIAE** apud **EVSEBIVM lib. IV. Hist. Eccles. cap. 15.** unde factum, ut vivus cremaretur martyr. **TERTVLLIANI**, ad quem Auctor remittit, *Apologet. cap. XL.* locus ita habet: *Si Tiberis ascendit in montia, si Nilus non ascendit in arva, si celum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim: Christianos ad leones.* Et *Exhortat. ad castitatem*

cap. 12. ait idem: *Ne modo non sint, qui exclament: Christiani ad bestias.*

Ad §. IX. pag. 127.

(16) *Proverb. XX, 26.]* Acutissimus interpres, **MART. GEIERVS in b. l.** figuratum hic agnoscit sermonem, per metaphoram, quam in priori hemisticchio Salomon incepérat, ex re rustica continuatam. Indutis quippe plaustrorum rotis supra triticum, in area dispositum, grana excutiebantur e folliculis, quæ paleæ postmodum ventilatione prorsus difflabantur. Fruges namque, usui hominum aptandæ, solebant vel excuti baculo, vel exteri tum unguis boum, maxime in Judæa, Deut. XXV, 4. tum tribula. Hæc autem tribula duplex erat: vel tabula sola, lapidibus ferrove asperata, quæ imposito auri-ga, vel pondere aliquo grandi, trahebatur jumentis junctis; vel ex asseribus dentatis cum orbiculis, quod vocatum est plostellum Punicum; in quo quis federet, atque agitaret trahentia jumenta. Hoc ipsum instrumentum posterius **HIERONYM. ad Amos. I, 3.** describit, esse plaustrum, quod rotis subter ferreis atque dentatis volvit, ut excusis frumentis, stipulam in area conterat, & in cibos jumentorum, propter fœni sterilitatem, paleam comminuat. De quo copiose **FULLER. lib. VI. Miscellan. cap. 12.** Hunc ergo œconomicum rotarum plaustrum usum ad trituram, etiam apud Israelitas obtinuisse, ex Jes. XXVIII, 27 sqq. XXV, 10. XLI, 5. Amos. I, 3. II, 13. constat: ad quorum locorum proniorrem explicationem, ista hic repetiisse juvat. Hinc itaque de promtam esse allegoriam, curate docet laudatus **GEIERVS**, & hunc verborum reddit sensum: *Sicut agricola, paleas a granis separaturus, rotam multoties redire facit, vel convertit super manipulos substratos, ut hoc modo secernantur ea, quæ fruges hominum alias faciunt usui ineptas; ita rex sapiens talia subinde instituit examina, tales actus judiciales, tales executiones, quibus subditi inuriles ac perniciosi secesserant a probis, turbatores a trans-*

Ff ff 3 - quillis

quillis, impiosque per rotæ inductionem, hoc est, rigorosam quæstionem & examen, a probis segregatos ventilat, & e medio tollit. Sensum moralem, ejusque applicationem, uberior exponit THOM. CARTWRIGHTVS *Comment. in hunc locum.*

Ad §. IX. pag. 127.

(17) *Apud Græcos hōc supplicij genus.* Non tam ad enecandos maleficos adhibebatur, quam torturæ potius instrumentum erat, quo & severè castigabantur servi, & examinabantur rei. SVIDAS, ad quem provocat Auctor, luculenter & eruditè hanc machinam exponit, quem, instar omnium audivisse, sufficiet. Vocem τροχισθεῖσα torta interpretatur βασανιστήσα, cruciata, & ἐπὶ τῇ τροχῇ a rota dici docet, ὅπερ ἐσιν ὄχυρον βασανισμόν, οὐδὲ διατείνον τὰ σώματα, quod est instrumentum tortorum & corpora distendens. Probat ex ARISTOPHANE in Pace p. 449. v. 16. Schol. Annotat. 12. ubi de servo transfugere parato dicitur, ἐπὶ τῇ τροχῇ γ' ἔλκοιτο μαζιγύμενος, in reta ligatus trahatur, flagris cœsus: ἔτω γάρ οἱ δῆλοι ἐπὶ τροχῇ δεσμένοι ἐπύπνοτο, sic enim servi, rotæ alligati, verberabantur. Et rursus ARISTOPH. in Pluto p. 43. v. 17. ἐπὶ τῇ τροχῇ γάρ δέστ' εὗει τρεβλάγμενον εἰταν ἀ πετανέγνητας. In rota enim ligatum oportet tē illic tortum declarare facinora, que callide fecisti. Pariter AVULEIVS Metam. lib. III. p. 79. nec mora, cum ritu Graciensi, ignis & rota, tum omne genus flagrorum inferuntur; & lib. X. p. 326. nec rota, vel equuleus, more Græcorum, tormentis ejus apparata jam deerant. Sed & in tormentis martyrum sævissimum mortis genus erat rota, ubi martyr rotæ radiis ita illigabatur, ut miserum corpus, dum innecteretur radiis, cum summo cruciatu frangeretur, exossaretur, & exvertebraretur; hinc tundebatur quantum poterat; porro rotabatur in gyrum, & tanta volubilitate circumagebatur, ut effunderentur viscera, ac membra omnia miserum in modum divellerentur; tandem subjiciebatur.

ignis, ut ita radiis flamas contrahentibus crearetur. Hinc apud TERTULLIANVM sacramentii dicti sunt Christiani, a sacramentis congestis ad cremationem, cum essent in rota; item semaxii, ut est Apologet. cap. L. Liceat nunc semaxios appelleatis, quia ad stipitem dimidii axis revineti, sacramentorum ambitu exurimur. Ita nimis rura siebat illigatio, ut axi esset proxima, quo pacto magis inflectebatur corpus. Confer CIVICVM Observat. lib. III. cap. 28. TVRNEBVM Adversar. lib. IV. cap. 3. & lib. VII. cap. 16. HERALDVVM in ARNOB. l. II. p. 82. TIRAQVELLVM & COLERVM in ALEXANDRI AB ALEXAND. Dier. Genial. lib. III. c. 5.

Ad §. X. pag. 127.

(18) καταποντισμός, Submersio in ponto] Hoc inter supplicia Judæis recepta primus intulit HIERONYMVS, qui ad Matth. XVIII, 6. secundum ritum provincie, ait, loquitur (Christus) quia majorum criminum ista apud veteres Judeos pena fuit, ut in profundum, ligato saxo, demergarentur. Verum non sine causa DRYSIUS lib. I. Prater. p. 40. adgit: Fides penes HIERONYMVM esto. Nam inter genera suppliciorum, que in ea gente usurpata, nulla mentio demersionei. Attamen in hac sententia minus sibi constituisse DRYSIUM, ex lib. III. Observat. cap. XXIII. apparet, ubi diserte: In consuetudine apud veteres Hebreos positum fuit, ut, qui crimen aliquod gravius commiserat, is, si deprehensus esset, in profundum saxo ingenti alligatus, demergeretur. Id cognoscimus ex HIERONYMO &c. Pariter CASAVONVS in Notis ad N. T. b. l. asserit, καταποντισμὸν etiam Palæstinis & Græcis, erga sceleratissimos homines usurpatum, sed diversimode. Palæstinos saxum submergendi alligasse: Græcos reum in plumbeum vas conjectisse, quod posterius ex ATHENAEO lib. XIV. probat: prioris autem fidem nullo ullius Scriptoris testimonio fecit. Scriptorum certe Judaicorum, vel aliorum, qui gentis istius ritus exposuerunt, nullus supplicii istius mentionem fecit. Vnde HOORN BEECK

EECK lib. I. Vet. & Nov. cap. XV. p. 390. Romani, inquit, Gracique habuerunt in usu *τυμπανού* vel si forte apud vicinos Syros quoque usitatus, & vel hinc derivari illa Christi locutio potuerit, vel simpliciter petita sit ab eo, quod obvium, quique modus extinguendi facilis, certusque cunctis appareat: certe in Judeorum judiciis non fuit usurpatus: quare locutio illa inter paroemias, quales in sermone Christi frequenter occurrunt, referri potest. Pariter LIGHTFOOTVS in Hor. Hebr. ad b. l. annotat: Quod Christus hic de genere mortis, forsitan nullibi, certe nunquam apud Judeos usitato, loquitur, aut in aggravationem rei id facit, aut in allusionem ad submersionem in mari mortuo, in quo mergi quis non potuit absque pondere aliquo, ei appenso, & in quo quid submergeare, communis phraseologia notabat, abjectioni, odio, atque execrationi devovere. Sane proverbialem hic agnoscere loquendi rationem, similes suadent locutiones v. g. projectionis peccatorum in profundum maris Mich. VII, 19. submersio- nis libri prophetici, appenso lapidis pondere, in Euphratem Jer. LI, 63, 64. quibus omnimoda memoria ejus deletio & irreparabilis obli- vio innuitur, ut h. l. mens Servatoris eo redeat: praestare homini, ut prorsus extinguatur, nec una unquam ejus fiat memoria, & si fieri possit, redigatur quasi in nihilum, ut esset, ac si nunquam fuisset, quam ut scandalum per eum veniat, aeternis gehennae ignibus luendum. Graeci autem illam submersionis in Ponto penam usu receptam fuisse, CASAVBONVS supra lau- datus idoneis evicit documentis: nec de Ro- manis dubitare nos sinit SVENTONIVS, qui Au- gustum, ministros superbe avareque in provin- cia grassantes, oneratis gravi pondere cervicibus præcipitari jussisse in flumen, testatur in vita cap. 67. Ita CICERO parricidium punitum perhibet Orat. pro Roseio Amer. Quanto, inquiens, majores nostri sapientius supplicium in parricidas singulare excogitaverunt, ut quos natura ipsa retinere in officio non potuissent, ii magnitudine penae submoverentur, insui voluerunt in culeum vivos, atque ita in flumen dejici &c. Sed culeo post-

modum sub Imperatoribus, quatuor animalia, canis, gallus, vipera, & simia, una sunt coneluca, quæ hoc ordine & numero habet Lex Pompeja de Parricidiis dicta, IVSTINIANVS Imperator & alia deinde lex. I. de publ. Judic. recen- set. Vide MARC. ZVERIVM BOXHORNIVM Quæst. Rom. 36. p. 117 sq.

Ad §. XI. pag. 127.

(19) *Τυμπανισμός*] Hunc GR OTIVS, & alii viri docti, exponunt de crudeli quadam disten- sione; quemadmodum pellis tympani extenditur fidiculis, ut graviorem sonum edat, ita & homines per tyrannos trahi & distendi solitos fuisse, ut hac crudelitate, tanquam per tortu- ram, cruciarentur ad mortem usque. Ita ante ipsum jam ERASMVS & BEZA. Contra vero ERASM. SCHMIDIVS observat, τὰ τύμπανα notare fustes, sive baculos, quibus tympana pulsantur: postea in genere quosvis fustes sive baculos, quibus aliquem percutimus: ex τύπα- να, τύπω, ἔτυπον, ἐπενθέσει τῷ μ. Inde τυμ- πανίζειν, τυπάναις vel τυμπάνοις cedere: hinc apud Paulum Hebr. XI, 35. illud ἐτυμπανίζη- σαι exponit, sic sind geprügelt worden. Con- sentit CAMERARIUS, qui τυμπανίζεσθαι ait pulsationis & jactationis fuisse supplicium. Se- quuntur hi SVIDAM, qui τύμπανα exponit, Σύλα, εν οἷς ἐτυμπανίζον, ligna, sive fustes, qui- bus aliquem cedebant: ἐχεῶντο γάρ ταῦτη τὴν τυμπανία, hoc enim supplicio Judices olim in male- ficos utebantur, quod Graeci tympanismum, La- tini, fustuarium vocant, interprete AEMILIO PORTO. Acquiescent in hac sententia ex re- centissimis commentatoribus IOH. BRAVNIVS, Reformatus, & SEBAST. SCHMIDIVS, nostras. Contra vero HENRIC. STEPHANVS, τύμπανον, inquit, significat palum, ad quem alligati fusti- bus contundebantur fontes. Reus ita palo κη- μασθεῖς funibus alligatus & distentus, Σύλω πλήσσεται καὶ ἐκδέρεται, ligno percutiebat, & excoriabatur, quin tanta crudelitate cædebatur, ut toto dorso pellis quasi extracta fuerit: arque sic

sic percutiebatur ad mortem. Sic differebat τυμπανισμὸς a fustigatione, ἀπὸ τῶν μαστίγων, quia fustigatio non ad mortem, ille vero ad necem usque peragebatur. Quæ nobis potissima videtur vocis & supplicii expositio. A qua tamen multum abit Scholion CHRYSTOMI in IOH. GREGORII Novo Testam. b. l. juxta quod τυμπανισμὸς λέγεται ὁ ἀποκεφαλισμὸς, tympanismus vocatur decollatio, & a Paulo ad Johannem Bapt. ac Apostolum Jacobum respicitur, capite truncatos. Additur tamen ex OECUMENIO, illud ἐτυμπανισθεῖσαν idem esse, ac dicta ποτάλων ἀπέθανον, clavis percussi interierunt, qui alias etiam ποταλισμὸς, percussio, quæ sit clava dicebatur. Msr. DE BEAUSOBR tamen Observat. in h. l. per decollationem exponit, auctoritate inductus HENR. VALESII, qui apud EUSEBIVM lib. V. Histor. Eccles. cap. I. ubi Imperatorem L. Verum, Præsidibus Viennensisibus & Lugdunensisibus in mandatis dedisse memorat, omnes, qui Christianos se profiterentur, ἀποτυμπανισθῆναι, vertit, ut gladio cederentur, eamque verbi notionem, in subiecta annotatione vindicare satagit. Sed ridet hanc interpretationem CLERICVS ad HENR. HAMMONDI Annot. ad Hebr. XI, 35. qui admodum prolixie in hanc vocem commentatus, crediderim, inquit, proprie intelligendum de iis, qui fustibus ad mortem usque cæsi sunt. Præ ceteris omnibus hic evolvi meretur THOM. GATAKERV. Adversar. cap. XLVI.

Ad §. XI. pag. 128.

(20) *Quam Hebrei vocarint צנוך] Au-*
diamus IVNII in Jer. XXIX, 26. verba integræ:
Hebraicam vocem, que nusquam alibi legitur, pe-
nuria Latinitatis ita sumus coacti reddere (in sca-
pha) ut nefarius iste zelus gradatione aliquatenus

explicetur. Est enim vox Hebreæ composita, significans genus illud cruciatus, cuius meminit PLUTARCHVS in Artaxerxe: Compingebantur duo scaphæ pari commensu inter se respondentes, ita ut corpus hominis inditum quasi in vagina esset, (extantibus capite, manibus, pedibusque). Quod genus cruciatus, sive ad custodiā atrocissimam, sive ad quæstionem, sive ad necem offerretur vinclis, præbebatur illis mel temperatum lacte, & invitatis etiam infundebatur in os, unde viverent (immo quoque, unde succrescerent vermes, qui insitus corpus rodebant): que ibi PLUTARCHVS copiose narrat. Quamobrem Hebrei, ex forma cruciatus & victus, una voce dixerunt Naviculas fugentis, quia homo in binas naviculas hoc pacto inditus alebatur factu, & hac appellatione angustissimum quemque carcerem durissimumque designarunt: qualis hodie videtur in muris, quem Galli vocant Caligam, a similitudine illius facci, ubi fit & percolatur aromatites, quod vinum Hippocraticum appellatur. Non ergo IVNVS, a Jeremia Naviculam fugentis propriè indigitari censet, ut verba ejus accepisse videtur & Auctor noster, & IAC. ALTINGIUS Comment. in h. l. Jerem. Tom. I. Opp. pag. 835. b. sed figurata hæc descriptione arctissimum solum ac molestissimum describi carcerem putat. Hebrei vero, ut R. SALOMO, צנוך per סרן compedem, ABARNEEL per instrumentum, cui manus includunt, æque ut R. DAV. KIMCHI apud Autorem nostrum, definiunt. DAVID DE ROMIS in Zemach David b. v. exponit כבל אשר בְּ קַוְשָׁרִים הַרְיָם clausuram, qua manus constringuntur. MERCERO est nervus, cippus, truneus, habens manicas, quibus captivi includuntur & torquentur. Vincula manuum aut pedum rectius intelliguntur, quam si quis memoratam somniet Naviculam fugentis.

ANNO-

ANNOTATIONES

AD

LIBRVM VI.

DE RITIBVS MIXTIS.

CAPVT L

DE CIRCVMCISIONE.

Ad §. I. pag. 129.

Duo Sacramenta] Exactius Auctor noster duo tantum Vet. Test. Sacramenta statuit, quam Glossator ejus REIZIVS EX BVRMANNO plura numerat, ex trito Reformatorum principio, quasi Sacramenta sacra tantum sint signa. Distinguendum omnino est inter symbola adumbrativa, & inter media gratiae Divinæ oblativa & exhibitiva, quæ Sacramentorum nomine proprie veniunt. Horum forma interna in unione consistit sacramentali rei terrenæ ac visibilis, cum re cœlesti & invisibili; quæ unio in Vet. fœdere adumbrativa erat, in Novo formalis & effectiva: quod fusius Theologi in scholis suis inculcant.

Ad §. II. pag. cit.

(2) *Signum atque sigillum fœderis*] Omnipotens Paulus Rom. IV, II. & σημεῖον τῆς περιτομῆς, signum circumcisionis memorat, & idem signum

σφραγίδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίσεως, signaculum justitiae fidei appellat: ea tamen propter Reformati non obtinent, quod contendunt, omnem circumcisionis indolem ac naturam in significando solum positam fuisse, idque, quia quævis Sacramenta nuda sint signa rerum, etiam absentium, figuratarum. Signum nempe erat Circumcisio, non ratione naturæ sacramentalis, sed ratione externæ administrationis, quod in membro génitali perageretur, & hoc pacto signaret semen benedictum, ex populo Israelitico proditurum, in quo omnis gratia Judæis obtingat. Paulina tamen propositio ita venit explicanda: signum circumcisionis non est nudum signum, sed ejusmodi, quod signaculum sit justitiae fidei, eam de novo exhibens & obsignans. Quin & signum est aliquod in corpore, signans corpus, & a gentibus præputiatis, tanquam manifesto indicio, distinguens. Rursus autem, quando Apostolus hoc signum circumcisionis vocat in prædicato σφραγίδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίσεως, tum insigne notandum est discrimen inter

Eg gg

inter sigilla Dei, & inter sigilla hominum. Intercedit quidem inter utraque convenientia quedam, quod, quemadmodum sigilla hominum custodientia faciunt, ut aliquid custoditum & asservatum sit, nec possit sine sigilli lēfione, & violentiæ illatæ manifestatione, quicquam dimoveri, ita sigilla Dei asservent & custodiant corda fidelium, ut Deo consecrata & dedita maneant, nec mundo mancipentur. Ast præterea, sigilla Dei conferunt bona, que custodiunt, eademque augent, muniunt, & valide corroborant: quod exemplo Spiritus Sancti patet. Ille pariter σφεαγις, signaculum sive sigillum est, quo a Deo fideles ob-signantur, 2 Cor. I, 22. Eph. I, 13. IV, 30. sed, velut Eph. III, 16. explicatur, tale signaculum, quod hominem interiorem donis suis manifestat, insignibusque incrementis auget & conservat. Pari ratione circumcisio divinum erat signaculum, fidem Abrahā quidem, quam jam habebat in præputio, effective adaugens, confirmans & corroborans, ast infantibus actu illam conferens, collatamque postea muniens & confirmans. Pluribus ista persequitur SEBAST. SCHMID. de Circuncis. P. III. cap. I. p. 310 seqq. & cap. VI. p. 476 seqq. Quo autem pacto, Apostolica illa descriptione, geminus circumcisionis finis principalis, alter, qui gratiæ salutaris est collatio, alter, promissionum gratiæ ob-signatio, demonstretur, CALOVIVS docuit Theol. Apost. Rom. Oraculo XXXVIII. p. 138. ubi §. 8. pag. 140. simul ostendit, disparem esse rationem Abrahæ, & infantium circumcidendorum; quod illi fuerit circumcision signaculum justitiae acceptæ, his medium accipiendæ pariter & ob-signandæ.

Ad §. III. pag. 129.

(3) *Circumcisio multis gentibus usurpatur*] Cupide hunc paragraphum arripiunt SPENCERVVS de legibus Hebræor. ritual. Lib. I. cap. IV. Sect. IV. p. 74 seqq. & MARSHAMVS Canon. Chron. Sac. V. p. 47 sq. edit. Lips. uterque inde concludere satagens, Patriarchas inter Aegyptios versatos, circumcidendi ritum ab iisdem

didicisse; quos solide refutavit SAM. BASNAGIVS in Exercit. Historico Crit. ad BARONII Annales A. XXXV. num. XXIX. p. 118 seqq. cum divina institutio Gen. XVII. non gentilem imitationem, sed divinam voluntatem, pro fundamento habeat. Vnde ab hoc Sacramento gens Judaica, περιτομη dicta, a gentibus, quæ ἀνερθεσία appellantur, distinguitur Rom. III, 30. quod fieri non posset, si ex gentili rito, per imitationem illud Judæi accepissent. Eandem tamen cum in scenam revocasset MARSHAMI & SPENCERI sententiam TINDALIYS in libro cui titul. fecit: Christianismus mundo coævus. D. MIDDLETON, Bibliotheca Cantabrigiensis Præfectus, epistolam ad D. WATERLANDVM, Canonicum Ecclesiæ Cathedralis S. Pauli Londinensem, exaratam publici fecit juris, Londini in 8. A. 1731. qua suum TINDALLO cum antecessoribus calculum addens, Judæos circumcidendi ritum ab Aegyptiis mutuo petiisse statuit. Cui citata Anglorum scripta ad manus non sunt, excerpta ex iis, huc facientia, leget in Bibliotheca Britannica Tom. I. P. II. A. 1733. p. 328 seqq. refutationem autem istius opinionis paulo post pag. 346 seqq. Recentissimam pariter Spenceriani commenti discussionem vide in IOH. RUDOLF, FISCHERI Observat. in varia Scriptura Sac. loca T. I. P. II. n. V. p. 73 seqq. & antiquorem IOBI LVDOLFI in Commentario in Hift. Aethiop. lib. III. cap. I. num. 3. p. 269 sq. Ceterum Colchos, Aegyptios, Aethiopes & Troglodytas circumcidendi morem a Judæis didicisse, & posthæc inter suos adhibuisse, testes sunt auctores gravissimi, de Colchis & Aegyptiis HERODOTVS in Euterpe, & ORIGENES lib. V. contra Celsum, de Troglodytis PHOTIVS in Biblioth. num. 250. & DIOD. SICVLVS lib. III. cap. 3. Aethiopum porro circumcisionem, non improbat modo, sed mortiferam quoque esse, nec inter adiaphora habendum, pronunciat, & rationibus adstruere satagit CLOPPENBURGIVS Spicilegii Schola Sacrificior. cap. IV. Tom. I. Opp. p. 77 sq. Verum de Habsinis copiose IOEVVS LVDOLFVS Hifst. Aethiop. Lib. III. cap. I. n. 19. agit, cujus verba, cum multa

multa in compendio exhibeant, hoc transferre juvabit: Circumcisionem non Judæi tantum, sed etiam aliæ gentes & olim usurparunt, & etiam num usurpant, sine scientia originis, aut cultus alicuius sacri cogitatione. Aegyptios illam primi-
tus instituisse, vel ab Aethiopibus didicisse: dehinc ad alias gentes, Colchos, Phœnices, Syros, manasse, vetustissimi Historicorum, ignoratione vere originis, tradiderunt. (HERODOT. in Thalia cap. 104.) Alnajah, gens Aethiopum, cultris lapideis circum-
cisionem peragit. Homeritas, ex quibus nostri Habesini oriundi, inter alios expresse nominat EPIPHANIUS. (hær. XXX. §. 30.) Ut taceamus Troglodytas, Nigritas, aliasque innumeras gentes, qua vel causam ejus ignorant, vel munditiem praetexunt (apud HERODOTUM d. L. II. c. 27.) vel circumcisionem generationi utilem esse fingunt, (PHILO Judæus cap. peculiari de Circumcisione, has & plures alias rationes affert): vel quod illis præputium longius & propterca præcidendum sit, ut probabiliter THEVENOTIVS scribit (in itinere Orient. P. I. cap. 32.) ne scilicet puri illi Musulmanni saccato humore, quem tamen in vesica gestant, polluantur. Nec MUHAMMEDES imitatione Judeorum illam Arabibus suis tradidit, sed reper-
tam reliquit, nec ullam in toto suo Alcorano illius fecit mentionem. Ad hanc permagna est inter Ju-
daeorum, & aliarum gentium circumcisionem differ-
entia: ha enim genitalia tantum circumcidunt, illi vero pelliculam etiam unguibus lacerant, ut glans plane detegatur, deciduo utrimque præputio &c. quæ in erudito Commentario in Hist. Aethiop. p. 268 sq. uberior declarat, & testimoniosis idoneis confirmat. Quod autem denuo ad originem circumcisionis attinet, prorsus singularis hic est HERO SIBERSMA, in de Lamp en Lig voor 't Oude en Nieuwe Ifrael, cap. I. pag. 9 sq. quando Deum Abrahamo circumcisionem in prenam congressus cum Hagare ancilla injunxit docet, qui tam pudendo, cruento & doloroso animadversionis genere culpam adulterii in membro luerit, quo peccaverat: et si sanctissimum Numen postmodum, pro immensa erga suos misericordia, castigationem istam in signum

fœderis converterit. Quæ tamen sententia, et si forte novitatis gratia se commendat, tor gravissimis premitur incommodis, & Scripturæ adeo adversatur, ut vix assensum apud eruditum, piumque lectorum impetraturam confidam.

Ad §. IV. pag. 129.

(4) Carnis, cordis, labiorum, aurium] Diversæ vocis acceptiones facile in ordinem rediguntur. Circumcisio enim vel proprie sumitur, pro amputatione præputii, vel sacramentaliter, ut de Johanne legitur Luc. I. 59. ἡλιον περιτεμένι τὸ παιδίον. vel mystice ac spiritualiter, pro cordis emundatione, & subjugatione carnalium concupiscentiarum, quo pacto fit sine externa præputii amputatione, unde quoque Col. II. II. περιτομὴ ἀχειροποίητος vocatur, & περιτομὴ χειρὶς vel denique metaphorice, de circumcisione cum labiorum, ubi quis sibi temperat a peccatis linguae, tum aurium, ubi quis resistentiam adversus auditum verbi deponit, quo sensu Stephanus A&T. VII. 51. auditores suos incircumcisos cordibus & auribus dicit, quod indurati verbum ejusque auditum repellerent. Ceterum, quo sensu Græcis Patribus περιτομὴ οὐερδίας Rom. II. 29. & η πατὰ σάρκα περιτομὴ distinguatur, exponit, ipsorumque verbis illustrat SVICERVVS Observat. Sacr. cap. III. p. 56.

Ad §. VI. pag. cit.

(5) Tempus erat dies octavus] Ita Lex præcise definit Gen. XVII. 12. filius octo dierum circumcidetur, & Lev. XII. 3. die octavo scilicet a partu, circumcidetur caro præputii ejus. Hinc Judæi colligunt, si quis infantis sui circumcisionem ultra octavum diem protrahat, quod singulis diebus peccetur, ideoque sanciunt, ut בֵּית יְהָוָה negligentem patrem cogat, in Schüleban Aruch. Sect. 261. Ex quo consequitur, quod omnis mas, qui octavum diem excessisset, in primis qui jam adoleverat, sine mora circumcidendus fuerit, quamprimum id commode fieri potuerit,

tuerit, ita tamen, ut qui informationis capaces erant, prius informarentur, atque tum Sacramentum in vera fide perciperent. Tricantur tamen circa diem octavum Magistri, & in Mischna Schabbath cap. XIX. §. 5. ita definiunt: *Infans circumciditur die 8, 9, 10 & 12. non antea, non postea. Quomodo (hoc intelligendum est?) Ordinarie die octavo. Si natus sit inter soles (i. e. in crepusculo vespertino) circumciditur die nono. Si in crepusculo vespero Sabbathi, circumciditur die decimo. Quodsi dies ille, qui Sabbathum excipit, sit festus, circumciditur die undecimo. Quodsi duo dies in principio anni Sabbathum excipient, in duodecimum differunt circumcisione. Nimirum, qui nascitur inter soles, dubium est, utrum die an nocte nascatur? Circumcisio autem non poterat administrari noctu, uti MAIMONID. in Hile. כוילח cap. I. §. 8. docet: Non circumciditur unquam, אלא ביום אחר שורה השם שנאמר בזאת כלילה nisi de die, orto jam sole, sicut dicitur Gen. XVII, 12. die octavo, non nocte. Ideo differunt hujus infantis circumcisionem in diem sequentem, qui a natali nonus est.*

Ad §. VI. pag. 130.

(6) *Licet cum Sabbatho coincideret*] Trita est apud Judæos regula: *מילה רוחה אה השבחה circumcisio pellit Sabbathum*, ita ut cultus Sabbathi non impedit circumcisionem. Est enim hæc actio sacra, & medium salutis, adeoque vel maxime Sabbatho congrua; quo Christi speclat effatum Joh. VII, 22 sq. Quomodo autem juxta illa, quæ *Not. præced. ex Mischna* sunt allata, nunc pellat Sabbathum, nunc non pellat, ex MAIMONIDES Commentar. in cit. loc. Mischnæ clarius expónit SIXTINVS AB AMAMA Anti-Barbari Bibl. lib. III. p. 611 sq. Alia tamen ratio est partim itinerum, partim morborum. In itinere enim, post exitum ex Aegypto, universus populus Israeliticus XL annis distulit circumcisionem Jos. V, 5, 7. rursus vero Zippora in ipso itinere filium suum circumcidere coacta

est Exod. IV, 25, 26. Itaque distinguunt Judæi inter necessarium ac divinitus injunctum iter, quod moram non patitur, & circumcisionem differt; & non necessarium, qualis reditus Zipporæ cum infantibus ad patrem erat, cui præceptum de circumcisione utique præferendum est. Ita quando morbus, si vel maxime in se non periculosus, reddebat tam per circumcisionem, differenda illa erat. Atque inde generalis emergit regula: ubiunque timendum erat vitæ periculum, ibi differendam fuisse circumcisionem; neque enim Deus per eam occidere hominem, sed servare volebat.

Ad §. VII. pag. cit.

(7) *Rationes, cur Deus noluerit anticipari diem octavum*] Hanc quæstionem ita occupat & definit S. B. SCHMIDIVS de Circumcis. P. III. cap. VIII. qu. 2. p. 522. *Tutissimum sine dubio est, ad divinam voluntatem decurrere. Deus namque non in sua tantum voluntate liberrimus est, sed & sapientissimus. Sapientia itaque ejus omnis humana sapientia cedere, & in voluntate ejus omnis voluntas humana acquiescere debet.* Eandem posthæc rationem cu[m] tueretur & uberior declararet ANTON. BYNAEVS in dissert. de Circumcis. Jesu Christi, subjuncta tract. de die Christi natali, §. X. pag. 17. acerbe in ipsum invehitur laudatus supra FISCHERVS Observat. IV. p. 50 sqq. ipse tamen pariter in sapientissimam Dei voluntatem recumbens. Ne tamen Judæi nihil hic dixisse videantur, R. BECHAI in Gen. XVII. hanc diei rationem reddit, quod sanguis circumcisionis sit sicut sanguis sacrificiorum, qui ante octavum diem legitimus non fuit; quod, præter acumen Rabbinicum, nihil solidi complebitur: alii in Kol Bo Sejt. 73. hanc, ut ante circumcisionem fœdus Sabbathi super infantem veniret. Sanius MAIMONIDES in More Nebochim P. III. cap. XLIX. *Quod, inquit, octavo, die fieri jubetur circumcisione, ideo factum est, quia omnia animalia, quando recenter in lucem sunt edita, propter summam humiditatem nimis sunt debilia,*

debilia, & fere non aliter, quam si adhuc in utero matris essent, idque usque ad finem septem dierum, post quos demum incipiunt numerari inter videntes aerem hujus mundi. Annon vides in bestiis idem quoque observari? sicut dicitur: septem dies erit cum matre sua: quasi ante illos dies esset abortivum. Sic itaque & homo circumciditur demum post completos septem dies. Res haec plana est, & definita; idcirco ne des locum aliis conjecturis. Ita nimis parcere Deus voluit tenerissimis humanis partibus, nec quamprimum egressi ex utero essent, doloribus circumcisionis afficerre; sed & parentes eo-citius, de salute infantum suorum, certiores facere, si non ultra octavum diem salutis medium, circumcisione, differeretur.

Ad hanc de tempore disquisitionem, jure suo referenda est quæstio de tempore durationis: *Quousque Sacramentum circumcisionis durare debuerit?* Quam wAGENSEILIVS in confutatione carminis Lipmanni, quæ in telis igneis Satanae legitur, p. 551. ex Genes. XVII, 4 sqq. solide definit, quamdiu Abrahami posteri, per generaciones ipsorum, terram Canaan essent possessuri. Cohæret enim fœdus circumcisionis perquam intime cum promissione de multiplicandis Abrahami posteris, & de ampla regione, honoribusque maximis, iis concedendis, fuitque nota quædam discriminis, qua illi a reliquis gentibus diagnoscerentur. Vnde consequens est, deleta Iudæorum republica, & amissa terra Canaanæ, fœdus hoc simul exspirasse, immo Messiæ temporibus nullatenus convenire, quo secundum Prophetarum prædictiones, sublato inter Iudaos, Abrahami sanguine cretos, & gentes alienigenas discrimine, utrique factis agminibus Messiæ adhærere, & omnia deinceps communia habere debebant. Hoc, ne ullo modo dubium relinquatur, Fœdus insuper Novum facit, quod Veteri speciali antiquato, Deus Messiæ interventu, cum mortalibus quibuscumque constituturum fese, nominatim est pollicitus. Accedit decisio Concilii Apostolici Hierosolymitani Actor. XV. & succedens αχειροποίητος περιτομή Coloss. II, 11.

quæ illam sustulit in carne Galat. V, 16. Neque adversatur, quod carnis circumcisionem בְּרִית וָרֶם fœdus aeternum, Deus appellavit; etenim vocem / non semper aeternitatem absolutam, nullo tempore terminandam, sed longam durationem significare, Judæi haud gravatum concedunt, probantque ex locis Exod. XXI, 6. Psal. LXI, 5. Cohel. I, 10. Jes. XXXII, 14. &c. uberiorisque docuit CHRISTO. SONTAGIVS in dissert. de עולם periodico & יומם aeterno, Altiori An. 1695. publicata. Triplicem autem, pro temporum diversitate, rationem obtinuit circumcisione, utpote quæ sub Vet. Test. necessaria; in Novo, exortis Pseudo Apostolis, ut & hodie, noxia; sub initium Novi Fœderis inter adiaphora relata, ad tempus libere retinebatur, ita tamen, ut circumcisione nihil esset, & præputium nihil esset, sed observatio mandatorum Dei, 1 Cor. VII, 19. Non ergo mirum, Paulum, cum Lystram & Derben delatus, Timotheum Græco patre satum offendisset, Christianorumque cœtui adscriptum, itineris comitem adscivisset, circumcidisse; ubi ratio additur, διὰ τὸς ἑσδαιος τὸς ὄντας ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις, Actor. XVI, 3. Idem tamen Apostolus, haud ita multo post, cum falsi ingressi essent fratres, Christianam libertatem exploraturi & prodituri, dum Titi necessariam urgerent circumcisionem, ne ad momentum cessit, & circumcisione Titum, in confessionis, doctrinæ, & hereticæ contradictionis casu, carere voluit, ἵνα η ἀληθεία τῷ ἐναγγελίᾳ διαμείνῃ apud Galatas, cap. II, 3 sqq. & cap. V, 3.

Ad §. VIII. pag. 130.

(8) *Modus circumcidendi*] Hunc qui sci-re avet, a BVXTORFIO curate descriptum leget in Synagog. Jud. cap. IV. p. 95 sqq. Tres hic notandæ veniunt circumstantiae insigniores; I. Personarum, quæ sunt infans circumcidendus, περιτομεύς, qui circumcisionem peragit, בָּעֵל ברית סנרכ Susceptor, sive Compater, & Elias Prophetæ. II. Actuum, quorum alias est α) præparatorius; ingressus in Synagogam, ritus-

que observandi, 3) formales; quibus ipsa circumcisionis substantia comprehenditur, ut sunt I. præputii amputatio, 2. פְּרוּעָה retectio, seu denudatio glandis, 3. מִצְחָה exsuctio sanguinis: γ) consecutivus; obligatio vulneris, & impositio emplastri. III. Verborum, seu benedictionum, quæ diversis actibus diversæ junguntur. Nos de singulis, ordine quem Auctor subministrabit, pauca monebimus.

Ad §. VIII. pag. 130.

(9) Scutellam arena plenam] Inter pueros, qui cum Susceptore una ingrediuntur Synagogam, & Circumcisori proximè adstant, est etiam aliquis, qui scutellam cum arena manu tenet, in quam טוֹהָל, abscissum præputium statim projicit, ita docens fore, ut semen hujus pueri multiplicetur, velut arena maris, juxta Genes. XXII, 17.

Ibidem.

(10) Sellam otiosam pro Elia] Hunc etenim existimat simul cum puer ingredi, & altera sella sedere, ut observet, an circumcisionis fædus rite administretur. In libro Kol-Bo Seçt. 73. quam, licet prolixorem, Latine convertit S. B. SCHMIDIVS de Circumcis. p. 245 sqq. ita hunc ritum tumentur: Quod solent adornare sellam Elie, non est res vana. Nam in Medrasch invenimus istius fundamentum consuetudinis, quando legimus ibi: hora, qua dixit Elias: Zelando zelavi pro Domino Zebaoth, quia transgressi sunt fædus tuum filii Israel (1 Reg. XIX, 10.) dixit ipse sanctus & benedictus Deus: in æternum tu zelum exercebis pro me adversus errantes super revelatione nuditatis (per scortationem) quia scriptum est (Numer. XXV, 11.). Pinchas, filius Eleazaris, cum zelum exercuit meum &c. similiterque zelum super fædere circumcisionis: per vitam enim tuam, non inibunt filii Israëlis fædus circumcisionis, nisi tu videris oculis tuis. Hinc disposuerunt Sapientes nostri, ut paretur illi sella: quandoquidem ille sit Angelus fæderis, quem vos desideratis, ecce venit.

(Malach. III, 1.) Dicitur illa sedes, סֵסָה אלְלוֹה sella Eliae. Sellam illam dum sternunt ac disponunt, clara voce & disertis verbis dicere oportet: זֶה זֶה סֵסָה אלְלוֹה hec est sella Eliae; id enim nisi expresse dicatur, circumcisioni non interest, ceu non invitatus. Et ut ad extreum usque circumcisionis patienter expectet, sedile illius, nisi triduo exacto, loco suo non movetur.

Ad §. eund. pag. ead.

(11) Veniet Elias, & omnia enodabit] Trium Judæis dicterium est, quando in quæstionem incident dubiam, quæ decidi non potest: רַא תְּהִרְאָן מִנְחָה עֲדָשָׂה אֱלֹהִים relinqueretur in medio, donec veniat Elias: de promtum ex Mischna Bava Metzia cap. IV. §. 4. fin. Huc pertinet symbolum, ex ראשיו תִּבְחָה conflatum, /תוֹקֵן/ quod in Talmude saepe recurrens ita exponitur: השׁבִי וְתַרְץִ קְשׁוֹת וּבְשֻׁוֹת Thesbes solvet objectiones & quæstiones. Ante dies Messia enim adventurum credunt Eliam, ut res in orbe præparet, homines ad excipiendum Messiam disponat, & misericordia, quæ nulli Sapientes solvere potuerunt, explicet. Quam vanam de reditu Eliæ spem Judæorum, oraculo Malach. IV, 4. perperam intellecto superstructam, discussit WAGENSEILIVS Confut. Carminis R. Lipmanni p. 539 sqq. Qua corpus vero, an qua animam sit redditurus, de quo non convenit inter Judæos, ex illorum mente ambigue disputat CARPOZOV. ad Schickardi Jus Regium cap. VI. Theor. 20. p. 452 sqq. qui Christianorum de hoc reditu commentationes, larga manu subjunxit.

Ad §. IX. pag. cit.

(12) Qui testis, aut susceptor, aut compater est] ELIAS in Tisbi hac voce, ab Auctore citatus, vocem סְנַדְךָ adeo domesticam genti suæ esse ait, ut in nullo Scriptorum eam legerit, nec Lexicon Aruch ejus mentionem faciat. Judæos Italicos eum vocare בָּרִית /בעל ברית/ in lingua Italiana קומפָּארִין Compari, in Germanica Gevatter.

Gevatter. Quæ R. DAVID DE POMIS in suo Zemach David b. v. fideliter exscripsit. Officium autem ejus est, ut invigilet, quo omnia rite & legitime administrentur. Hinc pius, probus ac honestus vir sit, cuius causa tanto lubentius adveniat Elias: & ita quoque fiet, ut puer ipsi similis evadat.

Ad §. IX. pag. 130.

(13) *Mos susceptores instituendi in baptismate*] Velut baptismi, ita quoque rituum ejusdem originem, ex Judaismo perperam arcessere Auctorem, alias jam observavimus. IOSEPHVS VICECOMES Observat. Ecclesiast. de antiquis baptismi ritibus lib. I. cap. XXX. hunc ritum diligenter excutiens, tandem ab Apostolis incepisse p. 183. hoc modo argutatur: Nam, cum ab incunabulis nascentis Ecclesie Christi, fidem in baptismo profiteri, maloque Dæmoni ac pompis ejus nuncium remittere, etiam infantibus receptissimum fuerit: necesse est, ex eo tempore fuisse aliquos, qui, quod pueris per etatem non licebat, sua diligentia & opera præstarent. At hi, quocunque tandem nomine appelles, non nisi Susceptores fuerunt. Quæ ratio cum non stringat, maluerunt alii primum Susceptorum in Ecclesia, quorum apud antiquissimos Patres fit mentio, ortum in medio relinquere cum HOORNBECKIO P. I. Vet. & Nov. p. 500. GVIL. SALDENVS quoque Otior. Theolog. lib. III. Exercit. VII. eruditæ hoc saxum volvit, nihilque de natalibus ritus defiaiens, §. VI. & VII. p. 534 sq. tandem statuit, illius usum juris tantum humani, non divini, nihil secius tamen necessarium esse, nec temere omissendum: præterea §. II. p. 531. istam loci Jes. VIII, 2. detorsionem, quam Auctor allegavit, valide impugnavit. DALLAEVS lib. I. de cultibus Latin. religios. cap. II. p. 10. Susceptorum sive Patrinorum officium, quod in usu fuisse apud Christianos secundi saeculi exeuntis docet TERTULLIANVS de Bapt. cap. XVIII. p. 264. perperam inter baptismi ceremonias censeri existimat: quæ vero de inepta Patrinorum interrogatione & respon-

sione monet DAVID CALDERWOOD, videantur in Altaris Damasceni cap. X. p. 606 sq. edit. Batavæ de anno 1708. Nec enim ista hujus præcise sunt loci.

Ad §. X. pag. cit.

(14) *Parentes dant infantibus suis sua nomina*] Originem ὀνομαστικῆς in circumcisione peractæ, sEB. SCHMID. tract. de Circumcis. P. I. p. 86. ab Abrahami circumcisione arcessit, vi verborum Genes. XVII, 5. Hinc arbitramur, pergit, etiam in populo Israelitico postea inolevisse morem, ut infantibus nomina in circumcisione eorum imponerentur. Cujus consuetudinis documentum habemus in circumcisione Johannis baptistæ Luc. I. & cœpta ea forte est ab ipso Abrahamo Genes. XXI, 3, 4. Et hodie quidem in benedictione altera a τῷ Λευώνομον nomen imponitur. Ista vero benedictio apud BVXTORFIVM cit. loc. p. 99 sq. ita habet: Domine Deus noster, Deus patrum nostrorum, corroborata puerum hunc, & parentibus suis conserva, sitque nomen ejus in populo Israelis (hic primum pueru nomen indit) Isaacus filius Abrahami: letetur & gaudeat pater eo, qui ex lumbis ejus prodiit, delebetur mater ejus fructu ventris sui, juxta id, quod scriptum est (Proverb. XXIII, 25.) gaudeat pater tuus & mater tua, & exultet, que genuit te. A Propheta (Ezech. XVI, 6.) etiam dicitur: & transivi propter te; & vidi jacentem te in sanguine tuo, & dixi tibi, cum esses in sanguine tuo, vive; dixi, inquam, tibi in sanguine tuo, vive &c. Alia assertur benedictionis formula in Kol-Bo, quæ ita habet: Deus noster, & Deus patrum nostrorum, mitte sanitatem vitæ & misericordiarum pueru huic, ut nominetur nomen ejus in Israel N. fil. R. N. quemadmodum sanasti aquas Maræ per manum Moses, & aquas Jerichuntis per manus Elise: sic sanata puerum hunc cito, & in tempore brevi.

Ad §. XII. pag. 131.

(15) *Redeamus ad ceremonias Judeorum*] In his miror Auctorem sicco præteriisse pede פרעה

פָּרְעֹה refectionem, denudationem, quam R. BECHAI in Exod. IV. adeo necessariam tradit, ut propter eam solam neglectam, reus quis mortis evadat; licet ex illa longe graviores & acutiores pueri dolores accedant, quam ex circumcisione ipsa. Hinc illud Judæorum ex MOSE KOTZENSI & MAIMONIDE scitum: **מֶלֶךְ וְלֹא פָּרָע אֶת הַמִּילָה כְּאֵלָו לֹא מֶלֶךְ:** qui circumcidit, & non membranam denudat, perinde est, ac si non circumcidisset. Hanc laudatus MOSES KOTZENSIS in libro Praecept. magno fol. iiij. ita describit: *Totum præputium, quo tegitur glans, absindunt, donec hæc tota appareat.* Deinde retegunt teneram pelliculam inferiorem unguibus in utrumque latus, donec caro glandis videatur, postmodum exsugunt, ut sanguis locis illis pressis extrahatur, ne infans periclitetur. Absciso nimirum præputio, & in arenam scutellæ projecto, ubi manans ex vulnere crux paululum cohibitus est, **טוֹרָה** hamatis suis pollicum unguibus resectam, sive obtusam illam cuticulæ, glandem integentis partem, in duo discerpens, & rætorsum veluti decorticans, convolvit, ita ut glans omnimode regrediat & denudetur. Probant illam Judæi 1) ex Exod. IV. vers. ult. ubi vocem pluralem **מְלֹות circumcisiones**, in uno puerulo Mose adhibitas, de gemino ejus actu, amputatione, & denudatione exponunt. 2) ex Jof. V. 2. ubi Deus mandavit Josuæ, ut filios Israel **שְׁנִית secundum** circumcideret, quibus verbis partem alteram circumcisionis, nempe denudationem imperatam credunt Josuæ, de qua Abraham nullum mandatum acceperat; licet alii hæc parte Rabbini contradicant, & Abrahænum jam denudationem a Deo edictum fuisse perhibeant. Quin & 3) idœo adhibendam eam esse dicunt, ut non amplius attrahi queat præputium, & ut eo evidenterem in carne relinquat notam. Verum exploso universo commento illo, SEB. SCHMIDIVS de Circumcis. P. III. cap. V. p. 398. hæc quoque a detorsione vindicat loca, & rationes refellit. Jam ante ipsum FRISCHMVTHVS disp. de circumcisione Zipporæ in Exod. IV. 24 sqq. solide hunc profigaverat ritum cap. II. §. 8 sq. Attamen

supra laudatus FISCHERVS Observat. III. in diversa Scripture loca p. 44. FRISCHMVTHVM confutans & RVSIVM in Harmon. Evangel. T. I. p. 199 sqq. contendentes, ex ἐπισπασμῷ αἰροῦσίᾳς ortum traxisse hanc denudationem, longe antiquius ejus indicium reperisse sibi videtur Genes. XXXIV, 25. ubi urens dolor, & plenaria vitam tutandi imbecillitas, apud Sichemitas, non ex circumcisione solum, sed vel maxime ex **פָּרְעֹה** ortum traxisse, innuat. Naturæ autem rei hunc ritum convénire existimat, quia ad exsuffctionem sanguinis & obligationem vulneris quam maxime conduceat. SCHICKARDVS de Jure regio Cap. V. Theor. XVII. p. 329. potius censet, disruptionem hanc pelliculæ Rabbinos introduxisse, ut different ab aliis gentibus circumcisionis, quam tamen veram rite illius causam fuisse dubitat CAREZOV. Annot. ad h. l. ad impediendum epispasium potius, causam ejus & originem referens. Etsi vero, in re obscura, rationes ad liquidum perducere non datur, in hac tamen, tanquam probabilissima omnium conjectura malum acquiescere, quam invita, vel tacente certe Scriptura, ad primam circumcisionis vel institutionem, vel proximam ei referre atatem.

Minister circumcisionis ordinarie vir est, ex Israelitis, in casu tamen necessitatis, feminas quoque Judaicas, communis calculo, censeri aptas ad peragendam circumcisionem, luculentis ipsorum suffragiis, copiose comprobant GEORG. ELIEZER EDZARDVS in Tract. Avoda Sara cap. H. Not. 65. p. 301 sqq. Christianorum autem, de circumcisione a muliere peracta, sententias prolixe discutit SEB. SCHMIDIVS P. III. cap. III. p. 370. ubi simul observat, quod hodie circumcisiones Judæorum, illorum Chirurgi potius sint, quam viri docti & familiae Leviticæ.

In Jelammedenu fol. 4. col. 4. septem creati perhibentur circumcisioni. Sed R. GEDALIA in Schalscheleth Hakkabbala fol. 6. b. quatuordecim enumerat ex Pirke Abboth R. NATHANIS, hoc ordine: Adam, Seth, Noah, Sem, Melchizedek, Jacob, Joseph, Job, Balaam, Samuel, David, Je-

remi,

remia, Serubabel, quibus ex Vajkra Rabba Sečt. 4. Moses connumeratur. Videatur wAGENSEIL. in Sota Cap. I. pag. 199. His vero a Turcis accensetur Mahummedes, qui ab ISM' AEL ABVLFEDA in vita Muhammed, cap. I. circumcisus fertur natus.

In Pirke R. ELIEZER cap. XIX. edit. Vorstii p. 65. R. ZEHIRA inquit: *Quinque sunt præputia in mundo, quatuor in homine, & unum in arbore.* In homine 1) præputium auris, juxta Jer. VI, 10. incircumcisæ est auris illorum: 2) præputium labiorum, prout dicitur Exod. VI, 12. & ego præputiatus labiis: 3) præputium cordis, quia dictum est Deut. XI, 16. & circumcidite præputium cordis vestri: 4) præputium carnis, quia dicitur Genes. XVII, 11. & præputiatus masculus, qui non circumciderit carnem præputii sui. Vnum in arbore, juxta illud Lev. XIX, 23. cum veneritis in terram, & plantaveritis omne lignum cibi, aufereatis præputia fructuum illorum. Quod postremum tamen R. ZERIKÀ ita restrinxit: *Lignum hic memoratum non est, nisi lignum vitis &c.* Ibidem p. 66. R. IOHANNES ait: *Quicunque comedit cum præputiato, is veluti cum cane edit. Vti canis non est circumcisus, sic & præputiatus non est circumcisus.* Quisquis accedit ad præputiatum, is veluti mortuum contrectat. *Quicunque lavat se cum illo, is quasi cum leproso se lavat.* Sunt enim in vita sua, tanquam mortui, & in morte sua, veluti cadaver agri; neque illorum precatio ingreditur coram Sancto Benedicto, atque de illis ait Psal. CXV, 17. annum mortui laudabunt Deum? sed Israelitarum preces, quia sunt circumcisi, ingrediuntur coram Sancto Benedicto & de illis dicit vers. 18. Nos vero laudabimus Deum ab hoc tempore usque in sæculum Hallelu-Jah! Ex quo colligere licet, quo loco, & in quo pretio Judæi habeant Christianos.

Nec vivis tantum puerulis adhibetur circumcision, sed si quis etiam ante octavum diem incircumcisus moritur, in cœmeterio demum supra sepulcrum circumciditur, ut probrum præputii ab ipso auferatur, nec sepeliatur cum ipso, כי ערלה חרפה היא לו quia præputium opprobrium

ipsi est, ut ratio additur in Schülchan Aruch. Sed nullæ super circumeisionem ejus concipiuntur preces: verum imponitur ipsi nomen, ut, cum in mortuorum resurrectione, una cum ceteris Judæis, vitæ restituetur, & quisque patrem, matrem, & suam familiam agnoscat, hic quoque infans a parentibus ex nomine suo agnoscatur.

Ad §. XIV. pag. 131.

(16) *Anima excindetur ex populo suo]* De poena כרת supra diximus ad Lib. III. Cap. IV. de Paschate, Annot. 19. nec est, ut ea hic repetamus. Jungatur SEB. SCHMIDIVS P. I. p. 187 sqq. & SELDENVS lib. I. de Synedriis cap. VI.

Ad §. XVI. pag. cit.

(17) *Parentes, pœnæ obnoxii fuerint]* Plenarius utique reus, qui est contemptor Sacramenti: dum infans adhuc tenellus est, non ipse, sed parentes, aut qui eorum loco, circumcisionem curare debebant, sed neglexerunt; in adulta vero ætate, ipsiusmet incircumcisæ contemtores. Vnde patet, pœnam hanc infantes, ante diem octavum morte præfestina abreptos, & circa culpam incircumisos, plane non ferire. Ex Judæorum tamen sententia תלי אין הכרת אלא בערל עצמו pœna excisionis spectat tantum ad ipsum incircumcisum: docente ex ipsorum commentariis SELDENO c. l. p. 46 sqq.

Ad §. XVII. pag. 132.

(18) *Sibi præputium arcessebant, i Corinth. VII, 18.]* Hoc argumentum post IOBV M LVDOLFVM Commentar. in Histor. Aethiop. Lib. III. cap. I. num. IV. pag. 270 sqq. copiose & eruditè discussit GABR. GRODDEK. pecul. disput. de Judæis præputium attrahentibus ad i Corinth. VII, 18. quam & CHRISTI. SCHOETTGEN. Horis Hebr. & Talmudicis in Nov. Test. p. 1159. recusam subjunxit, & CONRAD. IKENIVS Thesauro Novo Theol. Philol. Tom. II. p. 793. inferuit. Nos ex Hb hb utro-

utroque pauca delibabimus. A verbo **משׁחַת** *trahere, attrahere*, Rabbini derivant **משׁיחָה** *attractionem, protractionem*, quod ad illum actum referunt, quo cutis genitalibus attrahitur, & **משׁוחִים** *attracti* dicuntur, sive attractum præputium habentes: quo fere solo sensu haec voces in ipsorum scriptis occurunt. Apud Græcos vocabula *ἐπισπάσθαι*, & *ἐπισπαστοί* idem notant, eodemque sensu Paulus adhibet: *περιτεμμένος τις ἐκλήθη, μὴ ἐπισπάσθω*. Forte apud Latinos *Recutiti* appellatio, qua MARTIALIS Judæum insignivit, omnium optime iis respondet. Duplici autem ratione *ἐπισπάσθαι* fieri, Judæi contendunt: vel *per naturam*, si quis in tenella ætate circumcisus, ejus tamen sit roboris ac vigoris naturæ, ut sponte ei præputium iterum succrescat, quales Israelitas, quos Josua **נִשְׁרֵב** *iterato circumcidere* a Deo jubebatur Jos. V, 1. fuisse, nonnulli existimant, quorum tamen refellitur conjectura commate s. ubi vera ratio exponitur; vel *arte Medica*, ubi mediante aliquo instrumento Chirurgico, subducta atque distenta pellicula, novum sibi præputium quis comparaverat, eoque glandem denuo contexerat. Hujus criminis Achænam Jos. VII. occisum, in Tract. Sanbedrin fol. 44. col. 1. & Jehojakimum, impium Regem Judæ, in Tanchuma Talmudistæ insimulant; quin & DRVSIVS Not. in 1 Cor. VII, 18. tales attractos notari censet Jerem. IX, 25. quos Deus visitare velle minatur **כְּרָלָה סּוֹלִים** *circumcisos in præputio*, aut, ut ille exponit, *circumcisos cum præputio*, h. e. qui licet circumcisæ, præputium tamen habeant, quod sibi attraxerint. Eos quippe omnes libidinis causa sibi attraxisse præputium credunt. Potior autem spurcitiei hujus ratio erat, vel metus persecutionis, vel superstitionis. Judæi enim, qui tempore Antiochi Epiphanius dirissime vexabantur, si se Judæos negarent, circumcisorum genitalium nota prodebarunt: hinc ut Gentiles se mentiri possent, & sic persecutionem effugerent, arte quadam sibi præputium attrahebant, *Maccab. I, 16.* Ita quoque, cum Romani rebus in Judæa potirentur, Judæi hostium iniuriis agitati & vexati, eodem

artificio religionis suæ professionem dissimulabant. Rursus Apostolorum tempore, multi eorum, qui ex Judaismo ad Christianismum conversi, probrosam sibi in Christianismo circumcisionem fore rati fuerant, ex superstitione præputium reducebant; quos cit. loc. Paulus notat. Sed & eundem morem apud Samaritanos obtinuisse EPIPHANIUS memorat libro *de Mensur. & Ponderibus Tom. II. Opp.* (edit. Coloniensis sive potius Lipsiensis An. 1682.) p. 172, ut quisquis Judæorum ad Samaritanos deficeret, is novo prius præputio comparato, nova circumcisione initietur, quemadmodum vicissim, qui a Judæis ad Samaritanos confugiunt, novam suscipiant circumcisionem. Quanquam apud Judæos non nova amputatio, sed sanguinis solum fœderalis sparsio, h. e. **פְּרוּעָה** necessaria esset iis, qui a Samaritanis jam essent circumcisæ. Potissima de modo est controversia, quem EPIPHANIUS ita describit: *τέχνη τινὶ ιατροῖς, διὰ τὰ καλύμένα σπαθιζῆσος τὴν τῶν μελῶν ύποδεξατίδα ύποσπαθισθέντες, ραφέντες τε, καὶ κολλητικοῖς περιοδευθέντες, ἀγροθυσίᾳ ἀνθίσαντιν αποτελόσται*. *Medica quadam arte, eoque quem spatiosterem vocant, glandis cuticulam attrahentes confiunt, ac glutino circum adstringunt, atque ita præputium recuperant.* IOBV S LVDOLFVS autem in hanc, de modo, inquisitionem cum cura incumbens, postquam HIPPOCRATIS, & præstantissimorum Medicorum evicerat auctoritate, absidum semel præputium nulla resarciri posse arte, distinctione rem expedire conatur, ita ut quicquid est istius attractionis, non ad præcisam pelliculam referat, sed ad **פְּרוּעָה denudationem**, quæ vel naturæ bonitate interdum obliteretur, cuius rei exempla profert, vel arte reparetur, si utraque particule ruptæ pars parumper reficeretur & vulneretur, quæ vulneratio tantum bene obligata, etiam sine emplastro, multo magis eo exhibito, denuo consolidari possit, eodem modo, uti fissura labiorum curatur. Hinc Judæos in Bereschith Rabba affirmare, quod denudatio præputii, glandem tegentis facta, quater vel quinque consolidari, totiesque rurius rumpi, & sic

Judæus

Judæus in verum circumcisionis statum restituī posset, ne עירול præputiatus vocetur. Laudatus modo EPIPHANIUS auctor est, Esavum detestandum hoc excogitasse artificium, ut eo facilius Deum ejurare, acceptamque a majoribus religionem negare posset; unde natam illam Dei vocem existimat: Esavum odio habui, Jacobum autem dilexi. Quod unde EPIPHANIUS hau- serit, mirum videtur BYXTORFIO Lex. Talmud. p. 1276 sq. qui hactenus se de eo, in Hebræorum libris, nihil reperisse fatetur. Denique, hoc crimine si quis se contaminasset, si ad Hebræorum legem reverti velit, ex sententia R. IEH V-

DAE, non amplius circumcidendus fuit, מפני הסקנה propter periculum, vel sterilitatis, vel vi- tæ; reliqui tamen Magistri, uno velut ore, omnes denuo circumcidendum decreverunt, מאי בעתם אפלו etiam centies, si opus fuerit, neque aliquod periculum meruendum esse, quia tempore Ben-Cotzibæ, Pseudo-Messia, ii quoque, qui sibi præputium adsciverant, si ad eum se contulissent, actu fuerunt circumcisi, citra ultam ipsorum noxam; ut est in Gemara Babylon. Tract. Jevanmooth cap. VIII. fol. 72. Præterea prohibebantur attracti, quoad tales essent, come- dere de תרומה seu primitis Sacerdotum.

AD

LIB. VI. CAPVT II.

DE ANAPHRH, PRIMITIIS FRVCTVVM FRVGVMQVE,
ET PRIMOGENITIS.

Ad §. I. pag. 132.

Consecratio sequentium] Primitiæ pecorum, frugum, omniumque proventuum Deo erant sacrae, eo fine, ut usus succedentium pecorum, frugum, omniumque proventuum, & possessori licitus, & sub divina esset benedictione: quo Paulus respicit Rom. XI, 6. si primitiæ sanctæ, etiam massa sancta est. Atque hic ritus sanctificationis primitiarum tantam fert ætatem, ut Cain & Habel jam de primitiis frugum & pecorum Deo sacrificium offerrent, Genes. IV, 3. Vnde antiquissimis etiam temporibus ad Gentiles hic mos emanavit, ut de Græcis HOMERVIS Iliad. lib. I. de Romanis autem PLINIVS testatur lib. XVIII. Hist. Nat. cap. II. Numam jam ordinasse, novas fruges, vel vinum, non ante usibus patere possessoris, quam sacerdotes primitias inde Diis consecrassent. In genere autem triplicis erant generis primitiæ: 1) Hominum, quo omnes primogeniti spectabant, de quibus jam actum, & sub finem Capitis tractatio recurret: 2) Frugum,

vel arborum, vel agri: 3) Brutorum, sive gre-
gum. Primitiæ frugum rursus in triplici erant differētia, vel arborum, vel terræ nascentium, vel areæ.

Ad §. II. pag. cit.

(2) *Primos arborum fructus*, Levit. XIX, 23, 24.] Verba legis clarissime rem omnem definiunt: Cum veneritis in terram istam, & plan- taveritis arborem ad cibum, & præputiabitis præ- putium ejus, fructum ejus, tribus annis erunt vobis præputiatae: non comedetur. Anno autem quarto erit omnis fructus sanctitas laudationum Domino. Sed anno quinto comedetis fructum ejus, ut augeat vobis proventum suum: ego sum Dominus Deus vester. Hinc intelligis, 1) ad arbores Terræ Sanctæ hoc præceptum spectare, in quam venturi erant Israelitæ, licet ABARNEEL generatim de quavis terra intelligit, quam habita- turi essent, & in ea plantaturi: MAIMONIDES tamen ad Cananæam restringit, stante in ea Ta-
Hb bb 2 berna-

bernaculo vel Templo: de vite autem placuit Rabbinis, eam ubi vis locorum obligare ad redēptionem anni quarti: 2) Non tamen promiscue ad omnes arbores in Cananæa sed eas solum, quas plantassent Israëlitæ, sive occupata terra, sive nondam occupata. Quicquid plantatum fuit ante Israelis adventum a Cananæis gentibus, immune fuit; quemadmodum de cetero proventu terræ, sic quoque de fructu quarumvis arborum sine scrupulo edere licuit Jos. V, ii. 3) Fructus priorum trium annorum ערלהו præputium ejus vocatur, & ABEN ESRA interprete, integra phrasis notat, estimatus erit fructus, ceu præputium, res inutilis & noxia, quemadmodum cum per metaphoram præputium labiis, auri, epodi adscribitur, noxiū quid significatur. Idque integro triennio, a primo mensis Tisri, ad eundem diem anni quarti. 4) Exactis tribus annis præputii, & idcirco immundicie, quibus a vescendis illis abstinentium fuit, annus quartus iniens finiebat omnem illum præputii & impuritatis horrorem, licentiamque ad escam dabat, sed religiosam. Hanc solis Sacerdotibus vendicant ABEN ESRA & ABARBENEL; at MAIMONIDES & ceteri Doctores, possessoribus liberam faciunt, intra tamen Hierosolymorum mœnia, & ab omni, quam adduxerant familia, in festivis epulis absumentam, pari jure cum decimis secundis Deut. XII, 18. XIV, 23. Gaudium autem requirebatur in esu fructus quarti, una cum solenni gratiarum actione, & laudibus decantatis, coram largitore omnium Deo, ideo קרשׁ הלוּלִים sanctitas laudum vocantur. 5) Fructus anni quinti, ut sequentium omnium, erant fruitionis privatæ, dicebanturque חול profanum, commune, sive privati usus, neque Sanctuarii legibus obnoxium. Causas hujus præcepti, cum ex Judæorum, tum ex Christianorum mente, plurimas recenset IACOB. ALTINGIUS Heptad. V. Dissert. IV. in b. l. Tom. V. Opp. pag. 135 seqq. in quibus placet cum primis, quam HENRICVS AINSWORTHVS in Annot. ad b. l. Anglicis subjectit: Lege ista de præputiatis aut impuris fructibus, Deus docuit suum populum

contagium suorum peccatorum, ex quo primus homo comedit de fructu vîtito. Propter quod peccatum terra fuit maledicta, Genes. III, 17. neque homines jus habent comedendi de proventu ejus (nam pollutis & infidelibus nihil est mundum Tit. I, 15.) donec fuerit sanctificatum verbo Dei & precibus, 1 Tim. IV, 5. Ita fructibus quarti anni, qui fuerunt sancti Domino, docuit ipsos sanctimoniam & gratitudinem: uti etiam primitiis, decimis &c. quas singulis annis dabant Domino, docuit ipsos, ut Deum honorarent sua substantia &c. Proverb. III, 9, 10.

Ad §. III. pag. 132.

(3) Variæ fuerunt species] Terræ nascentium primitiæ, quæ quotannis exsolvi debebant Sacerdotibus, diversæ fuerunt. 1) Postridie Paschatis, sive die 16 Nisan, manipulus primitiarum messis, coram Domino agitabatur, Levit. XXIII, 10 seqq. 2) Die Pentecostes duo novi panes, sive panes agitationum Deo afferebantur Levit. cit. cap. vers. 17. Numer. XXVIII, 26. 3) Sub finem messis, pariter die Pentecostes, oblationem ferebant de primitiis similaginis in placenta Numer. XV, 20 seq. 4) Primitiæ areæ duplices erant; α) septem frugum, quibus abundabat Judæa, & de quibus Auctor paulo post §. V. agit; β) frumenti, musti, olei, quarum primitiarum modum & mensuram Deus non definiuerat, sed cuiuslibet patrisfamilias pietati liberam fecerat, daret, quantum vellet. Posthac vero Sapientes ex Ezech. XLV, 13. constituerunt, ne quis infra sexagesimam totius messis, sive proventuum partem pro תרומה penderet. Qui autem liberalis erat, quadragesimam pendebat. Hinc in Tract. הרומות, de Primitiis, cap. IV. Mischna 3. legis: עין יפה oculus bonus, seu liberalis, dat partem quadragesimam, sed juxta scholam SCHAMMAY, tricesimam: qui mediocriter, quinquagesimam: וזרען qui parcissime, sexagesimam. Ad quem locum Auctor noster etiam provocat infra §. X. Licet vero lex sigillatim definiat, quarum frugum solvenda sint primitiæ Deuter. XVIII,

XVIII. 4. *primitias frumenti, olei & musti tui,*
& primitias tonsure tue dabis: Judæorum tamen Magistri, Sacerdotum commodis inservientes, mandatum illud ad omnia terræ nascentia fere extenderunt; apud MAIMONID. Hilec. Terumoth cap. II. §. 1. canonem generalem exsculpentes: **כל אוכל אדם הנשمر שגורלו מן הארץ**: *Omnis cibus hominis, qui affer-
vatur, & cuius incrementum est ex terra, obno-
xius est oblationi primitiarum.* Ratio statim ad-
ditur: *Præceptum est affirmativum, ut primitias solvant de eo (omni quippe cibo) quia dictum est* (cit. loc. Deut.) *primitias frumenti tui, musti tui,*
& olei tui mihi dabis. Ecquid est frumentum, mustum & oleum? cibus hominis, qui ex terra crescit, & qui Dominum habet, quia dicitur, *fru-
mentum tuum.* Ergo & his similia sunt oblationi obnoxia. Excipit tamen MAIMONID. §. 6: *Ole-
ria et si sint cibus hominis, non tamen tenentur dare decimas, nisi ex statutis ipsorum (scil. Sapientum)* propterea, quod dictum est de Decima: decimato proventum sementis tuæ Deut. XIV, 22. scilicet proventum frugum & similia. Sic videtur quoque mihi esse idem judicium de Terumoth: nam de iis dicitur: *frumentum tuum, mustum tuum,*
& oleum tuum, & quæ sunt similia ipsi. *Obla-
tio de oleribus est etiam ex statutis Sapientum, ut decima ipsa.* Inde ne mireris, quod superstitioni sanctuli decimarint etiam τὸ ἡδύστερον, καὶ τὸ ἄνηδον, καὶ τὸ νίμων, mentham, & anethum, & cuminum, quos Christus notat Marth. XXII, 23. Vi legis enim, ejusmodi olera a primitiis erant immunita: tenebantur autem ad illas, ex decreto Magistrorum.

Ad §. IV. pag. 133.

(4) *Thenuphoth & Therumoth*] Ita DAVID DE ROME in Zemach David voc. נונפ f. 92 a. distinguit: שם תנופה הרמה עם ננען בערבע כנפות הארץ / ובהו יש הפרש ממנה לתרומה שזו למעלה ולמטה היה הכהן מרום אותה / Vocab. Tenupha elevatio, est oblatio לא לצדקה:

binc inde portata, & quodammodo ad quatuor mundi plagas ventilata, seu agitata: & in hoc diffrebat ab oblatione Teruma, quæ solum sursum & deorsum levabatur, non autem ad latera movebatur. Porro R. SAL. TARCHI ad Exod. XXIX, 24. Tenupha factam testatur ei, qui Dominus est quatuor mundi plagarum, atque agitationem istam remoratam fuisse & cohibuisse penas, Spiritusque malos: Teruma autem, qua elevabat Sacerdos & demittebat donum, factam ei, qui caeli ac terræ est Dominus, eamque Umbras terrificas abegisse. Eadem repetit ad Levit. XXIII, II. & antrorum ac retrorsum mota fuisse dona ait, ad cohibendum malignos Spiritus, sursum autem ac deorsum agitata, ad Umbras terrificas prohibendas. Hanc vocum differentiam etiam בVERTORFIUS docuit in Lex. Hebr. min. voc. בות. Sed plura de תנופה & תרומה ratione, differentia, & mystica cumprimis at typica significacione, dabit EDWARDVS in Tr. Avoda Sara cap. II. not. 33. p. 226 sqq. quem huc contulisse non penitebit. Aliam præterea distinctionem Mischna inculcat Cod. מנחות de munib[us] cap. V. §. 5. & 6. inter הנפה adductionem oblationum, qua sacrificium ad altaris cornu meridionale occidentale adduci debebat, juxta Lev. II, 8. & inter תנופה agitationem, qua sacrificium agitabatur in quatuor mundi plagas: & alia sacrificia dicuntur postulare adductionem, & non agitationem; alia adductionem & agitationem simul; alia neutrum: quæ ibidem recensita vide. Hic loci autem speciatim oblationem notat separatrix fructuum, qui jam elaborati & perfecti erant ad usum hominis. Quando nempe frumentum erat excussum, ventilatum & purificatum, separabatur ab eo pars aliqua pro Sacerdote; pariter de musto, oleo, aliisque, hominis cibo servientibus. Diversis itaque tractatibus in Talmudis P. I. de תרומה Oblatione Primitiarum ex fructibus, rursusque de בכורות Primitivis Fructibus, P. V. autem de בכורות Primo- genitis præcipitur.

Ad §. V. pag. 133.

(5) *Deut. VIII, 8.*] Quia in tract. בְּכוֹרָם אֵין מִכְיָאֵן בְּכוֹרָם cap. I. Mischna 3. dicitur, non adducunt primitiva, nisi de septem speciebus: eas ut intelligas, provocant Doctores Hebræorum ad Deut. VIII, 8. ubi in laudem Terræ Sanctæ septem proventus ciantur, triticum, hordeum, fructus vitisque, fucus, malogranatum, oliva, & דְבַשׁ mel, quod de melle dactylorum exponunt. BARTENORA & MAIMONIDES ad cit. loc. æque ac R. SALOMO ad Deut. XXVI, 2. dulcedinem palmarum reddit. Nam omnis fructus dulcis dicitur. דְבַשׁ mel, ait Idem in Lev. II, II. contra vero דְבַשׁ mel apum non est ex septem illis speciebus, quia לא שׂוֹךְ לֹמֶר פָּרִי לא convenit dicere, quod sit fructus terra.

Ibidem.

(6) *Vellerisque ovium, Deut. XVIII, 4.*] Gemina legitur constitutio divina de vellribus ovium: Deut. XV, 19. Primogenitas ovium tuarum non tonderebis. Et cap. XVIII, 4. Primitias tonsuræ ovium dabis ei (Sacerdoti). Sed proclivis utriusque est conciliatio. Primogenitæ ovium Deo erant offerendæ, & quidem cum vellere integro, hinc prius eas tondere, quam offerrentur, nefas: de omni autem reliqua ovium tonsura, sexagesima pars minimum, ad instar reliquarum primitiarum, pendebat Sacerdoti, qui velut ex annuis proventibus agrorum, ita pariter ex annuis pecorum redditibus, adeoque de omni possessione Israelitarum, portionem suam capiebat. Primitiae autem non debebantur, si quis minus quam quinque possederit oves, quæ lana sua pondus 60 siclorum conficerent, cujuslibet ovis lana 12 siclos æquante: tantum si minus efficerit, ad primitias non tenebatur. Si quis autem magnum primitiarum lanæ detonisæ haberet apparatus, eum inter Sacerdotes partiri poterat, minus tamen quinque siclorum pondere, uni Sacerdoti non

dandum, ut parvæ saltem vesti ex ea conficienda sufficeret. Ceterum, quounque colore a natura tintæ esset lana, primitiarum lege tenebatur; sed si colore aliquo (excepto albo) tintæ esset arte, antequam primitiae separarentur, a primitiis erat exenta. Voluit enim Deus, ut lana, prout in se, & a natura est, Sacerdoti penderetur, quia scriptum est l. c. *dabis ei*, nempe, ut se natura habet. Denique lana illa de vellere primum, seu ab initio detonso, separari debebat, ut nomine רָאשִׁית primitarum, jure veniret. Dicebantur enim רָאשִׁית הַנּוּ primitia lane detonsæ.

Ad §. VI. pag. 133.

(7) *Act. XIII, 2.*] Istud itaque ἀφορίζειν, Auctor à separatione primitiarum & portionis Domini locis citatis dictum existimat. DRIVERS autem, ad quem provocat, lib. II. de sectis cap. 2. Rom. I, I. ad pristinum Pauli Pharisæum alludi hariolatür, tanquam, qui olim ἀφωρισμένος (נִפְרָשׁ) fuerit εἰς τὸν νόμον, nunc sit segregatus εἰς ἐναγγέλιον. Quæ ingenium magis, quam veritatē prodit conjectura. IOH. CVNR. DIETERICVS in Illustram. Novi Test. b. v. sumtam censet phrasin ex Vet. Test. ubi idem valeat, ac delectum esse cum quadam segregatione ad divinum usum, non communem, sicut de victimis id palam sit, & de agri consecratione Lev. XXVII, 21. ubi in Hebr. legatur חֲרֵב quod proprie notat, rem aliquam ab usu communii eximere & segregare, ut Deo consecretur. Ad quam sententiam proxime accedit IAC. ELSNERVS in Observ. Sacr. ad h. l. qui non putat reëius aut elegantius verti posse, quam destinatus ad Evangelium Dei, cum verbum ἀφορίζειν, & Latinum destinare, de rebus aut personis, rei divinæ adscriptis & dedicatis, usurpetur. Cumque οἱ LXX Levit. XX, 26. ὁ ἀφορίσας ὑπάς εἰπὼν πάντων τῶν ἱερῶν, εἴδαι μοι, de Israelitis, a ceteris genitibus segregatis, consecratisque Deo, item Num. VIII, II. de Levitis, & Exod. XXIX, 24. de Sacerdotibus, eximia & singulari ratione ad cultum divinum designatis, eodem verbo utantur,

utantur, utrumquè locum de Paulo hue respicere existimat. Mihi potius ad sanctificandi verbum, **הַקְרִישׁ** alludi videtur, quod, quæ sanctificabantur, ab usu vulgari & communi segregata, cultui divino aut usibus sacris destinarentur, velut de primogenitis Num. III, 13. de Sacerdotibus Exod. XXIX, 1. de Sabbatho Exod. XX, 5. Deut. V, 12. Neh. XIII, 22. Jer. XVII, 22. de vasibus sacris Exod. XXIX, 36 sqq. XXX, 29. XL, 9 sqq. de hominibus ad Deum appropinquare gestientibus Exod. XXIX, 22. & sexcentis id genus aliis, usurpatum. Quod itaque Exod. XXIX, 1. de Aarone & filiis ejus, ut sacerdotio funderentur, a LXX interpretibus adhibetur: *αἱρέστεις ἀντεῖς, ὡς οἱ εἰρητένει υἱοὶ αντεῖς*, ad citata loca apprime quadrare censeo: æque ac verba Salvatoris, de Apostolis Patrem deprecantis, Joh. XVII, 17. *αἱράσθεντος αντεῖς, σανκτίσθεται τοὺς λόγους ἡγιατῶν κηνύγματι*, quasi dicat, *segrega eos ad verbum & prædicationem*, ut isthac exorata sanctificatio, destinationem & instructionem ad officium Apostolicum rite obeundum, designet.

Ad §. VI. pag. 133.

(8) **תְּרוּמָה גְּרוּלָה** *oblationem elevationis magnam*] Græcis *ἀφαίγεμα μέγα*, & *ἀφοίσματα μέγα* dicebatur, & consistebat in prima ablitione & oblatione fructuum elaboratorum, antequam penderetur decima. Vocabatur *oblatio magna*, quia de universa massa ante dabatur, quam ex illa decerperentur decimæ. Post enim allatam prima Levitis, *מעשר ראשון* dicta: de hac Levitæ rursus pendebant decimam Sacerdoti, quæ *oblatio Domino destinata*, item *decima de decimis*, Num. XVIII, 26. audiebat, ut Auctor bene monuit & Cap. sequ. uberioris declarabitur. De origine autem vocis **תְּרוּמָה** non convenit inter eruditos, quam R. DAVID KIMCHI a **רֹם** derivat, & Hebraicum **תְּרוּמָה** a Rabbinis ad hanc oblationem tractum & ap-

propriatum existimat, MAIMONIDES autem *Comment. in Mischnæ תְּרוּמָה* a peculiari radice **תְּרוּם** arcessit, quæ sit tollere, removere, auferre, a qua **BUTTORFIVS** etiam deducit in Lex. Targum. p. 2650 sqq. Hoc certe verbum Auctores Mischnæ frequentissime usurpant, quando hanc primam fructuum elaboratorum ablationem describunt, sive priscis Judæis in usu fuerit, sive minus.

Ad §. VII. pag. 134.

(9) *Possunt Biccurim comprehendendi sub Therumah Gedolab*] Fluctus in simpulo movet Auctor, controversiam in medium proponens: Num primitiæ (בכורות) sub Teruma Gedola comprehendendantur, an ab ea distinguenda sint? Resp. Scriptura distinguit, quando Lev. XXIII, 10. & cap. II, 14. primitias spicarum, & manipulum primitiarum messis appellat, & ante oblationem magnam offerre jubet. Teruma autem, quod jam aliquoties inculcavimus, non in spicis, sed de elaboratis, & ad usum hominum jam præparatis fructibus exhibebatur: utraque ut & tempore, & materia, & forma, multum inter se differunt. Contra vero Rabbini, בכורות *primitiva*, nomine Teruma quoque complectuntur. Testem laudo omni exceptione majorem, MAIMONIDEM, qui in Hile. Terumoth cap. XV. §. 20. ita ex tripode pronunciat: **תְּרוּמָה גְּרוּלָה וְתְּרוּמָתָ מְעֵשֶׂר וְחַלְלָה** *תְּרוּמָה* ו**הַבְּכוֹרִים** *כִּילָן נְקָרָא תְּרוּמָה* *primitiae majores*, & *primitiae decimarum*, & *placenta*, & *primitiva*, nomine **תְּרוּמָה** *primitiarum* veniunt. Próbat de singulis: de primitiis decimarum ex Num. XVIII, 26. de primitiis magnis ex Num. XV, 20. ubi *primitia borrei* Terumam magnam designent, de placenta ibid. *auferretis placentam in Terumam*: de primitiis ex Deut. XII, 27. ubi per *תְּרוּמָה וּרְין* *oblationem manuum tuarum* primitiya intelligantur. Idem urget in Hile. Biccurim cap. III. §. 1. ubi diserte repetit: **וְכֹבֵר בָּאֲרָנוֹ שֶׁה בְּכּוֹרִים קְרֻויִין תְּרוּמָה** *Primitiva vocata fuisse Teruma dudum demonstravimus*, loco scilicet mox citato. Hinc facilis est responsio:

ex phrasi Scripturæ, Biçcurim vocantur aristæ oblate, eum Teruma ex fructibus elaboratis, non confundendæ; sicut ex phrasi Rabbinorum, Biçcurim nomine Teruma pariter veniunt.

Ad §. X. pag. 134.

(10) *Isque illiberalis, qui non trigesimam*] De his, quæ in hoc paragraph. præcedunt, supra diximus ex Talmude, Annot. 3. nec est, quod adjiciamus. De Pharisæis autem citatus EPIPHAN. Heres. XVI. quæ Judaismi III. est, §. 1. p. 34. inquit: ἀπεδεκάτην δὲ τὴν δεκάτων· τας απαρχας ἐδίδεν, τειλαντάδας τε ηγι πεντηνοτάδας. Decimarum decimas dabant; primitias offerebant tricesimas & quinquagesimas. Duplices ergo pendedebant primitias, & medias, & summis ampliores, a Magistris definitas. Quod si verum est, (adnorat ad hæc verba DIONYS. PETAVIVS,) egregia illorum liberalitas extitit, ut pote qui præfinitum a Magistris terminum τῶν τεσσαράκοστῶν superaverint.

Ad §. XI. pag. cit.

(11) *Modus dependendi has primitias*] Pau-
lo plenius ex MAIMONIDIS Hile. Biçcurim cap. IV. §. 16. & 17. descriptam dabimus hanc festivitatem: **כֵּיצֶר מְעֻלָּן אֶת הַבָּכוֹרִים** Quomo-
do adducunt Israelitæ primitiva Hierosolymas, ad Templum? Resp. *Omnies civitates, quæ ad aliquam stationem (in urbem scilicet stationariam, quam Præfectus illius stationis inhabitabat) con-
veniunt, conferunt se ad urbem stationis suæ, ne singuli singulatim ascendant, q. d. in multitudine populi consistit gloria regis* (Prov. XIV, 28.) Con-
veniunt itaque & pernoctant in platea urbis, ades-
que ob tentorium impurum non-ingrediuntur (ne forte impuri redderentur & ad sanctum hoc opus peragendum inhabiles, si forte domus illa, aut Synagoga sepulcro fuisset inaedificata, aut aliam contraxisset immunditiem): manè autem exclamat Præfectus illius stationis: *surgite, ascen-
damus Zionem ad Dominum Deum nostrum*, Jer.

XXXI, 6. *Bos autem pro sacrificio pacifico, illos anteibat, cornubus deauratis, capiteque corona oleagina redimito, quo primitiva hac e septem illis speciebus esse notabatur, in quibus olea principem tenebat locum.* Is autem, qui tibia cecinit, quod instrumenti Musici genus R. LIPMANN. ad Mass. Eracin cap. II. §. 3. ad sacrificiorum oblationem adhibitum fuisse docet, ante faciem eorum ibat, donec Hierosolyma proxime attigissent, inter eundum vero semper sibi acclamabant: *letitia perfundor per illos, qui mibi dicunt, abeamus ad domum Domini*, Psal. CXXII, 1. Singulis vero diebus non nisi duas diei partes absolverunt, (non toto die iter facientes, sed duabus saltim de die partibus). Quando urbem Hierosolymitanam proxime sunt asecuti, Legatos ad cives urbis allegaverunt, qui id illis ficerent notum; interea primitiva sua coronarunt, ornamentiisque decorarunt, atque recentia si quedam præter sicca inter primitiva essent (nam jam supra MAIMONIDIS cap. II. §. 5. monuerat, incolas ab Hierosolymis non longinquos, ficus & uvas recentes, magis vero dissitos, siccas passiasque attulisse) *vifui ob-
verterunt.* Obviam tunc principes, antistites, & aerariis præfecti, illis ex urbe prodierunt, pro ratione advenientium, magno numero, si multi advenissent; parvo, si pauci. Statim atque omnes, portas Hierosolymorum fuerunt ingressi, recitare occuperunt ex Psal. CXXII, 2. pedes nostri stete-
runt in portis tuis, o Jerûsalem! Omnes opifices Hierosolymitani coram illis consistentes, salute eos exceperunt, dicentes: *fratres nostri, viri bujus vel illius loci, salvos vos venisse gaudemus.* Ita in urbis medium penetraverunt, tibicine agmen præente ad montem Templi usque. Pede bucusque promoto, singuli canistrum humeris imposu-
runt suis, dicentes: *Hallelujah; laudate Deum in sanctitate sua, & que sequuntur, usque ad verba: omnis anima laudet Dominum, Hallelujah!* Psalm. CL, tot. Hac ratione in monte processerunt canendo, usque ad Atrium, in quod postquam perven-
tum fuit, Levitæ concinerunt: *extollam te Domi-
ne, quia evexisti me &c.* Psal. XXX, 2 sq. Rite igitur ut omnia peragerentur, septem cerimo-
nias

nias requisiverunt Magistri, quas in compendio exhibet MAIMONID. Hile. *Biccurim cap. III.* §. 14. h. m. נִמְצָת אָוֹר שַׁחֲכּוֹרִים טָעֹנִין שְׁבָעָה רְבָרוֹת הַכָּאָת מְקוֹס וְכֹל קְרִיאָה: וְשִׂיר וְתָנוֹפָה וְקֶרֶבֶן *Invenitur* aliebui dictum, quod primitiva septem res diversas necessario requirant: *Adductionem ad locum: Vas: Confessionem: Sacrificium: Canticum: Agitationem,* & Pernoclationem. Singula paucis exponemus. Nimurum 1) non reposcebantur primitiae ex eiusque ædibus, sed quisque ultro, gratæ mentis ergo, afferre ad Templum, ibique sacra, & gratias Deo persolvere tenebatur. 2) Quia Deut. XXVI, 2. diserte præcipitur: *& pones in corbe, vi legis inde eliciebant, ut unaquæque species, separato & distincto vase collocata afferatur, interim fin omnia in uno simili corbe adducerent, satisfaciebant etiam præcepto modo septem illæ species distinctæ, concinno ordine; nee permisimus, collocatæ perspicerentur.* 3) Confessionem autem, קְרִיאָה / Deut. XXVI, 3-10. conceptis verbis expositam, edere quilibet offerens tenebatur lingua sancta, coram Sacerdote, non quovis, sed illo, qui tunc temporis secundum ephemерiam suam, in Templo cultum administrabat. 4) Oblatione pacifica quoque opus habebant primitiva, quoniam Deut. XXVI, 11. injungitur: *& gaudebis in omni bono: æque uti de festis legitur Deut. XVI, 14. gaudebis in festis tuis &c.* Cum ergo lætitia festi consistat in שְׁלָמִים five Pacificis, recte etiam illa junguntur primitivis. Interim, si vel omittatur sacrificium, nil tamen obstabat, quo minus legitima censeantur illa. 5) Postquam ad atrium pertigissent primitias offerentes, Levitæ canere occipiebant ex Psalm. XXX, 2. Præterea vero, quandoquidem adductio illa, magna peragebatur lætitia & pompa, in via, Hierosolymis, & in monte templi continuo caneabant hymnos sacros, & laudes Deo; quapropter etiam a Levitis cantoribus canticis excipiebantur in atrio, quibus Deum laudabant, ob bona temporalia, populo præstata. 6) התנופה seu Agitationem versus quatuor orbis plagas requirebant, quia Deut. cit. loc. additur: *& acci-*

cipiet Sacerdos corbem e manu tua, quibus verbis agitatio Sacerdotis intuitur. 7) Pernoclationem denique requiri probant ex Lev. VII, 16 sqq. ubi legitur: *Pacifica votiva vel spontanea comedantur eopse die, quo offeruntur, crastino autem, quod residuum fuerit de eo, etiam comedetur.* Ergo includitur nox inter diem oblationis & crastinum, Hierosolymis transfigenda, quia extra Vrbem comedere nefas erat.

Ad §. XII. pag. 135.

(12) *Primitias hominum & bestiarum sibi adscribit Jehovah Exod. XIII.*] Quia Deus omne primogenitum de hominibus & de brutis in Aegypto occidens, Israelitis pepercerat, hinc disertâ lege omne primogenitum in Israele, tam de hominibus, quam de brutis animantibus, sibi jure vendicabat ac sanctificabat in omne ævum Exod. XIII, 1 sqq. Et de bestiis quidem mundis, & altari ac oblationi congruis, constituit, ut maestarentur & in sacrificium offerrentur Num. XVIII, 15 sqq.: De hominibus autem, & immundis animalibus, ut ære vel certo pretio redimerentur, quod sacerdotibus cedebat. Quin asinorum, vel alias immundorum animantium primitias agno redimere, vel occidere licebat. Velut autem mundorum animalium primogenita altari consecrabantur, ita primogeniti hominum Deo pariter, ejusque ministerio addicebantur, donec Dominus tribum Levi, loco primogenitorum adoptaret Numer. VIII, 14 sqq. de qua surrogatione supra dictum, ubi de Sacerdotibus. Redimendus tamen, quinque sicutorum pretio, erat primogenitus, junctis redemptioni sacrificiis, ut Luc. II, 22. videre est. Quomodo autem hodie primogenitorum peragatur apud Judeos redemptio, *בְּעֵד תְּרֵבִיבָה Synagoge Ju-daiæ cap. VI.* toto prolixe docuit, ubi legas. Qui olim circa ipsos obtinuerint ritus, *מְאִימָנִידֶס* in Hile. בְּכָרּוֹת lib. IX. in Gad exposuit, ibique de primogenitorum separatione cap. I. §. 1 sqq. maestatione & comeditione §. 8 sqq. in altari oblatione cap. V. §. 9, 10. hominum redemtione

emtione &c. ex instituto egit. Prolixioribus enim nobis esse non licet.

Ad §. XIII. pag. 135.

(13) *Omnia nos docent*] Primitiarum cum primis oblatio, solennis erat testificatio, omnes nostras fruges, omnem messem, ex una Dei benedictione esse: hinc Deo primo offerendae fuerunt illæ in gratiarum actionem; pro acceptis a Deo beneficiis. Sed & præfiguratio erat missionis Spiritus Sancti ἀπαρχῶν τῷ πνεύματος, Rom. VIII, 23. quæ incidere debuit in eundem diem, quo lata lex, & per eam spiritus servitutis. Sic etiam præfiguratae primitæ novæ Ecclesiæ, & Apostolici munera, & novi panis, quo pascuntur primum fideles Judæi, tum Gentiles Act. II. & X. Denique figura est sanctificationis nostræ, seu novitatis vitæ, & novorum fructuum spiritualium, quos operatur missio Spiritus Sancti. Typicam autem & moralem primogenitorum filiorum, Deo consecratorum, rationem larga manu suppeditatam vide a WILHELMOM MAMMA *Oeconom. Tempor. Lib. II. cap. IV. §. 25* sqq. pag. 114.

Disputandum hic quoque esset contra SPENCERVM, qui de Legib. Hebr. Lib. III. Dissert. I. cap. IX. leges de primitiis, Deo solvendis, latas fuisse contendit, ut Israelitæ donis illis, quibus aliae gentes, & ipsi forsan in Aegypto, fictitiis Deos colebant, Deo vero honorem exhiberent, eique, non Soli, Isidi, vel Cereri, se terræ fruges debere testarentur. Id ut evincat, 1) gentes antiquas Diis suis, ritu solenni, primitias

obtrulisse docet: 2) morem illum legibus, de primitiis Deo sacrandis, occasionem & materiam præbuuisse, persuadere satagit: 3) objectinibus potioribus satis facere nititur. Ista quidem omnia si pro merito discutere aggredemur, prolixa nobis scribenda foret tractatio, quæ nec hujus loci est, nec nostri instituti. Gentiles primitias Deo consecrasse, in confessu est & prolixa testimoniorum ac exemplorum recentiōne non eget; neque tamen causæ suæ quicquam lucratur inde SPENCERV, cum hoc demum omnis redeat quæstio: num oblationem primitiarum a populo Dei Ethnici acceperint, an ab his didicerit ille? Ante vero, quam in errorem cultus abrupti homines, idolis vel gentilissimo operam darent, in Adami familia, primitiarum consecratio, Deo vero facta obtinuit, ut Caini & Abelis exemplo palam fit Gen. IV, 3, 4. Abelis autem sacrificium fide Deo placuisse, cum Paulus diserte perhibeat Hebr. XI, 4. liquido inde patet, oblationem istam expressa summi Numinis suffultam fuisse institutione. Primum itaque ortum ritus iste, primitias Deo consecrandi, a sapientissimo Numinis arbitrio & mandato traxit haud dubie, minime ex hominum ingenio vel gentili instituto. Qui etsi mature satis, & ante Mosis legem transire ad gentes potuit, sanctissimæ tamen voluntati & revelationi primævæ inhæsisse denuo in lege multo rectius & proclivius creditur Deus, quam ut ab Ethnicorum abusu, divinam hujus ritus sanctionem ad superstitionem suam impie transferentium, illam innovandi arripuisse dicatur occasionem. Verum ipsis diutius immorari non libert.

AD

LIB. VI. CAPVT III.

D E D E C I M I S.

Duplices erant Decimæ, Ecclesiasticae, quæ dī-
vino jussu Levitis & Sacerdotibus, tum
quoque pauperibus pendeabantur, Lev. XXVII,
30. Num. XVIII, 20. Deut. XIV, 22. & Politicæ,
sive Regales, quæ tributorum ad instar Regibus
decebantur 1 Sam. VIII, 15. De prioribus au-
tem hoc Capite agitur. Quemadmodum enim
primitiæ, sacrum velut veetigal' quoddam erat
de primis frugibus; ita decimæ pariter ejusmo-
di quoddam tributum, quod de omni facultate
& substantia, secundum decimam partem, Do-
mino exsolvebatur. Primitiæ Deo exsolveban-
tur in gratitudinis professionem pro frugibus
& fertilitate terræ; decimæ Sacerdotibus, salarii
velut loco, & ad ipsorum sustentationem, quod
in cultu Dei omnem transfigerent vitam. Ac-
cedebat, quod tribus Levi nulla inter fratres
suos parte gauderet ac possessione in terra Ca-
nanæa Num. XVIII, 20 sq. Aequum ergo erat,
ut Israelitæ, qui portionem hereditatis tribus
Levi possidebant, inque suos vertebant usus,
fratribus Levitis, de usufructu velut hereditati-
tis ipsorum, decimas penderent. Etsi anti-
quissimum esset jus decimarum, dudum ante
legetm, ab Abraham, decimas Melchisedeko
exsolvente Gen. XIV, 20. Hebr. VII, 2. & a Ja-
cobo, decimas omnium facultatum suarum Do-
mino spondente Gen. XXVIII, 22. agnitus &
observatum. Vnde ad gentes quoque ema-
navit.

Ad §. II. pag. 135.

(1) *De his omnibus decimas solverunt]* Sa-
tis perspicue lex ita definit Levit. XXVII, 30.
Omnis decima terræ, de semine terræ tuae, aut de
fructu arboris, Domino est, sanctitas Jebovæ:
Sententiarum tamen divortium hic obtinuit. Ad
fructuum omnium, quin & vilissimorum ole-

rum hortensium, modo cibo inservirent homi-
num, decimationem, obligatos hac lege fuisse
Hebræos, nonnulli ex Judæis affirmant in *Jalkut parascha* בְּחִקּוֹתֵי fol. 260. col. 3. communem
urgentes regulam, quæ in Mischna *מעשרות de*
Decimis cap. I. §. 1. legitur: **כָּל שְׁהָוָא אַוְכֵל וְנִשְׁמָר וְגַדְולֵו מִן הָאָרֶץ חַיֵּב בְּמַעֲשָׂרוֹת:**
Omne esculentum, quod custoditur, & ex terra
capit incrementa, decimis est obnoxium: & ex
Christianis 10H. STEPH. MENOCHIVS de Re-
publ. Hebr. lib. II. cap. 4. 10H. GERHARDVS
Comment. in Deut. p. 897. & 765. SIXTIN. AB
AMA MA Comment. de Decimis Mosaicis, præmisso
ejus Anti-Barbaro Bibl. & alii plures. Hos &
generale præceptum, de omni proventu terræ
Deut. XIV, 22. XXIV, 12. & Servatoris verbum
movet, τὰντα ἔδει ποῖησαι, κακέων μὴ ἀφίεναι,
Math. XXIII, 23. Alii tamen ad tria solum
frugum genera, olei, musti, &, cujus quinque
*enumerant species, frumenti, imperatam divi-
nitus decimationem restringunt; de leguminib-
us autem, & seminibus hortensibus, ut sunt*
*ceparum, allii, porri, nigellæ rapæ, & his simili-
bus, non tam ex prescripto legis, quam Do-
ctorum decreto, decimas olim fuisse solutas,*
contendunt. Ita MAIMONID. Hile. מעשיות
*cap. II. §. 6. diserte pronunciat: *Quamvis olera**

sint cibus hominis, tamen illa decimationi non sunt
obnoxia, nisi ex Sapientum decreto, quia dictum
est, Deut. XIV, 22. de decima proventus seminis
tui. Vbi id, quod proventus nomine venit, &
huic simile, intelligendum est, sed olera sub hoc non
intelliguntur. Pariter ABARBENEL Comment.
*in Legem fol. 360. col. 1. decimas tantum ad fru-
mentum, oleum & mustum refert: & R. SAL.*
IARCHI ad Lev. XXVII, 30. verba: de semine
*terre, tantum de frumento accipit; reliqua ve-
ro: de fructu ligni, denotare ait mustum &*
oleum.

oleum. Ex Christianis, BEZA Not. ad Matth. XXIII. IAN. DRVSIVS Præterit. ad h. l. ISAAC. CASAVBONVS Exercit. I. contra Baronium n. 9. & alii bene multi idem tueruntur. Nos preße inhærendum existimamus literæ legis, ut & illam ad tria frugum genera decimarum restrictionem, Scripturæ derogare, & omnia in universum terræ nascentia iis comprehensa minime fuisse pronunciemus, sed quicquid decimarum lex requirit, ad ea saltem referamus, quæ semen agri supponunt, studiumque ac laborem hominum, in plantatione & propagatione requirunt, reliqua vero, quæ in Cananæ ἀυτομάτην ac sponte succrescebant, & citra coloni operam obviam erant, exenta a decimatione fuisse credamus. Ita enim & Decima Lev. XXII, 30. & חַבֹּאתְךָ הַבּוֹאֶת seu proventus terræ, unde illa exsolvebatur, Deut. XIV, 22. ad semen terræ ἡγεῖσις, nec temere revocatur. Hoc sententiarum velut moderamine præmisso, ad dicta, quæ obverti solent, facilis est responsio. Matth. XXIII, 23. non istud in vitio ponit Christus, quod decimarent Pharisæi & Scribæ mentham, & anethum, & cuminū, hoc enim ἔδει ποιῆσαι, oportebat ipsos facere, nec observatione juris illius laudem merebantur Luc. XVII, 10. verum quod in his minutis justitiam quererent, ceterisque se hominibus præferrent, gravissima inter hæc negligentes præcepta, quibus incumbere vel maxime erat opus, hoc erat, quod vñ Christi provocabat. Pharisæus Luc. XVIII, 12. sese jaetans, ἀποδεκατῶ πάντα, ὅσα οὐτόμενα, non tam decimando delinquebat, quam decimas de illis quoque, de quibus vi legis non tenebatur, sive reapse ac vere solvens, sive præter verum, verbis tantum prodens, & maxime, quod in illis superbiret; seseque super publicanum efferret, immo Deum velut debitorem sibi reddidisse crederet. Juvat hic audire ARIAM MONTANVM, quia ad rem facit: Sapientum omnium, qui de religionis & mandatorum observatione scripsierunt, communis sententia est, non deberi decimas, nisi ex fructibus terra: quia sic scriptum est: fructus terra tuae decimabis. Sed bos non satis

exacte solet decimare populus terræ; unaque ex illius notis hec est, ut in Lib. Benedictionum Cap. VI. traditur; in libro vero de Nidda Cap. VI. excipiuntur a decimationis debito ova, & pisces, & lac, & caseus, quia non sunt fructus terræ, sed fructus aquæ, aut fructus fructuum: sed, ut ibidem docetur, qui integriorem legis observationem profitentur, omnia hæc etiam decimant. Eam igitur observationem sibi hac professione gratulatus Pharisæus. Exemplum denique Israelitarum, temporæ Hiskiæ larga manu decimantium, quod ex 2 Chron. XXXI, 5. SIXT. AB AMAMA & VARENIVS urgent, non tam legis censeo interpretationem præbere, quam liberalem gentis pietatem probare, bona mente afferentis, quicquid ei obviam veniret. Aequa ut majores ipsorum in deserto, ad exstructionem tabernaculi ampliorem, quam necessitas postulabat, apparatus afferebant Exod. XXXVI, 5 sqq.

Ad §. III. pag. 135.

(2) *Species decimarum*] In his recensendis variant iterum Interpretes, et si in re ipsa maximam partem conspirant. מועד ראשון Decimæ Prima erant, omnium confessione, decima pars proventuum, quæ statim post primitias areæ, de proventibus detrahebatur, & dependebatur Levitis Numer. XVIII, 21. Hoc docet ABARBENEL in Num. I, 26. והוא שנתן ללוים כל מועד בישראל והוא מעשר הראשון שנתן להם חלף עכורותם נב' וגם במקומות הנחלה שהוה להם לנחל הארץ: Dum Levitis omnem decimam dedisse Dominus dicitur, intelligendum id est de Prima Decima, quam partim incedis vice, partim loco hereditatis, in terra Canaan obtinenda, acceperunt. Decimas Secundas volunt nonnulli dici Decimas Decimarum, Levitis jam exhibitarum, quæ pendebantur Sacerdotibus Num. XVIII, 26 sqq. Neh. X, 38. Levite enim, cum accepissent ab Israelitis decimam provenientem partem, in suos eam converttere usus prius non poterant, quam decimam illius partem exsolvisser Summo Pontifiei, ut inter ceteros dixeret

videret Sacerdotes. Hac detracta, quæ supererant, Levitis erant **חַוְלִין communia**, & quasi profana, in quovis loco, attamen puro, consumenda, teste **ABEN ESRA**. Atque hæc **מָעֵשֶׂר** **הַמְעֵשֶׂר** *Decima de Decimis Num. cit. loc. item Decima sanctitatis 2 Chron. XXXI, 6.* dicebatur. Sed quod probe observat Auctor noster §. IV. & V. hæc, cum Decima secunda non est confundenda, nec a colonis præstabatur Sacerdotibus, sed a Levitis. Coloni autem, post Terumam magnam & Decimam primam, alteram nunc de residuo frugum suarum separabant Decimam, quæ proprie ac recte **שְׁנִי מָעֵשֶׂר** *Decima secunda, δεκάτη δευτέρα* Tob. I, 7. vocabatur, & nec Levitis pendebatur, nec Sacerdotibus, sed quam quisque colonus comedebat Hierosolymis, instructo convivio in atrio templi, ad quod Levitas & Sacerdotes hospites invitaret; vi sanctionis divinæ Levit. XXVII, 30 sqq. & Deuter. XIV, 22 sq. Quando autem vel impeditior erat via longiorve, vel decima nimis larga, quam sine maximis impensis eo deportare colonus nequibat, huic difficultati occurrens legislator præcepit, ut adderaret eam, & ex pecunia inde redacta vinum, oleum, mustum, victimasque Hierosolymis de novo coemeret, ut ex illis laudatum epulum instrueret; hac tamen addita cautione, ut quintam adhuc partem adjiceret: cuius **TOSTATUS ABULENSIS** causam reddit, ne Judæi sèpius tentarent redimere, sed decimas retinerent. De hac Auctor agit §. V.

Ad §. VI. pag. 136.

(3) *Decima pauperum anno tertio*] De ea lex sancit Deut. XIV, 28. *A fine trium annorum educes omnem decimam proventus tui in anno ipso, & repones in portis tuis.* Ad quæ verba **ABEN ESRA** notat: **זֹה שְׁנִי שְׁנִים וּקְרָא מָעֵשֶׂר** **עַנְיָן** hæc decima tertii anni vocatur decima pauperis, h. e. ut Græci esserunt, **πτωχοδεκάτη**. Unde annus quoque tertius, **שְׁנַת הַשְׁנִים** annus decimarum Deut. XXVI, 12. dicebatur, quæ nomenclatura primo & secundo anno minime ha-

rebat. Hæc non Hierosolymas deferebatur, ut prima & secunda; sed a quolibet colono in portis suis, post Terumam magnam, & Decimam primam, decima reliquorum proventuum pars separabatur, ut Levitæ, Proselyti, orphani & viduæ eam caperent. Hoc indicat Auctor *sub fin. §. V.* Verum tamen non quovis triennio &c. Hinc neque tres eo anno decimæ simul fuerunt solutæ, quod **ABULENSIS** vult; neque prima pereinta, ut **S CALIGER, VARENIVS**, & alii contendunt; sed secunda, quæ aliis annis colono cedebat, anno tertio in populo Israelitico dispensabatur. Consentit **IOSEPHVS lib. IV. Antiqu. cap. VIII. §. 22.** ταῖς δὲ δεκάταις δυσὶν, ἃς ἔτρες ἐκάστη προστὸν τελεῖν, τὴν μὲν τοῖς Λευίταις, τὴν δὲ ἔτεραν πρέστις τὰς ἑνακίας, τέττην πρέστις αὐταῖς κατὰ τὸ ἔτος τρίτον συμφέρειν εἰς διοικήσισι τῶν σπανιζόντων, γυναιξὶ τε χήραις καὶ παισὶν οἱ Φανοῖς. Prius duas decimas, quas quotannis solvere præcepi, alteram quidem Levitis, alteram vero ad epulandum, anno quoque tertio tertia conseratur, ad distribuenda, quæ desunt, mulieribus, viduis, & pueris orphanis. **HADR. RELANDVS** quidem hæc **IOSEPHI** verba *in Annotat. ad eadem*, eo trahit, inde ut conficiat, tertias has decimas non easdem fuisse ac secundas, sed ab iis diversas, quia dicantur **τέττην πρέστις αὐταῖς**. Verum, ut mihi videtur, a primis & secundis **IOSEPHVS** decimas tertias distinguit quidem, non autem cumulat vel auget, sed quæ prioribus annis Levitis, & in epulas impendebantur, tertio in pauperes, viduas & orphanos erogatas fuisse indicat, salva tamen Teruma, & decima prima, quæ quotannis erat necessaria. Confer ad h. l. doctissimum **EDWARDI BERNARDI** observationem, quæ universum de Decimis argumentum illustrat, a **SELDENO** tamen, **SCALIGERO**, aliisque viris summis, in diversum discedit. Tertia hæc decima Tobiae quoque audit, cuius cap. I, 7. ita legis: τὴν πρώτην δεκάτην ἑδίδειν τοῖς υἱοῖς Ἀαρὼν, τοῖς Θεραπεύστιν ιερεσταλίμι τὴν δὲ δευτέραν δεκάτην ἀπεπειρατιζόμενη, καὶ ἐπορευόμενη, καὶ ἑδαπέντων αὐτὰ ἐν Ιεροτολύμοις καθ' ἕκαστον ἐνιαυτῶν καὶ τὴν τέττην ἑδίδειν οἷς καθήκει, καθὼς **Li ii 3** **EVETE**

ἐντείλετο Δεβόρᾳ ἡ μῆτη τῷ πατέρᾳ με. Decimam primam dedi filiis Levi, ministrantibus in Hierosolymis, secundam autem decimam divididi, & abii, & expendi ea in Hierosolymis singulis annis: & tertiam dedi, quibus competebat, quemadmodum mandaverat Debora, mater-patris mei &c. Hanc ergo, æque ac Iosephus, τέττην vocat, non quod super alias binas tertio quoque anno solveretur: sed quod alterius plane generis & conditionis esset a secunda, utcunque in ejus locum succederet. Hanc certe sententiam nostram valide confirmavit, & ab omnibus dubiis liberavit, IOH. CONRAD. HOTTINGERVS de Decimis Judæorum Exercit. VIII. pag. 182 sqq. Quærerit adhuc BONFRERIVS Comment. ad Deut. XIV, 28. an epula ex hac decima pauperibus instructæ fuerint, ita ut conferens quoque cum iis comederit, an vero a quovis paupere sua portio in domum relata? Recte affirmat posterius, stipulante TOBIA & JOSEPHO. Neque enim tertiae hæ decimæ constitutæ erant ad hilaritatem; sed ad solandam solum pauperum indigentiam, ne vel mendicare, vel alienigenis inservire cogerentur.

Omisit, quod mirari subit, Auctor noster solemnum illam וְרוֹיַת המעשר Decimarum Confessionem, a legislatore Devter. XXIV, 12 sq. diserte præscriptam, & a Judæis inter præcepta affirmativa relatam. Edebatur non nisi post annum, quo decimæ pauperum solutæ erant, die ultimo Paschatis festi, circa vesperam, & quidem בְּמִנְחָה coram Domino, h. e. in Templo, ante portam Nicanoris, ut phrasin exponunt Judæi in Gemara Hierosol. Sota fol. 17. col. 4. Eam præcedebat בְּעִיר remissio frugum, ut quisvis Israelita omnes fruges decimationi subjectas, e sua peccate removerit, & quodlibet donum, quibus debetur, tradiderit, ut bona fide in confessione dicere queat: *removi Sanctum e domo mea.* Ipsam confessionis formulam scita paraphrasi exposuit Mischna Cod. מעשר טני cap. V. §. 6, 7, 8. ubi evolvatur: nimis enim prolixa est, quam quæ hoc transcribi queat.

Ad §. VII. pag. 136.

(4) *Decimabant quoque sua pecora*] Appellatur quidem hæc מעשר בהמות Decima bestiarum, ultra tamen boum vaccarumque arminta, & ovium atque caprarum greges, ad alia brutorum animalium genera non extendebat, sed literæ legis preesse hic inhærendum esse censabant Doctores, in Mischna cap. IX. §. 1. definientes: מעשר בהמה נזog בבקר וצאן bestiarum decima non nisi in bobus & ovibus obtinet. Quod idem MAIMONIDES in Hilec. Bechoroth cap. VIII. §. 1. paulo copiosius confirmat. Dicta autem animalia omnia, citra ullam sive inquisitionem, num integræ sint an mutila, sive exceptionem, decimationi obnoxia erant, ita ut ad Mischnæ c. l. §. 4. ita glossetur R. OBAD. DE BARTENORA: Mischna dicit, omne intrat stabulum, ad includendum omne, quod more quadrupedum init & initum est: & quod destinatum ad separandum illud ad idolatriam, aut quod jam cultui isti inservivit, & domum meretricis, & pretium canis, & obturatum, & androgynus, hæc omnia, et si sint inepta ad sacrificandum, nihilominus intrare debent stabulum ad decimandum, quandoquidem nikil cautum est in lege, de eo, quod vitium contraxit de decimis, juxta id, quod (l. c.) dicitur: לא יבקר בין טוב לרע non disquiritur inter bonum & malum. Excipitur tamen ibid. §. 3. a decimis, quod emtum est, vel dono datum; quod quomodo intelligendum sit, MAIMONID. ad l. c. Mischnæ exponit. Paria habet R. BECHAI in Legem fol. 122. col. 3. Decimam de pecude, quam sibi acquisiverat, aut secum babebat, nemo tenebatur solvere, sed de eo, quod in suo gregge progignebat. Quin & agni, quos in foro emit, ab onere decimandi erant immunes. Ex supra dictis autem liquet, vapulare hic TOSTATEM ABVLENSEM, quando ad Lev. XXVII, 32. de camelis quoque, equis & asinis, decimas soluisse contendit Judæos, quia alias horum animalium armenta in fraudem decimârum augeri potuissent, neglectis ovibus aut bobus, ex quibus tam frequentes decimæ erant separandæ. Neque

que enim vel lex divina huic sententiae faveret, vel Rabbinorum calculus, quem R. BECHAI cit. loc. ita fert: **אננו לומדרן מעשר** **המה מקרבן** nos ex sacrificiorum natura discimus, quenam animalia obnoxia fuerint decimationi.

Ad §. VII. pag. 136.

(5) *Modum decimandi pecora*] Si quis habeat diversos greges, per sexdecim milliaria, (si enim ultra distarent, non conjugebantur, & longius dissipati immunes erant a decimatione) ab invicem separatos, illos in medio conjungere, atque in unum stabulum cogere debebat paterfamilias. Hinc modum decimationis ita describit Mischna c. I. §. 7. *Faciunt in illo (stabulo) ostium parvum, ne accidat, ut duo simul exire possint, numerantque virga: unum, duo, tria, quatuor, quinque, sex, septem, octo, novem; decimum quod exit, minio tingunt, dicerendo: הַרְוּ זֶה מֵעֶשֶׂר ecce hac est Decima.* Eaque numeratio, & difterita Decimæ signatio & destinatio, adeo habebatur necessaria, ut si omitteretur, aut non rite perage-retur, irrita caderet decimatio. Hoc notari tradunt Judæi, phrasî **עבר תחת השכט transire sub virga**, atque eo duo adhuc referunt Scripturæ dicta Jerem. XXXIII, 13. & Ezech. XX, 37. Verum vir summus, SAM. BOCHARTVS Hierozoiæ P. I. Lib. II. cap. XLIV. p. 459. verbis istis, numerationem a villico, præsente hero institutam, cum pecudes caulam ingrediuntur, indicari existimat. Solebant enim, qui accurati erant, pecus bis quotidie, mane, dum ad pascua vadit, & vespera, dum inde revertitur, numerare. Quo Vir laudatus verba quoque legis Lev. XXVII, 32. refert.

Ibidem.

(6) *Extra portam stant canes*] Vnde hæc hauserit GOODWINVS, plane me fugit, cum de canibus, extra portam latrantibus, apud MAIMONIDEM & IARCHIVM, ad quos provocat Auctor, quin & apud ceteros, qui hoc argumentum edisserunt, Judæos, altum sit silentium. Hinc

obelos hunc locum jam transfixit HOTTINGE-RVS in Notis ad GOODWINI hæc verba p. 874.

Ad §. VIII. pag. 137.

(7) *Decimato propterea, ut ditescas*] In Pirke Abboth, cap. III. §. 13. ex effato R. AKIBAE, מעשרות כוֹג לְשׁוֹר pro divitiis. quod ita exponit BARTENORA: **שור עשר עשר בשביל שרה עשר** (Deut. XIV, 22.) scriptum est: *decimando decimatis, igitur decimato, ut ditescas.* LEVSDENVS ad AKIBAE dictum, Auctoris nostri observationem confirmat, *Judei religiosores, inquiens, hodie loco Decimarum, de omnibus lucris pendunt eleemosynas, scil. decem florenos de centum, & viginti de ducentis &c.* Si quis ergo decimas, vel eleemosynas, legitime distribuat, ejus divitiis non facile damnum inferetur.

Ad §. IX. pag. cit.

(8) *Tempus anni, a quo decimas computabant*] Aliud observatur tempus, quo decimatio peragebatur, de quo Mischna Bechoroth cap. IX. §. 5. denuo ex R. AKIBAE sententia definit: *Tres areae sunt ad decimanda pecora: in dimidio Festi Paschatis, dimidio Festi Pentecostes, & dimidio Festi Tabernaculorum:* h. e. die XV ante Pascha, XV ante Pentecosten, & XV ante festum Tabernaculorum: Aliud, ex quo computabantur decima. Pro pecorum decimatione primum diem mensis Elul constituerunt, sic ut ovis eo anno nata diceretur, quæ inter initium unius Elul, & initium alterius nata esset: juxta Mischnam Bechoroth cap. IX. §. 5. & MAIMONID. Hile. Bechoroth cap. VI. §. 7. Principium anni נטיעת plantationis arborum, novilunium erat mensis Tifri, ita ut, post tres annos præputii arborum exactos, anno demum quarto, mense Schebat, juxta Beth-Schammai die mensis primo, juxta Beth-Hillel autem, cujus sententia receptionis est, die decimo quinto, decimæ fructuum solverentur. Mæsis denique gemina erat: hordeacea prior,

prior, in mensem Nisan ingruens, qui ideo etiam אָבוֹב vocatur Exod. XIII, 4, quia in illo hordei spicæ ad suam perveniebant maturitatem. Hinc altero post festum Paschatis die, qui erat XVI mensis Nisan, manipulus ex hordeo deme- tebatur, עֹמֶר תְּנוּפָה manipulus agitationis dictus Levit. XXIII, 15. Hic dies erat ראשית קֶשֶׁר primitiæ messis vers. 11. ante cujus agitatio nem & oblationem falcem in segetem immittere non licebat. Posterior messis triticea, quæ extendebatur prope ad festum Pentecostes, quod inde festum messis Exod. XXIII, 16. audiebat, & in quo ex novo tritici proventu duo panes, in gratiarum actionem, pro feliciter absoluta messe, offerebantur. Festum autem Pentecostes incidebat in mensem Sivan, sic ut totum messis tempus intra duo illa festa, Paschatis & Pentecostes, vel a dimidio Nisan usque ad dimidium Sivan, & sic intra duos menses, absolveretur. Quæ autem Rabbinorum tricæ, & subtile interveniant disputationes, expositas lege ab HOTTINGER O de Decimis Exerc. IV. p. 67 sqq. Citatum porro ab Auctore locum Talmudis ex ראש השנה supra integrum produximus ad Lib. III. Cap. I. §. XIV. Annot. 15. ubi videatur.

Ad §. XI. pag. 137.

(9) *Populus omnes in genere decimas negligeret*. Facit hoc, quod habet MAIMONIDES in Hilc. Maaser Scheni cap. XI. §. 1. In diebus Jochananis Pontificis Max. qui floruit post Simeonem Justum, emitit Synedrium M. ad inquirendum (de Decimis) in singulis provinciis terræ Israelis, invenitque omnes, quoad separationem Thrumæ magnæ, diligentes esse, verum decimam primam, secundam, & pauperis, vulgus non separabat, sed sibi ipsi retinebat; idcirco postea decretum erat, nullis in decimis tribuendam esse fidem, nisi hominibus fide dignis, fructus vero plebeiorum seu vulgi semper pro dubiis habendos esse: quibus idcirco dicentibus, hi aut illi fructus sunt decimati, non habebatur fides, quorum inde fructus רַמְנִי dubii vocabantur. Depromxit ista MAIMONI-

DES ex Gemara Sota cap. IX. §. 10. cuius verba in medium attulit WAGENSEIL. in Sota p. 936 sq. Idem Jochanan abrogasse legitur confessionem decimarum, in Mischna Sota cit. loc. & Maaser Scheni cap. V. §. 15. ne invita & reclamante veritate, Israelitæ verba confessionis: & dedi quoque de eo Levitæ, pronunciarent, cum post redditum e Babylone, ex Esdræ decreto, nihil amplius decimarum penderent Levitis. Cum enim Esdras, cum reduce populo patriam repetitus, in castris proprie flumen, quod Ahavat alluit, congregatos ad se populares suos lustrasset, atque ad populum & Sacerdotes animadvertisset, conqueritur ipse: וּמִבְּנֵי לְוִי לְאַתְּ מַצְחָתֵי שָׁם at ex filiis Levi neminem inveni ibi, Esdr. VIII, 15. Velut enim frequentissimus Judæorum numerus Babyloniam terram relinquere, & in vastatam redire patriam recusabat, ita plurimi quoque Levitarum in Judæam ascenderere, & sacris ibi fungi detrectabant: Hinc Esdras multavit Levitas suo tempore, ne ipsis darentur decime prima, sed Sacerdotibus, quia nolebant cum ipso repetrere Hierosolymas, ut legitur in Gemara Jevammot fol. 86. a. & Gemara Cetuboth fol. 26. a. Ne itaque præter verum jactarent Israelitæ, Levitis decimas se solvisse, universam confessionem abrogare maluit Jochanan. Conf. laudatum HOTTINGER. de Decimis Exerc. VI. §. 8. & Exerc. IX. §. 17.

Ad §. XII. pag. 138.

(10) *In rebus dubiis, quas vocabant רַמְנִי* Voce Rabbini exprimunt rem dubiam seu ignorantiam, de qua certo non constat, num ex ea decimæ sint datae, nec ne? Componitur ab illis, ex רַמְנִי & דָבָר quid illud? estne decimatum, an non? diciturque de frugibus עַם הָאָרֶץ pleniorum. Cum enim, ut modo dictum, homines circa solvendas decimas negligentiores essent, hinc factum, ut religiosiores ægre quicquam e foro compararent, nisi de frugum istarum decimatione certiores essent facti, minus autem religiosi, fruges de decimis dubias, citra ullum

ullum scrupulum coemerent. Vtrisque ergo ut consuleret Jochanan & Synedrium M. statuit, ut omnes fruges ab **עַמְּךָ רַמְּאֵי** dubiis haberentur, de quibus Trumam decimaruim, & Decimas secundas, non vero Trumam magnam, Decimas primas, & Decimas pauperum solvere tenebantur. Habes integrum tractatum Talmudicum **רַמְּאֵי** inscri-

ptum, qui in Seder **בְּשִׁירָה** five primo ordine est tertius.

Ad §. XII. pag. 138.

(ii) *Matth. XXIII, 23. Luc. XVIII, 12.*] De utroque hoc Scripturæ loco, mentem nostram supra ad §. II. Annot. i. exposuimus, nec est, quod hic addamus.

AD

LIB. VI. CAPUT IV.

DE MATRIMONIO.

Ad §. II. pag. 138.

Duas uxorum species] Geminæ omnino priscis Hebræorum nonnullis erant uxores, quarum palmaria, non tam נָשָׁה, quod commune potius mulierum est attributum, quam אִישָׁה virago dicitur Genes. II, 23. viro nupta, secundaria פָּלָגֶשׂ concubina. Vnde videoas Cethuram, secundam Abrahami uxorem, utroque nomine venire, tam נָשָׁה quam אִשָּׁה Genes. XXV, 1, 6. & I Chron. I, 32, cum Sara אִשָּׁה solum audiat, nunquam אִשָּׁה. Id quod jam A. V. G. V. S. T. I. N. V. S. observavit lib. XVI. de Civ. Dei cap. XXXIV. Ceterum, quia mas quivis matrimonio aptus, ex Judeorum sententia, jure tenetur ad procreationem sobolis, & multiplicationem generis humani, שְׁכָלְתָּה מוֹסֵף נֶפֶשׁ אַחֲרָכֶל בְּיִשְׂרָאֵל quia, quisquis animam unicam adjecerit Israeli, est quasi qui mundum edificat, MAIMONID. Hilec. אִישוֹת cap. XV. quod fuse, multisque testimoniis probatum ivit SELDENVS lib. V. de Jure N. & G. cap. III. & lib. I. Vxor. Hebr. cap. IX. quin & in Schülchan Aruch, libro Aben Haæzer cap. I. præcipitur: Ne-mo hominum est, qui non obligetur ad uxorem du-cendam, ut crescat, & multiplicetur genus huma-num: quicunque autem Israëlite liberis operam non dat, est velut homicida, quin & similitudinem

(qua creatus est homo) minuit, atque in causa est, ut majestas Divina ab Israele recedat: hinc quoque potestatem faciunt in jure suo unicuique (præter Regem & Pontificem) uxores ducere, quotcumque velit, modo habeat, unde alantur. Vnde MAIMONID. c. l. cap. XIV. Li-cet homini, inquit, ducere, quot voluerit uxores, etiam centum, sive simul, sive unam post alteram. Neque impedit potest uxor ejus, quam ante ha-buerit, modo scilicet ei suppetat, quo singulis vi-ctum, vestitum, ac debitum conjugale pre-stet. Mo-dum tamen ac finem ut statuere norint, mone-bant Sapientes, quaternarium uxorum numerum ne quis, præter Regem, excederet, ut qui con-tra faceret, imprudens nimium atque majorum monitis & consilio inobsequens haberetur. Id quod tamen, non tam præceptum, quam עַצְּה טוֹבָה consilium bonum, nuncupatur. R. JOSEPH KARO in Schülchan Aruch c. l. §. 10. ita com-men-tatur: Vbicunque loci mos obtinuit, ut uxor ducatur tantum unica, non licet aliam uxori superinducere. RABBI GAMALIEL etiam anathemate inter-dixit, ne quis uxori aliam superinduceret, nisi tan-tum ex lege, de ducenda fratri fratri sine liberis demortuo superflite: quoā idem obtinere voluit etiam in sponsalibus. Sed constitutio ejus passim non habuit. Quæ omnia tamen Magistro-rum placita, ex consiliis, monito aut præscripto

Kk kk

eorum,

eorum, qui pro tempore & loco Judæis præfuerunt, non autem ex legis sacræ interpretatione manarunt, qua nullum præstitui uxorum numerum, receptissima inter ipsos sententia est. Vnde liquet, quam longe dudum discesserint a genuina præcepti VI sententia, quam Christus Matth. XIX. ex ipsa conjugii institutione, ad unius mariti cum una uxore copulationem, discrete restringit.

Ad §. II. pag. 138.

(2) *A neshah oblitus fuit, quasi Obliviosæ dicitæ*] Vtramque originis rationem, ab Auctore allatam, **BUTTORFIVS** quoque allegat in Lex. Min. Hebr. b. v. Posteriorem **DRVSIVS** cum primis urget *Observat. lib. II. cap. XVII*, aliamque addit derivationem a nomine **אֲנָשִׁים viri**, per aphæresin literæ primæ, quod mulieris caput sit vir. Quo spectat Apostoli effatum Ephes. V, 23. Atque hanc vocis originem probat **DANZIVS** in *Literatore* §. 55. Cave autem putes, id nominis nuptis tantum tribui uxoribus, quia non minus de virginibus, vel cœlibatum coelentibus, quam de maritatis legitur Genes. XXXI, 35. Esth. II, 3, 8, 9, II. Job. XLII, 15. Jes. IV, 1.

Ad §. III. pag. cit.

(3) *Vocabant פולגשׁים uxore's secundarias*] Est hæc derivatio **ELIAE** Levitæ in *Notis ad DAVID. KIMCHII Radices*, unde etiam derivat vocem Latinam *Pellec*, a qua est Græca παλλαχή. Ita quoque **MERCERVS** ad Genes. XXII, 24. notat, Hebreos velle, concubinam dici **פלגשׁ quasi נָשָׂה dimidium uxoris**. Probare eandem videtur **HENR. AINSWORTH**. *Notis ad Genes. XXII, 24.* ubi Hebr. **פלגשׁ** exponit *an half wife, or a divided, and secondary wife*, quæ ad concubitum admitteretur, neutiquam vero ad honorem, & regimen familiaz. Sed ingeni lusus est, nec rem dat expeditam. **DAVID DE POMIS** in *Zemach David b. v.* ita describit: **אֲשֶׁר שְׁחוֹתָה לְחַשְׁמֵשׁ הַמְּתָה בְּלִתוֹ כְּטוּבָה וּקְרוֹשִׁין**. אשר

בְּנֹת אָנָם וּוֹרְשִׁים נְכֹסִי אֲבוֹן אֶבֶל שְׁוֹלְחוֹם אֲחוֹם עַם מְתֻנָּה Vxor concubitus gratia, absque scripto ducta, & antīli subarratione; cuius filii non succedunt patri in hereditate, sed datis muneribus ablegantur. Quæ in sequentibus Auctor noster sigillatim persequitur.

Ad §. IV. pag. 139.

(4) *Differentia inter basi concubinas & uxores primarias*] In *Gemara Hierosol. ad Tit. Cetuboth cap. V. fol. 29. col. 4.* ita definitur: **נשים בְּכַחְבוֹה וּבְקְרוֹשִׁין פְּלָגְשִׁים בְּלָא קִידּוּשִׁין** **Vxores** sunt cum pactis dotalibus, & sponsaliorum solennibus: concubinae neque his, neque illis. Id vero licet obtinuerit post legem, ante legem tamen eam differentiam observatam esse, minime liquet. Quin potius hoc intercessisse solum discrimen videtur, quod concubina quidem esset vera *uxor*, mutuo consensu delecta, perpetua vitæ ac thori socia, sed quæ dignitatis longe minoris, & obscurioris generis esset, quam maritus. Vnde nec liberi ex ea sublati, hereditatem adire poterant eandem, quam uxoris non-concubinæ; atque talis erat ancilla, cui nupserat herus. **DRVSIVS** vero *Annotat. ad Genes. XXV, i.* ita dispescit: *Vxorū alia' primaria' erant, alia' secundaria'*. Primarie exempli causa, Rahel & Leah: secundarie, Bilha & Zilpa. Vtriusque liberi legitimè censebantur, & patris hereditatem adibant. Rursum, alia' legitimæ erant, & alia' illegitimæ, quas *concubinas* appellant, quæ cum viro sine dote & ceremoniis legitimis conveniebant; unde filii earum in hereditatem paternam non succedebant. Cethuram tamen, quæ sane **פלגשׁ** Abrahami Genes. XXV, 6. dicitur, legitimam omnino dixerim uxorem, licet secundariam, forte ex ancillarum grege delectam. Vnde **LYRA** quoque observat, in *Scriptura uxorem* quandoque vocari concubinam, ut *Jud. XIX, 2* sqq. ubi vers. 1. jungitur utrumque: **אֲשֶׁר פְּלָגְשׁ uxor secundaria**: æque ut *2 Samuel. XV, 16*. Davidis decem **נשים** **פלגשׁים** memorantur. Quod autem non eodem, cum

cum uxoribus primariis, dignitatis gradu & loco haberentur, ex 1 Reg. XI, 3. liquet, ubi Salomonis DCC fuisse perhibentur נשות uxores principes, at CCC פְּלִגְשִׁים pellices, inferioris longe ordinis ac dignitatis. Ejusmodi uxores secundariae leguntur ante legem, Abrahami Gen. XX, 6. Nachoris cap. XXII, 4. Jacobi cap. XXXV, 22. Eliphasi cap. XXXVI, 12. post legem autem, Caleb i Chronic. II, 46, 48. Manassis 1 Chron. VII, 14. Gideonis Jud. VIII, 31. Davidis & Salomonis ll.cc. Rehabeami 2 Chron. XI, 21. Conferri huc potest SELDENVS de Jure N. & G. lib. V. cap. VII. ubi in differentiam illam prolixie inquirit; nec non ADR. A CATENBVRCH Synt. Sap. Mos. lib. V. cap. I. §. 22 sqq. p. 258 sq.

Ad §. VI. pag. 139.

(5) *Neque donum, neque scriptum daretur]* Bene quidem, juxta illa, que ex Talmudis & Rabbinorum sententia in medium afferri solent. At enim vero ABARBENEL hic in diversum discedit, & auctoritate nixus R. SALOMONIS, tritam Talmudis lectionem in mendo cubare observans, Concubinas ductas fuisse perhibet בלא כחובה בקרוישין per legitima sponsalia, sed absque dotis scriptione & assignatione. Hinc Concubinas veras fuisse uxores contendit, quia desponsatae, alias fuissent meretrices, quæ lege divina a populo Dei arcebantur. Prolixam ejus, contra MOSEN NACHMANIDEM disputacionem, Comment. in Jud. XIX. insertam, latine exhibet & calculo suo munit IOH. BVXTORF. fil. dissert. de Sponsalibus & Divortiis §. 17 p. II sqq. dignus omnino, qui huc conferatur. A communī enim tam Judaeorum, quam Christianorum mente abit, nec sine ratione.

Ad §. VII. pag. cit.

(6) *Liberi concubinae dono emittebantur]* Rursus ex traditione Hebraeorum, & exemplo Abrahami. Sed quid fieri de filiis Jacobi, ex Bilha & Silpa, פְּלִגְשִׁים certe sublati, qui & pari,

cum ceteris ejus filiis, censu veniunt Gen. XXXV, 25 sq. & hereditatem paternam ac avitam, & que cum ceteris, adierunt? Vnde liquet, hoc discrepantie momentum non apud omnes & ubique, locum habuisse. Magnus itaque SELDENVS de Success. in bona defunctor. cap. III. hereditatem paternam proli concubinarum a Rabbinis negatam se comperisse negat, deflectens in eo a supra citato DAVIDE DE POMIS, IOHANNE DRVSIO, IOHANNE PINEDA de rebus Salomonis lib. II. cap. III. & viris doctis aliis: DAVIDEM KIMCHIVM ad 2 Samuel. IX, 7. secutus, qui Saulis, ex Rizpa Concubina filios, cum Mephibose-tho, ejusce ex Jonathane filio Nepote, in paterna bona succedere debuisse contendit, si perduellionis crimen non intervenisset. Alia ratio est spuriorum, ex meretrice natorum, de quibus eod. cap. paulo post agit SELDENVS: locum denique Jud. IX, 2. de Jephtha, ab hereditate paterna excuso, excutiens.

Ad §. eund. pag. ead.

(7) *Duas paternæ hereditatis portiones]* De hac Primogenitorum prærogativa, statim in lamine diximus ad Lib. I. Cap. I. §. I. Annotat. I. unde non repetemus.

Ad §. VIII. pag. ead.

(8) *Intervallum temporis]* De eo BVXTORFIVS de Sponsal. & Divort. §. 67. brevissimis ita habet: *De tempore, quo desponsati manent, usque ad completionem matrimonii per nuptias, nihil certi constitutum lego.* EX LEONE MVTINensi tamen adjicit, quæ P. IV. cap. III. Historie sue scribit: *Quidam ita desponsati manent per integrum annum: alii per semestre; plus scilicet vel minus, pro voluntate, vel commōditate partium contrahentium.* De nubendi etate autem, qua matrimonium contrahere fas sit, Judæi cauent, ne minorennes se desponent. Hinc filiae XII annos & menses sex, filio tredecim annos & diem unum, ad majorenem definiunt Kk kk 2 etatem,

ætatem, qua conjugium ineundi facultatem faciunt. Festinant autem ad matrimonium, idque exemplis Scripturæ probare satagunt, contententes regem Judæ Ahasum anno ætatis X conjugium iniisse, cui anno XI natus sit Hiskias filius; Josiam pariter annos habentem XIII, uxorem duxisse, ex qua anno XIV Eliakimum sustulerit successorem. Conf. R. DAVID GANZ in *Zemach Dav. ad A. Millenarii IV.* 199. & ad b. l. VORSTII *Observat.* p. 241. ubi GANZIVM corrigit. Cumprimis autem, quia in *Seder Olam Rabba* p. 3. & *Annot. MEYERI ad b. l.* p. 256 sq. Rebecca annos nata XIV nupsisse perhibetur Isaaco, amant plerumque hanc ætatem puellæ apud Judæos, & si proci adsint ac faveat occasio, eodem ætatis anno lubentissime nubunt.

Ad §. VIII. pag. 139.

(9) *Decem menses, ac per hos intelligunt annum dierum*] Ita nimirum Gen. XXIV, 55. exponit ad b. l. R. SALOMO: *Dic̄o יְמִים dies* hic significat annum, veluti Lev. XXV, 29. diebus erit redemptio ejus. Sic enim dabant virginī tempus duodecim mensium, ut sibi prepararet ornamenti sua. Rursusque ad verba: *אָן עַשְׂרֵה aut decem*, ita glōssatur: *Decem menses: Quodsi dixeris, dies ipsos hic intelligendos esse, non annum tempus, respondeo: non solere eos, qui aliquid petunt, rem parvam petere; ac si non volueris concedere annum integrum, dā nobis maximam partem ex illo tempore.* Probat suo calculo hanc explicationem IAC. CAPPELLVS *Observat.* in Gen. b. l. verba Textus ita vertens: *Resideat apud nos puella annum, aut menses decem: & addens: Quod vocem menses supplemus, facimus id auctore Chaldeo Interpretē: quod autem vocem יְמִים veritus annum, eo facimus, quia significat annum, quoties durationem temporis significat, sine numerata durationis nota.* In eandem sententiam pedibus incedit HVG. GROTIUS ad b. l. Rectius autem DRVSIVS in *Notis major.* ad b. l. verba *יְמִים אָן עַשְׂרֵה* notare censet, diebus aliquot, saltē decem, q. d. ad minimum decem, quo etiam

LXX tendunt, vertentes, ἡμέρας ὀτε δέναι, dies circiter decem, vel ad decem dies. Ceterum Idem *Animadversion. lib. I. cap. I.* alias non insolens esse observat in Scriptura, בְּמִינָם notare; quod aliunde etiam constat, & exemplis probari potest, ad hunc Genes. locum autem non quadrat. Ceterum ex hoc loco morem fluxisse sequentibus saeculis apud Hebraeos, ut moram aliquam traheret sponsa in ædibus paternis, ante consummationem matrimonii, recte colligit ADRIAN. A CATENBVRCH in *Synt. Sapient. Mosaica lib. V. cap. I. §. XIV.* p. 253. negat autem, eundem apud Chaldaeos antiquitus usū fuisse receptum, nec petitionem illam Eliezeris spaciū illud intercurrentis sponsalia & nuptiās indicare, sed prodere tenerum matris & fratrum amorem, aversantium tam festinatum discessum. Non dubium autem est, quin utriusque rei indicium, hoc rei gestæ momentum in apricum ponat.

Ad §. IX. pag. 140.

(10) *Ritus contrahendi matrimonium*] In gratiam eorum, qui non nimium in Judaorū scriptis sunt versati, e re fore censemus, explicationem præmittere vocabulorum, in causis matrimonialibus usu receptorum. *_vocabulum שְׁרוּכִין*, a שְׁרֵך in Pihel, quod est tranquillum reddere, placare, in materia sponsalium autem spondere, affinitatem vel nuptias inter aliquos conciliare, internuncium & proxenetam inter duas partes agere, vel adhibere, magna cum cura explicavit BVXTORF. de *Sponsal. & Divortiis* §. LI. p. 68. sq. observans, eam notare desponsionem privatam, cui opponatur voc. קְרוֹשִׁין desponsatio solennis, quæ fit coram testibus & adhibita consecratione. Velut itaque sponsiones ejusmodi privatas, negant esse ratas & efficaces, nisi accesserint קְרוֹשִׁין sponsalia solennia & publica, ita vicissim prohibent sponsalia publica inire sine conciliatione ejusmodi privata, h. e. ne quis temere & subito ad aliquam de præsenti sibi desponsandam provolet, cuius statum & conditio- nem non antea exploraverit, ejus animum & volun-

voluntatem non prius tentaverit, & tum honesto ambitu, tum amicabili sponsione sibi conciliarit. קְרוּשׁוֹן itaque, *desponsatio solennis*, est a resh in Pihel, quod apud Rabbinos, aetum consecrationis sponsae ad conjugium, sive *desponsare*, *despondere* significat, unde **אֲשָׁה מִקְרָשָׂת** & **מִתְקָרֵשָׂת** est mulier *desponsata*. Integer, qui de sponsalibus agit, tractatus Talmudicus, קְרוּשׁוֹן inscribitur: idem porro vocab. rem ipsum, per quam fit desponsatio, velut annulum, aut dominum, quo despontatur puella, designat. Eodem sensu, a Chaldaeo verbo **אֶרְסָה** *desponsare*, est אַירָס / Plur. אַירָסִין *desponsatio*, *sponsalia*. Hæc utraque vocabula desponsationem notant eo sensu, quo sunt mentio & re promissio nuptiarum futurarum; item *contractum sponsaliorum*, qui etiam **לְקוּחָה** audit, velut *sumtiones*, *acceptiones*, quia iisdem ducebatur uxor. Ab his distinguuntur נִשּׂוֹאִין *nuptia*, a נִשְׁאָה *nubere*, *uxorem ducere*, in Hiphil **הַשְׁנִיא** *despondere filium*, vel *filiam*, id quod parentum est, qui faciunt, ut ducat filius uxorem, & nubat filia marito, in Niph. נִשְׁאָה *nubere*, *accipi*, quod sponsæ est. Hinc נִשְׁוֹאִה & *uxoratus*, *conjugatus*, in Fœm. נִשּׂוֹת *nupta*, quibus opponuntur *otiosus*, *cælebs*, & פָנוּה *innupta*. Notat itaque vocab. נִשְׂוֹאִין / *consecrations*, quæ fiunt sub חֻופָה, quando mutuae promissiones in conjugium, solenniter & publice confirmantur. Hinc sponsa statim post consecrationem sub חֻופָה, vocatur נִשּׂוֹאִה / etiamsi cum illa nondum fiat congressus, qui nunc primum licitus est, non ante. Itaque *licet nondum vel a viro cognita*, vel in domum mariti sui sit ingressa, **הִיא אֲשָׁה אִישׁ** est uxor viri: & qui rem cum ipsa habet, excepto marito ipsis, reus est supplicii capitalis, a domo judicii infligendi: & si maritus, seu sponsus ejus velit eam, licet nondum vel cognitam, vel domum ducam, repudiare, oportet ut id faciat libello repudii, inquit MAIMONIDES Hile. אִישׁוֹת cap. I. §. 3. Sponsa itaque אֲרָסָה vocatur, donec in thalamum, seu domum mariti traducatur sponsus אַרְסָה: tempore nuptiarum, quæ per septem dies durant, Sponsus dicitur

בָּלָה / חָתָן / sponsa. Nuptiis celebratis est **אֲשָׁה** / חָתָן / *uxor viri mera & absoluta*. Nuptiæ quoque appellantur *deductio in domum aut thalamum*, quem ritum mox uberioris illustrabimus. Demum שְׁתָר in genere quasvis literas contractus, specialius autem instrumentum matrimoniale, & hinc plenius שְׁתָר כְּתוּבָה *contractum sponsalium*, vel instrumentum dotale notat, quod scribendum & confirmandum est ante introductionem in thalamum. כְּתוּבָה *dos* est, unde integer tractatus Talmudicus, כְּתוּבּוֹת, *de jure dotum* protstat.

Recte autem Auctor, ex mente Judæorum, tres definit modos, quibus sponsari queat uxor, ita ut ex MAIMONIDIS decisione, con cubitu & instrumento literarum id fiat, secundum legem Mosaicam, pecunia vero, secundum verba Scribarum. Pecuniam, vel rem pecuniæ æquivalentem, non minoris esse pretii volunt, quam פרוטה *Pruta*, qui nummulus fit exiguis, ponderis dimidii granis hordeacii, ex argento puro: de quo vide SELDENVM de Jure Nat. & Gent. lib. VI. cap. 2. edit. Argentorat. pag. 702. Libello, sive scripto fiebant sponsalia, ubi arrha aut pretio, sive dato, sive neglecto, verba ejusmodi a sponso coram testibus idoneis inscriberentur, ipseque libellus sponsæ ab eo traderetur, ita tamen, ut nec sponsa insciente inscriptio fieret. Nam si insciente ea inscriberetur libellus, tametsi traderetur scienti, sponsalia irrita habebantur. Hunc modum Scriptura nisi, ex opposito evincere conantur. Divortium enim, quo conjugia dissolvuntur, libello peragebatur ex lege Deut. XXIV, 1: ergo, ut sponsalia, quibus contrahuntur, libello itidem fierent, æquum æstimarunt. Formulam autem Contractus sponsalitii SELDENVS exhibet Vxoris Hebr. lib. II. cap. II. p. 96. edit. Francofurt. pluresque בְּבָxtorfijs sub finem diss. de Sponsal. & Divort. pag. 156 sqq. Desponsationem per concubitum pariter probare satagunt ex cit. Deut. XXIV, 1. ubi legitur: *cum acceperit vir uxorem, & coierit cum ea*, &c. Adhibitos porro testes, observat

BVXTORE. §. 47. p. 67. non actui concubitus, sed stipulationi, qua testabatur sponsus, se hoc concubitu, in loco segregato perficiendo, hanc sibi despousare. Hujus tamen desponsationis usus a majoribus interdictus, eodem fere apud Judæos loco, quo clandestinae nuptiæ inter Christianos, habetur; idque sub pena verberationis, & quidem ut **BARTENORA** ad Mischnam *Kidduschin* cap. I. §. 1. commentatur: **שלא** וּהוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פַּרְצִין

fiant. Monet porro **BVXTORE**. ad sponsalia ritte peragenda requiri, ut fiant **בְּפָנֵי שְׁרוֹם** in *conspictu testium*, minimum duorum §. 46. ne mulier desponsetur, nisi voluntarie, virum tamen ad sponzionem cogi posse invitum §. 49. ne fiant in platea §. 50. licite contrahi posse per Legatum seu Procuratorem §. 52. adhibendam quoque esse benedictionem seu consecrationem, his conceptam verbis: *Benedictus sit Dominus Deus noster, rex mundi, qui nos praeceptis suis sanctificavit, & a scortatione separavit, qui despontatas nobis prohibuit, & per nuptias ac desponsationem duxit, concessit. Benedictus sit Dominus Deus, sanctificans Israelem:* §. 56. Annulo quoque, loco nummi argentei, desponsationem confirmari §. 57. tandemque accedere **ארוסין** שמחת festivitatem sponsaliorum, sive convivium, §. 59.

Ad §. IX. pag. 140.

(ii) *Quem sua lingua dicunt חופה tabernaculum*] De **חופה** Hebræorum peculiari disputatione egit **CARPZOVIVS**, quæ in Volum. Disputationum Academicarum num. X. pag. 399 sqq. legitur. Nomen Chupa, vel cum Kübbuz & Dagesch, Chüppa, ut *Jes. IV*, 1. *Joel. II*, 16. *Ps. XIX*, 6. derivatur a **חֶפֶץ** operuit, obtexit, & opere mentum notat, seu obtectionem. A Rabbinis transfertur 1) ad Tegmen illud thalami, quo sponsus simul cum sponsa velut obteguntur, h. e. ad conclave interius, in quod ante nuptias perfectas, atque undiquaque absolutas, deductio fiebat. Vnde solennis actus nuptialis est **כינסה**

להופה *introductio* sive ingressus in *Chuppam*, seu in conclave interius, ubi thalamus erat nuptialis: 2) ad Velamina sponsæ pariter & sponsi, e sindone, aliaque simili materia confecta, quibus monilia & lemnisci, aliaque id genus, pro ute- ntiū lubitu, appendebantur: 3) ad Tentoriolum, quo sponsus & sponsa obumbrari olim, hodie que in ipsa nuptiarum festivitate, consueverunt. Hinc vel ipsæ nuptiæ hoc nomine veniunt, ut v. g. קָרְוָא **להופה** *invitatus ad nuptias* dicatur. Est itaque Chuppa conopeum vel tentoriolum expansum, & quatuor perticis, a totidem pueris eas tenentibus, sublevatum, sub quo sponsus & sponsa, a Rabbino ipsis adstante, certis ritibus ac ceremoniis copulantur. Deus autem ipse phrasin ex hoc ritu mutuatus videtur Ezech. XVI, 8. *Joel. II*, 16. & *Psalm. XIX*, 6. Quam solide demum ac erudite, ex hoc Chuppæ ritu, ἐπισημασμὸν Mariae *Luc. I*, 35. laudatus **CARPZOVIVS** declareret, *Sectio posterior* citatae disputationes p. 426. überius docebit.

Ad §. X. pag. cit.

(12) *Ritus nuptiales*] Hos, post **BVXTORIUM Synag. Jud. cap. XXXIX. CARPZOVIVS** cit. disp. cap. III. §. II sqq. fusius exponit, paulo arctius a nobis comprehendendos. Dum sublimis tenetur sub dio Chuppa, sponsus a viris aliquot hoc invitatis primum, postea quoque sponsa a mulieribus, itidem ad hoc rogatis, deducitur, singulis, qui adstant, acclamantibus: **ברוך הבא** *benedictus, qui venit.* Accedens sponsa tribus vicibus sponso circumducitur, vi verborum *Jerem. XXXI, 22. femina circumdabit virum.* Hanc acceptam dein sponsus semel ipse circumducit, & ad latus dextrum collocat, per *Ps. XLV, 10.* Sponsæ autem oculis velum obtendunt mulieres, quæ usque ad Chuppam deduxerant, præ pudore, ut sponsum ne adspiciat, Rebecca pudici ingenii exemplo *Gen. XXIV, 65.* Constituta ita sponsa ad dextram sponsi, faciem habet uterque ad meridiem obversam, tergum autem

autem septentrionem versus, idque benedictionis & procreationis multorum filiorum causa. Sponsus Sponsæ manum prehendit, cœtu, qui invitatus adest, frumentum in illos conjiciente, & acclamante פָּרוֹ וּרְכוֹ ex Gen. I, 28. quo ipso pacem ac abundantiam inter novos conjuges denotari volunt, juxta Psal. CXLVII, 4. Quin solent etiam ditiiores pecuniam pro pauperibus, frumento adsperso immiscere, & simul projicere, quam pauperes postea colligunt. Hinc Rabbi, qui Chuppæ solennibus præest, toga induitus, sponsæ sub Chuppa adstat, ejusque caput velo sponsi sacro, quod *Talles* vocant, tegit, ac benedictionem sponsalitiam, בְּרִכַת אֲרוֹסֵן / adhibito vini vel cerevisiæ poculo recitat. Finita illa, poculum sposo ac sponsæ bibendum porrigit, atque mox, accepto a sposo annulo pronubo, par testium advocat, querens: probusne sit annulus, & an פרוחה שווה nummuli valori sit exequandus? id illis affirmantibus, in testium præsentia sponsus annulum digito sponsæ indici induens, ait: הרו את מקורשת ל' En, desparsata mihi es hoc annulo, secundum ritum Mosis & Israhelis. Annulo tradito, presentibus duobus aliis testibus, pacta dotalitia clara voce præleguntur, juxta instrumentum supra recentitum: atque tum demique sequitur בְּרִכַת נִשּׂוֹא benefitio nuptiarum, a priori illa sponsalitia caute distinguenda, quam pari, cum priore, modo, adhibito vini aut cerevisiæ poculo, recitant, additis postea septem benedictionibus, quas SELDENVS exhibit de Vxor. Hebr. lib. II. cap. XII. Post hanc alteram benedictionem, sposo ac sponsæ altera quoque vice, poculum vini propinatur, qui ubi sub Chuppæ umbra ebiberunt, sponsus prius illud poculum, post priorem benedictionem allatum, quod manu adhuc tenet, confringit, ad parietem allidens, si virginem ducat, in terram vero projiciens, si viduam: idque in memoriam templi Hierosolymitani devastati. Fracto poculo Chuppa solvitur atque ad convivium nuptiale seceditur:

Ad §. X. p. 140.

(13) τοὶ τὰ νυμφῶν; filii thalami Matth. IX, 15.] Confer parallel. Luc. V, 34. Dicebantur שׁוֹשְׁבִּנִים socii, comites, amici sponsi ac sponsæ, ac Jud. XIV, II, ubi מְרֻעָם, מְרֻעָת verterunt LXX. Joh. III, 29. autem Φίλαι τὰ νυφία, æque ut αἱ παρεπιμφῖοι virgines vocantur רְעוֹת sociæ ac amicæ sponsæ Psal. XLV, 15. Ista enim loca omnia dubium non est, quin hue alludant. Narrant Judæi, collocatis in cubili conjugibus, hos sodales extra thalamum stetisse, ac deinde in thalamum regressos, ad cognoscenda signa illa, de quibus agitur Deut. XXII, 17. inquit H. GROTIUS ad Matth. cit. loc. Fide nituntur hæc utriusque Gemaræ, cuius ad Tract. Getuboth cap. I. verba SELDENVS lib. II. de uxore Hebr. cap. XVI. produxit. Sed dubium omnino est, num tam obscene functi sint in Judæa officio, cuius apud Galilæos, eos puduerit. Potius de iis, quæ ad apparatum lætitiamque sponsorum attinebant, eos prospexit crediderim, quin & in societatem gaudii venisse, & suavibus jocis atque colloquis, lusibusque, nuptiarum solennitatem ornassem, quod exemplo sociorum Simsonis haud obscure colligitur. Aliquod tamen discriben, inter ὑιός τὰ νυμφῶν & Paronymphum, eruit ex MAIMONIDE, FRID. ADOLPH. LAMPE in Joh. III, 29. ita ut Filiorum thalami nomen latius patere censeat, quam τὰ שׁוֹשְׁבִּין seu Paronymphi, domum ducentis sponsam. Provocat hoc fine ad Jud. XIV, II. ubi triginta juvenes Simsoni delectos fuisse omnes credit Filios thalami, inter quos tamen unus præ reliquis, ut Paronymphus seu הַשׁוֹשְׁבִּין eminuerit. Et huic distinctioni favere ait discriben, quod inter Johannem baptistam ac reliquos discipulos intercessit. Quæ utut timidulae dicta, a vero tamen parum abesse videntur. BENR. HAMMONDVS ad Matth. ac Joh. loc. cit. licet eosdem faciat ὑιός τὰ νυμφῶν & Φίλας νυφίας, præeunte tamen IVLIO POLLUCE, uni ex illis prærogativam præ ceteris tribuit. Illustrat ex

ex PHAVORINO, quod Φίλοι νυμφίς sint, qui τῷ ὀχήματι ἄμα τῇ νύμφῃ καὶ τῷ νυμφίῳ ὀχήματι, eodem curru vehuntur ac sponsus & sponsa, vel etiam eos comitabantur πεζῷ, pedibus, & aliquam circa nuptias curam, in gratiam sponsi suscipiebant. Porro ex Græcorum Liturgiis observat, Paranympbos in Ecclesia Græca fuisse mediatores inter sponsum & sponsam, & operam suam contulisse, ut vinculo concenterentur maritali; unde in *Liturgia Matrimonii*, dicatur unus ex iis ἀλλάσσει τὰ δακτυλίδια, p̄mutare annulos, qui ideo vocatus sit σύντεκνος, vel barbara voce, corrupta ex Latina *conpar*, οὐκ Φέρος. Definitur a SIMEONE Thessalonicensi, ὃ τῆς ὁμοΦεστύνης καὶ ὑπονοματικῶν, qui castitatem ac amorem inducere inter sponsum & sponsam aggreditur, καὶ διδάσκαλος τῆς ὁμοΦεστύνης, καὶ αγαθῆς συζυγίας γενόμενος, & magister est concordia, & bona conjunctionis; atque is erat susceptor in matrimonio ac baptisme, & in Ecclesia pro sposo spondebat. Ante omnia conferendus est CHRIST. SCHOETTGEN Hor. Hebr. ad Job. III, 29. qui larga manu contulit, quæ huc faciunt. Mihi satis est, Amicum Sponsi, & alterum Sponsæ, Filios thalami antecelluisse, ut Johannes discipulos reliquos.

Ad §. XI. pag. 140.

(14) *Formula hujusmodi benedictionis*] Paulo aliter ex Pandectis Talmudicis eam exhibet SELDEN. lib. II. de uxore Hebr. cap. XII. ubi plurima de illa monet.

Ad §. XII. pag. 141.

(15) *Quatuor Claves sunt in manu ejus*] De numero Clavium in manu Dei, non convenire inter Judæos, Auctor libri נטמת חיים fol. 148. col. 1. docet, cum Judæoi מרכזרא Orientales, Babylonii nempe, in Talmudis Cod. Sanhedrin fol. 113. col. 1. & Cod. Taanith fol. 2. col. 1. 2. tres tantum ei largiantur של חיה partus, של גשמיֹת של חיות המרים resurrectionis mor-

tuorum: מערבאי vero Occidentales cum Targum Hierosolymit. ad Gen. XXX, 22. quatuor enumerent: Quatuor sunt Claves, que in manu Dei repositæ sunt, & quas neque Angelo, neque Seraphino committit, nempe מפתח מטרן Clavis pluviae, מפתח פרנסת Clavis cibationis, מפתח עקרתא קבריוֹן Clavis sepulcrorum, & Clavis mulieris sterilis. Provocat ad hanc traditionem HAMMONDVS ad Act. XIV, 17. & quoad pluviam uberius illustrat; nec non vir in Orientali literatura apprime versatus, CAR. HENRIG. זליביצ'ינס, *Diss. de Christo*, vera Deo קלאוד'-חא, §. 3.

Ad §. XIV. pag. 141.

(16) *Tempus nupiarum*] Cum primis converunt Judæorum Sapientes, ne pridie Sabbathi, nedum ipso Sabbatho, aut alio die festo, nuptiæ celebrarentur, מפני כבוד שבת ob reverentiam Sabbathi, atque ne ex apparatu epulari, sive initio Sabbathi, sive fini proximante, forte violaretur dies sanctus; ut est in Mischna Moed Katon cap. I. §. 7. & apud MAIMONIDEM in Hilec. אישרָת cap. X. Diem hebdomadis autem, nuptiis destinatum, ita definit Mischna in Tract. Cetubboth cap. I. §. 1. Virgo deductur feria quarta, & vidua, quinta feria. Nam bis in hebdomade sessiones habentur forenses in urbibus, opidisque, feria secunda, & feria quinta, adeo, ut si quid habeat Sponsus, quod in Sponsæ virginitatem objiciat, forum ei statim liceat adire. Sensum hujus constitutionis uberius declarat SELDENVS lib. II. Vxor. Hebr. cap. XI. De septenario autem dierum, quibus שמחה הנשואין letitia nuptialis, h. e. epulum & solennitas nuptiarum celebratur, luculentus testis est R. ELIESER, qui in suis Pirke cap. XVI. ex edit. Vorstii p. 33. ita tradit: R. IOSI inquit: Unde discimus, convivium nuptiale esse septem dierum? A patre nostro Jacobo, qui cum duceret Leam, instituit convivium septem dierum, prout dicitur: comple septimanam hujus (Gen. XXIX, 27.) Convenerunt autem omnes viri istius loci, ut benignitatem parent

starent Jacobo, juxta illud vers. 22. & congregavit Laban omnes homines istius loci, & paravit convivium &c. Plura in hunc Genesos locum vide apud SELDENVM lib. V. de Jure N. & G. cap. 5. circa fin. & cum primis apud HEIDECKER. in Hist. Patriarchar. Tom. II. Exerc. XV. §. II. p. 433. Negat tamen, de tempore septiduani convivii accipiendum hunc locum ANDR. A CATENBURCH Synt. Sap. Mos. Lib. V. cap. I. §. XVII. p. 256. cum non pauci Interpretes hebdomadem annorum intelligent; quæ tamen interpretatio Jud. XIV. 17. liquido refellitur, ut cum Auctore nostro adhuc faciamus.

Ad §. XV. pag. 141.

(17) Αεχιτένιλως Job. II, 19.] Ejus officium GAVDENTIUS, Episcopus Brixianus, Tractat. IX. ad hunc modum exponit: *Nuptiae apud Iudeos cum fierent, unus (quantum ex traditione comperimus) dabatur de Sacerdotali ordine, qui morem discipline legitime gubernaret, curamque pudoris ageret conjugalis, simul & conviviorum apparatum, ministros atque ordinem dispensaret; & hoc pro officio, Architriclinus, b.e. triclini Praepositus diceretur. Non assentitur GAVDENTIO CASAVBONVS Exercitat. XIII. c. Baron. §. XIX. eum confundere ratus Architriclinum cum Praefecto morum, qui in nonnullis civitatibus publice apponi solitus sit convivis, in solemnibus epulis. Pariter BEZA ad b.l. a Magistro Convivii distinguit Architriclinum, qui totum convivium curabat, quemque Græci Ελέατερον vocabant, ἐπιστρέψ της ὄλης διανοίας, προγένυσην, prægustatorem, & προθέτην dictum, cuius officium erat, dapes convivis apponere; quod ex ATHENÆO illustrat; sed vereor, ut cum Iudeorum moribus convenerint Græci, nec non, ut Αεχιτένιλως idem sit, qui Gen. XLIII, 16. ASHR עַל הַבּוֹת vocatur, quod ibidem censet BEZA. Etsi hanc vocem, una cum more convivandi a Romanis ad Iudeos transisse existimat LAMPIVS in b.l. Job. qui alia de hoc officio assert.*

Ad §. XV. pag. 141.

(18) *Fortuna bona*] Ita vocem quoque interpretatur ELIAS GERMANVS in Tisbi b. v. מָלֵךְ, planetam notat, sidus, astrum, & per metonymiam efficitus, influentiam cœlestem: quia ergo felicitatem vel infelicitatem inferiorum pendere credunt Judæi ab influxu siderum, hinc fortunam quoque, fatum, providentiam, hac voce notarunt. Tribus ergo gratulantis vox erat: מָלֵךְ Fortuna bona! cum prospera quævis personæ, vel negotio, comprecaretur. Unde non tam ad sobolis procreationem, quæ Auctoris conjectura est, quam ad omnigenam conjugii prosperitatem, hanc formulam referre malim. Annulo pronubo eandem insculpi solere, observat quoque BXV TORFIUS diss. de Sponsal. & Divort. §. 57. & exponit: faustum felixque sit.

Ad §. XVI. pag. 142.

(19) *Instrumentum literarum*] De doce scribenda ita constituit Mischna Tr. Cethuboth cap. V. §. I. Etsi dixerint, virgo exigit ducentas (zuzas) & vidua centum, tamen si addere voluerit (sponsus) etiam centies centum (zuzas) addat. Tandem subjecitur: R. MEYER dicit, si quis diminuerit virginis ducentas, & viduae centum, הרוי בטלת ונתה נן sicuti matrimonium meretricum est. Zuzam autem (נַן) Denario Romano argenteo æqualem faciunt, & Syriaca Nov. Test. versio pro Drachma Matth. XV, 24. & Luc. XV, 8. substituit. Ejusmodi zuzæ, quia multum æris habebant admistum, argento suo, quartæ parti scili argentei, singulæ erant æquales; ut si argenteæ totæ essent, binis singulæ equipabantur sciliis. Quinquaginta ergo scilos virginalem dotem cum lex ipsa constitutat Deuter. XXII, 29. hinc colligunt, ducentas zuzas quinquaginta scilos confidere, centum autem zuzas viginti & quinque valere scilos. Inde numerus argenti, pro dote dandi, fuit conflatius. Si autem sponsus doti adderet incrementum, distinguebatur ita

ita, ut hoc הוספה כחובה *incrementum dotis*, illa vero עירך כחובה *dos principalis seu dos ipsa nuncuparetur*: quæ & in libello dotali semper erant discriminanda. Confer denuo SELDEN. lib. II. Vxor. Hebr. cap. IX.

Ad §. XVII. pag. 142.

(20) *Copia hujus instrumenti dotalis*] Tale quoque שטר כחובה *instrumentum dotalē*, Hebraice ac Latine lege apud BVXTORFIVM sub finem dissert. de Sponsal. & Divort. p. 162 sqq. & apud SELDEN. cit. loc. cap. X.

Ad §. XVIII. pag. cit.

(21) *Vxor a marito tria poscere poterat*] Memoratis ab Auctore, *tribus* istis secundum legem officiis mariti, uxori præstandis, septem alia, ex majorum placitis, addunt Rabbini, 4) עירך כחובה ut dotem principalem, in instrumento dotalito definitam, ei præstet: 5) ut medicinæ sumtus, sicubi uxor ægrotaverit, suppeditet: 6) ut redimat eam, si fuerit capta: 7) ut funebres in ipsam sumtus irroget superstes: 8) ut alatur ipsa ex ejus bonis, & in ædibus ejus degat post mariti mortem, quamdiu vidua fuerit, nec dotem acceperit: 9) ut filia ejus, ex ipso suscepit, ex illius bonis alantur, usque dum fuerint desponsatae: 10) ut masculi ab eo suscepit, succedant in dotem ejus, præter partes, quas cum fratribus insuper capiunt hæreditatis paternæ. Sex ista doti principali adjecta, dotis conditiones seu appendices vocantur. Rursus uxor marito quatuor debet officia. 1) ut opera manuum ejus in commodum mariti ac potestatem veniant: 2) ut quicquid ei casu post nuptias accederet, mariti fieret: 3) ut qualisunque substantia uxor, dum superstes fuerit, usus fructus in mariti cederet commodum: 4) ut ipse superstes uxor, velut hæres succederet. Vid. SELDEN. lib. III. Vxor. Hebr. cap. IV. ubi capitibus sequentibus singula ista uberiorius persequitur. De familiari autem uxor opera, marito præstanta,

ita præcipit Mischna Tract. Cethubboth cap. V. §. 5. *Hec sunt opera, quæ uxor faciet marito suo: molet, coquet panem, lavabit, coquet, lactabit infantem suum, sternet illi lectum, & operabitur in lana.* Si unam servam illi introduxerit, non molet, nec panem coquet, nec lavabit; si tres, non sternet illi lectum, nec operabitur in lana; si quatuor, sedebit בקורתה in cathedra. R. ELIESER autem dicit, et si introduxerit illi centum ancillas, imponunt illi; ut operetur in lana, שהבטלה מביאה לרוי זימה quia otium dat occasionem luxuria: verum annotante MAIMONIDE, decisio non est juxta sententiam R. ELIESERIS. Quæ singula sibi explicanda sumvit SELDENVS cit. lib. cap. X.

Ad §. XVIII. pag. 142.

(22) *Debitam benevolentiam, i Cor. VII, 3.]* Tritam, plenamque lectionem contra MILLIVM, eosque, qui simpliciter ὁ Φειλῆν legunt, solide tuetur doctissimus WOLFIUS in Curis Exeg. ad b. l. Rationem vocis ἐυοίας leite reddit ERASMVS SCHMIDIVS: ἐυοίαν nominat casto, tum quia ex animo erga conjugem benevolo, ejusque amante potius, quam ex astu libidinis profici sci debet: tum quia ab utroque conjugi, sine morositate, absque studio τῷ αποτέλεσμα alterum, ceteris paribus, de quibus v. 5; præstari debet.

Ad §. XIX. pag. cit.

(23) *Tegmine; in signum subjectionis*] Velatas apud Hebræos incessisse virgines, uxores ac viduas, Scriptura plus vice simplici, fine ramen diverso, affirmat. Leges ibi כסות עינום tegmen oculorum Saræ exhibitum Gen. XX, 16. רדריך velamen sponsæ spiritualis Cant. V, 7. Ruthæ viduae חטפחה peplum, cap. III, 15. צעיף linteolum, seu vittam tegendæ faciei aptam, ἡτερίζειν seu ἡτερίζειν Gen. XXIV, 65. & alia, in ornatum & ob fastum adhibita velamina Jes. III, 22. quæ studiose discussit SAM. FRIDER. BUCHERVS disput. de חפויות נשים seu velato Hebreworum

braorum Gynecæo, Vitembergæ A. 1715. Commodo hoc referimus, quæ ERASM. SCHMIDIUS in *i Cor. XI, 10.* commentatur: *More antiquo feminæ, sive virgines, sive maritatae, si in publicum prodirent, aut viris obvia fierent, caput obvelabant, modestia, reverentia, & pudoris causa. Maritatae quidem in signum, quod sub potestate viri essent, unde nubere vel nupsisse dicebantur illi, cuius potestati sese honesto matrimonio subjecissent.* Huius enim Nuptæ sive Velatae testabantur, sese subjectionem debere: virgines vero, quia sub potestate parentum vel tutorum erant, & ut pudoris signum esset &c. Varia quoque, & erudita de hoc ve-landi more affert ADRIAN. A CATTENBVRCH, Synt. Sap. Mos. lib. V. cap. I. §. XV. sq. pag. 253. ubi in Gen. XX, 16. simul inquirit. Duplex autem velaminis genus in nuptiis adhibitum, obseruat SELDENVS lib. II. cap. XV. alterum, quo sponsorum capita, ut flameo obiecta, alterum, quod in ipsa benedictione nuptiali eos, velut tentoriolum portatile obumbrabat. Posteriorius dictum, supra excussimus. Velatas itaque sponsas, cum verecundia causa, tum in signum subjectionis & defensionis incessisse, passim produnt Interpretes. Quam autem turpe existimatum fuerit filiabus Israëliticis, nudo capite, nec velatas, in publicum prodire, CARP-ZOVIVS docuit in Schickardi *Jus Reg.* cap. V. Theor. 17. pag. 356 sq.

Ad §. XIX. pag. 142.

(24) Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐξοτίαν ἔχειν, *i Cor. XI, 10.*] Præter rem, ac perperam, Apostoli verba ad ritum, velo sponsas obnubendi, transferri censet, laudatus modo CATTENBVRCH: contra vero ea facit cum Auctore nostro potior interpretum pars, ἐξοτίαν pro velamine positam consentientium, signatum nempe pro signo; licet in explicatione signi, a se mutuo paulisper discedant. GLASSIVS Rhetor. Sacr. Tract. I. cap. 18. pag. marg. 466 sq. *i Cor. XI, 10.* inquit, velamen capitinis mulieris dicitur ἐξοτία, potestas,

quia signum & testimonium potestatis est, non acti-ve, sed passive accepte; comprobat nimisrum eo signo, se sub viri potestate esse: per metonymiam catachresticam. Idem paulo ante pag. marg. 49. asserens, ita declarat: *Congruum sane signum, cum caput velamine tegatur, ut inferius a superiori: perinde, ut uxor sub potestate viri, ut superioris, constituta esse, ejusque protectione & tutela frui debet.* Quocum conferri phrasis matrimonialis potest Ruth. III, 9. alas mariti expandi super uxorem, b. e. hanc quasi obvelari illius potestate, tutela & patrocinio. Magnam interpretum in hac sententia acquiescentium nubem affert IOH. FRID. MAYERVS in Eclogis Evangelicis ad F. Michael. edit. Venerandi Neumeisteri P. II. p. 656 sqq. & ampliorem adhuc WOLFIUS in Curis Philol. ad h. l. suum uterque calculum iisdem adji-cientes. Quem tamen alii præterierunt, addam vastæ eruditionis & acerrimi judicii Criticum, CLAVD. SALMASIVM in Epist. de Cæsarie viror. & mulierum coma p. 693 sqq. ubi mentem suam ita promit: *Per ἐξοτίαν Apostolum intellexisse velamen, extra controversiam est, cum de eo inter omnes constet.* Inde & ἐξοτία in quibusdam Glossis Sacris exponitur velamen. Per κάλυψην, ex OECVMENIO explicat in Glossa, IOH. GREGOR. in N. T. cum Scholis Græcis b. l. Cur autem ἐξοτία velaminis significationem hic habeat, paulo subtilius inquirens SALMASIVS p. 695 sq. virum capite libero & detecto ἀντεξοτίας suæ indicium & argumentum præferre existimat, & Hebreo verbo פְּרוּ ex Lev. XIII, 14. illustrat, hinc ita inferens: *Cum igitur liberum dicatur caput apud Hebreos, id est פְּרוּ quod velamen non habet, contrarium de eo, quod velatum est, convenit dici, ut nimisrum pro subiecto & obnoxio habeatur.* Quod non est liberum, sub alicujus po-testate est. Cum velamen autem prohibeat caput dici & haberi, esseque liberum, merito Paulus ἐξοτίας nomine velamen appellavit, quia nota est subjectionis, & proinde quasi potestas imposta est capiti, dum in causa est, ne liberum sit. Ita ex Hebreorum sententia locutum esse Apostolum

ratiocinatur, quia longe aliter de tegmine capiti senserint Romani & Græci, qui libertatis insigne pileum esse voluerunt.

Ad §. XIX. pag. 142.

(25) *A verbo רְדָה, subdidit, subjecit, potestate usus est*] Vereor, ne memoria lapsus Auctor, duas hic confuderit radices, quarum altera רְדָה extendit, notat, expandit, unde רְדוּך extendit, notat, expandit, unde רְדוּך peplum, ab expansione dictum, altera dominatus est, subegit, subjecit: et si prius verbum Psal. CXLIV, 2. & Jes. XLV, 1. etiam subigendi, & subjiciendi notionem, ex Lexicographorum nonnullorum mente, metaphorice sustineat. Apud Jesaiam tamen, verbum רְדוּך pariter ex רְדוּך derivat, & infinitivum Pihel esse existimat, VITRINGA Comment. in b. l. æque ut Jes. XLI, 2. רְדוּך autem in Psalmo, extendendi sensum obtinere potest; unde b. GEIERS in Commentar. quoque vertit, qui expandit: maximè cum R. NATHAN per רְדוּך פרוישת וركע expansionem aut deductionem exponat. Nomen רְדוּך certe vel subjiciendi potestatem habere, vel paria cum Græco ιξεστια facere, nunquam probabitur.

Ad §. XX. pag. 143.

(26) *Admissus est libellus repudii*] Lex de divortio Deut. XXIV, 1. sq. legitur, ubi non modo permisum illud volunt, sed lege quoque imperatum. Ideo Pharisæi Matth. XIX, 7. diserte prohibent, Mosen mandasse, dare libellum repudiæ, eamque dimittere. Verum duplex uxorum genus erat, in quo illud locum non habebat: alterum eorum, quæ præreptæ virginitatis falso, idque in judicio capitali, accusabantur, de quibus Deut. XXII, 19. lex sancit: habebit eam in uxorem, nec poterit dimittere eam cunctis diebus suis: alterum eorum, quæ vi comprimentibus nuptiæ, de quibus ibidem vers. 29. legitur: nec poterit eam dimittere cunctis diebus suis.

Ad §. XXI. pag. ead.

(27) *Fundamenta & rationes repudii*] Triplex de iis sententia recensetur in Mischna ניטין seu de divortiis cap. IX, §. 10. qui totius tractatus ultimus est, his verbis: Schola SCHAMMAI dicit: nemo repudiabit uxorem, nisi in ea repertum fuerit quid in honesti, uti scriptum Deut. XXIV, 1. quoniam invenerit in ea turpitudinem rei. Schola HILLELIS dicit, etiam, si combusserit decotum ejus, uti scriptum est ibid. quoniam invenerit in ea turpitudinem rei. R. AKIBA dicit, etiam, si illa pulchriorem inveniat aliam, uti scriptum est ibid. si non invenerit ea gratiam in oculis ejus. Nimurum Schola SCHAMMAI inititur voce רבר rei in honeste; schola HILLELIS, voce רבר ut quæcunque res non probaretur, causam præberet divortii: R. AKIBA demum formæ venustate, si non invenerit gratiam in oculis mariti, præ pulchriore alia: decisio autem est juxta scholam HILLELIS, observante Glossatore utroque, BARTENORA & MAIMONIDE. Hinc longa est injuria, longæ ambages, ut levissima de causa vel culpa, vel etiam ob nullam, uxori repudium mitterent. Prolixe in eas inquisivit SELDENVS lib. III. Vxor. Hebr. cap. XVIII sqq. & BXVTORF. cit. toties dissertationis §. 88 sqq. Aliæ quippe repudiæ cause sunt, ex quibus siebant uxores illicitæ maritis, sive ex ipsa lege, sive ex sanctis majorum, & propter quas necessario repudiandæ, idque plerumque sine dote; aliæ, propter quas saltem impudicæ, turpesve haberentur uxores, atque ideo etiam merito repudiandæ, tametsi non necessario, aut ex sententia fori; aliæ denique, ubi sive forma, sive ætas, gestus, aliave res quæcunque levicula uxoris, marito displiceret, adeo ut non inveniret ea gratiam in oculis ejus. Ita tamen repudiata uxor dotem, & res suas sibi semper habere debuit. Deum etiam in Praefat. libri Zohar p. 8. col. 2. & ad Exod. fol. 107. col. 1. legitur, velut ex majorum traditione acceptum, morem fuisse Israelitis, quotquot in militiam profecturi erant, non ante proficisci, quam libello uxores dimiserant. Id non

non modo R. SALOMΩ, & R. DAVID KIMCHI ad 2 Sam. XII. repetunt, hac tamen addita cautela, libellum istum divertii non prius vim suam fortitum fuisse, quam si maritus in bello obierit; verum etiam HIERONYMVS confirmat, in Tradit. Hebraic. ad 1 Samuel. XVII, 18. (ubi pater Davidi, in castra proficiscenti, ait: *Et fratres tuos visitabis in pace, וְאַתָּה עֲרוֹבָתָם תִּקְרַב וְפִgnus eorum sive arrham vel sponsionem eorum tolles aut capies.)* inquiens: *Pignora in b. l. Hebrai libellos repudii intelligunt. Siquidem usum illius gentis fuisse ferunt, ut quando ibatur ab eis in pugnam, libellos repudii uxoribus darent, ut si contigisset, virum in pratio capi, & in captivitatem duci, mulier ejus, expectatis tribus annis, si vir ejus non redisset, alium duceret virum.* Hoc applicant plerumque Rabbini ad factum Davidis, commissum cum uxore Vriæ, quem in bellum iturum, pariter libellum repudii Bathsebæ dedisse credunt, cuius argumento David se ab adulterii criminis immunem futurum crediderit: 2 Samuel. XII. Conf. SELDEN. cap. XIX.

Ad §. XXI. pag. 143.

(28) *Traderet uxori]* Has, aliasque plures repudii conditiones, requirunt Judæi, ne temere ad illud provolarent mariti, & innumera inde orientur scandala. Ita sane ABARBENEL ad Deut. XXIV, 1 sq. *Ad offendicula ista vitanda & removenda, inquit, præcepit Deus, ne homo uxorem suam expellat, nisi cum libello, eoque multis conditionibus limitato, testibusque adhibitis ratificato.* Hæc enim eo faciunt, ne res hac nimis facilis sit marito: & si forte in ira & indignatione animum inducat, uxorem suam expellere, ut actio hæc gravis & difficilis sit in oculis ejus, atque interea animus ejus placetur: ne item mulier occasionem habeat, falso & mendaciter dicendi, se expulsam esse. His gemella fere tradit MAMMONIDES in More Nevuch. P. III. cap. XLIX. Vnde observat BXUTORF. Synag. Jud. cap. XL. hac de causa hodie æque rara esse inter ipsos divor-

tia, ac inter Christianos, si non rariora. Quodsi vero adulterii causa repudium quis uxori mittere velit, tantæ remoræ non fiunt. Talem libellum vocant גֶּת הַמְצֻוֹת libellum præcepti, qui etiam peculiari quadam arte scribendus sit.

Ad §. XXII. pag. cit.

(29) *Formula libelli illius]* Vocatur libellus iste ספר כרותות libellus abscissionis vel dismissionis, אגרת גֶּת libellus dimissionis, ספר פטורין epistola dimissionis, libellus expulsionis: nititurque præcepto divino Devter. XXIV, 1. & scribet ei libellum repudii, quem tradet in manum ejus: unde conficiunt, non nisi libello repudii scripto, mulierem posse dimitti: & hunc libellum reapse quoque in manum ipsi esse tradendum. Hodie adhuc requirunt, observante BXUTORFIO c. l. Synagogæ p. 643. ut duodecim præcise lineis, nec pluribus, nec paucioribus constet: eo quod גֶּת in numeris XII valeat. Id curate refertur in tabula ænea, libellum repudii comprehendente, in Mischna SVRENHVSII P. III. p. 324. Et Veteres quidem in Mischna Gittin cap. IX. §. 3. hac formula utebantur: *הִרְאֵת מִתְהָרֵת לְכָל אָדָם Ecce, tu eris licita viro cuicunque. Atque hic est inter te & me libellus repudii, relictionis epistola, ac instrumentum dimissionis, adeoque tibi liberum sit, cuicunque velis nubere.* Posthæc plures accesserunt formulæ, & verba solemnia, ut videre est apud Auctorem nostrum, apud SELDENVM lib. III. cap. XXIV. & apud BXUTORFIVM Synag. c.l. & sub finem dissertationis citata pag. 164 sqq. Modum tradendi libellum uxori, BXUTORFIVS in Synag. p. 644 sqq. pariter prolixè exponit, totumque repudii delineat actum, ex quo liquet, libellum repudiatae non relinquì, sed ubi traditum accepit, mox a Rabbino, negotii directore ac præside, repeti, & *שְׁתִי וּשְׁרֵב forma crucis dilacerari & discindi, postmodum dimissæ injungi, ne intra tres menses alteri nubat.* Libellum autem ideo non restitui, ne quis forte

forte contentiosus scrupulosius eum examinet, & aliquid inveniat, quo in dubium eum vocare & illegitimum facere conetur.

Ad §. XXIII. pag. 143.

(30) *Scriptus est a Notario*] Licet scribendi facultatem haberet tam ipse Maritus, quam Procurator ejus, quod passim fatentur Rabbini, usu tamen invaluit, ne scriberet, nisi Notarius, ut haud *injuria AVGUSTINVS lib. XIX. contra Faustum Manicheum cap. XXVI.* perhibeat, nefas fuisse has literas exarare, nisi scribis, legis apprime peritis. R. SALOMO autem ad Hof. I, 10. ab Auctore excitatus, obiter saltem Scribae mentionem facit, his verbis: *Res similis est Regi, qui iratus est uxori sue, arcessivit Scribam quandam, ut veniret ac scriberet ei libellum repudii, antequam autem veniret Scriba, reconciliaretur uxori &c.* Vnde colligere non licet, a Notario præcise libellum ejusmodi fuisse exarandum.

Ad §. XXIV. pag. cit.

(31) *Recepta apud Romanos consuetudo fuit*] Aliud erat apud Romanos *Repudium*, quo spōfalia dissolvebantur, hac formula solemni: *Tua conditione non utor: aliud Divortium, quo aut vir uxori, aut uxor marito, vel præsenti, vel absenti, nuntium remitteret; hujus formula erat: Res tuas tibi habeto: juxta CAIVM ff. XXIV. 2. 1.* Vxori exeunti reddebatur, quicquid in domum mariti secum attulerat, claves autem ei adimabantur. Multa, de divortii formula, tradit BARN. BRISSONIVS lib. VIII. de Formulis p. 722. quem vide. Nemo autem ante annum DXX. ab V. C. divortium cum uxore fecisse perhibetur. Qui primus fecit, Spurius Carvilius Ruga fuit; qui M. Pomponio, C. Papirio, vel ut aliis placet, M. Atilio, P. Valeorio COSS, uxori nuntium nova de causa remisit, quod eam sterilem esse diceret, seque quærendorum liberorum causa uxorem habere jurasset.

DIONYS. HALICARNASS. II. pag. 96. A. GELLIUS N. A. IV. 3. VALERIVS MAX. II. 1. 4. Ceterum, nec maritus solum uxori, sed uxor quoque maritum pro lubitu dimittebat tam apud Romanos, quam Græcos, maxime Athenienses, quibus, ubi maritum reliquit uxor, ἀπόλειψις, ubi uxorem vir ejicit, ἀποπομπή dicebatur. Conf. IOS. SCALIGERV M Animadvers. ad EUSEB. num. 2015. & SELDENVM de Jure N. & G. lib. V. cap. VII. Scilicet uxor non poterat dicere ἀποπέμπειν τὸν ἀνδρα, quod uxor nupta deduceretur in domum mariti, nec ejicere eum ex illis ædibus poterat, quarum illa domina non erat; at ἀπολείπειν relinquere eum, atque ab illius ædibus recedere poterat. Morem divortii Græci describit IOH. PHIL. PFEIFFERVS lib. IV. Antiqu. Græcar. cap. XXIII. p. 658.

Ad §. XXIV. pag. 144.

(32) *Et apud Hebreos valebat*] Id vero plane contra leges Judaicas invaluisse testatur JOSEPHVS, quando lib. XV. Antiqu. Jud. cap. VII. §. 10. Salomen, Herodis, Antipatri filii, sotorem, annis aliquot ante C. N. libellum repudii marito Costobaro misisse, memorans, subdit: ἡ κατὰ τὴς ἰεδάης νόμους αὐτῷ μὲν γὰς ἔχεστι παῖς οὐκῶν τέτο ποιεῖν, γυναικὶ δὲ σὸν διαχωρίσθεσῃ καθ' αὐτὴν γαμηθῆναι, μὴ τὴ πρότερον εἰδοῦς αἱρέτος contra quam ferunt Judæorum leges. Nam viro quidem apud nos id facere licet, neutiquam vero femina, que sponte discesserit, alteri nubere fas est, nisi prius a marito dimittatur. At enim vero, de facto Salomes, sententiam lege SELDENI lib. III. Vxor. Hebr. cap. XIX. & BXI TОРFIИ cit. Dissert. §. 86. qui tamen addit: *Quamvis mulier non possit ita, ut vir, pro suo arbitrio, libellum repudii viro mittere; potest tamen, in ceteris casis & casibus, a viro libellum divortii petere, immo quandoque ad cum sibi dandum, Judicis etiam interposita auctoritate, cogere.*

Ad

Ad §. XXVI. pag. 144.

(33) *Quam vocabant Rabbini* [נָרְוִנִּיָּה] *סֵחָאשָׁרְן* *בֶּן* *נְרַן* *definit*, *סֵחָאשָׁרְן* *מִכְנָסָת* *לְבָעָלָה* *בְּשָׁעָת* *הַנְּשָׁוֹאָן* *id*, *quod assert uxori marito suo tempore nuptiarum*. Quando Judæi derivare nituntur ex Ezech. XVI, 33. dubitat ELIAS, jure ne id fiat, cum inter mercedem meretricis, Ezechieli memoratam, & id, quod uxori marito assert, insigne intercedat discrimen. Quæ ad verbum transcripsit DA-

VID DE POMIS in suo *Zemach*. Curatius definit ex MAIMONIDE, BVXTORF. in Lex. Targum. b. v. facultates, quas affert uxor ad mariatum suum, sive sint bona immobilia, sive mobilia, sive servi, licet scriptæ fint in instrumento dotis, tamen non vocari sed כְּתוּבָה כְּתוּבָה: quo etiam ornamenta, monilia, & pretiosa sponsa refert. Omnium exactissime *dōtem*, a נָרְוִנִּיָּה peculio sponsæ illato, seu paraphernis discernit WAGENSEIL. in *Sota cap. IV. Mischne* §. I. p. 551 sqq. quem consulat, qui plura cupit.

AD

LIB. VI. CAPVT V.

D E S E P V L T V R A.

Ad §. I. pag. 144.

Clausit oculos mortui] Ritum hunc Judæis familiarem confirmat ABEN ESRA ad Genes. XLVI, 4. קָרְבָּנָה חַיִּים עַל חַמְּתִּים *hac consuetudo erat viventium circa mortuos*. Rationem reddunt eam, quod cum morientes apertis oculis expirant, qui, ut postremo omnium persicuntur, ita primi signa mortis & argumenta proferunt, quia Spiritus, ingruente morte, extinguntur; ita ut in illa parte, quæ in viventibus maxime fulget, post mortem maxima appareat deformitas. Pii autem & fideles rectius dicuntur oculos mortuis clausisse, ut significarent, eos dormire, suo tempore resurrecturos: rebus quidem humanis defunctos esse, sed rursus aperiendo eis esse oculos, in mortuorum resurrectione. Magnam tamen hic adhibendam esse cautionem, monent Magistri in Mischna tract. de Sabbatho cap. XXXIII. §. 5. אֵין מַעֲמִצָּן אֶת הַמִּתְהָרָה בְּשַׁבָּת לֹא בְּחוֹלָם עַם וַיָּאֵת נֶפֶשׁ וְהַמַּעֲמִץ עַם: *וְלֹא בְּחוֹלָם עַם וַיָּאֵת נֶפֶשׁ הַרְוִי זֶה שׁוֹפֵךְ דָּמִים*: Non claudunt oculos mortui in Sabbatho, neque in profesto die, dum exit anima. Nam qui claudit oculos in exitu animæ, ecce hic est homicida, ei similis re-

putatur, quia, ut glossatur R. OBAD. DE BARTENORA, per rem exiguum festinat mortem ejus. Nam motu leviculo, ut habet ibi Gemara, acceleratur mors: instar candelæ extinguibunda, in quam si quis manum suam imposuerit, statim extinguitur. Erudite de hoc ritu commentatur SELDENVS lib. II. de Synedr. cap. VII. §. 12. ubi Romanis & Græcis idem in more positum fuisse, idoneis evincit testimoniosis: cui GEIERVVM junge, de luctu Hebreor. cap. V. §. 6. & quos magno numero ibi alias allegavit Auctores. De Gentilium idem observantium ritu, evolvi mereatur doctissimus KIRCHMANNVS lib. I. de Funerib. Roman. cap. VI. p. 45 sqq. de Christianis primorum sæculorum PAUL. ARINGHVS lib. I. Roma Subterr. cap. XXI. §. 12 sqq. p. 69. qui Christo in cruce defuncto, indeque sublato, idem suprema pietatis officium virginem Deiparam præstisset §. 15. satagit demonstrare.

Ad §. II. pag. cit.

(2) *Lavabant cadaver*] Aqua calida, cui hodie addunt flores chamæmeli & rosas siccas, studiose abluitur mortuus, ut purus & mundus sit,

sit, cum peccatorum ratio coram judge supremo erit reddenda. Conf. GEIERVM c. l. §. VII. Addit. BVXTORFIVS Synagog. Jud. cap. XXXV. p. 699. ablutionem istam a quibusdam domi peragi, antequam efficeretur funus; in nonnullis autem locis, præfertim ubi magna copia confertim habitant Judæi, in coemeteriis tabulæ, quain **תְּמִימָה** lectum vocant, impositum in certam quandam ædiculam, quæ est in coemeterio, deferunt, in qua eum abluunt, & post ablutionem loculo includunt. Post ablutionem, os hians tenui fascia constringitur, nasusque ac omnia foramina corporis obstruuntur, cum deformitatis, tum tertii odoris avertendi causa. Genitalibus hoc pariter more receptum fuisse, docet DOVGTAEV S in Analect. Novi Test. Excurs. LII. De Christianis, HIERON. SOPRANES, in Davide, Digress. secunda de funere Hebreor. cap. IV. p. 465. ubi non contemnenda quoque de Paganis affert.

Ad §. II. pag. 144.

(3) *Ablutio pollutionis accersitæ ex contactu mortui*]. De his, quid fieri fas sit, diserta Deus lege docuit Num. V, 2. & XIX, 11 sqq. nec non, ubi circa Paschatis solemnitatem ejusmodi ingruat impuritas Num. IX, 6 sqq. Quomodo ex lege illa, de expiatione immundi ex contactu mortui, sacrificium pro defunctis recentiores exsculpant Judæi, verbis R. SAMVEL Cohen de Pisa, in Zaphath Pabneach cap. XIV. docet CARPZOVIVS dissert. de Vaccaria P. II. cap. II. p. 90.

Ad §. II. pag. 145.

(4) *Lotio pro mortuis*, i Corinth. XV, 29.] In difficilem hunc, & vexatissimum locum, qui sententias Interpretum collectas cum ἐπιγραφæ, legere avet, adeat e Nostris SEB. SCHMIDIVM Disp. de Baptismo super mortuis, quam posthaec etiam ab objectiōibus vindicat Diff. de Sabbatho DEUTEROGÖTTERW statim ab initio: ex Reformatis FRIDER. SPANHEMIVM fil. de Veterum propter mortuos baptismos, diatriba, quæ Lugduni Batav.

prodit in 8. An. 1673. posthæc etiam Opp. Tomo III. P. I. p. 577. inserta conspicitur; & succinæ, sed curate tradentem IOU. HENRIC. HEIDGERVM Laborum Exegetic. in h. l. pag. 163. Nos in brevem mittemus epitomen, quæ hic dici solent. Sunt 1) qui ad locum administrati baptismi verba referunt, quod super mortuorum sepulcris, Martyrum monumentis, & in coemeteriis baptizarent; cujus tamen ritus idonei ex universa antiquitate testes produci possunt nulli. Alii 2) de vicario baptismo pro amicis & consanguineis, morte interceptis, antequam tingi potuissent, explicant, cum quibus facit §. III. & IV, qui rursus dubiæ admodum fidei est, nec adstrui valide potest. Deraum alii 3) de Clinorum baptismo dictum capiunt, qui in mortis instanti baptizabantur, idque ob spem resurrectionis, unde CAPPELLVS verba ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, reddit: *sub mortis tempus*. Velut autem mos iste, vitio non carens, tempore Apostolorum nondum usu erat receptus, ita nec eum Paulus calculo suo munivisset & approbasset. Tandem 4) nonnulli baptismum ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, quasi ellipticum, supplant voce ἔγγων, pro operibus mortuis abluerent, in spem vitæ æternæ, vel, ut sint quasi mortui, vel commortui Christo, per hanc immersionem, juxta Röm. VI, 3, 5. quæ tamen dura nimis & frigida est verborum interpretatio, D. Paulo plane inusitata. Discedit ab his 5) SEB. SCHMIDIVS, qui in cit. Disp. §. 37. mentem ita exponit: *Quia resurrectio mortuorum certo futura est; immundi siebant, quicunque tangebant mortuos, atque baptizabuntur super illis, ut ritu isto profiterentur, se propter resurrectionem mortuorum credere omnino, immundos peccato gravissimo reddi, quicunque minus pie & honeste mortuos tractarent, & ablutione a peccato opus habere: se quidem testari, non terigit mortuos ex animi levitate, sed casu, aut necessitate quadam; & si per errorem aliquid factum, quod fieri non debuisset, a Dño humiliter petere, ut quemadmodum ipsi corpus abluerent, sic Deus propter Messiam, unicum Mediatorem, ipsorum animam & corpus ab omni peccato purificaret*. Proxime accedit

cedit interpretatio *coceii*, quæ tamen in quantum differat, in vindiciis laudatus SCHMIDIVS demonstrat. Eādem BERTRAMI interpretationem, quæ Apostolum de lotionibus Hebræorum, propter pollutionem ex mortuis contractam, *Lucubrat. Frankallens. cap. VII.* expōnit, suam quoque fecit & scite pīnxit laudatus supra HEIDEGGERVS. Attamen plures una suppetunt rationes, quæ vereri suadent, ut causam lustrationis Judaicæ, ohim puritatem ex mortuis contractam, Apostolus hic peroret. Placet itaque 6) sententia SPANHEMI omnium facilissima, & menti Paulinæ maxime accommodanda, quod baptismus innuat̄ur propter martyres, & Christianos strenue vita functos, suscipiendus. Qui enim Christiani mortem sive violentam, sive ex morbo naturalem, in spem beatæ resurrectionis animo forti subierant & intrepido, multos inducebant Gentiles, qui ejusmodi mentis constantiam & robur in infidelibus suis nunquam visam, mirabantur in Christianis, ut ad fidem Christi & baptismi desiderium excitarentur. Hæc sententia 1) Verbis ac phrasē Apostoli ex aste convenit. Ita enim plana & simplicissima fluit oratio Paulina: *οἱ βαπτιζόμενοι, qui baptizantur, ad baptismum accedunt, illoque initiantur, ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, propter mortuos, eorum causa, impulsu, sive propter ea constantiæ, spei & gloriationis exempla, quæ in sanctis demortuis fuere admirati. Nam & ὑπὲρ Græcis pro diob, ἔνεκα, χάριν, quomodo τὸ ΛΥ Hebræorum, cui ὑπὲρ respondeat, usitatissime est propter.* Adeoque sensus dicti hic erit: *τί ηγέρθη βαπτιζόνται, quid adhuc quotidie ad baptismum hoc impulsu (scil. propter mortuos) accedunt multi, si nulla omnino resurrectio est expectanda?* 2) Congruit etiam scopo & argumento Apostoli. Neque enim fuit solatum aliud majus morituris, sive Christo, sive pro Christo, inter gravissimos corporis cruciatus & sepulcri horrores, quam a fiducia resurrectio. Vnde frustra fuisse, & horum fiducia, & aliorum scil. τῶν βαπτιζόμενων imitatio, si nulla resurrectio. Hinc, *τί ποιήσετι, quid facient?* quid fructus, quid lucri ex baptismō

suo, hoc intuitu suscep̄to, reportabunt? Innuens, non absurdos modo esse tales, sed & miseros, siquidem illi mortui, quorum, scilicet intuitu & ipsi transiissent in Christi disciplinam, *ἀπώλοντο, perire?* Multos autem subinde Gentiles, martyrum, sola immortalitatis consequendæ spe contentorum & suffulctorum, constantia, resurrectionis professione, mortisque & cruciatum contemptū, ad fidem Christi amplexandam permotos fuisse, historia persecutionum & Scriptores Ecclesiastici assatim testantur.

Ad §. V. pag. 145.

(5) *Pollinctura corporis*] Hebræos ab Aegyptiis hunc didicisse ritum, fidem facit exemplum Josephi, supremo hoc officio patrem Jacobum honorantis Gene. L, 3. Atque tum quidem necessitas istam corporis conditaram exigebat, quia ex Aegypto in Cananæam, haud modico itinere, & per regiones calidas erat transportandum: posthac autem in Regum quorundam funeribus adhibita legitur, ut post mortem regis Asæ, 2 Chron. XVI, ult. in pompam & splendorem: denique pietatis & venerationis causa usurpabatur circa Christi in cruce denatū corpus, cujus honori Nicodeimus Joh. XIX, 39 sq. centum libras myrræ & aloes impendisse fertur: quo piæ mulieris etiam referendus est conatus, Christum cœnæ assidentem inungentis, ipsius ut pollincturæ præveniret, quod factum Servator elogio suo ornat, & contra invidiam ac suggillationem Judæ tueretur, Matth. XXVI, 10. Istum tamen morem nec perpetuum Judæis, nec apud omnes receptum fuisse, exemplum evincit Lazari Bethaniensis, cujus demortui corpus medicatum fuisse (uti POMPON. MELA lib. I. cap. IX. appellat) putredo & fetor prohibet, die post mortem quarto illud invadens Joh. XI, 39. Hæc apud Judæos observantur. Apud Aegyptios autem triplicem obtinuisse condiendi corpora rationem, testis est HERODOTVS medio libro secundo, ex quo sua mutuatus est SCHICKARDVS de Jure Regio cap. VI. Theor. XIX. pag. 411 sqq.

Mm mm

Con-

Consentit DIODORVS SICVLVS lib. I. cap. XCI. qui ita perhibet: Sepulturæ triplex est conditio: sumtuosissimæ, mediocris, & vilissima. In primam argenti talentum insumitur; in secundam, viginti minæ; in ultimam peregrinæ fiunt impensæ. Libitinarii, qui funus curant, artem a majoribus acceptam facilitant. Hi cujusque rei, in funus impendendæ, consignatione mortuorum domesticis oblata, quomodo exequias celebrari velint, sciscitantur. Vbi de omnibus inter ipsos convenit, acceptum inde cadaver ministris, ad usitatum hoc munus constitutis, tradunt. Hinc procedendi modum prolixæ ac ordine delineat. Hanc demum artem eo valuisse testatur, ut singula membra suam habeant integratem, & palpebrarum etiam ac superciliorum pili, adeoque tota corporis species invariata persistat, & formæ pristinæ effigies agnoscatur. Hinc multi Aegyptiorum, addit, in magnificis apud se ædificulis majorum cadavera asservantes, tam expresse multis ante suam nativitatem sæculis defunctorum facies contemplantur, ut singulorum complexum corporis ac lineamenta faciei contuentes, mirifica voluptate, non secus ac si adhuc secum vivant, afficiantur. Hæc conditüræ istius ratio, quam CICERO etiam confirmat, *mortuos ab Aegyptiis condiri & domi servari testatus Tusculan. Quest. lib. I.* Sed & alium præterea corporum conditorum usum DIODORVS cap. XCIII. docet: Hic etiam mos ipsis est, inquiens, ut parentum cadavera denatorum pro creditis oppignerent: qui nexos non repignorant, impropterum hos maximum, & post excessum e vita sepulturæ privatio, consequitur. Qui denique sepulcro condendi apud ipsis mos obtineat, Idem cap. XCII. tradit. Plura qui de uncitura ferali apud gentes varias cupit, KIRCHMANNVM adeat lib. I. de Funer. Roman. cap. VIII. & IX. p. 58 sq.

Ad §. VI. pag. 146.

(6) *Cremabant cadaver, ossa urna condentes, Amos. VI, 10.]* Ita quidem Auctor existi-

mat, cuius excitato oraculo alii, idem tenentes, funus regis Assæ addunt, super quo combusti- runt combustionem valde magnam 2 Chron. XVI, ult. Et ABVLENSIS in 1 Reg. XXXI. quest. IV. præcise definit, combustionem tantum in funere regio receptam fuisse, ita ut non tota cremaren- tur corpora, sed eatenus tantum, ut carnes difluere, servatis ossibus; vel ut solummodo am- burerentur, ut diutius odorem conceptum cada- vera, suffitibus afflata, retinerent. Quicquid au- tem est istius sententia, id omne SCHICKAR- DVS cit. loc. p. 422 sqq. & GEIERVS de Luctu cap. VI. §. 2 sqq. explodunt, ad exempla pariter ac dicta Scripturæ, scire respondentes. Obser- vant autem, lectum emortualem cum aromati- bus tantum deflagrasse. Multum quippe diver- sa fuisse Hebræa busta & Romana. Hebræos su- pellestilia tantum, & quidem magnatum sive im- perantium, Romanos vero ipsa corpora crema- se. In funere regis apud Hebræos rogus strue- batur, selectissima myrrha & plurimo thure refertus, qui accensus absumebat omnia, quæ regi in quotidiano usu, quoad decumberet, & chara fuerant. Non ulli parcebatur sindoni, non pre- ciosis peristromatibus, non aulæis, non cervicali- bus; ipsæ seilæ regales cremabantur, solo sceptro & corona exceptis, quæ tamen recondebantur una cum cadavere. Vnde MAIMONID. Hilc. Malachim cap. II. §. 1. non utuntur, inquit, ulla supellestile regia, sed cum rex moritur, combur- runt universam coram ipso. At apud plebejos supellestilem, qua in morbo usus erat defunctus, velut pulvinaria, linteamina, vascula &c. una- cum defuncto sepeliebant. Non enim decere putabant, ut quis alius istis post obitum posses- foris utatur. Præcipiunt tamen Sapientes, cave- re, ne quid facile una defodiatur, quod aut pre- ciosum sit, aut honestius, utiliusque possit ege- nis erogari. Adstipulatur sententia de com- bustis, in funere Judæorum regio, aromatibus ac utensilibus, citra tamen cadaveris combus- tionem, KIRCHMANNVS lib. III. cap. VI. in fine, p. 248 sq.

Ad

Ad §. VII. pag. 146.

(7) *Sepulcretum*] Sepulcrea sua Hebræi partim in agris, & extra urbem, partim domi suæ, vel in urbe habebant. Vtriusque exempla affatim suppetunt in Scriptura. In agri spelunca Abraham condidit Saram Genes. XXIII, 16. quod posthæc commune & patrium Patriarcharum sepulcretum evasit cap. XXV, 9. XLVII, 30. XLIX, 29 sqq. L, 13. Sic extra urbem Nain efferebatur juvenis demortuus sepeliendus Luc. VII, 12. pariter extra urbem Lazari Bethaniensis erat sepulcrum Johan. XI, 30 sq. nec non Elisæi 2 Reg. XIII, 21. extra urbem in sepulcris degebant obfessi Matth. VIII, 28. Huc pertinet horti, extra urbem siti, velut Josephus Arimathensis in horto sibi excidi curaverat sepulcrum in faxo, Matth. XXVII, 60. quod haud dubie nec ipse primus, nec solus instituit. Ast intra urbes sepulcrea regia quoque memorantur, velut קבר דוד sepulcrum Davidis, h. e. domus Davidis, ad Austrum Hierosolymæ, non longe a muro Zionis Australi sita, evidenter colliguntur ex Neh. III, 16. Licet enim hodie monumenta regia, extra Hierosolymam, in tractu ejus Aquilonari, ostendi consueverint, teste MAVNDRELLO in Narrat. Itiner. Hierosol. p. 97. incertam tamen pariter modernæ Hierosolymæ sedem, a veteri haud parum diversam, ac traditionis fidem esse constat. Hebræus, quem in cippis Hebr. produxit & Latine vertit HOTTINGERVS, p. 43 sq. in monte Zionis monstrat speluncam, in qua tumulati sunt Reges domus Davidis; ad quem locum vide HOTTINGERI Annotat. Porro 2 Reg. XXI, 18, 26. intra urbem sepulcrea regia memorantur, Manassis & Ammonis, in horto domui regiae contiguo. Quo forte etiam referendum est sepulcrum Samuelis, quem considerunt בכיתו ברמה domi suæ in Rama i Sam. XXV, 1. nec non Joabi, qui i Reg. II, 34. sepultus fertur בכיתו domi suæ in deserto: ubi vix credendum est, sepulcrea in ipsis ædibus sub tecto fuisse, propter oriundam inde immundiciem Leviticam, juxta Numer. XIX, 16, 18. quapropter synecdo-

chice per domum rectius intelligitur id omne quod ad domum pertinet, eidemque cohæret ac proin etiam area, vel hortus, in cuius forte angulo exteriori tale quoddam extruxerunt monumentum, ut scite colligit GEIERVS c. l. §. IX. ubi multa de sepulcris Hebræorum assert. Idem §. X. contra MENOCHIVM & SANCTIVM, asserentes, sepulcreta publica, in quibus cuilibet jus fuerit tumulari, in usu fuisse negat.

Ad §. VII. pag. cit.

(8) *Facies ejus loci hec fuit*] Mischna integra in Bava Bathra cap. VI. §. 8. ita habet: Interius in spelunca faciet quatuor cubitos super sex, & aperiet in ea octo foveas, tres ab hac, & tres ab illa parte, & duas e regione: longitudo fovearum erit quatuor cubitorum, altitudo autem septem, & latitudo sex. R. SCHIMEON dicit, intra speluncam sex super octo faciet cubitos, & tredecim foveas aperiet in medio illius, quatuor ab hac, & quatuor ab illa parte, & tres e regione, & unam ad dextram portæ, & alteram ad sinistram; at supra os speluncæ atrium faciet, sex super sex cubitis in mensura feretri, at in medio illius aperiet duas speluncas; unam ab hac, & alteram ab illa parte &c. Explicationem verborum subministrant Glossæ BARTENORÆ & MAIMONIDIS. Velut autem sepulcra omnia ejusdem vel amplitudinis fuisse vel structuræ, nemo facile dixerit, sic magni nōminis viri eadem perhibent ut plurimum in rupibus aut cryptis, magno sumtu & labore excavari & excindi consueuisse, ut AVGVST. VARENIVS contendit Comment. in Jes. P. II. Orat. XI. p. 213 sq. quin & parata ad modum ædicularum probe munitarum, in quibus plures essent loculi, subinde in eam ductarum altitudinem, ut crypta una alteri esset imposita: quod innuit Mischna, & confirmat Jes. XXII, 16. Ad hunc vero modum excisa monumenta, aut ex integra rupe excavata fuisse negat SALMASIVS Plinian. Exercit. in Solinium p. 849 sqq. sed fornicata, & ex structura facta evinxit, & cum primis de Christi Domini, æque ac

Lazari sepulcro p. 851. b. ita commentatur: *De rupe vix verisimile est, in ea incisum fuisse Dominicum monumentum. Hortus fuit, in quo sub terra constructum illud monumentum, non saxosus nec scruposus, sed quamvis decuit horti agrum esse, in quo nulla rupes, nec rupinae. Sed nec terram ipsam horti ὑπότερον fuisse credibile est. Spelunca illa, sive Crypta manu facta, quæ monumenti usum præbebat, structura & fornice constans, horti solo suberat. In ipso solo foramen, cui lapis impo-situs operculi vicem, in horti area illud erat monu-mentum, sub terra lapide quadrato septum, & fornice tectum, foramine desuper patente, quod saxo ad voluto operiebatur &c. Ceterum spaciofa in-tegrarum familiarum sepulcra Romanis diceban-tur Loci Communes, de quibus legi meretur T A V B M A N N V S ad PLAVTI Casinae Prologum p. 366. cui junge Q VENSTEDIVM in Sepult. Veter. cap. X. pag. 226.*

Ad §. VII. pag. 146.

(9) *Solebant ingens saxum apponere]* Hic ex præcedentibus repetenda sunt, quæ de saxo sepulcri ex SALM ASIO attulimus. Januis quoque instructa fuisse Conditoria, quibus vel aperiretur aditus, vel clauderetur, prout usus ferebat, iisque Janitores interdum appositos, KIRCH-MANNVS docet lib. III. cap. XV. p. 436 sq. IOH. HIERON. SOPRANES digressione II, quæ ritus Hebræorum in funere exponit, subjuncta ejusdem Davidi, cap. VII. p. 508. ita instituit: Ostia speluncæ non una se ratione habuisse omnia: alia enim ad latus fuisse aperta, alia superne, & posteriora formam habuisse putei. Christi ergo Domini sepulcrum, quod duplicum credit specum fuisse, exteriorem & interiorem, duplice ostio clausum fuisse, utroque ad latus: at Lazari superne patuisse, propterea lapidem in hujus sepulcro superpositum dici, in Christi vero ad volutum ad ostium. Prius de Christi monumento Textus confirmat Matth. XXVII, 60. posterius autem Scriptura non admittit, quæ Joh. XI, 44. egressum sepulcro mortuum testatur, linteis pedes manusque vinclatum. At si putei ad instar,

lapide superimposito, excavatum fuisset sepulcrum, extrahendus potius fuisset, quam ut vin-clito egredi licuisset. Idem porro cap. VIII. p. 512. duplicum facit sepulcrorum ingressum, alium ad vestibulum, alium ad conditorium. Hunc lapi-de fuisse clausum, non illum. Hinc, quando apud Matth. c. l. advolutum fertur saxum magnum ad ostium monumenti, non ostium intel-ligi totius sepulcri, sed interioris, relicto libero ingressu ad vestibulum, quia mulieres ingressæ in monu-mentum dicuntur Marc. XVI, 5. & vidisse revolutum lapidem & Angelum sedentem super-eum: *Quomodo enim ingressæ, quærit, si non intel-ligimus, lapidem tantum ad conditorium ipsum ad-volutum, primo vestibulo patente?* Sed nec ista Textui satis respondent. Ante enim, quam in-gredenterur monumentum, animadvertisse tra-duntur vers. 4. lapidem devolutum: Angelum enim devoluto ab ingressu monumenti lapide, aditum aperuisse, teste Matthæo cap. XXVIII, 2. qui idem quoque cap. XXVII, 60. Josephum testatur lapidem τὴν θύραν τὸν μνημεῖον, ostio sepulcri, exteriori sane, advolvisse, quin & vers. 66. obsignato lapide, ingressum sepulcri custoditum & prohibitum memorat. Quæ monuisse grave non fuit, ne quis temere fidem habeat Jesuitæ, hæc & alia velut e tripode pronuncianti.

Ad §. VIII. pag. cit.

(10) *Sepulcra dealbata*] Haud parum rur-sus hallucinatur SOPRANES, quando cap. VII. pag. 510. Hebræorum sepulcra dealbata, quorum Christus mentionem facit Matth. XXIII, 27. de magnifica mole conditoriis superstructa expo-nit, nec levi tantum calce aut gypso illita, sed marmoreis crustis plane circumdata: ita nimi-rum, ex CICERO verba Servatoris declarare, agresius. Non nego, sepulcris Hebræorum cippos, ædicas, aliaque superimposita inter-dum fuisse monumenta, viatoribus obvia, satisque sumtuosa: hoc autem sibi sermonem Christi velle, evictum non dabit Jesuita. Quomodo enim splen-didæ ejusmodi structuræ, apud Lucam cap. XI, 44. dici

dici possent μνημεῖα ἄδηλα, monumenta non apparentia? Verum conciliandis his Evangelistarum locis haud pœnitendam impedit operam **POCOCKIVS Not. ad Portam Mosis cap. V. p. 73sq.** quem tutissimum fuerit sequi. Scite enim, & magno cum doctrinæ apparatu, τάφος κεκοιαμένος, ξύλον ἀραιός, apud Matthæum, ac μνημεῖα ἄδηλα, apud Lucam, idem valere, ex Judæorum more demonstrat. Nimirum sepulera juxta Numer. XIX, 16. tantam homini affricabant impuritatem, ut qui ea tetigerit, Levitica immundicie, septem diebus laboraret. Hæc impuritas, juxta Judeos est בָּקָעַת וְשֻׁרֶּה בְּקוּעַת וְוֹרֶה perrumpens & ascendens, perrumpens & descendens, i. e. sursum ac deorsum se diffundens, ut obambulantes æque pollueret, ac circumambulantes. Hanc ut præcaverent, sepultis plerumque cippos erigebant, נִפְשֹׁתָה dictos, vel certe צִוֵּי ponebant, secundum Ezech. XXXIX, 15. & 2 Reg. XXIII, 17. signum, & cadaveris sive sepulcri indicem, ita ut nullum apud Judeos sepulcrum absque indicio quodam, sive צִוֵּן, sive נִפְשֹׁת relinqueretur, partim ob perpetuum immundicie contrahendæ religiosioribus metum, alias oriturum, partim ob manifestum damnum, quod hoc neglecto, Terra Sancta in eundem redacta fuisset statum cum profanis gentium terris, quæ ex Magistrorum sententia adeo immundæ erant, ut qui eas calcaverit, immo vel in aerem ejus caput & majorem corporis partem immitteret, immundus ipse evadat. Quin & lege sancitum erat, si quis forte invenerit sepulcrum, vel mortuum, aut de mortuo quicquam, quod obumbratione polluit, eum teneri signum juxta ipsum statuere, ne aliis in offendiculum cedat. Immo & ipse Senatus rem tanti momenti sibi curandam duxit, ideoque statis temporibus, בְּחֹל שֶׁל מַעֲרָה diebus profectis solennitatis cuiusdam, prodibat e domo judicij, ad signanda sepulera; si forte monumenta tempestas, vel aqua delevisset, in signum viatoribus, sive illac prætereuntibus, ne per locum pollutum transirent. Signant autem calce, quam aqua mace ratam effundunt super locum immundicie.

Hinc ergo patet, τάφος κεκοιαμένος fuisse, qui recens calce affusa erant dealbati; rursus μνημεῖα ἄδηλα, sepulera, quorum signa delevisset tempestatum aut aeris, vel ætatis injuria, ut dignisci statim a prætereuntibus non possent. ἄδηλα, utpote gramine & herbis obducta, ὁγαῖα, speciosa hominibus apparebant, adeo ut iis inambulantes incauti polluerentur, ea κονία, calce aqua temperata, pro more signabantur. Non enim ideo, quod κεκοιαμένα essent, ὁγαῖα videbantur, sed contra, quod speciosa, herbis forsan virentibus testa atque vestita, adeoque ἄδηλα, nulla latentis immundicie nota insignita, calce in cautelam norabantur. Quodsi quis dealbata, atque opere albario incrustata ad ornatum putaverit, totam similitudinis vim evertet. Neque enim istiusmodi ornatus immundiciem sepulcri tolleret, sed omnibus manifestam redderet, & ne propius accederent, admoneret, ut ulteriori cautela opus haud fuisset. Jam vero Christus, qui intimos cordium recessus perspectos habuit, tales depingit, qui exterius nihil nisi sanum & speciosum, nihil quod hominibus suspicionem moveret, instar sepulcri, herbæ qua tegitur, grato oculis virore fallentis, præ se ferentes, plani intus fraudis & versutiæ erant, quibus ne ulterius hominibus imponerent, hæc ejus redargutio κονίας seu calcis in signum affusæ instar erat, quæ immundiciem ipsorum omnibus ob oculos poneret.

Ad §. VIII. pag. cit.

(ii) *Prov. X, 7.]* ΕὐΦημία hæc est, Hebræis usu recepta, quando piorum, sapientum, aut bene meritorum mentionem faciunt defunctorum, זְכָרוֹנָנוּ לְבָרְכָה memoria ejus sit in benedictione, seu piæ memoriae: vel plenius ita: זְכָרוֹנָנוּ לְחִזְיוֹן הַכָּא memoria ejus sit ad vitam futuri sæculi, abbreviate וְלֹהֶה; cum quibus paria facit; עַלְיֵן הַשְׁלָמָם seu עַלְיָה super eum pax sit, quiescat in pace. De quibus evolve **BUTORF.** de Abbreviatur. suis locis.

Ad §. IX. pag. 146.

(12) *Ordinaria ipsorum Epitaphia*] Ele-gans de Epitaphiis apophthegma est in Talmude Hierosolym. Tract. שקלים cap. 2. אין עשין נפשות לזכרים ובריהם חם זכרונם non faciunt epitaphia justis: verba enim ipsorum ipsis memoriam conservant. De epitaphiis autem, variisque Judæorum monumentis, legi meretur mole exiguus, sed rerum copia refertissimus, HOTTINGERI de Cippis Hebraicis libellus, notis brevibus aet eruditis instructus. Confer, quæ de epitaphiis Judæorum commentatus est GETERVS de luctu cap. VI. §. 25.

Ad §. IX. pag. 146.

(13) *De loco sepulturæ*] Locum resurrectionis fore terram Israelis, seu Terram Sanctam uno omnes ore affirmant Rabbini, quorum testimonia larga manu attulit DASSOVIVS de resurrect. mortuor. cap. VI. §. 2. p. 172 sqq. Locum autem, ubi in Palæstina sint prodituri mortui, alii Montem olivarum definiunt, alii Vallem Josaphat, apud eundem p. 186. Priorem sententiam calculo suo munit PARAPHRastes CHALDAEV in Cant. Cantic. VIII, 5. כר יוזן מורתיא עתיר לאחובע טור משחה וכל מיותיא דירושאל עתירין למפק מתחותוח ואפיקו צוריקיא רמייה בגולותא עתירין למיתו אורח כוביא מלרע לארעה ונפקין מן תחות טור משחא: quando reviviscent mortui, Mons olivarum findetur, Et omnes Israelita mortui inde prodibunt: justi quoque, qui in captivitate mortui sunt, exibunt de imis montis olivarum partibus. ABARBENEL vero Conm. in Proph. fol. 43. col. 3. Vallem Josaphat assignat. Sed utraque sententia parum ab invicem secedit.

Ad §. IX. pag. cit.

(14) *Viam subterraneam expedire dignetur*] Decantatissimum Judæorum dogma de גלגול המתים volutatione subterranea mortuorum extra

Judæam, ut in Terra Sancta resurgent, domesticis ipsorum testimonii comprobavit, post BVXTORF. Synag. Jud. cap. III. p. 35 sqq. & HOTTINGER. Fasic. Dissertat. I. §. 22. p. 42. laudatus DASSOVIVS cap. VI. §. 3. p. 187 sqq. In his r. MEIER BEN GABEAT in Asod. Hacc. fol. 53. ita argutatur: Fortassis propterea opus habebunt justi, ire per cavernas subterraneas ad Terram Sanctam, ubi foras prorumpent & ascendent, ut aptentur corpora resurgentium ad subsistentiam & aeternitatem mediante anima sancta, ad quod non fuissent apti, si prorupissent in terra polluta. Ne tamen subterranea ista corporum circumrotatio nimium justis afferat dolorem, Deum ipsis cavernas parare fingunt, per quas deveniant ad terram Israelis. Ita in Tanchuma fol. 22. col. 2: Dixit ad eum (R. CHANINAM) R. SIMON: si hoc ita est, (quod morientes in terra extranea duplice morte moriantur) peribunt justi, in terra extra-nea sepulti. Absit autem; Deus enim Bened. facit ipsis cavernas instar speluncarum profundarum, per quas se volvunt, & veniunt, donec ad terram Israelis pertingant. Posteaquam eo pertigerunt, Deus Bened. indit illis spiritum vitalem, ut subsistant, juxta illud: Et educam vos ex sepulcris vestris populum meum, & introducam vos in terram Israelis; & postea: & indam vobis Spiritum meum & vivetis (Ezech. XXXVII, 13). Sunt, quos fabulæ istius puduit, unde ABARBENEL in Daniel. fol. 50. col. 1. & R. MENASSEH BEN ISRAEL lib. II. de Resurrect. cap. 2. hanc volutationem, quam etiam המחרות dicunt, allegoriæ intelligendam, cupiunt, cum alias pugnaret cum resurrectione apud Ezechielem descripta, quippe quæ extra Terram Sanctam contigerit: ast serio, & secundum literam ita credere ple-rosque, testatur cura sepulturæ in Palæstina, & saepè mibi, inquit laudatus BVXTORFIVS, retulerunt Judæi, opulentiores sua gentis & pietati ad-dictiores, vel hoc solo nomine in terram Israelis proficiisci, ut post mortem corporibus suis quietem concilient. Ita certe de MAIMONIDE, eum vel in Palæstina fatis concessisse, vel si, quod alii volunt, Caire in Aegypto diem obiit, cadaver tamen

tamen ejus in Terram Sanctam transportatum, demumque sepulcrum ejus in monte Nebo A. 1655. repertum fuisse memorant: de quibus WOLFI V CONSULAS in Biblioth. Hebræa P. I. p. 836 sqq. De isto denique volutationis figmento, ἐπίκρισιν & confutationem lege DASSOVITI S. 6. pag. 198 sequit.

Ad §. X. pag. cit.

(15) SALOMO IARCHI ad Gen. XLVII, 20.] Integra SALOMONIS verba dabo, sed brevitatis studio, Latine: *Ne queso sepelias me in Aegypto: futurum enim est, ut pulvis ejus fiant pediculi. Præterea illi, qui extra Terram Sanctam moriuntur, non resurgunt in vitam, גָּדוֹל בְּצֻעָר אֶלְאָ מִתְחַלֵּת nisi per angustiam subterraneæ revolutio- nis. Tandem vereor, ne faciant ex me Aegyptii idolum.*

Ad §. XI. pag. eand.

(16) Convivium funebre] Prima vespera, qui luget, cibo suo non vescitur, sed amici accedunt, cibum suum secum afferentes: idque, quia 1) lugens circa curam mortui occupatus, non cogitat de cibo sibi parando, 2) lugentes inde consolationem capiunt, cum vident, se aliis curæ cordique esse, eosque sibi condolere, 3) Deus luctum Ezechieli prohibens cap. XXIV, 17. dixit: *Et panem hominum ne comedas.* quæ verba quomodo hue trahant, vide apud BUXTORF. Synag. Jud. cap. XLIX. p. 708. Sed enim vero IOH. HIERON. SOPRANES digress. II. de Hebr. funere cap. II. p. 521 sqq. ex Jer. XVI, 16. caute distingendum docet inter funebria convivia, quæ ab ipsis mortui cognatis instruebantur, & ad quæ reliquos propinquos & familiares conveabant; & inter panem lugentium, five cibum, quem consolatores præparabant, & in lugentium domum inferebant: atque hunc morem existimat Judæis proprium, & vix illa in alia gente usu fuisse receptum. Præter hunc cibum lugentium, cap. V, VI, VII. p. 524 sqq. tres ob-

servat sepulcrales epulas: *Cenam mortui*, quæ ad sepulcrum deferébarunt, & ibi relinquebantur, quasi illa mortuorum Manes & Umbræ ve- scerentur; quam superstitionem a Gentilibus mutuo petiisse & imitatos quoque Judæos fuisse, ex Sirac. XXX, 18. colligit: Græcis enim in usu fuisse, testis est LUCIANVS mox citandus p. 766. *τρέφονται δὲ οἳ γε ταῖς πατέρεσσιν χοδίσι, καὶ τοῖς καθαγιζομένοις ἐπὶ τῶν τάφων, αλυτούνται (defunctorum umbræ) nostris libationibus, infcriisque, que sepulcris inferuntur &c.: Epulum sepulcrale, quando dapes defunctis saltem libatae, a vivis postmodum absumentur, quo Tob. IV, 18. refert, & publicam ciborum distributionem in honorem defuncti, ab opulentioribus solum institutam, qualem JOSEPHVS lib. II. de bello Jud. cap. I. de Archelao, Herodi patri exequias celebrante, & septem diebus epulas populo prolixe exhibente, memorat: & Convivium funebre, quod domi agitabatur post aliquanto, quam defunctus esset sepulturæ mandatus, ab ipsis cognatis & amicis mortui, & nonnunquam singulis annis vel mensibus, stata & solenni celebritate, in defuncti memoriā repetebatur; quod 2 Sam. III, 31. innui censem. Hoc Græcis περιέδειπνον audiebat, nec nisi exacto triduo a morte propinqu, parabatur. Lubet hic ridenter audire LUCIANVM περὶ πένθες, circa fin. Tom. I. p. 774 sqq. ἐπὶ πᾶσι τέτοις τὸ περιέδειπνον, καὶ πάρεστιν οἱ προσήκοντες, καὶ τὰς γονέας παραμυθάντες τῷ τετελευτικότος, καὶ πενθεστοι γεύσασθαι, ὡς ἀν ἄνδως, μαὶ Δί, γδ' ἀντές ἀναγκαζομένες, ἀλλ' ἥδη ὑπὸ λιμῆς τεῶν ἐξης ἡμέρῶν ἀπνιδηκότες. Posthac omnia supereft Exequialis Cœna. Jamque adfunt necessarii, ut defuncti parentes consolentur, suadentque, uti cibum capiant: quanquam illi per Jovem, non illibentes ad id compelluntur, quippe perpetuum jam triduum enecti fame. Sed vereor, ut tria ista epula, apud Hebræos æque ac apud Gentiles, paſſim in exequiis obtinuisse, SOPRANES evineat. Primum ipſe largitur, ex pagana superstitione manasse, nec moris apud Judæos fuisse universos; medium pariter vel paucorum erat, vel euna*

cum ultimo idem; ultimum frequentius, ast non omni tempore, nec apud omnes. Ceterum de funeralibus apud Judæos conviviis, consuli quoque poterit IOH. NICOLAI de luctu Christianor. cap. XXIII. §. 2. p. 160. Vinum tamen apponere lugentibus suadent Judæi, ex effato Salomonis, Prov. XXXI, 6, 7. attamen modum definiunt apud MAIMONID. Hile. **לְבָנָה** de luctu cap. XIII. ultra decem pocula in æde funebri a nemine exhaurienda esse, tria ante convivium, tria super mensa, & quatuor finito convivio; ne quis inebrietur. Cavent præterea, ne vitris albis, sed coloratis potus porrigitur, ne confundantur pauperes, quorum vinum ignobilius esse solet.

Ad §. XII. pag. 147.

(17) *Seipso secabant*] Recte Auctor noster feritatem hanc lugentium a Gentilium ritu derivat. Ita enim Græcorum luctum perstringit LUCIANVS loco cit. p. 767: οἱ μωγαὶ δὲ ἐπὶ τάπαις, καὶ πακτούς γυναιῶν, καὶ παρεῖ πάντων δάκρυα, καὶ σέρνα τυπόμενα, καὶ σπαραστομένη κόρη, καὶ Φαινοτόμενα παρειά· καὶ πάντας εὐθὺς παταρρήγνυται, καὶ κόρης ἐπὶ τῇ κεφαλῇ πάσσεται. Accedunt ad hec mulierum ejulatus, omnium certe lacrymæ, pectorum planctus, come dilaniatio, genarum cruentatio. Aliis autem & vestis discerpitur, & pulvis capiti inspergitur &c. οἱ μὲν γαρ ξαμαὶ κυλινδόνται πολλάκις, καὶ τὰς κεφαλὰς αράττουσι πέδος τὸ ἔδαφος. Nam illi (lugentes) humi voluntur sepe numero, & capita solo allidunt. Vbi strictim complectitur, que Auctor sigillatim prosequitur. Idem de Romanis prodit SERVIVS in Aeneid. III: VARRO dicit, mulieres in exequiis & luctu ideo solitas ora lacerare, ut sanguine ostendo Inferis satisfaciant. Quem tamen morem Atheniensibus suis jam olim Solon, & Romanis Decemviri severe interdixerunt. In XII Tab. scriptum memorat CICERO de Legib. lib. II. cap. 23. Mulieres genas non radunto. AVGUST. & VRSIN. ad Leg. XII. Tab. §. 44. Barbarus hic ritus transit quoque ad Hebreos, & gemino in Scriptura vocabulo

insignitur, altero **הַגְּרוֹר** *incidit semet ipsum*, sœvam in seipsum fecit seu unguibus, seu cultellis, aliisve instrumentis invasionem, a **נֶרֶת** *shurt* incide ad sanguinem usque, lacerare scalpello, aperire, scarificare. Vsurpantur autem in interdictis divinis Lev. XIX, 28. XXI, 5. Deut. XIV, 1. His non obstantibus, mos tamen peregrinus in populo Dei invaluisse intelligitur ex Jer. XVI, 6. XLII, 5. XLVII, 5. XLVIII, 37. Ex quibus testimentiis concludit GEERVS de luctu cap. X. §. 2. Philistæos, Moabitas, Gentilesque ceteros, Israeli conterminos, ejusmodi luctus testificationibus indulsisse, quibus assimilari populum suum nolebat Dominus: quemadmodum sacrificuli Baalis 1 Reg. XVIII, 28. eo ipso, dum ob silentium sui Numinis consternati, extrema quasi doloris serii indicia prodebant, pariter *incident* se cultellis & lanceolis, usque dum effundetur sanguis. Vnde liquet, adhibita in tali incisione fuisse, præter unguis dentesve proprios, sœva ejus generis instrumenta. Plura qui cupit, adeat IOH. GEORG. MICHAELIS Observat. Sacr. qui Exercit. II. tota p. 131 sqq. de incisura propter mortuos data opera differit.

Ad §. XIII. pag. 147.

(18) *Sibi ipsis calvitiem faciebant*] Circa caput, in luctu usitatum erat: 1) ut lugentes illud ex affectus vehementia, priore suo ornatu aut tegumento orbarent, & velut discindebant vestes, sic etiam detraherent pileum; unde Deus Lev. X, 6. sacerdotibus interdicit, ne capita sua nudent in luctu, suetumque tiararum ornementum detruiderent: 2) ut lugubri aliò mox involverent peplo vel tegmine, quod Davidis exemplo constat, qui 2 Sam. XIX, 5. filium lugens Absolomum, **עֲנָל** operuit faciem suam, clamavitque voce magna: 3) ut cumprimis calvitium, vel capillorum evulsione, vel capitis tonsione, contraherent. Ita Jobus, post nuncios tristissimos, tandem surgit, vestes lacerat, & totondit caput suum cap. I, 20. Sic Jes. XXII, 12. & vocabit

cabit Dominus exercituum in die illo ad fletum & ad planctum, & ad calvitudem, & ad cincturam facci. Confer Jerem. VII, 29. XVI, 6. XLI, 5. Ezech. VII, 18. Am. VIII, 10. & GEIER. de luctu cap. VIII. §. 6. & cap. XI. §. 4 sqq. Rationem autem capitis seu demessionem comæ, inter solemnia domus funereæ & officia pieratis erga defunctos, prolixè exponit BOCHARVS Hieroz. P. I. Lib. II. cap. XLV. pag. 481 sq. ubi comarum tonsionem in luctu non minus receptam fuisse probat, quam evulsionem, ut nihil obtineant, qui Jobum loc. cit. ob subitum πάθος non tonsionem, sed vulsuram adhibuisse existimant cum COCCETO. Chaldæus sane forcipe, DRVSIVS tonsione usum fuisse Jobum perhibent, ad calvitudem sibi inducendam. Ex profano Gentilium more, ritibus lugentium addi posset 4) capitis allisio ad parietes & fores, teste SVETONIO in Aug. cap. 23. n. 4. Adeo consternatum ferunt, ut per continuos menses caput interdum foribus illideret: & SENECA de ira lib. I. cap. XVI. Quid opus est, se in columnas impingere? Plura dabunt CASAVRONVS in SVETONIVM & CAPITOLINVM, & TVRNEBVS Adversar. lib. XII. cap. V. Apud Hebræos autem tale quid obtinuisse, non memini legisse.

Ad §. XIV. pag. eand.

(19) *Iabant nudo capite*] Apud Romanos, superstites filii caput operiebant, filiae aperteibant, in funus parentis prodeuntes. In ritus causas inquirens PLVTARCHVS *Question. Romanar. XIV.* An quod vates, inquit, tanquam Deos a maribus suis coli convenit; quæ sunt tamen eosdem filias nudas luctu prosequi magis deceat? An ea lugenti accommodata sunt, quæ sunt inusitata? Consueverunt autem magis aperto capite mulieres, atque viri contra operto in publicum prodire. Apud Græcos enim, si quid adversi acciderit, ut mulieres tonderi, sic viri comas alere consueverunt, quod viros tondere, mulieres vero promissiores habere crines moris est. Contra vero Hebræos, caput nudare in luctu nefas habebantur.

Ita MAIMONID. Hile. אבל cap. V. §. 19: מנין לאבל שאסור בפריעת הראש שהרוי נאמי ליזוקאל לא העטה על שפְּנַס מכלך שטאר האבליט-חויבין בעטיפת הראש: Unde est, quod lugenti prohibita capitis nudatio? nimirum, quia Ezechieli dictum (cap. XXIV, 17.) non operies barbam: prorsus itaque lugentes reliqui tenebantur operire caput. Et quidem sudarium illud, quo operiebant caput suum, operiebat etiam ex parte labium lugentis, juxta id, quod cit. loc. dicitur: barbam seu os ipsum operies: ubi ONKELOS exponit: sicut lugens sese operit. Contra Autorem itaque pronunciat MAIMONIDES, & operuisse caput lugentes perhibet: quod Davidis etiam exemplum, tam Absolomi cladem, 2 Sam. XIX, 4. quam miseram suam lugentis fortem cap. XV, 30. & oraculum Jeremiæ cap. XIV, 3, 4. luculenter probat. SOPRANES dicens. I. p. 358 sqq. allatis in utramque sententiam rationibus, eas ita componere gestit, ut velare caput, lugubrem fuisse habitum largiatur, sed non qualicunque modo, verum prorsus insolito, cooperiendo totum undique & obvolvendo, pallio scilicet, vel toga, a cervice super caput adducta, quod in quotidiano usu non fiebat. Quando autem Pontifici Levit. XXI, 10. præcipitur, ne caput suum discooperiat, aut vestimenta scindat in suorum funere, id non evincit, alias nudo capite in luctu incessisse, sed cavyet, ne Sacerdos tiaram suam a capite avellat, cum sacra operto facerent capite, multo minus illud capillo decalvet, quia oleo sanctitatis fuerat initiatus Lev. X, 6. Restat itaque, non nudo, sed obvoluto capite, luxisse Hebræos.

Ad §. XV. pag. cit:

(20) *Iabant nudo pede*] Discalceati etiam prodibant in publicum, qui versabantur in luctu; unde David exul incedebat פָּרִי fine calceis 2 Sam. XV, 30. atque Achab metu percussus & pœnitens 1 Reg. XXI, 27. discalceatus incedebat, & ut IOSEPHVS de ipso lib. VIII. Antiqu. cap. 7. habet, γυμνὸς τοῖς ποσὶ διῆγεν. MAIMONID. Hile.

Hile. אַכְל cap. V. §. 6. ita disputat: *Vnde est, quod lugenti probita sandaliorum assumtio? eo quod Ezechieli (ad dissimulandum luctum) dictum fuit: calceum tuum appones pedi tuo: unde generatim cuivis (calceos in luctu) prohibitos fuisse elicetur. Si quis iter faciat, calceos induit ac abit: ast, cum in urbem se recipit, eosdem rursum deponit.* Conf. *huc GEIERVM de luctu cap. XV. §. 4, 5. & ANTON. BYNAEVM de calceis Hebr. lib. II. cap. V. §. 7, 8.*

Ad §. XVI. pag. 147.

(21) *Obvelabant labia*] Redeunt hic, quæ de obvelatione capitis paulo ante Annotat. 19. diximus, quibus adde *GEIERVM cap. XI. §. 5.*

Ad §. XVII. pag. cit.

(22) *Dissuebant vestes suas*] Ad subitam magni doloris causam, excitati ex occursu aliquujus calamitatis, aut ex injuria Numini facta, violentas vestibus injiciebant manus, & scindebant in partes, lacrimis aliquandiu pendulis relictis, ut hoc pacto eorū suum dolore laceratum testificantur. Obtinebat hæc scissio 1) propter blasphemias in Deum aut Sacra sparsas, exemplo Caiphæ Matth. XXVI, 65. 2) propter iniurias proprias, indignissime adversus Deum admissas, ejusdemque minas ac vindictam, 2 Reg. XXII, 11, 19. 1 Reg. XXI, 27. 3) propter iniquas aduersus nos dictas vel factas, ut cum rex Syriae ab Israelitico curationem lepræ postulasset, 2 Reg. V, 7. aut cum Athalia, se a regno pulsam fremebat cap. XI, 14. 4) propter ingens infortunium, sive nostrum, sive nostorum, v. g. cum Jephta filiam sibi habet obviam ideo brevi immolandam Jud. XI, 13. cum Mardonius paratam sibi, suæque genti stragem intelligit, Esth. IV, 1. 5) In funere charorum, v. g. Josephi. Gén. XXXVII, 29, 40. filiorum simul plurimum Job. I, 20. regis, charissimique Jonathanis 2 Sam. I, II. &c. Duplex autem cum obtineret apud antiquos vestimentum, in-

teriorius unum, alterum exterius, quorum illud כְּתָנָה, tunica, hoc מִעֵל iuxatior, pallium, toga, dicebatur, scissionem hanc lugubrem modo pallium experiebatur, modo tunica, modo utrumque. De pallio, sive veste exteriore vide Job. I, 20. II, 12. Gen. XXXVII, 34. de tunica 2 Sam. XV, 32. de utraque Esdr. IX, 4. quo Pontificis Cajaphæ quoque referendum est exemplum, qui Matth. XXVI, 64. τὰ ιμάτια vestimentum exterius, & Marc. XIV, 63. τὰς χιτῶνας οὐτὶς tunicam interiore, adeoque utramque vestium, propter indignationis vehementiam, lacerasse legitur. Copiose de hac scissione commentatur *GEIERVS de luctu cap. XXII. §. 9 sqq.* & §. 15. ruptionem hanc manibus peractam, non adhibito cultro, aut forfice fuisse factam, demonstrat, §. 16. autem *SOPRANEM* notat, qui *digress. I. cap. II. §. 12.* scissuram vestium, utpote densarum saepius, beneque compactarum, non de dissectione in partes, sed de violenta diffibulatione, diloratione, aut detractione intelligentiam, perperam censuerat, cum verbum עֲרֵב de hoc actu passim usurpatum, talem non admittat sensum. Eundem quoque Romanis & Græcis, in usu fuisse morem, præter *SOPRANEM* *digress. III. cap. 7. p. 539.* KIRCHMANNVS docet de Funer. Roman. lib. II. cap. XVII. extremo pag. 241 sequ.

Ad §. XVIII. pag. cit.

(23) *Lambos cingebant cilicio*, Genes. cap. XXXVII, 34.] Saccus & cilicium plerumque junguntur, & de veste crassiore, abjecta, & lugubri accipiuntur. MENOCHIVS l. VIII. Reip. Hebr. c. 6. Qu. 4. hæc duo vel idem fuisse vel certe inter se affinia censet, ejusdem quippe materiae ac rationis. Erat enim saccus tunica villosa, sive cilicina, ex hircorum sive caprarum pilis, subinde etiam nigris, texta, eaque arcta & talaris, ad pedes usque demissa, que insuper balteo ejusdem generis, absque ornatu ullo, cuti arcta adstringebatur, unde σάκκος τείχινος, saccus cilicinus Apoc. VI, 12, & cap. XI, 3. simpliciter σάκκος

sacerdos dicitur. Duo de hoc vestimenti genere observari vult **VITRINGA** ad *Jes.* XX, 2. p. 595. b. alterum, quod saccus ille lugentium sepius confectus videatur ex pilis nigris, qui color macroris est indicium, uti alba vestis lætitiae, quod ex *Apoc.* VI, 12. colligit; alterum, quod in gravi luetu saccus ipsi carni *ἀπεστως* fuerit adstrictus, velut 1 *Reg.* XXI, 27. & 2 *Reg.* VI, 20. quod tamen in omni casu obtinuisse, affirmare non audet. Præterea Prophetas veste villosa fuisse induitos, exemplo Eliæ probat 2 *Reg.* I, 8. & Johannis baptistæ *Matth.* III, 4. perinde ac *Apoc.* XI, 3. duo testes, tempore corrupti status Ecclesiæ dicuntur concessionari esse in saccis. Ritum hunc arcessit ab Elia, Elisa, Prophetisque iis similibus, qui corruptis reipublicæ & Ecclesiæ temporibus, publici erant præcones pœnitentiae; ad quos proin pertinebat, summam in disciplina morum præ se ferre severitatem & austoritatem, ut publice testatum facerent, se renunciassè sæculo, luxui, libidini, vitiisque carnis, & hoc nomine hominibus sui temporis exemplo essent. Vfos iraque fuisse veste cilicina, non tanquam lugentes, sed ut præcones pœnitentiae, & interioris ac veræ sanctimoniacæ laudatus existimat **VITRINGA**. De lugentium autem sacco, post alias, ex instituto agit **GEIERVS** de *luetu cap. XXII. §. 6 sqq.* eumque aliquando supra togam talarem atque laxam, lumbis adstringi, interdum autem supra carnem, immediate imponi consueuisse observat ex *Job.* XVI, 15. & citatis supra locis. Qui autem ciliici usus in castris fuerit, & apud nautas, **SALMASIVS** exponit *Exercit. Plinian. in Solinum* p. 347. Miror, Autorem hic præteriisse *femoris percusionem*, inter signa luetus relatam *Ezech.* XXI, 12. in quam eruditæ commentatur **IOH. DOVGTEIVS** *Analect. Sacr. Excurs. GLXX.* p. 459.

Ad §. XIX. pag. 147.

(24) *Musici*] τὰς οὐλητὰς, *tibicines* adhibitos in Jairi Archi-Synagogi ædibus fuisse, ad funus filiolæ, testatur *Matthæus cap. IX, 23.*

SCHICKARDVS tamen in *Jure Regio cap. VI theor. 19. p. 418.* ritu Hebræo id factum negat sed Romano. Apud veteres enim Hebræos nullum eorum vestigium, licet curiose inquisiverit, reprehendere se potuisse testatur. Consentientes eidem viros doctos complures in scenam producit **GEIERVS**, in eandem & ipse sententiam incedens *cap. V. §. 16.* Secus ac **HVGRO GROTIUS** in *Matth. cit. loc.* statuit, qui a Judæis hoc Musicæ genus ad gentes manasse opinatur. Accedit tamen **SCHICKARDO**, **HENR. HAMMONDVIS** ad *b. l.* & instrumenta Musica in luetu numerari inter ἄναιρα, ex *Eccles. XXII, 6.* monet. Cantum lamentationis obtinuisse largitur ex *Jer. IX, 17.* *Amos VI, 15.* *Jer. XXXIV, 5.* *XXII, 18.* sed aßa voce, non junctis instrumentis. Distinguit ergo tempora, & Christi ætate hunc morem a Romanis, qui rerum potiebantur, ad Judæos transiisse, docet **EX IOSEPHO lib. III. B. Jud. cap. 15.** ubi de expugnatione Joppes exemplum profert. Hac adhibita restrictione, intelligendum existimo **EVERH. FEITHIVM**, quando *Antiqu.* *Homer. lib. I. cap. 13. §. 4.* *magnus utique tibiae in funere usus*, inquit, *non apud Graecos & Romanos solum, sed & apud Hebræos:* uti constat ex *Matth. IX, 23.* Apud Romanos autem *Siticines* appellabantur, qui apud *fitos* canere soliti erant, hoc est vita funètos & sepultos: illosque habuisse proprium genus tubæ, a ceterorum differens, testis est **GELLIVS lib. XX. cap. 2.** Erudite in hos commentatur **KIRCHMANNVS** de *Funer. Rom. lib. II. cap. IV. & V.* *tubisque ac tibiis cecinisse eos evincens*, p. 143. probe observat, discrimen istud, **GELLIUS** notatum, in eo constitisse, quod sicut tibias, ita quoque tubas, ceteris longiores ac latiores adhibuerint, quo gravior, nempe lugubris, emitteretur sonus, quales in antiquorum sepulcris exsculptæ videntur.

Ad §. XIX. pag. 148.

(25) *Feminae, eodem fine conductæ*] Erant haæ lamentatrixes, *הַמִּזְבְּחָנִנָּה* Jer. IX, 17. laudatæ, Nn nn 2 de

de quibus MAIMONID. Hilec. cap. XII. §. I. חַבְרָה כִּבְדָּר הַמֶּתֶת הָוֹא. לְפִיכְךָ כּוֹפֵן אֶת הַיּוֹרֶשֶׁין לְתוֹתָן שְׁכָה מִקְנָנוֹת וְהַמִּקְנָנוֹת וּסְופְרִין אֲוֹתוֹ. וְאֵם צָה שְׁלָא יְסַפְּרוּ הָאָוֹתָן Planctus vergit in honorem defuncti, ideo tenentur heredes mercedem solvere planctoribus & planctricibus, ut eum plangant. Sin autem praeceperit (defunctus) ne plangant eum, id intermittunt. Duo hinc discimus: 1) quod utriusque sexus hominibus hoc demandatum fuerit officium, æque ut Amos V, 16. memorantur יְוָשֵׁב נְדוּ periti lamenti: 2) quod, ubi testamento caverit mortuus, ne hoc fieret, pariter omitti potuerit. Opponitur enim ibid. apud MAIMONID. sepulturæ, quæ, licet prohibita esset a defuncto, juris tamen divini sit, ut illa defungi necessario incumbat. Quod vide quomodo conciliaveris cum sententia R. IEHVDAE, qui in Cetubboth fol. 46. col. 1. sciscit, lamentaticum ad minimum unam adhibendam funeri fuisse uxoris, a pauperrimo etiam inter

הַשְׂדָּאִים Judæos. 2 Chron. XXXV, 25. dicuntur cantores & cantatrices, lessum super Josia morte concinentes. Observat GETTERVS cap. V. §. 19. Præficas istas fuisse sapientes, vel solerter instruætas ad nærias scite decantandas: quin & ex Jer. IX, 20. conjicit, formulam lessus forte fuisse: ascendit mors per fenestras nostras &c. cui addi posset ex Thren. V, 15 sqq. cessavit gaudium cordis nostri &c. cecidit corona capitï nostri &c. Etsi certo persuasum habeo, non idem apud omnes obtinuisse carmen, sed pro persona, dignitatis, ac meritorum ratione, suas cuique laudes proprias fuisse. Ita Romanis Præfice dicebantur, mulieres, quæ pretio conductæ ad tibias funebres canebant lamentabile, & inconditum carmen, ad deplorandum & collaudandum mortuum, apprime accommodatum: de quibus cum innumeris præceperint, tum in primis vide KIRCHMANNVM de Fun. Rom. lib. II. cap. VI. MOREST. Pomp. Feral. lib. II. c. 29. & GYRALDVUM de Var. Sepel. Rit. cap. XII.

AD

LIB. VI. CAPVT VI. DE IURÆ INVOCANDO.

Ad §. I. pag. 148.

Siepe fiebat elevatione manuum versus cælum]
Nimirum, cum Deum jurisjurandi testem advoçarent prisci mortales, eum, veluti manu ad cælum, ejus sedem porrecta, digito ostendebant. Sic jurato Deum in partes vocans Abraham Gen. XIV, 22. ait: *Levo manum meam ad Dominum, Deum excelsum, possessorem cœli & terræ &c.* ubi recte R. SALOMO glossatur: *לְשָׁזָן שְׁבֻועָה מְרִים אֲנִי אַתָּה וְאֵל עָלֵינוּ* Formula juramenti est: attollo manum meam ad Deum excelsum. Hinc in parœmiam abiit, ut manum efferre, vel, manum levare ad Dominum, idem fit, ac jurare. Sic enim qui levabat manum, in-

dicabat, Deum se præsentem agnoscere, & veritatis testem, ac perjurii vindicem arcessere. Confer MART. DEL RIO *Adagia*. Sacr. Tom. I. Adag. XVI. p. 20. & WILHELM. MOMMÆ *Oeconom. temp.* Tom. I. Lib. II. cap. VI. §. 30. p. 127. Hinc Deus ipse juramenti verba ab hoc ritu mutuantur, Deut. XXXII, 40. Ezech. XX, 5, 6. Apoc. X, 5. Vnde liquet, & vetustissimum hunc jurandi ritum fuisse, & sanctissimum, quem Deus ipse usurpare dignatus sit, & in N. quoque Test. non abrogatum. Præterea, manus elevatio, & preces significat Psal. CXLI, 2. 1 Tim. II, 8. & petitionem attentionis Jes. XLIX, 22. Utrumque locum hic habet. Elata ad cælum manus jurans, tam Deum invocat testem, quam attentionem

tionem ejus petit, ut testis. Apud Gentiles idem jurantium ritus. Hoc videoas in nimo insigni Imperatoris Diocletiani, quem exhibet EZEC. SPANHEMIVS ad IULIANI Orat. I. p. 60. in quo conspiciuntur ille Imperator, & ejus Collega Maximianus, sinistra pariter orbem terrarum tenentes, at dextra, ejusque prioribus digitis elatis, concordiam sibi invicem jurantes. Ita VIRGIL. Aeneid. lib. XIII. 195 sqq. Sic prior Aeneas: sequitur sic deinde Latinus, Suspiciens calum, tenditque ad sidera dextram: Hac eadem, Aenea, terram, mare, sidera juro &c.

Ad §. II. pag. 148.

(2) *Jurans ponebat manum suam subter femore alterius*] IOSEPHVS hic a Mose discedit, qui servum solum manum suam heri femori supposuisse testatur: ast ille lib. I. Antiqu. cap. XVI. §. 1. obstrictiōnē fidei servi ita describit: γίνοντας δὲ αὐταὶ τῶν τρόπον ὑπὸ τὰς μηρές σιλλήλας τὰς χεῖρας ἐπαγαγόντες, ἔπειτα ἐπικληταὶ τὸν Θεὸν μάρτυρα τῶν ἔσωμένων illa vero hoc modo obligata erat: manus invicem femoribus supposuerunt, dein futurorum testem Deum invocarunt: quod symbolicae ritus hujus significationi refragatur. De ratione ritus divortium reprehendimus sententiarum. Maxima Hebræorum pars ad reverentiā Sacramenti circumcisionis refert, quod sigillum erat foederis Divini, cum Abrahamo pacti. Ita R. ELIESER in Pirke cap. XXXIX. ab initio, inquit, prisci illi jurabant in fœdus circumcisionis, ante legem latam. Et explicatiō R. SALOMO ad b. l. לְטוֹל בָּרוּ חֲפֵץ שֶׁל מִצְוָה כְּנוֹן סְפַר תּוֹרָה אוֹ תְּפִלָּן וּחֲמִילָה הַוְתָּה מִצְוָה רַאשׁוֹנָה לוֹ וּבָכָה לוֹ עַל יְדוֹ צָעֵר וּהַוְתָּה חַבּוֹבָה עַלְיוֹן. Quoniam is, qui juramentum præstat, opus habet, ut manu sua accipiat rem pretiosam præcepti, v. g. librum legis, aut precūm. Circumcisio autem fuit ei primum præceptum, eaque per afflictionem (dolorem) ei evenerat, ac (propterea) ipse illam dilexit, eamque suscepit. Illustrat quippe ex ritu hodierno, quo jurans apprehendere

tenetur librum legis, aut sacrum alium, in quo nomina Divina sunt scripta, eaque apprehensio vocatur נִקּוּד חַפֵּץ: ita servum regionem heri pretiosissimam, circumcisione consecratam, manu supposita, tetigisse. Hunc in finem in Bual Hatturim Kabbalistica allegatur ratio, quia נִקּוּד per Gematriam idem valet ac *circumcisio*. Vero tamen vix videtur simile, posteros circumcisionem sancte observantes, hoc Abrahā patris institutum missum esse facturos, si tale quid ex mente Patriarchæ significasset. Hinc alia incidentes via prisci Ecclesiæ Doctores, in ea fuerunt sententia, ritu illo innui *magnam prophetiam*, quod scilicet Christus, Dominus celi & terræ, in ea carne venturus esset, que de illo femore propagata est, ut loquitur AVGUSTINVS lib. XVI. de C. D. cap. XXXIII. Hebræi quippe, sicut per ute- rum & lumbos, ita etiam per femur significant generationem. Itaque apponere manum ad femur, idem esse putant, ac jurare per Messiam, qui ex illo femore nasciturus erat. Ita HIERONYMVS, AMBROSIUS, AVGUSTINVS, PROSPER, THEODORETUS, alii: ex nostris POLYCARP. LYSERVUS in Josepho, ad Genes. XLVII. 29. p. 447. Verum ne sic quidem pii Israelitæ intercidere passi fuissent symbolum & velut Sacramentum, quod solennem completeretur de Messia professionem. Itaque recentiores alii certius arbitrantur, ritum illum testificationem fuisse obsequii, & devotionis jurantium inferiorum, erga superiores. Herus enim postulabat hoc a servo, & cap. XLVII. 29. pater a filio, ut usitatum quiddam & more receptum, quod explicatiō nulla indigeret. Ita confidenter exponit ex Judæis ABEN ESRA: Perinde esse, ac si dice-ret Dominus: si tu sub potestate mea es, adeoque paratus ad iussa mea capessenda, pone manum tuam sub femore meo: quo dicto Dominus sedere solebat, posito femore super jurantis manum. Qui autem jurabat, sic dicebat: ecce, manus mea sub femore tuo: fateor, me tibi esse obstrictum, ad faciendum voluntatem tuam. Eamque consuetudinem adhuc in India obtinere contendit. In hac sententiā RIVETVS acquiescit Exercit. CXL. in b. l.

& plures allegat, eidem qui adstipulantur. Idem tenet HEIDECKERVS Hist. Patriarch. Tom. II. Exerc. III. §. 60. indeque elicit, *fuisse hunc mortuorum receptum tum temporis inferiorum jurantium erga superiores*. Hoc satis elucet, humilitatis & subjectionis indicem potius hunc ritum fuisse, quam mysterii symbolum. Conjungi tamen has rationes omnes posse, censet CALOVIVS in Bibl. Illustr. b. I. Quod denique, vir cetera doctissimus, IACOB. PERIZONIVS, in Epistola, premissa DITHMARI in MAIMONIDEM de Jurejurando Commentario, haud procul a fine, hariolatur; quia ea fuerit apud Hebraeos femoris significatio, ut totam familiam, cognitionem, atque omnes consanguineos symbolice notaret, hinc illos, qui in promittendo & jurando alterius femur contingebant, declarare voluisse & promittere fidem & necessitudinem, quæ inter consanguineos, seu inter fratres & cognatos, qui ex eodem exierunt femore, naturaliter esse solet & debet: id mihi longe petitum, & ab exemplis Scripturarum videtur esse alienum. Hanc sane necessitudinem fidem jurato promittentes Jacob & La-ban cap. XXXI, 44 sqq. 54. ritum tamen, hoc tempore vel maxime vigentem, non adhibuisse leguntur.

Ad §. III. pag. 148.

(3) *Jurabant, stando coram altari* i Reg. VIII, 31.] Ut major jurisjurandi religio incesceret homines, in Templo & ad Aram interdum illud praestabatur. Ibi enim locorum, ubi destinatio Deo cultus & sacra agebantur, Deum vel maxime præsentem, testemque adesse credebant. De Hebreis fidem facit Auctor ex i Reg. VIII, 31. Sed nodo non caret ille locus. Primo VATABLVS obseruat, in verbis: **וְבָנֵי אֱלֹהִים לְפָנֵי מִזְבֵּחַ בְּבֵית הָוה** subintelligendum esse nomen h. s. & *venerit vir juramenti ante altare tuum in hanc domum*, ut intelligatur is, cui sive a Judice, sive ab Actore, delatum sit juramentum: cum alias. Fœmin. **אֲרָם** cum verbo Mascul. **בָּנָה** construi nequeat. Deinde nondum satis hinc liquet, juramentum coram Altari præ-

stitum fuisse. Rabbini, quos inspexi, ABARBENEL, R. SALOMO, alii, altum silent. Ex Christianis sunt, qui affirmant. Ita SÆB. SCHMID. ad b. I. Videtur omnino, vi hujus phraseos dicendum, quod licet ex aliis urbibus juraturi, juramentum præstare Hierosolymis coram Altari non coacti sint: id tamen Hierosolymis, ubi prope erat Templum, factum fuerit; aut saltem peti potuerit a deferente, ut in Templo coram Altari Domini juraretur. Forte etiam, quando extra Templum juramenta præstata fuerunt, nihilominus, sicut orans, sic jurans, versus Templum se vertit: ut bac ratione manifestum esset, ipsum Deum, templum inhabitantem, jurare &c. Velut autem, quod secundo loco conjicit celeberrimus interpres, non est **לְפָנֵי מִזְבֵּחַ** coram altari, æque ut Daniel cap. VI, 10. facie Hierosolymas & ad Templum conversa preces fundens, non tamen eapropter coram altari precatus fuisse dici potest: ita prius lubrica nititur conjectura, nec præter Auctoris Videtur, alio gaudet fundamento. Pari fiducia affirmat FRANCISC. BVRMANNVS b. I. interdum Israelitas in Templo, coram Altari, solemniter iurasse perhibens; non quidem proxime Altari adstantes, sed in Atrio Israelitarum, e regione Altaris constitutos. Verum absque teste idoneo, absque auctoritate ulla, hoc ex ingenio asserit, & perperam ad Athenienses, Pœnos, ac Romanos remittit, ex quorum moribus ritum, in populo Dei religiosum, nemo solide probaverit. Hinc frustra quoque est HVG. GROTIUS, quando Textui subjicit: *tacito altari jurare, mos omnium prope gentium:* addo enim, excepta Judaica, in qua, præter Sacerdotes, tangere altare ceteris nefas erat. In tanta itaque rei incertitudine, IVNIUS & TREMELLIVS jurandi ritum ex his verbis exculpere non audent, satis habentes ea figurate exposuisse, h. m. Synecdochice, quasi dicat: *in causis omnibus dubiis, quæ hominis inquisitione pervestigari non possunt, ut ea sunt, in quibus lex ad jurisjurandi religionem remittit* Exod. XXII, 8. & ii. Num. V, 15. & alibi, tu, qui omnia nosti, justum judicem te declara. Pariter LVC. OSIANDER ita πράξεις οὐδέ τις Si quis injuria

injuria afficerit proximum, & tamen juramento id negarit, nec poterit testibus convinci, ideoque, qui damnum accepit, supplicabundus coram altari tuo querelas effuderit, tuamque opem imploraverit &c. tum exaudi. Rectissime omnium: nec enim de jurejurando, coram altari recitato, sed de viro juramenti, sive expiationis, sive divinæ vindictæ causa, ad altare accedente, sermo est. Rem tamen denuo, velut exploratam, magna cum παρροτια tradit THOMAS HYDE in Hist. Religion. Veter. Persarum cap. I. p. 12. Si quis solemniter juramento adigendus erat, inquiens, nempe apud Persas, id siebat coram igne in eorum aræ ardente, uti Judei idem faciebant, sistendo solemniter iurantes coram Altari Hierosolymitano, cum igne ardente super eo. Quorum prius velut haud gravatim admittimus, & huc spectare largimur, ita posterius vehementer cuperemus, ut evictum dedisset. De Ethnicis dubium nullum relinquent testimonia, non a GROTIUS solum, sed aliis quoque viris doctis allata. Luculentum in his, illud est EX PLAVTI Rudente, Act. V. Scen. II. 46 sqq. GR. Tange aram hanc Veneris. L. A. Tango. GR. Per Venerem hanc jurandum est tibi. L. A. Quid jurem? GR. Quod jubebo: ubi confer, quæ notavit TAVBMANNVS. Sic Hannibal se, patris voluntate & iussu, ad aram adductum, eamque tenentem jurasse affirmat, nunquam se in amicitia cum Romanis fore: apud NEPOTEM in Hannib. cap. II. Pariter apud Christianos tæto altari iusjurandum præstitum fuisse, auctor est CHRYSOSTOMVS Homil. IX. in Act. Apost. haud procul a fine, ubi in jurandi temeritatem invehens, σὺ ὁ μεμνημένος, inquit, τῆς ἱερᾶς ἀψισθα τεταπέξης τολμᾶς, οὐδὲ πᾶσιν ἴερεῦσιν ἀψισθας θέμεις, οὐδὲ τὰς ὄμνύναι; tu, qui initiatus es, audes sacram mensam tangere, quam nec omnibus Sacerdotibus tangere licet, & sic jurare? Nobis nunc sufficiat, illustre subjecere perfidiae Papalis documentum, quando Paschalis Papa ad altare stans, Imperatori Henrico fidem gravissimo ac solemnri adstrinxit juramento, execrationibus atrocissimis, si fidem falleret, pessima sibi quæque imprecatus. Testis est BARONIVS

ANAL. ad A. C. IIII. num. 26. tenentem consecratam hostiam, eamque dividentem, ac altera ejus parte sumta, alteram Imperatori tradentem, hanc recitasse formulam, Pontificem: *Sicuti pars hec vivifici corporis divisa est, ita divisus sit a regno Christi Domini nostri, qui pactum hoc violare tentaverit.* Attamen Papa, libertate recuperata, iusjurandum istud in Concilio Lateranensi An. 1116. publice rescidit, extortum fuisse causatus. Confer ex ipsis Pontificiis, FRANCISCI PAGE Breviar. Pontif. Roman. Tom. II. Sec. XII. p. 554 sqq. & FLEVRY Hist. Ecclesiast. Tom. XIV. p. 130 sqq.

Ad §. IV. pag. 149.

(4) *Jurans dicitur confiteri Deum*] In hunc certe sensum Judæi præceptum, de non jurando in vanum, exponunt apud HOTTINGERVM Juris Hebr. Leg. 32. p. 43. Ratio hujus præcepti est, ut sciant homines, cordibusque suis imprimant, & fidem in cordibus suis corroborant, כי האל בְּהֹ אשר בְּשָׁמָּו מַמְלָא חַי וְקִים לְעֵד אֲזַן קִוּם כְּקוּמוֹ Dei benedicti, qui in cælis superne vivit, & quem testem adornat, subsistentia nulla sit similis.

Ibidem.

(5) *Objectum legitimii juramenti erat solus Deus*] Ita recentiores Judæi sanciunt. MAIMONID. Hile. מצות עשה שבועות cap. XI. §. 1. מי שנחחייב שכואה בבית דין בשם שושבע מי שנחחייב שכואה בבית דין בשם Præceptum affirmativum est, ut euicunque præstandum fuerit in foro juramentum, is juret per nomen Dei. Nam iusjurandum in nomine Magni & Sancti, est species cultus divini, & honor atque sanctificatio magna est, jurare in nomine ejus. Unde nec nomini Dei, aliam rem quamcunque, ad latus jungi patiuntur a jurantibus: אחר להשבע נסfas est, jurare per rem aliam, una cum nomine Dei. Scilicet, quisquis associaverit aliquam rem aliam in jurejurando, cum nomine Sanctissimi illius & Benedicti, extinguatur & mundo. Neque enim Nomen, præter solum illud benc-

benedicatum, habetur, quod dignum sit, cui communiceatur gloria, per illud jurandi, ut præcipit MÆSES KOTZENSISS Præcept. affirm. 123. Eandem tamen, quæ nominis proprii est, religionem & reverentiam esse tradunt cognominum Divinorum, v. g. per nomen ejus, qui est gratiosus, qui misericors est, qui longanimus &c. ut MAIMONIDES cit. Cap. docet. Vbi tamen, quid Gemaristæ ad Cod. fol. 35. col. 1. fin. de valore & pondere juramenti per cognomina ista, tracentur, videre poteris apud GEORG. ELIES. EDZARDVM ad Cap. II. Avoda Sara Annot. 56. p. 287 sqq. Ceterum non possunt per alium jurare Judei, præter solum Deum, si genuinam de juramento sententiam tueantur, quam ex R. ABRAHAMI mente, ita edisserit R. BECHAI Comment. in Pentat. fol. 90. col. 2. **הָעֵבֶר עַל** **כָּלֹו מִכְחִישׁ וּכְופֵר בְּשָׁם וְהַבְּרָךְ** השבועה כָּלֹו מִכְחִישׁ וּכְופֵר בְּשָׁם וְהַבְּרָךְ כִּי כוונת השבועה כאשר **הַשְׁבָּט אֶתְכָּן** והיה ربורי אמת ואמ לא וקיים רבו הרוי זה **מִכְחִישׁ** את השם יתברך: *Quisquis pejerat, is quasi Deum mendacem facit, eumque insificiatur. Quippe jurisjurandi ea significatio est, (quod jurans profitetur;) quemadmodum Deus ipsa est veritas, sic & verba mea vera sunt. Quodsi igitur verba non impleat, ecce, Deum quodammodo efficit mendacem.*

Ad §. IV. pag. 149.

(6) *Vox Hebr. נִשְׁבַּע passiva est*] Hoc & RIVETVS monuit Comment. in Exod. XX, 7. T. I. Opp. fol. 1279. Verbum in Niphal potius jurejurando adstringi significat, quam jurare: *quia nemo jurare debeat, nisi ad id impulsus legitime.* A septenario autem numero jusjurandum Hebrais appellatur, quia septem ut plurimum testes adhibebantur antiquitus, ad confirmationem juramenti, exemplo Abrahami, qui jurejurando suam Abimelecho regi fidem adstringens, septem agnas statuit, ad solemne rei documentum Gen. XXI, 30. Quem etiam morem imitatos fuisse Arabes, qui fœdera pacturi, septem lapides in medio positos, sanguine inungebant, testis est HERODO-

TVS Lib. III. ab init. Hinc pariter in Jure Canonico lege cautum est, ut purgatio, quæ Canonica dicitur, septem testium auxilio perageretur, Can. XII. XIII. Cap. II. quæst. V. Hinc PETRVS BVLNGVS in Numeror. Myster. num. VII. p. 311 sqq. Vocatur & numerus juramenti, inquit. Hinc apud Hebraeos jurare dicitur septenare, quasi per septem obtestari.

Ad §. V. pag. cit.

(7) *Jurare per creaturas*] Quam profane ac temerarie Gentiles, v. g. Socrates per hircum, canem, anserem, Demosthenes per terram, per fontes, per fluvios, per latices, Scythæ per ventrem & acinacem, per Spatham, Aegyptii per caput & alia, Gentes pene omnes per caput, Romani cum primis per caput & salutem Imperatoris, æque ac Aegyptii per caput Regis, Persæ in τὸν Μίθραν, per Solem, alii aliter jurare soliti sint, copiole docuit IOHANN. FILESACVS Selector. libr. II. qui jurisjurandi religionem complectitur, cap. II. p. 77. cui adde IOH. BAPTIST. HANSENIVM lib. de jurejurando Veterum cap. XX. XXVII. XXVIII. Non minus profane MUHAMMED, jurando per cælum Surat. XCI. 5. per solem & lunam ibid. c. 1. 2. per stellam Surat. LIII. 1. & LXI. 77. per alias res inanimatas Surat. LIII. 1. sqq. modum suis præivit. Quin immo, Deum inducit jurantem, per ventos, per nubes aquosas, naves, Angelos, per montem Sina, librum Corani, domum exaltissimam, per auroram, per noctes decem, per feminas extrahentes & excavantes profundum, per calatum, sicum, olivam, & plura ejusmodi. Surat. LXI. LXVI. LXXVIII. XCIV. XCVI. immo per Dæmonem, Surat. LXXXVII.

Ibidem.

(8) *Judei præprimis jurabant*] Hanc per creaturas jurandi temeritatem, in Judæis atro carbone jam notarunt, LIGHTFOOT. Hor. Hebr. ad Matth. V, 33. SELDENVS lib. II. de Synedr. cap.

cap. XI. §. 7. & GEORG. ELIEZ. EDZARDVS in cap. II. *Avoda Sara*, *Annot.* 56. p. 286. quos evolvat, quem talia juvant. Nobis hic licet geminum observare momentum. N. quod ista per cælum, per terram, per templum &c. jurandi consuetudo, ex locis Scripturæ male intellexit, ortum forte traxerit, v. g. Amos. VI, 8. *Juravit Dominus Deus per animam suam, inquit Jehovah Deus Zebaoth*, & cap. VIII, 7. *Juravit Jehovah per excellentiam Jacob*: quod R. DAV. KIMCHI primo quidem recte exponit, idem valere ac si dixisset: *per meipsum juravi, quia Deus sit excellentia Jacobi*; mox tamen addit, posse etiam designare juramentum Dei רשות המקרא per templum, quod proprie sit excellentia Jacobi; unde posthac manavit formula jurandi המועד per habitaculum hoc, i. e. per templum, quod etiam efferebatur *per templum*, ut legitur in *Juchasin* fol. 56. col. 1. & in init. Cod. *Cerithuth Rabban SIMEON BEN GAMALIEL* testatur, זה מנהג בישראל sic mos fuit in Israele. Ita, quia Josephus Genes. XLII, 15, 16. per vitam Pharaonis jurasse legitur, consuetudo invaluit posthac, quam R. BECHAI loco supra citato edisserit: *Apud Aegyptios in hunc usque diem ea consuetudo est, ut si quis per vitam Regis juraret, nec iurandum servet, pejerans ultimo supplicio assiciatur, nec vitam redimere possit, si maxime tantum, quantum ipse aequaliter, auri pondus offerat, quippe quod Regem propalam contempsisse judicatur: quæ, iisdem fere verbis, R. ABEN ESR A quoque perhibet.* Erat quippe hoc summum, ac inviolabile Sacramentum. Ita quoque Vrias Davidi jurat, וְזַהֲרֵךְ per vitam tuam, & per vitam animæ tue, 2 Sam. XI, ii, paulo autius ITHAI GITTHAEVS: *חִי יְהוָה וְחִי אָרָנִי per vitam Dei, & per vitam Domini mei Regis*, cap. XV, 21. Similem juramenti formulam exculpit R. DAV. KIMCHI ex Jes. VIII, 20. *כָּאֹרֶם הָאוּרָה שְׁבֻועָה ad legem & ad testimonium*, ubi ille: *cum homo dicit, per legem erit istud sic vel sic.* Hinc forte ortum, ut jurantes Judæi libro legis manum imponant, id-

que solum pretii esse statuant iusjurandum, cetera vilipendant. N. quod monemus, est, quod ejusmodi per creaturas juramenta, neminem obligare censeant Judæi recentiores. Diserte MAIMONIDES Hilc. שְׁבֻועָת cap. XII. Si quis juret per calum & per terram, per que solem & similia, quamvis non intendat jurare, nisi per illum, qui creavit ista, tamen non est juramentum. Et sic etiam, si quis juret per prophetam quendam e numero prophetarum, aut per librum quendam hagiographum codicis sacri, et si non intendat jurare, nisi per illum, qui misit prophetam istum, aut per eum, qui præcepit, ut liber iste codicis sacri scriberetur, tamen non est verum juramentum. His gemella habet MOSES KOTZENSIS in Lib. *Præceptor. magno, Præc. negativo 241. fol. 70. col. 3.*

Ad §. VI. pag. 149.

(9) *Si autem per donum super eo, tenebatur*] Perspicue hæc exponit LIGHTFOOT. in Horis ad b. l. quasi pro nihilo fuisse apud Judæos, jurare *הַמְעֻן הַזֶּה per Templum, & per Altare*, unde se obstrictos non sunt opinati; at vero, si קרבן Korban jurarent, vinculo indissolubili se mancipatos censuisse; e. gr. si quis sic jüraret: *per templum, aut per altare, aurum, pecora, bona mea, tibi non proderunt, licuit tamen juranti, si vellet, per hæc ei prædesse; at, si sic jüraret: Korban templo aurum meum, Korban altari pecora mea, hoc nullo modo fuisse violandum.*

Ad §. VII. pag. cit.

(10) *Juramento Korban*] Conferri denuo meretur LIGHTFOOT. ad Matth. XV, 5. ubi vocem קרבן rem sacratam, atque usui sacro dicatam exponit, ut ita Koρβαν ac Δῶρον ipsum; idem faciant; nec hoc sibi velit, rem istam in usus sacros dicatam esse, nec etiam, sese obligare ita jurantem, ad eam sacrandam, sed ab ista re solum obligando cohibere, cui negandæ tali formula est usus: v. g. si a filio alimoniam posceret egenus pater, respondet filius iracundus & cum

contemtu: sicut res sacrata sit, quodcunque e meis bonis tibi prodeste queat. Res autem sacratæ non erant in usus communes & profanos erogandæ. His itaque verbis, licet irreverenter prolatis, obligatum tamen censebant Judæi filium, ut patri indigenti nequaquam licuerit succurrere. Ad dicanda sua in sacros usus per hæc verba nullatenus tenebatur; ad non juvandum patrem autem tenebatur inviolabiliter. Sen-su haud multum diverso **PO COCKIVS Not. Miscell. ad portam Mosis p. 414.** Korban in hac loquendi forma idem vult valere ac **אַסְכָּר** vetitum prorsus, ut perinde sit, ac si dicéret **אַסְכָּר** non minus vetitum quam Korban attingere. Casum ita format: Pater ad inopiam lapsus, filii opem exposcit. Respondet filius, voto se impediri, quo minus hoc præstet. Provocat pater ad mandatum Dei, promissis & minis undique munitum, quo fibi in filii bona id juris concessum, quo a nemine mortalium spoliari debeat. Opponit filius traditionem Sapientum, qua ipsi votum suum, vel hujus, vel alias cuiusvis mandati neglectu ac contemtu, præstandum docent, ideoque sedulo cavere jubent, ne ad patrem aliquid ex bonis suis commodi perveniat. Hoc est, quod ipsis improperat Christus: **καὶ ὁ** φίετε αὐτὸν γὰρ ποῖσα τῷ πατέρι αὐτῷ οὐ τῷ μπτεὶ αὐτῷ, αἰνεῖσθε τὸν λόγον τῷ Θεῷ τῇ πα-
χαδούσῃ ψυχῇ, οὐ παρεδώκατε. Denique sunt, qui Korban juramentum esse censeant, cum Auctore nostro, & **BENED. ARIA MONTANO** in h.l. Nov. Test. Plura qui cupit, adeat **SELDENI de Jure N. & G. lib. VII. cap. II. & WILH. MOMMÆ Decon. Tempor. Tom. II. lib. III. cap. V. §. 139 sqq.** Nobis quid videatur, distincte proponemus. **N.** Vi vocis קְרִבָּן a קְרִבָּה appropinquavit, accessit, significat munus, quod appropinquantes Deo offerimus, sive cruentum sit, ut victima, sive in-cruentum, ut dñe, ex voto Deo oblatum. Tripli-
cem autem notionem obtinet, & partim omne illud notat, quod Deo dicatum & consecratum est; unde omnino Naziræi קְרִבָּה αὐτὸς ὀνομά-
σαντες τῷ Θεῷ δñe dñe de τῷ τῷ σημαίνει κατὰ ἐλ-
λήνων γλῶτταν, seipso Korban nominaverunt,

Deo: significat autem hoc vocabulum Donum in lingua Graeca, interprete **ΙΩΣΕΦΟ lib. IV. Antiqu. cap. IV.** partim thesaurum, ex donis collectum, ut **Luc. XXI, 4.** ἀπαντες γὰρ οἱ τοι τῷ περισσεύον-
τος αὐτοῖς ἔβαλον εἰς τὰ δῶρα τῷ Θεῷ, in thesau-
rum Dei: partim ætrarium eleemosynarum, γάζο-
Φυλάκιον nuncupatum, ut **Matth. XXVII, 6.** summi Sacerdotes inquiunt: ἐγένετο Βαλεῖν αὐτὰ εἰς
τὸν κορβανᾶν, ἐπεὶ τιμὴ ἄματός ἐται. Sic par-
ter vocem exponit **ΙΩΣΕΦΟS libro II. de Bell. Jud. cap. IX. §. 3.** μετὰ δὲ ταῦτα ταραχὴν ἐτέ-
χεν ἑνίκει (οἱ Πιλάτος) τὸν ιερὸν Θησαυρὸν, οὐ-
λεῖται δὲ κορβανᾶς, εἰς καταγωγὴν ὑδάτων ἐξα-
ναλίσιων. Posthac autem alium tumultum excita-
vit (Pilatus) sacrum thesaurum, isque Korbanas
appellabatur, in constructionem aquæ ductus impen-
dens. Nisi inter κορβᾶν & κορβανᾶν distingue-
re velis, cujus tamen utriusque vocis eadem vis-
est. Erat quoque in Templo לְשֻׁכֶת קְרִבָּן Con-
clave Korban, quod in eo essent agni, sacrificio
jugi destinati, & aliud adhuc **ברָק קְרִבָּן** חֲבֵית
Conclave τῶν Korban, consecratorum instau-
rationi templi. Sed ut ad rem ipsam redeamus,
ג. Korbanum num ad juramenta referendum sit, an
ad votum? ambiguum videri potest. Auctor
noster ad juramenta refert, æque ac **MAIMONI-
DES Hilc. de jurejurando cap. VI. §. II sqq.** ubi
varios hujus juramenti casus format; **LIGHT-
FOOT.** autem citato loco ad vota spectare censet.
Si dicendum, quod res est, sæpe votum concur-
rebat cum juramento, ut esset votum jurato con-
firmatum. Vbi tamen distinguendum censemus
inter id, quod est voti, & id, quod accessit juramen-
ti. Erant enim tales quoque vovendi for-
mulae, absque juramento, v.g. si quis diceret:
הַקְרִבָּשׂ וְהִי כִּל מַה שָׁנִי עֲשָׂה מִלְבָא עַל
**sacrum esto, quicquid paravero in futu-
rum, quantum ad os patris, ut est apud cocce-
iūm in Excerpt. Gem. Cod. Sanhedr. cap. VII. §. 5.**
Not. 9. ubi votum habes in **הַקְרִבָּשׂ וְהִי** absque
tamen juramento. **ג.** Sensus formulæ apud in-
terpretes eodem fere redit, licet diversimode ef-
feratur. In verbis enim: **donum seu res sacra-
fit, qua ego tibi prosim, aut qua tu utilitatem ex**
me

me capias, aperta est beneficij, a parentibus petit, cum indignatione quadam, negatio, & sub-sidii conferendi recusatio, quasi filii ægre ferentes, quod a parentibus molestia afficiantur, & variis petitionibus materentur, & continua largitionibus debilitentur, cum ipsi habeant familiam, cui sit prospiciendum, in votum ruant præcipites, voventes: munus sit, quicquid ex rebus meis attigeris, utilitatis causa. Licet, quod supra inculcatum fuit, nec res istæ consecratæ sint, nec ita posthæc habeantur, sed ut solum dene-gentur potentibus. Quin immo filius, qui se nullam utilitatem patri daturum voverat, ne qui-dem alteri dono quid dare poterat eo animo, ut patri profit; ut est in Traæt. Nedarim cap. V. §. 6. ubi vide BARTENOR. & MAIMONID. in c. l. ¶ Pari valore pater, eademi formula, liberis ali-menta negare, immo ipsa hereditate excludere poterat, teste Mischna in Nedarim cap. IX. §. 10. *Qui dicit filio suo, אַתָּה תְּהִנֵּה כְּשָׁלוּ munus vel Korban sit, quicquid utilitatis percep-eris ex meo: si mortuus sit pater, heres ejus est filius, si in vita & post mortem suam pater inter-dixerit filio bonis suis, non erit heres, patre mor-tuo.* ¶ Denique in solenni formula: **קֹנֶס שָׁאַיִן נְהָנָה לְעָרְלִים** *Vovo, quod nullam utilitatem sim percepturus ex præputiatis:* **קֹנֶס שָׁאַיִן נְהָנָה לְמֻולִים** *Vovo, quod nullam utilitatem sim percepturus ex circumcisiss &c. per omnes fere Codices Talmudicos mendum irrepsisse, ut ne-gative legant שאין / quod affirmative legi de-bebat שאין / magna cum cura & operose ob-servavit & emendavit EDZARD. ad Avoda Sara cap. II. pag. 292 sqq. ubi simul in hoc voti ge-nus, ejusque genuinum sensum, copiose inqui-sivit.*

Ad §. VIII. pag. 149.

(11) *Comitata sit execratio*] Fallor, an hoc spectat juramentum, quo Judæi nonnulli ave-ge-mati^s eautg, devoverant see, nihil gustaturos prius vel comeduros, quam e medio sustulissent Paulum Actor. XXIII, 12. Scite SANCTIUS in b. l. Act. sensum verborum ita eloquitur: Devo-verunt se, i. e. diris se, ac Dæmonibus, aut aliis similibus infortuniis tradiderunt; vel, oprarunt sibi, ad Synagogam, piorumque conventum adi-tum præcludi, si jejunium ullo modo solverent, ni Paulo prius e vivis sublato. Hanc devoven-di rationem ex 1 Sam. XIV, 24. arcessit, ubi Saul adjuravit populum, ne quis panem comedere usque ad vesperam, donec ultiōnem sum-ferit ab hostibus.

Ibidem.

(12) 1 Samuel. XIV, 44. 1 Reg. XX, 10.] ABARBENEL ad l. c. Sam. contra reliquorum Interpretum consensum, hanc jurisjurandi formu-lam esse negat, maledictum autem, vel execratio-nem esse tuetur, q. d. *Ita faciat mihi Deus, ut non respondeat mihi ad quæsita, & ita addat, fa-cere iteratis vicibus, si non moriatur Jona-than.* Pariter ad l. c. Reg. sensum ita reddit: *Ita faciant mihi Dii, secundum id, quod a te po-stulavi, h. e. vicem mihi reddant, & adhuc ad-dant rependere mihi mala, præter ea, quæ a te postulavi &c.* Sed nil obstat, quo minus ex-eccratorium vocari queat juramentum, quo lau-datus supra SANCTIUS tendit, quando ad loc. cit. Samuel. opinatur, aliquid subaudiri ex-eccratorium, *ut in aliis sape jurisjurandi for-mis.*

AD

LIB. VI. CAPVT VII.

DE MODO SCRIBENDI, MASORETHIS,
IPSORVM QVE OPERE.

Ad §. II. pag. 150.

De auctoribus & inventoribus literarum]
 Copiose & erudite hoc argumentum discussit GER. IOH. VOSSIUS lib. I. artis Grammaticæ cap. IX. X. XI. & in epitomen coegit de IV. Artib. Popular. cap. II. §. 8. Vetustis versibus Trochaicis, sed incerti Auctoris, quos refert LILIVS GYRALDVVS dialogo I. de Histor. Poetar. p. 9 sqq. omnes literarum inventores comprehenduntur hoc modo:

*Primus H̄breas Moyses exaravit literas:
 Mente Phœnices sagaci condiderunt Atticas:
 Quas Latini scriptitamus, edidit Nicostrata:
 Abraham Syras, & idem repperit Chaldaicas:
 Isis arte non minore protulit Aegyptias:
 Gulfilas promisit Getarum, quas videmus, literas.*

Primus quidem literarum & scriptiorum inven-
 tor & auctor Adamus, censetur AVGUSTINO
Quæst. 69. in Exod. ubi disputat, qui sunt γερμα-
 νικῶν εἰσαγόγεις Nonnullis, inquit, videtur, a
 primis hominibus literas cœpisse, & productas esse
 ad Noe: & inde ad populum Israel. Ita σιν-
 δᾶς in voce Αδάμ τέττα τέχναι, καὶ γερμα-
 ντα. Rursus Phœnicis haec gloria passim tribui-
 tur a Gentilibus. PLINIUS lib. V. cap. XII. *Ipsa-*
gens Phœnicum, inquit, *in gloria magna literarum*
inventionis, & siderum, navaliumque ac bellicarum
artium. Quando autem Phœnices primi literas
 invenisse, & Phœnicum literæ omnium antiquissi-
 ma dicuntur, res ita conciliari potest, quod
 Phœnices ipsum fuit Cananæi, unde literæ cum
 Phœnicis, tum veteres H̄breæ prorsus sunt eæ-
 dem. Cum ergo Abrahamus ex Chaldæa in Ca-
 nanæam migraverit, ibique cum posteris ege-
 rit, donec terra ista in patriam cederet Israëlitis,

detulit ille secum literas, si non prius jam Phœ-
 nices, sive Cananæi, scribere noverint. Cum-
 que in magna esset, etiam apud Gentiles regio-
 nis incolas, auctoritate, velut princeps Dei Ge-
 nes. XXIII. 6. factum hinc est, ut Abrahami lite-
 ras & artes addiscerent Cananæi, & ipsius eva-
 derent disciplinæ alumni. Græci autem haud
 dubie, & veterum omnium consensione, a Cad-
 mó Phœnice literas suas acceperunt, unde Cad-
 meæ ipsorum literæ, ad Jonicas proxime acce-
 dere HERODOTO perhibentur. Figuram au-
 tem Cadmeiarum, sive Jonicarum potius litera-
 rum exhibet SCALIGER in *Digressione de literis*
Jonicis, ad numer. Eusebianum 1617. Latini suas
 literas ab Evandro Arcade habent, vel ab ejus
 matre Nicostrata, quacum in Italiam appulit, te-
 ste TACITO *Annal. XI.* Ut adeo literarum &
 scriptiorum non modo artificium, sed & figura ac
 modus, primo in sedibus familie Adami, & Pa-
 triarcharum antediluvianorum commorata sint,
 post diluvium a Setho in novum orbem transla-
 ta & propagata, inde in Chaldaam, atque ex hac
 per Abrahamum in Cananæam seu Phœniciam
 sint-transportata. Ex Phœnicia Cadmus, Theba-
 ñæ in Bœotia arcis conditor, detulit ea in Græ-
 ciā, unde a Bœotis acceperunt Arcades, & ex
 Arcadia in Latium migrarunt. Ita VOSSIUS fe-
 runt rationes, a quibus parum discedimus nos in-
 diversum. Si minus Adam, incertus fane au-
 tor, incerta ætas, Mose tamen longe prior. In
 tanta vero rerum caligine & vetustate, certi
 quid definire a temeritate non multum abest.
 Ita fane animatus sum, ut, cum urbium condé-
 darum, operis ferrarii, quin & Musicæ, aliaque
 inventa, diluvium multo antecessisse Genes. IV,
 17 sqq. memorentur, hoc tam præclarum, & ad
 commoda generis humani juvanda aptum natum

ēuenit

evēnūa literarum, haud multo sequius existimem. Quis enim credat, mundum priorem, ultra sedecim sēcula, scriptione omni & literarum monumentis caruisse? licet nec libro Henochi, nec Sethianis columnnis, nec aliis id genus fabulis adstipulemur. Hinc literas, ante Mosen fuisse ab Abraham e Chaldæa in Canaan, indeque a Jacobo in Aegyptum traductas, probat F. M. B. AB HELMONT in *Alphabeti Hebraici delineatione*, p. 14 sqq.

Ad §. II. pag. eand.

(2) Firmiore fundamento statuitur Moses] Hanc, post alios, ornandam, tuendamque fibi sumvit sententiam IOH. HENR. VRSINVS T. L. *Analect. Sacr. lib. VI. cap. I.* p. 327. & fusius confirmare fategit, in universa illa de Zoroastre, Hermete Trismeg. & Sanchoniathone tractatione, maxime *Exercit. III. Sect. 2. pag. 191.* ubi Adamum, & *Sect. 3. p. 203.* ubi Sethum & Sethianos, literas ignorasse, suaque ætate omnem scientiarum ambitum orali solum institutione ad posteros propagasse propugnat. Recentissime Vener. HENR. BENZELIVS *Syntagma. I. Dissertat.* p. 160 sq. licet in incerto fluctuat, in tantum tamen sententiæ huic accedit, ut literarum usum ante Mosis ævum, fuisse neget. Etsi vero facile damus, primum fuisse Mosen scriptorem, cuius monumenta ætatem tulerunt, & ad seram transmissa sunt posteritatem, totis tamen bis mille annis & amplius, genus mortale scriptioris subsidio caruisse, persuaderi nobis non patimur. Quod enim BENZELIVS cum aliis urget, longævitatis beneficium librorum defectum compensasse; istud tamen, velut mortalibus omnibus commune fuisse, valido satis nullo evitatum haētenus est argumento, cum rectius alii censemant, Deum privilegium istud sanctis Patriarchis, iisque gratiōe induluisse, quibus id datum erat negotii, ut doctrinam salutarem ac revelaram posteros docerent, reliquos autem angustiori longe ambitu vivendi spaciū descripsisse; ita nil prohibet, quo minus & viva voce,

præsentes coram, & literarum monumentis absentes instruerent. Moses sane A&T. VII, 22. in omni Aegyptiorum sapientia institutus prohibetur, adeoque literas dudum inventas, & scripta exārata, in Aegypto adhibuit. Quin & ante Mosen, Josephus in Aegyptum translatus, a Davide Psal. CV, 22. principes edocuisse morem suum, & seniores sapientiam memoratur, quod per nudam oris traditionem, absque literarum scriptorumque subsidio factum, vix vero videtur simile. Graviter itaque, PETR. DAN. HVENTIVS *Demonstr. Evang. Propof. IV. cap. XIII.* p. 282. STEPH. MORINVVS *Exerc. I. de lingua prim.* p. 151 sq. cumprimis vero Venerab. LOESCHERVS *Comment. de causis L. H. Lib. II. §. 17.* p. 218 sq. literarum ortum Mose dudum anteriurem demonstrant, eumque in finem postremus ad Job. XIX, 23. 24. provocat, ubi scribendi, librorumque, ante Mosis ætatem, sit mentio, cui quidem dubio, laudatus VRSINVS *Exerc. III. de Sanchoniath. Sect. 4. p. 222.* occurrere annis est, verum ita, ut minus satis fecerit eruditis. Demum vero ADRIAN. A CATTENBVRCH *lib. I. Synt. Sap. Mof. cap. III. §. VIII.* p. 19. citra hæfitationem pronunciat, quemadmodum divinae bonitatis documentum sit, quod genus humani scientia significationis verborum, & facultate, ea pronunciandi, cum ipso ortu fuerit imbutum; ita non hic substituisse concludit Dei beneficium, sed & porro accessisse donum, exprimendi verba, characteribus vel literis, absque vocis sono. Quæ licet ex mera afferuntur conjectura, pia tamen illa est, & talis, cui locum facile dandum existimamus.

Ad §. III. pag. cit.

(3) Materia, cui inscribatur] De hac ex instituto & prolixè egit, laudatus supra VOSIVS in *Aristarchi sive de arte Grammat. lib. I. cap. 35 sqq. p. 44.* ultra quem non est, ut expertas plura. In compendio idem argumentum pertractat HEVMANNVS *Conspicte. reip. literar. cap. 3.* & paulo copiosius adhuc, laudatus A CATTENBVRCH,

BVRCH, cit. lib. cap. III. p. 19 sqq. docetque, in rupibus & saxis, in foliis vel corticibus arborum, in lamellis plumbeis, in linteis voluminibus, in tabulis ceratis, in ebore, in ære, in intestinis animalium, in charta vel papyro, in pellibus & membranis, priscos mortales scribere consueuisse.

Ad §. III. pag. 151.

(4) *Instrumento quodam ferreo*] Consulatur denuo VOSSIVS, eique jungatur IOHAN. SCHEFFERVS de stylo, statim a capite libri. De utroque styli usu, scite canit PRUDENTIVS hymno 9. de Cassiano Martyre: *Inde alii stimulos, & acumina ferrea vibrant, Qua parte aratis cera sulcis scribitur: Et qua secti apices abolentur, & aquoris hirti Rursum nitescens invenitur area.* Quod autem VOSSIVS ex NICOL. TRIGAVLI TII Expedit. Sinic. lib. I. cap. 14. observat, apud Sinenses, in scribendo usum esse penicilli, quem atramento tingunt, quique sit e pilis leporinis, id haud inique in multos intorseris sæculi nostri scriptores ineptos, quos a scribendo abstinuisse præstissem.

Ad §. IV. pag. cit.

(5) *Voluminibus papyri aut membranarum*] Voluminis antiqui figuram ære exprefsam, ac multa alia, hoc argumentum illustrantia, & vix ab ullo alio observata, habes apud ISAAC. VOSSIVM in Observat. ad CATULVM p. 54. Dicitur autem Hebreis, *volumen* מְגַלָּה a verbo גָּלֵל, *volvere, convolvere &c.* æque ut a נִסְכֶּת expandit, est *מְסֻכָּת* *volumen*, ex folio expanso convolutum; ab antiquissimo more, quo libri in membranis aut chartis plicabilibus scribabantur, quas super cylindrum, seu axem ligneum in orbem circumvolvebant, sicut telæ radio textorio circumvolvi solent; quod hodienum in libro Legis, ad usus Synagogæ publicos adhibito, videre licet. Liberius quidem a S. Amore, qui IOH. CLERICVS est, in Epist. X. Theol. p. 267. veteres nonnisi libris volubilibus usos

fuisse negat. Præter pugillares enim, habuisse quoque libros membranaceos, qui *massæ* nomine apud Latinos, & σωματίς apud Græcos vennint, qui ex multiplicibus foliis; ex utraque parte scriptis construebantur, haud secus ac hodie libri nostri solent, qui ex multis constant foliis, aliis super alia structis ac inter se compactis. סְפִּרְתָּה ergo & ita vult differre, ut generalior sit, & tam volubiles libros, quam qui involvi non possunt, complectatur; מְגַלָּה vero volubiles, qui plagulis ad plagulas agglutinatis, in longam paginarum seriem extensis, & in rotulum convolutis, constabant. Hinc porro concludit, Psal. XL, 8. מְגַלָּה per hypallagen dici, pro סְפִּרְתָּה nec tam volumen libri, vel librum involutum, quam potius librum volabilem, seu volumen, exponendum esse. De his si ferenda sit sententia, סְפִּרְתָּה a contentis, sive materia dicitur, ex verbo recensuit, narravit, quia recensionem complectitur rerum quarumcunque, velut Gen. V, I. expositio, sive liber generationum Adami, rursumque liber, sive commentarius bellorum Domini, Num. XXI, 14. laudatur; & Deus, deletis ex gente captiva Judaica juvenibus, intelligentiam largitus fuisse fertur בְּכָל סְפִּרְתָּה וְחַכְמָה in omni scriptura & sapientia Dan. I, 17. unde quoque pro epistola usurpatur 2 Reg. X, I. Esth. III, 12. מְגַלָּה vero, a forma voluminis externa, quia juxta R. MORDECHAI-NATHAN in Concordantiis, omnia vocabula ex verbo גָּלֵל deducita, sunt גָּלֹגֶל וְסֻכּוֹב notionis convolendi & circumdandi. Nec dubitare finit Zach. V, I. ubi מְגַלָּה עֲפָה volumen volans conspicitur, non convolutum, sed apertum, idque longum 20 cubitorum, & latum 10 cubitorum, unde veterum voluminum magnitudo estimari potest. Vtrumque ergo quando jungitur vocabulum, non unum idemque notat utrumque, quod visum est IOH. HENR. MAIO Dissert. Sacr. I. §. 7. p. 10. sed emphatice volumen recensionis sacrae, sive oraculorum divinorum, designat. Idem vero, quando a Paulo Hebr. X, 7. κεφαλὶς βίβλος appellatur, CLERICVS cit. loc. hypallagen denuo

denuo intrudit, ut dicatur pro βιβλίον κεφαλίδος, & ita voeari credit volumina, ob figuram summitatum rotundarum baculi, cui circumvolvutæ erant membranæ. Has enim extremitates rotundas κεφαλίδας fuisse dictas, ex εὐστάθῳ probat, ut κεφαλὶς βιβλίς, nihil sit aliud, præter *volumen*. Hoc vero dilutum mihi videtur. Primo meminerimus, locutum hic fuisse Paulum cum LXX. ut scriptores N. T. saepe in more habent positum. Porro, cum κεφαλὶς, σύντα interprete, idem sit ac ἀλημα *volumen*, quod etiam ex Ezech. II. 9. III. 1, 2, 3. liquet, ubi LXX מִנְלָה per κεφαλίδα exponunt, haud absurde dixerim, voluminis voce totam Scripturam, in quantum Davidis ætate prostabat, pro gentis & linguæ genio denotari, κεφαλίδα vero partem seu librum aliquem singularem designare, ut secundum literam reddendæ sint hæ duæ voces in libello quodam codicis facri, illustria ejusmodi de Christo vaticinia legi consignata. Alii malunt per κεφαλίδα βιβλίς, initium Scripturæ Sacrae intelligere, ut ad præclarum, de semine mulieris oraculum Genes. III. 15. respiciatur: quod suo loco relinquimus. Quod vero antiquissimis temporibus, Mosis ac posthæc Davidis, libros extitisse CLERICVS contendit, non convolutos modo, sed nostrorum quoque similes, ex pluribus foliis sibi mutuo impositis compactos, id nec Latinorum, nec Græcorum conficiet auctoritate, quorum quippe ætas ac literatura ad Mosis & anteriorem plane non assurgit antiquitatem. Ceterum מִנְלָה Judæis κατ' ἔγχην vocari libellum Estheræ, quod a primis ille temporibus seorsim, & peculiari volumine, in Synagogæ & festi Purim usum, & quidem sine ullis distinctionum notis consignari consueverit; quali antiquissimo exemplari se gavisum BVXTORIUS memorat de Origin. Punctor. p. 49. id alias jam in Introduc. ad lib. V. T. P. I. cap. XX. §. I. p. 351 sq. monuimus, æque ac מִנְלָה חֲמֵשׁ quinque libellos, Canticum, Ruth, Threnos, Ecclesiastes, ac Esther, dici a Judæis Germanis, & plerumque jungi observavimus ibid. cap. XI. §. I. p. 195 sq.

Ad §. V. pag. 151.

(6) *Quasi totidem areolis*] Hebræi volumina sua scribabant lineis, non per longitudinem totius membranæ deductis, sed multis spaciis & columnis, quasi totidem areolis, a se invicem distinctis, ut paginas quodammodo, non autem folia nostra referrent. Hinc Jerem. XXXVI. 23. signanter דְּרוֹת januae dicuntur, propterea, quod multarum januarum, una serie collocatarum speciem exhibit. R. D A V. KIMCHI exponit רְפִין folia vel paginas: recte quidem, sed nimis frigide rationem reddit: לְפִי שְׁנֶבֶת חַיִם וּנְסֶגֶנִים כְּרֹתָה quod, velut januae, aperiantur & claudantur; cum rectius ita dici existimentur a figura externa, quia folia vel paginae librorum habeant formam ostiorum, vel januarum. Mirari tamen subit, qui factum sit, ut IAC. ALTINGIVS Comment. in b. l. Tom. I. Opp. p. 893. in eandem incesserit sententiam, & דְּרוֹת vocari folia existimaverit, quia fint instar januae, quæ super cardinem suum movetur, ut claudat spacium quod videbatur, quando illa vertuntur: quod in totum magis quadrat volumen. Potius columnæ istæ, unius voluminis plures & distinctæ, formam januae referunt, in primis, si, ut fieri solebat, per lineas ductas includebant & distinguebantur.

Ad §. VII. pag. eand.

(7) *Quod attinet Masorethas*] De Masora & Masorethis nos cum cura egimus Critic. Sacr. P. I. cap. VI. p. 283. cui si jungas copiosam tractationem, quam doctissimus IOH. CHRIST. WOLFIUS Bibliothecæ Hebraæ libro III. de Masora p. 460. instituit, vix erit, quod in hoc argumento desiderare amplius possis. Recentissime quoque Vir Clar. ANDR. GEORG. WAERNERVS Antiqu. Hebr. Vol. I. scđt. I. cap. XXXVI. p. 93. eidem incubuit labore, nobis ut prolixioribus esse hinc non liceat. Istud tamen, ad retundendas variorum objectiones, negligere non possumus, quin paucis repetamus, trium ætatum

tum viris Masorethas constare. *Primi* erant *Viri Synagogæ magnæ*, qui, cum in eo essent, ut reduci ex captivitate Babylonica populo de emaculatis Codicibus prospicerent, eoque fine Canonem Vet. Testa nenti componerent, scriptaque genuina a subreptitiis & spuriis discernerent, eadem simul opera Textum sacrum recensuerunt, quæ in exempla minus exacta irrepererant mendæ, correxerunt, veramque ac sineceram lectionem Codicibus reddiderunt. Quam ut sartam rectam servarent in posterum, observationes quasdam textuales, ex quotidiana Sacri Codicis lectione enatas, circa versuum numerum ac ordinem, circa voces rariores vel insolito constructas nexus, circa anomala, & irregulariter punctata vel scripta, & id genus alias, in chartam conjecterunt, & ad suos pariter ac posteriorum usus adhibuerunt. Hæc prima Masoræ initia, eaque satis rudia fuerunt & tenuia. Atque de his bene monet Auctor noster §. IX, quod hoc Collegium ad minimum XL annis perstiterit, atque in Simeone Justo, sub Alexandri M. imperio desierit. CXX. complectebatur Assessores, sed qui non una eademque vice & ætate congregarentur, verum alteri succederent alteris. *Intermedii* sunt סcribes & Numeratores, qui partim ab Antiochi Epiphanis ætate, partim subsequentibus, ad natum usque Servatorem nostrum, sacerulis in eandem incubuerunt curam. Hi Doctorum veterum schedas diligenter conquirebant, inque suos vertebant usus, ac novis subinde annotatis angebant; horum porro auditores idem premebant institutum, ita quidem, ut thesaurus iste ex doctorum virorum industria & ingenio, nova singulis ætatis caperet incrementa, & ab aliis subinde aliter adornaretur ac instrueretur. *Tertii* denique sunt *Doctores Tiberienses*, qui sub finem V. aut initium VI post C. N. saeculi, in Academia Tiberiensis confluentes, libros Masorethicos undique conquisiverunt, mutuo contulerunt, in meliorem ordinem redegerunt, suis novisque locupletarunt inventis, & ultimam, velut limam manuunque huic doctrinæ generi adhibuerunt.

Equidem recentiores quoque Magistri, maxime a saeculo XI & amplius, suam pariter Masoræ operam addixerunt nonnunquam, & a majoribus prætermissa, a se autem observara addecerunt. Masorethas tamen eos non dicimus, quod levis eorum opella, hanc doctrinæ partem nec ex instituto tractaret, nec insigniter juvaret & ornaret. Nisi forte duum viros, Ben Ascher & Ben Naphtali, hoc encomio digneris, quorum variantium lectionem syllabus haud proletariam in hac palestra solerteriam probat.

Ad §. X. pag. 152.

(3) *Opera ipsorum, munusque*] In eorum mirum Masoretharum versabatur labor, ut 1) Canonem componerent, cuius sparsa haec-nus volumina seorsim in Doctorum manibus habebant: 2) scripta Canonica ad authentica exemplaria recognoscerent; περιτύπα enim, licet dudum periissent, authenticam tamen auctoritatem obtinebant illa, quæ a viris θεοπνέουσι, qui Synagogæ magna præfuerant, approbata erant & recepta: 3) Codicem in suas partes, Legem scilicet, Prophetas, & Hagiographa, juxta Luc. XXIV, 44. librosque in sectiones, Sidras, Parashas & Haphrhoras, dispescerent: 4) Criticis annotationibus suis lectionem genuinam adversus corruptelas pariter, ac malesanam sciolorum Criticen munirent & confirmarent. Hæ vero notationes partim versantur circa Textus sacri versus five commata, quos & numerarunt, & juxta varias ipsorum affectiones in vocibus ac literis, considerarunt: partim circa voices, quarum tum genuina scriptio & lectio, tum situs & locus, tum structura, & vel cum aliis vocibus conjunctio, vel cum servilibus literis compositio, tum significatio, si ambiguitate laborent, fuit notata: partim circa literas, quarum mox qualitas in figura, majuscula an minuscula, inversa aut suspensa, mox quantitas in numero expensa: partim circa literarum puncta, tam-vocalia, quam accentualia.

Ad §. XI. pag. 152.

(9) *Castigabant libros Canonicos ab omni errore*] Hæc verba ita sunt mitiganda, ut de errore solum particulari, in Codicibus quibusdam, non universalis Scripturæ, veniant intelligenda, juxta illa, quæ in *Crit. Sacr. P. I. cap. III. §. 3. p. 91 sqq.* caute & copiose sumus persecutæ.

Ibidem.

(10) *Et versus*] Versuum distinctionem, una cum Auctore nostro, *vvxtorfiis* etiam Masorethis tribuit, *Tiberiad. cap. XI. p. 27.* Nos autem primis librorum sacrorum Scriptoribus

vindicavimus citat. loc. cap. IV. §. 5. scđt. 2 sqq.
pag. 153.

Ad §. XIV. pag. 153.

(11) *Vocales non agnoscunt auctores Masorethas*] Reète ita statuit Auctor, modo distincte formetur status quæstionis. Non enim queritur: num extiterint Vocales eodem cum literis, seu Consonis tempore? sed, an per puncta literis adscriptæ & expressæ fuerint, ante Tiberienses, & quo tempore adscribi cœperint? Nos primævam punctis vocalibus antiquitatem asseruimus *Cap. V. §. XI. p. 242 sqq.* nec penitus nos sententiae, licet recentiorem ipfis æratem recentissime denuo affinxerit Clariss. WAEHNERVS cit. supra loco, §. 213 sq.

AD

LIB. VI. CAPVT. VIII.

DE METATIONIBVS TENTORIORVM ET CASTRIS
ISRAELITARVM.

Ad §. II. pag. 153.

Castræ distinguebantur in tres partes] Vniuersam castrorum Israelis rationem, eamque sapientissimam, Moses delineat Numer. II. atque ex eo haud ita pridem concise quidem ADRIAN. A CATENBVRCH in Syntagmate sapientia Mosaica lib. IV. cap. IV. scđt. 2. p. 240 sqq. sed copiosius & data opera enarravit BERNARD. LAMY, Congregationis Oratorii Presbyter, in Splendidi, de Tabernaculo Fæderis; de S. Civitate Jerusalém, & de Templo ejus, operis L. III. p. 323 sqq. Paucis ac summatis nos cuncta completemur. I.) Omnem exercitum Israelis Scriptura in quatuor partitum castra, secundum quatuor orbis plagas, quorum singulis tres comprehendebantur tribus, quarum una principalis totis castris præerat. Versus orientem, respectu tabernaculi fæderis, exercitus Judæ, qui præter suam, tribum

quoque Sebulon & Isaschar comprehendebat; versus meridiem, exercitus Ruben, cum tribu Simeon & Gad; versus occidentem, exercitus Ephraïm, cum tribu Manassis & Benjamin; versus septentrionem, exercitus Dan, cum tribu Asser & Naphtali, castra metabatur. Hi exercitus, versus quatuor mundi plagas constituti, amplissimam aliquot miliarium aream in medio includebant, in cuius medio rursus Tabernaculum Federis erat expansum, cum columna nubis super Sanctissimo, ita quidem, ut ejusdem ingressus, atrium, & altare holocausti versus Orientem, Sanctum in medio, & Sacrosanctum versus Occidentem esset situm. Circa tabernaculum, ex omni parte, castra Levitarum erant, sed justo ordine disposita, ita ut versus ortum Solis ad dextram Moses, ad sinistram Aarón; versus meridiem Cahathitæ, versus septentrionem Meraritæ; tandemque post tergum Sacrosancti versus

Pp pp

sus

sus occidentem, Gersonitæ castra haberent fixa. Non ergo quatuor illa castra, in quæ Levitæ cum Sacerdotibus dividebantur, posita erant in angulis tabernaculi, sed tenebant latus unum quadraturæ ejus, quæ circumscrivebat castra Dei. Veluti enim Prætorium apud Romanos, media occupabat castra, ita Tabernaculum federis apud populum Dei: ut diserte præcipitur Num. II, 2. **מן־סבוכ בְּמִזְבֵּחַ וְתַנְהָן** *e regione circa tentorium conventus castra metabuntur filii Israel.* Vbi circumspeæ dicitur: *circa* quidem tabernaculum tendant Israelitæ, quod undique cingebant; ast *e regione*, quia eorum castra non jungebantur cum castris Dei, sed quæ non erant de tribu Levi, minimum bis mille cubitis a tabernaculo Dei distabant; pariter ut in itinere, intervallum bis mille cubitorum inter castra Israelis & tabernaculum distabat, unde Jos. III, 2, 3. diserte proclamatur in populo: *Quando videritis arcam Domini Dei vestri, & Sacerdotes stirpis Levitica portantes eam, vos quoque consurgite & sequimini precedentes, sitque inter vos & arcam spatium cubitorum diuum millium, ut procul videre possitis, & nosse, per quam viam ingrediamini, & cavete, ne appropinquetis ad arcam.* Inde colligunt Rabbini, in castris simile intervallo requireti inter castra Dei, & Israelitarum; velut r. SALOMO ad Num. II, 2. diserte ad cit. loc. Iosuæ provocat, ut hoc probet. Porro hinc conficiunt Judæi, universam castrorum mensuram fuisse, duodecim miliaria, tam in longitudine, quam in latitudine. Non autem definiunt, quæ illa sint miliaria, num passuum, an cubitorum? Probabiliter tamen de cubitis intelligenda sunt, cuius mensuræ frequentissimus est usus in Scriptura, & in hoc ipso argumento. Juxta Targum Pseudo - IONATHANIS, castra Dei, h. ei tabernaculum, cum circumiacentibus Levitarum & Sacerdotum castris, quatuor miliaria occupabant; eorum autem area erat sexdecim mille cubitorum, junctis scilicet his quatuor miliaribus, duodecim reliquis, quæ tenebant castra Israelitarum. Istud tamen, Mosaiicum *e regione*, ita interpretatur CAIETANVS,

quod non terga, sed facies castrorum disponerent versus tabernaculum: & institutus est talis situs, ad honorandum tabernaculum. Scitam universorum castrorum Israelis delineationem dedit EDWARD. BERNARDVS. *Notis ad IOSEPHI Antiqu. lib. III. cap. XII. §. 6. edit.* Haverkampi Tom. I. p. 187. quæ cum data hactenus descriptione curate consentit. II.) Quod ad tentoriorum Israelis materiam attinet, BERN. LAMY cit. loc. p. 340. illa censet ex pellibus confecta fuisse, quæ diu durant propter pilos, ex quibus imber defluit, & perinde, ut vestes Israelitarum, non detrita sunt. Eaque Israelitæ, qui vitam pastoritiam agebant, & ex pecoribus victum capiebant, de facilis parare poterant in Aegypto, aut pelles certe magno numero, quæ hunc in finem in stationibus itineris aptarentur, secum asportare. Tum & secum deduxerunt armamenta, quæ partim in sacrificiorum, partim in viæ usum vertebant; ex quorum pellibus tentoria quoque parare subinde poterant nova, vel vetera instaurare & amplificare. Ex ramis & foliis arborum sua tabernacula Israelitas contexisse, innuit PHILO, cum de secunda eorum statatione in deserto in Elim loquens, observat multas ibi arbores fuisse, quasi dicere voluerit Moses, ex arboribus decerpas frondes ad conflanda tabernacula; verum ibi tantum mentionem facit LXXII palmarum, quæ erant in Elim Exod. XV, 27. Interim, licet de omnibus id admittendum non sit, cum in quavis statione, de novis frondibus prospicere sibi necesse haberint, nec vel pluviarum ac imbrum vim, vel solis æstum cohibuscent a scenitis, sive incolis suis; facta tamen ex ramis arborum tabernacula saltem quædam, maxime ab initio, cum pelles nondum in tabernaculorum usum aptarent, vero fit simile inde, quia deinceps Festum Scenopegias in memoriam habitationis per XL annos in tentoriis fuit institutum, cuius solennitatem tabernaculis, ex frondibus arborum constructis, dedicare consuevisse, supra suo loco percepimus. III.) De forma tentoriorum Israeliticorum idem LAMY cit. loc. conjecturam capit, partim

partim ex Romanorum tentoriis, partim ex tabernaculo Dei, quod quadrangulum erat, partim ex commoditate & capacitate, fuisse illa quadrata, quod illius formæ structura capiendis & disponendis sarcinis magis idonea sit quam rotunda. Denique laudatus toties LAMY p. 339. D. militari sepimento, fossa, & terreo aggere includit castra Israelitarum, immo etiam circumfluentibus aquis, ut miraculum denotetur, quod Paulus I Cor. X, 4. celebrat: in quo tamen ingenii figmento, nec ipse sibi constat, nec nos habet consentientes.

Ad §. V. pag. 145.

(2) *Quemadmodum in foris, emebatur vendebaturque*] Ita nimirum habet IOSEPHVS, paulo ante citatus §. 5: ὁδοί τε διὰ μέσων ἐτέμηντο· καὶ πόσμος ἦν ἀγορᾶς, καὶ τῶν πολυμένων ἔκσεστον ἐν τάξει διέκειτο, καὶ δημιουργοὶ τέχνης ἀπάστοις ἐν τοῖς ἐγγαστρίοις ἤσταν· ὅδεν τε ἄλλῳ ἢ πόλεις μετανισταμένη καὶ παθιδευμένη ἐώκει. Inter ea (tribuum tentoria) patebant viae. Forum etiam adornabatur, resque venales suo queque loco dispositae erant: Ἐπομένη genus opifices suas habuerunt officinas, atque civitatis, hic illuc eommeantis, imaginem, plane referebat. Quæ scite ex ingenio pieṭa & aucta videntur. Sane, quæ Auctor noster de Institoribus Cerealibus garrit, liquido falsitatis arguitur, quando recordamur, populum præter Manna, & semel coturnicum carnes, alium in itinere cibum nullum gustasse.

Ad §. IX. pag. ead.

(3) *Secundum colores gemmarum in pectorali*] De vexillis, eorumque signis diserte legitur Num. II, 2. *Quisque ad vexillum suum cum signis, juxta familias suas, castra metabuntur Israelitæ.* Ad quæ verba RASCHI commentatur: *Vni-*
cuique vexillo erit signum, nimirum mappa colorata ei appensa erat. Color unius, non erat similiis colori alterius, sed uniuscuiusque signi color erat idem, qui erat lapidis pretiosi, qui insitus erat

pectorali; & hoc modo cognoscet unusquisque vexillum suum. Istud vero ubetius persequitur Pseudo-IONATHAN in Targum hœ modo: Qui castra habebant sua versus Orientem, habebant insignia trium colorum, referentium tres lapides, qui erant in pectorali, sardium, topasnum, & pyropum; & adscripta inibi nomina tribuum Judæ, Isalchar & Sebulon; in medio autem hæc verba: *surge Jehova, & dispersantur inimici tui, & osores tui fugiant a facie tua:* eratque inibi depicta imago catuli leonis, pro principe filiorum Judæ, Nahasson, filio Aminadab. Vexillum exercitus Rubenis pariter insignia gerebat tritum colorum, referentium alterum ordinem in pectorali, chrysoprasium, saphirum, & adamantem, inibique inscripta nomina trium tribuum, Rubenis, Simeonis & Gadis: in medio vero ecce! hæc verba: *audi Israel, Dominus Deus noster Deus unus est: picta quoque figura hinnuli, aut, ut alii Targum vertunt, cervi.* Pingenda quippe fuerat forma juveni; sed Moses immutavit, cervumque pro bove indulxit, ut caveret occasionem cogitandi de vitulo. Vexillum castrorum Ephraim trium colorum erat, referentium tertium ordinem lapidum in pectorali, cyanum, achatem, & amethystum; inscripta porro nomina tribuum, Ephraimi, Manassis, & Benjaminis: inque medio hæc verba: *& nubes Domini erat super ipsos de die, quando proficiscebantur e castris: picta demum inibi erat forma pueri.* Vexillum castrorum Dan, tribus coloribus referebat ultimum lapidum ordinem in pectorali, beryllum, thalassium, sardium & jaspidem. Nomina juncta tribuua Dan, Naphtali & Asser; inque medio hæc verba: *cum vero quiesceret illa, dicebat: revertere Jehova ad myriadas, ad millia Israelis.* Pieta quoque erat figura serpentis vel aspidis. Erigebantur ergo vexilla, ubi singulæ tribus posituræ erant castra, & ibi statuebant tentoria, quæque על רגלו juxta vexillum suum. Erant quoque singulis tribubus propria אוחות signa, unde juxta signa domus patrum suorum, castra metatus quisque legitur. Nec tribus modo integræ, sed

& familiae & cognationes, habebant propria sua signa, quibus a se invicem distinguebantur. Sed quænam illa familiarum fuerint signa, nemo facile dixerit. Neve quis objiciat, omnem imaginum usum interdictum a Deo fuisse Israelitis, unde vexilla ista locum habere non potuerint; responderet MAIMONIDES tract. *Avoda Sara cap. III. sect. 12.* non prohiberi formare propter ornatum (modo ne ad idolatriam) imaginem, præterquam hominis, sed solum in forma protuberante, quales sunt figuræ gypseeæ, aut marmoreæ. Si autem figura sit depressa, vel coloribus distincta, aut intexta operi textorio, licita habebatur. Forma itaque hominis in vexillo Ephraim cum texta esset, potuitque esse decessa, licite & impune adhibebatur. Sed & ceteris tribibus, præter memoratas quatuor, ex benedictione ultima Jacobi, sua quibusque signa tribuunt Judæi: 1) vexillo Gad, turmam seu exercitum, propter verba Gen. XLIX, 19. *Gad accinctus prælibabitur ante eum:* 2) vexillo Simeon, urbem, nempe Sichem, in memoriam interfectorum per fraudem, incolarum Sichemi: 3) vexillo Manassis, monocerotem, sive Rhinocerotem, propter verba Deut. XXXIII, 17. 4) vexillo Benjaminis, lupum, ob verba Gen. XLIX, 27. 5) vexillo Affer, oleam, symbolum pinguedinis, quam huic tribui portendebat vaticinium Jacobi eit. loc. 20. *Affer, pinguis panis ejus, & præbebit delicias regibus:* 6) vexillo Naphtali, cervam, ob vers. 21. *Naphtali cerva emissa:* 7) vexillo Isaschar, solem atque lunam, testes & indices periodicæ in astris, a qua laudantur Isascharitæ i Chron. XII, 32. 8) Sebulonis vexillo, navem, symbolum mercaturæ. Quæ tamen, nisi ingenii Rabbinici, fide nituntur nulla. Ceterum qui de vexilli apud Orientales usu & erectione, & quomodo Jes. XI, 10. Christus, ejusque Evangelium vexillo eretto comparetur, legere avet, adeat ARNOLDI BOOTTII *Animadvers. Sacr. lib. I. cap. V, VI, VII, VIII.* &c. & recentissime WILH. ERN. EWALDI *Emblem. Sacr. lib. I. Exercit. III. pag. 25 sqq.*

Ad §. XI. pag. 155.

(4) *Ab HIERONYMO dissentit AVGUSTINVS]* Iste tam magnorum luminum dissensus, in diversa quoque traxit partes sequentium, ita tamen, ut vicerit HIERONYMVS, ejusque expositionem passim sequantur omnes, cum AUGUSTINIANAM sententiam prope publica deleverit oblivio. Tertia denique, quam ex veteri membrana prodidit CASP. BARTHIVS *Adversar. lib. XI. cap. 23.* leonem Marco erectum donat Johanni, vicissim hujus aquilam transcritbit Marco; quæ ab omni doctorum suffragio destituitur. Conferri huc meretur, qui totum istud latifundium exhausit, IACOB. THOMASIVS *Dissertationum sive Programmatum* potius Academicorum, num. XXXVIII. p. 423. & copiosius adhuc disputat. A. 1667. Lipsiæ publicata, quæ *insignia quatuor Evangelistarum* ex instituto excutit, & una sufficere potest. Nostrum enim non est, his immorari.

Ad §. XII. pag. cit.

(5) *Ratione nubis, que ipsos comitabatur]* Non unam, sed septem nubes præsto fuisse Israelitis, per deserta vagantibus, Targum in Cant. II, 6. tradit, cuius solum versionem damus: *Cum Israelita in deserto vagarentur, septem nubes circumdabant eos, quatuor ad quatuor mundi plagas, ut ne oculus malus eos fascinaret. Una supra eos, ut ne sol & aestus, aut imber & grando eos laderet. Alia infra eos, quæ eos portaret, ut nutritius infantem in sinu suo. Alia præcurrebat eos itinere trium dierum, ad depremendum colles, & exaltandas valles, & intermendos omnes serpentes ignitos & scorpions, qui in deserto fuere, & explorabat eis locum idoneum ad pernoctandum & commorandum.* Ne vero absque Scriptura hæc venditari existimes, habes quoque in Tanachuma in Parascha בְּשַׁלְחָן fol. 19. col. 4. rei indicium. Prima probatur ex Exod. XIII, 21. Altera, ex Num. XIV, 14. Tertia, ibid. ver-

verbis: *& in columna nubis.* Quarta, ex Num. XIX, 19. Quinta, ex Exod. XL, 36. Sexta, ibid. verl. 37. Septima, ibid. vers. 38. Mirari autem subiit, qui factum sit, ut Angeli, ducotoris in nube, nullam Auctor injecerit mentionem. **מַטְרוֹן** Metatron ille Judæis audit, de quo multa rhetorificatur R. BECHAI Comment. in Legem fol. 105. col. 4. nomenque vel ab origine Græca derivat, ut **Μητρωρ**, h.e. **Legatum** notet, vel a Chaldaica, in qua idem sit ac **מֶתֶרֶת** **custodia**, **שׁוּמֵר הָעוֹלָם** **שומר** **עוֹלָם** **quia**, qui *Custos mundi est*, etiam *custos Israëlis vocatus est*. Licet vero prior derivatio **BVXTORFIO** non tam probatur, quam laudatur Lex. Targum. b. v. p. 1192. posterior ad stipulatorem nacta est Judæum, R. KEMPER in Comment. ad LL. II. in porta de Metatore, qui ex Hebræa Rad. **נָטַר** *custodivit* deducit, ut *Custodem* notet: neutra tamen satisfacit doctissimo Sueco, ANDREAE NORRELIO in *Phosphoro orthodoxæ fidei veterum Kabbalistarum ex libro Sobar* p. 5 sq. qui vocem hanc ad Latinum Mediatoris vocabulum reducere satagit, fassus tamen, se hanc originationem pro vera haudquam venditare, hoc tamen exploratum habere, Metatronem, qua dignitatem, officium ac merita eundem esse cum nostro Mediatore. Illustris auctor *Kabbala denudata* Tom. I. p. 528. observat, id nominis si scribatur cum **וְ** nempe **מִיטְרוֹן** Schechinam denotare, sed sine **וְ** Angelum, legatum Schechinæ: hinc Exod. XXIII, 21. ubi dicitur: *quia nomen meum in medio ejus, intelligi Schechinam, quæ in ipso occulta sit.* Denique eandem facit hanc vocem, cum Latina *Metator*, IAC. CRAMERVS in *Theol. Israel. P. II. Exercit.* in Exod. XXIII, 20-23. ubi postquam Latinae vocis vim ac usum. ex vetustis Scriptoribus curate exposuerat §. XV. pag. 103. tandem §. XX. p. 110. ita Metatronem Judæorum describit: *Metator est, quia in deserto, ut Dei legatus, Israëlitæ iter carpentibus praedit, castris locum assignavit, & mansiones commodas ostendit & præparavit, ut singuli locum suum noscent, haberentque: id quod in columna nubis & ignis præstitit &c.*

Præludit ei cit. loc. **BVXTORFIVS**, eaque haud dubie firmissima est sententia. Etsi vero Judæos Messiam in Metatrone designatum voluisse, satis liqueat ex elogiis, quo ipsum ornant; recentiores tamen certe, ejusdem cum Deo essentiæ esse negant, Angelum Deo inferiorem statuentes, æque ac Judæi in Talmude, eundem in numeri vulgarium Angelorum referunt, quin & virga ignea pulsatum blasphemant. Copiose de hoc Angelo Metatore **BVXTORE**, Fil. egit *Histor. Arca Fœderis cap. XIV.* p. 131 sqq. & post alatas prolixas & perplexas Rabbinorum sententias, quibus perquam magnifice de hoc Angelo statuunt, tandem concludit, aliquid sublimius hic notari, quod a Deo quidem exiverit, & missum sit, tale tamen simul fuerit, cui Divina nomina, attributa & opera competebant, & propterea cum Patre verus sit Deus. Ita quoque GEORG. ELIES. EDZARDVS ad *Tract. Berachoth cap. I.* Annot. 64. p. 229 sq. postquam Rabbinorum suffragia de hoc Angelo Metatore larga manu attulerat, tandem p. 237 sq. concludit, & rationibus evincit, ex Judæorum mente, Deum illum esse, & legatum tamen a mittente personaliter distinctum, ut unius in Deo essentiæ plures certo statuerint personas. Rursus tamen eo ineptiarum prolabuntur, ut cum Pseudo-IONATHANE ad *Genes. IV*, 25. Metatron Henochum faciant, & alia de ipso blaterent indigna, ut facile appareat, posterioris ævi Judæos hic non habere, ubi pedem figant.

Ad §. XIV. pag. cit.

(6) *Tubis edebant sonum fractum*] De tubis, earumque usu, cum supra nonnulla tetigimus ad Lib. III. Cap. VII. ubi de Festo tubarum, tum plura dabunt SAL. VAN TIL in *de Digt- Sang- en Speel- Konst der Ouden Hebreen P. III. cap. VI.* pag. 476 sqq. & IOHANNES D' OVTREIN de clangore Evangelii *Dissert. V.* sqq pag. 79. Hic notamus, quatuor cumprimis temporibus & occasionibus, editum in Israele fuisse tubarum clangorem: 1) Ad convocationem & congregatio-

nem, sive totius coetus, sive solorum Principum, ad ostium Tabernaculi conventus; ubi קיינה æquabilis edebatur clangor, & quidem cum una solum tuba, quando convocabantur Principes, sive capita chiliadum Israelis; duabus, cum populus universus in concilium evocaretur, Numer. X, 4: 2) Ad profectionem castrorum, ut cum castra movere, stationemque pristinam deserere deberet populus, novumque aggredi iter, ubi varius erat tubarum clangor, ex quo intelligeret Israel, quod huic vel illi exercitui, aut his vel illis castris e populo esset agendum, num quiescendum, an proficiscendum, ut paragr. praeced. ex Num. X. docuit Auctor: 3) Ad prælium contra hostes ineundum, quod mediante ררועה sono concitato & varie fracto intimabatur: 4) Ad intimandas & celebrandas festivitates Num. X, 4.

Ad §. XIV. pag. 155.

(7) *Hebrei duplicem clangorem esse struunt*]. Nimirum α) a ρυν fixit, infixit, item clanxit, plausit, ut Proverb. XVII, 18. & 1 Sam. XIII, 3, est nomen τραύμα tuba, & עק clangor, & clangor tubæ, sono fixo & æquabili: rursus β) ab læta personare, lætum edere sonum, est ἡρούσιον / quod aliquando notat vociferationem seu jubilationem, quæ lætantium fit ore, ut 2 Sam. VI, 15. 2 Chron. XV, 14. Job. VIII, 21. aliquando clangorem buccinæ vel tubæ, eumque fracti, concitati, & inæquabilis soni, ut Levit. XXIII, 24. XXV, 9. Numer. XXIX, 1. LIGHTFOOTVS de ministerio Templi Hierosolymitanî cap. VII. sect. 2. diversas clangoris istius species ita dispescit, ut cantus tubæ primus esset unius tenoris & longus, alter fractus & tremulus, tum iterum longus & uniformis: hos Judæi vocant ἡρούσιον / κινήτη κινήτη / quod in compendiis Scripturæ sic exprimunt ἡρούσιον. Sacerdotes juxta Mischnam Tamid תםיד ותירשׁוּ ותקעוּ תקע canebant, fractum sonum edebant, demumque clangorem producebant.

Ad §. eund. pag. ead.

(8) *Belli causa unctum*] מלחמה טלה *Vnctus belli* dupli sensu dicebatur. 1) Dux ille belli, quem respublica in subitaneo periculo exercitui præficeret, eumque extraordinarie ungebatur, ut hoc velut signaculo, ad fortitudinem animaretur, quod peculiarem virtutem oleo sanctificationis tribuerent, ut ex MAIMONIDE docet SCHICKARDVS in *Jure Regio* cap. I. Theor. IV. p. 77. 2) Sacerdos castrensis, prælii causa consecratus, qui hoc nomine specialiter unctus erat, ut cohortatione sua universo exercitui animos inderet, ceteros autem, qui abessendi privilegio gauderent, solenniter dimitteret, Devter. XX, 1 sq. MAIMONIDES in libro המצוות *præc. affirm.* 191. fol. 73. plenius & distinctionis causa eum appellat כוהן משוח מלחמה Sacerdotem ad bellum inunctum, ejusque duas esse ait partes, a) ut orationem, in lege ipsa præscriptam Deut. XX, 5, 6, 7. e libro prælegat, & discedere jubeat ædificantes, plantantes, novos maritos, timidos &c. β) ut superaddat alias subinde oratiunculas, cordium ad bellum excitatorias, quibus milites permovereat, ut periculo se exponant pro religione, ad serviendum Deo, & custodieandum præcepta ejus, utque vindictam sumant de hostibus, qui Terram sanctam infestant. Huic adjungebatur Sacerdos alias vulgaris, voce pollens, & alii Praecones, qui hæc ipsa, quæ diceret, cominus audita, singuli suis cohortibus repetenter eminus, & late diffusis: idque per vices, ita ut, quando unum versum unctus belli recitasset, eundem Sacerdos substitutus, voce, quantum poterat, clarissima, toto populo divulgaret, & sic per singulos procederent versus. Hæc tamen omnes prohibent, locum saltem habuisse in bello ultroneo; ast in bello legali omnes omnino exivisse in castra, etiam sponsum e cubili, & sponsam e thalamo suo. Bellum enim duplicitis erat generis: alterum מלחמת משוח bellum præcepti, ad quod ex præcepto divino obstringebantur, & remissam הרכבת הרכבת מלחמת טלה bellum ultronsum, pro eorum, qui rebus præseuerent, arbitratu sive gerendum,

rendum, sive prætermittendum. De utroque uberioris commentatur SELDENVS lib. VI. de Jure Nat. & Gent. cap. XII. ab init.

Ad §. XV. pag. 156.

(9) *Pacem debebant offerre*] Ita diserte MAIMONIDES Hilc. Melackim cap. VI. §. 1. אין מלחמה אם ארים בעולם עד שקוראים לו שלום אחר מלחמת הרשות ואחר מלחמת מצויה haud unquam cuiquam bellum infertur, nisi pace ei prius oblata, sive lege divina imperata, sive ultronea expeditio fuerit. Quod probat ex Deut. XX, 10. Illa vero pacis oblatio, juxta MOSEN KOTZENSEM Prael. affrm. 118. tres molestas complectebatur conditions : 1) שיקבלו שבע ut pacem impetrantes gentes VII. præcepta Noachidarum susciperent, 2) שייחו למס עובר ut fiant tributarii, 3) שייחו עברים כבושים חתת יר וישראל לעשות ככל אשר יצורו ut sint servi humiliati sub manus Israhitarum, & omnia facere parati, que rex jussiterit. Ab hac tamen pacis oblatione excepti erant Moabita & Ammonitæ, quibus solis pax non offerenda, concedenda tamen, si ultro eam rogarint; exemplo Davidis, qui Hanonem, novum Ammonitarum Regem, per legatos salutavit & consolatus est 2 Sam. X. 2. Quo minus autem pax eis offerenda sit, prohibere legem Deut. XXIII, 6. non quares pacem vel bonum eorum, ullis diebus tuis in faculum. Ceterum, juxta legem ante allatam, MAIMONID. c. I. §. 5. R. BECHAI Comment. in Legem fol. 225. col. 4. & En Israel fol. 53. col. 4. Josuam ante invasionem terræ Canaan, ad incolas ejus tres mississe memorant Epistolas, quarum prima scriptum esset : כל מי שרוצֵה להשלים ובוא ושולם quisquis pacem inire cupit, veniat, & paciscatur; secunda : כל הרוצה לעשות מלחמה יעשה quisquis se alio vertere velit, verterat; tertia : כל הרוצה לעשות מלחמה יעשה quisquis belligerare voluerit, conferat pralium. Quir & fuiss e gentibus Cananæis, que singulis subscriberent: Gibeonitas enim pacem iniisse, Gergefæos alio se vertisse, & in Afri-

ce fugisse provinciam, reges autem XXXI. bellum elegisse, eoque occubuisse. E Christianis hæc repetunt SELDENVS cit. loc. cap. XIII. p. 772, SCHICKARDVS de Jure Regio cap. V. Theor. XVI. p. 306. & WAGENSEILIVS in Sota Mischnæ cap. VIII. p. 844 sqq.

Ad §. XVI. pag. cit.

(10) *Dissecando bestiam, & inter partes transfeundo*] Modum feriendi foederis, per cæsum divisumque pecus, Deus ipse præivit, Gen. XV, 9 sqq. in foedere, quod pepigit cum Abraham; forte quoque seryatum a Jacobo in victimâ illa, qua post foedus Labanicum est immolata, & ex cuius reliquiis δύσιμον instructum fuit & foederale convivium cap. XXXI, 54. Posthac luculentum istius ritus testimonium legitur Jer. XXXIV, 18. Hinc manavit ad gentes, & belli Trojani tempore jam obtinuit, ut Q. SEPTIMII, sive DICTYOS CRETENSIS testimonio liquet, quod cum valde sit perspicuum, & ad rem faciat, ex lib. I. de bello Trojano huc transferre non gravabitur: Chalcas, filius Nestoris, præcius futuorum, porcum marem in medium forum afferri jubar, quem in duas partes exsectum orienti, occidentique dividit, atque in singulos nudatis gladiis, per medium transfere jubar. Deinde mucronibus sanguine ejus oblitis, adhibitis etiam aliis ad eam rem necessariis, inimicitias sibi cum Priamo per religionem confirmant, neque prius se bellum deferturos, quam Ilium, atque omne regnum eruissent. Paribus Romani, cum populo Albano foedus sancientes, usi ceremoniis leguntur apud LIVIVM Annal. lib. I. cap. XXIV. ubi memorabile a Feziali pronunciatum carmen perhibetur: Auli Jupiter, audi Paterpatræ populi Albani, audi tu populus Albanus, ut illa palam prima postrema, ex illis tabulis cerav: recitata sunt, sine dolo malo, utique ea hic bodie rectissime intellecta sunt: illis legibus populus Romanus prior non deficiet. Si prior defecerit, publico consilio, dolo malo: tu illo die Jupiter, populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum feriam: tantoque magis ferito, quanto ma-

*to magis potes, pollesque. Inde phrases, sancire fædus, a sanguine, icere, ferire, percutere fædus, ab animali percusso & occiso, originem traxisse, post alios BARNAB. BRISSONIVS lib. IV. de Formulis p. 399. docuit. Sed nec uno modo sanguine sanciebantur fœderata inter gentes, verum humanum quoque ex membris suis eliciere sanguinem, haustumque fœderis velut sigillum constituerunt. De Scythis LUCIANVS refert in Toxari, & POMPON. MELA lib. II. cap. I. Ne fœdera quidem incruenta sunt: sauciant se, qui paciscuntur, exemptumque sanguinem, ubi permiscuerre, degustant. Et de Catilina SALLVSTIVS: Fue-
re, qui dicerent, Catilinam humani corporis sanguinem, vino permixtum, in pateris circumulisse, Inde, cum post execrationem, omnes degustavissent, sicut in solennibus sacris fieri consuevit, aperuisse consilium suum. De Medis, Lydisque, Nasamoniis, Armeniis & Iberis paria perhibet ALE-*

XANDER AB ALEXANDRO lib. V. cap. III: alios multos ut taceamus.

Ad §. XVII. pag. 156.

(ii) *Fraus Gibeonitarum communi opinione major sit] De his dubium movet MAIMONID. Hilc. Melachim cap. VI. §. 5. cur astu, doloque petierint pacem, gentem fœse procul dissipat singentes, cum tamen recta via pervenire ad hoc, quod cupiebant, potuerint? & responder, hoc ideo ab ipsis patratum, quod ablata ante pacem non accepissent, sed alto supercilium spernentes, excisionem meruissent. Nec spreverunt modo, sed percusso cum Israelitis fœdere obtinuerunt quoque, ut tueri eos adversus insurgentes quinque reges Cananæorum Jos. IX. & X. tenerentur Israelitæ. Arabes autem quo pacto fraudem hanc Gibeonitarum describant, vide apud HOTTINGER. Smegmat. lib. I. p. 509 sq.*

AD

LIB. VI. CAPVT IX.

D E M E N S U R A.

Ad §. I. pag. 157.

Mensuræ Hebreis usitatæ] De mensuris Hebræorum veterum multi eruditæ præceperunt, e quibus nominari merentur, BEN. ARTAS MONTANVS Antiquitatum Judaic. libro VII, Tuba-Cain inscripto, qui Crit. Anglic. edit. Francfurt. Tom. VI. fol. 645. subiunctus legitur: IOH. BAPTISTA VILLALPANDVS Commentar. in Ezechiel. Tom. III. qui inscribitur: Apparatus Urbis ac Templi Hierosolymitani, Part. II. Lib. I. ubi de ponderibus & mensuris, capitibus VI Geometrice agit, a p. 249-328. Lib. II. de ponderibus & numismatis Romanorum, Græcorum, Hebræorum promiscue, disputationibus IV, a p. 329-431. Lib. III. exponit de Romanorum, Græcorum, Hebræorum mensuris, a p. 433. usque ad

finem. ATHANAS. KIRCHERV de ponderibus Orientalium veterum præcipit in Oedipo Aegypt. Tom. I. Part. II. Clas. 3. cap. 5. p. 161 sqq. C ASP. WASERVS de Antiquis Hebr. mensuris libb. III. Crit. Angl. cit. loc. fol. 1033. EDWARD. BERNARD, in concisa, sed exacta, & multo cum judicio & studio concinnata, explicatione mensurarum tam concavarum, quam distantium, quæ ad calcem Commentarii Anglic. in vaticin. Hosea EDWARDI POCOCKII exhibetur: STANISLAVS GRSEPSIVS, de mensuris Hebraicis tam aridorum, quam liquidorum, sub finem Fasciculi II. Opusculor. THOM. CRENII p. 397. & qui haud ita pridem huic studio insudavit, BERNHARD. LAMY, Congregat. Orator. Presb. in splendido de Tabernaculo Fœderis, de sancta civitate Jerusalem, & de Templo

Templo ejus opere, Parisis in folio 1720. excuso,
cap. VIII. fol. 93.

Ad §. I. pag. 157.

(2) *Duarum fuerunt specierum*] Alij aliter dispescunt. Auctoris partitioni ansam praebuit duplex quantorum mensurandorum species. Est enim quantitas alia *continua*, cujus partes sibi invicem junguntur & cohærent, velut ædificiorum, viarum &c. alia *discreta*, cujus partes distinctos habent terminos, nec sibi cohærent, v. g. frumentum, liquida &c. Generale vocabulum, quo Hebræis, Chaldæis atque Syris metiri vel mensurare effertur, est סָרֶר, quod ædificiis proprie, synecdochice aliis quoque rebus dimetiendis accommodatur. Hinc nomen מְרֹה vel מְרוֹן vel מְרֹה mensura continuorum, modius, velut ex adverso מְשֻׁרָה est discretorum. Nonnunquam pro instrumento mensorio, quod alias quoque פְּנַס dicitur, ponit consuevit, ut Lev. XIX, 35. nec exerceto perversitatem בְּמִרְחָה in mensura, ne scilicet Funiculus sive Arundo, justo sit vel longior, vel contractior. Ceterum a verbo isto elegantissimæ natæ sunt phrases parçemiales: v. g. Metiri aquas certa mensura, quod de Deo dictum, notat, quod sapientissime globum terraqueum composuit & gubernat Job. XXVIII, 25. Idem pugillo aquas metitur, Jef. XL, 12. dum nullo prouersus labore maxima & minima curat: in sinuum metitur, cum peccatoribus admetitur pœnam prolixæ & cumulate, velut sine numero dantur, que in sinum vel gremium solent profundi. Eadem metiri mensura; quod est, par pari referre, ἵστον λίστων, sive ut Hebræi loquuntur, כְּנֶגֶד מְרֹה, quod Christus ita effert: εὐ ὡ μέτεω μετρεῖτε, αὐτιμετετηθήσεται υἱοῦ Matth. VII, 2. &c.

Ad §. II. pag. cit.

(3) *Granorum hordeaceorum*] Ita cum Hebræis, ARIAS MONTANVS cit. loc. ab init. pronunciat: Fuit & ponderis & mensure prima estimatio ex hordei granis. Sex enim hordei grana,

simul conjuncta ea parte, qua crassiora sunt, digitum unum pollicem constituant. Indeque factum existimat, ut hordeo nomen שָׂעָה / quod Latine putatio, cogitatio & quantitas significat, imponeatur. Istud autem primum mensuræ initium repudiat BERNARD. LAMY p. 94. quia granorum tritici in mensuris sacris nulla fiat mentio, sed digitorum. Neque vero Scripturæ illam tribuit ARIAS, quæ licet in partienda mensura, infra digitum non descendit, locum tamen reliquit Hebræorum Magistris, in primum quantitatis continuæ principium inquirendi, cui grano hordeaceo in crassitudine, aptius aliud non invenerunt. Vnde BERNARDVS, Anglus, quoque digitii latitudinem definit, quantum spaciū faciant sex hordeola.

Ad §. III. pag. cit.

(4) *Digitus, seu latitudo pollicis*] Hujus in Scriptura semel tantum fit mentio Jer. LII, 21. ubi crassitudo columnarum ænearum ארבע אַצְבָּעוֹת quatuor digitis polluisse memoratur. Est hæc definitæ mensuræ species, pars pedis decimæ sexta, & sic minima mensurarum continuorum, quæ quia per digitos, tanquam suum principium declarantur, Filiae digitorum appellantur. Et recte quidem de pollicis latitudine Auctor, cum ceteris doctoribus, exponit. Quia vero nomen Hebræum non magis dicit majorem digitum, sive pollicem, quam minimum, LAMY intelligere mavult digitum communem. Quin quatuor istos digitos, qui latitudine sua crassitie columnarum æquiparantur, censendos esse statuit quatuor transversos digitos, inter quos pollex non numeratur. Qui scrupulus quoque, a FRANC. IVNIO injectus, vellicasse videtur Autorem nostrum. Quia tamen inter latitudinem pollicis & minimi digitii, notabilis intercedit diversitas, nihil certi hac mensura definiretur, si promiscue de digitis acceperis. Præstat itaque, communi stare sententia, quam Hebræi passim tueruntur. Inde varia rursus nata adagia. Metiri digitis, pro, rem ad pulvisculum excutere, & ac-

Q. 99

cura-

curatus fere expendere, quam par erat: *Transversum digitum non secedere, pro exacte ductum sequi, ne vel minimum a regula aberres. Extremis attingere digitis, cum levissime aliquid tractatur &c.*

Ad §. IV. pag. 157.

(5) *Palmus*] תְּפַח Hebræis audit, Græcis παλμῆς, de quo R. IECHAIAS in Schalchælet Hakkabbala, רְאֵבָה אֶמְרָה בְּכָל מִקְוָה mensura Thopbach omni loco est spacium quatuor digitorum, & quidem exponente R. DAVID. KIMCHIO אֶצְבָּעוֹתָה רְבּוֹקָה digitorum cōbarentium seu conjunctorum. Quinam autem Rabbiniis *Palmus dolens* qui *Palmus ridens* vocetur, infra monebitur Annot. 9. HIERONYMVS modo *Palmyum*, modo *quatuor Digits*, modo *tres Vncias* reddit: *Palmus enim tres Vncias habet, quatuor autem Digits*. Græcis appellatur δοχ-μή, ἀπὸ τῆς δέχεσθαι, ab accipiendo, five comprehendendo, & dantulodόχην, quasi comprehensio per quatuor digitos. Exod. XXV, 25. coronæ aureæ, qua præcingenda erat mensa, altitudo præcipitur esse πάδ. Confer etiam 2 Chron. IV, 5. & 1 Reg. VII, 26. Adagialiter quoque, pro brevi & exiguo alicujus rei modulo adhibetur, quando Psalm. XXXIX, 6. David conqueritur, Deum dies sibi dedisse ήραχτ palmos, h. e. brevissimos, quibus non plus ævi superfit, quam est palmus. Porro *parvulos palmorum*, Jeremias perquam brevissimæ staturæ & tenerrimos appellat, Thren. II, 20. horrendam ævi sui famem depingens, in qua matres comederint liberos suos adhuc palmares.

Ad §. IV. pag. ead.

(6) *Major vocatur ρίνι*] Illam, quam Author adhibet, inter Palmum majorem & minorrem, distinctionem GVIL. BVDAEVIS dicitur ad-invenisse; & eo facit, ut Latinus Interpres vetus concilietur & excusat, qui utramque mensuram, τοψή & ρίνι communi palmi vocabulo reddit, quam curatus expresserunt Græci, illam

παλαισήν, hanc σπιθαμὴν exponentes. Et multum omnino utraque differt. ρίνη / Chaldaicis atque Syris ρίνη, tribus constat palmis, five digitis duodenis, vel novem pollicibus, & ut R. DAV. KIMCHI in libro *Radicum* definit, tantum continet intervallum, quantum est digitis expansis, inter pollicem & digitum minimum five auricularem, quæ Spithama est, Latinis Dodrans pedis, vel simpliciter Dodrans, mensura novem constans uncis. Hujus mensuræ, & in longitudine, & in latitudine, fuisse perhibetur pectorale Pontificis, cui iudicium erat Vrim- & Thummim Exod. XXVIII, 16. XXXIX, 19. Præterea Goliath altus fuisse perhibetur sex cubitos, & spithamam, 1 Sam. XVII, 4. Quando autem Jes. XE, 12. Deus dicitur cælos expandisse σπιθαμα, tum idem est, ac levissimo negotio. Versatur enim Propheta in celebranda Dei maiestate & omnipotenti virtute, qua ad stupendas cum excitandas, tum sustentandas moles, nullis opus habet machinis, sed quasi pugillo & palmo, mare & cælos constituit, & adhuc conservat. Juvat perspicuum & solidam totius commatis paraphasim, Theologi accuratissimi, IOH. GEORG. DORSCHI, hic inserere, quam in Disput. XIII. Pentadecadis ex Psal. CX. §. 49. p. 465. subministrat: Deus vastissimas & profundissimas totius Oceani aquas tam facile continent, quam facile homo paucas aquæ guttas pugillo complectitur. Totus ergo Oceanus Deo res est adeo parva, quam est aqua, quam vola vel pugillo metimus & stringimus. Idem cælos palmo ponderavit. Palmus est extensa manus, ab extremo pollice, usque ad minimum digitum; quod si contrahas manum, fit pugillus: q. d. sicut Atlas a Poëtis fingitur, calum bumeris sustinere, ita vere Deus, cali mundique Atlas, immo creator, non bumeris, sed palmo, seu manus sua supposita, non tantum metitur, sed & appendit, libratur, & quasi ponderat, ingentem illam molem & vastitatem: &c. In eandem sententiam, elegantissimam lege, licet explicationem verborum vernacularum, in GEIERI de omnipresentia Dei Medit. XXXI. p 607. Ast VITRINGA Comment. in b. l. per spithamam intelligit canonom

nem, & mensuram perfectissimi judicii, quæ est perfecta ratio, summæ potentia juncta, quæ in nullo Ente est, quam in Deo. Hoc ut evincat, provocat ad Jerem. X, 12. Jobi XXVI, 13. Psal. XXXIII, 6. tanquam ad parallela. In iis quidem locis, sapientiae divinæ creatio cælorum tribuitur, spithame autem apud Jesaiam per sapientiam illam directe non explicatur.

Ad §. V. pag. cit.

(7) פָּעֵם Pes] Ab ARIA MONTANO inter mensuras Geometricas refertur, idem faciens ac נֶגֶל Pes, juxta ARIAM duobus, juxta Auctorem nostrum, quatuor constans Palmis minoribus. In dimensione templi Ezechielis legitur cap. XLI, 6. atque tot peperit difficultates, ut VILLALPANDVS, & Interpretes passim, obscuritatem loci, ex hac voce oriundam, gravissime accusent. Rever. IOH. FRIDER. STARCKIVS in Comment. ad b. l. פָּעֵם pedes reddi posse negat, quia Angelus non pedibus, sed cubitis, metitur. Hinc ipse vices exponit, & cubicula certis vicibus distincta designari observat, quorum numerus ad XXXIII assurrexit. Vterque vocis significatus cerebro Scripturæ usu confirmatur; hic tamen præferendus posterior. Certe Pedis mensuram laudatus supra EDWARD. BERNARDVS in Mensuris Distantium §. IX. priscis Orientalibus plane denegat, inquiens: *Hebrei, Chaldei, Persæ, Arabes, Aegyptii, & reliquias quasi orbis, saltem brachio suo, ejusque partibus sunt usi, quod urbanius equidem factum, & facilius & accuratius, ad reliqua intervalla comprobanda.*

Ad §. VI. pag. 157.

(8) אַמְתָּה, Cubitus, Vlna] Quæ dicitur אַמְתָּה Vlna, appellatur etiam גּוֹמֶר, quod utrumque vocabulum hinc sensu proprio, cubitum, sive os brachii extensem, ab ima manu ad brachii curvaturam, quo osse innitimus, designat, hinc translato sensu mensuram denotat cubitalem, quæ a brachii flexu ad digitii medii supremam

usque partem putatur. In genere pro quacunque mensura ponitur, ut Jerem. LI, 13. advenit cubitus avaritie tua, h. e. tempus, quo Deus terrimæ avaritiae, & nefando quæstui modum ac mensuram fixit. Statuit enim Deus modum peccato, quamdiu tolerare velit, priusquam ad vindictam procedat, ut Genes. XV, 13. inquit IAC. ALTINGIVS ad b. l. Tom. I. p. 942. b; ubi mensuram avaritiae, cum Ephæ impietatis Zach. V, 6. confert. S. B. SCHMIDIVS autem exponit: Venit finis tuus, quem meruit mensura, impleta avaritia, oppressione, & deprædatione multorum populorum, tyrannice tractatorum. Sed prior expositiō ponderosior æque ac simplicior est. Hinc etiam proverbia manarunt, v. g. eadem tibi mensura, eodem cubito metentur, quo jus talionis describitur: item, κατὰ πῆχυν ἐπεδίδει, juxta cubitum profecit, de eo, qui profecit maximis accelerationibus: et si aliter reddant alii, de eo nimirum, qui promotus esset ad majora, aut qui ordine legitimo progreditur, tanquam si dicas, a minoribus ad majora paulatim, & καὶ πόδας processit. Ceterum, antiquissima hæc deprehenditur fuisse mensura, ante diluvium jam usurpata, quam nimirum arcæ modus a Deo Noæ præscriptus legitur Genes. VI. Posthæc universum opus Tabernaculi eadem in deserto est definitum, Exod. XXV sqq. Sacerotalium urbium suburbana, milenos in ambitu cubitos ex his continebant Numer. XXXV, 4. Bis mille cubitorum spaciū inter Israelitas & arcā, viarum ductricem, erat præfinitum Jos. III, 4. Denique tota Templi, atque aliorum, quæ a Salomone perfecta sunt, ædificiorum fabrica, hujus mensuræ rationibus constabat i Reg. VI sqq. Sed & lignum ad Mardonie necem ab Hamane paratum, L cubitis altum fuisse, bis commenmoratur Esther. V, 14. & VII, 9. Ezechielis quoque templum ad cubiti mensuram æstimabatur cap. XL sqq. Et Zacharias volumen volans, viginti cubitorum longum, & decem latum, visum sibi refert cap. V, 2. Huc etiam WASERVS cap. VI. Pygmæos refert, a cubiti mensura, extremae Indiae incolas, quos ternos dodrantes non excedere PLINIVS memorat;

& MÜNSTERVM notat, qui Ezech. XXVII, n. per *Gammadim* tales homunciones designari existimaverat.

Ad §. VI. pag. 157.

(9) *Continet Pedem & dimidium, seu sesquipedem*] Vt Judæi metiuntur, sex טפחים Palmis constat, h. e. Digitis viginti quatuor. Est enim mensura duplo major, quam תרָה tribus constans Palmis; adeoque semicubitalis. Ita MAIMONIDES ad Massech. שורובין de commisionibus termini Sabbathici, statim ad cap. I. Mischn. I. Præterea scito, inquit, quod quevis *Vlna*, cuius in Erubbin, in Succab (cujus Mischna I. præcipitur, quot ulnis patere debeat Tabernaculum in latitudine & altitudine) in Kelajim fit mentio, sit בְּכָל אַמְתָּה בִּנְנוּתָה רְלֵש טפחים בְּכָל מִקּוֹם *Vlna media*, h. e. quod habeat sex Palmos in omni loco. Idem repetit R. OBAD. DE BARTE-NORA ad h. l. sed uberioris explicationis gratia adhuc addit: *Palmus vero omnis habet quatuor Digitos in pollice* (h. e. 4. pollices) nisi quod non nunquam metiendum sit טבח עזב per *Palmum Dolentem*, h. e. ejusmodi *palmum*, in quo non reliquet quicquam taxationis, inter digitos pollicis, unum & alterum, sed constricti sint, ut unus alterum tangat: nonnunquam vero danda sit aliqua laxatio inter pollicem & pollicem, ut alter alterum non tangat, qui *palmus* vocatur טפח שׁוֹחֵן *Palmus Ridens*, h. e. non adeo constrictus & rigorosus. Posthac pâulo latius exponit, quo tempore metiendum sit per *Palmum dolentem* seu striatum, quo iterum per *Palmum ridentem*, seu latiorem, quæ hoc transferre non facit ad rem. Hic itaque est πῆχυς μέτριος communior cubitus, seu יְדֵי כָּנָן cubitus viri Deut. III, II. εξάδωχος, sex palmorum, qui frequentissime occurrat.

Ibidem.

(10) *Cubitas sacer*] Communis Rabbini-
rum sententia fert, velut geminum Siclum, ita
geminum pariter obtinuisse Cubitum in mensu-
ris, Communem, de quo haec tenus dictum, & Sa-

crum, qui duplo fuerit major. Verum non eodem modo declarant. R. ABRAHAM הרופא in libro שלטי הגבורים cap. LXXII. (quem locum BVXTORFIVS quoque produxit in Histor. Arcæ Fæd. cap. VII. p. 85.) ita habet: Scendum, Cubitos, de quibus Rabbini nostri loquuntur, non fuisse omnes aequales, & ejusdem generis. Nam Cubiti altaris aurei, cornuum, ambitus, & fundamenti seu fundi ejus, fuerunt quinque Palmorum, secundum R. IEHVDA in Talm. Menachot cap. XI. Mischna §. Et hi vocantur קטנות Cubiti parvi. Verum Cubiti structurae templi, & reliquarum rerum sacrarum, fuerunt sex palmorum, secundum sententiam R. MEIR, quam omnes sequuntur. His cubitis dimensus est Moses Tabernaculum, & vocantur של משה Cubiti Mosis; item, אמות בִּנְנוּתָה Cubiti mediocres: quod in Sanctuario cubiti fuerint his aliquanto maiores &c. Juxta hanc interpretationem, Cubitus communis fuerit quinque palmorum, sacer vero sex; quam metiendi rationem etiam ARIAS-MONTANVS tuetur, cubitum legalem sex palmorum, communem autem quinque tantum fuisse afferens, atque secundum posteriorem, lectum Ogi, Regis Basan, h. e. sepulcrum aut loculum ferreum, ut ipse interpretatur Deut. III, II. metitur, ita ut in longum ferme XLV, in latum autem XX continuerit palmos. In eandem sententiam concedit WASERVS cap. VI. illam vero opinionem, quod communis Hebræorum cubitus, palmis duntaxat tribus, sacer vero, ut pote duplo major, palmis sex definiatur, non alio niti observat fundamento, quam a paritate Sicli, qui vulgaris duplo minor, sacer duplo major sit estimatus. Atqui geminum statuentes cubitum, ad Scripturæ provocant auctoritatem, quæ altitudinem columnarum ænearum Salomonis i Reg. VII, 15, XVIII cubitis, sacrjs nempe, 2 Chron. III, 15 vero, XXXV cubitis, communibus quippe, duplo minoribus, definiat: porro Ezech. XLIII, 13. mensuram altaris describat, cubito, cubito & palmo; unde elicunt, cubitum Babylonicum minorem fuisse Hebreo five Sacro, uno palmo. Denique in subsidium vocant i Reg.

1 Reg. VII, 10. ubi lapides fundamenti Templi, mensurati cubito sacro, habuisse perhibentur octo cubitos, sed profano, cubitos decem. Verum quicquid est istius distinctionis, id omne BERNARDI LAMY pag. 96 sqq. expludit, nec nisi unum cubitum in Scripturis constanter adhiberi contendit; quia alias in omnibus Scripturæ locis, ubi cubitorum fit mentio, animus merito anceps fluctuaret, cum nullibi Scriptores Sacri admoneant, quis Cubitus ipsis innuat, Sacerne, an Communis. Hinc JOSEPHVS quoque distinctionem illam ignorat. Loca autem illa, præ evincendo gemino cubito in medium prolata, facili negotio invicem componit. In libro Regum quæque columna alta statuitur XVIII cubitorum, Paralipomenis, ambæ simul junctæ XXXV habuisse dicuntur cubiros, uno scilicet dimidio vel ad caput, vel ad pedem singularum relato. Apud Ezechielem genus mensuræ defini niri ait, scilicet in mensura cubiti, qui in palmos dividitur. Lapidés vero fundamenti, cuius Templum innitebatur, omnes quidem innui fuisse grandes, disparest tamen, alios X, alios VIII cubitorum. EDWARD. BERNARDVS ita conciliat: *Instauratores Tempri secundi, cauti nimis, Pollice uno auxerant Cubitum veterem, sive Mosaiicum. Aurifabri etiam, sub Herodibus, modulis vasuum sacrorum, dimidium pollicem addiderant.* Masæta Celim cap. XVII, §. 9. Cubitus denique ἐπτάδωρος direxit Templum Propheticum, Ezech. XL. Verum nulli dubitamus, LAMIO nostrum adjicere calculum, & geminum cubitum. Rabbinorum saltē commentum censemus. Cum enim adeo dissentiant duplicitis cubiti patroni, ut inter πεντάδωρον, ἑξάδωρον & ἑπτάδωρον. Autent ancipites, testimonia vero Scripturæ commodam patiantur interpretationem, non est, cur in tantam nos immergamus hæsitationem, ex qua emergere vix datur. Vnus Ezechieli locus nimium favere videtur sententiæ priori: in quam eundem rapit quoque WASERVS. Sed omne dubium tollit Propheta, quando cap. XLI, 8. מלו. הַקְנָה plenitudinem calamitatis, diserte definit שׁשׁ אֶמֶת sex cubitis, absque ullo palmi addi-

tamento; nec dubium est, quin eadem in tota ædificii, partiumque ejus commensuratione, obtineat ratio. Hinc superius data ad cap. XLIII, 13. sufficiat responsio, quam LAMIVS uberioris confirmat Lib. V. cap. VII. sect. 4. p. 825. Quod denique de Cubito Regio, qui trium digitorum longitudine superaverit Cubitum communem, Author addit, nullo Scripturæ nititur fundamento, a STANISLAO GRSEPSIO tamen cit. loc. p. 412. magna confidentia asseritur his verbis: Apparet Reges antiquitus pondera & mensuras suas habuisse, quæ peculiari nomine Regie dicebantur; nec id apud Hebreos solum, sed & apud alias gentes Regibus usu venisse, credendum est. Nam & HERODOTVS scribens de rebus Persicis, cubiti quoque regii meminit, quem vulgari cubito dicit maiorem tribus digitis fuisse. Majores mensura apud Hebreos, Regia peculiariter dictæ, sicut & pondere, sesquiplam habuerunt proportionem ad minores mensuras, quas minores communes cum aliis suæ gentis hominibus habuerunt. Batus regius major sesquibatum minorem capiebat &c. Quæ omnia, ut ex Scripturis probasset, optarem. Constat enim HERODOTO sua fides de Persis: de Hebreis tamen nondum video evictum.

Ad §. VIII. pag. 158.

(ii) חבל [Funiculus, Funis] Interdum diserte restringitur addita usus nota, חבל המורה Funiculus mensorius, Zach. V, 2. ut plurimum autem vocis notio, ex Contextu, aut substrata materia est petenda. Varie enim accipitur: vel pro agrimensorum instrumento, quo Josua terram promissam tribubus Israel dispartitus est cap. XVII sqq. Ita Amos. VII, 17. dicitur: Et terra tua dividetur funiculo, h. e. aliis in possessionem cedet: vel meronymice pro regione, vel tractu, ut Deut. III, 4. Et cepimus totum funiculum, h. e. regionem Argobi, Zeph. II, 5. ve habitatoribus funiculi maris, i. e. regionis maritimæ: vel pro cœtu & societate, ut 1 Sam. X, 5. funiculus, h. e. globus, seu turma Prophetarum appellatur: vel, pro portione hereditaria, sive pos-

possessione, funiculo velut definita, quomodo *funiculus possessionis Dei* Deut. XXXII, 9. Dei peculium salutatur. Confer Ps. XVI, 6. LXXVII, 35. Vnde Michæ II, 5. *projicere funiculum* dicitur, pro hereditatem partiri. Reète autem monet Auctor, justam ejus longitudinem ignorari, quia aliis contractior erat, aliis productior. Ex *HEBRODO* enim & *PLINIO* de Persis, ex *STRA-BONE* de Aegyptiis, quibus utrisque familiaris perquam & frequens erat funiculi sive *τεσχοίης* mensura, affatim constat, ejus longitudinem, in quibusdam locis CXX stadiis, in aliis XL in aliis LX in aliis XXX constitisse. Sic Jof. XVII, 15. Manassi dicuntur *decem* funiculi accidisse, cuius incertum est, quot stadia complexa sit hereditas.

Ad §. IX. pag. 158.

(12) *תְּדֵפָה Arundo, Calamus*] *תְּדֵפָה* proprie est calamus aquaticus, seu arundo in ripis limosis plurimum nascens, unde *arundo quassata* Jef. XLII, 3. *arundo a ventis agitata*, Matth. XI, 7. & 1 Reg. XIV, 15. nec non, *in arundinis quassatae scipione confidere*, 2 Reg. XVIII, 21. Jef. XXXVI, 6. Ezech. XXIX, 6. elegantissima metaphora, in adagiis usurpatur. Præterea calamus aromaticus est Exod. XXX, 23. quem quidem *WASERY*s saccharum producere perhibet: calamus quoque in candélabro sacro Mosis, propter externam similitudinem Ex. XXV, 29. Hic loci autem perticam notat mensuram, dimetiendis structuris & agris idoneam, sex cubitos longam, juxta ea, quæ ex Ezech. XLI, 8. paulo ante differuimus. Si vero, cum Rabbinis & *WASERO*, commati 5. capititis XL. inhærere cupias, juxta ea, quæ supra *Annot.* 9. observavimus, loco priore palmos strictiores, posteriore laxiores intelligas, & hoc paēto palmum unum sex cubitis adjiciens, facillime utrumque Prophetæ locum conciliabis. Quiā Græcis & Romanis decem pedes producta erat, μέτρον δεκάπεργη Decempeda vocabatur. Contra vero ea, Cannam Hebraicam εξαπήχου, sex cubitorum, sive 36. palmorum; h. e. novempedam facit *E.D. BERNARDVS* cit. loc. §. 18. & a

Decempeda Græcorum ac Romanorum §. 19, 20. distinguit.

Ad §. X. pag. 158.

(13) *Minima hujus generis fait טען Passus.* Passuum quidem naturalium ac proprie dictorum, stata nulla est & fixa mensura, quia non æquali homines omnes incedunt gressu, sed breviores alii, alii longiores conficiunt. A Geometris autem ad certam & definitam passus revocatus fuit distantiam, ita ut passus Hebraicus pedibus quinis æquetur. Isque *passus major* vocatur, seu *Geometricus*, ad quem verba referas 2 Sam. VI, 13. Ab hoc distinguitur *passus minor*, qui proprie gressus est, quantum minimum spaci in progrediendo intercedit, inter digitos prioris pedis & calcaneum posterioris, quod duos pedes habet & semis, quodque est dimidium passus majoris, & טען vocatur 1 Sam. XX, 3. ubi adagialiter spaciū peregrinum notat, quo præsentissimum capitum sui periculum David scite describit. Vocatur etiam a Rabbinihs פסועה / cum elementorum permutatione, & מפשעה.

Ad §. XI. pag. ead.

(14) *Στρόδιον, Stadium*] Vti Aegyptii Scheenis locorum intervalla metiebantur, quibus singulis stadia tribuebantur XL; & Persæ Parasangis, quæ singulæ stadia Attica continebant XXX vel passuum Persicorum; Hebraicorumve tria millia; ita Græci stadiis, quorum singula CXXV passuum, *PLINIO* auctore, vel pedes DCXXV teste *COLVMELLA*, utrosque quippe Romanos, completebantur. SVIDAS ita definit: στρόδιον κατὰ μῆνος ἔχει πόδας χ. stadium in longitudine habet pedes sexcentos. In putando stadio Græco miram demonstrat industriam *E.D. BERNARDVS* §. 22. ubi simul observat, *FLAV. IOSEPHVM* loca sacra stadiis ejusmodi Græcis dimetiri, sicut eadem miliaribus, sive signis Romanis, *EVSEBIUS, HIERONYMVS,*

MVS, & IOH. PHOCAS describit. In Novo Fædere Luc. XXIV, 13. de discipulis Emaunticis memoratur, die resurrectionis Dominicæ eos profectos fuisse eis κώμην, ἀπέχσαν σάδιος ἐξίκοντας ἀπὸ ιερουσαλήμ, in pagum distantem stadia sexaginta ab Hierosolyma. Rabbini, Syra voce סְבִיעָה אַסְטְּרוֹתָא אַסְטְּרוֹתָן efferunt, & Græciorum morem ac mēnsuram imitantur. Talmudicorum stadium ρως vel ρος vocatur, curriculum, ab Hebr. רַץ currere, & 625 פְּסִיעָה olim erexerunt. Videatur hac voce ad locum certaminis digitum intendere, qui stadii nomine pariter venit, quo Paulus respicit, quando ad τὰς ἐν στάδιῳ τρέχοντας, eos, qui in stadio currunt, I Cor. IX, 24. provocat. Vnde stadium Olympicum, stadium Laodicenum &c. dictum. Ἰπτικὸν σάδιον, Circus equestris, quatuor stadia complectebatur, quale adhuc Constantinopolitanum, & alia videntur. Sic Hippodromium Oenomai, quatuor stadia longum, unum latum &c. In N. T. præter citata loca, stadiorum fit mentio Joh. VI, 19. XI, 18. Apoc. XIV, 20. XXI, 16.

Ad §. XII. pag. 158.

(15) Milliarium est spatium mille passuum, plurimum tamen apud Hebreos]. A numero mille passuum cuiusvis populi, nomen sortita est hæc distantia, ut milliare sive milliarium Romanis, μιλιον vel μιλιάρεον Græcis, eademque voce Hebreis autem מילא & מילא diceretur. Pro diversitate ergo passuum, qui genti uni majores, alteri minores in usu erant, disparitas putanda est milliariorum. Hebreis porro cum passus recepti essent duplices, majores, qui proprius passus dicti, & minores qui gressus erant, ut supra Amot. 13. monuimus, hinc duplicitas generis enata sunt millaria, majora, secundum passus estimata, & minora, secundum gressus. Vnum itaque majus duo conficiebat minora. Hinc intelligi potest MAIMONIDES, quando Hilel Tephillath cap. IV. אלף ערך ארבע טולין quatuor millaria metitus, dicit: שְׁמֻוֹנָה אֲלֵפִים אַמָּה que-

oeto mille cubitis constant. נֶשׁוּן enim quarta pars τῆς פְּרָסָה erat, quæ octo mille cubitos, seu gressus continebat; itaque milliare duo millia gressuum, h. e. passus majores mille complectebatur. Quando vero WASERVS cap. IX. §. 2. observat, Veteres quia spacium milliare lapidibus & cippis signabant, Hebreos בְּנֵי אַבְנָה & בְּנֵי מִצְבָּה / Latinos vero cippum & lapidem pro milliari accepisse, nisi quis forte malit de statuis Mercurialibus intelligere, quas ad monstrandum iter facientibus viam, κατὰ χώρας olim erexerunt. De Romanis facile largior, quod apud FLORVM, LIVIVM, VALER. MAXIMVM, aliosque probæ note scriptores veteres, nil frequentius est, quam quod ad Lapidem itinera metiantur. Hebreis autem iste vocum usus plane ignoratur. Monimenta quidem erigebant & lapides, verum nec viarum indices, nec mensurarum testes, sed ad memoriam rei gestæ conservandam & ad posteros propagandam; quale de Jacobo Gen. XXVIII, 22. XXXV, 14, 20. de Mose Exod. XXIV, 4. de Samuele I Sam. VII, 12: aliisque bene multis, memoratur. Ut frustra sit, qui hanc lapidibus & statuis apud Hebreos vel notionem tribuit, vel consuetudinem. Milliaris autem mentionem injicit Christus, quando Matth. V, 41. si quis te angariabit ad milliare unum, abi cum eo duō, ut significet, Christianos a vindictæ cupiditate tam procul abesse debere, ut duplices potius plagas, sive incommoda ferre malint, quam malum male rependere.

Ad §. XII. pag. citat.

(16) Apud quos vox כְּבָרָה [Cabarrah] Ter hoc vocabulum, & semper voci אַרְץ junctum, in Scripturis legitur, Gen. XXXV, 16. XLVIII, 7. & 2 Reg. V, 19. nec tamen satis liquet, quid propriæ notet. Duplex enim circa illud controversia agitur. una: utrum sit vocabulum simplex, an cum כ servili & præfixo compositum? altera: quis propriæ ejus sit sensus? Compositam credit Auctor, secutus MERCERVM, PAV-

LVM FAGIVM, atque hi KIMCHIVM. Alii, absque præfixo servili, nomen simplex statuant, ab **הַכְבֵּיר** multiplicavit, cui adstipulatur WASE-RVS, quasi **אַרְתִּףְאָסְרָוָס** exiguum terræ spaciūm notet; quod longe petitum videtur. Dotiſſimus FVLLERVS *Miscell. lib. II. cap. XV.* vocem per metathesin unius literæ, idem esse vult ac **רַכְבָּה**, *equitatio*, cursus equestris, quia Græcorum Hippodromum, de quo mox, habuit in mente. Sed convenientior nobis videtur sententia LUDOVICI DE DIEV, qui **ברֶתֶת** agrum designare observat, quem Rabbini בר. dicunt, ut hic in forma constructa arvum designet, sive tantam agri longitudinem, quantam CC fulcis efficit arator. Quocum paria faciunt TREMELLIVS & LVNIVS, pro spacio exiguo, sed lignoto habentes. Nobis, cum definire distantiam non detur, communī quodam vocabulo, quale est *jugerum*, circumscribenda videtur, ut **כְּבָרָתָה** circiter *agrūm terra* notet. Præterea, sensum vocis multum implicarunt interpres. LXX Græci reddiderunt: ἐγένετο δέ, οὐνα ἦγγυσε χαβραθά τῇ ἐλθεῖν εἰς Ἐφεσόν, ubi χαβραθά ipsum est Hebr. כְּבָרָת: sed paucō plenius mentem suam exponunt c. XLVIII, 7. ἐγγίζοντος με κατὰ τὸν ἵπποδρόμον χαβραθά τῆς γῆς, τῇ ἐλθεῖν Ἐφεσόν, appropinquante me, secundum Hippodromum, Chabrata terra, ut venirem Ephrata, ut via Hippodromi designent, quantum restiterit viæ ad urbem Bethlehem, a loco mortis & sepulturæ Rachelis. Multum insudat Hippodromi spacio excutiendo HEIDEGGER. in Hist. Patriarch. P. II. Exerc. XIII. §. 21. Sed laterem lavat, qui vel Jacobum, vel Mosen, Hippodromum cogitassem somniat, licet omnino tanto agri spacio Interpretes Græci cippum Rachelis a Bethlehem abesse declarent. Res autem ipsa reclamat, cum uterque locus plus quam unius Hippodromi intervallo fuerit disjunctus. Arabs sane vertit *milliare terra*: idemque statuant Hebræorum nonnulli, quos tamen R. BECHAI auctoritate MAIMONIDIS confutat, qui suis oculis vidisse testatus sit, non esse inter statuam Rachelis & Bethlehem, ne quicquidem *milliare*.

Hinc etiam testis **אַוְתּוֹתָנֶς**, R. BENIAMIN TVDELENSIS in *Itinerario p. 47.* distantiam illam esse ait כְּחַצְׁבָּל dimidium circiter milliare: quod Hippodromi stadium multum adhuc excedit. Vulgatus inepte vertit: *venerno tempore*, quod calculo suo approbat CORN. ALAPIDE, & PERERIVS, quasi diceretur: *juxta tempus*, quo terra cibum & segetes profert, idque tempus non de autumnio, sed vere intelligunt. Dudum ante hos, hanc interpretationem, ex aliorum suæ gentis mente, recensuit, & quæ non sit פְּשׂוֹט sensus loci *literalis*, repudiavit R. SAL. JARCHI ad Gen. XXXV, 16. Ut autem ta-ceam, laudatum supra HEIDEGGERVM satis evicisse, Jacobum autumno potius, quam vere, Bethlehem venisse; textus diserte docet, non de tempore, sed de spacio itineris, locique distantia, sermonem esse; & suffragatur parallelia 2 Reg. V, 19, ubi viæ distantia liquido innuitur, quando Gehasi narratur insecurus esse Naamamem, cum abiisset ab Eliseo כְּבָרָת הָרָץ quasi tractum terra. Vrget hoc argumentum excitatus jam JARCHIVS, additque: existimo ego, quod (istud) כְּבָרָת sit nomen mensura soli, ut puta spaciūm milliaris, vel amplius, sicut tu dicis: צָמַר חֲלֻקָּת julerum vinea (Jes. V, 20.) item: שְׁרָת partem agri: ita in ambulatione hominis datur nomen mensura כְּבָרָת spaciūm terra. Etsi vero circa milliaris spaciūm mihi non conveniat cum R. SALOMONE, quod nimis mihi censetur remotum, reliqua tamen, quæ affert, sententiam meam, quam supra produxi, confirmant.

Ad §. XIII. pag. 158.

(17) *Quædam mensuræ aridorum, & quædam liquidorum*] Quemadmodum continuorum dimensio, propria & generalissima voce, כְּרָה, ita discretorum, vel שׁוֹרָה appellatur. Est autem in sensu simplici & primo, *principatum tenere*, in metaphorico, *dimentiri*, quia dimensio quædam rerum divi dendarum princeps & dominus est. Generalis vocis significatus observatur Lev. XIX, 35. ne per-

*perveritatem exercitote in dimensione (agrorum scilicet, vinearum, vel spaciiorum) in pondere (sive trutina vel libra) aut in mensura, aridorum vel liquidorum. Sic i Chron. XXII, 29. Levitæ dicuntur constituti ad rationem mensuræ, h. e. quantitatis aridorum & liquidorum, quæ ad sacrâ facienda adhibebantur, v. g. farinæ, olei, vini, & aliarum, ad oblationem munerum requiri solitarum, rerum, ut justam præceptamque continerent mensuram. Quando autem Ezech. IV, II, 16, 18. denunciatur Judeis, eos in funesta obsidione Hierosolymitana, aquas bibituros **בְּמִשְׁוֹרָה** in mensura, dira siti, horridaque fame, eos misere cruciatum iri, significatur. Mensuras apud Græcos & Romanos, ita dispescit IAC. SPONIUS *Miscell. Erud. Antiqu. Sect. IX.* p. 305. culleum, amphoram, urnam, congium, fuisse tantum liquidorum: modium, tantum aridorum: sextarium, heminam, quartaria, acetabulum, cyathum, ligulam, utrorumque. Idem pôrro ex Scheda, **PITHOEI** manu exarata, mensuras ita distinguit: *Cochlear babet dimidiā drachmam: Cochlearia tria Concham faciunt: Conchæ octo cyathum: Cyathi novem, heminam: Heminae duæ sextarium: Sextarii sex, congium: Congia quatuor, modium: Modius unus & semis, urnam: Vrænae duæ, Amphoram: Vrænae tres, Cadum seu Artabam: Modii quindecim, Gomor: Gomor duo, Corum.* Quæ lucem affundunt iis, quæ sequuntur.*

Ad §. XIII. pag. 158.

(18) *Certo testarum gallinacearum mediocris magnitudinis numero*] Principium mensuræ liquidorum apud Judæos, est **כַּיְצָה** h. e. capacitas ovi gallinacei mediocris, quod rursus in quinque partes, tanquam unciolas, dividitur. Ita definiunt Magistri in Traet. **כלים de Vas** (non Chelaim), ut perperam allegatur ab ARIA MONTANO, indeque vitoiose transscrribitur a BERN. LAMY cit. l. *Sect. III. p. 103.* cap. XVII. *Mischn. 6. כְּבִיצָה שָׁאַמְרוּ לֹא גְּרוֹלָה וְלֹא קְטָנָה אֶלָּא בִּנְוִוִּית quando dixerunt (Magistri), *instar. ovi,**

non magnum, nec parvum, sed mediocre intelligunt. Ad quæ verba MAIMONIDES commentatur: *Notum est, quod mensurandi modi per quantitatem ovi, instituti sint ex Lege, sicuti dictum est, quod ovi quantitas polluit immunditiæ cibi.* Ita *Mischn. 5. cit. loc. de malogranato;* & *Mischn. 8. de oliva pronunciat;* utrumque in genere mensuræ nominatum, nec magnum, nec parvum, sed mediocre designare. Quod autem de pollutione cibi monet MAIMONIDES, explicatur ab ipso ad tract. **ערלה de arborum preputiis** cap. II, *Mischn. 4.* ubi ex sententia HILLELIS in genere edicit, *edulia polluta non polluere alia, nisi in iis inveniatur quantitas ovi:* hæc enim censebatur minima, unde ad constituendum mensuræ cuiusvis principium fuit relata in cavis. Num vero vas quoddam minutæ mensuræ, antiquitus in usu fuerit, quod a forma externa, Ovum appellabatur, quod vult **GRSEPSIVS** cit. l. p. 434. an saltem ex ovorum capacitatem æstimate sint mensuræ majores, quod vero magis videtur simile, nunc non definimus; licet facile damus, veteres inter pocula cyathum habuisse, formam ovi referentem, quod **ATHENAEVS & HESYCHIVS** testantur, unde tamen vas mensuræ minimæ nondum conflatur.

Ad §. XIV. pag. cit.

(19) *Intelligo id juxta mensuras Winterie*] Ita Auctor noster, æque ac EDWARD. BERNARDVS, uterque Anglus, ad patriæ suæ mensuras, pondera & nummos, pariter BERN. LAMY ad Gallicas rationes, ista omnia revocat & componit, satius facturi omnes, si, ut exterris consulerent, vel antiquis Græcorum aut Romanorum mensurandi & æstimandi modis fuissent usi, vel descriptionibus ejusmodi generalibus mentem suam declarassent, quas caperent omnes.

Ad §. XV. pag. 159.

(20) *Cabus continebat tantum קב*] Interdà μέτρα ἔνεα, aridorum mensuras, minima Hebrewis

bræis est Cabus, quæ sextam continebat partem Seæ vel Sati, & tantum capere perhibetur, quantum continere possunt testæ ovorum gallinaceorum XXIV, & homini sobrio diurni cibi mensura æstimabatur. Quando autem 2 Reg. VI, 25. tam dira Samaritas pressisse fames memoratur, ut quarta pars Cabi stercore columbarum quinque scilicet argenteis venderetur; adeo in diversas rapuit sententias hæc narratio Interpretes, ut perleat oīnibus, vix invenias, in quo acquiescas. Stereus columbinum in cibum vertere, quod plerique hic factum credunt, licet horrida fames adigeret potuisse obfessos, frustra tamen id tentatum fuisse perhibent alii, quod in columbinis excrementis, calidissimis omnium, nihil supersit, quod ab homine digeri, aut in nutritionem corporis expectari possit. Hinc alii eo prolabuntur, ut stercore isto Samaritanos non pro cibo, sed pro lignis, usos fuisse censeant, cum tempore obsidionis lignatum exire non lieceret. Verum reclamat Textus, juxta quem non frigoris, sed famis, quærebatur levamen. KIMCHIUS, R. DAVIDIS parens, novam invenit viam, ita explicans: *Est quarta pars ejus, quod est in ventriculo columbarum, nempe frumenti. Evolabant enim columbae, & in agris comedebant frumentum; reverse in urbem capiebant ac interficiebantur: homines autem frumentum illud ex ingluvio earum colligebant ac vendebant, ut inde durante obsidione viverent.* Ita quidem בְּנֵי ponenter pro חַדְרָה ingluvio, ventriculo, atque חַרְוֹנוּם stercus, pro comprehenso in ingluvio frumento. Quæ velut coacta funt & dura, ita vix fidem invenit commentum. Quor enim columbarum ingluviem evacuasse oportuit, ad unum implendum Cabum? & tot occisis in dies columbis, quamdiu duraturus fuisset iste mercatus? Denique ut permutationem vocis cum דְּבָרָנוּם חַרְוֹנוּם taceam, quam verecundia causa intradunt Judæi, aliasque præterream Explicationes; vasti vir ingenii & infinita lectionis, SAM. BOCHARTVS integro Cap. VII, lib. I. Hierozoici, P. II. in hunc locum data opera inquirens, profligatis septem sententiis,

ipse demum cibum vilissimum hoc stercore columbini nomine indigitari existimat, & genus ciceris exponit, magnoque cum doctrinæ apparatu ex Arabismo tuerur. PAULUS aliter CASPAR. NEVMANNVS *Dissert. ad LEIBNITIVM p. 21.* mavult purgamenta leguminum & frumentorum intelligere, columbis alias projectare solita. Nos primæ adhuc, ut tristissimæ, verbis tamen Textus onanum optime respondenti, inhæremus interpretationi, ad id, quod obvertebatur, regerentes urgente Saguntina ejusmodi fame, miseris mortales, non tam quid alimentum præbeat corpori, quam quod latrante expletat stomachum, querere, atque istud interdum deglutire, quod primum est obvium, licet alias a natura sit alienum.

Ad §. XV. pag. 159.

(21) *Abstulerunt mulieres*] De garralitate mulierum, præter dipterum ab Auctore citatum, quod in Gemara Mass. Kidduschin fol. 49. col. 1. legitur, frequens Hebræis est proverbium: הרכוּן כִּזְבָּר Loquacitas reperiatur in mulieribus. Cui jungas, quæ ex profanis scriptoribus notarunt Christiani, ZEHNERVS Cent. II. Adag. 55. p. 340. DEL RIO Adag. Sacr. I. p. 572. VALESIANA p. 96. VELLOSO Comment. in Judith. Præfat. **. PINEDA Comment. in Job. XXV, 4. pag. 418.

Ad §. XVI. pag. 159.

(22) *Omer continet*] Hujus mensuræ capacitas diserte definitur Exod. XVI, 37. והעمر עשוּת האיפה הוה est autem Homer decima pars Ephæ: unde Paraphrastis Chaldaicis עֲשָׂרֶת JOSEPHO ὁ Ασταξων transfertur, quin & Num. XV, 4. עֲשָׂרֶת Decima ἀετλῶς, & οὐαρ ἐξοχὴν vocatur. Ephæ ergo eum definatur LXXX Cabis, h. e. capacitatem testarum ovoidrum gallinaceorum CCCCXXXII; Homerum capere inde colligitur, Cabum cum dimidio, & quintam Cabi partem, seu quantum capiunt testæ ovo-

ovorum XLIII & quinta ovi pars. Descendit vocabulum vel ab עַמְרָה ministerio alicuius uti, vel commodum ex aliqua re percipere, ut sit Homer quasi, mensura subministrando & percipiendo Israëlitis vietui quotidiano serviens: vel ab עַמְרָה quod est manipulus frugum, ut mensura sit, continens tantum granorum, quantum communiter ex manipulo frugum excuti potest. **BARTENORA** Comment. ad God. נִלְנָתָן cap. II. Mischn. 6. ita definit: *Omer erat decima pars Ephæ: Ephæ continet tria Sata, Satum autem sex Cabos, unde fiet, ut XVIII Cabi sint in Ephæ: Cabus continet quatuor Logos: decima pars LXXVII efficit Logos, & decima pars duorum Logorum efficit quintam ovi partem & ovum, quia Logus conficit sex ova.* Monet autem simul, non eandem omni tempore hujus mensuræ fuisse rationem, quia in terra Canaan, sextam partem addiderint majores mensuris; unde factum, ut Omer, qui in deserto valebat septem Logos, & ovum cum quinta parte ovi, posthac Hierosolymis valeret sex Logos. Porro cum venerunt Zippori, addiderunt sextam mensuris Hierosolymitanis, ut sex Logi fierent quinque, & hanc esse quinques quartam partem farinae, de qua ad conficiendam חלה placentam dicto loco præcipit Mischna. Ceterum Homer, Græcis Γομός, non aridorum solum, sed & liquidorum fuisse mensuram, decem Cotulas capientem, ex Ezech. XLIV, 13, 14. liquet; ubi de primitiis olei sermo est, statimque subjicitur: ὅτι αἱ δέκα κότυλαι εἰσὶ γομός, quia decem Cotyle sunt Gomor: quod in Hebreo legitur, decem Bath sunt Homer.

Ad §. XVII. pag. cit.

(23) סָנָה **Seah**, Σάτον, **Satum**] Σάτα juxta SVIDAM, quod est Chaldaicum סָנָה. Est tricesima Cori, & tertia pars Ephæ, quandoquidem XXX Sata Corum, & III, Epham præcise ceperunt: singula vero tres Homeres, & Homeris trientem, five sex Cabos, vel quantum capiunt testæ ovorum gallinaceorum CXLIV. Gen. XVIII, 6. Abraham uxorem jubet tria Sata

simile, pro tribus hospitibus parare; Levitic. XXII, 14. quinta pars Sati fit mentio; 2 Reg. VII, 1, 16, 18. Elisa predicebat, fore ut postero die Satum similæ uno statere, & duo Sata hordei tandem venirent, quod & ita evenit. Matth. V, 15. τὰ μοδίς fit mentio, quod Syrus Interpres סָנָה satum exponit; unde simul constat, stante posteriore Templo, eandem in usu fuisse mensuram. Et hinc Interpretes Latini vulgo reddunt modium, respectu habito ad modium Atticum, vel Syriacum, vel Babylonicum, vel Arabicum, cui exacte & præcise respondet סָנָה Hebræorum. Quando autem de mensura agri dicitur, Seah conficit quinquaginta ulnas per quadratum, inquit **BARTENORA** ad Mischn. I. Cap. III. in Tract. פָּנָח de angulo: unde intelligi potest, quod 1 Reg. XVIII, 32. dicitur, Eliam circa altare suum canales effodisse, quantum soli caperent duo Sata seminis. **MAIMONID.** Not. ad Mischn. 2. Cap. II. tract. **כלאים** de Heterogeneis ita pariter definit: Spacium Sati est spacium quinquaginta cubitorum, per quadratum, cuius spaciæ mensura conficit duo millia & quingenta cubitorum; & totum spacium per computum Geometriae erit duo millia cubitorum & quinquaginta, tam per lineam circularem, quam quadratam, aut triangularem, aut cujuscunque figura.

Ad §. XVIII. pag. cit.

(24) אֶפְרָאֵם Ephæ continet tria Sata] LXX Interpretibus οἴφι, vel ϕι, 3 Sata explebat, 18 Cabos, 72 Logos, 6 Hinnos, 288 Rebiitas, & 432 Ova. Tantum nimirum capiebat in aridis, quantum in liquidis Bathus, velut Ezech. XLV, II. diserte dicitur: Ephæ & Bath mensura unius sunt, ad tollendas decimas Chomeris pro Batho, & decimam partem Chomeris pro Ephæ. Juxta Chomerem enim erit mensura tua. Chaldæus pro Ephæ Hebræorum ponit חלה סָנָה tria Sata, Exod. XVI, 37. Hinc colligit r. SALOMO, decimam partem Ephæ capere, quantum capiunt testæ ovorum 43, & quinta pars testæ. Et tandem quidem accipi solebat pro oblatione plante,

centæ, **לְחֵדֶת** dictæ, & pro Minchis, seu oblationibus cibariis. Frequentissima ejus in Scripturis fit mentio, quando v. g. Rutha Moabitis, ex spicis collectis & excussis, Ephra invenisse memoratur, Ruth. II, 16. Eandem hordei mensuram Gideon in panes coxit, Angelo se allocuto proponendos Jud. VI, 19. Tantumdem farinæ Hanna, Samuelis mater, obtulisse sanctuario legitur I Sam. I, 24. Tantum polentæ David, fratribus in militia agentibus, a Jesse patre, ad Tribunum deferre jussus est I Sam. XVII, 17. Sic Jes. V, 10. in prædicta terræ sterilitate, semen Chomer Epham producturum minatur. In Novo Test. per **σάτα τέλα** describitur a Christo Matth. XIII, 33. Hinc colligit **ARIAS MONTANVS**, regiam & maxime communem ac celebrem hanc fuisse mensuram, ceterarumque mensurarum omnium rationes continentem, ad publica etiam commercia maxime omnium usurpatam; cum primis, quod, cum de mensuris vel æquis vel inquis agitur, hujus tantum generis, tanquam ceterorum exemplaris, fit mentio, ut Deut. XXV, 14. *Non erit in domo tua Ephra & Ephra, verum Ephra integra & justa erit tibi.* Conf. Prov. XX, 10. Amos. VIII, 5.

Ad §. XIX. pag. 159.

(25) **לְחֵךְ** Lethech continet quindecim mensuras] Definiente **KIMCHIO**, **RASCHIO**, & **Judaïs** ceteris, est **חַמְרָה** dimidia pars Chomeris, quæ alias Hebræis **אַרְרוֹב** / Græcis **ἱμικόνες**, **HIERON.** semicorus dicitur, quod geminam Lethecam caperet Corus vel Chomer. Hinc apparet, continuisse illam V Ephas, Sata XV Chomeres XXV, Cabos XL. Ejus fit mentio Os. III, 2. & mulierem adulteram comparavi mihi Chomere hordei & Leteca; ubi per Chomerem Corus intelligitur, per Lethecam vero Semicorus, sive dimidius Chomer. Hebræis æstimatur justum asini onus.

Ad §. XX. pag. ead.

(26) **חַמְרָה** Chomer] Quia LXX Interp. tories pro **χόμηος**, inscite & ambigue posuerunt **γέμως**,

tantum turbarum dederunt **EPIPHANIO** & **THEODORETO**. Valet autem XXX modios Hebraicos, X Ephas, II Lethecas, DCCXX Logos, & Hebræis **յְשֻׁתָּם** æstimatur onus camelii: quod contra Autorem notamus. Est enim sacrarum mensurarum maxima, sicut **מִקְוָה** Rabbiniearum. Confer Levit. XXVII, 16. Num. XI, 32. Ezech. XLV, II. Non tam a **אֲסִינָה**, quod Autori cum aliis placet, quam a **חַמְרָה** & **חַמְרָה** **cumulus**, **acerbus**, appellatur Jud. XV, 16. Exod. VIII, 14, 10. Hab. III, 15: quod tantum frumenti, quantum mensura illa capiebat, justum cumulum faciat: unde **ISIDORVS**: Chomer, inquit, a similitudine collis sic vocatur. *Conservati enim modii triginta, instar collis videntur, & onus camelii efficiunt:* Lib. XVII. Origin. cap. XXV. fin.

Ad §. XXI. pag. cit.

(27) **כּוֹר** Corus, eadem mensura fuit cum Chomer] Juvat sane hoc afferre observationem **STANISLAI GRSEPSII** cit. supra loco p. 397: *Hoc saltem interest, quod Chomer est vox antiquior, & Hebræis usitator, & ut ita dicam, magis vernacula.* Corus autem, quem Hebrei Cor dicunt, vox non perinde antiqua videtur, nec ita Hebræis usitata. Non enim vel in Mosis libris, vel apud Prophetas, usquam reperitur, præterquam apud Ezechielem, cap. XLV, 14. Esdras, cap. VII, 22. & in libris Regum, I cap. IV, 22. V, II. ac 2 Paralip. II, 10. & XXVII, 5. & videtur ad Hebraeos ab externis pervenisse, quibus, ut apparet, magis usitata, quam Hebræis fuit: id quod ex scriptis IOSEPHI, & Septuaginta translatione colligi potest. IOSEPHVS enim Græce scribens, Cori voce sape utitur, Chomer autem vox, nusquam in scriptis ejus reperitur. Septuaginta vero pro Chomer, sape eorum interpretantur; quod satis arguit, externis vocem hanc magis notam & usitatam fuisse, contra quam Hebræis, quibus vocem Chomer magis usitatam & vernaculam fuisse constat. Idem tamen utramque vocem notare, Doctores omnes fatentur. Adhuc vero laudatus **GRSEPSIVS** pag. 399. observat, quod decima Cori pars, etiam Corus

Corus dicatur, sicut decima talenti, talentum. Hinc componere ntitur IOSEPHVM, cum Sacris literis. Quod enim i Reg. V, II. traditur, Salomonem Tyriorum regi quotannis. præbuisse viginti millia Coros tritici, IOSEPHVS pro viginti millibus scripsit duo millia, decem Coros pro singulis Coris computans; quod ex alio IOSEPHI loco fusi declarare satagit. Verum in HAVERKAMPPI editione IOSEPHI, lectio FLAVIUM Textu Sacro ex asse conspirat, quando lib. VIII. Antiqu. cap. II. §. 9. ita habet: στεψ μὲν ἀντῶ πατ' ἔτος πέμψας δισμηρίας κόρες, καὶ τοστεψ ἐλαῖς βάδες. Mittens quotannis tritici quidem viginti Cororum millia, oleique totidem Batos. Meliorum Codicum fide, hanc letioneim, in locum vocis δισχιλίας, perperam positam mendosis editionibus, se restituisse testatus IOH. HUDSON *Annot. ad b. l.* Operam ergo ludit GRSEPSIVS, utriusque numeri conciliatione: quod obiter noto.

Ad §. XXII. pag. eand.

(28) *In rebus aridis metiendis*] Nec hoc per omnia fidem meretur. Corus enim tam liquidarum quam siccārum rerum mensura erat, testibus melioris notæ interpretibus omnibus. Vnde in eit. i Reg. loco, qui in Codice Hebræo cap. V, commate 25. legitur, כור tam de חיטוֹת tritico, quam de שמן כתית oleo contuso, adhibetur.

Ad §. XXIII. pag. cit.

(29) *לָגֶן* continet sex Ova] Minima Hebræorum in liquidis, post Ovum, mensura est *לָגֶן* & Syr. *לְגַנָּא*, unde enatam esse Latinorum *Lagena*, & Græcorum λαγύν vocabulum, magno consensu passim viri docti tradunt. Vide GER. IOH. VOSSI Etymolog. p. 279. a. Comprehendit hæc mensura sex ovorum communium capacitatem; vigesimam quartam partem Seæ vel Sati, & duodecimam Hinis, adeo ut XXIV Logi æquales fuerint Seæ, & XII Logi æquales Hini. Captu pronior est hæc descri-

ptio, illa MAIMONIDIS, quam Not. ad cap. VIII. Mischn. 5. Tract. פָּנָח subministrat, quam ob nominis in gente sua celebritatem, adscribimus: Dicimus, mensuram illam, quæ continet quatuor digitos super quatuor digitos, & in altitudine continet duos digitos ad septem denas digitorum, hic autem digitus, quo mensurat quantitatem eam, est ex digitis manus, pollex, quando in concavo continet istam, quam diximus quantitatem, sive ea sit figuræ quadratae, aut circularis, aut triangularis, aut alijs figuræ, esse eam dicimus Logum: & quarta ejus pars vocatur רביעית לָגֶן Logum: & quarta ejus pars vocatur רביעית שְׁמִינִית oœlava pars; קָב Cabus continet quatuor Logos. Vnde simul colligitur, Logum in quatuor, quin & in octo partes, tanquam uncias subdividi consuevit.

Ad §. XXIV. pag. 159.

(30) *הַיּוֹן conficit 72 Ova*] Creberrimus hujus mensuræ usus, in vini & olei rationibus exponendis, occurrit in Scriptura; v. g. Exod. XXIX, 40. ubi decima pars Ephæ similaginis miscebatur quarta parte Hinis, olei contusi, & libaminis quartæ partis Hinis vini, in agnum offerenda præcipiuntur: Cap. XXX, 24. ad confiendum unguentum sacrum, præcipitur afferri Hin olei olivæ: Num. XV, 9. fit mentio dimidi Hinis olei, & vers. 7. trientis Hinis vini, & vers. 4. quadrantis Hinis olei: Ezech. IV, II. propheta populo horribilem, in diuturna obfessione Hierosolymorum, famem sitimque minatus, prædictit fore, ut aquam ad mensuram bibat, sextam partem Hinis, de tempore in tempus statum. HIERONYMVS Comment. in Ezech. cit. loc. definit: Hin duos Choas Atticos facit, quos nos appellare possumus, duos sextarios Italicos. Rabbinis continet Hin XII Logos, dimidiā partem Sati, seu modii Hebraici, sextam Ephæ seu Bathi, tres Cabos, 48 Rebiitas, 72 Ova. Hinc dimidi Hin tantum capiebat, quantum 36 ovorum testæ; triens Hinis, quantum capiunt 24 ovorum testæ; quadrans, quantum capiunt

capiunt 18 ova. Ab ED. BERNARDO mensura tam liquida censetur, quam siccata.

Ad §. XXV. pag. 159.

(31) בָּתָּה Bathos, ejusdem erat quantitatis cum Ephā] Ejusdem in liquidis capacitatis fuisse, cuius in aridis fuit Ephā, ex Ezech. loc. cit. patet. In liquidis continebat VI Hines, sive LXXII Logos. Quando autem mare æneum Salomonis 1 Reg. VII, 26. bis mille Bathos capiebat, ast 2 Chron. IV, 5. tria millia comprehendisse perhibetur, gemina suppetit conciliandi ratio. Alii enim, cum ABARBENELE, bis mille Bathos liquidorum, tenere censem ter mille aridorum, eo quod cumulus ex aridis additus mediæ parti totius excepti æqualis sit. Alii vero bis mille numeratos credunt ordinarie, qui ex instituto regis inferebantur, cum alias totum mare usque ad summitatem ejus capere posset ter mille; uti componit WASERVUS. GRSEPSIVS p. 422. hic iterum Bathum regium & communem distinguit, cuius mutuo sesquipla fuerit proportio, unde componi possit numerus uterque: quod est τὸ ἐν αἴρῃ λαμβάνειν.

Ad §. XXVII. pag. 160.

(32) ξεστός, Sextarius] Nomen apud Græcos vetustiores non obvium: ξέστην autem e Romana dictione corrupta formatam esse sequioribus temporibus, GALENVIS testatur lib. I. de compositione medicamentor, secundum genera: ubi disertè perhibet τῆς ξέστης neque mensuram, neque nomen apud vetustiores Atticos reperiri, sed una cum imperio Romano utrumque in Græciam pervenisse, quamvis mensura impar sit Romanæ. Prioribus Græcis κοτύλη, Cotyla major & Attica ejus loco usurpari consuevit, utpote quæ ad sextarium proxime accedit. Juxta ED. BERNARDVM §. 17. sexta pars est Congii, duas Cotylas continens, tam rei humidæ, quam siccæ mensura, qua triticum, oleum, aqua, mel, ponderari ac æstimari consuevit.

Ad §. XXVIII. pag. ead.

(33) χαῖνξ, Chœnix, mensura] Cum ipsum vas deponat, tum rem vase dimensam, sive liquidam, sive aridam; utrisque enim inserviit. Sed variae fuerunt Chœnices, & disparis magnitudinis, de quibus erudite præceperunt FVDAEV S de Aſſe, ejusque partibus lib. V. p. 538 sqq. WASERVUS de Mensur. Hebr. lib. II. cap. 3. ED. BERNARD. §. 19 sq. Harum minima Chœnix Opilionum dicebatur, eratque biliris; porro Attica, quæ villicorum censebatur, triliris, quam & Aegyptiam BERNARDVS dicit; hanc ημερίσιον τροφὴν, cibarium frumenti diurnum existimatam SVIDAS perhibet, sive frumenti mensuram, quam unus homo quotidie absumere possit. Evidenter hoc patet, ex computo HERO-DOTI, qui de Xerxis exercitu, quem maximum adversus Græcos duxit, ejusque vietu, verba faciens in Polymnia seu lib. VII. p. 508, tandem subdit: εὐεῖτω γὰρ συμβαλλόμενος, εἰ χοῖνια πυρῶν ἑκατὸς τῆς ημέρης ἐλέμβανε, καὶ μὴν πλέον, ἑδεῖα μυριάδας μεδίμων τελεομένας ἐπ' ημέρην ἑκάτην, καὶ πρὸς τοικοσίγε τέ ἄλλας μεδίμυντος καὶ τεσσαράκοντα: siquidem ut Chœnicem frumenti quisque in singulos dies acciperet, & nihil amplius subducta ratione invenie centena densa millia medinnum quotidie absumi potuisse, & trecenta præterea quadraginta medimna. Vnde apparet, Chœnicen vietum hominis fani diurnum fuisse reputatam. Inde Corinthios χοῖνικορέτερος Apollinem Pythium appellasse existimant, quod servos multos, isthoc dimenso nutriri solitos, possiderent. Hinc illa quoque Attica καὶ τὸ ἔξοχὸν μέτρον dicebatur. Denique Chœnix Italica erat, Vinitorum cognominata, quæ pendebat uncias tritici duodequinquaginta, h. e. libras quatuor, unde quoque quadrilibris dicta. Porro Chœnix Georgica, tritici Romanas uncias quinquaginta pendebat, quia mensuræ Georgicæ ratione sesquialtera Atticis erant majores. Ultimo Chœnix Militaris, pendens Romanas uncias LXXX, dimensum erat diurnum ingenuis olim militibus, quæ Hebræorum Cabo exacte respondebat.

Ad

Ad §. XXIX. pag. 160.

(34) Μετέρης, Metreia, Joh. II, 6.] Hic in nuptiis Canæ Galilææ, appositæ memorantur sex ὕδραι λιθίαι, αὐτὰ μετέρης δύο ἢ τρεῖς, singula capientes circiter duas aut tres Metretas: aut, si inæquales fuerint, sensu disjunctivo, ita ut una altera esset capacior, & nonnullæ duas, aliæ tres caperent mensuras. Quia vox μετέρης a LXX pro Hebræorum η Batho ponitur 2 Chron. IV, 5. is vero 18 aut 20 mensuras aquæ

communes cepisse censetur, talis hydria duobus tribusve Bathis constans, dimidii dolii, quod Ohma dicitur, seu quod excedit, capacitatem habuisse censetur LAMPIO in b. l. Sane de Attica Metreta passim traditur, sextarios septuaginta duos continuuisse, quam Batho quoquæ mensuram tribuit JOSEPHVS lib. VIII. Antiqu. cap. 2. Ex instituto in Hydriarum sex Joh. II. capacitatem commentatus est MATTHAEVS HOSTVS, cuius dissertatio Tom. VII. Criticor. Sacr. p. 1441. legitur inserta.

AD

LIB. VI. CAPUT X.

DE MONETA HEBRAEORVM CUPREA, ARGENTEA,
ET AVREA.

Ad supra memoratos Auctores Cap. præced. Annotat. 1. qui omnes etiam de Nummis Hebræorum scripserunt, addi poterunt ATHANAS. KIRCHERVS, de Nummis veterum Hebræorum, Chaldaeorum, Syrorum, in Oedip. Aegypt. Tom. I. Part. 2. class. 2: cap. II. disquisit. 3. §. 1. & 2. pag. 88-102. EDWARD. BREREWOOD, cuius de Ponderibus & Pretiis veterum numorum liber. T. VI. Critic. Sacr. p. 1093. legitur: HERMANN. CONRINGIUS, cuius de Nummis Hebraeorum paradoxa Helmstadii prodierunt A. 1675. IOH. HENR. HOTTINGERVS de Nummis Orientalium, Hebraeorum maxime, ac Arabum, quæ dissertatio Cippis Hebraicis subjuncta est p. 89. ADRIAN. RELANDVS, cuius de Nummis veterum Hebraeorum Samaritanis dissertationes quinque Trajecti lucem adspexerunt anno 1709. quibuscum conferri merentur, ex recentissimis, ERASTMI FROELICH, Lojolitæ, Annales Compendiarii Regum & Rerum Syriae, Nummis veteribus illustrati, Prolegom. P. V. pag. 74. & Tab. XVIII.

Ad §. II. pag. 160.

(1) Δεπτὸν, Minutum, seu quadrans ultimus, Luc. XXI, 2. Marc. XII, 42.] Est æs minutum, dimidium quadrantis, ut ex Marco liquido constat. A Syro שְׁמָנוֹן octans, seu pars octava Assarii redditur. Ponderabat Semidrachmam, valebatque denarii Romani partem octuagesimam, ut quadrans quadragesimam. Assarius vigesimam; interprete BREREWOODO cap. 2. פרוֹתָה nummus minimus. Judæorum, a פרט particulatim, singulatim aliquid agere, hinc הַפְּרוֹת סֶלֶע est, qui in minutos nummos mutat Siculum. Observat autem BYXTORF. Lex. Targ. b. v. duplēcē fuisse Prutam, aliam argenteam, aliam ex ære, adeo vero vilem, ut in partes minores non divideretur; æquivalebat enim dimidio grano hordeaceo, juxta MAIMONID. Hile. נְשָׁב capite primo.

Ad §. III. pag. eand.

(2) Κοδεάντης, Quadrans] Palæstinis קְוִינְטָרָם / Babyloniis vero קְוִינְטָרִיק dicitur; Assarii

sarii quadrans, duo ~~λεπτοί~~ valens, juxta EDWARD. BERNARDVM. Ast BREREWOD quartam partem Assis notare mavult, dimidium Assarii, ponderans Drachmam. Quando autem Matth. V, 26. dicitur: *Non egredieris e carcere, ἔως ἂν άπαντος τὸν ἔχατον ποδεῖσθαι;* donec solvas ultimum *Quadrantem*, integra restitutio innuitur, cui nihil quicquam desit. Est itaque phrasis proverbialis, qua rigida ad ultimum usque nummum persolutionis exactio indicatur, ita, ut ne quadrans quidem, vel vilissimi numismatis quicquam remittatur.

Ad §. IV. pag. 160.

(3) *Ασσάριον, Assarius vel Assarium*] De hujus valore MAIMONID. Hile. שקלים cap. I. ita præcipit: סלע *Salah* valet, quatuor דונרין Denarios: מעה Obolos: מעה, duo פונדיון pondiola: פונדיון, duo איסרין Assaria: פרוטה, unam octavam Assarii. Pondus autem unius est sedecim hordeorum: pondus איסר Assarii, hordeorum quatuor: פרוטה, dimidii hordei. Locum autem citatum ex Matth. X, 29, ex proverbiali locutione Hebræorum, qua dicunt *באייסר assario*, de re minimi precii & quasi nihil, collata Mischna Tract. חילין cap. ultimo, egregie illustrat BYXTORE. Lex. Targum: hac voce pag. 175 sq.

Ad §. V. pag. 161.

(4) *Gerah, erat vigesima pars Sicli*] Ita diserte definitur cit. loc. Exodi, & Levitic. XXVII, 5. Nummorum argenteorum levissimus inter Hebræos, cuius pondus, ex mente præstantissorum Magistrorum, ita definit RALBAG in Exod. XXX, 13. גרה הָו בְמִשְׁקָל ו' מֵדֶשׁ שְׁקָבָלו: גַרְגַר שְׁוֹרָה בִּנְוִוִתָה לְפִי מֵדֶשׁ שְׁקָבָלו: Gerah pondere æquat sedecim grana hordei circiter, prout excellentissimi Doctores nostri prodiderunt. In vocis Gerah etymologiam prolixè inquirit WASERVIS libr. II. cap. 13.

Ad §. VI. pag. 161.

(5) *Αγόραχ Agorah*] Legitur i Sam. II, 36. eritque omnis residens in domo tua, veniet ad incurvandum se illi לְאַגּוֹרָה כְּסֵף pro nummo argenti, & pro torta panis &c. ubi tanta posteritati Eli pauperies prædictitur, ut pro minimo numulo argenteo ventura sit, incurvatum se coram Zadoko Sacerdote, quod impletum legitur i Reg. II, 26. & 2 Reg. XXIII, 9. Moneta fuisse argentea, hinc intelligitur, & Scrupulum argenti a FORSTERO, Minutum argenti a PAGNINO vocatur; ejusdem ponderis ac valoris cum Gerah. Ab אַגָּר colligere, coacervare, Chaldaic vero mercari, mercede conducere, & locare, derivatur, de qua WASERVIS lib. I. cap. 15. & lib. II. cap. 14. consulendus est.

Ad §. VII. pag. 161.

(6) *Keſhitah*] Si signatus fuit nummus, imaginem Agni retulit impressam, unde nomen quoque sortitus est, quemadmodum Γλαῦης Athenis, vel βῆς alius Græcis dicebantur. Posset conferre cum nostris Cruciatis Joachimicis, ratione nominis a figura petiti, non ratione valoris. Vetus autem hic nummus Chaldaeorum aut Arabum fuisse videtur, ut ex tribus locis, quibus ejus sit mentio Genes. XXXIII, 19. Jof. XXIV, 32. & Job. XLII, II. lido quidam appareret. Vir summus, SAM. BOCHARTVS Hierozoic. P. I. p. 433 sq. rejecta notione agni, quia nuspianum, ubi de ovium pastu, preventu, immolatione agitur, haec vox comparet, Kefitham interpretatur sineeram monetam, quæ & justum habeat pondus, & αἰνιζόντας esset, immo quod ex auro & argento purissimo confata esset, & in qua pondus rigide & exacte observetur. קושט enim Hebræis veritas est Psal. LX, 6. & קשיט Chaldaeus sæpe adhibet pro vero, genuino & sincero. Hinc existimat, licet in Numis τὸ αἰνιζόντας ubique requiratur, potuisse tamen unam quandam speciem præ certis קשיטה nominari, quæ ex purissimo esset argento,

argento, nihil admistum habente metalli alieni. In medio relinquit, cuius fuerit valoris: rejecit autem Rabbinos, qui obolum minutum induxere, quia vero non sit simile, agnatos & amicos Jobi, qui gratulatum accedentes, Kestham singuli ei obtulerunt, vile adeo ac exiguum donum dedisse. Ob hanc ipsam rationem, oīem mavult Jobo a singulis amicis oblatam, quam nummulum unicum, **ADRIAN. A CATENEBVRCH Synt. Sap. Mof. lib. V. cap. V. §. VI. p. 286.** **ALBERT.** etiam **SCHVLTENS** in *Commentār. in Job. cit. loc.* agni notionem pariter respuit, quod nullum, ne in vicinis quidem linguis, Chaldaica, Syriae, Arabica, Aethiopica, Samaritana, illius significationis vestigium compareat; ipse vero **massulam auri** exponit ad stateram exacti, quamvis summa ipsa nec dum finiri queat. Contra vero **HOTTINGER.** diss. de nummis OO. p. 110. nummos hoc nomine notari existimat, quibus agnorum sive ovium insculpta fuit figura. Sed debilibus militat argumentis, quibus **BOCHARTI** & **SCHVLTENSII** sententiam præferendam duco.

Ad §. VIII. pag. 161.

(7) כְּסָפָה אֲגַיְוִגּוֹן, Argenteus] Proprie **Argentum** significat, quando autem sensu specifico, pro nummo sumitur, velut Gen. XX, 16. XXIII, 16. XLIII, 21. 2 Sam. XVIII, 11sq. Siculum denotat, & cum Chaldaeo nummo סֶלֶעָה & סֶלֶעָתָא / cum Hebraeo autem לְקָשׁ paria facit. Hinc in *Schalscheleth hakabbala* fol. 88. col. 2. regula generalis traditur: כְּסָפָה רָאמָר בְּתוֹרָה הֵוָה וְהֵוָה כ' מִשְׁתָּחַת לְקָשׁ quoties Argentum in Legē exprimitur, Siculum notat, i. e. viginti obolos. Valore scilicet aut pondere, non moneta. Recte enim præcipit **FROELICHIVS** infra citandus, p. 83: Nonnunquam loco Sicli argentei ponitur Argentum, Hebraice סֶלֶעָה, attamen hoc vocabulum ante Macchabaeorum tempora usurpatum, vel de rudis argenti pondere, vel de argentea aliarum gentium moneta accipiendum censeo. Attamen post illa tempora, eidem respondet in N. T. אֲגַיְוִגּוֹן, argenteus scilicet nummus Judæorum, qui Siclus est, unde **EUSEBIUS** lib. X. *Demonstr. Evang. cap. IV.* ubi a

Zacharia prædictum Judæ scelus memorat, τριάκοντα σατῆρες nominat, quos mox, ex **AQVILAE** & **S Y M M A C H I** versione, per τριάκοντα αγγύες, triginta argenteos exponit. Siculum enim Sanctuarii, ejusdem ponderis fuisse cum statere tetradrachmo Græcorum, monet **GRSEPSIVS** cit. loc. p. 356. Quocum tamen confer, quæ paulo post *Annozat. 12. ex FROELICHO* de pondere Sicli trademus. At enim vero αγγύεος Astor. XIX, 16. ubi de nummis Græcis fermo est, Drachmam Atticam valet. Græci enim pecuniarum summas numerabant Drachmis, velut Judæi Siclis, Romani Sestertiis, nos hodie Imperialibus, sive uncialibus. De Græco quidem αγγύεω Matth. XXVI, 15. & capite XXVII, 3 seqq. diversum sentiunt viri docti, **IOACHIMVS CAMERARIVS** & **THEODOR. BEZA;** αγγύεια idem valuisse perhibentes, ac Minam Atticam, centenariam videlicet, i. e. centum drachmarum Atticarum, sive Romanorum denariorum. Hoc itaque calculo, juxta **BEZAM**, Christus proditus fuisset coronatis Francicis trecentis. **CAESAR BARONIVS** ad *A.C. XXXIV. n. 15.* αγγύεια singula valuisse argenti libram contendit, adeoque pretium illud sanguinis fuisse vel librarum argenti 30, vel aureorum coronatorum trecentorum, probare variis rationibus nititur. Sed huic opinioni multa graviter opposuit **ISAAC. CASAVBONVS** *Exercit. XVI. cap. 8 sq.* eamque argumentis explosit haud contempnendis, αγγύεια Siclos fuisse demonstrans, cum לְקָשׁ & כְּסָפָה æquipolleant. Hinc judicium quoque ferre licet de sententia **GRSEPSII**, qui p. 389 sq. ita argutatur: Si quidem τριάκοντα αγγύεις scriptum haberemus, necessario intelligeremus triginta Argenteos. Verum cum τριάκοντα αγγύεια scriptum sit, possumus intelligere triginta summulas, ut ita dicam, hoc est triginta Siclorum auri pretia. Nam quod non triginta denarios hic intelligere debeamus, res ipsa arguit. Constat enim, pecunia illa agrum emptum esse, in sepulturam peregrinorum. Triginta autem denariis emi non poterat: quid enim tantillo pecunie emas? nam triginta denarii non multo plus valent quatuor taleris:

SS ss qua-

quapropter hic triginta ἀργυρία accipiemus, pro pretio triginta Siclorum auri. Utibantur autem tunic Judei, ut constat ex Evangelio, Romana moneta. Romanis autem Aurei didrachmales erant; quapropter XXX Aureorum bujusmodi premium trecentos superat denarios &c. Si hoc non est, quadrata miscere rotundis, nescio quid demum sit. Argenteos enim nummos cum aureis permutat, Siclos singulos in Denarios convertit, quorum singuli drachmæ æquipollebant, h. e. Sicli quadranti, nummos ex thesauro Templi deponitos, pro vulgari Romanorum moneta habet; ex iisque aureos didrachmales procudit, & denique in τετάνοντα ἀργυρίοις tricatur, ubi bene monente ERASMO SCHMIDIO, voce νομίσματα subintellecta, Textus est splendens. Tandem ante GRSEPSIVM, jam BARONIVS precium agri obverterat, hujus ut vitula illum arasse constet. Cur autem ager hic non potuit emi precio tantillo, cum Jeremias agrum, ut videtur, non malum precio emerit argenteorum septendecim? capite XXXII, 9. Forte autem sterile solum, quod εἰς ταφὴν sufficiebat, nec admodum amplum terræ spaciū, largius pretium non exigebat. Communi ergo Interpretum sententia, cum HENR. HAMMONDO, aliisque viris gravissimis inhæremus, per nummos argenteos in μισθῷ ἀδικίᾳ Judæ τὸ πεδότης, Siclos intelligentes, de quibus mox uberior erit dicendum.

Ad §. IX. pag. 161.

(8) Διδραχμον, Didrachmum, Matth. XVII, 24.] Erat nummus argenteus, duas valens Drachmas, h. e. dimidium Sicli; dimidium Stateris; quadrantem Vnicæ. Pendebant enim Iudei, ex lege divina Exod. XXX, 13. quotannis dimidium Siclum sanctuarii, singuli ab anno vi- cefimo etatis ad sexagesimum, in usus sacros, maxime ad conservationem Templi, impendendum. Ast, post redditum e captivitate, cum semisiclorum tanta ipsis non suppeteret copia, di- versa nummorum specie annuum illud tributum

penitus memorat Mischna tractat. שקלים cap. II. רכשعلו וישראל מן הנולח היו שוקליין §. 4. רבוננות חווו לשקו סלעם חווו לשקו טבעים ובקשׁו לשקו דזנרים Cum e captivi- tate rediissent Israelitæ, loco Sicli sui Darbonoth (monetam Persicam, quæ ipsis tum erat in usu, & cuius dimidium pro semisiclo suo quisque pendebat) offerebant, dein Selaim, tum Thabaim, (cuius premium erat פלגות סלעין dimidium unius Sela) ו' volebant tandem Sicli loco offerre Dinariim, quartam Sicli partem æquivalentes, quam tamen census sacri defraudationem nummularii reprimebant. Confer wVLFERVM ad hunc locum. Cum autem Pompejus M. Aretam, Arabiae Petree regem vicisset, & Hierosolymam Templumque occupasset, anno ante N. C. LXI, redditus hos Templi in ærarium Senatus, populique Romanî transtulit; a quo tempore διδραχμον singulis Iudeis indixerunt Romani, quotannis de quolibet capite pendendum in Capitolium. Census iste per certas personas, quales hic οἱ τὰ διδραχμὰ λαμβάνοντες dicuntur, quotannis colligi solebat, & Romam transferri. Errat itaque EDWARD. BREREWOOD cap. I. ubi h. loc. tributum Romanum designari negat, quia id Romanis nummis penitus fuit, juxta Matth. XXII, 17 sqq. Romanos autem nummos denariis maiores non percussisse. Verum distinguere hic liceat inter tributa Romanis solvi solita, ex prima institutione, & ex recentiori sanctione. Posterioris generis erat census ille, de quo Matth. XXII. agitur: ast hoc tributum translatum erat e Templo ad ærarium Romanum, hinc secundum primam ejus institutionem quoque tam valorem, quam nummi genus integrum reliquerunt Romani, & in ea moneta assumserunt, qua erat institutum.

Ad §. X. pag. cit.

(9) Στατὲ, Stater.] Græco nomine Si- clum Hebræorum notat, stateri Attico pondere omnino æqualem. Duo enim continebat di- drachma, adeoque tributo pro duobus, Christo &

& Petro, pendendo sufficiebat Matth. XVII, 24. Erat quippe nummus argenteus τετράδραχμος, quatuor drachmas valens. Quare autem hic loci, pro se & Petro tantum, non etiam pro reliquis discipulis, tum se comitantibus, δίδραχμον pependerit Salvator, causa est, quia ipse tantum & Petrus, ut appareat ex Matth. IX, 1. VIII, 14. cives Capernaumitani erant. Exigebatur autem census ab unoquoque in loco suæ sedis. Reliquorum vero discipulorum quisque in sua civitate δίδραχμον illud quotannis pendere necesse habuit, si domicilio alicubi fuerint gavisi,

Ad §. XI. pag. 161.

(10) Δηνάριον, Denarius] Nummus argenteus, plane Romanus, aut lupam Romuli, aut saepissime, præter bigas, quadrigasque, & notam fui X Romæ caput ostentans, cum Consule ἐπανόμῳ, anno V. G. CCCCLXXXIV. primum percussus. Ultimis temporibus Cæfaris imaginem & inscriptionem referebat, teste Matth. XXII, 19. EDWARD BERNARDVS §. 25. quadruplicem reperit denarium: Gordianicum, Consulare, Tiberianum, & Vespasianicum, quorum differentias, secundum cujusque pondus & valorem, curate ibidem evolvit. HOTTINGERVS p. 102. vocem דינר apud Hebræos, varie accipi obseruat, 1) pro quolibet nummo meliori post Siclum, 2) pro nummo aureo, vel argenteo, quorum ille 25 denarios argenteos valeat: ubi de valore denarii, ex Hebreorum Magistris plura. Argenteus quartam partem Sicli valebat & ponderabat. Quæ autem AuctoR noster de Denario Sacro & Vulgari monet, mox in descriptione Sicli discutientur.

Ad §. XII. pag. 162.

(11) Η Ζυζ, erat quarta pars argentei Sicli] Quadrantem Sicli valere, hinc ex versionibus liquet; velut Chaldæus 1 Sam. IX, 8. quartam partem Sicli, Η Ζυζ exponit, & Syrus idem nomen Luc. XV, 8. pro δέκαχυη ponit: hinc ex

diserta Judæorum definitione, v. g. ELIAE GERMANI in Tisbi, & KIMCHII ad Ezech. XLV, 12. ubi uterque Zuzam per drachmam explicant. Drachmæ ergo Atticæ, & denario Romano par fuit. In Mischna tract. חנוך cap. VIII. §. 8. ducentis Zuzim determinatur vietus annuus honestus homini pauperi, quantum qui habet, si mendicet, excommunicandus sit: ubi R. OBAD. DE BARTENORA monet, Sapientes ducentarum Zuzarum reditus seu proventum sufficere testimasse pauperi; quod ad vestitum & alimentum, per totum annum. Valent autem CC. Zuzim, quinquaginta Siclos.

Ad §. XIII. pag. cit.

(12) λκש Siclus] Hujus, quia prolixior est discussio, notamus I. Appellationem. A Rad. λκש appendit, libravit, ponderavit, est λκש Schekel, Siclus, cum pondus notans, & quidem definitio RASCHI in Exod. XXI, 32. חצי אונקיא dimidia unciae, quo ponderandi sensu legitur Exod. XXX, 23. 1 Sam. XVII, 5. 7. Amos. VIII, 5. 2 Sam. XIV, 27. tum celeberrimum monetæ genus. Vnde CONRINGIUS supra laudatus cap. IV. pag. 23. probe monet, Sicli vocem proprie pondus significare τετράδραχμον, atque ita omnis generis metallo adjici posse; ac a IOSEPHO saepè æri jungi, si illud ejus fuerit ponderis; hinc vero, saltim post solutam captivitatem, aut parta jam per Hasmonæos libertate, hoc nomine απλῶς usurpatam fuisse monetam argenteam, eodem IOSEPHO teste.

II. Valorem. Pondus Sicli recte definivit RASCHI per semiunciam, sive quatuor drachmas, ut IOSEPHVS, HIERONYMVS, HESYCHIVS, & tantum non omnes prodiderunt, qui de eo verba fecerunt. Licet autem LXX λκש saepè reddunt δίδραχμον, ut Genes. XXIII, 15. Exod. XXI, 32. Lev. XXVII, 3 sqq. non tamen de drachma Attica, sed Alexandrina sunt intellegendi, quæ Atticæ dupla fuit, ut didrachmum pondere Alexandrino, tetradrachmum esset Attico.

tico. Siclus ergo Israelitarum, Atheniensium Stateri omnino par fuit, eaque de causa interdum SYMMACHO & AQVILA ^{εστὶν} redditur: juxta nostram monetam exacte conficit dimidium Vncialem. EDWARD. BERNARDVS §. 34. qui curatius loqui malunt, inquit, *Mosis Siclum perpendunt granis hordeolis 320 argentum sane purum, Tyriumque: Siclum vero adis secunda, quam Selam proclivius nuncupant, granis hordei medio-cribus 384.* ER. FROELICH, mox citandus, ita tradit: *Siclus integer pondus granorum CCXXIX. quam proxime exæquat: grana vero hic sumimus librae Venetæ, qua eadem Norimbergensis, Pharmacopolis etiam nostratisbus usitata. - Est ista libra divisa in Vncias XII, more Romano, Vncia in Drachmas VIII, Drachma in Grana LX.* Mox porro obseruat: *Nummi Attici argentei terçadiæ quos, granis LV. Hebraici Sicli pondus fere excedere obseruantur.* Ex diversa igitur granorum aestimatione diversus etiam eorum numerus prodit.

Porro III. Figuram. Altera nimirum facie Vrnam refert, in qua Manna servabatur in sanctuario, cum inscriptione: שְׁלֵמָה וּשְׁרָאֵל Siclus Israelis, altera Virgam Aaronis efflorescentem, cum lemmate: קָרְבָּנוֹת הַרוֹשָׁה Hierosolyma Sancta. Vrnam Mannæ, ne cum calice aperto, in nummis nonnullis male expresso, confundamus, sollicite & eruditè monet RELANDVS Dissert. II. p. 5 sqq. Post VILLALPANDVM, KIRCHERVM, HOTTINGERVUM, aliasque, recensissime genuinos Siclos, æri incisos oculis subjecit ADRIAN. RELANDVS, & ERASM. FROELICH, Jesuita; in Annalibus Regum & rerum Syria Tab. XVIII. quorum explicationem supra exhibuit Prolegom. P. V. cap. 4. Ex quibus omnibus apparet, inscriptos illos esse literis præcis rotundis, quas perperam erudití quidam cum Samaritanis confundunt. Vnde CONRINGIVS ex instituto sibi probandum sumvit cap. VII. nullum nummum Assyriis, aut Hebreis literis inscriptum, esse bona nota, aut multum vetustum: Cap. VIII. non posse certis argumentis demonstrari,

nummos, qui Samaritanis characteribus sunt inscripti, captivitate Babylonica esse antiquiores: Cap. IX. omnes Samaritanis literis inscriptos nummos, esse Hasmonæorum & Herodum etate cœsos. Consentit FROELICHVS Proleg. P. V. cap. I. Charactere Samaritano inscripti sunt nummi omnes sub Macchabæis signati, quales tenemus citra dubium antiquos. Contra vero Numismata, Assyrio charactere insignia, quotquot ego viderim, vidi autem complura; omnia recentioris esse manus fabricam deprehendi, & procul ab ea, quam epigraphe mentitur, vetustate. Enim vero, HOTTINGERVUS Dissert. III. §. XI. p. 132 sq. tamen fluctuat, & utrisque antiquitatem largitur.

IV. Distinctionem. Auctor noster, cum superioris ætatis doctoribus Christianis, CASP. WASERO, aliisque, in quorum societatem BEN. ARIAS MONTANVS in Ephron, seu de Siclo, se abripi tamen non patitur, duplicem statuunt Siclum, Sacrum, sive sanctuarii, & Communem, qui alias quoque Regius appelletur, & quorum ille ponderis duplo hunc superaverit. Ita Rabbinorum, Patrumque veterum auctoritas suasit, qui ex verbis Levit. XXVII. 25. omnis estimatio tua fiet secundum Siclum sanctuarii, geminum hunc Siclum exsculpsérunt. HOTTINGERVUS p. 124. allatis utriusque sententiae momentis, licet propter constantem Hebræorum traditionem fluctuet, in eam tamen magis propendet, non nisi unum obtinuisse Siclum. Ast CONRINGIVS cap. X. p. 95. data opera negat, Siclum alium Sacrum, alium Profanum, olim in usu fuisse: eundemque Viri docti nostra ætatis BERN. LAMY lib. I. cap. VIII. sect. IV. p. 105 sq. FROELICHVS cit. loc. p. 84. ANT. BYNAEVS de morte J. C. lib. I. cap. 4. p. 363, aliquæ bene multi, omnino, & jure, explodunt. Siclus enim Sanctuarii in Levit. cit. loc. dicitur, quia in sanctuario asservabantur ponderum & mensurarum exempla, ad quæ cuncta a Sacerdotibus exigebantur, ad quorum quippe officium pertinebat, ut essent מִשְׂרָה וּמִרְחָה לְכָל super omne pondus atque mensuram; nulla vero ratione, quod geminus

nus esset Siclus, & ille Sanctuarii esset duplo gravior Profano. Certe, cum non sacrâ tantum, sed & profana, Siclo sanctuarii æstimentur; Siclique pars dimidia nunquam appelletur Siclus profanus, communis aut regius, sed inscriptio nem ferat **חצית השקל / Sicli Dīmidii**; illius porro nec **M A I M O N I D E S** nec **ΙΩΣ Ε Φ Η Β Ο S**, nec fide digni alii meminerint scriptores verusti; nec ullus etiam unquam visus fuerit profanus, cum omnes, quotquot reperti sunt, semunciae Romanæ antiquæ, sive Talero Imperiali dimidio ex æquo respondeant; & nihil demum certi afferant viri docti, qui distinctionem illam sequuntur: Hinc omnino concludimus, olim in usu non fuisse duplēcēm Siclum, quorum alter duplo gravior altero fuerit, sed unum, qui Siclus Sanctuarii dictus, in omnibus tamen contractibus, emtionibus, & negotiis civilibus rerum potiebatur.

V. Materiam. Aereos quoque tuerit **F R O E L I C H.** p. 83. **Sicli Hebrais erant**, inquiens, **nummi argentei & aenei**: solide tamen **C O N R I N G I V S** cap. IV. p. 20 sq. evicit, nummos omnes Hebræorum, qui dicti sunt Sicli, fuisse olim argenteos. Quos Vir doctus *Tab. XVIII. n. 5, 6, 9, 12, 13, 14, 21, 22. &c.* produxit, & *Proleg. p. 87 sq.* explicavit, nummos Judaicos fuisse largior, Siclos nego: quin & eam ob causam voc. **כְּסֶף Argentum**, cum Siclo permutari supra docuimus, quia Sicli, præter argenteos, non erant in usu. Quando autem **ΙΩΣ Ε Φ Η Β Ο S** Siclum eri addit, ponderis causa id eum facere, non quod Sicli aenei in hominum manibus versarentur, a nobis jam monitum est. Vnde constanter, & uno fere ore viri eruditii Siclum definientes, nummum argenteum dicunt.

VI. Subdivisionem. Ut enim Siclus cynosura erat, ad quam reliqui nummi examinabantur & æstimabantur, ita ille pariter proportionatam subdivisionem in partes admittebat. Habebat quippe semisses, trientes, quadrantes. Semisses, sive semificus Hebreis dicitur **בָּקָע Genes.**

XXIV. 21. Exod. XXXVIII, 26. vel חצי / aut קָל ממחית שְׁלֵמִים Exod. XXX, 13, 15. Triens Sicli, hechalot erant annum tributum, templo secundo ab Hebræis, civili decreto exhibitum Neh. X, 32. **רַובָּע / רְבִיעַת** vocant, cujus diserta fit mentio i Sam. IX, 8. Denique in **מעות Meas** Sive obo los XXIV Siclum Rabbini diviserunt, mente quidem, ut Siclos in tetradrachmas Græcas, & denarios Romanos eo facilius resolvere possent, non vero moneta signata.

Ad §. XIV. pag. 162.

(13) **זָהָב** [In genere quamlibet notat pecuniam, cuiusvis materiae vel formæ, prout nos certam pecuniae summam, sive argento, sive auro pendatur, *Aureos* sive *Aurum*, Germ. *Gulden* appellamus. Hoc sensu legitur 2 Samuel. XXI, 4. *non agitur mihi cum Saul* **עַל זָהָב de pecunia**: Jes. XLVI, 6. *prodigunt זָהָב aurum*, h. e. nummos & facultates suas. Quo referre licet i Petr. I, 18. nos non redemtos esse *Φθαρτοῖς ὀργυζόντων καὶ χειστίῳ corruptibili pretio, argento vel auro*. Hoc sensu Rabbinis est frequens. Speciatim autem certum nummorum aureorum genus designat, *sive Denarios aureos*, qui æquipolleant nostris Ducatis, *sive Siclos aureos*, qui didrachmum aureum erat i Chron. XXI, 25. asserente **H O T T I N G E R O** p. 130 sq. Priors dicebantur **דָנָר Denarius**, qui aureus valebat 25 Denarios argenteos, juxta Hebraeos apud eundem **H O T T I N G E R**. p. 102. Sic ED. BERNARD. §. 28. **דָנָר שֶׁל זָהָב aureus Judeorum denarius** pendebat æque didrachmum argenteum, valuitque justè contra 25 denarios argenteos, in præstantia auri, ut 25 ad 2. Sed de posteriori disceptatum fuit inter **H O T T I N G E R V M & C O N R I N G I V M**, ut prioris epistola, *in Paradoxis CONRING. p. 13.* & posterioris responsio *ibid. p. 26.* docet. Attamen caute observavit **C O N R I N G I V S**, de pondere, non de nummis sermonem esse, quod ipsa verba fontium requirunt, **שְׁלֵמִים Siclos auri, pondus sex-**

centorum. Nec enim ea etate moneta signata utebantur Judæi; nec Sicli ex auro unquam fuerunt conflati. Confer, quæ contra Siculum aureum disputat WULFERS ad Mischnae de Siclis cap. II. §. I. pag. 51. ubi locum vexatum ex 1 Chron. scite exponit & vindicat. Commodo ARIAS MONTANVS in Ephron: Non putamus, auream monetam aliquam fuisse, quæ Siclus diceatur: neque æream etiam. Quanquam non inficias ibimus, fuisse aureas & æreas monetas, verum aliis nominibus dictitatas. Ceterum quia disparem numerum exhibet posterior lib. Sam. cap. XXIV, 24. רְדָא אֶת־הַגּוֹן וַיַּקְרֵן דָּוִד אֶת־הַבְּקָרָה emit David aream & boves, in argento Siclis quinquaginta, BERN. LAMY cit. loc. cap. IX. sect. 6. p. 127. fontes sollicitat, ut sunt Pontificii in convicium texui saero faciendum proni. Subolet mibi, inquit, antiquarium aliquem, cui quinquaginta Sicli videbantur summa exigua, notas numericas depravasse, & Siclos argenteos in aureos mutasse. Sed parum emundata naris fuisse videtur. LAMYS, cum hoc ipsi suboleret. Non enim notis numericis, sed integris vocibus Saeri Scriptores numeros exprimunt; quo minus corruptelæ vel lapsi locus relinquatur. De auro autem & argento, consensus testatur Græcorum & Latini interpretum, IOSEPHI, & Commentatorum. Vterque autem conciliationem liquido subministrat. Primo emit David aream, cum bovibus & instrumentis, L. Siclis argenti, cum solum meditaretur sacrificium, quod memoratur in libro Samuelis. Posthaec autem, ubi vidi Deum placatum, templumque ibi ædificare constituit, universum montem, cum adjacente regione, sexcentis Siclis auri sibi acquisivit, ut diferte monet Scriptor Paralipom: quod nec ipsum R. DAVID KIMCHIVM fugit.

Ad §. XV. pag. 162.

(14) /דרכון (אוֹרְכּוֹן / de quo Efr. VIII, 27.] רְכָמָן & אוֹרְכּוֹן / רְכָמָן uterque vel idem nummus ἔγγραφος est, 1 Chron. XXIX, 7. Efr. II,

69. & VIII, 27. &, velut cum Auctore nostro ED. BREREWOOD censet, Persicus, a Dario nomen habens; ut idem sit, ac Daricum Perfarum aureum dixeris. Nam & Darius Hystaspis filius tunc regnavit, cum hi nummi aurei Esdræ tempore oblati dicuntur in templi structuram; & ab illo Dario procuos fuisse aureos optimos, HERODOTVS testis est, qui eam quoque ob causam Darici dicebantur, quod PLUTARCHO teste, in altera facie, Darii imaginem exhiberent. Valebat Daricus & Philippeus nummus, inquit ED. BERNARDVS §. 38, aut nummus in scenis Greecanicis PLATNI, & Alexandreus, & absolute χευτῆς (qua voce LXX reddunt) inter Scriptores Atticos, argenti drachmas Atticas 20. suo pretio, didrachma 10 aut 5 stateres argenteos: nec non 5 Darici æque potuerunt in mercatura contra 100 drachmas Atticas, quæ sunt mina tota argenti. Et paulo ante: Pondere autem duarum drachmarum Atticarum argenti, pretio libuit decuplo, sive quanti viginti drachma argentea, cudebantur olim σατῆρες χευτοῖ, sive Darici, qui iidem nuncupantur αἰδαρονίου. אֲדָרְכּוֹנִים. De his vide, si placet, HOTTINGER. p. 103. & WASER. lib. II. cap. XVI. Confer denuo WULFERVM ad loc. paulo ante cit. p. 50. qui inter Judæos non satis constare monet, num pretio æquales fuerint Darcon & Darchemon, ABEN ESRA & KIMCHIO diversam ponderis rationem statuentibus, aliis tamen secus sentientibus.

Ad §. XVI. pag. 163.

(15) מִנְחָה /mina, libra seu pondo] Hebræa auri Mina continet C Drachmas Hebraicas, seu, ut Auctor noster bene habet, C Siclos, h. e. ducentas Drachmas Atticas. EDVARDO BERNARDO autem Mina Hebraica, sive Prophetarum, valet duas cum dimidia libras, sive 240 Drachmas Atticas: Talmudica Rabbinorum C Drachmas. Vbi tamen non modo inter Minam auri & argenti, docente Auctore nostro, & BREREWOODO cap. IV. verum etiam inter veterem & novam, caute distinguas, quarum haec vilior

vilior & levior est illa, ut WASERVS præcipit lib. II. cap. XVII.

Ad §. XVII. pag. 163.

(16) *Secunda summa fuit ככֶר Talentum* [Talenti argentei] ratiō facili negotio investigatur ex cit. loc. Exodi, unde intelligitur, quod MMM Sicli, sive hodierni 1500 Vnciales vel Taleri, talentum conficerent, duplum nempe talenti Attici; talentum vero auri, duodecies argentum superabat, & ex WASERI cap. XVIII. computo, æquivalēbat duodecies mille aureis hodiernis Hungaricis, sive CXX. auri libris. ED. BERNARDVS §. 68: calculos ita ponit, ut Ciccar, seu talentum Hebraicum argenti valeat libras Sterlingias 343 $\frac{3}{4}$: auri vero 4125 libras Sterlingias, ad abacum FL. JOSEPHI: verum ex modo Mosis Legumlatoris, 450 libras Sterlingias talentum argenti, aureumque contra libras Sterlingias 5400.

Ad §. XVIII. pag. citat.

(17) *Hebræi, eis tandem receperint usum signatorum nummorum*]. De prima, monetæ signatae apud Hebræos, ætate, discrepant sententiæ. Multi viri insignes, quia Siclorum frequens apud Mosen, ante Regum tempora, & sub Templo priori sit mentio, & tractatae ab Israelitis monetæ cuseæ vestigia Gen. XXXVII, 28. 2 Chron. XXXIV, 14, 17. occurrunt, ab antiquissimis temporibus signatos nummos in populo Dei obtinuisse, nulli dubitarunt. CONRINGVS cap. VI. p. 58. sero admodum signasse æsum Hebræos contendit, & cap. IX. p. 77. a Demetrio Nicatore demum, factam fuisse Simoni Ethnarchæ potestatem cedendi pecuniam ex i Maccab. X observat. BERNARD. LAMY cit. loc. pag. 109. usque ad Esdræ ætatem ubique in Codice Sacro emtionis & venditionis contrahit, interventu ponderationis peractum animadvertis, inde concludit, prius quoque Hebræos pecunia signata usos non fuisse. Demum

ADRIAN. RELANDVS Diff. I. de nummis Samaritanis pag. 7 sqq. non Abrahami tantum ævo Gen. XXIII, 16. sed & Davidis i Chron. XXI, 25. & Jeremiæ cap. XXXII, 9. tempore, aurum argentumve ad statuam expendi consuevisse observans, colligit inde, ætatem nummorum cusorum ad tempora Templi secundi tantum spe-
ctare. In eandem pedibus incedens sententiam ERASM. FROELICH Proleg. P. V. cap. 2. in Mac-
cabæorum ætate primam figit monetæ apud Hebræos cuseæ originem: Compensatis, inquiens, momentis omnibus, certi nullo modo sumus, ante Macchabaeorum principum ætatem Hebraicos nu-
mos, proprio gentis typario & charactere signatos
fuisse; quando nec e Sacro Instrumento, nec e num-
mis ipsis testimonium afferri pro antiquiore moneta
satis firmum potest; ast pro Macchabaeorum nummis
utrumque potest. Quia vero nemo diligentius
& exactius in hoc argumento versatus est laudato
RELANDO, qui p. 49 sqq. etiam cum FORTUNATO SCACCHO in arenam descendit, quod is si-
gnatae monetæ usum, inde ab Abrahami ævo in-
ter Hebræos fuisse adeo certum putavit, ut lib. II. cap. III. Myroth. Sacror. Elæochrism. di-
cat, illos, qui id negant, media in luce cœcuti-
re: vestigia viri doctissimi paucis legemus;
1) Varia monetarum nomina in Scripturis obvia
urserat SCACCHVS. Ad quæ reponit RELAN-
DV S, nomina ista pondus notare, nullum æri
signum impressum, v. g. ככֶר massam simpliciter
significat, לְבָשׂ certam ponderis speciem,
גַּרְחָה minutum pondus. 2) Ad IOSEPHVM pro-
vocaverat SCACCHVS, qui lib. III. Antiqu. cap. I.
prælum describens inter Josuam & Amalekitas,
multum auri & argenti inventum fuisse in ca-
stris Amalekitarum, vasa etiam ærea, πολὺ δὲ
ἐπίσημον πλῆθος ἐκατέχειν, magnam etiam pecu-
niæ ex utroque metallo signata numerum. Regerit
RELANDVS, per ἀγγεῖον ἐπίσημον, non præ-
cise numismata, sed argentum factum & vasa
argentea designari: quin, quod præter fidem
Mosis, ex ingenio suo effinxit FLAVIVS, nec
fidem hic meritus, nec examen. 3) Memorari
Gen. XXIII. & alibi, Siclos argenti expresso
illo-

illorum numero, quod de rudis argenti frustulis, nullo signo publico cufis, intelligi posse scacchvs negaverat. Ast omnino illa ætate Siclos frustula fuisse affirmat RELANDVS, certo pondere, 20 scilicet Gerarum nota & definita &c. Nos, licet inter tantos viros arbitrii non ausimus, quam tamen sovemus sententiam, paucis, sed modeste, exponemus. α) Verum quidem est, & appensum fuisse argentum apud veteres Hebræos, & monetæ nomina a ponderibus fortitas, quin & pondera denotasse. β) Mirari præterea subit, qui factum sit, ut nullus huc dum repertus sit nummus, sub Templo priore cufus, sed ad unum omnes victorum arbitrio ac imperio abolitos esse, cum tamen in nummophylaciis principum ac virorum doctorum, verutissima Persarum, Græcorum, Romanorum, aliarumque gentium numismata conspiciantur asservata. γ) Nulla denique definiri vel æras potest, vel Regis aut Principis Judaici epocha, qua cudi cœperit in populo Dei pecunia. At enim vero, δ) quia absque insigni molestia fieri non potuit, ut in negotiatione rerum vilis pretii, ad stateram appenderetur argentum, & ε) RELANDVS fatetur, Siclorum frustula argenti, notam impressam ponderis 20 Gerarum habuisse, quod dubium non est, quin auctoritate publica sit factum: ζ) nec existimandum est, vel Salomonem, virum suæ ætatis sapientissimum, vel ex posteris regem aliquem, præclarum istud & utilissimum mercaturæ subsidium penitus neglexisse, maxime cum Salomonis ævo, tam immensa auri argenteaque vis undiquaque in Judæam comportaretur, quam multum Israelitis commercii cum exteris intercederet, η) ipsique ab aliis gentibus, Aegyptiis, Assyriis, Babyloniis, quibuscum semper eis erat negotium, signatam pecuniam acciperent Judei, qua in gente & patria sua, multò cum fructu utebantur: Ex his θ) utique vero fit simile, ipsos & finitimarum gentium nummos in quotidianum vertisse usum, & tam salutare institutum imitatos, signatos pariter domi procurasse nummos, licet, (ad modum au-

reorum Hispanicorum veterum,) rudi perquam Minerva, solisque forte ponderis ac valoris notis insignirentur. Cum primis vero i) symbolæ Israelitarum, ad restorationem Templi celatae, 2 Reg. XII, 9, 10. XXII, 4, 9. 2 Chron. XXXIV, 9, 14, 17. & cista sacræ per angustum foramen superne immisæ, & quando aperiebatur cista, non appensæ, sed numeratae, monetam signatam haud obscure arguunt. Quod autem ξ) reduci e captivitate populo facultas monetam evadendi prius non indulgeretur, quam jugum Persarum, Græcorum ac Syrorum excussisset, ut obvertebat CONRINGIUS, id nec mirum cuiquam videri debet, nec prohibet, quo minus ante captivitatem, cum sui adhuc esset juris, eadem fuerit usus. Ita medium nos incedere credimus via, nec spuriis, qui obtruduntur, nummis fidem habentes, nec gentem politiorem, omni signata pecunia, tot sacerulis plane orbantes.

Ad §. XIX. pag. 163.

(18) *Siclus Sanctuarii æquavit duos Siclos Communes*] Quicquid est istius, de Siclo duplice, Sacro & Communi, commenti, paulo ante jam Annot. 12. num. IV. explosimus, & facilem habent, quæ pro illo in medium præferuntur momenta, discussionem. Qui plura desiderat, IOH. WULFERVM conferat ad Mischne tractat. קְלִים cap. I. §. I. p. 3 sqq. qui & in Addend. pag. 168. recentiorum Judæorum, hanc utriusque Siæ distinctionem repudiantum, calculum adjicit.

Ad §. XX. pag. cit.

(19) *Kéqua Job. II, 15.*] Απὸ τῆς κείσεω, quod est in minuta frusta concidere, est κέqua, minutissima nummorum species, quæ cum Prutha fere paria facit. Vide VIDAM b. v. Nimirum, qui longius habitabant ab Urbe, ut vel ob viæ longinquitatem, vel ob decimarum copiam, decimam secundam, in nativa sua specie

cie afferre comimode non possent, qua Hierosolymis vescerentur, licentiam a Deo nacti fuerant Deut. XIV, 24 sqq. ut fruges domi vendarent, allatoque earum pretio, Hierosolymis similes venditis res emerent, easque in loco sancto absumerent. In ipso autem Templo, sive potius in monte aëdis sacræ, ejusque atriis multi erant, qui ex isto commercio quæstum faciebant, alii pecora eo deferentes, quæ venientibus ex remoto loco venderentur, & decimæ secundæ vicem subirent, alii minutum æs permutantes cum argento, ex dissitis regionibus allato. Multa de hac mercatura & nummorum permutatione legis in Mischna tract. *Maaser Scheni cap. II, III, 5qq.* & apud *MAIMONID.* Hilc. *Maaser Scheni cap. IV. §. 1 5qq.* Quam autem avaritiam & fraudem hic exercuerint Sacerdotes, pluribus exponit *LAMPIYS ad cit. loc. Job.* Sed præter hæc, Mischna tract. *טַלְקָשׁ cap. I. §. 3.* monet, a vigesimo quinto mensis Adar ad principium usque mensis Nisan, nempe circa Paschatis festum, in Sanctuario *שׂוֹלְחָנִים* Nummularios consedisse, ad Siclorum pensilationem excipiendam, quia eo tempore didrachma pro tributo annuo solvi consueverint. Et olim quidem, Sacerdotes ipsos semisiculum a populo accepisse, ex 2 Reg. XII, intelligitur, donec in suspicionem fide eorum tracta, arcam quandam rex Joas erexisset, in quam ipse populus pecuniam deferret. Ast tempore Christi, Nummularios non alios fuisse admissos, non inepte credit *FRANC. LVCAS BRUGENSIS ad Matth. XXI.* quam qui Sacerdotibus certum penderent tributum pro concesso loco tam fructuoso, ad quæstumque accommodato. Vnde Sacerdotibus quoque integrum non erat, avaritiæ & fraudibus ipsorum modum statuere, quia partem lucri capientes, in societatem sceleris veniebant.

Ad §. XXI. pag. 164.

(20) *κερματισμός*, *κολλυβισμός*, *τραπεζίτης*] Hæc tria vocabula promiscue passim usurpan-

tur, seque mutuo exponunt, unde *HEBRAEUS*: *Τραπεζίτης*, *κολλυβιστής*, *κερματιστής*, *δανειστής*, *mensarius*, *argentarius*, *nummularius*, *fænector*: interdum tamen aliquod admittunt discrimen. *Τραπεζίτης*, Mensarii publico fungebantur & perquam honesto munere, cuius dignitatem graviter tuetur *SALMASIVS de fænore trapezitico pag. 545.* Horum officium erat pecuniam moderato fænore tam elocare, quam mutuo dare petentibus, nummos porro probare, & falsos a veris distinguere, unde Græcis quoque *Ἄγυρογνάμονες* & *Δοκιμασταὶ* dicti, ut Idem de usuris docet pag. 511 sq. Sed & auctiōnibus Mensarii præerant, pretia rerum venditarum colligebant, & redigebant. Apud eos cujusque generis res deponebantur, quia publicæ fidei erant veluti sequestres. Idcirco & prominiebant, se soluturos, aut reddituros pro aliis res quascunque mobiles, vel immobiles: ut Idem habet *de modo usurarum cap. XVI. p. 722.* Apud eorum mensam pecuniæ deponebantur custodienda & fænebres locabantur. Atque hoc respicit Christus apud Lucam cap. XIX, 23. *Cur non dedisti argentum meum ἐπὶ τραπέζῃ;* καὶ ἦγὼ ἐλθὼν σὺν τοῖς ἀβαύτῳ ἐπεισῆσα; Mensario? ut ego veniens cum fænore exegisssem eam? *Κερματισμός*, Nummularii, illorum erant famuli, mensæ ab ipsis præfecti, *προεικότες τῆς τραπέζης*, & *ἐπὶ τῇ τραπέζῃ παθήμενοι*, ut idem Vir summus docet *de trapezitico fænore pag. 580.* Horum minor erat dignatio, officium autem, si dextre illo funderentur, non minus honestum. Aequo ut supra *ad Lib. I. Cap. II. num. 5.* de Publicanis monuimus, Quæstorum Romanorum officium perquam honorificum fuisse Publicanorum, qui ab illis erant constituti, aliquanto vilius, ast cum exactores avaritiæ, fraudibus, ac tyrannidi dediti essent, odium toti ordini suo apud gentem Judaicam conflasse: ita cum Trapezitis & Argentariis quoque res habet. Hinc *Κολλυβισμός* & *Κερματισμός*, qui in permundandis nummis majoribus ac præstantioribus, cum minoribus ac vilioribus invidiam sibi contraxe-

Tt tt

runt,

runt, & odiosam exercuerunt fænerationem, quod immodico quæstu & inhonestis fraudibus rem suam faciebant. Velut enim κόλλυβος æque ac κέρα, minutum nummum dicit, ei præcipue rei inservientem, ut pecunia major, sive aurea sit, sive argentea, in plures ejusmodi æreos divisa, distribueretur atque erogaretur potentibus, docente denuo SALMASIO de Vsuris cap. XVII. pag. 494 sequ. sic ista permu-

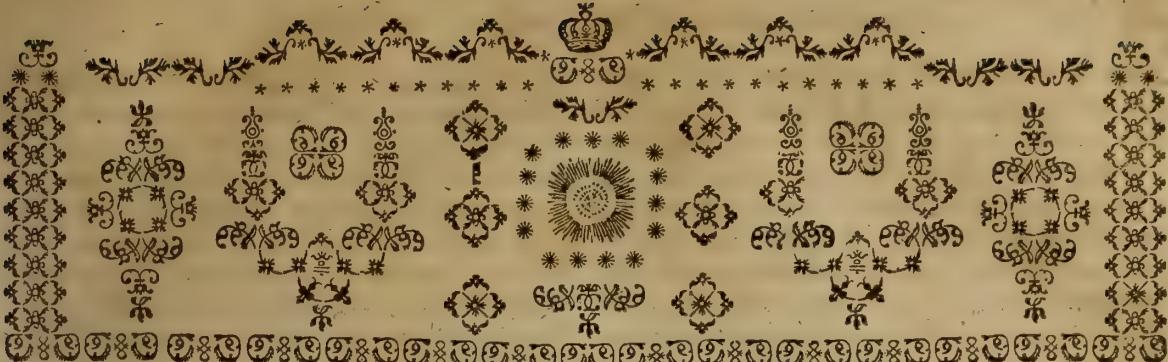
tatio multis interdum cum fraudibus erat conjuncta, & minus longe pretii reddebat permu-

tantibus, pro majori & nobiliori metallo. Hoc erat, quod propudiosum id vitæ genus reddebat: *injusta enim omnia, ut turpia; sic indecora sunt*, CICERO *judice de Offic. lib. I. cap. 27.* eoque magis Atrium vel Templum profanabat, quo exactiore loci sanctitas justitiam requirerbat. Quam autem Collybistæ, in hac nūmorum permutatione, præter jus fasque exerceuerint avaritiam, denuo WLFERVS exponit ad Mischnæ de Siclis cap. I. §. 6. p. 42 sq.

S. D. G.

MANTIS.

MANTISSA DE SACRIFICIIS.

SECTIO I.

DE PRIMA SACRIFICIORVM ORIGINE.

Status Quæstionis.

Cæsis hostiis, & oblatis muneribus Deum colendi ratio, pervetusta est, eandemque cum sacrorum religione fert ætatem: quibus autem auspiciis sit orta, & utrum ad Deum auctorem referenda, an in humanis habenda sit inventis, dubia & anceps est quæstio, non heri demum aut nudiis tertius, a viris doctis varie disceptata.

II. Si sententiarum censum ineamus, in tres cumprimis familias abeunt & partes. Prima eos complectitur doctores, qui Sacrificiorum originem ex arbitrio sacrificantium arcessentes, Abelem, Noachum, ceterosque mortales, qui ante Legem victimis Supremum Numen coluerunt, nullo Dei explicato jussu, sed pia animi sui inductione, istud præstituisse contendunt. Ita, post Judæos, R. LEVI BEN GERSOM Comment. in Genes. IV, 3, & ISAAC ABARBENEL Comment. in Leg. fol. 228. col. 2. Sociniani statuunt & Arminiani, SIM. EPISCOPIVS Lib. I. Instit. Theol. de

Theolog. Nat. cap. II. HVG. GROTIUS ad Genes. IV, 3. & Annot. ad lib. V. pro verit. Rel. Christ. §. 8. STEPH. CURCELLAEVS Instit. Rel. Christ. lib. III. cap. XI. §. 10. tum quoque PETR. CHAVVIN de Relig. Nat. P. II. cap. IV. & ex Anglis IOH. SPENCERVS lib. III. de Legibus Hebr. Rit. Diff. II. cap. IV. p. 669 sqq.

Media eos, qui ad mandatum divinum, disertamque institutionem eandem referunt, novumque Theologiæ, post lapsum a Deo revelatae, articulum de Sacrificiis asserunt, quo doctrina, de justificatione gratuita hominis peccatoris, per & propter meritum sanguinis & mortis Servatoris nostri, Jesu Christi, declarata, & velut ob oculos posita fuerit Patriarchis & fidelibus Vet. Test. Sic Nostrates. tantum non omnes, FRANZIUS Schol. Sacrif. Disp. II. § 58 sqq. p. 28. BVDDEVVS Hist. Eccles. Vet. Test. Per. I. Sect. I. §. 30. pag. 143 sqq. IOH. HENR. MAIVS Dissert. Sacrar. Loc. VIII. cap. II. p. 554 sqq. & Vener. SALOM. DEYLING. Observat. Sacr. P. II. Observ. IV. p. 40 sqq. Ex Réformatis IOH. CLOPPENBURG.

*Schol. Sacrif. cap. II. Tom. I. Opp. fol. 10 sqq.
IOH. HENR. HEIDEGGER. Hist. Patriarch. P.I.
Exerc. V. §. 14. p. 156. ANDR. RIVETVS Exerc.
XLII. in Genes. Tom. I. Opp. fol. 171. GVL. SAL-
DENVS Otior. Theol. lib. II. Exerc. VI. §. 3. p. 327,
HERM. WITSIVS Oecon. Fæder. lib. IV. cap. VII.
§. 6. PETR. IVRIEV Hist. Crit. Dogmat. & Cul-
tuum P. I. cap. XII. pag. 81 sqq. SAM. BASNA-
GIVS Exercitat. Historico-Critic. c. Baronium ad
A. XLIV. num. 86. p. 677 sqq.*

Postrema denique, quæ ob silentium Mosis &
Universæ Scripturæ, rem omnem in medio relin-
quit, nec certi quid, circa natales hujus cultus,
definire audet. Talem ἐποχὴν elegit GVL. O-
VTRAM lib. I. de Sacrificiis cap. I. §. 6. p. II. quem
primæ sententiæ fuisse, neque tamen, palam illam
tueri, usum favisse, ex eo intelligitur, quod spe-
ciose per quam refellit mediæ, nec minus ope-
roso primæ classis adstruit argumenta.

III. Jam ut ὑπερέγον πρότερον committamus,
tertia classis jure merito exploditur, quia Sacri-
ficiorum, non modo cultum, sed & adumbratio-
nem typicam in suspenso relinquunt, cuius utrius-
que tamen fidem non fluctuare, & ancipiti cir-
cumagi contemplatione, sed liquido sibi consta-
re, & firmo niti oportet talo.

IV. Inter priores vero disputantium partes
alterutri cum sit accendum, istud, in quo car-
do vertitur quæstionis, rite est definiendum.
Non itaque queritur: num Sacrificia legis fue-
rint naturalis, & cum cultu ipso mentibus ho-
minum per naturam insculpta? quod perperam
contendunt Pontificii, BELLARMINVS de Mis-
sa lib. I. cap. XX. GRÉGOR. DE VALENTIA
de Missæ Sacrificio lib. I. cap. IV. & alii, contra
quos curate disputat citato loco RIVETVS:
Ita namque abrogari non potuissent vel anti-
quari, cum lex naturalis immobilis sit ac æter-
na; Nec de eo: an ex indultu Dei, aut tacita sal-
tem directione, primitus sint suscepta? Vnde
enim de indultu illo constare potuisset sacrifi-
cantibus, ut tuto in illo acquiescere potuerint?

Sed istud est, de quo disputatur: num ex diser-
to Dei mandato, & clara disertaque institutione
sacrificandi religio promanarit? an vero ex li-
bero hominum piorum, Deum placare, vel gra-
ta mente prosequi cupientium, arbitrio & con-
filio, primum traxerit ortum, quod Deus dein
ratum esse justerit, suoque munierit calculo?
Nos cum EVSEBIO Demonstrat. Evangel. lib. I.
cap. X. a Divina institutione, mandatum explici-
tum, & disertam promissionem complexa, Sacri-
ficiorum originem derivamus.

Probatio sententia nostra.

V. Probatum a) ex Apostolica de Habelis
sacrificio testificatione Hebr. XI, 4. quod fide
obrulerit, Deique ornatus sit suffragio. Fide
enim nihil peragit, nisi quod ipsius Numinis
sit monitu, eo quod fides & ex verbo est Rom.
X, 17. & disertam Dei promissionem requirit,
cui innitatur, nisi in temerariam degenerare ve-
lit persuasionem. Absque χειρατίσμῳ enim,
quo Deus revelasset, Sacrificiis se coli velle, nul-
la fuisset ἀλπιζομένων υπόσασις, fidesque omni-
no nulla, per Hebr. XI, 1. Nec est, ut vel cum
SPENCERO p. 671. excipias, acceptationem sa-
crificii Habelis probæ ipsius vitæ tribui Genes.
IV, 7. i Joh. III, 12. fidemque operibus proba-
tam ab Apostolo intelligi; vel cum IVRIAEO
metuas, ne eodem arguento Caini quoque ob-
lationem Deo æque acceptam evincas, quod &
ille divino iussu sacra faceret: quam argutatio-
nem etiam BVDDEO fucum fecisse miror, ut
hunc in aciem producere locum dubitaret p. 144.
Nam & illa testimonia, Habelis quidem perso-
nam describunt, rationem vero, propter quam
sacrificium ejus Deo placuerit, non reddunt, ut
fallaciam committat SPENCERV, quam dicunt
non causæ, ut causæ: & Sacrificium Deo acce-
ptum est, non verbo solo sive mandato, sed fi-
de verbo innixa, & oblata per promissionem bo-
na apprehendente, Jes. I, ii sqq. Psal. L, 9 sqq.
qua destitutus Cain externo solum opere defun-
gebatur. Ratum itaque firmumque manet, fide
Habe-

Habelem offerre non potuisse, nisi verbum supponas, cui fides ejus superstruatur. Nec magis proficit SPENCERVs, quando voces captat, & utriusque fratri Ferta, non debita, sed dō̄ga ab Apostolo appellari tricatur, unde pateat, Abelis oblationem e pio voluntatis propriæ motu potius, quam legis alicujus præscripto prodiisse. Verum dō̄ga esse possunt, etiam quæ indefinite imperata, pio motu cordis, absque coactione offeruntur, licet non absque verbo, sed juxta verbum ferantur. Sic procul dubio dō̄ga erant, quæ Israelite ad exstremum Tabernaculum, & paranda vasa Sanctuarii ferebant Exod. XXV, 2, XXXV, 5 sqq. 29. explicato tamen Dei iussu ab illis poscebantur. Dicuntur itaque dō̄ga ob spontaneam ultroneamque oblationem, & ratione cultoris offerentis, non autem ratione regulæ ac normæ, quasi nudum fuerit hominum arbitrium.

VI. Vrgemus β) ἑθελοθησυνίας periculum, nullo non tempore Domino invisa. In hoc potissimum momento discrepantia elucet, inter cultum Deo placentem, & inter ἑθελοθησυνίαν, quod ille & ex fide præstatur, & divinæ voluntatis revelatione nititur, ex qua constat, cultum istum voluntati Numinis respondere; hæc τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων se-
ctatur Coloss. II, 22, 23. quarum παρέδοσις irritam reddit τὴν ἐντολὴν τῷ Θεῷ Matth. XV, 3, 6. Quiequid ejus rei est, planta est, quam Pater caelestis non plantavit, sed eradicabit vers. 13. Sacrificia ergo rite oblata cum Deo placuisse Scriptura testetur, recte inde colligitur, quod non ingenio humano, sed divino præcepto suos debeat natales. Obvertit SPENCERVs pag. 672. HENR. HAMMONDI copiis suffultus, Apostolum ἑθελοθησυνίαν sensu non malo intellexisse, quem tum demum obtineat, cum cultum notat schismaticum vel hypocriticum, id est, cultum ritibus privatis & ab usu Ecclesiæ dissidentibus, vel ceremoniis indifferentibus, magna cum religionis opinione peragendum. Ceterum Ecclesiæ, Judaicam æque ac Christianam, cerimo-

niis diversis, & ingenio tantum humano excogitatis, cultum nullo non tempore præstisse, nec eapropter divinam incurrisse vindictam. Sed prona est ac facilis ad utrumque responsio. Quicquid sit de voce ἑθελοθησυνίας, quæ forte trahi nonnunquam posset in sensum μέσον, vocis tamen usus, in verbis Paulinis, sequiorem omnino innuit significatum. Tota enim orationis compages & συνάρθεσις docet, in malam partem hic accipi, ubi colorem designat, quo seductores illius ævi falso jactatam sapientiam suam pingere & ornare solebant: nec in bonam partem intorqueri potest, si conferatur cum iis, quæ proxime ei adstant. Neque vero de ritibus adiaphoros, & circumstantiis Sacrorum, in Ecclesiæ arbitrio & potestate sitis, sed de substantia cultus hic agitur, ubi de Sacrificiis est sermo. Hanc necesse est, Deus ipse ut definiat, afferente Christo Matth. XV, 9.

VII. Militat nobis γ) rationis insufficientia, ad excogitandum cultum Deo congruum & acceptum. Licet enim & natura dictet, Deum non tacita solum mentis veneratione, sed etiam externo ritu & opere esse honorandum, & omnibus gentibus, extra revelationis divinæ commercium positis, hoc usu sit receptum: Deo tamen dignas, gratasque fore insontium animalium cædes, carniumque, extorum, & adipum nidore & concrematione peccata nostra expiari, vel Deum ritus, merum sanguinem oientes, cultus & obedientiæ loco habiturum esse, nulla vel excogitare potuit ratio, vel certa esse, id ratum quoque Numini, & acceptum esse futurum. Regerit SPENCERVs: 1) Sacrificia, non ut animalium cædes, sed ut animi Deo devoti & obstricti signa esse spectanda, quo intuitu Patriarchæ, ex innatis bonitatis & gratiæ divinæ notitiis, sibi facile persuadere potuerint, Deum hujusmodi munus, grato & devoto animo oblatum, benigne acceptum: 2) quo minus pecudis oblatae caro cum Dei natura conveniat, eo magis illam primorum hominum ruditati respondere. Verum neutra sat prægnans est ratio. Non enim de animo

offerentis, sed de substantia cultus, & de delectu muneris queritur, quo pacto ratio sibi relicta, animalium carnes, sanguinem ac adipem Deo Spirituum vel placando, vel honorando congruere, potuerit judicare; quod demonstrari nequit. Nec ruditas primæ ætatis, ab acumine rationis, hac ultima mundi senecta de cultu Numinis sollicita, multum superatur, neque Deo pariter congruit, quod mortalium congruit ruditati.

VIII. Denique δ) a relatione typica ad Christum, argumentamur. Sacrificia non Mosaica tantum, sed Patriarcharum quoque, typi erant cum translationis nostræ in hostiam nostram noctæ, tum expiationis peccatorum, sacrificio Christi peragendæ: eoque nomine Hilaistica erant, in quantum adumbrata iisdem, & fide apprehensa expiatio Christi imputaretur offerenti, teste cumprimis Epistola ad Hebreos. Neutrum itaque cum ratio sibi relicta perspectum habeat, necesse est, ut ipse Deus de tali expiationis medio & modo, revelatione quadam homines reddiderit certiores. Excipit SPENCERVUS p. 673: homines ante legem, pia quadam simplicitate ductos, victimas obtulisse, non quod certo persuasi, sed spe latæ suffulti essent, benignum Numen, respectu ad eorum dona, pio affectu oblatæ habito, veniam offendis concessurum, eosque in pristinam gratiam recepturum. Quod ex Ethnicorum sententia pateat, qui e naturæ simplicis instinctu judicantes, victimas eundem apud Deum, quem dona apud iratos Principes, locum gradumque habere, credidisse videntur. Sed respondeatur, 1) si pia ista simplicitas congruens fuit divinæ voluntati, non simplicitas, sed summa fuerit prudentia; sin' vero minus, errori hominum annuisse dicetur Deus, quod oppido absurdum: 2) neque Habeli, piisque ante legem sacrificantibus, titubans spes aliqua, sed ea tribuitur fides, quæ ἐλπίζομένων ὑπόστατις, προγνώστων ἔλευχος & βλεπομένων esset, Hebr. XI, 4, 7. coll. 1. Vt taceam 3) cultum Deo acceptum, non spem latam quidem, sed dubiam, cui

innitatur, verum immotam animi πληροφορίαν requirere, vacillare ac hæsitare nesciam, Rom. XIV, 5.

Refutatio Adversariorum.

IX. Nunc audiatur & altera pars, & prodeant in lucem argumenta, quibus adversæ sententiae nituntur patroni. Primo, silentium causantur Scripturæ. Ne susurrum quidem Legis alicujus, (inquit SPENCERVUS num. V. p. 670.) de Deo Sacrificiis honorando, primis hominum patribus data, per totam Scripturam percipere licet. Omni vero probalitate caret, Scriptores Sacerdos ejusmodi legem, si qua fuerit, tanquam rem parvi momenti, tacite præterire voluisse. A silentio vero Mosis, ad negationem rei, quæ evidenter indicis aliunde colligitur, concludere non licet. Plura omnino & magna sunt, quæ in tanta scriptionis concinitate, rerumque consignandarum copia, sicco Moses præterit pede, quæ hanc ob causam tamen, in dubium vocare, integrum non est. Nusquam ille Henochi vaticinium, nuspam Lothi labores, contra perversos Sodomæorum mores, nuspam pii Noæ monita recenset, de quibus tamen ex Epist. Judæ vers. 14. & 2 Petr. II, 5, 7, 8. liquido constat. Caini vero & Abelis sacrificia cum eo solum consilio tigere, ut natum inde odium, nefariumque parcidium induceret, opus non erat, Sacrificiorum pandere originem, quorum ᾧ εν παρόδῳ solum injiciebat mentionem.

X. Secundo, disparem sacrificiorum Caini & Abelis urgent materiam, diversis eorum facultatibus & studiis maxime respondentem. Nam Cain agricola, de frugibus terræ, Abel autem pastor, de primogenitis gregis, munus Jehovæ afferentes, probabili conjecturæ locum faciunt, eos sacrificia in spontaneum solum grati animi testimonium, Deo labores ipsorum dispares secundanti, obtulisse, & rationem iis, non minus sacrificandi cultum, quam oblatum munus, subministrasse. Ista vero conjectura superioribus refellitur argumentis, quæ ex præscripto & man-

dato Numinis eos obtulisse evincunt: quod cum generali conceptum esset formula, facultatem cuique fecit, quas vellet & in promtu haberet, primitias adducendi, quas pro diverso utique vita instituto, alter de proventu agrorum, alter de pecoribus suis, Deo consecravit. Deleitus ergo primitiarum in cujusque arbitrio situs erat, ipsa vero sacrificii religio & ritus, imperio nitebatur divino.

XI. *Tertio*, in aciem producunt diserta Scripturæ oracula, quibus Deus negat, se majoribus Israelitarum quicquam de sacris offerendis, in mandatis dedisse, nimirum Jes. I, 12. & Jerem. VII, 22. Sed salva res est. Vterque locus non negat sacrificandi institutionem, ast perversam improbat apud Judæos sacrificandi rationem & modum, cùm absque fide & pœnitentia offerentes, suo se satis fecisse crederent officio, modo externo defuncti essent opere ac ritu, de obedientia præceptis Dei præstanda parum solliciti. Obedientiam itaque spiritualem, & interiorem in sacrificiis ipsorum requirit religionem, non originem divinam, quæ oratione, postquam ex Aegypto excesserant, ex lege ceremoniali affatim constabat: quam, nisi cum Jeremiæ loco perperam committere velimus, necesse est, ut extra dubitationis aleam ponamus.

XII. *Quarto*, ad omnium gentium provocant consensum, quo Sacrificiorum ritus toto orbe sit receptus. Nullus certe, ex sola pendens revelatione, cultus in omnes ita transit gentes, ut universalis calculo gaudeat & asiens. Gentes itaque cum tantum non omnes Sacrificiis Deos colere consueverint, primum inde est colligere, sola natura duce & magistra in eo fuisse usos. Sed tantum abest, ut hoc argumentum pro humanis sacrificiorum auspiciis militet, idem potius ut pro divina institutione, apud SPENCERVM, num. VII. p. 674. videas allegari. Hic etenim cultus a gentibus receptus fuit ex vetustissima traditione, quam a statoribus quæque suis ad posteros transmissam, antiquitatis venera-

tione tuentur. Statores autem illi, dubium non est, quin ante γλωττοσύγχυσην Babelicam, in vera Ecclesia eam didicerint, atque sic ex divina hauserint institutione, verum applicatione pessima, ad Idola & Dæmonem transtulerint, aliisque ex ingenio, vel Diaboli instinctu prophanantibus ceremoniis audam, turpiterque depravatam, tradiderint posteritati. Accedit Satanæ, impudentissimi Dei simiæ, χανοδηλία, qua ejusmodi quoque cultoribus suis sacrorum rationem suggescit, qualem verum Deum Ecclesiæ præcepisse habebat compertum. Ut taceam, frustra & falso asseri, sacrificandi religionem nulli non hominum generi communem esse, vel semper fuisse. Nulla olim sacrificia cognita, vel in usu fuisse veteribus Germanis, IVLIVS CAESAR testis est lib. VI. de bello Gallico, quod ipsum de Barbaris Americanis, sub Christianorum jūgum nondum missis; ii perhibent, qui mores ipsorum scriptis delinearunt.

XIII. *Quinto*, suffragium Veterum jactant, qui pro humano sacrificiorum ortu calculum rulebunt, v. c. Constitutionum Apostolicarum lib. VI. cap. XX. IVSTINI MART. Responsion. ad Orthodoxos Qu. 83. item CHRYSOSTOMI Homil. XII. ad Pop. Antiochen. quorum testimonia GROTIUS, OVTRAMVS, SPENCERV, πντως allegant. Velut autem ne harmonico quidem Patrum quinquesæculari assurgimus consensui, in quæstionibus Scripturæ adversis, ita multo minus unius vel alterius auctoritate, a tramite recti nos dimoveri patimur. Et si veterum effatis esset standum, in promtu essent EVSEBII de Præparat. Evangel. lib. I. cap. X. ATHANASII, aliorumque, pro divina institutione, pronunciatæ quæ sententiam nostram egregie confirmant. Quæ dum excitavit laudatus SALDENVS p. 328. testimonia, otium hic nobis fecit.

Originem Sacrificiorum, quo pacto Deus cum hominibus communicaverit?

XIV. Asserta nunc divina Sacrificiorum origine, proximum est, ut, qua ratione Deus hanc

fratim,

suam, de cultus istius ratione ac modo, voluntatem testatam fecerit hominibus, indagemus.
WILHELMVS MOMMA ad instinctum & impulsum Spiritus Sancti internum id omne refert, cui externum accesserit testimonium Dei, igne de celo oblata consumentis. Confer *Oeconomia Tempor. Lib. I. cap. IV.* §. 11, ubi ita habet: *Is, qui in omnibus sanctis ἐστιν ὁ ἐρεγμῶν καὶ τὸ θέλειν, καὶ τὸ ἐρεγμένιν Phil. II, 13, num ἔτι hoc velle in illis non sit operatus? Fidem dedit, (est enim Spiritus fidei) in qua obtulerunt, & voluntatem offerendi non dederit?* Hic internus Spiritus Sancti instinctus, hæc interna ejus illuminatio, vocis & loquela instar fuit ad animum fidelium. Ita, ut dixit Spiritus Philippo Apostolo: *i, & accede ad currum Eunuchi, Act. VIII, 29.* & ut dixit Petrus: *ecce, tres viri querunt te, Act. X, 19.* (confer *Act. XI, 12.*) non sane externe ad aurem, sed interne ad animum, ita etiam fidelibus dicit, sanctoque jussit ire, & in fide sacrificia offerre. Ad hunc internum Spiritus Sancti instinctum, accessit externum de celis signum, συνεπιμειούσεγνωτο ita θεοὶ σημεῖοι, contestificante Deo signis, *Hebr. II, 4.* quod innuitur *Genes. IV, 4.* quod de ἐπινεισμῷ exponit. Et paulo post, §. 12: *Spiritus Sanctus interne illos egit, ut offerrent. Deus igne de celo oblatum consumpsit, & testatum fecit, se tali fideliū actione delectari.* Igitur, ut acti a Spiritu Sancto locuti sunt olim οἱ ἄγιοι θεοὶ ἀγῶνοι, sancti Dei homines, *2 Petr. I, 21.* ita acti a Spiritu Sancto θυσίας προστήνευκαν, victimas obtulerunt sancti primitivæ Ecclesiæ, filii & heredes. Verum, quo minus ipsius sententiæ accedamus, prohibet 1) Fidei origo, *Rom. X, 17.* quæ non tam ex instinctu interno, quam ex prædictato & auditio verbo externo, ordinarie pronascitur: 2) Voluntatis ipsorum norma. Cum Deus in illis velle operaretur, opus erat, ut istud velle ad diserti verbi regulam & normam esset compositum; alias enim discernere non potuissent, utrum propriæ voluntatis hic motus, an Dei operantis esset instinctus? 3) πληροφορίας defecetus, antequam offerrent, quæ tum demum accessisset, cum Deus igne caelesti absumeret obla-

ta: 4) Emergens absurdum circa sacra hypocritarum, qualis Cainus. Quo cum premi se animadverteret M O M M A, infeliciter se extricare nititur §. 13. hoc pacto: *legitur autem & Cain obtulisse, qui tamen Spiritum Dei non accepit. Obtulit sane, at non actus a Spiritu Dei bono, sed a Spiritu Dei malo (confer, *I Sam. XVI, 14, 15.*) a carnis sensu & a mentis concupiscentia, &c.* Ast durum dictu est, eundem qui Deo placuit, & a Deo sanctis suis fuit revelatus, sacrificandi ritum & cultum, Diabolum pariter ac carnis sensum, docuisse Cainum. Ψυχικὸς γὰρ ἀνθεπτός, qui est carnis sensus, & δέχεται τα τὰ πνεύματα τὰ θεῖα, qualia erant Sacrificia *I Corinth. II, 14.* Neque maligno Genio, cultus Deo placentis, ratio & modus, ante revelationem patet. Potius Cain diserto Dei mandato se morem gesturum, vel simulavit, vel censuit, sed absque fide, & ut Pontificii loqui amant, ex opere operato.

XV. Necessæ itaque fuit, ut fides primorum sacrificantium diserto niteretur & mandato divino, & promissio gratiæ. Perquam ergo mihi arridet sententia doctorum virorum, Deum in Paradiso, quando Protevangelium de semine mulieris, contrituro caput serpentis, promulgabat, sacrificii signaculum promissioni addidisse, atque ita modum prævisse, omnemque Sacrificiorum præscripsisse ritum. Illam post CLOPPENBURGIVM, adoptarunt SALDENVS cit. loc. p. 330. FRANCISC. BVRMANN. *Wet ende Getuigenisse pag. 522.* LEYDEKKER. *de Republ. Hebr. lib. I. cap. II. p. 10. a.* ubi simul adversæ sententiæ patronos stringit, HEIDEGGER. *in Libert. a lege cibaria c. CVRCCELLAEVM cap. III. §. 4. p. 36.* E nostris dudum ante CLOPPENBURGIVM, ita sensit b. LYSERVUS *in Genes. III. p. 371. coll. cum 325 sq.* & *in Gen. VIII. p. 218.* eumque secuti sunt BVDDEVVS, DEYLINGIVS p. 46. IOH. WOLFG. IAEGERVUS *Dissert. de Cultu Dei in Vet. Test. per Sacrificia varia pag. 8.* aliquique bene multi. Ita vero statuimus a) ob tunicarum pellicearum ortum, quibus Deus primos homines amiciens *Genes.*

Genes. III, 21. unde illas petiit? non nisi ex mactatis pecudibus: cur mactatæ pecudes? ad offerendum victimas, iisque adumbriandam & applicandam protoplastis piacularem feminis promissi mortem. Quo ipso demum intelligebant, quid sibi promissio ista velit. β) Ob symbolicum istarum tunicarum usum. Non enim tegendæ nuditatis causa tantum tunicas eisdem Sanctissimum Numen aptavit, sed & easdem propitiationis symbolum esse voluit, qua nuditas tegeretur peccatorum, ut ex Jes. LXI, 10. & Apocal. III, 18. liquet. Hinc arcessenda videatur lex illa Lev. X, 8. qua Sacerdoti conscienti pellis addicitur. victimæ Holocausti, quod Adamus forte Sacerdotis partes obiret, Deo ipsum

de singulis ritibus curate instruente. γ) Ob fœderis antiqui sanguine factam dedicationem Hebr. IX, 18. Etsi enim Apostolus de fœdere loquitur, per Mosen ad montem Sinai pacto, istud tamen non novum, sed veteris, cum protoplastis initi, erat solum repetitio, ejusdem cum illo ritus, usus, fructus. Promissioni ergo de venturo semine mulieris, junctum fœdus, sanguine sacrificali dedicari oportebat. δ) Ob remissionem *χωρὶς αἵματεν χυτίας*, quæ Sacrificiorum est character, nunquam locum habentem Hebr. IX, 22. Quæ ut obtingere posset lapsis parentibus primis, sanguinem poscebat victimarum, ejusque sparitionem.

SECTIO II.

DE SACRIFICIORVM DIVISIONE.

Sacrificia ante Legem.

Dudum itaque ante Mosen locus erat Sacrificis, quibus tamen Mosaica institutio pauculo alium induebat habitum ac modum. Hinc prima nascitur distinctio Sacrificiorum ante Legem, eorumque sub Lege. Vtraque ad divinæ revelationis componebantur regulam ac normam, attamen priora *ante Legem* 1) certo respectu libera erant, nulli loco, tempori, aut hominum ordini alligata, Genes. IV, 3. 4. 2) nec ea necessitatibus lege injuncta, ut procul his *ἱλασμοὶ* non concederetur: 3) nec denique, aut jugi ad instar premebant, aut maledictionem præferebant, eamve quotidie ingeminabant, aut cum convitio peccata exprobrabant, sed maximam partem eucharistica erant, & votiva, ut Genes. VIII, 20. XV, 9 sqq. quæ ad fidelium confirmationem & consolationem faciebant, velut pignora gratiæ divinæ, & bonæ conscientiæ *ἐπειγόμενα*, 1 Petr. III, 21.

post Legem.

Post Legem longe adstrictiora, 1) ad certos ca-

sus, tempora, loca, & ad Sacerdotium Leviticum pertinebant, singula suis limitibus & legibus circumscripta, de quibus valebat, quod. Deut. IV, 1 sqq. XII, 1, 5, 6 sqq. Num. XV, 39 sq. & passim inculcatur: 2) ad expiationem admissorum, & emundationem a noxa & culpa, necessario requisita: 3) pars erant paedagogizæ servilis Gal. III, 23 sq. IV, 1. & jugi *ἀβασάντες* Actor. XV, 10.

Sacrificia post Legem varie distinguuntur.

II. Hæc denuo non uno modo dispescuntur, & ut MAIMONIDES tract. de Oblation. cap. I. docet, vel *publica* erant, quæ a tota offerebantur Ecclesia, erantque Holocausta, Sacrificia pro peccato, & duo Sacrificia pentecostalia, ab animalibus sumta; vel *privata*, nempe Holocaustum, Sacrificium pro peccato, Sacrificium pro reatu, & Sacrificia salutaria, sive pacifica. Planius autem sacrificiorum diversitatem Christiani Doctores explicant, vel *ratione finis & usus*, ut alia sint Expiatoria, alia Eucharistica; vel *ratione subjectorum*, in quorum commodum offerebantur, ut *Uu* alia

alia sint pro privatis, alia pro personis publicis, sive sit Pontifex, sive Magistratus, sive universus cœtus; vel *ratione principii*, ut alia essent imperata & necessaria, ut pro puerperis, leprosis, impuritate alia contaminatis, alia vero voluntaria, pro cuiusque arbitrio & facultate; vel *ratione temporum*, quæ vel Quotidiana, vel Sabbathica, vel Festiva erant. Verum simplicissima & generalis divisio generum est, quam Scriptura ipsa distinctis subministrat nominibus, ut alia sint *עלות Holocausta*, quæ tota cremabantur; alia *שלמים Salutaria*, sive *Pacifica*, quæ pro variis beneficiis, sive jam impetratis, sive demum obtinendis offerebantur; alia *חטאות Piacularia*, quæ pro peccatis involuntariis commissis mactabantur; alia *אשחות*, quæ pro admissa noxa, sive illa dubia, sive certa, cædebantur. His accedebant *מנחות Ferta*, munera, quæ ex farina, vel panibus & placentis, oleo & vino constabant, & animalium victimis diversimode jungabantur. Ista vero omnia, communis vocabulo comprehenduntur, in quantum *קרבן* in genere *προσφορά* dicit, & omne id notat, quod Deo pro ara offerebatur.

Sacrificia Holocausta.

III. *עלת Holocaustum*, (dictum ab *ascendit*,) erat, quod totum aræ impositum, igneque solutum, maximam sui partem sursum ascendebat. Talia late patebant, & partim vi legis divinæ, partim ex voto & arbitrio hominum, quacunque demum de causa, immolabantur. Ex lege offerebant holocaustum, Naziræus, sive funere inquinatus, sive voto suo perfunditus Num. VI. porro, quotquot a lepra, quotquot a sanguinis, aut genituræ morbo fluxu purgandi erant Lev. XIV. XV. mulier quoque post puerperium Lev. XII. Pontifex in festo Expiationis Lev. XVI. omnesque adultiores Israelitæ, tribus majoribus festis, ad Sanctuarium confluentes, coram Deo apparituri Deut. XVI, 16. quod Holocautatum genus Judæis

עלות Holocausta apparitionis audiebat. Ex voto autem & arbitrio hominum oblata quoque fuisse, ex Psal. LXVI, 13 sqq. LI, 20, 21. & aliis exemplis constat.

Sacrificia Pacifica.

IV. *שלמים Sacrificia Salutaria*, item *Pacifica* & *Eucharistica*, a *שלם* retribuit, *pace* & *felicitate usus est*, nomen sortita, ita dicebantur, vel quia ex hoc sacrorum genere Deus, offerens, & Sacerdos, suam quisque partem sortiretur, vel, quia quasi symbola pacis erant, & amicitiae, inter Deum, Sacerdotes, & offérentes. Inter hos enim tres dividebatur hoc sacrificium, ita ut חותם והאמורים היו למכח וחזה ושוק *sanguis* & *exta Arae* cederent, *pectus* & *armus* *Sacerdotibus*, *pellis* & *caro Offerentibus*, observante R. LEVI BEN GERSOM ad Lev. III, 1. Alii a *שלום* *pace* & *prosperitate* appellata existimant, ut quæ semper de rebus prosperis fieri solerent, impetratis jam, aut impetrandi; aut quoniam afferunt mundo pacem, ut ad cit. loc. R. SAL. JARCHI exponit. Tria autem genera *שלמים* memorantur in Scripturis: 1) *נרביה Voluntarium*, quando proprio pio motu quis ductus, præter necessitatem præcepti, Domino sacra faciebat. 2) *Votivum*, quando voto quis vel seipsum, vel animal quoddam mundum, ad offerendum obstrinxerat. 3) *הורה Eucharisticum*, pro bonis impetratis, & præsertim fiebant ab his, qui vel e periculis gravioribus liberati erant, vel magnis beneficiis affecti, ut Noa Genes. VIII, 20. ut Manassés, patriæ regnoque suo redditus 2 Chron. XXXIII, 16. ut David Psal. CXVI, 16, 17. Huc quoque referuntur *איל ההור aries Nasiræi*, & *שלמי חגינה ושםחה salutaria festiva* & *festifica*, festis solemnioribus offerri solita, Deut. XVI, 2, 10 sqq..

Sacrificia Piacularia.

V. *חטאות Piacularia* pro peccato involuntario, vel ex ignorantia commisso. Ea duplicitate gene-

generis faciunt Judæi. Aliud קביעה Sacrum piaculare definitum, quo talia contra leges prohibentes insciorum aut imprudentium facta expiabantur, qualia si consciorum fuissent, extitio divinitus inferendo, ברת dicto, luenda essent; de quibus constitutio Numinis legitur Lev. IV, 2. Et quatuor quidem hujus peccati conditiones ponunt Judæi, 1) ut contra legem prohibentem, 2) incogitato fieret, 3) in facto ipso consisteret, non dictis tantum, aut cogitatis, 4) quale, si a sciente volente patratum fuisse, peccantis extitio, & poena ברת excisionis e populo suo, fuisse luendum: quæ vero dictis & cogitatis, per imprudentiam peccabantur, pœnitenti cuivis, sine sacrificio, condonabantur. Aliud שלוח וורר Ascendens & Descendens, h. e. majus, minusve erat, pro facultatibus nempe & arbitrio offerentis expiandi, ut cui v. g. nec agnæ, nec capellæ facultas esset, hic unum turturem, columbæ pullum, piaculi nomine sacrificaret, de quo Levit. V. præcipitur; eratque leprosorum, si convalescissent, puerperarum, post puerperium finitum, &c.

Sacrificia pro Reatu.

VI. אשמות Sacrificia pro admissa noxa offerri solita. Ante vero, quam ad hujus generis sacrorum explicationem progrediamur, expedienda erit quæstio: Quæ inter חטאות & שיטות intercedat differentia? adeo quidem implicata, ut GVSSETIO Comment. L. H. ad voc. סען p. 100. desperata videatur explicatu. Novissime tamen, omni ingenii contentione in hoc discrimen inquisiverunt duumviri doctissimi, HERMANN. VENEMA Dissertation. Sacrar. Lib. II. cap. VI. §. 18. p. 322. & longe copiosius BERN. SEBAST. CREMERVS in Antiquit. Sacrar. Pæcili Tom. II. Specul. III. pag. 75 sqq. quorum legentes vestigia, mysterium istud indagabimus. Et VENEMA quidem contendit, חטא in gravioribus passim delictis, סען in levioribus locum habuisse: v. g. cum Pontifex, totus coetus, aut Princeps se contaminasset, חטא obtinuisse, non סען Lev. IV. porro cum quis de peccato

certior erat factus, vel ejus convinci poterat, חטא oblatum fuisse, ubi autem res dubia, nec juris aut facti certa esset notitia, סען expiasset; illud in convictione per testes, huc in spontanea peccati confessione, fuisse requisitum. Denique observat, in סען oblatos tantum fuisse masculos, non in חטא: quæ quidem aliquod, verum non omne exponunt discriminem. Ulterius progressus CREMERVS, 1) Ad discriminem vocum attendit, & omnem quidem חטא suum observat habere סען reatum, æque ac reatus quovis comprehendatur peccato, quod ex Lev. IV, 13, 22, 27. & V, 2 sqq. probare satagit, סען tamen restrictam habere significationem, nec notare nisi violationem foederis, sive respectu Sacerdotis, pervertendo aliquid de rebus sacris, Sacerdoti ex foedere officii debitum, sive respectu proximi, in non servandis contractibus de deposito & mutuo, & restitutione rei perditæ, accidente mendacio & perjurio: vel etiam ex Lev. XIX, 20 sqq. in violatione foederis matrimonialis, si quis vitium intulerit servæ desponsatæ, nec dum manu missæ: 2) Ad discriminem utriusque Sacrificii; quod סען præcise sacrificium notet conscientiosum, ut vocat, hoc est tale, quod ex solo conscientiæ instinctu offerretur, cogente hominem, ut reatum suum, quem clam haecenus habuerat, confiteretur, ejusque expeteret expiationem, quod ex Lev. IV, XIX, 20 sqq. & Esth. X, 18, 19. demonstrat, hinc ad סען Nasiræ transfert Num. VI, 9 sqq. ubi denuo expiationem violati foederis urget, ex nexu conscientiæ expeditam; pariter ad leprosi hostiam Lev. XIV, 12. quæ סען dicatur, quia lepra signum & testis fuerit violati foederis divini & humani, & ex Juðæorum sententia, non nisi foederatis Dei, nunquam peregrinis, infligeretur. Hæc illi: quibus probe ponderatis, subjungere licet illud Comici: Fecisti probe, incertior sum multo, quam dudum. Nos ita procedimus: omne istud differentiæ genus ex sapientissimo legislatoris arbitrio pendere, ad certas autem expiationum classes. Ie gibis fuisse revocatum, 1) in delicto dubio, cujus incerta erat conscientia, Lev. V, 17, 18. 2) in inc-

quinatione Naziræi Num. VI, 12. 3) in vi illata servæ desponsatæ cap. XIX, 20 sqq. cui Sacerdotum ex Babele reducum illegitimum, cum extraneis uxoribus, matrimonium affine est Esdr. X, 19. 4) in incognita sacrorum defraudatione Lev. V, 16. 5) in interversione rei alienæ, vel concreditæ, vel casu repertæ, vel vi extortæ, & jurato abnegatae Lev. VI, 2 sqq. Hinc enata est Judæorum distinctio inter **הַלְוִי מֹשֶׁנָּא** *Sacrificium pro noxa dubia*, primi nempe generis, ex memoratis, & inter **וְרֵא מֹשֶׁנָּא** *Sacrificium pro noxa certa*, quod tam ad corporis quasdam immundicias, quam ad noxas proprie dictas, rite expurgandas adhibebatur, quo reliqua dicta genera quatuor spectant. Præterea rituale utriusque Sacrificii discrimen legibus sancitur, ut v. g. ad **מֹשֶׁנָּא** arietes semper, agnive masculi, ad **חַנְתָּא** tales plane nulli usurparentur; præterea sanguis ex **חַנְתָּא** altarium cornibus, ast ex **מֹשֶׁנָּא** lateribus altaris adspargeretur; denique **חַנְתָּא** universo Judæorum cœtui imperata essent, **מֹשֶׁנָּא** solum privatis.

Ferta.

VII. Denique **מְנֻחָה Ferta**, dona farinacea huic spectant, quæ ex farina triticea aut hordeacea constabant, quorumque aliis libamen vini accedebat, aliis non item. Oleo autem subigenda erant, eademque semper conjungenda cum aliquo victimarum genere, nunquam citra victimam danda. Victimæ autem, quibuscum Deus Ferta conjungi semper voluit, erant omnia totius cœtus, omniaque hominum singulorum Holocausta, & Sacra salutaria, ex grege vel armendo lecta, sed nulla ex volatilibus data, nisi quando volatilia ista quadrupedi substituta essent, nulla quoque Sacrificia piacularia, nisi a leproso

data. Ferta, vini libamento aucta, sale quoque semper condienda erant Lev. II, 13. (Fallor, an ex hoc instituto, ut Minchæ sale & oleo semper subigerentur, ritum suum per **κανοζηλαω** mutuati sint Syri Monophysitæ, quo panem Sacra Cœnæ non nisi cum oleo & sale temperatum adhiberi jubent, ut ex domesticis Doctorum istius gregis testimoniis docuit EVSEB. RENAVDOTTIVS Liturgiar. Oriental. Tom. I. p. 191. & Tom. II. Dissert. prælimin. XXIII. & post hunc ASSEMANVS Biblioth. Orient. Tom. II. pag. 144. b. & 182 b. sqq.) Ea vero, quæ absque vino afferebantur, vel totius Hebræorum cœtus erant, ut Omer primitiorum, coram Deo agitatus Levit. XXIII, ii. duo panes, quos die Pentecostes offerunt ibid. vers. 17. panesque facierum in sanctuario Exod. XXV, 30. vel singulorum hominum erant, ut Fertum initiationis sacerdotalis, Fertum patellarium, cui thûris pugillus addendus, Fertum fontis, qui, cum piaculi reus esset, nec agnam tamen, nec capellam, nec par turtrum aut columbarum, quo se purgaret, consequi poterat, ac Fertum zelotypiæ, quod vir zelotypus ad uxoris stuprum coarguendum, pro ea offerendum curabat. Præterea voluntaria Ferta quinque Judæi numerant, Fertum similiter incoctæ Lev. II, 1. Fertum in patella plana coctum ibid. vers. 6. Fertum in sartagine frictum vers. 7. Fertum in clibano, furnove pistum vers. 3. & placentarum quoddam genus, רְקִיקָה dictarum ibid. quæ quidem oleo deliberae, minime vero perfusa erant.

De singulis istis Sacrificiorum generibus, eruditæ commentatur GVL. OVTRAM de Sacrificiis lib. I. cap. X - XIII. & cap. VIII. §. 3 sqq. strictim & concise WILH. MOMMA Octonom. Temp. lib. II. cap. XI.

SECTIO III. DE SACRIFICIORVM RITIBVS.

Et si sua victimis singulis, eaque varia & diversa erant solemnia cum verba, tum facta, ge-

nerales tamen quosdam observare juvat ritus sacrificiales. Horum aliqui peragebantur ab Offerentibus,

rentibus, ut 1) Victimarum Oblatio, quā in atrio Sanctuarii, ante altare holocaustorum solemniter coram Deo sistebantur: 2) In nonnullis sacris, pecudum sive in altū Elevatio, quæ ṭרומה dicebatur, sive versus quatuor mundi plagas Agitatio, quæ סמייה (הנופה) Manuum Impositio, quæ cum certa conceptaque formula, sive confessionis, sive precum, sive laudis & gratiarum actionis erat conjuncta. Aliqui vero spectabant ad Sacerdotes, ut (1) Mactatio, quæ in quadrupedibus cultro, gulam, arteriam asperoram, venarumque jugularium partem maximam persecando, in avibus, ungue caput avellendo, peragebatur: (2) Sanguinis adspersio, quæ pro diversitate victimarum variabat, & vel ad altaris latera, vel ad ejusdem cornua, vel intra Sanctuarium siebat: (3) Pellium detractio: (4) Partium prosectorio, & separatio adipum: (5) Salitura eorum, quæ super altare erant adolenda: (6) In struem lignorum magnam super altari projectio & dispositio. Quibus FRANZIVS nositer, ὁ μανεγέτης, Schol. Sacrific. Disp. IV. sqq. p. 61. (7) Conclaves sacrificiales, & offerentium a Sacerdote instrutionem, de antitypo Sacrificiorum, ejusque rita & fiduciali applicatione, accenseret. Denique (8) in Sacris salutaribus Epulum accedebat sacrum, ex carnis residuis victimæ paratum.

1) *Oblatio Viva.*

II. In his itaque ritibus, qui ab Offerente peragebantur, primum locum tenet Oblatio, sive Representatio, qua victimā rite lectā, ante aram holocaustorum, in atrio Sacerdotum, Domino sistebatur. Hoc sine præcipitur, quisque ut immolatus, victimam suam ad ostium Tabernaculi ducat, & Domino sifstat, Levit. XVII, 4, 5, 9. coll. cap. I, 3. IV, 4, 14. XII, 6. XIV, 23. XV, 14, 29. &c. In Templo posteriori præsentatio illa siebat ad portam Nicanoris introrsum; eratque adeo necessaria, ut mulieres quoque, quæ alioquin omnino arcebantur atrio, si victimam adducerent, necesse haberent in hoc

ingredi, & in propria persona sistere Domino. Hanc demum adductionem nomen dedisse sacrificiis, ut קרבנות dicerentur, ab הדריך adduxit, censet BERN. LAMY de Tabernac. p. 447. Tribus de causis id factum existimō: α) ut prius victimā, quam cædatur, curate adspiceretur a Sacerdote & examinaretur, num integra, labisque omnis expers, & idonea sit Sacrificio, an vitio quodam laboret, quo rejectanea censeatur, & ab altari arceatur? β) ut hac repræsentatione Domino sanctificaretur, h. e. ab omni usū profano, censuque communi exempta, altari destinaretur, Deoque traderetur: γ) ut ab omni loco alio, sive privato, sive publico, Sacrificiorum religio removeretur, & ad locum Sanctuarī, cultusque publici, revocaretur. Ne quis tamen in oblationis voce tricetur, distinguit O V T R A M lib. I. cap. XV. §. 4. inter oblationem victimæ adhuc viventis, de qua hic sermo est, & oblationem sanguinis atque ablegminum, in ignem altaris immissorum; sive, quod eodem redit, inter victimæ oblationem mox mandata, quæ erat offerentis, & victimæ jamjam mactata, quæ Sacerdotis erat. Notandum præterea, quod, quando hostiæ piaculares totius cœtus nomine fierent, Senatores, populi personam referentes, victimam ad aram ducerent, Deoque susterent, Lev. IV, 14 sq.

2) *Agitatio & Elevatio.*

III. Sequitur ṭרומה & Elevatio & Agitatio, de qua supra quædam monuimus, sed pro re nata, paucis ad Lib. VI. Cap. II. §. 4. Annot. 4. Pariter duplex hæc erat, vel hostiæ vive, quæ a solo siebat Sacerdote, vel partium ac segmentorum mactata, in qua offerens & Sacerdos juncta opera agebant. Aequipollere utramque vocem, perperam contendit HISKVNI, & promiscue interdum acceperunt LXX Interpretes, sed rectius distinguit ABEN ESRA ad Exod. XXIX, 27. אֵין יוֹנָף כִּמוֹ יוֹרֵם כִּי וּמְעַלָּת וּלְאָגִיטָה non est idem, quod Elevatio: nam elevatio fit sursum, non autem agitatio. Vnde U u u 3 pallim

passim ita distinguunt Rabbini: חתומה *Elevatio* מילעה ומרור facit ascendere, & descendere: sed מורה Agitatio removet & reducit. Prior peragebatur in altum elevando & demittendo: posterior extendendo antrorsum & retrorsum, dextrorsum & levorsum, h.e. ab oriente in occidente, & a septentrione in meridiem. In Pacificis nimirum totius Ecclesie, hircum, atque duos agnos Levit. XXIII, 20. & in Piaculari leprosi, agnum Levit. XIV, 12, 24. ab offerente accipiebat Sacerdos, & agitabat Domino: ast in consecratione Aaronis & filiorum ejus Exod. XXIX, 22 sqq. in omnibus sacrificiis eucharisticis Levit. VII, 30, 34. similiter de'ariete eucharistico Nasirai Numer. VI, 20. partes nonnullae victimarum ab utroque agitabantur. Ita R. SALOMO ad Exod. XXIX, 24. describit: *In hac agitatione occupantur Sacerdos & Offerentes. Nam Sacerdos ponit manum suam sub manu offerentium (partibus istis repleta & onusta) atque ita movet sive agitat. Ceterum in hoc ritu (consecrationis sacerdotalis) Aaron & filii ejus offerentes erant, & Moses Sacerdos.* Hinc coties חזה התרומה pectus agitationis, & שוק התרומה armus elevationis junguntur in disciplina sacrificiorum, quia duas istae partes præ ceteris huic ritui erant dicatae. Ritus autem hujus agitationis hodie adhuc vestigium quoddam servant Judæi. Cum enim ex Synagoga sua discessum faciunt, finitis omnibus precationibus, sic ultimo loquuntur: שואה שלום במרומי ה'ו' יעשה Deus, qui facit pacem in excelsis suis, ipse faciat pacem super nos, & super universum Israel, Amen. Hanc orationem cum dicunt, tribus passibus retrocedunt, inclinando se dextrorsum, levorsum, & autororsum: tantumque huic precatiōni tribuunt, ut putent, Deum hinc non tantum sibi, sed universo quoque orbi benedicere. Conf. PAUL. FAGIVM in Exod. XXIX. ubi Judæorum de agitationis hujus fructu & significatu somnia pandit.

3) Manuum Impositio.

IV. Spectat porro hue סמיכה Manus Impositio, de qua, in alio profrus negotio ad Lib. V. Cap. V. §. IV. Annot. 5 sqq. jam verba fecimus. Hic notat religiosam manus impositionem vel *χειροτεσιαν*, quando offerens, ad ostium Sanctuarii, sive ante aram constitutæ victimæ capiti, manum utramque imponebat, confessionem suorum peccatorum edens, conceptasque preces devota mente fundens. Ita MAIMONIDES. Hilc. Korbanoth cap. III: *Omnibus victimis, quæ a quopiam privato offerabantur, sive ex precepto, sive ex arbitrio offerrentur, oportebat ipsum imponere manus, dum vivebant adhuc, exceptis tantum primiis, decimiis, & agno paschali.* Verum publicis quoque, pro toto cœtu cæsis hostiis nonnullis, adhibebatur hic ritus. Requirebatur itaque, ad omnia singulorum hominum holocausta Levit. I, 4. ad sacra pacifica cap. III, 2, 8, 13. ad sacra pro peccato facta, ex quadrupedibus cap. IV, 4. Idem de sacris pro noxa sive reatu factis, pronunciant Judæi, negant autem de sacris volatilibus, iisque quæ jam exceptit MAIMONIDES. Peragebatur autem a domino victimam offerente, qui ipse imponere debebat, nec licet id per alium facere, si victimæ essent privatæ: si pro tota congregatiōne offerrentur, tum Deputati seu Vicarii erant, nomine totius cœtus hoc ritu defungentes: denique si plures una sacrificium idem offerrent, oportebat unumquemque sigillatim manus victimæ imponere. Interim ad solos mares, Israelis satu oriundos, eosque adultos, sensibus & intellectu satis valentes, hanc ceremoniam restringunt; ad mulieres autem, pueros, extraneos, servos, surdos, cœcos, aut fatuos, pertinuisse negant. Peragebatur in atrio, ubi fiebat presentatio, adeo ut si manus imposuisset victimæ, qui eam adducebat, antequam esset in atrio, impositionem iterare oportet: si vero offerens esset extra atrium, sed intro manus profenderet, & victimæ intra atrium constitutæ imponeret, satis esset: quod etiam circa

circa leprosum observabant in porta Nicanoris. Præterea hoc ritu defungentes, occidentem, sive Sanctuarium versus faciem oculosque convertebant, ob adjectas preces, quas non, nisi facie ad Sanctuarium versa fundere oportebat. Num ambas manus imposuerint, an alterutram solum? disputant Judæorum Doctores, neque desunt, qui in utrasque abierint partes: omnes tamen in eo acquiescent, ut dicant, sive una, sive utraque imponeretur, offerentem certe **בְּכָל כָּבוֹן**, ut præcipit MAIMONIDES, totis suis viribus, & quanto potest conatu, imponere debuisse. Quod ipsum indicat verbum **סִמְךָנַי** / sin absolute ponitur, fulcivit, sustentavit, & usurpatur de Simlone, columnis templi Dagonis graviter innixi, ut corrueret Jud. XVI, 29. de homine innitente baculo, ne labatur Jef. XXXVII, 17. & sensu morali, de piis, quando tota mentis fiducia Deo, ceu rupi & petræ suæ innituntur Psal. LXXI, 6. Manum ergo impone-re, idem est, ac cum pondere ac onere alicui inniti. Targum IONATHANIS, quod unam tantum manum vult impositam fuisse, ita scisit: **imponet dexteram omnibus viribus.** MAIMONIDES: debebat, inquit, imponere ambas manus, idque quam maxime vi poterat. Porro, inter duo cornua capiti quadrupedis imponebantur. Nec autem muta hæc erat ceremonia, sed, quod jam tetigimus, explicata eidem semper jungebantur verba, que rem susceptram declarabant, eique congruebant, ita ut **סְמִיכָה** vel precandi, vel imprecandi ac devovendi, vel confitendi peccata, vel Deum celebrandi, & gratiarum actionis formulam secum ferret, pro conditio-ne & qualitate sacrificii, quod peragebatur. Formulam confessionis, in die Expiationis, pro toto cœtu recitaram, supra exhibuit Auctor noster Lib. III. Cap. VIII. §. 6. & nos Annotat. 3. & 4. adjecimus reliquas: tritissima vero, in Sacrificiis privatorum, a MAIMONIDE in Maase Korban cap. III. hoc modo traditur: **אֲנֵה הַשֵּׁם חֶתְאָיו עֲוֹתִי פְשָׁעָתִי עֲשִׂיתִי כְּךָ וְחֹזְרִיתִי בְּתַשׁוּבָה וְזַכְּרִיתִי:** Obsecro Do-

mine, peccavi, deliqui, rebellavi, hoc & illud feci, nunc autem conversus sum per pœnitentiam, sitque hostia haec expiatio mea. Nullus autem dubito, quin olim, quando purior Judæis constabat religio, clariorque sacrificii mediatorii Christi cognitio, explicatior & amplior fuerit admissorum deprecatio, ac disertam fidei fecerit mentionem, & translationis culpe in hostiam coram Deo unice valentem, Meßiam, ex cuius solius, non animalis oblati, virtute, offerens remi-sionis peccatorum solatum fiducialiter sibi applicaverit. Eo demum universus hic spectabat ritus, ut offerentis cum culpa, tum pœna in victimam transferretur, eaque in locum vicemque surrogaretur peccatoris. Non omnino abludit, nimis licet rudis, nec plena explicatio, quæ in Nizzachon veteri apud WAGENSEITIVM in telis igneis Satane b. l. pag. II. in hunc sensum legitur: **Quando homo pecudem sacrificat, in animo suo secum cogitat: ego magis bestia sum, quam haec praesens.** Etenim ego peccavi, & ob peccatum, quod ego commisi, hanc offero. Scilicet magis aquum erat, ut homo qui peccaverat, quam ut bestia macaretur. Sie igitur homo ope sacrificii pœnitere occipit. Rectius vero dice-mus, quod offerens & confessus agnosceret, se mortem commeruisse: quia vero mediante **סְמִיכָה** peccata sua veluti transmittebat in victimam, pro ipso morituram, hinc se quoque a pœna sperabat immunem fore, illam vero sequi delictum, ejusque pœnam per illius mortem posse atque sumi. Huc phrases Scripturæ per-tinent, ex hoc ritu illustrandæ, 2 Sam. I, 16. **sanguis tuus sit super capite tuo &c.** 2 Sam. XII, 13. **Dominus העכיר transfire fecit seu transluxit pec-catum tuum, non morieris.** Esth. IX, 25. de Hamane: revertatur cogitatio ejus mala, quam co-gitavit contra Judeos, super caput ejus &c. Psal. VII, 17. revertetur labor ejus in caput ejus, & super verticem ejus violentia ejus descendet. Ezech. XXXIII, 4. **sanguis ejus super capite ipsius erit:** & si qua sunt hujus generis loca alia. Cum primis autem hoc ritu adumbrabatur mysterium translationis peccatorum nostrorum in Chri-stum,

stunt, vadem nostrum ac hostiam, tam in acquisitione salutis, quam in applicatione. Præfigurabatur enim, Deum peccata nostra, a nobis ablata, conjectisse in Christum, victimam vicariam & piacularum Jes. LIII, 6. ut cum reatus, tum supplicium nostrum a nobis auferretur, ac sustineretur ab ipso. Sicut etiam aggravabat victimam is, qui omni suo labore innitebatur eidem, sic peccatorum onus aggravabat Christum, dolor in caput ejus redundabat v. 4. cum Deus eum, qui peccatum non noverat, reddebet pro nobis peccatum &c. 2 Cor. V, ultim. Hinc etiam intelligebatur, quomodo nos peccata nostra, manu fidei rejicere debeamus in Christum, qui tulit ea in corpore suo, 1 Petr. II, 24. Nam ut manu tangenda victimam, sic fidei manu apprehendendus est Christus, victimam pro nobis factus. &c.

(1) *Maestatio.*

V. Sacerdotis nunc erat שוחיטה Maestatio, quam liber Talmudicus חורי præcipit, & peculiaris libellus בירוקה וברוקה שוחיטה maestatio & inquisitio, rei scilicet maestatæ, inscriptus, traditæ explanatae. Post impositas enim victimæ manus, peractasque rite preces, continuo cædenda erat pecus, & ita quidem, ut in vas pecudis jugulo subjectum omnis emanaret sanguis. Ista itaque maestatio peragebatur לוחי'ך ורחביה הסכין ducendo & reducendo cultrum maestatorium, ut dupli faltem i&etu, vel secatione, quam הלכה abitum & redditum cultri per jugulum traxi appellabant, & gulae & arteriæ asperæ, ac venarum denique jugularium partem maximam persecarent; de qua vide MAIMONID. Hilch. Maase Korban. cap. IV. Nam cavendum erat, ne si lente occideretur hostia, sanguis intro revocatus in illa sisteret, & quibus caro comedenda deinceps erat, hi sanguinis esu polluerentur. Ut ergo proclivius patrari posset victimæ cædes, prope borcale latus altaris, in atrii pavimento fixi erant annuli quidam, quibus injici pecudum maestandarum colla, vel, ut aliis

placet, pedes alligari & constringi solebant. Hos Talmud curatè describit, Cod. Middoth cap. III. Mischn. V. ad quem locum omnino confer, quæ constant, l' EMPEREVR notavit pag. 119 sqq. Aves autem ad altaris cornua Sacerdotis ungue cædendæ erant. Nempe, quæ Holocaustis erant destinatæ, ad cornu ejus Euroaustrale sic cædebantur, ut capita a corporibus avellerentur; ast vero Piaculares ad cornu Notozephyrinum ungue secabantur, caput autem iis non penitus avellebatur. Modum cum cura exposuit, & nitida iconē ob oculos posuit THEODOR. DASSOVIVS in disput. A. 1697. Vitembergæ publicata, cui titulum fecit Avem ungue sectam, inque Sacrificium oblatam, ad illustranda commata Levit. I, 14 sqq. & c. V, 7 sqq. Quam longe autem hinc, Gentilium in jugulandis hostiis, abierintritus, edisserit LAMY de Tabernac. & Templo lib. III. cap. VI. Sect. IV. p. 449.

(2) *Sanguinis Aspersio.*

VI. Immolationem continuo excipiebat Sanguinis Aspersio, Sacerdotibus adeo propria, ut cum, certo casu, alii etiam Israelitæ maestatione possent defungi, sanguinem tamen spargere, præter Sacerdotem, fas esset nemini. Pro sacrificii autem & temporis diversitate, disparerat ritus & locus. Enim vero, aliæ erant victimæ, quarum sanguis in Sanctuarium ferendus erat, quales totius cœtu hostiæ omnes piaculares, pro re nata immolate Levit. IV, 16. hircus pro eodem cœtu, & juvencus pro familia Pontificis, uterque die Expiationis cœsus, Lev. XVI, 14, 15. denique juvencus piacularis, Sacerdoti Maximo imperatus Lev. IV, 5. Reliquæ autem omnes victimæ ita offerebantur, earum ut sanguis cornibus altaris exterioris, aliarum autem lateribus ejus adspargeretur. Nam quoties victimæ ex boibus, ovibus, caprisve leæ maestabantur, aliquantum sanguinis, singulis aræ cornibus Sacerdotis digito illinendum erat, reliquum aræ basi affundendum; quo in loco, in angulo nempe Notozephyrino, duo patebant

bant foramina, per quæ in ductum subterraneum, inde in fluvium Kedron fluxit. Porro sanguis ille, alias supra medium aram, alias infra spargebatur. In quo ne errori esset locus, filum coccineum medium cingebat aram, quod Cod. *Middoth cap. III.* Mischn. i. חותם של סickerā להבריל הולוֹנוּם הרמן הולוֹנוּם ad discernendum inter sanguines superiores, & inferiores. Spariones quippe ad spaciū quinque cubitorum supra filum, dicebantur superiores, quæ vero ad quinque cubitorum spaciū infra filum, inferiores audiabant. Superiores erant de avibus, quæ in Holocausto cædebantur: inferiores autem de avibus piacularibus, quo pertinet etiam sanguinis affusio reliquarum omnium victimarum. Atque hæc sanguinis aspersio, ritus omnium sanctissimus erat, quippe quo vita animæ hostiæ Deo reddi censebatur pro anima rea, Lev. XVII, ii sq: Vt autem spargi posset sanguis, cavebant Sacerdotes, ne concreceret, eumque in finem in phialis acuminatis exceptum, sedulo agitabant & baculo atterebant, vel cochleari commovebant, volvabantque, ut liquidum tenuemque conservarent: ut pluribus exponit ROBERT. SHERINGHAMIVS in *Joma cap. IV.* §. 3. p. 86 sqq.

(3) *Pellium Detractio.*

VII. Suscipienda nunc erat *Pellium Detractio*, quæ ut esset expeditior, ad boreale aræ latus, Mischna Cod. *Middoth cap. III.* §. 5. octo memorat columnas lapideas, iisque transtra interjecta, in quibus singulis tres uncorum ferreorum lineaæ erant fixæ, ut victimæ grandiores de uncis supremis, minores de mediis, minimæque denique de insimis suspensa, pellibus commode exui possent. De excoriandi modo ita habet MAIMONID. Hilch. *Maase Korban. cap. V.* §. 18 sq. *Hostiis primum detrahebatur pellis*, tum exta extrahabantur: nec detrahebatur pellis, usque dum sparsus fuerat sanguis. *Excipi debent hostiæ pro peccatis illæ*, quæ tremabantur,

quibus omnino pellis non detrahebatur, ideo quia de his dicitur Levit. VIII, 17. cum pelle & carnis &c. Hic videant Jûdæorum Magistrorum, quomodo hoc componi possit cum effato Talmudis tract. *Sebbachim cap. XII. f. 103. a.* ubi de altari dicitur: אין לו שער בכל מקום ei nullo in loco cedit pellis. Sed pergit MAIMONIDES: *Victimarum sanctorum seu publicarum, seu privatarum, pelles Sacerdotum erant: scriptum est enim Lev. VII, 8. Sacerdos, qui offerat holocausti victimam, habebit pellem ejus: victimarum autem minus sanctorum pellis redibant ad dominos.* Porro, cuius holocausti carnem altare non obtinebat, ejusdem nec pellem consequebantur Sacerdotes. Quo pacto autem Sacrificium pelle nudatum typum gesserit Christi denudati, eruditæ exequitur HENR. SCHARBAV *Observ. Sacrar. P. II. Observ. II. p. 245 sqq.*

(4) *Sectio Victimarum.* -

VIII. Ventum nunc est ad *Prosectionem Victimarum*, unde exta ipsa, ex fibris hostiarum dissecta, Gentilibus *prosecta* dicebantur. Hebreis *אַמְרוּם* vocantur, incerta vocis origine, quia quam ex BAAL ARYCH denominationis rationem profert BVXTORF. in *Lex. Targ. b. v. p. 124 sq.* futilis est. Erant autem exlecta victimarum, ex quadrupedibus lectarum, ablegmina, adeps nimirum, qui operit intestina, ambo renes eorumque adeps, cum adipe ilibus adhaerente, reticulum jecoris, cum particula quædam jecoris; quibus accedit ex genere ovillo, cauda integra una cum articulis, ad renum regionem pertingentibus. Ovium enim in Syria, Aegypto & Arabia perquam grandes pinguesque esse caudas, quam ob causam Deus voluerit in Sacrificio eucharistico, ex ovibus sumto, caudam sibi aduléri, BOCHARTVS docuit lib. II. *Hieroz. cap. XLV. p. 494 sqq.* Inter hæc autem ablegmina, num cor & cerebrum numerari debeant? nonnullis dubium est visum. Operæ ergo se pretium facturum credit 10 H. GEORG. MICHAELIS, si in Holocausto

stis & sacrificiis avium, cor ac cerebrum simul oblata, ast in Sacrificiis pro peccato, pro reatu, & in Pacificis, excepta fuisse ab altari, peculiari exercitatione evinceret, quæ *Observ. Sacr.* ipsius est *Prima*, p. 1. Ista porro victimarum diffatio etiam ad membra corporis pertinebat, ita ut in Holocaustis quadrupedum, pecudis caput, crura, armi, reliquaque omnia majora membra ab aliis dividarentur, atque in his pedes & interanea, aqua rite lavarentur Lev. I, 9. Singularum quoque hominum Pacificis armus dexter, una cum pectusculo, pariter arieti Naziræ armus alter exsecandus erat; quippe quæ partes primo cum ablegminibus agitandæ erant, hinc ab eis auferendæ, & sacerdotibus in victimum dandæ. Atque hic redit agitatio, qua partes victimarum a Sacerdote in offerentium traditæ, deinde manibus Sacerdotis manibus offerentium suppositis, elevabantur, demittebantur, & quaqua versus porrigebantur. Ista erat partium *תנוּפה* seu *Agitatio*, ab illa viventium ac integrarum victimarum agitatione, quam supra indicavimus, distincta.

(5) *Salsura.* (6) *Illatio in Altare.*

IX. Partes autem istæ, in ara adolendæ, saepe prius adspergi & condiri debebant. Sed hunc ritum peculiari reservamus tractationi, nunc ad ablegminum & partium *ad Altare Delationem & Projectionem* progressuri. Jam Holocausta totius cætus, rite prosecta, vinumque ac Ferta his addenda, certum quandam numerum Sacerdotum ad aræ clivum atrulisse, memorant Judæi, ita ut juvenorum profœcta, ferta ac libamina, XXIV, arietum, XI, agnorum autem hædorumque, VIII, agnos autem, ad sacra quotidiana exhibitos, alias novem, alias decem, alias undecim, alias duodecim Sacerdotes, pro varia temporum ratione, ad aram apportarent. Etsi vero nulli dubitamus, certum in adolendis Sacrificiis ordinem, in tanta Sacerdotum turba fuisse servatum, nec vel uni totum impositum fuisse onus, vel promiscue & pro lubitu accurrisse sin-

gulos credamus: ista tamen quæ magna cum pompa hic tradunt Rabbini, citra ullum Scripturæ vestigium aut fundamentum, ex ipsis romanaesse ingenio persuasum habemus, quæ qui cupid, in compendiam redacta cognoscere poterit ex *O V T R A M I de Sacrific. lib. I. cap. XVI.* §. 12. Istis autem, in struem ignis magnam, super altari, partibus dispositis, adstitisse Sacerdotes, & fuscinis adhibitis cavisse, ne qua victimæ pars vel a strue decideret ac devolveretur, vel intacta ab igne, vel semibusta restaret, sed quicquid illatum fuerat, integrum flammis absumeretur, vero sane simile videtur.

(7) *Conciones Sacrificales.*

X. Haud abs re, WOLFGANG. FRANZIUS supra laudatus conjicit, accessisse *Conciones Sacrificales*, quibus Sacerdos conficiens his, qui offerebant, beneficia passionis ac mortis Christi explicabat, typum in Sacrificiis ob oculos positum, ad antitypum in futuro Messiae sacrificio exhibendum applicabat, fidemque ipsis instruebat, dirigebat, & confortabat, quin & piis preces suggerebat ac præbat. Nullum quidem in Scripturis concionum talium, vel præceptum prostat, vel exemplum satis luculentum, sex tamen rationibus, quinque ex Veteri, & una ex Novo Fecdere de promis, pius doctusque Vir, id liquido evincit. Non enim Sacrificia mutas fuisse ceremonias, nec profuisse ex opere, quod ajunt, operato, sed fide in Messiam, pro omni totius mundi noxa olim sacrificandum, nitentibus & offerentibus salutares exhibuisse fructus, adeoque necesse fuisse, ut veteres sub Sacrificiis expenderent passionem Christi, & manus velut ad has meditationes a Sacerdote consciente ducerentur, valide probat 1) ex materia Concionum Adamicarum, quam Protevangelium, de semine contrituro caput serpentis præbebat, 2) ex historia Abrahami, qui per fidem vocatus auscultavit Deo, ut abiaret in locum, quem accepturus erat pro hereditate &c. Hebr. XI, 8, 9. 3) ex Psal. CX. quem de Christo loqui, Math.

Matth. XXII, 43 sq. diserte traditur, 4) ex Jes. LIII. 5) ex Dan. IX. 6) ex Hebr. VII - X. His calculum suum addit, utut FRANZII nōmine silentio studiose presso, ANDR. RIVETVS ad Gen. XLVI, Exercit. 170. mox post princ. Tom. I. Opp. p. 645. a. Additas fuisse, inquiens, Sacrificio preces, & commonefactiones; invocatio nem nempe publicam nominis Dei, & explicatio nem causarum ad familiae adificationem, pro certo habendum est; quia veterum Sacrificia putandum non est fuisse muta spectacula, qualia fuerunt spectacula theatrica Ethnicorum, post inventam superstitionem, sed signa sacra, quibus verbum institutionis jungebatur. Quæ, iisdem fere verbis, paulo saltem concisius, repetit HEIDEGGER. Histor. Patriarch. Tom. II. Exerc. XXI. §. I. p. 671.

(8) *Epulum Sacrificale.*

XI. Colophonem Sacrificiis imposuit *Convivium solemne* & sacrum, ex carnibus viëtimarum residuis paratum. De omnibus enim שְׁלֵמִים / omnibus præterea piacularibus, nisi quorum sanguis in ædem sacram inferendus erat, de agno paschali, de foetu masculi primogeniti, & de pecore decimato, instruebantur epula. Sed & his distinctæ ac variæ rationes erant & leges. Viëtimis enim piacularibus aut pacificis totius cœtus, nemini, nisi Sacerdoti, ejusque filio vesci licuit, nec nisi intra Sanctuarium, purumque habentibus corpus Lev. XXII, XXIII. Cef fit præterea Sacerdotibus caro omnis foetus primogeniti, armusque dexter & peccus de Pacificis hominum privatorum, quibus de ariete Nafirei armus alter, isque coëtus, accessit. Verum his omnibus, ubi in Hierosolymam, non Sacerdotibus tantum ipsis, & ipsorum filiis, vesci licuit, sed etiam uxoribus ac filiabus, aut nondum nuptis, aut repudiatis, viduisse, paternam in familiam revocatis, modo vel nullos omnino liberos, vel a Sacerdote genitos haberent; ut secundum ABEN ESRAM ad Lev. XXII, 13. contra MAMONIDEM, pronunciat OVTRAM cit. loc. cap. XVII. §. 4. p. 182. Quin & tota sacer-

dotalis familia, vernæ quoque & servi pretio emti, comedere de iis poterant, sed non mercenarius aut inquilinus. Reliqua autem, post ablatas Sacerdotis partes, caro Pacificorum, offerentibus cedebat, eaque vesci viris, feminisque Israeliticis, ubi in Hierosolymam licuit Deuter. XII, 6, 7, 12. XIV, 26 sq. XVI, II. XXVII, 7. Dicrimen tamen facientes Rabbi ni inter Sacrificia leviora & sanctiora, idem obtinuisse tradunt in Epulis sacrificalibus, ita ut leviorum convivia in quavis æde privata, ast Hierosolymis, sanctorum autem epula non habuisse locum statuant, nisi in Templo, teste MAMONIDE in Hilech. Maase Corbanoth cap. II. §. 5. Etsi vero SPENCERO non damus, quod lib. III. de Legibus Hebr. cap. II. Differt. II. cap. II. secl. II. p. 663. obiter saltem, & ὡς εἰ παρεόδω inspergit, patres veteres id, ante alia, in Sacrificiis curasse, ut ad convivii naturam quam proxime accederent, & Deus cibo & potu gratissimo exciperetur, quam perversam hypocritarum opinionem Dominus ipse Psal. L, 12, 13. graviter profligavit; homines tamen sacris epulis refectos, in communio nem altaris venire, quia de Sacrificiis comedunt, Paulus diserte affirrat 1 Cor. X, 18. Hinc est, ut immundus quisque a sacris his epulis, sub excisionis pena, divina lege arceretur Lev. VII, 20, 21. Ex hoc etiam fonte OVTRAM cit. loc. §. VI. p. 184. morem derivat, ut quisque viëtimam piacularē prius ficeret, quam salutarem, seu pacificam, quoties utrumque illud genus eodem die immolare, Exod. XXIX, 14, 22. quod hoc pacto hostia piaculari prius purgaretur, gratiamque apud Deum recuperaret, quam salutari vesceretur. Quod denique Diabolus, sueta sibi νεκρογλυφία, hunc etiam morem suis persuaserit, ut peractis Sacris, convivia pararent ex iisdem, post MICH. DILHERRVM de Cacozelia Gentilium cap. XII. Disputat. Academ. Tom. II. p. 270: viri docti passim observarunt. De quibus Gentilium Epulis Sacrificialibus, evolvi poterunt IOH. SAVBERTVS de Sacrific. cap. XXVI. & EVERH. FEITHIVS Antiqu. Homeric. lib. I. cap. X. §. 7. Vicissim ab istis Judeorum

Conviviis sacris in Templo, fluxisse primorum Christianorum Agapas, CONST. L' EMPEREVR censuit in *Middoth cap. II. sect. 6. p. 81.* laudatus DILHERRVS cit. loc. p. 279. & recentissime LAMV cit. loc. lib. V. cap. X. sect. I. p. 865. quas tamē, vetustissimorum Scriptorum fide, ex charitate potius primorum Christianorum, & prolixa in refocillandos pauperes, & exercendam communionem ac dilectionem mutuam voluntate, arcessunt HOORNBEECK Veter. & Nov. libr. I. cap. XX. pag. 587 seqq. & JOSEPHVS RINGHAM Origin. Ecclesiast. libr. XV. cap. VH. §. 6 seqq.

Universam de Sacrificiis Judæorum disciplinam, ex Judæis ex instituto tradidit, MAIMONIDES, in Hilch. Maase Hakkorbanoth, & in Témidin Vmusaphin, qui in Jad Chasaka libri VIII sunt Tract. V. & VI. & quos Latine conversos notis illustravit LUDOV. COMP. DE VEIL, cuius laborcs THOM. CRENIVS Tom. VI. Fascic. Opuscul. pag. 282, 425. inseruit: & ABARBENEL in Praefat. Comment. in Leviticum, quam pariter Latine versam L. C. DE VEIL, MAIMONIDI de Sacrific. adjecit: ex Christianis, post toties excitatum OVTRAMVM, LVNDIVS im Jüdischen Heiligth. lib. III. cap. 33 seqq.

SECTIO. IV.

DE PECVLIARIBVS CIRCA SACRIFICIA
CONSTITUTIONIBVS DIVINIS.

I. DE SACRIFICIORVM OMNIVM CONDIMENTO SALE.

Salsurae Sacrificiorum 1) Necesitas:

Omnen Mincham, omnipotem pariter ex animalibus victimam, non nisi sale conditam, offerri sibi supremus Legislator jussit Lev. II, 13. ut qui insultum offerrent sacrificium vel munus, irritum agerent & nefas. Istud porro ne antiquaretur præceptum, aut in desuetudinem abiret, repetit multo post tempore Deus Ezech. XLIII, 24. Hinc HOTTINGERVS Juris Hebr. Lege 127. p. 168 seqq. necessitatem hujus condimenti ex Hebræis adstruit, & tria fuisse loca solemnia in Templo docet, unde sal petetur: Conclave salis, & in clivo, sive ascensu altaris, & in capite seu fastigio altaris. In primo saliebant membra five partes animantium inferendas altari: in medio, partes victimæ, in ignem mox immittendas; in supremo manipulum, & thus, & munerum partes comburendas, & holocausta avium. Nec enim singuli offerentes sal simul afferebant, sed sal sacrificiorum pariter ac ligna, communi totius cætus

sumtu, ex annuo videlicet dimidii sicli censu, comparabantur.

Num Sal in Mensa panum propositionis?

II. Sed &, quia inter vas illa aurea, quæ mensam panum propositionum ornabunt, memorantur תירע / quæ ut plurimum vertuntur scutilla, patinae profundiores, & alias saepius quoque v. g. Exod. XXV, 28. XXXVII, 16. Num. IV, 7. VII, 15, 19. &c. recurrent, nec doceri potest, cui usui imposita hæc vasæ fuerint mensæ aureæ, inde VILLALPANDVS in Ezech. XLI. T. II. lib. IV. cap. 57. & FORTVNAT. SCACCHVS Myrotbec. P. II. cap. XLI. p. 492 sq. Salina interpretantur. Quia nimirum sal foederis ab Israëlitis Deus exquirebat, nullumque aliud in tota tabernaculi supellestile vas, ad salem servandum memoratur, SCACCHVS inde conjicit, his vasis aureis, sive salinis mensæ sacræ, una cum thure & panibus propositionis, salem fuisse impositum, qui semper esset coram Domino.

Lau-

Laudat in hanc sententiam, quam altum silet Scriptura, PHILONEM, qui lib. III. de vita Moses p. 669. diserte testatur: ή δὲ τράπεζα τίθεται προς Βογέιον, ἐφ' ἣς ἀρτοί, καὶ ἄλες, mensa autem posita est versus septentrionem, super quām panes & sales. Addi posset usus salis, quando thura panibus priscis imposita, & cum novis permunda, in altari holocausti a duobus Sacerdotibus cremanda, non nisi sale condita & permista, in memoriale panum, tanquam ηών sacrificium ignitum, Deo offerre licebat. Vide MAIMONID. Hilch. Temidin cap. IV. §. 10. Non absurdum esset hariolatio ista, modo Scripturæ quodam niteretur fundamento, quæ mensæ aureæ fabricam, apparatus, & usum studiose delineavit, nullum autem salis in ea vestigium ullibi prodit. שערות autem Rabbini passim formas interpretantur, seu talia instrumenta, quæ non tam ad mensam, quam ad usum conficiendorum panum requirebantur, ut in illis vel massa ad certam figuram formaretur, vel cum ipsis massa jam formata, in furnum poneretur, vel denique, ut furno panes extracti, in his formis ad crastinum diem conservarentur: ut allatis Hebraeorum testimoniis luculenter exponit LVDOVIC. WOLTERS in Disput. I. de Mensa & Panibus propositionis, sub praesidio RHENFERDII, Franequeræ An. 1703. publicata, §. XXVI. pag. 22 sqq. Vide quæ nos supra ad Lib. II. Cap. I. §. VIII. Annot. 16. γ. commentati sumus. PHILONIS equidem non omnem defugio auctoritatem, nec in BONFRERII pedibus incedo sententiam, qui ad Levit. XXI, 14. rituum templi plene ignarum ipsum pronunciat. Quem tuto secutus Vir industrius, CHRIST. LVDOVIC. SCHLICHTERVS de Panibus Facierum P. I. p. 50 sq. PHILONEM testem αὐτόπτην fuisse negat, sed, quæ de ritibus sacris in templo Hierosolymitano observatis habet, ex fama, aliorumque relatione tantum accepisse cauiscatur, cum ipsemet Alexandriae in Aegypto viixerit, quin immo textum Hebraicum non legerit, vir in lingua illa parum versatus. Istud vero συλλημα ipsius PHILONIS verbis liquido refellitur, quibus in τῷ περὶ περιοδοῖς de Providentia

libro diserte testatur, se per Ascalonæ urbis fines iter fecisse, ad precandum & sacrificandum in Templo. Fragmentum ingens istius libri servavit EVSEBIUS lib. VIII. de Præparat. Evangel. cap. XIV, integrum autem ab interitu vindicavit, & novæ PHILONIS editioni Londinensi inseruit THOMAS MANGEIVS, ubi verba apud EVSEBIVM p. 398. edit. Colonienſ. sive potius Lipsiensis An. 1688. & apud PHILONEM MANGEII Tom. II. p. 647. ita habent: τῆς Συζητας ἐπὶ Θαλάσση τούτη εἶνιν, Ἀσκάλων ὄνομα γενόμενος ἐν ταύτῃ, καθ' ὃν χρόνον εἰς τὸ πατερῶν ιερὸν ἐσελλόμην εὐχομένος τε καὶ θύσων, quæ VIGERIVS sic vertit: Vrbs quædam est Syriae maritima (Ascalonem vocant) ubi, quum aliquando versarer, quo tempore patrium in templum precationis & sacrificii causa proficisci bar, reliqua. Ex his citra controversiam evincitur, PHILONEM sive semel in vita, sive iteratis vicibus, Hierosolymam, quam iερόπολιν toties, & ἀγίαν πόλιν appellat, adiisse, templum & quæ in eo fierent sacra, suismet oculis usurpasse, & testem eorum αὐτόπτην omnino fuisse. Quando autem ille, salem panibus facierum in mensa propositionis additum, loco supra citato perhibet, ab ipso solo rem mihi persuaderi non patior. Vel enim thura, quæ tacet ille, cum sale permiscuit, nec distincte ac recte tradidit; vel si fides ipsi constet, istud solum sequitur, ultima demum attate, pro arbitrio scioli cuiusdam Pontificis, sal adjectum fuisse, cum antehac nunquam id vel lege sanctum, vel more fuisse receptum. Salem itaque cum panibus propositionum jugiter coram Domino positum, cum & Scriptura ignoret, & universa taceat Judæorum antiquitas, ex ingenio inferre Sanctuario, religioni ducimus. Istam vero observationem, de PHILONIS circa ministerium & vasa templi auctoritate, non injucundam fuisse autumo, vel intempestivam.

2) Salsure Species.

III. Ad speciem salis quod attinet, multum discedunt Hebrei, atque hos secuti Interpretes

e Christianis doctiores, ab iis, qui salem hic cogitant culinarem. In Tract. enim Talmudico *Menachoth cap. II.* exponunt: **תְּמָלֵחַ וְאַיִל** *saliēz*, imperat Scriptura: *sed quo sale?* Resp. *sale Sodomitico*. Id vero alii de bitumine, alii de sale vero, sed ex bitumine cocto ac producto interpretantur. HERMANN. VON DER HARDT *Ephemerid. Philol. Discurs. IX.* pag. 143 *sqq.* bitumen intelligit lentinum, coloris nigri, ex fundo lacus Asphaltitis prop ullulans, ejusdemque superficie innatans, adeo ut *λίμνη Ἀσφαλτίτης, lacus Asphaltites*, Hebræis *ים סוף ים המלח* dictus, cognomentum inde traxerit *maris bituminosi*. Vocabulum enim **מלח** utrumque notare contendit, tam *sal*, unde communis orta sit opinio, sal, quo nostros condire cibos solemus, in Templo fuisse usurpatum, quam *bitumen*, cuius in confinio & agro Sodomæ, ante ejus eversionem, complures erant fontes, & magna vis propullulare & lacu Asphaltite solet, undisque innatare. Istud vero accensum, ad modum succini ardere, & suavem ex se spargere odorem. Dupli ergo de causa victimis omnibus fuisse adjectum: partim, quod facile flamمام conciperet, & cum aliis communicaret: carnes enim adulendas, ut eo facilius consumerentur, adspersas fuisse hoc bitumine, quod ob pinguedinem suam ignem velocius concipiebat, & in flamمام prorumpens, oblationem comburebat; partim, ne ex crematis carnibus vel farina, ingratus oriretur factor, qui presentium, maxime Sacerdotum, nares pungret, eosque ab ara depelleret; cum potius suavis ex sacrificiis odor deberet ad Deum mitti, unde toties sacrificiis a Mose additur character, *רוּחַ נִיחוֹת לְיהוָה odoris Deo grati*. Fusius ista auctor persequitur, & multis, pro more, rhetorificationibus pingit, solidis autem rationibus non firmat, nec primus sententia hujus inventor, quam dudum ante ipsum *LIGHTFOOTVS in Hor. Hebr. & Talm. Cent. Chorogr. in Matth. cap. V.* in scenam introduxit. Habent tamen viri docti, quod in illa jure meritoque reprehendant. Velut enim **מלח** *sal* Hebræis notat,

sive fossile, sive coctile, nec ullo idoneo probari potest exemplo, idem quoque vocabulum *bitumen* notare, quod ordinarie & ubique **חֶמֶר** appellatur, quando v. g. bitumine, calcis vice utebantur conditores urbis & turris Babylonicæ, Genes. XI, 4. quando Mosis mater eodem oblevisse narratur arcuam, quæ filium infantem in aquis vehebat Exod. II, 2. & quando putris bituminosis referta dicitur vallis Sittim, in regione Sodoma Genes. XIV, 10; velut etiam verbum *מלח sale condivit, salivit*, nusquam per universam Scripturam, bituminavit designat: ita pariter apud Græcos, οὐ ἀλλα, vel τὸ ἀλλα, semper & ubique, tam apud LXX, quam apud profanos Scriptores, *Sal* proprio dictum significat, nullibi *bitumen*, quod LXX nomine ἀσφάλτος redditum: ita quoque perpetua collatio versionis Grece cum fontibus Hebræis docet, quotiescumque in Hebræo legitur **מלח**, semper illud LXX expnere per ἀλλα, nullibi per ἀσφαλτον, quo ex adverso semper & ubivis vocabulum **חֶמֶר** expnunt. Hinc sole clarius liquet, geminam illam & æquivocam notionem, sive bituminis potius significationem, voci **לְלִכְדָּה** præter jus fasque, & præter genium ac usum linguae Hebrææ, gratis obtrudi. Nec obverti potest terræ ratio prope Sodomam, & ipsum mare Asphaltitis, quod quando **ים המלח** Genes. XIV, 3. vocatur, mare potius bituminosum, quam salsum sit dicendum. Hoc enim est τὸ ἐν δέχῃ λαμβάνειν. Car enim non *salsum* κατ' ἔξοχην dicatur hoc nomine, eo quod hoc mare salsugine & amaritudine omnia alia maria longe superet? Sane LXX eo loco τὴν Θάλασσαν αἰλῶν, non vero λίμνην ἀσφαλτίτην vertunt. Verum est, quod mare illud scatens bitumine, protrudat tum a bituminosæ maris fundo, tum a litoribus, limum crassum, pingue, lento, sulphureum, nigritatem, & vehementer cohærentem, eaque de causa recte dicatur λίμνη ἀσφαλτίτης, ab ἀσφαλτῳ: ast, quando **ים המלח** *appeilatur*, non tam ad bituminosas, quam ad salsuginosas partes respicitur, præsertim cum e bituminis illius genitrix terra, ac limo ebulliente, salsugo enascatur adeo

adeo adstringens, ut nec piscibus, nec ulli quidem reptili tolerari possit, quod Geographus Nubienis *Clim. III. Part. V.* recte observavit, & aquæ salsuginosæ omnino tribuit. Quanquam, si fides sit SALMASIO ad SOLIN. fol. 433. col. 1. amara sint hujus maris aquæ, ast plane non falsæ, & mare salsum dicatur ob sterilitatem & desolationem, æque ut מלחה desolationem Hebræis notat, quo sensu etiam mortuum vocetur. Vereor tamen, ut consentientes habeat SALMASIUS arbitros satis rerum peritos. IOSEPHVS sane lib. IV. de B. J. cap. VIII. §. 3. edit. Haverkamp. lacum Asphaltitin & Tiberiadis mutuo opponit, quod ille sit ἀλμυρώδης καὶ ἄγονος, falsus & sterilis, Tiberiadis vero aqua γλυκεῖα καὶ γόνυμος, dulcis & fæcunda; & paucilo post §. 4. ubi lacus Asphaltitis indolem ac rationem ex instituto describit, λίμνην πικρὴν vocat καὶ ἄγονον, amaram & infæcundam, amariciem ex salfedine oriundam liquido docens. Deinceps quoque extra dubium positum non est, quod tanta cum fiducia HARDTIVS supponit, ea suavitate & fragrantia polluisse bitumen, cum adoleretur, ut omnem nidorem carnium & adipum absorberet & depelleret. Bitumen enim accensum tam suaviter olere, fide dignis demonstrari oportebat documentis, cum ex adverso sulphur, nitrum, & picis gluten, ex quibus conflatum est bitumen, gravissimum potius exhalent factorem. Quin immo bitumen illud, quod in pharmacopoliis, a loco natali Judaicum dicitur, & Theriacæ admiscetur, tantum abest, ut gratum odorem spiret, ut potius intolerabili molestum sit fœditate. Quo evicto, tota Viri corruit argumentatio, & usus quem adspersi bituminis fingit. Quid autem fiet de sale Sodomiticō, quod universa loquitur posterioris Templi antiquitas? Resp. Non opus est, ut simpliciter idem faciamus cum bitumine, sed salem potius intelligo, e mari Sodomiticō arte elicitum & excoctum. Sicut enim salium est varietas, ita sal Sodomiticus dicitur, qui ex aquis Sodomiticis seu maris Asphaltitis, arte extrahitur, prout salem nitrosum, sal Ammoniacum, & alia ejus

generis, οἱ ιατρῶν πάῖδες norunt. Propterea autem sal esse non definit, & virtutem quandam sali congruam exferere, etiamsi usum culinarem non per omnia præstet. Amarior enim ille sal, quam qui humanis usibus conveniret, fuisse videtur, uti qui e bituminosis, nitrofisque halitibus, amaritudinem non minus, quam salfedinem contraxit, cui simile videri queat alumen atque nitrum. Et hoc sensu admittere possumus, sal Sodomiticum victimis & Minchis fuisse adspersum temporibus Templi posterioris, licet non constet, aut inde sequatur, annon hæc, quam præ manibus habemus, lex divina, sal culinare requisiuerit.

3) Salsura Rationes.

IV. Restat, ut ad rationes progrediamur, propter quas sale condiri Sacrificia Deus voluerit? Vbi MAIMONIDES in More Nevochim lib. III. cap. XLVI. crassam prodit ignorantiam, quando in disciplina sacrorum apud Gentiles ullam salis mentionem fieri, aut usum fuisse negat, ideo Deum adhiberi Sacrificiis omnibus sal, præcepisse. Contrarium enim ex profanorum Scriptorum documentis appetit. Sal ΘεοΦιλέσατον, Diis carissimum appellat PLATON, & in vulgus nota sunt mola salsa, & salsa fruges Veterum: unde PLINIUS lib. XXXI. H. N. cap. VII, Salis, inquit, maxime in sacris intelligitur auctoritas, quando nulla conficiuntur sine mola salsa. Sinon itaque apud VIRGIL. lib. H. Aeneid. aræ se destinatum fingens, apparatum Sacrificii ita describit. Jamque dies infanda aderat mibi sacra parari Et salsa fruges. Ad quæ verba SERVIVS annotat: Salsa fruges, sal & far, que dicitur mola salsa, qua & frons victimæ, & foci adspargebantur, & cultri. Hinc in contrarium discedens SPENCERVS lib. III. de Legib. Hebr. Dissert. II. cap. II. pag. 662. FRANCISCI VALESII adstipulatur sententia, & quia mortalium omnium antiquissimi salem addiderint Sacrificiis, eundem quoque in lege Mosaica Deum approbasse & retinuisse censem. Cum enim legem traderet Deus, inquit, id egisse vide-

videtur, ut cultum publicum a ritibus novis & superstitionem olentibus liberaret, eumque ad simplicitatem Patrum aeo receptam reduceret, qua nempe populi Hebraici ruditas & pervicacia paterentur. Sed quamvis forte concedi queat, quod tamen nondum est evictum, jam Patriarcharum sacrificiis salem fuisse additum, non tamen inde sequitur, hanc fuisse rationem, propter quam Deus hanc legem conderet. Quin immo ultius foret inquirendum: cur Deus in prima Sacrificiorum disciplina, Patriarchis, immo protoplastis traxita, salem adhiberi voluerit? Absurdus hic est SPENCERYS, quando persuasum nobis cupit, Patres ante Mosen res tantum ad cibum bonas Deo obtulisse, & id ante omnia curasse, ut Sacrificium ad convivii naturam quam proxime accederet, & Deus cibo ac potu gratissimo exciperetur. Nam 1) ita supponitur, Patriarchas ex suopte ingenio & arbitrio Sacrificiorum rationem ac modum excogitasse, quod tamen secus se habere, supra evicimus: 2) Falsum est, omnia ex cibis petita fuisse, quae Deo obtulerunt, cum thuris ipse SPENCERVS h. l. faciat mentionem, cuius in cibo usus nullus est: 3) Falsum præterea, Deo in Sacrificiis mensam struetam, & epulas fuisse paratas, quam sententiam MARPERGERVS de Agno, plus vice simplici rejectit.

Salsuræ Sensus Mysticus.

Sunt ergo, qui mysticum sectantes sensum, figuratum fuisse Christum tradunt. Hic enim verissimum Sal est, hic solus reddit nos sapidos, i. e. gratos Deo, hic vere præservat a corruptione, instar salis, tum animam nostram, tum etiam corpus per futuram resurrectionem, unde Aegyptii condiebant sale corpora defunctorum. Præterea verbi divini symbolum esse credunt, quo salimur, i. e. mundamur & sanctificamur. Nam verbum Dei salis instar penetrat, incidit, mordet, immunditiem abstergit, vulnera sanat, corruptionem arcit, & quod etiam sal facit, pinguedinem & fœcunditatem inducit. Vid. SPANHEM. in b. l. Levit. Tom. III. Opp. fol. 624.

Sunt autem istæ allegoriæ & accommodations ingenii humani, quarum sensus ex lege demonstrari nequit.

Sensus Moralis.

Nos moralem potius respectum subesse divinæ huic sanctioni censemus, qui officii sui admoneret offerentes, & in Nov. Test. commodam admittit applicationem, a Spiritu Sancto luculenter ostensam. Sal nimur symbolum est I.) constantia & incorruptibilitatis, unde non modo amicitia condenda & firmandæ sal olim adhibebatur, ut constantem fore illam & immutabilem ita innueretur, verum etiam Sal fœderis diserte appellatur Lev. II, 13. qui adspargebatur muneribus & victimis. Hoc etenim sensu, cum toto genere humano fœdus gratiae in Christo, ejusque Sacrificio expiatorio pepigit Deus, se fore hominibus propitium & gratiosum, si Christum, ejusque Sacrificium fide apprehenderent, sibique applicarent. Hoc Sacrificium Christi in vetere œconomia repræsentabatur, ejusque fructus applicabatur fidelibus per symbola & typos Sacrificiorum legalium: & ne quis dubitaret, Deum fœderis sui firmam habiturum esse rationem, memoremque futurum, sal, nota perennitatis & stabilitatis, adjiciendus erat omnibus sacrificiis, partim ad significandam incorruptibilitatem ac æternitatem fœderis Dei, quam alias Deus suavissimis confirmaverat promissionibus Jes. LIV, 9. 10. Psal. LXXXIX, 29. & CXI, 9. Jerem. XXXIII, 20, 21, 25. ut firma fiducia offerens apprehenderet sacrificium Christi, immoti fœderis divini immotum fundatum; partim, ad monendum populum, incorrupte & constanter servandum esse fœdus Dei, ut adeo Sal fœderis esset, qui adhibendus erat in oblationibus secundum fœdus Dei, sive secundum id, quod Deus præceperat in fœdere suo. Inde porro Fœdus salis; ברית מלך Numer. XVIII, 19. de lege fœderali, inviolabiliter servando, & 2 Chron. XIII, 5. ubi regnum datum dicitur Davidi & semini ejus fœdere salis

lis a Deo, h. e. irrevocabili, incorruptibili, firmo & perpetuo, quia sal corruptionem arcet, & carnes aliaque servat incorrupta.

Sal II.) prudentiae spiritualis symbolum est, qua intus conditi esse jubemur, ut vigorem fidei perpetuo servemus; Deoque ac hominibus accepti simus. Hoc itaque condiri oportet, tam sacrificia nostra spiritualia, quia, quod sine scientia offertur, insipidum & insulsum est, quam sermones nostri, ex monito Pauli Coloss. IV, 6. ubi per gratiam atque salem prudentia designatur pia & religiosa, a Spiritu Sancto dimanans, quæ cor primum, deinde linguam hominis atque sermonem dirigit, ad loquendum cum salubritate, interprete IOH. D A V E N A N T I O in Epist. ad Coloss. b. l. pag. 437. Sacrificiis itaque additus, monebat offerentes officii sui, ut & ad sacra sua probe attendentes, λογικὴν λατεῖαν prestant Rom. XII, 1. & seipso Deo hostiam sistentes, corde ac ore puro accederent, nec salem fatuum exhiberent Marc. IX, 50.

Sal denique symbolum est III.) præconii Evangelici, quo sensu Christus Matth. V, 13. Apostolos τὸ ἄλας τῆς γῆς appellat, Sal terræ, quia per predicationem verbi divini, homines a corruptione carnis purgant, eosqué Deo, cui ante non placebant, sapidos & acceptos reddunt, prohibentque, ne aliquando in pristinam recidunt corruptionem; sicuti sal a rebus salitis arcet putredinem, a qua etiam in posterum eas præmunit, & cibos, qui insulsi erant, sapidos reddit. Quando autem Sal terræ κατ' ἔξοχὴν dicuntur Apostoli, per terram hic universum orbem intelligi monet WOLFIUS in Curis Phileol. ad b. l. pag. 81. contra LOMEIERV M Dier. Genial. Dec. I. Diff. VII. &, qui hunc sequitur, AMELIV M P. II. pag. 331 Judæam tantum intelligi cupientes ideo, quia illi primum doctrina Evangelii fuit oblata. Sed vero, cum Apostoli gentium doctores a Christo fuerint constituti, quam ob rem etiam comm. 14. τὸ Φῶς

τὸ κόσμος salutantur, rectius amplior vocis notio τῆς γῆς asseritur. Porro, quia oppositum salis est fatuus, sive insulsitas, in quam si sal, acrimonia & virtute saliendi desperita, degeneraverit, nulli amplius est usui, adeo quidem, ut, cum aliæ res corruptuntur & putrescent, alicujus certe sint usus, sal vero ἐπί μωρεύη, si infatuatus & insulsus factus fuerit, nihil amplius prosit vel valeat, & ne quidem ad terram, aut sterquilinium, i. e. ad simum conficiendum aptus sit Luc. XIV, 35. sed foras abjiciatur & proculcetur: hinc Christus similiter isto innuere voluit, ministros Ecclesie, quibus officium incumbit, sinceræ doctrinæ prædicatione, & sanctæ vitæ exemplo, saliendi alios, si ipsi insipidi fiant, fidem nimirum & bonam conscientiam amittentes, vix unquam ad resipiscientiam revocari, ita ut in peccatis computrescant, & omnibus merito detestabiles fiant. Aequè ut sal insipidum ad Sacrificium adhiberi, aut in Sanctuarium inferri non debebat. Et ad hoc Christi verbum respexit ECEBOLIVS Sophista, qui cum fidem Christianam sèpius abnegasset, postea resipiscientiam simulans, ante portam Ecclesie se primum abjecit, vociferans: πατήσατε με, τὸ ἄλας τὸ ἀβάσθητον, conculcate me, salem infatuatum, teste SOCRATE lib. III. Histor. Eccl. cap. XIII. Denuo autem hic excludimus HARDTI glossema, qui cit. loc. pag. 149. bitumen suum intrudit, verba in hunc sensum exponens, Apostolos sal terræ dici, ut sint instar salis Sodomitici, sive bituminis, quo arte inter se compingantur & uniantur homines. Bitumen enim infatuari, sive insulsum reddi, nunquam deprehenditur. Ad rem proprius spectat, si dicamus, Sacrificiis omnibus salem adjici jussum, quia omnibus, inde ab antiquo, juxta illa, quæ supra ex FRANZIO observavimus, præconium Evangelicum erat jungendum a Sacerdote, de vero Novi Fœderis sacrificio olim exhibendo, & de rita ac salutari virtutis Sacrificii applicacione.

V. Denique locus superest, ex difficillimi Nov. Testam. Marc. IX, 49. πᾶς γὰρ πνεὺς ἀλισθήσεται, καὶ πᾶσα θυσία ἀλλὰ ἀλισθήσεται, ε. τ. λ. Circa quem quot capita, tot sensus. IOH. CLOPPENBURGIVS Schola Sacrific. Spicileg. cap. III. Tom. I. Opp. pag. 74. data opera in hæc verba inquirens, confutato SCALIGERO, sibi tamen ipsi parum constat. *Vel* enim de verme non morituro, qui somitem faciat ignis æterni, verba exponit, & ita vertit: *totus enim* (οὐ σωληνή, de quo mox præcesserat) *igne salietur*, ut per particulam ætiologicam γάρ, arctissime hoc comma cohæreat cum præcedente. Sic *igne saliri*, ipsi est somitem facere ignis æterni. *Vel* ad antecedens remotius vers. 42. refert, ut de homine intelligatur, offendiculum ponente parvulis, qui *totus igne salietur*, & hinc præstare ipsi, si appenso falso molaris projiceretur in mare: *totus enim*, omnibus membris perfectus, æterno igne cruciabitur. Verba autem sequentia, per conjunctionem καὶ, ita accipit, ut τὸ καὶ sit particula adversativa, qua consilium illud salvare, quod ter præcessit inde a vers. 43. concludatur per antithesin illius conclusionis hujusmodi: *omnis autem hostia sale salietur*. Bonum est sal istud, quasi dicat, melius autem est, saliri sale fæderis ad vitam æternam, quales sale fæderis aspersas hostias vos ipsums Deo offeritis, mortificantes membra vestra terrestria, manum, pedem, oculum, quæ vos scandalizaverint, id est, sollicitaverint ad offensionem unius ex parvulis ipsis. Posterior explicatio sat commodum reddit sensum, modo ne offendat, quod ad geminum sermo referatur subiectum, alias ad damnados, alias ad salvandos; præterea, quod πᾶς totus reddatur, cum in eodem commate 49. omnem notet, & istud καὶ, in eodem commate adversative per autem vel attamen exponatur, quod sæpius tamen membra ejusdem orationis conjungit. Magnus itaque DORSCHEVS Comment. in IV. Evangelist. ad b. l. pag. 526. post discussas alias interpretationes, totum sermo-

nem ad unum refert subiectum, illos nempe, qui ingredi volunt regnum cælorum. Omnis talis debet igne quodam affligi, & sale tribulationis, juxta Pauli effatum i Corinth. III, 14, 15. In vers. 48. & 49. geminum intelligit ignem, illum, qui destinatus est hominibus Deo sacrificandis, & ignem æternum. In vers. 49. talem intelligi censet salitionem, quæ sit in hac vita, quæque est ignis sacrificialis & præservativus. Metaphoram autem desumptam censet a Chirurgis, quando illi amputant manus, aut aliud quoddam corporis membrum, sanguinem ferro ignito restinguunt; hanc esse quasi quandam salitionem per ignem; sic quando in spirituali sanatione versamur, oportere quoque adesse ignem illum. Dominum autem serio monere Apostolos, ut probe attendant, ne quem scandalizent, sed, quantum possent, purifcent. Quando enim ipsi præbituri sint occasionem scandali, fore eos sal insulsum, adeoque neque pro se, neque pro aliis futuros utilles. His gemella tradit in *Commentario in Marcus*, seorsim edito a IOH. FRID. MAYER, Kilonii An 1690. Denique b. IOH. PETR. GRÜNNEBERG, peculiari dissertatione, *de saliture ad ignem æternum*, Rostochii An. 1702. ex instituto in hunc locum inquisivit, eumque de damnatis solum accipiens, in hunc exposuit sensum: *Omnis enim πνεὺς igni*, vel ad *ignem salietur*, æque ut olim *omnis victima sale saliebatur*. Vbi quidem per *salem*, verbum correptionis, per ἀλισθεῖν, *salire*, verbo correptionis perficere aliquem, significabit. Cum ergo præcesserit: *in gehenna, in igni inextingibili, vermem eorum*, qui scandalis & alios & semetipsos corrumpunt, *non mori, ignem eorum non extingui*, statim sequitur: *unusquisque enim eorum*, qui in gehennam abiciuntur, (si forte, cur vermis & ignis eorum non extinguantur, dubites aut quæras) *ad ignem salietur*, i. e. per verbum correptionis, olim spretum, nunc sentendum, perficabitur, velut *sale*, atque ita præparabitur, flamas concipi pere

pere eternas non tantum, sed & tolerare incorruptus ut possit. Et omnis victima ad gehennam damnata, salietur sale, nimisrum verbo correctionis & emendationis, olim spredo, nunc sentiendo, cum dolore aeterno Joh. XII, 47-48. Bonus quidem ille sal est, verbum nempe correctionis: si vero, vitio præcipue offerentis & proponentis, sal iste factus fuerit insulsus, expers scilicet effectus, hominem emendantis, quanam in re illum condietis? h. e. quomodo vos Apostoli salem istum, verbum correctionis inter homines distributuri, qui illum sape per vestrum vitium, exemplum & neglectum, velut insulsum redditis, atque ita prædicandum a vobis emendationis verbum suo fructu orbatis, facietis, ut neglectus, vel prave adhibitus, aut exemplo vestro infirmatus sal, novum robur in animo hominis acquirat? Jubeo igitur: habete in vobis salem, qui vos ipsos, & alios mutuo emendet, fraterne corripiat, & a scandalis & gehenna præservet, Et inter vos paci studete, ne ita verbum illud proferatis, ut alios astute ac malitiose mordeatis, devoretis, & in vos concitetis. Ut adeo sal sit idem, ac verbum, quod a Christo prædicatum, dicitur reprobos judicaturum, & condemnaturum esse

in judicio extremo Johan. XII, 48. verbum, quod torquere dicitur homines Apocal. XI, 5. sicut & reprobi & iræ divinæ subjiciendi dicuntur, esse hostia Iustæ, non Iustæ o Deos, Ezech. XXXIX, 17, 19. Satis ingenii & acuminis hæc explicatio spirat, & pronum fundit sensum. Quia tamen ista salis interpretatio pro arbitrio adoptatur, & innumeri eorum, qui damnantur, verbo correctionis nonquam fuere admoniti, quod tamen contigisse omnibus per vers. 49. oportuisset, nec per omnia de damnationis causa & modo, verum omnino etiam vers. 45, 47. de ingressu in cælum Christo pariter sermo est; simplicior, minusque coacta nobis videtur explicatio DORSCHERI, qua tamdiu stamus, donec aliam percipiamus solidorem.

De Sale qui multa confertim legere cupit, ex omni antiquitate congesta, disputationem ISR. CLAYDERI audeat *de Sale*, sub præsidio IOH. CHRISTER. SAGITTARIJ Jenæ ventilatam anno 1650. De bitumine autem prolixa legitur descriptio apud STRABONEM *Geograph. lib. XVI.* (edit. CASAVON. An. 1587.) pag. 511 sq.

II. DE FERMENTO ET MELLE, ARCENDO AB ALTARI.

I. Mellis quidem & fermenti usus non omnis ab oblationibus excludebatur. Vtrumque enim Sacerdotibus primitiarum nomine afferre tenebantur Israelitæ Levit. II, 12. panesque agitationis in primicias Domino fermentatos ferebant, die Pentecostes Levit. XXIII, 16, 17. Sic etiam in Eucharisticis placentas azymas, & lagana azyma, diserte placentæ fermentataæ impositas afferre jubentur cap. VII, 13. Melle pariter ac fermentato vesci licebat Sacerdotibus, etiam in loco sacro; hinc oblata mellea, & fermentata dona, Sacerdotibus cedeant in viam, nec repudiabantur. Id tamen, quod

tam sollicite sanctissimum Numen Levit. II, 11, 12. cavit, hoc erat, ne tale quid altari inferatur, Domino accendatur, aut Sacrificii ratione veniat in Sanctuario.

II. Causam interdicti, Legislatori constituisse gravissimam, non est quod dubitemus. Hanc autem varii varie singunt, ex testimoniosis Scripturarum demonstrare non valent. Plurimi ad monita vitæ, & moralia præcepta, quicquid est istius rei, referunt. Talia BOCHARTVS in *Hierozoic. P. II. col. 530.* ex Patribus, & HOTTINGERVIS de *Legibus Hebraeor. p. 166.*

ex Judæorum monumentis, multa in medium protulerunt. IOHAN. DE MEY Comment. Phys. in Pentateuch. ad Levit. II, 13. pag. 129; Arce-ri a sacris iussit Deus mel, & fermentum, quia mel voluptatis carnalis, fermentum malitia symbolum est, 1 Corinthe. V, 7, 8. Constat quippe, teste ARISTOTELE, ob voluptatem saepe homines improba agere, & ob dolorem res honestas postbabere. Vnde fit, ut qui Dei sit futurus amicus, voluptatis contemptor, & doloris patiens esse debeat. Eodem tendit OVTRAM de Sacrificiis. Jud. lib. I. cap. VIII. §. IX.

III. Malunt alii historicam urgere rationem, Deum ab altari mel removisse, ut sua Sacrificia ab Ethnicorum profanis sacrâs liquido separaret. Hoc post BOCHARTUM citat. loc. SPANHEMIUS Observat. in Levit. h. l. Tom. III. Opp. fol. 624. allegat. Inter gentes enim mellis libatio Diis Inferis, & Heroibus fato funeris, pene propria & peculiaris habebatur. Unde Deus ipse exprobrat Judæis idololatriis, quod similam, oleum, & mel, in odorem suavitatis, Deastris suis & Idolis obtulerint Ezechiel. XVI, 18, 19. Hanc suam Helenam pingit ac ornat SPENCERVS lib. II. de Leg. Hebr. cap. IX. sect. II. num. 2. ubi de mellis usu, in sacrificis Gentilium, multa eruditè concessit, ut obtineat, ex Ethnicorum consuetudine, Deum vel mutuo petiisse sacrorum suorum ritum, vel occasionem naustum fuisse, ad instituendas ceremonias Leviticas; hinc mellis favum in altare suum venire noluisse, ut suorum sacra ad primævam revocaret simplicitatem. Verum hæc ratio si militaret, 1) ad mel tantum spectaret, quid autem fieret de fermento, cuius prohibitio ex ritu gentili derivari non aequa posset? 2) Eodem autem jure, sal pariter, farina, thus, ejusque generis alia, in Gentilium sacrificiis nunquam non adhibita, arcenda fuissent ab altari, cum eadem ratio eandem producat conclusionem.

IV. Non caret specie illorum sententia, qui physicam huic interdicto subesse causam existimant; eo quod fermentum corruptionem involvit, cum in omni putrefactione & corruptionem operetur fermentatio; mel vero ex rebus etiam impuris colligitur, modo dulcedinem habeant, quam delibant apes, quæ & ipsæ ex cadavere aliorum animalium possunt generari. Deum autem partim poscere dona ejusmodi, quæ optima sint, & in integritate, non in corruptione, constituta; partim omnem corruptionem & impuritatem naturalem, cum a cultu suo, tum a cultoribus removere. Ut autem scita ista sit meditationis Sanctissimo tamen Numini genuinam hanc fuisse condendæ legis rationem, nemo temere affirmaverit.

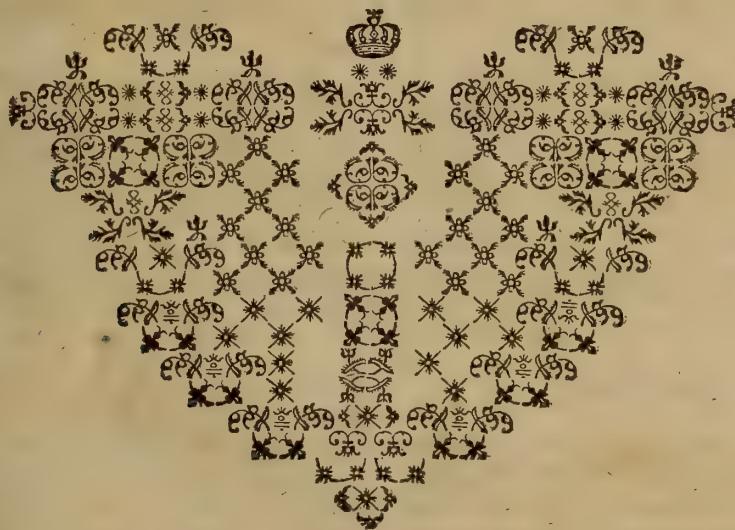
V. Eodem pia meditationis titulo venit causa Theologica, quam laudatus SPANHEMIUS primo loco profert, hoc interdictum ad Christum spectasse contendens, qui vere panis vita, expers fermenti, corruptionis & peccati. Ita Christi oblatio in cruce, condita non melle, sed felle amarissimo, unde herba amara prescripte, quæ essent comedenda cum pane azymo Exod. XII, 4. Quæ vere omnia dicuntur, hac tamen lege præfigurata fuisse, nunquam poterunt evinci.

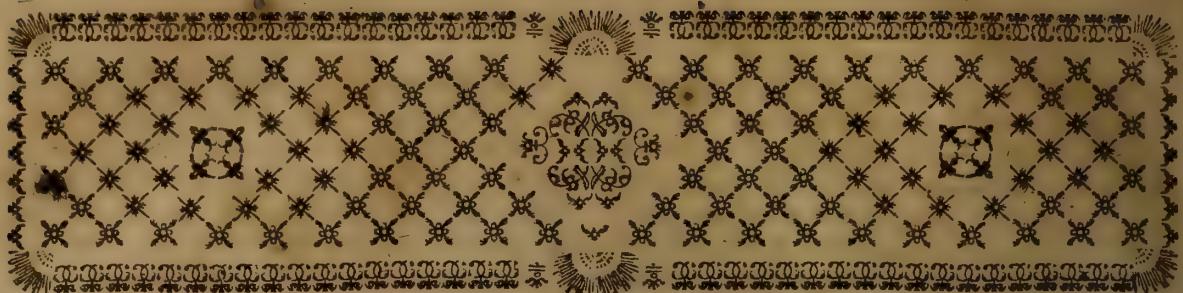
VI. Ne itaque nos pudeat, facram profiteri ignorantiam, ubi Deus nos mentem suam ignorare voluit. Vbi rationes decretorum, legum, institutorum suorum Deus ipse filuit, ibi τις ἔγω νὴρ Κυρίος, η τις σύμβολος αὐτῆς σύνερτο; Roman. XI, 34. Tuitissime ergo dicemus, causas legis istius fuisse arcanas, nec certo reddi a nobis posse. Si tamen intersum mysticum, a Spiritu Sancto intentum, & inter accommodationes humanas distinxeris, locum habebunt pia ejusmodi meditationes.

Scriptum

Scriptura enim ipsa i Corinth. V. fermentum, tanquam symbolum malitiae, hypocriseos, contaminationis ex alienis peccatis, exponit, & in ritu expurgationis Paschalis adumbratam typice fuisse docet remotionem omnis nequitiae eiusmodi, quam jugis feriatio Christianorum, & cultus Nov. Testam. non patiatur. Hinc facile colligas, quemadmodum in Novo Testam. Deus omne fermentum a Fertis, & ab altari suo exclusit, ita pariter ab accessu suo in precibus, cultu, auditu verbi & sacris Nov. Testam. omnem prohibere malitiam, & quicquid fermento adumbrari potest. Est illud

quoque symbolum superbie & fastus. Jam pariter odit Deus omne superbum; superbis obficit, humilibus dat gratiam, i Petr. V. 5. Mel prohibitum, quia & ipsum fermentandi vim habet. Primis enim diebus fervet, sequre purgat, vigesimo die coalescit, mox obducitur tenui membrana, qua fervoris ipsius spuma concrescit. Sed nec in oblationibus spiritualibus placet Deo mel humana eloquentiae, seu humani sermonis i Corinth. II, 4. que praefidia Gentilium fuere, ut denuo monet SPANHEMIVS. Sed ista sufficient.

I.

צְדָקָה

S I V E

ELEEMOSYNAE IVDAEORVM

EX

ANTIQUITATE IVDAICA DELINEATAE

A. D. X. Septembr. A. C. MDCCLXXVIII. in Auditorio Paulino Lipsiens.

Dissertatione publica assertæ.

RESPONDENTE

M. GOTTLIEB LUDOVICO ASTERO

ROETSCHENRODA-MISN.

§. I. *Instituti ratio.*

Insignem plane, antiquitates Judaicas, earumque uberem & luculentam cognitionem, præstare usum, per universum, quo late patet, Theologiæ ambitum, & præ ceteris in explicandis innunteris Scripturæ Sacrae locis, nemo facile in dubium vocaverit. Prostant hujus rei tot testimonia, quot sunt elogia, quot laudes, quot commendationes hujus studii, vel integris justisque commentariis traditæ, vel, ut usu venire plerumque consuevit, præfaminum loco, disquisitionibus. ejusmodi, ex antiquitate sacrae institutis, præmissæ. Ego vero aut suspicionem incurrerem, animi, de felici quem fecerim, delectu, exultantis, aliisque persuadere cupientis, aut actum agere viderer, si jam nonnulla de

Eleemosynis, ad res Judaicas maxime pertinentibus, commentari aggressus, in eundem excurrere campum sustinerem. Methodi tamen & ordinis rationem redditurus, id ante omnia mihi dari postulo, veritates historicas non adeo evictas ac ostensivas esse, ut omnem oppositi formidinem excludant. Nituntur enim testimentiis, relationibus, auctoritate & fide aliena magis, quam propria, quæ fallere omnino possunt, tanto quidem facilius, quanto longius a nostris temporibus distant, indeque firmas, indubitatasque conclusiones ducere non semper licet, sed ad illud in primis tunc respiciendum est, quod rationibus maxime probabilibus suffultum, similitudinem veri, demonstrationi proximam, præ se fert. Hoc de rebus veteris reipublicæ Judaicæ quoque, immo de Eleemosynis

nisi

nis eorum, **צְדָקָה appellatis** valere existimó. Ideoque hujus denominationis veram indolem, rationemque haec dissertatione expositurus, ita procedam, ut *primo omnium, ad aquata definitione nominali, conceptum vocis צְדָקָה figente, ac ad mentem ipsorum Judæorum composita, falsas, tam a Judæorum Magistris suppeditatas, quam a viris Christianæ Ecclesiæ eruditissimis approbatas, de origine ac emphasi hujus denominationis sententias removeam, atque sic dicta Scripturæ Sacrae utriusque fœderis, ab ipsis in partes suas tracta, vindicem, veriorem interpretationem seligam, argumentisque maxime idoneis corroborare allaborem, hinc tales quoque attingam sententias, quales instituto succurrent: demum de re ipsa, ejusque differam ritu.*

§. II. Eleemosynarum 1) Appellatio צְדָקָה.

Judæorum Doctores, Eleemosynas, hoc est, dona pauperibus data, appellasse **צְדָקָה**, neminem, nisi in his rebus plane hospitem, fugit. Fidem huic rei faciunt innumera veterum ac recentiorum Judeorum testimonia & effata, maxime vero *R. BECHAI in כֵּר הַקְמָה titulo צְדָקָה*, & insignis juris patrit restaurator *R. MOSES MAIMONIDES* in *ירֹחֶקָה* libri VII. הלכות מתנות זרעים inscripti, trauctatu II. qui data opera hoc argumentum exutientes, haud alio fere, quam **צְדָקָה** nomine, piam illam in pauperes liberalitatem insigniunt. Cum primitis Lexicographos audire juvabit, in quibus *R. ELIAS LEVITA in Tisbi b. v. p. 191.* חֲנִילוּ רְזֹל לְקָרָא לְמַתָּנָה עֲנִים

צְדָקָה וּכְן פִּרְשׁוּ וְצְדָקָה תַּצִּיל מְטוֹת: **צְדָקָה** וּכְן פִּרְשׁוּ וְצְדָקָה תַּצִּיל מְטוֹת: **צְדָקָה** et Rabbini, quod pauperibus datur, appellare solent, qua in significatione expoununt illud, Proverb. X, 2. XI, 4. *justitia* (h. e. eleemosyna) liberat à morte, item, cap. XIV, 34. *justitia* (eleemosyna) exaltat gentem. Additque paucis interjectis: וְקָרְאוּ הַצְדָּקָה בְּלֹשׁוֹן הַנוּם אלמוֹן וּהָוָא נַלְקָח מִלְשׁוֹן יִיּוֹן *Christiani autem Eleemosynam vocant Almosen, quod a Gracis designatum est.* Sic DAVID DE POMIS צָמַח רֹוד

b. v. postquam vocem istam, justitiam notare docuisset, addit: מַתָּנָה שְׁנָתוֹנָם וּמַוְרָה גַּם מַתָּנָה notat etiam donum, quod damus pauperibus, Dan. IV. Pariter Chaldaeos Interpretes, hac voce ad Chaldaismum inflexa, צְדָקָה & צְדָקָתָא, nec non צְדָקָתָא eleemosynarum sensu sèpius usurpare, BVXTORFIVS docet *Lex. Chald. & Rabb. b. v.*

§. III. Nomen צְדָקָה / omni beneficentie non competens.

Neque tamen omni Eleemosynarum generi nomen **צְדָקָה** imposuisse, inde mihi videntur, quoniam MAIMONIDES, & alii, quorum loca adducit SELDENVS de Jur. Nat. & Gent. L. 6. C. 6. p. m. 724. septemplices statuunt genus eorum, quæ pauperibus, ex lege sacra five Hebreis civili, debebantur. Primum est פָּאָח angulus, secundum est טְקִמָּה spicilegium, tertium vero עלות racemationes, quartum פָּרָט particulæ uvarum, five acini decidui, & de his quatuor præcipit omnino lex. divina Levit. XIX, 9, 10. De quinto, quod est שְׁבָחָה oblivione relictum, habetur præceptum Deut. XXIV, 19. De sexto, scilicet מעשר עַנְיָה decima pauperum agitur Deuter. XIV, 28. Septimum denique est צְדָקָה Eleemosyna. Et has tanquam species septem, sub uno illo conceptu generaliori מתנות עַנְיָה munierum pauperibus dandorum comprehendere solebant.

§. IV. Probatio ex Deuter. XV, 7 sqq.

Ad specierum harum septimam, trahunt Hebrei locum Deuter. XV, 7 sqq. ubi vocabuli **צְדָקָה** nulla quidem fit mentio, res ipsa tamen, seu officium erga pauperes, satis perspicue inculcatur. Quodsi enim penitus inspiciamus verba, simulque cum versu proxime sequenti undecimo conferamus, haud difficile est, inde eruere, quod non de mutuo, (de hoc enim versus 8. præcipit,) sed potius de dono, fratri egeno dando, agatur. Sic namque ordo & scopus

scopus totius locutionis optime sibi constat. Sub initium statim capitis Deus sanctit quædam de anno septimo remissionis: eum vero hoc ipso anno omnia debita & mutuo data essent remittenda, addit sapientissimus Legislator, se ideo non probaturum, si quis ob instantem forte annum hunc septimum non succurreret fratri suo egeno; sed præcipit unicuique pro abundantia suarum virium seu opum, erogationem subsidiorum donorumque pauperibus, & quidem indefinitam vers. 7. & 11, mutui quoque dario-nem, si miseria proximi egeni id postulet, vers. 8. Accedit, quod mutuum, si jam præsens sit annus septimus remissionis, non amplius pro mutuo, sed pro donato sit habendum.

§. V. צְדָקָה specialius distincta.

Si itaque sumamus hunc locum, tanquam a Judæorum Magistris ad probandas suas צְדָקָת adductum, si porro in distinguendis מִתְנֻוּתָה seu donis pauperum, sequamur MAIMONIDES ordinem, quem, cur hac in re Scripturæ Sacræ vestigia prementem, deserere debeamus, nulla subest ratio, si, inquam, septem illa modo adducta membra dividentia, ea qua par est, accurate, sibi invicem opponamus, statim videbimus, septimum, quod nomine צְדָקָה venit, sic a reliquis sex generibus differre, ut non, æque in eo aliquid dandum certo determinetur, ac in sex prioribus modis, sed indefinita tantum, ad nullum locum, ad nullum tempus, ad nullam personam, ad nullum numerum restrita erga pauperes liberalitas; a Deo tamen non minus, quamquam sic indefinite præcepta, insinuetur.

§. VI. Significatio vocis impropria.

Hæc vocis צְדָקָה significatio non propria, non primitiva, non, ut ita dicam, originaria est, sed pro impropria, figurata, secundaria, merito habetur, cum linguae purioris Hebraicæ, antiquissimæ, qualem Sacro Codici indubitate asserimus,

consideratio nos doceat, radicem צְדָקָה justum esse, & inde derivatum nomen צְדָקָה justitiam perpetuo Scripturæ Sacræ usu denotare; cuius usus pleniorem explicationem paulo post subministrabo. Videre licet præter alios de hac significatione Cl. GVSSETIVM Commentar. Lingua Hebr. pag. 710.

§. VII. צְדָקָה in S. Codice quæstra.

Disquisitione itaque haud indignum existimat illi, qui lumen accendere historiæ Judaicæ satis tenebroſæ, sibi datum crediderunt, qua ratione eo devenerint Judæi, ut Eleemosynas nomine illo plane honorifico צְדָקָה justitia expresserint. Enim vero, quandoquidem inter omnes de ratione hujus denominationis non satis constet, in eo tamè plurimi, quos mihi quidem adire licuit, amice conspirant, Judæorum Magistros hanc denominationem ex ipsis Scripturæ Sacræ locis, numero non paucis, in quibus quidem ea significatio, quam §. V. posuimus, vocis צְדָקָה obtineat, aut saltem actum erogandi stipem, si non donum ipsum denotet, in commentaria linguaamque suam transtulisse.

§. VIII. Αγεαθος & merc Rabbinica.

Vnus fere Anglus, de antiquitate Judaica apprime meritus, HVMPHREDVS PRIDEAVX in MAIMONIDE de jure pauperis apud Judæos cap. X. not. 3. pag. 106. in diversum discessit, cuius ut exactius percipiamus mentem, verba ipsa audiamus: Vox צְדָקָה proprie & primario tantum justitiam significat, nec aliquo alio sensu unquam in Scripturis legitur; cum vero eo tempore, quo Talmudici constitutiones suas de Eleemosynis tradiderant, lingua Hebreæ vocem non suppeditaret, quæ eas proprie significaret, ob defectum, quem tunc, utpote post excisas Hierosolymas, dissipatamque gentem, passa fuerat, vocem צְדָקָה ob convenientiam, que inter Eleemosynarum largitionem & justitiam intercedit, ad eas significandas assumebant, (justum enim est, pauperibus succurrere, maxi-

maximumque viri justi insigne est) & hinc pri-
mum obtinuit apud Judæos, ut hæc vox æque Ele-
emosynas ac justitiam significaret; MAIMONIDES
autem, vel, quod hoc non adverteret, vel potius,
quod proposito suo inserviret, quasi hæc vocis signi-
ficatio non tantum apud recentiores Judæos reci-
peretur, quin etiam eadem primario & antiquo
in usu esset, cum præstantiam & necessitatem Ele-
emosynarum hic probaturus sit, eos Sacra Scriptu-
ra textus, in quibus justitia per vocem צְדָקָה ex-
pressa, aut laudatur, aut nobis exercenda commen-
datatur, quasi pro largiendis Eleemosynis facerent, buc
adducit. Hoc etenim sensu MAIMONIDES ad
Genel. XVIII, 19. ad Jes. LIV, 14. & ad Cap. I, 27.
Cap. X. §. 1. porro ad Jes. XXXII, 17. Deuter.
XIII, 17. Jer. L, 42. Deuter. XIV, 1. §. 2. & sic
amplius provocat. Hanc doctissimi Angli sen-
tentiam sequi nunc animus est, non certe quoad
omne assertum, sed in quantum negatur, vocem
צְדָקָה in ipso Sacro Codice Eleemosynarum si-
gnificatum admittere. Eo enim tutius ab ejus
partibus stare nos posse arbitror, quanto faci-
lius ad ipsa Scripturæ Sacra loca, ab affirmati-
va sententiæ patronis in suam causam allata, re-
sponderi potest.

§. IX. Non obstat Gen. XVIII, 19.

Et primo quidem loco, MAIMONIDES, quod
dixi, in hunc sensum profert Genel. XVIII, 19.
ubi verba ipsius Dei sic fluunt: *Et cognovi eum,*
scilicet Abrahamum, *quod præcepturus sit filii*
suis, & domui sue post se, ut custodiant viam Do-
mini לְעֵשָׂת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט. Horum verborum
sensum planiorem, veriorem, atque menti Spi-
ritus Sancti convenientiorem, quam quem cu-
pit MAIMONIDES, ut ostendam, ad varia mihi
attendendum esse video momenta, quæ si fue-
rint conjuncta, id, quod debent, satis evincent.

§. X. Vera notio voc. צְדָקָה evoluta ex Genel. cit. loc.

Adest in allato loco vocabulum צְדָקָה, quod
quidem in suas MAIMONIDES trahit partes,

atque adeo operæ pretium erit, genuinam signifi-
cationem, quam in Scripturæ Sacræ locis optimi
quique Hebræa lingua Interpretes ei assi-
gnant, & res ipsa assignare jubet, querere, quo-
niam hæc quoque in reliquis locis, ad quæ pro-
vocat MAIMONIDES, & suæ causæ patroni,
vindicandis valebit. Nimurum צְדָקָה nomen
substantivum a radice קַרְךָ / uti §. VI. jam brevi-
bus monui, primaria ac propria sua significa-
tione, omne id notat, quod est justum; Hoc
vero, uti recte definitur, per complexum
omnium virtutum moralium, sumtarum cum
relatione hominis cujusque ad ceteros homines;
& hanc justitiam universalem apposite, ut puto,
vocat IAC. THOMASIVS, philos. pract. Tab. 24.
Tum etiam speciali quadam ratione, designat
eas tantum virtutes, seu quod idem est, eorum
tantum officiorum exercitium, quæ ad conserva-
tionem alterius plane necessaria sunt, hinc ab
altero stricto jure exiguntur, ac absque exce-
ptione sunt præstanda, id quod justitiam particu-
larem, sive unam justitiæ speciem constituit.
Altera enim species concernat æquitatem, quæ
non minus est & dicitur justitia, cum ad omne
æquum, homo quisque alteri præstandum, non
minus sit obligatus, ac ad officia jure stricto de-
bita, & necessaria, hoc tantum discriminé, ut
id, quod æquum est, non semper ex tanta con-
victione de obligatione præstetur, nec præstari
possit, quanta quidem officium quoddam juris
stricti, adeoque sæpe intermittantur officia æqui-
tatis, non quidem ex defectu obligationis, sed
ex considerationis defectu propriæ obligationis.

§. XI. Vberior declaratio.

Ita sane utrumque conceptum, tam genera-
lem, quam specialem, voci צְדָקָה inherentem
in sacris literis semper invenimus. Universa-
lem sive generalem, quam diximus, justitiam,
appellari צְדָקָה / vel ostendunt dictoria Salomo-
nis, regis sapientissimi, quæ in Proverbiis ejus
de justitia occurrunt. Hanc enim intelligit,
quando ait: כִּנְצָדָקָה לְחַיִם Cap. II, 19. &
Cap.

Cap. XIV. 34. צְרָקָה תְּרוּמָה גַּוִּי, sic infinita alia loca, quæ Concordiarum usus facile suppedirabit. Atque hæc ipsa universalis justitia, recte quoque appellatur Justitia Legalis in schoulis Theologorum, cui amissæ a nobis, per peccatum paradisiacum, successit secundum economiam divinam, Justitia illa Evangelica, h. e. Christi Servatoris, quæ per gratiosam Dei imputationem, ac per appropriationem fidei, fit nostra, & talis est צְרָקָה illa, quæ Abrahamo imputatur, Genes. XV, 6. Quæ ideo quoque appellatur justitia Dei, Rom. I, 17. δικαιοσύνη τῷ Θεῷ, quæ a Deo maxime misericordi patre propter Christum, homini confertur sive imputatur per veram fidem, uti elegantissime explicat **SAL. GLASSIUS Philol. S. L. III. Tract. I. p. 104.** Hæc est causa justificationis nostræ: & sic sensu fano admitti potest, quod quidam dicunt, צְרָקָה interdum sumi in Scriptura Sacra pro causa justificationis nostræ, si nempe de justitia Christi fit sermo. Quæ ideo etiam causa est, cur piis & justis per fidem in Christum, tribuatur justitia quædam inhæsiva, quanquam inchoata tantum atque imperfecta, scilicet serium divinæ voluntati conformiter vivendi studium, quod docet **GEIERS Commentar. in Psalm. CXII, 3.** Immo hoc respicit חַדְקָה illa, quæ ipsi Deo per אֶתְזֵבֶלְעָמָדְתָא tribuitur, ac, si recte modo & דְּבוֹרְעָמָדְתָא explicetur, cum non possit esse æquatoria, quæ est inter æquales, sed tantum rectoria, quæ est inter superiorem & inferiores, monente **BVDEO Theol. Dogm. L. II. C. I. §. 37.** tunc recte quoque dispescitur, in vindicativam & remunerativam, quarum utraque Deo expresse asseritur in sacris literis sub nomine צְרָקָה: prior Psalm. VII, 18. posterior Psalm. XXXI, 2. Et hoc sensu generaliori, opponitur quoque חַדְקָה quando de hominibus usurpatur, מִתְּהֻמָּה integrati, pietati, h. e. officiis erga Deum immediate directis Psalm. VII, 9. quanquam negandum non sit, חַדְקָה צְרָקָה quandoque Scripturæ usu, hæc officia erga Deum immediata includere, teste **REIZIO Not. ad GOODWINI Mos. & Aar. L. II. Cap. I. §. 18. not. I.** Sed &

speciali significatu צְרָקָה interdum est pro iustitia solum juris stricti, quod patet, si ejusmodi iustitiae juris stricti descriptio, §. anteced. allata, conferatur cum verbis Jesai. V, 15. In probanda altera speciali significatione, totum esse video **VITRINGAM**, virum Hebræarum literarum peritissimum, qui **L. III. P. I. C. 12. de Synagoga Vet.** postquam divisionem iustitiae quædam, nostræ fere analogam tradiderat, & **GROTIUM** secum sentientem adduxerat, his principiis superstruit diffusam satis probationem istius significationis, juxta quam צְרָקָה est pro sequitate, h. e. pro ea animi virtute, qua quis alteri tantum tribuit, quantum recta ratio, cum amore in alterum latissime explicata suadet, vel uti **MAIMONIDES** in **More Nevoch. Part. 3. C. 53.** loquitur, pro eo quod solius virtutis & honestatis causa aliis facimus, vel quod idem est, pro beneficentia, si sumatur, uti vult **DRVISIUS Quast. Hebr. L. 2. C. 6.** quem in suam causam allegat **VITRINGA**, multis insuper adductis Scripturæ Sacrae locis, hanc significationem præ se ferentibus, quorum plurima (omnia enim sub examen vocare instituti ratio non permittit) id quod debent, adstruunt. Quamobrem me probatione hujus posterioris specialis significatus vocis חַדְקָה supersedere posse arbitror, cum haec tenus **VITRINGAE**, cum quo postea præ ceteris pugna mihi erit, assentiar, eidemque largiri facile queam, hunc usum vocis צְרָקָה obtinere; sicut & solidissima sunt, quæ de indele & significatu vocis חַסְרָה / & de differentia ejus ab ipso conceptu vocis צְרָקָה habet loc. cit. pag. 794 sq. Eas vero, quas ex priori significatione vocis צְרָקָה speciali, trahit conclusiones, ad determinatam iterum speciem, scil. Eleemosynam, refellendi statim locus mihi erit.

§. XII. Coniunctio voc. צְרָקָה cum voc. משפט.

His de ambitu vocis צְרָקָה disputatis, si ad scopum meum ac dictum, contra **MAIMONIDEM** vindicandum, proprius accedere voluero, addere

addere omnino debo, observationem **TACGVSETII** plane singularem, quam habet de copulatione Biblica vocum **צְרָקָה** & **מִשְׁפַּט** *Comment.*
Ling. Hebr. p. 710. Scilicet phrasin regiam hæc duo sibi juncta per copulationem vocabula constitutæ ait, h. e. de functionibus regiis plerumque dici: rationem autem phraseos inde dicit, quoniam **מִשְׁפַּט** ad severitatem exercendam, **צְרָקָה** vero ad bonitatem saepius relata reperiantur; regium autem esse, levare punire malos, & benigne subvenire oppressis, hoc quidem solum alios quoque tentare posse, sed illud in sola suprema potestate situm esse, addit. Et recte sese hæc omnia habere, in doles utriusque harum vocum extra conjunctionem non solum docet, sed si jam sint conjunctæ, alio modo sibi invicem **ἀνειρίσως** opponi (tautologiam enim copulationem, sine ratione quis assereret) non possunt, nisi hoc modo, quo vult **GVSSETRIVS**, cum namque **טוֹשֵׁפֶת** notet *judicium*, quo secundum dictata juris stricti pronunciatum, & jus vere dictum, uti alias, p. 881. monstrat **GVSSETRIVS**, tunc certe **צְרָקָה** quæ extra conjunctionem, eundem conceptum includit, juncta voce **מִשְׁפַּט** non potest non in sensu specialiori, tali scil. qui contra distinctus est *judicio seu justitia juris stricti*, h. e. pro æquitate & bonitate accipi. De regiis autem functionibus plerumque dici, sufficientem, ut puto, rationem iterum tradit: quanquam enim omnibus omnino hominibus datum sit, certo modo exercere **צְרָקָה** & **מִשְׁפַּט**, *eminenter* tamen hoc spectat ad maiestatem Regis, summique magistratus. Accedit inductio locorum, ubi Regibus tribuuntur hæc duo, sic David dicitur: *administrasse צְרָקָה וּמִשְׁפַּט* omni populo 2 Sam. VIII, 15. idemque de se profitetur Psalm. CXIX, 121. Quin immo Deus ipse tanquam Rex regum, summo qui gaudet in creaturas jure, se ipsum manifestat **בְּמִשְׁפַּט וּצְרָקָה** Jerem. IX, 23. Et Messiam venturum, tanquam firmantem **מַלְכָהוּ** בְּמִשְׁפַּט וּצְרָקָה Jelaias Cap. IX, 6. conf. Jerem. XXIII, 5.

§. XIII. *Significatio vocis* צְרָקָה *apud* מִשְׁפַּט *voc.*

His fundamenti loco jactis, nunc eo tutius transire licebit ad locum, quem præ manibus habemus, Genes. XVIII, 19. Hic, etiamsi utroque vocabulo **צְרָקָה** rem unam junctim designari, cum aliis Interpretibus plurimis, dicere nihil prohibeamur, tamen si vel maxime distinguenda illa, & distinctim exponenda veniant, nulla tamen necessitate adigimus, ut posterius **צְרָקָה** ad Eleemosynas præcise restrin gamus. **GWILIELM: ROBERTSONVS** in *The sauro Ling. Sacr.* p. 867. ita distinguit, ut *justitiam facere* sit, quod verum, rectum, & justum est, facere; amare Deum, eum glorificare, etiam in primis, tanquam eum, qui justificat improbum; proximum amare, & ejus justificationi operam dare; *judicium facere* autem, discernere veritatem & mendacium, & facientibus veritatem agglutinari, recedere autem a facientibus mendaci um. Nos, præmissa **συναφεία** Textus, ita instituimus, ut **GVSSETRIVS** vestigiis pressius in hæreamus. Agitur quidem hic, non tam de imperantium, quam civium pariumque officiis, ab Abrahamo familie instillandis, sed & hæc ad eundem dispesci possunt modum. Nimurum, si contextum nostrorum verborum, non quidem solum quoad proxima verba, sed quoad totum etiam caput, uti boni interpretis est, circum spiciamus, duo præcipue, hoc capite contineri momenta videmus, *primo* quidem confirmationem promissionis, quæ antea dicta erat de filio e Sara nascituro, *tum* etiam vaticinium de instanti incendio urbium Sedom & Gomorra, Abrahamo revelatum ab Angelo וְזֹהַה. De hoc altero momento statim causa impulsiva, hujus revelationis traditur, hoc quidem sensu: Fortassis, inquit Dominus, miraris, Abrahame, quod duo mei comites proficiscantur Sedomum ver fus, vers. 16. ego vero solus remaneam tecum, clare itaque tibi exponam causam, quomodo enim celare te hanc rem possum, vers. 17. Scio

probe, te, cuius posteri permulti & potentes erunt, vers. 18. omnem navaturum esse operam, ut hoc exemplum, quod in Sedom statuetur, commendetur toti tuae posteritati, & ab una generatione ad alteram transmittatur, tanquam testimonium iræ divinæ ardentissimæ, ac severissimorum suppliciorum, impiis certo imminentium, cuius occasione tu præcipes filiis tuis, & domui tua post te, ut custodiant viam, seu quod idem est, voluntatem Domini Dei tui, legè patefactam, faciendo justitiam & judicium vers. 19. Et hoc fit, administrando omnia & singula officia juris stricti, necessaria, ipsa lege omnium insita cordibus, debita, quorum intermissio conscientias reddit ἀναπολογήτες Rom. I, 20. tum sincero erga Deum amore, timore & pietate, tum etiam non fucato erga homines amore, quippe ex quo omnia, quæ ad conservationem proximi faciunt, officia promanant, quo urgente, jus cuique suum tribuitur, omnis vero laesio & injuria, qualis erat כְּתָתָה סְדָם וְאַמְرָה כְּבָרָה tollitur ac inhibetur: denique etiam exercendo officia æquitatis, honestatis, benignitatis, ad quæ amor proximi quemque obligat, per §. X. adeoque צְדָקָה sunt, ut illa nomine משפט injunguntur. Sequitur tunc ipsa revelatio, de causa perditionis harum urbium, malitia scilicet incolarum gravissima vers. 20. & pœnae jamjam ab illis ob hanc causam sumenda vers. 21 sq. Ad hinc explicandi modum, Eleemosyna non omnino excluditur a hic imperata, sed nec illam solam designat, verum longe patet latius, & ad quæcunque charitatis exercitia refertur. Ita e nostris b. BRENTIVS Comment. in b. l. exponit, & Reformati ANDR. RIVETVS Exerc. XCIII. in Genes. Tom. I. fol. 360. per justitiam & judicium in genere intelligens, quæ a Deo præscripta sunt in utraque legis tabula, duasque illas voces conjunctas, ubi agitur de omnium hominum communibus officiis, id notare censens, quod rectum & iustum est, quo comprehenduntur, quæcunque in lege Dei præscribuntur. Sed & in eadem interpretatione acquiescere video Judæo-

rum Magistros. Etsi enim illorum plurimi, qui Genesin commentariis illustrarunt, ABE
ESRA, R. SAL. TARCHI, ABARBANEL, BECHAI, quin & Jalkut SIMEONIS, specialem harum vocum explicationem sicco prætereunt pede, versio tamén Judæo-Germanica, apud VRI
VEIBSCH impressa, h. loc. ita reddit: Denn ich
weiss, er wird befehlen seine Kinder, und seinem
Haus nach ihm, dass sie Gottes Weg sollen halten,
und thun was recht und gut ist. Pariter Com-
mentarius Germanicus Judeorum צָנָה יְהָה וְרָאֵנָה inscriptus, vulgo Zenorennā dictus, verba Domini h. l. ita παραφέσεις: Denn Abra-
ham is fromm, und gebietet seine Kinder
und תורת: quo ipso non legis verba solum, sed vel maxime sensum & contenta, intellecta
cupit.

§. XIV. Locus Jes. I, 27.

Jesaiæ tamen, si minus Mosi, coævam evi-
teturum se credit MAIMONIDES significationem Eleemosynarum, voci צְדָקָה competentem, pro-
vocans ad Jes. I, 27. ubi Deus gratiose pollicet-
tur: Zion בְּמִשְׁפָט redimetur & revertentes ejus
בְּצְדָקָה. Hinc enim probaturus instantem Ju-
deorum, quam sperant, liberationem, non nisi
merito Eleemosynarum ipsis procurandam esse,
& vulgatum verparum dicterium: גְּרוֹלָה צְדָקָה שְׁמַרְבָּה נָוְלָה tam magna est Eleemosyna, ut
acceleret redemptionem, confirmaturus, vocem
צְדָקָה ad stipem erogandam pauperibus trahit.
Idem tenent LXX, qui justitia vocem ἐλεημο-
σύνη reddunt, quos fecutus est CHRYSOSTO-
MVS. Verum quando hic occurunt iterum
judicium & justitia sibi juncta, paulo accipienda
sunt alio sensu, ac Genes. XVIII, 19. Denuo
enim observatione GVSSETII standum, regiam
hanc esse phrasin, quod vel ex prædicato haud
obscure intelligitur. פֶּרֶח redimere, liberum
facere denotat, teste Script. Sacr. usu, &
consentientibus LXX Interpretibus, qui hanc vo-
cem per λυτρόσθαι vertunt. Redimere vero
nemo potest, nisi qui viribus pollet plane sin-
gularibus, quales sunt imperantium. Idque si
de

de redēptione corporali sit sermo, ab hominibus p̄fētāda. Hic vero Deus redēmit, eaque redēptio est spiritualis, quod scopus totius hujus capitīs, sive concionis, & cūprimis v. 24. liquido ostendit. Hortatur Jēsaias, mandato divino, Zionem sive populum Israeliticū ad p̄nētētiām, ita, ut initio peccata eorum reprehēdat, deinde rejiciat justitiā eorum hypocriticā, sacrificiorū copia, cultusque extēni, ex opere operato p̄fētī, frequentatio ne jaētāta, tunc exigat veros frēctus p̄nētētiāe, bonaque opera, postremo corruptioni eorum aliud promittat remedium, nimirūm sp̄rituale illam, magnam redēptionē, per *judiciū* & *justitiā*, adventū Messiāe revelandā, ita ut **שְׁבִים revertentes**, pii serventur, impi vero intereant, uti accurate docuit BRENTIUS Comment. in *Jes. ad b. l.* Deus itaque redētor est, **הָרָן וְהַחֲבֹת אֶב וּרְיַשְׂרָאֵל** vers. 24. æque ut infra Cap. XLV, 25. Propheta inquit: *in Jehova justificabitur & gloriabitur totum semen Israëlis.* Non ergo, redēptio illa Zionis, merito justitiāe, quam fecerit Israēl, accepta erit ferenda, quod R. SALOMO, R. DAVID KIMCHI, & ceteri Judæorum Interpretes hic somniant, nec in merito Eleemosynarū, juxta MAIMONIDEM, sed immensā bonitati ac misericordiā divinā, per Hos. XIV, 3. Mich. VII, 18, 19. &c. Hanc vero dum futuram Deus promittit per judiciū & per justitiā, particula **וְ** modum redēptionis indicat, qui tantum abest, ut vel justitia operū sit futurus, vel Eleemosyna, sed potius *judiciū*, quo Deus damnat peccatum, peccatorem, & omnem justitiā mundanam, & sic demonstrat sanctitatem suam, & per *justitiā*, illam nimirūm, quae coram Deo valet, & per quam nos ipsi reddimur justitia coram Deo, 2 Cor. V, vers. ult. quamque Christus perfectissima legis impletione pariter, ac passionum mortisque tolerantia p̄fētit ab solutam, numerisque omnibus perfectam. Conf. Jef. XI, 5. LIII, II. Ita Christiani Interpretes passim illustre hoc vaticinium, & recte quidem exponunt, in quibus recentissime VITRINGA

hoc comma ex p̄cēdēte vers. 26. eleganter declarat, & per justitiā & judiciū intelligenda παθηματα J. C. quarenus iis facta est ἐνδείξις τῆς δικαιοσύνης τῷ Θεῷ, Rom. III, 25. fūse demonstrat.

§. XV. Alius locus Jes. LIV, 14.

Idem Propheta Cap. LIV. vaticinatur de felicitate spirituali Ecclesie N. T. fructuque, quem ex p̄fētī & p̄eraēta redēptionē Christi, juxta Cap. p̄cēd. LIII. sit perceptura. Hinc fausta illa acclamatio vers. 1. *letare sterilis &c. palmarium* constituit tractationis illius momentum, per totum caput reliquum uberior & κατὰ μέγες declarandum. In felicitatis autem istius spiritualis partibus, haud infirmum tenet locum ea, quam cominate 14. pollicetur. בָּצְרוּ חַכְנָנוּ in, sive, per *justitiā* firmaberis. Sed qualis hic justitia intelligenda veniat, de eo non satis convenit inter Interpretes, quorum tamen nullus, quod iterum Judæi somniant, hic invenire sibi visus est. Ipse VITRINGA, qui in hoc argu mento a partibus stat Judeorum, hæc verba longe aliter, quam de Eleemosynis, sumenda docet, modo laudato in *Jesaiam Comment. in b. l.* Tres affert explicationes, & per justitiā intelligi hie loci posse ait, vel obedientiam Jesu Christi, totius Ecclesie basi, vel regimēn justū, sub quo nulla timenda oppressio; vel denique justitiā, h. e. studium omnis virtutis, ab incolis hujus spiritualis Hierosolymæ colendum & exercendum. Medium harum explicationum eligendam censet, ideo, quia hæc justitia opponatur **פְּשֻׁעַ oppressioni**, insuper quoque supponatur Ecclesia hæc, jam liberata & vindicata, in statū libertatis & salutis posita. Neque refragari adeo huic interpretationi, mēum est, quamvis etiam de justitia Christi commode accipi possit, cum VARENIO ad b. l. Mihi sufficit, quod Eleemosynæ significatus a nemine Interpretum, præter MAIMONIDEM, hic obtrudatur, nec salva sensu amplitudine in Textu locum habere possit.

§. XVI. Locus Psalm. XVII, 15.

Vnicum adhuc locum, quem allegat **M A I M O N I D E S** ad probandum suam sententiam, quamquam nihil haec allegatio probet, nisi judicium Rabbinicum, inspicere licet. Sunt verba Davidis Psal. XVII, 15. in quibus חֶרְקָנָה non potest significare Eleemosynas, quoniam plane non extat in hoc toto versu: adeo quidem בְּצַרְקָנָה videbo faciem tuam. Vbi traditionem habent Judaei Talmudistae, sic R. BEN SYRAE Perusch. 10. Alph. i. dicente: Hebraeorum senes referre, Davidem quotidie fecisse Eleemosynas, hinc quoties in Synagogam ivisset, dixisse: in justitia videbo faciem tuam, h.e. in Eleemosynis. Tale vero figmentum pari, qua excipitur, explodi quoque facilitate poterit, nec contextui psalmi responderet. Contra vero ea, quod probe observavit **M A R T. GEIER Comment. in b. l. abstractum** cum praefixo ק ponitur pro concreto, vel adiectivo, ut quemadmodum *consiliarius* בְּשִׁלְבָד in intelligentia, i. e. ac intelligens i Par. XXVI, 14. vox Domini in vehementia i. e. ac vehemens, Psal. XXIX, 4. ita ego in justitia perinde sit dictum, ac ego justus ac innocens, ratione hujus persecutionis & calumniarum, intuebor faciem tuam, quae haec tenus a me absconsa fuit; quamquam non desint, qui cum b. HENR. HOEPFNERO in *Commentario MSCto in b. l. justitiam imputatam hic quoque intelligent, ut fide in Messiam justus eram Deo reputatus David, & praeiis temporalibus atque eternis dignus habeatur.* Malim tamen priori inhærente sententiæ, quæ justitiam cause coram hominibus, tribuit Davidi. Porro *visto vultus divini*, quam sibi pollicetur justus ille, cum de gratiose hujus vitæ, tum de gloriose aspectu futuræ, exponi potest. Vultus enim, quæ serenus est, symbolum est favoris, & per metaphoram Deo accommodatur, ad significandam ejus gratiam sive misericordiam, quam videndam præbet in verbo & sacramentis, tanquam in speculo, i Cor. XIII, 12. quamque ipso demonstrat opere, cum expetitam speratamque fert open, suosque solatio, auxilio, &

gaudio spirituali refocillat. Cum primis autem visio vultus Dei, eaque beatifica expectatur in altera vita. Et ad hanc cumprimis spectare videtur verbum בְּחַקֵּן in evigilare, h. e. postquam evigilavero a somno mortis, in futura resurrectione. Quamquam & istud a visione gratiosa, quam diximus, non omnino sit alienum. Somnus enim aliis crucis est, quando pii calamitatibus, velut densa nocte oppressi jacent, ita ut gratiam divinam in cordibus, tam manifesto non sentiant, & videantur sibi a facie Dei projecti; expurgiscuntur autem, quando gratiae divinae radiis denuo collustrantur, novaque solatii & auxilii profunduntur luce. Ut ille ex his omnibus prodeat verborum sensus; ego vero, licet ab hostibus impiis, qui rebus tamen utuntur secundis, contemni habitus, & tantum non oppressus, justus tamen coram hominibus, atque innocens in hac causa, vultum tuum gratiosum, super me denuo exsplendescerem intuebor, & hic quidem interno cordis solatio & gaudio, externaque ope vultus tui recreabor, demum vero in perfecta & numeris omnibus absoluta beatitudine Spirituum perfectorum (Hebr. XII, 23.) a facie ad faciem te videbo, quum post consummatum mortis somnum, in læta justorum resurrectione evigilavero ad imaginem tuam, plenissime in me restaurandam. Vnde apparet, nullum significationi Eleemosynarum in hoc dicto superesse locum.

§. XVII. Alius locus Psalm. CXII, 9.

Feliciori profecto ingenio, hanc Judæorum sententiam tuetur e Christianis Vir laude nostra major, **CAMP. VITRINGA**, qui partim argumenta Biblica Judæorum maxime speciosa, sua facit, partim nova addit, *Tract. de Synagog. Veter. L. III. P. I. C. 12. p. 739 sqq.* Non absque omni ratione profert versum nonum Psal. CXII. Ex quo id saltem probare satagit, quod צְדָקָתָה ejus, scil. pii, qui dispersit, dat pauperibus, hoc loco sumatur pro actu illo, quo quis pauperibus opitulatur. Nihil enim evidenter esse

esse pronunciat, quam actum illum dispergendi (liberaliter erogandi egenis etiam ignotis) & pauperibus dandi, hic vocari justitiam, quæ in perpetuum dicatur permansura, h. e. cuius actionis pia fructus in omnem æternitatem sit duraturus. Sed paulo curatius in hanc evidentiam inquirere licebit. Ita concludit Vir doctissimus: quoniam vocabulum צְרָקָה immediate sequitur actum pauperibus dandi, duobus vocabulis synonymis jam expressum; ergo hoc ipsum vocabulum צְרָקָה denotat hoc loco hunc actum dispergendi & pauperibus dandi. Ne probabilem quidem, multo minus evidentem video hujus argumenti nexum. Ex contextu quidem sensus vocum eruendus est, sed hic ipse ex utraque parte contrariatur potius, quam favet VITRINGAE. Praecedunt duo verba נָהָר & פּוֹר, utrumque denotat actum dandi pauperibus, quamvis etiam haec duo ne de solo quidem actu dandi pauperibus, aut de largitate in communi-candis solis bonis terrestribus cum egenis, sed de omni χαρισματι, omni studio in proximum collato, accipi posse haud inepte contendat IOH. COCCEIUS ad b. I. Quare vero tertium syno-nymum itidem actum hunc exprimens addatur, non video. Obstat sane suffixum ֿ, pro quo si esset ה demonstrativum voci צְרָקָה præfixum, tunc paulo firmior esset sententia VITRINGAE. Suffixum autem satis probat significationem ge-neralem; eum ֿ ejus non respiciat actum di-spergendi, sed pium ipsum, qui dispergit, eo quidem sensu: dispersit, dedit pauperibus, ju-stitia ejus, quam hoc ipso dispergendi & dandi actu demonstravit, permanens est in perpetuum. Adeoque distincta satis sunt justitia, scilicet mani-festans hoc vel illo actu, & ipse actus, quo ma-nifestatur justitia. Etsi etiam cum GEIERO, aliisque plurimis Interpretibus, concedamus ex-planationem קְרַבָּה per beneficentiam, nihil inde nostræ decederet sententiae. Non enim omnis beneficentia, aut omnis æquitas, hoc actu di-spergendi, & pauperibus dandi, absolvitur. Quanquam etiam nihil prohibet, quo minus hic æque ac vers. 3. illius Psalmi, intelligatur

justitia generalis, quatenus in regenitos & re-novatos cadit, vel quod idem est, omne bonum opus, collective sumptum, uti vult IVNIVS ad b. I. Sunt enim haec phrases exactissime parallelae, ut recte inde colligatur, eodem utrobius sensu vocem, phrasinque esse sumendam. Prædicatum עֲמֹרָה לְעָרָךְ patitur non solum explicatiōnem VITRINGAE, hoc modo: fructus hu-jus piaæ actionis in perpetuum est duraturus; sed & scopus totius psalmi hunc ipsum sensum suadet. Continentur nimirum eo μαραχίσμῳ duo, alter vers. 1. beatus vir timens Dominum, cujus beatitudinis rationes vers. 2, 3, 4. afferuntur, in-ter quas illa quidque vers. 3. justitia ejus perma-nens est in perpetuum, alter vers. 5. beatus misericors, & hujus beatitudinis iterum adducuntur rationes, versibus sequentibus usque ad finem, quarum illa vers. 9. iterum est: justitia ejus sta-bit in perpetuum. Vtraque ergo haec justitia habet promissionem remunerationis gratiosæ perpetuæ. Nihil tamen hoc consensu damus sententiæ contrariae, cum, licet demus, justitia & benignitatem munifici & pii, stabilem mansuramque post se trahere remunerationem, inde tamen nondum sequatur, voce צְרָקָה Eleemosynas designari: id quod proprie erat de-monstrandum.

§. XVIII. Collatio cum loco Pauli 2 Corinth.

IX, 2.

Et sic quoque Paulus, allegans hunc locum 2 Corinth. IX, 9. a partibus nostris stabit. Verba ita habent: καθὼς γέγενται ἐπικόσπιτες, ἔδωκε τοῖς πένησι, η δικαιοσύνη αὐτῶν μένει εἰς τὸν αἰώνα. Vbi non nego, IOH. HENR. HEIDEGER. in Analyti exegetica ad b. I. pag. 246. pro VITRINGA pronunciare: Eleemosyna justitiae nomine venit, quia justitiae, charitatis in primis, fructus est. Verum haec nondum evineunt, etiam Paulum h. I. δικαιοσύνην Eleemosynarum notione adhibuisse. Cur enim non ἐλεημοσύνην potius dixit Apostolus, si illam indigitavit, sed inusitata δικαιοσύνης voce expressit? Sed nec ista

ista mens Pauli, circa hanc vocem fuit. Eodem omnino scopo hæc verba allegat, quo protulit David. Exhortaturus quippe Corinthios, ad promtam largamque Eleemosynarum collectionem, inter cetera adhortationis suæ argumenta hoc Davidis urget oraculum, quo suis persuadeat, se se justitiæ suæ, cuius haud exiguum pia illa liberalitas præbeat documentum, fructus constantes uberrimosque esse percepturos. Clariss. HERMAN. REINERS in *Exercitatione de vocum Justi & Justitiae multiplici sensu, quæ Biblioth. Bremens. Clas. VI. Fascicul. III. n. 1. p. 385 sqq. legitur, §. 9. p. 405.* copiose in hunc locum inquirit, justitiamque a Paulo ex Davidis oraculo commemoratam vel de omni opere justo ex vers. præced. vel de justitia Christi fide apprehensa, & de jure restipulandi promissa bona federalia, vult exponi. Nos priori explicationi inhærentes, proprietatem vocis δικαιοσύνης urgemos, & in illa acquiescimus.

S. XIX. *Locus Dan. IV, 24.*

Præcipuum sententiæ suæ robur collocat VITRINA in Danielis cap. IV, 24. *Quare, rex, consilium meum tibi placeat, ut peccata tua in justitia abrumpas, & iniquitates tuas in miseratione afflictorum; si futura sit diuturnitas tranquillitatis tuae.* Hic ille Achilles est, quo nituntur ac ferociunt Judæi, & qui cum illis eidem patrocinantur opinioni. Hic enim in vocabulo צדקה invenisse sibi videntur, actum pauperibus dandi, immo donum ipsum. Nec nego, in eundem sensum verba arripuisse LXX, qui vocem justitiae vertunt ἐν ἐλεημοσύναις. Sed exploxit hanc sententiam omnium novissime D. IOH. HENR. MICHAELIS *Annot. uberior. ad Hagiogr.* in b. l. quatuor potissimum argumentis. Posse quidem, ait, Eleemosynas vocari צדקה, sicut & Syris, Arabibus, Chaldaëis, atque Rabbinis vocatur, quoniam, si per fidem sit, justitiæ argumentum & fructus est. At vero in quæstione jam non est, quid fieri possit, sed quid factum fere sit. Et tunc recte huic loco significatum justitiæ afferit, 1) quia is est proprius &

nativus huic vocei, ex ipsa ejus, quam habet, etymologia: 2) fundatus est in usu Biblico, cum e contrario Eleemosynæ notionem, si controversum hunc, de quo sermo est, locum excipiatis, nunquam vox ista in Sacro Codice habeat; quæ ratio tam diu inconclusa stat, donec probeatur contrarium: 3) accommodatior personæ, ad quam hic sermo instituitur; quamvis etiam liberalitas maxime erga pauperes regem omnino deceat, tamen apprime justitia ei convenit, & quasi propria virtus est: 4) aptius responderet antitheto, peccatis, quicquid peccatis contrarium est, notatur, nempe justitia tum generalis sive boni & recti studium, tum specialiter dicta, seu ea, quæ suum cuique tribuit. Liceat addere quintum argumentum, æque profligans sententiam Judaicam, si reliquis jungatur. Scilicet duo conjungit Daniel, *justitiam, & beneficentiam erga pauperes,* uno eodemque versu: hæc si sumantur ex hypothesi Judaica, sensu plane synonyma forent, quæ tamen synonymia esset omnino otiosa & tautologica, si ne accidentaliter quidem differat ratione, quales in sacris literis non sunt circa necessitatem fingendæ. Sed nec locum tuebitur explicatio isthæc synonymica, si & rite applicuerimus ea, quæ sparsim annotavit Celeber. MICHAELIS, & verba ipsa paulo attentius fuerimus contemplati. Probe utique tenendum circa vocem פְּרָא / illam notare *abrumpere*, redimendi autem significatum plane non admittere, licet hunc ipsi tribuant in versionibus suis Interpretes, Vulgatus, Græcus, Arabs, Syrus, idque ex usu quidem Chaldaico, sed omnino perperam, quia nusquam in Scriptura Sacra peccata hominis dicuntur redimi. Confirmat eandem observationem IAC. GVSSETIVS, concedendo quidem huic vocei notionem *redimendi*, usū Chaldaico, sed rem redemptam in omnibus a בְּעֵתּוֹרְפִּוֹ in Lex. Talm. Chald. allatis exemplis, quibus obtineat significatus redimendi, semper personam, aut rem, ut loquitur, substantialem esse constituendam, nusquam vero peccata, vel debita, vel penas, confidenter pro-

pronunciat, atque sic nostrum quoque locum vindicat *Comment. Ling. Hebr. sub voc.* פְּרָקַד. Contra vero, abrumpendi notio ex locis verbi parallelis constat. Pari enim sensu adhibetur Genes. XXVII, 40 de jugo, quod a cervicibus vi excutitur: Exod. XXXII, 3 de ornamentiis aureis, quibus Israelitæ se spoliassè, & quæ ab auribus avulsisse leguntur, ut Aaroni tradiderent, in vitulum aureum conflanda: Ezech. XIX, 12. de fructibus, qui ab arbore diripiuntur: Zachar. XI, 16. de animalium unguis, quæ confragosa locorum asperitate abrumpuntur. Hinc collige, id intendere consilium Prophetæ, ut quemadmodum aures ornamento orbatæ, arbor fructibus spoliata, animalia unguis destituta, collum jugo ereptum, ab illis rebus libera atque immunia deprehenduntur, quæ vel ornatum atque commodum, vel detrimentum sua præsentia attulisse videbantur; ita opus esse Nebucadnezari, ut peccata, quibus hactenus, vel tanquam superbiæ alimentis, vel tanquam voluptatum illecebris, vel tanquam tyrannidis sive incitamento, sive instrumento, plus justo indulserat, quam possit, occissime a se abrumpat, avel lat, & abjiciat, nisi velit, ut jugum, quo aliis hactenus gravis fuerat, proprias illi fauces elidat. Fuerant autem חַטָּאת peccata, quæ abrumpenda suadet Daniel, & quibus subordinate addit עֲוֹנוּת iniquitates, superbia, tyrannis, injustitia, saevitia, defectus misericordiæ benignitatisque, dum forte enormibus oneravit tributis subditos, afflixit viduas, & paupertatis eorum causam præhuit, quæ vitia Nebucadnezari vere adhæsse, tradit FRANZIVS Tract. de Interpret. Script. Sacr. p. 519. His ergo justitiam, moderationem, æquitatem, & clementiam erga afflitos & oppressos opponit Propheta, suadetque, ut peccata justitia abrumpat, & qui hactenus pudenda morum corruptela, extremam Numinis offendam incurrerat, vitæ in melius mutatione, peccatorum filum abrumpat, & in eam invigilet curam, ut æquitate & justitia præcedentem vim ac tyrannidem, benefactis & liberalitate, avari-

tiam superiorē ac oppressionem egenorum superet aut penset.

§. XX. Loci alii citati.

Sufficere hæc ad evertendam hypothesisin Ju-daeam de origine appellationis Eleemosynarum פְּרָקַד prorsus confido. Quæ enim alia ex Proverb. XI, 18. Hos. X, 12. Proverb. XXI, 21. Deut. XXIV, 13. ex Jes. LVIII, 8 &c. a R. ELIA LE-VITA, a VITRINGA, & ceteris hypothesisos istius patronis in eundem sensum proferuntur loca, quin & ab ipso GEIERO in *Comment. ad Daniel.* IV, 24. item a BVXTORF. Lex. Talm. sub voce פְּרָקַד & a GVSSETIO sub ead. voce exemplorum vice citantur, ex dictis facile dijudicari possunt. His enim excutiendis, amplius immorari, brevitatis studio prohibemur.

§. XXI. Locus Matth. VI, 1. adjectus.

VITRINGA, aliis adhuc instructus argumentis, impugnat PRIDEAVXIVM, & cum hic statuissest, appellationem Eleemosynarum פְּרָקַד eo demum tempore, quo Talmudici constitutiones suas traderent, obtinuisse, ille tantam huic appellationi assignat antiquitatem, quæ si non coæva ipsi Sacro Codici, certe parum ab illo sit remota. Ego vero quanquam assertionem PRIDEAVXI hanc, absolute quidem defendendam mihi non sumam, id tamen, quod supponit VITRINGA, probare non possum, neque vim argumentorum, quæ profert, sentio. Id quidem, quod intendat defendendo antiquitatem significationis פְּרָקַד pro Eleemosynis, facile auguror. Juvare hoc videt ipsa argumenta Biblica, ut si concedatur antiquitas denominationis modo dictæ Sacro Codici coæva, nulla prægnans facis suppetat ratio, cur ipsam in Sacro Codice etiam inveniri, negare quis ausit. In hunc itaque finem urget lectionem variantem, Matth. VI, 1. προσέχετε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν ἔμπροσθετὰ τῶν ἀνθρώπων. Vbi in probatissimis

& antiquissimis quibusdam Codicibus pro ἐλεημοσύνῃ, uti hodie omnes fere editiones, excepto BEZA, habent, esse δικαιοσύνῃ dudum viri eruditissimi observarunt. Inde infert VITRINGA, jam ætate Christi vocabulum צְדָקָה familiari & frequente sermonis usu receptum fuisse pro Eleemosyna, cum δικαιοσύνῃ hoc loco pro Eleemosyna positum esse, nemo negare possit. Pariter sollertissimus MILLIVS non dubitat, quin Matthæi Τέρας δικαιοσύνῃ reddiderit Interpres, & ἐλεημοσύνῃ, e margine Cœdicens cuiusdam in Textum irrepserit. Supponit enim, Matthæum Hebraice scripsisse, unde conversum ab alio sit ejus Evangelium in sermonem Græcum. Sed ut istam quæstionem, ab instituto quippe alienam, nunc procul habeamus, utraque lectio suos nacta est defensores. Δικαιοσύνῃ, post BEZAM, tueruntur VITRINGA p. 783 sqq. & b. noſter GOTTFR. OLEARIVS Observat. XVIII. in b. l. Matthæi, §. 1. & 2. ἐλεημοσύνῃ. LIGHTFOOT. in Hor. Hebr. & Talm. ad b. l. ERASM. SCHMIDIVS Not. in b. l. ubi BEZAM copiose refutat, & laudatus ante Clar. HERM. REINERS c. I. §. X. p. 410. Nec satis causæ est, cur a tria ta ἐλεημοσύνῃ lectione recedamus. Legerint duo Codices, a BEZA consulti, alteram vocem, illi nec ætate, nec numero, nec auctoritate reliquos vincunt Codices, æque vetustos, qui consentientem in STEPHANICIS, ALDINIS, ERASMI, & ceteris editionibus lectionem, quam nos tuemur, confirmant. Ut fatis temerarie & gratis asseratur a VITRINGA, quod Codicibus minoris auctoritatis & antiquitatis hanc vocem, nunc insertam videamus. Ipse non diffitetur BEZA, plures yetustos Codices ἐλεημοσύνῃ legere, & ROB. STEPHANVS, licet in catalogum variantium lectionum δικαιοσύνῃ intulerit, Textui tamen inferere non fuit ausus. Sed nec contextus aliam, quam ἐλεημοσύνῃ, hic patitur vocem. Liquido enim de una eademque re, eademque exprimenda voce, prioribus quatuor commatis bus præcipit Salvator, circa quam nunc fugienda cavendaque prohibet, nunc observanda jubar. Cum itaque singulis versibus ἐλεημοσύνῃ

nominarit, cur non æque primo? aut num rite se haberet oppositio commatis 1. & 2; nisi utrobius eadem vox legatur, circa quam verisatur cœtiθεσις? Cum ergo & Codicum numero atque consensione, hæc lectio alteram vincat, & a contextu omnino exigatur, & proprietati linguae Græcae exactius respondeat, quid demum nos moveat, ut pro altera illa calculum feramus? Non certe Patrum quorundam, ne sibi ipsis quidem hac parte constantium, auctoritas, qui vel corrupto ejusmodi uti potuerunt Codice, vel ex LXX Interpretum Græca translatione, cuius dictio adsueta erant, promiscue utramque vocem usurpare. Et credendum omnino, sciolum quandam, ex promiscuo δικαιοσύνῃ & ἐλεημοσύνῃ in versione Græca usu, ad marginem illam vocem, ceu æquipollentem allevisse, quæ posthac genuinam & primævam lectionem, librariorum imperitia, in paucis quibusdam Codicibus, loco movit & e Textu ejecit. Quæ cum ita se habeant, ut habere persuasi sumus, istud quidem VITRINGAE argumentum prorsus evanescet.

§. XXII. צְדָקָה in libri TOBIAE versione Hebraica.

Alliam, sed imbecilliorem longe, rationem de-
promit VITRINGA ex versione Hebraica libri
TOBIAE, in qua aliquoties occurrat vocabu-
lum צְדָקָה tam apposite pro Eleemosynis usur-
patum, Cap. II, 14. IV, 8, 9, 10, n. XII, 9: ut
nullum ipsi sit dubium, quin in editionibus
Chaldaicis priscis, omnino iisdem locis reper-
tum fuerit. TOBIAE autem librum ante æta-
tem Christi Domini cōpositum & Chaldaice
exaratum censet. Nostrum nunc non est, per
singula eundo loca, curatum eorum examen in-
stituere, & dispicere, quo jure, quave injuria, in
TOBIA Hebraeo, צְדָקָה, Eleemosynæ notionem
sustineat: id enim nunc nihil facit ad rem.
Sufficit Hebraicam libri versionem, Apostolo-
rum ætate longe sequiorem, & recentiorem
omnino esse, ac vulgo creditur, ut nihil ex illa
solidi,

solidi, de phraseologias ætate, concludi queat. Ipsum autem VITRINGÆ argumentum, ex arena funiculum nectit, merisque innixum conjecturis, prorsus nihil evincit. Quæ enim ista est consequentia: quia vocabulum צְרָקָה tam apposite ad Eleemosynas in recentiore versione Hebraica est accommodatum, colligiatur, idem in Chaldaica editione iisdem in locis comparuisse? Quis argumenti hujus nexus, quæ sequelæ necessitas est? Aequæ certe probabile est, extitisse in Chaldaico exemplari עַנְנָה חֲנִיכָה / uti Daniel. IV, 24. legitur, quod Hebræus Interpres suo tempore, quo dudum invaluerat usus vocis צְרָקָה pro Eleemosyna, tam apposite, tamque signanter per צְרָקָה vertere potuit, quam si hæc ipsa vox in Chaldaico idiomate fuisset adhibita. Non vero ita, ut in Daniele, sed reapse Chaldæum תּוֹבֵית legisse, nunc demonstrandum erat doctiss. adversario, nisi τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνει velit videri.

S. XXIII. An צְרָקָה in versione τῶν Ο'

Verum omnem exceptionem superare pronuntiat doctissimus Synagogæ Veteris conditor, quod LXX Interpretæ vocabulum צְרָקָה tam in lege Mosaica, quam in ceteris Vet. Test. libris aliquando verterint per ἐλεημοσύνην misericordiam a Deo exercendam, immo & per ἐλεημοσύνην, vera notione eleemosyne, quomodo nunc a nobis accipitur, pro dono nimirum in pauperem, ex misericordia, collato. Et hoc sane argumentum omnium maxime stringeret, ac antiquitatem tantam vocis צְרָקָה pro Eleemosynis usurpatæ, quantam illi dat VITRINGA, evinceret, si ultimum assertionis suæ momentum, extra dubitationis aleam posuisset. Demus autem ipso, versionem illam Alexandrinam, licet diversis temporibus, nec ab uno auctore concinnatam, ante tamen ætatem Christi absolutam fuisse universam: largiamur etiam, τῷ οἱ צְרָקָה in codice Hebræo, sæpe reddidisse ἐλεημοσύνην, immo & in illis locis, in quibus aptius δικαιωμα quadrasset, ut Deut. XXIV, 13: fateamur deni-

que, hanc translationem haud raro hebraizare, seu dictione uti ejusmodi; quæ & in structura atque compositione, & in nova vocibus indita significatione, indolem sermonis Hebræi nūnūm quantum, interdum etiam contra nativum singuae Græcæ genium, sectatur, uti fuisus hæc docuit Præses Critic. Sacr. Codic. Hebr. P. II. C. II. Sect. I. §. 5. ἐνθ. 3. p. 508. Ille tamen adhuc me vellicat scrupulus, quod, quæ dicit de vera notione Eleemosynæ, quomodo nunc a nobis accipitur, pro dono scilicet in pauperem, ex misericordia collato, nondum demonstratum dederit. Vnum instar omnium, producit exemplum, ex Daniel. IV, 24. τὰς ἀμαρτίας σὺ ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσα, ubi Chaldaicum נְפָרֶשׁ ἐλεημοσύնαις reddiderunt. Cum autem vocis צְרָקָה sensum, in hoc Danielis loco, paulo ante declaraverimus, eumque non de stipe, pauperibus eroganda, verum de benignitate, clementia, & moderamine imperii ac morum accipiendum, pristinæque arrogantiæ, tyrannidi, ac injustæ oppressioni opponendum esse edocuerimus, satis hinc patet, nihil ad rhombum facere hoc exemplum, quod ἐλεημοσύνην quidem a τοῖς LXX pro צְרָקָה positam, eamque notione misericordia & benignitatis (qua sæpe etiam de Deo hoc vocabulum usurpatæ Alexandrini) hic adhibitam demonstrat, in proprio autem, donorum in pauperes collatorum, sensu usurpatam ab ipsis fuisse, nondum evincit. Ea enim significatio vocem ἐλεημοσύνης Interpretæ ibidem pro צְרָקָה posuerunt, quem textus authenticus requirit, cui illi operam navabant, non quem viri docti τῇ ὑποθέσει ὀδηγούστες, eidem hodie injungunt.

S. XXIV. Vocis נְפָרֶשׁ genuina origo, ex mente LIGHTFOOTI.

Sed quis in tanta rerum caligine certi aliquid de prima hujus appellationis origine definire præsumat? Accedamus potius ad veram hujus denominationis mere Rabbinicæ, uti jam liquet, rationem, & tunc fortassis, de incunabulis

lis ejus, hariolari aliquid inde licebit. **LIGHTFOOTVS** causam, quæ moverit Judæos Talmudistas appellare Eleemosynas חַדְרָא / in superstitione eorum querit, quod passim crediderint, in Eleemosynis vel maxime repositam esse causam suæ justificationis coram Deo : *Hor. Hebr. Talm. ad Matth. VI, 1.* Et ad *Luc. XI, 41.* denuo pronunciat, fontem phraseos esse perversum illud dogma, de merito bonorum operum, cum primis Eleemosynarum, quod testimonii Talmudicis, de justificatione & expiatione per Eleemosynas, cumulate allatis demonstrat, idque tam alte animis ipsorum inhæsse docet, ut in ejus gratiam, innumera Script. S. loca, ubi celebrantur laudes & beatitudines justitiae, ex præjudicata opinione, ad Eleemosynas, illi applicarent.

§. XXV. ex sententia VITRINGAE.

Hæc et si non sine magna veri dicuntur similitudine, multosque in eandem, cum **LIGHTFOOTO**, sententiam pertraxerunt, **VITRINGAE** tamen non satisfaciunt, qui propiorem, non ex opinione vulgi petitam, sed ex ipsa vociis חַדְרָא indole, & ex conceptu ejus reali, invenisse libi visus est. Prolixe in hunc finem pag. 789 seq. commentatur, vocem חַדְרָא in Script. S. haud raro latius accipi, & *benignitatem ac misericordiam* significare, cum stricte alias pro *justitia* ponatur : hinc facile consequi existimat, quod quis μετονυμίως partim actum, quo quis fitipem erogat pauperi, partim donum ipsum in pauperem collatum, insigniverit titulo חַדְרָא *misericordie, liberalitatis*. Huc redeunt, quæ fuse disputat de origine hujus metonymicæ, quam dicit, significationis. Et recte quidem concluditur, quod si חַדְרָא interdum usurpatur pro *misericordia, pro liberalitate, pro beneficentia, pro aquitate*, cur non & metonymice pro *actu misericordiae, liberalitatis, æquitatis, beneficentiae, immo & pro dono*, quod confertur ex misericordia, adhiberi interdum potest? Recte quoque asseritur a JOH. GREGORIO, DRVSIO, PRI-DEAVXIO, BVXTORFIO, COCCEIO, quos

citat **VITRINGA**, quod Eleemosyna vocetur *justitia*, quoniam justum est pauperibus dare. Verum ista ex mente quidem tantorum virorum dicuntur e Christianis, non item ex intentione Judæorum, quam ex omnibus allatis ipsorum testimoniorum, & effatis evincere nondum potuit **VITRINGA**.

§. XXVI. ex nostra sententia.

Propius itaque ad mentem Judaicam accedat sententia **LIGHTFOOTI**, nostrum jam erit disquirere, & probationem, qua eam firmat, sub examen vocare, ut demum veram hujus notionis, quo Rabbinis vocabulum חַדְרָא pro Eleemosyna venit, causam & originem eruamus. Palmarium, quod in aciem producit, argumentum **LIGHTFOOTVS**, petitum est a superstitionis & corrupto Judæorum dogmate, de merito Eleemosynarum. Et sane rem fere omnem conficit hoc argumentum, maximamque allatæ hypothesi conciliat probabilitatem, modo vis ejus satis explicetur, quam ipse quidem **LIGHTFOOTVS** non adeo persequitur. Ad duo potissimum momenta redit probatio, quorum prius est : an Judæi in Eleemosynis quæsiverint causam justificationis suæ coram Deo? posterius : an חַדְרָא aliquando a Judæis accepta sit pro causa impetrandi coram Deo misericordia, aut justificationis? quæ si fuerint expedita, nihil planius tunc fluere, quam quod Judæi Eleemosynas vocaverint חַדְרָא tanquam causam justificationis, mihi quidem videtur. Certe, quoad prius membrum probandum, hæc doctrina, quam alte insederit animis eorum, loquuntur innumera Talmudicorum scriptorum loca, quæ **LIGHTFOOTVS** *Hor. Hebr. & Talmud. ad Matth. VI, 1.* larga manu suppeditavit, unde transcribere, cum liber in omnium sit manus, merito supersedemus. Nos, primo, in genere observamus, quod ex R. JOSEPHI ALBO *Ikkarim Orat. IV. C. 36.* constat, Judæos, ut malis operibus poenam, sic bonis mercedem, apud Deum statuere, temporalem & æternam, sed cum

cum hoc discrimine, ut utramque retribuat vel לְפָי שׂוֹרֶת הַרִּין ex ordine judicii, vel עַל־צָה pro ratione misericordia. Quando Deus agit juxta ordinem judicii, tum poena malis operibus debita est נְצֵחָה æterna, merces bonis operibus debita זְמַנִּי temporalis, non æterna: contra vero ea quando Deus agit pro ratione misericordia sue, poenam malis operibus irrogat temporalem & finitam, mercedem bonis retribuit æternam & infinitam. Cum itaque solos Judæos Deus citet ad thronum gratiæ, gentes autem omnes, hæreticos, Epicureos, Karraeos, & Sadducæos ad thronum judicii, hinc soli Judæi, qui Judaicæ fidei fundamentis constanter adhaerint, mercedem Eleemosynarum quoque æternam referunt, & infinitam, coram throno misericordia, cum Gentilium Eleemosynis nonnisi temporalis merces constet. Quod enim נְצֵחָה quoque bonorum operum aliquam consequatur mercedem, in MENASSEH BEN ISRAEL Conciliator. Quæst. II. in Dvter. copiose demonstrare satagit. Jam quod ad Eleemosynas attinet, iis virtutem justificandi & salvandi tribuere Judæos, ex Bava Bathra liquido constat, ubi Eleemosynam eripere hominem ex morte & judicio Gehenna fol. 10. a. lin. 3. & מִצְרוּקִי ex Daniel. XII. eleemosynantes, h. e. eleemosynas copiose largientes, fulfuros sicut stellas in æternum, fol. 8. lin. 3. eleemosynam expiare Israelem, fol. 10. b. lin. 4. & appropinquare facere redemtionem, ibid. col. a. lin. 12. tradunt. Sic in Berachoth fol. 55. col. 1. (quod testimonium etiam apud LIGHTFOOTVM legis) mensa hominis per Eleemosynam nunc æque expiat, sicut olim altare per sacrificia. Et quid dici posset in hanc sententiam clarius, quam quod Tob. XII, 8, 9. legitur: καλὸν ποιῆσαι ἐλεημοσύνην, οὐ θηταυγίσας χευτίον. ἐλεημοσύνη γάρ ἐπ Θεούτις ρύσται, καὶ αὕτη ἀποκαθαρίζει πᾶσαν ἀμαρτίαν. οἱ ποιῶντες ἐλεημοσύνας οὐδὲ δικαιοσύνας πλησθήσονται ζωῆς. Præterea huc spectant precum formulæ pro defunctis ab LIGHTFOOT in Erubhim S. Miscellaneis Cap. XL. Tom. II. Opp. p. 219 seq. ex Judæorum Liturgia, Venetiis im-

pressa, citatæ, in quibus Eleemosynas vovent, quarum efficacia anima defuncti ligetur in fasciculo viventium, cum anima Abramini; Isaaci, & Jacobi, Saræ & Rebecca, Rachele, & Lee, ceterorumque justorum virorum & justarum feminarum, qui versantur in barto Edenis &c. His adde, quæ de efficacia & virtute Eleemosynarum tradit sollertissimus SAMVEL BASNAGE Histor. Judaicæ Tom. III. Lib. V. Cap. XVI. §. 12 seq. p. 772. Derivandam quidem falsam hanc de Eleemosynis opinionem esse ex communi illo & generali, quem de perfecta Legis impletione fovebant, errore, nemini dubium erit. Arrogabant enim sibi, typho Pharisaico inflati Judæi, perfectam legis Mosaicæ, quoad omnia ejus præcepta, quæ tam affirmativa, quam negativa, ad numerorum 613. affurgere credebant, impletionem, eaque mereri se remunerationem a Deo, existimabant: quod dogma ipsis jure tribui, ex instituto probat GEIERS diss. de conformitate Judeo - Papistica in loco de Legi §. I. & HERM. WITSIVS Prefat. ad GVIL. CAVE Antiquitat. Patr. edit. German. p. 21 seq. Sed cur speciatim, præ omnibus aliis bonis operibus, tantum statuerint pretium Eleemosynis, nemmo facile dixerit, nisi hæc forte fuerit causa, quoniam Eleemosynam adeo inculcare & torties urgere Deum in lege cernerent Judæi, aut quoniam indefinitam Eleemosynam haberent pro opere supererogationis. Posterior membrum vero, quod vox נְצֵחָה Judæis interdum veniat pro causa justificatrice, vel solus ostendit locus quem affert itidem LIGHTFOOT ex Hieros. Talm. Tr. Peab. fol. 15. 2. Et erit tibi in justitiam. Et ipse hoc largitur VITRINGA. Atque adeo relinquitur, quod ante suscepimus demonstrandum.

§. XXVII. Vberior declaratio.

Immo clarissime mentem suam produnt, qua Eleemosynas appellant נְצֵחָה, dum in probanda hac nomenclatura ex Scriptura Sacra talia plerumque in suas partes trahunt loca, quibus

חֶרְקָה dicitur præmio affici, remunerationem consequi, redimere ex morte & a peccatis, qualia sunt Psalm. CXII, 9. Dan. IV, 24. Prov. XI, 4, 5, 6. & alia, quibus minus recte intellectis, non efferunt, sed inferunt suam de merito Eleemosynæ præconceptam opinionem. Ea itaque ipsis non indulxit, ut Eleemosynas considerarent tanquam speciem misericordiæ, aut beneficæ æquitatis, adeoque etiam tanquam partem iustitiae, ad quam obligati essent, quod vult VITRINA, sed impulit potius eos, amplius quid, quam obligationem, meritum scilicet respicere, idque hac sua denominatione צַדְקָה insinuare, ejusque porrò præsidium in Sacro Codice quaerere, id quod ex conditione locorum, ad quæ provocant, satis pater, & idem quoque argumentum intendere LIGHTFOOTVS, verbis ame sub finem §. XXIV. allatis, mihi quidem videtur.

§. XXVIII. Actas vocis צַדְקָה.

Cum itaque ex perverso Judæorum dogmate, usus vocis צַדְקָה pro Eleemosynis, derivandus veniat, hinc ab ætate corruptæ doctrinæ, ad ætatem hujus notionis, aliqualem valere consequentiam, nemo temere in dubium vocaverit, ita quidem, ut crescentibus in dies erroribus, demum hæc quoque denominatio quotidiano usu invalesceret. Non ideo dici poterit, quod statim cum origine corruptelarum in doctrina, orta simul perverfa hæc sit appellatio. Certe initia errorum in dogmatibus fidei Judaicæ, nisi altius adhuc ascendere velimus, a tribus istis in vulgus-notissimis sectis sunt arcessenda, maxime quidem Pharisæis, quos de justitia & justificatione coram Deo sic statuisse, quod is, qui pleraque, licet non omnia, mandata divina saltem observaverit, nihilominus justus sit apud Deum, adeoque ex merito operum suorum, docet DRVSIVS de sectis Judeor. L. II. C. 14. In ceremoniis imprimis, traditiones superstitione plenas jaebant, iisque nimium tribuebant, teste historia Evangelica, in iis Servatoris optimi concessionibus ac disputationibus, quibus hypocrisie

ipsorum, næuosque doctrinæ atque cultus perstringebat. Pharisæi ergo ementita sua sanctimonia, ac rigida satis vivendi ratione, communem plebis admirationem sibi conciliabant, ceteras autem sectas, ab ipsis dissentientes auctoritate sua premebant, ita ut non multo post exicidium Hierosolymitanum ipsis fere soli rerum potirentur, & Academiarum & Synagogarum Rectores passim Pharisismo patrocinarentur, majorumque suorum traditiones in dies auctas, & falsa dogmata, hinc ore, hinc scripto, ad posteritatem transmittenterent, donec ex illis compilatis, Sæculo a N. C. II medio, Mischna, III, Gemara Hierosolymana, exente V. aut in eunte VI, Babylonica, conflaretur. Ab ipsis itaque traditionibus & commentationibus Rabbinorum, quæ utroque continentur Talmude, arcessenda videtur origo notionis צַדְקָה pro Eleemosynis, cum nullibi in Codice Sacro, quod haec tenus evictum dedimus, bene autem in his constitutionibus Talmudicis, vocabulum hoc sensu usurpatum legatur. In hanc itaque sententiam, si explicitur verba PRIDEAV XII supra allata, & per tempus, quo Talmudici constitutiones suas tradiderint, intelligatur tempus, quo quisque Rabbi sua, vel majorum placita auditoribus suis proposuit, & ad posteros transmisit, ante compositum & absolutum Talmud, tunc nobiscum plane consentiet. Quemadmodum nec nobis adversatur, in designanda notionis hujus causa, quam in ignorantia apud Judæos, post excisas Hierosolymas, lingua Hebrewæ ponit, ut cum vocabulo, proprio Eleemosynas significante, destituerentur, aliud, impropto quidem sensu, ad hos usus accommodarent.

§. XXIX. 2) Necesitas Eleemosynarum.

Ex his itaque, quæ modo diximus, de necessitate Eleemosynarum, ex Judæorum mente constare affatim poterit. Hanc autem MAIMONIDES in הלכות מתנות עניות Cap. X. §. I. his verbis amplius inculcat: חוויכן אנו להזורה במצוות

במצות צרקה יותר מכל מצות עשה. שהצרקה סימן לאריך זרע אברחות אבינו שנעمر כי ורעתו למן אשר יצוה את בנו לעשורת צרקה. ואין כסא ישראל מהכונן זהה האמת עומרת אלא בזורה שנאמר בזורה הכוני. ואין ישראל גנאלין אלא בזורה שנאמר ציון במשפט הpora: Obligamur nos magis cauti esse in observando praecepto de Eleemosyna, quam in observandis omnibus aliis praeceptis affirmativis: quoniam Eleemosyna est insigne justi seminis Abrabami, patris nostri, sicut dictum est Gen. XVIII, 19. quoniam cognoscit illum, quod praecepturus sit filii suis, ut exerceant Eleemosynas: nec regnum Israelis confirmabitur; nec vera religio stabilitur, nisi per Eleemosynas, ut dictum est Jes. LIV, 14. per Eleemosynam stabilieris; nec Israelitae redimendi sunt e captivitate sua, nisi per meritum Eleemosynae, sicut dictum est Jes. I, 27. Zion redimet:ur per justitiam, & reduces illius per Eleemosynam. Rursusque Cap. VII. §. 1. ita habet: מצות עשה ליהן צרקה לעניינו ישראל כי מה שראו לפניו אם היה זו הנותן משנתה. שנאמר תפחה את ירך לך ונאמר וזה והחזקת בו גדר ותושב וחוץ עירך: Præceptum affirmativum est, ut dentur Eleemosyna pauperibus Israelis, juxta quod pauperi conveniens est, si modo datoris facultates ad hoc sufficient: nam dictum est Deuter. XV, 8. liberaliter aperies ei manum tuam: item dictum est Levit. XXV, 35: suppetias feres ei, licet sit peregrinus, vel inquinilus, ut vivat tecum: & iterum Levit. XXV, 36. ut vivat frater tuus tecum. Rursus §. 2. definit, qui videt pauperem mendicantem, & claudit oculos suos contra eum, nec dat ei eleemosynam, transgreditur præceptum negativum, per id quod legitur Deut. XV, 7. Immo §. 10: pecuniam statuit transgressor: si quis sit, qui non vult dare Eleemosynas, vel minus dat, quam eum decet, Synedrium coget eum וא מכין אותו מכה מרות cædetque eum verberibus rebellionis, donec det, quantum ab eo dandum iudicant: occupent etiam bona ejus, eo ipso inspiciente, & accipient ex iis, quantum decet eum dare, piognorentque pro Eleemosynis, immo licet sit vespere

Sabbathi. מכה מרות autem, plaga contumacia, seu rebellionis, quæ opponitur מליקות rebellioni legis Deut. XXV, 3. institutæ; ex Rabbinorum placitis ortum trahit, nullique vel numero vel modo alligata est, sed pergit, donec cæsus resipiscat, unde saepè ad mortem usque peragebatur: ut de illa copiose commentatur PRIDEAVX Not. ad b. l. p. 76 sqq.

§. XXX. 3) Eleemosynarum Distinctio.

Distinguuntur porro Eleemosynæ apud Juðeos haud uno modo. Primo enim VITRINA, ex MAIMONIDIS cit. Tract. C. I. §. 7. dona pauperum dispescit in certa & statuti juris dona, pauperibus debita, quæ sub initium tractationis nostræ ex SELDENO recensuimus, & in libera sive arbitraria, quorum modus a Deo ipso determinatus non est, sed cujusque reliquit liberalitati & charitati Deuter. VI, 10, II. quæque sunt, de quibus nos hic agimus: de Synag. c. I. cap. XIII. p. 807 sqq. de qua distributione nihil nunc addo, cum supra jam sit recensita & exposta. Curate porro distinguunt inter seu צרקה חסרם נמולות חסרים, & inter צרקה חסרים stricte sic dictas. Quid discriminis inter utramque intercedat, post MAIMONIDEM in More Nevoch. Part. III. C. LIII. NIC. FULVERVM Miscell. Sacr. L. I. cap. 8. & COCCIVM ad Sanhedrin p. 131. & 158. copiose & anxiæ inquirit laudatus toties VITRINGA cap. XII. pag. 794 sqq. breviter autem & argute exponit Tract. Talm. Succa fol. 49. col. 6. ב' רברום גROLAH מנהצקה שهزתקה גמולות חסרים יותר מן ההזתקה בסמונו גמולות חסרים בין בסמוโน בין כינוי צרקה לעניים גמולות חסרים בין לעניים בין לשורדים צרקה לחוים גמולות חסרים בין להווים בין מהווים: Tripliciter beneficentia antecellit Eleemosynas. Nam Eleemosynæ tantum sunt pecunia, & beneficentia quodque officiorum genus complectitur: Eleemosynæ tantum exercentur erga pauperes, sed beneficentia tam erga pauperes quam divites: quin & Eleemosynæ non nisi apud vivos locum habent, at beneficentia tam apud vivos, quam

quam mortuos. Audire demum etiam juvat ex MAIMONIDE, quomodo gradu differant apud Judæos Eleemosynæ, quam distinctionem ille Cap. X. §. 7 sqq. prolixè exponit. Summus quippe, quo non aliis datur superior, 1) est, cum quis corroborat manum Israelitæ, qui deprimitur, & dat ei donum vel mutuum, vel faciat cum eo commercium, vel adinveniat ei aliquod negotium, ut corroboret manum illius; qui probatur ex Levitic. XXV, 35. Proximus ab hoc gradus est, 2) cum quis dat Eleemosynam pauperibus, ita ut nec cognoscat ipse, cui dat, nec pauper, a quo accipit, qualis est Eleemosyna לשכנת חסאים שחיהה במקרא silentium, quod erat in Templo, ubi nimurum viri misericordes ponebant eleemosynas suas cum silentio, pauperesque filii proborum nutriebantur iis in silentio. Proximus huic gradus erat, 3) cum quis Eleemosynam immittat לתרן קופת של צדקה in cistam eleemosynariam. Proximus ab hoc, 4) cum, qui dat, cognoscit, cui dat, at pauper non cognoscit, a quo accipit, qui gradus cum primis obtinet, si המונין הצרקה Curatores eleemosynæ non rete administrarent provinciam suam. Gradus huic proximie inferior 5) est, cum cognoscit pauper, a quo accipit, at qui dat, non novit, cui dat. Proximus ab hoc gradus 6) est, cum quis dat pauperi manu sua, priusquam ille petiti. Proximus ab isto 7) est, cum quis dat pauperi postquam petiti: hoc denuo inferior 8) est, cum quis dat pauperi minus, quam ei convenit dare, cum vultu benigno. Insimus denique gradus est, 9) cum quis ei dat cum molestia; quanquam huic ultimo Eleemosynarum generi, vix aliquod statuant pretium.

§. XXXI. 4) Eleemosynarum Materia.

Si de materia dispiciamus Eleemosynæ, partim de facultatibus queritur, ex quibus sit largitio, partim de eo, qui in elargiendo habetur, modo. Facultates vel legitimæ sunt, divina benedictione, modoque legitimo acquisitæ, vel injuste partæ. De opibus injustis largiri pau-

peribus, tantum abest, ut in laude ponant Juddæi, ut potius vulgari proverbio ejusmodi Eleemosynis illudant, dicentes: נזען בחרדים ipsa adulteria committit pro posmis (i. e. lucro leviculo) & dividit illud malis, h. e. pauperibus & ægratis, Eleemosynæ causa, ut iis peccata redimat, ut ex Vajikra Rabba Sccl. III. in princ. & ex Schemoth Rabba Sccl. XXXI. in fine hoc adagium repetit, & in eos dici, qui de rapto, furto, aut injustitia, Eleemosynas erogant, ut Sacerdotes olim cœcum & claudum Deo offerebant, declarat BVXTORF. Lexic. Talmud. fol. 405 sqq. ubi simul monet, alias loco eodem sensu legere נזען quasi a נזען. De injuste partis tamen, distributionem inter pauperes injunctam fuisse LIGHTFOOTVS Hor. Hebr. ad Luc. XIX, 8. docet ex Cod. Sanhedrin fol. 25. col. 2. quod per istam distributionem restitutio, si vero & genuino possessori fieri illa non possit, aliquo modo compensari crederetur: ut non tam isthac Eleemosyna meritoria, quam satisfactio sit quædam pro injusto lucro. De justis autem legitimisque facultatibus, ex Magistrorum scito, tenetur quisque erogare egenis כמי השגה ידו pro ratione facultatum, quas habet: hanc autem proportionem ita definiunt apud MAIMONID. C. VII. §. 5. si quis det quintam partem facultatum suarum, præceptum de Eleemosynis præstat in gradu summo: si det decimam partem facultatum suarum, præceptum præstat in gradu mediocri: si vero minus det, quam decimam partem, tum est vir עין oculi mali, i. e. avarus. Tritum enim apud Judæos est, ut liberalem ac beneficium טוב עין virum oculi boni ex Prov. XXII, 9. contra vero avarum aut malevolum רע עין virum mali oculi ex Deut. XV, 9. Proverb. XXIII, 6. XXVIII, 22. dicant, qua cum PRIDEAVX ad cit. loc. MAIMONIDIS p. 76. phrasin Novi Testam. confert, indeque vult intelligi, quid sit ὁφθαλμὸς ἀπλῆς, Matth. VI, 22. Lue. XI, 34. rufusque ὁφθαλμὸς πονηρὸς, Matth. VI, 23. XX, 15. Marc. VII, 22. Lue. XI, 34. Quin & ulterius ipsorum progrediebatur liberalitas, ut רפי כה הענין.

שְׁחַסֵּר הָעִנִּי pro ratione illius, quod pauperi de-est, dñioribus injunctum esset ei dare, v. g. si pauper egeat vestimentis, tenentur illi vestire eum; si egeat supellectilibus, comparabant ei; si non habeat uxorem, desponebunt illum uxori, & si sit femina, elocabunt eam viro; insuper, si in more fuisse pauperi, ut antea ve-heretur equo, & servus curreret coram eo; & jam pauper factus, ab illo splendore sorteque lauta ille exciderit, comparabunt ei equum, quo vehatur, & servum, qui currat coram eo, nām dictum est Deut. XV, 8. *Commodabis ei quantum sufficiat indigentie illius, in ea re, qua indiget: ubi tamen hanc addunt cautelam: tibi au-tem mandatum est, tantum illius indigentie subve-nire, non autem teneris eum locupletare, ut est apud MAIMONID. cit. loc. §. 3.*

§. XXXII. 5) Modus colligendi Eleemosynas.

Modum etiam conferendi, vel colligendi Eleemosynas, latere nos noluit MAIMONIDES, sed Cap. IX. copiose illum exponit. Quamvis enim ex lege sacra primitus obligarentur singuli, ege-nis, pro horum inopia, & illorum abundantia, Eleemosynam p̄f̄stare, nihilominus eo tandem res devenit, ut certi Eleemosynarum constitue-rentur Collectores, **גָּבָּאָ צְרָקָה** dicti. Ita nimirum a Chald. **גָּבִי** exigere, colligere, nomen tra-hebant, licet muneris ipsorum ratio in Eleemosynis non modo exigendis & colligendis, verum etiam rite administrandis & distribuendis, esset sita. Horum originem VITRINGA inde arcifit, quod, cum stata ac ordinaria egestati paupe-rum levanda media, Eleemosynæ nimirum quas vocant, debitæ, certæ, statuti juris, legeque ipsa determinatae, jam præscripta essent, & præ-starentur, Israelite ad liberalitatis & æquitatis munera extraordinaria, in pauperes simūl con-ferenda, tardiores fuerint, ut necesse esset, per certos viros illa colligere: hinc non existimat, ante μετοικεσίαν Βαθυλώνος, inter Judæos Eleemosynas ad pauperes sustentandos a statis Col-lectoribus, certis temporibus, fuisse congregatas, sed vel in captivitate, vel post captivitatem, ne-

cessitate fuisse adactos ad Eleemosynas liberas illas, & arbitrarias exigendas, quoniam magna tunc pauperum copia laborarint; quæ viri do-eti conjectura non est contemnenda. Erant autem illi **גָּבָּאָ צְרָקָה** seu Collectores Eleemosyna-rum duplicitis generis. Alii nimirum collige-bant pecuniam singulis vesperis Sabbathi, da-bantque singulis pauperibus alimentum, quan-tum sufficiat pro septem diebus **וְוּ הוּא חַנְקָרָא קֻפָּה** atque hoc vocatur Kupha, seu Eleemosyna Cista apud MAIMONID. §. I. Rursus alii erant **גָּבָּאָן** Collectores, qui accipiebant quotidie ab una quaque domo frusta panis, omniaque ciborum genera, vel etiam fructus, vel pecuniam, ab uno quoque, qui sponte dabat, pro eo tempore, & vespere, quod collectum est, inter pauperes distribuebant, dabantque singulis eorum alimen-tum, quantum sufficiat pro eo die **וְוּ הוּא חַנְקָרָא** & hoc vocatur Tamchoi, i. e. Eleemosyna Catini, §. 2. Observat porro §. 3. Kupham in quacunque congregatione Israelitica, seu Judæo-rum, locum habere & obtinere, sed Tamchoi non ubi vis locorum usu esse receptum. Hic vero-insigne sententiarum divortium inter viros doctos deprehendo. **LIGHTFOOTVS** quippe ad Matth. VI, 2. collectionem **לְקֻפָּה** in eistam pauperum institutam fuisse tradit per duos Par-nasim, itidem **גָּבָּאָ צְרָקָה** dictos, quibus ter-tius addebat, ad ejus distributionem. Con-tra vero ea, laudatus saepius VITRINGA c. XIII. p. 811. & 814. hic in diversum secedit. Velut enim sententiam **LIGHTFOOTI** de decem Otiosis Synagogæ, ut &, quæ de diversis Synagogæ offi-ciis & muniis ille tradiderat, in Archifynagogo, ob-servationibus novis illustrato, & Franequeræ A. 1685. edito, correxit, & perstrinxit, sic & ea-dem occasione, quæ **LIGHTFOOTVS** de Gab-baim, quod iidem fuerint cum Parnasim, com-men-tatus fuerat, confutavit. Tantum autem abest, ut ita lectoribus omnibus, primis annis & meditationibus suis satisfaceret, ut acerri-mum potius adversarium IACOB. RHENFER-DVM provocaret, qui editis II. de decem otiosis Synagogæ disputationibus A. 1686. in 4. & LIGHT-

FOOTVM, & æque VITRINGAM ex instituto refelleret. Inde subnata est doctissimo VITRIN-
GAE occasio, ut rē paulo altius expensa, exafciatum illud de *Synagoga vetere* opus tribus libris constans A. 1696. luci publicæ exponeret, postquam jam A. 1688. RHENFERDO librum singularem de decem *Viris Otiosis*, ad *Sacra necessaria veteris Synagoge curanda deputatis*; ipse repousisset, cui RHENFERDVS A. sqq. 1689. *Archisynagogum Otiosum αὐτοκαταγρον* regefferauit. Hoc certum, quod in laudato amplissimo de *Synagoga Vetere* commentario, VITRINGA in quam plurimis momentis mentem, in superioribus scriptis expositam, immutariit, veritati locum dederit, & in aliis RHENFERDO accesserit, in aliis tamen ab eodem adhuc abierit in diversum. In his postremis est, quod pag. 814. VITRINGA idoneis sane testimoniis ex MATRONIDE, & aliis probatum dat, quod hi Collectores, & que ac Collectores Eleemosynæ Catini fuerint homines privati, plane ad Synagogam non pertinentes, in quorum quidem potestate collectio & distributio Eleemosynæ arcæ fuerit, ita tamen, ut nihilominus suprema potestas, & cura Eleemosynarum harum resederit, apud *בַת רִין* Synedrium cuiuscunque loci, non apud Synagogam, nisi quod illud hanc suam etiam auctoritatem, & curam demandare potuerit Doctori summae auctoritatis, qui sacris Synagogæ præsidebat. *Ἄξιστον δύων* plerumque dictus, qui hoc ipso in sua persona *בֵית רִין* representabat. Inde negat etiam, quod dixerat LIGHTFOOTVS, in Synagoga fuisse collectas has ipsas Eleemosynas, sed ostiarii, vespere Sabbathi, ivisse ipsos נבאים, ex testimoniis Talmudicis demonstrat. Demum vero pag. 815. largitur, quod si ejusmodi Præfetus non adesset, rum recidisse illam potestatem disponendi de collectis Eleemosynis in פרנסים Pastores Synagogarum, qui & alias haud dubie non raro, una cum Præfecto Synagogæ, aut constitutis Eleemosynarum Collectoribus, de illarum usu deliberaverint. Rursus autem RHENFERDVS Diff. I. de decem *Otiosis Synagoga* §. 76 sqq. du-

dum probaverat נכאי צרקה seu Diaconos Eleemosynarum, neque ex ordine Otiosorum illorum lectoris, quod assertum undecim rationibus destruit & refellit, neque eosdem cum פרנסים §. 89 sqq. fuisse, licet post multa erudite & futiliter disputata, §. 102. largiatur, voce interdum, licet rarius, illos notari Diaconos, qui cibis colligendis, cibandisque pauperibus erant præfecti, cum גבאים vero haud temere confundendos. Ex quibus apparet, circa Collectores Eleemosynarum tandem sub finem disputationis, satis inter hos duumviros convenisse, utrumque tamen a LIGHTFOOTI traditione paulo discessisse. Colligere inde facile possumus, quæ fuérunt קופת nempe arca portatilis, hoc ipso multum distans a notissimis illis in templo Hierosolymitano, numero tredecim, positis, quibus non dona pauperum, sed dona Templi inserebantur, quas fuse explicat SELDENVS *Jur. Nat. & Gent. Lib. IV. Cap. 5.* & eleganter delineat, ærique incisæ oculis subjicit ADRIANVS RELANDVS *de spoliis templi Hierosolymitani* pag. 126. Demum etiam ad modum pertinet monitum, quo caevent, ne cum ostentatione, sed in occulto potius erogetur. Vnde in *Bava Bathra* fol. 9. col. 2. גROL העשה צרקה בסתר וותר ממשה רבינו qui Eleemosynam in occulto dat, major est ipso Mose, magistro nostro: rursusque in tract. Chagiga fol. 5. col. 1. R. IANNAI vidit quandam nummum pauperi dantem palam, cui dixit: מותב לא וחתלה priestat non dedisse, quam sic dedisse. Quæ non inepte conferuntur cum Salvatoris monito Matth. VI. 1.

§. XXXIII. 6) Objectum Eleemosynarum.

Ii denique, qui fruebantur Eleemosynis, non eodem omnes censu habebantur ac loco. Distinguabant nimiriūm Judæi, pauperes suos עני עולם pauperes mundi, & in השׁר עני עלי pauperes urbis istius. Pauperes mundi erant non modo Judæi, sed & Proselyti domicili, immo etiam Ethnici, advenæ scil. vagabundi, qui in urbem

urbem aliquam venirent, irent, redirentur: atque horum erat Eleemosyna חטמי scutellæ sive catini; pro pauperibus autem civitatis, erat Eleemosyna arcæ ipso vespere Sabbathi, quo colligebatur, illis pro hebdomada integra distribuenda. Non dissentit hic VITRINA, quamquam Eleemosynam arcæ iterum duplarem statuat, cum pro pauperibus civitatis ipsius, tum pro pauperibus terra Canaan, quibus, collectis ex omnibus dispersionis Judaicæ locis, sive ex universa διασπορᾳ pecuniis, subinde subveniebatur. Hunc etenim morem, transmittendi Eleemosynas pauperibus in terra Canaan commorantibus, satis antiquum, & statim post Iudeorum dispersionem invaluisse, ex HIERONIMO probat, & pro diversitate illas percipientium, duas quoque arcas in Synagoga positas fuisse observat. Ordinem præterea habebant, quo pauperes censerent, unumque alteri anteponerent. Teste siquidem MAIMONID. cap. VII. §. XIII. pauper, qui est propinquus, sive sanguine junctus, præferatur omnibus hominibus; pauperes propriæ familiae præferantur pauperibus propriæ civitatis, & pauperes propriæ civitatis præferantur pauperibus alienæ civitatis, nam dictum est Deut. XV, II. liberaliter aperies manum tuam fratri tuo, pauperi tuo, egeno tuo in terra tua: ubi primum de propinquis, medium de pauperibus familiae, tertium de concivibus exponunt. Rursus C. VIII. §. XVI.

ita præcipit MOSES ille AEGYPTIVS: si sint ante oculos multi pauperes, vel multi captivi, & non tantum sit in loculo eleemosynario, quantum vel nutriat, vel vestiat, vel redimat eos omnes, tum præferent Sacerdotem Levitæ, Levitam Israelitæ, Israelitam profano, profanum spurious, & spuriū collectitio, & collectitum ei, qui e conjugio ortus est illegitimo, cumque, qui e conjugio ortus est illegitimo, Nethinæo, & Nethinæum Proselyto. Nethinæus enim educatur nobiscum in Sanctuario; Proselytus autem præferendus est servo manumisso, quia ille fuit in numero maledictorum (per Genes. IX, 25. ubi Canaanis posteritati maledictum injungitur). In hos namque novem ordines dispescabant Doctores Mischnici Cap. IV. Sect. I. tract. Ridduschin, omnes eorum stirpes, qui Babylone ascenderunt, & reduces terram sanctam inhabitarunt, ut essent 1) סחני Sacerdotes, 2) לוי Levitæ, 3) ישראלites, 4) כורי Profani, sive ad sacerdotium inepti, 5) כורי Proselyti, 6) חזרו Liberti, sive servi manumisssi, 7) ממיורי Notbi, 8) נתני Nethinæi, 9) שחווי Spurii, certæ matris, at patris incerti, 10) אסופי Collectitii, qui in plateis expositi inveniuntur, patre matreque incertis oriundi: quod post SELDENVM & alios, PRIDEAVX quoque, ad hunc locum MAIMONIBIS, probe observavit.

II.

יהוה שוכן בצלבך

DEVS CALIGINIS INCOLA

EX PHILOLOGIA ET ANTIQVITATE SACRA.

Disputatione publica in Auditorio Paulino-

A. D. I. Octobris Anno CCCCCXXVIII. propositus

RESPONDENTE

M. CHRISTIAN. SIGISMVNDO GREEN.

Proæmium.

Quoties pristinum Israeliticæ gentis florem intuemur; quoties innumera, & supra omnem humanæ rationis captum posita, beneficia, quæ Deus eidem exhibuit, curatius consideramus; quoties jura illa, quibus præ ceteris omnibus gavisa est populis, perlustramus: (Conf. HENR. HVLSII Comment. in *Israelis prisci prærogativas ac bona sub V. T.*) toties Divinæ misericordiæ, sanctitatis, sapientiæ, justitiæ, & clementiæ magnitudinem extollendi atque mirandi uberrimam occasionem nanciscimur. Deus quippe omnes gentes posthabuit, solum Judæorum populum in peculium sibi ascivit: Deut. VII, 6. XXVI, 18, 19. Esavum justo prosecutus odio, Jacobum contra paterno amore fuit amplexus: Rom. IX, 13. In gentes iram suam effudit, Psalm. LXXIX, 6. Judæis vero gratiæ & misericordiæ divitias larga manu donavit, ut ad illos ἡ οὐρανοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ αἱ διαδῆμα, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι, Rom. IX, 4. pertinerent. Gentes manu fortissima expulit, malis affecit, & e terra sua ejecit, Psalm. XLIV, 3. sed vitæ suam ex Aegypto proficisci fecit, Psalm. XXXC, 9. eandemque ibi plantavit.

Horum, aliorumque quam plurimorum, beneficiorum caput, summam, & principium si

rimamur, Moses jamdudum in eo, quod Deus inter Israelitas gratiose habitaverit, iisdem singulari modo propinquus fuerit, seque illis misifice manifestaverit, collocavit. Hic enim vir Dei, ante obitum suum populo Judaico omnia Dei beneficia in memoriam revocaturus, eundemque ad perpetuum veriDei cultum serio exhortaturus, palmarium inde argumentum, Deut. IV, 7. de-
promit: כי מִזְגֵי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים קָרְבָּם Que magna enim gens, cui Deus propinquus apud ipsam, sicut Jehovah noster in omnibus. Quæ enim unquam gens fuit, cui Deus unquam tam propinquus fuerit, quam quidem Israeliticæ? Nulla profecto. Hanc suam præsentiam *voce variisque apparitionibus* inter eam Jehovah declaravit. Locutus is est cum iis פנים בפנים *a facie ad faciem* in monte e medio ignis, Deut. V, 4. Ipse רבוֹנֵךְ annunciavit verba sua Jacobo, statuta & judicia sua Israeli לא־עֲשֵׂה כִּן לְכָל־גּוֹי non facit sic ulli genti. Psalm. CXLVII, 19, 20. Propinquus fuit, non immediate solum, sed etiam mediate per Prophetas πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, Hebr. I, 1. ad Judæos loquendo. Respondit ipsis per sortes, ut in Achane Jos. VII, 14. in Saule & Jo-nathane 1 Sam. XIV, 42. in Apostolis Act. I, 26. satis conspicimus. Revelavit se per *Vrim* & *Thummim* e pectorali Summi Sacerdotis Exod. XXIX, 30. de quo vide AVG. PFEIFERI Dub. Vex.

Vex. Cent. I. L. C. p. 241. Cent. II. L. LXXVIII. p. 380.
 Cent. III. L. XXIII. p. 476. **BUTORE**. fil. Exer-
 cit. III. p. 268 seqq. Apparuit Prophetis suis
 במראה per visionem, בחלום per somnium,
 בחרות per anigmata, בתמונה per figuram, מה
 נח per allocutionem oralem, quarum prae-
 ci-puas revelationum species ipse Deus Num. XII,
 6, 7, 8. consignari voluit. Vide Praesidis nostri
 Introduct. in Lib. Can. V. T. P. III. c. I. p. 34 sq.
 item Crit. S. P. I. c. I. p. 38 sq. GLASSII Philol.
 L. I. tr. IV. sect. I. Can. I. p. m. 311.

At vero non tantum voce sua & verbis, sed variis simul factis patratisque miraculis suam praesentiam Jehovah manifestavit. Si modo eorum, quae per viam ex Aegypto, per deserta in viaque loca, patravit, miraculorum recordari licet, tot ac tanta se nobis offerunt, ut eorum multitudinem lingua nec eloqui, nec mens eorum magnitudinem satis mirari possit. Ipse Davides eadem tanti momenti iudicavit, ut integris quibusdam canticis Psalm. LXXVIII. & CV. eadem praedicaret.

Quo vero eo minus de Divina praesentia dubitarent Israelitae, ipse עמוד ענן columnam nubis certissimum adescentiae suae gratiosae symbolum constituit. In hac nube perpetuo habitavit, gentemque suam interdiu in itinere anteivit & comitatus est Exod. XIII, 21. E nube Angelus Domini hostes profligavit Exod. XIV, 19 seqq. In nube cum Mose ad tentorium collocutus est Jehovah Exod. XXXIII, 9. Num. XI, 25. In nube descendit in montem Sinai Exod. XXIV, 16. XXXIV, 5. In nube super arcam fæderis requievit Lev. XVI, 2.

Hæc ipsa cum **ערפל caligo** illa sit, in qua Sanctissimus Deus habitasse aliquoties dicatur, nunquam sine sancta mente debitaque attentione eandem considerare, piaque admiratione celebrare merito tenemur. Nobis certe nunquam non hæc caliginosa Dei habitatio illis miraculis annumeranda viisa fuit, quæ posteri & omnes gentes plenis buccis extollere a Davide Psalm. XCVI, 1, 2. jubentur. Cum itaque indulgen-

tissimi parentis nostri jussu, hic quoque Lipsiæ, æque ut ante aliquot annos Vitembergæ, in Disp. de ὑπογεαμῳ Christi piis in passione relicto ex 1 Pet. II, 21. novum aliquod diligentiae specimen patronis exhibendum, temporisque, in Academiis impensi, ratio fit reddenda, rei dignitate ac utilitate moti, יהוה שוכן בערפל Deum Caliginis Incolam, pro ingenii viriumque nostrarum modulo, considerandum nobis sumemus.

Antequam vero rem ipsam aggrediamur, hunc ipsum caliginis incolam supplici voce invocamus, ut luce sua mentem nostram illuminare, Spiritu suo tenebras discutere, suoque verbo, quod semper נר-רגל ואור לנתיבתי lucerna pedi & lux semita fuit nostræ, Psalm. CXIX, 105. nunc quoque in omnem veritatem nos ducere dignetur. Fazit Jehovah, ut in omnibus viis nostris verbo ejus, ως λύχνῳ Φάνωντι, 2 Petr. I, 19. attendere, in luce coram Deo sincere ambulare, omnes errorum tenebras per omnem vitam evitare, τὰ ἔγα τὰ σκότους simul deponere, τὰ ὄπλα τὰ Φωτὸς magis magisque induere, Rom. XIII, 12. omni nisu contendamus, pergamus, allaboremus.

§. I. Accessus ad tractationem.

Nunc itaque, bono cum Deo, rem ipsam aggressuri, & paulo penitus, ea tamen, qua fieri poterit, brevitate, יהוה שוכן בערפל Deum caliginis incolam consideraturi, haud immerito ad sapientissimi Regis, Salomonis, effatum convertimur. Hic enim clarissimis verbis, coram toto populo Judaico, haec differit: I Reg. VIII, 12. יהוה אמר לשכן בערפל Jehovah dixit se habitaturum esse in caligine.

§. II. Occasio verborum I Reg. VIII, 12.

Recordatus erat Deus clementissimus suæ promissionis, & suum verbum stabiliverat, quod locutus est Davidi, de ædificanda nomini Johovæ æde cogitanti: Tu non ædificabis domum,

sed filius tuus, extiturus e lumbis tuis, ædificabit nomini meo domum 2 Sam. VII, 12, 13. Hic enim Davidis filius, Salomo, divinæ promissionis paternique mandati bene memor, omnes sapientiae suæ thesauros, omnes divitiarum copias, omnem auri argenteique vim non solum augenda Principum, quos a latere habuit, eminentiæ, aulæ suæ magnificentiæ, & Regii palatii splendori, sed maxime extruendæ & exornandæ, Deo vero dicatæ, ædi summo studio im pendere voluit. Quod quidem institutum tanta cum cura executus est, ut neque magnificentius aliud post se reliquerit monumentum Templo Hierosolymitano, quod & stupenda mole, & incomparabili structura, & immensa auri argenteique, quo coruscet, vi, in orbis miracula, corumque principem fere locum, meruit referri innumeris doctorum hominum elogis decantatum, ut Praeses noster loquitur, in *Introduct. ad Libb. Bibl. V. T. P. II. c. IV.* p. 165. qui ibidem excitat IAC. IEHVD. LEONEM de templo Hierosol. Ioh. LVNDIVM im Jüd. Heiligth. L. H. f. 237 sq. CASP. CALVOER in *Ritual. Eccl. P. II. cap. 2. p. 27. TH. CRENIVM Fas. VI. & VII. opuscul.* quibus addet SAM. REYHER *Matthesis Moi.* p. 628. M. MICHAEL CHRIST. LVDOVICI de templo Salomonis ad i Reg. VI, 1, 2. Hujus ædis fundamenta postquam anno quarto imperii sui i Reg. VI, 1. in monte Morijah 2 Chron. III, 1. Salomo jece rat, per integros septem annos extruendum, parandum, ornandum, perficiendum hoc ædificium continuavit, donec anno undecimo imperii sui ultimam adjiceret operi manum; penitus stupendum hoc palatium absolveret, perfetumque relinqueret. Cum itaque nihil restare videretur, quam, ut solenniori ritu domus hæc divino cultui dedicaretur, cives suos hunc in finem Hierosolymam congregavit. Quo vero in hac Templi initiatione ordine omnia agerentur, ante omnia arcam fœderis, adhuc in urbe Davidis in medio tentorii, a Davide ipsi parati, 2 Sam. VI, 12. i Paral. XVI, 1. asservatam, in Templum, ejusque Sanctum sanctorum, appor tari bene curavit. Ad sedem exgo suam, inter

sacrificia, tripudia, sonorasque voces, arca de lata, cuius in deportatione in Templum aut Hierosolymam ex ædibus Obed-Edom Psalmusne XXIV, an XLVII. decantatus fuerit? tangit **בְּקַטֵּרֶת. Exercit. de Hist. Arc. Fæd. c. I. p. 5, 15, 17. 10H. LORINVS** in *Comment. in Psalmos Tom. I. f. 333 sq.* **עַנְןָ מְלָא אַתְכִּית וְחוֹה** (*Malachi* 3:20) **nubes domum Domini implevit**, ita, ut Sacerdotes propter nubem stare non possint, **כִּי מְלָא כָּבוֹר וְחוֹה אַתְכִּית וְחוֹה** quia gloria *Jehovæ* domum impleverat. Orta inde in animis Israelitarum admiratione, stupore, terrore, confusione, omnem ipsis scrupulam eximens Salomo, nec insolens aut inauditum aliquid inter Israelitas esse, ut nubes aliqua inter eos conspiciatur, demonstrat. Deum enim gratiosam præsentiam suam nube declaraturum esse, ex ipsa ejus promissione evincit, quandoquidem dixerit Jehovah **לְשֻׁכֵּן בְּעַרְעֵל** *in caligine habitaturum esse.*

§. III. *nubes est, in qua Deus olim habitavit.*

Hæc itaque verba consideraturi, ante omnia de **עַרְפֵּל** nobis dispiciendum est, & expendendum, quæ aut qualis *caligo* hac ipsa voce indicetur. Nos, ut paucis nos expediamus, commodissime **עַרְפֵּל**, cuius incola Deus dicitur, *de columna nubis*, qua olim Deus Israelitas ex Aegypto in terram sanctam ducturus, in monte Sinai, super tentorium & operculum arcae fœderis præsentiam suam demonstravit, explicari posse non sine causa judicamus.

Probatio a) ex aliis locis V. T.

Vrgemus enim, a) hanc vocem **עַרְפֵּל** in aliquibus locis V. T. pro illa ipsa *nube* adhiberi. Juvat hic ad solennem illam, e monte Sinai factam, legis promulgationem respexisse. Ibi enim Jehovah in **עַנְןָ** *nube* apparuisse diserte Exod. XIX, 9, 16. assertur. Hanec autem **עַנְןָ** eandem nubem, qua alias habitavit Deus, non solum *ipsa vox* **עַנְןָ**, de eadem nube ante adhibita, & *Scriptura Sacra* silen-

silentium, quæ Deum præter illam, quam semper adhibuit nubem, aliam ibidem exhibuisse non commemorat; sed etiam doctissimorum, rei veritatem studiose investigantiuim, virorum luculenta testimonia, a LVNDIO loc. citat. L. I. c. XI. f. 45. allata, ac aliæ rei circumstantia clarius evincunt. Cum vero Mosen in eādem nubem intrasse Scriptura Sacra referre velit, his verbis exprimit, Exod. XX, 18. וְמַשָּׁה נִגְשָׁה הַעֲרָפֵל וְאֲשֶׁר שֵׁם הַאֱלֹהִים accessit Moses in caliginem, in qua Deus erat. Quo eo majorem afferro nostro fidem faciamus, probe notandum est infra Exod. XXIV, 18. Mosen בְּהַזְקַת הַעֲנָן in medium nubis ivisse affirmari. Hinc עֲרָפֵל eandem עַנְנָה nubem densam, in qua Deus in montem descendit Exod. XIX, 9, 16. ex qua Mosen vocavit, Exod. XXIV, 16. fuisse, non male colligimus. Accedit, quodcumq; עַנְנָה cum עֲרָפֵל Deut. IV, II. V. 19. a Mōse conjugatur, atque adeo unum per alterum egregie explicetur. Nec enim putandum esse judicamus, hic unum alteri opponi, & ab עַנְנָה distingui & separari. neutiquam. Deus enim in utraque legis publicatione in עַנְנָה in montem descendit, quæ tamen nubes usque adeo densis tenebris obscurata fuit, ut hæc ipsa nubes recte עֲרָפֵל simul diceretur. Quæ quidem interpretatio eo minus absurdia aut nimis longe perita censenda, quândoquidem Davides Psalm. XVIII, 10. nubes, quas Deus inhabitavit, עֲרָפֵל appellat, de quo loco infra commodior dicendi occasio erit. Optime LVNDIVS rem explicat, qui PHILONEM, nubem hanc candidam & lucidam asserente, cum BVXTORFIO fil. eandem pro caliginosa & tenebricosa venditante, conciliaturus, utrumque recte simul de eadem nube, diverso tamen respectu, dici posse contendit. Bene thesin suam exemplo a nube, tempore tempestatum tonitruumque orta, illustrat, quæ ex una parte sole illustrata lucida, ex altera vero parte valde obscurata nobis fistitur. Hoc evicto subjicit loc. cit. lib. I. cap. X. f. 37. §. 3. Wenn Gott was sonderliches mit dem Volcke vorgehabt, daß er bey Tage das Feuer in der Wolken, als seine Herrlichkeit, bat wollen blicken

lassen, daß alsdenn die sonst ganz lichte Wolke ganz dunckel geworden, damit dem Volcke ein Schrecken eingejagt, und die Herrlichkeit des Herrn, das Feuer in der Wolken, desto eigentlicher und schrecklicher geseben würde, wie man Exod. XIX, 16 sq. XX, 21. Deut. IV, II. V, 22. siehet; da wird eben von der Wolke gesagt, daß sie sehr dunckel und schrecklich anzusehen gewesen sey, wie Finsterniß und Dunckel, eben wie er auf die Egypter im rothen Meer donnerte und blitzte, Exod. XIV, 24. Psalm. LXXVII, 18, 19. und NB. auf diese dunckle Wolke siehet Salomo i Reg. VIII, 12. Ex his ergo satis cognoscimus, עֲרָפֵל commodissime non solum posse, immo vero debere de nube illa, in qua Dei gloriam alias habitasse novimus, accipi & explicari.

Probatio β) quod per עֲרָפֵל עַנְנָה explicatur.

Quæ quidem interpretatio eo proprius menti loquentis Salomonis accedere videtur, quandoquidem ex ipsius textus nostri visceribus hoc satis validum depromere possumus argumentum, si attendimus, eundem Salomonem עֲרָפֵל per עַנְנָה ita interpretari, ut hæc vox illius synonýmum aestimetur. Nam vers. 10. legitur, quod domum Domini impleverit, hanc cum videret, respondit Rex, hanc Dei ordinariam esse habitationem, quia Deus dixerit, se velle in עֲרָפֵל habitare. Nunc itaque, si ad divinum illud verbum, quo se in caligine habitaturum esse promiserat, attendimus, non aliam, præter nubem illam, in qua alias habitavit, fuisse edocemur. Dederat Deus Israelitis præsentiae suæ symbolum, columnam nubis, qua illos ita in terram sanctam duxerat, ut, quoties quiesceret populus, nubes tentorium, quod Moses erigi curaverat, obtegeret Exod. XI, 34. In tentorio arca fœderis asservabatur cum propitiatorio, quod supremi Jehovah scabellum rectissime nominabatur. Statim enim, cum arcam fieri juberet Deus, promisit, se illuc Mosen convenire & cum eo loqui velle ex propitiatorio inter duos Cherubim עַל־אַרְוֹן הַעֲרָתָה

quod

quod est super arcam testimonii Exod. XXV, 22. Ibi vero fuit in nube, quia Mosi dixerat, Aaron non omni tempore in Sanctum intra velum intrare licere ante propitiatorium, quod supra arcam, ne moreretur, **כִּי־בָּעֵן אֶרְאָה עַל־** הַכְּפֹרָת **quia in nube apparebo super propitiatorium**, Levit. XVI, 2. Cum vero hujusmodi praesentiae divinitate, inter Israelitas versantis, evidentissima & continua fuerit velut sedes & thronus arca fœderis, fieri non potuit, quin haec ipsa nubes, simul cum arca, in Templum migraret, eandem sequeretur, & Templum impleret. In hunc sensum **B V X T O R F I V S** fil. verba vers. 10, II. trahit, in Exercit. I. de Arca Fœd. c. X. p. 109. sic, inquiens, postquam Salomon templum & domicilium Dei stabile adificasset, & in illud per sacerdotes arcam intulisset, dicitur: **nubes replevit domum Domini.** Add. IOH. BENED. CARP. VII Diff. de Arca Fœd. p. 7. & 22. sq. Quæ quidem sententia exinde magis corroboratur, quod in eadem nube **כְּבָרְיוֹ יְהוָה gloria Je-hovæ**, æque ac in nubis columna, Exod. XVI, 10. habitasse dicitur. Consentientem præterea ADRIAN. RELANDVM adducere juvat, haec loquentem Antiqu. S. Hebr. P. I. c. V. §. XXVII. p. m. 48: **Supra arcam & alas Cherubinorum erat illustre praesentiae Divina symbolum, columnna nubis, que absoluto tabernaculo locum illum sanctissimum inhabitavit**, Levit. XVI, 2. & ibidem conspi- cua adhuc fuit tempore Samuelis, Psalm. XCIX, 7. & postea in templo primo, non vero in secundo, quod Arca Fœderis caruit. conf. Ezechi. X, 3. XI, 22. Haic nubem cum Salomo Templem implevisse videret, hanc esse illam **עַרְפֵּל**, quam Deus perpetuam & ordinariam habitationem suam se adhibitorum promiserit, affirmat. Inde clarum & perspicuum omnino esse judicamus, per **עַרְפֵּל** columnam illam nubis intelligi debere.

Probatio γ) ex Div. promissione.

Cui corrorande sententiae & illud accedit, quod Salomo ex Divina promissione: **יְהוָה עַנְנָתָךְ / demonstret, Deum in caligine habi-**

tare. Dum vero verba illa, quibus Jehovah, se caliginis incolam extitum, promisit, evolvimus, vel ex ante dictis patebit, de nube, olim inter Israelitas conspicua, sermonem esse. Bina potissimum se nobis offerunt loca, quæ divinum verbum, de habitatione ejus in caligine, declarant. Prius assertum Exod. XIX, 9. exhibetur, ubi Iehovah Mosi indicat se **בְּעֵב הַעֲנָן in densitate nubis** descensurum, ac audiente populo cum illo collocuturum esse. Erat illa densa nubes, in qua Deus apparebat in monte Sinai, quæ, ut supra demonstravimus, **עַרְפֵּל** appellatur. Posterior locus nobis fistitur, Lev. XVI, 2. quo Deus, se **בְּעֵנָן in nube** super propitiatorio apparitum esse, Mosi dixit. Huc provocat, auctoritate libri *Siphre*, RASCHI Comment. ad hunc loc. inquiens: **והיכן אמר כי בענן אראה על הכפורת כך שנויות בספריה sed ubinam dixit** (istud Deus, ad quod h. l. provocat Salomo? Resp. Lev. XVI, 2. ubi diserte inquit) **nam in nube appareo super propitiatorium.** Ita quidem docetur in *Siphre*. Super propitiatorio vero eandem nubem, pro qua nos pugnamus, visam fuisse, in eo ad unum fere omnes antiquitatum gentis Hebreæ investigatores, gravissimis moti causis, consentiunt. Cum itaque Deus se in **עֲנָן**, Salomo vero eundem in **עַרְפֵּל** habitaturum esse, dixerit, hanc caliginem cum illa nube unam eandemque fuisse discimus.

Probatio δ) ex praefixo ה emphatico.

Nec tandem illud prætereundum esse censemus, quod **ה** emphaticum **עַרְפֵּל** praefixum fuisse, puncta nos edoceant. Hæc enim litera, **ה cognitionis seu notitiae נָב** Hebreis dicta, rem notatu dignam jamque notam indicare solet. Dum enim **ה** significatum intendit, & indicat, **hanc ipsam eandemque caliginem esse**, sine dubio ad antecedentem **כְּבָרְיוֹ יְהוָה** & ad **עֲנָן** **qua** Templum implevit, vers. 10, II. remittimur, & hanc ipsam caliginem, in qua Deus habitare voluit, illam nubem fuisse, quæ pari modo **ה** illo emphatico vers. 10. notabatur, edoceimur.

§. IV. *Incōla hujus Caliginis est verus**Deus יְהוָה*

Considerata nunc **ערפֶל**, ad habitationis hujus *Incolam* descendendum esse intelligimus. Hic vero est Deus verus, unus in essentia & trinus in personis, quem Salomo nomine tetragrammato **יהוה** indicavit. Nomen illud, etiam ex sententia Hebreorum, soli Deo proprium est, & creaturis incomunicabile, unde quidam putant, vocatum esse **שֵׁם מַבוּרָל** שֵׁם non men separatum, nulli, nisi Deo, conveniens & attributum: reliqua Dei nomina, ab operibus ejus desumpta, communicari aliquando cum creaturis; hoc vero desumptum a Dei essentia, ejusque rationem divine plane exprimens, nulla ratione communicari, ut **BVXTORFIVS**, provocans in hunc finem ad **MAIMONID.** Doctor. Perplexor. P. I. cap. LXI, testatur, in *Exerc. de Arc. Fæd.* c. I. p. 6. qui copiose alias de hoc nomine commentatus est, &c. quicquid ad illius discussionem facit, solicite congesit, *Dissertat. V.* quæ est de *Nominibus Dei Hebraicis* §. 6-35. Hac itaque voce **יהוה** ille Deus indicatur, cuius gloria *Templum* impleverat, i Reg. VIII, ii. cuius nomini hoc *Templum* sacrum erat, qui in eodem habitare volebat, vers. 13. cui preces supplices offerebantur, vers. 22. qui preces vocantium exaudire, vers. 30. iisdemque auxilio adesse volebat, v. 32. qui nec in *cælo* superiore, aut in terra inferiorem, alium Deum, aut æqualem agnoscit, vers. 23. & solus est verax & misericors, v. 23. quemque prolixius Salomo loc. cit. & 2 Par. V. & VI. describit. Est **יהוה caliginis incola**, qui Israelitas interdiu in nube præcessit, Exod. XIII, 21. ex eadem respexit, & Aegyptiis terrorem incussit, Exod. XIV, 24. juxta cuius sermonem (quem in, per, & ex columna nubis indicarat Exod. XL, 36.) profecti & castramentati sunt Israelitæ, Num. IX, 18. quem Moses, arca proficidente, alloquitur: **קֹמֶה יְהוָה sur-gat Je-ho-vah**, Num. X, 35. coll. *Psal. CXXXII*, 8. Conf. M. VAL. FRIDERICI *Diss. de Columna Ignis ac Nubis* c. I. §. 3.

§. V. *terminative, Messias.*

Licet vero in eo Christianorum & Judæorum Doctores, si non omnes, certe plurimi amice conspirent; magna tamen controversia orta fuit circa motam quæstionem, quæ Deitatis persona singulariter & terminative sub hoc symbole fuerit? Nos, ut aliorum sententiis non immoremur, cum **BVXTORFIO** loc. cit. c. XIV. p. 125 sq. **CALVÖERIO** in *Gloria Mosis* *Dissert. I.* c. I. §. 10. p. 24 sq. **FRIDERICI** l.c. cap. I. §. 5. alisque innumeris, gloriosum Servatorem nostrum *Iesum Christum*, caliginis hujus incolam fuisse affirmamus. Vrgemus ante omnia cum **BVXTORFIO**, effatum D. Pauli I Cor. X, 2, 4. & v. 9. quo Israelitæ Christum tentasse dicuntur. Respicit Paulus ad res gestas Num. XXI, 4 sq. consignatas. Ibi locuti sunt contra Deum & Mosen, tanquam eos, qui ipsos ex Aegypto eduxerant in desertum, ut ibi morerentur. Hoc refertur loc. cit. ad Christum, ex quo patet, Christum illum ipsum fuisse, qui eos ex Aegypto eduxerit, Deus vero, qui id præstiterat, in columna nubis eos eduxit, Exod. XIII, 21. Postea novum inde argumentum depromimus, quo Exod. XIV, 19. Angelus Dei, & Exod. XIII, 21. ipse Deus in nube illos antecessisse dicitur, unde patet, Angelum fuisse illum magnum fæderis Angelum, Malach. III, 1. Angelum faciei Jes. LXIII, 9. immo ipsam faciem Dei, Exod. XXXIII, 14 sq. Quid autem opus est prolixiore demonstratione, cum id dudum prolixius & solidius, cum viris ante excitatis, *Venerab. SAL. DEYLINGIVS* in *Progr. de Angelo Israëlitarum per desertum ductore* edit. A. 1722. & in *Observat. S. P. I. obs. XXX.* p. 140 sq. **LVNDIVS** loc. cit. L. I. c. X. §. 15. f. 40 sq. & vel sexcenti alii, (in quibus præ ceteris vide IOH. IAC. CRAMERI *Theologia Israëlis* P. II. *Dissert. I.* in Exod. XXIII, 20-23. & *Dissert. II.* in Exod. XXXIII, 1-6, 12 - fin. & Cap. XXXIV, 5-10. pag. 247 seq.) invictis plane rationibus probatum dedecint.

§. VI. Actus & modus inhabitandi שְׁכִינָה.

Tempori potius inservientes, de actu & modo inhabitandi שְׁכִינָה mentem nostram paucis exponamus. Sapienter omnino Salomo querit: Numne Deus habitabit super terram? En celi & celi calorum non comprehendunt Te, Jehovah, 1 Reg. VIII, 27. Deo nimirum, cum is infinita sua essentia cælum & terram implete, Psalm. CXXXIX. non potest proprie habitatio quædam certa, definita & limitibus circumscripta assignari. Interim tamen Scriptura Sacra Deum ibi habitasse innuit, ubi peculiari modo præsentiam suam gratiosam miracula patrando, suos defendendo, ex ærumnis eripiendo, solatio/erigendo, ad Prophetas, si minus facie ad faciem, ut ad Mosen, aliis tamen modis, πολυμερῶς καὶ πολυτελῶς loquendo, manifestare solet. Habitate dicitur Deus in excelsis, in Zione & Ecclesia, in contritis cordibus Psalm. LXVIII, 17. CXXXII, 13, 14. CXXXV, 21. Jesai. LVII, 19. Ezech. XXXVI, 27. Joh. XIV, 23. 2 Cor. VI, 16. quo præsentis Dei grata manifestatio, actio, defensio, illuminatio, consolatio, salvatio &c. intelligitur. Cum nubes gloria repleret templum, dicebat Salomo: 1 Reg. VIII, 12. Dominus dixit, se habitat in caligine, b. e. hoc signo testatur, se præsentem esse, ut præclare GLASSIVS scribit, in Philolog. S. L. V. Tr. I. c. VII. p. 1589 sq. Sicut ille, qui in domo aliqua habitat, eandem erigit, curat, a ruinis præservat, defendit: ita Deus, cum Israelitas in peculum sibi ascivisset, eosdem defendebat, gratia sua speciali dignabatur, salvos ubique & incolumes præstabat. Hinc inter eos שְׁכִינָה habitationem suam habere cum ipse promisit, Exod. XXIX, 45. tum opere satis ipse testatum fecit. Quod vero ad hanc שְׁכִינָה hujusque materiam attinet, multa de eadem Juðorum Doctores rhetorici solent. Sunt, qui Deum nubem quandam, ad suam gloriam, primo creationis die condidisse asserunt, hanc tamen turbidam fuisse atque crassam, ut adeo de illa Scriptura S. testetur, tenebras super abyssi faciem fuisse. Post e vestigio eodem die lucem

creasse, quæ Gloria Dei dicatur. Ambo illa statim facta fuisse, ut inservirent ad faciendum diem & noctem, luce quippe apparente factum esse diem, stante nube illa densa & tenebricosa circa eam, & lucem abscondente, factam esse noctem. Hanc lucem ideo Deum creasse, ut usus ejus esset in diebus creationis, donec creaturæ luminaria, postea vero absconditam fuisse & obscuram lucem illam, ut ea Deus uteretur tempore necessitatis erga amicos suos, quia viderit, non decere, ut ea utantur impii. Hanc itaque שְׁכִינָה causatum illud primo a Deo emanans, eximios illos viros, scil. sapientes Juðorum, vocasse ABARBENEL ait. Ipse vero non vult nubes istas gloriose & ignes visibiles, in quibus Deus apparuit, fuisse illud emanatum a Deo primum, sed aliquid ab eo derivatum & emanans, ut BXV TÖRFIVS observavit, loc. cit. pag. 114 sq. ubi prolixius rem prosequitur. Alii aliter locuti, sibimetipsis misere contradicunt, lepidas fabulas ex ingenio de שְׁכִינָה evadunt, ut adeo in re seria ludere, &, quid ipsi saepius voluerint, ignorare videantur. Nec etiam temporis aut instituti nostri ratio permittit, ut in præsentiarum nobili illi controversiae, inter Cel. HARDTIVM & CALVOERIVM, circa materiam hujus nubis & caliginis, quæ Dei dicitur, agitatæ, nos immittamus. Vide HARDTI Ephemerid. Philol. Disc. V. p. 86 sq. it. Ephemerid. Illustr. p. 93 sq. Hunc refutavit Cel. CALVOER in Gloria Moysi Dissert. I. cum quo faciunt IOH. IAC. CRAMERVIS in Theol. Israel. P. II. cap. V. §. VII. p. 60. IOH. MARCKIVS in Exercit. Bibl. Dissert. VIII. §. XV. CHRIST. MVNDENIVS in Commentar. de Columna Nubis & Ignis. Hoc simplicissimum esse cum BXV TÖRFIO loc. citat. de Arc. Fæd. cap. XI. p. 115. existimamus, ut dicamus, nubis & ignis illius materiam ex nibili tum a Deo, pro sua omnipotentia, pro illa hora & ad certum tempus fuisse miraculose & extraordinarie creata & producta, &, quam dicit ipse libuit, illis pro signis & symbolis gloriose gratiosa sua præsentia uti, conservata, postmodum iterum procul dubio in nihilum redacta: neque necesse

cesser est, ut ultra haec de illis inquiramus, quia Scriptura non plus de iis nobis revelavit: Extra hanc sapere velle, est periculorum & temerarium. Nobis sufficit, quod teste Scriptura S. Divina nubes illa fuerit, quæ Tabernaculum & Templum implevit, postquam Sacerdotes arcum eidem intulerant. Vnde non solum tentorium vel sexcentis in locis κατ' ἐξοχὴν מִשְׁכָנָה, sed etiam Templum, in monte Moriah hunc in finem extructum esse, ipse Salomo 1 Reg. VIII, 13. 2 Paral. VI, 2. testatur, ut Deus ibi habitet. Ita, observante iterum GLASSIO loc. cit. p. 1590. quando Exod. XXIX, 45. dicit Deus בְּתַךְ שְׁכִינָתוֹ בְּתַחְנוּןָה habitatio in medio filiorum Israel, Chaldaeus vertit: Et collocabo שְׁכִינָתוֹ præsentiam seu majestatem meam in medio filiorum Israel, 1 Reg. VIII, 12. Dominus dixit: se habitare in caligine. Chald. Jehovah bene placitum est collocare שְׁכִינָתוֹ præsentiam seu majestatis apparitionem in Jerusalem. Dei quoque שְׁכִינָה perpetuo in templo Hierosolymitano conspicuam fuisse, quam diu Arca Fœderis ibi habitavit, sublata vero area, hanc quoque שְׁכִינָה cessasse, omnes fere Judæi pariter, ac Christiani, uno quasi ore affirmant. Secundum enim templum, auspiciis Zorobabelis, a Judæis, ex captivitate Babylonica reversis, conditum, his quinque, Arca Fœderis, Igne cælesti, Vrim & Thumim, Oleo sacro, & שְׁכִינָה caruisse, inter omnes constat: vide RELANDI Antiqu. Hebr. P. I. C. VIII. p. 70. DRVSII Observat. Lib. XV. cap. XVI. f. 1474. Licet vero his destruto templo secundo non exigua pristini splendoris pars decessisse videatur, nihilominus ex vaticinio Haggæi Cap. II, 9. גָּדוֹל וְהִיא כָּבוֹד הַזֹּה בְּנֵי הַאֲחָרֹן בְּנֵי הַרְאָשָׁון gloria Templi hujus secundi major dicenda erat, quam prioris, si in eodem antitypum hujus, immo, ipsum hujus Incolam, humana vestitum natura, nempe Jesum Christum, apparuisse perpendimus. vid. Ven. D. DEYLINGII Observat. S. P. III. obs. XXI. Hic enim fuit vera arca & ιλασκήριον, Hebr. IV, 16. (iterum DEYLING. loc. cit. P. II. obs. XLI. item P. III. obs. XLVI.) εν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλῆ-

ρωμα τῆς Θεότητος, non in nubibus, ceremoniis, umbris, velut inter Cherubinos, sed vere, esentialiter & σωματικῶς, Col. II, 9, super hunc Spíritus S. habitavit, Jes. XI, 1. LXI, 1. Hic suam שְׁכִינָה ita habuit inter homines, ut Johannes de illo prædicet: ὁ λόγος σαὶξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, Joh. I, 14. In hoc itaque fuit vera σκηνὴ שְׁכִינָה, quam illa in priori templo repræsentavit, qua Christus ad templum suum venit, Mal. III, 1. Luc. II, 22. Marc. XIV, 49. & in carne gratiose se manifestavit, 1 Tim. III, 16. Confer, FRISCHMVTHI disp. de gloria Templi secundi, GOODWINI Mof. & Aar. L. II. c. I. §. XXIV. LYNDII loc. cit. L. I. c. XIV. §. 7. f. 66 sq.

S. VII. Probatio ex Psalm. XVIII, 10.

Ex his itaque dictis satis clare ac perspicue patere existimamus, Deum caliginis incolam recte salutari. Dixit id non solum Salomo, sed dudum pater ejus, Davides, Divino agitatus veritatis spiritu, testimonio suo comprobavit: Hunc enim amice cum eodem conspirare discimus, dum Psalm. XVIII, 10. evolvimus, & Davidem, hæc de Deo parentem, percipimus: וְעַרְפֵּל תְּחַת caligo sub pedibus ejus fuit. Cum recte omnino BASILIVS de Psalmorum libro dixerit: ἐνταῦθα ἐν Θεολογίᾳ τελείᾳ, hic reconditus est perfectæ Theologie thesaurus: Homil. in Psalm. I. Tom. I. p. 109. quandoquidem universam omnino doctrinam cælestem tradit, adeo quidem copiose, ut nihil eorum, que credenda, facienda, & speranda in toto Codice traducuntur, reliquum faciat, ut graviter admodum Præses noster loquitur, in Introduc. ad Lib. V. T. P. II. c. III. §. VII. p. 113; hie quoque Psalmus de Divina majestate, potentia, sapientia, justitia, misericordia, de hominis statu miseriæ & gratiæ, aliisque doctrinæ cælestis capitibus, solidissime nos instruit. In eo nunc est Davides, ut Deo pro exhibitis sibi beneficiis, & erectione ex omni totius vitæ periculo, gratias decentes agat, & Divinam clementiam pia mente lætoque ore

celebret. Multi quidem, quod non ignoramus, eum AVGVSTINO, hunc Psalmum de Christo, & quidem resurgente, ducti in primis Apostoli ad Christum applicatione, Rom. XV, 9. Hebr. II, 13. interpretari solent. Postquam vero hujus Psalmi titulus & conclusio vers. 51. Davidem de propriis suis calamitatibus locutum esse declarant, & auctor hujus Cantici vers. 22 seqq. studium & progressum pietatis promittat, quæ quidem in Christum non quadrant, quippe qui, propter inhærentem ἀναγνώστα, quotidianis pietatis incrementis opus non habebat, malum cum aliis hunc Psalmum περιττός, & secundum sensum literalem, non de Christo, sed de Davide interpretari. De cetero sensu mystico & typice ad Christum hunc Psalmum aliquo modo commode applicari posse, & multa de Christo & Ecclesia, mystico ejus corpore, eodem contineri, non negamus. Certum enim est, Davidem, etiam in calamitatibus, & ex iisdem liberatione, Christi typum præbere. Reete adeo GESNERVS in Comment. ad Psalmos David. f. 164. edit. Vitemb. 1609. ad hunc Psalmum scribit: *Davidis res ita comparatae sunt, ut nuspian fere sole, sed semper cum Christi rebus & officio junctæ ac permixtæ inveniantur, eo, quod Davides Christi typum gerit.* Condidit Davides hoc επωνυμον τύχασιν finito, cum hostibus prælio, & decurso fere fidei vitæque stadio, quod historia 2 Sam. XXII. demonstrat: idque hoc ordine, ut primum calamitates, quas expertus est, postea vero Dei auxilium validissimum describeret. Hoc Jehovæ auxilium, quo eo magis extolleret, magno verborum pondere, selectisque sermonis emphasisbus, יְהוָה cum celorum fragore, & tremendo terræ motu, orta tempestate tristissima, auditis tonitrubus, emissoque fulgure, adventantem sifit. Huic gravi, & majestati Divinæ convenienti, descriptio- ni densissimæ sub pedibus ejus caliginis vers. 10. mentionem injectit: תְּהִרְתָּ גַּלְגֹּלֶת וְעַפְלָתְךָ & caligo sub pedibus ejus fuit. Ante omnia quæstio movetur: An revera Deus in ejusmodi caligine Davidi, contra hostes pugnaturo, visibili specie

adstiterit, hac sua caligine, tanquam præsentia suæ symbolo, terrorem hostibus incusserit, atque hoc modo eosdem in fugam congecerit? Inter alios præcipue SAL. GESNERVM, ad hanc quæstionem affirmando respondentem, habemus, loc. cit. f. 168. Tametsi, inquietem, in historia Davidis non recitatur ejusmodi liberatio, facta per fulmina & tempestates, id tamen non satis est causa, quod id factum esse negare velimus: præsertim cum 2 Sam. XXI. quod immediate hunc Psalmum antecedit, quatuor commemoarentur acer- rima prælia, cum Philistini commissa, que brevissime saltē recitantur, modo & ratione reportata victoria non satis expressa. Ac cum ipsa histo- ria commooret, Davidem jam senio conjectum, viribus debilitatis, imparem fuisse insolita magnitudini & robori gigantum Palæstinorum, dubium non est, quin isti gigantes Raphaitæ divina poten- tia sint contusi. At vero dubium omnino poterat esse de tempestatibus ortis, emissis fulmini- bus, & apparitione Dei in caligine, præsentia suæ symbolo, ad supprimendos hostes, si con- sideretur, nullam hujus miraculi unquam men- tionem fieri, nec volam aut vestigium in omni- bus Davidis bellorum & victiarum recensio- nibus apparere. Cum enim alias, quoties præ- ter ordinem per miracula hostes fuerunt vieti, distincte ac perspicue singula consignari voluerit Deus, credibile vix esse potest, omnia hæc, notatu dignissima, silentio fuisse occultata & plane omissa, si re vera ita gesta & peracta es- sent. Vt adeo satis causæ id nobis videatur, quare ita factum esse, si non simpliciter nege- mus, saltē adhuc dubitemus. Interim tamen non negamus, sèpius Davidem a Deo robore fuisse armatum, Deum eidem singulari modo, v. g. 2 Sam. V, 24, 25. &c. gratia sua affuisse, hostes ejus gigantes per Davidem, ejusque de- biles & exiguo milites, viciisse, atque hoc ipso magnum & admirandum potentia suæ exem- plum Deum dedisse, hoc utique lubentes conce- dimus. Quod vero Deus tonitrubus Philisteos, ut olim tempore Samuelis, 1 Sam. VII, 10. vi- cerit, & immediate in caligine, ut olim contra-

Aegy.

Aegyptios, Exod. XIV, 20, 24. pugnaverit, tante Scriptura S. & nos affirmare religioni dicimus. Senio confeatum Davidem cum Philistinis pugnasse verum est: at, quemadmodum Davides, cum נער, adolescentis debilis, adhuc esset, Goliathum vicit, 1 Sam. XVII, 33, 49. quid obstat, quo minus eidem Deus mediate per manus suosque milites, nec immediate in caligine adstans, atque fulgura & tonitrua in hostes vibrans, Philistæos subjugaverit? Nihil etiam inde gloriæ & majestati Divinæ decedere metuendum est. Optime locum hujus Psalmi nostrum explicari posse confidimus, si, cum eodem GESNERO, Davidem vers. 10. retro ad historiam liberationis ex Aegypto, Exod. XIV, 24. quo beneficio Ecclesia omnium temporum sese consolari consueverit, respexisse, contendamus. Illud præterea huic observationi adjicere liceat, quod Davides vers. 10. quo Deum caliginis incolam ait, ad Dei super montem Sinai adventum Exod. XIX, XX. remittere nos videatur. Hæc dum meditamur, GEIERRVM volventes, nobiscum sentientem legimus atque scribentem in Comment. ad Ps. Dav. f. 236. ad b. l. Iterum (ut vers. 9.) alludit (Davides) ad descensum illum Dei majesticum in Sinai, Exod. XX, 21. Deut. IV, 11. ubi circa montem, ad medium usque cœli exarcentem, dicuntur fuisse tenebrae, nubes, שָׁרֶפֶת & caligo. Nec adeo alienus est ab hac interpretatione ipse GESNERVS, ut potius l. c. scribat: Simpliciter hic statuimus, Davidem in descriptione tempestatis notare, cœlum nubibus subito obductum, Deique præsentiam certissimo argumento ostensam fuisse: qualis erat illa præsentia in monte Sinai, Exod. XIX. ubi densissima nubes montem operuit, & Dominus se se in cacumen montis demisit, ad colloquium cum Mose. Sensus itaque hujus loci hue forte redibit, ut indicet, hostes, cum quibus bella gesserit, terrore fuisse agitatos, æque ut Israelitas ad conspectum caliginis in monte Sinai, Exod. XX, 19. & suppressos, ut Aegyptios Exod. XIV, 20 sq. prope mare rubrum. Immo vero, si quis sensui literali inhærere, atque hæc omnia

in bellis Davidicis, orta caligine, gesta fuisse, defendere velit, nec adeo absurdam, aut nimis longe petitam, explicationem tueretur, si hæc ad nubem, in qua Deus super arcam habitavit, applicaret. Exinde, quod caligo sub pedibus Dei fuisse dicitur, argumentum erui posset. Notum enim est, Arcam Fœderis ideo, quia Deus super eam habitavit, הרום גְּלִים scabellum pedum Dei, 1 Paral. XXVIII, 2. & alias appellari: conf. FLACCI Clavis in voce: scabellum. Caligo itaque, forte ideo sub pedibus Dei fuisse dicitur, quia in scabello pedum se conspiciendam hostibus exhibuerit. Illud etiam huic sententiæ patrocinari videtur, quod vers. 11. רְכֵב עַל־כָּרוֹב Cherubino insidens fistatur: Deus enim se præsentem futurum ex arca, superna in nube e medio Cherubinorum, qui in operculo arcæ fuerunt, promisit, Exod. XXV, 22. Lev. XVI, 2. & re ipsa Num. VII, 89. præstít. Vnde non uno in loco Deus nomen accepit וְשָׁב הַכְּרוּבִים sedentis vel habitantis inter Cherubinos, ut BVXTORFIUS observavit Exercit. de Arc. Fœd. p. 9. 104. conf. Psalm. XXXC, 2. XCIX, 1. 1 Sam. IV, 4. &c. add. LVNDIVS loc. cit. L. I. c. XIII. f. 58 sq. IOH. CHRISTOPH. WICHMANNSHAVSEN Disput. de operculo Arcæ Fœd. propitiatorio pag. 27, 33 sq. WITSII Miscell. T. I. L. II. Diff. I. p. 440. Accedit, quod Israelitæ, bella gerentes, Arcam Fœderis saepissime castris suis inferre consueverint, &, hac præsente, hostes feliciter vicerint. Ideo arcam hanc אַרְנוֹן עַז arcam fortitudinis Domini 2 Chron. VI, 41. Psalm. LXXVIII, 62. CV, 4. CXXXII, 8. salutari, BVXTORFIUS loc. cit. p. 3. non male judicat, quod Deus per eam, fortitudinem & potentiam suam exercuerit in bello. Super hanc arcam, Deum in columnâ nubis habitasse, ante demonstravimus. Hanc vero nubem, quam præsentia sue symbolum sibi gratiose fecerat, quoties singulare justitiae, potentiae & majestatis sue specimen edere constituerit, mirum in modum caligine fuisse repletam, varia, partim ante excitata, loca demonstrant. Insignem itaque probabilitatis gradum hæc explicatio attingit, si quoque per ea liginem

liginem sub pedibus Dei, nubem illam, densissima interdum in prælio *caligine* impletam, Davidem indicare voluisse, statuatur. Fieri hoc modo potuit, ut, quoties hostes tenebras & caligines nubis, inter Israëlitarum castra apparetis, aspicerint, excoecati fere, omnique usu lucis destituti, in tenebris erraverint, terrore concitati, Jñd. VII, 9 sq. 2 Reg. VI, 18. capti, & si non occisi, certe ad perpetuam captivitatem damnati fuerint. Deus non solum quoad pedes, sed quoad totam essentiam in *caligine* habitasse vers. 12. nos edocet: *וְשַׁחַד חָשֵׁךְ סִתְרֹו סְבִיבוֹתָיו סְכָרֹו חַשְׁכָתָה-מִים עֲבֹו שְׁחִקּוֹת latibulum suum, circuitus suos tentorium suum, tenebrae aquarum nubes celorum*, ut adeo, quasi dux exercituum, in medio Israëlitorum castrorum, in tenebris, tanquam in tentorio suo, habitasse indicetur. Voce *ערפל* caliginem indicari, quæ omnem oculorum usum ambulantibus adimat, & proinde varias miserias iis efficiat, loca parallela testantur. Tenebriosis semper caliginibus maria, propter crebriores exhalationes, tegi, ut quasi nubes perpetuo iis incubare videatur, & proxime adjacentia loca velare, constat: has tenebras Spiritus Sanctus *ערפל* Job. XXXVIII, 9. appellat. Vnde adeo Deus dum res, in reconditis locis gestas, describere vult, eas in *ערפל* esse dicit, Job. XXII, 13. aut quoties crassissimam, ut ita loquar, gentium ignorantiam innuere vult, *ערפל* populos tegere Jef. LX, 2. ait; aut quoties omnis generis miserias, ærumnas, pericula, calamitates, quibus homines immorigeros misere castigavit, in compendio exhibere cupit, *diem nubis & caliginis* *וְיֻם עֲנָן וְעֲרָפֶל se iis immissurum*, Joel. II, 2. Zeph. I, 15. lucem in *ערפל* mutaturum, Jer. XIII, 16. minatur, & tempus summæ misericordie vult, *ערפל* adhibere discimus. Quæ quidem si ad locum, quem consideravimus, ritè applicentur, non exiguum lucem eidem afferent, & partim tenebras, quæ hostes terruerunt,

ut liberationis Davidicæ causam, partim etiam hostium, quæ insecuta est, stragem & miserias ineffabiles, ut ejus effectum, eo felicius demonstrabunt:

§. VIII. Probatio ex Psalm. XCIVII, 2.

Afque sic Davidis effato *Deum caliginis incolumam*, nos satis quidem valide probasse confidimus. Restat, ut ad aliud, quod ex Ps. XCIVII, 2. nobis suppeditatur, argumentum descendamus. Hæc vero ibi leguntur: *סְבִיבוֹן עֲנָן וְעֲרָפֶל in circuitu ejus nubes & caligo conspicjuntur*. In eo plurimi convenient Interpretem, quod hic Psalmus vaticinium de Christo, & ejus regno, contineat. Quod cum ex aliis argumentis, cum ex Apostoli testimonio, Hebr. I, 6. probaverunt. Vnde *CALOVIVS* in *Bibl. Illustr. Tom. I.* f. 1075. hunc locum strenue contra *GROTIUM* defendit, & non solum applicationem, sed solidam demonstrationem Deitatis Christi ab Apostolo ex hoc Psalmo institui, luculenter docet. *Psaltes* thesin suam vers. 2. *יהוה מלך Jeboval regnat*, ita probat, ut ante omnia Regis maiestatem exponat, ita quidem, ut primum *עֲנָן וְעֲרָפֶל סְבִיבוֹן nubem & caliginem circa eum esse* scribat. His verbis Prophetam ad horrendam illam caliginem, tempore promulgationis Legis in monte Sinai ortam, qua non solum *עֲנָן* Exod. XIX, 16. XXIV, 15, 16. sed & *עֲרָפֶל* Exod. XX, 21. Deut. IV, 11. V, 19. circa Deum fuisse confirmatur, respexisse, cum *GESNERO*, *CALOVIO*, plerique existimant. Nec male: quandoquidem Stephanus Actor. VII, 38. Christum, cuius regnum hoc Psalmo describitur, ibidem, *בעָנָן וְעֲרָפֶל in nube & caligine* apparuisse, atque legem promulgasse, non obscure indigitavit. Huic tamen explicationi hoc adjiciamus, ut Psalmum non ad solam hanc apparitionem Christi, *in nube & caligine* tantum, sed ad omnes omnino Messiacæ revelationes, respexisse contendamus. Fuit *סְבִיבוֹן עֲנָן nubes circa Regem nostrum* Iesum Christum in monte, Matth. XVII, 5. Marc. IX, 7. cum ascenderet in cælos, *καὶ νεφέλην ὑπέλαβον ἀντὸν ἀπὸ τῶν ὄφθαλμῶν ἀντὸν*, Act. I, 9. in

*in nube redibit ad judicium extremum, tunc υψονται τὸν οὐρανόν τῷ αὐτοχόωπει ἐπὶ τῶν νεφελῶν τῷ σέανθε, Matth. XXIV, 30, conf. Dan. VII, 13. Apoc. XIV, 14. Habent cives ejus nubes, quae justitiæ pluviam emittunt, Jes. XLV, 8. sub quibus aequa, ut olim Israelitæ, Psal. CV, 39. tuto delitescere, Jes. IV, 5. queant. Rex noster præterea **ערפל** in circuitu habet, qua caligine armatus, ex justo judicio impiis dies **ענן וערפל** *nubis & obscuritatis*, Joel. II, 2. immittit, ut dies adventus sit **ערפל nubis & caliginis**, Zeph. I, 15. Temperare nobis non possumus, quin GEIERI luculentam explicationem inseramus, in Comment. ad Psalm. David. ad b. l.f. 1684. scribentis: Pertinet & hoc (nempe **ערפל**) ad describendam Dei majestatem plane tremendam, ac imperveſtigabilem, ita, ut terror & consternatio incutiatur, cuivis appropinquaturo; siquidem, ut lux notitia & gaudii, ita caligo horroris ac ignorantie ut plurimum solet esse symbolum, unde & dies **ערפל pro infausto terrificoque solet poni**, Ezech. XXXIV, 12. Joel. II, 2. Zeph. I, 15. Atque hac de causa etiam descendente Deo in Sinam, Exod. XIX, 9. XX, 21. XXIV, 15. Deut. IV, II. Hebr. XII, 18. circa montem, ad medium usque cœli exardescensem, dicuntur fuisse tenebrae, nubes, & **ערפל caligo**, occultanda velut majestatis, arendæque curiositatis causa, ferme sicut Regum Magnatumve conclavia tapetibus vel aulaeis obduci solent, nec temere cuivis pateat accessus vel introspectio. Sedet Rex noster in caligine, tanquam in tribunali suo, ut ex eo leges civibus ferat, Exod. XIX, XX. ut casus dubios decidat Exod. XVIII, 23. Num. XXVII, 5. Locutus est mysteria, quæ quasi caligine obtecta, non nisi ab Apostolis capiuntur, Matth. XIII, 9. ut hi postea σοφίαν θεού ἐν μυστηρίῳ τὴν αποκενευμένην, I Cor. II, 7. nobis revelarent, quæ explicatio est HIERONYMI in Ezech. cap. XL. Caligo fuit circa Christum, qui est Rex a cœlesti suo Patre in monte sancto constitutus, Psalm. II, 6. cum, e cruce pendens, intensissimos dolores patetur, tunc enim σκότος ἔγενετο ἐπὶ πάταξ τὴν γῆν, Matth. XXVII, 45. multasque caliginis ex-*

plications exhibet LORINVS Comment. in Psal. Tom. II. f. 819. Non sine causa Psaltes ערפל cum ענן conjungere videtur, ut scilicet utroque cives suos, æque ut olim Israelitas, Exod. XIV, 10 - 24. Regem defendere ac tueri declarat.

§. IX. Conciliatio phraseos: Deus in Luce habitat.

Ex his itaque, quæ diximus, *Deum Caliginis incolam esse*, satis clare patebit. Huic tamen sententiæ Davides, Psalm. CIV, 2. Paulus, I Tim. VI, 16. Johannes, I epist. I, 5, 7. contradicere videntur. Illi enim Deum *Lucem esse, in Luce habitare, Luce se vestire*, clare & perspicue affirman. At vero in falvo res est, & hi amice omnes inter se conspirant, modo ipsam *divinam essentiam*, ab ejusdem visibili, externa, & accessoria habitatione, & *presentia symbolo*, probe distinguamus. Symbolum enim externum *presentiae divinitatis* est **ערפל caligo**, ipsa vero essentia Dei, quæ eandem inhabitat, est אור lux, non sine pondere & causa ita denominata. Hæc mens fuit LORINO, loc. cit. Tom. I. f. 231. diu lucem, in qua Deus habitarè dicitur, cum GREGORIO & HIERONYMO, de Deo secundum se exponi debere scribit. Solide & nervose GLASSIYS in Philol. Sacr. L. V. Tr. I. cap. VIII. p. 1613. loquitur: *Quando Deus Lux dicitur I Joh. I, 5. majestas, sanctitas, perfectio, & beatitudo ejus notatur, sicut luce cœlesti, ad nos transmissa, nihil pulchrius & clarius, nihil purius est, nihil magis latificat.* Audiamus ABARBENELEM ita disserentem: *Deus Benedictus in Scriptura cognominatur אור Lux, sicut dicitur Psalm. XXXVI, 10. Quin imo non solum Prophetæ cognominarunt Dei gloriam nomine lucis, sed & sapientes Gentiles tradiderunt, quod sit אור מוחלט lux absoluta.* Postquam ad PLATONEM & ABUHAMADI Librum Luminarium Divinorum, provocaverat, ita pergit: *Ex quibus ipsorum dictis liquet, quod Deus benedictus sit Lux absoluta, & aliis omnibus lucem communicet. Et hæc ipsa etiam est sententia*

Kabba-

Kabbalistarum, qui vocant Deum אָור קְרִמְן Lucem primam, eternam, אָור צָהָל Lucem purissimam, אָור צָהָל Lucem splendidissimam, quia visum ipsis fuit, nomen lucis melius exprimere, ejus naturam & essentiam, quam alia nomina, quae verba exhibet **BVXTORFIVS** in *Hist. Arc. Fæd. Cap. XIII.* p. 121 sq. Id ipsum **SANDAEVS** non solum non cognovit, sed etiam ex voce trilitera רַא נַא mysterium SS. Trinitatis eruere voluit, in *Theol. Myst.* p. 206. Quare vero Deus Lux dicatur, præter alias **DORSCHEVS** egregie his verbis exponit, in *Pentadec. Diff. pralim. ad I Timoth. VI, 16. §. 30.* p. 19: Consideretur porro 1) admiranda lucis etiam creatæ excellentia & majestas: 2) stupenda ejusdem claritas & puritas, tum ratione subjectorum, quibus inest, tum ratione affectionum, quas edit, tum ratione effectorum, quos producit. Perpendatur 3) summa lucis efficacia & fecunditas: 4) mira ejus pulchritudo & venustas, & ineffabilis lucis jucunditas, & delectabilitas, & conferantur cum essentia Divina lucis, que incomparabiliter, & infinites excellentior, purior, fecundior, pulchrior, jucundior est, quam omnis creata lux, & aliquatenus caliginosa vestigia inaccessa illius claritatis, & divinissime lucis patibunt. Quomodo vero Deus dicatur in luce habitare, iterum **DORSCHEVS** loc. cit. explicat: Hæc Lux est ipse Deus, unde ἀθεωποταθῶς in ea habitare dicitur Deus. Deus enim proprium non habet, in qua habitat, sed est in se ipso. Nec aliter explicat Johannes, qui, postquam I epist. I. v. 5. dixerat: ὁ Θεὸς φῶς εστιν, καὶ σοντία εἰ αὐτῷ σὺ εἶσιν ἀδεμαῖαι: eundem Deum v. 7, εἰ τῷ φωτὶ esse docet. Hic πατήσ τῶν φώτων Jac. I. 17. ab æterno generavit Filium, qui est ἀπόγονος τῆς δόξης, Hebr. I. 3.. quia est נוֹהָרָא רַמֵּן נוֹהָרָא lumen de lumine, Deus versus de Deo vero, ut a Syris appellatur, in *Rituali SEVERI*, Alexandrini Patriarchæ, p. 61. & alibi, ut legimus apud **BVXTORF.** loc. cit. p. 136. Dicitur autem quam maxime φῶς τὸ ἀληθινὸν Joh. I. 9. propter officium suum, quo fungitur. Conf. **GLASSIVS** l. c. p. 1614 sq. **CHRIST. MAT-**

THIAE conciliatio dictorum Script. S. L. III. §. 82. p. 97 sq. GEIER. de omniprésentia Dei Medit. 30. p. 509 sq. POLYC. LYSER. Harm. Evang. c. 101. f. 1867 sq. Auctor libri: *Cofri* p. II. §. 1. p. 77. edit. Buxtorf. Basil. DANNHAVER. *Hodoſ.* pag. 216, 224. &c. Evidet itaque esse credimus, Deum; pro varietate respectus, & Lucis & Caliginis Incolam dici posse.

§. X. Causæ, quare Deus caliginis incola:
1) ejus Incomprehensibilitas.

Illa divina lux, cum tanta luce radiet, ut nec mens ulla ullius hominis perfecte comprehendere valeat, maluit inter homines in caligine habitare, ut intelligerent homines, Deum aequi minus mente, ac caligines oculis comprehendendi posse. Huc respicit haud dubie **ABARNEEL** apud **BVXTORFIVM** loc. cit. p. 123. hæc loquens: *Quemadmodum lucem solis, propter summum ejus splendorem & claritatem, oculus humanus non potest videre, quamvis causa sit, ut res videantur; & si homo proprius & fixe eum intueri velit, oculi ejus percutiuntur & hebetantur, ut nec illud amplius videre queat, quod alias videre potuit: Sic non potest intellectus humanus apprehendere Deum, secundum veritatem suam, & si terminum suum egrediatur, apprehensio ejus confunditur, aut moritur, ut olim BEN ASSAL. NB. Vnde in libris Prophetarum dicitur, quod sit velum separans circa lucem divinam, & quod sit abscondita in nube & caligine, sicut David ait: Nubes & caligo circa eum, Psalm. XCIVII, 2. item posuit tenebras latibulum suum, Psalm. XVIII, 12. Et hoc ipso sensu dicit Habacae cap. III. vers. 4. splendor illius ut lux Solis קְרָנִים מִירָן splendores radii a manu ejus sunt ei, & ibi est absconditio fortitudinis ejus, quia lucem a se habet, non aliunde mutuatam, propter summam tamen ejus claritatem & fulgorem, eam absconditam esse, quia scilicet occultatur, & absconditur ab oculis hominum.*

§. XI. 2) *Eius Invisibilitas.*

Supra, GEIERTVM audivimus observantem, Deum, sicut Reges & Magnates aulæis conclavia obducentes, in caligine habitare, ne temere cuiusvis pateat accessus aut introspectio. His verbis haud obscure inter causas, propter quas in caligine Deus habitet, ejus essentiaæ invisibilitatem referendam esse insinuavit. Est enim Deus θεός, I Tim. I, 17. qui de se ipso testatur: **לֹא יְרַאֵנִי הָאָדָם וְחַי Nullus homo me videbit,** & vivet, Exod. XXXIII, 20. Bene sentit Author libri Cosri P. IV. §. III. pag. 277 sq. dum scribit: *Qui visum habet debilem, non videt, nisi veluti lucem subobscuram & exiguum, qualis est inter duas vespertas; instar vespertilionis, cujus oculi sunt lippi vel suffusione laborant, non videt nisi umbram; qui vix pollet acri & forti, videt quidem solem, sed solem ipsum, pleno fulgore splendentem, nullus oculus intueri potest: si quis id facere pertinacius tentaverit, excœabitur.* Atque hæc propria illa gloria Domini, regnum Domini, & majestas Domini, quæ nomina lex divina usurpat. Hinc itaque caligine se cinxit. Caligines enim prohibent, quo minus ea, quæ iisdem occultantur, conspici possint. Vnde Spiritus S. res absconditas, & a nemine vilas in **עֲרָפֶת** jacere, Job. XXII, 13. & **κευπτίᾳ τῷ σκότῳ** esse, I Cor. IV, 5. dicit. Egregie illustrare possumus exemplo Mosis. Si enim ejus facies usque adeo radiavit, ut filii Israelis non potuerint intueri in faciem ejus, 2 Corinth. III, 7. & ideo ipse velo eandem tegere cogeretur, quia timuerunt eum accedere: Exod. XXXIV, 29 sq. multo magis Deus, postquam inter Judæos singulari modo habitare constituerat, in caligine habitare voluit, ut inde colligeremus, neminem ejus essentiam spiritualem oculis corporeis, nisi per miraculum eleventur, videre posse.

§. XII. 3) *Eius Majestas.*

Merito ad causas excellentiam & majestatem Divinam referri arbitramur. Nec vero nego,

nec nescio, **BVXTORFIVM loc. cit. cap. XIII. p. 119. LVNDIVM loc. cit. L. I. cap. X. §. 17. f. 41.** aliosque, gloriam Dei, in qua Deus apparuit, proprie de igne, luce, & fulgore ex eo radiente, accipere, atque hanc maxime gloriosum apparentis illic Dei symbolum fuisse, asserere. Quam tamen observationem, eti suo loco relinquamus, nihil roboris sententiæ nostræ derogare, judicamus. Quoties enim Deus singulare majestatis suæ specimen edere voluit, in densa caligine apparuit populo suo. Præstat ad solemnem promulgationem legis, e monte Sinai factam, respicere, de qua **LVNDIVS** hæc observat loc. cit. §. 3. f. 37: *Da Gott, bey Offenbarung des Gesetzers, seine Herrlichkeit sonderlich majestatisch, und erschrecklich wolte sehen lassen, da wird sonderlich von der Wolke gesagt, daß sie sehr dunckel und erschrecklich anzusehen gewesen, wie Finsterniß und Dunckel &c.* Juvat iterum ad **GEIERTI** verba, loc. cit. f. 1684. supra excitata, respicere, quæ hæc erant: *Pertinet רָבֶת ad describendam Dei majestatem plane tremendam, ac imperveſtigabilem, ita, ut terror & consternatio incutiatur cuivis appropinquatuſo &c.* Liceat huic **VILLALPANDVM** addere, hæc scribentem, in Ezechielem. Tom. II. P. II. cap. XXXIV. f. 308. lit. A. *Nubem ad majestatis gloriam & indicandam presentem, & ab humanis oculis contegendam, aptissimum fuisse instrumentum censebimus.* Quod quidem argumentum pluribus exemplis & testimonioſi illustrare & confirmare facile possemus, si per temporis, in quod incidimus, angustiam liceret.

§. XIII. *Plures cause recensentur.*

Hæc ipsa vero causa est, quæ nos movet, quare nec aliis causis eruendis aut investigandis nunc insistamus. Sunt, qui Deum ideo in caligine habitasse ajunt, ut mysterium incarnationis Jesu Christi indicetur: ut genti Israelitæ, alias ad *idololatriam* quam maxime proclivi, omnis occasio hujus sceleris præscindatur, quod metuendum omnino erat, si Deus sub **Ddd dd** forma

forma creaturæ apparuisset, quandoquidem illum pro Deo colere, aut simulacrum ejus finge-re potuissent: ut *economia veteris fæderis* declaretur, quo sub umbris & typis colendus erat Deus: ut pii intelligent, sibi etiam *caligines misericordiarum* & tenebras crucis imminere: ut cognoscamus potentiam & sapientiam Dei, secundum quam nos Deus in illa tempora reservat, ut saepius in *tenebris ambulare* videamur, nec exitum viarum nostrarum videamus, donec tandem haec ipsa Dei gratia ad felicem finem omnes res nostras dirigat. Has, & hujus generis plures, ab aliis allatas, pias meditationes adjicere possemus, si nostri instituti ratio permitteret.

§. XIV. *An Fenestrae in Sancto Sanctorum fuerint?*

Nos, dum *Deum in caligine super operculum arcæ habitasse*, & in primo Templo suam præsentiam declarasse, supra vidimus, in nobilem illam incidimus controversiam: An scilicet Deus etiam hoc modo in caligine habitare voluerit, ut nullæ *fenestrae* in Sancto Sanctorum templi Salomonæ fuerint? Nec desunt, qui cum R. IVD. LEONE, Lib. II. c. 23. p. 152. de templo Hierosol. edit. Saubert, LVNDIUS loc. cit. L. II. c. 6. f. 261, aliisque, fenestras omnino in Sancto Sanctorum fuisse affirmant, nec omnino omni fundamento destitutas rationes allegant. Alii contra, cum VILLALPANDO in Ezech. T. II. P. II. L. IV. cap. XXXIV. f. 307 sq. RELANDO Antiqu. Hebr. P. I. c. VII. §. X. p. 68. fenestras ibi fuisse fortiter negant. Hic RELANDVS ad objectio-nem, quam etiam LVNDIUS affert, e i Reg. VI. 4. petitam, qua חלוניּ fenestras aedi sacrae fecisse dicitur Salomo, respondet: 1) fecisse quide[m] Salomonem aedi fenestras, non tamen inde effici, in parietibus Sancti Sanctorum fuisse, potuisse enim in fronte Pronai locari. Addit 2) tres contignationes conclave, ædem sacram proxime cingentium, his fenestris nimium obesse, de quibus i Reg. VI. 5. & 3) tenebras

majestati Numinis, quod se in iis habitaturum dixerat, & œconomia illorum temporum optime convenire, provocans ad Exod. XIII. 22. XIV. 19. XIX. 16. i Reg. VIII. 11. atque ita 4) majorem inter templum & tabernaculum convenientiam existere. Nec 5) esse, quod quis in tenebris dicat cultum sacrum peragi non potuisse. Eodem enim modo illum in templo peragi potuisse, ac in tabernaculo, in quo fenestrae nullæ fuerunt. Hæc quidem RELANDVS habet. Dum VILLALPANDVS in eo est, ut pari modo fenestras in Sancto Sanctorum fuisse neget, ante omnia 1) dubium, ex i Reg. VI. 4. de promtum, sibi explodendum sumit, ita quidem, ut hoc loco vocem ביהי domus non totum Templum, sed tantum Atria & Sanctum, & reliquas partes, Sancto Sanctorum contradistinctas, comprehendere contendat. Immo, ex hujus capitinis vers. 17. probat thesin suam, ubi domus quadraginta cubitorum fuisse dicitur, domus vero illa, cui quadraginta cubiti fuerunt, non complexa est simul oraculum, seu Sanctum Sanctorum, quia alias sexaginta cubiti vers. 2. fuissent. Vocat etiam in partes suas proxime antecedentem vers. 3. quo Porticus ante domum פנֵי הַכֹּל הַבּוֹת fuisse dicitur, at vero hæc ipsa domus, ante quam Porticus immediate erat, erat Templum, Sancto Sanctorum contradistinctum, atque huic ipsi domui vers. 4. fenestras insertas fuisse dicitur. Ut adeo clare pateat, ex hoc loco fenestras in oraculo probari non potuisse. Hoe evicto, 2) addit, si, quæ de tabulatorum seu exedrarum circa templum altitudine, firmis rationibus & testimoniis Sacrae Scripturæ i Reg. VI. 5. & aliorum confirmata sunt, attentius expendantur, nullum superesse videri fenestræ in oraculo locum. Quod si fenestræ egisset pars illa, quid, queso, inquit, Architectum coegisset, cubicula illa circa oraculum extruere? Postea 3) absurdâ quædam ex afflantium sententia fluere tacite innuit, dum scribit: Quid queso fenestræ opus habuisset oraculo? An ut videvi possent ex superioribus atriorum cœnaculis, quæ ibi latere oportebat? An ut vide-rent

rent introcuntes arcam, Cherubinos, & Dei thronum? An vero ut exteriori pulvere conspergerentur interiora, qua nulli licebat abstergere? Præterea 4) voluntati & œconomia Divinæ magis conforme fuisse censet, si fenestras ibi fuisse negetur. Deum supra propitiatorium in nube habitare voluisse & caligine, Lev. XVI, 2. unde certum & exploratum cuilibet esse debere ait, id omne, quod propitiatorio inerat, occultum esse debuisse, & omnibus invisum, ipsi etiam Sacerdoti summo, de cuius ingressu in Sanctum Sanctorum, præter alios ritus, Deus indixit Leuit. XVI, 11, 12, 13. ut, assumto thuribulo, & positis super ignem aromatibus, nebula earum & vapor operiat oraculum, quod est supra testimonium, ne moriatur. Sed, quid, queso, fumus operiret oraculum, si multiplici fenestrarum lumine illustraretur? Si quis contra 5) querat: Quid fumo erat opus, si nullum aliud lumen illustrabat oraculum? Respondet ad hoc dubium, rationem petendo a convenientia templi cum tabernaculo. Ibi enim Levit. XVI. sermo est de tabernaculo, quod, quia perpetuis conglutinatis constabat asseribus, & multiplici operiebatur tegumento, Exod. XXVI, 1, 7, 15 sq.: neque in oraculo neque in anteriori domo Sancti habuit fenestras, & nihilominus fumum offerri Dominus præcepit. Conf. SAM. REYHERI *Mather. Mosaic.* pag. 641. Atque adeo, ad prioris similitudinem, omnino, & in templo factum fuisse confirmat. Ideo vero sumimum Sacerdotem cum thuribulo in Sanctum Sanctorum ingressum fuisse putat, non ut fumo impediret, quominus radii solares, per fenestras incidentes, tegenda manifestarent, sed ut impediret, quominus in ipso ingressu, aperiendo vela lumen aliquod incideret, & oraculum illuminaret, quod propter reverentiam & loci sanctitatem, tenebris contegendum erat. Cum enim templi & tabernaculi anterior pars candelabro & septenis lucernis, & copioso lumine, in templo simul per fenestras, illustraretur, fere impossibile videbatur, ut, ingrediente Pontifice, ac propterea ostii velum & valvas aperiente,

reflexum lumen impediresur, ut pars aliqua lucis interiora non illuminaret, atque adeo interiora aliquis videre posset, haud secus quam irradiante quantumvis citissimo fulgoris lumine aliqua cursim conspicuntur: huic igitur incommodo prouidere voluisse videtur Dominus, fumi nebula, in ipso introitu, thymiamate exusto procuranda. Tandem 6) sententiæ suæ firmum argumentum ex Ezech. XLI, 17. conciliare allaborat. Ibi enim fenestras in Templo fuisse quidem legitur, sed tantum עַד־הַבִּתָּה חַפְנִים usque ad domum interiorem nempe Sanctum Sanctorum. Postquam posuerat, quod ante probavit, loc. cit. cap. XI. f. 29. in hac visione Prophetæ templum Salomonis in visione oblatum fuisse, & hic demonstraverat ex Neh. III, 1, 8. Jos. XV, 5, 47. & alias, particulam עַד, si ad locum referatur, semper finem aut terminum significare, nec quicquam præterea; infert, hic quoque terminum designari, ultra quem non procedat funiculus, pars aut sors. Atque hac ratione inquit, si Ezechieli verba interpretemur, hic erit sensus: Et fenestrae per totam exteriorem domum extendebantur, & usque ad domum interiorem exclusive, &c. ne ulla superesse posset dubitandi ratio, subiungit verbum illud: & forinsecus. Juvat hic REYHERVM loc. cit. in partes nostras vocare, qui, oraculum, inquit, in intiore templi parte adornatum fuit, adeoque nullis fenestris praeditum - - in ipso etiam oraculo nulla fuerunt lampades, unde Salomo in consecratione hujus templi expresse dicit: יְהוָה אָמַר לְשֹׁכֶן בְּעַרְפָּל Dominus dixit in caligine se habitaturum, 1 Reg. VIII, 12. 2 Paral. VI, 1. Hæc ille. Horum argumenta, si paulo curatius consideramus, parum abest, quin in assensum nos trahant, ut horum negantium opinionem propius, quam affirmantium sententiam, veritati accedere fateamur. Quamvis autem id nobis non sumamus, ut in re tam ardua, dubia & incerta, certi quid nostro aserto sta uere, nostramque sententiam, tanquam certam, apodictice & indubitate veram, aliis obtrudere conemur; si quis enim fortiora nobis proferre Ddd dd 2 poterit

poterit argumenta, faciles & pronus nos habebit, in nostra deserenda, & altera recipienda opinione: quamdiu autem hæc VILLALPANDI, KELANDI, aliorumque sententia firmo nitetur fundamento, tam diu inde argumentum pro Dei habitatione in caligine petere nobis liceat.

§. XV. Imitatio Diaboli, caliginosam habitationem affectantis.

Cum Diabolum sœpissime perversum & infelicem Divinorum institutorum imitatorem fuisse inter omnes constet, hic etiam detestandum ejus Deum immitandi, hominesque misere decipiendi, studium satis deprehendimus. Hic enim princeps tenebrarum, postquam Deum, qui lux ipsa est, in caligine habitaturum intellexerat, se pariter in caligine habitare hominibus persuasit, atque adeo, ut ab iisdem in tenebris & caligine colatur, impetravit. Ex innumeris testibus, quorum nubem facili negotio excitare possemus, nunc IOH. OLDERMANNVM producemus, in *Diss. de specularibus veterum C. I. §. II.* pag. 4sq. scribentem: *Quadam earum (nempe ædium, quas gentes, postquam architectura collocavit, extruxerunt) plane clausæ non nisi lucernis illuminabantur; alia uno alterove exiguo foramine lumen admittebant.* Primi generis fuere Delubra & Adyta Gentilium vetustissima, undique clausa & tecta. *Quam ob rem recte in Etymologico Magno SYLBVRGII nuncupantur οίκοι σκοτεινοί.* Ad hunc usque diem templa Gentilium pleraque in Sina & regno magni Mogolis pro veteri more fenestræ carent. De iis DAPPERVS: „Die Pagoden sind finstere Læcher, darein kein Licht kommt, als durch die Thüre, sintemahl sie keine Fenster haben.“ Ejusmodi olim fuerunt non pauca Americanorum templo. Immo vero, ut eo magis in caligine habitaturus malus ille genius videretur, sacra in densis lucis & sylvarum tenebris sibi peragenda ordinavit. Quod adeo manifestum est, ut IOH. GOTTLÖB NIMPTSCH in disput. de Sacris Gentium in montibus sub præsidio FRID. GOTTH. FREYTAG habita, §. VII. pag. 9sq. scri-

bere nullus dubitet: *Lucos ab Aegyptiis, Græcis, Romanis, veteribusque Germanis plantatos, & variis ritibus Diis consecratos fuisse, tam notum est, ut rem sine dubio supervacaneam ageret, qui eorum exemplis diutius immoraretur.* Neque adeo nos iisdem diutius immorabitur, quandoquidem hic ante aliquot annos DIETER. DRESLERVS, olim Aegyptios, Græcos, Romanos, & Germanos in lucis & caligine sylvarum Deos suos coluisse, solide demonstravit, in *Disp. de lucis religioni Gentilium destinatis Lips. 1720. hab. §. IV. p. 7 sqq.* Huic autem malo ex orco genio non solum in locis caliginosis, sed etiam, tempore tenebrarum, nocturna festa ipsi destinata & celebrata fuisse legimus. Quis est, qui Aegyptios peregrinationibus, orationibus & sacrificiis nocturnis integras interdum noctes, præsertim in Mysteriis Isidis, consumfisse, ignoret? uti tradit APVLEIVS Lib. ult. Milesiar. item OVIDIUS L. I. Amor. Eleg. 8. Nec non Graci cum aliis festis, Sacra Eleusinia Cerealia, Cotyttia, Bacchanalia, Panathenæa, Vulcanalia, Promethea, Athenis & alibi nocturno tempore facibus aetatis accensis, turpissimisque sceleribus peractis, peregerunt. Conf. MEVRSIUM de Festis Grac. L. VI. THEOPHRASTVM de Charact. Ethic. c. 4. PFEIFER. Antiqu. Grac. L. I. c. 43. p. 105. Celebrarunt Romani in caligine Bacchanalia sua, quæ, etsi primis temporibus quoque diurna fuerint, postea tamen in nocturna mutata esse, ALEXAND. AB ALEXANDRO tradit, in Genial. Dieb. Lib. VI. c. 19. add. BLONDI FOROLIVIENSIS L. II. de Roma triumphante AELIAN. V. H. L. III. c. 41. ROSINI Antiqu. Rom. L. IV. p. 416. ut alia copiosius a IOH. GEORG. WEBERO exposita, in *Diss. de Sacris Nocturnis breviter delineatis*, silentio prætereamus. Hæc & alia plura, Diabolum quoque, in caligine habitare voluisse, sufficienter demonstrare judicamus. Quibus & hoc addi meretur, quod Diabolus responsa sua ex occultis & caliginosis tenebris ediderit. Idem in Delphico contigisse quandam oraculo ex STRABONE, scribente Auctores certi memorant Divinum ipsum domicilium profundam & curvam

curvam speluncam esse, non admodum late paten-
tem ore, atque hinc auram reddi sacro afflante
Numine, Avus noster GEORG. GREEN quon-
dam observavit, in Disp. II. de Sibyllis cap. II.
Plura hac de re ANT. VAN DALEN de oraculis
Gentil. suppeditabit.

§. XVI. Conclusio.

Sed pessimum hunc æternæ caliginis inco-
lam mittamus, ad propitium contra *Caliginis In-
colam*, Patrem luminis nos convertamus, eidem-
que pro infinita sua nunc & alias nobis concessa

gratia laudes & æternas gratias agamus. Hæc
enim ad considerationem *Dei Caliginis Incola*
in medium attrulisse sufficiant. Plura quidem
rei dignitatem postulasse non nego, plura ta-
men afferri temporis angustia, & virium no-
strarum imbecillitas denegavit. Nobis interim
hic quoque ad augendam Dei nostri clemen-
tissimi gloriam & amplificandum ejus honorem
aliqua, pro virili, contulisse suffecerit. Huic
interim *Caliginis Incole* in posterum etiam vias
nostras commendamus, studia nostra commit-
timus, & nos totos paternæ ejus curæ tradimus
& consecramus.

EPISTOLA PRAESIDIS

D E S C H E C H I N A

AD

CLARISS. DN. RESPONDENTEM.

Quam proprio Marte elaboratam, cum orbe
eruditio communicas dissertationem, ex
intimis Theologiae Judaicæ penetralibus hau-
stam, insigni doctrinæ ac ingenii apparatu in-
struxisti. Præclarum ejus rei documentum
præbet, scita illa de *Schechina* tractatio, quam
Judæorum implicant ambages, & Christianorum
quorundam minus commoda obscurant expli-
cationes, tu autem nervose & curate delineasti.
Non immerito, literaturæ Talmudicæ inter
Christianos facile princeps WAGENSEILIVS ad
Sota p. 83. pronunciat: *quit per שכינה יהדי*
proprie intelligent, explicatu est difficile. Sunt
quidem, qui copiose & exakte satis de illa com-
mentati, totum istud argumentum uberiorius edis-
seruerunt, in quibus THEODOR. HACKSPAN-
NIVS nostras, ad Lipmanni Nizzach. c. II. not.
113 sqq. e Reformatis NICOL. FVLLERVS, An-
glus, *Miscellan. Sacr. lib. II. cap. IV.* & CAMPEG.
VITRINGA *Observe. Sacr. Lib. I. cap. IV.* principi-
patum tenent. Vnde mihi animus nunc non
est, actum agere, horumque expilare serinia:

non tamen ab instituto fuerit alienum, rem
omnem in compendium mittere, quidque de
illa observatum mihi fuit, paucis exponere. Ita-
que *Schechina* Dei inter homines habitationem
designat, sive symbolo aliquo externo conspi-
cuam, sive virtute solum sua & opératione, sese
exerentem. Quod perinde fuerit, ac si dixeris,
Numen ipsum sanctissimum interdum hoc no-
mine venire, alias vero symbolum istud, quo
præsentem se exhibit Deus. Nec grave est,
utriusque fidem facere asserti, quod tamen or-
dine instituemus inverso. Quando enim Exod.
XXV, 8. Deus enunciavit: *וְפָאַתֵּנִי בְּתֹהַכְמָם וְשְׁכַנֵּנִי בְּתֹהַכְמָם*
וְבָהִיטֵּבְנִי בְּתֹהַכְמָם ipforum, vetustissimus interpres Chaldæus O-
NELOS, ex gentis suæ disciplina ita vertit:
וְאֲשֶׁר שְׁכַנֵּנִי בְּתֹהַכְמָם
מֵאַתְּרֵי eos. Pariter, ubi Exod. XIII, 21.
in Hebreo est: *וְיָרֹה הָלֵךְ לְפָנָיהם וְדָמִינָס* incessit ante illas, Pseudo-IONATHAN ha-
bet: *וְאִקְרֵר שְׁכַנְתָּא רְאֵי* gloria Schechi-
na Domini. Neque frequentius aliud his Pa-
raphrastis

raphrassis est; quam ut pro: **וּשְׁבַּכְּרוּבִים** רשכניתה שRIA בNI כרוכIA cuius Schechina inter Cherubinos habitat; vel Rashcניתה שRIA על מן כרוכIA supra Cherubinos habitat, I Sam. IV, 4. 2 Sam. VI, 2. 2 Reg. XIX, 15. In his, & id genus sexcentis aliis locis, de symbolo intelligo externo, quo præsentiam gratiæ suæ Dei manifestabat. Sed non cum iis facio, qui integrâ columnam voce Schechina indigitant. Aliud namque est vehiculum quasi symboli gloriosi, nubes densa & opaca, aliud ipsum præsentia divinæ documentum, ignis in nube inclusus. Hoc symbolo toties Deus est usus, quo præsentiam suam demonstrat daret. Cum Mosen ex rubo ardente vocaret, in igne se manifestabat Exod. III, 2. Pariter, cum senioribus in monte Sina, Exod. XXIV, 10. rursusque cum Ezechieli, externo se vestitum symbolo, conspiciendum præberet, ignem, splendorem ac lucem exhibuit Ezech. I, 4. X, 4. Et quotiescumque Gloria Domini apparuisse legitur, quod circa promulgationem legis, in confeeratione tabernaculi Mosaiæ, templorum item Salomonei ac Serubbabelici usu venit, nunquam sine igne apparuit Exod. XXIV, 16 sq. XL, 34. 1 Reg. VIII, 10 sq. 2 Chron. V, 14. cap. VII, 13. Quo & ignem refero, qui in Apostolorum sive verticibus, sive linguis coruseavit, cum Spiritus Dei ipsos suo se afflare Numinis, suis instruere donis, externo quodam declaratum cuperet elemento Actor. II, 3. Ignis itaque fulgentissimi jubar, cum latus non esset oculus humanus, æque ac ad radiantis splendorem faciei Mosis hebetabatur, providè illud clementissimus Israëlis ductor & assertor, densa & opaca velavit ac circumdedit nube, ut citra mortalium noxam inter ipsos versari, & ante suum incedere populum posset. Ut liquido appareat ex his, quæ dicta sunt, non universam ex nube & igne conflatam columnam, neque nubem ipsam, sed inclusum eidem ignem, præcise augustum præsentis Numinis symbolum præbuuisse. In quo consentientes habeo Judæorum Magistros.

Sapientissimus fere illorum, qui primus omnium, SCALIGERO judice, nugari desuit, MOSES MAIMONIDES diserte testatur, in More Nebuchim, P. I. cap. 64. per gloriam Domini, quæ ipsa est Schechina, significari interdum splendorem quendam creatum, quem Deus quasi prodigii, vel miraculi loco, ad magnificentiam suam ostendendam alicubi habitare fecit: quod ex citatis jam Exod. XXIV, 16. & XL, 35. demonstrare satagit. MAIMONIDES sententiam sub incudem vocans, ABARBENEL Comment. in Exod. XL, 34. f. 224. col. I. suo confirmat calculo, inquiens: הנך באר שכבור י' אינו ענן אבל הוא רבך ומה לאש בארו זוחרו והענן היה שכיבו כמו שהענן הוא חמד שכיב הרש וכמו שהלפידות האשיות נראים מתחם הענינים היה כבוד י' הוומת לאש בחור הענן רהפל: Ecce clarum est, Gloriæ Domini non fuisse nubem, sed rem igni similem ratione luminis ac splendoris sui. Nubes autem circa eum fuit, velut fumus semper est circa ignem. Et quemadmodum lampades ignitæ apparent de medio nubium, ita fuit Gloria Domini similis igni, in medio nubis ac caliginis. Et haec tenus quidem de Schechina, quando symbolum visibile, gratiæ præsentis τε ἀρχέτυπον, designat.

Rursus autem Deus ipse est, quando toties ferme pro: יהוה vel אלחים, immo pro pronominibus ad Deum referendis, a Targumistis vox ista adhibetur, quoties habitare, ascendere, descendere, transire, venire, dicitur, aut aliquid facere corpori proprium, ut naturam corporis, per hanc vocem, a Deo removerent. Ita quando Schechinam quiescere super Prophetas, quin & super homines pios, ad Legem scrutandam in unum congregatos affirmant Magistri. Prout RIBBI CHELPETHA pronunciavit in Pirke Abboth cap. III, §. 6. עשרה שוכין וששים בחורה שכינה שרויה שוכין וששים בחורה שכינה בינויהם decem, qui una sedent & occupati sunt in Lega, Divinitas quiescit inter eos: quod ex Psalm. LXXXII, 1. evinat; idemque porro, de quinque, ex Amos. IX, 6. de tribus, ex Psalm. LXXXI, 1. de duobus, ex Mal. III, 16. tandemque

que de uno, studio legis operanti, ex Exod. XX, 24. demonstrare nititur. Eodem sensu Talmudistæ statuunt in Traçt. Pesachim fol. 56. col. 1. בקש יעקב לגנות קץ הומית לבנוו: ממן נסטלהה voluit Jacobus (morti vicinus) revelare filiis suis, finem dierum (captivitatis, qua nunc premuntrū Judæi) verum tūm recessit ab eo Schechina, eumque prohibuit, quo minus edifferere hoc mysterium valeret. Huc etiam spectat, quando τὴν Schechinā ubique locorum esse tradunt, quod R. HOSCHAIA ex Neh. IX, 6. evincere annis est: cujus tamen verba, ex Bava Batra fol. 25. col. 1. prolixiora quam quæ commode referri hue possint, integra & cum versione, laudatus ab initio hospes quondam, ac præceptor noster, etiam post fata venerandus, exhibet WAGENSEILIVS. Id enim, nisi de essentia Dei immensa, nullisque locorum spaciis circumscripta, explicare non poteris. Vnde recte MAIMONIDES loco supra cit. concludit: nomine gloria Dei, hoc est τὴν Schechinā interdum significari essentiam & veritatem Dei: ut cum Moses Exod. XXXIII, 18. ait: monstra mihi quælo, Gloriam tuam, qui pro responsō audivit vers. 20. non videbit me homo & vivet: ex quo apparet, Gloriam, cuius mentionem fecit, nihil aliud esse, quam essentiam Dei, quam honoris causa Gloriam appellavit. Non me fugit, ABAR-BENELEM loc. cit. in eo Magistrum suum MAIMONIDEM deserere; immo confutare, quod hæc sententia verborum Mosis, tanto Propheta sit indigna, si a Deo precibus impetrare ausus fuisset, verbis istis: fac, quælo, videam Gloriam tuam, ut ipsam Dei intueretur essentiam, oculis eam corporeis lustraturus. Modo enim distinxisset ABARBENEL, cum LIPMANNO in Nizzachon n. 189. inter Schechinā, ipsam Dei essentiam, & inter גִּלְוֵי השכינה ejusdem per symbolum externum manifestationem, res omnis fuisset in vado. Deum ipsum certe, sive faciem, gloriamque Dei, sed exteriori symbolo vestitam, conspicari cupiebat Moses. Hic omnino planior MAIMONIDÆ est explicatio; cit. loc. lin. 49 sqq. quam ABARBENELIS, qui suam denique

העלול הראשון ממן יתברך כי הוא התחלה דרכיו causatum illum primum, ab ipso Deo Bened. productum, quia hic est initium viarum ejus; ac principium creaturarum ejus. Rursusque, post rejectam MAIMONID. juxta ac R. MOS. NACHMANIDIS sententiam, denuo inculcat lin. 53 sq. אבל קרוא שכינה אותו העלול הנائل ממן יתברך ראשונה ולהווו מכל הנמצאים וראשית לכלם בקש משה השנינו ונגעה ממן בעור בחים חיתו כמו אמר Verum Schechinam vocarunt sapientes nostri majores felicis recordationis, illum ipsum factum seu effectum, emanantem ab ipso Deo Bened. primum. Et quia est ex ordine Entium, reliquorumque omnium principium, ejus Moses quæsivit apprehensionem: que denegabatur ipsi, quamdiu adhuc inter vivos ipse viveret: prolit dicebat ei Dominus: certe non videbit me ullus homo, dum vivit. Quæ dubium non est, quin ex vetustissima Judæorum Theologia hauserit ABARBENEL, in qua quæ de Filio Dei, ex Prov. VIII, 22 sqq, recte tradebantur, ipse occæcata & impura mente sua non est assecutus, cum Bileami asina hic elocutus, quæ non intelligebat.

Cum enim Judæi veteres, Christo Servatōri, visibiliter in terris versanti suppares, horumque majores, tres in Sacrosancta Deitate υποστάσεις diserte agnoverint & venerati sint, quod alias fuse probatur, ultimo demum loco queritur: Quænam sanctissimæ Trinitatis persona, nomine גִּלְוֵי ipsiis fuerit designata? Vbi quidem, de Filio Dei υποστάσις id nominis praedicari, nullum relinquunt dubium testimonia illa, quæ Angelum ductorem Israelis per desertum, efferunt voce Schechina. Vnus instar omnium sit mihi testis R. BECHATI, Comment. in Leg. fol. 86. col. 2. qui in hanc sententiam edifserit: כי השכינה עמהם בכל הגלויות ועל זה נאמר וסע מלאך האלים שהיתה ישועת רוחם על ידו והוא שנאמר עליו כי שמי בקרבו והוא ארון חולי ארץ שהזכיר רוד ואמר מלפני ארון חולין ארץ מלפני אלה יעקב:

יעקב: Nam Schechina cum illis, in omnibus existiis fuit, propterea dicitur de ea: profectus est Angelus Dei Exod. XIV, 19. Per quem salus maris ipsis facta est: de eo quoque dicitur: nomen meum est in medio ejus cap. XXIII, 21. Is est Dominus tremefaciens terram, de quo David loquitur: coram Domino tremefaciens terram, coram Deo Iacobī, Psalm. CXIV, 7. Angelum autem illum faciei Domini; qui Israelitas antegressus, ex Aegypto, & per desertum duxit, Filium Dei fuisse, Theologi nostrates passim & ad oculum demonstratum dederunt, e quibus nunc nominasse sufficiat IOH. GERHARDVM in Exeg. Loc. III. de S. S. Trinitat. myster. §. 136 sqq. Et parum quidem dubii de eo superest. Verum etiam Spiritum S. appellatum fuisse, R. ELIAS LEVITA haud gravatim largitur, & argumentis confirmat, ita scribitur in Meturgeman. fol. 154. col. I.

קרואו רוח הךש שכינה על שם יהוא שךן על הנכאים וכן יעקב פרוש רשי. **רביבני f. m.** Spiritum S. Schechinam vocant, eo quod quiescit super Prophetis. Unde factum, ut quod in Hebreo Textu Gen. XLV, 27. de Iacobo dicitur: revixit Spiritus Iacobi, SAL. IARCHI interpretatus sit: habitavit super eo Schechina. Et recte quidem ad illa provocat loca, quae Schechinam super Prophetis quievisse testantur. Nec diffitetur heros, BUSTORFIVS Lexic. Targum. b. v. p. 239. Rabbi nos quandoque רוח הךש שכינה & promiscue usurpare; quod exemplis etiam demonstrat. Quando autem mox subjungit: alibi שכינה רוח הךש distingui; ad dubium illud, quod ex eo movet, quod שכינה in quinque illis rebus fuerit, quae in posteriore templo desiderabantur, quibus tamen רוח הךש non annumeretur, unde sequatur, in templo secundo adfuisse, abfuisse autem שכינה, nec adeo unum notare alterum; solide respondet VITRINGA cit. loc. §. 4. pag. 156 sq. qui simul, pro Spiritu S. accipi omnino רוח שכינה, maleule tuerit. Nec est, quod bene dictis nos adjiciamus: Id unum moneo, quan-

do Judæi Schechīnam perhibent incubuisse Prophetis, & vaticinandi facultatem impertiisse, Petrum Apostolum signate describere; cuius in divinis Personæ id opus fuerit, testantem, quod ὑπὸ πνεύματος ἀγίου Φερέμενος ἐλάλησαν εἰ ἄγιοι θεοὶ ἀνθρώποι 2 Ep. I, 22. Non hic me fugit discrimen, quod inter רוח הךש & inter הנבואה constituant Magistri, alibi fusius a me expositum, sed nostræ sententiae id nihil adver- satur.

Superest, ut quid Kabbalistis notet Schechina, quam in superiore, quæ illis בינה vocatur, prudentia, & in inferiore, quæ dicitur מלכות regnum dispescunt, edisleram: sed vagæ illa sunt, ac pro ingenio auctorum incerta, & ab illustri Kabbala Denudata Auctore hac voc. p. 711, 715 sq. enucleate tradita & congregata, ut his immorari merito supersedeam: maxime cum Epistolæ modum dudum excesserim.

Vela itaque contrahit, littusque legens, Deum veneror immortalem, quod tibi quoque, Dotissime ac Pereximie GREENI, magna cum assiduitate facris literis operam navanti, sua pretestelle שכינה, eaque studia tua juvare, novis indies incrementis augere, & ad istud, quod tenes, doctrinæ culmen provehere dignatus est. Exerit enim in te fese venerandi Avi tui, Parentisque virtus, quorum ut ille in illustri specula positus, aulam Dresdensem ingenti cum laude per plures annos docuit, hic vero divino beneficio adhuc superstes, doctrina, qua pollet eximia, consiliis, vigiliis, laboribusque strenue Ecclesiam juvat, ita tu utriusque vestigia non minori alacritate premis, pluribusque datis speciminibus, quantum orbi eruditio virum policearis, demonstras. Jamque exemplum coram videre mihi videor illius, quod olim Venusinus Poeta cecinit: Fortes creantur fortibus, & bonis: Est in juvencis, est in equis patrum Virtus: nec imbellem feroces Progencrant aquila columbam: quoties te pulcherrimis ausibus ad avitum paternumque decus graffantem, nec lento gradu procedere, sed plenis cursibus festinare, animadverto. Maete virtute ista & con-

contentione animi, quæ ad summa quævis adiutum tibi pandit! macte pietate sincera & *αὐτοκρίτω*, quam non ad pomparam & spectaculum, sed ad veritatis divinæ normam, recteque factorum conscientiam exigis atque componis! hanc tibi mentem præpotens servet Numen, tuisque clementissime annuat cœptis, & pro

immensa benignitate sua eo te propediem constitutat loco, in quo industria, doctrinæque in Academiis collectæ, ubertim explicare queas fructus; in Ecclesiæ commodum, tuorum solatium, tuumque ipsius emolumentum. Ita Deus te servet.

III.

יל הָר בְּמִקְדָּשׁ קֹדֶשׁ

S I V E

**DISCALCEATIO RELIGIOSA
IN LOCO SACRO**

AD EXOD. III, 5. ET IOS. V, 15.

Dissertatione Philologica D. II. Jun. CCCCXXIX. eruditorum discussione proposita.

RESPONDENTE

M. AVGUSTINO GOTTHELF BARTSCHIO

DOHNA-MISN.

Proœmium.

Tanta eruditæ rituum priscorum indaginis copia est & ubertas, nihil ut in Veterum institutis & moribus adeo videatur abjectum & exile, quod non, rite explicatum, suisque accommodatum locis, aliquam, & sepe insignem, afferat utilitatem. Quid vilius videri poterat, calceorum vel usu, vel ornatu vel, neglectu, in quo fuse declarando operam ponere, haud aliud fuerit, quam ingenio & otio suo abuti? istud tamen argumentum duumviri, judicio, auctoritate & doctrina præstantes, BENED. BALDVINVS, Ambiensis, de Galceo antiquo & mystico, & ANT.

BYNAEVS, Belga, de Calceis Hebreorum, Lugd. Bat. 4. 1724. post HIERON. SOPRANEM in Davide, digress. I. de re vestiaria Judaor. cap. VI. pag. 380 sqq. persona sua adeo non censuerunt indignum, ut justis portius commentariis illustrarint. Vicissim *αὐτοκρίτας*, sive calcei extractionem, tantum abest, ut neglectum habeamus, ut in doctrinæ apparatu haud postremum illa teneat locum. Vsu nimirum recepta erat I.) in denegata juris Levirorum observantia, ubi divino auspicio & iussu, Deut. XXV, 9, 10. mulier spretæ injuriam formæ ita vindicabat, ut Leviri solveret calceamentum, qui posteritatem fratri, nominisque memoriam excitare recusasset,

fasset, & in eum expueret, quod extremæ ignominiae symbolum erat & testificatio: quem ritum copiose tradiderunt Doctores Talmud. *Maff. יבמות cap. XII. MAIMONIDES P. II. ר' חזקה Hilcoth וחליצה cap. IV.* & R. ISAAC KARO in *Arba Thurim P. III. cap. 69. f. 40 sqq.* e Christianis *SELDENVS de uxore Hebreæ lib. I. cap. XIV. p. 96.* Hinc inofficiosi ejusmodi fratris ædibus quædam velut infamia nota inurebat, illa ut summo cum opprobrio בות חלוּן domus viri, cui calceus extractus fuit, post-hæc audiret. Huic affinis erat II.) usu receperitus inter Israelitas, in emitionibus & venditionibus, tradendi & possessionem cedendi modus, -ut vir calceum suum solveret, daretque emtori, quo signo rata judicabatur illa juris in alterum translatio, cuius rei exemplum legimus Ruth. IV, 7. quem, a præcedente caute distinxit, & uberioris delineavit, ritum, b. d. 10 H. BENEDICTUS CARPOVIVS Coll. Rabbin. in Ruth p. 191 sqq. Porro etiam III.) ad publicam luctus spectabat testificationem, discalceatum foras prodire, ut charorum & necessariorum funera deflentes, velut vestibus ruptis nudum pectus, ita sepositis calceis nudatos pedes ostentarent:

quod ex Ezech. XXIV, 17, 23. viri docti demonstrare satagunt. Vid. GEIERS de luctu Hebraeor. lib. I. cap. XIV. Vnde quoque inter externa seriæ paenitentiæ documenta referebatur, nudis pedibus incedere, quod ex Chaldaica paraphrasi i Reg. XXI, 27. & ex JOSEPHI testimonio lib. VIII. Antiqu. cap. VII. evinci consuevit. Hinc etiam IV.) captivi & vieti, vel in exilium migrantes, tam ad inopiam suam, quam ad miseriariam & calamitatem demonstrandam, calceis destituti & nudipedes viam carpebant, 2 Samuel. XV, 30. Jes. XX, 2, 3. Denique V.) reverentia symbolum erat, divinis omnino auspiciis susceptum, ut in locum sanctum delati, vel ad visibilem Numinis supremi presentiam, calceos detrahentes, nudisque consisterent pedibus. Qui postremus, missis jam superioribus, ritus nostram nunc exercebit industria: in quo ita versabimur argumento, ut Sectione I. Textuali oracula sacra, quibus ille sua debet incunabula, philologicis observationibus illustremus: Sectione autem II. rituali, ex antiquitate Hebreæ hue arcessamus, quæ ad eundem rite pernoscendum spectare videntur. Faxit Deus feliciter!

S E C T I O N E I. T E X T U A L I S.

Illustria duo præsto sunt Scripturæ testimonia, quibus calceorum extractionem, ab ipso imperatam Numine fuisse legimus, alterum, quo Mosi, Exod. III, 5. alterum quo Josue c. V, 15. religiosa isthac injungebatur ceremonia. De utroque scorsim agemus.

Postquam nimirum Moses, μείζονα πλεόν ἥγησάμενος τὸν ἐν Αἰγύπτῳ Ιησαυρῶν, τὸν ὀνειδισμὸν τὴν χριστὴν, aulæ regiæ turbis & pompæ se subduxisset, & quadraginta fere annorum moram, in otio & secessu, apud Jethronem sacerdotum suum, sacerdotem Midianis, traxisset, rei pastoritiae & familiari operam navans, tandem

aliquando, non sine provida Numinis directione, cum grege suo ad montem altissimum, Horreb, defertur, ibique vocationem suam, & jussa divina de liberando populo Israelitico capessit. Quod cum mirabili prorsus ac inusitata conuentum fuit visione. Rubum enim lucidissimis flamnis ardere, neque tamen detrimenti quid ex igne capere cernit, hinc spectaculi novitate in admirationem raptus, apud se constituit, proprius accedere, & quicquid istius rei esset, coram contemplari. Verum istud a Deo facere prohibitus legitur Exod. III, 4, 5. ubi verba ita habent;

וְנָרָא וְהַזֵּה פִּידְסָר לְרֹאֹת vidit vero Jebova,
quod secederet ad videndum] Verbum רְאֵת amplissimam videndi, cum compositis, notio-
nem obtinet, & ubi de hominibus usurpatur, partim visionem sensualem, quae fit oculis corporis, partim mentalem, qualis Prophetis per-
quam erat familiaris, qui inde quoque רְאֵת Videntes audiebant, partim experimentalem
notat, quo sensu idem est, ac percipere, frui,
experiri. Deo vero, non nisi אֶת־שְׁאַלְמָנוֹתָיו tribuitur, ejusque 1) curatam, fallique ne-
sciam, rerum omnium notitiam; Exod. XXXII, 9. 2) gratiosam approbationem, Gen.
I, 4, 10, 12, 18 &c. cap. VII, 1. 3) actuosam
providentiam & curam circa homines, vel
res creatas Gen. XVI, 13. XXII, 8. 4) favorem ac miserationem, indeque promanantem opem & liberationem Exod. III, 7. Psal.
IX, 14. X, 14. &c. & 5) cum affectu opposito,
iram & vindictam divinam, designat Ezech.
XVI, 50. Hab. III, 6. Hic prima verbi vis
locum habet, conjuncta cum quartâ, qua in-
teriora mentis verba & animi recessus scruta-
batur in Mose, cumque ille apud animum
suum dixisset vers. 3. vadam, Et video visio-
nem hanc magnam, quare non comburatur ru-
bus, omniscius cordium scrutator, cum per-
spectissima haec sibi habuit, juxta Ps. CXXXIX,
2. tum, ut accessus ille cum debita animi re-
verentia fieret, curavit, & saluberrimo Mo-
sen monito instruxit & præparavit. Ut
adeo haec Dei visio, partim exactam propositi
& cogitationum Mosis cognitionem, partim
gratiosam, ne irreverenter ac improvide ad
hoc mysterium irrueret, sibique sua culpa
damnum aliquod arcesseret, curam involvat.
Porro, quando in eodem commate recurrit
hoc verbum de Mose, secessuro לְרֹאֹת ad
videndum, hinc ocularem ignis hujus mira-
culosi lustrationem, hinc curiosam, in mo-
dum cauasque ejus, inquisitionem involvit,
qua inscrutabilia scrutari Moses aggredieba-
tur. Nomen τετραγένερων & αὐτοὶ φώ-
ντοι οὐτόν, quod copiosam, & ad rem no-

stram nihil nunc facientem postulat tra-
ctionem, non discutiemus, ad BVXTORIVM,
LVD. CAPPELLVM, b. IOH. BENED. CARP-
ZOVIVM, aliosque complures, qui multo
cum eruditiois apparatu, & integris tra-
ctionibus, abunde id præstiterunt, remisisse
contenti. Velut autem illud Deo vero es-
sentiiale, eique cum nulla creatura commune
est, quod contra Socinianos, H. GROTIUM,
CLERICVM & Reformatos quosdam, dudum
solide evictum dederunt Theologi nostrates,
ita hoc loco personaliter Filium Dei, Mosi
se hoc schemate visibili revelantem, designat.
Denique verb. סָרַר recedere, declinare, diver-
tere, interdum ad animum refertur, cumque,
ubi affirmatur, plerumque refractarium
& rebellem notat, & paria facit cum cognato
verbo סָרַר, proprie autem & primario ma-
tum de loco ad locum indicat; & hic qui-
dèm, tam de Mosis proposito ac intentione,
versl. præc. 3. quam de actu, propioris ver-
sus rubum accessus, adhibetur. Si ad ter-
minum a quo referas, Mosen a loco pasturæ
suæ, & a grege discedentem, ad rubum ar-
dentem, gradum promovisse innuet: velut
R. SAL. IARCHI ad vers. 3. interpretatur:
מִכֶּן לְהַקְרֵב שָׁמָן hinc ad propius acceden-
dum illuc: quanquam usus verbi quoque fe-
rat, ut simpliciter capias, cum versus rubum,
mentem gressusque suos intendisse.

וְיִקְרָא אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנָה vocavit eum
Deus de medio rubi] Verbum קָרָא in ge-
nere, Φωνή, vocare; clamare notat, deter-
minate autem, pro ratione circumstantiarum,
modum & adjuncta vocationis seu clamoris
involvit, atque, ut taceamus reliqua, partim
clara & sonora voce, præconis ad instar, pro-
clamare, velut vox clamantis in deserto Jes.
XL, 3. & cap. LVIII, 1. publica & sonora pœ-
catorum increpatio describitur, partim no-
mine quem compellare, Ruth. I, 20, 21. 1 Sam.
III, 4, 6, 8, 10. partim imperare, & cum au-
toritate aliquid edicere, Esdr. VIII, 21. Jer.
Eee ec 2

XXXVI. 9. significat. Eaque tria connotata emphasis verbi hoc loco constituunt, ut Deum indicet, & clare ac sonore, & diserto nomine, & cum imperio acclamasse Mosen, eumque vocasse. Sociaizat autem hic CLERICVS, quando *Comment. ad b. loc. clamandi verbo addit: organo Angeli.* Qui enim apparerebat in rubo, idem quoque ex rubo clamabat. Cum ergo יהוה & אלהים apparuisse, a Mose perhibetur, frustra ministerium Angeli ingeritur. סנה rubus, *dymetum*, ab exoleta Rad. סנה/ cuius propago superest apud Arabes לְאַשְׁר siccitatem, sterilitatem pati, unde Arabici montis Sinai ortum trahit nomen, vel a rubi copia, qua abundat, vel quod lapides in eo inventi, expressam rubi figuram præferrent, adeo quidem, ut etiam in fragmentis lapidum istorum figuræ rubi apparet, confirmante EPHODAEO, qui testem *אֶת־וְתָמֵן* se jaëtat, apud BVXTORF. in Lex. Hebr. b. v. Descriptionem Filii Dei Mōses ab hoc rubo petit Deuter. XXXIII, 16. ubi שָׂוֹכְנִי סָנָה habitatorem rubi appellat. Non absurde FRANC. MONCAEIVS in *Histor. apportion. cap. III.* non rubum aliquem unicum & solitarium hic notari perhibet, verum rūbetum totum, aut potius fruticetum, rubis, dumis, & id genus stirpibus affinibus, permixtum consertum: quod ex phrasi de medio rubi probat, frutice tam gracili nullum, consideratione aliqua dignum quod sit, si solus spectetur, medium habente. De fruticeto itaque condenso aliquo fuerit intelligendum. Vocab. מְדֻינָה medium, saepè tamen laxiori sensu, in, intra notat, nec præcise centrum, seu medium, ab utroque extremitate æqualiter distans designat, quin & interdum redundat, vel integro sensu e versione exula re potest, observante SAL. GLASSIO *Philotog. Sacr. L. III. Tr. I. can. 38. pag. marg. 149.* Quod hic locum habere censeo. Intra rubum Filius Dei gratiæ præsentiae suæ symbolum reddebat conspicuum, adeoque ex tubo, ex hoc symbolo, proclamabat. Simul

etiam hoc vocabulum falsitatis arguit ARTAPANVM, qui apud EVSEB. de *Præpar. Evang. lib. IX. c. 27.* hanc apparitionem ita factam fuisse tradit, ut repente succensus e terra ignis erumperet, qui, tametsi locus, ab omni ligno, aliaque materia igni pascendo apta, vacuus esset, ardere tamen non desineret. Quo prodigo Mōses, cum exterritus fugeret, voce divinitus immissa admonitus fuerit, ut in Aegyptum expeditione suscepta, Judeos liberaret. &c. Quæcum fide historiæ sacræ non uno modo pugnant.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה & dixit, Mōse, Mōse] Ita nimirum, quid Dominus e rubo proclamaverit, ediscitur. Nomine Mōsen compellat, ut attentum & dicto audientem faciat; nomenque repetit, ut sisteret ille gradum, nec pergeret eundo, donec divina exceperet iussa. Ita nimirum fert genius linguae sanctæ, ut ex Gen. XXII, II. I Sam. III, 10. &c. liquet. CHRISTI SCHOTANVS Biblioth. seu Hist. Sac. V. T. Tom. II. p. 17. de iterata hac Mōsis compellatione ita habet: *in clamat eum Deus suo nomine bis: id ut animum perturbatum confirmaret, ut quidam volunt: potius, ut pro imperio, obsequii necessitatem indicaret: Et ut ad discendum attentior sit, tanquam ad Dei tribunal citatus.* Nomen autem Mōsis, unde dictum sit, & quid notet, nostrum nunc non est persequi, de quo qui plura cupit, audeat ABARBENELEM in Exod. II, 10. fol. יְהֹוָה. (quam ejus dissertationem Latine versam exhibet BVXTORF. fil. Dissertationum ex ABARBENELE versarum sexta, pag. 486.) b. CALOVIVM *Comment. in Gen. Prolegom. p. 108 sq. & Bibl. Illustr. Tom. I. p. 208.* BEYERVM additament. ad SELDENI de Diis Syris p. 20 sq. HVENTIVM *Demonstr. Evang. Propos. IV. c. XIII. §. 4. p. 288.* CLERICVM *Comment. in Exod. II, 10. & Dissert. de Lingua Hebraica §. II.*

qui respondit: en adsum!] est promitudinis, attentionis & obsequii formula, ut Gen

Gen. XXII, II. XXXI, II. Ies. VI, 8. Confer b. GLASS. Philol. lib. III. Tr. V. cap. 15. p. 466sq. IOH. TARNOV. in Cap. LIII. Jesaiae pag. 413. Nec abs re addit RIVETVS in b. I. T. I. Opp. f. 768. indicari hac responsione animum præsentem & imperterritum. Nam cum stu-penda esset visio, e medio ardoris rubi vocem audire, res fuit per se, quæ potuit ter-rem incutere. Pauci sane fuerunt inter sanctos, qui audita Dei voce in visione aliqua, perterriti non fuerint. Itaque necessarium fuit, extraordinario modo Mosen fuisse præparatum a Deo, ut in tali occasione, & tali loco non fuerit expavescitus. Confer Dan. X, 9.

Vers. V. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תָּקַרְבֵּנִי cui dixit (Do-minus:) ne appropinques *huc*] ne proprius ac-cedas. בָּרָךְ appropinquavit, accessit, accessum tam localem, eumque mox amicum, Num. XXXI, 41. mox hostilem Ps. XXVII, 2. Deut. XX, 10. quam mentalem designat, Zeph. III, 2. hic autem simplicem & intransitivam, proprius accedendi, vim habet, quod ex ad-dito adverbio locali בְּלָם *hic*, *huc*, intelligi-tur, ut Ruth. II, 14. שְׁבַע בְּלָם *accede huc*. Nec verba difficultate quadam laborant. De sensu autem queritur: num absolute hæc ap-propinquandi prohibitio capienda sit, ne omnino accederet, sed ibi pedem figeret, ubi nunc consistebat: an conditionate, ut arcea-tur solum ab accessu propiore, donec solvis-set calceamenta, quibus depositis integrum sit, proprius accedere? RIVETVS absolute in-telligendam esse pronunciat denunciationem, ne appropinquaret, nempe proprius, quam tum erat. Voluisse enim Deum, ut sisteret gradum, in eo loco, in quo non tam procul esset, quin videre posset vel audire, id enim ipsi necessarium erat: sed nec tam prope etiam, ut videretur velle scrutari curiosius majestateim. In eundem sensum ABEN ESRA exponit: הַטָּעַם עֲמֹר בָּמְקוֹםךְ וְאֶל הַקָּרְבָּן sensus est: subsiste in

loco tuo, nec accede ad rubum, quia ibi ignis est. CLERICVS inter utramque fluctuat, & in Ver-sione conditionalem expositionem sectatur: ne *huc* ita accedas, sed exue e pedibus calceos, in Commentario absolutam: ne *huc* veneris, sta in eo loco, in quo es, & calceos etiam exue, atque a te abjicio. Nobis adverbium locale additum, rem expedire videtur. הַלְמָם enim locum præsentem, quem quis tenet, ac pede premit, significat, ab הַלְמָם contudit, obtudit, unde MERCIERO dicitur בְּלָם quasi ubi consistit pedis percussio. Istud autem, in sermone ap-parentis Domini, haud dubie locum rubi, quem symbolum divinæ majestatis collustra-bat, non autem locum remotiorem, quem gradu suo tum tenebat Moses, quadam-adhuc intercapedine a rubo sejunetus, designat. Ibi ergo locorum, ubi tum gradum fixerat ad vocem Domini Moses, calceos exuere jube-tur, quia, quo pergeret proprius ad locum apparitionis, eo sanctior sit ipsi censenda re-gio. Ast depositis calceis, non in ipsum quidem dumetum se ingerere, a quo flam-mis & igne prohibebatur, prope tamen ru-bum venire & consistere par erat, ut coram velut, nec de longinquò, cum Deo colloqui, & singula exacte percipere posset. Non ergo a propiore accessu simpliciter, sed hinc a calceato incessu, hinc a dumeto ipso areeba-tur, dum integrum tamen ei esset, haud lon-ge ab illo consistere, & visionem illam comi-nus conspicari.

שְׁלַגְנָעַלְיוֹת בְּשָׁל exue calceamenta tua de pedibus tuis] exuit, extraxit, decus-sit, ejecit, remotionem & avulsionem vi-o-lentam personæ vel rei, e loco suo notat, adeoque de expulsione gentium e sedibus suis Deut. VII, 1, 22. immo & Iudaorum 2 Reg. XVI, 6. de excussione frugum maturarum, v. g. olivarum ab arbore Deut. XXVIII, 40. de excussione ferri a ligno manubrii, in secu-ri Deut. XIX, 5. denique de extractione cal-cei hoc loc. & Jos. V, 15. usurpatur: nec est, Eee ee 3 quam

quam hic requiras, peculiaris quædam emphasis. Porro, a בָּעֵל clausit, observavit, calceavit, est nomen בָּעֵל calcœus, Plural. בָּעִילִים & בָּעִילּוֹת ut Jos. IX, 5. בָּעֵלֶת בְּרוֹת calcei in veterati seu detriti. Ab eadem radice quoque dicitur, & Deut. XXXIII, 25. legitur: בָּרְאַל וְנַחֲשָׁת מִקְעָרָה ferrum & as, calcœus tuus. Vir multæ lectionis ANTON. BYNAEVS de calceis Hebr. lib. I. cap. 6. §. 4 sq. vocem בָּעֵל primo ac proprie soleam notare, ex dupli contendit ratione; 1) ex origine בָּעֵל, quæ pessulo, vel sera claudere significet, unde בָּגָעֵל sera, pessulus fit. Idem quoque verbum vinculo constringere atque calceare notat, quia olim soleæ vinculis circa pedem ligabantur: hinc vocem בָּעֵל pro solea usurpari, quasi vineulum dicas, quod constringit pedem, ut quod in soleis præcipuum est, pedem vinculis constringere, ipso nomine notarent: 2) ex Interpretum expositione; cum apud IOSEPHUS in Legem; & Interpretem Hierosolymitanum, בָּעֵל respondeat voc. סְנָדָלָא סְנָדָל vel quam ipsissimum esse Græcorum vocabulum σανδάλιον, & soleam designare, ex BVXTORFI Lex. Talm. & R. DAV. COHEN DE LARA cohæstet. Vtut vero ad primum Viri docti argumentum regeri possit, idem in calceum quadrare, qui corrigiis ac vinculis suis æque constringitur, ac solea; ad alterum, vocis notionem, apud Chaldæos & Talmudicos, communem tam sandaliis esse, quam calceis, unde LXX quoque pro voce בָּעֵל nunc σανδάλιον legunt, nunc υπόδημα, promiscuum utriusque usum satis ita prodentes: certe ex usu de vocis genuina notione æstimandum venit, quem penes arbitrium, est, & vis & norma loquendi. Vtus vero calceamenti notionem, apud Hebreos, voci בָּעֵל adeo asseruit, ut haud aliam præter hanc norint, qua calceum reddant. Quod enim Jel. III, 18. occurrit voc. סְכָם Plur. עֲכָסִים, quod vernacula Bibliorum versio calceos pretiosos reddit, ornamenta potius muliebria pedum, seu compedes sunt, ut viri

docti in commentariis docuerunt. Si ergo firma sint Viri docti argumenta, quibus adstruere laborat, calceos Hebræorum soleas fuisse, quibus plantarum calces tantum infimæ reguntur, cum cetera propè nuda & terribibus habenis juncta essent, ista quoque vocis notio hoc ipso erit evicta. Sed de re ipsa in Sect. II. videbimus. Nunc tritæ calcei notionis insistamus רְגָל a Rad. רְגָל obtrectavit, calumniatus est, cum in translata & impropria acceptione varie significet, hic primam & propriam pedis notationem retinet, tanquam subiecti, cui calceus ordinarie induitur & adhæret. Particula composita בְּעֵל-super, haud obscure calceum insinuat, cum si solea intelligenda foret, quæ infra pedem plantæ ejus supponitur, potius מִתְחַת dicendum fuisse. Compositæ autem particulæ ea vis est, ut & situm calcei ordinarium, quo pedem ambit, & undecunque superius tegit, & situs hujus mutationem, calceique extractionem de pedibus, involvat.

פִּי הַמִּקְום אֲשֶׁר אָקַח עַזְמָר עַל־זָר אַרְמָת־קָרֵשׁ : *quia locus ille, cui tu insisisti, terra sanctitatis est]* A Rad. סְקָם stare, subsistere, item insurgere, exsurgere, est nomen סְקָם locus, in quo quid subsistit, spaciun, quod tenet & occupat persona vel res, ibi locata; quæ communis ac prima vocis significatio huc ita quadrat, ut proximam totam, circa rubum pariter ac circa Mosen, regionem includat. Quod loco Dei, apud Rabbinos sæpius voc. סְקָם ponatur, quia loca omnia, præsentia, potentia, & providentia suâ complectitur, aliunde constat, nec hue pertinet. Partic. שְׂמָר a Rad. שְׂמָר stetit, persistit, permanit, primam & propriam retinet significationem, & situm Mosis præsentem describit. Qui, ad rubum progrediens, voceque ex rubo edita, ulterius procedere prohibitus, & immotus rei attonitus, gradum sistebat, & immotus stabat, ad vocem acclamantem, rubumque ardentem unice intentus. **אַרְצָה terra, humus,** ab

ab אָרֶם rubuit, item nituit, pulcher fuit, unde quoque dictus est אָרֶם homo, quia ex terra rubicunda primum a Deo formatus est. Quanquam vir πολυμαθέστατος, & Aethiopicæ literaturæ in Germania stator, 108 v. LVDOLFVS in Hist. Aethiop. lib. I. cap. XV. n. 15 sgg. accitis ex lingua Aethiopica subsidiis, evincere allaboret, neque terram, cuius minima sit pars, quæ rubet, neque hominem, a rubedine denominari, sed a perfecta & absoluta elegantia, ceu opus creatoris absolutissimum. Quæ Idem in Commentario in h. loc. no. 107. p. 207 sq. copiosius persequitur, & testimonio Talmudico, ex Baba Mezia confirmat. Vnde quoque BOCHARTVS Rad. אָרֶם de nitore, splendore, & candore expонit, & verba Thr. IV, 7. אָרְמוּ עַזְמָם מִפְנִינִים whence alias verti solent, rubuerunt ossa præ margaritis, ita transfert: lucidiores corpore erant præ margaritis. Velut autem non negaverim, verbum מְאֵן in & cum suis derivatis, notionem pulchritudinis & nitoris habere, quod ex affinibus linguis constat, ita viciūm rubedinis significatio, ex Gen. XXV, 30. Jel. I, 18. &c. in aprico est, ut quæ ex utrisque connotatio in derivatis prævaleat, citra omne dubium nondum satis fuerit demonstratum. שָׁרַךְ autem Terra Sanctitatis, in statu constructo ex genio linguae sacræ eadem vi ac notione dicitur, ac Terra Sancta, vel ut Lev. VI, 20. קֹדֶשׁ locus Sanctus. Radix שָׁרַךְ & קֹדֶשׁ consecratus fuit, sanctus est, & in Pihel קֹדֶשׁ sanctificavit, ad usum sacrum præparavit & segregavit, varia complectitur momenta: sigillatim: 1) ab usu communi, & a reliquis sui similibus segregationem, ut de agno paschali, e grege feligendo, de vasis ad usus sacros dicatis, de primogenitis, & reliquorum sui similiūm censu eximendis, usurpatum: 2) ad usum sacrum ac sublimiorem, mancipationem & destinationem, v. g. in sanctificatione Sabbathi, donariorum & votivorum sacrorum, & cumprimis sacerdotum: 3) peculiarem ad cultum aut servitium Dei

præparationem, velut quando populus Exod. XIX, 10. lustrationibus, pœnitentia & abstinentia sanctificari, h. e. ad rite excipendum Dominum præparari jubetur. Quo referas, quando Joel. II, 15. sanctificari jejunitum, h. e. non modo edici & proclaimari, sed & populus rite ad illud præparari dicitur. Inde nec eodem ubivis sensu, קֹדֶשׁ sanctus & קֹדֶשׁ sanctitas, res consecrata vel sancta, dicitur. Est nimurum sanctitas alia inhærens, quæ vel absoluta est, & numeris omnibus perfecta, qualis in Deo, vel in suo genere talis, ut angelorum & beatarum mentium, ex creatione, confirmatione, ac dono divino, vel inchoata, multumque adhuc imperfecta, quæ hominum piorum est & justificatorum, ut in scholis Theologorum copiosius docetur: alia σχετικὴ ac relativa, quo sensu Κῶνις commune seu profanum, & קֹדֶשׁ sanctum, sibi mutuo opponuntur, habito nimurum respectu, vel ad separationem e communi grege sui similiūm, ut populus Israeliticus, sanctus Exod. XIX, 6. Deut. VII, 7. & sanctitas Dei Psal. CXIV, 2. dicitur, quia divino beneficio, a gentibus aliis delectus & separatus, Deoque mancipatus, & ejus cultui dicatus erat, vel ad destinationem ad usus sacros, prout sacerdotes, vasa sanctuarii &c. hoc elogio maestantur; vel denique ab adjuncto, quod ad loca sacra spectat. Nullus quippe locus ex se, & natura sua sanctus est, sed grata Numinis electione, ad cultum destinatione, vel revelatione. Ista vero omnis vel ordinaria est, in iis scilicet locis, quæ ordinario Dei cultui dicata & consecrata erant, quo paeto Deus Terram Sanctam, in hereditatem populi peculii, sibique ipsi assuerat Zach. II, 12. Levit. XXV, 23. urbem sanctam in sedem cultus sui delegerat Dan. IX, 24. montem sanctum in locum quietis & commemorationis suæ destinaverat Psalm. XV, 1. XLIII, 3. XLVIII, 2. Joel. II, 1. Ezech. XX, 40. Tabernaculum & Templum sanctum in habitaculum suum & domicilium præparaverat Exod. XXVIII, 29, 35. Lev. XVI, 2, 3.

¶ Reg. VI, 16. VII, 50. &c. unde קָרְשׁוּם קָרְשׁוּם sanctum sanctorum axioma suum, nomenque traxit: vel extraordinaria, quando Numen clementissimum, ad certum & breve tempus, visibili quodam praesentiae & gratiae suae signo vel manifestatione, illustriorem locum reddidit, qualis Bethelis Gen. XXVIII, 17. montis Horeb h. l. & illius regionis, in qua ante urbem Jericho princeps exercitus Dei Josua apparebat Jos. V, 15. sanctitas erat. In summam itaque ut contrahamus, quae dicta sunt, sensus verborum hoc redit: hic ipse, quem pedibus calcas, locus, & circumiecta regio vicina, per illum hanc & plane singularem apparitionem & manifestationem divinam, terra sancta redditur, quae attentionem mentisque reverentiam, Domino sese revealanti exhibendam, externis quoque venerationis signis, manifestari cupit. ANDR. MASSIVS ad sequ. loc. Josuae ita haec verba edissebit, quasi diceret Dominus: memineris, te coram Deo ipso stare, iisque, quae & vides, & porro audies, consilium voluntatemque summi Numinis tibi declarari.

Alter, quem hue spectare diximus, locus est Jos. V, 13 sqq. Postquam enim Josua, cum universo populi exercitu, Jordanem miraculo exsiccatum trajecisset, gentem praeputiatam solenni circumcisionis ritu, Deo initiasset, atque nunc in eo esset, ut Jerichuntem, urbem Canaanæ principem, obsidione cingeret, Filius Dei, in ipso rerum gerendarum initio, oblata perquam augusta visione, simul eum & certa fiducia firmare, & ab insolente arrogantia prohibere, demum & docere volebat, non suis viribus, suaque prudentia nitendum ei esse, sed Numinis solum consilio, robore ac virtute. Is ergo cum esset בִּירֵחוֹ in Jerichunte, non certe intra urbem, quæ clausis portis, custodiisque ac praesidio munita, neminem admittebat, sed in agro Jerichuntino, æque ut cap. X, 10. hostes cecidisse legitur Josuæ בַּגְבֻעָן in Gibeone, h. e. in agro Gibeonitico, & oppugnandæ urbi lo-

cum opportunum ivisset forte speculatum, aut alioqui in agro suburbano versaretur, augustæ formæ Heros, strictum manu ensim tenens, vindendum se ipsi obtulit, & nihil tale cogitanti obviam stitit. Insolito hoc spectaculo nihil perterritus, praesentis & infracti animi imperator, audacter ad ipsum pergit, & in haec verba, quæ aut pugnam, aut amicitiam plane decerant, eum compellat: num nosler es, an aduersiorum? Ad quæ armatus populi sui moderator respondet: non, vel neuter sum, quem tu existimas, nec Hebræus, neque Cananæus, immo ne homo quidem, sed ut Princeps exercitus Dei hoc accessi. Tum religione percussus Joshua, in terram venerabundus procidit, religiosumque ipsi exhibens honorem, ejus sibi iussa humillime expedit, dicens vers. 14.

מה אָדָנִי מֶרְכָּבָר אֶל־עֲבוֹדָה quid est, quod Dominus meus loquitur ad servum suum?] Ab inusitata Rad. אָרְן/ quæ ex derivato nomine אָרְן basis, fundamentum, notasse aestimatur susticavit, sustentavit, est אָרוֹן Dominus, quasi sustentator & columen dictus; quod nomen frequentissime in Scripturis, cum Deo, tum hominibus, vel honoris causa, vel dominii & possessionis jure, tributum legitur. Evoluntur Lexica & Concordantiae, quæ conferata manu loca subministrant. Hic ergo, ubi Filius Dei Josuæ se patefecerat, & quocum ipsi colloquium ac res esset, exposuerat, ipse quoque Josua religiosa adorationis ritu jam prosecutus eum fuerat, Domini compellatio haud dubie, & agnitæ a Josua divinae personæ majestatem, & honorem supremo exercitus celestis Duci habitum involvit, humiliisque venerationis ac obsequii symbolum præbet. Huic Domino, apposita perquam σχέσει, se submittit, tanquam עַבְדָּו servum eius. Ab עַבְדָּו servivit, servitutem exegit, servire fecit, item coluit, operatus est &c. descendit עַבְדָּו servus, quod ubi de homine predicator, seu servum Dei, seu servum hominum designat, quin & improprie, demissio-

nis & humilitatis symbolum est 1 Reg. XII, 7. Josua vero Principis exercitus Dei servum se pronunciat, partim ratione cultus, quem fide, amore & adoratione ei deferat, partim ratione officii, quod bella Domini sub hoc imperatore strenue gerendo, se impigre executurum spondebat, partim ratione promissimae voluntatis, ad parendum divinis iussis, partim ratione auxilii & adjutorii divini, quod servus ipse a Domino suo, in subigenda, suisque distribuenda terra promissa, se consecuturum sperabat. Quando vero interrogat: **מַה רֹּאשׁ** **quid loquens est,** seu **quid edicit** Dominus meus? non curiose rimatur arcana Domini consilia, nec ad colloquium Messiam provocat, sed informari se ac institui cupit, in iis, quæ divinis auspiciis agere ipse debet. **רָבֶּךְ** enim, & in Piel. **דָּבָר locutus est,** non simplicem tantum loquelas, sed cum variis interdum connotatis, & hic quidem, **cum imperio,** & **pro auctoritate edicere** notat, prout par est, Principem exercitus supremum imperare. Ita Gen. XII, 4. *migravit Abram ex patria sua;* **כִּי אֲשֶׁר דָּבָר אלְלוֹהִים** **pro eo,** ac **ipsi præceperat Dominus:** idem c. XVII, 23. post acceptum de circumcisione mandatum, mares omnes, qui ipsi erant, eopse circumcidebat die, **כִּי אֲשֶׁר דָּבָר אלְלוֹהִים quemadmodum edixerat ei Deus:** Exod. I, 17. timebant obstetrices Deum, nec faciebant **פְּנֵי אֲשֶׁר דָּבָר אלְלוֹהִים** **quemadmodum præceperat iphi rex Aegypti:** cap. XIX, 8. postquam Moses Israelitis omnia Dei mandata exposuisset, una omnes voce respondebant: **כִּל אֲשֶׁר דָּבָר יְהוָה בְּעֵת** **quicquid præcepit Dominus, faciemus,** conf. Lev. X, 5. Numer. V, 4. 1 Sam. XVI, 4. &c. Eodem sensu Joshua divina sibi expertit iussa, edicat Dominus, quid sibi observandum, agendumve sit, quo demandata rite defungatur provincia, & voluntatem Dei exequatur. Sibi iussa capessere, & promissimum præstare obsequium mandatis ejus constitutum esse, modo ex ipso intelligat, quid fieri velit. Quo sensu alias,

1 Sam. III, 9, 10. *Domini loqui, & servi audire, relative opponuntur.*

וַיֹּאמֶר שָׂרֵצְבָּא וְהַהְהַחְטָע

Tum respondit Princeps exercitus Domini Joscue] Tres sunt radices cognatae, significatu convenientes, **שָׂרֵה שָׂרֵה, & שָׂרֵר principatum tenere vel gerere, de principatu contendere,** unde descendit **שָׂרֵר princeps,** qui cum imperio & auctoritate inter suos versatur, & supra alios eminet. Hinc & Deo tributum legitur, cum primis Messia, qui Dan. VIII, 2. **שָׂרֵה צָבָא הַשָּׁמִים Princeps exercitus calorum,** & hic, Princeps exercitus Domini, salutatur. **צָבָא** enim exercitum, militiam, it. tempus militiae notat, & in Plur. **צָבָאות** nominibus Dei saepissime jungitur, ipsum vero vocab. seorsim ac absolute possum, nomen Dei non constituit; quod contra ORIGENEM ac HIERONYMVM, EVXTORIUS egregie docuit *Dissertat. V. de Nominib. Dei Hebraic.* §. 56 sqq. Duplex autem cum detur, pro diversitate Ecclesiæ militantis & triumphantis, exercitus Dei, vel ipsis testibus Judeis, qui inter exercitus superiores, & exercitus inferiores, solite distingunt; nihil obstat, quo minus de utroque Christo subiecto, ejusque signa sequente, intelligamus: ita tamen ut h. l. potissimum ad exercitum in terris militantem, & cum primis ad Ecclesiam Israeliticam respiciatur. Ita enim Israelitæ olim, exercitus Dei diserte appellabantur Exod. XII, 41. & VII, 4. Vnde ANDR. MASIVS ad vers. præc. com mode *πραεραφεάζει*. Summus populi Dei Imperator, cuius nutu & moderatione istæ, quas traducis, copia reguntur & gubernantur. In quo sanius judicat IOH. CLERICUS, qui hic, æque ac Exod. XXXII, 34. & XXXIII, 14. creatum, & inferioris quidem ordinis aut posttatis Angelum intelligendum esse censet, nec videre se perhibet, cur Angelo, nomine Dei venienti, adorationis honor exhiberi non potuerit, modo ne quasi Deus coleretur.

Fff ff

Vnde

Vnde quoque ab E V S E B I O Hist. Eccles. Lib. I. cap. 2. hunc Principem exercitus Dei τὸν Ἀόγον esse contendente, in diversum discedit. Velut autem Angelum, Israelis ductorem, qui præivit castris, unigenitum Dei Filium, ipsumque τὸν Ἀόγον esse, data opera & copiose evicit e Reformatis D. IOH. IAC. C R A M E R V S Theologie Israelis P. II. Disput. I. in Exod. XXII, 20 sqq. p. 15q. & Disput. IV. in Exod. XXXIII. & XXXIV, 5 sq. p. 247. idque ipsis Judæorum suffragiis ita munivit, ut quid sub veri quadam specie reponi possit, non videam: ita succinctas hujus loci, sed solidas omnino adornavit vindicias b. CALOVIVS Tom. IV. System. Theol. p. 128. & 252. eumque divini exercitus Principem, Filium Dei esse demonstravit, Dominum exercituum, quem omnes angelii, ceu Duci ac Dominum suum venerantur Psal. XCIVII, 7. Hebr. I, 7. Perquam autem absurde, ex his ipsis verbis probare satagit MAIMONIDES in More Nevochim P. II. cap. 42. istud omne, quod hic de Josua narratur, in visione prophetiae ipsi contigisse, quia in fine negotii dicitur, quod fuerit Princeps exercitus Domini. Hoc sane ipsum est, unde contrarium intelligas. Nemo enim, ex creatorum angelorum ordine ac censu, Princeps dici potest universi exercitus Domini, qui sub nullius, præterquam τῷ Ἀόγῳ signis militat. Et falsum omnino est, quod ibidem supponit, ac edocere nititur toto isto Cap. MAIMONIDES, quod quando alicui angelus revera apparuisse vel locutus esse dicitur, istud omne de visione prophetiae intelligendum veniat. Sæpiusque namque Angelum fœderis increatum Mal. III, 1. in V. T. apparuisse, nec in phantasia hominum piorum, sed visibili specie ac schemate indutum oculis ipsorum se exhibuisse ac objecisse, ex curata liquer discussione locorum, quæ tales visiones exponunt. Evidem R. DEVI BEN GERSOM Comment. in b. l. idem cum MAIMONIDE tenet, istud omne in visione prophetica Josuæ ostensum, non autem

revera & actu fuisse gestum, ut hie describatur: sed ex alia longe ratione, quam prolixè huc arcessere & profigare ab instituto nostro est alienum.

Reliqua Textus verba, cum superiori Exodi dicto, exesse convenient, nisi quod illie אַרְמָת קְרֵשׁ הַוֹּא sanctitas est, & qui illic omittitur, hic adjiciatur eventus, his verbis:

עֲשֵׂה יְהוָה כ֏ [sic] יְהוָה am- plissimum faciendi, parandi, acquirendi, cu- randi, aptandi &c. notionem habens, exactam hic relationem involvit, ad præcedens Domini mandatum, & Josuæ obsequium, Domini iustis curate ac impigre respondens, designat. Quod confirmatur adverbio comparativo בְּ addito, quod a Rad. בָּ aptare, formare, di- sponere, derivatum, quando adverbialiter usurpatur, vel præcedenti particula בְּ, כִּי &c. περιστέρας, ἀπόδοσιν reddit, tale, sic, ita, similiter &c. vel absolute positum, ad universam refertur præcedentem narratio- nem. Quod hic loci obtinet, ut sensus sit: quæcunque Dominus juss erat, ea promte ac alacriter ita executus est Josua, ut obsequium, quantum quidem humanæ datum est fragili- tati, hero suo probaret. Complebitur ergo hæc phrasis: 1) Josuæ ad obsequendum prom- tissimam voluntatem, qua nihil moratus, quid ogganniret cœca ratio, nec in ritus demandati causas scrupulose inquirens, ad extrahendos cal- ceos, e vestigio se accinxerit: 2) factum ipsum, ad jussum Imperatoris supremi compositum: 3) junctam externæ actioni reverentiam animi, qua religione visionis motus, humillimum Do- mino præsenti atque conspicuum semet red- denti, cultum exhibuit, 4) seque totum impe- rio supremi exercitus duci mancipavit, ut quæ- cunque posthæc expedienda sibi gerendaque forent, non nisi divino nutu, auspiciis ac vir- tute ageret.

Ita quidem discussis, quæ ad literam Textuum intelligendam faciunt, succedit

SECTIO II. RITVALIS.

**§. I. Moses & Josua calceati, pro more
Iudeorum.**

Mosen & Josuam, ordinarie calceatos inces-
sisse, ex his locis pater, quibus calceos exuere
& deponere, cum nihil tale antea cogitassent,
nec eum in finem calceos induere potuerint,
jubentur. Idque ex recepto apud Judæos mo-
re, quibus Græcorum & Romanorum posthæc
respondit consuetudo, ut passim in communi
vita, calceos induti, egredierentur. Accedit,
quod prior in itinere, posterior præterea in
expeditione bellica versaretur, quæ utraque ra-
tio calceos denuo requirebat. Iter enim fa-
cientes, pedes adversus aspera viarum calceis
muniebant, quod ex Exod. XII, 21. Deut. XXIX, 9.
Jos. IX, 5, 13. patet. Et castra sequentes, sive
expeditionem suscipientes, pedum securitati
calceis æque propriebant, ut ex 1 Reg. II, 5.
ex Jes. V, 27. (ubi exercitus armatus, & calceis
instructus describitur;) & ex cit. Josuæ loco,
intelligitur. Quod enim Scipioni, Catoni,
Germanico, & Phocioni, apud PLVTR-
CHVM & TACITVM, laudi datum est, quod
etiam in castris, retectis pedibus essent, id ad
Hebræorum mores nihil facit, & inter suos
quoque, tanquam insolitum & singulare, fuit
observatum. Sed & in communi vita, quod
dixi, calceorum usus in populo Dei passim ob-
tinuit. Jesaias enim a Deo jubetur, in signum,
quod omnes admirentur, & portentum futuræ
calamitatis, excalceatus incedere cap. XX, 2.
quod neminem in admirationem rapuisse, nisi
novum & insolitum fuisset, pedibus nudis am-
bulare. Et Amosi VI, 8. pauperes pro calce-
mentis suam vendidisse libertatem non legeren-
tur, nisi quotidiano in usu, etiam apud egenos,
fuissent calceamenta: quo etiam facit Sirac.
XLVI, 22. Quin & universus ille ritus, Ruth.
IV, 7. memoratus & perantiquus, ad confirmationem
contraëctus sive in redemptione, sive in
permutatione, ut vir extraheret calceum suum,

daretque alteri, locum habere non potuisset,
nisi calceis promiscue ac ordinarie Hebræi fuis-
sent usi.

**§. II. Judei soleis non incedebant; contra
BYNAEVM.**

Verum aurem hic vellicat supra laudatus
doctissimus BYNAEVS, inficiatus omnino, cal-
ceos gestasse Hebræos, nudas ipsis soleas relin-
quens. Ut fidem sententiæ conciliet, 1) vocab.
Hebræorum נס urgeat, quod aptissime in so-
leam quadrat, a ligando & vinculis constringendo
dictum: 2) promiscuum apud LXX &
Iosephvm, usum vocum, τὸ ὑπόδημα & σαν-
δάλιον: 3) morem perverustum, ad mensam ac-
cubituras, maxime hospitibus, pedes lavare, aut
ad hos usus, aquam præbere Genes. XVIII, 4.
XIX, 2. Luc. VII, 44. cuius moris origo ex so-
leis Hebræorum sit arcessenda. Scilicet, cum
soleis uterentur prisci Hebræi, quæ plantam
pedis solummodo tegerent, cum reliqua pars
nuda esset, & teretibus habenis juncta, fieri vix
potuit, quin pulvere atque luto macularentur
pedes, quos lavare primum officium fuit. Ut
autem speciose ista dicantur, tanti tamen non
sunt, ut in assensum nos rapiant. Vocem quippe נס calceum non minus, quam soleam no-
tare posse, paulo ante observavimus, quod illa,
vi etymologiae suæ, non prolixos lororum nodos,
teretesque requirat habenas, quas ex hypothesi toties inculcat BYNAEVS, sed clausum
quid designet, a נס clausit, quocunque instru-
mento, seu sera, seu pessulo, seu corrigia. Vnde
Jud. III, 23. & 2 Sam. XIII, 18. de clausis &
obseratis foribus, Cant. IV, 12. de horto clauso
legitur; & נס sera est, ubi frustra lora so-
nniaveris & habenas. Calcei ergo cum clau-
dantur corrigia, quæ in proverbium rei vilissimæ,
& exigui admodum pretii, Abrahami jam
ætate abierat, Gen. XIV, 23. & posthæc quoque
in usu erat Jes. V, 27. nulla prorsus necessitas
cogit, quæ soleas, earumque lora evincat. Nec

secus se res habet cum vocabulis ὑπόδηματος & σανδάλιος, quæ promiscue usurpantur, & nunc de soleis, nunc de calcis cavis adhibentur, quod vir doctiss. ipse eod. cap. §. 9 sqq. propugnat, & lectio tam Novi Foederis, quam profanorum Scriptorum confirmat. Nec σανδάλιον seu σανδάλιον præcise soleam notat, quod BYNAEVS contendit, sed teste HESYCHIO, calceamentum muliebre, unde apud LVCIANVM Hercules legitur πάνεσθαι τῷ σανδάλῳ ab Omphale: hinc ad virorum quoque habitum translatum est: & ὑπόδημα, licet ab ὑποδέῳ, subligo, subtus ligo, derivetur, calceamentum tamen æque ac soleam designat, & ὑποδεῖσθαι paria facit cum Hebræorum verbo נָשׁ, calceare se, seu calceari. Nihil ergo hinc solidi ac firmi elicueris, ad evincendas Hebræorum soleas: maxime cum IOSEPHVS & LXX interpres, ad quos provocat BYNAEVS, his vocibus eo uterentur sensu, quo passim suo ævo veniebant, ubi calcei cavi jam in usu erant. Unde si tempus & operam ludere, animus esset, hoc ipsum ex Græcis translatorum vocabulis depromtum argumentum, contra sententiam BYNAEI, eodem vigore intorquere possem, quo ab ipso pro sua hypothesi urgetur. Denique circa rationem tertiam, ex more lavandi pedes, ante epulas, committitur elenchus non causæ ut causæ, si cum philosophis loquamur. Copiose hunc mōrem persequitur, & exemplis ex omni antiquitate, tam sacra quam profana, illustrat IOH. GVL. STVCKIVS *Antiquit. Convivial. L. II. cap. XXXIII.* ejus tamen originem ad soleas, ab Hebræis gestari tantum solitas, nullo indicio refert. Sed duplex fuit causa, cur pedes lavarent accubituri, idque humanitatis officium præstarent hospitibus, cum primis peregre venientibus: altera refectionis, altera munditiei. Cum enim in Asia, totoque Oriente, ex insigni calore pedes dolerent, & æstu inflammarentur iis, qui in aprico incesserant, aut iter fecerant, in refectionis parte habebatur, frigida perluere pedes, itineris labore lassos & calidos, æstumque temperare, ne inter epulandum, dum cibo

reficeretur corpus, & salibus ac festivis colloquis pasceretur animus, dolore vel æstu pedum cruciaretur hospes. Præterea in accumbendi ritu, non abditos sub triclinio pedes habebant, ut nobis moris est, qui ad altiores assidemus mensas, verum expositos, & in propatulo jacentes. Ne ergo vel naufragi moverent cibum capientibus sordidati calcei, vel inquinarent luto aut pulvrey adhærente sive accumbentes, sive ministros, exuebant eos ac seponebant, pedibusque nudis, iisque puris ac bene lotis, quin & interdum unguento delibutis, accumbebant: unde in promtu erat peccatrici Luc. VII, 38. Christi pedes, utpote nudos, lacrymis rigare, & crinibus suis abstergere. Quod de Romanis certe, egregie probatum dedit BEN. BALDVINVS de calceo antiqu. c. ii. edit. Amstel. A. 1667. p. 105 sqq. Tantum itaque abest, ut pedilavii ante mensam consuetudo soleas evincat, ut circa utrumque potius calceamenti genus, tam quod plantam tantum, quam quod integrum muniret pedem, locum habuerit.

§. III. *Judeos calceis usos esse; probatio.*

Quamvis itaque omnem solearum usum Hebræis veteribus denegare nolimus, præter illas tamen, calceos quoque cavos gestasse, qui pedem superius tegerent, firmiter habemus persuasum. Ea quidem nobis non suppetunt, sive ex nummis, sive ex gemmis, sive ex marmoribus & statuis, antiquitatis subsidia, quæ calcei Hebræi figuram, rationem ac modum, plane edoceant, qualia Græcorum ac Romanorum præsto sunt monumenta, cum tot iteratae gentis Judaicae clades, quibus in homines non modo, verum in omnem etiam ipsorum suppellestilem, immo & in memoriam saevitum fuit, illa ætatem ferre, & ad nostra perdurare tempora prohibuerint: res ipsa tamen rationibus haud contempnendis demonstrari posse videtur. Quarum prima ex pervertusta calceorum ad pedem applicatione depromta est. Verbum

שָׁלֵג enim, *extraxit, detraxit, strinxit, propriæ extractionem e theca cava, sive receptaculo, quo undique claudebatur & tegebatur, significat.* Sic adhibetur de gladio, qui e vagina extrahitur. Jud. III, 22. VIII, 10, 20. XX, 2, 15. I Sam. XVII, 51. &c. item, de jaculatori sagittam extrahente e pharetra Job. XX, 25. Hinc קְרַב שָׁלֹוף est gladius evaginatus seu strictus, Num. XXII, 23. Hoc itaque verbum, calceo exuendo appropriatum, extractionem pedis e receptaculo suo, quasi e vagina, hoc est, ex calceo, superiorius ac inferius pedem ambiente & tegente involvit, nec nudas soleas, sed calceos cavos plenosque necessario supponit, ac requirit, quando Ruth. IV, 7. legitur: *mos autem iste erat olim in Israele, in redemtione, & in permutatione, ad confirmandum omnē negotium נֶעֱלָה וּנְסָן שָׁלֵג אִישׁ נֶעֱלָה וּנְסָן לְרֻעָה ut extraheret vir calceum suum, & daret alteri &c.* id quod eodem verbo cognatus Eli-melechi vers. 8. fecisse legitur. Frustra id applicueris ad soleam, cui nec immittitur pes, nec effertur vel extrahitur, sed quæ solutis habenis ultro a planta pedis decidit. Eadem fere vis verbi שָׁלֵג est, quod *extrahere, eruere, exuere, sonat, & sive proprie, sive figurate pro liberatione ex periculis & ærumnis, accipiatur, extractionem tamen ex eo, quod undique cingebat, innuit, v. g. lapidis ex muro;* Levit. XIV, 40, 43. animæ ex mortis fauibus, Ps. CXVI, 8. Hinc קְרַב פְּלִיצָה Plur. פְּלִיצּוֹת exuviae, 2 Sam. II, 21. Jud. XIV, 19. מְחַלְצּוֹת vestes mutatoria Jes. III, 22. Zach. III, 4. Pedem ergo calceo, ex omni parte ambienti, insertum & velut inclusum, *extrahere notat, quando de exuendo calceo Deut. XXV, 9, 10. Jes. XX, 2. usurpatatur; quod denuo de solea commode vix dicere queas. Quæ facili negotio, uberior declarari & pingi posset ratio, nisi sua statim radiaret luce: Alteram Chaldaeorum & Rabbinorum suppeditat explicatio.* Quamvis enim in utroque textu nostro, Targum vocem יְסִי adhibeat, a יְסִי & יְסִי vel סְנוּד lutum, cænum, descendenter, quæ munimen pedis, quo lutum platearum calcamus, calceum quemvis designat, nihil tamen

בית הרגילים domum pedum pro calceo dicere, quia pes in calceo, velut herus in domo sua habitat & com-moratur, quod in soleam nudam plane non quadrat; & Talmudici, ex Chaldaeorum dialecto אֲפָנָה h. e. obstragulum, superiorem partem calcei, per Syncedochen partis, pro calceo integro ponunt, quando Cod. Taanith fol. 12. col. 2. legitur כִּי מִסְיוּמִי אֲפָנָה cum essent induiti calceis &c. quod locum habere omnino nequit, nisi superiorius quoque tectum Hebrææ genti calceum vindices. Chaldaeus itaque Paraphrastes, quando Ruth. IV, 7, 8. pro Hebræo נֶעֱלָה habet נֶרְתִּיק יְד וּפְנִית vaginam vel chirothecam manus sua dexteræ, manifestum quidem in eo committit errorem, quod manum in pedem, calceum in chirothecam, transmutat, cum tamen manui nuspiam, semper autem pedi, quotiescumque occurrit in Scriptura, נֶעֱלָה applicari legatur: in eum tamen errorem, similitudine officii & formæ utriusque, inductus videtur, quod qualis est נֶרְתִּיק vagina, vel theca manibus, talem pedibus præstet calceus, undique scilicet pedem ambiens, & superiorius inferiusque, ut manum chirotheca, tegens & claudens. נֶרְתִּיק enim, BVXTORFIQ in Lex. Targum. interprete, est theca, vagina, arca, res quælibet cui aliquid includitur, calceo cavo, non soleæ designandæ respondens. Tertio provocamus ad I Reg. II, 5. ubi David indignabundus de Joabo memorat, quod Abnerum filium Ner, & Amasam filium Jether occiderit, effuderitque sanguines belli tempore pacis, & posuerit sanguines belli in cingulo suo, quod circa lumbos ejus, וּבְכָלְלֵי עַד אֲשֶׁר בְּגָלוּי in calceo suo, qui in pedibus ejus erat. Conspersisse vult, sanguine occisorum, tam balteum & vestimenta sua, quam calceos pedum, & in utrisque cruenta cædis indicia secum circumfulisse. Pone hic soleas, & nihil vel falsum dixerit David, cum solearum ultra plantam tanta non promineret crepido, quæ maculas sanguinis recipere, & cruentas ostentare posset cædis notas: calceum autem cavum diserte locus evincit, cuius obstragulum, seu Fff ff 3 par-

partem superiorem, sanguis occisorum large perfuderat, iisque maculis sicarium prodiderat. *Quarto urgemuſ Jef. XI, 15.* ubi Deus pollicetur, se ita exſiccaturum Euphratem, *וְהַרְיוֹן בְּנָעָלִים ut calcet eum quilibet calceis,* h. e. ſim- plice & intransitiva ſignificatione, ut calcari cal- ceis & vado tranſiри poſſit, tanquam vel totus, vel maiorem partem exſiccatus. Hujus nec loci eſt, nec instituti, ſenſum vaticinii opeſe eruere & tradere, quem qui cupit, adeat Com- mentatores: nobis nunc ſufficit obſervare, phraſin illam de calceis cavis, non de ſoleis ex- ponere poſſe. Vbi enim exſiccatur flumen, tam grande quidem atque limofum, quale Euphrates, uđum manet ſolum, & paludofa humus, ut ſoleis tranſiри non poſſit, ſicco pede, bene autem calceis cavis, qui pedem muniunt, ne aquis vel ſordibus inquietur. Plura, præfertim ex No- vo Instrumento addere argumen- ta, ſuperſede- mus, cum & haec æquis lectoribus ſatisfac- tura ceneamus, & Christi ac Apostolorum tempora, a Moſis vel Iofue ætate, nimiris grandi tempo- rum intercapedine & hiatu diſjungantur, ut parum ad rem noſtram, quæ ad ultimam ſpe- ñat antiquitatem, facere videantur.

§. IV. *Discalceationis a Deo injuncta ratio- nes, ex mente Judæorum.*

Homines ergo Hebræi, qui calceorum uſui- terant adſueti, quando calceos exuere, & diſcal- ceati conſistere vel incedere jubebantur, pecu- liarem eamque ſonticam ſubeffe oportuit cauſam. Quæ quidem in utroque Textu noſtro in ſanctitate loci ponitur, quæ calceorum ſordes reſpuat, nudosque & pueros requirat pedes. Quicquid eſt iſtius rei, magni nominis apud Hebræos interpres, *DON ISAAC ABARBENEL Comment. in Exod. fol. ל. col. 4.* in meras trans- mutat allegorias, quaſi Deus demandata calcei extraſtione; tam Moſen quam Iofuam docere voluerit, fruſtra utrumque eſſe, cum carnalibus ſuis confiliis & cogitationibus, quas ille de li- beranda & educenda ex Aegypto gente ſua, hic

de capienda urbe Jerichuntis, virtute humana & naturali modo, ſecum volverent; quin im- mo exuendas eſſe & deponendas curas iſtas, quia locus iſte ſanctus, ſeu terra ſancta eſt, h. e. negotium, quod uterque intendat, *עַנְנָן אֶלְיוֹן וּמוֹשָׁגֵח חֹא* eſt opus divinum, & a providentia divina perficiendum. Istud tamen quam coa- ētum, & longe ſit quæſitum, ac ideo a textus historici ſimplicitate alienum, nemini non pa- tet. Paulo exaſtius r. BECHAI in *בַּיָּאוֹר עַל הַתּוֹרָה* fol. ס. col. 1. fin. & 2. pericopam Exo- di exponere gemitis, triplicem copioſe ediffe- rit ſententiam, ita ut juxta ſenſum literalem ad- moneatur Moſes, de exuendis calceis, propter ſanctimoniam loci, & ne leviter vel arroganter attollat caput ſuum coram maſteſtate divina, jux- ta id, quod infra ipſi dicitur Exod. XXIII, 21. porro, ut ſecundum ſenſum miſticum & ſpiri- tualem admoneatur, ut exuat & a ſe deponat *הַחֲמֹרְיוֹת materialia ſeu corporalia*, & quicquid ad animalem pertinet hominem, quo capax fiat prophetiæ, & lumen intellectus conſequatur: demum ſecundum ſenſum Cabbalisticum, ut innuatur, maſteſtatem divinam dupli modo revelari, in igne nigro & in igne albo, eo quod compleſtitur illa tam judicium, quam miſeri- cordiam &c. Præterea hoc pacto Moſi declarari, quod in loco iſto promulganda olim lex fit, ſcripta igne nigro in ſuperficie alba, unde verba illa *אֶרְםָת קְרָשׁ סְמֻכָּה לְקָרְשׁ terram*, que propinquā ſit ſancti- tati, eamque eſſe montem Sinai, de quo ſcrip- tum legitur Psalm. LXVIII, 18. *Dominus in illis, (Deus) Sinai in sanctuario.* Hæc ille, qui licet in ſenſu literali ſat prope accedat ad ſe- pum, in ceteris tamen longius deſtētit. Apud r. SALOMONEM, & r. DAVID. KIMCHIVM, quin & in *Jalkut Schimeoni* fruſtra requires, quæ ad rem noſtram faciant. ~ PHILO Judæus περὶ Φυγάδων p. 370. ab ABARBENELIS com- mentis haud procul abit, prohibitum Moſis ac- cefum interpretatus, ac ſi dixerit Dominus: μὴ πρόσθι τοιάντι διασκέψει, ne accedas ad ta- lem cogitationem, ut rerum cauſas, humano in- tellectu

tellestū eruere & scrutari te posse confidas: περιεργείας γὰς ηὴ φιλοπεγαγμοσύνης μέλονος ἡ πατ' αὐθεωπίνη δύναμιν τὸ ἔχον· nam huic curiositati satagiendi humanae vires non sufficiunt; porro, locus, in quo stas, sanctus est: ποῖος τόπος; ἡ δῆλος ὅτι ὁ αἰτιολογικὸς, ὃν μόνον ταῦς θεάσις αἰνῆται φύσεσιν, αὐθεωπον χάριν νομίσας ιανῶν εἴναι αἰτιολογίας ἐφάντασθαι κ. τ. λ. qualis locus? nimirum ad rationes causarum pertinens, qui tantum divinarum naturarum est, quod Deus neminem mortalem dignetur causarum notitia &c. Pariter Iosephus Αρχαιολογ. Lib. II. cap. XII. rem gestam omnem eo refert, quasi Deus curiositatem Mosis hoc velut symbolo reprimere, & ne ulterius scrutaretur, prohibere voluerit, novum addens, de loci sanctitate commentum, quod mons ille celsissimus, licet pascuis esset commodissimus, herbis utpote optimis & saluberrimis abundans, inaccessus tamen manserit, nunquam ante depastus, διὰ τὸ δόξαν ἔχειν, ἐδιατρίβειν αὐτῷ τὸν Θεὸν, & τολμώνταν ἐμβατένειν εἰς αὐτὸν ποιμένων, quod vulgo persuasum haberent, Dei Numen ibi habitare, unde religio fuerit pastoribus, in illum ascendere. Vnde & Deus, τὸ τε Θάρετος αὐτῷ, τολμήσας παρελθεῖν εἰς χωρίον, εἰς ὁ μηδεὶς αὐθεωπῶν πρότερον αὐτῷ, διὰ τὸ εἴναι Θεῖον, ἐσήμανε, ηὴ συνθέλενεν, τῆς Φλογὸς ὡς πορρωτάτῳ χωρεῖν, ηὴ αἴρεσθαι μὲν οἷς ἐώρακεν, αὐγαθὸν ὄντα ηὴ μεγάλων αὐδῶν ἐκγονον, πολυπεγαγμονεῖν δὲ μηδὲν τέτοις περιστότερον, Εἰ temeritatem ejus reprehendit, qui non sit veritus, locum sacrum, adeoque hominibus hac tenus inaccessum calcare, & consuluit, ut quam longissime a flammis abscederet, & sibimet quidem hac visione satisfaceret, non indignus ea, propter suam ac majorum suorum virtutem, habitus, ceterum ulterius nihil curiose inquireret. FRANC. MONCAEIVS loco supra cit. hanc Iosephi, de sanctitate montis, traditionem sub examen vocans, bene observat, eum proprius Ethnicon sensui & moribus accommodare se voluisse, utpote quibus Grace Antiquitatum suarum Libros peculiariter scriberet. Sic etenim Ethnicos sensisse & locutos fuisse de plerisque

suis montibus & lucis: immo & visa sylva aliqua, situ & vetustate paulo horridiore, & praeter modum opaca, religione fere tactos fuisse, Dei alicujus domicilium esse, coniecturam hinc ducentes: quod veterum Poetarum testimonis confirmat, Iosephus autem additamentum illud ex ipsis sacris literis refellit.

S. V. ex Christianorum Interpretum.

Ita quidem Judæorum Magistri, de discalceatione injuncta, locique sanctitate, & quæ imperii hujus causa sit, commentantur. Christianorum nunc audire juvat sententias, quas incompendium missas, CHRIST. SCHOTANI loc. cit. p. 17. verbis exhibemus: *Quod autem calceamenta exuere jubetur, id varie accipiunt Interpretes.* Nam primo, inferiores affectus subjici debere rationi. Hos scilicet ad terram & terrestria depresso esse. Secundo, mortua opera deponenda esse, quia calceamenta fiunt e pellibus animalium, quamvis Hebrei Mosis calceamenta, quibus in solitudine utebatur pastor, straminea sericea fuisse velint, uti notat D. RIVETVS. Tertio, significari vincula cupiditatum terrenarum, quia calceamenta corrigi vinciuntur. Quarto, argumentorum formulas & syllogismos, quos ratio humana torquet adversus doctrinæ caelestis veritatem. Quinto, quiescendum esse in tractatione rerum caelestium, illique indormiendum. Nam cubitum euntes, calceos deponunt. Sexto, iuri suo eum cedere debere, seque totum Deo tradere, qui ad eum accedit: quemadmodum calcum tradebat, qui cognati uxorem & hereditatem cedebat alteri. Septimo, puritatem animi corporis que requiri in eo, qui Deo appropinquat. Nam calceamentis frides & pulvis inherebescunt. Octavo, quod THEODORETVS etiam de quorundam opinione refert, ίνα γυμνοῖς τοῖς ποσὶν αὐγάστη τὴν γῆν. Ultimo, notari, quod in cultu Mosaico & templo nudis pedibus ministrandum esset. Ipse paulo post mentem suam ita expromit. SCHOTANVS, ut Mosen, pedem nudare; & nudo pede terræ insistere, iussum existinet, ob loci reverentiam

verentiam & Dei. - - Subjectio simul fuit, & summa humilitatis demissio: unde se composuit in eum morem, quo solebant sacra facturi. Verum, sacra facientes, ea quidem tempestate calceos deposuisse nudosque incessisse, nunquam probabit SCHOTANVS. ANDR. MASIVS, Josuam calcementum exuere, nudisque pedibus infistere, jussum tradit, ut ipsius mens religione percellatur, promoteaturque etiam atque etiam presentia majestatis divinae opinione, ac proinde atten-tior sit ad visionem, tanquam rem divinam expen-dendam cogitatione, & secum diligenter pertra-ctandam, tum verba, sicut Dei oracula, penitus percipienda, & ut verissima certissimaque amplectenda; que alioqui vanissimis somniis similia vi-deri, & proinde neglecta excidere facile potuissent. Ita pariter IACOB. SALIANVS Annal. V. T. ad A. O. C. 2543. n. XXXVIII. T. II. p. 35. ad attentionem & venerationem Mosis excitandam, id omne accommodat: monebat ergo, inquiens, Dominus Mosen, ne curiose, aut parum religiose, ad divinum miraculum perscrutandum accederet, sed persuasum haberet, arcanum quidam, ac divinis plenum mysteriis apparari, que summam reverentiam ac venerationem exigerent. Ceteri Pontificii passim, ut ISIDOR. CLARIUS, GVIL. ESTIVS, IOH. MENOCHIVS, IACOB. TIRINVS, mandatum de exuendis calceis ita intelligunt, ut majori veneratione Moses ad illum accederet locum, quem Deus iam sua praesentia sanctificaret: addit quoque TIRINVS, ex Nazianzeno, EPIPHANIO, Nysseno, PRO-COPIO & BERNARDO, moralem aliquam significationem, eum, qui per orationem, vel contem-plationem, vult accedere ad Deum, debere & maxima reverentia id facere, & carnales omnes curas cogitationesque, ac mundi affectus, seponere. Ab his vero, cur in diversum discedat, idoneam satisque praeognantem se reperisse causam, credit DIDACVS DEL CASTILLO ET ARTIGA, de ornatu & vestibus Aaronis, in cap. XXVIII. Exod. vers. 37. illat. 261. p. 433. b. hunc injiciens scrupulum, cur Deus, licet toties post-hæc Mosi apparuisset, nunquam tamen, perinde

ut hic loci, servo suo præcepisse inveniatur, pedes exuere calceis? Hinc urget: si calceamenta deponere, cultus & religionis exhibeat signum, cur idem Deus, cum e rubo loquitur, cultum ei præcepit, & religionem exegit, quam non postulavit, cum in cacumine moysis Sinai Moysi apparere, dignatur? utrobique idem est Deus: ergo idem cultus & veneratio ei debetur? Quare ergo in rubo, majori cultu venerari, quam in monte, desiderat Deus? Quod ipse dubium ita solvit: Quia Deus in medio rubi apparet, di-vinum verbum intra semper Virginis Mariae claustra, cuius erat typus, præsignabat. Ut ergo, quanti Dei Filius sacratissimam matrem faceret, ostenderet; majorem cultum in rubo existens ex-egit, quam in vertice montis, quando legem populo sanciebat: quia rubus typus erat Mariae, & ubi Maria adhuc figurata est præsens, majori reveren-tia venerari vult Deus, quam si ea abesset. In montis vertice, quamvis tonitrua, fulgura, & ignis, Dei majestate tremendum exprimerent; illic tamen Deus erat sine matre. Quid ergo mirum, quod tremendus appareat, & quod ritum deponendi calceos, non intimet in signum venerationis & cultus? at cum in rubo divinitatis fulgeret celsitudo, saltem in typo aderat Maria: me-rito ergo religiosior cultus, ferventior devotio, & sacratior reverentia exigitur. Quia ubi Verbum matris gaudet confortio, majorem petit reveren-tiam, et si in figura, & in umbra mater sit, quam si solus esset. Hæc Complutensis Doctor Theo-logus, Chlamyde Malacitana condecoratus; pri-marius liberalium artium publicus Professor, & S. Theologiae sæpe publicus Regens: tum in alma Abulensi Ecclesia S. Scripturæ Canonicus Magistralis, sanctæ Inquisitionis fidei Censor; tandem Carthaginensis primo, deinde Tru-xillensis Ecclesiæ, in partibus Indiarum, Anti-stites: qui unus inter suos tam fuit oculatus, ut Mosen, ob majorem typi Mariae reverentiam, calceos exuere jussum perspiceret. Sane, quod alii, per calumniam suæ impingi Ecclesiæ, clamitant Pontificii Doctores, ac si pari, cum Deo, vel religiosiori etiam cultu prosequantur Ma-riam,

riam; ejus confessum hic habemus reum. Ni-
mirum, ubi Deo, vel in figura saltem ac in ty-
po, adegit Maria, ibi merito religiosior cultus, fer-
ventior devotio, & sacratior reverentia exigitur,
quam ubi solus apparet. Etsi vero me non
fugit, esse in Patribus, qui rubrum ardenter,
ceu typum ac figuram, ad incarnationem Chri-
sti transtulerint, quæ tamen inde emergit con-
sequentialia: ergo Verbum ibi matris gaudet con-
sortio, & majorem petit reverentiam, quam si so-
lus esset? Num enim tum adfuit τῷ Λόγῳ mater
eius? Non sane ἀντορθοσώπως, quia multis
demum sæculis post, mundum conspexit: sed
nec in figura & umbra, quia isthæc accommoda-
tio typica nullo scripturæ testimonio, nec di-
vina gaudet auctoritate, sed privato tantum ac
proprio doctorum quorundam veterum inge-
nio nittitur, & est *idias ἐπιλύσεως* 2 Pet. I, 20.
Ergo nec aliter τῷ Λόγῳ in ista apparitione ad-
fuit mater ejus in typo & figura, nisi in cere-
bro privatorum doctorum, qui representationem
illam typicam excogitarunt. Quid autem
fiet de discalceatione, Josuæ iisdem fere verbis
demandata, ubi typi Marie nulla subesse potuit
ratio? Hanc enim sub viri armati schemate ad-
umbrari, non nisi absurde dixeris: ast eandem
reverentiæ & cultus testificationem exigit ab eo
Filius Dei. Hinc studio silentio hunc locum,
ex alle parallelum, premit Mariolatra, ne pro-
pria cädere cogatur vineta. Huic nihilominus
tam lubrico fundamento tanta superstruitur
idololatrici cultus moles, ut Mariam vel supra
Dei Filium, benedictum in sæcula, extollant,
vel majorem cultui τῷ Λόγῳ reverentiam &
religionem addant, si vel in umbra Filio suo ad-
fuerit Maria, quam ubi ille est solus. Judicent
hinc, quibus Dei honos, & reverentia oraculo-
rum Scripturæ, Jes. XLII, 8. XLVIII, II. Phi-
lipp. II, 9, 10, II. curæ cordique est: nos autem
in orbitam redeamus.

§. VI. ex nostra sententia.

Ex variis ipsis, tam Judæorum, quam Chris-
tianorum sententiis liquet, in enucleando dis-

calceationis imperatæ ritu, geminam doctores
iniisse viam, literalem aliam, quæ verbis Textus
pressius inheret, aliam mysticam, qua, ex de-
mandato actu, intelligendum aliquod sive my-
sterium, sive monitum esse, edocerent. Quid autem obstat, quo minus utramque jungamus,
& Mosen æque ac Josuam, calceos exuere juf-
sum dicamus, *primo*, ut cum reverentia & ani-
mi humilitate, non tanquam ad naturale quod-
dam spectaculum, sed ut ad Deum, sibi mani-
festatum & loquentem, accedere discerent, lo-
cumque propter hanc patefactionem divinam,
& quoad illa duraret, sanctum reputarent, qui
externis symbolis conspicuum ac perceptibile
redderet Numen, nec mente profana vel osci-
tante, sed animo ad etatulum & venerationem
Numinis composito, velit adiri. Ante nimirum,
quam compellaretur ex igne Moses, nihil
ille cogitabat divini, sed igne elementari forte
correptum autumnans dumetum, suo indulgebat
ingenio, cumque miraculi quid subesse suspi-
cetur, suæ solum satisfacere curiositatì stude-
bat. Pariter Josua heroem conspicatus arma-
tum, sibique tantum non imminentem, ultra
humanam sortem eum non estimabat; sed in-
trepide accedens, quærensque, quibus ille par-
tibus sit addictus, hostiumne, an Israelitarum?
vel dextram jungere, vel manus cum illo con-
serere instituit. Nunc autem divinitus uterque
admonitus, aliati induit mentem, & cogitatio-
nibus ad præsens Numen conversis, cum san-
cto adstat horrore, Deum cogitans ignem esse
consumentem, quem nemo mortalium prælio
vincat; cum humili obsequii promitudine, vo-
canti Hero & Imperatori ad nutum se sistens
paratum; cum religiosa denique attentione, qua
jussa & sermones Domini recte percipere nite-
batur. Hæc prima est & simplicissima ratio,
ex historiæ circumstantiis, & mandati divini
verbis, ultrò elucens. Secundo docebantur
hoc ritu, toti a Deo pendere, nec suæ quicquam
dare sapientiæ, fortitudini, aut rerum geren-
darum peritiæ, verum ita se tradere Domino,
ut qui mancipati, non aliud cuperent, institue-
rent,

DISCALCEATIO RELIGIOSA IN LOCO SACRO.

rent, cogitarent vel agerent, quam quod ex ore Dei haurientes, edocerentur. Hoc scite non nulli eliciunt ex eo, quod, qui olim juri suo renunciabant, idque cedebant alteri, perantiquo ritu calcei exuri, alterique traditi, testatum facerent, per Ruth. IV, 7. Hoc itaque mando, tam Mosi, quam Iosua, significasse Dominum, ut jure suo velut cedant, & semet ipsos abnegent, totosque divinæ voluntati & vocatio- ni permittant. Satis erudite, sed vereor, quod æque satis tuto. De forensi enim ritu illo demonstrari solide nequit, vel ista ætate, ante *μορθιαν* eum jam obtinuisse, vel si apud alias forte locum habuerit gentes, Mosi sic de eo constitisse, ut hanc Dei mentem ex hoc symbo- lo statim assequeretur. Potius ira statuo, cum insignia prorsus molimina utrique essent suscepienda, humanis consiliis æque ac viribus longe superiora, Deus statim in limine rerum gerendarum, hoc velut specimine, docere ipsos voluisse, quomodo obsequii tantum gloriam sibi relietam censere deberent, cum talem ipsis imperaret ritum, cui ante non adfueri, & cuius causas vix alias modo perspicerent, nisi divinam præsentiam & voluntatem. Huic morem gerere ipsos oportebat, *γέρεν προστατιθεσθαι τοις κακοῖς οὐκ αἴματι*, neque scrupulosius in ratio- nes inquirere; unde cognoscerent, eadem obsequii & subjugandæ rationis promptitudine ac sinceritate, in tantis negotiis gerendis, quæ mox Deus ipsis demandaturus erat, fore ver- sandum, satis habentibus, si de divina constaret voluntate & assentia, quicquid demum humanae videretur rationi. Quicquid enim istius est mandati, non ad præsens modo apparitionis my- sterium, sed & ad insecuram spectasse existi- mo voacionem & functionem, in qua perpe- tum primæ istris revelationis divinae, ipsos me- minisse decebat. Hæc plana sunt & simplicia, quæ facili negotio assequi poterant tunc tem- poris Moses & Iosua, cum ceteræ discalceatio- nis demandatae rationes, quas comminiscuntur Interpretes, duuimaviris istis in mentem vix po- tuerint venire. Qualis est, quando v. g. sv-

DAS in voce ὑπόδημα, sensu allegorico notari ait τὸ στρεψικόν Φρέσνης τῷ ἰδίᾳ Θελήματος, carna- lem sensum proprie voluntatis, atque in hanc sententiam textum Exodi illustrat: quando BERNHARDVS Sermon. de Virgine Deipara, in Apoc. XII. signum magnum &c. Tom. II. Opp. fol. 124 b. sensu spirituali ita exponit, qui velit sa- cra mysteria rimari, debere prius cunctis se ter- renarum & carnalium curarum desideriis exue- re: merito quidem, inquiens, admiraris, Moses sancte, & curiosius desideras intueri: verumta- men sole calceamenta de pedibus tuis, & involu- cra pone carnalium cogitationum, si accedere con- cupiscis: in qua sententiam alias complures Patrum interpretationes cumulat MARTE DEL RIO Adagial. Sacr. V. T. n. LX. p. 55.: quando THEODORETVS Quest. 6. in Jof. Tom. I. Opp. f. 200. Josuam hoc mandatum accepisse perhibet, ut vera esse crederet promissa Domini, sibi facta: quemadmodum fui cum Mose, etiam ero tecum, τάττε χόλου, ὃν ἡκόστεν ἐκεῖνος, οὔτες ηγή- γτος, ἵνα θαρσαλεύτερος γένηται, ὡς τῆς αὐτῆς ἀξίας τετυχόντως, propterea, que audierat Moses, audit & iuste, ut confidentior evadat, velut can- dem dignitatem affectus: demum, quando ex recentioribus, ANDR. RIVETVS Comment. in Exod. loc. cit. istud omne ex more illustrat Veterum, quo mancipia, seu servi ad herum suum accidentes, nudis pedibus incedebant, ut testa- rentur subjectionem suam, reverentiam & timorem, unde sit, quod nudare pedes, signum fit servitutis & reverentiae; voluisse ergo Deum, Mosen ad se accendentem, induere animum hu- milem, & ad omnia Domini vocantis mandata paratum: & quæ aliae id genus sunt explicatio- nes, satis ingenii, at veritatis parum complexæ.

§. VII. Discalceatio Sacerdotum Hebreorum in Templo.

In ceteris discalceationis hujus, a Deo injun-
ctæ, causis, hanc etiam vult esse THEODORE-
TVS, ut in ritum perennem cultus Levitici &
in exemplum abiret futurorum Sacerdotum.
Ita

Ita nimicum ille quest. VII. in Exod. T. I. Opp. f. 79. προπαιδεύεται, πῶς χεὶ, τὰς ιερέας ἐν τῇ σκηνῇ λειτουργεῖν· γυμνοῖς γάρ κακοῖς ποσὶ τὰς λειτουργίας ἐπετέλεσν, καὶ τὰς θυσίας· prædictum hoc mandato divino, qua ratione oporteat Sacerdotes in tabernaculo deservire. Nudis enim pedibus illi ministeria divina peragebant, & sacrificia. Inde questio emergit ardua & anceps: an pedibus nudis, ministerio sacro, in tabernaculo & templo functi fuerint Sacerdotes, nec ne? Quam citra hæsitationem affirmat TIRINVS, quando Comment. in Exod. c. l. hinc verisimiliter, inquit, mos ille ad Judæos, aliasque gentes emanavit, pedes excalecandi in ingressu Tempoli. Quod de Sacerdotibus Judæorum certo constat, ex cap. XXX. & XL. Exodi. Idem confidenter ex TIRINO exscribit DIDACVS DE L CASTILLO loc. cit. p. 473. n. 4. Ex recentioribus Papistarum doctribus idem, sed ampliori cum eruditio apparatu, confirmat BERNH. LAMY lib. VII. de templo Hierosolym. Sect. III. p. 1119. Et Hebreorum quidem Magistri omnino tueruntur, Sacerdotes nudis pedibus super pavimento stetisse, & sacris operatos fuisse, adeo quidem, ut si quis inter ministrandum, vel super vestem aliquam, aut aliud instrumentum, quod casu ibi jacebat, aut super bestiam, aut super agnum, immo vel super pedes socii, forte constitisset, totum sacrificium eapropter illegitimum censeretur. Hinc cum eveniret, ut viscerum doloribus, ex algore pedum, crebro laborarent Sacerdotes, peculiarem habebant ממון חזהים Prefectum agrotorum, seu Medicum, qui valetudinis ipsorum ageret curam. Testimonia ex Talmudis Cod. Sebbachim, & MAIMONIDE, in asserti utriusque fidem, protulit mira vir industriae IOH. BRAVNIVS de vestitu Sacerd. Hebr. lib. I. cap. III. §. 3. pag. 44 fqq. quæ hoc transcribere merito supersedemus. Idemque e Reformatis tenent, quotquot Judæorum hic sestantur auctoritatem, laudatus BRAVNIVS, BYNAEVS de calc. Hebr. Lib. II. cap. 3. §. 2 fqq. p. 171. MELCH. LEYDEKKERVS de republ. Hebreor. Lib. X. cap. III. §. IV. pag. 591. a. & alii.

Nec contemnendis plane utuntur rationibus, calceos Sacerdotibus denegantes, ita ut in eorum sententiam pedibus ire, nec nos defugiamus. I.) enim, ubi vestes Sacerdotum Hebreorum memorantur in scripturis, Exod. XXVIII. & XXXIX. altum de calceis est silentium. Non me præterit, in rebus facti & historicis, a silentio Scripturæ firma non duci argumenta. At secus se habet, in præceptis & mandatis divinis, ubi præcise verbo Domini inhærendum, neque quicquam illi vel addendum est, vel detrahendum Deut. IV. 2. quod circa universum cultus Levitici apparatus, adeoque & circa vestitum Sacerdotum, locum habere nullus dubito, per Exod. XXXIX. 43. Si enim calceatos Deus voluisset Sacerdotes, pedum munimenta, æque ac feminalia, commemorasset. Nec tacuisse illa Moses, ad icona seu typum, in monte sibi visum, componere singula iussus Exod. XXV. 40. si tale quid monstratum sibi meminisset. Hinc, juxta Hebreorum disciplinam, וְחַדְרָם redundans vestibus fuerit Sacerdos, irritumque reddiderit ministerium suum, si calceis induitus, præter legis præscriptum, illud obiūset. II.) pedilavium Sacerdotibus imperatum, idem evincere videtur. Eum enim in finem mare æneum in atrio sanctuarii repositum Exod. XXX. 19. 20. memoratur, ut Aaron & filii ejus manus suas ac pedes suos lavent, quando ingressuri sunt tabernaculum conventus, ne moriantur: vel quando accessuri sunt ad altare ministrandum, ut offerant thymiana Domino. Si calceati incessissent, nec opus pedilavio, nec metus fuisse, ne inquinarent Sanctum. Sufficeret enim, mundos habuisse pedes, cum tegumentis eos munirent, & calceos probe absteruisse, aut bene perpurgatos servasse. Nudi quippe pedes, non calcei lavantur aquis. Verum, quia mactantes victimas, facile conspergebantur pedes sanguine, aut in atrio discursantes, nudis pedibus sordes colligebant, lege Deus cavit, ne αὐτοῖς χρέοι καὶ ποσὶ ad se appropinquarent. Velut itaque nudos lavabant pedes, non rectos, manibusque nudis peragebant ministerium sacrum, sic αὐτοῖς

πόδητοι quoque obambulabant in tabernaculo & templo. Quod ex eo quoque firmatur, quod Talmudici Cod. *Middoth* cap. I. §. 6. peculiare memorant Conclave in templo, בּוֹת הַמּוֹקֵר *Focarium* dictum, quo Sacerdotes, contra frigus hybernum, nudos solabantur pedes. *Ab ar- dendo nomen habet hec structura*, doctissimus ad h. l. glossatur CONSTANTINVS L' EMPEREVR p. 22. שְׁמָרוֹת רְוִיקִים כְּהַרְמִיר quod ibi perpetuo lignorum strues arderet: idque in usum Sacerdotum, quo paratum semper haberent ignem, quandoquidem discalceatis pedibus in loco sancto versari tenebantur. Accedit III.) constans totius antiquitatis Judaicæ suffragium, quæ uno ore ἀνυπόδησίαν Sacerdotum in templo affirmat, & in rebus & quæstionibus ritualibus, non est omnino nihil. Testimonia vide a BRAVNIO & BYNAEO collecta, suisque digesta locis. Derivant autem hunc ritum ex utroque Textu nostro: non quasi Deus mandato, de exuendis calceis, Mosi & Iosuæ dato, idem Sacerdotum institutum sanxerit, quæ THEODORETI mens fuit, sed argumento מְקֻל וְחוֹמֶר a minori ad majus ducto, inde elicientes. Si enim ista loca, in quibus stabant Moses & Iosua, sancta fuerunt, ob præsentiam Dei, ad breve saltem tempus, & uno vel altero solum documento manifestata, quid non de tabernaculo & templo dicendum, ubi Deus sedem velut suam & domicilium fixerat, & gratiosam præsentiam ac majestatem suam augustiori longe modo manifestaverat? Jussus ergo Moses calceos extrahere, ob loci sanctitatem, in eandem humilitatis ac reverentia significationem facile pertraxit Sacerdotes. Vide Gemaram Babylon. *Beracoth* cap. IX. fol. 62. b. Hinc in antiquissimo commentario רבָה שְׁמוֹת seu *glossa magna in Exod. sub fin. Par. 2.* regula generalis hinc struitur כל מקומ שחשכינה נגלוֹת אֲסֹר בְּנֵעֶלֶת הַסְּנֶר omnis locus, in quo divina maiestas se patefecit, prohibet usum sandalii vel calcei, idque quia Mosi & Iosuæ dictum est של נעלך & additur: וכן הכהנים לא שמשו במקרא אלא יוחפים Et sic sacerdotes non ministrant in templo, nisi dis-

calceati. Atque ista quidem sufficere posse arbitror, ad evincendum ἀνυπόδησίας sacerdotalis in templo ritum, cum quæ a BRAVNIO §. XI. p. 60. additur ratio: discalceatum incedere apud Hebraeos, signum fuisse humilitatis & abjectissimi animi coram Deo, unde totus populus discalceatus comparebat coram Domino, diebus jejunii, cum primis magno illo Expiationum Feste, five יום הַכְפּוּרִים וּמִא dicto: non tam ab eruditione, quam a pondere, & concludendi nervo destituatur, & vix in topicis locum habere possit argumentis. Pari enim valore hinc confeceris, vestitu etiam sordido, cilicio & sacco Sacerdotibus fuisse utendum, quia is penitentium & humilium coram Deo habitus erat: cum tamen ministros suos, maxime Pontificem, splendide ornatos cuperet Deus.

Discalceatio Judeorum omnium in Atriis.

Verum non est, ut his diutius immoremur. Istud tamen silentio prætermittendum non est, Talmudistas ulterius progressos, nefas pronunciasse, si quis unquam, quisquis ille fuerit, munito pede pavimentum premeret Atriorum. Scita eorum in Cod. *Beracoth* & *Jevammot* leguntur, citata BRAVNIO §. 4. pag. 47. quæ in compendium ita misit MAIMONIDES: לא יכנס אדם להר הבית במקלו או במנעל שברגלו או באפנרותו ובמעות הצורו נemo in montem templi veniat cum baculo, aut calceamentis pedum, neque cum mantica, aut pecuniis linteo involutis; *Hilcoh* בית הבכורה cap. 7.

§. VIII. A GVSSETII objectionibus vindicata.

Ast hic interpellat IACOB. GVSSETIVS, haud obscurum inter Philologos nomen, Commentar. Ling. Hebraic. voc. לְשָׁן pag. 861. C. discalceationem five Sacerdotibus, five Israelitis ceteris, in Templo observatam fuisse negans. Rationes quidem pro calceorum usu nullas plane allegat, satis habens, eorum destruxisse

struxisse argumenta, qui ἀνυποδοτίκες tueruntur. Hinc a) eam ex textibus nostris perperam colligi tradit ideo, quod hic ea locorum sanctitas designetur, qua Filius Dei Deus ibi præsentiam personæ suæ fistebat, ut cum servo suo ore ad os loqueretur. Tale quid, pergit, non convenit tabernaculo vel templo, ejusve atris, ubi mera umbra & typus erat prærogativa præ aliis locis. Quare incepit Rabbini, eorumque nimis creduli lectores, hinc dedicunt, pedes nudandos fuisse in templo, tum a Sacerdote, tum a Laico. Qui vero minus conveniret tabernaculo, ubi pariter Filius Dei, Deus, præsentiam personæ suæ fistebat, ut cum servo suo, ore ad os loqueretur? Num latere potuit GVSSETIVM, quod toties pñtōs asseritur, ut ex Lev. I, I. Num. I, I. XII, 5. XIV, 10. Deut. XXXI, 15. &c. patet? Et annon ordinarie in tabernaculo sua edebat oracula Dominus ex propitiatorio, tanquam e folio majestatis suæ? Annon fistebat in templo Salomonis præsentiam suam, cum impleret gloria Domini universam ædem? I Reg. VIII, 10. II. Quin amplior tabernaculi & templi sanctitas, præ sanctitate locorum, ubi Deus semel tantum apparuit, facile intelligitur ex eo, quod utrumque templum, tam portatile, quam fixum, memoriae nominis sui consecrasset, ubi descensum ad populum, eique benedictionem largiturum, pollicitus fuerat Exod. XX, 24. ubi se dem velut fixerat, ut habitaret, ubi constans & perpetuum super propitiatorio symbolum præsentiae suæ exhibebat, ubi non uni Mosi vel Iosephæ, sed accessuris omnibus præsentem se fistebat. Vnde quoque utrumque, operoso & solenni ritu, inaugurarī & consecrari voluit, quæ omnia, de illis apparitionum singularium locis, frustra affirmaveris. Ad alterum illud, ex silentio Scripturæ, argumentum β) regerit: at primo, nihil ergo ad Laicos hoc spectat. Nec sane de Israelitis, sed de Sacerdotibus & Levitis sermo est, quando discalceatio ex hoc silentio demonstratur. Deinde ad rem quod attinet, si calceos non requisiuit, ait, etiam non vetuit: liberi manent igitur, ut iis qui vellet, uteatur aut abstine-

ret. Porro supponendum est, calceatos fuisse alibi Sacerdotes: nam Iraelitæ vulgo calceati erant. Jam vero id Deus non prohibet in sacris, relinquit ergo eis calceos suos. Silentium enim est pro consensu, & nihil mutat in statu rerum. Enimvero, quis nervus argumenti hujus, a silentio legis petiti, & quæ vis concludendi sit, supra docuimus §. præced.: unde liquet, Deum non liberum reliquisse calceorum usum Sacerdotibus, quibus exacte præscripserat, qualia vestimenta induere, & quibus carere deberent, cum ministerio fungerentur sacro, quando calceos filuit. Pluribus enim vestibus, aut aliis Sacerdotes, in officiis sui partibus obeundis, non utebantur, quam Deus jussérat. Omnino autem inepta est illa GVSSETII illatio, a vestitu Sacerdotum communi ad sacrum instituta. MATMONIDES enim Hilcōb cap. X. Sacerdotes extra ministerium, vestitos incessuisse innuit instar Laicorum. Discriben itaque inter vestes Sacerdotum sacras & vulgares didicisse poterat ex laudati BRAVNII Lib. II. de vest. Sacerdot. Hebr. cap. XXV. ubi vir doctissimus, statim §. I. p. 842. infit: *Ad ministerium tantum in templo soli Sacerdotes vestibus sacris aてbantur, non alibi, nec alio tempore. Domi forisque, in Synedrio, in consiliis, & ubique locorum extra templum, incedebant vestibus vulgaribus, cum Summus tum reliqui Pontifices, unusquisque pro libitu suo & pro opibus, ut a reliquis hominibus discerni neutquam potuerint.* Inde factum est, ut etiam Paulus Apostolus, Pontificem Maximum non noverit Act. cap. XXIII. quod ex vestibus, a reliquis judicibus, discerni non potuerit. Idem etiam innuit Ezech. XLII, 14. & XLIV, 17, 18, 19. ubi expresse mandatur, ut Sacerdotes finito ministerio, cum vellent exire ad populum, vestes ibi relinquenter, & vulgaribus vestirentur. Quod, nonnullis interjectis, ex IOSEPHO etiam demonstrat, Sacerdotes τὴν ἵσχεα ἐσθῆτα solum adhibuisse in liturgia seu ministerio sacro, extra vero illud ἐσθῆτον idiomati, vestibus plebejis usos fuisse, perhibente. Hinc etiam vestes sacras in templo asservatas fuisse, cap. XXIV.

§. 10 sqq. BRAVNIVS copiose edisserit, & vestiarium templi §. 13. pag. 837. describit. Quæ haud parum impingere GYSETIVM edocent, quando Sacerdotes calceatos fuisse perhibet in templo, quod ita incederent, in vita communis & extra templum. Denique, quod argutatur ille, silentium non esse pro consensu, in rebus præcepti, ex eo liquet, quod præceptis nihil addendum, nihil detrahendum, toties diserte insculcat scriptura. Tandem etiam γ) traditio nem Rabbinorum, de morbis viscerum, quos ex pavimenti frigore sibi sèpius contraxerint nudipedes Sacerdotes, falsitatis postulare nullus erubescit. Id enim, quod Oseas cap. VI, 6. ait, Deum velle misericordiam, & non sacrificium, semper verum fuit: Θ, ut ex eo Christus Matth. XII, 7. potuit probare jus, vellendi spicas ab esuriente, die Sabbathi, eadem facilitate inde colligimus, licuisse necessaria ad sanitatem vestimenta sumere. Heic, sodes, hyensis rigores cogita. Bella profecto ratio, facta historica eludendi, si legalia iis opponas dicta Scripturæ. Hoc argumento pariter negaveris, Davide in urgente fame ac inopia, panes propositionis, lege sibi interdictos, poposcisse & manducasse, quod tamen historicus ficeret 1 Sam. XXI, 6. & Christus ipse, testantur, quia seilicet contra legem. At enim vero plura sunt, quæ hic castigari merentur. Factum enim discipulorum, spicas vellentium & comedentium, extraordinarium erat & singulare, quod Christus excusat: quid vero hoc, ad ordinarium & solennem vel calceorum usum, vel diu nobis ritum in templo? Nec omnino ex oraculo Prophetico Osee, Salvator, jus vellendi spicas ab esuriente, demonstrat, sed discipulorum fami consulentium factum quidem, alio extraordinario ejusmodi exemplo, quod de Davide modo allegavimus, excusat ac tuetur, & utroque docet, necessitatem ad legem non adstringi: verba Prophetæ autem procacitati Pharisæorum, in condemnandis insolentibus discipulis, opponit, ut loci docet inspectio. Fidem præterea Mischnicarum traditionum, ex templo adhuc stantis ætate ac disciplina promanantium,

simplice ac mera negatione evertere, nunquam valebit GYSETIVS, ut ut Gemaricos Doctores, ætate multo sequiores, fabulas aniles adspersisse complures non negaverim. His vero accensandam esse traditionem illam, de Sacerdotum morbis, & constituto illis Medico, quatenus Mischna Cod. שקלין cap. V. ad nos propagavit, rationibus validis adstruxisse oportebat GYSETIVM, si fidem ille, negans factum, impetrare cupiat, contra Judæorum Magistros, id affirmantes. Et omnino misericordiae opus erat, iuxta Os. VI, 6. Medieum præficere Sacerdotibus, qui valetudinis ipsorum curam ageret, cum gravi per quam ministerio illi defungentur. Porro, contra hyemis rigores paratum erat remedium, בונה המזקה cuius paulo ante mentionem fecimus. Sed ista sufficiunt, cum quæ sit ratiocinationis GYSETIANÆ imbecillitas, satis sit in aprico. Quas denique ineptias prodidit PLVARCHVS lib. IV. Symposium, habitum Summi Pontificis apud Hebreos ad modum sacrificulorum Bacchi componens, eique κοδρεγης, crepidas, seu cothurnos tribuens, dudum a BRAVNIO lib. I. cap. III. §. 4. & 13. p. 67. & a BYNAEO lib. II. cap. III. §. 6. p. 178. copiose fuit monitus & profligatum, ut in iis repetendis non censeam opus esse prolixitate.

§. IX. Κανονικὰ Gentilium, Hæreticorum, Pontificiorum.

Supereft, ut de ιωνογηλίᾳ, cum Gentilium, tum religiosorum in Papatu, aliorumque, qui de Ecclesia censerit voluerunt, pauca subjiciamus. Jam inter Pythagoræ symbola, apud IAMBlichum de vita Pythag. symb. 3. locum habet illud: διυνόδητος Θεός, οὗ προσώπου, discalceatus sacrificia & adora. Virgines Vestales Romæ nudis pedibus sacrificasse, ex FLORI lib. I. cap. 13. intelligitur: quod & matronas Romanas, ad ædem Vestæ tendentes observasse, OVIDIUS lib. IV. Fastor. testatur. Diana porro sacra nudis pedibus peracta, memorat SOLINVS Polyhistor. cap. XVII. Idem & Græcis sèpius factum,

factum, ex CALLIMACHO hym. in Cererem VI,
125. & VALERIO FLACCO lib. II. discimus. Camprimis spectant. *huc Nudipedalia Sacra*, festum apud Græcos, Romanos & Barbaros receptum, quo ad obtinendam a Numinibus opem, nudis pedibus incedere oportebat. Quod TERTULLIANVS Apologet. cap. LX. Gentilibus ira exprobat: Denique, cum ab imbribus astiva hiberna suspendunt, & annus in cura est, quidam quotidie pasti, statimque pransuri, balneis & cauponis, & lupanaribus operati, Aquilicia Jovi immolatis, Nudipedalia populo denunciatis. Quorum quidem multiplicem ac varium usum, BALDVINVS de calceo ant. cap. XXIII. p. 224. copiose edisserit, originem autem a Judæis arcessendam esse negat SAM. PITISCVS Lex. Antiquit. Roman. b. v. T. II. p. 282. Sic hodiendum apud Turcas crimen esse, morte piandum, si quis calceato pede intraverit Moscheas, GEORG. DOYSA Itin. Constantinop. p. 36. aliquae itinerarium scriptores referunt. Pariter Brachmanes, apud Indos, Pagoda, i. e. templo aut delubra Deorum suorum, nisi detractis calceis, non ingredi, ob sanctitatem, testis est ROGERIVS lib. II. de Braminum ritibus & religione cap. 10.

Ecclesiam turbasse olim Hæreticos, mordicus huic superstitioni adhærentes, perhibet AVGUSTINVS de hæref. ad QuodvultDeum, Tom. VI. Opp. f. 27. n. 68. Est alia hæresis, nudis pedibus semper ambulantium; eo quod Dominus dixerit ad Moysen vel ad Josue: solve calciamentum de pedibus tuis. Et quod Prophetæ Jesaias nudis pedibus jussus fuerit ambulare. Inde ergo hæresis est, quia non propter corporis afflictionem sic ambulauit, sed quia testimonia taliter intelligunt. Qui forte iidem cum illis sunt hæreticis, quos PHILASTRIVS Hæref. LXXX. in eandem prorsus sententiam describit & allegat. Sic etiam de Aegyptiis Monachis refert CASSIANVS lib. de hab. Monach. cap. 40. hoc factum Mosis in exemplar, sancte sibi imitandum, delegisse. Idem legatus Christianorum Aethiopum, apud DAMIANVM A GOES, de patriis moribus testatur:

Nobis non datur potestas adeundi templum, nisi nudis pedibus, neque nobis licet in ipso ridere, loqui, obambulare, quia templo similia sunt monti Sinai, ubi Dominus dixit Moysi: solve calceamentum.

Denique huc referenda est Monachorum in Papatu superstitione, qui nudis pedibus fastu calcantes, altero fastu turgent, & opinione meriti singularis, Deum sibi debitorem imaginantur. In quos decantatum illud dudum cusum fuit epigramma: *Cordula nodosa, pes nudus, cappa dolosa, Hæc tria nudipedes ducunt ad tartara fratres.* Quos ex merito, hoc nomine perstringit RIVETVS in cit. loc. Exod. T. I. Opp. f. 769. Attamen HIERON. SOPRANES in Davide digress. I. cap. V. §. 3. sub fin. p. 380. haric suorum superstitionem probat, quod nudis pedibus, religionis causa, veri Dei cultores incedant in publicis supplicationibus, & exemplo illustrat S. Caroli Borromæi, qui, cum pestis Mediolani grassaretur, indicta sæpe publica supplicatione, nudis ipse pedibus incedebat, & alii plures ad pastoris exemplum. Verum probe observavit, & ex domesticis Pontificiorum testimoniis evicit insignis Theologus, NICOL. HVNNIUS Apostaf. Eccles. Rom. §. 342. n. I. p. 349. rursusque §. 349. p. 356. & §. 736. p. 735. ex more Ethnico, pessimoque veterum hæreticorum exemplo arcessivisse, & in sua transutilus sacra Papistas, ut partim ad averruncanda pericula & mala, partim in deletionem peccatorum, & acquisitionem sanctitatis, nudis pedibus incidentis.

S. X. contra CLERICVM asserta:

Restat, ut ad extremum tueamur, quod diximus, ex κακοδηλίᾳ exemplorum sacrorum, quæ tractavimus, hoc institutum promanasse ad Gentiles. Dudum hoc observavit IUSTINVS MARTYR, qui in Apolog. II. circa fin. p. 95. τὸ ὑπόλυτοθαῖ, inquit, ἐπιβαίνοντας τοῖς ιεροῖς, ηγή τοῖς ἀντοῖς τὰς θερησκέυοντας κελεύεσθαι ὑπὸ τῶν ιερατεύοντων, ἐκ τῶν συμβάντων Μωσεῖ, τῷ εἰημενῷ

μένω προφήτη μαθόντες οἱ Δαίμονες ἐμιμήσαντο,
quod fana eorum ingredientes calcos deponunt, &
cultores eoruendem idem facere, sacerdotes jubent,
per imitationem ejus, quod Moysi Prophete, quem
diximus, acciderat, instituerunt demones. Indi-
gne hoc dictum fert, & improbat vir celeberr.
IOH. CLERICVS Comment. in loc. cit. Exod. p. 24.
Mosenque more Aegyptio calcos exuisse, per-
suasum nobis cupit. *Hunc ergo mori*, ait, *non a*
Mose instituto, sed dudum recepto, sese hic adtem-
peravit Deus, quod & sapius alias fecit. Ac sa-
ne, ut Moysi, Aegyptiis moribus adfuento, reveren-
tia major injiceretur, maxima signa externa re-
verentie huic loco exhibere cum oportuit. Rur-
susque, paucis interjectis, pergit: *nec mibi cre-*
dibile fit, Deum, qui est, ut loquitur Christus,
spiritus, corporeos ejusmodi ritus unquam non
modo instituturum, sed ne probaturum quidem
institutos fuisse, nisi infirmitati hominum se accom-
modare voluisse, & erga eos more humano agere.
Certe ubi primum magis sapere homines cœperunt,
temporibus Messiae, eos omnes abrogavit. Ista
quidem ex MARSHAMI & SPENCERI hypo-
thesi, alias quoque viro docto adamatae, pro-
pullulasse palam est, quam data opera complures
confutarunt. Nos satis habemus obser-
vasse, 1) nullam hic locum habere potuisse
συγκατάβασιν, ubi non Mosis ingenio vel con-
suetudini adtemperat se Deus, sed novam ei
cerimoniam imperat. Nec enim Moses more
Aegyptiaco calcos ultro extrahit, sed nihil tale
cogitans aut molitus, extrahere a Deo jubetur.
Nimis perspicue ex verbis ipsis elucet, manda-
tum Dei eadem complecti, non nudum assen-
sum, vel accommodationem Numinis ad insti-
tutum quoddam humanum. Expendatur sal-

tem utriusque loci colloquium, & sole clarus
elucescat, quod diximus. Gratis præterea 2)
asseritur, dudum receptum fuisse hunc morem.
Quin immo a moribus ac institutis Aegyptio-
rum alienum id erat, discalceatum venerari
Deos. Sacerdotes enim apud Aegyptios *ὑπο-*
δύναται βύθισα, calcos papyraceos gestasse, te-
statur HERODOTVS lib. II. cap. VII. Phœnicum
autem mystas, lineos habuisse, ex HERODIANI
lib. V. cap. XIII. constat. Rursus APPIANVS de
bello civili lib. V. diserte affirmat, Alexandrinis
sacerdotibus *ὑπόδημα λευκὸν, calcos albos fuisse,*
ἥτις λαζῆς Φανετίου, quos Phœcias appellant:
de quibus uberioris commentatum lege BALDVI-
NVM de calceo ant. cap. XIV. pag. 188 sqq. Ut
frustra sit, qui discalceptionis religiose ritum
ab Aegyptiis arcessit. Denique 3) corporeos
ejusmodi ritus instituisse Deum, non ut infir-
mitati hominum se accommodaret, verum ut
sub externa ejusmodi παραγωγᾳ spiritualium
mysteriorum typos ac umbras exhiberet, Epi-
stola ad Hebræos ad oculum demonstrat. Eos-
que temporibus Messiae non ideo abrogavit,
quia tum primum magis sapere homines in
spiritualibus & divinis cœperunt, sed quia corpore
& substantia exhibita, vel adveniente, par-
erat, cessare umbram Col. II, 17. Hebr. X, 1.
Ut taceam 4) non ritum perennem ac duratu-
rum, hoe præcepto Mosis vel Josuæ dato, Deum
sancire, vel apud hos homines dudum receptum,
ratihabere tamen & adoptare voluisse, verum
pro præsentis tantummodo temporis ratione
utrique injungere, quid factu sit opus. Nos
autem gradum hic sisticimus, gratias Deo laudes-
que decernentes perennes!

IV.

DISSERTATIO

DE SYNAGOGA CVM HONORE
SEPVLTA*.

Procēdium, de nomine Synagogæ, & ratione
instituti.

Varium ac amplius *Synagogæ* nomen, postquam a civilibus ad cœtus sacerdos, e foro castrisve ad Ecclesiam translatum est, magnum ex frequenti in divinis literis usu, hausit splendorem. Non enim Græcis tantum LXX Interpretibus admodum existimatum fuit conveniens, quo, præter profanos, sacros in primis & ad religionem spectantes, denotarent conventus; uti ex Lev. IV, 13. VIII, 4. Num. XX, 10. &c. videre est: sed augustissimo quoque Novi Instrumenti Auctori non indignum fuit visum, quod in Canonicæ auctoritatis fastigium, cœbra Christi & Apostolorum usurpatione, evèniretur. Atque tum quidem primo in nativa significatione sua sanctam designat & ad cultum Numinis convocatam concionem, Act. XIII, 43. Mox ad locum relatum, templo notat & fana, quibus tum sacris operabantur, tum literas trahebant Hebræorum Magistri. Vid. Matth. IV, 23. VI, 25. Act. VI, 9. XIII, 42. XVIII, 7. &c. Qua quidem ratione si accipiatur Synagoga, hanc admittere distinctionem bene multis creditur, quod alia superior שְׁנִיתָה vel ἑκτήνιον salutata, precibus maxime & sacris obeunt-

dis fuerit dicata: inferior altera vel ἀναγορεῖσθαι dicta, humanitati ac philosophiae domicilium præbuerit, ut ex Mass. Schabbas fol. 3. col. 1. Hierosol. probat SAVBERTVS in Palestra Th. Philol. p. 378. In suspenso hic hæret LIGHTFOOTVS, loco mox citando, annon superior Synagoga pro Synedrio sit habenda? nemini tamen, quantum memini, nec ipse sibi, persuadere id potuit. In eo autem non constare sibi videtur HOTTINGER. in Enn. quando cap. V. Comp. Theol. Jud. sect. 2. in Synagoga dicit & preces & præconium verbi & catechizationem & συγχρήσεις amicas institui consueville ab eruditis, quibus promiscue aditus patuerit; statim vero Sect. 3. Synagogis proxime coniunctas fuisse docet Phrontisteria publica, Scholas & Academias; ubi enim diebus five festis, five profestis, sacra in Synagogis peracta fuerint, ad Scholas properatum fuisse. Verum enim vero grande hic sententiarum divertium deprehendo, quod vel doctissimos viros in transversum egit, ut alii quandam inter hæc duo differentiam agnoverint; utramque alii pro eodem venditaverint loco. Cum enim προσευχῶν distincta a Synagogis subinde tam in Scriptura, Act. XVI, 13. 16. quam PHILONE & IOSEPHO mentio fiat; non defuerunt, qui illas sacris peragendis, has vero addi-

* Propter argumenti affinitatem, bene cupientis suisu Amici, subiectore adhuc liceat dissertationem, in Academia Altorfina a me conscriptam, & sub moderamine consummati Theologi, & præceptoris mei venerandi, CHRISTOPHORI SONNTAGII, publice pro rostris, d. 22 Febr. A. 1700. discussam & defensam, de *Synagoga cum honore sepulta*. Hanc si refingere, limare, & ubi opus erat, locupletare, ut animus erat, instituisse, verendum erat, ne alius plane, ac diversus ab hoc, prodiret labor. Talem ergo exhibeo, qualis primo lucem adspexit, Lectorem Benevolum, qua pars est humanitate, rogans, ut juvenilem lucubrationem pro ætatis ratione æstimet, æqui bonique consulat, & conatus faveat, si minus respondeat expectationi.

addiscendis bonis literis destinatas fuisse autu-
marent. Ita Ioh. DRVSIVS existimat *Annot. in
loc. cit. Act. & Præteritor. lib. V. p. 183.* & DAN.
HEINSIVS *Exerc. Sacr. p. 305.* Contra vero,
cum communis utrique descriptio, idemque ut
plurimum assignetur usus, secus visum fuit vi-
ris laudem ultra invidiamque positis, HVG. GRO-
TIO *Annotationes in loc. cit. Act. & ad Matth. IV, 33.*
& HERM. CONRINGIO *Antiqu. Acad. p. 124.* ut
& τῷ πνέῳ ΒΥΤΟΡΦΙΟ, ut ex descriptione
Synagogæ in *Lex. Talmud. fol. 1055.* appareat.
Hac alii dissensione moti, anticipites hærent, &
cum in re ambigua non habeant, quo se ver-
tant, ἐπέχειν malunt, quam alterutri sententia
nomen dare; quod facit magnus VALESIVS
Annotationes Euseb. pag. 27. & IOS. SCALIGER in
Fragmentis operi de Emend. Temp. annexis p. 25.
quanquam posterior in priorem propensior sen-
tentiam videatur. Scripturas si consulumus, pa-
rum certe discriminis inter utramque observa-
mus; siquidem & in Proseuchis & in Synago-
gis tam orasse, Matth. VI, 5. quam ad institu-
tionem in divina humanaque sapientia conflu-
xisse homines, Matth. IV, 23. Luc. IV, 16 sqq.
Act. XVI, 13, 14. evincunt. Verum inter haec
summa eruditæ orbis nomina, ob ingenii pariter
tenuitatem ac ætaris verecundiam non nostrum,
tantas componere literæ. Ceterum peculiari dis-
sertatione hanc quæstionem excusit, & a negan-
tium partibus haud infeliciter stetit BALTH.
STOLBERG. *de Proseuchis Judæor. Vitemb. 1687.*
Quæ vero alias circa Synagogam notari meren-
tur, in compendio exhibit LIGHTFOOT. Hor.
Hebr. ad Matth. IV, 23. pag. 247. Non autem
ædem tantum Synagogam nuncuparunt veteres,
sed ad totam simul Judaicam Ecclesiæ, a Novi
Test. populo eam discernentes, id nominis
transtulerant. Quam in sententiam ita HIE-
RONYMVS: *Salvator noster, inquit, Sororis ejus*
(scil. Ecclesiæ) *est filius; id est, Synagoga.* Due
quippe Sorores sunt, Ecclesia & Synagoga. *Sal-*
vator ergo, ut diximus, filius Synagogæ sororis,
vir ecclesiæ, sponsus ecclesiæ, fratreuus est sponsus
sua: *Homil. II. Origen. in Cantic.* Hanc itaque

cum sustinet significationem, totam exterioris
cultus faciem exprimit, & sub matronæ habitu
ac forma, ad Scripturæ genium & phrasin, si-
stitur; ita tamén, ut pro diversitatis suæ ratio-
ne, variam quasi experta fortunam, mox de-
sponsata Deo, mox repudiata; jam decumbens,
jam plane mortua, tumuloque audiat condenda.
Sic scilicet, dum ab adulterinis idololatriæ se
continens complexibus, puram verbi doctrinam
& illibatos servabat cultus, virginis legitur
appellatione a Deo cohonestata Jes. XXXVII, 22.
XLVII, 1. Jerem. XVIII, 13. Amos V, 2. Quin
immo ea plane dignatione ac loco illam habuit
benignissimum Numen, ut Christi, cuius tot in
sacrificiis typos & umbras exhibebat, sanguine
mundatam connubiali sibi fœdere jungeret, Of.
II, 19. & sponsæ titulo insigniret, Jes. LXI, 10.
LXII, 5. Vid. Cant. Canticor. & Psalm. XLV.
per tot. ejusque se profiteretur maritum Jes.
LIV, 5. Of. II, 7, 16. Sed enim, ubi a marito
nefarie discedens, hinc impia & scelerata vita,
hinc idololatria & hæresi, tanquam gravissimo
se adulterii crimine contaminaret, & adultera
& repudiata, justoque Dei judicio rejecta Ezech.
XVI, 15 sq. 32 sq. 38. immo συνάγων τῇ Σατα-
νᾷ Apoc. II, 9. appellatur. Egregie declarat
ista HIERONYMVS Epist. ad Ruffin. Quod au-
tem, inquiens, adultere & meretrices Synagoga
& Ecclesia dicantur in Scripturis, nulla dubitatio
est; & hoc prima fronte videtur esse blasphemum.
Ceterum si recurramus ad Prophetas, Osee scilicet,
qui accepit uxorem fornicariam, & generat filios
fornicationis, & deinde adulteram; & ad Eze-
chielem, qui Hierusalem, quasi meretricem, ar-
guit, quod secuta sit amatores suos, & divarica-
verit omni transiunti pedes, lupanarque in loco
celebri extruxerit: animadvertisimus, Christum
ideo venisse, ut meretrices donaret matrimonio,
& de duobus gregibus unum ovile faceret, medio-
que pariete destructo, in easdem caulas oves prius
morbidas congregaret. Et rursus Comment. in
Jes. L, 1. ubi Prophetæ verba commoda peri-
phrasi illustrans, Deum ad Judæorum populum
ita loquentem inducit: *Putatis mea duritia*
matrem

matrem vestram, terrenam Hierusalem esse proje-
ctam, & quod ego mentis rigore dederim ei libel-
lum repudii, & non potius, quod verum est, in-
telligitis, illam suo a me vitio recessisse? Vnde
adulteram matrem vestram ultra tenere non potuit;
sed volentem abire permisi. Præter hæc vero
alia se adhuc ratio offert, cui suum acceptum
ferre repudium tenetur. Licet enim nulla ma-
trimoniales tabulas transgressione violasset; um-
bris tamen ac figuris involuta, ad ea saltem tem-
pora pertingebat, quibus clara exhibiti corporis
species obscuras typorum nebulas solveret; &
imaginum tolleret usum, quarum ipsa jam præ-
sto esset substantia, juxta Hebr. VIII, 5, 6, 13.
X, 1. Col. II, 17. Hinc adeo factum est, ut, ad-
veniente in carne Christo, aboleretur Synagoga, destrueretur tabernaculum, ac medium discin-
deretur velum. Vnde istæ prognatae formulæ
sunt, quibus diem obiisse, bustoque concreden-
dam Synagogam sancti Patres dicebant. Huc
spectant, quæ AVGVSTINVS habet Epist. XIX.
ad HIÉRON. cap. 2. p. 74. ubi inter alia: *Jam
anim, inquit, cum venisset fides, que prius illis
observationibus (Legum puta Ceremonialium)
prænunciata, post mortem & resurrectionem Do-
mini revelata est, amiserant tanquam vitam officii
sūt.* Et ista TERTVELIANI l. III. contra Mar-
cion. cap. 23: *Vbi tunc filia Sion derelinquenda,
que nulla hodie est? Vbi civitates exirende, que
jam in tumulis?* Ne vero contumeliose eadem
post fata quasi haberetur, sed & ab hæreticorum
prohiberetur calumniis, & in honore ejus esset
memoria; efferti quidem, sed honorifice & re-
ligiose sub Novi Test. auspicia debuisse docent.
Ita quippe pergit cit. loc. AVGVSTINVS: *Verun-
tamen, sicut defuncta corpora necessariorum officiis
deducenda erant quoddammodo ad sepulturam;*
*nec similate, sed religiose? non autem deferenda
continuo, vel inimicorum obtrectationibus, tan-
quam canum morsibus projicienda.* Proinde nunc,
quisquis Christianorum, quamvis sit ex Judæis,
similiter ea celebrare voluerit, tanquam sopitos ci-
nueres eruens, non erit pius deductor, vel bajulus

corporis; sed impius sepultura violator. Et paulo
post eod. cap. pag. 76. cum illa dixisset, quæ si-
gnificationis gratia præcepta sunt, ut circum-
cisio & cetera, revelatione gratiæ latius inno-
tescente necesse fuisse aboliri, eo quod justifi-
care neminem potuerint; subjungit: *Non tamen
ideo fuerant, tanquam diabolica gentium sacrile-
gia fugienda; etiam, cum ipsa gratia jam cooperat
revelari, que umbris talibus fuerat prænunciata:*
*sed permittenda paulum, eis maxime, qui ex illo
populo, cui data sunt, venerant.* Postea vero,
tanquam cum honore sepulta sunt, a Christianis
omnibus irreparabiliter deserenda. Vnde phra-
sin mutuatus Cardinalis BONA: *In Christiana Ec-
clesia sensim magis magisque separationem a Ju-
dæis factam fuisse, pronunciat, donec Synagoga
honorifice sepulta fuerit. Rer. Liturg. lib. I. cap. 20.*
Quibus pie admodum ac erudite docetur, quis
Synagogæ primis N. T. temporibus usus, quæ
moderatio Christianorum fuerit, qua & infir-
miorum vitare offensionem, & calumnias ma-
leferiorum hominum retundere allaborarint.
Hanc itaque liberam & a necessitatibus opinione
remotam ceremoniarum legis Leviticæ usurpa-
tionem, quam honestæ sepultura nomine appellat
AVGVSTINVS, paulo altius repetere & sub
examen vocare hac dissertatione constituimus:
non quod id nostris tribuamus viribus, ut tanto
nos labori pares existimemus; sed ut pietatem
iis probemus, quorum nobis auctoritate stan-
dum, & animo linguaque faventibus conatum.
Omnem vero totius operis ἐγγραφαν ita partici-
mur, ut Sectione Priore, honorificam quarundam
ceremoniarum Synagogicarum, per adventum
Christi abrogatarum, v. g. Circumcisionis, Na-
siræatus, Sabbathi, Paschatos usurpationem: Se-
ctione Posteriore honorificam aliarum quoque
ceremoniarum, v. g. abstinentiæ a suffocato
& sanguine, periocharum Biblicalarum præ-
lectionis, oblationum, jejunii, ædificationis tem-
plorum, enceniorum &c. in Apostolico aliis-
que factam conciliis sanctionem, liberam retentionem
& quoddammodo adhuc superstitem imi-
nationem. *Hbb bb 2.*

tationem expendamus. Divinum autem supplices veneramur Numen, ut orsis tantum ope-

ris successus prosperos quam clementissime concedat.

SECTIO I.

DE LIBERA CERIMONIARVM QVARVNDAM IVDAICA- RVM, PER ADVENTVM CHRISTI ABROGATARVM, v. c. CIR- CVMCISIONIS, NASIRAEATVS, SABBATHI ET PASCHA- TOS VSVRPATIONE.

S. I. Libera ceremon. Jud. usurpatio tem- pore N. T.

Inter alia, quæ Novum a Vet. T. distinguunt, diversitat̄ momenta, haud postremum occupat locum, quod adumbrativam ceremoniarum Leviticarum observationem Christus, infirma illa mundi elementa morte sua abolens, sustulit, & tanquam melioris testamenti mediator, præstantioris cultus ipse & minister extitit & auctor. Hebr. VII, 22. VIII, 5, 6. Hinc adeo, quanta cum religione sectari eas antea, ceu necessarias & adhibere conveniebat; tanto postea studio fugienda erant, utope non inutiles modo, sed illicitæ omnino & plane mortiferæ: maxime si cum opinione meriti conjungerentur. Graviter proinde eo nomine intonat Apostolus Col. II, 20 sq. *si mortui estis cum Christo ab elementis mundi, quid quasi viventes in mundo dogmata facitis?* Ne tangas, neque gustes, neque contrebites, que sunt omnia in corruptionem abusu juxta mandata & doctrinas hominum. Conf. Gal. IV, 9. Cujus vestigiis insistens AVGSTINVS, HIERONYMO ὁὐόψιος, aperte profitetur: *Proinde sicut tu e contrario loqueris & licet reclamante, sicut scribis, mundo libera voce pronuncias: ceremonias Judeorum & perniciosas esse & mortiferas Christianis;* & quicunque eas observaverit, *sive ex Judeis, sive ex gentibus, eum in barathrum Diaboli devolutum:* Ita ego hanc vocem tuam omnino confirmo, & addo: *Quicunque eas observaverit, sive ex Judeis, sive ex gentibus, non solun veraciter, verum etiam simulare, eum in barathrum*

Diaboli devolutum. Epist. ad HIERON. supra cit. Nihilo tamen secius primis N. T. temporibus, quibus adhucdum nec scandalum ex iis nascebatur infirmis, nec perversa hæreticorum vafrities libertate Christiana in velamen nequitiae abutebatur, sub adiaphorias specie libere easdem adhibebant doctores, vel certe tolerabant. Cum enim Apostoli id sibi datum negotii scirent, ut plantara a Christo Ecclesiæ pomaria firmarent, ampliusque protraherent; divino hanc libertatem consilio sunt tutati, ut partim omnem cultus Levitici cessasse necessitatem pariter ac usum, passim inculcarent, partim ubi e re Ecclesiæ esse videbatur, libere eundem in ceterorum ædificationem usurparent. Non quasi minus recte in hoc doctrinæ capite sibi constarent, & aliud scriptis ederent, oreque proferrent, aliud in praxi servarent: sed ut proximo placentes in bonum, in ædificationem Rom. XV, 2. infirmitati neophytorum ex Israele, quibus offendiculum ex omnimodo ejus neglectu, vel etiam contemtu non poterat non oboriri, se accommodarent; berie gnari, *omnia sibi licere, sed non prodeſſ omnia,* & potestatem quidem nactos se esse a Domino, verum eis oīnodouν, ηγ̄ εἰς εἰς καρδιας. 2 Cor. XIII, 10. Vnde Paulus, quando de adiaphororum usu loquitur, suo hanc συντάξιον exemplo confirmat: *Quamvis liber sim ab omnibus, omnibus me ipsum servum feci, ut plures lucrificiam.* Vnde factus sum Judeis, quasi Judeus, ut Judeos lucrifacerem; Iis, qui sub lege sunt, quasi sub lege essem &c. Iis, qui exleges sunt, exlex &c. Factus sum infirmis, quasi infirmus,

mus, ut infirmos lucrifacerem. Omnibus factus sum omnia, ut omnino aliquos salvos facherem. 1 Cor. IX, 19 - 22. Præclara ejus rei testimonia Acta exhibent Apostolica, quorum aliqua paulo curatus expendere, præsentis ratio fert instituti: ita tamen, ne brevitatis, quos constituiimus, limites excedantur.

§. II. (a) Circumcisio.

Primo quidem loco memoranda nobis venit *Circumcisio*, quam præclaris de benedicto semine præmissionibus munitam, Deus cum Abraham fœdus pangens, ipsi posterisque demandavit. Gen. XVII, 1-14. Nihil hic moramur *IVLIANVM*, qui apud *CYRILLVM T. VI*. p. 354. Αἴρεσθαι, ἵστασθαι, ἰακώθ, ὄντες χαλδαῖοι, γένες ιερῶν καὶ θεογυμνῶν περιτομὴν ἔμαθον, Αἰγυπτίοις ἐπιχειροθέντες, Patriarchas inter Aegyptios versatos circumcidendi ritum ab iisdem didicisse tradit. Nec a Ioh. SPENCERO lib. I. de Legib. Hebr. aut MARSHAMO, Equite Anglo, in *Caxone Chronicō*, idem nobis persuaderi patimur; refutatio hoc nomine utroque a SAM. BASNAGO in *Exercitat. Historico-Critic.* ad BARRONII *Annales*, quas *Acta Erudit.* recensent A. 1692. mens. Apr. p. 155 sqq. Clarius nobis divina institutio est, quam ut ritus hujus originem profanam aut gentilem suspicemur. Hæc enim, præterquam *quod sigillum esset justitiae fidei* Rom. IV, ii. & Judæos, qui propterera peculiariter appellantur circumcision, a gentibus, quæ præputium dicuntur, Rom. III, 30. distingueret: efficax in primis medium erat atque organum receptionis in fœdus Dei, regenerationis atque salutis; nec adeo ordinarie, citra æternæ beatitudinis dispendium, juxta illud: *incircumcisus excinditor*, Gen. XVII, 14. a quoquam temere negligenda. Quæ enim *BELLARMINVS* contra circumcisionis efficaciam debilaterat, operose confutata & explosa vide a. b. GERHARDO *Locor. Theol. XXI. §. 65 sqq.* At vero, postquam N. T. auspicia nova sibi poscerent gratiæ sigilla, & baptismus, *ceu περιτομὴ κείσθαι αἰξ-*

ετοίητος in circumcisionis vicem locumque succederet Col. II, II. antiquata utique illa & abrogata est, cum *ubi præteriorunt vetera, omnia facta sunt nova*, 2 Cor. V, 17. Hinc est, quod Paulus ad Galatas: *Ecce ego, inquit, dico vobis, quod si circumcidamini, Christus vobis nihil profuturus sit*, cap. V, 2. &c. Vana proinde minusque tuta esse refugia, quo Judæi eeterique, circumcisionis perpetuitatem asserentes, se recipiunt, GERHARDVS edocet *Loc. Theol. XXII. §. 21. p. 528.* & PFEIFER. *Dub. vex. p. 718.* Reætius omnino saniusque, uti de Sacramentis in genere, sic præcipue de Circumcisione, postquam de ejusdem sub V. T. necessitate loquutus fuisset, edisserit AVGUSTINVS *Epist. CCIII. ad Maximin. Donatistam* p. 870. *Hoc Sacramentum ipse Dominus, quamvis evacuaverit crucifixus; tamen natus accepit.* Non enim signacula illa damnata sunt; sed succendentibus opportunitibus decesserunt. Nam sicut circumcisionem abstulit Domini primus adventus: sic baptismum auferet secundus adventus.

§. III. Diversa circumcisionis Judeor. ratio, tempore diverso.

Quanquam autem hac ratione lex Mosis jam mortua erat, & ceremonialium, quæ typum Christi gerebant, vis adventante corpore deserat: nondum tamen erat mortifera; adeoque observari a Judeis poterat, modo non sub opinione necessitatis urgeretur, inquit nervose CALOV. *Bibl. Illustrat. ad Act. XXI, 19.* Triplicem ergo pro temporum diversitate rationem obtinet circumcision; utpote quæ sub V. T. necessaria; in Novo exortis Pseudapostolis, uti & hodie, noxia; sub initium autem Nov. Testam. inter adiaphora relata, ad tempus libere retinebatur; ita tamen, ut *circumcisio nihil esset*, & *præputium nihil esset*, sed *observatio mandatorum Dei* 1 Corinth. VII, 19. Non ergo mirum, Paulum, cum Lystram & Derben delatus, Timotheum Græco satum patre offendisset, Christianorumque cœtui adscriptum, itineris comitem

delegisset, ad se receptum circumcidisse: additur enim ratio, διὰ τὸς ἰσδαίς τὸς ὄντας εὐτοῖς τέποις ἐκένοις Act. XVI, 3. ne scilicet Judæi, in quorum conversione utilem ipsius operam Paulus sibi pollicebatur, consuetudine commercio-que ejus abstinerent, quem noverant incircumcisum. Hinc Apostolus, ne a consueto Judæis more, cum scandalō certissime juxta vers. 3. orituro descisceret, hunc Synagogæ habuit honorem, ut ad evitandam infirmorum offendicu-mi, in usum ac ædificationem Ecclesiæ, libere & sine ulla necessitatibus opinione vel specie Timotheum circumcidideret. Idque pie sane atque circumspete: non tamen ea propter maiore statim in his rebus dijudicandis lumine perfusus, quam ceteri Apostoli; quo nomine merito CALOVIO vapulat GROTIUS; cum licet Petrus non recto hic pede incesserit, quando conversatione eum Ethnicis in Judæorum gratiam abstinuit Gal. II, 11. talis tamen in conversatione error lumini Apostolico in rebus fidei & dogmatibus circa adiaphora nihil derogaret; uti ex Apostolorum Θεοφορίᾳ 2 Petr. I, 21. Matth. X, 19. Joh. XIV, 13. & Concilio Apostolico Act. XV. patet. Idem tamen Paulus haud ita multo post, cum falsi ingressi erant fratres, κατασκοπῆσαι Christianam libertatem, & servitui legum ceremonialium liberam Christi gentem καταδελωσασθαι; dum Titi necessariam proclamarent circumcisionem: ne ad momentum cessit τὴν ὑποταγὴν, ac si ipsis subjectus, ad illorum præscriptum necessario in re indifferente agere teneretur. Circumcisione igitur Titum, in confessionis, doctrinæ & hereticæ contradictionis casu, voluit carere, ἵνα οὐ αληθεῖα τὴν ἐναγγελίαν διαψεύσῃ apud Galatas, quam ipse causam subnecit Gal. II, 5. coll. 3, 4. aperte te-status, ea si quis mente sub necessitate suscipiat circumcisionem, totius legis eum obligatione obstrictum teneri, cap. V, 3. Nec enim tum de adiaphoro tam res agebatur, quam de articulo fidei, Christiana libertate nimis, quam contra adversariorum machinationes & cuniculos sartam testam Apostolus servabat. Vide

BALDVINI Commentar. in Galat. II. pag. 779.
¶ 785.

§. IV. Circumcisio apud alias gentes.

Denum vero, quando adhuc hodie frequens circumcisionis apud Aethiopes Abyssinos usus est, non adeo cum vitio conjunctus is ipsis videtur, quin civilem saltem ac mere politicam obtineat rationem, inter sacros ritus omnino non amplius referendus. Sequiorem ergo ipsi, Apostolicæ in hoc capite doctrinæ tenacissimi suspicionem deprecantur, interprete CLAUDIO Rege Aethiopiarum, qui in Confessione fidei, ex versione viri illustris & in Aethiopica literatura principis TOBI LVDOLFI ita habet: *Quod vero attinet rationem circumcisionis; non utique circumcidimus sicut Judei; quia nos scimus verba doctrinae Pauli, fontis sapientiae, qui dicit: Εἰ circumcisioni non prodest, Εἰ non circumcidisti non juvat; sed potius nova creatio, qua est fides in Dominum nostrum Iesum Christum.* — Verum Circumcisio est apud nos secundum consuetudinem regionis, sicut incisio faciei in Aethiopia & Nubia, & sicut perforatio auris apud Indos. Id autem, quod facimus, non (fit) ad observandas leges Mosaicas; sed tantum propter morem humanum. Quibus & hæc addit argumenta LVDOLF. in Annot. IO. ad b. l.: *quod perficiatur privatim a muliercula, arbitris remotis. Quid, quod etiam femellis aliquid, quod superfluum naturæ putant, absindatur; unde patcat, morem magis profanum, quam religiosum esse.* More itaque patrio illam adhibent, citra ullam necessitatis ad salutem opinionem; verum ut antiquissimum ritum, quem longe ante N. T. tempora, & ante quam ad Ecclesiæ gremium (opera, quod ferunt, Matthæi & Matthiæ Apostolorum, nec non Eunuchi Candaces) accederent, procul dubio e Mosaicis scriptis, licet non immediate, haustum receperunt. Sequor hic auctoritatem Veterum: Κύρω δὲ, inquit hanc in rem ARTABANYS apud EVSEBIVM in Præpar. Evang. lib. IX, c. 27. τὸς Αἰθιώπας, καὶ τες ὄντως πολεμίους, σέργει τὸν Μωυσῆν,

Μωϋσῆν, ἡσε καὶ τὴν περιτομὴν τῶν αἰδοίων παρέκεινα μαθεῖν ἢ μόνον δὲ τέττας, ἀλλὰ καὶ τέσσερες ἀπαντας. Cui adstipulatur F. P. IRHANIUS contra Ebionem disputans, *Hæresi XXX*, num. 33. τι δὲ παυχάται Εβίων περιτομὴν, ὅπότε καὶ οἱ εἰδωλολάθτεροι καὶ μισθεῖσι τῶν Αἰγυπτίων περιτομὴν ἔχοσιν; quibus cum adjunxit sit gentes adhuc alias, subjicit: τέττων δὲ οἱ πλέιστοι ἢ διανόμοιν τέττο ποιῶσιν, ἀλλὰ ἀλόγῳ τινὶ συνηθεῖσι, quorum plurimi non per legem hoc (circumcidendi nempe institutum) observant, sed irrationabili quadam consuetudine. Idem HERODOTVS testatur in Euterpe, & alii. Horum mihi potior fides est, quam ut a MICRAELIO me dimoveri patiar; quando Syntagm. Hist. Eccles. lib. III. Sect. II. p. 641. more Judaico infantes eos circumcidere affirmans, superstitionem modernorum Judæorum opinionem ipsis affricat; maxime cum paulo ante Christianam quidem religionem, sed Judaicis ceremoniis corruptam, Æthiopes superiores, Abyssinos dicitos, profiteri tradat. Äquius utique de illis rectiusque judicat I. O. H. BUNO in Annot. ad CLVVERI Introd. Geograph. l. VI. cap. 9. p. 584. ubi eundem circumcisionis ritum recensens, utrumque testamentum, inquit, sic conjungunt Abyssini, ut nonnullos ritus Judæorum retineant, una cum ritibus Christianorum; quamquam pro sacro & religioso hunc ipsis morem haberi, minus accurate statuisse idem videatur. Sed & in eandem sententiam pedibus quasi ivit HILDEBRANDVS in Ritual. Baptismi p. 62. dum non ex necessitate quidem Abyssinos, hoc tamen fine adhibere circumcisionem in utroque sexu affirmat, quod hac velint innuere, se Abraha filios per fidem Christi factos. Nec mirum, cum eidem magnus etiam VOSSIUS patrocinetur, qui DAMIANVM A GOEZ secutus, eadem plane tradit Disp. XVII. de Baptism. Thes. 19. p. 215. adjiciens illos hac nota a nationibus incredulis velle discerni. Frustra certe; quod & Colchis ea ac Ægyptiis, teste HERODOTO in Euterp. & ORIGENE lib. V. contr. Celsum, & Troglodytis, ut AGATHARCHIDES affirmit lib. V. cap. 3. in Biblioth. PHOTII num. 250.

sit communis. Conf. DIODORVS SICVLVS lib. III. cap. III.

§. V. (β) Nasiræatus.

Synagogæ, dum in vivis esset, pars haud postrema erat, quæ votis Deo factis absolvebatur; sponte quidem ac ultro suscepitis, at juxta divinæ legis præscriptum ac normam exsolvendis. Nasiræatus ab abstinentia audiebat, quod a vino omniisque sickeri abstinere, comam alere, & ab impuro contactu sedulo sibi cavere, eo qui se Domino h. e. לְעִכּוֹרַת הַשָּׁמֶן ABEN ESRA exponit, ad cultum Numinis eo expeditius obendum obstrinxerant, tenebantur. Conf. Num. VI, per tot. Neque tamen unius generis hujusmodi erant devoti: aliis, qui Nasrai sculpi vel perpetui dicebantur, ab utero per omne vitæ spacium religione hac obstrictis, qualis Simson Jud. XIII, 5. XVI, 17. & Samuel 1 Sam. I, 11. commemoratur; quibus in N. T. Joh. Baptista Luc. I, 15. æque ac ejusdem in V. typus Elias propter 2 Reg. I, 8. 1 Reg. XIX, 19. ex mente GRÖTII Not. ad Matth. III, 3. accensendus; aliis ad certum saltem temporis, ut plurimum 30 dierum, tractum se obligantibus, qui temporarii vel Nasrai dierum appellabantur. Conf. MAIMON. par. 3. in הלכות נורות & LVNDIVS in den Jüdischen Heiligtum. Lib. III. cap. 53. Non vero solam hoc votum continentiam spectabat Judæorum; sed ulterius porrigens ad Christum sese referebat, utpote qui sacrosanctus, a peccatoribus & omni immundicie segregatus, Dan. IX, 24. Deo Patri consecratus ac redemptionis generis humani destinatus Ps. XL, 7 seqq. corporis sui victima purificationem nostram explevit. Eph. V, 2. Hebr. IX, 26. Inde non immerito huc trahunt Ναζωραῖος denominationem Matth. II, 23. Patres æque ac recentiores Theologi, magno numero allegati CALOVIO Bibl. Illustr. ad b. I. quantumvis in Syriaca paraphrasi vox Ναζωραῖος non per Zain, ut Jud. XIII, 5. verum per ג zode scribatur: nec inconcinnne τίτλοι crucis Christi huc

huc accommodet ERASM. SCHMID. *Annot. ad Job. XIX, 19.* *Quamvis enim Christus non præstiterit votum illud, quod Nasiræi præstare solebant,* Numer. VI, 2. *fuit tameq verus Nasiræus, videlicet eiusæctus, innocens, immaculatus, & a peccatoribus separatus* Hebr. VII, 26. *ut bene monet GERHARD. Comment. in Matth. p. 318.* Equidem contrarium hic sustinet LVNDIVS c. I. p. 696. dum omnes Christum Nasiræatus leges observasse contendit, diluere conatus, quæ in contrarium urgeri poterant, argumenta; meritis tamen ipse conjecturis nixus.

§. VI. Libera ἐυχῆς μεγάλης usurpatio.

Satis hinc clarum est, hanc quoque exhibita specie cessasse umbram, nec ad N. T. observationem pertinere, ad quæ per τὰς ὑβραζόντας Veteris leges homines adstringebantur. Nequa tamen contemptus suspicio in zelum veterum ac religionem caderet, sed cum honore & hic componeretur ritus, Paulus libere eodem traditur defunctus Act. XXI, 24, 26. Is, cum hominem sola in Christum fide coram Deo justificari, nihil vero quicquam in negotio salutis ab operibus juvari doceret; legem itaque moralē, tantum ut viva demonstretur fides, servandam, ceremoniale autem nullius amplius necessitatis, liberæ saltem observationis esse contenteret: infirmioribus suspicio, malevolis vero & traductoribus calumniæ inde nascebatur occasio, quasi improbata tota lege Mosaica, gentilismum quendam & Epicuream peccandi licentiam introductam veller. Ita sane, postquam Hierosolymas venisset, referebant fratres: *Informati sunt de te (Judei) quod apostasiam a Mose doceas eos, qui per gentes sunt, omnes Judeos: dicens, eos non debere circumcidere filios suos, unde τοῖς ἔθετι περιπατεῖν, neque secundum receptos mores incedere,* Act. XXI, 21. Has ergo ut effugeret calumnias, & neutiquam hostili in patrios se ritus animo ferri, tot conversorum Judæorum millibus, qui omnes ἐγλωτταὶ τὰς φύγεραν erant, v. 20 ostenderet; Jacobus & omnes

Presbyteri suasores erant, ut necessariæ defensionis causa non equidem judaizaret, & gentes Ἰδαιῶν cogeret (quod acriter ipse in Petro taxaverat Gal. II, 14.) sed ἀδιαφόρως ea faceret, quæ alium, quam qualis falso delatus apud ipsos fuisset, demonstrarent. Dicto itaque audiens Paulus assumit viros (illos quatuor devotos v. 23 seq.) in sequentique die cum illis mundatus intravit in templum, denuncians impletionem dierum mundationis, usque quo adferenda esset pro unoquoque illorum oblatio v. 26. Diversus equidem hic abit CAIETANVS & PETITVS, uterque Paulum ipsum votum concepisse negans, cum sumtus tantum in reliquos quatuor viros Nasiræos impendisse dicendus sit. Siquidem ex PETITI observatione Lib. I. Var. Lect. c. 3. alii, qui voto non tenebantur, si nomen suum apud Sacerdotes professi, Nasiræis quibusdam requisitos ad sacrificia purificationis & tonsuram capitum sumtus suppeditarent, hunc inde fructum caperent, ut & ipsi hoc pacto per impensarum in sanctos erogationem sanctificarentur. Sed graviter confutat eos CALOV. l.c. p. 930. seniorum consilium, facti ipsius descriptionem & scopum Apostoli urgens, quæ omnia a voto Paulum excludi non patiuntur. Addit porro & istud CALOVIVS, quod Act. XVIII, 18. legatur hoc votum Paulus fecisse. Ubi tamen ingens constituta ipsi adversaria est cum eruditis. Ipso enim non diffidente CALOVIO, voti expletio non alibi locorum, quam in templo adeoque Hierosolymis, ex lege temporaria & consuetudine Judæorum peragi poterat, ut adeo rasuram, si ex voto fuerit, Paulinam Cenchreae suscipere, fas minime fuisset. Utut quidem facile hoc dari queat GROTIUS, etiam pro Nasiræatu (verum non Pauli, sed Aquila) h. l. intelligendo pugnanti, ἐυχὴν nonnunquam πατέξοχὴν Nasiræatum denotare, qui ideo a PHILON Lib. de viciinis p. 864 seq. & in aliis locis, μεγάλη ἐυχὴ vocatur: non tamen generalem ea significacionem, qua quodvis etiam profanum & civile votum notat, ea propter exuisse, nec in alio, quam Nasiræatus significatu, occurrere credenda.

da. Quod vero eos, qui extra Judæam agebant, præcepta hæc talia non obligasse dicit, id a scopo ac mente Apostoli alienum est, quippe qui id dabat operam, ut legis se observantissimum ipso facto doceret. Et si non observavit leges, cur caput rasit? Si vero ex lege voti rasit, cur in loco incongruo, nec Hierosolymis, quo iubebant leges? Hæ certe rationes tantum habere ponderis magnis viris visæ sunt, ut non sacrum hoc Nasiræatus, sed civile quoddam aliud Act. XVIII, 18 intelligi votum existimem; quos inter nomen suum profitetur doctissimus SALMANSIVS, eumque sequutus LVNDIVS, superiori § citatus. Media has inter b. GEIERI sententia est, qua votum omne sive sacrum, sive civile h. l. abesse censens, SAM. PETITI explicacionem approbat, quod Apostolus, quia haec tenus Corinthi comam aluerat pro Corinthiorum more, nunc vero Hierosolymam prosectorus, eandem deposuerit, caputque strictum ad Judeorum consuetudinem totonderit, siquidem sibi cum Judeis nunc rem fore non poterat dubitare. Vide de luctu Hebraor. cap. VIII. §. 4. p. 201. Sed ut e diverticulo in orbitam nos recipiamus, Paulum purificationem & πεστοφοραν tam probasse in aliis, quod impensarum erogatione ostendit, quam ipsum adhibuisse, ex hac tenus dictis appetet; quod varium inde in Ecclesiam emolumenatum redundare videret. Nam & pudorem incutiebat adversariis, & confirmabat infirmos, & legitimum adiaphororum docebat usum. Indifferens enim eo tempore hoc votum cum annexis erat, quia cum Templi demum excidio evanuit sacrificiorum inter Christianos ex Judæis usus: immo per saecula aliquot nonnulli ex Christianis talibus, maxime Nasiræi, tam ritualia, quam reliqua Judaica, quantum extra templum fieri potuit, diligenter observarunt, utri CALOV. ad Act. XXI, 19 demonstrat. Sacrificiorum quidem & oblationum solennem per Messiam ejusque mortem sublationem prædicit Daniel cap. IX, 27, non tamen simultaneam, sed successivam & definito tempore futuram. Nam cum morte Christi non extemplo desierunt sacrificia quoad ex-

ternum actum materialem, licet desierint quoad iuris, quoad usum præfigurandi, & quoad fructum antehac a sacrificiis manantem, ut nervose & accurate loquitur in Comm. in b.l. GEIERVS.

§. VII. (γ) Sabbathum.

Ad hæc spontanea, stata quoque sacra, quam maxime ad Synagogam pertinent, quæ sacratos dies atque tempora comprehendunt. Familiam quasi dicit Sabbathum, eo circumspectiori cum cura a Judæis celebratum, quo severiori Dei mandato observationi ipsorum ac memoriae in præcepto tertio fuit demandatum. Quod antequam expendamus, præmittenda in primis est ista consideratio, quæ ceremoniale ejus a morali distinguit, & singulatim declarat, in quantum ad Synagogam (in præsenti, qua mortua ac sepulta dicitur, significacione acceptam) referenda, atque in quantum ceu moralis legis præceptum omnes obligat, & tam late patet, quam ipse se decalogus extendit. Hanc autem b. Avi malumus, quam nostris exponere verbis; qui Isagog. in LL. Symbol. Catech. Min. scđt. II. m. 2. p. 969 seqq. ita habet: יְמֵי שַׁבָּת consideratur dupliciter: formaliter & materialiter; formaliter est dies ultima in hebdomade seu septimana, incipiens a vespera & durans usque ad alteram vesperam; materialiter vero est certus dies, cultui divino & exercitiis religionis publicis solenniter destinatus. Priori modo ceremoniale quid est, & ad solum V. T. pertinuit; posteriori vero modo morale quid, siquidem hæc voluntas Dei est, ut in singulis hebdomadibus aliquis dies cultui publico & exercitio verbi destinetur, ut b. BALDWINVS in Casibus Consc. l. 2. c. 13. cas. 2. p. 475. etiam id declarat. His gemella sunt, quæ paulo ante ad Art. VII. Abus. A.C. m. 2. p. 751. inculcaverat, quæ brevitas studio adscribere supersedemus. Conferri huc etiam potest IOH. AD. OSIANDER in Observat. ad GROTI de Jure B. & P. lib. 1. cap. 1. ad tb. 17. obs. 4. p. 302. ubi perspicue demonstrat, quæ tertii in decalogo præcepti ceremonialia, quæ moralia sint, refutatis contrariarum

sententiarum argumentis. Sufficiat nobis anno-tasse, quod, cum sapientissimus legislator aliquem hebdomadis diem cultui suo posceret, septimum præ ceteris Judaicæ Ecclesiæ definire placuerit: partim quidem, ut illustrem illam a creationis opere quietem divinam (Gen. II, 3). hic dies in memoriam vocaret Exod. XX, ii. partim vero, ut monumentum esset liberationis ex domo servitutis Ægypti, & ὁμηρίου ad debitas supremo Numini pro concessâ requie agendas grates Deut. V, 14 seqq. partim, ut simul futuræ per Christum, ex Satanæ tyrannde & laboribus peccati, erptionis, typum gereret, & redemptionis Sabbathum, a Christo in sepulchro agendum, præfiguraret; quo haud obscure dicta respiciunt Exod. XXXI, 13. Ezech. XX, 12. Non itaque mirum, tam rigidam circa hoc præceptum Judæorum disciplinam fuisse, ut in ejus transgressores severissima lapidationis poena animadverterent; quod infelici exemplo ille lignorum bajulus expertus est Lev. XXIV, 10 seqq. Hæc autem, quibus modis contracta fuerit profanatio, quidque licuerit Sabbatho peragere, quidve minus, in compendio docet BVXTORF. Lex. Talm. voc. נִמְשׁ fol. 2323. & fusius declarat LVNDIVS Jüdisch. Heiligh. lib. V. cap. VI. per tot. Rationem vero, cur Sabbathi violatio poena capititis luenda fuerit, GROTIUS reddit l. II. de Jure B. & P. cap. XX. §. 45. 2. At enim vero, postquam Dominus Sabbathi in carne adventasset, istam ad diem septimum restrictionem, una cum reliquis ejus ceremonialibus typicisque significationibus (hactenus nempe recensitis; alias enim adhuc qua materiae suum Sabbathum æternæ beatorum in cœlo quietis, ubi Sabbathum erit ex Sabbatho Es. LXVI, 23. & Sabbathismus populo Dei relictus Hebr. IV, 6, 9. typum ac figuram gerit) sustulit, & suo suorumque docuit exemplo, remisisse jam rigorem, & ad materiae potius Sabbathi in posterum respiciendum, quam ut de formalí ejusdem specifico, seu κατ' εἶδος tali, adeo sollicita cura habeatur. Quare, cum mox ipse Matth. XII, 10. mox discipuli l. c. v. 2. a Pharisæis violati Sabbathi rei peragerentur,

causam graviter dicebat Salvator, genuinam divini cultus rationem ex Hos. VI, 6 demonstrans. Ut enim loco se adstringi Novi T. non patitur libertas Joh. IV, 20, 23. ita nec tempore certo, sub necessitatis quadam, ad salutem facientis, legge circumscribitur: sed Ecclesiasticæ relictum hoc est potestati, diem, qui visus fuerit, sacris dicare. Οὐδεοχοτάτως ergo augusta Aug. Confessio Art. VII. Abus. p. 42. ejusque Apolog. p. 152. diei Dominicæ determinationem ad ordinationes & constitutiones Ecclesiæ refert; sedulo cavens, ne Synagoga veluti postliminio reducatur, aut necessarii ad salutem cultus ejusmodi habeantur. Clarissima enim Apostoli sententia est, Col. II, 16. Nemo vos judicet in cibo aut potu, aut respectu vesti, aut Novilunii, ή Σαββάτων, aut Sabbathorum; quæ sunt umbra rerum futurarum; at corpus est Christi. Merito proinde hæreseos notam incurrerunt Novatianorum aliqui, quod Presbyterum quendam, a quo etiam Sabbatianorum ipsis appellatio hæsit, Sabbathum κατὰ τὴς ἀδαις σαββατικῶν sequuti fuerant, de quibus, si ad sanam mentem redeant, quo paeto recipiendi sint, Canon sciscit VII. Concil. Constanti-nop. Rectius omnino orthodoxa Ecclesia, adiaphoriam hanc agnovit, & relichto septimo, ad diem primum transtulit Sabbathici munia cultus; sive ex divina institutione, quod DANNHAVER. contendit Disp. VIII. Decalog. §. 7. sive Apostolorum auctoritate, ut judicat BALDWIN. lib. II. Cas. Consc. c. 13. Cas. 2. p. 433 seqq. certe tamen eatenus Christiana libertate; ut licet actu primus hic dies post sui determinationem mutatus deinceps non legitur, mutabilis tamen in se sit, nec indifferentiam suam amittat. Conf. adhuc CARPOVII Iagog. l. c. & p. 320. Causas vero, cur in locum Sabbathi successerit dies primus, IUSTINVS MARTYR exponit Apol. II. ἐπειδὴ πρώτη ἐσὶν ἡμέρα, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς τὸ σκότος καὶ τὴν ὑλὴν τρέψας, κόσμον ἐπόιησε. Καὶ ἵστης Χριστὸς ὁ ἡμέτερος Σωτῆρ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐκ νεκρῶν ἀνέση. Fusius easdem explicatas lege a GERHARDO Locor. Theolog. XV. §. 141.

S. VIII.

§. VIII. Sabbathum quando abrogatum?

Nec tamen adeo e vestigio aut in solidum abrogatum hoc fuit ceremoniale, quin per sat longum temporis spacium liber ejusdem in N. T. obtinuerit usus. Hoc Acta testantur Apostolica, quæ Paulum narrant, postquam cum itineris comitibus Perge digressus Antiochiam Pisidiæ advenisset, suum Sabbatho honorem habuisse, & Synagogam ingressum lectioni legis & Prophetarum reverenter auscultasse; mox & rogatum ab Ἀρχιεπίσκοποις, de Evangelio felici admodum eventu verba fecisse cap. XIII, 13 seqq. Pari quoque veneratione Sabbathum Philippis prosequutus cum suis fuisse legitur cap. XVI, 13. Tum quidem, ut commodam Evangelii de Christo prædicandi occasionem nanciseretur, implicatosque ceremoniis suis Judæos ab eorum necessitate revocaret: tum ut non omnimodo hostem se temporariæ legis esse, externa hac professione ostensum daret, & quomodo honosifice pariter ac libere divina ceremoniarum præcepta tractari debeant, factò doceret. Hujus deinde imitata exemplum primitiva fidelium N. T. Ecclesia utrumque sacrum habuisse diem, & μένα (h. e. πρώτην coll. Luc. XXIV, 1. cum Marc. XVI, 9.) τῶν σαββάτων Act. XX, 7. seu κυριακὴν ἡμέραν, diem Dominicam Apoc. I, 10. & ἡμέραν τῶν σαββάτων, seu Judæorum Sabbathum, communī creditur consensu. Non quidem consueto aliis pro hac sententia argumento nitimus, e Constitutionibus Apostolicis desumto, quarum Lib. VIII, c. 33. & VII, c. 24. præcipitur, ut servi σαββάτου καὶ κυριακὴν σχολάζωσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, διὸ τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐτελείας. Dubia nobis admodum & incerta earum est auctoritas, cum centonem rerum atque rituum ab ætate Apostolica & gravitate remotorum complectantur, docente GERHARDO Conf. Cathol. lib. I. part. II. cap. VII. nec abnuentibus Pontificiorum doctioribus, e quibus Card. BONAM allegasse sufficiat, qui Lib. I. Rer. Liturg. c. 8. n. 4. ante-Constantinum M. sub Ethnicis Imperatoribus collectas eas arbitratur. Graviora ad-

sunt nomina, quibus peculiaris Sabbathi Judæi, a primis Christianis celebrati, cultus evincitur. Solide multumque in hoc argumento versatus est LUDOLFVS, qui Histor. Æthiop. L. III. cap. I. n. 9. multa hanc in rem testimonia producit, & Commentar. ad Hist. b. I. p. 275. ad GABR. ALBASPINAEVM nos remittit, qui Observat. de veter. Eccles. ritibus Lib. I. c. 13. longe plurium suffragia addit: quibus, uti fidem denegare, proterviae, ita quicquam addere, audacia esset. Quæ enim ex Canon. XXIX. Concil. Laodic. qui Sabbatho ισδαιζεν prohibet, in contrarium urgentur, discussa omnia cit. Comment. p. 276. videbis. Docet porro eruditissimus Vir, hunc hodienum, morem Habessinæ solennem esse, primæ Ecclesiæ consuetudini acceptum ferentibus, quod & Dominicam & Sabbathi diem cultu sacro insunt: licet certis invicem modis utriusque feriatio discriminetur. Falsum enim esse, quod de prohibitione ullius, vel minimi etiam operis, in Sabbatho peragendi, TZAGA-ZAABI Confessio fidei affirmat, Idem c. I. p. 3. demonstrat. Porro etiam integrum pro feriatione Sabbathi Epistolam adducit Anonymi cuiusdam Jacobitæ ad Regem Susenum p. 493 seqq. Istud tamen in praesenti annotare liceat, cum c. I. p. 276. a GREGORIO suo hoc modo probatum fuisse Sabbathi cultum memorat; quia Apostoli non revera illud abrogaverint; non enim sequi, diem Dominicam Apostoli instituerunt, ergo Sabbathum abrogaverunt: minus accurate hæc ab Æthiopie fuisse asserta, siquidem non de priori adeo clara in scriptis Apostolicis mentio habeatur, quam de posteriori, ut ex Col. II, 16. Gal. IV, 10. patet; adeoque Sabbathi abrogatio evidentiora in Scripturis argumenta, quam diei Dominicæ constitutio agnoscat.

§. IX. (δ) Pascha.

Præter Sabbathum non exiguum Synagogæ dignitatem Festorum conciliabat celebratio, ad divinorum oraculorum præscriptum instituta. Primas Pascha tenet, ea nocte ejusque in noctis

μνημόσυνον celebratum, qua Ægyptiis ferali, de inimicis vindictam, quietem a laboribus, a servitute liberationem, ab imminenti interitu erectionem ac salutem, toti Judæorum genti Angelus attulit ultor. Id quod venerabili insuper Paschalis agni Sacramento ornatum, uti, quibus peractum modis fuerit, exponere præsentis non est loci; a Mose plus satis Exod. XII. Deut. XVI. Mosisque sequutis normam GERHARDO L. L. Tb. XXII. cap. IV. & DANNHAVERO *Mysteriograph.* Sect. II. §. 22 seqq. explicatum: sic id in primis paulo curatus est expendendum, quam venturi corporis gesserit imaginem, & quomodo ad illam, nullis hominum vel Angelorum satiis deprædicandam linguis, humani generis redēctionem respexerit, quæ immaculati illius, in nostramque salutem immolati Agni sanguine, ad mortalium expiationem æque, ac profligationem hostium, in tempore est peracta. Hebr. X. I. 1 Cor. V. 7. Exod. XII. 46. coll. cum Joh. XIX. 36. 1 Petr. I. 19. Hic finis erat, hic scopus, ad quem præter sacramentalem fœderis confirmationem, actualemque per esum agni gratiæ & justificationis collationem, tam recordatio liberationis Ægyptiacæ, innoxiique per Israëlitas exterminatoris Angeli transitus, quam omnis gratiarum actio, toraque festivitas est referenda. Non enim habemus, cur viri cetera doctissimi & in Hebraica antiquitate haud mediocriter versati IOHANNIS SPENCERI, Angli, adstipulemur sententiæ, qua plerasque legis, Paschatis præcipue, ceremonias velut rerum cælestium σπιριτουφιας a Deo institutas esse negat, affirmantium sententiam non validiore argumento, quam conjectura tenuique similitudine niti, pronuncians, cum in Christi vita vel morte nihil fuerit, quod in agno assato depingi vel adumbrari potuerit: Lib. II. de legibus Hebreorum cap. IV. Sect. I. p. 235. Hæc namque, uti allegatis Scripturæ dictis e diametro repugnant; sic falsum SPENCERI principium, quod de toto V. T. cultu sovit, spirant: primariam nempe legum rituumque Mosaicorum rationem, pertinaciam Judæorum fuisse, moribus receptis nimium ad-

hærentium, quos non salubrius ab idolatria Deus revocare potuisset, quam ista συγκαρβδει, qua ritus ethnici, magnam partem ab Ægyptiis desumtos, sed paululum repurgatos, indulgeret; ut vero typi rerum spiritualium es- sent, hunc secundarium saltem & accidentalem, nec adeo omnibus communem fuisse finem. Quod ejus περὶ τὸν Φεῦδον nihil miramur plurimorum nec incelebrium virorum studia adver- sus ipsum concitasse; quos inter nominandus in primis HERMANNVS WITSIVS in *Miscellan.* sacris passim, & IOHANN. MEYER. Theo- logus & Professor Geldrozutphaniensis in dia- tribe *de origine & causis festorum Judaicorum*, ubi ex instituto contra SPENCERVM agit; nec non CHRIST. WORMIVS l. l. *de corruptis antiquitatibus Hebraicarum apud Tacitum & Martia- lem vestigiis*; IOHANNES item VAN DER WAHEYEN in variis sacris p. 248 seqq. & SALO- MO A TIL, V. D. Minister & Scholæ Dor- dracenæ Professor, in atrio gentium omnibus infidelibus aperto, ubi p. 108 seqq. primum istud principium SPENCERI refellit, & divinam legis Mosaicæ ceremonialis originem prolixe propugnat. E nostratis sua contra ipsum tela emiserunt præ ceteris b. CARPOV. ad Schi- kardi נט p. 44 seqq. & D. CHRISTFRIED WAECHTLER. qui aliquot Epistolis sparsim editis, varia SPENCERI argumenta excuslit & pro- fligavit, de quibus summatim videri possunt Acta Erudit. Lips. A. 1693. passim. Sed hæc obiter, in viam redeundum. Fuit autem ea- dem & hujus, quæ reliquarum ceremonialium conditio, ut Synagogæ veluti propriæ esset ad- stricta, qua sublata ipsius quoque usuratio ces- saret. Ut enim cetera, quæ ex supra citatis Scripturæ locis peti possunt testimonia, raceam, evidenti in primis argumento divina hanc abrogationem providentia demonstravit, cum ipsum hoc Paschatis festum in excidii Judæorum verteret occasionem, qua gens tota intra unius urbis moenia conclusa, pars fame pestisque con- sumta, pars in mutuas effusa cædes, pars ho- stium præda, in ipsis Templi juxta ac Reipublicæ ruinis,

ruinis, deterretur. Hæsit tamen in Christi gente festi hujus religio; ut, licet nulla prorsus ratione id necessarium statuerent Christiani, cum honore tamen sepeliendum existimarent. Hinc tum salvis adhuc Judæorum rebus, tum post totius Reipublicæ interitum, eodem cum Judæis tempore Pascha, ad Evangelii doctrinam relatum, celerabant; uti haud obscura ejus rei vestigia in sacris pariter ac ecclesiasticis scriptis conspiciuntur. Exemplo rursus Paulus est, acerrimus ille quidem Christianæ libertatis vindex, sedulus tamen & ipse prisorum rituum obseruator. Hunc Acta tradunt c. XVIII, 21. tanta hoc festum veneratione prosequutum fuisse, ut illius gratia Epheso solveret, & rogantibus ut maneret, id denegare, redditum pollicitus, quam Hierosolymis abesse mallet. Δεῖ με πάντας, inquit, oportet me omnino festum venturum agere Hierosolymis, ne scilicet scandalo Judæis, remoræ effet Evangelio. Ceterum per ἑορτὴν h. l. syneddochice & νατ’ ἔχοντι Pascha designari, tam parallelia docet ex Matth. XXVI, 5. Marc. XV, 6. Luc. II, 42. Joh. V, 1. (ubi Pascha intelligendum IRENAEVS demonstrat lib. II. c. 39.) 1 Cor. V, 8. (ubi ad ἑορτὰς simpliciter & sine restrictione possum, ζύμης παλαιοῖς averruncatio, & usurpatio ἀζύμων requiritur): quam collatio hujus loci cum Act. XX, 6. ubi, cum præter spem ac expectationem Paulus, excitato Ephesi a Demetrio tumultu cap. XIX, 21, 23 seqq. iter suum prosequi non posset, tantam nexuisse moram dicitur, ut post azymorum demum dies Philippis enavigare ei liceret; quod indicio est, proxime imminuisse azymorum festum, cum per Macedoniam ad sanctam tenderet urbem.

§. X. De Paschate, variis generis observationes.

Eo vero minus hæc in dubium vocamus, quo frequentius eundem primitivæ etiam Ecclesiæ, Apostolorum haud dubie exemplum imitata, morem solennem referunt auctores. Non sane temere aut falso *Apologia A. C. de Eccles.*

p. 154. *Apostoli, inquit, iusserant Ecclesiæ servare Pascha, cum fratribus conversis ex Judaismo.* Ubi non diffiteor, esse, quæ effatum hoc reddere possint dubium, non exigua momenta, quæ eo valuerunt, ut eruditissimis etiam viris contrarium persuaderent. Certe DIONYSIVM PETAVIVM l. II. de doctrina temporum cap. 57. permoverunt, ut JOSEPHVM SCALIGERVM, virum in tantum estimandum, in quantum ingenii acumen & doctrina intelligi potest, acriter perstringeret, quod is tum Apostolos, tum qui eos centum annis postea secuti sunt, Pascha semper Judaice, h. e. eodem cum Judæis die celebraſſe, ex EVSEBIO & NICEPHORO CALLISTO affirmarit de emendat. temp. l. II. p. 250. edit. Genev. 1629. Sane si ætatem, quam jactant, Canones ferrent & Constitutiones Apostolorum, vietas Apologia dare manus, herbamque porrigere cogeretur. Illi enim *Can. VII. Clericum, Pascha ante vernum aequinoctium celebrantem depolare jubent, quo juxta BALSAMONEM οἱ Θεῖοι Ἀπόστολοι συνεορτάζειν ἡμᾶς μετὰ Ἰεδαιῶν & Θέλεσιν;* hæc vero lib. V, cap. 16. affirmant, quod Christiani μηκέτι παρατηθέμενοι μετὰ Ἰεδαιῶν ἑορτάζειν, non amplius festum cum Judæis agere reprehendantur. Sed quid de sanctionum harum ætate ac auctore sentiendum, sat omnibus constat, suspectam esse admodum, nec tantam, quæ primis Ecclesiæ scriptoribus conferri, nemum anteponi queat. Quid? quod & Apologia constitutionem, quandam Apostolicam, profane facientem, ex EPIPHANIO allegat *Hær. XXX. par. 10.* quæ plane in diversum a priori discedit? Quam cum contra Audianos explicat EPIPHANIVS, pacis & concordia studio statuisse, ait, Apostolos, ut quamdiu οἱ ἐμπερίτομοι Christiani Hierosolymis præsiderent, ab iis ceteri ne dissentirent. Aut igitur pugnantia invicem, & adversis quasi frontibus concurrentia constituerunt Apostoli, aut allegatarum Constitutionum altera nomen suum non tuetur. Firmior omnino Nicænorum Patrum fides est, qui in epistola Synodica ad Ecclesiam Alexandrinam & Egypti &c. hanc circa Pascha initam in Concilio concordiam

testantur, ut omnes per Orientem fratres τας μετὰ Ἰudeῶν τὸ πρότερον ποιήσας, qui Iudeorum consuetudinem ante in eo festo servando imitati fuerint, οὐμΦῶντες Πάσχαις jam Romanos se sequuturos promiserint, apud SOCRATEM Hist. Eccl. lib. I. c. 6. Accedit etiam EUTYCHII (quod LVBOLF. loc. supra cit. hanc in rem allegat), Patriarchæ Alexandrini, testimonium, qui in Annalibus suis p. 365. & 449. Christiani, inquit, cum esset Pascha Iudeorum, celebrabant & ipsi Pascha. Et unde tandem orta sub finem Sæculi II. tanta fuissent circa Paschatis celebrationem dissidia, Orientis inter & Occidentis Ecclesiæ, nisi Asiaticæ XIV. una cum Judæis egissent, inde a Johanne & Philippo Apostolis hunc morem arcessentes; cum Occidentales a Petro & Paulo traditum sibi Pascha non ταυρωτιμον, sed αὐτοῖς dicerent, non alio, quam Dominico XIV. lunam subsequente obeundum? Grave utique hinc schisma, idque primum in Ecclesia N. T. ortum, accidente in primis impotente Victoris zelo, quod BESEBIUS H. E. l. V. c. 24. SOCRATES l. V. H. E. c. 22. & SOZOMENVS lib. VII. c. 19. recensent. Quod num sponte ac ultero, Orientalibus causam suam deserentibus, mitigatum fuerit, ut NICEPHORVS, sublestæ alias fidei scriptor, affirmare videtur lib. IV. c. 39. num vero, quod majorem veritatis speciem habet, in Niceno demum Concilio compositum sit, salva Apologiaz sententia in medio relinquimus. Dubium tamen non est, quin causæ superfuerint sat graves, notabilisque, quantum ad hoc attinet, Ecclesiarum dissensio, quæ & ipsas, ut emendationem peterent, & Nicenos Patres ad sepulturam ritus antehac libere usurpati, permovit: ut præter allegatum SOCRATEM, EUSEBIUS de vita Constant. M. lib. III. cap. 16 seqq. & THEODORETUS lib. I. c. X. testantur. Non multo vero tempore post, idem Synodi Nicenæ decretum suffragio suo confirmavit, & sub excommunicationis poena servandum voluit Concilium Antiochenum sub Constantio, Constantini M. filio, coactum Can. I. qui legi meretur una cum Annotationibus viri clarissimi BEVEREGII

in b. l. & in Can. VII. Apost. p. 29. & 188 seq. Cum enim Audæni, vel, ut EPIPHANIVS effert, Audiani, qui alias a dogmate etiam Anthropomorphitæ audiunt, haud longe post Nicenam Synodum deliria sua spargerent, & inter alia cum Judæis etiam Pascha agere vellent: ταῦτεν ὁ καλῶς οἱ Ἰudeῶν ποιήσοι παῖς αὐτοῖς ἀλύμα, τότε αὐτοὶ Φιλόνεις τὸ πάσχα ἔγειν, ut explicat EPIPHANIVS har. LXX. num. IX; e re Ecclesiæ fore putavit Synodus, ut obviam iis iretur, Nicenaque roboraretur auctoritas, & poena contra transgressorum temeritatem munitetur. Fluxit autem ab errore hæreseos nomen, quo Τεσσαρακοδεκάτη, Quartodecimani appellati sunt: contra quos nominatum, nisi abjurata hæresi in communionem ne recipiantur, Concilium Laodicenum canonem sancit VII. ad quem conf. ARISTENVS & EPIPHANIVS har. L. par. I. & l. c. Quin & porro eadem Laodicena Synodus, quam BEVEREGIUS in Not. sub Valentianino & Valente Impp. anno CCCLXV. habitam suspicatur potius, quam pro certo affirmat, paria Nicenæ decrevit, dum, quæ a Judæis vel hæreticis mittuntur, festiva accipere & αὐτοῖς festum agere cum eis, Can. XXXVII. & παῖς τῶν Ἰudeῶν ἀλύμα λαμβάνειν, vel eorum impietatibus communicare, Can. XXXVIII. vetat. Synagogæ ergo, quoad hanc partem, funus Provinciales Occidentis Synodi Sæc. II. pararunt, extulit Oecumenica I. Nicenæ, cippo veluti ac marmore honoravit tum Antiochenæ, tum quæ Laodiceæ habebatur. Neque tamen hoc pacto omnes adeo sopitæ sunt hærites, ne recrudescerent subinde & revocarentur. Ut jam præterea errorem, quem a quibusdam Occidentalibus Episcopis circa diem celebrationis commissum, divinoque correctum miraculo, ex MARIANO SCOTO, & SIGEBERTO, fide narrat dubia BUCHOLZERVS in Chronol. ad Annum Ch. 417. certum est, sub Justin, imperio Sæc. VI. dissensionem inter Hispanicas & Gallicanas enatam esse Ecclesiæ; quod illæ XII. Kal. Aprilis, hæ vero XIV. Kal. Maji Pascha celebrandum putarent; teste BARONIO Tom. VII. ad An.

An. DLXXX, num. 12. Tum & in Anglia sœculo sequenti Anglos inter & Scotos hæ exarserunt rixæ: Scotis die Dominica, quæ a XIII. Luna usque ad XX. prima occurseret, Pascha suum agentibus; Anglis vero cum Catholicis ceteris diem Dominicam, quæ a XIV. Luna usque ad XX. prima obveniret, ei festivitati dicantibus: quas ex Anglorum tandem sententia Synodus aliqua diremit, referente KORTHOLT.
H. E. Sec. VII. Sect. II. cap. 2. p. 271. Sed his

de Paschate, ne justo simus prolixiores, addere plura non licet. Simul hæc quoque circa usurpationem ceremoniarum liberam sufficient; non quod non plura in sacrificiis exempla occurrant, cum vel de Pentecoste amplissimus pateret campus, in quem nostra excurrere posset dissertatio; sed quod primas saltem lineas dueere, & intra cancellos disputationis nos continere, constitutum fuerit.

SECTIO II.

DE HONORIFICA ALIARVM CERIMONIARVM
IVDAICARVM, V. G. ABSTINENTIAE A SVFFOCATO ET SAN-
GVINE, PERIOCHARVM BIBLICARVM PRAELECTIONIS, OBLATIO-
NVM, IEIVNII, AEDIFICATIONIS TEMPLORVM, ENCAENIORVM,
ETC. IN APOSTOLICO CONCILIO, ALIBIQVE, FACTA SANCTIO-
NE, LIBERA RETENTIONE, ET QVODAMMODO AD-
HVC SVPERSTITE IMITATIONE.

§. I. *Synagogæ Jud. ceremonie quædam, san-
ctionibus Conciliorum retenta.*

Demortuæ cum Synagogæ ducendum esset funus, non privato tantum consilio Apostoli, eorumque legentes vestigia Ecclesiæ quædam, honorifico velut comitatu illud prosequutæ, liberaque ceremoniarum usurpatione divinam ea-rundem originem sunt veneratæ; sed etiam publico totius Ecclesiæ consensu hic ipsi honos habitus est, ut subinde per pias Conciliorum sanctiones, qua certas observations, in usum revocaretur, & pro re nata temporumque ratione aliquam obligationis speciem nancisceretur; in quantum ejusmodi Cónciliorum decre-tis obedientia esset præstanða. Quanquam enim circa Concilia in Pontificiorum castra nulli trans-eamus, nec in Canonice ac infallibilis auctoritatis fastigium ea elevemus, multo minus a Romani Pontificis confirmatione hanc obtinere cœdevitioꝝ, dicamus: non tamen vilipendimus au-
toritatem eorum, nec Ecclesiastica judicia subter-

fugimus, (ut immerentibus id nobis imputat BELLARMINVS in Pref. Lib. de Concil.) fed Conciliorum in Ecclesia Dei saluberrimam auctorita-tem esse cum AVGVSTINO Epist. CXVIII. profi-temur. Non unam tamen omnium indolem esse, sed aliter de prima illa N. T. Synodo Act. XV. delineata, aliter de reliquis insequentibus statuendum judicamus. Istam cum viri Θεό-πνευστοι constituerent, quibus τὸ πῶς καὶ τί Spiritus Sanctus immediate ingerebat Matth. X. 18. quique vere de decreto suo affirmare potefant: visum est Spiritui S. & nobis vers. 28. ab omni profus errore ac labe aliena; judiciariam omnino-paremque Scripturæ auctoritatem obtinebat. Hæ vero ad sacrarum literarum normam unice revoeandæ sunt & examinandæ, quibus si con-veniant, conscientias eorum, quorum in gratiam sunt coactæ, obstringunt; securus vero obli-gatione carent. Propterea hanc quoque nobis ordinis legem in hac Sectione ponemus, ut Apostolicum istud primumque Concilium fundamen-ti loco habeamus, ad cuius exemplum uti

uti orthođoxa reliqua composita omnia fuerunt, componi certe debuerunt; sic ex eodem ceu fonte promanarunt, quae in reliquis in Synagogæ honorem fuerunt sancita. De cetero vero omnes, cum Pontificiis, GROTIO, aliisque circa appellationem, aliaque hujus Concilii momenta intercedentes nobis controversias procul habebimus; utpote ab instituto nostro alienas, & a Theologis gravissimis, DANNHAVERO & SCHELGWIGIO integris tractatibus, DÖRSCHEO peculiari diatribe contra GROTIVM, & MOEBIO disputatione *de sanguinis esu*, ut & a GERHARDO Conf. Cathol. L. I. part. II. cap. X. fol. 485 sq. solide discussas: ea saltem in medium prolaturi, quæ in rem nostram faciunt, & hujus in primis loci sunt & argumenti.

§. II. Abstinentia ab Idolothytis.

Ansam Concilio, Cerinthi (juxta EPIPHANIUM hæref. XXVIII.) & ceterorum in Antiochena Ecclesia turbatorum, præbebat perversitas, qui cum Christo nomen dedissent, & Evangelii se jactarent præcones, Synagogam restitutam volebant, circumcisionem, reliquaque, quæ ex ea pendebant, ceremonias, ac legis opera, ad salutem necessaria esse, contendentes. His cum contrarium Paulus & Barnabas sustinerent, & solanos fidei justificari sine legis operibus dicebant, συγγένεις haud exigua inde est orta, non nisi publico totius Ecclesiæ judicio componenda. Hæc itaque, convocato Hierosolymis Concilio, in questionem controversam inquirit: quæ uti non de ceremoniali solam, sed & moralí lege agitabatur, an ejus impletio ad justificationem & salutem necessaria sit? (uti contra secus sentientes prolixè probant Theologi supradictati, & CALOV. Bibl. Illustr. ad Gal. II, 2.) ita, qua utrumque etiam membrum, fuit definita, & generatim quidem sancitum, nullum imponi debere legis onus; speciatim autem qua moralè legem scortatio (non exclusis tamen reliquis præceptis) interdicta; qua ceremonialem vero, idolothyta, sanguis, & suffocatum prohibita fu-

runt vers. 28, 29. Quia enim occasio a ceremoniis erat enata, eæque ad praxin pietatis recte instituendam, vitandumque scandalum potissimum facere videbantur; idcirco operosior aliquanto circa ceremonialia decisio requirebatur. Primo itaque ab *idolothytis* abstinendum censem. Tā εἰδωλόθυτα autem, quæ Jacobus paulo ante sententiam dicens, τὰ αἱρεσύματα τῶν εἰδώλων, contaminationes simulacrorum vocarat, notant *cibos ex carnibus*, quæ εἰδώλοις ἐθύνοτο, & postea ad convivia adhibebantur: uti paucis, sed accurate, describit ERASMVS SCHMIDIVS Not. ad I Corinth. VIII, v. 1. Cum enim ex Judaismo conversi Christiani, ἐν τῇ διασπορᾷ Jac. I, 1. I Petr. I, 1. gentibus permisti habarent, & hæc de immolatis in Deorum sacrificia carnibus, quas omnem ex idolatriæ suæ lege non comburebant, convivia pararent, docentibus HOMERO Odyss. Γ. p. m. 90. vers. 36. & p. 98. vers. 19 sqq. & DIONÈ CHRYSOSTOMO Orat. III. de regn. (edit. Morelli p. 52): usū sæpe veniebat, ut ad ea Christianos, tanquam vicinos, sæpe etiam affines & consanguineos, invitarent. Ad hæc ergo accedere quidam non dubitabant, existimantes cum Apostolo, *Idolum nihil esse in mundo*, I Cor. VIII, 4. quidam religioni ducebant, veriti, ne si de Gentilium comedenter sacrificiis, in partem ipsorum idolatriæ venirent; ac in Diabolorum se inferrent consortium, quod Paulus prohibet I Cor. X, 20 sq. adeoque in moralem simul & ceremoniali per Exod. XXXIV, 15. Num. XXV, 1, 2, 3. impingerent legem. Hos itaque, qui dubii hærebant, Concilium confirmat, & ab ejusmodi conviviis absesse Christianos jubet: non quasi directe hoc legi morali contrâ veniret, utpote quæ de idolothytis vitandis speciatim nihil sanxit; aut quod, si extra casum confessionis ac scandalifieret, idolatriæ id esset affine, quod Apostolus I Cor. VIII, 4, 8. & cap. X, 25 sqq. diserte negat; sed quia dubia quicquam conscientia facere, & scandalum aliis præbere, aut Gentilium applaudere superstitioni, nefas ducebat. Vnde non male ORIGENES contra CELSV lib.

lib. VIII. abstinere ab immolatiis dicit, non simpliciter, quod res illæ malæ sint factæ; sed ob justas causas. Quas causas expositurus **CLEMENS ALEXANDR.** in hanc sententiam verba facit: ΑΦεντέον τάτων (τῶν εἰδωλοθύτων) & δεδιότας. & γὰρ ἐσὶ τις ἐν αὐτοῖς δύναμις· διὰ δὲ τὴν θελυχίαν, οἷς ἐπικατανόμασαν μυστατομένας· καὶ προσέπι διὰ τὴν ὀλισθησαν τὰ πολλὰ ὑπολαμβανόντων ὑδαρότητα, οἷς ἡ συνέδησις αἰσθενῆσα· μολύνεται. *Ab his abstinendum est, non quod pertimescamus: (non est enim in eis aliqua potentia) sed propter nostram conscientiam, quæ sancta est, & propter dæmonum odium, quibus illa sunt dicata, aversemur: & præterea propter eos, qui multa procliviter discernunt, ac verentur imbecillitatem, quibus infirma polluitur conscientia.* *Pædagog. lib. II. cap. 2. pag. 143. edit. Colon. 1688.* Has **CLEMENS** ex doctrina Veterum rationes afferit Synodalibus hujus de Idolothysis decreti, quod suis subinde inculcavit

Apostolus i Cor. X, 14, 20, 21, 28. quodque tam rigidæ erat observationis, ut martyrium subirent potius, quam, persecutorum Ecclesiæ voluntati morem gerentes, idolothysis vescerentur. Ita Valeriani, de immolatiis manducare recusantem, quia Christiana esset, nec sibi omnino licere testaretur, maestatam refert **GROTIUS** ex *Martyrologio quodam.* Et **IVLIANVS** apostata, ut ægre faceret Christianis, cibos omnes in foro venales polluit sacrificiis, quæ Diis immolata erant, ut sic Christiani cogerentur immolatiis vesci, nisi fame perire vellent. Quæ dum **THEODORETVS** refert, subjungit: *Quæ cum viderent Christiani, et si non poterant non gemere, lamentari, & scelerata illa impense detestari; tamen eisdem vescuntur, legi Apostolice obsecuti, ita jubenti: Quicquid in macello venditur, comedite &c.* Lib. III. H. E. cap. 14. Exempla complura & sententias Veterum satis severas colligit **VOETIUS** Part. IV. Disp. Sel. p. 249. Quin & tyrannorum aliqui eo progressi sunt crudelitas, ut talibus vesci carnibus, vinumque ex libationibus haurire nolentes vi adigerent, in terramque prostratis & in illorum ora hamis in-

fertis vinum infunderent, & injicerent carnes, teste **BALSAMONE** Schol. ad *Canon. XIV. PETRI*, Archiepiscopi Alexandrini: quorum in solatium, ut sine mora in Ecclesiam reciperentur, si tyrannorum de manibus elapsi ad suos redierint, *Canon* sanxit **III. Concilii Ancyry.** & citat. *Canon PETRI* æque, ac *Can. I. Epist. GREGORII THAVMATVRGI* Archiepiscopi Neocæsar. ad quem legi merentur, quæ haud contemnenda notavit **BALSAMON**, prolixiora tamen, quam quæ hue com mode transferri possint. Contra vero illi, qui temere & data opera cibis, idolorum cultibus immolatis, gustu illicitæ præsumptionis utebantur, ab Ecclesia cætibus ex constitutione *Can. XIX. Concilii Aurelian. II. arcebantur.* At postquam sequenti tempore liberiore Ecclesia spirare auram inciperet, nec tam frequens amplius cum Gentilibus commercium Christianis intercederet, cessante legis usu, ipsa antiquata est & ces savit.

§. III. Abstinentia ab esu sanguinis.

Gravior aliquanto & intricatior ad nostra usque tempora *de esu sanguinis* controversia est agitata. Cum enim & hujus abstinentiam sententia Apostolica injungat Christianis, crucem fixit eruditis, utrum in honorem Synagogæ tantum (ad quam sanguinis prohibitio per Lev. III, 17. Deut. XII, 23. haud dubie referenda) & ad vitandam infirmiorum offendiculum fuerit sancita; an ideo, quod ex primæva naturæ lege & famosis Noachidarum præceptis perpetuam ea obtineret obligationem? Vetus enim, & bene nota inter Judæos fabula est, de septem Noachidarum præceptis; quorum sex, Adamo a Deo promulgata, & in reparatione generis humani septimo, quod Noacho ac posteris dabatur, aucta, omnes obstringunt mortales ab Adamo vel Noacho oriundos, adeoque & ipsis, si sub jugum redigantur Judæorum, Ethnicis sub mortis poena imponenda, ut ex **MAIMONIDE** recenset & explicat **SCHICKARDVS** in **Cap. V. Theor. 17. p. 333.** latiusque *Comment.* in bunc loc.

Kkk kk.

CARP-

CARPZOVIVS deducit; omnium vero amplissime declarat SELDENVS in eruditissimis suis de *Jure Nat.* & Gent. juxta disciplinam Hebraeorum libris. Hæc ergo fundamentum præbere Synodali huic decreto viſa sunt iis, qui obligacionis perpetuitatem, diversis licet ex principiis, nec eodem fine, propugnant. Hos inter nomen suum profitetur CLAVD. SALMASIVS libr. de fœnore Trapezitico p. 438. HUGO GROTIUS Annotat. in cap. IX. Genes. & SCHICKARDVS loc. cit. ut & in Bechinath Happeruschim p. 84. Sed & THOMAS BARTHOLINVS, Medicus Hafniensis, peculiari disquisitione ejusdem patrocinium suscepit; adversarium natus Theologum, æque Hafniens. D. IOH. WANDALINVM, qui disputatione de sanguinis & suffocatorum esu inter Christianos haud illico BARTHOLINI argumentis ex assé satisfecit. His vel inter primos etiam annumerandus est STEPH. CIRCELLAEVS, celebre illud inter Remonstrantes nomen, qui singulari Diatriba, de esu sanguinis inter Christianos, quæ Tomo Opp. p. 943. comparat, sanguinis esum distincte prima a mundi creatione usque ad diluvium; secundo a diluvio usque ad legem Mosis; tertio a lege usque ad Christum; quarto denique a Christo usque ad finem mundi illicitum fuisse, probare fatagit; refutatus tamen & ipse a Theologo Calviniano, IOHAN. HENRIC. HEIDEGGERO, tractatuſ de libertate Christianorum a lege cibaria veteri A. 1662. in lucem emisso. Jam vero quod ad ipsam attinet quæſtionem, longe nobis firmior eorum videatur sententia, qui temporariam hujus interdicti obligationem defendunt. Largimur quidem, Noachum ac posteros speciatim sanguine a Deo fuisse prohibitos, Gen. IX, 4. Quis autem ideo neget, legem hanc ceremonialis fuisse partem; & ad ſolam pertinuisse Synagogam? Num forte proxima a diluvio tempora legis moralis promulgationi propria, ab omnibus vero ceremonialibus adhucdum libera fuerunt & immunia? Prius uti Paulus negat Rom. II, 14, 15. quando moralē per inscriptionem in corda humana promulgatam dicit: Ita posterius Moses refel-

lit, dum etiam ante hoc datum præceptum, immo longe ante inundationem, Synagogam ſenſim aufſpicio cepiffe, introductis sacrificiis docet Gen. IV, 3, 4. VIII, 20. Frustra namque EPISEOPIVS l. I. Inst. Theol. de relig. natural. c. II. fine ullo præcepto divino, rationis rectæ ſolius instinetu, antediluvianos sacrificiorum ritum ſuſcepſiſſe contendit; refutatus hoc nomine & caſtigatus a CALOVIO Conf. Armin. c. 8. §. 6. p. 181. cum septem ad manus ſint argumenta, quibus divinum de sacrificando Patriarchis mandatum fuſſe datum, ſolide demonstratum dedit GERHARD. Loc. Th. XVI. §. 14. At enim vero ad sacrificiorum observationem, ſanguinis quoque abſtinentiam referendam eſſe, ex Lev. XVII, 11. patet, ubi Jehova: *Ego destinavi vobis ſanguinem in altari ad expiationem faciendam pro animabus vestris.* Quia enim ſanguis in altari ad expiationem destinatus eſt peculiariter, hinc eo reſpectu omnis ſanguis ab eſtu humano interclusus eſt, quādri illa destinatio durat. Durat autem tantum ad Meſſie uſque apuatenxuſicav, Hebr. IX, 21. uti infert b. DORSCHEVS. Quod luſculentiffime, ne ullus dubitationi locus relinquitur, Levit. III, 17. confirmatur, ubi abſtinentia a ſanguine & ab adipe coniungitur, & utraque ſtatutum aeternum vocatur, ſed NB. in generationibus vestris (Judaeorum tantum) & in omnibus habitationibus vestris. Non ergo aliam aut diversam a sacrificiis obligationem hæc a ſanguine abſtinentia obtinet, ſed temporariam & ceremonialem. Deinde vero, quando ad TERTULLIANI auctoritatem, aut LEONIS Imperat. Novellam, oī εξ ἐντολῶν provocant, parum in his fulcris cauſæ ſuę præſidii eos reperiſſe, ſupra laudatus DORSCHEVS ad oculum demonſtravit. Nec eſt, quod ex facilitate hujus abſtinentiae universalem ejus obligationem evincere conentur. Complares enim aliæ quoque Synagogæ ceremoniæ, v. g. abſtinentia ab adipe, non adeo magna difficultate laborant; nec tamen hodie obſtringunt. Nec ad poſtremum, quando hæc abſtinentia cum ποεῖα coniungitur, ejusdem ſtatiū utumque præceptum generis eſt

est & naturæ. Non enim in vitio ponebatur Ethnicis scortatio, sed ex ipsorum judicio res erat indifferens & libera; quin immo honoris ducebant, si qua multos haberet amatores. Cum ergo idem cum paganis jugum trahere interdicendum esset Christianis; scortatio quoque, ceu Gentilium quoddam adiaphorum, reliquis vere indifferenteribus conjungitur, ut utrumque viteretur. His inductus rationibus, ipse non dubitavit SPENCERVS, ad temporaria hoc etiam Apostolicum præcepta referre, peculiari in Aët. XV, 20. dissertatione, subjuncta lib. II. de legib. Hebraor. qua tum illam de Noachidarum præceptis, tum eorum improbat opinionem, qui datum id decretum arbitrabantur zelo, quo Mosaica omnia Judæi prosequabantur, hisque adeo quatuor ad lucrificiendos Judæos interdictum Gentilibus fuisse censem, donec parta per Christum a legis jugo libertas clarius innotesceret. Vnde non ab omni ipse abest errore, dum, ne suæ desit causæ, sed suscepit semel hypothesi etiam hic inserviat, non aliam ob causam quatuor hæc prohibita in decreto Apostolico fuisse tradit, quam quod idolatriæ cause, comites ac signa essent, locumque præcipuum in gentium ritibus & institutis obtinerent, a quibus proinde ex gentilismo ad Christum conversis abstinentendum omnino fuerit. Ita dum Θεον Φυλάττεν vir doctissimus allaborat, non potest veritatem sæpiissime non insuper habere. Nobis firmum itaque ratumque est, iis, quæ temporariam saltem, & ad Judæorum rempublicam restriictam habent obligationem, præceptis, hoc etiam de sanguinis prohibito esu esse accensendum. Stamus sententia Aug. Conf. quæ peccare negat, qui nunc præceptum istud non observant, quia ne ipsi quidem Apostoli voluerunt onerare conscientias tali servitute, sed ad tempus prohibuerunt propter scandalum. Art. VII. Abus. p. 43. Dudem enim ista præcepti hujus ceremonialis observatio, his Synodi temporibus, per N. Test. unicum Christi sacrificium erat sublata; quam dum revocarent Apostoli, & Christianis denuo injungerent, non sane id agebant, ut legis ceri-

monialis, ejus vis jam evanuerat, nec ad Christianam Rempubl. unquam pertinuerat, quandam velut perpetuitatem affererent aut conciliarent: sed ut concordiam inter Judæos, sanguinem valde abhorrentes, & Christianos eo magis firmarent, nec hi, satis alias jam illis invisi, jure tales esse viderentur; tum etiam, ut Judæorum neophytorum subveniretur infirmitati, qui remota scandali occasione frequentiores pariter ac lubentiores ad veram Christi fidem convertebantur; denique, ut eo evidentius a Gentilium moribus atque institutis Christiani distinguerentur. Sanguinem enim Gentiles ingurgitare consuevisse, ex TERTULLIANO, in *Apolog.* probat sæpe laudatus DÖRSCHEVS loc. cit. ubi ad Pentadecad. sua Disp. Th. X. th. 25. p. 287. simul remittit. Accessit & ista ratio haud postrema, quam e visceribus Textus eruit GERHARDVS: quia scilicet jam olim legibus ceremonialibus assueverant (Christiani) & quia singulis Sabbathis lex Mosaica in ipsorum Synagogis adhuc legebatur. Mirari tamen subit non immerito, diutius hunc morem viguisse, quam Apostolica sanctio, quæ ad ea saltem respexit tempora, quibus Judaica duratura erat Respubl. primo intenderat. Sic enim Canone LXIII. Apostol. Clericum deponi, Laicum segregari legimus, si Φάγη κρέα ἐν αἷματι ψυχῆς αὐτῷ ἢ θηρεάλωτον, ἢ θηντιμάνον, comederit carnes in sanguine animæ sue, vel quod a feris captum, vel morticinum fuerit. Quem licet canonem facile demus una cum ceteris per sæculum & amplius ab Apostolorum ætate abesse: negari tamen nequit, esse antiquum scriptum, & continere aliqua non utilia de antiqua forma gubernationis Ecclesiæ; quod magni nostri CHEMNITII de Canonibus Apostolicis judicium est, in oration. de lectione Patrum, premissa L. Theol. pag. 1. Immerito enim novitatem illis objicere virum clarissimum, DALLAEVM lib. III. de Pseudepigraph. Apost. solide & prolixè docuit peritissimus antiquitatis Ecclesiastice scrutator REVEREGIVS in Prefat. Annot. in Can. Apost. ubi ex Synodis ante Nicenam habitis, quarum acta afflictissimorum

temporum injuria & turbis perierunt, eos profluxisse, & a diverso auctore, sæculo circiter tertio, collectos fuisse, demonstrat. Hinc non indigni visi sunt, quos confirmaret *Concil. Oecum. VI. sen Trullanum Can. II.* Morem ergo veterum, sententiamque circa sanguinem etiam hic allegatus Canon docebit, quem speciatim repetit *Concil. Trull. Can. LXVII.* & suis quoque temporibus vult observatum. Quorsum referendus etiam est *Canon H. Concil. Gangreni*, quem ~~AGROTII~~ detorsionibus liberavit ~~DORSCHEVS~~. Certe inter tentamenta persecutorum, Christianis, ut a religione desiscerent, adhibita, botullos cruore distentos memorat *TERTULLIANVS in Apologet. advers. Gentes* fol. 10, II. & *MINVCIVS FELIX in Octavio* fol. 21. *Nobis homicidium*, inquit, *nec videre fas, nec audire; tantumqua ab humano sanguine cavemus*; ut nec edulium, pecorum in cibis sanguinem, noverimus. Ac plena Patrum scripta sunt observati sequioribus etiam temporibus hujus præcepti, quorum testimonia cum magno numero, ut alios præteream, congesit, nunquam satis laudatus *BEVEREGIVS Annot. ad Can. LXIII. Apost.* nec non *ELMENHORSTIVS Comm. ad MINVCIVS Octavium* fol. 53 sqq. & ipse *CVRCELLAEVS, loc. cit. cap. XIII. pag. 974.* religioni nobis ducimus illorum scrinia expilare.

§. IV. Abstinentia & suffocato.

Eadem vero, quæ sanguinis, etiam τὸ πνιγτὸν seu suffocati ratione est. Vocis quidem hujus lectionem nequicquam sollicitat *CVRCELLAEVS Diatr. de ēfi sangu. cap. XI. Tom. Opp. p. 969 sq.* ex quibusdam Patrum locis, in quibus repetito hoc Apostolorum decreto nulla specialis suffocati, sub sanguine nimirum ab iis comprehensi, mentio facta est, sententia patrocinium quærens. Verum demus, quibusdam antiquis Codicibus hanc contigisse corruptelam; unde de omnibus id probabit? Aut annon Patrum potius lectio, infinitis alias corruptelis obnoxia, in dubium vocanda, quam Scripturæ, cuius ut vel

unus apex pereat, impossibile æterna veritas pronunciat Matth. V, 18? Sed causæ inservendum erat *CVRCELLAEO*, qui quia suffocati abstinentiam ad moralem vel naturalem legem commode referre, vel totum Christianum orbem, qui impune suffocatis vescitur, eapropter damnare non poterat, in accusationem vertitur Scripturæ, & Textum corruptum proclamat; nihil veritus severam Christi comminationem, in dementes aliquid Scripturæ libro emissam Apoc. XXII, 19. cum nec ipse tamen, in sua N. T. editione vel expungere hanc vocem ausus sit, vel in subjectis Textui Variantibus Lectionibus illum aliter legentem Codicem producere potuerit. Nec Oxoniensis editio, quæ ex Theatro Scheldonianio A. 1675. prodiit, & quotquot unquam reperiri poterant, lectionum variationes ex plus centum MSS. Codd. congesit, in alio quoquam, præter exemplar Cantabrigiense quodam, quod *BEZA E* fuerat, omissam hanc vocem deprehendit. Retinemus ergo, ceu divinam & θεοπνευστον, consuetam πνιγτὴ lectionem, eamque hoc modo declaramus: Erat Græcis, Gentiliisque aliis hoc in more positum, ut carnes in deliciis haberent, in quibus data opera affervatus erat in enecatione sanguis, ut ita cum eo sanguine, intus retento, coquarentur. Hoc ergo cum præcepto de abstinentia a sanguine e diametro esset adversum, eidem & alias, & h. I. ab Apostolis conjungitur. Longo deinceps post hac intervallo *Concilium Aurelianense II.* idem revocavit, eosque, qui bestiarum mortibus extincto, vel quolibet morbo aut casu suffocato vescuntur, ab Ecclesiæ cœtibus arcuit *Can. XX.* Quod superest, observandum etiam, quando posterioribus sæculis idem Apostolicum decreta & observatum & confirmatum legitur, non tam eo id factum fuisse consilio, ut Synagogæ honos haberetur, quippe quæ dudum sepulta erat atque mortifera; quam ut hanc veluti partem confessionis externe de sua religione ac fide tuerentur; nec vel tyrannorum ministri cederent, vel adversariorum technis ac fraudibus circumveniri se paterentur.

§. V. *Textus Biblici Praelectio.*

Atque ea quidem sunt, quæ in honorem Synagogæ Apostolicum Concilium sanxit. Præter hæc vero & alia occurunt quamplura, in insequentium Sæculorum Synodis definita, vel etiam continuo nec interrupto usu ad nostra usque tempora transmissa, quæ suum Synagogæ si non ortum debent, locum tamen etiam in ea tenuerunt. Quæ tamen non ob legis ceremonialis, ad quam quondam pertinebant, auctoritatem; sed prorsus libere & concordi Ecclesiæ suffragio, citra ullam infirmorum fratum offensionem, fuerunt recepta; quod ad ταῦτα καὶ ἐνστημοσύνην, immo nonnulla ad uberiorem quoque oinodōmūn̄ facerent, & divino cultui, ut quondam dicata, sic maxime consentanea essent. Huc pertinet *Textus Biblici Praelectio* in conventibus sacris. Judæis enim soleme fuisse, ut, cum sacris operarentur, singulis Sabbathis certa ex sacro Codice pericopa publice prælegeretur, Petrus docet Act. XV, 21. ubi *Mosen* affirmat *ex generationibus antiquis per urbes habere, qui prædicent illum, dum in Synagogis per omne Sabbathum legatur;* & exempla commonstrant Nehem. VIII, 5 seqq. Luc. IV, 16 seqq. Actor. XIII, 15 &c. commemorata. Hinc illæ תויישרָה seu Sectiones Legis, & הפטורה seu Lectiones Propheticæ enatae sunt, quibus definita Praelectionum harum pensa continebantur. De quibus ne plura dicamus, remittimus lectorum ad LIGHTFOOTVM Hor. Hebr. ad Luc. IV. p. 760 seqq. qui de modo, persona & circumstantiis legendi reliquis accurate differit; & ad PFEIFFERI Critic. S. cap. I. §. 12 seqq. 18. qui in compendium misit, quæ circa enumeratas sectiones notam merentur. Hunc deinceps ritum in Ecclesiam manasse, testis est TERTULLIANVS, qui *Apol. advers. gentes* cap. 39. Cogimur, scribit, ad divinarum literarum commemorationem, si quid præsentium temporum qualitas aut præmonere cogit, aut recognoscere; certe fidem sanctis vobis pascimus, spem originis, fiduciam figimus,

disciplinam præceptorum inculcationibus densamus. Et primo quidem Veteris tantum Testamenti prælectiones consuetas, post vero his etiam Textum Novi Testamenti adjectum fuisse, ex *Concil. Laodiceno* intelligitur, quippe quod *Can. XVI. ἐναγγέλια* (vel secundum ARISTENVM: ἐναγγέλιον καὶ Απόσολον, adeoque totum N. T.) μετὰ ἑτέρων γεαφῶν ἀναγνώσκεσθαι in Sabbatho decernit. BALSAMON quidem & ZONARAS ἑτέρας istas γεαφᾶς de solis precibus interpretantur, adjicientes, nec Evangelium, nec aliam ullam Scripturam in Ecclesia die Sabbathi legi consueuisse, antequam constitutio ecclesiasticarum cantionum esset completa: sed minus accurate hoc eos asserere, sepe laudatus LVDPOLVS ostendit *Comni. in H. Aethiop. l. III. cap. I. p. 275.* cum id sibi velit Canon, *Paraschas legis Mosaicæ* & *Haphtharas* tantum more Judaico ante leetas fuisse; omisis lectionibus Evangelicis: Voluisse ergo Patres Laodicenos, ut etiam legatur *Novum Testamentum.* De die Dominica dubium non est, quin lecta fuerint utriusque Instrumenti monumenta, cum testem ejus rei omni exceptione habeamus majorem, IVSTINVM MARTYREM, qui *Apolog. II.* in memorabilissimo illo, quo plurimos primitive Ecclesiæ ritus conjunctim recenset, loco, inter alia etiam hæc habet: Καὶ τῇ τοῦ ἡλίου λεχομένῃ ἥμέρᾳ, πάντων, κατὰ πόλεις ἢ ἀγρέσι μενόντων, ἐπὶ τῷ αὐτῷ συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ ἀπομνησεύματα τῶν Ἀποστόλων, ἢ τὰ συγγεάμιματα τῶν προφητῶν ἀναγνώσκεται, μέχρις ἐγχωρεῖ; ubi exerts verbis tam Apostolorum, quam Prophetarum lectionem memorat: Post hanc vero, cum προεστῶς Praes orationem quandam sacram ad populum habuerit, tum demum meminit precum; ἔπειτα ἀνισχεθεὶς πάντες, καὶ ἐνχάρας πέμπομεν, deinde, finito scilicet sermone sacro, una omnes consurgimus & preces fundimus. Unde simul etiam constat, longe ante Laodicenam Synodum, jam Sæc. II. Apostolica scripta æque ac Prophética in Ecclesiæ publice prælegi consueuisse. Quem ritum adeo tenaciter sacra servavit cisa-

plina, ut nec hodienum conventus ullus habeatur sacer & publicus, in quo non tempori loco que conveniens aliquis Scripturæ textus legatur.

§. VI. Oblationes ad Altare.

Divina cum cautum esset lege, ne quis eorum Domino compareret, Exod. XXIII, 15. XXXIV, 20. moris erat, ut præter sacrificia igne absumenta, מנהורָה seu sacrificia cibaria, vel donaria de terra frugibus, oleo inprimis & farre, ad altare offerentur, quibus gratum pro victu & sustentatione vitæ animum erga Deum testarentur: de quibus conf. Lev. II. XXXIII, 16. Num. XV, 19. & passim; quo etiam Christus respicit, quando Matth. V, 23. muneris ad altare oblati mentionem facit. Sed eundem quoque ritum Christianis etiam communem fuisse, fida tradit antiquitas. Hi enim, Apostolici præcepti memores i Cor. XVI, 2, singulis Dominicis tempore ingressi, oblationes seu sacrificia ferebant, teste IVSTINO MARTYRE loco supra alleg. ubi preces Sacrae Cœpiæ administrationem infelicitam enarrat, & mox subjungit: Οἱ ἐυπορεύντες δὲ καὶ βελόμενοι, κατὰ προάσπεσιν ἔκαστος τὴν εαυτὸν, ὁ βέλεται, δίδωσι· καὶ τὸ συλλεγόμενον παρὰ τῷ Προεστῷ ἀποτίθεται, καὶ ἀντὸς ἐπικριτῶν αὐτὸν οἱ Φάνοις καὶ χήραις, καὶ τοῖς διὰ νόσου, η̄ διὰλλην αἵτιαν λεποράσιοις, καὶ τοῖς ἐν δεσμοῖς θυσίαις, καὶ ἀπλῶς πᾶσι τοῖς ἐν χρείᾳ θυταῖς, υπέδειπνον γίνεται. Idem TERTULLIANVS confirmat Apolog. cap. 39. Immo in vitio ponebatur, si quis ἀσύμβολος ad Sacram Synaxin accederet, & de aliena oblatione communicaret. Hinc AVGUSTINVS Serm. 215. de Tempore: Oblationes, inquit, qua in altaribus consecrentur, afferte; erubescere debet homo idonus, si de aliena oblatione communicat. Et CYPRIANVS, opulentas quidem viduas, sed tenaces & conferre recusantes, increpans: Locuples & dives es, ait, & Dominicum celebrare te credis, qua Corbonam omnino non respicis, qua in Dominicum sine sacri-

ficio venis, que partem de sacrificio, quod pauper obtulit, sumis. Lib. de Operæ & Eleemos. p. 155. Ab his distinguebantur aliae, qua licet ad altare offerrentur, sacrificii tamen appellatione non gaudebant. Hoc disserimen Canon III. Apost. ostendit, dum cavet, ne quis præter panem & vinum purum, ceu παρὰ τὴν τῷ Κυρίῳ διδαχὴν τὴν ἐπὶ τῇ Θυσίᾳ, aliud quid aræ inferat: novæ autem spicæ & maturæ uvæ ad aram quidem Sacerdoti portentur, verum ἡ οἰκουμένη Θυσίᾳ, αἱλίῳ ἀπαρχῇ παρεπῶν νέαν, ut Scholia in HARMENOPVLI Epitom. can. sect. 2. tit. 2. glossatur. Sic etiam incensum & oleum ad altare tempore sanctæ oblationis ferebantur, verum ἡ χάριτος Θυσίας, ut restringit BALSAMON, ἀλλ’ εἰς Φωταγωγίαν τῇ ναῇ, καὶ ἐνχαριτίᾳ τῇ ἀληθίᾳ Φατος καὶ Θεος. Omnes tandem fructus alterius primitiæ non super altare, sed in domum Episcopi aut Presbyteri, mittebantur, secundum Can. seq. IV. Hoc nemp̄ tempore nulla adhuc stipendia ministris Ecclesiæ constituta erant, sed ex ejusmodi oblationibus, ut & ex primitiis, ab auditorum singulis, allatis, magna cum frugalitate alebantur, i Cor. IX, 13. Unde πάστορες ἀπαρχῇ ad Episcopum ferre, & Presbyteros, & Diaconos, εἰς διατερψίαν διντῶν, præcipit Constit. Apostol. l. VIII. cap. 30. idemque sibi salario esse HIERONYMVS affirmat Ep. II. Si autem ego Domini pars sum, & funiculus hereditatis ejus, quasi Levita & Sacerdos vivo de Decimis, & altari serviens, altaris oblatione sustentor, habens viculum & vestitum, his contentus ero, & nudam crucem nudus sequar. Easdem vero adhuc hodie oblationes in usu esse Abyssinis, Cel. LVDOLEVS ex Liturgia Æthiopica demonstrat Comm. ad l. 3. p. 379. ubi thus recenset, & panem eucharisticum, & vinum & oleum, & balsamum, & vela, & libros lecturae, & instrumenta sanctuariorum, ut Christus Deus noster illis retribuat in Hierosolyma cælesti. Sed nec Romana Ecclesia ex oleoscere hunc ritum sivit; tantistamen conspurcatum vitiis, ut defectionem ejus ad Judaismum ex eo per testimonia DURANDI, & MARTI-

NE DE ROA probet NIC. HVNNIVS *in Rom. Eccles. Apostasia* §. 599. p. 472. Ceterum hic obiter notamus, oblationem, stilo Veterum ipsam S. Synaxin s̄epe designare. Ita namque Can. XLIX. Laodicen. & Conc. Trullani Can. LII. in quadragesima, exceptis Sabbatho & Dominica, nec non Annunciationis Festo, ἀγέτω προσφέρειν prohibetur: contra ἡ τῶν προπηγασμένων ιερὰ λειτουργία perfici præcipitur. Tantum scilicet his inclinatis temporibus a piscatoria primæ Ecclesiæ simplicitate Orientalis maxime Ecclesia recesserat, ut jejunii tempore consecrare sacra Cœna symbola religioni duceret, ideoque die Sabbathi aut Dominica tantum consecraret, quantum celebrationi eucharistiae per totam hebdomadem sufficere putabat. Unde præsanctificatorum ministerium erat S. Cœna, ex pane, uti jam aliquot diebus ante consecrato, sic repetitæ benedictionis non indigo, instituta; uti MICHAELIS Patriarchæ Constantinop. verbis LEONIUS ALLATIVS apud BEVEREGIVM l. c. p. 156. fusi exponit. Panem itaque offerre, est S. Cœnam consecrare & celebrare. Non tamen propterea habent, quod in hac appellatione sibi plaudant Pontifici, loca illa Patrum & Conciliorum, quæ S. Cœnam sacrificium, victimam, oblationem &c. vocant, pro se allegantes: quia uti in reliquis locis, ita in præsentibus Canon. ad sacrificium laudis resperixerunt Patres: quo etiam ratio BALSAMONIS Canoni Trullano subjuncta alludit: Τὸ δὲ προσάγειν τῷ Θεῷ θυσίαν, πανηγυρίζειν εἰς τὸ δὲ πανηγυρίζειν εἰς τῇ ἄλλῳ εἴσιν, οὐ χαρουοντί. Multum circa hanc denominationem occupata fuit Apolog. A. C. de vocab. Missæ p. 272. & b. GERHARDVS Conf. Catol. lib. II. Part. II. Art. XV. p. 1210. ubi decem vocabuli hujus, S. Eucharistiæ accommodati, respectus orthodoxos exponit.

S. VII. Jejunium.

Circa Jejunium licet multa suppeditet antiquitas, quæ non inutiliter DALLAEVS de Jejun.

concessit, & GERHARDVS T. I. Disp. Acad. p. 1065. aliisque: ea tamen hic potissimum sub censuram vocanda, quæ ad Synagogæ faciunt sepulturam. Ante vero, quam ad sanctiones Conciliorum progrediamur, distinguimus inter Jejunii substantiam κατ'εἶδος spectatam, ejusque accidentia; rem & rei modum. Illa uti divino in S. literis mandato gaudet Joel. I, 14. II, 12. probatisque nititur exemplis, ut Ninivitarum, Jon. III, 4. Davidis 2 Sam. I, 12. XII, 16. Josaphati & Paralipom. XX, 30. Danielis cap. IX, 3: sic tanquam externum exercitium & bonum aliquod opus, non quidem meritorum gratiæ, aut satisfactorium pro poena temporali, (quod Papistæ mallent apud BELLARM. lib. IV. de Pœnit. cap. IV.) sed paedagogicum ad veram pietatem, coercitum carnis & testificatorium poenitentiæ externum, Ps. CII, 5. ad moralem legem, in qua directe & per se non præcipitur, saltem reducendum, liberæque & non inutilis esse observationis, statuendum. Motus autem ejus atque accidentia libera sunt & indifferentia, & sicuti determinata deprehenduntur, ad Synagogam referenda; uti Levit. XVI, 29. statum & anniversarium in die expiationis Jejunium Iudeorum genti demandatur. Confer August. Conf. Art. V. Abus. de discriminie cibor. p. 31. Hoc fibi vult AVGUSTINVS, quando Epist. 86. ad Casulanum ita seribit: Ego in Evangelicis & Apostolicis literis video, præceptum esse Jejunium; quibus autem diebus non oporteat jejunare, & quibus oporteat, præcepto Domini vel Apostolorum non invenio definitum. Et SOCRATES, postquam Ecclesiarum circa jejunium quadragesimale diversitatem exposuisset, subjungit: Quoniam nemo de ea (sc. jejunandi ratione) præceptum literarum monumentis proditum potest ostendere, perspicuum est, Apostolos liberam potestatem in eadem cuiusque menti & arbitrio permisisse, ut quisque nec metu, nec necessitate inductus, quod bonum sit, ageret; Lib. V. H. E. c. 21. Hinc ergo intelligitur, quo pacto servatum in Ecclesia Jejunium ad Synagogam debeat referri; quatenus vel expressa

pressa in ceremoniali lege restrictio, vel introducta Iudeorum consuetudo, certum tempus, locum, modumve determinavit. Ita-huc pertinet, quando omnibus licet aliis, Sabbatho tamen, aut diebus festis jejuniū non indixerunt. Sic enim habet MAIMONIDES cap. I. Halachoth Taanijoth §. 6: *אֲنֹנוּ רְוִין תְּעֻנוֹת עַל הַצִּיבָּר לֵא: בְּשֶׁבֶת וְלֹא בַּיּוֹם טוֹבִים וּכְךָ* Non decernunt jejuniū publicum diebus Sabbathi, nec diebus festis &c. & §. 7: *וְכָךְ אֲנֹנוּ רְוִין הָעֲנָה נְתַחַלָּה:* בראשיחרsim או בחנוכה ופורים או בחולון: Atque sic jejuniū quoque non decernunt in noviluniis, nec in dedicatiōne, nec festo Purim, nec in die profecto solennitatis. Idem ex aliis locis probat & confirmat, exceptumque docet pro insomnio jejuniū Sabbatho etiam licitum, cum alias Sabbatho jejunare nefas esset, LIGHTFOOT. Hor. Heby. ad Matth. IX, 14. p. 318. & Matth. XII, 1. p. 340. Idem vero diu in Ecclesia Orientali obtinuit, ut Sabbatho & Dominica a jejunio abstinerent. Unde Canon Apost. LXIX. Clericūm die Dominico aut Sabbatho jejunantem, deponere, Laicum segregare jubet; uno tamen Sabbatho, quod Pascha proxime antecedit, & quo Christus in sepulchro quievit, excepto, utpote quod jejunio dicatum fuit. Hunc Canonem stricte observari voluit Concil. IV. generale Constantinop. quod Can. LV. eum in Romanorum etiam Ecclesia inconcussè vires habere decernit. Ita Sabbathum nunquam nisi in Pascha jejunandum, ait etiam TERTULLIANVS de jejuniis: & privilegium donatum Sabbatho a primordio mundi dicit veniam jejunandi. Advers. Marcion. lib. IV. Hunc si quis aspernabatur monrem, Christicida habebatur. Ita namque in Epistola ad Philippenses, IGNATIUS adscripta: Εἴ τις κυριακὴν ἢ σάββατον νηστεύει (πλὴν ἐνὸς σαββατηρίας πάσχα) οὐτος χειρονότορος εἶνι. Imperite hic BALSAMON rationem Canonis redditurus: Τὸ σάββατον, inquit, ἡ νηστεύουσα, ἣν μὴ δόξωνει ἀδαιλογεῖται. Iudeos enim pariter a jejuniis Sabbatho abstinuisse, MAIMONIDES modo docuit. Non ergo per hunc ritum separare se a Judæis

primi Christiani potuerunt, quem ab illis desumserant. Felicius rationem inquisivisse videtur omni laude major BEVERREGIUS Not. ad b. l. qui ex EPIPHANIO Hær. 42. par. 3. obseruat, propter Marcionistarum, aliorumque tunc temporis exortas hereses, institutum videri, utpote qui Sabbatho jejuniū propterea sanxerunt, ne Deo a Judæis culto, qui eo die requievit, honorem exhibere, vel ritibus illius uti viderentur. Certe postquam haec delēta heresis esset, Sabbatho jejunare Occidentales præsertim Ecclesiæ non incongruum judicarunt. Sic SOCRATES c. l. sua jam tempestate Romæ omni Sabbatho jejunare populum scribit. Et Concilio Elbertino anno Dom. CCCV. habito, errorem placuit corrigi, ut omni Sabbathi die jejuniorum superpositionem celebremus. Can. XXVI. Ubi additio FRANCISI SYLVANI apud CARANZAM in Summa Concil. p. 46. obseruat, solere jam olim Sabbatho jejunari in Ecclesia Romana, quam Hispania, ubi Concilium istud celerabatur, imita ta sit. Paria sancit Concil. Agathense c. 8. apud CARANZAM p. 234. Placuit etiam ut omnes Ecclesiæ filii (exceptis diebus Dominicis) in quadragesima etiam, in die Sabbathi, sacerdotali oratione & discretionis communione jejunent. Quod deinceps jejuniū in meram superstitionem degeneravit, ut, quomodo hodie Romana Ecclesia istud obseruat, discriminē ciborum, continuacione ad vesperam, jejunio quadragesimali & jejuno quatuor temporum, plane eam judaizare solide ostenderit NICOLAVS HVNNIVS Apostol. Rom. Eccles. §. 600 seqq. qui paulo ante etiam §. 171 - 177, prolixe ostenderat, quibus alias etiam incommodis & absurdis prematur.

§. VIII. Augusta Templi structura.

Summa Synagogæ dignitas maximam partem ex augusta Templi structura, quæ ipsos Christi discipulos in admirationem rapuit, Marc. XIII, 1. pendebat; quæ ne in Templi destructione uno velut iactu collapsa intercideret, sed in honore ampli-

amplius esset, libera apud Christianos sacrarum ædium imitatio effecit. Reæ enim Cardinalis BONA Rer. Liturg. lib. I. cap. 20. §. 4. scribit: Christianorum templa sic olim erant disposita, ut veteris templi Hierosolymitani, quantum fieri poterat, similitudinem quandam præ se ferrent, & ad illius formam proxime accederent. Hæc autem Hierosolymitani templi erat structura, ut tribus potissimum partibus, juxta sententiam R. IOSEPHI KIMCHI ex allegatione Filii Comm. in Fer. VII. 4. absolveretur. Prima אולם Vestibulum erat, varia Atria, חור profanum seu Gentium, חייל antemurale עזרה auxiliū Mulierum scilicet, Israelitarum & Sacerdotum complectens. Media, in quam Propylæum ferebat, הוכל seu ipsa Αέδε vel Sanctum vocabatur, per 40. in longitudine, & 20. cubitos in latitudine se diffundens, ac solis patens Sacerdotibus, sacrificiis reliquisque munis suis intentis. Postrema, בור Adytum vel Sanctum Sanctorum dicta, arcam foederis, urnam Mannæ, virgam Aaronis, lenticulam olei unctionis, & arcam cum aureis Philistæorum munusculis continebat, nec mortaliū ullum nisi Summum Pontificem, una quotannis vice, intra se admittebat. De quibus singulis distincte egit PFEIFFER. in tractatu de locis sacris, inserto Dub. vexat. p. 410 sqq. ubi, qui ex instituto & fusius in partes has inquisiverunt, complures & gravissimos allegavit auctores. Sed pari etiam apparatu & eadem ratione exstructa prima Christianorum templa fuisse, prolixe declarat, & omnes speciatim partes perfecquitur eruditissimus BEVEREGIVS Annotat. ad Can. Concil. Nicæni XI. p. 71 sqq. Ut enim σιμέον Thessalonicensis de templo habet: ὁ Σεϊօς ἄπας ναὸς τριάδικῶς θεωρεῖται τοῖς πέρι τῆς ναῆς Φημι, καὶ τῷ ναῷ, καὶ τῷ Βηματί. Prima ergo ab ingressu pars Ναέθηξ vel Πένονας dicebatur, quæ προπύλαιον pròxime excipiens, præter κολυμ्बηθέαν seu effossum lacum, in quo converteundi salutari fonte tingebantur, varias pœnitentium stationes comprehendebat: nominatim τῶν κατηχουμένων, seu eorum, qui nondum ba-

ptizati concionibus sacris instituebantur; τῶν χειμωνέων, h. e. juxta ARISTENVM Schol. ad Can. XVII. Syn. Ancy. ὑπὸ πνεύματος πονηγχατεχουμένων, qui a Spiritu maligno vexabantur, (quæ tamen explicatio minus probatur BALSAMONI & ZONARÆ), leprosorum etiam & αἰλογενταμένων, seu eorum, qui ratione parentia animalia inierant, & ob crimina atrociora excommunicatorum per alleg. Canon. τῶν ἀηγωμένων etiam, quibus auscultationi orationis interesse, minime vero precum & S. Communionis participes esse licebat. Hanc media excipiebat, Ναός vocata, quæ εσόσι τῶν ὑποπιπτόντων seu pœnitentium prostratorum, de quibus legi ineretur sozomenus lib. VII. H. E. cap. 16. & συνισταμένων seu consistentium, quibus, quum Catechumeni & ceteri publica Diaconi voce exire jubebantur, cum fidelibus persistere licebat, quanquam a Sacramento adhuc arcerentur; & πισῶν seu fidelium, continebat, qui baptizati nulloque externo contaminati flagitio, sacris omnibus participabant. Tertia demum βῆμα tribunal, fugustum; item θυσιαστήγον altare, a potiore sui parte, & ιερατῶν vel τῇ ἀθυτᾳ, sacrarium & adyrum dicta, solis patebat Clericis; & cum dona sua ad sacram mensam ferrent, Laicis etiam; & τὴν αὐλὰν τραπέζαν, venerandis mysteriis dicatam; Θέον seu sedem Episcopi; & σύνθεον seu Sacerdotum subsellia conspicienda præhebat. Vbi tamen prætereundum non est, quod observat LUDOLFVS Commentar. lib. III. 49. pag. 367. accipienda scilicet hæc esse de Basilicis & Cathedralibus Ecclesiis, quæ Episcopos atque Presbyteros suos habebant. Minores enim Synagogis Judeorum similes erant, quarum medio verum βῆμα, id est, excelsior locus instar suggesti visitur, quo per gradus ascenditur, idque Habessini & Coptitæ Hebraico vocabulo היכל Heikel adhuc vocant, atque in eo sacram cœnam celebrant, & ad fores stantibus ministrant. Vnde simul clarum est, non ante quartum a nato Christo saeculo imitationem fuisse suscepitam, cum priorum temporum diritate tenuiores Christiano-

rum res fuerint, quam ut amplas ejusmodi ædes extruere, vel exstructis tranquille uti potuerint. Inde tum saltem ad Synagogarum morem ἐπιστολαὶ habuerunt, de quibus vide Vener. *EVCHER in den Hauptgründen des Fanatismi cap. III. §. 3 sq. p. 80 sq.*

§. IX. Encænia.

Nec vero templorum tantum structuram mutuo quasi a Judæis sumserunt Christiani; sed *Dedicationes* quoque eorum & *Encænia*, haud infimam Synagogæ partem, sunt imitati. Cum enim ad apicem deducta ædificia futuris initianda essent usibus, certis id ritibus ac solenni more peragebatur: eratque *חנוכה* seu inaugratio tum privatis, Deut. XX, 5. tum publicis maxime ædificiis; iisque partim profanis, ut regiae Davidis Psalm. XXX, 1. & murorum Hierosolymæ Nehem. XII, 27. partim sacris, communis, quæ Domino consecrata, per hæc ceremonias a civilibus usibus separabantur, & publicis destinabantur sacris. Sie Dei jussu tabernaculum dedicatum legitur Exod. XL, 34. muneribusque & sacrificiis Principum inaugurationum. Num. VII. Templi autem Hierosolymitanæ ter factæ solennis consecratio describitur 1 Reg. VIII, 63. Esr. VI, 16. 1 Macc. IV, 52. & 2 Macc. X. quibus quarta accessit, anno VII. ante natum Christum, ab Herode, post amplificatum a se magnificenter reparatum templum secundum, adornata, & anniversario ritu reperita, ut ex Joh. X, 21. appetet. Conf. Vener. Dn. Præsidis *Titulos Psalmor. Diatr. ad Fest. Circumcis.* pag. 178. ubi Psalm. XXX. an in publicam domus sanctuarii, an sedis regiae dedicationem compositus sit, solide discussit. Horum itaque ad exemplum, Christiani etiam, quum a vehementissimis persecutionibus paulatim se receperissent, & sub Constantino Magno in primis, gloriose pietatis vindice, clarior Ecclesiæ lux affulisset, templo, quæ erexerant, Deo conse-

crare æquum judicarunt. Ipse Imperator, cum amplissimam Hierosolymis ædem exstruxisset, magna cum solennitate ingentique Episcoporum confluxu, eandem inaugurasse, amplisque ornasse muneribus & Salvatori dicasse, memoratur ab *EVSEBIO lib. IV. de vita Conſt. cap. 43 seqq.* & *ATHANASIO Apolog. ad Conſtant.* Alia ejusdem templorum Encænia & Oratoriorum dedicationes idem recenset *EVSEBIVS lib. X. H. E. cap. 3.* Hunc sequuti Episcopi, templo quisque sua initiarunt; quod vel *GREGORII NAZIANZENI oratio in novam Dominic.* Encæniorum gratia habita, & quinque ejusdem argumenti inter sermones *de tempore AUGVSTINI* demonstrant; allatisque veterum exemplis juxta ac auctoritatibus ex instituto probat *DIETERICVS Coic. III. Encan. Vol. sonderbare Predigten pag. 143 seqq.* Hinc etiam in Synodis aliqua consecrationum harum facta fuit mentio; velut *Concilium Oecumen. VII. Canone VII.* irritas pronunciat templorum inaugurations ἐπτὸς ἀγίων λεψίων μαρτύρων, absque sanctis reliquiis Martyrum peractas, & denuo repeti cum reliquiis ejusmodi & consuetis precationum formulis jubet; etum quoque, qui prius illegitime consecraverat, ὡς παραβεβηκότα τὰς ἐκκλησιαῖς παραδόσεις, deponit. Tantum enim jam desciverat a simplicitate prisca istorum temporum Ecclesia, ut, dum *Synodus VII. Constantinopoli habitam An. DCCLIV.* (quæ omnes absolute imagines privatim publiceque condemnaverat & ejecebat) hæc ceu vera Septima Oecumen. Anno *DCCLXXXVII.* primum Constantinopoli cepta, dein Nicæam translata, corrigere allaboraret, vitium in contrarium curreret, explosisque prioris Concilii decretis imaginum cultum stabiliret; explosa rursus ipsa & exhibilata in Concilio Francofurt. An. *DCCXCIV.* Mansisse interim ad hunc usque diem in Graeca Ecclesia illibatum Canonis hujus valorem *SEVEREGIVS ad hunc loc. ex Euchologio ostendit.* E Judaicæ quidem Ecclesiæ sacris dedicandi hunc

hunc manasse ritum, *Jus Canonicum docet de Consecrat. dift. I. cap. 17.* Et POLYDOR. VERGILIVS lib. VI. cap. VIII. pag. 513. *Felix III,* inquit, *instituit, ut a solis Episcopis dedicarentur templa, eftetque ille dies festus anniversarius.* Et illud ex imitatione Hebræorum, qui, ut supra ex testimonio JOSEPHI ostendimus, eum quoque festum diem agebant. Et primis quidem sacerulis satis pietati conformiter; at postquam Anti-Christus in templo Dei sedem fixit, sacraque omnia idolatria & ἑθελοθεντιας contaminavit; mirum non est, hunc etiam ritum in theatricum plane spectaculum, vanasque & superstitiosas ceremonias degenerasse; cuius modernam inter Pontificios rationem exposuit V-RAND. lib. I. Rational. divin. offic. cap. 6. n. 2, 3. approbavit & defendit BELLARMINVS, lib. III. de cultu Sanctor. cap. IV. & lib. I. de beat. Sanctor. cap. 20. exagitavit GERHARDVS, Loc. Theolog. XXIX. §. 435. & §. 479. & ad probandam Romanæ Ecclesiæ apostasiam per quam commode adhibuit NICOL. HVNNIVS de Apost. Rom. Eccles. §. 585. & §. 591. Paucis & istud hic adjiciendum, Deum infidelium ac hujus saceruli, qui verum supremi Numinis cultum a suis sibi ferme ubique deferri voluit, eundem Ethnici ritum persuasisse, ut omnis ædes sacra a magistratu, præente Pontifice, dedicaretur. *Hinc fana nominata, quod Pontifices in sacrando fati sunt finem,* VARRO inquit, lib. V. de ling. Latin. Vid. LIVIVS lib. 34. cap. 52. ubi Junonis Sospitæ in foro olitorio, Fauni item & Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali uno anno dedicatas ædes recenset. Modum autem & solennitas dedicationis formulam BRISSONIVS exhibet, de Formul. lib. I. pag. 114 seqq. Videat hic iterum SPENCERVIS, quomodo dictis suis fidem conciliat, quando illud e tomista dictum: *Diabolus est Dei simia; vanum & a vero alienum appellat, Ethnicosque e sacris Judæorum desumptos ritus esse;* prolixe negat de Vrim & Thummim cap. IV. Sect. 13. pag. 226. cum vel per memoratas dedicatio-

nes, ut innumera alia taceam, confutari queat.

§. X. Ritus alii, ex Synagoga ortum ducentes.

Restant adhuc varia, pari deducenda filo, nisi brevitatis legem nobis posuissimus. *Xeogētōtov enim, quam nostræ hodienum Ecclesiæ in Ordinatione, Baptismo & Absolutione privata servant, Synagogæ suos debuisse natales, evinci facile posset:* sed sufficiant, quæ de hoc ritu collegit BEVEREG. ad Can. LXVIII. Apost. & Can. X. Nicen. GERHARD. Locor. Theolog. XXVI. §. 159. & Loc. XXIII. §. 267. SCHERZER. Systemat. Theol. Loc. XXV. §. 14. Sic & Instrumenta Musica e Judaica Ecclesia ortum ducunt; sed & de his videantur PFEIFERVS Dub. Vex. Psalm. IV. pag. 559. Venerab. Praeses Titul. Psalmor. ad Domin. XII. Trinitat. pag. 591 seqq. & Diatr. seqq. pag. 604. item ad Domin. II. Epiph. pag. 214. GEIERVS Commentar. in Psalmos passim. DIETERICVS Conc. VII. Encen. pag. 253 seqq. Quibus addi potest vossivs de IV. artib. popular. cap. 4. pag. 36 seqq. Sic etiam, ut Vocationem, Confessionem & alia præteream; instituenda fuisset Legis Forensis ad Moralem reductio, præstita jam a GERHARDO. Locor. Theolog. XVI. §. 30 seqq. FRIEDLIEB. Modull. Theolog. fol. 175. SCHERZER. Systemat. Loc. IX. §. ult. Inquirendum etiam in sententiam doctissimi LIGHTFOOTI fuisset, qua Baptismum, Johannis demum tempore innotuisse negat, cum plurimis annorum retro centuriis & notis, & frequentissimo apud Judeos usu receptus fuerit Baptismus, in ipissimum certam, quo nunc apud Christianos obtinet, finem nempe, ut per eum admitterentur Proselyti in Ecclesiam; idque late postmodum deducit, & e veteribus Hebræorum monumentis probare satagit Hor. Hebraic. ad Matth. III, 6. pag. 218 seqq. Ostendendum quoque, quo pacto ceri-

moniæ Leviticæ, utpote ad primam Decalogi tabulam reducibles, specialem legi morali explicationem ac determinationem temporariam addiderint, suamque ex illa originem habuerint. Tandem etiam circa famosam illam dispiendium fuisse controversiam. Num sepulta Synagoga reducenda iterum & suscitanda unquam sit? quod Judæi sperant, & Chiliasmæ veteres existimant, modernique reconquunt, refutati ab August. Confession. Art. XVII. Venerab. Domin. Præside, Animadvers. in Fa-

natic. §. 79 seqq. GERHARDO in Disputat. II. & III. de novis Fanaticis Part. II. Disputat. Theolog. pag. m. 1010 seqq. & 1034. DIETERICO de Fanaticismo Chiliasmorum, adjecta Mysteriolog. pag. 456 seqq. CARPOZIO Commentar. ad SCHICKARDI *De cap. I. Theor. I.* pag. 30. aliisque. Nos, colophonem dissertationi huic imponentes humillimas Supremo Numini gratias decernimus; ab æquo autem & benevolo lectorum veniam de facilis nobis pollicemur.

S. D. G.

* * * * *

INDEX I.

LOCORVM SCRIPTVRAE SACRAE.

*Signum (:) refertur ad GOODWINVM. Signum (*), indicat locum
data opera illustratum.*

GENESIS.		CAP.	VERS.	PAG.	CAP.	VERS.	PAG.
CAP.	VERS.				XXXII,	26-29.	103*
III,	21.	III,	4. 5.	770 sqq.	XXXIII,	7.	248
IV,	3. 4.	XII,	2.	452	XXXIV,	29, 35.	97†, 511 sqq.
			3. 6.	400	XXXV,	3.	62†, 392
XII,	26.		5.	398*	XXXVII,	8.	287 sqq.
	3.		6.	65† sqq.* 401 sqq.*	XXXIX,	29.	103*
	22.		8.	402 sqq.*	XL,	22.	249
XIV,	23.		15.	67†. 405*			
XVII,	14.		18.	345			
XVIII,	4.		27.	395			
	365, 366*		XIII,	1, 2. II.	LEVITICVS.		
	19.			2 sqq.	II,	13.	720
	729 sqq.			193 sqq.*	VIII,	33.	95
	22.		9.	496 sqq.	X,	6.	95*
XIX,	1.		XIV,	2.		8.	705
	2.		XVI,	23.		13.	260
	365			390	XVI,	34.	437
	27.		33, 34.	260	XIX,	23, 24.	132†. 61 sqq.
XXI,	10.		XIX,	12.		35.	680 sqq.
XXII,	17.			584*	XX,	9.	579
XXIII,	16.		13.	449	XXI,	2, 3.	97† sqq.
XXIV,	2.		22.	4		10.	95*, 649
	148†. 653		XX,	18.		12.	60
	55.			751	XXIII,	6, 27, 32.	345
	139† sqq. 628*		21.	59†		10, 11.	70†. 412
	60.		24.	252	XXIV,	1-3.	283
XXV,	33.		26.	71		5-9.	277 sqq.*
XXVII,	1 sq.		XXI,	528	XXV,	8 sqq.	450 sqq.*
	29.		24, 25.	361	XXVI,	30.	97†. 333, 511
XXVIII,	22.		XXIII,	8.	XXVII,	21.	614
XXIX,	27.		XXIV,	5.		30.	619 sqq.
XXX,	27.		XXV,	1 sqq.		32.	136†. 623.
XXXI,	30, 34.			252*			
	103		8.	249			
	53.		23-30.	277 sqq.*	NUMERI.		
	480.		31-39.	281 sqq.*	II,	17.	264
XXXIII,	19.		XXVIII,	4. 39.	IV,	3.	91
	161†. 688			72		15.	261
XXXV,	16.		41.	67	VI,	2-8.	152-155*
XLIII,	32.		XXIX,	22.	VII,	89.	522
	369			95	IX,	2, 3.	283, 395
	33.		XXX,	1-10.	X.	5.	457
XLIV,	5, 15.			271 sqq.		21.	261
XLVII,	29		6.	275		33.	264
XLVIII,	7.		7, 8.	283		35.	260
	14.		10.	437		XIV,	
XLIX,	3.		13.	249			
	7.		18 sqq.	287 sqq.*			
	16†. 131*		32.	301*			
	10.		33, 38.	405			
	3†. 9, 19*		XXXI,	14.			
			XXXII,	20.			
				96†. 506 sqq.*			
				24.			
				95†			

INDEX I. LOCORVM SCRIPTVRÆ SACRAE.

CAP.	VERS.	PAG.	CAP.	VERS.	PAG.	CAP.	VERS.	PAG.
XIV,	44.	264	VI,	26.	333	VII,	22.	271
XV,	37. 38.	197 sqq.	VII,	1.	44†	VIII,	9.	262 sqq.*
XVIII,	2.	249	VII,	19.	347, 348*	XIV,	12.	749 sqq.*
XXV,	19.	720 sqq.	XIV,	11.	140†. 631	XVII,	5.	654 sqq.*
XXVIII,	4.	591*	XVII,	5.	103	XIX,	11.	125†. 590
XXXIII,	16.	68†	XIX,	9.	118	XVIII,	21.	493 sqq.
XXXV,	52.	333	XIX,	21.	365	XVIII,	23.	334
XXXV,	6.	339	R V T H.			XVIII,	26, 28	89†

DEVTERONOM.

III,	4.	677
VII,	13.	511
VII,	26.	557
X,	1, 3.	263
XII,	18.	n8
XIV,	28.	621 sqq.*
XV,	7 sqq.	727 sqq.*
XVI,	19.	614
XVII,	5.	330
XVIII,	12.	551
XVIII,	4.	614
XVIII,	10.	487
XXI,	11 sqq.	44
XXI,	17.	2
XXII,	22.	592
XXII,	5.	98†. 514 sqq.
XXVIII,	8.	579
XXVIII,	4.	511
XXXII,	2.	319
XXXII,	9.	678
XXXII,	15.	6
XXXIII,	40.	652
XXXIII,	5.	6*
XXXIII,	16.	157
XXXIII,	26.	6

IOSVA.

II,	19.	579
III,	4.	389
V,	1.	610
V,	13 sqq.	776 sqq.
VIII,	29.	591
IX,	6.	156†
X,	26.	591
XX,	9.	336

LIB. IVDIC.

V,	11.	331
VI,	25, 28.	335 sqq. 509

LIB. I. SAMVELIS.

III,	1.	122
IV,	7.	260
V,	21 sqq.	262
VII,	1, 2.	500
X,	5.	333
XIV,	18.	677
XVI,	44.	264
XIX,	11.	149†. 659
XX,	3.	57†.
XXI,	6.	103†. 538*
XXV,	1.	678
XXVIII.	6, 8.	280*
XXX,	7.	643
	41.	366
	6, 8.	107†. 547*
	7.	75

LIB. II. SAMVELIS.

I,	16.	579, 711
VI,	2 sqq.	260, 261, 266
VII,	13.	678
VII,	19.	369
VIII,	18.	44†. 324
XI,	11.	70
XII,	13.	264
XII,	31.	596
XVIII,	24.	331
XXI,	4.	693
XXII,	9.	591
XXII,	11.	268

LIBER I. REGVM.

I,	39.	57, 58
II,	34.	643
III,	44 sqq.	579
III,	2, 4.	334*

LIBER II. REGVM.

II,	9.	139†. 3
II,	12.	15†
IV,	29.	363
V,	17.	519 sqq.
VI,	19.	679 sqq.
XI,	25.	159†. 682*
XII,	31.	57
XVI,	3.	334
XVII,	30, 31.	481, 516 sqq.*
XXI,	7.	335 sqq. 509
XXIII,	6.	47†. 336
XXVII,	11.	490
XXVII,	10.	335

LIB. I. CHRONIC.

V,	1, 2.	12
IX,	18.	329
XV,	11 sqq.	266
XVI,	3.	370
XXI,	25.	693
XXIII,	28.	278
XXVI,	29.	681
XXIX,	18.	293
XXIX,	7.	694

LIB. II. CHRONIC.

V,	10.	262 sqq.*
VII,	3.	323
XIII,	5.	720 sqq.
XVI,	ult.	642
XIX,	5, 8, II.	551
XXIV,	22.	285
XXX,	2.	5
XXXI,	16.	406
XXXV,	5.	620

ESDRAS.

INDEX L LOCORVM SCRIPTVRAE SACRAE.

CAP.	VERS.	PAG.	CAP.	VERS.	PAG.	CAP.	VERS.	PAG.
	ESDRAS.		LXXIV,	8.	42, 43†, 309*	XXV,	10.	597
II,	63.	301	LXXV,	9.	382	XXVII,	9.	97†
	69.	694	LXXVI,	10.	114†	XXVIII,	27.	597
			LXXXI,	4, 5.	74†, 424	XXX,	29.	135†
			LXXXIV,	7.	144	XXXIII,	18.	119
	NEHEMIAS.		LXXXIX,	21.	57	XXXVIII,	8.	352 sqq.*
III,	3, 13, 14, 15, 28.	327	XCV,	6.	323	XL,	12.	673, 674 sqq.
VII,	65.	301	XCVII,	2.	758 sqq.*	XLI,	10.	597
VIII,	10.	370	XCIX,	1.	39†	XLIII,	4.	4
				6.	69, 70*	XLIV,	2.	6
	ESTHER.		CIII,	12.	441	XLVI,	6.	693
I,	8.	58†	CVII,	18.	330	L,	6.	441
IX,	22.	370	CIX,	6.	565	LI,	22.	382
	25.	711		7.	113, 114†	LIII,	4 sqq.	441
				31.	113†, 565	6.		712
	IOBV S.		CX,	5.	565	LIV,	14.	733*
XVI,	13.	402	CXII,	9.	734 sqq.*	LVII,	5.	335
XX,	14, 25.	402	CXVI,	13.	381*	LVIII,	13.	390 sqq.
XXI,	20.	382	CXVIII,	27.	361	LX,	2.	758
XXII,	13.	758	CXXI,	5.	565	LXI,	1 sqq.	468
XXVIII,	25.	673	CXXII,	2.	330		2.	428
XXXI,	11.	563	CXXXII,	4.	260	LXIII,	4.	428, 468
XLII,	11.	381	CXXXII,	8.	260	LXIV,	11.	262
				13 sqq.	256	LXVI,	23.	383
	PSALMI.							
I,		114†, 567 sqq.*	PROVERBIA.			IEREMIAS.		
II,	5.	68	I,	3, 21.	319	II,	22.	289
VII,	17.	711	IV,	10.	44†	VII,	18.	97†, 510*
IX,	14, 15.	330		12.	319		22.	703
XV,	1.	38†	VIII,	23.	68	XIII,	16.	758
XVI,	3.	4	IX,	2, 3.	319	XVII,	19.	326
	5.	369		9.	44†	XX,	2.	328
	6.	158†	XX,	26.	127†, 597 sqq.	XXV,	15.	382
	8.	565	XXXI,	6.	381	XXVI,	8.	55†
XVII,	15.	734*				XXIX,	26.	128†, 600*
XVIII,	10.	755*	COHELETH.			XXXIII,	13.	623
XIX,	5, 6.	140†, 630	IX,	8.	368	XXXIV,	18.	156†
XXIII,	5.	55†, 368	X,	17.	63*	XXXVI,	6, 8, 18.	148 sqq.*
XXIV,	7, 8, 9.	360, 327, 330				XL,	5.	53†, 360
XXVI,	6.	25†	I ESAIAS.			XLIV,	17.	97†, 510*
	8.	262	I,	12.	703	XLVIII,	7.	93†, 496
XLV,	8.	4		27.	732 sqq.*	LII,	24.	98
	15.	631	III,	18.	774			
XLVII,	6.	260	VI,	13.	329	EZECHIEL.		
	7.	428	XI,	15.	782	I,	10.	155†
LX,	10.	55†, 367 sqq.*	XIV,	30.	2	IV,	11, 16, 18.	681
	18.	330	XVII,	8.	97†	VI,	13.	335
LXII,	10.	330	XVIII,	2.	92†, 492 sqq.*	VIII,	10, 12.	99†, 515 sqq.*
LXVIII,	18.	268	XXII,	1.	122		14.	491

INDEX LOCORVM SCRIPTVRAE SACRAE.

CAP.	VERS.	PAG.	CAP.	VERS.	PAG.	CAP.	VERS.	PAG.
XVI,	18.	630	IX,	9.	327, 468	XXI,	9.	71†. 416
XX,	5, 6.	652	14.	14.	468	12.	12.	326
	37.	623	XIII,	1.	289	XXII,	16, 17.	31, 37†. 246, 247*. 690
XXIII,	41.	57†					19.	161†
XXVIII,	14.	268	III,	21.			23.	613
XXXIII,	4.	711					32.	208
XXXIV,	12.	758	I,	7-8.	136†. 621 sqq.	XXIII,	2.	144
XLI,	6.	675					5.	25† sqq. 198 sqq.*
XLII,	9.	256					15.	5*
XLIII,	13.	676 sqq.	I,	16.	132†. 610		18.	149† sqq. 657
							23.	138†. 620
DANIEL.			VI,	19.	127† sqq.		27.	644 sqq.*
IV,	24.	736 sqq.*					29 sqq.	201 sqq.*
VI,	10.	322	V,	12.	380		35.	285
IX,	20, 24.	51†. 355				XXIV,	1.	329
HOSEAS.						XXVI,	3.	134
II,	13.	425	II,	23.	161*, 799		5.	313
IV,	13.	335	IV,	23.	319		6.	368
V,	12.	547 sqq.	V,	13.	721*		15.	689 sqq.
XIII,	11.	8		21 sqq.	115†		17.	68†. 404, 410*
IOEL.				22.	87, 881*, 486*		28.	373
II,	2.	758		26.	688		64.	650
	16.	630	VI,	41.	679		65.	96
	17.	285		1.	737 sqq.*	XXVII,	1.	578
AMOSVS.			VII,	17.	368		3.	689 sqq.
I,	3.	597	VIII,	2.	673		15.	409*
II,	8.	57†	IX,	11.	57†		25.	119†
	13.	597		15.	17†. 130		26.	126†. 594
V,	25.	253	X,	23.	148†. 651		32.	113
	26.	89†. 252, 488, 489*		12, 13.	53†		34.	119† sqq.
VI,	6.	368		17.	551		37.	579
	10.	642		27.	311		39.	120†
VII,	17.	677		29.	160, 161†. 683	XXVIII,	60.	146†. 644
MICHAS.			XI,	19.	30		2.	664
II,	5.	678	XII,	41.	114†. 567*	MARCVS.	22.	43†
HABACVC.			XIV.	9.	17		14.	17
II,	11.	123†. 588	XV,	5.	150†. 657 sqq.*	VI,	22.	34
ZEPHANIAS.			XVI,	18.	116†. 330		27.	119†. 579
I,	15.	758	XVII,	19.	144		40, 41.	64† sqq. 369
II,	5.	677	XVIII,	5.	526		24†. 185, 186*	
HAGGAL.				24.	161†. 690 sqq.	VII,	3.	24†. 187, 188*
II,	9.	42†. 304 sqq.*	XIX,	6.	598 sqq.	VIII,	4.	37†. 247*
ZACHARIAS.		755	XX,	3-12.	144	IX,	15.	722 sqq.*
III,	1.	113†. 565		1-12.	232 sqq.*	XII,	49	132
				22.	52†. 348*		28.	375
				35.	382		39.	42.
					132		160†. 687	
						XIV,		

INDEX I. LOCORVM SCRIPTVRAE SACRAE.

CAP.	VERS.	PAG.	JOHANNES.	CAP.	VERS.	PAG.	CAP.	VERS.	PAG.
XIV,	12.	404	CAP.	I,	14.	254, 755	XIX,	34.	289
	63.	650		18.	57†. 376	XX,	16.	140	
XV,	1.	578		25.	48, 49				
	15.	394	II,	6.	54†sqq. 367*	ACTA APOSTOLOR.			
	23.	119† sqq. 580 sqq.*		13.	395	I,	12.	389	
	25.	51†. 349 sqq.*		14.	293	II,	13.	321	
XVI,	26.	579		15.	163†. 326, 696 sqq.	3.	766		
	5.	644		19.	14†. 633	5.	42*		
				20.	41†. 296 sqq.*	15.	51†. 379		
			LVCAS.			36.	4		
I,	5.	12†	III,	1.	119	III,	1.	51†. 351	
	15, 24.	160 sqq.		5, 10.	48		6.	432	
II,	1.	36†. 242 sqq.*		29.	631	II,	40†		
	23.	2		34.	4	IV,	4.	432	
	46.	136	IV,	9.	29†	V,	27.	441	
III,	1.	28		10.	289	VI,	37.	36†. 241 sqq.	
	19.	17		20.	31†. 213	VII,	9.	309 sqq.*	
IV,	18.	428		27.	130		43.	89†. 252, 488 sqq.*	
	20.	43†. 314		46.	246		51.	603	
V,	34.	631	VI,	4.	395		55.	565	
VI,	1.	70†. 413*	VII,	37.	384		58.	432	
VII,	34.	30		38.	73†	VIII,	27.	41*	
	37, 38.	55†. 368		49.	23†		40.	17	
	38, 45.	364*	VIII,	20.	40†	IX,	30.	17	
VIII,	44.	27†. 199		33.	31	X,	9.	51†	
X,	4.	363		36.	468		21.	431	
	39.	19†. 146.	X,	22.	83†. 472	XI,	23.	431	
	42.	369		23.	40†. 293	XII,	19.	586	
XI,	44.	132, 644 sqq.*	XI,	9.	49†	XIII,	2.	133†. 614 sqq.*	
	45.	170	XII,	13.	527 sqq.		42.	60†. 384 sqq.*	
	52.	144	XIII,	2.	67†. 373, 408	XV,	21.	308 sqq.	
XII,	58.	113†. 565		5.	54†	XVI,	28, 29.	808*	
XIII,	1.	36†. 244*		9.	188		3.	605, 798	
	33, 34.	116†. 571		15.	54†		13.	44†. 320	
XIV,	1.	380.		23.	57		22.	125†	
XV,	2.	130	XIV,	2, 3.	468		27.	586	
XVI,	22.	57†	XVI,	2.	67†. 405	XVII,	23.	84† sqq. 476 sqq.*	
XVII,	11.	23†	XVII,	8, 14.	319	XVIII,	18.	158 sqq.* 800 sqq.	
	12.	25, 138†. 190, 620		17.	615		21.	805	
XIX,	23.	697	XVIII,	13.	99 sqq.	XIX,	2.	524*	
XXI,	1.	40†. 292		31.	120† sqq.* 431 sqq.		8, 9.	431	
	2.	160†. 687			582 sqq.*		14.	689	
XXII,	20.	373		39.	409*		24.	513 sqq.*	
	42.	382	XIX,	1, 10.	28		28.	9†	
	66.	578		13.	116†. 570*		35.	512	
XXIII,	11.	8†. 63, 64*		14.	51†. 349 sqq.*	XXI,	21 sqq.	810	
	22.	594		19.	579		23.	159 sqq.*	
	27.	581		23.	72	XXII,	3.	19†. 146*	
	38.	579		31.	60†. 384*	XXIII,	5.	87	
				M m m m m m				XXII, I,	

INDEX I. LOCORVM SCRIPTVRAE SACRAE.

CAP.	VERS.	PAG.	AD GALAT.			CAP.	VERS.	PAG.
XXIII,	6.	29†	CAP.	VERS.	PAG.	V,	11, 12.	55
	8, 9.	181*	I,	1.	175	VII,	3.	55
	12.	659	II,	3.	605		8.	54
XXIV,	5.	162	III,	13.	592		25.	65
	24.	19	V,	3.	605	IX,	3.	250
XXV,	13.	18					3, 4.	39†, 259-263*
XXVI,	28.	18					7.	437
XXVII,	9.	433	I,	13.	602		10.	94
			III,	12.	468		14.	287
			IV,	16.	602		15.	373
			V,	14.	428	X,	22.	289
							26.	92
							7.	662 sqq.
							19.	65
							22.	94
						XI,	4.	700 sqq.*
I,	I.	133†, 174 sqq. 614					35.	127†, 599 sqq.
IV,	II.	601 sqq.					22.	4
V,	6, 7.	21†, 167 sqq.*					21.	210
VIII,	9, II.	69	III,	5.	145			
	17.	4	IV,	22.	246	JACOBI.		
X,	18.	468				2.	8†, 63	
XI,	6.	132†, 611						
	16.	4						
XIII,	II.	428	I,	15, 18.	4	I PETRI.		
			II,	28.	468	18.	135†, 693	
				integ.	35†, 233 sqq.*	9.	4	
				9.	42†, 254, 755	24.	712	
				II.	603	9.	4	
				22, 23.	701			
						I JOHANNIS.		
						I,	5.	759
						II,	1.	113†
						V,	6.	289
I AD CORINTH.								
I,	20.	119						
III,	21, 22.	4				JVDAS.		
IV,	13.	79†				V. II.	473	
V,	5.	not. 559				15.	560	
	7, 8.	373						
VII,	3.	142†, 634						
	18.	132†, 609*						
VIII,	5.	92†, 494 sqq.*						
IX,	24.	679						
X,	2.	258 sqq.						
	16.	380						
XI,	10.	142†, 635*						
	26.	64†						
XIV,	29.	136						
XV,	29.	145†*, 640 sqq.*						
	32.	126†, 597						
XVI,	22.	int. 559						
II AD CORINTH.						APOCAL.		
I,	22.	602				I,	13.	284
V,	ult.	732				II,	17.	114†, 567
IX,	2.	735 sqq.*				V,	6, 9.	428
XI,	34.	590				VI,	9.	287
						X,	5.	653
						XXI,	3.	254
						XXII,	16.	2

אַיִלְלָה (אַיִלְלָה) INDEX II. VOCVM HEBRAICARVM.

א	בֵּית	315	הַבָּיָא	114 sqq.
אָבָּבָרְדָּן	בְּכָרְוִים	615 sqq.	הַגְּשָׁה	613
אָבָּבָרְדָּן	בְּכָרָה	2	הַבוֹל	449
אָבָּנֶת	בְּמֻות	333	חַוְשָׁעָנָה	416
אָבָּנֶת	בֶּן בְּנֶגֶן	57. 32	הַרְן	159t. 685
אָבָּנֶת מִשְׁכּוֹת	בְּנֵי פְּשׁוּטוֹם	2	הַלְכָה	712
אָנוֹרָה	בֶּן שָׁנָה	65t. 399	הַלְוָם	773
אָרְמָה	בֶּלְעָלְכְּרוֹת	130t. 482.	הַנְּמָם	87t. 485 sqq.
אָרְמָה	בֶּלְעָלְכְּרוֹת	606 sqq.	הַעֲבָרָבָאָש	487
אָרְמָה	בֶּלְעָלְכְּרוֹת	497.	הַפְּנִיעָה	44t
אָרְמָה אַרְמְלָק	בֶּלְעָלְכְּרוֹת	58t. 378.	הַשִּׁיאָה	629
אָרְמָה אַרְמְלָק	פָּעוֹר	93t. 495 sqq.	הַשְׁתָּחוֹאָה	323
אָרְמָה אַרְמְלָק עֲדוֹת אַהֲלָ מוֹעֵד	בָּלְעָלִים	493	הַתְּגִזָּרָה	648
אָרְמָה אַרְמְלָק עֲדוֹת אַהֲלָ מוֹעֵד	בָּצְרָק	734	זְבָח	396
אָרְמָה אַרְמְלָק עֲדוֹת אַהֲלָ מוֹעֵד	בָּצָע	55t. 370	זָיוֹן	162t. 633, 691
אָרְמָה אַרְמְלָק עֲדוֹת אַהֲלָ מוֹעֵד	בְּרוֹתָ מְלָח	720 sqq.	זָהָב	162t. 693
אָרְמָה אַרְמְלָק עֲדוֹת אַהֲלָ מוֹעֵד	בָּרָךְ	53t. 380	זָכָר	138t
אָרְמָה אַרְמְלָק עֲדוֹת אַהֲלָ מוֹעֵד	בָּרָכה	380	זָר	273, 278
אָרְמָה אַרְמְלָק עֲדוֹת אַהֲלָ מוֹעֵד	בָּשָׂר עֲרוֹתָה	71	זָרָת	157t. 674
אָרְמָה אַרְמְלָק עֲדוֹת אַהֲלָ מוֹעֵד	בָּת	159t. 526, 686	ח	
אָרְמָה אַרְמְלָק עֲדוֹת אַהֲלָ מוֹעֵד	בָּתָ קּוֹל	102t. 525 sqq.	חֲבָרוֹת	399
אָנְשֵׁי מַעֲמָר	גָּבָאי צְרָקָה	745	חָבֵל	158t. 677 sqq.
אָסְטְּרוֹתָה	גָּג	272	חָבֵר	142
אָסְטְּרוֹתָה	גָּרְלוּם	197	חָגָג, חָגָג	53t. 361
אָפָּר	גּוֹמֶר	675	חָגָרְאָסִיפָּתְּקֻופָּתְהַשְּׁנָה	414 sq.
אָפָּר	גָּלְוּלִים	498	חָגָה הַקִּצְרָר	411, 414
אָפָּר	גָּלָל	146t.	חָגָה הַשְׁבּוּעוֹת	411
אָפָּר	גָּמְטְרִיאָה	534	חָגָה חַמִּישִׁים יָם	411
אָפָּר	גָּרָה	161t. 688, 695	חָגָה עֲרִיבָם	411
אָשְׁמוֹתָ בְּקָרָה	דָּבָר	777	חָגָה שְׁמַחְתָּה תּוֹרָה	418
אָשְׁמוֹתָ בְּקָרָה	דָּרְשָׁנִים אֶל הַמִּתְהִימָּה	107t. 546	חָרְרוֹ מִשְׁכִּיתָה	420
אָשְׁמוֹתָ בְּקָרָה	דָּרְלוֹתָה	663	חָוָבָר	99t. 515 sqq.
אָשְׁמוֹתָ בְּקָרָה	דָּרָמָא	624	חָולִים	106t. 544
אָשְׁמוֹתָ בְּקָרָה	דָּמְיוֹן בּוֹ	579	חָופָה	60t
אָשְׁמוֹתָ בְּקָרָה	רָוְנָר	691	חָוִירִים	140t. 629 sqq.
אָשְׁמוֹתָ בְּקָרָה	רָדוֹר	461	חָזָן	8t. 63
אָשְׁמוֹתָ בְּקָרָה	רָוְכִין רָוְכְּמָן	162t. 694	חָזָן	121
אָשְׁמוֹתָ בְּקָרָה	רָשָׁן	136	חָזָן הַכְּנִסָּת	314
בְּ	ה	525	חָטָאת	311
בְּנֵי שָׁלֶשֶׁת	תְּהָאָה	712	חָילָף	706 sqq.
בְּנֵי שָׁלֶשֶׁת			חָמָנִים	535
בְּנֵי שָׁלֶשֶׁת			חָמָר	97t. 333, 511

INDEX II. VOCVM HEBRAICARVM.

חמר	159t. 684	כפota	278	מנחאש	105t. 542
חסיד	21t. 165	כרוב	268 sqq.	מנעל	774, 779
חסר ימלא	534	כרות הברות	156t	מנקיות	278
הצזרה	455	כריעה	323	מסכה	57t. 376 sqq.
חרט	503	כרת	405	מסגרת	278
חרטומים	543	כתונת	650	מסר	319
חרם	110t. 556 sqq. 614			מעל	
חשבים	8t	ל		מעלה	774
חשנים	11	לוג	159t. 685	מעלה	354 sqq.
חשן	75	לובל	416	מעון	104t. 540 sqq.
חתן	629	לחות	278	משיל	73, 650
		פנים	ibid.	מערה	146t
		לפניו מזבח	654 sqq.	מעשר ודווח	615
ט		לפניו הפרכת	275	מפsher מן המעשר	136t. 621
טרוי	329 sqq.	לקוחין	629	מעשר ראשון	136t. 615, 620
טופת	157t. 674	לקחת, לחת	319	מעשר שני	136t. 621
טפח עצב	676	לשון והוירית	435	מפשעה	678
טפח שוחק	676	לשכת הנזות	116t. 569 sqq.	מצבה	679
טרקלין	377	לתרך	159t. 684	מצנפת	61, 84
				מקורות	629
יזרעני	106t. 545	מ		מקום	774
יזורה	21	מבנה רגלו	23 sqq.	מקשה	282
יזוהה	85t. 476-479, 753	סנלה	15t. 662	מרורים	402 sqq.
יובל	82t. 447 sqq.	מרה	673	מרושים	631
ים המלך	718 sqq.	mom	93	משא	121 sqq.
ויטם	139, 140t. 628	מועד אל	309	משאות	369
זיקחת	25	מור	580	משח	68
ישורון	6	מזבח	271	משך היובל	448 sqq.
זורה	584	מול טוב	141t. 633	משוכים	610
		מחוקק	20-22	משורה	680 sqq.
כברות	158t. 679 sqq.	מחוזר	357	משיבות	610
		מחלצתה	781	משכבות	333
כהן	98	מחחות	283	משתה	53t. 361
	כהן משנה sqq. 69	מטטרון	669		
כיכים	146t.	מייל, מייל	679		
		מכבי	10	נאם יהוה	120 sqq.
כוס	382.	מכנסי בר	7t	נבו	100t. 520 sqq.
כוס הין החמה	382.	מכשף	542 sqq.	נכואה	100t. 522 sqq.
כוס ישועות ברכת	380.	מלאים, מלא	95, 103 sqq.	נבחן	518
כוס תנחים	381	מליח	718 sqq.	נרכחה	706
		מלך	7	נרו	110t. 555
בור	159t. 684	מלכת השמים	97t. 95	נרונית	639
כיוון	90t. 490 sqq.	מלךים	282	נדר	706
כיוור	287	מנונה על החולמים	787	נור	60
בכר	163t. 695	מנה	163t. 694	נזר	152
כללה	629	מנחות	708	גוטריקון	534
כמיש	93t. 496			נס	
בן	778				
כניסה לחופה	629 sqq.				
כסף	161t. 689 sqq.				
כפרות	267, 521 sqq.				

INDEX II. VOCVM HEBRAICARVM.

נָסֶךְ	68	עַזְנוֹ פְּلִילִים	583	צְרָקָה	292 sqq.
נָסֶרֶךְ	519	עֲוֹנָל	438 sqq.	צָוקָ	727 sqq.
כָּנָל	774	עֲוֹרָה	284	צָוָרָה	436
נְפּוּשָׁת	779	עַיִן יְפָה וּחָרוּה	134†.	צִוְּוָן	534
נְרָגֵל	645	עַכְס	774	צִוְּיָתִה	645
נְרָתִיק	717	עַל הַגְּנָתוֹת	72†	צִמְיָתָה	27†.
נְשָׂוָה, נְשָׂוָא	781	עַלְיָה	377	צְנָוקָ	464
נְשִׂוָּאִים	629	עַמְרָ	129	צָעֵדָ	128†.
נְשָׁבָע	656	עַמְדוֹתָה	774	צָעֵף	600
נְשָׁוָם, נְשָׁהָה	138†.	עַמְרָ	322	צִירָוָןָ	158†.
נְשָׁוָם	625 sqq.	עַזְיוֹ שְׂטִים	260		678
נְשָׁלָל	773	עַצְרָתָה	411		634
נְתִינָם	710	עַקְרָבִים	125†.		534
ס		עַרְבָּ	590		
סָהָה	159†.	עַרְבָּ	65, 66†.	קְבָּלָה	159†.
סָבוֹן	57†	עַרְבָּ	401 sqq.	קְרִים	681 sqq.
סָור	20,	עַרְבָּ	385	קְרָדָ	319
סִין	781	עַרְבָּ	336	קְרוּרִינְטָס	532
סִיר דְּחִיזָּי	55†.	עַרְבָּ	749 sqq.	קְרִישָׁ	541
סִוכּוֹת 417	367 sqq.	עַרְבָּ	778	קְרוֹשִׁין	63
סִיכָּה	89†.	עַשְׂהָה	682	קְולָ	687
סִוכּוֹת בְּנוֹת	489	עַשְׂרִין	508 sqq.	קְופָּה	775
סִמְכָּה	516	עַשְׂתָּהָת	511	קְנָה	628 sqq.
סִנְרָל	577 sqq.	עַשְׂתָּהָת	97†.	קְוִינְטְּרִיךְ	526
סִנְרָק	774	עַשְׂתָּהָת	511	קְרֻוּתָה	678
סִנְהָה	130†.	פָּהָ	522	קְרָא	687
סִנְהָרָרִין	606	פָּרָוִים	83†.	קְרָא	771
סִנְוָה	772	פָּחָת	469	קְרָוָה לְחוֹפָה	630
סִפְיָה	568	פָּטָר רְחָם	10	קְרָבָ	773
סִפְוּלָטוֹר	336 sqq.	פָּרִי שְׁנִים	2	קְרָבָן	278, 716 sqq.
סִפְרָ	444	פָּרָ	139†.	קְרָבָן	716 sqq.
סִפְרָ	444	פָּלָגֶש	2 sqq.	קְרָבָן	396, 657 sqq.
סִפְרָ	579	פָּנוּהָ, פְּנוּיָה	138†.	קְרָבָן	709
סִפְרָ	662	פָּסָחָ	625 sqq.	קְרָנִ	97†.
סִפְרָ	679	פָּסָעָה	629	קְרָנִ	57, 511 sqq.
סִפְרָ אֶת הַמְגָרְלִים	119	פָּעִים	63†.	קְרָנִ	448 sqq.
סִפְרָ מִסּוּם	157†	פָּרְכָּר	394	קְרָעָ	650
סִפְוּמָות וּפּוֹתָחוֹת	535	פָּרָוִת סְלָעָ	678	קְשָׁוָתָה	278
ע		פָּרָוִתָּה	678	קְשִׁוָּתָה	161†.
עַכְרָ	776 sqq.	פָּרָנִיסִים	675	קְשִׁוָּתָה	688
עַכְרָ תְּחִתְהָ	623	פָּרָסָה	293, 329	ר	
עַגְלָ	502	פָּרָעָה	687	רָאִים, רָאָה	771
עַרָּה	307	פָּרָשָׁה	160†.	רָאִשׁ אַשְׁמָרוֹת	
עַרְוָתִים יִשְׂרָאֵל, עַרְוָתִים	260	פָּרָעָה	629, 687	רָאִשׁ צָבָר ibid.	
עַרְבָּי	24	פָּרָעָה	311,	רָאִשׁ הַכְּנָסָה	
עַלְתָּה	706	פָּרָעָה	746	רָאִשׁ הַקְּהָל ibid.	
עַלְוָתִים רַאיָה	419	פָּרָעָה	60†	רָאִשׁ מַעֲמָר ibid.	
עַלְםָ	605	פָּשָׁעָה	95 sqq.	רָאִשִּׁי תִּבְכוֹת	8 sqq.
		צְבָאָה	608	רָאִשִּׁית אֹתוֹ	534
			678	רְגָלָ	2
			777	רְרוּדָ	774
					636
					רָוֵן,

INDEX II. VOCVM HEBRAICARVM.

רֹס, רֹס	679	שְׁלִיחֵי צְבָא	61f. 32u.	תַּ	תָּבוֹה	639
רֶמֶן	519	צָבָר	314		פָּרוֹה	706
רֻעָת	631	שְׁלִימִים	706		חֹרֶךְ	772
רָק	263	שְׁלָפֶת	781		תְּפִימִים	400
		שְׁמַטָּה	442		חַמּוֹן	91f
שְׁבָט	20	שְׁמַטָּה הָאָרֶץ	442		חַמּוֹרָה	534
שְׁבָתָה	59, 60f. 382 sqq.	שְׁמַטָּה כְּסָפִים	443		חַמְחוֹי	745
שְׁבָתָה הַגְּדוֹלָה	60f. 384	שְׁמַטָּה לִיהְוֹה	80f		חַנּוּפָה	412, 613, 709 sqq.
שְׁבָתוֹת	355	שְׁמַונָה	160f. 687		הַפּוֹחַ	286
שְׁרוּכִין	628	שְׁמַנֵּי עֲזָרָת	416		תְּפִתָּה	87f. 484 sqq.
שָׁה	398	שְׁמַתָּא	31f. 559		תְּקִיעָה	155f. 457, 670
שָׁוב	355	שְׁוֹפְרוֹת	291		תְּרוּמָה	613, 615, 616, 709 sqq.
שָׁוֹר	689 sqq.	שְׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבָלִים	448 sqq.		תְּרוּמָה נְדוּלה	133f. 615
שְׁטוֹב		שּׂוֹקֵל	119		תְּרוּמָתָ מְעָשָׂר	133f.
שְׁטוֹב, שְׁטוֹר אֲרוֹסִין, שְׁטוֹר		שָׁקֵל	162, 163f. 691 sqq. 695		תְּרוּעָה	155f. 457, 670
כְּטוּבָה	629	שָׁר	717		חַוְנְכִין	311
שְׁוֹרָת	689 sqq.	שָׁרֶט	648		תְּרִפּוֹם, תְּרִפָּה	403, 537 sqq.
שְׁוֹרִי הַמְעוֹלָות	291	שְׁוֹרֵש	2		הַרְתָּק	518
שְׁכִינָה	754 sqq. 765 sqq.	שְׁוֹשְׁבִּנִים	631 sqq.		הַשְׁבָּץ	72
שְׁכָר	152 sqq.	שְׁתִוִּיתָה	258 sqq.			
שְׁוִילָה	24 sqq.					

INDEX III. VOCVM GRAECARVM.

A.	Αγγείουν	113	Αποπομπή	638	Βελσάμεν	495
	Αγιάσην	615	Αποσωμαγωγή	110f.	Βελομαυτεῖα	548
	Αγνέυειν	60f. 386	Αποσωμάγωγος	671		
	Αγνωστος Θεός	84f. 476	Αργύριον	161f. 689 sqq.	Γαββαθᾶ	570
	Αιχμαλωτάρχαι	8 lqq.	Αρεσγ διανοῦγον μήτρεν	2	Γαζομαυτεῖα	545
	Αιρέασις	112f. 561 sqq.	Αρχισυνάγωγος	311, 313	Γνώμων	351 sqq.
	Ακροβυσία	602	Αρχιτελῶντς	4f. 60	Γραμματεὺς	119, 130
	Άλας	718	Αρχιτερίλινος	58f. 141f. 378, 633	Γραμματεσσυγωγῆς	564 sqq.
	Άλας τῆς γῆς	721	Αρχιτες	10	Τύνη	19
	Άλεκτοροφωνία	50f. 347	Αρχων	119		
	Άλες	718	Ασαρέαν	411	Δάκρυοι	546
	Ανάθεμα, ανάθημα	110f. 557	Αβσάριον	160, 161f. 688	Δακτυλοδόχημη	674
	Ανασῆναι εἰς κρίσιν	114f.	Ασυλα	336	Δανειζῆς	697
	Ανασῆναι ἐν κρίσεις	114f. 567	Ασφαλτίτης	718	Δεκάτη δευτέρα, δεκάτη τρίτη	
	Ανέοσται	60f.	ΑΦχίερημα μέγικη	615	136f. 621 sqq.	
	Αιώνεον	377	Αφορίζεν	133f. 614 sqq.	Δευτερόπερωτον σάββατον	413
	Απαρχά	4	Αφορισμὸς μέγικης	615	Δευτερεγγ	16f. 128
	Απαξικότεν	437	B.	187 sqq.	Διδραχμον	161f. 698
	Αποδοχή	44f.	Βαπτίζειν	17	Δικαιοσύνη	735 sqq.
	Απόλεψις	638	Βασιλεὺς	246	Δοχμὴ	674
	Αποπομπός	78 sqq.	Βασιλικοὶ	93f. 498	Δῶρον, δῶρος	150f. 657 sqq. 701
		Βελσέβελ			E. E-	

INDEX III. VOCUM GRAECARVM.

E.		Kορεῖν	149, 150f. 657 sqq.	Περιθειτνον	647
Ἐβραιος	34	Κορεῖν	512	Περιαθέματα	79f
Ἐβραιος ἐξ ἐβραιων	51. 32	Κοτύλη	686	Περιέμαντησιν	287
Ἐγγαστίνυθοι	106f. 544	Κρανία τόπος	256	Περιτομή	602
Ἐθνάρχης	10	Κράσπεδον	199	Περιψημα	79f. 440
Ἐιδολόθυτα	808	Κρίσις	115f.	Πέτρα ἀνολαθέστα	258 sqq.
Ἐιρηνη	53f	Κρέον	482	Πνεῦμα ἄγιον	524
Ἐισαγωγεῖς τῶν γραφῶν	565	Κύριον	495	Ποδοκάνης, ποδοσερβίς	586
Ἐλέατρος	633	A.		Πολυμερώς	100f. 521
Ἐλειμοσύνη	739	Λεπτός	160f. 687	Πολυτρόπως	100f. 521
Ἐλληνες, ἑλληνικαὶ	35	Λιθόρρωτος	116f. 570	Πράπτως	113f. 565
Ἐνεργοὶ	60f	Λεπτή	287	Πρεσπαι	65f
Ἐνταφιάζειν	146f	M.		Πρόπλαυστις	112f. 562
Ἐξσοία	142f. 635	Μάζηγες ἀξεργαλικῶν	125f	Προσευχὴ	44f. 320
Ἐορτὴ	409, 805	Μεταξὺ σαββάτων	60f. 384 sqq.	Προσῆλιτος	6f. 39
Ἐπισπάσθαι, ἐπισπασμὸς, ἐπι-		Μίλιον, Μιλιάριον	679	Πρωΐ	50f. 347 sqq.
σπασμοὶ	610	Μνᾶ	163f. 694	Πρώτη	242
Ἐπίτροπος	28	Μνημεῖα ἁδῆλα	645	Πρώτη τῶν σαββάτων	70f
Ἐργάσιμος	60f	Μυρεφοί	105f	Πρώτοπαθεδρίας	19f
Ἐσχάρα	272	N.		Πρώτοπλισία	375
Ἐυλαβεῖς	42	Ναζωραῖος	799	Πτωχεδεπάτη	136f. 621
Ἐυνοία	634	Ναοὶ ἀργυροῦ	98f. 513 sqq.	Πυγμῇ	24f. 185 sqq.
Ἐυχὴ μεγάλη	152, 800	Νεκυομαντεῖς	545	P.	
ἘΦημερία	100 sqq.	Νεωκερος	512	Ραβδομαντεία	547 sqq.
Z.		Νιππῆς	54f. 367	Ρίζα	2
Ζεὺς ἀπόμυιος	497 sqq.	Νυμφαγωγοί	631	S.	
Zῆ	54	E.		Σανδάλιον	779 sqq.
H.		Εἳσος	160f. 686	Σάτον	159f. 683
Ηγεμονία	28	O.		Σημεῖον τῆς περιτομῆς	60f sqq.
Θεραπέουσι		Οδὸς πυρίς	473	Σηνηὴ	417
Θυματήσιον	259	Οδὸς σαββάτου	389	Σηνοτηγία	71f. 414
Θυσιοπότος	549	Οδὸς τῆς δικαιοσύνης	473	Σοφὸς	119
Θυρσοφορία		Οδὸς τὰ Καλύ	473	Σπεικλάτωρ	199f. 579
I.		Οἰνόπτωμα	58f	Σπιθαμῆ	157f. 674
Τεροσιότος	549	Οἶνος ἐσμυρινισμένος	119f. 580 sqq.	Σπλαγχνοσκόπος	549
Ιμάτιον	650	Οἴφι	683	Συζητητής	119
K.		Οφθαλμὸς ἀπλεῖς, ὁφθαλμὸς		Συμπόσια	65f
Κατὰ	409	πονηρος	744	Συμποσίαρχος	378
Καταδεικασμένος ἐξελεῖτον	114f	Οφθαλμοί	58f. 378	Συναγωγὴ	42f. 307
Καταποντισμὸς	127f. 598 sqq.	Οὐφὲ	50f. 347	Συνέδριον	115f
Κενοτάφια	539 sqq.	P.		Συνιζάμενος	561
Κέρας	97f	Παλαιοῖς	157f. 674	Σύνασις	111f. 561
Κέρμα	163f. 696 sqq.	Παλλαικὴ	624	Στάδιον	158f. 678 sqq.
Κερματισμὸς	164f. 697	Παραδέναι τιναι τῷ σταταῖ	115f	Στατήρ	161f. 690 sqq.
Κεφαλὶς βιβλίζ	662 sqq.	Παρασαύμφιοι ἀ	631 sqq.	Σφραγίς τῆς δικαιοσύνης τῆς πί-	
Κιβωτὸς τῆς διαθήκης	260	Παραπτεινὴ	60f. 686	σεως	60f sqq.
Κοδράντης	160f. 687 sqq.	Παρέστοδος σαββάτου	60f	T.	
Κολλυθιζεῖς	164f. 697	Παυσικάπης	586	Τάφοι κεκονιαμένοι	645
Κονίζεσθαι	147	Πεντεσύργυγον	586	Τραπεζίται	164f. 697
		Πεντηκοσῆ	70f	Τροχοῖς	127f. 598
				Τύμπα-	

INDEX III. VOCVM GRAECARVM.

Τύμπανον, Τύμπανίζειν, τύμπα- νισμός 127†. 599 sqq.	Φαρμακοί 105†	Χίτων 650
Τ. Τιοὶ τῷ νυμφῶνος 140†. 631	Φάρατρία 631 sqq.	Χοινικόμέτραι 686
Τπέρ 641	Φυλακτήρια 25†. sqq. 190 sqq.	Χοῖνιξ 160†. 686
Τπέρωνα 321, 377	Φωνὴ χριθροῦ 526	Χρηματίζειν, χρηματίζεσθαι, χρη- ματιζμός 521
Τπηνέτης 314	X.	Ψῆφος σώλεστα 114†. 566
Τπόδημα 779 sqq.	Χαβραδά 158†. 680	Ω.
Τπόπτωσις 111†. 561	Χειροθεσία, χειροτονία 13†. 109,	Ωραῖα 645
ΓΦ 683	819	Ωσανά 416 sqq.

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

A.

Aaronis & ejus posteriorum jus ac titulus Sacerdotalis 1†. in ejus posteritate perficit Sacerdotium 8†. num primogenito prosapia ejus, Sacerdotium S. cesserit 66. num hæc successio tempore etiam Hasmonæorum 66. num ab idololatria liberari queat 502. ejus stylus sculptorius in vitulo fundendo 503. ejusne, an populi potior hic impietas 504. quot mala in fictione vituli commiserit 505. Judæorum commenta, quibus ab eo culpam idololatriæ amoliuntur 95†. 505 sqq. qua in re cum Jero-boamo convenerit 96†. 508

Abarbenel laudatus 275, 389, 522. notatus 37, 58, 85, 334, 396, 611

Abba, honoris apud Jud. titulus 140

Aben Esra laudatus 275, 332, 653, 709. notatus 358, 496

Abh Beth Din, vid. Pater Domus Judicij.

Abib, nominis ratio 624

Ablegmina, vid. Exsecta. eorum ad altare dela-tio vid. Altare Holocaust.

Ablutio, vid. Lötio.

Abrahamus, Propheta 117. num circumcisionis legem, ob peccatum congressus cum Hagare, accepit 603. sinus Abrahæ quid 57†

Absalom, num Naziræus 156 sqq.

Absolutio reorum in Synedrio 113†. 566. apud Romanos & Græcos absolutionis sententia *ibid.*

Abulenſis Toftatus notatus 522, 621 sqq. 642

Academiacæ Judæor. distinctæ in Babylonicas, &

terræ Israëlis 123. Babylonicae, ex decr. Regg.

Perfar. sublate 141

Accipere idem, quod discere 44†. 319

Accubitus ordinatio apud Judæos 368. utrum

olim accubuerint mensæ, an assederint 374. quando accumbendi ritus in gente Jud. obtinere cœperit *ibid.* Evangelistarum probatio illius rei 57†. 374. compositio etenamtum in accubitu 57†. 374. sqq. honoratior inter accum-bentes locus 375. an virorum & mulierum in accubitu eadem ratio 375 sqq. accumbere in alterius gremio, quid 57†. 376. Johannes in finu Jesu accumbens 57†. 376. mensæ Judæor. & Gentilium in accubitu 376 sqq. GOODWIN, Judæis-mensas tantum circulares tribuens, ex-pensus *ibid.* unde accubitus **חַבֵּשׁ** discubitus circularis vocetur 57†. 376 sqq. calceorum de-tractio in accubitu usitata; & ei. antiquitas 58†. 377. ratio hujus ritus 58†. num Christus accumbendo mensæ, primam Paschatis institu-tionem dissolverit 58†. 377. num idem discale-catus accubuerit 377

Accusatus, an in loco Judicii sistebatur 578. GOODWIN, id defendantis sententia, dubia *ibid.*

Adamus an Propheta 14†. 113 sqq. an ἐρωμέ-στα donum ejus Prophetic. evincat 114. quid de libro cœlestem sapientiam complexo & Adamo tradito statuendum *ibid.* varior. ejus vati-cinior. num fides *ibid.* fuit Sacerdos 114 sqq. id tamen ex Gen. IV, 3, 4. perperam colligitur *ibid.* num literarum inventor 660

Adductio primitiarum ad Templum, quo ritu peragenda 134, 135†. 617

Adonis, quomodo alias appellatus 91†. ejus ἀφανισμός & ἔργατις quid representent *ibid.* quo ritu Byblienses & Alexandrini Adonia ferati

91, 92†. 492 sqq. Adram Melech, quale idolum 86†. 481. ejus signifi-catio 48†. quorum idolum fucit 518 sqq.

Adul-

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Adulterii supplicium apud Hebræos 120†
 Advocatus in Judiciis Hebræorum ubi steterit
 113†. 565. ejus officium *ibid.*
 Aechmalotarchæ hæd confundendi cum Præsidibus Judæorum 9. hallucinatio GOODWINI 8, 9. illorum officium & auctoritas 9. inaugurationis ritus *ibid.*
 Aeditui in præparatione Sabbathi officium 61†. 388
 Aegrotantes apud Jud. a gestatione Phylacteriorum immunes 193
 Aegyptiorum idololatriæ imitatores, Israelitæ sunt 503. quo jure in Aegyptios Proselytos μεταχριτεῖς; culpa rejicitur 9†. 505 sqq.
 Aegyptiæe idololatriæ initia 475
 Aenigmata Judæorum inter convivia 56†. 370
 Aetas Levitarum in ministerio varie definita in S. literis 89. cum annis Sacerdotum hæd confundenda 90 sqq. haud liquido a Mose definita *ibid.* Hieronymi & aliorum pro anno 30. rationes, infirme *ibid.*
 Agapæ Christianorum, unde 53†. 362, 716. cum veter. Romanor. Charistiis collatæ 362. Canonis Laodiceni, portiones ferri in agapis interdicentis, declaratio 53†. 379
 Agitatio Levitarum. in iis primo tempore initianis adhibita 105.
 Agitatio quid 285. quo ritu peracta 412. duo agitationis panes cur, ubi, quando, a quibus offerendi *ibid.* & 132†. 612. oblationes agitatæ quænam & quæduplices 132, 133†. agitatio Sacerdotis circa adductionem primitiarum 617. manipulus agitationis unde desumtus 624. quæduplex agitatio 709, 714. ejus ab elevatione distinctio 709 sqq. quatenus Judæi hodierni agitationem obseruent 70
 Agnus Paschalis per Levitas interdum jugulatus 106. - cur Paschatis nomine insigniatur 395. cum eo panes azymi comedendi 63†. 403. præter Sacramenti indolem, rationem quoque sacrificialem habuit 396 sqq. ubi maestandus & comedendus 64†. 397. cur Judæi hodierni eum comedere non audeant 397 sqq. ceremonie in comeditione ejus usurpatæ 64†. fueritne agnus, an hædus 64†. 398. hædi & agni ratio typica 398. agni & hædi in Paschate usus, num ex Aegyptiorum ritu derivandus *ibid.* societatis comedendo uni agno destinatæ, nomen, qualis, & quanta 399. cur agnus masculus 65†. 399. cur anniculus s. filius anni *ibid.*
 Agnus perfectus, quid 65†. 400. cur usque ad 14 dies Nisan asservandus 65†. 400. num hæc asservatio a 10 inde die necessaria 400. duæ vesperæ, intra quas agnus maestandus fuit, quid 65, 66†. 401, 402. quot agnos Paschales sub Cesto Procuratore numeraverit Josephus 402. quomodo Atrium & tempus duarum vesperarum tot agnis maestandis sufficerint *ibid.* cum herbis amaris comedendus 66†. 402. ejus matatio cui tribuenda 406. error GOODWIN & aliorum in ea re *ibid.* maestationis & comeditionis locus 67†. 407. una ne, an duplex cœna in ritu agni Paschalis 67, 68†. 407 lqq. illum num Christus & Judæi post primam Paschatis institutionem stando comedenter 67†. num Christus in ultimo Paschate assatum comederit *ibid.* & sqq. analogia inter agnum Paschalem & Christum 69†. quo sensu inter agnum Paschalem & Eucharistiam typica concedatur ratio 410 sqq. sanguis ejus tantum in Paschate Aegyptiaco impositus superliminari & 2 postibus 406
 Agorah, qualis nummus 16†. 688
 Agrippa Junior, *vid.* Herodiades.
 Ainsworthus, Henr. laudatus 62
 Albæ vestes, quid designaverint apud veteres 8†. 63, 222. Christo injectæ quid innuerint 64. a solo Sacerdote S. die expiationis gestandæ 86. eas amabant Pythagorei & Esseni 32†. 222
 Alexandrina Judæor. Academia 124
 Allegoriæ in Midraschim 136. iis Esseni delestantur 239
 Allixius, Petr. laudatus 533
 Altingius, Jac. laudat. 316. notatus 22, 263, 307, 533
 Altare, olim Hebræorum asylum 47†. 338. num post constitutas refugii urbes jus confugiendi ad illud desierit 338. num Hebræi stantes coram altari Hierosol. jurarint 654 sqq. dissensus GOODW. *ibid.* verba i Reg. VIII, 31. coram altari tuo, quid noteint *ibid.* num Ethnici & Christiani coram altari jurarint 148†. 655. jurandi per altare, Judæorum consuetudo 149†. 657
 Altare æneum, it. exterius, *vid.* Altare Holocaust. Atheniensium Ignoto Deo dicatum 84. 85†. GOODWINVS & aliorum hic error 476. aureum, *vid.* Altare Suffitum. Christianoruim, unde sic dici cœperit 65
 Altare Holocaustorum, quis ei ministraverit ut. quo in loco collocatum 39†. Mosaici, Salomo-
 Nun nn nei,

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- nei, & Templi II. convenientia inter se & disserimen 285 sqq. ex hoc sacer ignis desumtus 286. usus triplex 287. ejus cum antitypo collatio *ibid.* altare & labrum eodem posita loco quid significant 39, 40^t. sanguinis victimarum aspersio ad cornua altaris 712, 713. ablegminum ad altare delatio & projectio 714. cur ab hoc altari mel & fermentum arcendum 723 sqq.
- Altare Suffitus, quis ei ministrarit 11^t. illius locus 259. an ad Sanctum Sanctorum referri possit *ibid.* unde nomen acceperit 271. cur aureum appelleatur *ibid.* num ab omni usu sacrificiali remotum fuerit *ibid.* ejus materia *ibid.* & *sqq.* figura 272 *sqq.* situs 39^t. 275. cum thuribulo, haud confundendum 275. cultus ad hoc altare, quotuplex *ibid.* aspersio ad hoc altare in anno & solenni cultu 276. quale thymiana in eo adolendum *ibid.* finis ejus mysticus 39^t. 277
- Altare Thymiamatis, *vid.* Altare Suffitus.
- Antaritudines, s. herbæ amarae, cur cum agno Paschali comedenda 66^t. quales fuerint 402 *sqq.* in pulmentum Charoseth intingendæ erant 66^t.
- Ambroſius* notatus 403
- Amelius* notatus 63^t. 402
- Amen triplex vitiosum a Talmudicis reprehensum 45^t. 325. ubi, quando, & post quas preces dictum 325. num juramentum sit 326
- Amicus sponsi & sponsæ 632. apud Hebraeos officium *ibid.*
- Amorræi, Doctores Jud. quinam 123, 141. eorum circa Talmud. merita 141
- Anam Melech, quale idolum 76^t. 481. significatio 481
- Anathema, quid 110^t. 557 *sqq.* quinam homines sic dicti 110^t.
- Angeli, eos Pharisæi credunt 23^t. 181 *sqq.* Saducei negant 29^t. 210 *sqq.* hæc negatio quomodo cum illorum systemate conspiceret 211. eorum ministerio an vox divina ex propitiatorio auditæ 522. horum in revelationibus cum hominibus communicandis ministerium 100^t. 522
- Angelus, in nube duxor, quis ex mente Judæorum, & quomodo appellatus 669
- Angelolatria Eſſenis a Goodw. fruſtra impaſta 227
- Animæ annihilationis a Sadducæis asserta 29^t. 210. ejus immortalitas a Samaritanis defensa 218.
- GOODWINVS notatus 214 *sqq.* ejus exterrito e populo suo quid 131^t. 609
- Animalia, Deo consecranda 617. quænam argento redimenda *ibid.* quæ decimanda 136^t *sqq.* 622 *sqq.* ea decimandi modus, tempus 136^t *sqq.* 623. quatuor ab Ezechiele memorata, quid 155^t. 668
- Animi integritas, Sacerdotibus necessaria 93
- Annas, num Sagan sub Cajapha 99
- Annuli aurei in angulis Arcæ 261. circa Altare æneum Mosaicum usus 285
- Annuli in desponsatione apud Judæos usus 630. in Chuppæ solennibus usus 631
- Annus Judæor. lunaris, it. solaris, quo dies continuerint 356. lunaris ad solarem revocatus 356, 357. distinctio inter andum communem & interkalarem 356. quales anni in prima Patriarcharum ætate 357. duplex anni initium apud Judæos, respectu vel ad res sacras, vel civiles 359, 423. antiquitas utriusque consuetudinis 52^t. 358 *sqq.* quo sensu Talmudici 4 anni principia statuant 359
- Annus civilis apud Hebr. institutione ecclesiastici haud sublatuſ 423
- Annus decimorum quid 136^t. 621
- Annus gratiæ & libertatis per annum Jobelæum adumbratus 468
- Annus mortis Christi, num Jobelæus 468
- Annorum auspiciū ex aliarum gentium disciplina 360
- Anni Jobelæi ratio 52^t. 359. & *sqq.*
- Annui novi solennitates 426 *sqq.* buccinas in eo inſtandi officium 458 *sqq.*
- Annus Sabbathicus, quid 80^t. quomodo hebraice dictus 80^t. 442. quo die computatio ejus incipiatur 74^t. 426 *sqq.* 442. antene an post divisam Palæstinam obſervari ceptus 80^t. 442. in quibus conſtititerit obſervatio 80^t. 442 *sqq.* ferri eo anno dimittendi 443 *sqq.* 462. hujus manumissionis diſcriben in hoc & Jobelæo anno 463 *sqq.* eibi Judæor. anno Sabbathico 81^t. 444 *sqq.* remiſſio debitorum illo anno 81^t. rationes inſtituti hujus anni 81^t. 445 *sqq.* an ex traditione Eliana, de 6 durationis mundi milenariis, origo 81^t. 446. jura ac privilegia cum Jobelæo communia 460
- Apertio matricis 2
- Apion* notatus 382
- Apis, num Josephus eo nomine ab Aegyptiis cultus

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- rus 503 sqq. etymologia 95†. 504. ejus inter,
 & Vitulum fūsum conformitas 96†.
 Apostoli, an promoti Doctores fuerint 145. an
 ex Essenerum sodalitate 235. quo sensu *sal ter-
 re* 721
 Appellatio a Judiciis minor. ad majora 116†. 571
 Aqua lavandorum pedum ante discubitum, unde
 hausta 54†
Aqua lustralis species 105
Aquila notatus 511 sqq.
Aquinas notatus 81
 Ara; *vid. Altare*.
 Arbitrio libero omnia deferebant Sadducei 29†.
211 sqq.
 Arbor, ex qua quis suspensus erat, cur sepulta 120†. 581
 Arborum de fructibus comestio, pro diversis an-
 nis ipsa diversa 132†. 612. earum fructus quo-
 modo decimandi 623
 Arca Fœderis, ubi 248 sqq. an coram ea juxta
 ædes suas David immolaverit 248. cur sic ap-
 pellata 260. alia ejus nomina *ibid.* & 262. an
 Dei nomine קְרָבָה veniat 260. ej. materia 260
 sqq. a quibus in itinere portata 261. quomo-
 do & qualibus vestibus *ibid.* ejus forma *ibid.*
 finis quadruplex *ibid.* & sqq.—res in ea conten-
 te 39†. 262 sqq. Rabbinorum commentum
 de gemina arca explosum 263 sqq. Spencerus
 originem Arcæ ex mysticis Gentilium cistis ar-
 cessens, confutatus 264 sqq. mystica significa-
 tio 266 sqq. operculum arcæ delineatum 39†.
 267 sqq. ejus sub Jehojakimo in Babel abdu-
 ctio, a Cyro restitutio, & in adyto collocatio 298
 sqq. Buddei atque Munsteri objectioni occur-
 ritur 299. Cremeri sententiae, arcæ ablationem
 ad Antiochum Epiphanem referentis, subscri-
 bitur *ibid.* spes vana Judæorum de restitutio-
 ne ejus sub Messia *ibid.* cur arca fortitudinis
 appetetur 757
 Arca Testamenti, *vid. Arca Fœderis*.
 Arca Testimonii, *vid. ibid.*
 Archelaus, *vid. Herodiades*.
 Area primitix frugum ex ea quotuplices 133†. 612.
 quanta pars ex mente Rabbin. offerenda 134†.
 612. quibus pendetæ 132†.
 Archipercitæ, honoris titulus 140 sqq.
 Archisynagogus 313. ejus officium 43†. 313 num
 singulis Synagogis præfuerint Archisynagogi
313 sqq.
 Architrichiaus, num a Magistro convivii & Præ-
 dicto morum distingtiendus 633. reliqua vide
 in *Dominus Convivii*.
 Argentum, pro Siclo argenteo 161†. 689 sqq.
 Aringbius, Paulus, laudatus 320
 Aromatum combustio in funere regio, ad cadave-
 ris combustionem haud trahenda 642
Asche, R. Gemaræ Babylonicae primam admovit
 manum 530
 Aschima, quale & quorum idolum 517 sqq.
 de Asinis, num decimas Judæi solverint 622 sqq.
 Asperiones ad altare aureum 276
 Asphaltites lacus, unde sic dictus 718 sqq. aliae
 ejus appellations *ibid.*
 Assamonæ, *vid. Maccabæi*.
 Assarius f. Assarium, qualis nummus 160†. 688
 Assessores supremi Judicij, ex quibus tribibus fue-
 rint 551. Judiciorum oppidanorum assessores
ibid. & 568. Synedrii M. quot 115†. 552, 568.
 Synagogæ M. quot *ibid.* in Synedriis yico-
 rum quot 116†. 568. Synedrii M. ex quavis
 tribu electio, quomodo peracta 115†.
 Assidæi, f. Hasidæi. Convenientia & discrepan-
 tia inter חסידים benignos & justos 21†.
 165 sqq. differentia inter has voees quando or-
 ta 21†. 166. Paulina Röm. V, 6, 7. ad hanc
 differentiam allusio 21†. 167. quinam τοις
 חסידים accensiti fuerint 166. eorum opera su-
 pererogationis 21†. 166 sqq. an peculiarem con-
 stituerint sectam 167. ex חסידים Pharisaorum
 & Eskeorum hæreses propullularunt 22†. 177
 Assistantia, τύπωσις, qualis in Ecclesia Græca pœ-
 nitentia gradus 111†. 561
 Astarte, f. Astharoth, *vid. Asthoreth*.
 Asthoreth, & alia idoli nomina 508. non Deus,
 sed Deus *ibid.* num אשרה cum שרת idem
ibid. & sqq. quorum idolum fuerit 96†. Lu-
 na, & Juno sub eo nomine culta 96†. 509.
 eorum, qui idem de Venere asserunt, concilia-
 tio 509 sqq. sub qua imagine culta fuerit 511
 Asyla, nominis ratio & etymologia 336. Hebræ-
 orum, quomodo ab asylis Gentium differant
 47†. 337. GOODWINS inde notatus *ibid.*
 eorum jus nitebatur cæde involuntaria 337 sqq.
 cur loco Altaris, ἀευλίας jure donatæ sint 6 ur-
 bes 47†. 338. GOODWINS laudatus *ibid.*
 ad asyla configiendi mos apud Christianos 338.
 num 42 Levitarum urbes, ἀευλίας privilegio
 gavise 339. urbium 6 descriptio 47†. 339 sqq.
 cur & quando istæ sex eis, & trans Jordanem

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- constituta** 340. num iis Israelitæ usi sint 47†.
 viæ ad asyla ducentes quomodo reparandæ &
 dilatandæ 47, 48†. 340. jus vindicis in homi-
 cida, cum ante, tum post asylum assecutum
 340 sqq. **Maimonides** & **GOODWINVS** notati
ibid. quarendiu occisor innocens in asylo se con-
 tiniebat 340. **Attheismus**. num Caini posteris jure tribuatur 473
 Atheniensium ara ἡγεμόνων Θεῶν dicata, quid 84†.
 476. inscriptio ejus a Paulo Athenis vila, qua-
 lis 85†. **GOODWINVS**, cum aliis, notatus
476
Attracti, quinam 611
Atræ vestes lugentium 63 sqq.
Atrium in Templo I. geminum, pluribus atris
 sensim auctum 39, 40, 41†. 257, 285, 290, 293.
 in unoquoque quid positum fuerit 39, 40†.
 atrium Tabernaculi, & Templi situs, mensu-
 ra, appellatio 40†. 284, 285, 289. ad **Atrium**
Sacerdotum an populo nullus aditus 284, 285.
Atrium Israëlis unde dictum 289. ejus usus
ibid. conclavia *ibid.* **Atrium Feminarum**
 quando cœperit 40†. 290. an ingressum viro-
 rum arceret 290. **Atrium Gentium** in templo
 Herodis 41†. hujus appellationes, dimensio-
 nes, & res cōtentæ 293. pro Templo subinde
 ponitur *ibid.* an idem Joh. II, 14. & Joh. X, 23.
 designetur *ibid.* num e Templo plane sit pro-
 scribendum 294. discrimen ab Atrio Femina-
 rum 611. *ibid.* 41†.
 In Atrio templi Synedrium M. confidebat 116†.
 oblatio viva a populo sistebatur 709. ma-
 nuum impositio religiosa fiebat 710. mactatio
 agni in Paschate Sæculorum restricta erat 67†.
 407. num Judæi in Atriis discalecati 788 sqq.
Auditio, ἀποστολις; qualis pœnitentiae in Ecclesia
 Græca gradus 112†. 561 sqq.
Audientes *ibid.*
Augures 105†. 542
Augustinus notatus 307, 564 sqq.
Aurum, certuny nummorum aureorum genus
162†. 693 sqq.
Avaritiae odium in Judicibus Hebr. & aliorum re-
 quisitum 117†.
Aves quo ritu a Sacerdote cædendæ 712
Avitarum possessionum restitutio, privilegium Jo-
 belai 464 sqq. ejus ratio *ibid.*
Azazel, nominis Ἀζαλְאֵל ortus & significatio 438.
 an hircus emississus sic dictus *ibid.* aut, num
 diabolus ita 438 sqq. aut num ipse Deus 439.
ab Arabico **Azala** (*separare*) vox derivatur ib-
 ejus typica relatio 441
Azymorum Festum, cur Paschatis nomine veniat
 395. quo die inchoatum 63†. ejus celebratio
 num certo loco adstricta 64†. 397 sqq. num
 adjunctum agni Paschalis inseparabile 403. cur
 per septem dies celebratum *ibid.* primus &
 septimus dies, ex æquo festi erant *ibid.* quot
 agni singulis diebus Deo oblati 403. præpara-
 tionis gradus ad hoc Festum 66, 67†. 404.
 pœna eorum, qui definito tempore azymis non
 vescebantur 67†. cœnæ Agni & Azymorum
 num distinctæ fuerint 408. Festo Azymo-
 rum Pascha præcessit 68†. quo sensu *Josephus*
 Azymorum Festo dies octo tribuat 68†. 410.
 quo sensu Matth. XXVI, 17. dies Parasceves,
 vocetur primus Azymorum *ibid.* sub azymis
 adumbratio 410
Azymi panes cum agno comedendi 63†. 403. unde,
 ex *Judæor.* sententia, confecti 404
- B.
- Baal**, nomen nunc collective, nunc specifice accep-
 trum 482. an cum Molocho idem idolum sit
 86†. 482. Babyloniis Belus est 92†. Sol & stellæ
 sub eo nomine cultæ 92†. 493 sqq. non omni-
 bus Diis, neque uni tantum, hoc nomen com-
 petiit 493 sqq. idem cum Jove 92†. 495.
 multis aliis titulis insigne 92, 93†.
Baal Berith, Sichemitarum idolum, unde hoc no-
 men accepert 93†. 499. cuinam idolo compa-
 randum *ibid.* *Deæne*, an Dei nomen 499
Baal-Peor, num Priapus, & unde sic dictus 92†.
 495 sqq. num idem cum Chemoschi 93†. 496
Baal-Tzephon, utrum idolum, an oppidum
496 sqq.
Baal-Zebub, Accaronitarum idolum 93†. 497.
 etymologia *ibid.* num Judæi hoc nomen per
 ironiam corruperint 497 sqq. idem est quod
 Beelzebub 93†. 498. ob quam causam musca-
 rum Deus audiat 498. quodnam Gentium
 Numen 93†. 498. quare nonnulla N. T. MSS.
 legant Βεηζεβη *ibid.* cur τὸ ἄρχοντι τῶν δαι-
 moniorum in N. F. approprietur 498
Bacchanalia, num Festo Tabernaculorum com-
 paranda 72†. 417
Bacchum, unde cornutum tradant veteres 512
Baculum suum consulere, divinationis species, ex-
 plícata 547 sqq. **GOODWINVS** laudatus 548
Baithos, Antigoni Sochæi discipulus 203. Saddu-
caumi

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- eisimi cum Zadoko conditor 29†, 205. quo
 jure, de ejus existentia dubitetur 207
 Baitholæi, iidem cum Sadducæis 205. unde sic
 dicti *ibid.* nequaquam cum Essenis confun-
 dendii 207
 Baltheus acu pictus, vestis Sacerdotis M. 9†. 72.
 descriptio ejus *ibid.* num ex duplice materia
 contextus 72 seqq. X. Tisi una cum ceteris
 aureis vestibus depositus 73. duplex *ibid.*
 Baltheus lineus, vestis Sacerdotum gregariorum
 sacra 10†
 Baptismus Joh. & Apostolorum, num baptismus
 Profelytorum originem debeat 47. ejus origo
 mere divina 47 sqq. baptismus Profelytorum
 an occasio extiterit 47, 49. divina auctoritas
 ejus, an supposita Judaici baptismi antiquitate,
 periclitetur 50. in locum circumcisioñis suc-
 cessit *ibid.* mos suscep̄tores instituendi unde &
 quo tempore ortus 607
 Baptismus Profelytorum. ejus necessitas 44. ce-
 rimoniae circa eum observatae, ratione masculi
 & feminæ *ibid.* an baptismus Joh. & Apostolorum
 præcesserit, eique originem dederit 46. id ad-
 struunt quamplurimi *ibid.* argumenta hujus
 sententiae 7†. 48. inter *Danzium* & *Wernsdor-*
fum super ea re mota quæstio 47. recentior
 omnino est baptismus Joh. & Apost. 47 seqq.
 argumenta hujus sententiae 47 sqq. Mennoni-
 tarum, dispari mente consensus 47
 Baptismi Profelytorum initia definiri vix possunt
 47, 49. an ex prava Christianorum imitatione,
 aut unde ejus ortus derivandus *ibid.* ejus ori-
 go eversione urbis videtur posterior 50. Judæo-
 rum in adoptando hoc baptismus conspiratio,
 non evincit ejus antiquitatem *ibid.* etiam si anti-
 quissimus esse eredatur, divinitati baptismi
 Johannis & Apostolorum nihil derogat *ibid.*
 in infantibus quoque exercitus fuit 200. eum
 ad probandam S. cœnæ originem Judaicam quic-
 quam facere, contra GOODWINVM negatur
 374
 Baptismus super mortuis 145†. 640 sqq. Clinico-
 rum 640
 Baronius notatus 134, 350, 553 sqq. 591
 Bartoloccius notatus 207, 213, 512
 Basnagius, Jac. laudatus 17
 Bathkol, *vid.* Filia Voci.
 Bathi in liquidis capacitas & mensura 159†. 686.
 locorum Reg. VII, 26. & 2 Chron. IV, 5. con-
 ciliatio 686. quomodo alias dictus 159†. sqq.
- Beaufobrius, Joh. notatus** 227, 600
Bechai R. notatus 269, 358
Beelzebub, Beelzebul, *vide* Baal-Zebub.
Bellarminus notatus 397, 410, 700
 Bellum, an Judæi die Sabbathi gerere licitum pu-
 tarint 393. quotuplicis apud Judæos generis
 670 sqq. quid Israelitæ, antequam bellum infer-
 rent, observaverint 156†. 671
 Belus, de eo & Dracone, apocryphus Danielis con-
 tinuator & Josephus Ben Gorion pugnantia tra-
 dunt 499. erudita Seldeni conjectura *ib.* & 500
 Benedictionis Propheticæ eminentia, Patribusfa-
 milias & Primogenitis debita 1, 3. panis & vini,
 inter Judæos & Christianos ratio 55†. 369 sqq.
 circa desponsationem apud Judæos usitata 140†.
 630. ab hac, benedictio nuptiarum distinguen-
 da 631
Benzelius, Henr. expensus 573 sqq. 661
 Berenice, *vid.* Herodiades.
Bernardus, Eduard. laudatus 412, 666. notatus 462
Bertramus notatus 560, 641
 ad Bestias damnati 596. quomodo hi dicti 126†.
 596 sqq. quid per bestias, quibuscum Paulus
 Epheti depugnavit, intelligendum 126†. 597.
 Christiani primitivi illis objectati 126, 127†. 597
Bestiarii 126†. 596 sqq.
 Bethesdæ, etymologia 318. an in hac πολυαβήθεα,
 oves mactande lotæ fuerint 328. an eadem cum
 piscina Salomonis *ibid.* hodierna ejus facies
ibid. & sqq.
Beveregius laudatus 257, 816
Beza, Theod. notatus 514, 567
 Bezer, interdum Bozra, urbs refugii 339. ejus situs
 & ab aliis distinctio *ibid.*
 Biblia, ordinando V. D. M. in manus tradendi ri-
 tus 310†.
Biermannus notatus 438, 441
 Bitter, academia Judæorum 124, 309. quot con-
 tinuerit Synagogas 309
Bochartus, Sam. laudatus 439, 448, 497, 501, 502.
 notatus 448 sqq. 457, 501 & sèpius
Boernerus, Christ. Frid. laudatus 49
Bonfrerius notatus 272, 717
 Boum cultus apud Aegyptios 523
Boulducus confutatus 112
 Braæta aurea, vestis summi Sacerdotis 9†. 85. de-
 scripta *ibid.* relatio typica 85. cuinam corporis
 parti imposta 86
Braunius Jo. laud. 70, 488 sqq. notatus 54, 263,
 596

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

Brentius, Joh. expensus	596	Caliginis incola quis	753 & sqq.	causa, quare sic dictus
Brerelwood, Eduard. notatus	690			760 sq.
Brixianus, Marinus notatus	511	Calix benedictionis, ante, & post cenam Jud. 56t. ulti de cena Paschali calicis benedictione, pars		
Broughtonus, Hug. notatus	373	altera Sacramenti N. T. non consecrata: contra GOODWINVM 373. in Scriptura triplex		
Brunus, Jord. notatus	228	59t. 380 sqq. ejus apud Judaeos ratio, & ab illo in S. cena, distinctione contra GOODWINVM 380		
Buddeus, Joh. Francisc. laud. 1, 504. expensus	299,	Calix consolationis 59t. 381. salutis ibid. tribulationum		382
	473, 700			
Buxtorf Joh. Pater. laud.	366, 380, 421, 532, 627,	Calmetus notatus		355
754 seq. vindicatus 81. notat. 82, 169, 448 sqq.		Calovius laudatus 41, 409. modeste expensus 504,		59t. sqq.
- Filius laudat. 407 sqq. notatus	373	Calvaria, mons Judaeæ, alias Golgatha 256. ejus situs 38t. 256. reliquæ res eum circumstantes 256		
Bynæus, Ant. laud.	409, 595. notat. 384, 432, 581,	Calvifus, Seth. notatus		454
	583, 779	Calvicies in luctu Hebræorum contrahenda 147t.		
C.		648 sqq. quot modis		ibid.
Cabbala. Cabballistæ vide sub K.		Camero laudatus 175, 201 sqq. notatus 180 sqq.		
Cabus, aridorum mensura minima 681 sqq. quantum continuerit	159t. 682	Canaan, vid. Palæstina.		
Cædæs, vid. Homicidium.		Cananæi unde literas didicerint		660
Cæsarea Philippi, varia nomina 16. a Cæsarea Palestina distinguida	17	Cancellarii regi, Scribarum Hebreæ gentis Politiorum species		16t. 132
Cæsariensis Judeorum Academia	124	Candelabri aurei structura 281 sqq. instrumenta eius 282 sqq. usus & Sacerdotum circa illud ministeria 283 sqq. significatio typica 39t. 284. quo in loco positum		
Cahathite in itinere Arcam portarunt	261	Candelarum accensio, in Encæniorum Festo 472. cur in excommunicatione, Chæræm, apud Judæos accensæ		110, mlt. 558
Cain an excommunicationis gradu, Niddui, punitus 11t. 562. ejus sacrificium 760 seqq. quo sensu auctor idololatriæ antediluviana habendus		Caninius, Ang. notatus		140
474. ejus posteri, an athei, an idololatriæ	473	Canoni V. T. constituendo quinam operam navarent 152t. 664. circa integratem ejus conservandam Maloretharum opera 152t. 665. cur mystice adumbratus calamo		
Calamus, metisuræ apud Hebræos species 158t. 678. cur Græcis & Romanis Decempeda vocata sit 678. quid præterea significet ibid. mystica significatio		Cantores, Levitarum pars 107. numerus, studia & alia momenta		158t.
Calceorum detractio in accubitu 58t. 377. ejus antiquitas 58t. num Christus discalceatus accubuerit 377. Israelite in comedione Paschatis calceis ligati: num etiam extra Agyptum 58t. 377. extraetio quotuplex 769 seqq. religiosa Mosi & Iosue imperata 770, 776 sqq. calceis promiscue & ordinarie Hebræi usi 779 sqq. sententia Bynæi, soleis incessisse eos autumantis, rejecta ibid. discalceationis a Deo injunctæ rationes 782 seqq. quænam ad verum proxime accedat 783 seqq. Sacerdotes in Tabernaculo & Templo an discalceati 787 sqq. discalceatio Juðæorum in Atriis, a Guffetio vindicata 788 sqq. circa discalceat. religiosam κανονιγία Gentilium, Hæreticorum, & Pontificiorum 790 sqq.		Cappellus, Ludov. 430. notatus		373
Caligo, in qua Deus habitat 750 seqq. sub pedibus Dei, quo sensu dicatur 755 seqq. quo sensu nubes & caligo circa Deum 758 seqq. an repugnant phrases, Deus est lux: in luce habitat 759, 760 sqq. Diaboli affectatio habitationis in caligine	764 sqq.	Cappellus, Jac. notatus		24, 628
		Capsæ nummariae agazophylaciis distinguende 291. cur שברות tube appellatae 291 seqq. quot & quo in loco collocatae 292. earum differentia ratione nummorum immittendorum ibid. iustitia seu eleemosynæ		40t.
Captivatio, vid. Vincula.		Captivum tempore Paschatis dimittendi, ritus, origo, ratio, significatio, & proprietas		409
Captivum tempore Paschatis dimittendi, ritus, origo, ratio, significatio, & proprietas		Caput operire, precantium fuit inter Judæos 322. ejus inclinatio, humiliationis religiosæ in precipibus Judæorum ritus 322 seqq. caput velandi apud		

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- apud Hebreorum feminas mos 142†. 634 sqq.
velamen capitis mulieris cur ἐξεσία 142†. 655.
circa caput in luctu Hebreorum, quid usitatum
147†. 648 sqq.
- Carcer, pena Judaeorum non capitalis 122†. 586.
quotuplex apud Romanos 586. custodum pœna,
cum elapsi essent vindicti 122, 123†. 586.
- Carminis in evocandis Diis Tutelaribus usus 85†. 477
- Carpzovius, Joh. Bened. Pater 80†, 802
- Carpzovius, Joh. Bened. fil. 477, 512, 564, 571. & Iepius.
- Carpzovius, Joh. Bened. Nepos expensis 79
- Carrriere, Franc. notatus 273
- Cartwrightius, Christoph. notatus 103
- Cassabonus, Isaac, laudatus 580 sqq. 591 sqq. notatus
180 sqq. 374, 409, 476 sqq.
- de Castillo, Didacus, notatus 784
- Castrorum Israelitarum metatio 153†. 665. distin-
ctio ibid. figura 153†. forma 153†. 665 seqq.
longitude & latitudo 153†. 666. positio cuius-
que tribus 153, 154†. 665 sqq. quid in medio ca-
strorum ibid. quid interfuerit inter singulas tri-
bus 154†. Levitarum castra 154†. 665 sqq. mor-
tio & progressus 155†. quando & cuius dœnu-
mota 155†. 669. castrorum eductio in bellum
155†. quid in illa factum 155† sqq. 670
- Catalogi, vid. Genealogiae.
- Catechesis publica ad Sacerdotes & Levitas perti-
nens 117 sqq. extraordianaria ad Prophetas 118
- Catechizatio in Paschate Judæis usitata 64†
- Catechumeni in Ecclesia Graeca 11†. 561
- Catenis, cur quædam Gentium nationes Deos Tu-
telares devinxerint 85†
- Cattenburgh, Adr. 661. notatus 633, 635
- Cedrenus notatus 474
- Celsa 333. an post construendum Tabernaculum in
iis sacra facere licuerit ibid. num hic divina in-
terdum intercesserit dispensatio ibid. post ex-
structum Templum plane illicita 334. eorum
distinctio ibid. cum Lucis conjuncta ibid. eo-
rum initatio 46†
- Census, vide Descriptio.
- Cerebrum vietimaru[m] num inter Ablegmina mu-
merandum 713 sqq.
- Ceremoniis an religio Patriarcharum prorsus ea-
ruerit 252 sqq. num divinae sint originis 253,
804. ceremonia die Sabbathi licitæ 62†. quæ-
nam in Festo Pentecostes observatae 412. num
primis N. T. temporibus earum usurpatio ces-
saverit 796 sqq.
- Chabber, consors & socius Rabbi aliquijs 142
- Chæræm, excommunicationis apud Jud. gradus,
qualis, & num ejus terminus fixus ac definitus
fuerit 110†. 555, 557, 558. vocis significatio 110†.
556 sqq. gravior, quam Niddui 557. distinctio a
Niddui 558. ejus solennia 110†. 558. num Pauli-
na excommunicatio 1 Cor. V, 5 & 1 Tim. I, 20.
cum Chæræm eadem 559. GOOD WINVS nota-
tus ibid.
- Channanim, cujusmodi idola 97†. 511
- Charoseth, quale pulmenti genus, & cuinam usui
inter Israëlitas 66†. 403, 407
- Chaslanitæ ministri synagogæ 314. num a צב
שְׁלִיחָה diversi ibid.
- Chemia, num ars Chemica ab Hebreis, a Moïse
in primis, culta 506 sqq.
- Chemnitius, Mart. modeste expensis in loco, an
Paulus ad Essenos in Ep. ad Col. respiciat 233 sqq.
- Chemosch, princeps Moabitarum Numen an idem
cum Baal-Peor 93†. 496
- Cherubim 268 sqq. ab exoleto כֶּרֶב robustus fuit
269. forma Mosaicorum & Ezechielis, diversa
ibid. Mosaicor. forma humana 39†. 269. eo-
rum significatio 39†. 270. ab Aegyptio ritu
non derivandi 270 seqq. quomodo ex medio
Cherubinorum reuelatio divina facta sit 522
- Chiun, superstitiosus ejus cultus 89†. 488 sqq. qua-
le idolum 90†. 490 sqq. num idem cum Rem-
phan 90†. 491
- Chœnix quid 160†. 686. qualis apud veteres men-
sura ibid.
- Chomeris capacitas 159†. 684. circa etymologiam
a GOOD WINE discessio 684
- Chuppa. 140†. ejus etymologia 630. significatio
varia ibid. solennia 631
- Christiani, unde dicti 69. Judaizantium a Pseu-
do-Apostolis differentia 163. Judaizantes quos
errores errarint ib. num Naziræi fuerint 163 sqq.
num Paulus contra hos calamus direxerit 163.
horum Pascha a Judaico distinguendum 395
- Christus. ejus unetio 9†. 68 sqq. cur Rabbi dictus
145 seqq. num ad hunc gradum solenniter pro-
motus ibid. quo sensu Nazarenus dictus 161
sqq. num per Naziræos adumbratus 162. num
Phylacteris sit usus 193. num fimbriatum pen-
iculamentis 27†. 199. num ex Essenerum pro-
dierit sodalitate 235. secundum humanitatem
per Tabernaculum adumbratus 254. unde, in
terra commoratus, computationem diei civilem
hause-

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- hauserit 345. ejus colloquia mensalia 370. num disalceatus mensa accubuerit 377. -num *accumbendo*, primam Paschatis institutionem dissolvet 58t. 377. quanam positura Pascha comededit 67t. num post cenam Paschatis pedes discipulorum laverit 408. num in ultimo Paschate agnum assatum comedenter 67, 68t. analogia inter agnum Paschalem & Christum 69t. cur non, quo reus audiretur, die ad mortem tradi eodem potuerit 578. cur de cruce suspicendum non præco antecesserit, sed ἐπίτιγμα crucis appensa fuerit 579. de ejus crucifixione quid notandum 594 sqq. caliginis, speciatim incola 733
- Chrysostomus* 615. notatus 394, 600
- Ciborum Benedictio a Judæis & Christo observata 55t. 368. ciborum distributio apud Judæos 369 seqq. coctio Judæis in Sabbatho illicita 62t. 390. *GOODWINVS*, Exod. XVI, 23. ad Mannæ solum cœtionem traheas, notatus 390
- Cidaris ex bysso, vestis summi Sacerdotis 9t. 84. describitur *ibid.* a pileis gregariorum Sacerdotis distinctio 84
- Cilicum, vestis Hebræorum lugubris 147t. 650. num idem cum facio 650. num alii, præter lugentes, cilicio usi sint 65t
- Cinerum cumulus in Altari Holocaustorum 286. eorum ablatio quomodo facta *ibid.*
- Cippus pro milliari: cur 679. apud Judæos usus 645
- Circumcisio. De ea inter Rabbanitas & Karæos controversiae 172. quid sit 129t. 601. signum circumcisionis, & signaculum justitiae fidei, a Paulo commemoratum, num Reformati fit usui 601 seqq. Abrahæ & infantum an una ratio 602. ejus origo facta & vera *ibid.* apud Gentes usurpatæ unde origo *ibid.* Abraham in penam congressus cum Hagare injuncta singitur 603. vocabuli acceptiones diversæ 129t. 603. tempus quodnam *ibid.* Magistrorum circa id tricæ 604. ait ob morbum & iter differri potuerit *ibid.* unde illud: *circumcisio pellit Sabbathum* 130t. 604. et Deus, ratione circumcisionis, diem 8 noluerit anticipari 130t. 604 seqq. quo usque sacramentum hoc durare debuerit 605. modus circumcidendi apud Judæos 130t. 605 seqq. quinam circumcisæ nati 608 seqq. qui ante 8 diem incircumcisæ natiuntur, quo ritu in iis tamen peragatur 609. omissioni ejus minitata pena 131t. 609. quis illa afficiendus *ibid.* quo casu apud Judæos plus simplici vice adhiberi potuerit 611. ejus origo 797; efficacia *ibid.* abrogatio *ibid.* diversa pro diversitate temporum ratio 797 seqq. apud Gentiles ratio 798 seqq.
- Circuitus, Altaris ænei Mosaici pars 285. unus in Mosaico, triplex in Salomoneo fuit *ibid.*
- Clamoris circa lectioñem libri Estheræ causa 470 Clangor quotuplex 155t. 670 in Claves, Sacerdotum divisio 100. Eleazaridarum atque Ithamaridarum quot fuerint 11t. 100. quis eas primus constituerit *ibid.* num in captivitate Babylonica illæse manserint 101 de Clavibus in manu Dei, Judæorum traditio 141t. 632
- Clausæ & Apertæ, Kabbala species 535
- Clepsydra, qua occasione apud antiquos invalerit 352. differentia ab horologio hydraulico *ibid.*
- Clericus, Ioh. 287. notatus 277, 355, 448 seqq. 519, 663, 772, 791 seqq.
- Clinicorum baptinus 640
- Cloppenburgius*, Jo. notatus 722
- Coccejus*, Jo. 430. notatus 409, 448 seqq. 497, 581, 584 seqq. 641
- Codicis Hebræi in partes maiores & minores divisione, a quibus suscepta 152t. 664
- Cœlum. juramentum per cœlum apud Judæos, quale & cuius pretii 657
- in Cœmeteriis an baptizarint veteres Christiani 640
- Cœnam, quando Judæi sumserint 59t. 380. apud Gentes, & apud Judæos laetior fuit: a *GOODWINO* diffensus 380
- Cœna Pura, ἀναθύως a Patribus præparatio Sabbathi seu Parasceve vocata fuit 60t. 386. unde appellatio translata *ibid.*
- Cœna Sacra, ex ritu Judaico non derivanda 372 seqq. ejus origo mere divina 373. in Paschatis locum successit *ibid.* an Christus post eam hymnum Judæis usitatum decantarit *ibid.* ad probandam Judaicam ejus originem, baptinus. Profelytorum nihil facit: contra *GOODWINVM* 374. quo sensu a celebratione agni Paschalis adumbrata dici debeat 397, 410 seqq. an a Christo post cenam Paschalem celebrata 408. quid inter utramque cœnam interjectum fuerit *ibid.* num in celebratione Paschatis apud Iudeos duplex fuerit, Agni, & Azymorum 67, 68t. 407 seqq. oblationes varias offerendi consuetudo, unde ad Christianos transierit 814. Præsanctificatorum in ea ministerium, apud Græcos usitatum 815. an Patribus verum sacrificium denotet *ibid.*
- Cœna

INDEX IV. RÉRVM ET PERSONARVM.

- Cœmula Iudeorum 377. denominations hebraicae & græca *ibid.*
- Cognatio per Proselytisnum cœslans 45
- Collocatio Candidati in Cathedra, actus promotorius Hebræorum academicæ 144. utrum a Mose, an ab Esra reperendus *ibid.*
- Colles, cur a Gentilibus, tanquam idolatriæ suæ faventes, electi fuerint 46†
- Colloquia mensalia Judæorum, qualia fuerint 55, 56†. 370. Judæorum circa ea opinio 370. saluberrima Servatoris in conviviis monita *ibid.* num Proverbia Salomonis in hunc censum vennant 370 seqq. Græcorum & Romanorum hoc pertinens consuetudo 371
- Combustio, pœna a lapidatione, gravissima 120†. 581. ejus rei quinam fuérint 122†. 585. ejus processus quotuplex & qualis *ibid.* an in nonnullis Hebræorum funeribus usitata 642. dissensus GOODWINI *ibid.*
- Confessio cum peccatoribus ex mente Phariseorum illicita 25†. 189 seqq. nec non ex mente Samaritanorum 25†. 190. cum Samaritanis, a Judæis vitata 29†. 213
- Confessor, Petr. noatus 351, 507
- Comitia, quibus præsidebant Hebræorum Judices 7
- Communio honorum apud Pythagoricos & Esæos usitata 31†. 219 seqq. Josephi & Philonis conciliatio 220
- Comparatio GOODWINI inter Templi ministros V. & N. T. typica 8†. 64 seqq. a Reformatis extra Angliam impugnata 65. corruptelarum Papisticarum mater 65 seqq. quomodo, si qua admittenda sit, procedendum 65
- Compater, *vid.* Susceptor.
- Conciliatio locorum i Reg. VIII, 9. 2 Chron. V, 10. cum Hebr. IX, 4. 262 seq. item Marc. XV, 25. cum Joh. XIX, 14. 51†. 349. *sqq.* Et tales sèpius occurruunt conciliationes.
- Concionum sacrificialium subjectum 714. objectum personale *ibid.* objectum reale *ibid.* existentia, quibus rationibus adstruatur 714 seqq.
- Conclave cambiale 292. nummulariorum *ib.* cæsura, ejus structura, situs, usus, & ratio reliqua 116†. 569 seqq. num in hoc conclavi Pilatus Christum capit is damnarit 570
- Concrematio, *vid.* Combustio.
- Concubina, uxor priscais Hebræis secundaria 138†. 625 seqq. nominis hebraici ratio & causa 138†. 139†. 626. illius differentia cum uxore primaaria 139†. 626 seqq. num mutua illarum differen-
- tia ante Legem eadem, que post Legem 626. liberi concubinæ a liberis uxoris primaria quo modo differant 139†. 626
- Concubitus, *vid.* Copulatio.
- Concupiscentiæ prævæ conditor, Deus, Phariseorum impia sententia, præceptus IX. & X. detorsis 203
- Condemnatio reorum in Synedrio, quomodo facta 113†. 566 quid eam fecerunt sit *ibid.* apud Romanos & Græcos 113, 114†. 566
- Condonare, quid sit Hebræis 520
- Confessio, in capitï damnato apud Jud. cur requisita 119†. 580. ab offerente primitias, edenda, quænam & coram quo Sacerdote 617. confessio decimarum quænam ratio 622
- Conjecturales, Doctores Talmudici 141
- Conjugium, *vid.* Matrimonium.
- Conjugibus novis, quænam Templi porta patuerit 45†
- Coniunctio sacri ordinis & fastigii civilis ratio Moralis, & Typica 52
- Connubia, circa Proselytorum, multæ tricæ 46
- Corringius Herm. 32†, 572 seqq.
- Consecratio Sacerdotum ad offerenda sacrificia, actus initiationis 10†. Novilunii, quo ritu apud Judæus olim facta 424
- Confessus Hebræorum, *vid.* Judicia Hebræorum.
- Consistentes, συνισταμένοι, quale pénitentium in Ecclesia Græca genus 111†. 561
- Consistoria Hebræorum, *vid.* Judicia Hebræorum.
- Contactum mortuorum, immo propinquorum, Sacerdos summus virare debuit 95. contactus sepulerorum apud Judæos cur vitandus 645
- Contractus matrimonii apud Hebræos, quotuplici ritu factus 140†. 629
- Conviviorum quot apud Hebræos genera 53†. 360. quomodo unumquodque eorum appellatum sit *ibid.* cur convivium splendidum appellatum 361. quot dies convivia nuptialis apud Hebræos protracta sint *ibid.* illa nunquam 27 Festum dicta esse, contra GOODWINM obser-vatur *ibid.* convivia sacrificalia 53†. 361. an hæc ultima Agapis Christianorum originem dederint 53†. 362. ceremoniæ, in conviviis solennioribus 53-58†. 362-378. quinam, hospites exceperint 58†. 378. Judæorum æque ac Gentium in iis liberalitas 59†. 379. canoni concilii Laodicensis lux affusa 379. quando & quomodo prandium, & cœnam

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- cœnam pararint Judæi 59†. 380. num jentaculo usi sint 379. convivia Judæorum in Festo Purim 470. funebrium apud Iud. ratio & distinctio 147†. 647 sqq.
- C**onvivium Sacrificale, *vid.* Epulum Sacrificale. Copulatio, quomodo apud Hebræos peracta, & qualis ritus 140†. 629 sqq. an huic actui adhibiti fuerint testes 630
- Cor victimarum num inter ablegmina numeratum 713 sqq.
- Corban pro Gazophylacio interdum sumptum 291
- Corbis in offerendis primitiis usus 617
- Cornelius Cæsareensis, Proselytusne portæ, an justitiae 6†. 41 sqq.
- Cornu instrumentum uncionis in Regibus adhibitum 7†. 57. differt a lenticula *ibid.* cornua Altaris aurei quam arcte ei cohæserint 274. eorum figura *ibid.*
- Cornua in Noviluniis in Islandi ritus 425 sqq. cornua Altaris ænei Mosaici, eorum materia & usus 285. cornibus cur Sol & Luna effigientur 97†
- Cornutus quare Moses pingatur 97†. 51 sqq. unde Bacchum cornutum tradant veteres 512
- Corona ex mente Iudeorum triplices vel quadruplex 60. insigne Regum Israëliticorum 8†. 60. diversa a Diademate 61. distinctio inter *sémuætae* & *sepharæs* in aula CPolitana olim usitata *ibid.*
- Corona Sanctitatis, *vid.* Braætea aurea.
- Corporis decens habitudo membrorumque integras, necessarium Sacerdotum requisitum 91. virtus corporis quot Scriptura, quot Magistri definiant *ibid.* ratio typica 92. corporum dispositio varia, a Discipulis Iudeorum, cum docerentur, adhibita 19†
- Cortini byssini 284
- Corus, eadem cum Chomer mensura 159†. 684. tam aridis quam liquidis adhibitus *ibid.*
- Craticula ænea, Altaris ænei Mosaici pars 285. ejus usus controversus *ibid.*
- Creare, quid significet Rabbinorum proverbium, *Deum omnia creare in litera Η* 10†. 525
- Creatura, unde factum, ut Iudei per creaturas jurarent 657. judicium de eo Iudeorum recentiorum *ibid.* Aegyptiorum huc spectans praxis 149†
- Cregutus, Anton. laudatus 474
- Creditorum res, an accisa ob remiss. debitorum anno Sabbathio 81†.
- C**remerus, Bern. Seb. laudatus 299. expensus 273. 299 sqq. 707 sqq.
- Crucis supplicium Romanis proprium 125†. 591. confutantur, qui illud ad priicos Iudeos referunt 591 sqq. crucis significatio & generalis divisio 125†. 592. ad erucem affixio num eadem sit cum stiptitis infixione 592. crux compaæta utrum triplex, an una 593. unaquæque crucis compaæta species descripta 125, 126†. 593. crux, ex qua Christus peperdit, qualis 126†. 593 seqq. circumstantiae, quibus Romani in crucifixione usi sunt 126†. 594 seqq. de crucifixione Christi quid notandum 594 sqq. hora, qua Christus crucifixus est, controversa 51†. 349 seqq. quomodo Marcus cap. XV, 25. & Iohannes cap. XIX, 14. conciliandi *ibid.*
- Cubicula imaginis quid 99†. 515 sqq.
- Cubitus, hujus mensuræ in Scriptura usus frequens 666. in genere quid designet 675. hujus mensuræ usus & antiquitas *ibid.* Cubitorum species 157† sqq.
- Cubiti Communis ad alias mensuras relatio 157†. 676 sqq.
- Cubiti Sacri ad alias mensuras relatio *ibid.* annopius unus cubitus fit statuendus 677
- Culter mactatorius, qua arte victimis cædendis applicandus 712
- Cultus in loco illegitimo, licet vero Numini exhibitus; Sacerdotem in perpetuum ab Altari arcebat 93. publicus, Deo a Gentilibus praestitus, num Hebræorum Tabernaculo, Templo, ac cultui ibi exercito, originem dederit 251 sqq.
- C**unæus, Petr. notatus 532
- Curcellæus, Steph. confutatus 812
- Curiæ Hebræorum, *vid.* Iudicia Hebr.
- Custodia liberæ apud Romanos ratio 123†. 587
- Cyrillus Alexandrinus notatus 473, 483
- D.**
- Dæmonum cultus numne siderum cultum antecesserit, an exceperit 475
- Dagonis figura ex mente Magistrorum 94†. 500. usus 94†. 500 sqq. nomen uade descendat *ibid.*
- Daniel quo jure a Iudeis ex Prophetarum ordine eliminetur 523
- Danzius, Joh. Andr. notatus 47 sqq.
- Darcon, *vid.* Darius.
- Darchemon, *vid.* Darius.
- Dare interdum idem, quod erudire 44†. 319
- Darius,

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Darieus, qualis nummus 162†. 694. quibus populis usitatus *ibid.* quomodo Chaldaice dictus *ibid.*
 Darschan, non tam disputatorem quam concionatorem denotans 136
 David, propheticō munere functus; minus comoda loquutio 52. quo jure a Iudaeis ex Prophetarum ordine eliminetur 523
 Debitorum remissio in anno Sabbathico 80†. 443. num legis divinæ fuerit 443. num perpetua, ita ut nulla unquam eorum sequeretur solutio *ibid.* annon per eam res illorum, qui mutuadabant, accisæ sint 81†. num in Iobelæo etiam usitata 462 sqq.
 Decempeda quid 678
 Decemviri Otiosi Synagogæ. sententia Lightfooti 310 seqq. controversiæ inter Vitrinam & Rhenferdium enarratio 311 sqq. cur ad Synagogam opidamam requisiti fuerint 312. quid inde colligi queat *ibid.*
 Decimæ Levitis a populo, & Sacerdotibus a Levitis pensæ, unde 133, 135†. 615. 619 sqq. quænam cum Levitis, tum Sacerdotibus pendenda 136†. 620 sqq. earum species diversæ 137† sqq. 619 sqq. antiquitas 619. ad Gentes migratio *ibid.* tempus anni, a quo computarentur 137†. 623. earum loco quid Iudei religiosiores hodie pendant 137†. 623. solutio quomodo peracta 136, 137†. 623. temporibus corruptis inter Iudeos neglecta 137† sqq. 624. quænam dubia fuerint 138†. 624 sqq. earum confessio, quid 622
 Decollatio, supplicium Iudeorum capitale 120†. 581 seqq. gladius, quo peracta fuit, cur sepeliri consuevit *ibid.* ejus reus quis 122†. ejus modus 122†. 586
 Dedicationis Festum, *vid.* Encæniorum Festum. Definitiva & Plena, Kabbala species 534
 Deliciarum Sabbathicarum ratio quænam 391
 Denarius, Romanorum nummus qualis 161†. 691. ejus in Sacrum & Communem divisio 161†
 Denudatio capitis. ab hac sibi caveré debebat summus Sacerdos 11†. 95 sqq. dicta scripturæ, hanc cautionem imperantia, a Rabbinis in sensum contrarium torquentur *ibid.*
 Descriptio sub Augusto gemina 36†. 242 sqq. quomodo una ab altera differat 36†. 242, cur priorem, Luc. II. memoratam, prætermiserit Josephus 242. fensus voculæ πρώτη Luc. II *ibid.* num utraque Cyrenio demandata 242 sqq.
 Desponsatio, num in uxore primaria & secundaria priscorum Hebræorum eadèm fuerit 139†. 626. quomodo peracta 139†. 627 seqq.
 Detonio capilli per novaculam, quibus injuncta, quibus interdicta, fuerit 105
 Deorum nominibus & cultibus quænam res investitæ sint 85† sqq. 479 sqq. quot & quosnam, ceu suimos, coluerit præsa in Oriente gentilitas 482
 Deorum Tutelarium evocatio quomodo peracta, aut elusa 85†. 477. Gentilium circa eos regendos cura, quibus rationibus innixa *ibid.*
 Dei, circa τεταγχείματον nomen, Iudeorum religio, qua in re fundata 85†. 476 sqq. controversia circa idem nomen inter Christianos agitata, quomodo componi queat 478 sqq. Solus legitimi Iudeorum juramenti objectum est 149†. 655 seqq. caliginis incola 748 sqq.
 Deus Ignotus, quo sensu Atheniensibus Act. XVII, 23. dictus. & unde haec denominatio orta 476. ei aliæ quoque gentes altaria consecrarunt, cur 84, 85†
 Dextra. stare ab ea, quid sit, & unde phrasis petita 113†. 565
 Deylingius, Sal. laudatus 14, 17, 269. & saepius. Vide & 263, 269. aliqua ejus sententia proposita 259 seqq.
 Diabolus. num tanta ejus in animas s. beatas, s. damnatas sit potestas, ut eas e sedibus suis evocare queat 547. cur caliginosam habitationem affectarit 764 seqq.
 Diana, eadem in gentilismo cum Luna credita 512. ubi culta 97, 98†. 512. templum Ephesi exstructum quale 98†. 513. quid de simulacro, ibi constituto, observandum *ibid.* ejus Sacerdotes quomodo dicti; & quales fuerint 513. ejus ναοὶ ἀργυροῖ quid 98†. 513 sqq.
 Dicasteria Hebræorum, *vid.* Judicia Hebræorum. Dickinson, Edmund. notatus 332 sqq. 506 sqq.
 Dictatoribus similes erant Hebræorum Judges 2†. 7
 Didrachnum, qualis Hebræorum nummus 161†. 690
 Dies apud Hebræos quotuplex 49†. 345. Artificialis ib. Naturalis quam diu durarit ib. naturalis, secundum Ecclesiasticam & civilem computationem acceptus 345. hujus distinctionis in intelligentis Script. S. locis usus *ibid.* num Christus in terris commoratus, computationem ejus civilem, ex more Romanorum hauserit *ibid.* ejus apud Judeos in quatuor partes majores divisiones, in primis ex parabola de operariis in vinea de-
 000 00 : dueta

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- ducta 50t. 348 sqq. **G O O D W I N** i expositio dictæ
 parabolæ expensa 348 sqq. in quadrantes di-
 visio, Turcis quoque usitata 349. hæc divisio
 ad conciliationem Marc. XV, 25. & Joh. XIX, 14.
 applicata 51t. quotupliciter apud Judæos in
 horas divisus *ibid.* ejus in XII partes divisio,
 quantam ætatem ferat 354
- D**ies festi a profestis apud Romanos atque He-
 bræos distinæti 49t. 346. eis quid apud pri-
 scos Hebræos præcesserit 346. non erant Ju-
 ridici inter Judæos 578
- D**ies profesti Romanis & Hebræis usitati 49t. 346
de Ditu, Ludov. 350, 410, 430. notatus 263, 269
- D**igitus, mensuræ apud Hebræos species 157t. 673.
 num vox **לְבָנָה** digitum majorem, & minorem
 designet 673. adagia inde orta, quænam 673 sqq.
- D**ii Deæque omnes, generali hac formula cur uli-
 sint Gentiles 84t. 476
- D**iscalceatio *vide* Calceus. Religiosæ in loco sacro,
 ratiō 769 sqq.
- D**iscipuli Magistrorum varie appellati 18t. 141 sqq.
 qua positura dictæ Magistrorum exceperint 19t.
 146. diversa illorum capacitas quibus rebus
 assimiletur 19t. 147
- D**iscipuli Sapientum, rejecto Sapientum nomine,
 vocati sequiorum temporum Magistri 16t. 129.
 hujus rei ratio data 129. nunc **τοῖς** חכמים
 nunc τῷ **חִשְׁבָּן** מֻעָד oppositi *ibid.* sex in iis res
 turpes enumerantur 130
- D**iscubitus, *vid.* Accubitus.
- D**ispersio Judæorum quotuplex 33
- D**isputandi in Synagogis modus quis 19t
- D**isputatores, gradus Magistrorum, qui post ca-
 ptivitatem Babyloniam viguerunt 18t. 119
- D**issectio sui, luætus apud Judæos testificatio 147t.
 648. unde hic ritus ad eos transierit *ibid.*
- D**ivinationis varia genera 104t sqq.
- D**ivinatorem, qualem בַּיִן designet 104t. 540 sqq.
- D**ivertium, *vid.* Repudium.
- D**ocendi publice manus, penes quos sub Lege fue-
 rit 117 sqq. quibus in locis 118
- D**œcentes **νάτ** ἐξοχὴν quinam dicti 141
- D**octores Judæorum, *vid.* Magistri.
- D**ominicani notatus 595 sqq.
- D**ominico die Imperatores Christiani, Judæos imi-
 tati, judicia exercere nefas pronunciant 387.
 ejus determinatio quo referenda 802. cur Sab-
 baro' successerit *ibid.*
- D**ominus Convivii, quomodo alias appellatus 58t.
378. ejus officium & a Patrefamilias distinctio
ibid. non idem cum Symposiarcha & Modim-
 peratore 378. diversus etiam a Præfeto mo-
 rum, Οφθαλμῶς dicto 58t. 378, 633
- D**omus, *vide* Schola.
- D**omus anterior 40t
- D**omus Judicij. quænam causæ ad eam post ever-
 sam Vrbem relatæ 552
- D**ona, Judæi in Festo Purim alter alteri mittere
 solebant, quænam 470. ritus liberos cōcubini-
 næ iis emitendi, qualis 139t. an hiç ritus apud
 præscos Hebræos omnes, & ubique obtinuerit
 627
- D**orscheus, Joh. Georg. laudatus 674, 722 sqq.
 760. expensus 396
- D**os, ejus scribendæ ritus qualis 142t. 633 sqq.
 ejus instrumentum, cuius tenoris 142t. qua-
 lem sponsa marito suo attulerit 144t. 639
- D**ositheus duplex 206. utriusque ætas & dogma-
 ta *ibid.*
- D**oxologia precibus Judæorum subjuncta 325 sqq.
- D**raco, de eo, & Belo, Apocryphus Danielis Con-
 tinuator & *Josephus Ben Gorion* pugnania tra-
 dunt 499. erudita Seldeni conjectura *ibid.*
 & sqq.
- D**ruidæ etymologia 46t
- D**rusilla, *vid.* Herodiades.
- D**rusius, Joh. laudatus 498. 628. notatus 174 sqq.
 263, 320 sqq. 498, 594, 614
- E.**
- E**bionitæ Codicem Sacrum mutilarunt 164
- E**cclæsia militans & triumphans, per Tabernacu-
 lum adumbrata 254
- E**cclæsticus annus, sive Festorum 359
- E**cclæsticum consistorium 550 sq.
- E**cstasis Prophetarum 523
- E**dere cum peccatoribus 25t. 189
- E**dzardus Lud. Eliez. expensus 581
- E**ffusio olei in conviviis 55t. 368
- E**gestionis porta 329
- E**leclus est, qui rite exploratus in numerum disci-
 pulorum apud Judæos cooptatus erat 142
- E**leemosynæ nominis צְדָקָה ratio 292 sqq. 727 sqq.
 GOODWIN notatus 292. ordinariæ, quo-
 tuplicis fuerint generis *ibid.* num נְצָרָה in
 Scriptura eas designet 293. disserimen inter
 נְצָרָה & צְדָקָה ex mente Judæorum *ibid.* an
 in Synagoga fas fuerit eas erogare *ibid.* quam-
 nam

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- nam earum speciem vox צְרָקָה denotet 727 sqq.
 unde & quo tempore, הַצְרָקָה seu *justitia* nomine, insigniri cœperint 728 sqq. 740 sqq. 742.
 vox הַצְרָקָה וְמִשְׁפָּט juncta, quid 731. quo
 sensu ē LXX. הַצְרָקָה per ἐλεημοσύνην verterint
 739. an & cur Judei in Eleemosynis quæsiverint
 causam justificationis suæ coram Deo 740
 sqq. an vox צְרָקָה Judeis interdum pro cau-
 fa justificatrice 741. earum necessitas ex mente
 Judæorum 742 sqq. earum apud Judæos di-
 stinctio 743 sqq. materia 744 sqq. eas col-
 ligendi modus 745 sqq. objectum quo:uplex
746 sqq.
 Eleemosynaria capsæ 40†. 291, 293
 Elevationis oblationes 132 sqq. ejus oblatio ma-
 gna 133†. 615. quotuplex 709, 714. ab agita-
 tione distinctio ibid. 5 sqq.
 Elie cur in circumcisionis actu sella posita 130†. 606.
 an hic ritus Salvatoris tempore notus 130†. va-
 næ de ejus reditu Judæorum spes 130†. 606
 Elie R. de sex durationis mundi millenariis tradi-
 tio 8†. 446 sqq. illa in oppugnandis Judæis
 usumne præstet, quove fundamento ibid.
 Elias Byzantinus laudatus 406
 Emancipatio servorum 463
 Ematio & venditio num in deserto locum habue-
 rint 667. dissensus GOODWINI ibid.
 Emunctoriorum in candelabro aureo usus
 283. nomen illorum, מְחֻתָּה, num ad vasa,
 pro recipiendis purgamentis supposita, referen-
 dum ibid.
 Encænia, cur sic vocata 83†. 471. unde natales
 arcessendi ibid. quot dies durarint ibid. quo
 die initium cœperint ibid. celebratio, quo ritu
 peracta 471 sqq. num urbi Hierosolymorum
 adstricta 472. num eorum mentio Joh. X. 22.
 fiat 83†. 472. institutio & ratio quænam 83†.
 ea Christiani sunt imitati 818 sqq.
 Enteler f. Entoler, Pontificis M. mandatarius 565
 Ephæ capacitas quænam 159†. 683 sqq. ad alias
 mensuras relatio 682-684. quomodo a LXX
 Interpretibus vocetur 683. fuit mensura com-
 munissima 684
 Ephemeræ Sacerdotum 100, 101, 102
 Ephesus urbs unde nomen acceperit 513. cur
 γεωργός dicta 512 sqq. ejus Templum, Dianaë
 dicatum, quale 513
 Ephod, quale vestimentum 9†. 74. vel vulgare,
 vel Pontificium 74. quid typice adumbret 88
- Ephraimi porta 328
 Epicurei, a Rabbanitis vocantur Karæi 169. sicut
 & Sadducæi 212
 Epiphanius notatus 78, 26†. 191, 214, 474
 Episcopi & Diaconi Ecclesiæ Anglicanæ an per
 Ministros Templi in V. T. adumbrati sint 65
 Episcopus congregationis, quis 311
 Episcopius, Sim. notatus 810
 Epitaphia Judæorum 146†. 646
 Epitrapezii Dii 281
 Epula Sacrificialia 53†. 361. num Agapis Christia-
 norum originem dederint 53†. 362, 716. ex quâ-
 rum victimarum carnis parata fuerint 715.
 eorum rationes & leges variae *ibid.* inde Gen-
 tilium Epula Sacrificialia traducta ibid.
 Equorum porta 327
 Equi, Soli consecrati 490 sq.
 de Equo num decimas solverint Judæi 622 sqq.
 Erasmus, Desider. notatus 385
 Esra apud Judæos auctoritas 152†
 Esseni seu Essæi. variae etymologiae 31†. 216 sqq.
 cur Therapevtæ dicti 31†. 217 sqq. origo, num
 ex Hasidæis 217. dogmata & constitutiones,
 cum doctrina Pythagoræ congruentes 31-34†.
 219-232. in doctrina de fato a Phariseis, & Sad-
 duceis discrepantia 32†. 224. eorum origo
 remota & proxima 230. & incerta 34†. 151, 230
 sqq. cum Rechabitæ & Naziræis haud con-
 fundendi 34†. 231. aditus Templi ipsis præ-
 clusus ibid. quis primus eorum nomine insi-
 gnitus 34†. 232. an sub Phariseorum nomine
 in N. T. comprehensi 232. rationes neglectæ
 eorum in N. T. mentionis 34, 35†. an Chri-
 stum convenerint, meliora ab eo edicti 233.
 Paulum 1 Tim. IV, 3. 1 Tim. V. 23. præsertim
 Col. II. dogmata ipsorum impugnasse, Chemni-
 tii & GOODWINI sententia 233-235. Christus-
 ne & Apostoli ex eorum prodierint sodalitate
 235. Theoretici partim, partim Practici fue-
 runt 31, 35†. 235 sqq. utrorumque inter se
 convenientia & discrepantia ibid. Basnagii di-
 visio tripartita haud necessaria 236. num Theo-
 retici a Philone memorati, Monachi, fuerint Chris-
 tiani 35, 36†. 237 sqq. in cultu eorum publico
 mulieres separatae a viris 312
 Estheræ libellus cur Judæis נָתָת אֶלְעֹזֵר vocetur 663. ejus lectio in Festo Purim 83†.
470
 Ethnici *vid.* Gentiles.

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Evangelici praeconii symbolum, Sal 721
 Evangelistarum textus vindicatus 17
 Evocationem Deorum Tutelarium quomodo eludere conati sint Gentiles 85†. 477
 Eucharistia, *vid. Cena Sacra.*
 Eucharistica Sacrificia, *vid. Pacifica Sacrificia.*
 Eunuchus Candaces Dynasta, utrum portæ, an justitiae Proselytus. 41. dissensus GOODWINI 6†
 Eunuchi ex mente Rabbinorum ab officio Judicum arcebantur. 117†. 576
Eusebius notatus 474
 Examen Candidatorum geminum α) famæ & vitæ 143. β) eruditio & protectio 144
 Excellentia dignitatis inter privilegia Primogenitorum relata 2. usus inde proveniens, qualis *ibid.*
 Excelsa *vid. Celsa. Luci.*
 Excelsum magnum, quid 334
 Excisio ex Israele utrum pœna civilis, an spirituialis ac æterna 67, 405, 609
 Excommunicationis tresne, an bini solum apud Iudeos gradus 554 sqq. graduum ratio 110† sqq. 555 sqq. ejus in Ecclesia Græca quot & quales gradus 111† sqq. 560 sqq. num trium excommunicationis Judaicæ generum, cum tribus castris collatio recte instituatur 562. GOODWINVS notatus *ibid.*
 Excomunicati a Peccante distinctio 45†. quænam Templi porta ei patuerit *ibid.*
 Execratio juramentum Judæorum plerumque comitata est 149†. 659
 Executionis locus extra portas 119†. 583
 Expiationum Dies, vestes Pontificis M. illo die 64, 86. qualem dissensum inter Rabbanitas & Karæos pepererit 171 sqq. ejus appellations 433. num inter Festa referendus *ibid.* tempitis ejus feriationis *ibid.* cur solennitas ejus major, quam dierum feriotorum reliquoruim *ibid.* & sqq. ejus ceremonie populum & Sacerdotem concernentes 78†. 434 sqq. Judæorum hodiernorum in eo praxis 79†. 439. officium, in eo Sacerdotis summi, quomodo cum antitypo comparandum 80†. in eo quænam animalia mactanda 706, 712
 Expiationes Gentilibus usitatae 79†. 440
 Exsesta seu Ablegmina victimarum 713. an iis ecor & cerebrum annumeranda 713 sqq. eorum in Altare illatio quælis ritus 714
 Exstructio templorum Judaicor. 294 sqq.
 Extra bestiarum eorum in divinatione usus 107†. 549
 Extensio in arena a discipulis Judæorum, cum docerentur, nonnunquam adhibita 19†. 147
 Extispices, quodnam hominum genus 107†. 549
 F.
Fabricius, Franc. notatus 122
 Faciei conversio versus Hierosolymam & Sanctorum Sanctorum a Judeis observata 322 sqq.
Fagius, Paul. vindicatus 562. notatus 372 sqq. 522, 542, 591 sqq.
 Familia Judæorum 1, 2. & sqq. earum discrimini servando quomodo Jebelæorum observatio inservierit 467
 Fasciculus ramorum, Lulaph, Festo Tabernacul. 71†. 416. ejus mysteria *ibid.*
 Fatum, de eo sententia Essenorū & Sadduceorum 179. Pharisæorum 23†. 179 sqq. 211 sqq. ejus cum Deo & libero arbitrio combinatio, Phariseis a Josepho tributa 180 sqq. an eos ab errore absolvat *ibid.* sqq. quomodo tres Judæorum sectæ hac in doctrina differant 32†. 224
 Femoralia linea, vestes sacrae Sacerdotis summigenariorum 9, 10†. 71. eorum descriptio 71. speciatim usus 9†. 72.
 Femoris percussio, inter signa luctus 651. subter illo ponere manum suam, idem quod jurare 148†. 653. ritus ab Abrahamo hic administratus, quid significarit *ibid.*
 Fenestræ num in Sancto Sanctorum fuerint 258, 762 sqq.
 Feriatio in Pentecoste 412
 Ferire fœdus, ratio dictio quænam 156†. 671 sqq.
 Ferimenti expurgatio, inquisitio, exterminatio, & execratio in epulo Paschali & Azymorum Festo 67†. Maimonidis de ea re sententia 404. pœnæ eorum, qui fermento in Festo Azymorum vescebantur 67†. illud toto Paschate ore non preserunt recentiores Judæi 124†. num omnis usus ab oblationibus exclusus 723. ab Altari illud plane arcendum 726
 Fermentum Herodis, quid 247
 Ferreum scribendi instrumentum 662
 Ferta unde confecta 708. victimæ iis junctæ *ibid.* eorum species *ibid.*
 Festa apud Iudeos celebrandi modus 53† sqq. num sacrificia vel convivia festalia interdum denotent 36†. convivia solemnia in iis usitata, &

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- & ceremoniæ quænam 53-58†. 362-378. Sab-
bathi nomine interdum veniunt 59†. iis præ-
cessit indicatio sanctitatis 346
- Festa specialia, *vide fiso unum quodque in loco.*
- Festivitatibus intimandis & celebrandis quid infer-
viterit 670
- Festum, 37, an reddi *Agnus* possit 361
- Festus & profestus dies, quid 49†. 346
- Figura, Kabbala species 534
- Filia Vocis, seu Bathkol, nominis ratio & significa-
tio 102†. 525 seqq. distinctus a Prophetia reve-
lationis divinæ gradus 526. quomodo edita 102†.
526. quando usitata *ibid.* & 42†. 302. auctor
ejus quis 526. unde prolatæ sit 526 seqq. in eam
quid verterint superstitionis hominēs 527. ea
quid sit 302 seqq. 527 seqq. quamdiu usus ejus
durarit 528. a voce quomodo differat *ibid.* Ju-
dæorum circa eam nugæ 303
- Filiū thalami. variae eorum appellations 631. qui-
nam fuerint 140†. 631. eorum officium 631.
an hæc locutio, τὸν πεπνόν accurate exprimat
ibid. νιοὶ τῷ νυμφῶνος αν Φύλοις τῷ νυμφίᾳ
æquipolleant 631 seqq.
- Filiū vulgares, oppositi primogenitis 2
- Filiofūm sacrificium nefandum 488
- Filius anni quid 65†. 399 seqq.
- Filius Dei, Schechina 767, 768
- Filum coccineum. ejus in aspersionibus sanguinis
usus qualis 713
- Filum rubrum. ejus in secundi Templi Altari æneo
usus qualis 286. locum phylacteriorum occu-
pabat tempore persecutionis 195. origo e funi-
culo filii coccinei. Rahabæ deducta *ibid.*
- Fimbriæ. earum dilatatio Phariseis exprobrita 27†.
198 seqq. an eas ipse Christus gestarit 27†. 199.
nominum hebraeorum, quibus designantur, ra-
tio redditæ 27†. 197 seqq.
- Flagellatio apud Judeos vel Legalis, vel Rabbinica
589. Tyrannica 590. Legalis quot plagi ab-
soluta 124†. 589. quibus delictis inflicta 589.
quomodo peracta 124, 125†. 589. cur a Judæis
ad XXXIX. plagi restricta 590. Rabbinica;
ejus ratio 589. num flagellatio aliquam infamia-
tæ notam inuaserit 590. Judaicæ a Romana
distinctio 594. de ea, quam Christus expertus
est, quid notandum. *ibid.*
- Flagellum, seu Flagrum. quali in flagellatione le-
galis usi sint Judæi 124†. 590. taxillatum quid,
& quis eo castigari consueverit 125†. taxilla-
- tum quomodo in Scriptura appelletur 125†. 590.
eo cur Christus cæsus sit 594
- Foculus prunarum, vas ad ministerium susstans 260
- Fœdus pangendi ratio qualis antiquis temporibus
fuerit 156†. 671. in eo pangendo cur percussio
pecoris usitata fuerit 671. phrases inde ortæ
quænam 672. num uno modo Gentes sanguine
illud sanxerint *ibid.* inter τὸ pacem offerre &
fœdus pangere quale reperiatur disserimen 156†
- Fœdus divinum. ad ejus jūs non admissi Proselytæ
portæ 41
- Fœdus Salis quid 720 seqq.
- Fœminæ. iis officium Judicum quoque apud He-
braeos demandatum 7. apud Judeos a gestatione
Phylacteriorum immunes fuerunt 192 seqq.
earum atrium 40, 290. in cultu Essenorū publi-
co a viris separatae erant 312. capita velandi mos
in iis observatus, qualis & quibus rationibus in-
nixus sit 142†. 635 seqq.
- Fœminæ lamentatrices. earum apud Judeos offi-
ciūm quale 148†. 652. eas conducendi ritus
num omitti potuerint 652. num solis fœminis
id officii demandatum sit *ibid.* idem ritus a Ro-
manis observatus *ibid.*
- Forcipes. eorum in Candelabro aureo usus qualis
282, 285. quomodo hebraice appellati 282
- Fortitudo in Judicibus Hebraeorum requisita 117†
- Franzius, Wolfg. laudatus 413, 714 seqq.
- Frischmuthus, Joh. expensus 573 seqq.
- Frælich, Erasm. 689. notatus 512, 692
- Frondium in Festo Tabernaculorum usus qualis 71†
- Fruitus, num omnes, vilissima quoque olera hor-
tensis ex lege divina decimare debuerint Hebræi
619 seqq. a GOODWINO & aliis dissensus 620
- Fruges terræ per manipulum Deo consecrandæ
412. de earum primitiis quid observandum 132†.
612 seqq. quænam ex iis vocatæ sunt primitiæ
septem rerum 133†. 614
- Frumentum. primitiarum ejus modum & mensu-
ram num Deus definierit 612
- Fullerus, Nicol. laudatus 541. notatus 232, 546
- Funebrium conviviorum apud Judeos ratio quæ-
nam. 147, 647 seqq.
- Funiculus, s. Funis, mensuræ species, quibus fuerit
usitata 678. num justa ejus longitudine compre-
ta sit 158†. 678. nominis hebræi, quo designa-
tur, significationes variae 677 seqq.
- Funus. num in funere Judæorum regio combu-
stio

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- stio recepta fuerit 642. **GOODWINI** dissensus
ibid. ceremonia Hebræorum circa illud usita-
 tæ quænam 147, 148†, 65† sqq.
Furrum quomodo vi legis inter Judæos punitum
 sit 587
Fuseinulæ 285
G.
Galatini, Petr. fides sollicitata 524
Galilæa pars, num trans Jordanem sita, & Gaula-
 nitæ appellata, fuerit 241. ejus situs 242
Galilæi, *vid.* Gaulonitæ.
Gallinacei ovi in mensuris Hebræorum liquidis,
 usus 681
Galloniūs, Anton. notatus 59† sqq.
Gallum, Judæi hodierni Die Expiationis loco hirci
 eligunt 79†, 439. cur 79†. quo ritu 440
Garizim, qualis mons 212 sqq. ad eum Samaritana
 Joh. IV, 20. respexit 212 sqq. Templi in isto ex-
 structio, ibique peracta à Samaritanis Sacra 29†.
 212 sqq. ejus Templum a quoniam & cuius ve-
 nia exstructum *ibid.* Sadduceos ibi sacrificasse,
 varia Bartolocci conjectura 213
Garmo familia, in coquendis panibus facierum no-
 bilis 279
Gatakerus, Thom. notatus 380 sqq.
Gaudium insigne requirebat Pentecostes celebratio
 412. quale fuerit & qua in re fundatum *ibid.* sq.
Gaulanitæ. ejus situs & a Galilæa distinctio 242
Gaulonitæ, factionem potius politicam, quam se-
 etam Judæorum constituunt 36†, 241-243. in-
 terdum Galilæi appellati 36†, 242 sqq. Judas,
 a quo nomen sortiti sunt, quare Gaulonites, &
 Galilæus nuncupatus 36†, 241 sqq. qua occa-
 sione orti 36†, 243. interdum Zelote dicti 243.
 an idem sint, quorum sanguinem Pilatus sacri-
 ficiis ipsorum miscuerat 244. quo sensu Luc.
 XIII, l. Galilæi audiant *ibid.*
Gazophylacium a capsa nummaria distinguendum
 291. vocatum קרבן (*Korban*) *ibid.* erat gemi-
 nura conclave *ibid.* quo loco collocatum *ibid.*
 ejus ab Argyrotheca Jojadæ distinctio 40†. in-
 terdum pro toto Atrio ponitur *ibid.* & 292.
 varia nominis Hebrei significationes 291
Gehenna quid 115†, 485. unde nomen ejus 87†.
 485 seqq. cur Tophet vocata 484 sqq. sententia
 eorum qui pro ameno, & eorum, qui, pro fa-
 dissimo loco venditant, quomodo conciliata 485.
 ejus ignis num flammæ infernales adumbrarit
 486. ejus ignis Matth. V, 22. memoratus, un-
 de nomen traxerit 87, 88†, 486. ejus in supe-
 riorem & inferiorem divisio, ex mente Kabbali-
 starum 88†, 486. quot ejas mansiones s. gra-
 dus ex mente eorundem 88†, 486 sqq. an igne
 ejus infantes combusti, an vero tantum Molo-
 cho consecrati 88†, 487 sqq. quo sensu sub voce
 כבורה comprehendatur 486. immanis in ea
 cultus unde ortus sit 488
Gehinnom, *vid.* Gehenna.
Geierus, Mart. laudatus 96, 597, 642; 650, 757, 759
Gemaræ apud Judæos pretium atque auctoritas
 127. ex Ammoraitarum disputationibus nata
 141. laudata 298, 312 sqq. ejus in Hierosolymi-
 tanam & Babyloniam divisio 530. *Hierosolymitanæ* auctor quis 530. quando composita *ibid.*
 quot & quales Mischnæ Codices explicet 531.
 quo stylo scripta *ibid.* *Babylonica* quando &
 quorum opera incepit, & absoluta fuerit 530
 sqq. num in Mischnam commentarius sit inte-
 ger 531. ejus usus 532
Gemmæ Pectorali insitæ. secundum eas Israelite
 sum quisque vexillum cognoverunt 667
Gematria, Kabbalæ species quænam 534
Genealogiarum catalogi: eorum usus 6†. **Esdre**
 & **Synagogæ M.** in eos merita 35. usus priva-
 tus & communis 36. ratio illos explicandi, ob-
 scura *ibid.* in captivitate Babylonica turbati
 sunt, excepta tribu Judæ & cum primis Familia
 Davidica 37. post destructionem Templi pla-
 ne interierunt *ibid.* & 35. traditioni, Herodem
 M. eos flamma delevisse, fides nulla 16†, 37 sqq.
 eorum abusus a Paulo Tit. III, 9. notatus
 38. ad eos Hebr. VII, 14. respicitur 36
Geniculationis, ab incurvatione ad genua differen-
 tia 323. ejus ratio *ibid.*
Genii, *vide* Dæmones.
Gentiles cur primum Tempora exstruere nefas pu-
 tarint, sed colles, montes, & loca subdalia ele-
 gerint 46†. num, ante exstructum Taberna-
 culum, Tempa habuerint 333. num Israelitas,
 de Templo ut cogitarent, suo exemplo incitarint
 333. eorum idololatria 84†, sqq. 473 sqq. idola-
 lolatria inter eos progressus 85, 86†, 479 seqq.
 præcipua apud illos idola 98†. cur in precibus
 suis formula, *Dii Deæque omnes*, usi 84†, 476.
 eorum Deos evocandi, vel evocationem eluden-
 di, mos 85†, 477. quot Deos supremos, ii in
 Oriente coluerint 482. cur compotationem cum
 iis illicitam putarint Judæi 124†. oblatio pri-
 mitiarum quantam apud eos etatè serat 618.
 num ab eis oblationem primitiarum Hebrei accè-
 perint

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- ceperint 618. decimandi ritum unde habuerint
 619. quo ritu jurarint 148^t. 652 seqq. eorum
 epula Sacrificialia. unde originem traxerint 715.
 ex eorum institutis num origo Neomenie Ju-
 daicæ arcessenda 425. sanguinis ingurgitatio iis
 usitata 811
Gentium desiderium, an Alexander M. 305
 ad Genua incurvatio, qualis apud Judeos ritus 323,
 324. ejus a geniculatione differentia *ibid.* in-
 terdum loco prostrationis adhibita 323
Genua Doctorum. inter illa collocatio, quid 128
Geonci, Doctores Judaici, utrum ab excellentia,
 an a superbia sic dieti 141. ubi, quando, quam-
 diu viguerint 141
Gerah, qualis Hebræorum nummus 161^t. 688
Gerhardus, Joh. laudatus 345, 376, 409. expensus
 262, 398, 595
Gersonitæ unam ex tribus Levitarum familiis con-
 stituerunt 12^t. 102. eorum custodiæ res Ten-
 torii, & Sacerdotum, demandatae 12^t. 107
Gibeonitarum fraus quânti æstimanda 156^t. 672.
 reliqua *vide* in Nethinæ.
Gideonis num exemplo evinci possit, Judicibus
 Isr. potestatem judicandi per dies vitæ haud re-
 lietam fuisse 7
Glaadius, quo quis decollatus, cur apud Jud. sepeli-
 ri consueverit 120^t. 581. qualis inde color con-
 cilietur fabulæ, de inventa Christi cruce ab He-
 lena 581
Glasius, Sal. laudatus 413, 759. modeste expen-
 sus 262 seqq.
Glires religiose colunt Aegyptii 85^t. 48^t
Gloria Dei, *vid.* Schechinah.
Goel, *vide* Vindex sanguinis.
Golan, urbs Sacerdotalis, Levitica, refugii Trans-
 Jordana 339. ejus situs *ibid.* ab aliis distinctio *ibid.*
GOODWINVS laudatus 263, 296 seqq. 338, 345,
 425, 482, 487, 488, 493, 495, 510, 547 seqq. 567,
 574, 580, 590, 633, 665, 673, 694. vindicatus 309.
 notatus 1, 5, 7 seqq. 10, 67 seqq. 115, 119, 145, 187,
 seqq. 214 seqq. 227, 244, 246 seqq. 292 seqq. 308
 seqq. 328, 337, 340, 347, 348 seqq. 373, 374, 376,
 380, 390, 392, 399, 406, 420, 424, 431, 441, 477,
 485, 491, 493 seqq. 504, 524, 541, 548, 551 seqq. 554,
 559, 562, 593, 607, 615, 620, 623, 626, 636, 642,
 649, 654, 667, 677, 684, 692 seqq. & sèpius
Græci & Judæi respectu religionis oppositi 34.
 Græci & Barbari, intuitu lingua *ibid.* unde lite-
 ras dedicerint 150^t. 660. eorum Cadmeæ literæ,
 quales *ibid.*
- Grammatophylacii, Secretarii 161^t. 132
Grana hordeacea. ex his ponderis & mensuræ pri-
 ma æstimatio apud Hebr. 673
Gratiarum actio in Judæorum conviviis 55^t. 368
 seqq. quomodo facta 368. dicta & Benedictio
 ciborum *ibid.* a quoniam peracta 55^t. 368. qui-
 bus formulis 55^t lqq. 369, 371. a Christo & ejus
 sequacibus observata 369
Gregorius Nazianzenus, notatus 498
Gretserus, Jac. notatus 364, 591 seqq.
Grotius, Hug. laudatus 17, 320, 374. notatus 277,
 373, 409, 497, 516, 548, 591 seqq. 628
Grifensis, Stanisl. notatus 689 seqq.
Guanta, chirotheca: an inde impletio manus illu-
 strari possit 94
Gussetus, Jac. laudatus 297. notatus 269, 788 seqq.
- H.**
- Habelis sacrificium, cuius originis 700 seqq.
Habessini. ab iis Dominica & Sabbathi dies, cultu
 sacro insumitur 803
Habitare, quo sensu Deo tribuatur 754
Habitatio Dei in Templo, de quanam præsentia
 hic cogitandum 252
Habitus corporis, s. vestitus regius 8^t. 62. habi-
 tus Phariseorum 176 sq.
Hackspanius, Theod. laudatus 536
Hædus, *vid.* Hircus.
Hæredes bonorum paternorum quinam liberi apud
 Hebræos fuerint 193^t. 626 seqq. in herescun-
 da familia a Patribus familias pro arbitrio suo
 dieti
Hæresiarchæ Zadock & Baithosus 207
Hæresis Dosithei 206. cum ea Sadduceorum affi-
 nitatis *ibid.*
Haeretici. ita Sadducei a Phariseis appellari 29^t.
 209. a Rabbinis Karæi 169. an tales sint Hero-
 diani 244 seqq.
Hammondus, Henr. notatus 287, 567
Hardt, Hermannus von der, notatus 353, 718
 seqq. 721
Harduin, Joh. notatus 14, 181 seqq. 211
Hæsei, Theod. peculiaris sententia proposita 258
 seqq.
Hasidæi, *vid.* Assidæi.
Hasmonæi, *vide* Maccabæi.
He, in hac litera Deum omnia creare 101^t. 525
Hebdomades interdum Sabbathia vocantur 60^t.
 355, 383. cur 355. apud Hebræos aut septem
 diebus, aut annis toridem absolvebantur 51,
 PPP PP 52^t. 355.

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

52. 55. quem in finem septem a XVI. die mensis Nisan numerandæ 411. carum dies quomo-
do hebraice, græce & latine dicti . . . . . 60^t
Hebrei, vide Judæi.
- Hebræorum a Profelytis distinctio 51. 31. quo fun-
damento nitatur 31. ejus in Scriptura S. usus
32. ejusdem membra opposita . . . . . ibid.
- Hebron, refugii urbs Cis-Jordanensis 339. ejus
historia & situs . . . . . 339 seqq.
- Heidegerus, Joh. Henr. laudatus 134, 473 seqq.
475 & sacerdos. notatus 4, 131, 494, 641, 680, 735
seqq. & passim alias.*
- Heinsius, Dan. laudatus 476. notatus 320*
- Hellenistæ, an Judæi sint, extra Palæstinam habi-
tantes, & græce loquentes 51. 32 seqq. seu, an
Profelyti 33 seqq. sunt Profelyti, ex Græcis.
Aegypti vel Asiae populis oriundi 34
- Hemerobaptistæ num peculiarem inter Judæos se-
ctam constituerint 251. 188 seqq. eorum do-
gma 188
- Henochi donum propheticum 115. ejus prophe-
tia scripta 115 seqq. nunc vivus in eccliam trans-
latus 116
- Herciscunda familia, in ea heredes a Patribus fami-
lias pro arbitrio suo dicti 1
- Hercules num sub Chiu aut Reniphan lateat 491.
ejus nomen unde, aut an Judæis notum 90, 91^t
- Herodum nomine yarri in N. T. appellati 246
- Herodes Agrippa, Junior, Romæ educatus 18.
Chalcidis Syriacæ Rex *ibid.* tetrarchia Philippi,
Batanea, Trachonitide, & Abyla donatus *ibid.*
Herodiadarum in Palæstina Dynastarum ultimus
ibid. excidio Hierosolymitano diu superfuit *ibid.*
curam Templi & Pontifices M. constituendi
jus habuit *ibid.* ejus Act. XXVI. mentio *ibid.*
de clandestinis cum Berenice congressibus suspe-
ctus *ibid.* ejus altera soror, Drusilla, Emiseno-
rum Regi nupta, posthac Felicis concubina 19
- Herodes Agrippa, Major, 18, 244. varia ejus for-
tuna 18. ad regiam dignitatem evectus *ibid.*
quales regiones regno suo adjectas acceperit
ibid. Act. XII. memoratus *ibid.* & 244. misera
mors 18. a Paganismi labe vindicandus *ibid.*
an ab eo Herodiani nomen sortiti . . . . . 244 seqq.
- Herodes Antipas, Herodis M. ex Malthace filius
17. Tetrarcha Galilææ *ibid.* & 244. quo sensu
ab Evangelistis Rex salutarius *ibid.* dimisit uxori-
rem, Herodiade adscita *ibid.* regium titulum
ambiens in Galliam relegatur *ibid.* impietatis
ejus in Johannem, Christum, & alios, specimina
- ibid.* num ejus exactores tributum Hierosolymis colligere potuerint . . . . . 246 seqq.
- Herodes Magnus, cur Ascalonita appellatus 21. 15,
244. ejus patria & ortus dubius 15. utrum alieni-
gena, an Judeus *ib.* non natione & sanguine, sed
religione Judeus *ibid.* regni ejus historia 15, 16.
multarum turbarum in statu Judæorum Ecclesiastico auctor 16. profligata ejus impietatis
specimina *ibid.* Templi Hierosolymitani in-
staurator 16, 295 seqq. quo sensu *Josephus* com-
memoret, eum, sublati veteribus Templi funda-
mentis, nova jecisse 296. qua ratione regnum
inter filios diviserit 16. ejus in regno Judææ,
Samarie & Idumæa successor, Archelaus *ibid.*
num eum pro Messia venditarint & diem ejus
natalem superstitionis Sacris celebrarint Herodi-
iani 371. 245, 246. ejus in Synedrium M. cru-
delitas 161. 575. num Genealogiarum Catalogos deleverit . . . . . 161. 37 seqq.
- Herodiadarum familia in tabula sistitur 14. uberior
descriptio . . . . . 15 seqq.
- Herodiani, factio potius politica, quam secta Ju-
dæor. 361. 241, 246. an gens peculiaris, vel re-
ligionis secta 371. 245. qualis gens esset 245.
qualia dogmata amplexi essent 371. 245 seqq.
eorum appellatio ab Herode, incertum a quo-
nam 244, 246. num Herodem M. pro Messia
venditarint, & diem ejus natalem superstitionis
Sacris celebrarint 371. 245, 246. quinam, &
quale eorum officium 371. 246. num exigendis
tributis præfecti fuerint, ut GOODWINVS vult
246 seqq. num Sadduceis addicti 245. num Pa-
tres de eorum dogmatibus recte senserint *ibid.*
quo sensu Βασιλεὺς, aut οἱ ἐν τῷ Καίτηρος ὄντες
audiant 246. cur Christo quæstiōnem de tri-
buto moverint 247. num Christus eorum fer-
mentum discipulis suspectum reddere voluerit
ibid.
- Herodias, Herodisne Antipæ uxor, an concubina
17. quis prior ejus maritus *ibid.* quo modo
Josephus & Evangelistæ, nomen prioris mariti
diversimode referentes, conciliandi *ibid.* alia
circa eandem rem difficultas remota . . . . . *ibid.*
- Heumann, Christoph. Aug. explicatio loci Rom.
V, 6. 7. 168
- Hieracitarum de Melchisedeko errores 52
- Hieronymus laudatus 485, 508. conciliatus 485.
notatus 72, 74, 476, 477, 495, 496, 548
- Hierosolyma, quot ex sententia Talmudicorum
conti-

INDEX IV: RERVM ET PERSONARVM.

- continuerit Synagogas 43^t. 309. verfus eam facies precantis apud Judæos convertenda 322 Hierosolymæ modernæ sedes incerta 643 Hierosolymitanæ Academæ origo 123. præcipui Doctores *ibid.* agitatæ ibi controversiae 123 sqq. domus s. fœtæ ibi diversæ *ibid.* Hierosolymitanum Talmud *vide* Talmud. Hilaritas in Noviluniis & Sabbathis Judæorum 425 Hillel, magnus in Academia Hierosolymitanæ Doctor 123. 127. ejus controversiae XVIII, cum Schamæo per Bathkol finitæ 123, 124, 318. ejus schola, Schamæi schola opposita 44^t. 123, 316 sqq. traditionum oralium auctor 127. copiosa ejus vitæ descriptio 316-319. stupendus discipulorum numerus, eorumque eximiorum 317. ab Hillele, qui Princeps audit, distinguendus 318. an fidem de futuro Messia abnegarit 318. ejus arrogantia & Doctorum aliorum contemtus 127. paupertas 317 Hillel, Princeps, a jam commemorato diversis 318 Hillerus, Matth. laudatus 153 Hin. apud Hebræos mensuræ capacitas 159^t. 685 Hirci duo. qualis circa eos in Die Expiationis ritus 78^t sqq. 435 sqq. typica eorum ad Christum relatio 440 sqq. Hircus s. Hædus, num pariter atque agnus in Paschate adhibitus 398. num typus Christi *ibid.* Holocausta, sacrificiorum genus quale 706. quotuplex *ibid.* a quibus & ob quas causas immolata *ibid.* ex eorum Altari omnis sacer ignis petendus 286 Holocausta apparitionis, quænam sic dicta 706 Holocaustorum Altare, *vid.* Altare Holocaustorum. Homicida involuntarius. jus in eum Vindicis cum ante, tum post asylum assicutum 340 sqq. modulus inquisitionis in eum patratae 48^t. 341 num ei extra pomaria asyli progreedi licuerit 342. cur per mortem Sacerdotis M. exilium ejus deficerit 48^t. 342 sqq. Homicidi apud Hebræos genera 337 Homicidi involuntarii requisita 337 sqq. Honor Proselytorum apud Jud. 50 Hoornbeekius, Joh. notatus 320. & alibi. Horæ, diem artificalem, & civilem conficiunt ap. Hebr. 49^t. 345 sqq. in æquales & inæquales divisæ 346. cur *ibid.* aliae minores, s. diei, aliae majores, quæ & horæ Templi s. precatio- nis dicuntur sit. iis indicandis quomodo ho- rologia rotata infervierint 352 Hora crucifixionis Jesu controversia 51^t. 349. num Marcus XV, 25. aut Johannes XIX, 14. eam di- versimode tridentes, corrigendi 349. num di- versa commemoratione contradictionis suspicio- ne viadicanda 51^t. 349 sqq. Horæ canonice Pontificiorum unde & qualis ea- rum ratio 51^t. 351. quot definiendæ sint 351 Horæ precatio-nes apud Judæos quænam 51^t. quot & quibus appellationibus insignitæ 350. circa quamnam earum Petrus & Johannes Act. III, 1. in Templum ivierat 351 Hordei manipulus die XVI Nisan demessus, quo- modo appellatus 624. ejus messis in quod tempus inciderit *ibid.* ex ejus grana prima mensuræ estimatio apud Hebræos 157^t. 673. quot ejus grana Digitus complexus sit 157 Horologiorum apud veteres incomptior, & com- pti modus 351 sqq. cur eorum loco clepsy- drae invaluerint 352 Horologium hydraulicum quomodo a clepsydra differat 352 Horologium rotatum, veteribus incognitum 352 Horologium solare, Judæis usitatum, quomodo a nostro differat 5^t. de illo miraculo Acha- zi sententiæ variae 352 sqq. quid de eo statu- endum 354 sqq. Hosanna, ejus in Festo Tabernaculorum usus 71^t. 416. aliae ejus denominations *ibid.* num Matth. XXI, 9. hac respiciatur 71, 72^t. 416. ita dies Festi Tabernaculorum ultimus dictus 418, 420 Hosannarum Festum quid 417 Hospinianus, Rudolph. notatus 453, 454 Hospitalitas ab antiquis Judæis exculta, a recentioribus neglecta 58^t. 378, 379. Christianis diligenter inculcata 378 Horingerus, Joh. Henr. Nepos 38, 77, 365, 384, 392, 397, 408, 494. & passim. Houtuyanus, Adr. notatus 482 Huetius, Petr. Dan. notatus 482 Hulda porta in Templo 329 Humatio, *vid.* Sepultura. Humo condebantur trabeæ, saxa, gladius, linteum, ect. quibus malefici morti addicti essent 581 Humeris crux portanda 594 Humiliatio Judeorum religiosa in precibus expo- sita 322 sqq. Huntlaeus, Nordon. notatus 24 Ppp pp 2 Hyacin-

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Hyacinthinus color in tunica Pontif. M. 73
 Hyacinthina mitra Pontificis, quid de ea statuendum 85
 Hyde, Thom. notatus 227, 655
 Hydriarum sex Joh. II, 6. quis usus 54, 55†. 367
 Hymni post convivia vel cœnam a Judæis cantati 56†. 373. quales fuerint 373. in quantum Servator hunc ritum imitatus fit 36†. 373
 Hymni sacri adductis primitiis, cur cantati 617
 Hypodiaconi, minoris ordinis in Synagoga ministri 314
 Hypocrisis Phariseorum in sepulcris Propheta rum exornandis 201
 Hyrcanus Pontifex quare ad Sadduceorum castra transferit 215. ejus saepius etiam sit mentio 13, 173
- I.
- Jacobus cur in terra Cananaæ sepeliendus fuerit 146, 147†. 647. Jacobæ oraculi Genes. historia & explicatio 19-27
 Jafnenis Academia Judeorum 124. præcipui ejus Doctores *ibid.*
 Jamitores, a Davidis inde regno, Levitarum pars 12†. 107. accuratior officii eorum delineatio 107 sqq. numerus 107
 Jannes & Jamabres 543
 Jarchi, R. Sal. laudatus 511. notatus 269, 334, 485. explicatus 324
 Idololatria, Sacerdotes ea inquinatos, ab Altaris ministerio areens 93. ejus vetas num ad tempus antediluvianum assurgat 473. ejus periodus postdiluviana a quonam temporis articulo arcessenda 474. ejus auctor *ibid.* occasio & causa 84, 85†. 475. species, quo ordine altera alteram exceperit 475. circa eam incertitudo quomodo Ignoti Dei cultum suaserit 84, 85†. 476. in Gentes progressus, qualis 85, 86†. 479 sqq. quædam species ex cultu Hebræorum divino derivandæ 90†. 489. ab Aegyptiis ad Israelitas transit 503, 508. ejus oculum, quale 365
 Idolothyta, abstinentia ab iis, in synodo Hierosolymana decreta 808 sqq. tyrannorum quorundam erga Christianos, eis vesci nolentes, crudelitas 809
 Idola apud Gentes præcipua 98†. quænam coluerit gens quævis in coloniis, a Rege Assyriae Samariam trajecti 99†. 516 sqq.
 Idumææ fines tempore Herodis M. 15
- Idumæi, integro fere sæculo ante Herodem, Ju daismo adscripti 15
 Jehuda Hakkadosch, R. Academæ Jafnenis Rector 124. operis Mischnici compilator 124. cur & quando Mischnam confecerit 530
 Jejunia a Pharisæis quibus diebus instituta 25†. 190. quæ Ecclesia Christiana servavit, quo paſto ad Synagogam referri debeant 815 sqq. circa ea Christianorum constitutions respectu ad Sabbathum vel diem Dominicam habito 816. circa ea Marcionitarum praxis *ibid.* quomodo a Romana Ecclesia obſerventur *ibid.*
 Jejunium in Festo Purim a Judæis celebratum, num legis divinæ 469. ejus retractio qualis & quando locum habeat 469 sqq.
 Jejunium magnum, pro Expiationum Die usur patum 433. cur 78†. 434
 Jejunium Sabbathicum, unde Judæis a Gentilibus impæctum 62†. 390. cur ab eo sollicite abstineant Judæi 390 sqq. 816. in quibus casibus licitum fuerit 391, 816
 Jentaculum, num Judæis usitatum 379
 Jeroboamus cur duos vitulos aureos erexerit 96†. 508. ejus impietatis cum Aaronica convenientia 508
 Ignis unde a Judæis in Sabbatho non accendens 62†. 392. eo saliri, quid Marc. IX, 49. denotet 722 sqq. qualis ille fuerit, in Apostolorum verticibus 766. ejus, in columna nubis symbolum *ibid.*
 Ignis privatus, de eo Exod. XXXIV, 3. sermo contra GOODWINVM 392
 Ignis sacer, unde petitus & ubinam nutritus apud Hebræos fuerit 286. ἐγνωπετής, vel Holocævatomatum, Thymiamatis seu Suffitus *ibid.*
 Ignis Vestalis, unde origo 286
 Ignis ἐγνωπετής sub Templo II. deficiens 41†. 299. hinc notatus Cremerus, *ibid.* & sqq. an sacrificia ob defecatum ejus profana 300
 Ignoti Dei cultum quid suaserit 84, 85†. 476. reliqua vide in Deus Ignotus.
 Ikenius, Conrad. expensis 294
 Illatio Ablegminum ad Altare, ritus sacrificialis ad Sacerdotes spectans 714
 Imaginum usus num Israelitis interdictus 668. earum cultus, quonam Christianorum Concilio stabilitus 818
 Imperatores Christiani, cur judicia die Dominico aut Festo exerceri noluerint 387
 Impletio

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Impletio manus, quid 11f. 94 sqq. primus aëtus Initiationis Sacerdotalis 94 sqq. mutam non fuisse, credibile 95. diversa phraseos significatio 104
- Impositio manuum in solenni Levitarum initiatione 105. ejus usus unde ad Apostolos transferit 13f. quem in finem a Judicibus Hebreis in capite condemnatorum adhibita 119†
- Incantatio Deorum Tutelarium, quomodo a Gentilibus elusa 85†. 477
- Incantatores, quodnam hominum genus 106†. 544
- Incurvatio ad genua, qualis apud Judæos ritus 323. ejus a geniculatione distinctio *ibid.* interdum loco prostrationis adhibita *ibid.*
- Indictio Sanctitatis, quid 346. ejus usus & finis *ibid.*
- Infallibilitas Papæ ex Vrim & Thummim frustra exsculpta 84
- Infantes, in valle Gehinnom num igne combusti, an Molocho tantum consecrati sint 88†. 487 sqq. eorum sacrificium num ex Isaaci exemplo deduci queat 89†. 488
- Initiationis Festum, *vide* Encænia.
- Initiatio ad munus Summi, & gregarii Sacerdotis 8 - 11f. 67 - 95. quatenus in utroque Sacerdote eadem, & diversa sit *ibid.*
- Initiatio Judicum, quo ritu peracta 117†. 577
- Initiatio Levitarum, quo ritu peracta / 12f. 105 sqq.
- Inquisitionis, in homicidam involuntarium patratæ, modus 48†. 341
- Inquisitor, disputator, τυγχαντής 17†. 136. Inquisitionis domus, Synagoga *ibid.*
- Inscriptio, cruci Christi appensa, quid sibi voluerit 126†. 579. num tabella separata fuerit 595
- Insignia Regum Israeliticorum 8†. 60 sqq.
- Inspiratio Spiritus S. revelationis divine gradus 100†. 523. Judæi distinctione inter eam, & Prophetiam, abutuntur 523
- Instrumentum dotale, cuinam uxori apud Hebr. datum 139†. 627
- Introitus Sabbathi, quid 60†. 385
- Jobelæus annus. quid fuerit apud Hebr. 355. ab eo Annus politicus mense Tisri incipit 52†. 359. quid in eo peractum 359. Sabbathi nomine venit 383. quo mense auspicatus sit 423. unde computatus 74†. 426 sqq. debitorum remissio in eo usitata 443. varie ejus etymologie expensæ: & quænam a vero proxime absit 447 - 450. utrum exactis XLIX. annis plenis, totus quinquagesimus ei dicatus fuerit, an potius
- XLIXmus 450 - 455. ejus cyclus an cum cyclo Sabbathi conveniat 454. solennis intimatio p. per clangorem buccinæ, p. per publicanæ libertatis proclamationem peracta 455 - 460. privilegia & jura vel propria, vel cum anno Sabbathico communia 82†. 460 sqq. observatio, in Palæstina tantum 465. triplex computus ex mente Judæorum 465 sqq. an primus in annum XV. ab ingressu Josuæ in Palæstinam incidet 466. dissidiū de tempore, quo ejus observatio desierit, compositio 466 sqq. quot vicibus, durante Templo II. celebratus 466. ejus rationes morales ex mente Judæor. & Christianorum 467. causa spiritualis s. mystica 468
- Jobus quo jure a Judæis ex Prophetarum ordine eliminetur 523
- Jochanan, R. Gemaræ Hierosolymitanæ auctor 530. quando id operis suscepit *ibid.*
- Johannes Apostolus, circa quamnam preceptionis horam (Act. III, 1.) in Templem iverit 351. ex accubitu ejus in gremio Jesu quid colligatur 57†. 376
- in Johannem Baptistam Herodis Antipæ crudelitas 17. Naziræus non fuit 160 sqq.
- Jom, s. Joma, *vid.* Expiationum Dies.
- Jonathan, Prophetarum Paraphrastes, & præcipuus Hillelis discipulus 317. notatus 496
- Joseph, R. ultimam Gemaræ Babyloniacæ manum admovit 530 sqq.
- Josephus notatus 282, 288, 301, 462, 653. ejus, & Philonis conciliatio 220. passim laudatus.
- Josephus Patriarcha, num Aegyptiorum Apis sit, vel sub bovis imagine ab iis cultus 502 sqq. num in ejus honorem μοσχολατεῖα ab Aegyptiis facta sit; uti G O O D W I N S autumat 504
- Josua, R. Levita laudatus 138
- Josuæ discalceatio in agro Hierichuntino imperata, uberior explicata 776 sqq.
- Isaac, R. confutatus 297
- Isaici immolatio num opioni, Deo per sacrificia filiorum placendi, originem dederit 89†. 488
- Isidorus laudatus 590
- ab Israelitis ut μοσχολατεῖα Judæi amoliuntur, varias commenti sunt fabulas 95†. 505 sqq. reliqua vide in *Judæi*.
- Iter metiendi consuetudo, qualis olim obtinuerit 158†. 679. quantum Judæis die Parasceves littum fuerit 60†
- Iter Sabbathicum, quid 61†. 389. quotuplex ejus mensura *ibid.* unde sic dictum 61†

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

Jubilæus, *vide* Jobelæus.

Juda, varios admittit sensus 37. quid in oraculo.

Genes. XLIX, 10. denotet 21. num ejus tribus per turbationem Catalogorum Genealogicorum in captivitate Babylonica factam, distinctionis notas amiserit 37.

Judæa in provinciæ formam redacta, & Syriae adscripta 16, 18

Judæi. Iis integræ fere sæculo ante Herodem M. adscripti Idumæi 15. eorum dispersio captivitate Babylonica & dominio Persico, item victoriis & coloniis Græcorum 33. e Cuthæis Proseleytos non recipiebant, ob gravissimum odium 29, 3ct. 213. num per Gentiles, de exstruendis Tempis incitati 335. num in Aegypto Tempia extruxerint 332. bis præda hostium facti, quod vim vi repellere die Sabbathi nefas putabant 62t. 393. unde iis a Gentibus jejunium Sabbathicum impactum 62t. 390. cur ab hoc jejunio sollicite abstinuerint 390 sqq. eorum circa τετραγράμμονον Dei nomen religio 476. qua ad id ratione adducti sint 85t. num ex eorum cultu divino quædam idolatriæ species derivatae sint 90t. 489. num idolatria ad eos ab Aegyptiis transierit 503, 508. num ab iis μοτχολατρίᾳ secerni queat, & qua ratione id Magistri faciant 95t. 505 sqq. cur recutiti appellati 610. num oblationem primitiarum a Gentibus acceperint 618. adulti eorum, qualia sacrificia tribus festis majoribus offerre debuerint 706. eorum præ Gentibus prærogative 748 sqq. omnem cum iis compotationem cur illicitam putarint Gentiles 124t. panem cum Samaritanis comedere nefas putabant 213. eorum nomen cur, praesente Alexandro M. simularint Samaritani ibid. quando judicia capitalia exercendi potestatem amiserint 143t. sqq. pœnae apud eos capitales, earumque gradus, quales 120t lqq. 581 sqq. num & cur apud eos saxa, quibus lapidandus interjicit, sepulta sint 120t. 581. de eorum libello repudii quid observandum 143t. 629, 633 sqq. celebriores eos tum post cladem feralem Academiæ delincatae 231 19. Plura *vide* per totum librum.

Judæi recentiores, quomodo ex Gen. XLIX, 10. convincendi 26 sqq. eorum due familiæ, Rabbanitarum & Karæorum 169. mutuum eorum odium 172. quibusnam in rebus sanctiores esse studeant, quam Lex ab ipsis videtur exigere 124t. apud Scriptores Christianos interduin

Synagogæ nomine veniunt 307 lqq. in sanctificatione Sabbathi superstitioni, & sacrilegi 61. 63t. 388-394. cur ad matrimonium feltiment 628

Judaismus a nonnullis Christianorum Christianismo copulatus 163

Jude Maccabæi genus & familia 11. militia dux constitutus, & res contra Antiochum Epiphænum 11. Sacra pristine puritatæ restituit 12. Pontificatum per tres annos gesisse dicitur ibid. quando & in quonam prælio ceciderit ibid. fœdus cum Romanis ibid.

Judas, Gaulonitarum antistes 36t. 241. eur nunc Gaulonites, nunc Galileus audiat 241 lqq. num aliquid in religione mutarit 243

Judicum qualitates, ex legè Dei, & Rabbinorum scitis 17t. 576. seminarium, ex quo cooptabantur ibid. eorum initatio quo ritu peracta 117. 118t. 577. in causis, præsertim capitalibus, deliberationibus utebantur 118t. temeraria procastinatio eos in justitiæ condemnabat 119t. quem in finem capiti condemnatorum matuus suas imposuerint ibid. circa flagellationem officium 125t. in Synedrio M. officium 113t. 566. sententia apud Hebreos, Græcos & Romanos lata 113, 114. 566. justitia in iis apud Hebreos ac Gentes requisita 117t.

Judices populi Dei non tam Synedrii M. principes, quam extraordinarii vindices & velut Hebræorum Dictatores 2t. 7. Seldenus notatus 7. eorum judicia, comitia & bella ibid. bella eorum absque exercitu ibid. auctoritate sua interdum abusi ibid. forma regimantis num regio imperio similis ibid. GOODWINVS notatus ibid. in Dei vicem præsidentes, Theocratis remanente ibid. num ad feminas eorum dignitas descenderit ibid. raro toti Israeli, sed unius s. alteri tribui præfuerere ibid. num, (non obstante Gideonis exemplo,) judicandi potestatem per dies vitæ retinuerint 7, 8. notatus GOODWINVS, cum aliis 7. quot inter Israëlitæ 8. quot eorum interregna 2t. quamdiu eos habuerint Israëlite 2t. 8. Libri eorum chronologia implicati 8. eorum potestas num Synedrium M. tollat 574

Judicia in Paralæve apud Hebreos illicita 60t. 386 sqq. ea cur Imperatores Christiani die Dominicæ vel Festo exerceri noluerint 387. variæ eorum species 551 sqq. exercendi mos Romanorum & Græcorum 113, 114t. 566

Judicia

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Judicia Capitalia Iudeis sub Procuratoribus Rom. ademta 120^f sqq. 43^f 582 sqq. ceremoniae omnibus communes 168^f sqq. 578 sqq. Judicia Civilia nec ab Ecclesiasticis distincta, nec cum iisdem eadem 551 sqq. Judicia Ecclesiastica num a civilibus distincta 551 sqq. Judicia inferiora s. oppidana 551. per quos administrata ibid. Judiciorum Assessores, quinam, & qua auctoritate 113^f. 563. Judicium supremum, unumne apud Hebreos, an plura 551. ejus membra ex quibus tribubus collecta & cuiusmodi fuerint ibid. circa quas res occupatum fuerit ibid. loca Scripturæ, quæ pro duobus dimicare videntur ibid. & sqq. post desolationem Vrbis distinctio in duas supremas Curias 552. ad ejus confessum, causæ post eversam Vrbem relatæ ibid. ejus processus 566. descriptio 114^f sqq. 568 sqq. penes quos ante Regum Israelicorum statem fuerit 116^f. 7. 572 sqq. Judicium XXIII virale delineatum 114^f sqq. 568 sqq. Illvirale descriptum ibid. Judicum Libri chronologia implicata 8. ejus delineatio tentata ibid. Jumentum an in locum publicum Sabbatho educendum 388 Junius, Franc. laudatus 271, 392, 654. vindicatus 600. notatus 502, 673 Juno sub Astarte s. Asthoret culta 96^f. 509 sqq. eadem cum Luna 509. Vraniæ nomen sortita 96^f. Kalendaris cur dicta 97^f. Juno Ammonia, num a Gentilibus appellari Luna potuerit 97^f. Jupiter, varia ejus ob diversitatem locorum nomina 86, 92^f. 482 sqq. idem cum Baale 92^f. 495. Ἀπόμυιος dictus 497 sqq. Jupiter Ammon a Sole haud diversus 97^f. sub qua forma cultus ibid. unde sic dictus ibid. Juramentum. prava Phariseorum circa illud praxis & perversæ explicaciones 202. usus apud Pythagoreos & Essenos nullus 32^f. 222. quo ritu Gentiles præstiterint 148^f. 652 sqq. apud Hebreos quomodo factum ibid. sanctitas in N. T. duratura 652. num Christiani coram Altari præstiterint 655. vocis נָבָת (qua religio ejus designatur,) unde origo 656. objectum apud Gentiles 149^f. 656. objectum Iudei res creatas interdum constituerunt: & Ju- daeor. recentiorum de eo sententia 657. num Korban aliquam ejus speciem constituerit 658. Korban, exercitatio plerumque comitata 149^f. 659. num Hebræi, stantes coram Altari Hierosol. jurarint 654 sqq. diffensus GOODWINI ibid. num idem coram altari Ethnici fecerint 149^f. 655. Iudaorum qua Altare objectum ejus constituerunt, praxis 149^f. 657. Juramentum inconsideratum an obliget 156^f. Juramenti legitimi apud Hebreos objectum 149^f. 655 sqq. Jurandi per Altare, Iudaorum consuetudo 149^f. 657. Jurieu, Petr. laudatus 497, 539. notatus 54, 516. 539 sqq. 700. Jurisdictio in familiam Patrum familias primæ vorum 1. an regia vel monarchica ibid. eam quando Iudei amiserint 120^f sqq. 431 sqq. 582 sqq. Jusjurandum, vid. Juramentum. Justinus, Trogi, notatus 382. Justitia in Judicibus Hebr. atque Gentium requisita 117^f. eur apud Thebanos absque manibus & oculis piæta ibid. ejus distinctio varia, explicationi vocis נְקָדֶש inserviens 729.

K.
K. figura ejusmodi, in fronte Pontificis M. in unctione, formata 67. Kabbala, ejus notio 102^f. 532. quomodo definienda & ab aliis rebus, curate distinguenda 532 sqq. origo 533. divisiones & subdivisiones 533 sqq. ejus arbor, quid 533. usus diversimoda delineatio apud Judeos & Christians 536 sqq. Kabbalistica arbor 535. Kadesch, urbs refugii Cis-Jordanensis 339. a Kadesch Iudeæ distinguenda ibid. Kahathitæ, quinam 12^f. 102. in Levitas & Sacerdotes distincti ibid. eorum, rerum Sanctuarii custodia 12^f. 107. Kalendæ Tisri 428. Kalendaris, Juno quare dicta 97^f. Karai, s. Karrai vel Karraitæ, pandectarum Talmudicarum auctoritatem spernunt 50. nomen, unde & quid 22^f. 168. eur apud Rabbinos, Sadducei subinde dicti 169. invisa alia illorum nomina ibid. Legem scriptam sectantur, rejicitis traditionibus & doctrina Talmudica 169. a Rabbanitis separati & male habiti 169, 172. commemorandi locus & mores 169. cum Sadducis non

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- non confundendi 169 sqq. dudum ante Christum incarnatum exorti 170. iidem forte, quos Lucas XI, 45. *vopum*; appellat *ibid.* qua occasione orti *ibid.* omnes XIV. libros, non solum Pentateuchum, divinos agnoscent 170 sqq. reliqua eorum dogmata, a mente Rabbanitarum distantia 171 sqq. effectus odii inter ipsos & Rabbanitas 172. alteram Judæorum recentiorum familiam constituant 169. eorum nomine cur Sadducei interdum insigniti 29†. 209. seclusi ac Rabbanitæ, mensium initium suppurrant 424
- Keri quid 152†. sqq. diversitas ex hoc & Keribh nata, cuius auctoritatis 153†
- Kerma, minuta numorum species 696. eadem ferme quæ Prutha *ibid.*
- Keschitah quid proprie 161†. 688. qualis nummus hoc nomen sortitus *ibid.*
- Keribh quid Maforethis denotet 152† seqq. ei Keri oppositum *ibid.*
- Kimchius, Dav. R. laudatus 334, 348, 484 sqq. notatus 485, 511
- Kimchius, R. Davidis parens, notatus 682
- Kinæi. tales num ortu fuerint Rechabitæ 149, 150, 151
- Knibbe, Joh. Dav. notatus 302
- Korban quid significet 149†. 657 sqq. numne ad juramenta Judæorum, an ad vota, referendum 658. quis sit sensus formulæ: *Korban sit, quo ego tibi prosini* 658 sqq. interdum pro Gazophylacio sumitur 291
- L.**
- Labiorum obvelatio in luctu Hebræorum 147†.
- Labrum æneum, quo loco 40†. 287. quomodo Mosi, LXX. Interpretibus, & Josepho appellatum 287. ejus situs *ibid.* materia, quænam & unde *ibid.* usus cum physicus, tum moralis 289. usus typicus *ibid.*
- Lactanius, notatus 473
- Lætitia a Judæis in Festo Tabernaculorum declarata, cur & quomodo 421-423
- Lamechi prophetia, qualis 116
- Lamentatio, ad eam in Hebr. funere quinam condiceti 148†. 651 sqq.
- Lamentatrices, quænam mulieres & qualis usus 148†. 651 sqq.
- Lamina aurea, *vide* Bractea aurea.
- Lamina coronæ, *vide* ibidem.
- Lampades, *vid.* Lucernæ.
- Lampius, Frid. Adolph. 384, 631
- Lany, Bern. laudatus 287 sqq. 677. notatus 17, 244, 249, 367, 667, 673, 694
- Langius, Joli. Joach. expensus 239, 240
- Lapidatio pœnarum capitalium gravissima 120†. 581. laxa, in ea adhibita, cur, & num apud Jud. sepulta *ibid.* ejus quinam rei fuerint 121†. quo modo peracta 121†. 583 sqq.
- Lapidati de suspendio quid censendum 584 sqq.
- Lapide, Corn. a, notatus 268, 272, 273
- Lapillorum in Judiciis Græcorum usus 114†. 566. an ad eos respiciat Apoc. II, 17. 114†. 567
- ad Lapidem itinera metiendi consuetudo, penes quos 158†. 679
- Lapis Fundamenti quid 258. ejus in Sancto Sanctorum usus *ibid.* a Paulo i Cor. X, 4. indigitatus 258 sqq. num in Templo II. superfuerit 259. qualem sub Templo II. usum, & typum præstiterit *ibid.*
- Latera Altaris aurei, eorum ratio exposita 274 sqq.
- Latini unde literas didicerint 660
- Lebetes, vasorum sacrorum quale genus 285
- Lectorum in accubitu usus 57†. 375. eorum orcus 2 Reg. XI, 2. quid 577
- Legis impletio a Pharisæis jactata 202. ejus præcepta Pharisæi pervertebant, quomodo 202 sqq. ejus tabulæ num solæ in Arca Fœderis reconditæ 39†. 262 sqq. ejus in Scriptam & Oralem divisio quo sensu admittenda 528. quando hæc distinctio rerum potiri sit 529
- Legis gnaros interpretes, ut judicia oppidana haberent, Levitæ per Judæam dispersi habitabant 531
- ad Leguminum decimationem num ex præscripto legis obligati Hebrei 619 sqq. GOODWINI & aliorum dissensus 620
- L'Empereur, Const. notatus 294
- Lenticula, instrumentum unctionis Regum 7†. 57. ejus a cornu distinctio *ibid.*
- Leo, Jehuda R. vindicatus 294
- Leprosi quale sacrificium offerre debuerint 706
- Lethech mensuræ apud Hebreos capacitas 159†. 684
- Levi. ex ejus tribu Maccabæi ortum duxerunt 2†. 11
- Leviri. denegata juris eorum observantia quo ritu vindicata 769 sqq.
- Levitæ Primogenitis surrogati 14†. 102 sqq. 617. requisita naturalia, & moralia, ad eorum munus necessaria

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- necessaria 89 sqq. in 3 familias, Gersonitarum, Kahathitarum & Meraritarum divisi 12†. 102. quid in contradistinctione ad Kahathitas Sacerdotes designent 102. qua de causa jus primo-genituræ in ipsos translatum, num ob continentiam a Vituli cultu 103 sqq. eorum elec-tio in ministerium Sanctuarii, ex primogenitura eorum totius Israelis arcessenda 102, 103 Levitarum initiatio & consecratio 12†. quibus actibus absoluta 105. eorum vestitus a vulgari distinctus, sed incertum, quomodo 106. eorum functio a Sacerdotali distans *ibid.* in casibus extraordinariis ad obeundas Sacerdotis partes admissi *ibid.* a Davidis inde tempore ministerium eorum diversum a priori 12†. 107 sqq. eorum dimissio non ab omni eos opere libera-bat 12†. 108. eorum præfiguratio ad Ministros Evangelii in genere transferenda 108 sqq. populum in vera religione erudierunt 117. num docendi munus per universam Judæam exer-cuerint 118. num in scholis docuerint 118. num per urbes a dictioribus Israelitis in ædes recepti *ibid.* num XLII illorum urbes, (ut *Mainmonides* tradit) *et cetera*; privilegio gavisa sint 339. num ex eorum numero, supremi Judicij membra electa 551. per univerlam Judæam dispersi, & quare *ibid.* unde decima iis a populo pensa 133†. 615. 616 sqq. unde decimam Sacerdotibus solverint 133†. 615. eorum circa adductas primitias opera 617. an frequens eorum numerus e Babel redierit 624. eorum castra quo ordine in deferto disposita 153† sqq. 665 sqq. Lex naturalis, num sacrificiorum cultum præcipiat 700 sqq. Lex oralis. ejus quot & quænam summa capita 528 sqq. quando in unum corpus congeri co-perit 102†. 530. reliqua vide in voce *Tradi-tiones*.
 Lex scripta, vid. Verbum scriptum.
 Leydekerus, Melch. notatus 205 sqq. 282, 452
 Libelli circa contrahenda matrimonia apud Judeos usus 140, 142†. 629, 633 sqq.
 Libellus repudii s. divortii apud Hebreos 143†. 629, 636 sqq. quomodo hebraice & græce di-ctus 143†. quando admissus 143†. quo sensu Iudei, in militiam profecturi eum dederint 636. sqq. ejus usus, legene injunctus, an tantummodo permisus 636. in quibus uxoribus locum non habuerit *ibid.* fundamenta & ratio-nes quot & quænam 143†. 636 sqq. quam va-rie hebraice appellatus 637. ejus formulæ 143†. 637. uxori cum tradendi modus 637. a quo-nam exarari consueverit 143†. 638. num eum viro mittere feminis apud Hebr. fas fuerit 638
 Liberi, quinam apud Hebr. bonorum paternorum heredes 139†. 626 sqq. in liberos uxoris pri-marie & concubinæ distinctio *ibid.*
 Liberos dono emittendi ritus & ubinam locum habuerit 139†. 627
 Libertas Judæorum, qualis & unde orta 31. so-lennis ejus proclamatio in Jobelæo usitata 459 sqq.
 Libertini, quinam sint, & eorum Scholæ ac Syna-gogæ 309 sqq.
 Libri, unde sic dicti 150†. num volubilibus tan-tum usi sint veteres 662.
Lightfootus laudatus 256, 317, 328, 329, 406, 409. cum aliis conciliatus 316, 485. correctus & vindicatus 311 sqq. expensus 90 sqq. 99 sqq. 157, 160, 241 sqq. 294, 296, 302 sqq. 310, 314, 347 sqq. 363, 384, 418 sqq. 524
 Limbi, Altare suffitus cingentis, ratio exposita & vindicata 273 sqq. fuit etiam cinetura Men-sæ Sanctuarii 278
 Linguis LXX. callere, ex mente Rabbinorum, Ju-dices Hebraeorum debebant 117†. 576
 Linteum, quo strangulatio rei peragebatur, cur apud Judeos sepeliri consueverit 120†. 581
Lipsius, Jost. notatus 591, 592
 Literarum inventor quis 150†. 660 sqq. earum propagatio *ibid.* antiquissimæ Phœnicia & ve-teres Hebraæ rium inter se differant 660. Cad-meæ seu Ionicæ, quales & quibus usitatæ *ibid.* eas unde Græci & Latini didicerint 150†. 660
 Loci Communes, per eos quid Romani intellexe-rint 644
 Logus, mensura Hebraeorum 159†. 685
Lorinus, Joh. notatus 268
 Lotio, actus initiationis Sacerdotum apud Hebr. 10†. 94. quadruplex fuit, Pharisaica, ordinaria, significativa, Sacerdotalis 186. num ex Gentili-um ritu ad Sacerdotes Hebr. 288 sqq. num illa Patriarcharum divinitus fuerit injuncta 289. eam Gentiles imitati *ibid.* cuinam ejus speciei sex hydriæ Joh. II, 6. inservierint 54†. 367. em-phasis verborum Psalm. LX, 10. *Moab est olla lotionis mee* 55†. 367 sqq. quænam in vespera Sabbathi usitata 386
Lotio

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- L**otio manuum, quibus ex Judæis maxime usitata
 fuerit 25†. 187 sqq. inter eam, & manuum
 immersionem distinctio 25†. numne de ipsa
 Marc. VII, 4. sermo sit, an de totius corporis
 mundatione 187 sqq.
Lotio mortui, Judæis usitata 44†. 639. quo ritu
 peracta 639 sqq. Christianis familiaris 145†.
Lotio pedum, Judæis ante discubitum usitata 54†.
 365. triplex ejus causa reddita 365 sqq. utrum
 discubitum & cœnam præcesserit 366. per quos
 nam peracta 54†. 366. vasa ei destinata quo-
 modo appellata 54†. 367. aqua ad eam necessaria,
 unde hausta 54†. in Paschate usitata 64†.
 a Servatore in discipulis adhibita, num cœnam
 Paschalem secuta sit 408
Lotio Pharisæica, πυρψιν peracta, qualis 24†. 185
 sqq. utia ex eorum traditionibus 24†. maxi-
 xime superstitionis 186. a reliquis Judæis ob-
 servata 25†. 186 sqq. an genuerit festam He-
 merobaptistarum 25†. 188 sqq.
Lotio pro (ὑπὲρ) mortuis, apud quos usitata, &
 quid denotet 145†. 640 sqq.
Lucernæ, Candelabro aureo impositæ 282. earum
 forma & numerus *ibid.* quomodo dispositæ
ibid. a Sacerdotibus mane ac vespere, subinde
 a Sacerdote M. adornatæ 283. num perpetuo
 arserint 283. loca Scripturæ quædam conciliata
ibid.
Lucianus, Samosat. defensus 509 sqq.
Luctus, testificatio ob mortem cognatorum Sa-
 cerdoti M. interdicta 11†. 95. cur 96, 97. re-
 liquis Sacerdotibus permisus 11†. 97. in ex-
 communicatis locum non habuit 11†. 556. ejus
 apud Hebreos, & alias gentes testificationes
 147†. 648 sqq. ad eum testificandum discal-
 ceati prodibant 770. durante eo, Phylacteriorum
 usus cessabat 193
Ludimoderatores, Scribarum politicorum classis
 16†. 130 sqq. num eorum officium tribui Si-
 meonis demandatum *ibid.*
Ludolphus, Jobus, expensis 22, 23, 775
Lulabh. ejus in Festo Tabernaculorum usus 416.
 aliæ ejus denominations *ibid.* trina. ejus agi-
 tatio quomodo comparata 417
Lucus. ejus religio templis anterior, & cum mon-
 tibus sacris ut plurimum conjuncta 334. ejus
 ratio 334 sqq. origo 335. cur ejus usum Deus
 interdixerit *ibid.* ejus cum arboribus suis ini-
 tiatio enarrata 46†. duo genera 335 sqq. ejus
 destruetio quomodo explicanda 336. ab eo
 idolum subinde nomen suum sumit 47†
Luna. ab ejus apparitione mensium auspicium
 424 sqq. divino cultu prosecuta 479. sub
 Astarte, s. Asthoreth culta 96† sqq. 509. eadem
 eum Junone *ibid.* Vranie nomen sortita 96†.
 num sit מלכה השמים, seu Regina Cæli Jer.
 VII, 18. XLIV, 17. quia Regina planetarum &
 Siderum dicitur 97†. 510 sqq. quo tempore ei
 cultus a vetustis exhibitus 97†. num Juno
 Ammonia appellari, & forma Ovis coli potue-
 rit *ibid.* cur cornibus efficta *ibid.* sub nomi-
 ne Dianæ culta 97†. 512. cur Luni nomine in-
 signita 98†. an & per Nebo designata 520 sqq.
 Lunaris mensis, *vid.* Mensis lunaris.
Lünus. hoc nomen cur Luna interdum induat 98†
Lundius, Joh. notatus 66, 273, 282 sqq. 284
Lutherus, Mart. laudatus 538, 541
Lux cur Deus appelletur 759 sqq. quomodo Deus
 in ea habitet 760
Lychnuchus, *vide* Candelabrum aureum.
Lyddensis Academia Judæorum descripta 124
Lydius, Jac. notatus 371
Lyra, Nicol. de, vindicatus 398
- M.
- M**accabæi, a quoniam nomen fortiti 2†. II. ety-
 mologia eorum varia 10 sqq. Assamonæi cur
 dicti, ratio obscura II. ortus & genus e tribu
 Levi 2†. II. ducis eorum Jūdæ Maccabæi cir-
 ca statum civilem & sacrum merita II sqq. alter
 dux Jonathas, quibus officiis funetus, & quo-
 modo de statu civili meritus 12. reliqui Prin-
 cipes usque ad Herodem M. *ibid.* sqq. quot
 annos floruerint 13. triplex eis labes a Judæis
 asperfa 66
Machuza, Academia Judæorum Babylonica recentior 123
Macrus, Dominic. laudatus 320
Maestatio victimarum s. pecudum, s. avium, quo
 ritu peragenda 712. num populo prorsus illi-
 cita *ibid.*
Magdalensis Academia Judæorum descripta 124
Magiæ peritia in Judicibus Hebræorum ex mente
 Rabbinorum requisita 117†. 576
Magister convivii, quis 633
Magistri Judæorum. quinque eorum species post
 captivitatem Babyloniam 14† sqq. 119. rectius
 tres, Scribæ, Disputatores, Sapientes 119. hono-
 rum

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- rum tituli iis tributi 18t. 137-141. eorum in
 Tannaitas, Amorraitas, Seburæos, Geonæos di-
 visio 41. sedentes docuerunt 19t. 146. laudati
 45t. notati 96, 103, 284 seqq. 292 seqq. 297, 298 seqq.
 302, 304 seqq. 314, 338, 342 seqq. 415, 426, 438, 487,
 505, 539, 542, 545, 546, 568, 584, 585, 588, 591
 seqq. 609, 754
Magus, Hebr. מַגָּע, Græc. μάγος, unde sic ex
 mente Judæorum dictus 106t. 545
Maimonides, R. Moses. an ei fides habenda. vid.
Prefat. in fine. ad ejus testimonium provocatur 320. laudatur 40, 42, 146, 315, 404, 460,
 615, 766. notatur 339, 340 seqq. 523 seqq. 719,
 729 seqq. & passim.
Manipuli oblatio, Deo in Paschate ad consecran-
 das messis hordeaceæ primitias facta 412. quo-
 modo appellatus 624
Manipulus agitationis, unde desumtus 624
Manipulus primitiarum messis, quando coram
 Deo agitandus 132t. 612
Manum ponere subter femore alterius, quid 148t.
 653 seqq.
Manus & pedes quomodo ex ritu Judæorum in-
 ter preces componendi 322
 in Manibus Dei sculptum esse 192
Manuum elevatio, idem quod juramentum 148t.
 652. unde 652 seqq.
Manuum immersio ab earum lotione Judæis di-
 verfa 25t
Manuum lotio Judæis, Pharisæis imprimis, post
 cibum sumptum usitata 25t. 187 seqq. 377 seqq.
 traditio maxime superstitionis 24t. 186
Manuum impositio quotuplex apud Jud. 577. va-
 rior fine & effectu adhibita *ibid.* initiandis Ju-
 dicibus inserviens 117t. quem in finem a Ju-
 dicibus & Testibus in condemnatorum capite
 facta 119t. 579. quo ritu, ab offerentibus vi-
 etimas; peracta 710 seqq. quinam eam adhibuer-
 int *ibid.* quo loco, & quem in usum *ibid.*
 ratio ejus typica 711 seqq. phrases Scripturæ
 inde illustranda 711. unde inter Christianos in
 Ordinatione, Baptismo, & Absolutione obser-
 vetur 819. in Promotione Judæorum Aca-
 demica adhibita vide in voce *Promotio Academica*.
Mar, honoris apud Jud. titulus 138 seqq. quibus
 concessus *ibid.*
Maran-atha quid 111t. 559
Marckius, Joh. laudatus 57, 308
 Mare Sodomiticum. aliæ ejus appellationes 718 seqq.
 ejus sal quale *ibid.*
 Mariti erga uxorem officia apud Jud. 634. quo jure
 & quomodo uxorem dimiserit 143t. 636 seqq. ei
 libellum repudii mittere, num feminis fas fuerit
 638 qualem dotem a sponsa acceperit 144t. 639
Marperger, Bern. Walth. notatus 110. expensus
 397. laudatus 441
Mars, an sub eo Moloch lateat 86, 87t
Marshamus, Joh. notatus 250 seqq. 277, 383, 602
Marsupium commune Essénorum 220
Martyrum super monumentis, an inter veteres
 Christianos baptismus administratus 640
Masius, Andr. notatus 448 seqq.
Masius, Heet. Gottfr. laudatus 137
Masora quid 151t. quid proprie, quidve ex usu
 designet 532. ejus initia & progressus 664 seqq.
Masorethæ, interdum סופרים dicti 17t. 135, 136.
 quid vi vocis designent 151t. quinam & quales
 151t seqq. 664. num unius ætatis 663 seqq.
 eorum munus 152t 664 seqq.
Masorethæ primæ ætatis 664. eorum collegium,
 quamdiu perstiterit 152t. 664. quot assessoribus
 constiterit 664
Masorethæ intermedii 664
Masorethæ tertia ætatis, ubi & quando floruerint
 664
Marthæ Evangelium Hebraicum, secundum Na-
 zareos, quale procusum sit 164
Matrimonium Sacerdotis M. cum illibata virgine
 10t. 88 seqq. de illo Essénorum judicia diversa
 33, 34t. 228-230. quo apud Hebr. ritu contra,
 Etum 138t. seqq. 625 seqq. vocabula Rabbinica,
 matrimon. recensita & illustrata 628 seqq. ad il-
 lud cur Judæi festinent 628. libelli circa illius
 contractionem usus 140t. 142t. 629, 633 seqq.
Medicus Sacerdotum, s. *Praefectus ægrotorum* 787
Medici sunt Esseni 217, 218
Megolobyzi, quinam dicti 513
Melchisedekus num Filius Dei aut Spiritus S. 52
 seqq. num ex Angelorum ordine 53. num cor-
 pore cælesti & Adamo prior *ibid.* an Henochus,
 tempore postdiluviano de cælo missus 53 seqq.
 num Sem aut Chamus 54. num vivus in celos
 translatus *ibid.* an idem cum Jobo 54. num
 quæstio de ejus persona in medio relinquenda
 55 seqq. quis fuerit 54 seqq. saecordium Christi
 æternum typice representavit 55. cautio obser-
 vanda quinam *ibid.* Hieracitarum & Melchise-
 dekianorum errores 52
 Mel.

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Mel. ejus usus num ab oblationibus excludendus 723. num ab Altari plane arcendus *ibid.* cur *ibid.* ejus usus in Sacris Gentilium 724
 Membra corporis integra in Sacerdote 91
 Memoria ejus sit in benedictione. *euΦημια* recepta 146^{t.} 645
Menasseh Ben Israël notatus 21
 Mennonitarum de baptismo error 47
 Mensa panum propositionis in Sancto 39^{t.} 277
     sqq. ejus materia 277. forma 277 sqq. instrumen-
     ta seu vasa ei inferuentia quatuor 278. usus
     278. seqq. ministerium circa eam in auferendis
     panibus veteribus, & imponendis novis 279 sqq.
     significatio symbolica, & mystica 280 seqq. ad
     quannam plagam sita 280. num sal astervari
     consueverit 716 seqq.
 Mensæ Judæor. & Gentil. in aecubitu 376 seq.
 Mensariorum, officium quodnam 697
 Menses apud Hebr. quales & quotuplices 52^{t.} 356.
     eorum interkalatio quid, & quomodo facta 356.
     quales ante, & post egressum ex Aegypto adhi-
     biti 357. *GOODWINVS* notatus *ibid.* num
     ante captivitatem Babyl. solo numero (scilicet
     mensis 1, 2, 3, &c.) recensiti 358. *GOODWINVS*
     notatus *ibid.* eorum nomina 52^{t.} 358. quisnam
     ex illis initium anni constituerit *ibid.* post egres-
     sum ex Aegypto, quinam annum civiliter, & ec-
     clesiastice sumunt, incepert 52^{t.} 358 sqq. eo-
     rum initium quotupli ratione supputatum 424.
     quomodo a Rabbanitis, quomodo a Kareis *ibid.*
 Mensis civilis apud Hebreos, quid 356.
 Mensis lunaris, quid & quotuplex 52^{t.} 356. num
     ab Israelitis post egressum ex Aegypto adhibi-
     tus 357
 Mensis solaris, quid 356. num a Patriarchis adhi-
     bitus 357
 Mensuræ Hebreis & aliis nationibus usitatæ I. ap-
     plicationis, I. capacitatis 57^{t.} hujus divisionis
     fundamentum 673. ex quoniam principio æsti-
     mate 158^{t.} 673, 681. mensuræ Gentium, que-
     nam in N. T. ocurrant 160^{t.} 686 sqq.
 Mensuræ applicationis species 15^t sqq. 673 sqq.
 Mensuræ capacitatris species 158^t sqq. 681 sqq.
 Meraritæ, una ex 3 Levitarum familiis 12^{t.} 102. cu-
     ram instrumentorum habebant ad externam
     Tentorii structuram pertinentium 12^{t.} 107
 Mercatores, Scribarum politieorum species 131
 Mereaturæ in Templo ratio, quænam 697
Mercurius, Johan. notatus 175
 Mercurius num sub Molocho lateat 86, 87^{t.}
- Meryllus*, Edmund. laudatus 594
 Messis Festum, idem cum Pentecoste 412. ejus
     primitæ, hordeacea, triticæ, quomodo offeren-
     de 412. ejus Festum quo jure idem, quod Ta-
     bernaculorum Festum 414
 Messis hordeacea in quod tempus apud Hebr. in-
     ciderit 623 sqq.
 Messis Judæorum, Palæstinam incolentium, quo-
     modo differat a nostra 70, 71^{t.} 414
 Messis triticea, in quod tempus inciderit 624
 Messias. num Herodem M. pro eo habuerint Her-
     rodiani 245 seqq. Hillel, num fidem de futuro
     Messia abnegarit 318. *reliqua vide in voce Christus.*
 Metatron Judæorum, unde dictus 669. quis ex
     mente veter. & recent. Judæor. fuerit *ibid.*
 Metiri aquas certa mensura 673. metiri aquas pū-
     gillo *ibid.* metiri in sinum *ibid.* metiri eadem
     mensura *ibid.* unde hæ phrases ortæ *ibid.*
 Metreta, qualis mensura 160^{t.} 687
Meyerus, Joh. laudatus 383, 398, 402, 412, 443.
     notarus 448
Midletonus, Rich. notatus 602
 Midraschim, Judæorum commentarii sensum alle-
     goricum & mysticum lectantes 136
 Migrepha, instrumentum Musicum quale 275 sqq.
 Militia adscripti perperam ab *Heideggero* inter Scri-
     bas Hebr. politicos referuntur 131
 Milliare quot passus apud Hebr. continuerit 158^{t.}
     679. ejus appellations *ibid.* num Hebrai ac
     Romani ad lapides mensi sint 679. an hebræice
     כברה vocetur 158^{t.} 679 seqq.
Millius, Joh. Dav. notatus 385
 Mina apud Hebreos vel auri, vel argenti 163^{t.} 694.
     in veterem & novam distinctio 694 sqq.
 Mina auri quantum valuerit 163^{t.} 694
 Mincha Judæis hora precationis 350. vel ordina-
     ria, vel extraordinaria *ibid.*
 Minchæ, *vid.* Festa.
 Ministerunctionis 58
 Ministerium Levitico-Sacerdotale num idolatriæ
     speciebus originem dederit 90^{t.} 489
 Ministri Sacerdotum in Sanctuario, præcipua Le-
     vitarum pars 107. numerus eorum 24000, *ibid.*
 Ministri Templi in V. T. 8^{t.} eorum relatio typi-
     ea, vera, & ficta 65
 Minutum, qualis Hebreorum nummus 160, 163,
     164^{t.} 687. variae ejus appellations 160^{t.} 687
 Mischnæ origo 124. compilator 124, 530. quando
     con-

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- congregata *ibid.* apud Judæos auctoritas 127 seqq.
 explicata 359
 Misæ etymologia 561 seqq. sacrificium ex typica
~~λειτεργίας~~ Hebrææ collatione ortum 65
 Moderatores cum Judicibus, Levitarum pars 125.
 108. eorum numerus 108. de rebus sacris pro-
 nuntiabant, & extra Templum jus dicebant *ibid.*
 præcipui Senatus Assessores *ibid.*
 Modimperatoris differentia a Domino convivii 378
 Molech, seu Moloch, unde dictus 86t. 481. aliæ
 appellationes *ibid.* apud quas gentes cultus *ibid.*
 num cum Baale unus idemque 86t. 482. quo-
 modo a LXX. vertatur 481. an Mercurius, an
 Mars, an Saturnus 86, 87t. præter infan-
 tum consecrationem, multæ aliæ victimæ cæse
 88t. sacrificia ej. ordinaria, & extraordinaria
ibid. unde crudelis ejus cultus arcessendus 89t.
 488. ejus statua 87t. 483. quibus in rebus con-
 veniat cum Saturno 87t. VII facellorum ej. lo-
 cus & usus 87t. 484. cur pulsata tympana, cum
 infantes ei offerrentur 87t. loci nomen quo in-
 fantes ei oblati 87t. 484 seqq. infantes, ei tan-
 tum numi consecrati, num combusti 88t. 487
 seqq. tabernaculi ejus bajulatio. 89t. 489
Momma, Wilhelm. notatus 439, 441, 704
 Monachatus origo unde repetenda 229
 Monarchia teria regiminis Judaici periodus 27.
 cur non ad Mosen referenda 5, 6
Moncajus, Francisc. laudatus 331. notatus 331,
 502, 507
 Moneta veterum, species quænam 160t. seqq.
 Monophysitæ Syri panem Cœnæ sacræ cum oleo
 & sale temperatum adhibent 708. unde *ibid.*
Montanus, Arias, laudatus 620. notatus 269, 275
 Montes cur a Gentilibus idolatriæ faventes, ele-
 eti 46t. num fidelibus ante Tabernaculum in
 illis sacra facere licuerit 333. dicti sunt **נִמְלָא**
 seu Celsa *ibid.* reliqua vide in voce *Celsa*.
 Maria mons a regione hujus nominis distinguen-
 dus 255. ejus situs & dimensio 255 seqq. in eo
 Templum Hierosolymitanum fuit 38t. 256
Morinus, Joh. notatus 170, 448
 Mortuus. Judæorum circa eum ceremonia 144t
 seqq. 639 seqq. ex contactu ejus, quid acquiratur
 144t. Baptismus super mortuis 145t. 640. ejus
 extra Judæam voluntario subterranea, unde a Ju-
 dæis credatur 149t seqq. 646 seqq. an ei oscu-
 lum libare fas fuerit 365
 Mosen fuisse regem Israelis, contra GOODWINVM,
- cum Clerico negatum 5, 6. divini regiminis ad-
 minister *ibid.* & 70. quo sensu Regis titulo in-
 signitus 5, 6. Sacerdotem fuisse, contra GOOD-
 WINVM, & alios negatum 69 seqq. fuit
 regiminis minister 70. num Alchymista 506
 seqq. Israëlitæ aqua, pulvere Vituli aurei per-
 missa, potavit 507 seqq. cur cornutus pingatur
 97t. 51t. qua in re ceteros vates antecelluerit
 522. num Synedrii M. auctor 573 seqq. num pri-
 mus literarum inventor 661. GOODWINI dis-
 sensus *ibid.* imperata ipsi calceorum extractio;
 explicata 770 seqq.
Mosheim, Joh. Laur. laudatus 164, 353
Moyne, Steph. le 439, 567
 Mulieres. ad eas Judicum dignitas apud Hebr. de-
 votula 7. apud Essenos in cultu publ. separa-
 tamen se debant 312. in Synagogis Jud. quomodo
 a viris separatae 43t. 312 seqq. num eadem illis
 quæ virorum, in accubitu ratio 375 seqq. earum
 garrulitas a Rabbini notata 159t. 682. post puer-
 perium quale sacrificium offerebant 706. num
 victimas in propria persona stiterint 709. ab
 oblatione viva num exemptæ *ibid.*
 Mundæ de duratione, Eliana traditio 8t. 446 seqq.
 Munera natalitia inter Jud. usitata, quali inter Chri-
 stianos ritui originem dederint 131t
Münsterus, Sebæst. laudatus 290, 302
 Musica nulla in Atrio conspecta 497. ei sacra in
 Apollinis Actii fano fiebant *ibid.* inde Baal-
 Zebub, seu Muscarum Dominus *ibid.*
 Musica Levitarum in Festo Tabernaculorum 419
 Musicos ad funera adhibendi ritus, utrum He-
 bræus, an Romanus 65t. quem in finem obser-
 vatus 147t. an uno semper modo peractus
 148
 Mustum, primitiarum ejus modum, & mensuram
 num Deus definierit 612
 Mysticus sensus in Midraschim Judæorum. 136

N.

- Naamanis incurvatio in fano Rimmon 519 seqq.
 Nahardea, Academia Judgeorum Babylonica 123.
 descripta *ibid.*
Nansius, Francisc. notatus 593
 Nareschana, Academia Jud. Babylonica 123. de-
 scripta *ibid.*
 Nasi, officium & dignitas 113t. 552, 563. num ejus
 officio Sacerdos M. semper functus fit 553 seqq.
 in quo Synedrii M. Ieo se fererit 115t
 Nasiræ vid. Naziræ.

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Natura. ejus virtus, auctor, & Sol pro Numine
cultus 482
- Natura Christi gemina num per geminum expia-
tionis hircum adumbrata 441
- Natalitia munera, *vid. Munera Natalitia.*
- Nauclerus, Joh. notatus 507
- Navicula fugentis, quid 600
- Nazaræi Sectarii 20†. an & quomodo ab Ebio-
nitis distingendi 164. an integrum N. T. Ca-
nonem retinuerint *ibid.* an synodus Aet. XV.
contra eos coacta *ibid.* eorum Evangelium
Matthæi Hebraicum *ibid.* an cum Symmachia-
nis iidem 20†. 164. ab his Nazariorum spe-
cies, *Epiphania* memorata, non differt 164 sqq.
- Nazareni, cur Christiani a Judæis appellati 161 sqq.
Christiani Judaizantes dicti 163. posteriorum
error *ibid.*
- Nazarenus, liber a Job. Tolando conscriptus, &
confutatus 164. ejus institutum *ibid.*
- Naziræorum appellatio a נזֶר, non a נזָר 19†. 151,
152, 799. de instituto illorum sedes primaria
152. voto certo obstricti erant *ibid.* leges eo-
rum ad ternarium optimæ reducuntur 19†. 152.
leges eorum speciatim 152-155. vel perpetui
20†. 155, 156, 799. vel temporales *ibid.* num
filia Jephætæ in hunc censum veniat 156. Nazi-
ræatus temporalium quamdiu duraverit 156.
quo jure in Absalomæos & Simsonæos distingui-
antur 156 sqq. eorum consummatio 157 sqq.
quomodo typum Christi gesserint 162. cum
Effenis haud confundendi 34†. 231. cur Kor-
ban dicti 658. quale sacrificium offerre debue-
rint 706. num Christus inter eos referendus
800. num etiam primis N. T. temporibus
eiusmodi fuerint 800 sqq.
- Nebo, quorum & quale idolum 99, 100†. 520 sqq.
- Necessitatis opera die Sabbathi licita 63†. secus
statuerunt recentiores Judæi 394
- Necromantæ & superstitione ab illis peracta 107†.
546
- Neomenia, *vide Novilunium.*
- Nergal, quale & quorum idolum 517
- Nethinæi in Sanctuario Ministri, s. Servi commu-
nes 14†. 110. nominis ratio III. origine Gi-
beonitæ, hinc Profelyti facti 110. num ipsis
plures ex aliis populis accesserint III. erudi-
torum de iis disceptationes *ibid.* quale pretium
iis statuerint Israelitæ 14†. III, 112. num matri-
monium cum Israelita vel Israelite contraxe-
rint 112. eorum sedes ante, & post terræ S.
- divisionem *ibid.* fraus eorum, qua se Israelitis
sociarunt, quanti æstimanda 156†. 672
- Nibchhas, quale & quorum idolum 518
- Niddui, excommunicationis apud Judæos gradus
110†. 555. num gradum, Schammatha, conno-
tet 554 sqq. græcum nomen 10†. ob quas
cauſas Judæis infligebatur 555. formula in eo,
five adesset, five abeslet excommunicandus *ibid.*
num publica auctoritate fieri confieverit 555 sqq.
quot dies duraverit 110†. 556. ejus effectus *ibid.*
quibus in rebus a Chærem distinguatur 558.
an eo punitus sit Cainus 112†. 562
- Nimrod, quo sensu idolatriæ auctor 474
- Nisan, caput anni ecclesiastici 52†. 358 sqq. 423.
interdum Abib dictus *ibid.* cur 624. ejus dies
XIV, XV, & XVI. notabiles 70†. 411. in die
X. quid peractum 400. dies XVI. qua in re
notatu dignus 612.
- Nisibensis Judæorum Academia 124
- Nisroch, quale & quorum idolum 519. ejus tem-
plum ubi 99†. 519
- Noachidarum septem præcepta 6†. 40. de iis
inter Judæos fabula 809 sqq. num ad ea respe-
xerit synodus Hierosolymitana 810 sqq.
- Noachus, unde consolator dictus 117. num Pro-
pheta *ibid.* quot modis typum Christi gesserit
ibid. quedam de eo fabulæ *ibid.*
- Nobilitas Judæorum præ Gentibus 31
- Nomici, Nomodidascalii 133
- Nominis impositio in circumcisione, unde orta, a
quoniam, & quo ritu 607. quo tempore in-
fantibus alii populi imposuerint 130† sqq.
- Nominis Judaici acquisitio, fructus initiationis
Profelytorum 45
- Notariorum circa repudium apud Judæos usus
143†. 638
- Notarii publici, Scribarum apud Judæos politico-
rum classis 16†. 131. eorum officium, quale, &
a quibus administratum 131
- Notarikun, Kabbalæ species 534
- Novilunium. quo tempore & quo ritu fixerint
Judæi 424. num, illud supputandi, eadem in-
ter Rabbanitas & Karaeos ratio *ibid.* ejus dies
quomodo consecratus *ibid.* ejus Festa 424 sqq.
ejus origo & rationes 425. hilaritas Judæorum
in illo festo 425. sacrificia offerenda 73†. ritus
inflandi buccinas eo Festo quibus rationibus in-
nixus 74†. 425, 427. de ejus inventione &
computatione observationes 74-76†. 428
- Noviluniorum Festum, *vid. Novilunium.*

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Nox, in quot apud Hebræos vigiliæ distribui consuevit 49† sqq. 347-349
 Noxa, sacrificia pro admissa noxa quomodo differant a piacularibus 707 sqq. eorum ratio 708
 Nubendi ætas a Judæis definita 627 sqq.
 Nubes, Dei habitaculum 749 sqq. ejus columna נְבָל caligo dicta 750 sqq. ejus migrationes 752. in ea quænam Deitatis persona terminative fuerit 753. de ejus materia Judæorum somnium 754. quid sit existimandum *ibid.* num integra ejus columna fuerit Schechinah 766. ignis inclusi symbolum *ibid.* unane, an se ptem Israelitis præsto fuerint 668 sqq. ductor in ea quis, ex mente Judæorum 669
 Nudo capite an Hebræi luxerint 649. dissensus *GOODWINI* *ibid.*
 Numen supremum priscæ orientis gentilitati 482
 Nummorum apud veteres species 160† sqq. quo charætere Maccabæorum tempore apud Hebræos inscripti 692. quando eos signare cœperint Judæi 163†. 695 sqq.
 Nummularii 697. fraudibus eorum Sacerdotes modum statuere haud potuerunt *ibid.* officium, si digne administretur, honestum *ibid.*
 Nuncupatores, quinam 151
 Nuptiæ. convivia in iis instituta per septem dies 141†. 361, 629, 633 sqq. inter eas & sponsalia Hebr. an, & quare definitum tempus intercesserit 139†. 140†. 627 sqq. earum ritus 140† sqq. 630 sqq. cur nec pridie Sabbathi, nec ipso Sabbatho, aut alio festo celebratae 632. dies hebdomade, eis destinatus *ibid.* summus earum moderator 141†
 Nuptiæ post divorcium celebratae 144†
 Nuptiæ secundæ num 1 Tim. III, 2. & 1 Tim. V, 9. prohibita 144†
- O.
- Obedientia populorum Christo præstata, character Messiae, contra Judæos 27
 Oblatio, quid sit stilo veterum Christianor. 815
 Oblatio decimarum, quid 133†. 615
 Oblatio elevationis magna 133†. 615. a primitiis an differat 615
 Oblatio ovium primogenitarum, quomodo per acta 614
 Oblationem primitiarum, num a populo Dei acceperint Ethnici 618
 Oblatio viva, ritus sacrificialis quoad offerentem 709. num mulieres ab ea exemptæ *ibid.* causæ ejus *ibid.* differentia ab oblatione victimæ maiestate *ibid.*
 Oblationum nomen unde symbola Eucharistica acceperint 65. inter earum adductionem & agitationem differentia 613. earum agitatio quomodo ab elevatione differat 133†. 613. num ab iis usus mellis exclusus 723. cur *ibid.*
 Oblationum Eucharisticar. apud Christianos origo 814. quibus hodienum usitatæ *ibid.* 8† sqq.
 Obliviosæ, quænam 626
 Oculos deorsum figunt Judæi precantes 322
 Oculos mortuorum claudendi ritus 144†. 639. Ju dæorum hue spectans praxis 639
 Oculus bonus & malus, quid 134†. 612
 Ode, Jac. laudatus 211, 269
 Oecumenius, laudatus 477. notatus 483
 Offerentes sacrificia, quales ritus ab eis observandi 709 sqq.
 Officiales, *vid. Schoterim.*
 Oleaster, Hieronymus, notatus 438
 Olei effusio, ceremonia convivii preparatoria 55†. 368. quem in finem adhibita 368. aliis quoque gentibus usitata *ibid.* in quibus corporis partibus adhibita 55†. 368
 ad Ölerum decimationem, num Hebræi ex Lege obligati 619 sqq. *GOODWINI* & aliorum dissentus 620. haec tortum præceptum de opere in Sabbatho non faciendo 62†. 388, 392 sqq.
 Oleum aversati Pythagotei & Esseni 32†. 221 sqq. primitiarum ejus modus & mensura 612. cur panem Cœnae S. eo temperent Monophysitæ Syri 708
 Oleum sacrum, quando apud Hebr. desierit 10†. 68, 301. num eo Reges Israelitarum uncti 56 sqq.
 Oleumunctionis, num cum oleo S. idem 55
 Omer, Hebræorum mensura, qualis, & cuius capacitas 159†. 682 sqq. an eadem semper ejus fuerit ratio 683. Græcis non aridorum solum, sed & liquidorum mensura *ibid.* unde derivetur *ibid.* Græcis quomodo haec mensura dicta *ibid.*
 Omus, Prophetiæ appellatio 15†. 121. an ad res tantum tristes atque minaces referatur 121 sqq.
 Operibus bonis & malis, denegant in futuro sæculo præmium aut supplicium. Sadducæi 29†. 209 sqq. erroris occasio 210
 Opera necessitatis, num die Sabbathi, ex mente Judæorum, licita 63†. 394
 Operculum Arcæ fœderis, כְּפֹרַת / quid 39†. 267. ejus materia 267. mensura *ibid.* figura 267 sqq. typus

INDEX IV. RERUM ET PERSONARVM.

- typus 39†. 268. descriptio 521 seqq. num in-
 de vox exultus veniens auditā 522
 Opificibus in præparatione Sabbathi, exceptis tri-
 bus, illicitum operari 60†. 387
 Oppida Palæstina, in iis quinam præcipui Senatus
     Assessores 108
 Opus non faciendum in Sabbatho, 62†. 388, 392
     seqq. num illud ad bella extenderint Judæi 62†.
     393. sensus huj. præcepti 62, 63†. quænam ope-
     ra sub eo non comprehendantur 62, 63†. 394
 Oracula divina, *vid. Revelatio divina.*
 Oratoria Judæorum, *vid. Proseuchaæ.*
 Ordinatio. manuum impositio in ea a Christianis
     observata 819
 Ordinatio ad accubitum, ceremonia convivalis 368.
     a quoniam procurata *ibid.*
 Origenes notatus 440
 Orphanis, decima pauperum solvenda, 136† 621
 Oscularium diversitas unde æstimanda 364. de-
     nominatorum ab occasione & causa, recensio 54†.
     364 seqq. denominatorum a modo & loco, re-
     censio 365. an vivis, nunquam mortuis, libata
ibid. salutationis species 54†. qualia Christianis
     Vet. usitata 54†. 365
 Oscula pedum, *vide Pedum deosculatio.*
 Osculum amoris Veter. Christianorum 54†. 365
 Osculum idololatricum quid 365
 Osculum sanctum, Vet. Christianis usitatum 54†.
     365
 Osiris, Adonis dictus 91†. 492. oceisum plangen-
     di, de invento gaudendi supersticio: & apud
     quos 492
 Otiosi, *vid. Decemviri.*
 Ovis sub forma, num Luna colli potuerit 97. ge-
     mina, de vellere ejus, divina constitutio 614
 Ovium primogenitarum oblatio 614
 Ovum, mensura apud Hebræos 68†. usus *ibid.*
 Outramus laudatus 709
 Olivenus, Joh. laudatus 335 seqq. notatus 473 seqq.
     493 seqq.
 P.
 Pacifica sacrificia, an oblationi primitivorum jun-
     genda 617. cur sic dicta 706. eorum ratio *ibid.*
     divisio *ibid.* iis vesci, ubi, & quibus lieuerit 715
 Pagani, *vide Gentiles.*
 Palæstina, in ea tantum Jobelatum observatum 465.
     ejus occupatio triplex 465 seqq. in ea mortui
     resurgent 646. quale figmentum ex hac opini-
     one 146† seqq. 646 seqq. Jacobus quare in
     ea sepeliendus 146, 147†. 647
 Palmarum Dies, num ultimus Festi Tabernaculo-
     rum 72†. 418. num ab Ecclesia Romana, exem-
     pli Judæorum, introductus 418. alia ejus de-
     rivatio *ibid.* ab Ecclesia Græca quomodo di-
     ctus *ibid.*
 Palmus, mensuræ apud Hebræos species 157†. 674.
     quotuplex 157†. 674 seqq. *nomina ej. Hebr. &*
     Græca *ibid.*
 Palmus dolens & ridens 676
 Panes agitationis, quot & quando Deo offerendi
 70†. 122†. 412, 612. unde defuntri 412. ubi, a quo-
     nam & cur agitandi *ibid.* eorum significatio 70†
 Panes propositionum, unde dicti 278. reliquæ ap-
     pellationes 278 seqq. quomodo, ubi, a quibus
     cocti 279. an quo loco positi 39†. 277 seqq. eo-
     rum materia 279. in typis & formis subacti *ibid.*
     an statim ex fumo calentes mensæ impositi *ibid.*
     numerus *ibid.* quoties, a quibus, quo ritu, no-
     vi, in locum veterum, surrogati 279 seqq. ubi,
     quando, a quibus absumenti 280. situs in Men-
     sa *ibid.* quo jure David eos comedenter 280. si-
     gnificatio 39†
 Panis benedictio a Judæis & Christo quo ritu ob-
     servata 55†. 368 seqq. ejus distributio 369 seqq.
     scissio & fractio 55†. 370
 Panis S. ecclæ a Syris Monophysitis cum oleo &
     sale adhibitus 708
 Papæ infallibilitas ex Vrim & Thummim frustra
     exsculpta 84. pedum deosculationem quo jure
     postulet 364
 Parabolæ Judæis inter comedendum usitatæ 370
 Paranympshi, *vide Filii thalami.*
 Paræceve, *vide Sabbathi præparatio.*
 Parasangæ quid, & quibus usitatæ 678
 Parentes. de iis honorandis præceptum a Phari-
     seis, religionis prætextu, eversum 202
 Pars duorum, *vide Portio duplex.*
 Parvarim, locus equis servandis destinatus 490
 Pascha. Rabbanitarum & Karaorūm de eo diffidia
 171. ei succedit S. Cœna 373. an a Christo ejus
     institutio, accumbendo mensæ, dissoluta 58†. 377.
     ejus etymologia erronea, & vera 63†. 394. vo-
     cis Πάσχα an transeundi, an condonandi notio
ibid. quot res hac voce designatæ 63†. 395. tem-
     pus celebrationis ordinarium, vel extraordina-
     rium 395 seqq. an & quo sensu sacrificium 396
     seqq. 398. sacramentum est 63†. 396 seqq. quo
     sensu ejus celebratio Eucharistæ typus 397
 Pascha typus Christi 397, 804. ejus Festum ab
     Azymorum Festo distinctum 63, 64†. agnus,
     quo

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- quo ritu præparandus, maestandus, comedendus
64-67t. 397-406. in eo lotio pedum usitata
64t. cur Judæi hodierni comedere non audeant
397 seqq. Societatis ei comedendo destinatae,
nomen & qualitates 399. ejus epulum
cum initio festi Azymorum conjunctum 68t.
403. an 2. eoenis celebratum 67, 68t. 407. captiu-
vum dimittendi ritus, utrum a Romanis, an a
Judaïs ortus 409. mosne huic Festo proprius,
an omnibus solennioribus communis 68t. 409.
quid significarit *ibid.* dies ejus 2. notabilis 70t. 411.
in eo cur manipulus Deo oblatus 412. postri-
die ejus qualis ritus 612
- Paschatis** fetatio cur instituta 803 seqq. origo di-
vina 804. ejus usuratio num N. T. cessarit
805 seqq. de eo Canonum & Constat. Apostolor.
decreta 805. dissidia Orientis ac Occidentis Ecclesie 806. Audianorum, s. Anthropomorphitarum, dogma *ibid.* conciliorum Nicæni, Antiocheni, & Laodicensi decreta *ibid.* Sæc. VI. dif-
fensio inter Hispanicas & Gallicanas Ecclesias
806 seqq. rixæ Sæc. VII. inter Anglos & Scotos 807
- Paschatis Aegyptiaci & Terræ S. seu Sæculorum,** di-
stinctio 377, 396, 405 seqq. Israelite in utroque
agnum an calceis ligati, comedenterint 58t. 377.
convenientia utriusque, & discrepantia 406 seqq.
in neutro maestatio agni Sacerdotibus tribuenda 406
- Pascha Christiani** a Judaico distinguendum 395.
σαργάστιμον, & *ἀναστάτων* *ibid.* 39
- Pascha** primum, a secundo quomodo diversum 410
- Pascha** Profelytorum 39
- Pascha** Sæculorum, *vid.* Pascha Aegypt. & Terræ S.
- Paschatis** secundi, à primo differentia 410. obser-
vatio, & quibus concessum sit 68, 69t. medita-
tiones ex ejus consideratione 69t
- Pascha** ultimum *σαργάστιμον* num Salvator comedet
429. eodemne cum Judæis die, an diverso
76, 77t. 429 seqq.
- Paschata** VII præcipuas in sacris literis 395
- Passus**, mensuræ apud Hebr. species 158t. 678.
ejus in majorem & minorem distinctio 678.
minor, quomodo appellatus *ibid.* 674
- Pater Deus**, per finum ejus quid intelligendum
57t. 376
- Pater Domus** Judicij. ejus dignitas 109t. 115t. 553,
563. quomodo hodie apud Judæos administretur
553. quo Synedrii M. loco federit *ibid.* 140t. 629
- Paterfamilias**. ejus in convivüs Judaorum offi-
- cium 58t. differentia a Domino convivii *ibid.*
quomodo hebraice & græce dictus *ibid.*
- Patres**. ita Prophetæ V. T. appellati 15t. 125
- Patribusfamilias** in Paschate Agypt. & Sæculorum
maestatio agni competens 406
- Patresfamilias** primitivi. eorum jus aliud, quam
Primogenitorum *GOODWINVS*, notatus
ibid. eorum jura 14t. 1
- Patriarcharum** religio & cultus, an absque ceremoniis
252 seqq. lotio eorum an divinitus injuncta 289. eorum sacrificia cujus originis 699 seqq.
typica ratio 702
- Patrinus**, *vide* Susceptor.
- Patronus** causæ, advocatus 565
- Pacem** dandi ritus inter Judæos 323. quibus obtule-
rint Israelitæ, quibus non item 156t. 671. ejus
oblatio quas molestias complexa 671. inter rō pa-
cem componere, &, fædus pangere, discrimen
156t
- Parvus**. sic apud Hebr. discipulus dictus, anni non-
dum XIII 18t. 142
- Patricius** dictus R. Nachman 140
- Paulus**, Phariseus, Doctor solenniter creatus 145.
an loco Act. XXII, 3. de convictu an de institu-
tione Gamalielis agat 147. Naziræatus ei per-
peram ex Act. XVIII, 18. & XXI, 23. tributus
159 seqq. an votum Naziræatus libere expleverit
800 seqq. cur Pascha celebrarit 805
- Pauperes**. quibus, & qua ratione decima solvenda
136t. 621 seqq. eorum decima an Hierosolymas
deferenda 621. an epulæ ex decima iis instru-
cta 622
- inter Pauperes mundi & Pauperes urbis istius, Ju-
daeorum distinctio 746 seqq.
- Peccata** delendi modus. de eo disceptant Rabbini-
tæ & Karæi 172
- Peccatores**. comedio cum iis, ex mente Phari-
seorum, illicita 25t. 189 seqq. it. ex Samari-
tanorum mente 25t. 190
- Pectorale** Sacerdotis M. 9t. 75. describitur *ibid.*
judicia Dei & responsa inde de promit Pontifex
75. ei inserta Vrim & Thummim 8t. 75 seqq.
ejus mensura 674
- Pecuarii**, quinam 29
- Pecudum** maestatio, quo ritu peragenda 712
- Pecunie** in contrahendis matrimonij solutio, ritus
apud Judæos 140t. 629
- Pedes** & manus, ex ritu Judeorum, inter preces
componendæ 322
- Pedilavium**, *vide* Lotio pedum.

Rrr rr

Pedum

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Pedum deosculacionis ratio 363 seqq. eam quo jure
 sibi deferri postuler Pontifex Romanus 364
 Pegna in cruce, quid 593
 Pellex, vide Concubina.
Pellicanus, Conr. notatus 273, 275
 Pellium detractio, qua ratione inter Jud. patrata
     713. quorum ministerio *ibid.* quid eam acce-
     lerarit *ibid.*
Pelves, vas in cultu Hebr. publico 285
 Peniculamenta, חישׁן Judæorum 197
 Pentateuchai, num solias divinam auctoritatem Ka-
     raignoscant 170 seqq. num idem Sadducæi 208
 Pentecostes Festum. de eo Rabbanitarum & Ka-
     raorum dissensiones 171. ejus denominations
     Scripturariæ & Rabbinicæ 411 seqq. cur πεντη-
     κοσή diētū 70†. computatio 70†. 411. ab omni
     Gentilismi labe immune 412. quot diebus, qui-
     bus ritibus, atque sacrificiis absolutum 412 seqq.
     causa & finis 70†. 413. in Ecclesiam Christianam
     translatio 414. ritus a Judæis observandus 132†.
     612. idem cum Festo Primitiarum 412
**Peregrinæ Reip. Jud. personæ, Praesides, Publica-
     ni, Quastores** 41.
Peregrinatas, character Profelytorum indelebilis 46
Peripsema, quid 440
Perizonius, Jac. notatus 654
Permuratio, Kabbalæ species 534
Pernoctatio, tempore quo afferebantur primitiæ,
     usitata 135†. 617
Periculum vocabulum est Pur, unde Purim 469
Peruz, Academia Judeorum Babylonica recentior
     123
Pes, qualis mensura 157†. 675. num inter prisces
     Orientales usitata 675
Petavius, Dionys. notatus 573 seqq.
Petitus, Sam. laudatus 159. notatus 321
Petrus, circa quam precatio[n]is horam Act. III, 1.
     in Templum iverit 351
Pfaffius, Christo. Matth. expensus 144
Pfeifferus, Aug. laudatus 539. notatus 271
 Pharisei, quare tam anxie Profelytos captarint 51,
     200 seqq. occasio ortus eorum 170. etymon a
     שְׁרֵפָה separare 22, 23†. 173 seqq. eorum separa-
     tio 23†. 174 seqq. an Paulus Rom. I, 1. hue re-
     spexerit 174 seqq. officium docendi sibi unice
     vindicant 175. nomen ad sectam designandam
     adhibitum *ibid.* eorum Scholæ *ib.* origo æta-
     te Christi superior 178. non una e tribu pro-
     dierunt 23†. 178 seqq. in eorum partibus, se-
     minæ 179. septem vel octo generum 28†. 200.
     dogmata 23, 24†. 179-185. de Fato 23†. 179-181.
     de Angelis & Spiritibus 23†. 181 seqq. de Trans-
     migratione animarum 23†. 182 seqq. de Traditionibus
     oralibus 23, 24†. 183 seqq. quas tradi-
     tiones in primis ursinint *ibid.* a Sadducæis dissid-
     dia 24†. hypocrisis in exornandis Prophetarum
     sepulcris 201 seqq. Legis divinæ corruptores
     funt 202 seqq. auctoritas eorum apud plebem
     203 seqq. impletio Legis ab eis jaçtata 202. je-
     junia eorum 25†. 190. in doctrina de fato a Sad-
     ducæis atque Esseniis diversitas 32†. 224. an ex
     Hasidæis orti 217, 230. Phylacteriorum dilata-
     tio a Christo exprobata 26†. 194. 27†. 196
Phialæ acuminataæ, in aspersione sanguinis 713
Philippus, Herodis M. fil. 16. Paneadem, Caſa-
     ream Philippi appellat *ibid.* num prior Herod-
     iadis maritus 17. ἄτενος *ibid.* an sit ille, quem
     Josephus Herodem vocat *ibid.* Evangelistarum &
     Josephi, de eo conciliatio *ibid.* alia difficul-
     tas remota *ibid.*
Philo Byblius notatus 121 seqq. 501
Philo Judæus, notatus 85, 320. ejus de ritibus, mi-
     nisterio, & vasis Templi fides 717
Philosophus quid sit stylo Ecclesiastico 129. an ta-
     les fuerint Esseni 240
Phœnicibus literarum inventio tributa 150†. 660.
     num sint Cananæi 660
Phylacteria eorum apud Phariseos usus 25†. 190
     seqq. quid fuerint 26†. 191. Epiphani & Sopra-
     nis de iis errores 191. forma & res aliae circum-
     stantes 192. quo sensu Deo tribuantur *ibid.* a
     Judæis omnibus gestata 26†. 192. quinam a ge-
     statione illorum immunes 192 seqq. num man-
     datum de iis Exod. XIII, 9. secundum literam
     acciendum 193 seqq. Christus an iis usus 193.
     eorum dilatatio Phariseis exprobata 26†. 194.
     quid ipsis insculptum 26†. tempore persecutio-
     nis, rubrum filum eorum loco surrogarunt 195.
     eur a Mose טבַּת dicta 27†. 195. supersticio
     Phariseorum ex usu eorum 27†. 196. eorum in
     juramento usus 196. differentia a fimbriis 199
Phylacteriani, unde dicti 196
Piacularia Sacrificia, quot genera fuerint 706 seqq.
     differentia a Sacrificiis pro noxa, s. reatu 707.
     nomen eorum Hebr. quomodo explicandum
     707 seqq.
Piacularibus totius cœtus Sacrificiis ubi, & quibus
     vesci licuerit 715
Pietista

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Pictistarum & Essenorū collatio ab *Isero* insti-
tuta 216
- Pilatus, quintus Judææ procurator 28. quo loco
sententiam capitis in Christum tulerit 570
- Pileus Sacerdotis gregarii, distinctus a Tiara Sa-
cerdotis M. 84
- Pineda, Joh. notatus 62
- Plagæ mundi, an nomina Hebr. a statione Planeta-
riorum sortitæ 541. *GOODWINVS* notatus
ibid.
- Planetarii, quodnam hominum genus 104†. 541
- Planetarum cultus 86, 87, 96, 97†. 482 sqq. 509 sqq.
- Planetarum regna, *vid. Regina planetarum.*
- Plutarchus* notatus 383, 417 sqq.
- Pocockius*, Eduard. laudatus 645
- Poculum, *vid. Calix.*
- Pœna excisionis ex Israele 67†. 405
- Pœna, *vide Supplicia.*
- Pœnitentes, ab excommunicatis distincti 45†. quæ-
nam Templi porta illis patuerit *ibid.* eorum
in Ecclesia Græca inflictæ pœnæ 111, 112†. 561
sqq.
- Pollinætura corporis, unde acceperint Hebrei 145†.
641. ejus causæ 146†. 641. an semper a Ju-
dæis observata *ibid.* ab Aegyptiis quomodo
peragi consueverit 145†. 641 sqq.
- Pollutio a mortuo contracta, quamdiu duraverit
95. quomodo expianda 95, 706. a Sacerdote
M. imprimis vitanda 95. a Naziræis etiam 19†.
154. ratio ejus 154 sqq.
- Pomis*, Dav. de, notatus 438
- Pontifex Romanus, *vide Papa.*
- Pontifex summus, *vide Sacerdos summus.*
- Porcum appellare, horrent recentiores Judæi 124†
in Porta civitatis, num Lothus, judicem Sodoma-
egerit 331
- Portæ Hierosolymitanæ, quot & quales 45†. ex
monumentis vet. earum recensio 326-328. di-
versimodæ recentionis ratio 326. per quam
nam Christus palmarum pompa, in Vrbem in-
vectus 327. per quam ad crucis supplicium
eductus 327
- Portæ Templi Hierosolymitani 45†. earum quin-
que ex *Lightfooto*, recensio 329 sqq. quænam
Pœnitentibus patuerit 45†. versus quam Chri-
stus & Discipuli Matth. XXIV. magnificam
Templi structuram prospexerint 329. duæ
notabiles 45†. super quam confessus fuerit Se-
natus XXIIIviralis 331
- Portæ urbium Palæstinæ, munitiones 45†. 330.
quædam inde dicendi formulæ 330. cur pro
ipsis civitatibus aut incolis acceptæ *ibid.* foræ
judicaria 45, 116†. 331
- Portæ urbium duæ. quo sensu David & Samuel.
XVIII, 24. inter eas considererit 331
- Porticus Regia Templi, ubi, & quid 293
- Portio duplex, quid 139†. 627
- Primogenitorum privilegium 2
- Portatores, *vide Publicani.*
- Positura in Conviviis, *vide Accubitus.*
- Possessionum avitarum restitutio, privilegium anni
Jobelai 464
- Prado*, Hieron. de, notatus 269
- Præcepta Noachidarum, *vide Noachidarum præ-
cepta.*
- Præconis publici apud Judæos officium 119†. 579.
apud Romanos 579
- Præconii Evangelici symbolum sal sacrificiorum
721
- Prædicatio Judæis usitata 324. ejus a precatione
differentia 44†
- Præfecti civitatum male inter Scribas Hebræorum
politicos relati 131
- Præfector morum, quomodo a Græcis dictus 58†.
378. cum Domino Convivii non idem *ibid.*
ejus officium 58†. 378, 633
- Præficiæ, *vid. Feminae lamentatrices.*
- Præfetio, πρεσβετεῖς, pœnitentia in Ecclesia Græ-
ca gradus 112†. 562
- Præmia futuri seculi, a Sadduceis negata 29†. 209
sqq. erroris occasio 210. statuunt Samaritani
215. notatus *GOODWINVS* 215
- Præparatio ad Festum Paschatis 404
- Præputiata arbores, quid 611 sqq.
- Præputiatus, quali in pretio apud Judæos 609
- Præputii amputatio, actus circumcisionis formalis
606. in scutellam arena plenam projectio 130†.
606. nominis variæ acceptiones 609. attrac-
tio, quid sibi velit, cur, & quomodo peracta
131, 132†. 609 sqq. ejus attractio, Samaritanis
usitata 610
- Præsentatio ad ostium Tentorii conventus, actus
initiationis Sacerdotum 103. 94
- Præsides, personæ Reip. Jud. peregrinæ 4†. vox
late patens 28. a Quæstoribus quomodo di-
stincti 29
- Præsides Judææ, a Romanis assignati 4†. Judææ
administratores ceu Vice-Præsides, vel Procu-
ratores

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- e ratores 28. vitæ ac necis potestate instructi
ibid. ex iis Pontius Pilatus fuit quintus *ibid.*
 Præsides provinciarum Romanarum 27. varia
 eorum nomina *ibid.* auætoritas 27 sqq.
 Præsides Judicij, quinam dicti 313
 Præstigiarij probabilis origo, quænam 100t
 Præstigiatores, quodnam hominum genus 105t.
     542 sqq. fraudene, an ope diaboli usi 543
 Prætorium Romanor. an Tabernaculo foederis al-
     similetur 666
 Prandum, an & quando sumserint Judæi 59t. 379
     sqq. quomodo parant 59t. 380
 Precationis apud Judæos a prædicatione differen-
     tia 44t. ejus horæ, quid, quotuplices, & quo-
     modo appellatae 51t. 350
 Preces, gestus in iis a Judæis observati 44t. 322
     humiliationis religiose ritus 322-324. a seden-
     tibus fusas esse, GOODWINVS Davidis exem-
     plo colligit 324. miraculum, quod inter illas
     in Templi atrio festis solennioribus accedit 322.
     triplex Amen in iis usurpatum 45t. 325 sqq.
 Prideaux, Humphr. laudatus 728 sqq. defensus
     737 sqq. notarus 208, 212
 Primitiæ, quem in finem sanctificatae 132, 135t. 611.
     617 sqq. sanctificationis earum ætas 611, 618.
     earum divisio generalis, specialis, earumque ra-
     tio 132t. 611 sqq. ab iis num differat oblatio
     magna 615. modus eas pendendi 134, 135t. 616
     sqq. num earum oblationi Sacrificia Pacifica
     jungenda 617. quo pretio-eas redimere licue-
     rit 135t. 617. earum typus 618. utrum a po-
     pulo Dei Ethnici acceperint 618
 Primitiæ frugum ex area, quotuplices 133t. 612.
     quanta illarum pars offerenda 134t. 612. quibus
     solvendæ 132
 Primitiæ messis hordeaceæ, triticeæ, quando offe-
     rendæ 412. earum Festum idem cum Pente-
     coste 412. *ibid.*
 Primitiarum musti modus & mensura 612
 Primitiarum olei modus & mensura 612
 Primitiæ, *vide* Primitiæ.
 Primogeniti, dignitate proximi a Patribus familias
     2. Deum iplum & Messiam eis accensent Ju-
     dæi *ibid.* quinam fuerint *ibid.* quotuplices
     ibid. cuinam eorum prærogativa debita *ibid.*
     formalis eorum ratio & privilegia 2 sqq. jus
     Sacerdotii non soli habent: contra Buddeum, &
     alios 3 sqq. sanctitas communicativa an privi-
     legium eorum 4. quinam illorum principium
     roboris dicti 2. Christum & fideles typice ad-
     umbrarunt 4. in eorum locum quinam sur-
     rogati 103 sqq. 617. eos s. homines, s. bestias,
     cur sibi Deus vindicarit 135t. 617. quo pretio-
     redimere licuerit *ibid.*
 Primogenitorum ex bestiis caro, cui cesserit 715
 Primogenitura in alium filium translatio apud
     Hebreos illicita 5. variis tamen ex causis in-
     terdum adhibita *ibid.* Clerici hinc conjectura
     ibid. ejus abrogatio post occupatam Cananæam
     facta 5. GOODWINVS & Rezius notati *ibid.*
     in Levitas translata 103, 617. cur 103 sqq.
 Princeps dictus Rector Academiæ 9. conciona-
     torum 136. Synagogæ 313, 552. Hillel sic di-
     ctus 38
 Principatus Patrumfam. in sua gente 1
 Principia verborum & Fines verborum, Kabbala
     species 534
 Principium roboris, respectu patris, Primogenitus 2.
     ei foli τὰ πρεσβεῖα debita, insuper habitis, qui
     ex pellice, vel secundario connubio suscepisti erant
     ibid.
 Privatorum rogatu Vrim consuli poterat 81 sqq.
 Proclamatio libertatis solennis, Jobelæ intimatio
     459. per quos facta *ibid.* & 460
 Proconsules in provinciis Judæor. quinam, & un-
     de 28, 29
 Procopius Gazæus, notarus 498
 Procuratores Judææ, *vide* Præsides Judææ.
 Promotio Judeorum Academica. α) geminum
     Candidati examen 143 sqq. β) solennitas: scil.
     collocatio Candidati in cathedra; traditio clavis
     & pugillarium; manuum impositio; renunta-
     tio 144 sqq. num ante 29 annum ætat Christi
     invaluerit 14t. 145. num in Servatore & Apo-
     stolis adhibita 145. num Paulus Doctor crea-
     tus *ibid.*
 Prophetæ, Reges ungebant 59. triplex eorum
     ratio 14t. 113. pro temporum diversitate né-
     cessitas 113. Adamus, Henochus & Patriarchæ,
     iis accensendi 113-117. in priores & posterio-
     res divisio 118. munus eorum publice docen-
     di extraordinarium *ibid.* eorum Scholæ 15t.
     125. Parrum nomine interdum insigniti *ibid.*
 Scribis s. Actuariis Publ. a Rich. Simonio perpe-
     ram accensi 134. sepulcris eorum exornandis
     operam navarant Pharisei 201 sqq. Moses qua
     in re omnes antecelluerit 522. quo jure David,
     Jobus, Salomo, Daniel ex ordine eliminetur
     523. quibus vestibus usi 651
     Prophæ-

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Prophetarum filii 15†. an originem dederint Monachis 123. cur ita dicti 125
 Prophetia, divinæ revelationis species 100†. 522 sqq.
 distinctio inter eam & Spiritum Sanctum 523.
 num integris sensibus a viris SS. percepta 523
 sqq. num, & quatenus sub Templo II. cessarit 100†. 524
 Prophetia, quatenus revelationem divinam notat,
 vide *Revelatio divina*.
 Prophetiarum tres notatu dignæ appellations 15†.
 120 sqq.
 Propheticorum librorum chronologia 118
 Propitiorum, vid. *Operculum Arcæ fœderis*.
 Proprætores, in provinciis Judæis quinam 28, 29
 Prosecta, quid 713
 Proseccio victimarum, ritus sacrificialis ad Sacerdotes pertinens 713 sqq.
 Proselyta, a nullo Sacerdote uxor ducenda 46.
 ad ejus initiationem baptismus sufficit, & Korban 44. Israelita nubens, totius legis jugum subire debet 44
 Proselyti, vocati & Hellenistæ 34. inter hos, & Hebreos distinctio, an fundata, & in S. literis usui 5†. 31, 39. eorum definitio 39.
 GOODWINVS notatus *ibid.* prima origo *ibid.*
 lex de eorum Paschate *ibid.* vis nominis 6†. 39.
 in duas species divisio 6†. 39. mortuos propinquos haud lugent 45. hereditatis jus non habent *ibid.* nec levitationis *ibid.* incestus crimen haud incurunt, si filius matrem, post utriusque proselytismum, dicit *ibid.*
 Proselytorum nomen, character peregrinitatis indebilis 46. quo in pretio a Judæis proselyti 7†. 50. varia Judæorum diæteria in illos 50 sqq.
 Pharisei eos anxie captant 51, 200 sqq. cur qui Proselytum fecerat, eum creasse dicebatur *ibid.*
 inter eos Gibeonitæ s. Nethinæ sunt no. num & Rechabitæ 149. ex Cuthæis s. Samaritanis haud recepti 30†. 213
 Proselytorum baptismus ad probandam S. cœnæ originem Judaicam nihil facit: contra GOODWINVM 374. ius decima pauperum solvenda 136†. 621
 Proselyti justitiae, s. fœderis 6†. 42 sqq. eorum præparationis pro discrimine personarum, diæveritas 43. Præparatio in adultis *ibid.* eorum initatio, circumcisione, baptismo, & oblatione peræcta 6†. 43 sqq. oblatione eorum *ibid.* initiationis eorum consequens, & fructus 45.
 jura & privilegia 46. posteri eadem cum parentibus conditione *ibid.*
 Proselyti portæ. eorum a Proselytis justitiae differentia 6†. 40. ad servanda VII. præcepta Noahidarum obligati *ibid.* receptio eorum 40 sqq.
 jura & privilegia 6†. 41. exempla GOODWINI examinata 41 sqq.
 Proselytorum Baptismus, vid. *Baptismus Proselytorum*.
 Proseuchæ Judæorum, an a Scholis & Synagogis diversæ 44†. 793. argumenta expensa, de illarum convenientia vel discrepantia 320 sqq. quo in loco exstructæ 321. an emitioni & venditioni in illis locus *ibid.* quo sensu Epiphanius eas ēν τόπῳ ὑπαρχεῖσαι collocet *ibid.* an ob earum ēν τῷ περιθέματι ἀστέγοι adificationem Judæi idololatræ *ibid.* τὰ ὑπερών apud primæos Christianos, ejusd. cum iis usus *ibid.* num Xenodochia vel tuguria fuerint 45†. 322
 Protopolepsia a Judicibus Hebr. & Gentium abesse debebat 117†.
 Prostratio 323. ratio, & differentia a ceteris humilationis religiosæ inter preces ritibus 323 sqq.
 loco ejus, incurvatio ad genua interdum adhibita 323
 Prostrationis civilis, differentia ab adoratione prostrationis divinæ ex *Jarchio* 323 sqq.
 Protevangelio an signaculum sacrificii additum 704 sqq.
 Proverbia Salomonis, num pro Colloquiis mentilibus venditanda 370 sqq. contenta eorum indicata *ibid.*
 Providentiam tollunt Sadducæi 29†. 211 sqq.
 Provinciæ Romanæ, aliae Cæsaris, aliae populi 28.
 divisæ in præsidiales, proconsulares, prætorias *ibid.*
 Prudentia in Judicibus Hebræorum requisita 117†.
 Prudentiæ spiritualis symbolum, falacrificiorum 721
 Fruta, qualis nummus 160†. 629, 687. quotuplex 687
 Psalmi, post convivia Judæorum cantati 56†. 373.
 num Christus eos cantandi ritum observarit *ibid.*
 Psalmi graduales, quid 40†. 290 sqq.
 in Pseudoprophetas, Synedrii M. potestas 16†. 571 sqq.
 Publicani, cur sic dicti 29. alia nomina *ibid.* officiæ eorum descriptio 4†. a Portitoribus quomodo distinguendi 29. elogia & vituperia *ibid.*
 Rrr rr 3 Publ-

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Publicanis tributa *ibid.* Zachæus ex eorum numero 4†. 30. Judæis cum primis exosi *ibid.* erga eos odii rationes 30 sqq. personæ Reipubl. Jud. peregrinæ 4†. Judæi eorum munia interdum obierunt 5†. 31
post Puerperium, quale sacrificium offerendum 706
- Pugillarium traditio, *vid.* Traditio clavis & pugillarium.
- Pulicem elidere, nefas in Sabbatho 392
- Pulvini tricliniares. eorum in accubitu usus 375
- Pumbeditana Jud. Academia, Babylonica 123
- Purim Festum, quo tempore, & cur a Judæis celebretur 83†. 469 sqq. vocabulum peregrinum quid significet *ibid.* jejunium in eo, num legis divinæ 469. retractio jejunii hujus, qualis, & quando locum habeat 469 sqq. ejus feriatio *ibid.*
- Purpura, insigne Regum Israelis, & aliarum gentium 8†. 62
- Pythagoras quando vixerit 219. an sua ex Mose hauserit *ibid.* ejus, cum dogmatibus Effenorum, convenientia 31†. dogmata & constitutions 31-33†. 219-225
- Pytho quid 106†. 544 sqq. vocis ΠΥΘΑΝΩΝ, explicaciones 544 sqq.
- Pythonem consulentes, quinam 106
- Pyxis rotunda lignea. ejus in Expiationis die usus 285
- Q.**
- Quadrans, qualis nummus 160†. 687 sqq. in Quadrantes, diei divisio, Judæis usitata 50†. 348 sqq. Turcis etiam 349. ad conciliationem Marc. XV. 25. & Joh. XIX. 14. applicatio 51†
- Quæstores apud Romanos varii generis 28
- Quæstores Provinciales. eorum apud Romanos officium 4†. 28 sqq. a Præsidibus distincti *ibid.* Scribis & Lictoribus insigniti 29. vices Proconsulis & Proprætoris sustinebant *ibid.* Reip. Jud. peregrinæ erant personæ 4†
- Quater intrat Pontif. M. in Sanctissimum die Expiationis 437
- Quatuor claves in manu Dei 632
- Quies terræ in anno Sabbathico 442 sqq. inter jura Jobelæ ac anni Sabbathici 460. ejus ratio *ibid.*
- Quinque res sub Templo I. quæ defecerunt Templo II. 41, 42†. 297-302. non eodem modo recensitæ 297 sqq. traditionis veritas varie impugnata 298. accuratius recensitæ 298-301. frustranea spes earum in Templo III. sub Messia restitutionis 301 sqq.
- Quistorpius, Joh. notatus 263
- R.**
- Rabban, elogium apud Jud. præstantissimum, septem Hillelis posteris tributum 139. apud Syros Christianos Presbyteris & Monachis attributum *ibid.*
- Rabbaniæ, quo sensu Karæis oppositi 139. quinam sint 169. eorum odium, in Karæos 169, 172. horum cum Karæis de Paschate, de Pentecoste, de modo quo peccati deleantur, cert. disceptationes 170-172. menses secus ac Karæi supputant 424
- Rabbi, titulus. ejus synonyma 138. etymologia & sensus *ibid.* a synonymis distinctio 138 sqq. quis eo primus salutatus 137. ejus origo 145
- Rabbini, *vide* Magistri Judæorum.
- Rabboni & Rabbuni, honoris titulus 140. ad Joh. XX. 16. a Caninio sinistre explicatus *ibid.*
- Rabdomantia, quid 548
- Raf, titulorum apud Judæos infimus 138 sqq.
- Ramorum fasciculi usus in Festo Tabernaculorum 71† sqq. 416 sqq. quomodo a Rabbinis appellatus *ibid.*
- Ramorum Festum in Ecclesia Græca 418
- Ramoth, refugii urbs Trans-Jordanensis 339. situs, & ab aliis distinctio *ibid.*
- Rashi laudatus 90, 347 sqq. 361. notatus 496 sqq. 507
- Rechabitæ, unde genus & ortus 148 sqq. num Proselytæ in Israele, & ortu Kinæi 149. num diu duraverint 149, 151. eorum lex patria, quor, & qualibus præceptis inclusa 150. an Religiosis originem dederint *ibid.* an omnes ἀστοῦτοι 151. eorum obedientia erga parentes *ibid.* qua in re a Deo laudati *ibid.* num iudicium cum Esenis 34†. 151, 231
- Rector Academæ Judæorum 313
- Recutiti, quinam sic dicti 610
- Reformati notati 601 sqq.
- Regeneratio, fructus initiationis Proselytorum 45
- Regum triplex species 71
- Reges Hebreorum, quibus auspiciis constituti 2†. 8. penes quot regnum fuerit *ibid.* quot fuerint in Juda & Israele usque ad captivitatem 8. ubi habitarint *ibid.* quoniam oleo uncti 56 sqq. quis eos unixerit 59. eorum infinia

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- gnia 8†. 60 sqq. eorum auctoritate Vrime con-
fili poterat 8†. quibusnam eorum in Templo
assidere licuerit 290. num eligendi jus penes
Synedrium M. 571. eorum imperio num Syn-
edrium tollatur 574
- Regni Judæorum auspicia 8. penes quot inte-
grum fuerit *ibid.* ejus scissio *ibid.* an & qua-
tenus reparatum sit *ibid.*
- Regina quo sensu Sabbathum dicitur 60†. 385
- Regina Planetarum & Siderum, Luna dicta 97†.
510 sqq.
- Reizins*, Joh. Henr. notatus 5, 226, 259, 339, 494,
551, 562, 601. & passim: saepe etiam laudatus.
- Relandus*, Hadr. laudatus 17, 241 sqq. 695 sqq. 752.
expensus 621
- Religiosi ordines num ex Rechabitaram more ori-
ginem traxerint 150
- Remissio debitorum in Jobekeo 443
- Remphan, quale idolum 90†. *GOODWINVS* ex-
pensus 491. idem cum Chiun 90†. 491. num
lub. eo lateat Hercules 491. stella Remphan
91†
- Renuntiatio, actus in solenni Promotione Judæo-
rum Academica 144 sqq.
- Repræsentatio, *vid. Oblatio viva.*
- Repudii, libellus, quid, quando, in quibus uxori-
bus admissus inter Judæos 143†. 629, 636. num
ex mente Judæorum Lege imperatum *ibid.*
ejus fundamenta, & rationes, quot, & quænam
143†. 636 sqq. quomodo peractum 143†. 629,
637. an ejus praxis hodiænum inter Judæos
637. ejus apud Romanos a divortio differen-
tia, & antiquitas 638
- Respona Dei, *vide Revelatio divina.*
- Respublica Judaica: ejus forma quot & quibus
mutationibus obnoxia 1† sqq. 1 sqq. ejus ad-
minister, Moses 6, 70. ejus quatuor formæ
ac periodi; Oeconomica, Theocratica, Monar-
chica, Monarchico-Aristocratica 27
- Resurreccio mortuorum a Saddueis negata 29†.
218. an eam Samaritani crediderint 215
- Restitutio, poena inter Judæos non-capitalis, quo-
tuplex & qualis 123†. 587 sqq.
- Retrectio glandis, actus circumcisionis formalis
606, 608. quomodo & cur peracta 608. ejus
antiquitas, & auctoritas *ibid.*
- Revelatio divina, quorupli modis, & quot vice-
bus facta 100†. 521 sqq. 748 sqq. ejus subli-
missimus gradus 522
- Revelationes Dei immediatae, ante Legem crebrio-
res 113. sub Lege rariores *ibid.* aliquanto
post captivitatem Babyloniam nullæ 14†. 119,
528
- Reus in Synedrio M. ubi steterit 113†. 565. quis
ad dextram ejus *ibid.* absolutio vel condemnatio
quo ritu peracta 113†. 566. condemnationem
quid excepit *ibid.* cur confessionem
criminis edere debuerit 119†. 580
- Rex in Jeschurun, Deusne, an Christus, an Mo-
ses 6. ultimum afferitur 7
- Rhenferdinus*, Jac. laudatus 310-314. conciliatus
316
- Ribbi, idem plane quod Rabbi 139
- Ribera*, Francisc. de, notatus 262
- Rimmon, quale idolum 99†. 519. etymologia *ibid.*
in fano ejus 2. Reg. V, 17. ineurvatio a Naa-
mane 519 sqq.
- Rio*, Mart. del, notatus 541
- Ritus Christianæ religionis, an ex Synagoga, aut
λειτεγία Templi arcessendi 65
- Rivetus*, Andr. laudatus 504
- Robertsonus*, Guil. laudatus 54†. notatus 511
cum Romanis Maccabæorum fædus 12
- Rota, supplicii genus apud Græcos 127†. 598.
quale mortis gentis in tormentis Martyrum
ibid.
- Rubenis primogenitura, in Judam collata 21
- Rubrum filum, cur Judæis in persecutione loco
Phylacteriorum 195
- Rubus ardens, a Mose conspectus, num unus 772.
quomodo apparitio Filii Dei inde facta *ibid.*
num typus Mariæ 784. num incarnationis
Christi 785
- Russ*, Joh. Reinh. notatus 160, 384
- S.
- Sabbatha, cur sic Hebdomades dicantur apud Hebr.
355. quare septenus eorum numerus a XVI.
Nisan fuerit suppurratus 411. pro die 1 & 7
Paschatis sumta 70†. num ad ea referantur
Novilunia 424 sqq. Judæorum in iis hilaritas 425.
non erant dies Juriðici 578
- Sabbatha inter duo, tempus interjectum
כִּי הַעֲרָבָה quid 60†. 384 sqq.
- Sabbathi jejuniū, unde Judæis a Gentilibus im-
pactum 62†. 390. cur Judæi ab eo abstineant
390 sqq. in quibus casibus illud licitum 391.
Christianorum de eo constitutiones 816
- Sabbathi Introitus, quid 60†. 385
- Sabba-

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Sabbathi Vespere s. Præparatio, cum Parasceve eadem 60†. 386. ejus ratio 60, 77†. lqq. 385, 386 seqq. lotio in illa 386. judicia nulla in eadem 60†. 386 seqq. opificibus (exceptis 3) illicitum, in illa operari 60†. 387. quantum itineris licitum 60†. a quibus promovenda 61†. 387. quomodo a Judeis significata 61†. 387 seqq. quo sensu Matth. XXVI, 17. primus Azymorum dies audiatur 68†. 410. locus Joh. XVIII, 28. a GOODWINI expositione vindicatus 431
- Sabbathicus cyclus, num cum cyclo Jobelæo conveniat 454
- Sabbathulum Judæorum 124†. a Judeis Sabbatho annexum 61†. 390. ab hoc, aliud Sabbathi additamentum, distinguendum 390.
- Sabbatum. de eo tricæ Rabbanitarum & Karæorum 171. Pharisæorum ineptæ interpretationes 202. sollicita Essenorum observatio 33†. 227 seqq. ejus etymologia 382 seqq. variæ significaciones 59, 60†. 383. origo, num ex Aegyptiorum vel Gentium institutis 383 seqq. num in ergastulo Aegypti intercederit 384. quo sensu Regina dicitur 60†. 385. ejus limites *ibid.* Judæorum in sanctificatione ejus, superstitione, & sacrilegium 61-63†. 388-394. an opera in Sanctuario illud violarint 392
- Sabbathi nomine, subinde XV. Nisan venit 411. crastinus Sabbathi, quid *ibid.* ceremoniale a morali quomodo distinguendum 801 seqq. in quantum per Servatorem abrogatum 802 seqq. quare dies Dominica ei succederit 802. quo tempore abrogatum 803. cur in eo, aut pridie ejus, nuptiæ nullæ 632
- Sabbatum magnum, quid 60†. 384. cur ita dictum 384
- Sabbatum Sabbathorum, cur Dies Expiationis diestus 433
- Sabbatum Secundo-Primum, quid 70†. 413
- Sabbatiani, quales hæretici 802
- Sacculus, vestis Hebræorum lugubris 650. materia *ibid.* & seqq. num idem cum cilicio *ibid.* reliqua ejus ratio *ibid.*
- Sacella septem, Molocho exstructa 87†. 484
- Sacerdotis castrensis quale officium 155†. 670
- Sacerdos Summus. eum constituendi & abdicandi jus 18. ejus in Festo expiationis albæ vestes 64, 276. antitypus inde Christus, alba veste *ibid.* aureis ordinario vestibus induitus *ibid.* hujus typus ad Christum, & ad fideles N. T. 65. ritus initiationis ejus, & a reliquis Sacerdotibus differentia ac conventientia 8-11†. 67-95. ejus uincio 8†. 67, 68. vestes 9†. 70 seqq. solus Vrim & Thummim consulebat 8†. quo rito 82. sub Templo II. ob defectum olei sacri, ungi non poterat 10†. ejus circumspetio circa duendam uxorem, virginem 10†. 88, 89. typus ex eo *ibid.* ejus ingressus in Sanctum Sanctorum quater factus 11†. 437. unde responsa in rebus arduis depromferit 75. abstinentia a ludu, a contactu mortuorum, a depudatione capitis, a scissione vestium, cetero 11†. 95-97. vicarius ejus 11†. 98 seqq. num Sagan, ejus titulo insignitus 99. cultus in Festo Expiationis ipsi proprius 276, 434 seqq. cur per mortem ejus, exilium homicidae involuntarii desierit 48†. 343, 343. ceremoniæ, eum in Expiationum Die concernentes 78†. 276, 434 seqq.
- Sacerdos M. Christum quomodo adumbravit 80†. in Synagoga fuit caput 109†. num idem cum Nati 553. an necessarium membrum Synedrii 554. ejus Pectorale 674. sacrificium ejus, die Expiationis 706. pro ejus familia juvencus tum mactandus 712
- Sacerdotes. ipsis Proselytam ducere nefas 46. ungunt Reges 58 seqq. requisita eorum naturalia; moralia; ac ratio typica 89 seqq. 92. in idolatria deprehensi, ab Altari arcebantur 93. eorum initatio 10†. seqq. 94 seqq. officium 11†. a Levitis dissimilitudo 106. ad obeundas eorum partes, Levitæ extraordinarie admissi *ibid.* eorum in Sanctuario ministri 107
- Sacerdotes religionem propagabant 117 seqq. an in Scholis docuerint 118. quotidianus eorum cultus 275 seqq. agnum Paschalem nunquam mactabant; contra GOODWIN. & alios 406. ex iis membra judicii M. desumebantur 551. ad eos controversiæ religionis referebantur 552. de fructibus comedendi licentia eorum 132†. 612. primitiæ ipsis exsolvendæ 132†. 612 seqq. 614. iis etiam Levitæ decimas pendebant 133†. 615, 619 seqq. eorum circa primitias opera 617. capita in luctu non denudabant 648, 155†. eorum circa agitationem & elevationem officium 709 seqq. sacrificia ab iis observata 712 seqq. aspersio sanguinis iis propria 712. in velcendis victimis prærogativa 7-5. oblatis melleis & fermentatis vescebantur 723. num in Tabernaculo & Templo discalecati 787 seqq.
- Sacerdotes Christianorum, unde nomen accepti sunt 65
- Sacer-

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Sacerdotes gregarii, eorum initiatio, & a Pontif. M. differentia 8-11†. 67-95. quatuor sacris vestibus amicti 10†. typus ad Christum & fideles N. T. 65. num uncti fuerint 67. Vrim consulere iis haud licuit 81. propinquos & uxorem lugere, permisum 11†. 97. in XXIV. classes & Ephemerias distributi 11†. 100 sqq. quotidie suffitum faciebant 276
- Sacerdotii jus, ante cultum Leviticum 3. eo in primis Patres familias functi 1. ejus antiquitas 14†. an Mosi tribuendum 69 sqq. ad illud sub Lege adstricta erant Sacrificia 705. ab eo Sacerdotum filii profani arcebantur 89
- Sacerdotium æternum, Levitico sublimius 55
- Sacerdotium Summum, in Aaronis posteritate 8†. cuinam ordinarie cesserit 8†. 66, 99. Hasmonæi illud invaserunt 66
- Sacra menta, quid 60†. quot apud Hebreos 120†. 60†. a symbolis adumbratibus, differentia ibid.
- Sacrificales conciones, num ritus Sacrificiorum 714 sqq.
- Sacrificia, propter vitia Sacerdotum, illegitima 92. quænam in Festis Buccinar. & Novilunior. 73†. quænam in Tabernaculorum, quo, quo ordine 419. Die Expiationis, quænam 78†. 435. post Tabernaculum, in Celsis adhuc oblata, non item sub Templo 333, 334. sub Templo II. ob defectum ignis cœlestis num profana 300. inter ea num Pascha referendum 396 sqq. cur Festa vocentur 361. convivias plerumque finita ibid. divisiones in *proprie* & *strictè* dicta, in *mera* & *vera*, in *ordinaria* & *extraordinaria* 396, 397. prima eorum origo 700 sqq. cultus, num Legis naturalis 700 sqq. institutionis divinæ esse, adstruitur 700 sqq. 704 sqq. relatio typica 702. num vetustissimis gentibus communia 703. quo pæcto Deus eorum originem hominibus communicaverit 703 seqq. num mandatum de iis Protevangelio annexum 704. distinctio in ea, quæ ante, vel post Legem oblata 705 sqq. mulieres an ea in propria persona obtulerint 709. sale omnia condiri debebant 716 sqq. num per Christi adventum sublata 801
- Sacrificia Eucharistica, Pacificorum species 706
- Sacrificia filiorum, num ex immolatione Isaaci originem ducant 89†. 488
- Sacrificia inanimata. iis usi Esseni 33†. 224. num & Pythagorei 32†. 223, 224
- Sacrificia Levitica. eorum, ab his ante Legem, differentia 705. quam varie dispescantur 705 sqq.
- eorum vera divisio 706. natura & ratio 705. com. inuine vocabulum, quo omnia comprehenduntur 706. eorum VII. ritus 709 seqq. peculiares circa illa constitutiones divinæ 716 seqq.
- Sacrificia Molochi 87† seqq. 484 seqq. 487 seqq. ficta eorum origo 89†. 488
- Sacrificia Voluntaria, Pacificorum species 706
- Sacrificia Votiva, Pacificorum species 706
- Sacrificia Patriarcharum, cuius originis 699 seqq. num animi Deo obstricti signa 701 seqq. relatio typica 702. in quantum Hilaistica ibid. silentium Mosis num institutionem div. tollat ibid. argumenta alia explosa 702 seqq. num necessitate injuncta 705. num jugi instar presserint ibid. eucharistica & votiva ibid.
- Sacrificium Ascendens & Descendens 707
- Sacrificium Missæ, unde ortum 65
- Sacrificium Naziræi, quale 706
- Sacrificium polluti funere, quale ibid.
- Sacrificium puerperæ, quale ibid.
- Sacrificium sacramentale, quid 396
- Sacrificium sacrum piacularē, quid 707
- Sacrilegii rei Judæi, in sanctificatione Sabbathi 6†. sqq. 388 sqq.
- Sadducæi, pars scribarum Jud. 475. a Rabbinis, Karæi vocati 29†. 169 seqq. 209. etymologia 28†. 204 seqq. ortus 205 seqq. 206. an eorum ex heresi, Dosithei hauserint 28†. 206. num Scriptura libros, excepto Pentatecho, rejecerint 208 seqq. an duas classes ibid. traditiones respuunt 20†. 209. bōnis operibus & malis supplicium denegant & præmium 29†. 209 seqq. Judæi Christianizantes vocantur 210. resurrectionem mortuorum negant 29†. 210. Spiritus tollunt, & quo sensu ibid. animas annihilari afferunt ibid. & 211. an Spiritum S. Deum negent ibid. tollunt Providentiam 29†. 211 seqq. dissealus Pri-deauxii 212. cur Epicurei audiant ibid. an in Templo Garizim & Hierosolym. promiscue sacrificarint: contra Bartoloccium 213. convenientia & discrepantia eos inter & Samaritanos 29-31†. 212-215. Hyrcanus quare ad illos transferit 215. diversitas de Fato a Pharisæis & Essenis 32†. 224. diversitas ab Herodianis 245
- Sagan, Pontificis M. vicarius 11†. 98. ejus usus 98 seqq. 435. auctoritas ibid. successio 99. num titulo Pontificis insignitus ibid. cum Pontifice caput Synagogæ 109†.
- per Sagittas vaticinatio, qualis divinatio 107†. 548. num
- ssss

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- num eadem cum vaticinatione per virgam 548
 Sal. eur Monophysitæ Syri panem S. ecclæ eo temperent 708. Sacrificiorum omnium condimentum 716 seqq. ubi asservatum sit 716. ejus necessitas *ibid.* species in Sacrificiis 717 seqq. num Sodomiticum 719. cur eo condiri omnia. Sacrificio Deus voluerit 719 seqq. sensus mysticus 720. sensus moralis 720 seqq.
 Salazar, Ferdin. Quirin. de, notatus 371
 Saliri igne, quid (Marc. IX, 49.) denotet 722 seqq.
 Sahmasius, Claud. laudatus 376, 635. notatus 352, 592, 719
 Salomo, Templi I. conditor 295. ejus Proverbia, num colloquia mensalia 370 seqq. quo jure ex Prophetarum ordine eliminetur 523
 Saltatio Judæis Festo Tabernacul. usitata 422. num viros graves deceat *ibid.* seqq.
 Salutaria Sacrificia, *vid.* Pacifica Sacrificia.
 Salutationum variae formulæ 53†. 362 seqq. ceremonia conviviorum præparatoria 53†. varia signa *ibid.* eur Gehæsæ & Discipulis prohibita 363. ejus species, osculum 54†
 Samaritani per eos interdum Karæi intelliguntur 169. contactum & comedionem cum τοῖς Ἀλλοφύλοις vitant 25†. 190. convenientia & discep-tantia inter ipsos & Sadducæos 29-31†. 212-215. eorum Sacra in Garizim 29†. 212 seqq. odium 29†. 213. ex iis Profelyti haud recepti 30†. 213. anathematizatio iis intentata 30†. 213 seqq. solos Mosis Libros recipiunt 30†. 215. animæ immortalitatem, pœnas & præmia agnoscunt 214. diffensus GOODWINTI 215. num resurrectionem mortuorum admittant *ibid.* tres in eorum religione mutationis gradus 30, 31†. 215. attractio præputii iis usitata 610
 Samuel, an Naziræis accensendus 155, 157. per sagam Hendori ex mortuis non excitus 107†. 547. ejus auspicio Scholæ Prophetarum institutæ 118, 120
 Samatio, opus charitatis, Sabbatho licita 62†. 393
 Sanctificatio primitiarum 132, 135†. 611, 617 seqq. 611, 618
 Sanctificatio Sabbathi, in ea Judæorum sacrilegium 61† seqq. 388 seqq.
 Sanctitas communicativa, Primogenitorum privilegii non accensenda 4
 Sanctitate vitæ, Pharisei assurgere affectabant 175 seqq.
 Sanctius, Casp. notatus 271, 331, 406, 596
 Sanctum. in eo Sacerdotes religionem propagant 117 seqq. ejus res & vaſa, Kahathitis demandata 12†. 107. plena delineatio 39†. 271-284. ejus Altare suffitius 271-277. mensa cum XII panibus propositionum 277-284. candelabrum aureum 281-284
 Sanctum Sanctorum. Sacerdotis M. annuus ingressus 11†. 437. ejus structura 257. num fenestræ instructum 257 seqq. 762 seqq. eorum quæ in eo fuerunt, copiosa descriptio 39†. 259-271. ejus Thuribulum aureum 259, 260. ejus Arca 260-267. Arcæ operculum 267, 268. Cherubini 268-271. versus illud, facies precentis in Templo, dirigenda 322 seqq. quarum victimarum sanguis eo inferendus 712
 Sanguinis exsuetio, actus circumcisionis formalis 606. abstinentia ab esu ejus 809 seqq. ad quam legem abstinentia ab eo referatur 810 seqq.
 Sanguinis aspergio Die Expiationis 436. quo ordine facta 712. quorum ministerio *ibid.* num ritus & locus semper idem *ibid.* & seqq. sanctitas hujus ritus 713. ars Sacerdotum, ne illa impeditetur *ibid.*
 Sanhedrin, Gemaræ tractatus 9
 Sanhedrin, triplex dicasterium 568. *reliqua vide in Synedrium.*
 Sapientes, gradus Magistrorum 15†. 119. Pharisæorum cum primis 126
 Sapientia in Judicibus Hebr. requisita 117†
 Sarmentitii, martyrum genus 598
 Satum. hujus mensuræ capacitas 199†. 683. votatur & Modius *ibid.*
 Saturni cum aliis confusio 86†. 482. cultus diuinus *ibid.* statua 87†. 483
 Saubertus, Joh. expensus 296
 Saxa, quibus lapidandus interiit, num, & cur se-pulta 120†. 581. quot, quorūsum, a quibus, immisla sint 121†. 584. eorum in sepulcris Hebreworum tufus 146†. 644
 Scacchus, Fortun. laudatus 272. notatus 273, 276, 278, 282, 287, 288, 695 seqq.
 Scala XV graduum, atrium seminarum & viro-rum distinguens 40†. 290 seqq.
 Scaliger, Joſ. laudatus 214, 215. notatus 101, 149, 353, 372 seqq. 497, 621, 407 seqq.
 Sceptrum. varie de voce Hebræa sententiae 3†. 20. ejus de Juda ablatio 4†. quando Judæ consuum 25. quando ademptum 26
 Sceptrum, insigne Regum Hebr. 8†. 61. in ba-culum

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- culum aut virgam a Soprane conversum *ibid.*
 apud diversas gentes diversa figura 61 sqq.
 Schammāi, Schammæus. ejus vita descripta 316,
 318. ejus schola scholæ Hillelis opposita 44t.
 316, 318
 Schammatha, num diversa a Niddui excommuni-
 catio 554 sqq. etymologia 11t. 559. ab aliis
 excommunicationis gradibus, differentia 559 sqq.
 cur inter Judæos infrequens 560
 Scharbau, Henr. laudatus 392
 Schechia. sub Templo II. defecit 41t. 297, 300,
 755. dissensus Cremeri *ibid.* notio varia *ibid.*
 materia 754. quid fuerit 755, 765 sqq. quid
 adumbrarit 755. Deus ea tanquam symbolo
 usus 766. num sine igne apparuerit *ibid.* pro
 ipso Deo a Talmudistis sumitur 766 sqq. no-
 men, cuinam Deitatis personæ tribuatur 767
 sqq. Prophetis vaticinia dedisse, Judæis creditur
 768. in superiorem & inferiorem distinctio
ibid.
 Schickardus, Joh. Guil. laudatus 642. & sibi.
 Schilo, *vid.* Silo.
 Schindlerus, Valent. laudatus 410. notatus 231
 Schlichter, Christ. Ludov. notatus 717
 Schmidius, Erasm. laudatus 567, 634. expensis
 409
 Schmid, Seb. laudatus 331, 395, 410, 520, 547, 596.
 expensis 366, 396, 397, 402, 403, 451 sqq. 511,
 537, 591 sqq. 640 sqq.
 Schœni, quid & quidus usitati 678
 Scholæ. num Sacerdotes ibi docuerint 118. num
 ibi Levitæ *ibid.* diversæ a Synagogis 43t. 315.
 quomodo a Rabbinis appellatae 44t. 315. cur
 Synagogæ interdum dictæ 315. earum ædificium
 an a Synagoga distinctum *ibid.* usus 44t.
 315. in locis excelsis exstrui solitæ 44t. 319.
 cur 319. num a Proseuchis diversæ 44t. 320 sqq.
 Scholæ seu Domus, idem quod secta diversæ 123
 sqq. unde nata *ibid.*
 Scholæ s. Domus Disquisitionum 315
 Scholæ s. Domus Doctorum, בֵּית רַבָּן a scholis
     Magistrorum distinctæ 315
 Scholæ s. Domus Hillelis & Schammæi 123. inter
     utrasque dissensus 44t. 318
 Scholæ s. Domus Magistrorum, בֵּית רַבָּן trivia-
     les 315. earum necessitas *ibid.*
 Scholæ Pharisæorum 175
 Scholæ Prophetarum 118, 122. error Francisci Fa-
     bricii 122. in iis doctrina de Christo inculcata
ibid. earum apud Hebreos dignitas 122 sqq.
 Schotanus, Christi. notatus 784
 Schoterim, in Synedrio M. officium 113t. 564. a
     Schophetim שופטים differentia *ibid.* varie vox
     vertitur 113t. 564 sqq.
 Scientiæ clavis, cum clave regni cælorum, confusa
     144
 Scissio panis, quid 55t. 370
 Scissio vestium Sacerdoti M. interdicta 11t. 96.
     ad quasnam uestes ea referenda 96
 Scorpiones, quid 125t. 590
 Scribæ, species Magistrorum Judaicor. 16, 17t. 119,
 120. generalior & strictior sensus 130. divisio &
 subdivisio 16t. sqq. 130-134. novum genus fictum
 a Rich. Simonio 134. interdum Masorethæ no-
 minati 17t. 136. pars Pharisei, pars Sadducæi
 175. publice docebant *ibid.* iis in præparatio-
 ne Sabbathi licitum, operari 60t. 387. eorum
 in Synedrio M. numerus, locus, officium 113t.
     564
 Scribæ Ecclesiastici apud Judæos 17t. 132 sqq. in
 Bibliorum Exscriptores & assiduos V. D. Interpp.
 distinctio 132. officium *ibid.* an cum Legis-
 peritis, νομικοῖς vel νομοδιδασκαλοῖς iidem 132-
 134. confensus & differentia cum Phariseis 134
 Scribæ Politici, alii Ludimoderatores 16t. 130. an
 tribus Simeonis a Jacobo moribundo ad hanc
 operam damnata 16t. 130 sqq. alii, Publici No-
 tarii 16t. 131, 134. an hoc Præfecti civitatum
 & Militiæ adscripti pertineant 131. alii Mer-
 catores, Cancellarii, Secretarii, Grammatophy-
 lacii 16t. 131 sqq. num iis Prophetæ accen-
 sedi 134
 Scriptoris origo & progressus 150t. 660 seqq.
 materia, antiquissimis temporibus 150t sqq. 661
 sqq. instrumenta 151t. 662
 Scripturam Sacram, excepto Pentateucho, an re-
 jecerint Sadducæi 208 sqq. certissime Samari-
     tani 30t. 215
 Scripturarii, *vid.* Textuales.
 Scutellæ arena plenæ, in circumcisione usus
     130t. 606
 Seburæi, Doctorum Talmudicorum species 141.
     in Mischnam problematice disputant *ibid.* quan-
     do floruerint *ibid.*
 Secretarii Grammatophylacii, Sribarum Politico-
     rum species 16t. 132
 Secretarii Regii, Cancellarii dæti 16t. 132. Sribæ
     Judæorum Politici *ibid.*
 Sectæ Judæorum. inter eas Herodiani & Gauloni-
     tae proprie haud pertinent 30t. 241
Sel-

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Seldenus**, Joh. laudatus 296, 497, 499 sqq. 508 sqq.
 notatus 7, 45, 70, 86, 96, 310, 339, 516, 554
- Sella Eliae**, quid 130†. 606
- Semus**, Noachi filius, an Melchisedek 54
- Sénatus**, *vide* Judicium Hebræorum.
- Sénatus XXIII** viralis super quam Templi portam
 cōsidererit 331
- Seniores** venerabantur Pythagorei & Esseni 32†.
 223
- Seniores** apud Hebræos, proximi ab Archisynago-
 go 314. eorum officium *ibid.* quomodo alias
 dicti *ibid.* ex iis, Sacerdotibus, & Levitis, Ju-
 dicium M. componebatur 551
- Separatio excommunicati** ap. Judæos 110†. 556
- Separatio Pharisæorum** 23†. 174 sqq.
- Separatio Sacerdotis M. in Expiationis Die** 434
- Sephiroth**, arboreni Kabbalisticam constituant 535
- Sepulcra**. an super iis apud Vett. Christianos ba-
 ptizatum 640. quibus in locis Hebrei habue-
 rint 643. eoram structura 146†. 643 sqq. ab
 iis homines arcendi ritus 645
- Sepulcra dealbata**, quid sibi velint 644 sqq.
- Sepulcra Prophatarum**, Pharisæorum in iis exor-
 nandis studium 201 sqq.
- Sepulcra spatioſa integrarum familiarum** 644
- Sepulcrum Christi**, cuiusmodi structuræ fuerit
 644
- Sepultura**. ceremoniæ ante eam Judæis usitatæ
 144† sqq. 639 sqq. apud Aegyptios conditio
 triplex 642. de ejus loco, recentiorum Judæo-
 rum somnia 146†. 646 sqq. ceremoniæ circa
 eam usitatæ 147†. 648 sqq.
- Serapis**, an idem qui Apis 94†. 502. num ejus
 cultus Vitulo aureo originem dederit *ibid.*
 etymologia 95†. 504. num ejus cultus apud
 Aegyptios Josephi tempora antecesserit 504
- Seranus**, Nicol. notatus 138, 151, 231, 406
- Serra dissectio**, unde a Judæis adscita 125†. an
 ordinarium veterum supplieum 596. in Iesaja
 num adhibita 126†. 596
- Serugus**, fil. Regu, quo jure idololatriæ auctor
 474 sqq.
- Servi Hebr.** a gestatione Phylacteriorum immu-
 nes 193. quando dimissi 443 sqq. num di-
 missio ad annum Sabbathicum, ac Jobelicum per-
 tineat 462
- Sextarius**, apud Græcos & Romanos mensura 160†.
 686
- Siberima**, Hero, notatus 603
- Sicera**, ejus notio 152 sqq. usus Naziræis inter-
 dictus *ibid.* prohibitionis variae rationes 153
- Sichem**, urbs refugii Cis-Jordanensis 339. quo-
 modo a Neapoli distinguenda 339
- Siclus**. ejus dimidium, ubi, & a quibus penden-
 dum 292. appellatio & significatio 691. valor
 162†. 691 sqq. figura & inscriptio 692. GOOD-
 WINVS, in sacrum & profanum distinguens,
 notatus 692 sqq. materia 693. subdivisio *ibid.*
- Siclos** in concclave Templi reponendi, ritus 428
- Siderum cultus**, num superstitionis species ante-
 cesserit 475
- Signa adumbrativa** apud Hebræos, num Sacra-
 menta fuerint 601
- Signacula Dei**, quomodo a signaculis hominum
 differant 601
- Signaculum justitiae fidei**, Circumcisio 601 seqq.
 item, Spiritus S. 602
- Signum**, quo sensu circumcisio dicatur 601
- Sigonijs**, Car. notatus 275, 591 sqq.
- Silentium** Pythagoreorum & Essorum 32, 33†.
 224 sqq.
- Silo**. vi originis, Tranquillator 25. lectio vocis
 hebreæ 24. in Jesum unice nostrum, in ne-
 minem alium æque convenit 27. historiam
 dicti Jacobæ Genel. & interpretes *vide* pag. 19
 seq.
- Simeonitæ**, num ad Ludimoderatorum partes
 damnati 16†. 130 sqq.
- Similaginis primitæ** in placenta, quando oblatæ
 612
- Simonius**, Rich. notatus 134
- Simlón**, cuiusmodi Naziræis accensendus 20†. 155
- Sinus**, in sinu alterius accumbere quid 57†. 376.
- Sinus Abrahæ 57†. Sinus Patris *ibid.*
- Sittim**, lignum de quo Arca foederis fabricata 260.
- unde petitum 260 seqq. ex eo mensa etiam
 Sanctuarii constructa 277
- Socius** Rabbi alicujus, **חֶבֶר**, an quilibet literatus
 142. ad Doctoris gradum promotus 142 sqq.
 titulum Doctoris celat, superstite Promotore suo
 143. alia vocis notio ab Edzardo suppedita
 143
- Sodalitium comedendo agno Paschali destinatum**,
 quomodo dictum, quale, & quantum 399
- Sol**. adversus ortum ejus Esseni adoravere 33†.
 226. ejus cultus Persis tributus 227. an in
 solario Achazi iter retrorsum fecerit 354 sqq.
 religiosus cultus apud Gentes 90†. 479, 496.
 an Israélitæ eum adorarint 90†. quibus nominibus

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- nibus 91, 92†. varias idolorum appellations induit 86† sqq. eum pro supremo Numine prisei Orientis gentiles coluere 482. a Jove Ammone non distinctus 97†. Phoenicibus θεα & βην vocatus 494. cur cornibus effinxerint Soleis, num ordinarie usi Hebrei 779 sqq. Sopranes, Joh. Hieron. notatus 61, 72, 191, 644, 650. Sorana Judæorum Academia 123. Sortes, in duos hircos Die Expiationis conjiciendi ritus 434. Spanheimius, Frid. parens, laudatus 15, 161, 641. notatus 310, 724. Spectrum Endoreum, num Samuel fuerit 107†. 547. Speculator, cur sic dictus, & quis, apud Judeos 119†. 579. Specula mulierum. an ex ipsis Labrum æneum confectum 287 sqq. circa usum eorum error Scacci 288. Spencerus, Joh. notatus 81, 154, 250 sqq. 264-266, 270, 271, 273 sqq. 288, 333, 383, 398, 411 seqq. 438, 441, 515, 538, 602, 618, 700-703, 719 seqq. 724, 804. Spiritus, admiserunt Pharisei 23†. 181 sqq. Spiritus S. an in persona Melchisedeci apparuerit 52 sqq. Prophetæ gradus, vera Prophetia inferior, Filia vocis superior Rabbinis dicitur 81. num Act. XXIII, 8, 9. qui per Prophetas locutus est, intelligatur 23†. 181 sqq. an eum negarint Sadducei 21. quænam ejus Act. XIX, 2. sit notio 524. GOODWINVS notatus ibid. quoniam sensu a Paulo sigillum vocetur 602. num internus ejus instinctus homines ad oblationem sacrificiorum primum adegerit 704. Spiritus S. revelationis divinæ & Prophetæ gradus, sub Templo II. defecit 42†. 297. quid ex mente Judæor. in locum ejus successerit 42†. 302 sqq. qua in re constiterit 100†. 81. 523. Judæi distinctione inter eum, & Prophetiam abutentes 523. num sub Templo II. superfuerit 100†. 524. cessatio sub Templo II. quomodo explicanda 100, 101†. Spiritus S. Ecclesiæ concessus, an per Vrim designatus 84. Spithama, mensura apud Hebreos 157†. 674. Spithama Deum cœlos expandere 674 sqq. Sponsa, hebraice appellata 629. ad Chuppam decunda 630. officium ejus, qui ad Chuppam sponsæ adstat 631. sponsæ Amicus quis 632. dos marito allata 144†. 639. Sponsalia solennia an uxori Hebreor. palmaria & concubinæ convenientia 139†. 626. num ante Legem in more posita 626. inter ea & nuptias definitum tempus 139, 140†. 627. occasio eorum 139†. 628. Sponsus a gestatione Phylacteriorum immunis 193. quomodo hebraice appellatus 629. quo ritu ad Chuppam deductus 630. ritus, cum sub Chuppa stetit 630 sqq. quid dotis loco derit 142†. 633 sqq. quo ritu ibid. Sponte nascentia iis anno Sabbathico vesci licuit 444. item in Jobelæo 460. an apud Hebreos decimanda 620. GOODWINI & aliorum disensus ibid. Stadium, quot passuum vel pedum 158†. 678 sqq. quibus usitatum 678 sqq. ejus a Rabbinis & Talmudicis appellatio 679. etymologia 158†. Stare, precantum ritus 44†. 322. Stater, qualis Hebreor. nummus 161†. 690 sqq. Statio, quid & unde 322. Stationarii viri, unde disti 13†. 109. eorum functio ibid. in XXIV. classes divisio ibid. singulis classibus Praefectus constitutus 13†. 110. ubi habitarint 110. origo num divina & vetusta ibid. num Judæor. & Gentilium, qui sacrificio Agni Dei adstabant, typus ibid. Stationum caput, s. princeps, quis 13†. 110. ejus functio 110. Stercus Samaritanum 2 Reg. VI, 25. num eo pro cibo, an pro ligno usi sint 682. Sternutanti inter edendum, apud Jud. dicere non licuit Salus 370. Strigularum in accubitu Hebr. usus 375. Strangulatio s. suffocatio, pena capitalis 120†. 581. sqq. an ejus in Scriptura mentio 120†. 581. linteum, quo peræcta, cur sepultum sit 120†. 581. ejus reus 122†. modus 122†. 586. Strauchius, Aegid. expensus 454. Styli apud veteres in scribendo usus 151†. 662. Suidas, laudatus 513, 598. notatus 474. Subjectio uxoris Hebreæ. ejus symbolum 142, 143†. 634 sqq. Submersio in pontum, supplicii genus 127†. 598. sqq. quid hæc locutio Matth. XVIII, 6. sibi velit 598 sqq. Submissio, ὑπόπτωσις, pœnitentia in Ecclesia Græca gradus 111† sqq. 561. Sub-

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Subterranea mortuorum extra Judæam voluntatio
146† sqq. 646 sqq.
- Succoth Benoth, quid 516 sqq.
- Suffitus apud Hebræos quotuplex 271, 275 sqq.
quo loco facieandus 275. ei offerendo quot Sacerdotes vacarint *ibid.* quo ritu 275 sqq. so-
lennis & annuus ejus cultus 276. ejus Altare
259 sqq. 271-277. finis 39†. 277
- a. Suffocato abstinentia a synodo Apostol. injuncta 812
- Suggestus æneus, medio Atrii pro Rege erectorus
40†. 290. num ejus usus ad solos Davidicos
Reges restringendus 290
- Superstitione Judæorum, in Sanctificatione Sabbathi 6†. 388
- Suppedaneum num in cruce Christi 593 sqq.
- Supplicia æterna negant Sadducæi 29†. 209 seqq.
Samaritani asserunt 215. GOODWINI dissensus
ibid.
- Supplicia capitalia, an Judæi, tempore Servatoris
exercuerint 120† sqq. 431 sqq. 582 sqq. quot
eorum, & qualia in usu 120† sqq. 581
- Supplicia Judæor. non capitalia, quatuor 122† sqq.
- Supplicia Pœnitentium in Eccles. Græca 111† sqq.
561 sqq.
- Supplicia Judæorum adscititia, quot, & quænam
125†. plenius descripta 125† sqq. 591 sqq.
- Surenhusius, Guil. laudatus 36. & alias.
- Surgere ad judicium, surgere in judicio, &, exire
condemnatum 114†. 567 sqq.
- Susceptorum in circumcisione officium 130†. 605,
607. illorum appellations 130†. 606. mos,
eos in baptismate adhibendi, inde non manavit:
contra GOODWINVM 607
- Suspendium lapidatorum 584 sqq.
- Sutores & Sartores. cur in præparatione Sabbathi
operari illis licuerit 60†
- Symbola Eucharistica, unde oblationes dictæ 65
- Symmachiani, num cum Nazaræis Sectariis iidem
20†. 164
- Symposiarcha, an Dominus convivii 378
- Synagoga. an ex ea, aut ex *λατεργειᾳ* Templi, ri-
tus religionis Christianæ repetendi 65. num ibi
eleemosyna erogata 293. earum Sagan & Pon-
tifex capita 109†. apud Christianos, Judæi
recentiores, sic dicti 307 sqq. etymologia 42†.
307. significatus *ibid.* an vocab. hoc congrega-
tioni Christian. quadret 307
- Synagogæ, late aut stricte sumptæ 308. quem in
finem suscitatae *ibid.* Vitrina notatus 308.
- quot Hierosolymæ fuerint 43†. 309. pro Ju-
dæis, & peregrinis 43†. pro Libertinis 309
sqq. utrum Act. VI, 9. de synagogis sermo
310
- Synagogæ, aliarum urbium Judæorum 43†. 310
- Synagoga opus esse, ubi X Israëlitæ versantur 43†.
310 sqq. ratio reddita 312. Decemviri synagogæ
otioſi, ex Lightfooti, Vitrinae & Rhenferdii senten-
tia 311 sqq. mulieres in synagogis, cur & quo-
modo a viris separate 43†. 312 sqq. inscri-
ptiones in synagogis 43†.
- Synagogæ, quibus usibus dicatæ 313, 320. docen-
di in iis potestas *ibid.* num Christus & Aposto-
li ibi docuerint 43†. 313
- Synagogæ princeps, quis, & ejus officium 43†. 313.
num singulis præfuerint Archisynagogi 313 sqq.
num ibi judicii locus 315. Rhenferdii & Light-
footi conciliatio *ibid.* sqq.
- Synagogarum differentia a scholis 43†. 315. inter-
dum tamen pro scholis sumptæ 315. an omnibus
juncta fuerint scholæ *ibid.* distinctio in supe-
riorum & inferiorem *ibid.* & 793. num a Prof-
eучiis diversæ 320 sqq. 793 sqq. ubinam ex-
strui solitæ 321. an emtioni & venditioni in
illis locus 321. ingressus in eam, actus circum-
cisionis præparatorius 605. nomen ejus am-
plum & varium 793 sqq. phrasæ *Synagoga*
dierum obiit; busto concredata fuit 795. honesta
ejus sepultura *ibid.* & sqq.
- Synagogæ magna a Synedrio M. differentia: con-
tra GOODWINVM 552. quænam ejus fuerint
capita 109. viri ejus cur Masorethæ dicit 152†.
664. unde summa ejus dignitas pependerit
816 sqq.
- Synedria. post destruētiam Vrbem conditio 552. nu-
merus assefforum impar 569. quot, & quænam
illorum differentia 114† sqq. 568 sqq. supremi
& minorum auctoritas 570 sqq. ad majora ap-
pellandi processus 571
- Synedrium cæleste, ex mente Judæorum 552
- Synedrium M. ejus asseffores 551. quot 552, 563,
568. circa res civiles & Ecclesiasticas occupatur
551. a Synagoga M. differentia 552. ejus Princeps,
& auctoritas *ibid.* auctoribus Patris Dicasterii
113, 115†. 553, 563. num Synedr. M. auctoritate
Vrim consultum 81. ejus Princeps, s. Nasi quo
loco sedetur 115†. Scribarum in eo numerus,
locus, officium 113†. 564. Judicum in eo offi-
cium 113†. 566. num Sacerdos M. ejus Princeps 553 sqq. ritus absolutionis vel condemna-
tionis 922

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

tionis rei in eo 113†. 565 sqq. officium in eo Schoterum 113†. 564. num Judicium Hebræor. potestas illud tollat 574. vocab. Sanhedrin ei appropriatum 568

Synedrii M. auctoritas 571. an jus Reges eligendi habuerit *ibid.* ad illud appellatio 571. ejus in Pseudoprophetas judicium 116†. 571 sqq. num Moses ejus auctor 116† sqq. 572 sqq. in captivitate Babylonica facies 574. an temper forma eadem 574 sqq. Herodis M. in illud crudelitas 116†. 575. decem ejas migrationes 570. an & quamdiu potestas vita & necis ei ademta 120† sqq. 431 sqq. 552, 582 sqq. ejus duo capita 109†. 563

Synedrium LXXvirale, quid 2†. *vide reliqua in voce Synedrium M.*

Synedrium IIIvirale: ejus prima institutio 569. instituendi potestas 571

Synedrium XXIIIvirale, super quam Templi portam confederit 331. Minus appellatum 568. prima ejus institutio 569. Hierosolymis 2, in reliquis oppidis 1. *ibid.* ejus necessitas *ibid.* Mediocre, item Synedrium Sapientia dictum, & quando *ibid.* illud instituendi potestas 571

Synodus Apostolorum Hierosolymitana, num contra Nazaræos coacta 164. ejus decreta 808 sqq. occasio *ibid.*

T.

Tabellarum in Judiciis Rom. usus 113, 114†. 566

Tabernacula Judæor. tempore συνοπτηγίας. eorum materia 415. locus & structura 71†. 415. incolatus in iis, & officia peragenda 415 sqq.

Tabernaculorum Festum. circa ritus ejus, Rabbinitarum & Karæorum controversiae 172. ejus etymologia 71†. 414 sqq. Messis Festum vocatur 414. origo festivitatis 414. quando, & quot dies celebratum 71†. 415. præcipuum ejus requisitum 415. numne dies 8, clausula, aut festum singulare 72†. 416, 420. Hosannæ in eo usus 71†. 416. dies ultimus, Hosannæ dictus 418; 420. *Plutarchus* confutatus 417. dies ultimus num Palmarum dies 72†. 418. rationes celebrationis 72†. 418 sqq. in eo sacrificiorum numerus 72†. 419. musica a Levitis decantata 419. ultima Pentateuchi sectio quo die prælecta 420 sqq. effusior hilaritas in eo, quibus modis expressa 421-423

Tabernaculum Fœderis, presentatio ad ostium ejus, quid 10†. 94. ejus ornatum custodiebant

Gersonite 12†. 107. variæ appellationes & encomia 249. ejus a Tabernaculo I. & a Davidico, differentia 248, 249. structuræ, & apparatus 249, 250. ejus typus Mosi in monte exhibitus 249 sqq. ejus dimensio *ibid.* divina origo a *Marishami* & *Spenceri* criminationibus vindicata 250-254. qua ratione in deserto erectum 253. historia, ad exstructum usque Templum, delineata 253 sqq. quid adumbraverit 38†. 254, 284. discrepantie inter ipsum & Templum 39†. 284. ejus in deserto situs 133†. 665 sqq. qua in re Prætorio Romanorum assimiletur 666. num ante illud, ullibi Templo exstructa 331-333 Tabernaculum Molochi. ejus bajulatio 89†. 489. num ex ναοῖς θριῶν Tabernaculi Mosaici ortum

90† in Tabulis scribendi consuetudo 151†

Tabulæ Legis, num solæ in Area fœderis reconstructæ 39†. 262 sqq.

Tacitus notatus 382

Talentum aureum & argenteum Hebræorum 163†. 695

Talio, quid, & quotplex apud Judæos 123, 124†. 588 sqq.

Talmudis auctoritatem Karæi spernunt 50. Rabbanitæ Verbo scripto anteferunt. 169. ejus origo 102†. 529 sqq. ætas 530 sqq. in Mischnam & Gemaram distinctio 531. partitio & structura *ibid.* inter Judæos atque Christianos fata *ibid.* usus 532

Talmudicorum Doctorum species 141 sqq.

Tammuz, quid 491. varia nomina 91†. 491. fabulæ 491 sqq. ejus figura 92†

Tannaitæ 141. eorum ætas *ibid.* officium *ibid.*

Targum *Onkelosi* laudatur 332

Tartak, quale idolum 518

Taxillatum flagellum, quid 125†. 590

Teatum Altari suffitus superinjectum 272 sqq.

Tempa exstruere, cur nefas olim putarint Pagani 46†. num ante Tabernaculum extiterint 331-333. *Dickinsonus* & *Spencerus* confutati 332, 333. num Jacobus de iis exstruendis cogitarit 332. eorum initatio 46†. eorum exstructio a Gentilibus, num Israelitas ad ea commoverit 333. eorum magnificentia a Christianis imitata 81†. tripartita eorum structura 257

Templa argentea 98†. 513 sqq.

Templum. ejus aditus Essenis haud patuit 34†. 231. respectus typicus 38†. erat in monte

Moria

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Moria 38†. 256. tripartita structura 38†. 257
sqq. ejusdem modi cuius Tabernaculum 257.
ejus Sanctum Sanctorum 257-271. discrepan-
tia inter illud & Tabernaculum 39†. 284 sqq.
ejus Sanctum 271-284. Atrium 284-294.
Atrium legaliter impurorum & peregrinorum
41†. quot vicibus eodem in loco exstructum
atque dirutum 294 sqq. Herodis M. de eo
merita 41†. 296. extrema eversio, & a Julianu-
tentata restauratio 42†. 306. assidendi in eo
honos num ad solos Reges Davidicos restrin-
gendas 290. divina origo contra Marsham.
atque Spencerum vindicata 250-254. quinque
eius portæ 329 sqq. Super quam portam con-
federit senatus XXIIIviralis 331. thesaurus
eius 428
- Templi cum Basilica comparatio 42†. horæ,
quid, quot & quomodo appellatae 51†. 350. An
illa ejus parte, qua victimæ mactabantur, mu-
sica nulla 497. per illud jurandi consuetudo
149†. 657. mercatura in eo 697. ejus struc-
tura Christi tempore 817
- Templi Salomonei seu I. historia 294 sqq. dis-
sensus GOODWINI 41†.
- Templum Diana 513
- Templum Delphicum quando corruerit 42†
- Templum montis Garizim, in eo, & in Hiero-
solymitano num promiscue Sadducei sacrificia-
rint 213
- Templum Nisroch ubi fuerit 99†. 519
- Templum II. sub eo Sacerdos ob defectum olei
S. non unctus 10†. sub eo Vrim non respon-
dit 41† sqq. 10et. 83, 297, 524. dissensus Jo-
sephi & Rabbinor. 83 sqq. sub eo usus & ty-
pus lapidis fundamenti 259. Atrium legaliter
impurorum ac peregrinorum 41†. hujus Atrii,
appellationes, dimensiones, res contentæ 293.
an hoc Atrium ex eo proscriendum 294. hi-
storia ejus delineata 41†. 295. ab Herode or-
natum auctumque 41†. 296. ejus ædificatio
(Joh. II, 20.) XLVI. annis absoluta quomodo
explananda 41†. 296 sqq. quibus in rebus a
Salomoneo superatum 41, 42†. 297 sqq. ejus
præ priori eminentia ex Haggai contra Judæos
304 sqq. ejus destrucción a Romanis patrata
42†. 306. quot sub eo Jobelæi celebrati 466.
cessatio Spiritus S. sub eo 100, 101†. Prophe-
tiae sub eo cessatio 100†, 524. ejus structura,
Christi tempore 817
- Templum III. ejus sub Messia. restitutio a Judæis
frustra speratur 301 seqq.
- Tempus in dies, horas, septimanas, & annos divi-
dendi, apud Hebræos ratio 49-52†. 345 sqq.
- Tentoria Israëlitarum, ex qua materia confecta 666.
eorum forma ibid. & seqq.
- Tentorum conventus, vid. Tabernaculum Fæ-
deris.
- Tenuphoth & Terumoth. significatio, & differen-
tia 133†. 613. 615 sqq.
- Tephillin, vide Phylacteria.
- Teraphim, etymologia 103†. 537 sqq. significatio
ibid. num a Cherubim & Seraphim distincti
ibid. usus 103, 539. origo 539
- Teraphim Michalis, quid 403†. 538. structura &
figura 103†. 539
- Terra Israelis, Terra S. vid. Palæstina.
- Tertullianus notatus 63†. 394
- Terumoth, vide Tenuphoth.
- Testes, quot requisiti in judiciis Hebr. 113†. 564.
modus, terrorem illis incutiendi, ne mentirentur 564. condemnatorum capitii manus impon-
ebant 119†. eorum in lapidandis maleficis officium 121†. 583 sqq. cur vestes in lapidatione de-
posuerint 584. contrahendo matrimonio inter-
erant 140†. 629 seqq. num actui etiam concubitus 630. eorum in Chuppæ solennibus ope-
ra 631. divortio adhibiti 143†. 637. quot eo-
rum, juramentis adhibiti 656
- Testes falsi. quænam iis apud Hebr. pœna inflicta 113†.
- Textuales, vide Legis periti.
- Textus Biblici Praelectio 813
- Thalami, tegmen 630. ejus filii, quinam 631.
ejus filii a gestatione Phylacteriorum immunes 193
- Theocratia in Hebræorum gente 7. sub Judici-
bus remansit ibid. secunda regiminis Hebr. pe-
riodus 27
- Theophylactus notatus 483, 548
- Theoretici Philonis, num Christiani 35, 36†. 237,
240. negatur quæstio ibid.
- Therapevtæ Philonis, num Monachi Christiani 35, 36†. 228, 237-240. num Esseni 239 seqq.
num Philosophi gentiles; sed judaizantes 240
- Thesauri in novo anno mensis Nisan atque Tisri
apertio 428. asservatio & collectio ibid.
- Thori

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- Thori jure concubina æque fruebatur, ac uxor primaria 139†. 626
 Thronus, insigne Regum Hebræorum 8†. 62. *Pineda* error 62
 Thuribulum aureum, inter vasa Sancti Sanctorum 30†. 259. græca & hebraica appellatio 259. quidnam θυμιατήριον notet Hebr. IX, 3, 4. *ib.* an usus ejus tantum in Expiationis Die *ibid.* ipse usus, qualis 434
 Thymiana, in Altari aureo adolendum 276. aromata hoc spectantia *ibid.*
 Thymiamatis Altare, *vid.* Altare suffusum.
 Tiara linea, vestis sacra Sacerdotum gregariorum 10†. 84. ejus a Pontificali distinctio 84
 Tiberiensis Judæorum Academia 124
 Timor Dei in Judicibus Hebr. requisitus 117†
 Tindalius, Matth. notatus 602
 Tinnitus tubæ seu cornu, in præparatione Sabbathi usus 6†. 387
 Tintinnabula tunice Sacerdotis M. 73, 74
 Tisri, initium quandam anni 52†. 358. post egressum ex Aegypto, caput anni civilis 52†. 359. dies XXIV. cur 37 appellatus 36†. dies XV. quare notabilis 7†. typica Kalendarum ejus ratio 428. dies X. qua re notatu dignus 433
 Tituli honoris, Sapientibus tributi 130. quinam Magistris Judæorum dati 18†. 137 - 141. eorum captatio ultimis Reip. Jud. temporibus propria 18†. 137. eorum omissione in cœleberrimis quibusdam Magistris, quid testetur. 137
 Toga ocellata, vestis M. Sacerdotis 9†. 72. descripta 72. num Christus ejusmodi tunica induitus fuerit *ibid.*
 Tolandus, Joh. notatus 164
 Toletus, Francisc. adversus GOODWIN. vindicatus 348 seqq.
 Tonitru, an per illud Bathkol f. Filia vocis edita 526
 Tonsura capilli, Naziræis interdicta 19†. 153. ratio hujus legis 153 seqq.
 Tophet, locus, quo Molochus cultus 484 seqq. conciliatio eorum, qui de ameno, & qui de fœdissimo loco interpretantur 485. Gehenna plerumque dicitur 87†
 Toftatus, Alphons. notatus 273
 Trachonitis 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000, 1001, 1002, 1003, 1004, 1005, 1006, 1007, 1008, 1009, 1000, 1001, 1002, 1003, 1004, 1005, 1006, 1007, 1008, 1009, 1010, 1011, 1012, 1013, 1014, 1015, 1016, 1017, 1018, 1019, 1010, 1011, 1012, 1013, 1014, 1015, 1016, 1017, 1018, 1019, 1020, 1021, 1022, 1023, 1024, 1025, 1026, 1027, 1028, 1029, 1020, 1021, 1022, 1023, 1024, 1025, 1026, 1027, 1028, 1029, 1030, 1031, 1032, 1033, 1034, 1035, 1036, 1037, 1038, 1039, 1030, 1031, 1032, 1033, 1034, 1035, 1036, 1037, 1038, 1039, 1040, 1041, 1042, 1043, 1044, 1045, 1046, 1047, 1048, 1049, 1040, 1041, 1042, 1043, 1044, 1045, 1046, 1047, 1048, 1049, 1050, 1051, 1052, 1053, 1054, 1055, 1056, 1057, 1058, 1059, 1050, 1051, 1052, 1053, 1054, 1055, 1056, 1057, 1058, 1059, 1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067, 1068, 1069, 1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067, 1068, 1069, 1070, 1071, 1072, 1073, 1074, 1075, 1076, 1077, 1078, 1079, 1070, 1071, 1072, 1073, 1074, 1075, 1076, 1077, 1078, 1079, 1080, 1081, 1082, 1083, 1084, 1085, 1086, 1087, 1088, 1089, 1080, 1081, 1082, 1083, 1084, 1085, 1086, 1087, 1088, 1089, 1090, 1091, 1092, 1093, 1094, 1095, 1096, 1097, 1098, 1099, 1090, 1091, 1092, 1093, 1094, 1095, 1096, 1097, 1098, 1099, 1100, 1101, 1102, 1103, 1104, 1105, 1106, 1107, 1108, 1109, 1100, 1101, 1102, 1103, 1104, 1105, 1106, 1107, 1108, 1109, 1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1127, 1128, 1129, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1127, 1128, 1129, 1130, 1131, 1132, 1133, 1134, 1135, 1136, 1137, 1138, 1139, 1130, 1131, 1132, 1133, 1134, 1135, 1136, 1137, 1138, 1139, 1140, 1141, 1142, 1143, 1144, 1145, 1146, 1147, 1148, 1149, 1140, 1141, 1142, 1143, 1144, 1145, 1146, 1147, 1148, 1149, 1150, 1151, 1152, 1153, 1154, 1155, 1156, 1157, 1158, 1159, 1150, 1151, 1152, 1153, 1154, 1155, 1156, 1157, 1158, 1159, 1160, 1161, 1162, 1163, 1164, 1165, 1166, 1167, 1168, 1169, 1160, 1161, 1162, 1163, 1164, 1165, 1166, 1167, 1168, 1169, 1170, 1171, 1172, 1173, 1174, 1175, 1176, 1177, 1178, 1179, 1170, 1171, 1172, 1173, 1174, 1175, 1176, 1177, 1178, 1179, 1180, 1181, 1182, 1183, 1184, 1185, 1186, 1187, 1188, 1189, 1180, 1181, 1182, 1183, 1184, 1185, 1186, 1187, 1188, 1189, 1190, 1191, 1192, 1193, 1194, 1195, 1196, 1197, 1198, 1199, 1190, 1191, 1192, 1193, 1194, 1195, 1196, 1197, 1198, 1199, 1200, 1201, 1202, 1203, 1204, 1205, 1206, 1207, 1208, 1209, 1200, 1201, 1202, 1203, 1204, 1205, 1206, 1207, 1208, 1209, 1210, 1211, 1212, 1213, 1214, 1215, 1216, 1217, 1218, 1219, 1210, 1211, 1212, 1213, 1214, 1215, 1216, 1217, 1218, 1219, 1220, 1221, 1222, 1223, 1224, 1225, 1226, 1227, 1228, 1229, 1220, 1221, 1222, 1223, 1224, 1225, 1226, 1227, 1228, 1229, 1230, 1231, 1232, 1233, 1234, 1235, 1236, 1237, 1238, 1239, 1230, 1231, 1232, 1233, 1234, 1235, 1236, 1237, 1238, 1239, 1240, 1241, 1242, 1243, 1244, 1245, 1246, 1247, 1248, 1249, 1240, 1241, 1242, 1243, 1244, 1245, 1246, 1247, 1248, 1249, 1250, 1251, 1252, 1253, 1254, 1255, 1256, 1257, 1258, 1259, 1250, 1251, 1252, 1253, 1254, 1255, 1256, 1257, 1258, 1259, 1260, 1261, 1262, 1263, 1264, 1265, 1266, 1267, 1268, 1269, 1260, 1261, 1262, 1263, 1264, 1265, 1266, 1267, 1268, 1269, 1270, 1271, 1272, 1273, 1274, 1275, 1276, 1277, 1278, 1279, 1270, 1271, 1272, 1273, 1274, 1275, 1276, 1277, 1278, 1279, 1280, 1281, 1282, 1283, 1284, 1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1280, 1281, 1282, 1283, 1284, 1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1291, 1292, 1293, 1294, 1295, 1296, 1297, 1298, 1299, 1290, 1291, 1292, 1293, 1294, 1295, 1296, 1297, 1298, 1299, 1300, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 1300, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1310, 1311, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1324, 1325, 1326, 1327, 1328, 1329, 1320, 1321, 1322, 1323, 1324, 1325, 1326, 1327, 1328, 1329, 1330, 1331, 1332, 1333, 1334, 1335, 1336, 1337, 1338, 1339, 1330, 1331, 1332, 1333, 1334, 1335, 1336, 1337, 1338, 1339, 1340, 1341, 1342, 1343, 1344, 1345, 1346, 1347, 1348, 1349, 1340, 1341, 1342, 1343, 1344, 1345, 1346, 1347, 1348, 1349, 1350, 1351, 1352, 1353, 1354, 1355, 1356, 1357, 1358, 1359, 1350, 1351, 1352, 1353, 1354, 1355, 1356, 1357, 1358, 1359, 1360, 1361, 1362, 1363, 1364, 1365, 1366, 1367, 1368, 1369, 1360, 1361, 1362, 1363, 1364, 1365, 1366, 1367, 1368, 1369, 1370, 1371, 1372, 1373, 1374, 1375, 1376, 1377, 1378, 1379, 1370, 1371, 1372, 1373, 1374, 1375, 1376, 1377, 1378, 1379, 1380, 1381, 1382, 1383, 1384, 1385, 1386, 1387, 1388, 1389, 1380, 1381, 1382, 1383, 1384, 1385, 1386, 1387, 1388, 1389, 1390, 1391, 1392, 1393, 1394, 1395, 1396, 1397, 1398, 1399, 1390, 1391, 1392, 1393, 1394, 1395, 1396, 1397, 1398, 1399, 1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 1405, 1406, 1407, 1408, 1409, 1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 1405, 1406, 1407, 1408, 1409, 1410, 1411, 1412, 1413, 1414, 1415, 1416, 1417, 1418, 1419, 1410, 1411, 1412, 1413, 1414, 1415, 1416, 1417, 1418, 1419, 1420, 1421, 1422, 1423, 1424, 1425, 1426, 1427, 1428, 1429, 1420, 1421, 1422, 1423, 1424, 1425, 1426, 1427, 1428, 1429, 1430, 1431, 1432, 1433, 1434, 1435, 1436, 1437, 1438, 1439, 1430, 1431, 1432, 1433, 1434, 1435, 1436, 1437, 1438, 1439, 1440, 1441, 1442, 1443, 1444, 1445, 1446, 1447, 1448, 1449, 1440, 1441, 1442, 1443, 1444, 1445, 1446, 1447, 1448, 1449, 1450, 1451, 1452, 1453, 1454, 1455, 1456, 1457, 1458, 1459, 1450, 1451, 1452, 1453, 1454, 1455, 1456, 1457, 1458, 1459, 1460, 1461, 1462, 1463, 1464, 1465, 1466, 1467, 1468, 1469, 1460, 1461, 1462, 1463, 1464, 1465, 1466, 1467, 1468, 1469, 1470, 1471, 1472, 1473, 1474, 1475, 1476, 1477, 1478, 1479, 1470, 1471, 1472, 1473, 1474, 1475, 1476, 1477, 1478, 1479, 1480, 1481, 1482, 1483, 1484, 1485, 1486, 1487, 1488, 1489, 1480, 1481, 1482, 1483, 1484, 1485, 1486, 1487, 1488, 1489, 1490, 1491, 1492, 1493, 1494, 1495, 1496, 1497, 1498, 1499, 1490, 1491,

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- seqq. quinam eas clangerint 458 seqq. quo tempore 459. usus in excommunicatione 558. quo tempore; qua occasione clangor editus 669 seqq. quotuplex clangor 155. 670
 Tubæ, capsæ nummariae 291 sqq.
 Tuitiensis, Rupert. notatus 275
 Tunica, quali Christus induitus fuerit 72
 Tunica hyacinthina, vestis Sacerdotis M. 9t. 73. descripta *ibid.* in כהונת משל distincta 73. de longitudine ejus controversia *ibid.*
 Tunica linea, vestis S. Sacerdotum gregariorum 10f
 Tunicæ pellicæ primorum parentum 705. symbolicus usus *ibid.*
 Turce diem in quadrantes dividunt 349
 Tutelares Dii, *vide* Deus.
 Tympana, eorum in cultu Molochi usus 87t
 Tympanisimus, supplicii genus 125t. vis vocis & quale supplicium 127, 128t. 599 seqq.
 Typho, an eum Aegyptii forma afini adorarint 518
- V.
- Vacca rufa, qua in re Christum adumbrarit 399
 Valesius, Franc. notatus 719
 Valesius, Henr. notatus 211, 242 seqq. 320, 600
 Valentia, Greg. de, notatus 700
 Vallis Gehinnom, *vide* Gehenna.
 Varenius, August. notatus 462, 621
 Variatio, Kabbalæ species 535
 Vasa, eorum lotio Judæis usitata 25t. 189
 Vatablus, Franc. notatus 438, 591 seqq. 594
 Vaticinatio per virgam 107t. 547 seqq. num eadem cum vaticinatione per sagittas 548
 Vectes Arcæ foederis 261
 Vectigalia. iis exigendis nam Herodiani præfecti 246 seqq. GOODWINVS notatus *tibid.*
 Velatio capitis apud Hebr. virgines, & maritatas usitata 634 seqq.
 Vellera ovium. gemina de iis divina constitutio 614
 Venum Tabernaculi geminum 250
 Venema, Herm. expensus 707 seqq.
 Venus, num sub Astarte s. Asthoreth culta 509
- seqq. num ei templum, Succoth Benoth, exstruxerint veteres 516 seqq.
 Verbum Domini, Prophetæ appellatio 15t. 120
 Verbum orale, *vide* Traditiones orales.
 Verbum scriptum, auctoritati Traditionum apud Jud. cedit 15t. 127, 169. a Phariseis & Rabbanitis vilipendium 168--170. a Karæis magni estimatum 169. ejus ab orali distinctione 24t. 183. Pharisei illud pervertunt 202
 Veritatis amor in Lege Dei in Judicib. Hebr. requisitus 117t. item in Judicibus Aegyptiorum 575
 Versum in V. T. distinctione, ad quos referenda 152t. 665
 Vespera Sabbathi, *vid.* Sabbathi præparatio.
 Vesperæ duæ. phrasis *inter duas vesperas* 65, 66t. 401 seqq. tempus iis inclusum, quomodo tot agnis Paschalib. mactandis sufficerit 402
 Vestalis ignis, *vide* Ignis Vestalis.
 Vesteræ albæ. lineæ his P. M. Expiationis Festo induitæ 6t. 64. 86. 435. cur Servator (Luc. XXIII, 11.) iisdem induitæ 64. differentia ab illis Sacerdotum gregariorum 86. lineæ etiam dictæ 435
 Vesteræ aureæ Pontif. M. 9t. 64. 86. in Expiationis Festo depositæ 64. cur ita appellatæ 86. quot earum fuerint *ibid.*
 Vesteræ lugubres Hebræorum 650 seqq.
 Vesteræ muliebres. earum gestatio cur viris interdicta 68t. 514 seqq.
 Vesteræ Sacerdotales, extra Templum haud gestandæ 10t. 87. relatio ad Christum typica 10t. 87 seqq.
 Vesteræ Sacerdotis M. delineatæ 9t. 64, 70 seqq. distinctiones 9t. 64, 70, 86, 435
 Vesteræ villosæ, num iis Prophetæ usi 651
 Vesteræ viriles, earum gestatio cur mulieribus interdicta sit 98t. 514 seqq.
 Vestiarii quid 289
 Vestium depositio a testibus Hebr. in lapidatione facta 584
 Vestium scissio in luctu Hebræorum 147t. quare 650. num vestem interiorem & exteriorem spectaverit *ibid.* quo ritu peracta *ibid.*
 Vexilla Israelitarum in deserto, quot 154t. eorum colores

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- colores 154^f. 667 sqq. signa 154. 155^f. 667 sqq.
 inscriptio *ibid.* 88. cur
Victime, *vide* Sacrificia.
Viduæ, iis solvenda fuit decima pauperum 136^f. 621
Vienna, huc Archelaus relegatus 16
Vigilæ Hebræor. quot 49^f sqq. 347-349. nunc
 tertiam, nunc quartam noctis partem constitue-
 ntes 347 sqq. earum divisio tripartita *ibid.*
 quando Judæi quatuor noctis vigilias numerare
 cooperint *ibid.* earum nomina 49^f. 347.
GOODWINVS & Lightfootus, expensi 347 sqq.
Vigilæ Christianorum Sacræ 348
Villalpando, Joh. Bapt. laudatus 274. notatus
 269, 272, 278, 282
Vincula, Judæis usitata 122^f. 586. unde ad eos
 translata 586. vocum græcarum inter se dif-
 ferentia *ibid.*
Vindex sanguinis, quis 341. officium & in ho-
 micidam jus *ibid.* utrum plures in familia, an
 unus tantum *ibid.*
Vinearum plantatio Rechabitis interdicta 150
Vinum. ejus usus Rechabitis interdictus 150. nec
 non Naziræis 19^f. 152 sqq. ab ejus potu sibi
 caverunt Esseni, & Pythagorei 32^f. 223. ejus
 benedictio a Christo & Judæis observata 55^f.
 368 sqq. distributio 369 sqq. ejus benedictio
 convivia Judæorum & inchoat & claudit 56^f.
 ejus benedictio cur a **GOODWINO** benedictio-
 ni panis præmissa 369
Vinum myrratum cur morte plectendis porre-
 dum 119^f. 580 sqq. unde hic ritus 580. Chri-
 sto porrectum, quid fuerit 119, 120^f. 580 sqq.
 cur Evangelistæ nunc vinum myrratum, nunc
 feile mixtum commemorent *ibid.*
Virago, uxor palmaria 625. hebraice quomodo
 appelletur *ibid.* vox וָרָה quid & unde 626.
GOODWINI dissensus *ibid.*
Virga, vaticinatio per eam, divinationis species
 107^f. 547 sqq. num eadem cum vaticinatione
 per sagittas 548. sub ea transire, quid 136^f.
 623
Virga Aaronis num in Arca foederis recondita
 39^f. 262 sqq.
Virgo, Rabbinorum inter virginem, juvenulam,
 & virginem pubem, distinctio 88. velatio ca-
 pitis ei usitata 634 sqq.
 Virginem illibatam Pontif. M. uxorem ducere de-
 bebat 88. cur 89
Viri, an eadem mulierum, quæ illorum, in accu-
 bitu ratio 375 sqq. ab iis qua ratione in Syna-
 gogis separatae mulieres 43^f. 312 sqq. apud
 Eſtenos quomodo separatae 312
Visio, Prophetæ appellatio 151. 121
Visiones vigilantium, dormientium 522. vigi-
 lantium iterum distinguuntur *ibid.* & sqq.
Visorius, Joh. laudatus 505
Vita æterna, Sabbathum dicitur 383
Vita integritas, necessarium Sacerdotis requisitum
 93. ejus examen in Candidato 143
Vitia a Pythagoreis Theoreticis & Essenis data
 opera vitata 32^f. 221
Vitia animi, a quibus Sacerdotes cavere sibi debe-
 bant 93 sqq.
Vitia corporis ab Hebr. Sacerdotibus abesse debe-
 bant 91 sqq. duodecim in Lege recensem-
 tur 91. in immensum augent Hebræorum
 Magistri 91. pœnæ hinc in Sacerdotes redundan-
 tes 91 sqq. hinc labes in ipsum sacrificii actum
 92. dividuntur in fixa & transeuntia 91. Ec-
 clesia primitiva, & Jus Canonicum idem po-
 stularunt 92. requisihi hujus ratio typica, mo-
 ralis *ibid.*
Vitium corporis, a Judicibus Hebræorum abesse
 debebat 117^f
Vitrina, Campeg. laudatus 22, 24, 287, 309 sqq.
 313, 314, 324, 382, 458. notatus 145, 174, 308,
 309, 311 sqq. 354, 492 sqq. 532, 559, 562, 674 sqq.
 734 sqq.
Vituli cultus, num apud Aegyptios Josephi tem-
 pora antecesserit 504. eum unde Aegyptii
 hauserint *ibid.*
Vitulos duos aureos cur Jeroboamus erexerit 96^f.
 508
Vitulus fuisus. cur in ejus potius similitudine, quam
 alias creaturæ, Deus adoratus 94^f. 502 sqq. ma-
 teria 502. num ad exemplar Cherubi fictus *ibid.*
 superstitiosus ejus cultus 94, 95^f. 502, 503.
 quid per וָרָה, intelligendum 503 sqq. cir-
 ca eum, Aaronis an populi potior impieras
 504. num eum pro Deo aut ejus tantum
 symbolo habuerint *ibid.* commenta Judeo-
 rum, μοσχολατρεῖς culpam in Aegyptios Pros-
 elytos rejicientium 95^f. 505 sqq. nugæ Ju-
 daeorum, *Tet* 2

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

- dæorum, omnes Dei vindictas ex μοσχολατρείο
 esse 95t. 506. inter eum & Apin conformi-
 tias 96t. ejus in ignem projectio & commi-
 nutio a Mose 506 sqq. cur aqua torrentis,
 pulvere ejus permista, Moses Israelitas potave-
 rit 507 sqq. Aaronis facinus & Jeroboami
 impietas 508
Vivōs osculandos esse, non mortuos; Judæorum
 regula 365
Vocalium Codicis Hebræi antiquitas 153t. 665
Voetius, Gisbert. notatus 21
Volumina papyri aut membranarum, unde dicta
 151t. 662. eorum figura 151t. apud Hebræos
 quomodo conscripta 151t. 663
Vorstius, Joh. notatus 572 sqq.
Vossius, Gerh. Joh. landatus 476, 479, 482, 483,
 487 sqq. 509 sqq. 595, 660. notatus 355, 409,
 497, 502, 504, 511, 516
Votum Naziræatus 152. ejus natura 19t. 152-
 155. obligatio ex eo nata 152. 156. quomodo
 a Naziræis temporariis solutum 157-159. an
 aliqua ejus primis N. T. temporibus usurpatio
 800 sqq.
Vulgatus Interpres notatus 511 seqq. & sæpe
 alibi.
- U.**
- Vlra, vide Cubitus.**
Vnctio in quibus personis adhibita 7t. 56. quem
 in finem 56
Vnctio Christi 68. qua in re consistat *ibid.* non
 demum in baptismo ejus facta 68 sqq. ejus
 a solenni ad officium obeundum inauguratione
 distinctio 69. per unctionem Sacerdotalem ad-
 umbrata 9t. 68
Vnctio Regum Israelis. quænam in illa olei spe-
 cies adhibita 56 sqq. ejus instrumentum, ΛΡ
 cornu, vel ΛΡ lenticula 7t. 57. utrum haec in-
 strumenta mole, an figura diversa 7t. 58. per
 Prophetas, seu Sacerdotes peracta 58 sqq. ejus
 modus & forma 59. typica relatio 60
Vnctio Sacerdotis M. a Sacerdotali differentia 67.
 per septem dies facta atque repetita *ibid.* ejus
 materia seu oleum 66 sqq. modus & figura
 8t. 67. effectus 67 sqq. usque ad destructio-
 nem Templi primi duravit 68. a Judæis ejus-
 dem restitutio speratur *ibid.* typica relatio
 9t. 68.
Vnctio Sacerdotum gregiorum contra GOOD-
WINVM 67. a Pontificali quomodo differat
ibid.
Vnctus belli, quis apud Hebræos 155t. 670
Vnctus Domini. ej. respectus typicus 356
Vr, quid significet 86t. 479 sqq. ejus situs 479.
 Rabbinorum de Abrahamo, ejus incola, fabulæ
 480. quo sensu GOODWINI sententia, Deum
 Nachor fuisse ΙΗΣΟΥΣ ignem, admittenda *ibid.*
Vrania, ejus etymologia 96t. Luna & Juno sæ-
 pe dictæ *ibid.*
Vrbes. in earum oblatione quid Israelitæ obser-
 vaverint 156t. 671
Vrbes Levitarum duodecim, *vide* Levite.
Vrim & Thummim in Pectorali P. M. inserta 9t. 75.
 innumeris exposita disceptationibus 75. utrum
 due res, an vero eadem 101t. 76. quid sint?
 num ipsum Pectorale? an lapides pretiosi? an
 tertium quid, a vestimento & ornatu diver-
 sum 101t. 76 sqq. eorum usus & quæ ratione
 responsa divina inde elicentur 101t. 79 sqq.
 solus Pontifex consulere potuit 81. Regum,
 & Synedrii M. auctoritate *ibid.* sub Templo
 II. defecerunt 4t. 100t. 82 sqq. 297, 300 sqq.
 524. num eorum responsa irrevocabilia *ibid.*
 num eorum typica relatio 84. responsa per
 illa, quomodo a revelationibus Prophetarum
 differant 8t. an per ea Spiritus S. Ecclesiæ
 N. T. concessus, designatus sit 84. errant,
 qui ex iis infallibilitatem Papæ exculpunt *ibid.*
Vrna aurea cum Manna, num in Arca stederis
 recondita 39t. 262 sqq. in Siclo Hebræorum
 expressa 692
Virginius, Joh. Henr. laudatus 510 sqq. notatus
 409, 661
Vfferius, Jac. notatus 65
Vxores priscis Hebræorum nonnullis, geminæ
 138t. 625. earum appellatio & mutua distinc-
 tio 138t. sqq. 625 sqq. de numero earum,
 Magistrorum consilia 625 sqq. distinctio ea-
 rum, a Job. Drusio 626. quænam officia a
 maritis polscere potuerint 142t. 634. quæ-
 nam officia maritis debuerint 634. cur ca-
 put tegmine texerint 142t. 634 sqq. in quibus
 libello

INDEX IV. RERVM ET PERSONARVM.

libello repudii locus nullus 636. apud quas gentes maritos pro lubitu dimiserint 143† seqq. 638. num libellum repudii viro mittere fas fuerit uxoribus 638

Vxores primariae. inter eas, & concubinas differentia 139†. 626 seqq. num differentia ante Legem eadem quæ post Legem 626. earum liberi, quomodo a liberis concubinarum differentia 139†. 626

W.

Wagenseilius, Joh. Christo. laudatus 383 seqq. 462, 605, 639. expensus 711

Waltherus, Mich. expensus 181 seqq. 262

Warburton, Guilielm. caute legendus 7. notatus 22

Weyen, Joh. van der, notatus 276, 439, 441

Wernsdorfius, Gottlieb, laudatus 47 seqq. 373. vindicatus 49

Witsius, Herm. notatus 115, 273

Wolfius, Joh. Christoph. 476, 494 seqq. 533, 536, 721

Z.

Zachæus ex numero Publicanorum honoratorum 4†. 30

Zadokus, Antigoni Sochæi discipulus, Sadducæorum conditor 28†. 205. quando vixerit 205

Zahab, monetæ species 162†. 693

Zion, in eo Tabernaculum Davidicum 248 seqq. mons Domini dictus 255. montes ei adjacentes 38†. 255. ejus altitudo, situs, & reliqua 255.

Vrbeni palatiumque Davidis portans 38†. 255. symbolum Ecclesiæ Israeliticæ, Christianæ 255. ejus vocabulum, interdum latius 38†.

cur sedes & habitatio Dei dicta 38†. 256

Zipporiensis Judæorum Academia a R. *Jehuda* condita 124. descripta ibid.

Ziruph, Kabbalæ species 534

Zorobabel, cum successoribus, nullibi רָאשׁ הַגָּלוֹת, sed פְּרָחָה vel פְּרָחָה appellatus 10. Templum II. exstruxit 295

Zuz seu *Zuza*, nummi apud Hebræos genus 162†. 633, 691. quot Zuzas pro dote dederit sponsæ sponsus 633

EMPRIMERAT VLRIC. CHRISTIAN. SAALBACHIVS.

ERRATA IN GOODWINO

Pag. 2. b. §. VI. lin. 12. pro *vit.* l. *cit.* P. 6. b. §. V. lin. II. l. *homicidium*, adde. F. *rapinam*, & G. *membri* §. VI. lin. 18. I. *Iffire*, pro *Pereb*, I. *Perek*. P. 7. b. §. 8. pro *vit.* l. *cit.* P. II. b. §. 18. lin. 9. l. *fuit*. P. 17. a. §. 15. lin. 5. pro *confenserunt*. I. *censuerunt*. P. 51. a. §. 7. lin. 7. pro *tertia lege sexta*. P. 60. b. §. 6. lin. 2. l. *Differentie*. P. 63. b. §. 2. lin. 8. pro *tantum* l. *magnum*. P. 64. a. §. 4. lin. 9. pro *בעצמאות* l. *בפני עצמה*. P. 66. a. §. 14. lin. 10. pro *cap.* in l. *cap. 5. in:* b. §. 16. lin. II. l. *de ferm. cap. 8.* P. 67. b. §. 20. lin. ult. l. *Korban Pesach*, absque punct. P. 73. a. §. II. lin. 4. l. *exordiendi*. P. 76. a. §. 17. lin. 13. l. *mutations*, *lege apud*. P. 77. b. §. 28. lin. 10. pro *Jud.* l. *Jad.* P. 97. b. §. 7. lin. 3. pro *ער lege עז* P. 102. a. §. 15. l. 9. pro *שנעל* l. *שבעל*. P. 109. a. §. 2. lin. II. l. *compositione*. P. 116. a. §. 9. lin. 4. l. *in coenaculo*. P. 121. a. §. 7. lin. 4. l. *dixissent*. P. 131. a. §. 13. lin. II. pro *לחופה* l. *ר' חובה*. P. 146. a. §. 7. lin. 6. pro *ר' אמותה* l. *ר' ר' אמרתא*. P. 154. a. §. 6. lin. 10. l. *Cabathite* §. 7. lin. II. l. *Beth habbechirah*. P. 155. b. §. 13. lin. 7. l. *Cabathite*.

ERRATA IN NOTIS

Pag. 21. b. lin. 27. I. *Menasse*. P. 23. b. lin. 13. I. *principes, aut.* P. 38. a. lin. 39. I. *authentica*. P. 42. lin. penult. pro *בצטוֹן* post *Maimonid.* & lin. 22. comma pone post *Kosfensi*. P. 51. a. lin. 7. pro *lege* l. *תנוֹן* lin. 22. l. *profelyto*. P. 56. b. lin. 15. I. *ita unctus*. P. 65. b. lin. 20. l. *at.* P. 72. b. lin. 18. pro *cui* l. *corpori*. P. 83. a. lin. 35. I. *Sancti*. P. 91. a. lin. 33. I. *incipiebas*. P. 104. b. lin. 37. I. *promiscue*. P. 115. b. lin. 23. pro *ad lat.* P. 125. a. lin. 24. I. *קරויים* lin. 25. pro *הנכאים* 4. P. 138. a. ad §. I. p. 18. lin. 5. pro *nisi* l. *absque*. P. 147. b. lin. 2. pro *רבונתוֹן* l. *רגלהם* l. *רגלהם*. P. 152. b. lin. 8. pro *vita* l. *vise*. P. 154. a. lin. II. l. *enim*. P. 160. a. lin. 2. pro *post* l. *nuh*. P. 170. a. lin. 27. post *fuisse* adde *observat*: b. lin. 36. post *coactus*, adde *est*. P. 171. b. lin. 5. l. *affirmantibus*. P. 183. b. lin. 13. Pro *המקראות* l. *מתוך* l. *ומושׁתְּמַחֵן* P. 184. a. lin. penult. pro *חזרה* l. *חזרה*. P. 195. b. lin. 25. l. *mentem*. P. 198. a. 4. 2. pro *חזרה* l. *חזרה*. P. 202. a. lin. 30. pro *חוספות* l. *חוספות*. P. 212. b. lin. 29. pro *טיבים* l. *טיבים*. P. 217. a. lin. 16. l. *illatis*. P. 223. a. lin. 2. pro *דרכ* l. *דרכ*. P. 241. b. lin. 7. l. *Gaulonitis*. P. 252. a. lin. 14. l. *prope*. P. 254. b. lin. 8. l. *qua*. P. 262. a. lin. 9. n. (12.) pro *קשני* l. *קשני*. P. 275. a. lin. 15. l. *b.* b. lin. 16. pro *quidam* l. *quidem*. P. 281. a. lin. 5. l. *inhonestis*. P. 294. b. lin. 21. pro *atriiis* l. *atrii*. P. 300. b. lin. 2. l. *pede*. lin. 17. l. *moneamus*. P. 315. b. lin. 1. l. *פָּרָשָׁה* P. 318. b. lin. 40. I. *הנשׁיא*. P. 322. b. lin. 31. l. *precipere non*. P. 324. a. not. (19.) lin. 23. post *dies ejus*, adde *amputatum, amputabuntur dies ejus*. P. 326. b. ad Cap. III. lin. 10. l. *חצָאָן*. P. 330. a. lin. 18. l. *שָׁעָרִים*. P. 341. ad §. VI. p. cit. lin. 15. loco. P. 342. b. lin. 18. l. *inductione*. P. 367. a. lin. 5. l. *padum*. P. 374. a. ad §. XXI. lin. 5. l. *Librum*. P. 378. b. lin. 9. dele *eodem*. P. 384. a. ad §. I. lin. 5 pro *for.* l. *Ar.* P. 389. a. ad §. X. lin. 23. pro *אל יתְּנַצֵּן* l. *אל יתְּנַצֵּן*. P. 391. a. lin. 4. pro *טובים* l. *טובים*. P. 409. a. ad §. XXIII. lin. 8. pro *בְּנֵי נְלָקֶת* l. *בְּנֵי נְלָקֶת*. P. 413. a. ad §. IV. lin. 4. l. *רוּשִׁיעָה* l. *רוּשִׁיעָה*. P. 420. ad §. VIII. lin. 6. pro *החרלוֹן* l. *החרלוֹן*. P. 426. b. ad §. VI. lin. 17. l. *salva*. P. 465. b. §. XVI. lin. 14. pro *מְחוֹרָגָמָן* l. *מְחוֹרָגָמָן*. P. 471. a. lin. 2. ad §. III. pro *חֲנָן* l. *חֲנָן*. P. 480. a. lin. 26. l. *objectionum*. P. 489. a. ad §. XVIII. lin. 8. l. *משכנתיוֹן* l. *משכנתיוֹן*. P. 491. b. ad §. XXVII. lin. 15. l. *Aegyptius*. P. 498. a. lin. 6. l. *placaretur*. P. 500. Cap. IV. a. lin. 22. pro *בֶּן* l. *בֶּן*. P. 513. a. lin. 37. l. *splendorem*. 38. l. *majestate*. P. 516. a. ad §. III. lin. 9. pro *נכחוֹן* l. *נכחוֹן*. P. 519. a. not. (4) *רַמְּן* 4. P. 525. b. ad §. XIV. lin. 7. l. *סְלָטָן* *בְּנֵי סְלָטָן*. P. 538. b. lin. 13. l. *eum*. P. 553. b. lin. penult. pro *Tom.* l. *Num.* P. 556. a. ad §. II. lin. 12. l. *Epicureum*. P. 557. b. lin. 34. l. *consecratur*. P. 562. a. ad §. XV. lir. 3. l. *jaciebant*. P. 587. a. ad §. IV. lin. 17. l. *Manlius*. P. 592. a. lin. 21. l. *tantam*. P. 609. lin. 21. l. *ZEHIRA*. P. 613. b. lin. 19. pro *at* l. *ac*. P. 615. b. ad §. VII. lin. 28. pro *דריך* 4. l. *דריך*. P. 617. b. ad §. XII. lin. 29. pro *Gad* l. *Jad*. P. 639. b. ad Cap. IV. lin. 8. l. *sponsa*. P. 640. a. lin. 14. pro *genitalibus* l. *gentilibus*. ad §. II. lin. 8. 9. *Zophnath*. b. lin. 33. l. *baptizabantur*. P. 645. b. lin. 26. l. *pleni*. P. 664. b. ad §. X. lin. 13. l. *Haphtaras*. P. 670. a. lin. II. pro *quod* l. *quid*. P. 680. a. lin. 2. l. *statuunt*. lin. 3. pro *cui* l. *quiibus*. P. 700. a. lin. 16. b. *favisse*. lin. 17. l. *aufsum fuisse*. P. 713. a. lin. 7. l. *רַחֲבָרְיָה בֶּן*. P. 718. a. lin. 20. pro *גָּדוֹלָה* l. *ex lacu*. b. lin. 8. pro *putris* l. *puteis*. P. 732. b. lin. II. pro *אוֹנָה* l. *אוֹנָה*. P. 733. a. lin. 19. pro *רַבָּה* l. *אֶבֶן*. P. 736. a. §. XIX. lin. 21. pro *fire* l. *vere*. P. 739. a. §. XXIII. lin. 18. pro *סְלָטָן* l. *סְלָטָן*. P. 741. a. lin. 20. dele in lin. 21. supple in *Conciliator*. b. lin. 17. l. *sumerum*. P. 744. b. lin. 36. pro *רַע* l. *רַע*. P. 747. b. lin. 17. l. *Kidduschein*. P. 748. b. lin. 18. l. *סְגִיר* l. *סְגִיר*.

